PAVLI IOVII
HISTORIA

1578

5455/81

2844

Giovio

8

K200

X

E Collectione Libraria Nob. Joann. Bapt. Bobics Causarum Advocati.

M. DCCC.

60

Ebert 10969

Hung. Turc.

Vide Index

Paulus Jovius

auctor

Jos. Scaliger in Epist. ad Dousam de nobilitate suae gentis.

Paulus Jovius, me puero in aula Henrici secundi obscurissimo cuique claritatem generis mercede pollicebatur, maledicentiā ulturus, qui ejus nundinationi adversarentur: quod quidem expertus est Annas Mommorantius Comes stabuli Franciae traductus à venali historico non aliam ob rem, quam quod nescio quid impudenter petens, repulsam tulisset.

Justus Lips. de Magnitudine Romana l. III, cap. XIII:
Paulus Jovius florentis ingenii & styli scriptor. Sed mox. Vereor ut Jovius sit auditionum facilis, & parum diligens examinis aut veri. V. & Lipsii judicium de Jovio in Politicis.
Vide Elogium Jovii apud Rob. Creightone in notis ad Sgyropuli Hist. concilii Florentini pag. 15.
Carpit Jovium Osorius Hist. lib. 6, p. 235, quod insignem victoriam navalem Almeidae, sub Emmanuele Lusitaniae rege, in India silentio presserit: iratum videlicet, quod cum Lusitanae historiae scribendae munus Joanni, hujus nominis tertio, Lusitaniae regi venale proponeret, Rex optimus non illum muneribus Indicis ad res Lusitanorum virtute gestas monimentis illustrandas invitarit.
Tiberio Deciano, & Alberico Gentili de Jure belli pag. 129, dicitur Paulus Jovius gravissimus ac luculentissimus historiographus.

Paulus Jovius Mendacissimus et Guiccardino inferior, nimis affectato et luxuriante stylo potius quam castigato utens. Scaligerana Prima p. 65.

Joviorum familia ex insula in lacu Lario originem duxit. vide descr. Lacus Larii pag. 102.

in Jovium plurimi invehuntur ut Historicum mendacem. lege Sabini Lib. VI. Eleg. XV. Rittershus. post notas ad Guntheri Ligurin. Broukhus. ad Sannaz. lib. 1. Ep. LXVI.

insigni elogio Jovium mactat P. Alcyonius in Medice Legato post. pag. 150.

1337 — 232
73993

Paolo Giovio

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS

OPERA

QVOTQVOT EXTANT OMNIA.

A mendis accuratè repurgata, vivisque imaginibus eleganter & opportunè suis locis illustrata.

A M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRÁBÓL
MÁSODLAT A M. N. MUZEUMI SZÉCH. ORSZ. KÖNYVTÁRBÓL
I. NEUBIBLIOTHECAE LUD. NÉMETHY

P. PERNAE TYP.
BASIL. TYPIS,
CIƆ IƆ LXXVIII.

Burmanny

Petri Burmanni Jun.

DIVO AVGVSTO
SAXONIÆ DVCI, PRINCIPI ELECTORI
ILLVSTRISS. ET POTENTISS.

SACRI ROMANI IMPERII ARCHI-
MARISCHALCO, &c.

Petrus Perna Typographus
Basiliensis

HAS PAVLI IOVII HISTO-
RIAS D. D.

DIVO
AVGVSTO SAXONIAE DVCI POTENTISS. PRINCIPI ELECTORI, &c. DOMINO SVO CLEMENTISS.
S. D. P.

VIRI excellentes, & quotcunque in hoc terrarum Orbe aliquid præclari gesserunt, Princeps Illustrissime, aut etiamnum gerere possunt, à cæteris plebeis hominibus, ortu ipso & nascendi ratione parùm differunt. Nascimur enim ex semine & sanguine omnes: versaturq; natura omnium parens, circa hanc subiectam suo operi materiam, & in illius informatione, perindè ferè se habet, ut in producendis cęteris animãtibus, quibus singillatim etiam inditum est & divinitùs attributũ, ut similia sibi progignere queant. Nati iam infantes si plures numero conferantur, & nudi remotis omnibus ornamentis cõsiderentur: quis dicet hunc rustici, alium verò Regis filium esse? Quis hunc summum belli Ducem fore pronunciabit, aut virum literatissimum: illum verò effœminatum & ocio deditum? Equidem si de liberis recenter natis iudicium ferre volueris, ex ijs quę in ipsorum corporibus solùm sensũ ipso percipiuntur, non modò discrimen nullum singulare comperies inter ipsos, sed neque à cęteris quidem animantibus multò magis differre deprehendes: quàm forma illa humanitatis externa, quæ foris intuentium oculis occurrit: quoniam sensu, motu, rerum utilium appetitu, & fuga eorum quæ nocere queant, à multis brutis animantibus superantur. Imò verò etiam tunc, cum ætatis progressu verba formare & loqui incipiunt, verbis ipsis atq; loquela, magnam arguunt esse hìc diversitatem à cæteris animantibus: sed rebus & actionibus latentem rationis vim nondum longo tempore demonstrant. Quoniam persequuntur etiamnum, tanquam bestiolæ quædam, non nisi res appetitui iocundas, sive salubres sint aut non, honestæ aut turpes: à periculosis autem nec propria facultate abstinere possunt, nec à prudentioribus moniti, temperare. Vsque adeò scilicet alto somno veluti sepulta iacet rationis vis & animæ rationalis functio: sive propter humiditatem instrumenti, cui inest & quo utitur: sive etiam propter labem primorum nostrorum parentum. Hæc si ita se habent, quidnam tandem illud erit, quod primũ quidem humanum genus universum ad tantam evehit dignitatem, qua cæteris animantibus imperat, ijsq; pro arbitrio utitur? Deinde, inter homines ipsos tantum efficit discrimen, ut alij alijs etiam dominari, præesse, eos rectè gubernare, aliaq; quamplurima & pręclara munera obire queant? Animi cultus profectò, prętereà nihil. Nam sicuti ager, quamvis natura sit fertilis, si non colitur,

nihil præter sentes & carduos producit: ita in homine, rationalis animæ quædam facultas est, quę natura sua ad multas præclaras actiones edendas vim habet: estq; eadem hęc in alijs hominibus etiam aliquanto quàm in cæteris præstantior: sed nisi excolatur tamen, eos fructus, easq; functiones neutiquam edere potest, quarum edendarum potestatem à natura & Deo ipso accepit. Iam verò animus noster ipsaq; mens etsi rerũ universalium contemplatione occupetur, & earum consideratione plurimùm excolatur: non potest tamen singularibus ullo modo carere: quoniam universalia ea, quæ in mente & intellectu versantur, ex sensu rerum singularium colliguntur & desumuntur. verissima namq; videtur ea sententia, quam in scholis tritam esse audio, nihil in intellectum venire, quin prius in sensu fuerit. Quo fit profectò, ut nullum theorema universale verũ sit, nisi cum rerũ singularium experientia consentiat, eiq; eadem hæc experientia subscribat. Nam & doctissimi homines in ore illud habere solent, Vsus facit artem. Apparet ergo hinc summa artificis illius & conditoris nostri sapientia, qui hominem anima rationali præditum, & proinde aptũ contemplationi universalium: quinq; insuper sensuum adminiculo auxit, ut ex ijs quæ singillatim videret, audiret, tangeret, gustaret et olfaceret, universalia theoremata formare posset, omnibus individuis cõmunia. Omnis igitur excolendi animi ratio & via ad virtutẽ contendendi, ab rerum singularium sensu & experientia ortũ suum et primam originẽ ducit. Sed eadẽ hęc partim ab αὐτοψία dependet, ijsq; innititur, quæ unusquisq; proprio intuitu cernere & experiri solet sensu proprio: cuiusmodi idiotorũ plerisq; contingit, qui tantùm quiq; sapere consueverunt, quantũ ex varijs casibus discere potuerunt, in quos incidere: & quò plura cuiq; per ætatem experiri cõtigit, tantò solent esse prudentiores & cautiores. Cæterũ etsi pręclara sit, difficilis tamen longaq; est hęc via ad laudem atq; virtutem contendendi: nam quia vita hominis brevis est, nemo in tot casus ante obitum incidere poterit, per quos de omnibus ijs instituatur, quæ viro excellenti atq; illustri cognitu sunt necessariæ. Itaq; alia est à sapientibus invẽta & excogitata ratio experiendi rerũ singularium naturas, et ex eorum cõsideratione animum excolendi. Historiæ scilicet rerũ quę ab alijs gestæ expertæq; sint, quibus omnia continentur, quæcunq; ab excellentib. illustribusq; viris longa temporis serie cogitata, experta, felici infeliciq; eventu comprobata fuerunt. Harum lectione & accurata meditatione longè felicius instituitur animus noster, & informatur ad res gerẽdas, quàm sola αὐτοψία. Nam sicuti in divitijs & opibus comparandis, cernimus eos qui proprio labore quærunt, longo intervallo ab illis superari, quos fortuna amplis hæreditatibus cumulat: ita in excolendo recteq; informãdo animo censere oportet, eos longè feliciores, qui suis laboribus, aliorũ etiam studia & meditationes cõiungere

possunt,

possunt, quàm qui sola αὐτοψία imitantur. Etenim ut de cæteris nihil nunc dicamus, qui in rerũ magnarum cõsultatione versantur, & de ijs deliberant, si cognitione historiæ communiti instructiq; sint, omniũ rerũ exemplis abundant: eorũ causas, progressus eventusq; veluti ante oculos positos habent. Quas cum rebus præsentibus, de quibus iam consultandũ est, quia aut similitudinẽ habere oporteat, aut discrimen: quis non videt illinc præsentib. rebus, quæ dubiæ sunt, tantam lucem inferri posse, ut quid ex similibus dissimilibusq; causis conijciendum, sperandũ, metuendumq; sit, facilè intelligatur? Quid igitur utilius aut iocundius existimari debet, quàm in humanæ vitæ theatro (quod Historia amplissimũ suppeditat) sedentẽ & quiescentem, aliorũ periculis cautũ & sapientem fieri, exempla intueri omnis generis, quæ ad usum tuum accõmodare quavis in re possis magna cum utilitate, maximorum Regum & Principũ consultationibus de rebus maximis interesse, earũ eventus intueri: ex retroactis futura prospicerere: & deniq; secula tota in tam brevi vitę curriculo cõiungere: maximorũ Imperiorum auspicia, progressus & finẽ videre: malorum tam publicorum quàm privatorũ causas liquidè cognoscere, nec usquam experimẽto certo destitui? Nam ut à M. Cicerone scriptũ est, nihil earum rerũ scire, quæ antequã nascereris factę sunt, hoc est, semper esse puerum. Cognoscere verò res gestas memoriæ veteris, ordinẽ tenere antiquitatis, exemplorũq; omnium habere notitiam, decorũ, laudabile, ac propè divinũ est. Quòd si vel antiquæ statuæ partem quandoq; à sapientibus viris magna pecunia emptam esse scimus, ut & domum ea cohonestarẽt, & posteris, qui talem artem profiterentur, aliquid quod imitandũ esset, relinquerent: quanti faciendum esse existimamus tot tamq; excellentium virorum, ducũ, principum, regum, imperatorũ, totiusq; adeo antiquitatis vivas illas imagines, quæ nobis in Historijs proponuntur, & ad intuendũ, & ad imitandũ? Intellexerunt id omnib. seculis sapientissimi & excellentissimi viri. Demetrius Phalereus sapientiss. ille Atheniensium moderator, quiq; sexaginta æreas statuas meruit, cũ intelligeret Ptolemæi regis amicos minus illi audere dicere ea, quæ ad illius salutẽ, institutionem & animi cultũ facerent: suadebat subinde regi, ut historias & libros de Republ. legeret, quod ex illis omnia discere posset, quæ illi amici demonstrare nõ auderent. Athenienses Thucydidem, etsi propter certas quasdã causas urbe expulissent: cũ tamen eius historiam cognovissent, eum ab exilio in urbem revocarunt. Marco Varroni historico, vivo adhuc, imago in bibliotheca publicè ab Asinio Pollione posita est. Cn. Pompeius Magnus Theophanẽ Mitylenẽum suarum rerũ scriptorem, publicè in concione militũ civitate donavit, omnibus, ut Cic. pro Archia testatur, id factum approbantibus. Sed omnium cæterorũ loco, unum adhuc exemplum adducamus, Iosephũ nempe rerum Iudaicarũ scriptorem: quem unicũ Deus optimus maximus vel ob hanc cau-

ſam videtur ab illorum numero excepiſſe, adverſus quos virgam ſuam extendere decreviſſet. Etſi enim adverſus Romanos in eo bello dux eſſet, & devicta Iotapata, captivus Veſpaſiano traderetur, ei tamē propter hiſtoriȩ cognitionem, eiuſdemq; ſcribendæ facultatē tam charus fuit, ut eum Imperator vinculis ſolverit, honoribus auxerit, eius libros publicȩ bibliothecæ tradiderit, eiq; tandem etiam columnam in eadem bibliotheca, homini extero & peregrino poſuerit. Poſſemus huiuſmodi exemplorū multas decades hìc deſcribere: ſed ad te potius iam veniendum eſt, Princeps illuſtriſs. ſimul & potentiſſime, & oſtendendæ rationes mei inſtituti, cùm in adornando illuſtrandoq; hoc Opere hiſtorico, tum in excudendo eodē ſub tuo Illuſtriſs. nomine. Equidem cùm me iam olim laboribus iſtis typographicis emanciparem, duos mihi præcipuè eorū ſcopos præfixeram. Primus erat, ut Theologicos libros omnis generis eccleſiæ ſalutares atq; utiles, quam emendatiſſimè excuderem, eſſemq; tanquam publicus quidā notarius adverſus multiplices illos errores, qui iam olim in eccleſiam irrepſerunt, & patrū noſtrorum memoria, cùm alibi, tum verò in tua præcipuè ditione emendari cœperunt: alter verò ut hiſtorias quoq; quantū fieri poſſet, illuſtrarem. Cùm enim hiſtoria, arteſtante nobis ſapientiſſimo illo Romanæ Reip. conſule, ſit lux veritatis & teſtis temporū: tantam ſemper putavi eſſe illius cū ſacra doctrina cognationē, ut hæc ab illa plurimū illuſtretur, & ſine ipſa vix tutò conſervari queat. Quoniam ſi hiſtoria careamus: neq; loca nec tempora cognoſcemus, quibus Deus opt. maximus populo ſuo ſeſe devinxit, fœdus cum illo pepigit, Servatorem miſit, & alia ſingillatim fecit, quibus ſalutis noſtræ fideiq; baſis continentur. Ac ſpero equidem me hactenus per multos annos ita ad utrumq; ſcopum contendiſſe, ut toti literariȩ reipublicæ laboribus meis profuerim. Nec minori ſtudio atq; diligentia deinceps utriq; ſtudio incumbere cōſtitueram: ſed quo minus id feliciter proſequi poſſim, impedimēto mihi ſunt controverſiæ, quæ inter Theologos hac noſtra ætate eò uſq; progreſſæ ſunt, ut alij aliorū dicta, ſcriptaq; omnia damnent, interpoſitaq; virorū principum & rerumpub. autoritate, ne publicè vendātur (proh ſcelus) etiam prohibent. Itaq; cedendum tempori exiſtimavi, ita quidē, ut intermiſſis ex parte aliquandiu theologicis libris, me interim totum penè Hiſtoriæ traderem. Quamobrem cū alios multos præclaros hiſtoricos his proximis annis in mea Officina excudi, tum verò hunc, quem iam tibi nuncupo, Princeps Illuſtriſs. Paulum Iovium, nō excudi modò, ſed cōquiſitis undiq; omnibus eius, quȩ prius deerant, partibus auxi, adiectiſq; vivis imaginibus magno meo ſumptu fabrefactis, magnopere illuſtravi & exornavi. Cauſæ verò quȩ me permoverunt, ut illud ipſum Opus ſub tuo potiſſimùm Illuſtriſs. nomine in lucē edere voluerim, eædem ſunt ferè, quæ me etiā ad faciendos tantos ſumptus, idq; opus illuſtrandū permoverunt. Hiſtoriȩ huius maieſtas ſcilicet, &

Poten

Potentiæ tuę magnitudo. Nam cum Historicum qui patrum nostrorū nostraq; memoria, corpore quidem Romę utplurimū vixit: animo autem omnes totius mundi angulos, novosq; orbes peragravit: res nō in Europa tantùm gestas & cognitu dignas, sed quotquot in omnib. ferè provincijs mundi accidêre memorabiles per id tempus mutationes: ordine, dilucidè, clarè & eleganter explicavit: illi potissimum Principi & patrono cōmendandum esse putavi, cuius potentiæ magnitudo, familiæ splendor, illustris sapientia, & rerum gestarum memoria latissimè paterent. Nam ut cæterorum tuæ familię principum facta dictaq; hîc non commemorare constitui: ita nec possum nec debeo fratrem tuum Mauritium, principē æterna memoria dignissimū, omnino pręterire, qui propter insignem cū in Germania sæpius, tum in expeditione Hungarica adversus Turcas declaratā virtutem, non exiguam huius historię partem sibi vendicat, veluti id ex lectione quadragesimi secundi harum historiarū libri cuilibet patebit, & præcipuè quidem in obsidione Pesti oppidi, ex adverso Budæ urbis positi, quo loco adversus Turcarum impetū ita pugnavit, ut penè solus Germaniæ decus cōservarit, & singulari virtute (et si equo deiectus) sese suosq; ab imminenti periculo intrepidè liberavit. Hęc est instituti mei ratio paucis explicata verbis Princeps Illustrisśime: neque enim hîc proposui aut res à te, tuis maioribus, totaq; illa Saxonū nobilissima familia præclarè gestas, aut tuas ipsius singulares animi dotes singillatim decantare: nec si id maximè vellē conari, hoc loco atq; hoc tempore à me præstari posset, quod huiusmodi res non una Epistola, sed multis voluminibus indigeant. Hoc unum colophonis nomine addam: cùm te Deus opt. maximus, longè supra communē cæterorum S. Romani Imperij principem sortem ditasset: tibi quoq; animum dedit iustitiæ, pietatis & veræ religionis amantē. Cui rei attestantur sumptus illi maximi, quibus foves, auges, semperq; fovisti & auxisti Academias à maioribus tuis institutas: ex quibus omnium scientiarū, præsertim verò iustitiæ & sacræ doctrinæ multi insignes excultores & instauratores prodierunt Honores autem & præmia, quibus earundem Academiarum professores semper es prosequutus, tanta sunt: ut illis excellentissimos viros ex longinquis regionib. facilè ad te pertraxeris. Ex quorum numero si unū Simonem Simonium conterraneum meum hîc nominavero, id certè fecisse videar, quod & viri excellentiss. præstantia, & magnificentiæ liberalitatisq; tuæ summa dignitas meretur. Faxit Deus opt. maximus, ut Celsitudo tua, gubernandæ Christianæ Reipublicæ quamdiutissimè & felicissimè præsit. Basileæ, ex Officina nostra, Kal. Martijs.

Illustriss. tuo nomini
Deditissimus & obsequentiss.
Petrus Perna typographus Basiliensis.

ANDREAS ALCIATVS
PAVLO IOVIO S. D. P.

EX literis tuis tertio Cal. Septembris Romæ datis, tuam erga me benevolentiam mirificè confirmatam perſpexi, quum rationum tuarum, & ſuſcepti cõſilij decretum benignè communices. Scribis enim te gravi iniuria permotum, Vrbe (quod nunquam fieri poſſe putaram) propediem exceſſurum, ne diutius acceptæ contumeliæ deformis teſtis in ea aula ſpecteris, in qua per multos annos (uti mihi videtur) cum aureæ mediocritatis bonis planè beatus, tum ſtudiorum tuorũ authoritate clarus hactenus fuiſti. Mirum profectò videri poteſt, quòd tibi doctrinæ ac ætatis honore maiora promerito, in petitione Pontificatus patriæ tuæ Paulus Pontifex quendã prætulerit. At quem hominem? qui Comi neq; natus, neq; unquam viſus ſit, & qui (ſicut à multis audio) ex arcanis cubiculi ſordibus in lucem repentè ſit productus. Quis in hoc Pontificem ἀμουσότερον non iudicet? Non enim hoſtis bonarum literarum & planè ferreus eſſe non poteſt, qui te graviſſimarum rerum ſcriptorem intempeſtivè contempſerit. Hinc eſt ut arbitrer (contrà ac rebar) eum non putare ſua intereſſe, quid de ipſo hinc ad ſexcentos annos (ut Ciceronis verbo utar) hiſtoriæ loquantur. Qua in re Carolum Cæſarem Pontifice ab æquitate iudicij ſapientiorem exiſtimare fas eſt, qui competitorem tuum cum multa invidia antiſtitem renunciatum, ſacerdotij poſſeſſione indignum cenſeat. Ego verò te hac offenſiuncula multò beatiorem factum eſſe puto, quòd tui ordinis perſonam, hoc eſt, non inſulſi philoſophi, deſumpſiſti, ut te diu ſervum honeſtiſſimo commeatus nomine tandem in libertatem vendicares. Quid enim tibi Dij aut Fortuna, quæ cuncta iure ſuo ſibi vendicat, melius atque præſtantius tribuere potuerunt, quàm ut mentem darent, qua opportunè tibi ſapere oſtenderes? Effregiſti namque ergaſtulum, & fortiter compedes exuiſti, ut liber exiliens apud Larium, Muſæumq; tuum, literati ocij tranquillitate fruerêre. Nunquam profectò vel podagra tentatus ſenex, tibi rude donandus eſſe videbare, niſi te hęrentem ambitioſius quàm philoſophum deceret, & diu reſtitantem eludens Fortuna illinc abſtraxiſſet. Sed dices te indignè deceptum ab inveterati aſtus ſene principe, qui blandis promiſſis vota tua honeſtè concepta iniquè feſellerit. Qua in re mihi gratulor, quòd ab eo me decipi non ſim paſſus, quũ me, uti ſcis, magnis propoſitis pręmijs Ticino, Ferraria, atq; Bononia in Vrbem accerſeret. Tum enim ex iure meo magis cautus fui, quàm tu ex ſapientiæ præceptis prudẽs philoſophus. Cur enim pro inani aut incerta ſpe purpurę hos tantos primi ſuggeſtus honores relinquerem? opimis præſertim firmatos ſtipendijs? Cur has tantas contemnerem circumfuſæ iuventutis ſalutationes? & hanc deniq; tot conſultoribus ianuam pulſantibus, exiſtimationẽ magno lucro, & nõ obſcura cum laude quæſitam, ineptè, ſtulteq; desererem? Quandoquidem nemo commodè ſe vixiſſe teſtetur, cũ in aliena terra degẽs, mortem à ſuis deſertus, & miſer expectet, ut eius tota ſuppellex ab alieno inopinatoque hærede rapiatur. Quod verò hiſtoriæ tuæ volumen COSMO Principi dicatum Florentiam deferas, ut chalcogragho tradatur, magnopere laudo proboq;. Nam incomparabilis oblectationis munus cunctis propè gentibus ſic imparties, ut gloriæ tuæ incunabulis interfuturus videare, ſi qua tamen evenire poteſt ante fata meritũ ingenui laboris fructum expectanti. In hac cauſa, quæ multos vitilitigatores habitura ſit, video te cautiſſimè præmunitũ, quando ante omnia longè optimum patronũ delegeris. Eſt enim COSMVS inter huius ętatis Principes ſtabili ingenio ſibi conſtans, ſine ullo fuco veræ laudis appetens, & glorię maiorum ſuorũ gravis æmulator. Propter quas dotes ego iam pridẽ honorario, ut iuriſconſulti vocant, invitatus ad profitendũ Piſano in gymnaſio ad eum iturus eram, niſi inclemẽtis cœli oram timidius fortaſſe quàm oporteret, reformidaſſem. Quod verò ad elegantiam dignitatemq; voluminis multũ pertinet, Etruſci pręli typos Venetis & Germanicis antepono: ſic enim oculos meos delectãt, ut minimè fatigent. Hac nanq; æſtate librũ Florentię excuſum, quẽ de Vita & rebus geſtis inſignium virorũ edidiſti, multa cũ voluptate percucurri: ſcis quã avidus ſim librorũ helluo, & tum maximè quũ novitas excitat palatũ. In his libris quod mei iudicij eſt, ſolidum dicendi genus, planeq; robuſtum, & verè tuum agnovi, & id nõ ſine erudito lepôre, quo te prorſus Plutarcho Græco

æqua

æquaverim. Sed te incursurum provideo in quosdam criticos malignè curiosos, qui tè castrasse Historias tuas dicāt, ut Vitas per se graciles alieno adipe suffarcires, quod & mihi accidit. Nam ex libris meis Prętermissorum, Dispunctionumq; & Paradoxorū, integras medullas in Parerga me contulisse prædicabant. Quibus uno Martialis versiculo respondebam, nihil ad eos pertinere, *De cute quid faciat ille, vel ille sua.* Superbi enim ac impudentis præscripti res est, quum quis sua re, ut lubet, bono iure uti vetatur. Quod enim flagitium esse potest, si quis ex sua lacinia sagum conficiat? Quantum autem ad Historiam pertinet, de his te amicè admonebo, de quibus coram, te expetente disputavimus, quum fortè Mediolani cum Sfondrato & Valterio eruditis senatoribus apud Bonromeum antistitem cœnassemus. Tum enim multa me dixisse recolo de toto elocutionis genere, quo mediam, uti reor, inter antiquos & veteres scriptores laudem assequebare: Quando perlectis aliquot Historiæ tuę libris, reliqua etiam variarum descriptionum ornamenta commendarentur. Id autem à te præcipuè desiderabam, ut ad illud quod Græci πρέπον vocant, nō absurdè responderes. Sicuti in ea Oratione animadvertebam, quę à Marconio gregario milite, ad legiones iam planè consternatas, & ad seditionem spectantes habebatur, quum Solymano Pannoniæ finibus excedente, Carolus Cæsar Vienna profectus in Italiam rediret. In ea siquidem concione omnes artis nervos numerosque ita expressisti, ut ille Marconius nequaquam ab aratro Volaterrani agri ad signa vocatus, sed ex schola Ciceronis, & Hermogenis ad suggestum raptus esse videatur, quum passim exactæ eloquentiæ schemata interniteant, quæ peroranti turbam parere coegerint. De hoc verò & multis similibus, qui tibi sapis rectè consules. In verborum autem delectu novi mores, nova arma, novaque castrensium præsertim rerum vocabula te satis excusabunt, si cum præfatione, & parcè quidem illis utare. Idcirco quosdam infœcundos, & qui vix dum subodorati literas cuncta passim condemnant, facilè contemnes. Hi enim, ut in Adagio est, Αδώνιδος κῆποι, steriliores evadunt, quando sua non proferant, & aliena odiosè iudicent. hos nanque illos esse puto, quos tu in Academiam Romanam ultrò nomen dantes, urbano sale Eunuchos appellare soles, serotinis utique concurbitis similes, quæ nunquam maturescente semine, ante medium autumnum siccatæ & iactatæ vento, cum sonitu inanes decidunt. Illi porrò qui rerum & locorum notitia gaudent, nec affectatas exornationes admittunt, non reposcent à te rationem, cur lacteam Livij ubertatem non sis assecutus: postquam & te omnino piguerit Sallustij sobrietatem imitari, & satis tibi fuerit pauculos tantùm flores ex Q. Curtij pratis, sæpius quàm ex Cor. Taciti senticetis, arguta manu decerpsisse. Quandoquidem C. Cæsar ipse, ut video, à purissimo Opere suo, reiectis styli bracteolis, modum contexendæ, aptisque periodis terminandæ orationis, tibi accurato & perspicaci dissimulanter ostenderit. Cæterùm nos omnes supra totum Historiæ munus, quod inæstimabile censeri potest, hoc uno tibi, si ingrati esse nolumus, plurimū debere fatebimur, quòd ad singularem legentium utilitatem per totum ferè terrarum orbem, Provincijs, Vrbibus, Fluvijs, atque Insulis, antiqua nomina, aut corrupta ævo, aut penitùs extincta reddideris. Verùm de his disertius atque iocundius agemus, quum te in Musæo complectar, ad quod iam me invitas propediem ex Ticino secessurum in Buccinascum meum. Inde enim per Alciatem gentilium meorum pagum, tribus horis vel segni mula vectus ad te pervenire possum. Tum unà piscabimur, & herclè utriq; nostrûm pedibus ægro, commodius erit naviculis, quàm mulabus vehi. Tum molliores iocos feremus, licebitq; mihi tot imagines clarorum virorum collustranti meipsum aliquanto, quàm sim facie formosiorem intueri. Nam, ut audio, me inter Erasmum, atque Budæum æterni nominis viros, medium collocasti: sic ut vivus inter bonos mortuos honoris causa specter, quod uni M. Varroni in Augusti Bibliotheca contigit. Vale. Datum Ticini Non. Octobris.

M D XIL.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTORIARUM *sui temporis*

PRAEFATIO,

AD COSMVM MEDICEM REIPVB. FLORENTINAE Principem.

MAGNOS *profecto & longè honestissimos optimorum studiorum fructus, Magnanime Cosme, illi ante alios in hac vita cepisse existimantur, qui omnes ingenij facultates in id maximè opus sanctissimo fine proposito contulerunt, quo & prodesse bonis mortalibus ingenuo labore possent, & sui memoriam praeclaro literarum testimonio posteris comendare niterentur. Quando in hac vita, quam natura incertis brevis aevi angustijs humano generi praescripsit, nihil beatius esse potest, quàm nominis famam immortalibus invicti animi monumentis, ad non incertam spem sempiternae laudis extendisse. Hac opinione ab ipsa statim adolescentia imbutus, & post aliquot annos magis ac magis non ignobili ratione confirmatus, impellente Genio, conscribendae Historiae negotium suscepi. Quum animus in Philosophiae & Medicinae studijs Romae docendo, agendoq́ certiore aliquantò quaestu quàm gloria versaretur, ad idq́ me laudis & famae cupidum vehementer incitarent nostrae tempestatis res bello gestae, quae ab adventu Caroli Octavi Galliae regis in Italiam propter varietatem & magnitudinem tot praeliorum & casuum, uberrimam ingenijs materiam praebere videbantur. Sperabam enim hunc laborem meum quadam ingenij liberalitate spontè susceptum, multò utiliorem atq́ iocundiorem posteris futurum, quàm si earum artium praecepta novis commentarijs locupletare contendissem. In hoc itaq́ nobile decretum pertinaci studio omnes ingenij nervos contendenti, ita boni eventus numen affulsit, ut qui res gestas nostri seculi conscribere (quod vel gravissimis atq́ doctissimis viris arduum semper fuit) ausus sim: absoluto tandem Opere id in publicum edere non dubitem, magno herclè incorruptae veritatis argumento: Quandoquidem pleriq́ eorum, qui haec bello paceq́ gesserunt, adhuc vivant, ac idcirco gravi existimationis meae cum periculo mentientem refellere possint. Sed, ut planè reor, factiosa & tetro livore contaminata ingenia occurrent, quae vel rectè & fideliter scripta saevo dente commordeant, ubi aliquid paulò diversius ab eo, quod audierint, aut certe rudius & licentiosius dictum (id ad delicatos attinet) offenderint: sic ut nimis atrox & planè miserum scriptori videatur pro summae utilitatis, & iocundae oblectationis beneficio, ubi gratiam speret agrestis invidiae & dirae malignitatis contumeliam referre. Verùm haec civili animo ita contempserim, ut Marcellini, Spartiani, & Pollionis collatione me consoler, qui contra Gothorum rabiem, & vetustatis iniuriam, nullo subnixi impressoriae artis praesidio, quo iam planè literae ab interitu vindicantur, hactenus vixerunt, & uti arbitror, diu etiam vivent. Tantus enim est honos Historiae, ut vel ineptè scripta, non insulsos homines magnoperè delectet. Neque adeo sum impudens, ut procaci aemulatione ad Caesaris atq́ Sallustij & Livij decus aspirem. Huius verò seculi scriptoribus, neque me comparari velim, quum plerique eorum nequaquam tantam, uti nos, locorum, rerum, atque hominum noti-*

notitiam, aut opulentiorem vigentis memoriæ theſaurum, quem cælo datum, et figuratis ſedium artificijs diligenter adauctum fatemur, ad ſcribendum attulerint: nec in ea luce domicilij totius orbis, Vaticanæq; aulæ, ubi per triginta ſeptẽ annos multa opportunaq; didicerim, verſati ſint: ut hîc omittantur optimarum diſciplinarum præſidia, quibus non obſcurè muniti ſumus. Maximorum autem Regum atque Pontificum, inſigniumq; bello ducum familiaritatem ac amicitiam promeriti, ex eorum ore hæc hauſimus, quæ amore vel odio nuſquam diſtracti, fideli literarum memoriæ mandavimus. Ad id quoque explendum munus mirificè me adiuvit, principes dominos in provincias ad bella ſecutum, caſtra, acies, prælia, expugnationes urbium, campos in victoria cadaveribus ſtratos, admirandaq; obiter utriuſque Fortunæ millitaris exempla ſpectaviſſe. Cæterùm hoc qualecunque eſt opus, ſi non felici, ingenuo certè labore ad ſpem promerendæ ſaltem apud poſteros honeſtæ laudis ſuſceptum, tibi iure optimo dicamus: vel ob id præcipuè, quòd læto quodam auſpicio aſpirante Leone, in maiorum tuorum domo, quæ præcellentium artium celebre domicilium ſemper fuit, inchoatum elucubratumq; eſt. Nec dubito quin decora progenitorum tuorum veſtigia ſecutum, magno mihi præſidio ſis futurus, poſtquam eadem muſarum ſtudia, quæ familiam tuam ad civitatis principatum, indeq; ex geminato & propè coniuncto ſummo pontificatu. ad celſiſſimum rerum faſtigium extulerunt, religioſè & liberaliter colis, totq; Etruriæ urbes & Florentiam patriam ſumma æquitate, ſapientia, pietateq; gubernes, ac domeſticam inſignis aulæ atque familiæ diſciplinam, ad incorrupti pudoris decus multò quàm alij luculentius atque ſplendidius tueare. Id verò in te Principe admirabile prorſus ac inuſitatum conſpicimus, quòd in hac numeroſæ decoræq; prolis felicitate, una prorſus tua virtute, quam ipſa Etruſci Imperij fortuna, maior atque beatior evadis,

VALE.

PAVLVS IOVIVS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER I.

QVIESCEBAT TERRARVM ORBIS NVLLIS bellorum procellis agitatus, ac in primis Italia quassata paulò antè intestinis malis, optima pace florebat, quum bellum opinione hominum maius ac atrocius in Italia exarsit: quod postea Europam non modò omnem, verùm Asiæ atque Aphricæ longinquas partes concussis, vbique vel euersis clarissimarum gentium imperijs, paucorum annorum curriculo perturbauit. Quin et peruagata quoque est eadem fatalis bellorum lues quicquid terrarum Oceano alluitur, incognitosque antea populos nobis aperuit: ad quos neque Romana virtus, neq; vllæ priscorũ literæ penetrarant. Ita vt his quinquaginta annis, in quos vniuersa confertur historia, nihil reliquum tot cladibus afflicto terrarum orbi Mars & Fortuna fecisse videantur, quum remotissima quæq; prouinciarum ab ortu solis ad occasum, per ipsos etiam paulò antè fabulosos Antipodas bello tacta, suo, vel externo cruore maduerit. Sed prius quàm tantarum rerum initia memoriæ prodantur, vt omnia ad cognoscendum clara atque illustria in aperto sint, operæ pretium erit, quæ nam gentium opes, quiue reges nostra tempestate floruerint, ordine recensere. Nam postquam Cæsarum potentia Fato cessit, quæ quondam sublatis vndiq; regibus, cuncta vni parere coegerat, quum ferocissimi quiq; populi pristinæ libertatis memoria rebellarint, nobilissimum imperium, alio atq; alio Barbarorum impetu conuulsum atq; dilaceratum, in minora regna & multorũ ditionem abijsse manifestum est. Fuere exinde res Gothorum maximè illustres, qui vt totius orbis iniurias vlcisci viderentur, egregijs virtutis atq; amplitudinis Romanæ monumentis immani rabie deuastatis, vni hominũ, de victore gentium populo triumpharunt. *Gothi.* Athila quoque Hunnorum imperator, quum à Riphæis montibus ad Pyrenæos cuncta rapidissimi torrentis more prostrauisset, insignem rerum ab se gestarum memoriam reliquit. *Athila.* Fuit et longè memorabilis Gallorum expeditio, qua Gottifredus Bolionius pietate & virtute bellica insignis, supra quadringenta millia voluntariorum militum Syria terrestri itinere petita, ad condendum Hierosolymitanum imperium adduxit. *Galli.* Claruere multis inde annis et Scytharũ arma, Tamerlanis maximè ductu, quibus Armenia, Syria atq; Ægyptus aliquando cesserunt. *Tamerlanes.* Sed nec postea Gothorum Hunnorúmue, aut Gallorum, vel Scytharum alienis in terris diuturna fuere imperia. *Barbara eorum imperia cur fuerint.* Nam sicuti ab initio ea bella vehementes & repentinos impetus habuerant, ita non multò pòst quum nullis certis opib. inniterentur, breui temporis spacio consenuerunt. Certatumq; subinde est minore aliquanto sęuitia, vsq; ad patrum nostrorũ memoriam, quum & suis terris redditæ nationes, ac frequentes, atq; ob id inualidi vbique terrarum noui reges, qui sibi armis atq; virtute regna pepererant, ad prolatandos fines

nec ingenti apparatu, nec vllis paulò acerbiorib. odijs inter se dimicarent. Sæpèque accidit, sicuti naturæ humanę variantis vicissitudo semper tulit, vt dum aliquæ nationes post longa bellorum incommoda, parta pace fruerentur, alię atque aliæ, quæ paulò ante conquieuissent, externis aut ciuilib. bellis deflagrarent. Sed hic annus qui fuit à partu Virginis quadringentesimus nonagesimus quartus supra millesimum, lætissimam pacem, qualem ab Augusto nulla maiorum ętas antè meminerat, vniuersis gentibus dedit. Verùm ea mox, quę primo aspectu secura ac florens bona spe tranquillitatis, atque opulentiæ mortales impleuerat, portento similis, quòd vastitatem terris denunciaret, in omnes prouincias maximè atrox, et diuturnū bellum diffudit. Regnabant tum ad Orientem tres maximi reges, amplitudine imperij, & claritate rerum gestarū fermè pares, Baiazetes Turcarum Imperator, Caytbeius Ægypti, Syrięq; Sulthanus, & Iacuppus in Persis magni Assimbeij cognomento Vssumcassani filius. Baiazeti quicquid Euphrate & Amano monte Cilicioq; mari, ac Euxino continetur, Græciaq; omnis, Thracia et Mœsia cum Illyrici parte, et ad Istrum latè omnia per Pontum vsq; ad Theodosiam Tauricæ Chersonesi emporium parebant. Huius ante alios finitimis formidandæ opes erant: nam ingentes equitum ac peditū copias virtute ac disciplina firmissimas, certis semper bello pacéque stipendijs alebat: quib. et Amurathes auus, et pater Mahometes paulò antè tantū sibi ditionis et glorię peperissent. Verū Baiazetes, vt erat ingenio mitis, ac religioni philosophiæq; studijs intēperanter deditus, post deuictū pulsumq; Asia Gemē fratrē, qui res nouas in Bythinia atq; Cilicia molitus fuerat, pacatis circū omnibus finitimis, quiete atq; ocio fruebatur. Caytbei autem imperiū à Cyrenis finibusq; Aphricæ per oram ad Issycum sinū, qui Ciliciā à Syria disiungit, et introrsus hinc ad Euphratē et Desertæ Arabiæ terminos, illinc aduerso Nilo vsq; ad arenarū solitudines, et lęua dextraq; per Arabicū sinum ad Erythręas angustias extendebatur. Fuit Caytbeius natione Cercassius, et cōditione seruus, cęterùm bello acer, et virtute magnitudineq; animi maximorum regū nemini secundus. Is vt tum in Ægypto seruorū tyrannide oppressa mos erat, Mamaluchorū suffragijs regnū adeptus plurima ac difficillima bella singulari felicitate confecit. Nam et Baiazetis ingentes copias, Cherseogle eius genero fortissimo duce capto, ad Tarsum latè cęciderat: et Assimbei Regis, qui è Mesopotamia Birtha vrbe in Euphratis ripis occupata, Syriam inuadebat, conatus infregerat. domuerat vtramq; Arabiā, & seruile bellū oppresserat, quo nullum periculosius fuit, quū innumerebiles subserui Æthiopes, coniuratione facta, captis armis ad delendos Mamaluchos in vnum ex repētina fuga coiuissent. Porrò Iacuppus in maiore Armenia, Media, Perside, Mesopotamia atque Assyria rerum potiebatur vir belli auidus, sed Vsumcassano patre, à quo regnum acceperat, virtute atq; fortuna inferior, vt qui nulla re memorabili gesta, impudicæ vxoris fraude perierit, scilicet, vt regnum Hismąeli Sopho sororis filio, qui demum terrarum orbem nominis sui fama compleuit, inuadendum occupandumque relinqueret. Assimbeius enim pater Magni cognomine dignus, Hyberos & Hyrcanos Caspij maris accolas Armeniæ finibus imminentes cladibus illatis longè summouerat, & pulso Mahomete Baiazetis patre duobus secundis prælijs Ottomannorum opes attriuerat: sed pleniorem rei bellicæ gloriam fuisset adeptus, nisi ad Arsengam, dum

tertiò

tertiò summi certaminis fortunam periclitatur, multitudine tormentorum expugnatus infelici exitu superiores victorias corrupisset. Aphricam ab Ægypti finibus ad Atlanticum Oceanum multi reges obtinebant, omnes infirmis opibus & bello ignobiles: cum his Getuli & Numidæ alijque populi mediterranea Aphricæ colentes, qui vno nomine Arabes hodie nuncupantur, continuè per latrocinia, & repentinas incursiones bella gerunt. Gens etenim nullis certis sedibus assueta mutando loca atque euagando cuncta populatur: ac tum maximè Aphris acre bellum incumbit, quum maturas in agris segetes tutari oportet aduersus Arabum iniurias, qui vt alieni laboris fructus intercipiant, ex insidijs & summis aliquando viribus messores oppidanorum præsidio confirmatos adoriuntur. Inter tot reges Mahometes, qui ad Tuneta supra Carthaginem regnabat vbertate agri, diuitijs atque authoritate longè clarissimus habebatur: quanquam & Fessano regi Mauritaniæ Tingitanæ, atque item finitimo regi Marochio ad Atlantem ac Oceanum permagnis equitum copijs valido opulentæ regiones pareant, Sed eminet Tunetanus, quum ab eo sacra pepetantur. At circa fretum Herculeum Hispania omnis, præter exiguam veteris Lusitaniæ partem, qua tum Ioannes rex Portugalliæ potiebatur, cum ipsa etiam Sicilia atque Sardinia, & Balearibus in ditionem Ferdinandi concesserãt. Is è Tarraconensi, vbi tum Ioannes pater imperabat, in vlterioris Hispanię regnum, quod Elisabellæ vxoris dotale fuerat, transgressus, Lusitanos prouinciam suam inuadentes, aliquot prelijs superatos expulerat. Nouissimè autem quum Maurorum imperium in Bæthica opulentum & florens continuis decem annis ab se oppugnatum, eiecto rege, & tota gente deuicta, funditus euertisset, tantam bellicæ virtutis atque prudentiæ opinionem apud omnes adeptus est, vt nemo illi Christianorum regum vel altitudine ingenij, vel industria, vel rebus gestis conferendus esse videretur. In Gallia autem longè lateq; imperabat Carolus eius nominis octauus: qui tametsi neque manu neque consilio multum valebat, tamen, vt mox dicemus, amplissimis maximi atque opulenti regni viribus innixus, viginti trium annorum adolescens, & pacem in Italia euertit, & rem Gallicam, quæ nobis erat obscurior, armis atque ausu plurimum illustrauit. Britanniam verò ab ea parte quæ continentem Gallię prospicit, atque alio nomine Anglia nuncupatur, Henricus septimus bello & pace insignis, ac in primis auri ditissimus obtinebat. Scotis autem qui extrema insulæ ad Caledoniam syluam & Orcadicum Oceanum incolunt, Iacobus Stuardus paternę cædis scelere, ac ipso postea vitæ exitu infelix, dominabatur. Belgę, Batauique & Burgundi, Heluetijs et Tulingis proximi, post Carolum Belgarum principem in Mediomatricibus ad Nansim cum exercitu ab Heluetijs cæsum, Philippo Maximiliani Cæsaris filio parebant. Ipse Cæsar totius Germaniæ imperio potiebatur, ita vt eius nomen in honore sit, sed non inania iubendi iura, veræque opes apud liberas ciuitates censeantur, quæ mutuo fœdere consociatis viribus septuaginta vrbium insignium numerum implent, atq; vno consensu insuperabiles libertatem defendunt. Cæterum Maximilianus multarum virtutum laude inclytus, se ipso maior haberetur, nisi Fortuna quæ pulcherrimis iuuentæ cœptis adfuerat, postrema eius consilia & nouissimos conatus penitus elusisset. In Pannoniæ regno Matthia Coruino vita functo, qui gloria clarissimis belli pacisque artibus quæsita, omnes eius ætatis reges superauit, Vladislaus rex Bohemorum successerat. In Polonia verò Alexan-

der, eodem quo & Vladislaus Casimiro patre genitus imperabat. Fuit hæc olim Sarmatia, quæ nunc ab Odera flumine, id in Venedigum sinum decurrit, ad Borysthenem vsque & Rosolanorum fines extenditur. Supra Tanaim & Boristhenis fontes ad Boream, Moschi Scytharum finitimi, latè omnia tenent, attinguntque Volgam amnem, Rha ab antiquis nuncupatum. Moschorum tum rex erat Ioannes Basilius sanè Christianæ religionis cultor egregius, nisi Græcanicos ritus qui minus ab Romano pontifice probantur, pertinaci superstitione sequeretur. Is equitatu maximè abundat, et cum Polonis & Scythis continēter bella gerit. Supra Moschos, qui hodie Moschouitæ appellantur, ab Aquilone ad occasum tendentibus Suetia occurrit, ignota quondam Romanis scriptoribus. & huic proxima, nostroque malo clarior Gothia, quæ circumfluo & restagnante Oceano munita est. Vltra verò Suetiam Noruegia longissimo tractu porrecta ad Chaledonij maris terminos ingentem sinum efficit: atque inclusis innumerabilibus insulis, contra vltimum Cimbricæ Chersonesi promontorium irrumpente demum Oceano recuruatur, & Daniæ regna concludit. De natura eius terræ, atque his gentibus, quæ supra Noruegios existunt, Ichthyophagis atq; Pygmeis nuper repertis, apud quos certa cæli ratione per coniunctas inter se noctes & perpetuos Soles, totus annus alterna varietate reuoluitur, suo loco memorabimus. In Italia autem ea tempestate Veneti & magnitudine opum, & diuturnitate imperij, & rebus terra marique feliciter gestis summam authoritatem obtinebant. Vrbs eorum ampla atque magnifica, mercaturæ & rei naualis studio à paruis initijs creuit. Sed ea propter incredibilem situs munitionem, ante alias & beata & admirabilis existimatur, quòd interfluentis Hadriæ paludibus cincta, nullisque ob id opportuna hostium iniurijs, veteres thesauros domestica in pace cumulatos periculosis etiam temporibus conseruarit. Nulli etenim à terra aditus, intercedente quadraginta stadiorum pelago, nulli penitus à mari ingressus propter cæca atque humilia vada, vsu tantùm indigenis nota, aut ingruentium barbarorum auaritiæ, aut magnis ab alto classibus patuerunt. Veneti homines in vniuersum consilio sunt graues, seueri in iudicijs, & in aduersa rerum fortuna constantes, in altera nunquam immodici. Omnibus quum idem sit conseruandæ libertatis & augendi imperij incredibile studium, in senatu liberè & sæpius acerrimè sententias dicunt: nec quenquam temerè ex optimatibus, qui vel insigni virtute, vel spiritu in gerendis rebus cæteris antecellat, nimio plus crescere, vel collecta gratia potentem & clarum fieri patiuntur. Quibus institutis, dum seruitutis metu, aliena virtute quàm sua, terrestri in bello vti longè vtilius & tutius putant, togati omnes per octingentos amplius annos rempublicam nullis ferè intestinis seditionibus exagitatam administrarunt. Ceterùm ipsa nobilitas totius maritimi negotij et naualis disciplinę munera nauiter implet, exutisque togis arma desumit. Paruere eis ab initio, quo tempore maximè classibus valebant, Istri, Liburni, Dalmatiæ atque Illyrici ora: multæ item nobiles Græciæ vrbes, cum Eubœa Cretaque insulis: Mox transgressis in proximam continentem, Patauium, Verona, Taruisium atque Vicentia, quæ ab infirmissimis regulis tenebantur, accesserunt. His quoque Rauenna addita est, regia quondam Gothorum, atq; alterum totius Italię nauale pulcherrimum. Quo rerum successu euecti, & terrestribus aucti copijs non multo pòst Philippo Vicecomiti pluribus bellis defatigato, Brixiam & Bergo-

Bergomum ademere. Ceſsit et eis Crema, Franciſco Sfortia concedente. Exinde Venetorum potentia cunctis in Italia maximo terrori eſſe cœpit. Nam finitimus quiſque pro ſe, vt periculo proximus, ſuſpectas eorum vires habere, quæ paulo antè ſerpendo atque aliena appetendo in tantam magnitudinem excreuiſſent: ac plurimum vereri, ne quæ ipſi per ſocordiam adoleſcere ſinerent, ea ſibi mox vel tenui rerum occaſione exorta in perniciem verterentur, quando omnes qui humanarum rerum vſu periti eſſent, vim illam inueteratæ reipublicæ non caduci alicuius hominis ingenio atque induſtria regi, ſicuti cætera imperia, quæ à virtute vel ignauia principum fortunam ſortiuntur, ſed vno atq; eodem immortali perpetui Senatus conſilio gubernari manifeſtè perſpicerēt. Quamobrem conſternati aliquando Italiæ principes vno conſenſu eorum conatibus obſtitere. ac nouiſsimè quum Ferrariam nobilem atque opulentam vrbem pertinacius oppugnarent, authore Xiſto pontifice, conſociatis viribus libidini atque potentiæ eorum obuiam itum. Secundas autem authoritatis atque opulentiæ partes in Italia Ferdinandus Aragonius obtinebat. Is Neapolitanum regnum Alfonſi patris virtute partum deuictis proceribus, qui rebellione facta Andegauenſem ducem ſequuti, grauiſsimum bellum excitarant, cum magna gloria conſeruarat. Ferdinando filius erat Alfonſus ætate integra, manu promptus, atque ingenio ferox, omnium qui tum in Italia exercitus ductarent longè clariſsimus. Huius virtute audaciaque vſus Ferdinandus, quum ipſe Neapoli iam ſenex prudentiæ plenus in expquandis Italiæ rebus omnium vires ſingulari iudicio metiretur, cum Florentinis & Venetis duobuſque pontificibus bella geſsit. Quo tempore Aragonia res adeo firmata ſtabilitaque eſt, vt quum domi conſiliū vigeret, & foris arma florerent, nullam mutationem vnquam ea hominum ætate habitura videretur. Regnum eius multis inſignibus atque opportunis vrbibus nobile, atque vndique à ſupero atq; infero mari portuoſum, omni genere commeatus, acribus viris, & militaribus equis abundabat. Idque à Tarracinenſi ſaltu, Pontiniſque paludibus per Volſcorum fines, tranſuerſis Sabinorum ac Marſorum iugis per Furconenſes & Ferentanos, ad Truentum amnem, Romani pontificis terminos attingit. Cætera ab ipſo Siciliæ freto, hinc Thyrrheno, atque illinc Hadriatico ambiuntur. Pontificiæ verò ditionis erat Picenus ager, Vmbria, Flaminia, Æmilia, Latium cum multo maxima Thuſciæ parte. Verùm nobiles ac liberæ ciuitates incuria vel imbecillitate veterum pontificum, paſsim impotentibus tyrannis ſeruiebāt: aut propter dira odia, immortalium factionum cruentis ſeditionibus agitabātur. Inter cęteros moderatè admodum Vrbinatibus Guido Feltrius, Camertibus verò Iulius Varanius imperabant. Ioannes Bentiuolus apud Bononienſes principē agebat. Foroliuij & Forocornelij Caterina Sfortia dominabatur. Fauentiæ Manfredi. Piſauri Sfortiani, & Malateſtę Arimini principes erant: ſed qui iam vetere potentia et claritudine decidiſſent. Peruſiæ Baleonum familia multis fortib. viris, ſed admodum ſanguinarijs ampla & florens pulſa Oddorum factione, ciuibus ſuis leges dabat. Tiferni Vitelliorum nomen clarum erat atque illuſtre: ſed ea mox domus, quæ multos ſimul duces inſigni gloria tulerat, miſerabili eorum interitu funeſta atque infelix fuit. Populus autem Romanus in partes diſciſſus, Vrſinæ aut Columniæ factionis ſtudia ſequebatur. Columnijs Sabelli vetuſtate familiæ & frequenti ſobole militarium iuuenum potentes: Vrſinis vero Comites cognomento Grapellij claritate atque

opibus fermè pares adhærebant. Nobilissimi procerum tunc erant, quique postea domi ac foris militiæ claruerunt, Virginius & Nicolaus Vrsini: Columnæ verò Prosper atque Fabritius: Iacobus item Comes, Ant… nellusque Sabellus. Horum opibus Romani pontifices, dum per varias temporum ac bellorũ occasiones licuit, semper infensi infestiq; fuerant: nihilque vnquam antiquius habuerunt, quàm alterutram factionem fouere, atque alere eorum controuersias: vt quum attritæ mutuis cædibus atque iacturis amborum vires forent, ipsi postea deletis reliquijs, oppidis eorum Vrbi proximis potirentur. Romani etenim siue pristini decoris ac antiquæ libertatis memores, siue vt sunt natura turbidi atque feroces, sacerdotum imperia, quòd plerique eorum parum moderatè auareque imperitẽt, æquo animo ferre non possunt. Propterea quũ iniurijs aut contumelijs exagitati fuerint, quo minus omni maleficio desæuiãt, neque vi, neque legibus, neque sacrosancti pontificis authoritate deterrentur. Cepere aliquando, atque interemere Bonifacium Octauum, hominem, quanquàm factiosum, morum tamen ac literarum dignitate venerabilem. quin & Eugenium eximiæ virtutis pontificem sede atque Vrbe immaniter expulere. alios palàm oppugnauere armis, alios coniuratione facta ac obsessis itinerib. in maxima vitæ atque amittendæ dignitatis pericula coniecere. Præerat tunc Christianis sacris Alexander Sextus, natione Hispanus, antea Rodericus Borgia nuncupatus: qui prealto ingenio, eoque semper astutè liberali, quibusdam Senatoribus per comitiales dies non occulta largitione corruptis, quum potiores eius ordinis, solis innixi virtutibus repulsam tulissent, pontificatum adeptus est. Is ab immani cupiditate maiores opes affectans, vt mox dicemus, Columnios pariter atque Vrsinos varijs afflixit cladibus: pontificatuque varia labe polluto, cuius antea nomen sanctius ac venerabilius fuerat, Italicarum rerum statum magnopere conturbauit. Senensium libertatem, quum plebeij nouiq; homines cum optimatibus, & rursus inter se nobiles varia fortuna per aliquot annos contendissent, Pandulfus Petrucius, vir apprimè sagax paulò antè sustulerat, Florentina autem respublica Petri medicis consilio atque auspicijs regebatur. eam biennio antè vita excedens Laurẽtius pater, in quo summa sapientia, eximia virtus, & singularis humanitas fuit, optimis constitutam legibus, opulentam florentemque reliquerat. Tum primùm enim Florentini pace parta, quum domi forisque industrij, & in mercatura maximè diligentes, publicè ac priuatim res suas mirum in modũ auxissent, elegantius et sumptuosius quàm cæteræ gentes ædificare, excolere dignissimarum artium artifices: & quod incomparabili gloriæ eis cessit, Græcas atque Latinas literas illustrare cœperunt. Lucensium ciuitas, vt sese à Florentinorum iniurijs, qui libertati eorum semper inuiderunt, tueretur, Maximiliano Cæsari & nonnunquam Mediolanensium principibus tributa pendebat. Genuenses verò qui cuncta quondam maria peruagati, relictis vbique clarissimarum victoriarum monumentis, cæteras gentes omni tempore nauali gloria superarant: quum domi seditiosi atque discordes sæuissimis factionum fluctibus mergerentur, in clientelam Sfortianorum concesserant. Vigebant tum in Liguria duæ factiones, Adurnia atque Fregosia, ambæ populares & Gibellini nominis. ipsa enim ciuitas in nobiles et populares familias plebemque tripartitò diuiditur. Nobilitas duplici factionum morbo laborabat: nam patritij cùm ex professo partim Guelfi essent, partim Gibellini, etiam Adurnium, aut Fregosium nomen pertinaci

tinaci

naci quadam insania sequebantur: accidebatque sæpius, vt Guelfi Gibellinos, quos maximè odio habere cōsueuissent, nouarum partium libidine cæci, acerrimis studijs iuuarent. idq; propterea fiebat, quòd nobiles lege quadam antiquitùs lata, supremum in ciuitate magistratum, qui ad solos Gibellinos pertineret, capere non licebat. plebs quoque quæ mirum in modum incertis rumoribus seruit, incredibili mobilitate tumultum excitare, ad arma discurrere, atque eodem nonnunquam die commutatis voluntatibus, modò his, modò illis fauere consueuerat. Quibus de causis effectum est, vt quum discordia atque intestinis confecti malis sese regere non possent, dissociatis animis, attenuatisque opibus facilè veram libertatem amiserint. Arcem quæ vrbi imminet, Ludouicus Sfortia præsidio munitam obtinebat. Prætoriani milites Augustini & Ioannis Adurniorum, qui Ludouici clientes erant, iussa faciebant. ac tum omnibus vna atque eadem cura inerat, vt Fregosios quos antè expulerant, vrbe prohiberent, & Senatus populusque omnis Ludouici consilia sequeretur. Porrò Ferraria, Mutina, Regium Lepidi, Herculis Atestini: Mantua Francisci Gonzagæ: Vercellæ, Augusta Prætoria, Taurinum, Iporegia, Subalpinaque oppida Philippi Allobrogum Principis, cuius imperium per Graias alpes vsque ad Geneuam et Lemanum lacum extenditur, ditionis erant. In Gallia autem Cisalpina, quæ nunc Lombardia à Longobardis, qui ibidem sedes imperiumque tenuerint, recentiore nomine nuncupatur. Mediolanensium princeps erat Ioannes Galeacius, Galeacio Sfortia genitus, qui à coniuratis in templo diui Stephani in ipso ætatis flore trucidatus est. Cæterùm Ludouicus patruus, ad quem summa rerum omnium respiciebat, imperio potiebatur, vir singulari prudentia, sed profunda ambitione ad exitium Italiæ natus. Is multis antè annis animo agitans, quibus maximè consilijs imperium adsequeretur, Cicchum Simonetam virum grauem, et pro puero tum Ioanne Galeacio, rem Mediolanensem syncera fide administrantem, falsis obiectis criminibus, capitali supplicio affecerat. Mediolani oportunisque alijs in locis veteres ac puero fidos custodes arcibus eiecerat: præfecerat copijs atque vrbibus nouos homines: & quos cœptis suis obstare prouidebat, varijs circumuentos artibus oppresserat. Eo modo ad imperij procurationem euectus, quum Veneti cæterorum Italiæ principum armis in Ferrariensi & Brixiano premerentur, résque eorum in angusto sitæ, ac plurimum diuturno ac ancipiti bello attritæ essent, primus à fœderatis impudentissimè desciuit, & pace ad Balneolum oppidum firmata exploratæ victoriæ cursum interrupit: scilicet vt Veneti hostes immortali beneficio sibi obstringerentur, quorum ope atque auxilijs Mediolanense imperium, amoto fratris filio se adepturum confidebat. Ea res Xisto pontifici tantum mœroris attulit, vt intra paucos dies ingenti dolore victus interierit. et Alfonsus, qui sociorum ductabat exercitum, erepti sibi è manibus triumphi cōtumelia accensus, nunquam se eam iniuriam animo depositurum esse iureiurando affirmauerit. Erant plerique eo tempore qui Ludouicum amplissima prudentiæ laude cumularent, quod eam belli flammam, qua pernobilis Italiæ tractus deflagraturus esse videretur, felici diligentia restinxisset: vnde sibi vti rerum æquus arbiter ac moderator, summam consilij atque virtutis opinionem apud omnes esset consecutus. Id quoq; ad amplificandam eius existimationē pertinebat, quòd Ascanius frater ipso impetrante, Cardinalatus honorē fuerat adeptus, qui tū et summa gratia apud Alexandrū pont. valebat, &

Lud. Sfortia Sedunos & Rhetos profligat.

Lud. Sfortiae ingenium.

& propter immensas opes atq; animi magnitudinem, eius ordinis facilè princeps habebatur. Nec multis antè annis Sedunos Heluetiorum socios in Italiã irrumpentes, supra Verbanum lacum acie profligarat: & Rhetorum impetũ qui Clauennam oppidum inuaserant, armis atque pecunia fregerat: cum aduersus similes barbarorum irruptiones, imperij fines faucesque Alpium mirificis operibus atque arcibus erectis egregiè muniuisset. Quibus de rebus magna illi indies potẽtia, singularis authoritas, cum ingenti etiã gloria crescebãt. Enimuerò tametsi ambitione præceps in diuersum ab æquo & bono rapiebatur, multis tamen optimis artibus abundè instructus flagitiosa consilia mirificè contegebat. Erat in primis, quod maximè popularem gratiam fauoremque conciliat, aditu alloquioque perhumanus & facilis: nunquam eius animus iracundia superabatur: moderatè ac patienter ius dicebat: ingenia quæ vel literis vel exquisitis artibus claruissent, singulari liberalitate prosequebatur. Postremò cum fames pestilentiáque ingruerent, maxima annonæ & salubritatis cura habita, sublatisque latrocinijs, atque enormibus vrbis ædificijs ad lineam directis, tantùm splendoris ac opulentiæ Cisalpinæ Galliæ inuexit, vt ab omnibus aureæ pacis, & publicæ securitatis atque elegantiæ conditor esse diceretur. Id modò summam illi apud honestos ciues cõflabat inuidiam, quòd Ioannem Galeacium egregia mitique indole iuuenem, iam tum quatuor & viginti annos natum, sceptra tenere atq; obire principis munia minimè permittebat, ceu ille propter ingenij ac ætatis imbecillitatem, maximarum rerum curis, tantoque oneri impar foret. Nec iuuenis paternorum amicorum auxilio destitutus, quos antea Ludouicus sustulerat, aut specie honoris, per causam gerendi magistratus ablegarat, reposcere imperij iura, aut quicquam principe dignũ eloqui audebat. Siquidem à Ludouico summissi speculatores, qui eius dicta factaque notarent, in aula haudquaquam dissimulanter obuersabantur. Iamq; eò contumeliarũ erat peruentum, vt Ludouici quæstores, inspectis sumptuarijs rationibus, quæ etiam pertenues erant, nimij luxus cum castigarent, certamque tantum expendendæ pecuniæ summam præscriberent. Ita miserrimus princeps odio impotentis patrui subactus, neque vlla amicis aut clientibus beneficia collocabat, neque pręinopia quicquam egenti, mœstæque familiæ largiebatur. At in aula Ludouici, quæ hilaritatis atque opulentiæ plena erat, vnis sub tectis cuncta luxu & continuo liberalitatis splendore magnifica atque illustria visebantur, quodque magnoperè mœrorem accumulabat, Beatrix Ludouici vxor (erat hæc Herculis Atestini filia) fastu atque luxuria ingenti mulier, plerumq; grauioribus consilijs sese arrogantius, quàm mulierem deceret, immiscere, demandare præturas, & capitalium ciuiliumque rerum iudicibus planè dominari ita consueuerat, vt Ludouicus, qui iam tum blanditijs eius delinitus, vxorius habebatur, importunę mulieris libidini nonnunquam obtemperare cogeretur: præsertim, quòd ei filium, cui postea Maximiliano nomen fuit, paulò antè pepererat. Vnde cùm magna ludorũ celebritate puerperæ atque infanti principalia ornamenta collata essent, manauit in vulgo fama, Ludouicum Papię vrbis principatum, vt inde more maiorum puer veluti è proximo gradu ad imperium eueheretur, infanti filio destinasse. Ea res Ioannis Galeacij & præsertim Isabellæ vxoris animos magnoperè exulcerauit: ipsa quòd & patrem Alfonsum & auum haberet Ferdinandum, et iam Franciscum auitæ indolis puerum in spem sibi debiti imperij primo partu peperisset, maiores,

iores,

iores, quàm muliebris animus ferret, ad vindicandam contumeliam ſpiritus gerebat, eoque grauius ac infeſtius, quòd Ludouici opera per ſagas, ipſo nuptiarum die magicis cantaminibus & veneficijs quibus fœcunditatem impediret, ſe pariter & coniugem petitos eſſe perſuaſum habebat: & tum cuncta patrui conſilia eò ferri manifeſtè perſpiceret, vnde ipſi circumuenti omnibus dolis atque artibus è medio tollerentur. Itaque Iſabella impotenti dolore acta, ad patrem auumq; in hanc ſententiam literas conſcribit, & ſpectatæ fidei clienti ſuo cùm id ſæpius tentare periculoſum foret, Neapolim deferendas tradit. Scio vos qui & claritudinis Aragoniæ domus, & regiæ dignitatis memores ſemper fuiſtis, nunquam me prolem veſtram, atque in finibus veſtris educatam, Ioanni Galeacio fuiſſe deſponſuros, ſi quem paterno atq; auito imperio, quum per ætatē licuiſſet, ſucceſſurum arbitraremini, eum exacta adoleſcentia liberisq; ſuſceptis ambitioſiſsimo atque ſæuiſsimo patruo ſeruiturum putaſſetis. Ludouicus enim non iam patruus, ſed immitis & atrox hoſtis, nunc primùm apertè, quod multis antè annis longa gubernandi conſuetudine allectus percupidè ſemper affectauit, Mediolanenſis imperij ſceptra ſolus obtinet, & cuncta cum vxore ad arbitrium moderatur. Illi cuſtodes arcium, copiarū duces, magiſtratus, atque omnes prouinciæ ciuitates parent. Ipſe principum legatos audit, belli & pacis fert leges, & denique necis ac vitæ, vectigalium atq; ærarij ſupremam habet poteſtatem. Nos miſeri ab ipſo circumſcripti, & deſtituti ab omnibus, quum ſolis rerum inanium titulis decoremur, in obſcuro luctuoſam ac miſerabilem vitam agimus, ſolicitique etiam de ſalute quæ imperio atque honoribus amiſsis reliqua eſt, niſi maturè opem feratis, duriorem in dies afflictis rebus exitum opperimur. Eripite obſecro natam, generumq; veſtrum his ærumnis, & ſi vos diuina vel humana iura permouent, ſi qua iuſtitiæ & pietatis, ſi qua denique in illis veſtris regijs animis priſtini decoris cura reſidet, libertati atque imperio reſtituite. Non deſunt nobis ſtudia optimorum ciuium: in Ioanne Galeacio animus viget curarum atque imperij capax, veteres amici qui nunc tyrāni ſæuitiam reformidant, promptam ac fidelem ex occaſione operam nobis taciti pollicentur, atque omnes peregregia erga nos voluntate ciuitates exiſtunt, quibus ille inuſitata & prægraui acerbitate pecuniam imperauit. poſtremò Dij ipſi immortales ſcelerum vindices nobis non deerunt, ſi vos qui alieniſsimis etiam miſera atque indigna ſeruitute oppreſsis præſidio eſſe æquum & regium ſemper exiſtimaſtis, ſanguini veſtro & iuſtiſſimæ cauſæ minimè defueritis. Ferdinandus & Alfonſus, qui multum anteà illa vera eſſe multorum literis & fama cognouerant, rei indignitate permoti, legatos ad Ludouicum decernunt, qui Ioannis Galeacij cauſam agant, ſed amicè atque leniſsimè negotium pertractent; quòd vim eius hominis in ipſo metu ſuſpicioſi atque præcipitis, neque minis, neque vlla denunciatione periculi exagitandam eo tempore iudicabant. Mittuntur itaque Antonius & Ferdinandus Gennarij viri graues. Ii Mediolani magnificè ſuſcepti, luculentam de Ludouici laudibus in conſeſſu primorum ordinum orationem habuerunt: quæ eò pertinebat, vt æger ambitione animus, poſtquam nihil aliæ artes valuiſſent, gloriæ ac laudis mentione ſanaretur. Erat enim Ludouicus æternitatis appetens & gloriæ auidus, ſed qui peruerſis rationibus inanem pro ſolida ſectaretur, vt plerique principum ſolent, qui adepto ſtatim rerum faſtigio, dum veræ virtutis obliuiſcuntur, per ſuperbiam atque animi vanitatem

inſaniunt. Cæterùm exitus orationis fuit, Ferdinandum regem atque Alfonſum obnixè rogare, vt imperium quod multos annos adoleſcenti Ioanni Galeacio ſingulari virtute ac vigilantia conſeruaſſet, eidem qui et vir et pater eſſet effectus, iam tandem reſtitueret. Id ſi faceret, vti humana iura poſtularent, ipſum ſicuti antea ſapientis, ita mox viri optimi nomen inſigni cum laude con ſecuturum: Aragonios verò reges qui Sfortianis coniunctiſsimi ſemper extitiſſent, eo ſingulari accepto beneficio immortales gratias habituros. Ad ea Ludouicus reſpondit, ſe ab ineunte ætate in vnam eam curam totis ſenſibus ſemper excubaſſe, ne res Mediolanenſis aut inteſtinis inſidijs turbari, aut vllis affici detrimentis ex opportunitate pueri principis ab hoſtibus poſſet. Id ſe Dijs beneiuuantibus abundè pręſtitiſſe. Veri principis nomē penes Ioannem Galeacium fuiſſe ſemper, atque in poſterum futurum: ſe interea nihil præter labores & difficillimarum rerum curas vſurpaſſe vnquam, & id cum ſumma animi ſollicitudine, valetudinisque iactura: neque eſſe commiſſurum, qui multis æquitatis atque modeſtiæ exemplis honeſtiſsimam apud omnes exiſtimationem eſſet adeptus, vt aliquo ſuo paulò iniquiore facto ſuperioris vitæ gloria fœdaretur: proinde ſe ſe breui, poſtquam fratris filius ſua cura ac diligentia in eam ſpem adoleuiſſet, adminiſtrandi imperij graue & permoleſtum onus eſſe depoſiturum, vt non modò Aragonij reges, qui id obnixè poſtulare viderentur, ſed cæteri etiam principes, priuatique omnes ſe nulla ambitione, verùm officij neceſsitate adductum ad id muneris acceſsiſſe intelligerent, quando res ſuæ haud mediocriter aliquorum perfidia labefactatæ, dubijs temporibus pro ſalute pueri atque imperij maiora præſidia flagitaſſent. At Gennarij quum ceteris diebus per priuata colloquia agendo atque adhortādo apud animum ea libidine duratum nihil profeciſſent, ſpecioſaque tantùm verba factis contraria ſibi dari manifeſtè perſpicerent, re infecta Neapolim reuertuntur. Ex eo tempore Aragonij haud diſsimulāter cum Ludouico inimicitias gerere: comminari aliquando illi acrioribus verbis: & tandem poſtquam legationibus nihil impetrabant, de inferendo bello agitare cæperunt. Ferdinandus tamen, vt ſunt lentiora ſenum conſilia, omnia alia priuſquam bellum experiri malebat. Verùm Alfonſus in quo ætas & militare ſtudium vigebant, quum & priuatas etiam cum Ludouico ſimultates ex Balneolana pace conceptas exerceret, rem ad arma deducere properabat. Nec defuere qui dicerent, Alfonſum auidius atque ardentius ſumenda arma decreuiſſe, quòd inani quadam occupandi Mediolanenſis imperij fiducia duceretur. Id enim ſibi deberi haud obſcuro iure prædicabat, quoniam Philippus Mediolanenſium princeps, in quo Vicecomitum progenies defecit, Alfonſum regem ipſius auum, vt Venetorum conatus, qui tum Mediolano imminebāt, eius viri virtute frangerentur, primis ac verioribus teſtamenti tabulis hæredem imperij reliquiſſet. Igitur Ludouicus qui Ferdinandi experientis & callidi ſenis conſilia, & vim Alfonſi acerrimi ducis, maximasque eius regni opes formidabat, quum ſenſim arma & claſſes aduerſum ſe Neapoli pararentur, præuertendum ſibi ratus, vt ſeſe aduerſus omnem eorum iniuriam muniret, bellicoſam atque infenſam Italico nomini Gallorum gentem in Italiam euocandam exiſtimauit: quod conſilium tam ſibi poſtea ac ſuis exitiabile, quàm toti Italiæ calamitoſum fuit. Vendicabat ſibi Neapolitanum regnum rex Carolus repetito iure ab Andegauēſibus Prouinciæ regulis, qui à Ioanna Regina per adoptionem in regnum adſciti fuerāt.

Ioanna

Ioanna etenim Ladislao rege fratre extincto, quum Iacobum virum Gallum cui nupſerat inſolentius ſecum agentem repudiaſſet, & paulò poſt muliebri leuitate palàm inſanis amoribus ſeruiret, à Martino Pontifice Maximo, & Ludouico Andegauenſe armis petita eſt, ſcilicet vt impudicus Reginæ animus, qui verecundia ac pudore moueri non poterat, metu belli in ipſo amittendi regni periculo ſanaretur. Eam ob cauſam regina timore implicita, Alfonſum citerioris Hiſpaniæ regis fratrem, qui tum in Corſica magno apparatu Bonifacium vrbē oppugnabat, cum valida atq; expedita claſſe Neapolim accerſiuit, cuius virtute & Gallorum & Sfortiæ tunc longè omnium in Italia fortiſsimi ducis conatus repreſsit, ipſeque, vt antea per conditiones regina promiſerat, ob nauatā egregiè operam in filiū adoptatus eſt. Sed Alfonſus paulò poſt Ioānam Caracciolo eius amatore in vincula coniecto oppugnauit armis, Neapolique expulit: ſiue quòd malè tectas reginæ libidines, ſaluo regio pudore ferre non poterat: ſiue quòd iam ſolus dominari & cuncta regere volebat, vt ſunt impotentia atque imperandi auida ingenia Hiſpanorum: qui cum ſemel irrepſerint, ad ſummam ſemper potentiā cunctis artibus contendunt. Itaque Ioanna circumuenta omnibus malis Alfonſum tanquam impium & ingratum apud Pontificem accuſauit, & reſciſſa priore adoptione, Ludouicum Andegauenſem in Alfonſi locum ſibi ſubſtituit. Inde grauiſsima ſecuta ſunt bella, mortuoque Ludouico ad Renatum eius fratrem bellum eodem iure translatum. Durauitque ea contentio vſque ad Ioannem Renati filium, qui ab exceſſu Alfonſi, cum hoc Ferdinando vehementi impetu, & magnis partium viribus per aliquot annos, ſed parum proſpero ſucceſſu, bellum geſsit: quorum motuum cauſas atque euentus Iouianus Pontanus vir ad omne genus eloquentiæ natus in hiſtorijs explicauit. At Ioannes regno atque Aenaria inſula pulſus, quum in Galliam adnauigaſſet, non multò poſt febre correptus interijt, ſuperſtite adhuc Renato patre, qui mox & ipſe ſine liberis atque nepotibus vita excedens, Ludouicum Galliæ regem huius Caroli patrem teſtamento reliquit hæredem. Fuit poſt hæc non ſemel regio in conſilio de repetenda Neapoli magnis procerum ſtudijs actum. Sed Ludouicus qui diu domeſtico & Belgico ſimul bello implicitus fuerat, totam eius conſilij rationem & damnoſam & perdifficilem multis de cauſis ſemper exiſtimauit. Mortuo autem Ludouico, qui ſublatis infenſioribus regulis et rebus ſingulari prudentia conſtitutis, Carolo filio regnum Galliæ omni bellico motu vacuum pacatumque reliquerat, non defuere proceres qui Galliæ vires extollendo, quòd nuper Britones citerioris Britanniæ gentem, quæ in Gallia eſt, ad Sanctum Albinum Rhedonum oppidum memorabili prælio deuiciſſent, ad ſuſcipiendum parandumque bellum adoleſcentem incitarent. Nanque viri militiæ dediti, & continuis ſuperiorum temporum exercitati bellis, quum parta pace quietem atq; otium ferre neſcirent, nouum bellū quo ditari & virtutem oſtendere poſſent, exoptabant. Neque gens alacritatis & peramplæ fiduciæ plena, mirumque in modum dedita regibus ſuis, quibus diuinum quendam animi vigorem ineſſe perſuaſum habent, rege duce quicquam ſibi arduum aut factu difficile fore exiſtimabant. Perſuaſerat quoque in vulgus hominum ex antiquis quorundam vatum carminibus celebris fama, Carolo Gallorum regi maximū totius orbis imperium protēdi, illumq; eſſe eius nominis octauum, cui Mathematicorū teſtimonio fatum foret, occidentis ſimul atq; orientis imperio potiri. Nec deerant qui nobiliſsimum quondam Grǽcorū imperium, quo Mahometes

Ottomãnus, Byzantio capto & cæso Constantino Græcorum imperatore, nõ multis antea annis occupauerat, ad Gallos pertinere iactarent. Turcæ quoque per eos dies subitis incursionibus Dalmatiam atque eam Illiri partem, quæ Pannanios attingit, direptis atque incensis pluribus vicis afflixerant, & iam maius bellum Barbarus hostis aduersus Christianos adauctis copijs, ac ingenti classe comparata, moliri dicebatur: quæ res in Galliam delata multis sermonibus materiam præbebat. Nam qui pacem oderant, publicam omnium incuriam et segnitiem principũ incusabant, futurumq; esse dictitabant, vt Christiana respublica, postquam omnes Europæ reges pristinæ pietatis atque virtutis obliuiscerentur, aliquod insigne detrimentum acciperet. Nec tantam, si ab eo hoste lethale vulnus infligeretur, ad alias gentes, quantam ad Gallos vel infamiam, vel publici decoris iacturam esse peruenturam: quando vni omnium Galli omni tempore rem Christianam aduersus Barbarorum iniurias peculiari studio protexissent. Cæterùm quanquam ea transmarini belli desiderio dici viderentur, omnes tamen his de causis quas superius attulimus incitati, ad inuadendam Italiam, quam prouinciarum opulentissimam intelligebant, animos intenderant, quòd prius & conflandum et conficiendum Neapolitanũ bellum foret, quàm in Græciam aduersus Turcas liberandis eius prouinciæ populis arma transferrentur. Antonellus quoque Salernitanus princeps, & plerique cum eo Neapolitani exules, repetendæ patriæ desiderio, id bellum nullius propè negotij fore prædicabant: pluresque populos apud quos ipsi propter factiones non mediocrem obtinerent authoritatem, si semel in Italia Gallorũ signa conspicerentur, continuò ab Aragonijs defecturos esse pollicebantur. Is erat animorum habitus regia in aula, quum ad cohortandum atque impellendum regem, Carolus Balbianus Ludouici Sfortiæ legatus superuenit: qui vt erat in eo munere admodum paratus, non prius sibi in consilio, cui proceres cum rege ac intimi amicorum intererant, de bello disserendum arbitratus est, quàm quos gratia atque authoritate potentes esse cognouerat, pollicendo præmia, atque docendo quam facilis ac expedita victoria foret, ad capessendum bellum accendisset. Igitur Balbianus quum secretò ac palam propensis animis audiretur, sæpiusq; in Aragonios acerbè inuectus, eos omnium qui vnquam in Italia fuissent superbissimos & crudelissimos tyrannos esse miscẽdo falsa veris ostendisset, ad extremum in consilium vocatus, talem habuit orationem. Si quid reges qui haud dubiè non hominum consilijs, sed deorum immortalium prouidentia & munere supremum generis humani fastigium consequuntur, non ingrati neq; impij superis debent, te vnum felicissime Carole ante omnes Deo summo maximè debere fatendum est: si quidem cum prætextatus penè puer ad imperium accesseris, tantus tibi fauor sola oris indole conciliatus est, vt tumultuantes paulò antè, & varijs belli motibus excitæ gentes, ipsique proceres natura infensi regibus, quos idem prudens atque eximiè fortis pater tuus vix armis & multa solertis ingenij arte domuerit, statim vno consensu atque incredibili studio te regem exceperint, quo maximè tempore & rebellandi, & noua agitanda consilia ex ipsa morte patris occasio nata videbatur. Quinetiam dum in citeriores Britãnos arma moueres, secuti auspicia tua, belloque secundissimè confecto, prouinciam illam Oceani & fluminũ opportunitate opulentam veteri Galliæ imperio adiecerint. Ea res totius Galliæ populos in tui admirationem adduxit: te externi principes inde suspi-

cere cœperunt, & nunc maximè quum vigere in animo tuo nõ regios tantùm atque viriles, ſed humana virtute auguſtiores ſpiritus apertè conſpiciant, te maiori rerum imperio deſtinare non dubitant. Iamque ſi auſu aperire fata volueris, te magni Caroli progenitoris tui nomen & gloriam æquaturũ pollicentur. Tibi enim pręclara & conſtans fama hominum ſacri belli prouinciam decernit vt Cõſtantinopolim, vbi maiores tui aliquãdiu regnauerunt, è manib. immanium barbarorum eripias, atque inde demum profectus, ſacroſanctum Chriſti ſepulchrũ Chriſtiano nomini vindices. Id te nõ vana auguria, reſponſa vatum, & antiqua carmina diuino ſacratorum hominũ ingenio cõſcripta prænunciant: iubentque te explicare vela, vt quò fata vocant in altum ad quærendos immortalis gloriæ titulos feliciore aura proueharis. Nec quenquam è tota Gallia fore putarim qui te maximi ac opulentiſsimi regni regem, veterani inuictique exercitus imperatorem in hoc eximio ſtudio atque incredibili cupiditate ducum et militum, omnes continuò terras quas armatus adire volueris, ſecundo victoriæ curſu peruagaturum eſſe non intelligat. Tranſiuere aliquando maria maiores tui Galli heroës, atq; vltro in Syria, Ægypto, Africa Barbaras gentes, quæ nec occidentales quidem populos fama cognouerant, armis petiuere, quum certatim omnes celeberrimis Magni Caroli trophæis ad virtutem accenderentur: & proferre Chriſtianæ religionis terminos, ſatis dignam belli cauſam, pro qua & ſuperanda maria longiſsimi tractus, & petendę alieni cæli regiones forent, dubijs etiam atque incertis rebus exiſtimarent. Quòd ſi hæc animum minimè permouent, vtpote quæ ab aliquot ſeculis vti nimis vetuſta excidiſſe hominum memoria videri poſsint, te profectò vel nõ vltrò inflammatum pulcherrimo ſtudio gerendarum rerum, nec vnquam ignobili ocio defluentẽ, tropęa Bęthica vicini regis excitabunt. Is enim Mauro diro hoſte Hiſpania depulſo, terram patriam glorioſè liberauit: magna herclè cum laude, ſed quæ minimè conferenda videatur, ſi tota Græcia Turcicum nomen expuleris, quod equidem votis piè conceptis facilè cedet. Epirotæ enim, Ætoli & Peloponneſi gentes ſuppliciter opem tuam implorant, vt te authore conſilia repetendæ libertatis audacter explicent, atque obiter fortia arma aduerſus Barbaros conſpectis vexillis tuis expediant. Sed liberandũ prius nobiliſsimum Italiæ regnum ab Aragonijs tyrannis eſſe cenſemus, vt cum illud hæreditario iure Galliæ regibus attributum, à miſerabili ſeruitute in libertatem vendicaueris, continuò ex Apulia, vnde breuiſsimus in Epirum & Macedoniam traiectus legionibus tranſportatis, vi & fama victoris exercitus ac deorum atque hominum immenſo fauore terribilis, Byzantium rectà contendas. Implorant abs te auxilium Calabri, Lucani, Brutij, Samnites, Campani, cætereq; eius regni gentes, quæ quondam Andegauenſium nomen ſecutæ, aduerſo belli exitu iniquam Fortunę conditionem ſubierunt. Horum omniũ ſanguine ac fortunis Aragonij ſæuiſsimi regnatores, per multos annos ita crudelitatem atque auaritiam expleuere, vt nihil iam præter veteres animos, quibus conſtantiſsimè ſemper Gallicas partes coluerunt, victis ac miſeris reliquerint. Horret animus recenſere, quot proceres, quotque præclaros duces, interpoſita fide & ſacramenti religione in gratiam receptos, quòd antea Gallicarum partium fuiſſent, violato iure, non modò hoſpitij, ſed ipſius regiæ menſæ crudeliter enecarint. Horum porrò cadauera, tremendum viſu, ſiccata & condita odoribus in eo habitu quo viui fuerant, ijſdemq; inſignibus exornata, ad-

ſeruari atq; oſtentari ferunt, vt eo execrabili tyrannicæ immanitatis atq; perfidiæ exemplo, paria timeãt qui ſeruire noluerint. Contra hos ſummè ſceleſtos homines, & quòd à vobis viris fortib. niſi indignanter ferri non poteſt, per cõtumeliam Gallicæ gentis irriſores, gladium feliciter educes. Dijs enim ac hominibus inuiſi præpediente ſcelerum conſcientia, nec conſilia in negotio, neque arma opportunè vnquam expedient. Tibi quoq; aderit Ludouicus Sfortia prudentis ingenij authoritate atque opibus clarus, ac in primis decoris tui, & Gallici nominis apprimè ſtudioſus. Siquidem vetere ſuo inſtituto, nihil vnquam amicitia Gallorum antiquius duxit. Franciſci Sfortiæ magnanimi patris veſtigia ſubſecutus, qui Ludouicum patrem tuum, cùm ille Gallico tumultu & in multa procerum perfidia penè obrutus ſummis omnium rerum difficultatibus laboraret, & conſilio admodum ſalubri, & quanta potuit pecunia, et veteranis maximè copijs Galeacio filio duce in Galliã tranſmiſſo, opportuniſsimè iuuit. Is igitur ſumma fide ſingulariq; ſtudio feſſum exercitum, quum Alpes tranſcenderis, fertiliſsimæ prouinciæ copijs recreabit: commeatus paſſim expediet: in Liguria validam claſſem exornabit: non contemnendas copias, ac duces locorum, Italicarumque artium peritos adiunget: & principes Italiæ qui fermè omnes ipſius authoritatem ſequuntur, tibi fœdere vel amicitia conſociabit. Hoc denique opulento fidelique ſocio, cuncta facilia ac explorata erunt, ad incomparabilem victoriam, cuius vel præcipuum fructum, non in præſenti tantùm gloria & commodo, ſed in ipſa ſpe ſempiternæ laudis magnanimi reges poſuerunt. Poſtquam Balbianus dicendi finem fecit, Carolus Gallorum regum more per epiſtolarum Magiſtrum reſpondit, ſe plurimum deberre Ludouico Sfortiæ, quòd eo ſtudio atque ea fide Gallorum amicitiam coleret, vti Franciſcus eius pater inſtituiſſet. ob idque ea omnia quæ regiam reſpicerent dignitatem, & ad ſummam Gallici nominis amplitudinem pertinere viderentur, amiciſsimè commemoraſſet. Proinde ſe rem integram ad maius atque frequẽtius conſilium eſſe delaturum, vt morem ſuperiorum regum imitaretur, qui vti regni proceres virique prudentes, humanis ac diuinis legibus maturè perſpectis, faciundum eſſe cenſerent, bella iuſtè ſuſcipere cõſueuiſſent. Nec multò poſt totius Galliæ concilium apud Turonos indicitur, vbi quum Reguli fermè omnes, & ſacrati viri ſacerdotijs inſignes conueniſſent, Carolus de ſuſcipiendo bello magnificè diſſeruit, ab his inſtructus qui eius adoleſcentiam regebant, atque obuentura ſibi ex bello ingentia cõmoda arbitrabantur. Initio autem orationis quum Neapolitanum bellum perfacile in primis ac honeſto cauſæ nomine ſibi ac vniuerſæ Gallorum genti maximè decorum fore multis rationibus oſtendiſſet, ad extremum dixit, ſe non modò villas, prædia, & domos eorum qui pro hoſtibus haberentur, verùm totius regni oppida, vrbes ipſas, ſacerdotia, & præfecturas pro nauata opera amicis ac ducibus eſſe diuiſurum: ſe ſolis recepti regni titulis contentum fore: ac mox poſtquàm ad certiorem atq; ampliorem gerẽdarũ rerum gloriã diuino monitu vocaretur, aduerſus Turcas traiectis in Macedoniã maioribus copijs, ad vlteriora præmia milites perducturũ. Qua oratione Galli omnes qui verba, habitum oris, effigiem, & cuncta denique religione quadam in regibus ſuis admirantur, facilè permoti, regium decretum dictis ſententijs confirmant, mirisque laudibus extollunt, ipſique ante alios qui ſumma freti authoritate, facilè quò volunt dubiorum animos proclinant: ij tum erant, quos Balbianus

aut

aut largitione aut promiſsis accenderat, Stephanus Belcarius à pueritia regio cubiculo aſſuetus, qui nutritij nomen atque inde ſummam conſulendi authoritatem collegerat, & Guliermus Briſſonetus ærarij præfectus, quæſtorumq; omnium magiſter, vir calliditatis atque ſolertiæ ſingularis, qui ex humili loco pertinaci quadã induſtria diuitias quàmampliſsimas cõſecutus, ad maximos honores ambitiosè cõtendebat: quę omnia, ſi bellũ foret, ingenio atq; pecunijs ſuis confiſus, ſe facilè multis de cauſis adepturum arbitrabatur. Horum maximè impulſu regem vel nihil de Neapolitani regni hæreditate cogitantẽ ſuſcepiſſe bellum, Philippus Argentonus in hiſtorijs Gallica lingua præſcribit. Cęterùm id probabat ex ordine militari Petrus Rohanius, quem Gienſem Mareſcalchum vocabant. Eo enim nemo ducum regendis exercitibus tota Gallia peritior habebatur: ideoque primas ſecundum regem imperij partes cęterorum omniũ conceſsione ſibi deberi intelligebat. Hos quoque pleno aſſenſu Petrus Borbonius ſummę claritatis regulus ſequebatur, haud vana ſpe ductus totius Galliæ adminiſtrandæ, quod diſcedente in Italiamrege, cuius ſororem in matrimonio haberet, propter affinitatem in Gallia cum imperio haud dubiè eſſet permanſurus. Cęteri erant Gilbertus Mompenſerius, Ludouicus Ligninus, Eberardus Obigninus, & duo germani fratres Perſiuus atque Palitia viri egregiè fortes, qui primos honores in exercitu, atque vrbium & regionum præfecturas ex regia liberalitate ſibi deſtinabant. Itaque bellum in proximum annum decernitur, vt eo temporis ſpacio exornari Gallicus equitatus, pedeſtres copiæ acciri ex Heluetijs atque Germanis, parari claſſes, & quod ſummum in negotio momentum habebat, vt finitimi reges conciliari, & fœdere adiungi poſſent, ne illi diuerſas Galliæ prouinciæ partes ſolitis nudatas præſidijs, atque ob id iniuriæ atque periculo expoſitas, ab Hiſpania vel Germania inuaderent. Siquidem cum Maximiliano iuſtæ grauesque inimicitiæ intercedebant. Nam Carolus paucis antè annis Margaritam Maximiliani filiam, apud ſe in Gallia ab incunabulis enutritam, quamquam ſuauiſsimis moribus atque inſigni forma præſtantem, repudiarat, vt Annam Franciſci citerioris Britanniæ reguli filiam, quæ Maximiliano deſponſata fuerat, vxorem duceret, quod per eam dotis nomine ſubactæ nuper, neque adhuc ſatis pacatæ Britanniæ citerioris imperio potiretur: adeo vt Maximilianus duplici contumelia affectus, propter acerbiſsimarum offenſionum magnitudinem in tam iuſto atque inexpiabili dolore nunquam eas iniurias memoria depoſiturus eſſe videretur. Verùm Ludouicus Sfortia, qui per eos dies Blancam Ioannis Galeacij ſororem Maximiliano in matrimonium collocarat, et cum eo Heluetiorum legati, qui magnam apud vtrunque regem authoritatem obtinebant, omnem eorum controuerſiam compoſuerunt: quum Carolus remiſſa in Germaniam puella, & reſtitutis dotalibus oppidis cum multo verborum honore Maximiliano ſatisfeciſſet. Atque in excuſationem inhumanioris facti, ſe non regia libidine aut ſuperbia inductum, ſed impulſum temporum ac bellorum neceſsitate, ad eas nuptias deſcendiſſe fateretur, vt prouincia illa tantæ opportunitatis ad arcendas Britannorum claſſes, pro qua toties cruente admodum decertaſſent, redemptis eo coniugio prouincialium animis, priſtinæ quieti redderetur. Sfortia quoque Cæſarem monebat, ne cum Gallo, in ea temporum conditione, vanas & nihil profuturas ſimultates exercere vellet: quando omnibus rebus imparatus, illum iam tranſcendentem Alpes in Gallia non eſſet

Carolus 8. [illegible] filia Maximiliani repudiata, Annam Britanniae duxit.

retenturus. futurumque eſſe ſi pertinacius pacem abnueret, vt Gallus in Italia victor auream coronam & ſceptrum, Romani imperatoris inſignia, quæ poſt Carolum cognomento Magnum Germani proceres adepti fuiſſent, ab inermi vel inuito pontifice ſibi repetendam arbitraretur. Quibus de cauſis Cæſar non ſolùm iniurias in præſens diſsimulauit, verumetiam fœdus atque amicitiam cum Gallo palàm iniuit. Quæ res ſicuti omnium opinionem feſellerat, ita mox Aragoniorum conſilia magnopere perturbauit, quum illi Tranſalpinam pacem Italici belli & cladium ſuarum initium fore prouiderent. Fœdere cum Maximiliano Cæſare Germanisque percuſſo, Carolus ad Hiſpanum regem, vt cum eo amicitiam pacemque firmaret, ſe conuertit: quoniam apparebat Ferdinandum eius animi atque prudentiæ regem, Aragonios conſanguineos ac gentiles ſuos in eo diſcrimine minimè deſerturum eſſe, nec vtique paſſurum Gallos, qui aliquando etiam Siciliæ reb. inhiaſſent, potiri Neapolitano regno, vnde mox anguſtijs eius freti facilè ſuperatis, facultas inuadendæ inſulæ præberetur. Cæterùm Ferdinandus, cuius tale ſemper ingenium fuit, vt præſentia commoda, quæ à certa rerum occaſione oſtenderentur, omnibus alijs ſuis rationibus anteponenda eſſe cenſeret, neque pacem, neque fœdus detrectauit, modò oppida, quę de Hiſpanis Galli obtinerent, ſibi gratuitò redderentur. Tenebant enim Perpennianum ditiſsimam vrbem in ipſo Hiſpaniæ aditu, qua Pyrenæi montes ſupra Salſulas Narbonenſe littus attingunt, & cum eo Ruſcinonenſem agrum, opulentis pluribus caſtellis florentem, quę ad Gerundam & veteres Emporias ſpectant. Ea omnia à Ioanne patre, multis antè annis Ludouico vndecimo oppignorata fuerant, quum ille aliter Celtiberico bello in ſumma rei pecuniariæ difficultate conſtitutus, Caroli filij, qui à ſe patre regeque cum multo maxima nobilitatis parte deſciuerat, vim atque impetum ſuſtinere non poſſet. Verùm Ioannes Gallorum pecunijs atque auxilijs opportunè adiutus, belloque ex ſententia confecto, quum poſt aliquot annos collecta atque oblata Gallis ea pecuniæ ſumma oppida redimere vellet, ſurdas Ludouici aures ſemper inuenit, qui opportunitate eius regionis longè maxima captus, parum ſyncera fide, veteris pacti conditionem, quò minus ea reſtitueret multis iuris cauillationibus inuoluebat. Vnde poſteà Ioannes & Ferdinandus filius, quòd ſæpius legatos ad repetendas res ſuas fruſtra miſiſſent, ad arma deſcenderunt. Sed ea res parum feliciter armis tentata eſt, ita vt Ferdinādus tum Bæthico defunctus bello, quo tantū ſibi nominis in re militari vindicarat, valido aduerſus Gallos exercitu comparato, ea mox repetiturus eſſe videretur. Ergo dum Galli omnes Italici belli cupidine deflagrarent, & Carolus retentorum contra ius oppidorum infamia permotus Perpenniano cæteriſq; oppidis inſigni liberalitate decedendum eſſe decreuiſſet, omnis cum Hiſpano controuerſia ſublata eſt: fœdusque ſolemne ictum, quo Ferdinandus ac Eliſabella vxor nihil ſe interea, dum à Gallis in Italia bellum aduerſus Aragonios gereretur, hoſtile molituros eſſe iureiurando promiſerunt. Cæterùm Perpenniani, aut ſtolidè, aut certè nimis properè reſtituti, grauis inuidia perſtrinxit Stephanum Petitiū, inter præcipuos conſiliarios notæ auaritiæ quęſtorē. Sed et hac pariter arſit Amboſius Albienſis cucullatus, profeſsione ſanctitatis à cōfeſsione criminū Ludouicum regē expiare ſolitus, quòd vtrunq; rex Hiſpanus ſingulis lagenis ſignato auro pro vino repletis callidè corrupiſſet, vt adoleſcentis regis animo religionē incuterēt, conteſtando ſcilicet eū impiè facturū, niſi

manes

[Handwritten marginal note:] Pax Maximiliani cum Carolo, turbat Aragonios.

[Handwritten marginal note:] Ferdinandus Hisp. Rex praesentia commoda alijs omnibus rationibus anteponit. Ratio Status.

manes patris apud Tartara cruciatos eo atroci piaculo exolueret, quoniam morientis Ludouici suprema voluntas excepta pijs alloquijs fuisset, vt Perpẽnianum tanquam malè partum veteri domino redderetur. Per hunc modum Hispaniæ atque Germaniæ regibus in amicitiam receptis, quum nihil sibi ab Henrico Britanniæ rege, qui nuper eius beneficio & Gallicis armis memorabilem de Ricardo rege victoriam, & Britanniæ imperium fuerat consecutus, in Gallia timendum arbitraretur, tentandos sibi atque explorandos Italicorũ principum animos existimauit. Itaq; mittitur Venetias Philippus Argentonus, qui historiam Gallica lingua scitè conscripsit, vt Senatum ad ineundam societatem, & bellum communi consilio aduersus Aragonios gerendum peramplis propositis conditionibus inuitet. Ad Alexandrum verò Pontificem, Eberardus Obigninus vir Scotus, è Stuarda regia familia, bello illustris destinatur: qui ex itinere Ioannem Bentiuolum, Herculem Atestinum, Petrum Medicem, Pandulphumque Petrucium conueniat: aditisque singulis vrbib. quinam hominum animi, quæ vrbium facultates, & quæ demum itinera in Alpibus forent collustrando cuncta oculis diligenter exploret. Veneti qui ex aliorum ruina atque incommodis tantum imperium magna ex parte condiderant, & ipsas semper maturis temporibus gerendi belli occasiones captando, atque alienę fortunæ circumspectando euentus, res suas amplificare didicerant, responderunt. Si rex Gallus in Italiam transiret, & Aragonios bello persequeretur, se pro vetere amicitia, quę senatui cum ambobus regibus esset, neutris præbituros auxilia, & ab omni prorsus contentione abfuturos. Quoniam & sibi terra marique paranda arma aduersus Turcas forent, qui proximè peracerbam Dalmatię atque Illirici populis cladem intulissent, & tum maximè terrestribus copijs in Græcia coactis, & classe deducta insulis & vrbibus, quas in Peloponneso atque Ætolia tenerent, Christianis intestino bello implicitis immineret. Porrò Bentiuolus qui eo tempore Ludouici iussa faciebat, & Hercules omnium Ludouici consiliorum particeps, atque vnus ante omnes Gallici belli concitator, Obignino amicam fidelemq; operam obtulerunt: sed id Hercules aliquanto prolixus, quòd per Carolum, ad quem iam Ferdinãdum filium amicitiæ obsidem in Galliam miserat, si semel Italia iusto armorũ tumultu quateretur, peninsulam Rodiginam de Venetis recepturum se confidebat. Florentiæ autem Petrus Medices, quum eum Obigninus deprecando, ne veteris necessitudinis, quę Mediceæ familiæ & Florentinæ ciuitati cum Galliæ regibus semper extitisset, obliuisci vellet: atque etiam non obscurè bellum comminando, in partes traducere conaretur, negauit se vlla denunciatione periculi fœdus esse violaturum, quod Laurentius pater, Florentinusque senatus antiquitus cum Aragonijs regibus percussissent: propterea non debere sibi succensere Galliæ regem, si iusiurandum coleret, fidemque seruaret: qua violata non mediocre rerum suarum periculum esset aditurus: quando in tanta propinquitate Aragonij ad vlciscendam iniuriam, vti superioribus temporibus fecissent, inferre arma, atque omnem Ethruriæ statum perturbare facilè possent. Senenses rem Gallicam omni ope se adiuturos esse dixerunt: cæterum non prius ex tuto se posse profiteri Gallicas partes, quàm validam Gallorum manum in Ethruria conspicerent, ne ipsi propterea imparati, opportunique iniuriæ, à Florentinis æternis hostibus suis opprimerentur. At Romę Obigninus veteri legato adiunctus in senatu grauiter exposuit, quo iure Carolus repe

tendum sibi armis Neapolitanum regnum iudicaret: & subinde Pontificem patresque hortatus est, vt amicitiam potius quàm vim Gallorum experiri vellent, qui omni tempore Christianæ religionis antistites cum summa veneratione coluissent: adiecitque magni interesse ad augendam summi pontificis dignitatem, exturbari Italia impios & execrabiles tyrannos, qui toties pontificũ & sacrosancti eius ordinis tranquillitatem nefarijs armis vexauissent. Erant varia hominum studia. Cardinales proceresque Romani, qui priuatę libidini & factionibus seruiebant, in diuersas partes trahebantur. Ipse Pontifex ancipiti suspensus cura, quando in pari spe, & ęquali metu consilia malè explicentur, in incerto habebat, Gallis ne faueret, an Aragoniorum amicitiam sequeretur. Timebat potentiam propinqui prævalidique regis, si hostis foret, qui paucis ante annis castra ad ipsa vsque Romana mœnia promouisset. perhorrebat ex aduerso Gallica arma, quæ sine confusione rerum omnium in Italiam euocari non poterant. Quibus de causis vir eruditus artificio simulationis, modò harum modò illarum partium legatos, alia palàm, alia secretò mentiendo ac pollicendo, ipsa spe ineundæ societatis mirificè distinebat: ita tamen vt multi eum ad Aragonios inclinare manifestè sentirent, et si quid propensius vel apertius in causa Gallorum diceret, aut faceret, id eo simulante fieri arbitrarentur, vt anxijs et dubitantib. Aragonijs, amicitiam suam grauioribus impositis conditionibus venditaret. Interea fama grauior indies, ac ingens simul cura de aduentu Gallorum Aragonijs crescebat. Nam Venetos, quos multis legationib. ac precibus ad prohibendos Italia Gallos frustra fatigabant, in vetere suo consilio, vt alienæ fortunæ euentum extra belli discrimen positi ociosè despectarent, permansuros esse didicerant. Nec Cæsar & Ferdinandus Hispanus qui cum Gallis pacem precio pepigissent, quicquam opis vel extremis etiam eorũ casibus allaturi videbantur. Quibus de rebus Ferdinandus per eosdem Gennarios, et nouissimè per Camillum Pandonium excellenti dignitate atque ingenio virum, qui ad Carolum in Galliã mittebatur, Ludouicũ aggressus est, vt aliqua conditionũ ęquitate proposita molliendo eius animũ, ac suę erga eũ futurę fidei obsides pollicẽdo, orientis flammæ initia, propter quã omni mox circum exarsura crudeli incendio forent, restingui possent. Postremò quum neq; Gennarij, neq; Pandonius hominẽ insanis consilijs pertinacius insistentẽ expugnare vlla ratione potuissent, ipse triremib. vltrò in Liguriam atq; inde Mediolanũ ad exorandũ placãdumq; eũ proficisci cogitauit: maturassetq; eò, et fortassis alloquio atq; industria cõmunes clades, quę Italię fato destinabantur, auertisset, nisi amici filiusq; Alfonsus senem septuagenariũ tenuissima valetudine, & super hæc grauibus affectum curis, Hyberno mari minimè committendum esse censuissent. Nec multò post idem Pandonius, postquam Mediolani cuncta improsperè tentata fuerant, cum amplissimis ad componendã cõtrouersiam mandatis ad Carolum in vlteriorẽ Galliam profectus est. Eorũ summa erat, Ferdinandum omnesque Aragonios, fœdus quod sibi cum Ludouico eius patre antiquitùs ictum fuisset, omni tempore ac difficillimis pręsertim illis tempestatibus, quibus totius fermè Galliæ regulorum conspiratione periculosè admodum fuisset iactatus, sanctissimè coluisse; neque vllas postea intercessisse iniurias, quibus à vetere amicitia diduci alienarique debuerit. Propterea iniquum sibi admodum videri, quòd contra se arma pararentur, quando ipse nullo indigniore facto dictòue amicitiæ iura violasset. Quòd si

augen-

augedi imperij cupiditate inductus, aliquod sibi Neapolitano in regno, quod Aragonijs multis iam pontificum decretis esset adiudicatum, ius esse arbitraretur, paratum se iure potius quàm armis disceptare, ac protinus reiecturum ad arbitrium pontificis regnum ipsum, vt ab eo tanquam æquissimo maximéque prudenti arbitro, sine vlla perturbatione humani generis, omnis controuersia finiretur. Se tum vel aduersum dijudicatæ litis euentum æquo animo laturum esse, paternoque se imperio continuò decessurum, si iure ac legibus iuberetur. Quòd si antiquissimum quodque tempus respicere, ac ob id incerti Martis fortunam omnino periclitari vellet, Aragonios neq; bellum deprecari, neque magnopere Gallorum arma formidare; qui in Italia toties, & pro ea ipsa illatis iniustè bellis, infelices exitus habuissent. Sed Carolus, qui iam sibi cuncta quæ armis aggrederetur omnino cessura esse in animum induxerat, Pandonium frustra plures dies in aula versatum, atque exponendæ legationis potestatem sibi fieri demissè postulantem, inauditum dimisit, omnésque Neapolitani generis negotiatores intra certam diem decedere Galliç finibus iussit. Pandonius tamen, postquam regijs exclusus foribus, neque officio, neque sibi, vti negotij magnitudo flagitare videbatur, satisfacere poterat, apud proceres cunctosque eius aulæ ordines, querendo se contra gentium consuetudinem non admissum, concionari in coronis hominum cœpit, ostentando vtilia & decora Gallis de pace mandata, quibus nomen rex suus subscripsisset, ac Deos regiç voluntatis testes inuocando, testandoque non suam fore culpam, si pace turbata, cum multa cæde hominum diuina atque humana permiscerentur: ac obiter, vt erat planè disertus, monendo Gallos, ne adeò incautè Ludouico salutem atque existimationem suam credere vellent: Illum esse fluxa ac temporaria fide, qui proprijs magis commodis, quàm alienæ gloriæ vel amplitudiui studere didicisset. Neque eum etiam propter multiplicis affinitatis necessitudinem Aragonijs, si certiora eorum rebus atque Galliæ à vi Gallorum pericula imminerent, esse defuturum: ipsumque ac Venetos simul passuros nunq̃, vt Gallus deuictis hostib. rerum in Italia potiatur. Venetos enim cum eo, qui vnà animos haud obscurè consociarint, tantummodo experiri cupere, & procul videre quantum Aragonij duces virtutis atque animi, quãtum veteranus eorum exercitus vigoris ac disciplinæ aduersus ingruentium Gallorum impetum sint habituri. Cæterùm quum Mars diu incertus in alterutram tandem partem inclinauerit, ipsos statim ex occasione consilia sua plena calliditatis inclinatæ Fortunæ applicaturos, vt quum vtrunque mutuis incommodis defatigatum attritumque conspexerint, ipsi potentes atque integri, ambobus, quas voluerint belli & pacis pro libidine leges imponant. Postremò annales suos Galli euoluerent, & quot insignes clades omni tempore in Italia ipsorum exercitus accepissent, intuerentur: ac demũ illud quod omnium sermone vsurparetur, verũ esse discerent, Gallorũ corpora fato quodã Italiç, veluti propriç ac gentilitiç sepulturç demandari. Interea Alexãder põtifex, quũ sçpè antea, Gallisne, an potius Aragonijs fauendum foret Cardinales consuluisset, et tum maximè Ascanius Sfortia pro Gallis, contrà verò pro Aragonijs Franciscus Picolhomineus Senatus princeps, patrib. diductis, summis vtrinq; studijs cõtenderent, ad extremũ pro Aragonijs stare cõstituit: ratus se priuatis simul ac pub. rebus ea inclinatione consulturũ: quoniã Aragoniorum liberalitate mediocres adhuc filiorum suorum fortunas, ad ampliorem sta-

tum perducere, & tueri pontificij nominis, ipsiusque Italiæ dignitatem aduersus infensissimam gentem, vtile sibi in primis, ac demum apud omnes honorificum arbitrabatur. Nec multò pòst Ferdinandus curis & morbo prægrauatus diem obijt, statimque Alfonsus iustis regali pompa defuncto patri persolutis, ad imperium euectus est. Auditæ insuper gratulantium principum legationes, quæ vndique officij causa Neapolim coibant: Regni proceres sacramento adacti: lustratæ copiæ: ingentes pecuniæ mulctatis acerbissimè populis toto regno exactæ: & cuncta demum quæ terrestri maritimoque apparatui conducere videbantur, summa cura & singulari celeritate administrata: Missusque subinde Verginius Vrsinus ad Alexandrum, qui leges conditionesq; renouandi fœderis coràm pertractaret. Idemque Pandonius Camillus, qui dudum è Gallia redierat, ad Baiazetem Turcarum imperatorem destinatus, qui doceret, quales quantiq; Gallorum apparatus, qui eius gentis animi, quæ decreta regis ad inuadendam Macedoniam essent: hortareturque Barbarum regem ad transmittenda auxilia, quando vna ea ratione, & tum, & in posterum Macedoniam ac Epirum omni periculo esset liberaturus. Quòd si Calabriæ et Apuliæ oram, quæ proculdubio Græciæ & Constantinopolitani imperij munimenta forent, occupari à validissimo communi hoste pateretur, ipsum serò aduersus victores Gallos, qui continuò in Græciam essent traiecturi, consilia atque opes suas oppositurum. Postulabat Alfonsus sena milia peditum & equitum, quæ ipse dum hostis in Italia foret, liberali stipendio esset aliturus. Erat enim præcipuus Turcarum virtutis admirator, vt qui paucis antè annis Hydruntino bello, & mox ad Velitras iusta in acie eorum disciplinæ ac fortitudinis periculum fecisset. At pontifex ob eas causas quas suprà memoraui, & cohortãtibus maximè Florentinis cum Alfonso his conditionibus fœdus percussit, vt ipse Aragonios Florentinosq;, illi verò pariter pontificios fines, si bellum ingrueret, certis auxilijs tuerentur. Gothifredo item Borgiæ Carinulæ principatus dono datus, cui et Alfonsi filia obscura matre genita nupserat: Frãciscus vero Candianus magno cum stipendio regiæ adscitus militiæ. Ii pontificis filij erant, qui tum ex paterna fortuna ad insigne opum atque potentiæ fastigium nitebantur. Alfonsus quoque paucos pòst dies coronam, cæteraque Neapolitani imperij insignia à Pontifice impetrauit, missusque Neapolim magno comitatu Ioannes Borgia Cardinalis, qui Celebri pompa, & sacris de more peractis diademate regem insigniret, reclamantibus Gallorum legatis, qui pontificia concessione præiudicari sibi in ea ambigui iuris controuersia querebantur. Interim Alexander atque Alfonsus, vt Caroli consilia disturbarent, Gallorumque impetum, qui iam omnes ab insita eorum animis belli cupiditate ad superandas Alpes incitabantur, aliqua ex parte retardarent, idoneos homines in Galliam miserunt, per quos secretò primores regiæ aulæ, singulis præmia pollicendo, ad impediendam aut differendam expeditionem inducebãt. Brissonettoque in primis rosei galeri dignitatem affectanti, si operam suam præstaret, syngrapha cum breui epistola in fidem transmissa, eius insignis sacerdotij honor oblatus est. Nec defuere viri militares, qui iam præcipiti æstate id bellum in proximum vernum tempus differendum esse dictitarent. Nanque partim largitione corrupti, partim occultis acti simultatibus, voluntates facilè commutabant. Aliqui etiam studio contradicendi, qui morbus ducum omnium maximè peculiaris est, plæraque vera, aut vero proxima suadendo, æmu-

lorum

lorum authoritatē cōminuere atq; obscurare nitebantur. In his erat Aurantius princeps Miolanius regulus, & ante alios Philippus Dechordes militaris prudētiæ nomine facilè primus, qui accurata oratione omnes eius belli difficultates explicando, grauē in Italia Autumnū his fore disseruit, qui subitò è saluberrimis Galliæ regionibus Alpes transirent: hyeme autem Apenninum tormentis curulibus inaccessum & penitus insuperabilem, omnesq; Togatæ Galliæ, vel Ethruriæ vias, perpetuo luto impeditas & inextricabiles, maioresq; aliquātò quàm ipsi putarent Alfonsi opes, quum in Italia forent, inuenturos, Florentinis præsertim atq; pōtifice adiunctis: qui animis, ditionisq; finibus coniuncti summas haberent expediēdæ pecuniæ facultates, et maximā Italiæ partē obtinerent. Nec satis sibi ad securitatem Gallici exercitus exploratas videri Venetorū voluntates, qui se in neutram inclinaturos partem fallaci quadam specie quietis profiterentur, & arma tamen interim tenere, nec publicam fidem vllis certi fœderis legibus obligare vellent. Ludouicum quoque Sfortiam è commodo suo latebrosis semper inuolutum consilijs, qui tantoperè ad profectionem maturandam regem accenderet, nihil magis exoptare, quàm Aragoniorum opes sibi admodum formidabiles alieno periculo attritas labefactatasq; conspicere. Cæterùm hominem peracutum ac insidiosum, confirmatis rebus suis circumspecturum bellici motus euentum, & Gallos, si ita casus ferret, iam demissos in vltimam Italiam, non modo deserturum, sed (quod Dij prohiberēt) nouis occultisq; consilijs, et palam armis oppugnaturum. Ea enim esse Italorū principum ingenia, vt externis nationibus, & ante alias Gallis, quas natura implacabili odio prosequantur, facillimè fidem fallant: Debere esse documento Gallis omnibus tria bella superioris tempestatis cum summo detrimento suscepta, quum Galli vltrò inuitati à factiosis Italiæ populis ad Alexandriam, & aliquanto pòst ad Boscum, & postremò ad Genuā, dolo potius quàm virtute superati, Italicæ crudelitatis atque perfidiæ funestam admodum importuno aduentu suo memoriam reliquissent: proinde Gallici imperij decus, ipsiusque regis & totius Galliæ nobilitatis salutem, incertæ fidei Italorum principū non esse committendam videri. Id verò se è republica, dignitateque magnanimi regis existimare, si in Sfortiam arma conuerterentur, atque eo pulso, Mediolanense imperium, vti iura postularent, Ludouico Aurelianensi attribuerent. Tum enim Venetos, aut vi, aut voluntate in belli societatem concessuros. Mediolanum enim totius Italiæ arcem esse, vnde ipsi comparatis tuto amplioribus copijs, & de Neapolitano regno, & de transmarinis etiam imperijs cogitare atque decernere possent. Allobrogum Salassorumque Regulos, qui Sfortiæ infensi essent, in subalpina regione, commeatus atque omnis generis auxilia cupidissimè præbituros: & satis superque validas eas fore copias, quæ tum in Gallia paratæ coactæque essent, ad conficiendum intra autumni tempus Mediolanense bellum. Adepta verò victoria, fertilissimis in vrbibus hybernaturos milites, atque inde eos omnibus rebus instructos, externoque insuefactos cælo, ad prima veris signa melioribus auspicijs, nullo metu suspectandæ socialis perfidiæ, quò voluerint penetraturos. Hæc apud regem in consilio, & passim in regia domo, et frequētioribus procerum conuiuijs, summa dicendi libertate disserebantur. Nam Ludouico Aurelianensi, qui postea regnū Galliæ & Mediolanense imperium adeptus est, complures ingentibus studijs fauebant, & Sfortiam, vt sunt Galli fermè omnes natura aperti, et de alio facilè

ſuſpicaces,propter vulgatam eius prudentiæ opinionem,veluti callidi occultique ingenij hominem oderant,& regi ſuſpectum reddere conabantur.Nam Pandonij conciones apud omnes habitæ,cunctis propè eum inuiſum reddiderant.Accidit quoque per eos dies ad ſuſpicionem augendam,vt Ioannes Mattaronius apud Petrum Medicem Caroli legatus,Ludouicum Sfortiã conſilia perfidiæ plena agitare ſignificaret.Nanq; Petrus Medices,quum apud ſe Stephanus Tabernius,qui pro Ludouico legationis munere fungebatur,ſecretiore in cubiculo de magnis rebus diſputaret, Mattaronium turpi quadam, aut certè parum virili aſtutia ſub auleis condiderat,vt illo audiente arcana omnia Sfortianique animi receſſus,quæ Tabernius ignarus fraudis ingenuè proferebat,regi Gallo proderentur. Quæ res,ſicuti Bernardus Oricellarius,qui tum Florentiæ pub. conſilijs interfuit,in hiſtorijs aſſeuerat,Ludouico apud Carolum incertæ voluntatis vel perfidiæ ignominiam conflauit.Poſtulabat Ludouicus à Medice Florentiniſque,ne Alfonſum contra ſe iuuare vellent,nec cum eo commiſcere res ſuas properarent: coactum ſe minis atque iniurijs Aragoniorum,aduerſus eorum vim externa præſidia comparare,quibus dignitatem atque ſalutem tueretur.Non eſſe ſe adeò inſano perditóue conſilio, vt Gallorum gentem in Italia dominari velit, quæ ſibi in primis magnitudine virium atque ambitione latius imperandi eſſet ſuſpecta,& maioribus ſuis infenſiſsima ſemper extitiſſet. Poſſe eos qui & vim & authoritatem ad cogendum haberent,monere ac inducere Alfonſum,vt à vi paranda miniſque deſiſteret, & Mediolanenſium rerum tandem obliuiſceretur, quarum negocium Aragonijs rationibus eſſet penitus alienum.Debere Alfonſum fortunæ ſuæ ac deſiderijs abundè ſatisfactum arbitrari,quòd Neapolitano regno potiretur. Id ſi Florentini enixè curarent, & Alfonſus ſalutaribus conſilijs obtemperaret, ſe protinus Gallorum expeditionem interpoſitis difficultatibus impediturum, foreq;,vti ſua induſtria omnis Italia eo metu atq; periculo liberaretur. Quòd ſi obdurarent,nec longè proſpicere vellent,dum facultatem conſeruandæ ſalutis haberent,ſe conſulturum rebus ſuis: omnemque eam tempeſtatem quæ ab Alpibus immineret,pro auertenda clade,in alienos agros effuſurum. His ferme ſermonibus exceptis, Mattaronius regem proceresque monuerat, vti cautè ac maturè de expeditione acceleranda propter dubiam ſociorum fidem deliberarent. Quibus omnibus de rebus,quas ſuperius commemoraui,magna eſt in ipſo rege ac ducibus voluntatum facta commutatio. Nam qui bellũ tantoperè ſuadebant,priſtinum illum ardorem magna ex parte ita remiſerãt, vt terreſtres & nauales apparatus tanto omnium ſtudio cœpti,præfectis plura admodum tepidè adminiſtrantibus intermitti videretur.Eius rei fama Ludouicum vehementer perculit,quum ſibi & Aſcanio fratri timere cogeretur, Aragonijs iam tum ad gerendum bellum abundè inſtructis, niſi Carolus eo autumno tranſire alpes,atque eos inuadere maturaret.Igitur in eam adductus ſolicitudinem,Galeacium Sanſeuerinum ducem generumque ſuum in Galliã cum ornatiſsimo comitatu ad Carolum mittit: qui publicè orando, ac priuatim largiendo,magnaque equitum auxilia,plures naues,ingentemque pecuniam in ſubſidium decreti belli pollicendo,aduerſos de ſe rumores extingueret,regemque et cæteros proceres confutatis ſuſpicionibus,difficultatibusque ſublatis priſtinæ ſpei reſtitueret; atque eos ad ſuperandas alpes, quanta maxima fieri celeritate poſſet,hortaretur. Quæ legatio ipſius regis atque omnium

erexit

erexit animos:& breui maximum bellicis administrationibus, quæ vel incuria vel vltrò negligenter omnibus fermè locis refrixerant momentum attulit. Nec diu in Gallia cunctatum est: nam longarum aliarumque nauium classis Massiliæ deducta exornataque est: onerarię spectatę magnitudinis ab Armorico Oceano in mare nostrum accitæ: & prima peditum agmina cum nouo, ac ob id maximè formidabili æneorum tormentorum apparatu ad Coctias alpes præmissa sunt. Dum hæc in Gallia parantur, Iulianus Rouereus Ostiensis Cardinalis: qui postea ad Pontificatum euectus, Italiæ & toti fermè Europæ magnorum motuum causam præbuit: dum insidias pontificis perpetui hostis sui vereretur, clam celeri nauigio ab Ostia in Galliam profugit. Eius aduentu regem magnoperè lætatum feruut, quoniam per eum qui potentia atque authoritate inter Patres plurimum valeret, Alexandri pontificis consilia se vehementer turbaturũ arbitrabatur. Siquidem pleriq; è Patrib. nõ deerant: qui eũ vitio creatum dicerent, & propterea quòd sacrosanctum eius dignitatis fastigium sibi pretio quesiuisset, veluti damnatum ambitus lege, omnino gradu pellendum esse iudicarent. Igitur Iulianus, vti erat inquieto vehementique ingenio, apud regem ac proceres pontifici atque Alfonso cunctis artibus odium inuidiamque conflare, concitare eis bellum, victoriam terra marique perfacilem fore polliceri, ac demum, qui militiæ vsus in Italia, quæ consilia & facultates sociorum atq; hostiũ essent, earum tum rerũ imperitos & rudes Gallos sigillatim perdocere contendebat. Ipse verò Ludouicus iam supra quingentos grauis armaturę equites ad signa vocauerat. Genuę sex triremes, quatuorq; trium milium amphorarũ onerarias naues tormẽtis armisq; instruxerat: coegerat vndiq; pecuniam ad supplenda Gallorũ stipendia, & magnam vim omnis generis commeatus, qui terra mariq; diuturno etiam bello sufficerẽt, in opportuna loca contulerat. Romę quoq; per eos dies ab Ascanio Cardinale atq; Obegnino, Prosper et Fabritius Columnę: et è Sabella gente, Vrsinisq; aliquot obscurioris nominis duces: itemq; Ioannes Rouerius Iuliani Cardinalis frater cum singulis equitum turmis Regio Sfortianoq; stipẽdio addicti: cæterùm iussi nõ prius ostentare arma, aut Gallicarum partium nomen profiteri, quàm Ostiæ vel Neptuni ad Antium regia classis appropinquaret, ne ipsi interea: si studiũ suum nudarẽt, à pontifice atq; Aragonijs, quorum copię iam instructæ in conspectu erãt, opprimerẽtur. Sed dum Columnij in Vrbe, et in Latio, pręsertim, vbi eorum sunt clientelę, secretis admodum stipẽdijs equites cõducunt & deniq; omnia in aduentũ Gallorũ ad mouendum bellum dissimulanter parãt: Alexander ad oppugnandã Ostiã Nicolaũ Vrsinũ Petilianũ misit. tenebatur enim Iuliani præsidio, summamq; habebat opportunitatem ad suscipiendas Gallorũ classes, vrbemq; ipsam obsesso ac intercluso mari, famẽ & multarũ rerũ inopia subigendã. Perstitere aliquãdiu in fide pręsidiarij, cũ Petilianus maiorib. tormentis arcẽ continẽter opugnaret. Verũ mox vrgẽti vitę periculo adducti, ea cõditione arcẽ dediderunt, vti senatui Patribusq; publicè custodiẽda, donec Iulianus ad officiũ rediret, traderetur. Verũ non multis interpositis diebus eadẽ arx, quę multo militũ labore parta fuerat, dolis atq; ausu duorũ militũ recepta est, qui ab Ascanio ac Prospero haud dubiè summissi, simulata amicitia custodẽ arcis in lectulo quiescentẽ cõprehenderunt, & Colũnios milites ex cõdicto ab oppido ad arcẽ cõuolantes præsidiarijs terrefactis introduxerunt. Vnde postea tãtis incommodis rẽ Rom. atq; ipsum pontif. Guerra Monaldus

Alexander VI. Simoniacus.

afflixerit. Conatus est Alexander, qui eam iniuriam doloremque animo sustinere non poterat, Ostiam suis quoque artibus recuperare, Ascanio & Prospero sub specie componendarum rerum fide data in Vrbem euocatis, atque his continuò in Hadriani molem coniectis. Verùm illi paulò pòst carcere sunt emissi, quum ob violatam fidem auxilia à Dijs ac hominibus, & præsertim ab aduentante Carolo per Ludouicum Sfortiam implorarent. Iisdem fermè diebus Alfonsus vt coram de bello consultaret, ad Pontificem, qui tum in Tyburti ad vicum Varronis secesserat, cum duabus expeditorum equitum alis peruenit. Affuere concilio Florentinorum legati, Cardinalesque omnes, prẹter eos qui Ascanium secuti, Gallicis rebus fauebant. Ferunt, Alfonsum quum pro se fortiter & magnificè, tum pro Italiæ salute prudenter atque diuinè perorasse, omniumque animos eius oratione ita esse permotos, vt Pontifex nulla interposita dubitatione non modò bellum quod ingrueret constantissimè sustinendum, verùm hostes audaciore consilio, illatis vltrò armis præoccupandos esse decreuerit. Erat apud Alexãdrum Paulus Fregosius Cardinalis Genua ab Adurnijs pulsus. is per Hybletum Fliscum clientesque suos & nobiles aliquot Fregosiæ factionis ciues, qui Adurniorum potentiæ infensi erant, se Genuam eiectis Adurnijs occupaturum pollicebatur, si ante Gallicarum nauium aduẽtum, ac priusquam Sfortianæ triremes planè exornari, vel maiora præsidia terrestri itinere ab vlteriore Gallia Genuam adduci possent, ipsi expedita classe in Liguriam aduolarent: fore etenim vt ad primum Aragoniæ classis aduentũ cuncti inferioris Liguriæ populi, ipsique Genuenses metu aut voluntate studia commutarent. Nec aliam postea Gallos gerendi belli rationem inuẽturos, si Genua cæterisque peropportunis Liguriæ portubus excluderentur. Itaque Alfonsus Neapolim reuersus Ferdinandum filium, in quo mirifica indoles militaris virtutis eminebat, terrestribus copijs, Federicum verò fratrem toti maritimo negotio præfecit. Cæterũ Petilianus, Alfonsus Daualus Piscariæ Marchio, & Ioannes Iacobus Triuultius, qui tum peregregij duces erant, & postea omnibus bellis cum summa imperatoriæ virtutis laude claruerunt, Ferdinando attributi sunt, vt alacriores in iuuene spiritus maturo consilio temperarẽt. Is è Campania per Marsos & Sabinos Apenninum transgressus, adiunctisq; sibi in Vmbria pontificijs aliquot turmis, per Æmiliam in Fauẽtinum agrum, vt inde Cisalpinæ Galliæ fines inuaderet, contendit. Porrò Federicus è Baiano sinu cum triginta quinque triremibus, & quatuordecim onerarijs, multisque minoribus nauigijs profectus, lenissimis vsus tempestatibus, Liburnum, quod olim fuit Labronæ statio, citra Arni ostium peruenit. Affuere illi Petrus Medices, legatique Florentini, & magna pars ciuitatis studio visendæ classis eò prouecta: certatumque est hinc inde liberalitate atque modestia. Cæterùm repletis omni rerum copia naualibus socijs cum secundi perflarent venti, classis Liburno educta in Lunensem oram cursum tenuit. Erat in conspectu Portus Veneris oppidum, quo si potiretur Aragonius, alios postea eius oræ populos paruo negotio in ditionem eius concessuros apparebat. Id in faucibus Lunensis portus ad læuam positum est, contra eam insulam quæ portui obiecta, ab ipso memorabili Veneris templo, summam olim amœnitatis & religionis famam obtinuit. Hinc sinus ipse admirabili flexu latissimè introrsus aperitur, panditque se ad latitudinem quadraginta stadiorum, ac demum curuatus in plenum orbem, ad portum Erycis & Coruum Lunæ promontorium extenditur,

Federici infelix expeditio navalis.

Lunae portus.

minores paſsim portus, & tutas vbique ſtationes efficiens, multis procurrentibus in mare apricis collib. quos frequentes riui altioribus delapſi iugis, et nemoroſæ paſsim valles, amœniſsimo quodã naturę ordine diſtinguunt. Medio in ſinu Spedia eſt, oppidũ piſcoſum ac amabili vino maximè nobile. Ad dextram autẽ non lõgè ab oſtio Macrę amnis, Erycis vicus traiectu admodum recto Veneris inſulam, atq; ipſum portũ cõtrà reſpicit, ab eo qui in Sicilia eſt Eryx haud dubiè cognominatus. Igitur Federicus ad tentandã oppidanorum fidem, Fregoſinũ Pauli cardinalis filium, Aloyſiumq; Rapollũ conſiliariũ ſuum ſingularis induſtrię hominẽ in oppidũ pręmittit, qui eos ad deditionẽ faciendam, & Fregoſios, quarũ partium nomẽ ipſi naturali ſtudio colere conſueuiſſent, portu atq; oppido recipiendos adhortentur: ac moneant ne inani, et mox nihil profutura pertinacia, in ſummum periculũ, quod à validiſsima claſſe ſtatim immineret, ſeſe ac fortunas ſuas deuocare vellent. Pręerat oppido Balbus, qui è Ciſalpina Gallia tranſuerſis Apẽnini iugis, eò cum delecta peditũ manu, ſingulari celeritate conuolarat. Cum paulò antè Ludouicus ad famã Aragonię claſsis, ſingulis totius orę oppidis opportuna pręſidia diligẽter impoſuiſſet. Is oppidanorũ fidei et virtuti militũ confiſus, reſpondit, eam eſſe omniũ Ligurũ conſuetudinẽ vt nunq̃ in poteſtatẽ noui principis voluntate cõcedant, quãdiu illi ſint incolumes qui rerũ Genuę potiãtur. Quòd ſi externa vi aut aliquo ciuiũ tumultu accidat, vt pręſentium rerũ ſtatus perturbetur, ipſos tum abſq; defectionis infamia victorib. cedere, quorũ fortunã ex publico ciuitatis euẽtu ſequerentur: proinde nõ debere ſibi iraſci Federicũ, ſi ipſum oppido portuq; recipere recuſarent, quum Adurniũ Sfortianumq; imperiũ Genuę, totaq; Liguria vigeret, pro quo ipſi extrema ſuſtinere parati eſſent, ne primi omniũ perfidia aut metu defeciſſe videantur. Dirempto colloquio, Aragonij indignãtes, quòd oppidum muro debile et facultatib. modicũ, tantę claſsis vim atq; impetum morari auderet, confeſtim arma expediunt, triremiũ proras admouẽt, cohortes euectę maiorib. ſcaphis ſub ſignis in proximum litus deſiliunt, atque oppidũ terra mariq; vno tẽpore expugnare adoriuntur. Contrà oppidani miſti militib. frequentes in muro eſſe, egregiè omnes propugnare, in claſſem è propugnaculis faces ac tela omnis generis iaculari, in ſubiectos qui ſcalis aſcendere conabantur ingẽtia ſaxa prouoluere: ipſæ mulieres ſingulari audacia in murum arma, tigna, lapides cõportare, ſolari ſaucios ac defeſſos, ac demũ cuncta nullo virili officio prętermiſſo, laborantib. ſubminiſtrare. ipſe Balbus ingenio velox et manu prõptus, huc et illuc pugnando atq; adhortando ferebatur. Tormenta minora pro ea copia quã nactus erat idoneis in locis, vnde hoſtiũ milites qui deſcenderãt, et turbę nauales deſtinato feriri poſſent, induſtriè collocabat: neq; interim tormẽta maiora nauib. emiſſa ceſſabant. Aragonijq; admotis triremiũ proris certatim in terrã deſilire conabãtur. Sed oppidani nouo aſtu, authore Frandaia pręnone inſigni, à quo demũ ſene locus littoris cũ riſu nobis oſtẽtatus eſt, ſcopulos ſaxaq; de induſtria, ad exiliendũ in littore antiquitùs collocata, multo ſeuo cõſperſerant, ita vt milites ſaltu incitati deſilire properãtes, labentib. extemplo veſtigijs in mare, interq; eminẽtes petras cũ ſumma propugnantium, voluptate, & multo omnium riſu prępedientib. armis laberentur. Pugnatũ eſt continẽter horis ſeptẽ pari vtrinq; virtute. Verũ ingruẽte nocte, quũ Aragonij, qui & iniquo loco, & ſine idoneo apparatu pugnauerant, fruſtra omnes aditus pertẽtaſſent, nonnulliq; eorum occiſi, plures cõſauciati, cę-

teri æstu & labore defatigati essent: & Iulius Vrsinus qui cohortibus præerat, lapide ictus prælio excessisset, se ad naues relicta oppugnatione receperunt. Ea nocte quæ secuta est, Federicus, sublatis anchoris Clauario vico classem appulit; mox inde citata remigatione in Rapallinum sinum profectus est. In eo situm est Rapallum oppidum ædificijs admodum frequens, quod æquali fermè spatio à Delphini portu & à Segesta Tiguliorum distat. Id in duas regiones diuiditur, quarum altera vocatur Guelpha, altera autem Gibellina à vetere factionum appellatione, quibus sese Ligures omni tempore ad lethalem insaniam exercuerunt. Aragonij nemine impediente expositi in terram, celeriterque eiecto præsidio, quod paucorum erat militum, oppidum occupant: idque tumultuario opere ad sustinendum hostium impetum, quod sine muro erat, communire celeriter parant. Nec multo labore milites montaniquè homines, quos Hyblettus & Fregosinus e proximis castellis euocauerant, muniones circumtulerunt. Erat earum ratio sicuti tum optima, ita nunc maximè ridenda. Furcis enim crassioribus solo defixis, ita vt ad vmbilici mensuram extarent, longissimæ trabes continuato ordine confixæ clauis imponebantur. His se ab omni repentino hostium incursu tutos ac munitos esse antiquiores existimabant, ac pro his tuendis, cum eas transcendere aduersarij niterentur, acerrimè præliari consueuerant, felici admodum tempestate, qua militum virtus nullo tormentorum obiecta periculo ex ipsis virium & dextrę fortis operibus veluti ludicro in spectaculo certa cum laude notabatur. At Genuæ cum multo anteà de hostium classe cognouissent, terra marique arma parabantur. Iamque Aurelianus Ludouicus, qui primus alpes fuerat transgressus, ab Asta Colonia suæ ditionis Genuam peruenerat: eumque fuerat subsecutus cum septem Heluetiorum cohortibus Antonius Basseius, quem à Magistratu in Heduis gesto, Diuioni Bailiuum vocabant. Is & Germanicam callebat linguam, & summus artifex tractandis Heluetiorũ ingenijs habebatur. Antonius quoque Maria Sanseuerinus inter Sfortianos duces egregiè strenuus, alam vnam equitum, & cohortes duas veteranas adduxerat. Adhæc onerariæ duodecim, & decem & octo triremes militibus complebantur: eaque tum apud omnes erat opinio, Aragoniam classem quæ remigio tantùm valeret, posse à maximis atque validissimis Ligurum Gallorumque nauibus facilè superari, si aliqui ab Occidente perflarent venti. Nam per eos dies tanta malacia vbique fuerat, vt in ea maria mirabili tranquillitate constrata, nulla penitus facultas educendæ classis alicuius auræ beneficio præberetur. Neque ea res Federicum vel Aragonios trierarchos fallebat, qui ne classis aduersis Austri vel Africi flatibus in intimum sinum adigeretur, quo in loco effugijs desperatis omnino pereundum foret, exposito statim exercitu, ac prouisa maris commutatione, triremes in altum extulerant: vnde hostilis classis motum euentumque suorum, qui ad oppidum castra habebant, parati in vtriusque fortunæ consilium despectarent. Porrò Adurnij & cęteri Galli duces, postq̃ Aragonios ad Rapallum considere nunciatũ est, inter se rei gerendæ munia partiuntur. Aurelianus classem conscendit, in altumq; eam promouet, vt implendis velis terrestri aura potiatur: reliqui copias educunt, & prout libido cuiq; fuit, Itali fermè omnes terrestri itinere, Heluetij lembis actuarijsq; nauigijs Rapallum proficiscuntur. Id abest à Genua xx. passuũ milibus, verũ iter adeò cõcisum, confragosumq; est, adeoq; angusti in arduis rupib. calles existunt, vt equites armatos, nisi summa cũ difficultate no-

cultate no-

non admittant. Peruentum est in conspectum Aragoniorum, magna adhuc superante diei parte, quòd per noctem & vitandi æstus & fallendi hostis causa iter illud tempestiuè confecerant. Erat proxima oppido satis lata planities, vbi quum duces castrametari inciperent, quippe qui ea nocte conquiescere, & in albescente cœlo recreatis militibus hostes adoriri decreuerant, nata est paucorum audacia & temeritate occasio committendæ pugnæ, sicuti plerunque accidit, vt prælia casu potius quàm certo ducum decreto conserantur. Sfortiani nanque milites in proximum hostilibus castris tumulum ad tendendum processerant, vt ante alios pro gloria inter prima pugnæ pericula decertarent, quòd vniuersi agminis frontem ipsaque principia, propter inueteratam bellicæ laudis opinionem, tot asperis quæsitam bellis, sibi deberi honoris loco existimabant. Id non tulere Prætoriani, quòd sibi nimia sociorum arrogantia probandæ virtutis atque operæ facultas eriperetur: cum præsertim in oculis Genuensium, ac ipsius Ioannis Adurnij ducis sui, apud quos tot opima stipendia ociosa in pace meruissent, pro laude saluteque foret dimicandum. Erant ij quadringenti fermè veterani omnes & gladiatores eximij, qui sæpius in acie singularique certamine fortiter pugnando, spectatę virtutis famam ac vberiora stipendia fuerant consecuti. Sumptuosæ omnibus vestes, & splendida arma conspiciebãtur, vtpote qui vrbanæ militiæ assueti, nihil ad ornatum prętermittebant. Videre erat penulas militares coccineas aureis circundatas limbis, argenteos passim gladiorum capulos, inaurata scuta, thoraces serico purpuraq; contectos: ita vt milites qui hodie modico & vili admodum corio pro veste cõtenti sunt, despiciendi tanquam egentissimi eorum recordatione videantur. In his erant Antonellus Potentianus, Beuilaqua Insuber, Frãciscus Nardous, Auanzinus Cassiana, Thomas Firmanus, Honofrius Calaber, ipseque Salernitanus cognomento Prauus, & complures alij insignis audaciæ centuriones, qui ordines superioribus bellis in Italia duxerant. Ii itaque cùm tota acie fremerent, eumque locum sub ipsis hostium munitionibus a Sfortianis occupari vehementer indignarentur, raptim omnes vesano gradu, ac vix seruatis ordinibus vt æquiorem supra Sfortianos locum antecaperent, versus castra hostiũ contenderunt. Nec dubitauere Aragonij, rati eos ad oppugnandas munitiones approperare, quin continuò erumpendum & collato pede reprimendam subeuntium audaciam iudicarent: quoniam & ipsi temeritate persimili intra munitiones repugnare parum decorum putabant: præsertim quum amissum decus ad portum Veneris, egregio aliquo facinore edito resarcire cuperent ad retinendam virtutis opinionem, quam de se apud omnes iactantius prædicando tota ea nauigatione præbuissent. Nec mora, disiectis statim trabium repagulis, patefactoque exitu, infestis signis euolauerunt. Accinxere se prælio Prętoriani, quanquam Aragonios munitionibus egressuros esse minimè putarãt, concursumque est inopinantibus omnibus, ac diu maxima contentione dimicatum. Vtrique duces quorum nullum eo die fuit imperium, postquam neq; arte, neq; consilio, sed promiscua temeritate omnibus locis pugnabatur, summittendo auxilia, adhortando quos regere non poterant, ac demum ipsi capessendo pugnam periculo suorum militum occurrere nitebãtur. Ad extremum Aragonij neque Sfortianorum virtutem, neque Prætorianorum impetum tulerunt: loco etenim pulsi, & deiecti eo ponte, qui diuersas oppidi partes interfluente riuo disterminat, terga vertère. Fusos fugatosq; totus exercitus per-

Aragoniorum ad Rapallum clades.

ruptis eorum munitionibus perſecutus eſt, ingensque ea die pro numero hoſtium cædes facta. Nam Heluetij qui tardius aduenerant, ſtratos à Prætorianis & vulneratos barbara crudelitate mactabant. Ab his quoq; nobilis captiuus, quem Aloyſius Fliſcus vnus è ducibus in equi clunes ſuſtulerat, vt in pacatum abduceret, cum maximo ipſius conſeſſoris periculo trucidatus eſt: quanquam Aloyſius ſua claritate omnibus notus eſſet, vt qui Genuæ cunctis interfuerat cõſilijs, & tum magna aduerſus Aragonios fratremque Hyblettum auxilia montanorum adduxerat. In eo tumultu Hyblettus ipſe prælio effugiens cum ea manu agreſtium, quam ex ditionis ſuæ caſtellis accitam circa ſe pręſidij cauſa habebat, aſperis inuſitatisq; tramitibus, per Lauanię amnis, quæ Entella olim fuit, valles monteſq; profugit. Iulius Vrſinus Fregoſinuſque vulnere tardatus, & Orlandus pariter Fregoſius capiuntur, magnaq; Aragoniorum multitudo proiectis armis dedita eſt. Pauci ex victoribus interfecti, ſed in his Auanzinus Caſsiana inter fortiſsimos centuriones annumeratus, & ex Sfortianorum Prætorianorumque numero ſupra ſexaginta grauiter vulnerati diſceſſere. Hinc ad prædam diſcurſum, totumq; oppidum nullo diſcrimine amicæ partis ab Heluetijs direptum, nullum Aragonijs ad mare, niſi paruorum admodum lemborum beneficio effugium patuit. Quoniam Federicus ab alto Ligúſticas conſpicatus naues, quæ ſecundo vento ferebantur, & iam tormenta procul euibrabant, in pacatiora littora ad Arni hoſtium & Liburnũ retroceſſerat: vnde mox etiam aduerſo rerum euentu conſternatus Neapolim repetiuit. Fuere tum complures, qui eius ampliſsimę claſsis tanta impenſa tantoque ſtudio comparatæ, vanos conatus & fœdum exitum riderent. Sed contrà nõ deerant vſu rerum periti atq; prudentes, qui nullis addicti partium ſtudijs omnibus lugendum eſſe iudicarent, quum ab his rerum initijs ſupremas ac miſerabiles ruiturę mox Italię clades ominarentur. Profligatis Aragonijs, exercituq; Genuam reuerſo, cum maximo externorum militum diſcrimine in vrbe tumultuatum, cum Heluetijs Galliſq; prædam venditantibus, Rapallini veſtes, vaſa, ſuppellectilemque ſuam paſsim agnoſcentes, implorato ab amicis, affinibuſq; auxilio, res ſuas repeterent. Hinc ab iurgijs ad arma populari furore diſcurſum eſt, punctoque temporis diuerſis in vrbe locis nonnulli ex Heluetijs et Gallis trucidati: proculdubioque ea die externum militem incitatæ plebis inſania deleuiſſet, niſi Auguſtinus atq; ipſe Ioannes cũ pętoria cohorte in publicũ egreſsi, circũmiſsis pręconib. audacioribusq; correptis, atq; his protinus ad exemplũ laqueo ſuſpenſis, iratę ac ſęuientis multitudinis impetũ repreſsiſſent. Rapallinę victorię nũcius, et Ludouicũ incredibili affecit lętitia, & Carolũ veluti certò iam victoriæ omine accepto, ad maturandum in Italiam ſolicitauit. Iam tota fermè Heluetiorũ multitudo per Graias Alpes in Vercellẽſem agrũ deſcenderat: & Obigninus cũ valida eorũ manu atq; ala ſua Britannica, & trecentis fermè Gallis equitibus cataphractis in Flaminiam proceſſerat. Quo paulo anteà iungẽdas vires Ioannes Franciſcus Sanſeuerinus Calatię comes fuerat profectus. Is tum Sfortianis copijs imperabat, in queis grauis armaturę equites ſexcenti, et ter mille pedites veterani cenſebãtur. Quibus virib. in vnum coactis, vt Ferdinandi conatib. obuiam irent, ad Foſſam Giliolã in finib. Ferrarienſis agri munitiſsimo loco caſtra poſuerunt. Hiſdẽ fermè diebus Ferdinãdus Tiferno, vbi cũ Petro Medice apud Vitellios hoſpites fuerat collocutus, mollioribus. Apẽnini iugis in Fauentinum agrum tranſcẽdit. Erant eius copię equeſtres

ſtres

stres fermè omnes, equorum virorumque robore præstantes, & apparatu longè omnium ornatissimæ. quibus vt primùm in Æmiliam est deuentum, conscriptis vbique cohortib. supra sex milia peditum adiunxit ex Bononiensibus, hisque populis qui Anemonis vallem & sinistrum Apennini latus incolunt. Eorum erant præfecti viri fortes, Dionysins Naldus & Vicentius eius frater. Præterea aderant Guido Vrbinatium & Ioannes Sfortia Pisaurensium reguli. Accessere quoque ex pontificijs tres equitum turmæ, Serræ Hispani nobilis ductu. ex Florentinorum quoque copijs quadringenti vtriusque armaturæ equites, quibus Annibal Bentiuolus imperabat. His viribus Ferdinandus in Parmensem agrum irrumpere se posse crediderat, adiuuante vel permittente Ioanne Bentiuolo, quem iam Alexander Pontifex à Ludouici Galloruumq; amicitia magna ex parte diuellerat, cùm Galeacio eius filio purpurei galeri honorem, cæteris item filijs vberiora stipendia promisisset. Verum Bentiuolus ob res in Liguria infeliciter motas, & Federici fœdam fugam: itemque Caroli celeriorem opinione omnium aduentum, & Obignini Calatinique præsentes exercitus, quando ex ipsa belli fortuna hominum voluntates facilè permutantur, omnem initi eius consilij cogitationem abiecit. At Ferdinandus ab Sapi amne vbi per aliquot dies castra habuerat, in Fauentinos campos eo consilio progressus est, vt cum primum dimicandi facultas præberetur, statim cum hoste confligeret, quòd & regem transire alpes, & se mox imparem eius virib. si Galli Sfortianique tota belli mole simul incumberent, futurum esse intelligebat. Contrà Obigninus et Calatinus, qui illa eadem tempestiuis admodum consilijs prouidebãt, ne inuiti ad summæ rei certamen traherentur, obnixè studere in palustribus semper ac fossa munitis locis castrametari: ostentare tamē copias ad famam opinionemq; hominum retinendam, sed aciem nisi loco hostibus iniquo nunquam explicare, ita vt tantùm ab leui armatura quotidie pugnaretur. Oblata tamen est occasio haud semel prælij committendi non longè à Sanctæ Agathæ oppido, quum vtriq; duces ex itinere in proxima prata processissent: quæ tametsi pluribus fossis à cultoribus perductis & directis ad lineam salictis aliqua ex parte erant impedita, tamen ad confligendum satis opportuna videbantur. Intererat fossa mediocris inter vtranq; aciem: hanc vt Aragonij transirent, Obigninus & Calatinus expectabant, quippe qui illuc eo se consilio venisse meminerant, vt Ferdinandum, si in Æmilia moraretur, leuibus prælijs distinerent, nunquam vniuersæ pugnæ aleam subirent: sin in Galliam Cisalpinam ire contenderet, ipsi ijsdem vestigijs abeuntem persequerentur. Petilianus autem, vt ab aduersarijs trãseundi initium fieret, opperiri, & se minimè commissurum dicere, vt in ripis impeditæ fossæ de Neapolitano regno dimicaretur. Vir enim natura cautus, & minimè pugnax, qui prouidere potiùs ne vinceretur quàm alios superare didicerat, quum Italis Heluetios pedites anteferret, Sfortianos suis pares, Gallos verò equites, quorum virtus adhuc erat incognita, si non optimos, longè tamen acerrimos putaret, et tormenta ænea, qua parte Galli plurimum valere dicebantur, maximè vereretur, nullo modo vt vniuerso certamine confligeret adduci poterat. Contrà Triuultius, & acer & pugnæ auidus, Heluetios ab se Rhenatoque fratre paucis ante annis supra Domossulam iusta acie superatos commemorare. Italos equites Gallis omnibus terrori esse, cum ipse in Gallia regulorum bello iuuenis interfuisset, abundè testari: tormenta in acie quòd ancipiti cum periculo emittan-

tur,nullo propè vsui fore demonstrare,ac demum si manus consererent victoriam polliceri. Quòd si cuncta pericula, quæ ab infinitis penè casibus oriri possent,pensando ac dubitando occursura sibi arbitrarentur,vincẽdi occasionem per incuriam amitterent, ac paulo pòst tantis hostium copijs, quæ rege duce ab alpibus imminerent,futuros impares,& mox regnum cum summo ignauiæ dedecore,quando nulla reliqua spes salutis nisi in turpi fuga futura esset, amissuros. Sed Ferdinandus quanquã Triuultij præsaga mente de belli exitu proloquentis authoritate moueretur,Petiliano tamen assensit,ne ipse qui pugnandi studio deflagrare videbatur,si aduersam prælij fortunam experiretur, spreto cauti ducis consilio, inexpiabilem funestæ temeritatis infamiam apud Alfonsum patrem,ipsumque pontificem subiret. Itaque in munitiora loca ab vtrisq; concessum. Sequentibus verò diebus quum Triuultius parandę victoriæ facultatem,ab his qui innatum timorem prudentiæ nomine contegerent, amissam quereretur,eiusque sententiæ Alfonsus Piscarius accesissset,& Petilianus à Bartholomeo Liuiano familiari suo(is tum alam equitum ductabat) qui postea summos militiæ honores adeptus est,quotidie oppugnaretur, vt cunctari desineret,& rem prælij fortunæ tandem committeret, decertare statuerunt. Sed à conferendo prælio aliena mens hostibus fuit. Nam tametsi per præcones ad pugnam prouocarentur, nunquam tamen castris copias eduxerunt,sic vt ludificati varijs artibus Aragonios, quum leuis eorum armatura propius munitiones accesissset,emissis subitò pluribus tormentis eam inde cladis metu recipere sese,& confestim terga dare coegerint. Liuianus tamen triduo pòst,alam vnam Gallorum equitum longius à castris ad sanctæ Agathæ oppidum progressam noctu adortus, cæsis captisque pluribus equitibus,magna ex parte deleuit. Cæterùm Ferdinandus postquam hostem inuitum non posse elici ad pugnam videt, ad Fauentiam promouet castra, eaque sub ipsis mœnibus latissima fossa,per quam Anemonis partem corriuarat,alijsq; præaltorum aggerum magnis operibus communit,vt amicæ vrbis copijs vtatur, tutoque in loco Germanorum auxilia,quæ sibi è Sueuia & Vindelicia adducebantur,expectet,atque interim ad motum aduentantis Galli regis,vti pater ac Alexander monuerant,iussa capessens,melioris fortunę consilia subsequatur. Interea Carolus è Gratianopoli Coctijs Alpibus in Italiam transmisit. Fuere olim Coctię quæ nunc montis Genebræ culmina nuncupantur,vt aliàs diffusè monstrabitur,quum ipsis Alpibus,sicuti & cæteris orbis terrarum clarioribus locis,pro recentibus,& semibarbaris nominibus antiquiora vocabula passim reddemus. Descendentem Asta Colonia excepit,omnique rerum copia abundantibus eius regionis oppidis, milites sese largè & gratuitò recrearunt. Processerat Astam vsque honoris causa Ludouicus, vxorem Beatricem cum lectissimis Insubrum fœminis adducens, quibus rex iuuenis oblectaretur. Sed is non multò pòst ad insoliti cœli commutationem aliquandiu vehementi morbo conflictatus est,quum erumpentes pustulæ,vti sæpe pueris accidit,artus & faciem defœdassent. Verùm mitescente Autumno,& recepta subinde valetudine,Ticinum vrbem,quam recentiores Papiam appellarunt,cõtendit. Ibi regio apparatu, & exquisitis honoribus à Ludouico in arce susceptus est. Laborabat tum suprema valetudine Ioannes Galeacius, adeoque infelix iuuenis lento atque tabifico morbo erat confectus, vt non viribus, quæ iam nullæ erant,sed ipso vno desituri mox spiritus vigore regeretur. Is Carolo,

rolo,

rolo, qui ad lectulum accesserat, vti ægrum officij causa humaniore alloquio solaretur, lachrymans, veluti mox imminentibus fatis concessurus, Franciscum Bonamque liberos magnoperè commendauit. Nec multò pòst Carolus accepta à Ludouico pecunia, exercituque ex Mediolani officinis omni castrensium rerum copia instructo, peditib. secundo amne deuectis, & equitatu terrestri itinere præmisso, Placentiam profectus est. Inde per agrum Parmensem ad Apenninum est peruentum, iugisque haud multo labore superatis ad Pontremulum posita castra, quod Macræ amni impositum descendentibus in Aetruriam per Apuanos Ligures primùm occurrit. Erat Pontremuli præsidio Badinus Insuber cum trecentis Sfortianis: qui quum fortè ad amabilis vini tabernam ab leui verborum contentione ad acriora iurgia cum Heluetijs deuenissent, & vti ipsi erant expediti cum scutis & gladijs, aliquot Heluetios in angustijs viarum prælongis suis impeditos contis trucidassent, aliquanto pòst supremam oppido calamitatem pepererunt. Cæterùm Carolus motis inde castris secundum Macram amnem, præterque Papirianas fossas, quę Fossæ nouæ oppido nomen dederunt, Sergianum profectus est. Creuit Sergianum ex ipsis Lunæ antiquæ vrbis ruinis, quum incolæ pestilenti eius litoris aura, quæ maximè ad Macræ ostium vergit, vehementer offensi, ædificia in editiorem locum subduxissent. Id primùm Florentinæ ditionis oppidum erat, eoque Paulus Vrsinus præsidij causa peditum atque equitum manum paulo antè præmiserat. Interea Gilbertus Mompenserius, qui primum Gallorum agmen ductabat, Castellum nouum ex itinere tormentis aggressus expugnauit, pręsidijsque præfectum Angelum Cencellum, & ad vnum eius milites trucidauit, præmissisque ad mare longo circuitu equitum alis, Franciscũ Montedolium cum cohorte Sergianum properantem, improuiso equitum incursu, protritis occisisque omnibus fermè peditibus, intercepit. Quibus de rebus magnus adeò Gallorum metus omnibus est incussus, quòd ab his non more Italico humaniter, sed barbara crudelitate cruentè admodum geri bellum videbant, vt oppidani atque ipse Paulus muris viribusque diffisi, & Petrasanctenses, qui Fanum Feroniæ incolunt, quum in portis eorum equestri prælio certaretur, de dedendis protinus oppidis cogitarint. Erat arx supra Sergianum editiore tumulo imposita, loci natura atq; arte permunita, quam incolæ à Castruccio Lucensium tyranno ædificatam fuisse commemorant. Eam quum prolato omni tormentorum apparatu Galli expugnare niterẽtur, Petrus Medices Florentia profectus ad Carolum in castra peruenit. Is enim fama celeritateque hostium penè obrutus, quum ad eam imminentis maximi exercitus molem sustinendam consilio ac viribus se imparem cerneret, voluntate commutata ad promerendam regis gratiam, se cuncta vti imperatum foret facturum, traditurumq; Aetrurię vrbes, arcesq; omnes pollicitus est, modò incolumi dignitate in fidẽ & clientelam à Carolo reciperetur. Timebat enim vehementer rebus suis: quoniã Laurentius & Ioannes eadem Medicea orti familia apud regem in honore erant. qui paulo antè quum nouis rebus studerent, Petri potentiæ infensi, aduersus eum coniurauerant, detectisq; eorũ consilijs, quòd Petrus proprio sanguini parcendũ esse putauerat, ruri tantũ pub. iudicio relegati fuerant. Mox verò descendentibus in Italiam Gallis noua spe inducti, et veteribus innixi consilijs ad Regẽ profugerant: ac tũ maximè apud singulos proceres agẽdo maledicendoq; bellum, insidias, cunctaq; aspera Petro molie-

Petrus Medices ad Gallos deficit

bantur. Cæterùm Petrus apud Fanum Feroniæ cum Brissoneto Belcarioque rebus compositis obuiam profectus regi, comitate militari, & læto admodum vultu in gratiam recipitur. Nec multò pòst missis qui tesseras repetendæ fidei custodibus ferrent, Sergiani, Fani Feroniæ, Pisarum, & Liburni portus arces, regijs præfectis traduntur. Interea Florentinorum legati viri insignes, in quorum numerum Senatus honoris causa Petrum ipsum absentem decreuerat, su peruenere, qui amica apertaq; omnia transeunti regi futura publico nomine dicerent, & quantis maximè possent officijs regis animum, detersis ob repudiatam antea eius amicitiam offensionibus, pacatum reddere niterentur. Sed Petrus mox Florentiam redijt domesticorum literis reuocatus, quibus aduersos de eo rumores tota vrbe excitatos, ad famam deditarum arcium afferebatur, proptereaque veteres inimicos in spem nouarum rerum esse erectos: populum fremere, nutare Senatum ex eius facti indignitate permotum: atque ex amicis demum paucos qui audacter inimicorum consilijs obuiam irent reperiri, solicitè admodum perscribebant. Alienauerat ab se Petrus, tametsi præclaro erat ingenio, multorum optimatium animos, quum iuuenili quodam feruore equorum, armorumque studijs & matronarum amoribus deditus, ciuiles curas ignobilioribus ministris demandaret, & perraro quum Senatus cogeretur in curiam veniret, nunquam verò collegiorum magistratuumq; officijs interesset: quorum munia à summis et grauissimis ciuibus implebantur, ac demum Laurentio patri prorsus dissimilis euasisset. Qui vt erat diuina prudentia in regenda vrbe, & promerendis ciuium animis vrbana quadam comitate ciuilique modestia, pari cum cæteris cultu, sine satellite Rempublicam feliciter, sola ingenij magnitudine fretus adminastrabat. Igitur Petrus quũ principem locum, qui haud facilè aliter quàm aut summa vi, aut summa cum virtute atque modestia in libera ciuitate retinetur, neque armis neque gratia sustentaret, ad explorandos ciuium animos, periclitandamque comminutæ iam authoritatis atque potentiæ fortunam, in forum, atque inde in curiæ aream processit. Vbi quum infrequentes amicos, circum se verò infensos multorum vultus cerneret, ac subinde ad Octouiros, qui cum Vexillifero supremæ potestatis magistratũ gerunt, ascendere vellet, à Valterotto Iacoboque Nerlio regionum tribunis, curiæ ianua prohibitus est. mox verò concursu omnis generis hominum facto, & nonnullis arma tenentibus, metu doloreque perculsus, inter fremitum rebellantis populi, & saxa volantia, domum se proripuit. Nec mora veluti vlturus infesti populi iniuriam, thoracem galeamq; induit, familiam armat, & equites quos dudum Paulus Vrsinus post deditum Sergianum dissipato trepidantique agmine ad Gallianam portam adduxerat, euocari atque introduci iubet. Verum quum nunciaretur, Frãciscum Valorium, vnum è legatis, quem ipse apud Carolum paulò antè reliquerat, virum acrem ac turbulentum in foro esse, sublimemque eum in equo concionari, populum incitare, ac demum se armatæ multitudini ad vendicandam libertatem ducem præbere, penitus animo concidit, suspicatus à rege Gallo fidem falli, & salutẽ suam ab eo proditum iri, quòd se abeuntem falsis pollicitationibus onerasse videretur: Valoriumque qui tanta ob id celeritate præcurrisset, inimicorum maximè gentilium impulsu ad se oppugnandum pellendumq; fuisse transmissum. Itaque metu amens, & consilij pariter inops, Paulo Vrsino, amicisque paucis, vt salutis quàm imperij vel fortunarum curam potiorem duceret suadẽtibus,

relictis

relictis etiam quibuſdam gemmarum loculis, vrbe profugit. Ioannes quoque cardinalis, qui poſtea deſumpto Leonis decimi nomine, ſummum in re Chriſtiana dignitatis faſtigium tenuit, ſacerdotis fraterculi cuculla amictus: itemq; Iulianus fratres pari fuga elapſi, diuerſis itineribus Bononiam peruenerunt. Interea populus omnis, qui tametſi infeſtis armis, ſęuiſque vocibus Mediceos perſequendo, diuturnæ ſeruitutis iugum fortiter excuſiſſe videri volebat, aliquanto tamen prædę quàm libertatis auidior, ad diripiēdas Mediceas ędes ex omnibus regionibus aduolauit. effractique ſtatim ſunt Martiani horti, nobiliſsima Petri ſuppellectile inſtructi. Domus quoque ipſius Cardinalis ad Antonianum templum, ſæuientis plebis auaritiæ ceſsit, tanta auiditate, vt valuæ & cardines impotenti rapientium impetu vellerentur. Ipſa domus Medicea graſſantis populi iniuriam non ſenſit, prohibentibus magiſtratibus, quòd ea tum ſummo Petri ſtudio ad regem hoſpitio excipiendum, auleis, pretioſoque rerum omnium apparatu exornabatur. Nec multò pòſt concurſu hominum in curiā facto, Petrus fratreſque à Vexillifero Franciſco Scarfa, ipſiſque Octouiris, qui cum eo in curia perpetuò ſedent, quique ex amicorum numero, ipſiſque Mediceæ familiæ beneficiarijs lecti fuerant, omnibus ſtatim ſuffragijs, patriæ & Senatus hoſtes iudicantur. pilæ puniceæ Mediceæ gentis inſigne omnibus vrbis locis abraduntur, atrocique admodum decreto adiecto, vti præmium percuſſoribus eorum foret, bona extemplo atq; auidiſsime publicātur. Nec multum inde in illa ipſa domo, magni Coſmi ingenio ac ſumptu extructa, qua Nullum in Italia priuatum ædificium elegantius concinniusque ætate noſtra conſpicitur, quæque publicum totius orbis nobilitatis bonarumque artium hoſpitium fuit, à publicis inſtitoribus nobiliſsimarum opum venaliū haſta palàm erecta eſt. Veniere itaque magno Fortunæ ludibrio, præter ingens & pretioſum opulentæ domus inſtrumentum, ſtatuæ antiqui operis, toreumata, gemmę, varijque lapides admirabili veterum artificum ſculptura inſignes, vaſa Myrrhyna, numiſmataque auro, ære, argento, queis clarorum ducum effigies inerant, longo atque erudito ſtudio, diuturna in pace cumulata. præterea tabulæ & ſigna nobilium artificum monumenta: & quod inuidiam plurimum augere poterat, illa tam grandi pecunia tot tantiſque doctorum virorum peregrinationibus atque laboribus quæſita, Latinorum & Gręcorum voluminum ſuppellex celeberrimæ Bibliothecæ. Hanc Coſmus inſtituerat, auxerat Petrus, & Laurentius poſtremò, tota penè Gręcia rariſsimis libris ſpoliata: expletiſq; tandem ſtudioſorū deſiderijs, magna ſui fama claritateq; condiderat. Ita vt pleriquemortales eam familiam tanta calamitate indignam, ac iniquè admodū ab ingratis ciuib. exactam eſſe iudicarent. Quando eius proceres perpetuo quodā magnificentiæ ſplendore, ędificando, fouendo ingenia, & pacem opulentiæ parētem ſingulari induſtria tuendo, patriæ ac ciuib. tantum ornamenti & claritudinis addidiſſent. Illudq; demum manifeſtè compertum eſt, inanem atq; admodū caducam eſſe popularē gratiam in libera ciuitate dominantib. ciueſq; ipſos dum ex nouarū rerum motib. libertatem reſpiciūt, nulla æquabilis imperij, nulla priſtinæ amplitudinis, nulla deniq; beneficiorum priuatè vel publicè acceptorū memoria permoueri. Vſq; adeò autē Mediceū nomē cunctis inuidioſum eſſe cœpit, vt Laurētius atq; Ioannes, qui apud regē tanq̄ exules fuerant, Petri expulſi gentiles et conſanguinei, vt libertatis tuendę ſtudium oſtenderent, è marmoreis antiquę domus inſignib. pilas deterſerint,

Pisanorum res quam ampla fuerint olim.

substitutaque candida cruce, vti in aliam familiam transeuntibus mos est, Populani abdicato veteri nomine, appellari maluerint. Dum hæc Florentiæ geruntur, Carolus ab Luca, vbi liberaliter exceptus adiutusque pecunia fuerat, Pisas cum exercitu peruenit, cuius aduentus opportunè admodum in spem recuperandæ libertatis Pisanorum animos erexit. Concesserant Pisani multos ante annos diuturno bello victi in Florentinorum ditionem, quum paulo antè cum summa opum amplitudine, tum ingenti rei naualis gloria inter cæteros Italiæ populos, magnam authoritatem rebus præsertim in Syria feliciter gestis obtinuissent. Eoq; magnitudinis rem Pisanam aliquando euectam memorant, vt centum eorum familiæ illustres, totidem rostratas naues priuato sumptu ædificasse, exornatasque ad Ligusticum bellum eduxisse dicantur.

Pisani per discordias civiles libertatem amittunt.

Verùm quum bellica virtute & mercaturæ studio, partis diuitijs aliquandiu floruissent, eos demum superbia opulentiæ comes, & natæ continuò ex nimia felicitate intestinæ seditiones, euersa republica transuersos atque præcipites egerunt. Factumque est, vt attritis discordia opibus atque intermissa obiter maritima negotiatione, per diuersa tempora varijs tyrannis seruire didicerint. Ioanne autem Galeacio Vicecomite vita functo, qui longè amplissimo in Italia imperio potitus, post Appianum tyrannum, Pisas in deditionem acceperat: cæpere Pisani iam pridem amissam libertatem respectare, atque eam maioribus animis quam viribus aduersus Florentinos tueri, qui tum ob veteres causas recentibus etiam odijs accumulatas, in ea ruentis imperij Vicecomitum exoptata occasione, grauissimum bellum intulerant: quo Aucuthus Britannus dux bello inclytus adeò res eorum afflixit, animosque contriuit, vt omnibus belli calamitatibus fracti, destitutique à finitimis victorum arbitrio se dediderint. Mansereque sub Florentino imperio annos octuaginta septem: quo tempore adeò seuerè auareque ab his qui quæstui atque pecuniæ maximè student, imperatum est, vt sub Caroli aduentu nihil eis præter nomen veteresque spiritus, & antiquæ magnitudinis memoriam superesset. Erat inter Pisanos Simon Orlandius vehementi vir ingenio, publiceque & priuatè Florentinorum hostis acerrimus. Is noctu & in occulto cum his ciuibus coeundò, quos maximè grauioribus iniurijs offensos, ac ob id alienato animo paratos ad defectionem existimabat, sæpius publicas calamitates deplorare, ac ostendere quam facilè, si viri fortes & maioribus suis similes forent, sese ab intolerāda seruitute in antiquam libertatem essent vendicaturi. Postremò quòd Gallicæ linguæ erat peritus, se oratorem apud regem & ad perficiendum negotiū ducem futurum alacriter profiteri. Nec diu cunctando deliberandóue ab inclinatis iam ciuibus, num in ea præsentis regis occasione audendum foret, dubitatum est. Nanque Orlandius quum à cunctis certatim amplexaretur ac laudaretur, quòd contempto priuato periculo pulcherrimi facti cōsilium magno animo desumpsisset, ad regem qui tum Mediceis erat in ædibus, cum globo iuuenum ascendit, proiectusque ad genua supplex & lachrymans enarrauit, in quas calamitates erumnasque miserabiles, è florentissimo quondam liberæ ciuitatis statu, Florentinorum sęuitia decidissent: in quorum mores acerbissimè inuectus, vt vndique eis conflato odio rex iuuenis magis ac magis incitaretur, ea maledicendo protulit, quæ tametsi regis animum, magnitudinem nouitatemque criminum admirantem impulerint, à moderato tamen scriptore, ne incerta indefensaque pro veris fidem recipiant, prætereunda videantur. Cæterùm

Gallia rex Carolus Pisanis libertatem reddit.

terùm

terùm perorante Orlandio, ac regem demiſsiſsimo geſtu interrogante, num qui ad liberandam à tyrannis maximam Italiæ partem veniſſe velle videretur, Piſanum populum tam indigna ſeruitute oppreſſum liberum eſſe vellet? Carolus more Gallorum alacriter, & iam opportunè fauentium procerum murmure exorto, paucis annuens, ſublataque manu id ſe quod æquum eſſet præſtare ſignificauit. Quæ vox excepta ab his qui intererant, ſtatimque foris omnibus præ lætitia ingenti clamore, FRANCIAM, quod eſt antiquum liberæ Galliæ nomen, ac Libertatem viciſsim ingeminantibus, per vrbem delata, vniuerſum populum ad dulce exoptatumque id nomen excitauit. In eo tumultu marmoreus leo Florentinorum inſigne in profluentem Arnum præcipitatur, Præfecti autem quæſtoresque Florentini vrbe profugerunt. Quibus exactis Piſani ex numero optimatum decuriones viros fortes delegerunt, qui darent operam, ne recepta libertas vlla vi, vlliſue hoſtium conſilijs eriperetur. Quod ſi tanta felicitate atque fortuna ipſam libertatem tueri Piſanis datū foret, quanta eam conſtantia atque virtute poſtea per ſexdecim annos defenderunt, bellum profectò quod ſtatim ſecutum eſt, neque pertinacium ciuium fregiſſet ſpiritus, neque finem eorum opibus vnquam impoſuiſſet. Accidit autem memorabili caſu, vt eadem hora, qua Florentini Mediceos patria domoq; pellebant, ipſi quoque à Piſanis pari aſſerendæ libertatis deſiderio pellerentur. præclara quidem cum laude Galli regis, qui non minus æquitate atque iuſtitia, quàm virtute bellica magnus, duabus nobiliſsimis Italiæ vrbib. inauſpicatam propè, & nullo hercle negotio libertatem attuliſſet.

FINIS PRIMI LIBRI.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER II.

AT Carolus, Antracio viro forti cum delecta Gallorum manu Piſana in arce conſtituto, cæteriſque deditarum arcium præſidijs pari diligentia confirmatis, Piſis profectus ad Signinum pontem ſexto ab vrbe Florentia lapide Arno impoſitum, tertijs caſtris peruenit: ſollicita admodum ciuitate tanti exercitus metu, quòd non omnino inanis rumor increbuiſſet, regem Mediceos in patriā incolumi dignitate moderati principatus eſſe reducturum. Nam Briſſonetus atque Belcarius, Philippusque item Breſsius Allobrogum reguli frater, regij cōſilij principes, eo atroci facto, quo Petrus patria pulſus ac hoſtis iudicatus fuerat, regiæ fidei maieſtatem vehementer lædi teſtabantur: diſſerebantque eum qui ſeſe atque arces optima fide tradidiſſet, ob

idque præclara ipsorum sponsione amicus fuisset appellatus, vt patriæ & penatibus redderetur, omnino esse reuocandum. Probabat id rex iuuenis, honesti decoris tenax, nec facile ex aliena iniuria nominis sui contumeliam ferens. Iamque Fortuna nouos ludos Florentinis editura videbatur, nisi Petrus qui parum læto vultu cum fratribus à Ioanne Bentiuolo exceptus fuerat, è Bononia sibi timens, nimis celeri desperatione Venetias profugisset. Cæterùm Carolus apud Signiam rebus per legatos, qui frequentes aduenerant, magna ex parte compositis, Florētiam armatus ingreditur. Magistratus cuncti suo ordine, sacerdotesque sacris in vestibus sub vmbella aurea intrantem excipiunt. populus lætis acclamationibus summos honores defert. miratur externi cultus tot equitum agmina, Phalangesq; Heluetias, & ad tormenta ænea transuecta curribus maximè stupet. Sed obiter suspenso animo reputat, quo in discrimine versetur, qui tantam ferocium gentium multitudinem intra mœnia domesticosque lares acceperit. Ea dies funere quoque Pici Mirandulæ immatura morte correpti, insignis fuit, qui ob æterna diuini ingenij monumenta, eruditorū hominum consensu, Phœnicis cognomentum adeptus est. Rege suscepto, affectoque omnibus humanis honoribus, Florentini de fœderis conditionibus agere cœperunt. certatumque est aliquandiu, & subinde liberi hominis inter armatos vox audita. Quum enim Galli periniquas conditiones dicere viderētur, ob idque abnuentibus insolenter obstreperent, Petrus Caponius indignabundus, libellum cōscripti fœderis palàm concerpsit, addens clara voce, postquam Galli vi agere, atque impotenter contendere vellent, non defuturos, qui Campani æris sonitu, tubarum cantibus essent responsuri. Sed demum cū rege fœdus ea conditione percussum est, vt Florentini centum & quinquaginta milibus aureorum nummûm in bellicos sumptus regem iuuarent. Ipse eas arces quas Petrus tradidisset, intra certum tempus restitueret. libertatem quā tunc recepissent, egregio studio tueretur: neque Mediceos gratia foueret, neq; Pisanos iuuaret auxilijs. Sic, vt Carolus aræ maximi templi admotus, solenni sacramento iuraret, se integra fide præstiturum quod ex fœdere promisisset. His confectis reb. epistolas sub edicti nomine per omnem Italiam perscripsit, quibus testatus est, se venisse ad liberandos seruitute populos, bellumque in Græciam aduersus Turcarum gentem, ac ipsos communes Christiani nominis hostes transferendum: propterea se nemini nociturum: pacatò facturum iter: & quæ alendo exercitui necessaria forent, præsenti pecunia persoluturum. Dum hæc in Ætruria geruntur, Obigninus & Calatinus in Æmilia copijs atque animis aucti, ad Mordanum Forocorneliensium castellum processere. Castellani persuasi à Marino Mercatello Catharinæ Sfortiæ præfecto, qui præsidij causa aliquot armatos introduxerat, portas clauserant, ac muro fossisque confisi Gallos oppido excidium, ni statim reciperentur comminantes, lapidibus ac sagittis summouere cœperant. Ea iniuria accensi Galli elatis animis nequaquam ferentes, quod tantulum oppidum, tanti exercitus impetum sustinere auderet, tormenta promouent, muri partem deijciunt, et fossam transcendere conantur. Sed ea re parum prosperè tentata, aliud consilium capiunt: quoniam fossæ multitudine aquarum stagnantes, neque superari nisi certo cum periculo, neque extrahi sine multo militum labore poterant. Tormenta itaque contra portam dirigunt, vt tolonem trabem, cui pons subductilis ad subleuandum cathena suspenditur, tormentorum pilis effringerent. Ac

ciditque

ciditque vt ad vnum atque alterum falconis ictum, cathena trabeque perfractis, pons ipse concideret, irrumpentibusque Heluetijs & Gallis, oppidum extemplo caperetur. Tantus porrò certatim incumbẽtium impetus fuit, vt multi à lateribus in fossam decidẽtes, sed multo plures ipso prementium pondere ruptis pontis asseribus præcipitati in præaltos & limosos fossæ gurgites, fœdè perierint. Nec mora Galli amissorum commilitonum dolore concitati, vt cæteros vno crudeli exemplo à simili pertinacia deterrerent, præsidium oppidanosque omnes ad vnum, quibus neque latebrę, neque Deorum templa in quę confugerant profuere, inusitata rabie trucidarunt: ita vt neque senibus, neque fœminis, neque ipsis, crudele visu, pueris barbara feritate pepercerint. Cuius inhumani facinoris fama peruagata totam Italiam, sicuti maximo terrori omnibus fuit, ita Gallorum genti, quam plerique moribus nostris non omnino dissimilẽ putabant, incredibile odium cõcitauit. Mordano amisso, Catharina miserabili suorum clade perculsa, Ludouico etiam patruo plurimum impellẽte, Aragoniorum partes deseruit. Iisdem fermè diebus Ioannes Galeacius diuturna valetudine conflictatus Ticini vita excessit. Eo nuncio accepto, Ludouicus qui regem in Lunensem vsque agrum fuerat comitatus, Mediolanum aduolauit, vbi iustis insigni pompa funeri persolutis optimatum consensu ad imperium euectus est, qui in tãto rerum motu imperij summam infanti minimè deferendam esse dicebant, quanquam illud Francisco Ioannis Galeacij filio certo successionis iure deberi videretur. Fuere ea tẽpestate complures qui Ioannem Galeacium lentis atque mortiferis potionibus ab eo pernecatum fuisse putarent. quod fortasse nobis pro constanti esset affirmandum, nisi eius ambiguæ rei indicia, fallacibus innixa coniecturis incertam admodum opinionis fidem, curiosis etiam medicis reliquissent. Deberi etenim sibi imperium Ludouicus prædicabat, quòd ipse natus esset, dum Frãciscus pater Mediolano virtute parto potiretur. Contrà Galeacium, qui ætatis prærogatiua inductus defuncto patri successisset, in humili adhuc parentum fortuna genitum, atque in Firmana Piceni arce susceptum, præpostera successione principatus, Fortunã, in qua neque Dij neque Fata eum nasci voluissent, respicere minimè debuisse. Diplomata quoque aliquanto post à Maximiliano Cæsare, trecentis milibus aureorum nummûm impetrata, quibus Ludouico liberisq; eius speciosis admodum titulis, Mediolani, finitimarumque vrbium imperium, augusta Cæsaris authoritate adiudicatum est. Ferdinandus aduersis Aethruriæ motibus perculsus, simulque permotus Catharinæ defectione, quòd medijs ditionis eius in finibus erat, Obigninumque et Calatinum aduentu nouorum militum firmiores factos appropinquare cognouerat, ad Castrocarium, quod olim in Apennini radicibus Salsubium fuit, retrocessit. Id iter per vias multo luto ac frequentibus saxis impeditas, noctemque cum tenebris tum sęuis etiam imbribus fœdam, maxima cum trepidatione laboreque confectum est. Nec Salsubiani portas aperuere, qui paulo antè singulari studio eum omnibus rebus adiuuerant: vixque Ferdinandus alimenta afflictis inedia militibus impetrauit, quæ ægrè etiam, prius accepta pecunia, canistris & funibus è muro demittebantur. Adeò enim mobilis ac infida populorum natura est, vt facilè quos desertos à Fortuna conspexerint, statim soluto pudore destituant. A Salsubio in Cesennatem agrum digressum, missusque Petilianus ad Cesennatium Senatum, qui daret operam, vt ab his prouiso commeatu, designatisque hospitijs,

exercitus intra mœnia reciperetur. Exulabat tum Ceſenna Guido Guerra, vir factioſus, & bello acer, qui multos in vrbe amicos clientesque habebat. Hunc Obignînus & Calatinus idoneum rati per quem ad introcludendum Ferdinandum Ceſennam occuparent, pecunia, armis auxilijsque inſtruunt: ad tentandos ciuium animos maturare iubent: ad certum itineris ſpatium Fracaſſam Sanſeuerinum cum ala equitum, qui ſubſidio foret, ſubſequi, adeſſeque præcipiunt. Guido qui ſuos fecerat certiores, & tempus patrandæ rei conſtituerat, primo aduentu à Bartholomæo Notario Guerrianę factionis homine introducitur: tota vrbe ad Guidonis vocem tumultus exoritur: factioſi arma corripiunt. quorum fulctus auxilijs Guido in prætorium curiamque aduolat: Petilianum de commeatu cum Decurionibus deliberãtem iniecta manu capit, cuſtodiendumque ipſis ſenatoribus tradit. Erat perturbatus rei nouitate Senatus: nihil publicè in repentino caſu conſuli prouiderîue poterat, quum quiſq; domum, liberos, fortunasque ſuas in eo periculo potius reſpiceret, quàm quale quantumque facinus eſſet admiſſum intueretur. Nam dum Petilianum à ciue capi in conſpectu Senatus, & Aragonios qui ingreſsi cum Petiliano erant, capi diſpoliarique permitterent, manifeſtè à Romano Pontifice rebellabant. Iam tota fermè ciuitas Guidonis, Gallorumq; ſigna ſequebatur, quum Alfonſus Daualus & Liuianus his rebus cognitis, cum delecta equitum peditumq; manu Ceſennam per arcem Ioanne Caroccio cuſtode pontes extemplo demittente, ingrediuntur. committitur repente prælium media in vrbe. Ipſe Guido ingenti protectus ſcuto, cum paucis familiaribus fretus viarum anguſtijs Aragonios ſuſtinet: mox auctus nouis clientium militumque ſubſidijs, eos lõgius propellit. Porrò Aragonij ſuperuentu Germanorum, qui dudum è Venetia nauibus tranſuecti in caſtra peruenerant, pugnam inſtaurant. Daualus & ipſe pedes ante alios inſignis, cominus cum Guidone congreditur; acriter vtrique contendunt. Gothifredus & Gaſpar Germani cohortium præfecti, impigrè prælio ſuccedentes vulnerantur: multi cadunt, vtriſque ex omnibus locis auxilia, ſed maiora Aragonijs aggregantur. Poſtremò, quum Fortuna ſæpius, modò his modò illis victorię ſpem oſtendiſſet, Guerriani virtute Germanorũ pulſi diſiectique cum magna cæde in fugam vertuntur. Ipſe Guido per tumultum à ſuis in equum illatus, è manibus hoſtium vulneratus effugit. Fracaſſa vero qui tardius iter fecerat, cognito Guidonis caſu priuſquam portis appropinquaret, in caſtra reuerſus eſt. Vrbe recepta, & Petiliano cuſtodia educto, Ferdinandus magno metu atque periculo liberatus Ceſennam venit. eius aduentu domus aduerſæ partis, quæ Guidoni fauerãt, vt milites gratuitò penuarijs copijs alerent, exercitui prædæ loco conceduntur, & Bartholomæus qui Guidonem introduxerat, latebra extractus ſupplicio afficitur. Galli Cenſenna excluſi de occupando Britonorio conſilia inibant: exulesque præſertim qui repetendæ patriæ auidi in eorum caſtra confluxerant, præmijs, atque pollicitationibus inducebant, vt per illos amicitia cum eius factionis hominibus inita, vrbe potirentur. Cæterùm Ferdinandus opportunitate vicinæ vrbis permotus, cognitis eorum conſilijs, eò cum cohortibus duabus tribusque equitum turmis Liuianum celeriter præmittit: cuius aduentu, eorum conſilia qui iam animo defecerant, oppreſſa, omnesque demum ciues in fide Pontificia confirmati ſunt. Britonorio à Brinto vetere oppido nomen inditum putamus, quanquam id nonnulli à Britonis Aquitaniæ populis, qui vrbem inſtaurarint appellatum credant. Erat Theodorani proqinquo oppido Gallorum equitum

manus,

manus, quæ per agrum inter Ceſennam & Britonorium vagabatur. Huic ſæpe inſidias Liuianus fruſtra tetenderat, quod illi niſi magna manu explorato atque interdiu, nunquam exibant: hos, quum dolis nihil proficeret, vir audax tentandæque ſemper Fortunæ auidus, vera vi aggredi conſtituit. Itaque coactis omnibus copijs, adiunctisque ſibi oppidanorum promptiſsimis, noctu itinere confecto, prima luce Theodoranum adoritur, debile oppidum, Gallis repentina re conſternatis, acriter tamen ſe defendentibus, celeriter expugnat ac diripit. Galli equites magna ex parte in arcẽ relictis equis confugere, quos quum biduo continenter oppugnaſſet, atque ipſe dum incautius murũ ſubit, ſagitta vulnus accepiſſet, ſuperueniente Ferdinando, omnes ad vnum in poteſtatem redegit. Verùm Ferdinandus, quum Annibal Bentiuolus Florentinorum equitum præfectus, quod commutato Reipublicę ſtatu omniumque ſtudijs ad Carolum conuerſis, ſalua fide militaris ſacramenti diutius eius in caſtris eſſe non poterat, impetrata miſsione diſceſsiſſet, et paſsim à peditibus desereretur, retro abiens per Vmbros Romã contendit. Ex itinere Ioannes quoque Sfortia & Guido Feltrius, cum ſuo quiſque equitatu, hic Vrbinum, ille Piſaurum rerũ ſuarũ metu conceſſerunt. Obigninus verò Salſubianis iugis Apenninum tranſgreſſus, ad Carolum in Aetruriam deſcendit. Per eos dies Frãciſcus Picolhomineus cardinalis, qui poſteà Pontificatum eſt adeptus, ad tractandam pacem à Pontifice legatus ad Carolum in Ætruriam venit. Sed is neque auditus, neque in caſtra receptus eſt, quum regi atque proceribus ob recentem adhuc patrui Pij Põtificis memoriam eſſet inuiſus, quòd ille ſuperiore Neapolitano bello aduerſus Andegauenſes à Ferdinãdo Aragonijsq; partib. ſtetiſſet. Carolus paucos Florentiæ moratus dies rebus compoſitis Senas venit. Excepere venientem Senenſes, portis ac regionibus feſta fronde exornatis, ac liberaliter Gallos milites per domos hoſpitio ſuſceperunt. At rex primo aduentu cohortem prætoriam, quæ ſtationem in foro habere, & præſidio decurionibus eſſe conſueuit, denunciata per præconem cæde, ni extemplo arma ponerent, locoque decederent foro vrbeque expulit. Senis per Vlſinios Viterbium exercitus eſt ductus. Eam vrbem ex Foro Caſsij ruinis creuiſſe putauerim: huius enim in proximo non obſcura veſtigia, in ipſa ſilice conſtrata via Caſsia viſuntur. At pontifex, qui Ferdinando eiusq; exercitu in vrbem recepto, & conſcriptis tumultuarijs cohortibus, Romanoque populo arma capere, & patriam tueri iuſſo, Gallos vrbe prohibiturus eſſe videbatur, Caroli ſucceſſu & celeritate victus, ad eum legatos miſit, qui orarent, ne ſacroſanctam vrbem, ſacrorum domicilium, Pontificis optimorumque antiſtitum ſedem, cui aliquando etiam barbarus Atila peperciſſet, turbandam violandamque tantæ multitudini externorum militum præbere vellet. Quòd ſi, vti Chriſtianũ atque eius cognominis regem deceret, auguſtæ Vrbis religione tangeretur, ingreſſuque abſtineret, Pontificem ei tum officio ſatisfacturum, commeatuſque militibus idoneis in locis præbiturum. Carolus ad ea reſpondit, ſe priuſquam Gallię fines exiret, voto pro ſalute felicitateque ſuſcepto, decreuiſſe Romana templa inuiſere: ſanctiſsimas Petri Paulique aras venerari: ipſumq; Pontificẽ, qui pietatis religioniſq; faſtigium obtineret, ſuppliciter adorare. Proinde ſi Pontifex Aragoniorum hoſtium ſuorum copias vrbe emitteret, mediamque perſonam, vti par eſſet, ipſe auguſtus & ſanctus indueret, commeatusq; expediret, ſe amicè pacatoque agmine ingreſſurum Vrbem; quod ſi vim para-

ret, & sibi obsistendum arbitraretur, se sibi viam cōfestim per vrbem Romam, ac Tyberinos pontes armis aperturum. Ioannes quoque Andegauensis Episcopus, qui eadem Pontifici coram, populoque referret, cum legatis Romam destinatus est. Erat Alexander, vt sæpe accidit, quum dubijs periculosisq; consilijs agitamur, veluti in supremo rerum casu vehemēter animo consternatus. Formidabat iuuenem regem inimicorum suorum innixum consilijs, qui tantā ferocium gentium multitudinem traheret, quantam multos ante annos Italia suo tantùm militi, & lenioribus bellis assueta, nunquam vidisset. Timebat Ascanium, quem paulo antè, data fide cum Prospero custodiæ tradidisset: summoque dolore angebatur, quòd Iulianum Rouereum infestum hostem suum 1
apud regem in honore esse, & summa cum authoritate cōsilijs omnibus interesse didicerat: Columnam quoque & Sabellum cardiuales cum cęteris eius ordinis Ascanij clientibus, qui se ab initio ad eius nutum authoritatemq; contulerant, de indicendo concilio, vt ipse sacro rerum fastigio deijceretur, agitare intelligebat. [Pontifices concilia horrent] Id vnum enim concilij nōmen supra cæteros infelices humanarum rerum casus, maximo terrori pontificib. esse consueuit: quòd pleriq; in his conuentibus, dum de Republica Christiana referunt, placita religionis interpretantur, & ad castigandam sacerdotum luxuriam censorias leges condunt, ipsi Pontifices Pontificio iure circumuenti, eiurare supremam dignitatem, seq; demum pōtificatu abdicare coguntur. Hoc metu armati reges pontifices terrēt, 2
ac subigunt, quando omni tempore ex dissidio cardinalium, facilem ad cogenda huiusmodi concilia occasionē inueniant. [Cardinales inter se factiosi.] Idq; propterea fit, quoniam cardinales inter se factiones simultatesq; exerceant, & quadam nouarū rerum libidine ac liuore ducti, Pōtificem, quem ipsi suis studijs atq; suffragijs extulerint, repente fastidiant, aut odio prosequantur: paucíq; admodum cardinales, inuitis etiam pluribus, indicendi condendiq; concilij vetere Pontificum decreto potestatem habere videri volunt. Igitur Alexander suadentibus amicis, Ferdinandum monet, vt postquam adeo impotenter à Fato pariter atque ab hoste vrgeatur, incolumi exercitu ab Vrbe discedat, & maturè ad firmanda Regni claustra, quæ ad sanctum Germanum Casinatis saltus angustias pertinent, in 3
Campaniam proficiscatur. Nec multò pòst Ferdinandus, qui ab Alfonso patre etiam fuerat reuocatus, quum prima iam Gallorum agmina Lignino duce Ostiam è Viterbio contendissent, & regia vexilla Mario in iugo apparere inciperent, Latina porta sub signis exercitum eduxit. Decreti subinde è Romanis optimatibus oratores, Hieronymus Portius, Coronatus Planca, Christophorus Bubalus, Ludouicus Matthæus, Marius Mellinus, & Iacobus Sinibaldus, qui regi Gallo vrbem ipsam, priuatas domos, & magnā copiam commeatus omnis generis per fora expositam Pontificis populiq; Romani nomine offerrent, venientemq; introducerent. Iam Carolus Sutrium venerat, vbi memorabili iudicio iure consultum Sutrinum, qui praeferocem Gallum equitem contume 4
lia lacessitus occiderat, è vinculis causam dicentem, quanquam irato frementeq; exercitu absoluit, Sutrioq; profectus ad Braccianum castra promouerat. Est id ad Sabatinum Lacum inter viam Cassiam et Aureliam, ad oppidū Anguillariam, quę Fidenatium vrbs nobilis antiquitùs fuit. Ea oppida cum Triuiano atque Galeria Verginij Vrsini ditionis erāt, quibus timens Verginius, ne primus ipse hosti prædæ auido, quòd Aragonijs præesset copijs sæuiendi materiam prębere, Carolum filiū ad dedenda oppida, et regem in ea arce, quę in sum-

in ſumma loci amœnitate ſubiectū deſpectat lacum, hoſpitio excipiendū præmiſit. Triduo poſt Carolus armatis diſtinctisq; peditum & equitum ordinibus, Flumentana porta Vrbem inuectus eſt. Precceſſerant longa Heluetiorum Germanorumq; agmina iuſtis paſsib. ad tympanorum pulſum, dignitate quadam militari atq; incredibili ordine ſub ſignis incedentia. Veſte omnes varia ac breui & ſingulos artus exprimente vtebantur. Fortiſsimus quiſq; plumeis criſtis pileo ſurgentibus, inſignis ſuper cæteros eminebat. Arma eorum erant breues gladij, atq; haſtæ fraxineę denum pedum, anguſto perfixæ ferro. Quarta fermè eorum pars ingentibus ſecuribus, quarum e ſummo quadrata cuſpis prominebat, erat inſtructa. has cæſim punctimque feriendo ambabus manib. regebant, Alabardęq; eorum lingua vocabantur. Singula autem peditum milia ſclopettariorum centuriam habebāt, qui paruis tormentis plumbeas glandes in hoſtem emittunt. Milites in vniuerſum, quum denſatis ordinibus conferti prælium ineant, thoracem, galeam, ſcutumq; ita deſpiciunt, vt ſolis centurionibus, atq; qui phalangis principia explere, & in prima agminis fronte pugnare conſueuerint, galeæ, & ferrea pectoralia conſpiciantur. Hos quinq; Vaſconum milia ſequebantur, baliſtarij fermè omnes, qui ſcorpionibus arcuferreis, puncto temporis tendendo ſagittandoq; peritè admodum vtebantur. Quod genus hominum cultu aſpectuq; admodum deforme Heluetiorum cōparatione videbatur, quum illi capitum ornatu & armis ſplēdidis, ipſaq; proceritate plurimum eminerent. Peditum veſtigijs equitatus inſtitit, ex omni totius Galliæ nobilitate conſcriptus. Is ſagulis, ſericis criſtis, torquibusq; aureis perornatus, longo turmarum alarumq; ordine procedebat. Erant cataphracti bis mille & quingenti, & bis totidē leuis armaturæ equites. Illi craſsiore ſtriataq; haſta, ſolido mucrone, clauaq; ferrea, vti noſtri conſueuere, vtebantur. Equi eorum robore, ac magnitudine præſtantes, iubis auribusq; deſectis, quod ita decere Galli exiſtiment, ferociores apparebāt: verùm ex eo minus erant cōſpicui, quòd tegumentis recocto è corio cōfectis, vti noſtris mos eſt, magna ex parte carebant. Singuli cataphracti ternos habebant equos, puerum armigerum & miniſtros duos, quos ſubſidiarios laterones appellabant. Leuis eques ingenti ligneo arcu Britannorum more, maiores ſagittas emittit, thorace, galeaq; contentus eſt. Aliqui eorum tragulas geſtant, quibus ſtratos à cataphractis hoſtis in prælijs, impreſſa cuſpide humi configere conſueuerunt. His omnib. ſagula erant, acu, bracteisq; argenteis picta, in queis ſpecioſo opere ad notandam in prælio equitum virtutem vel ignauiam, propria ducum inſignia prætextis imaginibus exprimebantur. Quadringenti hippotoxotæ, in quibus centum erant è Scotorum gente, virtute fideq; præſtantes regis latera ſtipabant. Sed ante hos ducenti equites Galli, à ſpectata virtute nobilitateque delecti clauas ferreas magnis ſecuribus pares in humeris geſtantes, cultu inſigni circa regem pedibus euntem verſabantur, porrò cum equitante, cataphractorū more eximijs in equis, auro purpuraq; ſpectabiles prodibāt. Iuxta eum primo in loco comites aderant Aſcanius ipſe & Iulianus, ſecundum eos Columna atque Sabellus Cardinales: prætereà Proſper atq; Fabritius, cæteriq; Itali duces Gallorum procerum turbæ immixti. Parata erat ad regem hoſpitio excipiendum Diui Marci templo coniuncta domus, Pauli ſecundi Pontificis ſumptu ex Amphiteatri lapidib. ſtructa. Ciuium quoque ædes Traiani foro proximę, proceribus patebant, ad quas multa iam nocte luminibus accenſis peruentum

Carolus 8. Romam ingreditur.

eſt. Erant tot equitum peditumq; agmina, non pompæ modò ad ſpeciem decoremque oſtentandam exornata, ſed inſtructa bellico more omnibus armis, tanquam in ipſa vrbe foret dimicandum: ita vt omnium mentes eo ſpectaculo facile terrerentur. Id quoque metum ſtupentibus addebat, quod viri, equi, vexilla, arma tot paſsim funalibus inæquali ſplendore incertam prębentibus lucem, ampliora ac maiora vero videbantur. Plurimum autem admirationis atque pauoris omnibus intulerunt tormenta curulia ſupra triginta ſex, quæ equorum iugis per æqua pariter atque iniqua loca incredibili celeritate ducebantur: maxima eorum longitudine octonum pedum, pondere verò ſexmiliū librarum æris, Cannones appellabantur, quæ æquali tubo humani capitis magnitudine ferream pilam emittebant. Secundum Cannones erant Colubrinę ſexquialtra longiores, anguſtiore tamen fiſtula, pilæque minoris. Sequebantur Falcones adeò certa proportione maiores ac minores, vt minimis tormentis pilæ Medico malo perſimiles emitterentur. Ea omnia binis craſsis aſſeribus ſuperinductis fibulis erant inſerta, ſuiſque ſuſpenſa anſis, ad dirigendos ictus medio in axe librabantur. Minoribus rotæ binæ erant ſubiectæ, maioribus autem quaternæ: quarum poſteriores ad curſum incitandum aut ſiſtendū exemptiles erant. Tanta autem celeritate eorum magiſtri atque aurigæ huiuſmodi curſus circumagebant, vt ſuppoſiti equi flagellis ac vocib. concitati expeditorum equitum curſum æquiorib. in locis adęquarent. Deducto rege, deſignatisq; per priuatas domos hoſtitijs, Galli triuia, omniumq; regionum aditus, qui ad Marcianas ędes pertinebant, tormentis, & certis equitum ac peditum præſidijs conſepſere, binaque milia equitum, quę ſingulis ſenis horis per vices ſtationem agerent, in campo Floræ collocata. Tumultuatum eſt haud ſemel tota Vrbe, quum Romana plebs ſuopte ingenio turbulenta & procax, inſolentium Gallorum minaces, accentuque ſuperbas voces, & feros Germanorum vultus ferre non poſſet. Ipſiq; externi milites in popinis, & luſtris plerunque à multo vino truciores facti, rixas paſsim cum obuijs miſcerent: Indeq; temulentia calentes, et incauti noctu maximè per infrequentia Vrbis loca, à ſicarijs atq; lenonibus cæderentur. Expugnata eſt magno Heluetiorum Vaſconumq; impetu Bancarum domus, ac in ea quidam è plebe Galli militis percuſſores trucidati, confoſſo ibidem Marco Matthæio Patritij ordinis. Inualuitq; ſubinde fama in tanto ſtrepitu ac diſſono clamore celeriter peruagata, Vrbem capi, ac diripi opulentas domos à Barbaris. Quo tumultu cœpit arma Romanus populus, vt dignitatē Martiæ gentis, fortunas, vxores ac liberos tueretur. Sed ea die, dij ſuperi almæ Vrbis tutelares, luctuoſum id certamē, ſupremúmque rerum omniū periculum auerterūt, quū Proſper, Gienſis atq; Lignitus à rege ad ciues militesq; tranſmiſsi deterrendo, dirimendoq; cœptum iam multorum concurſu & clamorib. tumultū oppreſsiſſent. Vrbe Roma dubijs Gallorum armis occupata, Alexāder, qui metu anxius atq; incertus conſilij, in Hadriani molem confugerat, oratores de pace ad Carolum miſit. Fuere ij ſenatorij ordinis antiſtites longè clariſsimi, Antonius Pallauicinus, Ioannes Alexandrinus, Bernardinus Caruaial, et Raphael Riarius, qui lōgo verborum circuitu orſi à Carolo Magno, cæteriſq; Gallorum regib. qui inſigni pietate rem pontificiam aduerſus tyrannorū iniurias generosè defendiſſent, monendo adulandoq; pacem impetrarunt: his tñ legibus, quibus eam victis victores dare conſueuerunt, ſic vt complures, qui Hiſpani hominis ingeniū nouerant, eam pacem tanquam vi expreſſam haud multum duraturam dicerent, quòd Galli aliquan-

aliquanto arrogantius q̃ deceret, pontifici præscripsisse viderentur. Promittebat rex Gallus, se bello & pace amicum sociumque futurum pontifici, veneraturumque eum maiorum more vti verum Christianę religionis principem; neque vnquam his in rebus, quę religionem placitaq; pontificum respicerent, ab eius authoritate discessurum. Contrà verò postulabat, vt portus Ciuitatis veteris cum arce apud Centumcellas sibi dederetur, ad classem Gallicam quæ Thyrreni maris oram legebat, excipiendam, & Cæsarem Borgiam filium, qui tunc cardinalis erat, obsidem daret: qui suscepta legatione ad honoris ac amicitiæ speciem, quatuor menses castra Gallica sequeretur: traderetque item Gemem Baiazetis Othomanni fratrem. Is tum in Vaticano in libera custodia seruabatur, quòd eum Galli transmarino in bello sibi magno vsui futurum existimarent. Hunc aliqui scriptores Zizimũ imperitè vocarunt, quum Gemes de nomine Parthorum inclyti regis appellaretur. Postremò in gratiam suam Galliciq; nominis honorem, Brissonetum in collegium Cardinalium cooptaret. In hæc omnia Pontifex, nec vlla quidem conditione reiecta facilè consensit: vt qui iam in animum induxerat, neminem vlla datæ fidei religione teneri, qui vi metuq; subactus iniqua atq; indecora pontificiæ maiestati spopondisset. Itaque in colloquium amicitia omni verborum atq; hilaritatis artificio simulata, in Vaticano deuentum, adorauitq; pontificem proiectus rex: omnisque demum turba procerum & ducum, obsignatos aureis crucibus pedes osculata est, obiterq; pontifex senatoriæ purpuræ ornamenta Brissoneto de manu tradidit. Postremò Gemes ipse productus est, tabulisq; super ea re publicè confectis, Carolo traditus. Is regiam manum ac humerum osculo petiuit, precatusq; est graui oratione Pontificem, vt se tanto regi, qui Orientis imperium animo concepisset, enixè commendaret: futurum enim esse, vti neq; Pontificem concessæ libertatis, neque regem adsciti comitis, quum in Græciam traiecisset, si cõsilio suo vteretur, vllo tẽpore pœniteret. Erat Gemes aspectu planè regio & graui, ingenioq; item Arabicis literis vehementer exculto, promptoque ad serenda salsæ vrbanitatis dicteria, vbique demum corporis & magnitudine animi sua stirpe minimè indignus. Is paucis ante annis mortuo in Asia patre Mahomete, quanquam ętatis prerogatiua superabatur, fretus tamen populorum ac militum beneuolentia, Ciliciæque regulorum opibus, armis de imperio cum Baiazete fratre contenderat, victusque in Prusiacis campis, & aliquanto post in Lycaonia ad Iconium amisso exercitu, Rhodum profugerat, ratus non defuturos sibi ad repetendam Asiam Christianos, quos propter antiqua odia recentesque iniurias, & Asiæ incommodis, & Baiazetis periculo magnopere lætaturos existimabat. Sed alios quam putarat Christianorum animos inuenit. A Bussonio nanque Rhodiorum equitum magistro carcere inclusus: & aliquanto post, vti tutius atque humanius seruaretur, in Prouinciam Galliæ finitimam est transmissus. Nec multum inde Innocentius pontifex cum Bussonio transegit, vt è Prouincia Romam adueheretur. Quare impetrata, non multò post ipse Bussonius, quem Rhodus egregiè defensa omni honore dignum effecerat, & hoc quoque merito in collegium Cardinalium receptus est. Fuitq; Romę Gemes magnũ vectigal ipsis pontificib. per aliquod tempus, quum Baiazetes alendo fratri quotannis quadraginta milia aureorũ nummûm ponfici numeraret. Ingruẽtibus autẽ in Italiã Gallis, Alexãder, inito iam cum Aragonijs fœdere, Georgiũ Bucciardum natione Ligurẽ, Turci-

Pacta vi extorta ab homine n[on] servanda

Gemes frater Bajazetis.

cæ peritum linguæ ad Baiazetem misit, qui doceret quanto apparatu, quantisque classibus rex iuuenis gloriæ & proferendi imperij cupidus, Neapolitanum regnum inuaderet: quantisque demum opibus confecto statim Italico bello in Græciam esset traiecturus: propterea eum enixè petere, vt Gemes sibi traderetur, cuius auspicijs, propter magnas paterno in regno necessitudines, cuncta sibi faciliora eo bello futura confideret. Cæterùm pontificem, qui Gallos, gentem admodum superbam imperijque auidam suspectam haberet, atq; vrbis Romæ totiusque Italiæ periculo plurimum angeretur, cum Alfonso fœdus percussisse, paratosque esse communi consilio eius gentis impetus terra mariq́ue sustinere: quando neque milite neque classibus egerent, modò alicunde pecunia iuuarentur. Vna autem ea ratione Baiazetem, si quota sua parte aurum in stipendia suppeditaret, Græciæ rebus opportunè consulturũ: siquidem vrbem Romam Neapolitanumque regnum Othomanici imperij fore munimenta, si aliena in terra bellum aleret, neque eo sumptu deterreretur. multo enim commodius atque facilius auro arceri hostes, quàm ferro ac viribus in ipso belli discrimine sustineri: quod ex rerum vsu plerumque accideret, vt qui pecuniæ parcendo, remota pericula negligere contemnereque solerent: incumbentibus demum malis, desperato sæpe remedio grauiora detrimenta sentire consueuissent. Baiazetes qui cuncta hæc cum à speculatorib. tum multis etiam Alfonsi literis atque legationibus vera esse didicerat, Georgio gratias egit, quòd se externum, & diuersas de dijs atque religione sentientem, Alexander qui sacri imperij fastigium teneret, adeò benignè amiceq; de maximis rebus tempestiuè monuisset. Cæterùm suasit vt cum Dautio legato suo, qui & pecuniam & secretiora de hisce rebus mandata deferret, in Italiam reuerteretur. In his mandatis erat epistola Græcè conscripta, qua rex Barbarus multa arte pontifici suadebat, vt Gemem fratrem, tãquam alienæ religionis hominem, veneno tollendum curaret: quem vnum, de imperio sollicitus, ob ingentes viri virtutes, si qua sorte custodia euaderet, maximè formidabat. Id si præstaret pontifex ducenta milia aureorũ nummûm integra fide se persoluturum promittebat, Christique inconsutilem tunicam, sicuti paucis antè annis Longinianæ lanceæ cuspidem transmisisset, dono daturum, neque vnquam dum vita maneret, moturum vltrò arma aduersus Christianos, secus ac Mahometes pater & Auus Amurathes, qui infestissimi Christiano nomini continenter bella gerendo, nunquam ab inferenda iniuria cessauissent. Sed Georgius atque Dautius Hadriatico feliciter enauigato, cum apud Anconam in litus descenderent, à Ioanne Rouereo Iuliani Cardinalis fratre, is ad Senogalliam suæ ditionis excubabat, capto nauigio, pecunia reliquisq; rebus exuti sunt: quòd ille ob merita sub Innocentio stipendia, multam à pontifice pecuniam sibi deberi prædicaret. Neque Alexander ea iniuria perturbatus, quanquam illi omnia hostilia minaretur, & à Venetis opem imploraret, quorum intereßet Turcas toto eo mari inuiolatos præstari, quicquam tamen ex ea pecunia, quæ annui tributi summam excedebat, recuperauit: quoniam Rouereus aduentantium Gallorum, quorum partes sequebatur, præsidio fretus securusq; in Piceni finibus, sacra pariter atq; profana irati pontificis arma cõtemnebat. Dautius ipse pedib. Anconam profugit, atq; inde ad Franciscum Gõzagam Mantuæ principem aduerso Pado delatus est, qui Barbarum propter amicitiam quã cum Baiazete multorũ munerũ mutua liberalitate instituerat, beni-

Alexander VI. Turcarum auxilia contra Carolum 8. implorat.

Auro hostes arcendi.

Pericula remota non negligenda.

benignè susceptum, donatumq; pecunia et preciosa veste in Græciam remisit. At Carolus qui Pontificijs solennibus sacris astiterat, extraque Trigeminam portam Diui Pauli templum & ruinas admirabilium operum cupidè spectarat, Roma discedens, multis de causis bipartitò aggrediendos sibi hostes esse iudicauit, quòd id consilium paulò antè in Ætruria Æmiliaq; prosperè fuisset expertus, multumq; numero militum abundaret: vnde facilè diduci debilitariq; hostium vires necesse fore prouidebat, si diuersis regionibus alia atque alia arma ac duo propè diuersa bella, pulsis iam atque perterritis inferrentur. Itaque Fabritium Columnam, Antonellumq; Sabellum, adiunctis Roberto Lenuncurto, qui à præfectura Vitriaci oppidi à Gallis Bailiuus Vitrius vocabatur, Gratianoq; item Guerra, & Ciandeo cum Gallicis turmis, & Vasconum Heluetiorumque cohortibus per Sabinum agrum præmittit, qui per Marsos in Aquilanorum fines irrumpant, atque eam omnem Prçcutinorum regionem, quæ Aprutij nomine nuncupatur, & Superum mare Apuliam atque Campaniam per Apenninum lato ambitu contingit, ad deditionem compellant. Venerat paulò antè Cellanum Liuianus missus à Ferdinando cum equitum manu subitarijsque cohortibus tribus, vt oppida circa Fucinum lacum impositis præsidijs tueretur. Sed his viribus impar, nec tentato quidem certamine, his locis celeriter expulsus est. Tallacotium subinde et Albam clariora Marsorũ oppida, quç tum Verginij Vrsini ditionis erãt, Fabritius Columna recepit, quòd certo atque antiquo iure ad Columnios pertinere dicerentur. Eodem quoque victoriæ cursu, cum hinc Ioannes Rouereus, illinc verò Ioannes Paulus Cantelmus Soranis saltibus occupatis, circumiectos populos ad defectionem sollicitarent, tota ea regio incredibili celeritate ab Aragonijs defecit, reductusq; est in vrbem Aquilam Ioannes Galiofius, qui patria exul spe recuperandi principis in ciuitate loci, Columnios proceres & castra Gallica sequebatur. Ab alia parte Carolus cum tota mole exercitus, Latina via promotis castris ex itinere Montem Fortinum Iacobi Comitis oppidum in finibus Hernicorum expugnauit, Prosperoq; Columnæ, qui id hæreditatis iure repetebat, in ditionem concessit. Vixdum Romanum agrum Galli excesserant, cum Pontifex ingenti liberatus metu noua consilia expedire, quæ diu antè vel præsente etiam rege æstuando, & iustum dolorem multa comprimendo concoxerat: & demum quibus poterat modis Gallo hostilia moliri cepit. Siquidem vti planè vir magni quidem animi, quiq; suæ augustæ dignitatis erat memor, quod Gallus in ea fœda pace sibi adeo insolenter præscripsisset, ferre nõ poterat. Ostiense prçsertim Centumcellanaq; arcibus ereptis, iniectas proculdubio sibi atque Vrbi compedes existimabat, ratus superbum regem, qui ante victoriam dubijs etiã tum rebus tam sæuos gereret spiritus, si Neapolitano regno potiretur, tum demum inflatum victoria, cunctis quas vellet belli vel pacis leges impositurum: ipsamq; Romani pontif. authoritatẽ, quæ hominũ opinione potius quã certis virib. constaret, despectui protinus habiturũ. Erat apud Carolũ Antonius Fõseca Hispanus, vir bello et pace clarus, qui pro Ferdinãdo rege legationis munere fungebatur. Is cũ Alexandro cõiunctos habebat sensus, & nimię Gallorũ felicitati, qui totã Italiã cedentib. cũctis, solo nominis fulgore terribiles, nec districtis quidẽ gladijs percurrissent, plurimũ inuidebat: verebaturq; ne opulentũ id regnũ Hispanicę stirpis occuparent. Quod vel ipsa populorum leuitate et tãta Aragonij exercitus imbecillitate, Alfonso præsertim fatali quodam metu con-

Alexander VI. hostilia ꝯsilia ꝯtra Gallum agitat.

Autoritas PP. opinione hominum ꝯstat.

ſternato, infirmiſsimum eſſe prouidebat. Hunc idoneum ratus Alexander per quem Gallorum impetum moraretur, & ſpes adderet Aragonijs quominus celeri deſperatione ſuccumberent, induxit: communicatiſq; conſilijs, et verbis ſuper ea re conceptis ſubornauit. Igitur Fonſeca apud Velitras in conſilio regis & procerum graui oratione habita, queſtus eſt, quod Carolus qui aduerſus Turcas bellum ſuſcepiſſe eximia pietate videri vellet, Romano pontifici vim intuliſſet: cum Centumcellæ ipſaque Oſtia Gallicis præſidijs tenerentur, Gememque Turcam extortum minis ſecum abduceret, ipſumque pontificem & Senatores armorum ſtrepitu ſubegiſſet, Valentinusq; interim cardinalis captiuo quàm obſidi ſimilior caſtra ſequi cogeretur: non idcirco Ferdinãdum cum eo fœdus Perpenniano recepto percuſsiſſe, ac fidem dediſſe, nunquam ſe à Pyrenæis hoſtilia moliturum, & dum Galli Italiam peterent omnino quieturum, vt tota paſsim Italia nobiliſsimarum ciuitatum ſtatus conturbari Gallica libidine pateretur: ac ſineret ſacroſanctum põtificem ad iniqua fœdera ſancienda, ſummi periculi metu armiſque, ac ipſis propemodum admotis bellicis tormentis, cogi. Lucenſes primum pecunia fuiſſe mulctatos: Mediceos inde, qui moderationis atque ſplendoris fama toto terrarum orbe ſingularem gratiam cum magna gloria meruiſſent, patria atque penatibus eiectos: Florentinos verò, quibus ipſe libertatem reſtituiſſe videretur, detractis Piſis, multiſq; eorum arcibus occupatis, & pecunia pariter mulctatos, & prægraui inuolutos bello: Porrò Senenſes euerſo ciuitatis ſtatu, Gallorumq; præſidio accepto, nõ tam ſibi Gallorum aduentu violatam, quàm impotenter ademptam libertatẽ queri: non procul quoque abfuiſſe vrbem Romam, quin iterum à Gallis funditus euerteretur. Quo tumultu territus pontifex, omniſque ordo imbellium ſacerdotum de ineunda fuga cogitarint: Sperauiſſe Ferdinandum, qui iuſtitiã omni tempore coluiſſet, quantum ad Neapolitanam rem pertineret, Gallos prius ex æquo & iure quàm bello ac armis diſceptaturos fuiſſe, cum Pontifex eius controuerſiæ æquiſsimus iudex atque arbiter haberetur, & Alfonſus iudicio pontificis ſe ſtaturum ſpopondiſſet: idque ſyncera fide præſtiturum pontifex pręſentibus Gallorum legatis recepiſſet: Proinde Ferdinandum poſtquã nullo humani iuris & ſcriptarum legum reſpectu, regnum perpetua ſexaginta amplius annorum poſſeſsione, & plurib. pontificum decretis Aragonijs regibus attributum, armis peteretur, ſe Alfonſi regis, qui et neceſsitudine gentis, & ſanguinis atq; familię cõiunctione ſibi eſſet deuinctus, iniurias minimè neglecturum. Dicentem adhuc Fonſecam ſuborto fremitu Galli proceres interpellant, elatiſq; animis reſpondent, neque iura ſibi defuiſſe vnquam, nec defutura arma, quibus regna antiquę ſuæ ditionis recuperent, tyrannorumque hoſtium ſuorum ſuperbos ſpiritus contundant: ſi Ferdinandus ſe Aragonijs minimè defuturum denunciaret, recentiſque fœderis obliuiſceretur, parum ea re Gallos permoueri, cum vellet, vires experiretur: Intellecturum enim protinus, quid rex Gallus laceſsitus iniurijs, animis atque opibus poſſet: Hiſpanos verò equites ſi in aciem prodirent, continuò ſenſuros quantum cataphracti Galli Mauros iaculatores, quibus ipſi Bæthicis bellis inſueuiſſent, conſtantia atque motu in ipſis congreſsibus anteirent. Diſceptatum ſubinde eſt acrioribus verbis, cum vtrinque plures ſimul de ea re vehementiſsimè loquerentur, adeoque inter ſe contendendo animis incaluerunt, vt Fonſeca alioqui ſedati vir animi, ira præferuidus libellum in quo fœderis capita vtriuſq; regis manu ſubſcri-

ſubſcripta ac obſignata erant, in conſpectu regis concerpſerit: moxque Ioanni Petitto, Cerbellioni & Carolo Arelliano Hiſpanis, qui apud Gallum ordines ducebant, denunciarit, eos apud Ferdinandum reos maieſtatis futuros, ni triduo Gallorum caſtris exceſſiſſent. Poſt id factum, Valentinus cardinalis minus intentis in eius cuſtodiam Gallis, mutato habitu è Velitris Romam profugit. Nec multò pòſt & ipſe Gemes ad Caietam moritur. Eratq; conſtans fama Alexandrum, vt barbarus princeps inimici regis gloriæ atque ſpectaculo ſubtraheretur, ipſeque obiter propoſita à Baiazete præmia promereret lethiferũ puluerem ſaccaris, quibus Turca poculis omnibus vteretur, miſcuiſſe. Is erat puluis ad fallendum candore mirabili, nec iniucundo admodum ſapore, qui non acriore vi protinus, ſicuti præſentanea venena ſpiritus vitales opprimeret: ſed ſenſim venis illabendo, exitiabili tarditate graſſaretur. Quo poſtea Alexander opulentos aliquot ſenatores, & poſtremò ſeipſum incautè mutata lagena ſuſtuliſſe ferebatur. Sub id tempus Alfonſus vt Gallicam claſſem toto Antiate littore ac finitimis portubus prohiberet, è Tarracina ad oppugnandum Neptunium duxit, quòd Antonellum Salernitanum, Bernardinum Beſſennianum, & Claramontium regulos, tribus millibus peditum onerarijs nauibus impoſitis è Genua paulò antè ſoluiſſe, & ad inuadendam Campaniæ oram aduentare cognouerat. Verùm oppugnatione oppidi inproſperè tentata, cum fœdæ admodum tempeſtates ſubortæ eſſent, repentina imbrium atq; ventorum vi oppreſſis ac penè deletis caſtris, Neapolim ſe recepit. Sed & Gallicæ naues eandem ſimili propè periculo fortunam tulerunt, quæ ſæuiente mari difficili ac laborioſa nauigatione in aduerſa Corſicæ littora delatæ, poſt ſuperatas niuoſis ac deſertis in locis terræ ac maris difficultates, portum Herculis tenuerunt. Cæterùm reguli cum multò maxima militum parte, vt erant omnes maris tædio nauſeaque confecti, pedibus Romam ad Carolum contenderunt. Interea Ferdinandus in Caſſinate agro ad ſanctum Germanum occupatis Menianenſis ſaltus anguſtijs, ſuas atque paternas copias aduentantibus Gallis oppoſuit. Eæ ſunt fauces montium inter ſe coeuntium, quæ deſcendentibus è Latio in Campaniam & Leborios campos aſpero & conciſo aditu iter coarctant. Hęc loca per ſe difficilia, adiectis inſuper aggerib. multo impeditiora reddiderat: finitimarumq; valliũ ingreſſus quoſq; ingentib. arborũ truncis, multaq; paſsim cæſa materia repente conſepſerat, ratus his clauſtris expugnãdis diſtineri Gallos poſſe. Suſtinẽdo enim atq; cunctando interim maiora parari præſidia, atq; expectari hyemem, quæ à diuturna ac inſolita ſerenitate ſuas nondũ niues ac pluuias effudiſſet: tũ verò futurũ, vt Galli qui impetu ac celeritate tantũ valerent, cũ pabuli inopia, tum multis aliarũ rerũ incõmodis affligerentur. Erant Ferdinando equites cataphracti bis mille et ſexcenti, leuis armaturæ autem quingenti, decora quidẽ ac valida manus, par futura hoſti, niſi fortuna quę iã tum nimio plus florẽti Italię excidiũ parabat, et virtuti & priſtinæ eorũ felicitati nimiũ inuidiſſet. Sed peditatu Gallis lõgè erat inferior, cum neque exercitatione, neq; numero neq; armorũ genere Italus pedes ſubitario delectu magna ex parte coactus, Heluetijs atq; Germanis, qui omnib. Gallię bellis interfuiſſent, foret cõparandus. Idq; pręcipuè accidebat inueterata quadã Italorũ ducum cõſuetudine, qui amplũ equitatum alere, eiq; vni rei impenſius ſtudere ſoliti erant: nec peditẽ magnifacerent, quẽ expugnandis tãtùm vrbibus idoneũ, apertis autẽ in prælijs prorſus inutilẽ ducebãt. Sfortia etenim et

Braccius Carmagnolaq; & Picininus, qui militiam multis antè annis in Italia extinctam cum magna gloria suscitassent, multa bella solo equitum robore cōfecisse dicebantur. Durauitque ea opinio pluribus annis apud imperitos principes, quum prauis mercennariorum ducum cōsilijs decepti, neglecta peditū cura equites passim tota Italia sibi & prouincijs graues instituissent. Siquidem callidi duces, qui crebris potius transfugijs quàm vera virtute insignes erant, cum discordia principum opulentiores euaderent, consultò inter eos alebant bella: neque ea vnquam, si iusto prælio certandum foret, vlla pleniore victoria finiebant, adeo vt quæstui potius quàm decori promercalem illam militiā habere viderentur. Vnus tamen ante alios Franciscus Sfortia superiorum inscitiam occulta illa fraude commistam, multis suis aliorumque periculis deprehendit, cœpitque è peditatu fortissimum quemque bello ac pace pariter præcipuo in honore habere. Vnde paucis annis effectum est, vt ille veteranorum, maximè peditum virtute, summam sibi gloriam & peramplum imperiū perpetua victoriarum felicitate compararit. Cuius consilia atque instituta exactæ virtutis atque prudentiæ plena, si cæteri æmulatione disciplinæ secuti essent, profectò Italiam tot sæuis implicitam malis, quæ quondam cunctis gentibus bellicæ virtutis auspicijs imperauit, neque prædæ, neque ludibrio externis nationibus reliquissent. At Alfonsus postquam se destitutum auxilijs quæ frustra à Turcis pariter & Venetis implorarat, tantiq; exercitus impetu, cui cuncta omnium opinione celerius toto itinere patuissent, oppressum ac circumuentum videt, abdicare se imperio, Ferdinandoque filio cura rerum atque imperij relicta, in Siciliam adnauigare constituit. Ingrauescebat enim indies intestinum malum, nec hesternis hostibus magis quàm domesticis laborabatur. Oderant eum plerique regni proceres, Neapolitanique in primis, & singulæ fermè totius regni ciuitates: adeoque pauci erant qui linguam moderarentur, vt alienati populi fremitus ad regias aures sæpissimè penetraret. Accidit enim plerunque vt ea odia, quæ diu in tyrannos stante eorum fortuna exitij timore dissimulantur, quum eorum res labare cœperint, acrius atque liberius erumpant. Post detectam enim eam coniurationem, cuius capita fuerant Reguli Sarnensis & Salernitanus, præter insitos mores, & asper & immitis euaserat: fueratque in vindicandis iniurijs vlciscendaque perfidia admodum seuerus et inexorabilis: vtpote qui timeri malebat, quàm humanitatis atque clementiæ nomine laudari. Ingruente autē bello, pecunias adeo inclementer imperarat, vt priuatè ac publicè multæ ciuitates contracto multo ære alieno ab immodicis fœneratoribus absumerentur. Ob earum rerum conscientiam ac imminentis excidij metum, ita erat animo perculso atque abiecto, vt vir paulò antè fortissimus, & modò tanti nominis imperator, fatali quodam horrore perturbante, cuncta imperitè ac timidè facere videretur. His diu ac multum agitatus curis, cum omnino secedere decreuisset, Ferdinandum ab exercitu reuocauit. quem primo congressu inductum in intimam nouæ arcis partem, adhibitis amicorum præcipuis, in hunc modum allocutus est. Si Dij immortales qui hęc terrena haud dubiè respiciunt & regunt, hoc imperium Alfonsi proaui tui insigni virtute partum, auiq; Ferdinandi singulari defensum constantia, ac meis denique multis laboribus stabilitum, certa Fatorum lege mihi decreuissent, neque in has vrgentis belli ærumnas incidissemus, neque qui modò terrori atque formidini cæteris eramus, tam sæuis aduersæ Fortunę fluctib. iactaremur.

Nam

Nam quæ humana ratione prouideri potuere, omnibus prius non modò Europæ, sed etiam Asiæ regibus non vna legatione nequicquã fatigatis, arma, pecunias, milites, classes per quàm maturè parauimus, quæ omnia hactenus nõ hostium virtute, non imprudentia vel ignauia nostrorum ducum aut militum euersa sunt, verùm vna vis Fati, Dijque ipsi meæ antè partę gloriæ huic sceptro, & capiti deniq; meo nimium infensi, cuncta retrouertendo nobis eripuerunt. Nec abnuerim meam fortasse ob noxam aut grauiorem culpam, eos nunc me sentire infestos atq; aduersos deos, quos sępius dum famã egregijs militię factis extenderẽ, secundos planè atq; propitios fuerim expertus. Sed nec ob id aut venia aut mitiore certè pœna fuerim indignus cũ multorũ perfidia circumuẽtus & in hac qua laboramus ærarij difficultate, necesse fuerit a lenitate naturæ pristinisq; moribus nostris deflexisse. Non enim ijsdem semper artibus reges magna imperia tueri possunt, quibus ea quęsierint. Ignoscendo, largiendo, indulgendoq; regna læto admodum auspicio feliciter ineuntur. Cæterùm cum praua inquietaq; hominum ingenia, audendo, moliendoq; insperatas ex occulto tempestates cient, tum deniq; seueritatem pro clementia, parsimoniã pro munificentia, pro facilitate autem ac lenitate illiberalem duriorem q; naturam, vtilia salutariaq; didiceris. Stat animo fixum vlla in blandia spe melioris fortunę, durando, ac pertinacius afflictarum rerum euentũ expectando ea numina nolle experiri, quæ cum semel irata fuerint, vsquequaq; humana consilia mille casibus inuoluunt, summa imis repentè permiscent, & ante alia mẽtem quoq; ipsam impotenter eripiunt. Non prouocabo inquã vlterius iratos Deos, ne scilicet reliquæ spes omnes, quę tibi ad ferendam grauiter, superandamq; huiusce belli imminentẽ procellam abunde supersunt, his meis malè auspicatis consilijs euertãtur. Cedam itaq; imperio, patria, penatibus atq; ipsa demum Italia, vt quæ mea culpa nobis atq; Italiæ incidisse videntur mala, & deformi exilio, & his ærumnis meis expientur, mitiusq; tecum agere incipiant. Ludouicus & Ascanius auũculi tui, qui dum me vnũ petere, & persequi videri volunt, quod immoderatę eorũ ambitioni scelestisq; consilijs obsistere ausus fuerim, non solum domui nostræ tanta necesitudine Sfortiano sanguini coniunctæ, sed toti etiam Italiæ funestas faces intulerunt. Igitur macte virtute fili, quod Dij, qui meliora mihi suadent, res saluas atq; hoc imperium incolume tibi faxint, accipe huiusce imperij insignia, aureũ diadema ac eburneum sceptrũ, quę sicuti mihi monente numine diutius retineri fas non est, ita huic tantæ indoli & fatali virtuti tuæ meritò debentur. Clarefces in dies felici rerum euentu, superbisq; hostibus impones iugum, si que verum militiæ laborem ex me haud indecoro exemplo discere potuisti, alteram ob ea quæ veterem industriam meam modò elusit atq; destituit Fortunam aliunde quæsieris. Perorante Alfonso, omnibus obortæ sunt lachrymæ, patremq; ipse Ferdinandus & cæteri non aliter ac fato functum luxerunt: interq; singultus translati imperij tabulæ, dictante Iouiano Põtano cõceptæ, cõfectęq; sunt. Nec multò post Alfonsus cũ pretiosa suppellectile quatuorq; triremibus, Mazarã Sicilię vrbẽ delatus est. Ipse verò Ferdinãdus summo cum plausu gratulationeq; omnium rex salutatur. Erat in eo iuuene mirifica indoles bellicæ virtutis: nemo enim eo vel equitandi vel decurrendi agilitate atq; peritia admirabilior habebatur: nemo eum vitę splendore atq; munditijs anteibat: nemo deniq; comitate, munificentia, liberaliumq; artium studijs apud ciues æquè ac milites commendatior aut gratior vnquã fuit. Eum

Præcones sancti.

regio habitu in publicum ab arce prouectum, perequitantemq; de more vrbẽ, ordo procerum, togatorumq; collegia, et ciuium primores inter faustas acclamationes populi cuncta prospera atque felicia ominantis, solenni pompa comitati sunt. Nec multò post ciuibus atque proceribus, quorum animos redemerat atq; deuinxerat, cum humaniter orando, tum pollicendo, si victor foret, se eorum fidei gratiam cumulate relaturum, de more sacramento adactis, & constitutis vrbanis rebus in castra reuersus est. Iam Galli in Arpinatem agrũ peruenerant, positisq; castris ad montem Sancti Ioannis, quod est oppidum Daualorum, omnẽ eum tractum effusè populabantur. Erant præsidio impositi oppido trecenti fermè pedites, quos Alfonsus Daualus ex clientibus suis magna ex parte coegerat. Ii cum se satis vel debili muro tutos fore crederent, nec tã tam vim Gallorum tormentis, quantum postea ipsorum aliorumq; periculo compertum est, inesse putarent, non modò clauserunt portas, sed & præconẽ Gallum, ni protinus se dederent, insolentius cędem atq; incendium denuntiãtem penè violarunt. Id factum, quòd in Gallia vel summæ in loquendo libertatis præconem, quem Araldum vocant, violare nefas ducunt, superbę gentis animos vehementer accendit. Nec mora tanta vi atque ira militum oppugnatio cœpta est, vt paruo temporis momento, nequicquam se tuentibus pręsidiarijs, Galli perforata atq; deiecta muri parte irruperint, neq; quisquam fermè eorũ qui acrius restiterant cædi superfuit, quo spatio cęteri per aduersam portã quę ad Lyrim ducit, effugerunt: sic vt imbellium salus (quod plerunq; accidit) strenuorum hominũ morte constiterit. Cæterùm oppidum direptum atq; incensum est. Tum verò tãtus ab ea crudelitate circumiectis oppidis terror illatus est, vt omnes reputando animis, qua clade Mordanenses paulo ante, & Montefortinenses affecissent, arbitrarentur, nulla mœnia nullasque copias in terris fore, quæ eorum tormentorum vim, tantique exercitus impetum sine summa pernitie sustinere possent. At Carolus promotis inde castris, ad sancti Germani saltum contendit, vbi Ferdinandus suis munitionibus se tenere, hostemque ferocem & pugnandi auidum cunctando ludificari decreuerat, donec aut pabuli inopia, aut tædio hyemis aliqua hostibus ex iniquo loco dimicandi necessitas imponeretur. Verùm hyberni dies perpetua aeris serenitate, vernis æstiuisque persimiles, Gallorum spei tam opportunè acciderant, vt quãquam omne fermè pabulum ab Aragonijs paulò antè esset corruptum, ipsi tamen ex remotioribus locis facilè pabularentur, ac omnium rerum copia floridæ hyemis beneficio plurimum abundarent. Adeò vt cuncta secunda atque facilia Gallis, aduersa autem atq; aspera Aragonijs fatorum vi ac superum cõsilio præberi viderentur. Sed dum Ferdinandus saltibus occupatis Gallorum impetũ frustratur, Fabritius Columna quiq; cum eo erant Gallorum duces, vrbe Aquila atq; omni eo tractu pulsis Aragonijs ex Apennino in Campaniã descendere, illocq; itineris deflexu à tergo apparere cœperant, quo die ab antecursorib. Gallis turma vna tyronum equitum temerè vagantiũ intercepta est. Quibus nuncijs territus Ferdinandus, ne ab duobus exercitibus intercluderetur, motis repẽte castris, Capuam se recepit, obiecturus victori hosti Vulturnũ amnẽ, qui ab occasu mœnia pręterlabens, neq; facilè põte iungi sublatis omnibus nauigijs, neq; ob ripas admodũ impeditas profundumq; alueũ, vado transiri poterat, quodque vnus tantùm pons esset lapideus, quo vrbs ipsa suburbanis ædificijs cõiungitur, qui facilè ex propugnaculis imposito pręsidio defendebat. Verũ & hæc

quoque

quoque consilia nouus in vrbe Neapoli tumultus exortus interrupit. Populus enim per se mobilis, & rerum nouarum cupidus, ad fortunæ regiæ commutationem arma ceperat, factoq; impetu in Iudæos trapezitas, qui opinione diuturni fœnoris locupletes habebantur, eorum domos temporis momento diripuerat, totaq; vrbs ob id factum ad defectionem spectare videbatur. Quo improuiso fortunæ turbine perculsus Federicus patruus, ad Ferdinãdum scripsit, vt postposita Capuę atque exercitus cura, subsidio perditis penè vrbanis rebus venire maturaret: multitudinẽ enim ad arma consternatã esse, populariq; petulantia cuncta confundi: iamq; edicta regia ac magistratus sperni: opus enim esse præsentis regis authoritate ad sedandos tumultus, firmandumq; nutantis ciuitatis statum. His cognitis rebus Ferdinandus quanq̃ magna animi perturbatione commotus erat, nec vllum his in malis consilium periculo vacuum inueniretur, ipse tamen animo non deficit. Duces orat atq; obtestatur, vt Capuam, dum ipse Neapolitanis rebus quietem afferat, ac demũ reuertatur, egregiè muniant atq; defendant: omneque certamen, ne vniuersi prælij casum subeant, tolerando ac sustinendo, deuitent. Confestimq; Neapolim citato cursu contendit. Mirum dictu, quanta rerum eius aduentu mutatio sit consecuta: positis enim armis singulari omnium studio est salutatus, sedatique omnibus locis tumultus. Erat enim adeò celso infractoq; animo, ac vultu maximè ad promerẽdam gratiam sereno, vt pro concione obnixè deprecanti, ne nefaria defectione se regem vel potius omnium fratrem, in ipso patrię gremio, apud omnium ordininum ciues familiariter educatum, crudelissimis barbaris prodere vellent, certatim omnes fortunas ac liberos pro eius salute obtulerint, modò incolumi exercitu Capua teneretur. Quòd si Aragonij pulsi, vel timore acti inde excederent, et Neapoli victor Gallus appropinquaret, cum iniquè impieq; facturum, si fidem datam à præoccupatis iusto metu ciuibus reposcendo, nobilissimã patriam efferis nationibus vastandam atque euertendam exponeret. Interea Carolus superato Lyri amne in Calenum, & Campanum agrum ad Vulturnum descendit, confestimq; & ipsum oppidum Cales & Theanum Sidicinum ad eum defecere. Capuani quoque tametsi veteri studio Aragonium nomen colebant, de dedenda vrbe agere cœperunt. Quorum animos per se inclinatos ac fluctuantes, non multò pòst ad defectionem impulit repentina Triuultij profectio. [Triuultius ad Gallos defecit.] Is enim quòd mandata ad res aliqua æquitate componendas à Ferdinãdo ad Gallum se habere testabatur, Cales ad Carolum se contulerat: vbi cum agendo nihil publicè proficeret, priuatim sibi consuluit, ascitusque est Gallicę militię cum eadem ala equitum, quę modò Aragonium stipendium merebat. Ea re Virginius & Petilianus vehementer perturbati, quòd se exclusos fœdere & planè desertos à Triuultio quererentur, cum suo equitatu Nolam profugerunt. Iam enim milites sine pudore equos & suppellectilem regiam diripere, passimque turmatim dilabi, hostes appropinquare, & ipsi demum Campani apertè Gallicum nomen inuocare cœperant. In ea Aragonij exercitus consternatione ac fuga, Galli antecursores prouecti vsq; in suburbana tecta vltra Vulturnum, magnũ tumultum edidere. Id conspicati Gothifredus & Gaspar Germani, repentè cohortes porta ac ponte sub signis eduxerunt, vt Gallorum audaciam reprimerẽt, & Campanos quos pauidos, et in fide nutantes cernebant, alacriter erumpendo in fide atque officio continerent. Sed vix dum inito leui certamine Germani longius progressi, à Campanis ponte ac vrbe excludun-

tur. Tum verò centuriones qui modò ferocē hostem instando pepulerant, supplices ac proiecti in genua orare ac deprecari, ne cohortes fidelissimas benemeritasq; de ciuibus, ac paratas pro vrbis salute fortiter occumbere, Gallis ac Heluetijs infensis hostibus suis, trucidandas tradere vellent. Vixque post multas preces, pudore metum vincente, à Campanis impetratum est, vt deni vrbem ingrederentur: neque alij prius succederent, quam primi aduersa vrbis porta exiuissent. Eo modo cum mœsti inordinatiq; Germani pariter ac Itali pedites atque equites continenti agmine Neapolim ire pergerent, Ferdinandum apud Auersam obuium habuerunt. Is quanquam omnia circum se ruere, & copias dissipatas esse cernebat, tamen progredi non dubitauit, delatusque ad Capuæ portam, nequicquam primores vrbis appellando ac precando, vt se introducerent, vexillum Gallicum in mœnibus conspexit, nemineque ex veteribus amicis ac clientibus ad colloquium prodeunte, Neapolim reuersus est. Sed & ibi cuncta repentino Fortunæ impetu euersa prostrataque repperit. præcurrerat enim fama Neapolim, Campanos defecisse ad Gallos, Triuultium ad hostes transijsse, cæteros autem duces dispersis proditione ac metu omnibus copijs, fuga sibi consuluisse. Quas ob res Neapolitani, cum tumultu iterum exorto, et cunctis ad arma discurrentibus aduentanti exercitui portas clausissent, ac solum propè regem recepturi viderentur, Ferdinandus copijs magno itineris flexu ad Coronatam circumductis, in arcem se recepit. Nec mora, multitudo opificum perditorumque hominum ad diripiendum regis stabulum, quod arci propè erat coniunctum delata est. Sed eius fœdi facinoris adeò ingratum graueque regijs oculis spectaculum fuit, vt Ferdinandus cum nobilem eius loci apparatum diripi, generososque equos ab infimæ sortis hominibus trahi cerneret, penè solus, & periculi & maiestatis oblitus in prædatores eruperit. Factumque est augusto eius conspectu, vt alij metu pudoreque confusi, proiectis in terram armis, veniam orarent, alij relicta præda diffugerent. Verùm paulò pòst receptis in arcem Germanis, custodiaque Alfonso Daualo demandata, in Aenariam insulam cum viginti triremibus adnauigauit. Vbi illa eadē Fortuna, quę regno auitisq; laribus excedentē infensa persequebatur, etiam tū veluti supremo in casu, reliquæ eius dignitati impotenter illusit, tcum Iustus, Isclæ arcis custos, eodem qui nuper omnes fermè Aragoniorum clientes inuaserat, perfidiæ morbo agitatus, descendenti in terram fores occlusisset. Ferunt eum insperata Iusti perfidia consternatum, & coniectis in cœlum oculis querentem, quòd sibi immerenti a Dijs spes omnis salutis eriperetur, de maturanda in Siciliam fuga cogitasse: verùm monentibus ita Fatis, portæ arcis cum paucis successisse, tantumque valuisse orando, ac sua Aragoniæque domus in eum beneficia commemorando, vt Iustus ea conditione, vti rex solus ingrederetur, eum receperit. Tum verò Ferdinandū ea confidentia eoq; vultu ac vigore animi, districto gladio in custodē impetū fecisse, vt Iusti satellites, qui armati in statione aderant, ipso cōminantis ac imperātis regis aspectu perterriti, regijs dubiæ rei euentū expectantibus, extēplo portā aperuerint. Quo casu manifestè apparuit regū oculis in omni Fortuna quādam supra humanā inesse vim: proditorib. autē degeneres esse animos, presertim cū in ipsa perfidia deprehenduntur. Postero die Carolus vrbe receptus est, tātoque studio Neapolitani in noui regis ac externæ gentis spectaculum effusi, vias exornando, victoriq; certatim atq; ambitiosè gratulando, omnes humanos honores detulerūt, vt tum primùm

Regū oculis vis supra humanam inest.
Proditores degeneres.
Carolus 8. Neapolim occupat.

primùm veluti è sæua ac diuturna seruitute, externi regis beneficio ad libertatem reuocati viderentur. Sequenti die noua arx magno apparatu oppugnari cœpta, & ab area simul quà vrbem spectat, & ab hortis regijs: nec sine pernitie quidem Gallorum oppugnantium, quoniam è summis arcis propugnaculis, qui in opere circa munitiones ac vineas agebant, destinatis tormentorum ictibus petebantur. Sed in arce multo maior metus, longeque maximum erat periculum, quum pilæ ferreę per fenestras adactæ, interiora arcis ædificia deformarent, multosque disiectu lapidum fractorumq; parietum ruina passim opprimerent: neque vllus periculo vacuus locus tota arce custodibus interdiu vel noctu relinqueretur. Nam Galli constitutis semel certo in libramento maioribus tormentis, atque his ad libellam directis, etiam per tenebras in ea quæ ante destinassent loca, pilas certissima ratione conijciebant. Acciditque memorabili casu, vt multa vis tormentarij pulueris, & multitudo ingens vasorum fictilium sulphure ac resina oppletorum, quæ ad obruendos subeuntes Gallos erant parata, protinus incenderetur, cum fortè excussa tormenti ictu modica fauilla, cadi eo puluere pleni flammam corripuissent. Extemplo enim ingenti crepitu edito, et tota penitus eius conclauis testitudine vi vaporis reuulsa atque disiecta, ea vis incendij fuit, vt multorum qui in proximo erant, fæuum atque deforme spectaculum puncto temporis ediderit. multi nanque flamma, fumo, ruinaque exanimati sunt: sed multò plures semiambusti, lacerique artubus ignis violentia fœdè abreptis euasere, qui miserabili eiulatu dolorem exprimendo, ac frustra implorando opem, amentes tota arce discurrebant: quibus neque opportuna remedia, alijs alio periculo occupatis, neq; loca ad quietem satis tuta præberi poterant. Ea res initium desciscendi Germanis prębuit. nanque his conflictati incommodis palam querebantur, & ante alios Gaspar authoritate insignis, quòd fortibus viris quibus aperto in prælio egregiè mori non liceret, tam fœdè paulatim esset pereundum, dum ea, et nihil demũ profutura constantia, regiam illam verius quàm arcem tueri aduersus vndique victorem exercitum conarentur. Satisfactum abundè esse vel datæ fidei, vel acceptis stipendijs, cum alijs ferè omnibus ad Gallos deficientibus, ipsi vni omnium ad extremum pro regis salute, vel iniqua etiam in pugna mortẽ oppetere minimè recusarint. Insani profectò esse consilij pro rege a Dijs pariter ac hominibus profligato atque deserto, perire malle, quàm victoris clementiam ac liberalitatem experiri, quando & paratas vires haberet ad pertinaciam ipsorũ vel vltimo suplicio vindicandam, & facultates eidem superessent in tam opima victoria ad gratiam, si se arcemque maturè dederent, vberioribus præmijs referendam. Omnis enim laboris præsertimque militiæ finem esse diuitias, propter quas, patriam, vxores ac liberos reliquissent: proinde ipsos omnium fore stultissimos, si illas a Ferdinando expectarent, qui reliqua vitæ ac dignitatis suæ præsidia in ipsis tantùm remis ac velis posuisset: abijcerent eas spes ac saluti fortunisq; nullo dedecoris metu consulerent: ea enim omnia abundè sperari à victoribus, qui ad alia quoque bella immortalium Deorum consilio vocarentur. Dum hos maximè sermones in stationibus serunt, totisque animis ad Gallum inclinant, Alfonsus Daualus, animaduersa Germanorum consternatione: quòd neque eorum ingenia moderari, neque periculo obuiam ire tutò se posse perspiceret, in triremem se intulit, quę ad arcem proram applicarat. Nec mora Germani ad diripiendam regiam gazam conuolant, loculorũ clau-

stra refringunt, qui omnis veterum regum opulentiæ atq; apparatus referti erant. Tum verò ditati omnes potius quàm expleti, cum in tanta nobilis prędę copia, quæ pretium decies centum milium aureorum nummûm excesit, neq; sacci, neque manticæ militares asportantibus sufficerent. Quin & tanto facinori ipsum quoque perfidiæ scelus addiderunt. Actum nanq; est cum Carolo per Germanos qui in partibus Gallorum militabant, Busecco interprete, vt tradita arce certis conditionibus Gallicæ militiæ adscriberentur. Sunt qui asserant, Ferdinãdum prius quàm arce excederet, de Gasparis & commilitonum fide dubitasse, obiecisseq; gazę regię partem Germanis diripiẽdam, vti eo spatio sese è manibus illorum eriperet. Cęterùm constat, discedente Daualo, tum primùm pretiosiorem suppellectilem in prædam fuisse conuersam: quamobrem non multis inde annis Maxilianus Cæsar Gasparem ipsum in Germania eius patrati sceleris conuictum securi percusserit, absoluto Gotifredo, qui militum omnium iudicio, ne tantum facinus admitteretur egregiè restitisset. Arce noua in potestatẽ redacta, Galli ad oppugnandã alterã arcem quæ ab ouo nomen ducit, omnem tormentorũ apparatũ conuerterunt. Ea est rupi imposita, quam L. Lucullus quondam à continenti ac Pausilippo mõte, vt Euripum immitteret, multo seruorum labore abscidit. contra eam altera est rupes aliquanto excelsior, quæ à continenti in mare porrigitur, in cuius summitate terrenũ erat propugnaculum, antiquitus pro specula ab Aragonijs regibus ædificatum, quod Piccifalconiũ appellatur. Ex eo loco in subiectam Oui arcem erat despectus modico intercedẽte maris tractu. Quod vbi à Gallis est animaduersum, singulari celeritate in summum rupis verticem maiora tormenta contulerunt, tantaque vi oppugnare cœperunt, vt cum à superiore loco pilæ conijcerentur, nemo in muro consistere auderet. Quibus adductus difficultatibus Atonellus Picciolus custos, tametsi Aragonio nomini fidus habebatur, cum nihil durius sibi sustinendum arbitraretur, arcem dedit. Vicentina quoque turris, quę in Megari Syrenum insula propè portum in magnam altitudinem extructa, nocturnum præbet ignem ad cursum nauigantibus dirigendum, paruo negotio oppugnantibus Gallis cesit. Pari etiam Fato Aragonius equitatus qui Nolam concesserat, missa eò Ligninij ala sub præfecto Arsio, equis armisque turpiter exutus est, reclamantibus Nolanis, qui iam antè elato Gallico vexillo, & deditione per legatos facta, Aragonijs militib. vti dedititijs prolixè cauendo, incolumitatem polliciti fuerant. Cęterùm omni equitum turba protinus dimissa, Verginius & Petilianus ad Carolum Neapolim perducuntur, custodiæque traduntur: periniquo equidem iure & summa cum iniuria, vt Argentonus ingenuè perscribit. Eandem ferè fortunam tulerunt reliquæ copiæ, quæ è Pelignis & Præcutinis in Apuliam descenderant. Fuere in his ad tria milia peditum Canthabrorum Italorumq;, et grauis armaturæ equites ferè quingenti, quibus præerant Cæsar Aragonius, Liuianus, & Andreas Matthęus Aquauiua: tenebantque cursum in Apuliam eo consilio, vt Brundusij, Hydrunte, aut Tarenti consisterent, sollicitatisq; inde Venetis ac Siciliensibus Hispanis, accitisq; è Macedonia Turcarum auxilijs, nouas inirent amicitias, et ad renouandum bellum maiora præsidia compararent. Sed Fabritius & cæteri eius validi agminis duces, nunquam abeuntium vestigijs abscedendo persequendoque cum expeditis equitibus, eos vni tantùm saluti consulere coegerunt. Quamobrẽ eę copię cũ infesta vbiq; itinera, & infessos ab infensis populis amnes re-

nes re-

nes reperirent, breui dissipatę fugatæq; sunt, sic vt nulla certa eorũ manus, quę alicubi consistere auderet, aut renouare bellum posset, esse nunciaretur, pręter eam quę Cęsarem secuta, in Brundusinam arcẽ se receperat. ea enim arx vna omnium totius regni postea in Aragoniorũ fide permansit. Vt verò in maritimis Calabrorũ Salentinorumq; vrbibus Gallica arma conspecta sunt, tãtus repentè Turcis omnib. qui circa Epiri & Macedonię oram in pręsidijs erant, terror illatus, vt plures oppida desererent, & Græci in spem recuperandę libertatis erigerentur, ac tum apertè arma, equos, commeatusq; expedirent, deq; recipiendis Gallis, & Turcis vno edicto trucidandis consilia inirent. & ante alios montani Epirotę, qui Chimæram in Acroceraunijs incolunt, quòd ante dum rupib. confisi suis libertatem obstinatè tuerentur, à Mahomete & Baiazete nõ vnam cladem accepissent. Factumq; est demum ad eam Gallorum famã, vt tota Ætolia et Pelopõneso Gręci omnes intempestiuo libertatis desiderio, dum frustra Gallos expectant, in concilijs et concionib. à Baiazete desciuerint. Quibus cognitis rebus Bizantij extẽplo clasis refecta deductaq; est, remiges maritimis Asię Europęq; gentibus imperati, & copię omnes, quę in Danubij ripis, et mediterraneis Illyrici Męsiaq; hybernabant, ad tuendã Epiri et Macedonię oram traductę. Interea Carolus tãtis rebus summa celeritate sine suorũ vulnere confectis, intentus conuiuijs equestribusq; spectaculis Neapoli, ornatissimę eius vrbis delitijs fruebatur. Nõ deerãt enim totius regni proceres, ipsas quondã Andegauensiũ secuti partes, qui nouo regi eiusq; ducibus nullo benignę hospitalitatis vel adulationis officio prętermisso victoriã effusè gratulabantur. Ipsi quoq; Galli atq; Germani in summa rerũ omnium copiosę vrbis affluẽtia, vini pręsertim nobilitate allecti, magnam partẽ militaris ferocię exuerãt, multorumq; mollíuerant animos corporaq; illustres fœminę, luxu, comitate, eruditisq; munditijs, cum certatim gentis more, etiam ludicra hastatorum certamina spectandi studio frequẽtarent. Eaq; tum erat verni cęli clemẽtia et peramœna temperies, vt non modò rex iuuenis & proceres, qui reputãdo, quam facilè victores euasissent, ob idq; Italię opes ludibrio habendo in ea licentia solutiori vitæ indulgerent, verũ et ipsa quoq; agrestis militum turba regiorũ hortorum, & beati litoris amœnitate caperetur. Iamq; & rex ipse et duces spetiosorum paulò antè consiliorũ obliti, omnes penitus transmarini belli cogitationes ita abiecerant, vt manifestè appareret, Gallos idcirco eius suscipiendę expeditionis famam prębuisse, vt maioribus viribus niterẽtur, si cõsilijs suis causam religionis adiungerẽt. et hercle nõ inanis fama ferebatur, nihil aliud eos vel ab initio, quàm de subigẽda Italia atq; Sicilia cogitasse. Quas ob res, veluti in summo omnium discrimine metu consternati Europę principes, sollicitis animis reputare cæperunt, quonam Gallorũ consilia armaq; iam ab secundo vbiq; rerum successu socijs pariter atq; hostibus formidãda verterẽtur: quando nihil vsquam in Italia virium esset, quibus publicam salutẽ tueri possent, si rex externus iuuenili cupiditate, aut ducum suorum impulsu, totius Italiæ regnum, & Romani imperij sedem, ac titulos affectaret. Ante alios pontifex Alexander inermis & trepidus Caroli victoria plurimum angebatur: quippe qui post Cęsaris filij fugam iam planè desciuerat: neq; postea vti Alfonso Ferdinandóque Aragonijs nuper dedisset, tum victori Carolo id enixè postulãti Neapolitanũ regnum pontificia authoritate adiudicare voluerat. Ludouicus quoq; Sfortia suis demum omnib. deceptus consilijs serò sapere, & ea quę impenderent mala

Facilis Gallorũ victoria orbi terrori.

ægro animo prouidere cœperat, cum Gallorum copias robore, fide, diſciplinaque firmiſsimas, vera tum primùm æſtimatione metiretur, & præſentis maximeregis nomen, vimque eius cum ſumma felicitate coniunctam, in tanta Italicarum opum imbecillitate magnopere formidaret, quando imparatis omnibus neceſſaria ſumenda arma viderentur, atque etiam planè cerneret Gallũ, modò latè imperaret, nemini datam fidem ſeruaturum. quoniam Tarentum vrbem, vti ſe dono daturum Sfortianæ genti ab initio icti fœderis promiſerat, poſt adeptam victoriam concedere recuſaſſet. Eadem etiam cura Venetos ſollicitabat, qui ſe eius belli ſpectatores fore polliciti, vtriuſque regis vires in diſpari gerendi belli ratione fermè æquales fore crediderant, bellumq; propterea diuturnum parari, quòd non vna, niſi admodum memorabili pugna, præſertim propinqua iam hyeme, poſſet definiri: in animumque ſubinde induxerant, ſe tum in tempore, et magna quidem cum mercede bellum moturos, cum Aragonijs rebus multiplici incommodo affectis atque contuſis, Gallorum arma ſuum impetum quo maximè valerent amiſiſſent. quod neceſſe erat accidere, ſi Galli cunctatione hoſtium atque hyemis difficultatibus impediti in oppugnationibus ſingularum vrbium ſeneſcendo, Calabris & Brutijs hærerent.

Veneti quo ocio spectarint bellum Neapolitanum

Maximilianus quoque Cæſar publico priuatoque odio Gallis infenſus, non modò gloriæ & magnitudini florentis victoriſq; iuuenis inuidebat, verumetiam magnopere verebatur, ne auguſtum Romani Cæſaris nomen, quòd ſibi Gallus multorum aſſentatione deberi exiſtimabat, & fama partæ victoriæ, & præſentis exercitus viribus vſurparet. His etiam Gallorum ſecundis ſucceſsib. Ferdinandus Hiſpanus, vti erat ab multo rerum vſu innataq; prudentia in omni conſilio exactè circumſpectus & cautus, vehementer permouebatur, cum in ea admirabili inſignis victoriæ celeritate, Siciliam ſuæ dictionis & nudatã præſidio, impotenti atque auidæ noui imperij Gallicæ gentis audaciæ expoſitam videret. Igitur, quos modò nominaui Europę principes, vnis exceptis Florentinis (Ii enim Piſas per Carolum ſe breui recepturos putabant) ſolenne fœdus circiter Kalendas Aprilis inter ſe percuſſerunt, his legibus, vt vno conſenſu communique impenſa, tantas copias terra marique pararent, quantas pro tuenda ſalute publica ſatis eſſe arbitrarentur. Quòd ſi quiſpiam ex ſocijs alicui bellum inferendum putaret, id ille ſuis viribus & priuatis auſpicijs gereret, & Carolo regi ſuus locus expreſſa conditione relinqueretur, modò æquiſsimi fœderis beneficio vti vellet.

Principes Europae Galli metu, communi foedus pangunt.

Per eos dies Ferdinandus ex Hiſpania Triuentium regulum cum valida claſſe, ſęuo adhuc mari in Siciliam traijcere iuſsit. In ea fuere circiter quinque milia peditum, & delecti equites ſexcenti, quibus præerat Conſaluus Ferdinandus, vir Bæthico bello clarus, qui poſtea Magni Ducis cognomen, & ſua virtute, et militum ſecundo fauore promeruit. Veneti ſupra quadraginta roſtratas naues exornarunt, pręfecto eis Antonio Grimano viro lectiſsimo, magnamque vim leuis armaturæ equitum, quibus terreſtris exercitus ſuppleretur, ex Epiro, Macedonia & Peloponneſo mercede cõduxerunt. Eodem quoq; tempore Ludouici Sfortiæ pecunia cohortes in Sueuia ſcribebantur, & Maximilianus literis ſignificabat ſe in Italiam, cum facto opus foret, extemplo tranſiturum eſſe, adducturumque inuictam Germanorũ manum, cuius virtute paucis antè annis Gallorum legiones Morinis in campis latè proſtrauiſſet. Baiazetes quoque qui iam certius de fratris morte cognouerat, cadauerque illius per legatos ex Italia Pruſiam Bithynię, vbi Othomannorum

norum gentis ſepulchra cernuntur referẽdum curauerat, non modò omnẽ belli apparatum intermiſit, ſed & magna terra mariq; auxilia aduerſus Gallos Venetis obtulit, cum iam in ea noui fœderis fama & Gallorũ ſolutus metu, & reliquo etiam timore, quem ex inimici fratris virtute conceperat, omnino liberatus eſſe videretur. At Carolus improuiſa principũ conſpiratione perculſus, vehementer de parta iam victoria dubitare, queri ſe proditũ iri, fremereq́;, ira tñ potius quàm dolore agitari, & plurimũ militum ſuorum virtute confidere. Nam etſi illi nondum ex profeſſo hoſtes magnã cauſæ æquitatẽ, lenitatemque nouo fœderi, quod pro tuenda tantũ ſalute ac libertate percuſsiſſent, prętexuiſſe viderentur, eà tñ omnia contra ſe parari manifeſtè prouidebat. Quamobrẽ optimum factu ratus, ſi pontificem imparatũ, nec adhuc oſtilia molientem, ſubito aduentu à cœptis conſilijs deterreret, Romã contendere, atq; inde in Galliam Ciſalpinã penetrare conſtituit. Itaque ex omnibus copijs, quicquid floris ac roboris erat, ſibi deligit. Fuere expediti equites vtriuſq; armaturæ quatermille, præter laterones ac pueros armigeros quos ſecum trahunt, Heluetiorũ vero ac Germanorum, itemq; Vaſconum peditũ circiter octo milia: præterea tormentorum iuſtus numerus, eorũ pręſertim quę expeditis curribus veherentur. Reliquas verò copias per opportuna totius regni loca diſpertitus eſt, vt vnaquęq; regio certis ſuis pręſidijs ac ducibus firmaretur. Caietę & totius Campaniæ tuendæ cura Belcario demandata eſt. Hunc vrbe Nola donauerat ærarioq́; præfecerat. Bailiuus autem Vitrius, & Gratianus Guerra ad Aquilam atque Sulmonem, Marſis et Pelignis impoſiti. Perſiuus cum fratre Alegria Lucaniam tueri iuſſus. Asbarrę regulo, Salentini. Obignino autem Brutij obuenerunt. Hunc magiſtrum equitum crearat, qui honos militiæ ſummus exiſtimatur. Iulianus Porro Lotharingus in cuſtodia Gargani montis cõſtitit. Manfredoniæ autem Gabriel Monfalconius, & Tarenti Georgius Suillius præfecturas iniere. Neapoli verò, omnibusq; pariter copijs Gilbertus Mompenſerius cum imperio pręfectus eſt, ad quem rerum omnium cum vrbanarum tum bellicarum ſumma reſpiceret. Iis rebus maturè conſtitutis, Latina via Romã profectus eſt, præmiſſo Andrea Lugdunẽſi Antiſtite, qui pontificẽ hortaretur, ne ipſius regis aduentu terreretur, aut quicq̃ hoſtile ab eo, qui & pietate filius, & pontificij nominis cultor egregius eſſet, ſibi timendum putaret. Regem enim adeo æqui iudicij pacatiq; animi eſſe, vt cum ad colloquiũ veniret, in priſtinã cum ipſo gratiam, nec excluſis cæteris principibus, qui ſine cauſa de eius fide ac moderatione dubitaſſent, continuò eſſet rediturus. Cæterùm pontifex planè metu obrutus, cum neq; ſibi inermi cum armato rege de pace, ac fœdere diſceptandum exiſtimaret, neq; ſe colloquendo quicquam, quod ad rerum quietẽ pertineret, profecturum arbitraretur, et vehementer dubitaret, ne fides ſua ſocijs ex contagione colloquij ſuſpecta redderetur, ex vrbe Orbitum profugit, moxque Peruſiam, vt inde per Vmbros ad mare, ac demum, ſi Gallus inſequeretur, Venetias protinus enauigaret. Sequebantur abeuntem plerique cardinales, turbaque ingens eius generis hominum, qui honoris & quæſtus gratia pontificiæ aulæ operam impendunt. Iis præſidio erant, præter ipſos prętorianos, aliquot equitum alæ, quas Veneti & Ludouicus opportunè tranſmiſerant. Carolus ſua ſpe deceptus, pacato agmine vrbẽ Calendis Iunijs intrauit, & Tranſtyberina in regione caſtrametatus eſt. Sed triduo poſt tribus diuerſis agminibus ab Vrbe diſceſſum, totusque is tractus, qui Caſsiam viam

Alexander VI. Romã aufugit

& Aureliam interiacet, transeuntium iniuriæ expositus, pabuli & commeatus omnis generis detrimenta sensit. Sed Tuscanellensium calamitas insignis fuit. Cum enim rixa fortè exorta, Gallus lapide ictus cecidisset, commilitones irati non ipsum quidem percussorem, sed oppidanos omnes adorti, duce Bastardo Borbonio magnam eorum partem crudelissimè trucidarunt, atque oppidum diripuerunt. Ii quoque populi qui vtrique viæ imminent, totusque Senensis ager Pisas vsq; varia incommoda passim accepere. Porrò Carolus cum Senas venisset, ita perturbatum ciuitatis statum inuenit, vt ciues in quatuor diuisi factiones, insano liuore mutuò inducti, à rege præfectum peterent, qui Gallico fretus præsidio inter ordines factionum æquo iure libertatis nomen tueretur. Ambiebat ad id Ligninius propinquus regis, ita vt cohortem Gallorum facile impetraret, quæ duce Gualterio Tinctauilla vrbi præesset. Sed festinante in Galliam rege, non multò pòst depulsis foro atque vrbe Gallis, ciuitas ad veterem Pandulfi Petrucij dominatum redijt. Pisani eo tempore cum Florentinis bello cōtendebant, cum libertatem quam Gallorum beneficio recuperasse videbantur, acerrimè tuerentur. Florentini etenim post exactos Mediceos, Caroliq; discessum in vnam eam intenti curam, vt Pisas reciperent, magnum numerum equitum & peditum ex veteribus copijs conduxerant, eisque Herculem Bentiuolum, Franciscum Siccum, & Ranuccium Martianum militiæ claros, & fide maximè insignes præfecerant: quorum virtute complura castella, quæ audito libertatis nomine ad Pisanos defecerant, breui recepta sunt, & in primis Bientina: ea paludi adiacet: & Pontis Eeræ oppidum, quæ tenui Pisanorum præsidio tenebantur. Nec multò pòst ductis ad Calcinariam copijs, nacti diem densa caligine nubilum, ita vt omnis è speculis prospectus Pisanis eriperetur, tribus ex improuiso prælijs ad murum factis, occisoque Ioanne Saluio præfecto, oppidum expugnarant & incenderant. Calcinaria autem capta, Legolum, Palaia, Montefusculum, & Pontesaccum, aliquotque alia ignobiliora oppida ad antiquam Florentinorum fidem redierant. Ex aduerso autem Pisani per eos dies subsidio venit Lucius Maluetius vir fortis, & maximè pugnax: adduxitque grauis & leuis armaturæ delectos equites & pedites veteranos spectatæ virtutis ferè trecentos. Ab Genua quoque submittente Ioanne Adurnio magna vis minorum tormentorum, balistarum, armorum, telorumque omnium mari Pisas delata. Nam haud obscurè Pisani cum pecunia tum armis ac milite à Ludouico Sfortia iuuabantur, qui multis de causis, vti postea dicemus Pisanos incolumes liberosque præstare, porrò Florentinos, quòd Gallis fauerent longo bello implicitos distineri, atque atteri magnoperè cupiebat. His freti auxilijs Pisani, hostium duces, qui magno apparatu Butium oppugnabant, murique partem maioribus tormentis deiecerant, cum detrimento inde discedere, ac incensis exterioribus ædificijs Bientinam se recipere coegerant. Sed nec multis inde diebus par incommodum ipsi Lucio à Florentinis ducibus repensum, cum è Cascina promotis castris, Liberafactam oppidum in Lucensium finibus, quod à paucis Pisanis haud acriter obsidebatur, oppugnatum cum iusto apparatu contendisset. Magno nanq; itineris flexu, Florentinorum copiæ Liberafactam ductæ iquarum aduentu præsidiarijs & Barigo præsertim Bargæ, qui fortiter septem dies longè accerrimam oppugnationem sustinuerat, animi adaucti: contrà verò Pisanis adeò imminuti, vt Lucius appropinquantium multitudine perterritus, defosso statim maiore tormēto, ne eo hostis poti-

tiretur

tiretur Pisas profugerit. Postero die Florentini equites eo successu elati, excurrendo populandoque per vallem Sercij amnis, qui olim Auxeris fuit, ingentem pecoris atque hominum prædam egerunt, euectique vsque ad calidas aquas, quæ Mammosæ dicuntur, adeò magnum suburbanis vicis terrorem intulerunt, vt Pisanus populus (sicut in summo accidit periculo) sonitu campani æris è sacra turre ad arma sit vocatus, & Lucio militares copias educente confestim eruperit. Commissumq; est atrox prælium in angustijs Capellesij pontis apud Fractam emissarium, quod ex Auxeri amne ad conuehendam materiã Laurentius Medices laborioso perutiliq; opere Pisas vsque perduxerat. Pugnatum est ab initio magna vi, sed Florentini improuisi hostis impetum non tulerunt, versiq; cum cęde in fugam trepidanti agmine Liberafactam se receperunt. In ea obtinendi pontis contentione, Herculi fortiter pugnanti equus suffossus est. Siccus ipse à pluribus simul circumuentus, multisq; clauarum ictibus contusus, ægré se è manibus hostium eripuit. Reuersius Bononiensis centurio insignis captus, et cum eo cataphracti vigintisex, magnusq; numerus aliorũ equitum ac peditum capti vel exuti armis fuere. Lucius ouãti similis in vrbem reuersus, vt hostibus perterritis aliam quoq; cladem pararet, Bernardinũ Clostram & Animagram Ligurem viros apprimè pugnaces, qui Vicopisano in oppido erant, de successu eius diei certiores facit, monetq;, vt quas habeant copias equitum ac peditum intempesta nocte educant, & ad occupandum Sercij pontem apud sanctũ Giulicium, quà hostes sint transituri progrediãtur: se Lucensi via ad intercludendos eos expeditas educturum copias; futurumque esse, si maturarent, vt ea celeritate reliquæ hostium copiæ delerentur. Clostra & Animanigra imperata faciunt: & quanquam aliquanto tardius quàm putarant per tenebras iter confecissent, satis tamen in tempore transeuntibus iam Hostibus superuenerũt, quos inopinãtes & maiore q̃ esset copiarum specie deceptos, emisis scloppis atque balistis, ingentique simul, vt in victoria solet, clamore sublato perturbarunt. Equites tamen agrestium beneficio vadis in amne repertis euasere, pedites magna ex parte cæsi captique sunt. Hercules verò citato agmine reliquias bis fusi exercitus, priusquam Lucius Lucam pręterueheretur, Montecarlum reduxit. Atque inde Arno amne ad Montecuculum superato, in vetera castra ad Eræpontem reuersus est. Victores verò spolijs onusti dum redirent, apud Liberafactam, tormentum, quod paulo antè defoderant repertum atque erutum in vrbem reduxerunt. & Lucius biduo pòst Cascinam, vt ex propinquo in omnes hostium motus intẽtus bellum gereret, copias suas adduxit. Fiebatq; propinquitate hostium, vt è quotidianis præliolis occasio pręberetur, quum vtriusque partis castella agrumq; omnem repentinis excursionibus per mutua detrimenta deuastarent. Per eos dies, dum Lucius Cascinæ mœnibus teneretur, Florentini duces Ranuccium Martianum cum valida parte exercitus Rasignanum misère, quod est oppidum supra Liburnum, Volaterranis vadis propinquum, ratise aut Lucium interclusuros, si ad ferendam obsessis opem Cascina sibi egrediendum atque eò contendendum arbitraretur, aut si oppidi præsidijq; salutem omnino negligeret, oppidum nullo negotio in potestatem esse redacturos. Sed Lucius de eorum consilio coniectura iudicans, aliquanto minorem eius oppidi quam exercitus iacturam fore existimauit, Cascinaque se continuit, atq; ita Rasignanum quassato iam multis tormentorum ictibus muro, dedenteque se præsidij præfecto,

receptum est. Sub id fermè tempus legati Pisanorum, qui Neapoli ciuitatis suæ salutem libertatemque Carolo obnixè commendauerant, ipso concedente, sexcētos pedites Gallos oneraria naui Pisas adduxerunt: quorum aduentus, sicuti Pisanis fuit gratissimus, ita Florentinorum animos vehementissimè pupugit, quum se decipi Gallica fide manifestè perspicerent. Meminerant enim se Gallorum amicitiam in spem recuperandæ eius vrbis, nō modò cæterorum omnium Europę principum societati ac fœderi prętulisse, verùm etiam, quod pudendum omnino videri poterat, multa pecunia coemisse, à quibus tamen neque arcem toties promissam recepissent: & contrà Pisani hostes, grauis contumeliæ ac iniuriæ nomine Gallicis auxilijs iuuarentur. Tribus nanque antea mensibus à Brissonetto, qui tum Maclouiensis cardinalis vocabatur, Neapoli magnis pecuniæ pollicitationibus impetrarant, vt idoneos homines mitteret, per quos Pisani docerentur, eam demum esse Caroli voluntatē, vt in ditionem Florentinorum redirent, omniumque iniuriarum impunitatem, & lene moderatumque imperium in posterum à veteribus dominis expectarent, sequestro & sponsore præsertim rege, cuius dignitatis esset prętare quæ promitteret, & vires haberet ad vindicandam iniuriam, si Florentini à pactione fide lubrica discessissent. Sed Galli acceptis Florentiæ muneribus, quū Pisas venissent, & ad ferocem populum frustra concionarentur, ludibrio habiti fuerant. Itaque Pisani Gallicis confirmati auxilijs, summo omnium studio alacritatéque: Ferreto maximè Gallorum duce, vt erat vir impiger, nauare operam cupiente, ad oppugnandam Liberafactam proficiscuntur: Clostra & Animanigra duces fuere, pluribusque simul prolatis tormentis oppidum singulari militum ardore oppugnari cœptum. Defendebat se de muro turreque Barigus Barga longè fortissimè: verum ea turris quæ multis incommodis subeuntes atque oppugnantes afficiebat, non multis inde horis terribili violentia ingentis tormenti, quod à Pisanis Bubalus appellabatur, proscissa labefactaque est. ea magnam muri partem cadendo secum traxit, præbuitque terrorem defensoribus, qui mox sese dedendo, Pisanis victoribus arcem atque oppidum reliquerunt. Neque Hercules qui ad Eræpontem castra habebat, subsidio laborantib. adcurrendum esse iudicauit: quoniam magnopere timebat, ne Lucius eductis Cascina copijs, & capto ad Vicopisanum itinere, à tergo protinus insequeretur. atque ita pari arte vtrisque bellum gerentibus, sicuti paulò antè Rasignanum receptum fuit, Liberafacta simili quoque astu & celeritate hostium amissa est. Post id factum sanctæ Luciæ vicus, Larium, & amissum paulo antè Lecolum, Palaiaque & minora aliquot castella, quæ ad colles vergunt, à Pisanis in potestatem redacta sunt. Per eos quoq; dies Lucius circiter ducentos vtriusque armaturæ equites, et cohortem vnam hostium ad Fornacellas vltra Cascinæ amnem, qui Fossa dicitur, ex improuiso adortus prosperè conflixit, versisq; in fugam hostibus, adeò acriter cædendo capiendoque illis institit, vt vsque ad Eræpontem sit prouectus: tantaque fuit patenti porta ingredientium trepidatio, vt nisi paucitati suorum militum Lucius diffisus substitisset, oppidum ipsum, in quo duces cæterq́ue copiæ, & complura tormenta erant, simul cum hostibus irrumpendo facilè capi potuisse videretur: magnamq; eo die Lucius apud Pisanos egregię virtutis laudem promeruit, quòd eo prælio & periti ducis, & strenui militis officium impleuisset. Biduo pòst Lucius fortuna vtendum ratus, quæ quum benigna semel arriserit, audentes secundo passu subsequitur,

Fortunā utendum.

quitur,

quitur, nocte intempesta copias Cascina eduxit, profectusque Pontesaccum, prius penè quàm ab hoste sentiretur, admotis scalis in oppidum transcendit. Quo tumultu Ludouicus Martianus Ranucij frater equitum præfectus, & Ioannes cognomento Vetula, clari nominis centurio, & cum his centum equites pluresque pedites capiuntur, oppidumque diripitur. Erat specula editissimo in monte in arcis modum ædificata, quæ Verrucula vocabatur, ex ea despectus erat in omnes campos: Pisanique intenti asiduè speculando, omnes motus egressusque hostium ex oppidis notabant, et quam in partem verterentur, linteis vexillis & fumo, interdumque ignibus & tormentorum sclopis significabant: magnasque ea res Florentinis gerendi belli difficultates sæpius attulerat. Propterea & in castris à ducibus, & Florentiæ in senatu decretum est, vt omnino quibus maximè artibus opus foret, Verrucula hostibus eriperetur. Itaque ad terrendum cohibendumq; Lucium, ne Verruculanis custodibus auxilio proficisceretur, Franciscus Siccus ad Buttum validam equitũ ac peditũ manum adduxit. ipse Hercules ad Eræpontẽ permansit: Montanus verò & Christophorus Epirota, viri fortes, cum peditatu montem subire iußi. At Lucius qui de consilio profectioneque hostium cognouerat, milites cohortatur, vt æquo animo vnius noctis laborem ferant: quid fieri velit, monet, & flumen Arnum de secunda vigilia vado transgreditur, inalbescenteque cælo Buttum ad hostem peruenit tarditatem sæpe militum castigans verbis, & seipsum incusans, quod noctis breuitate deceptus, manifesta iam in luce rei bene gerendæ occasionem amisisse videretur. Sed vt in bellicis rebus accidit, in quibus fortunam omni prudentia maiorem sæpe experimur, secus ac ipse putauerat, sibi secunda omnia, hosti verò maximè aduersa contigerunt. Siccus enim cum paulò antè per speculatores Lucium suos arma capere, paratosq; esse ad profectionem iußisse cognouisset, instratis frenatisque equis totam noctem insomnem duxerat, ne ab inquieto acerrimoque hoste imparatus opprimeretur. Oriente autem iam Sole, nihil de insidijs amplius dubitando, milites corpora simul & equos curare permiserat, sic vt tum primùm Lucij antecursores apparere inciperent, quum Sicciani semisomnes, discincti inermesque ad primum vigilum clamorem turbati oppreßiq; sint. Burla equitum præfectus vir strenuus, dum inuadentium impetum pro statione impigrè sustinet, obtruncatur. Cęteri Sicco ægrè euadente, paucis interfectis capiuntur, magnusq; equorum numerus pediti ex præda cesit: sic vt omnes fermè dum læti ac ludibundi redirent, equites facti viderentur, quòd thoraces & galeas relictas ab hostibus induissent. Eius rei gestæ nuncijs territi Montanus & Epirota, ne quicquam tentatis confragosis Verruculæ callibus ad Herculem in castra redierе. Sed dum Florentini duces acceptas clades nouis consilijs vltum ire properarent, prima Gallorum agmina quæ turrim S. Romani ex itinere expugnarant, oppidumque Montopolim diripuerãt, aduentare cœperunt. Quorum aduentus, Florentinos, quoniam suas copias transeuntibus Gallis misceri multis de causis nolebant, Eræponte & cæteris quæ obtinebant Castellis, decedere coegit: præbuitq; miseris oppidanis materiam iterum rebellandi, quum Pisani relicta ab hostibus loca circumductis paßim copijs occupare niterentur. Porrò Carolus magna omnium alacritate à Pisanis susceptus est: ac veluti author eorum libertatis ab omnibus ordinibus salutatus. Cæterùm, vt erat incertus consilij, quũ orantes proiectique ad pedes, vt ciuitatem liberam & incolumem vellet, suppliciter postu

Fortuna in bello maior prudentia.

larent,ambiguo quodam responso spes eorum nec impleuit, nec elusit, quòd se & promissis omnino staturum, nec se vllis Florentinorum precibus discessurũ ab æquitate polliceretur. Sed adeò mirifica erant omnium ducum Gallorumque militum studia erga Pisanos, vt quanquam ingrata auribus verba retulerant, neque tristes essent, neque vllis ambiguæ regiæ voluntatis indicijs frangerentur. Dum Pisis Carolus moratur, multorum literis fit certior, Ludouicũ Aurelianum, quẽ apud Astam ad incerta belli cum valida copiarũ parte reliquerat, Nouariam occupasse, nouoque eo rerum motu in summum amittendi imperij discrimen Ludouicum Sfortiam coniecisse. Quo nuncio incredibili lætitia affectus est, quòd non modò euadendi, verùm & occupandę Galliæ Cisalpinæ occasionẽ sibi dari a Dijs immortalibus arbitraretur. Scripserat enim multum anteà audito noui fœderis nomine ad Aurelianum, vt circa Astam quãtas maximè copias posset, celeriter pararet, quæ sibi per hostiles agros, contraque oppositas acies erupturo opem ferrent. Iamque tres alæ Gallorum equitum, & aliquot Heluetiorum cohortes duce Henrico, cui à lauto conuictu Germanicè Agnauolebano cognomẽ fuit, ab Alpibus descenderant. Sed Aurelianus per se strenuus, auidus imperij, nouisque præsertim copijs fretus, vltrò sibi moliendum bellum, & fortiter audendũ existimauit, ne Fortunę ad magna atque felicia aditum prębenti, deesse videretur. Cum Opicino enim Catia, Manfredoque Torniello, qui Nouarię potentes clarique erant, occultè transegit, vt vrbem sibi traderent, eaque sibijpsis patrato negotio, quæ vellent præmia decernerent: se enim eius beneficij memoriam nunquam esse depositurum. Siquidem Opicinum atq; Manfredum ante alios eius ciuitatis, à Ludouico Sfortia iniurijs detrimentisque indignè affectos fuisse didicerat: rebaturq; eos, qui iam animo defecissent, oblatę occasioni minimè defuturos. Innocentium nanque Catiam Opicini propinquum, Ludouicus Sfortia aliquot ante annis fato functum, obiectis quibusdam criminibus, è sepulchro in ius vocari damnariq; iusserat, vt bona illius veluti cõuicta iudicio per leges fisco addicerentur. quod sicuti inauditum & execrabile visum est, ita illi singularem inuidiam concitauit. Dum verò in Nouariensi latifundium ad eximiam fertilitatem magno studio conderet, quod de nomine suæ gentis Sfortiadam appellauit, vicina prædia impotenter ab inuitis dominis coemendo, ipsis Sfortiadæ finibus incluserat, corriuatisque priuatorum ciuium aquis, vt sua plenius irrigaret, alienos agros solito humore destitutos, penitus infelices reddiderat. Quæ duæ res grauibus incommodis complurium, & præsertim Torniellorum possessiones afflixerant. Igitur quum illi qui acceptæ iniuriæ vindictam coquunt, facilè ad omne perfidiæ vel audaciæ facinus impellantur, data fide, susceptoque negotio, & die constituta, quæ diui Barnabæ erat solennis, Aurelianum cum expedito equitatu è Vercellis conuolantem vrbe receperunt. Venit etiam cum eo Ludouicus Salassorum regulus, qui eius consilij particeps factus montanorum manum occultè coegerat, atque ita introductis armatorum circiter octo milibus Nouaria Gallorum ditioni cessit. At Ludouicus eius nuncij atrocitate perculsus, extemplo ad Hieronymi Leonis legati Veneti domum ab arce cum paucis familiariũ descendit, orauitq; demissè admodum ac trepidè, vt imperium, fortunas, salutemq; suam senatui vehemẽtissimè cõmendaret, quando in ea fortunę iniquitate neq; opẽ aliunde implorare, neq; præsentia subsidia afflictis reb. expectare posset. In cuius rei celeritate non modò Galliæ Cisalpinæ, sed totius

Italiæ salutem ac dignitatem esse positam, quando cuncta vel inopinato casu, vel communi omnium imprudentia, summi discriminis aleam subijssent. Solos esse Venetos, qui sicuti consilio atque opibus cæteros anteirent, ita ad iuuandum opportuna atque expedita remedia haberent, si non modo socijs in præsens, sed & rebus suis in posterum, absque vlla cunctatione prouidendum esse arbitrarentur. Ferunt Ludouicum dum peroraret, & capta legati dextra se perpetuo Venetorum clientem futurum iuraret, nobilissima Smaragdo illius digitum induisse, vt ardentius atque propensius pro salute sua senatui perscriberet, deque eius rei casu, & periculi magnitudine plenissimè doceretur. Triduo post Nouariæ arcem à Galeacio Ludouici fratre magno sumptu ædificatam, Gallis dedidit Ioannes Calchus vir imbellis & timidus, qui beneficio potius quàm virtute eam à Ludouico quæstus gratia custodiendam acceperat. Tum verò Veneti, qui neque socijs, neque sibij deesse, vel æquum vel tutum ducebant, referente Barbadico principe de bello pro communi salute aduersus Gallos gerendo maturè decernunt. Melchiorem Triuisanum & Lucam Pisanum eximiæ virtutis optimates, ad exercitum legatos creant. Franciscum verò Gonzagam Mantuæ principem ætate florentem, belli decorisque auidum omnibus copijs præficiunt, minoresque duces & copias ad constitutam diem in ripis Ollij amnis adesse iubent: mittiturque ad Ludouicum Bernardus Contarenus cum sexcentis Græcis equitibus, qui Galeacium Sanseuerinum Ludouici ducem adsequeretur. Is enim in Nouariensem agrum profectus, supra septingentos cataphractos sagittariorumque equitum plures turmas, & aliquot subitarias cohortes coegerat: quibus Galli interim ab excursionibus, inuadendisque alijs castellis terrerentur, dum Germanorum pedestres copiæ aduentarent: quæ superato Adula monte per Voltuernam vallem, & Larium lacum, omni adhibita celeritate mittebantur. Interea Carolus prouiso commeatu, & iumentis sex dierum quiete recreatis Pisis profectus, Lucam contendit, libertate de qua adeò cupidè anxieque agebatur, Pisanis nec concessa, nec erepta, quũ infamiæ, & maioris etiam periculi metu, neq; fidem Florentinis fallendam arbitraretur, quibus accepta pecunia fœdere paulò antè se coniunxisset: neque Pisanos, quos ipse in libertatem vindicasse videri volebat, Florentinis veluti iratis tyrannis excruciandos tradere, vel æquum, vel regium putaret. Erant apud Carolum Iulianus Paulusque Fregosius cardinales, & Hibletus Fliscus, qui vti exules solent, dubijs asperisq; etiam in rebus, cuncta facilia atq; expedita ad victoriam pollicebantur, si in Liguriam cum mediocribus copijs mitterentur. Differebant enim præsto sibi adfuturos montanos homines Fregosiæ factionis, per quos omnem inferioris Liguriæ oram in potestatem essent redacturi. Promotisq; inde ad Genuam castris facilè fore, vt forti opera amicæ factionis, cui cuncta ordine communicassent, Adurnij vrbe atq; imperio pellerentur, priusquam à Ludouico Sfortia, qui adeò opportunè graui bello domi esset implicitus, auxilia submitti possent. Philippus quoq; Bresius Allobrogum principis frater, qui apud Carolum gratia atque authoritate plurimum valebat, vt qui maximè eorum consilium probaret, sese iturum, ac ducem eo bello futurũ profitebatur. Itaq; re ad consilium delata, comprobataq;, Bresio duæ equitum alæ, Gallorumq; peditum cohortes quatuor, et tormenta septem attribuuntur, Cum eo etiam Vgo Ambosius vir nobilis militiæque peritus vnà proficiscitur: ad Miolanium quoq; Gallicæ clasis præfectum cum literis regijs plures simul

nuncij mittuntur,qui moneant vt ab ora quam legeret, diſcedere nolit, terreſtrium copiarum ducibus pareat:paratusque ac intentus remigio & velis,quò opus eſſe videatur,protinus enauiget. Camillo item & Paulo, Vitellocioque Vitellijs fratribus,qui iam cum cataphractis ducentis,& totidem leuis armaturæ equitibus ſeſe accepto ſtipendio Gallis addixerant,imperatum, vt in Liguriam proficiſci maturarent,& Breſsium quanta maximè poſſent celeritate conſequerentur.Ipſi cardinales paſsim ex Lucenſium caſtellis,Apuaniſque Liguribus pedites cogunt, & per Apennini valles notis tramitibus in Liguriam proficiſcuntur.Carolus interea his rebus explicitis ad Apenninum magnis itineribus ſe extendebat,vt eo celeriter ſuperato, ad Aurelianum prius penetraret,quàm hoſtium copiæ,quas vndique cogi, Padumque traduci audiebat, ad Apennini anguſtias ducerentur. Vix prima Gallorum agmina ſubire cœperant, quum Pontremolenſes, haud ignari quid ſibi ab iratis Germanis timendum foret,oppido fermè omnes effugerũt.Nec multò poſt nequicquam prohibente Carolo,vel deprecantib.ducibus,totum penitus id oppidum quod ędificijs atq; opibus pro loci opportunitate clarum erat,iniectis vno tẽpore facibus,barbaro furore incenſum atq; deletum eſt.Tormenta demũ inde confragoſis Apennini iugis ad Burgũ caſtellum,quod à valle Tarri amnis nomen ducit,magno quidem cum labore,ſed maiore aliquanto militũ ſtudio traducta: Quando ea ſingulis attributa cohortibus,non ſolitis equis, qui in abrupto flexuoſoque paſsim itinere minimè iungi coaptariq; poterant, ſed manibus atq; humeris militũ traherentur,equiteſq; ſinguli pilam ferreã quinquaginta pondo,in anteriore ephippij parte collocatam,alacriter deferrent.A Burgo latiore demum via,quæ ad Foronouum ducit deſcendere cœperunt,pręmiſſuſq; cum valida peditum atq; equitũ manus Gienſis primi agminis dux,et cum eo Anto ni[illegible]s Baſſeius Heluetiorũ pręfectus,ac ipſe Triuultius,vt apud Foronouũ locũ caſtris antecaperent.Triuultio enim tanquam itineris duce Carolus vtebatur, atq; eius viri conſilio ſummam adhibebat fidem,cum propter ſingularem militiæ locorumque peritiam,tum ob veterem ſimultatem, quam cum Ludouico Sfortia ſemper infeſtus exercebat.Vnde illi poſtea peramplæ opes atque ingens belli gloria,cum excidio totius Italię creuerunt.Habebat tum caſtra Mantuanus,cui ſe Calatinus cum copijs Sfortianis adiũxerat,ad Glareolam vicum in vlteriore Tarri amnis ripa,loco admodum opportuno,vt Parmenſibus qui in tergo erant,ſi ad defectionem ſpectarent,immineret,præſidioque eſſet proximis caſtellis:ac ſi Carolus eà ire pergeret,prima deſcendentium agmina iniquiore hoſti loco, totis ſimul copijs adoriretur. Interim dum Galli Foronouo appropinquarẽt,Gonzaga de eorum aduentu per exploratores certior factus, leuis armaturæ equites,duce maximè Nicolao Annonio Dalmata, viro impigro,pręmittit, qui ad hoſtes aduolent,& dum ipſe cum robore grauis armaturæ equitum, peditumque expeditis cohortibus ſubſequitur, tumultuaria pugna diſtineat.Illi imperata impigrè faciunt,adortique hoſtes ſubita incurſione ex omnibus lateribus eos perturbant,multiſque cæſis ac captis,raptoque vexillo vno,priuſquam cataphracti peditumque auxilia ſuperuenirent, omnes retrò pauidos auerterunt.Idque propterea acciderat,quòd Galli nondum Græcorum militiæ vſum nouerant.Græcos enim inſultantes ſimul ac multa arte refugientes, quum Galli ardore quodam pugnandi cõcitatius perſequi vellent, ordineſque diſſoluerent,illi ſubitò redibant in prælium, pluresq; ſimul expe-

diti,

singulos dispersos, graues armis incauteq; prouectos adoriebantur, facileq; in curuo & pregraui gladio more Turcarũ, aut ferrea claua feriendo sternebant. Gonzaga quod satis longo difficilique itinere fessos equites, quo minus abeuntem in castra vsque persequeretur, reuocandos esse iudicabat, eo successu contentus lætis omnibus, & plerisque præfixa lanceis Gallorum capita gestantibus, ad exercitum reuertitur. Erat inter captiuos Antius Heluetiæ cohortis præfectus, notus antea Calatino. Is primi agminis peditum, & equitum callide mentitus, numerum adaugebat ad deterrendos nostros, ne audacius progressi incumberent, ita vt regem pariter cum media acie, & subinde Tramulium cum postrema non procul esse nunciaret. quo mendacio salutem Giensi allatam constat, qui paucitati militum suorum diffisus, perturbatusque certamine in editiorem locum se receperat, vt ibi communitis quoquo modo castris, vel tarde subsequentem regem expectaret. Sed quum peritis ducibus delendi primi agminis occasio, ad summam demum de rege victoriam oblata videretur, Mantuanus nihil tentandum esse, expectandasq; omnino reliquas copias censuit, vt toto simul instructo exercitu tutius atque nobilius conspecto rege hoste certaretur. Numero siquidem Italicæ copiæ superabant, apparebatque eas in congressu superiores euasuras, nisi a maiorum disciplina fœde discedentibus Fortuna defuisset. Itaque Carolus integrum sequẽtis diei spatium nactus, atque opportune assecutus primum agmen, ad Foronouum consedit. Intererat inter bina castra flumen Tarrus, qui ex Apennino sæui torrentis more per abruptas valles, saxoso inæqualique alueo delapsus, patentibus demum campis in Padum euoluitur. Veneti a læua in latiore amnis margine, non longe ab Oppiano vico depressioribus locis tendebant: Gallus in dextro latere profluentis vadum, in læuo Medesanum oppidum habebat, potitusque superioribus collibus hostium castra facile despectabat, quę maximi exercitus speciem tot vndique erectis tentorijs, mirantium Gallorum oculis reddebant. Carolus vbi se exercitumque suum eo perductum videt, vnde sibi nulla spes euadendi, nisi duce Victoria relinqueretur, ad tentandos legatorum animos, si aliquot dierum inducias impetrare posset, caduceatorem transmisit. Nanq; Hercules Atestinus insitæ legatorum ingenijs cunctationi fauens, paulo ante, vt animos cum regi tum Gallis ducibus inopinato hostium apparatu perculsos confirmaret, pro certo exploratoque perscripserat, neq; legatos, neq; Gonzagam ducem generum suum vllam habere a senatu committendæ vniuersæ pugnæ potestatem. Igitur caduceator ad legatos ac duces introductus, regem suum vehementer mirari dixit, quod Veneti, quos nunquam iniuria lacessisset, ad prohibendum quo minus in Galliam proficiscatur instructis copijs aduenissent, se pro ęquo iure gẽtium id tantum petere, vt per inducias exercitum commeatu, nec gratuito quidem, passim iuuent, & pacato itinere in Galliam pertendere sinant. Id si fecerint, se Veneto senatui eiusque ducibus singularem gratiam habiturum. Quod si id præstare nolint, amicitiamque recusent, & contra vi contendant, Gallos milites vera virtute non modo sibi aperturos viam, sed & regi suo iter ipsum prohibentium cadaueribus constraturos. Ea legati, tametsi arrogantius quam Italorum aures perferre possent exposita erãt, æquis tamen animis exceperunt. Quoniam Araldos vel dicto violare nefas est, qui Gallico more superbe admodum & summa quadam dicendi libertate mandata deferre, & bella hostibus denunciare impune solent. Cæterum ad ea

breuibus est responsum: Si Carolus occupandæ Italiæ consilia abijceret, Ostia atque Nouaria præsidia deduceret, & sine maleficio proficisceretur, liberam illi fore abeundi facultatem: si ea facere neglig erat, Venetos quoque sociorum iniurias minimè neglecturos, ac vti ex fœdere deberent, publicum totius Italię hostem bello persecuturos. Araldus ad Carolum reuersus, vtpote qui speculãdo cuncta propè oculis collustrarat, multa de situ munitioneque castrorum, et de numero, cultuque & alacritate Italorum militum anxio timentiq; similis enarrauit. Ita vt rex ipse, & plerique duces, veluti suprema in cura, & de salute omniũ dubitare viderentur. Disputando enim, aliqui Pisas redeundum esse, & sedem bello adiunctis Florentinis in Ætruria deligendam: alij nulla dedecoris cura habita expedito agmine per transuersas Apennini valles, ad Astam properè contendendum: cæteri nullam Aureliani rationem habendam, paciscendumque cum hostibus, qui omnibus rebus superiores essent, modò regis exercitusque saluti prolixè caueretur, censebant. Pauci denique erant qui regis vitam ac libertatem in periculum iniquæ pugnę temerè deuocandam arbitrarẽtur, quum nemo esset, qui non de Regis potius, quàm de sua salute sollicitus, imminentis prælij euentum omni alia re duriorem fore existimaret: Ita vt neque exitum consilijs, neque certam in eo discrimine seruandi exercitus rationẽ inuenire viderentur. Tum Verò Triuultium, in quem vnum maximè ducum oculi coniecti erant, in hunc modum magna omnium expectatione locutum ferunt. Qui de dubijs rei bellicæ casibus præsenti iam periculo consultant, vnam, quæ reliqua est & salutis et victoriæ rationẽ, ab ipsa animi magnitudine ducere debent. Nam quum vis in negotio plurimum vrget, & forti pariter cõsilio factoque maximè est opus, demittere se animo, vel pauore occupari cum turpe, tum euẽtu ipso plerunque funestum est: sed id multo magis indecorum atque importunum videtur, quum ipsa pericula anxiè nimis expendendo, reputandoque et atrociora et maiora vero nobis effingimus. Dubitauere et quidem vehementer, inuicte Carole, de tua exercitusque salute nonnulli, qui ante me dixerunt viri graues: & quod maximè eorum dictis fidem obligat, peracres & strenui bellatores, scilicet commemorando quæ penuria rerum famesque viris pariter ac iumentis immineant: quæ locorum asperitates, quæ angustiæ & iter demorentur, et virtutis vsum fortibus viris eripiant: ac demum quales, quantæque hostium copiæ, & numero paucis & tanti itineris labore defessis, aditus ipsos ad euadendum percluserint: sic vt omnia alia experiri præstet, quàm desperata victoria, vi contendendo summæ rei discrimen subire: quasi, vti aliquibus placet, per montana Ligurum, vt in pacatam Italiæ partem ad Alpes euadamus, impedimentis, maioribusque tormentis hosti relictis, clandestina fœdaque fuga, generosissimo, ac semper victori regi turpissimum ac maximè luctuosum iter sit arripiendum, vel terga hosti danda, & Pisæ iterum repetendæ, vt mox circumfusis terra marique hostibus, fame domiti, deditique demum cunctis ludibrio simus. Neq; id quoque probauerim, vt turpi pactione tutum in Galliam iter ab armatis hostibus sit impetrandum. Perquam enim aliam fidem pacata omnia præstabunt, nisi per eam qua modò tam impudenter recentia fœdera violarunt? Sed hoc credamus perfidiosis hominibus: nam & ij aliquando datam fidem seruare solent, vt opportunius & maiore quidem cum lucro postea decipiant, nonne hac infelici sponsione,

tot

tot viri fortes, qui Neapolitanum regnum egregiè defendunt, omni auxiliorum spe destituti, deserentur simul & sæuissimis hostibus prodentur? cursusque ipse ad ampliorem victoriam institutus, si Nouaria vrbe præsidia deducantur, penitus erit interruptus? Ego certè id vnum & tutum & decorum consilium esse video, quod asperum & maximè periculosum cæteris videtur. Scilicet vt abiectis omnibus pacis aut fugæ cogitationibus, iter nobis quamprimùm gladijs aperiamus. Neque proinde quòd hæc successu ipso facilia nobis fore pollicear, nec de victoria desperem, plus prouidere animo quàm cæteri, & de toto instantis negotij euentu præsentire arrogantius videri velim. Hoc enim non ingenio meo, sed militiæ vsui, & Italicarum rerum experientię concedi potest, quum ab hinc multos annos omnibus Italiæ bellis interfuerim: quibus cum principum, tum ducum ac militum consilia, sensus, artes, disciplinamque ipsam abundè nouisse haud difficilè fuit: quæ omnia sic me demum non obscuris meis sæpe periculis erudierunt, vt neque audacem, neque omnino trepidum fecerint. Ante omnia quæ animos periculi magnitudine commotos vehementer perterrent, illud minimè crediderim, Venetos collatis signis vltrò nobiscum esse dimicaturos. Nam præterquam quòd nullam confligendi potestatẽ legatis vel ducibus à Senatu eorum datam aliquorum literis cognouistis, quis putabit gentem ad trahenda bella, & ad cunctandum natam, tardis cautioribusque semper innixam consilijs, pro aliena causa, absque vlla necessitate, aleam vniuersi certaminis esse subituram? Auxere enim Veneti rem suam sedendo spectandoque, quum prælia temeritati ducum ac militum, & mille fortunæ casibus subiecta esse, facto sæpius infelici periculo didicerint. Stultum enim est in republica quæ perennibus consilijs atque inexhaustis opibus viget, speciosos ab ancipiti cruentaque acie triumphos appetere, quum maturam certamque vniuersi belli victoriam non temerè expectent, qui bellicis sumptibus minimè deterrentur. Neque Ludouicum Sfortiam, hominem per se timidum, suspicacem & valde cautum, id planè ex Arcano consilio contendere arbitror, vt auspicijs Venetorum Gallicę copiæ deleantur. Quis enim alius (quod dij auertant) eius victoriæ exitus fuerit, quàm vt victori Veneto Mediolanense imperium prædæ cedat, quod impotentibus armis inuadendo lacerandoque singulari cupiditate semper affectarint? Sed putemus Ludouicum nihil hodie pro sano cautoque facturum, Venetosque item nouo quodã repentinoque consilio totius Italiæ imperium dubij Martis arbitrio commissuros, non ob id, ędepol, magnanime Carole, de victoria fuerit dubitandum. Decedant fortibus animis inanes metus, quum ea omnia quæ sibi dimicaturo optimus quisque imperator exoptat, spem non dubiam rei bene gerendæ nobis polliceantur. Causa in primis longè optima, fidus ac veteranus miles, tormenta plurima, locus æquissimus, & nullius demum rei præterquam communis salutis & gloriæ respectus. Italorum hodie militum virtutem neque eleuo neq; extollo: Ineptè siquidem aut impudenter fecerim, si de hac re iudicij mei sententiam interponã, sic, vt integro pudore meo hoc vnũ confiteri testarique non dubitem, nobis scilicet cum tyrone & collectitio exercitu rem futurã: multò enim maxima pars eorum equitum, quos cristis armisq; fulgentes conspicimus, nunquam nisi in pompa, dum lustrantur exercitus, ipsisque in ludicris pugnis atque spectaculis arma induit, aut clangorem tubarum audiuit,

quòd in Italia multis ab hinc annis nec bellatum sit, nec iusta cruentaque acie dimicatum. Pedites ipsi non modò vim Germanicæ phalangis non ferent, sed nec aspectum quidem tanto ordine incumbentium armis animisque impares sustinebunt. Relinquitur vt artes & dolos alicuius inueteratæ prudentiæ ducis magnoperè timeamus. Quas enim insidias tendet, quoue ordine per iniqua torrentis vada producet, vt nos densato agmine ire pergentes inuadat adolescens imperator, qui nulla vnquam præter hæc sua, nominis hercle titulo potius, quàm certæ virtutis merito militaria castra conspexit? Itaque, rex inuicte vt iam instituimus, peruadendum esse censeo, tu rectè feceris, si milites, vt de pugnæ euentu non dubitent, hostesque despiciant, fueris adhortatus, ad læuã iuxta colles impedimẽta paululum semota ab armatis ordinibus vel diripienda hosti, prædæ potius quàm pugnæ auido, non temerè obiecerim. In dextra secundum amnem tormenta aduersus hostes collocentur. Ego primi agminis ac itineris cum Giense nostro collega ducem agam, periculoque propior dabo operam nauiter, vt huius te suscepti consilij minimè pœniteat: reliqua belli munia veteres maximè duces inter se partientur, atq; in vtrunque simul itineris & prælij casum parato expeditoq; exercitu ad victoriam contendent. neq; enim eos vel pristina virtus, vel Fortuna tua destituet, qui perpetuis nobilitati victorijs strenuè pugnare vel pro vna tantũ gloria didicerunt. Postq̃ Triuultius vultu fiduciæ pleno perorauit, nemo ferè visus est, quanquam non dubius quorũdam animis insideret metus, qui nõ alacriter in eius sententiam iret, iuraretq; se nisi victorem è prælio minimè discessurum. Tum verò Carolus dispositis equitum præsidijs, qui Græcos omnibus propè horis cum multo clamore varios tumultus ad castra excitantes ex omni parte reprimerent, integrã ferè noctem peruigil duces, inalbescente cœlo sacris interfuit, ientauitque, & vt idem facerent milites, ad iterque simul ac prælium capessendum corpora atque animos præpararent, edixit: nec multum inde validis potius quàm decoris protectus armis equum cõscendit, neque nobili colore vel celsa statura conspicuum, quum esset absolutè ob idque damnatæ nigredinis vnicolor, dextroque oculo captus: sed qui quadrato habitu indomitum præferret robur, humanoq; propè sensu, sessoris iudicio conceptæ de se spei decus agnosceret. Neque enim vel a cono cassidis, vel à regali cultu nosci volebat, vtpote qui sibi ad latus septẽ iuuenes fide virtuteque præstantes paribus ornatos insignibus antea delegisset. Prodeuntẽ milites ita alacri voce gestuque salutarunt, vt fari incipientem interpellarent, obsecrantes, vt de victoria quæ iam esset in manibus minimè dubitaret. Apparuit enim tum seipso celsior atque viuidior, quum esset admodũ pusillus, & propter veterem morbum imbecillis, ad incessum cruribus nequaquam planè firmus & validus. Sed dum fronte atque oculis aducoque præsertim, & prominente naso, pugnacis ac intrepidi militis speciem præbebat. Consepsere medium regem binæ alæ nobilium equitum, quibus Scotorum prætoria cohors sese admiscuit. Matthæus porrò Borbonius cognomento Bastardus, cui rex maximè fidebat, & Robinetus Framesella vir egregiè fortis Ludouici Aureliani cataphractorum ductor, alas suas confertim applicantes, hic in læuo, ille in dextro latere constiterunt. Sequebatur interuallo duorum stadiorum tertium, idque postremum agmen, cui Fusius pernobilis in Aquitania regulus, atque ipse Tramulius magnis postea rebus gestis dux clarus, præerant. Apud hos insignium equitum robur fuit. Sed in primo agmine Germa-

nicæ

nicæ phalanges præcipuæ ſpei virtutiſque, & tormenta maiora ſpectabantur. Antecedebant Gienſis atq; Triuultius cum expedita manu equitum, vt ſequẽtibus iter monſtrarent. Hos ad teli iactum Heluetij Germanique quadrato agmine ſequebantur, quibus Gilbertus Cleuenſis, & Antonius Baſſeius duces, Germanicæ periti linguæ, triplex ſtipendium regio nomine promiſerant, ſi fideli fortique manu inuictum incolumemque regem præſtarent. His ad leuam coniuncti erant baliſtarij Vaſcones, & trecenti ferè ex prætorianis ſegittarij, qui infelici conſilio amotis equis in pedes deſilierant, vt firmiore veſtigio tendendis arcubus niterentur. Tormenta verò iuxta phalangem pari paſſu perducta, contra flumen quod intererat hoſtileſque acies collocata erant. Lixæ atque omnis incondita calonum turba cum impedimentis ſecundum ſiniſtros colles iter intendebant. At Mantuanus qui Gallos, ſi ad læuam Medeſanum verſus deflecterent, quà illis iter erat in Agrum Derthonenſem, tergis abeuntium inſiſtere, & totis copijs perſequi decreuerat: vbi eos ab Foronouo denſis ordinibus deſcendere conſpexit, ſibi nequaquam amplius morandum ratus, aciem veterum militum vſus conſilio in hunc modum inſtruxit. Erant vniuerſæ copiæ in nouem diuiſæ ordines, quæ duorum amplius milium & quadringentorum equitum cataphractorum, leuis autem armaturæ paulò minus duorum milium, & peditum circiter duodecim milium ſummam efficiebant. In primo agmine fuere Petrus Dodus Venetus cum Græcis equitibus ſexcentis, & Alexius Beccacutus cum totidem fermè equitibus ſagittarijs, qui non arcubus ligneis, vti Galli ſolent, ſed baliſtis arcuferreis vtebantur. Quibus iniunctum fuit, vt colles à tergo circumirent, & in latus ſiniſtrum primi agminis verterentur, vt ire pergentes Gallos, à cæpto iam itinere tumultuario pugnæ genere diſtinerent. In ſecundo Calatinus fuit cum Sfortianis copijs, ea ratione, vt quum primum à Triuultio & Gienſi cum leui armatura contractum certamen foret, ipſe confeſtim occupatos turbatoſque ad dextram adoriretur. Ea acies ſexcentis cataphractis, & Germanorum mercede conductorum Italorumque peditum tribus milibus conſtabat. Dux ipſe aſcitis ſibi Rodulpho patruo, Ranuccioque Farneſio, cum delectis circiter quingentis cataphractis, & totidem ſagittarijs, quatuorq; peditum milibus, inuadendi medij agminis, vbi rex erat, munus deſumpſit. Fortebracio autem Montonio cum quarta acie inuadendi poſtremos hoſtes ſors obuenit. Ternæ quoque obiter ſubſidiariæ acies opportuno hercle ordine, ſed fœdo admodum euentu conſtitutæ ſunt: Ita vt Antonius Feltrius Vrbinas imperatori, quum ſignum daretur, maturè opem ferret. Annibal verò Bentiuolus, & Galeacius Pallauicinus, vbi opus foret, Calatinum conſequerentur: Aloiſius demum Aduocatus & Franciſcus Gambara Brixiani, Socinuſque Benzonus Cremenſis Montonij veſtigijs inſiſterent. Hæc ideò conſtituta fuerant, vt quum vnaquæque Gallorum acies ſuo implicata periculo proxime laboranti ſubſidio eſſe non poſſet, omnes ſimul vno tempore ab omnibus propè lateribus cæderentur. Octaua nonaque paulo remotius ad incerta prælij in ſubſidijs collocatæ. Talianus verò pius & Carolus Meliteus cum reliquis copijs caſtrorum præſidio relicti. Porrò tormentorum magiſtris imperatum, vt ea locis quantum ratione militari prouideri poterat opportunis, longo ordine ſecundum profluentis Tarri editiores ripas, in hoſtes verterentur. Inſtructa acie Mantuanus ad legatos

Confœderati se ad prælium cum Carolo accingunt.

Pugna ad Tarrum flumen.

reuersus est, qui tametsi graui admodum suspensi cura prælio decertare ab eorum Reipublicæ rationibus alienum esse iudicabant, ea tamen erat adeò egregiè instructi ornatique exercitus ad pugnandum alacritas, vt ipsos iam cautioris consilij pœniteret, & summa simul lætitia, & certa spe victoriæ penitus implerentur. Neque erat quisquam vel ætatis vel militaris dignitatis honore insignis, qui tum cunstanter aut suspensè de ineunda pugna consultare, vel palam de victoria dubitare auderet. Nam plerique tyrones inani quodam pugnandi studio, ac virium fiducia elati, si quem in eo summæ rei discrimine cautius consideratiusque loquentem vidissent, palam incessebant probris, & segnem ac timidum compellabant. Acciditque vt ipse Rodulphus, quum locum pugnaturis iniquum fore, & propterea prius exæquandum esse censeret, à Mario Caluisiano petulanter irrideretur. Is erat inter Mantuani familiares gratia decorę iuuentæ parta conspicuus. Illoto enim ore dictitabat, eos qui tantopere cuti suæ pertimerent cautè facturos, si quamprimũ abirent, & se Parmę vrbis mœnibus egregiè tuerentur. Vtinam inquit Rodulphus qui verbis audaces & feroculi sunt, me vadentem in confertos hostes strenuè sequantur. Non enim pictarum & inanium hastarum (vt in ipsis fit ludis,) ictus excipient, sed validos mucrones experientur. Dijque faxint vt sagulos hosce admodum speciosos alieno potius quam nostro sanguine defœdemus. Erat enim Rodulphus externæ militiæ verus atque præcipuus æstimator: quoniam ab ineunte ætate inter pueros armigeros Caroli Belgarum principis, hisq; tribus admodum funestis interfuerat prælijs, quibus ille postremo deuictus & formidabiles antea copias, & regnum ipsum cum vita pariter amisit. Interea quum iam Gallus appropinquaret, & frequenti tormentorum crepitu milites ad pugnam excitarentur, Mantuanus conuersus ad legatos. Si vobis, inquit, è Republica videtur, vt fortiter obuiam eamus Gallorum audaciæ, qui sibi totius Italiæ imperium barbara vanitate despondent, minimè prolixe consultandum est: sed quum vis & tubę hostiũ nos vocẽt, è vestigio de pugna cogitandum. Nam si hostẽ è manibus cunctando emiserimus, nequaquam parem eius opprimendi occasionem postea reperiemus, frustraque expeditum, vastantem cuncta, & subsidio suis ire properantem per asperos tramites persequemur. Ego quidem, si iusseritis, Veneto senatui probabo operam meam, cunctisq; corporis ac animi viribus contendam, vt Italo militi antiquum suum decus ab externis gentibus minimè ereptum esse protinus ostendatur, vobisque Venetis Italicæ dignitatis veris certisque vindicibus clarissimus de superbo hoste triumphus nostra virtute comparetur. Ad ea Triuisanus annuente collega, Macte inquit ingenti virtute imperator, postquam adeò insigne studium erga Venetum nomen eximia animi magnitudine testaris, & te ad sempiternæ laudis fructum seruandæ Italiæ decus accendit, signa canere iube, & quod Veneto senatui socijsque fæderatis bonum faustumque siet, instructas acies in hostem verte, fortiterque vincendo enitere, vt familia tua perpetuo veteris gloriæ fulgore insignis, multò maximè decoris nouæ victoriæ titulis illustretur. Nec mora tympana tubæque & tormenta ex propinquo hostem emitti cœpta, vno simul tempore concrepueunt, distinctæque acies suo (vt diximus) ordine tribus in locis per amnis alueum ad hostes contenderunt. Verum adeò temerè ac infeliciter procursum est, vt qui tanta alacritate ferebantur, summa locorum iniquitate prius turbati semiuictique sint, quàm ad hostes peruenire potuerint. Erat enim Tarri alueus enormis,

mis, tortuoſus, internatiſque frequentibus ſalictis valde impeditus, ipſæ margines vtriuſque ripæ, vbi torrentis aquæ vis allidebat, deſcenſu pariter aſcenſuque difficiles: aquæ etiam ab heſterno pleno imbre cauis delapſæ locis, in lacunas maximè limoſas & cæcas voragines abierant: poſtremò vada ipſa vagantis amnis paſsim lapidoſa atque incerta: quibus rebus, vti neceſſe erat, tranſeuntium curſus atque impetus magnoperè tardabatur. His conflictati incommodis, quanquam magna eorum pars ægrè ſe explicaret, nec præeuntes conſequeretur, ſtrenuè tamen hoſtes inuadunt haſtis, gladijs concurrunt, ac triplici loco prælium atrox, varium, & modò ipſis, modò illis funeſtum miſcent. Conſtiterant Galli loco admodum tuto, qui ab ea parte quà aditus dabatur, ſalebroſus erat, & frequentibus arboribus impeditus: ita vt ab accliui parte Itali ſubirent, & diſperſi cum confertiſsima hoſtium acie, maiore vi quàm arte, & iniqua demum fortuna dimicarent. Galli contrà denſare aciem, nihil temerè loco dimoueri, in medium proruentes excipere, exceptosque circumſiſtere, breuioribusque gladijs pertentando quàmaximè penetraret in corpus ferrum poſſet, confodere atque proſternere. Interim Græci equites, qui primum agmen inuaſerant, quum à cataphractis nequicquam circumfuſi vndique pellerentur, & Annonius, atque Buſichius eorum præfecti viri acres, vulnerati prælio exceſsiſſent, conuerſis repentè equis ad diripienda impedimenta conuolarunt: quæ monitu Triuultij de induſtria hoſtibus obiecta fuerant, vt illis præda occupatis, regi tranſitus expeditior atque facilior redderetur. Ibi lixæ, calones, & fœminæ, mulioneſque inter iumenta cadenteſque ſarcinas fœdè iactati, ac dum repugnant, vel rapientes impediunt promiſcuè cæſi, impedimentaque ferè omnia capta direptaque ſunt. Is tumultus, quòd diſſonis tot gentium clamoribus cuncta capta perſtrepebant, è proximo peditum cohortes etiam exciuit, quæ prædæ pariter auidæ, ordines nullo pudore deſerebant. Tum verò inter ſocios cruentum admodum & miſerabile certamen exortum, quum regiam gazam alij in diuerſa traherent, alij à validioribus oppreſsi, in ipſis prædæ complexib. cæderentur. Ea res omnium conſenſu Gallis ſalutem peperit. Nam prima Gallorum acies, Græcis ad prædam inclinantibus, ex tranſuerſo eorum quos Calatinus induxerat, impetum fortiter excepit, ſecundęque laboranti opem tulit, & ſecunda pariter aucta viribus atque animis pulſo cum ingenti cæde Mantuano, tertiæ quam Montonius perturbarat, ſubſidio fuit. Ibi demum quum duæ ſimul acies, prima Gienſis, & ſecunda regis vtrinque Italum militem acerrimè premerent, Rodulphus atque Ranucius in medio circumuenti interficiuntur, totaque penè ala familiarium Mantuani, in qua plerique nobiles erãt, conciditur. Cadit & ante oculos ducis ipſe Caluiſianus, & centuria ſingularium peditum ad cuſtodiã corporis delecta pariter cæſa protritaque eſt. Ipſe Mantuanus, qui admiranda virtute per medios equites ad tormenta peruenerat, magiſtriſq; eorum, & equis, quibus trahuntur, interfectis, cohortẽ Vaſconum tormentis præſidio conſtitutam, & prętorianos ſimul ſagittarios procella equitum obruerat, è medijs hoſtibus equo grauiter vulnerato vix ſe eripuit, quum eum ingenti ſerica pyramide, quæ illi pro cono in galea fuit, ante alios conſpicuum, & tota acie volitantem omnes certatim peterent. Eandem quoque fortunam tulerunt Itali pedites, qui in parte Calatini fuerant. Nam

quum primi eorũ ordines prælongas haſtas læuo ſuſtentatas brachio (vt tum mos erat) ab ſolo excuterent, ſequentes vero ſcutati hoſtilia lato ferro iacularentur, et cęteri poſt ſcutatos baliſtarij ſagittas emitterent, nõ modo ſine timore aliquo, ſed etiam cum riſu ab Heluetijs excepti ſunt, qui in vnum denſatæ phalangis corpus egregiè conglobati, id ineptum armorum genus atque eum pugnandi morem facilè contemnebant. Extemplo nanque vbi appropinquatum eſt, extraordinarij delecti iuuenes fermè trecẽti, qui propter laudem ſummo quæſitam periculo, vitæ prodigi perditique vocantur, ab vtroque phalangis latere proſilierunt, ac ingentibus gladijs quos ambabus manibus regebãt, enormes haſtas præcidere cœperunt. Quorum audacia territi penè omnes, priuſquam phalangis impreſsionem expectarẽt, terga verterunt. Eoq; in loco Germanorũ mercede conductorũ cohors vna, quę Gallica tormenta audacter inuaſerat pertinaciuſq; reſtiterat, peracri Heluetiorũ impetu trucidata. Imber quoq; admodum repentinus multa cõmiſtus grãdine, cum fulgore & tonitru cœlo effuſus, adeò opportuno tẽpore fuſos iam & in fugam inclinatos afflixit, vt Dij ipſi pro Gallis bellum gerere viderentur. Tanta enim aquarũ mole flumen Tarrus, qui modò arenti ſimilis defluebat, torrentibus ac riuis vndique in eius alueum præcipitatis auctus eſt, vt neq; euadere, qui iam in fuga ſalutis ſpem collocarant tutò poſſent, neque integri ordines, qui pulſis ſubſidio pergere cupiebant, amnem viros, equos, armaque ſæuo impetu rapientem tranſire auderent. Nec interim tormenta vtrinque ceſſabant, quãquam ancipiti vel inani periculo in permiſtos ſæpius emitterentur. In tanta rerũ iniquitate Mantuanus ſe ipſum non deſerit, tametſi incredibili dolore erat perturbatus, quòd tot viros fortes ſuum ſequutos nomen, ipſumque Rodulphum patruum deſperata ope circumuentos conſpexiſſet. Erat ad læuam riuus vtrinq; modico aggere caſtigatus, qui ad frumentarias molas defluebat. In eum præcipiti fuga pedites atq; equites fœda colluctatione deferebantur. Qua re animaduerſa, Mantuanus mutato equo ibi cõſtitit, increpando fugam ac ſiſtendo ſigna, validam manum ex diuerſis turmis in vnum coegit, qui tametſi varijs prælij fugæque ac ipſius demum pluuiæ incommodis vehementer erant fatigati, impigrè tamen prẹlium redintegrarunt, effuſeq; inſecutos Gallos cum cæde repulerunt. Ibi Miolenſis regulus atq; ipſe Borbonius ab Alexio Beccacuto in ceruice vulneratus, nõ procul à rege capiuntur, et nonnulli illuſtres Galli equites cadunt. Magno autem vſui fuit Petiliani aduentus, quo minus qui primò pugnam inierant delerentur. Is enim iam pridem ad Nolam captus, quum in Galliam duceretur, occupatis in eo prælij diſcrimine cuſtodib. è medio tumultu ad Venetos perfugerat, victosque Gallos & in fugam coniectos nunciando cohortandoque, ne certam victoriam è manibus emitterent, pauidis & dilabentibus animos reſtituerat, ita vt obuios quoſque in prælium nominis authoritate conuerteret. Cæterùm Gallos à primo & ſecundo agmine, pulſum fuſumque Italum perſequentes, idem inflatus amnis, ne ſumma victoria potirentur, retardauit: ſicuti paulò antè, ne poſtremæ Venetorum acies primis ſuccederent atque opem perturbatis ferrent, obſtiterat. Verùm pręclarè conſtat Gienſem vel cõtra ipſo Triuultio & Franciſco Sicco Florentinorum duce vehementer obteſtantibus, ne occaſionem delendi hoſtis deperire ſinerent, terga dantes perſequi, aut omnino progredi noluiſſe, quòd à conſpectu regij agminis nequaquã temerè diſcedendum putaret, incerto adhuc prælij euentu, regeque præſertim

à varijs

à varijs, quanquam planè dissipatis hostium turmis, ex omni parte circumuento. Nec multò post coeuntes circa regem plerique duces, receptui cecinerunt, vt coniunctis agminibus & densata rursus acie, motum hostium expectarent, quum noui atque integri armatorum hostium ordines parati ad excipiendam pugnam in vlteriore amnis ripa spectarentur: & fessis equis fessi ipsi milites requiescere, quàm palantes persequi mallent, contenti scilicet ea victoria quæ reputatione periculi se ipsa maior apparuit: quòd non modò inuito hoste, sed eo pulso prostratoque iter ipsum, vti instituerant, sibi armis atque virtute parauissent. Mantuanus quoque subsidijs frustra expectatis, quòd reliquę acies sociorum clade, ac inflati amnis difficultate conterritæ, pugnam detrectarant, ab vltimo abeuntium agmine se explicuit: atque amne ęquiorib. vadis superato, ad legatos in castra se recepit. Hæc est illa memorabilis Tarrensis pugna, qua maiore aliquãto temeritate q̃ ignauia, antiquū Italicę militię decus amisimus: cœpimusque cum inexpiabili ignominia nostra exteris nationibus, quibus modò terrori eramus, contemptui esse: sic, vt eas in quas seruiente demum Italia calamitates incidimus, in hunc ipsum adeò lugubrem inauspicatę pugnæ euentum referamus: & meritò tantarum (quæ mox secutæ sunt) cladium authores diris imprecationibus prosequamur. Quanquam certo planè Deorum immortalium iudicio factum esse videamus, vt qui primi excrabili scelestoq; consilio, patriam terram in has miserias præcipitarunt, ipsi antè alios, & insigni quidem exemplo, dignas exitiabili insania sua pœnas persoluerint. Periere eo prælio ex Venetis atq; Sfortianis supra quatuor hominum milia, in queis fuere, præter Rodulphum atque Ranuccium, Ioannes Picininus Nicolai clarissimi ducis nepos, Galeacius Corregius, Robertus Strozza, Alexanderque Beraldus turmarum præfecti: itemque Vincentius Corsus, qui peditum agmen ductabat, & Malfactus & Gabanellus, qui in prætoria cohorte, cum alias tum eo prælio maximè eximiæ fortitudinis laudem adepti, euadenti Mantuano ingentibus romphæis sternendo hostes viam aperuerant. In partibus verò Gallorum, præter inconditam lixarum multitudinem, quę stragem multò maiorem fœdioremque reddidit, viri fortes circiter mille. Desiderati sunt etiam in his Iulianus et Dasonius alarum legati, Vardeusque Hippotoxotarum dux, & ipse prætorianæ turmæ præfectus, atque item nobiles oppidorum suorum nominibus appellati, Torsuensis, Semplensis, & Ampracensis. Sed insignem omnino iacturam graui cum dolore rex sensit, quum sagittarios corporis custodes fermè omnes, quos remotis equis in pedes descendisse diximus, interfectos esse cognouisset. Nec ipse leue admodum vitæ discrimen subijsse fertur, quum perrumpente aciem Mantuano, perturbatoq; toto agmine, penè desertus obuertendo frōtem, & gladium stringendo, propulsantis equi inuicto robore se proculdubio seruatum fuisse fateretur. Cæterùm Carolus, signis receptui canentibus, insignes aliquot ex suis ob eximiam spectatamque virtutem, equestri dignitate donauit. Quod statim fiebat, & maximi honoris loco habebatur, quum rex ipse gladio districto viri fortis humerum leniter percussisset. In his fuit Camillus Vitellius, qui fratribus in Liguriam tendentibus, Carolum sequebatur. Galli secundum Tarrum in proximo colle pernoctarunt exuti omnibus impedimentis atque tentorijs, & ad summam propè commeatus inopiā redacti. Qui tametsi non dubia potiti victoria effusè lætabantur, paucitati tamen suæ magnopere timebant, vel maximè propter sauciorum ægrorumque

numerum: quibus conseruandis auehendisque propter asperitatem itineris, maxima difficultas præponebatur. Videbant enim aduersarios multitudine expeditorum equitum plurimum valere, quorum indefessa opera ac celeritate præcludere commeatus, itinera obsidere, & nouissimos persequendo carpendoque varijs incommodis, graue præsertim Heluetiorum agmen afficere possent. Sed hoc metu curaque ducibus occupatis, & maximè fessis, Germani Heluetijque, quum rex eis donatiui nomine mille aureos nummos liberali manu diuisisset, ea nocte custodiæ castrorum munus cum multo tympanorũ strepitu susceperunt. At in Venetis castris varij erant animorum habitus: nanque alij mœrore, alij gaudio in singulis propè contubernijs agitabãtur, prout quisque socium vel propinquum amiserat, vel opima præda fuerat potitus. Cessere omnia ignobilium militum, & præsertim Græcorum auaritiæ regij apparatus, vasa aurea atque argentea, pretiosa vestis, regale tabernaculum, aulæa omnis generis, & gemmata sacrorum instrumenta, ipsæque demum Neapolitanorum regum opes, quę in Galliam ad exornandum triumphum asportabantur. Cæterum duces præfectique omnes, postquam cum legatis in vnum coiuere, variè pro cuiusque ingenio disserebant: alij enim, & ij quidem multo plures, qui timore oppressi videbantur, mutanda esse castra censebant, seruandumque exercitum, in cuius incolumitate saluæ & incolumes Italiæ res forent. Alij qui in prælio versati erant, & maiores quàm antea spiritus sibi desumpserant, inuadendum iterum hostem, atque eum debilitatum vulneribus, ac timore consternatum omnino delendum iudicabant: quòd ipsi non virtute Gallorum, sed locorum iniquitate superati viderentur. Tum verò Mantuanus, si inquit hodie pari consensu, vel cuncti audaces, vel cuncti timidi fuissemus, neque de loco deserendo, neque de inuadendis hostibus ageretur: nam vel lætiores cum rege captiuo in hostium castris cœnaremus, vel certè integri viribus atque animis, hoc ipso tutissimo vallo teneremur. Sed quum extrema consilia dissidentibus ingenijs semper officiant, media autem in vniuersum iuuent, neque pauidos, refugere patiar, neque item permittam, vt viri fortes iterum pugnæ fortunam periclitentur. Quid enim aliud erit, hac non satis adhuc castigata temeritate, iniquo atque infelici loco hostem adoriri, q̃ feras exagitare, atq; ipsas vltimo saluis discrimine efferatas irritare? Vltima siquidem necessitas in rabiem vertit, atque eos plerunque, qui penitus de vita desperent, ex timidis longè fortissimos facit. Quòd vero castra procul ab hoste reducenda videantur, absit medius fidius à virorum consilio, vt quam hodie aliquorum ignauia & fuga ignominiam accepimus, eam fœdè castra retrahendo, veluti supremo dedecore cumulemus. Quid enim aliud subita mutatio castrorum, quàm graue vulnus acceptum, timorem summum, desperationem victoriæ, & deniquę turpissimam fugam propinquis hostibus significabit? Manendum igitur his in castris, adhibendaque fortiter opera, vt quod acceptum est incommodum, cautiore meo consilio, & feliciore vestra virtute sarciatur. Primum omnium saucios Parmam deuehi, curarique iubebimus: Integris copijs, vt aliqua defessis requies detur, cura castrorum erit demandata. Ipse vigilias circumibo, cunctos aditus certis firmabo præsidijs, idque omnino contendam, vt nos quàm maximè tuti ab impetu hostium reddamur. Crastina verò dies, motus animosque hostium clarius nobis ostendet, tutioremque viam consilijs nostris explicabit. Legati huic sententiæ facilè assenserunt: Nam tametsi Mantuanus stre-

Extrema consilia dissidentib. damnosa.

Necessitas ultima.

Subita castrorum mutatio.

ſtrenui potius equitis quàm prudentis ducis officium impleuiſſe videbatur, tantum tamen aberat, vt eum à funeſto pugnæ exitu temeritatis nomine reprehenderent, vt etiam hac noua probatæ virtutis inuictique animi gloria clariorem factum admirarentur. Nam per ſe vel peramplis aliàs geſtis honoribus maximè clari ſenes, ea tanquam ſummè decora bellicæ laudis acceſsione lætabantur, eiuſque victoriæ magno Gonzagæ auſu propemodum partæ, per nobilem de tanto rege penè capto triumphum aliquorum imperitia, aut ignauia ſibi ereptum eſſe iudicabant. Poſtera die Carolus per Argentonum, quem Venetijs ab initio legationis munere functum fuiſſe diximus, trium dierum inducias poſtulauit. Is cum Roberteto ſcriba regio tranſgreſſus amnem, cum legatis & ducibus collocutus, multa de noui fœderis iniquitate, de ſucceſſu prælij, virorumque illuſtrium cæde, ac demum de euentu totius belli ita commemorauit, vt de pace, ſi per legatos liceret, vti pridie inſtituerat, acturus eſſe videretur. Verùm id colloquij genus eò pertinebat, vt interpoſita pacis mentione, Carolo ſe ad iter expeditum paranti, iuſtæ moræ ſpatium præberetur. Sed is eorum ſermonis exitus fuit, Venetos æquiſsimæ pacis conditiones Carolo regi oblaturos, ſi Oſtia atque Nouaria, vti antè denunciatum fuiſſet, præſidia deduceret, à populationibus ac incendijs abſtineret, & in Galliam proficiſceretur. Quòd ſi aliena occupando, Italiæ imperium animo volutaret, & propterea antiquæ ſpei inſiſtendum, commorandumque in Italia ſibi eſſe cenſeret, ipſos cunctis opibus annixuros, vt omne Gallicum nomen Italiæ finibus pelleretur. Itaque eius diei tantum induciæ ad ſepelienda cadauera conceſſæ. Quod vbi præconis voce vtriſque in caſtris ſignificatum fuit, Itali Gallis permiſti ad quærendos ſocios ſeſe caſtris effudêre. Reperti ſunt ſupra ducentj, & in his Galli aliquot, quos agreſtes, tergora etiam equis detrahentes, nudos & multo luto cruoreque in miſerabilem modum defœdatos reliquerant. Inuentum quoque Rodulphi corpus pluribus honeſtis confoſſum vulneribus, quod Mantuanus in patriam cum multo funeris honore tranſmiſit. Senatus autem Venetus, vti à legatis nominatim acceperat, ijs qui fortiter pugnaſſent, vel egregiè pugnando cecidiſſent, inſigni liberalitate præmia perſoluit. Cunctis enim, & ante alios Fortebraccio, qui grauiter vulneratus vltimus prælio exceſſerat, aucta ſtipendia, honoreſque additi. Cæſorum liberis, qui militiæ ſtuderent, præfecturæ turmarum datæ, filiabus autem dotes, & vxoribus annuæ pecuniæ in alimenta conſtitutæ. Notati quoque ſunt ignominia plerique diſsimulanter potius quàm ſeuerè: inter quos Antonius Feltrius Vrbinas, quum ab alijs accuſaretur, quòd ſubſidio pereuntibus ire, vel tranſire amnem recuſaſſet, miſſionem poſtulauit, veluti iniquè calumniantibus ſubiratus: ne ſi mox Senatus iudicium expectaret, maiorem exiſtimationis iacturam facere videretur. Sequenti noctu Carolus de ſecunda vigilia multis ad fallendos hoſtes ignibus excitatis, nullo tubæ aut tympanorum ſigno, ſed per occultam teſſeram profectione denunciata, caſtris expeditum agmen eduxit, & Aemilia via rectum iter ad Trebiam intendit, tanto vſus ſilentio, vt prius aliquot milia paſſuum ſit emenſus, quàm ab hoſtibus, repentina eius profectio ſentiretur. Luce facta cognitoque hoſtium itinere, Mantuanus Græcorum alas præmiſit, quæ abeuntes perſequerentur. Calatinus quoque & Fracaſsius eius frater cum expedito equitatu, vt nouiſsimos adorirentur, ſubſecuti ſunt. Qui tamen quum Gallis fugæ ſimile iter habētibus, maximè nocere poſſent, non modò nullam vim

intulerunt: ſed vti poſtea certiore fama vulgatum eſt, regem ex itinere, ad Derthonam ſalutarunt, atque omnibus rebus & commeatu affatim iuuerunt. Id priuato eorum ſtudio factum eſſe plerique arbitrabantur, quòd Sanſeuerina familia Ludouicum Caroli patrem maximè coluiſſet, & ipſi pauló antè cum Obignino aduerſus Aragonios in Togata Gallia militaſſent. Alij porrò eos Ludouici Sfortiæ iuſsis opportunè paruiſſe cenſebant, qui non minus ſocios Venetos, ſi pleniore victoria potirentur, quàm hoſtes Gallos vel integros viribus ſibi metuendos eſſe iudicabat. Ferunt Gallos in diſceſſu duo grauiora tormenta defodiſſe, quòd effractis rotis conuehi non poſſent, quin & cremaſſe aurata equorum tegumenta, multamque ſuppellectilem: & demum, quod vix credibile eſt, quoſdam ſuę gentis mortiferis vulneribus debilitatos, ne miſerius apud hoſtes perirent crudeli miſericordia iugulaſſe. Cæterùm Carolus iuſtis confectis itineribus, præter Placentiam atque Derthonam, nemini infeſtus, neque ipſe ab alijs laceſsitus, quum paſsim commeatus amicè expoſitus tranſeunti prę beretur, ſeptimis caſtris Aſtam peruenit. Veneti verò Placentię mœnia præteruecti, Claſtidium conceſſere, atque inde Pado ad Caſeolum vicum ponte conſtrato, per Laumellinum agrum ad oppugnandam Nouariam contenderunt.

L. Sfortiae tam Veneti socij, quam Galli hostes metuendi.

SECVNDI LIBRI FINIS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER III.

SVB idem quoque tempus Tarrenſis pugnæ, nouum bellum conuerſis principum ſtudijs renatum, in Liguria vehementi factioſæ gentis contentione terra marique gerebatur. Nam Philippus Breſsius, & cum eo Iulianus & Paulus cardinales omnibus inferioris oræ oppidis recepti, montanorumque clientum aduentu iuſtis aucti copijs, Genuam vſque proceſſerant, poſitiſque ad Terralbam caſtris, qui eſt locus ſupra Feritorem amnē, Fregoſiæ factionis ciuium motus expectabant. Interim quotidianis equeſtribus prælijs certabatur: nam ex vrbe Bernardinus Adurnius, corporis atque animi viribus bellator inſignis, & Scaramucia Vicecomes, cum delectis turmis ea porta quæ ad Biſamnem ducit, ita erumpebant, vt ſingulis propè horis cum Gallis equitibus certaretur. Erant Gallo peditum omnis generis circiter ſeptem milia, octingenti equites, tormenta ſeptem, ſed ea ad campeſtres vſus

Fregosij Genuam oppugnant.

ſus potius quàm ad muros quatiendos idonea. Quibus de rebus fiebat, vt ſubire tentareque mœnia nequaquam auderent: præſertim quum iam valida pē ditum atque equitum manus, præter ipſam prætoriam cohortem, è Gallia Ciſalpina in vrbem perueniſſet. Tota igitur victoriæ ratio poſita erat in auxilijs, quæ è diuerſis regionibus expectabantur. Baptiſta nanque Fregoſius in Aſtenſi agro aliquot peditum cohortes & equitum turmas coegerat, quas partim ab Aureliano, qui tum Nouariæ obſidebatur, acceperat, partim ipſe amicorum Cardinaliumque pecunia conduxerat, eo conſilio, vt quum in Pociferam vallem deſcenderet, ab altera quoque parte quæ occidentem Solem ſpectat, vrbs vndique clauſa graui obſidione premeretur. Vitellij quoque iam è Lucenſi agro montes aſperos & Petracroſiæ iuga ſuperaſſe dicebantur. Claſsis item in Rapallino ſinu erat, intenta ad Breſsij ducis imperium, in qua ingens erat copia tormentorum: quibus freti accedentibus vndique auxilijs, maiore demum fiducia vrbem oppugnarent. Quibus cognitis rebus, qui in vrbe erant Fregoſiæ factionis, noua inituri conſilia, & palàm aduerſus Adurnios ex tuto arma ſumpturi videbantur. Præerat Liguſticæ claſsi Franciſcus Spinula, ab oris fuſcedine Mauri cognomen adeptus, vir domi nobilis, & in re nauali peritiæ ſingularis. Conſtabat ea paucis onerarijs, ſed bellico apparatu optimè inſtructis, & triremibus decem, in queis tres erant Aragoniæ à Ferdinando miſſæ, quibus præerat Syracuſius trierarchus. Galli autem octo triremes habebant, & tres galeones militariter exornatos, quod nauigij genus quandam minoris onerariæ, vel erectæ latæque triremis ſimilitudinem refert, velisque vtitur, & nonnunquam remis: præſertim quum ad captandum ventum, portu vel ſinibus in altum educitur. Galli quoque Rapallo potiebantur: nam cuncta (vti iam diximus) eius oræ oppida ſingulari Fregoſiæ factionis ſtudio eos benignè receperant. Ibique tum tutiſsima in ſtatione, & Breſsij imperium, & captæ demum Genuæ nuncium expectabant. At Spinula qui maritimo negotio intentus, quibus nam modis hoſtes inuaderet, vigilanter agitabat, per exploratores comperit, hoſtium claſſem haud magno diſcrimine poſſe deleri, ſi Galli vno tempore terra marique inuaderentur. Quòd paruam admodum manum quæ claſsi atque oppido præſidio foret, Galli reliquerant, quum ipſis Genuam obſidentibus nihil tale vnquam auſuros hoſtes putarent. Nec mora Adurnios fratres eius conſilij participes facit, ſuadet vt magno auſu vnius noctis opera bellum conficere velint: cuncta proſpera pollicetur, ſi ad fallendum vtrunque hoſtem & ſummo ſilentio, & ſingulari celeritate vterentur. Re comprobata, Ioannes Adurnius & Aloyſius Fliſcus, quos idem locus ſuperioris victoriæ felicitate inſignis plurimum excitabat, ſexcentos veteranos, & ſubitarias cohortes duas claſsi imponunt, ſoluuntque è Genuæ portu de prima vigilia: & Rapallum littoralis auræ beneficio peruehuntur. ea enim noctu maximè ad curſum in quam volueris partem dirigendum, certo velorum flexu ſemper excipitur: Tantaque felicitate adnauigatum eſt, vt nulla eius profectionis fama, tot ſpeculis totque etiam exploratoribus ea littora obſeruantibus, in caſtra peruenerit. Iam cælum inalbeſcebat, quum Adurnius & Fliſcus milites in terram exponunt actuarijs vſi nauigijs, magnarumque præſertim nauium ſcaphis, & Rapallum oppugnare adoriuntur. Fit magna & in claſſe & in op-

Claſsis Gallica ad Rapallum ab Adurnijs victa.

pido, vt in re admodum repentina, concurſatio, clamore ſublato prælium in aditu oppidi committitur. ægrè impetum Galli ſuſtinent: acriter tamen repugnant. Spinula cohortandis remigibus intentus, maxima vi aduerſis proris in hoſtium claſſem inuehitur. Iuuat nauticus clamor oppidum à terra oppugnantes: contra illi alacritate pugnandi nauales ſocios accendunt. Dimicatur vtrinque ſumma contentione. Cæterum terreſtres copiæ ſtratis hoſtibus oppidum irrumpunt, & nauales ſocij Gallorum triremibus potiuntur. Miolanius claſsis præfectus, & Stephanus Vineius quæſtoria dignitate inſignis protinus ſe dedunt, cæteri ad vnum paucis interfectis capiuntur. Videre erat in hoſtium nauigijs, ex Neapolitana præda regalis apparatus, cubiculorum abacorumque ornamenta, aulæa picti operis, intertextas auro lectorum ſtragulas, & plurimam veſtem ſericam nobiliſsimis Scythicarum Martarum pellibus ſuffultam. Itemque armorum tormentorumque ingentem copiam, quæ omnia ſingulari ducum æquitate militibus ceſſerunt. Ea vbi per milites fuga elapſos Gallicis in caſtris ad Genuam nunciata ſunt, Breſsius & cardinales nihil ſibi amplius expectandum rati, collectis repentè nec cõclamatis quidem vaſis, diſceſſere, ſuperatisque Pinnimontis culminibus in Pociferam vallem deſcendere: ea tamen conſtantia atq; ordine, quum properarent iter fecerunt, vt agreſtes plurimos, qui temerè prędantium more è proximis vicis montibuſque decurrerant, conuerſa acie, atque impetu facto paſsim interfecerint: indeque incolumes per tranſuerſos montes in Aſtenſem agrum ſe receperint. Ferunt Auguſtinum Adurnium qui Genuæ pręerat, magnę eo die potiundę nobilis victorię occaſionem ſegniter amiſiſſe, quod patefactis repẽtè portis in abeuntes Gallos omnem militum ac vrbanæ plebis turbam erumpere minimè permiſiſſet. Cuius rei conſilium fortaſſe improbandum videri poſſet, niſi vir cautus, & incertum Fortunæ euentum reformidans, abſente fratre, ipſoque præſertim cum militum robore, inconditam paganorum multitudinem veteranis hoſtibus obijcere dubitaſſet. At Vitellij qui iam non longè à Rapallo ſupra Segeſtam peruenerant, de Tarrenſi pugna, & de prælij naualis euentu, deque Breſsij & Cardinalium fuga vno ſimul tempore certius cognoſcunt. Quibus nuncijs perculſi retrò agmen vertere conſtituunt, vt in Lucenſem agrum reuertantur. Sed dum in vnum de itinere conſultant, ſuperuenit agreſtium Ligurum ingens multitudo: itinera obſidentur: expediti Ligures è ſuperioribus cautibus ſaxa ſagittasque ingerunt: nonnunquam ex propinquo protecti ſcutis haſtilia iaculantur. Equitibus iniquiſsimis in locis difficilis receptus datur. Paulus nihil animo perturbatus, Vitellocium fratrem in fronte conſtituit: ipſe in tergo ad cogendum agmen, vbi plus diſcriminis erat, cõſiſtit, confertos denſatosque iter facere iubet: cominus agmen laceſſere audentes facile ſummouet aut interficit. Montani nihilominus inſtare, circumfundi, ſublatis clamoribus vndique premere, iter maximè demorari, aliquos ſagittis, plures verò lapidibus vulnerare. Tandem ad Brachimontis anguſtias perueniunt. Pugnatur ibi acriter, Vitelliani tamen multis vtrinque acceptis vulneribus fortiter euadunt. Is dies equis ac viris longè grauiſsimus fuit: quoniam tanta erat agreſtium multitudo, quum alij poſt alios ex proximis pagis ad præſentis prædæ famam euocati, in viam ſeſe effunderent, vt neque viris neque iumentis vlla requies daretur. Peruenit tamen equitatus incolumis in quandam planiciem nõ longè à Borgeti vici finibus, in qua tum primum equi, quos

fermè

fermè omnes loris trahebant, magno eſſe vſui poſſe videbantur. Hac re animaduerſa Paulus milites admonet, vt fugam ſimulent, Ligures in æquum locum eliciant, & mox cōuerſis equis incautè perſequentes & diſperſos adoriantur. Sed ad recipiendas vires vt tantiſper conſiſtant, & in orbem conglobati lentè admodum pugnent, opportunè præcipit. erant enim duorum fermè dierum inedia, ſiti, vigilijs, caloribus, & continuo demum pugnæ abruptique itineris labore vehementiſsimè fatigati. Nec multò pòſt veluti ſoluto conſilio, vt in vltima rerum deſperatione fieri ſolet, ſalutem ſibi fuga quærere ſimulant. Id conſpicati Ligures qui paulo antè neque ex propinquo dimicare, neque intra ſagittæ iactum metu baliſtariorum progredi audebant, hac veluti fuga & timore hoſtium audaciores facti, continenti curſu per eam planiciem eos perſequuntur. Tum verò Paulus: Hos inquit latrones quo depopoſcimus lato loco tenemus, vrgete acriter equos, ac in eos quammaximè crudeliter agite, vt tandem præclarè vlti iniurias, hac importuna inſidioſæ gentis multitudine liberemur. Igitur dato ſigno cataphracti abiectis ocreis ac humeralibus, vt expeditius pugnarent in equos inſiliunt. Leuis equitatus tenſis baliſtis, ac infeſtis haſtis conuertitur: omnes vno tempore montanos temerè procurrentes inuadunt: eos facilè diſsipant, & cum magna cæde proſternunt: cæteri per aſperos montes ſe fugæ celeriter mandant. Poſt id factum Paulus pacatiora itinera reperit, & per Lucenſem agrum Piſas ſe recepit. Eodem tempore, & quod maximè admirandum videtur, ipſo etiam die, Nonis Iulijs, quum pridie quoque ad Tarrum eſſet dimicatum, & Gallica claſsis ad Rapallum capta, & Ferdinandus vrbe Neapoli incredibili ciuium ſtudio receptus eſt. Poſt Caroli ſiquidem diſceſſum, Neapolitani ſuopte ingenio nouitate regum, & rerum conmmutatione gaudentes, quum Gallos iam planè faſtidirent, ad Aragonios rurſus animos inclinarunt. Nam vti quiſque equum inſignem domi habebat, Galli eum tanquam ex Aragonijs ſtabulis abductum imperiosè repetebant, hoſpitabanturque vltrò apud priuatos ciues, quum ſemel hoſpitiorum magiſtri domorum foribus Galli hoſpitis nomen præſcripſiſſent: Quibus admodum graues ac moleſti erant: quoniam gens iracunda, ſæpeque inſolens, & in parando victu cum ex ſuo, tum ex alieno admodum prodiga, apud Neapolitanos frugi homines, ac amœnitatis & munditiarum maximè ſtudioſos cuncta perturbabant atq; fœdabant. Pleriq; etiam aſſueti aulæ regiæ orbatam rege principe ciuitatem, atque omni priſtino decore ſpoliatam ægrè ferebant. quod poſtquam Carolus, qui cunctos & præſertim opifices pecunia in omnes ſumptus largiſsimè profuſa locupletes effecerat, Neapoli diſceſsiſſet, durioribus præfectis perpetuò ſeruituri viderentur. Quibus de rebus per veteres clientes ſuos & quoſdam nobiles Aragonij nominis ſtudioſos Ferdinandus certior factus, ab Aenaria inſula cum roſtratis nauibus Meſſanam adnauigauit, cohortantibus Alexandro Pontifice, & Aſcanio auunculo Cardinale: qui eum tanta indole in ſpem recuperandi regni erectum, vehementi ſtudio magniſque opibus egregiè ſubleuabant: monebantque tum maximè, vt eò traijcere maturaret, poſtquam Conſaluus tanti apud Hiſpanos nominis imperator, ad eum in regnum ac patriam reducendum, ab Hiſpania cum regijs auxilijs in Siciliam perueniſſet. Ferdinandus regio more ſub vmbella ſerica ſingulari Mamertinorum benignitate ſuſceptus,

Ferdinandus Neapolim denuo occupat.

Rhegium recipitur à Ferdinando.

Monopolis à Grimano vi capitur.

cum ipso ſtatim Conſaluo, quibus nam rationibus gerendum bellum foret, conſultauit: accepitque pecuniam ab Alfonſo patre, qui è Mazara videndi filij Federicique fratris ſtudio, Meſſanam ſe contulerat. Is erat lugubri indutus veſte, capilloque in ſacerdotis morem circumtonſo, oculis deiectis, atque animo ad diuinarum rerum contemplationem penitus abſtracto: ſic vt humanis omnibus curis, ipſisque pariter voluptatibus, quibus antea luxurioſè ſtuduerat, renunciaſſe videretur. Nec multò poſt Ferdinandus atque Conſaluus ſeptingentis circiter equitibus, & peditum Hiſpanorum, & Siculorum quinque milibus in naues impoſitis, è Meſſana ſuperato freto Rhegium traijciunt: ſtatim expoſitis copijs tormentisque prolatis, vrbem oppugnare adoriuntur. Rhegini, qui ab exiguo Gallorum præſidio, quò minus ſaluti fortunisque ſuis cauerent, vel ſtudium ſuum in tempore erga regem nudarent, minimè deterrebantur, refugientibus in arcem Gallis, portas aperuerunt. Arx quoque triduo poſt magna vi oppugnata, ac demum fabri cuiuſdam lignarij proditione, dum acriter certaretur, capta: Gallique fermè omnes à muro præcipitati, quòd de deditione, dum cœptas perficerent munitiones, ſimulanter egiſſent: ludificatique diu crebris colloquijs regem, aliquot demum milites incautè ante arcem obuerſatos, tormentis repentè emiſſis interfeciſſent. Rhegio recepto Ferdinandus Federicum patruum cum tribus roſtratis nauibus in Apuliam miſit, vt cum Grimano Venetæ claſsis præfecto, Cæſareque Aragonio, & Camillo Pandonio (is enim à Baiazete redierat) aduerſus Gallos bellum adminiſtraret. Grimanus viginti quatuor triremibus, & quinque onerarijs, in queis plures erant Græci equites è Corcyra nuper aduecti, è Brunduſino portu eductis, ad oppugnandam Monopolim contenderat. Ea vrbs ex veteris Aegnatiæ ruinis creuit: tenebaturque tum ſatis valido Gallorum præſidio: nec Monopolitani à Gallorum conſilijs diſſentiebant, quum in factioſa ciuitate alij, qui ab Aragonijs deficiendi authores fuerant, fortiter reſiſtere vellent: alij porrò contrà, ne hiſcere quidem auderent, ne prius à Gallis inimicisque domeſticis, quàm ab externo hoſte, qui vniuerſis vim inferebat, opprimerentur. Igitur Grimanus, vbi eos neque ſpe optimarum conditionum, neque vllo periculi metu permoueri videt, terra marique vrbem aggreditur, admotis triremium proris, in queis ingentia tormenta erant collocata, magna vi murum quatit. Summa mœnia deiectis pinnis, magnaq; propugnatorum ſtrage edita, defenſoribus nudantur, ab inferiore tamen muri parte Galli reſiſtunt. Petrus Bembus nobilis trierarchus ſerpentinæ ictu interficitur, plerique alij cadunt. Tum verò Grimanus ira accenſus, poſtquàm inquit Monopolitani Gallorum ſerui potius quàm liberi eſſe volunt, obſtinatis pereant animis, vosq; milites ſuis fortunis opulentos reddant: ſtatimque vrbem prædæ militibus concedi, ſi eam egregiè caperet per præconem tota acie pronunciari iuſsit. Nec mora milites certis veluti præmijs excitati, ſumma alacritate murum ſubeunt, pars ſcalis, pars haſtis connixi, ſubleuatique aliorum humeris in vrbem tranſcendunt. multi ex Gallis Monopolitanisque cæduntur, cæteri proiectis armis ſe dedunt. Vrbs diripitur, vixque templa, in quæ fœminæ puerique confugerant, ſummo Grimani labore à militum libidine atq; auaritia defenduntur. At Pandonius apud Brunduſium diſpari fortuna cum Aſparra bellum gerebat. nam quum plura oppida eius agri Gallis ademiſſet, & in proſpero rerum curſu verſaretur,

excur-

excursione ad Misagnam vicum facta, à vilissimo aratore vir nobilissimus est interfectus. Sed Asparra triduo post idem propè vitæ periculum adijt. nam Pandonio eodem & hoste simul & æmulo sublato, quòd illum Iapygiæ Apuliæ præsidem designatum audierat, dum alacrius & incautius per ea loca vagaretur, ab equitatu Aragonio interceptus est. Nec multò post Cæsar Aragonius copias quas habebat collectitias in Tarentinum agrum adduxit, & Grimanus & Federicus superato Iapygio promontorio in Tarentinum sinum cum vniuersa classe deflexerunt, spe eius vrbis per proditionem potiundæ. Verùm quum appropinquando ac sese terra marique his qui res nouas moliturí dicebantur ostentando, Tarentinorum voluntatis frustra periculum fecissent, essentque à Gallis, & ab arce, & à portu vehementer tormentis oppugnati, conuersis velis Leucopetram alterum extremæ Italiæ promontorium superarunt: & subsidio Neapolitanis rebus (id maximè postulante Ferdinando) profecti sunt. Per eos quoque dies Caietani à Gallis defecerunt. Verùm ea res adeò funestum habuit euentum, vt cæteros, quo minus id temerè auderent, deterruisse miserabili exitu viderentur. Sub id enim tempus quo Carolus Neapoli profectus est, Galli ad exornandas triremes pecuniam Caietanis imperarant: & ijs maximè nominatim, quos Aragonijs rebus vetere quodam eius factionis studio fauere intelligebant. Ea res omnium propè ciuium animos vehementer commouit, qui non modò Gallos nouis oneribus minimè prægrauaturos ciuitatẽ, sed aliquid etiam de antiquis vectigalibus liberaliter remissuros arbitrabantur: vti omnium fermè populorum mos est, qui quum præsentia semper fastidiant, & noua temerè exoptent, intempestiuæ cupiditatis pœnas sæpius persoluunt. Igitur Caietani inopiam accusare, testari ciuitatem publicè ac priuatim veteribus tributis nouisque sumptibus exhaustam, ac demum orare Gallos, ne quam opinionem de Gallici imperij lenitate omnes concepissent, eam acerbissimo iniuriæ genere fallerent penitus, vel omnino macularent. At Galli quos Belcarius quæstorum magister ad pecuniam exigendam miserat, quum apertè imperium detrectantes cogendi potius quàm adhortandi viderentur, de capiendis his qui maximè recusarent, custodiæque tradendis, consilium inierunt. Sed dum Galli vim parant, Caietani à fœmina quadam, quæ per fenestram sermones exceperat, de ea re celeriter admonentur. Quibus cognitis, & ex vultu Gallorum facilè deprehensis, arma capiunt: Aragonium nomen inclamant: concursuque totius populi ad templum maximum facto, quod tum fortè supplicationes solenni pompa circumuallato Dei Christi corpore ducebantur, Gallos in arcem compellunt. Eadem die oratores ad Rodericum Monterisij oppidi regulum, Alfonsi Dauali fratrem, quem Aenariæ insulæ atque oppido Isclæ, Ferdinandus præsidio reliquerat, naue speculatoria mittuntur ad petenda auxilia, quibus se ab iniuria Gallorum tueantur. Monterisius collaudatis Caietanis, biduò post trecentos fermè Cantabros, duce Maorio viro peracri, & in re militari terra marique admodum exercitato, duabus carauellis imposuit, quod est nauigij genus ad omnem tempestatis vel longinquæ nauigationis contumeliam perferendam maximè idoneum: & secundo perflante vento Caietam transmisit. Ex aduerso Mompenserius atque Belcarius Neapoli Caietanorum defectione nunciata, vt eos à quibus initium rebellandi

Populi intempestivae cupiditatis poenas persolvunt.

Caietania Gallis deficiunt.

natum erat, quamprimum opprimerent, classem quinque onerariarum & quatuor triremium pararunt: in qua Gratianus Guerra cum octingentis militibus fuit: Ioannemque Columnam cardinalem Prosperi fratrem, qui in Fundano erat agro, monuerunt, vt quantas maximè illis in locis copias posset, extemplo cogeret, atque eas ad constitutam diem dum ipsi à mari vrbem oppugnarent, terrestri itinerre Caietam adduceret. Nec multò post Gratianus idoneum nactus ventum Caietam peruenit, & Roccabertinum natione Hispanum cum trecentis peditibus equitum more thoracatis & galeatis non longe à portu in terram exposuit, iussitque vt in arcem, quæ in edito monte sita difficili peranguftoque ascensu & saxeis gradibus aditur, protinus euaderent. Interim cardinalis Columna, qui cum magna manu militum, & paganorum ad portam accesserat, hortari Caietanos cœpit, vt arma ponere, redire ad officium ac suæ demum saluti, & omnium fortunis consulere vellent, se eam apud Gallos obtinere authoritatem, tantis præsertim in eorum auxilium copijs adductis, vt eius inconsultæ rebellionis veniam facilè possit impetrare. Caietani qui sicuti temerè defecerant, ita & insana obstinatione constantes videri volebant, responderunt, se nequaquam Gallorum minas timere, paratosque esse operibus ostendere, quibus animis superbam gentem oderint, quæ adeò auarè imperare cœpisset: quoue studio Aragoniorum nomen colerent, quorum lene imperium veræ libertati persimile sexaginta amplius annos experti essent. Itaque dirempto colloquio, & significatione vndique facta, cardinalis muro succedit. Gratianus ex alto plenis velis portum inuehitur, & ab arce armati per decliuia in vrbem descendunt: committitur summis in ædificijs cædes: superioraque vrbis ab his quos Roccabertinus deducebat, & plana simul circa portum à classiarijs puncto temporis occupantur. Passim ferox dictis populus, factis autem imbellis, & subito timore consternatus crudelissimè trucidatur. magna pars ciuium, qui erumpere aduersus Columnios decreuerant, apertis portis, & proiectis in terram armis, benignè eos excipiente cardinale, incolumis euasit. Maorius pariter cum Cantabris suis diu in platea cum hoste præliatus, in contiguam muro & portui domum se recepit: multisque suorum amissis, & pluribus vulneratis, è summa muri parte in subiectas carauellas saltu se deiecit, & admiranda vsus animi fortitudine, expansis subito velis valido fretus aquilone per mediam Gallorum classem erupit. neque triremes, quanquam incitato maximè remigio sequerentur fugientem consequi potuerunt, ad multum tamen spatium continenti cursu ab vtrisque pugnatum est, quum Galli à proris in puppes, & Cantaber ab ipsis puppibus in aduersas persequentium triremium proras magnorum tormentorum pilas emitteret. Cæterùm cardinalis vrbem celeriter ingressus, quanquam Galli nihil eius viri dignitate permoti, in ipsius complexum fugientes trucidarent, nonnullis etiam in templis apud aras iugulatis, plures tamen conseruauit, honestasque aliquot fœminas, quarum pudori solicitè studebat, è manibus Gallorum eripuit: conclusasque in amplissimam domum, appositaque custodia tutatus est. Verùm tota vrbe cuncta crudelitatis, auaritiæ atq; libidinis à Barbaris exempla edita sunt. multæ nanque virgines violatæ, & vni ante alias è nobili Laudatorum familia, dum inuadenti Gallo viriliter resisteret, manus præcisæ: duæque aliæ in vltima constantia iugulatæ. Viri omnis ordinis ætatisque quadringenti

Caieta recipitur

gen-

genti fermè occiſi:templa omnia cunctis veteribus donarijs expoliata:quæ tanta fuere,vt neque pretiſiora,neque plura vrbs ipſa Neapolis habere diceretur. Ea enim multis ante ſeculis incolarum ac nauigantium pietate accumulata fuerant,dum Caieta,ante iactam molem apud Neapolim,ab ipſa tutiſsimi portus commoditate,veluti totius oræ emporium magna hominum frequentia & opibus maximè floreret.Ea omnia biduo poſt adueniens Belcarius,vt in recenſenda præda quæſtorio munere fungeretur, vix relictis ſanctorum oſsibus atque reliquijs quæ loculis includebantur, in Galliam aſportauit: Ita vt eius iuſſu poſtea apud Inſulam oppidum prope Ararim aurea argenteaque donaria, nefando auaritiæ genere in ſcyphos & pateras conflarentur. Hæc erant, præter vaſa altaribus dicata,ſtatuę paruæ,ſimulachra periculorum,ac nauium imagines,omniumque humanorum membrorum effigies,ſicuti ea religioſi mortales,voto pro ſalute ſuſcepto,Dijs benemerentibus exoluerant. Narrare ſolent Caietani,eos qui manus ſacris donarijs polluiſſent, in extremas miſerias Deorum ira fuiſſe præcipitatos.Nauis quoque oneraria Caietanis onuſta ſpolijs, quę confecto bello in Galliam iter habebat,apud Circeos naufragio perijt, fractaque penitus, atque eiecta in litus circumiectos populos ditauit. Dum hæc ad Caietam,& ad Monopolim atque Brunduſium in Apulia geruntur, Ferdinandus atque Conſaluus Rhegio in poteſtatem redacto, & ad famam noui belli excita Brutiorum iuuentute ad ſanctæ Agathę oppidum caſtra promouerunt,ſtatimque paucis ibi Gallis in deditionem acceptis, oppido potiti ſunt. Horum ſicuti exemplum finitimi,& deſiderio regis & Gallorum tædio abducti,portas aperuere. Proceſſum inde eſt ad Semenariam, Gallorumque turma quæ exploratum incautius exierat, ex itinere ab Hiſpanis equitibus eſt intercepta. Nec Semenarienſes,quin extemplo recipiendus rex foret, dubitarunt.Erat in caſtris Marinus Corealis Terrenouæ regulus,quem ab initio belli conſtanter Aragoniam fidem ſecutum Galli ditione expulerant: eum Ferdinandus de ſe optimè meritum reducere maximè cupiebat, vt in conficiendo bello eius forti ac fideli opera, opportuniſque opibus vteretur, & ſibi præſertim tutum ad claſſem aditum pararet: quod ad mare iter habenti, caſtella eius certis locorum anguſtijs impoſita,neceſſe erat ſuperare, ad quæ occupanda paulò antè Alfonſum Daualum miſiſſet. Villamarinus enim claſsis pręfectus in portum Herculis,qui hodie Tropea dicitur, peruenerat, atque ibi terreſtris conatus euentum,& quid Ferdinandus,et Conſaluus fieri iuberent, fideli in oppido, & tuta maximè in ſtatione opperiebatur. Decreuerant ſiquidem, ſuperiore Brutiorum regione recepta præſidijsque firmata, nauibus exercitum imponere, & primo quoque tempore Neapolim proficiſci: quoniam rebellaſſe Caietanos, & in agro Romano, Alexandri VI. pontificis Aſcanijque pecunia, copias parari ad præcludendas Sancti Germani ſaltus anguſtias audiebant:ſperabantq; Neapolitanos egregia erga ſe voluntate res nouas primo ſtatim aduentu opportunè molituros.His cognitis rebus Obigninus qui Brutijs præerat,Perſiuum Alegriæ fratrē,finibus Lucanorū euocauit,ac ex omnib. oppidis eius agri præſidia deduxit,coactiſq; Terrenouę copijs,priuſquā hoſtes de Perſiui aduentu cognoſcerent, ad Semenariam profectus eſt,eo conſilio,vt cum Ferdinando quamprimū confligeret:vel ſi ille Semenariæ mœnibus teneretur, neque aperto campo ſe committere vel dimi-

care auderet, veluti victor expressa hostibus ignauia reuerteretur. quod ad populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat: præsertim quum ex Campania Apuliaque & Pelignis conuentura sibi auxilia intra paucos dies existimaret. At Ferdinandus qui nondum de Persiui aduentu cognouerat, & de Obignini copijs quæ pertenues erant, à speculatoribus certior erat factus, quin oppido copias educeret, & aduentanti hosti obuiam iret, minimè dubitauit. Quoniam quicquid nouæ existimationis & gratiæ, audendo, & fortunam egregia virtute experiendo paulò antè collegisset, vna fœdæ obsidionis conclusionis infamia conceptiq; timoris dedecore, si oppido se contineret, amissurus esse videbatur. Consaluus, cuius animo ea vis exactæ prudentiæ inerat, qua postea cæteros ferè omnes nostræ ætatis duces superauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis auidum cœpit, atque obtestari, ne prius oppido exiret, quàm certius de hostium consilio ac viribus cognosceret. Ea satis decora esse consilia quæ dubijs rebus securitatem promitterent, illa verò longè turpissima atque miserrima, quæ ab ipsa temeritate, dum inanem animi vigorem ostentamus, omnes summæ rei conceptæque demum victoriæ rationes conturbare consueuissent. Ergo inquit Ferdinandus, pari qua regnum amisimus ignauia, nobis illud erit recuperandum? nec quam sedendo abstinendoque a prælijs in Æmilia & in Campania aduersam sensimus fortunam, eam nunc in tam prosperis cœptis agendo audendoque experiemur? Quasi initia bellorum maximum in reliquos successus momentum non habebant, & quæ audacter cœperis, nisi ea perficere fortiter pergas, fœdum ac infelicem exitum minimè sortiantur? Aderit audentibus Fortuna Consalue, quæ hactenus pro Gallis stetit, quum iam cœptis arrideat nostris, nec quos vltrò ad victoriam vocat, vnquam deseret, nisi ipsam ignobili cunctatione deseramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos sola & ea quidem inanis fama terribiles fecit: & strenuè nostras atque alienas vires collato pede experiamur. Peditatu & equitatu, hominumque studijs, et ipso denique Fortunæ fauore superiores sumus, neque de vestra virtute erit dubitandum. Quis enim vestrûm fuerit, qui si singulari certamine erit depugnandum, suum sibi Gallum vel Germanum hostem lætus non deposcat, & egregiè protinus non obtruncet? Ego certè quem primum in acie armis insignem conspexero, primus ante alios intenta hasta audacter inuadam, felicique ausu vobis præbebo exemplũ, vt eodem ardore irruentes celerem de temulento hoste victoriam paribus animis referatis. Erant in consilio plerique viri illustres, qui postea ad summam rei bellicæ laudem peruenerunt, Andreas Altauilla è pernobili Capuana familia, Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius, præterea ex Hispanis Emanuel Benauidius, Petrus Paceus, Alberadus, & Pennalosa: qui quum prælio decertare magnopere cuperent, Consaluum orabant, vt militum virtuti diffidere nollet, strenuamque se operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum vt signa portis efferri iuberet, hortabantur. Semenaria edito loco posita est, pertinentesque perpetui colles ab oppido ad modicam vallem, quæ humili vado flumen emittit: ab ea patentes campi initium habent, in quos Galli à Terranoua processerant. Ferdinandus per colles agmen duxit: & confectis tribus passuum milibus ad amnem peruenit, collocatisque ad læuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ similitudinem exporrecto, vt hostes amnẽ transirent, expectabat. Ex aduerso Obigninus atque Persiuus, Heluetios in v-

in ter-

nam densatos phalangē, hostium peditibus opponunt. Brutiorum cohortes in tergo tanquam subsidiarias collocant: partiunturque inter se equites. erant ij cataphracti paulo minus quadringenti: & more Gallico leuis armaturæ bis totidem: quadratoque agmine transgressi amnem in hostes feruntur. Id conspicati equites Hispani concitatis equis alacriter procurrerunt: & quum armis viribusque impares cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos, & ad suos per gyrum Hispanico quodam pugnę genere redire cœperunt. Ea res & peditibus Aragonijs animos fregit, quum suos ab hoste pulsos refugere putarent, & Gallos pariter ad incumbendum incitauit: ita vt Obigninus a dextra & Persiuus à læua ex subsidijs cum ala sua in pedestrem aciem acriter inuecti, eam totam penè prius quàm Heluetij à fronte hastas inclinarent, perturbarint, & compluribus eorum stratis penitus dissiparint. Ferdinandus frustra suos, vt in pugnam redirent cohortatus, cum familiaribus cataphractis strenui equitis more, in hostes incurrit, in aduersoque insignis Galli pectore lanceam perfregit: & protinus, quum hostium multitudine obrueretur, in fugam se coniecit. Fugientem cristis auratisque armis conspicuū multi sunt persecuti: sed nemine eius cursum adæquante, lapsu equi in arctas concisæ viæ angustias præcipitatur. Nec multum inde Galli aberant, quum desuper equo resupinato, stapedis ac lunatis ephippij cornibus implicito, summoque in vitæ periculo laboranti, Ioannes Andreæ Altauillæ frater auxilio superuenit, & memorabili charitate equum obtulit, quo ipse pernicissimo ad salutem vtebatur. In eum Ferdinandus, vti erat desultoriæ artis peritia mirè agilis, quanquam grauibus contectus armis esset, statim insiliens, è manibus Gallorum euolauit. Ipse autem Altauilla in pedes destitutus, paulo post ab hostibus est interfectus. Obigninus magna parte peditum cæsa non longè ab eo loco consedit, ita vt victoria vti nesciuisse diceretur, quòd nec tot illustres viros, in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius Cardinalis, fuisset persecutus, nec ad Semenariam victorem exercitum protinus adduxisset. Quo spatio & illi cum rege varijs itinerib. incolumes ad classem peruenerunt: et Consaluus oppidum ingressus impedimenta, & preciosiorem omnem apparatum asportauit, Rhegiumque nequicquam postea persequentibus Gallis se recepit. Eo prælio re infeliciter gesta, secus atque alijs accidit, Consaluus eximiæ prudentiæ laudem tulit, quòd suis alienisque viribus rectè admodum æstimatis, nihil temerè audendum esse iudicasset. Apparuit nanque Hispanos equites cum Gallis cataphractis minimè esse conferendos. vtebantur enim eo tempore plerique eorū pro galea linteis tegumentis, scutisque planis è cocto corio, & à summo in imū cuneatis: item gladio breui, hastasque subtili fraxinea, lato præfixa ferro, qua ad medium comprehensa, erigendo sese ab ephippijs, hemicyclisq; ferreis quos pedibus induunt, hi stapedę vulgò appellantur, veluti ex alto ictus inferebant, inermi quidem lethales, sed armato penitus contemnendos. Ipsi quoque pedites Siculi et Hispani Brutijque, pro hastis denum pedum, & ijs quidem crassioribus atque fraxineis, quibus Heluetij vtuntur, exiles & breues equestribus similes, quas gianettas dicunt, gestabant: vel hastilibus latæ cuspidis & scuto rotundo, cuius nullus apud Germanos vel Gallos est vsus, instruebantur. Quæ omnia demum Italus & Hispanus miles, facto sæpius infelici periculo, penitus abiecit: & quæ ab Heluetijs atque Germanis mutuatus est, aliqua solerter addendo, in meliorem atque habiliorem formam coaptauit. At Ferdinandus tā-

to accepto incommodo, quanquam, à ſumma ſpe ad extremam rerum diſperationem puncto temporis erat redactus, nihil tamen ſeſe animo demittere: eoſdem propè ac ſi viciſſet, ſpiritus gerere, queri tãtùm ſe ſua opinione deceptum, ac nihil de Fortuna dubitare, quæ iam pluribus oſtentis, maturum in regnum patriamque reditum omnino deſpondiſſet. Inerat enim eius animo fiducia quædam fato potius quàm vllis humanis innixa rationibus: adeò vt cuncta quæ amicorum animis obuerſabantur, pericula deſpiceret, ac ſi non modò ciues, ſed & Deos quoque ipſos terra marique præſenti numine adfuturos arbitraretur. Nec ſpes, quanquam temerè concepta, rem extremæ difficultatis atque dementiæ aggredi auſum fefellit. Superato nanque freto, et collectis Meſſanæ circiter ſeptuaginta nauibus, in quas perpauci præter ipſos nautas milites erant, ſecundiſsimis vſus ventis Neapolim peruectus eſt, penè priuſquam certior fama de prælio ad Semenariam facto in vrbem perueniret. Tum verò Galli pariter ac ciuium omnis multitudo ad portus molem effundi, editiora loca ad ſpectandum occupare: alij ad ingentis claſsis ſpeciem metu terreri, alij gaudio exultare, vti quiſque Andegauenſes vel Aragonias partes nouo aut vetere ſtudio ſectabatur. Appropinquabant enim leni perflante Euro excelſæ naues tumentibus velis; veluti congreſſuræ cum Gallica claſſe: quæ nauium genere apparatuque & milite claſsiario ſuperior, Aragonias facilè profligare potuiſſet, niſi Galli numero nauium deterriti, quum eas omnes militibus plenas, & ad pugnam inſtructas crederent, portu ſeſe continuiſſent. Ferdinandus præter oſtium Sebeti amnis ad id litus, vbi Diuæ Magdalenæ templum, & veterum regum magnifici operis equilia viſuntur, claſſem deflexit: vt amicis coniuratisque ad nouandas res animos adderet, ſic vt in terram protinus, quum opus foret, ad ferendum auxilium deſcenſurus eſſe videretur. Plerique eum enim frequentibus literis euocarant: pollicitique fuerant ſe conſtanter, quum in conſpectum vrbis veniret, arma capturos, atq; occupata repentè porta aduenientem in vrbem eſſe recepturos. In ijs fuere Andreas Gennarius, Albericus Caraffa, Ioannes Cicinellus, & Cola Brancacius, quorum conſilij participes erant Sangrij, Pignatellique iuuenes, ipſeque Actius Syncerus non minus fide, quàm carminum gloria inſignis. Verùm quum Galli ad primum ſtatim claſsis conſpectum impigrè arma cepiſſent, & ſub ſignis tota vrbe diſcurrerent, nemo omnium fuit, qui ſit auſus quicquam aduerſus Gallum apertè moliri, vel omnino vocem emittere, qua populus ad arma vocaretur. Accidit enim plerunque, vt homines ea conſilia, quæ alacri motu ſummoque animi vigore ante diſcrimen inierint, ea demum in præſenti periculo, quum facto maximè opus eſt, timidiſsimè reformident. Ferdinandus quum diu ab vrbe tumultum aliquem motumque ciuium nequicquam expectaſſet: & ab Alegria, qui ad Magdalenam validam equitum & peditum manum adduxerat, non modò terra prohiberetur, ſed è littore tormentis oppugnaretur: ad Nyſitham inſulam contra Pauſilypum claſſem reduxit: tota tamen nocte è nauibus pariter & è littore, miſsilibus atque tormentis certatum eſt. In vrbe verò Mompenſerius & Salernitanus, diſpoſitis vbique præſidijs, et ciuibus limine ſe ſe tenere, faceſque & lumina è feneſtris proponere iuſsis, omnes regiones obequitarunt. Interim Merculianus inſignis audaciæ centurio, è claſſe in vrbem ad Aragonios occultè peruenit. Qui timidos ſocordiæ caſtigando, confirmando dubios, & valida in claſſe auxilia eſſe prædicando, ea

nocte

Consilia alia ante, alia in periculis.

nocte magnum opificum numerum ad arma concitauit: & ante alios Raynaldus & Caymus Grandilli fratres in partes pertrahuntur: qui vti erant manu prompti & ſeditioſi, apud ſicarios ac lenones fori incolas, maximam authoritatem obtinebant. Mompenſerius qui aliquam nocturni tumultus procellam timebat, totam noctem in armis egit: quoniam pér Andegauenſes fiebat certior parari arma ab Aragonijs, conciliabula paſsim iniri, & denique multorum nobilium aduerſæ præſertim factionis, domos armatis compleri, intentoſque omnium animos eſſe, ac nouarum rerum motum expectare. Quibus adductus rumoribus, quos maximè ſuſpectos habebat, comprehendere cogitauit. Verùm aduerſante Salernitano ac deprecãte, ne temerè tumultus, quem maximè vitandum cenſebat, ſi vim magnis domibus adhiberet, protinus excitaretur, ab his conſilijs abſtinuit. Non multò pòſt tamen miſſus eſt ad Marculianum quęrendum comprehendendumq; Titus Beretarius pętor cum circitore armataque familia, quòd nihil eos, qui in vrbe primarij erant pro ignobili facinoroſoque homine auſuros eſſe putabat. Sed ſecus accidit: nam vbi prætor, inalbeſcente cœlo, cum turba officialium apparitorumque in forum prælatis magiſtratus inſignibus comparuit, extemplo omnes, quum ſe quiſque conſcientia ſcelerum, & nouæ coniurationis ſuſpitione ad ſupplicium peti exiſtimaret, arma cæperunt. neque defuere, qui vexillum Aragonium, quod quidam ſub toga conditum repentè extulerat, haſtæque præfixerat continuò ſequerentur, omneſque Ferdinandi nomen ingeminarent. Ioannes quoque Spinellus ante alios Aragonię gentis inſigne in ſtragula lanea acu perpictum, perticæ induit, & è feneſtra tranſeuntibus ſpectandum magna omnium alacritate propoſuit. Prætor in eo armorum ſtrepitu in fugam conijcitur: Galli obuiam facti trucidantur: vocatur ad arma populus ſonitu campani æris è Laurentiana ſacra turre, in quam Mercul ianus aſcenderat: maximuſque momento temporis exoritur tumultus, armata plebs ad prætorianam domum concurrit: carceres effringuntur: ſupellex omnis prætoria, librique publicarum rationum in quos maleficorum damnatorumque nomina erant deſcripta ad abolendam criminum memoriam diſcerpuntur. Domus quoque publica, vbi vectigal exigitur, ingenti copia omnis generis mercimonij referta, eodem auidæ plebis impetu direpta eſt. Caietani quidam aliquot nacti Gallos, qui in templum confugerant, crudeliter interfecerunt, adeò vt exempta morientibus corda immani quadam rabie præ ira ac dolore acceptæ calamitatis dentibus admouerent. Dum hæc in foro geruntur, Grandilli frates ad Carmelitanam portam aduolantes eam occupant: & Alegriam qui ad Magdalenam ea littora tuebatur, vrbe excludunt, confeſtimque è ſumma Carmelitani cœnobij turre circumducto linteo vexillo, regi vt redeat, & celeriter littori adigat naues, ſignificant. Abſceſſerat enim ille paulò ante deſperato introitu mœroris plenus: quòd detectam eſſe coniurationem, & amicos beneuoloſque ſuos à Gallis oppreſſos arbitrabatur. Peruenit quoque ad claſſem expedito peruectus lembo quidam è plebe nomine Monachus, qui Ferdinando optatiſsimũ de tumultu exorto, & ciuitatis incredibili erga eum ſtudio nuncium attulit, ſtatimque ipſe conuerſis triremibus in littus exilijt, & in vrbem receptus eſt, tanto omnium fauore, vt dum certatim nobiles plebeis immiſti ſpectandi gratulandique gratia coirent, eum equo inſidentem confertiſsima multitudo, im-

pulſu atque humeris in Gennarij domum intulerit. Interea Mompenſerius ab arcis area, vbi Galli ad ſigna conuenerant,qua in forum & ad Vlmi plateam itur, inſtructos, armatorum ordines introduxit. Idem fecit Alegria, qui à Carmelitana repulſus porta relictisque tormentis, & petitus è muro lapidibus, magno circuitu vt vrbem intraret ad arcis portam peruenerat. Sed Alegria cum ſuis agminibus Catalana regione in mediam fermè vrbem perrexit. Commiſſum eſt magnis clamoribus atrox prælium, populo alacriter Gallorum impetum excipiente: cui ſe ducem præbuerat Ioannes Montanus, qui primus ex omni nobilitate ſublimis in equo & voce manúque conſpicuus, Gallos acerrimè perſequebatur. Dauali quoque fratres Piſcarius & Monterifius, hic aduerſus Alegriam, ille contra Monpenſerium cum delectis centurionibus, veteranisque aliquot militibus, vbi plurimum periculi imminere videbatur, adcurrerant. Alegriani quòd Catalana via erat anguſtior, non modò cominus à Neapolitanorum multitudine, verùm è tectis feneſtrisque domorum vulnerabantur. Mompenſerius autem patentem ingreſſus regionem, æquiore conditione ingruentis populi impetum ſuſtinebat, quum etiam curules paruos falcones duos adduxiſſet, qui in confertam hoſtium turbam ſæpius emittebantur. Protulerant Neapolitani vinaria dolia lapidibus ſemiplena,quæ cylindri more in aduerſos Gallos cum magno fragore & ſtrepitu, ad terrefaciendos equos, furcis & lanceis prouoluebant. Carris quoque in viam perductis, & his in hoſtes impulſis, pugnantes tegebant, ſclopettis ſagittisque, & tum maximè lapidibus inſultantes Gallos repellebant: tantumque loci plauſtris ac dolijs paſſim propulſis occupabant, quantum à reiecta cedenteque Gallorum acie relinquebatur. Ad extremum Galli quum iam aduesperaſceret, ſumma Aragoniorum virtute in arcis aream ſunt compulſi, neque vlterius cedentium veſtigijs inſiſtere licuit, quoniam ab arce tormenta ad exitum regionis collocata, protinus emittebantur. Ea quæ ſecuta eſt nocte, Piſcarius munitiones ſubitarias Gallis oppoſuit. Sequenti verò die multa materia, & vimineis turriculis quas caueones vocant, harena repletis, aditus quoſque qui ab arcis area in vrbem pertinebant, continenti totius populi labore præſepſit, foſſasque idoneis locis ad concidendos aditus perduxit: ita vt iam Galli vndique clauſi ac circumuallati viderentur, perforatique ſubinde parietes quibus ædificia ſeparabantur, vt diſcurrendi per contiguas domos militibus facultas foret, & tormenta in occulto collocari ac emitti in hoſtes poſſent. Galli magnum loci ambitum quo ſe tenerent complexi ſunt, ſic vt noua arce, & ea quæ ab ouo nomen habet, & Pizafalconis caſtello, turreque Vicentina & ſanctæ Trinitatis templo,itemque ſanctæ Crucis cœnobio, regisque hortis continerentur, & aperto in loco poſitis vbique tentorijs tenderent. Erat in arcibus omnis generis commeatus copia ingens: ſed quæ tantæ multitudini minimè ſufficere poſſe videretur: excedebant enim ſex milium omnis conditionis hominum ſummam: nec tantus equorum numerus deſperato pabulo commodè ali poterat. Quibus de cauſis ſæpius equos ignobiles emittebant: & quum Neapolitani certatim ad prædam capiendam munitionibus euolarent, eos deſtinatis tormentorum ictibus, veluti per luſum interficiebant: neque cæteri vnquam temerè pereuntium exemplo, quo minus ad rapiendos equos proſilirent deterreri poterant: adeóque

que eduliorum recentium penuria creuit, vt Galli generoſos equos totidem præpinguibus iuuencis permutarent. Tridui ſpatio perfectis munitionibus, Ferdinandus tormenta, quæ nauibus aduexerat, in minori portus mole, & in naualibus, totoque paſsim littore collocauit, vt Gallicam claſſem, quæ intra maiorem molem ſe tenebat, oppugnaret. Nec multò poſt nautis eo apparatu atque periculo territis, tota claſsis ipſo portu celeriter expulſa eſt, intulitque ſe in id maris ſpatium, quod inter Oui arcem & Vicentinam turrim interiacet. Turris tamen quæ portui eſt impoſita, & nocturnum nauigantibus præbet lumen, Gallorum præſidio tenebatur, multaque inde Aragonijs eius cuſtodes detrimenta ſagittis minoribusque tormentis inferebant. Eam Piſcarius oppugnare adortus, difficili periculoſoque certamine occupauit: Quoniam è claſſe circumiectiſque Gallorum caſtellis, frequens emiſſa tormentis pilarum procella, oppugnantes adaperto in loco plurimùm infeſtabat. Galli tamen celeriter turrim, ne ea hoſtis tanquam propugnaculo ad oppugnandam claſſem vteretur, maioribus adactis tormentis diruerunt, in cuius ruderibus noctu Piſcarius munitiones erexit, quarum beneficio milites & in mole tutò conſiſterent, & è munitionum feneſtris naues in anchoris (vti diximus) apud Oui arcem commorantes, directis eò colubrinis perfringerent, atque demergerent. Nec multò poſt Galli, quum ipſorum claſsis è molibus, & ijs præſertim munitionibus, quæ ad Phariæ turris ruinas erectæ erant tormentis peterentur, molem occupare, ac eam à continenti abſcindere, interrupta muri parte decreuerunt. Erant enim (vti diximus) in arce multa hominum milia: & in ijs præter ipſos duces, Mompenſerium, Alegriam atque Belcarium, plerique alarum legati, ſigniferi, & veterani equites animi vigore & rei militaris ſcientia præſtantes: qui ſingulari promptitudine nullis deterriti periculis, apud munitiones omnibus propè horis cum hoſtibus prælio contendebant, atque eas tranſgredi, & in vrbem erumpere conabantur. Igitur omnibus rebus ac maximè animis ad id præparatis, ſcaphas triremium magnarumque nauiũ, tormentis minoribus, ſclopettarijſque & baliſtarijs Vaſconibus complent, & ſuperare molis brachium, ac in ſinum portus deflectere iubent: aliam verò validam armatorum manum, & antè alios aliquot fortes cataphractos, qui dimiſsis equis grauibus contecti armis, pedibus pugnare minimè recuſabant, ab arce quum nihil minus, & præſertim eo tempore hoſtes timerent, repente emittunt, propoſito ſigno, vt omnes vno tempore operam nauarent. Et illi à mari circumductis in portum actuarijs nauigijs, & ij ab arce perruptis hoſtium munitionibus foſſaque ſubitario ponte conſtrata, Aragonios ingenti repentinoque impetu, & magnis clamoribus adoriuntur. Milites, Neapolitanusque ſimul populus ad tumultum excitati impigrè arma capiunt, & ſeſe omnibus vrbis regionibus ad molem effundunt: certatur ſumma contentione; pelluntur Aragonij, & celeriter Galli in molem euolant, vbi Germanorum cohors in ſtatione erat. Hæc quum à fronte acriter ab armatis Gallis vrgeretur, & à tergo, & à lateribus ab ijs qui in ſcapharum claſſe erant, tormentis atque miſsilibus peteretur, milites ſenſim ſeſe recipere, & per interiores molis gradus ſe demittere coacti ſunt, ſic vt è ſuperiore loco Galli alabardis ac lanceis vulnera inferrent, & turbatos, locique iniquitate plurimùm impeditos per ſcalas præcipitarent. Res erat in ſummo poſita diſcrimine,

nec iam planè in repentino ac tumultuoſiſsimo prælij genere,oculis aut animo perſpici poterat, quonam modo quibuſue conſilijs, aut viribus periculo obuiam iretur. Nam Galli molem, portum, & munitiones ipſas, tormentaque deiecto præſidio, & pluribus præſertim è Neapolitanis crebra tormentorum emiſsione fœdè miſereque per littus portusque ſpatium interfectis, occuparant, & iam fabrilibus vectibus ac huiuſmodi ferramentis molem, ne in eam à terra aditus foret, abrumpere cœperant, quum Piſcarius laborantibus ſuis auxilio ſuperuenit. Eius aduentu fuga ſiſtitur, Germani animos recipiunt, populus ſpe completur, ac in pugnam redit. nec mora, eo cum ingenti ſcuto diſtrictoque gladio intrepidè ante alios prouolante,& Hederlino impigro Germanorum centurione in aduerſos hoſtes ſigniferum conuertente, prælij Fortuna commutatur. Eò quoque rex ipſe cum fortiſſimis familiarium decurrit,ab vtriſque aduentus eius à multo cedentis acclamantisque turbæ fremitu conſpicitur. Aragonij Gallos loco propellunt, connituntur vi facta per eoſdem gradus: multisque trucidatis in ſummam molem celeriter euadunt: Quanquam multi ab omni parte tormentorum pilis ſternerentur: nemoque omnium eſſet adeò forti conſtantique animo, quin terribili earum vndique incidentium violentia non maximè terreretur. Sed qui in ſcaphis erant, ne ſuos hoſtibus in ſumma molis area permiſtos interficerent, continuò ab emittendis tormentis abſtinuerunt. In ea rerum commutatione ſpes atque animus Gallis repentè concidit: nam qui modò alacriter atque audacter occupandæ molis negotium ſuſceperant,tantamque rem fortiſsimè peregerant, quum ingruentes Aragonios neque corporibus neque animis ſuſtinerent, trepidanter de fuga conſulere cœperunt. Itaque alij pugnantes cadunt: ingenti ſaltu alij in ſubiectas ſcaphas ſe conijciunt: alij ab hoſtibus in exterius mare præcipitantur, è quibus plures armorum pondere deprauati, vel à ſocijs natandi imperitis demerſi pereunt: pauci ad triremes enatant. Eo prælio deſiderati ſunt è Gallis aliquot viri fortes: ſed multo plures è Neapolitanis, qui ab initio tumultus, improuiſo periculo temerè ad littus ac in ipſum portum deuolarant. Marcellus quoque Columna nobilis atque impiger adoleſcens in facie ſclopetto grauiter eſt vulneratus.Is dies longè omnium periculoſiſsimus fuit: nam in ea adeo repentina Gallorum eruptione,tantaque ancipitis pugnæ difficultate, Ferdinandus cùm vitæ tum vrbis amittendæ incredibile diſcrimen adiuit, quum in eo tumultu ab aduerſæ factionis hominibus, Gallicum nomen inclamaretur.Sed eius facinoris initium ſtatim oppreſſum eſt: primusque omnium qui eam vocem ſuſtulerat, Leonardus Blancus, in furca ad alios deterrendos laqueo ſtrangulatus eſt. Galli poſt id factum, quum eruptionem ſæpius improſperè tentaſſent, & prolatis vndique munitionibus indies arctius atque validius concluſi eſſe viderentur, & iam planè ipſorum etiam confeſſione circumuallati eſſent, ad emittenda mortaria ſe contulerunt. Ea ſunt patuli atque ingentis oris tormenta, quæ ſiliceam pilam tripedalis ambitus in ſublime iaciunt. Eorum pilæ quum ab alto cadunt, domorum tecta cum magna contignationum ſtrage, ad infimas vſque teſtudines perforant, apertis autem in locis, & ſolo præſertim ſtrato illiſæ, ipſo caſus impetu perfringuntur, fruſtulisque in diuerſa diſsilientibus, obuios mortales miſerabilibus plagis deformant atque interimunt. Nec interea ab tormen-

tis

tis muralibus, quæ editioribus ac opportunis trium arcium locis erant collocata, vllo diei noctísue tempore ceſſabatur. Quibus non modò milites ſtationarij, ſed vrbana plebs & fœminæ in tectorum ſubdialibus, domeſticis officijs occupatæ, à Gallis veluti per iocum ac voluptatem petebantur. Monterifius Piſcarij frater, dum incautius in aggere verſaretur, maioris ſclopetti ictu altero genu debilitatus eſt. Ex aduerſo, Aragonij pluribus tormentis, quæ ipſi præter naualem apparatum ex collectitio cupro Neapoli confeciſſent, vel mutuò à Pontifice & à Liguribus accepiſſent, quotidie magna Gallis detrimenta inferebant. Nam & pontem nouæ arcis qui ducebat in Cittadellam, ingenti murorum ruina edita diruerant, interfecerant pleroſque ex occulto certis falconum ictibus: & propugnacula demum ipſa pinnarum corona penitus enudarant: ita vt nemo editis in locis conſpiceretur. Excogitati quoque erant plutei ex craſsis aſſeribus: culcitris atque centonibus protecti, quibus tormenta occultabantur, ijque ductiles erant, vt quum emittenda forent tormenta, attolli & deduci celeriter poſſent, priuſquam à Gallis ad fumi flammarumque indicia ſedulò collimantibus tormenta ab arce in vinearum feneſtras conijcerentur. Galli nanque ante pluteorum vſum, interfectis aliquot tormentorum magiſtris ferreas pilas in ora tormentorum ad ea perfringenda, deſtinatis ictibus adegerant. Per eos dies quum Aetiops ſeruus, qui tum apud Gallos erat, ſe incenſurum Gallicam claſſem & aditum Aragonijs in ſanctæ Crucis templum ſe ſtatuta nocte præbiturum polliceretur, Piſcarius tantæ indolis atque virtutis dux, in ipſo ætatis flore, eius nefarij hominis ſingulari perfidia crudeliter eſt interfectus. Nanque ille peregregius proditor, perfidia planè ſeruili & pluſquam Punica, quum doli ac inſidiarum ordinem Gallis detuliſſet, & ab his opimo præmio ditaretur, Piſcarium intempeſta nocte ad colloquium euocauit, euadentemque militari ſcala in ſummam hortorum maceriem, & in caput exporrectum, ſagitta lunata repente emiſſa iugulauit. Corruentem familiares qui aderant, quum fruſtra erigere conati eſſent, ipſum iam exanimem ſcuto impoſitum extulerunt. Tantus verò mox luctus eius viri morte per vrbem multorum planctu ac lachrymis enunciata, ciues æquè ac milites occupauit, vt ea nocte ſpes omnis partæ iam propè victoriæ amiſſa eſſe, ac denique ipſa Neapolis ab hoſtibus capta videretur. Galli quoque eius perpetrati facinoris certiores facti, ne vllam rei bene gerendæ occaſionem prætermitterent, Alegria duce in conſternatos metu ac dolore Aragonios eruperunt: multiſque interfectis, & cæteris in fugam coniectis tormenta & militum tentoria occuparunt. In tanto repentinóque tumultu ac fœda omnium fuga, populus impigrè arma cepit. Rex quoque cohortantibus maximè Proſpero Columna, Vgoneque Cardonio, dolorem ſcilicet ipſo metu vincente, cum cuſtodibus corporis ad ferendam opem ſuperuenit. Ibi pugna admodum cruenta magnis vtrinque clamoribus collato pede, ac dubio ſæpe euentu commiſſa eſt. Alegria enim, vt partum virtute locum tueretur, acriter repugnare, modò vrgentibus cedere, modò collectis viribus redintegratoque impetu incumbentes propellere: ipſe in prima fronte verſari, ſtrenuamque adhortando ac pugnando operam nauare. Ad extremum Gallorum impetus egregiè ac

fortiter eſt repreſſus, quum Aragonij pudore ſimul ac dolore incitati, quòd & locum vbi tendebant, & publicum apparatum priuatamq; ſuppellectilem amiſiſſent, in prælium reuerterentur, Germaniq; denſatis cuneis hoſtium aciem perrumperent. Gallis intra veteres eorum munitiones compulſis, tormenta omnia & tabernacula, resque militum magna ex parte recuperatæ ſunt. Ea die Alfonſus Toraldus vir nobilis ac ſtrenuus, tormento è Vicentina turre emiſſo, dum in pugnam deferretur, interfectus eſt. Mortuo Piſcario, quum Ferdinandus ob atrocem caſum hominis ſibi omnibus fidei ac amoris officijs coniunctiſsimi, incomparabili dolore premeretur, pluresque dies colloquio hominum, & publico abſtineret, Proſper adminiſtrandi belli curam ſuſcepit. Tranſierat is relictis Gallis multum antè ad Ferdinandum hortatu Pontificis, & Aſcanij maximè cardinalis, cuius conſilia ab initio fuerat ſecutus: ſpoponderatque Fabritium Columnam patruelem ſuum ſimiliter cum his quas haberet copijs in partes protinus eſſe tranſiturum. Sed Fabritius ne alieno arbitrio de his rebus, quæ fidei ac decoris curam exiſtimationémque reſpicerent, conſilium capere videretur, apud Gallos aliquandiu militare perſeuerauit, continuitque in fide Gallorum aliquot Campaniæ oppida, & Hieronymum Tuttauillam Aragoniorum ducem in Venefranis campis tumultuario prælio fudit. Cæterùm Fabritius, Aſcanij Ferdinandique, & totius demum Columniæ familiæ precibus fatigatus, Aragonijs partibus adhęſit: vtque arctiſsimo amicitiæ vinculo regi iungeretur, Victoria eius filia tum prima Ferdinando Piſcarij filio adhuc infanti, deſponſata eſt: quam poſtea altitudine virilis ingenij, & literarum elegantia cæteras noſtræ ętatis fœminas ſupergreſſam, plerique ſunt admirati, quum pariter vir eius Ferdinandus ante alios rerũ ſtrenuè geſtarum gloria maximè floreret. Certabatur quotidie ad Citadellæ muros: conatique ſunt Aragonij ſæpius tranſcendere hoſtium munitiones, ſed ea res ſemper multis illatis acceptisque vulneribus improſperè tentata. Narciſſus demum Æthruſcus mirabilium operum machinator, & agendorum maximè cuniculorum artificio inſignis, ingenium ſuum proſternendis Cittadellæ muris Ferdinando obtulit. Nec multo poſt ſinuoſos cuniculos ſubter ima fundamenta, occulto multorum agreſtium labore per noctem excauauit, plurimóque ſulphureo puluere repleuit. Quibus perfectis operibus, quum Aragonij quotidiana conſuetudine ad munitiones ſucceſsiſſent, & Gallos ad locum defendendum ſuo impetu procurrẽtes in ſummum murum elicuiſſent, Narciſſus opportunè cuniculis ignem intulit, extemploque horribili fragore edito, totus ab radice murus cum miſerabili ſuperſtantium Gallorum clade reuulſus atque diffractus in interiorem partem procubuit. Tum verò Aragonij per ruinas ſigna intulerunt, & Gallos tantæ atque inopinatę cladis miraculo perculſos, inſtando cædendoque in fugam verterunt: ſtatimque omnibus in opere verſantibus munitiones proferri cœptæ: ac tantum ſpatij intra hoſtium ſepta occupatum eſt, quantum temporario aggere, priuſquam Galli à timore ſe reciperẽt, tormentaque dirigerent, complecti potuerunt. In his adminiſtrandis, Dimaſius Recaſſentius minore tormento ictus eſt, pleriſq; alijs ex militum ac Neapolitanorũ turba vulneratis atq; interfectis: Ita tamẽ, vt nemo ab inſtituto opere diſcederet, vel ipſo vitę diſcrimine permoueretur. Ad primas verò noctis tenebras cõcurſu vndiq; facto, multiplicatisq; operis, munitiones erectę perfectęq; ſunt: nam ſicuti Galli in ipſa noctis obſcuritate ictus minimè certos inferebant,

Citadella ab Aragonijs occupata.

ita

ita in opere Aragonij ardentiore ſtudio, & minore cum periculo verſabantur. Dum Galli ad Neapolim circumuallantur, Mantuanus & Galeacius Sanſeuerinus Nouariam graui obſidione premebant. Primo enim aduentu, Derthona atque Alexandria vrbibus certo peditum equitumque præſidio firmatis, aliquot caſtella circa vrbem, quæ à Gallis tenebantur, in poteſtatem redegerant, & in his Caſalogianum, Burgarum, & Vercellenſi via quinto ab vrbe lapide Arcomarianum, ſic ab arcu victoriæ Caij Marij nuncupatum, qui patentibus illis in Campis, Cimbrorum ingentes copias memorabili prælio ſuperauit. Galeacius quoque Sanſeuerinus, cui Conтarenum cum Græcorum alis ab initio ſe coniunxiſſe memorauimus, equeſtribus prælijs proſperè ſæpius factis, Gallorum eruptiones repreſſerat: receperat ſuburbanos vicos, & oppidum, quod vulgò Lumen omnium dicitur, expugnarat. Eo enim loco oriundus fuit Petrus Lombardus, qui quum rudi illo ſeculo ſacros libros grauibus commentarijs illuſtraſſet, ſententiarum Magiſter, & Lumen omnium eſt appellatus. Quibus de cauſis Galli duobus magnis circumſeſsi exercitibus, quanquam ſæpe erumperent, & pecus vndique raperent, commeatuque nonnunquam ab amicis noctu ad vrbem conuecto iuuarentur, multarum tamen rerum inopia laborabant. Immaturas enim ſegetes incumbentibus Sfortianis raptim ſuccidere coacti fuerant, & frumentum, ſi quod ex priuatis horreis vetus habebant, id lapideis in pilis contundebatur. Quoniam Ogonia, Terdubioque & Mora ſuburbanis amniculis aliò auerſis deriuatisque, frumentariæ molæ aquarum impetu deſtitutæ, aut à militibus perfractæ, penitus inutiles reddebantur. Idque ſolum in nobilium menſarum vſum veniebat, quod truſatilibus molis quotidiano labore terebatur. Multitudo autem militum ac ciuium, ipſaque iumenta propter pabuli ordeique inopiam tritico cacabis excocto veſcebantur. Sed ante alias difficultates ſumma vini penuria, ſublata præſertim omni ſpe propinquæ vindemiæ, animos Heluetiorum Gallorúmque perfregerat. Ipſe Aurelianus, quanquam quartanæ morbo implicitus, ſingulari animi virtute ſingulos conſolando, & celeriter ventura auxilia pollicendo, rerum propè omnium difficultatibus occurrebat. Erant in vrbe præter Nouarienſium cohortes publicè conſcriptas, equites vtriuſque armaturæ ſupra mille, Heluetiorum circiter quinque milia, duce Antio viro fortiſsimo, cui à lauto conuictu Anauolebano cognomen fuit: cæteri erant Subalpini pedites & Galli ſagittarij, quos Ludouicus Salaſſus adduxerat. Dum Carolus modò in Aſtenſi agro, modò Taurini in maximis æſtatis caloribus ſtatiua haberet, amoreque Annæ Soleriæ nobilis matronæ captus eſſe diceretur, vſque adeò molliter animum ætate ad voluptates facilè pronum remiſerat, vt à totius belli cogitatione planè diſcederet: & regij concilij proceres, vel tædio diuturni belli, vel repetendæ patriæ deſiderio ducti, de ſuis obſidione liberandis tepidiſsimè loquerentur. Nec deerant qui Aureliani gloriæ atque amplitudini nequaquam occultè obtrectantes, turpiter inuiderent. Quibus ille tot aduerſis rebus permotus, ad regem ſcripſit vno argumento & pluribus exemplis, vt ab vno ſaltem tabellario, ſtationes atque cuſtodiæ fallerentur: vt tum proſperè accidit: namque altero intercepto, alter incolumis ad regem peruenit. His literis ſuam & tot fortiſsimorum militum ſalutem demiſsè atque

[Marginal manuscript notes:] Novara a Mantuano obsessa. — Carolus VIII. luxuriae immersus.

ſuppliciter commendabat, pertinere ad publicam Gallorum exiſtimationem, & ad ipſius præſertim regis dignitatem, cuius maximè commodo atque iudicio Nouariam cepiſſet, defendi ac liberari præſidium, in quod, ſi aliquorum malignitate vel incuria & flagitioſis conſilijs deſereretur, Itali acceptæ cladis memores, crudeliter eſſent ſæuituri. Nouarienſes enim, qui ſummæ fidei eſſent, & milites, qui ſumma conſtantiæ laude aſpera omnia paterentur, propter commeatus inopiam iam propè ad rerum omnium deſperationem perueniſſe, neque iam vlla rè magis eorum corpora atque animos ſuſtineri, q̃ certa ſpe ipſius regis aduentus, ſi exercitũ à Vercellis admoueret, & hoſtes perterritos, quos modò ad Tarrum latè profligaſſet, ex compoſito aggrederetur, ſe continuò erupturum cum octo milibus pugnaciſsimorum hominum, egregioque facinore edito victoriam eſſe geminaturum. Carolus ad ea, ſalutem ſibi cordi eſſe reſpondit, vel eius ſibi arcta affinitate coniuncti, vel de ſe optimè meritorum militum: neque paſſurum vnquam, vt detrimentum aut vlla ab hoſtibus contumelia acciperetur: Acciuiſſe nuper ſe ex Heluetijs pedites, & è Gallia equites cataphractos in ſupplementum exercitus: Sperare ea auxilia perquam maturè conuentura. Quæ vbi applicuiſſent, extemplò caſtra promoturum, daturumque operam nauiter, vt Itali fœda fuga obſidionem relinquerent: vel ſi conſiſtere atque opperiri ipſius aduentum vellent, infeliciter Gallorum virtutem iterum experientur. His literis pro concione recitatis, Aurelianus militum pariter ac ciuium animos mirificè confirmauit: eoſque ad inſtitutas in portis ac mœnibus munitiones celeriter perficiendas accendit. Ipſe importunæ valetudinis nullam excuſationem accipiebat, quin vigilias inſpiceret, circuiret vrbem, operibus vacaret, ſingulaque militiæ munera die noctuque incredibili tolerantia, vbique multus exequeretur. Sæpè quum milites videret recentium carnium deſiderio teneri, eoſque incommodè ſalitis veſci, præſertim quòd in medijs æſtatis feruoribus vino penitus carerent, minus generoſos equos occidebat, ità vt diſſectos per centurias æqua diuiſione militibus largiretur. Nouo quoque inuento, vt eis de ſtipendio cauere videretur, quum ſumma pecuniæ inopia laboraret, æreos denarios pro argenteis cudebat, & data fide totidem argenteos perfecto bello ſe redditurum pollicebatur. Per eos dies à Senatu Veneto Mantuanus cum multo verborum honore, quòd ad Tarrum pro dignitate totius Italiæ ſtrenuè dimicaſſet, Imperator eſt appellatus. Nec multò poſt Georgius Hemus, Petruſque Marcellus imperij militaris inſignia, argenteum ſceptrum, & vexillum auratum in caſtra detulerunt. Secundus verò honos in exercitu Petiliano datus, ſic vt tum Veneti duob. decretis, & grati animi & ſingularis prudentiæ laudem apud omnes tuliſſe videretur. Exarſit indè ſeditio militaris inter Italos atq; Germanos ob ignobile ſcortum, quo die res in ſummum penè diſcrimen adducta eſt, quum irarum cauſæ mutuis cædibus creuiſſent, & ab vtraque gente in auxilium ſuorum armatæ acies adcurrere properarent. In eo tumultu Mantuanus validam equitum ac peditum manum, vias quæ ad vrbem ferrent inſidere iuſsit, vti ſi fortè Galli in ea tam diri tumultus occaſione erumperent, paratis oppoſitiſque præſidijs in vrbem repellerentur. Ipſe porrò in medios Germanos intrepidè procurrit, eóſq; fratres & cõſanguineos appellando, ac deprecando, ne tãtum facinus in ſocios admitterent, facilè prælium iam multorũ cęde atq; vulneribus cruentũ diremit.

Erat

Erat enim Mantuanus Germana matre genitus, plurimamque ex ea sanguinis affinitate apud eius gentis milites authoritatem obtinebat, quam & ipse miris artibus adaugere erat solitus: ornabat enim sæpe eorum centuriones atque signiferos varijs muneribus: immiscebatque sese gregarijs militibus incredibili comitate: sed incorrupto semper ducis ac principis honore: adeò vt nemo tam ferus esset ac turbidus, qui ea humanitate, sed maximè insigni liberalitate, qua vir ille maximos etiam reges superauit, minimè flecteretur. Græcos quoque equites, qui Dodum ipsorum præfectum, quòd auarè ac insolenter secum ageret, interficere, & ad hostes transfugere cogitarant, placando largiendoq; in fide continuit, ijsq;, exauctorato Dodo, vt Contarenum Grecę peritũ linguæ, & honestum in primis strenuumque hominem Senatus præficeret, impetrauit. Quibus beneficijs adeò sibi Græcorum animos deuinxit, vt in posterum fideli fortique semper eorum opera maximè vsus, amplissimum sequentibus bellis victoriæ decus compararit. Iam plures dies in vastandis agris obsidendisque itineribus consumpti erant, & æstas iam præcipitarat, quum certis rumoribus ac nuncijs affertur, ex Gallia nouum aduentare equitatum, & magnam Heluetiorum multitudinem Graias alpes transcendere: iamque Vercellas à Fusio regulo atque Triuultio aliquot turmis atque cohortibus eò adductis, occupatas esse: vrbemque eam bello sedem fore, in quam rex propediem esset concessurus, vt inde coactis in vnum copijs, ex propinquo obsessæ Nouariæ opem ferre maturaret. Quibus animaduersis periculis, Mantuanus & legatos coràm, & Senatum ac Ludouicum Sfortiam per literas docuit, quanto cum discrimine summæ rerum sibi res futura esset, si cum diuersis hostibus ancipiti prælio dimicare cogerentur. Proinde delectibus vbique habitis maioribus copijs exercitus firmare maturarent, nec vllis parcerent impendijs, quando iam propè ad finem laborum esset peruentum. Quum enim auctæ vires nouis auxilijs forent, se protinus adiunctis Sfortianis propius vrbem moturum castra, ac tum ex tuto maiora tormenta prolaturum, ne aduentante rege, si obuiam iretur, ea protinus subita tot obsessorum hominum eruptione raperentur. Sperare se interea vel hostes vltima famis necessitate subactos, deditionem esse facturos: vel si rex ad soluendam obsidionem adproperaret, cum summo cum detrimento, vel singulari cum infamia Vercellas esse rediturum. Nec multo pòst quum ab omnibus eius sententia probaretur, ex Germania Georgius Petraplanius vir domi nobilis, & multis militiæ gestis clarus, cum delectis cohortibus in castra peruenit. Venere quoque Ludouici pecunia conducti Germani equites quingenti, duce Brunsuico regulo, & ex ea gente tria milia peditum. tota autem Italia vtriusque armaturæ equitatus & pedestres passim copiæ conscribebantur: ita vt vno fermè tempore Gallorum auxilia Vercellas applicarent, & in castra ad Nouariam vndique in supplumentum copiæ mitterentur. Interim oppidum Brionia, quæ præsidio Gallorum defendebatur, cum arce expugnata est, interceptiq; sæpe commeatus, quorum vectores in pręaltis furcis, vt obsessis spectaculo forent, suspendebantur. Vastatus quoq; subita incursione ager Vercellensis, et abacta ingens pecoris copia. Quoniam Allobrogum principis vxor, tum vidua, Gallis secus ac se facturam ab initio promisisset, apertè fauebat, Vercellisque Gallicas copias receperat. Venit etiam in castra Ludouicus Sfortia, & cum eo Beatrix vxor, in cuius gratiam Mantuanus vniuersum exercitum instructum, ac

omnibus inſignibus exornatum, in pompæ morem circunduxit atque recenſuit. Ferunt qui longè omnium pulcherrimo ſummo ordine incedentis exercitus ſpectaculo interfuere, nũquam poſtea vel ampliores vel ornatiores copias vnis in caſtris in Italia fuiſſe conſpectas. Erant enim paulo minus quinquaginta milia delectorum hominum, exceptis etiam militũ miniſtris. Ipſe quoq; Ludouicus tametſi in toga melior habebatur, quòd ſtatura erat geſtandis armis idonea atque decora, armatus prodijt, Galeaciumque ducem ſuum, quòd verſicolore ſagulo Gallorum more indutus erat, acerbiſsimè caſtigauit, veluti ille proprium faſtidire habitum, ac hoſtilem proferre atque imitari velle videretur. Laborabant obſeſsi in dies magis ac magis rerum omnium inopia: & iam pleriſque continuò fabæ ac furfuracei panis vſu tabeſcentibus, ac morbis ſubinde per corpora hominũ vulgatis, regia auxilia deſperabant: quum inſeſſas vias, occupata oppida, exercitus adauctos, tormenta Mediolano aduecta eſſe conſpicerent. Quibus de cauſis nocturnos ignes in turribus excitare, ac tormentorum ſclopis certo ordine ac numero editis, omnibusque demum fumo ac vexillis, ſignificationibus factis, ſuprema rerum ſuarum pericula regijs exprimere, ac maturam opem implorare cœperunt. Quo pudore adducti Gallorum duces, validam peditum atque equitum manum cum ſarcinarijs iumentis, & multo commeatu Nouariam intempeſta nocte introducere ſtatuerunt. Sed Mantuanus per exploratores de eorum aduentu certior factus, in omnes partes præſidia diſpoſuit: cunctaque itinera celeriter occupauit. Progreſſusque ipſe ante alios quum ſemiarmatus ſomnum caperet, & plures equos die noctúque per vices ephippiatos & frenatos contineret, preter Arcum Marianũ media in via conſtitit, quò protinus Græcorum alæ & Germanorum cohortes decem accitę fuerant, eo conſilio, vt ſuis, ad quos hoſtes verterentur, quum opus foret, ſubſidio protinus aduolaret. Galli præter oppidum Lumen omnium, & Monticellum pagum itinere capto, in eas turmas quas Colleonij Bergomates ductabant, inciderunt, ſtatimque, vt eorum mos eſt qui in furto deprehenduntur, viribus atque animo conciderunt. Nec mora, quum ignota in regione denſisq; in tenebris errabundi diffugere conarẽtur, coeuntibus vndiq; Venetis ac Sfortianis, tota ea manus diſsipata captaq; eſt. Poſt id factũ Mãtuanus, vt acrius hoſtes vrgeret, cœnobium diui Nazarij, quod mœnibus erat propinquum, occupauit, Caroloque Meliteo cuſtodiæ præpoſito, foſſa atque aggere locum egregiè communiuit, vnde ſine periculo collocatis pluribus tormentis, multa detrimenta obſeſsis ex ipſa præſertim ſacra turre, templique faſtigio ſæpius inferebãtur. Ab eo loco, quum fortè Mantuanus ad inſpectandam munitionem quam ad extremum ſuburbanorum tectorum caput Aurelianus erexerat, cum aliquot centurionibus proceſsiſſet, viſa eſt occaſio eius munitionis occupandæ, ſtatimque ipſo cohortante, Gorlinus Rauennas cohortis pręfectus, vir impiger in eam tranſcendit. Gallisque intra portam compulſis totam eam munitionem, quod ex materia ceſpiteque conſtabat, protinus incendit. De prima verò vigilia, quum minus Gallorum tormenta in tenebris timerentur, ſuburbana ædificia & alteram munitionem, quæ ante Agapitanam portam conſtructa erat expugnare adortus, Iacomatio Veneto & Petro Dalmata fortem nauantibus operam, pari felicitatę in poteſtatem redegit. Sed dum Dalmata portarum fores concremare conarẽtur, ob idque incautius propugnaculum ſubiret, tormento traiectus interijt. Ibi etiam Antonius Faber & Ioannes Feltrius ſtrenui

Fures deprehensi, animo concidunt.

ſtrenui centuriones, ſagittis conſauciati ſunt. Sequenti quoque die, quum eum ſuburbanorum ędificiorum tractum ad cohibendas Gallorum eruptiones mu niendum, præſidioque firmandum omnes cenſerent, & ibi Petilianus multus in opere verſaretur, minoris tormenti plumbea glande, nequicquam tegentibus eum armis, in rene dextro grauiter eſt vulneratus, ſic vt cum maximo omnium dolore extremum vitæ periculum adire videretur. Aurelianus eo ſucceſſu hoſtium erumpendi ab ea parte facultate ſublata, ne ſimili quoque audacia à reliquis portis ſuburbia occuparentur, ea omnia ſæuo conſilio diruit & incendit. Interim duobus ingentibus tormentis idoneo in loco conſtitutis, maioribusque mortarijs ſæpius emiſsis, & muri pariter & interna vrbis ædificia diruebantur: dabatque operam aſsiduè Mantuanus oppugnando acriter, atque omni ex parte vrbem præſidijs circa proxima templa collocatis circuendo, ne alicunde commeatus importaretur, portarumque egreſsibus conciſis atque aggere obſeptis, vt omnis vndique exitus hoſti præcluderetur. His cognitis rebus, Galli qui Vercellis erāt, copias eduxerunt, & trans Seſithen amnem quarto ab vrbe lapide apertis in campis caſtra poſuerunt: quum ſperarent hoſtes timore eorum aduentus adduci poſſe, ac eos properè copias atque tormenta longius ab vrbe remoturos, in vniuerſiq; futuri certaminis caſum animis ac virib. intētos, ſolitam cuſtodiarum ac ſtationum diligentiam eſſe remiſſuros, donec Carolus cum tota mole exercitus aduentaret. Sed Mantuanus munitis caſtris ſingulari animi magnitudine atque conſtantia, eodem loco conſiſtere minimè dubitauit, quanquam à multis, qui magnam militaris prudentiæ opinionem adepti videbantur, vt ſeſe reciperet tormentaq; retraheret, ſollicitè moneretur: quoniam ſupra viginti milia Heluetiorum ex nouis delectibus, & validum equitatum Aurantio duce ad Carolum perueniſſe didicerant. Ipſe enim in conſilio palàm apud gregarios etiam milites reſpondebat, ea ſibi maximè ſalutaria conſilia videri, quę impauidi animi & bellici decoris plena ſpectarētur: ſpem enim & metum bello natura æqualiter eſſe diuiſa, ſed eum ſemper euadere victorem, qui prima alieni pauoris ſigna deprehenderet, & inclinatis protinus inſtaret: neque enim vlla ſatis valida, ſemel conuerſis ac reſpectantibus, vel amnium, vel montium eſſe munimenta: proinde eius fœdi conſilij obliuiſcerentur, & ſe duce de matura cumulataque victoria minimè deſperarent. Cęterùm Sfortiani eam vrbem à Venetis expugnari & diripi nolle videbantur, ne capta funditùs deleretur: vniuerſæque item pugnæ euentum magnoperè formidabant, ne ſi victi forent, cæteras protinus vrbes amitterent: vel ſi victoria potirentur, Veneti rerum omnium arbitri fierent, & in ea victoria pro vetere libidine totius Italię Imperiū vſurparēt. Per eos dies Nicolaus Annonius & Ioannes Comes ad caſtra vſq; hoſtium prouecti, equeſtri pręlio proſperè dimicarunt, cognitumq; eſt à captiuis, Regem adhuc Taurini conſidere: ſed prope diem cum reliquis copijs in caſtra proficiſci, & prælio decertare ſtatuiſſe. Sed non multo poſt Argentonus ad Mantuanum præconem miſit, monuitque, ſi Veneti de pace loquerentur, futurum eſſe, vt neque regem neque proceres ab honeſtis conditionibus alienos inuenirent. Quamobrem quum in caſtris pacis nomen gratiſsimis omnium auribus exciperetur, ſequenti die miſſus eſt Vercellas Albertinus Boſchetus perſpicaci vir ingenio per cauſam viſendi filij apud Triuultium aduerſa valetudine laborantis, qui apud hoſtium duces, accuratè voluntates eorum explorando, certas de pace conditiones proponeret.

Conſilia maxe ſalutaria, quæ plena ſunt animi impavidi.

victor se in bello evadit, qui primus alienū pavorem deprehendit, perculsisque instat.

Is poſtero die retulit, Gallos haud grauatè in colloquium deuenturos: duxítque in caſtra Araldum regium cum quo de die ac loco futuri colloquij, comitumque numero ſtatueretur. Nec multò poſt Mantuanus fide data atque accepta, in campum patentem ad inſidias minimè ſuſpectum, fermè medium inter vtraque caſtra eſt euocatus. Eò conuenere Aurantius princeps, Gienſis, Argentonus, & Pienes regij cubiculi præfectus: ad hos quoque Triultius, Camillusque Vitellius & plerique nobiles equites armati galeatique, veluti prælio foret contendendum. Ex altera parte Mantuanus cum Contareno illuſtribusque alijs alarum præfectis prodijt, paucisque de cauſa ſermonibus initis, quòd nec Aurantium Latinam planè callebat linguam, nec Triultius interpretis munere feliciter eo tempore fungeretur, de inducijs tranſactum eſt, vt eæ decem dies manerent, quo temporis ſpatio commodè de pacis conditionibus ageretur. Ipſique interim Veneti ac Sfortiani ab oppugnatione penitus abſtinerent, pariterque Aurelianus munitiones, quas intra murum diligenter extruebat, ſtatim intermitteret, atque alimenta dietim obſeſsis præberentur. Ea vti acta erant Aloiſius Aduocatus, & Phœbus Gonzaga caſtrorum præfecti, cum præcone Gallo vrbem ingreſsi, Aureliano minoribúſque ducibus renunciarunt. Quibus ea omnia læto animo comprobantibus, Italis poteſtas eſt facta, vt quotidie munitiones inſpicerent, ne quid eis adhuc imperfectis per noctem occulti nouique operis adderetur. Biduò poſt Ludouicus à Mediolano in caſtra ſe contulit, miſitque ad regem, Franciſcum Bernardinum Vicecomitem, & Hieronymum Stangam, qui ſumma ad componendam pacem mandata deferebant. Verùm in colloquio, vbi omnes ferè proceres erant, Briſonettus cardinalis durior eſt inuentus: vtpote qui cunctas iniurijs eo bello acceptas feruido quodam ingenio recenſeret, & conditiones ſummæ iniquitatis proponere videretur. Quamobrem rebus tum infectis, paulò poſt Argentonus, Gienſis, atque Pienes, vt coràm cum Ludouico Venetisque legatis diſceptarent, in caſtra venerunt. Ab ijs impetratum eſt, vt Aureliano eundi ad regem poteſtas foret, ea conditione, vt ſi pax ad exitum perduci minimè poſſet, cum eodem quem educeret comitatu ad reliquam eius belli fortunam ſubeundam in vrbem reuerteretur. Poſtulabat Gallus ante alia, vt Veneti Ferdinandum contra ſe Neapolitano bello, claſſe vel copijs terreſtribus iuuare nollent: Sed Senatus, quem legati per literas conſulebant, perplexè admodum reſcribebat, Venetos quandiu Carolus à ſociorum rebus abſtineret, regium eius nomē culturos ſemper, atq; amicitię iura ſyncera fide ſeruaturos: negabantq; legati pertinere ad eam, quam Galli cum Ludouico tractarent pacem, vt alicui nouo fœderi Senatus Venetus alligaretur, qui ei quod nuper cum Cæſare Maximiliano, & Ferdinando Hiſpaniarum rege, pontificeq; Alexandro, & Ludouico Sfortia ictum eſſet, ſe ſtaturum inconcuſſa fide promiſiſſet. Pprrò Ludouicus, quanq̃ & regis & procerum ſummam eſſe voluntatem, vt res non iniqua conditione componerentur, haud obſcurè intelligebat, atq; ob id eos de grauibus ipſorum poſtulatis diſputando renuendoque aliquid remiſſuros eſſe prouidebat, tamen tanta erat animi ſollicitudine, vt nunquam poſtea adeò ſecunda ſibi hominum ingenia fore putaret, vt eo periculoſi belli diſcrimine ſolutus & incolumis eriperetur: adeoque anxiè & cupidè pacem petebat, vt Ferdinandi Aragonij cauſam minimè reſpiceret

Aurelianus pacis avidissimus.

& ſe eius

& ſe eius auunculum eſſe, dum priuatim ſibi conſulit, penitus obliuiſceretur. Itaque per idoneos homines, re ſæpius accuratè atque ſubtiliter pertractata, Galli ad ſextum Idus octobris his conditionibus pacem cum Ludouico pepigerunt, vt cuncta præſidia vrbe Nouaria ac omnibus locis, quæ Ludouici ditionis fuiſſent, continuò deducerentur, ducentaque milia aureorum nummûm, quæ Rex à Ludouico fratreque eius Aſcanio cardinale, ab initio belli mutua ſumpſiſſet, duabus penſionibus redderentur. Ludouicus verò Genuenſem arcē Herculi Ateſtino ipſius ſocero, cui Carolus maximè fidebat, regio nomine cuſtodiendam traderet. Gallis item Genuæ quantam vellent claſſem parare liceret: & quas naues apud Rapallum Adurnij, Liguresque cepiſſent, reſtituendas curaret, Ferdinandumque Aragonium ante omnia eo bello contra Gallos, copijs, claſsibus, pecuniáue minimè iuuaret. Poſtremò quinquaginta milia aureorum nummûm impenſę nomine Ludouico Aureliano perſolueret, & captiui vtrinque redderentur. Nec multò poſt Ludouicus Salaſſus & Anauolebanus Heluetius vrbe præſidium eduxerunt. Fuere equites omnis generis duo mille octingenti & quadraginta ſex: pedites verò ter mille & ſexcenti triginta quatuor, præter eum numerum quem antea per inducias ad regem profectus ſecum Aurelianus adduxerat. Eorum equi magna ex parte ſtrigoſi extremaque inedia & macie conſumpti erant: ipſa autem virorum corpora fame enecta, & triſti pallore miſerabilem in modum adeò deformata viſebantur, vt priuſquam Vercellas peruenire poſſent, plures in itinere paſsim interirent. In huncmodum rebus compoſitis, Mantuanus quum à legatis facilè impetraſſet, vt ſibi Carolum adire, atque ei coram priuato nomine pacem gratulari liceret, Vercellas cum ornatiſsimo comitatu ſe contulit, exceptusque eſt à Rege Galliſque proceribus ſingulari humatate: certatumq; eſt vtrinq; muneribus. nec Mantuanus regiæ ceſsit liberalitati: nam quum duos eximiæ proceritatis equos, quorum alter mille aureis venierat, dono accepiſſet, aliud ipſe nobiliſsimum equorum par regi dedit, quorum alter ſpadiceo erat colore, natus in Calabris, qui incredibili ad ſeſſoris nutum agilitate, & in gyros circumflexus, & curſu ac ſaltibus incitatus, ſtupentibus Gallis regem magnopere delectauit. nemo enim totius Europæ regum ea tempeſtate, Mantuano, omnis generis militares equos vel plures vel nobiliores alebat, quòd magno ſumptu ad propagandam ſobolem, ex omni vel tranſmarina prouincia conquiſitis equabus admiſſarijs, domi greges miro feliciq́ue prouentu inſtituiſſet. At Ludouicus Carolo in Galliam profecto, legatis vti maximè debebat ingentes gratias egit, quòd imperium in tam repentino belli turbine iam propè amiſſum, non minus ipſorum virtute quàm publico Veneti Senatus præſidio confirmatus, maturè atque feliciter recepta Nouaria conſeruaſſet. Nec multò poſt Mantuanus copijs vltra Ticinum Abduamque traductis, atque in hyberna dimiſsis, ſecundo Pado Venetias enauigauit, vbi Auguſtino Barbadico cum vniuerſo Senatu in Buccintoria naue longè ornatiſsima obuiam prodeunte, tanta ciuium alacritate atque frequentia ſuſceptus eſt, vt ea innumerabiliū cymbarum multitudo, iuſti ac ſpecioſi triumphi, vel inſignem pompam ſuperaſſe videretur. Dum hæc ad Nouariam geruntur, Florentini multò acrius quàm antea cum Piſanis bellum gerebant. Enimuerò quum ſe Gallica fide, regijſque promiſsis planè deceptos conſpicerent, quòd diſcedente rege neque vrbem neque arcem tradidiſſet, omne ſtudium ad parandas ampliores copias contule-

Pax cum Gallis cum L. Sfortiã facta.

runt: conductusque eſt liberali ſtipendio Guido Baldus Vrbini princeps, & plerique minores duces cum delecto equitatu, pluribusque peditum cohortibus: quibus in vnum locum adductis, & paratis maioribus tormentis, ad oppugnandum Ponteſaccum contenderunt. Erant in oppido circiter ſexcenti viri fortes, & in his Galli pedites fermè centum, qui magna vi reſiſtendo: & ab interiore muri parte munitiones ſumma celeritate ac induſtria extruendo, ſeſe perquam egregiè tuebantur, expectabantque auxilia à Piſanis; qui ſtatim cognito ſuorum periculo, omnes copias vrbe eduxerant, magnamque agreſtium armatorum multitudinem ex proximis Arni Serchijque vallibus euocarant: & apud Caſcinam cum Vitellijs fratribus, qui tum permittente Carolo Piſanorum ſtipendia merebant, vires in vnum conferre, & ſubſidio ſuis proficiſci decreuerant. Sed dum hæc pararentur, Ponteſaccenſes biduò continenter oppugnati, quum & ſtrata mœnia, & foſſæ vndique faſcibus virgultorum ac ruinis completæ, & loca interioris munitionis plurimum infeſta hoſtium tormentis forent, deſperatis auxilijs deditionem fecerunt, ea conditione, vt incolumes abire permitterētur. Sed nec fides integrè ſeruata eſt. Nam Franciſcus Montedolius, quem primùm in Lucenſi agro vulnera ſuſtuliſſe, & cohortem ſæuientibus in eam crudeliter Gallis amiſiſſe memorauimus, ira præferuidus ad vlciſcendam iniuriam, omnes ad vnum Gallos, nequicquam prohibentibus ducibus, trucidauit. Capto Ponteſacco Guidobaldus eodem circumlato belli terrore, Maluetio & Vitellijs nequaquam campo ſe committentibus, per eam regionem liberè vagatus eſt, Lariumque & Pecciolum, & quædam minora in collibus caſtella in poteſtatem redegit, muriſque ea oppida penitus nudauit, vt incolæ ſublata mœnium fiducia, in poſterum ſi quis ex ipſa rerum mutatione caſus incideret, certius in fide continerentur. Nec multò poſt Toianum & Lecolum recepta: quaſſataque eſt Lecoli turris, & quum aliquandiu pertinaciter defenſa, victoris arbitrio dederetur, Zaninus Sampetrius cuſtos, & qui cum erant Piſani milites, quòd obſtinatis animis ſe defendiſſent, Ioannes Ricaſoli legati Florentini ſæuitia, ab ipſis muri pinnis ſuſpendente laqueo præcipitati ſunt. Sequenti die ad Palaiam exercitus eſt deductus, admotiſque muralibus tormentis, ea die & quàm acerrimè oppugnata, Piſanis nequaquam opem ferentibus, quòd viribus impares egredi Caſcina, & offerre ſe pugnæ caſibus nolebant. Quamobrem Palaienſes, præſidiarios qui apud ſe erant milites, obnixè deprecati, ne pertinacius reſiſtendo Florentinorum animos ad ſui tectorúmque excidium irritarent, ſeptimo die ſe dediderunt. His rebus geſtis, duces legatique Florentini Vicopiſanum magno apparatu oppupnandum eſſe cenſuerunt. Id oppidum collibus adiacet, alluiturque Arno amne, qui eo in loco maximè tortuoſus peninſulam efficit: ab ea autem parte quà Bientinam ſpectat, campi ante alios eius regionis ad equeſtres pugnas maximè idonei pateſcunt: ad interiorem verò oppidi angulum quadrata exurgit turris, ab eaque lapideus murus initium capit, qui oppidum vndique circundat, & frequentibus munitus propugnaculis in iuſtam magnitudinem attollitur. His in locis Lucius atq; Vitellij, qui cum delecta parte copiarum ad oppidum defendēdum adcurrerant, magnam vim omnis generis tormentorū, & ante alia ingentem colubrinam ſumma in turre collocarunt; cuius pilæ ferreæ ſexaginta pondo, ad duorum miliarium ſpatium certis propè ictibus emittebantur. Quibus rebus ad defenſionem egregiè præparatis, quum Florentini in conſpe

ctu

ctu oppidi caſtra poſuiſſent,prolatiſque tormentis murum quatere cœpiſſent, tanta pilarum vis ex oppido emiſſa eſt, vt tabernaculorum & equorum atque hominum fœda ac miſerabilis ſtrages ederetur:ita vt multi viri fortes omnibus horis paſsim occiderentur,quum nec vineas nec iuſtas munitiones quibus ſeſe ac tormenta de more protegerent, erigere vel proferre tutò poſſent. tantus enim omnes ab tormentis metus inceſſerat,vt milites ante ſua quiſque tentoria, ad excauandas foſſas, atque aggeres priuatim extruendos omne ſtudium conferrent. Piſani quoque noctu ſæpius erumpebant,& eos qui in excubijs & ſtatione erant,audacter inuadebant: excitatis verò tumultibus,quum neceſſariò ed arma conclamaretur,& ignes vndique totis caſtris ad præbendum lumen circumferrentur,qui in turribus erant tanquam ad propoſitum ſignũ tormenta protinus emittebant. Interdiu autem ſubiectis in pratis ab equitibus concurrebatur iniqua Florentinorum conditione,quum Piſanis vel pulſis vel cedentibus inſiſtere tormentorum metu nequaquam auderent, & illis ſub oppidum tutiſsimus receptus præberetur. Tantis affecti incommodis Florentini, expugnatione oppidi deſperata, nacti obſcuram noctem,vt fuga tegeretur, ſilentio extinctiſque ignibus ad Albaretum ſupra Arnum amnem caſtra reduxerunt, adeoque trepidè ac feſtinanter agmen his locis eductum eſt, vt nec more militari tabernacula incenderent,nec ipſi duces funalia pręferrent,& magnum numerum haſtarum ligonumque,& plures carros relinquerent. Nec multo poſt Florentinis perſpectis eius belli difficultatibus, cum Carolo, dum ille apud Taurinum in æſtiuis eſſet, fœdus renouarunt,promiſeruntque,ſe,quandiu à Gallis in Italia bellum gereretur, copijs, & certa præſertim menſtrua pecunia regias partes eſſe iuuaturos: Rex verò per nuncios literaſque curaret, vt omnes,quas tum Galli tenerent Æthruriæ arces,Florentino populo certis legibus redderentur: iuberetque Vitellios,qui apud Piſanos militabant, vt in Florentinorum caſtra protinus tranſirent,eorumque auſpicijs aduerſus Piſanos bellum ſtrenuè atque fideliter adminiſtrarent. Nec Vitellij quin regijs epiſtolis eſſet parendum quicquam dubitarunt: ſtatimque ex Caſcina Pontaderam, vbi tum Florentinorum erat exercitus, profecti ſunt, datis ad Piſanos literis,quibus in excuſationem repentini diſceſſus, ſe eius ſacramenti militaris, quod Carolo regi antea dixiſſent,religione teneri,ipſorumque fidem veterib. regijs ſtipendijs obligatam eſſe perſcribebant. Salentius quoq; Liburni præfectus, accepta à Florentinis donatiui nomine ingenti pecunia,arcem reſtituit. Quæ res Piſanorum animos,& eam ſpem præſertim,quam de regis erga ſe voluntate anteà conceperant, magnoperè debilitauit, quanquam Antracius,qui Piſanæ arci præerat,nunquam ſe eam,iubente etiam rege, Florentinis redditurum eſſe iureiurando polliceretur,Erat enim Antracius ex clientibus Ludouici Ligninij,qui Briſſonetto cardinali admodum erat infenſus, quòd eum Florentini ante alios proceres delegiſſent,pecuniaq; donaſſent,vt patrono ſummę authoritatis vterentur,quo fauente Piſanam arcem reciperent. Ob id Ligninus Antracio ſcripſerat, vt ſuo potius commodo ꝙ alienæ auaritiæ conſuleret: at ea ſpe Florentinos omnino fruſtraretur. Quin etiam per ſe Antracius Florentinos oderat, quòd Gallos ad Ponteſaccum facta deditione trucidaſſent. Piſaniſque mirificè ſtudere videbatur propter Delantiam Piſanam nobilem puellam,quam impotenti amore deperibat: ipſoſque Piſanos, ſi partam libertatem tuerentur,perpetuos Gallorum clientes futuros exiſtimaret. Quibus de cauſis,

quum Lillensis nobilis Gallus, qui Brissonetto affinitate erat coniunctus, cum regijs epistolis in Florentinorum castra peruenisset, & de recipienda arce per internuncios Gallos ageretur, Antracius per speciosos verborum circuitus respondebat, se quum tesseram, quam in signum regiæ voluntatis accepisset, sibi remissam conspiceret, neque suo officio neque suæ existimationi esse defuturũ. Ita vt quum nihil abnuere videretur, Florentinorum animos in spe potiundæ arcis egregia simulatione contineret. At Pisani quum ad eam noui fœderis famam à Carolo se planè desertos intelligerent, & non modò libertatem quam re ge authore receptam fatebantur, sed & salutem suam detractis Vitelliorum auxilijs, atque his acerbißimo hosti adiunctis, penè proditam viderent, ad Ludouicum Sfortiam Venetosque legatos confugerunt, misso ad Nouariam in castra Syluestro Pogio, viro inter patritios spiritu atque eloquentia maximè insigni: qui admissus in prætorium talem habuit orationem. Nisi ad eos, qui se libertatis publicæ vindices, non ipso tantùm specioso nomine, sed clarißimis etiam factis profitentur, pro tuenda libertate confugeremus, nobis profectò ad causam summæ æquitatis explicandam, commouendosq; animos vestros, longiore accuratioreq; oratione opus esset. Nemo enim quę fortuna Pisani populi fuerit per septuaginta amplius annos, quibus Florentinis seruiuit, prorsus ignorat, quum demum, qui paulo antè vbertate agri, maris opportunitate, nauali gloria, ædificiorum pulchritudine, ciuium virtute, opibus ac institutis, florẽti quondam vrbi Romæ exequari posse videbamur: ad extremum deserti à socijs, & a sæuißimis hostibus subacti, à tanto rerum fastigio in eas luctuosæ seruitutis miserias cecidissemus. Nobis hercle, non vnius hominis, cuius auaritia, crudelitas atque libido, aliquando vel Deorum respectu, vel metu hominum, vel ipsa satietate finiuntur, dominatus erat ferendus: sed ab infinita propè multitudine, quæ tyrannorum mores prorsus induerit, perpetua succeßione, omnis generis iniuriæ & calamitates patiendæ erant: & quod miserias accumulat, compresso animi dolore sustinendæ: sic vt nemo Pisanorum, aut priuatim aut publicè lætitiam, pacem, requiem, vllo vnquam tempore sibi expectandam arbitraretur. Quum Florentini vno consensu per manus tradito, malignè conspirantes, antiquitati & decori vrbis, ciuium fortunis, alienæq; demum industriæ plurimum inuiderent: nosq; paulatim omni honore ac omnibus pristinæ felicitatis instrumentis spoliarent: maritima negotiatione ante omnia fuit interdictum, mox ademptus ager, pręscriptæ leges, vectigalia noua excogitata, arces ceruicibus impositæ, & cuncta demum veteris dignitatis iura, commoda, ornamenta, impotenti rabie penitus ablata. His tantis ærumnis & cladibus deformata ciuitate, factum est, vt nobilißimi quique Pisanorum, qui neq; seruire, neque patriæ interitum oculis intueri poterant, paulatim in alias terras, natali solo, paternis domibus, maiorumque sepulchris sponte relictis, emigrarint. adeoque ciuitatis facies paucis annis immutata est, vt nemo Italus vel externus, si fortè Pisas repeteret, reperiretur, qui antiquæ amplitudinis ac opulentiæ recordatione, miserijs nostris non illacrymaret: & similem quoque cladem ipsis Florentinis, qui adeò inclementer atque crudeliter imperarent, imprecaretur. Itaque nobis in luctu ac mœrore vitam traducentibus, Gallorum aduentus occasionem præbuit repetendæ libertatis: Dijsque bene iuuantibus fortiter iugũ excußimus, ac publicè sacramento adacti, fortunas, corpora, atque animos pro libertate deuouimus. Neq; hactenus tot eorum minæ, tot insidiæ, totq; hoc interne-

ternecino bello armorum conatus nobis obfuerunt: melioribus enim auſpicijs libertas defenditur, quàm eripitur. Viri hercle fortes, emori potius liberi, quàm ſerui cum ignominia viuere didicerunt. Nam ſi per ſe indignum eſt, & miſerum alienæ libidini ſeruire, etiam illud longè grauiſsimum Piſanis videatur eorum ferre iugum, qui neque vetuſtate originis, neque bellica virtute, neque vlla in re ſibi omnino conferendi eſſe uideantur. Quid enim magis intolerandum eſt, quàm vt Florentini libertatem illis inuideant, qui ante Florentiã conditam liberi florenteſque fuerunt? Idque in alio ferendum velint, quod ipſi penitus reformidant & excutiunt? Ipſi inquam Mediceos, qui nunquam niſi ſumma cum moderatione atque modeſtia publicis rebus præfuerint, quique patriam egregijs omnium virtutũ monumentis exornarint & illuſtrarint, ferre non potuerunt: nos illos, qui ad vrbis noſtræ luctum, miſeriam, vaſtitatem nati eſſe videntur, æquiſsimis animis feremus? Hinc quoque eorum impudentiam inſanamque cupiditatem agnoſcere poteſtis, quum ſceleratis conſilijs, & vti ſperandum eſt, funeſtis, nullo totius Italię, vel ſalutis, vel dignitatis reſpectu, ipſi Itali contra Italos cum barbaro rege ad ſubigendam vaſtandamq; Italiam fœdus percuſſerunt, & tot principum fœderatorum authoritate atque potentia inſolenter contempta, pecuniam ei ingentẽ numerarunt: auxilia, commeatus & tranſitum redituris barbaris obtulerunt: ſcilicet vt vos his in caſtris oppreſſos, fugatos, et vrbibus veſtris expulſos videant: aut certè hunc veſtrum, parata iam victoria, de exactis Gallis, liberataq; Italia triumphũ retardent ac interpellent. Quibus de cauſis ęquiſsimũ videtur, vos pręcipuè Venetos qui per octingentos annos auguſtum libertatis nomen religioſè coluiſtis, & fortiſsimè defendiſtis, eorũ fortunę miſereri, qui à vobis opem implorant, vt libertatem, quam vi ſibi ereptam, Deorum beneficio recuperarunt, liceat retinere. Te quoq; Ludouice Sfortia, qui & iure hoſpitij quum exulares, & ſanguinis affinitate quæ maiores tuos reſpicit, & veteris patrocinij Vicecomitũ, in quorum clientela ſemper fuimus, haud obſcura neceſsitudine Piſanę ciuitati cõiunctiſsimus exiſtimaris, vehemẽter obſecramus, vt nos liberos & incolumes eſſe velis. Quod facilè præſtabitur, ſi auxilia nõ modò de libertate, ſed de vita retinenda dimicantib. opportunè ſubmiſeris. Quæ etiam optimo iure tibi eſſent propere tranſmittenda, ſi nos neq; clientes tui eſſemus, neq; vllum libertas noſtra vel amiſſa vel retenta, ad vniuerſi belli fortunã inclinandam momentũ haberet. Nõ modò enim aduerſus cõmunis totius Italię fœderis hoſtes, publiceq; ſalutis oppugnatores neceſſaria ac iuſtiſsima arma ferrẽtur, ſed in eos etiam, qui ab omni hominũ annaliumq; memoria infeſti maiorib. tuis fuerũt, quiq; Gallos & Germanos, infeſtiſsimas Italico nomini nationes, in Italiã euocarunt, vt Vicecomites domo regnoq; expellerent: et florẽtiſsimã Italię partẽ, externis feriſq; gentibus inuadẽdam poſsidendamq; pręberẽt. Si veſtra igitur intereſt, vt ij qui quũ primũ nos expugnarint & oppreſſerint, ad vos extemplò oppugnãdos perdendoſq;, opes, conſilia, arma ſint conuerſuri, proprio bello diſtineantur, noſtroq; periculo reprimantur, opem ferre maturetis oportet: nam ſi ſalutem clientium veſtrorũ neglexeritis, audacia profectò hoſtium in immenſum ſucceſſu creſcet, nec facilè poſtea, quũ adaucta mala ingruerint, cõmunibus periculis occurretis. Porrò ſi veſtro beneficio erimus conſeruati, non modò quas dederitis leges læti accipiemus, ſed in ditionem poteſtatemque veſtram vltro concedemus. omnis enim reliqua vitæ conditio, modò Florentinis minimè ſeruiamus, ſum-

ma nobis erit libertas. eorum siquidem iugum nemo vnquam viuus subibit: nã si à vobis deseremur, egregiè moriendo saltem aliquem à virtute constantiaque animi perennis gloriæ fructum feremus, & memorabili interitu Pisanos minimè seruire voluisse testabimur. Ludouicus Venetique legati, qui antea intercepto Florentinorum nuncio cum publicis literis, eorum consilia planè cognouerant, Pisanos bono animo esse iusserunt, polliciti q; sunt eorum libertatis ac salutis se pręcipuã habituros curam, et propediẽ cum auxilijs Fracassum San seuerinum esse transmissuros, iniuncturosque Adurnijs fratribus, vt in parandis atque administrandis his rebus, quæ bello vsui forent, amicè ac liberaliter Pisanis adessent, atque eos terra marique, quantis maximè possent opibus iuuare maturarent. Nec multò post Gerardus Boncontes Pisanus, qui Taurini apud Carolum legatus fuerat, ab Genua trecentos pedites & tormentarij pulueris sagittarumque & armorum omnis generis magnam copiam, duabus biremibus Pisas aduexit, confirmauitque ciuium animos, quum Nouariam iam propè fame subactam esse, nec Gallos obsessis opem ferre, duobus magnis oppositis exercitibus, ausuros prædicaret, affirmando breui futurum, vt Florentinos initi cum Gallo fœderis omnino pœniteret. Quando cæteri Italiæ principes, pulsis Gallis, in eos tanquam publicæ libertatis proditores, arma protinus essent conuersuri. Itaque Pisani sublatis animis in tam propinqua spe auxiliorum, ad munienda suburbana ædificia, quæ tum erant extra Martianam portam, omne studium contulerunt: paucorumque dierum spatio perpetuam munitionem, ab extrema suburbij porta ad Arnum amnem, procul ab arce quingentos passus Antracio minimè prohibente perduxerunt, vt omnis adeundæ arcis facultas Florẽtinis eriperetur. Siquidem Arnus à Spinea porta, vbi pons est lapideus arci coniunctus, vrbem egreditur: arcemque ad læuam manum pręterluit. Ædificia verò suburbana quę diximus, à Martiana porta in longitudinem curuata adeò porriguntur, vt ab eorum capite extremo, vbi altera ingens porta antiqui operis visitur, perductis ad Arnum munitionibus, arx ipsa vndique cingeretur. Sed vix dum perfectis Pisanorum operibus, Florentini duces copias omnes trifariam diuisas in conspectum vrbis adduxerunt, eo potius consilio, vt quid nam propositi de tradenda arce Antracius haberet, accedendo certius explorarent, & Pisanos ab eruptione deterrerent, quàm vt suburbium oppugnare adorirentur, quod sine iusto tormentorum apparatu capi minimè posse videbatur. Verùm quum Antracius neque vexillum album proponeret, quo tutus ad arcem accessus indicaretur, neque vlla propensi pacatiq; animi signa daret, Pisani minimè contineri potuerunt, quin extrema suburbij porta confestim erumperent, & pauci cum magna hostium multitudine congrederẽtur. Quoniam loco maximè fidebant, qui tutum intra portam receptũ cedentibus ipsis ostendebat: tormentaque etiam in munitione iuxta portam collocarant, quæ in proruentes hostes, quum opus foret, se protinus emissuros sperabant. Non tulere petulantiam insultantium Pisanorum Florentini, extemploque ante alios Ranuccius Martianus, qui agminis frontem obtinebat, plures simul turmas cataphractorum equitum conglobauit, factoque vehemẽti impetu, Pisanos pellendo sternendoque ad portam vsq; præcipites egit, tanta celeritate persecutus, vt pilę tormentorum, quum ea, vt in repentino casu sæpe accidit, à Pisanis trepidè librarentur, supra capita hominum prouolarent, aut certè paucos vulnerarent. Ipsi quoque pedites conspicati hostium fugam,

vndi-

vndiquè procurrerunt, vnoque fermè tempore & Montanus ab eo ſuburbij latere, quod meridiem ſpectat, hortorum ſepta maceriaſque & nouas munitiones perrupit, & per ędificia in ipſum ſuburbium peruaſit: & Cyriaci cohortes, id quod diximus ad Arnum pertinere, munitionis brachium ſuperarunt: & Montedolius equitibus immiſtus portam, nequicquam ad fores obluctantibus Piſanis, inuectus eſt. Tum verò Lucius, in tam repentino grauique amittendæ vrbis periculo ſuis non deeſt: cum conferta equitum ala per medium ſuburbanæ viæ ſpatium in hoſtes procurrit, adhortatorque inſignis et bellator egregius prælium renouat, ſuſtinetq; fortiter hoſtium impetum: & à Martiana porta Piſanorum validam manum in auxilium euocatam feſtinare iubet. Pugnabatur in ipſis viæ anguſtijs acerrimè, ſed Piſani ab hoſtium vndique vrgentium multitudine maximè prem ebantur, quum ab omni propè latere circumuenti, quid magis cauendum, aut pro ſalute tentandum foret, in tanta rerum perturbatione neſcirent. Sed dum Lucius & cæteri viri fortes incumbentium impetum ſuſtinere conantur, Paulus Vitellius cum ſuo equitatu ab vlteriore ripa reperto vado Arnũ tranſgreſſus, paulò infra munitionẽ in ipſum ſuburbium improuiſus aduolauit. Cuius aduentus quum id præter omnium opinionem accidiſſet, quòd nemo amnem eo in loco trãſiri poſſe crediderat, adeò Piſanorum animos perculit, vt quum ſe vrbe auxilijsq; interclusos eſſe conſpicerent, conuerſi in fugam & curſu ac timore plurimum incitati ad portam maximo impetu deferrentur. Perturbatis ac fugientibus Martiani Vitellianique equites inſiſtere: & quum toto viæ ſpatio Piſani multis illatis acceptiſque vulneribus exacti intra vrbis portam compellerentur, nonnulli ex Vitelliani permiſti hoſtibus ingreſsi ſunt. Ne verò omnes ſimul irrumperent, & vrbs caperetur, Galli ab arce tormenta emittentes, et ſagittas ſaxaque maximè in ſubiectam turbam ſine vllo diſcrimine iaculantes, Florentinos auerterunt. Ipſi quoque Piſani ſicuti temerè eruperant, ita ſingulari conſtantia irruentes repreſſerunt: & valuas totius multitudinis impreſsione propulſas celeriter occluſerunt. Periere in limine plerique viri audaces, ipſeque Lucius ante alios vulneratus: cui etiam Paulus Paranius Martianæ alæ præfectus gladium ab longiore capulo correptum magna vi & ſumma cum laude dum cominus pugnaret, è manu extorſit. Paulo quoque Vitellio dextrum crus, quod ſine ocrea proceſſerat, lancea traiectum, et Vitellotius lapide ictus. Piſanorũ autem ex numero, Petrus Gambacurta, cuius maiores quondã vrbis imperium tenuerãt, et Marianus Orlandius eques illuſtris excluſi captiq; ſunt. Florentini occupatis ſuburbijs, omni bellico hoſtium apparatu, & in primis Paſſauolante ingenti æneo potiuntur: magnã quoq; copiam, cùm vini in cellis & lacubus, vti vindemiæ tempus offerebat, tũ etiam frumenti quod erat in ſubterraneis ſcrobib. reconditum, inueniunt, & in ipſis ſuburbanis ędificijs caſtrametantur, erectis continuò contra portam munitionibus, vt hoſtes ab eruptione cohiberent. At Piſani, cum animis vix dum receptis reputando quale periculum, & ſua temeritate, & hoſtiũ felici audacia ſubijſſent, attoniti, & pauentes cogitarent, ſe deorũ immortaliũ cura nõ modò ſeruatos, ſed ea demũ die primũ natos ſe eſſe fatebãtur. Proq; ſummo beneficio gratis animis accipiebãt, quòd Antracius fidẽ, quanq̃ ambiguis tantũ promiſsis datam, in eo periculoſo diſcrimine minimè fefelliſſet: et tormẽtis emiſsis hoſtiũ impetũ opportuniſs. tẽpore retardaſſet. Ea nocte nemo ciuium fuit, qui corpus vel recẽtis prælij labore defatigatũ, quieti ſomnoq; dederit. Decuriones quoq;

Lucium inuiserunt, vrbis ciuiumque omnium seruatorem appellantes, quòd non modò incredibili virtute omnibus periculis fortiter occurrisset, verum ob id, quòd paulò antè diuino consilio suburbium minimè defendendum, ac omnino deserendum esse censuerat: & cùm primi equites Pisani ipsius iniussu temerè extrema porta erumperent, reclamando ac deterrendo retinere conatus fuerat. Postera die Fracassius ad Serchij amnis hostium nauigio delatus, Pisas peruenit: cuius aduentus, vel ob id omnibus gratissimus fuit: quoniam cum Lucio, cui sororem in matrimonium collocarat, eosdem sensus in gerendis rebus, nulla interposita æmulationis dubitatione, habiturus esse videbatur. Applicuit etiam ab Genua scriba Venetus, pecuniamque attulit ad conducendam veteranorum cohortem. Triduo post Antracius in gratiam, vt postea creditum est, Delanciæ virginis, se arcem Pisano populo traditurum pollicitus est, ea lege, vt si Carolus intra centesimum diem in Ethruriam nō rediret, arx penitus ab radice dirueretur. Interea Pisani ad alendum præsidium Gallicum singulo quoque mense bina milia aureorum nummûm, & quum primùm arx euertenda traderetur, donatiui nomine quatuordecim milia sibi numarent. Ea omnia vti Gallus postulabat, obsidibus datis, & cōfectis de more publicis tabulis, decuriones pro ciuibus præstituros receperunt. Rebus eo modo cōpositis, Antracius tormenta duo inusitatæ magnitudinis rudi veterum seculo fabrefacta, quorum alterum ab insculpta aue Columbina, alterum verò ab terribili ictus violentia, Desperata vocabatur, Pisanis vendidit. Ea totius populi concursu, funibus subiectisque succulis ab arce ad eam muri partem sunt conuecta, quæ inter Barbaianum propugnaculum, & Pagianam portam, intercedente Arno, suburbana Martiana prospectabat. Ibi perforato muro ampliores passim fenestræ sunt patefactæ, per quas ingentes saxei globi in omnes castrororū hostilium partes, cum maximo omnium terrore atque periculo emittebantur. Erat quoque summus murus per interualla pinnarum minoribus tormentis adeò egregiè instructus, vt nullis propè temporis momentis ab infestandis hostibus cessaretur. Pisana etiam iuuentus per se acris, & vindictæ decorisque auida, certatim cum Lucianis militibus sæpius erumpebat. Fuitque inter multas eruptiones, ea maximè insignis, qua Fracassius à Porta Maritima sub occasum Solis, eductis omnibus copijs improuisò hostes inuasit: nam eodem tempore ex constituto, Galli à Martiana porta in gratiam Pisanorum repentino egressu, magnisque clamoribus editis erupere, & qui ad Barbaianum erant trans Arnum, tantam vim pilarum, displosis illis ingentibus tormentis, & minoribus colubrinis, in suburbana tecta adegerunt, vt equi, virique fortes pariter & ignaui, cum nullus locus periculo vacuus relinqui videretur, attoniti ac terrefacti fœda trepidatione vndique diffugerent, & totis castris cuncta pauore ac tumultu complerentur. Ea die castrorum munimenta ægrè sunt defensa, & plerique milites & insignes equi tormentis discerpti. Postero die Arnus imbribus auctus intumuit vsqueadeò, vt summis aggerum labris exæquaretur. Qua re animaduersa, Pisani magnam multitudinem agrestium ad Laianum vicum conduxerunt, vt cursum incitati amnis auerterent, præcisisque aggeribus, vbi maximè castigabatur, in depressa hostium castra profluentem effunderent. Sed Florentini duces cognito hostium consilio: missis ad Laianum sagittariorum turmis quatuor, & cohortibus duabus præsenti periculo celeriter occurrerunt: & ne quid simile in posterum hostis moliretur, perpetuas equitum

sta-

stationes qui ripas custodirent, toto eo fluminis tractu disposuerunt. Interea Lillensis Gallus, qui allatis mandatis regijs, Antracium, vt arcem dederet, precibus nequicquam fatigabat, febre correptus, Florentinis in castris moritur. Eodemq'ue tempore certissimi nuncij de pace ad Nonariam facta, & Pisas et in castra perferuntur. Quibus de rebus, quum Pisani omnibus conceptæ lætitiæ atque hilaritatis significationibus, se omni prope periculo in posterum liberatos ostendissent, Florentini abiectis præsentibus consilijs, à Sansouino in superiorem Arni vallem copias reduxerunt. Triduo post Arnus iterum autumnalibus pluuijs adeo creuit, vt nusqnam tentandi vadi spes vlla relinqueretur. Propterea Lucius nullas veritus insidias statim ad Capronã, quæ est rupes viæ imminens, à qua altissimi montes initium ducũt, cum curulibus tormentis cõtendit, & è citeriore amnis ripa, castra hostium posita inter Septimum & sanctum Cascianum infestare cœpit. Pisani quoque milites, qui Cascinæ in præsidio erant, sæpius erumpebant, & commeatus, & ipsos præsertim pabulatores intercipiebant: tantaque erat his in locis pabuli difficultas, vt ex vitium arundinumque folijs magna pars equorum aleretur, & vulgus militum moliti tritici penuria laboraret. Quibus affecti incõmodis duces Florentini, quod et hyems suberat, & inclinante autumno fœdę admodum tempestates inciderant, Pontesaccum, & Pontaderam in hiberna concesserunt. Per eos dies quũ Galli arcis custodes pabulum quod in maritimis vicis erat insolenter diriperent, & id contra Fracassiani Pisanorum concessione obnixe armis tuerentur, aliquot vtrinque in ipsa rixa interfecti sunt, exciuitque rumor cruentæ contentionis ab vrbe vtriusque partis auxilia, ac nisi Pisani, in eo tumultu ad arma vocati, Gallis opportune fauissent, luctuosum omnino facinus editum fuisset. Sequenti die Fracassius Pisanis iratus, quod aduersum se pro Gallis stetissent, vt erat ingenio maxime repentino, abducta parte præsidij Pisis excessit, & in Galliam Cisalpinam profectus est. Non multis vero post diebus Antracius, cuius animus æger incredibili Delantiæ virginis amore deflagrabat, decurionibus Pisanis, matronarumque nobilissimis in arce epulum dedit: & choreas ad tibicinum concentus ipse ante alios duxit, omnibusque humanitatis officijs testatus est, quum primum ex fœderis præscriptione annus foret exactus, continuo arcem Pisano populo se dediturum: neque sponsioni fides abfuit, quanquam à Florentinis mirifice sollicitaretur, per quos ingens auri pondus, si Pisanos excluderet, ipsi Antracio, et nominatim singulis centurionibus offerebatur. Calendis namque Ianuarijs aduocata populi concione, atque indictis supplicationibus arcem dedidit, transmissis Petrasanctam obsidibus, vt in eius oppidi arce, quoad promissa pecunia foret numerata, custodirentur. Mox verbis conceptis decuriones in verba Caroli Gallorum regis sacramento adegit: tantusque præ lætitia eodem temporis puncto emissorum tormentorum strepitus, vt Florentinis in castris in spacio octuaginta amplius stadiorum sit auditus. Qui seditionem inter Pisanos & Gallos subortam rati, ne occasioni deessent, copias expeditas vsq; ad secundum lapidem properanti agmine frustra produxere. Pisani eodem die Antracium ac omnes vno nomine Gallos ciuitate donarunt, quibus etiam domos prædiaque Florentinorum, iam initio recuperatæ libertatis publicata decreto publico adiudicarunt. Nummus subinde in honorẽ Caroli regis cum liliorum nota percussus, & arx ipsa concursu totius populi incredibili celeritate solo æquata est. Nec multo post Galli qui Sergiani arces custodiebant, An-

Pisani recepta arce à Gallis, eam solo æquant, et inde se pro liberis habent.

tracij exemplum secuti eas Genuensibus magno auri pondere accepto, vendiderunt. Is quoque Rosius Bastardus Lignini è Lucemburgensi familia propinquus, qui Petrasanctæ præerat, Lucensibus triginta milia aureorum nummûm numerantibus, oppidum arcemque tradidit. Qui postea auaritiæ ac proditionis infamia notati, pulsique Galliæ finibus perpetuò exularunt. Cæterùm præsentem Pisanorum lætitiam ingens cura conquirendæ pecuniæ magnoperè minuebat: persoluendum enim erat pretium coemptæ arcis, æneorumque tormentorum quod publicè & priuatim exhaustis grauissimum erat, quum quadraginta milia aureorum nummûm summam omnino superaret. Sed tanta erat omnium alacritas pro defendenda libertate, vt vltrò nobiles matronæ ornamenta sua, annulos, monilia, fibulasque zonarum conferrent: quæ omnia Lucensibus pecuniosis mercatoribus in mutuam pecuniam pignori mittebantur. Sed has etiam ærarij difficultates opportunè atque mirificè subleuauit Lusitana nauis, quæ ad ingentem vim nocturnæ tempestatis, submersis magna ex parte nautis, supra ostium Auxeris amnis, cum pretiosis mercimonijs in littus eiecta est. Tantum enim pecuniæ Pisani vix toto vertente anno in bellicos sumptus impenderant, vt nihil iam veteris argenteæ suppellectilis vsquam reperiretur, & vectigalium reditus multò quàm anteà deteriores facti essent, præuertentibus eos publicanorum vsuris, qui publicam egestatem ab initio præsenti pecunia subleuarant: adeò vt iam quosdam ciues, si bellum foret diuturnum, recuperatæ libertatis pœniteret. Igitur quum se impares opulentis hostibus faterentur, atque opem, ne incœpto absisteretur, vndique implorãdam omnes censerent, oratores maximè industrij & eloquentes ad principes Italiæ delecti sunt. Iêre ad Ludouicum Sfortiam Marianus Pecciolus: ad Alexandrũ pontificem Augustinus Dunitius: ad ipsos verò Venetos Bernardinus Agnellus: & in Galliam ad Carolum Petrus Griphus, vt frequentius Florentinorum legationibus occurreretur, qui in aula regia largiendo atque agendo procerum animos Pisanis infestos reddere contendebant. Nec multò pòst Sfortia tuendis Pisanis intentus, Ludouicum Mirandulam cum ala equitum, & trecentos Germanos pedites Pisas misit. Eodem quoque tempore Veneti, id Sfortia enixè flagitante, Paulum Monfronum virum fortem, & Socinum Benzonum cum vtriusque armaturæ equitibus ducentis, Iacobumque Tarsiam veteranæ cohortis præfectum, & cum his Franciscum Iudecam quæstorem cum pecunia misêre. Ludouicus enim quanquam aduersus Florentinos, quòd vni omnium in amicitia & societate Gallorum communium hostium remansissent, Pisanorum libertatem tueri videretur, occulto tamen exitialique consilio Pisarum imperium affectabat: nec obscuro quidem iure, quòd id reguli Vicecomites, ipsius progenitores quõdam tenuissent. Sperabat enim eam ciuitatem antiquis ac recentibus beneficijs sibi obstrictam, attritis paulatim diuturnitate belli Florentinorum opibus, aliquando in ipsius potestatem vltrò concessuram: & quũ se imparem ducendo bello cerneret, Venetos Pisano bello alligare, & aliena impensa ad id quod inani spe conceperat, gradum sibi facere contendebat: ratus Venetos nunquam adeò impudentes vel insanos fore, vt eam vrbem vltra Apenninum sitam, & spectantem ad Tyrrhenum mare, quod ab eorum negotiatione penitus esset diuersum, adijcere imperio cum summa hominum inuidia cogitarent. Sed ipse rerum exitus, qui simulata omnium consilia patefacere solet, Venetos validiore aliquanto quàm Ludouicus, sed occultiore ambitionis

L. Sfortiae in iuvandis Pisanis consilia.

Venetorum consilia eadem in iuvandis Pisanis quae Sfortiae, sed tectiora.

nis inſania laboraſſe declarauit. At Florẽtini maiore quàm antea cura atq; apparatu bello intenti, ſæuis adhuc hyemis tempeſtatibus, arcem apud vada Volaterrana terra marique obſeſſam, ac tormentis demum quaſſatam ceperunt: Piſanisque mari opem ferre conantibus, eorum biremis altera onuſta armis & commeatibus, in proximo Liburni littore naufragium fecit: altera cum myoparonibus aduerſo rapta vento, Lunenſem portum tenuit. Quo ſucceſſu Florentinorum claſsicula ad Arni oſtium prouecta, aliquot Ligurum et Tuſcorum nauigia, quæ frumentum Piſanis importabant, intercepit. Cæterum Franciſcus Siccus (is enim à Carolo poſt Tarrenſem pugnam ad Florentinos redierat) receptis Vadis ad Buttum oppugnãdum cum magna parte copiarum eſt profectus: ſubuectisque tormentis circumiectos colles occupauit, ne vllus ad oppidum aditus pateret, ſi Piſani ſuorum periculo adducti auxilio properare conarentur. Neque Siccum opinio, quam de eorum aduentu conceperat, omnino fefellit: accedentibus nãque expeditis Piſanorum copijs ad ipſas collium munitiones, atque his egregiè repulſis, oppidum ſimul atque ipſi milites deditionem fecerunt. Per eos quoque dies ſancti Michaelis vicus qui ad Verruculę montem pertinet, expugnatus eſt, quum fruſtra ad opem ferendam ab arce Piſani decurriſſent: cohortes quoque ad expugnandam Verruculam per ardua montis ductæ, commiſſumque eſt prælium vehementi vtrinque impetu: verum ad extremum Florentini iniquitate loci & telorum ac lapidum maximè procella retardati atque deiecti, re infecta ad ſanctum Michaelem rediere. Sequenti die Siccus ad expugnandum Calcium cõtendit. quod vbi Piſis eſt nunciatum, inito conſilio vt laborantibus opem ferrent, complures eximiæ agilitatis ac fortitudinis milites ex Caſcinæ Vicopiſanique præſidijs detractos, in arcem Verruculę euadere iuſſerunt, vt quum ex edito equitatum per campos appropinquare conſpicerent, hoſtes in oppugnatione oppidi occupatos ab diuerſa parte adorirentur. Sed Lucius qui copias militares, magnamq; agreſtiũ multitudinem ad terrendos hoſtes in conſpectũ Calcienſium adduxerat, præoccupatos antea colles à Siccianis ſubire non potuit, alacriter tamen Verruculani deſcenderunt, illatique magno impetu in primam ſtationem caſtra ab ea parte irruperunt, interfectisq; circiter quadraginta militibus, multis captis, & ſupra centum vulneratis, incolumes per aſperos montis calles in arcem redierunt. Quibus rebus animaduerſis præſidij præfectus, quòd muri aſsidua tormentorum vi, ſolo propè æquati erant, deditionem fecit. Amiſſo Calcio, Piſani molendi tritici difficultate laborare cœperunt, quoniam omnes eius tractus frumentariæ molæ Serchio amni impoſitę, in poteſtatẽ hoſtium deuenere. Biduo poſt quum in conſilio ducum omnium ſententiæ conueniſſent, ducere ad Verruculam atque eam expugnare decretum eſt: erat enim Piſanis omnibus, qui repentinis decurſionibus itinera infeſtabant, in eam arcem tutiſsimus receptus: eaq; pro ſpecula (vti ſuperiore libro docuimus) vtebantur. Itaque circiter duo milia peditum, & quadringenti leuis armaturę equites cum tormentis minoribus in ſummum cacumen, vbi arx erat, mittuntur. Cæteras copias, cataphractosq; prę ſertim Siccus ſub Butto oppido in exterioribus ædificijs continuit, vt ſuis Verruculam oppugnantib. pręſidio eſſet: & quæ vſui forẽt ex propinquo ſubminiſtraret. At Lucius cognita hoſtiũ profectione, ſimilem Verruculanorum & Calciẽſium oppugnationis exitum veritus, vt ſuorum periculo occurreret, & Calcij in conſpectu in ipſius nuper amiſsi dedecus audaci aliquo

facinore resarciret, nocturna expeditione cum delectis equitib. ex Sfortianorũ Venetorumq; auxilijs, ac ipsa Pisana iuuentute, Buttum aduolauit. Cæsisque repentino aduentu, qui excubias agebant, priusquàm hostes arma caperent, in media castra penetrauit. In ea omniũ subita consternatione, ex numero resistẽtium circiter triginta sunt interfecti, capti verò plures, & equi partim sarcinarij, partim militares paulo minus trecenti, cæteros proximæ conualles nemoraque texerunt. Siccus ipse ad oppidi portam cursu se proripiens, quum eà præ timore validis vectibus esset obfirmata, funibus in murũ ab oppidanis est sublatus. Qui verò Verruculam oppugnabant, cognita suorum clade, digreßi summo cacumine ad montẽ cui ab asperitate Doloroso nomẽ est, propè Buttũ iò se recepere, atque inde diuisis inter se copijs, duces Bientinam, Pontaderamq; reuersi sunt. Ex aduerso Pisani Paulum Manfronũ cum Venetis copijs apud Vicopisanum, Ludouicum verò Mirandulam Germanosq; vltra Arnum Cascinæ collocarunt. Rannucio Martiano ex Pontadera cum Sfortianis res erat: à Sicco autẽ cum Manfronianis è Bientina bellum gerebatur, neq; vlla prȩteribat dies, quȩ aliquo prȩclaro belli facinore nõ esset insignis: virtute enim, insidijs, audacia, nouisq; artibus quotidie certabatur. Is namq; regionis erat situs, admirabili naturȩ varietate in patentes cãpos, et vestitos arboribus colles terrenosq; tumulos, cauas valles, emissaria, paludesq; distinctus, vt duces sicuti eorum ingenia ferebant, siue vera vi, siue astu ac dolis certandum foret, ad res gerendas cohortari atq; incitari videretur. Ab Bientina campi pabulo vberes ad Vicopisanum vsq; pertinẽt, qui palude, collibus atq; Arno amne clauduntur. In hos Siccus, vti erat in omni militiȩ munere peracutus et sagax, Manfronum facilè elici, & ex insidijs opprimi posse iudicauit: quòd sciret hominem natura maximè pugnacẽ, & propterea, vti plerunq; accidit, apertũ & incautũ, pugnæ studio iniquũ in locum facilè progressurum. Itaq; circumpositis insidijs, edoctisq; militibus quid fieri vellet, quũ signum proponeretur, leuẽ emisit armaturam, quȩ in conspectum oppidi se daret, pabulatoresq; consectando, maiore quàm anteà licentia vagaretur. At Manfronus, qui ex oppido cuncta despectabat, vbi pabulatores ac milites, qui eis prȩsidio simul exierant, maiore hostium numero vrgeri videt, Ioannem Rhauẽnatem, Ioannetumq; Pallaiam cum expeditis turmis celeriter emittit: moxq; ipse cum graui armatura equestri, subsidiarijsq; peditibus subsequitur. Idem facit Siccus accitis è proximo cataphractis, prȩliumq; auctjs vndiq; viribus, tanta animorũ alacritate committitur, vt magnorũ exercituum species spectantiũ oculis prȩberetur. Nemo enim eques adeò segnis erat, qui hastam in aduersa acie nõ perfringeret, & gladijs eductis, collatisq; equorum pectoribus, cum hoste misceretur. In eo peracri concursu quum multi equites prostrati, & equi plures conuulnerati essent, Florentini Sicci monitu gradũ referre, & timoris simulatione terga vertere cœperũt: nec Manfronus ingenio suo deest, suos cohortatur vt acriter instent, neq; perterritis restituendȩ aciei spatiũ relinquant. Ipseq; vehemẽti impetu in terga abeuntium cum delectis equitibus inuehitur: & pugnando, magnũ camporum spatium prætergressus, ad occultatos hostes peruenit. Tũ verò ex insidijs nouȩ vndiq; turmȩ cohortesq; cõsurgunt: Venetȩ copiȩ circumueniũtur, ipse Manfronus fortiter rem gerit, densari quàm maximè turmas iubet, & signa ad oppidũ retrouertit. pugnatur aliquandiu in orbem summa constantia, sed incidentib. vndique hostium cuneis Manfroniani funduntur, & dißipati paßim à pluribus

ribus opprimuntur. In ea fuga Venetæ alæ vexillifer cadit: Pallaia equitum præfectus capitur: ipse Manfronus atque Rhauennas vulnerantur: pedites equitesque plurimi in fugam se dedunt. Sed dum parta victoria Siccus incredibili lætitia afficitur, hostesque persequitur, tormenti minoris glande traiectus concidit, magno quidem illudentis fortunæ casu, quando ea pila in spatio trium amplius stadiorum ex oppidi turre in incertum emissa, ipsum vnum victorem ducem, miraculo quodam sustulisse videretur: ita vt ea victoria, quanquam insignis, Florentinis haud multum grata fuerit, quæ prudentis simul ac strenui ducis morte constitisset. Sub idem fermè tempus quo Carolus Italia excesit, atque hæc in Ætruria gesta sunt, Gilbertus Monpenserius Neapoli obsessus, Gallorum ducibus, qui eadem æstate Ferdinandum in Brutijs acie superarant, significauit se rerum omnium difficultatibus adductum, nisi auxilia terra aut mari Neapolim mitterentur, diutius obsidionem non esse toleraturum. Quibus de causis, Galli euocatis ad se Andegauensium partium regulis, coactisque militibus, prouincias inter se ita compararunt, vt diuiso exercitu, alter aduersus Consaluum, qui ex prælio Rhegium se receperat, & accitis è Sicilia auxilijs bellum renouabat, Brutios tueretur: alter iustis itineribus Neapolim subsidio obsessis ire maturaret. Obegnino Brutij obuenere, Persiuus adiuncto sibi Bernardino Sanseuerino Bessenniani principe, qui alam vnam equitum & quatuor cohortes ex clientibus suis in Brutijs conscripserat, per Lucaniam Ebulum peruenit, quod est opppidum Picentinorum non longè à Sylari amne præalto in monte positum, & profunda vndiq; valle circumseptum. Ferdinandus eò duces copiasque præmiserat ad prohibendos transitu Gallos, quibus iter erat ad Salernum vrbem. Ipse Neapoli remanserat, vt colloquijs Gallorum interesset, qui iam de paciscendis inducijs arceque dedenda desperatis auxilijs acturi videbantur. Præerat regio exercitui Thomas Caraffa Matalonij princeps, externæ militiæ prorsus ignarus, sed cum eo plerique viri militares aderant, & in his ante alios Venantius Camertium regulus, Lucasque Sabellus: Quibus cognito Gallorum itinere, viribusque eorum diligenter exploratis consilium erat, hostes rectà Salernum petentes, modicis itineribus subsequi, auertere commeatus, nec prius acie confligere, quàm eos iniquior locus exciperet, opprimendosque preberet: vel quod maximè vsui fore videretur, continuò ad oppidum cui Lacui paruulo nomen est, conuolare: incolisque demigrare iusis, concremato que oppido, ne commeatu ac tectis hostis vteretur, Salernum præcurrere. Quo perfecto negotio necesse foret Gallos, qui nec cocta cibaria, nec maiora tormenta conueherent, retrò in Lucaniam regredi, desperata præsertim expugnatione Salerni, quod magnis hostium copijs teneretur. Verùm cæteri duces milites que contempta hostium paucitate tanto pugnandi studio ardebant, vt incitati stolida alacritate succlamarent, nequaquam pertinere ad regij nominis tantique exercitus dignitatem, si ea victoria quam propè certam exploratamque tenerent, non vera vi apertaque virtute, sed per circuitus ignauis artibus peteretur. Eam quoque multorum temeritatem præproperi ducis imperium augebat, qui nihil in castra præter spectatam fidem, & celebris familiæ nomen attulerat. Is enim castigatis qui cauta, & minus decora consilia sequerentur: Neque inquit: Galli hodie antiqui illi Heroes sunt, quos ab admiranda vi corporis fabulosis carminibus Gallia celebrauit, neq; nos omnino fœminæ sumus in virilem hunc

Siccus Dux Florentinorum victor, miro casu cadit.

modum armatę atq; exornatę, vt dubitemus hos barbaros temulento agmine incedentes ad primum statim cõspectum adoriri atq; proterere. Ac simul hæc dixit, pronunciari iussit, vt omnes arma pararent, equosque frænarent: de tertiaq; vigilia omnis exercitus Ebulo sub signis eductus est. Persiuus & Bessennianus sub aurorã Sylarim amnem ponte traiecerant, & ad Salernũ iter habebant. conspectis autẽ hostibus, vt æquiore loco aciem instruerent, per tria amplius stadia retrouerterunt agmen: & ingenti syluę quę patentibus campis adiacet, læuum latus applicarunt, ne hostium multitudine tantulę copię circumueniri possent. Erant enim vix mille Heluetij, quibus coniuncti à tergo Brutij pedites octingenti, quadratum phalangis corpus efficiebant. Equites vtriusq; armaturę, Galli, Italiq; circiter mille densati in vnum agmen, lateri peditum adhæsere. At Matalonius omnes copias, veterum morem secutus, qui nostris sæpius funestus fuit, in quinq; acies diuisit, quæ pari fronte ad similitudinem directorum cornuũ à medio agmine extendebãtur, in quo ipse Lucasq; Sabellus constiterunt, septi à læua mille Cantabris, à dextra vero tribus milibus peditum Italorũ. In extremis autem cornib. cum suo quisq; equitatu: hinc Venantius Camers: illinc Hieronymus Tutauilla Sarnensis regulus curabant, eo consilio, vt quũ primum Matalonius peditatu pedites Heluetios, equitatu vero equites Gallos à fronte adoriretur, Venantius se cũ turmis suis Cantabrorumq; cohortibus inter hostes & syluã facto impetu protinus insinuaret, & eodem simul tempore læuũ cornu à Tutauilla in latus ac terga hostiũ duceretur, nõ absurda quidẽ ratione, si militũ animi ac acierum motus, quos mille casibus Fortuna subijcit, quum manus cõseruntur, ipsis ducũ consilijs atq; imperijs plenissimè responderent, vt tum forte accidit. Nam prętér id quod Aragonia acies eo loco imprudenter erat collocata, vbi aduersi orientis Solis radij militũ oculos magnoperè perstringebant, ob id etiam temerè instructa videbatur: quoniam ordinib. modico interuallo disiunctis, neq; satis roboris inerat ad consistendũ, neq; singulis tantũ spatij relinquebatur, vt si circumagere conuertereq; aciem oporteret, fieri nõ posset, quin mutuò se implicarẽt, ac perturbarent: sed quod magno fuit detrimento, & militiæ videtur execrandũ, miles ipso tyrocinio alacer, quũ nec dicto parere, nec bene pugnare didicisset, neutrum disciplinę munus impleuit. Namq; vt primum à longe emissa fuere tormenta, aliquot nobiles splendidiq; equites, vt cæteris spectatæ virtutis decus præriperent, iniussu extra ordinẽ inclinatis hastis, alij post alios, certatim equos in aduersos hostes concitarunt. Quorum impetum, quum densata incõcussi agminis fronte Gallicus equitatus excepisset, nonnulliq; aduersis hostium hastis induti repulsiq; ex equis cecidissent, reliqui omnes extemplo retrouertentes equos vehementi ac tumultuario quodam recursu in Cantabros inciderunt, totamque eorum aciem perturbatam à dextro latere in Venantianam alam propulerũt, ita vt fluctuantibus prementibusq; Cantabris, equitum ordines non modò impulsi, verũm etiam prostrati soluerentur. Eodem quoque temporis momento Aragonij pedites incitati cursu, Heluetios pari temeritate sunt adorti: nam quum alij scutati intortis hastilibus gladios stringerent, alij aut aurita venabula, aut rhomphæas adunco ancipitique ferro lato præfixas ferrent, ad ipsum corpus phalangis longiores lanceas ericij modo prætendentis, peruenire minimè potuerunt. Tantaque consecuta est animorum commutatio, vt qui modò singulari ferocia summaque alacritate præcurrerant, retro statim, facto virium

Motus aciei mille casib. subiectus.

periculo,

periculo, ſuorum maximè intercurrente equitatu pauidi verterentur. Perſiuus tantę rei miraculo ſtupefactus, ne Fortunæ contra ſpem obnixè fauenti deeſſet, gradum intulit, & ſupra aceruos hominum equorumque cadentium audacter progreſſus, quod vix credibile eſt, ſemihoræ ſpatio, penè ſine ſuorum vulnere hoſtium copias profligauit. peditatus Italicus fermè totus ab Heluetijs eſt conciſus, ac ſimul deleta cohors vna inſignis audaciæ, quam ex ſicarijs Neapoli conſcripſerant, periereque dum cæteri terga verterent, egregiè repugnando ſtrenui centuriones, Henricus nobilis Corſus, Aloiſius Squarcia, & Vincentius Capecius. Cantabros armis expeditos atque agiles, denſiſsimæ ſyluæ, armatis haud facilè penetrabiles protexerunt. Matalonius verò cæterique duces multis equitibus amiſsis, Ebulum fœda fuga petiuere. Sed dum ęgrè intra portam reciperentur, & Galli equites tergis inhærerent, Venantius conſtanti vir animo, hoſtium impetũ à nouiſsimo agmine fortiter ſuſtinens, egregieq; dimicans, capitur. Cęteri porrò equites numerò fermè trecẽti, capto circuitu per iniqua loca ad auerſam oppidi portam peruolarunt. Verùm tanta erat in oppido omnium conſternatio, vt nemo eſſet qui portam aperiri permitteret, vel tendentium ad muros pro ſalute ſupplices manus, periculo permoueretur. Sed Galli ſicuti imperitia ignauiaque hoſtium victores euaſerant, ita pleniore vti victoria, fatali ſua ſocordia neſciuerunt. delendorum enim equitum occaſionẽ Perſiuus amiſit, quum fortè nihil explorato circum exteriores foſſas oppidi ſitu, inſtructam ſuorum aciem ad id tantùm, quod ante oppidum erat, patentis areæ ſpatium produxiſſet, mirabundus & expectans, vt portæ ab his, qui tam fœdè fugerant, victoribus aperirentur. Verùm Galli non multò poſt, quum expugnando oppido tormenta deeſſent, & Baſſennianus Serpentinę pila, quę propugnaculo fortè emiſſa gladij capulum deterſerat, thoracemque colliſerat, propè exanimatus cecidiſſet, ad ſpolianda cadauera redierunt. quibus abeuntibus equitatus ſupremo timore atque periculo liberatus eſt, & intra portam receptus. Eò quoque poſt aliquot horas Cantabri ſyluarum beneficio ſeruati, & qui varijs fugæ caſibus cladem euaſerant, cateruatim peruenere. Quòd ſi Perſiuus ad Ebulum caſtra poſuiſſet, plerique affirmant oppidanos, quòd Andegauenſis erant factionis, ſequenti die adapertis Gallo portis, copias omnes Aragonias fuiſſe tradituros. Ea quæ ſecuta eſt nocte, Tutauilla cum parte copiarum ad firmandum præſidio Sarnum eſt profectus: quò etiam Proſper è Neapoli ad eius cladis nuncium applicuit. Galli præda onuſti, omnibusq; oppidis ſtudio aut metu liberaliter recepti, ab Salerno ad Sarnum amnem, vbi oppidũ eſt eius nominis, biduò poſt peruenere, ac ponte quem Proſper Tutauillaque reſciderant, ſuper veteres ſublicas refecto, nequaquam tentata oppidi oppugnatione Neapolim contendere. Interea Ferdinandus, tota Neapoli ob amiſſos ciues metu ſimul ac dolore conſternata, incredibili animi ſollicitudine torquebatur. Nam ſupra cladem fuſi cæſique turpiter exercitus, etiam ingenti ſuſpenſus cura magnopere timebat, ne eius acceptæ cladis fama victoriſque ſimul exercitus aduentus, ab obſeſsis aliqua Andegauenſium fraude ſentiretur. Nam Galli, quum iam pleroſque eorum concluſionis vitijs affectos grauis autũnus valitudine tentaſſet, nec iam reliqui extremam rerum inopiam perferre poſſent, nequaquam ſpernendas de dedendis arcibus conditiones obtulerant, deſperatis præſertim maritimis auxilijs, quòd littora Tyrrheni maris Aragonia claſſe clauſa atque obſeſſa tenebantur. Quibus de cauſis agendo per crebra col-

Galli Aragonios vincunt

Aragonij ad decipiendum Mompenserium stratagema.

loquia cum regijs nuncijs, ad vltimam disceptationem transigendæ pactionis erat peruentum. Ob id Ferdinandus in omnem adeò vrgentis metus dissimulationem compositus, quòd maturè facto opus erat Mompenserio earum rerum penitus ignaro denunciauit, si intra præsentis diei spacium, in eas quas obtulisset conditiones de dedendis arcibus ex æquo pacisceretur, se cuncta quæ obsignatis tabulis promitteret, regia fide præstiturum. Porrò si ad extrahendum tempus impudenter eludendo fallacibus colloquijs vteretur, nullam Gallos postea impetrandæ veniæ facultatem habituros: Se propterea inuitis etiam amicis, ipsisque præsertim fœderatis principibus, præbuisse aures admodum benignas eorum postulatis, vt sine sanguine, vlloque vtriusque partis incommodo pax ipsa pararetur, quòd natura ab omni crudelitate penitus abhorreret, qua se postea abiecta omni humanitate necessariò vsurum sciret, si bellum non certa ac tolerabili conditione mutuæ pactionis, sed insana animorum obstinatione ac pertinacibus armis finiretur. Ad ea Mompenserius respondit, se eo animo de arcium deditione semper egisse, vt si æqua vel certè non indecora conditione fieri posset, nequaquam pacem abnueret. Idcirco se cum ducibus egressurum, si rex obsidibus caueret, nec ab ęquabili compositione discederet, totumq; id ineundæ pacis negotium expeditis sermonibus esse confecturum. Itaque statuitur colloquio locus in Aragonia trireme, mittiturque pro obside in arcem Dimasius Triuentij classis præfecti frater. Nec mora, Mompenserius, Alegria, Belcarius, Gratianus Guerra, ipseque Salernitanus cum Gallo quæstore, nobilioribusque nauarchis, ad prætoriam triremem accedunt: eò quoque simul Triuentius, Prosper Columna, Albericus Caraffa, Andreasq; Gennarius peruehuntur. Fit magna, vti debebat, de summa re in vtramq; partem disceptatio, ita vt colloquium mutuis altercationibus plurimum extenderetur. Erant ob id suspensi omnium animi expectatione tantæ rei: ipseq; antè alios Ferdinandus maximis incertæ mentis fluctibus agitabatur, vt qui ne rem maximæ spei festinatione sua impedire ac conturbare vellet, nec vllam moram animus inquies omnino pateretur, quum Gallica castra non procul abesse putaret, eorumque fremitum auribus propè percipere videretur, vti anxijs suspensisque frequenter accidit, quibus vanæ atque inanes remotissimarum rerum imagines deceptis sensibus offeruntur. Igitur moræ impatiens, Franciscum Capuanum astuto ingenio iuuenem scaphæ impositum ad eos mittit, vt regio nomine Prosperum ac cæteros coarguat, quòd se inanibus verbis ac ambagibus distineri, ac longius abduci paterentur: simulque imperet, nisi Galli intra horæ spatium de deditione pepigerint, tabulisq; subscripserint, vti eos confestim abire iubeant, ijsque omni spe, vel colloquij, vel pacis in posterum sublata, perpetuò cuncta hostilia, & quàmmaxime sæua denuntient. Quibus auditis Galli fortunæ suæ prorsus ignari, quum quisque de propria salute sollicitus, calamitosum diuturnæ obsidionis exitum demisso animo formidaret, cunctique si incolumes inde euaderent, renouato bello, neque plenam iterum victoriam, neque ipsas demum arces sibi defuturas existimarent, in has conditiones de dendis arcibus pepigerunt. Vti intra certum diem, nisi tanta terra mariue Gallorum auxilia superuenirent, vt eorum metu adductus Ferdinandi exercitus, relictis patētibus campis intra oppida se recipere cogeretur, arces omnino dederent: ipsique per id tempus quotidianis cibarijs impenso pretio iuuarentur. Intereaque datis decem obsidibus quos Ferdinandus deligeret, terra ac mari manerent inducię ne

Anxijs vanae rerum imagines se offerunt.

Arces Neapolitanae Aragonio his conditionibus deditae.

vllum

vllum omnino telum vtrinque mitteretur. Inducijs opportunissimo tempore constitutis, Ferdinandus, vti erat altera tanti negotij cura liberatus, quibusnam modo belli artibus aduentanti Persiuo obsistendum foret, summa sollicitudine consultabat. Variæ siquidem pro ingenio ducum sententiæ dicebantur, nec deerant ex intimis amicorum Albericus Caraffa, Marinusque Brancatius qui quum bis victis perterritisque militibus magnopere diffiderent, copias intra vrbem recipiendas, congressumque victoris exercitus omnino deuitādum differebant: quando munitiones, quæ arcem perpetua coniunctione ab vrbe penitus excluderent, nullo cum periculo, & solis prope tormentis defendi posse videretur: quibus defensis necesse foret tantam Gallorum multitudinē paucis diebus absumpto omni vetere pariter ac aduectitio commeatu, inedia penitus interire, quod militū numero propemodum duplicato, qui aduenissent, nō modo pręsentē inopiam aliqua ex parte subleuare, sed nec seipsos quidem alere possent, etiam si contra prodigę gentis morē cibaria parcissime metirentur. Insanæ demū esse pertinacię, ac temeritatis potius ꝗ̄ veræ virtutis, copias apertū in locum educere, & toties victoris exercitus vim periclitari, quando salus omnium atq; imperiū periniqua sorte vnius prælij alee committi videretur, si milites magna ex parte aut vulneratos, aut recenti metu trepidantes, victoribus Gallis, quorum arma, cristæ, sagulaque Aragonio sanguine redundarent, pecudum more mactandos obijceret. His maxime verbis, quæ timidorum auribus magnopere placebant, adeo præsentium animi sunt permoti, vt qui nullis etiā manifestis vitæ periculis pro tuenda regis salute dignitateq; terreri didicerant, Alberici, Marinique sententiæ assensuri viderentur, nisi eos Prosper Columna qui magnitudine animi ac dicendi libertate ante alios erat insignis, contra differendo acerbissimis verbis castigasset. Qui copias, inquit, in vrbem non modo turpi, sed admodū pernicioso consilio reducendas censent, ij mihi potius de fuga nauibus capessenda, ꝗ̄ de munitionibus fortiter defendendis cogitare videtur. Quid enim nobis intra vrbē metu compulsis, reliquæ spei supererit, si hostes tam valida recentiq; manu militum adaucti, ob idque sublatis iure inducijs, ex omnibus munitionū locis eruperint? Puerorū puto ac fœminarū planctus, in ipso vrbis supremo discrimine, trepidantiū in tergo auditus, vires addet, vel animos excitabit: consistentq; fortiter, alacriterq; pugnabunt, qui salutem suam in aliena virtute vel ignauia positā esse conspicient, quū diuersis in locis, varia fortuna dimicari ad euentū summę rei, suspensis animis cogitabunt. An vobis mente atq; memoria excidit quanto cum labore, quantoq; cum periculo repetinas hostiū eruptiones sustinuerimus? vt nūc omnino insani simus, si qui Gallis equitibus pedestri in pugna vix ęquabamur, nunc demū Heluetię phalangis vim sustinere ex improuiso posse cōfidimus. Ego certe quanq̄ sciam multo facilius esse cōtra differendo alienis obtrectare consilijs, ꝗ̄ veram in summa negotij difficultate salutis atq; victoriæ rationē inuenire, nullam tū reliquā ad auertendos hostes viā superesse cōstanter affirmauerim, præter eam, quę nobis in hac rerū omnium angustia securitatē pollicetur, nō modo salua, verū etiā amplificata regij nominis existimatione, qua vna re vel infirmos exercitus feliciter regi, & plena spe ad victoriā facile perduci videmus. Castra etenim ad Ecciam loco aperto atq; munito locāda, concidendosq; omnes aditus, quā iter ad arcem facturus sit hostis, ea ratione censeo, vt nec hostes temere cōtemnere, nec eos demisse nimis ac perdite timere videamur. Exercitus nanq; noster decoro

Victi victoribus non obijciendi.

Consilijs alienis facilius obtrectare, ꝗ̄ bene in summa difficultate consulere.

Regij nominis existimatio et debiles firmat.

in speciem egressu eo tutior atque nobilior erit, quod vallatis castris locoq; natura permunito, & prohibere ex tuto hostem, si temere progredi pergat, & ostentare vires poterit sine vllo coactæ dimicationis periculo: ij quoque qui in arcibus sunt omnino conquiescent, nec inducias, vt datis obsidibus caueant, vnquam violabunt. Quod si consilium nō dictu modo fœdum, sed ipso etiam exitu luctuosum sequemur, & copias in vrbe continendo, stratum atque expeditum iter ad arcem Persiuo relinquamus, nō modo de tuenda Neapoli, sed de summa belli victoria omnino nobis erit desperandum: quando receptis semel intra arces tot hostibus, ijsque omni induciarum religione solutis, nec robustissimus quidem exercitus repugnabit. At si quosque aditus locorumque angustias vel iusto opere, vel congerie lapidum, decisisque & obiectis arboribus, vt ipsa loci fert natura, strenue atque celeriter muniamus, hæc quæ plerisque ardua videntur, opinione omnium faciliora euadent, conatusque hostium maiore aliquanto cum voluptate quàm periculo nostrorum militum penitus eludentur. Ergo si vrbem incolumem, Ferdinande, saluum imperium, ciues pariter ac milites tuos seruatos, victoresque, quàm hæc omnia veluti vno fulminis ictu concussa atque prostrata videre malueris, protinus ad Ecciam educ signa, regijque animi vigorem, quum maxime facto opus est, alacritatis atque fiduciæ plenus ostende. Aliena namque virtus vel falso etiam fulgore hostibus sæpe timorem præbet, animusque vel aduerso successu consternatus plerumque ad alieni metus imaginem vel falsò conceptam erigitur. Sed hæc tibi extemplò peragenda sunt: nam in præcipiti bellicarum rerum occasione, grauia repentinaque pericula multæ deliberationis consilium non admittunt. Ferdinandus ea permotus oratione, veluti discusso ancipiti metu, animum erexit, quãquam eum ingentis spei plenum binæ clades vehementer contudisse viderentur: statuitque, vt protinus ad Ecciam periti locorum atque militiæ mitterentur, qui inspicerent cuncta oculis, diligenterque lustrarent, si concidi ac muniri aditus possent: se nihil moraturum quin eò copias omnes educeret, & Prosperi consilia sequeretur. Nec multo pòst Ioannes Montanus fide virtuteque animi illustris, qui pedestribus copijs præerat, desumpto sibi eo munere Ecciam profectus, renunciauit, ea quæ Prosper docuisset, optimo prouisa fuisse consilio: operamque suam ad ea perficienda maxime constanter obtulit, ita vt conductis operis prolixè polliceretur, se celeriter munitiones esse perducturum, quæ nisi summa cum pernicie accedentium hostium non modò superari, sed nec oppugnari quidem posse omnium iudicio videantur. Itaque magnus numerus agrestium ad faciendum tuendumq; opus, finitimis totius Campaniæ imperatur. Vrbana omnis multitudo, ac milites qui ex prælio Neapolim fuga repetebant, educitur: tormentaq; in primis Ecciam conuehuntur. Is est locus admodum editus non procul ab occidentali porta, qui ad arcē Pizafalconis extenditur, desinitque in præaltam cautem præciso vndique deiectu mari imminentem, quà Gallis ad arcem tendentibus necesse erat penetrare. Paulo infra Ecciam, cœnobium est Capellæ nomine nuncupatum. Id ad mare pertinet, impositumque est viæ inferiori, quæ maris fluctibus alluitur. In eo cœnobio tormenta locis idoneis sunt collocata: hisque vrbanæ cohortes duæ presidio additæ: vt ab omni simul parte accedendi facultas Gallis eriperetur. Montanus etiã Cryptæ viam, quæ perforato antiquitus monte Pausilipo, Puteolos rectà perducit, aggestitia materia præcludere conatus est. Sed Persiuus prima luce motis ca-

stris,

ſtris,per dorſum Pauſilippi agmen erigere cœpit:cuius aductu Aragonij ab opere reuocati,inſtructis ordinib. vti rex iuſſerat,ſuis locis parati ad pugnã conſtiterunt. Collucebãt proximi colles ingenti armatorũ agreſtiũ multitudine, quorũ inconditis clamorib. cuncta reſonabãt. Regię verò copię paulo infra arduo atq; opportuno loco tenebãtur,adeò vt procul in magnis tympanorum, tubarumq; concẽtibus, tormentorumq; ſtrepitu,longè maximi exercitus ſpecies ſubeuntib. Gallis redderetur. Perſiuus ſua opinione deceptus paululũ ſubſtitit: quippe qui regẽ ad famam tãtę victoriæ perterritũ,atq; adductũ ancipiti periculo,nõ modo extra vrbẽ habiturũ caſtra,ſed fuga ſibi omnino conſulturũ crediderat. Mox vbi ſuos nihil ab arcibus moliri,neq; vllum omnino lętitię ſignum diſploſis de more tormẽtis edere conſpexit, ratus eos aut deditos eſſe, aut omnino (vti erat) inducijs alligatos fidei religione detineri,ad dextram in littus deflexit,& iuxta Reginæ hortos caſtrametatus eſt. Tum verò Galli eminus è caſtris,& è Capellę cœnobio tormentis oppugnari cœpti. Imminebantque eis è ſuperiore loco inſtructæ acies,leuiaque certamina extra ordinem ab expeditis peditibus edebantur. Sic tamen vt ſe potius pugnæ auidos inclamando atque arma quatiendo procul oſtentarent,quàm vt ad conſerendas ex propinquo manus decurrere auderent. Nanq; eos Ferdinandus deſcendere prohibebat,quũ munitus caſtris egregiè ſe teneret,ne parta propè victoria in diſcrimen improuiſę pugnę temeritate militum adduceretur. Interim Perſiuus proximo in littore piſcatorium nactus lembum,de aduentu ſuo,& de prelio ad Ebulum proſperè facto,nuncium ad arcem tranſmittit. Mompenſerius cęteriq; duces his cognitis tantam vniuerſæ victoriæ occaſionẽ nimis celeri rerum deſperatione amiſſam,nequicquã deplorant: & Fortunam quæ puncto temporis cuncta præuerterit,inanibus querelis execrantur: inſtructoque myoparone idoneos homines remittunt,qui de inducijs Perſiuum doceant, quas ſibi inopia rerum ſubactis vltima neceſsitas expreſſerit. Sibi enim quandiu Ferdinandus aperto in loco caſtrametaretur nõ licere quicquã hoſtile moliri, quod id eſſet expreſsè & iureiurando,& obſidibus cautum. Quòd ſi Perſiuus pulſis hoſtibus,patefactoque aditu ad arcem perrumperet,ſe tum inſtructa acie protinus erupturos: ſin loco viribusq; inferior id facere nequiret,& propterea regrederetur,ſe ad conſtitutam diem dedituros arces, & copias quas haberent, incolumes,expectata æquiore rerũ Fortuna,donec Carolus noua auxilia tranſmitteret,ſeruaturos. Itaque Perſiuus locorum difficultate deterritus,quum nec ad arcem neq; ad vrbis portas propter anguſtias penetrare,neq; oppugnare caſtra,niſi ſumma cum clade ſuorum militum poſſet,ea quę imminebat nocte diſcedere conſtituit,pręſertim quũ eum his in locis diutius permanere commeatus inopia minimè pateretur:neq; triremes Aragoniæ quæ Baiano ſinu eductæ,ex alto ea litora tormentis infeſtabant,Gallos apertis in locis tendere permitteret. De ſecunda igitur vigilia ſilenti agmine proficiſcũtur:pars eodẽ Pauſilippi dorſo iter facit,pars Cryptã quã Aragonij obſepſerãt, diſiectis paruo labore repagulis ingreditur. Tum verò cerea funalia religione hominũ ſuſpenſa in Marię virginis tẽplo quod Cryptę adiacet,ad prębendũ lumen, lixarum ac militũ concurſu rapiuntur,quãdo id iter perpetuis tenebris incultũ,ac intonãtis turbę,validoq; equorũ terrã pulſantiũ repercuſſu, Gallis et Heluetijs horrẽdum foret:qui cũ inauditã antea viã humano opere perfectã fuiſſe nõ crederẽt, veluti inferorum ingenio,magicisque artibus perfoſſa montis viſcera mirabã-

tur. Sequenti die Perſiuus pluribus carris cum magna vi omnis generis commeatus ad Cryptam relictis, quibus obſeſſorum inopiam ſe abundè ſubleuaturum ſperauerat, Pomelianum peruenit. Id oppidum cum omnibus rebus tum maximè conſilio infirmum, Galli, quod ab Aragoniæ factionis hominibus portæ claudebantur, nullo negotio expugnant: omneſque ad vnum, vt nec fœminis nec pueris parceretur, interficiunt: eoque immanitatis barbara ſæuitia peruenit, vt quum abditas res quærerent, latebras omnes ſedulò ſcrutarentur: quoſdam qui in furnos metu mortis ſe coniecerant, iniectis ignibus concremarint: alios in latrinis latitantes haſtis atque lapidibus demerſos fœdiſsimo mortis caſu pernecarint. Direpto atque incenſo Pomiliano, Perſiuus Nolana via iter intendit, nouiſsimum Gallorum agmen carpentibus regijs equitibus. nanque Ferdinandus motis extemplo caſtris, abeuntes iiſdem veſtigijs fuerat inſecutus: verùm adeò cunctanter & cautè, vt tergis inhærendo non procul abeſſet, & nulla dimicandi neceſsitas imponi poſſe videretur. Ad id tamen quod omnibus artibus deuitabat ſummæ rei certamen quorundam equitum petulantia penè perductus eſt. Nam quum in patentes Palmæ campos qui ad Nolam vergunt, vbi quondam Marcellus atque Annibal conflixère, eſſet peruentum, Gallorum extremum agmen vt ientaret, fortè conſedit apud villam regio ædificio inſignem, quam Alfonſus maior venandi ſtudio allectus opportuna ad id genus voluptatis regione condiderat. Quibus potantibus Aragonij equites leuis armaturę ſuperuenerũt: certatumq; eſt tumultuario prælio, ſed celeriter leuis armatura à Gallis equitibus cataphractis repulſa eſt: qui vti primùm conglobati equos incitarunt, regij non modò verterunt terga, ſed præcipiti fuga in mediam peditum ſuorum aciem, quæ non procul aberat, inciderunt, totamque fœda trepidatione iniecta perturbarunt. Montano qui peditatum regebat obſiſtenti ac ordines conſeruare conanti, aduerſa fugientis militis cuſpide crus traijcitur. Raynaldus Feramuſca atque Cerbellio leuis armaturæ præfecti, immiſti hoſtibus denſiſsimi pulueris beneficio ſeruãtur: iſque tumultus & conſternati metu exercitus fuga ad regem momento peruenit: adeò vt rex ipſe, & Proſper Columna oppoſitis equitum turmis effuſè fugientes multum increpando, & pleriſque ora gladijs fodiendo vix ſiſterent. Conſtat ea die tãtum exercitum parua manu deleri potuiſſe, niſi ea eleuati pulueris nubes Gallis proſpectum penitus ademiſſet. Nanque paucitatis ſuę conſcij, alienæq; trepidationis prorſus ignari, quum ſe à ſuis in multo ſpatio diſiunctos, & trahi in inſidias & circumueniri facilè poſſe iudicarent, retrò ad ſuos plenis paſsibus redierunt. Ferdinandus quanquam pleroſque ſuorum vulneraſſet, ægrè retentis & reſtitutis ordinibus, Cerbellionem atque Raynaldum temeritatis caſtigauit: & nonnullos qui proiectis fœdè armis Neapolim vſque res perditas nunciantes perfugerant, ignominia notauit. Poſtera diè Perſiuum per Sarnenſes montes euadentem, concidentemque in tergo itinera, vt ſequentium curſum retardaret, ad Sanſeuerinum oppidum vſque perſecutus eſt. Inde Galli expugnatis in Samnio aliquot ignobilibus caſtellis, in Apuliam in hyberna conceſſerunt. Ferdinandus verò aliquot dies ad Auelinum moratus, multis de cauſis eos perſequi deſtitit: & quod hyems ſuberat, & ad recipiendas arces exactis iam inducijs Neapolim vocabatur, eò cum familiaribus equitibus eſt reuerſus. Cæterùm Mompenſerius priuſquam induciæ præfixo ad certum diem exitu finirentur, arcemque dederet, contra iuſiurandum

ex arce

ex arce Noua cum lectißimis suorum equitum, noctu conscensis nauibus Salernũ profugit, ipsius maximè Salernitani consilium secutus: qui cũ se nunquã alicuius Aragonij principis fidei salutem suam commissurum iurasset, Gallos omnes omnibus arcis locis concionabundus ad renouandum bellum hortabatur: quando si victorum arbitrio se dederent, non modò hostium fraude, qui nullum iusiurandum nullamq; pietatem colerent, fœdè perituri essent: sed cæterorum quoque omnium Gallorum, qui in præsidijs toto regno essent dispersi, salutem prodituri videretur. Superesse bis victorem exercitum; egregia vbique Andegauensium studia vigere, Caietam Tarentumque validißimas regni vrbes præsidijs teneri: expectari classes quæ in Gallia atque Liguria pararentur: non esse cur regem inani multitudinis studio in spem obtinendi regni sublatum, cæterùm profligatum, exutum armis exhaustumque pecunia, Neapoli ac regno interim expelli posse diffiderent. Si enim neque animos dimittant, neque arma turpiter abijciant, cuncta ipsos, quò semel vires ac animi verterentur, prosperè tentaturos. At turpe non modò sed ęrumnosum omnibus fore, si Mompenserius & personæ quam gereret, & supremi officij militaris, quod ab Carolo sibi esset demandatum, penitus obliuisceretur. Debere eũ sicuti præproperè inducias paciscendo, victoriam aliorum virtute partam interpellarit, inexpiabilis eius errati detrimentum fortioribus consilijs resarcire. Nec tum ipsi duci præclara audenti milites defuturos, qui publicũ Galliæ decus respicerent, ipsámque omnium salutem ac libertatem obnixè tuerentur. Se quidem qui id consilij præberet, omnes Lucaniæ opes permultis & recentis et veteris belli casibus Gallico nomini obligatas confestim additurum, & ad extremum constanter in fide persistendo, si Dij tantis ac vtique prudenter initis susceptisque consilijs infesti forent, Carolo Regi vel acerbißima morte satisfacturum. Erat enim Salernitanus Aragonijs omnibus maximè infensus: nec vllum omnino gratię, aut veniæ locum vllo vnquam tempore apud eos sibi futurum arbitrabatur, propter insignes iniurias quibus seniorem Ferdinandum affecerat, quũ & antea deprauatis concitatisq; omnibus ferè totius regni proceribus, aduersus eum coniurasset: ac tum demum quum in Gallia exularet, Alfonso regi tantũ bellum vndique concitasset. Mompenserio Salernitanoq; in Lucaniam ad instaurandum bellum profectis, cæteri duces Galli arces dediderũt: obsidibusq; receptis cum reliquis copijs Caietam nauigarunt. Nec multo pòst Alfonsus febre sęua correptus, quam ex atris humorib. conceperat, Messanæ interijt: tanta quũ moreretur cęlestis vitę cura, adeoq; insigni in Deũ pietate, vt qui regia licentia per omnnẽ ætatem cunctis voluptatib. effusè seruierat, despectis humanis rebus, longè omniũ sanctißimè ex hac luce migrasse diceretur, quanquã pòst Ferdinandi filij reditũ, arcesq; receptas, rursus eum repetendi regni cupido inuaserit: quum animus haud satis constantibus decretis ad priuatam vitã fortiter ferendã confirmatus, sese in his arridẽtis Fortunæ successibus erexisset. Obtulerat enim Ferdinando præter veteris gazæ reliquias, industriam suam, si ea ad conficiendum bellum vsui futura videretur. Cæterùm se ab omni humanarum rerum cura penitus abdicatum, arce Capuana contentum fore, quæ amœnißimum regalis Podij secessum extremo in vrbis angulo ab se conditum despectaret, atque ibi vitæ reliquum procul à conspectu multitudiuis tranquilla in pace finiturum. Sed Ferdinandus vti regum ferè omnium mos est, qui regnandi causa, neq; pietate, neq; verecundia permo-

uentur, quum eadem imperij libidine teneretur, insanientis patris desiderium celeriter elusit, deprecando ne initia infirmæ adhuc victoriæ intempestiuo aduentu suo perturbaret & euerteret: quo erga eum alieno essent animo non modo ipsi Andegauenses, sed omnes propè Aragonij, qui veteris eius imperij memoriam reformidarent, & studia in Gallos, si tum aduenirent, subita animorũ consternatione conuersuri viderentur. Ob id Alfonsus suo pudore plane castigatus, omnem recuperandæ regiæ dignitatis spem penitus abrupit: contulitque se in contubernium sacerdotum, vbi sacris intentus literis religiosissimi officium vsque ad vitæ exitum plenissimè vel simulauit, vel impleuit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS.

LIBER IIII.

INTEREA Carolus qui iam superatis Alpibus in Galliam vlteriorem peruenerat, postquam de Persiui victoria certius cognouit, eos qui bis collatis signis adeo feliciter dimicassent, auxilijs terra marique transmissis iuuare constituit. Itaq; in maximam spem belli prosperè conficiendi haud dubiè erectus, naues onerarias insignis magnitudinis parari atque exornari Massiliæ iubet: mittunturque Genuam ad alias pecunia conducendas Orphæus præfectus nauium Gallicarum, & Primodeius quæstor: qui tametsi ab his rebus administrandis per Ludouicum Sfortiam haud obscuris artibus retardabantur, classem tamen coactis vndique nauibus celeriter compararunt: copijsque impositis, nautas Caietam cursum dirigere iusserunt. In ea classe Buschus & Anzoltus erant cum aliquot delectis Germanorum Heluetiorumq; cohortibus, præterea circiter mille Vascones sagittarij, & nonnulli equites Galli illustres cum Aloisio Arsio duce impigro: itemq; ex Neapolitanis Andegauensis factionis Aloisius Gesualdius Compsanus princeps, et Traianus Papacauda magni vir consilij, gnarusque militiæ, qui Carolum secuti, pace demum apud Vercellas constituta, eum proceresque omnes ad transmittenda auxilia continuis cohortationib. accenderant. Interim Ferdinandus a Ludouico Sfortia de aduentu classis certior fiebat. nam qui ex fœdere, quin portus, classes, cunctaque regijs procuratoribus paterent, prohibere non poterat, assiduè monebat Aragonios, vt quanta maximè possent cura ac celeritate classem augerent ac educerent: quando interclusis maritimis auxilijs, non multo post veluti desperata victoria, & Mompenserio & cæteris Gallis omnibus regno esset cedendum. Quod si eam hostium classem Caietam libero mari incolumem deferri paterentur, ipsos victoriam quæ iam certa explorataq; esset, non in dubium modo, sed in funestum rerum omnium discrimen esse deuocaturos. Verum ea fuit

supra

ſupra cæteras rerum difficultates in educenda atque expedienda claſſe Aragonijs, incuria, vt Gallicæ naues quæ auerti vel opprimi facilè poterant, prius Caietanum in portum ex alto ſe intulerint, quàm Triuentius ex Pontia inſula, vbi ſtationem habuerat, eas adipiſci potuerit: vna tamen, magnitudine inſigni nomine Magdalena, milite commeatuque onuſta, quæ cæterarum curſum æquare non potuit, intercepta eſt. Per eos quoque dies conductus Gallico ſtipendio Virginius Vrſinus, & cum eo plerique viri illuſtres ex eadem familia, qui eius tanquam factionis militiæque principis nomen atque authoritatem ſequebantur. Is enim quum captiuus in Galliam à Carolo duceretur, ea fortè die qua ad Tarrum eſt dimicatum, æger pedibus ad Foronouum in Apennino ſubſtiterat, incertũ, data fide, an cuſtodum incuria, regis ſcilicet Gallorúmque omnium animis atque oculis in eius imminentis pugnæ diſcrimen intentis. Exinde nonnihil in Gallia Ciſalpina moratus eſt, vt belli inclinationem potius quàm exitum expectaret, explorataque principum erga ſe voluntate, nouæ fortunæ conſilia ſequeretur. Tranſiuit non multo poſt in agrum Romanũ, & veteres milites coegit pecunia Petri Medicis maximè adiutus, quem ſe vti primùm exercitus ſub ſignis foret, Florentiam reducturum pollicebatur. Inde profectus in Vmbriam, Valdum Nucerini agri oppidum in gratiam Baleonũ Peruſię principum, qui id armis repetebant, oppugnauit, ſed fœdo admodum exitu: nam defendentibus non modò mœnia Fulginatium cohortibus, verùm etiam audacter erumpentibus, aliquot milites & ferreum ingens tormentum amiſit: filijque eius Carolus atque Iordanes, itemque Liuianus, conuulnerati fuere. Nec irrito incœpto abſcedentem, ac ſigna in Etruriam vertentem, Baleoni ſecuti ſunt, vti ſe facturos promiſerant: quando eum qui in oppugnatione oppidi plures dies fruſtra hæſiſſet, tantæ molis bellum parum proſperè tentaturum apparebat. Virginius Vmbria digreſſus, ſuperato Clani amne, ad Rapolanas aquas in finibus Cluſinorum conſedit, magnumque Florentinis amittendæ libertatis timorem præbuit. plerique enim ſuſpenſa metu ciuitate occultas cõiurationes à veteribus Mediceorum amicis, clientibusque initas eſſe ſuſpectabant, verebanturque ne eę copiæ, quæ tum exiguæ erant, occulto Ludouici Venetorumque conſilio maximi exercitus initium fierent: quãdo illi iam ex profeſſo, & tueri Piſanos vellent, & Gallorum ſocios pro hoſtibus habere, belloque perſequi decreuiſſent. Quibus de cauſis Florentini, ne aliqua vis inteſtinę fraudis erumperet, ſuſpectos ciues in proxima oppida pręſcriptis finibus ablegarunt: aduentantique Virginio Herculem Bentiuolum, & Rannucium Martianum apud Cortonam oppoſuerunt, quos ex agro Piſano cum expeditis copijs euocarant. Ob id Virginius per niuoſa loca copias circumducens, ad alẽdum militem aliquot ignobiles villas expugnauit, quum nec ſibi ſatis viriũ eſſet, vti vim magno conatu moliretur, aperteque perrumperet, neque Petro Medici conſilia procederent, qui amicorum erga ſe ſtudia opinione debiliora fuerat expertus. Interim Camillus Vitellius cum Gimello Gallo equite è Gallia miſſus, ad Virginium cum mãdatis regijs peruenit, attulitq; in ſtipendium duodecim milia aureorum nummûm, congreſſusque cum Virginio & filijs, præfectisque eius magnis pollicitationibus nutantem, perpulit, vt Gallorum partes ſequeretur. Veneti nanq; & Ludouicus Sfortia, itemq; Alexander Pontifex per idoneos homines Virginiũ Ferdinando conciliare conati fuerant: ac tum maximè hominẽ obteſtabantur, ne cõtra totius Italiæ conſenſum atq; iu-

Gallica classis Caietam appellit

Virginius Ursinus Gallo stipendiarius fit

diciũ publicis hoſtibus adhęrere vellet: Fore etenim à Ferdinando, qui iã honeſtiſsimas obtuliſſet conditiones, in antiquam amiſſorum oppidorum poſſeſſionem, priſtinamque militiæ dignitatem reſtitueretur, ſi vti erat humaniter inuitatus, vetera erga Aragonios beneficia nouis virtutis ac fidei meritis cumularet. Enimuerò Ferdinandus Tallacotium in Marſis, & alia oppida Virginij ditionis, Fabritio Columnæ attribuerat, quæ ab eo ſub Caroli aduentum fuerant capta. Ipſeque Fabritius Magiſter equitum erat creatus, quem honorem militiæ longè ampliſsimum ſub Ferdinando ſeniore, Alfonſoque Virginius antea geſſerat. Ea vna re animus eius nequaquam ſuperiorem vel parem dignitate ferre ſolitus, vehemẽter offendebatur. Porrò ſi in partes Gallorum tranſiret, ducis quidem nomen penes Mompenſerium fore, cæterùm in caſtris Gallos ſibi vni obtemperaturos exiſtimabat, quòd neminem eſſe, qui ſe melius Aragonię militię rationes, regni, opum, locorumque omnium notitiam teneret, arbitraretur: neque vtile ſibi vel decorum putabat, ſi Ferdinando ſeſe viresque adderet, apud quem aduerſæ factionis principes Proſper atque Fabritius veteres ipſius hoſtes primum honoris & gratiæ locum occupaſſent. Liuianus tamẽ ſæpius eſt eum deprecatus, ne ſeſe totque clientes ſuos, ac vniuerſam Vrſinam familiam in ſummum diſcrimen adduceret. Quoniam aduerſus ſummas opes tantorum regum, qui Ferdinãdo ex fœdere fauerent, eam belli expeditionem, dijs atq; hominibus infeſtis, ſuſcepturus eſſe videretur. Sed Virginium vel innata elato eius animo contra æquum & bonum contumacia, vel occulta vis fati, quæ ſæpenumero prudentes ad inſaniam vertit, contactu Gallicæ pecuniæ corruptum, aliò rapiebant. Itaque Petrum Medicem quem pecunijs nuper exhauſerat, magnificis ſolatus verbis, dimittit: abeuntem orat, vt neque de ſua erga ipſum voluntate, neque de Fortuna deſperare velit. Fore etenim vt Neapolitanæ victoriæ, quam ipſe concepiſſet, fructum maturè ſentiret, quando ipſe non prius quàm Mediceam familiam armis Florentiam reduxiſſet, corpore vel animo eſſet conquieturus. Eo dimiſſo Carolum filium pro obſide in Galliam tranſmiſit, & per Tudertinum Sabinumque agrum Aquilam profectus eſt. Eius aduentu timore adductus Cantelmus Populi Comes, cum Aragonio præſidio vrbe exceſsit: ſimulque Interamna in Prætutinis partes Gallorum ſequuta eſt. Monteleonem quoque oppidum à Vitellianis ex itinere captum, & cum multa cæde oppidanorum crudeliter direptum: paucisque diebus Lancianum celeberrimum Apuliæ emporium, quod antiquitus Anxanum Frentanorum fuit, magno Aragoniorum cum terrore peruenit. Erant enim ſub ſignis Virginij equites cataphracti circiter quingenti, & totidem leuis armaturæ: ſingulas alas ductabant Iordanes filius, Paulus & Franciottus Vrſini: præterea Liuianus, & Antonius Comes: itemque Baleonij eximiæ virtutis iuuenes Simonettus, Carolus & Hadrianus à proceritate corporis cognomento Morgantes: Vitellij quoque Camillus & Paulus (nam Vitellocius Tiferni remanſerat, vt in Galliam pro obſide proficiſceretur) quadringentos vtriuſque armaturæ equites militariter potius quàm ſplendidè inſtructos adduxerant. His quoque Bayliuus Vitrius qui Aprutinam præfecturam obtinebat, cum ala Gallorum ex itinere ſe adiunxerat. Ab Gratiano autem Guerra, Ioanneque Rouereo, & Sigiſmundo Cantelmo in Marſis & Pelignis bellum impigrè gerebatur. Belcarius Caietę proximisq; Campaniæ oppidis copias, quæ è Gallia nauibus aduenerant, ſingulari cura recreabat, armis veſteque ac rebus reliquis

omnibus

omnibus adornabat, Ipse Mompenserius & Persiuus, Salernitanusque & Besennianus copijs nouo delectu auctis, ex Lucania in Hirpinos ita opportunè transierant, vt Ferdinandus qui Apenninum transgressus ad Fogiam vrbem in Apulia consederat, vndique magnis hostium exercitibus circumuentus esse videretur. Quibus de causis in summas eius belli difficultates adductus, quòd extrema pecuniæ inopia premebatur, ad Venetos confugit, orando, vt sicuti totius Italiæ egregijs operibus editis conseruatores omnium iudicio nuper extitissent, ita imperij Neapolitani atq; ipsius Aragoniæ domus salutis ac dignitatis curam susciperent: se in testimonium egregiæ voluntatis, ad gratiam eius accepti immortalis beneficij integra fide, cum potis foret, referēdam, concessurum in eorum potestatem quas vellent Apuliæ vrbes pignoris nomine, donec eæ, restituta pecunia quam mutuam dedissent, recuperatæ forent: futurumq; esse, vt si ipsis maturè opem ferentibus Aragoniæ res stabunt, ac eiecto externo hoste firmarentur, ipse, Aragonijq; posteri omnes Venetos tanquam præcipuos patronos ac tutelares dominos studiosissimè colerent. Veneti qui tū magnis opibus florebant, ac imperij fines extra principum inuidiam proferre cupiebant, adhortantibus maximè Ludouico Alexandroq; pontifice, defendendi aduersus Gallorum vim Ferdinādi, conseruandiq; eius regni negotium susceperunt, ea conditione, vt sibi maritimæ vrbes Tranium, Monopolis, Polygnanum, Mola, Hydruntum, atq; Brundusium in Apulia traderētur, essentq; Venetæ ditionis, donec Ferdinandus impensam eo bello pecuniā Senatui Veneto persoluisset. Nec multò pòst Mantuanus recenti rerū gestarum gloria clarus, quum neminē eo fortius Gallos debellare posse homines crederent, eumq; præcipuè Ferdinandus flagitaret, Imperator deligitur, additurq; legatus Paulus Capellius excellenti virtute patritius. Itaque circiter Idus Februarias, euocatis ad se Mantuam ex hybernis delectis militibus, hisq; nauibus impositis secūdo Pado Rhauennam deuehitur: atq; inde per Vmbriam itinere facto paucis diebus Romā est profectus, putans Alexādrum pontificē in ipsius gratiam, vt ille promiserat, Sigismundum fratrē purpurei galeri dignitate protinus ornaturum, quòd in ea periculosi admodum belli difficultate, & à Senatu Veneto, & à Ludouico Sfortia, magnoperè in eius honoris petitione fuerat commendatus. Verùm quum ab Alexandro, qui iam aliquot neq; animi virtute, neq; natalibus insignes, Sigismundo præterito, in eum ordinem legerat, falsis pollicitationibus impleretur, auersatus hominis ingenium Roma excessit, transgressusque sancti Germani saltus angustias, & Venafro ex itinere recepto, Capuam, atq; inde Beneuentum exercitu incolumi peruenit, vbi tum erat Federicus regis patruus, qui vrbē pontificiæ ditionis aduersus Gallos ex omnib. Samnij oppidis imminentes, præsidio imposito tuebatur. Eius aduentus labantem Aragoniorū rerum fortunā mirificè subleuauit: adduxerat enim vtriusq; armaturæ equites eximiè ornatos, circiter mille & quingentos, in queis erant septingenti, partim Greci, partim Epirotæ duce Contareno. Sed in ijs minores præfecti plures erant probatæ virtutis, & ante alos Dominicus Bosigia, & Mercurius, viri in eo genere militiæ omnium postea eius nationis longè clarissimi. Mille quoque veterani pedites, quibus ob spectatam virtutem pace ac bello stipendio soluebantur, Crasso duce, secundum Adriatici oram nauibus in Apuliam delati, ad eum peruenerant. Dum Mantuanus è Latino agro in Campaniam transiret, Galli de eius aduentu multorum literis certiores facti,

Ferdinand. Aragonius Venetorum auxilium implorat.

Veneti Aragonios defendendos suscipiunt.

Mantuanus ab Aragonijs Dux contra Gallos eligitur.

Mantuanus in Regnum Neapolitanum venit.

diuersa gerendi belli consilia inibant. Virginius ad eum intercludendum ex Apulia in Campaniam proficisci oportere censebat, coniunctisq; viribus cum his, qui mari aduenissent ducibus, et tormentis ex arce classeque detractis, dum Ferdinandus in Samnio moraretur, ad oppugnandã Neapolim properè contendendum esse disserebat. Quod consilium cùm ab ipso Belcario, tum à cæteris qui Caietæ erant, maximè probabatur. Mompenserius verò atque Persiuus præsentis potius commodi, quàm vniuersi belli exitus rationẽ sequuti, ex Hirpinis perscribebant, non videri sibi cur alibi potius quàm in Apulia bellum geri deberet. Imminere adulti Veris tempus, quo portorium pecoris, ijs, qui in Apulia viribus pollerent, exigendum foret, vti ex mutua pactione cum hostibus conuenissent: ex eo vectigali supra centum milia aureorũ nummûm pendi: propterea nihil stultius fore, quàm si ipsorum beneficio, Ferdinandus pecuniarum inops, tantum opimi portorij emolumento ditaretur. Quòd si in Apulia vndique Gallorum arma coirent, milites qui iam debita sibi stipendia flagitare cœpissent, in tam propinqua spe noui prouentus, non modò conquieturos esse, sed in ea alacritate omnem penitus existimationẽ, quę vana potius regij nominis imagine, q̃ veris viribus constaret, hostium copijs erepturos: proinde sibi videri magno vsui fore, si Vitellij fratres cũ alis suis ad Caietana præsidia ex itinere excipienda mitterentur, vt ad se per Hirpinos iter facturis tutissimus aduersus hostium insidias transitus præberetur. Virginius qui nec absentes docere poterat, monstrando qualis occasio ad summæ victoriæ profectum eo in Apuliã transitu penitus amitteretur, & Gallos homines ab eo consilio literis dimoueri nõ facilè posse intelligebat, Vtinam, inquit, Fortuna, quæ recta monentes sæpius eludit, opinionem meam fallat: ducemque nostrum præposteris vtentem cõsilijs, secunda ac fauens omnino subsequatur. Nec multò pòst Vitellij trans Apenninum in Campaniam mittuntur, vt pedestribus copijs ac tormentis pręsidio essent. Quibus exceptis iunctisq; in vnum copijs, ad Mompenserium contenderunt. Cognitis hostium consilijs Ferdinandus è Samnio, sicuti diximus, in Apuliam trangressus, Fogiæ, quæ vrbs ex Harporum ruinis creuit, consederat, vrbesq; mediterraneas, opportunaq; oppida præsidijs munierat, cum ora maritima fermè omnis Venetæ clasis præsidio, Aragoniæ in fide teneretur. Ex aduerso Virginius ad sancti Seueri oppidum agri Sipontini castra promouerat, omniumq; vtriusq; partis animi in eam curam erant intenti, vt coactis ac ostentatis viribus, aduersarios ad pugnam prouocarent, ac patentibus vagando campis, hosti detrectanti certamen amissę possessionis Apuliæ confessionem exprimerent. Quoniam qui eam rem obtinuissent, ex præscripta pactione exigendi vectigalis iura habituri viderentur. Inclinauerat enim iam se annus ex sęua hyeme, ac vernum tempus appetebat, vt armẽta, quæ niuosis Pręcutinorum Pelignorumq; mõtibus deducta, in herbidis et apricis Apuliæ campis hyemem absumpserant, à pastoribus reducerentur, qui non procul à Gargano monte quum transibant, portorium regijs publicanis persoluere consueuerãt. Per eos dies, cum Ferdinandus ad tentandas Virginij vires leuem armaturam qua maximè valebat, sæpius emitteret, Franciscus Rusticus Romanus sagittariorum equitum præfectus, & Theodorus Bocalus Grecorum dux non procul à sancti Seueri oppido cum Virginij equitatu prosperè conflixerunt: occisoque Antiquario insigni architecto, & Morgante consauciato, pluribusq; alijs interfectis, et captis, cęteros perterritos intra oppidi portam com-

tam com-

tam compulerunt. Quo ſucceſſu Rex inuitatus, ſequenti die omnes copias in conſpectum oppidi inſtructis ordinibus adduxit, vt prius quàm Mompenſerius Vitellijque cum Germanis in Apuliam deſcenderent, cum Virginio manus conſereret, ſi temeritate hoſtium aut caſu aliquo pugnandi facultas præberetur. Quòd ſi Virginius ad pugnam elici non poſſet, campos circumeundo adeptæ poſſeſsionis portorij nomen apud paſtores adſequeretur. Sed quum Virginius cauto innixus conſilio munitis locis ac Vinetis, quæ oppido iungebantur, ſe cõtineret, Ferdinandus alterum propoſitum tenuit: circumuectusq; oppidum alas in pompæ morem explicando ac ignauiam hoſtibus exprobrando, ita vt ex propinquo militum voces exaudirentur, Fogiam victori ſimilis eſt reuerſus. Triduo poſt Mompenſerius apud Caſalem arborem, quòd eſt oppidum Hirpinorũ in radicibus Apennini poſitum, cum pedeſtribus copijs, quæ ab Caieta ad ſe peruenerant, caſtra coniunxit, depoſitisq; ibi maioribus tormẽtis, quoniam ad exigendum pecoris vectigal celeritate potius quàm vera vi opus eſſe putabat, expedito cum exercitu in Apuliam deſcendit. Ei quoque ab ſancto Seuero obuiam progreſsi Virginius Bayliuusq; Vitrius, apud Syluam planam Troiani agri cum omni equitatu coniunguntur. Fit magna gratulatio tantis in vnum coactis auxilijs. Buſecus Germanus & Anzoltus Heluetius cohortes ſuas producunt: explicatisq; vexillis ac inſtructis ordinibus eas oſtentant: ingreſsiq; in ſermonem de Tarrenſi pugna, cõtemptim de Italis, de ſe verò ac Gallis magnificè proloquuntur: omnibusque de obtinenda non modò pecunia ex ipſa poſſeſsione vectigalis, ſed de ſummæ rei victoria ſpes confirmatur. Erant enim in caſtris cataphracti mille & centum, leuis autem armaturę equites circiter mille et quadringenti, peditum Germanorum ac Heluetiorum ſex milia, Brutiorum & Lucanorum quos Beſennianus, & Salernitanus adduxerant, adiunctis Vaſconibus, cohortes decem: quibus cum minimè congreſſurus eſſe videbatur Ferdinandus, priuſquam Mantuanus cum auxilijs ſuperueniret, quum & numerò & virtute militum inferior haberetur. Erat eius exercitus trifariam diuiſus: Fabritius Columna Troiæ præſidio erat impoſitus: Proſper Columna Luceriam tuebatur: ipſe, vt diximus, Fogiæ caſtra habebat. Gallis propter Luceriam ac Troiam iter erat cõtendentibus Manfredoniam, quæ Sipontus olim fuit, vt publicanos locumque exigendi portorij præoccuparent. Iis in itinere obuij fiunt ſeptingenti Germani pedites duce Hederlino, qui Troia egreſsi, vt ſe cum cæteris Germanis Proſperoque coniungerent, Luceriam petebant. Eos Fabritius monendo deterrendoque, ne ſe in tanta hoſtiũ propinquitate adapertis præſertim locis ſine equitatu committerent, multum fuerat obteſtatus. Sed Hederlinus ſuorum virtuti confiſus, omne periculum ſtolida temeritate contempſerat. Itaque patentibus in campis à Vitellianis, qui antecurſores erant, circumueniuntur. Germani diſciplinæ memores, pectora obuertunt, ac in orbem depugnant, cominusque præ longis haſtis, eminus verò ſclopettis rem gerunt. Contra Vitelliani quum ordines fruſtra incurrendo perrumpere conati eſſent, multique equi pilarum procella ſauciarẽtur, baliſtis ac ſclopettis vti cœperunt, ſic vt quaternæ turmæ ſibijpſis in gyrum ſuccedentes, orbem incedentium hoſtium ſagittando perpetuò ordine circuirent, multique paſsim quum nulla ſagitta confertis fruſtra incideret, configerentur. In tanta prælij iniquitate Germani pertinacia ac rabie quadam incitati, quòd neque alicunde ſubſidium expectabant, neque ſe in tanto emenſi itineris

Germani a Vitellianis conf.

spatio, si conseruatis ordinibus se reciperent, sagittarũ vim tolerare posse iudicabant, aperto orbe circiter ducentos emiserunt, factoque impetu in equites, eos pluribus interfectis disiecerunt. Periere eo concursu Cemperusius nobilis Gallus, Aletij in Salentinis regulus. item Petrus Poctius turmæ sagittariorum præfectus, & Busus insignis eques veteranus. Sed quum Germanis nullus disciplinæ ac virtuti locus relinqueretur, absumpto præsertim omni puluere sulphureo, quod & repugnantes extra ordinem multitudine equitum opprimebantur, & densato agmine incedentes, à circumfusis sagittarijs delebantur, desperatâ salute ad Chilonem amnem peruenerunt. Ibi, quod solutis ordinibus propter impeditas ripas descendere erat necesse, Hederlinus, quem multis miserabiliter confixum sagittis exanimẽ, equoque impositum summa pietate deferebant, à suis deseritur: cæteri incredibili peruicacia repugnando ad vnum omnes interficiũtur. Eius celebris facti laus penes Camillum Vitellium fuit, cui quum equus fuisset interfectus, & pharetras equitũ exinanitas esse animaduertisset, cataphractos descendere ex equis iussit, & ijs pedes in fluminis alueũ, vbi suprema Germanorum obstinatione pugnabatur, singulari promptitudine se coniecit. Ea die sciopettarios equites, quos Camillus suopte militari ingenio nuper instituerat, tum primùm in aciem & felici quidem periculo productos fuisse constat. Deletis iam magna ex parte Germanis, Liuianus cum ala subsidio Vitellijs aduolauit: alijq; deinceps, ac alij duces: ipseq; demum Mompenserius atque Virginius superuenerunt. Iacebant passim, vti incedentes sanguis viresq; defecerant, toto eo itineris tractu ingentia corpora Germanorum: ipseque amnis, quanquam exiguas vndas traheret, obice cadauerum retentus, alueum cruentis aquis restagnantem transeuntibus ostendebat. Eius cladis fama vno simul tempore Luceriam, Troiam, Fogiamque delata, Aragoniorum animos magnoperè perturbauit, auxitq; Gallis ducibus audaciam, quam nuper cunctarum virium, opportuna coniunctione conceperant. Nec mora eo successu alacres rectà Fogiam pergunt, vt regem insultando ac prouocando ad certamen extraherent: si fortè iuuentæ vigore præferuidus ad periclitandas vires, potiore decoris quàm salutis cura duceretur. Sed Ferdinandus suorum ducum monitis obtemperare solitus, dispositis vndiq; tormentis, copias ita eduxit: vt à mœnibus portisq; minimè discederet: et Grȩcorum tãtùm leuis armatura, quȩ ei erat mirifica, audacter emitteretur. Nanq; ijs fermè diebus supra mille egregij equites Venetorum pecunia conducti, è Macedonia Fogiam peruenerant. Horum alacri ac specioso admodum egressu confirmatus, defensusq; præsidio tormentorum, quæ in mœnibus erant, aliquandiu in acie stetit: atq; ea mora tandiu hostes futuræ pugnæ expectatione frustratus est, vt iam ipsum minimè prælio defugisse appareret, & Galli ingruentibus tenebris, magno cũ incommodo castra ponere cogerentur. Postero die Galli promotis castris, instructaq; & parata ad dimicandum acie, Fogiæ mœnia præteruecti, ad Deiparæ virginis Coronatæ Fanum, quod in medijs nemoribus est positum, concesserunt. Tuncque primùm pristini erroris sui incommodum Mompenserius sensit, quòd tormentis maioribus ad Casalem arborem relictis, prȩpropera atque inani festinatione in Apuliam transcendisset. Nam omnium opinione constabat, regem turpissimè fugere, relictis impedimentis necesse fuisse, aut eum, si dignitatis iacturam quàm salutis potiorem duxisset, expugnata nullo negotio Fogia opprimi potuisse. Sed is animo erat ad victoriam adeò confir-

mato,

mato, vt quo Gallos magis despicere videretur, falconum aucupio intentus Fogia exiret, & per eos campos ipso prope in conspectu hostium, incredibili fiducia vagaretur: ita vt quum semel omnibus de eius salute sollicitis, errabundus in multam noctem rediisset, à Prospero, singulisque militum ordinibus, qui armati obuiam prodierant, tantæ temeritatis libera voce reprehenderetur. Inde Galli ad armenta cogenda traducendaque, Liuianum cum leui armatura præmisere. Interim verò Mantuanus à Samnio frequentibus nunciis accersitus, Asculum Apulorum profectus est: ibique præsidio relicto, ad Ferdinandum in subiectis Fogiæ campis peruenit, à quo incredibili lætitia, singularique totius exercitus alacritate susceptus est. Enimuero nō modò auxilia summæ spei, sed & famam pugnacissimi ducis attulerat: ad cuius nomen sæpius Galli duces excitabantur, qui ab eo belli initio Italos aliquanto consiliis quàm manu meliores esse persuasum habebant: videbaturque is nullam occasionem prætermissurus, quin ex æquo manus consereret, quum iam Gallicæ militiæ morem non modò tenere, sed contrariis adinuentis artibus propè contemnere diceretur. Coactis in vnum ducibus, qui in proximis erant præsidiis, & de tota belli administrationione aliquot initis consiliis, statuerunt prælio supersedere, tueri circumiecta oppida, & iter per Apenninum in Campaniam atque Neapolim aperire: quoniam in Samnii vallibus pleraque oppida vexilla Gallorum erexerant. Fiebatque eorum latrociniis & locorum opportunitate, vt commeatus in Apuliam ægrè conueheretur. Poteratq; ideo trahi bellum nullo metu amittendæ existimationis, quòd vndique auxilia à Venetis, Alexandroque Pontifice maturè conuentura nunciarentur. Mantuanus nauandæ operæ cupidus, eam prouinciam vltrò sibi desumpsit: progressusque cum Francisco Vrsino Grauinæ regulo, regionis admodum perito, & Aragoniæ domui in primis fideli, celeriter Montemuiridem, Rochettam & Carbonariam in fidem recepit. Vallata quoque oppidum in edito colle positum, magna vi atque ira militum expugnata, trucidatisq; ad vnū fermè omnibus oppidanis, direpta, quod Vallatenses agresti feritate in fide Gallorum perseuerantes, primo statim aduentu ad colloquium progressos, Alexium Beccacutum, Aloisiumq; Albertum delectorum cohortis præfectum, & Crassum cēturionem, missilibus vulnerassent, Suardinoq; etiam ex armigeris familiaribus nobili decoroque adolescenti, aduersum os lapidis ictu deformassent. Vallatensium calamitate permoti populi omnes, qui Vicobisazam, Carifras, Guardiam, sancti Angeli castrū, Vrbemq; Cidoniam incolunt, præmissis oratoribus, ad Aragoniam fidem redierunt. Idem paulo pòst fecere Pandinenses, & Montacutani: totumque id iter vna atque ea admodum celeri expeditione patefactum est. Galli interea ad sanctum Seuerum innumerabilem pecoris multitudinem coegerunt. Verùm quum pecuniam ex vectigali se exacturos sperarent, Ferdinandus vniuersum equitatum noctu Fogia emisit: accersitaque leui armatura Mantuani, & tumultuario prælio pluribus simul locis inito, magnam pecoris partem auertit & abripuit, eo euentu, vt Galli gregibus in vtriusque partis militum prædam conuersis, & captis dispersisque pastoribus, fugatisq; demum Publicanis, omnem penitus præoccupandæ pecuniæ facultatem amiserint. Erant, quod vix dictu credibile est, supra sexcenta milia minoris pecoris, maioris verò circiter ducenta milia. Fuit eius editi facinoris spectaculum valde deforme & miserabile, quum eo tumultu innocentissimorum populorum opes inexpectata ca-

Mantuanus Aragonio se iungit.

lamitate conciderint. Videre enim erat milites inter se latronum more de præda decertare, armenta ipsa aspectu armatorum & concursu rapientium metu consternata vndique diffugere: pastores vinctos trahi, tumultuosoque contentionis genere cuncta permisceri: & quod prope ridiculum erat, milites desperatione maioris lucri, oues raptim detundere, alios iugulatas excoriare, vt lana ac pellibus potirentur. Aragonij partem pecoris Troiam abegerunt: Galli verò multò maximam ad Garganum, atque inde in Aprutij fines, vt dominis, qui Andegauensis factionis essent, redderetur, deduxerunt. Verùm & ea pars pecoris paulo post ab Aragonijs est direpta, quum fortè Gratianus & plerique alij Andegauenses reguli, qui præsidio armentis satis incautè per Pelignos ferebātur, in Cantelmum Populi Comitem, Traianumq; Sabellum incidissent, à quibus apud Pallenam agri Sulmonensis tumultuaria pugna superati sunt. Mompenserius eo depulsus consilio, quòd neque sibi neq; hosti vectigalis pecunia cesserat, ad Casalem arborem iter intendit, vt sumptis sibi maioribus tormētis pristinam belli rationem in repetenda Neapoli sequeretur. Ex itinere Colleonesium oppidum post factam deditionem Germanorū & Gallorum crudelitate, trucidatis ferè omnibus oppidanis, & fœminis ad libidinem abductis, deletum est. Petracallum quoq; haud ignobile castellum, eandem sequi impetus fortunam tulit: atq; inde Casalem arborem per Apennini valles est peruentum. Ferdinandus interea apud Luceriam cum Mantuano castra coniunxit: prouisoq; commeatu medium iter tenuit, vt hostium vestigia sequeretur: nam duo omnino erāt itinera, quibus Galli diuerso consilio, aut Pelignos, aut Neapolim per Sannitium fines petituri videbantur. Sed ij spe potiundi Beneuenti ad læuam deflexere. Verùm quum eam vrbem, et regio præsidio, et recentibus Ioannis Sfortiæ Pisaurensium reguli auxilijs firmatam nequicquam tentassent, retrò Murconē abscessere. Regius verò exercitus ad Poctum castellum cōsedit: quò etiam Ioannes Gonzaga Mantuani frater, alam equitum suo ære conductam regi in auxilium adduxit. Sequenti die Circellum oppidum à Gallis infeliciter est oppugnatū: nam Camillus Vitellius, quum lenta admodum ac segnis pugna à Vasconibus iniretur, & militibus ignauiam increpitās, multis secum ex equis desilire iussis, audacius muro successisset, lapidis ictu collisa vehementer galea occubuit: vir profectò corporis ac ingenij eximijs dotibus inter paucos ætatis nostræ duces numerandus, si supremos egregiæ virtutis conatus, nequaquam tunc pro externi regis amplitudine, sed pro seruituræ mox Italiæ libertate deuouisset. Camillo prostrato, cohortes occupatæ metu, & ducum imperio reuocatæ, retrò pedem retulere: nam tum fortè Mantuanus cum vniuerso leuis armaturæ equitatu castra improuisò adortus, interceptis vndique commeatus subuectoribus, & ex numero vagantium militum multis captis & interfectis, magnam vndique trepidationem intulerat. Quo spatio temporis, oppidani qui ægerrimè aquabantur, liberè egressi, ex subiecto amne proximisq; fontibus aquam sumpserunt, et nuncios de sua constantia ad regem protinus emiserunt. Eodem die Ferdinandus in ipso hostium conspectu, Frangeto tormenta admouit, vt Galli amittendi eius oppidi, quod Andegauensis nominis maximè erat studiosum, periculo adducti, à Circelli oppugnatione discedere cogerentur. Erant ei oppido paulo antè præsidio impositi circiter quadringenti Vascones, qui quum murus haud multis tormentorum ictibus esset quassatus atque disruptus, & propterea vehementer de sua

Camillo Vitellius occidit.

de sua salute dubitarent, admisso ad colloquium Cerbellione, sese ac oppidum præter omnium opinionem extemplò dediderunt. Cerbellio nanq;, vti suprà docuimus, sub Carolo meruerat, eorumque noticia ac familiaritate adductus, facilè persuaserat, ne supremos oppugnationis impetus expectarent: ne dum serò oppidum præsidio ac mœnibus infirmissimum tueri aduersus tanti exercitus vim stultè contenderent, ad vnum omnes pro aliena salute trucidarentur. Qua repentina Vasconum deditione mox effectum est, vt Galli duces, qui reductis à Circello tormentis, Frangetanis auxilio ire maturabant, vtranque & Circelli capiendi, et Frangeti periculo liberādi occasionem amiserint. Nam dum appropinquarent, non modò oppidum ab regijs occupatum senserunt, verùm discussa radijs solaribus matutina crassiore nebula, quæ prospectum adimebat, tecta oppidi incendio fumantia ex propinquo conspexerunt. Quoniàm Ferdinandus de hostium aduentu certior factus, quum prælio decertare necesse fore existimaret, nec milites prædabundi commessabundiq; vllo militari signo proposito educi possent, tectis faces iniecerat. Mompenserius contra oppidum molli in tumulo constitit: & quanquam, vti consilio repente depulsis sæpè accidit, militibus eam quam modò pugnæ auidi ferocesque attulerant animorum alacritatem, resedisse cerneret, pugnæ tamen signum multo tympanorum tubarumq; concentu edidit. Intererat modica vallis inter Frangetum et castra, in quam primò Gallis erat descendēdum, mox verò haud multum lato aditu per collis dorsum in planiciē ad oppidum pertinentem, vbi regiæ copię consederant, erat euadendum. Is aditus vtrinq; deiectus habebat inæquales & abruptos, nec tantum spatij viæ militaris in medio relinquebatur, vt exercitus expansa acie subire posset. Verùm Mompenserius atq; Virginius, quo minus ad hostem ex templo contenderent, nulla eius loci iniquitate deterrebantur, quum Germanorum Heluetiorumq; virtuti plurimum confiderēt, & multis de causis reliquas spes omnes ad vnam eius prælij fortunam omnino periclitandam recidisse conspicerent. Contrà autē Persiuus, Paulus Vrsinus & Liuianus, insaniæ vel vltimæ desperationis consilium esse differebant: milites æstu ac itineris labore fatigatos iniquissimo accessu recentibus hostibus, qui loco opere munito se continerent, ac oppido potirentur, obiectare: non defuturam mox occasionem ex æquo confligendi, nisi tum Germanorū ac Heluetiorum alacritate penitus abuterentur, qui campestribus in locis, si signa conferrent, hostilem aciem cæsis nuper ad Luceriam fortissimis Germanorum cohortibus vehementer attenuatam, nullo negotio prostraturi viderentur. Tum verò Ferdinandus & Mantuanus vultu quidem alacres, sed intimis sensibus maximè suspensi, milites ad signa vocare, acies idoneis locis instruere, non modò duces atque præfectos obsecrare ac obtestari, verùm singulos quoq; milites nominatim appellādo cohortari, vt pro salute omnium, pro libertate, dignitateque Italiæ, pro præmijs, quæ singulis ex amplissimi regni opibus promissa essent, forti animo consistere, & strenuè manus conferere vellent. Sed ea erat insita Aragoniorum animis de externo hoste virtutis & crudelitatis opinio, vt plerique præda onusti ardentibus ac semiustis in tectis se conderent, aut turpi fuga dilaberentur: necesseque esset regem ipsum sua manu alios laqueo suspendere, alios intentato gladio vulnerare, ac interficere. Interim Prosper atque Fabritius qui antea in postremo agmine curarant, è vetere disciplina, fossam in fronte eius planiciei transuersam tumultuario opere perduxerunt:

que tametsi latitudine erat mediocris, nec moratura hostium impetum videbatur, ob id tamē magno vsui fuit, quod terrenū vallum in aduersum fossæ labrū de more eiectum speculantibus Gallis amplioris munitionis speciē procul ostendebat. Iam leuis Gallorum armatura, & ex aduerso Grecorum turmæ pugnam clamorib. cientes in subiectam vallem deuolarāt: ipseq; Virginius quanquam ętate ac obeso corpore valde grauis, vndique tamen armis protectus ac paludatus, ad cohortādos milites processerat, quum Heluetij merita stipendia et donatiuum certaturis dari solitum deposcere cœperūt, qua inopinata ac planè flagitiosa cunctatione, paratorū ad pugnam ducum & militū impetus est retardatus. Iis porro creuere animi, qui dudum aduersus summos duces ineundę pugnę consiliū improbarant. Itaque quum semel auarè et turpiter consternatę legionis animi, vel multis pecuniæ pollicitationib. ægrè pacarentur, ingentis victorię occasio à Gallis amissa videri potuit. Ferunt Heluetios per se specie amplioris hostium munitionis deterritos, etiam Persiui obliquis artibus, apud quos ille authoritate plurimum valebat, ad detrectandum certamen fuisse inductos: Quod ille supra verum decus ad Semenariam atque Ebulum insigni virtute partum, nouam ac inanem gloriam ex Mompenserij æmuli sui infelicitate turpiter quæsiuisse diceretur. Virginius nequicquam Heluetiorum, qui adeo impudenter summi imperij iussa contemnerent, ingenia detestatus, quū è manibus eripi sibi victoriam quereretur, vti verus vates calamitosi exitus, fatales lachrymas tenere non potuit. Sequenti die Galli victis similes, Murconē atque inde Andretam signa verterunt, vt in fines Hirpinorum & Lucanorum proficiscerentur. Ibiq; amicarum ciuitatū studijs & fertilissimę regionis copijs freti, reliquum æstatis extraherent, donec ampliora præsidia pararentur. Andegauenses autē reguli Besennianus, Salernitanus, & Compsanus, siue desperatis rebus, siue, vt ipsi dicebant, ad accersendum è Brutijs Obignīnum, nouosque exercitus comparandos in suæ ditionis regiones discesserunt. Abeuntibus Gallis, Fabritius Colūna, vti erat alacri pugnaciq; ingenio, Insistamus, inquit, abeuntium tergis, more militiæ maximè tuto decoroq;, vt qui vltro abeunt, vi pelli fugarique videantur. Nec mora, rege, Mantuanoque approbantibus, tanta vis equitum nouissimū agmen persequuta est, vt quum Gallicus equitatus vndiq; insultantes ac vrgentes ęgerrimè sustineret, Heluetij, & Germani sclopperarij à media acie reducti in terga agmen claudere ac lacessentes summouere cogerentur. Ferdinandus interea æquioribus locis exercitum ita ductabat, vt nec à vestigijs, nec à conspectu hostium abscederet, præmissaq; leui armatura eos omnibus partibus sectaretur: sæpeq; fiebat, vti ex eodem flumine aquarentur, leuibusque continuè commissis certaminibus, Galli cataphracti galeati intentiq; in pugnā in summis Solis feruoribus magno cum incommodo distinerentur. Tertio die Ferdinandus in conspectu hostium Gesualdiū Compsani reguli oppidum expugnauit, arcemq; recepit: quum fortè miraculo quodam vni è custodibus è summa arce Gallicū vexillum vibranti, falconis pila brachiū cum vexillo fuisset abreptū. Eodem die Galli haud multū ab tergo lacessiti, Atellam Hirpinorū oppidum concesserunt: primoq; aduentu oppidi arce, quā Gurellus Caracciolus auaritia infamis, vt pręsidij stipendiū interuerteret, custodiendam acceperat, absq; vllo certamine potiti sunt. Eos Ferdinandus Andreta, Paternoq; ex itinere receptis, biduo post cum toto exercitu atque apparatu tormētorum est consecutus. Gallis in Atellam compulsis, varia ab ducib.

ad ge-

Heluetij pugnaturi stipendia poscunt.

ad gerendum bellum consilia agitabantur. Virginius eius tum belli euentus sæpius diuina mente præsentire solitus, nisi maturè inde mouerent castra, Atellam ipsis, quæ Capua quondam Pœnis extitisset, haud dubiè futuram testabatur. Quando ea vini rerumque omnium copia, qua adeò licenter ac auidè milites vescerentur, omnem corporum ac animorum vigorem, prius extinctura videretur, quàm è Gallia terra aut mari auxilia superuenirent: ex aduerso regẽ hostem, qui mox tota mole exercitus vndique oppidum esset circumsessurus: Hispanos & Consaluum magnum ducem è Brutijs, nouaque ab Pontifice auxilia propediem expectare, nec obsidionem tolerãtibus in tam longinqua spe auxiliorum commeatum exigui oppidi, quanquam multus esse videretur, diu suffecturum: milites enim, externóque præsertim, quia ex alieno penu largè prodigeque conuiuarentur, serò vel præscripta demum victus ratione, futurã penuriam præcauere consueuisse: nec vllum ab ijs, qui mercenarij essent, ac inter se moribus linguaque differrent, erga duces in perferendis obsidionis incõmodis obsequium sperari, quum modo in acie ad classici signum adeò insolenter atque obstinatè dicto audientes esse noluerint: Venusiam vnis castris contendi posse, vbi ad trahendum bellum commeatum affatim & pulueris sulphurei pilarumque et tormentorum apparatum essent inuenturi: in tergo quoque esse pleraque oppida arte ac natura locorum permunita, eximiæ tum fidei tum fertilitatis Andegauensium regulorum: ac patere expeditum iter commeantibus in Lucanos & Brutios: nec diu moraturos regulos, quin coactis & iunctis cum Obignino validis copijs ad se reuerterentur. Si id consilij extemplo caperent, integra adhuc spe, nec iniqua fortuna gesturos bellum: at si cunctarẽtur, & sententijs dissiderent, ipsos non multò post sese ac legiones regi, cùm ex merito implacabili atque acerbissimo hosti, tum ex natura familiæ crudeli ac sæuo sub iugum mittendas: & quod Dij auerterent, sub fide mactandas præbituros. At Mompenserius probare quidem consilium prouidentiæ militaris plenum, sed militem stipendia merita flagitãtem, consternatũ adhuc alienatumq; ab ducibus circumducere, quotidianisq; minutis prælijs obiectare, multo periculosius videri: Germanos robur esse totius exercitus, gentem ex leuibus sæpe offensionibus turbida consilia agitare solitam: æquiore eos animo stipendiorum dilationem perlaturos, si in oppido omni cibariorum genere affluenti gratuitò alerẽtur. Quòd si in itinere ab innumerabili hostium equitatu, aliquo adficerentur incommodo, & in congressibus cum consanguineis suis, qui apud Regem militarent, colloquerẽtur, facilè futurum esse, vti belli tædio, & regijs pollicitationibus repentina defectione ad hostem transirent: quarum rerum occasio munito oppido se tenentibus omnino tolleretur. Neque se dubitare, quin prius quàm omnẽ absumerent commeatum, certi nuntij de aduentu classis atque auxiliorum in castra perferrentur. Alienum nanque esse à iudicio fortissimorum virorum, si putarent Carolum regem cunctosq; Galliæ principes, omnem penitus rerum humanarum memoriam amisisse: adeò vt subita mentis commotione, vel inaudita segnitie atq; socordia oppressos, ciuium, fratrũ, consanguineorum, amicorum, commilitonumq; suorum salutem neglectam ac perditam velint. An non audistis inquit, quanto ardore, quantoque apparatu Galli duces ab Narbona in Hispaniæ fines irruperint? Salsularumque munitissimo in Pyrenæis propugnaculo vi capto, Catelanorum nobilitate trucidata, quantum bellum hostium nostrorum fœderatis intulerint? Maiore

profectò cura incolumitatem nostram respicient, qui vt in Italia hostibus Aragonijs Hispanorum auxilia detraherent, finitimam nationem animis viribusque potentem, vltrò armis lacessere minimè dubitarunt. Virginius postquã ex Gallorum omnium sententia Atellæ commorandum esse vidit, vt ipse cum Italico equitatu in Brutios mitteretur, suadere conatus est, quòd ij qui Atellæ remanerent, ipsius discessu ampliore copia commeatus potituri essent. Andegauenses quoque inquit, reguli, me cohortante, & bellum iustis viribus administrante, alacrius copias cogent, atque euocato ex vltimis Brutiorum finibus Obignino, ad Atellam obsidione liberandam maiore studio reuertentur. Sed Galli communi sorte fortunam, quęcunque ab Dijs pararetur, subeundam esse succlamarunt. Quoniam suspiciosi homines Virginium durioribus, quæ imminerent belli difficultatibus sese ac suos explicare potius cupere, quàm salubri consilio futuris malis remedia parare existimabant. Interim Ferdinandus iuxta oppidum Callitras, editum montem, qui à septentrione Atellam & subiectos despectat campos, munitis castris occupauit. Atella quidem in æqua planicie posita est: sed cum mille fermè passus ab oppido recesseris, perpetui montes in altitudinem sex stadiorum molliter assurgunt, non omnino ardui, verũ agricolarum industria impediti atque difficiles, quum passim in ipso ascensu æquiora loca per gradus aratris proscindantur: cætera verò quum frequentibus vinetis tum frugiferis arboribus pulcherrimo artis atque naturæ ordine ita vestiantur, vt ab tribus fermè lateribus oppidum in orbem cingant, et in medium relicto camporum spatio, ingentis theatri speciem spectantium oculis repræsentent. A læua vrbs Melficta conspicitur: à dextra vbi Compsana est via, densissimæ occurrunt syluæ: ab occasu æstiuo amnis decurrit paruus qui mediam planiciem irrigat, latoque circuitu Atellam præterlapsus, coarctatusque angustiore alueo frumentarias agit molas, atque inde effusus in Aufidum amnem euoluitur. Ab ortu Ripacandida oppidum Venusinæ viæ impositum est, qua ex parte libere Galli frumentari pabularique poterant, quòd Ripacandida eorum prœsidio tenebatur, omnesq; finitimi populi Andegauẽsium reb. maximè studebant: ab alijs verò partibus propter leuis armaturæ equitum multitudinem, nisi magnis cum prœsidijs summoque periculo exire ac longius euagari non licebat. Græci enim insidiosi expeditique homines è summis collibus sese sensim demittebant: & quo minus ab hoste conspicerentur, equos loris pertrahebant, arboribusque & vinetis condebantur: quum verò Galli pabulatores oppido exibant, improuisi ex omnibus locis euolabant: atque omni re superiores, cum Gallis dispersis atque perterritis in ea planicie prœliabãtur: eoque audaciæ successu quotidiani certaminis erant euecti, vt non modò Gallorum equitum arcus, Italorumq; balistas contemnerent, sed cataphractorum integras turmas oblongis ac inflexis protecti clypeis, adoriri, & cominus equos admittere auderent. Fiebat enim equorum pernicitate equitandiq; peritia, vt sæpe Galli cataphracti, quum insolentius appropinquantes reprimere magna vi contenderent, ab inermib. circumuenti celeriter opprimerentur. Tormenta quoque maiora editioribus locis opportunè collocata, & ad conspectum exeuntium agminum emissa, nihil tutum in ea planicie relinquebãt. Dum hęc initio obsidionis fiunt, Consaluus cum centum cataphractis, quingẽtis verò Hispanis scutatis equitibus, & duobus milibus Hispanorũ peditum in castra peruenit. Is superiore hyeme in Magna Gręcia pluribus oppidis atq; vrbibus

vrbibus Gallos expulerat, Scyllaceum, Sybarim, Crotonem, Semenariam, Neocastrum, Terranouamque vi aut voluntate receperat. Inde initio statim Veris Cosentiam progressus, Gallis acie pulsis, eam vrbem ceperat: domitisq; agrestibus, qui Cratis amnis valles incolunt, ad Laynum oppidum, Andegauensium partium copias, interfecto Americo Sanseuerino earum duce, repente adortus oppresserat: omissoque Obignino & reliquis regulis, ab Ferdinando Alexandroque Pontifice euocatus, Atellam iustis itineribus contenderat, iudicans in Brutijs hostium reliquias facilè posse debellari, si hostes vbi maiore belli mole regem vrgerent, perquàm maturè vincerentur. Igitur primo aduẽtu locorum situm stationesque hostium speculatus, non longè à frumentarijs molis consedit: ac mox vti erat in prouidendis perficiendisque rebus ingenij maximè præstantis & celeritatis eximiæ, professus est, se non prius milites cibum capere permissurum, quàm præsidium quod ad molas erat expugnarent. Nec mora, Hispanis bipartitò ad munitiones signa ferentibus, strenueque irrumpentibus, præsidium Gallorum deijcitur: multisque cùm in ipso certamine tum in fuga trucidatis, machinarum molares lapides, rotæque ligneæ perfringuntur. Ea res Gallorum animos magnoperè conterruit, quòd ab nouo hoste primo statim eius aduentu in oculis ipsorum penè prius confecta fuerat, quàm ab oppido prouideri succurriq; potuerit. Triduo pòst equitatum quem Alexander Pontifex mittebat, Petrus Gonzaga et Nicolaus Gambara alarum duces in castra perduxerunt. Superuenit quoque Philippus Roscius Venetæ militiæ equitum præfectus: qui in transitu Sorani saltus à Gratiano Guerra impedimentis & magna parte equitum exutus fuerat: nouæque ab Neapoli Italorum cohortes quotidie mittebantur. Regij, aduentu auxiliorum spe ac viribus aucti, maiore studio atque fiducia Gallorum pabulationes, frumentationesque obseruabant, ac euectos procul ab oppido, quum proximis euastatis agris longius necessariò procederent, ex omnibus locis adoriebãtur, magnisq; incommodis afficiebant. Nam sæpe pulso fusoque præsidio, & multis sarcinarijs iumentis cum toto calonum grege simul interceptis, non quotidiana modò, sed singularum propè horarum exercitatione in castra reuertebantur. Quibus detrimentis Galli duces, quantum ratione prouideri poterat, pabulatoribus magna addendo pręsidia, explorando loca, & idonea tempora quum hostes corpora curarent, captando, diligenter occurrebant. Sed ijs innixi consilijs, quum iam necessariarum rerum inopiam sentirent, & Gallorum Germanorumque corpora in magna recentium obsoniorum vinique penuria, immo deratis æstibus conficerentur, tertiam equitum partem Venusina via emittere statuerunt. Itaque Nonis Sextilibus, delecto ad fallendos hostes meridiano tẽpore, quo maximè, vti in sæuis Apuliæ feruoribus accidit, iumenta atque homines ab omni militiæ munere quiescebant, Pauli duo, Vrsinus atque Vitellius sub signis agmen educunt. Conspiciuntur Galli vndiq; è summis iugis, & totis castris ad arma conclamatur. Alexius qui in statione erat, frenatosque equos sub tuguriolis vmbraculis atque tentorijs continebat, cum leui armatura Italica primus procurrit. Contarenus Græcis conscendere equos iussis, extemplo subsequitur. Ipse Mantuanus statim arma induit, & cum reliqua expeditorum equitum multitudine ad hostes contendit: conseritur ingenti tumultu magnisque clamoribus prælium. Pauli densato agmine incedunt, circumuentiq; ab omni parte neminem acie excedere permittendo, fortiter depugnant, i-

ta vt tantæ multitudinis impetus egregiè à cataphractis sustineretur. Sed dum Græci à fronte, à tergo, latereque omni acrius ac insolentius lacessunt, atque agmen totum demorantur, fortè Perusinus eques cataphractus, natura ferox & quietis impatiens, appellatis proximis equitibus tribus, vt insultantium arrogantiam vnà supprimerent, intenta hasta in medios hostes incurrit, Græcúmque equitem eo impetu transfigit. Idem cęteri feliciter audent, totumque proximum hostium globum propellunt. Sed illi ex fuga, maiore demum audacia in hostes reuertuntur. At dum Perusinus cæterique ægrè se explicant, & recurrentes à suis recipiuntur, laxatur agmen, mirumque dictu, Græci equites in medios cataphractos se celeriter insinuant: momentoque temporis cuneata acie totum eorum agmen aperiunt, atque perturbant. Tum verò in maxima nube eleuati pulueris atrox prælium committitur, cohortante atque vrgente acriter Mantuano, Gallorum vexilla sternuntur, & supra trecenti vtriusque armaturæ equites interficiuntur aut capiuntur. *[Galli victi ab Aragonijs.]* Vrsinus autem atque Vitellius cum confertissima delectorum turma sese ab circumfusis Græcis eripiunt: beneficioque Liuiani & Iordanis Virginij filij, qui subsidio cum duabus cataphractorum turmis adcurrerant, impetumque persequentium retardarant, seruantur: reliqui verò omnes in oppidum ex fuga pauidi compelluntur. Ea die Græcorum Italorumque leuis equitatus maximam virtutis opinionem apud omnes vindicauit, qui tot cataphractis oppositus, nullo peditum aut grauis armaturæ subsidio, tãtum facinus singulari felicitate peregisset. Non multo pòst Ripamcandidam pedestres copiæ cum tormentis ductæ: repulsæq; primo in certamine Consalui cohortes. Erant ij ex vltima Hispania Callaici Oceano proximi, quibus eo tempore in vniuersum scuta erant ingentia breuesque tragulæ, alijs parui vmbones ferrei cum hastilibus prælongis, ab hoc inepto armorum genere cunctis ridiculi, sed qui audacia & corporis agilitate minimè contemnendi viderentur. Callaicis à muro fœdè repulsis Crassus cum veteranis Italis successit, & secundum eos Cantabri, ac reliquæ demum Italorum Germanorumq; cohortes: paucisq; horis oppidum pari propè virtute ac pertinacia defensum atque expugnatum est. Ripacandida hostibus adempta, Ferdinandus è superioribus locis in aduersam planiciem transtulit castra, & ad intercludendum iter Venusina via consedit: duasque res hostibus maximè aduersas, ea castrorum mutatione est consecutus: nam occupato & planè obstructo aditu, qui antea commeantibus liber erat, & recipiendi commeatus ab Andegauensibus populis, & Venusiam euadendi, spes omnis hostibus erepta videbatur: promotisque in oppidi conspectum castris, hostes grauiore indies obsidione premebantur. Iamque ad eas rerum difficultates Galli peruenerant, vt quum molis paulò antè vi hostium perfractis farina deficeret, singuli panes singulis regalibus denarijs venirent: & gregarij milites fabis coctoque tritico vescerentur. Aliud quoque incommodum iam penè subactis accesserat, quòd nisi summo cum periculo magnisque adductis præsidijs aquabantur: quum ex eodem amniculo vtriusque exercitus iumenta potarent; fierique non posset quin ad accessum tantæ multitudinis mulionum & militum, incredibili contentione omnibus horis in ipso flumine certaretur. Galli in parte fluminis propinquiore dolia vinaria lapidibus plena medio in vado collocarant, adiectoq; aggere profluentem exceperãt, vt pleniore alueo & tutiore loco aquarentur. Ibi quaterna vexilla Heluetiorum & Germanorum perpetua in statione excubabant:

aquato-

aquatoribusque quum hostis vrgeret, ex propinquo celeriter auxilium ferebant. Fortè inclinante in vesperam Sole pugna solito tumultuosior ad aquam, crescentibus vtrinq; auxilijs erat accensa: eoque res summo contentionis ardore processerat, vt neutra pars sese inde explicare atque recipere sine magno incommodo singularique infamia posse videretur, quòd regijs qui audacter flumen transierant difficilis in æquioribus locis receptus dabatur, & Galli, si locũ pulsi reliquissent, summo cum dedecore cuncta exercitus iumenta paulo pòst siti interitura existimarent. Aderat spectator pugnæ Ferdinandus, qui quum Germanos pro numero admodum fortiter rem gerere animaduerteret, Annibalque Pandonius Camilli filius ante oculos esset interfectus, & Octauianus Columna insignis adolescens ex equo deturbatus, in summo vitæ periculo versaretur, quin subsidio suis ire contenderet, minimè dubitauit: delatusq; in pugnam cum lectissimis familiarium equitum, Germanorum ordines perrupit, duabusque primis cohortibus cataphractorum repentino turbine dissipatis, reliquos in fugam coniecit: qui quum ad oppidum se reciperent, Ioanne Spinello nobili iuuene obliquum iter regijs monstrante à tergo circumueniuntur, ac passim vndique irruente, & consectante equitatu trucidantur. Tantus verò terror eo tumultu hostibus illatus est, vt Galli qui in oppidi porta stationem agebant, nulla Germanorum in fuga pereuntium misericordia adducti, præ timore obseratis valuis complures excluderent, & eos ante portam crudeliter interfici paterentur. Periere eo prælio amplius trecenti Heluetij, Germaniq;, & ferme totidem capti, vexilla duo relata, aliquotq; aurei ac plures argentei torques, & operosa ex argento emblemata, quibus plumeas cristas in pileis induebant, occisis captiuisq; detracta. Repertus quoq; est Germanus signifer amputata dextra manu, & læua fœdo vulnere discissa vexillum mordicus retinens, ita vt in vestigio inuictæ virtutis expirasse videretur. Post id factum Germani manipulatim ad regem transire cœperunt: quos protinus intercessione eorum, qui apud se militabant, in supplementum cohortium duplicatis stipendijs adscribebat. Meleager quoque Foroliuiensis equitum præfectus multis antea à Gallis affectus contumelijs, ad Mantuanum transiuit: adeoque tum aduersis prælijs, tum crebris transfugijs, vti in suprema rerum desperatione contingit, Gallorum copiæ erant extenuatæ, vt iam Galli atque Heluetij in coronis passim, & absentis Caroli regis, & præsentium ducum nomen maledictis apertè lacerarent: quòd hi malignis prauisq; dissensionibus, tot fortissimos milites toties victores, è summa spe victoriæ, in eas calamitates morte ipsa duriores adduxissent. Ille verò nefaria segnitie atque infami negligentia, tot milia bene meritorum de se militum, contra fidem datam omni ope destituta, in vltimis Italiæ finibus ab infensissimo rege trucidanda reliquisset. Has militum querimonias acerbioresq; sermones Persiuus excipiens, vtpote qui res maximè afflictas ad inuidiam aliorum ducum vertere cupiebat, Bono, inquit, animo estote mei commilitones: nam postquam Fortuna suo more mutabilis & nusquam fida consilijs nostris illudens, nos omnes huc compulit, dabo operam, vt me sequestro, conditiones ab hostibus, nec Gallico nomine, nec superioribus victorijs nostris indignas referatis. Quòd si illi crudelius sanguinem nostrum exhaurire quàm moderata potiri victoria maluerint, efficiam profectò, vt vos qui mecum hos ipsos sæpius sine vestro vulnere cæcidistis, si à Dijs omnino deseremur, implacabili hosti victoriam longè omnium luctuosissimã

relinquatis. Quibus dictis, pauca ad duces in Prętorio prolocutus maximo mi litum aſſenſu ad amnem contendit: & pręcone tranſmiſſo, regem ad colloquiū euocauit. nam & pridie quęſtor Gallus apud regios milites captiuus, quum fide data ad cogendam pecuniam qua redimeretur vltro citroque commearet, de compoſitione loqui cœperat. Itaque concurſu multorum facto, & rege alacriter prodeunte, Perſiuus ab vlteriore fluminis ripa, in hunc modum loquutus eſt. Aequū videtur, inquit, Ferdinande, vt ego ante omnes Gallos, qui duabus illatis cladibus, res tuas afflixerim, hodie gratiſsimum tibi de optima ſpe futuræ pacis nuncium feram, vt hoc meo inſigni erga te officio, veteres iniuriæ penitus expientur. Trium dierum inducias poſtulo, vt commodè deliberando de compoſitione agi poſsit. Conditiones verò tales erunt, vt nos aliquanto maiore virtute cepiſſe hoc regnum, quàm reliquiſſe videamur: & tu toties acie victus, egregium victoris titulum feras. Qui verò ſperatam victoriam nulla dubij euentus æquitate præfiniunt, ſumma & immoderata cupientes, ſæpe aduerſam, non ſemper æqui Martis vim experiuntur. Proinde ſi amici ſocijq; tui ferocius loquentes, animum à pace alienum oſtenderint, imprudenter feceris, quum alieno arbitrio in ipſa ſummæ rei tuę cauſa periculoſum conſilium ſumes. Potior enim eſt moderata ſine vulnere victoria, quàm eadem ſi decertes & vincas ſummè optima cruentaque. Conſilium meum propterea ne ſpreueris, quod non voluntate atque iudicio, ſed vltima expreſſum neceſsitate videatur. Nam publicus hoſtis ſalubria tutaque conſilia aduerſarijs aliquando tulit. Sed de pace belloue quæcunque mens tua fuerit, quod dederis alacriter accipiemus: nam inuictos Gallorum animos, & ad vtranque fortunam ęgregiè paratos inuenies. Ferdinandus ad ea reſpondit: diuina fieri iuſtitia, vt qui primi bellum iniquè & arroganter intulerint, ſupplices pacem petant: ſed porrò quòd totius iniuriæ obliuiſci malit, quàm non omnino clementiæ ac humanitatis meminiſſe, planè pacatum pronumque animum ad complectendam pacem oſtenſurum: quanquam ea naturæ ſuæ lenitas neque vtilis neque decora quibuſdam videri poſſet, vel ob id, quòd ipſe non ignarus militiæ, & profligatas Gallorū vires, & ſpes omnes penitus acciſas præclarè conſpiciat, ita vt bellum funeſto hoſtium exitu propediem ſe finiturum ſperet. Cæterùm generoſi propoſiti ſummam eſſe, vt eos qui etiam crudelius victoriam exercuerint, incolumes velit: modò conditiones accipiant, quas ex ſententià ducum ſuorum, qui eſſent viri ſummæ ęquitatis, paulo pòſt daturus eſſet. Dirempto colloquio ſequenti die Liuianus, Bertanus Manglos, Petrus Craſſius, Buſius, Buſecus, & Anzoltus, cum ſummis de pace mandatis ad regem mittuntur: breuique diſceptatione res his legibus vigeſimoſeptimo obſidionis diè componuntur. Mompenſerius atque Virginius niſi iuſta obſeſsis auxilia intra trigeſimum diem alicundæ ſubmittantur, cum omnibus copijs in Gallias ſe profecturos promittunt. Tormenta ænea, equosq; omnes regia nota inſcriptos relinquent. omnes regni arces reſtituent, præter Tarentinam, Venuſinam, & Caietanam, quibus diſcedens Carolus cuſtodes præfeciſſet, teſſeraſq; acceptę fidei in Galliam detuliſſet. Captiui vtrinq; ſine pretio redderentur, ac Obignino Gratianoque & omnibus regulis Andegauenſibus, qui in partibus Gallorum eſſent, eius fœderis beneficio vti liceret. Rex interim commeatus ac naues quibus tranſportarētur, expediret, vt intra ſtatutum tempus in Galliam enauigare poſſent. Vt hæc porrò firma rataq; ſint, ſingularum nationum obſides dantur. Pro Gallis Perſiuus,

ſiuus, Bayliuusque Vitrius, & Aloiſius Arſius: pro Italis Pauli duo, Vrſinus atque Vitellius: pro Germanis Brocardus: pro Heluetijs autem Heſcuia, primarum cohortium præfecti. Traianus verò Papacauda Neapolitanus, & Leonius Tyburs Virginij medicus, vt rerum exitum Carolo regi certius demonſtrent, & initæ ad Atellam pactionis tabulas deferant, in Galliã abire permittuntur. Ex aduerſo autem, Ioannes Borgia Cardinalis pro pontifice, Conſaluus pro Ferdinando Hiſpaniarum rege, Paulus Capellius pro Veneto Senatu, Franciſcus autem Caſatus pro Ludouico Sfortia, regem cuncta quæ ille promiſiſſet Gallis integra fide præſtaturum receperũt. Rebus in hunc modum compoſitis, Perſiuus equum illum ab incredibili præſtantia ſupra cæteros omnes maximè celebratum, Ferdinando reſtituit, cuius lapſu regem in pugna ad Semenariam penè oppreſſum & captum à Gallis fuiſſe memorauimus. Poſtero die Ferdinandus mouit caſtra, & ex itinere Arrianum recepit: Sanſeuerinum interfectis defenſoribus expugnauit. Inde Salernum profectus vrbem & arcem ſeptimo die in deditionem accepit. Interea Gallorum copiæ Caſtellum quod ad mare dicitur, iuxta veteres Stabias peruenere: pars eorum in Baianũ ſinum delata eſt. Quibus in locis, quòd tum ad mare grauis erat autumnus; & Gallorum Heluetiorumq; corpora æſtibus ac ſiti maximè obnoxia, quum vino & vuis, omniſque generis pomis diſſoluto quodam vitæ genere immoderatius indulgerẽt, tanta vis morbi eos inuaſit, vt infinitis propè funeribus ea litora complerentur. Mompenſerius ante alios, quum ſeruari & abduci inuitante Mantuano, cuius ſororem in matrimonium habebat, recuſaſſet, ne exercitũ turpiter deſeruiſſe videretur, Puteolis interijt, Similiter Vitrius Bayliuus, & Anzoltus ventris profluuio perierunt. Fuere ex Gallis qui vina veneno infecta ab Aragonijs ſibi vendita dicerent: quorum etiam opera naualem apparatum, interpoſitis quotidianis difficultatibus, vt nemo in Galliam rediret retardatum eſſe querebantur. Sed eius ſceleris ſuſpicionẽ celeriter extinxit inſigniũ virorum interitus: quum ijſdem fermè diebus exercitus Aragonius peſtilenti propè valetudine tentatus, Contarenum & Craſſum & Bartholomeum Georgium Venetæ claſsis præfectum amiſiſſet, & ipſe Mantuanus, & Paulus Capellius, & plerique alij viri fortes, ſæuis impliciti morbis ſummum vitæ periculum adijſſent. Reliqui Galli, atq; Heluetij nauibus impoſiti, quum quibuſdam folles tubiq; ſpiritales ad exhauriendam ſentinam, & quibuſdam armamenta deficerent, iactati etiam aduerſis tempeſtatibus, partim naufragium fecere, partim Genuæ omnibusq; prouinciæ portubus, quòd nauigationis tædia ferre non poterant, contabefactis corporibus interierunt. Germani verò magna ex parte conſanguineorũ ſuorum beneficio non modò ſeruati ſunt, ſed regijs ſtipendijs addicti. Reliqua tot nationum inutilis multitudo nauibus minimè recepta miſerabili errore, rerum omnium egena, per omnem Italiam cõuerſæ ac illudentis fortunæ ſpectaculum præbuit. Vrſinorum quoq; copię, quum pacatum eis iter, vt in Romanũ agrum redirent, regio diplomate Ferdinandus pręſtitiſſet, in Pelignis Alexandri pontificis iuſſu, ab Guidone Vrbinatium regulo, armis & equis exutæ ſunt, captiq; Liuianus & Iordanes. Sed Liuianus fide data, quũ liberius cuſtodiretur, per feneſtram noctu euaſit. Iordanes verò Neapolim miſſus eſt, vbi Virginius pater contra iuſiurãdum, quum ſe in Galliam profecturum ſperaret, in Oui arce ſeruabatur. Enimuerò Pontifex Alexander quo nemo principum ea tempeſtate atrocior fuit, Ferdinandum datam fidem

seruare cupientem, monendo ac sæua denuntiando induxerat, vt Virginium custodiæ traderet, quòd ille aduersum Aragonios prioris sacramenti militaris religionem violasset, atque insanabili peruicacia perpetuum bellum moliturus esse videretur. Borgia quoque Cardinalis Paulum Vitellium iussu Pontificis sibi tradi postulauit. Sed Mantuanus, cuius fidei Vitellius salutem suam antea commendarat, omnes vrgentis pontificis minas contempsit, ne summæ virtutis virum ad supplicium cruento generi hominum traderet: atque ita nequicquam insidiante pontifice, incolumis Mantuam est perductus. Agitabat enim vir ille immoderatus, & personæ quam gereret penitus oblitus, quibusnam modis ingentes opes filijs pararet, quod nisi multo cum scelere, multorumque insontium regulorum nece fieri non poterat: propterea vtriusque factionis insignes viros, qui viribus authoritateque pollebant, ne consilijs suis alicunde obuiã iretur, vti postea perfecit, pellere ac interficere statuebat. Interea dum Federicus Caietam parat oppugnare, Ferdinandus multis militię laboribus confectus, in villa apud Veseuum montem, dysenteria laborare cœpit. Erat habitu corporis ad perferendam omnem aduersæ rei contumeliam valdè firmo, sed cùm intemperantius nouæ nuptæ, quæ Ferdinandi aui filia erat, cõplexibus indulsisset, & iam fermè pestilens esset autumnus, vim morbi sustinere non potuit. Neminem regum maioribus omnis generis hominum, aut certè verioribus lachrimis tumulatum ferunt, quòd ille tanta animi corporisque virtute prędītus, in medio ætatis flore, ipsoq; partę victoriæ ac recepti regni limine, cum maximè primum laboris fructum capere deberet, iniqua fatorum lege fuisset extinctus. Celebrato funere Federicus patruus rex salutatur, aliquãto Andegauensibus gratior quàm Aragonijs, quum ex præclara regis iuuenis liberalitate, in quem certatim omnes studia oraq; conuerterãt, incredibilia sperarent: contrà verò Federicũ lenem potius, equũ et moderatũ regem, quàm gratum et liberalem fore arbitraretur: quòd ex priuata vita tale prorsus ingenij specimẽ ostẽdisset, vt in summo etiã imperij fastigio neq; inimicis valde infensus, neq; amicis et clientibus valde indulgẽs atq; beneficus futurus esse crederetur. Eorum enim mos est, qui obsequijs et certis bello et pace facinorib. editis principum gratiã quęrunt, vt eos & iustos et tẽperatos esse nolint: propensum verò erga nominis sui studiosos, et veterum factionũ memorem citoq; exorabilem, parati ad omne vitæ discrimen singulari beneuolentia prosequantur. Mortuo Ferdinando Besennianus & Compsanus, qui paucis ante diebus ad Aragoniam fidem redierant, Salernitanum lenitate naturæ noui regis inductum, impetrata venia in partes pertraxerunt. Sed is cum solenni die festo multa omnium alacritate Federicus regali diademate ornaretur, euocatus ad celebrandam pompam Neapolim venire recusauit: & vti erat suspiciosus, & Gallicis studijs inueteratus, bellum renouare cœpit. Qua hominis amentia permotus Federicus, in Lucaniam exercitum duxit: expugnatoque Diano celebri oppido, omnibus eum ditionis locis expulit. Ad extremum cum, vt in Galliam abire permitteretur, impetrasset, ad fallendas insidias, quas sibi regios tetendisse putabat, Senogalliam auijs itineribus profugit: quo se Ioannes Rouereus Sora pulsus receperat, atque ibi aliquanto post, qui tantum bellum Aragonijs ad exitium Italiæ concitarat, & calamitosus & exul interijt. Exinde Caieta terra marique obsessa verius quàm oppugnata. nam Melchior Triuisanus, qui pace ad Nouariam facta Grimano in classis præfectura successerat, adiunctis

iunctis

iunctis Aragoniorum triremibus latè maria tuebatur, ne Gallicæ naues, vti antea prosperè tentarant, Caietanis commeatus importarent. Federicus autem à terra bellum impigrè gerebat. & quanquam ea vrbs monte ac summa arce munita, difficilem ac periculosam habebat oppugnationem, et Obertus Rossettus præsidij præfectus virtutis & contumaciæ singularis egregiè se defenderet, tamen nullis incommodis deterrebatur, quominus eam vrbem in potestatem redigeret. Sed quum durior indies & grauior obsidio obsessis pariter ac obsidentibus esset, & plerique viri fortes, & in ijs Rainaldus Feramusca, tormentis icti perijssent, Eberardus Obigninus obsidioni finem imposuit. Is enim Atellani fœderis beneficio vsus, cum è Brutijs oppidorum facta deditione, vt in Galliam abiret, Neapolim venisset, vti erat summæ apud Gallos authoritatis, Oberto persuasit, vt fortunæ ex professo Gallis infestæ reluctari desineret, ne vana & mox nocitura pertinacia, sese reliquosque milites summis vitæ periculis implicaret. Obertus non minus extremis rerum difficultatibus, quam eius longè clarissimi viri exemplo, monitisque compulsus Caietam reliquit, & Gratianus Guerra ex Aprutio sub id tempus, quique Tarenti & Venusiæ in præsidijs erant, ad extremum tædio rerum belloque domiti, regni finibus excesserunt. Hunc exitum habuit terribilis paulò ante Gallorum aduentus: qui sicuti ab initio disiunctis, inermibus atq; imperitis hominib. maximum negotium fecit, ita successu belli, quum deprehensæ artes, & collatæ in vnum sunt vires talis apparuit, vt eam gentem nostris tantum dissensionibus ualidos impetus habuisse constet, vel ob id quod non multo post Italia pristini atque insani pertæsa erroris, dum fera propè cōcordia consentit, quod libertati omnium imminebat discrimen, reparata militia, positisque odijs, haud longo labore depulerit. Sed eo grauior Gallorum aduentus omnibus est visus, quoniam post turbatam quietem, etiam inauditum prioribus seculis morbum nobis importauit, ei hercle persimilem, qui Tiberio imperante sub Mentagræ nomine vehementer Romæ grassatus est. Is veluti occultiore vi syderum cœlo demissus, dira ac admirabili contagione sexum omnem ac ætatem inuadebat. Venereis maximè contactibus & multo accubitu vulgabatur: à pudendis idcirco primum virus erumpebat, sæua serpigine cuncta passim abrodens: inde cætera membra, atque ipsa præsertim ora vlceribus ac pustulis fœdabantur. Irrequieti porrò cruciatus singulis artubus intolerabiles, exteriora pariter ac interiora corporis vastabant: neque tædio miserabilis vitæ confectis & frustra mortem inuocantibus, quisquam mortalium ab arte medica felix remedium tulit. Aliqui tamen ex argento viuo axungia permisto, triduana inunctione conualuerunt, sed vt enormia morbi vestigia relinquerentur. Alij laborioso exercitationis genere, & parca exquisitaque victus ratione, quum sæuas manus medicorum alieno periculo remedia quærentium effugerent, certiora subsidia repererunt. Fuere qui crederent id malum ab nouo orbe ad occidentem reperto, initium duxisse, & ab Iudæis sub id tempus tota Hispania pulsis, in Italiam cæterasque regiones vario eorum errore delatum, sub id tempus quo Carolus passim victor Italiam percurrit. Sed ubi & quando cœperit, diligentiores vestigabunt, & verius nomen imponent: consensu certè multarum gentium Gallici cognomen tulit, ita vt ea natio inquieta & vehemens, quæ infestis armis felicitati Italiæ sæpius inuidit, & hoc quoque pestilenti vulnere inflicto, sempiternam nobis odij sui memoriam reliquisse videatur. Gallorum

Galli finibus Neapolitani regni cedunt.

Concordia res paruæ crescunt, discordia maximæ dilabuntur.

Lues venerea a Gallis in Italiam importata.

copijs ad Neapolim varijs casibus terra marique deletis, quanquam Italia omnis grauissimo ingentis belli periculo leuata videbatur, nequaquam tamen bellum esse desierat. Nanque pontifex Alexander veteribus suis innixus consilijs, Vrsinorum opes euertere, ipsiusque Virginij maximè oppida occupare maturabat: & Florentini Pisas cùm Veneto tum Sfortiano milite summaque ciuium pertinacia defensas, incredibili omnium ordinum studio, totisque collatis in ærarium ciuitatis opibus repetebant. Carolus quoque regni pariter atque exercitus amissi dolore permotus, renouandi belli consilia agitare nunciabatur. Is enim Fusium Aquitanum regulum cum valido equitatu, Vasconumq; cohortibus, & tribus Heluetiorum milibus Heynauolebano duce clarissimo, ad Pyrenæos præmiserat: qui quum Perpenniano plurimum imminerent, & aliquandiu ad fallenda Hispanorum præsidia Tolosatium fines circuissent, improuisi diuersis itineribus ad oppugnandas Salsas conuolarunt. Salsæ hodie vocantur, quæ antiquitus Salsulæ fuerunt, ad stagnum salsæ aquæ verius quàm dulcis Narbonensi viæ impositæ, vbi extrema Pyrenæorum iuga Balearici maris fluctibus alluuntur. Propugnaculum id potius diceres aduersus Gallos quàm oppidum: nam pauci admodum, præter eos qui meritorias tabernas exercent, locum grauitate aëris infamem incolunt. Eò valida manus Hispanorum equitum & peditum processerat, quotidianisque excursionibus finitimos Gallorum pagos prædabantur. Salsis tum præerat Bernardus Francesius vir eximiæ virtutis atque constantiæ. Is Henricum Albadelistæ regulum, copiarum quæ Perpenniani erant, ducem de aduentu Gallorum certiorem facere: monere, vt aduersus eorum vim atque celeritatem præsidia parata haberet· Salsas cùm muro tum munitione infirmas esse, tamen se militum virtuti confisum, quin tridui oppugnationem sustinere queat minimè dubitare. At Henricus qui angustias aditus inter stagnum & imas montium radices ad Salsas pertinentes, vel parua manu tueri, & Gallos transitu prohibere poterat, Fusium transire permisit, sperans circiter quatuordecim cohortes, quæ proximis in oppidis conscriptæ fuerant, ad se biduo peruenturas: foreque vt vno tempore à læua per montes ductis pedestribus copijs, à dextra verò per militarem viam, quæ inter stagnum extremamque maris marginem, Narbonam ducit, immisso equitatu, a tergo obsessurum hostes: interceptoque commeatu eos penè sine vulnere deleturum. Verùm pedites citerioris Hispaniæ edicto regio in speciem tantùm conscripti, quum se non modò ad bellum, sed ad ipsum ineundæ pugnæ discrimen duci conspicerent, vna edita voce se progressuros negarunt, nisi stipendium amplissimis paulo antè verbis promissum, præsenti pecunia solueretur. Qua fœda inopinataque tot cohortium consternatione, Henricus tota spe perficiendi suscepti consilij deiectus, necessariò sese continuit. Perscripsitq; regi, vt pacandis cohortibus pecuniam in stipendium, vel paucorum dierum submittere maturaret. Ferdinãdus enim ad Gerondam cum Elisabella vxore consederat, euentum Gallici motus expectans: vt pote qui maximè cautus & pecuniæ tenax, speciem ingentis coacti exercitus ad deterrendos hostes præbere, quàm bellum gerere mallet, quum id sine ingenti pecunia administrari non posse intelligeret: & Gallos cùm hyemis tum locorum difficultate & tanti apparatus adductos, extemplo retrocessuros arbitraretur. Itaq; Fusius bidui spacium nactus, à stagno ad prærupti montis radices perpetuam munitionem perduxit: iterque maritimum perangustæ eius viæ,

præsidio

præsidio imposito celeriter occupauit: & castris vndique permunitis prolato tormentorum apparatu, oppidum oppugnare adortus est. Murus erat perantiquus & debilis, & qua parte vetustate erat collapsus, ea terreni aggeres multa materia consepti, & in mediocrem altitudinem educti oppidum vallabant. Sed ea vis erat ingenium colubrinarum, vt non modò aggerem, sed coniunctas etiam muro domos, et mirum dictu, nonnunquam aduersæ partis oppidi murum, pilæ ferreæ, cum multa obuiorum hominum strage penetrarent. In ea rerum acerbitate, Hispani, tametsi neque multis, vel idoneis tormentis vterentur, neque perfracti aggeres muriue sine certa cæde reparari possent, neque vllum ab Henrico subsidium expectarent, vsi tamen inuictis animis aliquandiu restiterunt. Cæterùm tertio die, quum vulneribus laboreque & continuis vigilijs confecti essent, peruadente in oppidum per ruinas hoste, ad vnum ferme omnes memorabili sæuitia trucidati sunt. Periere circiter ducenti nobiles ex vlteriori Hispania equites: & in ijs illustres eorum duces, Petrus Solerius à Corduba, & Didacus Azauedius Archiepiscopi Toletani frater. Bernardus ipse multis acceptis vulneribus viuus in potestatem hostium deuenit. At Henricus captis iam Salsis nequicquam promoto equitatu, in cõspectum hostium deuenit, proximæque Catalanorum cohortes pudore excitæ castra compleuerunt. Verùm Fusius quanquam multo tubarum cantu ad pugnam ab Hispanis prouocaretur, suis munitionibus quas tormentis in hostem versis instruxerat, se tenebat: missisque præconibus se prælio congressurum profitebatur, si ad se oppugnandum propius munitiones accessissent: quando non eo consilio Hispaniæ fines intrasset, vt ad nutum hostium dimicaret, sed vt Salsas in conspectu Hispanorum, qui nihil dedecoris admissuri viderentur, oppugnaret & caperet. Iis feliciter expugnatis, satis abundè expiatas videri iniurias, quas ipsi paulo antè Galliæ populis omni præsidio nudatis intulissent. Quòd si dolore interfectorum affinium, & commilitonum permouerentur, eorumq; cædem vlcisci vellent, debere ipsos innatam virtutem aliquo nobili edito facinore periclitari: neque id ab hoste petere, quod ne insulsissimæ quidem gentes, vel ab imperitis hostibus postularent. Hybernæ tum pluuiæ campos mollíuerant, fœdoque cœno cuncta tenente itinera, propter difficillimas subuectiones, Galli pariter atque Hispani commeatus angustijs premebantur. Quibus de rebus, quum Henricus neque hostem elicere, neque bellum durissimo anni tempore pecuniæque inopia consternatis cohortibus, prosperè se gesturum prouideret, cum hoste quatuor mensium inducias pepigit, Fusio nequaquam detrectante, quum Hispanorum audaciam, Salsis expugnatis, cæsoque præsidio, satis abundè repressam esse arbitraretur. Interea quum Carolus Ambosiæ hyemaret, ac eius victoriæ nuncio maximè lætaretur, regia aula exulibus & legatis, omnisque generis hominibus belli & nouarum rerum cupidis plena erat. Florentini ante alios regiam fidem implorabant: Venetorumque & Ludouici Sfortiæ communium hostium opibus Pisanos aduersum se defendi, & bellum summa eorum iniquitate geri querebantur. Iulianus quoque Rouereus, Paulusque Fregosius Cardinales, & Hiblettus Fliscus, cum ducibus Gallis veteribusq; amicis suis inuadendę Ligurię consilia agitabant. Carolus item Vrsinus Virginij patris, fratrisq; Iordanis, & Pauli Vrsini salutẽ, cùm regi tum purpuratis assiduè cõmendabat: quòd omnis pactionis dateq; fidei violata religione, in cathenis Neapoli seruarentur, ipseq; pontifex Alexander cunctis Vrsinę

familiæ oppidis immineret. Vitellocius etiam, quanquam Paulum fratrem beneficio Mantuani è manibus infesti pontificis, & vitę periculo ereptum sciret, de eius tamen libertate sollicitus, Carolum obnixè deprecabatur, ne Tifernates omnesque Vitelliæ domus fortunas, se absente, altero præsertim fratre capto, altero in partibus Gallorum interfecto, ab nemine defensas, sæui põtificis cæterorumque inimicorum iniurijs diutius expositas esse vellet: fore etenim, si clientium salutem non omnino negligeret, vt Gallici nominis hostes non diu ea victoria lætarentur, quam multi potius perfidia fallacissimisque artibus, quam vera virtute sibi peperissent. Nec Traianus Papacauda, quem ab Atella in Galliam missum fuisse docuimus, tot exulum opem implorantium querelis deerat, quin et regem et proceres multiplici oratione ad renouandum bellum hortaretur: superesse plures regulos, et in primis Salernitanum ipsum, qui Gallica in fide non modò perseueraret, sed bellum vimque omnem Aragonij exercitus egregiè sustineret, felici certè constantia, nisi à Gallis pro quibus vitam ac fortunas deuouisset, omnino desereretur. extinctum esse Ferdinandum, cui generosi planeque regij, & militares spiritus inerant: ac in regno successisse Federicum, qui insitam animo eius timiditatem inani prudentiæ nomine contegere ab ineunte ætate consuesset. Sed ante alios Aurelianus Cisalpini imperij auidus, & Triuultius Ludouico Sfortiæ maximè infensus non modò regem, sed & ingentes duces & proceres, omnibus quibus poterant artibus ad repetendam Italiam concitabant. His iustis clientium suorum querelis adductus Carolus, Florentinorum legatos, qui apud se erant, cohortes sagittariorum Vasconum conscribere, & naues Massiliæ conducere permittit. Carolum Vrsinum & Vitellocium consolatur, eis vetera stipendia persoluit, multaque pecunia ambos replet, vt in Italiam ad tuendas res suas proficiscantur. Triuultium cum alis duabus equitum Alpes transgredi, et in Astensi agro hyemare iubet, vt primo quoque tempore, maioribus è Gallia transmissis copijs Liguriæ bellum inferretur. Quibus cognitis rebus Ludouicus, Venetiq; & Alexander pontifex, vt Gallorum & Florentinorum consilijs obuiam iretur, Maximilianum Cæsarem in Italiam euocare statuerunt. Erat magna eius viri bellicæ virtutis fama, & publico priuatoque odio Gallorum hostis esse videbatur. Florentini quoque Cęsaris nomen horrebant, quod infensum sibi atque terribile superioribus seculis extitisset: & is tum iure suo Augustæ maiestatis Pisas suæ ditionis esse prædicaret, pecuniamque ingentem tributi nomine repeteret, quam Florentini veteres Cęsarum stipendiarij à multis annis pendere neglexissent. sperabant enim ipso Cęsaris aduentu, Florentinos veluti impares ei bello, quod tantis auspicijs gereretur, à Pisanorum oppugnandorum consilio Gallorumq; societate discessuros: ne si pertinacius Pisanos bello persequi perseuerarent, aliquo fortè aduerso prælio contusis viribus, vicinas vrbes amitterent: & quod summæ rerum graue momentum secum trahere posse videbatur, nouus non planè confirmata republica ciuitatis status periculum adiret, Mediceæ præsertim factionis vigentibus studijs. In hæc quanquam fœderati omnes consentirent, quisque tamen dissimulanter priuatis commodis studebat. Ludouicus enim ex aliqua tãdem turbatarum rerum compositione, ijs de causis quas suprà memorauimus, Pisas in ditionem sibi concessuras, & Gallico metu se liberatum iri existimabat. Contrà veneti, quòd magnis opibus & specioso quidem prætextu Pisanorum libertatem tuerentur, & ciuium propen-

Papa, veneti, Sfortia Cæsarē in Italiam 9tra Gallū evocant.

Rerum privatarum studium.

propensione & defatigatione hostium eam vrbem imperio se adiecturos confidebant. Ipse verò Cæsar & tenuitate Germanici regni, & profusiore sua liberalitate pecuniarum maximè inops, si Italiæ fines ingrederetur adeundis liberis vrbibus, appellandisque regulis, præter ipsa stipendia magnum auri pondus se coacturum sperabat: rebaturque sibi oblatam iri Augusti imperij coronam, quâ mox ex ipso rerum prosperè gestarum successu, ad vrbem Romam euocatus à pontifice more maiorum ornaretur. Itaq; Ludouicus cum vxore insignique comitatu per Larium lacum et Volturenam vallem Burmium extremum Italiæ oppidum ad Abduæ fontes profectus, cum Maximiliano, qui Malsium pagum vsque processerat, coràm transegit, vt accepta pecunia, conscriptisque militibus in Italiam ijsdem tramitibus descenderè maturaret. Interea dum à Cæsare copiæ parantur, à Venetis maiora indies præsidia terra marique Pisas mittebantur. Triremes decem ab Siculo freto Italiæ oram circumuectæ, cum multo commeatu Arni ostia subierunt: Iustinianusque Maurocenus patritius cum octingentis partim Græcis partim Epirotis equitibus, per Lucensium fines Pisas peruenit. ea equitum ala vel equorum genere, vel hominum cultu virtuteque nihil ornatius fuit. Erant in ea centurijs præfecti Ioannes Paleologus, Nicolaus Annonius, Ioannes Zaphinus, Theodorus Frusinius, & Demetrius Bizantius, quem ab militari indole Megaducem appellabant, viri eo tempore illustres: sed qui postea alijs bellis eximia cum laude floruerunt. Per eos dies Lucius Maluetius, quo nemo tum vigilantior aut acrior fuit, intempesta nocte Pontesaccum adortus, scalis magno silentio admotis, cæsisque vigilibus, oppidum irrupit: captoq; Ludouico Martiano Rannucij fratre cum amplius ducentis armatis equitibus, cætera verò turba peditum atque oppidanorum à Germanis fœdè trucidata, prius quàm à Florentinis ducibus sentiretur, Cascinam reuersus est. Nec multo pòst eadem felicitate peruagatus Piscicensem agrum, abactaque multa pecoris atque hominum præda, Buggianum vicum concrematis foribus expugnauit atque diripuit. Exinde sancti Reguli vicus, et Larium oppidum à Pisanis frustra tentata. triduoque pòst Greci equites qui in Volaterrano agro Villamagnæ vicum diripuerant, & opimam prædam Pisas reducebant, in itinere à Martianis equitibus exuti præda fugatique sunt. Quo prælio non pauci ex Græcis confixi sagittis, aut in fossas vtrinque militari via adiacentes vi cataphractorum præcipitati, perierunt. Ex Florentinis autem aliquot occisorum capita hastis præfixa, Græci ne omnino victi viderentur, ad Venetum legatum detulere. Per eos quoque dies Pisanorum manus Vaianæ castellum cepit, & Lucius Butum oppidum conuectis eò tormentis, dedenteq; se ad victoris arbitrium Florentino præsidio, celeriter expugnauit. commissa quoque sunt inter Cascinam & Eræpontem aliquot prælia quum pabulatoribus vtrinque præsidio iretur, modò ijs modò illis aduersa secundaque: in queis Nicolaus Annonius graui balistaria sagitta à tergo transfixus interijt: & Pyrrhus Martianus Rannucij frater Græcorum insidijs est interceptus. Erat id belli genus, vt neutri cunctas vires in vnum cogerêt, aut iusta acie præliarentur: sed dispersi in præsidijs oppidorum, intentique in omnes casus, hostium motus notarent: & quantum occultis itineribus, vel repentinis & nocturnis excursionibus fieri posset, aduersarijs detrimenta inferrent, pabulationes impedirent, & dolis atque insidijs magis quàm vera virtute niterentur. Sed Pisani in ea militum exercitatione, Græcorum equitum numero freti,

Maximiliang per suam libe[r]alitatem inops.

Sfortia cum Cæsare de Italiâ defendendâ transigit.

propter eorum vigilantiam & celeritatem sæpius superiores euadebant. Ii enim tantam vim pecoris omnis generis, & bubalorum è maritimis locis, quæ ad Volaterranorum fines vergunt, longinquis excursionibus abegerant, vt superioris anni incommoda toties ab hoste perpessa, ampliore armentorum copia sarcirentur. Sed ea die Græcorum equitum virtus plurimum enituit, qua Rannucius cum valida parte exercitus maioribusque tormentis tribus ad oppugnandam Vaianam ab Eræponte descendit. Pisani enim qui Lauennæ erant, animaduerso suorum periculo, quum ad ferendum opem properarent, et castello virtute Ranucij celeriter expugnato, serò appropinquassent, Græci equites castra adorti memorabile certamen ediderunt. Ibi lato ac patenti campo videre fuit leuis armaturæ equites cataphractis insultare, eos circumire, audacter intentis hastis adoriri, ac si paulùm turmæ laxarentur, miro celeriq; impetu intercurrere, cuncta perrumpere, clauis ferreis, & incuruis grauioribus gladijs incredibilia vulnera inferre, agilitateque corporum & equorum hostium ictus atque impetum ludificari, et ipsos denique inermes (mirum dictu) vndique armis protectos equites passim capere atque prosternere. Nicolaus Martianus Ranucij patruelis alæ præfectus fortissimè dimicans, & cum eo circiter viginti cataphracti equites interficiuntur. equi insignes perpictis bardis contecti, triginta sex capiuntur: multoque maior clades fuisset accepta, nisi Ranucius, qui ab initio eius certaminis in expugnatione castelli fuerat occupatus, subsidio laborantibus confertissimas turmas adduxisset: & Græcos, cæsis qui pertinacius prædæ inhærebant, effusè refugere coegisset. Nec multis pòst diebus Venetæ copiæ Laurentianum vicum, & sancti Reguli oppidum expugnarunt. A Florentinis verò ducibus Solliana oppidulum improsperè tentatum: nam Petrus Caponius legatus Florentinus, quum in administrandis scalis cohortandisque militibus intrepidè periculoso in loco versaretur, è muro minoris tormenti glande ictus interijt, vir inter patritios, cùm vetustate familiæ, tum eo præsertim celebri facto valde insignis, quòd pro dignitate patriæ aduersus purpuratorum Caroli regis superbiam, iniqui fœderis libellum libera voce edita concerpsisset. Per eos dies Veneti rebus ad Atellam feliciter cōfectis, quum Pisanum bellum intentiore demum cura administrandum esse censuissent, Annibalem Bentiuolum cum trecentis vtriusque armaturæ equitibus, & cohortibus veteranis duabus, stipendio conductum, Pisas miserunt. Ei Lucensium alpium iuga superanti, Cyriacus cum expedito peditatu ad Bargam vicum obuius fuit, vt fauces Apennini quibus munitionem addiderat, euocatis agrestibus tueretur. Sed Annibal præsidio inconditæ multitudinis deiecto, iter expeditum facilè sibi patefecit, & in Pisanum agrum descendit. Eius aduentu vehemēter permotus Lucius Maluetius, Pisis egreditur, & cum Sfortianis copijs iter in Galliam Cisalpinam intendens, Apenninum transcendit, quòd Bentiuolis, aduersus quos ipse paucis ante annis Bononiæ cum vniuersa Maluetiorum familia coniurasset, salutem suam minimè committendam existimabat. Ea res Ludouici animum vehementer pupugit, quòd nemo adeò absurdis sensibus erat, qui non Bentiuolum propterea Pisas missum iudicaret, vt Maluetius cum Sfortianis inde pelleretur: & Pisæ demum omni alio eiecto præsidio in potestatem Venetorum concederent. Hæc fuere initia eius execrabilis insanæq; dissensionis inter Ludouicum & Venetos, quæ non multo pòst, quum vtrosq; longè maximis bellorum cladibus inuectis penitus obruisset,

Initia inimicitiarum inter Venetos & L. Sfortiam.

ruiſſet, vniuerſam pene Italiam fractis opibus labantem, in externarum gentiū ſeruitutem adduxit. Interea Maximilianus Rhæticis Alpibus, & Lario lacu in Italiam deſcendit, adeo tenui comitatu, vt frequentiam populorum officij cauſa obuiam prodeuntium deuitaret: nec vrbes Comum & Mediolanum ingrederetur, quæ in eius honorem portas templaque & domos ſingulari ſtudio exornarant. Cæterum obliquis tramitibus iter facientem, delectæ cohortes decem & quingenti Germani galeati equites ſequebantur. Equitibus decora erant arma ſingulis commenſurata artubus, ac intercifis ad Elegantiam ſagulis emicantia: ab haſtarum cuſpidibus quod erat probatæ virtutis argumentum, vulpinæ caudæ dependebant. Equis verò eorum omnibus, caudæ penitus abſciſſæ, nobis quidem ridendo, ſed veteri probatoque Germanorum & Belgarum more, quòd ob id equi certa contractioris alimenti ratione pinguiores, & ſpinæ robore fortiores euadere exiſtimantur. Ludouicus & Bernardinus Caruaial Cardinalis, Alexandri Pontificis Legatus, Mediolano profecti Comenſi via apud Medam pagum Cæſari affuerunt. Ibi de genere ac numero auxiliorum, de itinere ac ratione gerendi belli conſilia inita: attributusque Cæſari Calatinus cum Sfortianis equitibus vtriuſque armaturę ſeptingentis: quibus coactis copijs acceptaque pecunia Genuam peruenit. Adurnij fratres venientem ſummo cum honore, ac inſigni maximè liberalitate ſuſcepere: paratâ verò claſſe atque expectata idonea ad nauigandum tempeſtate, poſtridie Nonas Octobres, qua die Rex Ferdinandus ad Veſeuum exceſsit è vita, nauem conſcendit, & legendo oram, Piſas eſt deuectus. Tum verò Piſani incredibili gaudio exultare, omnibus regionibus effundi, lætis acclamationibus, multiſque tormentorum bombis ſtudium atque alacritatem ſignificare: Maximiliani inuicti Cæſaris omnium liberatoris nomen ingeminare: mirari auguſtam faciem, in qua tantum maieſtatis, tantumq; bellici vigoris, ac benignæ probitatis ineſſe prædicaret. Cæſar à Decurionibus vrbis, legatiſq; Venetis in Mediceam domum deducitur, ſcutumq; marmoreum cum liliorum aureorum inſigni, quod in honorem Caroli regis, Piſani medio in ponte collocarant, multitudinis concurſu in Cęſaris gratiam confringitur, & in Arnū pręcipitatur. Poſtero die conueniunt omnium principū legationes: Liburnum propter maris opportunitatem terra marique oppugnandum decernitur, ne vllus Gallicis claſsibus receptus in Italia relinquatur. Piſani magno agreſtium fabrorumq; coacto numero, paludem Liburnina via maximè impeditam, & inſuperabilem, veteribus refectis pontibus conſternunt: tormenta aliquot ænea, inſpiciente nec probante Cæſare, ad aptiorem formam conflata renouantur: & cuncta deniq; quę res poſceret, mira celeritate ac diligentia comparantur. Cæſar in conſpectum Liburni portus, qui Veneta claſſe obſidebatur, trireme deuectus, ex alto oppidi ſitum, portus littoriſq; ſpatia deſpectauit: inde Piſas reuerſus ad Liburnum oppugnandum copias duxit. Florentini in oppidum duas delectorum militum cohortes: itemq; tormenta omnis generis abundè contulerant: Bettinum Ricaſolum legatum ſuprà togæ opinionem virum fortē ac ſtrenuū, præſidio præfecerant. Is ante octogoniam turrē Lunenſi è marmore decoro artificio parua in inſula ædificatam, quæ latè maria, portum, littoraq; tuetur, circumducto aggere communiuerat, refertamq; tormentis Florentinis ciuibus cuſtodiendam attribuerat. arcis atq; oppidi mœnia in longo belli metu refecta, conſtitutis paſſim idoneis in propugnaculis maioribus tormentis inſtruxerat: domoſq; ad-

Maximilianus in Italia descendit.

Equis cur caudas Germani abscindant.

Maximilianus Pisas devehitur.

Caesar Liburnum oppugnat.

uersus omnem inopiæ metum, vino, frumento, pecoreque repleuerat. Erant ad dextram tres aliæ marmorea aliquanto minores lateritiæ turres, quæ mari pariter alluuntur. Eę primum tormentis verberari cœptæ, consilio, & à Cæsarianis militibus, & ab hostibus pariter ridendo, quum longo in spatio emissæ cannonibus pilæ contumacibus muris frustra inciderent: nec patefactæ etiam vel dirutæ turres, vllum omnino momentum ad expugnandum oppidum habituræ viderentur. Veneti nanque & Sfortiani nequaquam bonis artibus bellum gerebant: quoniam de obtinendo Liburno, si caperetur, magna cōtentione in concilio certatum fuerat: quum Ludouicus oppidum portumque sibi tradi vsque ad belli exitum postularet: Venetis id sibi custodiendum iure deberi prædicantibus, quòd eorum classe maria tenerentur. Dixerant aliqui mediam sententiam, vt scilicet Cæsaris æquissimi ducis arbitrio permitteretur, cuius auspicio bellum gererent. Ea ex ore Ludouici mitti videbantur: qui quum Venetos Pisarum imperio potiri ægerrimè ferret, nimiam eorū potentiam reformidans, etiam maritimū oppidum ad inuadendas Pisas opportunum eorū præsidio occupari nolebat. Veneti verò tametsi occultè ipsorum cupiditatis præsentem inuidiam vitare cuperent, eoq; haud ęgrè descenderent, vt Cæsari traderetur, conditionem periculosi consilij renuebant, quum Cæsarem ex inopia augustalis ærarij, & plerunque ex inconsulta liberalitate alienæ pecuniæ auidum, à Florentinis auro corrumpi posse, vt oppidum sibi emptionis iure de manu traderetur, magnoperè dubitarent. Sed dum turres haud obscuro quodam ludo tormentis verberantur, turmæ nauales, quę in terram descenderant, eruptione præsidij ac oppidanorū ad triremes cum cæde ac trepidatione sunt compulsæ. Postera die Gallica classis in cōspectum se dedit, nauisq; vna cognomento Normanna ante alias pręgrandis, et militariter exornata, secundum nacta ventum, despectis Venetis triremibus, & ingenti naue Ligustica, plenis velis in portum se intulit, et octingentos Vascones mercede conductos exposuit, commeatuq; omnis generis oppidanos repleuit. In ea naue fuere Carolus Vrsinus & Vitellocius, qui regia onusti pecunia transuersis itineribus, Perusiam ad cogendos milites contenderunt. Interim obortæ sunt fœdæ tempestates, adeoque sæuus Aphricus pluuia commixtus inualuit, vt Germani pedites, qui tabernacula secum ferre minimè consuerunt, duritiæ frigoris subacti Pisas refugerent, aliorumque militum tentoria passim sterneretur: quo etiam ventorum turbine, quòd portui Liburnio ventus Aphricus maximè est aduersus, triremes vehementer sunt conflictatæ, vnaq; in littus eiecta atque perfracta naufragium fecit: & eo quidem miserabilius, quòd enatantibus socijs naualibus, aut vulnere aut fluctibus, effuso ad prędam hoste, erat pereundum. Adurnia quoque oneraria admodum insignis, quum abruptis rudentibus quibus anchoræ distinebantur vim tempestatis sustinere non posset, interijt. Quibus detrimētis veluti aduerso omine permotus Cęsar sæpe dictitans se, Dijs atque hominibus infensis, bellum non esse gesturum, copias reduxit: à valida tamen Germanorum manu quæ longius prædatū ierat, Burgarū oppidum vi captum, ac occiso Henrico maritimæ regionis regulo, cunctisq; ferè incolis crudeliter interfectis, incensum atque deletum. Nec multo pòst Cæsar diuersis itineribus pręmisso milite Apenninū Pontremulanis iugis trāsgressus, Ticinū vbi tum erat Ludouicus peruenit: atq; inde per Larium lacum media hyeme, niuosis admodum alpibus, in Germaniam est reuersus, non vno in loco iratè atque minaciter

Maximilianus Liburno discedit.

In Germaniam Cæsar reuertit.

citer iurans se non venatoris habitu, vt tum sociorum auxilijs confisus incautè fecisset, sed armati Cæsaris more totis imperij viribus instructum, in Italiam aliquando rediturum. Maximiliano Pisis excedente Germani omnes Sfortianique milites pariter in Cisalpinam Galliam abierunt: ac tum demum Pisæ in Venetorum potestate sunt constitutæ. Nam quum Pisani aduersus vim Florentinorum longè infirmissimas ciuitatis opes esse conspicerent, ac se planè reliquo omni auxilio destitutos intuerentur, arcem veterem, quę ad mare spectat & Stampacis propugnaculum ad paruæ arcis effigiem citra flumen exporrectum, omniaque belli iura Venetis vltrò concesserant: Cascinamque & Verruculanam speculam Venetis præsidijs commiserant, vt liberaliter fidenterq; cuncta concedendo, Venetorum voluntates redimerent, ac maiore eorum studio, amplioribusque præsidijs in tuenda libertate vterentur: aut si Dijs omninò infestis de Repub. foret desperandum, mitioribus certè atque potentiorib. dominis seruirent, postquam extrema supplicia potius pati, quàm Florentinorum imperium rursus perferre, publicè decreuissent. Dum hęc in Ethruria geruntur, Alexāder pontifex, vt Vrbis proceres deleret, quos Romanorum pontificum compedes appellabat, vtq; maior inde filijs potentia strueretur, ad oppugnanda Virginij oppida copias misit. Iere cum Francisco Borgia filio principe Candiano Guido Feltrius, Fabritius Columna, Antonellusque Sabellus: primoque aduētu oppida circa Cassiam viam, Insula, Galeria, Campanianum atque Scrofanum facilè occupata: quæ verò ad Sabatinum lacum pertinent, Trebonianum, Anguillaria, & Braccianum ditionis caput veterano Virginij milite tenebantur. Eò enim Liuianus ex fuga se contulerat, vt afflictis familiæ rebus, extremam operam nauaret. Is milites armis, equis, vesteque spoliatos exceperat, singulis equos indomitos ex armentis attribuerat, liberalitateq; Bartholomeæ virilis animi fœminæ, quæ Virginij soror erat, recrearat, & instruxerat, quum ea maritales zonas mundumque omnem muliebrem, ac vestes nuptiales, vt ex ijs saga militibus fierent, alacriter protulisset. Mira quoque Liuiani celeritate Braccianum valido aggere communitum, tormēta vetera coaptata, agrestesque eius tractus fermè omnes euocati armatique: missilis plurimus ignis in ollis testaceis fabrefactus: itemq; trabes onustæ lapidibus in summa pinnarum corona, ad obruendos hostes collocatę. Nanque Liuiano neque ardens studium in gerendis rebus, neque militaris industria vnquam defuerunt. Interim Trebonianum in ora lacus ab hoste conuectis eò tormentis oppugnari cœptum. Liuianus præpositis oppido peritis centurionibus, id egregiè tueri: ab aduersa ripa recentes milites lembis transmittere: spe maioris celerisque subsidij, vbi periculum posceret, oppidanos implere: hostiumque impetum nauigationis beneficio retardare atque frustrari. Quibus rebus quum nulla vi terrestris exercitus occurri posset, Duces à pontifice postulabant, vt ab vrbe myoparonem plaustris ad se deuehi curet: sperare se eo fretos nauigio celeriter & Treboniano & Bracciano esse potituros. Pontifex myoparonem sumptum è Tyberi, cohortis vigilum præfecto, Troiloque Sabello impigro iuueni conuehendum tradit. Id autem ad Liuianum, Vrsinæ factionis hominem studio ac diligentia celeriter defertur. Quare cognita vehementer perturbatur, quum valido nauigij genere res suas profligatas iri videat. Cæterum à pręsenti animo audax, sed euentu felix consilium capit: cum delecta nanque suorum manu tectus intempestæ noctis tenebris, aduentantibus obuiam progre-

dicur, cæteris oppidum tueri, & sui maximè præsentis speciem præbere iussis. Vix dum pontificij myoparonem ad sextum ab vrbe lapidem conuexerant: quum Liuianus inexpectatus superuenit, magnoque impetu facto, sublatoq; ab omnibus clamore hostes adoritur. Cohors & turma præfecti vigilum assuetæ triumuiris capitalibus infamem præstare operam, terga protinus vertunt. Troilus strenuè dimicans, vulnerato Liuiani manu quo vehebatur equo, in fugam conijcitur: eo pulso cæteri profligantur. Liuianus desertum ab hostibus nauigium incendit, ac omnibus suis incolumibus, negotioque fortiter ac feliciter confecto Braccianum reuertitur. Ea res pontificijs in castris nunciata, secus ac Liuianus putarat, omnium animos plurimum incitauit: quum plerunq; fiat, vt ex dolore contumeliæ, vel ignaui milites ad virtutem accendantur. Itaque frequentibus tormentorum ictibus Treboniani mœnia perrumpuntur. Pontificius subit miles: Vrsini multitudine oppressi cedunt: oppidum capitur atque diripitur. Treboniano capto torméta ad Braccianum traducuntur. Ibi maiore vi plures dies est repugnatum: nam & ipse Liuianus aderat, & cohortator & propugnator egregius: & viri fortissimi qui factioni Vrsinæ Virginioque duci antea se deuouerant, & loca periculi plena sibi egregia virtute tuenda desumpserant. Sæpe pontificij è propugnaculis ruinisque procidentium murorum deturbati, sæpe eruptione certatum: repulsis fugatisque hostibus singulari eorum cum ignominia tormenta occupata, clauisque confixa: ita vt pontificij duces Vrsinis sæpe è muro irridentibus, eorumque conatus contemptui atque ludibrio haberi viderentur: idq; maiore ipsorum fiducia fiebat, quoniam à Tifernatibus, Perusinis, Tudertibusque ac cæteris Vrsinæ familię clientibus, auxilia propediem sibi ventura sperabant, Carolumque Vrsinum & Vitellocium coactis in vnum copijs ad se maturare cognouerant. Vitellocius enim postquam è Liburno Tifernum venit, quantum equitum ac peditũ cogi potuit, celeriter armauit: & phalangem eduxit ex oppidanis delectisque agrestibus & colonis, militari disciplina institutam. Ipse enim & Camillus Paulusque fratres vni huic rei maximè studuerant, vt aduersus finitimorum iniurias, Romanorumque pontificum vim omni tempore sibi metuendam certa atque domestica præsidia compararent, quum pedestri præcipuè opera bella confici pararique victorias cùm recẽti maximè Gallorum exemplo, tum antiquorum more, prorsus intelligerent. Erant homines intonsi simplices ipso agresti habitu, aspectuq; propemodum contemnendi: sed certa animi contumacia, corporisque duritie, & fide admodum constanti: multoque ducum amore & parendi obsequio, optimorum militum nomine digni. Eos Germanicæ militiæ more gladijs hastisq; instruxerant: signa sequi tympanorum certis pulsibus, scienter obtemperare, conuertere, dirigereq; aciem, in cocleam decurrere, et denique multa arte hostem ferire, exacteque ordines seruare docuerant. Quodque magno vsui semper fuit, omnibus eorum manipulis miscuerant viros militares superioribus bellis exercitatos ac ingenio maximè valentes, qui multitudinem regerent, & subitis casibus atq; periculis se primos offerrent. Præter hos plæriq; veterani equites aderãt, Perusia, Tuderto, Narnia, atque vrbe Roma euocati: plures ab Atella redierant. multi etiam partium studio, et propter veteres clientelę necessitudines, vt semioppressis opem ferrent, in castra ferebantur. Validam quoq; cataphractorũ turmam Ambrosius Landrianus Ioannis Rouerei equitum pręfectus adduxerat. Coniunctis in Orthano agro

no agro omnibus copijs, Vitellocius & Carolus Surianum proficiſcuntur. Id Sabini agri oppidum inter Caſsiam viam atq; Flaminiam arduo in monte poſitum eſt, vbi tum erant Baptiſta Cardinalis & Iulius Vrſini fratres, qui metu pontificis Vrbe profugerant. Ibi caſtra ea nocte habita, militesque oppidi copijs abundè recreati, ſequenti die vix dum exorto Sole, dum de itinere profectioneque deliberant, pluribus nuncijs affertur, pontificios duces de ipſorum aduentu certiores factos, Bracciani oppugnationem reliquiſſe, ſub Ciminio monte per Capenates iter habere, atque aduentare eo conſilio, vt locis à Bracciano maximè remotis æquiore conditione confligant. Vix dum eorum aduetu certius cognito, vel explorato, Vrſini pontificios antecurſores denſis nemoribus egreſſos conſpiciunt, & ab ijs quoque pari proſpectu atque eodem tempore Vrſinorum caſtra videntur. Vitellocius & Carolus alacriter aciem inſtruunt, ac expeditam equitum alam in hoſtes emittunt: concurritur impeditis in locis. Pontificij repentino hoſtium incurſu perturbati, dum ad ſuos ſe recipere cupiunt, vt hoſtes adeſſe renuncient, in fugam verſi, ad tormenta vſq; compelluntur. Erant in prima agminis fronte Antonellus atque Fabritius cum Romano equitatu. Ii cùm ſuorum fuga, tum hoſtium inſolentia permoti, vti erant duces eius ætatis longè omnium manu promptiſsimi, extemplo concitatis equis prorupere: alijsque ſubindè ſubſequentibus turmis, Vrſinorum equitatũ multis vulneratis atq; proſtratis in fugam coniecere. Erat eo loco ſylua admodum rara, ſed frequentibus dumetis impedita, quam pontificiæ copiæ iam euaſerant: ab ea, planities ad effigiem oblongæ conuallis vtrinq; ſepta nemoribus, ad Vrſinorum integros ordines extendebatur. Ibi lato ſpatio magna vi eſt decertatum: tantoque hoſtium impetu Vrſinorum primæ turmę ſunt repulſæ ac profligatæ, vt debellatum eſſe iudicantes præ timore latè profugerint, Florabraccijque ante alios Baleoni, equitum inſignis præfectus ad Stipicianum vſque ſuę ditionis oppidum ingenti curſu ſe proripuerit. In ea perturbatione turmarum Roſſetus Tifernas ſingularis animi vir phalangisque pręfectus, quum extra ordinem equo aduectus procurriſſet, & cum eo Franciottus Vrſinus, qui poſtea Cardinalis fuit, circumuenti captique ſunt. Sed quo minus pontificij perturbatis inſiſterent, & in delendo hoſte præſenti fortuna vterentur, locus qui à leua procerioribus virgultis denſus aditum impediebat, plurimum retardauit: ac ſimul Vrbinas & Candianus longius prouectos reuocauere: qui niſi productis ante aciem tormentis, promotoque Germanorum peditatu, quem in poſtremo agmine reliquerant, cum pedeſtribus hoſtium copijs confligere nolebant. Ea res manifeſtam eorum victoriam interpellauit. Nam Vitellocius ſuos confirmandi atq; adhortandi ſpatium nactus, ęquo in loco phalangē conſtituit: eamque ab latere dextro totius reliqui equitatus ſubſidio firmauit. At *Bellum inter Vrsinos et Pontificios.* dum Vitellocius cruentum gladium tenens, multoque hoſtium & ipſius equi in ceruice ſaucij cruore perfuſus, educta caſsidis buccula ad Tifernates ſuos concionatur, & Carolus reductos conglobatosque equites ad demendam ignominiam accendit, pontificij promouent tormenta, quorum pilæ altius fortè collibrantibus magiſtris emiſſæ, ſine detrimento hoſtilem aciem præteruolant: tum verò cum tota mole copiarum incumbunt. Landrianus denſata ſuorum ala proruentes egregiè ſuſtinet: Tifernates quoque pedites ſingulari conſtantia Germanorum impreſsionem excipiunt, præliumque magnis clamoribus committitur. Germani iniquo cõgreſsi loco longioribus Tifernatum lanceis,

quæ Germanicas cubito superabant, facilè confodiuntur: atque in conspectu equitatus ad vnum omnes temporis puncto trucidantur. Ea re conspecta equites timore consternati, fugæ se mandant. Dux ipse hostium Guido Feltrius in depressum callem ex fuga præcipitatus, dum ruina supercollapsi equi opprimeretur, Baptistę Tophio nobili Vrsino equiti se dedit: & ab eo abscisis ephippij loris vitæ periculo eximitur. Ioannes Petrus etiam Gonzaga ab hoste circumuentus deditionem facit. Vexilla & tormenta cunctaque exercitus impedimenta capiuntur. Mutius Columna accerrimus iuuenis in inguine sagitta vehementer vulneratus euasit. In ea fuga Bernardinum Lunatum Ticinensem Cardinalem, qui in castris legatus erat, adeò vehementer incitasse equum ferunt, vt ex pauore concepto atq; ea insolita iactatione paulò pòst obierit. Vrsini duces ea victoria læti curandis corporibus & diuidendæ prædæ, biduum quietis militi concesserunt. Tertio die promota signa iunctis cum Liuiano copijs, qui in castra ab Bracciano victoriam ducibus gratulatum adcurrerat, oppida paulo antè amissa, præter Anguillariam & Trebonianum sunt recepta. Paulò pòst quum Vitellocius victoriæ moderandum, nec pontifici vlterius insultandum esse iudicaret: & pontifex suscepti temere belli pudore adductus, mitioris animi signa præbuisset, pax est confecta auspicijs Federici Sanseuerini Cardinalis, qui Vrsinam familiam eo tempore singulari patrocinio tuebatur. Septuaginta milia aureorum nummûm ab Vrsinis impensæ nomine pontifici persoluta sunt: cuius summæ maiorem partem Guido Feltrius vt carcere educeretur appendit: cautumque est, vt Vrsini, qui Neapoli in custodia erant, sine pretio dimitterentur: curaretque pontifex, vt Paulus Vitellius à Mantuano libertatem impetraret. Sed quum ad septimum Calendas Februarias ad Surianum esset pugnatum, septimo antè die Virginius in Oui arce, senio mœroreque confectus vita excesserat: vir ætatis suæ summis honoribus militiæ gestis longè clarissimus. Nam supra peritiæ militaris opinionem, quod nequaquam inane nostro seculo censetur, multo etiam splendore liberalis vitæ cultuque familiæ, ac ipsa demum apud factiosos confirmata Romani nominis authoritate, vel æmulos Columnas proceres anteibat: quibus virtutum dotibus supra paternas opes, quæ erant amplissimæ, feliciter accumulatis, felix profectò videri potuit, nisi periniqua, aut certè fatali peruicacia ab æquo & bono importunè abductus, in ipso vindicandæ contumeliæ conatu; in arcta custodia miserrimè concidisset. Luxerunt eum non secus ac optimum parentem, exactæque disciplinæ magistrum pernobiles alumni, cùm ipsi gentiles Vrsini, tum Comites Vitellij, Anguilarij, & Baleones, qui ex eius domo tanquam illustri schola prodeuntes, præclari demum bello duces euasere. Nec multo pòst Iordanes filius & Paulus Vrsinus à rege dimissi sunt, quòd odio ac inuidiæ vanius Virginij morte satisfactum esse videretur: concessumque filio patris cadauer, quod apud Cære Vetus totius familiæ concursu, & magna clientum veteranorumque militum frequentia, celebratis exequijs, tumulatum est.

FINIS QVARTI LIBRI.

PRIMÆ

PRIMÆ huius decadis postremi sex libri clade Vrbis perierunt, quos tamē author ex schedijs exemplaribus sua fretus memoria (modò vita suppetat) restitui posse non desperat. Errera nanque Cordubensis, & Antonius Gamboa Cantaber cohortium præfecti, quum in templo diuæ Mariæ ad Mineruam excruciatis æditiuis, omnes latebras explorassent, ferratam arcam inuenerunt, in quam author elaborati argenti pondo centum & historiarum codices condiderat. Sed Gamboa argento contentus libros tanquam inutilem prædam abiecit. Errera verò non insulso ingenio partem eorum collegit, eos scilicet qui in membranis scripti erant, & purpureo contecti corio; papyraceos autem contempsit, eo euentu, vt dissipati in fœdos vsus omnino perierint. Collectos autem ad authorem inde tulit, vt præmium acciperet: idq; munus pontifex authoris lachrymis exoratus sacerdotio rependit, quod Errera, Hispano sacerdote defuncto, apud patrios Lares magnopere expetebat.

HORVM SEX LIBRORVM, QVI CLADE VRBIS PERIERVNT, AVTHOR EPITOMATA

apposuit, vt legentes interruptæ historiæ desiderium lenius ferant, supplereq; volentes, ab his rerum seriem perdiscant.

QVINTO itaque libro, narratur bellum inter Columnios & Vrsinos Romanos proceres ortum. Pugnatur ad Monticellum Crustumini agri ab vtraque factione. vincentibus Columnijs, Carolus Vrsinus capitur, moxque ciuili humanitate, pace facta dimittitur, quòd Alexandri pontificis astuta consilia in vtriusq; factionis perniciem versa deprehendissent. Interim Carolus rex Galliæ, quum è ludo paruæ sphęrę in cubiculum alienum fessus se reciperet, apoplexia correptus, moritur, eique succedit Ludouicus Aurelianus, vir apprime bellicosus. Florentini factionibus inter se fluctuantes, Hieronymum Sauonarolam cucullatum, de pontificis potestate malè sentientem, & humanis rebus sese ambitiosius, quàm sacratum virum deceret, immiscentem, sed indignum Christianæ doctrinæ nomine, adeò atroci supplicio in foro comburunt. Veneti qui antea hortatu Ludouici Sfortiæ Pisanos aduersus Florentinorum vim defendendos susceperant, quòd magis ac magis præsidia augerent, & Pisani eorum nouo imperio lętarentur, cum magna inuidia in suspicionē occupandæ eius vrbis venerunt. Quibus de causis Ludouicus Sfortia, ne Veneti immodica affectātes imperia, ea opportunissima Etrusco in mari vrbe potirentur, ab eorū amicitia discedit, Florentinisq; adhęrens trāsmissis auxilijs Venetorū duces cum magnis copijs Apenninū transcendere maturātes, vt summis iugis arceantur, operam dat. Nam Paulus Vitellius Florentinorū dux, post illata Pisanis Venetisq; prę sidijs aliquot detrimēta, è Pisano agro reuocatus, ad tutandas Casentinatis saltus summitates, ad pagū diui Stephani peruenerat, multisq; pręlijs factis Guidonem Feltriū, Liuianū, Astoremq; Baleonū Venetos duces singulari virtute profligarat, atq; deiecerat, vsq; adeo graui cū dolore ab ea irrita spe Veneti sena

tus, vt implacabile odium aduersus Sfortiam conceperit, & cum nouo Galliæ rege, Alexandroque pontifice, ad conturbandum totius Italiæ statum coniurarit, diuisis inter se totius ferè Italiæ vrbibus. Ex ea diuisione Mediolani principatus non obscuro iure hæreditatis Ludouico quærebatur. Is Cremonam Venetis eius belli socijs in præmium societatis & fœderis concedebat. Cæsari Borgiæ Alexandri pontificis filio, qui se à sacra purpura abdicarat, interfectóque Candiano fratre magnum imperium affectabat, Togatæ Galliæ & Vmbriæ reguli concedebantur: ascitusque in id fœdus Ferdinandus Hispaniæ rex cum Gallo clàm Apuliæ regnum fuerat partitus. Quibus consilijs ingens mox bellum exortum est. Nam Florentini recuperandæ Pisanæ vrbis auiditate, in id fœdus consensere, ea cōditione, vt Gallorũ auxilijs freti, Pisanos subigerent.

SEXTO libro narrantur res gestæ eius anni qui secularem ab Alexandro conditum antecessit. Ludouicus Sfortia cognito rerum suarum periculo, quòd aduersum se tot principes conjurassent, litem de imperio Mediolanensi per conditiones annui tributi cum Gallo componere, deprecarique iniuriam à Venetis conatus, postquam omnia frustra tentarentur, ad Baiazetem Turcarum imperatorem confugit: per legatos quorsum hæ coniurationes tenderent demonstrat, atque auxilium petit. Barbarus occasionem intelligit, & terra marique in Venetos arma parat. Veneti ingentem classem Grimano præfecto Ionio in mari Turcarum classi opponunt. Sed Grimanus male explicata classe, & trierarchis nequaquam præsenti animo pugnam ineuntibus, ad Protum insulam inter Sporadas, turpem in fugam conijcitur, quum explorata victoria penè esset in manibus, nisi trierarchi cessauissent, Albano Armerio, & Andrea Lauredano, qui vni omnium impigrè pugnam inierant, miserabili incendio absumptis: quum in ingentem nauem Baracchi Smirnei prædonis, cum duabus vtrinque celocibus vehementer inuecti, post iniectas harpagonum ferreas manus Barbari desperata salute, vltro repentinum incendium excitassent, quo victi victoresque concremati sunt. Post rem malè gestam, Grimanus ad Sphragiæ insulæ portum, cui Sapientiæ nomen est, se contulit. Dauthes autem Turcicæ præfectus classis, desertis & amissis aliquot triremibus, in Naupacteum sinum abscessit, Naupactumque segniter defendente Veneto, in potestatem redegit. Nec multò post Grimanus propter rem malè gestam reuocatus Venetias, in compedibus causam dixit, damnatusque est, & relegatus in Ossarum Absyrtidum insulam, inuidioso nimisque seuero Senatus iudicio, quòd nihil Dominici cardinalis pro sene patre deprecantis, sacratisque manibus subleuantis paternos compedes, conspectus, & purpura, aut preces valuissent: quando etiam oborta in Senatu misericordia, multis honestæ lachrymæ manarent, vel ob id præsertim, quòd in trierarchos quosdam nobiles minus imperio parentes non animaduertendo, pro priuata eius clementia, publicæ seueritatis pœnam subijsset. Exitu quoque eius æstatis Scanderbessa Illyrici præfectus, cum duodecim milibus equitum, per Aquileiensem agrum in Euganeos, altissimis fluminibus superatis, populabundus penetrauit: captoque magno hominum numero, quòd nemo armatus obsisteret, & trucidatis immaniter senibus, in Tiliauenti amnis ripa, vnde venerat, graui ex incendijs & cæde luctu in his regionibus relicto, reuersus est, postquam se seram Ludouico Sfortiæ opem attulisse didicit.

SEPTI-

SEPTIMVS liber, eiusdem anni per autumnũ res gestas refert. Narratur bellum ortum inter Heluetios & Germanos Rheno propinquos. Hi vallis Agnedinę incolas, qui inter Rhętos (Grisoni hodie vocantur) incursione facta ferro atque igne populati fuerant: quibus opem implorantibus, Heluetij vetusto fœdere coniuncti non defuerunt, conflixereq; cum Germanis ad Suarzualdum, qui locus combusti nemoris nomen sonat. Eo prælio Heynauolebanus Heluetiorum dux peritissimus, ordines partiendo promouendoque, ita hostium aciem perfregit, vt celebri victoria sit potitus. Sed quum ante alios pulsum loco hostem acrius vrgeret, iam planè victor, plumbea pila caput ictus occubuit. Sub id quoq; tempus Paulus Vitellius Florentini dux exercitus tormentis admotis magno apparatu, sed infelici conatu Pisas oppugnauit. Quum enim Stampacis propugnaculum, quod in meridiem vertitur, deiectis atq; interfectis defensoribus occupâsset, atque inde in vrbem irrupturus esse videretur, Pisani ab interiore area in eam partem ingens tormentum, quod Bubalus ab incredibili violentia vocabatur, obuerterunt. Tanta verò pilarum eius vis extitit, vt omnia munimenta à Vitellio obiecta deijceret, neminemque propugnatorem introrsus consistere sine certa pernicie pateretur. Itaq; propugnatoribus Stampace denudato, Vitelliani pedem retulerunt, sic vt spe ferè captæ vrbis Paulus deijceretur, et autumnus grauis exercitum inuecto pestilenti morbo mirum in modum vastaret. At Vitellium post tãta res paulo antè prosperè gestas, quòd nouissimo conatui Fortuna non arrisisset, inuidia inuasit, prębuitq; causam accusationi Ranucio Martiano perpetuo hosti suo atq; obtrectatori, vt apud Florentinos facilè suspicaces, nõ vi, sed dolo cessisse, nec potiri Pisis voluisse crederetur, ꝙ Ludouici Sfortię literis obtẽperare potius, quàm Reipub. commodo, extremũ capiendę vrbis periculum facere voluisset. Itaq; ea oneratus calumnia, nihil tale timẽs Cascina in oppido à legatis Florẽtinis capitur, Vitellocio fratre per tumultum elabente. Perductus autẽ Florentiam exquisitissimis tormentis subditur, nec quicꝗ quo nominis fama maculari posset, ab insonte atq; fortissimo viro elici potuit, quũ tantùm se à fortuna sua miserè deseri, & ingratè plecti quereretur. Sed Ranuccianę factionis Octouiri, quę iure damnare nõ poterãt, impotentib. suffragijs, ne iniurię vltor euaderet, capitali supplicio damnarunt. Per eosdem dies Galli in Italiam trãscedunt, ac Obignino & Triuultio ducib. Aratium & Annoniũ Sfortiani imperij arces expugnant: atq; inde ad Alexandriã deferuntur, magnaq; vi tormentorũ murũ quatiunt. Sfortianis copijs prę erat Galeacius Sãseuerinus. Is, vti postea dicebat, falsis Calatini germani fratris literis, quasi id iuberet Sfortia, pręsidio excedere, & Mediolanũ reuerti iussus, magnã partẽ exercitus interclusum Pado, Gallis diripiendã prębuit, turpiterq; aufugiens vrbẽ hosti occupandã reliquit. At Sfortia, ad profligati exercitus, amissęq; Alexandrię nunciũ perculsus, quũ fortè Simon Horrigonius Insuber, homo facinorosus, Antonium Landrianũ ærarij præfectũ trucidasset, ab eaq; cæde expediendę pecunię facultas conturbata videretur, animũ despondit, Comumq; profectus cũ Ascanio cardinale fratre & liberis, in Germaniã ad Maximilianum Cęsarẽ confugit. Nec multò post ex eius victoriæ lætissimo nuncio, Ludouicus rex Mediolanũ venit, cui cunctæ Sfortiani imperij vrbes cum Genua deditionẽ fecerunt. Cremona autẽ ex cõditione fœderis Veneto cessit. Arcem verò Mediolanẽsem longè omniũ munitissimam atq; pulcherrimã, Bernardinus Curtius insigni auaritia atq; perfidia vir, qui Sfortię alumnus fuerat,

Gallis prodidit. Per id tempus Cæſar Borgia, Heluetijs mercede conductis, adiunctoq; ſibi Gallico equitatu, cui Alegria prçerat, Catharinã Sfortiã Forocornelij & Foroliuij vrbibus expulit, dedentemq; ſe demum, captiuam Romã duxit. Quum vero Fauẽtiæ, Arimino, atq; Piſauro imperij auidus immineret, Sfortia poſt quintum exilij menſem, quod tædio Gallorum ab Inſubribus acceſſeretur, cum manu Heluetiorum Mediolanum eſt reuerſus. Verum intra paucos dies poſt Nouariam tormentis receptam, nouus Gallorum exercitus duce Tramulio cum veteribus Ligninij & Triuultij copijs coniunctus, eum magnopere conterruit, ob id maxime quod magnus Heluetiorum numerus Gallicis in caſtris militaret, miſceretq; facile ſermones cum conſanguineis ſuis, qui apud ſe ſtipendia merebant. Ludouicum quoque Valdreium virum Sequanum, qui trecẽtos galeatos equites adduxerat, à Gallis ei notis ducibus ſollicitari ad defectionem didicerat. In eo graui metu Sfortia certa tributi pactione cum Lignino, vt ſe periculo eriperet, tranſigere conatus eſt: ſed eius conſilia Fortuna iam pridem infeſta penitus eluſit. Nam Heluetij vtriusque partis Gallica pecunia corrupti, cum habitu Heluetij militis inter phalangis ordines prodeuntem, Gallis ducibus tradiderunt, prçcipuis tantç perfidiæ authorib. ducibus duobus. Sfortiam in Galliam perductũ, Ludouicus rex nullã humanitatis & clemẽtiç laudem quærens, in prçdurum carcerem ſine ſcribendi ſolatio coniecit. Eandem fortunam tulit Aſcanius cardinalis in Placentino agro, dum effugeret, à Conrado Lando Venetis equitibus proditus. Hunc poſtea Venetijs diu cuſtoditum, depoſcenti regi Senatus tradidit, vt in Gallia ſeruaretur.

OCTAVVS liber Baiazetis Turcarum Imperatoris in Grçciam aduentum continet. Is anno ſeculari cum centum quinquaginta armatorum milibus ab Iſthmo Pelloponneſum ingreſſus, trinis caſtris ad Metonem poſitis, turrem portæ imminentem maioribus Tormentis eſt demolitus, murumque tribus in locis aperuit. Sed poſt varia certamina vtrinque acerrime depugnata, Ianizari pedites à ſanctæ Mauræ porta in vrbem perruperunt, quum forte miſerabili caſu Metonenſes conſpectis quinq; triremibus Venetis, quæ arma, milites, & commeatum obſeſsis afferebant, vt appulſos exciperent, ad mare deſertis ſtationibus deſcendiſſent. Itaque Barbari potiti lato aditu, editaque magna cæde, Grçcos ſimul & Venetos milites obtruncant: cohortemque dudum expoſitam, et à portu intrantem concidunt. In ea ſtrage Antonius Fabrius, & Bardella præſidij prçfecti trucidantur, Andrçæque Falconi Metonenſium Epiſcopo, qui in ſacra veſte hortabundus prodierat, mitratum caput barbari gladio detruncant: neque cuiquam armato vel inermi Turca miles pepercit, niſi quem aut çtas aut decora forma conſeruauit. Captiui longis nexi reſtibus ſupra mille perducti ad prætorium, in conſpectu imperatoris trucidati ſunt. Cuſtodiæ tamen iniectis cathenis traduntur Gabriel prætor, & Balaſtrus quçſtor cum Aurelio ſcriba: atque item Sebaſtianus è monte Silice, qui veteri præſidio præfuerat. Inde Baiazetes Coroneos Metonenſium caſu perterritos in deditionem accepit. Criſſeum quoque à Cherſeoglebaſſa Baiazetis genero, tormentis eſt expugnatum. Tentauit & fruſtra Nauplium Helibaſſa: & Pylus olim Neſtoris ſedes, hodie Nauarrinum Iunco portui impoſitum, metu exterrito arcis cuſtode, Barbaris eſt deditus. Quibus rebus geſtis Baiazetes terra & mari plane victor,

ctor, quòd Veneta claſsis nuſquam congredi auſa certamen detrectaſſet, Bizãtium eſt reuerſus. Nec multo pòſt à Conſaluo, cui propter ſingularem virtutũ conſenſus militum Magni cognomen dedit, coniuncto ſibi Piſaurio Venetæ claſsis præfecto, Cephalænia poſt longos difficileſque labores expugnata eſt, quum Turcæ fermè omnes in veſtigio ſtationis cum Giſdare præfecto non inulti cæcidiſſent. Piſaurus quoque, quum multa Turcis detrimenta agilitate tri remium ſuarum intuliſſet, ſanctæ Mauræ oppidum, ad Leucadem Neritho in inſula fortiter expugnauit, Turcarum equitibus per vada reciprocantis Euripi ab Ætolico littore obſeſsis, opem ferre fruſtra conantibus. Sed nequaquam pari fortuna Gallica claſsis, quæ ſubſidio miſſa in Græciã peruenerat, mari rem geſsit. Nam Rauaſtenius præfectus ad Lesbum inſulam delatus, Mitylenaſque tormentis oppugnare adortus, Turca ſe impigrè defendente, ita incœpto abſceſsit, vt ſæuiente tempeſtate, claſsis eius diſiecta ſit, ipſeq; poſt multa pericula ac naufragia ad Tarentum euaſerit. Galliæ atque Hiſpaniæ reges ex compoſito Federicum Aragonium adoriuntur: Magnus Conſaluus tecto conſilio, ſimulataque amicitia Brutijs & Apulis imminet. Namurſius Gallorum dux, adiuncto ſibi Cæſare Borgia per Campaniam delatus, Capuam vrbem oppugnat, atque inter conditiones dedentium ſe ducum hoſtiliter irrumpit: direptisque Campanis, & Aragonijs militibus malè mulctatis, Fabricius Columna & Ranucius Martianus capiuntur. Hunc vulneratum Vitellocius, vt Pauli fratris manibus parentaret, veneno plagæ indito tollendum curauit. Illum Iordanes Vrſinus è manibus Gallorum liberaliter præbito auro redemit. Federicus exutus copijs et conſilij inops, quum antea à Conſaluo opem fruſtra implorаſſet, relicto regno deditisque arcibus, ad Ludouicum regem verum hoſtem nauigare, quàm ad Hiſpanum conſanguineum, à quo ſe iniquiſsimè atque ingratiſsimè proditum querebatur, confugere maluit. Itaque Conſaluus ſine vulnere Brutios & Apulos in ditionem Ferdinandi regis redegit: eoque euentu Ferdinandũ Federici filium Tarenti obſedit, vt quum adoleſcens certa libertatis conditione inexpugnabilem vrbem dederet, contra iuſiurandi religionem caperetur, vt vnicus Neapolitani regni hæres in Hiſpania ſeruaretur. Nec diu pòſt Hiſpani & Galli ex propinquis præſidijs de finium diuiſione diſputantes, ad arma acerrimumque bellum deſcenderunt: quo exorto, Gallis paratioribus, Conſaluus in Barolum compellitur. Eo obſeſſo noua auxilia, cùm ab Hiſpanis, tum è Germania per Hadriaticum Conſaluo ſuperuenerunt. Quibus fretus cum hoſte ad Gerionem in Apulia proſperè conflixit, interfecto in acie Namurſio duce. Pari etiam fortuna in Brutijs Vgo Cardonius Obigninum Gallorum ducem ad Semenariã debellauit, quum ab eo paulo antè apud Gioiam Brutij agri, acie fuiſſet profligatus: geminataque eo modo Hiſpanorum victoria, Galli vix retenta Caieta, Neapolitano regno depulſi ſunt. Sub id tempus Cæſar Borgia, qui quatuor Varanios proceres antiquiſsimæ ſtirpis Camertes necarat, vt eorum imperio & opibus potiretur: Guidonem Feltrium Vrbino, Pandulphum Malateſtam Arimino depulerat, Aſtoremq; Manfredum expugnata Fauentia ſub fide deditum ſtrangularat: ſanguinarias manus Vrſinæ factionis atq; familiæ proceribus admouit. Primò Vitellocium ab inſigni virtute inuiſum, & Liberottũ Firmanũ, moxq; Paulum Vrſinũ Latini cardinalis filium, & Frãciſcum Vrſinũ Grauinæ regulum in Vmbria tetro ſupplicio ſuſtulit: eodemq; die ab Alexandro põtifice ad conſtitutũ tempus Baptiſta

Vrſinus cardinalis in mole Hadriani cantaridum veneno ſublatus eſt. Sed Italicæ nobilitatis ſtirpes excindenti, affectantique regnum Italiæ, non diu Fortuna arriſit: quum cœnaret enim Vaticana in villa inuitatus à patre pontifice venenum bibit, quod conuiuis quibuſdam ſenatoribus ditiſsimis paratum erat, fallente lagenas incautè à poculis miniſtro. Sed Alexandro vim veneni nõ ferente, ipſe Cæſar paterno funeri miſeriæque ſuæ interfuit. Nam Iulius Alexandro ſuffectus, eum exutum exercitu in arce ſub cuſtodia tenuit, quoad miſſis teſſeris arx Oſtienſis redderetur. Fide demum à Conſaluo accepta, Neapolim nauigauit, vbi dum compararet copias, & nouas res moliturus videretur, captus eſt, et in Hiſpania cuſtodiẽdus ad Setabã tranſmiſſus. Alexandro mortuo atque item Pio tertio, qui pauciſsimis diebus regnauit, nec adhuc per comitia Iulio creato, nouus Gallorum exercitus Romã intrauit, Tramulio, & Franciſco Gonzaga Mantuano principe ducibus. Ii Appia atque Latina via bipartitò regnum ingreſsi, nulla memorabili re geſta, totam ferè hyemem in Aquinate, & Fregellano agro conſumpſerunt: mirificè eis reſiſtente Conſaluo, qui Lyrim amnem ponte tranſgredi auſos, fortiſsimè reppulit: caſtraque demum eorum adortus, quum noctu ſuperioribus vadis copias omnes traduxiſſet, in fœdam fugam per Formianum littus cum multa cæde coniecit. Quo aduerſo rerum ſucceſſu, Galli duces animis fracti Caietam dediderunt, ea conditione, vt ſua claſſe vecti, inermes in Galliam redirent.

LIBRO nono Iulius pontifex, Ioannem Bentiuolum ab inueterata tyrannide, cœtuque & audacia filiorum præpotentem Bononia expellit, ope Gallorum adiutus, qui ad portas exercitum admouerant. Bentiuolus ſeptuagenarius ſenex, animum deſpondens, quum ferociam imminentis Pontificis magnopẽre timeret, ad caſtra Gallorum confugit, nullo in ſuprema rerum difficultate, aut virtutis, aut induſtriæ conatu edito: ſic vt poſtea apud Mediolanum in exilio perierit. Domus eius incomparabilis ſtructuræ, quam media in vrbe ædificarat, vt abominandi dominatus memoria tolleretur, concurſu populi à fundamentis euerſa eſt. Sub id tempus Philippus Maximiliani Cæſaris filius Belgarum princeps in Hiſpaniam nauigauit, vt Iſabellæ ſocrus dotale regnum adiret. Receptus eſt ab Hiſpaniæ proceribus vſque adeo ſtudioſe, vt Ferdinãdum regem ſocerum deſererent: cui tanquam ſeni & parum liberali facilè omnes florentem ætate & ſplendore vitæ nouum regem anteponabant. Ferdinandus ſuorum leuitatem perfidiæ proximam deteſtatus, Neapolim nauigauit. Nec multo poſt Philippus ab intemperie noui cæli, cui Belgicæ epulę minimè congruebant, oborta febre ſurreptus eſt. Eius mortem luridus cometes portendit, qui per aliquot dies ad occiduam plagam arſerat. Exinde Ferdinandus Neapoli rebus compoſitis, & Magno Conſaluo propter affectati regni ſuſpicionem abducto, ad ſua regna rediens, collocutus eſt cum Ludouico Galliæ rege apud Sauonam, de inuadendisque Venetis conſilium ab vtroque initum eſt. Tum enim Ludouicus Genuenſes armis ſubegerat, quum pulſa nobilitate ſtatum popularem induxiſſent, reſiſtereque auſi è culminibus montium deiecti, victique ad Gallicum imperium impetrata venia rediiſſent. Paulus Nouius vir plebeius, qui ad ſummum honorem fauore plebis crepſerat, inauſpicati principatus pœnas capite perſoluit. Secutum eſt demum bellum, quod Germani authore Cæ-

re Cęſare cum Venetis geſſerunt, partim à Carnicis alpibus, partim ad Tridentinas fauces. Hinc ad Petram caſtellum Pitilianus & Triuultius cum Gallicis copijs, Hiſpanorumque cohortibus, Germanos facilè repreſſerunt. Ad Cadurium verò oppidum alteram Germanorum manum per niuoſa Carnorum iuga Liuianus ita cæcidit, vt ab eo cruento prælio aliquot oppida Germanicæ ditionis, & in his Tergeſtum vrbem vi expugnata, Veneto imperio adiecerit. Qua affectus iniuria Cæſar, concitante Iulio pontifice cum cæteris Europę regibus coniurauit aduerſus Venetos: eaque coniuratione Italia ſupremam propè adijt cladem. Veneti enim immoderata affecti cupiditate, peramplum, ob idque inuidioſum ex aliorum ruina imperium condiderant: fremente pontifice, quòd Ariminum, atque Fauentia vrbes, pontificio imperio ereptæ, ex æquo & bono ſæpius repetitæ minimè redderentur. Non ferebat Gallus Cremonam ditioni ſuæ detractam, & Hiſpanus rex nequaquam ſibi integrè partũ Neapolitanum regnum exiſtimabat, quum maritimæ Apulorum vrbes oppignoratæ iam pridem ab Aragonijs, Sypontus, Tranium Monopolis, Brunduſium & Hydruntum Venetis præſidijs tenerentur. Coiuerè legati principũ ad vrbem Cameracum in Belgis, decretumque eſt communibus viribus in Venetos bellum, tanto ſilentio, vt quum eius ſuſcepti conſilij ſuſpiciones emanarent, Venetijs nequaquam maturè crederetur. Eo modo Ludouicus in Italiam cum ingentibus copijs tranſgreſſus, ad Abduam Venetos caſtra conferre, atque aciem tentare auſos cum magna cæde profligat, capto Liuiano. Secundum eam victoriam intra paucißimos dies, non modò ſua quæ repetebat, Bergogum, Cremonam, Cremam & Brixiam ſine vulnere recepit, ſed eodem terrore Veronam, Vicentiam, atque Patauium Cæſari capienda præbuit, quòd deleto exercitu cum paucis Pitilianus, deſperatis rebus ad Meſtrium extremũ continentis oppidum refugiſſet. Pari quoque curſu Iulius non Ariminum modò atque Fauentiam, ſed Ceruiam & Rhauennam recepit: vltroque Senatus Venetus Apuliæ vrbes Hiſpano regi dedendas curauit: ſic vt tanta modò Veneti imperij fortuna Italis hominibus planè miſerabilis, externis verò ridenda videretur, quando vni omnium Turcæ pacis paulo antè confectæ memores, non modò fidem ſeruarint, verùm auxilia in id bellum amicè ſtudioſeque obtulerint: ſed barbaro regi, quòd fidem pacemque egregiè tueretur, gratias egit, quum huiuſmodi auxilijs nequaquam è Republica vtendum eſſe cenſuiſſet. Nauarrus ex gregario milite, commendatione virtutis dux factus, quum antea auſpicijs Ximenis archiepiſcopi Toletani claſſem ſua pecunia adornantis, Oranum Mauritaniæ emporium in magno portu occupaſſet, Buziam demũ in Numidia vrbem Mahometanorum gymnaſio claram cepit, atque diripuit: emenſoque inde Africę littore Tripolim inter duas Syrtes, terra mariq; admotis copijs expugnauit. Sed reuectus ad Mœnicem inſulam, quum Girapolim adoriretur, inſigne accepit detrimentum. Ingruentibus enim Barbaris, Hiſpani milites per loca aquæ indiga, torrente Sole ſitim perpeſsi, ordines ſeruare nequiuerunt, verſiq; in fugam, dum ad nauigia quę in alto erant, deficientibus ſcaphis enatare properarent, ab hoſte cædebantur. In eo tumultu Garzias Toletanus illuſtris iuuenis fortiter repugnans eſt interfectus.

DECIMO libro, Andreas Grittus Venetus legatus Patauium, segniter tuentibus eam vrbem Cæsarianis, recepit, Leonardo Dressano nō diu tuente arcem. Is quòd esset Vicentinus ciuis, in baratrum teterrimi carceris Venetijs est deiectus. Quatuor verò è patritijs Patauinis, qui stultè perfidioseque Venetis se auersos ostenderant, in foro Veneto latronum more strangulati sunt. Maximilianus Cæsar, suorum incuria amissam vrbem vt reciperet coacto validissimo exercitu è Germania descendit, ad quem Gallorum & Hispanorum Pontificiorumque militum auxilia accesserunt. Sed latè prostratis muris oppugnatio eum habuit euētum, vt Pitilianus constantissimus dux, vrbem insigni cum laude defenderit, irritoque incœpto Cæsar in Germaniam redierit. Post seruatum egregiè Patauium, Veneti contra Alfonsum Ferrariæ principem, aduerso Pado, classem viginti triremium miserunt. Eam Ferrarienses post varia accepta incommoda, authore Hippolyto Atestino cardinale, tormentis sub aggere constitutis ita perfregerunt & demerserunt, vt vix Angelus Trisanus classis præfectus effugerit. Senatus Venetus graui salubrique suscepto consilio, veniam pacemque à Iulio pontifice per legatos supplex petijt, facileque impetrauit, quum ille generoso spiritu publicum Italiæ corruentis decus, discrimenq; prospiceret. Magno siquidem ei pudori erat, sacrorum principis personam sustinenti, subiectis non parcere, quando ipse feruidiore ira concitatus, nobilissimæ Reipublicę excidium parasse diceretur. Id factum nouarum cladium initium fuit. Nam Iulius Venetos defendens, Alfonso Ferrariensi bellum intulit. Hunc Ludouicus Rex quum tuendum susciperet, Pontificis hostis effectus est. Cuius controuersiæ is extitit finis, vt Gallus per Triuultium ducem, profligato pontificio exercitu, cui Feltrius prçerat, Bononiam reductis Bentiuolis, pōtifici eriperet. Ea vis Pontificio nomini illata, deprecante iniuriam Iulio, atque opem implorante, vniuersos prope Europæ Reges aduersus Gallos ita concitauit, vt Africanæ legiones à Ferdinando rege, quæ pontifici opem ferrent, in Italiam mitterentur: Heluetijque pontificem contra Gallos tuendum susciperent. Gallus suis subnixus viribus, sacra anathematis tela contemnens, vt omnē Pontificis authoritatem conuelleret, Concilium Pisis indixit, concedentibus primò Florentinis, & mox Gallica præsidia respuentibus, sic vt sacerdotes à Iulio transfugæ Pisis exacti, Mediolanum confugerent, atque ibi Concilium celebrarent. Interim Gasto Foisseius sorore Ludouici regis genitus, copijs præficitur. Is semel atque iterum Heluetios infesta populatione in agrum Insubrum descendentes repressit. Bononiensibus raptato per lutulenta itinera valido exercitu, opem tulit, quum Hispanorum et Pontificiorum mœnia quatientium vim ægrè sustineret Alegria Gallici præsidij præfectus. Eius aduentu non planè maturè cognito, Nauarrus atque Cardonius tormenta retraxerunt, & se per Æmiliam viam receperunt, ne ante portas bellicosę ciuitatis cum Gallis prçlio congredi cogerentur. Gasto liberata Bononia, incredibili celeritate aduersus Venetos traiecto Pado conuolauit, qui Brixiam proditione receperant, arce adhuc Gallico præsidio retenta: ad quam expugnandam, quum Paulus Baleonus à Senatu mitteretur, in itinere Gastoni fit obuius ad turrem Magnanini, quæ est prope Athesim, statimque improuisa vtrinque exorta est pugna, qua Baleonus viribus impar, profligato exercitu suo, quum Athesim tranasset, ex fuga vix seruatus est. Ea bene re gesta, Gasto vbi Brixiam peruenit, per arcem ingenti

ingenti cęde edita, vrbem recuperauit, capto Gritto. De Aloisio autem Aduocato, qui defectionis author fuerat, supplicium in foro, ipso spectante desumptum est. Direpta miserabilem in modum, & cadaueribus repleta Brixia, Gasto vnde venerat rediens, superato rursus Pado, pugnæ auidus, ad oppugnandam Rhauennam delatus est, ratus vti euenit, Cardonium atque Nauarrum obsessæ vrbi ad non dubiam conserendæ pugnæ occasionem, opem allaturos. Sed oppugnantem triduo fortissime sustinuerunt M. Antonius Columna, & Petrus Castrius. In ea oppugnatione Gasto, Spinæū tormentorū magistrum, & Getellionem è Colinga familia, ducem clarissimū tormentis ictos amisit. Quum verò hostes aduentare cognosceret, castra mouit, transgressusque Vitim amnem, quę hodie Aquadussa appellabatur, cum hoste conflixit. Eo prælio longè omnium cruentissimo, tormentis vtrinque acies prosternentibus res gesta est, sed maiore Hispanorū incommodo, quum Alfonsus Atestinus, qui primā aciem ductabat, capto opportuno circuitu, tormenta sua in latera hostiū direxisset, non paucis etiam è numero suorū interfectis. Verùm Gasto ingenti potitus victoria, quum recipientes se per aggerem Hispanorū legionem intemperanter persequeretur, immoderatę virtutis iuuenis à globo hostium circumuentus, atq; interfectus est. Galli propè pari affecti clade, campo atq; hostium castris potiti sunt: atq; inde Rhauennates se dedentes, contra fidem, violatis etiam templis, magna clade affecerunt. Eo prælio captus est Ioannes Medices Cardinalis Pontificis legatus, & cum eo Nauarrus. Supra verò quadraginta maiorum minorumque ducum cadauera reperta sunt. Secundum autem famam pręlij Rhauennatis, Heluetij à Iulio infracti animi Pontifice in auxilium exciti, per Tridentinas alpes intra paucissimos dies in Veronensem agrum descenderunt: repulsoque ab Athesi Gallorum exercitu, cui Palicia præerat, retrocedentes, nec congredi ausos, Gallos Ticino in vrbe obsederunt. Nec multò pòst quum Baleonus cum iusto exercitu tormentorumque apparatu Heluetijs se coniunxisset, Galli Ticino eiecti, compulsique in fugam vltra Alpes redierunt: atque ita Iulius liberatæ à Gallis Italiæ titulum prætulit, egregieque vltus est Florentinos, qui authore Soderino ipsorum dictatore, cōcilio sedem dedissent: reduxitque in patriam Ioannem Medicem Cardinalem, qui magno casu è Gallorum manibus elapsus, cum reliquijs Hispanorum in Etruriam peruenerat. Sed Iulius septuagenarius senex vel felix ea victoria, lethiferum concepit morbum: Romæque fato functus est. Successit autem ei Ioannes Medices, in comitio iuniorum suffragijs subleuatus: qui Leo, mutato de more eius nomine, Decimus appellatus est.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS.

LIBER XI.

LEONE Decimo pontificatum ineunte, quum is ad tertium Idus Aprilis thiaram sacri imperij more maiorum accepisset, vt dies quo ad Rhauennam captus fuerat, circumagente se anno, infaustus tanti spectaculi celebritate ex atro in candidum verteretur, ex Rufi legati literis cognitum est, Ferdinandum regem occultas cum Ludouico inducias pepigisse. Ea re Britanniæ regem grauissimè commoueri, quod se deceptum à socero quereretur, cuius hortatu Dorsetium cum valida classe ad inuadendam Aquitaniæ oram transmisisset. Enimuerò Ferdinandus cunctas belli rationes fœderumque iura, vel cum pudenda mutatæ fidei labe, & graui sociorum iniuria, ad commodum suum referre erat solitus. Nam postquam Ioannem Cantabriæ regno expulsum, Gallicisque armis id repetere conantem Albanij virtute repulerat, noui regni gentem Alibretis antiquis regibus deditam, induciarum spatio confirmandam existimabat, ratus vtique opportuni eius regni accessionem multo potiorem vtilioremque defensione Cisalpinę Galliæ, cuius auiditate Ludouicus inde pulsus vsque adeò ardere videretur, vt Ioannem ex antiqua Gallorum amicitia, recentique eius societate regno eiectum, atque ob id apud se exulem, tota spe recuperandi regni deijcere non puderet. Ex horum enim longè maximorum nostræ tempestatis regum ingenijs, & tum liquidò, & multùm anteà præclarè compertum est, nihil omnino sanctum & inuiolabile, vel in ritè conceptis sancitisq; fœderibus reperiri, quod in proferendis imperijs augendisq; opibus, apud eos nihil ad illustris famę decus interesset, dolone & nusquam sine fallacijs, an fide integra veraq; virtute niterentur. Itaque Ferdinando, quòd de inducijs occultè transactum erat, egregiè dissimulante, et Gallis arma parantibus, Moronus Maximiliani Sfortiæ Legatus à Leone supplex maturam opē implorat: Placentiam, Parmamque vrbes, si Sfortia deseratur, ad Gallos redituras docet: Venetos porrò aduentanti Gallo minimè defuturos demonstrat, quòd per summam iniuriam Brixia exclusi, ex nouo fœdere Cremonam repetant: & Veronam quoque Gallicis freti auxilijs se recuperaturos sperent. Proinde maturè cauendum esse, ne consilia Iulij fortissimi pontificis, non sine diuino numine ad Italiæ libertatem explicata, totque partis victorijs egregiè confirmata, cum dira rerum omnium conturbatione subuertantur. Ipsum autem sociorum omnium esse vnum, qui imminentibus malis occurrere posit, & præclaro facto res omnium seruare incolumes, postquam Hispanus à fœdere iam planè discesserit, si pecuniam ex sacro ærario Sfortiæ suppeditet, vt persolutis stipendijs Heluetij ingentibus animis ad tuendam Sfortiæ causam parati, in vetere studio & fide contineantur. Hæc disserenti Morono, vehemens

adiutor

Ferdinandus omnia in suum commodum vertit.

Nihil sanctum ijs, qui imperia augere cupiunt.

adiutor aderat Sedunenſis Cardinalis, qui ex profeſſo Gallorum hoſtis ſuæ gentis principes Sfortianæ cauſæ, quæ pontificiam dignitatem includeret, ius & nomen conſtantiſsimè defenſuros pollicebatur. Eos enim vbi pontificẽ, & nouo nomine, & paterno ſpiritu generoſum, nihil animo labare, ſed pontificij Italicique nominis decus auguſto conſtantique decreto tueri velle audierint, extemplo inuictis armis oſtenſuros, quo ſtudio, qua fide, qua denique virtute, haſtatus miles Heluetius pro ſocijs ſemel in tutelam receptis, aduerſus ſacroſanctæ maieſtatis violatores pugnare ſit ſolitus. At Leo de commutata Ferdinandi regis voluntate certior factus, præſentique adductus periculo, quòd iam Galli ad Coctias alpes perueniſſent: tametſi, vti accidit nouo principatu, nondum rerum publicarum cogitationes explicaſſet: graui tamen expeditoq; iudicio, iiſdem quibus Iulius fortiter glorioſeque ire inſtiterat conſiliorum veſtigijs ſibi conſiſtendum exiſtimauit: eo quidem temperamento, vt apertè neminem offenderet, & pacificatoris nomẽ ſacroſancto omnium parente digniſſimum tueretur. Sfortiæ nanque ſalutem omnino negligere: populique Heluetij amicitiam tanquam vtilem decoramque Romano pontifici, niſi impensè & & grauiter æſtimare non poterat, poſtquam Iulius Maximiliano Sfortia legitimis, ideoque felicibus armis reſtituto, paternam ei ditionem ex decreto ſenatus adiudicaſſet: & populus Heluetius fide, virtute, et recenti victoria inclytus, ſpecioſo decoroque titulo Defenſor pontificiæ libertatis eſſet appellatus. Itaq; Morono in ſtipendium pecunia numeratur: quam ille magnis itineribus Placentiam contendens, Heluetijs cohortibus diuidat, egregium Leonis ſtudium oſtentet: detque operam, vt Cardonius, qui ad Trebiam amnem habebat caſtra, ſuperato Pado cum Heluetijs ſe coniungat. Sed his ad famam propenſi, amiciq; Pontificis abundè exhilaratis, & quod ſummæ rerum intererat, præſentis pecuniæ conſpectu opportunè confirmatis, nihil plus à Cardonio de inducijs ab rege ſuo pariter & à Gallis diligenter edocto impetrari potuit, quàm vt promouendo caſtra, Padum traiecturi ſpeciem præberet, & Romana via præter Claſtidium atq; Derthonam, Hiſpani leuis armaturæ equites, ad continendos in fide ſocios Gallorum metu nutantes, excurrere iuberentur. Verùm ea ſimulati auxilij oſtentatio vel multis impetrata precibus, magno detrimento ſocijs ceſsit. Nam quum Piſcario cum peditatu præeuntes equites ſubſequenti, Vicoirienſes tanquam rapacis ac impotentis gentis timore adducti, portas clauſiſſent, nec poſtulanti commeatum niſi corbibus è muro demiſſum præberent, vſq; adeò grauis toto agmine indignãtium militum fremitus eſt exortus, vt cohortes ſub ſignis arma caperent, vlturæ contumeliam, quòd ab agreſti inhoſpitaliq; populo minimè receptæ, ſub diuo tendere cogerentur. Itaque facto impetu prolatiſque tormentis muro portæque ſuccedunt: refractoque ponte ligneo, & deiectis ex muri corona defenſionem parantibus, nihil vetante Piſcario in oppidum irrumpunt: crudelique cæde edita, per ſe opulentum & ex terrore Gallici belli eò confugientium diuitijs refertum hoſtiliter diripiunt, inſigni cum infamia Piſcarij ducis, qui aduerſus miſerè atque improuidè obſiſtentes ſocios dignitatem ſuam, vel iniquo maximeque ſæuo facinore edito, vt milites ditaret, tueri contendebat. Interea Ludouicus ex inducijs ab Hiſpania omni belli metu liberatus, & valida claſſe in Oceano aduerſus Britannos Armorici littoris vrbes defendens, duos ſummæ authoritatis atq; peritiæ duces, qui Alpes tranſcendant, Tramulium atq; Triuultium deligit: euocat Robertum Se-

danium in Eburonibus principē cum nigra Germanorum legione: atq; item Aloisium Beomontium è Cantabriæ finibus accersit, cum his Vasconum cohortibus, quæ paulo antè Palicia duce ad Pompelonem cum Hispanis bellum gesserant. His quoque admiscet è Gallia aliquot peditum vexilla delectę iuuētutis: quòd tum honestissimus quisque, qui non esset ad equum rescriptus, alacritate insigni pedibus militare decorum putaret. Hos omnes magno tormentorum apparatu instructos in Italiam maturare, communicatisque cum Veneto Senatu consilijs, Sfortiam solis Helvetiorū auxilijs confisum adoriri iubet.

Veneti cum Gallo in amicitiam redeunt.

Veneti enim ab Hispanis cōtra fœdus intercepta Brixia indignè pro hostibus habiti, cum Gallo in amicitiam redierant: his legibus renouato fœdere, vt confecto communibus armis Sfortiano bello, Cremona potirentur, & reliquas demum suę ditionis vrbes Gallorum adiuti copijs recuperarent. Quibus obsignatis tabulis, Liuianus diuturno atque durissimo carcere eductus, in Italiam venerat, & à Senatu in honore militaris imperij Pitiliano suffectus, nouas copias veteribus addendo, iustum atque optimè instructum exercitum comparat. Idem quoque ex fœdere concessæ libertatis beneficium Grittus tulit, quem superiore anno Brixię captum diximus. Huic iniunctum est, vt Tramulio atq; Triuultio comes iret, & pro legato expediendis consilijs castra Gallica sequeretur. Eodem quoque tempore Ludouicus intentus in eam curam, vt Genuensem arcem, quam Laternam vocant, obsidione liberaret, per Renatum Sabaudiæ bastardum cum Adurnijs fratribus egit, vt coacta per Apennini vicos Ligurum manu, nouas res Genuæ aduersus Fregosios molirentur. Præerat tum Liguriæ Ianus Fregosius, studio atque opibus Iulij pontificis in ciuitate principatum consecutus. Is paulo antè Hieronymum Fliscum summo loco natum, Gallicis studentem rebus, quum exiret è curia, per propinquos suos sanguinarios homines singulari crudelitate trucidarat. Qua cęde exacerbati fratres eius, Othobonus & Sinibaldus, ita vrbe excesserunt, vt paratis ad vindictam animis, cum Adurnijs Fregosiorum hostibus consilia atque arma consociarent. Ab eo atroci facto Ianus populari inuidia vsque adeo deflagrauit, vt iam planè auersa magna Senatus parte, vim imperij ægerrimè retineret, quòd Adurnij Gallica instructi pecunia per Pulciferæ valles aduentarent: & Præianes Gallicæ classis præfectus Ligustico mari vagaretur, obsessisque in arce Gallis per minora nauigia ad fallendam magnarum nauium custodiam idonea, commeatum sæpe submitteret, eo grauiore Genuensium incommodo, quòd mercaturæ negociationes interclusa nauigatione sustulisset, totusque curuatæ molis portus Laternæ arcis tormentis expositus, ab eo periculo inutilis atq; infestus redderetur. Qua rerum difficultate circumuentus Ianus, quòd neque pecuniam imperare, neque imperatam à factiosis dubijsque ciuibus exigere auderet, animum despondit. Adurnij nanq; opinione celerius in suburbana tecta ad diui Petri Arenam peruenerant: commissoque peracri prælio in ascensu collis qui Laternæ arci imminet, vrbemque despicit, Fregosias cohortes in fugam verterant. neque in eo tumultu quisquam è populo turbulentis seditionibus assueto defuit, quin secundis acclamationibus victores exciperet: & Flisci pariter à diuersa porta armatis clientibus vrbē introirent: à quibus Zacharias Iani frater, vnus è percussoribus Hieronymi trucidatus, & pedibus raptatus per vrbem, patratæ cædis pœnas dedit. Ianus autem in eo occupatæ vrbis aduerso fremitu, conscensa nauicula ad suam classem profugit. Nec multò

post

post Antoniottus Adurnius saluis Galli regis auspicijs, & Laternæ arcis custodibus omni genere commeatus abundè recreatis, à Senatu populoque ciuitatis atque Liguriæ princeps est appellatus. Dum hæc in Liguria geruntur, Heluetij de Gallorum apparatu transituque Alpium certiores facti, concilio indicto, dictisque sententijs, admirabili Pagorum omnium consensu Sfortiam omnino defendendum censent. viri longè omnium promptissimi gerendo bello duces deliguntur, & ante alios Altosaxus antiqua sua nobilitate clarus, & tū præcipua de exactis Italia Gallis laude illustris: qui sublatis vexillis confestim in Italiam contendant. Itaque passim scribuntur milites, nullo proposito stipendio, nullaque præsenti pecunia, quòd nunquam anteà acciderat, nomina dantes: tanta quidem alacritate, vt mirum videri posset, noua odia, veteribus fidelis amicitiæ fœderibus inducta, tantum valuisse. Feri enim homines probeque constantes, & sua simplicitate generosi, æquo animo ferre non poterant, quòd Ludouicus varias ipsorum forti opera multoque sanguine victorias consecutus, illiberali demum ingratoque ingenio, vt minores bello sumptus faceret, Germanos vagæ incertæque militiæ mercenarios & ignotos, ipsis prætulisset, qui & vicini essent, & Galliam omni tempore aduersus externam vim promptissimè defendissent. Primi omnium Vraniæ, Suithiæ, Vnderualdiæque prætores, quos Hamanos vocant, vti Italiæ proximi, Alpes transierunt: peculiari etiam rerum suarum metu concitati. superioribus enim bellis erepta Gallis Bellizona, & Lugano demum occupato, in Italiam imperij ditionem extenderant, quam omnino tueri oportere, cùm magni prouentus, tum publicæ existimationis causa iudicabant. Hos continenti agmine reliquæ cohortes è Glarona, Zuchio, Lucerna, Cefusio & demum ex interuallo Tigurinorum & Bernensium summæ authoritatis atque potentiæ Pagorum vexilla sequebantur. In postremo agmine, in quo erant quinque milia delectorum peditum, fuit Altosaxus, per dispositos in itinere commeatus quantum fieri viæ compendio posset, per Grisonos festinare iussus. Ad hos enim Lepontiæ alpes pertinent, quæ Splugæ & Septæ nomine hodie vocantur, & è Curia Rhætorum vrbe per Clauennam ad Larium lacum perducunt. Sub idem tempus Sfortia aduersis nutantis Liguriæ rumoribus, & Sacramori Vicecomitis inexpectata defectione perculsus, cum primis Heluetiorum cohortibus Nouariam contenderat: vt opportuna in vrbe tutus ab insidijs, aduentantes legiones expectaret. Sacramorus circumuallandæ arci præerat, vir principe ortus familia, sed maiorum suorum virtutis & gloriæ penitus oblitus, vtpote qui fortuna sua minimè contentus, ad antiquum inclytæ domus decus nequaquam bonis artibus aspiraret. Alebat enim circa se audaces veteranos ab egestate atque superbia cædibus assuetos & maleficijs infames: & in his aliquot primæ nobilitatis adolescentes dissoluta vita perditos & effrænes, qui à parentum imperio gratiaque dilapsi, licentiæ militaris libertatem quærebant. His omnibus in turmas cohortesque descriptis, Sacramori fratrumque domus, penuarijs copijs incondité & liberaliter expositis, ita patebat, vt quum extra modum prodigo, neque patrimonij prouentus, neque stipendia sufficerent, vecordia præceps ad retinendum instituti luxus nomen, nonnunquam in pecuniosos fœneratores & opifices noctu grassaretur: atque inde infame noui Catilinæ nomen apud Insubres referret: nec insulsè quidem, quum multo ære alieno oppressus, ne decoqueret, sibi omnino coniurandum arbitraretur. Quibus

de caussis, quòd se multis inuisum, & principi suspectum nosset, cum Triuultio transegit, vt alæ equitum præfectus regia stipendia mereret, quæ erant maximè opulenta atque perpetua. Interim daret sedulò operam, vt obsessorum inediæ occurreret: & si fieri posset, Sfortia per insidias interficeretur. Vt eo insigni munere, quo tota belli controuersia finiretur, ad regem transiret. Ab hac pactione, nocturnæ stationes ad valli munitionem ita sensim laxatæ sunt, vt Galli ex composito exeuntes, singulis noctibus paratũ, & gratuitò traditum omnis generis commeatum in arcem referrent. Sed ea dissimulatio non occultæ plena perfidiæ, diu tegi non potuit, quin emanaret, prodentibus fortè baiulis, qui quaterni multo labore succollãtes integram vini vegetem, ad vallum obsessæ arcis intempesta nocte comportassent. Hac re deprehensa, Sacramoroq; detecto, atq; eo vim parante, Maximilianus per se pauidus, monentibus amicis vt sibi caueret, desperatis Hispanorum auxilijs, Mediolano excedẽs (vt diximus) Nouariam contendit. Meminerat enim se non multum anteà, quum è festo matronarum conuiuio noctu sine funalibus in Curiam rediret, occursu incognitę armatorum cateruæ insolenter atque acriter omnibus telis petitum fuisse: quo tumultu Galeacius Sfortia Pisaurensis principis frater, ipsius lateri comes hærens glande traiectus interijsset: nonnullis proculdubio eam vim atrocis facti nequaquam fortuitò, sed parato dolo illatam, ad Sacramori satellites referentibus. Constabat enim Sacramori domum, quæ vna ex Vicecomitibus Magni Matthæi, posterorumque eius Mediolani principum, quanquam ex notho proauo veram stirpem respiceret, Sfortianis tanquam insititijs nouisque principibus imperium semper inuidisse: quòd post Philippum Fato functum ex Blancæ spuriæ connubio freti armis, illud intercepisse viderentur. Tum verò Sacramorus quòd nullus iam locus, Sfortia profecto, tendendis insidijs relinqueretur, nihil sibi morę attulit, quin impotẽtis animi perfidiam nudaret. Iam enim Galli duces è Taurino ad oppugnandam Nouariam conuolabant, & Liuianus transuersis itineribus per Tartari amnis paludes perducto exercitu ad occupandam Cremonam iter intenderat. Primùm omnium aduocata concione commutatę voluntatis causas exponit: noui consilij necessitatem demonstrat: opimiora stipendia & præmia ex liberalitate opulentissimi regis singulis pollicetur: patefactaq́ue munitione, aliquot euocat Gallos: explicatisq; regijs vexillis, ingenti armatorum stipatus agmine, per mediam vrbem in forum percurrit. occupat extemplo curiam, plebique diripiendam præbet: nec vlli tamen ciuium ab armatis vis infertur. Exinde populum tantæ rei nouitate & certo metu à Gallis & Venetis imminente perterritum, patritijs improuiso timore præpeditis, hortatur, vt ad veterem Galliæ regis fidem redeat: Sfortiani dominatus obliuisci velit: qui multis ab iniqua proscriptione exilium, fugam, egestatem, compedes & fœdę necis laqueos attulerit, quando Ludouicus ad nõ dubiam clementiã semper victor, ab immensisq; opibus regum maximus, rapaci sęuoq; tyranno semper egenti, et iam planè ab omnibus deserto pręferendus videatur. Per hunc modum Mediolanẽses, vt plerunq; accidit, ex timore in nouam spem proclinatis, arma tenẽti facilè parent: nouũ Ludouico regi sacramẽtum dicũt: restitutoq; Senatu, Sfortiana insignia publicis locis deradunt. Nec multo post Sacramorus pacata vrbe accitus in castra, quòd Heluetij numero aucti pręter opinionẽ feroces animos pręferrent, & pręlio certaturi viderẽtur, supra octingentos galeatos equites educens, ad Ticinum amnẽ contendit. Eodem

M. Sfortia Mediolano deserit.

Mediolanum a Gallis per Sacramori proditionem occupatum.

dem tempore quo hæc Mediolani gesta sunt, à Gallis ducibus ad Agapitanã portam magno tormentorum apparatu Nouariæ mœnia quassabantur, tam graui ciuium metu, quàm insigni Heluetiorum alacritate. Hi enim egregio consensu intrepidisque animis, quanquam prostrato adapertoq; penitus muro, ita vim tanti instructi exercitus, & Gallorum minas despiciebãt, vt nullum introrsus aggerem more militiæ, nullaque prorsus ad sustinendum inuadentis hostis impetum munimenta se erecturos profiterentur, frustra obsecrante Siluio Sabello, vt transuersam saltem fossam Italorum militum ciuiumque labore iuxta ruinas perduci sinerent. Idem quoque cæteri Sfortiani proceres non ignari militiæ postulabant, & ante alios Ioannes Gonzaga, Alexander Bentiuolus & Camillus Montanus Prætorij præfectus, quod fortibus æquè & peritis ducibus maximè decorũ foret, de temerarijs hostibus minore quàm fieri posset labore atque incommodò victoriam retulisse. Sed his obtestationibus superba fronte reiectis, Iordinus Vnderualdius præstantis elatique animi Tribunus, ad eos conuersus, Desinite viri, inquit, fide & dignitate vestra illustres, vobis timere, & tantopere solliciti esse de belli euentu. Nam his armis, forti dextra alabardam quassans, & hastatorum coronam ostendens, cùm publicam omnium salutem, tum maximè principis decus & dignitatem nostrã procul dubio strenuè atque feliciter defendemus: modò Gallis sua inani iactantia ferocibus, tantum animi tantumque bellici ardoris insit, vt propius accedere, intrareque per patentem murum audeant. Experiantur enim qua disciplinæ constantia, quo robore animorum, qua deniq; vi corporum, Heluetiæ legiones hostes secum congredi ausos excipere vlciscique solitæ sint. Tum verò ad minuendam irridendamq; Gallorum audaciam, qui promota acie se irrupturos quum signum daretur, neminique parsuros iactabant, quod nemo vnquã tanta hostium contemptione factum antea meminisset, lectorum linea transuersis suspensa perticis, cõtra hiatus prostrati muri prętenderunt, vt commeantes in vrbe milites in statione que dispositi, nec ab hoste conspici, nec ideo certis minorum tormentorum ictibus peti possent. Emiseruntque subinde tubicinẽ pacati oratoris tuta insignia præferentem ad hostium duces, qui mandata ferret. Petebant Heluetij non absurdè per iocum, vt iam tandem Galli libratores ab emittendis tormẽtis temperarent, vt tantis sulphurei pulueris pilarumque vanis sumptibus parceretur: postquam nõ vno in loco latè prostrata mœnia æquatum solo aditum irrupturis præberent: nec vllæ intus munitiones, quæ vel quadratis ordinibus intrantes morarentur institutæ paratęque essent. Proinde securi aduersus omnes insidias, quibus Heluetij, confisi vera virtute minimè niterentur, si Galli Germanique viri essent, arma atq; animos expedirent, vt æquissima conditione cum paucis cohortibus congrederentur, antequam maiora suæ gentis auxilia, quæ iam nõ procul abessent, importuno ipsis tẽpore superuenirent. Ad ea Triuultius grauiter respõdit, Heluetios, qui in rẽ suam nusquam proterui aut stolidi esse consuessent, rectè consulteq; facturos, si pro Sfortia exuto vrbibus, & ab amicis fœderatisq; deserto, pugnare atq; insanire desinirent, aduersus maximum pręsertim inuictumq; regem, cuius modò tot principes acerbissimè coniurati, neq; opes neq; spiritus infregerint. Debere eos si saperent, et liberis ac vxoribus optimè consultum vellent, quod pro sua peculiari erga gentem amicitia atque beneuolentia vehementer optaret, recentis & vetustæ Gallorum necessitudinis meminisse: opportuneque prospi-

Victoria facilima, optima.

Gallos Novariam oppugnantes Helvetij irrident.

Triultij grauis ad ferociam Helvetiorum responsum.

cere, an aliunde quàm è Gallia, pace et bello, stata atque vberrima stipendia inter niuosas Alpes rerum propè omnium egenis essent prouentura. Quorsum, inquit, eorum qui obstinatè stultèque ferociunt consilia euadent, si trahere atque alere bellum velimus, quum affluente commeatu atque pecunia, quæ duo præcipuè nobis desunt, redeuntibus ad fidem populis abundemus? Neque enim eos vsqueadeo vecordes & vitæ prodigos esse crediderim, vt nos vallatis munitos castris, tot tormentis instructos, validissimisque Germanorum & Cantabrorum auxilijs, & peramplo fretos equitatu, adoriri & in vestigio efferæ temeritatis pœnas dare malint, quàm cum triplici stipendio, & certis opulentisque muneribus ad vxores domum redire: quæ omnia abundè ex fide regia statim consequentur, si Sfortiam, vti antea ex merito patrem eius inuisum terris, cœloque damnatum tradiderunt, continuò in manus tradant, aut certè dedita vrbe, nudatum præsidio, fortunæ suæ iactandum relinquant. Hæc tubicen renunciare iussus, pecuniaque donatus ad suos in vrbem redijt. Cæterum his responsis ad duces relatis, & mox per singulas cohortes emanantibus, tantum abfuit, vt quisquam è primoribus atque signiferis permoueretur, vt præ insita confirmataque audacibus animis ferocia, vix ab eruptione temperarent: quanquam nonnulli Gallico, vt creditur, capti auro sententijs labarent, & certa oblatæ pacis præmia dubio & difficillimo bello, cautis & satagentibus antponenda dissererent. In eam enim curam sedulò Triuultius incumbebat, vt peruicacium feritas per partes occulta largitione molliretur. Id autem eo facilius commodiusque iam à pluribus tentari cœperat, quòd Vertius insignis è Glarona veteranus, vti erat ab astuto venalique ingenio maximè vafer, deprauandis militibus industriam suam venditasset. Interea Maximiliano ingenti cura anxio, pauentique ad omnes rumores, Heluetiorũ auxilia citatis agminibus aduentare, Altosaxum verò Comensi via ad antiquum Galeritæ cohortis vicum peruenisse nunciatur. Eodem quoque tempore Tramulius atque Triuultius de hostium itinere per exploratores cognoscunt. Aduocatur itaque consilium: astrictisque sententijs deliberando disputatur, mouere ne retrò castra expediat, longiusque ab vrbe loco tuto considere, an cum expedita exercitus parte nouos hostes patentibus in campis adoriri, sine tormentis, sine equite, dissolutoque agmine properantes: quandoquidem circumfuso equitatu, productisque falconibus per agiles currus cohortibusque leuis armaturæ Vasconum sagittis rem gerentibus, aut proteri, aut magno certè illato detrimento ad Ticinum retrudi possint, priusquam eis è Nouaria, vel ab Altosaxo, qui in Ticini transitu adhuc hæreat, in tempore succurratur. nec interea manente eadem castrorũ forma, & Germanis suo peculiari vallo inclusis, reliquisq; copijs maiorum tormentorũ corona præseptis, quicquam de hostium eruptione timeri posset. Hoc maximè probabat Robertus Sedanius, suspenso nec abnuente Tramulio, vti erat pugnaci ingenio, & ad omnẽ vel dubię pugnæ aleã parato. Sed Triuultius peruicacis et feruidę gentis recentẽ vim reformidans, omne prælij discrimẽ vitandum esse testabatur, vti alienum aut certè nõ necessarium ad speratę victorię prouentũ, qui planè sine vllo incõmodo à cautis minimeq; pręproperis sperari deberet. Indomitę, inquit, vires, quę vel graui impetu sine multo sanguine detrimentoq; perrumpi nequeunt, plærunq; mora vtili, et tuta cunctatione diffringuntur. Quod hercle magno vsui nobis eueniet, si hinc ad Riottam vicum procul ab vrbe viginti stadijs castra referamus. Neque

enim

Copiæ dividendæ.

enim eius sententiæ cesserim, nisi imprudens senex sim, qui diuidendas copias putet, ne vtrique parti tanquam infirmæ & inualidæ ad resistendum conandumque vires desint, & nobis cum triplici hoste, si ita sors ferat, vno tempore fuerit dimicandum. Erant vera hæc, planeque secura quæ Triuultius assentientibus ceteris afferebat, nisi Fortuna (vt plerunque accidit) sanis infesta consilijs, cuncta quæ ille optima ratione prouiderat, inopinato veluti correpta turbine præuertisset. Nihil enim à tanto duce, qui Italicarum rerum vsu, regionisque peritia ac ætatis honore Gallos anteiret, temere confirmari videbatur, vel ob id præsertim, quod in latifundijs suis peculiarique etiam sibi noto in prædio ad Moram amnem ponenda castra iudicabat: quamobrem subticente Sedanio, vel à strenuis et pugnæ cupidis in Triuultij sententiam ibatur. Itaque nullo strepitu edito, rebus omnibus ad profectionem instructis, ab oppugnatione recedunt, & ad Riottam castrametantur. Eo modo Heluetij nemine hostiũ qui contrà iret, in itinere conspecto, Nouariam peruenerunt, magnaque gratulatione & lætitia omnium, quũ donati vino largiter ientassent, vix vnius horæ spatio ad quietem desumpto, noui duces in cõsilium descenderunt. Nam priores, vt qui antea moueri retro castra reduciq; tormenta conspexissent, iam hostes ad Riottam constitisse didicerant: edoctique ab incolis de natura loci situq; camporum, & de vado, ripa, & flexibus decurrentis amnis, priusquam hostes ab vrbe longius recederent, confestim audendum, fortibusque animis inuadenda castra iudicabant: vel exigua nanque mora hostem emitti è manibus rebantur, quòd non postea, vt æqua conditione confligerent, occasionem essent reperturi. Nam alias quoque Gallorum cohortes: aliásque turmas equitum adducente Stuardo Albaniæ regulo, alpes transisse cognouerant: quæ copiæ magno incommodo ipsis aduersæ forent, hostibus verò peropportunæ, atque adeò tanquam vtilissima ratione bellum trahentibus expectandæ censerentur. Tum verò exurgens Crassius Tigurini pagi magister, vir eximiæ authoritatis, Nolite, obsecro, inuicti fratres (inquit) differendo committere, vt consilium ingentibus animis susceptum, importuna Altosaxi atque auxiliorum expectatione corrumpatur. Id enim vna maximè celeritate tutum & euentu felix euadet. Nec quicquam aliud nobis rectè & nauiter decernentibus, quàm maturè facto opus est, ne tantæ occasioni, quæ in hanc spem rei bene gerendæ nobis offertur, & leui temporis momento præuerti potest, nequaquam impigrè desimus: satis nanque erunt, vel paucæ cohortes inuictæ virtutis ad opprimendos hostes, dum nihil nos ante ausuros, quàm se coniungat Altosaxus existimant. Proinde vtamur illorum errore, & incautè superbis opinioneque deceptis inexpectato impetu improuisum terrorem ad non dubiam cædem & fugam inferamus. Vicimus profectò, si victoria egregio consilio concepta atque explorata, intrepidis animis & fortibus dextris quæratur. Tum verò cuncti ad vnum duces atque signiferi, nullam omnino moram sibi afferunt, quin peroranti Crassio statim accedant: de ratione ineundæ pugnæ grauiter decernunt: ediciturque militibus, vt cibo, & quiete corpora curent, & post secundam vigiliam ad vexilla coeant: quid fieri velint ante auroram duces imperaturos. At Maximilianus qui dudum legiones paternæ proditionis recordatione suspectas, ipsosque eosdem hostium geminos duces, qui patrem cepissent, tanquam destinante Fortuna ad exitium Sfortiani nominis datos, illos quoque recentis adhuc perfidiæ memoria infames

infames campos, tanquam sibi fatales aspiciens anxio fatiscentique animo suprema volutabat: tum primùm sese erigere confirmareque: præclarum erga se gentis studium, tantumque animorum ardorem admirari: complecti singulos centuriones, hisque prolixè testari, quibus imperium, fortunas, salutemque deberet, gratias ingentes relaturum. Sed dum intentis omnium animis in euentum futuræ pugnæ arma pararentur, & Sol iam in occasum inclinaret, mirum dictu, & quod memoriæ prodendum videtur, Gallorum canes relictis castris magno continentique agmine Nouariam intrarunt, admistiq; Heluetijs, qui in statione erant, eorum crura lambere, caudas adulanter quatere, demissisque blandè auribus singulis applaudere cœperunt: tanquam Heluetij iam ipsorum essent domini, aut certè futuri, vt mox apparuit. Primus omnium Iacobus Mottinus ex Altorfio, nequaquam agresti ingenio vir, & Italicæ gnarus linguæ, tanquam auguralis disciplinæ, vti ab euentu credi par est, non imperitus, omine accepto ad Maximilianum contendit, eique victoriam de Gallis est pollicitus, quod à maioribus gentis esset obseruatum in auspicijs prœliorum, proculdubio eorum fore victoriam, ad quos hostium canes tanquam ex infelicibus castris ad tuta fortunataque hospitia peruenissent. Igitur Heluetij duces simulando aliud quàm quod parabatur, tympana tota nocte pulsari et circumferri per vrbem iubent: vt speculatoribus, si qui adessent, exeundi speciem prœberent: ideoq; hostes quos tota die in armis fuisse constabat, etiam nocte eadem instructos in equis distinerent. Cæterùm imperatur omnibus, vt cibo & somno corpora firment, et lucem opperiantur: vt quisque virtutem suam pulcherrima decoris contentione in prœclara luce ostenderet: nec ignauos porrò impunè terga vertere, aut deserere ordines ausuros. Hæ siquidem Heluetiorum seuerissimæ sunt leges, vt sub oculis spectantis exercitus, qui præ metu turpia atque indigna viro forti tentauerint, à proximis commilitonibus statim obtruncentur. Ita maior metus minorem vincit: & metu fœdæ mortis, decora mors non timetur. At paulò antè quàm dilucesceret, duces ex omnibus copijs (erant eæ ad nouem milia peditum) mille spectatæ virtutis deligunt, qui octo falconibus præsint, & Maximilianum equitesque eius, qui admodum erant pauci, sed primæ nobilitatis, comitentur. Reliqui in duas sese acies pandunt, & diuerso itinere, nequaquam strepentibus tympanis, silentique prorsus agmine ad hostes feruntur. At Triuultius, qui tametsi inueteratæ prudentiæ dux habebatur, paucos tamen fessosque pedites antequam adueniret Altosaxus, egressuros aduersus firmissimas copias, aut quicquam de fortuna prœlij tentaturos non putabat, vbi hostium aciem in conspectu esse cognouit, Tramulium cæterosque duces excitat: signa canere, tormenta in aduersos collocari, & cuncta pro necessitate periculi, quæ vsu & disciplina didicerat administrari iubet. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, vt Galli equites vix adfrænandos equos & galeas induendas tempus habuerint: vtpote qui magna parte diei & noctis, intenti ad imperia in armis cõstitissent: & serò demum, quod Nouariæ pacata omnia nunciarentur, in tabernacula ad quietem se recepissent. Satis tamen opportuno tempore leuis armatura equestris vti expeditior, extenso ad læuam longissimo cornu, venientibus mille Heluetijs occurrit, qui vt hostium tormenta declinarent, quod his iam peterentur, sinuoso circuitu ad Moram fluuium contendebant: vt inde ponte superato, terga hostium & tabernacula adorirentur. Erat enim is amniculus quan-

quãquam ſuo decurſu lenis, ſi vado tranſiretur, quòd mediam æquaret coxam, pediti calceato & iam pugnanti valde incommodus. Hunc Ludouicus Sfortia ab emiſſario Seſithis amnis ad vbertatem agri, indito ſuo cognomine, in ea prata deduxerat. Itaque Heluetij ad pontem patenti via procedentes tormentis hoſtium ex tranſuerſó peti, ingruenteque per alueum & vtranque ripam procella equitum vehementer premi cœperunt. Tum verò Mottinus præſenti animo conſilium mutat, & Maximilianum, qui inſultantibus Epirotis magno in diſcrimine verſabatur, pugna excedere, & continuò in vrbem reuerti iubet: vt belli caput acerbitati fortunæ expoſitum ſperatæ victoriæ conſeruaret. Eum verò generosè renitentem, et vt ſe communis ſortis caſum ſubire pateretur cõſtanti animo deprecantem, duo centuriones cum totidem manipulis fræno arreptum, & detractis caſsidè criſtis, indutaque vili chlamidè vt paludamentum tegeretur, ex acie ſubducunt, conglobatoque equitum agmine in vrbem redire cogunt, vt inde periculo vacuus, ipſorum virtutis ſpectator, maturæ victoriæ nuncium expectaret. Itaque Mottinus ea ſollicitudine liberatus, nutantem ſuorum aciem, quæ iam tres falcones amiſerat, ſaucijs in medium receptis componit, & vi facta magnoque impetu prouectos Epirotas propellit, interfectoque ibi Alexio Boſigio nobili Græco Epirotarum alæ pręfecto, latè profligat. Eodem quoque impetu defertur ad hoſtium caſtra, cæſiſque lixis, & ſtationis militibus perturbatis, impedimenta capiuntur. Paulo autẽ antè quàm hęc à Mottino fierent, aliud agmen capto per adultę ſegetis campos longiore itinere, paruoque ob id à tormentis accepto detrimento, in latus hoſtium impetum fecit. Conſtiterat eo loco Gallica acies tripartita: hinc Tramulius, Robertus illinc cornibus præerant: Triuultius medium agmen tuebatur, proximaque inter equitum acies Germanorum phalãx intra modicam foſſam ſe receperat, quod vallum noui ac admirabilis artificij ad præliorum caſus, quo ſe includeret à Sedanio inſtitutum, in eo hoſtium improuiſo ſuperuentu defigi atque erigi nequiuiſſet. In hanc itaque Heluetij, circumducta ad dextram acie, concitatis animis ſe conuerterunt, quòd victoriam ſibi facilem tum fore intelligerent, quum hoſtilis exercitus præcipuum robur facto cuneo perrupiſſent. Id Galli duces è proximo conſpicati, tormenta ſtatim in confertos dirigi, & lata ſtrage ordines perrumpi, mox in latus fatiſcentis agminis equites cataphractos vehementi impetu procurrere iubent. In eo tumultu Bernenſium tribunus in aduerſum os pila verberatus, & Antius Aman Zuchius pugnantes cadunt: nihil tamen horum milites, vel ducum morte, vel periculo ſuo, vel commilitonum horribili clade perterriti, ſeſe collectis viribus in globum è diſciplina componunt: equites magna vi propellunt, et ſtatim, vti anteà decreuerant, ſuperata foſſa Germanos adoriuntur. Ibi continuò cruentum & atrox pręlium ſubortum eſt: nullæ tamen vtrinque voces, ſed horrendus armorum fragor & ſummiſsi cadentium gemitus audiebantur. Germani, vt commilitones ſuperiore anno ad Ticinum cęſos vlciſcerentur, & vt belli gloriam ante quatuordecim annos apud Syluam nigram in Rauracorum finibus amiſſam, nouo decore redimerent, ardentiſsimè præliabantur. Heluetij verò vt veteres & proprios hoſtes è Germania profugos, in cõtumeliam Cæſaris pro Gallo mercede pugnãtes aliquando delerent, paribus animis et viribus decertabant. Interea dum collato pede cum Germanis res gereretur, Triuultio atque Tramulio impedimenta capta, trucidatosque caſtrorum cuſtodes, atque omnia in tergo tumultu & cædibus com-

pleri nunciatum est. Cuius rei fama adeò Gallorum animos turbauit, vt eò magna pars equitum, dum quisque sollicitus suis sarcinis impedimentisque prospiceret, ad recuperandam prædam sine imperio conuolarint. Parte quoque altera eodem penè temporis momento, tertia Heluetiorum acies à fronte sese ostendit. Quæ dum tormenta à Gallis in oppositam syluam frustra emitterentur, quod inter arbores ad fallendum hostem inutiles ministros, qui armatorum speciem facerent, astutè reliquisset, per obliquum sensim irrepserat, inclinatis humi corporibus, & attractis per cuspides maioribus hastis, vt preteruolantes globos euitarent. Tanta fuit contemptio incidentium pilarum, & tantus incumbentium impetus, vt Galli & Cantabri pedites, cadente Aloisio Beamontio ipsorum duce, & cum his cohortes duæ Ligurum & Salassorum celeriter cæsæ fusæque sint, & capta insuper tormenta victores in fugientium terga conuerterint. (Galli equites fugiunt.) Quod vbi conspexere cæteri equites, tormenta scilicet ab hostibus occupata, in quibus Galli semper plus fiduciæ, quàm in dextris atq; virtute omnibus bellis posuissent, deletos iam propè Germanos, tentoria capta, atque hostes sternere omnia, & campo latè potiri, inter pudorem & metũ terga verterunt. Duces perculsis omnibus, ipsi satis vt in trepida re impauidi, turbatos ordines conuertentes se, ad dissonos clamores sociorum instruere conari; consistere & pugnare cogere; adhortari præfectos atque signiferos, vt metum ponerent, & paucos agrestes fessos, inermes, & iam vulneribus debilitatos tantisper sustinerent, dum leuis armatura circumfunditur. Germani prælij pondus sustinent, & pugna omnibus locis reparatur. Sed nihil his vocibus cohortantium atque imperantium ducum permoti equites, sese in turpissimam fugam dederunt. Quoniam Heluetij, quanquam dux eorum Mottinus tormento discerptus concidisset, potiti castris cruenti atque feroces iam sinistrum latus equitum inuaserant. A dextra verò & in tergis maior acies infestis cuspidibus territos & confusos acerrimè perurgebat. Perierunt in reparanda acie Monsalco Albanianæ alæ præfectus, & Coriolanus Triuultius summæ spei adolescens. (Germani Helvetijs victoribus se dedunt.) At Germani, qui plus dimidia parte cæsa, amissisque duobus vexillis, & Florantio duce grauiter vulnerato, aliquandiu constantissimè depugnarant, vbi se ab equitatu deseri, reliquum peditatum vndique deletum, & tormẽta capta conspexere, quòd fuga turpis et minimè tuta videretur, erectis suo more cuspidibus, dedentes sese, à victore hoste clementiam quæsiuerunt. In eo (Sedanius e medijs hostibus filios liberat.) graui tumultu Sedanius impotenti dolore percitus, vt Florantio & Gemesio filijs in tanto vitæ discrimine circumuentis extremam opem ferret, adacto cataphractorum vehementi cuneo ad mediam hostium aciem penetrauit, filiósque iacentes inter cadauera & multis fœdatos vulneribus, ita erexit & sustulit, vt semianimes sarcinæ modo ceruicibus equorum asportati, cum summa paternæ pietatis & bellicæ virtutis laude, ad parata iam futuris bellis decora seruarentur. Ita Heluetij triplici agmine dimicantes, sesquihoræ spatio & memorabile prælium & grauissimum bellum confecerunt. Nec tamen vel tanta hostium strage edita, ad prædam discursum est, quanquam pretiosa suppellex ducum, & cuncta opulenti exercitus impedimenta multorum animos allicerent. (Disciplina Helvetica, ne [illegible] in acie vivu capere [illegible] fugientes [illegible].) Viri enim patriæ disciplinæ memores, quòd neminem armatum in acie viuum capere, nec vertentem terga insequi liceret, medio in campo consertis ordinibus in multam diem immoti constiterunt, ne Galli equites aut ducum astu, aut suo pudore concitati regrederentur, & spoliandis cadaueribus occupatos

patos

patos opprimerent. Verum adeo pertinax & intenta hostium fuga fuerat, vt Triuultius voce rauca puluerulentus adequitans, nec adhortationibus, nec cõtumelijs, nec authoritate Imperij signa sistere, aut præcurrentes abiectis hastis equites retinere valuerit. Constat Grittum eius infaustæ expeditionis comitem, qui vnà profugiebat, sæpius in turba properantium dixisse, hodie, vt video, equites veterani, qui tam effusè calcaribus studetis, iam non estis Venetorum cataphracti, sed nobiles Galli, qui eos fugaces fœminas appellare consueuistis. Nunquam enim acciderat, vt inuicti fortunatique antea duces, tanto instructi exercitu, à paucis peditibus ludente Fortuna funderentur. Ferunt Gallicum equitatum in fuga deleri potuisse, si Maximilianus ducentos saltem cataphractos habuisset. Nemo enim è Gallis equitibus (tãtus erat euadendi ardor) lanceam vltra Sesithem tulit: insecuti tamen sunt fugientes ex interuallo Syluius Sabellus & Corradinus Cribellus cum expeditis turmis ad Trecatum vsque oppidum. Pagani vero ab agris atque omnibus vicis ad prædam effusi, vbi sepes, fossæ, concisáue aruorum itinera palantes & trepidos morabantur, ipsi plures conspecta præda paucos & cursu fessos crudeliter opprimebãt. Vixdum confecto prælio, & adhuc spirantibus qui ceciderant, superuenit Altosaxus lupina pelle cõtectus, atroci vultu, promissa & perhorrida barba hosti formidandus. Is quòd serò cum cohortibus aduenisset, præ dolore gemens fremensque barbam conuellebat, quòd incruentis alabardis inglorius confecto bello, domum redire cogeretur. Enimuerò Vertius ille, de quo anteà diximus, Gallicę factionis Heluetius, inchoata iam pugna, ex acie Olegium profugerat, exitiali mendacio deletos Heluetios, Maximilianum captum, atq; omnia aduersa in prælio obuenisse renuncians. Quo nuncio commotus Altosaxus, qui & ipse dudum superato Ticino Olegium peruenerat, vti cautum ducem, et de legionum salute sollicitũ decebat, paululum substitit, sed mox auditis tormentorum fragoribus, tametsi vera esse quæ Vertius attulerat magna ex parte putabat: opinione tamen inuictæ virtutis primarum cohortium, fractas attritasq; Gallorum vires se inuenturum ratus, iustis passibus ad hostes properauit. Paucos vero post dies, quum Altosaxus in concilio Heluetiorum ab æmulis atque inuidis tarditatis accusaretur, & indicio Vertij qui perfidiosè vanum rumorẽ attulerat, suspicionem criminis pręclarè diluisset, Vertius conquisitus atque ita damnatus est, vt more maiorum in frusta secaretur. Eodem die Heluetij collecta suorum cadauera humeris in vrbem reportarunt, vt optimè de Republica meritis iusta soluerentur. Desiderati sunt in ea victoria mille circiter & trecẽti, è quibus suprà septingentos tormentis discerptos retulere, quum ferè totidẽ sauciati è prælio discessissent. Periere autem in partibus Gallorum ad octo milia omnis generis. Inter Heluetios duces Iordini Vnderualdij immanis et propè effera virtus emicuit, qui consensu multorum supra viginti hostes alabarda confecit & certæ laudis præmia tulit. Tum verò Maximilianus tanto successu lætus aduocata concione, quum præ gaudio manarent lachrymæ, & vix effari posset, cunctis gratias egit, & quòd præsentis lætitiæ munus esse poterat, commeatum omnem donatiui nomine militibus diuidendum dedit. Tormẽta quoq; & quicquid prędę partum fuerat, cohortibus in præmium virtutis accessere. Sed vallum de hoste captum Maximilianus tanquam victoriæ monumentum porticibus affixit. Huius valli structura quam nos vidimus, vt posteris documento atque vsui esse possit, paucis explicanda videtur. Dimenso ad

paruam castrorum effigiem quadrato passuum quinguagenū spatio, quatuor solidi stipites in angulis defigebantur ad vmbelicum solo extantes, latera minoribus aliquot tignis per interualla pariter defixis sepiebantur: ad ea plicatiles cancellos ferreis ansis recta serie confibulatos applicabant. Intra hanc munitionem legio ita se instruebat, vt totius ambitus summa corona centum ferè muralibus sclopettis aduersus hostes vndique muniretur. Hoc modo ingruentium hostium vim sustineri, & planè refringi posse Sedanius existimarat, quòd Heluetios, priusquam ad hastas manusque venirent, inconsulti impetus pœnas daturos credebat, quum prætentis hastis hispida phalanx, & suo tuta robore insuperabilis, defensura vallum, & demum in perturbatos patefacta munitione, ad non dubiam victoriam eruptura videretur. Sed hæc militari ingenio excogitata, tantoq; labore & sumptu per Alpes aduecta, sicuti spectantium oculos nouitate formæ & spe victoriæ subnixos animos magnopere delectabant, ita vt plerunque solet, Fortuna subtilibus artificijs nihil arridens, tum maximè quum oportebat, rationi atque operi successum eripuit. Id verò Germanos fefellit, quòd eodem die moturis retrò castra ducibus, eius valli apparatū vti suis iam impositum curribus minimè erigendum putassent. Sed id acceptū vulnus Tramulius, quum hæc ab eo Bononiæ quereremus, in Triuultium nō insulsè reiecit, quasi ille in prædijs suis, vt adulto pabulo parceretur, secus ac ipse disseruerat, castrametari noluisset. Triuultius verò vti nusquam antea victus, quum de eius prælij euentu multa narraret, ad fatalem nomini suo iniuriam referebat, quòd temerarijs & in furorem actis nulla ratione vel à peritissimo duce obuiam iri posse predicaret. At Sacramorus, qui vt ad Nouariam in castra contenderet, ad Ticinum continuò traiecturus peruenerat, vbi primùm ex multo reboatu & continenti fragore tormentorum, proculdubio accensa pugna rem geri præsensit, coacto suorum agmine paululum substitit, vt ex euentu pugnæ consilium caperet. Sed non multo pòst, quum ex multorum fuga Heluetios profligatis Gallis campo victoriaque potiri didicisset, ne interclusus fluminibus, cùm ab hoste tum ab infestis sibi vndique incolis deleretur, retrò ad Abduam est profectus, superatoque amne ad Cremonensium fines Venetis copijs se coniunxit. Per eos enim dies Liuianus cum omnibus copijs Cremona excesserat. nam paulo antè plebe ad Venetum nomen inclinante in vrbem fuerat receptus, quanquam Galeacius Pallauicinus, rem ad Gallos deducere conaretur, & nonnulli ciues ex prima nobilitate Sfortiano nomini studerent, quòd à Brunorio Petra arcis custode, vt belli exitum expectare vellent, continuis obtestationibus in fide continerentur. Sed iam Sfortianæ victoriç fama adeo latè emanarat, vt Liuianus, qui eam diu supprimere nequiuerat, suspensis adhuc ciuibus & integris rebus suis excedendum existimarit. Itaque eadem celeritate qua dudum venerat, Veronam contendit, prolatoq; tormentorum apparatu ad diuæ Luciæ templum vrbem oppugnare est adortus. Vir enim in omni consilio viuidus & ferox, reique gerendæ percupidus, aliquid sibi omnino tentandum existimabat, vt audaci facinore Gallicç cladis fama tegeretur, & quales erga Venetum nomen Veronensium animi forent, vehemēti facto impetu tanquam ex itinere protinus experiretur. Sed is conatus ad incertam spem præproperè susceptus, eum habuit euentū, vt quum detersis pinnis depulsisq; propugnatoribus milites ingenti animo per scalas in summam muri coronam euasissent, nec præalto exitialiq; saltu in vrbem se demittere auderent,

derent,

derent,vndiq; glandibus traiecti atque interfecti deijcerentur. Inter quos fuere ſummæ fortitudinis Centuriones, Thomas Fabronus è Piſtorio, & Vicinius Vmber,qui primi conſcenderant. Georgius nanque Tridentinus antiſtes,ſubitario delectu ſeptem cohortes adduxerat,quæ confertis ordinibus ſub muro hoſtium deſcenſum expectabant.Quo animaduerſo periculo,nemo militum fuit,qui non excipientis phalangis cuſpides formidaret:& pudore & metu confuſus in muro minimè cunctaretur. Ea re improſpere tentata,Liuianus vſque adeò feſtinanter reductis tormentis,& ſigno profectionis dato è conſpectu vrbis diſceſsit ne ab erupturo hoſte diſtineretur, vt aliquot notos milites, qui ad proximum puteum ardentiſsimo ſole potandi cauſa ex acie diuerterât, crudeli manu confoderet,fruſtra deprecante Paulo Baleono, qui in feſſos ſitíque confectos à mucrone temperandum eſſe diſſerebat: iuſtisque inde confectis itineribus ad Tombas Vicentini agri in ſtatiua caſtra conceſsit. Baleonus autem ad dextrã cum parte copiarum Allieniacum petere iuſſus, id oppidum & arcem paucis diebus expugnauit, Villiada Hiſpano ad extremum ſe dedente,qui exigua manu arcem acerrimè defenderat.Hiſdem quoque diebus Octauianus Fregoſius Nouarienſis victoriæ fama excitus, cõmendante Leone Pontifice,vt Genuam reduceretur,cum Cardonio atque Piſcario tranſegit.. Octauianum enim præſtãti ingenio hominem,& multis bonis artibus inſtructum, Iulianus Leonis frater veteris amicitiæ nomine mirificè ſubleuabat: parique ſtudio Piſcarius affinitate ſibi coniunctum,pollicentemq; pecuniam Hiſpanis in ſtipendia diuidendam,Iano Fregoſio anteferendum arbitrabatur. Hunc enim quum plæriq; ciuium tanquam nimis properè à ſe deſertum omnino metuerent,multi etiam in vniuerſum oderant,quòd ipſo conniuente ſanguinarij fratres nefarias manus Hieronymi Fliſci ſanguine imbuiſſent: Illum verò patre principe genitum egregiæque virtutis fama illuſtrem adeò populus expetebat,vt in omni re ciuili vel bellica Iano potiorem exiſtimaret,quòd in longo exilio à Fortuna grauiter eruditus, in gubernanda Republica, magnam ſpem lenitatis, & temperantię allaturus eſſe videretur.Itaque Piſcario in Pulciferam vallem, ab Apennini iugo pulſis vndique montanis Liguribus, cum exercitu deſcendente, Adurnij fratres deſperatis Gallorum auxilijs, conſilium ſummæ pietatis atque prudentiæ ſibi deſumpſerunt: profeſsique in concione ſe publicam ciuium ſalutem principatu & patrijs penatibus cariorem habituros, eo animo,vt patriam omni tumultu bellique periculo liberarent, poſitis armis ab Genua diſceſſerunt,quum alterum tantum atq; vigeſimum diem dominatum tenuiſſent:tanta quidem cum laude,vt magna pars ſenatus abeuntibus gratias ageret,& plerique honeſti amanteſque patriæ ciues,nuſquam obſtrepente populo,vel natura inſolenti & factioſo,eos ferè cum lachrymis ad multum ſpatiũ proſequerentur.Othobonus quoque & Sinibaldus Fliſci eodem conſilio, ſed æquioribus animis,quòd fortunam inueterata conſuetudine ſolis Gibellinis attributam minimè reſpicerent,& fraternę cędis iniuriam probè vindicaſſent, in Caſtella ſua,quæ ad Tiguliorum montes & Lauaniam amnem pertinent, profecti ſunt.Eo modo Fregoſius pacato agmine in vrbem receptus, & à populo dux & princeps eſt appellatus:triduoque poſt,imperata pecunia,quæ octuaginta milium aureorum nummũ ſummam excedebat, Hiſpanis ſtipendia perſoluit: remuneratusque Piſcarium, id ab eo impetrauit, vt ſine maleficio finibus excederetur:atque ita cum omnibus copijs in Placentinum agrum

Adurnij Genua, clade Gallorum audita, discedunt.

Fregosius Genuam recuperat.

est reuersus, indignantibus Heluetijs, quòd Hispani, qui eo bello neque fidem neque opem difficillimis ipsorum rebus præstiterant, alieno sanguine partę victoriæ præmia intercepissent. Hisdem porrò diebus quibus Adurnij fratres principatu & patria decesserunt, Præianes Gallus, quum intromissa in Laternam arcem quanta maximè potuit commeatus & tormentarij pulueris copia custodes diligentissimè confirmasset, iussu regis è Liguria cum quatuor triremibus, quòd nemo anteà ausus fuerat, per Gaditanum fretum ad Armoricum Oceanum enauigauit. Eo enim tempore Britanni valida classe per Galliæ oram infesta populatione vagabantur. Existimabat enim Præianes triremes suas tranquillo præsertim mari, & nullo spirante vento, aduersus maiora hostium nauigia quæ velis agerentur, magno vsui futuras: quòd hostium excelsæ naues (vt nonnunquam æstate accidit) ex malacia in alto destitutæ expedito longarum nauium remigio circumsisti, & adactis colubrinis expugnari atque demergi posse viderentur. Sed nihil ea ęstate tantis classium incursionibus magis memorabile gestum est, quàm vt Odoardus Surrei filius, Britannicæ classis præfectus, magno casu penè solus occideretur. Is iuuenis vt magnitudinem animi ostentaret, quum secundo vento inflatis velis Præianem ad Vidanam portum, qui Brestius dicitur, frustra persequeretur, ita demum demissis antemnis substitit, vt opprimendi hostis cupiditate in magnarū nauium scaphas delecto instructas milite audacter desiliret, & triremes humili sabulosoq; in littore semiductus adoriretur. Quo certamine, quum Præianis epibatæ acerrimè sese defenderent, Odoardus dum in prætoriam scandere conaretur, à prora reiectus contis, & secure vulneratus in mare concidit: atq; ita Britanni amisso classis præfecto, re infecta ad classem redierunt. Triduo autem Odoardi cadauer fluctibus expulsum in arena repertum est, & statim agnitum: quoniā aureum corniculum collo suspensum gestaret, quod pręfecti maris est insigne. Eo enim fistulæ more inflato, magistri nauium diuersis sibilis & cantibus opportunè editis, nautas ad officia reuocare atq; incitare consueuerunt. Nec multò post duæ maiores Britannicæ naues, Thoma Gniueto immensæ fortitudinis præfecto, audente concitanteq;, Gallicam inusitatæ magnitudinis nauem quam Chordigeram appellabant, adortæ sunt, tormentis vtrinque latera pertundentes. Chordigeræ præerat Plumorgher, inter Gallos Oceani accolas rei naualis peritissimus. Is præsenti infaustoque consilio in hostiles naues ex propinquo subeuntes, quod in acerrimo certamine sæpe factum legimus, catenatos harpagones iniecit, terribilique fragore tormentorum vndique edito, ita prælium exarsit, vt cum facibus, incendiarijsque malleolis ad mutuam cladem res gereretur, vno tempore tres simul naues miserabili exitu cremarentur, & supra duo milia hominum aut discerpta tormentis, aut flammis circumuenta, aut demum semiambusta sponte in Oceanum pręcipitata perierint, totidemq; ferè omnis generis ænea tormenta Oceano mergerētur. At Ludouicus maiores etiam è Britannia motus expectans, cum iam ira & dolore multum exarsisset, quòd pauci atque inermes Heluetij, peritissimos duces, veteranum equitatum, & pedites numero roboreque præstantes vera virtute superassent, omnibus regni viribus in Belgarum fines traductis, ad Britannicum bellum se conuertit. Enimuerò Henricus fama rerum ad Nouariam gestarū permotus, cum iam anteà in Aquitaniam ad populandam oram maritimam Odoardo Surrei filio cum classe transmisso, ingentes copias terra marique parasset, ab Anthona

Dobraq;

Dobraqque Calesiam (quæ portus Icius olim fuit) ipse breui subsecuturus maximam partem exercitus traiecit. Siquidem rex iuuenis supra insitum à natura odium aduersus Gallos, studio etiam gloriæ accensus, quod defendere iniurias sacrosancti Pontificis, & tueri armis religionis causam æquum atque magnificum rebatur, ipse transfretare constituit, conciliandis maxime Germanorum animis, quorum ingentem numerum mercede conduxerat. Nanq; Cæsar huic bello intentus, & Margarita eius filia virilis animi mulier, ob veterem repudij contumeliam Gallis infensa, quæ tunc Adolescentis Caroli tutrix, in Cisrhenana Germania (ea Belgicæ pars est) longè lateq; imperitabat, auxilia cataphractorum equitum & peditum passim ex vtraque Rheni ripa Britannicis castris adiunxerant. Iam Britanni duce Talbotto è Calesia Taroannam Morinorum vrbem oppugnatum venerant, admotísque muralibus tormentis, mœnia magna vi & summa pertinaciæ fama quassabant. Ea vrbs muri circuitu parua, sed ædificijs frequens, quod ab imminenti monte & ab Lysia impeditissimo flumine muniebatur, ex omni parte difficilem habebat oppugnationem. Addita erant asperitati situs mœnia fossæque, & super hæc equitum & peditum præsidia, quibus præerant strenuissimi duces Pontiremius atq; Rouergas. Interea dum Talbottus Taroannam continenter oppugnat, Henricus è Britannia superato freto Calesiam venit: quod vbi per Gallias vario rumore vulgatum est, Ludouicus intentissima cura delectus habere: euocare quosq; nobiles, ac veteres equites perfunctos iam militia: classem in Oceano ædificare: prospicere simul omnibus regni lateribus, & ad omnes casus remedia comparare: omnium primum Narbonam, & quæq; proxima Pyrenæis saltibus præsidio firmat, Hispano haud satis fidens, etsi cum eo inducias paulo antè pepigerat, ne finitimæ gentes belli auidæ in tergo repentinum bellum aperirent: Heluetiorum quoq; in finibus iustum propè exercitum, qui Heduos ab iniuria tueatur decernit. Ii namq; vixdum è Nouaria victores domum reuersi, concilio Turegi habito, quum legati magistratusq; omnium oppidorum vno tenore de inferẽdo Galliæ bello retulissent, sublatis vexillis arma ceperant, eo consilio, vt monte Iura superato, per Sequanorũ fines in hostilem agrũ irrumperent: atq; omnem eam Burgundiæ partem, quę Gallorum est (ea ad Ararim & ad vlteriorem Alduadusij ripam spectat) vi ad defectionem compellerent, vel effusè popularentur. Enimuerò Cęsar, vt Heduorum vrbes, quas in altera Burgundiæ parte post Carolum eius socerum ab Heluetijs ad Nansim cum exercitu cæsum, Galli armis per occasionem occupauerant, veteri nepotis imperio restitueret, Heluetios iure fœderis ad transmittenda auxilia, et ad maturandam profectionem sollicitabat. Eos quoq; Henricus ostentatis præmijs atq; stipendijs, & Maximilianus Sfortia nondum arcibus receptis, firmãdi imperij cura anxius, vt quandoq; semel cœptũ bellum finirent, in eaq; temporum fortuna superbos hostes in perpetuum domarent, vterenturque recenti victoria, continuis legationibus adhortabantur. Quibus de causis, Ludouicus Tramulium cum parte equitatus & cohortibus ex itinere conscriptis in Heduos maturare, & totis viribus prohibere transitu Heluetios iubet. Demum Roberto Sedanio mandat, vt quammaximum potest peditatum in Eburonibus Arduennæque syluæ proximis populis mercede conducat, & continuò in Morinos proficiscatur. Idem vt faciat Carolo Gheldriæ Duci iniungit. Is, quoniam initium dissensionis inter Gallum & Cæsarem atque huius belli non obscura causa fuerat, è Mena-

Henricus Angliæ Rex exercitum in Galliam traijcit.

Henricus Calesiam venit.

Helvetij Burgundiam intrare cogitant.

pijs atque Sicambris quibus imperitat, legiones duas, adiuncta Batauorum manu expertæ virtutis mittit. Ita breui Ludouicus maximo equitatu è tota Gallia coacto, & Germanorum auxilijs ingenti pecunia comparatis, ad hostes qui iam in Morinos peruenerant contendit. Eodem quoque tempore Henricus, vt vires cum Talbotto perquammaturè coniungeret, paratis quæ ad profectionem pertinebant, è Calesia mouit, instructo agmine procedens itineri simul ac prælio intentus. Venerant enim Gallorum antecursores, et leuibus prælijs agmina in itinere lacessebant: mox aliæ atque aliæ turmæ equitum atq; ipsa sub vexillis grauis armatura equestris in patentibus campis sese ostenderat, non eo quidem consilio vt acie confligerent, sed vt Britannos ostentatis virib. magis ac magis morarentur. Verum Henricus, quum maiora quædam tormēta suo pondere effractis axibus, ac comminutis passim curruum rotis tenaci in limo forte hæsissent, & ob eam causam necessariò subsistere, & tardius agere agmen cogeretur, directa acie bis pugnæ potestatem fecit. Contra verò Gallis consultò certamen detrectantibus, quòd vniuersæ dimicationis casum necessarium non ducebant, ad sanctum Odemarum (id castellum est) subsedit. Sequentibus vero diebus intermisso nunquam itinere, pluribus equestribus prælijs decertatum est: perijtque in partibus Gallorum Matthæus Coroneus nobilis Græcus leuiorum equitum præfectus. Ita Henricus incolumi exercitu, nequicquam Gallo iter demorante, quartis castris Taroannam peruenit. Tunc primum vrbs quàm acerrimè oppugnari cœpta: nanque tripartitò hinc Talbottus, illinc Carolus Somersetus, & tertiò loco Rex ipse ingentibus tormentis, murorum pinnas & interna vrbis ædificia diruebant. Ex aduersò Pontiremius atque Rouergas nouis operibus mœnia quassata reficere: contrà & ipsi hostium castra tormentis infestare: die noctuque pro mœnibus, pro portis agere stationes: nihil se animò demittere, & summa spe auxilia Gallorum opperiri. Interea ad famam aduentus Henrici regis Cæsar maiore animo quàm viribus bellum complexus, tendentibus iam in Heduos Heluetiorum legionibus, paucos Germaniæ proceres secum ducens ad Henricum peruenit. Secuta eum quoque est magna Germanorum multitudo, qui pacis odio & lucri cupiditate ad id bellum, in quo tres potentissimi Reges de imperio dimicaturi videbantur, ex omni se prouincia effuderant. Henricus quoque, vt erat quatuor fermè & viginti annos natus, ab excelso florentis ætatis vigore, pecuniæ profusus super aduectos ab insula ingentes thesauros, immensæ liberalitatis fama, & studio erga milites incredibili mortalium mentes accenderat: magnitudo enim animi, corporis decus atque proceritas, admirationis humanæ in eo rege modum excesserant. Appropinquanti igitur Cæsari obuiam ad sancti Odemari oppidum processit Henricus: consalutatumque eum & patrem appellatum in castra perduxit. Venerat eò Cæsar magnis itineribus, sine regio apparatu, vt alicui memorabili prælio interesset. Nam in superiore quoq; Germania fama erat, aduētare cum magnis copijs Ludouicum, vt liberaret obsidione Taroannam, aut cum Britannis de summa rerum dimicaret. At dum reges mutata veste circumuecti mœnia, apparatum oppugnandæ vrbis munitionúmque naturam inspiciunt, ac de genere prælij expugnationeque deliberant, nunciatur ab exploratoribus, Ludouicum qui in Ambianis subsederat, cum omni genere commeatus vniuersum equitatum intra biduum Toroannam esse submissurum, quod sciret conclusos diuturnitate oppugnationis fessos, ac

Maximilian 9 Cæsar ad Henric. A. R. venit

neceſſariarum rerum penuria laborantes, diutius non eſſe tantas difficultates toleraturos. Quòd vbi Ceſar pro comperto habuit, quoniam & rei militaris peritia, & notitia locorum plurimum valebat, communicato cum Rege conſilio, traducere in vlteriorem Liſiæ ripam maximam exercitus partem, & ad hoſtes ſumma celeritate, vt imparatos inuaderet, contendere decernit. Ergo quatuor pontibus vnius horæ propè momento perfectis, quibus ſimul omnes copiæ tranſmitterentur, relicto in oppugnatione Talbotto, Liſiam traijciunt, & ad Ghingatam vicum duobus paſſuum milibus ab vrbe diſtantem pergunt. Erat Ghingata obſcurus antea pagus: ſed duabus iam Cæſaris victorijs Gallo infauſtus: ſiquidem Ludouico vndecimo Gallorum rege cum Germanis de finibus contendente, ipſe Cæſar vixdum pubuſcens, Philippum Dechordum expertiſsimum ducem, cum triginta milibus Gallorum hiſdem in campis acie ſuperarat. Igitur Galli, vt obſeſsis in tanta rerum egeſtate ſuccurrerent, cum octo milibus equitum, receptis in medium ſarcinarijs iumentis, rectà Taroannam mouent. Præerat omnibus Pienes, vir in Morinis ſummæ nobilitatis: quoniam in prouincia, quam ipſe iampridem à Ludouico regendam acceperat, bellum gerebatur. Verùm cum eo aderant clariſsimi quique Gallorum ductores, atque equitatus duratus in armis, & multarum gentium victor: in quo nihil præter Fortunam veterem deſiderabatur. Eo modo Pienes quum è tumulis deſcendens, qui ad Ghingatam vergunt, in ſubiecta planicie ſigna atque equites oſtendiſſet, Cæſar & Henricus incredibili pugnæ deſiderio deflagrantes partiti inter ſe copias, ea ſorte vt alter equitatum in hoſtes duceret, alter verò cum peditatu & curulibus tormentis continuò ſequeretur, inſtruere ordines, quid fieri velint præfectos docere, adequitare legionibus, hic Germanos & Belgas, ille Brittannos, quos ab inſula tranſuexiſſet, adhortari, ne veteris gloriæ militaris obliuiſcerentur: ne eos hoſtes aut fortes, aut inſuperabiles exiſtimarent, quos omnibus bellis atque omnibus ſeculis & progenitores ſui, & nuper Heluetij pedites acie deuiciſſent: Adniterentur, auderentque primo impetu, ac ſibi ducibus, & regibus ſuis, qui opinione virtutis omnem dignitatem atque ſalutem in dextris militum poſuiſſent, fortem operam maturamque victoriam prestarent. Germani pedites ignari adhuc aduentus Ceſaris, vt eum aperto capite paludatum ſingulis ordinibus adequitantem cognouerunt, ex eius preſentia victoriam auſpicati ſtatim acclamauere, Salue Cæſar, Salue pater optime, Imperator inuicte, te duce iam vicimus. Is vt ardorem militum vidit, non cunctandum ratus, arreptis ſecum quatuor milibus equitum in quibus Hippotoxotæ Britanni, & Ciſrhenani equites cataphracti ſub Hanſeo Roſeo, atque Laleno fortiſsimis ducibus fuerant, ad Gallos pergit. Henricus quoque pari paſſu cum robore legionū, ſegittarijs ſuis immixtus ſubſequitur. Iam plures Gallorum equitum vt commeatum intromitterent, circumducti ab læua, ad eam portam, quæ ſegniorem Britannorum ſtationem habitura videbatur, peruenerant, & à Talbotto qui paratus in armis adſtiterat, cum detrimento repulſi fuerant: quum Henricus ad primum hoſtium conſpectum, ad perturbandos eorum ordines duas eminus colubrinas diſplodi iuſsit. Mox Cæſar, quem fatalis hoſti locus & antiqua victoria claris auſpicijs ad prælium accendebant, in aduerſos impetum fecit. Tanta fuit ſagittarum vis, tantusque cataphractorum irruentium ardor, vt primo concurſu Galli equites turbati fuſique ſint, quanquam acerrimi duces manu prompti inſignibusque fulgentes

Prælium inter Gallos & Anglos.

Galli fusi victique.

ante alios fortissimè decertarent, atque impetum hostium sustinere, & reparare perculsam aciem increpitis retentisq; militibus conarentur. Cæterùm quoniam nec tormenta nec pedites in subsidium equitatus adduxerant, vrgente Cęsare, & approquinquāte cum tota mole peditatus Henrico, et cedere & terterga dare coacti sunt. Duces ipsi in tāta equitum perturbatione dedecoris metu, dum acrius resistunt, capiuntur. Ante alios Marchio Rothelinius, qui paulo antè Donesio fratre mortuo, dux Longauillæ creatus fuerat. Cum eo Palicia, Imbercurtius, Baiardus atque Busiuus. Sed Palicia & Imbercurtius ob veterem amicitiam & cognationem, quæ cum Roseo intercedebat, ab equitibus Sequanis in acie dimissi sunt. Signa verò quæ in illam vsque diem tot gentiū cruore conspersa, in tot bellis atq; periculis seruata fuerant, occisis aut captis signiferis, in potestatem Britannorū deuenerunt. Fuit hæc pugna periculo ducum magis quàm militum cæde insignis: quum nec peditatus conflixerit, nec tormenta vsui fuerint, & solis hastis atque mucronibus vsi cataphracti, vtrinq; colluctati inter se equis atque corporibus maiorem tumultum quàm cædem ediderint. Pienes paucis suorum desideratis, trepidanti agmine ad Blangim vnde venerat, celeri fuga se recepit. Cæsar autem & Henricus captiuis comiter apud se habitis, in vetera castra redierunt. Iam Talbottus cuniculos effoderat, tormentis muri partem disiecerat, & magna spe iam tum expugnandæ vrbis tenebatur, quum Pontiremius atque Rouergas, Britannis captiuos Gallos ostentantibus, desperato commeatu, per colloquium tridui inducias postulāt. Quibus impetratis, pacti vt inde cum armis atque vexillis sine fraude discedere liceret, vrbem continuo dedunt: paulo post victores, colonis aliò migrare iussis, vt absimili pertinacia cæteras vrbes deterrerent, seruatis templis incendunt. Ita clarissima Morinorum ciuitas Millesimo quingentesimo tertiodecimo anno à partu Virginis, Nono Calendas Septembris excisa est. Ludouicus interea ad Motrellum coactis copijs & indicto concilio procerum, decreuit idoneo omnibus rebus loco castris se tenere, neque ad euentum Fortunæ experiri iterum hostium vires: qui magnam bellicæ laudis opinionem, deuicto veterano equitatu adepti fuerant. Enimuerò manu promptus & consilio optimus, quanquam vniuersi certaminis desiderio teneretur, præfectique omnes ad abolendam ignominiam, deuouendo sese pro victoria prælium deposcerent, haud tamen tutum fore existimabat, si perculsos animo milites, ac superiore gloria rei militaris obscurata, quasi degeneres factos, quum intra septuagesimum diem ad Nouariam atque Ghiragatam infeliciter dimicassent, fortissimis hostibus, ac tum recenti victoria elatis obiecisset, vel ob id maximè quòd rumor in castris percrebuerat, Heluetiorum viginti quinque milia cum duobus millibus equitum, quos Cæsar addiderat, per angustias Sequanorum in Heduos penetrasse, & iam eorum agros magna belli clade populari, neque Tramulium continuè castra mutantem aut ire obuiam, aut manus conserere audere. Quibus de causis Ludouicus, suspensa Gallia, & ad noui belli periculum excitata, cunctando circumspectare hostium motus: & reliquum æstatis extrahere, quàm in discrimen summæ rei deuenire malebat. Mox conuersus ad altiora consilia, Iacobum Scotorum regem iam tum antea precibus fatigatum, per legatos sollicitat ad nouas res in insula moliendas, gerendumque apertè bellum aduersus Henricum. Erat Iacobus maximis beneficijs & antiquis superiorum regum necessitudinibus Gallo obstrictus,

Taroanna Anglis dedita.

Ludovicus R. G. cunctando, Britannos [illegible]

Gallus ad avertendum Angliam, Scotum in bellum concitat.

ctus,ob idque facilè impelli poterat ad quamcunque belli fortunam ſubeundam:quanquam per ſe animo immodicus, & natura infenſus Anglico nomini,priuatis etiam laceſsitus iniurijs,inferre vltrò bellum & proferre Imperij fines meditaretur. Nec deerant,præter Gallorum legatos,arma, pecuniam, tormenta,duces,claſſes atque omnem belli apparatum pollicentes,qui mobile regis ingenium varijs artibus expugnarent ex intima aula ſpectatęque apud eum gratiæ regni proceres,muneribus empti ab Gallo,vt propoſita præſentium rerum occaſione,ac oſtentato totius inſulæ Imperio,in ſpem proſperi euentus & magnæ fortunæ erectum, ad ſumenda arma vehementer accenderent: quando abductis in continentem omnibus fermè copijs, & Henrico in Gallia bellum gerente,regnum ſub vxoris tutela relictum inuadere, atq; armis exagitare interiora Britanniæ haud factu difficile videretur. At hæc ſecum quum ipſe multum animo varius reputaret,obuerſabantur ante oculos vxor,quæ Henrici ſoror erat,& nouum pariter atque antiquum pacis fœdus ſub Alexandro Pontifice iam pridem cum Henrico ſolenni ſacramento percuſſum, & ab Iulio bullatis item tabulis confirmatum. Diræ demum imprecationesque Pontificis,ac polluendæ religionis metus, ſi defenſores Pontificiæ dignitatis oppugnaret, & expoſitum iniuriæ nudatumque præſidijs regnum, nihil tale verente Henrico,vi & armis aggrederetur. Ex aduerſo autem rerum ſuarum ſollicitus,vtpote cui iam pridem ſuſpecta erat Henrici potentia,nimio plus creſcere rem Anglicam, & ferocem iuuenem in tranſmarina prouincia bello clarum fieri non ferebat. Quoniam finito in Gallia bello eum hoſtem ingentis ſpiritus,ac ſemel militiæ ſtudio accenſum minimè quieturum apparebat,ſed continuò non contentum finibus ſuis,illaturum arma,ac ſubactis Scotis, ſeque paterna ſede pulſo,vnius inſulæ vnum regnum eſſe facturum. At in contrario rerum ſucceſſu, ſi fortè Henricum imperitum militiæ pugnaciſsimam Gallorum gentem, ac talem tantumque regem in hoſtili ſolo difficili bello pulſantem, aliquo ingenti prælio ſuperatum Fortuna deſtitueret, idem regnum ac eadem tota Britannia mouenti modo arma,ac Fortunam ex tuto tentanti ceſſura videbantur.

Hac inani ſpe ſublatus,alienato animo, vt cauſas violati fœderis prætenderet, antequam hoſtilia moliretur,literas ad Henricum querimoniarum plenas conſcribit. Egiſſe iam pridem Henricum multa in contumeliam Scotici nominis, eaque ſe pro iure affinitatis ac fœderis forti animo ſemper tuliſſe,quum grauiſſima damna finitimis Scotis illata,vt conſtitutum fuerat,Henricus minimè reſarciret:quũ in percuſſores Bartonis piratæ Scoti nō animaduerteret: & Spurium Heronem,qui præfectum confinium Scotiæ interfecerat, impunè agere in Anglia pateretur:legatos ſuos contra ius gentium non admiſiſſet:oratorem vxoris inuito retentum non dimiſiſſet:complures nobiles Scotos in Scotia captos vinctosque crudeliter etiam tunc in cuſtodia haberet. Ea omnia quanquam per ſe magna et intoleranda,diſsimulari tamen potuiſſe:at non ſe paſſurum vlterius,Ludouicum amicum regem,cognatione et fœdere ſibi obſtrictũ, ab eo ad internetionem oppugnari:Caroli Gheldrij conſanguinei agrum plus quam hoſtiliter ab Anglis deuaſtari: propterea eſſe ſupremum animi ſui iudicium,cauſam ſocij regis iure fœderis defendere velle,neque interea ſe finem facturum populationibus atque incendijs, quamdiu Ludouicus ab eo in Gallia vexaretur. His Henricus ita reſpondit,ſe nō magnoperè mirari,quòd Rex Scotorum pro vetere gentis inſtituto fidem falleret: Nouiſſe enim iampridem eius

animi inconstantiam, & consiliorum leuitatem: quibus eò dementiæ perductus esset, vt alienam causam proprio periculo tueri, & florentes res suas cum perditis Gallorum rebus permiscere contenderet. Quòd si violare iusiurandum, fidem prodere, & arctissimæ necessitudinis obliuisci æquum & regium putaret, neque multum eo dedecore permoueretur, timeret saltem Deos immortales, qui turbatę pacis & ruptorum fœderum vindices esse consueuissent: adduceretur que exemplo regis Nauarræ, quem Dijs ita iubentibus, ex patrio regno in eas miserias pręcipitatum, Ludouicus in Gallia sine regno tranquillè regnare permitteret. Proinde desineret memorare atque obijcere, quæ ad violandam pacem ipse confinxisset: ea enim se iam pridem literis atq; legationib. vt vetera omnino, vanaque diluisse. Cæterùm eum impudentissimè fecisse, quòd nihil earum rerum antequàm ipse mare traijceret, commemorarit. Propterea sciret apud se etiam absentem, non esse tantæ existimationis Scotorum regem, vt eius repentina atque insperata perfidia terreri posset. Ageret modò vt luberet, se enim neque vlla denunciatione periculi destiturum ab fœlici incœpto, neque iniuriam animo depositurum. Igitur Iacobus indicto bello, vniuersas regni vires contrahit: atque omni nobilitate armata, ad Tuedum fluuiū, qui vtriusque Imperij limes est, contendit. Britannia nanque omnis, intercurrente per transuersum Tuedo, vbi æstuaria ab diuerso littore introrsus arctissimè situantur, atque aliam prope insulam efficiunt in duas partes diuiditur. Maiorem proximam continenti Galliæ, vergentem ad Hyberniam & ad Cātabricum Oceanum, Angliam ab Anglis populis appellant: qui quondam ab Hercynio saltu per Germaniam profecti, ad quęrendas nouas sedes in insulam traiecerint: ac pulsis indigenis, propter agrorum fertilitatem ibi consederint. Alteram verò tertia ex parte Anglia minorem, effractis longè lateque littoribus, ad Thulem in Arctum prominētem, vbi Caledonia sylua, & breuissimus in Orcadas traiectus, ab recentibus etiam populis eò transgressis, Scotiam vocant. Hæc importuosa, parum vrbibus frequens, horrida syluis atque frigoribus, ab humanitate & cultu cæterarum gentium recedit. Illa verò propinquitate continentis, benigniore cæli temperie, metallorum & pecoris fœcunditate florentissima omnium insularum in morem nostrum ædificat, atque elegantiæ plurimum studet. Angli & Scoti eadem fermè lingua, quæ Germanicæ haud absimilis est, vtuntur. Vtrisque studium rei militaris propè par: atque eadem arma, lignei & ingentes arcus, alabardæ demum ac prælongi conti: clauæ quoque ferreæ (accias ipsi vocant) quas ambabus manibus regunt. Præcipuum apud vtrosque robur in pedite. Si qui adsint in bello equites, magna pars sagittarij sunt, pauci verò cataphracti, quòd eorum equi, quanquam acres, ad iustam magnitudinem non excrescant, vt Frisij, Bethici, atque Apuli: & propterea staturæ pugnæ minus idonei existimentur. Corpora virorum alba, lacertosa: comæ autem omnibus breues, & barbæ subrutilæ. Vniuersa verò gens supra cæteros mortales conuiuiorum studiosissima. Ea enim per varias & exquisitas dapes, interpositis musicis atq; ioculatoribus, in multas sæpius horas extrahunt: ac subinde perductis choreis, amoribus fœminarum indulgent. Religione, institutis ac legibus, atque eodem corporis ac ingenij habitu, medij inter Gallos atque Germanos collocantur. Fuere eæ gentes paulò ante Iulium Cæsarem, qui primus nobis Britanniam aperuit, agrestes atque efferæ, nulla nauigandi peritia, nullo propè militię vsu, aut externarum rerum cognitione,

quòd

quòd ſpatio dirimentis Oceani ab noſtro orbe diuiſi dicerentur. Sed quum Romana arma viderunt, atque eos ſub Claudio Scapula Oſtorius, Suetonius, Paulinus, & Veſpaſianus, ac mox ſub Flauijs, Cerialis, Frontinus & Agricola magni duces, atque ipſe demum Seuerus Imperator, dum Romanum floreret imperium, circumducta claſſe interiora quoque inſulæ peruagati, cæſis hoſtiũ exercitibus, ſaltibus penetratis, atque ipſa naturæ rerum difficultate perdomita, & pacem & iugum pati coegerunt. Cœpere tunc primùm, repreſsi tamen magis quàm domiti, intellectis continuò Romanis artibus, e diſciplina belli negotia adminiſtrare, condere leges, & corporis robur ingenij viribus temperare. Nec multò poſt aduentu nouarum nationum compoſitis moribus, quum per calamitatem ruentis imperij Cæſares fatali deſidia veterem fortunam amiſiſſent, excuſſo ſtatim iugo, opibus & belli gloria plurimum valuerunt. Nanque inſtructis claſsibus, vt vires in alieno ſolo experirentur, in continentem delati, Hiſpanis, Gallis, atque Germanis maximas clades intulerunt. Protulereque in Italiam mercenaria arma. Siquidem Guelphis Gibelliniſque ferrò inter ſe ad internitionem debacchantibus, qua clade attritis omnium virib. res Itala penitus ab ſtirpe interijt: Anglos equites Ioanne Aucutho duce maximis ſtipendijs conductos, ob eximiam virtutis opinionem, tyrannorum auſpicijs in Italia militaſſe conſtat. Nouiſsima autem expeditione patrum noſtrorũ memoria, aduerſus Gallos multa præclara militiæ facinora geſſerunt: & egregiæ virtutis teſtimonium præbet Caleſia ad Geſſoriacum littus, eo bello Gallis ablata, et in hanc diem ob maximam traiectus opportunitatem, maiore gentis opinione, quàm præſidij viribus pertinaciſsime conſeruata. Cæterum Iacobus ab Tuedo Humeum virũ nobilem cum parte exercitus ad populandos hoſtium fines præmittit. Is repentina incurſione opprefsis finitimis, obuios capit: reſiſtentes obtruncat: eorum pagos incendit: coactaque omnis generis hominum & pecoris præda, in pacatum regredi parat. Sed Angli quos ſubitus aduentantium hoſtium rumor, mox villarum incendia, & maioris etiam cladis metus, ad arma exciuerant, vindictæ ira perciti, ac dolore ſimul amiſſarum rerum, ad occupandas viarum anguſtias, qua Humeum rediturum exiſtimabãt, contendunt: adortique e ſuperiore loco graue ſub ſarcinis hoſtium agmen, clamore, multitudine telorum, ac mox tumultuario omnium procurſu, vniuerſos fundunt, ac magna cæde edita Humeum fugientem perſequuti, Scotorum fines irrumpunt: abactiſque armentis, & concrematis pluribus vicis in Angliã reuertuntur. At Iacobus nihil eius primi certaminis omine, quod mox infelicẽ rerum exitum portendit, permotus, vt detrimẽtum acceptum maiore commodo atque victoria reſarciret, omnes copias ad Norbanum oppidum ducit. Id corona cinctum vi capit, ac ſolo æquat. Inde populabundus & ferox ad oppugnandum Beruicum munitiſsimum oppidum, quod in finibus Scotiæ Henrici præſidijs tenebatur, proficiſcitur. Interea Surreius Britanniæ procerum longe nobiliſsimus, quem paulò ante Henricus ob egregiam fidem atque virtutem ad incerta belli, & ad tuendos regni fines cum imperio & iuſto exercitu in Britannia reliquerat, coactis copijs ad Iacobum cuncta belli clade vaſtantem contendit. Aderant cum eo Dacreus finium præfectus, vir omni bellica laude inſignis: Odardus Stanleius & Spurius Heron cum valida turma equitum, quam ipſe nuper exul ab Scotia atque Anglia in ſyluis per latrocinia & cædes exercuerat, atque alij cum auxilijs, quæ paſsim à regina per vrbes ſcribebantur.

Scoti praedatores ab Anglis victi.

Etenim ad noui belli famam, non tantùm proximi Scotis, vti periculo expositi, sed remotæ etiam gentes, maiore odio quàm metu, quum omnes iniquo animo violati fœderis iniuriam ferrent, voluntariam militiam secutę, ad Surreiũ festinabant. Posuerat tunc castra Iacobus in vertice montis, quem Floddon incolę appellant, loco, arte atque natura munitissimo: nanque ab lęua continens palus quam limosæ voragines atque internata passim arundineta plurimum impediebant, subiectam planiciem occupauerat: ab dextra Tylus fluuius profunditate alueì & aquarũ rapiditate difficilior, quàm vt vado transiri posset, ad imas montis radices labebatur. Terga quoq; pręcisę rupes et densissima nemora protegebant. A fronte verò vbi mollem ascensum atq; vnum omnino aditũ natura reliquerat, Iacobus perducta fossa & collocatis in interiore labro omnibus tormentis, adeò egregiè se muniuerat, vt circumuallari ab inferiore loco, aut oppugnari sine perniciosa hostium dimicatione non posset. Eò Surreius cum peruenisset, admiratus locorum iniquitatẽ, quòd nequaq̃ temerè sibi oppugnãda castra censebat, ad Iacobũ cum mandatis Araldum regiũ mittit: quorum hęc summa erat: Videri sibi Iacobum impiè crudeliterq; fecisse, quòd solenne pacis iusiurandũ violarit: sanctissimę cognationis iura polluerit: absenti Henrico bellũ intulerit: & succensis castellis finibusq; vastatis, Anglos nihil tale verentes eodem impetu trucidarit. Propterea se venisse cum exercitu vltum iniurias: deligeret ipse ęquũ locum, et certam diem vniuerso certamini: se enim nulla interposita dubitatione, quũ primùm pugnę potestatẽ faceret, de summa rei dimicaturũ. Ad hęc Iacobus, vt erat elati animi spectatęq; promptitudinis, Araldo comiter appellato, gratias Surreio agit: additque publicè laudes, quòd pugnam vltrò deposceret, quã omnibus eum artibus vitaturũ diu anxio molestoq; animo timuisset. Itaq; secundum eos spiritus pararet arma: et hastatas Scotorum phalanges tertia die in patentib. campis expectaret. Ibi se de iniurijs seuerè cogniturũ, quas intempestiuè contumeliosèque memorasset: & nouas veteresq; controuersias armis finiturũ. Constituta die Surreius in subiecta planicie tribus passuum milibus ab hoste consedit, atque aciem direxit. Sed Iacobus tametsi paratus erat prælio decertare, suis tamen castris atq; munitionibus se continuit. Quoniam ab expertissimo quoq; procerum, comittendę pugnæ consilium improbabatur: & ante alios Huntleius, quo nemo fortior in eo exercitu aut callidior habebatur, clariore voce, vt prętoriani quoq; milites audirent, in consilio dixerat, Nihil stultius aut leuius esse, quàm authore hoste manus conserere, & ad eius arbitrium atq; libidinem summæ rei fortunam periclitari: Teneret se opportuno ipso loco, & ferocem hostem cunctatione ludificaretur: magnam enim esse in hostilibus castris rei frumentarię penuriam: neq; commeatum ab interiore Anglia in summis itinerum difficultatibus ob perpetuos imbres posse facilè comportari. Sedendo, ac nihil temerè agendo breui regem secundissimis pugnaturum auspicijs: & hostes iniquitate loci et commeatus inopia superatos, ex tuto cædendos militibus suis præbiturum. Multa quoque prodigij loco habita, quanquam vana, & fortuita putabantur, eius animo religionem & nouum terrorem incusserant. Eo enim cum ducibus de pręlij ratione disputante, lepus è prętorio prosilierat: ac mille petitus telis per mediam stationem intactus euaserat. Quin & mures ea nocte lorum galeæ fibulámque corroserant: & vela interioris tabernaculi sub Auroram sanguineo rore fuisse conspersa dicebantur. His de causis nequaquam prodeunte in aciem

Rege,

Rege, Surreius qui paluſtribus & fœdiſsimis in locis ob rerum omnium difficultatem diutius conſiſtere nõ poterat, nec iudicabat hoſtem, niſi ſumma compulſum neceſsitate dimicaturum, caſtra mouit: & relictis ad læuam hoſtibus, traiectoque Tylo flumine in æquiorem locum ad initia Bartmoreę ſylug ſe contulit, eo conſilio, vt milites quos maximis etiam itineribus confectis feſſos, toto eo triduo tenuiſsimé aluerat, fertiliore & tutiore in loco recrearet, nouas interim expectaret copias & ad motus hoſtium, qui multitudine ſua proximos mõtes compleuerant, nouam & ipſe gerendi belli rationem ſequeretur. Intererat tantum flumen Tylus inter bina caſtra regis atque Surrei, nec vtrinque ab tormentis atque miſsilibus temperabatur. Sed magno vſui Surreio erat collis ab citeriore ripa in altitudinem mille paſſuum molliter aſſurgens, qui caſtrorum frontem ab omni tormentorum iniuria protegebat. Ex eo colle Thomas Hauardus Surrei filius, eximiæ virtutis iuuenis, circumiectos colles, quos hoſtis occupauerat, ſubiectamque planiciem oculis contemplatus, patri renunciat, Iacobum ab Scotia excludi: aut ex munitiſsimo loco detractum, elici ad pugnã facile poſſe, ſi rurſus copias ſuperiore in loco Tylum traducat, & non magno circuitu capto, introrſus quantum montis anguſtiæ patiantur, à tergo ſeſe oſtẽdat. Surreius qui vni huic rei, vt congrederetur animum intenderat, ſummiſsis locorum atque militiæ peritiſsimis, qui maiore cura ſitum regionis inſpicerent, quum eadem illi afferrent, Hauardique conſilium omnium opinione confirmaretur, extemplo conclamari, & colligi vaſa iubet. Inde ad tria milia paſſuum promotis caſtris, bipartitò biniſque pontibus vno tempore flumen tranſmittit. At Iacobus de Surrei conſilio coniectura iudicans, ne circa eadem iuga ſedendo contra dignitatem ſuam interclusus ab Scotia liberam frumentandi facultatem amitteret: ac ſimul, quod ad retinendam authoritatem pertinere cenſebat, ne ex detrectatione prælij obſeſſo ſimilis, aliquantum plus fiduciæ in loco atque munitionibus, quàm in militum virtute ponere videretur, caſtra protinus mouet, & ad occupandum proximum montem, quem ne hoſtis prior obtineret magnopere timebat, rectà contendit. Factum eſt ſumma eius celeritate & calonum induſtria, qui in diſceſſu (vt imperatum fuerat) tuguriolis militum ſtramentiſque & reliquo omni pabulo incenſis eam regionem continenti fumo atque atra caligine compleuerant, vt Iacobus propoſitum locum prius attigerit, quàm Surreius, qui ab hoſte vix mille paſſus aberat, aut diſceſſum eius ſenſerit, aut longa incedentium agmina fuerit conſpicatus. Ita Iacobo ſumma collium tenente, Surreius ad radices cum omnibus copijs ſucceſsit, paululumque ibi commoratus, quòd mons neque arduus neque difficilis videbatur, antequam hoſtes caſtra munirent, conſcendere atque omnino prælio decertare conſtituit. Mox aduocata militum concione demonſtrat quem in locum deuenerint: hinc præaltas fluminis ripas, illinc abruptos & perpetuos montes, niſi quàm acerrimè pugnent, & fortiter vincant, omnem ſalutis ſpem & fugæ rationem adimere. Auderent contra perfidos hoſtes, qui violato fœdere per occaſionem abſentis Regis, de Imperio totius Britanniæ cogitandum ſibi exiſtimauerint: neque eorum multitudine magnopere animo perturbarentur: ſatis eſſe perſpectum frequentibus patrum victorijs, quantum in Scoto roboris eſſet atque conſtantiæ: nec defuturos in acie Deos ipſos, ſicuti antea aduerſus violatores fidei, & humani iuris atque religionis contemptores nunquam ex merito defuiſſent, modò ſuæ pri-

stinæ virtutis milites memoriam retinerent: consensu enim omnium mortalium, iustissimam esse belli causam, propulsare iniurias, & tueri armis focos, liberos, coniuges: & quod his multo præclarius videretur, libertatis pontificiæ dignitatem, quam Henricus magno animo & sanctiore consilio defendendam susceperit: ob id mare traiecerit: atque ita Dijs bene iuuantibus, impios sacrosanctæ maiestatis oppugnatores prælio pulsos, captis eorum ducibus, & munitissima vrbe recepta, in interiora Galliæ compulerit. Quin igitur Dijs hisdem auspicibus eadem pollutæ religionis contagione fœdatos aggrederentur: & si gentis decus, si regis existimationem, priuatam denique gloriam atque salutem charissima haberent, se ducem sequerentur, paratum scilicet, aut egregiè vincere, aut pulcherrimam mortem oppetere. Conclamauere statim milites, pugnæ signum daret, neque dubitaret committere prælium iniquo etiam in loco: se enim in aduersa montis iuga infestis armis peruasuros confirmant, neque nisi victores in castra redituros. Igitur Surreius in ea spe & militum alacritate, ex omnibus copijs tres acies facit: Hauardo primam attribuit, in qua etiam Edemundum alterum filium curare iubet, ipse medium agmen tuetur: Odoardum Stanleium tertiæ præficit: Dacreum cum equitatu in subsidijs collocat: tormenta certis interuallis inter ordines & in fronte disponit, & ad hostes iusto passu progreditur. Interea Iacobus, vt erat ex eo monte despectus in subiectos campos, quum procul armorum fulgor, distinctaque hostium agmina viserentur: ratus sibi ea die victoriæ occasionem dari, si natura loci atque amplitudine copiarum superior, quamprimum cum hoste confligeret, vrgente fato prælij signum proposuit, conuersusque ad regni proceres, qui proximi adstiterant, talem habuit orationem: Postquam, fortissimi commilitones, meliori conditione quàm vnquam antea maiores nostri cum hoc hoste pugnauerint, nobis hodie dimicandum est, memineritis hanc esse illam diem supremæ occasionis ad vindicandas iniurias, quam nec venturam sperastis vnquam, & frustra hactenus exoptastis, quum à superbissimis hostibus omnes indignitates & contumelias pateremini. Verùm qui hæc diu per inanem iram gemendo, inuocandoque sæpius vltores Deos domi pertulimus, & tandem in hac pulcherrima rerum occasione tam iusta quàm necessaria arma cepimus, vilissima profectò capita essemus, & leuissimi omnium mortalium, si, quum facto & vera virtute opus est, & conferre pedem, & per mortes & vulnera victoriam appetere oportet, tunc hostium faciem timeamus, & belli pericula trepido animo metiamur. Ego quidem in bona pace his Imperij finibus contentus, tranquillitati atque otio studere potui, & carere periculis atque laboribus, quos quotidie bellum affert, si nulla dedecoris cura habita, priuatam felicitatem & gentis dignitate & salute vestra potiorem existimassem: sed frequentissimo vestro consensu in maxima vlciscendæ iniuriæ atque omnium rerum opportunitate, quum gerendum apertè bellum omnes censeretis, quòd ea quæ nos & progenitores nostri ab infensissimis hostibus sustinuissent, fœda, aspera, intoleranda que erant, bellum magno animo indixi: & quod perampIam mihi victoriæ spem facit, vos maiore studio, maximo ardore, & incredibili alacritate signa secuti estis, vt quandoque insigni facinore, atq; vltimo veluti virtutis opere edito, egregiam animi fortitudinem testaremur, atque immortales controuersias memorabili victoria finiremus. An fortè de secundo prælij successu dubitandum? quum hostiū exercitus nulla in re cum nostro sit comparandus,

parandus, qui totus ex fugacissimo genere militum constat: tyrones enim sunt ex tumultuariјs delectibus in speciem militum armis instructi, dum veterani omnes, aut iuuentæ robore & specie bello idonei ab Henrico in Galliam traducerentur. Hos ergo numero paucos, lassitudine fameque confectos quum appropinquauerint, ex superiore loco telorum multitudine nõ obruetis? Succedunt colli instructa acie, non quia audent, sed quia necesse est, vt honestius atque celerius insoliti laboris ac inediæ dolorem morte effugiant ferarum more, quas furor in rabiem agit, quum impatientia animum, & fames ventrem exagitauerint. Mecum ergo ferrum stringite, & iugulum horum tyronum impetite, pudeatque eò non progredi mortis metu, quò me ducem vestrum pro gloria vadentem videritis. Alloquentis adhuc regis orationem, armorum strepitu ac dissonis clamoribus milites excepere. Nec mora Iacobus primum suo, deinde omnium è conspectu remotis equis, vt æquato omnium periculo, & spe fugæ sublata (sicuti gentis mos est) simul & corporis robur atque animi virtutem ostenderet, omnes copias in quinque quadratas acies dispertit, ea ratione, vt tertium agmen, in quo signum regium erat, atq; omnes viri insignes militabant, duplici vtrinq; acie tanquam duobus cornibus clauderetur. In dextro Huntleius, Crafordius & Montiroseus: in sinistro Humeus, Lenuoxius & Argilius, qui singularem militiæ vsum habere dicebantur, curabant. Præficitque singulis cohortibus singulos ex ordine equestri: & cum his aliquot centuriones Gallos, quos paulo antè in Scotiam Ludouicus ad tradendam disciplinam transmiserat: collocatisque idoneo in loco omnibus tormentis, quæ magno vsui per decliuia montis esse non poterant, ipse in medio agmine contra Surreium cõstitit. Iam erexerat in aduersum collem primas cohortes Edemundus, quum tormentis vtrinq; emissis, turbatisque primis ordinibus, Humeus, hastatos induxit, qui adeò acri impetu subeuntibus incubuerunt, vt cæsis antesignanorum promptissimis, & strato Edemundo, totam propè aciem in fugã conuerterint. Iamq; nulla spes reliqua erat consistendi, perterritis semel pulsisque cohortibus, nisi in tanto discrimine, hinc Spurius Heron, vir admirandis corporis atq; animi viribus insignis, suo alienoque cruore perfusus Edemundum subleuasset, et ab alia parte Dacreus ad subita pugnæ intentus, transuerso cursu in latus hostium procellam equitum immisisset. Mox succedente etiam Hauardo cum lectissimis militum, haud dubiè restituta acies, redditusque iam victis animi vigor. Ita æquata prælij fortuna, aliæ atq; aliæ Anglorum cohortes afflictæ cum integris ipso impetu commistæ, æmulatione virtutis rectam agminis frontem erigere in montes cœperunt. Ibi quum ad robora Scotorum peruentum est, & vtrinque maioribus propè odijs quàm viribus certaretur, Montiroseus atq; Crafordius ad cohortandos milites in primam aciem prouecti, pugnantes cadunt, perrumpiturque hastatorum phalanx: ac dissipata per iniqua montis ab equite peditequec conciditur. In sinistro autem cornu eodem tempore Stanleius iam contracto certamine Scotos æquioribus locis detraxerat, & superfusa sagittarum multitudine eò adegerat, vt non conferti, sed laxatis ordinibus, rari ac vitabundi pugnarent, eorumque signa fluctuare inciperent. Quod vbi animaduertit, circumductis cõtinuò tribus subsidiarijs cohortibus in aperta hostium latera, tantum terrorẽ intulit, vt sustinere irruentium impetum, aut consistere nequierint: sed protinus coniecti in fugam, & per deiectus mõtis præcipitati, in syluas se condiderint. Ibi Argilius atq; Len-

Angli fusi, prælium redintegrant.

uoxius voce manibusque inclinatam aciem retentantes interficiuntur. Interim Iacobus qui paulo antè cum Surreio pugnam inierat, vt ab cornibus turbari suorum ordines, atque hostes ab lateribus circumfundi videt, cohortem prætoriam euocans, & proceres quos circa se habebat adhortatus, vt nihil se, nihil maioribus suis indignum committerent, in medios hostes inducit: Ita nouum priori acrius de integro prælium ortum, quòd tota ea acies tecta ferro, Anglorum sagittas egregiè sustinuerat, obtruncatisq; primorum ordinum aliquot centurionibus, ad signa propè peruaserat. Erant vtrinque procera virorum corpora opinione virtutis ad supremos casus ab vtroque duce delecta: præliumq; vt necesse erat, varium, anceps, modò his, & modò illis prosperum & exitiabile. Rex ipse ante signa pedester pertinacissimè pugnam ciens, alios laude, pudore alios, omnes denique vario hortatu accendebat, vt quod tantopere desiderassent, adepti hostes ferro atque vulneribus vlciscerentur. Contrà Surreius, quum optimus quisque, aut caderet, aut sauciaretur, magna vi cōtendere, vulneratos in postremam aciem subducere, suos plurimum adhortari vt ad gladios rem adducerent: & quà maximè hostes vrgebant, multùm ipse pugnare. Sed dum incerto adhuc pugnæ euentu ad vexilla res geritur, Hauardus & Stanleius qui ab vtroque cornu pulsis hostibus victores ad medium agmen redibant, conuersi in hostem bipartitò signa intulerunt: & in tempore Dacreus quoque in terga quàm maximè confertis equis incurrit. Ita Scoti quū ab fronte, ab latere, à tergo cæderentur, neque labore & vulneribus fessi, per aceruos corporum atq; armorum perrumpere possent, circumuenti in orbem pugnare coguntur. Tum verò Iacobus quum regium vexillum, cadente Adamo, cui Forman erat cognomen, stratum vidisset, nihil iam dubitans quin è vestigio moriendum esset, vt ab imminentibus contumeliis animum vindicaret, in confertissimos hostes procurrit, ibique pugnans confoditur. Nec longè ab eo pari pertinacia atq; virtute contendentes interficiuntur viri sacrati, & sacerdotiis insignes, archiepiscopus vnus, episcopi duo, abbates quatuor: proceres verò, et equestri dignitate honoribusq; militiæ illustres triginta sex. Humeius, & Huntleius equos per tumultū nacti, cum postremis cohortibus, quę vt constabant ex ignauissimo genere militum, manus nō conseruerant, beneficio imminentis noctis in Scotiam profugerunt. Ad octo milia Scotorum ea die cæsa: totidem fermè capta sunt: omnia verò signa militaria relata: & tormenta maiora viginti duo: in queis fuere colubrinæ septem ingentis magnitudinis, quas Iacobus à similitudine, septem sorores appellabat. Castra verò eodem impetu expugnata, direptaq;: cadauer regis postero die à Dacreo repertum, & Beruicum delatum, vbi diu sepultura caruit: nam ab Anglis, quòd Gallis schismaticisque fauisset, sancto funeris sepulchrique honore, & Christianis cæremoniis indignus putabatur. Adnotabant plerique repetita superiorum regum memoria, Iacobum infelici potius Stuardæ familiæ fato, quàm suo cecidisse, quòd pater, auus & proauus eodem potiti regno, atque idem sortiti nomen, ante diem ferro perempti mortem oppetiissent. Sed hunc tanquam ad meritam raptum pœnam nemo defleuit, quòd ipso pugnante, pater in aduersa acie ad parricidii notam fuerit interfectus. Eo modo quum ad Tylum quarto Idus Septembris, anno à Christi natali millesimo quingentesimo tertiodecimo ad internitionem Scotię nobilitatis pugnatum esset, Surreius speculatoria naui, quanta maximè potuit celeritate, literas rei feliciter gestæ, & occisi regis paludamen-

damen-

damentum multo cruore conſperſum Henrico tranſmiſit. Diuerterat Henricus per eos dies Lillam: vbi capta Taroanna Margaritam Cæſaris filiam conuenit. Ea etenim illuſtribus fœminis comitata ſtudio viſendi regis, & vt patrem exciperet, è Gandauo illuc vſque gratulabunda proceſſerat. Itaque prę lætitia perpetui dies edendis ſpectaculis atque conuiuijs abſumpti: decurrereque nobiliſsimi Belgarum cum Britannis, omnibus vtrinque cultu virtuteque certantibus. Sed Henricus cognitis rebus, quę in Britannia geſtæ fuerant, in ea rerum fortuna non cunctandum ratus, ad Tornacum exercitum mouit. Ea eſt ciuitas Neruiorum longè ampliſsima, & mercatorum concurſu atque opibus celeberrima: quam non multis antè annis ſuo iure viuentem, Gallorum reges in fidem ditionemq; receperant. Nec Tornacenſes in eo bellorum metu, quanquam haud dubiè libertatem amiſiſſent, ſtudendum ſibi nouis rebus, aut quicquam aduerſus Gallos moliendum arbitrabantur: quoniam ab his in vtraque temporum fortuna belli & pacis, clementiſsimè ſibi imperitatum exiſtimabāt. Igitur vbi Henricus magnitudine caſtrorum vrbem circumplexus tormenta admouit, cenſu eorum habito qui propugnare poſſent, ſupra triginta milia hominum conſcribunt: magnam vim telorum in murum comportant: reficiendis mœnibus atque extruendo intus aggeri plurimum ſtudent: & ſumma alacritate (vt ſunt ad quæque rerum initia ardentiſsimi plebis animi) primos oppugnationis impetus egregiè ſuſtentant. Sed quum maioribus tormentis propugnacula deijcerentur, nec poteſtas eſſet conſiſtendi in muro, & vno atq; altero in loco inſtitutę interius munitiones continentibus mœnium ruinis nudarentur, cœpere tunc primùm præſentibus periculis territi propriæ quiſque ſaluti cōſulere, loca deſerere, ab ſignis domum dilabi, ac demum cogitare quod in diſcrimen ſe, liberos, coniuges, atque omnes vrbis fortunas conijcerent, ſi diutius ſine militum præſidio tueri mœnia aduerſus tantum exercitum conarentur. Ita Neruij quondam Belgarum fortiſsimi, nihil memorabile, aut dignū priſca belli gloria in oppugnatione perpeſsi, quum fruſtra Gallorum auxilia expectarentur, emiſsis oratoribus, qui ſe imperata facturos dicerent, multati pecunia deditionem fecerunt. At Heluetij paucis antè diebus quàm hæc in Britannia fierent, Heduorum fines hoſtiliter ingreſsi, ab ea quoque parte Gallis magnum terrorem fecerunt. Nanque Tramulium, qui opportunis in locis oſtentata acie venientibus ſeſe obiecerat, ac ſe demum tantę multitudini imparem ratus, paſsim cedendo ac detrectando certamen retro abierat, in vrbem Diuionum compulerant: & prolato oppugnandæ vrbis apparatu, circumſeſsisq; itineribus ad teli iactum ab muro caſtra poſuerant. Erat apud Heluetios Germanorum equitum præfectus Vldericus Virtembergenſis regulus: per quem Heluetij rem frumentariam prouiſam habebant: explorabant itinera, loca caſtris anteceperant: & quæ pedeſtribus copijs vſui forent, ſumma facilitate conſequebantur. Is quanto maximè poterat ſtudio cœptæ oppugnationis negotiū adminiſtrabat: totoq; animo ad celeritatē incitatus, in qua ſpem ipſe poſuerat, nihil apud ſuos, nihil apud hoſtes remiſſum patiebatur. Quod neq; perterritis hoſtibus, aut confirmandi ſeſe, aut muniendę vrbis ſpatium dari, neq; mora interpoſita diffiſus Heluetiorum ingenijs, multitudinis frangi impetum, quæ haud facilè vno conſilio agitur, volebat. Ita, quum late murorum ſtrage edita, interiora vrbis paterent, & per ruinas quæ foſſam magna ex parte compleuerant, ad irrumpendum aditus cōtinuè pararetur, ipſe circumeundo opera atq;

manipulos, adhortari gregarios milites, ac docere quantum ad summam victoriæ pertineret, potiri omnium rerum plena atq; opportuna vrbe, in qua si paululum adniterentur, & dux belli atque ornatissima ala equitum cum ipsis ciuiũ fortunis, in præmium laboris atque victoriæ cessura essent. Aduersum ea Tramulius, tametsi vsus egregia ciuium voluntate, & perpetuo labore militum subitarias munitiones erexerat, tormenta & omne genus telorum in murum cõtulerat, cataphractos pedibus pugnare iussos in prima acie statuerat, ciues ad omnes quoq; casus confirmatis eorum animis armauerat: nihilominus quòd dudum rem in Morinis infeliciter gestam esse compluribus nuncijs afferebatur, nullam sibi iam prælij fortunam expectandam ratus, tentare Heluetiorum animos antequam per se gens effera cæde atque vulneribus irritaretur: & denique omnibus conditionibus pacem petere constituit. Igitur idoneos nactus homines, qui vnà cum Heluetijs in Italia fuerant, & ex longa militandi consuetudine & mores gentis, & ducum studia, & veteranorum etiam voluntatẽ apprimè nouerant, impetrato colloquio emittit. Ii familiares centurionum & eorum præsertim pagorum signiferos, quos haud obscurè Gallicis rebus fauere compertum habebant, adeunt: in primis veterem & recentem Gallorum amicitiam cum Heluetijs, & antiqua odia Germanorum proponũt, & quamdemissè deprecantur, ne finitimum regem in ea rerum fortuna opportunum iniuriæ existiment, ne eum socium amicumque tam ingratè oppugnare contendant, qui Heluetios in honore semper habuerit, & maximis stipendijs, & & priuatis quoque muneribus liberalissimè pace belloque affecerit, & in eam demum rerum amplitudinem & virtutis existimationem suis auspicijs perduxerit. Tribuerent aliquid antiquis fœderibus, neque pro leuibus atque alienis belli causis, summa beneficia animo deponerent. Quòd si bellum quàm æquissimam pacem malint, & Galliæ vires tantoperè despiciant, vt belli casus communes esse non existiment, recordarẽtur quibus iniurijs, quot cladibus illatis, Cæsarem & Germanos antiquos hostes affecerint, quo potentiæ eos euecturi sint, si tum parta victoria, Burgundiam antiquis imperij finibus adijciãt. Num Cæsarem verum & proprium hostem putent staturum nouis fœderibus? ac nihil mox ausurum aduersus eam gentem, cuius sanguine Caroli soceri manibus parentare, & vlcisci lethale vulnus ad Basileam acceptum quandoque desideret? Hæc illi publicè, & ad vulgus militum. Cæterùm priuatim largitionibus aggressi pagorum primores, ingentia pollicendo, atq; omnes ad pacem pertentãdo aditus, breui plurium animos expugnarunt, quòd neque arduum aut difficile fuit, propter factiones, quæ apud Heluetios erant. Nanque sicuti cæterarum quoque gentium mentes communis vnus morbus agitare consueuit, quo se contraria in studia scindant, & si externa desint mala, insanis dissensionibus domi sæuiant: ita Heluetios eadem mali tabes inuaserat. nanque asperi montaniq; homines quondam facta coniuratione, quum omnem suam nobilitatem vno prælio crudelissimè deleuissent, pugnassentque multis annis pro sola libertate summa eorum concordia viribus in vnum coalescentibus, & partium nomen, et diuersa studia dedidicerant. Sed posteaquam secundis bellorũ euentibus, apud exteras nationes magni clariq; fuere crescente superbia simul & auaritia, vrbes atque oppida finitimorum occupare certantibus inter se bello regibus, mercenaria auxilia submittere, contemnere singulos principes, & denique illam veterem egregiamq; maiorum virtutem et disciplinam fidemq; venalia

venalia habere cœperunt.Ita vni soli pecuniæ, publicè priuatéque serûientes, quum multi liberalis opimæque militiæ apud Gallos actæ, memores inexplebili auiditate, totius propè Italiæ pecunijs satisfieri sibi minimè posse existimarent, secessione facta ab his, qui secundum veterem constantiã, publico cõsilio agebantur, ad fouendas Gallorum partes operam suam transtulerunt. Primi omnium Bernenses, amplitudine ciuitatis & militum numero magnæ inter cæteros authoritatis: Lucernenses demum & Friburgenses, ac multi præterea ex alijs pagis iam vulgata inter milites pacis mentione, atque ex ea causa intermisso ardore oppugnationis, rem ad consilium deferunt: in quo principes exercitus, tribuni, & primorum ordinum centuriones, preterea scribæ & signiferi sentẽtias dicere, & de summis rebus deliberare consueuerunt. Nec Vldericum adhibent, quòd virum fortem in ea rerum occasione belli auidum, & Cęsaris sequutum partes, paci aduersaturum intelligebant. Quare vt ex corruptissimo genere hominum consilium constabat, ita cuncti propè ad Gallum inclinant animos, ac petentibus pacem dandam, & reducendas legiones esse censent. Verùm quo honestius commutasse belli consilia viderentur, & Cęsarem, ad quem tota facti contumelia recidebat, aliqua ex parte lenirent, in has conditiones pacem tam Gallo salubrem, quàm postea sibi calamitosam dixerunt. Ludouicus Gallorum rex concilium Pisanum, quod in Galliam translatum sit, atque omnem sacerdotum controuersiam edictis tollat. In posterum ab Romano pontifice non discedat, neque eius vrbes oppidáue attrectet. Eam Burgundiæ partem, quam iureconsulti statuerint, Carolo Cęsaris nepoti restituat: ex arcibus Mediolani & Cremonæ præsidia deducat: Gallia omni Cisalpina in posterùm abstineat: milites Heluetios nisi vniuersi oppidorũ Magistratus assentiant, mercede non conducat: Heluetijs pro impensa susceptæ expeditionis quater cẽtena milia aureorum nummûm exoluat, intra quindecim dies dimidium eius summæ, reliquum intra menses duos: Item Vlderico & decurionibus equitum octo milia pro mercede impendat. Erant superbæ & periniquæ conditiones, Gallorumq; animos ex indignitate rerum eò furoris adegerant, vt conscriptas tabellas propè discerperent, quòd Alpini homines inter syluas, armenta, & abruptos montes nati, atque omnium propè humanarum rerum egeni tantos sibi spiritus, ac tantam denique arrogantiam sumerent, vt circumscribere præpotentem regem, eique per ludibrium acerbissimas leges imponere auderent. Sed Tramulius nihil ea pudoris vanitate permotus, quod respicere ad summam belli, atque omni industria præsentibus malis occurrere sani & prudentis imperatoris arbitrabatur, concedendum aliquid necessitati atque periculo, quod haud dubiè omnium salutem trahebat, iudicauit. Porrò Heluetij, quum iniussu regis nec pacẽ vllam fœdúsue rectè fieri posse, nec sponsori Tramulio credere tutum esse existimarent, propter necessariam temporis dilationem, quo spatio Ludouicus consuleretur, obsides postularunt, qui capite luerent, si citra statutum tempus pacto non staretur, aut rex acta Tramulij minimè rata & firma esse censeret. Itaque obsidibus acceptis, & ex formula iurisiurandi tabulis conditionum obsignatis, castra mouent, & per Sequanorum fines sine maleficio domum reuertuntur. Hæc vbi in Morinos literis & fama perlata sunt, Cæsar, & Henricus haud ignari tantum sibi ad conficiendum bellum facultatis & virium detractum iri, quantum hostibus ex ignominiosa pace terroris atque periculi decessisset, fractis tanta spe animis, ad aliam belli

Helvetij Gallo pacem salubrem, sibi calamitosam dicunt.

Necessitati cedendum.

gerendi rationem omnes cogitationes conuerterunt. Sed paulo post Cæsar merens querensque secum, quod in eo genere hominum ampliorem fiduciam posuisset, qui superioribus annis cæterorum etiam principum opinionem fefellissent, eadem celeritate qua venerat, in vlteriorem Germaniam abscessit. Henricus autem post aliquot dies oppidis prope omnibus Neruiorum in potestatem redactis, quum diu rerum Hispanicarum expectatione frustratus, delusus ab Heluetijs, & ab cunctantibus Gallis iam exacta æstate, bellum spargere, & ad singulas vrbes circumducere exercitus nollet, relictis præsidijs ad tuenda quæ cœperat, Calesiam redijt, primo quoque tempore ad triumphum Scoticum in Britanniam traiecturus. Sed dum milites atque tormenta nauibus imponit, & tranquillitatem maris opperitur, Gallica clasis quæ post Odoardum ad Blancasabiam interfectum, nihil ea æstate memorabile gesserat, è superioribus portubus deducta, ad freti angustias deflexit, eo consilio, vt Britannicam classem transportandis militibus occupatam aggrederetur, onerariasque ad Portesmutum insulam in statione relictas incēderent. Verum tanta subito tempestas coorta est, vt magnis, si vnquam fluctibus mare illud intumuit, tunc maxime vadosi freti æstu, & valida refluxus mole insanierit. Ita Gallicæ naues puncto temporis dissipatę, quum aliquas hausisset Oceanus, aliquas litorum scopulis allisisset, ante portum Humfluorum naufragium fecerunt: aliquæ fusis armamentis quæ cursum tenere non poterant, capiendas sese parato hosti præbuerunt. Erant nonnulli mortales qui hæc in religionem verterent, & diuinam esse iram interpretarentur, quod schismate sacerdotumq; dissidio pollutam esse Galliam existimarent: quanquam ea die quæ fuit Idibus Octobris, acciderit, vt Luna plena esset, qui dies testimonio C. Cæsaris maritimos ęstus maximos in Oceano facere consueuit. At Ludouicus post pudendam pacem, dissimulata palàm ea insigni contumelia, quum decessisse finibus Heluetios, Ferdinandumque regem nihil Henrici generi successibus permotum, prę clare induciarum fidem tueri, contentumque Cantabria suis se tenere Pyrenęi saltibus, et iam senescere Britannicum bellum, instareque hyemem aduerteret, nudato animo conditiones improbare atque reijcere cœpit, tanquam summæ iniquitatis & insolentiæ plenas: ideoque testari, se tam superbæ paci nequaquam staturum, quam Tramulius ex arbitrio cum Heluetijs spopondisset. Consiliarij quoq; & magna pars togatorum, postquam ex indignitate pactionis regem furere, criminarique vltro Tramulium viderunt, ex adulatione & metu potius, quam quod id ex æquo & iure esse dicerent, vt pacem irritam facerent, pœnitentiæ & fraudi vanam iuris speciem imponere contendebant, quod Tramulio iniussu regis non licuerit vlla turpi sponsione bellum finire, exemploque Caudinæ pacis quondam cum Samnitibus à Consule Posthumio factæ, nihil quod Gallos ex pacto, vel religione obligaret, iniussu regis ritè fieri sancirique potuisse. Num etiam eodem iure, si Tramulius ex metu, vel sua temeritate spopondisset, Regem diadema positurum, vel Luteciam Parisiorū antiquissimam regiam deserturum, traditurum arma & vniuersam Galliam Heluetijs vectigalem facturum, ea omnia ex ęquo & bono sponsionis pariter seruanda forent? Ex aduerso quoque non deerant, qui hæc vti inania & puerilia detestantes, priuatis sermonibus dicerent, Tramuliū egregium fortemq; virum cuncta ordine sapientissimeque fecisse, quod in ea rerum desperatione tot hostibus coniuratis, hinc & inde prementibus, atque alijs haud sincera fide

euentum

euentum belli spectantibus, saluti totius Galliæ maturè atque opportunè consuluisset: eum esse inter Galliæ proceres, qui multis rebus integre & feliciter gestis, carpentis vulgi inuidiam virtute superet: non ea rectè improbari consilia, quibus cautus Imperator atq; hostium expertus, magnis periculis occurrendũ esse duxerit. Cęterum Heluetij quum se deceptos intelligerent, quod Ludouicus pecuniã non dinumeraret, quã ipsi ante alia deposcebant, manifesteq; appareret, nihil eum ex eo fœdere pręstaturũ, coacto apud Lucernam concilio, iureiurando omnes affirmauerunt, se quàmprimũ per occasionem possent, vlturos deceptorem regem, atq; eadem quę fœdere promisisset, armis repetituros. Habitæ insuper quęstiones de his qui enixè fouisse Gallorum partes ferebantur. Tortus inter alios Gaspar Goldilus factionis princeps: de aliquibus etiam crudeliter suppliciũ sumptum: nam vulgus militum et sordidissimi quiq; procul à militia, claros homines multis fortibus factis, qui ordines apud Gallos duxerant, crimini atq; inuidię expositos deferebant. In quos ab accensis ira Magistratibus tanto seuerius animaduertebatur, quanto omnes eleuare infamiam turpissimi facti, & fœderatis principibus satisfacere cupiebant. Eadem ętate iussu Leonis pontificis, Bernardinus Caruaial & Federicus Sanseuerinas pseudocardinales, quos per interregnum ad Liburni portum captos, & Florentiæ asseruatos memorauimus, Romam venerunt. Quibus mox à Leone supplicibus ac veniam petentibus, antiquus pilei honos restitutus, magna tamen patrũ dissensione. Nanq; Mattheus Sedunensis efficacis ingenij, & acerrimę vir eloquentię, Christophorusq; Eboracensis Gallorum hostes, grauissimis orationibus aduersabantur, quod ad eosdem dignitatis gradus, fœdo, & in posterum exitiabili exemplo reducerẽtur, qui miserę in primis Italię, & sacrosancto pontificię libertatis propugnatori, excitato vbiq; terrarum belli incendio, tot calamitates intulissent. Verùm pontifex cuius mite ingenium facilemq; naturam in specimen cęterarum virtutũ omnes illo tempore laudabãt, clementius agendum sibi aduersus eos, quos opera sua captos constabat, existimauit, vt pontificatus initia quiete rerum paceq; firmaret, & finẽ imponeret controuersijs, quas translato Lugdunum concilio turbulenti sacerdotes excitarant. Siquidem fessos, & aduersis successibus fractos, ostentata spe veniæ, ad sanitatem redituros apparebat. Nec multo post Ludouicus haud ignarus tantam bellorũm molẽ, qua ipse obrutus quassatusq; vix steterit, ab diuina ira pendere, vt religioni ac pontificię maiestati satis faceret, perturbatoq; & exhausto regno consuleret, adulterinum cõcilium abrogauit: iussitq; Claudium Massiliensem Episcopum et Solerium legatos suos Lateranensi adhęrere: illudq;, prędamnato Pisano, vt sanctum atq; legittimũ approbare. Idem fecere Guliermus Maclouiẽsis, et Renatus Baiocensis: qui & ipsi antea à Iulio gradu pulsi, ad pristinos honores redierunt. Eodem quoq; anno Iulianus Medices Leonis frater, ab Senatu populoq; Romano ciuitate donatus est. in cuius gratiam, in area Capitolij temporarium theatrum extructum est, omni picturarum varietate mirificè cultum. Egere in scena Plauti Penulum decore mirabili, & prisca quidem elegantia Romanę iuuentutis lepidissimi quique, variaq; extra ordinem poemata recitata, florentibus non aliàs fœcundiore seculo Poetarum ingenijs. Siquidem pontifex liberalibus disciplinis institutus, veluti paternam gloriam in eo virtutis genere superaturus, quum publico elogio, Literatorum PRESIDIVM inscriberetur, studiosos omnis elegantiæ, qui inter armorum strepitus nõ emerserant, iam tum magna spe liberalitatis accenderat.

Helvetij fautores Gallorum supplicio afficiunt.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS.

LIBER XII.

DVM hæc in Gallia atque Britannia gererentur, Cardonius & Prosper, qui vt supra memorauimus, Gallo ab Heluetijs profligato, Liuianum è Tombis Patauium redeuntem subsecuti, in Venetiam duxerãt, Patauinum omnem agrum ac Vicentinum nullo prohibente populabantur. Enimuero Liuianus & Baleonus ex decreto Senatus partiri inter se copias, & Patauium atq; Taruisium prçsidio tueri iussi, vt imminentem hyemem expectarẽt, nullam hostibus pugnæ copiam faciebant. Emittebatur autem leuis armatura equestris, quæ subitis excursionibus hostium pabulatores infestaret, cognoscendisque eorum consilijs, ad castra exercitatione quotidiana progrederetur. neque id sæpius frustra factum: nam quum Caruaial è castris in proximum pagum diuertisset, à Mercurio, qui per momenta temporis vestigia hostium obseruabat, captus est. Eius equites, inter quos erat Spinosa vir fortis cum duobus militum præfectis, diu frustra per angustias viarum colluctati, vt eruptione euaderent, in potestatem absque vulnere deuenerunt. Transfugerat paulo antè Mercurius à Cæsare ad Venetos ex inconstantia animi, an ob iram fortè aliquam, vel spem liberalioris militiæ, nobis incompertum. Cæterùm Cardonius ostensurus magis oppugnationem, quàm tale negotium summa vi tentaturus, productis castris duobus passuum milibus à Pauio consedit: neque enim propius castrametari licuerat: quoniam Veneti per id tempus, quod vacuum à bello atque ab hoste otiosum fuerat, Patauium tanquam belli arcem, & Venetiarum propugnaculum mirabili studio communiuerant. Suburbanas villas, hortorum sepes atque macerias, excisis quoque opacis arboribus, ne vel vmbram quidem qua tegeretur hostis haberet, solo æquauerant. Inde felicis agri vasta planicies circumquaque patescens, nihil tutum si in conspectum vrbis venirent, à tormentis, quæ pro turribus disposita fuerant, relinquebat. Ob eas difficultates Cardonius & Prosper fossam, per quam tutò copias atque, tormenta ad murum perducerent, facere instituunt, ea quidem ratione, vt egesta humus in læuo margine aggerem faceret, atque altitudine sua commeantes milites ab omni missilium iniuria tueretur: ita ex tuto mœnibus appropinquare, vineas agere, & nouis operibus obiectis muralia tormenta subuehere posse cõfidebant. Verum quum per aliquot dies contracto ex agris magno agricolarũ numero, aliquam operis partem perfecissent, & ex vrbe expeditç cohortes atq; equitũ turmç in opus molientes emissç, omnia turbarẽt: institutũ aggeris quod minoribus etiam ducibus difficile videbatur, omissum est. Sed nec postea per otium dies acti: nam vtrinque equites & pedites leuia certamina committebant. Vnum fuit memorabile, Tres Hispani pedites elati animi, Italos ad certamen

Patavium veneti muniunt.

tamen prouocarunt, nulla quidem priuata simultate: sed vt si essent aliqui Romanæ indolis in Veneto exercitu, contrà progrederentur, & paribus armis pro gloria decertarent. Liuianus, quum ea vox à militibus alacriter excepta fuisset, multique certatim eas partes deposcerent, totidem manipularios expertæ virtutis emisit: qui breui vno è tribus Hispanis interfecto, cæteris fuciatis & captis, victoriam cum plausu & gratulatione militum retulerunt. Iam æstas præcipitauerat: Cardoniusque & Prosper nequicquam oppugnatione tentata, ad Albaretum prope Athesim castra reduxerant, quum Matthæus Gurcensis cardinalis, qui tunc Veronæ præerat, vrgere literis ac nuncijs duces cœpit: incusare eorum otium, & palàm conqueri, quòd exercitum tot auxilijs firmum, paratumque omnes labores pro Cæsare subire, in æstiuis tam diu esse paterentur: nihilq; iam propè exacto autumno, quod ad commodum tuendamque existimationem Cæsaris pertineret, effecissent. Ducerent quoquo modo in hostem, & cum excidio hostilis agri Fortunam periclitarentur. Milites quoque Germani atque Hispani, apud quos spes prædæ, cædes, vulnera, & virtutis decus omni securitate atq; otio cariora ducebantur, turbidis vocibus, vti ad aliquod egregium facinus educerentur, flagitare: vix abstinere à probris: & ducum famam lacerare. Quibus de causis excitatus Cardonius, commutādam sibi omnē belli rationem existimauit, vocatisque in prætorium præfectis: Scio, inquit, viri fortes vsuque militiæ periti, perfidiæ mihi vel ignominiæ parari contumeliam, si nouum consilium euentu aut asperum aut felix minimè capiamus. Enimuerò patientiam meam vinci patiar: succumbamque paucorum libidini, qui me dicunt ex composito bellum alere, & delectari magis Imperio & populationibus, quàm vera laude maturaque victoria. Duæ sunt in conspectu munitissimæ hostium vrbes, Patauium atque Taruisium, quæ oppugnari capique nostris viribus haud facile possunt, quum id Cæsar ipse, ac paulo pòst Roseus atque Palitia multitudine fortissimorum militum, ac mirifico oppugnandæ vrbis apparatu freti, difficillimis etiam Reipublicæ Venetæ temporibus, cum iactura tentauerint. Superest, postquam finiendum est bellum, vt nostra virtute atque ausu, omnibus incommodis atq; omnibus belli calamitatibus hostes, qui congressum vanis artibus deuitant, exagitemus. Neque hoc erit factu difficile, si trāsmisso Medoaco, ea oppida quæ ad mare sunt infestis armis adeamus, atque omnia ferro igneque populemur. Tunc enim hostes, qui per ignauiam inclusi mœnibus hybernorū tempus opperiuntur, vlturi iniurias, aut in aciem descendent facultatemque victoriæ præbebunt, aut luctuosum regionis excidium prospectantes, nos omni præda onustos & intactos redire patientur. Duces qui in consilio aderant, in vtranque partem disputatione habita, variè sentiebant. Alij enim quibus feruida ingenia, elatis exercitus viribus prosperos rerum successus polliceri, consilium Imperatoris qui dignos suo nomine spiritus gereret, laudare: alij contrà rerum vsu & militari prudentia insignes, intempestiuam Cardonij audaciam non probare: non esse enim eò temere procurrendum, vnde vel difficilis receptus foret, vel clades, aut ignominia timerentur. Ipse ante alios Prosper Columna, qui virtutis militaris inueteratæque prudentiæ fama, quanquam ad Cardonium summa imperij respiceret, cuncta propè in eo exercitu administrabat, cunctator natura, & cui belli casus atque fortuna maximè displicebant, multis rationibus Cardonij consilium improbare, immoderatam eorum fortitudinem, qui temeritatem atque Fortunam pro disci-

plina ſequerentur, coarguere. Qui ſi, inquit, poſtquam hoſtes contemnitis, dum in ſinu eorum cuncta ferro flammaque populamini, tunc imbres è turbida nube ceciderint, vt anni tempus & regionis natura minantur? Num aliquã aut reditus aut ſalutis ſpem habebitis? Num putatis, dum inexplicabiles imbribus viæ, lubricus & limoſus ager inflatique amnes iter expeditum denegabunt, tunc Liuiani ingenium percitum & ferox quieturum? Non conuolaturam ad excidium noſtrum montanorum agreſtium multitudinem, quibus nihil infeſtius, nihil crudelius? Num ſi obſeſsis itineribus commeatum auertãt, & eminus & cominus laceſſant agmina, onuſti ſarcinis, enecti fame, nullo ſtabili veſtigio innixi aciem explicabitis? & ſpem in dextris atque virtute ponetis? Ego Cardoni ſicuti finem belli atque victoriam hoc exercitu incolumi nobis non ſerò obuenturam arbitror, ita propoſiti tui ſententiam graui proximam periculo minime laudarim: quòd ſi id duxeris è commodo Ferdinandi regis & Cęſaris, ipſe votis nuncupatis, vt ea res proſperè atque feliciter cedat, lubens volensque iter & arma primus arripiam. His verbis Proſper, quanquã iniecto diſcriminis metu aliquorum animos perculiſſet, videreturq; is ardor, vt ex vultu apparebat, aliqua ex parte refrixiſſe, nihilominus Cardonius in ſententia, vt proficiſcendum eſſet, perſeuerare, nihilque dictis Proſperi commoueri, vrgente maximè Piſcario, qui quum pedeſtribus copijs præeſſet, agendo pugnandoque laudem quærebat. Igitur poſtquam de profectione decretum fuit, pronunciari iubet, vt milites ſcorta, quæ in varios vſus Germani, Hiſpani vero ad libidinem trahere conſueuerunt, inutilesque miniſtros dimittant, ſarcinas & impedimenta relinquant: nihil præter arma parent. Hęc omnia, ſimul & inualidos vel parum idoneos milites Veronam remittit. Poſtero die luſtrato exercitu cognoſcit, hanc eſſe ſummam copiarum: Hiſpanorum tricenarias cohortes quindecim: Germanorum ſeptem, quarum ſingulæ quingentis ferè militibus conſtabant; veteranus vterque miles, & recenti virtutis gloria inſignis, vtpote qui nuper ad Rhauennam inter ſe fortiſsimè dimicarant. Hiſpanis Piſcarius, Germanis Iacobus Landaus præerant. Septingenti item equites cataphracti ex vetere militia Ferdinandi Regis. Centum quoque & quinquaginta Germani ſub Riciano, & Celembergo Cæſaris ducibus: atque item leuis armaturæ expedita manus, quam Succarus Heduus ductabat. Ex Pontificio verò exercitu (nam Leo fauere Cęſari ex Iulij põtificis fœdere tenebatur) Troilus Sabellus, Mutius Columna, & Vrſinus Mognanius: hic leuis armaturæ equitum alam vnam, illi autem cataphractorum duas adduxerant. Sexcenti etiam Hiſpanici generis equites, in queis plerique ſagittarij ſub Petro Caſtrio cenſebantur. His copijs optimè inſtructis, Cardonius duodecim falcones æneos præſidij cauſa adiungit, & ab Albareto ad Bouolentam caſtra mouẽs (Id oppidum opulentum & frequens, primo incurſu occupat ac diripit) Inde ad Medoacum progreſſus incerto profundoque alueo decurrentem, cymbis ac lintribus, quas carris aduexerat inter ſe connexis, continuò ſuperat, atque in ſinum fertiliſsimæ regionis cuncta belli clade euaſtans defertur. Hinc Plebis Sacci celebre oppidum euertitur, capti incolæ, direptæ domus, abacta armenta, & iniectæ demum ædibus faces: mox quum furens barbarus in ipſas ſuburbani littoris delitias perueniſſet, infelices paſsim villas, & ſuperba prætoria, quæ regio ſumptu longa in pace ac florentibus Reipublicæ temporibus Veneti primates extruxerãt, maiore quàm vnquam ininuidia in Italia debacchatum

tum

tum fuerit, miserabili incendio absumpsit. Troilus quoque qui triennio ante à Venetis discesserat, cum equitibus suis & cohorte vna progressus ad Licefucinam vicum, vbi naues versatili machina è Medoaco in Hadriaticum traducuntur, omnia metu complet, ac in prædam vertit. Deseruerant ædificia accolæ: & cum armentis metu territi Medoacum transierant: religatisque in vlteriore ripa omnibus nauigijs, ne illis potitus hostis ad transitum vteretur, sagittis eminus sese ac ripam tuebantur. Troilus contra dispositis sclopettarijs eos territat, atque è ripa depellit: mox militem adnatare & retrahere scapham iubet. Qua è vestigio retracta scandentibus plurimis, cęterę naues ab vlteriore ripa soluuntur ac traducuntur: confestimque earum beneficio flumen traijcitur. Agrestes etsi multitudini suæ, & sagittis quas ligneis arcubus emittunt, multum confidebant, quum militum impetum sustinere non possent, in proximas paludes confugerunt. Hoc confecto negotio Troilus ex priuato quoq; odio hospitalibus diuersorijs cæterisque ædificijs incensis, in castra reuertitur. Eodem quoque tempore Mutius cum ala equitũ & valida Germanorum manu, Mestriũ frequentissimum oppidum contendit: fusisque in itinere paucis hostium equitibus, quum coniectos in fugam continuò sequeretur, eodem cursu immixtus Venetis, portam irrumpit, viribusque superior, desertum à Mestrinis oppidum occupat: arcemque pari fortuna temerè munitam interfectis defensorib. capit, ac statim sęuientibus Germanis in discessu oppidum inceditur. At Cardonius & Prosper interea cum tota mole exercitus circumiectum agrum eximiæ fertilitatis effusè populati, ad Margheriam maritimum vicum castrametantur: indeque breuissimo maris interiectu prospectantes hostium sedem, tormenta per aggerem in proximum littus deduci, & in contumeliam superbę atque opulentissimæ ciuitatis displodi iubent. Ea res non aliàs maiore metu attonita ciuitate, non tam sclopis boatuque horrisono plebis fœminarumque aures perculit, quàm conscriptos patres: atque ipsos magistratus in aduersis semper intrepidos, incredibili mœrore affecit. Fumabant procul grassantibus incendijs villæ, vici, castella, oppida: neque aliud quàm tantulum maris spatium similem vrbis calamitatem morari videbatur. Erant qui è sacris turribus, & speculis, cognito tractus ac littoris situ, propriarum villarum flammas agnoscerent, et cadentes domos frustra lachrymis prosequerentur. In tanta calamitate, quum omnium animi ad vlciscendum arderent, Liuianus propè insaniens, per literas ac nuncios singulis horarum momentis ab Senatu petere, ne se diutius in otio clausum teneri, ne tot ac tantas iniurias cum ignomiuia è mœnibus contemplari ac deflere absque vllo vindictæ solatio paterentur: habere se iustũ exercitum duratum in armis, ardentem pugnæ studio, vindictæ cupidine vehementer incitatum, quo demorari hostes impeditos prædæ onere, transitu fluminis prohibere, ac concidere facilè posset, si sibi ius imperij pugnandique potestas libera relinquatur. Ergo summo omnium studio ab Senatu Liuiano rescribitur, exercitum sub signis educat: cum Baleono iũctis viribus vna castra faciat: & si id è commodo reipublicę duxerit, quàm primum nactus & loci & temporis opportunitatem, cum hoste confligat. Decreto Senatus accepto, Liuianus parat sacra publico ac patenti in loco. Quibus peractis, apud milites cõcionatus, exploratam, inquit, certamque victoriam hodie non haberem de barbaris immanissimisq; latronibus, qui tot calamitatibus illatis, onusti præda simili quoque temeritate effugere imminentem cladem, & pacato itinere redire

posse confidunt: nisi vos illi ijdem essetis, qui tot efferis nationibus ad excidiū Veneti nominis conspirātibus, quod reliquum superest Italicæ virtutis decus per tot casus atque pericula constantissime conseruastis. Enimuero cum vos considero milites, atque hostium conditionem intueor, magna me spes victoriæ tenet: ab longa siquidem quiete recentium virium robore præstantes, magno atque exercitato equitatu, tormentorum omniumque rerum apparatu ac copia, quæ desiderari in negotio possint, instructi, cum his hostibus pugnaturi estis, qui præda graues, confecti propè inedia, numero pauci, & linguarum varietate dissimiles, vix primum nostrorum impetum sustinebunt, quum maximè nobis obstantibus, experiri altitudinem fluminis, in ripa consistere, pugnareque oportebit. Neque hostium duces in dubijs & repentinis pugnæ casibus vno consensu eadem consilia capturos arbitremini, quibus diuersa omnino ingenia & varios animi impetus dissimili linguæ morumque commercio aliud atque aliud cælum indiderit. An dum hic pandi aciem, ille densari, & sisti agmen, inferriue signo vno tempore mixto imperio videbunt, & tunc Germanus Hispanum, & vtrunque Italus audiet, vel iuuabit? Vicimus profectò milites, vicimus, nisi Dij, qui satis superque hactenus huic reipub. irati infestique fuere, tātorum scelerum vltores adesse noluerint. Hæc quum dixisset, acclamantibus præfectis, atque vniuersa concione, vt signum profectionis daret, magna spe & lætitia omnium copias eduxit: & ad Medoacum vbi hostes transituros existimabat contendit. Inde Balconum à Teruisio, & cæteros milites, qui in præsidijs erant, ad signa venire: Paulumque Manfronum ad contrahendam agrestium multitudinem in saltuosa & montana loca proficisci iubet. Habebant tunc castra Hispani ad Campum sancti Petri, quum nunciatum est, Liuianum cum vniuersis copijs vltra Medoacum consedisse: ibique prælij & vindictæ auidum, quominus flumen transeatur armis prohibiturum esse. Ea res vastitati finem fecit: quoniam suspensis omnium animis audacissimi etiam quique militum, non quàm latè, aut crudeliter vexandi incolę, exurendúsue amœnissimus ager forent, sed quo modo prædam referre, & vitam tueri oporteret, cogitabant. Igitur Cardonius coacta præda vt antequam Liuianus vniuersas vires contraheret, ipse superato flumine in pacata loca reuerteretur, ad Medoacum vbi in vlteriora ripa hostes constiterant, peruenit. Eo in loco aliter atque ipse putauerat, quum difficilia aduersaque omnia reperisset, paratos scilicet in armis hostes, ripam magno tormētorum numero communitam, ducem ferocem promptumque ad omne belli facinus obeundum, cœpit animo agitare quo detrimento militum, & quanto totius summæ rei periculo, si in ea parte vadum fluminis tentaretur, vniuersus exercitus traducendus esset: ac demum accire Prosperum atque Piscarium, cæterosque duces consulere, quoniā de salute omnium agebatur. Visum est peritioribus superiora vada fluminis esse pertentanda, noctuq; eo progrediēdum, ac ignaris hostibus è vestigio transeundum. Missi exploratores renunciauere posse facilè superari amnem, si supra ad sextum miliare æquioribus ripis coercitum ac placidè decurrentem peterent. Ergo Cardonius de secunda vigilia castra mouet: relinquit ignes atque omnem leuem armaturā equestrem, quæ speciem præsentis exercitus faceret, atq; hostes distineret. His demum imperat, vt exoriente sole plures in ripa fluminis obuersentur, ac simulato transitu aluem tentent: cæterùm globo facto castra subsequantur. Vixdum certa luce ad locum peruentum est, quum extem

plo primi agminis duces flumen ingreſsi, omnem ſimul equitatum in aduerſam ripã educunt. Hiſpanorum quoq; phalanx eodẽ tempore infra equites, qui impetum fluminis refringebant, conſertis ſtipatisque ordinibus non formidauit altitudinem profluentis. Nanque ſicuti incertis paſsim vadis tranſibant, accidebat vt aliqui pectoribus tenus mergerentur, aliqui verò capite ſolo extarent. Erant magnum ad ſuperandam vim fluminis incitamentum, ipſe ante omnes Piſcarius pedes cohortando ſigniferos flumen intrans: & cum eo ortatiſſimi primorum ordinum centuriones, qui ducis exemplo ex equis deſcenderant, & ante alios in amnem ſe coniecerant, vt manipularibus ſuis equarentur. Hiſpanos Germani, & mox Cardonius & Proſper cum alijs copijs ſubſecuti ſunt, ac demum leuis armaturæ equites: qui ex compoſito ludificati hoſtem, vt imperatum fuerat, conſequebantur, fluuium tranſmiſerunt. Occurrere ſatis in tempore tranſeuntibus Epirotæ antecurſores. Nam Liuianus ſuſpicatus quod erat, intempeſta nocte hoſtes inde mouiſſe, expeditam equitum manum ſpeculatum præmiſerat: ipſeque inalbeſcente cælo, cognito hoſtium diſceſſu, fuerat inſecutus. Verùm quum hoſtes paratos ad dimicandum in acie reperiſſet, leui certamine ad aquam facto prælio abſtinuit: ſiue quòd Baleonum accitum è Taruiſio expectandum eſſe cenſebat: ſiue quòd ad iniquã pugnandi conditionem perducendos prius hoſtes eſſe, quàm manus cõſereret, arbitrabatur. Ita à ſuperiore conſilio depulſus Liuianus, alia ratione hoſtibus iter præcluſurus Vicentiam cõtendit: nam euaſtata vrbs illius futura erat, qui prius incuſtoditam neglectamq; occupaſſet. Erat locus in via publica, ſecundo ab vrbe lapide, prope pagum cui Vlmo nomen eſt, ſatis idoneus, ſi vel mediocriter operibus muniretur, ad prohibendos tranſitu hoſtes: quoniam nulla commodior via, qua eos redire neceſſe erat, Veronam ferebatur. Hunc locum Liuianus aggere propè extructo ac perducta foſſa, vt vię ſpaciũ concideretur, adductis tormentis egregiè communit, ac opportunè cũ Baleono, qui dudum venerat, citra loci anguſtias caſtrametatur, lætus admodum quòd hoſtes aut ex iniquiſsimo loco, ſi vi euadere tentarent, pugnaturos, aut ſi abſterriti aliò iter flecterent, ad extremam commeatus inopiam, & mox in deditionem peruenturos eſſe iudicabat. Interea Cardonius eo conſilio vt rectà Veronam contenderet, cum omnibus copijs ad Vlmum proceſsit, vbi quũ conciſa itinera, occurſuque hoſtium occupatas viæ & collium fauces cognouit, quoniã diei parum ſupererat, & feſſus itinere miles erat, quingentis paſsibus ab Liuiano caſtra ponere coactus eſt, maximo ſuorum cum labore: nam legentes locum figentesq; tentoria, directis tormentis Veneti, metu, cæde, incommodisque turbabant. Fuere Hiſpanorũ caſtra, quandiu ab luce diei permiſſum eſt, pauoris atq; periculi plena, quum nihil tutum à tormentis relinqueretur. Tanta erat pilarum vis quæ frontem lateraq; feriebant, vt integri peditum ordines, extenſis humi pectoribus procumbere, equites poſt dumeta atque arborum ſtipites occulere ſeſe, aut depreſsiora loca quæritare cogerentur. Sed nox inſequens creſcente metu durior atq; turbidior fuit: quoniam Baleonum caſtra caſtris iunxiſſe, et magnum numerum agreſtiũ à tergo inſtare: & quęq; viarum plana, perductis paſsim foſſis, atq; aggeſtis ceſpitibus, interrupiſſe cognouerant. Quibus de cauſis fiebat, vt quum a fronte obſtante Liuiano perrumpere in patentẽ viam non poſſent, conſternatis metu omnium animis, nulla ſolita alacritas, nulla ſpes, nullaq; priſtina virtus in mœſto exercitu viſeretur. Iamq; apparebat Proſperũ, qui teme-

ritatē susceptæ expeditionis damnauerat, vatem futurū, si effusior imber (quod solum ad extremam calamitatē deerat) superueniret. Ad hæc incommoda biduo antè absumpta omni re frumentaria, solis abactę prędę carnibus fatigatus exercitus vescens: ita excitatis ignibus, quantum nec satis esset ad torrendos boues, quos ab aratris abduxerāt, fessi attonitiq;, lucem simul atq; euentum incertæ salutis opperiebantur. Interim dum instratis equis, induti arma insomnes totam noctem agunt, prefecti alarū ac primores ordinum ad prætoriū Cardonij frequentes adesse, de summa tanti discriminis consultare, per vices circuire exercitum, milites bono animo esse iubere, nihilq; quod metū alijs augeret vultu præferre. Inter alios Prosper discurrendo legiones & equites allocutus, cunctos certa spe fiduciaq; complebat. Tanta erat eius viri opinio, vt in summa etiam rerum difficultate, eo duce nihil aduersi contingere sibi milites posse timerent. His rerum angustijs dum pręmerentur, disputatione habita, eò omnium sententiæ inclinarunt, vt retrocedendum, ac mox dextrorsum qua via Bassianum ducit, iter flectendum esset: eo quidem cōsilio, vt discedentes, Liuianum, quem natura pugnacem atq; insigne aliquod facinus acri animo volutantem agnoscebant, ex munitissimo loco in ęquam planiciem attraherent, atq; ibi vti antea depoposcissent animo confirmati consererent manus: aut si hostis pugna persecutioneq; abstineret, iuxta Tridentinos montes circuitu capto, atq; euitata Vicentia, Veronam incolumes reuerterentur. Igitur Cardonius paulo antequam dilucesceret, vasa colligi, & sine tumultu signum profectionis militib. dari iubet. Sed dum pręmissis impedimentis, Prosperum, qui ex instituto primum agmen ductare consueffet, ad capiendum extendendumq; iter hortaretur, suborta est grauis & decora contentio inter eos de ordine acierum: quæ (vt mihi videtur) pro disciplina in reliquum tempus documēto esse possit, negante scilicet Prospero se antecessurum, quando sibi tum postrema acies certo iure conuertendæ in hostem frontis, insigniq; ineundę pugnę prerogatiua deberetur. Disserebat enim acriter Romano more, decus suum tueri solitus, ex lege militari nequaquam eam esse primam aciem, quæ in itinere incedenteq; toto exercitu cęteras omnes anteiret: sed eam omnino vocari primam, quæ opinione virtutis firmissima, graui iudicio institutoq;, vel à fronte, vel à tergo occurrenti hosti opponenda censeretur. Id quum præfecti veteres approbarent, Cardonius pro suo ingenio altercanti facilè cessit: adeoque expeditè et cupidè pręgressus est, vt Alarco vir salsus, & cautè mordax, Imperatorem rectè probeque facere diceret, quòd absq; alienæ laudis obtrectatione, vt instantis pugnæ periculo honestè subduceretur, legibus parēre didicisset. Ex euentu enim prælij ad Rhauennam, vnde intactus euaserat, nō magnoperè pugnax, sed cautus habebatur. At Liuianus qui statim ab aurora regressum hostium iterue, et eorum ordinem, quòd nebula densior orta ex humore telluris intexerat campos, clarè prospicere nequiuerat, vt primùm comperit discedere hostes, quanquam animus aliàs moræ impatiens, nequaquam arderet cupiditate pugnandi, increpante segnitiem atque imperante Lauredano legato, tanquam incompositi ac planè fugientes e manibus elaberentur, signa canere, & duce Antiniola procurrere expeditos equites iubet. Verùm conuersus ad Hugonem Pepulum, Guidonemque Rangonum, periclitemur, inquit, vel temerè, sed generosè tamen prælij fortunam, postquam immodica vis Imperij rationem vincit, ne si hodie cautus & cunctator esse velim, paulo pòst ignauiæ aut perfidiæ accusatus in

Senatu

Senatu prægrauante inuidia, funesto Carmagnolæ exemplo, aduersis ac malignis imperitorum suffragijs concidam. Hęc ab his, qui aderant didicimus. Via erat, vt suprà memorauimus, perangusta in faucibus collium, per quam Venetus extenuatis ordinibus transire cogebatur, inde latior campus quo Hispani insederant, circumquaque mollibus tumulis conclusus in medio patescebat. Illuc vsque euectus Liuianus, præmissa primò leui armatura equestri, cum tribus falconibus, quæ postremum abeuntium agmen carperet, ac demoraretur; omnes copias ac tormenta superatis angustijs in planiciem eduxit. Iam equestre prælium, quod primò segniter fuerat initum, displosis statim falconib. exardebat, quum Germani equites globo facto procursantes Venetos propellunt, coniectosque in fugam deserere falcones cogunt. Conspicatus hoc vixdum instructa acie Liuianus, nulla interposita dubitatione, quòd res in celeritate posita videbatur, ne primi refugientes alios iniecta trepidatione turbarēt, pugnæ signum proponit, Baleonum, quem dextro cornu præfecerat, laxiore circuitu in latus apertum irruere: Antonium Pium ab lęuo arctius aduersus hostium pedites consistere, & circumfundere velitum alas iubet. Ipse mediam aciem ex flore, et robore militum densatam in qua Sacramorus, Guido Rangonus & Hermes Bentiuolus curabant, in medios hostes inducit. Re cognita Cardonius, & Prosper qui quadrato agmine incedebant, vt si qua imponeretur dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subirent, primi agminis præfectis significant, vt quum primùm hostium pedites in proximo conspexerint, prælium committere non dubitent. Interim è media acie Veneta cataphracti equites, Germanos quos cęptæ victorię spes ardentius prouehebat, adorti primo impulsu repellunt, stratis vuulneratisque Ricciano & Celembergo, Succaroque eorum ducibus, fusos ad signa vsque sequuntur. Troilus, qui in ea parte iuxta viam publicam ante vexilla turmarum constiterat, animaduerso periculo, laxari aperirique paulum ordines, ac liberum spacium fugientibus dari, ne turbati ac trepidantes integrā certamq; aciem miscerent, eosq; vt transibant nequicquam morari, sed continuò in postremum agmen refugere iubet. Demum ipse & Mutius, & Alarco, quum vniuersæ pugnæ, quam omnibus artibus petebant, occasionem adesse cernerent, signa inferunt: & si vnquam aliàs magno ardore procursum fuit, in proruentes hostes incurrunt. Erat vtraque acies et numero & virtute equitū propè par. Quingenti enim fermè vtrinque ex Italia veterani singulari decoris studio atrocissimā pugnam edebant. Iamq; Liuianus huc & illuc volitās, testatus illam diem, illam aciem fore & laborum finem & pręmiorum initium, tanta vincendi spe suorū animos accenderat, vt nonnulli per confertissimos acerrimè depugnando ad vexilla vsq; penetrauerint, conatiq; ea abripere, quū fortiter resisteretur, discerpserint: & Ebrardum Corneū Mutianę alę signiferum egregię virtutis senem, cū filio impigro iuuene interfecerint. Verū integra spe atq; integro vtrinq; metu, dū equites in fronte cōcurrunt, Prosper cōcionabundus singulos ordines prætereuectus, hinc Piscarium cum Hispanis, illinc Landaū cum Germanis peditib. pari acie ac passu inferre gradum, ac peruadere in medias hostium cohortes iubet. Eorum tātus fuit suo pōdere incumbentium impetus, vt cohortes Baboni Brescchelli, quas eximiæ virtutis opinione Liuianus primas hosti obiecerat, vix tentato certamine, penè priusquam hostem viderent, terga verterint. Tunc media acies equestris, ab latere vno pedite nudata, impelli primò ac vrgeri acrius, mox cum

Prælium inter Livianum & Cardonium.

Liviani fugiunt.

cæde conuerti in fugam cœpit, neque cadentibus primis, quanquam pugnacissimi quique equitum, impreßionem hostium sustinere conarentur, semel turbata impulsaq; acies reparari, retineriue potuit. Ita occisis qui resistebant, strata sunt vexilla, ac in primis insigne Liuiani, quod ad extremũ moriens M. Antonius Montanus diu seruauerat. Eodem impetu, Sacramorus & Hermes ab equis deturbati, occursu Germanorum obtruncantur. Piscarius Othonem Sacramori fratrem vel priuatè sibi inimicum generosè conseruauit. Ab sinistro autem cornu Antoniani milites, vt mediam aciem, in qua victoriæ ratio, & prælij moles futura esse videbantur, cæsam profligatamque sensere, abiectis fœdè armis terga dederunt. Idem pari ignauia ac fato Baleonij fecere: nam Paulus quum haud satis in tẽpore ob palustre ac limosum solum, in quod circumeundo hostes fortè inciderat, dextrũ cornu circumtulisset, Liuianusq; aliter ac ipse putauerat, celerius pugnam inijsset, factum est, vt conspecta aliorum cæde ac fuga, diffisi viribus suis integri intactique diffugerent. In fronte tamen quanquam pauor & fuga omnium occupauerat animos, complures egregij cohortium præfecti, pro tuenda dignitate anteactæ militiæ, dum fugientes prehensant, dum ordines ac locum seruare conantur, atque impigrè hostes feriunt, deserti ab suis, et à multitudine hostium circumuenti, interficiuntur. In his fuere paulo clarioris nominis, Ioannes Bernardinus Aleccius Salentinus, Ioannes Baptista Doctus è Patauio, Seraphinus Gallia Vmber, Alfonsus Mutus Pisanus, Philippus Carsoleius & Annibal Simonius è Bononia, qui primos ordines ducebant. Paulus autem amißis Troiano atque Hieronymo spurijs fratribus, ac dispalato omni suo equitatu, rebus desperatis aufugiens in palustrem delatus campum, ab Hispanis equitibus capitur. Liuianus itinera, quanquam à suis & à Fortuna deserebatur, diu fuga increpita redintegrare pręliũ conatus, ad extremũ fractus animo ac virib. è pugna se proripuit, superatoq; cum maximo discrimine Eretano amne, Deos incusans Patauium contendit. Cæteri Duces fermè omnes in fuga capti, aut à Germanis qui nemini pepercere, interfecti sunt. Multos hausit, & in primis Antonium Pium, Bachillio amnis, qui è Vicentinis iugis defluens, celeri cursu atque impeditis vbique ripis apud Patauium Medoaco miscetur. Nam vt ad ripam fessi trepidantesque perueniebant, aut gurgitibus absumebantur, aut inter cunctationem tentãdi fluminis, oppreßi ab hoste varijs casibus interibant. Germani quoque & Hispani solutis ordinibus sectati hostes, quos præcurrentes equites strauerant, aut turba fugientium cumuliq; armorum paßim inuenti tardauerãt, interfecere. Andreas Lauredanus legatus, vir indignus ea calamitate, nisi infaustus funestæ pugnæ author extitisset, dum captus extra pugnam ingens auri pondus quo se redimeret polliceretur, crudeliſsimè à quodã lixa iugulatus est. Andreas verò Grittus Vicentiam se recepit, ægreque, quoniam à principio fugæ cataracta portæ demissa fuerat, seruatur. Ea res multis exitium peperit: nam spe deiecti ingrediendę Vicentię retrocedentes hostibus occurrebant. Ab his occisi alarum pręfecti Carolus Montonius, Franciscus Saxatellus, Constantius Pius Antonij filius, Meleager Foroliuiensis: præfecti verò cohortium ac centuriones supra viginti sex. Multi ab Italis & Hispanis cõseruati sunt: sed ij quos Fortuna paßim Germanis obiecit, interiere. Caduriantæ enim cladis memores, vt propinquos & commilitones vlciscerentur, nemine se parsuros solenni sacramento iurauerant. Cæsa ea die, quæ fuit Nonis Octobris è Veneto exercitu supra quinque

milia:

milia: & in his, quod nullo antea prælio acciderat, quadringenti equites cataphracti. Tormenta quoque currulia XXIIII cum omnibus signis militaribus capta: è victoribus pauci desiderati. Agrestes verò qui circumiectis collibus occupatis, expectantes prælij euentum, eminus quatiebant arma, ac truci vlulatu exitium hostibus minabantur, vt Venetos fusos viderunt, antequam Castrius cum equitibus in collium summa peruaderet, in proximas ac continentes syluas confugerunt. At Venetijs acceptæ cladis fama omnium mentes perculit, quod Rempublicam, quam iam pridem attenuatis viribus infirmam affectamque intelligebant, difficulter atque egrè reparaturam equitatum constabat. Meminerant enim ad Agnadellum paditatu occidione occiso, integras tamen equitum alas superfuisse, quibus haud dubiè quartum iam annum bellicosissimarũ nationum impetus sustinuissent. Sed hic publicus mœror nequaquam tamen à belli cura patres auertit. Decreuere enim conscribendas esse vrbanas cohortes, quæ continuò præsidij causa Patauium atque Taruisium mitterentur. Nec mora nobilissimi Venetę iuuentutis, sicuti censu, & seruandæ patriæ studio inter se certabant, armatis clientibus singulos manipulos ad defensionem earum vrbium adduxerunt. Ea manus quãquam tumultuarium ac deforme auxilium erat, Liuiano tamen & Gritto (hic enim Taruisij, ille Patauij infelicis exercitus reliquias colligebant) defendendorum mœnium spem fecit. Verùm Cardonius, etsi hoste propè deleto conficiendi belli occasionem sibi dari existimabat, si cõtinuò ad oppugnandam alteram vrbium victorem exercitum duceret, paulò pòst tamen, quòd per anni tempus impediebatur, ac omnia indies in negotio difficiliora fore animaduertebat, hyematurus circa Vicentiam in hyberna deduxit exercitum. Per eos dies de permutatione Baleoni & Caruaialis in Senatu actum: dimissusque à Cardonio Baleonus Venetias contendit, eo pacto vt Caruaialem, qui in custodia Venetijs erat, liberum in castra perduceret: aut si id ab Senatu impetrari non posset, ipse bona fide reuerteretur. Itaque Baleonus fauentibus suffragijs rem facilè pro meritis impetrat: & Caruaialem transmissurus, eum ad Cardonium Patauium perducit. Sed dum parantur comites, expectaturque Hispanus caduceator, Gurcensis Cardinalis, quo minus permutatio transigeretur, intercessit, testatus id è commodo Cæsaris minimè fieri, quòd Baleonus apud hostes multo maiori vsui momentoque in tanta ducum orbitate, quàm apud suos Caruaial futurus esse videretur. Ad hęc Baleonus, quando non Cęsaris, sed Cardonij captiuus esset, ex fide & pacto se liberum dicere, testari demum si Caruaial quem offerebat minimè reciperetur, se lege solutum, nequaquam in castra rediturum. Sed dum inter has iuris contentiones tempus absumitur, Caruaial quum se postponi Baleono minimè pateretur, neq; eam dignitatis contumeliam elato ingenio ferret, in supremam valetudinem incidit, moxq; ex ira indignationeq; exęstuãs, iam antea senio & carcere confectus interijt. Baleonus verò à Leone Pontifice literis adscitus, nequaquam finita controuersia Romam se contulit. Sub idem tempus ad radices Alpium quà itur in Heluetios, supra Bellizonam, præaltus mons terræ motu concussus ingenti fragore edito corruit: totaque ea conuulsarum rupium moles in læuam prolapsa fauces conuallis per quam Brennio amnis decurrens Ticino miscebatur, obstruxit. Quo casu stagnare amnis, & nequaquam tanta obice vi vndarum prærupto vallis spacium implere coactus est. Vnde mox in cẽtum ferè stadiorum magnitudinem lacus excrescens,

accolarum ędificia ac prędia, antequam annus circumageretur, oppressit. Contraria autem ratione Ticinus desertus ab socio amne, ac nihil alienis viribus auctus, qui paulo antè Bellizonæ pōte lapideo & ratibus iungebatur, quum suas tantum vndas traheret, humilis in Verbanum effugit. Ea tamen aquarum vis post vigesimum mensem, vt in processu operis memorabimus, cum vastitate pulcherrimi tractus, & miserabili multorum mortalium interitu, effracta mole prolapsi montis erupit. Adulta verò iam hyeme Mediolanensis arcis custodes ad extremam commeatus inopiam perducti, quum nec spes tolerādæ vlterius famis vlla iam esset, & clarè intelligerēt Gallorum auxilia frustra expectari: quòd Alpibus niue geluq; rigentibus, nihil iusta expeditione Ludouicū regem moturū constabat, in has conditiones arcē dediderunt: Vt si intra trigesimū diem Ludouicus opem nō tulisset, ipsi cōtinuò arcē relinquerent. Interim datis obsidibus, quotidianis cibarijs iuuarentur, potestasq; esset emittendi eos præsidiarios quos valetudo tentasset. Ita multi semianimes, vt erant squallida fame, et grauitate, vitioq; aeris propè enecti, in hospitales domos, vbi ingenuis, ac miseris, publicā liberalitate alimēta dantur, educti, ac medelis refoti fuerunt. At quum statuta die nihil omnino è Gallia, quod ad negotium pertineret, afferretur, Louanius relicto omni tormentorum apparatu, arce excessit decimo quarto anno ex quo ea Gallus potitus fuerat. Nec multo pòst pari necessitate compulsus arcis Cremonensis custos Binnonus, similes inducias pepigit, atq; arcem tradidit. Galli verò ad alpes dimissi, comitante ala equitum, ne quā transeuntibus iniuria inferretur, incolumes in Galliam abierunt. Ob eas res trium dierum supplicationes decretæ, quòd tunc primùm firmato imperio Maximilianus rerum Mediolanensium potiri videbatur. Post cladem ad Vicentiam, legati, & ducis temeritate acceptam, ad Maranum Foroiulij oppidum res quoque infeliciter à Venetis gesta. Occupauerant paulo antè Maranum Germani, sacerdote quodam prodente, qui postea captus & in frusta dissectus, perfidiæ pœnas dedit. Id oppidum in intimo sinu ad Aquileiensium paludes positum, quod natura loci alendo bello valde opportunum videbatur, Veneti transmissis eò cum copijs Paulo Manfrono, et Balthasare Scipione, terra marique haud segniter oppugnabant. Id cum Christophorus Francapanes frequentibus nuncijs Maranensium auxilia implorantium maturè cognouisset, ex omnibus castellis quæ Venetis priore bello ablata in finibus Histriæ & Foroiulij armis Cæsaris, atque prędidijs tenebantur, amplam militum manum collegit, & Maranum contendit. Eius aduentu soluta obsidione, magnum hostibus ex insperato detrimentum est illatum. Manfronus & Scipio nequicquā oppugnatione tentata, cum numero inferiores erumpentibus oppidanis atq; instante Christophoro ancipiti pugna distinerentur, pulsi primò, mox præcipiti fuga in proximum littus acti, dum pars scandere naues tentat, alij per auia rupium, alij conuersi in hostem, vario euentu salutem quęrunt, vulnerato Scipione funduntur, triremisq; vna capitur quum metu premente, ac impedientibus sese militibus, remiges obuertēdi facultatem ab initio tumultus amisissent. Sed quum hæc Venetijs nunciata essent, & nouo fletu prioris calamitatis memoria ægris omnium animis induceretur, longè maiore cladis mole rem Venetam afflixit natum repentè incendium media in vrbe, atrox si vnquā antea, et luctuosum atq; terribile. Siquidem initio statim sequentis anni, qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus quartus decimus, tertio Idus Ian. de

prima

prima vigilia, in Riualto frequentissima vrbis regione, repentinus ac validus ignis, multiplicis mercimonij tabernas primùm inflammauit, mox iuuantibus aquilonibus, qui sæuissimi ea nocte fortè perflabant, attigua etiam ædificia corripuit. mirum dictu ac visu horrendum. quanta velocitate, & simul cœperit, & dextra læuaque in immensum populabundus, innumeras ædes, Diui Ioannis templum, & cuncta simul quæ ad Farinas (id loci nomen est) & ad forum Piscarium vergunt, ab sumpserit. Ita vt momento temporis, super semiustas & corruentes domos, miserabili vastitate insolitum atq; inane loci spacium flammæ patefecerint. Eadem violentia haustis nummulariorum officinis, recta per argentarios ad templum Apollinaris vsque peruagatus, nihil reliquum fecit, preueniendo remedia miserorum sui rapiditate atque sæuitia. Stetit intactum ope fauentis numinis Diui Iacobi vetustissimum sacellum, circumambustis lateribus. Eo nihil antiquius Venetijs habetur, vtpote quòd in ipso nascentis vrbis primordio, ab circumiectis populis in Hadriaticas paludes Barbarorum metu fugientibus, ædificatum fuerit. Ii enim haud irritis auspicijs orsi à religione, eius vrbis fundamēta iecerunt, quæ post euastatam varijs excidijs Romam, & situs miraculo, & diuturnitate imperij atque opibus cæteras postea superauit. Inde perpetuam noctem debacchante flamma, neque exitus calamitatis, neque remedium reperiebatur. Nam ipsa noctis obscuritas, vbi exitialis splendor non aderat, turbatum ventis mare, & discurrentibus in contraria cymbis aduersum, dissone plorantium voces ac fugientium, callibus angustis pauidarum turba mulierum, humanum omne subsidium abstulerant. Denique omnia plena luctus atque mœroris. Nec deerant qui specie officij, dum res è proximis flammis ereptas, ac per manus traditas simulatione iuuantium accipiunt, dominis alio atque alio discrimine attonitis, passim furarentur. At prima luce cum magistratibus Andreas Grittus superuenit, iussitque fabros continuò demoliri domos ardentibus iunctas, vt grassantibus incendijs liber campus, atq; ipsum cęlum occurreret. Ita tandem restinctum est. Fuere qui non casu sed dolo factum id crederent: quòd eodem quoque temporis puncto, diuersa in regione vrbis, cœnobium Cruciferorum conflagrauerat: subijciebantque crimini, & inuidiæ Germanos, tanquam ij pari calamitate illata, similem iniuriam vlcisci contenderent, quoniam superiore anno oppida duo in Germania fraude Venetorum arsisse dicebantur. Constrauit hæc inopia & miserabilis clades ciuium animos: qui eo atrocius id damnum æstimabant, quòd super insignes exercituum iacturas in difficili rerum statu, & graue & insperatum ingruerat: quasi Fortuna misera imperij nihil reliquū nomini Veneto facere videretur. Eiusdem ęstatis fine, qua hæc in Venetia gesta sunt, in Cęnomanis, quanquam omnia bello arderent, haud magni rerum motus fuere. Stabat à Venetis Crema, eamque supra ciuium egregiam fidem mirabili operum munitione firmatam cum valida militū manu Rentius Ceres tuebatur: vir indefessus & fortis, atq; eâ maximè obsidione clarissimus. Brixiam autem & Bergomum pro Cæsare Hispani præsidio imposito tenebant. Sed tunc maximè Bergomatium res in angusto positæ erāt: quoniā attritis recenti clade Brixianis, soli propè hybernorum incōmoda tolerare, & pecuniam in stipendium præbere cogebantur. Quibus de causis exulcerati ciuiū animi, quanquā ex vetere etiam studio in Venetos defectionis tempus circumspectarent, eò inclinarunt, vt accersenda esset ab Crema militum manus, quâ præsidium Hispanorum opprimerent, & mu-

tata fide transirent ad Venetos. Erat tunc forte apud Rentium Cognolus quidam Bergomas cohortis præfectus, cui cuncta tradendæ vrbis consilia à speculatoribus ac transfugis deferebantur. Is quum obnixè operam suam pollicendo, docendoque quibus artibus facilè vrbe esset potiturus, spem haud dubiam perficiendi negotij Rentio dedisset, cum Marcello Astallo equitum præfecto & duabus delectorum cohortibus Bergomum mittitur: atque ita viarum compendio ac notitia vsus, confecto per noctem itinere, antequam Hispani & bona pars ciuium aduentum Venetorum sentirent, ab his cum quibus egerat introducitur. Nec mora, ad domum regij quæstoris conuolant: eam facilè expugnant: pecuniã quam paulo antè Hispani inclementer exegerant, diripiunt: & præsidij partem trucidant, partem comprehendunt: mox quoque arcem veterem interfectis propugnatoribus vi capiunt. Hoc confecto negotio, Cagnolus atque Marcellus partem militum præsidij causa apud se retinent: cæteri eadem celeritate qua venerant, Cremam remittuntur. Ea Bergomatium defectione commotus Maximilianus Sfortia, statuit nihil esse cunctandum, ne fama vicinæ sibi vrbis captæ, nimio plus Venetorum vires coalescerent: alienarenturque eorum animi, qui partes Cæsaris sequebantur. Itaque coactis copijs Syluium Sabellum, & Oldradum Lamponianum Abduam continuò transmittere, atque hostiliter ducere in Bergomates iubet. Ii circumiectum agrum populati, ad ædem Diui Antonij in suburbanis ædificijs castra locant: atque vno tempore obsidione oppugnationibusque inclusos premunt. Non erat omnino Syluius absq; fiducia vrbis per vim capiendę, etsi nõ multũ spei in virtute collectitij exercitus reponebat, quoniã magna pars optimatum diuerso studio ab plebe, quę semper ab initio etiam belli Gallici ex occulto rem Venetam fouerat, dissentire dicebatur: habebatque ea res maximum excitandæ seditionis momentum: mœnia quoque nec satis altitudine muri fossarúmue obiectu munita, minimè difficilem expugnationem habebant. Hispani etiam è statiuis agri Brixiani in auxilium exciti aduentare, comminarique direptionem ferebantur. His de rebus solliciti ciues, Rentium admonent, & salutis & fortunarum suarum periculum exponunt: obtestanturque per antiquam vrbis ergà Venetos fidem, velit quàm maturè perditis propè rebus accurrere. Rentius Bergomates, quos ipse dudum in discrimen rebellionemque perduxerat, minimè deserendos existimans, ad sexcentos vtriusque armaturę equites, & quingentos fortissimos pedites deligit, parti peditum equos attribuit, vt confecto itinere desilire ab equis, ac nequicquam fatigati, rem pedibus gerere possint: Marianum Alecium & Christophorum Epirotam his præficit, imperatque vt quàm celerrimè Bergomum contendant: & ab ea parte qua segnius stationem haberi cognouerint, magno impetu castra hostium adoriantur, atque excitato ad eruptionem Cognolo, ex occasione vel manus conserant, vel augendi præsidij causa & confirmandis ciuium animis militum partem intromittãt. Igitur Marianus atque Christophorus ab Crema proficiscuntur, ac silenti citatoque agmine aduentus sui famam prætergreßi, in conspectum hostium deueniunt: paucos inermes qui licentius euagabantur, opprimunt, fugantque, ac delati eodem cursu in raram militum stationem, occiso ibi Cittadino centurione, & Guerrerio Celanio equitum præfecto, magnum terrorem atque tumultum ad portam castrorum incutiunt. Sfortiani, vtpote qui nihil tale timuerant, trepidare, diffugere, alij arma capere, alij vt virtus & tela in promptu erant, vbi

discri-

discrimen poscebat, accurrere. Syluius ipse magnitudine periculi propè attonitus, cum paucis tamen aduersus irruentes hostes egreditur: nomine quemque fortissimum ac veteranum suum vocans, eos conglobat, summotisque paululum hostibus, cancellatos castrorum postes, quos iam Veneti magna vi impulerant, claudi iubet. Ipse exclusus & hostibus immixtus, loci notitia magis quàm suorum virtute superata materia, incolumis in castra reuertitur. Porta quoq; castrorum eodem temporis puncto egregiè densata virtute Ioannis Petri Surræ, qui decies septies olim ex prouocatione victor, ob summam fortitudinis opinionem, duarum cohortium præfecturam adeptus fuerat. Clamabât è mœnibus Bergomates, atque ipse Cagnolus, puluerem, strepitum, clamoremque pugnantium oculis atque auribus accipiebant: apparebatque Sfortianos facilè fundi delerique posse, si præsidiarij eruptione facta, dispersos varijs in locis, diuerso prælij euentu pugnantes inuaderent. Verùm dum Cagnolus atque Marcellus partim ciuium diffisi animis, partim veriti ne à Virgilio Syluij præfecto, qui cum cohorte mœnibus successerat, libero egressu prohiberentur, nihil ab vrbe mouent. Sfortiani equos conscendunt, superuentuque Cæsaris Feramuscæ, qui equites in auxilium adduxerat, Venetos primò repellunt, mox cunctis densata fronte procurrentibus, occiso Pisone Romano centurione, cum cæde in fugam conuertunt. Ea re turbati Marianus atque Christophorus, quòd latere aperto ab valida & vetere turma equitum impetebantur, nec reparare turbatam aciem poterant, quantum inter vulnera commodè fieri potuit, ad salutem proripere se in fugam cœperunt: ita hostium terga cædentes Sfortiani, multis interfectis, complurib. captis, in quibus fuit ipse Christophorus cum maximo dolore Bergomatium in castra redierunt. Postero die ad expugnandum Orinianum castellum copiæ ductæ. Id erat Coleonorũ, qui Bartholomæo eiusdem familiæ clarissimo duce progeniti, Venetis plurimum fauebant. Quod vti erat haud mediocriter munitum, primo impetu captum ac direptum fuit. Cæterùm Bergomates, postquam omnia aduersa obuenerant, ne si inter deditionis consilia cunctarentur, se ac fortunas suas maiori periculo implicarent, ad Hispanos (ij enim in Brixiano agro erant) oratores mittunt, qui nomine Senatus vrbem dedant: defectionis veniam deprecentur: ac properè ex Hispanis præsidium adducant. Causa accælerandæ legationis fuit, vt Sfortianos vrbe excluderent, cum quibus vetera atque acerbissima odia exercebant: ac tunc maximè exacerbati recentibus iniurijs, quòd nuper Sfortiani traiecto Abdua, feroces ac lingua immodici, direptionem atque omnia hostilia comminati fuerant. Ita Bergomates iterum ab Hispanis facta deditione in fidẽ recepti, dimissumque per aduersam portam Venetum præsidium. Pœna cæsi præsidij atque defectionis fuere pecuniæ: nanq; Matthæus Granata Hispanorum præfectus, vt erat miti ingenio ac sapientiæ studijs potius quàm militia clarus, nemine percusso, eos lenitate conditionum magis quàm seueritate ac metu in fide continendos esse arbitrabatur. Capellam demum arcem in edito sitam expugnare adortus (veterem enim Cagnolus deseruerat) quum diu in tormentis diuerberatam turrem labefactare nõ posset, cuniculum agere instituit, quem excauata rupe, inclusis sulphureis ignibus nota atque instituta ratione, fundamenta murorum excinderet. Verùm paulo pòst Granata, dum vrgente fato incautius in opere versaretur, tormẽto ab arce emisso interfectus est. Amisso duce Hispani nihilo segnius incœptũ cuniculum continuo labore prosecuti,

Veneti a Sfortianis ad Bergomum caesi

rem eò perduxerunt, vt metu atque periculo expugnatus Hieronymus Tartarus cuſtos, arcem dediderit. Recepto Bergomo & Capella arce in poteſtatem redacta, Sfortiani et Hiſpani diductis per municipia, et pagos omnibus copijs, in finibus Cremenſium conſedere, coercendis potius Venetis, quàm quòd iuſta obſidione infeſtam vrbem premere arctius, aut oppugnare poſſe confiderent. Enimuerò Rentiani crebris excurſionibus prædas agebant: neque intercludi ab Crema vi aut arte vlla, nec quin erumperent vbi vellent, prohiberi poterant. Ea erant ſtudia colonorum, qui Venetum nomen maximis etiam attriti calamitatibus excolebant, vt ſummittere commeatum incluſis, ſpeculari conſilia progreſſusq; Sfortianorum, & cuncta quæ in eorum contubernijs cognouiſſent, Venetis quàm occultè deferre non dubitarent. Quibus de cauſis ſæpe Rentius, vt erat intentus in omnes occaſiones feliciter erumpebat. Erat in Calcinato vico Cæſar Feramuſca cum equitibus incuriosè, vt plerunque fit ex recenti victoria, moram trahens, confiſus ſcilicet oppidanorum fidei, & viribus ſuis. Hunc Calcinatenſes nequaquam dilata perfidia, vt ociosè & negligenter conſedebat, Cremenſibus renunciant: pollicenturq; ſi eò Rentius equitum turmam quàm occultè tranſmittat, fore vt Cæſar cum omnibus equitibus ſuis ſine vulnere in poteſtatem deueniat. Rentius haud moratus in ea facultate opprimendi eius hoſtis, qui nuper ad Bergomum cladem intulerat, de ſecunda vigilia cum delecta equitum manu Marcellum emittit. Is vt compoſitum à Calcinatenſibus fuerat, ex improuiſo oppidum occupat, et ad contubernia militum contendit. Cæſar tumultu audito, ac cæteri equites è ſtratis ſemiſomnes, dum correptis armis fruſtra defenſionem parãt, vinciuntur, & Cremam perducuntur. Marcellus autem haud multum ea re geſta lætatus, quum inter obluctantes veteranos, qui ſtrictis gladijs ne caperentur reſiſtebãt, lethale vulnus in pede accepiſſet, paulo pòſt Cremæ interijt. Paucis inde diebus, quum propius Cremam acceſſum eſſet, Sfortiani excurſionibus, & contrà eruptionibus Cremenſes ex occaſione frumentandi, ſæpius equeſtri prælio decertarunt. Enimuerò frequentes eius regionis vici & caſtella direptionibus opportuna, labantibus nunc huc, nunc illuc incolarum ſtudijs, materiam quotidiani certaminis præbebant. Siquidem tueri partium opes, aduerſarijs calamitates inferre, & mutuis acceſsibus, vt ex Fortuna varios belli euẽtus rerum commutatio ſequebatur, aut præſtò adeſſe, aut vim inſultantium ſuſtinere neceſſe erat. Fortè ab Syluio, M. Antonius Philetinus et Baptiſta Piſinſanctes equitum præfecti, ad Vmbrianum vicum nõ longè ab Crema excurrere iuſsi, magnam ex hoſtilib. pagis omnis generis prædam ceperant: iamque eam carris impoſitam, in pacatum propè aduexerant: quum Rentiani ne tantam ſocij atque amici Veneti nominis contumeliam detrimentumq; accipere præſidiariorum incuria viderentur, erumpunt: ac breui confecto itinere, Piſinſanctem agminis coactorem, eiusque leuis armaturæ equites magna vi à tergo adoriuntur. Piſinſanctes conuerſo agmine irruentes ſuſtinet, primosq; repellit: mox maiore mole ingruentibus Rentianis (aliæ etenim atque alię equitum turmæ ab Crema ſubmittebãtur) recipere ſeſe equites iubet. Philetinum de multitudine hoſtium certiorem facit, hortaturque, vt quàm maturè coacta præda cum plauſtris, et graui armatura citatiore itinere antecedat: ſe interea hoſtes retardaturum, ac mox ſaluti equorum velocitate conſulturum. Philetinus adhęc, vt erat magni vir animi atque audacię ſingularis, ſe non prius quàm hoſtium faciem uideat, aut loco moturum,

turum,aut arrepturum iter quod fugæ ſimile videatur reſpondit:atque ita aduentante hoſte,noui decoris cupidus, quod nuper eum Syluius alæ cataphractorum prefecerat,cohortatus equites ne opinionē ducis fallerent,in proruentes infeſtis haſtis incurrit:quo impulſu turbauit primos atq; diſiecit. Verum quum equitū numero longe inferior eſſet,Marianusq; & Tullius hoſtium duces id conſpicati,circumfuſis vndiq; turmis paucos inuaderēt, cœpit temeritatis ſentire incommodum,atq; acrius vt euaderet colluctari:ſed Piſinſancte prelio excedente,& ſuis varia ſorte pugnantibus, ipſe fruſtra propria virtute contendens,ſuffoſſo equo capitur:deductusq; ad Rentium,vt erat grauiter vulneratus,Cremę moritur.Nec multo poſt haud abſimili caſu Tullius,qui in prefectura equit. Marcello ſucceſſerat, frumētatū ad Abduam vſq; progreſſus,cū Sfortianis fines Laudenſium tutantib.manus conſeruit:vbi ipſe, vt erat manu promptus,in nouiſsimo ſuorum agmine depugnans,iam præmiſſa præda interficitur.Ita tres magnæ indolis atq; virtutis Romani iuuenes,Marcellus,Philetinus,& Tullius egregie fato functi paucorū dierum ſpatio perierunt.Obſideri demum Crema arctius cœpta:eruptionesq; Rentianorum aliquāto attentius quàm antea factum fuerat,vi arteq; prohibitæ.Nanque Proſper Columna ad Maximilianum venerat: aſſentienteq; Ferdinando Rege,Dux Sfortianarū copiarum declaratus,cum equitatu veterano,Hiſpanorumq; cohortibus quatuor Cremam acceſſerat.Genus obſidionis tale inſtituebatur,vt ex omnib.copijs bina caſtra facerent.Syluius ab ea parte qua Crema Laudem Pompeiam atque Abduam ſpectat,quam late longeq; porrectis munitionibus: Proſper verò diuerſa in parte ab Syluianis operibus,ad fanum ſancti Bernardini, Trauaconæ paludis interiectu,omnem frumentandi erumpendiq; facultatem hoſtibus adimerent: & aliunde comportari in vrbem commeatus vigilijs ſtationibusq; diſpoſitis prohiberent. Eiuſdem anni Vere primo legati Emanuelis regis Luſitanię Romam venerunt,tulereq; Leoni pontifici è victorijs Indicis dona magnifica,Elephantē ab multis ſeculis Romę non viſum animal,Leænámque,& diuini cultus veſtes innumerabilib.margaritis exornatas: in quibus operoſis artificum texturis pictę acu diuinarū rerum imagines viſebantur. Erat legationis princeps Triſtanus Cunnius,vir triumphalib.inſignibus & rerum in India geſtarum gloria clarus.Is multa de gentiū moribus,vbertate ſoli,natura ac vaſtitate maris,& de antarcticæ plagæ ſyderibus memorabat. Enimuerò paucis ante annis,iubente eodem Emanuele,Luſitani inſana nauigatione Atlanticum,Fortunataſq; inſulas pręteruecti,promontorijs Praxio et Bonę ſpei ſuperatis, Aethiopicum littus adiuerāt:gentes ſubegerant: Rubri maris ac Perſici ſinus anguſtias ſuperarant.In Carmania atq; India bello victis regibus Cannanoræ,Cucini,& Calecuthę,celeberrimis emporijs exercendę mercaturę ſedes arceſq; poſuerant.Proximè verò,quum nouorū ducum aduentu aucta eſſet claſsis,vltimos Indiæ orbiſq; terminos ſibi propoſuerunt:atq; ita felici auſu eadem ducti peritia nauigādi,ab Calecutha præter Indum ac Gangem fluuios ad auream Cherſoneſum peruenerunt:vbi regem Malachæ armis defenſionē parantem tormentorū nouitate abſterritum,ac prælio victum, tributarium fecerunt. Ab alia quoq; parte Indorum claſsibus ſępe deletis,cuſtoditiſque Erithræi faucibus,ac ſinus Arabici nauigatione Aegyptijs mercatorib.intercluſa, Indi maris Imperium tenuerunt. At hiſdem fermè diebus,Liuianus,qui Patauij poſt cladem acceptam reparandis copijs intentus, ſatis amplam militum

manum in speciē iusti exercitus coegerat, quum tota hyeme in hybernis quieuisset, ad recuperandum Foroliuium se conuertit. Enimuerò Germani, duce Christophoro Francapane, iam antea pulsis ab Marano Venetis, cuncta quæ ab ora maris ad Oppiterginos montes, & ad superiora Carnorū vergunt, vsq; ad Liquentiam flumen, in potestatem redegerant, præter vnum omnino oppidum nomine Osophum, quod per se asperitate loci atque incolarum studio munitum, Hieronymus Sauornianus cum equitib. sagittarijs tuebatur. Id quū Christophorus sibi totis viribus oppugnandum proposuisset: & collectis circiter duobus milibus peditum, & septingentis equitibus, in quibus Germani pleriq; nobiles euocati, & prętoriani Cæsaris erant, eò cum omni tormentorū apparatu contendissent, causa fuit Liuiano celerius quàm constituerat mouendi ex hybernis. Siquidem in eo afflictæ rei Venetæ status, quum omnia ad defectionem spectarent, occurrendum erat victori hosti: qui haud dubiè, si Osophum caperetur, ad inuadenda vlteriora Venetię maiorem facultatem esset habiturus. Igitur Liuianus sedentibus ad Ateste & ad Montagnanam Hispanis, è Patauio cum amplius mille & ducentis vtriusq; armaturę equitibus Taruisiū versus mouet. Ibi falcones sex, et cohortem vnam expediti militis ex Taruisino præsidio cæteris copijs adiungit: indeq; perpetuo cursu, quòd in pręsentiam celeritate opus erat Coneianum ac mox Sicillum petit. Erant Sicilli pręsidio Veneti equites fermè ducenti, qui cum Germanis apud Portumnouū hybernantibus, ex occasione pabulandi, quotidie leuia certamina committebant. Hos Liuianus excurrere in conspectum hostilis oppidi, ac elicere omnibus artibus ad pugnam Germanos iubet. Cæterùm præcurrentibus Malatesta Baleonum Pauli filium acerrimum iuuenem cum cataphractis submittit. Nec fefellêre opinionem Germani: nanq; è mœnibus conspicati hostium equites, ex consuetudine superiorum certaminum properè equos conscendunt: ac patenti porta euecti in concursantes impetum faciunt. Contrà Veneti proprio consilio conuersi in fugam, quum longius incautos abduxissent, adessetque subsidiarius eques, continuò obuertunt sese, impetum proruentium excipiunt, & pugnam instaurant. Malatesta insigni equo in primam aciem prouectus, Ricianū Germanorum ducem antè alios egregiè decertantem singulari certamine aggreditur: coniectoq; post mutuos ictus per cassidem in aduersum os gladio, vulneratum ab æquo deturbat & capit: cæteri amisso duce, celeri fuga, amplius triginta suorum interfectis aut captis, in Portumnouum se recipiunt. Eos cum omnibus copijs Liuianus ad portas vsq; persecutus oppido includit: ac simul productis tormentis, ne respirandi victis vel minimum quidem tempus relinqueretur, imparatos oppugnat. Ità incredibili militum studio, cōtinuata per diem ac noctē oppugnatione, iam fessis defensoribus, quà murus vetustate debilior vi tormentorum collapsus, ingressum præbebat, oppidum intrat: ac paucis in tumultu occisis, comprehensoq; pręsidio, diripit: atq; eadem fortuna vsus, arce potitur. Paucarum demum horarum quiete militibus data, castra mouet, & superato Tiliauento flumine, ad oppidum Sancti Danielis proficiscitur. Inde Nicolaum Vendraminum cum Epirotis, & Bernardinum Antiniolam cum sagittarijs ad deterrendum ab incœpto Francapanem, Osophum præcurrere iubet. Verùm is paulo antè, quum id oppidum abruptis rupibus impositum, quod summa fide atq; virtute Hieronymi defenderetur, frustra ab se oppugnari perspiceret, simul ac de aduerso pręlio equestri, et de Liuiani aduentu certior factus,

factus,ſoluta obſidione ad Ventionum ſupra Natiſonem fluuium iter facere cœperat. Veneti nouiſsimum abeuntium agmen velocitate equorum conſecuti in tergo cædem & tumultum maximum ediderunt: conanteq; Chriſtophoro explicare aciem, & prælium iniquo in loco committere, conturbata extrema acie, vltimos quoque equitum multitudine ſagittariorum circumuentos fuderũt. In ea rerum aſperitate Chriſtophorus, quum milites vniuerſas hoſtiũ copias adeſſe putarent, & proterea quòd anguſto in loco res erat, vbique trepidaretur, relictis maioribus tormentis ac compluribus ſuorum amiſsis, ipſe vulneratus per abruptos calles in montana ſe recipit: neque vlla re magis quàm celeritate & locorum notitia vſus, ſalutis diſcrimen euaſit. Nanque premente in tergis Liuiano, Sauornianus cum expedita clientium & montanorum manu ab Oſopho tranſuerſis tramitibus, ad occupandas viarum anguſtias contenderat: cuius aduentu, quòd peritus locorum vndiq; infeſta arma fugientibus intuliſſet, diſsipato cęſoque Germanorum agmine, tormenta octo muralia capta ſunt. Ea verò Hieronymus perduxit Venetias: & vt eſſent victoriæ monumẽtum, in naualia intulit, ita gratias agente Senatu, vt ab inſigni fide virtuteque, commendante Luca Trono, celebratus, præmia meruerit: ſcilicet, vt Oſophi commeantium è Germania mercium perpetua ſtatio cum vectigali, immunitateque incolarum ſtatueretur: & præſidio (quòd egregiè ſe defendiſſet) virtutis ergò perpetua ſtipendia prouenirent. His rebus geſtis Liuianus cuncta ea oppida, quæ metu aut vi ad Germanos defecerant, in fidem recepit, præter Goriciam atq; Gradiſcam: ad quæ eodem ſecundo rerum curſu cum omnibus copijs ferebatur, vt præſentis fortunæ periculum faceret, niſi Hiſpani cognita eius profectione, motis properè caſtris, vt intercluſo itinere eum reditu, & Patauinis mœnibus prphiberent, in maxima ſpe gerendarum rerum è Foroiulio reuocaſſent. Effuderant enim ſe per Patauinum agrum, & intactas ſuperiore hyeme poſſeſsiones impunè populabantur. Sed vix dum Liuianus Patauiũ redierat, quum Francapanis, dum armandis agreſtibus & ſuſcitandis ad renouandum bellum populis, per Altinatium fines & ſaltuoſa Carnorum volitaret, præcipitatus in inſidias à Ioanne Vetturio, qui cum Epirotis ea pariter ſaxa circuibat, captus eſt: ſuoque & alieno cruore perfuſus (multum enim vir lacertoſus atque terribilis, ne viuus in poteſtatem hoſtium veniret, repugnarat) Venetias perductus, teterrimo carcere includitur. Gratias Senatus Vetturio egit, quòd eum hominem cepiſſet, qui ſupra belli cauſam, Veneto nomini infenſiſsimus, per quinq; annos, poſitis nunquam armis, Venetorum partes oppugnaſſet, inhumanamq; crudelitatem in captiuos exercuiſſet. Nam quibusdã oculos eruerat, alijs amputauerat manus, aut aures abſciderat: videbaturq; is, ſi pacis vnquã mentio fieret, æquiores conditiones allaturus: quoniam Gurcenſis cardinalis, ſororem ei in matrimonium collocarat: & Cæſar fideli eius ſemper atque fortiſsima opera vſus, calamitoſi viri rationem habituri videbantur. Sed Vetturius haud diu ea re bene geſta lætatus, cum in explorato itinere per impedita regionis euagaretur, cum ala ſuorum equitũ à Cæſarianis captus eſt. resq; poſtea in Foroiulio aliquantò quietiores fuere. Sed paulò poſt ad Cittadellam agri Vicentini, longè plures Venetorum equites, quàm ipſi ex Cæſarianis ad Portumnouum ceperant, ab Hiſpanis oppreſsi ſunt. Pręmiſerat enim Liuianus ſupra Vicentiam, Bernardinum Antiniolam cum trecentis equitib. ad tuenda ea pręſertim oppida, quæ vagantibus Hiſpanis maximè opportuna

iniuriæ videbantur. Erat id genus præsidij incertum & vagum: nam quicquid camporum & collium inter Bassianum, Citadellam atq; Marosticam interiacet, interdiu circumducto equitatu percurrebatur: cæterùm noctu ad vnum trium oppidorum equites se recipiebant. Quibus de causis, quum improuisi omnibus horis, ac omnibus in locis occurrerēt, nulla nisi bene valida hostium manus, aut in pagis tutò consistere, aut ex priore consuetudine, paulo liberius prædatum ire audebat. Verùm eæ rerum difficultates paulo pòst breui negotio sublatę. Nanque Cardonius multum antea in eos equites intentus, vt pabulatoribus suis pacatum agrum redderet, circum emissis speculatoribus, occasionem opprimendi hostis inuenit. Fortè enim ab excursione Cittadellam se receperat cum equitibus Antiniola, vt eo in oppido ex quotidiana consuetudine pernoctaret. Id cum properè nunciatum esset, Cardonius nequaquam moratus, deposcente Piscario, omnem leuem armaturam expedire arma, atque equos ascendere iubet, & supra quingentos ex omnibus cohortibus lectissimos pedites ita adiungit, vt accelerandi itineris causa, singuli equites post sese singulos eodem equo consessores pedites adueherent. Piscario autem pręcipit, vt cum ea manu Cittadellam contendat, vtatur noctis beneficio, & ne quod effugium pateat hosti, sine tumultu portas dispositis stationibus obseruet. Ipse verò cum tormētis & maiore parte exercitus iustis passibus, atq; hisdem vestigijs Piscarium subsecutus, eò proficiscitur. Antiniola qui nihil minus quàm Cardonium, quē eo ipso die ad vetera castra sedere per exploratores cognouerat, aut moturum inde, aut educto exercitu ad se opprimendum tanta celeritate conuolaturum putauerat, postquam ab excubijs conclamatum est adesse hostes, tuba signum proponit, quo moneantur milites, vt equos insternant, atq; arma capiant. Verùm antequam milites è contubernijs repentino metu exciti ad signa quæ in foro erant, coirent, iam oppidum corona cinctum erat. Tum verò Antiniola dux impiger eruptione facta, in hostes inuehitur, impetum irruentis Piscarius per sclopettarios egregiè sustinet, confosso cadenteq; equo in pedes desilit, compulsisque intra portam hostibus muro tormenta admouet. Nec mora, patefacto angusto aditu, Hispani vi facta irrumpere conantur. Veneti equites acerrimè propugnant, Ferdinandumq; Nigrum eximię virtutis centurionem interficiunt. Dum eo modo contenditur, atq; hostes distinentur, Piscarius ad aduersam oppidi partē scalas ferri, apponiq; imperat, ipseq; inter primos murum conscendit: hortatur Romerium signiferū, vt saltu intro audacter se deijciat. hunc perfracta coxa ex casu ægrè se erigentem, Mancius summę fortitudinis centurio subsequitur. Tum verò alij atq; alij per lanceas se deijciunt, oppidoq; nemine ab ea parte defendente, potiuntur. Itaq; Antiniola vndique circumuentus vulneratur, & capitur: oppidumq; multis equis multaq; diuite præda repletū ab Hispanis diripitur. Antiniola verò (quòd erat ex sorore Liuiani genitus) reliquis ferè omnibus dimissis, honesta in custodia seruatus est. Ad Veronam autē Malatesta Baleonus nō multos pòst dies incōmodum Citadellæ acceptum aliqua ex parte farciuit. Is enim per montana delatus in agrū Veronensem, nō longè à vico sancti Martini delectos singulari pernicitate Epirotas equites pręmisit, qui in suburbanas villas excurrerent, et proxima quęque mœnibus, tumultu per agros excitato popularētur: ratus, sicuti prospero euētu ad Portumnouū acciderat, præsidiarios eruptione sese in temere prouectos Epirotas effusuros, & bene gerendę rei occasionē prębituros. Nec eum fefellit

fellit opinio: nanq; vt primũ adeſſe hoſtes agreſtium clamore & fuga nunciatũ eſt, moxq; è mœnibus in proxima volitantes, ac omnis pecoris abigentes prædam cernerẽtur: Cęſariani nulla interpoſita dubitatione quin erumperent, & in primis Succarus iuuenta & robore viriũ ferox, patefacta porta in hoſtes citatis equis impetũ faciunt. Epirotę quo magis inſidię tegerentur, conglobati primo terga vertere, pecus et ſarcinas prę ſe agere, ac demũ ſimulare ſe numero hoſtiũ territos, & paſsim deſerere prędam. At Succarus, vt primo congreſſu recuperatam maximã prędæ partem, atq; hoſtes loco pulſos pleniore curſu regredi videt, conuerſus ad ſuos, Patiemúrne, inquit, ſemper hoc fugaciſsimũ hoſtium genus pro portis impunè latrocinari? Quin feſſos recentibus equis inſequimur, & temeritatis pœnas dare cogimus? Hæc dicentem atq; acrius incitãtem equum plures varij generis equites inſecuti, dum in nouiſsimo fugientiũ agmine multum curſu vulneribusq; contendiſſent, in inſidias precipitantur. Malateſta enim qui ex compoſito in caua valle tectus arborib. inſtructos equites cõtinebat, dato repente ſigno per tranſuerſum in patentẽ viam proſilijt: atq; ardẽtius euectos hoſtes à tergo adortus, nouam aciẽ interclusis oſtendit. Cæſariani vndiq; circumuenti, dum facto cuneo perrumpere in proximũ campũ contendunt, ab circumfuſis opprimuntur. Ex Pontificijs, Tiberius Galeſius equitum prefectus haſta transfixus cadit. Aſcanius Romanus Columnię alę vexillifer, et Succarus ipſe, & Gothifredus Calearius Veronenſis pretoriæ cohortis præfectus, capiuntur. Hos cùm Malateſta cũ alijs captiuis in caſtra perduxiſſet, Liuianus Aſcanio & Succaro comiter appellatis, Gothifredũ multis verborũ contumelijs affectum fruſtra deprecante Malateſta, è veſtigio necari iuſsit: quoniam quũ ſermo de Liuiano incidebat, petulantius obloqui, & ſine prefatione honoris, puſillã eum & gibberoſam beluam appellare conſueuerat. Acceſsit quoque ad maturandum ſupplicium, quòd partium Cęſarianarum caput erat: & multùm manu conſilioque ne Venetus vrbe reciperetur, obſtiterat: quum per varias bellorum occaſiones multi è ciuibus tædio præſentium rerum atque hybernorum incommodis fatigati, à Cæſare ſeſe totos alienaſſent. Succarum autem tanto in honore apud ſe habuit, vt eum quod eſt inuiolabilis amicitiæ ſacramentum, his ſacris adhibuerit, quibus luſtrico die Liuium Septimum nuper ex ſorore Baleoni ſuſceptum baptiſmate abluit. Ea res ſolenni ritu & maioribus cæremonijs celebrata eſt: ſiquidem in ripa profluentis Medoaci, armatus & diuiſus exercitus tanquam aduerſæ acies in ſimulachrum iuſtæ pugnæ præpilatis haſtis concurrit: diſploſaque puncto temporis tormenta omnia in lætitiæ ſignum, tanto armorum fragore et clamore militum, vt præteruolantes aues exanimatæ ceciderint. At Rentius qui Cremæ cuncta obſidionis mala ſingulari conſtantia perpeſſus totum æſtatis tempus extraxerat, videbatur ob peſtilentiam Fortunæ ceſſurus, quæ, vulgata paſsim per milites ac oppidanos cõtagione, multiſq; hominum milibus ea lue abſumptis, in eius quoq; pretoriũ irrepſerat. Sed miteſcente iã cęlo, et quũ iam rari eſſent in quos ea vis graſſaretur, omni diligẽtia remedijs cõparatis, priſtinas animi vires recipere, ac redire in antiquã ſpem ſuſtinendæ obſidionis cœpit: his maximè de cauſis, quòd conniuente ad hæc Pontifice, à Placentia commeatus liberè ſupportabantur: neque id omnino paucitate militum prohibere poterant Proſper & Syluius. Cremenſis autem obſidionis impediendæ negotium ſuſceperat Nicolaus Scotus, & cum eo multi eiuſdem factionis Maximiliano Sfortiæ infenſi: quod

animo proposuerant propinquitate regionis atque notitia itinerum summa facilitate consequebantur. Erant qui existimarent, Pontificem harum rerum esse authorem, qui haud dissimulanter distineri attenuarique eo bello Maximilianum volebat: ne si Crema potiretur, bello vacuus in eodem victoriæ cursu Placentiam Parmamque reciperet. Cui vni curæ Heluetios quoque animum intendere, nec per occasionem, quin eas vrbes repeterent, postquam legationib. id frustra tentauerant, vllam moram facturos apparebat. Igitur ob eas res obsessi, auctis animis bona spe compleri: in Syluianis vero castris refrigere obsidionis apparatus, remissa corruptaque omnia esse. Enimuero quum stipendia minime procederent, & seueritate Posperi ab rapinis milites absterrerentur, multi deiecti spe prædæ, quod Cremam expugnari posse desperabant, alij occulte dilabi, alij oppressi ære alieno atque omnium rerum inopia, equos vendere, alij victi diuturnitate quotidiani laboris missionem petere. Syluius vero singulos complexus, deprecari ne postquam ad laborum finem peruentum esset, discedere vellent ab se duce, ab semicapta vrbe, ab his deniq; munitionibus quas tanto studio laboreque perfecissent: affore breui, qui ab Mediolano pecuniam afferant, stipendumque persoluant. Sed postquam super ea re sæpe ad Maximilianum frustra scripserat, apud Prosperum demum legatumque principis agere, ac obtestari se deserturũ eas munitiones: aut si coactus eo in loco permaneat, ni confestim copijs pecuniaque iuuetur, aliquod lethale vulnus accepturum. Hæc & si sanis auribus accipiebantur, attamen quoniam fama erat, Syluium, alioqui nobilem strenuumque virum paulo illiberalius quæstui vacare, & milites stipendijs suis fraudare, nihil quod vsui esset, ab Mediolano submittebatur. Verum, vt postea cognitum est, Maximilianus longe altiore consilio negligentiam simulabat: patiebaturque bellum incuriosius geri, quoniam Cæsar, si Crema caperetur, aliena pecunia, alienoque etiam periculo partam, eodem iure quo Brixia & Bergomum tenebantur, acquiri sibi volebat: atque adijci veteri imperio, quod Abdua flumine finiretur: quæ res haud mediocrem Maximiliano formidinem intenderat. Is enim rerum suarum sollicitus, hostem Venetum viribus attenuatum imperio suo finitimum esse malebat, quam amicũ Cæsarem in Italia eo potentiæ efferri, quæ mox sibi formidini atque exitio foret. Siquidem constabat Cæsarem pulsis ab Italia Gallis, quum Maximilianum in Insubres e Germania properantem ab itinere ad Constantiam retinuisset, cogitasse de tradendo Insubriæ imperio Carolo nepoti: traditurumque fuisse, nisi Heluetij & Iulius pontifex, ad quorum dignitatem pertinebat potiri rerum Sfortianos, aperte conatibus eius obstitissent. Igitur dum peruersis consilijs Sfortiani bellum gerunt, Rentius nactus occasionem inuadendi hostis parat sulphureos ignes, quos ligneis tubis tripedalibus atque ollis testaceis inclu serat, quorum formam rationemque tradidimus in memorabili oppugnatione Rhauennæ. Sebasto autem Narniensi imperat, Andreæque Matritio præfectis, vt cohortes instructas sub signis de prima vigilia ad portam ducant, ibiq; signum profectionis expectent. Erant duo omnino aditus quibus adoriri Syluiana castra poterant, ab læua vbi latior campus & via publica quæ ad Vmbrianum ducit, difficilem habebant oppugnationem: quoniam ab ea parte Syluius firmissimas munitiones erexerat, ac locis idoneis tormenta & perpetuas militum stationes imposuerat: ab dextra autem nec fossam nec vallo, sed segni tantum custodia muniebantur, quod iuxta erat palus limosis atque perpe-

Hostis infirmus vicinus tutior, quam amicus potens.

atq; perpetuis aquis fœda & inacceſsibilis. ab foſſa etenim quæ ab incolis Trauaconia appellatur, vitio interrupti aggeris magna vis aquæ in ſubiectam planiciem effundebatur. Ab hac parte Rentius, quòd nihil tale expectaturos hoſtes intelligebat, audendum eſſe ratus, pontibus per noctem palude conſtrata, omnes pedites traijcit. Ipſe verò, vt ſuis, ſi quid durius accideret, ſubſidio eſſe poſſet, cum equitibus idoneo in loco conſtitit. Cæterùm Sebaſtus atq; Matritius edocti ab duce quid fieri vellet, traductis cohortibus maximo cum ſilẽtio, ſub teli iactum ad caſtra hoſtium cõtendunt. Ibi ſigniferis ſubſiſtere iuſsis, prægreſsi ipſi militum agmen noctis tenebris tecti ad Syluianos vigiles ſuſpenſo gradu perueniunt. Eos tanquam ſocij eſſent ex Syluianis exploratorib. demiſſa voce lenique ſibilo deceptos, ac ſerò teſſeram poſtulantes truncant, confeſtimque vocatis ad ſe cohortibus delati ad caſtra, ignes quos parauerant in ſemiſopitam ſtationem, & in proxima tabernacula militum iaculantur. Ita puncto temporis omnib. fermè tuguriolis incenſis, quàm latè relucens flamma fœdam militum, æquorum trepidationem & fugam, qualem in nocturno metu oriri neceſſe erat, & armatam hoſtium aciem irruentem oſtendit. Heluetij qui ex prima cohorte ducenti fermè aderant, quanquam ab ſomno attoniti, & turbati incendio aſpectuque hoſtium ſatis pro diſciplina ſolitaque virtute conferti irrumpentes excipiunt, aduentuque Sylurj, qui arrepto ſcuto per ignes & ſemiambuſtorum equorum fugam, inermiumq; militum tumultum cum familiaribus aduolauerat, impetus hoſtium aliquantum repreſſus. Sed quum tubi formidabilem vomentes ignem, atque ollæ cum exitiabili flamma intortæ ab Venetis per turmas expedientesq; arma milites volitarent, tanta conſecuta eſt omnium trepidatio, vt diſsipatis ordinibus, ac neglecto ducis imperio, nemo conſiſtere auderet, ſed protinus euitatis incendijs ſaluti fuga conſuleret. Ita in confuſos conſternatosq; illati Veneti occiſo Pettero Heluetiorum duce, & Florabraccio Stipiciano equitum præfecto, caſtra occupant, tormenta, quæ per tumultum à Syluianis diſplodi non potuerant, in fugientes conuertunt, & cum ingenti equorum atq; hominum præda ſatis magna hoſtium cæde edita, in oppidum reuertuntur. At Proſper qui mille & quingentos amplius paſſus inde aberat, quanquã ex incendio caſtrorum tormentorumq; boatu, haud incertus erat, verſari in maximo diſcrimine Syluium, ſiue is hoſtilis vel fortuitus ignis foret, nihilominus nocturna prælia non eſſe tentanda exiſtimans, neq; temerè exeundum, vt ſera remedia perditis iam rebus afferrentur, cauto magis quàm nobili conſilio armatus ſuis munitionibus ſe continuit. Syluius verò è medijs hoſtibus flammiſque conſcenſo, quem ſors obtulerat equo degeneri, incolumis Laudem ſe recepit. Ea clade hoſtili illata, Cremenſes quum ab magna rerũ omnium inopia in eo ſucceſſu victoriæ ſubleuarentur, nõ tantùm liberati obſidione, ſed obſeſſuri vltrò Proſperi caſtra commutata belli ratione videbantur. Eodem quoque tempore Liuianus animo agitans, quibus maximè conſilijs atque artibus acceptas clades vlciſceretur, Hiſpanos qui ſecundum Atheſim æſtiua habebant, adoriri conſtituit: neque id tamen aperta vi, quòd exercitui ex nouis delectibus refecto minus fidebat, tentandum ſibi arbitrabatur. Erat quatuor in partes diductus Hiſpanorum exercitus: apud Lendenariam vicum Piſcarius cum tribus milibus peditum: ad Rodigium Garcias Manricus cum ducentis amplius equitibus cataphractis: alia verò equitum ac peditum manus apud Baſtiam pagũ agebant, plures etiam ad ſui præſidium Cardonius Veronã

adduxerat, quod tunc forte à Cæsarianis de belli summa Veronæ concilium habebatur. Igitur Liuianus vt hostium speculatores falleret, aliud simulando, quàm quod sibi occultè atque celeriter perficiendum proposuerat, edicit, vt de prima vigilia omnes armati paratique ad profectionem ad signa conueniant. Interim quo magis consilium tegeretur, aliquot tormenta addito præsidio ad Anaxum flumen (id hodie Piaua est) via Taruisina aduehi iubet: cæterùm diuerso itinere intempesta nocte à Brentellis tertio à Patauio lapide, quo in loco plures dies statiua habuerat, castra mouet, & Marosticam versus atque Vicentiam, ignaris militibus quò ducerentur, contendit. Demum mutatis sæpe castris per abrupta loca itineraq; autumnalibus pluuijs corrupta, noctu plurimũ iter faciens, cælo etiam ob assiduos imbres infenso, ad Athesim deflexit. Inde paululum moratus in his munitionibus, quas paucos ante dies, capto ibi Morellione Hispano, & præsidiarijs interfectis, Malatesta & Vrsinus occupauerant, constructo ex ratibus ponte flumen traiecit. Tum verò Liuianus militib. gratias egit, quod infesti cæli iniurias & difficillimi itineris asperitates forti animo tolerassent: quòd singulari celeritate eò peruenissent, vnde cum maxima præda ac laude essent discessuri. Pararent extemplo arma, neq; lassitudine aut alio corporis incommodo permouerentur: paratam enim esse prædam, facilemque victoriam, si eadem celeritate, vti ad Portum nouum feliciter egissent, & pari propè errore hostium vteretur. Demum Cardillum virum impigrum quem familiaribus equitibus suis præfecerat, & Malatestam cum expeditis turmis Rodigium præcurrere, & quosq; obuios capere ac vincire, ne per illos aliqua aduentus fama ad Hispanos deferretur, atque occupare demum portam iubet. Ipse continuò subsecutus triplici acie instructa, paratus oppugnare inclusos aut prælio decertare, si cognito eius aduentu hostes erumperent, ad oppidum pergit, tanta felicitate atq; silentio, vt quum subiectos mœnibus campos iustus teneret exercitus, nemo tamen id senserit, aut viderit. Ea enim erat in oppido rerum tranquillitas, vt Hispani, qui nuper audierant Liuianũ supra Marosticam raptare exercitũ, veluti in summa quadam securitate soluti ociosiq; sine custodia, sine statione in foro essent: nam ea forte die mercatus rerum venalium ab agrestibus qui è proximis pagis conuenerant, habebatur. Ita Cardillus & Malatesta per quem Liuianus omnia difficilia atque aspera tentabat, nemine prohibente, citato cursu portam irrumpunt, atq; in forum conuolant. Extemplò turbata ibi omnia, fœminæ agrestes, oppidani, tumultuari, diffugere, militibus Hispanis maximo impedimento esse. Tamen milites quanquam repentino periculo exterriti, quòd arma induere, capere hastas, equósue conscendere vndiq; circumuenti non poterant, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq; distringunt, ac multis illatis & acceptis vulneribus Cardillum ante alios impigrè pugnantẽ interficiunt. Sed superuentu cohortiũ quas Vrsinus introduxerat, et multitudine equitum oppresi obrutiq;, quum virtutẽ irritam ac exitialẽ fore cognoscerẽt, si pertinacius resisteretur, gladijs proiectis deditionẽ fecerũt. Ita fortissima atque ornatissima ala equitum cum ingenti præda capta, atq; oppidum cum externis etiã mercimonijs, quæ sors ea die congesserat, direptum: Garcias Mauricus cum signiferis turmarumque præfectis Venetias perductus & in carcerem conditus est. At Piscarius serò de suorum fortuna certior factus, quum coactas in vnum copias in hostem via Rodigina ducere cœpisset, cognouissetque non multo post Liuianum cum vniuerso prope exercitu eam rem confecisse

confecisse, erectoq; animo maiora moliri, ab Lendenaria mutato consilio Veronam se recepit. Interea Rentius deletis Syluij copijs, de succcessu Liuiani per literas edoctus, in ea rerum occasione, suadente legato Veneto, Bergomum contendit: vltroque receptus ab his ciuibus qui semper victi mulctatique pecunia, nec tum quidem a prima fide, vel infelici exitu discesserant, vrbe potitur.

Occupato Bergomo, spes quoque recipiendi Brixiæ Venetis facta est. Nec mora cum duabus cohortibus & turma equitum Bartolomæus Villaclara nobilis Brixianus, cuius forti opera eo bello Veneti vsi fuerant, & cum eo Nicolaus Scotus Brixiam mittuntur, qui ciuium animos tentent, augeantque in maius Rodiginam victoriam, & Bergomatium facti exemplum ad laudem proponant. Verum ij quod virtute & diligentia Aloisij Icardi, qui tunc arcis custos & præsidij præfectus erat, ambiguæ fidei ciues in officio continebantur, irrito incæpto Cremam redierunt. Secundum tamen Bergomatium defectionem, quum Hispanos fermè omnes vndique deletos esse falsis finitimorum rumoribus afferretur, plerique sociorum inclinatis ad rebellionem animis, res nouas molituri videbantur. Cæterum Cardonius ab Verona cum valida parte exercitus, et ab Crema Prosper motis properè castris, ad oppugnandum Bergomũ vno tempore conuolarunt. Syluius quoque ab recenti clade reparatis copijs, accitisque è Briganteis montibus peditum auxilijs, cum apparatu oppugnandæ vrbis Bergomum contendit. At Rentius qui res hostium perditas ac profligatas esse existimans, relicta Crema, Bergomo parum munitæ vrbi ac muro debili, cùm suam tum exercitus salutem temerè commiserat, cognito discrimine, parare ea cœpit, quæ ad defensionem pertinebant. Concionatusque ad Bergomates, docuit rem nullius esse periculi, modò pristinæ fidei memores esse, et iuuare rem Venetam vellent, sicuti antea impigrè liberaliterq; fecissent. Scire se propediem affuturũ cum victore exercitu Liuianũ: nec dubitare de victoria: futurum enim esse, vt hostiũ copiæ, in quibus nihil præter vana ducum nomina roboris inesset, vna die aut nocte altera delerẽtur. Ante omnia susceptos hospitio milites alerent, darentq; operam, ne qui temerè per vrbem tumultus excitarentur, cætera sibi curæ fore. Ita ciuibus alacriter imperata facietibus, suburbana ædificia lugente populo diruit, coactisq; ad opus ex plebe & ex agrestium numero tribus hominum milibus, introrsus ab muro fossam denos pedes latam perducit, omne genus telorũ locis idoneis imponit: & singulis cohortibus secundum vrbanas tribus, certa mœnium spacia defendenda attribuit. Campanas demũ (inuiolatũ ante eam diem, sacri æris genus) tẽplorum turrib. detrahit, & cõflat: eorumq; metallo vtitur ad fundendas colubrinas. Hæc sicuti impigrè Rentius Bergomatesq; parabant, ita foris egregiè ab tribus ducibus bellum gerebatur. Syluius, cui id negotium demandatum erat, ab ea parte qua superiore anno castra habuerat, mœnia tormentis aggressus: quũ abolendæ ignominiæ auidus, obuiã eundo periculis ingentem mœniũ ruinam edidisset, magis ac magis patefacto aditu, magnam spem irrumpendi Hispanis militibus fecit. Neq; Rentiani per decliuia, ideoq; exposita falconũ ictibus loca, absque magno periculo hiantem maximis passim fenestris murũ ligneis dolijs atq; cespitibus obiectis sarcire poterant. Quibus de causis, quum pauor & consternatio ciuium ac militum animos occupasset, Rentius seruandi exercitus, ac dedendæ vrbis consilium cepit. apparebat enim eos vix primum hostium impetum toleraturos, Hispanorumque præsertim, qui supra cæteras bellicæ virtutis laudes, scientia

atque artibus expugnandarum vrbium maximè valerent. Eo etiam minore ciuium spe, militumque fiducia, quòd conanti per egregios artifices tormenta conflare, nullum iustæ magnitudinis effingi potuerat, tanquam Dijs iratis, & sua æra in humanam perniciem transfundi vetantibus. Igitur Rentius nullam prælij fortunam periclitatus, sicuti omnium opinione celerius, ita non pro vetere virtutis fama tubicinem emittit, & cum eo idoneos ex numero ciuium & militum, qui deditione cum hostibus agant. Quod vbi in castris vulgatum est, conclamant milites è manibus eripi sibi victoriam: contumeliosèque & ingratè facere duces, quòd se omnium rerum indigos, & militum miserrimos, confectos labore atque vulneribus tenuissimis stipendijs alant: quum verò ad prędam & ad parata belli præmia virtute viam aperuerint, tunc malignis consilijs & fœdis pactionibus faciles expeditasque victorias interpellerent. Seruari eo modo hostes, non deleri, ac foueri bella, non confici, dum priuatis quæstibus duces student, & sanguine militum abutuntur. Ideoque se in posterum dicto audientes non futuros, si in tanta delendi hostis occasione, suis pręmijs & proposita laude fraudentur. Syluius quoque, quòd eum recentis iniuriæ dolor vehementer incitaret, ad Rentij priuati hostis & opulentæ vrbis excidium ferebatur. Sed contrà disserebat Prosper, ab insita moderatione clementiaque Italico præcipuè sanguini parcere, & clades ab agris atque vrbibus auertere solitus. Non enim militum libidini obtemperare duces debere, qui militiæ ad summũ laudis decus aspirent, et à iusta generosi animi probitate famam quærant, latrocinantiumq; militum immanitatem abominentur. Eam enim esse propriæ disciplinæ rationem, vt incruentis, quantum fieri possit, armis victoria petatur: & vrbes ad partę pacis commoda diligentissimè conseruentur, vt inde vberrima militi stipendia cum laude, non spolia immerentibus populis, aut altaribus et fanis cum nefario scelere detracta proueniant. Itaque sibi videri cum Rentio Bergomatibusque de deditione perquàm maturè transigendum, proficiscendumque continuò aduersus Liuianum circa Athesim cuncta metu cladibusq; miscentem, quem facilè paludibus implicitum oppressuri sint, si in eum totam belli molem conuertant: opportunè quoque Piscarium iam à Verona descendentem facturum inde negotium hosti, ad non dubiam victoriæ spem: quòd si hæreant, atque oppugnando dubiam prælij fortunam tentent, & incerta certissimis anteponant, accidere posse, vt hinc & illinc elapsam occasionem conquerantur. Quin etiam meminissent se cum strenuo duce, cum valido veteranoq; præsidio, cum pertinacissimis ciuibus ex iniquo loco dimicaturos. Quòd si id Fortuna tribuat, vt paruo detrimento victoria paretur, nihil certè deuictis hostibus Cæsari præter deletę vrbis ruinas relinquendum: & quod suorum singulari damno incommodoq; accidet, ditati præda milites à signis sine missione aliò atque aliò dilapsuros. At vrbe incolumi sperari inde certa stipendia, quibus milites in officio continerent: permansurosque demum in perpetua fide Bergomates, si eo clementiæ beneficio deuincirentur. Huic tutæ mitiorią; sententiæ Cardonius facilè assentit, & Bergomatibus ex merito de fortunis ac vita desperantibus incolumitas datur. Rentius verò cum præsidio (erant ij ad quatuor milia equitum ac peditum) sine tuba, sine tympano Cremam redire permittitur, ea conditione, vt quantum ad rem Cremensem pertineret, trium mensium induciæ forent: atque ita Bergomates mulctati pecunia, leuitatis suæ pœnas dederunt. His rebus confectis Cardonius & Prosper stipendium militi persol-

[Marginal manuscript notes:] *Duces militũ libidini obedire n̄ debent.* — *Bergomum Cæsarianis deditur.*

persoluunt:& cum expedita parte exercitus, sicuti animo proposuerant, ad Liuianum qui tunc ad Alieniacum castra habebat, quàm maximè possunt iustis itineribus proficiscuntur. Eodem quoque vsi consilio Piscarius & Alarco, eductis Verona copijs ad Montem Silicem iam peruenerant, atque idoneo in loco vltra Athesim castra posuerant: rati Liuianum e Rodigio atque Alieniaco in vetera castra redeuntem, à proposito itinere auerti atque intercludi posse, vel necessitate itineris in proximas regressum paludes expugnatum iri ab ipsa locorum iniquitate. Sed Liuianus haud ignarus rerum quæ ad Bergomum infelicem exitum habuerũt, iudicans Cardonium & Prosperum nullam moram facturos, quin celeriter ad se opprimendum per Cremonensem agrum et Mantuanum conuolarent, ne sibi cum duobus exercitibus res foret, in pacatum excogitato nouo itinere se recepit. Tormentis enim ac totius exercitus impedimẽtis ratibus impositis, quæ secundo amne Athesi in Hadriaticum deueherentur, ipse cõtinentes ac difficillimas paludes ingressus, quà nunquam antea exercitus ductus fuerat, ad Caput aggeris maritimum vicum nõ longè à Clodia fossa, præter hostium atq; accolarum opinionem, incolumem reduxit exercitum. Nec multò post Maximilianus Sfortia Nicolaum Scotum, quem non longè ab Abdua cum equitum & peditum manu auxilio Bergomatibus venientem pauci Heluetij in itinere ceperant, capitali supplicio affecit. Erat is propter bellicam virtutem maioribus suis dignus, sed qui lingua immodicus, dum Maximilianum insolenter carpit, malè principum vires superbo præcipitique ingenio metiretur. Sub idem tempus Galli, qui reliqui omnium in Italia apud Genuam in arce Phari, tunc maximè terra marique obsidebantur, deditionem fecerunt. Verùm quum per viginti septem menses, quibus egregiè obsessi omnes rerum asperitates tolerauerant, sæpe varij et memorabiles casus acciderant, non prætermittendum videtur, quod dignum memoria existimauimus. Soluerat à Nicæa Prouinciæ Ludouici Regis iussu vir Dalmata, rei maritimæ assuetus, cum nauigio iustæ magnitudinis omnis genere commeatus onusto, eo consilio, vt suis ad Phari arcem multarum rerum inopia laborãtibus opem ferret, quod duobus minoribus ante nauigijs felici nauigatione contigerat. Is prętereuectus superiorem Ligurię oram, imprudentibus his, qui cum expedita classe ea maria custodiebant, rapidum ex alto nactus Aphricũ conuersis velis Pharum tenuit, atque arcis scopulo appulsus, obsessis quibus attineretur, rudentes dedit, & anchoras iecit, tanta Gallorum lætitia, quanta necesse erat in summa rei frumentariæ desperatione. Nec ligustica classis quæ in statione erat, quanquam ex itinere prætereuntem tormentis peteret, contra ventorum vim eius impetum prohibere potuit. Itaque Galli nautæ in proximum littus exponere partem commeatus iam cœperãt cum maximo dolore populi Genuensis, qui ad mare effusus, & speculas & littoris spatia compleuerat, gemens frendensq; impotenti ira, quòd tot mensium diligentiam & operam ac paratum laboris, & industriæ fructum puncto temporis amisissent. Cæterùm Emanuel Caballus inter Ligures rei naualis peritissimus conuersus ad multitudinem: hodiernum, inquit, negocium occasionis est atque virtutis, non irarum vel intempestiui quæstus. Quare macti virtute iuuenes, qui tantum dedecoris animo atq; oculis sustinere non potestis, mecum hanc nauem statim conscendite: & si vnquam pro gloria dimicastis, nunc maximè ad retinendam naualis disciplinę existimationẽ, patriæ ac ciuibus fortissimam operam præstate. Nec mora, scan-

dentem onerariam nauem trecenti fermè iuuenes, duce Andrea Auria viro impigro, secuti sunt, nihil miserabile mortis genus horrentes, quum haud dubiè obuiam hostium tormentis eundum esse intrepidis animis reputarent. Emanuel summa celeritate explicatis armamētis statione egressus, modico in altum capto circuitu, quo aura plenius vela inflaret, secundissimi venti beneficio rectà ad hostium nauem contendit: nihilque territus crebris pilarum ictibus, quibus continēter ab arce petebatur, iniecto statim harpagone in eam primus insilijt: & præcisis rudentibus, quibus propugnaculò arcis alligabatur, momento temporis auulsam in altum abripuit, tanta arte atque peritia inter scopulos hostilesque nauigium directa prora, vt quod propositi erat in maximo periculo, & nauem excluserit, & abrasis scopulis paratum naufragium euitarit. Interiere tamen aliqui tormentis dilacerati, & Andreas ea incidentiū pilarum procella attonitus, vix post multos dies ad se redijt. Dalmatam verò nauis præfectum, qui in mare se præcipitauerat, vt ad arcis scopulos adnataret, Iustinianus nobilis adolescens per vndas itidem adnatando, euadentem consecutus, crinibus arreptum in proximum littus pertraxit. At Caballus captiuam trahens nauim, dum extra tormenti iactus in altum eueheretur, facilè ex alta naui in humilem transcendentibus armatis, ad sexaginta Gallos interfecit aut cepit: mox regressus ad classem, summa populi gratulatione suscipitur, donaturque quingentis aureis: præda verò socijs naualibus diuisa. Fuere ad centum vini amphoræ: frumenti & salitæ carnis vis ingens: tormentarij pulueris triginta cadi: preterea arma omnis generis: signata pecunia in stipendium triplex: vestis multa, & varia id genus, quæ ad soluendam obsessorum inopiam excogitari parariue potuerant. Ea res nō tantum præsentis commeatus certam spem interpellauit, sed in posterum docuit, nihil temerè nauibus committendum aduersus eos hostes, qui in re maritima virtute atque peritia longè alias gentes anteirent. Post id factum, apparuit, Gallos, qui omne cibariorum genus absumpserant, dedituros fuisse arcem, nisi (vt suo loco memorauimus) ante euentum prælij Nouarienſis, Adurnij & Flisci eos omnibus necessarijs rebus adiuuissent. Nouissimè verò Octauiano rerum potiente, quum ciues diuturnæ obsidionis tædio atq; incommodis fatigati, nec supremam hostium famem, nec vllam iam temporis moram æquo animo diutius ferrent, nouum oppugnationis genus instituerunt. Vni enim huic curæ maximè erant intenti, vt quandoq; infestissima arx, quam Galli Liguriæ frenum appellabant, in perpetuam spem libertatis expugnata tolleretur. Persuaserat Octauiano atque Senatui Petrus Hetruscus machinator & artifex mirabilium operum, posse facilè excindi arcem, si actis per subiectam rupem cuniculis, immissoque tormentario puluere, exemplo Neapolitanæ arcis, nota certaque ratione sequuturi demum intus ignes excitarentur. Verùm quum nec à terra, nec ab aperto mari, vi ac multitudine tormentorum hostilium prohibente, destinatus animo artificis locus adiri tutò posset, summa negotij difficultas ab omnibus proponebatur. Arx enim præciso vndique scopulo imposita, qui porrectus in mare, peninsulæ formam efficit, à continente propter oppositi montis frontem, angustum & abruptum locum habebat, omni iniuriæ tormentorum atque telorum expositum. Quà verò circumfluo mari alluitur, propugnacula erant idoneis in locis erecta, instructaque maioribus colubrinis: quibus conspecta in alto nauigia interuallo etiam viginti stadiorum, è destinato peti poterant: simulque lunata facie patescens portus & ex-

perosa

peroſa moles quę in altum excurrens frontem oſtendit, adeò infeſta reddebantur, vt nec humile quidem nauigium in portu conſiſtere auderet: atque vniuerſa claſsis ad Carinnianum littus, quod obiectu molis tegebatur, ſuſpecta & male fida in ſtatione agere cogeretur. Hac etiam rerum iniquitate propoſita, quum humanis artibus locorum aſperitates audendo agendoque ſuperari poſſe exiſtimarent, eodem Hetruſco authore, nauigium ad Pontonis formam ædificant planiore carina latum capaxq́;, & ingentis etiam molis patiens: huius latera cingebantur continenti & perpetua ſaccorum ſerie, in queis lanæ tomentaque inerant, atque id genus rerum quæ molliter cedendo vim tormentorum facile excipere atque eludere conſueuerunt. Id noctu ad arcis ſcopulos impunè adigi poſſe ſperabant: quò ſi peruenirent, quòd nullus tormentorum vſus ab alta arce in ſubiectos foret, pluteis ac modica teſtudine tectis foſſoribus excauari tutò poſſe ſuppoſitam rupem omnium opinione confirmabant. Igitur paratis ad hoc ferramentis fabros imponunt, adduntq́; præſidio cum delectis militibus Gigantem Corſum ſingularis animi centurionem. Ratio autem adigendi nauigij hęc vna reperiebatur, ſi noctu ingentem anchoram lembo aduectam ſub arce profundo mergerent, indeq́; ductarium & longiſsimum funem ad nauigium perducerent, ea ſpe vt cum verſatili machina colligere funem cœpiſſent, reſiſtente anchora nauigium neceſſariò pertraheretur. Hæc quum imperata atque feliciter perfecta fuiſſent, & quieto mari intempeſtaque nocte nauigium adigeretur, Galli in omnes hoſtium motus excubantes, vtpote qui per ſuæ factionis homines multum antea cognitis eorum conſilijs Pontonis aduentum ſenſerant, ſubitò ſaxa, tormenta atque animos ad id certamen præpararunt. Enimuerò, vt poſtea ab ipſis Gallis cognitum eſt, ſummæ audaciæ vrinatores non deerant, qui noctu ſtationem fallerent, & literas in arcem deferrent. Iam dimidium itineris nauis confecerat, quum Galli extructam in ſummis propugnaculis ingentem pyram continuò ſuccenderunt: cuius latè relucens flamma ſubiectum mare diſcuſsis tenebris illuſtrauit, tanta claritate vt tormentorum certiſsimis ſemper ictibus nauigium peteretur, & penitus tranſuerberaretur. Quæ res omnium animos fregit, quòd ſe noctis tenebris tectos fore, et obiecta remedia omnem eam vim impunè latura crediderant: quod ſecus accidit: nam prima pila adacta in proram, dilaceratis aliquot militibus & fabris, à puppe etiam euaſit: ſecunda pariter & tertia ac quarta innumerabileſq́; aliæ, horrenda intus ſtrage edita, diſiectis miſerabiliter humanis artubus, cruore, cadaueribus et deſperatione totum nauigium compleuerũt. Ita quum quiſque metu mortis ab officio diſceſsiſſet, nec vlla iam ſpes ſalutis conſternatis corpore atq; animo relinqueretur, in mare præcipites deſiliunt. Ibi plures ſcaphis excepti quæ ad ferendum auxilium periclitantibus ſuis aduolauerant: alij vero, in queis fuere Gigas & Hetruſcus nantes, oppugnati etiam in vndis multis falconum ictibus, incolumes tamẽ ad littus peruenerunt: nauigium verò quaſſatum pertuſumque varijs in locis, paulo poſt eſt demerſum. At tunc maximè vſus rerum omnium magiſter edocuit, nihil validum aduerſus vim atque impetum tormentorum humana ſolertia poſſe comparari. Inclinante autem æſtate, quum Octauianus ſumma diligentia, qua Pharus terreſtri itinere aditur, diſpoſitis in ſtatiõne cohortibus, et triplici claſſe in alto conſtituta, veluti lunari acie circumiecta maria clauſiſſet, cuſtõdes ad deditionem compulit: nanque intolerantia famis Gallorum corpora aduerſa valetudo tentauerat: atq; ea vis

Aduerſus tormenta nil validum.

morbi ingruente autumno, & desperatis vitæ subsidijs, grauissimè grassatura videbatur. His verò conditionibus arce excessum est, vt præsidiarijs stipendiũ ab Octauiano populoque Genuensi continuò persolueretur, & sine fraude nauibus Massiliam aduehérentur. Ita tradita arce et recepto stipendio incolumes in Galliam transportati. Populus verò leuatus tanto onere ac cura, quanquam superis gratias ageret, & plurimum ea victoria lætaretur, omnes tamen cum memoria repeterent, quo dolore, quantaq; pecunia eam arcem impotenti Imperio victoris regis in collum propriosq; humeros erexissent, illam demum captam pauidis etiam animis horrebant. Apparrebatque eam maiores calamitates quandoque allaturam liberæ ciuitati, nisi quàmprimùm veluti excusso seruitutis iugo, fortes atque optimi ciues in memoriam recuperatæ libertatis, tanquam suspectam & exitiabilem excinderent, atque delerent. Vnus quo minus id fieret Octauianus prohibere poterat, quum arma præsidiaque teneret. Sed is magno & liberali animo priuatis ambitionibus publicum decus prætulit, maximoque fauore omnium à fundamentis arcem euertit: aliquanto tamen maiore virtutis indole desiderio ciuium satis fecit, quàm postea dignitati, patriæ atque Italiæ consuluerit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER XIII.

ANNVS qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus quartusdecimus, vniuersam in primis Italiam cæterasque prouincias, quę proximè bello exarserant, quietissimas habuit: nulla tamen spe futurę pacis: quandoquidem diuturnitate bellorum fessi principes, quum haud dubiè attritæ omnium vires facilè reparari non possent, veluti consensu quodam arma posuerãt, quę mox infensioribus animis resumerent. Adeò acerba inter se odia victi victoresque exercebant: vt veteres controuersias, quibus notas etiam belli causas in tanta varietate casuum addiderant, finituri minimè viderentur, nisi alterutris nihil reliquum Fortuna faceret, vel vtrique per mutuas clades ad internitionem bellando conciderent. Sed quantum pacata Italia Occidentisq; prouinciæ leuatæ bello videbantur, tantum Septentrio, & magna pars Orientis eo belli incendio deflagrarunt, quod continenti veluti flamma, à viginti annis vniuersum terrarum orbem peruagatum, & magna imperia, & nobilissimas gentes, cladibus terroreque concusserat. Ortum primò bellum in Pannonia atrocitate sceleris potius nouitateque periculi, quàm rei gestæ successu memorabile. Imperabat tunc Pannonijs Vladislaus Sigismundi Sarmatarum regis frater, Matthiæ Coruino Hunniadis filio, cui successerat, omnino dissimilis,

milis. Nanque Matthias rei militaris peritia, magnitudine animi, & felicitate rerum geſtarum veterum Imperatorum gloriam æquauerat: hic verò diſcordia atque ambitione procerum, & viduæ reginæ libidine, quæ formoſi & maximè illuſtris noui regis nuptias appetebat, potius quàm inſigni virtute à Bohemico ad Pannonicum Imperium euectus cum ſingulari prouinciæ detrimento & fortiſsimæ gentis ignominia, ſæpe pudendam pacem atque otium neceſſario bello prætulit. Siquidem Turcarum incurſionibus ſæpe laceſsitus, qui finitimos agros exurere, et magnã captiuorum multitudinẽ quotannis abducere conſueuerunt, ſemel aut bis iuſtum exercitum inſtruxit: quo terrore repreſsis hoſtibus, præſenti metu potius finitimos ſoluit, quàm quòd exemplo Hunniadis, hoſtile ſolũ infeſtis armis ingreſſus populando vrendoq;, eos quoque ſimiles clades timere docuerit. Sed quum Selymus Turcarum imperator Perſico bello implicitus (vt mox ex ordine rerũ memorabimus) omnes Europæ copias per Helleſpontum in Aſiam traiecturus eſſet: vigeretque etiam tunc bellum in Croatia, plerique regni proceres, & in primis Thomas cardinalis Strigonienſis, excitato rege, propulſandi atque inferendi belli conſilium cœperũt, quaſi nutu Deorum bene gerendæ rei facultas offerretur: quòd nudata præſidio Mœſia, & Illirij Triballique infenſiſsimi Pannonijs hoſtes, abducto à Selymo flore militum, inualidi ad reſiſtendum videbantur. Verùm ea tempeſtate adeò affectus Pannonicarum rerum ſtatus erat, vt opulentiſsimũ paulò antè imperium commutata cum rege fortuna, inteſtinis malis corruptum, ignobile exhauſtumque iaceret. Namque Vladislaus cùm ſenio, tum multa obeſi corporis aruina oppreſſus, & ſolis confiſus Dei Diuorumq; auxilijs, quos ſumma pietate pro ſalute ſua atque incolumitate imperij iam pridem accuratis precibus fatigabat, omnem regni adminiſtrationem omiſerat: ab vna tantùm innocentia, facilitate, indulgentia, & quòd plerunque ſui ac imperij obliuiſceretur, à proceribus commendatus. Quam occaſionẽ nacti complures reguli, & quiſque in prouincia potentiſsimus, qui Matthia vita functo, atque extincta cum eo militia, otio atque auaritiæ ſe corrumpendos dederant, fraude & malis artibus regnum prædæ loco habere cœperunt: oppugnare oppida & vrbes, plebem et miſeros agricolas impotenti dominatu & intolerandis exactionibus exagitare: non armis, non equis, aut denique militari gloria (vti mos gentis erat) ſed vni tantùm rapinæ atque auaritiæ ſtudere. Quibus de cauſis quum regni opes fœdiſsimè dilaberentur, neque reditibus imminutis atque euerſis vectigalibus pecuniæ bellorum nerui pacisque ſubſidia vllæ iam apud regem eſſent, neque propoſiti rationem, neque modum cogendi exercitus facilè reperiebant. In ea difficultate negotij, quum res ad conſilium deferretur, aliqui ſuadebant nihil temere audendum contra eum hoſtem, qui ſi Aſiatico bello ſe explicet, aut diuiſis viribus retroſpiciat, aduerſus tyronem & collectitium exercitum robuſtiſsimas Ianizarorum legiones, & exercitatum atque innumerabilem equitatum tanquam ad certam paratamque victoriam ducturus ſit. Proinde ea maturius conſideratiusque tractarent: pertinere eandem belli cauſam ad Cæſarem & Sigiſmundum Sarmatarum regem, qui in Carinthia atque Polonia hiſdem quoque periculis miſcerentur. Itaque explorarent eorum animos, voluntatesque perſpicerent: quum nihil recte aut ordine fieri poſsit, niſi communi conſilio & viribus bellum geratur. Erant vera hæc: ſed vanum aut difficile videbatur ſera ab his expectare auxilia, qui proprijs bellis diſtinerentur.

Nam Cæſarem Italiæ rebus intentum Venetus multò pertinacius quàm vnquam anteà, amiſſas vrbes bello repetens, exercebat. Sigiſmundum verò in finibus Lithuaniæ, Moſcorum & Scytharum arma, qui ſuperiore æſtate incurſiones fecerant, & Smolenchum oppidum occupauerant, ſuarum rerum ſollicitum alienos caſus reſpicere minimè patiebantur. At cum Tinninum Illyricę Croatiæ oppidum, propter maximam loci opportunitatem totius regionis propugnaculum, interea Turcarum impetum ægrè ſuſtineret, appareretque Turcas, qui è proximis prȩſidijs vni huic curæ animos intenderant, vt loco potirentur, nullo poſteà negotio ad vlteriores gentes peruaſuros, in conſilio decernitur, euocandos eſſe milites, qui Chriſtianæ religionis auſpicijs militent, & gratuita opera regni fines tueantur, maximeque Tinninum atque omnem Croatiam ab iniuria defendant. Ea regio ad Illyricum pertinet: ab Aquilone latos habet campos, ab Auſtro ad Iulias alpes vſque ad Lyburnicæ oram ſe extendit. Introrſus Sauus flumen ex Carnicis alpibus per Illyricos placido curſu effuſus, ſimul Cetinna & Hunna minores amnes prouinciam claudunt. Igitur Thomas, qui nuper à Leone Pontifice legatione ſuſcepta ad Vladislaum venerat, aduocata frequēti concione, & recitatis ſacris diplomatibus, pollicetur eis qui arma induerint, & pro Chriſto Deo aduerſus Turcas in acie ſteterint, eorum criminum veniam, quæ humana fragilitate præter inſtituta legis impiè commiſiſſent: & denique egregiam mortem occumbentibus æternam cum diuis felicitatem. Ad huius edicti famam multi mortales coiuere, quibus Cardinalis purpurea cruce obſignari pectus iubet, eoſque Cruciferos milites appellat. Sed mox quum latius per regni fines ea fama vagaretur, innumerabilis agreſtium multitudo relictis pagis arma ſumpſit: etenim durum laborem aſpernati, & tunc maximè nobilium odio deflagrantes, pars multò maxima tædio vitæ potius quàm pietate religionis adducti, ad vrbem Peſtum confluebant. Ea vrbs in vlteriore ripa Danubij ſita, interlabente fluuio Budam contrà reſpicit. Nec Peſti ſolum, ſed in vicis atque oppidis, vbi primi hiſdem perſuaſionib. domo exciti ex itinere alios atque alios ſibi aſſociauerant, non contemnendæ manus armabantur. Igitur barbara atque incondita multarum gentium colluuies, quæ ſicuti non vna cauſa arma ceperat, ita nullo ſalubri conſilio regebatur, primò inſoleſcere aduerſus nobiles, ac iactare, veniſſe tempus quo ſerui cum dominis vitæ conditionem commutarent. Poſtremò ſumma procacitate poſcere commeatum, rapto paſsim viuere, & comminari nobilibus excidium, niſi continuò eorum facultatibus iuuarentur. Thomas qui ab initio ad duo milia equitum & peditum ęgrè ſe conſcripturum putauerat, vbi renunciatum eſt paſsim manus cogi, exciri ſedibus remotas etiam gētes, et breui demum, ſi ſparſæ vires in vnum conferantur, ſupra quadraginta millia bellatorum in armis fore: tanta territus multitudine, publico edicto vetat ſuperuenientes cruce ſignari: ſi qui priuato conſilio ſibi cruces affixerint, his aqua & igni interdicit: atque eadem cęteris comminatur, ſi his tanquam impijs & ſceleratis non deceſſerint. Primi ex voluntarijs in queis erant pleriq; viri honeſti, qui pietate & promerendis cæleſtis vitæ præmijs nomina dederant, & à Cardinale cruces ſumpſerant, Ambroſio duce continuò ſeceſſerunt, atq; arma poſuerunt. Cæterùm alia multitudo quum neq; diris & execrationibus, neq; vlla denunciatione ſupplicij permoueretur, nequaquā à tam fœdo incœpto abſiſtere, populari vicos, expugnare villas, capere et per omnes cruciatus interficere nobiles, atq; eorum

Motus in Hungariā.

agros

agros omni belli clade vastare. Nec mora, feroces et turbidi neglecta religione, & spreta authoritate regis atque legati, ne sine imperatore, sine auspicijs exercitus esset, regem deligunt Georgium quendam Sechelum, virum fortem, intrepidum, omnis sceleris audentem, nec ignarum militiæ: & super hæc, nobilitatis hostem acerrimum. Is bipartito exercitu quo latius terrorem spargaret, & quàm effuse grassaretur, minoribus copijs Lucatium fratrem præesse iubet: ipse cum robore exercitus sublato crucis vexillo ad vrbem Varadinum hostiliter ducit: in itinere cuncta in prædam vertit: nobiles quos capit, adacta per sedem præacuta sude, miserabili supplico enecat: matronas, ingenuas virgines vniuerso exercitui prostituit. Varadinenses cognita agrestium immanitate, equitatum omnem vrbanum emittunt, vt agrum ab iniuria defendant: cum his agrestes ineunt pugnam, ac primo impetu temerè inuectos equites fundunt, & magna ex parte trucidant. In ea rerum perturbatione Vladislaus & Thomas consilij prope inopes, quod ex insperato omnia fœda aduersaque obuenerant, trepidare, armare prætorianos: præsidia ab finibus Turcarum reuocare, quod Pesti, quod Budæ equitũ erat colligere, atq; auxilia demum à Cæsare, à Sigismundo, à Bohemis postulare. Interea Georgius ad Cianadium contendit: eam vrbem, quòd vt pleraque regionis ædificia ex cratibus materiaque constabat, cumulo sarmentorum & stramenti struibus circumuallare instituit, vt nec tentata quidem oppugnatione subitis flammis inclusos, atque ædificia simul absumeret. Vrbis Episcopus, qui ex apparatu hostium futuram calamitaem præsenserat, clàm ex oppido in proximas syluas effugit. Cæteri ferè omnes pars fumo, pars igne aut telis circumfusæ stationis, quæ, ne vllum miseris pateret effugium, loca flammis intacta, atque omnes exitus obseruabat, cum oppido miserabiliter perierunt. Postridie verò Georgius Cianadiensem Episcopum, quem repertum in syluis agrestes vinctum in castra perduxerant, coram multis affectum probris & contumelijs, ferrea claua percussit, & semianimem palo infixum spectandum exercitui præbuit. Simili quoque rabie quosque clarissimos genere & opibus, aut sacerdotijs insignes consectatus, vt in manus venerant, exquisitissimis tormentis dilaniauit. His acceptis incommodis, & maioris etiam cladis metu perculsa nobilitas, passim per vrbes habitis consilijs, quibus tanto discrimini atque imminentibus malis obuiam iretur, arma, tela, equos, tormenta, quanta fieri potuit celeritate aduersus hostes comparauit.

Primus omnium Ioannes Bornemissa, vir inter eas gentes, vt barbarum nomen sonat, maximè sobrius, delectus à rege cum Budano exercitu Danubium traiecit, & in patentibus campis contra agrestes, quibus Lucatius præerat, aciẽ instruxit. Sed non prius solerti vir ingenio pugnandum sibi cum efferis hostibus iudicauit, quàm eorum animos pertentaret, experireturq;, an vllis persuasionibus sanari possent. Igitur circumemisso præcone, qui proposita venia & ostentatis præmijs liberam transeundi ad se potestatem pronunciaret: eos verò qui apud Lucatium mansissent, nullam spem postea salutis habituros, breui non cõtemnendam eorum manum in deditionem acceptam in castra recepit. Mox Lucatium, & cæteros crebris suorum transfugijs territos, eminus tormẽtis oppugnare adortus, quum inter munimenta carrorum, quos illi pro vallo Budanis obiecerant, pilarum procella magnam stragem edidisset, & mox collatis signis & circumfuso equitatu fusos & disiectos latè occidisset, magnam eorum partem deleuit. Lucatius ab initio pugnæ, quum haud dubiè fortuna

hoſtium eſſe territus, cum paucis celeri fuga ad Georgium fratrem ſe contulit. Bornemiſſa ea parta victoria, Budam triumphanti ſimilis inuectus, deditios magiſtratibus tradidit, vt ij ex iure & æquo quam mature decernerent impijs ne data fide ſeruanda, an ab his qui tot calamitatibus intuliſſent, nobilium ſanguis paribus ſupplicijs repetendus. Medium quoddam cenſuere patres, vt in defectionis authores, atque aliquos maleficijs inſignes animaduerteretur, ne fallendo publicam fidem, ius gentium violare viderentur: paucorum tamen exemplo terrerent cæteros, pluresque ſeruatos vellent: ne ſublata ſpe veniæ, efferatos iam multis immanibus factis aliorum animos, ad maiora ſcelera in ea deſperatione ſalutis accenderent. Itaque octo fermè ſecuri percuſſi, quinque ſudibus infixi, gratiſsimum nobilium oculis ſpectaculum præbuerunt. Nec multo poſt nobiles ſucceſſu Bornemiſſæ aucti animis: quum vagi & in plures exercitus diuiſi agreſtes eadem ſæuitia, igne ferroque omnia popularentur, prope ad internicionem gentis aliquot ſecunda prælia fecerunt. Dimicauere primo ad Nagelacum vicum feliciter, mox apud Agriam vrbem aliquanto maioribus viribus, & pleniore victoria. Varadinenſes quoque dolore interfectorũ ciuium, ac vindictæ cupiditate accenſi, proſpero pugnæ euentu recentem iniuriam expiarunt. At Georgius tametſi tot cladibus acceptis, et vires, & ex aduerſa fortuna omnem ſuam exiſtimationem, quæ maxima ſæpe rerum momenta in ipſis negotijs afferre conſueuit, fratris vitio atque imperitia legatorum amiſerat, nihilominus ipſe animo non deficit: contractis reliquijs ac accitis nouis auxilijs bellum reparat, & ad Tybiſcum amnem progreditur. Oritur is in finibus Sarmatarum, delatusq; per vlteriorem Pannoniam, recepta prius Temeſa, haud ignobili flumine apud Furtarchum Danubio miſcetur. Ea erat natura rapadiſsimi fluminis, vt propter aquarũ multitudinem vado tranſiri non poſſet. Itaque Georgius ex proximis ædificijs dolia lignea, catenas ferreas, tigna, trabesque conquirit: ex his repentè pontem fabricat, tabulisq; conſternit tanta operis firmitudine, vt tormenta ęnea, onuſtos commeatibus currus, atq; omnia impedimenta exercitus facilè pateretur: atque ita omnes copias traducit, eo conſilio, vt in pacatiora loca abſcedendo, nouas vires acquireret, occuparetque aliquod oppidum in finibus Turcarum, quo ſe recipere, fruſtrari hoſtium impetus, atq; inde tanquam ex munita tutaque arce bellum in hyemem extrahere poſſet. Nanque ex Bohemia omni bellico apparatu inſtructas copias ad ſe opprimendum aduentare: prætereà omnes nobiles & epiſcopos qui ex ſacris reditibus turmas equitum alere conſueuerunt, cum regio equitatu conferre in vnum vires audierat. Erat Temeſuar oppidum ab flumine Temeſa prælabente nomen accipiens, arte naturaque munitum, quod maximo Pannoniorum ſtudio propter finitimos Turcas valido præſidio tenebatur: id Georgius ſibi animo propoſuerat expugnandum, ratus ſi eo potiretur veniæ & pacis magnã mercedem habiturũ: vel ſi Rex pacem abnueret, ipſe demum tradito oppido cum inſigni munere ad Turcas deficeret. Igitur prolatis tormentis quę bello ceperat, vel ipſe in caſtris cõflauerat, mœnia quatit. Mox vbi parum proficere viſus eſt propter loci iniquitatem, ſuorum imperitiam, propugnatorũque virtutem, conſilium cepit inuadendi ab ea parte oppidi, qua flumine muniebatur: quod ibi nec altitudine muri, nec omnino arduo anſcenſu tutam, facilem & expeditam viam victoriam oſtẽdebat. Ergo in idoneum locum magna ſuorũ multitudine ad opus ducta, foſſas plures facere inſtituit: quib. Temeſam

paulò

paulò ſupra oppidum defixis in vado ſublicis, atque aggeſtis cratibus obſtructum magna ex parte auerteret. Nec ſucceſſus deerat, niſi induſtria obſeſſorum & prouincialium perfidia ea res in irritum ceſsiſſet. ſiquidem magnis pollicitationibus atque pecunijs empti aliquot eius regionis agricolæ, qui in caſtris officij cauſa verſabãtur, noctu tranſgreſsi in aggerem, quum nulla ibi militum ſtatio excubaret, effractis obicibus, quibus ab priore vado repellebatur amnis, omnem illam aquarum molem veteri alueo reddiderũt. Georgius ſpe potiundi oppidi ſua etiam confeſsione deiectus, quum huc atque illuc raptando exercitum animo varius & conſcientia ſcelerum exęſtuans, nullum ſalubre exitum malè ſanis conſilijs ſuis inueniret, per exploratores fit certior, appropinquare cum magnis copijs Ioannem Tranſyluaniæ prǽfectum, quem Pannonij Vayuodam vocant. Is nuncius Georgium quanquam ad omnia impauidum maximè perculit, & vim omnem agreſtium & ſpiritus fregit. Erat enim Vayuoda, qui ſibi poſtea regis nomen parauit, tametſi adhuc imberbis, propria indole & virtute paterna, multis fortibus factis apud Turcas æquè atque apud Pannonios clarus: magnaque erat eius exercitus opinio, quo cum Turci Zapolyis pater in finibus Tranſyluaniæ multos annos continenter bella geſſerat. Tranſyluania vltra Danubium longè lateque patens regio, veteres Dacos & inferioris Myſiæ partem, extinctis priſcis nominibus occupat: eius ſolum varijs in locis auriferos ſurculos & glebulas aureas paſsim gignit. Cæterùm paucæ vrbes, multa verò oppida, nec rara paſsim ædificia viſuntur. In vniuerſum armentorum diues eſt, & militarium equorũ ferax. Vladislaus regionem obtinet maiore gloria quàm prouentu. Siquidem veteribus prouincię terminis ab Aquilone Sarmatas, ab ortu Valachos, Getas, & Turcarum fines attingit. Igitur Georgius vt vidit inſtare fatale prælium, quod haud dubiè ſupremis conatibus ſibi agendum pro ſalute, aut egregiè cadendum iudicabat, circumeundo exercitum, capere arma milites iubet, & in æquum locum deducit. Inde aduocata concione breuiſsimè docet, quę ſupplicia & cruciatus eos maneant, qui ab ſuo rege defecerint, & nobilibus tot calamitates intulerint, niſi vnum omnes ſentiant: & deſperata ſalutis conditione, forti animo prælij fortunam periclitentur. Nihil iam commeatus, nihil ſpei, nihil denique conſilij in caſtris ſupereſſe præter vnam virtutem & audaciam: qua freti ſi obſtinatè in animum inducant, aut vincendum egregiè, aut in veſtigio moriendum, commeatus abundè, tutos receptus, amicas gentes, & ex vſu victoriæ ſalutem, opes, gloriam inuenirẽt. Ex aduerſo Vayuoda nulla magis ad milites cohortatione vſus quàm vt inermes ſceleratosque latrones deſpicerent: neque alicuius negotij futuram victoriam arbitrarentur, qui multos annos bellando pugnandoque cum Turcis & Valachis, fortiſsimarum gentium victores diſceſsiſſent, propius exercitũ admouit, immiſsisque leuis armaturæ equitibus, qui expedientes arma hoſtes iniecta trepidatione turbarent, aciem direxit, extenſis ab cornibus quãtum maximè poterat equitum alis: vt à fronte ſimul et à lateribus imperitam multitudinem adoriretur. Georgius vt in trepida re infracto animo quicquid roboris in exercitu erat, in fronte collocat: cęteros quibus parum fidebat in ſubſidijs & in poſtremo agmine agere iubet, & citato equo ad primos aduehitur. Ibi continuò, & propoſitum pugnæ ſignum, & acriter vtrinque procurſum; ſtetère aliquantulum vtraque acies incerta victoria, ſed quum Vayuodani virtute, armorum vſu, & belli cauſa longè ſuperiores eſſent, circumfuſo equitatu, primos

qui peruicaci audacia aliquandiu conseruatis ordinibus restiterant, protriuerunt, mox alios primorum cæde territos, acri impetu loco pulsos in fugam verterunt. Georgius cum Lucatio fratre, quibus vt parceretur Vayuoda iusserat, viuus capitur: alij fœdissima fuga toto campo sparsi ab equitatu passim interficiuntur. Magna tamen pars eorum quum proiectis ad terram armis flentes salutem peterent, cōseruati fuerunt. Vayuoda ad internitionem Cruciferi nominis confecto prælio, Georgium tortorib. excruciandum tradit. Illi nudum et catenis vinctum in equuleo cōstituunt, & corona cādenti ex vomere conflata, vt regum mos est, coronant: venisq; dissectis profluentem sanguinem potādum Lucatio præbent. Deinde ad viginti agrestes qui in exercitu ordines duxerant, tridui inedia maceratos ad id crudelitatis cogunt, vt dentibus spirantis ducis artus dilacerent atque diglutiant. Ille mira constantia, neque gemitum edere, neque in miserabili mortis genere quicquam horrescere, vnum tantum deprecari, ne insontem Lucatium, quem ipse renitentem ad id bellum perduxisset, his cruciatibus dignum existimarent. Postremo laniatis omnibus membris, quum diutius grauissimos dolores vel immani spiritu sustinere non posset, extractis visceribus exenterant, in frusta secant, atque ahenis & verubus coctum, commedendum militibus suis apponunt. Eos verò talibus epulis saciatos cū Lucatio omnibus supplicijs dilaceratos interficiunt, horrendum sanè spectaculum, & ante memoriam nostram inauditum Barbarici supplicij genus: à quo tamen, & si Georgius extrema quæque meruerat, viri Christiani animum atque oculos auertere debuissent. Ea miserabili carnificina deletis agrestibus qui duorum fratrum signa secuti fuerant, cæteri earum partium per Pannoniam in plures manus sparsi, cognita suorum fortuna suas quisque domos detractis crucibus abierunt. Enimuerò & duces sibi fecerant, & coalituri crescente etiam tum perditorum multitudine, bellumque priore atrocius iunctis viribus tracturi videbantur, nisi ab incœpto deterritos quàm maturè Vayuodanus exercitus oppressisset. Tot verò tantisque successibus elata nobilitas, quum adhuc arma retineret, in Cardinalem penè bellum conuertit: authorem enim eum tantorum malorum calamitatumque fuisse dictitabant. Nec abstinebant à probris & contumelijs, quod is summa auaritia, intoleranda superbia atque ambitione regni opes afflictasset, & Regem vix mente integra & senectæ vitijs affectum, peruersis consultationibus in ea pericula conijceret, vnde sibi cum excidio prouincialium ingentia auri argentique pondera, & quàm latissimos fines pararet: cessisse auaritiæ atque libidini eius Strigonium nobilissimam vrbem profano iure abolito, & breui quoque cessuram Budam, atque vniuersam Pannoniam, nisi semel temeritati atque auaritiæ suspectissimi hominis occurratur. Thomas consensum atque iudicium id totius nobilitatis existimans, ne authoritatem suam atque salutem temerè Fortunæ casibus obiectaret, plures dies Strigonij mœnibus se continuit: Inde per literas atque legationes apud Regem his diluendis quæ nobiles obijcerent, docuit nihil minus sibi seni ditissimo, & maioribus sacerdotijs insigni conuenire, quàm dolum, auaritiam, aut libidinem proferendæ potentiæ: quæ tanta esset, quantam ipse ex humili fortuna ad summos honores euectus nunquam desiderasset. Extare fidei atque virtutis suæ monumenta, nec sibi pro beneficijs contumeliam ignominiamq; reddēdam, quod pro dignitate Pannonici Imperij, et commodo Reipub. Christianæ, id summa fide & syncera piaque voluntate tentandum agen-

Nobilitas Hungarica Cardinalem odisse.

agendumque exiſtimauerit: quod poſtea (fatis ita iubentibus) corruptiſsimi omnium mortalium ſumma impietate atque perfidia perturbaſſent. Dum hęc vtrinque iactarentur, Bohemi iam pridem in auxilium aduerſus agreſtes Cruciferos ab Vladislao acciti ſuperuenere, virtute & genere armorum Germanis atque Hungaris pares. Ii duce Bartholomæo profeſsi ſe tutaturos regiam dignitatem, & vindicaturos armis quæ Rex fraude & furto procerum amiſiſſet, quum omnium animos in ſe conuertiſſent, inteſtini belli initia ſuſtulerunt: maximè quòd Vladislaum cum Strigonienſi conſentire & fauere illius cauſæ, neque paſſurum vt ille procerum armis oppugnaretur, apparebat. Nobis autē perſuaſum eſt, Bohemos, poſtquàm Cruciferorum nomen interierat, domo iā excitos pecunia Cardinalis in Pannoniam perueniſſe, ea de cauſa, vt nobilium ferociam, qui inſolentiores ſpiritus ſumpſerāt, reprimeret: & dignitatem ſuam certiſsimis præſidijs aduerſus eorum inuidiam tueretur. At dum Vladislaus egregia de Cruciferis parta victoria, atq; inteſtini belli compreſsis initijs, Pannoniam priſtinæ paci quietique reſtituit, Sigiſmundus frater aduerſus Moſcouitas maiore fama ac viribus bellum gerebat. Exarſerat id multis antea annis tradita per manus à maioribus controuerſia, quam de finibus Caſimirus pater, ac mox fratres Albertus & Alexander vario euentu, atque interpoſitis nonnunquam inducijs, cum eius gentis regibus exercuerant. Moſcouitæ inter Sarmatas & Scythas poſiti ad Riphæos montes pertinent, vltimosque Europæ atque Aſiæ terminos ad Septentrionem incolunt: extenduntūrq; ſupra Tanais fontes vſque ad Hyperboreos & glacialem Oceanum. Vaſtæ ſunt eius regionis ſolitudines, attamen ſolum multis in locis frumenti atque hordei ferax: ac paſsim herbidum, vnde illis ceræ ac mellis magna copia, & ex armentis præcipuę facultates. Cæterùm quum introrſus proceſſeris, vitium, pomorumque & melioris frugis impatiens, quòd terra omnis Aquilonis flatibus expoſita, & perpetuis inculta frigoribus, nō multùm agricultura ſubleuatur. Metallorum variæ ſunt apud eos ſecturæ, quibus æs, plumbum, ferrumque educuntur: nulla auri vel argenti fœcunditate. Pro his tamen raro ac diuerſo munere ſmaragdos & margaritas natura tribuit, & tenuiſsimas quoque pelles, Cebellinas vocant. Eæ tergora paruorum felium colore ſubfuluo & mirabili leuore conſpicua, adeò apud nos inſigni raritate ac pretio, vt in fulctura veſtium à ſolis principibus vſurpentur. Moſca vrbs Regia, atque eam alluens Moſcus amnis vniuerſæ genti nomen indiderunt. Influit Moſcus in Volgam amnem, qui priſco vocabulo Rha fuit. Oritur is in Hyperboreis, ac directo in occaſum curſu, campos Tanai proximos alluit. Inde curuatur, & retrò deflectit in Orientem ingenti ſinu effecto: ac mox in Hircanum præceps euoluitur. Ab eo mari emporioque Citracham, & aduerſo flumine Volga Perſarum merces panni ſerico & auro intexti, quibus Moſcouitæ ſumptuoſius veſtiuntur, in Moſcouiam perueniunt. Circa Volgam longè lateque ſolitudines patent, quas Tartari Scythæ incolunt, gens inhumana feritate, & incertis ſemper ſedibus errans, ignara diuitiarum, atque inſcia voluptatum: quippe qui in curribus degant: & ſolis tecti centonibus, frigora & perpetuas niues tollerent: quin & equina carne, eaque ſæpius cruda veſcantur. Cæterùm equitandi peritiſsima gens, quum arcum tenet, aut acinacem ſtringit, cæteros mortales in prælio contemnere conſueuit. Ante Tamerlanem eorum Imperatorem, qui Baiazetem Othomanum ingenti prælio ſuperatum cepit: atque Aſiam Syriamq; victore

exercitu populatus est, quum nullis religionibus addicti, nec Christianos nec Turcicos ritus aut vix fama nouissent, maiora sydera pro Dijs, & cõspicuas stellas venerabantur: quarum obseruatione in ea vastitate camporum recta itinera tenere didicerant. Vltra Volgam constat plures esse Scytharum imperatores, qui ad Imaum vsque immensa terrarum spatia diuisis imperijs obtineant. Vnus ex eis cognomento Mingaresius paulò antè patrum nostrorum memoriam, cum amplius octuaginta milibus equitum Tanaim traiecit: victorq; oram Mæotidis vsque ad Borysthenem fluuium populatus, Tauricam Chersonesum occupauit, in qua est Theodosia nobilissima Gennuensium colonia, quæ Capha dicitur. Sed hæc aliquanto postea Turcarum armis cessit. Porrò Mingaresius, quo tutius in Europa consisteret, aduersus Sarmatarum Roxolanorumque impetum, in Isthmo à Mæothide in Pontum fossam perduxit, atque perpetuo aggere communiuit. Id angustæ terrę spatium antiqui Dromon Achillis vocabant, ab eaque intercisa peninsulæ ceruice Tartaros Tauricæ incolas, Roxolani hodie Præcopitas appellant. Igitur Moscouitæ ad Orientem Tartaros habent, ab Aquilone autem vltimi mortalium perhibentur: ab Occasu mare Sarmaticum attingunt: habentque in ora supra Liuonicum littus Nogardiam vrbem totius Aquilonis emporium. Ab continenti Moscouiæ, terra ingẽs enormi ac flexuoso littore peninsulæ formam, in Occiduas partes excurrit, adeò oblongis littorum spatijs, vt extremo promõtorio quod Nodrosium vocant, Orcadas atque ipsam Thulem attingere videatur. In eo terrarum tractu sunt Noruegia atque Suetia, latæ nec omnino incultæ prouinciæ, & ignotæ priscis authoribus. Eæ gentes maximè piscibus viuunt, quorum magna captura est, dum piger Oceanus gelu cogitur, vel æstiuis caloribus resoluta glacie colliquescit. Brumalibus diebus vix horarum trium lucem habent. Internum mare vadosum est, & certis anni temporibus irremigabile. In eo quoque sinu innumerabiles insulæ conspiciuntur, inter quas Gothia origine Gothorum clara. Et ab Riga Liuoniæ insigni vrbe modico freto dirimitur. Secũdum Gothiam Selandia est in Venedico sinu contra Vistulæ ostium, antiqui Scandauiam vocauêre: vnde nonnulli Longobardos profectos existimant, qui postea sedes in Gallia Cisalpina tenuerint. In hac Insula Cobena est Regia Christierni Dacorum regis, omnium disciplinarum gymnasio insignis. Distat paribus interuallis atque vnius diei nauigatione à Noruegia, à Prutenico littore, & ab Cimbrica Chersoneso. Ad austrum vero Moscouia Rusiæ & Lithuniæ finibus terminatur. Rusiæ autem duæ sunt, altera ad Hercynium saltum, & ad vtranque Axiacis fluminis ripam vergit, Poloniæ & Transyluaniæ proxima. Tenuere quondam regionem Getę, Daci, & Bastarnæ, triumphis atque victorijs Romanorum celebrati. Altera quam Barbari Albam vocant, vltra Borysthenem iuxta eandem Hercyniam ad Tanaim vsque porrigitur, à Roxolanis populis nomen accipiens, qui in eo tractu maximè bellicosi, ab Othonianis ducibus clade accepta, clarum apud Romanos gentis nomen fecerunt. Hęc quam Albam vlterioremque vocamus, Basilij Moscouitarum regis imperio paret. Illa vero Polonici regni pars est. At Lithuania Poloniæ iungitur, adiacetque Liuoniæ, quæ tota fermè littoralis est. Nanque ab intimo sinu Cimbricæ (quæ hodie Dacia est) vbi Lubeca celeberrima ciuitas, vsque ad Noruegiæ Isthmum & Suetiæ initia Pomerani, inde Pruteni ac Liuones, tanti ambitus maris perpetuam oram tenent. Sic Poloni nouo vocabulo, quòd patentes incolant

colant

colant campos, pro Sarmatis appellati à Prutenis & à Liuonibus. Lithuani introrſus à Sarmatico mari ſummouentur. Lithuaniæ caput Vilna antiquorum ducum ſedes. Vniuerſa regio nemoroſa eſt & paluſtris, æſtate vix peruia, glacie & niuibus in lacunas abeuntibus: hyeme autem ſæuo Borea duratæ niues, expeditis etiam curribus iter præbent. Vltimi in Europa qui Gentilium ritus exuerint fuere Lithuani, tempeſtate Vitoldi ducis, tunc primùm Chriſtianorum ſacris initiati. Ea gens equitatu maximè valet, vnde magna Polono auxilia. Sed ij leuis armaturæ omnes, egregium tamen ſubſidij genus cataphractis equitibus, quibus Poloni Germanico more vtuntur. Polonia verò ea eſt, quæ olim Sarmatia, tota fermè circa Viſtulam patens: eam etiam complexa Germaniæ partem, quæ ab Odera ad Viſtulam vergit. Hic amnis veteris Germaniæ & Sarmatiæ terminus erat, nunc prouinciam ſecat, ac receptis amplius quatuordecim fluminibus, in Venedicum ſinum apud Dantiſcum celeberrimam vrbem effunditur. Sarmatarum regia Cracouia eſt, quam idem Viſtula amnis interfluit. Ibi mathematicarum ſtudia maximè florent. Publicę enim literarum ſtudioſi bonas artes docentur, et in primis ſupputare ſyderum curſus, atque inde temporum vices, incerta bellorum, & in vtranque hominum fortunam arcana fatorum aperire conſueuerunt. Regnum diuitijs, vbertate agri, atque virorum ingenijs Pannonico vix cedit. Adepta quoque gens eſt magnam bellicæ virtutis opinionem pluribus ac difficillimis expeditionibus. Prutenos quondam auxiliaresque Germanos ingenti prælio victos, interfecto Prutenicæ militiæ magiſtro, occidione deleuerunt. Amurathen Turcarum imperatorem ad Euxinum vſque promotis caſtris, ad cogitationem inferendæ ſibi mortis quandoque compulerunt. Noſtra verò memoria vicère Valachos, à quibus paulò antè infelici prælio inſignem cladem acceperant, quum eis Albertus rex diro conſilio Sarmatiæ nobilitatē trucidandam obieciſſet: nec multis inde annis magnam Tartarorum multitudinem, qui ab Taurica populabundi Sarmatiæ fines inuaſerant, quum onuſti præda redire transfoſſam pararent, circumuentos ad internitionem deleuerunt. De Moſcouitis verò cum quibus continenter bella gerunt, frequentiores victorias enumerāt: nam ſemper de ea gente triumphi acti, quoties iuſto prglio dimicatum. Cęterùm Poloni, Moſcouitę Lithuani et Roxolani non multum cultu corporis, genere armorum, lingua ac moribus inter ſe differunt. Veſtes omnibus longæ more Turcarum, ſagittas, velitarem haſtam, & curuatos enſes, armorum potiora exiſtimant: equitatuiq; confidunt, peditatus inutilis ęſtimatur. Poloni tamē in aciem cataphracti prodeunt, & maiores equos ad ſtatariam pugnam magis quàm ad excurſiones idoneos habent: quorum anteriora ferreis laminis tegunt. Ipſi duobus cinguntur gladijs, altero oblongo & quadrato, quo punctim, altero autem lato ac breui quo cæſim feriant. Quin & legionem, in qua magna pars peditum ſclopettarij ſunt, Germanicè inſtructam ad longinquum etiam bellum ducere conſueuerunt. Lingua Illyrica vtuntur omnes, corrupta tamen, vtpote quàm diuerſi inter ſe populi, diuerſis vocum inflexionibus inuerterint. Chriſtum Deum omnes colunt. Verùm Moſcouitæ, & vtrique Roxolani Græcorum ritus ſequuntur. Moſcouitæ verò equorum atque hominum multitudine cęteros antecedunt. etenim eos poſſe conficere centum & quinquaginta milia equitum conſtat, quod fortè ſupra veri fidem poſitum videbitur. Nobis ſanè retulerunt Petrus Aretinus architectus, et Paulinus Inſuber tormentorum & bellicarum

machinarum egregius artifex, centum milia equitum in castris vidisse, quum Ioannes Basilij pater, apud quem plures annos stipendia meruerunt, aduersus Tartaros bellum gereret. Id quoque prolixè confirmauit Demetrius Basilij regis legatus ad Clementem missus: quo docente, iubenteque Pontifice Moscorum mores & eorum regionis situm, peculiari libello descripsimus. Sed vt ad institutum operis reuertamur: Erat in finibus Moscouitarum Smolenchum oppidum, quod propter crebras eius gentis incursiones, Sigismundi præsidijs tenebatur. Adiacet opportuno in loco vlteriori Borysthenis ripæ, non autem Ruboni amni, sicuti perperam collocauêre qui Ptolemæi libris nouas incogniti orbis tabulas inseruerunt. Nanque Smolenchum neque Liuonio mari proximum est, neque Moschæ vrbi comparatum ad Septentriones vergit, vt ab expertissimis prouincialibus, qui huic quoque bello interfuerunt, didicimus. Id oppidum Basilius sicuti pleraque alia Russiæ & Lithuaniæ loca, veteri quodam iure pertinere ad Moscouitarum imperium ratus, superiore anno oppugnauerat: obsederatque per aliquot menses tanta pertinacia, vt munitissimam arcem cessuram acerrimo hosti appareret, nisi summa virtute præsidij defensa fuisset, & in tempore à Sigismundo Lithuanorum auxilia superuenissent. Quorum aduentu Moscouita irrito incœpto abscedere coactus, quod viribus inferior erat, & brumales dies suberant, in ipsa profectionis festinatione relictis pluribus tormentis, & multò maxima impedimentorum parte amissa, in regionis vlteriora concessit. Eam verò quę secuta est hyemē in apparatu noui belli totam absumsit, animo agitans quibus consilijs ac viribus Smolencho potiri posset: ratus ea arce semel capta propter maximam loci opportunitatē, se liberè Lithuaniam omnem, atque Poloniam infestò agmine peruagaturum. Itaque quum iam Vernum tempus appeteret, coactis supra quadraginta milibus equitum ad oppugnandum Smolenchum descendit. Nec multo post nactus quosdam summæ perfidiæ præsidiarios, quorum animos per occulta colloquia maximis pollicitationibus diu antè tentauerat, per proditionem oppidum cepit. Occupato Smolencho, Basilius tres equitum manus circumemisit, populatusque proximos hostium fines Lithuaniam irrupit, cuncta simili belli clade vastaturus. At Sigismundus qui tum sub ipsam aduentus hostium famam è Cracouia Vilnam venerat, vt ex propinquo intentus in omnes rerum casus facilius bellum administraret, cum valido exercitu Constantinum Rutenum ad hostes progredi iubet. Erat Constantinus inter eas gentes celeberrimi nominis Imperator, multum consilio & virtute animi, sed maximè corporis viribus pollens: qui bello quondam captus vulneratusque apud Moscouitas in catenis atque compedibus septem annos fuerat. Vnde illi ex dolore vinculorum & vulnerum, vindictæ cupidine summus ardor, & singularis industria in eo bello incomparabilem gloriam pepererunt. Sexcentis milibus passuum à Vilna Smolenchum distat, tantundem fermè itineris est è Smolencho Moscam, pariterque à Cracouia Vilnam, si rectà inter Ortum & Septentrionem processeris. Sed è Vilna Smolenchum vsque itinera palustria, inculta, solitudine vasta, ducendo exercitui maximas afferunt difficultates, nisi in multos dies prouiso commeatu, & longitudini itineris & locorum sterilitati, quàm maturè consultant qui copijs præsunt. Vsu enim apud eos compertum est, nullâ re magis quàm commeatus inopia exercitus vinci, propterea ingentem quadrigarum numerum, quibus homini iumentoque victus feratur, du-

cere

cere consueuerunt, in queis & salus exercitus & vincendi spes omnis colloca-tur. Constantinus his omnibus summa diligentia comparatis, ad Borysthe-nem decimis quartis castris peruenit. Ibi Moscouita vlteriorem ripam perpe-tua militum acie communiuerat, & idoneis in locis tormenta collocauerat, spe rans Polonos pugnę auidos, ingressuros temere amnem, & iniquissimo etiam loco prælium commissuros. Cæterum Constantinus quum biduo ante citra amnem cum antecursoribus hostium, qui ad explorandum quales quantæque Polonorum copiæ essent, superiore vado transierant, secundum prælium fe-cisset, edito in loco subsistit, iudicans non temere incertis rapidi fluminis va-dis exercitum committendum, ne sibi cum parato hoste, cum tormentis, ac si-mul cum ipso verticosi amnis impetu vno tempore res foret. Siquidem Bo-rysthenes recepto Neprio amne ingentem aquarum molem trahens, cæca va-da & abruptas passim ripas limoso inæqualique alueo transeuntibus prębet. Quibus de causis Constantinus paulo supra castrorum locum missis explora-toribus qui altitudinem fluminis percontarentur, vadum reperit, & ab quie-tiore fluminis cursu non omnino difficilem locum quo equitatum transduce-ret. Ergo contractis quàm occulte lintribus ac lembis, atque ex his subitario ponte effecto, peditatum & tormenta traducit, equitatum vero omnem con-ferta acie, vno impetu ingredi amnem iubet, progressusque ante alios vniuer-sum agmen ne vno quidem milite amisso in aduersam ripam ducit. Moscouitę qui satis in tempore cognito per exploratores hostium consilio, ducere eo in-structas acies, interscindere pontem, atque equitatum transitu prohibere pote-rant, nec loco nec vestigio se mouerunt, neque vnum quidem telum in hostes emiserunt, tanta hostium contemtione, vt præ insita Barbarorum animis arro-gantia (sicuti ab captiuis postea cognitum est) tertiam suorum partem satis esse ad delendum Polonorum exercitum existimarent. Enimuero exploratores retulerant dimidio minores esse hostium copias, in queis etiam pedites essent, neque tam paruam manum tanti equitatus impetum esse toleraturam. Habe-bat Constantinus duo milia Polonorum equitum grauis armaturæ, ad duode cim vero milia Lithuanorum, qui hippotoxotæ ferme omnes erant. Præterea peditum tria milia, in quorum virtute dum aciem instrueret, eius diei victoriā constare admonuit. Erant ij partim hastati, partim sclopettarij. At Moscouitæ qui supra quadraginta milia equitum erant, cum numero longe superiores es-sent, neque sibi Polonos aut Lithuanos virtute bellica pares existimarent, nihil de euentu imminentis prælij dubitabant: quin quo maior ea victoria atq; præ-clarior pararetur, præmissis præconibus ad transeuntes Polonos tota acie pro-nunciari iusserunt, ne dolum, ne occultas insidiarium fraudes suspensis animis timerent, pararent arma, atque aciem quieti instruerent. Basilium ea die vt pro genitores consueuissent, vera virtute dimicaturum. Poloni tametsi magnam spem atque fiduciam in armis atq; virtute posuerant, stupentibus tamen simi-les, ab eo hoste qui sæpius rupto fœdere & violatis inducijs fidem fefellisset, do los & insidias suspectabant. Etenim quisque sanæ mentis, aut magno consilio aut certè stolida ac barbara ratione tantam occasionem pretermissam ab hosti-bus iudicabat, quum impeditos flumine accipis inuadere, & primos saltē tan-tæ multitudinis impetu proterere potuissent. Sed adeo ferocibus elati animis erant, vt in præcipiti temporis articulo, omnem æquioris loci conditionem despicerent, quasi non ea plena veraque victoria existimanda, quæ ducis inge-

nio, atque artibus magis, quàm quæ aperta virtute atq; audacia militum comparetur. Sic Romani quondam omnium gentium victores, ferocia atque immania eius cæli corpora solis confisa viribus atque lacertis, sæpe prælio superarunt, quum illi disciplinam atq; astus imperatorios antecapere locum castris, circumuallare exercitus, non ordine, non acie iniussu ducis excedere, ex iniquo loco nunquam dimicare, nihil ex prouocatione commoueri, plures ex insidijs paucos circumuenire, dolum, timorem, ignauiam, proditionem appellare consueuissent. Igitur Basilius vana spe victoriæ inflatus, quum transisse Polonos omneis ab exploratoribus referretur, conuersus ad duces præfectosq;, transiuêre (inquit) hostes amnem, non redituri, si viri eritis. Quare fortissimi commilitones accepto signo statim irrumpite quàm maximè cōferti, & quum hostium agmini sagittarum nubem superfuderitis, singulos bini circumsistite, atque ex hodierna victoria opulentas Vrbes Vilnam atque Cracouiam diripiendas vobis proponite. Hæc vbi dixit, ex vniuerso exercitu ad septem milia fortissimorum equitum delegit. quibus imperat, vt hostes à tergo circumueniant: atque illinc quum in fronte prælium ardere cognouerint, auersos ac nihil tale timentes totis viribus adoriantur. Erat enim ab læua modica vallis ad occultandas similes insidias nata, quam perpetui colles vestiti densissimis vepribus contegebant. Ii molli ac demisso sensim iugo ad ripam Boristhenis extendebantur, nec ab equitatu superari poterant, dumetis ac fruticibus continenti veprium serie cuncta tenentibus. Eo itinere equites proficisci iubet, ex alijs verò copijs tres acies facit. Primam, in qua fuere ad duodecim milia equitum, in dextro cornu collocat, eique Michaelem Golijzam virum strenuum præficit: secundam pro sinistro cornu constituit iuxta colles tanquam subsidiariam, apud sarcinas atq; alia impedimenta exercitus, ipse cum robore virorum mediam tenuit. Ex aduerso Constantinus non ignarus inermem hostem sibi nulla ex parte parem futurum, si ad primum eius procursum sagittarum multitudinē sustineret, & res ipsa collato pede gereretur: & quominus cōfertis equis geri posset, omnes cataphractos in fronte constituit, qui primā vim sagittarum exciperēt: vtrunq; autem cornu Lithuanis, terga verò pedite firmauit. Inde prouectus equo singulis ordinibus adequitans, Non iam, inquit, aut pro gloria, aut quomodo Smolenchum fraude amissum armis recuperetis, sed ne perfidi & fœdissimi Moscouitæ Lithuanis atque Polonis imperitent, vobis hodie dimicandum. Neque ego vos mei commilitones vlla magis adhortatione ad virtutem atque victoriam accendam, quàm vt memineritis esse in tergo Borysthenem amnem, quem si cedendo, aut turpiter fugiendo ab armato hoste pulsi ignauiq; transiri iterum posse putaueritis, cum maxima gentis ignominia atque insigni vestra clade nobilitabitis. Sed ne tantum dedecus atque flagitium admitti meis auspicijs patiamini, oro obtestorq; te Deus Opt. Max. vosq; Polonici imperij vindices tutoresq; certissimi, diue Ladislae ac Casimire, voueoq; ambob. aram ac templum si vobis cordi erit Polonum vincere, ac mihi fas fuerit fusis fugatisq; perduellibus, maturam plenamq; victoriam reportare. Dicente adhuc Constantino à Moscouitis signa cecinerunt, ac simul ab dextro cornu Michael equitatū suum procurrere & dirigere sagittas iussit. Nec Constantinus (vt in ordinanda acie præfectos docuerat) cataphractos continuit. Sed continuò inclinatis hastis impetum facere, et rem ad gladios celeriter adducere iussit. Tanta fuit eorum celeritas, vt spatia cadentium sagittarum præteruecti, magna ex parte ingruentem

Prælium inter Polonos et Moscovitas.

illum

illum imbrem effugerint,ac mox equorum pectoribus armisque vrgentes hostem, hippotoxotis vsum arcus & secundas sagittas, in quibus summopere confidebant,ademerint. Contrà Lithuani quàmmaximè expansis alis in latus hostium inuecti,in confertißimam eorum aciem innumerabiles sagittas emiserunt,quo casu oppreßi Moscouitæ,quum nec à fronte perrumpere instantibus cataphractis,nec cedere prementibus extremis possent,soluta acie in vtrunque Lithuanorum cornu sese præcipites effuderunt. Ibique duo simul prælia diuersis in locis inierunt. Eodem quoq; tempore equites,quos per occultã vallem in terga Polonorũ à Basilio missos docuimus cum ingenti clamore & maximis tubarum clangoribus,quo maioris multitudinis speciem facerent adorti,nouißimos in tergo pugnare cœperunt: quod vbi animaduersum fuit,præfecti quidam viri fortes,inter quos fuit Poloscæ regulus, tametsi Constantinus ne se loco mouerent,ne pugnã iniussu capesserent,edixerat, rati tamen in subitis & difficillimis pugnę casibus,non ad pręscriptum agenda omnia, sed occurrendum præsenti rerum occasioni, quod imperatorẽ alia in parte pugnantem consulere,aut omnino certiorem facere in ea temporis exiguitate non poterãt, phalangem peditum in hostem conuerterunt.Phalanx suo ordine immobilis & firma,tametsi ab sagittis aliquot detrimentum acceperat, attamen displosis omnibus sclopettis,stratisque ea pilarum procella primis hostium ordinibus, ad contos alabardasq; deuenit:atque equitatum impulsu ac virtute repulit. Equites quum sua impediti multitudine explicare se persultareq; non possent, cum magna cæde in angustijs prælium sustinebant. Ibi ardente certamine,videre erat viros equosque singulis ictibus transfodi,proturbari,ingentes cadauerum tumulos paßim accumulari,cruore et morientium gemitu cuncta compleri. At in altera parte Constantinus perruptis hostium ordinibus, & Michaelis equitatu propè deleto,iam ad medium agmen peruenerat, contractoque acri certamine primos impetu ac cæde turbauerat,quum Basilius tertiæ aciei ac viribus suis diffidens retroceßit:nec tamen terga vertit,summæ rei euentum expectans. Nanque equitatum quem in terga hostium præmiserat,ab ea parte improuidis subitam ex insperato atque eo maiorem trepidationem iniecturum putabat.Sed pedites qui eos pepulerant,conuersis ordinibus in subsidiariam aciem pleno gradu illati,omnem eius reliquam spem atque animum fregerunt. Ita Basilius cum globo nobilium equitum prælio excedens,citatis equis effugit.Fugientem secuta est ea acies,quam in subsidijs ad colles fuisse collocatam demonstrauimus,quum nec aspectum quidem cruenti atque victoris peditis sustinere potuisset.Inde fœda fuga toto campo facta,media tamen acies acriter irruentes summa constantia excepit. Nam Basilius armatum quemque & pugnacißimos totius exercitus circa signa, & in eius agminis fronte posuerat.Diu itaque pugnatum est incerto euentu ac summa omnium contentione, periereque nonnulli clari equites Poloni,& duo reguli adolescentes, dum ardentius in confertam hostium aciem equos concitassent. Tandem quum Lithuani & pedites profligatis cum quibus pugnauerant ab diuerso loco infestis cuspidibus superuenirent, Moscouitæ antequam in tergo pugnare cogerẽtur, sibi celerrima fuga consuluerunt.Poloni victores,potiti hostium castris, magnam prædam ex regio apparatu,& quinque milia equorum ceperunt. supra septem hominum milia interfecerunt. Michael quoque,& cum eo illustres aliquot duces capti, quos postea Sigismundus vinctos cum signis militaribus

Moscovitae victi a Polonis.

triumphans Vilnam inuexit. Confecto prælio, ad oppugnandum Smolenschum exercitus ductus. Sed non eadem fortuna bellum à Constantino administratum est: nanq; Basilius ex fuga intromissis delectis equitibus, oppidum nouo præsidio firmauerat: existimans si primos oppugnationis impetus præsidiarij sustinerent, Polonos postea quòd anni tempore excluderentur, de obsidione minimè cogitaturos: enimuerò sexto Idus Septembris pugnatum est. Quamobrem Constantinus quum sua spe difficiliorem oppugnationem inuenisset, neque natura gelidæ regionis sub pellibus atque tentorijs contineri milites paterētur, desperata obsidione citra Borysthenē in hyberna reduxit exercitum. Paucis antè diebus quàm ad Borysthenem pugnatum esset, Selymus Turcarum Imperator cum Persis in Armenia ad Calderanos campos secundo prælio dimicauit. Exarsitque subinde vniuersa Asia duobus maximis bellis, quorum motus, causas, euentusq; tametsi nullo confinio rem Christianam attigerint, breuiter recensere non alienū ab instituto opere existimaui, cùm propter varietatem atque amplitudinem rerum gestarum, tum vt principes Christiani, si diutius inter se ferro sæuierint, cum eo hoste quandoque sibi rem futuram intelligant, qui duos longè potentissimos terrarum orbis reges in aliena prouincia, iusta acie superarit. Consultò quoque hæc in vnum locum contulimus, ne confusa rerum serie, perpetuus historiæ cursus abrumperetur, & externa suo digesta ordine, cognosci facilius possent. Post bellum Peloponesiacum quo (vt suprà memorauimus) Naupactus, Coron, Pylus, Crysseum, Methoneque Turcarum armis cesserunt, quum Veneti reddita Neritho, quam ad Leucadem vi ceperant, authore Andrea Gritto, cum hoste pacem pepigissent, Baiazetes in posterum Europa abstinuit, toto animo in Asiam versus, vt illinc nouis bellorum motibus occurreret, quibus sub aduētum Techellis noui prophetæ, viri apud eas gentes admirabilis, iam tum Lycaoniæ & Cappadociæ vrbes agitabantur, magno quidem commodo Venetorum, et Hungarorum, quibus Baiazetes, nisi Asiatico tumultu reuocatus, pacem nequaquam daturus esse credebatur. Erat autem Techellis origine Persa, regiæ gentis cognatione anteà clarus, sed longè illi maiorem famam & claritudinem addiderant studia literarum, vitæ integritas, & summa religio, ob quæ postea diuini vatis nomen promeruit. Fuerat Aidaris cognomento Harduellis discipulus viri doctrina & probitate insignis, quem Iacuppus Chiorzeynal (id est, Persica lingua, strabo) magni Vssuncassanis filius crudeliter interfecit. De quo Harduelle breuiter aliquid memorandum existimauimus, vt quibus procellis iactatum sit Persarum imperium, quantoq; periculo Turcæ Techellis fama ac viribus, tumultuantē minorem Asiam retinuerint, prodita rerum origine cognoscatur. Fuit Harduelles inter Persas regulus haud ignobilis, cæterùm ingenio ac moribus propè diuinus. Qui quum honores, diuitias, voluptates, & cultioris vitæ commoda (quæ vulgo munera humanæ felicitatis appellantur) veras ærumnas, fortunæque ludibria existimaret, eaque palàm ageret mira animi fortitudine, quæ populus continentiæ & doloris impatiens miraretur, magis quàm imitari posse confideret: tantam excellentis virtutis opinionem adeptus est, vt eum, quanquam imparem regiæ stirpi, Assimbeius Vssumcassanes in generum sibi asciuerit, tradita ei Martha, quam ex Despina Caloiannis Trapezontiorum & Ponti regis filia susceperat. Eius autem connubij lex fuit, vt Vssumcassanes Despinam paterno more Christum Deum colere pateretur,

atque

atque ita facilè euenit, vt Martha Deſpinę matris authoritatem ſecuta, legis noſtræ ritus perdiſceret, vnde poſtea obortam in Europa opinionem videmus, Hyſmaelem Sophum tanquam auiæ matriſq; diſciplinæ imbutum, Chriſtianos homines nuſquam improbatis eorum ſacris, in honore ſemper habuiſſe. Cur autem Caloiannes Rex Chriſtianus, Vſſumcaſſani viro Mahometano filiam nuptui dederit, & ille conditionem acceperit, præclarè intelligi poteſt, vtrumque rebus ſuis timentem, ex ea cognatione mutua præſidia comparare voluiſſe aduerſus impotentem vim Othomani Mahometis, qui deleto Græcorũ Imperio in orientem vires extenderat. Sed Mahometes nouo, ideoque Perſis terribili tormẽtorum fretus apparatu, quum Vſſumcaſſanem ad Tabendam, quæ Toccata hodie dicitur, in Anſerinis campis profligaſſet, facilè poſtea Caloiannem oppreſsit, Trapezontiſq; & totius Ponti Imperio vſque ad Colchos in prouinciam redacto, eum Conſtantinopolim perductum in carcere necauit. Cæterùm vt ad Iacuppum Harduellemque reuertamur, exiſtimauêre pleríque, regem metu potius rerum nouarum, quàm optimi eius viri obſeruantia eas filiæ nuptias quæſiuiſſe, quoniam Harduelles vulgata noua religione, immutatiſq; priſcæ legis myſterijs apud Tauriſium, quum è tota Perſide Armeniaq; viſendi hominis ſtudio innumeri mortales confluerent, tantum ſibi nominis ac virium comparauerat, vt ſi ſectatores ſuos cogere atq; armare vellet, magnas eum copias breui collecturum appareret. Illud in primis veluti diuino ſpiritu afflatus perſuaſerat, Neminem ex his poſt mortem cęleſtia regna petiturum qui Mahometem colerent, niſi eos legis ritus ſequerentur, quos Haly Mahometis interpres & ſocius, ſcribendo ac docendo poſteris tradidiſſet. Ea erãt magna ex parte diuerſa atque aliena penitus ab perſuaſionibus atque myſterijs quibus Aſia omnis & Africa ea tempeſtate tenebantur. Nam Homarem alterũ ex Mahometis diſcipulis, tanquam grauius & certius leges interpretantem, Halys doctrinæ præferebant. Nec multum poſtea temporis interceſsit, quum Iacuppus, Vſſumcaſſane vita functo, in paternum regnũ aſſumptus, Harduellis potentiam atque eius religionis cœtus hominum ſuſpectos habere, ac vereri cœpit, ne Perſæ qui antiquorum regum ſtirpi occultè fauebant, ſub ſpecie religionis atque ſacrorum coirent, & excitatis factionibus nouas res nondum firmato imperio molirentur. Nanque Aſsimbeius Vſſumcaſſanes quondam Armeniæ procurator & dux, validæ equitum manus, interfecto Molaonchre legitimo rege, vi fraudeq; regnum adeptus fuerat: putabatur enim Molaoncher ex ſtirpe Gempſę, maximi Parthorum Sulthani, qui in oriẽte latum imperium vſque ad Bactrianos & Aracoſios tenuerat. Vnde poſtea ortæ duæ hominum factiones: nam alij nouis regibus, alij autem priſco & regio ſanguini fauere videbantur. Quibus de cauſis Iacuppus, vt erat ſuſpicaci turbidoque ingenio, quum regnandi cauſa neque neceſsitudine neque optimi viri innocentia permoueretur, Harduellem nihil tale timentem ſubmiſsis percuſſoribus interfecit, ſectatoribuſq; eius aut cæſis aut pulſis, in poſterum vano metu, atque inani ſollicitudine crudelem animum liberauit. Hyſmael Harduellis filius, qui nunc cognomento Sophus maximo terrarũ orbis imperio potitur, eo tempore puer adhuc, per tumultum fato quodam ſeruatus auunculi ſæuitiam vitauit, confugitq; in Hyrcaniam ad Pyrchalim amicum paternum, qui ſupra Caſpium mare, paucis oppidis imperitabat. Ex Harduellis verò diſcipulis vnus ante alios Techellis, qui poſtea Cuſelbas, hoc eſt, Rubrum caput cognominatus eſt, vir-

Caloiannes Christianus quo consilio Persae filiam in matrimonium dederit. — Caloiannes a Turca captus. — Persa quo consilio filiam Harduellis locarit. — Harduellis Jacuppo affini suspectus. — Jacuppus Harduellem clam interfici curat. — Sophus Harduellis filius saluatur.

tute doctrinæque notitia magistro comparandus, eam quoque tempestatem aufugiens, superato Euphrate in minorem Armeniam peruenit: posuitque sedem in Antitauro monte, vbi ad radices perfossæ rupes natura atq; arte hominum, opacos specus habent, qui Rubra saxa ab incolis nuncupantur. Ea est salubris & peramœna loci facies propter frequentiam varietatemque pomiferarum arborum ac perennes aquarum fontes, quibus & plana rigantur, & colles toto anni tempore vestiuntur. Ibi Techellis procul à commercio hominum in altitudinem contemplationis conditus, dum diuina cælestiaque rimatur, per aliquot annos durissimam vitam egit, contentus his quæ sponte terræ atque ipsius naturæ benignitate nascebantur. Is primò à pastoribus visus & agnitus, deinde ab agricolis qui victus duritiem pietatemque hominis admirabantur, necessarijs ad vitam rebus donatus est: ac demum quum responsa daret, & iam maior homine videretur, gliscente in immensum diuinitatis opinione à curiosis in pagos tractus, ac mox inuito similis in proximas deductus vrbes, omnem prouinciam sui fama admiratioeque compleuit. Nec publicatis semel nouæ legis interpretationibus mortales defuerunt, qui (vti apud Persas Harduelli acciderat) hominem adorarent, arbitrarenturque nisi ea iussa pręceptaque capessent, animas post interitum corporis æternos ignis cruciatus subituras. Talia frequentissimis concionibus atque responsis quum omnibus facilè persuasisset, mobilem gentem ac superstitionibus deditam, breui ad sui studium pertraxit, iussitque vt sectatores turbinatum capitis tegumentum linthea in spiras circundante fascia pro insigni nouæ religionis rubro colore distinguerent, ita vt nouæ huius hęreseos studiosi à rubro colore pileorum, Cuselbasę toto oriẽte vocitentur. Simili quoque, sed meliore fortuna Hysmael eosdem ritus quos pater in Perside tradidisset, ingenuo animo complexus est: nanque ipse poscentibus fatis, vt primum adoleuit admirabili virtutis indole patris vestigia secutus, quum iam eloquio, decore vultus, sapientia, atque animi magnitudine diuis ipsis quàm mortalibus propior haberetur, & maximum nomen & ingentes vires apud eas gentes compararat. Nec ignobile tantum vulgus, sed plerique natalibus ac diuitijs clari, semel capti nouitate religionis, vt præclarius eorum studium videretur, postquam ab vetere disciplina discessissent, eum in summam virtutis & dignitatis existimationem euexerant. Ipse quoque nondum pubescens supra veras virtutes, inani etiam morum specie in sui admirationem compositus, opes, gloriam, imperium quę cupere videri nollet, vt simulator egregius abnuenti persimilis adsequebatur. Non defuere etiam qui iurarent Harduellem patrem (vt erat syderalis scientiæ peritissimus) inspecta filij genitura Hysmaelem, & prophetam summum, & verę legis conditorem futurum, subactaque maxima parte Orientis, Mahometis gloriam pietate et rebus bellicis æquaturum, quæ haud temerè iactata in vulgus altiorem materiam sermonibus præbuerunt. Nec multo pòst Hysmaeli cognomẽtum Sophus, quod ab admiratione assentationeque familiarium multum antea iam cœperat, omnium consensu inditum est, vt credi par sit petitum ab vetere Magorum memoria, qui quondam apud Persas ipsis etiam regibus imperabant. Nam sophus apud eas gentes Deorum interpretem sapientemque significat. His auspicijs haud dubiè in magnam spem gerendarum rerum erectus, auunculo Iacuppo veneficæ vxoris fraude sublato, paternos agros & modicum illud imperium, quod dotale matris fuerat, repetere cogitauit, armatisq; suę sectę promptiorib. & à Pyr-

Hysmael Sophus regnum abnuenti persimilis affectat.

Sophus Avunculum Iacuppum veneno clam tollit.

& à Pyrchale regulo sumptis auxilijs, ingressus Armeniam, fama magis atque hominum beneuolentia quàm viribus, breui paternam ditionem vendicauit. Mox eo successu firmior factus, quum multi qui Harduellis dogmata alieno periculosoque tempore metu mortis deseruerant, tunc oblato duce fiducia pleni eandem hæresim sequerentur, adauctis copijs ad vrbem Sumachiam, quæ est in finibus Mediæ, duxit: atque eam vi captam hostiliter diripuit. Capta Sumachia maximam consecutus est nominis existimationem, quæ fortia & præalta facinora nauiter audentes, ex primis rerum motibus ad summam victoriæ sæpenumero perducere consueuit: & quòd postea plurimum contulisse iudicatum est, inermem magna ex parte exercitum ditatum præda, militariter instruxit. Inde nõ iam vrbes, sed Persarum imperium animo voluens, quum iam Fortuna quę cuncta detulerat, viam quoq; melioribus fatis aperiret, ad Taurisium nobilissimam maioris Armeniæ vrbem contendit. Ea vrbs Persarum regia est, numero hominum atque opibus totius Orientis celeberrima, quæ antiquitus Terua vocabatur, distans à proximo littore Caspij maris itinere expediti equitis quatuor dierum, non longè ab emporio Derbento: vbi portæ ferreæ inter montes & mare angustias arcendis eo aditu Scythis præcludunt. Inuasit autem Sophus Hysmael Persarum imperium, nouaq; Mahometanæ superstitionis opinio, quam à patre cœptam aliquandiu supplicij metus oppresserat, promulgata & latè disseminata est, anno Christianæ salutis supra millesimum & quadringentesimum nonagesimo nono, quo Italia Gallorum aduentu maximas adijt clades, & Veneti cum Turcarũ classe ad Protum insulam congresi, fœdissimè rem gesserunt. Nec multo pòst exarsit in Germania authore Luthero dira hæresis, quæ populis, vt in Perside acciderat, ad insaniam versis, Christiani dogmatis placita, & veteres sacrorũ ritus vehementissimè cõturbauit. Ita vt facile crediderim ab occulta cæli potestate, malignoq; syderum cõcursu prouenisse, vt religiones toto terrarũ orbe enatis factionibus vno tempore scinderentur, quando nõ Mahometani modo Christianiq;, sed et remotissimę gentes idololatrę, aut sydera aut portenta pro dijs venerãtes, cùm in India quæ ad Orientẽ vergit, tum in Nouo orbe ad Occiduam plagã reperto, nouas sacrorũ opiniones induerint. Sed vt ad rerũ seriem reuertamur: Aduentãte Hysmaele, Taurisij erat Aluãtes Iacuppi filius, qui paulò antè de regni possessione cum Moratchamo fratre armis cõtenderat, eumq; prelio victũ Armenia Persideq; pepulerat. Is, vt ciuilibus discordijs plerunq; accidit, quum primores ciuiũ qui in Moratchami partib. fuerant armis persecutus occidendo aut proscribendo, in ipsa victoria totam vrbẽ mœrore atq; funerib. compleuisset, magnã sibi inuidiam conflauerat. Quam occasionẽ nactus Hysmael, quò ciuium animos odio sæuissimi regis (si propius accessisset) res nouas in vrbe molituros intelligebat, instructo exercitu protinus ad vrbis portas perrexit. Nec Aluanti, qui repentino bello oppressus, aut milites comparare, aut vllo satis opportuno præsidio mœnia firmare nequiuerat, tantum animi ac virium fuit, vt aduersus eam belli molem persistendũ: aut de vita cum imperio dimicandũ esse cẽseret. Quamobrem diffisus rebus suis, dum tumultum atque arma iratorum ciuium ex merito pertimescit: trepidanti atque attonito similis, vrbe excedit: porteque Hysmaeli statim aperiuntur. Nanque ciues, qui luctuosis temporibus quibus inter se de imperio reges decertarunt, maxima ex mutuis cladib. damna pertulerant, tutã in eo periculo atque vtilem pacem habere malebant ab victore tanti nominis,

quàm pro cruento rege ad internitionẽ iterum dissentire: maximè quòd vna omnibus incolumitas proponebatur, patebatq; amplissimus gratiæ locus apud nouum regem, his qui eius religionis disciplinam profiterentur. Hysmael ingressus vrbem aliquot prætorianis per tumultum interfectis, qui fugientem regem sequi nequiuerant, sepulchrum eximij operis, quo auunculus more Persarum conditus fuerat, euertit, ossibusque disiectis, & abrasis tota vrbe eius titulis, quo dolorem paternæ cædis expiaret, ac iusta persolueret parentis manibus, omnem illius memoriam aboleuit. Interea dum Sophus Hysmael Aluante incolumi minimè debellatum esse existimans, maiores etiam copias parat, easque aprrto veteri armamentario militariter instruit. crebris rumoribus ac nuncijs afferebatur aduentare Aluantem, quem ex fuga petisse Scyras vrbẽ, atque in vltimas regni partes ad mare penitus concessisse fama cognouerat: trahereque illum præter innumerabiles pedites, sex milia cataphractorum equitum, & magnum numerum sagittariorum, qui partim equis, partim camelis insideant: & Moratchamum quoque fratrem in Assyria, ad vrbem Bagadad (Semiramidis Babylon hæc olim fuit) exercitum comparasse, positisque in communi periculo priuatis cõtentionibus, vniuersas mox vires cum fratre iuncturum. Hæc tametsi omniũ sermonibus celebrabantur, nihil tamen eo apparatu territus Hysmael, quod deorum auspicijs, & maiore aliquanto fiducia, quàm proprijs viribus posset, bellum gerere videretur, ad hostem ire cõstituit: prouisaq; re frumentaria, ac lustrato exercitu vrbe egreditur, nulla magis oratione vsus, qua militum animos alacri spe compleret, quàm vt maturarent, & se ducem quem dij dedissent, ad certam victoriam sequerentur. Aberat Aluantes à Taurisio itinere decem dierum, quum Hysmael sui famam incredibili celeritate prætergressus, ad Niphates montes peruenit, qui Armeniã ab Assyria disterminant. Eos Aluantes magnam molem exercitus, & plurima impedimẽta more Persarum trahens, pręmissis exploratoribus, qui vbi transitus difficiles forent munirent vias, & saltum non vno in loco cęsis arboribus aperirent, breui superare decreuerat. Quod vbi cognouit Hysmael, iudicans se cum imparato hoste ex æquissimo loco dimicaturum, si prior ipse transcenderet, hostemq; apud quem, vt in nullo metu, neglecta solutaq; omnia futura essent, inuaderet, continuò in aduersos montes primum agmen erexit, ac deiectis è summo vertice hostium præsidijs, eo ipso die vixdum refectis ex labore militibus, Aluantis castra, quæ ad vlteriores montiũ radices erant, adortus est. Tanta è conspectu appropinquantiũ hostium in castris perturbatio exorta, vt præ tumultu ac trepidatione militum arma poscentium, quibus fœminarum greges, lixę, calonesq; pauidum genus immiscebantur, vix Aluantes, quid fieri vellet præfectos docere, aut milites cohortari, aut deniq; aciem explicare potuerit. Ita irruentibus recta fronte Armenis, magnum atq; atrox prælium cœptum. Neq; Hysmaeli, cui nunquã animus virtusq; defuerant, eo die etiam Fortuna defuit. Nanq; per cuneos tribus simul locis aggressus hostem, antequam cataphracti equites, quorum magna pars non stratos, nõ frenatos equos habebant, arma induerẽt, in aciemq; prodirent, prostrata prima acie, peditatum in fugam vertit. Aluantes, qui nihil earum rerũ antè prouiderat, quòd ad famam tanti comparati exercitus nec Taurisij quidem, nec in Armenia omnino se inuenturũ hostem putasset, concursare, appellare milites, retentare conuersam aciem, ac multum ipse pugnare. Sed quũ subita eius cõsilia, quæ in ipso periculo

capere

capere cogebatur, nec duces, nec milites exequerentur, pudore ac deſperatione victus, dum in primo agmine acrius pugnat, obtruncatur. Interfecto Aluante, cæſisque Perſarum promptiſsimis: cataphracti, qua parte virium Aluantes ſuperior erat, cum iam non eſſet pro quo depugnarẽt, effugere non dubitarunt. Idem fecere ſagittarij, & cæteri poſtremi agminis milites: qui audito ſtatim tumultu, fugæ magis quàm prælio arma atque animos præpararant. Hyſmael cum minore aliquanto hoſtium cęde quàm pro tanta victoria quis crederet, caſtris potitus, quòd antequam fugatum hoſtem ſectaretur, exanimatos milites defatigatione itineris ac labore prælij reficiẽdos eſſe exiſtimabat, eo in loco per aliquot dies ſtatiua habuit. Indè quum ab finitimis populis legati ad dedendas vrbes ſuperuenirent, & quò victoria, eò etiam gentium fauor inclinarat, ad vrbem Scyras exercitum duxit. Nec ciues multùm antè ad famam ingentis victoriæ parati ea facere, quæ diuinus victorque Hiſmael imperaſſet, cum vrbe recipere, commeatu pecuniaque iuuare in ea rerum commutatione recuſarunt. Sophus ab ſupplici ciuitate omnibus diuinis atque humanis honoribus affectus, ſæpe ad populum de veritate atque præſtantia nouæ religiónis concionatus eſt: edixitque ſe pro hoſtibus habiturum, qui intra trigeſimum diem antiquos ritus minimè reliquiſſent. Quamobrem quamdiu illinc ex ſucceſſu victoriæ certiſsima præmia, hinc vero ſi pertinacius abnuerent, exilia aut cruciatus proponebantur, breui omnem propè multitudinem in partes deduxit. Mox ex opulentiſsimæ vrbis diuitijs perſoluto militi ſtipendio, veteres nouoſque milites quibus arma, equi, tela, veſtisúe deerant, omnibus rebus inſtructos exornauit. Nanque in vrbe quæ inter cæteras Orientis ſummam obtinet claritatem, frequentes erant officinæ omnis generis armorum pleniſsimæ, ea mirabili ingenio artifices ex ferro calybeque recoctis, & ex herbarum ſuccis addita inſigni temperatura, longè elegãtius, quàm apud nos id fiat, fabricare conſueuerunt: nec galeas tantùm, thoraces & ocreas, ſed equorum etiam perpetua ex tenuiſsimis laminis tegumenta. Póſt receptam vrbem Scyras, Scapham quoque, quæ Suſa antiquitùs fuiſſe exiſtimatur, & Sulthaniam, quam propter admirabiles ingentium ædificiorum reliquias Tigranocertam fuiſſe arbitramur, in fidem accepit. His rebus celeriter confectis, conſtitutiſque per ſingulas vrbes ſuæ ſectæ magiſtratibus, Hyſmael ſuperato Tigri in Meſopotamiam profectus eſt, vt Moratchamum Babyloniæ poſſeſsione depelleret, arma adhuc exercitumque tenentem, quo (vt ſuprà memorauimus) iunctis cum Aluante viribus in Armeniam tranſire ſtatuerat. Sed is fraternæ calamitatis exemplo territus, quãdo Aluantes & Perſarum exercitus cum ampliſsimis regni facultatibus, è tanto faſtigio vnius diei negotio corruiſſent, iudicauit minimè ſibi armis Fortunam periclitandam: ſed in vlteriora regni ad meliores caſus expectandos continuè fugiendum, quòd victori hoſti ac tum ingentes trahenti copias, qui numeroſum exercitum parua manu cecidiſſet, minimè ſe parem futurum intelligebat. Igitur Sophus Hyſmael tantæ virtutis fama, magnitudine copiarum, & ipſo deniq; Deorum immortalium fauore terribilis, Meſopotamiam ingreſſus cedente Moratchamo, & certantibus inter ſe populis, qui nam primi victoris gratiam deditionis celeritate mererẽtur, omnem prouinciam in deditionẽ accepit. Porrò Moratchamus nec copijs ſuis, terrore perculſus, fatis fidens, nec vllis ſe vrbiũ mœnibus credere tutũ exiſtimans, collecta ſuppellectile cum vxoribus ac liberis in Arabiam profugit. At Hyſmael maxi-

Aluantes cadit.

Moratchamus in Arabiam fugit.

mam Orientis partẽ victricibus armis peruagatus, ab Assyria in Mediam transcendit: vrbes, castellaq; aliquot in Zagro monte, quæ Aluantis præsidijs tenebantur, expugnauit: regressusq; in Armeniam, Albanis, Hiberis & Scythis, qui vlteriorem Caspij maris oram tenent, bellum intulit: quòd eæ gentes tributariæ quondam Persarum regum ex occasione ciuilis belli, quo Persis totusq; Oriens cum excidio regiæ domus proximè conflagrarant, neque tributa quartum iam annum persoluissent, neque solitas omnino legationes in tanta præsertim victoria misissent. Dum hæc ab Hysmaele geruntur, Techellis Cuselbas, quem ex heremo in vrbes ductum, Armeniam, minorisque Asię magnam partem noua religione complesse paulò antè memorauimus, conflato exercitu ex fœderatis eius disciplinæ hominibus, Turcarum fines inuasit. Enimuerò quum Techellis in cœtu mortalium futura sæpius mira felicitate prædixisset, Sophusq; Hysmael dudum exul & profugus non sorte, non humano subsidio, sed pietate ac certissimæ religionis auspicijs, in eam rerum amplitudinem creuisse videretur, tanta suscipiendæ eius superstitionis omnium animos cupido incesserat, vt circumiectę vrbes atque oppida iam plena essent his hominibus, qui pro tessera nouę professionis rubris pileis vterentur. Conuenêre primo apud Tasciam vrbem, quæ ad Antitauri radices sita est, supra sex milia hominũ, vbi à Techelli persuasi vt arma capesserent, quibus si quid durius ab impijs Turcis accideret, sese & veram religionem tuerentur, omnes iureiurando affirmauerunt, se neq; ducem in vlla fortunæ acerbitate deserturos, neq; pro sanctissimę hereseos dignitate, cui iam pridem corpora atq; animos deuouissent, laborem vllum aut vlla vitæ pericula recusaturos. Techellis postquam videt suorũ animos singulari omnium consensu summaque virtutis fiducia confirmatos, quum pecuniæ quæ liberaliter à prouincialibus pietatis studio erogabantur, ad alendam tantam multitudinem non sufficerent, edixit, vt frumentatũ quaquauersum irent, & eorum maximè facultatibus atque diuitijs vterentur, qui nouis sacris initiari nollent. Itaque in plures manus diducti, è proximis agris magnam vim commeatus & pecoris in castra conuexerunt: ac mox crescente multitudine, è finibus Cappadociæ in Lycaoniæ vbertate agri & accolarum frequentia pernobilem regionem profecti sunt, vbi multis diebus eo terrore belli per agros impune circunducto, seipsos aluerunt, tantumque formidinis omnibus intulerunt, vt qui oppida & vicos incolebant, instante metu, omnes fortunas suas cum vxoribus ac liberis in vrbem Iconium comportare cogerentur. Nanque edictum Techellis nomine pluribus locis propositum erat, quo diuina humanaque præmia his omnibus ostendebantur, qui continuo in partes transirent, & vulgatam multum anteà Persarum religionem sequerentur. Quod si qui pertinacius in errore persisterent, eos quum gladium semel eduxerit, facesque succenderit, nullum postea veniæ aut saluti locum inuenturos. Omnibus tam atroci denunciatione perterritis, alij mortis metu, alij mobilitate animi, alij res suas agrosque omni religione potiora existimantes, alij verò obærati, infames, capitalia ausi: præterea serui complures, fuga facta quotidie ad Techellim transibant. Nec multò post, Turcis contrà arma parantibus, auxilia quoque equitum ab Hysmaele missa opportunissimo tempore superuenerunt. Namque Hysmael ex fœdere communis disciplinæ iam tum anteà per legatos Techellim fuerat adhortatus, vt sacrosanctis cœptis insisteret, introductæque religioni vim armaque adderet, ac magno animo progrederetur. Se enim

Techellis Turcarum fines invadit.

nim negotio minimè defuturum, & peritos rei militaris qui ordines ducerent, & pecuniam qua caſtrenſis apparatus comparari poſſet, continuè ſubminiſtraturum. Hęc haud occultè Sophus Hyſmael contra Baiazetem moliebatur, vt paruis initijs, maioris belli cauſas ſereret. Nanq; & veteribus odijs quæ propter bella continua cum Turcis intercedebant, et ex priuata quoque religionis diſſenſione Baiazeti infenſus, nihil magis in maxima virium amplitudine, & in ſecundiſsimo rerum curſu, iuuentæ etiam calore præferuidus, quam Othomanicum bellum animo volutabat. Quin & legatos ad Senatum Venetias miſit, qui fœdus atque amicitiam peterent, in eam maximè formulam, qua Catarinus Zenus, Ioſaphates Barbarus, & Ambroſius Contarenus legati in Armenia cum Vſſumcaſſane materno auo quondam pepigiſſent. Ii enim diuerſa via totum Orientem peruagati, officiorum ſuorum ac itinerum commentarios poſteris reliquerunt. Id in primis Hyſmael poſtulabat, vt artifices, qui ænea tormenta conflarent, ab Italia ſibi per Syriam mitterentur, & decreta in Gręciam atque Aſiam valida claſſe, Baiazetem maritimo bello diſtinerent: ſe verò terreſtribus copijs minorem Aſiam completurum, prębiturumque pulcherrimam occaſionem Venetæ claſsi ad ea recipienda, quæ in ora Gręciæ ſuperiore & recenti bello amiſiſſent. Senatus legatis perhumanè ac liberaliter habitis reſpondit: neque veteris amicitię, neque fœderis, quæ ſibi cum Perſarum regibus fuiſſent, obliuiſci, gratamque ſemper futuram apud Senatum eius rei memoriam, ſed eo ſummopere lætari, quòd nouus Rex Sophus Turcarũ hoſtis eſſet: quòd curæ haberet communicare belli cauſam, atque ea polliceri, quæ ſi Vſſumcaſſanes Iacuppusq; filius præſtitiſſent, nequaquam ſibi bellum cum Othomanis gerendum foret. Cæterùm eas eſſe rerum vices, vt ſicuti Perſarum reges domi ea tempeſtate ocioſi occupato in Europa Baiazete, nihil ſibi mouendum exiſtimauerint: ita Senatum in deteriore et periniqua temporũ conditione, quod velit ac maximè optet pręſtare non poſſe, quòd pacem quinquennio antè cum Baiazete factam ſibi minimè violandam exiſtimet: occupari enim ſe grauiſsimo bello, quod præferoces Europæ gentes coniuratione facta, & maximi reges nullis laceſsiti iniurijs, ſed ſola concitati Venetæ felicitatis inuidia, nuper intulerint, ſperare tamen ſtaturos à iuſtiori cauſa Deos immortales, & Rempublicam, quam vlla vis per ſeptingentos amplius annos non fregiſſet, ab immanitate tot hoſtium ſeruaturos. Proinde ſuo regi referrent, Senatum quum per occaſionem poſſet, daturum operam, vt Sophus intelligeret nihil ſibi Perſarum amicitia antiquius eſſe, aut ſpecioſius quicquam futurum, quàm Turcas Chriſtiani nominis hoſtes, quibus ipſe infenſus eſſet, mutuis conſilijs ac parib. armis oppugnare. Legati paulò poſt cum ſpe magis ineundi fœderis, quàm quòd reipſa quicquam impetraſſent, donati muneribus in Cyprum triremibus reuecti, in Syriam traiecerunt: habuereq; occulta colloquia cum Petro Zeno (is Catarini legatione Perſica clari filius fuit) qui tunc Damaſci negotiatoribus Venetis præerat. Qua de cauſa Baiazetes cognita legatorum profectione, per oratores & literas queſtus eſt apud Campſonem Gaurum Ægypti regem, eum minus amicè facere, quòd Perſarum legatos per mediam Syriam ad communes hoſtes ad concitanda externa arma tranſire permitteret. Vnde mox irato Aegyptio omnes Veneti mercatores, & ante alios ipſe Zenus, qui Tripoli, Alepi, Berythi atque Alexandriæ agebant perducti Memphim, coram Campſone ſępius cauſam ex catenis dicere coacti ſunt, vixque poſt annum quo om-

nes contumelias ab immanibus Mamaluchis pertulerant, vitam et libertatem impetrarunt. At Techellis Persarum auxilij firmato exercitu, ad Iconium celeberrimam Lycaoniæ vrbem iam peruenerat, populatusque vniuersum agrum magnam hominum multitudinem ad cultum nouæ religionis perduxerat. Quibus de rebus Orcanes & Mahometes Baiazetis nepotes, qui Alempsaco & Sciaensciao patribus morbo extinctis, his regionibus imperabant, coactis copijs, ne tantam ignominiam in conspectu nobilissimę vrbis à latronibus paterentur, in aciem descenderunt. Sed illi adolescentiæ ardore præproperi, quũ iniquo in loco prælium commisissent, ab hoste fusi fugatique sunt. Neque in ea victoria Techellis ab oppugnatione Iconij temperasset, nisi tormenta apparatusque expugnandarum vrbium tumultuario exercitui defuissent. Inde conuerso agmine per mediam latitudinem minoris Asiæ ad Ancyram, quam hodie Angorim dicunt, profectus est. Nec Corcuthus Baiazetis filius, qui Thyatiræ, Sypilli, Magnesiæ, Phocexque exercitum comparauerat, quum latè effusus hostis in proximo esset, aut procedendum, aut de prælio omnino sibi cogitandum existimauit. Techellis per Galatiam infesto exercitu in Bithyniã contendens, non longè à Sangario flumine Caragiũ Bassam, qui Bellerbecus tunc erat, (hoc est totius Asiatici equitatus magister) cum instructis copijs obuium habuit. Parauerat is paulò antè haud mediocrem exercitum ad famam imminentis belli, iusseratque Achomatem natu maximum Baiazetis filium, Cappadociæ Pontique præfectum conscribere nouos milites, & in tergo moliri bellum, vt Techellis si semel pelleretur, neque se in tutum recipere, neque in prouincia, obstantè in tergo exercitu conquiescere, aut morari omnino posset. Sed hæc consilia Techellis sua celeritate præuertit: nanque maioribus itineribus ad hostem progressus, tum delectibus habendis intentum, aliasque tanquam ad iustum bellum copias expectantem, ad Horminium montem adeptus est. Nec Bellerbechus pugnam detrectauit, tametsi non prius quàm maioribus copijs exercitum suppleſſet, prælio decertare decreuerat. Erat enim in eius exercitu incondita peditum multitudo, homines ex Paphlagonia, Galatia, Bithynia & Ponto ignari militiæ, & magna ex parte inermes, vt fermè sunt qui imperati vrbibus atque oppidis inuiti militant, atque vno nomine Asappi à Turcis nuncupantur. Virtuti autem veteranorum equitum summopere confidebat, quorum opera si aduersi quicquam accideret, cessurum se prælio & signa seruaturum arbitrabatur. Ex aduerso Techellis cui robur totum in pedite erat, nihil spei in fuga habere: sed in suorum virtute victoriam collocare, adhortari suos, vt reminiscerentur quam in regionem venissent: Quæ, inquit, sociæ vrbes, qui noui exercitus, qui alij dij tutelares, si pro his hodie malè pugnaueritis, vos excipient, aut iuuabunt? Agite viri fortissimi, atque acriter irrumpite, vt vincendo & religionis dignitatem pro qua corpora atque animos deuouistis, & salutem vestram tueamini. Hæc quum diceret, tota acie horrendus clamor sublatus est, statimque concursum. Bellerbechus peditatum in medio, equites in cornibus collocauit, quibus hostilem aciem circumueniret. Techellis autẽ vno corpore atq; vno impetu quadratam suorum aciem induxit, equites quos Hysmael paucis antè diebus miserat, in subsidijs reliquit. Non tulêre Asappi impetum neq; aspectum quidem Techellini exercitus: nanque in fronte quiq; optimè armati constiterant, & pileata acies vno colore rubro conspicua, quòd tota cruore conspersa videbatur, tyronibus & imperitis hominibus formidinẽ intende-

intenderat. Itaquum vix horæ dimidio prælium Aſappi ſuſtinere potuiſſent, tota media acies cæſa fugataque eſt. Equites Turcæ qui in latera hoſtium vtrinque magno impetu incurrerant, tametſi multos ſagittis lanceiſq; confixerant, atque ordines aliquantum turbarant, quod pedites loco excedere & procurrere cogebantur, nihilominus quum de victis Aſappis, Techellini in cohortes atq; manipulos ſeſe diduxiſſent & cominus prælongis haſtis equos petere cœpiſſent, & ipſi continuo in fugam conuerſi ſunt. Perſæ equites qui ſpectatores pugnæ fuerant, e ſubſidijs in fugientes turbatosq; inuecti, multos protriuerũt, longiusque progreſsi, Bellerbechum ſiſtentem fugam, nec veri quicquam in denſiſsimo puluere diſcernentem, circumuenerunt, cepiſſentque eum, ni à fortiſsimis ſtipatoribus periculo exemptus fuiſſet. Equites paucis amiſsis, fugã ſibi cõſuluere. Aſappi ſupra ſeptem milia interfecti: præterea omnia peditum ſigna & vis ingens commeatus capta. Techellis quiete vnius diei militibus data, ad vrbem Cutheiam, quę ad Horminium eſt, exercitum admouit. Ea vrbs totius minoris Aſiæ vmbilicum tenet, Anatoliæque Magiſtri equitum ſedes eſt, ſicuti in Europa quæ Romania dicitur, apud Sophiam Mœſię vrbem, alterum Bellerbechum conſidere videmus. Fama enim erat magnas opes propter munitionis opinionem eo à finitimis vrbibus in ipſo terrore belli fuiſſe comportatas, & cognouerant, Bellerbechum ſe ex fuga in eam vrbem cum nobiliſſimis equitum contuliſſe. Nec dubium erat ditari poſſe exercitum, ſi aduerſo prçlij ſucceſſu conſternatis metu hoſtibus, omnes vires vno tempore admouerentur. Igitur Techellis dignam eam vrbem ratus, quę aliquo periculo peteretur, tormenta minora quæ bello ceperat, & ſagittarios idoneis locis imponit, vt propugnatores è muro deſtinatis ictibus deijcerentur. Demum comportari ſcalas, & tota acie pronunciari iubet, omnem prędam militum fore, his vero qui primi conſcenderent, maiora præmia tributurum. Ea ſpe murum ſubeunt, nulla vi hoſtium, nulla telorum multitudine, nullo mortis metu deterrentur, quin certatim ſcalas aut conſcendant, aut per confragoſa muri alij aliorum innixi humeris connitantur. Superne vero ingentia ſaxa, ardentes faces, & toto paſſim muro feruentis aquæ, calcis, ac arenę vis ingens in ſubiectos continue prouoluebantur. Nec in tanta certaminis iniquitate, quum multi ipſo molarium pondere comminutis ſcalis, laceri, exanimes, atq; omnibus deniq; incommodis conflictati è muro præcipitarentur, quiſquam tamen in eo periculo tot ingruentibus telis, pedem referebat. Ignauię enim virtutisq; militum teſtes ſpectatoresque aderant Bellerbechus atque Techellis: hic ne irrito incœpto abſcederet, ira et pudore accẽſus; ille vt dignitatem, ſalutem, ac omnes deniq; fortunas ſuas in eo diſcrimine tueretur, pari animo ducis atque optimi militis officia implebat. Tandem feſsis & magna ex parte ſaucijs propugnatoribus, quum Techellis integros milites qui prælium exciperent, ac vulneratos reuocarent, continue ſummitteret, facto impetu duobus ſimul locis per aceruos cæſorum in vrbem peruaſerunt, obtruncatisq; propugnatoribus, ac refracta porta omnẽ exercitum introduxerunt. Inde per omnes domos miſerabilis Turcarum cædes edita: expugnatumque eodem impetu prætorium, quo ſe cum familia Bellerbechus receperat. Dux ipſe cum vxoribus captus, & prætorium ſecto marmore & nobili ſtructura inſigne concrematum. Cutheia capta & Turcarum ſpolijs ornato exercitu, Techellis in animum induxit expugnari poſſe Pruſiam Bithyniæ caput, ſi priuſquam hoſtium vires coaleſcerent, aut ciues perterritis

[Handwritten margin notes: "Cutheiam Techellis oppugnat." — "Cutheia a Techelli capta."]

omnibus, aliquid consilij pro tuenda patria capere possent, ipse confestim eò contenderet: & in ea fortuna studio atque ardore militum vteretur. Quamobrem indicta profectionis die, militibus imperauit, vt corpora curarent, scalas, arma, telaque pararent, quibus opulentissimam vrbem, nec mœnibus tutã, nec vllo firmatam præsidio, hostium opinione celerius aggrederentur. Hæc parantem nouus Turcarum exercitus, qui nuper ab Gallipoli per Hellespontum in Asiam traiecerat, à proposito oppugnandæ vrbis auertit. Nanque Baiazetes multum anteà ad Tecchellis nomen, & ad Persicæ religionis famam excitatus, filijs, nepotibus ac Bellerbecho Asiæ præfecto scripserat, vt pararent arma, nouæ superstitionis initia opprimerent, darentque operam, ne quid detrimenti in ea prouincia caperetur. Postquàm verò Techellim ex heremita Imperatorem factum, innitique eum haud obscurè Persarum viribus, & ardere bello Asiam vidit, Halybassam cum Europæis copijs eò emisit. Erat Halybassa genere Macedo, tametsi eunuchus, virtute tamen viris fortissimis comparandus, qui sub Mahomete multis fortibus factis militarem gloriam, atque optimi ducis nomen adeptus fuerat. Is deducto flore equitum ex Epiro, Macedonia, Mœsia, Illyrico, Traciaque, ac adiunctis sibi prętorianorum septem milibus (Ianizarij Turcica lingua vocantur) in queis ob confirmatã bellicæ laudis opinionem in omni Turcarum expeditione, & summa virium, & vincendi certissima ratio semper fuit, ex Chersoneso in Phrigiam profectus est, scripsitque ex itinere Corcutho, & Acomati Baiazetis filijs, omnibusque equitum præfectis (quos Sanzacos vocant) vt quàm maxima possent celeritate copias compararent, & in Galatiam progrederentur. At Techellis de aduentu hostiũ certior factus, excedendum Ponto, ac sibi omnino multis de causis in pacatam regionem redeundum existimauit, ne coeuntibus vndique Turcarum copijs, circumueniretur, néue cogeretur iniquissima belli conditione dimicare. Nanque, nec tutum iter, nec pacatum quicquam, si vel paruam aliquam moram traheret, se habiturum arbitrabatur, quum tantum terrarum in tergo relinqueret, tot hostiles vrbes, tot flumina, tot infensos populos, quę omnia paulò antè primus hominum fauor, victoriæque celeritas aperuissent. Igitur re ad consilium delata, quòd præfecti omnes tantulis copijs sine iusto equitatu, cum eo hoste qui & locorum notitia, & genere ac numero militum longè superior erat, pręlio decertare summæ dementiæ, aut extremæ necessitatis consilium esse censebant, collecta pretiosiore præda, ab Horminio per Galatiam citatiore itinere regredi cœpit. At Halybassa, cui, vt statim in Asiam ventum, singulis propè horis à prouincialibus de abscessu itinereque hostium literæ, pernicibus tabellarijs afferebantur, cognita eorum profectione, Sangarium flumen superat: ac transuersis itineribus rectà iter Cutheiam & Ancyram, quà transituros hostes coniectura iudicabat, pergit. Inde quum minimum tempus, aut naturæ desiderio, aut lassitudini militum tribueret: quintis castris ad Caraassar in plana Galatiæ peruenit, & nouissimos agminis hostium fessos, vulneribus debilitatos adeptus, interficit. Ibi Techellis vt hostes atroci spectaculo edito, aut demoraretur, aut à persequendo deterreret, Bellerbechum quem vinctum trahebat, media in via sequentibus spectandum palo infixit. Nec Halybassa horrendo clarissimi viri interitu permotus, quicquam tamen de celeritate sibi remittendum existimauit. Quin milites consolatus, vt æquo animo itineris laborem ferrent, ac paululum adniterentur, vt supplicium sumerent de immanissimis latronibus, qui

Techellis in pacata redit.

bus, qui, euaſtata prouincia, nec impuberibus quidem, aut Deorum templis pepercíſſent, ſequente die in Ancyreorum agrum deſcendit. Achomates quoque cum decem milibus armatorum, vt vires iungeret, eo ipſo die ſuperuenit. Quamobrem Halybaſſa, qui nec cõtinuo quidem curſu magnis itineribus antecedentem toto exercitu conſequi poterat, iniquo animo ferens ſæuiſsimum hoſtem impunè elabi è manibus, inſiſtere hiſdem fugientium veſtigijs, cum expedito equitatu conſtituit. Itaq; relictis pedeſtribus copijs, & Achomati commiſſa exercitus cura, cum octo milibus equitum abeuntes citatiſsimo curſu perſecutus, extremum eorum agmen ad Olygam montem, qui ab Ancyra parum diſtat laceſſere, & inito acri prælio perturbare cœpit. Techellis, qui in edito idoneum locum caſtris paulo antè ceperat, tametſi laſsitudinè atq; æſtu torrentis Solis exanimatos eſſe milites intelligebat, nihilominus, quum æquiſsimo in loco, cum ſolis equitibus ſibi rem futuram ſciret, conuerſo agmine, ac conſtitutis pro natura loci & temporis exiguitate ſuorum ordinibus, Turcarum impetum egregiè excepit, inuectoſque equites prælongis haſtis ſagittisque ſummouit: apparebatq; haſtatum peditem phalange facta, inſultante equitatu, nec ceſſurum loco, neq; indignum quicquam ſuperiore victoria commiſſurum, niſi Halybaſſa mille amplius ſclopettarios equites induxiſſet, qui per vices alij alijs turmatim miro ordine ſuccedentes, plumbeas glandes in confertiſsimam hoſtium aciem ſpargerent. Quæ procella, quum magnus eorum numerus ſterneretur, neceſſe fuit phalangem ſolui. Inde haſtati equites, quà diſsipatis cæſiſque militibus denſa & ſtabilis ea acies laxabatur, vehementiore illati impetu cæden doſternendoq; totum propè primum agmen deleuerunt. Techellis in media ſuorum ſtrage vbiq; cõſpicuus, quod vnum in tãtis malis remedium relinquebatur, ex promptiſsimis atq; optimè armatis nouam aciem facit, eamq; à nouiſſimo agmine in frontẽ ductam, equitatui opponit: iubetq; pronunciari, vt milites pleno gradu pugnando in colles ſeſe recipiant, eo conſilio, vt milites timore adducti, non metu ipſo, ſed iuſſu Imperatoris id facere viderentur. Ita exiſtimare naturæ loci diffiſos hoſtes, vrgendi inſequendiq; finem eſſe facturos. Halybaſſa à primo prælij ſucceſſu ferox, haud dubiè iam inclinata victoria equites cohortatus, ne ſpaciũ euadendi in montem fugientib. relinquerent, premendo vrgendoq; inſtarent: ac breuiſsimi laboris operam, qua bellum vel vno eo prælio finiretur ſibi ac Baiazeti imperatori præſtarent. Hæc proclamans cum globo equitum per mediam hoſtiũ aciem perequitauit, vt cæteros accenderet, ac ſibi non deeſſe virilem animum, inſigni virtutis facinore edito teſtaretur. Quod quum ſpecioſius ꝙ̃ pro diſciplina iterum eodem ardore fieri poſſe conſideret, interclufus, & in medio circumuẽtus interficitur. Cæſo Halybaſſa, puncto temporis prælij fortuna cõmutata eſt: nanq; Turcæ, qui dudum pulſis ſtratisq; hoſtibus acerrimè præliabantur, ducis morte perterriti, remittere pugnandi ardorem, ſenſim cedere, ac demũ conuerſis equis pugnæ loco excedere cœperũt. Ex aduerſo Techellini qui plus ſpei in loci munitione, ac mõtibus, ꝙ̃ in armis atque virtute poſuerant, auctis noua ſpe animis, & in ſegni iam pugna collectis virib. procurrere, truci vlulatu victoriã conclamare, atq; hoſtem in fugã vertere. Ita fortiſsimi equites pugnæ atq; itineris labore confecti, quum feſsis ac fluẽtibus ſudore equis perſiſtere non poſſent, inſignem certamq; victoriam, quam dux ipſe virtute partam, morte poſteà temeritateq; corruperat, reliquerũt. Techellis tametſi nec refici equos, nec in patentib. campis tutò conſiſtere hoſtem

posse, si vestigiis insisteret, sperabat: orbatus tamen suorum promptissimis, atque vniuerso exercitu inedia, vigiliis, & vulneribus affectis, in Olyga monte conquiescere statuit. Inde paucos post dies trans Halym flumen ductis copiis ad Tasciam, & in Rubra demum saxa se recepit, non procul ab vrbe Gelenis, quam Marsia amnis Poetarum carminibus inclitus mediam interluit, hodieq; Maras Aladuli principis ragia vocatur. Turcę vlti magis iniurias, quàm plenam adepti victoriam, ad Achomatē, vbi signa et prętoriani milites erant, redierunt. Nec multo post Iunusbassa summæ virtutis Epirota, qui magnū in militia vsum habere dicebatur, à Baiazete delectus, cum imperio ad exercitum venit. Is statim, quum sibi copias omnes Achomates tradidisset, in Cappadociam profectus, dextrorsum ad Antitaurum iter flectens, paucis diebus ad Tasciam peruenit, vrendoque ac vastando passim vniuersum agrum sub radicibus montis posuit castra. Habebat Iunusbassa supra quadraginta milia equitum ac peditū: præterea magnum numerū currulium tormentorum, ingentemq; vim omnis generis commeatus. Quo apparatu territus Techellis, quòd nulla auxilia ab ab Hysmaele mittebantur: quòd nullam tormentorum copiam habebat: quòd clade ad Olygam accepta saucios consternatosq; metu milites, tantæ multitudini hostium obiicere miserrimum putabat, montibus, ac syluis se tenere constituit, sperans si munito in loco cunctaretur, aut ventura interim Persarum auxilia, aut temeritate hostium non omnino iniquam pugnandi occasionem aliquādo haud sibi defuturam. Interea singulis diebus haud satis digna memoratu prælia variis in locis conserebantur. Nanq; Turcę explorando qu̧ritandóque faciles aditus circumiecti montes, sæpius accliuis collibus ad hostes perueniebāt. Techellini contrà è syluis euolabant, & è pręruptis locis, quę ipsi in castellorū speciem communiuerāt, acerrimè depugnabant. Tandem, quum diu quotidiana consuetudine veluti per lusum leuibus prælijs vtrinq; vires tentarentur, animaduertēre nonnulli milites itinera duo non omnino dificilia, per quæ haud angustis callibus exercitus sub signis duci posset. Iunusbassa loci naturam cōtemplatus, eodem tempore, hinc Asappos, illinc prætorianos milites cohortatus, erigere aciem in colles non dubitauit, qui per ardua leni gradu prętentis scutis aduersus hostium missilia subeuntes magno animo ingētem telorum multitudinē sustinuerunt. Nanq; hostes occupatis editioribus locis, veluti è propugnaculis, & tela omnis generis conijciebant, & maiores lapides prouoluebant. Sed directis in eum locum minoribus tormentis, ab ea munitione deturbati, celerrimè locum reliquerunt, quum signa scutatosq; valida sclopettariorū manus sequeretur, et veluti grādine effusa tota acies obrueretur: moxq; Techelle receptui canente, in interiores ac munitiores syluas se condiderunt. Sequenti nocte Techellis haud ignarus quātum sibi authoritatis ac virium ex aduerso certamine decessisset, extinctis ignibus cum maximo silentio saltu excessit, & per aduersos montes in minorē Armeniam descendit. Nec prius illorum fugam Turcę senserunt, quàm albescente iam cælo, exploratores qui saltū ingressi, impedimenta, & paucos semianimes inuenerant, renunciauēre, euasisse hostes, eosq; præcipiti fuga petere minorem Armeniam. Quod quū Iunusbassa ex captiuis etiā cognouisset, impotenti ira gemens, frendensq; quòd non statim ab victoria saltum omnem indagine clausisset, equitatum qui abeuntes sectaretur plurimis itinerib. emisit: nequicquam tñ persecuti hostes, quòd Techellis notis tramitib. rectà in Armeniā properabat, paucis in itinere captis ad

Techellis in minorem Armeniã fugit.

ducem

ducem redierunt. Pulso Techelle, Iunusbassa per omnes minoris Asiæ vrbes intentissima cōquisitione habita, quos Persicę religionis cultores inuenit, omnibus tormentis excruciatos interfecit: his verò qui bello minime interfuissent, neq; arma tractassent, inussit frontem, vt stigmate defectionis titulum præferrent, quos protinus cum affinibus, atq; propinquis eorum qui secuti Techellim fuerant in Europam traduxit: sparsitq; per Macedoniam, Epirum, & Peloponesi oram, ne si Techellis, qui ad Hysmaelem in finibus Scytharum bellum gerentem confugerat, copias comparare alias, & bellum renouare vellet, coirent rursus, & nouas res, noua defectione molirentur. Vix dum pulso Techelli bellum aliud statim ortum atrox cruentumque intestinis cædibus, quo clarissima terrarum orbis Othomannorum domus, vnius ambitione atq; sæuitia ab stirpe propè interijt. Præcesserè imminentes calamitates prodigij loco habitæ, ingens atque terribilis, si vnquam antea, terræmotus, ac subinde repentina & maximè grauis pestilentia, quæ Bizantium imperij caput ruinis atque funeribus compleuerunt. Quibus periculis territus Baiazetes, ab pestilenti maris ora, in saluberrima Thraciæ loca secessit, egitque complures menses sub Rhodope monte apud Hadrianopolim: vbi quum minimè prospera valetudine vteretur, nec dolore pedum, & senecta inualidus munia imperij obiret, de successore deligendo cum purpuratis & familiaribus agitare cœpit, diffisus maximè filiorum ingenijs, quos præpotentes ferocesque de imperio dimicaturos arbitrabatur: nisi se superstite in principatum vnus ascisceretur, qui conciliato fauore militum, opportunas regni arces, pecuniam publicam, classes atque exercitus obtineret. Supererant Baiazeti filij tres, Scianisciao, Mahumeto, & Alemsciaco iam pridem morbo absumptis: Achomates, Corchutus atque Selymus, florenti ætate omnes, sed diuersis inter se vitijs, atque virtutibus insignes. Achomates consilio, æquitate, belli & pacis artibus pollens, clarusque, quòd duobus iam regiæ indolis adolescentibus filijs stiparetur, secunda nominis fama ipsos præsertim Asiæ populos & principes aulæ, paternúmque animum occuparat. At Corcuthus ob mite ingenium, tranquilliorem que naturam sapientiæ studijs deditus, tametsi cognitione humanarum rerum, ac ætatis prærogatiua ab Achomate superabatur, nihilominus quum apud patrem veteris pietatis, & summi beneficij memoriam non omnino obliteratam esse cōsideret, imperium triginta ante annis apud eum depositum reposcebat. Nanque Mahomete vita functo, & Baiazete eius filio in Cappadocia procul agente, prætoriani milites, & nonnulli equestris militiæ principes, qui tunc Bizantij aderant, Isacho & Mesithe purpuratis attollentibus Corchutum adolescentulum imperatorem delegerunt, & traditis arcibus, atque thesauris auito in solio constituerunt: vt ipsi tutelæ nomine, ex arbitrio cuncta imperij munia administrarent. Nec Baiazetes ab Amasia Cappadociæ rediens, quanquam se fraudatum iure imperij planeque proditum ab omnibus quereretur, quicquam tamen præcibus & lachrymis impetrasset, nisi in ipso egregie pio, modestissimoque adolescente primis statim imperij diebus ingenuus pudor, & parentis reuerentia, omnem regnandi libidinem superassent. Siquidem Corchutus nolentibus etiam his qui detulerant, sceptrum patri restituit, vnde illi mox liberalitate patris Lycia, Caria atque Ionia, cum nobilissima Asiæ ora ab Attalico sinu Phocęam vsque cesserunt. Porrò Selymus maiores spiritus gerens quum priuatam fortunam minimè pateretur, vt i rei bellicæ magnopere

deditus, vna maximè liberalitate,aſtu,comitate,bonis maliſq; artibus ad Imperium contendebat.Nec maximũ bellum et paternum regnum affectanti,ſtudia prætorianorũ deerant,qui miſceri cuncta bellico tumultu malebant,vnde honores,atque diuitiæ certa laboris atque audaciæ pręmia peterentur, quàm ſub æquo ſedatoq; principe,qui eſſet damnoſæ pacis cultor, inglorius otioſam inutilemque militiam perferre.Is habitus animorum erat in prætoriano equite,& Ianizarorum peditum conſenſus,quum Baiazetes,qui haud dubiè Achomatem ſucceſſorem ſibi deſtinabat, ſparſis in aula ſuper ea re non omnino vanis rumoribus, filios pari ambitione ad imperium properantes ſuis ſedibus exciuit.Primus omnium Selymus claſſe in Ponto comparata ab Trapezunte vrbe, Theodoſiam adnauigauit : adijtque in eadem Cherſoneſſo Mahometem Præcopitarum & Tartarorum regem,cuius filiam iam anteà inuito Baiazete vxorem duxerat. Eum detectis conſilijs ſuis obſecrat,obteſtaturque per fœdera ſanctiſsimæ cognationis,ne ſibi genero in ſumma rerum occaſione deeſſe velit: docetque quanta ſibi ſpes adipiſcendi imperij ab amicis prætorianiſque militibus proponatur,ſi propius accedat: patremque de transferendo imperio cogitantem, aut arte conciliet, aut ab inſtituto conſilio eligendi conſtituendique ſucceſſoris, ducto in Græciam exercitu armis deterrerat. Tartarus collaudatis eius conſilijs,vt ſocerum decuit,alias confeſtim naues ex Ponto atque Mæotide,viciniſque præſertim Coppa Tanaque emporijs,quæ ſunt ad Tanaim amnem,cogi iubet. Quindecim milia equitum armat,atque hæc omnia Selymo attribuit,ac maiores copias ſi bello contendat,ſe continuò miſſurum pollicetur.His properè confectis Selymus Boryſthene ſuperato per Valachiam profectus, Danubium apud Cheliam vrbem equitatum omnem traducit. Claſſem verò ad Varnæ portum,quæ Dionyſiopolis olim fuit,in finibus Bulgariæ & Thraciæ conuenire iubet. Ipſe alias ex itinere copias conſcribens ſimulando aliud,quo ſuum cõſilium tegeretur,expeditionem in Pannoniam edicit. At Baiazetes,qui Selymum ab Trapezunte in Europam multò antè tranſiſſe cognouerat,admiratus,quòd non planè ſedato Techellis & Perſarum bello, ex Aſia diſceſsiſſet:quòd priuato conſilio contractis externis auxilijs aduerſus pugnaciſsimam Hungarorum gentem difficile bellum pararet: quòd loca Thracię proxima terreſtri exercitu,Euxinum verò validis claſsibus obtineret,timere cœpit,ne hæc omnia contra ſe pararentur.Enimuerò inquieti turbidique hominis ingenium callidus pater perſpectum habebat, vel ex eo maximè,quòd ſe inſcio ſuperbè admodum ac inſolenter, ducendam ſibi vxorem è Tartaris iudicaſſet, ac ſumma demum arrogantia exercitus terra mariq; paraſſet: intelligebatque modico eum imperio non contentum fore, qui ampliſsimum audacia ac ſcelere parari poſſe conſideret. Attamen eius vim atque ferociam diſsimulatione leniendam magis,quàm eo tempore contumelijs exagitandam exiſtimans,oratores ad eum mittit:qui doceant quanto cum periculo Turcæ ſuperioribus temporibus ea bella tractauerint: exemplo debere eſſe auum Mahometem,qui infeliciter Pannoniorum arma ſæpe exercuerit:proinde commodiorem rerum occaſionem opperiretur, vt maturiore ideoque tutiore conſilio & maioribus viribus id bellum ſuſcipere, & cum certa propè ſpe victoriæ gerere poſſet. Ad hæc Selymus reſpondit,ſe Achomatis iniurijs extimulatum, Aſiam reliquiſſe, tranſiſſeque propterea in Europam, vt amplioris ditionis præfecturam pro anguſta ſcilicet ſterilique, & tum ex indu-

cijs

cijs pacata, quàm ſpectantem ad Hiberos & Colchos, inter ſaxa montium degentes pater attribuiſſet, ſibi armis ex hoſtili prouincia vindicaret. Quòd verò Hungaros tanquã inſuperabiles bello minimè laceſſendos dicerent, ſe non eſſe eius animi, vt vllis periculis, vllisúe difficultatibus terreretur, quando antiqua illa iam mutata eſſent, mutatis ſcilicet regibus, & non labante modò, ſed ferè euerſa gentis vetere diſciplina: Vladislaus diſpar ingenio virtuteque Matthiæ fortiſsimo ſucceſsiſſet: nec ipſe morte aut belli communes caſus ab ineunte ætate timere didicerit: forti enim animo & honeſta quidem petenti audentique neque Deos neque homines defuturos. Decreuiſſe ſe pro ſua dignitate, quam pater nimia fratrum potentia confregiſſet, aut in acie non indecoram mortem obire, aut propagare imperij fines, ne omnino poſtremo loco natus, in Othomanica domo poſtremus quoque virtute & gloria videretur. Legati tametſi Selymus omnibus ſermonibus nihil pacatum oſtenderat, munera tamẽ patris nomine, quibus ferox atque immitis animus molliretur addiderunt. Nam Samandriam, quam Scenderouium Belgrado oppoſitum Hungari vocant, validam Myſorum vrbem in Pannoniæ finibus, & complura oppida regionis veteri eius imperio adijciunt: itemque ſexaginta aureorum nummûm milia dinumerant: præterea lanceas addunt, & ſericas veſtes mille numero, magnamque vim commeatus, quibus rebus contractos milites donaret, atque aleret, ne ſpe prædæ domo exciti grauiter ferrent, ſi abſque munere dimitterentur. Selymus oblatis opportunè muneribus acceptis, ambiguo magis reſponſo atque incerta ſpe ſuſpenſos legatos ad patrem remiſit, quàm quòd ex antiquis conſilijs ſuis quicquam remiſerit. Exacuebant animum imperij cupiditate accenſum occulti ab amicis nuncij, ac literæ monentes vti approperaret, atque omnem ſpem in celeritate poneret, quod ſub eius profectione Achomatem à patre accerſitũ ex Cappadocia mouiſſe arma cognouerant. Interea Baiazetes his etiam de cauſis permotus, ad id quod animo multum antè propoſuerat deſcendit, ac regem ſucceſſoremque dicturum profitetur, qui ſe annis valitudineque confecto, parem tanto imperio regendo vigorem integræ ætatis afferret. Ea quum per quatuor Baſſas qui bello paceque proximum regi locum obtinent, prætorianis militibus deferrentur, extemplò ab omnibus ordinibus reclamatum eſt, ſe nullum alium quàm Baiazetem, cuius auſpicijs amplius triginta annos meruiſſent, imperatorem velle: non paſſuros priuatum eum in obſcuro vitam agere, qui tot victorijs, tot vrbibus bello captis, Othomannicum imperium in ſummam amplitudinem perduxiſſet. Satis in eo virium ſupereſſe, ſi vegetæ adhuc ætatis honore, dignitatem diuturnitate imperij, & gloria rerum geſtarum partam retinere vellet. Eum enim ex liberis ad imperij ſedem ſuo tempore peruenturum, qui patri legitimè ſucceſſurus eſſet: viueret modò ipſe incolumis ac multos regnaret annos: nullam quidem poſt fata patris futuram apud filios de regno controuerſiam, quum id Othomannorum proles, vetere patrum inſtituto, iure tantùm atque ordine, nullo ambitu, & nullis adiuta ſuffragijs adipiſci conſueuerit. Quòd ſi forte priuato iudicio & noua tanquam inducta adoptione, eum non deligat, quem per leges nunquam antea violatas populi militumque conſenſus imperio deſtinarint, fore, vt humana diuinaque omnia miſceantur. Cæteros enim fratres, tam inſignem contumeliam non laturos, nec quieturos vnquam, donec impotenti patris libidine amiſſam dignitatem, tanquam abdicati ſpretique cum omnium rerum contur-

batione armis recuperent. Hęc milites edocti ab amicis fautoribusque Selymi qui centuriones & vexilliferos pecunia & pollicitationib. subornarant, palam eloquebantur, vt Baiazetem à proposito deterrerent. Cæterum ille eorum animos ab Achomate minimè alienos esse existimans, quod illius dignitatem ad quem spectaret imperium, aduersus omnium iniurias tutaturos, elato animo profiterentur, Achomatem electurum se dixit, si is ab omnibus ordinibus probaretur. Sed prætoriani qui corrupti muneribus fidem libertatemque vendiderant, probare quidem ac laudare Achomatem, sed principem creari superstite altero, neque ex vetere Othomannorum consuetudine, neque ex commodo militum, neque ex vsu imperij esse dicere, quando nec fratres Corchutus, atque Selymus, nec ipsi prætoriani vllam ex infidelitatis suspicione calumniam ęquo animo toleraturi sint: si de voluntate atque modestia optimorum filiorũ suspiciosus pater, aut de fide constantiaque fidelissimi exercitus, eum sæpenumero expertus imperator addubitet. Intolerãdum quoq; cunctis videri, quod præmijs per interregnum dari solitis, ex ipsa externę religionis hominum pręda, odioso eius insoliti facti præiudicio, milites fraudentur. Nanque mos est, vt defuncto statim principe, Iudæi & Christiani expositi Turcarum iniurijs, qui Bizantij, Peræ, Hadrianopoli, Thessalonicæ, Prusiæue mercaturæ causa degunt, à pretorianis per tumultum mercimonijs omnique substantia spolientur, prædæque habeantur. Neque prius milites sacramento rogati in verba noui principis iurant, quàm is omnem prædam donatiui nomine concesserit, & per caput suum, quod maximum apud Turcas iusiurandum existimatur, affirmarit, se nullam ex sontibus petiturum pœnam, atq; omnem eius maleficij memoriam aboliturum. Baiazetes postquam omnibus consilijs suis aduersari milites vidit, vt corruptæ eorum mentes ampliore pecunia caperentur, quingenta aureorum milia pretorianis se diuisurum pollicitus est, si Achomati fauerẽt, neque ius, aut potestatem dicendi noui regis intercessionibus impedirent. Nec publicani redemptoresque deerant, qui magna ex parte ab hisdem peregrinis mercatoribus, eam summam se exacturos, & in gratiam Baiazetis repræsentaturos profiterentur. Vicit tamen Fortunam Achomatis improbitas & peruicacia prætoriani militis, quanquam magna erant quæ proponebantur. Siquidem vberiora præmia destinauerant animis, si pro temperato proboque principe, prodigijs ferox, & pacis impatiens, studio atque opera militum ad Imperium eueheretur. Per hunc modum sua spe depulsus Baiazetes, dissimulãdum sibi in præsens, & compresso animi dolore ignominiam, quam occultè ferendam existimauit, dum sese occasio conficiendæ rei aptior & tutior aperiret. Interea Selymus ab amicis certior factus quanto studio, quantaque partium contentione prætoriani patris conatibus obstitissent, ne diutius hominum voluntates mora & tarditate frustraretur, neu propẽsissimis in se militum animis diffidere videretur, relictis Pannoniæ finibus exercituque in Thraciam ducto, non longè ab Hadrianopoli loco edito consedit, vnde castrorum fremitus exaudiri, & tentoria è summis vrbis tectis conspici poterant. Mittitur inde ab Selymo in vrbem nuncius, qui mandata patri ferret. Eorum summa fuit, desiderare se plurimum, qui per multos annos absens patrem non vidisset, in eius complexus deuenire, antequàm Trapezuntem petiturus mare traijceret, quando eum exacta & præcipiti ætate nunquam fortè esset interuisurus. Pertinere quoque ad quietem Asiæ, liberorumque concordiam, si apud patrem,

[Handwritten marginalia: "Turcarum Principe mortuo Iudæi & Christiani Turcarum iniurijs expositi." — "Per caput Principis, maximum apud Turcas iuramentum." — "Dolor aliquando dissimulandus." — "Selymus armatus Patris colloquium expetit."]

trem, communem arbitrum & disceptatorem controuersiæ, proponerentur quæ sibi cum Achomate intercederent, nec tutò seruorum fidei committi possent: statueret colloquio diem, locumq; deligeret, nec grauaretur exosculandæ manus facere potestatem, quòd obscuris & tenuibus amicis, nedum liberis, maiores tribuere consueuissent. Baiazetes qui paucis antè diebus cognito Selymi aduentu, planeque perspectis eius consilijs, aliquot Sanzaccos cum delecto equitatu è proxima Græcia præsidio acciuerat, & custodias in vrbe disposuerat, timens ne specie colloquij milites à filio amicisque eius deprauati, qui iam tum onerati promissis atq; muneribus occultè desciuerant, ab se penitus alienarentur, atque ipse demum vel aperta vi, vel insidijs circumuentus opprimeretur, spem omnem colloquij tollendam iudicauit: grauiter incusato Selymo, quod alienam prouinciam introductis copijs occupasset: quòd armatus colloquium postularet: quòd denique sua humanitate ac patientia tam insolenter abuteretur. Non esse ab eo quicquam expectandum, quod ad concordiam pacemque pertineat, qui externo equitatu circundatus, iniussu patris bellum pararet, & fidelissimas Othomannico nomini gentes, per quas iter faceret effusè popularetur. Proinde eum rectè facturum si Thracia, Europaque excederet, & dimisso exercitu in Pontum prouinciam suam reuerteretur. Hoc si faceret maiorem sibi quàm vnquam antea apud patrem gratiam beneuolentiamq; pariturum: si in incœpto persisteret, se eum non pro filio, sed pro hoste habiturum, nec defuturos, qui tantam audaciam, summæ proximam perfidiæ statim vlciscerentur. Dimissis legatis, Baiazetes ea quæ sequuta est nocte per speculatores cognoscit, Selymum motis castris rectà Bizantium petiturum, quòd ab amicis accerseretur, qui existimarent, si ipse cum exercitu propius accederet, in vrbe intestinos motus orituros. His cognitis Bizantio timens, ne Hadrianopoli sedendo imperij sedes amitteretur, prima luce proficisci constituit. Discedente autem Baiazete, Selymus trepidantibus Hadrianopolitanis, ne si resisterent intempestiua fides exitio foret, vrbem ingreditur: recreatoque ex præsente vrbis copia vniuerso exercitu, quòd ante sibi animo agendum proposuerat, vt patrem antecederet, maioribus itineribus Bizantium versus contendit. Vixdum Baiazetes ad vicum cui nomen est Chiurlus peruenerat (is medio fermè itinere à Bizantio viam militarem amplectitur) quum ab coactoribus agminis conclamatur adesse hostium antecursores, eos carpere nouissimos ordines, & iam lacessendo instandoque vniuersum postremum agmen demorari. Baiazetes noua re perturbatus magis, quàm territus, ne quid fugæ simile profectio haberevideretur, statui signa, omnemque exercitum consistere iubet, eo proposito vt si acrius instaret hostis, acie decertaret. Duces & purpurati qui aderant, aut vetere amicitia, aut noua inclinatione animi, aut spe cognationis atque potentiæ in Selymum propensi, eique propterea obliquè callideque fauentes, non probare consilium imperatoris, quòd leuitate atque audacia filij vsque adeo permoueretur, vt prælio rem committendam existimaret: funestissimam fore victoriam si inconsultè superbientem, ac nihil nociturum filium superaret. Contrà, patrem si fortè succumberet, miserrimam conditionem cum vniuerso exercitu subiturum: cuius euentus tanto periculosius instare discrimen, quanto ipse & rerum bellicarum apparatu, & numero copiarum esset inferior. Comprimeret iram, nec tot eximias laudes bello paceque partas, in extrema ætate, fœdo exitu maculare properaret. Vnum omnino consilium

ſalubri prudentia plenum videri, ſi de profectione celeritatéque nihil remitteret, & continuò Bizantium proficiſceretur. Selymum enim citò temeritatis pœnas daturum, ſi Bizantio excluderetur: nec dubium fore, quin in reditu ab his quorum agros eſſet populatus, honeſtius quàm paterno gladio cum latronibus ſuis cæderetur. Huius ſententiæ princeps erat Muſtaphas antiquior è tribus purpuratis, qui ſummæ rerum conſilio præpoſiti Baſſæuiſir appellantur. Is cum ingrato prauoque animo Baiazetem, tanquam nimis diu regnantem faſtidiens, oderat etiam propter priuatas offenſiones, ex collegarum æmulatione conceptas, Selymum verò ſpiritu atque oris indole Mahometem auum referentem, à quo ipſe fuerat educatus, tanquam imperio digniſsimum occulta propenſione animi proſequebatur. Erat Muſtaphas ex oppido Seres, apud Amphipolim Græco ſacerdote genitus, ingenio vafro, ſubdolo, ſemperque venali, quos animi morbos maligno obtutu diſtortiſque oculis præferebat. Secundum Muſtapham erat Boſtanges hortorum præfectus, ex Ducagina familia apud Ætholos clara & illuſtri, propterea Ducaginoglis appellatus, homo auaritia, ambitione, perfidia infamis, vt poſtea turpiſsimus vitæ finis oſtendit. Huic Selymus filiam ętate iam nubilem in præmium corruptæ fidei, occulta pactione deſponderat. Quibus etiam artibus Aiacem Ianizarorum prætorijque præfectum perpulerat, vt ſibi ad imperium, quò ſe fatis vocari prædicabat, contendenti, ſtudium ſuum operamque præſtaret: centurionesque ſingulos opimi donatiui promiſsione in partes traduceret. Eòdem cæteri minores duces, aut eadem præmiorum ſpe corrupti, aut potentioribus refragari non auſi, inclinabant. Vnus omnium Cherſeoglis Baſſa, vir egregiè probus, ſine vllis fallacijs, conſtanti atque integra fide erga imperatorem eundemq; ſocerum, Selymi impotentiam ſupra fas & æquum inſoleſcentis, retundendam vi, armiſque cenſebat. Non laturos inermes Scythas, vel numero ſuperiores primũ prætoriani equitis impetum: Ianizaros verò quorum fides cognita, & multis periculis ſpectata virtus eſſet, inuicti imperatoris deque ipſis optimè meriti ſalutem & dignitatem vtiq; defenſuros, atque ab eo vindicaturos, qui nec Deũ ſcelerum vltorem timeret, nec parricidij nomen apud homines vereretur. Prodiret modò ipſe ad milites vultu fiducia pleno, hortareturque, vt acceptorum beneficiorum ſacramentique meminiſſent. Admonet me locus poſtquam in mentionem Cherſeoglis incidimus, vt propter viri claritatem, cum ſumma erga Chriſtianos pietate coniunctam eius ad Turcas transfugij cauſam paucis enarrem. Non enim vt cæteri ferè omnes à prima pueritia per delectus Chriſtianis parentibus erepti, ſed iam planè vir, ita à morum religione diſceſsit, vt nunquam ex arcano veræ pietatis obliuiſceretur. Is Cherſechij reguli in Illyrico, ad montem Nigrum filius, quum adamata ei ſponſa quæ erat è ſtirpe Seruiæ Deſpoti, ad paratas nuptias duceretur, concupiuit eam illico, quòd eſſet egregię venuſtatis, procaci oculo improbus pater, omnemq; pudorem ſuperante libidine, ſibi ſtatim impotenter excluſo filio nuptias celebrauit, fruſtra reclamantibus propinquis: qui id facinus filio contumelioſum, patrique & domui infame deteſtabantur. Itaque iuuenis tantæ iniuriæ indignitate commotus, præcipitique actus deſperatione, ad proxima Turcarum præſidia, atque inde Byzantium ſe contulit. Hinc mirari licet quantũ in eo fortuna potuerit. Productum ſiquidem Baiazetes, cùm læto ore, quòd erat nobili claroque patre genitus, excepiſſet, & transfugij cauſam probaſſet, ſubridens, eſto, inquit pacato animo

nimo generoſe, ab iſta indole tua maiore multò quàm paterna domus ferat ſorte digniſsime. Iam tibi pro erepta ſponſa obſcuri & exulis reguli propinqua, maximi imperatoris filia, eaque pręcellentis formæ matrimonio tradetur. Nec multò pòſt abiurata Chriſti religione, Stephanique nomine depoſito, Achomates & Cherſeoglis vocatus, Baiazetis gener effectus eſt, indeque locum ſummæ dignitatis inter Baſſas purpuratos promeruit, tanto tamen noſtræ religionis ſtudio, redeundique deſiderio, vt quum in arcano animi noſtra religio conderetur, crucifixi ſeruatoris imaginem, in ſecretiſsimi cubiculi parte armario incluſam, noctu excluſis arbitris adoraret. Hoc nos à Ioanne Laſcare, cui ipſe tanquam amiciſsimo eam imaginem oſtendit, accepimus. Hic Methone capta, patritios Venetos, quum reliqua captiuorum multitudo crudelem in modum Baiazetis iuſſu in eius conſpectu trucidaretur, exorato principe conſeruauit, Andreamque poſtea Grittum, quem aliquot poſt annos inclitæ virtutis nomine Veneti principem crearunt, captum Bizantij, teterrimoque ſupplicio deſtinatum, non modò ſuis precibus eripuit, ſed impetrandæ pacis magno Reipublicæ Venetæ commodo authorem fecit: innumerabileſque Chriſtianos barbaris ſeruientes, cùm authoritate, tum ære ſuo piè redemit. Nec illud quidem erga literarum ſtudia eximię benignitatis officium prętermittendum videtur, quòd Laſcari, quem ſuprà memorauimus, Græcorum nobiliſsimo, pariter atque doctiſsimo, antiquos codices iuſſu Leonis decimi conquirenti, cunctas Gręciæ bibliothecas impetrato ad id regio diplomate, liberè excutiendas aperuit. Huius igitur viri Baiazetes, ea quam ſuprà diximus adhortatione confirmatus, quum è prætorio inuadentium iam hoſtium, ſuorumque trepidantium ſtrepitum, clamoremque audiret, & frequentes nunciarēt Selymum direptis aliquot ſarcinis, Tartaricum equitatum extremo agmini circumfudiſſe, fremens & præ impotenti ira lachrymas fundens, è tabernaculo prodit vehiculo impoſitus, quòd pedibus æger equo vti non poterat: conuerſusque ad prætorianos de more circumfuſos, Patiemini, inquit, alumni milites, cuſtodesque corporis mei, qui triginta amplius annos mecum ſumma felicitate militaſtis, & bello paceque ea præmia tuliſtis, quæ & ſpe veſtra, & ærarij facultate, ampliora conſenſus veſter actis cumulatè gratijs iudicauit: patiemini, inquam, à nequiſsimo filio nihil tale meritum patrem, à fœdiſsimis latronibus veſtrum imperatorem morbi ſenectæque vitijs conflictatum, crudeliſsimè trucidari? Deſerar ego in hac mea triſti canitie, extremoque ætatis actu, & per eos hoſtibus tradar? per eos, inquam, qui quondam ſumma fide eximiaque virtute, & dignitatem meam aduerſus Gemem fratrem, atque hoc ipſum ſæpe imperium aduerſus bellicoſiſsimas gentes tutati ſunt, & fortiter defenſum feliciſsimè prolatarunt? Neque verò ego, quæ de alienatione exercitus ad aures meas, cum maximo meo dolore perferuntur tam facilè crediderim: neque ſi maximè credam, tanti timoris ſim, vt aut animo deficiam, aut durius conſulendum mihi exiſtimem. Nam quid ego de fuga cogitem? velut alibi fideliora quàm apud vos, & maiora præſidia paraturus? Quæ porrò veſtra ſpes eſt, quanquam infamis, & perdita? Si qui veſtrum (neque enim omnes ita inſanire crediderim) nulla ſacramenti reuerentia, nullo hominum pudore, nullo cælitum metu, animum ſummi ſceleris cogitatione maculaſtis, maiorane præmia ex defectione atque perfidia, quàm ex fide conſtantique officio conſecuturos vos eſſe confiditis? At etiam nonnulli impudentiſsimè ſuadent, vt ęgrum hoc & exan-

Y

Baiazetis oratio ad milites.

gue corpuſculum, melioribus caſibus ſeruem, & me fugæ atq; dedecori tradam, potiusq; ſalutem cum ignominia, quàm decorum honeſtumq; vitę finem cum dignitate & gloria complectar. Quod tantum abeſt, vt vllo metu perterritus faciam, vt contrà nullam prælio moram ſim facturus. Periclitabor in meo hoc ſupremo diſcrimine fidem virtutemque veſtram, & ſigillatim omnium voluntates, vt aut magno Deo auſpice perditiſsimi hominis impetum frāgam, aut certè cum aliȷs, qui in officio fideque perſtiterint, honeſto vitæ exitu triginta annorum imperator à cuſtodibus corporis fœdè ſceleſteque proditus ac deſertus occumbam. Hac oratione permoti ex Ianizarorum ordine gregariȷ milites, quibus propter eorum leuitatem & multitudinem, duces atque centuriones ab Selymo pecuniȷs expugnati, conſilia transferendi imperȷ minimè communicauerant, conclamare cœperunt, ne dubitaret prelium committere, & ſuam fidem priſtinamque virtutem experiri, tanta quidem alacritate ac ſtudio omnium, vt voce, manibus & telorum crepitu ſe fortiſsimam operam prętaturos ſignificarent: vt magno cum dolore infidelitatis ſuſpicionem ſuſtinere viderētur. Hos cæteri eodem clamore ſecuti ſunt, qui iam animo in Selymum inclinauerant, & illi in primis exercitus, atque aulæ principes commutata voluntate, ſiue pudore ſceleris, ſiue eo metu, ne ſi intempeſtiuè contra multitudinis opinionem atq; iudicium aliquid tentaretur, exitiabili incœpto, et Selymi ſpem omnem abrumperent, & ſeſe præcipites darent. Igitur, vt eſt eorum hominum conſuetudo, qui mobilitate atque malitia animi dum conuinci, aut deprehendi maximè timent, præſenti perfidiæ ſecundum ſcelus nouamq; perfidiam addunt: Muſtaphas atque Boſtanges ad cohortandos milites inſtruendamque aciem vt palàm ſummum erga imperatorem ſtudium ſimularent, è prætorio diſcedunt. Baiazetes curru vectus, monente atque inſtruente Cherſeogle acies hoc modo conſtituit. Vniuerſum Sanzacorum equitatum (erant enim circiter ſex millia) pręcedere, prętorianas verò nobilium alas, quas Spachioglanorum & Siliphtarorum vocant, ex inſtituta regȷ agminis ratione à dextra læuaque prætoriæ phalangis, vbi ipſe erat, latera ſtipare iubet: præſidio autem impedimentis ad quatuor millia ſeruorum equitū relinquit (Hi cultu apparatuq; armorum auratis criſtiſque capitum tegumentis, etiam ipſos Sanzacos & purpuratos, dominos ſuos virtute æquantes cum præſidio, tum ſplendori & pompę habentur) ac demum ſigna canere, rubrumque vexillum explicari imperat. Ex aduerſo Selymus Tartaris in vtroque cornu, Turcis autem in medio collocatis, lunata acie, quòd multum equitatu valebat, paternas copias ferè vndiq; circumplexus, impetum fecit. Tartari, quum ad hoſtē intra ſemiſtadȷ ſpacium perueniſſent, agminatim more ſuo ſeſe in gyros magnoſque orbes introrſus vacuos, coronæ modo decurrentes, vt aduerſi auerſique pariter ſagittarent, magnam vim ſagittarum vniuerſę propè aciei ſuperfuderunt, cum inſigni vtique Turcarum equitum equorumque maximè detrimento, quum Tartari, qui introrſus à prima ipſorum acie ſunt non rectà in hoſtem, ſed in cœlum ſagittent, vt ſagittæ grauiore impetu pondereque decidentes, inermia capita & nudos equorum clunes armoſque ex alto feriant. Sed veterani equites Sanzacorum vſu edocti, elatis ſupra capita ſcutis, veluti in cohærentem teſtudinem conſtipati, eum ſagittarum imbrem conſtantiſsimè pertulerunt concitatiſque equis, & intentis haſtis, ad congreſſum manumque venire properarunt. Neque prætorianus eques occaſioni defuit, quin in mediam Selymi aciem vbi Turcæ equites erant

Prælium inter Baiazetem filiumque Selymum.

tes erant

tes erant inueheretur:atque ita repente factum est, vt tria prælia tribus in locis vno tempore simul arderent. Nam Aiax septingentos circiter sclopettarios è Ianizarorum phalange detractos, Tartaris in extremo eorum cornu oppofuerat, & seruorum ala, quam diximus impedimentorum præsidio relicta, vti erat nauandæ operæ cupida, altero cornu Tartaros sarcinis hærentes cum multa cæde repulerat. Pugnatum est à meridie ad occasum Solis Selymo multis in locis prælium restituente, longeque omnium acerrimè fortissimeque pugnante. Sed quum fugæ initium iam ortum esset ab his Tartaris, qui sclopettariorum procellam & crepitum, pauentibus præsertim eorum equis, & retrò vel inuitos sessores asportantibus, sustinere nequiuerant: reliquæ acies quin fugæ se darent, neque imperio, neque minis, inflictis etiam vulneribus contineri potuerunt: atque ita pedites ferè omnes, quos Selymus Ianizarorum cultu armauerat, ab equitatu victore vndique circumuenti trucidatique sunt. Selymus vbi fusas prostratasque copias videt, quòd vulnere accepto tardabatur, in recentem equum illatus, ereptusque periculo à turmis Turcarum suorum, quæ superfuerant, Tartarorum ante abeuntium vestigijs institit. Nec multo post victores scilicet subsequi, & iam adesse ratus, cum paucis incitato pernicissimi equi cursu, sese vtique fatis suis reseruans, Varnam perfugit. Erat is equus vnicolor absoluta nigricie, cui Carabulo, id est, atræ nubi nomen fuit: huic postea Selymus tanquam emerito vacationem dedit, sic, vt in honore habitus sine sessore, sola ex textili auro stragula protectus, ad Persas vsque, & mox in Aegyptum deueheretur: eique demum mortuo ad Memphim, Alexandri Magni exemplum secutus sepulchrum condidit, regio quidem animo, nisi necati ab eo fratres sepulturæ honore caruissent. Baiazetes ea die ex his qui cum Selymo fuerant paulo minus dimidia parte cæsa aut capta, sexcentos tantùm equites peditesque desiderauit, Scythicis autem sagittis amplius tria millia hominum vulnerata reperit: quod detrimentum summa crudelitate mox expiatum est: producti enim captiui ferè omnes in conspectum, iubente eo, trucidantur. Ab hac memorabili pugna Chiurleus pagus, anteà obscurus & ignobilis, claritatem accepit, Sed multo quidem maiorem à fatali Selymi sorte, quũ paucos post annos eodem in loco Selymus, pestifero atrocique ictus morbo, immaturum acerbissimumque vitæ finem inuenerit, magno Deo (quod credi par est) primæ temeritatis scelus vindicante, & patrati parricidij iustas exigente pœnas.

Selymus victus fugit

Neque enim superi eos in terris diu felices esse volunt, qui ab immani crudelitate omnem humanitatem exuerint.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XIIII.

BAIAZETES ſecundum eam victoriam Byzantium reuerſus, primum omnium donatiuum militi exoluit: coactisque ad opus circiter quindecim ſeruorum millibus, mœnia terræmotu multis in locis hiantia, aut collapſa reſtituit: deditque operam miteſcente iam peſtilentia, vt reuocatis incolis, diu intermiſſus aulæ ſplendor, & priſtina deſertæ vrbi frequentia redderetur. Interea Achomates, quem vix dum pacata Cappadocia propter fratris profectionem, & famam comparati exercitus ab Amaſia mouiſſe demonſtrauimus, cum viginti millibus armatorum per Galatiam atque Bithyniam, Scuttarim venit. id oppidum Chalcedon olim fuit, pertinetque ad Thracij freti angustias contra Byzantium: poſitisq; iuxta litus tabernaculis, quid pater ab tanta victoria conſilij caperet, opperiebatur. Etenim eius animum ſumma obtinendi imperij ſpe impleuerant, pręter iuris prętogatiuam, patrisque iudicium & popularis fauor, & propria virtus. Igitur frequentes nuncios Byzantiũ lembis diu noctuque tranſmittere, Baiazetem per literas ſummis precibus obteſtari, & orare, vt maturè quod animo deſtinarat, in ea rerum occaſione perficeret. Amicos verò ac familiares ſuos ſollicitare, vt propenſiorem ſibi redderent patrem, conſilia creandi regis magis & magis laudarent: darentque operam, vt poſtquam Selymi temeritatem atque impetum dij & Fortuna ex merito confregiſſent, ipſe amicorum beneficio ſubleuatus, & ſuo iure, & rerum imperio potiretur. Baiazetes qui vetere ſuo propoſito totus in Achomatem ferebatur, his quoque ſermonibus ad id, quod ſibi conſtituendum eſſe decreuerat, facilè perductus eſt. At protinus patefacto conſilio triremes exornari iubet, quibus Achomates ab Chalcedone Byzantium aduceheretur. Sed milites præfectique quos Selymo fauere ſuprà docuimus, iterũ refragari, eademq; illa memorare, quæ apud Hadrianopolim adduxerant: in ſumma, non eſſe paſſuros eum tanq̃ ętate inutilem eiurare imperium, qui modò forti conſtantiq; animo pro imperio ac dignitate feliciter dimicaſſet: ſe Baiazete incolumi neminẽ alium imperatorem ſalutaturos: neq; ſe tñ ſpem pręcidere Achomati: neq; verò ipſum volũtatib. militum debere diffidere, quin eorũ fauore & ſtudio, vir cognitę probatęq; virtutis & ius ęquum, & imperiũ, quod ſine controuerſia ad ipſum tanquã natu maximum pertineret, ſuo tempore poſſet adipiſci: ſatis ſuperque recenti pręlio demonſtratum eſſe, quantum ſpei ab imperatore in militum animis ſit reponendum, qui pro fide atque officio offerre ſe morti, & iniquiſsimo prælio non recuſarint. Hac militum conſternatione Baiazetes ſpe ſua deiectus, ſiue (vt aliqui crediderunt) regnandi conſuetudine allectus, quòd ab recenti victoria, neque ſenem ſe, neque inualidum ad regendam eam imperij molem,

veluti

veluti rediuiuo quodam animi vigore iudicabat, Achomatem monuit, vt ab Chalcedone abſcederet, atq; in prouinciam ſuam reuerteretur, ſe tūc eum Cappadocia accerſiturum, quum liberalitate mollitis prætorianorū animis, & collecta ſenſim principum gratia, melior conficiendæ rei occaſio præberetur. Achomates ſpe atque opinione fraudatus, ſeque & à patre deludi, & à prætorianis militibus deſpici queſtus, nouis precibus minas addit: in patrem acerbè inuehitur, quòd ſe tot terrarum ſpacia emenſum, ipſiusque præſertim literis euocatum, deſpectui omnibus atque ludibrio exponeret. Quòd ſi Baiazetes deſipere perſeueret, & tanti gratiam faciat prætorianorum, vt præ illa nec æquitatis, nec promiſſorum ſuorum rationem habēdam putet, ſe dignitatem ſuam, quàm apud parum æquum patrem obtinere non poſsit, armis vindicaturum. Ad ea Baiazetes per Cadileſcherum ſacræ legis interpretem, ſummæ apud eos authoritatis virum, reſpondit: nec cautè ſatis, nec prudenter eum facere, qui inſolentius iraſcatur, quum beneficium, quod ſola beneuolentia comparari poſsit, vi & contumelijs extorquere contendat: omnia ei integra reſeruari: ceſſurumque ei procul dubio imperium, niſi præpropera feſtinatione ſpes ſuas corrumperet, quas tolerantia atque expectatione alere deberet. Diſceret ex recenti exemplo, fortunaque Selymi fratris, quod ipſi quoque vſui ſalutique eſſe poſſet, longè periculoſius eſſe violentiæ audaciæque confidere, quàm peruerſos animi impetus recta ratione moderare, & opportuna temporum & rerum momenta expectare. Achomates, quum mandata patris exponerentur ira atque dolore inflammatus, patris legatum obliquis verborum contumelijs dehoneſtatum propè violauit, crebrò dictitans, & patrem commutatæ voluntatis, & proditores perfidiæ propediem pœnas daturos: motiſque properè caſtris Bithyniam, per quam iter faciebat, hoſtiliter deprædatus, Amaſiam redijt. Ibi magis ac magis repulſæ dolore atque ignominia extimulatus, conſilium cepit inuadendæ minoris Aſiæ: vt ſi de Byzantij imperio armis certandum foret, ampliſsimis eius prouinciæ opibus vteretur: vel ſi id minus conſequi poſſet, dimidium ſaltem regnum, tranſmarinis regionibus in poteſtatem redactis, in omnes belli euentus occuparet. Itaque vocatis ad ſe Amurathe atque Aladino adoleſcentibus filijs, multum de inimicorum acerbitate alienationeque Baiazetis conqueſtus, docuit nihil ſibi ſperandum de ſucceſsione imperij, niſi protinus arma capeſſerent, ac dignitatem ſuam aduerſus inimicorum iniurias tuerentur: Poſſe facilè minorem Aſiam occupari, ſi celeriter audendum ſibi exiſtimarent, quando Piſidia, Lycaonia, atque omnis Pamphyliæ & Ioniæ ora, nullis exercitibus aut claſsibus tenerentur. Corcuthum quoque vel ſua animi tranquillitate atque ocio contentum fore, vel æquitatis atque iuſtitię ſtudio in partes tranſiturum: ſin ſecuras res ſuas dubijs permiſcendas putaret, & pararet arma, eum protinus ad primum belli impetum poſſeſsione ditionis exceſſurum: cæteros autem prouinciæ regulos illius authoritatem vel fortunam ſecuturos. Proinde virilem animum induerent, & in proximas regiones ad delectus habendos, & ad omnis generis præſidia comparanda proficiſcerentur. Adoleſcentes, & propria indole, & paternis adhortationibus excitati, imperata faciunt: ſtatimque ex amicis, militibus, ſeruiſque præſertim egregiam armatorum manum cogunt. Ipſe verò præter veterem exercitum quem aduerſus Perſas habuerat, nouos milites conſcribit: ex finitimis vrbibus ſtrenuiſsimum quemque euocat, percurritque prouinciam, & ſe ipſum Aſiæ

Achomates Baiazeti patri minatur.

Beneficia vi non extorquenda.

Violentiæ fidere periculosum.

Achomates Asiam minorem occupare propenit.

Achomates Asiae Regem se declarat.

regem declarat. Eos porrò qui non ſtatim ſe dedere velint, ipſe & Amurathes & Aladinus diuerſis in locis bello perſequuntur. Eo terrore circumducto multæ vrbes aut debili, aut nullo penitus muro cinctæ, pars voluntate, pars metu atque armis expugnatæ, in poteſtatem Achomatis deuenerunt. Inde progreſſus in Lycaoniæ, interioriſque Ciliciæ fines, Mahometem fratris filium, qui regionibus Caramaniæ proximis imperabat, per legatos & literas hortatur, vt ſibi auxilio eſſe velit ad recuperandam dignitatem, atque vlciſcendas iniurias aduerſus eos, qui Baiazetem dolis malignisq; perſuaſionibus ab ſe deductum deprauatumque eò perduxerint, vt alium quàm primogenitum filium imperij hæredem conſtituendum exiſtimarit. Dijs tamen bene iuuantibus ſe præoccupaturum eorum malitiam, ac vindicaturum armis, quod ſibi iure deberetur, ſi Mahometes arma, milites frumentumque in caſtra tranſmitteret, faueretque honeſtiſsimæ cauſæ: reperturum eum longè meliorem patruum, quàm ipſe patrem inuenerit: qui ſi ſecum amicè ac liberaliter ageret, cumulatiſsimas gratias in poſterum eſſet relaturus. Mahometes aliquid earum rerum quas peteret ſe facturum negat, niſi aui Baiazetis literis id facere iubeatur, ad quem ſumma imperij reſpiciat: non eſſe ſui iudicij diſcernere an iure recteque fecerit Baiazetes, quòd ſe ſoſpite regnum filio tradere noluerit. Cæterùm non ignorare nulli alteri parendum eſſe viuente imperatore, in cuius verba & Scianſciaus pater, & ipſe iurauerit: propterea debere eum iracundiæ modum imponere, nequum inimicis nocere ſe ſperet, cum magna omnium inuidia patri noceat: & ſpem & dignitatem ſuam, quæ ex merito, ſi patientia vtatur, paululúmque cunctetur, maxima futura, præpropera animi perturbatione corrumpat. Achomates qui præſtò ſibi affuturum Mahometem crediderat, quum poſtulatis ſuis grauius conſideratiusque ab iuuene reſponderetur, exercitum in fines eius ducit, & regionem igne ferroque deuaſtat. Nec multo pòſt Mahometem ipſum cum exiguo exercitu ſubſidio ſuis venientem, ſupra Larandam in itinere profligauit, compulſumque in oppidum per aliquot dies obſedit, ac demum accepto in deditionem oppido, eum cum impubere fratre viuũ cepit: conſiliarios verò atque nutricium, quorum cõſilio perſuaſum Mahometem, atque in id diſcrimen adductum fuiſſe putabat, interficit. Quibus de cauſis Baiazetes ira ac dolore perturbatus, quòd in ea ætate oppugnari ab duobus filijs calamitoſum & planè miſerum eſſe prouidebat, legatos ad Achomatẽ mittit, qui furentem grauibus verbis caſtigarent, & Mahometem fratremque eius è cuſtodia educi iuberent. Si id impetrari, aut ea vis inſaniæ leniri non poſſet, bellum indicerent. Sed ille, qui quanto ambitioſius poſt repulſam ad imperiũ anhelabat, tanto acerbius atque crudelius ſibi agendum arbitrabatur, principem legationis bellum atque extrema quęque audacius comminantem in conſpectu iugulari, & cęteros ante veſperam caſtris excedere iuſsit. Ea res tunc maximè Baiazetis exulcerauit animum, et ab Achomate complures mortales alienauit, quòd legatos ad componendam controuerſiam miſſos, contra ius gentium inhumanè admodum ac nulla patris reuerentia violaſſet. Conclamant prætoriani qui in ſtatione erant, ita vt Baiazetes exaudiret, non ferendam eſſe temerarij hominis audaciam, ſed protinus ſceleri armis obuiam eundum. Impunitate ac mora valeſcere malorum vires. ſi cunctetur imperator, ac mitius agat, eum mox auxilium atque operam fruſtra à militibus imploraturum. Muſtaphas quoque & Boſtanges ac cæteri, qui Selymi rebus occultè fauebant, atque hæc

Achomates legatum patris interficit.

quehęc per idoneos homines singulari calliditate in vulgus militũ spargi curauerant, mussare primo, atrocitatem sceleris admirari, veluti damnarent quidem crudele factum, authorem vero minime criminarentur. Mox vbi Baiazetem proprio ardore & vocibus militum satis incitatum, & ex fiducia superioris victoriæ ad vlciscendum iniuriam paratum vident, quàm acerbissime et crudelissime in Achomatem inuehuntur: eum vt parricidam, vt imperij hostẽ, bello persequendum censent: tolluntque subinde ad cælum laudibus militum fidem atque virtutem, qui pro salute ac dignitate imperatoris nouos vltro labores sibi expeterent. Ita Achomates astu atque solertia ducum, patris iracundia, atque omnium denique militum iudicio hostis declaratur: decernuntur prætorianæ cohortes, & magna pars Europæi equitatus, quibus primo quoque tempore aduersus eum in Asia bellum geratur. At quum belli dux virtute armorumque peritia insignis deligendus esset, atque ea maxime cura ad Bassas pertinere videretur, cœpere omnes aspernari honorem illum, & pro se quisq; id munus abnuere, atque indignum esse testari, vt serui auspicijs, imperatoris filius oppugnaretur: milites quoque nihil se aduersus regiam prolem ausuros prædicabant, nisi vnus ex ipsa Othomannorum domo copijs & summæ rerum pręficeretur. Sic quondam Gemem eius fratrem in Cilicia res nouas molientem, & proxime Selymum non alijs quàm Othomannis ducibus debellatos. Hæc illo perspicue pertinebant, vt Selymum, quem occulta beniuolentia prosequebantur (tametsi illum nisi probri causa nominare non licebat) obliquis artibus patri reconciliarent, viamque ei reditus Byzantium hac ratione pręstruerent: quoniam nec Baiazetem senecta et valetudine conflictatum, nec Corchutum hominem philosophum, eius belli prouinciam petituros arbitrabantur: vnum autem Selymum ex Othomannis superesse, ad quem nepotibus per ætatem minus idoneis exercitus imperium deferretur. Ad eas voces Baiazetes perplexo atque æstuanti similis in prætorium se contulit, morbum & inutiles annos incusans: quærensque quòd Corchutus dum inane sapientiæ nomen et vmbratile vitę genus sequeretur, digniores regia fortuna artes, & honoratiora vitæ subsidia reliquisset. Hæc dicentem, volutantemque animo, Mustaphas lenire omnes eius curas assuetus, in varios sermones de summa belli consultatione pertractum, parata oratione ita allocutus est. Noli existimare, Imperator, etiamsi per prosperam valetudinem ætatemque liceret, aut transmittendum exercitum, aut omnino tibi in Asiam traijciendum, ne dum tota Asia vagum Achomatem bello persequeris, longe acriorem hostem in Europa relinquas, qui Traciam, Gręciam omnem, atq; Byzantium nudatum præsidijs inuadat. An non audimus Selymũ supra Varnam alias parare copias? nouum ab socero equitatum expectare, atq; imminere iterum ceruicibus nostris? An forte ille non maiores spiritus gerit, quàm aut animo frangi posſit, aut hac vna atque fortuita dimicatione superari? aut si veteranos in Asiam transmiseris, Corchutumq; cum suis superioris anni delectibus, qui tęgro Selymi conatib. obstet, in Europam euocaueris, timebit ille tyrones Asiaticos, aut philosophũ ducem, qui prætorianos, robora virorũ toto orbe cõquisita, ac te ipsum veterẽ & felicissimum imperatorẽ timere noluerit? Falleris Imperator, & ancipites rerum casus non plane perspicis, qui cum duobus vno tempore in diuersissimis Asiæ atque Europæ partibus bellum gerendum esse non cogitas. Etenim dum illum Cappadociæ finibus exturbare contendes, hic propior & occa-

Ducum fraus, ad Selymum patri conciliandum.

ſioni imminens à tergo, in media regni viſcera bellum molietur. Sin periculi magnitudine permotus, & Thraciam tueri, & prætorianos retinere volueris, ardebit in conſpectu Aſia omnis, nec ille iniurijs aut bello finem faciet, donec ſibi Aſiæ imperium vendicarit. Ergo ſi non culpæ, ſed fato & fortunæ tuæ datum eſt, vt duo ex te geniti omnium conſenſu, patris & patriæ hoſtes iudicentur; quorum alter temeritate præceps, alter ſuperbia & furore actus, bellum intulerint, cur in tam impedito difficilique negotio tuta conſilia ſpecioſis non anteponis? & quos vno tempore caſtigare vlciſcique non potes, eos ſingulos atque inter ſe diſsidentes per occaſionem aggrederis? Hæc ſpes vna ſalutis, hęc vna via eſt, ſi clauum, (vt dicitur) clauo trudendum, atq; hoſtē vincendum cen ſueris. Comprime tantiſper vindictæ ardorē, & diſsimulata in præſens ægritu dine animi, alteri inducias ſimulatamq; pacem concede, alterum verò alterius auſu periculoque in vtrunque caſum proſpero euentu bello perſequere. Opprimes eum mox quum voles, cui ſigna exercitumque tradideris: erunt enim ſcelerum vindices militum dextrę, et tu ſumma tua ſecuritate bellum conficies, obiectando periculis quem & vincere velis, & eundem interire deſideres. Mu ſtapham loquentem adhuc cæteri purpurati, vt inter ſe conſtituerant, exceperunt, compoſitiſque in eam ſententiam orationibus, Baiazeti perſuadere cœperunt, vt Selymum belli ducem deligeret: illum ſatis pœnarum ſuæ temeritatis dediſſe: proindeq; veluti caſtigata arrogantia in officio fideliſsimè permanſurum: Achomatem verò non facturum quicquam pro ſano, qui patris oratores violarit, niſi & ipſe armis, vt Selymus nuper victus fugatuſque fuerat, tota Aſia pelleretur. Baiazetes, quòd in ea re admodum graui explicanda Cherſeoglis ſolus ferè omnium fidelis ſub triſti vultu muſſaret, diu in incerto habuit quidnam conſilij potiſsimum caperet. Obuerſabantur animo grauiſsimæ offenſiones, ſecumq; ipſe reputabat, Selymum ex Aſia inuaſiſſe Europam, occupatam ab eo Hadrianopolim, in acie ſe circumuentum, petitum ſe Scythicis ſagittis, ac ſolo propè Deorū beneficio diſceſsiſſe victorem. Illinc contempta im peria, nepotes bello capti, iura legatorū violata, ſubactæ vrbes, atque Aſia omnis perturbata, ardenſq; miſerabili belli incendio, iracundiā & vindictę deſide rium acuebant. His anxium curis inſignes Græco aſtu immaniq; perfidia conſultatores, vel reclamante Cherſeogle, perpulerunt, vt literas ad Selymum ſua manu cōſcriberet, quibus priorem ei gratiā obliterata præteritorum memoria pollicieretur: deferretq; copiarum imperium, ſi Byzantium quàmprimū veniret, & aduerſus Achomatē in Aſiam proficiſceretur. Dum hęc Byzantij parantur, Corchutus ab amicis & familiarib. ſuis per literas edoctus, quanta imbecillitate pater ſenex, quibuſue conſilijs poſt declaratum hoſtem Achomatē vocare ad ſe Selymū, atq; eum ducē exercitus declarare cōtenderet, è Magneſia Phocęam deſcendit, conſcenſiſq; triremibus Byzantiū adnauigauit. Igitur magno comitatu amicorū progreſſus in intimū prętorium, poſtquā patrem dextra oſculo petita ſalutauit, eum poſt varios ſermones in hunc modum allocutus eſt. Trigeſimus agitur annus, pie atq; optime pater, ex quo prærogatiua militari, conſenſu ciuium, totiuſq; aulę principū iudicio creatus, atq; acclamatus imperator, hoc regnum, poſſeſsionemq; huius imperij lubens ac volens tibi de manu tradidi, quod quis tandem mortalium, niſi aut inſanus, aut optimus vnquā feciſſet? Non enim vi, non metu impulſus, ſed ſola tui reuerentia id religioſi gratique animi ſpecimen edidi. Neque poſtea me in tot annorum decurſu eius

ſingula-

singularis officij,& repræsentatæ pietatis vnquam pœnituit, quando his quæ posidenda cõcesseras,& clarisimi facti laude contentus fortunam hanc tuam & sublime mortalitatis fastigium cum tranquillitate, atque ocio studiorum meorum minime comparanda esse censebam:quum alienum prorsus à decreto compositi animi, inaneque esset ea appetere, quæ ambientis animi desiderium non finirent,& multo meliora cunctis imperijs contemplanti animo virtus ardua,& prædulcis diuinarum rerum cognitio pollicerentur. Hac me vadentem via,& hæc tua regna fastidientem,quum religionis ac sapientiæ causa in vltimam Arabiam ad aram Diui Mahometis,& ad Indos, tãquam exactioris disciplinæ professores contenderem, medio itinere per Memphiticum regem ex Ægypto in Phrygiam retraxisti, iussistique, vt euitatis (quæ necesse erat adire) periculis consideratius vitæ salutique consulerem, & pietatis erga te meæ,& tuę erga me beneuolentiæ fructus opperirer:ceu ventura essent tempora,quibus propter malorum ingenia, tibi atque Othomannorum familiæ vsui,atque subsidio esse posse virum innocentem atque philosophum existimares.Itaque ab eo tempore semper & parui imperijs tuis,& quanta maxime potui cura atque iustitia prouinciæ meæ satisfeci:& proximo Persarum bello paraui eduxique exercitum,quo fines ab incursionibus Barbarorum tueremur. At cum illis minore Asia pulsis profligatisque,impij ac perditissimi fratres,alter in Europa nefario scelere te patrem ætate confectum, & neruorum dolore cruciatum,vt regno pelleret & interficeret,in acie circumuenisset:alter in Asia summa temeritate atque perfidia illinc regnũ occupaturus fratris sui filios adolescentes optimos,tibique maxime fideles obsedisset atque cœpisset, existimaui huc mihi omnino esse traijciendum:quod non sine Dei optimi maximi prouidentia fieri intelligebam, vt eo maxime tempore à te prudentissimo atque humanissimo patre,principeque omnis æquitatis, atque iustitiæ cultore sanctissimo,meorum erga te meritorum parem gratiam postularem:quo tu fratrum meorum scelera expertus id rectè & commode præstare posses, quod etiam nullo meo simili officio prouocatus certissima ratione concedendum arbitrareris. Igitur te,pater optime,oro obtestorq; per fidem erga te meã,perpetuamque pietatem,vt antequam Selymus adueniat,& dignitati meæ prospicere,& consulere imperio velis. Tollet ille quum armatus irruperit iura omnia constituendæ pacis,& fauore militari cuncta miscebit. Audio enim prætorianos & duces exercitus conuersis in eum studijs occasionem circumspectare,vt quem inuiti acie profligarint,eum vltro imperatorem atque Sulthanum salutent.Proinde imperium quod optimo iure meum est,& antiquæ meæ erga te pietatis insigni merito debetur,dum potes,dum in manu tua est, in hac eadem quàm præcipiti rerum occasione restitue. Frustra enim æquissimæ causæ fauebis,quum recepto intra vrbem nefario ambitiosoque homine,imperium & libertatem amiseris.Baiazetes Corcuthum vix tenentem lachrymas,& ipse tenero confusus affectu miti oratione cõsolatus,bono animo esse iussit:aperuitque consiliorum suorum causas,paratum se reddere imperium:sed quominus id statim faceret,impedimento esse prætorianos,qui nuper consilijs suis obstiterint.Illos enim si vel minimũ eius rei suspicionẽ inijceret, etiam atq; etiam aduersaturos.Vno eo consilio sub specie honoris detrahi tandem ex Europa Selymum,& ablegari in Asiam prętorianos:quorũ absentia sibi merum ac liberũ imperium relinqueretur,traditurum se protinus sceptrum,quum illi mare tra-

iecissent. Nec credere præfectos & milites qui se nuper acie circumuentum fortiter egregieque defenderint, aut insidias molituros, aut recentis facti gloriam turpi facinore maculaturos. Quin & sperare, superis ita volentibus, qui immanium scelerum vindices semper extitissent, Selymum & Achomatem si semel acie conflixerint, mutua crudelitate perituros. Corchutus, siue probata ratione paterni cōsilij, siue cognita eius voluntate, verbis minime disceptandum existimans, non sine spe potiundi imperij ad amicos rediit, egitq; Bizantij plures dies, nec tamen, aut militum, aut ducum sibi quenquam vel largitione vel præmiorum pollicitatione conciliauit, quod ambitione aut pretio petendum minime iudicabat, id quod sibi iure optimo ex paterna gratia deberetur. Interea Selymi familiares, eum de Corcuthi aduentu certiorem faciunt, admonentque vt iter mature capiat, & Byzantium approperet: imminere enim periculum ne Baiazetes & senex & inconstans, maioris filij precibus delinitus, expeditam perficiendi negotij rationem interpellet atque discutiat. Selymus qui in vnam eam curam excubabat, vt si vnquam sibi occasio adeundi exercitus preberetur, ipse statim spe ingentium premiorū corruptis omnibus ordinibus imperium arriperet, nullam profectioni moram fecit, & modico equitū comitatu, cæteris subsequi iussis, Byzantiū peruenit. Corchutus cum purpuratis primoribusq; aulę, & magna parte pretorianorū ad portam vsq; obuiam progressus, introeuntē osculo excepit, deduxitq; per mediam vrbem, effuso passim omni populo ad spectaculum hominis immani audacię scelere cōspicui; crebrisq; subinde displosis tormentis in lęticię signum, inter faustas acclamationes puerorum atq; militum: vt facile appareret, omnem recentis noxæ inuidiam decessisse, eumque mox omnium iudicio rerum imperio potiturum. Postero die Selymus in prætorium venit, supplexque & pedes patris exosculatus, temeritatis suæ veniam postulauit. Ad quem Baiazetes summa lenitate subridens, Errata, inquit, tua Selyme fili, eo minora sunt, quod celerem pœnitentiam inuenerunt, proinde lubentius veniam do: sed in posterum age & enitere, vt qui tibi industriam fortitudinemque tribuit Deus, & bonam quoq; mentem dedisse videatur. Dignam quidem auribus tuis belli materiam paratam habes, quo virtus tua enitescere possit. Nec multo post indicitur militare concilium de imperatore aduersus Achomatem deligendo. Selymus statim multis imperatorium nomen sibi deferentibus summo astu reluctari cœpit: negare se Corchuto fratri, qui ætatis honore prudentiaque præstaret anteponendum: illi deberi iure honorem, illum summa authoritate sapientiaque bellum administraturum: se postquam paternam gratiam recuperarit, minimo quoque loco contentum fore. Corcuthi vero familiares, qui omnem spem suam atq; omnia consilia in discessu Selymi & prætorianorum collocauerant, eum rursus, quasi vtrinque modestia certaretur, hortari, orareque, vt eas partes susciperet, quę sibi strenuo ac rei militaris peritissimo absque vlla fratris contumelia deferrentur. Ita Selymus Corchutum fratrem atque eius fautores miris artibus ludificatus, dum simulando aliud quam quod struebat, vana spe imprudentium animos pascit, omnibus suffragijs imperator exercitus declaratur. Extemplo nonnulli milites magnis acclamationibus nō ducem eum modo, sed regem, principemque consalutant, & propere arma corripiunt, quibus flagitium suum atque perfidiam tuerentur, si meliores obsistere vel dissentire vellent. Selymus ipse deprecanti similis, quasi delatum imperium abnueret, & patris reuerētia permoueretur,

moueretur, modò se commendare militibus, donatiuumque polliceri, modò duces orare, vt ad patrem pergerent, curarentque, vt postquam ea mens exercitus foret, imperium sibi sine turba, & tumultu libenti animo traderetur. Mustaphas siue propria perfidia, siue mortis metu, quod ei Selymus, nisi hæc patri renunciaret, mortis supplicium comminatus fuerat, ingressus ad Baiazetem qui clamoribus militum excitatus è cubiculo in apertiorem ędium partem processerat, Imperator, inquit, milites tui Selymum & ducem & principem in concilio salutarunt, postulantque vt id ratum habeas, facturi mox impetum in regiam, vt te meque trucident, nisi imperio cesseris. Petunt abs te illi summo consensu quod iam in alterius manum transtulerunt. Proinde longè periculosius est retinere quod amiseris, quàm iam ereptum vltro concedere, quum id nulla vi, nulla ingenij solertia recuperari possit: Arma tenent, fremunt, & qui semel defecere, maiora etiam scelera meditantur. Baiazetes metu atque ira perturbatus, siccine inquit, perfidissimi tandem me proditis? summaque mea in vos beneficia, tanta perfidia compensatis? Quin & hanc quoque animam eripitis, qui hoc corpusculum & instantem vitæ meę finem expectare non potuistis, vt iusto legitimoque principe eiecto, scelestissimum vobis imperatorem præficeretis? Sed habetote principem parricidam, daturi mox eo vindice perfidiæ pœnas: atque ipse ab irato Deo maximo non dubio vltore scelerum, à scelere auspicetur imperium. Mustaphas cum Rostange & Aiace statim reuersus ad prętorianos, nulla de dolore vel iracundia Baiazetis facta mentione, cedit, inquit, Baiazetes imperio, & Selymum, cui superi atque homines imperium detulerunt, sibi successorem decernit. Ea vox excepta omnium auribus, his primùm quos Selymus corruperat spiritus auxit, dehinc dubios desperato remedio in partes traduxit. Ergo quum libidine atque impetu militum cuncta raptim agerentur, sublatus in equum Selymus, per celeberrimas vrbis regiones deducitur, & rex & imperator, diuerso animorum habitu acclamantibus omnibus salutatur. Eo die milites sacramento adacti in verba Selymi præeuntibus ducibus iurauerunt. Corcuthus verò, vel dolore irritæ spei, vel mortis metu, quam quam ei Selymus Mitylenas ipsamque insulam Lesbum dono dare se dixisset, solutis occultè triremibus Phocęam rediit. At Baiazetes modò terrarum orbis principum amplissimus, in tanta hominum perfidia & rerum omnium iniquitate, secedendi consilium capit, Byzantioque excedit cum familiaribus suis collecta pretiosiore suppellectile, petiturus Dimethocā Thraciæ vrbem amœnitate hortorum, cæliq; temperie, & exilio, & præsenti fortunæ opportunam. Sed quum acerbissimis curis agitatus animus eum deficeret, et affectę corporis vires collaberentur, medio itinere statui tabernaculum iussit, vt valetudinem quietè curaret. Ibi septuagesimo sexto ætatis suæ anno ab Hammone Iudæo medico, qui iussu Selymi salutiferæ potioni venenum miscuerat, necatur. Alij qui tamen senio & longa valetudine, & ad extremum pręgrauantibus curis attenuatum interijsse contendunt. Sed Antonius Vtrius Ligur à cubiculo Baiazetis, qui de his rebus commentaria ad Leonem pontificem conscripsit, referebat nobis, se in expirantis corpore non dubia veneni indicia deprehendisse. Ferunt Selymum proximum paternæ vitæ exitum, vrgente etiam senio, expectare noluisse, quoniam si eo sospite in Asiam aduersus Achomatem traiecisset, nihil tutum pacatumque Byzantij se relicturum existimabat, ratus Baiazetem, se absente ad repetendum imperium nullam moram esse factu-

Baiazetes veneno iussu Selymi filij sublatus.

rum. Perstrinxit quoque crudelem animum auaritia supra imperij sollicitudinem: nanque vasa auro argentoque cælata, & præter signatam pecuniam plenos pretiosissimarum gemmarum & vnionum loculos, quæ tot progenitores reges ex immensa illa opum amplitudine reliquerant, vnus Baiazetes vniuersa asportabat, ingentia sane atque opportuna subsidia in proximum donatiuum, præsertim cuncta debenti militibus, qui prætio & spe futuræ liberalitatis vnius horæ momento cuncta detulissent. Paterno autem funeri delato in vrbem Byzantium summa in speciem pietate iusta persoluit, statuens illi æternos ignes, & sepulchrum cælati operis, ne, cui imperium & vitam inuiderat, supremos quoque honores inuidisse videretur. Inde pecuniam, quæ in ærario erat, recognouit, diuisitq; militibus pro donatiuo vicies centena milia aureorum: & quo magnitudinem animi perpetua liberalitate testaretur, ad veterem stipendij summam in singulos dies equiti quatuor, pediti verò duos argenteos addidit. Nec multò post cum exercitu in Asiam traiecit: progressusque ad Ancyram vrbem, vt Achomatem persequeretur, ea æstate nihil memorabile gessit. Nanque Achomates haud ignarus non adesse sibi iustas vires quibus fraterni exercitus impetum sustineret, in Armeniæ minoris fines & montana Cappadociæ penitùs concesserat, passim fidem populorum implorans, milites conscribens, arma, pecuniam, auxilia etiam ab infimis externisque postulans: vt ea omnia in tempore parata atque expedita haberet, quæ ad gerendum bellum, atque obtinendam Asiam necessaria videbantur. At Selymus exacta æstate, quum in locis Tauro proximis propter niues atque acerbissima frigora hyemare non posset, neque si progrederetur Achomate nusquam consistente, posse conficere bellum speraret, in Bithyniam redijt: dimissoque ad loca maritima Europæo equitatu, & prætorianis Byzantium reuerti iussis, ipse cum cæteris Prusiæ hyemare constituit. Quo tempore, quum totus in Achomatem imperij æmulũ atroci animo deferretur, ne sibi in Asiam bellum gerenti, quicquam hostile ab Europa timẽdum foret, pacem cum Venetis hisdem legibus, quibus eam Baiazates pater sanciuerat, confirmauit. & cum Vladislao Pannoniæ, Sigismundoque Sarmatiæ regibus, veteres inducias ad aliquot annos extendit. Nec multò post Selymus, quum nullam pro firmando imperio suspicionem, etiam de pueris superfluam existimaret, quinque egregiæ indolis adolescentes fratrum filios necari iussit, inter quos erat Mahometes, quem paulò ante ad Larandam captum, Achomates audita morte Baiazetis dimiserat. Erat is primi filij Baiazetis liberorum natu maximus, alterum & vigesimum natus annum, specie corporis & vigore animi Othomãnorum præstantissimus. Quæ omnia sicuti ei militum ac populi fauorem conciliabant, ita vno inuidente Selymo exitium pepererunt. Ferunt Mahometem ingressos ad se duos carnifices, qui nihil tale timenti moriendum esse denunciarent, ac mandata statim exequerentur, alterum calamario cultello confecisse, alterum iam vulneratum interfecturum fuisse, nisi alij satellites irrupissent, qui frustra reluctantem strangularunt. De Osarne Alensciaci & Zilibo Mahumeti, duobusque alijs tenellis adhuc, pariter supplicium sumptum, adeò consternatis eo scelere omnium animis, vt complures milites tacita inuidia, per aliquot dies regis conspectum exhorruerint. Nec tot propinquis vno furore absumptis immitis animus ab crudeli rabie conquieuit. Nanque vt clarissima Othomannorum sobole extincta, vacuam sæuitiæ suæ domum faceret, reliquos ex omnibus Baiazetis nepotibus

Selymus nepotes necat.

tibus Amurathem & Aladinum per inſidias interficere cogitauit. Receperant illi nuper Amaſiam, qua vrbe ab Selymo ſuperiore æſtate pulſi fuerant, quum Achomates pater in montana Cappadociæ perfugiſſet. Ad eos opprimendos validam equitum manum delegit, qui magnis itineribus Amaſiam contenderent, adoleſcentesque imparatos ac nihil de præſenti periculo cogitantes comprehenderent. Neque id erat factu difficile, quum expeditus equitatus omnem ferè aduentus ſui famam celeritate præuenturus eſſet, nec vrbs ipſa aut munita mœnibus, aut tuta præſidio militum foret, quod eo tempore Achomates in loca Caramaniæ proxima ad conducendos milites profectus erat. Sed Muſtaphas conſilij particeps, cuius ſingulari ſtudio atque opera Selymum ad imperium euectum docuimus, quum indigna morte Baiazetis & tot inſontiũ puerorum cæde permotus, totum ſe animo ab amicitia crudeliſsimi hominis auertiſſet, imminentem miſeris iuuenibus calamitatem miſeratus, per celeres tabellarios de aduentu equitum eos certiores fecit. Quibus acceptis literis, illi ſtatim patre reuocato, occulta præſidia compararunt, quibus hoſtes exciperetur. Ita quum paucos poſt dies Selymiani Amaſiam perueniſſent, & forte eodem tempore reuertiſſet Achomates, precipitati in inſidias facile trucidati captique ſunt. Accidit autem vt ſerui Achomatis, quum Selymianis captiuis illuderent, omnem inſidiarum & rei geſtæ ordinem aperuerint (vſqueadeo male in aula principum conſilia etiam de maximis rebus occultantur) iactantes non deeſſe ſibi amicos etiam ex intimis Selymi familiaribus, qui meliori cauſæ fauerent, & graſſari ſæuireque belluam illam non paterentur. Illi autem poſtquam redempti Pruſiam rediere, quæ ab hoſtibus cognouerant regi detulerunt. Nec mora, Selymus neminem præter vnum Muſtapham authorem detegendi arcani conſilij exiſtimans: ſiue quod iam ei tædio eſſe cœperat hominis gloria, ſiue, vt inſigne beneficium cui par gratia reddi non poterat, exitio compenſaret, eum inauditum interfici, & cadauer nudum in tantæ modo felicitatis ludibriũ in publicum abijci iuſsit. *Selymus Mustapham promotorem suum interficit.* Interfecto Muſtapha, & imminente iam Vere, ne quid de inſtituta immanitate remitteret, ad tollendum Corchutũ fratrem, crudelem animum adiecit. Agebat ille Magneſiæ, nec aduerſus Selymũ abrupta ſpe imperij quidquam hoſtile moliebatur, regreſſus ad philoſophiæ ſtudia, à quibus ambitione corruptus intempeſtiue diſceſſerat. Igitur præfectis edicit, vt ſex milia fortiſsimorum equitum deligant, qui in tertiam diem corpora, arma, equos profectioni parent, ſe in Cappadociam celerem excurſionem eſſe facturum. Statuto die Selymus Pruſia mouit conuerſo in dextrã ſuorum agmine, ita vt equites qui rectà Amaſiam petere credebant, tum demum in Lydiam ſe abduci perſpicerent. Vnus ex equitibus egregij animi, quicunque ille fuerit cõiectura iudicans, ad opprimendum Corchutum iri, velociſsimo equo vſus, per compendia viarum regem anteceſsit, Magneſiamq; peruenit. Cuius monitu Corchutus de periculo certior factus, relicta familia cum duobus ſeruis ad mare cõtendit, vt aliquod in littore nauigium nactus, in Cretam adueheretur: aut certe vel piſcatoria nauicula Rhodum perfugeret. Cæterùm Selymus improuiſo aduẽtu ſuo perterrefactis Magneſijs, prætorium fratris corona equitũ ſeptum, vt exitus præcluderentur. nullo reſiſtente cepit. Quum verò vnum omnes Corchutum per ſingulas domus latebras fruſtra perquirerent, quæſtione de ſuis habita, cognoſcit eum monitu ignoti equitis intempeſta nocte diſceſſiſſe. Quamobrem ſua ſpe fruſtratus, equitibus mille præſidio Magneſiæ reli-

z

ctis, qui summa celeritate atq; diligẽtia circumiectam regionem percurrerent; cum thesauris atq; omni fratris familia Prusiam eadem celeritate reuersus est. At Corchutus spe fugæ erepta, quod Bostanges Selymi gener educta classe omnia littora custodiret, neque vlla iam spes fallendi hostis relinqueretur, nõ longè à Smyrna in speluncam mari proximam se cõdidit, sperans si interpositis aliquot diebus statione classis abscederet, elabendi occasionem, vel fortunæ beneficio, vel Deorum benignitate sibi minimè defuturam. Sed quum diu agrestibus pomis inediam tolerasset, victumque à pastorali tugurio per seruum quærere cogeretur, indicante agricola ab inquisitorib. comprehenditur, Prusiamq; perducitur, vbi eum Selymus necari iussit. Constat Corchutum, quum fidib. gutturi admotis à carnifice strangularetur, impetrasse horam, cuius spatio amarulenta in Selymum carmina intrepido constantique animo conscripsit, quibus exprobrata sęuitia, eius capiti omnes diras imprecabatur. Selymus verò quem viuum videre noluerat, necatum spectare sustinuit, perlegitque carmina de se conscripta, nec temperauit à lachrymis, vsusque est lugubri veste, vt immanis animi crudelitatem in tanta omnium inuidia falso dolore contegeret. Iam Ver appetebat, quum Achomates comparato exercitu ab Amasia mouit, literis amicorum euocatus, qui Selymum solis suorum cædibus intentum, posse in hybernis opprimi confirmabant, si Prusiã cum expedito exercitu conuolaret: abesse enim pretorianos, Europęumque equitatum, robora exercitus, neque Selymum Dijs aduersis, infensisq; hominibus, in eo periculo quod minimè timeret, salubre consilium esse capturum. Maturaret, neque mitiora Veris tempora cunctanter opperiretur, ne vel minimo eo temporis spatio hostiles copiæ ab diuersis hybernis ad signa venire iuberentur: Solere Deos ipsos & præstare occasionem, & præbere consilia gerendis rebus: cæterum neque ea exequi, neque humanas mentes erepta libertate præuertere consueuisse. Proinde Fortunam, quæ paulò antè paternum imperium abstulisset, celeritate atque audacia subleuandam esse censeret. Ingruente enim æstate, aut bello vincendum fore, aut omnino sibi Cappadocia & tota minore Asia decedendum. Achomates qui cuncta eo bello secundiora sibi pollicebatur, quod magnas habebat copias, quod ab Hysmaele Persarum equitũ auxilia impetrauerat, quod denique, Selymum ob recentia scelera, omnibus inuisum esse, atq; ob eam causam cœpto statim bello à militibus desertum iri putabat, amicis pulchra dictu, factu verò aspera suadentibus obtemperauit. Igitur, quum in Galatiam, peditatu minoribus itineribus subsequi iusso, cum amplius quindecim milibus equitum peruenisset, Selymus, de eius aduẽtu certior factus, per celeres tabellarios equitatum omnem Prusiæ conuenire iubet. Interim dum Asappos cogit, atque vniuersas expectat copias, Fortuna quæ semper omnibus in rebus Selymo fauit, tunc quoque periculum, quod suorum fraude parabatur, discussit, & expeditam victoriæ rationem ostendit. Nanque amici Achomatis, qui in castris Selymi erant, à superiore in eum studio suo non recedentes, euocatum illum cum exercitu, & iam progressum in Paphlagoniam, etiam atque etiam literis admonebãt, festinaret, antequam Selymi copiæ conuenirent. acciri enim prætorianos, contrahi equitatum, atq; omnia ab Selymo impigrè parari, ei tamen sera omnia fore, si ipse inexpectata celeritate improuisus accessisset. Quibus fortè literis interceptis, Selymus de fratris consilio eiusque aduentu, & de suorum perfidia certius cognouit. Itaque necatis, qui literas conscripserant,

gemma

gemma eorum ad obſignandas epiſtolas vtitur, ſcribitque interfectorum nomine ad Achomatem, vt maturaret proficiſci, peditatumque relinqueret: vel modica enim equitum manu opprimi poſſe Selymum, ſi ſe celeriter conſpiciẽdum amicis, & coniuratis daret. Fore enim vt ad datum ſignum excitato in caſtris tumultu ſeditionem militarem inducerent, atque illum turbatis rebus, incautè ordines circumeuntem aggrederentur. Achomates fide literis adhibita, vt qui plurimum viribus ſuis fidebat, pedeſtres copias, quę cum Amurathe tardius ſubſequebantur, relinquere non dubitauit, profectusque ad Horminium in ripa Parthenij amnis caſtra fecit. Selymus quoque Pruſia egreditur, & receptis in caſtris prætorianis cohortibus, quæ nuper mari tranſuectæ fuerant, Sinam baſſam præfectum Aſiatici equitatus cum valida equitũ manu ad cognoſcendas tentandasque hoſtium vires præmittit. Selymiani, quum adhuc qua in parte conſtitiſſet Achomates, & quales quantæque eius copiæ forent, exploratum non haberent, matutina caligine decepti, in iniquum locum delati ſunt, vbi Achomates proſpere cum eis conflixit, occiditque ad mille equites, cęteros præcipites in fugam dedit. Neque tamen eo accepto detrimento Selymus, aut animo perturbatur, aut ſummę rei victoriæ diffidit, ſed protinus ad Elatam flumen promouet caſtra. Labitur Elata ex Horminio monte, & recta decurrit in Pontum, irrigans à dextro latiſsimos campos: quæ Terræ nouæ plana ab incolis hodie nuncupantur. Idem quoq; facit Achomates, qui tametſi fratrem equitatu peditatuque præſtare, atque omni ex parte ſuperiorem eſſe intelligebat, recenti tamen victoriæ prouentu alacrior factus, quod amicos ſuos qui apud Selymum erant, aliquod inſigne facinus in ipſo negotio patraturos arbitrabatur, quod pro ſe tanquam legitimo rege ſtaturos ſuperos iudicabat, neque cedendum, neque reliquum exercitum expectandum exiſtimauit. Intererat flumen inter bina caſtra, & à ſpeculatoribus vtrinque certus hoſtium numerus referebatur: neq; tamen Achomates, cui tutum ad ſuos receptum patentes campi præſtare poterant, conſpecta magnitudine periculi, vt ſaluti ſuæ ac militum maturè conſuleret, fatali inſania correptus adduci poterat, ita vt eum obijcere periculis & deſtinato exitio Fortuna videretur. Selymus inclinante iam Sole exercitum Elatam traducit, milites curare corpora, & in ſequentem diem parare arma atque animos ad pugnam iubet. cæterum in proximam ſyluam mille equites mittit, quibus præerat Canoglis vxoris frater eximiæ virtutis iuuenis, quem pater ab Taurica cum lectiſsima ala Tartarorum equitum paulo ante ad generum miſerat. His iniungit vt quum intenti omnes ad pugnam forent, à tergo ſe oſtendant, & auerſos hoſtes adoriantur. Ita ſilenti agmine ad radices montis profecti, loco opportuno proceris arboribus tecto conſidunt. Nam Horminius qua parte Pontum, & Septentriones ſpectat, nemoroſus eſt, & cõplures habet colles interiectis vallibus, quibus magnus exercitus facile condetur. Prima luce Selymus aperto in loco aciem inſtruit, in cornibus equitatum omnem, ita vt in dextro haſtati omnes, in læuo ſagittarij & ſclopettarij eſſent: in media vero acie prætorianos pedites atque Aſappos collocat. Ex aduerſo Achomates duo tantum agmina conſtituit, & primos in dextrum hoſtium cornu procurrere iubet. Eorum primum impetum Selymiani magna conſtantia exceperunt, ſed quum ad gladios ventum eſſet, quod cum Perſis ferro tectis, qui in ipſa fronte locum ſibi depopoſcerant, collatis equorum pectoribus res ageretur, diutius ſuſtinere non potuerunt, ac mox pulſi turbatique Praelium inter Achomatem & Selymum fratres.

cedere, & in ſuos ruere cœperunt. Id Selymus ſtatim conſpicatus increpando adhortandoque confirmatis ſuis, læuum cornu inducit, & ſclopettarios in locum haſtatorum ſuccedere iubet, producitque prætorias cohortes, quarum aſpectu totum hoſtium agmen ſagittarum, ac ſclopettorum multitudine iam territum, dare terga coactum eſt. Achomates & ipſe periculo intentus, aliquanto maiore virtute quàm fortuna, ſubſidio ſuis reliquos equites adducit, quorũ vi atque impetu prælium exequatur. Sed dum irrumpendo ſternendoque victoriæ imminet, Canoglis auerſos adoritur: clamore edito hoſtes tum maximè pugnantes in ſe conuertit: ab fronte pedites conglobati gradum inferunt, equites verò haſtati, quos ab initio à Perſis pulſos diximus, pudore adducti in prælium reuertuntur. Ita Achomatis acies circumuenta vndique cæditur: & vexillis ſtratis omnia cæde fugaque complentur. Achomates deſperatis rebus aufugiens, dum ſaluti ſerò conſulit, in foſſam, quàm pridiani imbres aquis cœnoque compleuerant, labente equo præcipitatur. Ibi agnitus à militibus, atque comprehenſus vt ſe ſtatim interficerent impetrare non potuit. Quem Selymus iam antea neci deſtinatũ ſequenti nocte hiſdem carnificibus, qui Corchutum ceteroſque necauerant, traditum, chorda arcus eliſis ceruicibus interfici iuſsit. Amurathes in itinere à Perſis, qui cum magna parte equitum denſata acie perruptis iterum Turcarum ordinibus euaſerãt, de fortuna patris, & prçlij euentu edoctus Amaſiam rediјt, atq; inito de fuga conſilio cum Aladino fratre, ipſe cum equitibus Perſis traiecto Euphrate ad Hyſmaelem confugit. Aladinus verò in Cilicia Amano monte ſuperato, vt ad Campſonem Gaurum Ægypti regem ſe conferret, in Syriam profectus eſt. At Selymus ſecundum eam pugnam præmiſsis in prouincias, quę ab Achomate tenebantur ſingulis equitum præfectis, breui omnem minorem Aſiam in poteſtatem redegit. Mox reuerſus Byzantium paucis poſt diebus, quòd ibi recrudeſcente peſtilentia in ſingulos dies quingenti ferè homines abſumebantur, Hadrianopolim conceſsit, vbi reliquum æſtatis, atque hyemem venationibus intentus, tranſegit. Interea Sophus Hyſmael à Perſico Oceano ad Seruianorum fines, atque ipſum Caucaſum montem, & per Hyrcani maris Meridionalem oram ad Coraxenos omni regione perdomita, Zagataiſque Tartaris, qui olim fuere Bactriani & Sogdiani ad Oxum Iaxartemque flumina pertinentes, ſępe per tres annos acie ſuperatis, in Armeniam reuerſus eſt, Amurathemq; apud Tauriſium obuium habuit. Venerat eò miſerrimus adoleſcens poſt aduerſam pugnam, patremq; interfectum, vnius horę momento regia fortuna expoliatus, vt à potentiſsimo rege in tantis calamitatibus auxilia aduerſus patruum imploraret. Hyſmael dignum fama ſua ratus, ſi ſummę ſpei adoleſcentem ad ſe profugum exciperet, atque omnib. iuuaret auxilijs, bono cùm animo eſſe iuſsit: & vt ampliore ſpe confirmaret, filiam ei in matrimonium collocauit. Siquidem Othomannorũ domus concurſu calamitatum labefacta atque conuulſa, ſi Selymus fato fungeretur, neminem imperio Amurathe potiorem eſſet habitura. Quinetiam ad primos bellorum motus, ſi ipſe à Perſide arma inferret, defecturam à Selymo minorem Aſiam apparebat, quòd propter inſitam animo eius immanitatẽ ac ſæua facinora, Dijs pariter atque hominibus eſſet inuiſus. Igitur Sophus Hyſmael primo ſtatim Vere Amurathem cum decem millib. equitum ad Harſengam ſuperare Euphratẽ & peruadere in Cappadociam iubet: vt cognitis prouincialium animis, atque exploratis hoſtium viribus de tota mole belli certiora conſi-

Achomates a Selymo vincit(ur)

Selymus Achomatem fratrem tollit

ra consilia sumerentur. Vstaoglum vero apud Persas clarissimum ducem, cum valida parte exercitus Amurathem vnius diei itineris interuallo subsequi imperat. Ipse in Armenia cum maioribus copijs substitit, ne rei frumentariæ angustia laboraret, quum per loca sterilia incultaq; amplissimus exercitus ducendus foret. Amurathes ex improuiso per minorem Armeniam Cappadociæ fines ingressus, quum tentatis amicorum voluntatibus quędam oppida recepisset, quædam igne ferroque vastasset, magnum toti prouinciæ terrorem intulit: quo metu iniecto deficientibus passim populis Amasiam vsque peruasurus esse videbatur, nisi Chendemus vir bello egregius, quem Asię pręsidio Selymus reliquerat, Persis cuncta bellico tumultu miscentibus ad Sebastam, quæ hodie Suias dicitur, cum magnis copijs occurrisset. Scripserat quoq; Chendemus multum antea ad Selymum de apparatu aduentuq; hostium, quum eos superasse Euphratem per exploratores cognouisset. Quibus vulgatis rumoribus; Selymus ab Hadrianopoli in Asiam profectus, omnes copias Prusiæ conuenire iusserat: habitisq; summa celeritate delectibus supra quadraginta millia Asaporum peditum armauerat. Quod vbi per captiuos & veteres clientes suos Amurathes cognouit, tametsi cum Chendemo cõfligere magnopere cupiebat, ne tamen si forte Selymus sua celeritate ad se opprimendum cõtenderet, in Antitauri angustijs deprehẽderetur, ad Vstaoglum regressus est. At Selymus qui toto eo anno egregium ac maximum bellum, dignamque ausibus suis expeditionem ingenti animo secum ipse volutarat, diu incertus Pannoniã Rhodumue, an ipsam Italiam discordia nostra labantem, afflictamque tot bellorum incommodis, terra mariq; inuaderet, oblata occasione Persici belli, ad Orientem se conuertit, atq; Arsengam, quam aliqui Comanam Ponticam fuisse iudicãt, trigesimis castris peruenit: vbi iunctis cum Chendemo viribus, quũ retrocessisse hostes, vastatamque continenti incendio eam regionem comperisset, dolore iniuriæ & victoriæ fiducia incitatus, vestigijs fugientium insistere, ac vltro in maiorem Armeniam penetrare constituit. Erant maximæ omnium rerum difficultates, quæ huic bello à peritis regionum in concilio proponebantur, quæ postea trepidantibus cæteris, ipse propria quadam felicitate & sola animi magnitudine superauit. Nanque militibus qui ab Illyrico, Mysia, Epiro, Macedoniaq; terrestri semper itinere in Cappadociam venerant, nouos labores subire, vt ad Taurum sęuissima frigora, & mox in patentib. campis vehementissimos calores, sitim, inediam, atq; imam propè omnium rerum desperationem subire necesse erat, præsertim quod Persæ in regressu euastatis agris, vt hosti solitudinem facerẽt, quicquid vsui esse poterat, corruperant. Magnam quoq; peritis atq; prudentibus ducibus sollicitudinẽ intendebant minoris Armeniæ & Aladulorum reges, quos haud satis clare perspectis eorum volũtatibus, in tergo relicturi erant, neque putabant eos quicquam pro amicis esse facturos: si quid Selymo aut in pugna, aut in subuehendis commeatibus, aut in locorum angustijs parum feliciter accidisset. Armenius magnam subministrãdi commeatus facultatem habebat. Aladulo verò copiæ aderant, & numero & exercitatione non contemnendæ: pręterea angustiæ, claustra omnia, & singuli aditus, qui è Cappadocia in Armeniam & Persidem ducũt, aut opportunis arcibus, aut firmis eius præsidijs tenebantur. Montana enim ei parent: protenditurq; eius imperium à Scordiscis, qui Ponto imminent, perpetuo Tauri dorso ad Amanum montem, quo Cilicia Syriæ committitur. Inter cæteros Chendemus, qui plu-

rimum apud Selymum gratia authoritateq; pollebat, suadere cœpit, vt in Cappadocia subsisteret: exercitũ ab labore viæ reficeret, atque illic hostium aduentum opperiretur. Non est, inquit, imperator existimandum, quòd illi metu refugerint, qui nec viso quidem hoste retrocesserunt: nectunt dolos, et insidias apertè moliuntur, dum fuga timorem simulant. An non scimus quæ ingenia, quæ robora hominum Persis ferat? Timebunt illi nudum Turcam, hastatum vel sagittarium, qui validiorib. equis ferro tectis, ipsi galeati loricatiq; Scytharum sagittas non timuerunt? vel si hoc parum est, qui tot gentibus bello victis fortissimo imperatori suo maximum imperium virtute pepererunt? An te maiores vel meliores copias habere existimas, quam Cassemus quondam patruus tuus, atque auus Mahometes habuerint? qui me in eorum castris militãte ad Trapezuntem, & ad Nicopolis montes, non vna clade accepta, cum hoste sæpius dimicarunt? Neque tormenta, quæ trahimus, habere in se magnum ad victoriam vsum inficiabor, modò explicandis tot curribus idonea loca patuerint. Sed exustum hoc solum, rigentes atque abrupti montes, & immensa post nos terrarum spatia me perterrent, quem armatæ hostium acies iniquiore etiam in loco terrere non potuerunt. Neque Armenio vel Aladulo ambiguæ fidei regibus quicquam credendum putes, tametsi primo ingressu amica omnia pacataque ostenderint. Circumspectabunt enim occasionem, vt te imparatum per insidias aggrediatur. At si te illic explorata omnino victoria expectat, quanto tibi ea tuorum sanguine constabit? quo alio milite, quibus alijs virib. Græciam tueberis, si te studio proferendi imperij, vel ardore comparandæ laudis abductum, in penitissimam Armeniam Christiani reges audierint? Proinde si tueri tua prius est atque præstantius, quàm aliena cum periculo appetere: si prudentissimi imperatores non in multa cæde hostium, sed in salute atq; incolumitate suorum militum victoriæ gloriam posuerunt, desine te atque exercitum obiectare periculis, atque omnia temerè vni Fortunæ committere: quæ si inconstans & lubrica audaciæ tuæ semel illuserit, rues insania ab tanto fastigio longè celerius, quàm illuc paulò antè virtute conscenderis. Selymus qui vt erat asperi atq; immitis ingenij, cuncta consilio atque auspicijs suis administrari volebat, quanquam vehementer ea oratione permouebatur, atque aliquot duces in ipsa periculi cogitatione suspensos videbat, paucis tamen per iracundiam confutatis, prætorium dimisit, testatus se iterum per pacata infestaque & victoriam omnino relaturum, postquam senex tantopere de vita sollicitus, honestissimam mortem timeret. Hæc dicentem regem excepêre statim alij duces assentari soliti, qui propter æmulationem Chendemi gloriæ atq; opibus inuidebant. Ii enim orsi à magnitudine copiarum, à militum genere, ab apparatu tormentorum, & ab ipsa quoque fortuna inuicti exercitus, cuncta ex difficillimis plana atque facilia reddere: quę verò de virtute hostium dicebantur verbis magnificis eleuare contendebant: mox, vt iniecta suspicione perfidiæ Chendemi authoritatem conuellerent, eum dictitare virum fortem atq; omnibus bellis intrepidum non timore aliquo, non angusta spe victoriæ adductũ, sed promissis Amurathis, & hostili auro oneratum & corruptum, tantæ expeditionis cursum, & paratæ victoriæ spem omnem abrumpere voluisse. Proinde caueret senis astutias atque perfidiam, progrederetur que audentius, nec putaret milites, aut pericula, aut labores esse recusaturos, modò ipse animo non deficeret. Paratos enim esse vel acerbissimas quasque belli difficultates subire, nihilquè

magis

magis exoptare, quàm vt in eas regiones ducerentur, vbi editis veræ virtutis operibus, Selymum imperatorem ſuum Alexandro, & ſe in eadem belli gloria Macedonibus exæquarent. Ad hæc, vt Chendemum opprimerent, indices ſubornarunt, qui dicerent, eum ab Amurathe pecuniam accepiſſe, nec in tempore Perſis prædatoribus, qui eo duce fines irruperant, occurrere voluiſſe: vnde tantum detrimenti prouinciæ illatum. Quibus de cauſis Selymus præpropera crudelitate præceps, Chendemum inauditum, ac vera monentem interfici iuſsit, vt cæteros ab ſimili dicendi libertate deterreret, doceretque ea eſſe optima conſilia, quæ imperator diuina veluti ratione reperiſſet. Interfecto Chendemo, occulto ſtatim metu perculſæ omnium mentes, quod clariſsimus vir tantæ modo apud regem exiſtimationis & gratiæ, indicta cauſa concidiſſet, quem paterno ac mox fraterno bello Selymi in partibus virtute atq; conſilio floruiſſe meminerant: quaſi eadem ſæuitia Selymus, vel in minimis rerum ſuſpicionibus, obſcuros eſſet oppreſſurus, qui ne amicis quidem antiquiſsimis pepercisſet. Inde promotis caſtris, in fines Armeniorum & Aladulorum peruenit: vbi per legatos earum gentium reges qui tum in armis erant hortatus eſt, vt communi ſecum conſilio & viribus, bellum aduerſus Perſas ſuſciperent, ac ſecum in maiorem Armeniam proficiſcerentur. Se enim perfecto bello ipſis omnem agrum, & proximam regionem, quam de hoſte cepiſſent, in præmium virtutis atque nauatæ operæ conceſſurum. Reges qui Hyſmaeli pariter ac Selymo infenſi erant propter finium iniurias, inter quos medij et inualidi (vt tenuiores à potentioribus ſolent) quotidie premebantur, quum animos in vtrunque belli euentum aſtutè intentos nudare nollent, reſponderunt, quas ipſi copias contraxiſſent, ad ſui regioniſque præſidium comparaſſe, non vt temere in ambigua belli fortuna, alterum ex amicis finitimiſque regibus oppugnarent: ſe verò tanti non eſſe, vt ſui iudicij putarent diſcernere, quiſnam iuſtiorem belli cauſam ſequeretur. Cæterum ſi abſque maleficio duceretur exercitus, & munita itinera & commeatus pro copia regionis, ingreſſo maiorem Armeniam præbituros. Selymus hac prima ſpe deiectus, quod eos ſibi voluntate aut metu omnibus officijs affuturos putauerat, diſsimulandum in præſens exiſtimauit, ne qui totus corpore atque animo ad Hyſmaelem ferebatur, ambiguæ fidei reges, ſi facto eos verbóue læſiſſet, in tergo pro certis hoſtibus eſſet habiturus. Igitur Selymus a Scordiſcis profectus, octauo die ad Moſchios montes peruenit: quos ingentem aquarum molem trahens Euphrates: ab Antitauro magnis effectis crepidinibus abrumpit. Percurruntq́ perpetuis iugis in Hyberum & Colchidem: & ab ortu maiorem Armeniam aperiunt. Ductus eſt ſub ſignis exercitus per aduerſi fluminis ripam, neq; vnquam à profluete diſceſſum, quod ſitis in ignota regione timebatur. Ita in Orientem directo itinere, vt à læua minor Armenia, Aladuli verò regis fines, & iuxta decurrens Euphrates à dextra relinqueretur, quouſque ad Periardem montem peruentū fuit. Periardes duorum clariſsimorū fluminū origine inclytus, propter miram omniū rerum fœcunditatem, Leprus, id eſt, frugifer à barbaris hodie nuncupatur. Namque Euphrates et Araxes ſingulis atq; aduerſis emiſſi paludibus, campeſtrem aridámque regionem emiſſariorum copia, & ſumma frugum felicitate nobilitant. Selymus tantis confectis itineribus, quum nec fama quidem vbi Hyſmaelis exercitus cōſediſſet, quē validū numeroſumq; paulò antè è Cappadocia diſceſsiſſe cognouerat ſcire poſſet, cunctabundus ac timēti ſimilis ſupra fluminis fontem

Selymus Chendemum interficit.

castra fecit, atque exploratum velocissimos equites qui aliquos ex obuijs excl-perent, vndique emisit. Sed quum incolæ Armenij vel metu appropinquantis hostis, vel iussu Hysmaelis omni ea regione, quæ ad iter patebat, decessissent, desertisque ædificijs, & asportatis, aut concrematis omnibus victui necessarijs, pabulum quoque & quicquid herbidum in proximis agris fuerat, euastassent, Turcæ equites nemine hostium intercepto biduo post redierunt, nunciantes eam vastitatem omnium frugum, latissimos tantum campos, & immensam oc currere solitudinem: nec vlla hominum aut equorum vestigia reperiri. Proin-de existimare se, aut locorum errore deceptos, aut perfidia Armeniorũ, qui du-ces itineris erant, in deserta peruenisse: vbi amissa spe alendi equitatus, ac mox cessantibus humanis alimentis fame exercitus absumeretur. Auxerant quoque præsentem metum duo reges relicti in tergo, & in primis Aladulus, qui, vel pu dore, vel metu adductus primis diebus commeatu adiuuerat, procedenti verò in intimam Armeniam nihil ex fide officioque præstiterat, iam tum inde gra-tiam Hysmaelis captans, cuius virtuti ac viribus haud dubiè cessuros Turcas, si-cuti totus propè Oriens paulò antè cessisset, arbitrabatur. At Selymus ingen-ti cura anxius, suspectare insidias, inediam timere, horrere solitudinem & cun-cta quę Chendemus senex edixerat memoria volutare: vultum tamen alacrem impauidumq; militibus ostentare: quæ constantia prosperos rerum successus, & maturam de hoste victoriam deiectis etiam militum animis pollicebatur. Ergo coactis viæ ducibus, & per regionis peritissimos explicata itinerum ra-tione, quum à dextris vltra Periardem subesse fertilissimam Armeniæ partem didicisset, castra mouit: circumuectusque montis initia qua Boream spectat, ad Araxem deflexit, & supra Choim oppidum equites vado, pedites verò modi-cis effectis pontibus transmisit. Nanque Araxes antequam receptis amnibus, qui à Periardis paludibus oriuntur, ampliores vndas trahat, humilem alueum & faciles ascensu passim ripas transeuntibus ostendit. Vixdum Selymus tradu cto exercitu castra posuerat, quum Vstaoglus, qui cum Amurathe iunctis co-pijs idoneo in loco substiterat, Choi oppido atq; inermibus oppidanis timens: ne repentino hostis aduentu opprimeretur, celeriter inde mouit, & ad hostem profectus est. Nanq; id oppidum fontium atq; amnium perennitate totius re-gionis amœnissimum, quod propter omnis generis fructuum copiam cæliq; temperiem, Persarum reges relicto Taurisio magnã æstatis partem his in locis agere consueuerunt, ditissimos oppidanos habet, & pulcherrima ędificia: qui-bus in eo prælio succurrendum Vstaoglus arbitrabatur, ne simul contra suam existimationẽ in conspectu celebre oppidum amitteretur, atque hostis eo poti tus, confectũ fame exercitum omnium rerũ copia recrearet. Choim antiquitùs fuisse Artaxata clarissimam quondam vrbem a Domitio Corbulone deletam, Cassinus natione Armenius, qui huic bello interfuit, pluribus coniecturis no-bis indicauit. Nec Sophus Hysmael quanquam maiorem copiarum partẽ ad-uersus Coraxenos, Hyrcani maris accolas tumultuãtes paulò ante pręmiserat, vt qui Turcas despiceret, nec eos in Armeniã venturos arbitraretur, audito sta tim Selymi nomine in castra venire cũctatus nõ est. Fortè tum Vstaoglus, qui in eam vsq; diem et prælio & conspectu hostium cõtra suorum opinionem ab-stinuerat, vt magis ac magis & labore itineris & desperatione commeatus at-tritis hostium viribus, sine pugna, & sine suorum vulnere bellum conficeret, contra oppidum castra locauerat, quum sub aduentum Hysmaelis Turcæ

explora-

exploratores conſpecta pulueris nube, auditiſque equorum hinnitibus, adeſſe hoſtem ſenſerunt. Quod vbi in caſtra nunciatum eſt, tum verò omnes geſtire lætitia, tum primum ſpem concipere certiſsimam de ſalute atque victoria: Dijs grates agere, quòd pro labore, inedia, cæteriſque incommodis, tandem oblato hoſte egregiæ mortis facultatem tribuiſſent. Enimuero Europæi pręſertim equites, equis macie confectis, Aſappique pedites longo itinere fatigati, quibus vulgato morbo ventres fluebant, quòd in magnis ſolis ardoribus polenta ex farina acetoque confecta, & pomorum agreſtium ſuccis vitam diu tolerarant, angente ſimul dolore animi conſternati, quòd ne viſo quidem hoſte cadendum foret, paſsim moriebantur. Hyſmael vt in conſpectum hoſtium venit, cum ſuorum virtuti, tum fortunæ ſuæ plurimum confiſus, quò plus terroris incuteret prælium minimè differendum exiſtimauit, miſitque ad Selymum caduceatorem, & cum eo aliquot militares viros, qui diligēter, quales quantæque hoſtiū copię, quot tormēta, quæ formæ caſtrorum eſſent, ſpecularentur. Ceterùm Selymo nunciarēt ambigui iuris non eſſe Armeniam: neq; vnquam cum Turcis de eius poſſeſsione fuiſſe diſceptatum, proinde ſe mirari cur infeſto exercitu in prouinciam veniſſet. Quòd ſi forte antiquæ virtutis æmulus imitatus Alexandrum Macedonē, tantū ſoli terrarumq; iure ſuum futurum exiſtimet, quātum ſibi promotis armis victoria Fortunaque peperérint, pararet arma, & in craſtinum diem ſuas atque alienas vires periclitaretur. Selymus ad ea reſpondit: extare recentem iniuriarum memoriam, qua iuſtè ab Othomannis aduerſus Perſas arma ſumi potuerint, quū & auus Mahometes & Caſſemus patruus quondam, nuper verò Baiazetes pater, & ipſe dum fratris Achomatis armis oppugnaretur, à Perſis & ſumma detrimenta, & inſignes contumelias acceperint. Ea tamen etſi magna et grauiſsima ſint, dignas belli cauſas non putare, ſed vnū ſe repetere Amurathem fratris filium hoſtē ſuum, & Cappadocię prędatorem. Quem ſi ex ęquo amiceq; ſibi traderet, vt mutua inter reges pro tuendis firmādiſq; imperijs iura poſtularent, fore, vt copias inde abduceret, & in proprios fines reuerteretur. Si verò id facere negligeret, ferro igneq; Armeniam, & Perſidem vaſtaturum. Dimiſſo caduceatore vterq; ſuis caſtris ſe continuit. Sequēti verò die Selymus ſuorum omnium hortatu copias in patētem locum eduxit: inſtructaque acie ad hoſtem, qui duobus millibus paſſuum inde aberat, profectus eſt, exiſtimans Hyſmaelem tanti nominis imperatorem, quin prælio decertaret, nullam moram eſſe facturum. Qui verò Perſarum numerus, quòd equitum genus, quæ arma, quæ tela geſtarent, facile reperire non poterat. Nam ſupra gentis ingenia calliditatis atq; conſilij plena, tantus erat militum amor, ac tanta veneratio erga Hyſmaelem regem ſuum, vt nemo repertus ſit, qui ad Turcarum caſtra transfugerit, quum multi (vt poſtea ex captiuis Perſis cognitum eſt) quotidie à Selymo ad Hyſmalem perfugerent. Selymus qui octuaginta equitum millia eo die habuiſſe dicitur, in dextro cornu Caſſembaſſam Europæi equitatus prefectū, in lęuo Sinambaſſam eunuchum cum Aſiatico equitatu conſtituit, antecedentibus Acanzis, qui ſunt voluntariæ militiæ equites ex vario gentium genere, ſpe prædę ad bellum exciti. Media acies Aſappis peditibus data, quorum vilis ſemiermiſque turba, tanquam nullius prope iacturæ hebetandis hoſtium gladijs primo ſemper congreſſui obijcitur. Poſt Aſappos tormenta recta fronte diſpoſita ſunt, additis præſidio quatuor equitum millibus. Ipſe in ſubſidijs cum lectiſsimo equite prætoriano, omnibuſq; Ianizaris

Selymus ad praelium cum Sophosi accingit.

paulo editiore in loco conſtitit, duplici corona tormẽtorum atq; impedimentorum circumuallatus: nam camelos clitellatos longa catenæ ſerie inter ſe nexos ita in orbem ſibi de more circundederat, vt ſpeciem validæ munitionis æquarent, quo veluti vallo ſeptus, & laborantibus ſuis opem ferre, & ſi quid durius accideret, veluti ab arce cum flore militum, omnem hoſtium impetum ſuſtinere poſſet: monuitque Aſappos, vt quum primum hoſtium equitatus appropinquare inciperet, diducta acie celeriter in vtranq; partem ſecederent, vt ſpacium emittendis tormẽtis relinqueretur. Ex aduerſo Hyſmael, qui per tranſfugas cuncta hoſtium conſilia explorata habebat, vocatis ad ſe ducibus, docuit nullius propè negotij eſſe victoriam, modò procellam tormentorũ effugerent. Quod ſe facilè conſequuturum pollicebatur, ſi equites quum ſcindi Aſapporum aciem vidiſſent, & ipſi intenti paratique ſoluto ſtatim ordine in duas alas abſcederent. Itaque duo maiora vexilla propoſuit, alterum prætorium, quod certo in loco cum robore equitum ſtatuerat, alterum quod cum reliquo exercitu Vſtaoglo attribuit. Habebat Hyſmael ad triginta milia equitum abſque vllo pedeſtri ſubſidio, in queis fuere ſupra decẽ milia cataphracti, viri fortes, bello exercitati, ac nobilitate illuſtres. Iis inſignes equi erãt operoſo chalybe tecti, & caſsides ad ornatum terroremque criſtatæ: Præterea acinaces, & more noſtro clauæ ferreæ, atque haſtæ ſolidiores. Cæteri apertis atque oblongis galeis & ferreis thoracibus muniti, vel maiore arcu, vel lanceis fraxineis more Hiſpanico ad mediam haſtam comprehenſis, vtebantur. Cæterum apud eos nullus tormentorum apparatus, quo certe vno Turcis impares erant. Sed tantum ſpiritus, tantumque virtutis Perſarum animis inerat, vt deſpecta hoſtium multitudine, & contempto tormentorum periculo, prẹlium committere non dubitarent. Hyſmael dato ſigno vniuerſum agmen promouit milites cohortatus, vt diu ante partam rei militaris laudem memoria retinere vellent: ac ſe imperatorem ſuum, quem pluribus ſecundiſsimis prẹlijs maximum Orientis regem cõſtituiſſent, vadentem in hoſtes imitarentur: occurſuros in acie inermes Turcas leui tantum haſta & ſcutis vtentes, quorum equi ſtatura humiles, ſtrigoſi, enecti fame, ne primum quidem impetum cataphractorum eſſent toleraturi. Ab altera parte Selymus puluerem aduentantis hoſtilis exercitus conſpicatus, per duces præfectosque tota acie pronunciari iuſsit, inſtare prælium, quo ſi egregiè dimicarent, victis gentium victoribus Othomannicum imperium à Perſico Oceano ad Caucaſum montem eſſent prolaturi. Quod ſi quid ex priſtina virtute remiſiſſent, putarent nullam effugij ſpem ſupereſſe in ea vaſtitate camporum immenſisque deſertis: aut enim fœde moriendum, aut perpetuò Perſarum fœminis cum ignominia ſeruiendum: quando poſt tot terrarum ſpatia, & rapidus Euphrates, & Tauri iuga, & infidus Aladulus occupatis auguſtijs, omnem ſpem redeundi in Cappadociam victis abſtuliſſent. Hyſmael quum apprppinquaſſet, & ad propoſitum ſignum Aſappi ordines aperirent, ſubindeque falcones medio interuallo diſploderentur, diducto ſtatim equitatu, in dextrum cornu impetum fecit tãto ſuorum ardore, vt quum aſperrimum inter ſemiermes Turcas, et armatos egregiè Perſas contractum eſſet certamen, obtruncato ante alios Caſſembaſſam, primis cæſis, ac mox alijs atque alijs fuſis profligatisque totum id cornu vſque ad ſubſidia vbi ſubſtiterat Selymus propulerint. Parte alia Vſtaoglus non paruo à tormentis accepto incommodo, ꝙ tardius ab eo periculo, ſeſe atque alas ſuas explicarat, Aſiaticos inuaſit: Ibi acri

Praelium inter Sophi & Selymum.

commiſſa

commiſſa pugna magnam cædem hoſtium edidit,ſed nõ eadem felicitate, qua Hyſmael.Nam dum inter primos acerrimè depugnaret, ſclopetto ictus occubuit.quo caſu Turcarum animis redditus vigor,ita vt qui iam pulſi loco ſupra tertiam partem ſuorum amiſerant,redintegrato certamine,cataphractos egregiè ſuſtinuerint:& oppoſitis ſclopettarijs, quibus maximè Perſarum equi terrebantur,eos vno agmine in Aſappos præcipites egerint. Perſæ ſiue neceſsitate compulſi,quòd detrimento accepto ducem amiſerant, atque equos tormentorum fragore & tonitru territos,regere non poterant; ſiue quòd apertum latus Aſapporum meliorem rei gerendæ facultatem oſtendebat, confertis turmis per tranſuerſos pedites perruperunt:quibus magna ſtrage cæſis protritiſque ad tormenta peruentum. Ibi eorum magiſtros libratoreſque, qui, vt in magna rerum perturbatione diſploſis temere tormentis fœdiſsimam cladem ſuis æquè hoſtibusque intulerant,circumuentos trucidarunt,continentiq; curſu in dextrum cornu hoſtium,vbi Hyſmael cum Europæis depugnabat, tanquam victores peruasêre.Quibus de rebus Europæi, qui iam antea & ipſi amiſſo duce repulſi confectiq; vulneribus ſe ad ſubſidia receperãt, quum nouo ab latere oblato prælio impreſsionem ægrè ſuſtinerent,opem vt in extremo diſcrimine à ſubſidiarijs implorare cœperunt.In ea prælij iniquitate Selymus ſoluto curruum nexu,vallum duobus in locis patefecit,partemq; prætoriani equitatus illico emiſit.Mox ad Ianizaros conuerſus,veſtræ,inquit,virtuti atque operæ hodierna victoria reſeruatur: macti virtute milites mei,agite dum eruptione facta, feſſos hoſtes integris viribus aggredimini.Fluunt ſudore equorũ corpora,ipſique equites ſub tanto armorũ pondere iam fatiſcunt.Hæc dicenti Selymo Ianizari haud ſanè promptè obtemperabant,quippe qui in tanta rerum deſperatione libenter ſuis ſe munitionib. continerent. Itaq; dum cunctatius ſigna efferunt,Perſæ in medio ardore victoriæ Europæis circumfuſi eos ſpectãte Selymo,ac fruſtra auxilium ferre properante occidione deleuerunt.Scripſit ad Leonem põtificem Fabritius Carrectus Rhodiæ militiæ magiſter,ad quem omnia hæc diligentiſsimè perferebantur, Ianizaros Selymo dicto audientes non fuiſſe,neque eius adhortatione,aut precibus adduci potuiſſe,vt laborantibus Europæis auxilium ferrent: vt qui ſummæ rei diffidentes, expectare euentum,quàm ſe in manifeſto periculo equeſtri hoſtium procellæ,quæ cæteros pedites obtriuerat,obiectare malebant.Iam Perſæ ab omni parte Selymum intra ſubſidia morantem inuaſerant,quum Sinam baſſa tametſi cornu lacerum ac vehementer attenuatum trahebat, per medios Aſapporum aceruos, hoſtes inſecutus in tempore ſuperuenit: accitiſque ſubinde & inductis aliquot recentib. turmis, quæ ab Vſtaogli impetu integræ euaſerant, pugna eſt reſtituta, duorum maximè fratrum Malcociorum præcellenti virtute, Turabei & Mahometis, qui Turcica ex gente nobilitate generis ipſi Othomannæ familiæ pares,Malcocij patris luctuoſa illa in Venetos & Carnos excurſione clari ducis, magnitudinem animi vigorémque referebant.Selymus quoque minimè animum deſpondens,ſed in ſpem erectus atque alacer,id quod ſupremo diſcriminis reſeruarat,omnia tormenta dirigi in hoſtem iubet:quæ tãtam equorum atque hominum ſtragem ſuis pariter atq; hoſtibus inter ſe commixtis ediderunt, vt quum viri puluere,fumo tormentorum & crepitu,vſum oculorum atq; aurium amiſiſſent,ac ſubinde equi ad inſolitũ fragorem metu conſternati,cõtemptis frænis ſeſſores in diuerſum aduherent, incerta adhuc victoria prælium

sit diremptum. Hysmael sclopetti ictu sub læuum humerum vulnere accepto, præteruectus eam procellam, vt vultius inspiceret, hortantibus amicis prælio excessit. Quę res haud dubiè Selymo suisque omnibus salutem attulit: nanque Hysmaelem eiusque vexillum Persę continuo subsecuti, non dubiam partamque magna ex parte omnium opinione victoriam, reliquerunt. Verum leui nec profundo vulnere inuecto, quod plumbea glans eam armorum partem ob singularem temperaturam altius penetrare nequiuerat, in prælium redire constituit. Sed audita morte Vstaogli, cui propter eximiam rei bellicæ peritiam magnopere fidebat, suadentibus etiam amicis ne plagam adhuc calentem despiceret, salutique consuleret, quadrato agmine ac lento gradu, vt nihil fugæ simile discessus habere videretur, recipere se cœpit, præteruectusq; Taruisium, monitis vrbis primoribus, vt portas Turcis aperirent, præsidiumque acciperent, ne quid detrimenti ex vana constantia paterentur, in Medorum fines concessit. At Turcæ tot incommodis conflictati, quum neque prę timore animos, neque præ lassitudine vires ad insequendum haberent, ad Persarum castra delati, ea nullo defendente ceperunt. Inuentæ sunt, præter tabernacula picta acu, & serico atque auro intexta aliamque pretiosam suppellectilem, complures nobilissimæ mulieres, quæ viros secutæ fuerant, quas Selymus intactas sine pretio remisit. Retulere qui huic prælio interfuerunt, nonnullas fœminas inter cæsorum aceruos repertas, quæ thoraces galeasque indutę, & secutæ viros vnà cum eis strenuè pugnando ceciderant. Hoc maximè euentu Calderanis in campis ad Choim pugnatũ est septimo Calend. Septembris, eius anni qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus decimus quartus: quo prælio Selymus supra triginta milia hominum amisit: in queis præter Cassembassam Græciæ Bellerbechum, septem Sanzacos, & in his ipsos quos diximus Malcocios fratres, dum alter alteri cum circumuento opem ferre conatur, cadentibus equis interfectos: sed præter Asapporum inconditam multitudinem obiectam cædi, equites Illyrici, Macedones, Triballi, Epirotæ, Thessali, Thracesque, haud dubiè flos & robur exercitus, qui in dextro cornu fuerant, magna ex parte aut cęsi aut vulneribus debilitati sunt. Selymus confessione hostium victor, quum ab Choi cæterisque vicinis vrbibus, & ab Taurisio legationes in castra venissent, quæ se commeatum affatim dare, & imperata facere paratas dicerent, ad Taurisium profectus est, studio visendæ atque obtinendæ Persarum regiæ. Ea vrbs ab Choi vbi pugnatum est, itinere bidui distat: fuitq; antiquitus Ptolemæo Terna, quæ abest à proximo Hircano mari ad Bacucum portum centũ quinquaginta milibus passuum. Ciues aduentantibus Turcis præsto fuerunt, & magnam vim commeatus extra portam conuexerunt, vbi occupatis suburbanis ædificijs Turcæ castra posuerant, quum in maxima & frequentissima ciuitate pernoctare parum tutum existimarent, portas tamen tradentibus Persis, imposito præsidio tenuerunt. Ferunt Selymum, qui salutem suam Persis temere minimè committebat, nunquam ingressum vrbem, nisi gregarij equitis habitu: aliqui verò celebri pompa in regijs ædibus publicè conuiuatum fuisse, verbaque ad Taurisianos de victoria consilijsque suis fecisse confirmant. Sed vix decem dies Taurisij moratus, quum in Armenia contra voluntatem prætorianorum hyemare statueret, ad frequentes de hoste nuncios consilium mutauit, quòd Hysmael accita valida manu Hiberorum & Albanorum equitum, cum Parthis atque his equitibus qui pugnæ interfuerant aduentare ferebatur.

Sophi prælio excedens, Turcis victoria cedit.

Quibus de cauſis Selymus, qui ſupra centum & quinquaginta armatorum mi libus in acie conſtitutis, ægrè ſe triginta Perſarum milia ſuſtinuiſſe, & caſu ma gis artificioque tormentorum, quàm vera virtute, eos ſuperaſſe meminerat, æ-ſtimatisque Tauriſianorum viribus, quorum fidem et multitudinem ſuſpectã habebat, in Cappadociam redire cōſtituit. Itaque abductis pluribus fabrorum excellentiumque opificum familijs, eorum maximè qui arma telaque elaborati operis fabricabant, & magna vi ſerici & commeatus inde exportata, per Hobordenam & Baliſenam regiones, longiore aliquanto itinere ad Euphratem contendit. Ne enim appropinquantibus Hiberis obuius fieret, redire ad Araxem, & Periardis montes circuire nolebat. Hiſmael cognita eius profectione, quãta & ipſe maxima potuit celeritate eum ſubſecutus, magis ac magis curſum intendere, & pręfeſtinatione impedimenta paſsim ac milites vulneribus & va letudine debilitatos relinqui coegit. Neque prius (quod ille magno interuallo antecedebat) extremum Turcarum agmen conſecutus eſt, quàm ad Euphratẽ peruenit. Ibi Selymus biduum moratus aliquot effectis ratibus peditatũ tranſmittebat. Quæ quum tantę multitudini non ſufficerent, plures inflatis vtribus innixi flumen tranabant: alij effractis dedita opera curribus, eorum materia ad natandum vtebantur. Ipſe imperator lintre vectus, quum vniuerſus equitatus ad perfringendam vim fluminis vno agmine ingreſſus profluenti ſe oppoſuiſſet, in vlteriorem ripam euaſit. Quæ res peditibus periculum minuit, & molliorem tranſitum currulibus tormentis, camelisq; & cæteris ſarcinarijs iumen tis dedit. Periere tamen, quum iam in conſpectu Hiberorũ antecurſores eſſent, atque ob eum timorem excitato tumultu tota ripa trepidaretur, circiter duo mi lia hominum, hæſerantque limoſo in vado aliquot falcones, & impedimentorum quoque partem verticoſus amnis abripuit. Hiberi qui recẽtioribus equis Perſas anteceſſerant, contenti ijs quæ relicta erant, inſequendi finem fecerunt. Nam tormentorum currus inter ſe vi vndarum implicati, bonam partem ſarcinarum retinuerant: multaque alia ripis & vadis hæſerant, quæ haud magno la bore funibus extrahebantur, læto plurimum Hyſmaele, quòd tormenta quib. maximè tantam cladem acceperat, eiecto ac fugato hoſte cepiſſet. Porrò Selymus è manibus Perſarum fuga elapſus, longè infeſtiora itinera ad Antitaurum inuenit. Nanque Aladulus deſpecta eius fortuna ad prædandi occaſionem ſibi oblatam, anguſtias diſpoſitis paſsim montanis hominibus inſederat, qui more latronum noctu maximè in Turcas impetum faciebant, & quum viæ admodum ſylueſtres & confragoſæ feſſum agmen exciperent, à tergo & à lateribus incurſabant: direptisque impedimentis in nemora & notas rupes reuertebantur. Aladulus, cuius hęc fraude fiebant, interdiu excuſare ſe, nihil ſua voluntate fieri: homines agreſtes latrocinijs aſſuetos proprio conſilio atq; audacia ea dam na inferre, eos tamen pœnas daturos: ſe enim breui eius maleficij authores re-perturum. Interim in ſpeciem amicitiæ datis aliquot dierum cibarijs, noctu infeſtas latronũ manus, quæ opportunis in locis tranſeuntibus occurrerent, immittebat. Quibus malis neque conſilio Selymus, neque virtute milites prouidere poterant. Tandem quòd diſsimulata iniuria hominis perfidiam alio tem pore vindicandam arbitrabatur, Trapezuntem atque inde Amaſiam Cappadocię peruenit, vbi reparandis copijs intentus, hyemem egit, primo ſtatim Vere aduerſus Aladulum, & montanos barbaros, qui tantum detrimenti pauciſque intulerant, bellum geſturus. Lubet hoc loco tantiſper euagari dum Sely

Selymus e Persarum manib. fuga elabit.

A

mus atque Hyſmael, qui hac ætate terrarum orbem nominis ſui fama complerunt, inter ſe comparantur, vt tot ingentium præliorum admirabiliumque bello caſuum ſeriem legendo, feſsis peramœno nec inutili diuerticulo requies quæratur. Quod ob id certiore cum venia fecerim, poſtquam hic annus à turbata pace vndeuigeſimus magnis ad Orientem cladibus inſignis, ad Occaſum in ſpem exoptatæ, ſed nondum maturæ tranquillitatis bello vacuus, atque otioſus fuit.

Hysmaelis Sophi & Selymi comparatio.

Ambo igitur ſicuti inclyto genere, ætate integra, immenſo indomiti corporis, ac ingentis animi vigore, opibus, & pari denique imperij fortuna perſimiles, parem claritatis & gloriæ famam obtinent, ita moribus, inſtitutis & diſciplina militiæ multum inter ſe differunt. Primum omnium, vt præclarè conſtat, ſupra mutuum vtriuſque gentis odium, ab auis patribusq; per manus traditum, inſana perſuaſione diducti inter ſe de ſacrorum placitis altercantur, quum hic Homarem, ille Halym præcipuos Mahometis interpretes diuerſa ſuperſtitione diſsidentes, altero ſanctiorem exiſtimēt, ac imagine pietatis iuſtam belli cauſſam prętexant. Quanquam non obſcurè diſsimulata cupiditate, ad id vnum, ſed diuerſo itinere contendant, vt confirmatis auctiſque opibus, tot regnorum termini quàm latiſsimè proferantur. Quod ex profeſſo Hyſmael ad Darij atq; Xerxis, qui ſubacta Aſia in Europam ingenti auſu traiecerint, & Selymus ad Alexandri Macedonis, qui regna Perſarum euerterit, magnitudinē & gloriam aſpirent. Nec inanibus omnino votis, quum honeſto tuendæ religionis nomine, Fortuna pari libidine ingenio eorū ambitioſo, audaci, immoderatoque intemperanter arrideat. Qua non abſimili perturbatæ religionis peſte à Luthero Saxone nuper inuecta, Chriſtianas quoque gentes inter ſe digladiari videmus: quaſi cælum aliquo maligno ſydere pacem & tranquillitatē infami huic ſeculo prorſus inuideat. Sed in Hyſmaele mira pietas vſque adeò refulget, vt vitia, ſi qua ſint regij faſtus, eius fulgore perſtringantur. In Selymo autem omne virtutis decus inhumana crudelitas elidat & obſcuret. Hic enim pœna, & præmio vim imperij tuetur, ſed aliquanto grauiore ſeueritatis quàm beneficentiæ fama, quòd ab exacta diſciplina in ſeruos, quibus multò maxima Othomannicæ militiæ pars conſtat, lege agere vel truculenter expediat: ſecus ac vſu euenit Hyſmaeli: ex prima vtique nobilitatis claſſe liberiſque hominibus militiæ robora conſcribenti, apud quos temperatæ iuſtitię, humanæ comitatis, & popularis indulgentiæ ſtudium maximè valet, vt fides & amor, & parendi obſequium parentur: quòd nemo honeſtis ortus parentibus exiſtat, qui non multò grauius flagitij dedecus, quàm ſupplicij pœnam reformidet. Vt minimè mirum eſſe videatur, ſi his tanquam generoſis artibus Hyſmael, auguſti nominis maieſtatem egregiè glorioſeque defendat. Ad hunc quoque maximarum virtutum concurſum pulcherrimo naturæ munere decora facies accedit, magnanimo digna rege: ore nanque roſeo, radiantibus oculis, flaua barba, & quod antiquum apud Perſas regiæ ſtirpis inſigne eſt, adunco naſo, illuſtríque facundia, omnium oculos atque animos capit. At in Selymo, triſte ſupercilium, prægrandes toruique oculi, & Scythico pallore ſuffuſa facies, rigentéſque ſetę à ſuperiore labro ad ceruicem retortæ, & nigricans ad mentum ſubtonſa barba, ita vim militarem & inexorabilis naturæ ſpiritum exprimunt, ſpectanteſque perterrent, vt nihil omnino niſi ſæuum & immane prorſus oſtendāt. Nec diuerſos vultus, ideoq; diſsimiles animorum habitus, niſi diſpar rerū propè omnium diſciplina cōſequitur. Nam Hyſmael aditu pariter & alloquio

benignus

benignus & facilis, nihil ferè quòd regiam perſonam reſpiciat, niſi palàm agit. In propatulo ſiquidem magna procerum frequentia liberaliter epulatur, & varia venatione, falconumq; volatu, & præda magnoperè gaudet, cum procerib. ſemper legatisq; externorum regum communicata voluptate. In ſtadio etiam & in palæſtra cum primoribus aulę, vti eſt equitandi & ſagittādi peritiſsimus, honeſta atque vtili contentione corpus exercet, adeò populariter, vt in piſcina inauratis ſepta porticib. palàm natare minimè diſpudeat. Vxores autem quas ex Satraparum Regulorumq; ordine virgines cùm decore formę, tum pręſtanti morum fama illuſtres, in coniugalem thorum recipit: ſi fœcundæ ſint, neque faſtidit, neq; repudiat vetere Perſarum inſtituto, qui cōiuges amare tenerius, impenſius colere, in regia prætorioq; familiarius habere, & tanquam vtriuſq; fortunæ conſortes, cum liberis atq; nutricibus, & pretioſiore gaza, vel ad longinqua euntes bella ſecum ducere conſueuerunt, graui quidem impedimento ſumptuq;, quòd magnis ac ornatiſsimis camelorū gregibus vehantur, niſi preſentia cariſsimaq; pignora bellatores patres ad virtutem accenderēt. Contraria ratione Selymus in arcano cuncta vitæ munera diſpenſat, puerorumq; imberbium & eunuchorum miniſterio cōtentus, ſine conuiua diſcumbit, ac vno fere ſimpliciſsimo cibo naturæ deſiderium implet. Rarò niſi ſacrorum cauſa die Veneris, qui Turcis eſt feſtus, in publicum prodit. Sed adeò prætorianorum turba circumſeptus, vt ægre vel ipſe ſolus eques inter haſtatos criſtatosque milites, & ſuperbè ſubmouentes ſpectantium turbam, ex facie dignoſcatur. Nec temere equo vectus in ſuburbanis prædijs ſpatiatur, quū per freti anguſtias ad Aſię propinqua littora bireme aduehi malit. Vxores à regiæ limine procul arcet, quas tantùm prolis cauſa, nec familiari quidem vultu complectitur, quòd natura modicę libidinis, & in mares pronior, corpus atque animū virilem fœminarum illecebris eneruari exiſtimet. Raro itaq; ad clauſtra virginū, quę ſunt media in vrbe Byzantio, altis, & vndiq; cæcis parietibus ſepta, contendit. Has magno numero Chriſtianis parentibus ereptas, aut à prædonibus varijs interceptas caſib. matronę inſigni pudicitia, et vetuli ſpadones accuratè cuſtodiunt. Mahometanisq; ſacris initiatas diligenter erudiunt, vt Arabicè legere, ad harpem & cytharam pſallere, ſaltareq; decenter, & acu ſcitè pingere perdiſcāt. Verùm eas Selymus omnium rariſsimè inuiſere cōſueuit, vtpote qui minimè mulieroſus, nec numeroſæ ſępeq; infauſtæ prolis cupidus, non ex ſeruili Chriſtianoque ſanguine, ſed ex Boſphorani regis filia Tartarorum ſtirpis, hunc vnum imperij hæredem Solymanū imberbis adhuc adoleſcens ſuſcepiſſet, quem hodie ex matura iam atrociq; indole, nobis diſcordibus, ſæua arma comminantē (niſi magnus Deus paratam auertat cladem) vndiq; ſocordia noſtra victorem euaſurum ominamur. Otium porrò, ſi quod impensè vigilāti & ſemper intento, ex grauiſsimarum rerū conſilijs ſupereſt, accito in hortos aliquo purpuratorum, aut familiariū deambulando ita traducit, vt quum longe ſeuereq; puerorum colludentium palæſtram ſpectet, de ſerijs multa ſciſcitetur atq; deliberet: ſecretiores verò molliores q; horas balineo, euoluendisq; maiorum ſuorum & externorum regum annalibus impartiatur. Hoc quoq; ſtudio auum Mahometem ęmulatus, qui gentium propè omnium reges, rerum bello geſtarum fama inclytos verſis in Turcicam linguam hiſtorijs nō modò ſcriptis, ſed imaginib. excellenti pictura expreſsis repręſentari ſibi curabat, impetrato à Venetis ad id munus Gentile Bellino pictore pręſtantiſsimo, vt grauibus exemplis magis ac

magis ad extendendam famam accenderetur. Vir enim ille ex arcano animi omnis religionis contemptor, vnis tantùm bonæ Spei, bonæque Fortunæ tanquam certis numinibus ſacra faciebat. Vt non ineptè modò Selymus Baiazetis patris occupationes, atque vigilias irrideret, quòd Auerroi nihil pro certo de natura animorum, & cęleſtis motus ratione explicanti, ęquo impenſius deditus, arguti philoſophi inter ocioſos ſapientiæ profeſſores, quàm inter milites ad arma natos ſtrenui imperatoris nomen tueri mallet. Cæterùm Hyſmael vti ab ineunte ætate ſacris imbutus literis, diſciplinarũ propè omnium ſtudia prę-alto ingenio ad cõtemplationem rerum diuinarum ita referebat, vt vetere Magorum & Brachmanorum arcano dogmate, ſeipſo, qui ambitioſum Sophi cognomen ſuſceperat, admirabilior euaderet, quum iam pridem cęleſtis ſapientiæ & diuinationis opinione, apud gentem religionibus atque miraculis capi facilem, incredibiles victorias, & tantum denique imperium ſibi nouo propè homini peperiſſet. Diuerſiſsima porrò, & vt mihi videtur planè iniqua Perſæ cõditione bella gerunt. Nam ĳ ſicuti equitatu mirifico maximè pollent, ita nullum omnino certum ex conſcripto inueteratoque pedite robur inſtituunt: qua parte virium Turcę ętate noſtra memorabiles ſæpe victorias conſecuti, nec vſquam victi, grauiſsima bella confecerunt. Magno quoque incommodo Perſis euenit, quòd nec ſclopettis vtantur, nec tormentorum currulium copia abundent, quorum terribili præſidio cuncta peruincuntur, luctuoſo quidem exemplo Vſſumcaſſanis & Hyſmaelis, vel egregiè victor equitatus, & nuper in Calderanis campis, & patrum noſtrorum memoria ad Harſengam et Euphratem, inſolitum eorum equis reboatum cruentamque procellam ſuſtinere nequiuerit. Neque enim vlla in parte Perſa cataphractus, cum inermi propè Turca videtur comparandus. Nam ſquamoſi thoraces, loricę ferreę, bucculatæ caſsides, & cono inſignes galeæ, clypeique auratis vmbonibus rotundi Perſas vndique protegunt, Turcam verò ex Europa penitus inermem, vix dimidium quadrata & inflexa pelta operit, quũ Aſiatici clipeis molli arundine in ſpiras & diſcolorę ſerico contextis vtantur. Perſa quoque brachium & dextram operoſo ferro munitus, fraxinea ancipiti lancea rem gerit, qua ad medium comprehenſa more Numidarum ab alto ſæpe ictus repetens, viros & æquos inermes facilè perfodit: quum Turcę Gręcorum conſuetudine adpreſſas lateri inclinataſque ad equi aures haſtas (vti ſunt fragili abiete leues) ad primum impetum collatis equis diffringãt, & ad gladium incuruum ſtatim clauamque ferream, reliquis armis impares redire cogantur. Neque enim Perſarum generoſis & rubuſtioribus equis inſidentium congreſſum ferre poſſunt: quoniam eorum equi frontalibus ferreis & tegumentis recocto è corio Italicarum bardarum ſimilitudine veſtiantur, quę confertis laminis, aut infarcto bombycis & goſsipĳ tomento ita muniunt, vt quamlibet telorum contumeliam perferant. Qua de cauſa nemo niſi temere ſagittarios, equites aut pedites Turcas cum Perſis contulerit. Hi ſiquidem latis et multo neruorum nexu validis arcubus inſtructi, craſsiores Scythicarum inſtar, ideoq; lethales ſagittas emittunt. Qua rerum omnium collata, Sophianus exercitus, tanquam regi ſuo ab excelſæ diuinæque mentis opinione, & religioſo quodam ſacramenti iure, nuſquam reformidata morte deditus deuotuſque, Turcis vel numero inferior ab eximia virtute inſuperabilis videri poſsit, niſi dira hac indignaque fortibus viris vi tormentorum, aut inuſitata multitudine copiarum obruatur. Quòd verò Hyſmael ex tot prouincĳs

quodam armorum gloriæ clarissimis in vnius imperij potentiam coactis, pauciores opinione copias educat, præsertim aduersus Othomannum in Armeniam vsque infesta populatione penetrantem: hanc precipue causam reperiebamus, quòd remissis tributis sublatisque vectigalibus, ad colligendam liberalitatis famam, ærario minus studeat, vt tum maximè necesse fuit ipsi nouo regi propinquos suos ab Vsumcassane auo patrèque Iacuppo legitimos imperij hæredes impotentibus armis extrudenti. Quamobrem signata pecunia semper eget: nec ideo quum bellum oritur iustis & validis neruis arma expedit, quanquàm multarum rerum Orientis regio ferax, & tot opulenta regna benignè atque largissimè ex necessarijs ad vitę atque militię vsum copijs stipendiorum supplementa suppeditent: secus ac Selymo accidit, cui pedites & equites tormentorumque magistri, & præfecti classium, singulisque etiam totius bellici & domestici apparatus officijs præpositi, diurna, aut menstrua pręsentis pecuniæ stipendia à quæstoribus accipientes perpetuò militant. Nec ad institutũ thesauri vnquam deficiunt, quum Byzantij septem in turrib. argenteę aureęq; monetæ inęstimabiles cumuli recondantur, omnemque sumptum quarta parte, tot tributorum & vectigalium annui, atque perpetui redditus exuperent. Tria sunt genera militum apud Persas, Prætorianorum scilicet, Euocatorum, & Auxiliarium. Prætoriani certa stipendia merent, aluntur que sumptu regis, qui eis vetere instituto, & statis anni temporibus ad descriptam rationem, arma, equos, vestem, tentoria, commeatum, alternante liberalitate elargitur. Horum ornatissimo comitatu validoque maximè pręsidio circumseptus, frequentis aulæ dignitatem tuetur, & mutando loca ad herbidas regiones prouinciarum nobiliores vrbes inuisit. Ingruente autem bello dynastę, reguli, tetrarchę, & antiquę nobilitatis beneficiarij, qui traditas à maioribus, aut à regibus dono datas oppidorum & agrorum ditiones obtinent, ad edictum euocantur. Eodem propè iure, hisdemq; legibus imperata facientes, quibus in vniuersum nobilitas omnis in Hispania, Gallia, atque Italia regibus operam præstare consueuit. Horum magnus est numerus, qui liberaliter instructi ad signa cõueniunt: sed exquisito delectu habito, nunquam viginti milium equitum numerum implent, quorum vix tertia pars, eo quem diximus, insigni armorum apparatu instructa, in aciem prodit: quum reliqui ferè omnes contenti galeis, præduris centonum munimentis loricati, diuersisque protecti scutis, hastis simul et arcubus prælientur. Nam alterna arma, vti vsus locusque deposcit, expedire, & scutis in tergum reiectis retroque ad lorum suspensa lancea, auersi pariter & aduersi sagittare didicerunt. Verùm qui e Perside vrbeque regia nomine Scyras, in qua præcellentis temperaturæ, nobiliorisque artificij splendida arma fabricantur accersiti veniunt, summam virtutis obtinent opinionem. His Assyrij authoritate nominis proximi accedunt, cum Medorum & Parthorum regna omnium optimos & peritissimos (præter vnos Scythas) sagittarios mittant. At Armeni in vniuersum pedibus pugnare malunt, & in cohortes describuntur: quæ longa serie planorum ingentium scutorum solo defixa, sese tanquàm obiecto vallo aduersus equorum impetum defendunt, breuioribus hastis & securibus, sagittisque item, & manubriata sæpe funda cominus & eminus dimicantes. Auxiliares autem copię ex Hiberis & Albanis, ab eorum fœderatis regibus Mediæ Armeniæque finitimis mittuntur, qui magna ex parte semichristiani, par odium aduersus Othomannos exercere, & ferre arma consueuerunt. Sed

Persici Imperij descriptio.

postquam ad hunc historiæ locum est deuentum, nō iniucundum, vt arbitror, legentibus erit, si quæ de Hysmaelis prouincijs vrbibusque, & de Caspij maris accolis, vlteriorumque regum potentia longo labore didicimus, summatim enarrentur, vt curiosis ingenijs non fabulosa, vti pauló ante ętatem nostram accidit, sed certa, & explorata vndique mercatoribus, ac varijs legationum commentarijs illustrata referātur. Inter Sophiani imperij prouincias, Armenia maior primam obtinet claritatem, Taurisio regia vrbe insignis, quę Terua Ptolemęo antiquitus fuit, vel, vt Hebræis quibusdam linguarum & regionum peritis videtur, Susa priscæ quondam celebritatis. Distat à Caspio mari, vrbeque Bachu orę proximioris quinq; dierū itinere, & ab Artaxata, quę hodie Choim appellatur, Calderanisq; campis recenti Selymi prælio nobilitatis, circiter passuum octuaginta milibus. Inde contendenti ad meridiem Sulthania visitur, quæ admirandas dirutę magnę vrbis reliquias ostendit, integris adhuc præcellentis structuræ Mahometanorum delubris: quibus superiore seculo Tamerlanes Scytharum imperator cuncta obuia immaniter euertens, tactus religione pepercerit. Hanc ex Tigranocertæ ruinis ædificatam existimare par est. Ab hac Sulthania in Persidem inter Meridiem & Occasum procedentibus, oppida incurrunt Comum, Casanum, & Hiesdum sericæ telæ mercimonio mercatoribus nota. Extenditur autem ea regio ad vrbem regiam nomine Scyras, quā non inepte Cyripolim antiquitus fuisse aliqui arbitrantur. Ea est elegantium armorum officinis toto Oriente clarissima: nec ab hac Carmaniæ regionis caput multum distat, quod Chirmanim appellant, incomparabili chalybis temperatura in acinaces, & lancearum mucrones celebrata, quæ vel immenso pretio à Turcis cupidissimè coemuntur. Nam eius ferri ea vis est, vt vno ictu nostrorum galeæ discindantur, nihil retusa omnino acie, & lancearum mucrones solidum pectorale transfodiant. Carmaniæ vetus nomen in Narsingam abijt, cuius hodie rex opulentus, & equitatu pollens, imperij terminos profert vsque ad Cananoræ, Cucini, & Calecutæ Indici maris emporia, quæ nobis Lusitana classis aperuit, quum ab Atlantico Oceano vltimum Aethiopiæ promontorium, ingenti spe, vnde ei nomen, inusitatoque ausu prætereuecta vltra Arabicum, Persicum. & Gangeticum vastissimos sinus, ad auream vsque Chersonesum, extremaque Sinarum littora coemundis aromatibus negotiationem extenderent. Tertia regio Assyria censetur, cuius regia vrbs est Bagadad, olim Babylon, condente Semirami muro latissimo, atque eius reginæ pensilibus hortis, & demum Alexandri Magni immatura morte celeberrima. Ab hac Babylone Euphrates rapto secum Tygri amne in Persicum euolutus sinum classib. nauigatur vsq; ad Balzeram, insigne emporium Teredonis insulæ, quam bicornis fluuius efficit. A Balzera mercatores per sinum nauigatione trium dierum Armuzum, quod adhuc nomen retinet, lenibus ventis perueniunt. Id positum est ad freti fauces parua in insula tropico Cancri subiecta, ideoq; immensis feruoribus solstitio infamis, nisi Armuzenses incolæ magno artificio per tubus rectà in summa ædium euadentes, nocturnam diurnamque auram exciperent, concitatoque demum per angustias incluso spiritu, immitis aeris calores ventilando discuterent, & mersi ligneis lacubus frigidæ aquæ balneis vterentur. Armunti magnus vndique gentium propè omnium mercaturæ causa fit concursus, quod in vadis Persici sinus vrinatores eximij margaritas & vniones piscantur, & ad id summę opportunitatis emporium illinc remotiores Indi ru-

Armuzum.

des & impolitos adamantes, & carbunculos, pretiosioraque aromata (hinc verò Rubri maris accolę Felicis Arabię diuitias) itemque Ægyptij, Syrij, & Lusitani corallium præsertim exoptatum Indis, & varia nostri orbis mercimonia, tanquam ad perpetuas nundinas comportent. Mesopotamia autem, quæ in Occasum vergit Assyriæ contributa, Euphrati, & Tygri, vnde ei nomen, & Tauro item monte ad Corum terminatur. In ripis Euphratis sita est Byrta, quæ hodie nomen retinet, vbi commodioribus ripis hinc & inde superatur. Quo traiectu vsi Persæ, non semel in Comagenem vsque ad Alepum irruperunt. Quibus iniurijs commotus ætate nostra Caithbeius Aegypti Syriæque Sulthanus, bello semper victor, Euphrate gemino ponte constrato, parem Mesopotamiæ cladem rependit ab Orpha vsque ad Caramitam, quæ vrbes antiquitùs Dara atque Amida vocabantur, repentina excursione cuncta obuia populatus. Cæterùm quæ ad Orientem solem spectant Medorum & Parthorum regna, ab Occasu mare Caspium curuatis littoribus complectuntur. Id manifesto exitu caret, occultis, vt credi par est, haurientis naturæ specubus, & cęcis vadis absorptum. *Mare Caspium.* Quod vtique mirum est, quum tot influentium amnium perpetuo decursu, neque auctus exundet, neque diluta salsugine mitigatus, vnquam dulcescat. Toto autem ambitu in ouatam speciem ab Africo per obliquum ad Boream se extendens, Euxino ponto magnitudine ferè par euadit, si à Ponto Mœotis palus, Zabacca hodie vocata, recidatur. Celebres ad Mediæ littora duo sunt portus, alter ad vrbem Bacchum, vnde mari hodie nomen, mediterraneę vrbi regiæ, quã nunc Sumachim (olim fortasse Gamalam) vocant, propinquus, alter verò ad Derbentum vrbem, Caspiasq; portas ab Alexandro Magno, vt ferunt, aduersus Scytharum irruptiones ædificatam. *Caspiæ portæ.* Abruptæ siquidem Caspij montis rupes, vsqueadeò ad mare coarctant iter, vt excisi fluctibus, deuoratiq; in profundum eius littoris margines, vix duorum stadiorum aditum transeuntibus relinquant. Ea enim forma Derbentum in editamontium crepidine situm est, vt duobus ex quadrato lapide muris ad mare deductis, inferiora ędificia, & nauigiorum statione tanquam duobus brachijs complectatur, non maiore quàm trecentorum passuum interuallo: quod spatium singulis vtrinq; ferreis portis, superstantibusque propugnaculis, ita munitur, vt perpetuis custodijs, nisi clara luce & explorato littore viatores, nec admittantur, nec recepti intra portam, altera prius emittantur, quàm portorium persoluant. Nauigia quoque intercluso eo in littore commodam habent stationem. Sed toto Caspio mari nec Hysmael, nec quisquam alius princeps classe nauigat, quòd eæ gentes rei naualis imperitę & rudes, lintribus tantùm onerarijs oram lambentes vtantur, nec alto se committere audeant, propterea quòd nõdum magnetis vsum, & membranas itinerum, & cursuum mensuras, ventorumque rationem pictura continentes nouerint, & magnis etiam anchoris aptioribusque dolonum velis careãt. Secundum Medos Parthi in Volturnum spectantes, maritimas vrbes habent Sandaram, & Strauam, et bombycũ & pexi subtilioris Serici copia claras, sed propter vadosa admixtisq; dulcibus aquis palustria littora, pestilentes. Ob id vrbs regia nomine Spaham à mari longissimè recedit. Hæc inter memorabiles magna quidem ambitu, sed cretaceis mœnibus cincta, bellicoso populo frequens est, & innumeris Serici textrinis opulenta. Ad Parthos Sophiani imperij extremos Hyrcani, & secundum eos Coraxanæ regionis incolæ succedunt Arriani scilicet, Margiani, Aracosij, Bactria-

ni,qui hodie vno nomine Zagatai vocantur, Persarum antiqui hostes, atque hodie Hysmaëli maximè infesti, & cruenta factione dissidentes, quòd Sophus Cuselbas(id est, rubrum caput:)cōtra Zagataius, Cacebas(id est, viride caput) appellentur: ea factione deducta à coloribus, quibus tegumentorū capitis prę-longi apices cinguntur. Has gentes diuidit Oxus amnis, qui alienis vndis au-ctus magna aquarum mole, multisque ostijs in mare effunditur, adiacente vr-be Bactra, quæ hodie Ephra dicitur. Nec inde multum abest vrbs Eri, Arrianę prouincię, circumambiente piscoso lacu egregiè munita, & cyani lapilli, quem Turchinam vocāt, prouentu pernobilis. Ad Boream verò in Sogdianis longè à mari, Iaxarti fluuio imposita vrbs Samarcanda, Zagataiæ regionis metropo-lis, amplitudine & structura ædificiorum rerumque propè omnium copia, cę-teras eius tractus vrbes antecellit. Hanc Alexandri magni temporibus authore Q. Curtio, notam fuisse perspicimus, constatq; inde ortum esse Tamerlanem, qui patriam demum senescentem & dirutam instaurando atque augendo, im-mensis opibus & spolijs deuictarum ab se gentium exornauit. A Samarcanda ostioque Iaxartis molliter curuato maris sinu, ad Rha flumen à nostris Volga, & a Scythis Hedil appellatum, magnæ interiacent solitudines Tartarorum pa scuis dicatæ. Horum plura sunt ingentia agmina errantium, ciuitatum instar, quæ Hordæ eorum lingua vocantur. His nobilitate generis & bellica virtute pręstantes imperant, Canesque appellantur, quæ vox Tartaricè imperatorem sonat. Ea gens in vniuersum fera & inops, omnisque humanitatis expers, so-lis confisa sagittis, equina carne, eaque semitosta manantibus tetro cruore gin-giuis spurcissimè vescitur. Continenter cum finitimis bella gerit, & vsque ad Cataium Sinarum regionem, & vrbem Cantam, totius orbis longè maximam & opulentissimam, extenditur. De Cataio Lusitani negociatores multa me-moratu digna referunt, in primisque Cantam vrbem Venetiarum similitudi-ne circumfluente mari ea ratione ædificatam, vt lapideis pontibus ędificia con iungantur, eaque in sicco secundum fundamenta latos aditus perpetuis muni-tos podijs, commeanti populo relinquant. Excelsas esse domos, earumque fe-nestras more nostro clatris ferreis, & specularibus vitreis exornari: hortos & pomifera viridaria passim conspici, quòd Arcticus polus non plus LVII grā-dibus eleuetur. Viros autem vxoresque protectis nauiculis, & quum lubet e-quis et carpentis more nostro circumuehi: nobiliores coloratis atque discinctis talaribus togis vti, barbæque habitu atque incessu Venetos patritios referre: di-uersa autem ab alijs gentibus numina coli: & quod maximè mirandum vide-tur, ibi esse typographos artifices, qui libros, historias, & sacrorum cęremonias continentes more nostro imprimant, quorum longissima folia introrsus qua-drata serie complicentur. Cuius generis volumen à rege Lusitaniæ cum ele-phante dono missum, Leo pōtifex humaniter nobis ostendit, vt hinc facilè cre-damus eius artis exempla, antequam Lusitani in Indiam penetrarint, per Scy-thas & Moscos ad incomparabile literarū præsidium ad nos peruenisse. Ipsum verò Catainorum regem infinitis populis terra marique imperare, tantisq; re-rum omnium opibus(quòd innumerabiles alat copias) valere, vt ei Europę re-gès collati in vnum pares esse nequeant. Sed hæc ab alijs copiosè enarrata relin quentes, ad Volgam vnde discessimus, reuertemur. Is a Riphæis ortus pa-ludibus, à Septentrione in Meridiem multis nauigabilibus fluuijs, & in his Occa & Mosco secum raptis, in mare Caspium tribus faucibus prorumpit, o-

Cataju regio & Canta urbs.

Volga amnis.

mnium qui in id influunt mare, longiſsimo curſu, & vaſta aluei latitudine maximus, vtpote qui Araxe (Armenis Arath vocato) & Oxo Bactrianorum duplo maior atque profundior exiſtimetur, ſed quem tamen Tartari tranantes minimè reformident. In eius ripa poſitum eſt emporium nomine Cytracam, vnius diei nauigatione à latiſsimo oſtio recedens. Hac in vrbe concurrentibus vndique Scythis & Moſchis, Orientis opes, aromataque in primis & Sericæ veſtes, cum Septentrionalibus mercimonijs permutantur. Ea conſtant gregibus equorum, pellibus ſibellinis, albisque centonibus, aduerſus omnem imbrium & frigoris iniuriam probatiſsimis. A Volga directo & mox inflexo littore patentes campi degeneris pabuli feraces frequentibus, Sciabanorũ et Caſſanorum Hordis peragrati, ad Derbentum vſque extenduntur, qua ferè ſuperiorum temporum Tartari, Schytæ, Hialone, Abaga, Tamerlaneque ducibus in Cappadociam & Syriam penetrantes, quòd nullus omnino alius commodior aditus, vt iam diximus, magnis copijs ad inuadendam Citeriorem Aſiam pateat, ſi Derbentanis clauſtris arceantur. Nam Albanorum regio, quam hodie Seruan appellant, proxima Medię & mari Caſpio imminens, Caucaſeis rupibus inaceſſa eſt: cui niuoſi admodum excelſique montes & abruptæ valles catenatis inter ſe rupibus adnectuntur, pertinẽtes ad Georgianos qui hodie ſunt Hyberi: & ad Mengrellios, qui Colchorum & Albanorum regna ad Phaſim amnem incolunt, paucis ante annis Bendian Colchis, Georgianis Pancratius, Albanis Aguaſapas imperabant. Regiæ eorum ſedes ſunt, Phaſium introrſus à mari, retento veteri nomine Phâſi fluuio impoſitum. Inſula Oetis & Medeę, velleréque aureo poetarum carminibus celebrata: inde Cotachis & Gorgora Aſperrimis in ſaltibus ſitæ. Hi reguli pari ſtudio, tanquam amici fœderatique Perſarum regibus læuia tributa pendunt: Chriſtiano more, ſed Græcorum ritu ſacrificant. Ex his maximè bellicoſi Albani ſunt: ſecundum eos Hyberi, quũ Mengrellij ſtoliditate, tęmulentia, & latrocinijs infames exiſtimentur. Hi Othomannicis finibus ad Trapezuntem propinqui, à Caſpio mari recto itinere quingentis milibus paſſuum diſtant, nullis vnquam laceſsiti armis, quod iniquitate locorum difficultateque egregiè muniti, ſola defendentis naturę munimenta inuadentibus obijciant. Vltra Colchos Circaſsij lunatum Euxini littus vſque ad Tauricam Cherſoneſum occupant: gens rerum propè omnium indiga: ſed quæ forte quadam ad Aegyptij imperij fortunam aſpiret, quum inde Circaſsiorum liberi empti pecunia, & Memphim aſportati, plerunque Aegyptijs amiſſę libertatis oblitis, regium adepti nomen imperitent. Hæc ferè ſunt, quæ de Perſici imperij conditione Hyſmaelisque moribus ſummatim deſcribi poſsint, ab occupato præſertim, & vti ſemper alias ad enarrandam rerum geſtarum ſeriem properante, quando iam nos Selymus reuocet, vt aliqua de natura Othomannici principatus, inſtitutisque militiæ referantur. Quæ tum magno vſui futura arbitror, quum Chriſtiani reges non obliti veræ pietatis, ſacrũ bellum pro ſalute publica ſuſcipient. Primum omnium Selymus præclaro felicis atque inuictæ virtutis maiorum ſuorum exemplo, impotentis tyranni more, ita liberis hominibus dominatur, vt non alijs ferè quam fortium ſeruorum conſilio & viribus tanti imperij fortuna conſtet: quòd alienas occupanti terras nihil magis expediat, quàm ignobilium ſeruientiumque voluntates & ſtudia, propoſitis præmijs promereri: quoniam id vnum ferè genus hominum, à ſpectata virtute ad opes ampliſsimas, ſummosque honores ex tu-

Circaſsii.

Principatus Othomanici deſcriptio.

to prouehi, extraque tumultum & inuidiam pro libidine plecti poſsit. Qua de cauſa homines Turcas, antiquæ ſtirpis nobilitatem referentes, ex arcano Selymus odit, quum eos tanquam imperij æmulos plane metuat. In his ſunt quatuor inſignes familiæ vetuſtate originis Othomannorum domui pares, quæ ab occulto quodam liuore in vna Othomanni ſobole, ipſis æquale fatalis imperij nomen iam per ducentos confirmatum annos propagari vehementer indignantur. Hi ſunt Michalogli, Ebrenes, Turacani, atque Malcoccij: è quibus vel ſummæ virtutis homines, neque purpurati, neq; magiſtri equitum vnquam euadunt, ne immodica virium freti potentia, ad imperium aſpirent: ſed magnos redditus ex antiqua agrorum diuiſione, ſuperioribusq; victorijs conſecuti, quod multo pecore et frumentarijs poſſeſsionibus abundent, perpetuaque ſtipendia percipiant, cæteris opulentiores exiſtimãtur, ſecus ac liceat Chriſtiano ſanguine progenitis, ſiue militiæ adſcripti ſerui ſint, ſiue incolę liberi: nã non alios habent fundos, quàm quos à principe agrorum domino ad annuum vectigal impetrarint. Magnus tamen his familijs habetur honos: nam Michalogli peculiari prærogatiua voluntarijs equitibus præficiuntur: hos Acanzes, hoc eſt, antecurſores vocant: & plerunque centum milium equitum numerum implent, quod eis ad ſpem prædæ Tartari è Taurica, & Getæ, ex Valachia gregatim miſceantur. Reliqui ex his familijs nobilioribus præfecturis ornantur, quæ nunc quadraginta octo ſunt æqua ferè portione in Europa, atq; Aſia conſtitutæ. Verum ex Aſiaticis digniores imperatoris filij obueniunt, ſicuti Amaſiæ in Cappadocia, Iconij in Lycaonia, Magneſię in Ionia: In Europa autem ad parandum militiæ decus potiores conceduntur, Peloponneſiaca, quæ Morea dicitur, Turacanis: Boſnenſis in Illyrico, Malcoccijs: Ebrenibus, Samandrica in Triballis. Nec vlla eſt tam exigua aut tenuis præfectura, quæ bina ſaltem milia equitum non alat, quum ampliores ſena & ſeptena contineant. Quibus omnibus ex deſcriptis regionum vectigalibus ſtipendia argento & certis lignorum & pabuli ſupplementis, ſingulis quoque menſibus perſoluuntur. Huius generis equites ſcripti in alas Sanzacorum Timarriotæ vocantur à Timarro, quę vox ſtipendium ab incolis contributum ſonat. In hoc equitatu pręcipuum Othomannorum robur conſiſtit: nam ad repentinum edictum pauciſsimis diebus ſeptuaginta amplius equitum milia in vnum locum à præfectis adducuntur. Nec quiſquam eorum eſt, qui ad propoſitum gerendi belli edictum, non magnopere lætetur, & certum ex nauata opera præmium non expectet, ignauiæque pariter & delicti pœnam ſubterfugiat. Tanta enim ſeueritate iudices, qui circumeundo præfecturas ſigillatim turmas recenſent, arma, equos, & mores inſpiciunt, vt ſi qui notati exauthoratique ſunt, magnus equitum numerus in eorum ſupplementum ſeſe offerat, inſignique ſe affici beneficio exiſtiment, qui alijs eadem loca & ſtipendia diu expectantibus pręferantur. Vniuerſis duo Magiſtri equitum præſunt, qui Bellerbechi, hoc eſt, domini dominorum ſuperba appellatione vocitantur. Aſiaticus ad Cutheiam Galatiæ vrbem, Europęus ad Sophiam Myſiæ inferioris ſedes habent, conſtitutiſque tribunalibus inter milites ius dicunt, quemadmodum Cadi, qui ſunt ſtatutorum & legum periti, prætoria authoritate incolarum controuerſias finire ſolent. Bellerbecho parent Sanzachi, Latinè alarum ſigniferi: Sanzachis Subaſi obediunt, qui centenarias turmas ducant. Sed nemo eſt Turcarum omnium, aut Chriſtianæ profeſsionis veterum incolarum, qui vel oppida, vel arces, vel denique

pagos

pagos more Perſarum poſsideat, aut pauló munitiores domos ædificet. Vetere enim edicto cauetur, ne quis villam pinnato muro circundet, nec ædificium ſupra primam contingationem columbaria turricula altius condat. Propterea Thraces, Græci, Macedones, Myſij, Epirotæ, Illirij, cæteriq́ue populi barbarico ſubiecti iugo, neque firmis opibus valent, neque ſi Chriſtiana arma alicunde perſtrepant, ad oblatam excutiendæ ſeruitutis occaſionem ſeſe commouere poſſunt. Singulæ nanque prefecturæ ſuos equitatus eo ordine in æſtiuis atque hybernis pagatim diſpoſitos continent, vt vbique contra vim ſubitumq́ue tumultum parati, inſtructique armis, preſtó adſint aduerſus exarmatos et inopes, qui opprefsi celeriter teterrimi ſupplicij pœnam ſubeant. Reliquus equitatus conſtat ex prætorianis alis, quæ nobilitate ac eximio cultu omnium lectiſsimæ atque ornatiſsimæ ſunt. Eæ diſtinguuntur ordinibus, atque ſtipendijs. Sed Spachi Oglanij, dignitate ceteros antecellunt, quód ab imperatore filij appellentur. Nam á pueritia ex delectibus prouinciarum adducti in regiam, & poſtquam á Chriſtiana religione defecerint, per Eunuchos literis & armis liberaliter inſtituti, quum puberes euadunt ad ſummos honores prouehuntur. Oglanis pari propé authoritate ſuccedunt Vluphagi, Siliphtari, Caripigi, & Mutpharachæ: qui á dextra leuaq́ue diſtinctis agminibus equitantis imperatoris latera præcingunt. Sed Mutpharachæ admirabili virtute præſtantes, toto orbe conquiſiti, ea conditione militãt, vt quos velint Deos impuné colant, preſentique tantùm imperatori operam nauent: qua liberalitate, atque indulgentia inuitati, nõ modó Indi, Æthiopes, & Tartari extremi gentium idóla priſcæ & antiquatæ religionis, aut cæli maxima ſydera pro Dijs venerantes, ſed ex noſtro etiam orbe Chriſtiani nobilitate illuſtres in eum ordinem recipiãtur. Hos equites magna delectorum ſubſeruorum multitudo ſubſequitur, adeó ſplendide armis & equis inſtructa, vt quum dominos numero multum exuperet, ornatu etiam propé par, iuſti & fulgentis exercitus ſpeciem oſtendat. Verùm inſignia vtroſque diſtinguunt. Subſerui enim non lintheis & globoſis capitum integumentis, vt heri & Turce reliqui, ſed puniceis pileis vtuntur, quos pro galea frontalibus puro ex auro contextis, & argenteis conis ad inferendas criſtas eleganter exornant, quum in vniuerſum etiam veſte ſerica argenteis fibulis redimita, ſquamoſoq́ue baltheo, & inauratis phaleris conſpicui, herilis opulentiæ ſplendorem repræſentent. Nam aulæ procerum ſplendidiſsimus quiſque nihil pretioſius in cenſu habet, nec ſibi honeſtius quicquam ducit, quàm plura ſeruitia, decore militaris formæ præſtantia, pompe modó ad decus oſtentare. In hunc ſiquidem vnum præcipué ſumptum omnes fortunas conferunt, propterea quód exquiſitis epulis minimé ſtudeant, nec ſumptuosé ædificent, neq; vllis omnino damnoſæ aleæ ludis indulgeant, quum latrunculis per otium luſiſſe, viciſſeq́ue ad ingenij laudem, quàm ad pecuniæ quæſtum nobilius exiſtiment. Sed nihil apud Selymum duarum legionũ ex Ianizaris delectarum inuicto robore preſtantius atq; validius cenſetur. Inſtar enim Macedonice phalangis omnẽ vim hoſtium facilé ſuſtinent atq; perfringunt. Has ex noue gẽtis delectu, vti nomẽ ſonat, primus Othomannorũ Amurathes Selymi proauus inſtituit, quibus regie pretorijq; cuſtodia mandaretur. Earum ſiquidẽ noua feliciq; virtute memorabilem victoriã, cæſo ad Varnam Ladislao Polonorũ & Hungarorum rege fuerat conſecutus. Nec alia demum vi quàm Ianizarorum Mahometes Byzantium, Baiazetes Methonem expugnarunt, quum hic prone-

pos nuper inuictos antea Persas, & equitatu planè victores horum peditum virtute profligarit. Ianizari peculiari prærogatiua, exarcolam, hoc est, pileum album aurea anteriore fascia, & cristis insignem acinaci impenetrabilem, demissaque per tergum latâ caudâ ceruices munientem pro galea gestant. Lunatosque item calceos cæteris vetitos induunt. Arma eorum præter sclopettos & arcus, quibus iam multò maxima eorũ pars vtitur, sunt hastæ Germanicis breuiores, ferro lato, aut triangulari, aut fuscinato, aut in romphæam adunco prefixæ. Præter hæc gladio incuruo paruaque securi, quum expeditrem gerunt. Breuiores togulas colore cyaneo, aut rubro, aut prasino ab anteriore fimbria in tergum reductas baltheis subcingunt, & terra marique omnium audacissimè & constantissimè pugnant. Ex hoc mirifico inueteratæ disciplinæ genere, tanquam ducum & præfectorum seminario, plerique in alas pretorianas ad equũ rescribuntur: alij ad superiores ordines traducti ad præfecturas scandunt, alij nulla ferè alia quàm testatæ virtutis commendatione Sanzachi, & quod supremæ eorum fortunæ munus est, Bellerbechi & purpurati Bassæ creantur. Hi numero quatuor grauissimarum rerum consilijs præsunt, & per singulas hebdomadas quatuor cõtinuis diebus in regia coeunt: supplicibus libellis respondent, lites dirimunt ipso imperatore ex protecta velo fenestella cunctas controuersias querelasque populi, & Bassarum responsa intentis auribus excipiente, vt tantarum rerum iudices censorem pœna & premio cuncta expendentem adesse intelligant. Huius ordinis antiquior principis scrinio gemmaque potitur, appellaturq; Vesir, & scribis atque notarijs decreta dictat. His rebus confectis purpurati prandent, vniuersoque populo, qui in curiam coierit, publicè epulum datur, sed frugi sanè ex oriza, & veruecina carne, paneque, & aqua limpida paratum. Interea imperator præfecto sacrarum legum, qui est Cadilescher, & Questorum magistro, qui erarij rationes expendit, & Dephterder vocatur, sedulò operam dat. Hoc perpetuo rerum ciuilium officiorumque omnium tenore, & hac incomparabili militiæ disciplina, Selymus imperium patri & fratribus ereptum, ita stabiliuit & auxit, vt maioribus suis magnitudine animi superior esse videatur: & quod victor in intima Persarum viscera penetrarit, iam Campsonem Syriæ Ægyptique Sulthanum, Baiazeti patri ex Tarsensi victoria formidatum, promotis ad Amanum montem copijs magnopere territet, nobisque inde minetur cladem, illaturus proculdubio longè teterrimam, nisi Christiani reges maturè experrecti, tam pia, quàm necessaria arma ad publicæ salutis præsidium expediant. Ea quæ secuta est hyeme Ludouicus Gallorum rex, vt post bellum terra mariq; infeliciter gestum, tandem quieti Galliæ non indecora pace parta consuleret, Mariam Britannam Henrici infensissimi hostis sororem in matrimonium petere constituit. Enimuerò quum æstuante animo secum ipse reputaret, quot incommodis acceptis, quantoque periculo bellum superiore estate substinuisset, omni ratione parandam pacem existimabat, non ignarus si Britannum æquis oblatis conditionibus, ad amicitiam pertraxisset, futurum proculdubio, vt cæteris aduersum se coniuratis hostibus, animi viresque conciderent. Quando Cæsar eo maximè tempore pecuniæ inops, cõtra autem Hispanus auri tenax, & Heluetij, qui aliena tantum pecunia bella gerere consueuissent, si spes eos Britannici auri destitueret, posituri continuò arma, atque omnino quieturi videbantur. Neque Henricus qui fuso fugatoque Gallorum equitatu, duabus in continenti validissimis vrbibus captis,

Ludovicus Rex quo filio Britanni sororem, in matrimonium petiuit.

ptis,occiſiſoque Scotorum rege,& ad internitionem eius nobilitatis confecto bello, ſatis ſibi glorię ac laudis comparatũ arbitrabatur,multum ab honeſtæ pacis ſtudijs abhorrebat: ob id præſertim,quod Ferdinandum ſocerum non alieno animo in Gallum eſſe perſpectum habebat,quum ab initio occupata Cantabria,Britannis ad fontem Rabidum, qui auxilia & commeatus ex propinquo poſtulabant, contra fœderis iuſiurandum in maxima gerendarum rerum opportunitate defuiſſet. Subindeque Maximilianum Sfortiam,& Heluetios in aſperis Nouarienſis belli caſibus oſtentata ſpe auxiliorum per Cardonium deſeruiſſe,ac penè prodidiſſe diceretur. Sed ingentis ſpiritus regem id maximè augebat,quod nouiſsimè dum ab ſe à Germanis & Heluetijs vno conſilio, atq; vno tẽpore bellum in Gallia gereretur,Ferdinandus in tanta proferendi imperij occaſione,nec vllam oſtentatis ſaltem armis de ſe inuadendæ Aquitaniæ ſuſpicionem timentibus Gallis præbuiſſet.Heluetij quoque quod pacem ad Diuionum fœdè atque importunè in ipſa victoria pepigiſſent,ipſo indignante omnes belli cogitationes perturbarant: vtpote, qui ſi bellum in Gallia renouaretur,nec certi hoſtes, nec conſtantes ſocij futuri eſſent,quando diuendita nuper animorum ferocia auarè ac turpiter omnem priſtinæ exiſtimationis opinionem amiſiſſe cenſebantur.Hæc animo voluentẽ Henricum, & iam ſegnius de bello cogitantem,Marchio Rotellinus,quem Morinenſi acie captum,ac in Britanniam tranſuectum fuiſſe docuimus, prætentatis eius conſilijs ad ponendas ſimultates, & pacem eo neceſsitudinis vinculo confirmandam pertraxit, Ludouico Canoſio Leonis legato,in eam rem peracuti ingenij ſui ſtudium, & vim omnem explicãte.Is in honore habitus,per varias ſermonum occaſiones, docebat ad felicitatem Galliæ atque Britanniæ plurimum pertinere,ſi matura ætate puella propinqui & maximi regis connubio iungeretur, ex qua ille integro adhuc vigore animi,nec effœtis corporis viribus ſibi ſucceſſorem in Gallia procrearet: pretium autem dotale apud ditiſsimum regem nihil maius futurũ, quàm inſignem lectiſsimæ virginis formam,vtriuſque gentis concordiam, & in duobus regnis incomparabili commodo rerum trãquillitatem afferentem. Igitur quum Henricus vel honeſtius arma deponere, vel ſororem ſplendidius collocare non poſſet,per legatos de ſponſalibus actum.Ludouicus quoque Senatum conſuluit,& totius regni proceres, an rectè, & ſapienter factum iri exiſtimarent,ſi vxor è Britannia peteretur.Quod poſtquam ſummo omniũ conſenſu,vel aliena cum iniuria approbatum eſt,Hauardus Suffolchius regis amicitia clarus,cum ornatiſsimo Britannorum procerũ comitatu,puellam in proximam continentem tranſuexit. Nec multò poſt Franciſco Delphino genero deducente,eamque iniuriam generosè diſsimulante,Ludouicum ad Beuillam obuium habuit iuuenili atq; eleganti potius, quàm graui vel regio cultu inter florentis ætatis equites exornatum.Inde verò Lutetiam Pariſiorum eſt conceſſum,vbi ſolennes nuptiæ,editis ſpectaculis,magno apparatu celebratæ ſunt. Sed rex ætate prouecta,& multùm antea neruorum doloribus laceſsitus, quũ intemperantius puellaribus complexibus indulſiſſet,in febres incidit:nec multò poſt inualeſcente etiam profluuio ventris,extinctus eſt. Vir certè rei bellicæ peritiſsimus,nec ignarus artium pacis,vtpote qui ab ineunte ætate grauiſsimarum rerum experiens & miles egregius,& inſignis imperator, & rex idem apprimè bellicoſus,per aduerſos ſimul & proſperos totius vitæ ſucceſſus, ſingulari virtute arma tractarit. Eum tamen peruicacis obſtinatæque naturæ, & pro-

inde sæuum & inexorabilem plerique existimarunt, vel ob id præcipuè, quòd Ludouicum Sfortiam erepto omni scribendi, & quæ cuperet legendi solatio, ferrata in cauea omnium miserrimum mori coegisset. Alij quanquam vel præcipuè militibus, statis semper certisque stipendiorum temporibus, summa fide satisfecerit, pecuniæ valde parcum, & magnopere tenacem, vsque ad illiberalitatis calumniam putauêre. Ignari prorsus quanta sibi & prouincialibus damna intulerint principes, qui profusè temereque donando per otia pacis vanis sumptibus paratos ad bellicas necessitates thesauros exhauserint. Quibus virtutib. cæteris ætatis suæ regibus felicior videri poterat, nisi dum profugis ad se Cardinalibus per consilij causam, ambitiosius fauere contendit, veluti spreta religione florentem imperij sui statum maximis periculis obiecisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XV.

Franciscus Rex creatus.

LVDOVICO vita functo, Franciscus eius gener è regia Valesiorum familia, maximo procerum atque omnium militum studio, Britanniæ citerioris, & totius Galliæ imperium adeptus est. Siquidem primis statim militiæ rudimentis, Cantabrio atque Britannico bello alterum & vigesimum natus annũ, quum singulari decore excelsi corporis, militari comitate, atque ingenuo quodam vigore animi promptum, se ad arma ac subinde liberalem atque magnificum ostendisset, breui apud exercitum atque omnes Galliæ regulos maximam gratiam compararat. Is, vt primum celeberrimo procerum conuentu ad Lutetiam Parisiorum regali diademate accepto, atque omnibus militiæ præfectis & magistratibus sacramento adactis, & regis nomen, & administrãdi imperij curam sumpsit, ad repetendum Mediolanense imperium consilia vi resque conuertit. Enimuerò rex iuuenis plurimum ad recentis principatus ac totius Galliæ dignitatem pertinere arbitrabatur, neque magnitudine animi, neq; industria socero inferiorem existimari: & tantas videri Gallorum copias, & amplissimi regni facultates, vt vel conspirantibus cæteris regibus, non modò sustinere, sed inferre vltrò bellum, atq; id alere in aliena prouincia commodè posse censeretur: vel ob id maximè quòd paulò antè Ludouicus (quum iniuriæ atque ignominię animus impatiens, plurimum Italici belli cupidine deflagraret) omnibus propè rebus ad id comparatis, maximum eius expeditionis desiderium reliquisse videbatur. His de causis accensum regem, paratumque ausu & armis recentis imperij fortunam periclitari, Veneti, ac Ligures maximè opportuni huic bello, ac longè omnium terra marique potentissimi in Italiam euocabant, nõ dubiam expeditamque victoriam ostendentes, quòd vno

De Mediolano invadendo cogitat.

tempore

tempore dum regij exercitus fama Heluetij ad Alpes diſtinerentur, ipſi ab diuerſis hoſtilis agri partibus ſocia arma moturi eſſent. Id quoque fiduciam addebat Gallis, quòd vetere hominum opinione vulgatum erat, externos exercitus, neque inuadere Italiam, neque Alpes alioquin imperuias poſſe facilè ſuperare, niſi diſsidentis Italiæ conſilio, ac viribus ducerentur. Venetos vna ea cura angebat, vt tot amiſſas vrbes vel periculoſo etiam remedio, à Germanis et & Hiſpanis recuperarent: ac ſubinde quod plurimùm ad dignitatem atque exiſtimationem Reipublicę pertinebat, veteres contumelias vlciſcerentur, quas pulſis ab Italia Gallis, fraudati victoriæ parte, eluſique ab Hiſpanis atque Heluetijs, cæteriſque fœderatis principibus accepiſſent. At Ligures paulo antè Octauianus Fregoſius neceſſario magis quàm honeſto cõſilio, vel inuitos in partes Gallorum traduxerat, tametſi vetere odio & recentibus factis Gallico nomini infenſi erant, quum libertatem euerſa arce recuperaſſe videretur. Cauſas commutatæ voluntatis atque defectionis, plures Octauianus afferebat, quum vir alioqui integrò conſtantique animo parum antiquis virtutibus ſuis reſpondiſſet: Victis enim ad Nouariã Gallis (vt ſuprà docuimus) empta à Cardonio Piſcarioque copiarum parte, qui tunc ad Placentiam ſedebant, Liguriæ principatu potitus fuerat. Id factum, victores Heluetij & Maximilianus Sfortia æquo animo ferre non poterant, quòd ille per inuidiam ab alio potius quàm ab ſe rerum omnium arbitris imperium ac leges accipiendas eſſe iudicaſſet: & Hiſpani (quod indignius erat) parum integra fide belli & prælij ſpectatores Heluetio ſanguine & ſuo ſumptu partę victoriæ commoda ſuſtuliſſent. Quamobrem Maximilianus & Sedunẽſis, ei ex occulto per Adurnios & Fliſcos bellum intulerunt: quòd Adurnij, ad quos altera principatus fortuna pertinebat, ſe his fœderis ſtaturos legibus, quibus olim Auguſtinus pater Ludouici Sfortiæ auſpicijs Genuam tenuiſſet, ſi Fregoſij pellerentur, promitterent: ipſeque Octauianus iam deſpicere Heluetiorum partes videretur, vt qui Hiſpanorum amicitia, & pontificis ſtudio ſubnixus, nullam in bellicos ſumptus pecuniam ſuppeditaret: & Fliſci quoq; propter Hieronymi fratris cædem, Fregoſijs infenſi, cum Adurnijs opes atque animos conſociaſſent. Sed aliter ac ipſi conſtituerãt vſu euenit: nam, quum Adurnij & Fliſci armatis clientibus ſuis, cum duab. Heluetiorum cohortibus media hyeme ad Genuæ mœnia duxiſſent, excitaſſentq; ad ſpem rerum nouarum omnem inferioris Liguriæ oram: Octauiano firmis præſidijs tenente vrbem, ſpe decepti, & victi aſperitate hyemis cum detrimentǫ diſceſſerunt. Inſequenti quoque anno, adulta etiam tum hyeme, quum aperta vi, aut ampliore comparato exercitu, propter eandem hoſtium diligentiam & maximam oppugnationis difficultatem capiendę vrbis, Fortunam minimè ſibi tentandam exiſtimarent, ad dolos inſidiaſque conuerſi, vocantibus amicis per exoletam portam, quæ ab exteriore pomerio in priuatos hortos ducebat, cum armatis amplius trecentis hominibus vrbem intrarunt, & ad expugnandum prætorium conuolarunt, exiſtimantes in perpetuum debellatum fore, ſi eo impetu Octauianus atq; alij, capita factionis opprimenter. Sed tardius confecto itinere, & inalbeſcente iam cælo, dum cancellatos areæ poſtes effringere conarentur, Octauianus ad tumultum excitatus, arrepto ſcuto cum globo prętorianorum deſcendit: & patefactis foribus magna virtute irrumpere conãtes, ſuſtinuit. Ibi dum acriter pugnaret ſclopetto ictus eſt, cõſauciatus et Scipio Fliſcus, cęteri conſurgentibus vndiq; hoſtibus, clara iam in luce deprehenſi, quod

longi, & spurcissimi itineris labore exanimati erant, quòd ab amicis extra no-ctis occasionem auxilia desperabant, & quòd primis suis conatibus Fortuna defuisset, in fugam præcipites se dederunt. Hieronymus Adurnius & Scipio capti sunt. Sinibaldus Scipionis frater totam diem apud æditum latuit, & sequenti nocte amicorum opera vrbe effugit. E militibus aliquot interfecti, alij ferè omnes in potestatem hostium deuenêre: & in his Camillus Montanus, qui apud Maximilianum prætorij præfectus fuerat. Eum quòd ab Maximiliano submissum fuisse suspicabantur, in arctissimam custodiam cum Hieronymo & Scipione coniecerunt. Tanto euitato periculo, Octauianus nil sibi amplius cunctandum existimauit, quo minus cum Gallo fœdus & amicitiam occulte percuteret, tametsi Cæsari in primis, ad quem tradendi principatus iura atque auspicia pertinebant: & Ferdinando cuius viribus ac copijs imperium obtinuerat: ac Leoni pontifici maximo, qui Fregosiæ domus, ac eius præsertim omni tempore fautor atque amicus fuisset, insignem se iniuriam facturum in-

Fœdus inter Octavianum Fregosium & Franciscum I.

telligebat. His autem conditionibus fœdus ictum est, vt Octauianus arcem traderet: ducis titulo in posterum abstineret: nomine regio Liguriæ præesset: & equitum alæ stipendium à rege quotannis acciperet. Federicus verò frater qui tum Salernitanus Archiepiscopus erat, amplissimis in Gallia sacerdotijs ornaretur. His itaq; secreto per Carolum Borbonium cum rege transactis ignara earum rerum ciuitate, plures menses cum Leone & cæteris principibus, eos cunctis fictæ amicitiæ artibus, per literas ac legatum suum Benedictum Viualdum egregiè ludificatus, dissimulanter egit. Sub aduentum verò Gallorum aduocato senatu, docuit nihil ad quietem atque opulentiam ciuitatis magis pertinere, quàm si ab auarissimorum hominum amicitia discederēt. Heluetios enim immodicos, atq; arrogantes barbaros: et rapacem Sfortiam nō prius cupiditati atque superbiæ finem imposituros, quàm omnem Liguriam veluti bello victam publicis, priuatisq; opibus spoliassent: præstare Gallorum societatem sequi, atque in tutela et fide potentissimi atque optimi regis, qui nouas et veteres iniurias obliuione deleuisset, pacatè agere, quàm inconstantissimorum hominum stipendiarios videri. Eum regem compositis Hispaniæ, Britanniæque rebus, breui transcensurum Alpes cum innumerabilibus copijs, atque omnem Italiam victricibus armis peruagaturum. Nec Leonem pontificem qui legatos in Gallia, & regis amitam Iuliani fratris vxorem domi haberet, inter diuersos metus copias suas pro aliena salute Gallis oppositurum existimarent: proinde ea consilia, quæ tuta & necessaria essent, conuersis animis sequerentur. Regem enim non impotentem dominum, sed socium atque amicum habituros, se verò libertati ciuium semper, propriæ autem dignitati atq; amplitudini studuisse nunquam: ac tunc maximè paratum esse eiurare ducis ac principis nomen, decorum fortasse alijs, sibi verò inuisum & graue, quando si pertinacius retineretur, maximum Reipub. detrimentum esset allaturum. Primates, vt in mobili & factiosa ciuitate fecilè accidit, tametsi propter incertos belli euentus se ac fortunas suas in maximum discrimen adduci manifestè intelligebant, Octauiano tamen assenserunt, quum perspectis eius consilijs diu reluctari non possent: quāquam Octauianus, qui cum magna laude paulò antè libertatis author fuisset, ob priuatas res suas veluti reposito iugo, duriorem patriæ seruitutē inducere videretur. Neq; multo pòst decretum est, vt præsidiū acciperetur, modò Franciscus neque pecunias imperaret, neque Phari arcem ab ciuibus funditùs euersam

euersam instauraret. Intereà Maximilianus Sfortia quum crebris rumoribus afferretur, maximum in Gallia exercitum comparari, & regem ipsum belli ducem superatis Alpibus in Italiam primo quoque tempore descensurum, commeatus, arma, equos, tormenta, atque omnis generis præsidia summo studio parare, pecuniam singulis vrbibus imperare, munire arces, & Heluetios cæterosque socios principes per legatos obnixè precari, ne se in tanto rerum discrimine deserere vellent: neque existimarent si ipse semel Insubrum imperio pelleretur, victores Gallos ac Venetos antiquis imperij finibus contentos fore: vt qui pontifici maximo præscribere vellent, & cæteris externis gentibus Italia pulsis, omnium rerum imperium sibi animo destinassent. Nec multo post, Matthæus Sedunensis Cardinalis, qui aduersus Gallos implacabili semper odio exarsit, ac tunc maximè belli quàm pacis auidior, ad sui atq; Heluetiæ gentis existimationem decerni armis atque virtute controuersiam volebat, cum triginta amplius Heluetiorum vexillis in Nouariensem agrum descendit: ea quidem mente, vt ad pellendos Fregosios in Liguriam duceret. quo consilio haud dubiè imminentibus periculis occursum foret, nisi Leo pontifex qui nunquam, vt de Octauiani, ac Federici fide dubitaret, adduci potuerat, nihil eos hostile molituros recepisset. Circumierat Sedunensis superiore anno singulos Heluetiorum pagos, & in Gallos, quòd ad Diuionem fidem fefellissent, acerbissimè concionatus, authoritate atque facundia, qua plurimum pollebat, vniuersam gentem ad arma exciuerat. Qua de causa omnibus concilijs conuentibusque peractis, Gallos decreto publico Heluetij nominis hostes declararant: & vexilla ad cogendos milites, quibus Italiam tuerentur, omnibus locis proposuerant. At Romæ Leonem pontificem perplexo animo varia consilia agitantem, Cæsaris, Ferdinandi, Sfortiæ, Heluetiorumque legati circunsistebant, orabantque, vt communis salutis causa expeditis consilijs sibi ac fœderatis principibus opem ferre maturaret, quando iam è Pyrenæis inferioreque Germania pedestres copię Lugdunum peruenissent, conuectisq; eò tormentis & Gallico equitatu conuenire iusso, Franciscus nullam profectioni moram facturus esse diceretur. Leo tametsi, vt erat natura miti sedatoque ingenio, à bellis plurimum adhorrebat, & à Gallis, si medium se gerere, atque ab omni contentione abesse vellet, æquissimæ conditiones proponebantur, simulque ab omnibus suis, qui ad Gallos animos inclinarant, vt antiquum fœdus desereret, vehementer oppugnabatur: nihilominus in fide sibi permanendum, veteresque socios opportunis auxilijs iuuandos esse existimauit, quòd Placentiam Parmamque, quas vrbes Gallus haud obscurè repetebat, vi vel pactione dimittere, neq; suæ neque pontificiæ dignitatis esse arbitrabatur: ac magni interesse dijudicabat ad Florentinarum rerum quietem, ac Romani pontificis libertatem, atque amplitudinem, validissimam Gallorum gentem Italia prohiberi, quæ paulò antè magnitudine sua, sacrosancti imperij statum illatis tot cladibus perturbasset: & præsertim suis ac Petri fratris conatibus, quò minus Florentiam patriam repeterent, Vitellocij bello, atque omnibus temporibus semper obstitisset. Neque enim summæ potentiæ regem quieturum putabat, donec ex vsu victoriæ rebus omnibus ad arbitrium constitutis, quas vellet Italiæ leges imposuisset. Igitur præmissa pecunia, quæ Heluetijs stipendij nomine persolueretur, Iulianum fratrem cum equestribus copijs in Galliam Cisalpinam ab vrbe proficisci imperat: Sedunensem totius exercitus legatum pôtificia authoritate decernit:

& Marcum Antonium Columnam, in quo viro multa industriæ ac virtutis ornamenta erant, Veronam cum valida equitum ala maturare, & Cardonio Hispanisque in bello Veneto succedere iubet. Constitutum enim erat, vt Cæsar sex millia Germanorum peditum Veronam transmitteret, & Cardonius inde mouens cum omnibus copijs suis ad Alpes proficisceretur: Ita vt Marcus Antonius Liuiano obsisteret, & Brixiam Veronamque defenderet: Sedunensis autem Prosperque Columna, Iulianus, atq; Cardonius iunctis viribus Gallicum bellum administrarent. Sed Iuliano Florentiæ suprema valetudine tentato, Laurentius Medices Petro genitus, quem ad Lyrim naufragio perijsse demonstrauimus, copiarum imperium sumpsit. Is quoq; militari indole copias Florentinorum ducendas acceperat, quum extincto Padulio, alium ducem Senatus minimè suffecisset, & tunc maximè Florentina respublica Mediceorum auspicijs regeretur. Marcus quoq; Antonius ad Padum progressus, quum Liuianum de suo aduentu certiorem factum propter publicas ac priuatas simultates transmisisse cum expeditis equitibus Malatestam Baleonum, & insidias idoneo sibi loco dispositas cognouisset, quadrato agmine, ac diuerso itinere quàm constituerat, vt hostem falleret, ad amnem contendit: atque eo celeriter traiecto per Mantuanorum fines ad Cardonium profectus est. At Franciscus maiore quàm vnquam antea bellico apparatu superiores Galliæ reges Italiam inuaserint, ineundum bellum existimans, ingentem equitum multitudinem tota Gallia conscripsit. Nemo enim paulò notior eques, vel superiorum temporum beneficiarius fuit, qui vllum aut ætatis, aut priuatæ rei impedimentum, quominus nomen daret satis dignam vacationis causam existimarit: quod facilè fiebat, quoniam Galli non modò regibus suis enixissimè parent, sed eos vt mortalibus augustiores venerantur, putantque indecorum & turpe domi remansisse, quum illos & bella iustè suscipere, & certis semper auspicijs ad victoriam proficisci persuasum habeant. Galli quoque omnes veteri gentis instituto equestri militiæ plurimum student: qua parte virium cùm propter incredibilem multitudinis consensum, tum propter numerum atque virtutem cæteras nationes antecellunt: sicuti peditatu perferendis militiæ laboribus impare, nec satis exercitato, altera militiæ parte inglorij hoc maximè tempore iudicãtur. Censa sunt circiter quatuor millia cataphractorum equitum: quorum singuli de more ternos vel quaternos equos trahebant. Leuis autem armaturæ ad octo millia: quibus omnibus Carolum Borbonium Boiorum & Aruernorum principem præfecit, quum eum paulò antè propter generis claritatem vsumque militiæ, magistrum equitum creasset: quem honorem, vt suspectum et formidabilem regibus damnato necatoque Sancti Pauli comite, ac tum rebellantibus Galliæ regulis, Ludouicus Vndecimus aboleuerat. Pedestres verò copias ex eo genere hominum qui pari virtutis gloria cum Heluetijs contendere posse viderentur, tantas vbique terrarum, quantas nemo tempestate nostra, aut rex, aut imperator vnis in castris habuerit ingenti mercede conduxit. Siquidem Robertus Sedanius, qui maximam in Eburonibus authoritatem obtinebat, & Carolus Geldrius Menapiorum & Sicambrorum princeps delectibus habitis, ex ea Germaniæ parte quæ flumen Rhenum, & Belgarum fines attingit, supra quadraginta cohortes armauerant. Quorum alter Florantium filium misit, quem aduerso pectore decora vulnera ad Nouariam accepisse memorauimus: Alter quòd diuturno & difficili bello, quod cum Cæsare superioribusque

Galli Reges suos mortalib. augustiores existimant.

Honor Connestablii a Ludovico XI abolitus Francisco I. restituit.

ribusque Germanis gestum est, Gallorum auxiliis atque opibus subleuatus, & parem inferre gratiam, & dignam virtutis suæ fama operam præstare cupiebat, ad Franciscum in castra peruenit, duxitque secum summæ opinionis veteranam legionem, quam à colore vexillorum Nigram appellabant. Præcipua etenim eius virtute, quum ex fortißimis constaret, plures annos, & fines defenderat, & in re bellica maximum sibi nomen compararat. Petrus quoque Nauarrus singulari studio ex Aquitanis, Vasconibus & Cantabris, atque his gentibus quæ Pyrenæos saltus incolunt ad viginti cohortes conscripsit. Erant ij maxima ex parte balistarij & sclopettarij, cæterùm patientißimum laboris, audax, expeditum atque agile militum genus, qui defendendis expugnandisque vrbibus, atque omni extraordinario belli munere cum Germanis stabili acie ac firmis ordinibus campestri pugnæ assueti, diuerso virtutis genere, parem militiæ gloriam quærebant. Nauarrus etenim ad Rhauennam captus quum in Gallia custodiretur, nec propter simultates ex infelicitate prælij conceptas, quæ sibi cum Cardonio intercedebant, eum Ferdinandus per tot pacis occasiones vnquam redemisset, dolore iniuriæ magis quàm carceris tędio se totum ab amicitia Hispani regis alienarat. Vnde mox militari sacramento se absoluit, cesßitque vltro per publicas tabulas his Campaniæ oppidis, quibus ob nauatam egregiè operã Neapolitano bello donatus fuerat, vt liberius apud Franciscum, qui libertatem dabat, militaret, & renunciatis antiquis muneribus recentem contumeliam vlcisceretur. Quibus de causis, Franciscus quum solertißimi hominis virtutem atque consilium probaret, eum sua redemptum pecunia apud se in honore habuit, validæque parti exercitus præfecit. Tormentorum subinde maiorum minorumque tantam copiam, quantam duobus iustis exercitibus satis esse constaret, ad Gratianopolim atque infimas Alpes præmisit. Fuit bigarum carrorumq; incredibilis numerus, quibus ferreæ pilę, sulphurei pulueris vis ingens, præterea vectes, dolabræ, omnisque generis ferramenta, atque alia domandis itinerum asperitatibus opportuna præsidia conuehebantur: totusq; is apparatus quinque millium equorum perpetuo labore trahebatur, et maiore aliquanto sumptu quàm quisquam crederet. Nam Galli cõsuetudine suã non inualidos, aut quoscunq; sors obtulerit, sed insuefactos et robustißimos equos curribus subdunt, eosq; immenso pretio parant, & alunt, vt summis eorum viribus locorum omnium difficultates mirabili etiam celeritate superentur. Quinetiam tormentorum magistros, ac libratores propter eximiam eius artis peritiam longo vsu & maximis periculis comparatam, in summo honore habent, vberioreq; stipendio prosequuntur, magnamq; iuuenum multitudinem qui huic rei senioribus artem tradentibus, accuratè studeant, & per gradus ordines, ac maiorum commoda mereantur, tota Gallia instituunt: neque virtuti vnquam locus, neq; peritis opima salaria liberalitate regum, aut pacis, aut belli tempore defuerunt. Quibus institutis pecuniæ nunquã parcendo, quum ea parte virium magno terrori omnib. essent, facilè sibi vel de fortißimis hostib. memorabiles sæpe victorias pepererunt. Nam Hispani atq; Itali, cæteræque gentes, tametsi tormenta summa arte atque elegantia conflare & fundere didicerint, & magnam eorum supellectilem instructam habeãt, his tamen in negotio minus feliciter vtuntur, tarditate præsertim & inertia boum, quos magnitudine impensæ deterriti pro equis substituunt, et inscitia atque penuria rectorũ, quando pauci qui manifesta vitę pericula subire velint, nisi pro-

positis ingentibus præmijs, haud facilè reperiantur. Sequuta quoque est proficiscentem regem certis sub signis ac ducibus, valida voluntariorum peditum manus prædę auida, & cum his ad tria agrestiũ milia purgandis & sternendis itineribus mercede conducta. Mercatorum verò & lixarum, calonumque ingens numerus, qui magnam pecoris, commeatus, rerumq; venalium copiam publico & priuato consilio conuehebant, castra sequebatur. His omnibus ad profectionẽ comparatis, Franciscus ad Alpes duxit, sparsitq; exercitum ad primos aditus trium semitarum, quà tantum peruię sunt Alpes, ne hostes certiore coniectura per diligentissimos etiam speculatores assequi possent, quæ nam alpes, quæue potissimum iuga transitu destinarentur. Enimuerò Heluetij in Taurinis Salassisque aduersas alpium radices occuparant, æquitate loci plurimum et virtutis fiducia elati, vt quod magnopere cupiebant, antequã totis agminib. in patentes campos descensum foret, cum primis Gallorum copijs in faucibus Italiæ prelio decertarent. Igitur cum mollioribus vsitatisq; itineribus minimè transeundum existimaret, ad fallendos hostes, nouę Alpes, noua asperioraque montium culmina, quæ nunq̃ vllis antea exercitibus patuissent, tentanda erãt. Alpes siquidem quæ Italiam a Gallis Germanisque disterminant, ab Arsia flumine (id è Carnicis iugis per Hystriæ fines Hadriaticum petit) ad vada Sabbatia Ligustici littoris protenduntur, pluribusq; in locis, vel molliore montium natura, vel hominum ingenio patefactis itineribus superantur: tametsi rerum naturæ opifex altiore consilio densissimos saltus, præaltos exesosque vertices, & abruptas vallium crepidines, in niuosa illa atque horribili rupium mole posuerit, queis mortales ab accessu terrerentur. Primę Alpes post Carnicas ab Ortu in Occasum tendentibus Iuliæ occurrunt, quæ ab Taruisio iuxta Anaxum flumen per Bellunum ac Feltrium in Noricum Austriamq; perducunt. Secundum eas sunt Rhæticæ: quibus ab Tridento per montis Cremeris clementia iuga, in Vindeliciam, & loca ad Oenum amnẽ Hisprucho oppido proxima, penetratur. His aliæ Rhæticæ succedunt, quæ ab Lario lacu, Per Volturenam vallem supra Abduæ fontes, et Burmias aquas, celsissimum Adugmontis culmen habent, quod hodie Mongraium vocãt. Subijciuntur aduerso statim dorso ab Germaniæ partẽ sancti Petri vicus, & à dextris Maranum atq; Bolzanum, oppida nudinarum cõuentu nobilia. Sunt & alij quoq; aditus secundum Aduam montem qui ad Lepontios Rhætosq; pertinent. Eę gentes hodie Grisoni vocabulo barbaro nuncupantur, societate Heluetiorum clari, & possessione sex vallium, vt alio loco memorauimus, cum multo pecore, & lactis copia abundent, alpinarum gentium altissimi. Id verò inter cætera frequentissimum est iter, quod ab eodem Lario per Clauennam munitissimũ oppidum, et Solium Bregaliorũ ad Curiam Rhætiarũ perducit duobus tramitib. Septa scilicet, & Splugã, vbi Columna Iulij Cęsaris hodie videtur. Has alpes Lepõtias esse credimus Rheni amnis origine illustres. Nam Rhenus in proxima valle caput tollit, quã etiam nunc veteri nomine Lepontinã appellant. At minores Lepontiæ, quib. à Bellizona, quæ oppidũ Villitionis, vt quibusdã videtur, antiquitus fuit, per Ticini amnis vallem Torfanũ primũ Heluetiorũ oppidũ aditur. Non magno ab his interuallo distant, æquitate viarum ac montiũ cęteris Alpibus leniores, nisi editissimũ diui Gothardi iugum, & profundissima vallis, quã cum tremulo ponte Infernã vocant, vno tantum vel altero in loco maximã cum summo timore transeuntib difficultatem præberent. Patent quoque eędem Alpes supra

Verbanum

Verbanum lacum ad Domoſſulam oppidum, quod ipſis in faucibus & profluentis Ogoniæ ripis ædificatum, Ludouicus Sfortia patrum noſtrorum memoria, & cæde Sedunorum, & maximis operibus nobilitauit: adeunturque eo itinere Valeſij, atque Seduni, qui ſedes inter Heluetios & Allobroges tenent. Ad has ſtatim ſequuntur ſancti Bernardi alpes, quas Cæſar ſummas appellat, quondam ab tranſitu Græcorum, atque Herculis, Graiæ nuncupatæ, quæ ab Eporedia per Auguſtam Prætoriam, atque Octodurum Veragroru(m id hodie ſancti Mauritij oppidum dicitur) in Centrones Gallos, & loca Allobrogum Lemano lacu proxima, perducunt, ſuperanturq; duobus iugis, quorum alterum à dextris ſub Ocello vetere oppido montem Iouis, alterum à læua Iouettum recenti vocabulo appellant. Has rupes ignibus acetoque Annibalem perfregiſſe multi opinantur: vt apud Barrum eius itineris pagum perpetuo tanti ducis gloriæ monumento, literæ ipſis cotibus inſcriptæ ſignificant: quanquam Liuius grauiſsimus hiſtoriarum ſcriptor, de tranſitu Annibalis ambigens, non Graijs, ſed Pœninis eum traieciſſe memoriæ prodat. Ab Iouis iugo Seſithes amnis fluit, & contraria parte Rhodani fontes exiſtunt, qui mox effecto Lemano lacu, per Narbonenſem Galliam præceps in mare multis amnib. receptis euoluitur. Has Pœninæ Alpes excipiunt, propter lenitatem mitioris itineris, crebraque incolarum adificia maxime celebres & frequentes, quarum altiſsimum cacumẽ hodie montem Cenifium nuncupamus. His ab Taurino, Suſaque per Noualeſiam atque Ferreriam, & mox ſuperatis culminib. per vallem Moriennam, Vienna atque Lugdunum adeuntur: quo itinere ad delendum Longobardorum imperium in Italiam irrupit Carolus Gallorum Rex, qui poſtea ab amplitudine rerum geſtarum Magni cognomen adeptus eſt. Ab Suſa, quę olim Sebuſium fuit, iter aliud patet, quod ad Coctias Alpes pertinet, quibus mons Genebra excelſo cacumine, & duorum amnium Duriæ atque Iſaræ fontibus clarus, hodie nomen præbet. Siquidem, quum pluribus diuerſiſque itineribus per tot conualles ac varios anfractus occurrentium montium ſuperentur, in vnum tamẽ Genebræ dorſum omnib. pari labore euadendum, & his maxime qui è Gallia in Italiam tranſcendunt. Via militaris & conuehendis tormentorum curribus vſitata, Brigantium rectà Eburodunumque perducit, quà Carolum octauum, qui primus in Italiam currulia tormenta tranſuexit, profectum memorauimus. Sed per eaſdem Coctias alia horrenda viſu tranſituque aſpera itinera pluribus in locis patent. Illud in primis admirationis habet plurimum, quo iuxta Veſulum perpetuo ſpecu perfoſsi montis, in Salaſſos hodie penetratur. Veſulus Eridani pater nomen adhuc retinet, & ab ipſo aquarum diuortio, montium editiſsimus exiſtimatur. Coctijs Argentariæ Alpes iunguntur apud antiquos parum celebratę, quòd propter anguſtias & frequentes viarum aſperitates, ſarcinarijs iumentis, ne dum curribus vix pateant. Argentarijs vulgo in Prouinciam tranſmittunt, qui per Auenionem atq; Narbonam in Hiſpanias proficiſcuntur. Secundum eas aliæ Alpes occurrunt, quæ Maritimæ nuncupantur: & eæ ab Varro flumine duplici via initium ſumunt. Alteris per montana & colles Tendæ, anguſtis præciſiſque tramitibus in Ingaunos & Epantheros Ligures ſupra Sceuam oppidum deſcendimus: alteris ſecundum oram maritimam ab Nicæa, Monæco, Albintimilia, Albingauno, Vadis, Sauonaque Genuam Liguriæ caput peruenitur. Sed quum vnæ omnium Coctiæ & ſecundum eas Pœninæ traducendis exercitibus faciliores

viderentur, & propterea Heluetios earum quasque fauces ab Italia firmissimis præsidijs obtinere iudicarent, Triuultius exploratam ab se diu antea noui inusitatique transitus rationem, quo ignaris & inopinantibus hostibus copiæ ducerentur, explicauit. Egerat industrius senex Eburoduni multos menses, post acceptam ad Nouariam cladem: & adhibitis locorum peritissimis, valles montesque Alpium magno labore & incredibili studio collustrarat, etiam tunc animo agitans, quibus maximè itineribus ducendus exercitus foret, si ab Ludouico iterum armis Italia peteretur: quando Galli, Heluetio bello, Subalpinis oppidis omnibus quę ad angustias claustraque Alpium ab Italia pertinebant, atque ipsius etiam Astæ Colonię, quæ omni tempore descendentes exercitus recepisset, rebusque omnibus recreasset, possessione decessissent. Id iter ab Coctijs initium capiebat, mox relicto ad læuam Genebræ monte, vasto horribilique deflexu per abruptas valles montesque asperos ad Argentarias extendebatur: quæ via quum ardua in primis, & insuperabilis pluribus videretur appareretque Triuultium nimio studio repetendæ patriæ euectum, ardentius atque audacius quàm rerum vsus, aut militaris disciplina postularent, cunctas belli atque itineris asperitates esse tentaturum, Franciscus exercitum vllis angustijs minimè committendum existimans, Lotrechium atque Nauarrum authoritate ingenioque præstantes præmisit, qui singulas difficultates inspicerent, explorarentque an viribus humanis cessura essent, quæ à Triuultio proponebantur: tametsi propter egregiam fidem multis cognitam periculis, & singularem rerum experientiam summa dictis eius atque consilijs fides inerat, & rei bellicæ gloria longè alios duces anteibat, de re tanta nihil frustra confirmari omnes iudicarent. Lotrechius & Nauarrus aliquot diebus in Alpibus consumptis, & perspectis notatisque locorum iniquitates, regi renunciarunt, egregiè ac diligenter omnia à Triuultio fuisse animaduersa, & ab se quoq; certis in locis nonnulla ad euincendas naturæ asperitates remedia excogitata: esse tamē vbique pedestria concisaque itinera, quæ nisi magno cum labore atque periculo patefieri non possent. Triuultius primùm se munitorem itineris atque agminis ducem professus, per hæc, inquit, aspera tibi rex fortiter enitendum, vt quum æneа tormenta transuexeris, Annibale maior appareas. Transmisit ille mitioribus iugis sine tormentis, sine curribus, aliquātо maiore cum laude quā postea cum Romanis acie decertarit. Nam qui Alpes transcendere ausi non fuissent, eum postea victorem commissis æquo loco prælijs superare didicerunt. Ita summo regis studio, quum nihil laboris atque periculi milites recusarent, à Gratianopoli Vigiliam, atque inde iunctis omnibus copijs Muram, & recto itinere Eburodunum exercitus ductus. Eburoduno profecti Borbonius atque Triuultius qui primo agmini præerant, quinque dierum commeatu prouiso, ad sancti Clementis atque Crispini alpinos vicos contenderunt. Inde sub lęuam relicto Genebra monte, Druentiam flumen exercitus vado traiecit: positisque ad Gilestram castris, & mox Aualtio monte superato, ad sancti Pauli rupem magno labore peruentum. Eam, quòd abrupta inaccessibilisque erat, incredibili celeritate ferro pandunt, tormentaque traducunt. Sequenti die in Barcelloniam vallem descensum. ea ingentibus saxis & iniquissimis collibus interpositis impedita, magnam rerum desperationem afferebat. Nam ligonibus dolabrisque proscindere saxeos colles, exæquare crepidines, & quum nullus per derupta equorum vsus foret, subiectis militum humeris tormenta transue-

Galli per incognitas Alpiū vias in Italiam penetrant

transuehere necesse erat. Interdum ea magnis funibus ad scopulos et stipites arborum circumductis, suspendebantur, & versatilibus machinis ergatarum, & troclearum artificio, de rupe ad rupem, intercedentibus profundissimis vallibus, cum summa admiratione totius exercitus trahebantur. Nonnullis etiam in locis nudarum rupium latera, vbi via deerat, suppositis tibicinibus, interiectisque longurijs muniebant, & insuper iniectis stratisque virgultorum fascibus, cespitibus, ac glebis pensiles vias transeuntibus curribus parabant. Ita mira fabrorum industria, & singulari militum labore, in Argentariā vallem cuncta exercitus impedimenta traduxerunt. Sequenti die à Larchia Ehergiaq; oppidis, in Austuriæ vallem vniuersum agmē se demisit, vbi Pedeporcium montem, qui mediam vallem intersecabat, & iter reddebat iniquissimum, pari munitorum artificio fractis atque reuulsis immanibus petris, domuerunt & exæquarunt. Ab Pedeporcio Auennam, atque inde Sambucum, & mox ad Italiæ fauces, tribus tantùm diebus eo itinere consumptis, incolumis exercitus peruenit: tanta quidem felicitate, vt Sedunensis & Prosper perspicacissimi alioqui homines, qui frustra Pœninas Cottiasque obseruabant, in quarum culminib. Gallos equites ab rege, vt speciē transituri exercitus facerent, de industria transmissos viderant, de transitu Gallorum nihil toto eo triduo cognouerint. Id verò eos fefellit, quòd tormēta, in quibus maximam victoriȩ partem Gallos collocare intelligebant, nullis inusitatis Alpibus traduci posse crediderant, vt qui vterentur quotidie infideli opera Alpinarum gentiū, quȩ vno consensu cogente natura Gallicis rebus fauebant, & permotæ Heluetiorum atq; equitum iniurijs, propensissima voluntate Gallorum aduentum opperiebantur; postquàm Carolus Sabaudius eorum princeps Francisci regis auunculus, ab Heluetiorū & Sfortianorum amicitia discessisset. Prosper ad primum transgressi hostis rumorem Carmagnola profectus, vbi plures dies egerat, præmissis Villafrancam equitibus, ad Sedunensem pergit, qui tum Pinnaroli cum valida parte exercitus constiterat. Decernitur in concilio cogendos esse in vnū omnes Heluetios, & ad hostes priusquā ex labore se reficiant, properè cōtendendum. Prosper eo consilio, vt sequenti die equitatum in castra perduceret, ex colloquio discedit, postulatque cohortem vnam præsidij sui causa, quam quum ab asperis hominibus impetrare non posset, nihilominus de prima vigilia Villafrancam proficiscitur. Interim Gallis, quorum vnum expeditum agmen per Agnelli collem, imprudente vel cōniuente Ioachimo angustiarum custode, supra Cunium oppidum processerat, per ipsos hostium hospites summa perfidia defertur: Prosperum Carmagnola digressum, Villafrancam equites præmisisse: diuisas esse Heluetiorum copias, & Sedunensem Pinnaroli cum parte exercitus considere: proinde rei bene gerendæ occasionem præberi, si ad eos opprimendos, qui nihil tale suspicentur, cum valida manu equitum Villafrancam peruolarent. Galli, quum à pluribus simul speculatoribus de eadem re vno tempore docerentur, consilium statim probant, & Paliciæ, Obegnino, Imbercurtio, Sanserrio, Baiardoque promptissimis ducibus negotium committunt. Ii assumptis amplius mille delectis equitibus, vsi hisdem itineris ducibus, qui rem indicarant, citato cursu quindecim milia passuum conficiunt: captisque in itinere hostium exploratoribus, Padum, quà incolæ facilem fluminis alueum monstrarunt, vado superant: & patentibus portis nullo prohibente, Villafrancam ingrediuntur. Prosper enim paulò antè per præconem pronunciari iusserat,

vt inſtratis equis, cibum cuncti caperent, atque omnia ad profectionem præpararent: Se etenim cum pranſus foret, ad Heluetios eſſe progreſſurum. Quo caſu milites ſolutis ſtationib. ad colligenda vaſa in cõtubernia ſe contulerant, eo etiã maiore fiducia, ꝙ Gallos repentina incurſione nihil auſuros, & ſi auderẽt, ſe interim Padi munimẽto, dum arma expedirentur tutiſsimos fore exiſtimabant. Interim momento temporis ſors ipſa inſignem calamitatem Proſpero intulit, quæ Gallis parata erat, ſi ipſe ante vel minimo temporis ſpatio aduentum eorũ præſenſiſſet. Nam Padus præruptas atque difficiles, vbi tranſierant, ripas habebat: neque Gallos qui feſsi plurimum agitatis atque anhelantibus equis aduenerant, recenti atque fortiſsimæ alæ equitum pares futuros, in tanta præſertim propinquitate caſtrorum, credẽdum erat. Galli vno in impetu completis omnibus oppidi regionibus, Proſperum cæteroſque equites domi obſident. Ille quum fruſtra omnia pr̨tentaſſet, deſperatis effugijs, hoſtes de nomine ducum ab editiore loco percunctatus, Obegnino ſe dedidit, quod cum eo ex deditione Brixiæ, & Eberardi patrui memoria aliquæ beniuolentiæ neceſsitudines intercedebant. Interim Hieronymus Penna equitum præfectus, qui expeditius ſe ac ſuos profectioni accinxerat, per auerſam ab hoſte portam erumpendo, in proxima Heluetiorum caſtra cum parte equitum ſe proripuit. Nonnulli alij, & in his Ioannes Brachalonius ſagittariorum præfectus, vnus è tredecim, quos ex prouocatione cum tredecim Gallis pugnaſſe tradidimus, ſerò idem tẽtantes fruſtra illatis acceptiſque vulneribus, neceſſariam deditionem fecerunt, & præter quingentos vtriuſq; armatur̨ equites, C̨ſar Feramuſça, Petrus Marganus, & P. Antonius Caraffa Polycaſtri comitis filius, viri illuſtres. Audiui ego poſtea Proſperum Cæſaris Feramuſc̨ culpa ſe tantam cladem accepiſſe ſeuerè conquerentem, quòd ille portas pr̨ſidio tueri iuſſus, dum nihil tale timeret, imprudentiſsimè adapertas valuas ingreſſuris hoſtibus reliquiſſet. Galli collecta raptim pr̨da, abductiſque captiuis, maiore aliquanto celeritate quàm venerant, propter hoſtium propinquitatem traiecto rurſus Pado, in pacatum conceſſerunt. Hinc videre licuit, quantum Fortuna nimium potens humanis rebus illudat, quũ puncto temporis lethali vulnere inflicto, Maximiliani partes euerterit, ac ſimul optimi ducis, qui prudentia, imperatorijſque artibus nemini inferior putabatur, obſcurata rerum antegeſtarum laude, authoritatem omnem & dignitatem fœdiſsimo caſu macularit. Quo etiam nuncio Leo pontifex, quòd ſummam ſpem in eius viri virtute collocaſſet, & mox Heluetios diſſentire inter ſe, & de pace agere cognouiſſet, eò conſternationis adductus eſt, vt deſperatis propè rebus, ac impellentibus maximè familiaribus, qui Gallic̨ factionis erant, Cynthium Tyburtinum ad tractandam pacem cum mandatis ad Franciſcum tranſmiſerit. Bononiamque, quòd eo rerum motu ſeditioſis ciuium ingenijs diffideret, exulibus Bentiuolis reddere cogitarit. Ceſsiſſetq; ea vrbs vltro impotentib. dominis, niſi Iulius Medices, qui tum legatus aderat, confirmato pontifice, ſingulari conſtantia dubijs rebus occurriſſet. Vix dum oppido Galli cum captiuis exceſſerant, quum expeditæ Heluetiorum cohortes ſuperuenerunt, qui dolore ſimul atque iracundia concitati, oppidum, inuentis adhuc nonnullis equitibus qui latitabant, hoſtiliter diripuerunt. Sedunenſis vno tempore ſine duce, ſine equitatu, ſine pecunijs, vnde nutantibus Heluetijs ſtipendia ſoluerentur, quum de Franciſci aduentu certius cognoſceret, cogere exercitum, & infidæ gentis finib. excedere conſtituit: præſertim quòd per Albertum

Proſper Columna captus a Gallis.

bertum Petram, & Ioannem Deſpachium Bernenſium duces, quorum in Gallos ſemper ſingulare ſtudium extiterat, & per ipſos Allobroges ab Carolo eorum duce ſubmiſſos, ſollicitari multitudinẽ aduerſum ſe, ac deprauari non obſcurè intelligebat, Albertum Petram ſuperioribus diebus propter eandem cauſam cuſtodiæ tradiderat, moxque optimorum precibus expugnatus, vinculis exemerat. Vnde ille ex aduentu Gallorum ſpiritus ſumens, veluti iniuriam vindicaturus, quibuſcunque poterat artibus inſtitutum opus perficere conabatur. Reſque eò deducta erat, vt iam nonnulli procacius ſtipendium flagitantes, in Cardinalem arma conuerterẽt, quòd pecuniæ quę ab Hiſpano rege promiſſæ, deferri in caſtra debuerant, cunctante apud Mediolanũ Didaco Aquila legato, ad conſtitutam diem non repræſentarentur. Sed Galeacius Vicecomes antiquę apud Heluetios authoritatis, & Iacobus Gambarus à pontifice cũ pecunia miſſus, interuentu meliorum hæc initia ſeditionis oppreſſerunt. Eo modo fluctuantes Heluetios Borbonius atque Triuultius, quum animis ac viribus diſiunctos per partes opprimi poſſe iudicarent, vna vel altera acie facilè deleuiſſent, niſi eos Franciſcus, qui ſe abſente tentari certaminis fortunam nolẽbat, ne id facerent, aut rem in aliquod pugnæ diſcrimen adducerent, multum antea monuiſſet. Ipſe interea ſuperatis Alpibus cum tota mole copiarum in primos Italiæ campos deſcendit: luſtrauitque exercitum incredibili omnium alacritate, quòd omnia ſibi opinione hoſtium expeditiora contigiſſent. Ea die Proſperum per inſtructas acies ad ſe perductum, vt pręſentem fortunam ęquo animo toleraret, ac optimè de ſe ſperaret humaniſsimis verbis hortatus eſt; equiteſque eius gratis miſſos fecit præter paucos clarioris nominis. Poſtero autem die propius hoſtes mouit caſtra, tentauitque per idoneos homines, quos Carolus Sabaudius ex Allobrogibus veteris amicitiæ iure ad Heluetios mittebat, an vllis conditionib. flecti poſſent qui pacis nomen oderant, & tunc maximè Bernenſium conatibus aduerſarentur. Sed quum omnium propè animis & certa ſpe pontificiæ pecuniæ, & Cardinalis concionibus, atque ipſo etiam inconſtantiæ pudore confirmatis, ea mens exercitus foret, vt exitiabile bellum, quàm æquiſsimam pacem malle viderentur, Allobroges rebus infectis diſceſſerunt. Heluetij tamen duces qui ſpem pacis eo tempore minimè tollendam exiſtimabant, vt fallendo moræ ſpacium interponerent, quo ſe ab iniquiſsimis locis explicarent, paucorum dierum inducias poſtularunt, affirmantes ſe interea Vercellas eſſe conceſſuros, atque ibi libentiſsimis animis audita iterum legatione, ad frequentius concilium de pacis conditionibus relaturos. Franciſcus, tametſi bellicæ occaſionis rationem certis atque breuiſsimis rerum & temporum momentis conſtare intelligebat, nihilominus, quòd tum nihil prælij fortunæ committendum iudicaret, & bellum ſperaret ſine ſuorum vulnere ſe confecturum, inducias conceſsit: Lotrechium tamen cum valida equitum manu, qui neminem ab toto agmine diſcedere, vel impunè vagari oſtentata nonnunq̃ acie pateretur, abeuntes inſequi iuſsit. Illi ſuo more conſeruatis ordinib. quum proficiſcerentur, ſecundo die Cliuaſium nobile oppidum ex itinere petierunt, quòd oppidanos ſibi amicos fore exiſtimantes, ſeſe eorum copijs & commeatu recreare cogitabant. Verùm Cliuaſienſes, ſiue metu ne oppidum diriperetur, ſi tantam multitudinem recepiſſent, ſiue adducti Gallorum amicitia, vt qui magnopere viribus ſuis ac mœnibus confidebant, portas clauſerunt, nõnullis qui paulò ante commeatus petendi gratia ingreſsi fue-

Occasiones belli in bellis momento stant.

rant, crudeliter interfectis: tanta quidem arrogantia, vt quosdam ad colloquiũ incautè portis succedentes sagittis è muro configerent. Quibus iniurijs permoti Heluetij, prolatis continuò tormentis, & deiecta muri parte, celeriter per ruinas irrumpunt, & supra sexcentos qui in armis erant vno impetu trucidant, domosque diripiunt. Nec ira perciti tectis pepercissent, nisi Sedunensis, Galeacio & Gambaro deprecantibus, simulato aduentu Gallorum, quòd fortè eorũ antecursores in conspectum se dederant, pulsari repente tympana, & ad arma cõclamari iussisset. Quo casu quum sese omnes ad propositum signum, vt in aciem prodirent, portis eiecissent, paulo pòst & cæde oppidanorum, & multitudine prędæ, atque ipso etiam temporis spacio sedatis animis, ædificia conseruarunt. Itaque rerum omnium abundantia recreato exercitu, è Cliuasio Eporediam, mox Vercellas, quo in loco ne legatos audirent, vti pepigerant, exiguo tempore commorati, rectà Nouariam contenderunt. At postquam Nouariam ventum, Heluetij qui iam animo desciuerant, nec vllo aut loci aut temporis interuallo, quo minus ab seipsis, ac fœderatis regibus deficerẽt, sanari potuerant, successione facta miscere cuncta strepitu armorum, partium principibus maledicere, & Cardinali, ni continuò pecuniæ proferrentur, exitium comminari cœperunt. Nec in tanta rerum omnium deformitate pręsentanea remedia comparari poterant, queis furor atque impetus concitatæ multitudinis leniretur, quum vno tempore Aquila Hispanus, nec paratam pecuniam Mediolano transmitteret, nec ipse, metu vel dolo incertũ, multis accitus literis in castra veniret: & magis ac magis instantibus etiam tum Allobrogibus, centuriones, vexilliferos & vulgus militum Albertus, atque Despachius ad defectionem apertissimè sollicitarent. Quamobrem Cardinalis, vt dissidentis atq; infidæ multitudinis tempestatem effugeret, in arcem se recepit. Nec multo pòst Albertus atque Despachius sublatis vexillis, cum amplius hominum decem milibus domum superato Verbano, per Domossulam abierunt. Cæteri, qui vel fide præstabant, vel propter insigne odium aduersus Gallos, vt tantum dedecus admitterent adduci non poterant, Ronnam et Anglardum, homines è Tigurino pago spectatę virtutis, duces sibi delegerunt, apud quos decedente iam metu Cardinalis verba fecit, docuitque nihil salubrius exercitui accidere potuisse, quàm vt illi disciplinæ & decoris patrij euersores, qui empti pecunia cæteros deprauare, & fœdissima contagione inquinare conati essent, vt bellum pro dignitate Heluetij nominis necessariò susceptũ impedirent, ipsis tandem castris Deorum munere decessissent. Nec discessu eorum multum animo permouerentur, aut de victoria magnoperè dubitarent: adesse enim milites fide virtuteq; præstantes, venturosque alios iubentibus oppidorum magistratibus, quorum viribus sustinere Gallorum vim facilè possint, modò consentiant, & secum optima ratione gerere bellum velint. Esse ad vtranque Padi ripam cum duobus exercitibus Laurentium Medicem, Raimundumq; Cardonium paratos iungere socia arma, & bellum communi consilio administrare, si propius accedere Heluetias legiones audierint: proinde videri sibi facile atque optimum factu fore, si motis castris continuò Ticinum amicam vrbem, & rerum omnium copia abundantem, paruo itineris flexu contenderent: atque inde Laudem Pompeiam ad sociales exercitus progrederentur: vel eos, si ita oporteret, mutua securitate venientes exciperent. Vnam eam superesse spem & certissimam vincendi rationem, quando eo breui expeditoq; itinere facilè iuncturi in vnum vires, ac

res, ac simul Venetos qui iam peruenissent in Cremensem agrum, à Gallis interclusuri essent. Sed cum Ronna & Anglardus impetu ac libidine militum regerentur magis quàm alijs imperarent, & plures Mediolanum rerum caput petendum, eamque vrbem incredibili copia commeatus natura ac munitione loci, armorum apparatu, & egregijs ciuium studijs maximè opportunam belli sedem deligendam dicerent, nec salubèrrima Cardinalis consilia sanis auribus acciperentur, alijs alia volentibus, rem ipsam ad seditionem penè deduxerunt. Fit enim sæpenumerò superbia atque æmulatione communi vitio ducum, vt plerique in ipsis consilijs ea maximè nolint, quæ alios summis etiam rationib. velle cognouerint, vltroque aspera & duriora subeant, ne aliena consilia sequi videantur. Erant enim multi adhuc in exercitu Gallicæ factionis: qui sicuti Cardinalem ducem, vultumq; eius & singularem industriam horrebant, ita ex occulto turbare omnia, atque omnem eius authoritatem conuellere conabantur. At Cardinalis, qui arrogantiæ ducum, & leuitati multitudinis resistere se non posse sine maximo vitæ discrimine prouidebat, cum fida magis quàm valida Heluetiorum manu, Ticinum atq; inde Placentiam, vt cunctantes exercitus ad capessendum bellum hortaretur, profectus est. Galeacius verò Vicecomes & Gambarus, qui & præsenti pontificis pecunia, quæ iam adducta erat, & spe maioris summæ, & frequentissimis concionibus vt optimos in officio continerent, & cæterorum mentes sanarent, plurimum contendebant, in castris remanserunt: eo quidem animo, vt si quid durius sibi accideret, id quam æquissimè perferret: ne Heluetij qui aliquo adhuc pudore & infamiæ metu tenebantur, relictos se desperatis rebus, atque desertos dicerent: ob idque exoptatam discedendi occasionem arripere posse viderentur. Cardinale Nouaria profecto, Ronna & Anglardus motis castris iuxta Verbanũ lacum iter facere cœperunt: ac simul eodem tempore, Galli, quibus omnia tanquam victoribus cessérant, Nouariam aduolarunt. Octauianus enim Fregosius paulo antè, quum ad se per maritimas Alpes Emarus Prieus cum equitibus Gallis peruenisset, ipseque supra quatuor millia Ligurum armasset, Alexandria, Derthona, multisq; oppidis Sfortianos adiuuantibus Guelphis expulerat. Cæterum Franciscus dedentib. sese Nouariensibus, arcem primo aduentu obtinere non potuit, quanquam nec à forti custode, nec satis firmo præsidio teneretur. Enimuerò la tissimis circum fossis, & prealto vndique muro cinctam, omnem oppugnationis impetum toleraturam apparebat. Verùm Frãciscus, qui hostile quicquam aut inuictum in tergo relinquere, neque validissimi exercitus neque suæ dignitatis esse statuebat, Nauarrro, qui oppugnaret negotium dedit. Ille noui decoris cupidus, subuectis continuò tormentis, constitutisq; operibus, tanta vi oppugnare adortus est, vt paucis horis & summa murorum, & celsiora propugnacula, labefactis etiam turrib. cum ingenti ruinæ fragore deiecerit. Quo terrore adductus imbellis præfectus, sese atque arcem cum præsidio dedidit. Interea Heluetij, qui Ronnam & Anglardum sequebantur, Varesium peruenerunt, atque inde cùm toto eo itinere de fœderatis principibus oblocuti Gambaro põtificiam pecuniam ademissent, ac tunc maximè, quòd Albertus Petra atque Despachius fecissent, se facturos minarentur, Galaratum propè omnes contenderunt: quò iam venerant Carolus Sabaudius, Lotrechius, & complures togati viri, vt iterum de pace agerent conditionesque conscriberent. Adeò incertis animis leuis & factiosa multitudo huc atque illuc, modò spe auri, mo-

dò decoris & gloriæ cupidine ferebatur, vt cum eadem vtrique promitterent, vno tempore inſtabiles ſimul eos ac conſtantiſsimos exiſtimares. Galeacius & Gambarus in ea rerum perturbatione, quum fidiſsimos quoſque militum & duces adirent, ac obteſtando orandoque deprecarentur, ne turbidos ac deprauatos ſequi vellent, ne ſocios principes prodere, ne tantã publico nomini Heluetio ignominiam conflare, tantumq; Gallis hoſtibus afferre beneficium properarent. Duces ſeſe ea ratione ad Gallos proficiſci reſpondebãt, vt agendo interpellandoque omnem perficiendi negotij rationem euerterent, & diductis perſuaſisque militibus, ab Gallorum amicitia omnium animos alienarent. Sed longè aliter euenit. Nam primis ſtatim congreſsibus et pacis leges dederunt, et nonnulli, qui ordines ducebant, pecuniam acceperunt, & ſe perpetuos Gallorum ſocios fore, ſi Franciſcus ea rata ac firma haberet, quæ legati pepigiſſent, iureiurando confirmarunt. Poſtulabant vt ſibi pro munere præſentis pacis, & ex fœdere, quod ad Diuionum cum Tramulio percuſsiſſent, ſeptingenta milia aureorum nummûm tribus penſionibus ſoluerentur. Aliaque præterea multa arroganter ac ſuperbè admodum petebant, vt ad lacerandam omnem Gallorum exiſtimationem, potentiſsimum regem tributarium, & Galliam vectigalem facere viderentur. Quibus omnibus poſtulatis, Galli ſubſcribendum putarunt, quòd neque pecunijs parſuri, neq; aliquid ex iniquiſsimis etiam conditionibus detrectaturi erant, modo bellum ſine ſuo atq; hoſtium cruore conficerent: & ſibi tandem indomitam gentem tractantem continuè arma, & Inſubrum ceruicibus imminentem, fœderis ac firmiſsimæ pacis vinculo ſociarẽt. Sunt qui Heluetios arbitrentur, peruicacib. animis occaſionem prælij circumſpectãtes, callidè ac ſimulanter de fœdere cum Gallis egiſſe, vt ſpecie pacis propoſita, clariſsimos viros cum ala Gallorum equitum circumuenirent & opprimerent, regiamque pecuniam, quæ ad condictam diem è caſtris adferebatur, interciperent: quod fortaſſe pro falſo relinquendum putaremus, niſi qui talia memoriæ produnt, intima hominum conſilia non facile coniecturis, ſed ipſis rerum ſucceſsibus metirentur. Sed dum Heluetij ad Galaratum rebus compoſitis de pace conditionibusque deliberant, Roſtius ſummæ apud Heluetios autoritatis atq; amplitudinis, cum viginti cohortibus à Belizzona ſuperuenit. Cuius viri aduentu commutatis multorũ voluntatibus, ac pluribus metu conſternatis, qui Gallos oderant, ſpem omnem initæ iam pacis corruperunt. Roſtium enim paulo ante XII pagorum principes ad famam diſsidentis exercitus, quòd ſummum Tigurino in pago magiſtratum gerebat, & cæteris ducib. ſicuti ętate, ita bellicarum rerum peritia pręſtare dicebatur, omnibus ſuffragijs totius gentis Imperatorem declarant. Is vt ſeditioſorum conatus effringeret, et pręſentibus malis mederetur, caſtigando, adhortando, terrendoque omnibus conſilij modis, & pręſenti quoque ſeueritate non deerat. Ergo pudore ac metu conuerſis omnium animis, cum pro pace bellum armaq; depoſcerent, Roſtius Gambaro pecuniam reddit: milites ſacramentum apud ſe dicere iubet: & quũ opportunè etiam Aquila Hiſpanus, cum pecunia ſuperueniſſet, perſoluto omnibus ſtipendio, motiſque eo die caſtris vt Mediolanum rectà duceret, per Comenſem agrum Modoetiam contendit. Interea Sedunenſis apud Placentiam quum de Roſtij aduentu cognouiſſet, vt qui propè euerſis ac deſperatis rebus noua ſpe auctus nihil amplius de belli euentu timere videbatur, adhortari pontificios duces cœpit, vt Padum tranſirent, & ſecum ad victoriam proficiſcerentur. Si-

tur. Simili quoque ratione Cardonium, qui ad confluentes Padi atque Abduę caſtra poſuerat, obſecrare atq; obteſtari, maturaret Laudem proficiſci, ac vires ſuas cum pontificijs Heluetijsque coniungere properaret. Præberi à Dijs immortalibus pulcherrimam incomparabilis victoriæ occaſionem: qua ſi Rhauennatis cladis memoriam retineret, & quales rerum exitus in Italia, vincente Gallo futuri eſſent, animo metiretur, proprio decori ac laudi deſiderio ſui regis, totiusq; exercitus exiſtimationi ac glorię ſatisfacere poſſet. Ille quum ſe neque voluntate, neque conſilio, neque viribus fœderatis principibus defuturũ, & ad præſtitutã diem vniuerſas copias adducturum in Laudenſium fines profiteretur, Sedunenſis nihil cunctandum ratus, à Goro Piſtorienſe procuratore pontificis ſeptem vtriuſq; armaturæ equitum turmas præſidij ſui cauſa accipit: & traiecto Pado Laudem contendit. Duces erant Mutius Columna, Ludouicus Pitiliani filius, Guido Rangonus, Nicolaus Balneus. Raynerius Saxetanus, Ludouicus Firmanus, & Rainaldus Ticinenſis, qui magnum in re militari vſum habebant. Sed quum Laudem perueniſſent & Cardonius, vt conſtitutum erat, ad iungendas vires minimè proceſsiſſet, quòd Heluetios de pace agere, & Gallos, qui iam in Mediolanenſem agrum peruenerant paucarũ horarum itinere à Laude abeſſe cognouerat, Sedunenſis ira ſimul ac timore perculſus, vt ad Heluetios celerrimè ſe cõferret, Laude exceſsit. Quo caſu, nonnulli equites, quorũ duces erant Rangonus, Raynerius, atq; Firmanus, ſiue metu ſiue alio honeſtiore conſilio, vt poſtea perfecto bello cognitum eſt, ſe vlterius progreſſuros negauerunt. neq; quum Cardinalis ne tantũ flagitij admitterent, ne ſe in tanta propinquitate caſtrorum infenſiſsimis hoſtibus proderent, obnixè deprecaretur, & poſtremò iure legationis atq; imperij iuberet, minasq; adderet, quin Placentiam redirent, flecti potuerunt. Mutius & cęteri, qui periculoſum cõſilium, quòd laudem & gloriam, quàm tutum quod ignominiam aſſerre poſſet, ſequi malebant, Sedunenſem ſecuti, Modoetiam ad Heluetios peruenerunt. At Franciſcus, tametſi ſpem pacis, nullo induſtriæ vel liberalitatis officio intermiſſo, minimè ſibi abijciẽdam exiſtimabat, tñ ne aliquod interea per incuriam incommodũ acciperetur, quòd dimiſſa ſpe belli plerunq; langueſcere ducum animi, & milites mentione pacis negligentiores fieri conſueuerint, è Ticinenſi in Laudenſem agrum deflexit, medioq; itinere ſecundum publicam viam Mediolanũ inter ac Melegnanum oppidum, quod Lambro amne alluitur, caſtra conſtituit, ipſo rerum ordine, atque amplitudine copiarũ admirabiliora, maioraq; quàm quiſquã ætate noſtra conſpexerit. Id pluribus de cauſis fecit, vt ab inani ac peruaſtato agro in fertiliſsimas atq; intactas Mediolanẽſium poſſeſsiones tranſiret, ac ſimul Hiſpanos ac põtificios ab Heluetijs interclufos, ſummo diſcrimine propoſito, tranſitu prohiberet: Liuianumq; cum copijs aduentantem ipſa caſtrorũ propinquitate firmiorẽ redderet, & ab imminẽte Cardonio tueretur. Quo vno cõſilio Franciſcus maximũ omnib. rebus ſuis, & ſummę demum victorię momentũ attulit. His de cauſis Cardonius magnopere timens, ne ſubito Liuiani Gallorumq; aduentu in patentib. campis opprimeretur, ad Padum retroceſsit, et põte, quem antea nauibus conſtituerat, cuiq; Ioannem Dorbinum ad tutelam cum cohorte et tormentis præfecerat, amnem contra Placentiam traiecit. Erat Placentiæ Laurentius Medices cum cohortibus quatuordecim Italici generis, & tribus millibus equitũ. Cardonio autem aderant octingẽti cataphracti, et leuis armaturę equites mille, cum legione vna veterana, cuius ſinguli milites fortibus factis clari & præda diuites, tum ſpectata

Conſtitutione caſtrorũ Franciſcus primus maxim rēb. ſuis victoriæque momentũ attulit.

virtute tum ſplendido armorum cultu, centurionibus ſuis, ac ducibus ęquabãtur. Iunctis eo modo duobus exercitibus, quum & tutò transmitti Padus & ad Heluetios facilè peruenirì poſſe omnium opinione cõfirmaretur, appareretq; Laurentio atq; Cardonio, ſi progrederentur, vel ingentis victoriæ, vel eximiæ laudis occaſionem eſſe propoſitam, in conſilium adhibitis militum præfectis deſcendunt. Adducuntur vtrinq; aliqua in excuſationem, quòd non adhibita maiore diligentia & celeritate ſeſe cum Heluetijs ab initio coniunxiſſent, cuius rei culpa, & cunctatione ducum potius q̃ anguſtia temporis aut itinerum difficultate, nonnullę occaſiones prętermiſſę videbantur: Heluetios tñ omnes incuſare, quòd ignaris fœderatorũ exercitibus cum communi hoſte de pace priuatim egerint, vel id ſe facturos fideli quãtumlibet conſilio ſimularint, quando eius facti ſiniſtra fama periculoſoq; rumore, territis iam omnium mentib. grauiſsimi belli metum inieciſſent: paratos tñ ſeſe Hiſpani æquè ac pontificij profitentur tranſire amnẽ: et ſi res poſcat, nullam vel iniquã certaminis conditionẽ detrectare, modò ex fide egregiaque omnium voluntate bellum geratur. Sed quum inter ſe verbis tantùm agerent, re vera autem alter alterius voluntati magnopere diffideret, qui nam primum caſtra flumen traducere vellet, reperiri non poterat. Laurentius tametſi quę partes officij ſui ac dignitatis eſſent, et quę mens, quęue cõſilia patrui pontificis forẽt, memoria retinebat, in difficili tñ negotio aliter ſibi conſulendũ arbitrabatur: vtpote qui Ferdinandum regẽ exemplo ſuperiorũ temporũ cum Gallo clandeſtinis conſilijs cõſenſiſſe credebat: & proinde Cardoniũ, qui paulò antè ad Heluetios deflectere noluiſſet, nihil egregium pro alieno cõmodo facturũ putaret. Ex aduerſo quoq; graui ſuſpenſus cura verebatur, ne Heluetij, qui fluctuãdo diſcrepandoq; plurima defectionis ſigna prębuiſſent, in medio ardore belli lethale aliquod vulnus fœderatis inferrent. Cardonius quoq; eadem de Laurentio ſuſpicari, & maximè ab omnibus perfidiam timere, q audiret ab eo nuncios clam ad regẽ in caſtra tranſmiſſos, & legatum pontificis Ludouicũ Canoſium Tricaricenſem epiſcopũ, qui regijs in caſtris remanſiſſet, de cõpoſitione agere, conſtantiſsimeq; polliceri pontificias copias nihil interea Gallis eſſe nocituras. Et fortè (quod eius rei ſuſpicionẽ adauxit) paulò antè Hiſpani equites Cynthium Tyburtẽ è regijs caſtris redeuntẽ interceperant, quẽ ad componendas res à põtifice tranſmiſſum docuimus. Quib. de cauſis facilè fiebat, vt vterq; cautius atq; ſuſpẽſius ſibi agendũ iudicaret. Cardonius, ne vel minimo accepto incommodo, Neapolitanũ regnum, ac ſalutem ſuam, quę incolumi exercitu nullũ diſcrimen ſubire poterat, pręlij & Fortunæ caſibus obiectaret: Laurentius, ne potentiſsimũ hoſtẽ, quem nunq̃ oppugnandum cẽſuiſſet, in ipſo victorię curſu, vana atq; intempeſtiua offenſione laceſſere atq; irritare videretur, à quo, ſi in citeriore Padi ripa ſubſiſteret, ęquiores cõditiones expectãdas eſſe putabat, q̃ ab Heluetijs, ſi pari etiã periculo iunctis viribus victoria potiretur: q intelligeret eos, ſi victores euaderent, Parmam atq; Placentiam, ſicuti inſolenter paulò antè poſtulaſſent, cõtinuo armis eſſe repetituros. Ita quum malis artib. omnes bellum adminiſtrarẽt, cuncta facilia atq; expedita ad victoriã Gallo prębuerunt. Paulò poſt tñ ſiue aliqua ſimulatione, ſiue commutatis ratione voluntatibus, ad ſpem imminẽtis victoriæ conuerſi, q precibus Maximiliani, & Sedunenſis obteſtationibus, Heluetiorumq; omniũ hortatu, quotidie per nuncios ac literas euocarentur, Padum tranſire cœperũt. Cardonius vt qui amni proximior erat, primus in aduerſam ripã tetendit. Laurentius q parum lucis ſupererat, edixit, vt de quarta vigilia omnes copiæ ad ripam con-

pam conuenirent,atq; inalbeſcente cęlo traĳcerent.Sed fortè accidit,vt eo tempore Hiſpani equites,quos ſpeculatum miſſos Cardonius excurrere iuſſerat in Borbonĳ turmã per eandem cauſam prędandi explorandiq; per agros vagantem inciderẽt:commiſſoq; certamine Gallorũ præfectũ cum pluribus equitib. captum in caſtra perducerent:à quibus cognitũ eſt,regem Laudenſi via munitis caſtris cõſediſſe:Liuianũ cum exercitu ad Abduam progreſſum:Heluetios accepta pecunia,vltro citroq; miſsis de pace oratoribus,ſequenti die conditionib.ſubſcripturos,& validam Gallorũ ac Germanorũ manum Palicia duce caſtris digreſſam,Circumpadanis campis appropinquare. Quibus vulgatis ſermonibus,Hiſpani qui ſumma alacritate paulò antè tranſierãt,inordinati ac tumultuãtes,non expectato imperio,repẽte collectis vaſis pontẽ conſcenderunt: neq; prius feſtinandi traĳciendiq; finis factus eſt,tametſi Piſcarius increpando componere ordines conaretur,q̃ in aduerſam ripam priuſq̃ pontificĳ Placentia egrederẽtur,vniuerſi conſtiterunt.Ita vana ſuſpicio à falſo timore nata,quũ Dĳ ac fortuna manifeſtè à Gallis ſtarent, ſupremos hæſitantiũ conatus,& ſera conſilia diſcuſsit atq; perfregit.At cardinalis & Roſtius ad Modoetiã,dimiſsis ab ſe regĳs araldis,qui ad tractandas pacis conditiones aduenerant, Mediolanum cum omnibus copĳs conceſſerunt.Heluetĳ pedites priuatis ciuium hoſpitĳs ſuſcepti ſunt:equitib. verò ſuburbana ędificia,quæ ad Romanã portam vergunt,data.Ibi agebantur ſtationes,et crebrò equeſtria prelia committebantur, quòd Galli è caſtris ad portam vſq;,& pontificĳ è ſtationib. in proximos campos & circumiectas villas quotidiana conſuetudine prouehebãtur. Venerat etiam paulò antè ad Ticinenſem portam Triuultius cum modica militum manu,vt colloquium poſtularet,ciueſq; ad deditionem hortaretur.Sed illorũ animis nequicq̃ tentatis, ſubita armatæ plebis procella,quæ ex improuiſo fecerat eruptionem,non ſine ſalutis periculo repulſus,in tutum ſe receperat. Coactis Mediolani omnibus copĳs Maximilianus & Sedunenſis duces legatoſq; in arcem vocãt,& conſilio adhibent.Quum de toto belli genere deliberaretur, plurib. ad victoriã conducere viſum,ſi non prius acie decertarent,q̃ aut ſe cum pontificĳs Hiſpaniſq; iunxiſſent,aut Gallum confiſum munitionib.ſuis, in æquiores campos,aliqua neceſsitate impoſita perduxiſſent:ſiquidem Heluetios alteretrum facilè conſecuturos apparebat,ſi caſtra Binaſcum vſq; Ticinenſi via promouerentur.Cuius rei conſiliũ duabus rationib.explicabatur.Nam ſi Franciſcus ad motũ hoſtium pertinacius munitiſsimo in loco ſibi perſiſtendum eſſe cenſeret,facilè à Binaſco per ſancti Angeli oppidum,atq; agrum omni cõmeatu abundantẽ,ſe ad Padũ peruẽturos iudicabant,vbi pontib. antea conſtitutis, ſociorũ exercitus cum ſumma ſpe victoriæ iungerentur:ſin Gallus præmetuẽs ne Papia vrbe ſimul ac lapideo ponte Ticini amnis,quo in loco præſidium mediocre reliquerat,intercluderetur, Ticinum contenderet: eo caſu,aut in itinere æquiore conditione, pugnaturos, aut à læua continuò deflexuros Laudem Pompeiam:indeque accitis ac receptis in caſtra Laurentio atque Cardonio, futurum eſſe,vt Liuianum à propoſito itinere ſtatim auerterent, & ſpem Gallis comminuerent, quam illi de victoria maximam ex rerum ſucceſſu concepiſſent. Hæc quum prolatis in medium membranis, quibus menſuræ itinerum & regionis ſitus pictura deſcribebantur, vt agreſti ingenio homines certius deliberata cognoſcerent,nonnulli duces, qui vetere iudicio ſuo vel recenti pecunia adducti, apud Galaratum pacis conditiones acceperant, diſſen-

Sedunensis quo consilio cum Gallo confligere festinarit.

tiendo, & vanas difficultates immiscendo, consideratius maturiusq; ea exploranda dicerent, totam saluberrimi consilij rationem corruperunt. Quibus de causis Sedunensis, ne fideliũm animi interposita mora languescerent, & studia incertæ multitudinis in perfidiã verterentur, eò omnes cunctis artibus vt quãprimum cum hoste confligerent, deducendos esse existimauit: ratus se aut egregiam relaturum victoriam, aut si Heluetij aliquam ex infelicitate prælij calamitatem accepissent, Gallorum genti cum vniuersis Heluetijs inexpiabiles inimicitias, atque immortale odium cõflaturum. Ergo cum signiferis & fidelissimis Pagorum principibus communicato consilio, Mutium Columnam secretò admonet, vt ex composito quum signum acceperit, ad arma cõclamari iubeat: ac veluti hostes iusto exercitu suburbanis ædificijs appropinquarent, cum equitatu procurrat, & quanta maximè posit timoris atq; periculi simulatione, ab Heluetijs auxilium imploret. Idem vt faciant primis cohortibus imperat, quæ virtute militari atque odio in Gallos insignes, in ipsis semper principijs proxima hostib. loca sibi depoposcerant. Ita quum pransi milites meridiatum irent, et ab ducibus in arce de belli ratione disputaretur, subito ab Romana porta tubæ & tympana concrepuerunt, ac mox de aduentu hostium increbrescente rumore, aliæ post alias cohortes, quum primæ sequentibus causam tumultus per manus traderent, atque omnes arma caperent, incredibili pugnandi ardore portis se effuderunt. Nec mora, etiam ambiguæ fidei legiones sublatis vexillis subsecutæ, ne primos in eo tumultu, quod publicam salutem atque existimationem respiciebat, deserere, aut aliter de belli causa sentire viderentur, confertissimis agminibus ad portam contenderunt. Cardinalis galero & purpura insignis, prælata cruce, incedentium ordines militari equo præteruectus, vt ad signiferos centurionesque vel ad notos claris facinoribus milites peruenerat, adhortando accendendoq; vt properarent, testabatur sibi à Deo Maximo, Diisque immortalibus promitti eius diei victoriam, qua non solum vniuersam totius Galliæ nobilitatem adolescentis regis auspicijs inter duos hostiles exercitus deductam, egregiè pugnando deleturi essent, sed contusis Venetorum & Ligurum viribus propria virtute felicitateque, toti Italiæ leges essent impositu ri: neq; Germanos mercenarios milites, quod roboris apud regem esset, quos tamen sæpius acie deuicissent, tam auersos à Cæsare, vel tam prodigæ virtutis fore, vt eos contra totius Germaniæ decus pro Gallis, qui veri hostes essent, pugnaturos existimarent. Neque Vascones fugacissimum genus: vel equites illos serico, torquibusque fulgentes, qui aliquantum plus præsidij in equis atq; calcaribus, quàm in gladijs atque virtute reponere consueuissent, aut fortius, aut cõstantius quàm anteà fecerint, in acie dimicaturos arbitrarentur. Quod verò laboris atq; periculi relinqueretur, id totum occupandis hostium tormentis ingenti animo subeundum. Vbi si qui fortè cecidissent, eorum animas à se pontificia authoritate ab omni labe criminis expiatas, relicta in terris egregiæ virtutis memoria, in cœlum protinus euolaturas constantissimè existimarent.

Talia passim commemorantem, progressumque ad primas legiones, quæ iam in patentem viam venerant, Galeacius Vicecomes, Ioannes Gonzaga, Gambarus atque Aquila legati, secuti sunt: adiunxêreque se exeuntibus Heluetijs nonnulli equites ex his familijs, quæ vetere beneuolentia Sfortianum nomen colebant. Ex plebeis quoque sicarijsque hominibus aliquot armatorum manipuli prætereunti turbæ sese vltro admiscuerunt. Vixdum Mediolano tria millia passuum progressi erant, nec minus triginta inde stadijs Gallorum

rum caſtra aberant, quum falcones quos numero decem ſecum adduxerant, diſplodere cœperunt. Quæ res equitibus Italis magnam ſollicitudinem atq; admirationem attulit. Mutius enim ad duces primi agminis mutata facie prouectus, interrogare cœpit: Quánam inſania viri in re bellica principes, diſciplinæque magiſtri, intempeſtiuis tormentorum boatibus hoſtes excitare contenderent, quos imparatos ac nihil de prælio cogitantes, inuadendos eſſe cenſuiſſent. Cui ab primis ordinibus alacriter reſpondebatur, ſatis ex diſciplina cum armato etiam inſtructoque eo hoſte ſe pugnaturos, ſi ſuſpectæ fidei commilitones, atque omnium pagorum vexilla vno conſilio ſecum in aciem deſcendiſſent. Quod fieri poſſe confiderent, ſi ea ſimulatione certiora contracti certaminis ſigna ad ſequentium ſociorum aures perueniſſent. Quorum virtutem infami pretio victam, ſi iam nulla omnino periclitantis publicę dignitatis verecundia foret, cadentium ſaltem præ oculis affinium gemitus, militaris ſacramenti religio, & futuri mox in patria aduerſus deſertores iudicij metus, excitare, atq; accendere poſſe viderentur. Tanta enim arrogantibus animis virtutis fiducia inerat, vt maximas ac validiſsimas hoſtium copias ſumma contemptione deſpicerent, neque vllam tormentorum copiam, aut vllas loci munitiones, quo minus in caſtra vincendo perrumperent, impetum ſuorum moraturas arbitrarentur. Erant ante alios viri fortes, ſed barbaræ veſanęque virtutis Pelegrinus Landebergius, Centius Amerer, & Rodulphus Longus, qui tres voluntarias cohortes pugnaciſsimorum hominum in fronte conſtitutas habebāt. Ii quum in conſpectum hoſtium deueniſſent, tanto dimicandi ardore protinus exarſerunt, vt ab cæteris ducibus, qui ſaniore conſilio ſiſtenda ſigna, locum caſtris capiendum, & reficiendos ab labore viæ milites iubebant, quin pleno paſſu ad hoſtem contenderent, retineri nequiuerint. Borbonius atque Triuultius ad diui Iuliani templum, quod modico in pago eſt, caſtrorum principia habebant, viamq; publicam præruptis vndiq; foſsis, & de more regionis aggerib. communitam, non temerè ad ſiniſtrā inſederant. Secundum eos rex ipſe, & poſt eū Helanconius regulus, ad quem iure ſanguinis, ſi Franciſcus vita exceſsiſſet, regnū Gallię pertinebat, mediam poſtremamq; aciem modico interuallo inter ſe abiunctas collocarant. Ita tripartitò caſtrametati, vt tres iuſti exercitus ſibi in uicem, quū caſus poſceret, commodius atq; expeditius auxilio forēt, lato ac munitiſsimo loco continebantur. Nam in circuitu frequentes erant foſſę, ſtudio agricolarū ad irrigādos agros perductę, nouasq;, vt vſus ferebat, opportunis in locis Nauarrus munitiones addiderat, oppoſueratq; hoſti ingētia ſcuta defixa ſolo, & craſsis funib. conueſtita, vt his protecti Vaſcones, tutius et certius in hoſtes ſagittarent. Hanc ſtatim caſtrorū formam lociq; naturā, Mutius et nonnulli duces Heluetij ſpeculandi gratia in editiorē aggeris partem equis prouecti animaduerterant, ſubindeq; notauerant, ad dextrā locum caſtris opportunū relinqui, vbi ſatis ad humilitatē depreſſa planicies perpetuo riuo, qui ad frumentarias molas defluebat, ab duobus fermè lateribus cingebatur. Eo in loco vt caſtra facerent, & refectis quiete ciboq; corporibus, nihil temerè de prælio cogitarent, ſuadere conabantur. monebant, ſicuti victoriam à conſilio, ita pœnitendos atq; irritos conatus ab inconſulta virtute proficiſci, eosque ſępius aduerſos præliorum exitus ſentire conſueuiſſe qui audacia atque impetu potius, quàm vtili mora & ratione hoſtem ſuperare confiderent. Poſtremò teſtabantur aduerſus auſpicia prouocari hoſtes, quòd vetere gentis obſeruatione is heb-

Helvetiorum fiducia.

Victoria a consilio, a temeritate adversi praelii.

domadæ dies infauſtus foret, qui inchoante anno cæſorum ab Herode infantium memoria celebratus, toto anni circuitu verteretur: incidebat enim is dies in Idus Septembris. Sed quum furor & fatalis inſania, quod nunquam antea Heluetijs in caſtris acciderat, & militi obſequium et ducibus authoritatem abſtuliſſent, pugnaciſsimi quique procurrerunt, & cum Vaſconibus atque Germanis atrociſsimum certamen contraxerunt. Triuultius atque Borbonius, qui multum antea de aduentu hoſtium certiores facti aciem inſtruxerant, & tormenta idoneo in loco collocarant, quum haud dubiè premerentur, vt obiectis flammis hoſtium tardarent, ſimulque eos vſu ac munitione domorum priuarent, vniuerſa pagi ædificia ſuccenderunt, & ſuos in patentiorem locum reduxerunt. Erat ante tormenta Gallorum foſſa ingens, ſummo audaciæ periculo ſuperanda, quam Nauarrus cohortibus oppoſitis & Germani eximię virtutis denſis ordinibus tuebantur. Illuc audaciſsimorum iuuenũ globus, aliquanto certiore exitio quàm victoria, peruadere non dubitauit. Erant ij ex omnib. Pagis florenti ætate & ſingulari promptitudine lectiſsimi, qui peruetuſto gentis more, vt raros ante prouectam ætatem militiæ honores aliquo inſignis virtutis opere edito conſequantur, aſpera quæque & difficilia belli munera vltrò ſibi depoſcere, & ſæpius cum exitiabili laude propoſitam mortem ſubire conſueuerunt. Hos ab immoderata fortitudine Perditos vocant, & in ſummo honore atque admiratione habent, licetque illis vna virtutis prętogatiua, & vexillum ferre, & ducere ordines, & duplicata per omnem ætatem ſtipendia accipere. Neque alio felicis audaciæ inſigni à cæteris Perditi dignoſcuntur, quàm candidiſsimis pennarum manipulis, quos more ducum è pileis ſpecioſa luxurie defluentes in tergum vertunt. Ii vno agmine aduerſus tormentarias pilas ingenti animo progreſsi, quum magna clade accepta ex iniquiſsimo loco diu multumque pugnaſſent, tandem pertinaci impetu pulſis loco Germanis, & reiectis Nauarrinis cohortibus, per aceruos morientium ad tormenta peruaſerunt. Quibus numero ſeptem occupatis, dum ſpe pleni conſertis iterum ordinibus cedentibus incumbunt, vniuerſam primi agminis aciem perturbarunt. In eo diſcrimine Triuultius atque Borbonius diuerſis in locis immiſſo equitatu, quantum viribus adniti et conſilio prouidere poterant, ad reparandam perculſam aciem huc atque illuc ferebantur. Nec ſuis deerat Nauarrus, increpando alios, alios interrogando, num vt tantum terga verterent, turpiſsimeque vix dum hoſte conſpecto acie diffugerent, ab extremis Oceani finibus Pyrenæiſque veniſſent? colligerent animos, & celeriter ſclopettos atque baliſtas expedirent, tantiſperque conſiſterent, dum latera nouis equitum ſubſidijs firmarentur, & quam ignauię, aut iniquę ſortis apud Rhauennam malè pugnando notã ſubijſſent, ea die fortiter pugnando delendam eſſe exiſtimarent. Ita vno tempore irruente ampliſsimo equitatu, Vaſconibus adhortatione & verecundia confirmatis, Germanis ira ac pudore locum tenentibus, prælium atrox ac varium redintegratum. Impellitur horrendo tormentorũ ac armorum ſtrepitu vtraq; acies, vexilla rapiuntur. Mox Centius ac Pelegrinus pugnantes cadunt, Puriusq; prętorianę cohortis prędectus, & quatuor cum eo ſigniferi maioris colubrinę ictu ab latere conſternuntur. Nec defuere laborantib. ſuis Heluetij, qui maiore circuitu ad hoſtes peruenerant: nam coactis in vnum ad triginta cohortibus, duplici agmine animis ac viribus recentiſsimis gradum intulerunt, & ab læua cum peditatu congreſsi, Sciatalardum clari nominis Vaſconum ducẽ,

Praeliu atrox inter Gallos & Helvetios.

ac Lu-

acLudouicum & Georgium Hellemburgenſes ex Germanis nobiliſsimos interfecerunt. Ab altera verò parte irruentes equites laxatis aliquantulum ordinibus, in ſinum excepêre, vbi varia ancipitique fortuna diu certatum. Nam cataphracti, quanquam vi atque incitatione equorum diſperſis, ac morientibus fœde proculcatis, raros tenuesque manipulos cum multa ſtrage perrumperẽt, tamen quum denſis ordinib. occurrebant, aut prælongis contis induebantur, aut foſsis equis armorum pondere graues interibant. Periêre eo in loco acerrimè depugnantes alarum pręfecti, Sanſerrius è Sacro Cæſaris oppido regulus: Imbercurtius eximia virtute & longa militia clarus: Buſsius Amboſius, & Frãciſcus Borbonij frater. ipſe quoque Borbonius ſimile ſalutis diſcrimen adijt, vt ipſe dicebat, dum cruenta ea in acie verſaretur. Sed ego poſtea aliter ab ipſo rege accepi nominatis teſtibus affirmante, Borbonium circumuento fratri opem ferre minimè auſum, intactumque retro ſe à conſpectu hoſtium ad ſecundam aciem recepiſſe. Triuultius quoque dum circumuento ac morienti ſignifero ſuo fruſtra auxilium ferret, inter lanceas alabardasque hoſtium conflictatus, vulnerato equo, criſtis galea deterſis, alariorum interuentu periculo ſe eripuit. Iamque ęgrè plurib. in locis prælium ſuſtentabatur, & Heluetij, quòd iniquiſſimam foſſam tranſiſſent, quòd tormenta magna virtute cepiſſent, quòd pulſo peditatu, perturbatis equitibus, in locum quem hoſtes tenuerãt proceſsiſſent, meliore fortuna præliabantur: quum Franciſcus promota ſecunda acie, Alanconio pari paſſu cum poſtremo agmine ſubſequi iuſſo, diſpoſitis per pręfectos certo in ſpatio pluribus tormentis, quibus à latere hoſtium phalanges peterentur, cum nigra legione, ingentique equitatu opportuniſsimo tempore ſuperuenit: ipſe regali paludamẽto, quod cæleſti colore aureis lilijs diſtinguebatur, generosè apud hoſtes ac ſuos ſe regem profeſſus in prima acie verſari: impigrè hoſtem ferire: huc atque illuc incitato equo periculosè acerrimis hoſtium inſultare: ac demum non oratione tantùm vel adhortationibus, ſed egregio veræ virtutis exemplo ſuos accendere. tantus enim erat incumbentiũ impetus, tanta conſiſtendi pertinacia, tantusque inerat etiam faucijs ac morientibus vigor, vt regem in ea prælij iniquitate, & maieſtatis obliuiſci, & vitam contemnere, & rem inclinatam manu ac viribus potius, quàm arte vel conſilio reparare oportuerit. Equites quoque qui ad Nouariam, Taroannamque fugiendo priſtinam virtutis opinionem amiſerant, ne ſi iterum cederent, ſempiterna in poſterum ignominia notarentur, aut decora morte, aut egregia victoria, pugnanti in omnium oculis regi ſuo ſatis facere contendebant. Cecidêre eo congreſſu Talamõtius Tramulij filius, & Roya in Morinis nobili genere natus, & Vantellius, qui extra ordinarium regiæ turmæ vexillum cum Moio nobilioris alæ ſignifero, qui foſsis vinearumque traducibus impediti explicare ſeſe minimè potuerunt. Ex Heluetijs autẽ, Rodulphus Longus ille multitudinis concitator, & vetere in Ludouicum Sfortiã facinore inſignis. item Flechius virtute magis ꝙ̃ genere clarus, & Valterius Offius. Hic ob ſingularẽ prudentiã, et ſummam virium promptitudinẽ, quę non facilè in eius gentis hominibus commiſcentur, omnibus bellis, & Nouarienſi maximè in pugna, magnam virtutis opinionem adeptus fuerat. Pugnatum eſt continẽter horis ſeptem: nam in medio ardore certaminis, quum Sol occidiſſet, Luna eo tempore pernox claro ſplendore inuecto vtramque aciem in armis continuit. Fuitque horribile cruentiſsimumq; certamen, quandiu vel tantillũ luminis ſuperfuit. Mox condita nubib.

Luna, quanquam lassitudine ac vulneribus fessi hebetatis armis quieti locum quærerent, interim tamen per mutuum errorem cæcis insanisque ictibus socij pariter atque hostes crudelissimè sternebantur. Heluetijs etenim Germani armis lingua habituque non omnino dissimiles, dum varijs in locis inter se miscerentur, prodente demum tessera, fœdissimam stragem per tenebras edebant. Neque ab tormentis tota nocte temperatum: quæ sicuti incertis ictibus emittebantur, ita aliquantum plus terroris quàm cladis inferebant. Sedunensis, qui spe, cura, laboreq; suis non deerat, quum errore loci in Germanos incidisset, eorum linguam asperiore voce mentitus, periculo se explicuit, & superata fossa ad conflagrantes domos reuersus est: vbi Rostius & Anglardus splendore flammarum inuitati, coeuntibus tanquam ad prætorium plurimis ducibus, signum ingenti classico proposuerant, quo sparsi errabundique milites ad vexilla vocarentur. Id erat amplissimum cornu syluestris Vri operoso argento in labris exornatum, quod à maiorib. per manus traditum, apud Vranienses Heluetiæ libertatis authores cum magna cura ac religione custoditur. Eius itaque beneficio, quod à perito buccinatore ad humanæ vocis speciem scientissimè more gentis inflabatur, plurimi conseruati sunt: qui inter hostium cohortes vario errore delati, cõfundente aures tympanorum similitudine, certum ad suos receptum habere non poterant. Egere vtrinque mutuo timore suspensæ acies insomnem noctem, animis tamen quàm viribus ad dimicandum paratiores: Nam strenui pariter atque ignaui, quanquam longo certaminis labore defatigati erant, diuerso tamen animorum habitu, vel nauandæ operæ desiderio, vel metu mortis excitabantur. Sedunensis, ac cæteri duces, tametsi eos prima opinio plurimum fefellisse videbatur, quòd hostes, vt destinauerãt animis, ad primum impetũ tanta etiam clade perturbatos minimè superassent, ac irrito propè conatu fortissimos suorum amisissent, tamẽ sese non deserunt: in concilium quàm plurimos vocant: & quum expectare lucem, & prælio iterum decernere cunctis placeret, quòd omnibus rebus imparati aduenerant, Mediolanum ad petenda omnis generis subsidia mittẽdum decernunt. Mittitur Ioannes Gonzaga, qui Maximilianum ciuesque ad ancipitis prælij euentum sollicitos noua spe impleat: cocta in primis cibaria, & plurimos vini cados deficientibus lassitudine ac siti militibus continuò subministret: ac demum tormenta, pilas, & sulphureum puluerem omni adhibita celeritate in castra transmittat. Duces verò atque signiferi digressi consilio, vt quisque de Cardinale & de prælij euentu sentiebant, variè apud milites loquebantur. Alij decoris & victoriæ cupidi, quum cladem, quàm ipsi magnam acceperant, verbis eleuarent, suorum fortia facta & Gallorum stragem in maius falsis narrationibus extollebant. Contrà alij aduersæ factionis, vt saluti maturè prospicerent, & cardinali in summis rerum difficultatibus constituto dignitatis & vitæ periculum augerent, Mediolanum solutis cohortibus reuertebantur. Equites quoque pontificij, qui propter exiguum numerum haud magno vsui fuerant, magna ex parte metu vel desperatione adducti, relictis ducibus in vrbem redierunt. Cæterùm Franciscus, quanquam summo timore atque ingenti periculo liberatus, tantæ virtutis homines egregiè sustinuisse videbatur, reliquo tamen metu & suprema veluti cura anxius, turbidæ noctis finem & incertæ fortunæ exitum expectabat. Neq; corpori armorum pondere fesso, ac siti & continuo labore æstuanti maiorem quietem dedit, quàm vt subducta ad spirandum galeæ buccula, dum equum

mutaret,

mutaret, tormento paululum inniteretur. Inde statim ad ducis munia transgressus, Liuianum vt cum exercitu accederet per nuncios monuit. Mox ea re ab præfectis quos in coronam aduocauerat, equestri consilio comprobata, castra aliquantulum contraxit: & quod locus qui primi agminis fuerat ab hostibus tenebatur, munitiore spatio supra sex milia Germanorum in margine fossæ constituit: iussitque eos pluribus tormentis ibidem opportunè collocatis præsidio esse. Ab alia parte magnum equitum numerum sibi adiunxit: monuitq; Borbonium atque Alanconium, vt vtrinque pari ordine primam & tertiam aciem lateribus suis admouerent: ita vt ipse recta fronte hosti oppositus, sicuti loci ratio postulabat, primi agminis vicem impleret, & duobus agminibus læua ac dextra constitutis tanquam cornibus vteretur. Nec longè ab eo loco, Nauarrus & magna multitudo Germanorum, quum per tenebras prælio dirempto, neque castrorum formam neque regis consilia agnoscere potuissent, defixis solo vexillis consederant. Franciscus, vt qui nam fossarum situs, campiq; interiacentis & publicæ viæ spatia forent, oculis ipse collustraret, in conspectum hostium cum paucis equitibus progressus est: mox sensim in Auroram abeuntibus tenebris, ad cohortandos Germanos contendit, quos magnis pollicitationibus erectos ad conficiendum modico certamine bellum, & ad partæ iam victoriæ præmia capienda, certæ spei & alacritatis plenus accendebat: commemorans superiorum temporum iniurias, & clades quas Heluetij beneficio Fortunæ potius atque iniquissimis temporum & locorum conditionibus, quam vera virtute Germanis intulissent. Proinde in animum inducerent, eam esse propriam atq; expeditam rei bene gerendæ occasionē, qua consanguineorū & commilitonum suorum cædes vlciscerentur: ac simul fortibus factis declararēt Germanos, sicuti nobilitate fideque præstarent, ita virtute bellandique peritia militarem gloriam agrestibus atque infidis hominibus minimè esse concessuros. Simili quoque vsus oratione, Gallos equites hortabatur, ne à maioribus suis degenerare vellent, qui superioribus seculis equestri gloria omnibus gentibus præstitissent. Nec minore spe atque animo apud Heluetios acies instruebantur, quanquam maxima ex parte milites, sicuti diuersis in locis, atque in ipsis etiam hostium munitionibus vario casu conquieuerant, nullo cibariorum subsidio recreati, ægrè labantes artus ferocibus animis sustinerent. Neq; enim quæ ab Mediolano, procurante Gonzaga conuehebantur, breui & nocturno maximè tempore, quòd omnes semper administrationes tardare cōsueuit, adduci expedirìue poterant. Plerique etiam sub Auroram oblatis ientaculis, quū tympanorum crepitu & fragore tormentorum ad pugnam vocarentur, optatos & necessarios fouendis viribus cibos relinquebant. Coiuêre in principijs nonnulli duces, inter quos erant Haslerius Foctius, ætatis honore, ac magistratus insignibus clarus, et Chezzius Amman inter Heluetios natu maximus, qui amplius quadraginta annos centurio, aut signifer, aut tribunus in exercitu fuerat: & prælio illo memorabili, quo Carolum Belgarum ducem eiusque copias ad Nanseium occidione deleuerunt, singularem in prima acie laudem meruerat. Ii, siue acceptæ cladis conscientia adducti, siue cognito desertorum discessu & iam lucis beneficio perspecta locorum iniquitate, quòd satis ibi existimationis, ad frangendos Gallorum spiritus hesterna dimicatione partum existimarent, prælio abstinendum esse iudicabant. Sed quum frustra deprecando contestandoque promota iam signa sistere, & procedentes ordines oppositis cor-

poribus retentare conarentur, & fato, & libidini militum manus dederunt. Ita Rodulphus, Segnius, Visembachius, Vnderualdius, Vldericus Iochius, atq; Zambronius audaces acerrimæque virtutis duces, ratione committendi certa minis inter se constituta, bipartito signa intulerunt. Primum ac maximum agmen, in quo Tigurini pagi signum supremæ apud Heluetios dignitatis collocatum erat, rectà aduersus regiam aciem, quam medium locum tenere docuimus, contendit. Aliud quod à dextris paulò infra cõflagrantis pagi tecta subsisterat, maiore capto circuitu ad Alanconium postremo agmini præpositum, deflectere cœpit: eo consilio, vt quum primi regem, & robora Gallici exercitus in se conuertissent, Illi Alanconium infirmioribus vallatum præsidijs, magno impetu ab latere adorirentur, & perrupta eius acie, in sinistrum latus & terga regij agminis penetrarent. Aliam verò suorum multitudinem, quæ citra viam publicam à læua proximum campum tenebat, nullo ei certo munere capessendæ pugnæ demãdato, quod ex parum fidelib. pagis constare putabatur, dextro cornu, vbi Triuultius atq; Borbonius curabant, interuallo trecẽtorum passuũ opposuerunt. Sed quum ad teli iactum processissent, Galli statim displosis in aduersos vno temporis puncto omnibus regijs tormentis tantam summa celeritate cladem intulêre, vt prius temeritatis pœnas dederint, qui ob audaciã consilium sumpserant, quàm manus conserere, vel ad hostes peruenire potuerint. Eo casu quòd per medium facta horribili vastitate strageque hominum, vnum non erat amplius phalangis corpus laceratis ordinibus: pars, quæ secundos ictus timebat, terga vertere, & recipere sese cœpit: pars despectis iterum tormẽtis in hostes impetum fecit. Ii constantiore quàm vnquam antea virtute atque audacia, pluribus & acceptis & illatis vulneribus fossam superarunt: & cum Germanis equitatuq; regio congressi multa facinora efferę virtutis ediderunt. Nam quum eodem quoque tempore Triuultius atq; Borbonius extenso cornu, & circumflexis equitibus, in sinistrũ eorum latus incurrissent, duplici fronte pugnare cogebantur. Sed Germani, qui acerrimo eo certamine Iacobum Condeum, Henricum Ricurtiũ, & Saxeum fortissimos duces amiserant, ira ac dolore simul incensi, illato gradu eorum impetũ represserunt: & Pontineriũ proceritate corporis animique virtute inter Heluetios duces clarissimum adequitantem ordinibus, ac suos clara voce, adiectis in Germanos cõtumelijs cohortantem, sclopettorum ictibus equo deiecêre, et vasti obesiq; corporis adipe atque aruina patentibus plagis defluente, cruentas lanceas spectantibus Heluetijs inunxerunt: quæ apud Barbaros in acerbioribus odijs exactæ vindictæ grauissima cærimonia perhibetur. Ibi quoque Zambronius, & Antius Encher, vasti animi & terribilis staturæ homines: quum ingentes gladios singulari peritia ambabus manibus regerent, & in media Germanorum acie versarentur, detruncatis pluribus lanceis, multisque hostium trucidatis, ad extremum tota acie in eos conuersa, oppressi sunt. Interijt & Chezzius Amman cadente equo qui tribus etiam sagittis confixus, in ea ætate plures horas adhortando pugnandoque, nec optimi ducis, nec fortissimi militis munus omiserat: quum cæteri quos supra memorauimus, antequam congrederentur tormentorum procella discerpti cecidissent. Ioannes & ipse Berrus Basiliensium vexillifer, quum multis confectus vulneribus diutius signum sustentare non posset, ne hostes eo potirentur, sericum hasta detractum minutissimè conscerpsit, et occubuit. Interea quoque secunda acies, quam ad Alanconium deflexisse docuimus, tantum postremo

stremo agmini terrorem intulit, vt equites magna ex parte, cadente Bemontio alæ signifero, pluribusque eorum ad primum impetum interfectis, terga verterint, & effusis habenis Laudensi via cursum intenderint. Quo rerum tumultu factum est, vt agrestes, & plerique speculatores, qui in agris erant, equites Gallos inter impedimenta fugientes conspicati, quum Franciscum prælio victum putarent, de victoria Heluetiorum per omnem Italiam perscripserint. Et res profectò ab ea parte in maximū discrimē perducta fuisset: nisi Emarus Prieus, & Obigninus singularis experientię duces, qui cum Alanconio erant, fuga increpita, collectis in vnum vexillis conglobatisque militibus, summo labore pugnam sustinuissent. Magno quoque perturbatis subsidio fuit Liuianus, qui Venetorum exercitu adducto procurrens, cum nobilium cataphractorū ala subsequentibus reliquis superuenit. Is, vt erat & pugnę & nauandę operæ auidus, nulla interposita dubitatione, equites cohortatus vt se vadentem sequerentur, in transuersos hostes incurrit: quem Heluetiæ cohortes duæ conuersis signis alacriter exceperunt: & vulneratis pluribus, interfectoque Cepino Pitiliani filio summæ indolis adolescente, acriter incumbentem equitatum longius summouêre. Eius tamen aduentu magis quàm viribus territa ea Heluetiorum manus, quòd vniuersas Venetorum copias, quæ in proximo erant, adesse iudicabat, saluti consulere cœpit. Alij enim lassitudine, vulneribus, siti, sudoreq; confecti in proximos hortos concessêre, vbi superuenientibus etiam ab regia acie subsidiarijs equitibus, magna eorum pars concisa est. Alij in proximam delati villam, quū diu porta ac muris duce Trulerio Schafusiano strenuissimo centurione se defendissent, tandē Liuiano authore succensa villa, tormentis flammisque expugnati crudelissimè perierunt: alios palantes, refugientesque ad maximum suorum agmen, equitatus apertissimis campis consectatus ad vnum deleuisset, nisi consilio atque virtute veterum militum, qui in ea Fortunæ acerbitate disciplinę memores, sibi ac suis nunquam defuêre, densata acie citra fossam viamque publicam ad suos se recepissent. Eodem fermè tempore, tertia Heluetiorum acies, quam contra Triuultium atque Borbonium constitisse ostendimus, siue prę lij iniquitate perspecta, siue detestabili adducta consilio, quòd factioni atque odijs, quàm pulicæ necessitati satisfacere mallet, cædis atque alienæ virtutis spectatrix, vexilla Mediolanum ferre cœpit. Neque (vt erant timore perculsi) prælio succedere voluerunt: quod tamen propé necesse erat, quum vniuersam leuem armaturam equestrem in oculis haberent, & frequentib. tormentis peterentur: quæ post equitatum insidiosè occultata apertis demum turmis, ad tubæ signum per interualla sæpius emittebantur. Quibus de rebus cęteri quos apud regiam aciem pugnantes reliquimus, dum cæco furore atque ira perciti obstinatione animorum magis quàm viribus locum tenerent, & alias recentes Germanorum legiones, ad quas pugna nondum peruenerat, ad dimicādum paratas in conspectu haberent, desperata victoria receptui cecinerunt. Magnum enim ad fossam paulò antè detrimētum acceperant, quòd è superiore loco à ballistarijs Vasconibus incredibili sagittarum multitudine configebātur, qui iuxta sclopettarios collocati, vt sclopettis implendis & tendendis scorpionibus spacium darent, ita mutuo recursu per centurias sibi inuicem succedebant, vt continenti telorum grandine effusa, inulta acies frustra petitis à virtute subsidijs sterneretur. Dirempto prę lio, cum Rostius, Ronna, et Anglardus, atque alij tantæ ac tam perturbatæ multitudini monendo atq; imperando suc-

Heluetiorum pars fugit.

Tertia acies Heluetiorum sine praelio discedit.

Heluetij reliqui signum receptui dant.

currere, vel ducum officia facile implere non possent, ipsi milites etiam omnibus incommodis conflictati, ne fugere viderentur, in ea rerum iniquitate, sibi quod agendum erat, mira constantia singularique peritia præscribebant. Nam sauciorum cura habita, vt quisque vulneribus debilitatus erat, bini milites summa pietate lacertis atque humeris tulerunt: reductisque ad vnum omnibus tormentis quæ Mediolano aducta fuerant, nouissimum agmen recentiorum militum præsidio firmarunt. Adeo autem contempto passu via publica iter est factum, vt discessus nihil fugæ simile habere videretur. Neque enim inuadi facile poterant, quod ab vtroque viæ latere præaltis atque perpetuis fossis muniebantur. Galli qui viginti horis continenter, dubia plerunque victoria, armati in acie constiterant, quum fluentibus sudore artubus, ac labantibus lassitudine equis, & densa eleuati pulueris caligine, & irrequieto atque horribili tormentorum reboatu oculorum atque aurium sensum pene amisissent, finem insequendi fecerunt: ita tamen victoria potiti, vt egregiè pugnando Heluetios magis vicerint, quam eos in posterum vllis viribus omnium opinione vinci posse docuerint. Heluetij suis hospitijs perhumanè ac liberaliter suscepti, depositis apud publicas hospitales domos grauiter vulneratis, reliquum diei ac sequẽtem noctem recreandis corporibus dederunt. Postero die plateam, quę ante arcem latissimè patet, tanta frequentia compleuerunt, vt nullam propè cladem accepisse omnium ęstimatione viderentur. Ibi habito inter se concilio, quum trimestre stipendium postularent, & nisi id continuò sibi persolueretur, se abituros domum dicerent, minimè id præstante Maximiliano, quod tantam pecuniæ vim expeditam non haberet, Comensi porta vexilla protinus extulerunt. Nec Cardinalis, vt qui aduerso rerum successu apud eos aliquantum pristinæ autoritatis amiserat, allocutionibus suis quicquam profecit, quo minus vniuersi Comum contenderent. Quamobrem relictis tribus cohortibus Heluetijs, quę arci præsidio forent, ipse cum pontificio equitatu ac valida manu Sedunorum Leucum contendit, superatoque Abdua per Saxinam vallem concisis abruptisque montium tramitibus in Volturenam vallem penetrauit, vnde mox transuersis alpibus Tridentum, atque inde in Germaniam ad Maximilianum Cæsarem profectus est. Heluetij verò, & cum his Galeacius Vicecomes, à Comensibus, quod vicinitate regionis, & mercaturæ commercio magnæ cum his amicitiæ necessitudines intercedebant, omnibus officijs ac facultatibus subleuati, superato Lario per Curiam Rhethiarum domum reuersi sunt. Quum cęsorum ratio iniretur, Galli ex viginti quinque milibus Heluetijs, qui in pugnam prodierant, vix dimidiam eorum partem integram superfuisse, & ex suis ad tria tãtùm milia cecidisse cõtendebant. Heluetij autem & occisorum ab se Gallorum numerum plurimum augebant, & censu domi habito, ad quinque milia fortissimorum hominum ea expeditione se amisisse fatebantur. Cęterùm ea victoria tot insignium Gallorum funeribus tantoque periculo parta, Francisco regi incomparabile decus attulit, existimationemque regij nominis ita confirmauit & auxit, vt non immeritò, quum eius noctis dieique euentum luculenter enarraret, effusissime lætaretur. Victoriam quoq; nouo gaudio perfudit Claudius Guisa Antonij Lotharingiæ principis frater, quum interijsse crederetur, spirãs inter cadauera hostium repertus. Is enim summæ spei adolescens Germanis præpositus, in prima acie vsque adeò egregiè, multis quidem acceptis vulneribus dimicarat, vt superincumbente Heluetia phalange, inter suorum ac hostiũ cadentium

cadentium aceruos sterneretur. Eo autem duplici prælio hesternoque præsertim, quum rex ipse eximij bellatoris laudem adeptus consensu gratulantiũ procerum equestri honore dignissimus censeretur, eius dignitatis ornamenta de manu Baiardi viri fortissimi lubens accepit: quanquam adessent summi duces, qui ex militari cæremonia conceptis verbis, districtoque gladio, quo leuiter sinister humerus petebatur, eum ornare percuperent. Baiardum enim ideo cæteris prætulit, quod acerrimè inter hostes pugnātem conspexerat, nec maiores duces inuidioso delectu ad id munus, tanquam inter se dignitate pares offendere vellet, simulque Baiardum præclaro iudicij sui testimonio celebrem perpetuò sibi deuinciret. Equestris siquidem ordinis dignitas, non in otio imbellib. ambitiosè quęsita, sed fortibus testatę virtutis merito in acie parta, viros vel infimæ fortunæ, longè nobilissimos efficere consueuit. At Mediolanenses vbi discessisse Heluetios vident, ne perniciosa cunctatione ciuitatem in discrimen adducant, ad dedendam vrbem oratores in castra continuò mittunt. Erat legationis princeps Hieronymus Castelionus iuris peritia insignis, qui demississima oratione victoris iram leniuit, deprecatus ne durius in miseros ciues animaduerteret, qui fluctuosissimis temporibus seruiuissent potius, quàm ab eo voluntaria defectione desciuissent. Eos supplices, & quæ imperasset paratos facere, si conseruasset, longè maiorem eum laudem, quàm hesterna victoria fusis hostibus meruisset, clementia atque animi magnitudine sibi comparaturum: quandò præstantius foret amplissimum regem humaniter ac temperatè vti victoria, quàm prælio in quo & milites, & Fortuna plurimum potuissent, felicissimè superare. Franciscus ad ea respondit, se magis pro natura sua quàm pro Mediolanensium meritis, qui toties rebellassent, & defectioni interfecto præsidio summam crudelitatem addidissent, ciuitatem conseruaturum, modò trecenta milia aureorum nummûm, quàm summam mulctæ nomine imponeret, intra certos dies tribus pensionibus persoluissent. Dimissis legatis, partem exercitus duce Nauarro ad oppugnandam arcem misit. ipse audita Comensium legatione, qui ad dedendam vrbem aduenerant, & Heluetios finibus decessisse nunciabant, Ticinum profectus est. At Laurentius, qui cunctando, neque amicè neque hostiliter fecisse videbatur, quum audiret ad confluentes Padum & Ticinum parari pontes, quibus ad se opprimendum Gallorum copiæ transmitterentur, ad easdem fœderis conditiones recurrit, quibus paulò antè Ludouicus Canosius Tricaricensis, et Cynthius Tyburs pacem ab rege petiuissent. Neque animus regis ab nomine pacis abhorrebat, quãquam Liuianus victoria ferox, qui ex priuato quoque odio ad apprimendum Cardonium summa cupiditate ferebatur, interpellari, ac distineri regem in eo victoriæ cursu intempestiua pacis mentione prædicaret: ac se protinus Hispanorum copias, si id sibi permissum foret, vnis exercitus sui viribus deleturum polliceretur. Tunc demũ enim quum eos hostium reliquos deleuisset, facilique victoria imposuisset Etruriæ leges, ac Neapolitanum regnum felici cursu repetisset, regem maturam victis daturum pacem, & veram quietem affectis Italiæ rebus allaturum. Sed Franciscus qui occultiore consilio ex fœdere soceri, Ferdinandique regum, Hispanis parcendum esse meminerat, & Parmam atque Placentiam, si per conditiones recipere posset, tentari armis nolebat, æquissimo fœderi assensit, ne maiorem sibi inuidiam conflaret, & Ludouici soceri exemplo principum animos nimia ac formidabili magnitudine offendere videretur. Res itaque eo modo compo-

ſitæ, vt pontifex Parmam atque Placentiam, quas vrbes armis tueri non poterat, Gallo occupari ſineret: rex verò Florentinis eam pecuniæ ſummam remitteret, quam ex fœdere, quòd in ſocietatem recepti eſſent, quotannis Ludouico regi perſoluere conſueuiſſent, ac nihil Cardonio Hiſpaniſque militibus noceret, eosq; in pacatum regredi pateretur. Appoſitum quoque diſertè eſt, vt pontifici bellum gerenti certa Gallorum equitum auxilia Franciſcus mittere teneretur, Mediceamque familiam in fidem clientelamque reciperet. eadem quoq; regi pontifex præſtaret, ſi in Italia bello laceſſeretur. Nec multo poſt Liuianus, vt eas vrbes, quas Veneti ſuperioribus annis amiſiſſent, armis repeteret, ſuperato Abdua in Brixianum agrum profectus eſt. At Hicardus interea qui cum præſidio Brixię pręerat, quum haud dubiè victores hoſtes totam eam belli molem in ſe vnum breui conuerſuros exiſtimaret, ſingulari celeritate atque induſtria, murum prioribus oppugnationibus quaſſatum refecit, foſſas purgauit, aggeribus nouiſque munitionibus muro additis, portiſque ac propugnaculis magno tormentorum numero inſtructis, vrbem natura loci per ſe tutam breui inexpugnabilem fecit: mox frumenti, vini, pecoris magna copia è proximis caſtellis in vrbem comportata, Guelphis & ſuſpectæ fidei ciuibus vrbe eiectis, & commeatu omnis generis certis familijs imperato, validam Hiſpanorũ manum ex his, qui Veronæ eſſent, à M. Antonio Columna, Spinelloque Cæſaris legato poſtulauit, conteſtatus, niſi ex ea copia maturè ſibi ſubueniretur, eos poſtea ſi acerbior caſus accideret, fruſtra ſuam fidem imploraturos. M. Antonius, tametſi veteranos milites, quos ipſe paulo ante à Cardonio ægrè ſe impetraſſe meminerat, ſuſpicioſiſsimo belli tẽpore ſibi detrahi iniquo animo patiebatur, eius tamen precibus obtemperandum eſſe iudicauit, ne alieno periculo minus quàm ſuo proſpicere videretur. Itaque delecti Morellio, Orthiſius, & Guſmanes eximiæ virtutis centuriones, cum ſeptingentis peditibus, & Gothiſtardus vir fortis cum cohorte vna Germanorum, quæ ſumma hominum magna ex parte ex ſclopettarijs conſtabat. Ii Verona profecti, conductis agreſtibus qui occultiores calles oſtenderẽt, interdiu noctuq; itinere confecto per iuga montium, qui ad Benaci oram vergunt, ſaxoſis nemoroſiſque tramitibus incolumes Brixiam peruenerunt, & adeo celeri improuiſoque itinere, vt Liuiani diligentiam, qui eos cognita profectione, ſi rectis itineribus acceſsiſſent, oppreſſurus erat, ſatis magno & temporis & locorum ſpatio præuerterint. Cæterùm Liuianus ob eas res oppugnandæ Brixiæ conſilio depulſus, quum multis contrà rationibus ſumma ſpe capiendæ Veronæ teneretur, quòd eam vrbem arte naturaque minus validam, & detractis præſidiariorum promptiſsimis, infirmiorem eſſe exiſtimabat, in ſupremã valetudinem incidit. Vir enim alterum & ſexageſimum natus annum, quum laborioſiſsimo prælij die, tenue corpuſculum ſub iuſto armorum pondere plurimum exercuiſſet, equeſtrique agitatione viſcera penitus in herniam abijſſent, incredibiles dolorum cruciatus ſuſtinere non potuit: pauciſque diebus apud Ghedas extinctus eſt. Fuit Liuianus parum liberali facie & puſillo atque incuruo corpore, planè deformis: cæterùm ei inerat ſublime ingenium ac vehemens, quod plerunque nimio quodam vigore animi quàm imperatorem deceret, ardentius & concitatius videbatur, ita vt eum multi aliquanto meliorem bellatorem, quàm ducem exiſtimarent. Nemo tamen eo melius diſciplinæ leges percalluit, nemoque fortius vel vigilantius ſingula militiæ munera obiuit: ad extremum qui nulla maiorum

gloria

gloria inſignis, ex priuato equite ad ſummos honores euaſerat, omni bellica laude dignus videretur, ſi in ipſo rerum curſu atque negotio, conſilijs eius atq; virtutibus Fortuna reſpondiſſet. Cadauer eius exenteratum conditumque aromatibus, milites mœſtiſsimi plures menſes apud ſe in caſtris habuerunt, et ſolitum ei prætorium tetenderunt, perpetuiſque funalium flammis, & continua armatorū ſtatione adiecta, defuncto honores addiderunt, quales viuo tribuere conſueuiſſent. Eo mortuo, quum ad neminem imperij ſumma redijſſet, & Georgij Hemi legati auſpicijs exercitus regeretur, Senatus continuo ab rege poſtulauit, vt copijs in tanta ſpe conficiendi belli ſtrenuo ac fideli duce orbatis, clarum aliquem rebus feliciter geſtis imperatorem ſubmitteret, cui Italus miles facile pareret, & bellum ſumma omnium concordia adminiſtrari poſſet. Nec multo poſt Triuultius, qui vnus omnium, quod virtute atque exiſtimatione cæteros anteiret, ad id bellum Venetorum ac regis iudicio deſtinabatur, ad exercitum cum imperio profectus eſt. Interea Nauarrus dignum fama ſua ratus ſi nobiliſsimam terrarum orbis, ac munitiſsimam arcem intentatam antea ſuperioribus ducibus expugnaret, circumpoſita militum ſtatione ad cohibendas eruptiones, magnoque agreſtium numero, qui opus facerent mercede conducto, foſſam iuſtæ profunditatis ab ea parte arcis, qua Septentriones ſpectat, breui perduxit. Vimineas turres ſeptenos altas pedes, quas nota ratione ac ſæpius à nobis demonſtrata, arena implebant, inter ſeque iungebant, ante opus collocauit, erexitque aggerem opportunis in locis in altitudinem pedum duodecim, ita vt tuto milites inſtitutis cuniculis ſubterraneum opus inchoare, atque vltro citroque, quum res poſceret, commeare, tormentaque ſtatui, ac circumduci facile poſſent. Quibus omnibus, nocturno maxime tempore, propter hoſtilium tormentorum iniuriam, munitionibus conſtitutis atque perfectis, certam oppugnandi rationem inſtituit, quæ pro tempore ac rerum opportunitate optima videbatur: ſcilicet, vt turriū pinnas, & ſumma murorū propugnacula maiorib. tormentis diſcuteret, ne cuiquam hoſtium ab ea parte cōſiſtendi in muro poteſtas foret, ac ſimul proſpectādi facultate priuarentur, atq; vſu minorum tormentorū, quorum omnis generis magnā copiam in murum contulerunt, hiſq; cuncta pinnarū interualla, & ſingulas de more feneſtellas inſtruxerant. Igitur ea omnia prolato ingentiū cannonum & colubrinarū ampliſsimo apparatu, cōtinenti atq; perpetua verberatione demolitus, tantam earum rerū vaſtitatem fecit, vt à Pallancina turre ad Carmelitarū propugnaculum (ea ſunt ædificiorū cognomina) totum pulcherrimi lateris tractū, qui ad vigilum commoditatem atq; operis elegantiā, tegulis et perpetua contignatione tegebatur, defenſorib. interfectis ſuperiore murorū corona defracta, bellicisq; omnib. inſtrumētis eadem ruina diſiectis, patefecerit. Mox ad ſuas artes conuerſus, actis cuniculis ſuccisiſq; propugnaculi radicibus quod arci coniungebatur, exitumque militari portula in foſſas quàm occultum habebat, magnā eius partem funditus euertit. Quo caſu Nauarrini per ruinas connixi, tanta celeritate in propugnaculum euaſerunt, vt cuſtodes metu inopinatoq; periculo cōſternati, quum in munitiorem interioremq; locum ſe reciperent, vix ſpacium claudendæ portæ contra irruentes habuerint. Neque Maximilianus ad rumorem irruentis hoſtis excitatus, vt erat longo metu & curarum pondere obrutus, in tanto diſcrimine digna duce conſilia capiebat: amiſſamq; proculdubio ea nocte arcem cenſiſſet, quum multi metu vel perfidia obſtruendam tātum eam portam eſſe cen-

Triuultius Dux Venetorum.

Nauarrus Mediolanensem arcem obsidet.

ferent,nisi Gambarus magnitudine periculi permotus, increpita ignauia atq; perfidia,cum delectis militibus subterraneo aditu ad portam descendisset,eaq; protinus patefacta,dum hostes effringendæ ianuæ consilia inirent,occisis pulsisque omnibus,propugnaculum recepisset. Nec multo post Nauarrus,dum incautius in opere versaretur, marmoris fragmento caput ictus,quod hostili colubrina ab latere eam maxime petente partem, summa vi defractum resilierat,oppugnationem ducibus suis reliquit. Periere his omnibus oppugnationis diebus ducenti ferme ex Nauarrinis, & magnus agrestium numerus vi tormentorum hostilium in fossis oppressus est. Philippinus quoque Fliscus, qui quondam abeunte in Germaniam Ludouico, cum parte præsidij Pallancinæ præfuerat,& Bernardino Curtio prodente arcem, non obscuram proditionis atque auaritiæ notam subierat:dum Gallos quænam muri crassitudo, & quænam antiquitus internæ munitionis vitia forent, intentiore cura perdoceret, fortuito tormenti ictu discerptus interijt:ita vt meritis eum pœnis et destinato exitio Fortuna obijcere videretur.Plures quoque ex fortissimis propugnatoribus Maximilianus desiderauit,& in his notum equitem Aloisium Ferrerium, quum nulla diurni nocturniue temporis momenta,quin vtrinque maioribus tormentis contenderent,intermitterentur.Porro Maximilianus,cui Fortuna primis imperij dieb. læta omnia ac tuta spoponderat,quum sensim naturæ vel ætatis vitio imperitorum secutus consilia, parum honestis artibus se deprauandum dedisset,nec facile postea imminente bello tantos curarum fluctus imbecillitate ætatis atque ingenij sustinere posset, labefactatis aliqua ex parte sensibus,mente excedere ita visus est, vt neglecto priore cultu,non prius interiorem tunicam exueret, capillumue pecteret, quam subortis vndique pediculis,pedore & fœda illuuie deformis conspiceretur. Horrendæ etiam imminentium rerum species tristi animo per quietem obuersabantur : vnde illi grauior morbus,quum relictis stratis,insomnes noctes perducere cogeretur. Multa eum quoque tot curis implicitum prodigia, quę sanas etiam mentes perturbare consueuerunt,paucis ante diebus nunciata terruerant. Nam apud Gambalottam vicum,meridiano tempore duo equites in aere humana maiores effigie inter se concurrere visi,victoremq; eum qui ab Galliæ regione venisse videbatur,alterum continuo profligasse frequentes agricolæ confirmabant. Brennio quoq; amnis Ticini socius,quem ob terręmotu corruente ingenti montiũ mole,lacum supra Bellizonam nunq̃ antea visum effecisse memoria prodidimus, quum excrescente in immensum aquarũ multitudine supra quadraginta stadia interclusæ vallis occupasset,nec iam vllis obicibus teneretur:effracta rupe patefactoq; exitu effusus,subiectam planitiem inundauit,eodemq; impetu & lapideum Ticini pontem,& nobilissimi operis munitionem,quam duplici contecto muro,& turribus admirabilem, Ludouicus Sfortia interuallo decem stadiorum ab oppido in aduersos montes perduxerat,puncto temporis deiecit et abripuit. Inde per patentes campos horribili fragore delapsus, quum præceps Verbanum lacum peteret,cohortem Heluetiam in castra contendentem cursus celeritate deprehendit: neque miseris repentina calamitate oppressis in proximos montes euadendi Fortuna spacium dedit. Nam quum in superiora villæ ædificia conscendissent, paulo post aucta profluentis violentia, conuulsis fundamentis integra natante villa deuecti miserabiliter perierunt. Qua clade pulcherrimus centum stadiorum tractus, villis, satis, arboribus,

armen-

M. Sfortia lab. factus sensy.

armentis,multiſque mortalibus momento abſumptis,interijt. His corporis atque animi morbis circumuentum Maximilianum,acerbioreſque in dies ab infeſta fortuna ictus metuentem,nonnulli vanis ſparſis terroribus, quum amittendæ arcis pericula in maius augerent,ad ſummam rerum deſperationem perduxerunt.Ioachimus ille,qui ab Aguelli colle deſcendentibus Gallis,eas anguſtias ſuſpectiore negligentia omni præſidio nudatas reliquerat,diſſeminatis ſermonibus apud præſidiarios,triſtia omnibus,& certum arci excidium ominabatur:moliri ſubterraneos ſpecus Nauarrum,quibus omnis aquæ copia penitus auerteretur,vel corrumperetur,cumque perfectis cuniculis breui, ſicuti ad Neapolim feciſſet,munitiora arcis loca & turres ipſas ſulphureis ignib. in ſublime iactatas euerſurum. Quæ tametſi multorum animos cogitatione periculi ſuſpendebant,à peritis tamẽ vt inania confutabantur,quòd depreſsiſsima turrium fundamenta,quę etiam vt humido ac cedenti in ſolo ſublicis impoſita eſſent,vel inſano etiam labore ſubterfodi non poterant: vnde ſibi neque cuniculo neque ignibus noceri poſſe arbitrarentur. Ea enim eſt horum operum natura,vt tum ignes,quum ſolidis ac ſiccioribus muris & cautibus incluſi fuerint,vehementiſsimè ad ſpirandum inanes auras quæritant, cunctaque velociter impotenti violentia perſtringant,ſi verò, vt in profundis neceſſariò accidit, molli terreno,vel modica aquarum ſcaturigine humentibus locis cuniculi inciderint,hebetato ſtatim puluere humoris iniuria lenteſcunt ignes, caſſoque labore in irritum, vt rerum magiſter vſus edocuit, reſoluuntur. Igitur Sfortia,quum per eas animi perturbationes rerum tædio affectus omnibus ſuis diffideret, & memoria paterni carceris maiore animi mollitie quam virum vel principem deceret,vitæ libertatiſque pericula metiretur, nulla dedecoris cura habita,quin ſe dederet non cunctandum ſibi amplius exiſtimauit.Neq; Gambarus atque Aquila legati, in quibus ſumma authoritas eſſe debebat, quo minus in turpi ſententia perſeueraret,quicquam proficiebant, quanquam grauibus eum ſermonibus caſtigatum in ſpem erigere, increpitaq; degeneris animi ſubita conſternatione,à tam fœdo dementiq; conſilio deterrere contenderent: ac ſimul teſtarentur,fœderatos principes,ipſoſq; pręſertim Heluetios,qui pro eius ſalute ac dignitate conſeruanda fratres ac conſanguineos ſuos amiſiſſent, iniuriam animo nunq̃ eſſe depoſituros:ſi tam propinqua ſpe renouandi belli, rebus eorum atq; conſilijs intempeſtiua deditione, infami pręiudicio obuiã iret. At ille præſenti animo,quaſi ſenſib.receptis,Egregiè (inquit) ac fortiter & mihi et paternę auitęq; glorię vel conſtantiſsimo vitę exitu ſatisfacerẽ, vt planè ſuadetis,niſi honeſtiora ſpecioſioraq; conſilia eos,qui cadentib. rebus ſuis pertinacius cum irata Fortuna colluctãtur,plerunq; duriſsimis caſib. reſeruarent. Agnouimus enim iam pridem malè auſpicati imperij fortunam,quum ſeruire impotentib.fœderatis cogeremur,qui tota prouincia publicis ac priuatis facultatib. ſpoliata,nihil mihi præter inane principis nomen reliquerunt. Vitámne ego ac libertatẽ,naturæ munera, dedecoris metu,vel pernicioſa virtute deſpiciam,et ruentium rerum ſortẽ iterum periclitabor, vt pro ſpecioſis,inanis et incertæ dignitatis titulis inſolentiſsimis hominibus,qui præſcribunt,leges dant, & ſumptus & vectigalium exquiſitam rationem repoſcunt,iterum ſeruiam? aut proditus, ac perductus in Galliam paterno in carcere, & in hiſdem catenis expirem? Imprudentérne ego, vel ingratè,ſi in maiore mea iactura propriæ ſaluti ac libertati conſuluero, Ferdinandi,vel Cæſaris rebus præiudicaſſe

Cuniculorum natura.

M. Sfortia deditionem cogitat.

videbor, qui apertis consilijs, vt hoc imperium, maiorum meorum virtute partum, nepoti Carolo adiudicarent, aliquando me extrudere cogitarunt? Quorum alter, vt qui semper cum hoste clandestine sensisset, extremis duobus casibus meis subuenire noluit. Alter, tametsi menstruis pensionibus ingentes ei pecuniæ soluerentur, quum tamen bellum immineret, in interiorem Germaniam regressus, neque suæ dignitati satisfecit vnquam, neque in meis vel miserrimi patris difficultatibus digna Cæsare, vel cognato principe auxilia transmisit. Neque Leoni, quominus dignis pontifice conditionibus cum Gallo fœdus percutiat, hac necessaria deditione impedimento futurus existimari velim: qui si fallaci atque infido Fregosio minime credidisset, expeditioreque consilio celerius & constantius pristini animi deliberata peregisset, neque ipse cum maxima dignitatis imperijque iactura superbis hominibus seruire inciperet, neque ego fractis ac desperatis rebus, quod miserrimum est, apud hostem meliorem vitę conditionem quęrendam esse censerem. Tantum vero abest, vt publicam Heluetiorum causam respicere velim, vt illos, qui magno suo incommodo huius imperij tutelares videri volunt, vltro ea molestia sim liberaturus, ne si bellū renouauerint, licitatione capitis mei alteram perpetuæ infamiæ notam subeant, vel cum natura factiosi atque venales dissentire inter se cœperint, aliam funestiorem fortasse cladem, sicuti nuper, dij immortales auaritiæ atque arrogantiæ vindices intulerunt, mea de causa contraxisse videantur. Ita Maximilianus, vt perpetuis tandem curis atque molestijs animum liberaret, & principalem vitam nullis vnquam ærumnis vacuam cum priuata ac beatiore commutaret, trigesimo oppugnationis die arcem dedidit, his conditionibus, vt sibi ac pręsidiarijs militibus res suas atque omnem suppellectilem, præter militarem apparatum, efferre liberum foret, atque ipsi ab rege triginta quinque aureorum milia singulo quoque anno persoluerentur, modo per publicas tabulas paterno iuri cederet, & se iniussu regis, fide data, Galliæ transalpinæ fines minime excessurum vllo tempore polliceretur. Fuere ea tempestate multi mortales, qui Ioannem Gonzagam & Hieronymum Moronum, quorum consilijs Maximilianus innitebatur, ad extremū, vt rebus suis consulerent, fidem cum fortuna commutasse existimarent: quod iuuenem imperitum rerum, ægroque animo fluctuantem, quem consilio atque industria sanare atque erigere potuissent, ad dedendam arcem impulisse dicerentur. Quod pro vero fortasse relinqueremus, nisi tempora, quæ ab euentu rerum causas aperiunt, aliquanto post ambos ea calumnia, Maximiliani etiam testimonio, liberassent. Ipse Maximilianus, quū regem apud Ticinum salutasset, comitantibus equitibus, qui eum libere custodirent in Galliam profectus est. Nec multo post Fracíscus, quod ante receptam arcem suæ dignitatis esse minime statuebat, Mediolanum tum primum inuectus cum ornatioribus turmis delectisq; cohortibus, quarum duces sumptuoso apparatu instructi insigne spectaculum populo prębuerunt, de hostibus magnifice triumphauit.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVI.

INTEREA Triuultius ad opppugnandam Brixiã profectus, quum perſpecto vrbis ſitu, notatisq; hoſtium munitionibus, ad templum Euphemię virginis caſtra poſuiſſet, aduocatis in conſilium Venetis ducibus, qui ſua & Liuiani cogitata in medium adducerent, duplicem expugnandæ vrbis rationem reperiebat. Vna erat, qua conſtitutis aggeribus, foſsisque perductis ad ſecuritatem oppugnantium, tormenta ſubueherentur, murumque opportuno ac debiliore in loco, maioribus tormentis ad regulam collocatis, ita diuerberarent, vt foſsis murorum ſtrage ruinaque completis, ad ſubeundum facilis aſcenſus, & latior ad irrumpendum aditus armatis ordinibus præberetur. Altera erat in celeritate poſita, qua ex improuiſo pluribus ſimul in vnum locum prolatis directisque tormentis, prius murum crebris ictibus quaſſatum aperirent, tumultuarioque pręlio depulſis defenſoribus, vrbem ingrederentur, quã hoſtes imparati ac feſtinantes ext. ..ere aggerem opportunumúe conſilium in repentino negotio capere, & propugnare poſſent. Huius ſententię erat author Petrus Longenas equitum præfectus, vir acer & fiduciæ plenus, cuius conſiliũ plerique ſequebantur, qui longam ac laborioſam oppugnationem æquis animis expectare non poterant. Hanc, Triuultius dux vetus ab longo rerum vſu grauique ingenio cæteris prudentior, laudata priore, non probabat, vt qui vllam victorię partem, quam tuta vel recta belli gerendi ratio promittere poſſet, ab audacia vel caſibus minimè ſperandam arbitraretur. Sed quum Longenas propter ſummam locorum ac mœnium notitiam, quod Brixianus ciuis erat, æquioribus militum auribus audiretur, omnes ferè in eius ſententiam conceſſerunt. Iactabat enim ab ea parte, qua Garzetta fluuiolus vrbem egreditur, nullius propè negotij futuram oppugnationem, ſi à neglectæ cuſtodiæ loco nihil tale verentes, hoſtes adorirentur. Itaque milites falſis adducti perſuaſionibus, quod plerunque ante periculum ſuas atque alienas vires iniquè æſtimant, & deſtinata conſilijs ſecundo curſu ſibi ſucceſſura facilè credunt, prolato apparatu, antequam diluceſceret, magna vi oppugnare cœperunt, vel ob id ardẽtius, quòd loci felicitate impulſi, ab eodem exeuntis Garzettę oſtio, quum Galli fruſtra obſiſterent, Gritto & Auogario ducibus, in vrbem irrupiſſe meminerint. Tanta verò murorum ſtrages edita eſt, vt patefacto aditu per ruinas trãſcenſuri viderentur. Sed contrà ab Hiſpanis atque Germanis, qui ſumma promptitudine quod agendum foret ſibi opportunè diuiſis inter ſe muneribus præſcribebant, cuncta ea, quæ Veneti quàm celèrrimè perfici poſſe crediderunt, diligentiore induſtria tardabantur. Enimuero ne deeſſent, qui vno tempore & aggerem cõportarent, & mœniũ hiatus obſtruerẽt, ac ſimul in perpetua ſtatione

Brixiam Triuultius oppugnat.

consistendo è muris propugnarent, per mutuas cohortes sibi inuicem alternis horis succedebant. Vbi autem subitario munitionis genere satis abundè periculis prouisum fuit, ab Nazariana porta, quæ latus oppugnantium ab inferiore parte respiciebat, admonitu Annibalis Lanæ Brixiani colubrina directa est, qua, tametsi quominus certis ictibus in hostes emitteretur, crassior nebula suffusa terris, vt hyberno matutinoque tempore accidit, prospectum impediebat, ad primum tamen ictum, vel æstimatis coniectura mœnium spatijs, vel ipso casu, qui bellicis in rebus ratione efficacior existimatur, tres simul tormentorum libratores interfecit. Vnde mox displosis vno tempore omnibus sclopettis cæterisque tormentis, in eas cohortes quæ ad fossæ marginem sub signis temere progressę fuerant, occisis amplius trecentis militibus, tantum terrorem cum insigni clade cęteris intulerunt, vt Malatesta Baleonus & Ioannes Conradus Vrsinus, qui ante alios Longenę auspicijs primas irrumpendi partes depoposcerant, deserere trepida fuga omnem apparatum, celerrimoque regressu ad suos se recipere cogerentur. Quo casu Hispani atque Germani è muro stragem fugamque hostium conspicati, quin eruptione facta perturbatos inuaderent, minime dubitarunt. Neque Hicardus insidias veritus, neque Rodulphus Hala Germanorum dux, qui maioribus portarum spatijs aggere obstructis, angustissima portula nequaquam erumpendum esse iudicabant, reprimere ardorē militum potuere. Ita duce Morellione scutis gladijsque contenti quum euolassent, aliquot interfectis & captis, occupatisque omnibus tormentis, vniuersos in fugam coniecerunt: maioreque incommodo ac metu hostes affecissent, nisi Triuultius, quem falsus rumor ab extrema castrorum parte ad propinquam spe capiendæ vrbis euocauerat, oppositis equitibus eorum impetum retardasset. Hispani siquidem tormentorum suorum, quæ in muro constituta fuerant, pręsidio confisi, ob id aliquāto audacius perterritos insequebantur, quod si hostis forte vrgeret, tutum receptum sibi dari intelligebant. In eo tumultu Hispani, ne, quæ ipsi dudum ceperant, acriore hostis impetu reciperentur, omnem tormentarij pulueris copiam succenderunt: excussereque curribus maiora tormenta, defractis eorum rotis atque axibus, ne reduci possent: minora vero humeris impulsa in fossam præcipitarunt, & se ad vnum incolumes in vrbē receperunt. Reliquo autem diei tempore, quæ intacta remanserant, è muro directis colubrinis ita oppugnata sunt, vt aliqua percusso metallo frangerentur, alia disruptis curribus inutilia redderentur. Ea die Marcus Calaber equitum præfectus, quum in ipso oppugnationis ardore incautius in muro versaretur, tormento ictus interijt. Nocte verò, quæ sequuta est, Veneti per densiores tenebras extinctis ignibus, ad tormenta silenti gradu redierunt: quod hostes sulphureum puluerem, cuius penuria maximè premebantur, incertis ictibus minimè sibi absumendum esse iudicabant. Maiora autem tormenta numero decem, & ex his vnum elegantis, ac miræ magnitudinis, quod Liuiani Cometes appellabatur, obsessi postera die ductarijs funibus, per trocleas ergatarum artificio, è fossis in summa mœnia sustulerunt. Triuultius post id detrimētum paucorum temeritate acceptum, è conspectu hostium recedendum ratus: vt aliquo temporis spatio instaurato apparatu recreatisq; militibus, rursus ad oppugnādum reuerteretur, ad tertium ab vrbe lapidem copias reduxit, ac simul Veneti, ne irrito incœpto abscederent, ab rege auxilia postularunt. Missusque extemplo Brixiam Bastardus Sabaudius Caroli Allobrogum principis patruus, qui tum

tum cognatione & gratia regis pollens potensque magnam apud Gallos authoritatem obtinebat. Erant cum eo supra tria millia equitum, & sex millia peditum Germanorum. Sed quum superato Abdua ad Balneolum oppidum peruenissent, Germani conspiratione facta, recusare militiam, atque obstinatè subsistere cœperunt, quod aduersus Cæsarem & consanguineos suos minimè se profecturos dicerent, quibus neque bellum, neque iniurias inferre veteris sacramenti religione tenerentur. Cæterùm quæ iam capta essent, se tutaturos, & aduersus quascunque gentes, si bellum vltro Gallis inferatur, promptissimam in propulsanda iniuria operam præstituros. Ea res Venetorum animos vehementissimè permouit: quod Franciscus parum syncero consilio eius generis auxilia transmisisset, quæ ambiguæ fidei viderentur, quum nullis præmijs vel obtestationibus flecti possent, quin in proposito detrectandæ militiæ perseuerarent: ac simul omnibus maleficijs tanquam in hostico forent, regionem diuturno bello exhaustam prædarentur. Quibus de causis, Franciscus, vt apud Venetos omni fraudis vel commutatę volūtatis suspicione vacaret, fidemq; suam erga socios inuiolabilem esse testaretur, reuocatis Germanis, Nauarrum cum decem Vasconum cohortibus Brixiam transmisit. Is enim sicuti curato vulnere cōualuerat, ita maximè ante alios propter veterem ac recentem gloriam mirabili operum artificio, oppugnandique scientia apud Mediolanum comparatam, à Venetis petebatur. Erant enim qui inexpugnabilem arcem, eius viri artibus omnino cessuram fuisse existimarent. Nauarrus adulta iam hyeme Mediolano profectus, quum Venetis castris iam appropinquaret, in hostium equites incidit, qui per causam prædandi omnem eam regionem repentinis excursionibus infestabant: vixq; (vt erat paucis familiaribus comitatus) in eo periculo amissis impedimentis, atque omni castrensi suppellectile, equi velocitate eorum manus effugit. Interea Franciscus quum Heluetios vindictæ auidos, quos fremere, et bellum Italię minitari intelligebat, vllis vel amplissimis etiam conditionibus pacare non posset: ac subinde Ferdinandus & Cæsar impulsis Heluetijs, & Henrico Britannię rege sollicitato, coniurare inter se, & renouare belli consilia nunciarentur: vt imminentibus malis occurreret, colloquium ab Leone pontifice postulauit, ratus se eo congressu arctioribus fœderis vinculis eum sibi obstricturum, suspicacesque regum animos, iniecta abditi consilij suspicione turbaturum: quod Heluetij ac socij reges, qui Leonem iniuriæ memorem, vetere partium studio minimè commutato, seruire temporibus magis, quam cum Gallis ex animo consentire putabāt, magnam spem in eius pecunia atque authoritate ad conficiendas res maximas collocare viderentur. Et Franciscus religione etiam permotus, ad gloriam quoque pertinere arbitrabatur, si pontificem & sacrum cardinalium senatum inuiseret, ac simul se ipsum, qui tantus in acie fuisset, totque regulos ac duces ad splendorem Gallicę amplitudinis vlteriorib. populis ostentaret. Leo, tametsi cōplures principum legati, et in primis Cardonius qui ad eum venerat, ne cum Gallo colloqui vellet obnixè precarentur, multis tamen de causis minimè sibi respuendam conditionem esse existimauit. Ita maximo illustrium sacerdotum comitatu Florentiam profectus est, vbi totius Ethruriæ concursu, magna atque incredibili hilaritate, Florentini, vt tantum ciuem pontificemque debeant, exquisitissimis honoribus exceperunt. Inde transgressus Apenninum quod Ethruriam Gllis aperire nolebat, gelidissimo anni tempore Bononiam peruenit. Nec multò post Robertus Vr

Germani Brixiam ire oppugnatū negant.

Franciscus quo animo colloquium Leonis petierit.

ſinus Rheginus, & Pompeius Columna Reatinus nobiliſsimi antiſtites, qui Franciſco Parma digreſſo occurrerent, eumq; deducerent, tranſmiſsi: quo tempore Tramulius quoque & Lotrechius procerum clariſsimi ad pontificem iuſſu regis peruenerunt. Poſtero die Franciſcus cum ſex millibus equitum, comitante cardinalium ſenatu vrbem ingreſſus, pontificem in prætorijs ædibus ſella ſedentem exoſculatis de more pedibus, adorauit. Neque pontifex eum regē, qui priſco cognomine Chriſtianiſsimus diceretur, ad pedes procumbere paſſus eſt: nam venerabundum dextra motuque corporis alleuauit, deductumq; in ſecretiorem ædium partem humaniſsimè complexus eſt. Erat Franciſcus procera corporis ſtatura, colore lacteo, viuacibus oculis, ſerena prorſus ac regia facie, omnium qui adeſſent eius ætatis formoſiſsimus. Idque illi in primis incomparabilem gratiam addebat, quòd nemo vel ſeuerus in eo ferè imberbi grauitatem regijs moribus neceſſariam deſideraret, quum verſicolore ac intercisa veſte pileoque diffluentibus pennis redimito, ac licentiore ſermone apud ſuos palàm vteretur: omneſq; tamen in caſtrenſi comitate regiam dignitatem agnoſcerent. Leo ſequenti die Petroniano in templo, rege altaribus miniſtrante, ſacra celebrauit: ac mox, quum aliquot dies ſecretioribus colloquijs impendiſſet, conſtitutis inter ſe belli & pacis conditionibus, quas memoriæ prodere neceſſarium nō putamus, Hadrianum Arcturi Boyſsiuij fratrem purpureo galero decorauit. Erat Boyſsiuius regis nutricius, atq; omnium conſiliorum moderator: cuius impulſu Franciſcus colloquium appetiſſe dicebatur. Regi quoq; conceſſum eſt, vt citeriore ac vlteriore in Gallia ſacerdotiorum reditus binis exactionibus decumaret: & contrà permittente rege pragmatici iuris prærogatiua tolleretur: qua (vt ſuo loco memorauimus) ſacerdotia tota Gallia collegiorum arbitrio adiudicari conſueuerunt. Pontifex quoque in gratiam obnixè petentis regis, Georgium Supraſaxum magnę apud Heluetios authoritatis carcere emiſit. Is domi Gallicæ factionis extiterat: & propter cruentas atque acerbiſsimas ſimultates, quas cum Sedunenſe cardinale omnibus temporib. exercuerat, capitali iudicio conuictus, in mole Hadriani teterrimo in carcere ſeruabatur. Precibus item pontificis, Franciſcus Proſpero Columnæ libertatē ſe daturum pollicitus eſt, remiſſurumque ei (vt poſtea factum eſt) tertiam impoſitę pecuniæ partem: quum Proſper acerbitate ducum, in quorum poteſtatem deuenerat, triginta ſeptem millibus aureis nummis ſe redimere cogeretur. His rebus ſex dierum ſpatio conſtitutis, Franciſcus Bononia profectus Mediolanum peruenit; donauitque pontifex abeuntem aurea cruce precioſiſsimis gemmis exornata, qua fruſtulum Chriſtianę crucis includebatur. Ipſe, non multò poſt, quum per aliquot dies Carneualibus ludis perſonatus choreis et matronarum amoribus indulſiſſet, & crebris ſubinde rumoribus afferretur, Heluetios ac Cęſarem, Ferdinando & Henrico obnixè iuuantibus, conſentire in vnum, atque arma parare, magnis itineribus in Galliam contendit. Hiſdem fermè diebus Triuultius atque Nauarrus ad Brixiam ampliore adducto exercitu, atque omnibus rebus ad oppugnandum comparatis, ab ea parte conſederunt, qua Paulum Baleonum Obignino incluſo, vrbem oppugnaſſe memorauimus: perpetuiſque munitionibus circumductis, trina templa, Apollinaris, Floriani, et Saluatoris, latiore ſpacio complexi, caſtra muniuerunt. Neq; per plures dies diurni vel nocturni laboris quicquam intermiſſum eſt ad perducendas foſſas extruendoſque aggeres, quibus tormenta aduerſus hoſtium iniurias tegerentur.

Nec mul-

Francisci colloquium cum Papa.

Triultius & Navarrus Brixia obsident.

Nec multò post, nullo propè vulnere accepto, tota ea murorum pars, quæ ab imis montis radicibus ad arcem pertinebat, magna vi tormentorū pinnis propugnaculisque nudata est: actique subindè cuniculi varijs in locis, quibus intromisso puluere fundamenta murorum euerterent, vel subterfosſis mœnibus per occultisſimos specus in priuata vrbis ædificia penetrarent: atque indè sensim coacta militum manu, vrbem inopinantib. hostibus occuparent. Sed Triultius diuersa ac nota omnibus ratione mœnium partem ad longitudinem pedum ducentorum succisis radicibus, longa tibicinum serie fulcire, suppositisq; ignibus excindere singulari studio contendebat. Fossores enim perpetua concameratione amplioris cuniculi, qui ad mœnium lõgitudinem secundum fundamenta proferebatur, dum opus perficerent, occultabantur. Ii murum paulò supra radices malleis vectibusque perfringebant, subtractisque sensim lapidibus, tigna bipedalia, crasſitudine humani cruris, modico pariq; interuallo inter se abiuncta supponebant: atque ita cõtinuato opere, totus murus perpetuis tignorum ordinib. innixus suspendebatur. Ea mox interualla, aridis virgultis ad concipiendam flammam pice atque oleo præparatis, tormentarioque puluere consperſis implebant, quibus postea ad ducis signum vno temporis momento succensis, quum eodem igne tibicines ac tigna supposita consumerentur, necessariò eæ mœnium partes repentina atque ingenti ruina corruerent. Hæc quum singulari ducum solertia atq; incredibili studio ac labore militum pararentur, per viginti octo dies Gallica, Venetaque tormenta nunquam cessarunt. magna introrsus murorum vastitas facta: magnus timor hostibus iniectus, multique milites vtrinque occisi: & inter alios Annibal Lana, qui tutisſima in parte mœnium resilientis pilæ ictu percussus occubuit. Interim milites quotidiana consuetudine inter se colloquebantur, quod primæ castrorum munitiones adeò mœnibus subiectæ erant, vt telum è muro facilè in eas adigi posse videretur. Galli enim ac Veneti obsesſis famem omniumq; rerum inopiam, atq; omnis auxilij desperationem obiectabant, ac mortem aut vincula comminabantur, quòd eos, si per conditiones deditionem facere vellent, minimè se recepturos esse iureiurando confirmassent. E contrario Hispani Venetis ignauiã exprobrabant, quum se iterum omnem eorum apparatum adempturos eruptione facta denunciarent; magnopere verò se Gallorum vicem dolere dicebant, quòd eo anni tempore, qui in tepentibus & bene cultis Insubrum domibus, pellicea veste & largiorib. epulis vti consueuissent, niuis ac imbrium atq; aquilonis iniurias pro aliena causa paterētur. Quum per hunc modum milites facetè contumelijs inter se contenderent, Nauarrinus miles, vt linguam iactantiamq; Hispanorum, iniecta cuniculi suspicione reprimeret, Hispanicè loquutus, Commilitones, inquit, qui extremis etiam rebus vestris iam securè iocamini, cauete ne à vobis contumeliarum rationem reposcamus, quum Gallina pedescalpere ac fodere humum aliquando desierit. Quæ verba acuti & perspicaces Hispani, qui in muro erant, sanis auribus acceperunt, eaq; altius interpretati, Nauarrum pro Gallina specus cuniculosq; moliri, quod peculiare eius hominis artificium foret, ab suæ gentis milite per lusum cautè sibi significari iudicarunt. Nec mora ea res pluribus simul signiferis ac centurionibus communicatur, ad Hicardumq; concurritur. Ille qui propter loci mœniumque naturam atque eius hostis ingenium, qui in his artibus maximè inniti consueuisset, hæc eadem multum antea accidere sibi posse cogitarat, per eam vrbis partem, quæ

Qua arte Triuultius Brixianorum subruerit muros.

proxima castris & subiecta periculo videretur, dilige̅tissimos homines circu̅m mittit, qui cuncta explorent, priuatas domos, templa, cœnobia ingrediantur, scientissimeque perquirant, an aliqua cuniculorum vestigia reperiri possint. In id quum omnium militum animi summo studio intenti essent, alij passim omnibus silentibus strati, vt terræ motum notarent, aurem solo applicabant: alij tympana militaria solo deposita, si concussis leuiter membranis, vel tenuissime personarent, contemplabantur: alij capacissimas pelues, vasaque ænea omnis generis aqua repleta, si tremulis motibus agitarentur, intentissima cura omnibus locis obseruabant: quibus argumentis subterranei operis motiones necessario deprehenderentur. Nec multo post certo in loco animaduersum est terræ superficiem manifeste commoueri. Quam ob rem singulari omnium lętitia co̅trarium illi cuniculum instituerunt. Erant multi in vrbe milites horum operum peritissimi, qui artem superioribus temporibus præceptore Nauarro didicera̅t, pluresque Germani, quibus omne genus cunicolorum notissimum erat, propter Argentarias secturas, quæ apud eos ad Hercyniæ regionem sunt frequentes. Ex his nonnulli etiam inter Gallorum præsidia Bononiæ fuerant, et se Nauarri artibus contrarijs cuniculis feliciter occurrisse meminerant. Quibus de causis co̅tinuato labore, ac pluribus simul perductis cuniculis, facile per obliquos meatus ad hostium opera peruenerunt. Quo casu læti milites ab opere desistunt, relictisque in extrema cuniculi parte paruis foraminibus quibus introspicere possent, silentio ad duces reuertuntur. Disputatur in consilio, an sulphurei pulueris cados, qui in eum locu̅ ab hoste conferebantur, ex occasione discessus eorum subtrahere furtim, asportareq; deberent, q͏̄ magnam eius rei inopiam diu antea sentire cœpissent: an opperiri tempus præstaret, horasque captare, quibus Triuultius atq; Nauarrus gratia inspiciendi operis in eum cuniculum se demittere consueuissent: vt illos iniectis ex improuiso igniuomis globis, miserabili morte concremarent. Sed Dij immortales, qui vt præditos insigni virtute homines diutius seruent, plerumque imminentis Fortunæ impetum benignitate pręuertunt (vt sępe antea fecerant) illos ea quoque die protexerunt. Nam miles, qui subeuntes expectare debebat, cuiq; perficiendi negotij cura fuerat demandata, quum aliquos & in his cuniculi magistrum cultiore ac serica veste indutum versari in cuniculo per ambiguas tenebras conspexisset, vt qui se destinatos duces enecaturum existimabat, moræ impatiens, iudicioque deceptus, ambustis aliquot hominibus totam adinuenti cuniculi rationem hostibus patefecit. Neque tamen Triuultius atque Nauarrus, tametsi multorum dierum labor puncto temporis interijsset, quicquam ex alijs operib. remittendum sibi esse iudicarunt: quod obsessos, necessarijs rebus magna ex parte consumptis, sublata spe stipendioru̅, auxilijs desperatis, extremas rerum difficultates non esse toleraturos intelligebant. Iam enim Hispani atque Germani quum in celeritate vel diligentia Cæsaris nullam spem collocarent, quod eum incertis tardioribusque consilijs momenta Italici belli respecturum arbitrarentur, stipendium procacius atq; arrogantius, quam in obsidione deceret, efflagitare: miseros ciues violatis hospitij iuribus prædæ loco habere: ducibus atrocia comminari, Cæsaremque maledictis & probris incessere cœperant. Quin etiam quum Gurcensis cardinalis ad sustentandam eorum spem, ventura ad certam diem auxilia plurib. literis significasset, neq; ea postmodum comparuissent, morionem asello impositum imperatorijs insignibus atque aquilis exor-

Cuniculi Gallorum a Brixianis detecti

Germanorum in Cæsarem ludibrium

lis exornatum, lagenas collo ſuſpenſas deferentem, per vrbem deduxerunt, & pro Cæſare, veluti ipſis auxilio ſuperueniſſet, temulentius quàm quiſquam crederet, fœdis acclamationibus ſalutarunt. Neque abditi duces ac plurimùm de ſalute ſolliciti, deteſtabilem ac nefandam eorum petulantiam authoritate caſtigare, vel vlciſci ſuprema imperij poteſtate, ne ſeditionem miſcerent, audebant. Hiſdem fermè temporibus Cæſar in Vindelitiam redierat: imperatiſque militibus, qui Brixianis auxilio mitterētur, ad quindecim cohortes armauerat: maiuſque bellum, ad victoriam Gallorum excitatus ingenti animo moliebatur. Superiore enim æſtate quum Franciſcus tantis coactis exercitib. aduerſus Heluetios bellum pararet, ipſe, veluti neglectis Italiæ rebus Viennam in Panno‑niæ fines abſceſſerat, vt cum duobus Septentrionis regibus colloqueretur. conuenēre enim Vladislaus Hungariæ, & Sigiſmundus Poloniæ reges, atque ipſe Cæſar in patentibus campis. nemoque fuit paulò notioris nominis Sarmata: nemo illuſtris Pannonius: nemo è tota Germania, qui toga vel armis clarus eſſet, qui regem ſuum cum ornatiore turma equitum minimè fuerit comitatus. Aderant Thomas Strigonienſis, et Langus Gurcenſis cardinales: aderant Danorum & Gothorum regis legati: Bohemorum & Marcomannorum Senatus: & totius denique Europæ principum oratores. Multa eo concilio, quæ ad rerum quietem pertinere videbantur, pertractata: actumque in primis de Moſcouitis, qui infeſti Lithuanis, etiam tum Smolenchum vi captum retinebant: quibus Cæſar propter affinitatis neceſsitudinem, quæ ſibi cum Baſilio eorum rege intercedebat, fauere videbatur: magnoque omnium ſtudio deliberatum eſt de auertendis Turcarum incurſionibus, quibus finitimæ Illyrici & Panno‑niæ regiones euaſtabantur. Viſaq; eſt, ſed nō capta ipſa rerum occaſio gerendis bellis efficaciſsima: quum Selymum aduerſus Aladolum regem cum omnibus copijs in minorem Armeniam profectum eſſe cognouiſſent. Pacem ſubinde ac fœdera inter ſe percuſſa arctiſsimis cognationib. additis, obſtrinxerant: nam Cæſar Ludouico Vladislai filio, Mariam neptem ſuam Philippo filio genitā collocauit. Carolum verò, aut certè Ferdinandum alterum ex nepotibus, Ludouici ſororem, quum nubilis foret in matrimonium ducturum recepit. Bona quoque Ioannis Galeacij Sfortiæ filia, cuius amitam ipſe Cæſar anteà duxiſſet, Sigiſmundo regi deſponſata. Secretiora denique de maximis rebus inita fuere conſilia, quæ ſicuti ipſo rerum exitu nihil memoria dignum pepererunt, ita ea nos literarum monumentis minimè tradenda eſſe cenſuimus. Sed dum cohortes in Vindelicia, commeatus, pecuniæq; parantur, qui Brixiæ præſidio erant, quòd minore iam cura abſentis occupatiq; Cæſaris, & difficultate alpinorum itinerum anguſtiora ſibi in dies futura omnia exiſtimabant, de deditione cum hoſtib. agitare cœperunt. Erant ij nonnulli ante alios ſigniferi ac centuriones, qui ſpe amplioris pecuniæ, quæ à Venetis offerebatur, & tædio diuturnæ obſidionis adducti manipulares ſuos deprauarant: ac tunc maximè, vt ſe dederēt, & laboris prǣmia, quæ certius ab hoſte, quàm à Cæſare promererētur, accipere maturarent, habitis per contubernia conciliabulis, adhortabantur. Neque gregarij mercenarijq; milites, qui parum decori ac gloriæ, quæſtui verò plurimum ſtudent, tametſi paulò ante iactarant ſe non prius de deditione cogitaturos, ꝙ omnes obſidionis acerbitates pertuliſſent, voluntati centurionum ſuorum defuerunt: publico nanque conſilio decretum eſt, vt legati ad Triuultium de deditione mitterentur. Poſtulabant vt viginti dierum induciæ forent: intra quod

Colloquium inter Cæsarem et Reges Hungariae et Poloniae.

Pax et foedera inter eos facta.

tempus, si auxilia à Cæsare minimè mitterentur, vrbem dederent. Trimestre verò stipendium singulis præsidiarijs militibus ab hoste persolueretur, quibus liceret, quum vrbe decederent, vexilla præferre: tuba ac tympanis more militari vti, atque omnem bellici apparatus suppellectilem asportare. Neque Triuultius eas conditiones, tametsi inflatius quàm pro dignitate duorum exercituum foret ab obsessis proponerentur, respuendas esse iudicauit: quòd parari auxilia in Germaniæ finibus per Venetos exploratores audiebat, & satis ad laudem perfectum arbitrabatur, si eos hostes, & in primis Hispanos, qui pro laude ac gloria in perferendis belli difficultatibus patientissimi existimari volebant, ad extremum intempestiua ac celeri rerum desperatione compulsos, ad deditionem perduxisse diceretur. Sed vixdum Bonaualles Gallorum equitum præfectus ad tractandas deditionis conditiones à Triuultio ad Hicardum missus, re perfecta tabulisque confectis ab vrbe in castra redierat, quum frequentibus nuncijs allatum est, Cæsarianos Rheticis culminibus digressos aduentare: eosque biduo post cum armentis, commeatu, validisque auxilijs affuturos. Quibus cognitis Triuultius, ne repentino Germanorum aduentu, ac simul vno tempore subita Brixianorum eruptione aliquod incommodum ancipiti contentione distractus acciperet, castra contraxit: admonitisque præfectis atque omnium ordinum centurionibus, vt paratos ac intentos milites continerent, tormenta, quæ sub muro erant, reduci ad Euphemiæ vicum, atque id ociosè admodum & quiete administrari iussit, ne concursatione & frequentia militum, callidus & arrectus hostis in aliquam, vel noui consilij, vel concepti timoris suspicionem adduceretur. Hispani tamen è muro, quòd tormenta reducerentur, admirati, quum nullum interea per pactionem telum vtrinque mitteretur, eius consilij caussam à Venetis Gallisque requirebant, & crebrò num timerent, vel acceptæ fidei inducijsque diffiderent, notos quosque appellando, sciscitabantur. Contrà illi, quòd multorum dierum inducias concessissent, & clausis niue geluque alpibus, nulla eis ab Cęsare ventura auxilia manifestè perspicerent, veluti perfecto negocio instrumentum omne bellicum se colligere respondebant. Interea Gulielmus Rochandulphus multis militiæ experimentis apud Germanos clarus, cum Ludouico Lodronio, qui propter multas alpinarum gentium clientelas, atque opportuna castella quæ in Tridentinis obtinebat, montium locorumque omnium naturam, & inusitata quæque itinera apprimè nouerat; per niuosos atque abruptissimos tramites cum auxilijs Ansum peruenit (id erat castellum trigesimo ab vrbe miliari, petræ impositum) vbi coeuntes inter se montes, asperam conuallem, insuperabilesque angustias faciebant, quod Vrsattus Priulus Patricius Venetus cum mediocri præsidio tuebatur. Is tanta (vt belli insolens erat) Germanorum multitudine perterritus, quum illi horrendo ac truci vlulatu, nisi portæ statim aperirentur, omnia mox victis extrema supplicia denunciarent, repugnante Tonsio Bagnacaballo forti centurione, arcem continuò dedidit: vnde illi non multò post exitium partum. Nam qui infami metu territus vitæ pepercisse videbatur, timoris ac ignauiæ reus Veneto in foro capite mulctatus est. Rochandulphus castello atque angustijs celeriter potitus, inde mouit: nihilque intermisso itinere, prius signa ac copias à proximis collibus ostendit, quàm Brixiani quicquam de eius aduentu nuncijs vel fama compertum habere potuerint: quòd tanta diligentia Veneti itinera locaque omnia dispositis præsidijs obseruabant, vt qui mandata vel literas deferrent, sine manifesto vitæ periculo commeare non possent. Montani quoque homines qui pertinaci fide Venetum nomen omni tempore coluerant, neminem impunè transire patiebantur: eoque bello supra quadraginta notos speculatores, qui è Brixia Veronam, vel è Germania in eas vrbes mittebantur, deprehensos necatosque arboribus passim nulla interposita dubitatione suspenderant. Quæ res insperatum repentinumque Rochandulphi aduentum fecit: & manifestam hostium tormentis salutem attulit. Rochandulphus, quòd plures boues, & liquantum pecuniæ in stipendium magnamque sulphurei pulueris copiam, & septem milia peditum adduxerat, summa omnium gratulatione exceptus est, quanquam multi tacitè aduentum eius molestè ferrent, quòd sublata deditionis occasione certa spe præmiorum quæ ab hoste proponebantur, manifestè decidissent.

diſſent. Erant plures, quum aduocato ſtatim concilio, ſententiæ de belli ratione dicerentur, qui cibo ac modico ſommo recreatis militibus, eadem nocte erumpendum, atque ad oppugnanda caſtra hoſtium contendendum eſſe cenſerent. Id Hicardus ipſe & Rodulphus Hala, ac Vbertus Gambara, veteresque milites probabant; qui celeri audacia, factoque virtutis periculo deleri imparatos hoſtes, & bellum facilè confici poſſe iudicabant. Triuultius enim paulò ante cognito Germanorum aduentu, vt equitatum, quem magno vſui minimè ſibi futurum aſperis præcisiſque in locis intelligebat, in patentiores campos educeret, ad Ghedas ita ſe receperat, vt eum veluti loci diſtantiæ confiſum, & à feſſo ac fatigato hoſte ea maximè nocte nihil tale verentem oppreſſuri nocturno impetu viderentur. Sed Rochandulphus, quum iniuſſu Cæſaris dubij atque audacis conſilij fortunam, quæ (vt bellici ferunt caſus) vel mediocri etiam clade illata reſurgentes partium vires, & maiora iam Cæſaris conſilia perturbare & euertere poſſent, ſe tentaturum negaret: prolátiſque Cæſaris mandatis, quibus ille præſcripſerat, vt Brixia metu liberata contentus foret, omnes eius conſilij cogitationes interrupit. Nec multò pòſt, quum duriores de ſe rumores audiret quòd multitudine ſuorum militum aliquantum plus famis, quàm pecuniæ vel commeatus intuliſſe diceretur, ad parandam pecuniam, qua militi ſtipendia ſoluerentur, duabus cohortibus in præſidij ſupplementum Brixiæ relictis, in Germaniam reuerſus eſt. Iam enim Germani æque ac Hiſpani, impellente vel conniuente Hala, qui vetere odio atque emulatione Rochandulpho tacitè infenſus, omnem eius authoritatem militari petulantiâ comminui ac lacerari magnopere cupiebat, fremere cœperant: nec à maledictis miniſque palàm abſtinebant, quòd ſine ſtipendijs in ea rerum omnium inopia, quum per occaſionem exploratæ victoriæ diuturnum ſimul bellum & longam duramque militiam finire poſſent, ipſa illa tot periculis cognita virtute, inutiles, muro incluſi, & vinctis planè manibus timidiſſimi cuiuſque ducis imperio tenerentur. Mox gliſcente inſania, quum deterrimus quiſque ſeditionis faces accenderet, quòd ſummotis hoſtium caſtris erumpendi prædandique, vt quotidiana exercitatione conſueuerant, facultatem amiſiſſent, ſumma procacitate atque licentia, debitas ſibi pecunias ab ducib. efflagitare cœperunt, atque in Hicardum, qui vt tumultuantes authoritate pollicitationibusque ſedaret, concionem aduocarat, inclinatis intentatiſque cuſpidibus impetum fecerunt: ac niſi circumſtantes de more ſigniferi trepidantem ſuperiectis vexillis contexiſſent, quæ ferro tangere fas non ducunt, & veluti ſacroſancta etiam ſceleſtiſſimi venerantur, proculdubio ſcelerātas manus nefaria ducis cæde maculaſſent. Eum tamen metu exanguem, haſtarúmque ictibus violatum diſcerpta ab humeris veſte, vt maiore contumelia afficerent, in domum adamatæ nec arridentis matronæ captiuum pertraxerunt: neque centuriones, aut alij duces, qui ab initio tumultus vt ſaluti ſuæ conſulerent, ſecretioribus ſe locis abdiderant, tot conſternatis atque minacibus occurrere vel prodire audebant. Quum tamen aliquo temporis ſpatio præferuida ſeditionis inſania refrixiſſet, atque ipſa cogitatione ſceleris, turbidorum atque ferocium animi ſanarentur, gregarij præcipuè milites pœnitentia & pudore confuſi, ſuos duces, qui metu tanquam à ſceleratis diffugiſſent, ſic animo atque oculis requirebant, vt dubitantibus ac pauidis publicam fidem darent, ac nihil in poſterum eis nocituros eſſe, interpoſito iureiurando pollicerentur. Centuriones poſito timore è latebris ad cohortes rediêre. Hicardus quoque priſtinæ dignitati reſtitutus, quòd vnicum ſedandæ ſeditionis remedium relinquebatur, pecuniam miſeris ciuibus imperauit: eámque per omnes modos acerbiſſimè extortam militibus diuiſit, vt alienatos ab ſe animos aliquo donatiuo deliniret. Quæ res Vberto Gambaræ in primis cæteriſque Cæſarianæ factionis principibus, qui cogendæ pecuniæ rationem inuenerant, magnam conflauit inuidiam: quòd illi, vt bellicis difficultatibus inſana quadam ambitione ſubuenirent, vtque in Cæſarem præclarius eorum ſtudium videretur, neque priuatis opibus ſuis, neque calamitoſæ ciuitati, euerſæque propemodum patriæ peperciſſent. Dati ſubinde militibus obſides, Alexander Balbianus virtute bellica & natalib. clarus, & Iacobus Tropius, qui in finibus Noricorum, propter ampliſſimas facultates ſummam authoritatem obtinebat. Ii pro Cæſare atq; Hicardo rece-

Æmulatio Ducum.

perunt, promiſeruntque ſi id minimè præſtaretur, de ſuo omnibus ſtipendia perſoluturos. Hicardus etiam ſacramẽto adactus iurauit, ſe non prius vrbe deceſſurum, quàm ab eo principe in cuius poteſtatem futura eſſet, ſiue Cæſar, ſiue hoſtis foret, trimeſtris ſtipendij pecunia numeraretur. At Rochandulphus quum in Germaniam ad Cæſarem perueniſſet, expoſitis Brixiani præſidij difficultatibus, pecunias vt promiſerat, quanta maximè poterat celeritate coegit, eundémque Lodronium qui deferret, cum quinque cohortibus miſit. Sed Lodronius non eadem itineris felicitate vſus eſt: Nam Veneti cognita eius profectione, Ioannem Conradum Vrſinum cum valida manu peditum, qui Germanis occurreret, ad anguſtias præmiſerunt. Iam Germani ad Anſum peruenerant, quum Vrſinus qui eos longius abeſſe putauerat, eodem vt in pago conſiſteret, atque eas anguſtias tueretur, multa noctẽ ſuperuenit. Re inopinata, vehementer animo perturbatus, quòd ſe in eum locum inexploratò demiſiſſet, vnde cohortes ſine detrimento vel infamia ſe recipere nequirent: quum ſe omnibus partibus inferiorem, ſi luce opperiretur, futurum intelligeret, noctem, quam caſus obtulerat, ad conſilium vertit, adortusque ſemiſopitam multitudinem, priuſquam arma capere, vel coire in ordines poſſent, cęſa ſtatione vniuerſos in fugam dedit. Ioannes Stennius militari virtute atq; prudentia inſignis, qui cohortibus præerat, dum pertinacius irruentibus reſiſtit, obtruncatus eſt: Lodronius in poteſtatem hoſtium viuus deuenit: cæteri fœda in tenebris fuga per ſalebroſam conuallem ardentibus caſis, quas tenuerant, niuoſos montes petiuerunt. Deſiderati ſunt ex Cæſarianis paulo minus trecenti milites, in queis fuere ſupra quatuordecim honeſtiore loco nati, quorum cadauera à conquiſitoribus Tridentum delata ſunt. Quæſtorem verò cum ipſa pecunia fugiẽtem, quod vnum ad ſummam Veneti militis felicitatẽ defuit, nox iuſto obſcurior, notaque itinera, & proximæ paludis nauigium è manibus inſequentium eripuerunt. Eodem quoque tempore Hiſpanorum cohortes duę, minimè cognita Conradi atque hoſtium profectione, vt tutior venientibus Germanis acceſſus redderetur, Anſum Hicardi iuſſu contendebãt. Chinea enim antiqua è ſpecula, quę Culmea hodie dicitur, Lodronius fumo atque ignibus ſignificatione facta, Brixianos de ſuo atque auxiliorum aduentu, vt inter ſe conſtituerant, fecerat certiores. Sed Hiſpani quum iam appropinquarent, ac propè in manibus hoſtium eſſent, ſorte quadam ab ignaro rudiq; agricola ſeruati ſunt, qui illos ſimilitudine armorum deceptus, ex Nauarrinis eſſe iudicans, è præcipiti conuallis ripa tarditatem eis per iocum obiectando illudendoq;, quòd prędę minimè interfuiſſent, rem vti geſta fuerat explicauit. Quibus cognitis è veſtigio, vt neceſſe erat, pleniore paſſu Brixiam regreſsi, & de periculo ſuo, et de Germanorũ cæde nuncium pertulerunt. Sublata ſpe Cæſarianæ pecuniæ, cum milites ſe omnibus neceſſarijs rebus egere dictitarent, & prolixè pollicerentur, quum ſtipendium accepiſſent, ſe protinus hoſpitibus, ac creditoribus ſuis præſenti pecunia ſatisfacturos, noua indies onera exhauſtis affectisque ciuibus imponebantur. Ipſi quoq; Germani ac Hiſpani equites peditesque commiſti, vt inopiam induſtria ſubleuarent, publico & priuato conſilio interdiu noctuque portis erumpebant, & vicinam hoſtium caſtris regionem prædabantur. Contrà Triultius & Veneti duces, quòd vera vi atq; oppugnatione parum profecerant, obſeſſos à quinto ab vrbe miliari, fame ac inopia rerum expugnare contendebant. Quibus de cauſis quotidie plurib. in locis equeſtri ac pedeſtri prælio certabatur,

Lodronius caesus, captusque a Venetis.

tabatur,

tabatur, nouæque indies ab vtrisque insidiarum rationes reperiebantur. Paucorum enim dierum interuallo Mercurius cum Epirotis equitibus, Frãciscum Hicardi fratrem, qui alæ pręerat, incautè cum paucis in insidias prolapsum intercepit. Ex aduerso Hispani equites ad Balneolum matutina excursione progressi, Villanouam Gallorum equitum prefectum cum amplius triginta equitibus commisso certamine victum comprehensumque Brixiam perduxerunt. Nec multò post cùm Malatesta & Camillus Martinengus, vt redeuntes à frumentatione hostes intercluderent, cum valida equitum manu opportuno ac depresso in loco consedissent, ad emissarij pontem acerrimè dimicatum est. Qua pugna pauci Hispani equites leuis armaturæ, qui bucculatis galeis, solidisque thoracibus & crassioribus hastis, cataphractorum more vti didicerant, magnam hostium multitudinem loco pepulerunt, & falsa specie aduentantium Germanorum peditum perturbatis Venetis, capto Camillo, Malatesta fugato, pluribusque equitibus interceptis, victores in vrbem redierunt. Paucos autem post dies Camillus & Franciscus Hicardi frater permutatione facta, suis vtrinque restituti: Gallus autem pecunia se redemit. Per eos quoque dies centum fermè Hispani atque Germani pedites, qui sine vexillo prædatum exierant, maioris pecoris non paruum numerum, pluresque captiuos Brixiam adducebant, sexcentos amplius hostium equites magna contentione prædam recipere conantes, egregiè sustinuerãt. Nam in Garzettæ torrentis, qui tum fortè exaruerat, alueum demissi quum ripis ab lateribus munirentur, & circumpositis sclopettarijs, promptissimisque hastatorum in fronte ac in tergo collocatis, prędaque in medium recepta, quietè admodum regrederentur: nemo hostium tam fortis vel insanus fuit, vt despecta eorum paucitate accedendo irruẽdoque conserere manus auderet. Ita cum magna laude Vallastichini ducis, qui author profectionis extiterat tribus horis continenter, circumfusis insequentibusq; hostibus eminus pugnando, ad vnum incolumes Brixiam peruenerunt. Hisdem quoque temporibus M. Antonius, qui cum præsidio Veronæ præerat, diurnis nocturnisq; excursionib. Venetos fatigabat. Expedito enim equitatu, quũ patentes campos percurreret, ac sępius cum pęrsidio curruliũ tormẽtorum, atq; ampliore cohortium turmarumq; numero in speciem iusti exercitus ex occasione repẽtinas faceret expeditiones, omnem circumiectam regionem impunè populabatur: commeatus, sulphureum puluerem, impedimentaque rerum castrensium, quæ è Venetia supportabantur intercipiebat. Alieniaci enim arcem per eos dies tormentis secundo amne ratibus deuectis, subita oppugnatione adortus, dedentibus sese ad primum vitæ periculum præsidiarijs, occuparat: ibiq; propter magnam loci opportunitatem, Suarem Hispanũ cum præsidio reliquerat. Quibus de causis, neq; milites, neq; tabellarij, neq; vllius generis negotiatores, nisi furtim, magnoq; cum periculo, commeare audebant. Ob ea Triuultius, vt regionem itineraq; omnia maioribus præsidijs tueretur, Paulum Manfronũ, et Mercurium Epirotã cum magna parte equitatus, cuius operam in oppugnanda Brixia minus necessariam iudicabat, ad Mincij ripas pręmiserat. Quorum aduentu, Veronensiũ eruptiones aliquantũ repressæ, quòd exæquato vtrinque periculo, Antoniani latè excurrere, vel impunè vagari nõ poterant. Sed dum singulari studio vtrinq; insidię struerentur, ac vterq; per idoneũ locum, & certam ad nocẽdum occasionẽ emissis speculatorib. circumspectaret, M. Ant. consilia conatusque hostium nocturna expeditione

Veneti a M. Antonio fugantur

præuenit.Enimuerò quum delectis cohortibus,tormentiſque, & veterano equitatu Verona eductis,confectoque per noctem itinere, Vallegium contendiſſet,hoſtes qui tum forte ad ſe opprimendum Mincij pontē tranſibant, adeptus eſt.Quo caſu Veneti aduentantiũ peditum vexilla è proximo conſpicati, quibus tametſi equitatu longè ſuperiores erant, ſe impares futuros arbitrabantur,citra pontem ſe recipere cœperunt.Antonius nè dum tardius ſubſequentes cohortes ſuas expectat,hoſtis è manibus elaberetur,leuis armaturę equites qui diſtinerent,& contracto certamine abeuntes demorarentur,celeriter immiſit: mox ipſe quum Veneti egregiè impetum ſuſtinerent, cum cataphractis inſequutus,ſummotos loco pepulit,& perturbatos vltra amnem refugere coegit. Erat in margine ripæ pons ſublicius & anguſtus,& lacer,qui in lateritium maioremq; pontem tranſmittebat,cuius lateritij extremum caput Galli ingruentibus Heluetijs(vt ſuo loco monſtratum eſt)fuerant demoliti. Per eum Antoniani quatuor primò equites inſignis audaciæ, mox alij atque alij quin peruaderent non dubitarunt,& ad propugnaculum vſq; perterritos toto pontis ſpatio propulerunt. Obſtitit irruentibus aliquandiu egregiè Iulius Manfronus Pauli filius impiger iuuenis cum globo cataphractorum ab oppido in primam aciem tranſgreſſus; pugnatumq; eſt acriter medio in ponte creſcentibus vtrinque ſubſidijs. Cæterum ſuperueniente Antonio,qui approperare pedites, & diſplodere tormēta ad incutiendum terrorem centuriones iuſſerat, Veneti fœda fuga diſiecti,fugatiq; ſunt:Iulius ſuffoſſo equo captus eſt,et cum eo amplius ducenti equites,binaq; alarum ſigna intercepta.In eo certamine Petri Franciſci Columnæ in primis,& Cæſaris Philetini alæ præfecti,Succarique Belgę,et Traiani Staffæ Peruſini virtus enituit, qui grauiter in facie vulnerati diſceſſerunt.Paulus qui per patentes campos diuerſo itinere ſpeculatum proceſſerat, ſimulque Mercurius,qui Hiſpanos pedites ab extremo agmine dum pugnaretur,fruſtra adortus fuerat,cognita ſuorũ fortuna ſaluti ſibi fuga conſuluerunt. Antonius quoq; non multo poſt Iacobum è vico Varonis,qui cum Liuiani alarijs,Græcisq; aliquot equitib. Cabilloni ſupra Benacum incurioſius agebat, improuiſo adortus,multis eum inſignibus equis,maioreq; alę vexillo,ac omni militari ſupellectile ſpoliauit.Poſt id factum M.Antonius longè lateq; pabulatoribus ſuis campos aperuit,finitimiſq; hoſtium præſidijs terrore illato,liberius quàm antea conſueuerat,circumiectā regionem peruagatus eſt.Dum hæc ad Brixiam gererentur,Cæſar & Heluetij iunctis inter ſe viribus,aduerſus Gallos expeditionem parabant.Sedunenſis enim Cardinalis,quo nemo in fouendis partium ſtudijs flagrantior,nemo in gerendis rebus vehementior fuit, pagos oppidaque percurrens,ad capeſſedum bellum vindicandoſq; fortiſsimos viros,qui pro dignitate Heluetij nominis cecidiſſent,magnam eius gentis multitudinem ſuſcitarat: quanquam pagorum magiſtratus nihil publicè de bello Gallico decreuiſſent,vt qui multis de cauſis communi cōſilio ſuſcipere bellum nollent:& iuuentutem tamen ſtipendia facere, atq; aduerſus proprios hoſtes, Cæſaris auſpicia ſequi in ea rerum occaſione paterentur.Henricus quoque Britannus per Richardum Paceum legatum, eos, vt arma caperent, obnixè fuerat adhortatus: ac tum maximè ingentem pecuniam in bellicos ſumptus pollicebatur.Defuncto enim Ludouico quũ vetere odio Gallis infenſus,poſperis eorum ſucceſsib.inuideret, nec Franciſcum immiſcere ſe Scoticis rebus æquo animo pateretur, Maria ſorore in Britanniam reuocata, veluti fœderib.morte ipſa diſſolutis,

diſſolutis,ad antiquam regum amicitiam ſe receperat. Siquidem Franciſcus, qui Scotiæ regnum, ſicuti ſemper in clientela Gallorum fuerat, haud diſsimulanter Gallicis auſpicijs regi atque adminiſtrari magnopere cupiebat, vt Britannos, qui quotannis populari fremitu arma Galliæ comminabantur, domeſtici belli metu iniecto, ab inuadenda continente deterreret, Ioannē Stuardum Albaniæ regulum in Scotiam deſtinarat. Erat Albanius Iacobi regis, qui Tylenſi in pugna occubuit, patruelis, multosque annos cum laude Gallicis in caſtris militarat. Is poſtquam cum Gallorum manu in Scotiam venit, vt nouam per ſuę factionis homines regni adminiſtrationem conſtitueret, nonnullis qui magiſtratus obtinebant gradu pulſis, Humeum ipſum pace belloque clariſsimum, pueri regis nutricium, ac regni procuratorem capitali ſupplicio affecit, Margaritam reginam, quæ Gulielmo Angoſio vni ex proceribus nupſerat, adempto ei filio rege, quod eum in Angliam furtim aſportare velle diceretur, Ildeburgo regia aufugere coegit, virumque eius & quos ſibi ſuſpectos arbitrabatur, proſcripſit. Quæ omnia Henrici animum haud mediocriter ab amicitia Gallorum alienarunt, tametſi ille ſororem Margaritam oderat, quod vixdum abſterſis ab regis funere lachrymis, priuato conſilio virum imparem regiæ ſtirpi, ſuſpecta parum pudici amoris impatientia, quæſiuiſſet. Eum etiam Ferdinandus ſocer plurimum impellebat, & per legatos ac literas hortabatur, vt Taroannæ Tornacoque proſpiceret: quando eæ continentis vrbes parua manu exiguaque pecunia contineri poſſent, ſi Gallus aliarum gentium bello diſtineretur. Ferdinandus enim Petro Durrea ad Heluetios miſſo, Cæſarem ad id bellum animo erectum, magna ſpe auxiliorum impleuerat, claſſesque Neapolitanam atque Hiſpanienſem primo quoq; tempore ad nouandas res in Liguriam ſe tranſmiſſurum promiſerat. Siquidem, vt erat rerum Europæ arbiter & moderator, quum exęquata omnium potentia regum vires cautè ac prudenter expenderet, ſicuti anguſtiſsimis ac perditis prope Gallorum rebus vrgente Britanno atque ingruentibus ad Diuionū Heluetijs, vires ſuas (etiam ex profeſſo hoſtis) ad lacerandum Ludouici imperium conferre noluerat, ita attollere ſeſe rem Gallicam, & nimio plus creſcere minimè patiebatur. Sed dum intentus in id bellum è Celtiberia in Beticam, ad delectus habendos, et ad claſſem, quàm nouæ Carthagini comparabat, exornandam, proficiſceretur, Madrigaletij in Agro Toletano, non longè à Guadalupeo Mariæ virginis templo, quod ſummam religionis in illis partibus obtinet claritatem, febre correptus interijt. Ferunt eum, quum iam quintum & ſexageſimū ętatis annum attigiſſet, aſsiduo ac laborioſo venandi ſtudio, quòd per aduerſas etiam tempeſtates, quo minus feras longiſsimè peteret, nullis cæli iniurijs terreretur, intemperantioreq; ſubinde Veneris vſu, vſq; adeò ſeneſcentes corporis vires afflixiſſe, vt iam exhauſtæ & collabentes vlla reparari medicatione nequiuerint. Erat corpore mediocri, ſed robuſto, ac in omni armorū, equeſtriq; præſertim diſciplina, vltra vulgaris peritiæ laudem exercitato. Per omnem autem ætatem callido conſtantique ingenio fuit: & vt erat ſæpius vtranque fortunam expertus, proſperos pariter & aduerſos rerum ſucceſſus adeò compoſitè ac patienter tulit, vt nulla vnquam vultu eius conſiliorum veſtigia deprehenderentur. Cæterùm qui Mauros longo ac difficili bello tota Hiſpania pepulerat: tot Punicas vrbes à Syrtibus ad Herculeas columnas vi ceperat: ac nouum inauditumque terrarum orbem, immenſo ac inſuperabili Oceano mira felicitate perdomito, tot auitis regnis

Scotia in Gallorum clientela.

Ferdinandus Hispanus Europæ arbiter.

Ferdinandus moritur.

Ferdinandi forma et ingenium.

adiecerat, regum maximus videretur, ſi principum amicitiã quam ſemper priuatis commodis ſuis apertè metitus eſt, per occaſiones belli & pacis religioſè coluiſſet: cæteraſq; virtutes, quæ in eo ſummæ erant, iuſtitiam & fortitudinem in tanta regnorum amplitudine, ipſo ſplendore liberalitatis illuſtraſſet. Pluribus ante menſibus, quàm moreretur, Carolum Ioanna filia ac Philippo rege genitum, eundemque Maximiliani Cæſaris nepotem, qui poſteà tot ampliſsima auorum imperia in vnum contulit, & Cęſaris nomen adeptus eſt, teſtamẽto reliquit hæredem. Hiſdem quoque diebus paulò antequàm rex vita excederet, Cõſaluus Ferdinandus, qui ſolus inter ætatis noſtræ imperatores Magni cognomentum egregia virtute promeruit, dum grauantibus annis apud Illyberim in ocio degeret, quartanæ morbo extinctus eſt. At Cęſar & Sedunenſis, tametſi importuna ſocij regis morte nunciata, magna ſpe deſtituti, et veteribus depulſi cõſilijs, alias gerendi belli rationes inituri viderentur: nihilominus conſcriptis iam adductiſque ad proximas alpes legionibus, primò ſtatim Vere in Italiam trãſcenderunt. Erant ſupra quatuordecim milia peditum Germanorum omnes fermè veterani notæque virtutis, quos periti duces, delectibus habitis, luſtratiſque prouĩcijs, vt quemque fortiſsimum fama vultuq; cognouerant, & præſenti pecunia, & multò maxima ſpe prædæ, quòd in Italiam ducerentur, ſedibus ſuis exciuerant. Nec deerat multitudo ingens voluntariorum militum, qui longa militandi conſuetudine adducti, permotique Italiæ opib. quum ad primum tympanorum crepitum arma ſumpſiſſent, caſtra atque eadem Cæſaris auſpicia ſponte ſequebantur. Fama enim percrebuerat, Cæſarem pulſis Gallis extemplo Romam eſſe petiturum, vt à pontifice maximo auream coronam, ac ſceptrum Romani imperatoris inſignia more maiorum acciperet: eumque regulis omnibus, ac liberis ciuitatibus, vti odio vel amicitia meruiſſent, ſtipendij nomine ingentes pecunias imperaturum. Quibus de cauſis Leo pontifex, qui Germanicas irruptiones Vrbi ſemper atque vniuerſæ Italiæ funeſtas extitiſſe memoria retinebat, vt eam belli procellam auerteret, paulò ante ad molliendum Cęſaris animum Egidium Eremitanum in Germaniam deſtinarat. Is tum conciliandæ pacis egregius artifex habebatur, qui quondam ſacris concionibus tota Italia habitis, ſummam religionis, atque eruditioris eloquentiæ laudem adeptus, poſtea cardinalatus honorem à Leone promeruit. Sed Egidius, quum ardentibus ad id bellum omnium animis, ſera etiam ac intempeſtiua pacis mentione, militare Cæſaris ingenium poſſe flectere videretur, à militibus exulibusq; Italis, qui vt in patriam redirẽt reliquam ſpem ſuam in armis collocarant, non mediocre ſalutis periculum adiuit. Cæſar Tridentinis iugis digreſſus, ad M. Antonium & Sedunenſem, qui Heluetijs cęteriſque copijs Verona eductis præerant, cum delecta equitum ala peruenit. Is dignitate oris, & militari habitu inter ſummos proceres conſpicuus, & ſui nominis authoritate venerabilis acclamante exercitu, Auguſtus ſalutatur: concipiturque omnium animis certa ſpes victoriæ, quòd neque Galli, neque Veneti tanti exercitus vim laturi viderentur. Conſultaturuſque inde aduocatis ducibus, an extemplo progredi ſublatis ſignis, Mediolanumq; rectà contendere expediat, vbi hoſtes, occupatis metu atq; inopina celeritate animis, vti nullis adhuc confirmati auxilijs, & dubijs aut auerſis ciuium voluntatibus, defenſionis & fugæ cõſilium fluctuanter agitarẽt: An verò ſatius foret ex itinere Aſulam oppidum expugnare, ne à tergo relicti hoſtes, commeantibus à Verona iter præciderẽt, & com-

& commeatus ſubuectiones impedirent. Id oppidum Venetæ ditionis paulo ſupra Olliũ et Cheſium amnes poſitũ eſt, valido per ſe muro, & tum fideli præſidio ita munitum, vt ſuſtinere oppugnationem ſi tẽtaretur, neglectum verò, præteruecto feſtinantique Cæſari, aſsiduá detrimenta afferre poſſe appareret, Cardinalis Sedunenſis, M. Antonius & Galeacius Vicecomes, atque ante alios Iacobus Stapher è Tigurino pago, eximiæ apud Heluetios authoritatis, ſummum bonum expeditamq; victoriæ rationem in celeritate ponebant: propterea conuolandum eſſe Mediolanum, vt imperij caput, imparatis & trepidantibus Gallis occuparet. Paratos enim eſſe Mediolanenſes ſuperbæ gentis iugum excutere, vti Cæſaris vexilla conſpicerent: nec Triultium exactæ prudentiæ ducem, cui maior collega Carolus Borbonius eſſet impoſitus, admiſſurum fore, vt pertinacia ſua diripiẽdæ patriæ occaſionem, pro externi regis commodo imperitiq; iuuenis laude præberet. At Cæſar, Marco Sithio & Rochandulpho Aſulam omnino expugnandam eſſe cenſentibus, nequaquam ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat quicquã hoſtium, quod à tergo officere poſſet relinquere: ne qui magna ſpe toto Galliæ Ciſalpinæ imperio Gallos expellendi veniſſet, de expugnatione tenuis oppidi dubitaſſe crederetur. Admoto nanque terrore tormentorum ſubigendos eſſe prædicabat, qui inſolenter temereque initio belli portas clauderent. Quod ſi ſtulta contumacia obſiſtere pergerent, eorum inſaniam omni belli clade atque ſæuitia vindicandam. Neque fuit quiſquam qui priorem ſententiam non mutaret, & Cæſari tanto imperatori non aſſentiretur. Verùm prolatis tormentis, Aſulani accepto militari præſidio, aliquanto fortius quàm quiſquam crederet, vehementiſsimam atque terribilem oppugnationem ſuſtinuerunt: quum Riccinius Aſulanus admirabili virtute ac vigilantia ſeſe et patriam tueretur. Ea oppugnatio tam importunè quàm impropſperè tentata, vniuerſo bello triſte omen præbuit. Nam indignantes Germani, quòd contrà ſpem Riccinius diruta tormentis non vno in loco mœnia intrepidè defenderet, & militari compellatione cruentos Germanorum conatus irrideret, tormenta tranſtulerant, ſic vt modò hàc, modò illac murum fruſtra verberarent, quum eorum multi Aſulanorum tormentis ſternerentur. Itaque Cæſar non dubio pudore confuſus, ne terendo tempus primum errorem nouo cumularet, hortatu ducum ad primi conſilij ſententiam recurrit, et caſtra mouet: ſuperatoque Ollio Soncinum venit: vbi de ſtipendijs exortam inter milites ſeditionem repreſsit, quum ſua manu Germanum militem interfeciſſet, qui arrepto pulſatoq; tympano, iniuſſu centurioris milites ad excitũ tumultum vocabat: Quod contra dignitatẽ Auguſti factum videri potuit, niſi labante iampridem, & propè euerſa militari diſciplina, conſternati exercitus periculum præſentis ſæuitiæ remedia poſtularet. Inde ſedata ſeditione promiſſoq; ſtipendio, promotis agminibus, ad Abduam eſt peruẽtum, Gallis ripæ cuſtodiã deſerentibus. Conſedit Cæſar ad Ripamaltam oppidum, conſcenditq; præaltam turrem, contemplatus aduerſæ regionis ſitum, vt idoneo in loco pontem conſtrueret: atque ita biduo conuectis lintribus, conſtratoque ponte, copiæ omnes traductæ ſunt, nullo hoſtium præter paucos equites Epirotas in conſpectum ſe dante. At Triuultius atq; Borbonius per exploratores Epirotas cognito Cæſaris tranſitu, auxilia Venetorum quibus Grittus legatus præerat, acerſunt, defendendæque vrbis conſilium ſuſcipiunt, eo maiore fiducia, quòd nemo in vrbe ſe commouebat: & Sedunorum eiuſque factionis Heluetiorum au

F

Suburbia Mediolani iubente Borbonio, cremata, ne hostib. usui forent.

xilia opportune accita per Verbanum lacum appropinquare nunciabantur. Ante omnia Borbonius graui metu periculoq; territus, suadente Gritto, suburbana tecta impotenter atque crudeliter incendi iussit, frustra pro miseris ciuibus deprecante Triuultio, quod illi ad repentinum edictum ardentes domos suas, in quibus nati essent, magno miserabilique tumultu deplorarent. Nolebant enim Galli, vt prouectus Cæsar, inter ædificia singulari militum commodo castrametaretur: eminentibusq; domorum fastigijs, sese aduersus tormenta in muro disposita protegeret. Iam ad Pioltellum vicum intra sextum ab vrbe lapidem, Orientali via, quæ in Martianam regionem ducit, castra collocauerat, caduceatoremque (hunc hodie Araldum vocant) prætextam cum aquilæ Romanæ insignibus gestantem, quem nefas est violare, vel si superbe atque insolenter mandata denunciet, ad Mediolanenses miserat. Petebat Cæsar, vt sibi Romani imperij titulum præferenti, suscepturoque ferream coronam de more Cęsarum portę paterent. Fore enim, si id non cunctanter facerent, vt iniquo & superbo Gallorum dominatu liberati, optima pace fruerentur. Sed Borbonius Araldum in vrbem non admittit, respondens Mediolanenses sacramentum dixisse Francisco Galliæ regi, qui non ambiguo hæreditatis, & recentis belli iure Mediolanense imperium recepisset: iustis armis eiecto Maximiliano Sfortia, qui redactus in potestatem, eius imperij iuribus sponte cessisset. Addidit quoq; Triuultius, nullum Cæsari in Mediolanẽses ius esse relictum, quum totum id quod augustalem authoritatẽ respiceret, iampridem Ludouico Sfortiæ, liberisque eius multo accepto auro vendidisset. Propterea videri Cæsarem inique & contra nominis dignitatem facere, quod callide obliuisceretur, quibus legibus quantaq; pecunia cum Ludouico rege ad Tridentum transegisset. Itaque si procerum comitatus præsidio, non iusto instructus exercitu veniret, sicuti superiores pleriq; Cæsares, Henricus, & Ludouicus Bauarus, Carolusq; item quartus, & Sigismundus fecissent, Mediolanenses præfectosq; regios amice intrantem veneraturos esse, hospitalibusq; mensis liberaliter excepturos. Quod si vim moliretur, intellecturũ Cæsarem, quantis opib. ciuitas pro salute sua & dignitate Francisci regis, in cuius fidem tuto atq; honeste conquiesceret, captis armis esset certatura, quandoquidẽ insigni clementiæ beneficio, post fractos magna clade Heluetiorũ animos, & subactum, abductumq; Sfortiam benigne se cõseruatam fateretur. Erat apud Cæsarem Galeacius Vicecomes Mediolano exul, primæ inter patritios existimationis. Is vana spe, inaniq; voto ad gentilium maiorum suorum, qui per ducentos annos Mediolano regnarant, imperium aspirabat, quod Sfortianos dominatu pulsos conspiceret, & ciuitatem auersam ab externo dominatu, sui tanquam nobilissimi ciuis, & antiquæ stirpis hæreditatem præferentis, studiosam & cupidam putaret. Nihil enim optatius atq; felicius Mediolanẽsi populo euenire posse rebatur, quam ciuem suum affinitatibus vtrique factioni coniunctum, ingenio lenem popularemq;, in principatu Gallię Cisalpinæ conspicere: & quod diuturnæ securitatis interesset, Romani Cæsaris authoritate confirmari. Hoc tenore intimi cõsilij Galeacius vsq; adeo sibi gaudebat, vt præclara Cæsaris gratia, atque eius quotidiana promissione inflatus, iam plane principis personam indueret, præcisa magna ex parte amicorum & familiarium consuetudine, tanta animi vanitate vt sæpe grauioris consilij specie, in secretum solus abderetur, & in tabernaculo secus ac solebat, peculiarem sibi vni parari mensam iuberet, certo interuallo discretã ab

ea, in

ea,in qua vel illuſtres conuiuæ diſcumberent. Qua de cauſa M. Antonius Columna tantæ virtutis ac dignitatis, Romanique faſtus heros, & Ennius Philonardus Verulanus epiſcopus Leonis legatus, intempeſtiuæ vanitatis notatum arridebant. Nec mirum erat, ſi vir ſua ſpe in altum prouectus inſaniret, quando ei Cæſar aſtuto, minimeq; abſurdo conſilio, primū gratiæ locum tribuens, peramplæ pollicitationis verba dabat, vt per idoneum hominem, qui ſummo loco eſſet natus, ac exiſtimatione populari inter ciues maxime validus putaretur, in amicitiam Mediolanenſium ſe inſinuaret, eorumque captaret ſtudium noua liberalitate, ſi ipſis, pulſo Gallo Galeacius præficeretur. Apparebat enim Inſubres ciui ſplendidiſsimo amantique patriǽ, lubentius atque fidelius quàm Gallis præſidibus, qui plerunque à graui imperio inſolentes euaderent, eſſe parituros. Spondebatur autem Galeacio principatus, titulo vicarij imperialis, qua dignitate Vicecomites antiqui principes à ſuperioribus Romanis Cǽſaribus eſſent appellati. Ab hac liberali prædicatione Cæſar exiſtimari volebat eo conſilio arma cepiſſe, vt Inſubres Gallorum dominatu liberaret, confectoque bello, Romam ad ſuſcipiendam Auguſtalis imperij coronam continuò proficiſceretur, cùm nihil omnino præter victoriæ decus peteret, & indigenam patritium ciuem de ſe benemeritum, humanitate iuſtitiaque præſtantem, beneficiario iure Mediolani cum imperio eſſet relicturus. Hæc in fama apud vulgus erant, ſed in arcano Cæſaris conſilio id decerni nemo credebat: quando id totū quod victoria parari poſſet, Carolo nepoti (vt in fatis erat) pararetur. Id verò tegi diſsimularique tum maxime expediebat, quoniam Cæſar exploratum haberet, id nequaquam probari Leoni pontifici, aut Heluetijs, quum ij ad alterū Sfortianæ ſtirpis ſpectarent, Maximiliani ſcilicet in Galliam ducti germanum fratrem, quem Mediolanum fratris exemplo reducere percuperent. Illæ verò ægerrimé paſſurus eſſet, vt opulenta atque opportuna Italiæ pars, Germanorū & Belgarum colonia & ſedes efficeretur: ad augendam ſcilicet Cǽſarum potentiam, qui amplitudini, atq; felicitati Romanorum pontificum, ab omni annalium memoria ſemper inuidiſſent. Cæterùm in hanc conſilij ſpem ſatagente Cǽſare, quum Galeacio per clientes & propinquos ſuos tētatis ciuium animis, nihil de excitando tumultu ſuccederet, araldusque rediens de hoſtium reſponſis prolixè retuliſſet, caſtra propius vrbem promota ſunt, ea vicinitate, vt è ſumma teſtitudine templi maximi caſtrorum ignes conſpicerentur, pauentesque ciues villas ſuas hoſtili incendio abſumi crederent, poſtquàm à Gallis ſuburbana tecta vltro concremata conciderent. Augebant terrorem agricolæ in vrbem confugientes, quum tormenta maiora prouehi falsò nunciarent, quibus ab hoſte admotis vltimum rerum ſuarum diſcrimen adituri eſſent. Erat ob id in vrbe inuſitatum triſteque ſilentium, adeoque altè cùm ciuium, tum præſidij militum mentes occuparat pauor, vt illi pretioſiorem ſuppellectilem fœdis latebris recondere properarent: ij verò cariſsimarum rerum ſuarum colligerēt ſarcinas, vt trans Ticinum in loca tuta auueherētur. Magna enim erat opinio apud Gallos Germanorum virtutis, peritiæque in toto negotio tormentorum, prǽſente præſertim Maximiliano, qui à prima adoleſcentia multis in bellis ac prælijs maximè fortunatus imperator extitiſſet. Verùm Gallis admodum terribile erat Heluetiorum nomen, qui nuper incredibili animorum, & corporum planè indomito robore, vallata Franciſci regis caſtra adoriri, in eaque per aceruos ſuorum cadauerum penetrare auſi fuiſſent, quibus idem dux & concitator a-

Cæſar aſtuto conſilio primum gratiæ locū Galeacio Vicecomiti dare ſolit9.

Galli de deserendo Mediolano cogitant.

deſſet Sedunenſis acerbiſsimus Gallorum hoſtis. His de cauſis fiebat, vt plerique Gallorum ſuſpenſo Borbonio, de vrbe deſerenda ſeruandoque equitatu, vti nuper Palicia, & anteà Ligninius atq; Obegninus, recto nec deformi conſilio feciſſent, haud perplexè cogitarent. Quid enim ſtultius exituque miſerius futurum eſſet, ſi nudati peditatu, vrgentis Cæſaris, qui innumerabiles adduceret copias, vim atque impetum experirentur: ſalutemque omnium dubiæ & territæ ciuitatis fidei committerent, ſingulari quidem totius Galliæ detrimento, & quod Dij auerterent, funeſtiſsimo luctu? Enimuero reparari poſſe bellum adeò propinquis Galliæ opibus atque ſubſidijs, & recipi vrbem, eadem virtutis felicitate, qua antea populo temere rebellante, opportuneque ſeruato equitatu, poſtea recuperarint. Interea Triuultius frequenti allocutione ciues confirmare dubios et ſuſpectos, vt limine ſe continerēt, interminatus pœnam, adhortari, ſuæ verò factionis omnes arma capere, beneque ſperare iubebat: per fora & compita, nequis tumultus temere oriretur, cuſtodias diſponebat. Tormenta ab arce educta idoneis in locis contra hoſtes collocabat. Hæc intrepido ore adminiſtrans, Gallos vehementib. caſtigabat verbis, quos de deſerenda vrbe cogitare cognouerat. Et id quidem tanta ſeueritate, vt Borbonio diceret, ipſum rectè imperij poteſtate vſurum, ſi in authores turpiſsimi conſilij animaduerteret: deſcendensque demum in conſilium demonſtrauit viris, qui tot ſtipēdia meruiſſent, nihil omnino potius & carius eſſe debere, q̃ tueri priſtinum decus. Hoc enim integro vniuerſos incolumes fore: ſuperaturosq; omne periculum inſtantis belli, ſi innatę virtutis memores eſſe vellent: & ſe animo demittere, veterano militi longè turpiſsimum exiſtimarēt. Propterea ſe minimè dubitare, quin erectis & confirmatis animis, ad Galliæ decus vrbem eſſent conſtantiſsimè defenſuri: neque opus eſſe vt Germanorum multitudine & fremitu terrerentur. Eos enim habere vehementē impetum, ſed in curſu fatiſcere, hęrereque plerunq; ſolitos, vti ſæpe vidiſſent, quum hic ipſe Cæſar recenti exemplo cum centum milibus armatorum oppugnato Patauio, proſtratisq; mœnibus nec tentato quidem certamine, incepto abſtiterit, & inglorius in Germaniam ſit reuerſus. Itaque deſerendæ vrbis, ignominioſæque fugæ cogitationes abijcerent. Ipſis enim, ſi id ſcelus admitteretur, regiæ ſeueritatis in Gallia iudicium eſſe ſubeundum, ſe quidem capitali teſte atque inimico, ſi deſertus amiſſa patria ſupereſſet. His Triuultij verbis confirmati ſunt, qui equitatū potius quā vrbem ſeruandam cenſebāt: eoq; alacrius, & certius, q̄ Triuultius publicum tabellionem rogarat, qui ſententię ſuæ tabulas cōficeret: qua teſtificatione ij, qui præſidio excedendum putarent, cum ignominia damnarentur. Peropportunè autem accidit, vt auxilia Sedunorum atq; Bernenſium in Verbano nauib. impoſita, per Ticini emiſſarium paucis horis Mediolanum peruentura, certis nuncijs afferretur. Atq; ita è medio metu periculoq; perampla ſpes & certa ſalus cunctis oborta eſt. Nam Cæſar de hoſtium auxilijs edoctus, quū promouere copias, & vim portis inferre pararet, quòd non inanē de Heluetijs ſuſpitionem arbitraretur, remiſſo & cōmutato repente conſilio ſubſtitit: incertus, an productis tormētis, cùm ſuæ tum hoſtiū virtutis periculum eſſet faciēdum, an verò tutior foret receptus. Primas enim ſpes eius pecuniæ defectus fregerat, quo nihil periculoſius excitandæ ſeditioni apud milites accidere conſueuit: & tum forte perſoluendi ſtipendij dies aderat, importuneque Brixiani præſidij milites Hiſpani argenteæ monetæ duas ſarcinas in caſtra è ſuperiore Rhetia venien-

uenientes, interceperant: quæ summa pecuniæ, uti exigua, quanquam militarem sitim extinguere non poterat, accendebat tamen Germanorum atque Heluetiorum animos, quod à socijs, prædantium hostium more, grauem cum detrimento contumeliam accepissent. Cęsarem quoque in ea consilij deliberatione fluctuantem, diffidentemque rebus, magnopere perculit Triuultij dolus magno Cæsaris incommodo excogitatus. Is nactus clientem suum Heluetiæ peritum linguæ, literas suo nomine perscripsit, sua manu, suoque signo notatas ad Stapherum, & Goldilum primores Heluetiorum duces: ut Cæsari in eo momento rerum suspecti redderentur. His literis postulabat, ut quæ secum pepigissent, eo biduo perficere maturarēt: se enim ad condictum instructa parataque omnia habiturum. Nuncius præmiorum spe oneratus, Cæsarianis excubitoribus ultro se capiendum obtulit, quum interrogaretur, cur sine tesseta in eum locum uenisset, probe confessus est, se Triuultij literas, si sibi parceretur, ad Heluetios duces deferendas prolaturum. Nec mora ueniæ fide data, calceo insutas literas promit, extemploque eę ad Cæsarem deferuntur. Nec eas anxie perlectas Sedunensi Cęsar ostendit. Neque enim Stapherum & Goldilum tantæ inter Heluetios authoritatis, sine perturbatione periculoque rerum omnium, uel accusari ex Triuultij literis, uel (uti opporteret) comprehendi posse censebat. Itaque insidias ueritus retro castra repente uertit, eoq; properantius quod Albertum Petram, & Franciscum Georgij Soprasaxi filium, Sedunensi capitales inimicos, cum uiginti peditum uexillis applicuisse cognouerat. Nam Georgius opera Sedunensis, ab ipso sacerdotij possessione depulsi, diu Romæ in custodia molis Hadriani seruatus fuerat: liberatusque demum à Leone in gratiam Francisci regis, cruentas cum eo simultates domi exercuerat. Sed cardinalis equo iure pontificiæ authoritatis in sedem sacram à popularibus antistitem suum religiose colentibus reductus, ita acerbo odio, & infestis armis contumeliam uindicauit, ut in ciuitate Sedunorum ad sacrum profanumque iudicij tribunal, multis, qui Georgij factionis fuerant, seuere citatis atque supplicio damnatis, Georgij domum, & opes, & cilentelas conuellerit. Albertus quoque superiore anno ante prælium cum Heluetijs à rege factum, ut supra docuimus, tanquam Gallica corruptus pecunia proditionis accusatus fuerat: qua de causa deposcente eum ad pœnam Sedunense, cum septem millibus peditum suum nomē secutis, ab exercitu discedens, per Verbanum lacum domum redisset: sic ut tum conuersa Fortuna, Soprasaxus & Albertus coniunctis sensibus communem inimicum ultum ire properarent, et Sedunensis ipse non temere sibi timere cogeretur: Cæsarem tamen, haud perplexe de receptu statuentem, dissimulato pauore alacrib. uerbis, ut cōsisteret hortabatur, quod ij, qui auxilio Gallis uenissent, magna ex parte agrestes montanique homines è pascuis abducti rudes armorum essent: & si qui militum nomine digni uiderentur, hi apud omnes seditiosi censerentur: nec ora conspectumq; suorum fide uirtuteque præstantium laturi essent. Sed Cæsar suspicionibus suis implicitus, & amicis uel parum decora suadentibus, æquo plura tribuens, cōsilio suo pręproperè suscepto, deijci non potuit. Requirenti autem M. Antonio causam usque adeo repentini inconsultique receptus, quem neque honestum, neque necessarium putaret, Cæsar respondit, pecuniæ inopiam, quæ fato quodam non semel conatus suos interpellatis uictorijs elusisset: plerunq; enim accidere dicebat, ut ubi uirtus superesset, Fortuna deficeret. Proinde ipsum qui Romani im-

Cæsar castra retro a Mediolano vertit.

peratoris personam sustineret, pro insano esse facturum, si certis de vetere hoste suspicionib. permoueretur. Affirmauitque demum sibi per quietem ea nocte apparuisse Leopoldum Austriæ archiducem atauum, & Carolum ducem Burgundiæ socerum suum, ea torui oris specie, ac eo cruento armaturæ cultu, quo hic ad Nansim, illè ad Sempac ab Heluetijs trucidati fuissent, acri quidem sermone & gestu vetantes ipsum diutius morari, & vt se periculo statim eriperet seuerè imperantes: atq; ita motis castris ad Abduam est reuersus: atque eodem ponte flumine superato ad Alpes iter intendit, tãta omnium, Gallorumque prȩsertim admiratione, vt qui dudum inæstimabili metuendoque copiarum hostilium numero, apparatuque tormentorum maximo territi & prope amentes erant, inopinati euentus gaudium vix perciperent. Neque Triuultius atque Borbonius ferè præter spem grauissimo liberati metu, abeuntium tergis institêre, quod per Epirotas præuolantes speculantesque omnia compertum habebant, nouissimum hostium agmen valido præsidio confirmari. Quando M. Sithius cum delecta legione, & M. Antonius cum equitatu more militiæ incedentes paratique ad pugnam, terga clauderent. Nec vllo modo Cæsar generosi spiritus nunquã expers temere lacessendus videretur: ne dedecoris metu, aut oborto pudore extimulatus, ad primas spes gerendi belli indignãter rediret: Sedunense præsertim ex ipsa rerum desperatione conserendæ pugnæ auido, ferociq; facundia legiones concitante. Grittus quoq; altè vociferatus à vetere militiȩ instituto, terga danti hosti, totum iter aureis pontibus consternendum esse prædicabat. Eo modo compositis agminibus Cæsar, nihil lacessente Gallo, per Cremonensium fines in Germaniam dimissis Heluetijs est reuersus nusquam memorabili re gesta: nisi quod ex itinere M. Antonius Laudis Pompeiæ arcem Gallico munitam prȩsidio tormentis expugnauit. Isq; inde Veronam regressus, cum M. Sithio iussu Cȩsaris in eius vrbis præsidio vsque ad belli exitum permansit. At Borbonius Mediolano cum insigni Triuultij laude conseruato, Andreæ Gritto gratias egit, quod operam eo tumultu eximia fide Veneti Senatus dignam præstitisset: præbuitq; abeuntibus eius copijs gratuito commeatum. Nec multò post bellicarum & ciuilium rerum cura Triuultio relicta, in Galliam ad regem est profectus, vt quæ gesta erant, ipse idem author & testis coram explicaret. Tanto autem studio propensissimi regis, & magnæ partis aulæ procerum est susceptus, vt meritorum, ac eximij honoris causa, summus totius Galliȩ equitum magister sit declaratus, qui hodie Comesstabilis vocatur, quod eum regi semper adsistere ex vsu bellicarum rerũ expediat. Hic honos secundum regem apud Gallos facilè primus existimatur: quoniã minores equitum magistri, qui in tota Gallia omnino quatuor sunt instituti, ipsius Comitisstabilis edicto ac imperio parent. Huius autem dignitatis atque potentiæ nomen tanq̃ proceribus inuidiosum suspectumq; regibus, Ludouicus XI. lata lege sustulerat, quum forte aduersum se coniurati Galliæ proceres arma cepissent. Quibus demum cum magno discrimine subactis, Iacobus Lucemburgus sancti Pauli Comes, qui tum erat summus magister equitum, perfidiæ conuictus capite pœnas dedit, sic vt nemo ei postea in magisterio sufficeretur. Cȩterùm vti postea compertum est, ea ratione Franciscus, reuocato vetere Galliæ instituto, hoc honore Borbonium remunerari voluit, vt in locum decedentis Odettum Lotrechium Cisalpinæ Galliæ prȩfectura ornaret, multis quidem nominibus magnopere sibi commendatum, & tum supra generis nobilitatem militari laude maximè florentem.

Cæsar cum omnium admiratione in Germaniam redit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVII.

CVM hæc in Italia geruntur, Selymus Turcarum imperator Campsonem Gaurium Memphiticum regē, eiúsq; exercitum ad Singam occidione deleuit: indeq; Syriam, Iudæam, atque Aegyptum clarissimis victorijs peruagatus, Mamaluchorum nomen formidabile Orientis gentibus, ac amplissimum Sulthanorum imperium euertit. Cuius belli causas, ac euētus rerum gestarum diffusè narrabimus, si prius ad Persicę historię seriem necessaria scribendi ratione, atque ipsa rerum ac temporum varietate suis locis intercisam, repetito ordine reuertamur. Selymus, qui secundum prosperam ad Araxem pugnam Persis citeriore regni parte expulsis, & Taurisio regia vrbe in potestatē redacta, Orientis victor apparuit, quum ad famam imminentis Hysmaelis subita ac celeri profectione, fugienti similis maiore Armenia decessisset, ad Trapezuntem atque Amasiam Cappadociæ vrbem exercitum in hyberna dimisit. Quibus in locis totam hyemem commoratus, delectibus per præfectos Bithynia, Ponto, Phrygia, Ciliciaque habitis, atque accitis in supplementum è Græcia atque Illyrico nouis militibus, tanta celeritate atque diligentia attritas et afflictas copias reparauit, vt primo statim vere ampliorem quàm antea exercitum, aliquanto maturius quàm Armeniæ niuali Tauro subiectæ frigora paterentur, vel hostes fieri posse existimassent, in Persarum fines adduxerit. Erat Ciammassum oppidum in vlteriore Euphratis ripa positum paulò supra eum locum, quo Melas amnis Græcorum carminibus celebratus, in Euphratem euoluitur: quod Persę propter magnam loci opportunitatem, quum Maiorem ingredientibus Armeniam primum occurreret, præsidio imposito tuebantur. Id Selymus vt proximis castellis finitimisq; arcibus occupatis, vlteriorem prouinciam patefaceret, sibi omnino expugnandum esse decreuerat. Eo autem tempore, quod Sophum Hysmaelem aduersus Hyrcanos & Bactrianos, vlterioresque Caspij maris accolas, cùm omnibus copijs profectum esse cognouerat, facilem perficiendi negotij nactus occasionem, Euphrate ponte constrato, traductoque exercitu penè priusquam ab hoste sentiretur, sub muro constitit, atque oppidum oppugnare adortus est. Ciammassini omni spe auxiliorum in tanta temporis exiguitate destituti, quum Turcæ, circumiecta totis mœnibus ingenti sclopettariorum & sagittariorum multitudine, murum propugnatoribus nudarent, irrequietoque oppugnationis genere alij alijs, temporis & loci spatijs inter se cōstitutis succederent, simulq; portas dolabris perfringerēt, & appositis scalis in murum eniterentur, desertis mœnibus in forum se receperunt. Vbi tametsi vigilijs vulneribusque confecti erant, diu tamē hostium vim

Selymus Mamaluchorum Imperium euertit.

Selymus Ciammassum oppidum expugnat.

pertinaci constantia sustinuerunt: & vt in supremo vrbis casu pro fortunis ac salute omnium debebant, egregie dimicantes ad vnum interierunt. Selymus expugnato direptoque Ciammasso, & ignobilibus alijs duobus castellis, quæ incolæ metu territi paulo ante deseruerant, occupati, tametsi inexpiabili odio & cupiditate gloriæ plurimũ incitatus ad Hysmaelem ferebatur, ac totus Persarum opibus imminebat, tamen non prius interiorem Armeniam bello sibi tentandam existimauit, quàm Aladolum regem qui tot clades tanta perfidia sibi & copijs suis ab expeditione Persica redeuntibus intulerat, saltibus illis ac montibus expulisset. Enimuero Aladolus, vt qui magnopere sibi ac rebus suis ex merito timere cogebatur, quum Selymum mouisse ex hybernis, & ad Euphratem atque Ciammassum contendisse cognouisset, agrestibus ferisque hominib. repente coactis, magnas copias parauerat, quibus sese ac fines defenderet. Si vero Selymus in Armeniam proficisceretur, consuetudine sua spectabundus ex euentu alieni belli prędandi occasionem caperet, ac obsessis itineribus, vt antea fecerat, impune grassaretur. Itaque Selymus ad Ciammassum relicto præsidio, cis Euphratem regressus ad Antitaurum, vbi hostes consedisse fama cognouerat, cum expedito exercitu deflexit. Aladolus (vt alio loco memorauimus) montanis gentibus imperitat, quæ in Tauro atque Antitauro sedes habent. Ii montes à Scordiscis iugis, & finibus Cappadocię, perpetua veluti catena quadam ad Amanum vsque, & vltimos Cilicię terminos protendun tur. Populus virtute bellica ferox, & numero amplissimus traditur. Cæterum agrestis est atque efferus, & sola rerum inopia insignis, vt qui prærupta atque aspera in regione parum agricultura proficiant. Herbidis tamē in locis armenta equorum & camelorum possident: & pecuariam diligentissime exercent: cæterorum vita omnis in venationibus latrocinijsque consistit. Orti dicuntur ex Galatis, Cappadocibus, Armenijs, veteribusque minoris Asiæ colonis, qui propter assiduas bellorum iniurias superioribus seculis, & luctuosissima præsertim Scytharum irruptione, quũ Tamerlanes clades & terror Orientis prouincias omnes immani rabie deuastaret, in proximos montes relictis vrbibus, tanquam in pacatum refugerint. Ii vallibus iugisque omnibus perlustratis, fluminum ac fontium opportunitates, mitiorisq; cæli naturam & conuersionum Solis maxime secuti rationem, frequentibus in locis ligneos pagos, ac mox illustria quædam oppidula condiderunt. Vnde postea coalescentibus eorum rebus, quum fortissimi quiq; cęteris pręessent, regium nomen sibi ambitiose admodum vsurparunt, vt qui horrida virtute censeri vellent, et timeri à finitimis, quanquam syluis tantum nudisque rupibus imperarent. Aladoli finibus proxima est vrbs Orpha, mirabili fonte oris lepram sanante percelebris, quā nonnulli Edessam esse iudicant, quod ibi adhuc extent monumenta Balduini, Latinis indicantibus literis. Is enim Gothifredo fratre Hierosolymis potito, Edessam peculiari suo ductu, imperio tenuisse traditur. Nec multum inde distat Amida vrbs vetus, quę hodie Caramida ab incolis vocat̄, Mesopotamię iuncta. Hæc hodie regio Tygri & Euphrate amnibus inclusa, Diarbecha dicitur. Aladoli autem nobilius oppidum est, Maras, vti fas est suspicari, ita vocatum propter interfluentem è Cælenæo monte nitidissimum amnem, qui ex certamine Apollinis deuicti, Marsiæ nomen tulerit, multis poetarum carminibus celebratum. Cæterum Aladolus, postquam Selymum infesto exercitu fines ingressum appropinquare videt, equitatum omnem (erant ad quindecim millia)

Aladoli regnum.

lia)

lia) è montibus in conuallem iustæ amplitudinis deducit, pedites, quorum magnum habebat numerum, à dextra ac læua occupare montes iubet, ibiq;, quum edita loca atque angustias pro se stare intelligeret: loco multùm antè explorato atq; munito, hostis aduentum expectare constituit. Porrò Selymus quanquam locorum iniquitate perspecta, victoriam multo suorum sanguine parandam videret, quòd hostes nunquam sese apertissimis campis commissuros arbitraretur: iniquam tamen pugnandi conditionem subire non dubitauit. Itaque Sinambassam eunuchum, quem interfecto ad Araxem Cassembassa Europeis equitibus præfecerat, quadrato agmine, quod extendere aciem, & cornibus vti non poterat, hostem inuadere, & primam eorum frontem perrumpere iubet: ipse verò cum prætorianis, atque Asiatico equitatu subsecutus, subsidiariam aciem pugnantibus suis ostendit. Nec Aladolitæ sibi ac in oculis omnium pugnanti regi suo defuere. nanque emissis statim sagittis Turcarum impetum egregiè sustinuerunt, cominusque districtis gladijs, et collatis equorum pectoribus, quum è superiore loco ingruerent, tanta vi subeuntes propulerunt, vt veteranus equitatus nihil iam multitudine aut virtute sua proficere posse videretur. Ab laterib. enim Turcę propter loci angustias hostes circumire non poterant, & ab peditibus, qui vtrinque latera montium insederant, & sagittarum nubem mediæ conualli superfundebant: vehementissimè lædebantur. Selymus vbi videt Aladolum, contrà ac ratus erat, fortiter resistere, & magna vi contendere, cohortes sclopettariorum ex acie ac phalange sua detractas, subsidio laborantibus mittit, ac simul lectissimos prætorianorum conscendere montem iubet. Quorum vim Aladolitæ sclopettorum procellà consternati, sustinere minimè potuerunt, extemploq; effusi in fugam, notis tramitib. montes suos ac proximas syluas petiuerunt. Plurimum cædis in pedites fuit, qui quum pulsum equitatum viderent, & succedentibus prætorianis per arduos atque impeditos calles ægrè in montem eniterentur, sicuti plerunque accidit, vt trepidos ac effugere conantes & crurium vigor, & solitæ vires, occupatis terrore animis, repentè destituant: vsque ad occasum Solis in fugam acti, trucidatique sunt. Equites ipsi cum rege insuefactos rupibus ac pernices equos nacti, paruo detrimento accepto, in vlteriora ac munitiora montium loca se receperunt. Aladolus post id factum, quòd se omnibus rebus tanto hosti longè inferiorem intelligebat ducendum atque trahendum sibi bellum esse iudicauit. Itaque quum Turcæ passim incensis mapalibus abeuntes persequerentur, ipse in alios atq; alios montes refugere, nullam pugnandi occasionem præbere, ac plurimum asperitatibus locorum se tutari. Quibus de causis Selymus, ne in sterili, aspera, ac ignota regione, si totis copijs insequi vellet, commeatus inopia laboraret, vel in insidias prolaberetur, septimo die insequendi finem fecit, castrisq; idonea in parte eius regionis collocatis, Sinambassam cum expedita parte exercitus misit, qui allatis secum aliquot dierum cibarijs, cedentium vestigijs insisteret, & quantum celeritate ac bellicis artibus fieri posset, ipsum maximè regem sectaretur. Quum autem Selymus ex captiuis agrestibus quęreret, quęnam vires, quæúe consilia ad sustinendum bellum Aladolo superessent, reperiebat eum lectissimos quosq; equitum ac peditum secum duxisse: cęteramque agrestium turbam, vt solitudinē hosti faceret, decedere pagis iussisse: & statiuis castris apud quandam petrā cōstitutis, quò magnā vim commeatus cōtulisset, non prius totis viribus decertare velle, quàm hostem ad insuperabiles locorū

anguſtias deduxiſſet. Eius conſilij eam eſſe cauſam, quòd præfecti equitũ conſauguinei ſui, cui Saxouarogli nomen erat, maximè perfidiam timeret, à quo in ipſa pugna initium fugæ factum fuiſſe comperiſſet. Cuius defectionis atque odij ſigna ab iuſto dolore proficiſci videretur, quòd ipſe patrem eius quondam propter affectati regni ſuſpicionem per inſidias interfeciſſet. Selymus his omnibus cognitis rebus captiuis catenas detrahit, eos donis pollicitationibusque onerat, ac dimittit, vt Aladoli prefectum adeant: & ſecreto redditis ei literis atque muneribus, hominem moneat, vt in ea rerum occaſione paternam cædem vlciſci velit. Id ſi aliquo inſigni facinore edito perficiat, cum & ſummum gratię locum apud ſe, et regnum quod Aladolus latronum immaniſsimus obtineret, adepturum. Agreſtes vt pręceptum erat, eius rei conſilio cum Sinambaſſa com municato, paucos poſt dies mandata perficiunt: breuique præfectus & ſpe regni, & muneribus, quæ vindictæ cupiditatem exacuebant, ad amicitiam Selymi facilè pellectus, quum ſuſpectanti inſidias Aladolo, omniaque exploranti aliter nocere non poſſet, cum magna parte equitum apud quos ſummam obtinebat authoritatem, ad Sinambaſſam transfugit: à quo poſtea alij atque alij ex his qui remanſerant, propoſitis præmijs ad defectionẽ ſollicitati ſunt. Circumuentus his malis Aladolus, qui vt ſui ad Turcas deficerent, fieri poſſe non putarat, reliquam ſpem ſalutis in fuga poſuit. Sed illum paulò poſt fugientem per aſperos montes, antris nemoribusque ſe occultantem, Sinambaſſa & Saxouaroglis perſequuti, ſpecu abditum monſtrantib. indigenis eruerunt. Aladolus ad Selymum perductus, in cuſtodia paucos poſt dies interficitur: caputq; eius, vt omnibus ludibrio foret, per totam Aſiam circumlatum: ac mox quoque in teſtimonium partę victorię Venetias ad ſenatum fœda oſtentatione tranſmiſſum eſt. Occiſo Aladolo, Selymus eius regnum in prouincię formam redegit, diuiſitq; in tres præfecturas, quæ totidem Sanzachis, Turcarum more tribuerentur: ſic tamen vt Saxouaroglis omnibus præeſſet, cui cuncta præter regium nomen conceſſerat. Ipſe relicto Sinambaſſa, qui reliquum æſtatis in his locis moraretur, ac demum conſtitutis prouinciæ rebus, vt ad Iconium in hyberna concederet, modico comitatu Byzantium reuerſus eſt. Nam dum Hyſmaelis & Aladoli bello in Minore Armenia implicitus eſſe diceretur, à Pannonijs finitimam Mœſiæ prouinciæ partem incurſionibus vaſtari audierat. Quibus de cauſis, ne Samandriam amitteret, quòd ſitum ad Danubij ripas, Mœſię Thracięque propugnaculum, propter magnam eius loci opportunitatem exiſtimatur, octomilia equitum inſtruxit, qui duce Iunusbaſſa (is tum Illyricæ Boſsinæ præfectus erat) Sauum flumen tranſirent, & in Croatiam ad Cetinum vſque, per Illyricum penetrarent. Aliam verò Turcarum manum improuiſò Danubium ratibus tranſuectam, vlterioris Pannoniæ fines populari iuſsit, vt vno tempore Pannonij ancipiti belli periculo diſtracti, rebus ſuis timere cogerentur, ac ſimul doceret, quæ vires & quantæ facultates ad bellandum Othomannis forent: vtpote qui magni intereſſe, & tum, & in reliquum etiam tempus ad perterrendos ſuſpendendosque Chriſtianorum animos arbitraretur, ſi tot tantosque exercitus commodè expediteque alere, et diuerſiſsimis terrarum regionibus grauiſsima bella ſe gerere poſſe felicibus auſis oſtendiſſet. Exitu eius anni Selymus, quum Pannonios duplici incurſione repreſsiſſet, hyemẽ quæ proximę ſecuta eſt, maioribus quàm vnquam antea apparatibus belli intentus, Hadrianopoli Byzantijque tranſegit. Enimuerò potentiſsimos Septentrionis reges fini-

Aladoly captij interficij.

ges finitimos ſuos, Maximilianum Cęſarem, Vladislaum, & Sigiſmundum celeberrimo conuentu habito, in colloquium deueniſſe, & coniuratione facta, inductisque Germaniæ, Pannoniæ, ac Sarmatię gentibus, contra ſe ingens bellum parare audierat. Sed poſtquàm per certos ſpeculatores, quos magno ſumtu in omnes Europæ partes dimittebat, ac obuerſari in aulis regum & cuncta diligenter explorare iubebat, renunciatum eſt, concilia illa Chriſtianorum, nihil præter magnificas conciones ſumptuoſaq; conuiuia certantium inter ſe regum & procerum habuiſſe, vano ſolutus metu rurſus ad Orientem ſe conuertit. Ne tamen abſente ſe aliquod incommodum acciperetur, ſi forte Chriſtiani reges ex diſceſſu ſuo atque exercituum aliquam ad gerendum bellum occaſionem arriperent, finitimas prouincias validiſsimis prɇſidijs confirmauit. Quanquam ſciret Sigiſmundum proprio bello diſtineri, quòd Moſcouitæ Lithuaniam etiamtum nouis incurſionibus exagitarent: & Cæſarem atque Vladislaum intelligeret, nihil aduerſum ſe eo præſertim tempore molituros, quorum alter ætate grauatus, ac æruinæ pondere ſuprema valetudine conflictaretur: alter quòd opportuna Ferdinādi regis morte, noua omnibus bellorum materia præberetur, magnis comparatis exercitibus, aduerſus Gallos ac Venetos Italię totus immineret. Itaque Solymanum filium egregiæ indolis adoleſcentē, cum iuſto propè exercitu, vt Grɇciam Mœſiamq; tueatur, Hadrianopoli relinquit: Pyrrhum baſſam magni conſilij ac eximiæ virtutis ducem, Byzantio præeſſe iubet. Natione hic erat Cilix, & ſanguine Mahometano progenitus: quod mirum videri potuit, quum alioquin purpurati fermè ſemper ex Chriſtiana progenie deligantur. Cherſeoglim verò, cui vni plurimum ob veterem beneficij memoriā fidebat, cum copijs ad Pruſiam in Bythinia collocat, claſſemq; quam magna impenſa & ſingulari ſtudio paulò antè deduxerat, atque exornauerat, Zaffero eunucho attribuit. Ipſe paucos Byzantij moratus dies, vt tyrones qui in prætorianos legebātur, inſpiceret: ab ea vrbe proficiſcitur, & in Lycaoniam ad veteres exercitus peruenit. Quò quum veniſſet, cognoſcit, Campſonē Gaurium, magnis copijs tota Aegypto Iudæaque deductis, in Syriam deſcendiſſe, eumque profiteri ſe præſidio Perſicis rebus futurum, peruaſurumque in Ciliciam infeſto exercitu, ſi Sophus Hyſmael ſocius atque amicus rex, Turcarum armis oppugnaretur. Quibus rebus Selymus vehementer commotus, ne ſi ipſe ad Euphratem progrederetur, propinquus hoſtis à tergo nudatam præſidijs Aſiam per Amanum irrumperet, Iconij ſubſtitit, protinusque ad Campſonem legatos cum muneribus mittit. Cuius legationis principem locum obtinebant Iachis vir militaris, & Cadileſcher maiore ſacerdotio, & ſacrarum literarum cognitione inſignis. Hic poſtea huius belli commētaria conſcripſit, quæ nos Italico ſermone donata perlegimus. Summa legationis fuit, vt Campſonem orarent, & quàm ſubiectiſsimè deprecarentur, ne ſibi nocere vel impedimento eſſe vellet, quo minus Hyſmaëlem bello perſequeretur, qui tot tantasq; Aſię calamitates intuliſſet: inductisq; nouis ſuperſtitionibus, Mahometanę religionis certiſsimas leges deprauare dilacerareq; contenderet. Quòd ſi ille perſiſteret, & nullis conditionibus flecti poſſet, darent operam, vt vires atque eius conſilia diligēter cognoſcerēt: & quamprimū ad ſe reuerterētur. At Campſon, tametſi ętate ingraueſcente, et florentibus rebus ſuis tranquillitati atq; otio potius quàm armis, vel alienis contentionibus ſibi ſtudendum eſſe arbitraretur, multis tamen de cauſis profectionē illam et expeditionē neceſſariam exiſtima-

Campson Mamalukorum rex Sopho contra Turcam auxilia misit.

bat: vtpote qui multo antea Selymum propter nefariam hominis crudelitatẽ plurimum oderat, atque ob eam causam, vt fœdus quod sibi cum Baiazete intercedebat, cum eo renouaret, nunquã adduci potuerat: & tum maxime audaciam eius prosperis fortunæ successibus longius prouectam reprimere frænareque cuperet, qua ille tantam sibi potentię atque virtutis opininem secundissimo rerum cursu vendicasset. Siquidem Selymus Taurisio capto, victis acie Persis, Aladolo superato atque interfecto, & magnus & formidolosus esse cœperat. Nec deerant qui eum alterum forte Alexandrum interpretaretur; quod sinentibus dormitantibusque cæteris regibus, totius orbis imperium sibi animo destinaret. Sed Campsonem maxime impellebat Syrię in primis, & totius mox amittendi imperij metus, quo nullum acrius telum ad excitandos suspicaces regum animos reperitur. Quando ea prouincia superbo atque impotenti Mamaluchorum dominatu oppressa, ob idque infida Aegyptijs regibus, si aliquo infelici prælio contusæ Persarum vires forent, ad Turcas finitimos protinus defectura videretur. Ob hæc Campson ab initio Persarum legationibus sollicitatus, cum Hysmaele fœdus amicitiamque percusserat, Aladinique Achomatis filij miserrimi adolescentis calamitate permotus, in animum induxerat, suis atque Hysmaelis viribus, Asiam, Græciamque exturbata illa immani bellua posse liberari. Aladinus enim, quem patre apud Horminium interfecto, ad Campsonem profugisse docuimus, in Memphitica aula lachrymis, & squallore miserabilis, tres annos versatus fuerat, & ad vindicanda tot scelera, Mamaluchorum animos aduersus Selymum patruum omnibus artibus concitarat. Peropportune etiam Aladoli filius natu maior, florenti ætate iuuenis, orbatus patre, & in simili quoq; miseria regno fortunisque omnibus exutus, quum Memphim confugisset, tanta ira atque indignatione omnium mentes ex atrocitate noui sceleris inflammauit, vt Mamaluchorum principes Campsonem vltro adirent, obsecrarentque, vt bellum suscipere vellet. Quod si ipse senecta inualidus obire ducis munia grauaretur, ipsos per se bellum gesturos, & sceleratissimi hominis audaciam repressuros esse testarentur. Erant Mamaluchi non tantum virtute, vt qui robore corporis, equitandi peritia, & armorum genere præstarent: verum etiam magnitudine animi atque opibus Turcis hominibus minime comparandi. Sed in primis meminerant se duce Caythbeio validissimos Turcarum exercitus in Cilicia, semel ad Adenam, iterum ad Tarsum, perexigua manu profligasse, Mesithe Paleologo, & Cherseogle Baiazetis genero ducibus captis. Vnde sibi ex ea victoria tantos spiritus, tantam arrogantiam animorum vanitate desumpserant, vt sibi vnis pręcipuam rei bellicæ laudem deberi, ac neminem esse in terris, quem armis superare non possent, existimarent. Mamaluchi ferme omnes, Getæ, Zinchi, Bastarnæq; sunt, nati in Ponto, & circa Mæotidem, ab ea pręsertim parte, qua Corax amnis in Euxinum effunditur. Regionem recenti vocabulo Cercassiam vocant a Cercitis populis, qui in Colchidem vergunt. Hos Valachi antiquitus Mysi, qui Istro adiacent, & Tartari, qui Tauricam ad Dromon Achillis inhabitant, aliæque finitimæ gentes, Padolij, Sarmatæ, ac Roxolani, ab vberibus matris raptos, alijsque exceptos casibus, mercatoribus vendunt: a quib. postea delectu habito, si qui eorum corporis & virium indole, vel animi vigore præstiterint, nauibus Alexandriam, atque inde ad Memphiticum regem perducuntur. At Memphi vetere gentis instituto, lanistis statim præceptoribusque traduntur, qui magna cura

Mamaluchi unde & quales.

ludo

ludo incluſos erudiunt. Vbi autem per ætatem arcum fortius tendere, ſagittas emittere, digladiari haſta, clypeoque ſcienter vti, equum in gyros flectere atq; acrius incitare didicerint, tunc ſtipendia facere incipiunt, lectique in prętorianorum numerum ad equum reſcribuntur: qui indociles ignauique fuerint, fortibus perpetuò ſeruiunt. Ita quum in vna militari virtute cuncta poſita, honores, præmia, magiſtratus manifeſtè conſpiciant, tanta omnes diligentia, tantoque ardore certatim militiæ ſtudijs vacant, vt connixi per gradus ſæpenumero, nudi ſordidiſsimique ab initio ſerui, ab infimis equitum ordinibus, ad ſupremam principatus fortunam euaſerint. Mamaluchi Chriſtianæ religionis deſertores ſunt omnes, à captiuitate Mahometanis initiati ſacris. Nemo enim Mahometano vel Iudæo patre genitus in equitum numerum legi poteſt: propterea ad Mamaluchorum filios equeſtris dignitatis iura non tranſeunt, quanquam illi paternam ſupellectilem, prædia, ac domos hæreditate conſequātur: qua etiam ratione ad filios Sulthanus imperium non tranſmittit. Vnde è noſtris quoque prouincijs perditæ vitæ homines, damnatique iudicijs eò confugiunt, qui ſtatim eiurato Chriſti cultu, deciſisq; præputijs, ſi bello idonei fuerint, ad ampliſsimos honores prouehuntur: ſicuti ætate noſtra in Tangaribardino videre licuit: qui Hiſpani nautæ filius, virtute atq; ingenij artibus tantum ſibi anthoritatis ac diuitiarum comparauit, vt cuncta propè conſilijs ſuis apud Campſonē adminiſtraret: & ad Baiazetem, Senatumque Venetum miſſus grauiſsimarum legationum munere fungeretur. Ad extremum tamen Deos ſui ſceleris vltores ſenſit, quum inuidia atque æmulatione procerum gradu pulſus, & coniectus in carcerem, miſerrimus in pedore atque compedibus expirarit. Neque mirum eſſe debet, ſi Mamaluchi ad eas opes, atque eam virtutis exiſtimationem perueniant, quum Syri atque Ægyptij ab his miſeranda oppreſsi ſeruitute, neque arma tractare, neq; equos alere permittantur, neque vllis adhibeantur conſilijs. Magnitudine enim tributorum facti inopes, & quotidianis equitum iniurijs exagitati, mercaturæ mechanicisque artibus, & agriculturæ ſe dedunt. In hos eadem omnia ſunt iura, quæ dominis in ſeruos. Nam vulgo regij equites inſolentius, quàm cuiquam credibile ſit, miſeros indigenas contumelijs atque verberibus afficere: bona omnium, vt lubet, prædæ loco habere: vxoresq; eorum & liberos illata vi conſtuprare conſueuerunt. Aegyptij trecentos fermè annos enumerant, ex quo ipſi liberi ac nobiles, magno fortunæ ludibrio viliſsimis mancipijs ſeruire coacti ſunt. Quomodo autem libertate imperioque exciderint, ſatis latè monſtrabitur, ſi quàm varijs bellorum caſibus nobile illud imperium iactatum ſit, diſtinctè retulerimus. Aegyptus poſt interitū Romani nominis, Conſtantinopolitanis imperatoribus ceſsit. Sed non multis inde annis, Aegyptij, quum ſibi omni tempore à Græcis ſuperbè auareque imperitatum exiſtimarent, euocatis in auxilium Saracenis, atq; ea vi Græcis ſubitò de expulſis, Caliphum Saracenorum ducem ſibi regem delegerunt. Is à Mahomete pſeudopropheta, qui Mahometanæ ſuperſtitionis nouas ex Arrij ſecta & Iudaica diſciplina commixtas leges Orientis gentibus dedit, originem ducebat. A Calipho cæteri reges, qui eum varia ſucceſsione ſecuti ſunt, omnes veluti repetita Ptolemæorum conſuetudine, Caliphi nomē acceperunt. Vltimus regum eius nominis in id tempus incidit, quo Chriſtiani, Gothifredo & Boemundo ducibus, Aſiam ac Syriam victricibus armis peruagati, Hieroſolymitanum regnum condiderunt. Is ab

Almerico, qui Hieroſolymis Balduino ſucceſſerat, armis laceſsitus, quum tantam belli molem ægrè proprijs viribus ſuſtineret, à Sulthano Syriæ rege auxiliares copias, & Sarraconem in primis fortiſsimum ducem accerſiuit. Sed Sarraco tam infidus quàm impiger, repreſsis Almerici conatibus, Caliphum nihil tale expectantem cuſtodiæ tradit, regnumque occupat. Exinde poſtea Caliphi amiſſo rerum imperio, ſacris tantum præfuerunt: penes quos confirmandi regis poteſtas erat, ſicuti à pontifice maximo Romanos Cæſares diademate inſigniri inveterata conſuetudine videmus. Sarraconi filius ſucceſsit nomine Saladinus, qui Chriſtianos in Syria & Palæſtina ſæpius acie profligauit, & ad extremum afflictis eorum opibus Hieroſolymitanum euertit imperium. Poſt Saladinum, qui moriens fratri regnum reliquit, plures filij nepoteſque ex eadem progenie Aegyptum vſque ad Melechſalam tenuere. Melechſala liberorum regum poſtremus, cum Chriſtianis continenter bella geſsit. Qui quum veteranos, vt accidere tot prælijs fuit neceſſarium, & fortiſsimos ſuorum amiſiſſet, Aegyptiorum ingenijs atque opibus ſuis diffiſus, noui generis auxilia ex venalitijs ſeruis ſibi comparauit. Tartari enim Scythica gens ſub id tempus Armeniam atque Aſiam per Caſpias portas inuaſerant, Comanoſque populos, qui ad Cappadociam pertinent, prælijs victos iure belli ſub corona vendiderant. Ex his Comanis, Melechſala egregiam manum haud magno coemptam pretio in Aegyptum traduxit, & militaribus armis inſtruxit. Quorum fortiſsima opera vſus, non ſolum poſtea regni fines egregiè tutatus eſt, ſed & Ludouicum Gallorum regem ad Damiatam, quæ Heliopolis ſiue Peluſium fuit, ſtatiuis in caſtris obſedit: & mox memorabili prælio ſuperatum viuum cepit. Sed non multò poſt Melechſala conſpirantibus ſeruis, in ea victoriæ felicitate trucidatus eſt, promptiſsimuſque Comanorum Turquemenius, imperium & Sulthani nomen arripuit. Verùm Turquemenius, dum ex eo faſtigio priſtinæ conditionis oblitus, conſeruos, qui principatum detulerant, elatiore animo deſpicit, à Cotho pariter Comano equite domi obtruncatur. Cothos eodem impetu & rex & imperator ab exercitu ſalutatus, quum in Syria Tartaros ab Hyalone relictos latè cæcidiſſet, ſimili quoque oppreſſus fraude concidit: ſummaque imperij interfectori eius Bandocaderi delata eſt. Fuit armis inſignis Bandocader: eiuſque ductu Comana ſeruitia Ricardum Britanniæ regem, & reliquas Chriſtianorum copias tota Syria depulerunt. Poſt Bandocaderē, qui veneno ſublatus eſt, Elpis: & poſt eum Melech Vſtrephus imperio potiti ſunt. Quorum alter Tripolim Chriſtianis ademit, alter Ptolemaidem, quæ vna omnium reliqua ciuitas Chriſtiano præſidio tenebatur, magnis copijs adortus expugnauit. Secundum eos longa ſerie plures e-eius conditionis viri fortes rerum imperio potiti ſunt: quorum nomen obſcurius fuit, quòd præclaræ eorum res geſtæ nullis literarum monumentis ea tempeſtate mandarentur. Sed patrum noſtrorum memoria Caithbeius opibus & belli gloria longè clariſsimus fuit, qui accepta per manus à maiorib. diſciplina, diligentius ac liberalius quàm quiſquam antea ſeruilem militiam adauxit, & excoluit: ita tamen, vt graui cura ſubſeruorum multitudini proſpiceretur. Qui paulò antè coniuratione facta, atque arreptis armis, ipſi regi, & equitibus dominis ſuis difficile ac periculoſiſsimum bellum conflauerant. Hic eſt ille Sulthanus, qui, quum principes Chriſtianos, vt quemq; magnificentia atq; animi virtute præſtare audierat, ſingulari beneuolentia proſequeretur, inter cætera mu-

camelopardalim admirandæ altitudinis animal, Laurentio Medici Florētiam misit. Is Turcis in Cilicia superatis, & Persis qui è Mesopotamia Syriam inuaserant, magna virtute repressis, domitis quoque Arabibus, ad Mecham vsque vltimosq; felicis Arabię terminos promotis armis, Maximi cognomen adeptus, trigesimo tertio imperij anno vita excessit, sub id ferè tēpus, quo Galli ad Tarrum cum Venetis conflixerunt. Mortuo Caithbeio, Achardinus & Campsomia, qui summos magistratus obtinebant, quum magnis inter se opib. de principatu funestissimè contendissent, & diductis in factiones Mamaluchis, cuncta tumultu atque armis miscuissent, Mahometo Caithbeij filio vsurpandi imperij occasionem præbuerunt. Sed biennio post Mahometes, qui contra leges et veteris instituti consuetudinem, paternam sedem inuaserat, à Cercassio inter epulas obtruncatus est. Ipse Cercassius, quòd publicam seruorum causam respexisset, & ius dicendi regis atque obtinendi imperij Mamaluchis restituisse videretur, Sulthanus summo omnium fauore salutatur. Hunc Giapalatus, qui Damasci Syriæque præerat, Memphim cum exercitu profectus, regali fastigio deturbauit, & coniecit in carcerem. Giapalatum autem crudeliter atque auarè imperantem aduersæ factionis Mamaluchi, duce Tomumbeio expugnata regia comprehenderunt, & in arce Alexandrina custodię tradiderunt. Eo confecto negotio, Tomumbeius Giapalato suffectus est. Is quū initio statim principatus nihil antiquius duceret, quàm Giapalatum, quem ipse clam strangulari iusserat, immanitate, auaritia, atque omnibus sceleribus superare, breui tempore tantum sibi odium cōcitauit, vt publico consilio Mamaluchi eum exemplo capiendum puniendumque decreuerint. Ita Tomumbeius octauo imperij mense, quum obsessus in regia fugam per cuniculum desperata salute moliretur, ab amicis Giapalati contrucidatus est. Occiso Tomumbeio, aulę proceres, vt cruentissimis Mamaluchorum seditionibus occurrerent, quibus ad internitionem propè eorum nominis per quatuor annos fuerat dimicatum: Campsoni Gaurio homini iusto & forti, atque in primis minimè ambitioso imperium detulerunt. Is recenti tot regum calamitate perterritus, quos paucis mensibus exitiabili ambitione cecidisse meminerat, quum inuito similis procerum ac militum humeris altè sublatus in regiam deferretur, abnuere imperium cœpit, reluctarique demum grauiter, et se tanto fastigio imparem dicere. Demum obortis lachrymis amicos ac principes deprecari, ne se priuata cōtentum vita in manifestum vitæ periculum conijcere vellent, quando neque pecuniam haberet expeditam ad donatiuum militi persoluendum, vt cęteri consueuissent: neque tantum consilij atque authoritatis, quantum necesse foret ad frangendos seditiosorum impetus, in ea rerum omnium confusione esset habiturus. Contrà proceres monere hominem, ne præsentis fortunæ occasionem stulta obstinatione animi, inanique modestia negligere vellet: capesseret rempublicam affectam intestinis malis labantemque, atque ipsum regium nomen, quod vno omnium studio sibi deferretur. Postremò omnes iureiurando polliceri, se neq; manu, neq; industria, neque opibus ei ad sustentandam regiam dignitatem esse defuturos, militesque non antè petituros donatiuum, quàm ex regijs vectigalibus prouinciarumque portorijs, publicani & quæstores exactam publico nomine pecuniam coegissent. Quibus confirmatus adhortationib. Campson, se regem salutari ęquo animo patitur: administrandiq; imperij curam suscipit. Is postea quum decies centena milia aureorum nummûm militibus donatiui

nomine diuiſiſſet, & ſingulari eius moderatione eximiam de ſe probitatis atq; prudentiæ præbuiſſet opinionem, tanta induſtria, paucis qui res nouas moliebantur veneno ſublatis, turbatum agitatumq; ciuilibus procellis rerum ſtatũ compoſuit, vt per ſexdecim annos Syria & Aegyptus nunquam tumultus vel belli nomen audierit. Dignus profecto Campſon felicis atque optimi nomine, ſi qui tam bonam pacem tranquillitatis & opulentiæ plenam egregia virtute condiderat, conquieſcere, atq; otium pati, quàm ſumptis temere armis belli fortunam periclitari poſtea maluiſſet. Igitur Iachis & Cadileſcher Iconio profecti ad Campſonem (is ad Orontem amnem, qui hodie Farfar dicitur, habebat caſtra) paucorum dierum itinere peruenerũt. Quibus liberaliter magis, quàm amicè, vel humaniter ſuſceptis, aliquãtò poſt, quum ſenatus in prætorio datus eſſet, ipſique demiſſa oratione mandata expoſuiſſent, Campſon in hanc ſententiam reſpondit: Veterem eſſe Sulthanorum conſuetudinẽ, quòd principem in religione locum obtineant, Mahometanos reges, populoſque omnes in pace, cuius ipſe in primis ſemper fuerit ſtudioſus, omni cura atque induſtria continere: Proinde ſe in Syriam prouinciam ſuam veniſſe armatũ, vt pacem Selymo perſuadeat. Quòd ſi in ea inferendi belli pertinacia perſiſtat, atque Hyſmaelem, quem fœderis atq; amicitiæ neceſsitudine ſibi coniunctum ſciret, oppugnare pergat, ſe dignitati ſuæ ac exiſtimationi conſulturum: nec paſſurum vlterius, vt vnius inſolentis ambitioſiq; hominis libidine ac furore, humana diuinaq; omnia permiſceantur. Nouiſſe ſe iam pridem Selymi ingenium, q̃ vaſtũ, quàm atrox, quàm inquietum foret, poſtquam Baiazete patre optimo, tantęq; virtutis fratribus, ac tantę ſpei atque indolis ſeptem impuberib. conſanguineis per ſummum ſcelus enecatis, totq; amicis ac fortiſsimis ducib. crudeliſsimè trucidatis, immanitati atq; audaciæ nunq̃ finem vel modum impoſuerit. Propterea Selymo denunciarent vnam atq; extremam eſſe pacis conditionẽ, ſi ab Hyſmaelis prouincijs abſtineret, & Aladoli filio paternum reſtitueret regnum, quod in Sulthanorum clientela ac fide ſemper fuiſſet. Id ſi faceret, vt rectè facere deberet, præter ſuam gratiam atque amicitiam, quæ ei maximo vſui atq; ornamento eſſe poſſet, ipſum longè maiorẽ ex tuta pace, quàm ex ancipiti bello laudem eſſe relaturum. Legati tametſi Selymum non deſtiturum incœpto, aut arma poſiturum vlla periculi denunciatione intelligebant, tamen quo maturius dimitterentur: & de repentino Campſonis aduentu ad Selymum celeriter nuncium perferrent, dixerunt ſibi magnopere pacem placere, ſperareque ſe iuſtis adhortationib. flexuros animum Selymi: quoniam aditum ad intima eius conſilia, & ſummam ad perſuadendum authoritatem haberent: ac facilè futurum, vt ea incendiorum initia opprimerentur, quæ integris adhuc rebus nondum veram belli flammam concepiſſent. Ita cum muneribus dimiſsi continuato die ac noctu itinere, ad Selymum, qui Cæſaream peruenerat, redierunt. Campſon quoque promotis ab Oronte caſtris in Comagenem venit, & ad Alepum celeberrimam vrbem conſedit. Eam ex ruinis antiquæ Hierapolis ædificatam ab Alepio Iuliani Cæſaris præfecto, qui in ea prouincia præclaras bello & pace res geſſerit, & nouæ vrbi nomen indiderit, pluribus coniecturis exiſtimamus. Proxima eſt Singæ amni, qui è Pierio monte per Comagenem tortuoſus & lenis haud magnam aquarum molem trahens, in Euphratem euoluitur. Hanc vrbem Hyalon Scytharum rex ea tempeſtate, qua Chriſtiani cum Ægyptijs regibus de Syriæ & Iudeę poſſeſsione decertabant, quum tota Aſia vaſtitatem

Alepum urbs.

tatem

tatem feciſſet,reſiſtere auſam expugnauit,& incendit. His tamen ruinis etiam deformata,propter magnam loci opportunitatem,frequenti mercatorum cõcurſu incolitur. Vix enim quinque dierum itinere ab proximo Syriæ littore diſtat,vbi Tripolis & Berytus emporia:finitimaque eſt Turcis ac Perſis:vnde Orientis opes quas gentes hinc Amano Syriam ab Cilicia dirimente,illinc Euphrate finiente Meſopotamiam,amplitudine imperij ad Byrtham vrbem Sulthanus attingit. At Selymus,quum per legatos qui cuncta diligẽter Aegyptijs in caſtris explorarant,de aduentu numeroque hoſtium, ſimul & de Campſonis arrogantia,qui ſibi adeo tumide atque inſolenter præſcriberet, certius cognouiſſet,alia ratione ac inſtituerat, bellum ſibi gerendum exiſtimauit: quòd neque tutam fore profectionem rebatur, ſi oblato nouo hoſte in Armeniam cupidius penetraret,neque ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat, ad ſuperbi vaniſsimique hominis nutum deſiſtere incœpto, expeditionemq; dimittere, quam tanta impenſa, tantoque ſtudio parauiſſet. Igitur in ancipiti negocio egregium ac neceſſarium ab animi magnitudine conſilium capit:ſimulat ſe recta,vt conſtituerat,aduerſus Perſas progreſſurum, impedimentaque & copiarum partẽ, vt certior eius conſilij fama ad Campſonem deferretur, Suaſsiam vrbem præmittit(hęc olim Sebaſta fuit. Sita eſt in finibus Hyſmaelis,vbi Euphrates Tauri mõtis occurſu fractus,ac mox rapido aquarum impetu victor,perruptis vallibus in Meſopotamiam effunditur.) Cæterùm conuerſo in dextram itinere, tranſcendere Taurum montem,& celeri in Comagenem irruptione facta hoſtes imparatos adoriri conſtituit. Itaque concionatus apud Prætorianos noui conſilij rationem exponit,docetque facilem atque expeditam eſſe victoriam,ſi adhibita celeritate,priuſquam retroceſsiſſe ab Ægyptijs ſentiantur,eniti in aduerſa montium iuga,atque eas itineris difficultates ingentibus animis ſuperare vellent:neque inani timore adducti vana Mamaluchorum nomina horrerent. Interijſſe enim iam pridem eius gentis robora,illosq; veteres equites, qui Caithbeio duce aliquid exiſtimationis ac nominis militię meruiſſent. Occurſuros tantum in acie ſplendidos quoſdam equorũ domitores verius quàm milites,qui ſcite ad ſpectantium voluptatem ludicra arte pręſtigiari in equis ſciant: depugnare verò & vulnera ferre non poſsint:vt qui longa pace ac luxu, vrbanisq; delicijs corrupti,nunq̃ caſtra vel armatam hoſtium aciem viderint,nunquam tubarum ſonum niſi in ludis atque ſpectaculis audierint. Proinde eos nulla tormentorum copia inſtructos,nullis peditum vallatos pręſidijs cõtemnerent:et ſicuti ſacrarum legum,ac religionis interpretes,ſacris ritè peractis,omnia proſperè ceſſura pronunciaſſent,ita ipſi ſpe pleni atque alacres ad certam de ſuperbo hoſte victoriam proficiſcerentur. Solere enim Deos immortales his,qui iuſta ac neceſſaria arma induerint,et belli cauſa pręſtiterint,certam vincendi occaſionem proponere. Cęterum ſuperare hoſtem,potirique victoria in dextris eorum ſitum,qui q̃ pro decore gentis, ac ſalute imperatoris occumbere,nihil in tota vita pulchrius atque præſtantius exiſtimarint. Prætoriani alacri fremitu inter ordines ſuborto, ſtatim acclamauêre, duceret ac raperet quò vellet,ſe cunctas forti audacia peruaſuros locorum aſperitates,omneſque labores ac belli incommoda æquiſsimè toleraturos. Ergo Selymus exploratis per montanos homines itineribus,tres ſemitas traducendo exercitui deſtinat,adhibitaque triplici Aſapporum atque incolarum manu,qui anguſtias repurgatis callibus aperirent,confragoſa quæque & inæqualia itinerum tranſuehendis

tormentis communiri & exequari, asperioresq; transitus quà iumenta ducerentur, subitario opere consterni iubet: ac simul vt milites ad laborem accenderentur, donatiuum illis ex præsenti pecunia polliceretur, qui in traducendo tormentorum apparatu extraordinariã operam nauassent. Vnde mox tormenta omnia, quum minoris generis essent, nec maiorem medico malo pilam ferrẽt, facili tractu impulsuq; humeris militum per iuga & conualles transuecta sunt: factum est incredibili studio militum, qui nouo bello aperiri sibi ad prædam opulentissimas prouincias videbant, vt quinq; tantùm diebus in eo labore absumptis, omnis exercitus cum impedimentis & currib. superato Tauri dorso in Comagenæ campos descenderit. Neq; enim Taurus, vbi Amani montis nomen assumit, qui locus fermè medius est inter Euphratem secantem Tauri iuga, atque Issicum sinum, qui hodie Aiaccius dicitur, ascensu arduus est, vel insuperabilis: mitescit nanq; quum extenuatus ad mare prouehitur, et se multis in locis colendum atq; habitandum præbet Cilicibus montanis, asperisq; hominibus duro labori assuetis, qui hodie Caramanni appellantur. Ea vox nigri montis accolas significat, quòd Amanus ab exustis cautibus procul nigrescere videatur. Saxouaroglis Aladoli proditor, quem paulo ante Selymus euocauerat, vt statim in hostium fines descensum est, cum valida suorũ equitum manu regionẽ omnẽ, quæ ad Amani Tauriq; radices pertinet, celeri cursu percurrit: vt simul vbinam Campson cum exercitu constitisset, ex incolis captiuisque cognosceret: obsessisq; itineribus, quantũ equitum diligentia effici posset, prohiberet, ne de Selymi aduentu ad hostes fama deferretur. At Campson qui vanitate atq; superbia inductus, sola authoritate, atq; amplitudine nominis terreri Selymũ, & ad præscriptũ coerceri posse putauerat, non prius adduci potuit, vt Tauri culmina transmisisse hostes crederet, quàm eorum castra, in queis supra centum milia armatorum erant, bidui tãtùm itinere abesse nunciatum est. Ita ignarus belli, improuisò metu territus, quum in ipso tanti discriminis negotio consilium capere cogeretur, vt qui suas atq; hostium vires tum primũ expenderet, fluctuare animo cœpit, æstuandoq; vehemẽter, modò in spem erigi, modò metu ac pudore agitari: postremò decoris, atque salutis suprema cura anxius, hæsitare, num cedere infestis rebus, ingruentibusque procellis, & detrectato certamine in pacatiora refugere præstaret, an forti animo consistere, atque ipsam iniqua etiam conditione prælij fortunam periclitari, quando longè honestius foret maiorum exemplo, qui armis atq; ausu partum imperiũ sibi tradidissent, armatũ egregiè mortem oppetere, quàm propagatũ per trecentos amplius annos eius militiæ decus turpi atque insolita fuga defœdare, vel seipsum videri nimio vitæ desiderio septem & septuaginta annorum ætatem dignitate atque omni existimatione spoliatum, dedecori ac sordib. seruare voluisse. Erant è ducibus qui tuta consilia speciosis anteferrent: et ante alios Iamburdus cognomẽto Gazelles, magni Caithbeij alumnus, vir fortis, & militari prudẽtia insignis, qui Amano, Apamiæque præerat. Is sicuti cum numeroso vetereque hostium exercitu tantulis copijs cõfligere calamitosum arbitrabatur, ita expedito agmine retrocedendũ, & sedem belli ad Damascum deligendã esse differebat: quando pedestris et curruum impedimẽtis tardus ad insequendum Turcarum exercitus tutum & facilem receptum daret. Interea accitis in supplementum cæteris omnibus Mamaluchis, qui in Iudæa atque Aegypto in præsidijs forent, proximisque Arabibus mercede conductis, in hyemem trahi bellum, atque hostem difficul-

Campson territus Selymi adventu.

difficultate commeatus expugnari facilè posse:nec cessurum cõtinuò Alepum minora tantùm tormenta trahentibus,si vel mediocri prȩsidio firmaretur,venturaque subinde è Mesopotamia Persarum auxilia: ipsumque Hysmaelem Sophum,cognito Turcarum itinere,in minorem Asiam irrupturum:nec defuturos Christianos,qui è Cypro Rhodoque insulis,aduersus communem hostem ænea tormenta subministrarent,si legationibus adirentur. Quibus comparatis,exæquatisque viribus,non temere postea,si confligere & summæ rei aleam subire adeò pulchrum existimaret,in aciem esset descensurus.Cæterùm grauissima bella,quæ initio vehementes,repentinosque impetus habeant, prudenti aduersariorum cunctatione interposito morȩ spatio elanguescere consueuisse. Proinde fortunæ periculum facere ne properaret:quãdo errata bellorum,quæ sæpius ducum inscitia temeritateque proueniant, lugere,ac serò detestari optimi quique possint:restituere autem atque corrigere,nec Dij quidem immortales queant. Mouerat Campsonem,& plerosque alios opportuna & graui sententia Gazelles,sed quo minus vera audirẽtur,militaris fremitus,& stulta Mamaluchorum alacritas Campsonis auribus officiebat. Ii enim, quum certiora de aduentu Turcarum audissent,incredibili lætitia totis castris exultare,gestire præ gaudio, atque inter se gratulari quòd ostendendæ virtutis,ac parandæ laudis tempus venisset. Iamque illam tam diu exoptatam occasionem tenerẽt, qua Campsonem imperatorem supra titulos & celeberrimam Caithbeij famã fusis cæsisque hostibus essent elaturi.Nec deerant ex principibus qui adulatione,inaniq; iactantia memorando,quãta cum gloria ad Tarsum ingentes Turcarum copias nullo propè labore cæcidissent,facilem atque expeditam de ipso hoste victoriam esse prædicarent.Sed in primis Cayerbeius Alepi & Comagenæ prouincię præfectus,qui postea perfecto bello perfidię meritis ad summos honores euectus est,quum de studio,virtute atq; ardore Mamaluchorum magnificè loqueretur,quæ de apparatu numeroq; hostium vulgata erant,eleuare verbis,& saluberrimi consilij rationes euertere properabat. Erat enim Cayerbeius haud obscuris de causis Campsoni infensus,quòd ipsius fratrem authoritate & formidandis opibus clarum,aliquot antè annis Campson veneno sustulerat. Vnde postea Cayerbeius, quum sibi etiam cauendum existimaret, & se ijsdem quoque insidijs petitum suspicaretur, vocatus Memphim de more ad procerum conuentus peragendos,simulata ęgritudine regio edicto parere noluerat:quæ res haud mediocriter regium animum exulcerauit. Sed Campson tacita iracundia tempus opperiebatur,quo hominem prȩferocem oblitum cõditionis,ac insolentius aduersum se veluti è proprio regno in prȩfectura agentem capere atque interficere posset.Id commodè perfici posse videbatur,si ipse occasione belli,vt tum acciderat,vel simulatione adeundi Euphratis Hierapolim veniret.Mos enim erat veteribus Sulthanis,non prius se regio nomine vel militari laude dignos existimare,quàm,vt proximè fecerat Caithbeius,productis ad Euphratem copijs, apud Byrtham emporium,quod in ripa & antiquũ nomen & celebritatem adhuc retinet, consedissent: ac solenni pompa equum ad potandas profluentis vndas spectante exercitu in amnem adegissent : vt qui ea cæremonia intelligi vellent se quàm latissimè imperitare,ac paratos armis ostendere suos esse agros,qui citra Taurum vsque ad Arabiæ solitudines Euphrate amne alluerentur. Verùm obstabat ratio belli, quominus eum primo aduentu statim opprimeret,quòd incertis adhuc Selymi consilijs,cir-

cumſpectare Turcarum & Perſarum motus, & conceptas differre inſidias vſque ad belli exitum ex vſu præſentium rerum arbitrabatur: ne atrocitate inopinati facinoris milites conſternati, ſeceſsionem facerent, aut in ampliſsima vrbe ad rebellandum ex noua re tumultus excitaretur. Nam Cayerbeius validiſsimas copias familiaritate ac beneficijs ſibi obſtrictas habebat in caſtris, & ſummam apud Hieropolitanos gratiam atque authoritatem obtinebat: ac munitiſsima arce quæ media in vrbe accliui in tumulo ædificata erat, fideli cuſtode impoſito potiebatur. Sed dum Campſon tardius et conſideratius ea moliretur, nonnulli ex intimis Sulthani familiaribus, qui officioſi quàm fideles videri malebant, Cayerbeium ſecretò monuerunt, vt regias inſidias caueret: atq; aliquo honeſto conſilio rebus ſuis proſpicere vellet. Ille periculo cognito omnem deliberandi moram exitiabilem ratus, nuncios ad Selymum tranſmittit, qui doloris ſui cauſas aperirent, pollicerenturque ſe in eius fidem ex occaſione conceſſurum, traditurum arma, arcem, & ſtudia ciuium erga ſe perquàm egregie: proprijque equitatus vires, vt fraternam necem vlciſceretur, ad parandam de Campſone victoriam eſſe collaturum. Cæterùm vt promiſsis fides adhiberetur, obſidibus cauerent: & quæ conſilia Campſonis, qualeſque eius & quantæ copiæ eſſent, ſigillatim perdocerent. Poſtremò adhortarentur, vt accederet, & manus conſere maturaret. Nec Selymus poſtulatis annuere, proditoriſque voto ſubſcribere, atque vltrò maiora etiam polliceri dubitauit, haud ignarus explorari pararique ſibi victoriam, ſi ampliſsimæ vires tanti viri defectione hoſtibus deceſsiſſent. Itaque Campſon ſpreto Gazellis conſilio, quod fidei ac ſalutis pleniſsimum, Cayerbeij proditoris, omnium militum hortatu, atq; ipſa etiam vrgentis Fati violētia impulſus, quum Selymus appropinquare diceretur, prælio decertare conſtituit. Poſita erant eius caſtra idoneo in loco ad Singam amnem, decimo fermè ab vrbe milliari: ea ratione, vt milites propinquitate amnis vterentur, & ſemoti ab vrbis tectis atque delicijs, nihilominus ciuium facultatibus ac copijs iuuari facilè poſſent. Mamaluchi duodecim millium numerum vix attingebant: verùm ſingulos, vt quiſque eorum maioribus ſtipendijs atq; opibus eminebat, plures ſerui armis & equis liberaliter inſtructi ſequebantur. Decora certè ac inſuperabilis acies, ſi vera virtute certaretur. Viri prolixa barba, & minacibus oculis truces, ipſo toto corpore lacertoſi atque flexibiles, tanta arte pugnam ineunt, vt poſt primos ſtatim haſtarum ictus, modò ſagittis, clypeo in tergū reiecto, modò ferrea claua, interdum falcato enſe, vt locus congreſſusque popoſcerint, admirabili quadam agilitate virtuteque depugnent. Equi eorum validi atque acres, atque Hiſpanicis forma celeritateque perſimiles: quodque ſupra noſtrorum hominum opinionem eſſe videtur, tanta ingenij docilitate in primis præſtant, vt ad nutus, & ad certas ſeſſorum voces, haſtā ſagittamque mordicus terra ſubleuatam porrigere, hoſtem agnoſcere, atq; appetere dentibus, calcibus cuncta circumſternere, nec horrere proprium cruorē natura conſuetudineque didicerint. His fræna argentea, aurata ephippia, & ſquamoſi operis ferrea colli & pectoris tegumenta conſpiciuntur. Eques lorica, vel thorace ferreis laminis conſerto contentus eſt. Primorum ordinum equites, & quiſque diuitijs clarus galeas ferunt. Cæteri linteo capitis tegumento, quod pluribus implicatum ſpiris ad elegantiam intorquetur, ſe ſatis munitos aduerſus cæſim ferientes exiſtimant: gregarij autem equites villoſis purpureiſque pileis, qui graui gladiorū ictu diſcindi nequeunt, vtebantur. Campſon

ex om-

Cayerbeius Campsonem Selimo prodit.

Campson ad praelium se accingit.

ex omnibus copiis quinque acies instituit, prima Cayerbeio data, quod in eius prouincia bellum gerebatur. Secunda Sybeio, cui ab admiranda corporis agilitate Baluano, quo eorum lingua schœnobatem significat, cognomentum fuit. Is erat Tetracha Damascenus, vir singularis fidei atque virtutis, qui vno tempore dextrum & sinistrum cornu Turcarum inuaderent. Hos Gazelles cum tertia acie sequebatur, his vel illis vbi res posceret auxilio futurus. Quartam ipse Campson, vltima ad præsidium castrorum relicta, auratis armis Fulgentem veluti subsidiariam interuallo duodecim stadiorum adducebat. Selymus autem sic instruxerat aciem, vt more suo Asiaticum in dextro, in læuo Europeum equitatum, pretorianos verò pedites cum tormentis in medio collocatos haberet. Sed ante peditatum ornatissimi atque fortissimi prætorianorum equitum, in queis ipse Selymus eo die præter consuetudinem esse voluit, medio in sinu frontem obtinebant. Cayerbeius vt statim appropinquatum est, in speciem egregij animi acri impetu facto, Europeos adortus est: mox veluti circumuenire eorum aciem vellet, in terga longo circuitu deflexit, vbi nouissimũ lixarum agmen impedimentaque ac innumerabilem camelorum multitudinem, magno terrore illato potius, quàm multa cæde conturbauit: vt fortis & proditor decori simul atq; perfidiæ satisfacere videretur. In diuersa autem parte Damascenus, vt ab latere aperto hostes inuaderet, omissa fronte & circumactis in læuam turmis, in transuersos incurrit: tantoque ardore à Mamaluchis dimicatum est, vt ingenti Asiaticorum strage edita, ad vexilla quæ in medio collocata erant, in morem rapidissimi torrentis penetrarint. Nec prostratis primis Mustaphas Bellerbechus (hic Baiazetis erat gener natione Hungarus) & Imbracorbassa regij stabuli magister, qui magna vi contra contendebant, quin diffugerent, diutius sustinere potuerunt. Ita victor Damascenus hostium cornu in duas partes discisso, quum ex obliquo ad pedites & terga prætoriani equitis peruasisset, cuncta prope in media acie cædibus terroreque compleuit. Erat res posita in summo discrimine, quod Selymus incursu hostium propè abscissus erat à peditatu, in quo summam spem reponebat: quod prętoriani à Gazelle, qui Damasceni fortunã secutus iam mediam frontem inuaserat, acerrimè premebantur: quodq; Asiatici pulsis atq; disiecti nullam resti tuendæ pugnę rationẽ inueniebant, quum Sinambassa laborantib. auxilio superuenit. Eius aduentu, quoniam nulla, vel mediocri pugna à Cayerbeio fuerat lacessitus, recentemq; equitum multitudinem induxerat, audacia Mamaluchorũ retardata, auctiq; Turcarum animi: ac mox hostib. erepta victoria, quũ Selymi iussu in aduersos tormenta disploderentur. Quorum insolito fragore consternatos equos Mamaluchi nec regere poterant, nec ipsi singulari atq; admiranda virtute sua, vt erant in medio ab infinita hostium multitudine circumuenti, quicquam proficiebant. In ea tñ rerum asperitate nequaquam fracti animo, tametsi à Cayerbeio & à Fortuna deserebantur, neq; consilio, neq; virtute sibi defuerũt. Vniuersiq; densato agmine conglobati cum strage Europeorũ, & prętorianę alę detrimento, oppositã aciem perruperunt, & continenti cursu castra atque vrbem petere cœperunt. Tum demum acti omnes in fugam, persequente Sinambassa cum expeditis & recentissimis equitum. Namq; Selymus, qui ea die in summo æstu patientia corporis, & vigore animi, & consilij felicitate, se ipso haud dubiè maior apparuit, vti victoriæ insisterent, & perterritos sectarentur, huc atque illuc volitans fuerat adhortatus. Iam Campson vrgen-

tibus fatis aciem promouerat, vt vel ſuis ſubſidio foret, aut victoriæ, ſi Turcæ vincerentur intereſſet, quum in itinere à fugientibus cognoſcit defeciſſe Cayerbeium, fuſas eſſe copias, nec iam omnium fugam ſiſti poſſe: tantam eſſe tormentorum vim tantamque hoſtium multitudinem, vt diutius ſuſtinere nequeant. Quo nuncio elatiſsimus ſenex, qui nunquam in perpetua rerum tranquillitate alteram fortunam expertus fuerat, ſupremo animi dolore concepto, penè concidit. Nec multò poſt ſuperueniente ſuorum atque inſequentium hoſtium turba, qui ipſo curſus impetu concitati obuios quoſque promiſcuè proterebant, quum annis, & ingentis herniæ pondere grauaretur, & æſtu mœroreque deficeret, in eo puluere exanimatus eſt. Damaſcenus quoque & Tetrarcha Tripolitanus dum effusè omnes caſtra, atque inde Hierapolim peterent, atque ipſi à nouiſsimo agmine irruentium impetum ſuſtinere conarentur, interiere. Selymus eodem in campo vbi pugnatum fuerat, paucis erectis tabernaculis, maioreque exercitus parte in ſtatione collocata inſomnem egit noctem, vt qui victoriæ ac fortunæ ſuæ neſcius, magnopere timebat, ne tantæ virtutis homines, captatis ad inſidias tenebris, ad oppugnanda caſtra reuerterentur, quos ipſe tormentorum metu magis quàm vera militum virtute pulſos, & coniectos in fugam eſſe conſpexiſſet. At Gazelles & cæteri Mamaluchi, quum de Campſonis morte certius cognouiſſent, vixdum refectis ab laſsitudine equis, de quarta vigilia ab Hierapoli Damaſcum citato itinere profecti ſunt. Poſtero die Selymus promota acie, caſtra hoſtium regiæ opulentiæ plena militibus diripienda conceſsit: atque inde ad vrbem progreſſus, Hierapolitanos duce Cayerbeio dedentes ſeſe in fidem recepit, atque immunitatis honore proſecutus eſt. Periere in ea pugna non amplius mille Mamaluchi. Sed plures ex eorum ſeruis: maiorque aliquanto cędes in fuga quàm in prælio facta, quum fatiſcentibus ſudore equis, & ſiti paſsim emorientibus, deſtituti in pedes ab ignauiſsimo quoque equite facilè opprimerentur. Magnus enim numerus nobilium equorum interijt, qui vt erant pręingues, & delicatius in vmbra ac ſtabulis enutriti, quum illo pręſertim die cuncta immodico Solis ardore torrerentur, vehementiorem ac inſolitum laborem ferre non potuerunt. Pugnatum eſt ad ſeptimum Calendas Septembres, eo ipſo die, (quod mirum eſt) quo Calderanis in campis biennio ante victoriam de Hyſmaele retulerat. In partibus autem Selymi ſupra triamilia equitum cæſa referuntur, vt hinc coniectari liceat, inſignem eum cladem fuiſſe accepturum, ſi ab lęuo cornu, quod proditoris beneficio intactum remanſerat, Sinambaſſa, vt alteri præfecto accidit, in ſuum & ipſe Damaſcenus incidiſſet: quanquam recenti atque integro adhuc peditatus pręſidio confirmatus, nullũ ſalutis vel ignominiæ periculum adire poſſe videretur. Campſonis cadauer biduo poſt à conquiſitoribus abſque vllo vulneris veſtigio repertum eſt, quod Selymus recognoſci, & palam omnibus oſtentari iuſsit, vt eę gentes, quę illum viuere, et ad reparandas vires Memphim contendere obſtinata credulitate putabant, omni reliqua ſpe rerum nouarum deciderent, & qui fideles erant in poſterum firmiores, ſublata eius rei ſuſpicione, redderentur. Nec multò poſt, quũ iam fœtore tabeq; difflueret, & ad coarguendam vulgi famam tridui ſpectaculo ſatisfactũ eſſe videretur, apud vetuſtiſsimũ vrbis templum mediocri funere tumulatũ eſt. Hierapoli in fidem recepta, Selymus Iunumbaſſam cum expedito equitatu, qui veſtigijs fugientium inſiſtiret, Damaſcum præmiſit, quò & ipſe paucos poſt dies, quum inde quoque deceſsiſſe hoſtes, ac fuga Memphim petiuiſ-

petiuiſſe cognouiſſet, cum omnibus copijs profectus eſt. Statimque ei Damaſceni, qui morari victoriæ curſum, & opulentiſsimæ vrbis fortunæ in diſcrimē adducere alienum à rationibus ſuis exiſtimabant, abſque vlla dubitatione portas aperuerunt. Quorum exemplo permotæ maritimæ ciuitates, & in primis Tripolis, Berytus, Sydon atq; Ptolemais miſsis legationibus, acceptisq; Turcarum præſidijs, ſimiliter deditionem fecēre. Nec multis inde diebus Selymus celeberrimum conuentū in caſtris habuit. Ea Damaſci mœnibus iuncta erant, ne quietæ & frequentiſsimæ vrbis ſtatus, & mercaturæ commercia, quæ ſumma omnium ſecuritate ab varijs remotiſsimarum nationum negotiatorib. tractari conſueuerant, intromiſſa militum multitudine, turbarentur. Quanquam ea eſſet in caſtris diſciplina, ſeueriſsimis acerrimi imperatoris legib. conſtituta, vt quum milites nihil ſibi ex ea victoria licere intelligerent, in fertiliſsimo autumno horti ſine cuſtodibus tutò relinquerentur. Quo metu adeò prudenter penuriæ prouiſum fuit, vt Turcarum caſtra cunctis in locis rerum omnium copia ſemper abundarint. Itaque adſcitis legum peritis, euocatisque eò omnium ciuitatum legationibus, inſignes Syrorum controuerſias audiuit, atque finiuit. Prefectos prouincijs atque vrbibus dedit: recognouit vectigalium rationes: & nonnulla ex vetere Sulthanici iuris formula, quæ iniqua vel oneroſa populis videbantur, vt ſummam ſibi inde liberalitatis atque iuſtitiæ laudem compararet, antiquauit. His rebus hunc in modum optimè conſtitutis, quum ſatis quietis & ſpatij ad recreanda iumenta, quæ longi & perpetui itineris labore remacruerant, exercitui datum arbitraretur: atque ipſe omnibus con- *Selymus toti Ægypto imminet.* ſilijs ac viribus Aegypto totus immineret, Sinambaſſam cum quindecim milibus equitum, adiuncta his valida manu ſclopettariorum, quæ ex ordine Ianizarorum & Aſapporum delecta fuerat, in Iudæam præmiſit, qui cuncta paſsim eius regionis loca exploraret, atque iter ad Gazam, quod propter Arabes impeditiſsimum fore putabatur, aperiret. Ea vrbs ad mare, atque Aegypti fines pertinet, propinqua arenoſis ſolitudinibus, per quas difficili periculoſoque itinere ab Syria, Aegyptus vlterior, ac ipſa Memphis adeuntur. Interea Mamaluchi, qui duce Gazelle Memphim peruenerant, cæterique omnes, qui è cunctis regni partibus eò conuenerant, conſilio habito, vt in aſperis ac difficillimis temporibus accidit, nulla ambitionis vel inuidię contentione, Tomumbeium *Tomumbeius Circa[ssius] fit Rex Mamaluchorum.* natione Cercaſsium regem ſibi delegerunt. Is tum magnus Diadarius erat: qui magiſtratus poſt regem primum honoris atque potentiæ locum obtinebat. Cæterùm ei viro tantum vigoris atque induſtriæ inerat, vt qui afflictas res, & labantem imperij fortunam virtute erigere poſſet, ſolus eſſe omniū propè Mamaluchorum opinione crederetur. Is vt ſtatim Sulthani nomen adeptus eſt, ratus ſuam dignitatem & reliquas ſpes omnes in armis, & in vna belli fortuna eſſe collocatas, ſingulari ſtudio arma, tela, equos vndique conquirere, tormenta conflare, ex ſeruis qui militiæ idonei videbantur, turmas cohortesque inſtruere, & ab finitimis Afris atque Arabibus auxilia mercede comparare cœpit. Pręterea peritos regionum magno propoſito pręmio, per deſerta Palmirenorum in Meſopotamiam, atque inde ad Hyſmaelem cum literis mittit: qui petant atque orent, vt minorem Aſiam incurſionibus exagitet, & in primis in Comagenem diſceſſu hoſtium vacuam nudatamque præſidijs irrumpat. Selymū enim, qui tum in Iudeæ finibus eſſet, duobus exercitibus facilè intercludi poſſe, & commeatu prohiberi, quando littora nullis Turcarum claſsibus tene-

rentur, quæ terreſtres copias aduectitijs commeatibus ſubleuare, vel eas, ſi aliquam ex euentu belli calamitatem acciperent, & propterea de receſſu cogitarent, excipere ac euehere poſſent. Id ſi faceret, ipſum & Aegypti ſimul rebus propter eius cauſam in ſummo diſcrimine conſtitutis ſubuenturum, & tot inſignes iniurias, quas ab infenſiſsimo hoſte nuper accepiſſet, nullo prope negotio eſſe vindicaturum. Dum hæc à Tomumbeio adminiſtrantur, Sinambaſſa pluribus Arabum turmis, quæ latronum more vias obſederant, facilè pulſis, patefactoque itinere Gazam peruenit. Eum Gazenſes, tametſi Mamaluchis fidi erant, tamen quòd ſine præſidio militum portas claudere, & tentare defenſionem periculoſi & inſani prope conſilij eſſe iudicabant, deditione facta protinus recipiunt: vrbis copijs exercitum iuuant: ac ſimul gratias agunt, quòd Selymi & Turcarum beneficio acerbiſsimæ ſeruitutis iugum depuliſſent, ſeque omni tempore manſuros in fide ob eius rei memoriam pollicentur. Sinambaſſa collaudato eorum ſtudio, cætera quæ ſibi vſui erant eis imperat: ſub mœnibus ad teli iactum inter hortorum munimenta caſtra locat, atque eo in loco Selymi aduentum expectare conſtituit. Interim vt erat multis militiæ experimentis eruditus, operam dat, vt regionem, quæ paſsim infrequentia ædificiorum & aquæ penuria aſpera incultaque eſt, ac arenoſi præſertim eius itineris naturam cognoſcat. Incolas donis pellicit, qui proximos Arabum duces, oblatis amicitiæ conditionibus ſibi concilient, & quid Mamaluchi ad Memphim parent, quibuſque viribus confidant, diligenter explorent, & protinus ad ſe reuertantur. Contrà Gazenſes, qui natura Turcarum hoſtes erant, & iam à præſenti exercitu quotidie rerum ſuarum detrimenta ſentire cœperant, Tomumbeium de Sinambaſſæ aduentu certiorem reddunt. Docent eam Turcarum partem, antequam Selymus adueniat, facilè poſſe opprimi atque deleri, ſi valida Mamaluchorum manus cum peritis ducib. ad ſe tranſmittatur. Ipſos enim quum ex compoſito Mamaluchi intempeſtâ nocte ſopitos hoſtes inuaſerint, eruptione facta protinus caſtra egreſſuros, & iniectis facibus cuncta cæde atq; incendio turbaturos. Conſilium Tomumbeius & Mamaluchi ſtatim probãt, mittiturque Gazelles cum ſex millibus armatorum equitum, & magna Arabũ multitudine. Gazelles enim quòd ſalutaria eius conſilia à Campſone atque alijs fuiſſent ſpreta, vnde mox pugnæ auidi tantam ſibi calamitatem temeritate contraxiſſent: ipſeque in ea prælij aſperitate & prouidi ducis, & promptiſsimi equitis officia fuiſſet executus, ad ſummam bellicæ virtutis opinionem peruenerat. Sed vixdum eo profecto, Sinambaſſæ per Syros exploratores defertur, Mamaluchos adiunctis Arabibus à Memphi per deſerta ad ſe opprimendum iter ingreſſos eſſe, atque eos, quòd expediti in equis abſque vllis ſarcinarum impedimentis exierint, ante biduum adfuturos. Qui nuncius, ſicuti opportuniſſimo tempore Turcarum exercitui ſalutem attulit, ita maximo poſtea ad ſum̃mam totius belli victoriam momento fuit. At Sinambaſſa quanquam de Gazenſium perfidia nihil cognouerat, tamen quòd illa eadem, vt erat prouido ſolertique ingenio ſibi accidere poſſe ſuſpicabatur, ne ſibi cum duplici hoſte negotium foret, Mamaluchis occurrere, & prælij fortunam experiri conſtituit. Ergo de ſecunda vigilia caſtris ſilentio egreſſus, è conſpectu vrbis diſcedit, & Memphitica via ad quintumdecimum miliare prouehitur. Erat in proximo humilis pagus, quo viatores pro hoſpitali diuerſorio, ob perennis atque largiſſimi fontis opportunitatem vtebantur. Ibi fortè & Sinambaſſa ſubſiſtere volebat: &

bat:& Gazelles aliquot horis conquieſcere,& ſuos recreare,vt noctu & maximè recentibus equis Gazam peruolaret, pari conſilio cogitarat:quum vno ferme tempore ab antecurſoribus eleuari ingentem puluerem, & mox aduentare copias vtrinque duci nunciatur. Gazelles improuiſa re vehementer animo perturbatus, quod ſe deiectum conſilio atque hoſti imparem futurum, ſi congredi vellet, feſsis præſertim equis, intelligebat, quanquam de communi omnium ſalute in veſtigio conſilium capere cogeretur, tamen animo non deficit: ſuos cohortatur vt arma expediant, & negotium, quod per inſidias perficere nequiuerint, id ſibi in aperto vera virtute omnino conficiendum eſſe exiſtiment. Ex aduerſo Sinambaſſa aliquantò celerius, quàm Gazelles acie inſtructa, quoniam milites, quæ fieri vellet ſi prælio certaretur, multum antea per otium edocuerat, alacriter ac diffusè apud cunctos ſuorum ordines concionatus eſt. Sed finis eius orationis fuit, vt omnino fugę obliuiſcerentur, poſtquam omnia circum clauſa atque infeſta niſi victoribus futura eſſent. Illudque in primis perſuaſum habere vellēt, neminem ea die periturum, niſi quem certiſsima fatorum lege Dij immortales exitio deſtinaſſent, parique periculo & fortes in medijs hoſtium gladijs ſalutem, & timidos in tutiſsima etiam fuga ineuitabili ſorte mortem inuenturos. Erant ſclopettarij in cornibus, quæ rara & ſimplici acie in longum porrigebantur, ea ratione, vt liberius ſclopettis vti, & latiore ſpatio circumuenire hoſtes poſſent: haſtati verò medium tenebant locum, vt Mamaluchorum impreſsionem ſuſtinerēt. Gazelles autem appropinquans Arabum turmas ad diſturbanda cornua pręmiſit, & quadrato agmine in mediam aciem inuectus eſt. Fuit prælium atrox, ac diu anceps, quoniam Turcæ etiam numero ſuperiores vim armatorum equitum ferre non poterant, iamque pulſi loco, atque in diuerſum irrumpentibus Mamaluchis diſiecti, fugam oculis atque animis circumſpectabant, quum iubente Sinambaſſa, ſclopettarij, qui ad primam glandium procellam Arabas expulerant, reductis cornibus vniuerſam hoſtium aciem circumuenerunt. Quo caſu viri pariter & equi à tanta multitudine eminus mortiferis glandib. ſternebantur, nullusque in medio circumuentis virtuti locus relinquebatur, quoniam vbi aliquis Mamaluchorum globus incitatis equis procurrebat, Turcæ leuitate ſua cedere aſſueti, velociſsimè refugiebant: vndique huic rei omnibus pugnæ locis ſtudebant, vt equos non conferrent, & ſolis ſclopettis vterentur. Gazelles quum defatigatos extrema laſsitudine equos cerneret, nec dilabentibus Arabibus quicquam auxilij ſibi amplius ſperādum eſſe arbitraretur, multique iam ex fortiſsimis ſuorum cecidiſſent, aut vulnerati eſſent, ipſeque prgaltum vulnus ceruice recepiſſet, cum reliquis ferro ſibi iter aperiens, amiſsis omnibus ſignis militaribus per eaſdem ſolitudines Memphim profugit. Periêre in ea pugna Alexandrinus præfectus, & Orcomas Memphiticus pretor, viri inſignes, præterq; eos magnus Arabum numerus, & mille ferè noti equites. Nec Sinambaſſa lætam aut incruentam victoriam adeptus eſt: nam ſupra duo milia equitum, & in his aliquot clarioris nominis præfectos deſiderauit. Turcæ quum à meridie ad occaſum Solis protracta pugna, atque ob id exanimatis curſu equis fugientes perſequi non poſſent, ipſique inedia ac labore deficerent, eodem in loco iuxta fontem caſtra poſuerunt. Sequenti autem die cæſorum ſpolia toto campo per otium lecta, capitaque hoſtium abſciſſa cadaueribus, quæ ab ipſo barbæ habitu, quod Turcæ cunctas corporis partes præter la-

Prælium inter Mamaluchos & Turcas prope Gaza.

Mamaluchi fugiunt.

brum ſuperius radant, facilè dinoſcebantur; palmarum arboribus adfixêre, vt impigrè nauatam à ſe operam teſtarentur: ac ſimul ea immanis ſpectaculi nouitate tranſituri mox imperatoris ſui oculos ad oſtentandam eius diei victoriã detinerent. Interim Gazenſes, quum exoriente Sole vacua hoſtium caſtra conſpexiſſent, vt qui diutius perfidiam diſsimulare non poterant, rati Sinambaſſam cognito Mamaluchorum aduentu timore adductum, inde retro in pacatiora loca refugiſſe, nonnullos Turcas ex numero ęgrorum, vt luce facta ſequerentur, relictos, impetu repente in eos facto crudeliter interfecerunt: & paulò poſt circiter duo milia Turcarum equitum, qui ad augendas Sinambaſſæ copias à Selymo ſubmittebantur, forteque ea ipſa hora ſuperuenerant, & magna cum ſolicitudine num in ea loca cum exercitu Sinambaſſa perueniſſet, ſciſcitabantur, hoſtiliter adorti omnibus impedimentis exuerunt, & in fugam dederunt. Qui poſtea eo accepto incommodo, quum Sinambaſſam cum vniuerſis copijs aliquo aduerſo caſu, vel hoſtium fraude perijſſe putarent, quem ad Gazam caſtra habere, vt conſtitutum fuerat, atque ibi Selymi aduentum opperiri exiſtimabant, & propterea trepida fuga regrederentur, ab Arabibus in itinere trucidati ſunt. Nec vnus eorum omnino incolumis euaſiſſet, niſi Iulebbo Achaiæ Sangiacho ad Ramam vrbem occurriſſent. Is enim pariter à Selymo miſſus cum valida manu Græcorum equitum, ad Sinambaſſam contendebat, cuius aduentu, audacia perſequentium Arabum repreſſa eſt. Cæterùm Arabes, euocatis ad prædam alijs atque alijs ſuorum ducibus, qui proximos montes incolebant, ac ingenti conflato exercitu, Turcas ad Carabaſram vicum conſecuti ſunt: Pugnatumque eſt iniquiſsimo Turcis loco, quoniam Arabes præoccupatis quibuſdam anguſtijs, quæ ad extremum ſpacioſæ vallis coarctabant iter, à tergo ſimul, à fronte, & à lateribus ſe oſtenderant. Arabum arma erant, præter ſagittas, longiſsimæ haſtæ vtrinque ferro præfixæ, quas ad medium agili manu comprehendunt: his ſumma peritia in pernicibus equis vtebantur, et aduerſi pariter, ac fugientes hoſtem lætifera cuſpide feriebant. Quamobrem Turcæ & numero pauci, & haſtarum genere impares, procurrere non poterant, circumuentique in orbem pugnare, ac ſimul iter facere cogebantur. Eratque res in magnum adducta periculum, niſi Iulebbus prolatis quatuor currulibus tormentis quę pręſidij cauſa ſecum adduxerat, eos qui fauces occuparant, vti erant editiore in loco cum multa ſtrage deieciſſet: apertoq; itinere inde celeriter ſuos eduxiſſet. Quibus anguſtijs ſuperatis, patentiores nactus campos, meliore aliquanto conditione iter facere cœpit. Nam per ſclopettarios & ſagittarios eminus rem gerebat, & quum hoſtes appropinquabant, aperta acie confertas haſtatorum turmas emittebat. Vbi verò denſior atque amplior Arabum globus ſeſe offerebat, in eos tormenta certis ictibus emittebantur. Contrà Arabes diſperſi circumuolitare, nouiſsimo abeuntium agmini inſtare, ſubſequi nequeuntes & vulneribus retardatos opprimere: poſtremò iter morari, nec tantis difficultatibus circumuentos cibum capere, aut omnino conquieſcere pati. Hic dies Turcis longè grauiſsimus fuit: nam plures eorum ſiti, vulneribus, & curſus labore conflictati ceciderant: nullumque iam ſubſidium extremis eorum rebus ab numeroſa ac pertinaci hoſtium multitudine relinquebatur, quum magnus Turcarum numerus medio fermè itinere laborantibus ac perditis ſuperuenit. Selymus enim Himbracorbaſſa cum validis copijs ad tuendam Syriam atque Aſiam in Perſarum finibus conſtituto, atque accitis Byzantio nouis militibus,

litibus, qui magna atque ornatiſsima claſſe in Syriam tranſportarentur; caſtra Damaſco promouerat: & vt rei frumentariæ conſuleret, quæ exhauſta in regione anguſtior erat, ſeparata ſuorum agmina certis interuallis, ſingulis quoque diebus præmittebat. Ita Iulebbus recentium militum interuentu eo periculo liberatus, ſequenti die Selymo occurrit, & quæ ſibi ac primis equitibus ad Gazam ac Ramam; & mox toto itinere contigiſſent, quæque ipſi coniecturis Sinambaſſæ exercituique eius, ob crebras infenſiſsimorum hoſtium inſidias accidiſſe exiſtimarent, ordine expoſuit. Quo nuncio Selymus in ſummam animi ſollicitudinem adductus eſt: quod niſi exploratis & cognitis Sinambaſſæ rebus, in cuius fortuna totam belli rationem conſiſtere iudicabat, minime ſibi procedendum eſſe arbitraretur. Sed mœrore atq; ea cura anxio paulò poſt Syri ſpeculatores ſuperuenêre, qui rem, vti à Sinambaſſa geſta fuerat, retulerunt. Quibus cognitis rebus incredibili lætitia eſt affectus, quoniam ea victoria et apertam ſibi Aegyptum, & bellum celerius opinione propè confectum eſſe prouidebat. Poſtero die exercitus Ramam ductus, proximaque eorum Arabum mapalia, qui tantas tranſeuntibus iniurias intulerant, vt cæteri exempli atrocitate deterriti à latrociniis abſtinerent, cum vxoribus eorum ac liberis concremata. Indeque præmiſsis pedeſtribus copiis, quæ Gazam iuſtis itineribus contenderent, ipſe ad læuam Hieroſolymas deflexit, vt vrbem vetuſtate originis, ac Hebraicæ religionis fama totius Orientis celeberrimam inuiſeret. Ea tunc miſerabili ſacrarum ruinarum deformitate inculta atque deſerta, non à Iudæis veteribus incolis, qui nunc toto orbe extorres in admiſsi ſceleris pœnam, nec ſedem nec patriam habent, ſed à paucis Chriſtianis incolebatur. Ii cum ignominia, & graui admodum contumelia Chriſtiani nominis, ob conceſſam venerandi ſepulchri poſſeſsionem, graue tributum Aegyptiis regib. perſoluunt, nec florentes ætate opibus Europæ principes, vllis veræ virtutis vel immortalis gloriæ ſtimulis ad vindicandam iniuriam excitantur, quum religionis cauſam tanti non ducant, & inteſtinis bellis vel infami otio abſumi, id demum regium atque æterna laude dignum arbitrentur. Selymus veterum prophetarũ monumenta ſuppliciter veneratus Mahometo in primis ſacrificauit: & Chriſtianis ſacerdotibus loci præſidibus, tanquam piis probisque hominibus, pecuniam in alimenta ſex menſium largitus eſt, atque inde vnam tantum Hieroſolymis moratus noctem, Gazam ad exercitum quartis caſtris peruenit: quo itinere diu noctuque cum Arabibus continenter dimicatum eſt. Namque illi conſuetudine ſua omnibus locis infenſi aderant, vbi locorum anguſtiis iter impediebatur: quod extenuari Turcarum agmina neceſſe erat, tranſuerſis præliis laceſſebant, & cominus improuiſi præliabantur. Si in valles agmen ſe demittebat, ipſi è vertice collium paratos antea ingẽtium lapidum cumulos prouoluebant, neque vllum in ſclopettariis præſidium erat, in quibus ſummum fore putabatur. Nam cælum per eos dies vento & continuis imbribus adeo fœdum fuit, vt ſulphureus puluis in lagenis & cornib. ſeruatus, humore concepto lenteſceret, & ignis paſsim humentibus funiculis extingueretur. Tamen virtute prætorianorum effectum eſt, ne aliquod maius incommodum in conſpectu imperatoris ab nudis latronibus acciperetur: Nam captis lanceis talares ſuccincti veſtes, in aduerſos montes euadebant, atque illos deturbabant: neque anguſtis in locis eos cõſiſtere, vel obſidere fauces patiebantur. At Sinambaſſa, qui Gazenſes necatis defectionis authoribus, boniſque eorum direptis, & pe-

Hierosolymam quo peruenit Selymus.

cunia publicè imperata, meritas perfidiæ pœnas dare coegerat, cognito Selymi aduentu, victrices copias hostium spolijs exornatas eduxit, atque obuiam est progressus. Quem Selymus multo cum honore verborum commendauit, & muneribus sericæ vestis signatæque pecuniæ, omnes præfectos, & sigillatim fortissimos quosque equites prosecutus est. Exinde castra quatuor tantum dies Gazæ habita, quòd nullum perterritis iam hostibus, & duplici clade afflictis, moræ spatium dandum putabat, & nouum regem authoritate nondum collecta, ipsamque Ægyptum situs munitione, numero hominũ, & copia frumenti validissimam, maiorib. præsidijs cõfirmari nolebat. Quę omnia tametsi proficiscendi summam celeritatẽ efflagitabant, atque ipsum ad gloriam & famam naturali cupiditate properantẽ nouis stimulis ad maturandum accendere videbantur, tñ et reficiendus erat exercitus ab tanto labore perpetui itineris, & magna vtrium multitudo instituenda: quibus per vastas & fontium penuria desertas arenarum solitudines, ingentem aquę vim toto itinere camelorum subuectionib. comportarent. Siquidem ab Gaza ad Memphim arenæ incultæ & steriles iacent, quæ, si ventis agitatæ fuerint, seuientis pelagi similitudine in fluctus adeò turbidos attolluntur, vt sæpe eleuati pulueris nube cuncta vndiq; obscurent: & cedente passim inæquali sabulo, incedentium vestigia fallant, vehementerque fatigent. Verùm illis diebus præteritos imbres tanta cæli tranquillitas consecuta est, vt nihil ad summam traducendi exercitus felicitatẽ Selymo defuerit. Nanque aer nullis turbatus procellis, quæ arenas excirent, atq; officerent oculis, perpetua serenitate conquieuit, ac simul tanta vis aquę omnibus fermè locis reperta est, quod pluuialis humor arenis imbibitus, fodientib. puteos ad depressionem duorum pedum occurrebat, vt frustra comportari vtres, ac sitim timeri vulgò milites existimarent. Non defuère tamẽ Arabes, qui toto itinere ad prædam vndique confluerent, nec quẽmquã hostium excedere agmine, vel remissius subsequi paterentur. cui vni malo facilè duces occurrebant: nam toto exercitu distributa erant tormenta, quæ à turmarum præfectis, vt quisque periculo proximus erat, in hostes emittebantur. Valida quoq; sclopettariorum manus nouissimum cogebat agmen, quorum præsidio, qui debiles & tardi, atq; ob id opportuni iniuriæ erant, egregiè se defendebant. Eo modo nequicquã lacessente Arabum turba, propè Memphim octauis castris peruentum, præcedente Sinambassa, qui cum Europeis vnius diei itineris spatio imperatorem semper anteibat. Erat pagus ad sextum lapidẽ ab vrbe Memphi, qui Matharea dicitur, Balsami fœcunditate memorabilis. Ibi enim hortulus est humilibus arbusculis cõsitus, vnde liquor ille omnium odoratissimus resudat, quum eburneis cultellis extremi cortices incidũtur: cui propter insignes vires, quando id bonum natura alijs terris inuiderit, morbi hominum & oborta luxuria eminentissimum pretium fecerunt. In eum locum iuxta Rhodaniam vicum, Tomumbeius omnem nouum ac veterem tormentorum apparatum cõtulerat, fossas transuersas toto campo et publica via, quę leuibus cratibus ac terra inęquabãtur, perduxerat: ipseq; cum Mamaluchis (erant ij ad duodecim milia) magnoq; Arabum equitatu opportuno in loco constiterat, eo consilio, vt Turcarum copię, quum appropinquare inciperent, priusquam ad teli iactum accessum foret, improuisa tormentorum multitudine sternerentur: ipseq; protinus cum perturbatis, in insidiasque prolapsis, vndique tota virium mole circumfusus æquissima conditione decertaret. Hæc autem adeò peritè ac pruden

ter in tempore conſtituta atque perfecta erant, vt nemo omnium in exercitu, eſſet, qui de eius diei victoria dubitandum eſſe putaret. Magna proculdubio Turcis omnibus calamitas imminebat, niſi Fortuna, quę ſicut Selymo ſemper fauit, ita Tomumbeium aduerſa atque infenſa perſequebatur, paucorum perfidia, operoſis Mamaluchorum conatibus occurriſſet. Erant in Sulthanico exercitu ex numero prætorianorum equites quatuor genere Epirotæ, qui Tomumbeium contrà ac ipſi comitiorũ die optauiſſent, ad id faſtigiũ euectum aduerſę factionis ſuffragijs ęgrè ferebant. Ii ſiue ingenij prauitate impulſi, ſiue ſpe adducti præmiorum liberaliorisq; militiæ, quòd labantibus partium rebus, nouas ac certiores amicitias ſibi tentandas arbitrarentur, ad Sinambaſſam tanquam ad primarium ducem ſuæque nationis hominem transfugerunt. Erat enim Sinambaſſa ignobili Epiri vico in montanis Ambraciæ natus, quem memorabilis caſus in eam virtutis atq; opulentiæ magnitudinem euexit. Nam porcam quæ domi alebatur, ei adhuc puero, ac fortè in vmbra dormitanti adprehenſa morſu virilia exediſſe ferunt: protinusque eum veluti eo corporis vicio nobilitatum à conquiſitoribus inſignium puerorum Conſtantinopolim ad Mahometem fuiſſe perductum. Vbi eum mox Fortuna, quem paulò ante non temere, ac ſęua tamen ſorte caſtrauerat, fatalis virtutis auſpicijs ad deſtinatos honores extulerit. Ab his equitibus Sinambaſſa atque Selymus edocti, cuncta hoſtium conſilia cognoſcunt, ac in primis quales ſibi, quantasque inſidias Tomumbeius ſumma calliditate ſummoque artificio tetendiſſet: in quas neceſſe foret incidere, niſi ab via publica, rectoque itinere deflecterent. Quamob rem ijſdem perfugis ducibus in læuam magno capto circuitu, antequam dilucesceret, inſolitum iter ingrediuntur, atq; inſtructa acie, productisq; tormẽtis, ne quid moræ ad committendam pugnam intereſſet, euitata caſtrorum fronte auerſis hoſtibus ſe oſtendunt. Ea re animaduerſa, Tomumbeius ex hoſtium itinere coniectura iudicans inſidias ſuorum proditione fuiſſe detectas, quanquam incomparabili dolore animi conflictaretur, quòd ea omnia quæ tot hominum labore, tantoque ſtudio perfeciſſet, inuidente fortuna puncto temporis deperiſſent, nihilominus, vt erat egregiè fortis, ad conſilium priſtinumque vigorẽ ſenſus omnes extemplo reuocat, accitisq; ad ſe omnibus præfectis, quid fieri velit celeriter edocet. Tomumbeio in tanta rerum anguſtia conſtituto, omnia vno tempore erant agenda, ſignum, quo milites conſcendere equos atq; arma capere iubentur, proponendum: conuertendus caſtrorum ordo, inſtruẽda acies, milites confirmandi, & tormenta, vti caſus poſtulabat, in contrariam partem traducenda. Quæ res, ſicuti eas niſi ægrè atque turbatè vnus imperator adminiſtrare non poterat, ita raptim atque peruersè à pluribus ſimul ducibus agebantur. Sed illud in primis omnem adminiſtrationem retardabat, magna omnium concurſatio ad traducenda tormẽta, è quibus plura erant è ferro enormia atque ingentia, quæ magnis incluſa trabibus, armillis ac ferreis conſibulationibus rudi & nauali veterum artificio continebantur. Ea propter inuſitatam grauitatem, niſi ſubditis pluribus iumentis, & ſcutularum ac vectium impulſu, magnoque cum labore hominum ſuo loco dimoueri non poterant. Quæ verò curribus impoſita erant, quum ab incondita ac feſtinante turba cum ingenti clamore impellentium atque adnitentium per omnes caſtrorum vias traherentur, conſcendentes equos, & coeuntes ad ſigna milites tumultuario tranſitu perturbabant. Verùm his difficultatibus duæ res ſubſidio erant, mili-

tum alacritas,& ſupra quàm credi par ſit,eorum omnium conſtantia. Non enim,vt in repentinis caſibus accidit,in quibus ipſi etiam veterani ſæpenumero priſtinę virtutis obliuiſcuntur,vllo timore concepto,ſpe animiſue deciderant. Siquidem bis acie victi maiorem fiduciam , maioresque ſemper ſpiritus ſibi deſumpſerant,quum non virtutem pugnandique peritiam,ſed Fortunam ſibi defuiſſe iudicarent. Igitur Tomumbeius inſtructa acie, & militibus magno ardore prælij ſignum depoſcentibus, omnem Arabum multitudinem à tergo aduerſariorum cornua circumuenire, & tumultuario prelio laceſſere iubet: vt Turcæ equites pene priuſquam ipſe inductis ſuorum turmis procurreret, ancipiti pugnæ periculo turbarentur. Mox tormenta,quæ iam deducta ac directa in hoſtes fuerant,diſplodi imperat. Idem continuò fecerunt Turcæ: nam iuſto ab ſpatio maiora minoraque ſemel emiſerunt, ac rurſus omnibus celeriter impletis,eorum currus ad ſagittæ iactum promouerunt: certatumque diu eſt hinc atque inde ſolis ac frequentibus tormentis dum acies appropinquarent. Qua contentione Aegyptij libratores fermè omnes interfecti,pluraque eorum tormenta vi pilarum hoſtilium curribus excuſſa,perfractaque ſunt. Nam Turcæ complures tormentariæ artis peritiſsimos magnis inuitatos præmijs,ex Italia atque Germania in caſtris habebant, ac multos in primis ex illa Iudæorum colluuie,quę pietate Ferdinandi regis omnibus expulſa Hiſpanijs, in contumeliam noſtram tot poſtea Orienti huiuſmodi rariores artes inſolitas atque mortiferas importauit.His omnibus prępoſitus erat Iacobus è Regio Lepidi horum operum egregius artifex, qui iam pridem Turcarum muneribus illectus,deſerto Chriſti cultu,ad Mahometi ſacra defecerat. Sed quum iam prælium vtrinque ad manus adducerent, Mamaluchi trucem atq; horribilem clamorem tollunt,& tripartitò magna vi Turcas adoriuntur.Selymus enim ſuperius inſtitutum ſuum ſeruans, ſic incedebat, vt lunata acie auerſis hoſtib.appropinquaret.Præerat Aſiaticis in dextro cornu Muſtaphas,in ſiniſtro Iunusbaſſa:ipſe mediam aciem,vbi prætoria phalanx erat,cum magna tormentorum multitudine obtinebat.Sinambaſſa autem toti ſummæ certaminis pręeſſe iuſſus,ad incertos pugnę euentus,certam ſibi aciem ex fortiſsimis equitum ab vnaquaque ala detractis delegerat.Quibus ex Selymiana phalange & virtutis & velocitatis eximię quingentos pedites ſclopettarios admiſcuerat, vt ab omni pugnæ loco,quãtumlibet ſubitis caſibus paratus,ei ſuorum parti ſubſidio foret,quę ab hoſtibus maximè premeretur.Ita vno fermè tempore quum Tomumbeius in medio contra Selymum conſtitiſſet,et iam Mamaluchorum alæ cum cornibus pari fronte concurriſſent,ac in tergis Arabes, vt imperatum fuerat,impigrè dimicarent,quatuor ſimul pręlia diſtinctis in locis exarſerunt. Narrant qui huic prælio interfuère,& clamore militum, & tympanorũ tubarumque ſonitu,& fragore tormentorum,& pulueris nube,armorumque ſtrepitu,adeò omnium mentes attonitas confuſasque fuiſſe, vt cuncti promiſcuè cęco furore,& vecordi audacia proruentes:quum nec voces teſſeræque dignoſci,nec videri ſigna,nec ducum imperia exaudiri poſſent,magnam ſuorum pariter atque hoſtium ſtragem per mutuum errorem ediderint.Nunquam enim antea vllæ acies maioribus accenſæ odijs inter ſe concurrerant: nunquam duo maximi reges minore ſalutis cura pertinacius atque ardentius corporis atque animi virtutem oſtenderant,nanque ambo pari ſuo atque exercituum periculo,quum ſe vitæ ſimul atque imperij aleam ſubijſſe manifeſtè perſpicerent,nul-

lam

Iam ſibi reliquam ſpem, niſi quam ipſa victoria peperiſſet, fore intelligebant. Iam Gazelles decoris atque vindictæ ſtudio incenſus, vt Europæis parem Gazenſi cladem redderet, Iunusbaſſam magno impetu adortus, primas ac reſiſtẽtes turmas obtriuerat, vexilla proſtrauerat, ac Arabibus à tergo prementibus, illas omnium bellorum victrices copias, vbi Thracum, Theſſalorum, ac Macedonum robora erant, terga, quæ nunquam vllus antea hoſtis conſpexiſſet, dare coegerat, quum Sinambaſſa in omnem victoriæ occaſionem animo ac viribus intentus cum recenti ác valida ſuorum manu in latus hoſtium aduolauit, et inclinatam ac fœdè diſiectam aciem reparauit. Verùm paulò poſt ipſe Sinambaſſa, qui ſupremo virtutis opere edito, manifeſtam hoſtium victoriam interpellarat, conuertentibus ſeſe in nouum hoſtem Mamaluchis Bidone pugnaciſſimo duce, ante alios egregiè pugnans obtruncatur. Eius quoque equites exanimem humo tollere ac ſeruare conati, Gazelle turmas explicante, vt rari liberius gladijs rem gererent, quo genere pugnę Mamaluchi maximè præſtabant, magna ex parte cęduntur, atque fugantur: egregiaque illa pretoria cohors, quũ deſtituta ab equitatu circumacta in orbem hebetatis ſclopettis diu reſtitiſſet, tota in medio protrita, conciſaque eſt. In altera autem parte Muſtaphas cum omni ſuo equitatu vehementer inuectus, ſiniſtram Aegyptiorum alam, in qua Hylmis Diadarius, & Giapal alter Orcomas clariſsimi duces curabant, acerrimè perurgebat. Ii paulò antea tormentis inſigne detrimẽtum acceperant, quæ fortè ab media Selymi acie obliquis campi ſpatijs emittebantur. Ea re animaduerſa, Muſtaphas abolendæ ignominiæ auidus, ſemel perturbatis acriter inſtare, diſiectos laſſatosq́; inductis per cuneos turmis fundere atque proſternere: ac tota acie armis voceq́; conſpicuus Aſiaticos adhortari, vt veteris militiæ decus, quod Hierapolitanis in campis nuper amiſiſſent, illa die virtute egregia, vel honeſta morte recuperandum ſibi eſſe cenſerent. Eodem quoque tempore Tomumbeius perrupta media equitum acie, ad peditatum peruenerat, plura ipſe clara facinora curuato enſe, vt erat corpore ac viribus ingens, ediderat atq́; Arabes exteriora Turcarum agmina corona precinxerant, eosq́; auerſa ac duplici acie pluribus in locis pugnare coegerant, quum Selymus, quod reliquum ac certum erat in tanta rerum iniquitate ſubſidium, phalangem promouit: cuius impetum neque equi acres ferroq́ contecti, neque viri victores ferre potuerunt. Pars enim militũ per interualla ſclopettis vtebantur, pars prætentis cuſpidibus frontem haſtarum ſylua ita præſepſerant, vt obuia quæq; vbi illa conſerta ordine vnius corporis armatorum ſtabilis moles incumberet, ſternerentur. Pugnatum tamen eſt vario vtrinque euentu ab hora quarta ad occaſum Solis, nec vlla copiarum pars extitit, quæ diuerſas pugnæ vices alterna ſorte non tulerit: adeò enim victi victoresque mutua atque implacabili rabie efferati, peruicacibus animis decertabant: quum Mamaluchi ab his eripi ſibi victoriam, quos tam latè cæcidiſſent: Turcæ verò tamdiu ſibi reſiſtere duobus prælijs abſe paulò antè ſuperatos, indignarentur, vt languidæ etiam manus, feſſaque & prægrauata vulneribus corpora, quæ vna ira ac obſtinatione animorum ſuſtentabantur, ſuffectura continuis cædibus in alteram lucem videri poſſent, ni ſi nox ipſa tantæ cladi finem attuliſſet. Prior Tomumbeius haud dubiè victus ſummæ rei diffidens, receptui canere iuſsit: vt ſui, qui iam phalangi pares eſſe non poterant, non pulſi, ſed reducti viderentur: quod ad confirmandos militũ animos, & ad retinendam authoritatem pertinere plurimùm exiſtimabat.

Iam enim illa eadem fortuna, quæ primas ſpes fefellerat Tomumbeio, vt miſeri ſolent, meliora ſperanti ſecundos rerum euentus promittere videbatur, ſi animo non deficeret: ac ſeruatis, quæ ſupererant copijs, bellum inſtauraret. Prælio interuentu noctis dirempto, Turci victores potiti hoſtium tormentis atq; tentorijs, Mamaluchos, qui iter fugæ ſimile Memphim intendebant, ad multam noctem perſecuti ſunt. Pugnatū eſt die Iouis nono Cal. Februarias, anno à partu Virginis decimo ſeptimo ſupra milleſimū et quingēteſimum. Captus eſt in fuga Diadarius multis grauatus vulneribus, & cum eo Bidon, cui pila falcone emiſſa traiecto equo alterum genu perfregerat. Ambos Selymus, vel quia ſanari non poterant, vel quia ita decebat, poſtero die mactari iuſsit: ſcilicet vt Sinambaſſæ manibus, quem vnicè defleuerat, dignioribus victimis parentaret. Erant Turcarum copiæ, tametſi egregiè vicerant, vehementer ſecundis etiam prælijs arttenuatæ. Quarta pars valetudine atque vulneribus erat confecta, magnumque equorum numerum ſuper emenſi itineris labores, eius diei fatigatio debilitarat. Quibus de cauſis Selymus aliquid de ſua vetere feſtinandi conſuetudine remittere cogebatur. Nondum enim Aegyptiorum qui Memphim incolebant voluntates perſpectas habebat: nondum quibus in locis Tomumbeius conſtitiſſet, quibuſue conſilijs niteretur, fama cognouerat. Quibus rebus niſi maturè ac diligenter exploratis, ſuam ac totius exercitus ſalutem numeroſiſsimis incolis, vrbique totius terrarum orbis ampliſsimæ, minimè committendam eſſe ſtatuebat. Igitur hiſdem in caſtris ad Mathareā Rhodaniamque vicum quatriduo moratus, ſaucios cum cura reficit, ſuorum cadauera effoſsis magnis ſcrobibus ſepeliri iubet: hoſtium verò alitibus ac feris laniandarelinquit. Indeque promotis caſtris, vt commodius aquaretur, in planiciem inter Cayrum vetus & Bulachum proficiſcitur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVIII.

INTEREA Tomumbeius nihil tot vſque adeò funeſtis, atq; aſperis rerū ſucceſsibus fractus, collectis vndiq; Mamaluchis, loco inter Memphim nouam & Nilum amnē idoneo caſtra poſuerat: ad octo millia ſeruorum Aethiopum armauerat: quo genere hominum propter antiquæ rebellionis memoriam, antea vſus non fuerat. Præterea Mamaluchorum filijs, ac Mauris clientibus ſuis, Iudæis atque Arabibus aperto vetere armamentario, arma telaque tradiderat, & bellum priore maius atque atrocius aduerſus Turcas impigrè moliebatur. Sed quoniam multæ erant gerendi belli difficultates, amiſſo ſcilicet omni propè tormentorū apparatu, et fortiſsimis equitum ferro abſumptis, ſupremi conſilij dubias ſpes, quas dira neceſsitas exprimeret æſtuante animo ita verſabat, vt poſtq̄ nihil aperto in cāpo vera virtute proficeret, totus ad dolos bellicoſq; aſtus verteretur, vtpote qui integris nuper copijs vires im-

proſpe-

proſperè periclitatus, nequaquam iterum iuſto prælio contendendum arbitraretur, nec duci vel extrahi in æſtatem bellum poſſe, infirmiſsimis opibus ſuis, ac deſperatis auxilijs, conſideret. Itaque noctu adoriri ac incendere Turcarum caſtra conſtituit. cuius conſilij duæ rationes eſſe videbantur: quarum altera erat in celeritate poſita, vt prius ipſe aliquid per tenebras audacter conaretur, quàm hoſtes paucitatem copiarum eius deprehenderent, quæ hebetes & tumultuariæ erant, vel ipſe in contemptionem Aegyptiorum deueniret, qui excutiendæ ſeruitutis àuidi, rebellandi occaſionem nutantibus animis expectabant. Altera erat, vt tormenta quæ in repentinis & nocturnis maximè caſibus nullo propè vſui eſſe conſueſſent, noctis beneficio deuitaret, qua parte virium hoſtes magno ſuorum detrimēto ſuperiores eſſe didicerat. Verùm et hos quoque conatus, quum iam omnia ad patrandū facinus parata eſſent ſimilis transfugarum perfidia euertit. Nanque Selymus, prodentibus aliquot Mamaluchis, qui deſpecta regis fortuna, vt in calamitate miſeris accidit, quotidie tranſfugiebant, cognito inſidiarum ordine, exercitum arma expedire, & excitatis paſsim magnis ignibus intentiore cura excubare iuſſerat. Qua diligentia ſequenti nocte peropportunè factum eſt, vt Tomumbeius delatus ad caſtra, non mediocri cum iactura temerè prouecti primi agminis repelleretur: ſupremamque inde proculdubio ea nocte cladem accepiſſet, niſi flammarum totis caſtris collucentium inſolito ſplendore admonitus, feſtinantia agmina, quæ vltro cōtra hoſtium tormenta citato curſu ferebantur, animaduerſo periculo continuiſſet. Eo depulſus conſilio Tomumbeius, omnium ſuorum hortatu Memphim ingreſſus eſt. Nanque Mamaluchi, quum omnibus victi prælijs aliam gerendi belli rationem ineundam ſibi eſſe cenſerent, vt vrbem occupatis opportunioribus locis totius exercitus præſidio confirmaret, atque ingreſſu hoſtem prohiberet, ſuadebant, vt qui in tanta rerum acerbitate, poſtquam pro focis, vxoribus ac liberis certandum foret, in eorum conſpectu ac in ipſis domorum veſtibulis pugnantes occumbere, decorum & priſtinæ virtutis gloria dignum arbitrarentur. Itaque ſinguli equites domos ſuas digreſsi, familiam omnem & ſumma tectorum vario genere telorum inſtruunt: Aegyptios ſuæ quiſque viciniæ ſuppliciter orant, vt arma aduerſus communes & crudeliſsimos hoſtes capere velint, nec ſe trucidari, vxores verò ac liberos in ſeruitutem abſtrahi patiantur: quando nec ipſis, etiam ſi medios ſe gerere, & neutrum contra alterum opibus ſuis iuuare vellent, parſurus eſſet, ſi ſemel immanis atque auariſsimus hoſtis (quod Dij auerterent) bello victor euaderet. Quum victoria libidinis atque inſolentiæ plena neminem agnoſcat, niſi eum, qui minimè conſilij incertus & dubius, dum Mars adhuc communis, re manuque partium fortunam adiuuerit. Erant plerique ex ditioribus Aegyptijs, qui ſicut rerum atque imperij commutationem, mercaturæ, fortuniſque ſuis detrimentoſam, atque inimicam fore prouidebant, ita ſtudio atque opera Mamaluchis non deerant. Contrà plerique è media claſſe ciuium, & è plebe infima ingens multitudo, quæ periculi expers ſemper in alieno damno lucrum fecit, quod ſe per trecentos propè annos in luctuoſa & miſerabili ſeruitute omnia extrema perpeſſos eſſe meminerat, intēti in euentum ſupremi certaminis, foribus ſuis ſe continebant, & tacitè lætabantur, quòd non ſine Deorum immortalium cura tempus aduenilſſet, quo nefarij impotentesque domini tantorum ſcelerum pœnas darent, ac vindicta alieno

presertim sanguine peteretur, vnde mox ipsi oculos optatissimo spectaculo satiarent. Interea Tomumbeius intentissimo labore ac studio portas aditusque omnes communire, singulos duces singulis plateis præponere, per omnia fora concionari, nihil remissum in opere esse pati, ac demum quod in calamitate atque periculo difficillimum putatur, summam spem rediuiuamque virtutem intrepido vultu præferre. Ipsi verò equites supra necessitatem, quæ extremis in casibus ignauos etiam accendere atque efferare consueuit, æmulatione incitati, impigrè officia ducis exequebantur. Nam quisque, vti eorum ingenium atque industria ferebat, notioribus vicis suis fossas transuersas ac trabes ingentis crassitudinis perducebāt, alij præacutos stipites occultis in scrobibus, queis incautè prolapsi hostes inducerentur, defigebant: alij in compitis ac triuijs frequentioribus fenestras, & domorum frontem pro copia tormentis instruebant. Quæ omnia tanta celeritate administrabantur, quòd nemo vel equitum splendidissimus, ligones, aut sordidi operis laborem detrectabat, vt non prius excogitari, quàm perfici cuncta viderentur. Erant portæ, certique aditus qui in vrbem ferebant, quanquam vrbs amplissima atque vetustissima nullis mœnibus cingeretur, quorum vnus directis ac latioribus viarum spatijs, ab Orientali porta ad arcem mediamque vrbem pertinebat. Cæteri aditus perangustos calles, & enormes vicos habebant, quibus tormenta commodè apteque deduci, vel instructæ armatorum acies tutò committi non poterant. In hunc maximè locum Tomumbeius iustas vires contulerat, quòd necessariò ab ea parte irrupturos hostes propter vicorum amplitudinem intelligebat: reliquas vrbis remotas regiones mediocribus præsidijs impositis tuebatur. Interiora verò, vbi arx erat, à validissima copiarum parte tenebantur, vt quò vis hostiū clamorque & periculum milites auocasset, intenti ad opem ferendam celerius accurrere possent: quoniam vrbs omnium maxima, ab exteriore circuitu patētibus vbique ingressibus, parua manu defendi non poterat. Memphis enim vasto ambitu tres ingentes vrbes complectitur: sed hæ raris inter se iunctæ ędificijs vnam efficiunt, quarum frequentissimam hodie nouum Cayrum appellant. Ea in longitudinem sex milliarium, secundum Nilum amnem protenditur, & ab Nilo passus mille paribus semper interuallis distat: latitudo eius decem stadia non excedit. Media in vrbe arx est molli tumulo imposita, cuius amplitudinem & elegantiam potius quàm munitionem nostri homines admirantur. Sunt enim in ea nobiles horti, platea ingens cum immensis porticibus, hippodromos, minoresque areæ plures, atque triclinia in omnes cæli obuersa regiones. Exteriora verò turribus ac propugnaculis, eximijsque operis pinnarum corona præcinguntur: vnde subiectæ circumquaque vrbis spatia, Nilus præterfluens, ipsæque pyramides amœnissimo prospectu conspici possunt. Non longè ab regia lacus est, aqua ex Nilo corriuata manufactus: eum ædificia mirę pulchritudinis vndique claudunt: summaque est eius loci amœnitas, quum & piscari, & auibus, quæ in lacu innumerabiles degunt, insidiari ex ipsis etiam fenestris liceat. Sed hunc alius nobilitate superat, figuræ triquetræ lacus in extrema huius noui Cayri regione, quę Bulachum respicit. Is per emissarium lapidei operis, vbi ferreæ sunt cataractæ crescente Nilo impletur, eo etiam latiore canali fluuio commissus nauiculas admittit, quibus interdiu noctuq;, qui lætioris vitæ genus colunt & amorib. vacant, prouehuntur. Domus ad elegantiam fermè omnes ipsa fronte lacui imminent, quarum vestibula

perpetuo

Necessitas etiam ignavos accendit.

Memphis in ambitu tres ingentes urbes complectitur.

Cairus describitur.

perpetuo podio & marmore leuigato circumſtratis marginibus decorantur. His cymbas errantes ludibundique admouent, effuſamque ad captandas auras virorum ac mulierum multitudinem, cytharis, muſicisque concentibus ſalutant. In Orientali lacus latere, prętorium exurgit paucis ante annis Dultibeg reginæ opibus ædificatum, quo cæteræ amœniſsimi tractus ędes ſtructurę ſpecie atque interiore elegantia facile ſuperantur. Parietes enim porphyreticis & variegatis incruſtationibus relucebant: laquearia & concamerationes bractea-to auro, præcioſioribusque pigmentis, & multa arte præcellentium artificum ornabantur: quin & tota domo teſſellati & vermiculati operis pauimenta, feneſtras minorumque ornamenta portarum, ex alabaſtrite, & candidiſsimo marmore, multoque paſsim ophite cælata ſpectare erat. Poſtes valuæque ipſæ vbique ſolido ex ebore, ac internitente paſsim ebeno elaboratæ tanta artificum eruditione, luxuriantibus in certos orbes nodorum capreolis, vt mirantium oculos detinere, nec ſatiare poſſe viderentur. Nec apparatus, ſi ad interiora peruaderes, magnificentiſsimis ędidus erat inferior, vtpote qui & regiæ fortunæ, & muliebri luxuriæ aptiſsime reſponderet. Quæ omnia mox victor Selymus, violatis etiam parietibus, vt integra exquiſitorum lapidum ornamenta detraheret, Byzantium aſportauit. Præter eum lacum, omnibus noui Cayri regionibus nonnullæ procerum & Mamaluchorum domus viſuntur: quæ à noſtris hominibus maiorem amœnitatis quàm ſtructuræ commendationem accipiunt: cætera vrbis humilibus caſis & ſordidiſsima plebe replentur. Extant etiam tria Chriſtianorum templa diuerſis in locis, quorum vnum multo alijs venerabilius exiſtimatur, propter cryptæ famam, vbi Maria virgo ſæuitiem Herodis effugiens, cum infante Deo Chriſto latuerit. Alia Barbaræ virgini & Georgio equiti, diuis etiam apud eas gentes celeberrimis, nuncupata ſunt. Cayrum nouum continuatis propemodum ędificijs Bulachum ſequitur. Id oppidum in vrbis effigiem altioribus tectis ſuperbum Nilo adiacet, & à Mamaluchis cæterisque nobilibus æſtiuo tempore frequentatur: vt increſcentis Nili exundationes voluptatis cauſa ab editioribus locis proſpiciant. Eò cuncta nauigia quæ aduerſo amne ſubuehuntur, applicant: cæterum mercatorum cõcurſus nouo in Cayro celebratur. In aduerſa ripa contra Bulachum piſcatorum ac nautarum caſæ atque tuguria ex cratibus & palmarum folijs contecta, viſuntur. Paulò ſupra Bulachum Cayrum vetus occurrit, quod pariter nouo Cayro intercedentibus ædificijs interuallo viginti ſtadiorum adnectitur, & præterfluenti Nilo imminet. Plurima mediocris ſtructuræ ædificia vtramque ripam obtinent. Contrà eſt inſula medio in amne hortorum & villarum amœnitate memorabilis, vbi diuortium aquarum incipit, & Nilus ipſe ingenti eius inſulæ roſtro proſcinditur. In ea templum eſt filiæ Phsraonis regis amore, & Moſeos periculo tanti æui repetita memoria celebratum. Verum Cayri veteris ædificia magna ex parte in hortos & ſquallentes ruinas abierunt. Ibi antiquam Memphim fuiſſe multis coniecturis exiſtimamus. In ripa amnis Sulthanus Campſon, egregij operis turrim arcis faſtigium altitudine ſuperantem extruxit, ad hauriendam è Nilo aquam. Ea pluribus rotis & machinationibus iumentorum labore verſatilis in cacumen excepta, perpetuo demum aquæductu per caſtella, & lapideos tubulos, toti regiæ varijs ſiphonibus immittebatur. Ab vetere Cayro quinque millibus paſſuum, in Africę parte pyramides abſunt, barbaræ vanitatis monumenta: quando inſanas Pyramides.

opes oſtentantium æternis etiam in molibus tituli nominaque perierint. Intus ſunt conditoria Ægyptiorum regum diſtincta in cellas, quæ pretioſo ſectoque lapide veſtiuntur. Ea loca odore tetra ſunt, & tenebrarum aſpectu formidanda. Nanque propter adcreſcentes ruderum cumulos, anguſtiſsimo ingreſſu deſcendentibus ſæpius funalia extinguuntur, circumuolitantibus veſpertilionum agminibus. Multi in ſumitates earum euadunt, & narrant inde aſpici Alexandriæ pharum, & fluminis oſtia in mare erumpentis: adduntque eas ad medium infimæ baſis ſpatium, ob altitudinem, ſagittæ ictu minimè poſſe pertranſiri. Verùm miraculo pyramidum excepto, coactis in vnum tribus vrbib. nihil admirandum præter incolarum multitudinem conſpicitur. Populus enim, ſupra quàm credibile ſit, per omnes vicos numeroſiſsimus occurrit, ſed magna ex parte incultus & ſordidus: nam Mamaluchorum metu, oſtentare opes non audent, qui diuites exiſtimantur. Hi camelis aſinisque vehuntur, ſolis ſibi equos vſurpantibus Mamaluchis. In vniuerſum plebeij pariter ac diuites, veruecina carne atque orizę pultarijs famem explent, nec quæ aliarum gentium luxuria inuenit exquiſitas dapes, vel gulæ irritamenta nouerunt: gallinacij tamen generis pullos nobilium admittunt menſæ, quòd eorum magna ſit copia Aegyptijs, apud quos gallinæ ſua oua non incubant, ſed ea in clibanis, tepore ſenſim adhibito ita fouentur, vt mirabili arte compendioque pulli intra paucos dies progignantur ſimul & educentur. Cæterùm Selymus, vbi Tomumbeium Memphim ingreſſum eſſe, & Mamaluchos omnes coactis in vnum viribus extremam belli fortunam periclitari velle, certius cognouit, propius vrbem admouit caſtra, et milites adhortatus eſt, vt toties victos hoſtes ea die omnino vincendos, & penitus debellandos exiſtimarent, paululumque adniterentur, vt ſuperiorum laborum atque victoriarum præmia caperent, quæ tot ac tanta futura eſſent, quanta ipſi vel immodicis animis antea concupiuiſſent. Reſtare paucos cum deſertiſsimo rege, qui cum vulneribus ac timore occupati, campeſtrem aciem ferre nequeant, domi in oculis & complexibus liberorum atque vxorum, ſupremum vitæ caſum expectare decreuerint. Vocari ſe vltrò ab Aegyptijs Mamaluchorum nomini infenſiſsimis qui illorum excidium auidiſsimè expectēt, & ſe ad delendam peſsimorum atque immanium hominum progeniem è domibus pugnaturos polliceantur. In his tamen reliquijs fuſi perterritique exercitus debellandis, ſummam totius belli victoriam conſtare, quando pro victis cenſeri non poſsint, qui adhuc ſperent, arma teneant, ipſaque imperij ſede atque vrbe maxima potiantur. Proinde in eius diei euentu, cùm ſalutis & glorię, tum fortunarum omnium rationē & caſum conſiſtere exiſtimarent. Rem verò nullius propè negotij periculique futuram, ſi in nouo pugnandi genere, vt antea ſe duce bellis omnibus enixè feciſſent, omnino ſibi peruincendum eſſe ducerent. Ardebant prædæ cupidine militum animi, paratique & diducti in ordines irrumpendi ſignum expectabant, quum Selymus Baſſuela porta ingreſſus equites pluribus ſimul locis, ſed latiore via prætorianos immiſit. Occurrêre equitibus equites, prælium que atrox in triuijs, & anguſtis in callibus edidêre: pedites verò prolatis in frontem colubrinis, atque falconibus, hisque vbi hoſtium agmina cernerentur, repentè excuſſis, compita rectis oppoſita regionibus ſtatione defenſoribusque nudabant. Vbi verò ad munitiones foſſasque peruentum, dum impulſu obiectas trabes amoliri, foſſasq; tranſcendere conarentur, contraque Mamaluchi impigrè obſiſterent,

ſiſterent, tãta vi, tantaque animorum peruicacia certauére, vt nuſquam acrius vel cruentius memoria noſtra ſit dimicatum. Mamaluchi enim pariter ac Turcæ vires omnes, & cunctas bellandi artes in id vnum pugnæ diſcrimen contulerant, haud ignari pro vita atque imperio vltimo eo certamine dimicari: quãdo ſumma vtrinque præmia, aut cõtra ſupplicia victis atque victoribus, ludente Fortuna oſtenderentur. Plurimùm cædis erat apud munitiones: nam Turcæ incautius progreſsi in cæcas foſſas, alij ſuper alios cumulati, prementibus vltimis procidebant: alij acutiſsimis vallis induebantur. Ipſæ matresfamiliâs & pueri, é domibus virili audacia in ſubiectos ſaxa ac tegulas prouoluebant. Hos contra Turcæ, vt quiſque eorum in feneſtris vel tectis conſpiciebatur, deſtinatis ſclopettorum ictibus ferire, effringere fores, vnde ſuperné vis telorum ingrueret, intra domos vario euentu pugnare. Ipſi quoque Aegyptij, modò harum modò illarum partium fortunam ſpeculantes, diuerſo ſtudio vtroſq; pro hoſtibus ducere atque oppugnare, vt quemcunque victorem ſors daret, illum etiam egregié iuuiſſe viderentur. Erant diuerſis in regionibus plura ſimul contracta certamina: nam tranſuerſis vicis quum diſcurrerent, modò hi, modò illi, in nouos hoſtium globos incidebant: & qui victores in fronte vrgebant, ſæpe interclusi ab hoſtibus, in tergis cædebantur. Viæ, & quantum ſpatij inter tecta relinquebatur, horrendum viſu, coaceruatis paſsim cadaueribus, tam multo cruore madebant, vt eleuatus puluis, qui initio denſiſsimus erat, ſedaretur. Aer nihilominus fumo & caligine tormentorum, & ſagittarum nube erat obſcuratus, tantusque erat militum clamor, armorumque ſtrepitus, atque ipſorum tormentorum fragor, vt terra tremere, & conuelli ædificia viderentur. Pugnatum eſt continenter duobus diebus, ac totidem noctibus ancipiti Marte, ita tamen, vt Mamaluchi, qui numero pauci labori atque vigilijs ſufficere non poterant, cedendo in interiores ſenſim vrbis partes, deſertis primis munitionib. ſe receperint. Tertia die Mamaluchi, quum in ipſo ſummæ rerum fortunarumque omnium diſcrimine, quod ſupremos hominum conatus atque animos augere conſueuit, verſarentur, tanta virtute pugnam redintegrarunt, vt Turcas ad multum ſpatium propulerint, et aliquot eorum falcones intercepérint. Quo caſu Selymus dicitur de victoria deſperaſſe, iuſsiſſeq; vt ædificia paſſim incenderentur, impellente eum ad id flagitij & crudelitatis edictum iuſta pené aduerſus Aegyptios iracundia, quòd Iunusbaſſa in oculis eius à feneſtra lapide caput ictus, graue vulnus paulò ante ſuſtulerat. Iam tecta miſerabilem flammam conceperant: iam vlulatus plorantium & deprecantium Aegyptiorum audiebatur: iam ipſi Turcæ languidius pugnantes, vt receptui caneretur expectabant, quum á pluribus ſimul nunciatum eſt, hoſtes ab diuerſa parte, inſtãte Muſtapha loco pulſos ſuperatosq; ſupremum auxilium in fuga poſuiſſe. Etenim Muſtaphas, monſtrantibus Ægyptijs Mamaluchisque transfugis ad ampliſsimam plateam peruenerat, vbi Mamaluchi ſtratos frænatosque equos collocarant: vt ſi quid durius accideret, eo ſe reciperent, atque his conſcenſis, in proxima, quæ ſtatuiſſent loca ſe proriperent. Hos omnes, Muſtaphas, deiecto præſidio, quod vt in parte vrbis minimé ſuſpecta ex pueris ac mulionibus infirmiſsimum erat, comprehendit, & abduxit. Ea res, ſicuti in grauiſsimis atque inexpectatis caſibus accidere ſolet, vigorem eorum atque impetum magnopere debilitauit. Quamobrem ſpe fugæ ſublata, quum vndique circumuentos ſe perſpicerent, præliumque nulla alia ſpe, nullis ſubſidijs, ſed ſola virtute ſuſten-

taretur, confeſsione ſua victi terga verterunt. Multi cum Tomumbeio, qui ne vinceretur eo prælio, cunctas artes virtutis atque conſilij nequicquam expertus fuerat, ad Nilum properantes ratibus tranſuecti in Segeſticam regionem contenderunt. Alia multitudo Ægyptiorum domibus fœdiſsimisque latebris ſe condidit. Ex fortiſsimis autem equitibus amplius mille & quingenti ad templum inanium Deorum tota vrbe maximum confugerunt, vbi quum diu ſeſe tanquam ex arce defendiſſent, quod niſi honeſta cõditione deditionem facere nolebant, ad extremũ, ſiti, laſsitudine, vulneribus, tormentisq; expugnati, victoris arbitrio ſe dediderunt. Quorum pars, conniuente Selymo ab iratis militibus in veſtibulo trucidata, pars ſecundo amne poſt aliquot dies Alexandriã deuecta eſt. Selymus, inclinante victoria, extẽplo cohortes duas ad reſtinguendos ignes præmiſit, ac tota vrbe circummiſsis præconibus pronunciari iuſsit, Mamaluchos, qui intra duodecimã horam ſe dederẽt, omnes fore incolumes: poſt id tempus deprehenſis, nullam fore ſalutis conditionem. Ægyptijs autem qui latentes proderẽt, ſe daturum præmia: contrà qui occultaſſent, ſe protinus eos palo infixurum, vxoribusq; ac liberis venundatis, domos ipſas eſſe concrematurum. Ad cuius edicti famã magnus eorum numerus prodijt, quibus ſtatim catenæ iniectæ. Iiq; omnes poſtea contra iuſiurandum, quòd fugę conſiliũ cepiſſe dicerentur, in cuſtodia crudeliſsimè trucidati ſunt. Nonnulli qui fidei ac amicitiæ iura proditione violare noluerũt, delati ab alijs vicinis ciuibus, extrema ſupplicia perpeſsi, qui amicis quib. ſe deuouerãt, cõſtantiſsimè periêre. Exinde milites victoria feroces, ſcrutari cuncta, protrahere abditos atque obtruncare, prædari etiam Ægyptiorum domos, nihil clauſum ſecretumq; relinquere. Erant qui vno tempore ijſdẽ in ędib. auaritia, crudelitate atque libidine graſſarẽtur, quũ quiſq; eò vires impetumq; transferret, quò à natura raperetur. In magna nanq; licentia quiſq; ſuis morib. facilè ſeruit, effuſeq; blanditur. Eodẽ die Gazelles, qui paulò antè ad cogẽdos Arabes, conducendaq; auxilia iuſſu regis in Thebaidem profectus fuerat, ſuperuenit. Is quum euerſis omnibus rebus, neq; manu, neq; conſilio proficere poſſet, ac Dijs iratis infeſtisq; belli fortunam, quę toties partium conatus tranſuerſo impetu perfregiſſet, minimè ſibi amplius tentandam putaret, ad Selymum fide accepta cum tribus Arabum ducibus, multisq; equitibus venit: atque ita locutus eſt: Si Fortuna, quam ſumma virtute tibi conciliaſti, felicitati noſtrę non inuidiſſet, hodie non haberes, poſtquam cuncta armis tuis ſubacta ſunt, vnde reliquos mortales animi magnitudine ſuperares. Integris rebus noſtris atq; opibus dum pro vita ac imperio certaretur, Turcarum nomẽ inani virium fiducia elati, ſemper contempſimus, & te vti hoſtem decebat, acerbiſsimo odio perſequebamur. Facto demum periculo, omnibus victi prælijs, quum & mirificam atq; diuinam virtutẽ tuam, & ſecundiſsimas victorias, quę non ſine Deorum immortaliũ conſilio tribuuntur, miraremur, ſupplices ad te venimus, vt meliorem fortunã beneficio tuo ſequeremur: et tu ipſe parcendo atq; ignoſcendo victis ac deditis, qua vna virtute homines cęlitib. ęquantur, ſupra immortalis glorię tuę terminos nomẽ & famam extenderes. Tomumbeio quãdiu nomẽ viresq; retinuit, & in aliqua luce verſatus eſt, fidelem operam præſtitimus. At quum iniquo ſuo fato profugus, incerta etiam ſalutis fama ſolitudinibus inerret, deſerti potius quàm deſertores, ad te confugimus, ſtudium noſtrum atque operam tibi meliore conditione probaturi, ſi, commutata acerbiſsimarũ rerum ſorte, nobis viuere, & auſpicijs

tuis

tuis militare licuerit. Selymus, quod Gazellē propter eximias animi corporisque virtutes, quibus clari viri etiam apud hoſtes gratiam promerentur, apprimè nouerat: quodque Arabes, quos maximè timendos eſſe intelligeret, fœdere atq; amicitia ſibi obſtringere cupiebat, omnes humaniſsimis verbis excepit, & ſingulis ſtipendia conſtituit: hortatusq; eſt, vt veteris fortunæ obliuiſcerentur, & cuncta ex liberalitate ſua ſperarent. Nec multò poſt, quum ab Achaſia vrbe Mauri ſimul atq; Arabes, adiunctis quibuſdam Mamaluchis, qui eò profugerant, Memphiticum agrum incurſionibus vaſtarent, ſæpeq; frumentatores Turcas, ac muliones qui paulò longius pabularentur, interciperent, Gazelles cum parte exercitus ad debellandos eos miſſus eſt. qui celeriter expugnata, direptaque Achaſia, & latronibus magna ex parte trucidatis, ſuperiorum dierum iniurias cum magna ſui laude imperatorisque lætitia vindicauit. Interea Tomumbeius in Seiectica regione, quæ trans Nilum ad Cyrenaicam vergit, his etiam tot malis victus bellum reparabat. Venerat ab Alexandria ad eum valida Mamaluchorum manus, quæ ab vrbis præſidio literis euocabatur: multi etiam eū ex fuga comitati fuerant. Non deerant partis Africæ Arabes, & Mauri quoque regionis incolæ ſtudium atq; operam ſuam pollicebantur. Præterea ab Memphi nonnulli Aegyptiorum, quorum domus ipſęq; familiæ Turcarū prædæ atque libidini ceſſerant, ſi noctu Memphim conuolaret, ſe tumultum excitaturos promittebant: Foreque, vti omnes Turcæ, qui in contubernijs eſſent, vno clamore atque impetu populi delerentur: quando omnes cuncta nefanda atq; hoſtilia perpeſsi, diutius inſolentiſsimorum hominum iniurias ferre non poſſent. Ipſos quoque Turcas ad contemnendum numerum ex ampliſſimo exercitu redactos eſſe dicebant: magnam eorum partem duobus Memphiticis prælijs interijſſe: reliquos fermè omnes, aut vulneribus aut aduerſa valetudine eſſe confectos. Quibus de rebus, & vires vndique creſcebant, & ſpes ipſa, quæ nunquam perdito ac profligatiſsimo regi defuerat, apud inuictum animum ſupra eius miſerię conditionem efferebatur: ita vt Fortuna, quæ immitis atque acerba omnium mortalium infeliciſsimo ſupremas inſidias tēdebat, tum primùm commutatis iniurijs proſperos rerum exitus promittere videretur. Dum hæc à Tomumbeio pararentur, Albuchomar vir Aegyptius, qui in Seiectica cæteros omnes authoritate atque opibus anteibat, ſiue vt imminentis belli cladem ab agris ſuis auerteret, ſiue vt gratiam victoris, quam, malis facilius apud reges, quā bonis artibus homines conſequuntur, proditionis munere mereretur, ad Selymum venit: atque eum de copijs, ac nouis Tomumbeij & ciuium conſilijs certiorem fecit. Quo cognito, Selymus excubias tota vrbe diſpoſuit: ſuſpectos ciues in arce, quæ deſerta à Tomumbeio deuenerat in eius poteſtatem, cuſtodiri iuſsit: & complura nauigia tormentis atque militibus inſtructa, quæ aduerſam Nili ripam obſeruarent ac tuerentur, pluribus locis ſeparatim toto flumine collocauit. Verùm ſecum ipſe reputans, quanto cum periculo toties cum accerrimis hoſtibus conflixiſſet, & quum difficile factu foret intercipere Tomumbeium fuga extrahentem bellum, atque alia ſemper atque alia per vaſtas & ignotas regiones auxilia comparantem, vt clementia atq; animi liberalitate hominem tentaret, ad eum legatos mittere decreuit: qui ſuaderent, vt arma deponeret, & iam tandem victoris fortunam agnoſcere vellet: ac ſimul data fide pollicerentur, eum, ſi ſupplex accederet, regnum quod tueri armis nequiuiſſet, victoris humanitate ac beneficio conſecuturum. At ſi reno-

uare bellum pergeret, & suæ imbecillitatis obliuisceretur, dijudicata belli fortuna, nullam eum postea dignitatis ac vitæ conditionem ex merito apud iratos inuenturum. Enimuero Selymus, quum se in remotißimam regionem, alia atque alia inuitante victoria abductum conspiceret, ac tantulis infirmis copijs timeret, ne in amplißima vrbe ab incertæ fidei hominum multitudine opprimeretur, per conditiones bellum conficere, quàm vi contendendo nouis implicari periculis malebat: cum præsertim ab incolis eius prouinciæ nunciaretur, vbique manus equitum omnis generis cogi ab his Mamaluchis, qui ex fuga diuersas regiones petiuissent: classemque ad Suezziam portum expectari, quæ Arabico sinu ad Erythræas angustias aduersus Lusitanos profecta esset. In ea esse supra tria milia Mamaluchorum, & Amyrassem ac Raysalomonem peritißimos duces, magnumque numerum æneorum tormentorum, vnde Tomumbeius accepta incommoda resarcire, atque vrbem vocantibus amicis repetere posse videretur. Sed eum in primis ingens cura Persicarum rerum excitabat: ne si Hymbracorbassa quem ad Taurum præmiserat, Hysmaelis viribus impar foret, ipse prius ab Asia Minore ac Syria excluderetur, quàm Byzantina claßis cum supplemento militum, & secundis commeatibus Alexandriam perueniret. Igitur decreta legatione, viri insignes qui sacris præerant, cũ hisque aliquot Aegyptij clari nominis mittuntur. Qui quum traiecto Nilo in Seiecticam peruenissent, antequã audirentur, à quibusdam Mamaluchis insana ac barbara crudelitate trucidati sunt. Nefarij siquidem & arrogantißimi homines, Tomumbeio nihil tale expectãti, se gratum facturos putabant, si ad declarandum studium suum atque alienißimam à pace voluntatem, tanti odij ac feritatis rabiem ea immanitate sceleris ostentassent. Quod factum superbè atq; atrociter, omnem Selymi patientiam abrupit, & mox funestißimum bello, ac Mamaluchis omnibus finem imposuit. Nanque homo, quum nullis etiam iratum fluctib. ageretur, natura & vehemens & ferox, æquo animo ferre non poterat, quòd victi fugatiq;, & mandata sua, quæ vtilia atq; honorifica ipsis forẽt, despicere, & ius legatorum apud efferatißimas etiam gentes sanctißimũ violare ausi fuissent. Quamobrem his exagitatus iniurijs, in Seiecticam aduersus Tomumbeium expeditionem edicit: commeatũ parari imperat: & Nilum, quòd ratibus transire, neque suæ dignitatis, neq; præsentis occasionis esse statuebat, contractis vndique nauigijs, stabili ac latißimo ponte consterni iubet. At Tomumbeius, quũ parari copias, & Nilum ponte iungi per exploratores & Mẽphiticos ciues audiret, veritus prouincialium perfidiam, quorum animos Albuchomaris defectione ab se alienatos esse, propter eius viri potentiam atque authoritatem, facilè suspicabatur, illam eandem, quæ toties spes suas frustrata fuerat, prælij fortunam tentare cõstituit. Omnibus enim rebus inferior, extrahere bellum, vel hostem expectare non poterat: neque sibi iterum amissa dignitate per vlteriores solitudines fugiendum arbitrabatur. Ergo inito cum suis consilio, quod sibi Mamaluchisque omnibus supremum fuit, cum quatuor milibus armatorum equitum, & bis totidem Maurorum atque Arabum, è Seiectica diluculo profectus, continuato per diem ac noctem itinere, ad Nilum cõtendit, vt Turcas, quos nihil tale de victo atq; infirmißimo hoste suspicaturos esse intelligebat, audendo falleret, & sui famã celeritate præueniret, ratus se improuiso aduentu copiarum partem, quæ primæ flumen transissent, priusquam eis subueniri posset, esse deleturum. Neque enim temporis spatium opinionem

fefellit:

refellit: nam horarum momenta cum itineris celeritate egregiè ſupputata, congruerant: & vt ipſe coniectura futurum putauerat, prima Aſiaticorum agmina pontem traiecerant. Muliones & cum his pueri, qui Selymo à cubiculo ſeruiebant, quum ad tendendum tabernaculum amœniorem locum quærerēt, longius progreſsi, puluerem aduentantis exercitus primi conſpexêre: ſtatimq; ea de re Muſtaphas certior eſt factus, & ad arma conclamatum. Qui rumor & his; qui iam tranſierant, & illis qui in citeriore ripa tranſituri morabantur, magnam trepidationē iniecit. Tomumbeius expedientes arma, & coeuntes ad ſigna hoſtes repentino impetu adortus, primos, qui ſuſtinere irruentium impetum auſi ſunt, obtruncat, alios diſijcit & conuertit in fugam. Nec Muſtaphas, quanquàm impauidus, ante alios pugnando, atq; adhortando, tota fermè prima acie protrita, ac cæteris perturbatis, reſtituere ordines, aut in fugam verſos retentare poterat. In aſpero enim atque inopinato negotio, cuncta, concurſatione, cæde, fuga, & metu plena erant: totis ripis ſupra atque infra pontem reſpectantium atque auxilia implorantium trepida agmina viſebantur. Multi, impellentibus hoſtium turmis ad extremos redacti margines, in flumen procidebant: multi ad initium pontis, occurrentibus qui continuè ab vlteriore ripa ſubmittebantur, dum ſcandere pontem vellent, timore præpediti, & reiecti ab ſuis, profluentis gurgitibus hauriebantur. Erat latitudo pontis tāta, vt quaterni equites commodè recipi, & magna eorū multitudo vnius horæ momento tranſmitti poſſet. Verùm quum tormenta traducenda eſſent, minora equitum ſubſidia, quàm periculi magnitudo, vel repentinus caſus efflagitabant, ſubmittebantur: nec in tormentis vllum erat auxilium, quæ celeriter traduci, vel ab citeriore ripa in aduerſam, propter obiecta ſuorum agmina emitti ſine detrimento non poterant. Interim Selymus, qui initio tumultus ad Nilum decurrerat, ſcaphas, & fluuiatiles lembos prętorianis ſclopettarijs complet, atque equitatu per pontem accelerare iuſſo, eos laborantibus ſubſidio tranſmittit. Quibus nauigijs expediti nautæ, quum adhibita omni celeritate reuerterētur, ac rurſus alios exciperent, paruo temporis ſpatio plures cohortes expoſuerunt. Quorum aduentus perturbatos etiam ęgrè ſuſtinentes Aſiaticos confirmauit, Canoglis quoque Tartari regis filius, Scytharum agmina vt Nilum tranſirent cohortatus, in vlteriorem ripam paucis deſideratis & admirantibus cunctis euaſit. Ea enim gens & Tanaim & Volgam rapidiſsimos maximoſque amnes, gregatim inſuefactis equis tranſnatare didicerat. Eodem quoq; tempore Tomumbeius, quòd celerem in vna ea re victoriam conſiſtere prouidebat, confertis ſuorum turmis ad pontis caput penetrare, atque id occupare conatus eſt, vt ad intercludendos hoſtes primam ratem auelleret, & rudentes, quibus ea nauium ſeries ripæ deligabatur, præcideret, quib. abſciſsis, neceſſariò totus pons ſuperſtantibus copijs reſolutus, ipſo tanti amnis impetu raperetur. Quæ res longè periculoſiſsimam attulit dimicationem. Nam ab delectis, ac optimè armatis, qui a fronte vrgebant, ſingulari virtute pugnabatur: & Muſtaphas animaduerſo periculo, & ſigna & fortiſsimos quoſque in eum locum contulerat. Itaque tanta eſt contentione actum quanta agi debuit, quum Mamaluchi, ſi loco potirentur, ſe breui negocio poſtea ſuperiores hoſtium victorias euerſuros manifeſtè perſpicerent: & Turcæ, niſi pontem conſeruaſſent, de ſua in primis, & reliqui exercitus, ac ipſius imperatoris ſalute deſperandum eſſe intelligerēt. Sed rem obtinuit Muſtaphas ſclopettarijs, & Gręcorum turmis, quę iam plu-

res transierant, prælium excipientibus: moxque hostibus repulsis vltro institit, & ad multum spatium eos submouit. Hic est ille Mustaphas natione Pannonius, & Baiazetis gener, qui magnificentiæ & perpetuę laudis studio, ex huius victoriæ manubijs, eximij regijque operis, & sumptus, pontem lapideum in Strymone amne construxit: quem hodie per Thraciam transeuntes, tanquã Romanæ magnitudinis æmulum admirantur. Tomumbeius, vt Mamaluchis, qui lassitudine deficientibus equis, acrius pugnare non poterant, aliquid ad respirandum spatij daret, & per eos rursus extremum prælij casum collectis viribus experiretur, Arabes, ac Mauros, vt tantisper pugnam sustinerẽt adhortatus est. Quod quum impigrè præstitissent, & paulò pòst Mamaluchi equis atque corporibus aliquantulum recreatis successissent, tanta vi prælium redintegratum est, vt Selymus victoriæ diffidens, quanquam amici eius, ne id faceret, deprecarentur, conscendere pontem, & suis auxilio proficisci non dubitarit. Eius aduentus, spe illata militibus qui in conspectu imperatoris, & pręmia & laudem, insigni aliquo virtutis facinore edito, promereri cupiebant, conatus hostium repressit: statimque prætorianarum cohortium virtute omnes in fugam versi. Fugientes, equitatus qui prælio non interfuerat, totis campis consectatus est: & ipsi demum Scythæ, qui delati vorticibus in vlteriorem ripam ad hostes tardius ascenderant, sagittantes affuère. Tum verò missi Mustaphas Cayerbeiusque, & Gazelles cum recenti atque expedita equitum manu, qui vestigijs fugientium insisterent: nec Tomumbeium elabi paterentur. Sequenti die eum ad præaltæ paludis emissarium, vbi paulùm conquieuerat, adepti sunt, conantemque interscindere ligneum pontem, vt iniecta mora antecederet, aliquot ibi occisis & captis, rursus effugere coegerunt. Tertia die, quum amissis fermè omnibus copijs, ad Secussani reguli villam peruenisset, & Turcæ Aegyptijs, qui eius regionis pagos incolunt, extrema supplicia denunciassent, nisi ad comprehendendum Tomumbeium egressus omnes illarum paludiũ, & circumiecta loca intentis custodijs obseruarent, metu perculsus paludibus se condidit: vbi eum paulò pòst agrestes mersum aquis vsq; ad summum pectus, atque inter iuncos & harundines latitantem deprehenderunt: vinctumq; miserabili habitu occurrentibus Turcis tradiderunt. Nec multo pòst cum aliquot ducibus amicorumq; præcipuis, Memphim perductus est. Selymus, qui propter interfectorum legatorum iniuriam, hominem necare decreuerat, eum ad se perduci vetuit, tortoribusque tradidit, vt de Campsonis thesauris quærerẽt, qui secretissimo specu abditi credebantur. Ferunt eum constanti animo ac minaci vultu, nihil præter suspiria atque horribiles gemitus, in summis cruciatib. protulisse, vt ea patientia victoris sæuitiam superaret. Postero die eum vili camelo impositum, ac obsoleta indutum veste, religatisque in tergo manibus, sicuti noxij ac latrones solent, per omnia vrbis fora, et celeberrimas regiones circumduci iussit, vt Aegyptij quem paulo antè regem adorarant, illum eundem vertente fortuna in extremas præcipitatum miserias, vitæ simul atque imperij dies fatali laqueo finiturum intuerentur. Quum verò ad Bassuelam portam peruentum fuit, ei laqueo gulam fregère: vtque transeuntibus conspectui atq; ludibrio foret, vnco ferreo suspensum supra fornicem reliquère. De Tomumbeio supplicium sumptum est Idibus Aprilis, anno à partu Virginis decimoseptimo supra millesimum & quingentesimum: qui dies Lunæ dicatus, Christi resurrectionis celebritatem secutus est: quum ad Rhodaniam pugnatum esset vndeci-

Mamaluchi victi fugiunt.

Tomumbeius capit.

Tomumbeius laqueo gulâ fractâ, suspenditur.

vndecimo Calendas Februarias, die diui Vincentij memoriæ dicato. Nec defuerunt, qui in eo tam atroci miſerabiliqueſpectaculo lachrymas effunderent, triſtiq; & geſtu & incondito eiulatu vltimi regis ſui vſque adeò fœdam atque turpiſsimam necem auerſarentur, vel increpantibus ſæua voce, & mortem cõminantibus Ianizaris, quòd Memphiticus populus, vti leuis, & veteri Mamaluchorum ſeruitio aſſuetus, depulſæ ſeruitutis beneficium, nequaquam lætis & gratis animis acciperet. Erat enim plebs Aegyptia adhuc incerta libertatis, proptereaque cæco ſuſpenſa metu, rebus ſuis timere cogebatur: quòd Turcarum gentem bello inuictam formidatamque cunctis Europæ atque Aſiæ regibus, nequaquam Circaſsijs mitiorem, imperatore prſertim cruentiſsimo, ſuperbiſsimè regnaturam exiſtimaret. Commouebat quoque animos mirum in modum pendentis Tomumbeij habitus tam indignè à Fortuna mulctati. cum nanque ſingulis aulæ honoribus integra nominis fama geſtis, ad ſummũ regij decoris faſtigium, ſtudio populi, fauoreque procerum aſcendiſſe meminerant, vt inde vrgentibus fatis vſque adeò deformi ruentis imperij & vitæ exitu præceps daretur, exemplum haud dubiè inter pauciſsima humanæ varietatis valde memorabile miſeris pariter atq; felicibus præbiturus. His quidem, vt nihil ſeſe efferre, ſibique adulari, illis verò, vt cuncta, quę indigna atq; aſpera ſors adueheret, conſtanter ferre condiſcerent. Eo etiam Tomumbeius commiſeratione dignior apparebat, quòd maieſtatem proceri & lacertoſi corporis, vultumq; promiſſa & caneſcente barba venerabilem, cùm regio ſolio, tum militari imperio parem attuliſſet. Cæteri Mamaluchorum proceres cum ignobili etiam equitum turba, qui in cuſtodijs erant, eandem exitus fortunã tulerunt. Sublato Tomumbeio, atque occiſis fermè omnibus Mamaluchis, quum nulla certa hoſtium manus in Aegypto eſſe nunciaretur, quæ renouare bellum poſſet, diductis copijs, ad recipiendas vlteriores prouincias Selymus duces miſit, Alexandrini enim ſecundum Memphiticam pugnã expulſo præſidio, & Phari arce, quam imbellis cuſtos certa cum ſpe præſentis præmij quam dubio periculi euẽtu tradere, quàm defendere maluerat, facilè occupata, multis antè diebus ad Turcas defecerant. Damiata quoq; victoribus portas aperuit. Hæc olim Peluſium, Æliopoliſq; demum inſtaurante Hadriano Cæſare vocata eſt: Citra autem Nilum, quà Ægyptus Iudeæ atq; Arabiæ terminos attingit, nulla ciuitas, quæ Turcarum imperio non pareret, relinquebatur. Ipſique Africę reges Cyrenaicę finitimi, qui pendere tributa, & Sulthanis certo fœdere parère conſueuerant, legationes deſtinabant. Reliqui erant Arabes, & præſertim Africani, qui Tomumbeio auxilia miſerant, & Turcis, quòd eo bello magnum ſuorũ numerũ amiſiſſent, minimè parituri dicebantur. Ea gens latrocinijs potius, quàm bello aſſueta, ab Euphrate quà Palmyrenorum fines alluuntur, vſque ad Atlanticum Oceanum totam Aegyptum atque Africam multitudine ſua repleuit. Errabunda gens eſt, ac innumerabilis, diſtincta tamẽ per populos & duces, qui ſuas vrbes atque oppida ſingulis curribus trahunt: vtpote qui certas ſedes non habent, & Scytharum more tentorijs & papilionibus vtuntur. Ipſi ſe gentium nobiliſsimos prædicant, quòd nullis vnquam alijs immixti gẽtibus, incorruptam antiqui generis nobilitatem conſeruarint. In vniuerſum aſtu omnes atque ingenij artibus potius, quàm corporis viribus pollent. Frugi enim in conuictu homines nulla cibi intemperie vires alunt, temperantia valetudinem tuentur: multaque exercitatione ad inuictum robur habiles artus

I 4

confirmant. His magnæ curæ eſt vxorum pudicitia, quandò nihil potius ducant, quàm incorrupti ſanguinis antiquum decus. Totum autem familiæ cenſum vna implet tenuis ſuppellex, quæ nobili equo Numidico, lancea, & iaculis conſtat. In mundo muliebri, neq; aurum, neq; argẽtum viſitur, ſed lanea virgata veſtis, & pro geniali thoro ex centone leuis culcitra: primores tantum, argentum vermiculato opere fabrefactum pictumque in phaleris geſtant: argenteasque item bullas collo ſuſpendunt, quas incluſo amuleto, Thaheles vocant, quarum præſidio aduerſus pericula ſe probè munitos arbitrantur. In hoſpites aduenas ambitioſius, quàm latronum mores ferant, liberalitate vti mos eſt. Sed conuiuia eorum, ſi venatio non ſuppetat, leui pollinis & orizæ pulticula, fauo mellis, carica, palmæ dactylis, ac lacte acido finiuntur. Munera ſunt laneę chlamydes colore violaceo aduerſus imbres à noſtris expetitæ. Sed inter ſe nouas & veteres à maioribus per manus traditas immortales inimicitias exercẽt, ac ſæpenumero in factiones ſecedunt, & aggregatis vtrinque auxilijs cruentiſſimè præliantur. Qua de cauſa, quum antiquis odijs, & nouis ſimultatib. ſemper ſtudeant, & bella ex bellis oriãtur, nunquam ad expellendos Mamaluchos conſentire in vnum, & pari conſilio bellum gerere valuerunt. Neque enim Mamaluchorum opes tantæ multitudini ſufficere potuiſſent, quando Sulthani ex aliena diſcordia potius, quàm proprijs viribus eam prouinciam atque imperium retinere viderentur. Itaque Selymus per idoneos homines plures eorũ duces data fide ad ſe Memphim euocauit, et ſumma liberalitate proſecutus eſt: quorum exemplo fiebat, vt cæteri quotidie accederent, acceptiſque munerib. in verba eius continuò iurarent. Aliqui tamen, quum nullis pollicitationibus ac donis flecterentur, per inſidias ab alijs ducibus intercepti, ac Selymo traditi, inanis pertinacię atque odij pœnas dederunt. Claſsis quoque paucarum nauiũ aduerſo Nilo vſque ad Sienem, quam hodie Guagueram incolæ appellant, aſcendit, omneſque hæ gentes quæ ad Aethiopiam vergunt, ſicuti amicitiam potius, quàm imperium Sulthanorum agnoſcebant, ita victoriæ fama perductæ in Turcarum fidem facilè conceſſere. Iiſdem etiam diebus ad Suezziam Rubri maris portum (is olim Arſinoes fuit) cum aliquot turmis atque cohortibus proceſſum. Diſtat Memphis à proximo littore, vbi Suezzia eſt et Thorius portus, trium tantum dierum itinere. Quo in portu Campſon aduerſus Luſitanos claſſem ædificauerat: qui, ſubacta tota prope India, omnem Arabici ſinus nauigationem ſuſtulerant: & quum indicas merces per Oceanum in Hiſpaniã auerterent, Memphitica vectigalia grauiſsimis detrimentis affecerant. Ea claſſis, magna impenſa, et labore incomparabili vix quatuor annorum ſpatio perfecta, deductaque fuerat. Nam ab Iſsico ſinu, atque Amani ſyluis è Cilicia materiam petere neceſſe erat: eam inde tranſuectam Peluſium, aduerſo Nilo Memphim deportabant, vbi nautæ ac peritiſsimi fabri non deerant, qui ab Venetis haud obſcurè ſubmittebantur: quum & ipſi, eodem incommodo accepto, nobilem illam, & toti Europæ ſtatis temporibus aromata partientem nauigationem intermittere cogerentur. A' Memphi autem plicatiles ac ſolutæ naues membratim camelorum dorſo Arſinoem conuehebantur: ibique rurſus commiſſo in vnum per partes clauis configabant. Quibus conſtructis atque deductis, paulò antè Selymiani belli initia, Campſon Amyraſſem & Rayſalomonẽ duces miſit cum valida manu Mamaluchorum, magnoque tormentorum apparatu, qui cum claſſe ad Erythræas anguſtias contenderent, & cum Luſitanis bellum

bellum gererent. Sed illi, quum Lusitanam classem duce Lopo Suare vltro ingressam Arabicum sinum cognouissent, nec sibi tunc, multis de causis, cum totius Indiæ victoribus confligendum esse arbitrarentur, Giddę, qui Mechę Mahometi sepulchro celeberrimæ vrbis portus est, medio in sinu ad Arabiæ Felicis littus per causam reficiendæ classis substiterunt. Mox verò discedentibus Lusitanis, qui propter aduersas tempestates repulsi in Aethiopica littora, ac diu flantibus Euris iactati, nulla re memorabili gesta sinu excesserant, aliquot amicas vrbes Felicis Arabiæ latronum more diripuerunt: & Ademum, vt ciuibus pecuniam exprimerent, expositis copijs oppugnarunt. Sed vrbs frequētissima & munitissima impetum Ægyptiorum egregiè sustinuit. Ademum enim, quod antiquitùs Ocellis emporium fuisse arbitramur, opportuna in caute iuxta promontorium Palindromum extra Arabici sinus fauces ad læuam positum est, & à tribus ferè partibus mari alluitur, murumque habet, quà aditus est à terra, & complures turres in morem nostrum portui ac naualibus impositas. Magna quoque est ea in vrbe, vt in nobilissimo Indici maris emporio, commercij & mercaturæ causa, Persarum atque Indorum multitudo, qui vno consensu cum ciuibus, vt sese atque opes suas ab Aegyptiorum iniuria tuerentur, pro alienæ vrbis salute sumptis armis propugnare non recusabant. Ita Amyrasses, & Raysalomon repulsi ab mœnibus & pessimè accepti, reductis copijs ad insulam Cameronis, atque inde Giddam redierunt. Ibi quum de Campsonis morte atq; aduētu Selymi ad Memphim cognouissent, atq; alter in fide permanere, alter verò victoris fortunam sequi contenderet, protinus inter se dissentire cœperunt: coortaque inter milites seditione, Amyrasses, qui Tomumbeio fauere conabatur, Meccham profugit. Verùm paulò post Raysalomone eum deposcente, atque omnia hostilia, nisi continuò sibi traderetur, denunciante, à Mecchensibus, qui rebus Giddensium magnopere timebant, captus, et Giddam ad classem transmissus est. Porrò Raysalomon, vt æmulo & collega sublato, solus classis imperio potiretur, atque edito aliquo insigni facinore sibi aditum ad victoris gratiam præpararet, Amyrassem noctu ad declinandam inuidiam mari demersit, & bimestri stipēdio donatis militibus, hisq; Selymi sacramento adactis, paucorum dierum nauigatione Arsinoem peruenit: & tradita classe ad Selymum profectus est. Ea vero Turcarum manus, quæ Arsinoem venerat, dextro littore ad superiores prouincias ascendit: regulique omnes, qui Sulthanorum tributarij vel amici erant, vsque ad Dauidis maximi Aethiopum regis fines, quem nostri Preteiannem vocant, sine vlla dubitatione deditionem fecerunt. Sed quoniam in mentionem Preteiannis incidimus, non iniucundū fore putauerim, si post tot cruenta pręlia, & tristes rerum prope omniū euentus amœnioris materiæ diuerticulum legendo fessis paremus, quòd Aetiopiæ descriptione aptè præstare lubet, vt quæ plerisq; fabulosa viderí solent, ad veritatē fidemq; historiæ referantur. AFRICA, quæ tertia pars orbis censetur, ingentis Pyramidis figuram effingit: cuius basim efficiunt ea littora, quæ à Nili ostijs perpetuo tractu ad columnas Herculis directa, Mediterranei maris fluctibus alluuntur. Latera autem, hinc Rubri maris sinus, illinc Atlanticus Oceanus, sensim extenuato terrarum cuneo castigant, vt in oblongam coeundo desinant cuspidē, & extremo Bonę spei promontorio terminentur. Id ad Antarcticum polum vergit, ęquo fastigio ęquatoris et tropici Capricorni lineas longissimè progressum; quod intentatum, nec planè antiquis

cognitum Africę caput, memoria noſtra ſuperauêre Luſitanæ claſſes, quum in Indiam ingenti auſu petendis aromatibus proueherentur. Id naturę munimẽtum, immenſi diuerſique æquoris vaſtum pelagus tanquam roſtro findit & dirimit, quum ab ortu Solis Indici maris æſtum lęuo humero excipiat: ab occaſu autem dextro alterius propè Oceani Aethiopica littora pulſantis fluctus ſummoueat, & extrema veluti terrarum lingua concurſantibus ventis, & refractis tempeſtatibus imperet. Media huius expreſſæ pyramidis, quæ ſunt regiones vltra citraque æquinoctialem lineam, per arenarum ſolitudines innumerę Aethiopum gentes inhabitant: quæ portenta naturæ exiſtimari poſſunt, quòd moribus tantùm ab homine diſtent, quantum ingenij captu brutis accedunt: quanquam auaritiæ, ſuperbiæque bona pariter ac mala planè intelligant, quũ & aurum quod effodiunt, & commerciorum vtilitates agnoſcant: rerumque propè omnium inopes, pro imperio & dominatu regum ſuorum cruentiſsimè dimicent. Ex his Troglodytæ, qui iniquiſsimis feruoribus damnati, perpetuiſq; & directis Solis radijs flagellati, cauernas inhabitãt, feritate reliquos antecedunt. Nigritarum omnium, quos interluit Niger amnis hodie Gambra vocatus, Sol pro aſpectu recto aut obliquo, gẽtis colores euariat. Ante alios Guinei abſoluta nigritie, nec repandis & contuſis naribus vultu geſtuque nobiliores exiſtimantur. Mantingæ generoſo ingenio fidem colunt, maturæ oleæ colorem imitantes. Manicongri ancipiti memoria pollent: nam obſequia cum fide implent, & ſeruitij pertæſi, conditionis ſuæ fortunam dominorum cæde ſæpe vindicant. Gilopi ablutis carbonibus ſimiles, verborum odia reſeruant, pigrique & hebetes non citò manſueſcunt. Zapes & ſenſuum & corporum ignauia, mancipiorum omnium viliſsimi exiſtunt. Ad has gentes quotannis penetrant iuſtis, & compoſitis agminibus, quæ Carauanæ vocantur, proximi mari noſtro Pœnorum, Numidarum, & Maurorum mercatores, magno quidem quæſtu, ſed aliquanto maiore vitæ periculo: quòd in arenoſas ſolitudines, & indiga aquæ loca, obſeſſaque paſsim ſerpentibus & feris delati, ſæpe excitato ſubtiliore ſabulo auſtri flatibus obruantur. Hæc nobis ſcribentibus Muleaſſes rex Tunetanus ab immani fratris iniuria exuſtorum oculorum orbitate miſerabilis, enarrauit, totam ferè ex imperio eius ſubiectis Carauanam, tantam proximè vno ventorum turbine calamitatem ſubijſſe, vt vix decimus quiſque multorum menſium remenſo itinere ſoſpes & integer domum ſit reuerſus. Tanta eſt auri & eboris ſitis, cum hæc vilium mercium permutatione parentur, vt incerta ſpe lucri non planè dubia ſalutis iactura computetur. Cæterùm Luſitani Atlantem, quem in Mauritania Clarum montem hodie vocãt, & Praxium promontorium Virideſque inſulas, quas nonnulli Heſperides eſſe exiſtimant, annuis atque victricibus claſsibus prætervecti, inſinuatique Nigritarum terris, pleniorem horum populorum notitiam retulerunt: quum inde captis aut coemptis mancipijs, Luſitaniam repleuerint. Legẽdo enim oram à Praxio ad Orientem proras vertere, quà irrumpens Oceanus deuoratis littoribus ingentem efficit ſinum, vſque ad ſancti Thomæ inſulam, quæ ſub æquatore ſita eſt, deſerta nuper et infeſta crocodilis atque ſerpentibus, quibus in eam relegata damnatorum corpora ad pœnam obijciebantur. Sed ex infami et inculta, propter benignam perpetui autumni temperiem, facilè frugiferam, ſaccaroque abundantem, Luſitani in cultura diligentes reddiderunt. Sicuti de Fortunatis, quæ Canariæ hodie dictæ, dextrorſum numero decem in Eurum

ventum

ventum vergunt, & de Maderia Foncialia Hispaniæ proxima, parvo colentium labore profectum esse videmus. Ab hac divi Thomæ insula, in qua iam Lusitanorum colonia coalescit, aliæ atque aliæ classes recurvatis littoribus adiêre novas gentes, longissimo tractu usque ad ipsum Bonæspei promontorium: sic tamen lustrando littorum recessus & anfractus, ut à conspectu classis, nisi iusta manu armatorum exposita, recedere non auderent, admoniti scilicet recenti infortunio Francisci Almedij Indicæ classis præfecti, qui sub promontorio Bonæspei, quum inauspicatò in terram ad conspectum fontem cœnaturus descendisset, subitò ferorum hominum è nemore erumpentium impetu oppressus est: vir indignus ea calamitate, vel hoc uno, quòd magnis rebus gestis, partam Indicæ victoriæ lauream regi suo referre nequierit. A Bonæspei promontorio, binisq; ambientis Oceani littoribus, introrsus Magni Preteiannis imperia patescunt, quæ in quadraginta amplius regna, per immensas propè regiones certis finibus distinguuntur. Hęc nota, claraq; suis nominibus atq; opibus, peculiares habēt reges, lingua, moribus, & oris colore dissimiles; qui tributa pendunt: aut stipendiarij facti, quum bellum ingruit, Preteianni tanquam supremo imperatori operam navant. Præ cæteris Scevę regnum ubertate soli, cœliq; temperie, atq; hominum ingenijs nobilissimum existimatur. Hoc tanquam præcipuum natalis soli rex incolit: nam in eo plures habet regias, & augustiora templa: secutusq; herbidorū locorum, & aquarū opportunitates, ad tot comitantium agminum commoditatem antecapit, & exurēte etiam sole, per varias mansiones salubriore aeris temperie perfruitur. Toto siquidem ferè anno sub tentorijs degit, insigni apparatu & magna aulæ frequentia, quanquā frequentes pagi ædificiaq; ex trabibus cancellatis, & cretaceis parietibus adfabrè constituta non desint, quæ hospitaliter subeuntes recipiant. Regnum Scevæ Antarcticum polum duobus & viginti gradibus elevatum aspicit: fines eius à proximo Oceani littore decem dierum itinere distāt: absunt autem à Nili fontibus itinere quindecim dierum. Scevano in agro mira est rerum omniū fertilitas, frumentiq; præsertim, & ordei, omnisq; (uti apud nos) leguminis: milij verò, panici, usqueadeò altę segetes luxuriant, ut equitis staturam superent. Nec terra abundans pomis vites respuit, quæ vindemias largissimè præbeant: quanquam ex pyris, acrioribusq; malis vulgò succum exprimant, quo potu vilior populus utatur. Ter singulis annis arant, & serunt, & perpetuo propè autumno omnis generis fructuum copia lætantur. Nam ficus virides, & melopepones sapidissimi toto ferè anno convivijs non desunt. Fabę & ciceris siliquæ virentes cunctis mensibus apparent. Omnibus Scevanis agris maioris minorisq; pecoris armenta, equorum nobilium, camelorum, & asinorum greges passim visuntur: & inter cætera, eximiæ proceritatis & pulchritudinis mularum agmina. Abyssini enim omnes, quo nomine in universum subditi Preteiannis appellantur, alendis perdomandisq; mulabus maximè student: quòd à proceribus aulæ magno pretio coemantur. Cęterùm Scevani, solertia ingeniorum, & morum gravitate, vitęq; & honesti cultus elegantia Abyssinos omnes antecedunt: ideoq; gratia principis maximè florent. Ii siquidem Republica prudentissimè constituta, tanta legum æquitate populos regunt, ut quum principis authoritatem studiosè respiciant, eiusq; nomen in omni iudicio atq; actione venerentur, nō secus ac Veneti patritij regnēt: apud quos principis maiestas dissimulatæ, vel ereptæ potestatis in speciem tantùm

viget. Sceuani rerum præſides, ſacra more noſtro hiſdem templorum apparatibus, atque hiſdem propè cæremonijs, muſicorum organorum intermixtis concentibus, celebrant: iampridem Chriſtianis initiati ſacris, vti aſſerunt, docentibus Bartholomæo apoſtolo, & Philippo diacono, Candaceque Aethiopum regina ſuſcipiente. Sacro enim baptiſmatis fonte abluuntur, quanquam aliqua ex candenti ferro fronti ſtigmata ſuperaddant: nec Hebraicæ conſuetudinis obliti planè ſint: vtpote qui decidere præputia, & è pudendis etiam mulierum carunculam præcidere ſoleant. Qui verò iuridicundo præſunt (vti apud nos) eadem legum ſeueritate in puniendis noxijs vtuntur: aberrãtes enim, & temerè deſciſcentes à religione, totius concurſu multitudinis lapidibus obruuntur. Semel verò ſuſceptæ religionis ritus præceptaque temerè tranſgreſſos, & de Deo Maximo Diuiſque impiè loquentes, in foro viuos comburunt. Homicidam propinquis interfecti vinctũ tradere mos eſt, vt pro libidine ſanguinis ſui iniuriam vindicent. Nonnulli auariores deditum mercatoribus in ſeruitutem vendunt, quum alij plerumq; à ſuperbis & ſæuis per exquiſita tormenta ad interitum excrucientur. Furibus oculos eruunt, traduntque luminibus miſerè captos publico mancipio, qui eos cithara & cantu cibum quærentes, per omnes regiones & remota regna, ea lege perducat, vt alterum diem vno in loco permanere vtrique capitale ſit. Marium tentaſſe libidinem (quod apud finitimos Mahometanos impunè eſt) extremo ſupplicio crimen dignum cenſent: minora verò delicta ſcriptæ legis interpretum arbitria ſubeunt. Nam aliqui carcere, alij exilio vel flagris, ignominioſaque traductione mulctantur: raros pecunia aut alterius rei pretium a decreti pœnis abſoluit. Nuptias ſolennibus epulis celebrãt, verùm detectis adulterijs mutuo iure connubia dirimũt. Sed quoniam de Preteiannis ſtemmate, cultu, aulæque eius conſuetudine, copijs, bellico apparatu, & rebus geſtis: atque item de ortu Nili, Lunæque paludibus, & de varijs ferarum generibus, aliqua ſuccinctè dicturi ſumus, operæ pretium fore putaui, à quibus hęc acceperim ingenuè profiteri, ne fabuloſa ab imperitis exiſtimentur, quæ iam conſenſu multorum, nota compertaque ſunt: quãquam totam fidem eſſe velim penes eos qui hæc longa nobis & curioſa indagatione quęrentibus tradidère. Ex his fuère Petrus Aluares Luſitanus, qui in legatione Roderici Limę ab Araquinquo Arabici maris portu, quò appulerat Indica Luſitanorum claſsis, terreſtri ęrumnoſoque itinere ad Preteiannem penetrauit, alteraq; legatione ſuſcepta, ab ipſo Preteianne ad Clementem pontificem, qui tum erat Bononiæ cum aureæ crucis munere peruenit. Is itinerum ſuorum atque actionum omnium diurnos commentarios, quum Romæ deceſsiſſet, ſcriptos reliquit. Secũdum cũ Petrus Abyſsinus præclaro conſtantiq; ingenio vir, diu in Preteiannis aula verſatus, ſumma comitate fideque Abyſsinorum rerũ Memorabilia nobis aperuit, vtpote qui plurium idiomatum peritus, Romæ deſumpto cucullati ſacerdotis habitu, linguam noſtram ſcitè didicerit: & quoſdam è noſtris curioſos Abyſsinam linguam doceat. Cuius linguæ Chaldaicis elementis ſcriptæ, ſacros libros Romæ impreſſos videmus, quos, Abyſsini religionis cauſa ab Hieroſolymis Romam venientes, pro inſigni miraculo in patriam deferre ſolent. Romæ ſiquidem Orientales peregrini Chriſtianę profeſsionis, Abyſsinique pręſertim, poſt maximi templi teſtitudinem, proprium cum domo delubrum habent, vbi ſuo more ſacra conficiunt, aluntur que pontificis ſumptu, & pia benignitate aulæ ſacerdotum. Hic magnus A-

byſsi-

byſsinorum & Æthiopum rex, qui à noſtris corruptè dictus eſt Pretegian, à ſuis Belulgian appellatur: quod eſt vetus cognomentum uſurpatum à ſuperioribus regibus. Id nomen incomparabilis præſtantiæ, immenſique pretij gemmam ſignificat: proprio verò nomine, qui hodie regnat, vocatur David, peculiareq; habet cognomentum Atanadidinghel, quæ vox thus virginis exprimit. Regnavit ante hunc Naus pater, nulla propter avaritiam populorum gratia. Excepit autem regnum filius admodũ puer, tutrice Helenâ matre, quæ prudentia pietateq; ſpectabilis, eum probatiſsimis imbuens moribus, tot regna moderatiſsimè rexit: Filij ex ætatis prærogativa in regno patribus ſuccedunt. Quòd ſi maſcula proles deſit, unus è propinquis virtute præſtantior, defuncti ſedem implet. Præalto ſiquidem ſtemmate ab antiquiſsimis regibus genus repetunt: regijq; ſanguinis incorrupta nobilitas hiſtoriarum teſtimonio recenſetur. Nam apud eos rerum geſtarum memoria, perpetuæque regiæ ſtirpis ſucceſsiones, fideli literarũ cuſtodiæ publico inſtituto demandantur, tanta cura & religione, ut præfecti notariorum, quum oportet, annorum ſuprà mille nuſquam intercifam memoriam ex archivis proferant. Rex ipſe cum negotiorum occupatione liberatur, reliquas horas evolvendis hiſtorijs ſacriſq; item literis fermè totas impendit. Nam apud eos ſunt veteris & novi inſtrumenti codices, cum divi Pauli Epiſtolis, in Abyſsinam ex Chaldaica translati linguam. Exinde modicè corpus exercet, atq; id balineo curat, & demùm eodem more quo noſtri reges cibũ capit ſolus aureo in monopodio, quod nulla mappa contegitur. Miniſtrant ei nobiles pueri, epulaſq; per ligneos gradus excelſæ menſæ inferunt: & eas quidem in parvis calathis conciſas. Vinum ex aurea patera potat, & ex calice cryſtallino cerviſiæ lympidæ genus, quod ex auſteris pomis & ſaccaro conficitur. Suaviſsimi ſaporis volucres, piſceſq; uti apud nos, venatioq; item multa omnis generis totius regiæ menſas exornant. Prandenti cuſtodiam agunt circumfuſi tabernaculo trecenti fermè iuvenes ex omnibus delecti regnis: qui loco ſatellitum & obſidum habentur. Arma eis ſunt, enſis, & haſtile præpilatum, cervices & humeros ferina pellis contegit. Quatuor porrò inſignes reges, qui edicto evocati, per vices aulam frequentãt, cum ſplendido procerum & minorum prefectorum comitatu, epulas è coquinæ veſtibulo, ad regis tabernaculum honoris cauſa deducunt, tradunt prodeuntibus pueris. Rex prandio contentus, quando niſi feſtis diebus haud cœnet remota menſa, aliquot reginas, quæ ad colendã ipſius Davidis uxorem evocate, eadem cõditione qua reges ad aulam veniunt, ab eunuchis introduci iubet. Hæ iocundioris oblectamenti cauſa, coram rege pſallere, & ſaltare conſueverunt. Is quatuor uxores finitimorum regum filias connubio ſibi iungit, ſed cũ una ritè & ſanctius deſpõſata cubat: quæ ſi ſterilis evadat, una è cæteris regium thorum ſubit. Velata facie obtenſo ſcilicet tenui ſudario rex in publicum prodire, & parvam crucem argenteam dextra manu geſtare ſolet, equitantiq; ſeptem laureæ totidem victoriarum præferuntur, prælongis haſtis ſericam umbellam excedentibus, hęc ei trophæa ſunt de devictis hoſtibus. Vir enim bellicoſus arma continenter exercens, ingentes alit copias, quibus adverſus rebelles hoſteſq; imperij ſui maieſtatem tuetur. Difficili ante alios & periculoſo bello Troglodytas venenatis utentes ſagittis perdomuit: regem Caſantem prælio fuſum vivum cepit: eiq; tanquam ſævitia & perfidia infami caput præcidit. Is regnabat ad eam regionem, quæ vergit ad Auſtrale Oceani littus nomi-

ne Mozambícum, quod contra ſpectat ingentem divi Laurentij inſulam. Hęc ora Æthiopici littoris inſalubris, peſtilens eſt propter æſtuaria, quæ reciprocantis Oceani alluviones, & crebris decurrentium amnium oſtijs dulcis aquę undas marinis admixtas recipiunt. Ab eo quoque Bethſagæ reginæ, quæ regnum Bonæſpei promontorio proximum poſsidet, præfectus bello acer & contumax, acie victus interfectusq; eſt: quòd invita regina oblitus beneficiarij iuris, tributa pendere nollet, & crebris incurſionibus fidelium fines evaſtaret. Eadem armorũ vi Manicongri regem, quem poſtea Chriſti religionem induiſſe conſtat, & Tormedam Nigritarum principem aſsiduo bello ita attrivit, ut auctiora tributa atq; obſides victori dare cogerentur: geminatam verò victoriam varia contentione, multoq; ſanguine quæſitam à Selano rege retulit. Is Mahometanis Mauris imperat, iam pridem ex Arabia Felice, per Rubri maris anguſtias in Æthiopiæ proximam continentem ad condendas colonias tranſgreſsis. Ea gens Perſarũ more optimè inſtructa armis & equis, ita indies coaleſcit, viribusq; & numero hominũ augetur, ut Barnegaſio & Tigrinio regibus, qui regna inter Arabicũ ſinum & Nilum amnẽ obtinent, & Davidi parẽt, magno terrori ſit. Tributa quæ Davidi regi penduntur, varij ſunt generis pro facultate atq; opibus ſubditorum regũ. Alij nanq; informe aurũ, atq; alia metalla, quorum omnium ferax eſt Abyſsinorum terra: alij maioris pecoris greges: alij telas ſericas aut laneas, quibus eæ gentes ab umbilico ad ſuras cõteguntur: alij præterea diverſæ ſegetis, & foſsitij ſalis copiam in caſtrenſem commeatum: alij peregrinas merces, aromata, præcipueq; piper, & mancipia præbent. Agreſtiores porrò aſperis nemoribus adiacentes, certum numerum vivorum leonum, & tigridum, aliarumq; ferarũ ad regiam perducunt, quæ animi cauſa vivarijs & ſeptis includuntur. Remotioribus ſola huiuſmodi ferarum tergora imperat, quibus Abyſsini ad elegantiam & militarem cultum veſtiuntur. Regis exercitus quum ad bellum educitur, incredibilẽ equitum & peditum multitudinem oſtẽdit. Pedites magna ex parte iaculatores, ſagittarij, funditoresq; ſunt. Robur autem eſt in equite, qui lorica oblonga protegente coxas, aperta galea, & rotundo ſcuto, acinaceq; adunco, & ancipiti lancea armatus in aciem prodit. Qui galeis carent, capita muniunt rubris villoſiſque pileis, quibus modo Mamaluchi equites apud Memphiticos reges utebantur. Elephantos etiam turritos & militariter ornatos in aciem producere conſuevit. Eadem autem diſciplina accipiendi imperij, in eundæque pugnæ obſervatur, quæ apud nos in uſu eſt tympanis æreis, & tubarum cantu Martem accendunt. Vera & ſpectata inter eos virtus, certum decus & præmia parit, eo quidem nobilius quòd ſtrenuè pugnantes quò minus arctè manus conſerant, nullo tormentorum periculo deterrentur. Abyſsini monetam non cudunt, ne à pravis ingenijs adulteretur: importata tamen utuntur, ſed tantùm aurea cum Arabicarum literarum nota. Hos nummos, Pardales, & Seraphios appellant, qui nec pondere, nec probitate auri Venetum nummum æquant. Certis auri argentiq; fruſtulis ad varium pondus examinatis, militi ſtipendia perſolvere, & res venales in foro coemere mos eſt. Toto autem Abyſsino regno, patriarcha ſacris præeſt, ſummumque imperium habet in ſacerdotes, qui ſunt innumerabiles, diſtincti per templa atque cœnobia. In horum mores ſeveram exercet cenſuram, & contumaces vel depravatos à recta diſciplina, anathemate perſequitur, eoque religionis telis adigit, ut deſerti ab omnibus, ac eiecti

paſsim

paſsim dolore atq; inedia miſerè contabeſcant & pereant. Patriarcha cum ſuo ſenatu ſedem habet in urbe Barrara, quæ arduo & nemoroſo in colle ſita eſt, cincta perpetuis umbraculis ad amœniſsimas ambulationes. Nam frondoſarũ arborum rami ea ſerie inflectuntur, & fornicatim connectuntur, ut in ferventiſsima regione, meridianisq; ſolibus, æſtum non ſentiant: & quod opacitatis gratiam implet, ſaluberrimis etiam fontibus paſsim diductis irrigentur. Quibus umbratilis otij voluptatibus, vitæ duritiem ſacerdotali lege impoſitam facilè ſuſtinent. Patriarchæ magni ſunt ex decumis redditus, quibus etiam regiorum vectigalium quota pars accedit, liberali regum pietate ſacris addicta. Has opes in egenos & xenodochia erogat, alitq; gravi ſumptu infinita propè monaſteria cucullatorum, è quibus multos quotannis impenſo viatico Hieroſolymas mittit, ad inviſendam ſacroſanctam urbem, colendumq; Chriſti ſepulchrum: ut ritè explorata & comperta de rebus Chriſtianis in patriam referantur. Reliquæ quæ ſuperſunt patriarchæ divitiæ, quum is moritur, ad regium fiſcum redeunt, ſolennibusq; demum habitis comitijs, probatiſsimus omniũ ſuperante ſuffragio creatur. Is in cœlibatu vivit, quando ſacerdotibus uxorem ducere, nec tamen iterare nuptias fas ſit. De ortu verò Nili, longa percunctatione reperiebamus, in regno Gogiano, quod à Scevano ad Antarticum extenditur, eſſe immenſam altiſsimorum montium congeriem, Caucaſo, & Atlante, hisq; noſtris Europæ alpibus multò celſiorem. Iuga eius perpetuis obſeſſa nivibus geluq; rigentia, nubibus ſeſe inſerere, & cælum fulcire videntur. Harum immanium rupium media atq; infima, denſiſsimis ſylvis procerrimarum arborum veſtiri conſtat. Quæ loca inacceſſa homini, luſtra cubiliaq; ſunt ferarum & belluarum omnis generis. Nam iubatis leonibus, pantheris, tigribus, urſis, & apris ſcatent: campis autem, qui radicibus ſubſunt, elephantorum greges inerrant. Aſſerunt quoq; Gogiani regni incolæ his in vallibus dracones gigni alatos, qui anſerinis pedibus gradatim humi ſerpant, repeririq; camelopardalim, quam Gyraffam noſtri appellãt, Florentiæ quandoq; viſam magni Sulthani munere, qui eam Laurentio Medici dono miſerat. Idem affirmant de Monocerote, quod animal unicornẽ à noſtris appellatũ, pulli equini forma, colore cinereo, iubata cervice, hircina barba, bicubitali cornu, armatam frontem præfert, quod levore, candoreq; eburneo, & pallidis diſtinctum ſpiris, ad obtundenda hebetandaq; venena mirificam poteſtatem habere dicitur. Cornu enim immiſſo & per lymphas circumducto, fontes expiare perhibent, ut ſalubriter bibat, ſi inde viroſæ beſtiæ præpotarint. Id vivo animali non detrahi, quum ullis inſidijs intercipi nequeat. Cornu tamen ſponte deciſum in deſertis reperiri, ut in cervis accidere videmus, qui ex ſenectæ vitijs, renovante Natura, vetus cornu exuunt, venantibusq; relinquunt. Hoc cornu regijs impoſitum menſis, toxica, ſi qua ſint epulis indita, emiſſo ſtatim admirabili ſudore, convivis prodere narrãt. Ex his duo vidimus bicubitalia ferè craſsitudine: primum Venetijs, quod poſtea Senatus Solymano Turcarũ imperatori dono miſit: alterum pari propè magnitudine, ſed præciſa cuſpide argenteæ baſi inſertum: quod Clemens pontifex Maſsiliam profectus, pro inſigni munere ad Franciſcũ regem detulit. Cæterùm de vi tantæ dotis in hoc animante nihil plus affirmaverim, quàm quod evulgata fama credentibus ſuadet: quum antiquorũ authorum nemo, quod legerim, præter unum Helianum Græcũ, quicquam de hac Monocerotis admiranda poteſtate memoriæ prodiderit. Ab his

asperrimis immensisq; rupibus, quæ à chorographis Lunæ montes vocantur, frequenti & copiosa scaturigine Nili fontes erumpunt in loco vehemẽter abstruso, qui Beth (hoc est desertum) Abyssina lingua dicitur. Ex his fontibus innumerabiles amuiculi, per Gogiani regni spatia modò dissipati, modò coeuntes, in longè maximam toto orbe aquæ dulcis paludem effunduntur. Huic Saphæ nomen est, spatiosisq; littoribus tria attingit regna: eaq; affatim opima piscatione fœcundat & replet, Gogianum scilicet, & Beghemetrũ, quod est ab ortu Solis, & ab occasu Dambaium. In hac palude amplius viginti insulæ numerãtur, incolis frequentes, & multis cultæ ædificijs, in quibus turrita templa & luculenta sacratorum hominum cœnobia eminẽt: multi enim religionis, & tranquilli otij causa, ab humanarũ rerum cõmercio, & vestigijs profanæ multitudinis in eas insulas se subducũt. Vna præ cæteris maior atq; munitior à rege pro carcere servatur, in quã noxios & rebelles relegare cõsuevit. Ex hac tanta palude, Nilus primò lenis, mox rapidus & pręceps sese effundit: varijsq; męandris & gyris Nigritarũ fines lambẽs, Gogianum regnũ, & mox Amaranum insolenti cursu proscindit: nec usquã ripis cobibetur, donec ad cataractas, quæ sunt antiquis Catadupæ, arctis rupium angustijs strangulatus, ac iratus erumpat. Inde latiore laxatus exceptusq; alveo, lenior fit atq; diffusior: & per magnos flexus, vadososq; sinus, navigiorum impatiens, ad Meroem insulã defertur. Hæc Britannia maior est, tresq; in ea reges distincti finibus dominãtur, sępe inter se bellum gerentes. Eorum potentia maximus, Mahometanus est, & Maurorũ stirpis: secundus Æthiopici sanguinis genus idolorũ cultu, moribus, & colore fatetur: vltimus Abyssinorũ gentis est Christianę religionis cultor, qui Davidi paret. Cæterùm de Nili incrementis ad subtilium studiorũ ostentationẽ disserere, & proferre causas audere, planè ambitiosum esse putaverim, quando hęc illustrium Græcorũ pariter & nostrorum ingenia, inani, ut arbitror, labore, iam pridem exercuerint. Quis enim vel naturę, vel cœli & terrarũ opificis arcana iure quodam curiosis mortalibus abscondita rimatus est? Quis ingentes illas in ipsis terrarũ visceribus cavernas, vel maximè vasti ingenij luminibus introspexit? quę cuncta maria per tantũ ævi spacium, tot in cursu fluminum nusquam crescentia, perpetuò hauriunt, & exsorbent? Quis denique subterraneorum anfractuum mensuras, certa ratione deprehendit: quibus repletis universa exuberantis aquæ moles in apertũ cœlum per gibbosa montiũ evomatur, & ea quidem optima naturę fide, quantum acceperit, irrequieta dispensatione rependentis. Imbecillitatis profectò nostrę non meminimus, quũ hæc superba ingeniorum vanitate perscrutamur: vnde iam hoc totum rerum scientiæ nomen tot vigilijs, & sumptibus partum profiteri dispudeat, postquã adeò pauca scire, & de singulis ambigere disputando confitemur. Verùm Abyssini hoc unum pro constanti certis coniecturis persuasum habent, Nilum ex eliquatis nivibus quotannis augeri, & pro ratione frigoris & caloris, prout Natura indulsit ac imperavit, in varias exundationes excrescere: cum non ineptaratione credant, sub circulo Capricorni, maximis caloribus eam plagam urgeri & exuri, cui subiecta sit tot montium nivosorum rupes, quæ ex orienti Nilo caput præbet. Pari siquidem ratione non secus atque apud nos in solstitio æstivo, Solibus cuncta exurentibus, sicut mora & spatio multorum dierum incrementa amnis in Ægypto fieri contingat, quæ ex arcano suo, aut læta aut tristia Natura sæpe noverca, sæpe mater, Ægypti terris importarit. In

Meroe

Meroe,quæ incolarum lingua Naulelabe,id eſt,optimorum portuum parens vocatur,præſtò ſunt magnorum lintrium claſſes, quæ peregrinos & advenas à terreſtri itinere diſcedentes, Memphim & Alexandriam ſecundo amne devehunt. A Meroe quindecim ferè dierum navigatione deſcendentibus occurrit urbs Syene,obeliſcorum lapidicinis clara, & poetarum carminibus celebrata,qui in ea Solares radios ad perpendiculum incidentes,in neutram partem umbras flectere tradunt. Hæc eſt initium Ægyptij regni, vocaturque hodie Guaghera. A Syene demum Nilus tutiſsimè navigatur,& utramq; ripam Ægyptij & Arabes incolunt, qui præternavigantibus varij commeatus copias præbent. Nilus ipſe ab his gentibus, Abbahuis,id eſt,amnium pater appellatur. Nam poſt longum & tortuoſum curſum, in multa cornua totam aquarum molem diffundit,quæ Memphim & Alexandriam perducunt: & Canopico ac Peluſiaco oſtijs continentur. Quum hæc edere pararemus, veris nuncijs allatum eſt, regem Davidem fato conceſsiſſe, quum extra matris tutelam viginti ſeptem regnaſſet annos, vixiſſet autem octo ſupra quadraginta. Fuit ingenio maximè pio, atque habili ad omne belli & pacis obeundum munus, itemq; literis uſque ad aſtronomię notitiam optimè inſtructo: Corporis autem habitu mediocri, rotundo ore mali contonei ſub cinere toſti colorem exprimente:vivacibus item oculis,& capillo non planè more Æthiopum intorto,ut ex vera imagine quę apud nos eſt,intueri licet. Quatuor mares & quinque fœminas ex una tantùm uxore ſuſcepit, quorum natu maximum adverſa in pugna infeliciter amiſit: quùm intempeſtivè renovato bello, cum Selano rege acerbiſsimo hoſte congreſſus, ſuperiores victorias corrupiſſet. Hoc ictus vulnere graviſsimum concepit dolorem,atque inde febrem, quæ diu ſuſtineri non potuit. Filius itaq; ſecundus excepit regnum nomine Claudius:qui reparatis copijs, cum Selano proſperè confligens, & fratris cædem, & patris iniuriam non toto vertente anno vindicavit. Sed iam unde diſceſsimus revertamur. Eo itaq; modo Selymus,uti narratũ eſt,terra mariq; omnibus hoſtium provincijs in poteſtatem redactis, circiter calendas Iulias ſecundo amne Alexandriam navigavit, ſedente ad clavum prætoriæ biremis Curtoglo Halicarnaſſeo prædone clariſsimo,ut Byzantiam claſſem,quæ per eos dies appulerat, inviſeret. Qua luſtrata,urbisq; mœnibus, atq; ipſa Phari arce diligenter inſpectis, Memphim reverſus eſt. Interea Mamaluchi,qui Alexandrię cuſtodiebantur,iubente Selymo ad unum omnes in foribus carceris contrucidati ſunt. Familiæ quoq; Ægyptiorum, quæ opibus, aut generis claritudine præſtabant, numero ſupra quingentas,Byzantium migrare iuſſæ: magnaq; multitudo fœminarum ac puerorum ex progenie Mamaluchorum, eodem conductitijs navibus tranſvecta. In claſſem autem præter theſauros ac regiam gazam, publica ac privata opulentiſsimæ urbis ornamenta congeſsit, tanta rapiendi libidinè atq; avaritia,ut marmora eximij operis cælatura, aut coloris varietate cõmendata ſumma victoris invidia parietibus revellerentur. Nec multò poſt perſummam voluptatem incrementum amnis, qui proximos campos ſtagnantibus aquis inundaverat, ita inſpexit, ut à ſenioribus incolarum totius exundantis amnis mẽſuras rationesq; curioſè perquireret. Pronunciant enim diverſi auctus,qui certis menſuræ notis deprehenduntur,modò lætiſsimam ſegetẽ,modò diram famem, modò certam tantùm adverſus inopiam ſecuritatem, quum imperioſus ac impotẽs amnis,benigna aut ſæva libidine exundãs, nunc quoſ-

[Selymi rapiendi libido]

dam camporum tractus adeò copiosè irriget, ut intra serendi spatium serò decedat, alios segniter parceq; levi tantùm rore aspergat, an non dubiam sterilitatem vix pulvere subacto, ea prorsus alternantis amnis lege, ut Ægyptij tum divites futuros existimēt, cùm Nilus temperatus & lenis nequaquam ad summi, aut minimi incrementi notam accesserit. His rebus studiosè compertis, cùm sibi in Syriam propter rumores, qui de Hysmaelis adventu in Mesopotamiam afferebantur, redeundum esse arbitraretur, præsidio Turcarum Memphi imposito, Cayerbeium toti Ægypto præfecit. Quæ res Iunusbassam eius honoris spe, & iusta cupiditate accensum, vehemētissimè perturbavit. Is enim mortuo Sinambassa, cum virtute & rebus gestis, tum recenti etiam vitæ periculo elatus, cùm neminem sibi exæquari dignitate pateretur, se unum esse reliquum, ad quem summa imperij redire deberet, Selymi & militum iudicio ex omnibus illius amicis ac ducibus, existimabat. Nec deerat militaris favor: nam ut statim ex vulnere convaluit, quum in magnificentissima Diadarij domo, quā in ipsa victoria usurpaverat potius, quàm Selymi munere acceperat, convivia, quibus milites maximè capiuntur, regio propè sumptu primoribus iuxta atq; gregarijs quotidie pararet, ac sæpe nobiles equos, decora servitia, vestes, vasa, arma ultrò omnibus elargiretur, tantā gratiam benevolētiamq; collegit, ut quum de more in aream ad imperatorem eundum foret, longè amplissimo atq; ornatissimo comitatu deduceretur: & vulgo ei omnes Ægypti præfecturam destinarent. Quæ omnia Selymi animum offendebant: nam uti erat facilè suspicax, & metu sævus, magnis etiam virtutibus, quæ nimiam claritatē certamq; potentiam adferrēt, invidebat. Cayerbeio autem summæ rei præposito, Iunusbassa pudore ac dolore victus, ut qui superbo animo contumeliam ferre non poterat, simulans ægritudinem corporis, quæ animi æstuantis erat, per aliquot dies publico abstinuit: & quū magis ac magis, & sua iniuria, & proditoris honore cruciaretur, etiam moderari linguam non poterat. Accidit autem ut Cayerbeius, quum officij causa ad visendum eum accessisset, & meridiano tempore ad levandam sitim, consuetudine Ægyptiorum, saccarum frigida dilutū militari familiaritate degustasset, paulò pòst acerbissimis alui doloribus ita cōflictaretur, ut veneno eum à Iunusbassa petitum fuisse cōplures interpretarentur, ac servatum certioris antidoti præsidio dictitarent. Qui rumor, an falsus, incertum: altius tamen quàm quisquam putaret, in Selymi animum penetravit. Etiam paulò antè audierat nonnullas Ægyptiorum familias, ex his, quę Byzantium commigrare iubebantur, à Iunusbassa (ipse enim ei negotio præerat) ut tutò Memphi in patria permanerent, ingenti pecunia se redemisse. Cuius avaritiæ non obscura ab æmulis ac delatoribus indicia prodebantur, quòd regales illos sumptus, quos privatis stipendijs tolerare non posset, novi vectigalis redditibus egregiè sustineret. Hæc quum ad comminuendam gratiam pertinerent, aliud quoq; fraudis vel negligentiæ crimen accessit, quod illi vitę exitum urgentibus fatis maturavit. Nam Selymus, sicuti reges solent, qui egregiè dissimulando, ut priora puniant, compressa in præsens iracundia, alicuius novi criminis occasionem expectare consuerunt, dicta factaq; eius observans, eum infenso paratoque animo persequebatur. Paucis enim ante diebus, quàm certior fama de profectione imperatoris in Syriam evagaretur, milites, qui Memphi in præsidio relinquebantur, causati longinquam militiam maioraque pericula, & defunctos labores, augeri sibi stipendia flagitarant. Idque

illis

illis facilè Selymus ordinum habita ratione præſtiterat, mandaveratque Iunusbaſſæ, ut ea ſumma apud Caſtrenſes tabulas antiquis rationibus adderetur. Sed ille inſania præceps, nihil earum rerum quas iuſsiſſet imperator quæſtoribus retulit, ut milites, ſi vberiore promiſſoque ſtipendio fraudati eſſent, Cayerbeium tanquam iniuriæ authorem odio habere, atque deſpicere inciperent: & propterea Memphiticæ res militari abalienatione turbarentur: vnde Selymus damnato pro alienigena, qui non occulto Ægyptiorum odio, ut iam recenti fœdiſsimæ proditionis memoria deflagraret, cuiusque imperium veterani moleſtè ferrent, hominem Turcam nutanti provinciæ ſubmittere cogeretur. Sed ea omnia, quoniam prava conſilia duri rerum exitus eveſtigio conſequuntur, aliter atque ipſe ægro animo deſtinarat, evenère. Nanque profecto imperatore, & iam Hieroſolymis appropinquante, Memphitici milites, quod accipiendi ſtipendij ſtatuta dies adveniſſet, nec ſibi quicquam præter veterem ſummam perſolveretur, rei indignitate commoti, apertius ac violentius quàm Iunusbaſſa putaviſſet, inſultare & comminari quæſtoribus, ac ipſi Cayerbeio palàm maledicere cœperunt. Quibus vocibus ille perculſus, ut qui nondum in Turcarum conſuetudinem devenerat, unà cum quæſtoribus ſeſe purgare militibus, atq; orare ſuppliciter, ut nihil de ſe temerè crederent, remq; ipſam ſedatis ab iracundia animis cognoſcere vellent, nec ſe vel acerbiſsimam pœnam deprecari, ſi quid dolo ſuo factum aut fraude prætermiſſum inveniretur. Sed diſceptationis is exitus fuit, quũ Cayerbeius & quæſtores ſuſpitionẽ periculumq; vitare, & milites ad ulciſcendam iniuriam fraudem deprehendere properarent, ut legati ad Selymum mitterentur, qui nondũ Iudeæ finibus exceſsiſſet. Legati itinere celeriter confecto, exercitum ſupra Lariſſam Palæſtinorum conſecuti, imperatori, ut primũ facultas data eſt, & militum querimonias, & Cayerbei ac quæſtorum in avertenda fraudis ſuſpitione ſollicitudinẽ ordine detulerunt. Quæ res Selymi animum alijs quoq; offenſionibus alienatum, adeò vehementer novis irarum ſtimulis exagitavit, ut Iunusbaſſam protinus ad dicendam cauſam pertrahi iuſſerit. Ille, quanquam & culpæ conſcientia & ſupremo timore palleſceret, quum in irati imperatoris vultu certiſsimas ſævitiæ notas intueretur, attamen præſenti animo reſpondit, ſe neque dolo malo, ut pecuniam averteret: neque ut inde alijs aliquam conflaret invidiam, ſtipendia militum ſecus ac ipſe iuſsiſſet, augeri vetuiſſe. Sed id optima factum ratione, ut ærario proſpiceretur, quum incredibilem pecuniarum vim præterita bella exhauſiſſent, & iam novi bellorum motus è Perſide audirentur, qui non neceſſarijs ſumptibus parcendum ſuaderent. Contrà milites, qui & præda ditiſsimi evaſiſſent, & in fertiliſsima vrbe Mamaluchorum domos & fundos tenerent, ac Ægyptiorum facultatibus alerentur, & maiora atque uberiora, quàm ab ullo unquàm Othomannorum imperatore, ſtipendia acciperent, eum caſum, quòd minus liberali conſilio ſecum ageretur, ſi non omnem penitùs modeſtiam exuiſſent, æquioribus animis tolerare potuiſſe: ac debere imperatores, qui milites bello paceque perpetua liberalitate proſequerentur, ab his aliquando pro diſciplina animi continentiam requirere: ne dum privatim quæſtui omnes ſtuduerint, publicè poſtmodum ad ſuſtinendos maiores ſumptus, quũ neceſſariò bella ex bellis ducantur, opes deſint: quãdo nemo vel virtute, vel fortuna maximus imperator, res præclaras vnquã bello geſſerit, ſi eum omnib. abundè optimis artib. inſtructum pecuniæ

Pecunia belli nervus.

propria bellorum instrumenta defecerint. Talia dicentem Selymus vindicabundus & ferox, loqui plura prohibuit, quoniam si reus lōgiore oratione merita anteactæ militiæ recitasset, deprecatores ex intimis omnino sibi paraturus esse videretur: protinusque eum in conspectu interfici iussit, addens insolentissimi eius servi exemplo, cæteros, qui arroganter imperatori præscribere vellent, officij & conditionis memores in posterum futuros. Ferunt milites, cum magna Selymi invidia, miserabilem insignis viri interitum magnopere doluisse. Nam ille præter eximiam, & toties cum summa gloria spectatam omnibus bellis virtutem, tantū Græci ingenij artibus, oris habitu, militarique facundia, & ipso vitæ splendore apud omnes & gratiæ & existimationis adeptus fuerat, ut nemo in exercitu esset, qui se non ei aliqua ex parte deditum atq; obstrictum esse fateretur, ac imperatoris sævitiem non damnaret. Mēminerant enim ab eo præpropera crudelitate necatum Mustapham, cognomēto Caloierum, tantæ quondam authoritatis & potentiæ: & simili quoque rabie Chendemum ea dignitate vitæque innocentia omnium ducum, qui ex magni Mahometis seminario profluxissent, longè peritissimum, indicta causa concidisse. Neque exciderant animis Bostanges eius gener, & Ducaginoglis, hic insigni curiæ magistratu clarissimus, ille classis ac hortorum præfectura, & uxoris vinculo atque opibus superbus, qui biennio antè abscissis cervicibus, in curiæ vestibulo expositi, & miseriæ suæ; & regiæ crudelitatis spectaculum præbuerant. Obversabantur quoq; omnium oculis, veluti novo scelere pristinæ immanitatis renovata memoria, Baiazetes pater sanctissimus senex, duoque fratres suo iure, suoq; ætatis & stirpis ordine ad imperium vocati Achomates atq; Corchutus: totq; item regiæ indolis adolescentes, superiorum fratrum filij, qui inhumani feriq; hominis execrabili sævitia perijssent, ut non immeritò eum omnes simul metuerent, & acerbissimo odio persequerentur: quādo Selymus nullo Deorum metu, nulla humani dedecoris cura, nec pravas, nec detestabiles ullas esse artes, modò vires imperio adstruerēt, arbitraretur, & timeri à pluribus, quàm amari certius atq; validius esse, in animum iampridē impietate atque sceleribus efferatum induxisset. Hisdē fermè diebus Himbracorbassa, quē ad Persarū fines cū parte exercitus missum fuisse docuimus, ut si Sophus Hysmael, in ea rerum opportunitate, in Asiam vel Comagenem sibi irrumpendū arbitraretur, & illic quoq; iustas vires ad tuendos aditus inveniret, per literas significavit, Persicos apparatus, qui tantum belli rumorē initio hyemis excitassent, media æstate penitus refrixisse. Prædatorias tantùm manus, quæ speciem præsentis exercitus facerēt, atq; ex occasione nonnunquā excurrerent, ab se conspectas esse: cum quibus ipse sæpius excursionibus prosperè conflixisset. Cæterū uno consensu à captivis, exploratoribusq; referri, Hysmaelem Hyrcano ac Scythico simul bello implicitum, cunctas regni vires adversus eas gentes contulisse. Propterea eum, quod iam propinqua hyeme solitæ nives Tauri iugis imminerent, Asiā aut Syriam eo anno minimè esse respecturū. Fuêre qui dicerent, Tartaros Scythas, qui Tanaim inter & Volgam amnes lætissimos campos tenent, Selymi consilio atq; pecunia sedibus suis excitos, ut ad distinendū Hysmaelem, Iberis & Albanis, qui in eius ditione essent, bellum inferrent, adiuvante præsertim Mahometo socero Bosphorano rege, qui facilè eiusdē linguæ Tartarorū duces fœdere atq; amicitia sibi iunctos, ostentatis præmijs ad bellū inferendum impulerit. Nos autē, quum à Persis, Armenisq; hominibus

talia

talia quæreremus, quod Sophus Hyſmael pulcherrimæ, atque Dijs prope ipſis oblatę occaſioni defuiſſet, qua Selymum in Ægypto bellum gerentem, Aſia ac Syria penitus exuere, interclusum cum omnibus copijs, præſertimq; tanta vi reſiſtente Tomumbeio, facile delere potuerit: eam fuiſſe cauſam reperiebamus, quod non eædem Hyſmaeli domi ac foris ſint vires. Exercitum namque eius ex evocatis atque nobilibus magna ex parte conſtare, qui gratuito militare conſueverint. Hos, ut ſunt totius Orientis fortiſsimi equites, ſingulari ſtudio regnum egregie tueri, & cum finitimis populis acerrime bella gerere. At ſi paulo longinquior expeditio ſit ſumenda, eam militiam detrectare, quum relinquere vxores, quibus maxime ſunt addicti, durũ arbitrentur: nec more ſuo multa impedimenta trahere, & plures ducere equos gens luxurioſiſsima atque ornatiſsima ſine ſtipendijs poſsit. Qua rerum difficultate ad educendos exercitus, ipſum quoq; Vſumcaſſanẽ maternum Hyſmaelis avum, laboraſſe cõſtat. Id autem eo ægrius ab Hyſmaele parari poſſe videbatur, quod propenſiſsima provinciarum voluntate avitum imperium recepiſſet, ſublatis ſtatim oneroſis vectigalibus, ſtudia hominum, quę liberalitate atque iuſtitia facile comparantur, longe firmiſsimas regni opes eſſe ſemper iudicavit. Quando ipſis tantum gentium fortunis imperare, animis omnium ſemel acerbitate tributorũ alienatis, non optimi, ſed impotentis, ac temporarij regis eſſe videretur. Contra Selymus qui vi, ſcelere, execrandisq; artibus paternam ſedem invaſerat, in ſervilibus & mercenarijs copijs, quas & longe ab domo abducere, & per omnes provincias raptare pro libidine poſſet, ad proferendos imperij terminos, & ad res immortalis famæ gerendas ſumma atq; certiſsima præſidia eſſe ſtatuebat: ut qui in una pecunia, atque imperij ſeveritate, veram atque expeditam potentiam putaret, qua omnium Othomannorum victorias obſcurare felici rerum ſucceſſu didiciſſet. Ea, quæ ſecuta eſt, hyeme, Selymus circumeundo maritimas & mediterraneas civitates, exercitum in Syria aluit: appetente autem Vere, quum Romæ flagrantiſsimo ſtudio Leonis pontificis de bello inferendo iniri conſilia adverſum ſe, ſupplicationes magna celebritate fieri, & ad excitãdos Chriſtianorum reges ſummæ dignitatis legatos in omnes provincias deſtinari certius cognoviſſet, relicto in Syria Gazelle, qui cum imperio præeſſet, Byzantiũ magnis itineribus contendit, ut ex propinquo conſilia motusq; hoſtium ſpectaret: haud ignarus interea Ægypti Syriæque prouincias nullam rerum mutationẽ eſſe ſubituras: quoniam Cayarbeium atq; Gazellẽ, qui immortales inter ſe inimicitias ex veteribus ſtudijs, & ex recẽti etiam proditione conceptas exercerent, non cõſenſuros in unum, ſed æmulatione ad promerendam gratiam in regendis provincijs, diligentia, fide ac temperantia inter ſe certaturos eſſe intelligebat. Eadem ęſtate, qua ad Singam amnẽ in Syria pugnatum eſt (fuit is annus à partu Virginis milleſimus quingenteſimus ſextuſdecimus) Galli & Veneti repreſsis apud Mediolanũ Maximiliani Cęſaris conatibus, atq; eius copijs in vrbem Veronã cõpulſis, univerſas vires ad oppugnandam Brixiam cõtulerunt. Præerat Gallis, Borbonio in Galliã profecto, Odettus cognomẽto Lotrechius, qui ad non dubiam iuſti maturiq; ducis famã contendebat: quum vim fervidę alacritatis, uti ab ultima Aquitania ſemihiſpanus, mora & ratione ſedato impetu temperaret: nec in eo rapacis ingenij ſordes, aut diſſolutæ ac indignæ voluptates notarentur: ſuperiorum eius gentis ducum plane diſsimilis, & ſuſcepto oneri omnino par, niſi ſuperbo ingenio

nemini familiaris, alienique consilij insolens contemptor, grauitatis atque prudentiæ suæ nomen corrumperet. In Veneto autem exercitu, quum senatus neminem adhuc in tanta ducum inopia Liuiano suffecisset, Theodorus Triuultius iam pridem Gallico stipendio addictus, imperatorias partes exercebat, vir neque vehemens, neque pugnandi auidus: sed qui propter longam militiam, quod pluribus quàm quisquam suæ tempestatis ducum, Italiæ prælijs interfuisset, consilio optimus habebatur. Erat Brixiæ Hicardus recenti defensæ vrbis gloria insignis, cum Hispanorum & Germanorum adeò exigua manu, vt milites duarum cohortium numerum vix implerent. Cæsare nanque infectis rebus in Germaniam redeunte, quum res aduersæ multorum spes atque animos comminuissent, milites vulgò domum aut Veronam concesserant. Multi quoque, qui diripiendæ Cæsarianæ pecuniæ authores fuisse dicebantur, iudicium veriti, ad hostes perfugerant, nullo commeatus, nulla stipẽdij certa spes, exhaustis priore obsidione Brixianis, relinquebatur: & maturæ tum in agris segetes erant, quibus hostis longè ac latè circumemisso equitatu potiebatur. quodque in ea rerum asperitate grauissimum ducebant, tormentarij pulueris tanta erat inopia, vt totus tormentorum apparatus, vix decies impleri posse videretur. Quę omnia, sicuti corporis vitia, tametsi planè celari non poterant, vir tamen Hispanus & prouidus, sic ea cunctis artibus contegebat, vt intra vrbem difficultates earum rerum minores, & maiora militum pręsidia hostibus viderentur. Itaque Gallus & Venetus promotis castris, ac exploratis omnibus rebus inter se conuenere, vt diuiso peditatu, atque ea cura minoribus ducib. demandata, ab quinque simul diuersis vrbis partibus murum quaterent: patefactoq; aditu ad irrumpendum hostes, vt necesse foret, in plures diductos partes & multiplicis periculi timore occupatos, adorirentur. Id autem facilè fieri poterat, quum & militum multitudine foris abundarent, et tanta esset tormentorum copia binis in castris, vt paucorũ dierum spatio vrbs amplissima mœniũ corona nudari posse videretur. Igitur quum per aliquot dies continuè oppugnãdo, ingentem murorũ ruinam destinatis in locis edidissent, atq; hostes, qui necessariò die noctuq; comportare aggerẽ, interiores munitiones erigere, & quod in perpetuo labore durissimum erat, omnes simul propter paucitatẽ excubare cogebantur, multis prælijs lacessissent, ad extremũ, vt iusto prælio aggrederentur, cohortes delectas paulò ante optimè instructas, murum subire iusserunt. Pugnatum est vno simul tempore quinq; locis per plures horas, magna vtrinq; contentione: nam recentes atq; integræ cohortes fessis & conuulneratis, sic per vices in pugna succedebant, vt propugnatorib. etiam superiorũ dierum labore defatigatis, nihil spatij ad recipiendas vires relinqueretur. Verum Hispani atq; Germani tot bellorũ vsu periti, sicuti æquitate locorum atq; virtute superiores erãt, ita subeuntium impetũ multis illatis vulnerib. egregiè sustinebãt. Sed magno eis subsidio erant equites fermè centum, qui per pomœrij spatiũ irrequieto cursu mœnia introrsum circuibant, notabantq; qua in parte maximè laboraretur: ac statim in forũ vbi trecenti veterani in statione ad subitos casus collocati erãt, decurrebant, totq; veteranos, quot periculi magnitudo deposcebat, ne pedestri cursu exanimati peruenirent suis in equis consessores accipiebãt, & ad locum iniqui certaminis reuertebantur. Ipsi nonnunquã, quum repentinum vrgentis prælij discrimen præsentanea subsidia flagitaret, ex equis desiliebant, & in pugnæ locum progrediebantur. Sed ab ea parte quã

Brixiam Galli Venetique oppugnant.

Nauarã

Nauarrus oppugnandam acceperat, longè periculoſiſsimum certamen fuit: nã cantabri & Vaſcones intrepidè murum ſubiere: actumque eſt vtrinque audacter non miſsilibus tantùm, ſed lanceis & gladijs, quum ſcutis ſuper capita impoſitis, veluti teſtudine facta ſuccederetur: tranſcendiſſentque in vrbem, niſi teſtacea mala ſulphure & reſina repleta, & globi nauali artificio confecti, lethiferum atque terribilem vomentes ignem, quæ propugnatores ſupernè iaculabantur, ſubeuntes cohortes deieciſſent. Quo malo perterriti Nauarrini, vrgentibus mox in ea perturbatione aduerſarijs, per ruinas præcipites acti, aliquot ſuorum amiſsis, & pluribus igne ambuſtis ac conſauciatis ſe receperunt. At Hicardus quinque prælijs vna die atque vno tempore ſuſtentatis, quum multos vulneratos, & cæteros omnes labore atque vigilijs confectos eſſe animaduerteret, nec vlla ſpe Cæſariani auxilij teneretur, de deditione cum hoſtibus ſibi agendum eſſe iudicauit. Magna enim eum uirum, quàm parua ſibi præſidia forent, animo reputantẽ, amittendi decoris cura angebat, ne ſi pertinacius hoſti, & quotidianis prælijs reſiſtere vellet, attritis ad extremum viribus deditionem, quam omnino neceſſariam fore prouidebat, iniquiore conditione facere cogeretur. Itaque aduocatis centurionibus, & ciuium primarijs, protulit tabulas publicas, quibus ab initio regrediente Cæſare, eius præfectos fuerat conteſtatus, ſe vrbem, ſi quid durius accidiſſet, extemplo eſſe dediturum: quando neque commeatus, neq; militum cæterarumq; rerum debita præſidia, quibus ſuæ fidei commiſſam vrbem tueri poſſet, ſibi relinquerentur. Non eſſe neq; ſibi neque præſidiarijs ſuccenſendum, ſi in ſumma rerum neceſsitate, & vitæ & rebus ſuis proſpiciant, ac optimè de ſe meritæ vrbis ſaluti conſulere velint. Conditiones quas longè æquiſsimas hoſtis proponeret, non eſſe temerè contemnendas, quum ad eas mox afflictis ad extemum rebus ſit recurrendum. Satis enim pro gloria, quid Hiſpani, quid Germmani virtute poſsint, quíque hoſtes audeant, Brixiæ pluribus periculis oſtenſum eſſe: & ſatis ſuperq; pro ipſo Cæſare dimicatum, qui repentina profectione, rebus & conſilijs omnibus ſubito euerſis ſuos omnes deſeruerit atq; proiecerit. Proinde rei conficiendæ ſibi curã relinquerent: daturum enim ſe operã, vt non accepiſſe conditiones, ſed dediſſe ſalua præſidij & ciuium exiſtimatione videantur. Itaq; quum & Grittus, qui tum legatus aderat, nullas non æquas eſſe conditiones duceret, modò vrbe potiretur, per idoneos vtrinque homines actum, vt Hicardus vrbem atq; arcem Lotrechio dederet, ſicut eam Cardonius, & Proſper Columna ab Obegnino quatuor ante annis accepiſſent. Præſidium verò armatũ more militari cum tubis ac tympanis explicatisq; vexillis exiret, ac liberè, quò vellet, proficiſceretur. Centurionibus tñ certisq; cohortium præfectis interdictum eſt, ne Veronam intra quadrageſimũ diem ſe conferrent, quando milites, ſi abſq; ducibus, forẽt, dilapſuri viderentur: qui tñ omnes fermè Veronam alij alijs itinerib. profecti ſunt. Expreſſe quoq; in tabulis cautum eſt ciuib. Brixianis, & pręſertim his qui partium Cæſaris fuiſſent, vt nulla domib. vel præſidijs eorũ iniuria inferretur, etiam ſi apud Gallorũ & Venetorũ hoſtes agere vellent, vel ſe Brixiæ minimè tutos eſſe exiſtimarent. Sed quum pręſidiũ eductis impedimentis porta egrederetur, & per medios hoſtium ordines alacriter pertranſiret, Galli conſpecta hoſtium paucitate (vix enim ſeptingenti armati milites erant) pudore confundi, & fremere cœperunt, quod tantulæ copiæ falſa maioris multitudinis ſpecie obiecta duorum exercituum impetum eluſiſſent, vixque ſibi temperare

Brixia Gallis Venetisque dedita.

poterant, quin minis & contumelijs abeuntes violarent. Lotrechius prior vrbem ingressus, ut captę possessionis formula servari videretur; paulò pòst eam Gritto restituit, actæque nomine senatus Lotrechio ingentes gratiæ, & munera data, quòd naviter copijs suis Rempublicā iuvisset: atq; urbem tantò sanguine toties frustrà repetitam integra fide reddidisset. Nec multò pòst ad conficiendum bellum copiæ in Veronensem agrum ductæ: nanq; exulibus Cæsarianisq; reliquijs unus erat Veronæ tutissimus receptus, propter magnam loci opportunitatem, quòd urbs Tridentinis iugis atq; Germaniæ proxima, celeriter novis auxilijs, si urgente hoste res paulò asperiores evaderent, confirmari posse videretur. Collegerat M. Antonius Columna, cui summa bellicarum rerum cura ab Cæsare demandata fuerat, ex omni genere hominum validissimam veteranorum manum: in his erant Hispanorum Tricenariæ cohortes sex, quibus ante alios Maldonatus & Morellio prȩerant, viri ætatis honore & fortibus factis insignes: Germanorum verò quatuor millia, omnes fermè in Italia militare assueti. Ii Georgio Franispergio nobili è Vindelicia parebant: præterea Castellalto ac Rodulpho alæ strenuis præfectis, & Marco item Sithio, qui postea M. Antonij testimonio summam inter Germanos virtutis militaris atq; prudentię laudem adeptus est. Aderant & quingenti fermè Helvetij, qui militiæ avidi, suis domum abeuntibus, Veronę remanserant, adhortante Arnoldo Vndervaldio eorum duce fortissimo, qui apud Sfortiam prætorij præfectus fuerat. Præter verò suam cataphractorum alam veteranam, aliquot Italici, Hispanici, ac Germanici generis levis armaturæ equitum turmas habebat: quarum inter alios excellenti virtute ductores eminebant, Gurlottus Rhavennas, Valastichinus Cantaber, & Succarus Belga. Sed in primis militari gloria florebat egregia Græcorum equitum manus. Ii omnibus Italiæ bellis exercitati, clypeos tanquam inutiles deposuerāt, quibus antea ipsi inermes oblongis atque inflexis utebantur: & pro his thoraces & galeas ita ferre didicerant, ut congredi cum cataphractis auderent. Erant eorum duces duo Boccali, Constantinus, & Emanuel illustri veterum Achaiæ principum familia orti: & secundum eos Andreas cognomento Bua, corporis atq; animi promptitudine insignis. His fretus copijs M. Antonius, dum Galli & Veneti, Brixiam oppugnarent, atq; ipse laborantibus socijs auxilio submittere ulla ratione nequisset, Vicentiam nocturna profectione contenderat: expulsoq; præsidio atq; urbe occupata, ingentem prædam omnium rerum, multosq; captivos & aliquot currulia tormenta avexerat. Quodq; magno ei postea usui fuit, frumenta quæ in areis adhuc erant, conquisitis undiq; plaustris ac sarcinarijs iumentis, Veronam asportaverat. Neq; post id factum, ullus hostium locus fuit, qui ab Antonianorum iniuria tutus esse putaretur: quum circumiecta castella aut deserta essent, aut in summo metu versarentur: atque omnes milites qui in præsidijs erant, eius viri vim atq; celeritatem pertimerent: uti superiore etiam hyeme pluribus periculis, & multis acceptis incommodis timere didicissent. Veneti aliquot antè diebus, quàm iustus Gallorum exercitus appropinquaret, ut qui capiendæ urbis peculiari cura plurimum angebantur, non longè à Verona constiterunt, ut hostes pabulatione ac frumentatione prohiberent, ac simul universam regionem, quam subitis incursionibus adversariorum equitatus infestabat, oppositis maioribus copijs tuerentur. Itaq; crebrò equestria prælia fiebāt, & hinc atq; inde ex occasione, & per insidias, ut quisq; suum hostem

Vicentia a M. Antonio occupata.

ſtem opprimeret, virtute ac dolis ſingulari ſtudio certabatur. Per eos dies agricola Veronenſis M. Antonij prȩmijs & pollicitationibus inductus, magnum facinus: ſed tam ſibi poſtea exitiabile, quàm hoſtibus inexpectatum auſus eſt. Is enim, quū res venales, & hortēſia in primis ſæpius humeris deferret, atq; ob id Venetis in caſtris impunè verſaretur, ſimulatione ſpectandi, ad tormentorum locum, ubi & omnis eorum erat apparatus minimè id curantibus cuſtodibus proceſsit, funiculumq; igne ſuccenſum, ut anteà edoctus fuerat, idonea in parte reliquit. Nec mora, ut primā ſtatim paleȩ & proxima cadis ſtramēta flammam corripuère, tantus repentè incēſo pulvere ignis obortus eſt, ut quicquid ſulphurei pulveris ad oppugnandam urbem magna impenſa, & multo labore paratum convectumq; fuerat, id totum uno temporis puncto cōflagrarit: tantaq; flammarum violentia atq; rapiditas fuit, ut omnis concurſantis & reſtinguere conantis exercitus remedia, una mali velocitate prȩverteret. Id ſolùm in gravi atq; inſperata iactura ſolatio fuit: incendiarius dum ſe reciperet, in ipſo ſtatim incendij ſævientis initio deprehenſus. Qui poſtea ad eruendam veritatem tormentis excruciatus, & vivus eodem igne concrematus, dignas ſcelere atq; audacia pœnas perſolvit. Eo accepto incōmodo, Veneti, quòd omni pulveris copia incendio abſumpta tormentorum apparatus inutilis evadebat, quodque & tutius, & commodius quæ amiſſa erant, ſi ſe reciperent, reparaturos eſſe iudicabant, reductis caſtris in remotiora ab urbe loca diſceſſerunt: tantamq; paucis diebus diligentiā adhibuerunt, ut cum longè maiorē vim pulveris quàm anteà habuiſſent, Patavio atq; Venetijs in caſtra, pluribus omnifariā imperatis vecturis comportarint. Nec multo poſt Gallorum exercitus, qui eius gentis conſuetudine, cùm in aliena cauſa tardè & cunctanter, tum alieno in agro tardiſsimè, ut ſeſe atq; equos largius atq; uberius aleret, iter faciebat, circiter Calendas Sextiles appropinquavit, & Veneti pari conſilio ab ea parte, quȩ eſt ultra Atheſim, caſtra promovere: ita tamen, ut neuter exercitus intra maioris tormenti iactum tendere vel conſiſtere auderet. Incredibilem enim tormentorum in urbe eſſe multitudinem transfugarum & ſpeculatorū ſermonibus compertum habebant: ignari tamen, quanta intus hoſtes pulveris penuria premerentur. Itaq; duobus magnis exercitibus circumiectum omnem agrum longè lateq; tenentibus, arctius obſideri cœpta, ea ratione, ut nō prius ad oppugnandum accederent, quàm incluſos fame ac aliarum rerum inopia debilitatos, ad ſummas defendendȩ urbis difficultates perduxiſſent. Iam enim cohibitis excurſionibus, & facultate frumentandi ac pabulandi magna ex parte ſublata, tantum cuſtodiarum diligentia, atque itinerum obſervatione ultra citraq; Atheſim effecerant, ut Cæſariani, niſi cum iuſta ac valida peditum & equitum manu, longius frumentari vel excurrere dubitarent. Quod ne ſæpius fieret, multitudo & propinquitas adverſariorum, & præſentis belli ratio, ne extremis propè rebus aliquod detrimentum acciperetur, prohibebant. Interea M. Antonius, qui hoſtes propius acceſſuros, ac mox urbem oppugnaturos eſſe certiore coniectura iudicabat, munitiones, quas anteà inſtituerat, irrequieto civium ac militum labore perficere, ipſe in primis uti erat propter architecturæ diſciplinarumq; notitiam, ſummus horum operum artifex, ut alios doceret, exemploque accenderet, agendo atque inſtrumenta fabrilia contrectando, nullum vel humilis etiam operæ laborem aſpernari, omnibus in locis aggeres ædificare: ſed maximè ad Mantuanam portam, quæ Calcearia dici-

tur, frequens & multus in operè eſſe, ac plurimùm in eius loci munitione verſari. Erat turris mediocri altitudine ipſi portæ impoſita, atque ea foris ita aptè oblongo & quadrangulo cincta propugnaculo, ut peritis etiam per ſe ſatis tuta videretur. Sed vitium Marcus Antonius animadverterat, qui nullam ſibi tuendæ portę facultatem relinqui, ſi propugnaculi murus acri hoſtium oppugnatione ſterneretur, ſolerti iudicio providebat. Quamobrem, tametſi ab omnibus propè militibus irridebatur, quòd munitiſsima in parte tantùm operæ ac laboris impenderet, tamen quin munitionem perficeret non deſtitit, quæ una omnium poſtea & cunctis ſalutem, & ipſi in primis ſingularem laudem peperit. Siquidem portam ante omnia multo aggere replevit, relicta in medio ad ingentis tormenti uſum feneſtella, quæ tenui gleba in ſpeciem ab exteriore parte ſimiliter obſtruebatur. Item ab utroq; latere apud binas munitiones totidem feneſtellas effecit, quibus maiores colubrinæ interius collocatę ex obliquo, ubi incurſus hoſtium flagitaret, occultè emitterentur. Novam quoque & ſubterraneam portam, patefacto ab imis mœnibus ampliore aditu in foſſam perduxit: unde expediti atq; intenti milites adverſus ſubeuntem hoſtium multitudinem ex improviſo proſilirent. Atque hæc ne hoſtibus proderentur, adeo occultè adminiſtrabat, quum nocturno maximè tempore, & familiaribus aut fidiſsimis uteretur, ut milites magna ex parte, ac cives quæ parata eſſent, ignorarent. Multi nanque ex Hiſpanis, nulla verecundia, quòd neque ſine ſtipendiis pro Cæſare militare, neque ultimam inediam, quum iam anguſtior annona videretur, experiri ſe velle dictitarent, ad Venetos ſimulata in agrum excurſione tranſibant. Quanquam plures patrii decoris memores, ne univerſæ genti ea ignominia conflaretur, dolore concepto, factum perditorum hominum improbarent, atque eis quum vindictæ vel iudicio locus foret, extrema ſupplicia comminarentur. In his fuère Suares Roſcius, Plaſolla, Chriſtophorus Magius, Iamperres, & Ioannes cognomine Latro, & nonnulli alii lenones verius quàm milites quæſtui aſſueti, qui paulo antè ſigniferorum, & centurionum loca, melioribus fato extinctis, andacia potius & commilitonum favore, quàm propria virtute meruerant. Hos & ipſe Maldonatus paulo pòſt, nullo anteactæ militiæ pudore ſubſecutus eſt: vir militari laude dignus, niſi avaritia atque ſuperbia inductus, iam ſenex ante partam longo labore dignitatem, eo ſcelere, & poſtea fœdiſsimo ac horrribili vitę exitu macaulaſſet. Per eos etiam dies Bernardinus Caldareus Veronen. equitum præfectus, quum in dividenda præda, ſeditione inter milites ſuborta, eius equites Emanuelem alæ Gręcorum ducem interfeciſſent, & pluribus de cauſis ſuſpectæ fidei à Cęſarianis eſſe diceretur, ad Venetos transfugerat. Nulla interim dies erat, qua non equeſtri prælio ſubiectis in campis certaretur: fuitque aliquando admiratione dignum: quòd pauci Græci equites totidem cataphractos Gallos captivos adducerent. Nam ſingulari velocitate gnaviter armatorũ impetum ludificabantur, ac rurſus prætervolantes & ſubiti ex tranſverſo ictus ingeminabant, clavaque pręſertim ferrea hoſtis caſsidem, & eius equi caput feriebant, tanta arte, ut feſſos atque attonitos facilè poſtea ad deditionem, quæ traditione gladii fiebat, compellerent. Quòd ſi confertis turmis Galli ingruerent, liberiore campi ſpatio fuga ſibi conſulebant: ſi verò Græci in anguſtias vel arctiora loca retrudebantur, ubi ſtataria pugna dimicandum foret, nec ſolitis in fugam gyris eludere congredientem hoſtem facilè poſſent, circumventi atq; oppreſsi, audacię

pœnas

pœnas luebant. Nonnunquam etiam per luſum extra ordinem, interpoſitâ fide ab binis vel ternis utrinque certabatur, ut tum accidit, quum inducijs, ut tutò omnes ſpectaculo intereſſent, quatuor nobiliſsimi ijdem atque omnium longè fortiſsimi Galli equites, inter quos Ambra peditum prefectus excellenti virtute iuvenis erat, totidem ex hoſtibus provocarunt. Præferebatur certamini titulus: ſi qui in urbe equeſtri gloria illuſtres eſſent, qui pro adamata muliere decurrere, atque haſtam ferro præpilatam infringere vellent, hos contrà in ſtadio parem ad numerum ſtaturos Gallos, & ſuæ atq; alienæ virtutis ſine fraude periculum eſſe facturos. Prodière Gurlottus Rhavennas, Summontius Neapolitanus, & duo Hiſpani Vaſcus Cunnius atque Guinnea, concurſumque eſt infeſtis haſtis magno ardore, ſummis utrinque viribus, adeò ut pari virtute, parique periculo contendiſſe omnes iudicarent. Summa tamen laus haud obſcurè Cæſarianis ceſsit: nam quũ Summontius, & Vaſcus ſuperiores evaſiſſent, & Guinnea ephippio fuiſſet excuſſus, Gurlottusque & Ambra mutuo ictu penetratis uſque ad interulam tunicam ſolidiſsimis thoracibus, cùm vi, tum conſtantia pares extitiſſent, nulli dubium erat, ſi res ad gladios deducta fuiſſet, duobus iam Gallis peſsimè affectis, qui tum afflicti ſuperſtratis & morientibus equis iacebãt, victoriam ad Cæſarianos fuiſſe redituram. Sed ſtatim dirempta eſt pugna, ne tantæ virtutis homines, qui non hoſtili rabie, ſed ingenuo quodam corporis atque animi vigore concurrerant, poſtquam primum & maximum vitæ periculum evitaſſent, non gloriæ, ſed fati caſibus ſe obiectare viderentur. Interea Lotrechius & Theodorus, quum certius cognoviſſent obſeſſos, deſperatis ſemel ſtipendijs, & cibarijs magna ex parte cõſumptis, ob crebra ſuorum transfugia metu conſternatos: cives verò uſque ad miſerandam egeſtatem & rerum tedium, omnibus domi & foris conflictatos incommodis diutius quin ſe dederent, extremas miſerias non eſſe tolleraturos, mœnia aggredi ſtatuerunt: atque ita perductis foſsis, perfectiſque ſolitis munitionibus, ut tutò mœnibus ſuccedi poſſet, prolatoque omni tormentorum apparatu, vrbem ab duobus lateribus oppugnare cœperunt. Gallus eam partem quæ à Mantuana porta perpetuo tractu ad Citadellam patet (ſic enim appellant retractiorem urbis angulum, & vetere munitione firmiſsimum) ſibi oppugnandam accepit. Venetus autem ad Vicentinam, quę Epiſcopalis nuncupatur conſedit. Et quoniam inter bina caſtra preterfluebat Atheſis, qui eo in loco vado tranſiri non poterat, ut uterque exercitus mutuis auxilijs ſubito traducendis alteri præſidio foret, amnem latiſsimo ponte iunxerunt, & ad tutelam eius cohortes ſtationarias ad extrema pontis capita cum tormentis impoſuerunt. Itaque urbs diverſis duobus in locis vndecim fermè continuos dies oppugnata, tantaque vi, ac tanta utrinque perſeverantia, ut Veneti eam mœnium partem, quæ ad Vicentinam pertinet, ſupra centum & quinquaginta paſſuum in longitudine patentem, perpetua murorum ſtrage edita, deiecerint. Galli verò per intervalla quinque in locis ingentes quinque aditus patefecerint, ſuperſtantibus intermedijs totidem intacti muri portionibus in pinnarum ſimilitudinem. Quæ ruinarum & ſtratorum paſsim mœnium vaſtitas paſſuum fermè ducentorum ſpatium amplectabatur. Idque ea ratione fiebat, ut hoſtes, qui interiora cadentium murorum foſſa & perpetuis aggeribus munire cogebantur, multò maxima (ut in extenſo ac longiore opere) continui laboris neceſsitate impoſita conficerentur: ac ſimul ut tormenta quod re-

ćta fronte non poterat, ex obliquo per diruti & patentis muri intervallum, in latera hoſtium intus pro ſtatione agentium atque opus molientium non fortuitis, ſed deſtinatis ićtibus emitterentur. Erat tanta pilarum vis, ut non ſolùm muri, ſed quum ſupra mœnia ferebantur, etiam ædificiorum tećta corruerent: multiq; paſsim in urbe, plures in munitionibus vel incidentibus pilis, vel defraćtorum lapidum fragmentis eliderentur. Nullæ nanq; gentes, nulli duces memoria noſtra vel maioribus opibus, vel ampliore tormentorum apparatu urbem oppidúmve oppugnarant: nulla ipſi qui oppugnabant Italię in parte, tormentis, aut machinis maiorem murorum vaſtitatem factam fuiſſe meminerant, adeò ut ſupra viginti millia ferrearum pilarum, una ea oppugnatione, & paucis quidem diebus iaculati fuerint. Periêre è Cæſarianis tormentorum ićtibus diſcerpti, Ioannes Montefeltranus clarioris nominis eques, Pellanda architećtus inſignis, & Fontana Inſuber, in conflandis dirigendisq; tormentis peritiſsimus. Sed in tanta periculi àſperitate, ea erat & ducis virtus, & militum diligentia, & civium fides, quum omnes certatim ſingulari ſtudio in opere verſarentur, neque ſibi die nočtuque parcerent, ut quantum muri ab acerrimis indefeſsisque hoſtibus ſterneretur, tantum ipſi pari temporis ſpatio adaučtis & prolatis aggeribus commodiſsimè reſarcirent. Intra enim cadentium mœnium ruinas M. Antonius foſſam perduxerat, atq; interiore labro munitiones erexerat. Vbi verò pomerij depreſſum ſolum foret, nec abraſis ab hoſte mœnibus æquaretur, murices paſsim, & tabulas è quibus frequentes clavorũ cuſpides prominebãt, opportunis in locis occultè poſuerat. Prętere a teſtarum & globorum ingentem paraverat multitudinem, quibus miſsilis & pinguior flamma noto artificio continebatur: tormentaque, quorum magnum habebat numerum, idonea in parte, ubi periculum oſtenderetur, ordine collocarat. Curabant Germani duce Franiſpetigo, adiunćtis ſibi Helvetijs, ea in parte quæ à Venetis oppugnabatur: atque hæc eadem agendo imitandoque diligentiſsimè adminiſtrabant. Porrò Antonius tabernaculo iuxta mœnia in ipſis munitionibus erećto, ubi certamen & plurimum periculi futurum eſſe putabatur, cum reliquis copijs adverſus Gallos conſtiterat. Iam perventum erat ad ſummas rerum difficultates: iam cuncta obſeſſos, pręter unam ſpem, atque unam animi virtutem conſtantiamque defecerant. Frumenti parva, caſei autem, & carnis ſalitæ, vel pecoris nulla copia in urbe reperiebatur: & quod in primis corpora atque animos Germanorum infregerat, tanta vini penuria erat, ut quicquid in ipſa ſpe propinquæ vindemiæ ſupereſſet, id totum ſacrificio atque ægris militibus ſervaretur. Dux ipſe, quum primores exercitus quotidianis cœnis adhiberet, & quadraginta diebus nihil præter aquam bibiſſet, tanta comitate omnes abſtinentiæ & frugilitati inſuefecit, ut facile atque alacriter cæterarum etiam rerum inopiam tolerarent. Lentem enim & fabam, paniceaque pultaria in quotidiano uſu: equinas verò atque aſellorum carnes magno in honore habebant; & tum pręſertim opiparè apud ducem epulabantur, quũ aliqui Gallorum equi, ut erant præpingues, ac ſuis ſtrigoſioribus & fame propè enećtis minimè cõparandi, in excurſionibus occidebãtur. Nam conſpećtis ſtatim equorũ cadaveribus, portis frequẽtes evolabãt, conciſosq; in fruſta humeris in urbẽ cum plauſu referebant. His rerũ anguſtijs quũ premeretur Antonius, neq; plurib. literis ac nuncijs ad Cęſarẽ tranſmiſsis, quicquã certi dẽ eius auxilijs audiret, atq; indies copias tot affećtas incõmodis

magis ac magis deficere, atq; extenuari, nihilq; iam ſemiægris corporibus prę-ter fortem fidelemq; animum ſupereſſe conſpiceret: antequam omnis exercitus deſperatione atque extrema inedia conficeretur, audendum ſibi aliquid de eruptione exiſtimavit. Itaque re ad conſilium delata, docuit quàm luctuoſus atque ignominioſus, ipſique in primis nobiliſsimæ ac fideliſsimæ civitati, miſerabilis rerum exitus futurus eſſet, ſi in ſuprema ingentis belli neceſsitate, Cę-ſaris auxilia ſibi expectanda iudicarent. Fortibus viris fortia conſilia, quæ neceſsitas omni ratione validior offerre videretur, in tempore eſſe præſumenda, conandumq; ac impigrè agendum, dum vires ad rem bene gerendam ſupereſſent. Nec in una laboris atque inediæ patientia, ſed in virtute atque audacia, & ſpem melioris Fortunæ, & ſummam totius belli victoriam poſitam eſſe arbitrarentur. Placere ſibi eruptione facta pontem occupare, atque interſcindere, ac ſimul omnibus copijs Venetos adoriri, quando factu facillimum foret, ut qui nihil minus, quàm eruptionem ab obſeſſo hoſte fieri poſſe putarent, ſubitum atq; improviſum pugnaciſsimi ac toties victoris exercitus impetum minimè ſuſtinerent. Quibus pulſis, Gallos nec conſiſtendi animum, nec ſeſe recipiendi ſine tormentorum iactura ſpatium habituros. Quantum autem ad ſe pertineret, ut maiorem ſpem proſperi eventus conciperent animis, ad exæquandum periculum pedibus in prima fronte pugnaturum: & Dijs bene iuvantibus, ſi forti conſilio ſtrenui milites non deeſſent, finem egregia cum laude ærumnis omnibus impoſiturum. Præfecti, & centuriones qui aderant, nulla interpoſita dubitatione, fermè omnes Antonio aſſenſerunt. Nam tametſi conſilium primo aſpectu periculoſum atque aſperum ducebant, tamen tanta erat omnium virtus, tantaque pugnandi cupiditas, ut quo audacius conſilium erat, eo & certius & ſpecioſius eſſe videretur. Curavère cuncti corpora, atque arma expedivère, ut ſequenti die ancipitis conſilij alea iaceretur. Sed quum rebus omnibus ordine conſtitutis inſtructi & parati eſſent ad erumpendum, & iam prima ſigna ad portam ferrentur, repentinus ab Calcearia porta tumultus exortus, interpellantibus Gallis, ab incepto M. Antonium revocavit. Nanque Lotrechius, ſi portæ propugnaculum celeri atque acerrima oppugnatione ſterneretur, prius quàm obijci novæ munitiones poſſent, facilè ſe in urbem pervaſurum ratus, convectis in eum locum omnibus propè maioribus tormentis, propugnaculi muro portam nudaverat: patefactoque aditu Leſcutum fratrem (is tum peditatus curam gerebat) expeditas cohortes adducere, & per ruinas immittere iuſſerat. Subière ad portam impigrè Galli, & frequentes totum propugnaculi ſpatium complevère, ut inde in urbem tranſgrederentur, quum Antonius, qui priore excuſſus conſilio, celeriter in eam partem decurrerat, locum delectorum militum præſidio firmavit: edixitque, gnarus eorum quæ occultè paraverat, ne iniuſſu ullum in ſubeuntes tormentum emitteretur. Cæterùm alijs atque alijs intrepidè ſubeuntibus, ut confertiſsima hoſtium multitudine interiorem propugnaculi aream plenam eſſe animadvertit, ſubitò tormentorum illud maximum quod ante ibi conditum fuiſſe docuimus, ſua manu collibratum atque inflammatum, in oppoſitos emiſit. Idem fecère magiſtri, qui tormentis in dextram ac lævam collocatis prę-erant: tantaq; hominum ſtrages puncto temporis edita eſt, ut pauci ex ea multitudine, quæ propius acceſſerat evaſerint. Nam non pilis tantum tormenta, quibus conſtipata acies certa ac miſerabili clade lacerabatur, ſed etiam taxillis

ferreis,varijſq; metallorum fruſtulis uſq; ad ſumma ora compleverant, quæ flammarũ & pilæ impetu expulſa, grandinis modo ſic in omnes partes lethali violentia diſpergebantur, ut thoraces earum rerum ictus minimè ſuſtinerẽt. Incubuêre demũ Hiſpani, & cum his Itali cataphracti, qui ea die pedibus rem gerebant, & pavidos,atq; ea procella diſiectos multis illatis vulneribus repulerunt. Deſiderati ſunt paulò minus ducenti milites in partibus Gallorum: vulnerati autem plures, è quibus multi etiam, quòd eius generis vulnera igne ac ſulphure vitiata difficillimè curarentur,poſtea interierunt. Eo die Antonius, tacito ſuorum omnium conſenſu, ſummam prudentiæ opinionẽ adeptus eſt: quam amici pariter atq; æmuli,qui eum ſuperioribus diebus Calceariam,veluti inani quadam haud neceſſarij laboris perſeverantia munientem irriſerant, eius opera atque artificio in repentino maximi diſcriminis caſu, urbem haud dubiè conſervatam eſſe faterentur. Nec multò poſt literæ è Germania allatæ,quibus Cæſar ſignificabat,magna peditum atq; equitum auxilia ſe cum ingente commeatus copia propediem ad ſolvendam obſidionem eſſe miſſurũ. Qui nuncius, ſicuti Galli primam eruptionis occaſionẽ improviſa dimicatione ſuſtulerant, ita in poſterum totum deſtinatæ eius rei conſilium interrupit. Quoniam M. Antonius,quanquam milites oſtendendæ virtutis avidi,id ægerrimè ferrent,in tam propinqua ſpe auxiliorum nihil temerè ſibi tentandũ arbitrabatur. Cæterùm Lotrechius, quum eo accepto incommodo,nihil neglectum apud hoſtes,nullamq; mœnium partem quam ipſe tormentis deieciſſet non omni munitionis genere vallatam eſſe conſpiceret, nova ratione ad fallendum hoſtem oppugnare conſtituit. Superſtabat inter binas ſtratorum mœnium ruinas, eiuſdem muri pars ſeptuaginta fermè cubitorum in longitudinem,quę ratione ſuperius memorata ex intervallo relinquebatur. Eam partem ab imo ſubruere, atq; exciſis fundamentis in vrbem una impulſione propellere conabatur, ut quum integra ea moles perpetui muri procidiſſet, priuſquam vllæ ab hoſtibus munitiones ab interiore parte extruerentur, armatorũ acies, patente quàm ampliſsimo aditu, in urbem irrumperẽt. Igitur miſsi complures, qui imas mœnium radices dolabris vectibuſq; ſuccinderent. qui quum impunè ſub muro verſarentur, quòd ſumma mœnia defenſoribus nudata erant, brevi opus eò perduxerũt, ut murus ab exteriore parte ſenſim excavatus, appoſitis trabibus, quæ ruinam eius prohiberent, ſuſpenderetur. Ea res verò deprehenſa ab hoſtibus, Antonio atque alijs magnam cum timore ſollicitudinem iniecit. Nam in tanta temporis exiguitate, nec foſſam, nec aggerem perficere poterant, nec ſatis quod potiſsimum foret, ſuſpenſis ac timentibus occurrebat: Antonius tamen, quod ſubitarium in eo periculo auxilium eſſe putabatur, convecta è foro in eum multiplici materia, prælongis & validiſsimis tibicinibus nutantem murum contrariò fulcivit. Quorum tignorum tanta vis fuit: quoniam dimenſa ad pinnarum altitudinem, atque ab imo divaricata erant, ãc hoſtilium trabium longitudinem ſuperabant, ut in opus molientes, murum, qui iam totus ab imo cæſus pluribus rimis fatiſcebat, in exteriorem partem momento provoluerint. Complures è militibus, qui parati ad irrumpendũ in proxima parte ruinam in diverſum expectabant, omneſq; ad vnum qui ad ſubruenda fundamenta ſucceſſerant, repentino muri caſu oppreſsi, miſerabiliter perierunt. Sed dum Antonius in erigendis tibicinibus ardentius atque incautius in opere verſaretur, maiore ſclopetto ita ictus eſt, ut plumbea

pila

Pila per brachium adacta, corpus etiam ſublato humeri oſſe per alam in tergum, quatuor effectis vulneribus emerſerit. Diſsimulavit in præſens graviſsimi vulneris dolorem, atque periculum vir ante alios fortis, dum murus ille prorueret. Quo demum prolapſo, & tot hoſtibus eius ruina oppreſsis, veluti expiato vulneris dolore, in tabernaculum conceſsit: eaque mox fuit lethalis plagæ acerbitas, ut diu pertinaci febre conflictatus, ſummum vitæ periculum adiiſſe crederetur. Lotrechius, tametſi hominem, qui omnibus bellis acerrimus Gallorum hoſtis extitiſſet, publicè oderat, atque, ut erat potiundæ urbis & militaris gloriæ avidus, plurimùm adverſarij ducis incommodo lætaretur, tamen quum ſingularis viri caſum magnopere doluiſſet, & medicum obtulit, & quotidie ad eum gratiſsimarū rerum munera, ſicuti morbus & afflictæ urbis miſeria flagitare videbantur, officioſè humaniſsimeq; tranſmiſit. Erat enim M. Antonius maximarum virtutum gloria, quæ nullis in eo ingentibus vitijs obſcurabatur, etiam apud hoſtes illuſtris. Idque ei præſertim omnium benevolentiam conciliabat, quòd prȩter proprium animi vigorem, etiam ſtaturæ proceritate, firmitate membrorum, & virili quodam decore vultus, armorumque omnis generis, atque in primis equitandi peritia cæteros eius tempeſtatis duces anteire diceretur. Quin & ipſe paucis antè diebus, quum Leſcutus & Franciſcus Borbonius ſancti Pauli regulus, egregia virtute & ſingulari dignitate florentes, viſendi eius ſtudio adducti, ut porta egredi, & in conſpectum devenire vellet ad iungendas dextras, quod privatæ benevolentiæ teſtimonium foret, obnixè petijſſent, interpoſita ſtatim fide, ad amplexandos publicos hoſtes ſumma ſecuritate comitateque prodierat. At Veneti, tametſi ad Vicentinam portā, non interciſis alternisq; mœnium ſpatijs oppugnarant, ut Gallos feciſſe docuimus, ſed continenti murorum ſtrage, & perpetuis ruinis nudaverant urbem, tamen neque in duce ea vis animi, neque in exercitu tantum audaciæ fuit, ut mœnibus ſuccedendum, & prælio aliquid ſibi tentandū per ruinas eſſe iudicarent: mox & operum quæ intus erigebantur magnitudine deterriti: & ſociorum infelici exemplo adducti ad effodiendos cuniculos ſe contulerant. Iamq; ſolidam turrim, quæ ad campum Martium vergit, Ioannis Comenis induſtria (is tum cohortis præfectus erat eius artificij non ignarus) in aliquod ruinæ diſcrimen adduxerāt, quum Cæſarianæ copiæ ſuperatis Alpibus in Pulicellam vallem ſe demiſerunt. Erant ad octo milia hominum cum magna pecoris & caſei copia, multisque farinæ dolijs, quæ ratibus ſecundo Atheſi devehebantur. Is præerat Guliermus Rochandulphus, qui ſuperiore hyeme Brixiam obſidione liberarat. Eius adventus uno fermè tempore obſidentibus atque obſeſsis nunciatus eſt. Nam quantum iuſtis confectis itineribus procederetur, tantū ipſi interdiu fumo paſsim per villas facto: noctu verò magnis excitatis ignibus ſignificabant: & ab agreſtibus qui pretio literas deferre conſueverant, Venetorum Gallorumque cuſtodiæ ſæpenumerò fallebantur. Placuit utrique duci, & Gritto in primis, poſtquam Germanorum adventu omni ſpe potiundæ urbis manifeſtè deciderant, univerſas vires in una caſtra conferre: ne intercedente amne, ſi cum duplici hoſte ancipiti prælio contendendum foret, aliquod inſigne detrimentum acciperent. Theodorus, quòd novo hoſti propinquior erat, reductis tormentis vaſisque collectis copias ponte traiecit, & ad Gallorum caſtra ſe contulit. Quòd cum fieri ab Venetis hoſtes è muro conſpicerent, ſubitò tormenta, quæ

Verona Germanorū adventu obſidione liberata.

in editioribus locis collocata erant, in extremum abeuntium agmen emiſerũt, qua procella aliquot interfecti ſunt, & in his Baſilius Ripa Liviani alumnus, qui ob ſingularem rei bellicæ peritiam, paucis antè diebus alæ equitum præfecturam adeptus fuerat. Erupêre demum ſub ſignis Germanorum cohortes, & non contemnendam vini & commeatus copiam tabernaculaq; aliquot, & caſtrenſis apparatus inſtrumenta nacti, cuncta in urbem plauſtris convexêre. Ab Antonianis quoque equeſtri eruptione cum noviſsimis Gallorum uno fermè tempore pugnatum eſt: cęſique aliquot, & plures capti. Sed ea omnium opinio fuit Gallorum copias tormentis ea die propè deleri potuiſſe, dum ſubducto oppugnandi apparatu retrò Mantuana via in tutum ſe reciperent, ſi vel mediocrem ſulphurei pulveris quantitatem, cuius ſumma in urbe penuria erat, habuiſſent. His enim pœna graviſsima erat conſtituta, qui fruſtra, vel iniuſſu ducum paulò maius tormentum emiſiſſent: ut id totum quod ſupererat extremis caſibus ſervaretur. Lotrechius non multò poſt Villafrancam: Theodorus verò inde ad ſecundum miliare Bovilianum caſtra reduxêre, ita tamen ut Galli appetente hyeme univerſi tectum ſubirent: Venetus verò exercitus ſub tentorijs ac pellibus haberetur. Nec multò poſt Rochandulphus vrbem ingreſſus eſt, egitque Veronæ paucos dies, ne, qui adventu ſuo obſidionem ſuſtulerat, introducta auxiliorum multitudine, afflictis diuturna fame Veronenſibus duriorem priore calamitatem importaſſe videretur. Itaque permutatis aliquot cohortibus, ut præſidium laboris viciſsitudine recrearet, in Germaniam diſceſsit. Per eos quoque dies Venetis in caſtris media nocte tumultuatum ſeditione ob ſcortum, ut tum credebatur, inter Italos pedites & perfugas Hiſpanos orta: reſque eò ab iurgijs & contumelijs paucorum petulantia proceſsit, ut quum in nocturna trepidatione quiſque ad arma diſcurreret, iuſta propè acie inter ſe conflixerint, admiſſumque ea nocte fœdum ac miſerabile facinus foret, niſi Lotrechius, qui è proximis caſtris ad tumultum adcurrerat, iam ſupra centum interfectis & compluribus vulneratis, exardentem ſeditionem minis atque authoritate compreſsiſſet. Profecto Rochandulpho, tametſi Cæſariani, quòd in præſens in urbe fames eſſe deſierat, gravi obſidione levati, ingruente hyeme nihil ſibi eſſe timendum arbitrarentur, attamen hoſtibus remotiora ac ſuperiora loca tenentibus, ſic omnibus obſidionis malis preſsi atque afflicti ſunt, ut duriorem propè quàm antea annonæ inopiam ſenſerint. Namque Veneti quum abſiſtere incepto turpe ducerent, atque ſi pertinacius obſiderentur hoſtes, eos tantas diuturni belli atque inediæ acerbitates minimè eſſe toleraturos intelligerent, diviſis copijs itinera aditusque omnes, quibus ab Germania inferri commeatus poſſet, occupaverunt. Mercurius cum maiore levis armaturæ equitum parte Summis in campis, qui locus ad alpium radices pertinet, hybernabat: vir vel fato quodam, vel prudẽtia per triginta amplius annos, quibus in Italia militavit, omnibus excurſionibus felix. Federicus autem Gonzaga cognomento Bozolus, cum aliquot cohortibus ſupra Cluſiam conſederat. Sic enim locum appellabant, ubi Atheſis coeuntibus geminis rupibus coarctatus, minimam alvei latitudinem oſtendit. Anguſtijs imminet vetus caſtellum cum turre, quod Germanorum præſidio tenebatur. Intercepêre apud eas fauces, nequicquam locum tuentibus Germanis, Veneti pedites aliquot navigia commeatu onuſta, quæ ſecundo flumine dimittebantur. Reliquæ quoque copiæ certis atque opportunis in locis

Ita constiterant, vt quum in hyberna deductæ essent, nihil quantum cura ac diligentia præstari poterat, obsidionem intermitterent: ac pene acrius q̃ æstate fecissent, bellum gerere viderentur. Sed tantis laboribus, ac Veneto tandē bello exoptatum finem imposuit memorabile fœdus, quod in finibus Lingonum & Sequanorum apud Nouiodunum ictum est inter Franciscum Gallorū regem & Carolum Belgarum principem, quem moriens auus Ferdinandus omnium regnorum hęredem testamento reliquerat. Siquidem adolescens Hispanorum ingenijs & potentissimorū regulorum voluntatibus diffisus, ne absente se, veluti per interregnum, rebellandi occasio præberetur, omnibus rebus postpositis in Hispaniam sibi maturandum esse iudicarat. Quod neque tuto, neque expedite fieri poterat, nisi prius cum Francisco certis legibus amicitia firmaretur. Timebatur nanque rex iuuenis & acer, tantis subnixus opibus, qui dudum Heluetijs prælio deuictis, etiam Maximiliani Cæsaris conatus egregie repressisset: & maxime repetiturū se armis Neapolitanū regnum, & Ioannis Nauarrę regis paulo ante in Gallia defuncti filium adolescentem in paternum regnum reducturū minaretur. Itaq; conscriptæ Nouioduni fœderis tabulæ per legatos in has conditiones, vt Carolus regnū Nauarræ Ioannis filio, qui inde expulsus esset, restitueret: si id iudicibus, quos constituere summę rei arbitros deberēt, ex ęquo & iure videretur. Item centum milia aureorū nummūm, quotannis Gallo pēderet, vt eo tributi nomine aliquod Gallis in Neapolitano regno ius esse videretur: amicitiaq; & mutuum fœdus affinitatis vinculo confirmata. Nam Carolum sibi Franciscus generum adsciuit, sic vt ei puella, quæ in cunis adhuc erat desponderetur. Gallus quoq; ad componendum Italiæ statū, & ad res Mediolanensis imperij confirmandas, vt Verona Venetis redderetur, postulauit, ea lege, vt a Venetis redemptionis nomine ducenta millia aureorum nummûm, duabus pensionibus Cæsari persoluerentur. Quibus conditionibus, sicuti Carolus adeundæ Hispaniæ cura anxius, haud cunctanter subscripserat, ita Cæsar oblata sibi ingenti pecunię summa conditionē minime detrectauit: vt qui nepotis consilia, atque ipsam spem, ac rationē omnem obtinendi imperij importuna tergiuersatione corrumpere nolebat, pręsertim quū vrbem, quam nisi graui impensa, & summa cum difficultate tueri retinereque non poterat, magno pretio venditaret. Vt tñ salua existimatione, quæ haud dubie tam fœda pactione polluebatur, Italiæ possessione decedere videretur, non Veneto sed Caroli legatis vrbem dedidit, qui eam mox Lotrechio, vt constitutum fuerat, tradiderunt. Gallus quoq;, triduo postquam vrbem ingressus est, sicuti Brixiæ ex formula factitatum fuisse memorauimus, Gritto eam cum arcibus magna omniū alacritate restituit. Is fuit Veneti belli exitus, quo iam octauum annum Italia deflagrabat: illudq; in primis memorabile videtur, quod Veneti ab initio oppugnati ab cunctis prope Europæ regibus, atque omnib. pręlijs victi, vniuerso tñ bello victores euaserint. Quo fit, vt eorum respublica, quæ vno ciuium consensu & priuatis potius q̃ publicis opibus stetit, fato quodam tot infensissimarū gentium impetum sustinuisse videatur: quando, si Romanę potentiæ magnitudinem, & clades quas Annibal dirus hostis intulerit, cum Venetorum fortuna vera ęstimatione pensauerimus, funestiorem prope eis Abduam fuisse, quam Romanis Cannas: & Trebiæ & Trasimeni infelices pugnas, Brixiana ac Vicentina stragibus æquatas esse fatendum sit. Sed ea vel præcipua patrum, ac ipsius fortissimi Senatus principis Lauredani

Foedus inter Carolum Belgarum Principem, et Franciscum.

Finis belli veneti.

laus fuit, perpetuis annalium monumentis celebranda: quod aduersissimis etiam obruti tempestatibus, ad exemplum Romanæ constantiæ atque virtutis, nunquam de republica desperarint. Vnus tamē ante alios Grittus togatus imperator, meritam seruatæ patriæ lauream feret: & tum maxime æternæ laudis gloria florebit, quum seculi præsentis viuidæ virtutis comes inuidia aliquando decesserit. Cęterum M. Antonius, qui iam ex vulneribus conualuerat, quoniam certus rumor de his quæ Nouioduni inter se reges, non abnuente Cęsare pepigissent, afferebatur, ne pudendæ deditioni interesset, relicta Ioanni Baptistæ Spinello rerum cura, & remissis in agrum Romanum equitibus suis, ad Cæsarem in Germaniam contendit. Milites vero trium exercituum, quum perfecto bello magna ex parte dimitterentur, & insperatam pacem veluti egestatis initium ægerrime ferrent, paulo post Francisci Mariæ Rouerei auspicijs, qui Vrbino exactus fuerat, grauissimum in Piceno atque Vmbria pontifici maximo bellum intulerunt. Cuius belli famam, quum amplissimi etiam nominis principes liuore atque superbia inducti aliquandiu pessimis artibus aluissent, exitu rerum manifeste perspectum est, eam demum esse regum omnium fidem, vt pro libidine sanctissimas fœderum leges attrectare, violareque non dubitent: quum semel præsenti tantum commodo, atque ipsis temporibus seruiendum esse censuerint.

FINIS LIBRI XVIII.

BENEDICTI VARCHII AD PAVLVM IOVIVM EPISCOPVM NVCERINum, Historiarum Scriptorem.

EPISTOLA.

Paule Ioui totum cuius iam clara per orbem
Fama volat, celeriq́; altum petit æthera penna,
Duratura diu, atq; omnes ventura sub annos:
Non quòd pæonias iam pridem, & Apollinis artes
Callueris, multosq́; hominum subduxeris orco:
Nec quòd priscorum nostratia nomina primus
Piscibus imponens, latias claraueris oras:
Aut quod magnorum effigies, atq; ora virorum
(Qua tuus æquoreis Benacus non minor vndis
Assurgit, fremituq; imitatur murmura Ponti)
Non sumptu exiguo, atq; ingenti pinxeris arte,
Cuiq; sua ornatis addens insignia verbis
Ellogia, illorum varios testantia honores,
Quæ præclara licet per se videantur, & alti

Ingenij factura fidem, tamen illamet ipsis
Historijs collata tuis (ceu sydera Sole)
Vanescunt, proprias amittunt singula vires.
Hic siquidem te te maior, teq; ipse relinquens
Post terga, extremũ properas superare cacumen:
Vel potius summo consistens vertice montis
Iamdudum felix operum, lætusq; laborum,
Despectas alios infrà, tutusq; quiescis,
Quò nunquam nostro quisquam pervenit in ævo,
Forsitan, & nunquam posthac venientibus annis
Perveniet quisquam tantæ ad fastigia laudis.
Quidnam opere in tanto primùm tantiq; laboris,
Atq; ævi, multis pleno, magnisq; periclis,
Mirer ego? ingeniũ ne audax tam multa quòd unũ
Tamq; loqui diversa paraverit? an seriem, qua
Cuncta suis disposta locis miro ordine narras?
An potius clari eloquij numerosq;, salesq;
Verborum, & proprias vario discrimine vires?
Queis Reges populosq; omnes, veterisq;, noviq;
Orbis (ubi Ammerice nostri de nomine civis
Alta iacet) prisca verus novitate recenses.
An magis ut causas omneis, belliq; gerendi
Consilia, & rerum rationem reddere pergis?
Vnde hominum mores varios addiscere, et ampla
Ornamenta queat patriæq;, sibiq; parare,
Quicunq; illa semel docto perlegerit ore.
Tu quo castra loco metanda, & qualibus armis
Obfirmanda, quibusq;, & qualibus oppugnanda,
Sæpe doces, sæpe idem urbes defendis, & idem
Expugnas, tu quæ fallacia fœdera, quæ sint
Fida mones, populumq; levem, timidumq; senatũ
Arguis, & nulli tutum confidere monstras.
Quæ si nostrorum Regum inprudentia, & illa,
Illa animis hominum regnandi dira cupido
Scivisset, nunquam Italiæ (quod caverat olim
Mediceus præstans animis, & viribus heros)
Externis iterum patuissent claustra Tyrannis.
Illius si consilium: si facta secuti
Essemus cœlo demissi civis ab alto,
Nunq; iterũ peregrina manus, nunq; advena miles
Quem sua non virtus, sed nostra ignavia, nostraq;
Inscitia, & procerum excivit discordia demens,
Pœninas fauces, cœlo tractusq; propinquos,
Molis inaccessæ superasset culmina: nunquam
Impius, & nostris allectus ruribus hostis,
Ah miseræ, et longum digna, atq; indigna ferentis
Italiæ, in prædam vertisset & oppida, & urbes:
Italiæ fera gens populasset littora nunquam:
Italiam nunquam stravisset barbarus ensis.
Heu quoties post interitum, post funera magni
Laurentis, Itali nostro de sangine vepres
Rorarunt, Italo quoties de sanguine rivi
Creverunt, quoties Italo maduère cruore
Æquoraq; campiq; omnes, sylvæq; lacusq;:
Nã quæ tam longè est, tamq; ardua, et avia rupes?
Quæ tam sepositæ valles? quæ fluminis ora?
Quod mare? qui scopulus? quo nõ furor efferus, atq;
Prædandi illorum rabies pervaserit ultrò?
Testes qui nostris spumarunt ossibus albi:
Sebetus, Lyris, Tarrus, Padus, Abdua, Rhenus:
An non Ethruscos umbrosa cacumina montes,
Et Florentinos excelsa palatia colles,
Nunc ferro excindi, sævis nunc ignibus uri
Vidimus, & crebris responsantem ictibus ipsi,
Ipsi (inquã) intrepidi reboantẽ audivimus Arnũ?
Quem non Hispanis audax Germania castris
Duxve Italo Gallus confisus milite fortis
Terruit, & vires totius pertulit orbis.
Quin etiam Latium, & rerũ pulcherrima Roma,
Roma Deûm auspicijs fundata, atq; æmula cœlo,
Concidit istorum indignis eversa ruinis.
Sed si non aliam venturo numina COSMO
Invenère viam, liceat peryisse tot urbes,
Totq; viros ferro mortaleis isse sub umbras
Ante diem: liceat tot amara, atq; aspra tulisse:
Iam privata placẽt, iam publica damna videntur
Commoda, iam tanti est Arniq; Tybrisq; ruina.
Concurrant iterum, sed eodem sydere, & ijsdem
Auspicijs, qua se Cœlo mons Murlius æquat,
Agmina nec virtute pari, nec viribus æquis,
Et causa (si Dijs bene creditur) inferiori,
Quo sua victoria renovetur laurea COSMO,
Et nos sub tali vivamus principe tuti.
Quandoquidẽ hic viridis primo sub flore iuventæ,
Maternam referens pietatem animosq; paternos,
Sublimi accitus regno, claroq; locatus
In solio, Patrum auspicijs, populiq; favore,
Porrectas patriæ non detrectavit habenas,
Tempore tam dubio, tali in discrimine rerum,
Accipere, & semet tantis offerre periclis,
Communi propriam postponens ipse salutem,
Publicaq; anteferens privatis commoda damnis,
Indole: dein quanta referam, quàm pectore forti
Prefferit, & rerum iustas laxarit habenas?

Vtq́; afflicta diu bello, ac ciuilibus armis
Resq́; virosq́; locosq́; levaverit, ut sua cuiq́;
Forma prior, priscumq́; decus, nomenq́; rediret?
Sic etiam ingenti pluvia, ventoq́; gravati
Exoritur cùm sol, tolluntur ad æthera flores,
Et seges inclinata, solo sese erigit alto.
Hic quoties sua signa, suosq́; ad bella tribunos,
Invictas equitum turmas, peditumq́; catervas,
Pro Patriæ rebus, pro relligione Deorum,
Cæsaris aut magnis non parvas viribus addens,
Emisit, toties victricia rettulit arma,
Et referet posthac, Iustis quia militat æther.
Huic quoq; nõ tantũ Ethruscæ, Musæq́; Latinæ,
Verùm etiam Argolicæ sese debere fatentur:
Quas miseras, totoq́; expulsasq́; orbe recepit.
Et fovet, amplexus Maiorum exempla suorum.
Quin etiam si non vates præsagia fallunt,
Ni frustrà augurium cœlo demittitur alto:
Divino si quid debemus, ut omnia Bembo
Credere debemus, si non sunt omnia falsa,
Tempus erit, cũ Dijs et te bone COSME favẽte,
Discussis, quæ nunc offuscant nubila mentes,
Invidiaq́; procul Scythicis algente sub oris,
Romanus Tusco fasces submittet Apollo.
Aut certè non maior erit, Tyberisq́; fluenta
Æquabit, si non excedet nobilis Arnus.
Hunc sibi, quem frustrà mille optavêre maritum
Insignes animis, forma & præstante puellæ,
Magnanimi herois formosa, & sancta virago,
Perpetuo casti coniunxit fœdere lecti,
Innumeros heroas, & innumeras heroinas
Divorum auspicio paritura, ducemq́; datura
Ausoniæ, & sacris Romanum qui regat orbem.
Hunc unum Cæsar primis expertus ab annis,
Terrarum dominus Cæsar vindexq́; Deorum,
Ingenium, pueriq́; fidem, curasq́; viriles,
Invictumq́; animi robur miratus, & artes,
Extulit, Imperioq́; bonus præfecit avito,
Vnum hunc excelsas Tybris qui possidet arces
Ethruscus pater, & terras qui numine torquet,
Suspicit, & miro Iuvenem complexus amore:
Ingentes ob virtutes celebratq́; fovetq́;.
Vt dubium nulli iam sit, quin magna Deorum
Cura sibi hunc alios inter delegerit omnes,
Qui miseræ Ausoniæ tandem terraq́; mariq́;
Et velit, & possit fessis succurrere rebus,
Ferreaq́; antiquum convertere secula in aurum.
Sed quid ego à primo digressus carmine, tanquã
Enumerare alto labentia sydera olympo,
Æquor & angusta totum concludere in urna,
Sperarim, laudes magni, & præconia COSMI
Deterere imprudens, & candida lumina Solis
Stultior obscuris velle illustrare tenebris,
Occepi? ad te redeo, me me mihi reddo,
(Obstrepere ut corvus cygno tibi desinat ater)
Paule Iovi, qui tunc multum, longeq́; profectò
Vidisti (ut reliquis in rebus) cùm tanta,
Tamq́; bona egregiè misisti munera, tanto,
Tamq́; bono egregioq́; Duci, quo iustius unquam,
Nec vidit quidquam prudentius auricomus Sol.

Errata in Historijs Iovij primo Tomo.

166. 5. nobis lege vobis.
Ibidem 14 donatus.
208. 2. Forolivium, lege Forum Iulij.
209. 7. putarent, lege putaret.
276. 35. terna, lege terva.
297. 7. mid, lege id.
302. 16. succesione, lege secesione.
330. 40. liquantum, lege aliquantum.
331. 2. sommo, lege somno.
339. 4. arridebant, lege irridebant.

IN PAVLI IOVII HISTORIARVM TOMVM I. INDEX RERVM ET VERborum Copiosissimus.

Pon

Federicus

I

M

prope

Q.

R

facienti

V

FINIS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTORIARVM SVI TEMPORIS SECVNDI VOLVMINIS PRÆFATIO.

AD COSMVM MEDICEM REIPVblicæ Florentinæ Ducem.

PVBLICANTI *mihi secundum Historiarum mearum volumen Magnanime* COSME, *satis superq; & præclarè quidem augusti nominis tui, cui hæc dicantur, authoritatē, ab illustri patrocinio valiturā r eor, aduersus eos qui fortasse comiter aut cōuitiosè postulabūt et requirēt, cur id totū luctuosissimæ tēpestatis spatiū quod à morte Leonis X: ad Rom. cladem decurrit, vel supina vel astuta præuaricatione prætereerim. Quibus breuissima præfatione ita censeo respondendum, vt nec culpā diffitear, nec veniā deprecer. Quandoquidē nō ad alienæ voluntatis arbitriū, sed synce= ro liberaliq; prorsus animi iudicio, hoc grauissimū scribendæ historiæ munus susceperim, scilicet vt his qui adhuc viuunt, & posteris demū, peramœna exemplorū varietate cū oblectatione prodessem, & in hac vita aliquam mihi æternitatis spem, hoc tanto atque vtilissimo labore percipiendam arbitrarer. quam mihi obuenturam opto speroq;, & singularem atque honestam voluptatem allaturam confido, modo sine periculo quæratur. Putabam siquidem, & insani et intemperantis ingenij fore, si libero ore loquutus nihil reticerem quod asserendæ veritatis interesset, & cuncta huius seculi incommoda propalarem, propterea quòd inde quorundam dignitatem inuidiosa nec iniqua suggillatione vehementer offendi posse prouidebam. Profectò mei instituti nunquam fuit vel encomia falsasq; laudationes ad quærendam gratiam conscripsisse, ne que ex aduerso ad parandum odium satyricæ acerbitatis stilum exercuisse, vt à quibusdam impudenter factum videmus. Quoniam viro philosopho, seniq; maxime turpe sit, & ineptum, sibi, vti oportet, in graui præcipuè negotio sapere nesciuisse. Itaque peritos medicos imitatus, carcinomata desperatæ curationis, quæ si attrectes, & acri medicamine lacessas, in immensum furere, & pestifera edaciq; serpigine mortem afferre solent, naturæ relinquenda, neque his vllo pacto manum admouendam iudicaui. Quamobrem existimationi salutiq; meæ consulens, diræ tempestatis materiam, tanquum abominabilis impijq; operis, minime attingendam arbitratus sum, quando hæc aduersæ fortunæ accepta vulnera, insaniæq nostræ detrimenta non modò non prodenda posteris, sed pro virili occultanda esse videantur. Ea siquidem quæ Italicum nomen decorent, neque memoria recoli sine dolore, neque sine vberrimis lachrymis scribi, nec sine flagitio pudoreq; posteris enarrari queunt. Cæterùm quod ad rem pertinet, historiæ studiosorum iusto desiderio magna ex parte satisfecisse iudicari possum. Nam si vitas illustrium Ducum quas conscripsimus, curiosi diligenter euoluant, in Leone X. atq; Hadriano VI Pontificibus, Pompeioq; Columna, & Daualo Piscario, Magno Consaluo, & Alfonso Atestino, totius huius funesti seculi historiæ texturam inuenient, sic vt ea facilè quæ nos vel non scripsimus, vel scripta non inconsultè supprimimus, supplere et resarcire cumulatè possint. Quanquam & hæc, singulorum librorum Epitome suo ordine ad prodendam rerum gestarum seriem explicanda censuerim. Quòd si mihi quanquam pedibus capto, atque adeo grauiter sc-*

nescenti, Deus magnus fatalis horæ spatium extendat, perpetua proculdubiò lucubratione enitar, vt totum id quod in clade Vrbis ereptum, vel à me postea contumaci quadam indignatione prætermissum fuit, non diu à bonis mortalibus desideretur, te præsertim auspice omnis virtutis amantissimo, qui vt hæc conficerem atque ederem generosa cohortatione perpulisti. Vale. Pisis. Calend. Maijs. M D L I I.

PAVLI IOVII IVNIORIS.

ILLVSTRES *Populi, quos vel tulit Itala tellus*
Quibúsue mater extera,
Seu Mars assiduis quoscunque exercet in armis
Virtute claros bellica,
Seu quibus est studium Sophiæ complectier artes
Gratumque Musis otium,
Quid dubij vobis iamdudum in corde recusat?
Ne, quæso, ne miremini
Si recti IOVIVS *iudex infausta malignæ*
Ætatis acta præterit,
Qua se cum Diris, geminisq; sororibus orco
Erynnis atra sustulit,
Crimina mille trahens secum, & ciuilia bella
Cædes & impium nefas.
Eheu quàm melior Populis & clarior ires
Romana cælo glora,
Si non insanum deuoti sanguinis æuum
Chartis notasset in suis,
Extra odium quisquis priscorum scripsit, & extra
Potentiorum gratiam.
Quare vos potius IOVIO *nunc soluite grates*
Bonam inque partem sumite
Si, bene dum vestro decori, & sibi consulit ipsi
Nomen tuetur Italum.

LIBRO

LIBRORVM QVI PRÆTERMISSI SVNT EPITOME, QVAE PRIMI VOLVMINIS LIBRIS SVO TEMPORVM ORDINE OBSERVATO CONTINVATA SERIE CONNECTITVR.

DECIMI NONI LIBRI.

VMBRICI belli causæ & successus, resque multis in locis à Pontificijs fœdissimè gestæ libro Decimo nono continentur; obiterque Francisci Mariæ Feltrij Vrbinatis Reguli multiplices victoriæ, suum regnum, quo dudum iniuria fuerat eiectus, egregia virtute repetẽtis. Maldonati quoque Hispani viri summę authoritatis suspectam fidem, quòd largitione corruptus videretur, atrocissimo spectaculo vindicatam, quum Hispani eundem, & complices cogitati facinoris C. Maccium, Ferdinandum Rubrium, & Plasollam cohortium præfectos, corona totius exercitus circundatos inusitata horribilis supplicij pœna confodissent. Explicat item Leonis Pontificis dolorem ex adverso rerum successu, vulnereque Laurentij Medicis conceptum, & Petruccianæ coniurationis pericula, eiusque detectæ vindicatam iniuriam, sublatumque metum fœda nece Alfonsi Petruccij Cardinalis, & conspirantium cum eo aliquot Cardinalium exilijs, & propterea supplendi senatus necessitatem, quum Pontifex unum & triginta Senatores honore purpuræ decorasset; egregio certè dignissimorum virorum delectu, qui ex omnibus provincijs præclaro virtutis merito petebantur: nisi à quibusdam pretio coëmptus honor, liberalis atq; beneficentissimi Pontificis famam elevasset. Hispanos quoq; mercenarios milites, spe præmiorum, iussuq; Principum diductos à Feltrio enarrat, & adversum Feltrio belli exitum, Vrbinatesque à Medice receptos, sed nudatos mœnibus: atque item Feltrium, deserentibus eum Hispanis, recepti dudum regni possessione eiectum, quum Mantuã exulatum, gravioris iniuriæ metu, maturè contendisset; seipsum vel ob id in tanta Fortunæ iniquitate probè consolantem, quòd Laurentium Medicẽ parto iniquè principatu non diu lætãtem, morte ereptum audisset: & Hispanos fermè omnes, à quibus cõtra militię iusiurandũ fuisset desertus, ab Hugone Moncata navibus impositos, ad Algerium Mauritaniæ oppidum, ubi paulò antè Didacus Verra exercitum prævalidum superatus à Numidis & Mauris amiserat, miserabile naufragium fecisse didicisset. Eodem anno Maximilianus Cæsar apud Velsium Norici agri oppidum, quum intempestivè pharmacum incertæ potestatis adversus morbum, quem sibi imminere putarat, hausisset; mortuus est; vir præstantissimis corporis atque animi dotibus inclytus. Eius Imperium Carolus ex Philippo filio nepos excepit, Cęsarum proculdubiò potentissimus, propter regnorum amplitudinem Hispaniæ atq; Neapolis hæreditate adauctam. Is non multò pòst Imperatorijs comitijs in Germania de more habitis, competitorem habuit Franciscum Galliæ Regẽ, incertæ suffragatorum venalium fidei innixum, & propterea, quòd Germani proceres animos nutantes ad pa-

triæ publicum decus reuocaſſent, repulſam ferentem. Quæ cauſa fuit eius altè concepti odij, quod mox contracto exitiali bello inter eos erupit. Præterea eius belli initia refert, quod in Belgis geſtum eſt à Cæſarianis, Franciſco Cecchingo tumultuario Germanorum militum duce, aduerſus Robertum Marchium in Eburonibus regulum prępotentem, Gallicæque factioni ſemper addictum, atque item Maſeriam oppidum, quod ad Moſam flumen poſitum eſt, magnis Cecchingi copijs, & inuſitatæ magnitudinis tormentis acerrimo, ſed irrito conatu quaſſatam, Baiardo Gallorum duce impigro fortiter defendente. Eodem anno Selymus Turcarum Imperator apud Ciurlium Thraciæ pagum peſtilenti circa renes enato vlcere mortuus eſt, quum regnaſſet annis octo, & aduerſum nos terra marique bellum illaturus crederetur, poſtquam Hyſmaelem Perſarum regem grauiſsimè cõtudiſſet, & duobus Sulthanis Regibus deuictis atque interfectis Aegyptum & Syriam imperio adieciſſet. Solymanus vnicus ex Boſphorana vxore filius nemine obſiſtente æmulo, tot regnorum hæreditatem adijt. Atque eodem ferè menſe, quo Carolus Cæſar eſt acclamatus, & ipſe Solymanus paterno imperatoris titulo compos eſt factus. Cæterum audita Selymi morte Gazelles Syriæ præpoſitus rebellauit, ratus ſe ſacramenti religione ſolutum, quòd Selymo tantùm, ſucceſſori verò minimè ſacramentum dixiſſe prædicaret, & proinde ſibi decorum fore arbitraretur, ſi coactis in vnum Mamaluchorum reliquijs, Syriam ad veterem Sulthanorum imperij conditionem, eiectis Turcis reuocare contenderet. Quando iam egregia voluntate incolæ Syri atque Arabes in id conſilium ſibi probè conſentirent, nec defuturum in ea occaſione Caierbeium arbitraretur, qui Aegypto præeſſet, quin ſe ex præfecto Regem & Sulthanum efficeret, poſtquam Memphiticus populus acerbo eſſet odio in Turcas, & in eius manu totius Aegypti arma & opes ſitæ viderentur. Sed Gazelles trahendi in partes Caierbeij ſpe depulſus, quòd hic certa tutioraque conſilia dubijs atque aſperis pręferret, & Gazelli veteri à ſuperioribus temporibus inimico, nihil planè confideret, ita Gazellis cohortationes reiecit, vt eius legatum ſupplicio afficeret, ne Campſonianæ proditionis infamiam nouæ perfidiæ ſcelere cumularet. Miſit etiam Gazelles legatos Rhodum, vt inde tormenta atque arma aduerſus communes hoſtes Turcas impetraret. Per eum modum quod ſerò Rhodius Magiſter ferendæ opis conſilia explicaret, ſuperuentu Frahatis Baſſæ, quem cum magnis copijs Solymanus è Cilicia in Syriam tranſire, & initia rebellionis opprimere iuſſerat: impar viribus, ſed animo inuictus Damaſcum ſe recepit, ea mente, vt cum his quas collegerat copijs, quamprimùm cum Frahate confligeret. Atque ita Damaſco eductis ſignis, vt honeſtè concideret, hoſtes inuaſit, eo acerrimæ pugnæ exitu, vt ipſe peritiſsimè & conſtantiſsimè dimicans, cum ſuis omnibus, nihil de fuga cogitantibus interficeretur.

VIGESIMI LIBRI.

CÆSAR per oceanum in Hiſpaniam deuectus, vtriuſque auiti regni hæreditatem adijt: magnoque confirmatis antiquæ immunitatis legibus honorario vtriuſque prouinciæ munere ditatus eſt. Ipſo ad Belgas redeunte, Populi ingenti tumultu exorto ad arma conſternati, nec obſcurè rebellantes ab authoritate regio-

rum

rum præſidium diſceſſerunt, quòd immodicè ſe expilari à præfectis Belgis quererentur. Quoniam Carolus Ceurius Belga regis nutricius, ad arbitrium cuncta adminiſtrans, aureæ monetæ regiæ, quæ erat præſtantis formæ & puritatis auidiſsimus extitiſſet. Seditioſæ multitudini duces ſe præbuerunt Ioannes Padillia, Ioannes item Brauius, & Maldonatus. Atque ita exarſit bellum quo vrbs Medina Campi nundinis clara impetu Antonij Fonſecæ qui regias tuebatur partes, fortuito igne penè tota cremata ſit. Sed conſurgentibus cum regijs copijs Indico Velaſco magiſtro equitum, & Henrico Ammirante qui erat in præfectura maris, ſeditioſorum copiæ ad Villam Alariā oppugnatæ deletæque ſunt, capto Padillia cum ſocijs, de quibus ſupplicium publicè eſt deſumptum. Nec remiſerant animos ſeditioſi populares, quum Maria Paceca Tendilij Mendocij filia eruditi ingenij & virilis animi mulier, Padilliæ coniugis vexillum ne concitatæ multitudini deeſſet dux, gerendo bello ſuſtuliſſet. Ab ea Hiſpanici tumultus fama Franciſcus Galliæ Rex excitus, recuperandi Cantabriæ regni occaſionem arripuit, ſcilicet vt Henricum Ioannis regis filiū reduceret, quòd pater regno pulſus in Gallia exul paulo antè diſceſsiſſet. Sed Galli à ſecundo rerum initio Algrunium, quòd olim fuit Iuliobriga, uſq; progreſsi, conſerto prælio à Velaſco & Henrico ſuperati ſunt, capto ipſorum duce Aſparoto. Atque ita priſtina tranquillitas perturbatæ Hiſpaniæ reſtituta eſt, ſingulari prudentia Hadriani Florentij Belgæ Cardinalis, qui Regia cum authoritate in procuratione vtriuſque Hiſpaniæ à Carolo fuerat relictus. Eadem æſtate Franciſcus Galliæ & Henricus Angliæ Reges, conſtituto in finibus Morinorum loco ad certam diem, in colloquium deuenerunt. Gallus qui cum ornatiſsimo totius Galliæ procerum comitatu deſcenderat, ſumptuoſiſsimi operis tabernacula, multiplicesque papiliones patentibus in locis erexit. Britannus autem attulerat ligneam domum ampliſsimæ Regiæ inſtar cum luculentiſsimis ac ampliſsimis porticibus atque cœnaculis, quæ conſtabant ex materia miris modis elaborata, picta ſimul atque inaurata, tanto fabrorum architectorumque ingenio, vt aptiſsimis iuncturis atque vertebris, tota plicatilis membratim diuidi, & quum luberet iocunda commutatione tolli aſportarique & rurſus in varias formas diſtingui atque erigi poſſet. Cæterùm eo colloquio nihil plus quo homines admiratione tenerentur enituit, quàm duorum maximè inſignium Europæ Principum humaniter ſeſe complectentium, aſpectus atque maieſtas. Ambo namque ætate, opibus & victorijs nuper partis famaque bellicæ virtutis florentes, id oris decus præferebant, vt ſpectantes in admirationem adducerent. Quando ex his nemo qui adeſſet vtriuſque gentis ſpectator, vel decore formæ vel habitu proceri corporis, tractandorumq; armorū peritia comparari poſſe videretur. Nā præter equeſtria ſpectacula in gratiam illuſtrium fœminarum, quæ vtrinque cultiſsimis cœtibus aduenerant, edita, & ſæpius inſtaurata, nihil plus actum fuiſſe apparuit, quàm vt vterque ſeſe in mutuam comparationem luxuriantis elegantiæ prolatis opibus oſtentaret. Nec multò poſt Cæſar, quòd iam enata eſſent ſemina orientis belli inter ſe & Galliæ Regem, ab Hiſpania rediens in Britanniam diuertit, non obſcura obtrectatione eius colloquij, ita vt tres ſimul Reges coire voluiſſe crederentur. Sed vterque præmoliens bellum, & iam arma parans, Britannum ſocium ſibi aſciſcere contendebat. Nam ille belli & pacis arbiter exiſtimari cupiens, dudum animi ſui argumentum tam aptum quàm inſo-

lens in foribus ligneæ domus ſupra armatum ingentem ſagittarium habitu Britannico ſcitè perpictum, prætulerat hoc titulo: C v i adhæreo præeſt. Eodem anno Solymannus maiorum diſciplinam ſequutus, poſtquam Syriam atque Ægyptū interfecto Gazelle virtute Frahatis pacatas didicit, in Pannoniam arma convertit, adortusque Belgradum, quod ad confluentes Savum atque Danubium ſitum egregium erat atque firmiſsimum totius Pannoniæ munimentum, expugnavit, Hungaris quidem propter trophæa ibi fortiter atque feliciter Turcis erepta maximè decorum: Barbaris verò ſupra quam dici poſſet funeſtum atque ignominioſum. Nam ibi fruſtra tentata oppugnatione Amurathes abavus, & proavus Mahometes magnis acceptis detrimentis inde repulſi re infecta diſceſſerant. Solymano igitur cum paratiſsimis copijs adventanti, neque Hungari proceres, neque Ludovicus imbecillo ingenio Rex iuvenis neceſſaria præſidia oppoſuerunt, quòd nihil inter ſe conſentirent, & à priſtina invictæ anteà gentis virtute & diſciplina defeciſſent. Eo modo Belgradum ocioſè oppugnatum, turpiſsimeque defenſum in poteſtatem Barbarorum devenit, ut porta inferendis maioribus noſtris cladibus panderetur. Eodem tempore Carolus Cæſar apud Vangiones Rheni accolas Concilium Germaniæ procerum indixit, propter commotæ religionis famam, Martino Luthero Saxone cucullato novis placitis Romani Pontificis authoritatem convellente, & peſtilentiſsimis erroribus diſſeminatis imperitorum hominum animos depravante. In eo conventu Martino licuit ſuperbè atque arroganter declamanti recitare cauſas, cur iure Chriſtiano à Pontificis cenſura diſcedendum iudicaret, vel ob id præſertim quòd avariſsimi è Romana aula in provincias emiſſarij defunctorum animas in Purgatorij flammas criminum pœnas dantes, pretio venditata Pontificis clementia ſe eruturos profiterentur. Sed initis & protractis ſupra id negocium diſputationibus, nihil tamen diſcuſſum eſt, ſic ut Cæſar in ea re compeſcenda pio animo ſalubria decreta ad publicam ſalutem excogitanda cenſeret, nec multò poſt cum Leone Pontifice percuſſo fœdere iungeretur. Leo nanque graviſsimis de cauſis extimulatus, Gallos Mediolanenſi principatu extrudendos ſtatuerat, ut Franciſco Sfortiæ paternæ hæreditatis iure, communibus Cæſaris atque ipſius armis redderetur. Atque ita bellum quod apud Belgas inchoatum fuerat, incrementaque in Hiſpania ſumpſerat, in Italiam translatum eſt, diro prorſus conſilio, quum inde Italia propè omnis vetuſtum decus, & priſtinam libertatem amiſerit. Cauſæque item odiorum in Gallos Inſubrum ex multa Lotrechij ſuperbia crudelitateque Leſcuti fratris conceptæ referuntur. Leſcutus dum exules avidus perſequitur cum ala equitum ad Regij portam delatus, prior Pontifici bellum infert, Guicciardino vix tuente urbem. Ob id iratus Pontifex arma expedit, delectusque imperator Proſper Columna cum Piſcario atque Antonio Leva ad oppugnandam Parmam mittitur. Sed dimidia eius Vrbis parte capta, reliqua pars quæ eſt cis amnem à Gallis impigrè defenditur. Lotrechio verò cum magnis ſuis Venetorumque auxilijs appropinquante, Proſper ne cum duplici hoſte dimicare cogeretur, ad Niceam amnem caſtra reducit. Cuius irriti conatus fama permotus Leo Iulium Medicem Cardinalem patruelem ſuum è Florentia in caſtra contendere iubet. Is allata ingenti pecunia perterriti & ferè languentis exercitus vires inſtaurat, & ducibus animos reſtituit, ac mox alia ratione gerendum bellum ratus traiecto Pado atque in-

de

de Ollio, ad Abduam peruenit, quod erat auctus Heluetiorum nouis copijs, quas Sedunenſis Cardinalis adduxerat, nuſquam Gallo acie confligere auſo. Per hunc modum Lotrechius, quum hoſtes ad Vaprium vicum noctu ſcaphis Abduam tranſiſſent, tumultuaria ibi parum proſperè à Leſcuto fratre conſerta pugna, Mediolanum ſe recipit. Nec inſequentibus hoſtibus defuit fortuna: appropinquante namque Piſcario Hiſpanorum cohortes occultum nactæ aditum intra munitiones irruperunt, apud quas Lotrechius inter ſuburbana tecta conſtiterat: tantusq; fuit tumultus vt Gallicæ vndique & Venetę ſimul copiæ propè ſine vulnere funderentur, caperetur autem Theodorus Triuultius inermis Venetorum imperator. Lotrechius tanto accepto detrimento in vrbē equitatum omnem introduxit, paululumq; moratus ad arcis áream, Comenſi via in fugam ſe coniecit nullo hoſtium perſequente, qui ad mediam fermè noctem à Mediolanenſibus Ticinenſem portam aperientibus cum magna gratulatione victores exceperant. Lotrechius Vandeneſio Paliciæ fratre præſidio Comi impoſito cum vniuerſo equitatu Leucum contendit, ſuperatoq; ibi amne Abdua in Cremonenſem agrum deflexit, Cremonamque nuper hoſti deditam, priuſquam pręſidio firmaretur, potitus eſt. Sed demum nouis Bernenſium et Sedunorum, qui ſunt Heluetij nominis, legionibus confirmatus, Ticinum adortus, defendente Federico Gonzaga principe Mantuano expugnare non potuit, neque obſeſſę circumuallatæque arci opem ferre valuit: quoniam ibi M. Antonius Columna ſummæ virtutis dux tormento maiore à Proſperi patrui munitionibus emiſſo fuerat interfectus. Intra paucos verò dies quū Lotrechius vrbem Mediolanum caſtris ad Sextum vicum poſitis eſſet inuaſurus, eique Proſper & Franciſcus Sfortia cum omni Inſubrum multitudine egreſsi vrbe, ſeſe oppoſuiſſent, ad Bicoccam vicum prelio certatum eſt, quo Gallis aduerſo Albertus Petra Heluetiorum dux legionibus ſuis ſclopettorum procella obrutis, cecidit. Ab ea victoria Proſper præeunte Piſcario Laudem Pompeiā capit, & eodem menſe curſuq; victoriæ Piſleonem ſupra Abduam oppidum expugnat, & mox Cremonam recipit, Leſcuto honeſta pactione vrbē dedente, & demum Alexandria, excedente Gallorum præſidio, in poteſtatem redacta eſt. Dum hæc feliciter à Proſpero gererentur, inexpectata mors Leonem ætatis atque temperaturæ robuſto vigore florentem oppreſsit, paulo poſtquam de Mediolanenſi victoria nuncium accepiſſet, atroci proculdubio toxici violentia abreptus. In eius locum ſuffectus Hadrianus Sextus, mira & certe pudenda, ſi Italiæ decus reſpiceretur, Senatorum factioſorum ſuffragatione, quū feſtinatis comitijs, hominem apud Batauos extremi Oceani natum & tum in Hiſpania agentem, virtutis nomine, cunctis ſenatorij ordinis prætuliſſent.

VIGESIMI PRIMI LIBRI.

GALLI per interregnum comitialesq; occupationes, rati ſe Parmam facilè recepturos, è Cremona aduolant, & à triplici loco tribus vno tempore editis prælijs, ſcalis murum tranſcendere conantur. Sed inſigni Guicciardini præſidis ſtudio, & ſumma Parmenſium alacritate, quum Salomon Siculus, & Petrus Baccionius Ligur cohortium præfecti acerrimè propugnarent, hoſtes repelluntur. parique Fortuna in Placentinum

effuſi agrum, & terrorem Placentiæ inferentes, à Pontificio equitum pręſidio ſuſtinentur. Sequenti anno quòd Genuenſes Gallicum nomen Octaviano Fregoſio duce tuerentur, Cæſariani duces impetrantibus Adurnijs exulibus vt reducerẽtur, ad Genuam caſtra faciunt: hinc Proſper cum Germanis, illinc Piſcarius cum Hiſpanis. Sed Piſcarius ab eo loco qui Faba Græca vocatur, tormentis murum aperit, impetuque facto pulſis defenſoribus urbe potitur, & dum victor urbem percurrit, nullo negotio Prætorium capit. Venêre in poteſtatem ipſe Octavianus Fregoſius, & Petrus Navarrus, qui dudum appulerat, vt non temerè timentium civium animos authoritate nominis ſui confirmaret. Eo modo Piſcarius Vrbem multis divitijs opulentam diripuit, priuſquã Proſper ingrederetur. Fliſci autem Othobonus ac Sinibaldus peculiares Fregoſiorum hoſtes propter fratris eorum cædem probè vindictam exercuerunt, & Antoniotus & Hieronymus Adurnij, poſtquam decem annos exulaſſent, in urbe principes conſtituti ſunt: à quibus non multò pòſt Caſtelleti arx, quæ à Gallis defendebatur, maioribus tormentis expugnata eſt. Eadem ęſtate qua tanta Vrbs capta direptaq; fuerat, Hadrianus Pontifex magnis precibus populi Romani, & cohortatione ſenatus ad Vrbem evocatus Genuam applicuit: nulla civium recentem cladem ſuam lugentium lætitia exceptus, indeq; Liburnum navigavit, ubi à Iulio Medice Cardinale, legatisq; Florentinorum, & aliquot Etruſcis Cardinalibus expectabatur. Paucis inde horis Cardinales ſequi iuſsit, & felici navigatione Romã devectus eſt. Per id tempus Rhodus à Solymano, qui in inſulam cum ducentis armatorum milibus traiecerat, oppugnabatur. Eam verò conſilij ingentis & perdifficilis belli occaſionem audacter ſuſceperat Barbarus, quòd Chriſtianos reges inteſtinis occupatos bellis didicerat. Cupiebat Hadrianus ferre opem, ſed pecuniæ inopia, quo minus officio ſatisfaceret, retardabatur. Nam quas ab Hiſpania advexerat peditũ copias, factioſorum quorundam hortatu, non Rhodum, ſed in Galliam Ciſalpinam, quæ Cæſaris opes cõfirmarent, mittendas cenſuerat. Atq; ita Rhodos quintũ poſt menſem admirandis operibus & cuniculis ad deditionem cõpulſa eſt, Philippo Liladamo militiæ magiſtro deſperatis auxilijs ad Solymanũ egreſſo, & certa pactione vrbem atq; inſulã dedente. Idq; tantũ vulnus Chriſtianæ Reip. illatum eſt inſanientibus aut oſcitantibus noſtris regibus, apud quos privatæ ſpes augendi imperij totũ Chriſtianæ pietatis decus extinxerat. Hadrianus Romanę aulæ rudis, & rerũ Italicarum imperitus, ſerò detrimentum intellexit: exortaq; eſt in Vrbe peſtilentiæ lues quæ quũ ſeveris legibus more noſtro Pontifici minimè cohercẽda videretur, contactu ęgrorũ ita exarſit, ut multa funera in compitis viſerentur: appareretq; vaſtari Vrbẽ haud multo dierũ ſpatio, niſi Græculus quidam nomine Demetrius Spartanus ſedandę peſtilentię, favente ei turba hominum, negotium ſuſcepiſſet, nemine ſuperſtitionem vetare auſo. Nam ferum taurum cui dimidium cornu diſſecarat, magico carmine dextram in aurem prolato repente ita manſuefactum reddiderat, ut iniecto tenui filo ad integrum cornu, quo vellet perducens, peſtilentiæ placando numini ad Amphitheatum immolaſſet. Nec credulæ multitudinis ſpem ex toto feſellit, quũ ab ea inanis ſacrificij proſpera litatione miteſcere morbus cœpiſſet. Nec multò pòſt evocato ad Vrbẽ Iulio Medice Cardinale, Franciſcum Soderinum Cardinalem cuſtodiæ tradit, quòd maligni eius animi, & adverſi in Cæſarem ſtudij indices literas intercepiſſet. Nam Soderinus

contra

contra Iulium ut Florentia pelleretur, copias in Etruriam miſerat, Rentio Cerite duce, percuſſoribusque item in Iulij cædem præparatis. Sed detecta coniuratione nonnulli cives Florentini, concepti facinoris capite pœnas dederãt; alij Iulio connivente profugerant. Rentius qui exercitum Senas perduxerat, ut inde Florentia peteretur; inopia commeatus & terrore Helvetij præſidij qui Iulio aderat, adductus, fœdum cõſilij ſui exitum tulit, vel ob id etiam quod Feltrium Vrbinatem, Malateſtamque Baleonum, hic è Peruſia, ille Vrbino contractis viribus ad vindicandas iniurias ſecum bellum Iulio illaturos crediſſet. Paucos verò poſt menſes quàm Soderinus cuſtodia traditus eſt, Hadrianus fato conceſsit, cui protractis aliquandiu comitijs, conſpiratione iuniorum Iulius Medices deſumpto Clementis nomine ſubrogatus eſt, qui ad tuendam novæ dignitatis perſonam, egregiè ſe medium inter Cæſarem & Franciſcum Regem præſtare videbatur.

VIGESIMI SECUNDI LIBRI.

MORIENTE Hadriano Gulielmus Gofferius appellatus Amiras in Italiam deſcendit cum quadraginta peditum & decem equitum Gallorum milibus, & pulſo ad Ticinum amnem Cæſarianorum exercitu, poſitis ad Mediolanum caſtris urbem obſidere conſtituit. Ineunte anno Proſper Columna moritur, eique in Imperio copiarum ſuccedunt Carolus Lanoius Belga, & Piſcarius. Inſubres pro Franciſco Sfortia egregiè Gallorum vim & belli detrimenta ſuſtinent. Gofferius multa nive cœlo importunè delapſa à conſpectu urbis diſcedere cogitur; cum parte copiarum Baiardum ad oppugnandam Cremonam mittit, irrito eius incepto. Veneti copias ſuas & ducem Feltrium Vrbinatem ex lege fœderis Sfortiæ qui opem ferant, mittunt. Quibus iunctis exercitibus Galli aliquot in locis per partes opprimuntur, nuſquam iuſto prælio contenditur. Cæſariani ponte Ticinum iungunt, Gofferius idem facere cogitur, ne quæ in tergo erant oppida ad Novariam inuadenda hoſtibus relinquat. Interim Ioannes Medices cum Sfortianis copijs Mediolanenſium iuventute auctus Abiatum tormentis expugnat. Nec multò poſt Ticinum tranſgreſſus, coniunctusque Feltrio Garlaſcum oppidum aggreditur, & quanquàm præalta eſſet in foſsis aqua, vel cum interitu multorum, id expugnat. Exinde Gofferius tot acceptis detrimentis quum ſe reciperet, ad Seſithem amnem tumultuaria pugna gravi ictus vulnere funditur, biduoque poſt dum tormenta defendere per Baiardum fortiſsimum ducem, atque hoſtes acriter incumbentes ſuſtinere conatur, Baiardo cadente exuitur tormentis, & cum multa cæde Helvetiorum terga tuentium, in fugam conijcitur, mirumq; videri potuit tantas Gallorum copias, validis Helvetiorum ſubſidijs firmatas à Cæſarianis & Venetis ſuſtineri atq; deleri potuiſſe. Aderat Cęſarianis Carolus Borbonius, qui pauloantè à ſtudio ſui regis malignè diſcedens, & ſeſe privato quodam Cęſari fœdere coniungẽs, prodendi regis ſui, impugnandęq; patriæ conſilia agitarat, quibus detectis è Gallia in Sequanos profugerat, declaratusq; patriæ hoſtis Cęſari operã navabat, ita ut invadẽdæ Galliç conſilium ſuſciperet, Hiſpanis avidè ſeſequuturos profitentibus, quod in Provinciam, opulentam regionem, ubi nõ defutura amicorum ſtudia averſa penitùs

à rege,& proceres quoſdam ad rebellandum paratos ſe inuenturum iactabat. Lanoius quanquam id minimè probaret,permiſit vt Piſcarius cum Hiſpanorum,Germanorumque cohortibus in Prouinciam penetraret. Sed Piſcarius Maſsiliæ mœnibus fruſtra hærens, quòd validiſsimo Gallorum prçſidio teneretur,retrocedere coactus eſt,quum nemo Gallorum ad authoritatem Borbonij nominis conferret,& regiæ copiæ appropinquarent,& Borbonius cuncta opinione ſua ſibi infeſtiora,Gallo verò fideliora reperiret.Quapropter reuerſus eſt per maritimas Liguſticasque alpes cum copijs aſperitate itinerum defeſsis, & his ſçpe,vt ſunt viri dicaces,Borbonio conſilij leuitatem exprobrantibus.Eo autem tempore Rex Franciſcus valido conflato exercitu vt Prouinciã tueretur,poſtquam re infecta hoſtes Prouinciæ finibus exceſſerant,conſilium flexit ad occaſionem repetendæ Italię, miraque celeritate Pœninis, & Coctijs alpibus in Taurinos deſcendit, progreſſusque ſecundo curſu ita Mediolano potitus eſt,vt Piſcarius cum Hiſpanis Laudem Pompeiam ſe reciperet,& Antonius Leua cum Germanis defendi Ticini munus ſuciperet.Atque ita Veneti & Clemens eius belli commutationem nequaquam ægerrimè tulerũt,quòd inuadendæ Prouinciæ, & laceſſendi Galli regis conſilium tam immodicum quàm temeritati proximum improbaſſent,ob idque Cæſariani exulis conſilio innixi,belli quàm pacis auidiores apparuiſſent. Rex mediolano potitus,conſilij anceps Laudem Pompeiam ne ad opprimendos Hiſpanos, an Ticinum debellandis Germanis aggrederetur,in auſpicata belli ratione Ticinum prætulit,vbi nulla memorabili earum rerũ quæ tentaſſet proſperè confecta,quartum iam circumſidens & hærens menſem,diductis primo,mox & reliquis ſeneſcentibus viribus, quòd noua Cæſarianis auxilia adducente Borbonio ſuperueniſſent, prælio decertare coactus eſt, quo regijs aduerſo, nobiliſsimi quique Gallorum ducum & procerũ interfecti ſunt,& Rex ipſe gnauiter dimicando ſauciatus,prolabente mox equo captus eſt:eo præſertim effuſius Hiſpanis & Germanis parta victoria lætantibus,quòd ipſo Cæſaris natali die ſecundiſsimo euentu dimicaſſent,ſic vt de eijciendo Franciſco Sfortia cogitarent, & totius Italiæ immodicis animis imperium affectare dicerentur.Quando inuſitato rerum ſucceſſu elati,nequaquam alieno commodo, ſed ſuo bellum fortiter geſsiſſe videri vellent.

VIGESIMI TERTII LIBRI.

FRANCISCVS ineunte æſtate à Genua in Hiſpaniam perducitur à Carolo Lanoio,qui ægro eius animo futuræ Cæſaris clementiæ ſpem iniecerat.Sed Cæſar multis de cauſis eum nequaquam videre ſuſtinuit. Qua offenſione Rex ſua ſpe deceptus in grauem incidit morbum,ita vt infortunij ſui miſerias morte finiturus videretur, niſi Cæſar perhumano colloquio afflictũ conſolatus,eum ſe maturè dimiſſurum promiſiſſet. Nec multo poſt certo inito fœdere,Cæſar ei ſororem in matrimonio collocauit.Ea Emanuelis Luſitaniæ regis vxor fuerat,& è tribus regis liberis,maiores natu duos pater obſides tradidit, & in Aquitaniam abire permiſſus eſt. Ex eo fœdere ingens & atrox apud principes orta eſt ſuſpicio, quòd inter ſe Franciſcus & Cæſar in perniciem quorundam coniurare dicerentur,ſic vt ad regem libertati reſtitutũ vndique legati gratula-

tum

tum mitterentur, & Clemens, & Veneti adiuncto Britanniæ rege ad mutuam ſecuritatem noua fœdera percuterent. Quibus paratis vndique copijs Cæſari totius Italiæ imperium affectanti obuiam iretur. Nam quod iniquiſsimum fuiſſe iudicabnt, Antonius Leua atque Piſcarius imperium Mediolanenſe Franciſco Sfortiæ inuadentes, eum tanquam defectionis à Cæſare conſilia agitantem reum fecerant, grauiſsimoque laborantem morbo in arce obſederant, & aliquot urbibus ereptis hoſtem declararant. Ea calumniæ vis cum ſumma malignitate Sfortiæ illata, Venetos & Pontificem mirum in modum pupugit, vſqueadeo ut conſternati animis arma pararent, & Cæſarianos impotenter atque ſuperbè fœderis fidem fallentes, atque impudenter ſociorum exiſtimationem contemnentes armis perſequendos arbitrarentur: & Piſcario interim morte ſubrepto ad Mediolanum arma proferrent, ut Sfortiam obſidionis & vitæ periculo implicitum matura ope allata liberarent. Sed tanta fuit Antonij, Alfonſique Vaſtij, qui Piſcarij patruelis erat frater, militaris conſtantia, vt non modò oppugnantium hoſtium vim ſuſtinerent, ſed Mediolanenſibus metu cædis ſubactis Sfortiam extremam perpeſſum inediam, ad deditionem compellerent. Eo modo Sfortia ad Cremonam calamitatis ſuæ iniquam ſortem lugente, noua Germanorum auxilia Georgio Froniſpergo duce in Mantuanum agrum deſcenderunt, & Vgo Moncata cum Pompeio Columna Cardinale, Pontificem inducijs quas doloſè conceſſerant ineptè confiſum deceptumque, repentina in Vrbem irruptione penè oppreſſerunt, ita ut direpto Vaticano, & templo maximo fœdè profanato perterritus Pontifex in arcem elaberetur, & Cæſariani, quòd nullus eſſet in arce commeatus, triduo eum in poteſtatem redacturi crederentur, niſi Vgo Moncata tanti admiſsi ſceleris pertæſus, vel contradicente Pompeio, & in extremam Clementis perniciem proclinato, obſidibus acceptis in arcem veniſſet, & certis conditionibus pacem cum Pontifice confeciſſet. Hiſdem diebus quibus Cæſar & Pontifex infeſtis armis inter ſe decertabant, Solymanus in occaſionem ſemper intentus qua regni fines proferre, & Chriſtianis maximè nocere poſſet, Pannoniæ bellum infert, quòd regem iuuenem, non ſuo iure, ſed precario propè turbidiſsimæ genti nec iuſtò conſenſu unquam parenti dominantem, & bellicis artibus propter ætatem nequaquam ſatis inſtructum, facilè opprimere ſe poſſe confidebat, vel ob id preſertim, quòd neq; Pannonici regni, neq; regis ipſius ſalutem proximis Germanis, neque ipſis conſanguineis regibus Cæſari, Ferdinandoq;, & Sigiſmundo Poloniæ regi, curæ futuram arbitraretur. Quando neque Germani per ſe ſegnes in aliena cauſa, neque Auſtriæ domus reges Italico occupati bello, neque Polonus, ne veteres inducias temerè abrumperet, ut ſe commouerent adduci poſſe viderentur. Ludouicus rex ingenio per ſe imbecillo, neq; ſalubri ratione confirmato, inexpectata aduentantis tanti hoſtis fama perculſus, miſsis undique legatis fruſtra opem implorat. Hungarorum tamen concilium indicit, id eſt armatæ multitudinis, & Rhacos appellatur. In eo ſacrati antiſtites de more ſtipendiarij, quas debeant in publico periculo ſemiplenas equitum alas, & minorem quàm oporteret pecuniam in belli ſumptum expediunt. Profani verò iuris proceres totaque nobilitas, utpote qui veteres diſciplinæ obliti nunquam Othomannorum regum caſtra viderant, ſed minutis

tantum prẹlijs per incurſiones pugnare conſueſſent, ab innata ſuperbis eorum animis arrogantia Turcas ita contemnebant, vt ſe vel exiguo numero ingentia Barbarorum agmina confertis manibus inſolenter conciſuros & deleturos iactarent. Sed unus maximè cucullati ordinis Paulus Tomoræus archiepiſcopus Collocenſis, aliquando in excurſione ſubitario prælio cum Turcis dimicare ſolitus, tanta animi ferocia, tantaque ſperatæ victoriæ fiducia ſtolidè pugnax efferebatur, vt ſacras ad multitudinem militum haberet conciones, & ante alios proceres ſtudio religionis inflammatus in aduerſam Barbarorum aciem infeſta haſta ſe impetum facturum polliceretur. Paulo antè ex Pontificia pecunia Germanorum & Bohemorum cohortes conſcripſerant, quarum præſidio ſtabiliri aciem equitum & ſuſtineri Barbarorum vim poſſe putabant. Neque enim accuratè recenſendo peditum ſimul & equitum, copiæ vigintiquinque milium ſummam efficiebant, ſicut ab omnibus peritis ea Tomoræi audacia, & reliquorum pugnam poſcentium temeritas magnopere damnaretur, quando veteres milites miſerrimum eſſe dicerent, cum eo hoſte confligere qui octuplo ampliores copias in aciem eſſet producturus. Propterea aliqui ſubmovendum imminenti periculo regem iuvenem iudicabāt, fruſtra conſulente Stephano Verbetio, ut Regis adoleſcentis perſona ad publicam ſalutem extra pugnæ diſcrimen, in utrunq; belli eventum Budana in arce ſervaretur. Sed obſtrepebant efferi milites, nec ſe, niſi rege duce pugnaturos dicebant. Tomoræus dicta ſententia pervicit, ut quàm primum confligeretur, & Rex generoſus ſub tutela Dei maximi pugnæ ſignum daturus hoſti obviam ire pergeret. Itaque vecordi impetu infauſtoque conſilio Ludouicus ad Mugacium uſque ſigna promouit, quod eſt oppidulum medio ferè itinere poſitum inter Budam atque Belgradum. Iam adventabant prima Turcarum agmina, quum ſupremo concilio à præfectis & ducib. eſt diſputatum, an caſtra vallata currib. ad Danubij ripam eſſent tantiſper collocanda, donec auxilia Tranſylvanorũ advenirent, quę à Ioanne Sepuſio provinciæ præfecto, qui Vayvoda Hungariæ appellatur, iuſtis itinerib. adduci ferebantur. Cæterùm Tomoræus, cui novo ſuperveniẽti duci propter pręfecturæ dignitatem parendum foret, ut imperij ius integrũ ad ſpem victoriæ retineret, omnem morę cauſam improbans, & in ſua fata pręceps ruens, ita ſanis conſilijs obſtitit, ut Regem incautum in periniquũ pugnæ diſcrimen perduceret. Barbari nanq; quaternas equitum acies præmiſerāt, quæ diſtinctis inter ſe noctis atq; diei ſpatijs perpetuò laceſſentes regijs caſtris circumveherentur. Quo perſultante equitatu uſq; adeo arctè regia caſtra obſeſſa ſunt, ut nemo lignatũ aut pabulatum exire, aut in proximam Danubij ripam potandis equis progredi auderet niſi magno periculo, et iniqua conditione propter Barbarorũ multitudinem certaretur. Qua neceſsitate impulſus Tomoręus inſtruere aciem, et pro antiquo decore invictæ antea gentis, dignitateque Regij nominis prælio confligere coactus eſt. Aciei forma ferè ſimplex fuit, protenſis ſcilicet peditum cohortibus in oblongam ſeriem, ac intermixto idoneis in ſpatijs equitatu, ne Barbari numero ſuperantes univerſam circumvenirent aciem, & Hungari penè in orbem pugnare cogerētur. Caſtra cathenatis vallata curribus levi præſidio impoſito ad dextrā reliquebantur, quib. non abſurdo cōſilio Tomoræus alam unam lectiſsimorum equitum vallum propè contingentem appoſuerat, ut ad

ut ad

ut ad incerta belli rex eius firmo atq; expedito prҿſidio protegeretur. Sed Hungarico nomini infauſtus is dies, regiq; maxime inauſpicatus, poſtremam eam ſeri conſilij rationem evertit. Nam primo progreſſu concurrentes acies noſtrҿ, tametſi nihil eis Barbarorum tormenta altius librata nocerẽt, nullo tamen negotio pulſæ protritæque ſunt, cadente præſertim Tomoræo, & reliquis ad unum ferè proceribus interfectis, & Vſaronibus, qui ſunt Hungarorum levis armaturæ equites, diſpalatis, & in fugam verſis, totoque pariter equitatu fœdè conciſo. In tanta rerum aſperitate, quum Barbarorum globus ad diripienda caſtra convolaſſet, & ægrè à præſidio defenderentur; ea quam diximus lectiſsimorum equitum ala quæ regi præſidio eſſe debuerat, contineri nequijt; quin opem caſtris afferens in Turcas oppugnantes deferretur. Eodemque ſeſmihoræ momento Ludovicus Rex proſtratis undiq; copijs, nudatus eo quod ſperarat paraveratque præſidio, ſeſe eripiens, in proxima palude reflectente ſe equo ſexquipalmis aquæ lutulento in gurgite ſuffocatus interijt. Ita tamen ut eum locum Cetriſcus armiger eius & cubicularius genere Bohemus notaret & effugeret, & poſt multos dies decedentibus hoſtibus integrum regis cadaver Cetriſci indicio reperiretur, & regio funere tumulandum ad Albam regalem deferretur. Ab ea victoria Solymanus non obſcura admiratione ductus riſiſſe fertur, quod Hungari tanta eſſent animorum temeritate, tantaque inſania regis conſiliarij eſſent occupati, ut alienis viribus ſtultiſsima ratione æſtimatis, ipſorum copias, quæ eſſent exiguæ, tanto exercitui obijcere, quam regredi maluiſſent. Potitus Buda, inviſaque arce quam mirifice laudabat, nihil plus ad victoriæ ſuæ monumentum ſuſtulit, quàm æneas ſtatuas tres ingentes, quæ Matthiæ bello paceque inclyti regis fuerant. Eҿ Byzantij in Hippodromo collocatæ hodie viſuntur.

VIGESIMI QVARTI LIBRI.

CLEMENS, quod eius fama fœdè apud populum proſcinderetur, nec ideo tantæ iniuriҿ contumeliam animo ſuſtineret, quoniam improvidè malignis hoſtibus credens confidensque dolοſis inducijs, ut imperitus rerum tantum cum publicæ tum privatæ exiſtimationis, tum Vaticanæ ſuppellectilis quæ erat opulẽta, iacturam feciſſet, abrupto tanquam indecoro fœdere; & ſpretis obſidibus, bellum Cæſarianis inferendum cenſet. Pompeium Columnam à ſenatu amovet, & tanquam ſacrilegum hoſtem aqua & igni interdicit, accerſitoq; à Gallia Valdemontio Lotharingiæ Reguli fratre, quod eſſet ſtirpis Andegavenſium regum, qui ſuperiore ſæculo Neapoli regnaſſent; terra marique Neapolitanis bellum infert. Magnus terror Campaniæ infertur, capitur Salernum; Valdemontius ad Neapolis portas, compulſo intra urbem Moncata, ſe oſtentat, & in Latio Columniæ familiæ oppida à Pontificijs militibus crudeli incendio paſsim excitato deformantur. Per eos dies Carolus Lanoius cum claſſe ſublatis Germanorum veteranis cohortibus, & Hiſpanorum ſatis valida tironum manu in Italiam traiecit. Inter Corſicam & Iluam inſulas Hiſpanica claſsis medio in Pelago à tribus triremium claſsibus tormentis oppugnatur. Duces erant Andreas Auria, Petrus Navarrus, & Paulus Iuſtinianus Venetus. Sed aliquot navibus magno impetu pilarum incidentium per-

foratis,& una atq; altera demersis Lanoius è summo discrimine obortæ tempestatis beneficio se eripuit, provectusq; rapido vento in Stephanium Etruriæ portum,quod est in Occidentali Argentarij promontorij latere,se intulit, atq; inde circa Campaniæ litora milites exposuit.Eius advẽtu Pompeius Columna cum Vespasiano atq; Ascanio Columnijs proceribus conflato exercitu ad oppugnandũ Frusinonem in Hernicos pergunt. Sed mœnia tumultuarijs aggeribus permunita,fortissimorũ militum manu defendũtur,qui erant ex cohortibus veteranis,quas Ioannes Medices in Insubribus Põtifici pręsidio miserat. Nec multò pòst quòd salus earũ cohortium, & Hernicorũ omnium cordi esset, iusto cũ exercitu Rentius Ceres & Vitellius Tiphernas instructa acie supervenerũt,à quibus soluta est obsidio fusis & coniectis in fugã Cæsarianis, & his ægrè tormenta servantibus.Exinde à quibusdam tota ea cõtentio ad falsam spem concordiæ revocata est, quòd Pontifex pecuniæ pressus inopia,& magnis vndiq; Cæsarianorũ copijs circumventus, nequaquam diu belli sumptum sustinere posse videretur.Peropportunè ad eam rem conficiendã ab Hispania in Vrbem venit Cæsar Feramusca Campanus, Cæsaris literas afferens, humanitatis & æquitatis,& quod intererat adflectendũ Pontificem,religiosæ excusationis plenissimas. Atq; ita iterum Clemens adveniente in Vrbẽ obsidibus ei datis Carolo Lanoio,in quo summa tum erat belli et pacis authoritas, Cęsari cõciliatur. Fœdus Reipub.dirum percutitur,ea conditione ut Lanoius in Etruriam iret, Borbonium averteret, qui cum Germanis & Hispanis, auctus undiq; factiosorum & perditorum hominum copijs ad diripiendam Romam contendere ferebatur.Borbonius enim in spem diripiendæ opulentissimę Vrbis animos sustulerat,quòd Germani pauloantè ad Mincium hostium copias Feltrio duce se transitu prohibere conantes submovissent,quũ fortuitò tormenti ictu Ioannes Medices cecidisset, cuius fortissimi ducis impetum extraordinarijs prælijs gravia incedentium agmina carpentẽ sternentemq; ęgrè sustinuerant,nec multũ insequentium Feltrij & Salassi,qui Venetas & Gallicas ductabant copias vim pertimescendã putabant. Itaq; Borbonio Apenninum Aretinis iugis superãti,Lanoius occurrit. Sed abnuentium pacẽ militum clamoribus, dirempto colloquio Borbonius proposito itineri ita institit,ut Pontificẽ dimissis importunè copijs inermem, nudatumq; præsidio ùna celeritate facilè se opprimere posse speraret. Favit fortuna facinorosis consilijs,atq; impiæ fraudi, uti iampridem infesta Vrbi atq; Pontifici: intentissimo nanque cursu totius exercitus Borbonius ad Vrbem pervenit, commeatus egens, & tormentorum expers pridie Nonas Maij.:statimq; scalis appositis,Clemente exterrito,neque ullum fugæ consilium explicante, ad eum locum, qui est contra obeliscum,humilia Leoninæ urbis mœnia superantur, frustraque ineptis armis & trepidis animis obsistente urbana multitudine, Hispani atque Germani intrant, infinitam propè hominum frustra adiectis armis vitam petentium multitudinem crudelissimè trucidant, sacrosanctum & toro orbe venerabile templum direptis ornamentis, multo cruore ad singula altaria fuso immaniter fœdant,atq; omnia sacrata vasa diripiunt, elapsoque in arcem Pontifice,Vrbem semihora transcensis inter Aureliam & Septimianam portam vetustate collapsis mœnibus irrumpunt, in eaq; cuncta avaritiæ,& immanitatis exempla in miseros cives edunt,arcem circumsidẽt,& perductis fossis circumvallant,ne usquã Pontifici effugium pateat.Animus horret eas referre Barbarici

rici

rici cruciatus miserias, quas pertulit infelix populus, olim gentium omnium victor. Hæc enim sine multis lachrymis, neque referri, neque audiri possunt: ita ut sacrosancta civitas Deos penitus aversos à salute sua existimare potuerit, nisi Dij tutelares Vrbis quanquam ad inane solatium præclaro suo ultore numine, perfidiosi atque immanissimi latronis hostiam in ipso captę Vrbis limine mactavissent. Cecidit nanque Borbonius dum scalam funesta manu mœnibus admovet, per inguen dextri femoris glande traiectus, ne diræ victoriæ suæ compos tanto sacrilegio lætaretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXV.

AD famam usque adeo miserabili inexpectatoq; eventu captæ Vrbis, ac obsessi in arce sacrosancti Pontificis, uni omnium in Italia Florentini effusè lætari videbantur, Quod diu exoptatam repetendæ libertatis occasionem sibi ex tuto oblatam perspicerent, quam dudum enudatis in Mediceos veteribus odijs intempestivè arripere tentavissent. Paulo enim antequam Borbonius Aretinas superaret alpes, & sese alienum ostenderet ab omni pacis conditione, repulso scilicet Carolo Lanoio, qui perampla de compositione mandata detulisset, Florentinę iuventutis globus paratissimis ad rebellandum animis arma cœperat, factoq; impetu Prætorium occuparat. Eius audendi facinoris princeps fuit Petrus Salviatus multis propinquitatibus atq; divitijs potens. Huic nemo seniorum restiterat, quum gravissimi civium eius facti consilijq; gnari essent, utpote qui dissimulando & connivendo, avidis, verùm suspensis animis tantæ rei eventum expectare cernerentur. Erat in summo magistratu Vexillifer Aloysius Guicciardinus, multis quidem beneficijs Mediceo nomini obstrictus, sed apud eum hominē incertæ fidei, ab antiquo maiorum suorum studio libertatis avidum, cuncta facile obliterarat præsens occasio admittendi, maturandiq; facinoris, ea tamen simulati animi specie, reprehendere, detestariq; iuventutis audaciam cœperat, ut in re dubia atq; ancipiti magistratus fidem syncerumq; personę munus tueretur: quādo nihil magis optare eum credi par esset, quā ut pulsis Mediceis civitas sese assereret in libertatem. In ea verborum contentione iuventus, quæ iam planè rebellarat, curiaq; potita extremum decretum cōmutatæ Reipublicæ deposcebat, fremere atq; evibrare gladios cœpit ad deterrēdos decuriones, è quibus Federicus Riccius severè obiurgans graviter caput vulneratus est à Iacobo Alamanno præferoci iuvene: ac ipse Vexillifer simulanter intentata sica penè violatus, quum etiam in conspectu eius Ioannē Francischæum loci & honoris decus obsistendo tueri conantem, attractū ad fenestram à seditiosis ipso præsertim Alamanno impellente, in forum præcipitem dare niterentur. Iam in aream curiæ singularum regionum signiferi sublatis vexillis de more contribules suos addu-

xerant, & patritij ordinis magna multitudo ad magistratus ascenderat. Nemo enim ferè fuit vel ex ipsis amicissimis Mediceo nomini civibus, qui non properanter ascenderet, atq; pulcherrimi eius facti lætitia cõpleretur, sicut postea compertum est, omnes in unũ conspirasse & defecisse existimari possent. Nam constabat signiferos regionum à Vexillifero pridie admonitos fuisse, ut parati instructique armis, quum res posceret, exortique tumultus strepitum sentirent, ad curiam progrederentur. Antonius quoq; Nerlius sacerdos factiosus in turrem curiæ extortis à ianitore clavibus ascendit, ut ad sonitum campani æris populus ad arma vocaretur. His rebus Decuriones exterriti postulante iuventute adhortantibusque patritijs decretum perscripserunt, pronunciandumq; ad populum, publico præconi dederunt. Eo Medicei adolescentes Hippolytus & Alexauder Reipub. hostes declarati sunt, bonaque eorum fisco addicta, & liberati nonnulli cives, qui in custodia servabantur, quod hostilem animũ in Mediceos, quos appellarent tyrannos, ostendissent. In promulgando autem atrocissimi consilij decreto, quod minimè prætermittendum videtur, Cosmus Saxetus podagricus nec insulsus Senator vultu resupino, & ferè oscitanti sublata voce interpellans præconem interrogavit, an ipse etiam Papa Clemens eadem qua gentiles eius exilij & capitis pœna damnaretur, & id quũ altiore voce proboque nutu præconis par & æquum esse subderetur: Vos ergo, inquit, videritis cives, qui nihil libera patria carius habere vultis, an vobis ab hac mox iniuria sacris interdicti, familiari pane vestro satis piè vesci liceat. quod falsè dictum universę concioni risum commovit, quod omnes adeo perfricatæ essent frontis, ut inverecundam præconis vocem ineptissimè imitarentur. Ab hac tanta perfidiosaque decreti acerbitate, quum optimates, qui aderant frequentes de ordinanda Republ. disputarent, Franciscus Feltrius Vrbinas, Veneti dux exercitus, & Michael Salassius Regulus, Federicusque Gonzaga cognomento Bozolus Gallorum duces urbem intrarunt, quibus ad secundum lapidem dudum obviam ierant honoris causa Sylvius Passerinus Cardinalis legatus, ipsique duo pariter Cardinales Innocentius Cibous, & Nicolaus Ridulphus à Leone avunculo in senatum lecti: cum his etiam aderat Hippolytus Medices adolescẽs, qui omnes inopinata civium rebellione perturbati, in Vrbem ingredi maturarunt, primusque omnium Petrus Honofrius Montedolius, Medicearum cohortium pręfectus in forum advolat, omnique aditu regionum occupato invasis disiectisque popularium manipulis, prætorium expugnare parat. Ipsi quos diximus duces citatis equis superveniunt, certaturque missilibus ab obsessis atque obsidentibus, in magnumque metum atque periculum imperiti homines & ineptis instructi armis undique conijciuntur. Erat curia plena patritijs, atque ea iuventute quæ primæ perfidiæ vocem sustulerat, decretumque arreptæ libertatis in Mediceos ad plebem promulgari iusserat. Quibus omnibus quum iusta ad defensionem arma deessent, neque ullus esset in curia commeatus ex conscientia admissi sceleris, extrema supplicia metuebant. Nam Honofrius eo studio ferebatur, ut curiæ fores incenderet, & tormenta proferret, quibus curia quateretur. Iam enim introductis in urbem maioribus copijs, pavidos seniorum imbelliumque civium animos, præproperæ temeritatis & meritæ pœnæ metus invaserat, tanta trepidatione, ut nonnulli inusitato egressu dilabi festinarent, consilijque inopes, & maturę opis indigi, prorsusque ad vnum semianimes, admirabilem commutati ingenij perturbationem, gestu incondito, & demissis, pudendisq;

Medicei hostes Reipub. declarati.

Medicei armati urbem intrant.

verbis oſtenderent, dolerentque planè ſinguli vicem ſuam, quòd nimis celeriter & inconſultè nequaquam animaduerſo periculo nondum maturæ libertatis munus expetiſſent. In nullum quippe eo grauius aut periculoſius ſalutis diſcrimen Rempub. incidiſſe ab vlla annalium memoria meminerant viri prudentes prgſentium & imminentium rerum caſus expendere ſoliti, quum atrociſsimam externarum gentium colluuiem incendia & clades paſsim afferẽtem in ceruicibus eſſe inter Senas & Aretium, alterum porro ſocialem exercitum quem vt Borbonio obſiſteret, à Mugellano Apennini latere, euaſtatis militari licentia amœniſsimis prędijs in vrbem confluxiſſe conſpicerent. Quandoquidem nihil hic potius omiſſo vero hoſte qui ad excindendam Romam propè rabat, quàm diripiendæ opulentiſsimæ vrbis prædam ſpectare videretur, vt præſentis rebellionis admiſſum facinus vindicaret. Sed tanta extitit in Sylvio legato, adoleſcenteque Hippolyto, & Medicæ familiæ propinquis ciuibus clementia, tantumque in Feltrio cæteriſque ducibus æquitatis & tranquillitatis ſtudium, vt pro conſeruanda ſalute ciuitatis, ſeditioſis atque rebellibus, modò ſe dederent, integra fide parcendum cenſerent. Atque ita quum iam Medicei in non dubiam ſpem recuperandæ curiæ veniſſent, fieretque armatorum concurſus ad eorum domos defendendas, & in aream currulia tormenta peruenirent, Federicus Bozolus prodijt, pacatamque dextram oſtendens, ceſſantibus vtrinque telis, ad curiæ portam acceſsit, admiſſusque ad decuriones, ita loquutus eſt:

Niſi pro dignitate ſaluteque Italici nominis, principes Florentini, hæc arma geſtarem regi Galliæ operam navans, quem huic civitati ab antiqua Caroli Magni conditoris veſtri memoria, multiſq; nec unquam ferè intermiſsis in Galliæ reges officijs, amiciſsimum eſſe ſcio, huc utiq; nullo meo cõmodo impulſus aſcendiſſem, quanquam ex benefactis officioſoque hoc munere ſuſcepto, non inanem fortaſſe laudem expetendam rear, modò à vobis non omnino intempeſtivus orator exiſtimer, ſi hanc libertatem quam honeſtè potius concupiſtis, quàm auſpicatò tenere videmini, vobis iam planè obſeſsis & circumventis, non dubio exitio futuram oſtendero, dederoq; obiter conſilium cum vobis qui curiam tenetis, tum univerſæ civitati, omni ope quæ alicunde expectari poſsit, liquidò certius atque præſtantius. Æquiſsimas enim conditiones certæ pacis atque concordiæ vobis affero, quas non inſani homines ſicuti vos hodie eſſe optò, minimè repudient. Primũ ſiquidem repentinumq; illum ardorem, quo hoc facinus cœptum patratumque eſt, in animis veſtris ita deferbuiſſe crediderim, ad conſpectum ſcilicet tot armatarum cohortium atque illuſtrium ducum qui vos circumſident, & propius vim admovere parant, ut ea quæ publicam ſalutem reſpiciunt, nequaquam ægrè auribus vos arbitrer admiſſuros. Vos nanque omnes integra fide ad unum incolumes, ſalvamq; urbem fore pollicemur. Quòd ſi rationis & neceſsitatis quæ vos urget obliviſcimini, & amiciſsimè oblata repudiatis, proculdubio (quod abominari potius poſsim quàm avertere) hanc curiam veſtro ſanguine inundatam, patriamq; veſtram intromiſſo noſtro exercitu occupatam, licentiæ atque avaritiæ militum conceſſam, priuſquam Sol occidat, cum ſumma uxorum & liberorum veſtrorum calamitate atque miſeria ſentietis. Vt hæc verò præſentire & liberè proloqui audeam, multa me inducunt, & vos, uti ſpero, etiam preclarè admonent, ſicuti huc aſcendẽs ab obvijs didici. Primũ omnium nihil hic prò

negotij atq; periculi magnitudine, uti oporteret, accuratè paratum video, quũ arma, tela, tormenta, & præsidia deniq; omnia vobis desint, & (quod horresco referens) cuncta etiam vitæ alimenta deficiant. Harum rerum inopia profectò, vel si cunctis civibus egregiè constans & ingens animus supersit, indomitos certè spiritus celerrimè franget, si superba, atque exitiali contumacia, furto quodam arreptam libertatem, postquam fata obstant, ferocibus tantum verbis retinere conemini. Hinc siquidem nihil vobis pro salute sperandum est, quum adversa vndiq;, atque aspera vobis immineant: Illinc verò benignitate magni numinis pax certa, & publica omnium securitas comparetur. Hæc clarissimi atque certissimi vades repromittunt, ipse ante alios Feltrius imperator, duoq; summæ authoritatis Veneti Senatus legati, & nos deniq; regiarum copiarum duces, qui Barbaros Italiæ vastitatem & Clementi sacrorum Principi immane supplicium minitantes gloriosè persequi, quàm infami Etrusca præda ditescere malumus. Non me præterit viri Florentini aliquanto audacius quæri q̃ defendi libertatem, ab his præsertim hominibus, qui vitę fortunarúmque suarum certam salutẽ dubijs belli casibus anteponunt, nec aliunde q̃ incolumi patria cuncta vitæ commoda atq; ornamenta expectãt. Proinde vos hortor fortasse propensius quàm deceat virum militarem, ut iuventuti noxam totius hodierni impetus remittere velitis, modo ipsa vehementem illum quo nõ dubiam gloriam appetisse visa est, immodici ardoris studiũ remittat. Præclarè enim video iuniorib. secus ac ætate prouectis, quã odiosum sit pacificatoris nomen: & quam deniq; ingratum atq; importunum militibus nostris, ac fortasse Mediceis, in ipso præsertim speratæ victoriæ limine sit futurum, quando illi sua spe prædæ fraudentur, hi verò quosdam fortasse vestri ordinis ulcisci tanquam ingratos atq; æquo acerbius rebellantes, quã in gratiam recipere malint. Vos itaque in vestigiò & deliberare, et decernere oportet, an beneficio nostro potius quàm occulto aliquo munere Fortunæ, quæ iam vos deserit, uti velitis. Nos certè si vobis hac in re Dij immortales mentẽ non eripient, decreta pacis religiosa fide sanciemus, atq; armis, si ita opus fuerit, pro dignitate nostri nominis, saluteq; vestra obnixè tuebimur. Ad ea vexillifer Guicciardinus ita perplexo titubantiq; sermone respondit, ut fidelis ac opportuni consilij, et usque adeo propensæ voluntatis erga civitatem, Federico gratias agere potius, quàm quid esset in causa probaturus ostendere videretur. Primores autem patritij, in queis eminebant Franciscus Victorius, & Nicolaus Caponius, uti probos veteresque senatores & rerum egregiè peritos decebat, peroranti, ex ipsa arcti complexus, & pacati vultus significatione prorsus assentirent, multoque maximam primorum ordinum partem, eius consilia, quæ tam amicè quàm humaniter dedisset, dubio procul amplexuram confirmarẽt. Ad id fremente iuventute, & his superbè atq; indiganter succensente, tanquã pàrum fortibus, & iam pridem longo & præpingui servitio assuetis: Quando quidem aliena virtute, alienoq; periculo partam lib ertatem & ultro etiam inculcatam admittere tuerique nescirent. Multi quoq; de salute potius soliciti quã de libertate quæ iam conclamata videbatur anxiè requirebant, an ex tuto, rectéque publica omniũ salus Pontifici offensionum odia recõdere solito, committi posset. Quibus vocibus excitatis Federicus, ne timete inquit viri Florentini, hac in rẽ siquidem ego unus me pro omnibus locupletissimum vadem, & sponsorem fore polliceor. An verò nos Pontifex cui impijs circumvento armis auxilium properè

ferimus,

ferimus, vel impudenter, vel ingratè decipiet? vel deniq; ſeipſum omnino fallet? qui non temerè Clementis nomen deſumpſerit. Cuncta enim vobis facilè condonabit, ut auguſtæ pietatis munus impleat, & ſacroſanctæ exiſtimationis iura tueatur. Itaq; Federicus è curia ad ſuos reverſus, quũ renunciaret, quos animos in obſeſsis, ipſisq; præſertim ſenioribus reperiſſet, nemo fuit qui non concordiæ ſtudendum eſſe cenſeret: in id Sylvio enixè proclinato, utpote qui natura imbellis & degener, lentisq; conſilijs ſtultę gravitatis nomen aucupãs, nequaquam parato & efficaci ingenio tantæ defectionis noxam inconſulto Pontifice vindicandam arbitraretur: & uti vir ſacratus ad pietatem perculſi animi timorem referens, à cruento conſilio penitus abhorreret: nec Feltrius, & reliqui duces ulla omnino mora diſtineri vellent, quo minus feſtinanter Borbonium magis confectis itineribus accedentem perſequerentur. Per hunc modum ſatagente cohortanteq; Franciſco Guicciardino, qui de Vexilliferi fratris propinquorumq; ſuorum ſalute ſolicitus pacis conditiones dictaverat, prolatis tabulis in proximam divi Michaelis Horto tabernam conceſsit, facileque obtinuit ut his Feltrius, Venetiq; legati & cæteri duces ſubſcriberent. Singularem enim his rerum difficultatibus explicãdis Guicciardinus authoritatem afferebat, utpote qui Pontificijs copijs cum imperio præeſſet. Summa conditionum hæc fuit, ut obſeſsi in curia atq; item reliqui omnes, admiſsi ſceleris veniam ferrent. Qua in re Feltrius & legatus Sylvius ſyncerę clementiæ fidem ſuam obligarent, oblivionemq; eius inconſultæ rebellionis ab ipſo Clemente Pontifice accuratis precibus impetrarent: Florentini verò cives redirent ad officium, priſtinęque fidei obſequium Mediceo nomini pręſtarent, atq; hiſdem ſuffragijs inducto reſciſſoq; recẽtis malignitatis decreto, novum fideleq; commutata probè voluntate conficerent, excederent extemplò curia, & Rempubl. magiſtratibus adminiſtrandam relinquerent. Hęc mutuis aſſenſibus tranſacta ſunt ſexto Calendas Maias: ſic ut eodem die qui Veneri dicatus erat, intra paucißimas horas Clemens & amiſſæ & receptæ ſimul curiæ, pacatæq; civitatis nuncium acciperet. Nec multò poſt Guicciardinus Vexillifer, continuato cũ Octoviris decurionib. magiſtratu, Calẽdis Maijs de more ſucceſſori inſignia tradidit, privatusq; abijt domum. Creatus nanq; eſt in eius locum Antonius Franciſcus Norius Medicearũ partium ſtudioſus, cuius pater ex Pactiana coniuratione cũ Iuliano Medice in templo fuerat interfectus. Tum verò Feltrius privati commodi vel turbulento eo tempore nihil oblitus, priuſquam ſeſe & copias ad iter expediret, à decurionibus impetravit, ut inexpugnabile Caſtellum ſancti Lei, Vmbrico amiſſum bello, attributumq; Florentinis ſibi redderetur. Actum quoq; ſubinde eſt de renovando fœdere, in quo nuper Florentini ea lege fuerant adſcripti, ut nullum certum munus bellici oneris ipſis imponeretur, niſi ex arbitrio Clementis: idcirco legati Veneti Aloyſius Piſanus, & Marcus Foſcarus ſeverè poſtulabant, ut quid præſtare conferreq; vellent in id bellum, diſertè in tabulis exprimerẽt. Itaq; adſtipulantibus Octoviris qui toti negotio belli & pacis cum ſumma authoritate præſunt, Practiciq; ab ipſis vocantur, Florentini ſeparatim à Pontifice, ubicunq; in Italia gerendum bellum foret, ſocijs ſe daturos promiſerunt cataphractos equites ducentos & quinquaginta: levis autem armaturæ equites galeatos bis totidem, atque item integram delectorum peditum legionem: iuravereq; invicem ſe nunquam ſeparatim à ſocijs in amicitiam cum Cęſare ducibusq; eius eſſe redituros. Huius in-

Pax inter Florentinos & Mediceos facta.

eundi fœderis eximiè astutus suasor Feltrius fuit, ex æquo in gratiam Veneti senatus, atq; odium Clementis, uti postea apparuit. Nam ab hoc fœdere Florentini pacti cum Gallo Venetoq; libertatem sibi eorum auspicijs incolumen futuram, ita Pontificem offenderunt, ut is sua spe repetendæ patriæ deiectus oblitusq; summæ eius acceptæ iniuriæ, id ipsum Cæsarem inexpectata & pene incredibili exulcerati animi conversione se contulerit, ut ipso Cęsare in Italiam evocato, ingratorum civium perfidiam vindicaret. His confectis rebus Feltrius educto exercitu, sed nequaquam ea celeritate qua opus esse videretur in eo Romanæ urbis discrimine, Romam est profectus, attonita adhuc civitate, quum nemo esset qui reputatione præteriti periculi non magnopere terreretur, & ex futuri & instantis solicitudine metuendum esse non duceret: quandoquidē necesse esset eorum animos perturbari, qui de belli eventu propter externorū hostium vim singularem atq; invicta adhuc robora Germanorum dubitare cogerentur, & ex conscientia admissi facinoris clementiæ Pontificis parum confiderent, & tum à Sylvio legato, non ipsius modo curiæ platea, sed cuncta regionū compita, portæq; Vrbis singulæ, & ipsa Medicea domus firmissimis pręsidijs tenerētur. Cæterū abeunte Feltrio, & cum omnibus copijs Romana via iter habēte, simulatos Florentinorū vultus intueri admirariq; licuit, quum undiq; aut gratulandi, aut sui expurgandi causa ad Mediceas domos cōfluerent, non sine risu multorū, qui eos dudum ineptè loricatos, instructosq; tumultuarijs & veteribus telis mirabundos & furentes vidissent. Tūc verò illi ijdem homines cōposita fronte solitis involuti pallijs, protectiq; capita pendulis & civilibus integumētis, quę ipsi Etrusci capuccia vocāt, egregiè blandi & supplices spectabantur, utpote qui unius tantū noctis intervallo sicut in scena histrionibus accidit, diversas è vestigio personas induissent. Ea enim est natura populi Florentini, ut nullis vel ingentibus beneficijs pacari, nullis vel extremæ benignitatis obsequijs eos obstringi posse constet. Veteris nanq; potētię quæ in libera civitate singulis civibus dispensati dominatus erat instar, oblivisci nescit, neq; eminentiam cōspicui cuiusquam, vel etiā moderatissimi civis pati potest. Tanta siquidē ambitione, tamq; superbo livore prediti sunt, ut quū quisq; ad clavum gubernandę Reip. sedere, potiri quoquomodo communis patriæ imperio, & publicas opes privato commodo complecti cupiat, ea inexplebili cupiditate ardeant omnes, & prorsus insaniant, quod neminem tanquā ex ęquo civem, vel opibus, vel dignitate superiorē ferre velint, & clariorem quoq; virtutem, melioremq; fortunam in aliena domo nisi ægris oculis conspiciant: quando eadem ex pari merito sibi deberi iudicēt, sicut nequaquam mirari lubeat, si elati & peracris ingenij, notęq; tenacitatis homines, plerunq; decus in lucro præsentiq; pecunia, & immoderatis sepeq; etiam parū pijs quæstibus reponant, eo etiam maiore reliquarum gentium admiratione, quod domi nequaquā sumptuosam, ut pleræq; aliæ civitates, sed parcam in universum & bonę frugis disciplinā exemplo veterum Græcorū ex quibus orti sunt, institutam sequantur. Quanquam alioqui, uti sunt pecuniosi mercatores, supra censum & totius industriæ spem magnificis ædificijs laudem quærant. Sed his vitijs quæ supra memoravimus, facilè evenit, ut intestinis discordijs ferè continenter per trecentos annos gravissimè laborarint: tanta quidem rabie, ut modò patritios, modò populares alternante victoria, è civitate in exilium expellerent, sævis cædibus integras sæpe familias delerent, & cru-

Florentini populi natura.

Florentini per 300 annos seditionib. laborarunt.

crudelibus incendijs in nobilissima tecta grassarentur. Nec in his malis, nunquam mitigata feritate, dispuderet à sordidissimo opifice iugum accipere, vltro Barbaros tyrannos qui liberis leges darent, adsciscere, vti miserabili conditione experti sunt, ex ipsis Michaelis Landi, Gualterijque Athenarum Reguli, & Caroli Andegauensis abominandis casibus. Per hunc modum ciuitatem magnis perturbatam iactatamque fluctibus, maiores Medicei per integrum ferè seculum saluberrimis legibus compositam, cum insigni veræ virtutis gloria confirmarunt, & auxerunt: & ne quid ad summam felicitatem pulcherrimæ vrbis deesset, affuere salutari sydere ortus Leo Pontifex, & Clemens vel alioqui moribus dissimilis. Hi continuata imperij successione atrocissimorum in se odiorum coniurationumque memoriam, ex Christiana pietate, amoreque ipso vel ingratissimæ patriæ, pacatis animis deponere voluerunt, vt in ciues suos vel nihil tale merentes, cuncta honorum commoda, & totius certioris opulentiæ ornamenta, insatiabili studio, rediuiuaque semper liberalitate congererent, vsque adeo iniqua & ferè insana benignitate, vt multos ex aula, de fide virtuteque benemeritos supinè prætermitterent. Quando non solum maiora minoraque sacerdotia, verùm etiam vrbium & prouinciarum præfecturæ, & munera legationum sacratis viris committi solita, vnis omnino Florentinis mandarentur. Qui etiam vectigalia, & totum denique Pontificij dominatus patrimonium ad certissimos quæstus inuasissent, eo quidem exitu, vt nihil cuiquam etiam honestissimo ad sacri vel profani iuris prouentum Etruscis cuncta abradentibus relinqueretur. Neque tamen his tantis beneficijs atque muneribus accumulatè congestis, quicquam ad promerendos ciuium animos profecere, quum Leonis malo publico immaturè defuncti, omnem memoriã ingratissimis mentibus abiecissent, & tum Clementis viui regnantisque & diu etiam regnaturi maiestatem impiè contemnerent, nulla quidem misericordia eius inusitatæ calamitatis, quæ alienissimis etiam hominibus veras piasque lachrymas posset exprimere. Itaque Florẽtini (vt ad historiæ seriem reuertamur) nunquam ingenio pacati, nunquam exuta malignitate pœnitentes, sed paratis animis, quos diuersis vultibus effingerent, renouare perfidiam, odiumque vetus exercere, id vnum expectabant, vt alicunde rescirent quorsum Cæsarianorum impetus euaderet. Postquam verò pridie Nonas Maias Vrbem manucaptam, Romanosq; omnes aut trucidatos aut acerbissimis tormentis excruciatos, ipsumque Clementem in arce cum patribus circumuallari atque obsideri nunciatum est, nullam sibi moram attulerũt, quin eosdem animos redintegrata perfidia constanter erigerent. Breui namque effectum est, vt frequentibus conciliabulis per coronas in foro passim habitis, multi patritij, sed rogati omnes Prætoriũ intrarent, communicatisq; consilijs ad Mediceam domũ contenderent, & legatum amicissimis hortarentur verbis, vt postquã Romę res essent perditæ cogenti fortunæ cedere probè & sapienter, & Rempub. ciuibus reddere vellet. Erat legatus graui mœrore saucius ex clade Vrbis, valdeq; prostratus, sed multo grauiore perculsus metu, quum à Nicolao Caponio & nonnullis alijs, quos sibi amiciores putabat, acerbissimum nuncium accepisset, ita vt virilis cõsilij inops, et de sua tantũ pecunia solicitus et tenax esset, cuncta in pręceps prolabi sineret, sibiq; maximè timendũ arbitraretur. Quod plerisq; nõ temerè ab agrestib. responsis & morib. se inuisum putaret, quanq̃ Octauianus Medices incõcussa fide, & nõnulli fideli studio insignes nequaq̃ despondẽdos

Florentini de novo rebellant

esse animos prædicarent, confirmandaq; liberali stipendio militum præsidia iudicarent. Sed reperiri expedirique pecunia non poterat, quod eam Franciscus Niger proquæstor, maligne apud Laurentium Strozam deposuisset, atq; extemplo Lucam profugisset, vir utique supra eam perfidiam multis impietatis & avaritiæ sordibus coopertus. Eo frustra citato quæsitoq; Mediceis & Honofrio militaris præsidij præfecto animus concidit. Hic egregiè pugnax & intrepidus, rem ad arma deducere cupiebat, pollicebaturq; se notorum sibi civium perfidiam, multa cæde vindicaturum. Verum Sylvius tanquam iactato navigio, & naufragium adeunti persimilis, neq; consilium, neq; pecuniam expedire potuit, unisq; obiurgationibus insultantis mulierculæ domo atq; urbe cum adolescentibus Mediceis exturbatus est. Hæc erat Clarice Medices iunioris Laurentij soror, Philippo Strozzæ nupta, quæ tuta suo sexu, & propinquitatis nomine, legatum coram rusticanum: adolescentes verò spurios, obiterq; hæreditate Mediceæ familiæ indignos, contumeliosis verbis appellarat, & domo & patria protinus excedere increpita mora iusserat; quanquam generose ei ab Hippolyto responderetur, quum eam omnino insanam esse diceret, quæ oblita sanguinis, potētiam principatus ad inimicissimos potius transferre, quàm conservare in domo propria in qua ipsa nata esset, maligne atque perverse properaret. Verùm hęc frustra dicebantur, quū ad fœminam peracri iracundia flagrantem etiam accessisset Nicolaus Ridulphus Cardinalis, miti quidem ingenio vir, sed non obscurè appetens libertatis, qui cedendum fortunæ & saluti mature consulendū esse differebat. Id in Clarice excitarat odium Clemens, qui neque Petrum filium purpureo galero exornare uti promiserat voluisset, virumq; ipsius Philippum pro obside Cęsarianis Neapoli custodiendum tradidisset. His vocibus peracerbisq; minis una Sylvius atque ipsi adolescentes excessêre patria in non dubium exilium, quanquam decuriones ad leniendam subitæ atrocitatis invidiam, abeuntes benigniore decreto prosecuti sint. Hoc erat, ut adolescentibus Hippolyto atque Alexandro maneret ius integrum civitatis, ambobusque locus esset in Repub. ad capiendos eos honores, quos per ætatem adipisci possent, manerentque eis incolumes totius Medicei patrimonij facultates: eos autem Philippus Strozza ex senatusconsulto comes datus, Pisas deduceret, ut arx oblata tessera reciperetur. Cæterū Strozza ex arcanis mandatis, ut eos retraheret iubebatur: quibus tamen propter affinitatem tanquam ab ætate tenera nihil tale meritis parcendum putarit. Conatus autem est Danthes Castellio ex Strozzæ comitatu directo & penè incenso sclopetto Hippolytum interimere. Verùm adolescentes subodorati vim sibi parari, concitatis equis inexpectatò Lucam provolarunt. Lucenses ex decreto publico eos amicissimè, & lautissimè de more civitatis susceperunt, & Florentinis per publicas literas sibi eos dedi deposcentibus, integra fide se illos conservaturos responderunt. Per hunc modum Medicea domus impotenti Fortunæ, civiumque perfidiæ ultro cessit, quum à reditu Ioannis Cardinalis eiecto Soderino quindecim annis patriæ præfuisset. Exinde novi creati sunt magistratus, revocata priore Soderini consuetudine, Norioque se ante exactum tempus abdicante magistratu, renunciatus est Vexillifer Nicolaus Caponius, ea conditione ut ipse & decuriones comitiale consilium popularis multitudinis indicerent, ut ex æquo cuncti cives receptæ libertatis fructu lætarentur: secundæ namque & tertiæ classis turba insolenter postulabant, ut Reip. munera

Sylvius Legatus mulierculæ obiurgatione Florentia exactus

Medicei Florentia excedunt.

latius quàm anteà diſpenſarentur, ne populus ſuæ ſtudioſus libertatis pro uno tyranno plures ſimul ex nobilitate ſuperbos impotentesq; dominos eſſet perpeſſurus, ita ut iam planè patritios pœniteret recuperatæ libertatis, quam nequaquam ſuo ordini, ſed indignis plebeijsq; hominibus ſua magna cum invidia, & tum demum iuſto cum dolore peperiſſe dicerētur. Nec multò poſt Florentinis arcem Piſanam dedidit Paccionus Piſtorienſis cuſtos, quū pecuniam in ſtipendium cohortis cuſtodiæ, quæ aliter in fide atq; officio cōtineri non poterat, expetenti obteſtantiq; Sylvius Cardinalis ſubmittere noluiſſet. Is ſubſederat Lucæ cum adoleſcentibus Mediceis, animoq; deiecto atq; eadem avaritiǽ labe oppreſſo, verba pro auro, & inanē ſpem pro ſtipendio Paccionianis nuncijs dabat. Qua rei indignitate atq; offenſione permotus cuſtos, quum ſe malignè deſeri à Cardinale quereretur, nec quicquā proficeret, Antonio Franciſco Albicio arcem dedidit, ea tamen integræ fidei erga Mediceos conſtantia, ut repudiatis præſentis pecuniæ muneribus quę Albicius protulerat, expers omnis præmij, ob idq; inops ſolo incorruptæ fidei teſtimonio contentus, arce excederet. Eodem etiam curſu, ſed nō eadem fidelis animi probitate exemplum ſequutus Galletus Barga accepto fœdæ pactionis præmio Liburni arcem tradidit. Interea Franciſcus & Henricus reges ex ea direptæ Vrbis & capti Pontificis execrabili fama vehementiſsimè commoti, excitiq; ad quærendū novum decus, arma parabant. Id namq; adiuto liberatoq; Pontifice, & vindicatis eius iniurijs de Cæſariorum militum immanitate longè honeſtiſsimū proponebatur, eoq; iuſtius & ſpecioſius, quoniam ad utriuſque exiſtimationem maximè pertineret, tueri armis ſacrorum Principē ſuprema propè ac inexpiabili affectum calamitate, & quòd Chriſtianæ aures vix ferrent, indigniſsima carceris contumelia cum Cardinalium ſenatu uſq; adeò impiè mulctatum. Videbatur enim uterq; eorū peculiari officio obſtringi, quòd Franciſcus ſuū vetus ex pręclaris ſuperiorū Gallię regum meritis partū Chriſtianiſsimi cognomen ferret, & Henricus ab illuſtri ſuo ſtudio quū Iulium Secundū Ludovici armis oppugnatum protegeret, Pontificię libertatis Defenſor ex ſenatuſcouſulto fuiſſet appellatus. Hos quoq; duo legati opportunè adverſus Cęſarem cōcitabant, Salviatus Cardinalis in Gallia & Vbertus Gambara apud Britannos, qui utrobique accuratè referēdo quanta immanitate in Romanos nihil tale meritos eſſet ſævitum, quantoq; ludibrio ſacrati epiſcopi in cathenis ad haſtam venales fuiſſent circumducti, & quot demū honeſti atq; inſontes ex aula aut tormentis excruciati, aut in vinculis deſperato redemptionis pretio trucidati perijſsēt, piorum hominū animos inuſitatæ crudelitatis cogitatione ſuſpendebāt: quando etiam permultos ante aram maximā ſummè venerabilis templi fruſtra à divis tutelaribus ſalutem petentes, inundato cruore pavimento cædeq; polluto cecidiſſe narrarent. His ſermonibus per coronas utriuſq; aulę diſſeminatis, vetera novaq; utriuſq; gentis odia, quæ vix dum in Cæſarem deferbuerant ex atrocitate tanti facinoris refricabantur, tanto altius quòd Helvetij cū Gallo & Britanno in idem ſtudium conſenſumque acceſſerant, quos Ennius Philonardus vetus apud eam gentem Pontificis legatus crebris cōcionibus per ſingulos pagorum conventus habitis, tanquā homines militares, nec tum vel agreſti ingenio de religione poteſtateq; Pontificis malè ſentientes, diligēter admonebat, ut quam Iulio Pontifici nuper circumvento & ferè oppreſſo fortem felicémque operam præſtitiſſent: eandem, aut certè maiorem in liberando Clemente

adverſus impios navare vellent. Debere ipſos probè meminiſſe in quam egregiæ virtutis & probitatis exiſtimationem apud cunctas nationes ex celeberrimi facti gloria pervenerint. Retuliſſe ſiquidem inde non opima modò ſtipendia, quibus honeſtè locupletes evaſiſſent, verùm quod eſſet omni auro præſtantius, ad perpetuum gentis decus, illum cunctis publicis anteferendum ornamentis piæ virtutis titulum, quo Romani Pontificis defenſores, impiorumque principum domitores appellarentur. Itaque Lotrechius cum iuſto exercitu, maioribus copijs ſubſequi iuſsis, in Alexandrinum agrum deſcendit, magnaque vi Boſcum oppidum adortus, deiecto indè Ludovico Lodronio, qui Germanorum cohortibus præerat, oppidum cepit, caſtriſque inde ad Alexandriam poſitis eadem felicitate, quòd exiguo præſidio teneretur, ea opportuna vrbe potitus eſt. Lotrechio quoque impigrè procedenti acceſsêre Venetorum copiæ cum iuſto tormentorum apparatu, coniunctiſque viribus ad oppugnandum Ticinum proceſſerunt. Præfecerat urbi Cæſarianoq; præſidio Antonius Leva, quum Mediolano ſibi minimè excedendum, niſi graviſsima de cauſa ſtatuiſſet, Ludovicum Balbianum virum egregiè fortem, & Sfortiano nomini inimiciſsimum, & quòd ei non magnopere validæ cohortes adeſſent, quibus Gallicam vim ſuſtineret, opem ſubmiſſo Hiſpanorũ ſupplemento laturum promiſerat. Cæterùm Lotrechius animadverſo urbis ſitu, edoctusq; de his munitionibus, quas Ticinenſes periculoſa in parte mœnium oppugnaturis Gallis oppoſuiſſent, incredibilè Balbiano Ticinenſibusque oppugnationis conſilium ſuſcepit. Converſis ſiquidem ad ipſam arcem omnibus tormentis, quæ ei ex Venetis caſtris collata erant, tanta vi turrem quadratam quatere eſt adortus, ut ea cum adiuncto arcis muro, qui ad portam ipſius arcis ad viridaria educentem pertinet, adaperta perforataque undique penè integra concideret, proruentibus unà in eadem ruinam annexis his cœnaculis amœniſsimi proſpectus, quæ Galeacius Vicecomes ante ducentos ferè annos admirandis ſumptuoſiſsimiſque picturis exornarat; cui ædificio propter incomparabilem ſtructuræ pulchritudinem omnino parcendum fuerat, niſi Lotrechius ad famam celebre teſtimonium odij ſui atque iracundiæ Ticini relinquere voluiſſet, quòd ante ſex annos ab ea parte urbis mœnia iuxta arcem fruſtrà oppugnans à defenſoribus multa detrimenta è ſumma eadem turre tranſversè oppoſitus accepiſſet. Oderat quoque Ticini urbis nomen deleti Gallici exercitus, & capti regis recenti abominabilique memoria Gallis infauſtum & infame. Balbianus tantis ex improviſo territus ruinis, auxilij atque omnis conſilij inops, quum ſervare urbem non poſſet, luctuoſa Ticinenſibus pactione ſe dedidit, eductuſque per ruinas ad Lotrechium, ſeſe impetrata ſalute conſervavit. Tum verò Galli milites facto impetu per eaſdem ruinas nullibi acriter reiecti, per arcem quod nemo crediderat in urbem irruperunt, miſerabilemque in modum cæſo magna ex parte præſidio & civibus captis univerſam diripuerunt; uſque adeò dira victorum crudelitate, ut nec templis, ſacratarumque virginum ſeptis parceretur. Quanquam Lotrechio ſumma cura eſſet tuendi fœminei pudoris. Primum qui audacter in arcem urbemque irruperit, Hoſtaſium Rhavennatem militem fuiſſe conſtat. Is à Lotrechio in præmium navatæ operæ, æneam equeſtrem ſtatuam, quæ Antonini Cæſaris eſſe dicitur, impetravit, quum ea antiquitùs Rhavennatium fuiſſet, ſed poſt Gothica tempora à Longobardis Rhavennam diripientibus trophæi modo in

ſignum

signum victoriæ abducta Ticinum fuerit, & in foro constituta. Eo modo Hostasius decorum sibi fore existimans si vetus patriæ spolium recuperaret, & suæ pietatis memoria eo in loco ubi ablatum olim fuerat, renovata dedicatione poneretur, in forum descendit, & permittente Lotrechio cum manipularibus suis atq; item fabris deijcere statuam sede sua, atque exscindere columnam basi suppositam superbo molimine conabatur: quo spectaculo (id enim longè miserrimũ Ticinenses iudicabant) usq; adeò tumultuosus complorantis & deplorantis populi concursus fuit, ut oblitus domesticæ calamitatis furiosè in forum decurreret, nullo modo passurus, ut patriæ quæ fortunarũ omnium & publici decoris iacturam dudum fecerat, etiam nobilissimæ & vetustissimæ memoriæ monumentum eriperetur. Res eò erat perducta, ut cum armatis ab inermibus ex iurgio certandum foret. Verùm Rhavennate imperatoris Lotrechij diploma proferente, omnis ea Ticinensium turba suo recenti mœrore & cultus deformitate miserabilis, ad prætorium contendit, atque ibi unus patritij ordinis Franciscus Boticella proiectus ad pedes ita loquutus est. Patere magnanime victor, ut victis, & inauspicatæ constantiæ suæ meritas fortasse pœnas dantibus, in victoria tua lugere liceat, & virtutis tuæ atq; felicitatis odium, quod nobis miseris æquo acerbius videtur, deprecari. Apud generosos nanque veræ clementiæ laus nunquam sordescit, quum cætera ex bellicis operibus atque periculis quæsita virtutum præconia, quòd multis sæpe communicentur, celeriter evanescant. Vna profectò clementia mortales superis æquat, eiusque muneris memoria, nunquam apud conservatos obsolescit. Miseri Ticinenses non suopte quidem ingenio, aut publico decreto, sed perversa paucorum & planè fatali factione impulsi à vetere studio Gallorum defecimus, scilicet ut obsessi primũ obsidente rege vestro, & cuncta intus atrocissimè vastantibus socijs Hispanis atq; Germanis, non deformatæ modò, sed corruentis patriæ dirum spectaculũ videremus. Nec (quod meminisse dispudet) ex victoria Cæsarianorũ qui cuncta domi & foris civilis opulentiæ ornamenta deleverant, vel infaustæ fidei, vel constantiæ nostræ præmium tulimus, nisi ut ad hanc postremã adversi belli calamitatem à te expugnati eadem perniciosa Cæsarianorum societate raperemur. Sed quod in fatis fuit ab immiti Fortuna iam planè transactũ est, nec à te id in integrum restitui potest, scilicet ut expugnati captiq;, & bonis omnibus expoliati gravissimè mulctaremur, nec nobis quicquam vel publicæ vel privatæ substantiæ superest, quo militaris avaritia exaturari queat, nisi unum publici decoris ornamentum equestris statua veteris atq; eximiæ pulchritudinis, quæ in foro, vestibuloq; templi maximi à peregrinis virisq; elegantibus cum admiratione spectatur. Hanc gregarius miles Rhavennas prædæ nomine sibi concessam, demoliri avehereq; navigio per Padum insolenter parat. Id ne pati velis ciuitas suppliciter rogat clementissime Imperator, ut pro tua pietate magnitudineq; animi sicuti dudũ tua insigni severitate pudicitiam in matronis virginibusq; nostris inviolatam conservasti, hoc inanis, sed vetustæ tamen gloriæ ornamentum, infelici patriæ nostræ conserves, ut perpetuum sit cum victoriæ tuæ, tum clementiæ erga victos monumentum. Manabant cunctis Ticinensibus lachrymæ quando eius statuæ iacturam instar summæ calamitatis atque miseriæ supra direptæ patriæ adversam sortem existimarent. Lotrechius ad misericordiam versus, Rhavennatem ex adverso promissum muralis coronæ præmium ex diplomate repetentem

Clementia.

blandis verbis admonuit, ut præmium potius navatæ fortiter operæ ex ſua liberalitate oblatum accipere vellet, quàm tanta acerbiſsimè direptæ civitatis miſeria lætari, ardereque demum invidia aliquando ei & Rhavennatibus nocitura. Itaq; vel indignabundus miles pro ænea ſtatua pecuniam à quæſtoribus accepit, quantum ſatis eſt pro murali corona ex auro puro fabricanda, quę in fidem virtutis ſuæ cum elogio Rhavennate in templo poneretur. Ticino capto diverſæ apud Lotrechium ſententiæ dicebantur. Sfortiani ante alios legati cunctantem atque perplexum maximè urgebant, in queis erat Franciſcus Somalius inter Inſubres nobilitate atq; opibus potens, Gallicæq; peritus linguæ, quod regijs in caſtris aliquandiu militaſſet. Is recenti utendum victoria, & Mediolano, Antonioq; Levæ vim & terrorem admovendum diſſerebat, quòd Mediolanenſes adverſiſsima eſſent voluntate in Antonium & Hiſpanos, à quibus ſæviſsimæ inſtar tyrannidis extrema rerum incommoda pertuliſſent. Attenuatas nanq; eſſe Antonij cohortes Hiſpanorũ vario diſceſſu, quos ipſe in præſidijs apud Comum, Leucum, & Tricium diſtribuiſſet, & flos veteranorum Romana in præda detineretur, nec ipſe immiti podagra iactatus, & ſignatæ egens pecuniæ, tantũ animi habiturus videretur, ut tot adventantium hoſtium vim, & graviſsimis iniurijs exacerbati populi tumultum uno præſertim tempore ſuſtinere poſſet. Id probabat Piſanus Venetorum legatus cum ęquo iure fœderis Franciſco Sfortiæ favens, tum Reipubl. ſuæ commodo integræ victoriæ ſecurum finem ſpectans. Extrudendos ſiquidem Mediolano Cæſarianos, & finibus Venetis cavendum putabat: quoniam potentiſsimi Cæſaris vicinitas Veneto nomini maximè gravis atq; ſuſpecta foret, ex recenti ſcilicet memoria Bergomi, Brixiæ, Veronęq; ereptarum urbium. Antonius quoq; Franciſcus Albicius Florentinorum legatus, Veneto & Sfortiano pręclarè aſſentiebatur, vel ob id præſertim quòd Mediolanum tanquam perennem præſentis pecuniæ theſaurum, aliquando Cæſarianis adimendum diceret. Ex adverſo duo Cardinales Cibous atque Ridulphus, qui clade Vrbis elapſi ad Lotrechiũ victorẽ pervenerant, & cum his Gregorius Caſalius Henrici Britanniæ Regis legatus, vehemẽtiſsimis precibus poſtulabant, ut liberandæ urbis Romę, eripiendiq; inde Pontificis, potius quàm oppugnandi Levæ negotium ſuſciperet. Decorum ſcilicet ipſi factuq; facilè futurum, quando nulla graviore de cauſa tranſcendiſſet alpes, quàm ut tam glorioſo quàm neceſſario duorum regum decreto expedita pietate ſatisfaceret. Vbi enim ad Vrbem explicatis vexillis iter intenderet, valitura eſſe arma pro religione ſuſcepta, eaq; paſsim fore auctiora firmioraque excitis undique voluntarijs, poſtquam latrones non Cæſaris milites, & incendiarios everſoresque ſacroſanctæ Vrbis perſequeretur. Liberato nanque Pontifice priſtinam eius dignitatis atque potentiæ exiſtimationem ad fœderatos eſſe redituram: vnde ulciſci acceptas clades, & reliquo metu atque ſævitia hoſtium victor Italiam ſumma cum laude liberaret. Cæterũ Lotrechij animum diverſis diſtractum ſententijs, vnus ſenatorię dignitatis vir Inſuber, aſtuta & propè maligna oratione perpulit, ut omnem invadendi Antonij Leuæ curam in aliud tempus differret. Quo conſilio non curſus modò paratæ victoriæ interruptus eſt, ſed expedita conficiendi belli ſpes omnis intercidit. Is erat Ambroſius Florentius ex vetere factionis ſtudio Sfortiano nomini infenſus, utpote qui ſemper ſuperioribus temporibus Gallis adhæſiſſet. Itaque ſecretò Lotrechium aggreſſus: Noli, inquit, Impe-

cator

rator exiſtimare eandem eſſe ſuſcepti belli cauſam, & potiundæ victoriæ rationem. Nam (quod me non fallit) tibi omnino obeundum eſt id peculiare munus, quod iuſſu regis, & ex authoritate fœderatorum virtuti tuæ iniunctū eſt. Id enim unum quærunt & expoſtulant, ut felicitate tui curſus uti velis, liberareq; Pontificem carcere cōtendas, cuius rei cauſa novum fœdus eſt ictum, & reſumpta ſunt arma, proſpereq; tranſcenſæ alpes, atque hæc etiam duæ validę urbes expugnatæ, ſcilicet ut immanium hoſtium ferocia frangeretur, parareturque aditus ad opem capto Pontifici, ruentique Romanæ urbi opportunè ferendam, quæ propriam Regis noſtri gloriam reſpiciunt, & ſocijs publicæ ſalutis authoribus honeſtiſsimum afferunt decus. Nec diffiteor ad ſublevandam ſociorum noſtrorum exiſtimationem plurimum intereſſe, ſi Mediolano potiamur: ſed videndum eſt, ne hoc ſit Gallicis rationibus alienum. Nam neque Antonianas vires elevare hoc loco lubet, neq; noſtras attollere, ut cuncta nobis ceſſura facilè credam. Certè hoc unum provideo cunctos laboris atque periculi noſtri fructus, alieno prorſus commodo ineptè ceſſuros, non utiq; ut fœderi minus ſyncerè ſerviendum putem, verùm ut hoc ipſum Mediolanenſe imperium (uti antiqua iura poſtulant) aliquando ad Regem rediturum recordere. Si cunctemur expugnandæq; validiſsimæ urbi diutius hæreamus, eludet fortaſſe nos Fortuna, atque illa quam petimus occaſio liberandi Pontificis evolabit. Quòd ſi hoſtem in ruinis atq; luxuria opulentiſsimæ urbis ſepultum, ſeneſcenteq; ferocia ad vini & Veneris voluptates deſidē aggrediare, implebis officium prudentis pijq; imperatoris, occupandæq; Neapolis ex curſu exploratæ victorię facultatem arripies, & quod bene ominari fas eſt, deletis immanium latronū legionibus, quas iam peſtilentia fœdè abſumi vulgatis morbis audimus, undiq; victor Italici imperij compos fies. Ab hac perſuaſione Lotrechius non ineptas conſilij cauſas apud legatos oſtendens, traiecto Pado Parmam ſe demiſit, atq; inde modicis itineribus Bononiam profectus, ampliſsima ea in urbe & copioſiſsima hyemare conſtituit, quòd ſibi multo maxima virium mole bellum geſturo, nova copiarum ſupplementa à Gallis expectanda prædicaret. Verùm quibuſdam ſociorum eum proculdubiò paratæ dimiſſæq; victorię proventum, Franciſco Sfortię invidiſſe apparebat, atque ideo cunctantius & ſegnius quàm pleriq; flagitarēt, Romanis rebus opem ferre videbatur. Nec deerant qui non obſcurè exiſtimarent, ipſum probè regijs iuſsibus obſequentem oſtentare bellum è longinquo, & multo armorum apparatu perſtrepere, quā Cæſarianos aggredi atq; laceſſere malle, ſcilicet ne Cęſar graviore iniuria atq; periculo exagitatus, animū in ipſo rerum diſcrimine adverſus metum facilè pervicacem à ſpe pacis atq; concordiæ longius abduceret: quoniam ea eſſet ingenij Cæſaris vis atq; natura, ut placari precibus & ratione flecti, quàm vi & armis ad id quod ſponte nollet, cogi poſſe conſtaret. Id unum ſiquidem Rex Franciſcus ex arcano eo belli motu petebat, ut Cæſar multis rerum adductus difficultatibus ab ſe regios adoleſcentes obſides datos, oblato auro redimi pateretur. Sed poſtquam ea ſpes recipiendorum obſidū fruſtra tentata in irritum ceſsit, ab omnibus ad eaſdē belli cogitationes recurſum eſt. His rebus cognitis Cæſar ſive tactus religione, ſive permotus infamia, aut gravi rerum ſuarum periculo adductus, Pontificem cuſtodia & tot ærumnis liberare conſtituit, Franciſcumq; Angelium cucullatum Franciſcani ordinis principem, pietatis & probitatis nomine expiandis criminibus ſibi delectum

Lotrechij in trahendo bello conſilium.

Galli in bello eo conſiliū.

cum Verreio cubiculario ab Hiſpania Romam miſit, deditque ei literas ſuper ea re ducibus perferendas, quibus ſignificabat Philiberto Aurantio, Vgoniq; Moncatæ, atque idem Ferdinando Alarconi ſibi æquum piumq; videri, Pontificem dimittere, atq; eum cum omni honore verborum in priſtinam aſſerere libertatem, ſubindeque ſacroſanctam eius dignitatem obnixè defendi colique oportere, modo alicunde pecunia pararetur, qua militibus merita ſtipendia perſolverent, ut quum tempus poſceret, Germanorum legiones urbe Roma adverſus hoſtes educerentur. Sedulò autem caverent certis obſidibus, ne Pontifex ſi fortè iniuriæ nondum oblitus, hoſtilem animum indueret, ipſis non magnopere nocere poſſet. Erant hæc Pontifici in aliena poteſtate conſtituto longè graviſsima, quum nulla omnino tuta ratio cogendæ repreſentandæque pecuniæ reperiretur: quòd infirmiſsima fide eſſet Pontifex apud creditores, uti captivus & manceps factus, neque ulla in eo niſi dubia & anceps vigeret authoritas, ſic ut de promiſsis firmiter cavere non facilè poſſet, quando ſyngraphæ nummariæ, addictorumque vectigalium tabulæ, & obligationum contractus omnes ac aſſenſuum ſtipulationes legitimo robore ex certa communis iuris formula carere dicerentur. In hac verò negotij difficultate uni omnium Germani indomita feritate nequaquam everſæ civitatis ſpolijs exaturati, quum promiſſæ pecuniæ æquas publicanorum pactiones ſuſpectarent, ſuperbeque reijcerent, truculentiſsimè cunctis qui aderant in arce, Pontificique in primis atque ſenatui, niſi maturè pecuniam expedirent, teterrima ſupplicia comminabantur. Res autem eò deducta eſt, ut Clemens longè cariſſimos atque honeſtiſsimos ex familiaribus qui ſecum erant, repreſentandæ pecuniæ obſides, frementibus depoſcentibusque Germanis, tradere ſit coactus. Hi fuêre Ioannes Maria Montanus Archiepiſcopus Sipontinus, & Honofrius Bartholinus Piſanus Archiepiſcopus: epiſcopi verò Antonius Puccius Piſtorienſis, & Ioannes Matthæus Gibertus Veronenſis. His acceſsêre uti pecunioſi nobileſque, & arcta propinquitate Pontifici coniuncti Iacobus Salviatus Ioannis Cardinalis pater, & Laurentius Ridulphus Nicolai Cardinalis frater germanus. Horum ſacratis manibus illicò minaces Barbari cathenas iniecerunt, & tanta truculentia ad exprimendum aurum terruerunt, ut in Campo Floræ ad erectas dicataſque latronum ſuſpendijs furcas damnatorum more cathenati perducerentur, parato ibidem ad lege agendum carnifice, ſi paulò aſperior concionis fremitus annuiſſet. Per hunc modum miſerè pallentes, & extremo ſupplicij metu perfuſi, terque in concionem producti, præclara ope magni numinis ſervati ſunt, quum ſpes auri vel in efferatis diuturna immanitate animis miſericordiam exprimeret. Siquidem paulo pòſt in carcere cuſtodibus ex inſtitutæ cœnæ crapula, multoq; Falerno conſopitis cathenas exuerunt, & per vaporarium foci tubum in ſumma Riariæ domus tecta extracti funibus evaſerunt: tanta felicitate ut pedibus egreſsi urbem ad Vrbinatis caſtra, quæ tum erant in Vmbriæ finibus confugerent, ubi non diu miſeri tanquam illudente Fortuna in aliud prope diſcrimen incidêre, quum eos Laurentius Martellius Florentinis præpoſitus copijs comprehendendos veſana temeritate cenſuiſſet: ſed huius impij perverſiq; hominis amentiam Feltrius & Bozzolus ſeveriſsimis verbis retuderunt. Horum obſidum inexpectata atque admirabilis fuga Pontifici deſtinatam libertatem proculdubiò maturavit. Nam Pontifex ſemper ad nova parandæ libertatis conſilia ſolertiſsimè converſus,

pro-

propoſitis venalibus ſenatorijs aliquot galeris, qui conſenſu militum non obſcura licitatione amiciſsimis Cæſarianarum partium ad eum honorem aſpirantibus præſenti pecunia venderentur, brevi tantam vim ſignati auri, vel infami collatione coactam collegerit, & militibus numerarit, aut quū adverſi rumores de ſecundis Lotrechij ſucceſsibus ſenſim increbreſcerent, milites in univerſum Hiſpani Germaniq; nequaquam ęgerrimè pacarentur, & ſeſe ducum imperijs & dicto audientes futuros dicerent. Pontifex quoq; ad declarandum fidelis amiciq; animi ſtudium, quinq; ſenatores, quos Cęſariani delegerant, obſides dederat, Piſanum ſcilicet Venetum, eius Aloyſij qui in ſocialibus Feltrij caſtris legati munere fungebatur filium, & Trivultium Mediolanenſem Gallicę factioni ſemper addictum, Gaddiumque item Florentinum pecunioſi publicani fratrem. Hi Neapolim perducti, in arceq; nova cuſtoditi ſunt: Pompeius verò Columna pro reliquis duobus qui fuere Franciottus Vrſinus, & Paulus Cęſius vadem ſe præbuit, & ſecum poſtea eos ad Sublaqueanum peramœnæ ſalubritatis ſeceſſum humaniter perduxit. Nec multo poſt in componenda tranſactione liberandi Pontificis ſtrenuè ſatagētibus Pompeio Columna & Hieronymo Morono (hos enim certis liberalibusq; promiſsis reconciliatos, & pijs emollitos precibus, ita in partes traduxerat, ut Cęſaris decreto, quod Angelius cucullatus adduxerat mirifice faverent) res appoſitè confecta eſt, eoque facilius, quod Vgo Moncata, & Verreius incerti & ſæpe tranſverſi conſilij homines, Neapolim conceſsiſſent, et Aurantius apud Galeriam vicum hyemaret, utpote qui ſuopte ingenio captuq; mutabili & ſemper ſuſpicioſè perplexo novas difficultates negocio allaturus eſſe crederetur. Itaq; poſt ſeptimū carceris menſem Pontifex Cęſarianorum Alarconiſq; pręſertim iudicio dimittēdus, decreto vix dum perſcripto, quū ſe exiturum poſtridie dixiſſet, intempeſta nocte evaſit, nihil prohibentibus portę cuſtodibus, quū petaſatus & penulatus ſubductaq; & velata barba ſe diſpenſatoris miniſtrum ignobili eo habitu mētiretur. Diſpenſator enim ſe pręparādis alimentis exituro Pontifice ad ſingulas Caſsię vię manſiones pręcurſurū dixerat. Evaſit autē Vrbe occulta porta quæ eſt in Vaticani Viridarij extremo ad turrem rotundam angulo, cuius clavem ab olitore paulo anteà Pontifex impetrarat, atq; eo modo eluſis cuſtodibus Hiſpanico militari equo vectus, quē ei dederat Aloyſius Gōzaga, cognomine Rodomontes, cuius fratrē adoleſcentem nomine Pyrrhum Pontifex in his ærumnis propenſiſsimè legerat in ſenatū, ad iter ſeſe extendit, ſubterq; Cæſianum vicum, & Baccaniam ſylvam Capranicæ paulum moratus, ad Orbitū oppidum naturali circumambientis vallis ſaxea orbita permunitū contendit, admirante moram & ſemidecepto Alarcone, qui ut Pontificē ad quotidiana ſacra è cubiculo prodeuntem ſalutaret, in multam diem expectarat, non ſemel increpita apud cubicularios ſurgendi tarditate, quum Pontifex, vel obdormiſcens excitandus ad iter videretur, quod ægrè uti longum & lutulentū his brumalibus pręſertim diebus obeundū foret. Cæterum nihil ſe commovere milites, quanquam nonnulli de animo fideq; Pontificis malè ſuſpicarentur, qui ex repentino diſceſſu quoſdam duces, militumq; primores ipſum honoris cauſa comitari paratos, antecaptis intempeſtæ noctis tenebris parum pudenter eluſiſſet. AT Florentini ubi certius didicere Clementem cuſtodia emiſſum, Orbiti tutiſsimo Tuſciæ oppido cōſtitiſſe, atq; eum frequenti hominum concurſu, qui undiq; gratulatū coibant, itemq; multis principum & civitatum lega-

tionibus coli rediuiuaque authoritate quotidie ſupplicibus libellis ſubſcribendo, ſenatum habendo, & ſacerdotia conferendo, integri & probè coaleſcentis Pontificatus munia obire, metu atque invidia creſcentibus, in omnes partes legatos mittere, & certa armorum præſidia nouæ libertati tuendæ parare cœperunt. Sedebat tum ad clauum Reipublic. idem Nicolaus Caponius, quem pulſis Mediceis Franciſco Norio ſuffectum docuimus. Is vti erat multarum rerum experiens, optimusque civis, & patriæ libertatis amantiſsimus: in vnum pro ſalute publica conſilium incumbebat, vt proceres civitatis ex vetere ſtudio Mediceæ familiæ addictos complecteretur, à popularium iniurijs defenderet, in partemque Reipub. communicatis honoribus ſuſciperet. Sic enim inveteratæ factionis oblivisci poſſe iudicabat, atque honeſtiſsimo & tutiſsimo conſenſu cæteris civibus coniungi, vt iuſtum & beneſanum novi ſtatus robur, in affecta & ægrè coaleſcente Repub. pararetur, quo parto nihil intus ex omnium ordinum concordia, vel foris hoſtile eſſet metuendum. Eo ſiquidem tempore invaleſcebat antiqua factio mediocrium atque infirmorum civium, nata ad conturbandam Reipub. tranquillitatem. Hęc namque turba tam ſuperbè quàm temere, vti ſuperioribus ſeculis, recentibusque Soderini temporibus conſueuerant, nullum bonum civem eſſe putabat, niſi qui Mediceum nomē maximè & acerbiſsimè odiſſet, quòd à Mediceis diu ſe in adminiſtranda Repub. prætermiſſos atque neglectos meminiſſent, ac ſimul honores omnes ciuitatis, vnis optimatibus & nobilitati, iniqua ratione tributos quererentur. Ab hoc improbo, & vti mox apparuit peſtilenti minorum civium ordine quaſſata primo eſt nova libertas quam fata pepererant, & demum vniuerſæ ciuitatis miſerè diſsidentis opes attritæ, conuulſæq; ſunt. His popularibus importunisq; civibus ſigniferum ſeſe præbuerat Balthaſar Carduccius vetuſta potius quàm nobili ortus familia, qui Patavij ius civile profitendo claruerat, odiumq; ſibi Pontificis acre parauerat, quum tanquā exul deplorando ſtatum ſervientis patriæ, Patavij & Venetijs Mediceos appellans tyrannos, eorū famam contumelioſè lacerare conſuevisſet. Is fortunarū egens, & parū Florentiæ cognitus, inani immodicoq; iudicio ad ſummū Vexilliferatus honorē, unde clareſcere & ditari poſſet inſolenter aſpirabat, vixq; livido animo ferebat magiſtratū ex publico decreto in très annos Caponio deſignatum, qua in ſede honoris æquo diutius regnare Caponium, nonnullos etiam patritios ægris animis pati intelligebat. Erant hi Thomas Soderinus, quem fraterni Vexilliferatus memoria grata popularibus mirificè commendabat, & Alfonſus Strozza ex vetere perpetuaq; ſimultate pertinaci ſtudio, Mediceo nomini ſemper adverſus. Ambo autem eadem ambitione ita erant occupati, captiq;, ut nō improbare Caponium tanquam ex profeſſo ab omni Mediceæ domus dominatu abhorrentem, ſed eius locum exoptare, occulta dignitatis obtrectatione crederentur, quem popularium ſuffragijs facile adipiſci confiderent. Propterea Balthaſari Carduccio ex turbidi atq; præcipitis ingenij vecordia res novas molienti, atq; item concitanti iuventutem aſtutè adulabantur. Itaq; Carduccius maledicentiæ ſuę frena exoluens intemperanter, & criminoſè Clementis dignitatem, & totius optimatium ordinis decus proſcindebat, ſecus ac cuperet ipſe Caponius, qui eum ordinem ſtabiliendæ libertatis cauſa nequaquam contumelijs exagitandum, ſed aſciſcendum ultro in curiam, & ſyncera civiliq; honorum communicatione complectendum arbitrabatur, ut obliterari ſenſim poſſet veterum benefi-

ciorum

ciorum memoria, quæ adhuc apud non ingratos civium animos vigeret. Dixerat enim palam in coronis Carduccius rabido furioſoq; perſimilis, ſe nunquam ſtabilis Reipubl. decus viſurum, niſi in multo cruore amicorum Mediceæ familiæ manus & pedes ablueret, & tyrannorum domum decreto publico dirui, & radicitus exſcindi conſpiceret. Erat ſiquidem amenti propè ingenio truculentus, proptereaque ei obvenerat moribus eius aptum Scimitarræ cognomentum, quæ vox incurrui atque terribilis barbarici gladij genus ſignificat, unde turbida atque inſolens iuventus in foro ſpatiantis latera ſtipare conſueſſet, ut eo authore conceſsionem geſtandorum armorum & cuſtodiendæ curię munus, uti evenit, impetraret: poſtulante nanq; & acerrimè contendente Carduccio id impetratum eſt: quanquam decuriones nihil neceſſe eſſe reſponderent, ut armati curiam cuſtodirent, quando nulla vis vel intus, vel foris à quoquam extimeſcenda videretur. Ea verò efflagitantium iuvenum procacitas fuit, ut vel nolens Caponius decreto aſſentiri cogeretur, eoq; properantius, quòd ſeditioſos quoſdã abſq; periculo dignitatis, oratione coerceri poſſe deſperaret. Per hunc modum impetratis armis iuventus per ſe audax & effrænis, ab ea licentia æquo fervidior atque inſolentior adverſus optimates effecta eſt. In veſtibulo nanq;, ipſoq; atrio curiæ, prætoriæ cohortis more ſtationem delecti coniuratiq; iuvenes habere cœperunt, tanta animorum ferocia, ut obſidere decuriones potius, & magiſtratuũ dicta factaq; malignè obſervare, quàm curiæ limen tueri cenſerentur. Suſpectus enim quibuſdam popularibus Caponius evaſerat, quòd ſtudioſius quàm oporteret, propinquos veteresq; amicos Mediceæ familiæ complecteretur, quos ipſi maximè odiſſent, & trucidare percuperent, ſcilicet ut Caponio authore nõ popularis quidem ſtatus uti omnes expeterent in civitate, ſed optimatium ariſtocratia conderetur. Proinde quidã è plebeio ordine antea inſolenter Caponio dixerat, tam improbè quàm falsè, quum Medicei pellerentur: Tu, inquit, Caponi nequaquam ſana & opportuna libertati cõſilia agitas: nam tabernę vinarię frondis ſignum non prioris dolij vinum mutare contendis, quod nunquam à te fieri patiemur. quaſi diceret, ſublatis Mediceis, ipſum quidem tyrannidis nomen tolli, ſed veteres eius miniſtros & fautores nimio Caponij & optimatium ſtudio cõſervari, qui demum multorum inſtar tyrannorum uti antea conſueſſent, populo ſuperbè atque avarè dominarentur. Sed vir civili prudentia inſignis modò publicæ ſaluti proſpiceret, hoſce adverſos de ſe rumores facilè contemnebat, dabatq; aſsiduè operam, ut Pontifex atq; propinqui eius nullis verborum contumelijs afficerentur, & quibuſdam tenuibus officijs, quæ libertati cœptæ nihil officerẽt, iuſta Pontificis in rebelles iracundia molliretur. Dixerat enim ſæpe Clemens, quum tanto obrutus infortunio, & diuturna fereque lethali correptus febre decumberet, ut nos lectulo familiariter aſsidentes audivimus, ſe totas perpeſſæ calamitatis & torquentis morbi pœnas tot peccatis ſuis ac erroribus debitas, etiam ſi DEVS ſibi miſeræ vitæ finem adduceret, æquo animo laturũ, neque aliud ab ingratis civibus Florentinis poſtulaturum, quàm ut in propinquos veteresq; amicos familiæ Mediceæ graſſari deſinerent, hisq; aditus civili æquitate ad honores præberetur, redderentq; item ſibi Catharinam neptem, quam ad veſtales virgines depoſuiſſent: paternam quoq; poſſeſsionum fructibus potiri liceret: quando totius patrimonij vectigal civilis oneris ærario publico eſſet ſoluturus. Quantum verò ad Pontificiam maieſtatem pertineret,

hoc obnixè petebat, ut nullas, niſi ex Põtificia authorirate ſacerdotijs decumas imponerent. Hæc erant ſuprema languentis nec adhuc planè reſtituti Pontificis decreta, plena pietatis & equitatis, quibus per mercatores idoneosq́ue homines Florentiæ ſignificatis, Caponius indulgendum exiſtimabat, utpote qui prudentiſsimi viri vim, & iam tum reviviſcente eius dignitate, minimè exagitandam, ſed ſpatio & levi obtemperantia, his pręſertim in reb. quę publico voto nihil officerent, leniendã cenſeret, hac in re certiſsimus vates futurus. Quando quidem ſæpe, & etiam ante magiſtratum prædicaret, libertatem apud protervos citò perituram, niſi Reſpublica moderatis conſilijs regeretur. Quoniam his omnibus imperiti rerum plerique ciues, aut importunis diſtenti odijs, arrogantius quàm deceret, tumultuosè miſcerentur. Nec in hoc ſalubris ſententiæ inſtituto Caponius invidiam facilè ſuſtinebat, quum iuvenes qui ceptis armis inſoleſcebant, à Scimitarra malo publico concitati, eum nonnunquam Venetum ducem, ſolis optimatium utentem ſuffragijs, ad conflandam invidiam per iocum appellarent, & ciues qui parum populares videri poſſent, torvis atque minacibus oculis intuerentur, uſque adeò arroganter, ut Iacobus Alamannus præcipitis audaciæ iuvenis, in Leonardum Ginorium honeſtum ciuem, quòd modeſtiam in iuventute requirere videretur, in ipſo curiæ limine ferrum diſtringeret, quo in loco lege lata, nefas eſſet arma adverſus quenquam nudare, aut tumultuari. Id factum quum ſummi magiſtratus maieſtatem læſiſſe cenſeretur, nec ille amens, & exitiali ſuperbia tumens curiæ area excedere vellet, decuriones ad ſeveritatem perpulit, apud quos Scimitarra ex civilis iuris lenitate tutari reum conatus fruſtra perorarat. Atque eo modo Alamannus captus, in ſuperiore curiæ tabulato capitali ſupplicio affectus eſt. Meminerant enim illum eundem eſſe Alamannum, qui paulo antea curia à ſeditioſis occupata, Federicum Riccium è numero decurionum in cõſpectu Guicciardini dictatoris nefaria temeritate vulnerarat. Ab hac feſtinata Alamanni damnatione, quum caput eius è ſumma curiæ corona populo deciſum oſtenderetur, audacia non mediocritèr apud iuventutem refrixit, & Carduccij vis temerè exardeſcens graviter imminuta eſt. Paucis enim antè diebus ita excreverat, cum huius concionantis, tum furentium iuvenum licentia, ut globo facto aſcenderent ad ſummum magiſtratum, & vexillum depoſcerent, quo uti bono patriæ oporteret, ordinati uterentur. Ea verò expoſtulatio ſuperba atq; intempeſtiva patribus viſa eſt, quum ſeniores id negandum cenſerent, & Caponius fœderata iuvenum arma vereretur, quòd in unius turbulenti ſigniferi manu foret, ſublato vexillo populum ad arma vocare, atque aggredi quodcunque vel crudele facinus, & civitatem inteſtino tumultu perturbare. Quum verò aliquandiu diverſis ſententijs eſſet decertatum, hunc ea contentio habuit exitum, ut decuriones quod negare ex tuto non poterant, moderata atq; ſevera conditione concederent, lata ſcilicet ſalutari lege, qua cautum eſt, ut id datum vexillum intra curiam ad columnam porticus defixum ſiſteretur, capitaleque eſſet his qui iniuſſu ſummi magiſtratus revulſiſſent, & extra curiæ limen extuliſſent. Eo temperamento Caponius inſolentem turbam opportunè pacaſſe, & publicæ ſaluti caviſſe viſus eſt. Armata ſiquidem iuventus, quæ ſuopte conſilio effrenique libidine furere graſſarique cœperat, niſi ſeveris edictis ac imperijs contineri non poſſe cenſebatur. Nam paulò anteà iuvenum globus tumultuosè in templum Deiparæ Virginis Nunciatæ irrumpens, ut ſtu-

dium

dium suum erga libertatem, & ingens in Mediceos odium ostenderet, statuas Leonis & Clementis lanceis transfodiendo, nefaria atq; vanissima temeritate deiecerant, unusq; ante alios futilis & superbus civis Oricellarius cognomento, Cardinalis Clementinæ statuæ faciem ingentis alabardæ ictu deformarat, & Chiurlius Machiavellus dextrum Leonis statuæ oculum spiculo perfoderat: quas inanes iniurias stultæ animorum truculentiæ indices Caponius ita graviter fuerat detestatus, ut id facinus sceleste invidioseq; editum, pœna vindicandum esse diceret, nisi patritiorum iuvenum amplior numerus quæ infami sacrilegio manus admoverat, à perscribendo decreto eum absterruisset. Eodem quoque vesano impetu concitata iuventus, è scutis Medicea familiæ puniceas pilas passim deleverat usq; adeo provecta licentia, ut Laurentianum ingressa templum è sepulchro magni Cosmi, titulum quo pater patriæ decreto publico fuerat appellatus scalpellis abraderet. In id quoque consilium non multo post callidis seniorum & optimatium artibus frænandæ iuventuti remedium periculosum certè, sed eventu civitati salutare repertum est, scilicet, ut in universum civitati capiendorum armorum iura traderentur, & descriptis à militari ætate ad quinquagesimũ annum cunctis civibus cohortes sub vexillis instituerentur, quæ divisæ per quatuor tribus collegiorum signiferis præstò essent. Erant hi signiferi numero sexdecim, quum urbs divisa in quatuor regiones, quæ singulæ quaternos haberent signiferos peculiaribus vexillorum insignibus, eleganti diversarum imaginum varietate figuratis distinguerentur. Per hunc modum Caponius communicatione armorum, quæ non obscurè fervidæ violentæque iuventutis animos compesceret, popularesque modestiæ civilis admoneret, civitatem in officio continebat. Pari quoque prudentia turbulentos cives legationis nomine ablegavit, Carduccium scilicet in Galliam nihil unquam pro sano cogitantem, & Galeottum Iunium apud Alfonsum Atestinum, qui & ipse iurisconsultus indomitæ feritatis & pertinaciæ civis inter populares habebatur. Eadem quoque de causa Franciscus Portinarius elegantibus literis instructus, & Bartholomæus Gualterottus, quanquã ingenij inefficacis iureconsultus, quod æquo acrius factioni popularium faverent, hic Venetias, ille in Britanniam missi sunt. Cæterùm ordinatæ centuriatæ cohortes maximè lætum urbi spectaculum præbuerunt, quum inter duo augustiora urbis templa erectis altaribus traducerentur, iurarentq; singuli se patriæ libertatem contempto omni periculo defensuros, neque his usuros armis, nisi adversus hostem Reipub. servitutem afferentem. Hoc sacramento usque adeo devotis animis circiter quatuor milia hominum consociata sunt, ut fideli concordia diligentiq; armorum exercitatione coalescẽtes, magno usui patriæ fuerint, magnoque terrori non hostibus modò qui obsessuri erant urbem, forent, sed externo ascititioq; militum præsidio, quod mercede ad tutelam urbis conduxissent, ne militari licentia compositæ & tranquillæ urbis disciplina turbaretur, quũ armati vindices præstò essent, qui paulo insolentioris facti contumeliam ulcisci possent. INTER eas quoq; Lotrechij moras Veneti intentiore cura melioreq; spe copias undique conducebant, quod post elapsum carcere Pontificem, Cæsarianos cadaverosa in urbe, & magis ac magis pestilenti multis utique absumptis, multisque profundo luxu diffluentibus, facilè superari posse crederent, & quas in Apulia & Salentinis urbes antea possedissent, debellatis Cæsarianis ex fœdere se recepturos arbi-

trarentur. Florentini quoq; eandem quam cum Gallis & Venetis ante cladem Vrbis (uti memoravimus) ſocietatem inierant, ſecuti, ante omnia Herculem Alfonſi Ferrarienſis principis filium copijs ſuis cum ſummo imperij ſtipendijq; honore præfecerant. Is tum nuptias cum Renata Ludovici regis filia Ferraria celebrarat: ex qua affinitate & ipſe Alfonſus pater commutato ſtudio in eundem belli conſenſum veniebat. Videbatur autem id fœdus tot principum arma conſociantium non æquiſsimo tantùm, ſed longè etiam honeſtiſsimo iure percuſſum, quod ſalutem libertatemq; Pontificis ab initio reſpexiſſe cenſeretur. Verùm hos omnes Cæſarianorum arrogantia cum ſumma impietate coniuncta vehementer angebat & inflammabat, quum ſe dira vaſtatione & crudelibus flammis nobiliſsimas Italiæ urbes deleturos minarētur. Erat enim edita in vulgus fama, eos converſis ſignis poſt abſumptam & dirutam Vrbem pari truculentia ad evertendam Florentiam aſcenſuros, facilè invitante inexplebiles Barbaros, & nulli unquam certi ducis imperio parentes opulentiſsimæ urbis præda, incitantibus maximè eos duobus è conſilio Neapolitano ſenatoribus Ludovico Montalto Siculo, & Antonio Venafrano, quibus uti impijs ſacri imperij decus maximè erat odioſum, ſcilicet ut effrænem atq; omnibus facinoribus contaminatam militum ſociorum colluviem longè a Neapolitanis mœnibus averterent. Quibus adductos rumoribus Florentinos de renovando atq; arctius confirmãdo fœdere conſilia maturaſſe conſtat, nimis (uti poſtea compertum eſt) celeri atq; ipſis demum exitioſa feſtinatione, quũ Galliæ regis & reliquorum principum prælata ſocietate, Cæſaris amicitiam importunè cõtempſerint. Ingentibus tamen ſententijs de eo fœdere ineundo Florentiæ certatũ eſt, quum civitas in diverſa ſtudia promptis maximeq; facundis ad diſſerendum civium ingenijs ſcinderetur. Movebant civitatẽ ut Gallorum potius quàm Cæſaris Fortunam ſequeretur, ampliſsimæ Franciſci Regis opes, gravis & excellens Veneti ſenatus authoritas, mirumq; locupletiſsimi Britanniæ Regis ſtudiũ, & Lotrechij præſentis rei ſecũdæ. Nam & tum Genua peropportunè eiectis Adurnijs, qui Cæſari favebãt, in partes traducta fuerat, Antonijq; Levæ pertenues in ſuſtinendo bello vires, & auxiliorum ſpes infirmæ viderentur. Quæ res Florentinorũ animos per ſe in Gallicum nomen proclives ita impellebant, ut magna pars populi privatis addicta lucris, quæ ſatis opima ex negotiatione Lugdunenſis mercaturæ provenirent, Gallici fœderis decreto paratis ſuffragijs aſſentiretur. In tabulis autem diſertè perſcriptum eſt, ut deſcenſuro ad liberandam urbem Romam, invadendamq; Neapolim Lotrechio, Etruſcæ iuventutis legionem adiungerent: ex adverſo ipſe Lotrechius regijs viribus & copijs Florentinæ civitatis libertatẽ conſervandam ab omni iniuria, defendendãq; ſuſciperet. Atq; ita à Gallo rege miſſus eſt Florentiã Claudius Velleius legatus, & à Venetis Antonius Surianus, qui fœderatæ civitatis conſilijs adeſſent. Non probarant id fœdus Caponius ipſe dictator, & optimatium atq; prudentium penè totus ordo, utpote qui ei parti, cui Pontifex adhæſiſſet, omnino adhærendum cenſerent, & cum Pontifice honeſta conditione, quæ incolumem liberæ civitatis ſtatũ conſervaret, paciſci oportere diſſererent. Providebant enim uſu rerum periti Clementẽ indomito ſpiritu ad priſtinum patriæ dominatũ aſpirantem, facilè oblíviſci poſſe recentis acceptæ cladis, tanquam non ſuæ, ſed publicæ omnium calamitatis, & Cæſari renovata amicitia rurſus coniungi, ut illatam à rebellibus civibus peculiarem contumeliam vindicaret.

dicaret, ipſiusque Cęſaris felicibus armis in patriam reduceretur: quando quidem ipſe ſuſpirans & gemens, exiſtimationis ſuæ iniuriam à Gallis vel intempeſtivè, vel improbè diſsimulatam quereretur, ipſo præſertim novo fœdere, quo ſe illi Florentinis adverſus eorum hoſtes opem laturos pepigiſſent, cuius nondum maturi, ſed certè non multo poſt futuri rerum eventus, veriſsimus vates Caponius extitit, quum multorum imperitorũ numerata ſuffragia adverſus paucos rectiſsimè ſentientes, uti plerumque fit, maximè valuiſſent. His rebus cognitis Clemens ſeipſo amarior factus graviter angebatur, quanquam ad eum Vicontius Turenius à Franciſco rege miſſus, ea quæ iam tranſacta eſſent, elevare, mollireque, & ſubtilius interpretari contenderet: ſic tamen lenire offenſum non poterat, quin ille novi conſilij curam coquere putaretur: ſuſpenſo nanque animo ex rerum ſucceſſu in complexum Cæſaris ſe dare, fortunámque eius ſequi ſtatuebat. Memini me eum familiariter ſicuti ſolebat, his de rebus mecum cõtracta fronte ſermones ferentem in hæc verba prorupiſſe: Quid mihi Iovi vel incolumi Pontificatus dignitate, vel hac reſtituta ſanitate vitaq; opus eſt? ſi ab ingratis civibus patria pulſo, & exuli perpetuo deploranda ſit maiorum meorum vetus amplitudo, totumq; familiæ decus & fortuna principatus? Hæc enim omnia infami ignavia amiſiſſe atque evertiſſe proculdubio exiſtimabor, niſi eadem virtute qua illa longo tempore parta conſervataq; fuêre, & mihi & profugis adoleſcentibus recuperentur: referaſque in annales tuos iuſtis votis meis non ſemper fortunam illuſiſſe. At Lotrechius tota ferè hyeme Bononiæ abſumpta communicatis cum Veneto, Florentinoque ſenatu conſilijs, & conſtitutis itineribus per Æmiliam atque Flaminiam in Picenum duxit. Iam enim quas expectabat copię Helvetiorum & Germanorum atque item Vaſconum, alæq; poſtremæ equitum advenerant, & Piſanus cum Veneto exercitu antecedens conducto Valerio Vrſino ad Truentum amnem properabat. Valerius clade Romana elapſus Firmum pervenerat, ubi præpotentes habebat propinquos Brancadoræ factionis, cum Guerreria familia de principatu contendentes, cuius princeps erat Federicus Cæſarianæ factionis. Is Firmanorum caſtella invadebat, nec Cariato antiſtiti Pontificis nomine Piceni præfecto parebat. Quibus de cauſis Cariatus Valerium ſibi adiungit, & per eum qui alam veteranorum equitum conflaverat, Guerrerium interficit. Valerius quoq; quoſdam Cæſarianos in Camertium iugis adortus Orpheo Aufidio duce cęſo, profligarat, opulentaq; exuerat præda. Nã Sarra Columna ab Vrbe Camerinũ profectus, Varaniæ familiæ regulos vetere atq; legitimo dominatu depulerat, direpta urbe, & Catharina Ciboa, quæ Ioannis Mariæ uxor fuerat, omnibus ornamentis perfidioſè ſpoliata, & ad Ridulphum Varanium ſpurium, cui ipſe ſororem denupſiſſet dominatum civitatis detulerat. Ex ea Aufidiana pręda Valerius coëmptis undiq; equis, inſignẽ alam auctam viris fortibus exornarat: qua fretus, cohortãte Piſano ad Aternũ amnem contendit, nulloq; negotio, citeriore navigio atq; ulteriore turre potitus, tumultuarium pontẽ effecit, ad id operam inſigni ſtudio navantibus quibuſdã Venetis nautis, qui fortè ad fauces amnis erãt in ſtatione, & ſubducta navigia multamq; materiam ad efficiendũ ſternendumq; pontem convexerunt. Hoc nuncio Piſanus vehementer exhilaratus eſt, utpote qui neq; amnis ripam defenſoribus vacuam, neq; profluentem ſubmerſi olim magni Sfortiæ miſerabili interitu nobilitatum, facilè tranſiri poſſe exiſtimarat. Itaque promotis co-

pijs Valerius eadem celeritatis felicitate Sulmonenses & Prçcutini, Pelignię nominis gentes, in potestatem sine vulnere redegit, quod Cæsariani duces eius regionis oppida, nullo militari prçsidio munivissent, rati Lotrechium non illac facturum iter, sed per Flaminiam ad urbem Romam rectà perrecturum. Non videtur hoc loco prætermittendum, quid Venetis cohortibus præeunte eorũ equitatu à Sulmone iter habentibus acciderit. Eas siquidè ingenti nivosoq; ventorum turbine exorta atrox tempestas miserabili ac inopinato cladis genere penè totas oppresit: nondum enim planè exacta hyeme, ut in algidis & montanis evenit locis serius in ver novum annus aperitur, & culmina montium præaltæ diu insident & occupant nives. Inter duas Apennini arctas fauces imminentium utrinque altissimorum montium adversis iugis, non multum lata, verùm plana vallis extenditur, spatio quadraginta ferè stadiorum. Hunc locum incolæ Peligni quinque milium planum appellant. Hæc autem est eius angusti itineris natura, ut exorti venti quum ingruant, contrario in sese, & rapidissimo impetu convolvantur: sublatas nives è iugis deijciant, & in gyros per aera vertant, quibus media in valle iter habentes, intercluso spiritu repente suffocent & perimant. Propterea explorare oportet inconstantis cœli serenitatem, quæ subitis sæpe momentis fallax, viatores decipit: quoniam abditi introrsus specus conceptum naturali terræ habitu spiritum, ex illis inflectentium inter se montium anfractibus violenter expuant, certo semper exitio deprehensorum, nisi intento cursu celerrimè faucibus elabantur. Periêre in eo turbine trecenti ferè pedites, repertique sunt rigentibus membris enecti, dormientibus planè similes, quum repentinæ procellæ tempestas decessisset. Cognito Valerij, Pisanique progressu, qui Aterni amnis transitu potiti essent, pontemque in eo nullo prohibente construxissent, Lotrechius qui adhuc erat circa Firmum incertus an transversis itineribus in Campaniam signa verteret, celeritatem sibi adhibuit, & Venetas consecutus copias, tormentis Aternum amnem antè parato ponte transvectis in Apuliam penetravit. Petrus quoque Pisaurius apud Lotrechium legatus, & Camillus Vrsinus cum reliqua parte exercitus Veneti sese Pisano & Gallis coniunxerunt. Constabant Venetæ copiæ mille fermè levis armaturæ equitibus, in queis erant Epirotici & Græci generis pileati peltatique circiter quingenti, Andrea Cibranio duce. Reliqui Italico more galeati, thoracatique erant, inter quos armis splendidior, & Thracibus equis validior Valerij ala censebatur. His adiunctæ erant aliquot cataphractorum turmæ, ipsaque præsertim Alfonsi Ferrariensis principis ala, Fãcisco Cantelmo nobili duce ad Lotrechium iure fœderis missa. Peditatus autem constabat Germanicis cohortibus octo mercede conductis, quibus præerat Petrus Avogarius nobilis Brixianus: reliquæ cohortes erant ex delectu Italico, apud quas Gabriel Ripa veteranus summam obtinebat authoritatem. Eodem quoque tempore Gallicis sese castris adiunxit Petrus Navarrus, qui commeatibus cavens, & locorũ notitia adductus cum Vasconibus suis, & Cantabris, & per Sabinorum & Aquilanorum fines, Fucinumq; lacum, Capistrano oppido ex itinere expugnato, iter confecerat, Luceriamq; peruenerat. Atq; ita Lotrechius positis ad Sanctũ Severum castris, nusquã conspecto hoste copias recensuit, quæ & specie & numero, roboreq; firmissimarũ gentium, triginta ferè millium numerũ implebant. Valdemontius Lothoringiæ reguli frater, qui superioribus annis ea spe Neapolim penetrarat,

trarat,

trarat,& Salernum manu ceperat,ut regno quod antiquitùs Andegavenſium regum fuiſſet(horum enim ipſe legitimæ ſtirpis erat hæres) adiudicante Clemente potiretur,legiones duas Germanorum ductabat. Præerat Helvetię legioni Tēdanus Comes, Baſtardi Sabaudi filius,quibus addebantur ſubſidiariæ Sclopettariorum Italicæ cohortes. Equitatus autem Gallicus peramplus erat & illuſtris,cui Gherlindanus Britannus ab Henrico Rege miſſus,peculiarem alam adiunxerat. Hac procedentis Lotrechij fama permoti Aurantius & Vaſtius operam dabant, ut Germanos & Hiſpanos hærentes prædę reliquijs,& de conſtituenda in Vrbe colonia cogitantes educerent. Exuiſſe enim uſq; adeo veterē ferociam,turpiq; ocio emarcuiſſe videbantur,ut niſi ęgrè multaq; comminatione ſeveri imperij, ſigna ſequi velle crederentur.Sed illatus ab infenſo validoq; hoſte metus, & ſalutis & decoris cura, vel ſegnes animos ad iter erexit. Atque ita vacua relicta Vrbe Latina via profecti ex itinere Vaſtius Vallemontonium Latij oppidum, quòd Baptiſta è Comitum familia nobilis adoleſcens, neq; portas aperiret, neq; cōmeatum præberet, tormentis expugnavit,cruenta irruptione direpto oppido,quod in ingreſſu nonnulli viri fortes,& in his Beltrandus Ruſsius nobilis Parmenſis,& Gallindus Hiſpanus cōhortis præfectus, Vaſtioq; familiaris cecidiſſent. Exinde per Hernica oppida in Campaniam iere,ad lęvamq; deflectentes per Sidicinos,Exerninos atq; Alifanos fines,& per Serram demū, quam vocant Capreolam, ex qua facilis eſt ab Apennino in Apuliam deſcenſus, Troiam pervenêre. Hęc urbs ex veterum Harporum ruinis, cuius agri pars nomen adhuc retinet,ædificata dicitur,magnamq; habet celebritatem, quòd edito in colle poſita, ſubiectæ Apuliæ campos, Garganumq; montem, & Hadriatici maris litora proſpectet. Lotrechius ubi hoſtes ad Troiam conſtitiſſe didicit, Luceriam ad Navarrū eſt profectus: ſequentique nocte Valerium,quòd firmis & expeditis turmis uteretur, & ipſe alacri ingenio navandæ operæ eſſet avidus, Troiana via exploratum miſit, ut aliquo excepto de hoſtium conſilijs numeroq;,ac eorum ſede & caſtrorum ordine certius cognoſceret. Inter Luceriam & Troiam medio fermè itinere, flumen exiguū verum cavis admodum ripis decurrit,in quies pari explorandi ſtudio Vaſtius Hiſpanorum validam manum condiderat. Inalbeſcente itaq; cœlo Valerius ad amnem præveniens, quum paucos equites ab amne in ulteriorem ripam evadere iuſsiſſet,hoſtes in inſidijs occultatos deprehendit. Illicò quid repererit(quod ita facere iuſſus erat) Lotrechium docet,petitq; ut ſibi liceat tranſire amnē,& cum hoſte manū conſerere.Id ſevere negat Imperator, ſed mox alacrium iuvenū globus è Gallicis alis Valerium ſubſecutus cōſpecto hoſte,quin pertranſiret, vel obteſtante obſiſtenteq; Valerio retineri non potuit. Accenſum eſt leve primo prælium,ſed ſenſim acrius & ardentius.quoniā multo frequentiores quàm putaſſent Hiſpani pedites & equites ex depreſsis locis prodibant. Pugna autem eò deducta eſt,ut Galli quanquam ſumma alacritate depugnarent,in magnum diſcrimen perducti viderētur: quorum permotus periculo Valerius vel contra Lotrechij imperium opem ferendam ſtatuit,ne in primo congreſſu ad omen univerſi belli aliquod detrimentum vel dedecus acciperetur,quando ea Gallorum manus ex equitibus primæ nobilitatis conſtaret, cui ſe ducem præbuerat Griffeius cum Regis gratia, tum ſuo bellico vigore præſtans iuvenis. Nec mora,ſuo procurſu Valerius iam planè circumventos & perturbatos Gallos confirmavit, opportuneque ſummotis

Praelium inter Gallos & Caesarianos.

hoſtibus citra amnem reduxit. Nam aliæ atque aliæ hoſtium turmæ, & peditum cohortes eo conſilio ex acclivibus locis ſe demittebant, ut aucto numero renovatoq; impetu, pulſos in amnem, præruptumq; cavæ ripæ alveum præcipites darent. Succenſuit Valerio Lotrechius, quod ſuo iniuſſu amnem tranſiſſet, quaſi eum puniturus, niſi Griffeius cum ſuis defenſus, & proculdubiò ſervatus, reſq; peropportunè & fortiter geſta, ſeveri alioqui ducis iracundiam mitigaſſent. Poſtero die Lotrechius motis caſtris ad hoſtes rectà contendit, in ſubiectisq; Troiæ campis equeſtri prælio ſumma utrinq; alacritate certatum eſt, nullis quidem interpoſitis ſclopettarijs, ita ut levi cum periculo, quantum quiſque eques lancea gladioq; valeret, ex criſtis ac inſignibus noſceretur. Captus eſt in eo congreſſu Martius Columna impiger adoleſcens, quem Pompeius Cardinalis patruus paulopoſt pecunia redemit. Cæſariani duces acclivibus in locis caſtrametati, diſtinctis atque ordinatis copijs ſub Troia conſtiterant: poſteroque die Lotrechius ſeſe in conſpectum dedit, ita aciem flectens, & copias oſtentans, ut multo tubarum clangore hoſtes è propinquo ad committendum prælium provocaret, & provectis in gyrum curulibus tormentis, in adverſos ea diſploderet. Sed pilæ in erectos per acclivia hoſtes minimũ inferebant detrimentum, quod terreno ſtatim hauſtæ vix uno aut altero interfecto, nec ſubſilirent, nec confertis aciebus inciderent, ſic ut uni tantùm ſignifero Chriſtophoro Ario cum vexillo dextra manus falconis ictu abriperetur. Apta videri poterat occaſio conferendæ pugnæ quibuſdam audacibus, quod inſolentiſsimi hoſtis conſpectum tam diu minimè ferendum putarent, eundemque ducem atque eoſdem hoſtes ſæpius victos acri concurſu propelli & profligari poſſe arbitrarentur. ſed Vaſtius et Dorbinus Aurantij fervidos impetus moderari ſoliti, Gallos mora & cunctatione eludendos, refrigeratáque demum earum gentium quæ impetu valerent, dimicandi cupiditate, ſine vulnere, uti ſæpe alias debellandos differebant, ob idque præſertim quod tum omni tormentorum carerent apparatu, & cataphractorum alas, Garzia Manrico, & Ludonio ducibus, Neapoli profectas, atque item quorundam procerum Neapolitanorum auxilia, ipſúmque præſertim cum ſuis cohortibus Fabritium Mamaraldum expectarent, ne priuſquam bene explorata victoria, non de regno modò Neapolitano, ſed de Mediolanenſi quoque imperio unius prælij alea dimicarent. Id verò unum eos ad confligendum hortari poterat, quòd nondum Horatius Baleonus cum Etruſca legione Lotrechij caſtris applicuiſſet, proptereaque ſi pugnam differrent, hoſtem non novis, ſed exercitatiſsimis ſclopettariorum cohortibus firmiorem ſe poſtea inventuros intelligererent. Conſtabat enim ea Baleoni legio magna ex parte veteranis, quum ſub Ioanne Medice ad ſummã bellicæ virtutis opinionem perveniſſent. Verũ ut poſtea ab ipſo Vaſtio, Dorbinoq; audivi, Hiſpani & Germani nequaquã priſtinam eo die animorum alacritatem oſtenderunt, quum multorum menſium deſidia, & luxu captæ Vrbis enervati, onuſtiq; præda, omni decori & laudi, quæ periculo parari poſſent, vitam anteferre, & partis divitijs atq; ocio frui velle viderẽtur. Per huncmodũ Lotrechius fruſtra provocato laceſsitoq; hoſte, ea copiarum & pugnæ oſtentatione lætus, quòd hoſtes aliàs pugnaciſſimi oblato prælio defuiſſent, copias ſuas reduxit in caſtra, & ſaptẽ ferè ſequentibus diebus quid conſilij agitaret hoſtis expectavit, quum perpetuò in eadem planicie, inter duo caſtra quotidiana exercitatione, minutis & diverſis eque-

ſtribus

ſtribus prelijs certaretur, decoro potius quàm cruento ſpectaculo, quũ ingens utrinque equitum multitudo, nihil intermixtis ſclopettarijs, raro lethali vulnere dimicaret. Cecidit tamen è Cæſarianis Teias Aghillarius levis armaturæ equitum præfectus, quum aurato inſignis ſagulo in aciem prodijſſet, & hoſtes eum ab illo ſplendido ornatu Aurantium eſſe exiſtimantes certatim adorirentur. Hic eſt ille Teias immanis ſævitiæ Hiſpanus, qui capto in Vrbe Laurentio Granio Signino epiſcopo, Romana florenti eloquentia, quum ille egens pecuniæ, & direpta domo redemptionis pretium ægrè expediret, ſacratum caput inſolenti vulnere propè diſcidit. Interceptus quoq; eſt Ferdinandi Gonzagæ alæ equitum ſignifer Campegius cum vexillo, quum frumentatoribus præſidio miſſus in Gallos equites incidiſſet. Tum verò Cæſariani cognito Baleoni adventu, qui non procul inde aberat, movenda caſtra ſtatuunt, & rectà Neapolim multis de cauſis contendendum cenſent, ut ibi certiore ſpe commeatus, & maioribus præſidijs bellum gereretur. Sergianum verò Caracciolum cum ſua cataphractorum ala, duabusq; Hiſpanorum, & quatuor Italorum cohortibus Melphim ipſius Sergiani ditionis urbem, ut præſidio ſit dimittunt, multisq; relictis ignibus, craſsiore matutina aura tecti, deceptis Gallis & premiſsis impedimentis, peditatuq; omni noviſsimum agmen validi equitatus præſidio firmant, & per Creppacorij iuga, quæ ſunt arctæ fauces, è Samnio in Campaniam deſcendunt, ſerò perſequentibus Gallis, qui in ea exortæ nebulæ caligine, de diſceſſu hoſtium nihil pro certo explorare potuerãt. Nec multò poſt Horatio Baleono obviam miſsis equitibus eius legionem ab apparatu ſpecieq; militum cumulatè laudatam cum mutua gratulatione in caſtra receperunt. Tum verò apud Lotrechium in conſilio diſputatum eſt, an hoſtẽ prælio decertare non auſum, & ex ignobili diſceſſu in non dubiam converſum fugam, uti credebãt, perſequi preſtaret, an expediendis commeatibus, nihil in tergo niſi pacatum, omniq; metu vacuum relinquere. Guidoni Rangono, qui multi uſus dux habebatur, ipſiq; item Valdemontio, & præfectis alarum ferè ſingulis, uniq; præſertim Valerio Vrſino magnopere placebat inſtare abeuntium tergis, & proculdubiò à clandeſtino turpiq; receptu perterritos & diſiunctis agminibus diverſa itinera capientes, toto equitatu conſectari: fore enim ut inſigne detrimentum noviſsimis inferretur. Si verò hoſtium equitatus ora cõverteret, ut poſtremi agminis terga tueretur, eum per ſclopettarios Etruſcæ præſertim legionis, qui eſſent ſummæ pernicitatis atq; peritiæ, facile ſuſtineri atq; propelli, & ſi fugam intenderent, exui impedimentis: quo eventu nihil ipſis Romana præda onuſtis gravius, noſtro verò militi lætius, et ad opinionem ſperatæ victoriæ confirmandam atque attollendam utilius & ſpecioſius accidere poſſet. His Navarrus (ſi univerſi belli exitus ſpectetur) fatali ſibi & Lotrechio, cæteriſque ducibus & copijs maximè funeſto conſilio contradixit, veterem ſecutus belli rationem, ne ſi fervidis animis abeuntibus hoſtibus incumberent, ea omnis qua tum potirentur, adipiſcendi commeatus facultas amitteretur. Neque enim ſperare debere, ut vicos & oppida commeatibus plena, per quæ antecedens & prædabundus hoſtis tranſiret, diffugientibus metu incolis reperirent. Relinqui ſiquidem in tergo Melphim opulentã urbem militari præſidio & peculiaribus Sergiani reguli viribus confirmatam, unde frequentibus eorum eruptionibus impediri atq; intercludi ſubvectiones frumẽtarias poſſe, nemo belli regionisq; peritus non dubitaret.

Cæſariani Neapolim tendunt.

ita quæ ſibi Melphim omnino aggrediendam expugnandamq; videri, & circumiecta oppida in poteſtatem redigi debere, ut nihil hoſtile retrò metuant, & deficientium ab hoſte eius tractus populorum fama aucti, ex tuto Neapolim uſque penetrent. Hæc apud Lotrechium ſententia vicit, quum nec fugientes & perturbatos prope Cæſarianos Fortuna defereret. Nec mora Navarrus cum iuſto tormentorum apparatu Melphim contendit, eiſque prolatis magnum in muro hiatum fecit, ſed nequaquam uſq; adeo latum, ut non plus quã bini aut terni milites irrumpere poſſe appareret. Subiêre tamen temerè atque audacius quàm expediret Etruſca vexilla, quæ quum per ardua eniterentur, & difficiliorem opinione aditum reperirent, multis interfectis & vulneratis retroverſa ſunt, egregiè propugnante Sergiano. Cæterũ Vaſcones & Cantabri Etruſcis ſucceſsêre, magnaq; vi ad deiecti muri aditum dimicatum eſt, maiore oppugnantium cæde atq; periculo: quoniam Navarrus ut conglobatis cohortibus latiorem ingreſſum pararet, tormenta in eam partem cõtinenter ita adigi iubebat, ut multi qui primi aſcenderant, tergis pilas exciperent, & miſerabilis ſociorum ſtrages ederetur. Sed his incommodis atq; vulneribus accenſi pariter Vaſcones & Etruſci, vi facta in urbem perruperunt, neq; quiſquam ferè ex Hiſpanis & Italis qui erant in præſidio irati victoris ſævitiem effugit, manavitq; cædes ad oppidanos tanta rabie, ut infantibus & fœminis ægrè parceretur, & victores inter ſe de captivis & præda rixantes catervatim manus conſererent. quæ res cęſorum ſtragem accumulavit: Nam à Navarro circiter quingenti omnis generis milites deſiderati ſunt: ex oppidanis autem & præſidiarijs cohortibus & turmis ſupra tria hominum millia cecidiſſe referuntur. Captus eſt ipſe Sergianus Caracciolus, qui conſtantiſsimè, uti debebat, ſuam urbem defenderat. Melphi expugnata, Venuſini Gallis deditionem fecerunt, quorum exemplum ſecuta ſunt pleraque oppida Lucaniæ & Apuliæ, apud quæ non ingratum erat ex veteribus ſtudijs Gallicum nomen. Atque eo modo Navarrus quum nulla hoſtium manus occurreret, ad Lotrechium reverſus eſt. At Cæſariani ex itinere Arriano oppido direpto, quòd Arrianenſes ex vetere factione Gallorum adventum expectare viderentur, prȩter Avellinum & Monteſuſculum lacteis figulinis nobile, tripartito agmine, quum Auranſius cum Germanis præcederet, Gonzaga cum equitatu latè diffuſo, quòd nemo inſtaret hoſtis, ſubſequeretur: & Vaſtius cum Hiſpanis Nolam peteret, paucis diebus uno fermè tempore Neapolim contenderunt. Cæterùm Hiſpani ad Nolam more ſuo ſtipendia flagitantes, vix concionantis Vaſtij cohortatione, ad ſeditionem conſternati, in officio contineri potuerũt, increpita ſcilicet malignitate atque ſtultitia eorum, qui præda divites inſtante tergis hoſte, ſtipendia vel merita, importuniſsimo tempore poſtularent. Ad id impudentiæ facinus milites Dorbini opera incitatos Salſedus eximiæ virtutis veteranus dictitabat, non obſcura dignitatis obtrectatione, quando is ad honorem magiſterij caſtrorum, quo Dorbinus fungebatur, vehementer aſpiraret. Qua de cauſa Dorbinus ut calumniam dilueret, capitale auſus facinus, ſpectante Vaſtio in Salſedum enſem deſtrinxit, eique brachium diſcidit. Eius atrocis & inſolentis facti conſpectu acriter permotus Vaſtius, in Dorbinum irruit, ſua manu Salſedi iniuriam, & percuſſoris temeritatem vindicaturus. Quo animadverſo Dorbinus ex irati ducis oculis vitæ ſuæ periculo, in genua procumbens, gladij cuſpide comprehenſi capulum duci porrigẽs, hoc inquit in meam necem

Melphim Galli rapiunt.

necem utere Imperator, qui iracundè potius quàm iniquè nominis tui offenſa maieſtate deliquerim. Tanta enim erat erga Vaſtium vetus Dorbini reverentia, ut effugere metu mortis diſpuderet. Hic demiſsi & ſupplicis, nec mortem deprecantis habitus paratam ſemper in Vaſtio generoſi animi clementiam facilè excivit, eique non modò pepercit, ſed priſtinum honorem qui erat ſummus in exercitu etiam conſervavit: quod ſtrenuiſsimi viri eo gravi bello virtutem magno ſibi uſui futuram iudicaret. Sed Salſedus nequaquam mortiferi vulneris, ſed implacabilis animi dolore multos poſt dies Neapoli exceſsit è vita. Quum Cęſariani duces ad Neapolim coniunctis copijs perveniſſent, & Vaſtius orantibus Neapolitanis, & ſeſe omnes affatim commeatus ſuppeditaturos pollicentibus, caſtra idoneo loco extra urbem ponenda cenſeret, Vgonis Moncatę, & Alarconis ſententia prælata eſt, qui introducendum in urbem exercitum contendebant: quoniam dilabentibus, & in fidem nutantibus quibuſdam Andegavenſis factionis regulis, populum ab inſita levitate novis rebus & regibus ſemper ſtudentem defecturum crederent, quum primum Gallica ſigna conſpiceret. Contineri enim in officio & fide facilè poſſe præſentibus, & portas & mœnia tuentibus militum præſidijs: quando paratus eſſet in urbe, & in arcis horreis frumenti & commeatus omnis generis copia, vinique præſertim, qua una re allici promererique Germanorum animos conſtaret. Hanc reliqui duces Aurantius & Gonzaga militibus id expetentibus favere ſoliti, ſententiam approbarunt, vel graviter reclamante Vaſtio, qui eò conſilio urbem miſerè & propè hoſtiliter à ſocijs direptam iri intromiſſo exercitu prædicabat. Sed nihil eius ante proviſæ calamitatis detrimentum externorum ducum animos permovebat, utpote qui neglecto omni civium incommodo, uni tantùm defenſioni urbis, publicæque militum ſaluti proſpicerent. Atque ita fruſtra lugentibus Neapolitanis per idonea urbis loca exercitus regionatim eſt diſtributus. Nec multò poſt Lotrechius cum omnibus copijs in conſpectum ſe dedit, caſtrametatusque editis in collibus, & perductis perpetuis munitionibus quæ ad mare uſque pertinerent, pręaltis atque admirandis aggeribus ſe circumſepſit; ipſeque in Aragonij Montalti villa prætorium fixit, quæ exeuntibus ab urbe Campana via ad dextram relinquitur. Navarrus autem diverſis conſtitit in iugis, qui ad levam ultra divi Martini collem vergunt, & Ianuariæ portæ imminent, & in Ioannis Roſcij villa munitiſsima caſtra conſtituit, eo conſilio ut longam obſidionem terra mariq; inſtituerent, & vicinas Neapoli urbes Capuam, Averſam, Puteolos & Nolam, quas occuparant, præſidijs obtinerent. Tum verò Gallorum antecurſores, atque admixtæ aliquot ſclopettariorum cohortes ab æde divi Antonij ad Campanam uſq; portam decurrerunt, in quas Cæſarianorum globus erupit, certatumque eſt tumultuaria pugna, ſed paucis utrinq; interfectis, quum Galli aucti numero vehementer urgerent, Cæſariani cadente Verreio intra portam compulſi ſunt. Hic Verreius, ut ſuprà diximus, ab Hiſpania miſſus à Cæſare Romam ad duces mandata detulerat: verùm poſtea depravatus malignitate quorundā, ne intereſſet pactionibus quibus Pontifex dimitteretur, aſtutè quidem, ſed leviſsimè Neapolim conceſſerat, primusq; improbæ ſuæ voluntatis pœnas dedit. Exinde cunctis ferè diebus levia certamina ferebantur, quū Galli audacter procurrerent, & Cęſariani erumpentes novi hoſtis ferociam egregiè ſuſtinerent. His minutis pręlijs nonnulli utrinq; ceciderunt, quòd inter-

Galli Neapolim obsidere incipiunt.

mixti equitibus ſclopettarij rem gererent, & eos diſperſos Hiſpani levis armaturæ equites turmatim aggrederentur. Per hunc præliandi morem Roſcinius Ciarius nobilis atq; fortiſsimus inter Etruſcos iuvenis, quū ſuos diſpalatos recipere conaretur, ab equitib. eſt interfectus. Interim Neapolitani inexpectata ab Hiſpanis atque Germanis domeſticarum rerum detrimenta perpeſsi, & duriora indies expectantes, ſeſe privatis obſidionis ærumnis, periculoque publico eripere cœperunt, atque inde nauigantes in proximas Capreas, Aenariam, Prochitam, & Surrentini litoris tuta ab hoſte atque ſalubria loca ſe conferebant. E proceribus quoque Neapolitanis plerique dilapſi ſunt, & in his mutata fide multo maxima pars Andegauenſis factionis ad Gallos tranſijt, primusque omnium Vincentius Caraffa Montis ſacræ arcis oppidi regulus, Cæſarianis diffidens rebus ad Lotrechium ſe contulit. Huius viri iudicium quod exactæ militaris prudentiæ haberetur, multi ſunt temere ſubſecuti, quod à tanto viro conſilium anceps, niſi graui cum ratione ſuſceptum non exiſtimarent. Ex his fuere Caracciolus Murconij Comes, Ferdinandus è Pandona familia, Bouiani regulus, Federicus Gaetanus, Franciſcus Aquinas Quadratæ in Apulia regulus: qui demum finito bello aut ſecuri percuſsi, aut bonis mulctati, maleſanæ & infidæ levitatis pœnas dederunt. Sergianus quoque Caracciolus qui animo tam forti quàm fideli apud Melphim captus fuerat, quum aliquandiu ſummis precibus ab Aurantio, ut redimeretur, impetrare nequiuiſſet, ab hac contumelia indignabundus Lotrechio liberanti ſeſe addixit, dictoque ſacramento à rege alæ equitum præfecturam promeruit, & decora ſacri ordinis nobilium procerum torque donatus eſt. Interea Neapoli quanquā magna frumenti copia ſuppeteret, conficiendi panis difficultate uſque adeo laborari cœptum eſt, ut Germani præſertim frumento cacabis excocto veſcerentur. Nam & frumentariæ molę quæ ſunt ad Sebethum fluviolū, & aliæ quæ ſunt in Glani amne ad Acerras, atq; Sueſſulam, in poteſtate hoſtiū erant, cui incommodo ſolerter occurrebatur ab Hiſpanis & Italis qui paruas è lapide ſuburbano molas manu ductiles confecerant, quibus triticum egregiè, ſed nequaquam affatim molebatur. Nec vini iam tanta ſupererat copia quæ ſatis eſſet Germanis, aquæ potum tanquam viſceribus noxium abominantibus. Eius quidem deſiderio tanquā æquum & debitū poſtulantes uniuerſas propè vrbis cellas cum fremitu ſcrutabantur, ſicut Daualam ipſius Vaſtij domū ſæva irruptione violare non veriti, aliquot Græci vini dolia, ſubter hortum manufactis ſcrobibus recondita, ex indicio infidelis fabri detegerent, factoq; totius exercitus concurſu, perpotādo galeis & aquarijs cuppis aſportando ocyſsimè exhaurirent, quū modicè parcendo, omnibus per aliquot dies ſuffectura crederētur. Interea accitus à Lotrechio è Genua Philippus Auria, Andreæ Auriæ Gallicæ claſsis præfecti legatus, cum octo triremib. circa Neapolim venit: cuius adventu propè omnis advētitij commeatus ſpes hoſtibus inrercluſa videbatur, eoq; arctius quod ſupra Liguſticam claſſem, Venetorum quoque triremes circiter viginti ſuperato Meſſanæ freto ad invadenda obtinendaque litora, propediem venturæ nunciabantur. Qua rerum fama adducti Cæſariani duces, priuſquā Venetę triremes Siciliæ fretū tranſirent, cum Philippo confligere ſtatuerunt. Habebant Cęſariani ſex tātum triremes, biremesq; duas, confiſiq; virtuti militum, & quatuor magnarum navium ſcaphis quas ſclopettarijs impleuerant, & reliquis pari ratione minoribus nauigijs, quæ frahatæ vocantur, concurrere

roſtris,

rostris, manusque conserere minimè dubitabant. Erat enim cum Vastio, qui cum Vgone Moncata prætoriam conscenderat, delectorum flos militum, quam Dorbinus accuratè fortissimum quemq; et Cantabrico mari assuetum viritim delegerat, & in his promptissimos centuriones atq; signiferos, quos nihil maris nausea atque iactatione perturbari consuesse didicisset. Conscendit quoq; & ipse magister equitum Ascanius Columna, & pleriq; alij viri insignes sua sponte nihil de victoria dubitātes: & ne Germani quicquam Hispanis de virtute concederent, Conradino Glornio duce circiter ducēti duas triremes compleverunt, magnaq; alacritate è Pausilipo solventes, ad insulam Capreas contenderunt, atq; ibi iuxta fontes ex iocundiore mora largius epulati, Consalvo etiam Barectæ Lusitano cucullato, qui religiosæ soliditudinis causa illis in rupibus tugurium condiderat, concionanti aures præbuerunt. Is vehementissimè cohortatus duces singulos obtestabatur, ut pristina virtute uti, pietatisque patriæ memores, crudeles ulcisci Ligures, atq; eos acri maximè impetu invadere ad non dubiam victoriam vellent, scilicet ut tot miseros Hispanici generis viros longè fortissimos, quos illi perpetuis verberibus & contumelijs affectos, & pro servis remigibus cathenatos ad transtra detinerent, ærumnosa atq; infami servitute liberarent. Dum prolixè atq; inflammatè Barecta concio naretur, Biordus Agnesius Neapolitanus non tam Gallicæ factioni addictus, quàm Hispanorum arrogantiæ infensus, in adversum insulæ litus se demisit, & veloci vectus navicula ad Philippū advolavit, primusq; certum nuncium tulit de numero apparatuq; & ducibus Cæsarianæ classis. Quo cognito Philippus supplementum unius centuriȩ sclopettariorum à Lotrechio postulavit & accepit. Nec diu pòst Cæsariana classis pluribus expansis vexillis conspicua, à Capreis discedens in conspectum hostium se dedit. Erat tum Philippus oram legens Salernitani litoris ad Concham stationem, quam promontorium tenue, Vrsi caput à nautis appellatum, suo obiectu efficit. Id abest non magno spacio à prominentiore Campaniæ promontorio, quod Athenȩum antiquitus dictum, hodie Capellam incolæ vocant. Ea species ornatissimæ hostium classis non mediocriter Ligures commovisse visa est, sed rei navalis periti, eam mox non ineptè contempserunt tanquam secus ac disciplina flagitaret, nullas ad mali summitatem caveolas, quas gattos vocant, habentem. Eæ caveæ summis alligatæ malis singulos speculatores simul & propugnatores continent, sicuti in carchesijs onerariarum navium fieri videmus, è quibus deni & sæpè pro navigij magnitudine viceni homines saxis, atq; missilibus propugnant. Tum verò Philippus advocatis in prætoriam navem trierarchis, his ferè verbis eos allocutus est, digito adventantem hostium classem ostendens. Viri inquit generosi invictæque virtutis, cives optimi, magnum hodie (uti video) ex certa propè victoria decus proponitur, quum numero triremium, cunctisq; rebus bellici apparatus, & fortitudine animorum, peritiaq; rei navalis præstemus. Sint utiq; hostes nostri, ut ipsi iactant, egregie pugnaces terrestribus prȩlijs, in navali certè cōcursu, neq; discurrere, neq; se conglobare expeditè poterunt, qum inter transtra & angustis in foris sibi sit dimicandum excipiendęq; sint, uti sors feret, tormentorum pilæ, quum nullus receptui, aut declinationi locus propugnantibus relinquatur, præpediente præsertim remigum turba, quæ obiecta ictibus, & suo periculo terrefacta, facultatem consistendi, aut locum mutandi prorsus eripiet. Itaq; quum nihil de receptu nobis sit cogitandū,

& ne dedecus admittatur, omnino sit cum oblato hoste confligendum, existimate veterum maiorumq; nostrorum gloriam tot prosperis navalibus prælijs partam, in dextris vestris atque peritia esse repositam. Hanc uti reor quisque optimus civis, non conservare modo, sed augere plurimum debet, ne degeneres atque obliti disciplinę à socijs pariter atque hostibus existimemur. Ipsum verò Andream Auriam imperatorem nostrum præsentem adesse putatote, & virtutis ac ignaviæ futurum testem, ut fortibus digna, aut æquo iure ignavis ignominiam paret. Trierarchi vocem sustulerunt, quam alacres & pugnæ avidi edere solent, paucisq; verbis de excipiendi atque invadendi hostis ordine inter se constituentes, ut quæ in rem opus forent, aptè pararent, ad triremes suas continuò redierunt. Summa expediti decreti fuit, ut Philippus quinque rostratis suis in hostem inveheretur, cū reliquis verò tribus Nicolaus Lomellinus in altum evadens, ubi cœptum foret prælium, capto circuitu, reflexoq; opportuè remigio in puppes lateraq; hostilium navium prætoria præcipuè petita audacter incurreret. Itaq; Philippus è promontorio in apertum mare progrediens, sese ad pugnam obtulit: neq; Vgo vel ob id eam detractare ausus est, quòd tres quas diximus Lomellini triremes concepto metu aufugere crederet, & iniqua conditione quinas Aurianas secum concursuras arbitraretur. Vbi appropinquatum est, ambæq; prętorię ad mutuum concursum proras dirigerent, Vastius salubri ratione Vgonem hortabatur, ut prior maius tormentum emittere properaret, ut exorta fumi caligine hosti certior ictus eriperetur. Sed Vgo qui rei navalis peritissimus existimari volebat, & dudum cunctis veteribus trierarchis ad Capreas pugnæ aleam minimè subeundam differentibus, ignavia increpita contradixerat, tam diu displodere tormentū distulit, ut Philippus in id sedulò intentus, atque aptè collimans suum ingens tormentum, quod Basiliscū appellabat, in hostem emitteret. Huius immanis pila perfractis supra rostrum crassioribus pluteis, qui Rambattæ vocantur cū horribili strage hominum per foros à prora in puppem pervolavit tanta violentia, ut discerptis supra triginta partim militibus, partim navalis officij magistris & remigibus, etiam in ipsa puppe multos insignes discerperet, & in his Petrum Cardonium Siculum, Vastij propinquum, qui geminos fratres Valpergas Masinij regulos, obtrectatione amatoria apud Mediolanum interfecerat, & Leonem Tassinum Ferrariensem, à quo Gevarræ Potentiani reguli filius ex simultate Vastij cum patre concepta magnę spei adolescens, insons nuper fuerat confossus. His accessit Gusmanus Hispanus miræ dulcedinis citharœdus, qui ioci causa (uti fata trahebant) conscensis iam principibus & oram solventibus, in prætoriam per remos prorepserat, sic ut horum cruore atque visceribus Vastius & Vgo fœdarentur. At Vgoniani libratores ita suum ingens tormentum in Philippi prætoriam direxerunt, ut præpediente hostili fumo non magnum inferret detrimentum, quoniam Ligures secus ac Hispani non per foros expositi ictibus, sed ad scalmorum proiecturas, quas posticcios vocant, intra circumseptas solidis asseribus spondas proclinati, inter remiges consistebant, & per fenestellas tanquam è mœnibus crassioribus sclopettis rem gerebant. Interim dispari Fortuna Cæsarianæ tres, quarum nomina hîc minimè prætereunda putamus, Gibba Iustiniano Ligure vetere trierarcho, in qua propugnatoribus præerat Cæsar Feramusca, & cum hac duæ Catelani generis Secamia à Secamo impigro trierarcho, & Villamarina pariter

Pugna navalis inter Cæsarianos & Gallos.

riter à Bernardo Villamarino nuncupatæ, concitato remigio Aurianas duas Peregrinam ſcilicet & Donzelliam, quæ vox pediſſequam virginem ſignificabat, adactis roſtris invaſeruut, vehementiq; edito certamine in eas Hiſpani milites egregio auſu tranſilierunt. His conſpectis rebus Lomellinus opportunè ex ſuo flexu converſis proris uti conſtitutū imperatumq; fuerat, ad navandam operam advolavit, tantoq; impetu in hoſtilem prætoriam invectus eſt, eo ordine, ut uno tempore tria maiora tormenta in hoſtem diſploderentur. Maura puppem deterſo gubernaculo perfregit. Cæterū patrona quæ ab inaurata Neptuni imagine Neptunia vocabatur, diſturbato foco, & aliquot remigibus diſcerptis malum perfringens, ita convellit, ut quod miſerrimum & in multis lethale fuit, antennæ conciderent, quarum caſu complures oppreſsi ſunt, & in his Hieronymus Tranenſis, qui in univerſa tormētarij negotij prgſectura Antonello patri Cæſaris munere ſucceſſerat. Domina verò quæ matronæ perornatæ ad puppem ſignum præferebat, roſtrum & reliqua proræ tabulata decuſsit. Nec mora eæ tres converſis remis iam ab hoſte Peregrinæ atq; Donzelliæ captis maturè opem tulerunt. Porrò Mauratum peritiſsimè ſe ſe circum volvens in oppoſitam Gibbam minorum & mediocrium tormētorum procellam grandinis modo effudit gravi Gibbæ periculo: nam præter epibatas & remiges fœdè occiſos, Cæſar etiam Feramuſca ſmerilij, quod eſt minoris falconis genus, pila traiectus in mare decidit: ipſi verò Iuſtiniano triearcho femur glande traiectum, & Baredus centuriæ ſclopettariorum præfectus, tribus mortiferis vulnerib. eſt ſauciatus. Alia in parte Perpenniana & Calabrenſis Oriana nomē accipiens à familia trierarchi, qui inclyti olim navalib. victorijs Rogerij Oriæ ſtirpis eſſe dicebatur, quū hoſtiles Syreniam atq; Fortuniam adortæ, utramque magno affeciſſent incommodo, & ferè in poteſtatem redegiſſent, conſpecta ſuorum clade incolumes in fugam ſe dedere. Deſperata namque victoria, quòd ſtratum viderent prætoriæ vexillum, & Villamarinam atque Secamiam circumventas, ſubindeque receptas, quas Hiſpani pauloantè occupaſſent Peregrinam atq; Donzelliam, diſpalatamq; ſcapharum & biremium claſsiculā conſpicerent, ſeſe ſervare Cæſari, quàm cum reliquis eundem adverſæ ſortis caſum ſubire maluerunt, quanquam id conſilium uti nimis properè captum à multis improbaretur. Ab hac duarum triremium fuga, extemplò conceſſa eſt Philippo victoria: nam Vgo qui rotundo protectus ſcuto, nudatoq; enſe paululum à puppe diſceſſerat, dextrum glande brachium, coxamque ſiniſtram parvi falconis pila ictus ceciderat. Vaſtius quoq; in cervice iuxta aurem fictili globo incendiarij pulveris graviter vulneratus, crebriſque lapidum è gattis iaculationibus contuſa galea malè mulctatus, & Aſcanius Columna dextra, & altero pede debilitatus Lomellino deditionem fecerant. Philippo autem in paranda victoria magno uſui fuerunt Mauri, Turcæque remiges, quos promiſſa libertate exutiſque compedibus, & diſtributis armis ad prælium accenderat tanquam veteres Hiſpanorum hoſtes, Vgoniſq; prgſertim nomini infeſtos. Hi nanque longè fortiſsimè atq; audaciſsimè dimicantes in hoſtiles triremes tranſcendere nudi prorſus, & gladijs ſcutiſq; contenti nō dubitarunt, mortuoq; Vgoni barbarico fremitu aliquandiu illuſerunt, cadaver circumflectentes, & cum riſu interrogātes, num ad invadēda Africa litora eſſet reverſurus. Per hunc modū ad Vrſi caput Amalphitani litoris navali prælio, quo nullum ætate noſtra cruentius fuit, decertatum eſt.

Cæsariani victi fugantur

Nam ſeptingenti circiter veterani milites Hiſpani, præter totidem remiges & nautas Cæſarianæ claſsis, aut trucidati, aut demerſi periere: & Philippus victor in nuiverſum epibatas & remiges ad quingentos, & in his aliquot peritos gubernatores & nautas, atq; unum omnino trierarchum deſideravit. Ex hoſtilibus duas triremes, & ad has biremem, aliquot ſcaphas, mioparonemque unum, quem brigantinum vocant, demerſit, binisque in altum, ut diximus, fugientibus, reliquas duas in quibus erat prætoria manu cepit: quibus ſuarum quæ tormentis quaſſatæ fatiſcebant numerum ſupplevit. Præter Vgonem & Feramuſcam fortiſsimi cohortium præfecti, interfecti ſunt Macinius Daia Cantaber, Ioannes Biſcainus, Zambronius atque Baredus. In poteſtatem verò vivi devenere, præter ipſum Vaſtium & Aſcanium Columnam, Franciſcus Hicardus trierarchus, Ludovici arcis Neapolitanæ præfecti Germanus frater, cui pugnanti gravioris tormẽti pila ab ima nate pulpoſum femoris torũ horribili, ſed non mortifero ictu, quod habitus eſſet prępinguis, abripuit. Philippus item Cerbellio ſine vulnere, & Ioannes Caietanus, Vaurius Belga, Acogna Gallus Borbonij profugi ſatelles, & Seronius Hiſpanus Neapolitani ſenatus ſcriba, illuſtresq; equites Camillus Columna, & Annibal Gennarius Vgonis amicitia clari. Reliqui centuriones atque ſigniferi, militesque qui non eſſent vulneribus debilitati, iniectis cathenis ad remum translati ſunt, ut in locum demortuorum & Barbarorum qui edita forti opera libertatem meruiſſent, opportunè ſuccederent. Hæc fortaſſe aliquanto curioſius atque diffuſius quàm inſtitutus præalti operis labor brevitatis admonẽs poſtularet, deſcripſiſſe non piguit: quoniam hæc pugna inter memorabiles noſtri ſeculi maximè funeſta extitiſſe viſa eſt: & ego totius eius prælij eventus certiſsimus teſtis, & propemodum ſpectator fuerim, quum in Aenaria, ubi tum eram Romana arce elapſus, atque liberaliter à Vaſtio receptus, reboatu tot tormentorum exaudito, qui per maris æquora longiſsimè diffunditur, commiſsi quidem prælij fama, ſed incertæ victoriæ rumor nunciaretur. Obſecrantibus enim nobiliſsimis mulieribus, quæ de ſalute coniugum vehementer erant ſolicitæ, ut honeſtiſsimum pietatis officium implerem cum duabus frahatis validiſsimo remige inſtructis, fretus Philippi (ſi forte victor evaſiſſet) amicitia ad claſſes contendi. Is nihil ea victoria elatus appulſum humaniter ſuſcepit, facultatemque continuò conceſsit, ut duces captos in Mauræ trireme cuſtoditos inviſerem: quibus ideo gratiſsimus adventus meus fuit, quòd de uxorum ſalute nuncium & opportuna quædam eorum calamitati lenimenta deferebam. Ab his de ratione eventuque prælij ſigillatim edoctus, rediens ad Philippi prætoriam, mare cadaveribus conſtratum conſpexi, ſicut Philippus benignè ſtudioſeque diſſerens, ea quę audieram magna ex parte confirmaret, & multa quæ ſibi accidiſſent, copioſè atque fideliter enarraret. Eius verò tanta fuit humanitas, ut à ſe inaurata Vaſtij arma, me depoſcente, impetrari pateretur. Timebat enim Vaſtius ne Genuæ in trophæi morem, quòd eſſent ſpecioſiſsima celebri in templo, uti voto dicata ſuſpenderentur. Quum eſſem apud Philippum ſupervenit Ioachinus Levantius Ligur à Lotrechio miſſus, qui depoſceret captivos, ſed ille negavit ſe daturum, quando eos ad ipſum Andream Auriam ammirantem deducendos eſſe iudicaret. Vgonis verò cadaver, ut illudentium Barbarorum contumelijs eriperetur, ad Amalphim urbem delatum eſt, in ædeq; Andreæ Apoſtoli tumultuarijs exequijs tumulatum. In hac urbe citriorum

rum & medicorum odoratis nemoribus æquè peramœna & celebri, Magnetis usum navigantibus hodie familiarem & necessarium, adinventum fuisse incolæ asserunt. Celebratur quoq; hæc urbs admirabili liquore, qui ex sepulchro apostoli quod est ad aram templi maximam, exsudat. Hunc religiosè collectum æditui languentibus mirè prodesse persuasum habent. Ferunt Clementem, ubi ex literis, quas ad eum ex ipsa Philippi victoris prætoria perscripserã de eventu eius navalis pugnæ certius didicit, vel ob id magnopere fuisse lætatum, quòd ipse Vgo Moncata, & Cæsar Feramusca prçcipuè cecidissent, quorum ille occupato Vaticano, & sacrarijs augustißimi templi direptis primũ intulerit vulnus: hic verò ab Hispania pro legato Romam missus, nequaquam syncerae Cæsaris voluntatis ad traducendum falsus vades extiterit, ut immortalis demum DEVS totum id impietatis atque perfidiæ scelus, non serus ultor vindicaret.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVI.

SECVNDVM adversam navalem pugnam Cęsariani duces nihil sese animis demiserunt, tametsi exuti classe veteranorum militum longè fortißimos amisissent, & iam Philippo victrici sua classe captivos in Liguriam perducente, Petrus Landus, qui postea Venetæ Reipubl. effectus est princeps cum viginti rostratis navibus à Messanæ freto in Campaniam pervenisset. Superioribus namque diebus Corcyram delatus, ascito sibi cum aliquot triremibus Ioanne Moro Hadriatici sinus præfecto, Apuliæ oppida prosperè tentans Molam, Polygnanum atque Monopolim, quòd hæ urbes iam pridem moderato Venetorum imperio assuetæ, ab Hispanis cupidißimè rebelarent, in deditionem acceperat, & quum Brundusini ei portas aperuissent, alteram quæ à terra est urbis arcem oppugnare parabat, eo belli successu, ut omnibus Apuliæ & Calabriæ, Salentinorumque oppidis potiturus esse crederetur, nisi acceptis à Senatu literis, superare Siciliæ fretum iussus, interrupto victoriæ cursu ad Tyrrhena deflectens litora, Neapolim vela direxisset. Itaque Landus adventu suo legendo oram ab Athenæo Minervæ promontorio usque Misenum mare intercluserat, ne ullum omnino navigium quo importari commeatus posset, Neapolitanum in portum proveheretur, perpetuisque custodijs à Cumano littore usque ad Formias, & Caietam extendebatur, & turrem quæ est ad ostium Lyris amnis, tormentis aliquandiu quassarat, molisque subinde frumentarijs, quæ sunt ad Scauros

potitus, minoribus etiam naviculis, quæ moliti tritici, & recentem pomorum ac hortenſium rerum copiam obſeſsis expetitam adveherent, commeandi facultatem eripuerat, tanta ſeveritate, ut quoſdam bis captos, laqueis in antenna ſuſpendi iuberet. Sed is terror nequaquam erat tantus ut ſpem lucri in quibuſdam minueret, naviculariis ſcilicet hominibus ſæpe velociſsimo intercurſu triremium ſtationes eludentibus, quum ab Aenaria & Capreis, Prochitaque, & Surentinis vicis ſolventes, felici audacia ſeſe Neapolim inferrent. Quibus rerum ſubvectionibus obſeſsi veluti oblato recēti obſonio mirum in modum lætabantur, quandoquidem ingens eis frumenti copia abunde ſuppeteret, unde famem vel in multos menſes minime timendam proſpicerent. Quod vero conficiendi panis deeſſet facultas, huic deſiderio variis contuſi, & ahenis excocti tritici pultariis occurrebant. Quotidianæ quoque exercitationis maioris & minoris pecoris præda ex hoſtico rapta, opportune panis inopiam ſublevabat. Nam nocturnis excurſionibus emiſſæ prædatum turmæ cum præſidio peditum ſemper aliquid recentis obſonii referebant. Sed unus in Campania famoſus latro, qui Verticillus appellabatur, quum exul præteriti maleficii veniam ab Aurantio per Fabritium Maramaldum impetraſſet, obſeſſos invecto multo pecore mirifice adiuvabat. Et ſiquidem ſaltuoſis & nemoroſis locis aſſueto notiſsimi erant obliqui tramites, quibus Campania, ſuburbanaq; præſertim ad incertum iter obſita eſt, eratq; ita familiaris vicis atq; oppidis, ut quot boum iugis ager araretur in numerato haberet, ſolertiſsimeq; inſidioſus, ubi maxime nocere cuperet, quam volebat prædam abigeret, uſque adeo feliciter vitatis aut deceptis Gallis, ut una nocte ſupra centum boves Neapolim perduceret uſq;, & ad belli exitum nihil induſtriam ſuam, uti pollicitus fuerat, uſquam remittens, ſæpe iuxta hoſtium caſtra impune prædaretur, ſic ut Gallis fruſtra indignantibus magno detrimento foret, & Cæſarianis ſingulare commodum attuliſſe diceretur. Sed is confecto demum bello, ita inexpectatum eius beneficii præmium tulit, ut a Prætore Capuæ viro Hiſpano, & ut pleruque fit eius ſpoliis inhiante, comprehenſus in furca ſuſpenderetur, iuſta quidem veteris maleficii pœna, ſed omnino iniqua, ſi recentis publici beneficii memoria ſpectaretur. His Cæſarianorum terra marique obſeſſorum incommodis permoti aliquot Neapolitani proceres, ne inclinatæ victoriæ eventum cunctantius expectare viderentur, in oppidis ſuæ ditionis Gallica vexilla ſuſtulerunt. Novum etiam in Brutiis adverſus Cæſarianos excitatum eſt bellum, quum plerique circa Coſentiam Andegavenſis factionis nomen ex prioris belli memoria libentiſsime complecterentur, cohortante eos ad rebellandum Simone Thebaldio Romano duce impigro, qui in eas regiones cum ala equitum, tumultuariisque cohortibus (ex itinere ſiquidem milites conſcribebat) a Lotrechio fuerat miſſus. Iam æſtas a ſolſtitio in autumnum inclinarat, & tertius obſidionis menſis agebatur, quum Ferdinandus Gonzaga ſibi aliquid graviore eruptione tentandum ratus, Puteolana via per cryptam perforati olim a Cocceio Pauſilipi montis, validam equitum & peditum manum eduxit, eo conſilio ut hoſtes ab Averſa atque Puteolis excurrentes in inſidias, uti evenit, præmiſsis Epirotis equitibus pertraheret. Favit aſtuto conſilio Fortuna: nam quum Zucerus Epirota & Iannitius Hiſpanus ſeſe oſtendiſſent, nō continuere ſe Galli equites, in quibus erant Scotorum cataphractorum turmæ, quin patefactis Averſæ portis, in conſpectos ſtatim hoſtes erumperent.

Verticillus latro Cæsarianis iuvat.

In

In quos Gonzaga qui depreſſo in loco iuxta Regiam Belvederij villam conſederat, ex inſidijs opportunè conſurgens magnã eorum partem à levi armatura circumventam facto vehementiore impetu fudit, & quòd eſſent gravioribus protecti armis, & ſegnibus utentes equis intercepit, uſq; adeo graui cum dolore damnoq; Lotrechij, ut Averſani præſidij curam duplicato amiſſorum equitum numero confirmaret, quòd hoſtium audaciam, qui illuc uſque inſolenter excurrere atq; prædari conſueuiſſent, iuſto aliquo certamine vindicandam, pariq; aſtu acceptum incommodum omnino ſarciendum eſſe iudicaret. Nec multos poſt dies Gonzaga, qui de Auerſano equitatu adaucto didicerat, auidus rei gerendæ in eadem loca ampliores copias quæ frumentatorib. præſidio forent, eduxit. Nam tum demeſſæ ſegetis pleniſsimus erat ager, quæ res agaſones et pabulandi ſimul, & frumentandi cupidos vehementer alliciebat. Gonzaga conſtituto ad tendendas inſidias hoc ordine procedebat: cohortes Germanorum idoneo in loco collocantur (agminis enim frontem obtinebãt) ipſe cava in valle quam latrocinijs infamem Pecoream incolæ vocant, cum equitatu levis armaturæ, & cohorte una Hiſpanorum ſe condidit, quum antea Garziæ Manrico, ut cum ſua cataphractorũ ala in poſtremo agmine frumentatoribus præſidio foret, præcepiſſet. Theodorum verò Bocalum Spartanum ſenem inclytæ virtutis ducem cum ſuis alarijs præcurrere, & ſeſe ad Auerſam hoſtibus oſtendere iuſsit, vt inde excitos præproperos natura homines ſimulata fuga in inſidias eliceret. Sed Galli recenti ſuo malo edocti non iam turmatim diſsipati, verum denſato agmine in quo erant equites galeati amplius mille, et pluribus ex peditis ſclopettarijs unà deſumptis, uſque adeo graui impetu retro ſe vertẽtem (uti à Gonzaga præceptum fuerat) Bocalum invaſere, ut quum fugientem acriter perſequerentur, ei inſtitutum iter præciderent, ſic ut Græci equites cataphractorum metu, ipſeque Theodorus, alia quàm putarat via per campos patentiores effusè profugere ſit coactus, & Gonzaga quòd ille ſecus ac præceperat tam diu tardaret, ſuſpensè miraretur. Itaq; expectabundo & circumſpectanti, inexpectati hoſtes ſuperueniunt, diſpalantur Græci equites, frumãtatoribus perturbatis præſidium, cataphractorum improviſo invadentium Gallorum impetu propellitur, & in fugam conijcitur. ipſe Gonzaga multitudine celeritateque hoſtium ferè oppreſſus, magnum ſalutis diſcrimen ſubijt, quum ſeſe è loco ad inſidias tegendas idoneo, ſed ſinuosè anfractuoſo, celeriter explicare non poſſet, & ut manus hoſtium effugeret, dimiſſo equo in pedes deſilire, & ab alta præruptæ vallis crepidine ſe deijcere cogeretur, ut id faceret ſuadente Franciſco Ario equitum præfecto: atque eo modo per medios hoſtium ſclopettarios qui ab accliuibus locis imminebant elapſus, conſcenſo ignobili equo quem tubicen obtulerat, periculo ſe explicuit. Galli qui cataphractos fuderant, Garziæque Manrici legatum alæ Suatium ceperant, ipſoque alæ vexillo fuerant potiti, in Germanos iniquo in loco malè conglobatos ſe conuerterunt, & equorum impetu perturbatos, quanquam acerrimè reſiſtentes, magna ex parte trucidarunt. Reliqui terga dare coacti, permixtique equitibus, per tenebroſum cryptæ iter amiſſo vexillifero qui ſignum ſeruare fruſtra fuerat conatus, inter infeſtas equorum proculcationes Neapolim euaſere. Neque poſtea niſi cautius à Cæſarianis frumentatum in eam regionem eſtitum, neque à Gallis uſquam temere procurſum, quod alterno ſucceſſu par vtrinque audacia ſatis repreſſa & caſtigata videretur. Sub id tempus quum Lotrechiani aga-

sones,& hippagij pueri perducendis potum iumentis ad Sebethum amnicu- lum qui frumentarias agit molas, & ad Podium quem ab Alfonsi regis villa, Regalem appellant, uberrimis fontibus insigne, quotidiana consuetudine a- quarentur, & Hispani agiles insidiosique milites manipulatim Carmelitana porta exirent, deiectisque agasonibus equos eriperent. Nauarrus ea offensus contumelia novam munitionem erigebat comprehensa casa, quæ erat inter Podium stabulaque regia quæ sunt ad Magdalenæ templum, ratus se ei latro- cinio obviam iturum, si eo loco permunito perpetuę custodiæ stationem im- poneret. Hac re cognita Cæsariani duces, validam manum, quæ opus distur- baret, fervidissima diei hora emiserunt. In his fuere Ioannes ipse Dorbinus, Ripalta, Baracanes, atque Baredus, qui lectissimas habebant cohortes. Stabat Nauarrus sub sole linteo protectus umbraculo perficiendo operi intentus, cer- to tamen parato præsidio, ne quicquam incommodi à repentinis hostium in- cursionibus acciperet. Itaque ingruente Dorbino, excitata est tumultuaria pu- gna, & casa egregiè à Nauarro defensa, quum multi è maioribus castris eò de- currissent, & ante alios Etruscæ cohortis pernicissimi sclopettariorum. Iamq; Dorbinus irrito conatu regredi parabat, quum Horatius Baleonus fatali te- meritate longius à sua munitione progressus, ut suos ægrè ad tympani soni- tum parentes, sua voce compelleret, atque reduceret, inermis à Cantabro gre- gario milite qui sese recipienti incumbebat, adacta in tergum alabardæ cuspi- de, quum à nemine nosceretur interfectus est: Vir impensè audax, & æquè for tis, sed natura sanguinarius, utpote qui semper cædibus propter factiones pueritia studuisset. Cæterùm Dorbinus expugnandæ casæ frustra hærens, è superioribus Vasconum castris, quæ erant ad Ianuariam, ut diximus, portam, tormentis peti cœpit. Atque ita paucis utrinque occisis aut vulneratis, ignarus an ille esset Baleonus quem Cantaber occidisset, vitato tormentorum pericu- lo in vrbem est reversus. In demortui Baleoni locum Lotrechius Etruscis co- hortibus præfecit Vgonem Pepulum, egregię nobilitatis notæque virtutis vi- rum, quem legati Florentini Marcus Nerius & T. Soderinus multis de causis comprobarunt. Nec multo pòst novi Duces, nunquam intermissa erumpen- di, atque invadendi hostis consuetudine, quod interdiu Dorbinus facere ne- quivisset, noctu perficere posse rati, expugnandæ casæ, inuadendæque muni- tionis negotium susceperunt. Eorum princeps fuit Ioannes Almeda, qui so- cios sibi asciuerat Cornegium, & Sancium Vargam. Hi cohortium suarum milites, albentes tunicas superinduere iusserunt, sicut sæpe aliàs factum fuisse à Piscario Vastioque meminimus, ut insolito cultu hostes perterrerent, & inter se per tenebras perspicuè dinoscerentur. Magno silentio eductum est agmen, & ad casam munitionesque pleno gradu perventum. Sed impetu facto cuncta apud hostes, quàm crediderant intentis excubijs paratiora, atq; instructiora re- pererunt. Nam Lotrechius unam præsertim à milite suo excubandi diligen- tiam exigere erat solitus, parata scilicet utrinque pœna, & propositis præmijs summa disciplinæ severitate fideque. Quamobrem Vascones, atque his in- termixti Etrusci, ac Heluetij qui de tertia vigilia in statione erant, conspectis ho- stibus sese celeriter erexerunt, expeditisque armis in munitione promptissimè constiterunt, Hispanosque abrepere & conscendere conantes, omni telorum genere obrutos ita propulerunt, ut aceruis cadentium fossa compleretur, mul- tique in ea sclopettorum glandibus traiecti, aut grauibus alabardis, & lanceis

Lotrechij disciplina militaris.

vulne

vulnerati occumberent. In queis fuit dux ipſe Almeda, mucrone per os rece- cepto in foſſam prçceps deiectus. Itaque Cornegius, & Vargas ſtrenuè reiecti, deſperata expugnatione munitionis ſeſe recipere cœperunt, verùm in abeun- tes & perturbatos ſubita eruptione facta Lotrechiani impetum fecerunt, tanta vi, ut Hiſpani debilitatos vulneribus relinquere cogerentur: eiuſdem noctis victoria quanquam non magna, ſingulare tamen gaudium Lotre- chio afferret. Neque poſtea Hiſpani, aut eandem caſam oppugnare, aut muni- tiones aggredi, aut quicq́ ab ea parte aduerſus hoſtes iuſtis viribus tentare auſi ſunt. Sed duces in id vnum gerendi belli conſilium incubuere, ut nocturnis ex- peditionibus non modò ſuburbanos vicos ſed remotiora etiam oppida inva- derent, raptoque paſsim commeatu, & collecta præda reverſi ſocios recrea- rent, adhortarenturque ad perferenda non diu duraturæ obſidionis incom- moda, quando iam Gallorum hoſtium animi viresque labaſcere inciperent, & propiores obſeſsis quàm obſidentibus videri poſſent: & iam affecta tetro caſtrorum odore militum corpora aut longis, aut mortiferis morbis tentaren- tur. Nam præterquam quòd Galli Heluetijque præſertim pomorum omnis generis matureſcente vindemia erant avidiſsimi, quarum rerum intemperan- tii ingluvie facile febres erumperent, ipſe etiam aer ſubiectæ regionis à putri depreſſorum camporum halitu factus inſalubris, eos contagioſis ferè morbis infecerat. Quoniam Lotrechius ab initio quorundam exulum Neapolitano- rum monitu tam importuno quàm poſtea exitiali, aquæ perennis aquædu- ctum concidiſſet, ut obſeſsis copioſiſsimorum fontium, qui multis per urbem locis ſyphonibus largiter lymphas fundunt, commoditatem eriperet. Neceſſa- rio nanque tota ea aquæ vis multifariam corrivata per ſubiectam planiciem ita ſpargebatur, ut ſenſim exundante & mox ſubſidente humore, eorum cam- porum gleba putreſceret, orireturque inde craſsior nebula, excitata quidem ſed ſemper indomita ſolibus, quæ ideo febres progigneret, et totis caſtris evul- garet. Ferebant etiam tum nonnulli (quod vix credibile videtur) quoſdam im- piæ malignitatis milites, cum ex ipſis Hiſpanis qui Maurorum ſtirpis eſſent, tum ex Germanis Iudaicæ ſectæ, viroſis herbarum ſuccis multoque lini ſemi- ne indito, ſuperiectiſque item corrupti tritici quiſquilijs, vicinos caſtris hoſtiũ puteos, & ciſternas fermè ſingulas infeciſſe, proptereaque inde potantium vẽ- tres intumeſcere, turgeſcentibus cruribus, ora hominum uſque adeo lurida macie palleſcere cœpiſſe, ut deformato habitu vix inter ſe noti commilitones noſcerentur, rarique iam & ſegnes cuſtodiarum munia obirent. Quibus rebus diligenter exploratis conſtat Giahennam Bæthicum equitum præfectum, qui unus omnium prædæ erat avidiſsimus, & ſolertiſsimus, opportunis horis cir- cuendo Gallorum caſtra, ſpeculandoque non ſemel intra munitiones irrupiſ- ſe, aliquot rapuiſſe equos, & arma in tabernaculis expoſita, è focisque etiam in- fixa verubus obſonia in urbem retuliſſe, quum ſtationum milites humi ſtratos, neque in pedes ſe erigere, invalidisque lacertis expedire & ſuſtinere arma non poſſe, ad ſocios nunciaret. Qua furtivi incommodi contumelia Lotrechius graviter commotus, interiorem cuſtodiam munitionibus impoſuit, eo eventu ut Giahenna non diu ſua temeritate felix, interceptus ſit, & in carcerem Aver- ſanæ arcis perductus. Hæc quam diximus morborum labes, ab Idibus Iulijs caſtra irrepſit, & prçter vulgus militum, primores exercitus invaſit. Quamob- rem plerique ducum de ſalute ſua ſolliciti, relictis caſtris, in proxima oppida

Lues Gallorũ castra invadit.

secedebant. Per eos dies Barbesius novus Gallicæ classis præfectus, qui propterea ab Armorico Oceano fuerat evocatus, quòd Andreas Auria à Regijs stipendijs gravi de causa discedens, uti suo loco narrabimus, ad Cæsarianas partes sese cum peculiari sua duodecim triremium classe contulisset, Lando se coniunxit, & ultra Sebethum ad pontem, quem vocant Ricciardum, noxiorum suspendijs infamem, proras adegit, & quas adduxerat copias in terram exposuit. Advehebat enim Rentium Ceritem, & quæstores Gallos, qui ad persolvenda militi stipendia deposcente Lotrechio pecuniam attulerant. Eius appulsæ classis conspectu Gonzaga permotus, qui tum erat in hortis Regijs sub Capana arce, repente dari tuba signum iubet, ad urbis portam progreditur, afferrique sibi arma præcipit, eaque celeriter induit, & cum primis equitum turmis quæ dispersim & properanter exibant, contra hostes contendit. Hunc etiam equitatum, expeditæ peditum cohortes subsequuntur, quos omnes Gonzaga cohortatur, ut hostes descensionem facientes, impeditosque sarcinis, facto vehementiore impetu invadant. Parent milites & tumultuosissima statim pugna editur, eoque acrior quòd Lotrechius validam equitum & peditum manum, quæ descendentes in litus exciperet, præsidioq; foret, ad mare præmiserat. Terrebant Cæsarianos, tardabantque ipsa tormenta Gallicis, & Venetis triremibus in adversum litus emissa. Sed Hispani, diverso atque audaci flexu eam munitionem quam ad mare à Gallis perductam diximus, transcendentes, tanta vi in hostes procurrerunt, ut perruptis Lotrechiani præsidij turmis, & cohortibus repulsis exposita iam pecunia propè potirentur, ac nisi Vgo Pepulus conglobatis turmis Hispanorum audaciam repressisset, proculdubio ea omnis pecunia ad Cæsarianorum manus pervenisset. Verùm ardente prælio, & fortissimè depugnantibus Hispanis, Vgo ipse vel impigrè resistens vulneratur & capitur. Candalius quoque regiæ nobilitatis iuvenis Lotrechij propinquus, & inter Vasconum duces facilè princeps, glande humerum traijcitur, & circumventus intercipitur. Quum eo modo periculosissimum certamen esset contractum, Lotrechius novas turmas, & ante alios Valerium Vrsinum laborantibus subsidio misit, cuius superventu pugna iterum restituta accensaque est, & Hispanorum impetus vehementer est retardatus. Itaque redintegrato prælio Valerius mirifica virtute confirmatis Gallorum animis Hispanos equites fundit, proterit pedites, & duos longè pugnacissimos Hispanorum equitum præfectos Arium & Mirandam circumsistit, & capit. Ab Helvetia etiam cohorte quæ gravi facta impressione hostium pedites loco pepulerat, his permixtus tertium equitum præfectus cognomento Pratęus confosso eius equo captus est. Hi tres postea æqua permutatione cum Vgone atque Candalio vel tum ex vulnere moribundo, utrinque restituti sunt. Neque demum usquam ad belli usque exitum periculosius ut gravius dimicatum est. Cæterùm Lotrechius tantæ classis appulsu aliquanto minore quàm sperarat signatæ pecuniæ copia sublevatus est, quum paulo post vixdum persoluto vetere stipendio, novi exolvendi stata dies instaret, id iam expectante & flagitante milite uti par erat, & iratè vociferantibus præfectis, unde exhausto castrensi ærario auri egens imperator à quibusdam præfectis, ditioribusque alarum legatis oppignerata fide mutuo pecuniam accipere, & quando hæc quoque deficeret, aliquot levis armaturæ equitum turmas exauthorare atq; dimittere cogeretur. Cuius infausti consilij rationē vel extremæ

necessi-

neceſsitate expreſſam, ita veteres improbabãt milites, vt ea parte virium hoſtes omnino ſuperiores euaſuros dictitarent, atque obiter graue prorſus detrimentum ſe accepturos malè ominarentur. Horum erat princeps Nauarrus, qui à Lotrechio nunquam planè diſſentire auſus, perſeuerandum in obſidione, minutiſq; prælijs, & crebris excurſionibus, in queis leuis armaturę equeſtris maximè valeret, premendum hoſtem eſſe diſſerebat, quando rem ad ſummæ apertæq; pugnæ caſum deduci poſſe deſperaret. Rentius verò Ceres per caſtra à Valerio ſpectatũ deductus, quòd cohortes morbis & prælijs attenuatas, & ſemiplenas turmas, enataque in tabernaculis gramina notaſſet, deteſtatus loci inſalubritatem, atque improbans laxiorem munitionis & aggerum formam, ſuadere conabatur, vt contraheret caſtra, eaque in editiora loca ſubduceret, & remotum obſidionis genus occupatis circumiectis vrbibus & oppidis in queis diviſa forent præſidia, inſtituendum eſſe iudicabat: vt ſalubriore cœlo atque opportunis commeatus copijs ægri feſsique milites recrearentur, nec quicquam inde obſeſsis hoſtibus ſubportari ſinerent. Quibus rerum difficultatibus compulſus, & diuerſis diſtractus ſententijs, ſecus ac antea fecerat, minores duces & veteres ſigniferos conſultandi cauſa in prætorium advocauit. Nam vt tum à Guidone Rãgono accepimus, poſt ipſius diſceſſum à Troia, in eam vſq; diem, nunquam vniuerſis ducibus in vnum coactis, ſed per partes à ſingulis ſententias rogitans, tanti belli conſilia communicaſſe ferebatur. Nihil equidem illi, quod ingratum foret, auribus enunciari, aut diſputando perſuaderi poterat: vt pote qui ingenio ſuo indulgens errare mallet, quàm alienis vti conſilijs, ne quiſquam ipſo melior, militiæque peritior exiſtimari poſſet. Itaque eius conſilij exitus fuit, vt imperator natura obſtinatus & pervicax, & ſe ipſo fatali ſuperbia elatior & pertinacior factus, è vetere ſua ſententia vllo modo deijci aut dimoveri nequierit, profeſſus vtique ſe potius turpi nece moriturum, quàm vt paratæ victoriæ ſpem flagitioſo atque indecoro prorſus receptu corrumperet, vel ſi à multis deſereretur, & copias atroci peſtilentia totas abſumi conſpiceret, quando iam pro conſtanti ſibi eſſet compertum aduerſariorum animos auxilij deſperatione magnopere frangi, creſcenteque inedia, maioribus, quàm ipſos affici incommodis, & ob id præcipuè quòd Germanos cum Hiſpanis ſæpe rixari, ſeditionesque miſcere didiciſſet: ita vt de matura hoſtium deditione minimè dubitaret, modò veteris ſuæ cõſtãtiæ meminiſſet, quà tot vrbes egregia cum laude ſuperioribus bellis expugnaſſet. Erant vera hæc, ſed valde intempeſtiua, atque omnium confutata ſententijs, meliora ſcilicet conſilia prę uertente fato, quod ad deſtinatam cladem cum ipſi Lotrechio, tum Gallico nomini properanter imminebat: Quandoquidem, quod homines maximè mirarentur, Fortuna ex adverſo ſui propoſiti nimium tenax, nuſquam niſi Cæſarianis rebus ſecundiſsimo inſtinctu adeſſe conſueſſet. Igitur Lotrechius irrito incepto minimè abſcedendum ratus, eam tantùm conſilij partem probauit & arripuit, quæ reparandas copias nouis delectibus, & ſuorum animos recenti præſidio confirmandos exiſtimabat. Quamobrem Rentius Ceres Aquilam continuò mittitur, qui quatuor milia peditum ex agro Piceno conſcribat, perſolvendiſque ſtipendijs pecuniam à Quæſtore Aquilano, qui id facere perſcriptis literis iubebatur, accipiat, tranſuerſiſque montium tramitibus in Appiam viam deſcendere maturet: vt per Fundanos Sueſſanosque fines prætergreſſus Calenum & Campanum agros, ab Auerſa demum vrbe, recta ad ſe in caſtra

Lotrechy ingenium.

perueniat. Erat Rentius, quanquam infauſtus Vrbis patriæq; ſuæ defenſor nuper extitiſſe videri poterat, peritus tamen belli, & vna maxime probata fide ſingulariq; inuicti animi conſtantia inſignis, & quod ſuſcepti negotij plurimũ intereſſet, Gallicæ factionis apprime ſtudioſus. Hoc ſupremi conſilij decretum ratioq; vel ob id facile quibuſdam probari poſſe videbatur, quod Lotrechius dedenti vrbem Aurantio, vel retenta arce, Cæſarianis omnibus incolumitatẽ, & nauigia quibus Hiſpani aut in Siciliã, aut in Hiſpaniã vti mallent, adueherẽtur obtuliſſet, & Germanis menſtruum ſtipendium quo ſe domum redeuntes alerent, per ſuos eiuſdem gentis milites qui apud ſe militarent, ſæpe promiſiſſet. Sed tanta erat alacritas Hiſpanorum, Germanorumque conſtantia, vt ſe potius inedia perire paratos eſſe, quam Gallis ſe dedere, quos antea toties viciſſent, quotidie prædicarent, ſubindeque eadem ſigniferis ſignificando per manipulos ſublatis dextris, quod erat ſubitarium ſacramenti genus, ſe præſtituros iurarent, vſqueadeo præclare vt dubios nonnunquam ducum animos confirmare cenſerentur, & omnis iampridem de tanto hoſte conceptus timor Neapolitanis decederet. Per eos dies vir e Montella Samnij oppido, ſe Gallicarum partium militem ab ipſo albæ crucis ſymbolo, teſſeraque mentitus, atque in inſidias excurrentium Hiſpanorum ultro datus, quum Neapolim perduceretur, ſe magnæ atque inſtructæ proditionis conſilium detecturum pollicitus eſt, unde non miſsionis modo, ſed multæ etiam pecuniæ præmium ſperare poſſet. Itaque uti oportebat ad imperatorem perducentibus Hiſpanis, qui eum ceperant, Fabritium Maramaldum cogitatæ nefariæ proditionis reum fecit, quod is ad eam urbis partem, quæ Campanam & Carmelitanã portam interiacet cũ ſuis cohortibus ſtationem obtineret, & portam Lotrechio proditurum promiſiſſet. Ea re ſubitis auribus accepta, et ad ſuſpicacem animum tranſmiſſa, Aurantius vocatum Fabritium, & deponere gladium iuſſum, cuſtodiæ tradit. Tum vero Neapolitani ex ſingulis tribubus conſurgunt, & rei incredibilis fama vehementer offenduntur, quod præclaræ & antiquæ ſtirpis civis, ſpectatæ virtutis dux, & per omnem vitam Cæſariani nominis ſtudioſus, ab agreſti, & nemini pene cognito homine delatore, in diſcrimen ſalutis & famæ vocaretur. Propterea orabant ſummis precibus, ne præcipiti iudicio, ſed accurata cunctatione eius accuſationis cognitionem ſuſciperet, & ille latronum more, inanis & proculdubio falſiſsimæ coniecturæ indicium ſevera in quæſtione prius perpurgaret, quam Maramaldus ad refellendã calumniam, uti æqua iura in diſpari, probo atque pernobili reo caverent, tormentorum cruciatibus admoveretur. Indulſit hoc Fabritio nequaquam ægre imperator Aurantius, alioqui in grauibus rerum momentis facile ſuſpicax atque præproperus, quum reum peropportune Victoria Columna tanquam Piſcarij coniugis ſui alumnum, efficaciſsimis literis commendaſſet. Nec multo poſt accuſator in quæſtione diu & graviter tortus, quum tormenta ſecus ac ante periculum crediderat, acerbiora ferre nequiviſſet, ſe pecunia corruptum, ſubornatumque fuiſſe ab inimicis Maramaldi confeſſus eſt. Atq; ita ille ſceleſtus calumniator tanta infamia Fabritium liberavit, & talionis pœnas in fruſta diſſectus dedit, ſtatimque Aurantius priſtinæ dignitatis atque cuſtodiæ locum, unde iam cohortes dimoverat, Maramaldo cum multa verborum præfatione reſtituit. At Gallicis in caſtris uſque adeo lentæ, atq; tabificæ febres ab Idib. Iulijs ad nonas Auguſt. invaluerant, ut tabernacula funeribus complerentur, & languentes paſsim milites,

Maramaldus proditionis falso accusatus.

milites aut irritis, aut deſperatis medelæ ſubſidijs, fame ſitique enecti paſsim interirent, ſepultorumque tumuli frequentes iuxta munitionum aggeres conſpicerentur. Quapropter plerique ducum, aut tentati morbo, aut inſtante periculo perculſi, impetrato diſceſſu per cauſam curandæ vel avertendæ valetudinis, in proximas urbes caſtellaque ſeceſſerant, ſcilicet ut mitioris cœli faciem quæritarent. Veneti legati in primis freti claſſe ad urbem Caſtellimaris, quæ eſt ad veteres Stabias conceſsêre, conceptoque iam morbo Vgo Pepulus Capuam, Valerius Vrſinus Nolam, Griffeius ad Grannianum Nuceriæ propinquum dimiſsi ſunt. Ipſe verò Valdemontius ad Vicum Surrentini litoris urbem pauloantè ſe contulerat. Remanſerant cum Lotrechio frigentibus iam conſilijs pariter & viribus, Navarrus, Michaël Salaſſus, Guido Rangonus, & nonnulli togati generis homines. Cæterùm in Navarro veterem infracti & efficacis ſpiritus vigorem multiplicata militum funera, & expectatæ cladis nõ temerè ingruens metus, fermè totum eliſerant, ſicut propemodũ muſſare interrogatus, aut reſpondens delyrare crederetur: ipſe autem Lotrechius attonito ſimilis diſsimulato animi dolore, ferociam ſuam & imperij vim iuſsis, edictiſque retinens obrepente morbo iaceret, atque eo contumacius, quòd legatos Venetos, Piſanum in primis obſidis Cardinalis patrem, & ſecundum eum Petrum Piſaurium Griffeiumq; mortuos eſſe: Valdemontium autem ſupremo iactatum morbo, fatalem horam, quę iam aderat, expectare didiciſſet. Nec Valdemontius vel ipſo virium, & peregregij habitus vigore prævalidus diu vim morbi ſuſtinere potuit, qui in ſpem regni triennio antea tumultuarijs viribus fretus ad Neapolitanam portam ſeſe oſtentarat, cum civium voluntatis, tum fortunæ ſuæ, quæ ſtirpi regiæ inniteretur, periculum facturus. Eius mors Neapoli nunciata ſicuti ingrata quibuſdam Andegavenſium partium, ſic maximè læta Cæſarianis fuiſſe viſa eſt. Quoniam conſtabat quicquid antiqui iuris vigeret in Carolo primò, qui Manfredum regem occidit, & regno potitus eſt, id totum per Andegavenſes provinciæ reges rectâ hæreditatis ſerie ad Lothoringiæ regulos recidiſſe. Nam Valdemontius genitus erat eo Renato Lothoringiæ principe, qui Carolum Burgundiæ regem cõmiſſo prælio ad Nanſim interfecerat. Maiore itaque animo diligentiaque intentiore Aurantius & Gonzaga perſpectis decumbentis Lotrechij difficultatibus, laceſſendos hoſtes perpetuiſq; vigilijs conficiẽdos exiſtimabant, ſicut nõ modo circũeundo eorum caſtra, & ſtationes pertentando laceſſerent, & ad capienda arma ſemiſopitos & affectos morbis interdiu noctuque excitando perquam moleſtiſsimè fatigarent, verùm etiam iuſtis in proxima oppida, ubi hoſtes æſtivare didiciſſent, ſuſceptis expeditionibus eos adorirentur. Paulò ſiquidem ante Gonzaga noctu confecto itinere, ad Summam oppidum quod eſt Veſevo monti ſubiectum, cataphractorum alam oppreſſerat, & Nolana item via Helvetiorum cohortem, quæ commeatibus præſidio ierat, occultatus in inſidijs ſub Veſevo ſecunda expeditione trucidarat mirabili caſu, quum ſub auroram iuxta nemus deliteſcens fulmine ala equitum ex terribili tonitru tacta, aliquot tantùm equos vapore exanimatos nemine è ſeſſoribus læſo amiſiſſet. Iiſdem etiam diebus Belmares equitum præfectus adiunctis ſibi expeditis ſclopettariorum manipulis, aliam Gallorum equitum manum Matalonio in oppido, quod eſt ad Tifata montẽ in conſpectu Capuæ urbis expugnata ſtatione deleverat. Saiavedra quoque natione Bęthicus diligens equitum præfectus,

Valdemontius moritur.

Lotrechius aegrotat.

recepta in prędę ſocietatem peditum cohorte, uſque Avelinum nocturna profectione contendit, improviſoque in oppidum irrumpens, oppidanoſque diripiens, Martiranum Inſubrem eius urbis èpiſcopum cepit, captiuumque Neapolim perducens, ad contumeliam divulſis teſtibus, ut maiorem à captiuo pecuniam exprimeret, diu torſit, vixque poſtea Aurantij clementia & Vaſtij precibus è manibus impijs Saiavedræ ereptus eſt. Hæc paucis diebus accepta incommoda, quanquam vetantibus medicis Lotrechio languenti nunciari non poterant, emanabat tamen aduerſarum rerum non obſcura fama, ſicut ipſi ægro intentis ſemper auribus atq; oculis aſtantium & inuiſentium facies explorāti multa vel non integra delatione proderentur. Seuerè ſiquidem ſciſcitabatur à pueris, an quicquam noui de hoſtibus audirent: nec mendacio erat locus, utpote qui ſi audita retinecerent, flagella ad pœnam ſubire vererentur. Cognitis per hunc modum rebus improſperè per ſuos geſtis, neceſſe erat bilem commoueri, atque augeri morbum, eoque modo quum bis inciſa vena ſanguinem minuere fruſtra eſſet conatus, poſtridie Idus Aguſti indignabundus exceſsit è vita, vir certè bello egregie fortis, et pace ęqui pariter & iuſti uſque adeo tenax, ut ſeverus & inexorabilis haberetur. Sed elatior quibuſdam videri poterat, quum aſpectu auſteræ frontis, rarò quenquam familiaribus oculis intueretur. Erat ei facies digna prorſus imperio militari, quòd honeſtas, nec deformes cicatrices Rhavennate in prælio acceptas oſtentaret, & toroſo habitu validi corporis, quanquam mediocris eſſet ſtaturæ, certum & conſtantem integræ ætatis vigorem exprimeret. Sublatus eſt omni apparatu funebris pompæ, & in eadem villa Aragonij Montalti ubi prætorium fixerat, cumulo arenæ tumulatus. Qui optimo iure ætate noſtra, ſi cæteros duces eius gentis recta æſtimatione reputemus, peculiari cum laude expugnator urbium ſit appellatus, repetito quidem cognomento quod olim Demetrio Macedoni obveniſſe conſtat. Mortuo Lotrechio, ad neminem ſummi imperij cura pervenit, ſed reliqui duces in unum coacti, quæ poterant afflictis rebus remedia caſtrenſis diligentiæ comparabant, ante omnia à Rentio Cerite ſupplementa copiarum expectantes. At Rentius Aquilam profectus, quum copias ſcribere, & evocare quoſque Vrſinæ factioni, Gallicisque obiter partibus addictos cogere properaret, tota potiundæ pecuniæ ſpe decidit, quod quæſtorem Gallum, & Camillum Vrſinum cognomento Pardum, qui Aquilanis, Præcutinæque provinciæ præerat, non exhauſtos modò pecunia, ſed publicè obæratos etiam repériſſet. Itaque ad Neapoleonem Vrſinum ſe convertit, atque ab eo magnis perſuaſionibus cohortes impetravit. Erat tum Neapoleo recuperandis avitæ hæreditatis oppidis intentus, quæ poſt mortem Virginij avi Fabritio Columnæ Ferdinandi regis conceſsione obvenerant. Nam per eos dies propter eandem antiquæ litis controverſiam cum Scipione Columna Reatino Epiſcopo collatis ſignis apud Manlianum extremis Marſorum finibus conflixerat, cadenteque in acie Scipione ea oppida victor ceperat, quæ ſunt ad Fucinum lacum. Hic Neapoleo publicam patriæ iniuriam vindicare ſe velle profeſſus, infeſtis armis Cæſarianos quos in Vrbe vel in agro Romano deprehendere poterat, cruenta manu perſequebatur, cupiebatque Galli Regis auſpicia ſequi, & eadem ſtipendia promereri, quæ & Iordanes pater, & auus Virginius maiores ſui meruiſſent. Ad has Neapoleonis cohortes, alias è Piceno agro, Spoletoque in primis evocatas adiunxit, primaſque earum Rentius uti ſtatuerat in

Campa-

Campaniam præmiſit.Iamque Paulus Petrus Cervarius cum ſua cohorte Capuam pervenerat, & reliquæ antecedentem cum Rentio conſequebantur, quum Cervarius de Lotrechij morte cognoſcit. Nec propter eam famam, qui erant Capuæ, venienti & poſtulanti ingreſſum, portam aperiunt. Nam Iulius Capuanæ familiæ princeps, & Fabritius Maramaldus, ad recipiendam Capuam adventare ferebantur. Qua denunciatione de muro facta, ut ſe periculo eriperet, Cervarius ad Rentium eſt reverſus. Lotrechij morte Neapoli nunciata Cæſariani duces nequaquam oppugnanda caſtra cenſentes, obequitando caſtris, intercipiendo commeatum, & ſe munitionem invaſuros oſtentando, bellum gerebant, quod ſine ſuo periculo & ſine vulnere hoſtem peſtilentia abſumi proſpicerent. Auſter namque ventus per eos dies perflare & mortiferum craſsioris nebulæ vaporem ex paluſtri ortum uligine per caſtra diſsipare & circumferre ita cœperat, ut alijs ex cauſis conceptæ febres, in contagioſum propè morbũ verterentur. Itaq; Gonzaga conſuetudine quotidiana partiendo per vices equitatum & ſclopettarios pedites quib. expeditæ celeritatis cauſa ignobiles equos attribuerat, turmis admiſcendo circuibat caſtra, & per tubicines pugnam ciendo hoſtes morbis atq; inedia debilitatos orbatosq; imperatore, & præfectis magna ex parte ægris aut morte abſumptis, aſsiduè exagitandos ſuſceperat. Cæterùm Aurantius ipſe cum Gonzaga per exploratores edoctus, numeroſum hoſtium equitatum ſuſcepta nocturnà profectione è caſtris Nolana via iter intendere, continuò cum expedita parte exercitus in eos erumpit, à medioque itinere abeuntes conſecutus nullo negotio fundit, impedimentis exuit, & ferè omnibus aut cæſis aut captis cum magna præda Neapolim revertitur. Interea Galli duces aſperrimis rerum omniũ incommodis conflictati, & de ſalute publica deſperantes, ad unũ id conſilium quod antea Lotrechius maleſana obſtinatione repudiarat, ex communi omnium ſententia recurrunt, damnatisq; caſtris effugiendum cenſent, mensq; omnibus una eſt, ut Averſam ſe recipiant, dum aliquæ vires ſuperſint, ne cunctis, ſi forte caſtris ſe tenere eaque pertinacius tueri velint, inhoneſtè atque miſerrimè ſit pereundum. Itaq; more militiæ tres acies, triaq; agmina inſtituunt, quibus ſingulis præſidij cauſa minores ternos falcones adiungunt, & equitatũ æqua diviſione partiuntur. Primi agminis cura Salaſſo regulo, Guidoniq; Rãgono attribuitur. Secunda Navarro. In tertia Pomperanus Gallus, Paulus, Camillus Trivultius, & Palicia cognomento nigra ſingularum alarum præfecti conſtituuntur, & ſub auroram compoſita agmina ſilentio caſtris educunt, deſertis muralibus tormentis, & relicto omni graviore caſtrenſis apparatus inſtrumento, taciti quidem & ſine tuba tympaniq; ſtrepitu euadentes, atq; eo tectius quòd denſiſsimus imber, crebris fulgetris, & multo tonitru procelloſus ingruerat, aptus hercle avertendo hoſti, qui nec ſatis explorare, nec opportunè perſequi, nec quicquam gravius per eam turbidiſsimã tempeſtatem tentare poſſe videretur. Cæſariani nanque duces qui pridie eius diei (is fuit quarto Calendas Septembris) conſilio habito, quòd nonnulli militũ per Gallicas munitiones infrequentem & ſegnem ſtationem morbo atque inedia propè enectorũ hoſtium ſe deprehendiſſe nunciaſſent, ea ratione copias partiti fuerãt, ut Dorbinus cum Hiſpanis adiũcto ſibi Conrado Heſsio cum quatuor cohortib. Vaſconum caſtra quæ erant, ut diximus, ad Campum veterem ſupra Ianuariã portam oppugnaret, Ipſi verò Aurantius & Gonzaga cum reliqua parte exer-

citus admotis tormentis caſtrorum hoſtilium aggeres aggrediuntur. Sed decedente pluvia quum tantiſper reſerenaſſet, allatum eſt Gallos deſertis caſtris ad Averſam ſe proripere cœpiſſe. Qua re cognita propè totus in abeuntes equitatus eſt effuſus. Quòd ad certam prædæ ſpem quiſque ſibi vel iniuſſus properandum exiſtimaret, nullo propè ſubſequente peditatu, quoniam Dorbinus et Heſsius in oppugnandis Vaſconum caſtris ſub eam horam vehementer eſſent occupati, & Vaſcones & Cantabri Agramontio duce ſuos aggeres acerrimè & conſtantiſsime defenderent. Erant in nouiſsimo abeuntium Gallorum agmine ſclopettarij, partim ex nigra Etruſcorum legione, partim ex cohortib. quæ à colore vexillorum albæ vocabantur, hiſque præerat Cæſar Scotus Placentinus. Ea manus primum aduentantium & irruentium equitum egregiè impetum ſuſtinuit, ſed ſclopettis ſemel diſploſis uſque adeo acriter equites inuecti ſunt, ut univerſos ad ſecundos ictus ſeſe inſtruentes perturbarent, quòd viæ eius itineris cavæ, & præalta ſaxeaque crepidine utrinque munitę omnem diſcurrendi atque explicandi ſeſe facultatem eriperent, magnoque Cæſarianis uſui eſſet equorum impetus, quando in depreſſa & peranguſta via à paucis vel fortiter conglobatis ſuſtineri nequiret. Per hunc modum perrupto & fœdè profligato Gallorum noviſsimo agmine, gravis illico tumultus ad medium agmen pervenit, parique ſorte quum fruſtra à primo agmine ſubſidia expeterentur, quòd id plenis paſsibus anteibat, ab eodem victore equitatu fuſum, & parva cum cęde armis, & ſarcinis vexilliſque militaribus & tormentis exutum eſt. Quandoquidem ægra militum corpora langueſcentibus dextris vix haſtas intentarent, aut gladios diſtringere auderent, contra victores qui in deditos humique proiectos & ſalutem deprecantes, contenti præda à cædibus facilè temperabant. Navarrus ipſe qui uti erat æger lectica ſæpe vehebatur, & tum feſtinandi cauſa humilem mulam conſcenderat, obliquos viæ tramites quærens ab Epirotis Græciſque equitibus interceptus eſt, Neapolimque perductus. Salaſſus vero & Rangonus expeditum nacti iter ad Averſam intacti pervenerunt. Sed eorum copiæ uſque adeo anguſta portula receptæ ſunt, ut amplius tribus horis quum ſinguli introirent, victores iam adeſſe arbitratę, diu in foſſa trepidanter ut admitterentur expectarint. Quibus tandem intra mœnia receptis & paululum recreatis, quum duces in arcem de urbis defenſione conſultarent, Hiſpani pedites agminatim ſupervenere. Hi nanque à Vaſconibus repulſi ad famam fugæ hoſtium equitumque victoriæ incitati ad iter capiendum antecedentibus ſeſe aggregabant. Primis Hiſpanorum cohortibus in cōſpectum Averſæ ſe dantibus, reliqui manipulatim ſe aggregabāt, & quòd perterritos atque imparatos hoſtes exiſtimarent, adiuti paucis ſcalis quas è ſuburbanis caſis repererāt, alij haſtis innixi alij commilitonum humeris ſublevati, erepere in muri coronam cœperunt, cohortantib. Saiavedra et Ioanne Gaetano qui navali prælio captus dimiſſuſque fuerat. Hi primi omnium conſcenderant, plenaq; iam Cęſarianis muri corona, quòd hoſtes metu præpediti nequaquam alacriter arma expedire viderentur, in urbem ſeſe vel temerè dimittere non dubitarunt. Sed eorum paucitas Gallis animos ita erexit, ut Guidone Salaſſoq; ante alios prodeuntib. & acriter inuadentibus, Hiſpani quibuſdā ſuorū interfectis, aut captis, rurſus ſubire coronam, atq; inde ſe demittere cogerentur, ſicut nonnulli religatis ad pinnas ſclopettorū funiculis, per eos vel abraſis manibus deſilirent, aut periculoſo ſaltu præcipites in foſſam ſe darent. Ab eo

irrito

irrito conatu Hiſpani quòd iam frequentes armatos, et tormenta diſplodentes Gallos in mœnibus conſpicerent, Aurantio & Gonzagæ quid rei gereretur ſignificarunt, poſtulantes ut tormenta muralia atque ampliores copias ſummittere properarent. Quandoquidem hoſtes iam confirmatis animis de ditio ne colloqui recuſarent, proindeque iuſta vi expugnandos appareret. Itaque duces perterritis, nullum quo animos colligerent, aut vires alicunde reſumerent ſpatium moræ dandum rati, tormēta ad Auerſam pervehi iuſſerunt: quo temporis intervallo caſtra Gallica nullo iam defendente invaſa direptaq; ſunt, magna prædantium admiratione, quum præter arma tormentaque magnitudine & numero ampliſsima ſuis locis reperta, ægri etiam moribundique milites paſsim iacerent, & quod erat acceptæ cladis argumentum, in ornatiſsimis tabernaculis enata gramina conſpicerentur. Erat ea forma caſtrorum ſitu munitioneque memorabilis, & prorſus ſicuti vidimus, ſtupenda: ſic ut pleriq; Cęſarianorum ducum nuſquam peritius & accuratius à quoquam hac ætate caſtrametatum fuiſſe faterentur, & magnam partem eius diſciplinæ à Nauarri ingenio profectam dicerent. Poſtero die Salaſſus ubi tormenta quę ex Gallicis caſtris advecta fuerant, promoueri videt, ſuos componit, & diſtributis per idonea loca præſidijs, hoſtium vim expectare conſtituit, quòd propugnando reſiſtendoque generoſa ortum ſtirpe armatum uti deceret occumbere, quàm nullo Fortunæ aut virtutis ſuæ facto periculo turpiter ſe dedere honeſtius putaret. Eiuſdem animi erant Rangonus & Pomperanus, parique alacritate & confirmatione animorum veteres milites defendendis mœnibus opportuna tela comparabant. Sed poſtquam ab Aurantio adactis maioribus tormentis verberari murus & mox aperiri cœpit, & introrſus repetiti pilarum ingentium ictus nequaquam diu ſuſtineri poſſe cenſerentur, eadem infeſtæ Fortunæ violentia in genu Salaſſus grauiſsimè vulneratur, reſiliente ſcilicet perfracti tormento lapidis fragmine, quo ex acie in domum relato, magnopere imminutus eſt paulo ante reſumptus vigor, & eo quidem grauius, quòd infelicibus nuncijs allatum fuerat, hoſtes Capuam recepiſſe, ad quam dubijs & aduerſis ſuis rebus Galli confugere poſſe ſperauiſſent. Nam (ut ſupra diximus) Maramaldus cum ſuis cohortibus ad tentandam Capuam proficiſci iuſſus, ſiniſtrorſum capto itinere, loco idoneo ſibique noto non procul ab urbe conſederat, & cum Iulio è Capuana familia Cæſarianarum partium, qui alæ equitum præerat, Campanos ad defectionem ſolicitabat. Erant Capuæ Vgo Pepulus æger ſupremum exhalans ſpiritum, & Iulianus Strozza (is cum nigris cohortibus præſidio Puteolis nuper fuerat) præterea ingens ægrorum multitudo omnis generis. Nam Capuæ cunctis qui morbo tentarentur in caſtris, certus atque ſalubris erat receptus. Itaque Campani moriente Pepulo, Maramaldi adventum timentes, & de Gallorū victoria nequaquā temere deſperantes, diſsimulato conſilio, eam militum multitudinem adhortantur, ut delectis his qui viribus valerēt, aut qui iam ex longa valetudine vires recepiſſent, facto equitum & peditum firmiore globo, exire prædatum vellent, quòd nihil iam Capuæ pecoris ſupereſſet, qua excurſione aliquam pinguioris obſonij copiam relaturos, & quo ſucceſſu à ſuis pariter atque hoſtibus bellum Neapoli gereretur, certius exploraturos. Probatur id conſilium ab omnibus, quod callidum & non obſcuræ perfidiæ plenum Campani obtulerūt, ſic ut magna manus armis & equis ſe inſtrueret, & ſub vexillo ſtatim portis egrederetur.

[Handwritten margin notes: "Territis instandum." (beside "duces perterritis…"); "Castra Gallica capta et direpta." (beside "temporis intervallo castra Gallica…"); "Capua a Caesarianis capta." (beside "licibus nuncijs… hostes Capuam recepisse")]

Sed Campani egreſsis,& non multo poſt redeuntibus portas occludũt,eadem fermè hora qua Ceruarium ut diximus cum Rentiana cohorte veniẽtem excluſerant.Ob id deſperato ingreſſu ea manus,uti cuique libuit,dilapſa eſt:& Maramaldus ab averſa porta in urbem eſt introductus,accumulata ęgris Gallis miſeria,quando omni armorum & veſtis inſtrumento expoliati captique eſſent,ipſiq; Vgoni iam mortuo,& in ęde ſacra feretro impoſito,inter nænias ſacrificulorum ornamenta equeſtris cultus detraherẽtur.Erat enim ex eo procerum ordine qui conchyliatum torquem Galliæ regis munere eximij honoris cauſa geſtare conſueuerunt. Maramaldi ſiquidem cohortes è rapaciſsimo genere hominum Lucanis & Brutijs conſtabant,quæ ex Gallia Ciſalpina,Etruriaque ingentes egerant prædas, Romæque præſertim avariſsimè graſſatæ fuerant.Strozza autem qui cum pecunia Florentini quæſtoris in arcem temerè munitam confugerat,certa pactione ſe dedidit.Ea Campanorum defectione Auerſæ pervulgata, nec ceſſantibus Cęſarianorum tormentis,Auerſani metu inſtantis cladis perterriti,iacentem Salaſſum adeunt,orantque ſuppliciter,ne pertinacia ſua fidelem miſerrimamque urbem in extremum ſalutis diſcrimen adducere velit,maturaq; deditione,plorantibus tot matronis & pueris ſubveniat,poſtquam cuncta ſeſe defendere conantes deficerent. Salaſſus mortifero ictus vulnere,atque extremo dolore compulſus, animum ad pietatem revocat,& Guidonem Rangonum ad Aurantium mittit, qui de deditione quàm honeſtis poſsit conditionibus tranſigat. Is uti debebat in id conſiliũ nitebatur,ut cunctis incolumibus,ſalvisq; vexillis & civitate conſervata paciſceretur : ſed victor Aurantij animus nonnulla ſuperbè repudiabat. Per hunc modum aliquandiu re diſputata, quòd interim tormenta nullo quidem temporis puncto ceſſarent, & iam perruptus ad grandẽ hiatum murus, coronaq; pinnis nudata conſpiceretur, nec Rongonus re confecta maturè uti ſperarat rediret, Salaſſus militum quorundam precibus, & Averſanorum lachrymis fatigatus, per idoneum hominem ad arbitrium victoris indecoram deditionem fecit. Eam verò fœdæ pactionis conditionem, vel miſeris vel victis indignam putavit Guido,qui adhuc cum Aurantio de conditionibus ſubtiliſsimè contendebat,quum tranſactæ deditionis tabulæ proferrentur,uſque adeo eas Rangonus eſt averſatus, ut teſtaretur ſe æquo iure eſſe liberum,nec pudendis ſtaturum legibus,quando eius perſcriptæ legis beneficio uti nollet. Hac lite cœpta Cæſariani interim recepti in urbem, quos pecunia redimere poſſe videbant ad unum omnes cepère. Ferunt Pomperanum in ea tantæ calamitatis cogitatione defixis in cœlum oculis obſtupeſcentem, acerbiſsimoque dolore perculſum,in veſtigio concidiſſe,quum rigerent adhuc oculi,nec ullis fomentis ei exanimato, vita ſubito deliquio erepta,reſtitui poſſet. Hic eſt ille qui Carolo Borbonio proditionis damnato, totius exilij comes fuit, & eius poſtea admiſsi ſceleris pertæſus, à clementia Franciſci regis alæ profecturam promeruit. Illo etiam triduo,quod multis fortium virorum funeribus Gallis maximè luctuoſum fuit,mortuus eſt ignobili & fœdo in loco Ambroſius ille Florentius Inſuber,qui mali aut certè fatalis conſilij dirus author,Lotrechium ut diximus,ab oppugnatione Mediolani Neapolim pertraxerat,ob idque meritas factioſæ malignitatis ſuæ pœnas dediſſe videbatur. Eum quoque altero tantũ die anteceſsit Petrus Paulus Creſcentius Romanus, Clementis legatus, & Paulus Camillus Trivultius præfectus equitum in eadem peſtilentis do-

Averſa Cæſarianis dedit.

loris

loris miseria excessit è uita, qui omnes uti erant nobilitate clarissimi, sepulturę honore caruerunt. Pridie quàm Galli Aversana in via funderentur, atq; eorum Cæsariani potirentur castris, Andreas Auria ipsos captivos Alfonsum Vastium & Ascanium Columnam, quod Cæsaris stipendio sese commutata voluntate addixisset, in Ænaria insula, ubi illorum erant uxores, lætos exposuit. Nec multas post horas Vestius Neapolim est profectus, ut ducum con filijs interesset. Is quod suæ perpetuæ benignitatis munus videbatur, Salassum Neapolim perductum omni humanitatis & munificentiæ officio complexus est. Sed ille non multò post internecivo vulneris dolore mœroreque animi confectus, ultro propè accersita morte vitæ suæ finem imposuit. Vastius quoque Rangonum cum Hispanis an iure militiæ captivus dici posset, prolixè disputantem lata super ea re mitiore sententia liberauit, & cum quibusdam notæ virtutis præfectis actuario navigio impositum in Ænariam abire iussit, ut inde Romam, uti probè à fidelissimis nautis factum est, adveheretur. At Navarrus cui miserè capto quidam milites Hispani bina malesani atque infelicis decreti transfugia obiectabant, in eundem pristinæ, & tum supremæ calamitatis carcerem coniectus est, ea tamen Hicardi custodis indulgentia atque humanitate, ut extrui sibi in foco vaporarium camini tubum quo algens calefieret, impetrarit, sed aliquando post vel æger vel senex, quum eum sicuti alios qui eo bello defecissent, Cæsar perscriptis ab Hispania literis, capite plectendum esse censuisset, exanimatus in culcitra repertus est. Nec defuère qui crederent eum superiniectæ multiplicis stragulæ vestis pondere pressum, ultro necatum fuisse, quod Hicardus existimatione fortissimi ducis permotus, eum qui illam eandem arcem aliquando cepisset, revocata rerum fortiter gestarum memoria extra Cæsaris invidiam carnificis manibus subtrahere voluerit. Per eos etiam dies ambo Florentinorum legati Marcus Nerius, & T. Soderinus Auersę capti, apud Hispanos Neapoli vitam cum morte commutarunt: quum Nerius pecuniam, quam pepigerat pro redemptione tardius expediret, & Soderinus auri tenax, & vitæ prodigus, impositum tanquam æquo gravius pecuniæ pretium, se persoluturum obstinatè pernegasset. Verùm nihil in eo belli exitu, quàm infimæ multitudinis deformius atque miserius spectaculum fuit, quum semineces umbris hominum pares, pecorum modo ad stabula regia quæ sunt ad Magdalenam truderentur. Nam hoc pietatis officium à senatu Neapolitano ducibus ita iubentibus, ut ibi alerentur, curarenturque, impensum est. Verùm corpora cuncta cœli, vigiliarum, & militaris laboris incommoda per quinque menses perpessa, usque adeo acervatim communicatis morbis à contagiosa illuvie peribant, ut pauci superessent, qui in Galliam atque Germaniam remigrarent, atque ex eorum calamitate atrox pestilentia Neapoli relinqueretur. Ab hac inexpectata multis victoria felicitateque Cæsaris, & portentosa Gallorum clade, Fortuna nequaquam adhuc suo in eam gentem exaturato plenissimè odio, tam insolens quàm atrox, in ipsum Lotrechij cadaver sævitiam exercuit, ut diuturni ludibrij victo, mortuoque contumeliam accumularet. Id enim Hispanus quidam impiæ atque impudentis argutiæ rapax, sabulo erutum è castris in Vrbem retulit, & in regione, quam Sellariam vocant recondidit subterranea in cella, ut venalitium cadaver aliquem è Gallia pietate & reverentia insignem emptorem reperiret, qui redemptum repenso multo auro in Galliam ad Fusiæ gentis sepulchra referendum

arbitraretur. Sed nemo unquam vel propinquorum qui sepulturæ iacturam magnifaceret, aurumque rependeret, comparuit, ita ut valde mirum videri posset, quòd in nemine apud Neapolim vel ducum vel procerum in eo flagitio inusitatæ impietatis & iniuriæ generosus pudor humanitatem expressérit, quum in cella vinaria tanti nominis Imperator inhumatus iaceret, secus ac Valdemontio acciderat, qui sacratarum virginum, quæ in divæ Claræ claustris degunt, mirifica pietate honestissimo templi in loco collocari meruisset: quoniam id templum Andegavenses reges Valdemontij progenitores pia liberalique magnificentia condidissent. Cæterùm Lotrechij mors sicuti militibus importuna, ita supra quã credibile sit civibus Romanis ingrata, luctuosaque extitit, utpote quæ singularem Vrbi tristitiam attulerit usque adeo, ut populus Senatusq; Romanus in Capitolio non obscura summi doloris significatione è cunctis tribubus atra in veste cogeretur, ut ei quem Vrbis liberatorem appellabat, quòd Cæsarianos supremæ labis excidium communi gentium omnium patriæ immaniter afferentes detraxisset, iusti honoris causa parentalia decerneret, quæ eo ipso die quo nunciata mors eius est, instauratis regio cultu splendidissimi funeris exequijs, Laterano in templo quotannis celebrarentur. Id decretum religiosæ pietatis usque adeo ad diuturnam memoriam Lotrechio gloriosum videri potuit, ut non dubium victoribus, qui mortuo sepulturam invidissent, prædurae & propè infamis inclementiæ pudorem exprimeret. Sub ipsam quoque Aversæ deditionem Agramontius publicæ labis Fortunam agnoscens, & reliqui cum eo Vasconum duces necessaria potius quàm æqua conditione se dediderunt, sic ut multa inermium & egentium agmina, quæ se Romana via ad iter expedirent, cernerentur. Hisdem etiam diebus post Lotrechij mortem Sanseverinus Salernitanus regulus, & Hieronymus Tutavilla Sarnensis comes ab Aurantio Nolam proficisci, & Valerium Vrsinum obsidere iussi, eum vix dum se ab adversa valetudine novis viribus confirmantem, in arcem se recipere, & postremò ea conditione deditionem facere compulerunt, ut cum præsidio ad castra Gallica deduceretur, quòd is erat parvo cum præsidio attenuataque equitum suorum ala, & Nolanorum animi, ut ad pristinam Cæsarianorum ducum fidem redirent, ad arma parati essent. Sed in itinere cognitum est Gallorum castra nulla iam esse, quapropter Hispani equites eum iure captivum esse dictitantes, exutum armis & sarcinis Neapolim perduxerunt. Ibi de militari iure aliquandiu in ea controversia disputatum est. Verùm commendatione multorum, ipsiusque præsertim Mirandæ precibus, quem paulò antè ab ipso Valerio captum, humaniterque dimissum diximus, ab Aurantio propter virtutem sæpius spectatam & generis nobilitatem, ut Romam enavigaret, impetravit. Quum eo modo res Gallica passim urgente Fortuna fœdè concideret, Gallicæ Venetæq; classis præfecti invadendi opprimendiq; Andreæ Auriæ consilium ceperunt. Erant enim ei concitante odio vehementer infensi, quòd is à Gallo rege discedens, totius Italiæ causam importunè deseruisse, & perversa ratione nequaquã iusta de causa sese Cæsarianis partibus applicasse videretur. Itaq; prodeuntes ex Prochytano freto, Auriam sub Iscla stationem habentem, ubi pridie Vastium & Ascanium exposuerat, conspicati in eum tormenta maiora in spatio viginti ferè stadiorum emittere cœperunt. Descenderam ego tum fortè ab arce ad litus prætoriamque conscenderam, ut summæ authoritatis virum, cui eram familiaris,

hono-

honoris cauſa inviſerem, gratularerque ſubinde quòd commutata voluntate felici iudicio animum pro hoſtili erga nos amiciſsimum induiſſet, poſtquam inſigni beneficio bello captos proceres civili humanitate uxoribus & liberis atque penatibus reſtitutos videbam. Tum verò me ſecus ac putaram, navalis pugnæ periculo implicitum cernentem, Andreas nihil prætervolantes pilas timere, & in certa puppis parte conſiſtere iubet. Ipſe molitur ancoras, aquilamque triremem omnium velociſsimam præmittit, ut hoſtilis claſsis numerum certius exploret, expediriq; armamenta omnia, tormentaq; dirigi in hoſtem præcipit, ea mente ut cum ſuis duodecim tantum triremibus, vel cum multo maiore hoſtilium numero, contempto omni periculo audacter congreſſurus crederetur. Sed quum hoſtiles multitudine eſſent ſuperiores, utpote quæ triginta quinque numerum, quæ iam freto exceſsiſſent facilè excederent, Andreas prælium non temerè vitandum putavit, & in eadem ſtatione ſubſtitit, quæ erat tutiſsima. Nam urbs Iſcla quæ antiquitus Pythacuſæ à figulinis & nõ à ſimijs dicebatur, ſterili in colle collocata in ſummo vertice munitiſsimam habet arcem, unde ei è vulgari Græco nomen eſt Iſchia, ſiquidem munitiſsimum locum Græcè exprimit. Hæc latè maria proſpectat, tormentisque maioribus in hoſtilem claſſem directis, & prægrandibus pilis in eam vel ad incertos ictus frequentiſsimè contortis, Venetas ſimul & Gallicas triremes ab acceſſu facilè deterrebat ea conditione, ut è longinquo tantũ crebris & innoxijs tormentis certaretur, & Auria lunato in loco rupium obiecta mole protectus conſiſteret. Arx enim ad ſeptentrionem directis in ſubiectum mare cautibus inacceſſa eſt, quum in meridiem extenſæ per gradus urbi immineat. Iungitur porro hic collis Ænariæ inſulæ oblongo ponte lapideo, ſic ut urbs ſcopulo impoſita & ponte annexa inſulæ, navibus circum navigari nequeat. Circumvolitabant tamen ex longinquo Venetæ triremes, & uno atq; altero ingenti tormento, quod Baſiliſcum vocabant, inanibus ictibus terrorem inferre, & noſtros in altum elicere conabantur, quòd ſubire arcem nec ex propinquo conferre triremes ſine certo diſcrimine atque exitio ſe poſſe providebant. Itaque quum aliquandiu irrito conatu detrimentum inferre contendiſſent, intra fretum Prochytanum unde exierant, ſe receperunt. Eo die tum primum Auria ſtudium ſuum nudavit, aurataq; lilia, quæ erant Galliæ Regis inſignia, & in extrema puppe ſpectabantur iracundè perfregit atque decuſsit: pauciſsimosque poſt dies Gallicam claſſem Neapolitano excedentem litore, & quòd iam Veneta fractis & deletis partium viribus ad Meſſanæ fretum contendiſſet, intentiſsimo curſu ſuæ claſsis perſecutus eſt, tanta celeritate ut quædam navigia militaribus equis & pretioſo caſtrenſium rerum apparatu onuſta conſequeretur, & caperet, nec inde quicquam intermiſſa perpetui curſus diligentia, & ſegniores & longa navigatione debilitatas quaſdam noviſsimi hoſtium agminis triremis interciperet, ut vix Tendanus regulus, quem præfuiſſe Helvetijs diximus, è manibus elaberetur. Locus admonet, ut quæ promiſeram de alienatione Auriæ, & Liguſtici belli cauſis (hæc enim a legentibus diutius expectari non poſſunt) ex inſtituto operis exoluam: & ſeriatim enarrem, quando res bellicæ ſub unum fortè tempus geſtę, ne texturam hiſtoriæ intercidant, atque ineptè confundant, ſuo ordine per partes explicandæ videantur.

Causæ ob quas Auria a Gallo ad Cæsarem defecit.

Itaque operę pretium erit paulò altius repetere à rebus geſtis ſuperioris anni, qui toti Italiæ non modò ab atroci terribilique armorum ſtrepitu, ſed ab

inuſitata frugum penuria, & peſtilenti cœli atque aeris inclementia ſupra omnes, quorum patres noſtri meminiſſent, maximè dirus & perniciofiſsimus fuit. Erat is vigeſimus ſeptimus ſupra quingenteſimum & milleſimum à partu Virginis, nefanda Vrbis clade inſignis. Igitur ſub id tempus quo Lotrechius tranſgreſſus Alpes, eo modo, quo diximus, Boſcum, Alexandriam atq; Ticinum expugnavit, Franciſcus Galliæ rex viginti duarum triremium claſſem Andrea Auria præfecto Maſsilienſi portu emiſit. Eum nuper honorificentiſsimo maritimæ præfecturæ titulo Amirantem mediterranei maris appellarat. Is Genuam obſidere iuſſus, ſuperiora inferioraq; Liguriæ litora percurrebat, idq; unum iniunctum diligenter obibat munus, ut frumentarias invectiones impediret. Nam tum Genuæ frumenti inopia vehementer laborabatur, & peſtilentia ſævire in cives cœperat, nec ſatis firma aderat claſsis Antoniotto Adurnio urbis & Cæſarianarum partium principi, qua Gallicæ claſſi obſiſti poſſet. Hæc dudum onerarias duas Ferrariam & Rapallinam proſpero deſtitutas vento apud Florentium Corſicæ portum perſequuta, ſeſe in litus eijcere compulerat, evadentibusque nautis atque vectoribus incenderat. Quamobrem fiebat ut Genuenſes onerarias naves ad coemendum frumentum in omnes partes dimitterent, & quotidie effuſa in portum eſurientis populi multitudine adventum navium expectarent. Earum fortè duę frumento Siculo onuſtæ ſeſe in Delphini portum intulerant, ut inde expectata idonea tempeſtate eluſa Aurinarum triremium cuſtodia ad urbem perveherentur. Qua de cauſa ſuperioribus diebus apud portus fauces Adurnius munitionem erigi, inædificarique propugnaculum, & præſidium imponi iuſſerat, ut ibi ab alto intrantia navigia tutam haberent ſtationem, & ne à Gallicis triremibus oppugnarentur terreſtri cohortium præſidio defendi poſſent. His Adurnij conſilijs diligēter exploratis Andreas claſſe provectus, idoneo in loco circiter quatuor millia peditum expoſuit, ut à terra portum & vicum occuparet, allectus ſpe totius hoſtium opprimendæ claſsis. In ipſo nanque Delphini portu præter aliquot Liguſticas naves frumento & mercimonijs onuſtas ſeptem aderant, partim Adurniæ, partim Cæſarianæ triremes: quarū proviſo periculo Adurnius ferendę opis conſiliū cepit, Auguſtinumq; Spinulam prętorij præfectum cum multo maxima parte prætorianorum, eò terreſtri itinere proficiſci iubet. Is naviter iuſſa faciens per montana aſperaque itinera contendens ad vicum quem incolæ Bramapanem vocant, ſub auroram pervenit. Tum verò exoriente ſole ab hoſtibus, qui in litus deſcenderant Spinula conſpicitur adeo præclarè, ut quum per diruptos & anguſtos tramites ſe demitteret, militum numerus facilè recenſeretur, & Auriani ampliore numero ſuo confirmati obviam deſcendentibus eundum cenſerent. Erat modica planicies non longè à fano divi Michaelis trecentorum fermè paſſuum. Eam Auriani duces Antonius & Philippus provecti præoccupant, & Viſcontem Cicadam nobilem ſigniferum, qui præfecti Auriæ geſtabat vexillum cum valida ſclopettariorum manu anteire iubent: ipſi mediam aciem excepturam deſcendentium impetum ex adverſo inſtruunt. Viſcontes nactus in his rupibus duos ingentes ſcopulos poſt eos ſuam manum collocat, & primos deſcendentium hoſtes, effuſa glandium procella, tranſitu arcere conatur. Tum verò Spinula coniectus in locum unde ſe eripere ſine ignominia graviq; ſuorū detrimento nō poſſet, quanquam numero hoſtium terreretur, brevi oratione militum

animos

animos confirmat, docetq; hostes facilè invadi superariq; posse si se prætorianos esse meminissent, quorum neq; virtutem neque impetum, aut Galli novi milites, aut Auriani semiremiges laturi viderentur. Nec mora æquissimo loco se demittens, Viscontis sclopettarios è scopulis deijcit. Hi pulsi mediam aciem ex tumultuaria sua fuga perturbant, certatur tamen magna vi collato pede, sed vel paucorum hostium Auriani iniquo declivique in loco impetum non diu sustinent, continuò dant terga, & se in fugam per confragosam viam præcipites conijciunt. Spinula pulsis atque perterritis capto Philippo Auria instat. Ab Adurnijs victoriæ clamor attollitur, Gallique & Auriani timore occupati adeo perturbatè ad littus descendere conantur, ut pauci apprehensis remis in triremes evaderent, reliqui cæsi aut capti sunt, aut per avias & inaccessas rupes effugerunt, quum multo plures eorum præcipiti saltu se eripientes profundo mari mergerentur. Parta victoria admirabili casu accidit, ut eo ipso die Spinula ab Adurnio ad urbem revocaretur, quòd Cæsar Fregosius à Lotrechio Genuam cum delecta manu peditum & equitum missus, in Ponciferam Vallem se demisisse, & iam adesse nunciaretur. Quibus iussis Spinula parendum censens, suspicatus quod futurum videbatur, ut se discedente Auria classem invaderet, trierarchos admonuit, ut se compararent ad prælium, & nudatas propugnatoribus hostium triremes aggrederentur. Quod si id facere præstareque uti oportebat non possent, in altum se proriperent, & in quos Fortuna vel Liguriæ, vel Etruriæ portus offerret properè confugerent. Cæterùm vel terrestri victoria adiuti, nihil egregium aut fortibus viris dignum tentare ausi sunt, quód defensores pariter & remiges ad prædam incitati, conspecto hostium adverso successu in triremibus contineri nequivissent. Secundum verò complexi consilium, quum enavigare cœpissent, nec ullo prorsus vento iuvarentur, fessis remigibus animos ita despondêrunt, ut in tutum evadere posse desperarent, & continuò in eundem Delphinum portum redirent. Affuit occasioni suæ intentus Auria, & invectus in hostes, triremes præter unam omnes cepit. Hæc fuit Iustiniana cognomento Gibba, reliquæ fuêre in potestate hostium, èo facilius quod nexi, servique omnes ad transtra cathenati sublata voce libertatem invocassent, & propugnatores epibatæque omnes undique descensione facta dilaberentur. Captæ sunt antea alias duæ Genuenses, quibus præerat Iulianus Ripa Adurnij cliens. Aliæ fuêrunt partim Siculæ, partim Hispanicæ. Capta quoque est & direpta pretiosi mercimonij plena navis oneraria cognomēto Iustiniana, quæ dudum è Chio Orientis insula in Delphini portum pervenerat. Hæc res gesta est sub Idus Augusti ita alternante vices suas Fortuna, ut qui terrestri pugna victores fuerant, mari victi, & mox debellati fuerint. Cæsar nanque Fregosius ad divi Petri fanum, quod vocatur ad Arenam positis castris, caduceatorem regium in urbem præmisit, qui Genuenses ad deditionem hortaretur, & si id facere abnuerent, omnia infesti belli detrimenta, & villarum incendia dinunciaret. Adurnius qui paucis antè diebus ægra spe rerum suarū permotus decurionibus permiserat, ut legatum ad Lotrechium de concordia mitterent, caduceatorem repulit. Id autem legationis munus susceperat Vincentius Pallavicinus, æquissimasque conditiones à Lotrechio retulerat, præter id unum quod à Genuensibus enixè petebatur, ut scilicet Savonam urbem ademptam populo Genuensi redditurum polliceretur. Eam namque urbem Memorantium

regis gratia validum sibi impetrasse, & præfectum nomine Moretum imposuisse ferebant, eo consilio ut Savonensi portu, quod esset Galliæ Cisalpinæ opportunissimus, postquam Genua alienæ esset ditionis, ad omnes belli commoditates uteretur. Ea re Genuenses nihil gravius sibi accidere posse rati, quã ut Savona tot seculis civitati contributa subtraheretur, repentè commutatis animis, à priore deditionis consilio discesserunt, ita ut Adurnius non obscuram spem retinendi principatus sumeret. Quapropter exploratis Cæsaris viribus noctu in eum eruptionem facere constituunt. Imposuerat Cæsar cum præsidio unius cohortis Borrachinum præfectum in æde sancti Benigni. ea est in supercilio montis, qui imminet ei turri quam à lychno nocturni luminis Pharum vocant, despectatque dextrorsum subiectam maris plagam, in qua, ut diximus, ad Arenæ templum Fregosius consederat. Cognito hostium adventu Adurnij, & paucitate copiarum eius contempta, eos invadendos decernunt: & post intempestam noctem eductis prætorianis rectà ad eos proficiscuntur, adeo silenti agmine, ut apud Lazariam veterem portam Borrachini excubias parum intentè speculantes opprimerent. Ab his ubi sit Borrachinus, & ubi consistat Cæsar discunt, continuoque dorsum eius promontorij conscendentes, Borrachinũ semisopitum, confisumq; suis excubijs capiunt, præsidiumq; eius paucis cæsis, & nonnullis vulneratis fugatur, & per exteriorem rupis partem deijcitur. Fregosius audito strepitu & iam inalbescente cœlo conspecta suorum fuga, appropinquanteq; hoste sese colligens, munimentum quod fors obtulit irruentibus opponit. In ea namq; parte littoris ædificabatur oneraria ingens navis, cui Grimaldiæ nomen fuit. Iamq; carina eius scamnis & navalibus canterijs, quos fabri scalos vocant, erat constituta, & costæ suis incurvis asseribus intexebantur. Itaque eo navigio promunitione usus, sclopettarios opportunè disponit, & glandibus coniectis hostes ab accessu arcet. Ii bifariam divisi pars dextrorsum ad Fregosianas copias ubi erant equites nonnulli, Martinengo duce defertur, altera contra Cæsarem procedit. Sed factum est egregia fortitudine Cæsaris, ut qui in navigio erant, hostes loco pellerent. Nam Cæsar & à puppe & à prora cum suis prosiliens in ipsos Spinulanos parum constanter oppugnantes, & metu sclopettariorum perturbatos erupit, & reliqui Fregosiani Martinengum in congressu ita repulerunt, ut circumventus in medio caperetur, Spinulaque ipse deveniret in potestatem: & Sinibaldus Fliscus, qui cum clientũ manu aderat parvo temporis & loci spatio ex hostium manibus eriperetur. Eo modo Cæsar semihoræ momento in ipsa propè rerum desperatione victoria potitus, pleno passu ad urbẽ contendit, & inter suburbana tecta viæ militaris, quam Fasciolam vocant, iuxta Theodori templũ tumultuariam Hispanorum manum, quæ subsidio mittebatur, magno impetu fundit, & ad divi Thomæ portam provehitur. Nec diu post cives excitati Fregosij victoria uti antè statuerant, neq; postea impleverant, Galliæ regis imperio se dedere decernunt, missisq; Ferrario & Lomellino legatis (hi enim erant Fregosianæ factioni addicti) qui portam aperirent, & Cæsarem exciperent, victores introduxerunt. Ipse princeps Adurnius, qui ad tumultum adcurrerat, ubi introductos in urbem hostes ex populari acclamatione audijt, converso equo in arcem properè cõfugit, paululumq; moratus, ad novissimũ consilium quod erat civilis potius pietatis quam bellicæ virtutis, descendit. Neq; enim eum animi vigorem, quem Hieronymus frater adversis in rebus tulerat Antoniottus, uti

erat remißiore ingenio, & podagræ vitijs correptus, ferebat. Statim ſiquidem Philippum Auriam, quem in arce captivum habebat, liberaliter dimittit. orat ut operam æternæ laudis patriæ præſtare velit, ne neceſſe ſit in ea mutatione principatus cædibus certare, quibus inteſtinis malis civitas omnino lacerari atque deleri poſſe videatur. Sibi quoque in eam publicæ ſalutis curam intento nihil fore honeſtius arbitrari, quàm excedere arce, ut urbanis rebus tranquillitatem adveheret. Cum his mandatis Philippus æquè fidus & alacer ab arce in aream Aurianam deſcendit: advocat contribules, & pleroſque alios cives, appoſitaque oratione perſuadet, ut Galliæ regis imperium lubentibus animis ſuſcipiant, veterum odiorum & factionum obliviſci, & ab omni contentione diſcedere velint. Ea Philippi oratione permoti cives ad comprimendum plebis & militum tumultum per urbem diſcurrunt, ſedaturque illico moderatione Fregoſij & ciuium precibus armorum ſtrepitus tanto parendi obſequio, ut nulla domus præter decurionum Prætorium concurſu plebis diriperetur: ſicut admirabile videri potuerit, quòd in tanta perturbatione, nullo propè effuſo civili ſanguine urbanæ res fuerint compoſitæ. Quòd ſi Auriana Gallicæque triremes quę tum aberant, eo die portum tenuiſſent, rebantur cives, navales turmas uti prædæ avidas non facilè coerceri potuiſſe quin effuſiſsimè graſſarentur. Itaque ſingulares à Senatu atque omnibus ordinibus Cæſari gratiæ ſunt actæ, quòd Galliæ Regis commodo quàm propriæ dignitati atque amplitudini quàm armatus arripere poterat, ſtudere maluerit. Erat enim Cæſar Iano patre genitus, qui tum Venetis in caſtris militabat, Genuęq; principatus Fortuna aliquandiu, ut ſuo loco diximus, fuerat potitus. Data ſunt ei virtutis & clementiæ nomine præmia ſignatæ pecuniæ & certiſsimi annui redditus alimenta, quæ ad poſteros tranſirent, è ſenatuſconſulto conſtituta. Nec multò poſt pari civilis animi propenſione Adurnius arcem civibus reddidit, & cum præſidio clientium ſuorum patria & principatu cedens, ad paterna caſtella ſe recepit, paucisque poſt menſibus quum ad Antonium Levam eſſet profectus, apud Mediolanum ſine prole fato conceſsit. Non multos autem poſt dies Genuam venit Theodorus Trivultius, qui deductus in ſenatum conſenſu civium, ſatagenteque in eam rem ipſo Auria, Decuriones in verba regis ſacramento adegit, quum paulò antè Cæſar Fregoſius ad Lotrechium in caſtra redijſſet. Eius diri anni inclinante autumno quo hæc in Liguria geſta ſunt, & Lotrechius reiecto oppugnandi Antonij Levę conſilio, totas Franciſci Sfortiæ præſentis atque obnixè orantis ſpes eludens, poſt eas urbes, quas diximus manu captas ad oppugnandam Neapolim ire properabat. Landus Venetæ claſsis præfectus in Siciliam navigavit, atque ingreſſus capaciſsimum Auguſtæ portum poſtulavit à præfecto arcis, ut ſibi præſenti pecunia coemere frumentum liceret: quod quum præfectus ſpontè ſe conceſſurũ Venetis ex profeſſo Cæſaris hoſtibus pernegaſſet, Landus refractis horreis, quantum ſibi opus eſſe iudicabat, frumenti copiam navibus impoſuit, ea æquitate ut pretium Siculis egregia fide perſolveret. Ab Auguſta autẽ digreſſus, quæ eſt inter Pachynum promontorium & Siracuſas, ſuperato Meſsanæ freto ad Æolias inſulas cõtendit, circa quas triduo tempeſtate iactatus, & perflantibus demum modò Euro, modò Subſolano ſecundiſsima navigatione in Puteolanum ſinum ſe intulit. Ibi quum tormentis peteretur è ſuperiore Baiana arce, quæ eſt ad Baulos, in eo loco ubi olim Hortenſij oratoris villa fuit,

longius ſecedens, directis proris atque tormentis oppugnare urbem Puteolos cœpit, ad quem claſsis locum Baianæ arcis tormenta pervenire non poterant. Ea namque arx in ſupercilio montis poſita eſt, qui duo diverſa maria deſpicit Puteolanum ſcilicet ſinum, & Baianum portum, qui antiquitus Miſenenſis fuit, Romanorum navale tutiſsimum. Mare ſiquidem Miſeni ſcopulo illiſum per arctas fauces ad lævam influit, & concluſum efficit pelagus, quod hodie perpetuæ tranquillitatis nomine, Mare mortuum appellatur, habetq; iuxta ad certam æquationem fornicati operis piſcinam, quæ ab incolis Admirabilis vocatur. Cæterũ Landus nihil tantata per milites expugnatione ex con dicto iuſſuq; Senatus, ut Gallicæ claſsi iungeretur, Tyrrheno provectus mari, ad portum Herculis quod eſt ad Argentarium Senenſis agri promontorium, Auriam obvium habuit, communicatiſque conſilijs in Corſicam primo, atque inde per fretum quod utramque inſulam dirimit, in Sardiniam traiectum eſt, & copiæ, quas Rentius Ceres elapſus clade Vrbis Gallica pecunia ſcripſerat, in terram expoſitæ ſunt. Primum quod occurrit, fuit oppidum nomine Genuenſe Caſtellum. Ibi promotis proris tripartito munere tres claſſes uno tempore diverſis in locis murum verberare cœperunt, ſatiſque magna parte mœnium quaſſata & diruta Caſtellanorum res, quanquam egregie ſagittis præſertim atque lapidibus ſe defenderent, grave in diſcrimen adductæ videbantur. Quo permoti periculo oppidani Rentio ſignificarunt, ſe certa conditione poſtero die dedituros. Is enim ſuos in acie continebat, ut cuncta quæ ſupervenire poſſent Sardorum auxilia continuo arceret, ne navalibus ſocijs oppugnatione occupatis ulla exterioris hoſtis vi noceretur. Sed in metu deditioniſque conſilio verſantibus oborta forte tempeſtas turbulenta, qua ab importuoſo littore claſsibus erat diſcedendum, ſalutem attulit. Nam repente ſublatis ancoris intento uſus remigio Auria ad Herculis inſulam, quę olim Diabata, hodie Aſinaria dicitur, contendit, curſumque eius obſervantes Venetæ Gallicæque triremes in eundem portum conceſſerunt. Is eſt fidiſsimi receſſus, & obiectum contra reſpicit Falconis promõtorium, ab antiquis Gorditanum appellatum. Dum claſſes decedente tempeſtate idoneam maris tranquillitatem expectarent, qua freti ad expugnandum Caſtellum Genuenſe reverterentur, Rentius eos admonuit, ne renovato impetu de expugnatione oppidi cogitarent per cauſam obtinendi commeatus, quoniam ipſe cum terreſtribus copijs proximum oppidum nomine Surſam occupaſſet, quod erat ab incolis deſertum, atque omni commeatus copia pleniſsimum, vnde per multos menſes univerſa claſsis ali poſſe conſtaret. Interea Rentio interiora inſulæ pervadenti nunciatum eſt, Sardorum equitum alam cum ingenti ſagittariorum peditum agreſtium numero adventare: quibus excipiendis Rentius expeditam ſclopettariorum manum loco inter vepres & arbuſta ad inſidias idoneo collocavit, primoque impetu incaute præcurrẽtes hoſtium equites fudit & avertit, quum in primo agmine nonnulli glandibus traiecti cecidiſſent, & ante alios eorum dux cum ſignifero Bartholus cognomento Florentinus, uſque adeo perturbatis reliquis, ut ea ala equitum ferme quingentorum refugiens, agmina ſagittariorum perturbaret atque proculcaret. Neque poſtea ullo in loco amplior Sardorum manus ſeſe oſtendit. Itaque claſsibus Surſanæ prædę & commeatus ingenti copia affatim repletis, Rentius ad Saxerim urbem præfecti totius inſulæ ſede, & Sardorũ conventu claram acceſ-

cessit, & quòd præfectus munitiorem quærens locum Caralim aufugisset, eam urbem copiis suis occupavit, quo etiam appulit classis. Tanta verò omnis generis annonæ copia reperta est cum frumenti & vini, tum etiam ad opima militum & remigum salitæ carnis & casei, numerosique maioris & minoris pecoris multitudo, ut multa ingluvie earum rerum paulò antè exurientia corpora morbis tentarentur, nec secus ac in pestilentia accidit, magnus numerus ægrorum interiret. Nam supra intemperiem Sardoi cœli, quæ vel hyeme etiam erat gravissima, ea copia cibariorum & multiplex recentium præsertim carnium esus, deficiente pane, affectis et paratis ad mortem corporibus accesserat, usq; adeo miserabiliter, ut non modò in milites & remiges, sed ad aliquot nobiles trierarchos ea contagiosa labes permanaret, & dimidia pars hominum absumeretur, reliqua lethaliter langueret, & ea clades adverso prælio maior censeretur. Audivi ego Auriam eius infaustæ expeditionis consilia explicantem, propterea in eam calamitatē classes incidisse, quòd sicuti propositi prioris erat, regiique consilii Siciliam gerendo bello invadere nequivissent, retardati scilicet longa expectatione Rentiarum copiarum, quas ille tardius quàm expediret, constitumque esset, è Liguria ad Etruriæ portus adduxisset, subindeque adversissimis ventis maria clauderētur. Idcirco commeatus inopia adductos Corsicæ, ut necessitati parerent, oram legisse, atque Sardiniam apprehendisse, nihil hyberno tempore infamis insulæ inclementiam reformidantes, quum æstate solū & autumno Sardinia pestilens esse consuevisset, quasi cuncta uno tempore pro Cæsare admirabili conspiratione propugnarent, mirumque esse fateretur quòd ipsorum consiliis rectissima deliberatione susceptis, tota ea navigatione adversa omnia, hostibus verò secundissima provenissent. Exinde ab infami litore discedentes, Liburni portum tenuère, quem antiquitùs Ciceroni Labronem fuisse constat, hodieque apud incolas priscum id nomen retinet. Instabat iam adventus ciconiarum prima non dubii veris signa afferentium, qui incidit in Idus Februarias, atq; ita aperiente se mari Ioannes Morus primus omnium cum sua classe profectus Siculum transivit fretum Corcyramque pervenit, quem non multò post subsecutus est præfectus Landus. Gallicæ verò triremes reliquias Rentianarum cohortium sustulerunt. Ipse autem Auria ea conditione Genuam est reversus, ut cum octo triremibus Aurianis Philippum Auriam propinquum legatumque suum cuius virtuti plurimum confidebat, non multò pòst ad Lotrechium Neapolim obsidentem mitteret. Initio autem æstatis (ut diximus) Philippus navali prælio propè Salernum cum Vgone Moncata commissis classibus conflixit, partaque victoria Alfonsum Vastium & Ascanium Columnam eo prælio captos ad Auriam perduxit. Hi pro redemptione æquum pretium pollicentes Auriam demississimis precibus orabant, ne se regi Gallo ad diuturni carceris miseriam tradere properaret. Repetebat enim eos rex multis de causis, quòd lege militari & suis auspiciis capti tradendi censerentur. Sed id Auria ex privatis stipendii sui conditionibus se facturum pernegabat, quod longè molestissimum magnanimo Regi cupidissimoque ostentandæ liberalitatis atque clementiæ in captivos dolorem afferebat, usque adeo ut iracundia correptus Auriæ responsa tanquam insolentiæ & non obscuræ avaritiæ plena contumeliosè detestaretur. Dicebat enim Auria nuper expetenti regi Philibertū Aurantium a se mari captum & prægrandem pecuniam pollicentē li-

beraliter conceſsiſſe, neq; poſtea regem uti promiſiſſet, iuraque militiæ poſtulabant, pro captivo ullam omnino pecuniam rependiſſe, eumque pro accepto munere aliam non reddere gratiam, quàm ut ipſum meritorum ſtipendiorum ſpe & longa expectatione fruſtraretur. Sed Auriam ſicuti didicimus, ut duriorem ſe æquo regijs poſtulatis, inexorabilemque præſtaret, nequaquam pecuniæ cupiditas, ſed ingens amor erga patriam impellebat. Genuenſes namque graviſsimè conquerebantur, Savonam ſibi adimi, vetuſtiſsimoque ipſorum imperio ſubtrahi impotenti regis libidine, qui importuno detrimentoſoq; vectigalium præiudicio, portum atq; emporium ibi condere ad ſummam ipſorum contumeliam ſtatuiſſet. Hoc ſiquidem publico dolore Auriam vehementer angi Vaſtius conſpiciens, eius animum pertentare auſus, eò iam ægrum & nutantem perpulit, ut commutata voluntate, converſoque ſtudio repudiataque regis amicitia Cæſaris auſpicia ſequeretur, à quo certiſsima præmia expectari poſſent, quæ ſpes omnes de liberalitate regis conceptas magnitudine honoris atq; ſtipendij ſuperarent. Clemens Pontifex cauſis Aurianæ alienationis compertis per Salviatum legatū regem amiciſsimè permonebat, ut operam daret, ne Auria cauſam depravati animi diſceſſusque ſui nanciſci poſſet, quod vir ille poſſeſsione maris potens omnino in officio atq; amicitia retinendus eſſe videretur, ne ſi labeſceret atq; deficeret ad hoſtem, ſpes omnis exploratæ prope victoriæ corrumperetur. Proinde imponendos eſſe iracundiæ frenos, ne publicis rebus officeret, ſi pertinacius vel iuſto dolori indulgendum arbitraretur. Miſit etiam Clemens ad Auriam T. Sangam ab epiſtolis, qui eum leniret, ne quid properè tranſigeret, hortaretur, quando perpetuum eius ſtudium fidesque veteris conſtantiæ ab omnibus fœderatis exigeretur. Cæterùm Auria quum audiſſet à Barbeſsio Gallicarum triremium præfecto ſibi inſidias tendi, & ſalutem eius ad ſicarios propè deferri, opportunè ſibi cavendum cenſuit, atque omnino Cæſaris amicitiam & militiam tanquam uberiorem certioremque complectendam ratus, è Genua ad Erycem, quod eſt oppidum iuxta Lunenſe promontorium poſitum, cum reliquis ſuis triremibus ſe contulit, dimiſitq; ſub fide Vaſtium ad Antonium Levam, ut cum eo communicatis conſilijs de conditionibus ageretur, quæ deferri ad Cæſarem in Hiſpaniam deberent. Atq; ita non multò poſt Auria torquem conchyliatum, quem honoris cauſa ab rege delatum acceperat, ad eum remiſit, ab eaq; de more cerimonia ſacramento militari ſe abſolvit. Rex enim exactis ſtipendijs hominem retinere conatus, multa per Ioachinum Levantium Ligurem, quē Lotrechij iuſſu ab navali ſtatim victoria captivos à Philippo poſtulaſſe memoravimus, atq; item per Petrum Franciſcum Pontremulanum fruſtra egit, quum iam ſeræ pœnitentiæ tempus incidiſſet. Per hunc modum Auria ſingulari cum offenſione Regis, magnoque eius incommodo cum Cæſare tranſegit, & uti diximus, cum duodecim triremibus ad Ænariam liberatos proceres Vaſtium & Aſcanium retulit, deletisq; iam Gallis ad Averſam, & caſtris eorum captis, conſectabundus Gallicas naves, Genuam eſt reverſus, eo infenſi animi conſilio, ut Gallos urbe depelleret, neque tamen novum aut Fregoſij nominis, cui ipſe antea enixè ſtuduiſſet, aut Adurnij, quod multis de cauſis iam pridem odiſſe videbatur, principatum induceret, ſed ut omni externo dominatu repudiato, patria inteſtinis malis diu afflicta oppreſſaque nunquam deficientibus tyrannis, in libertatem ſuis auſpicijs aſſereretur. Hanc enim Genuenſes in

uni-

univerſum multis annis exoptaſſe potius quàm ſperaſſe videri poterant, quòd eorum ingenia nunquam ſatis pacata, novis ſemper ſtudeant rebus, & mutatione principatus tumultuque urbano magnopere gaudeant, parata ſemper plebe ad excitandas ſeditiones ſuopte inſtinctu, impulſuq; procerum, qui diverſas alere factiones, oſtentare potentiam, & modò his, modò illis prout repentina libido tulerit, partibus adeſſe conſueverunt. Civitas ſiquidem prioris ſeditioſi ſeculi mores ſequuta, inſano & miſerabili inſtituto non in duas uti priſcis temporibus, ſed in diverſas atq; multiplices factiones ſcindebatur. In Guelphos namque & Gibellinos diducta erat, quorum principes erant nobiliſsimæ inter Ligures familiæ patritij ordinis nuncupatæ, Spinula ſcilicet & Auria ex profeſſo Gibellinæ, & Fliſca atque Grimaldia, quæ Guelphum nomen præferebant. Vetere autem lege diu obſervata cautum erat, ne quiſquam civitatis principatu potiretur qui eſſet patritiæ gentis. Hunc enim honorem eximium populus uſurparat, ea tamen conditione ut ex his eſſet familijs, quæ Gibellinæ partis forent. Nam populus eo etiam antiquiſsimo morbo laborabat, & ſuper hunc etiam nova factione dividebatur, quòd aliqui maioris claſſis quæ honeſtiſsimis atque ditiſsimis familijs conſtabat, vetuſtate numero atque potentia patritijs æquarentur. Huius claſsis principes evaſerant Adurnij atque Fregoſij, qui Gibellinæ ſtirpis cenſebantur. Hi perpetua deſcenſione à maioribus per manus traditum ſupremæ poteſtatis & imperij ex æquo decus petebant, certabantque odijs & armis, inclinante ad eos victoria, ad quos patritius ordo, & popularium amplior manus acceſsiſſet. Magna quoque ſpes principatus poſita erat in minoris claſsis ſtudio: ea enim opifices infimamq; plebē continebat, cuius erat multitudo ingens, & ad capienda arma ſerendaſque ſeditiones paratior. Hæc infima populi claſsis ante viginti annos ab inſolentia, turbulentiaque ingeniorum tantum invaluit, ut ſicuti ſuo loco memoravimus, patritios tanquam ſuperbè dominantes expelleret, erectoq; popularium ſtatu à Galliæ regis, in cuius clientela erat civitas authoritate diſcederet. Qui tumultus uſque adeo gravis fuit, ut vix adventu armati regis perdomita civitate coerceri potuerit. Igitur ſub adventum Auriæ Genuenſes animos à priſtinis diſſenſionibus ad concordiam revocantes, de conſtituendo oblatę libertatis ſtatu, conſilia inire cœperunt. Multa tum ſenatorum omniſq; generis civium capita, eius damnati anni peſtilentia ſuſtulerat. Non deerant tamen in quibus vigeret ſtudium complectendæ libertatis: propterea paulò antè nunciata Gallorum clade, quæ ad Neapolim Lotrechio acciderat de abolendis veteribus factionum odijs, parandaque fideli concordia per coronas ſermones ſerere cœperunt, quos quanquam non obſcuræ rebellionis initia viderentur, Theodorus Trivultius urbi præpoſitus minimè vetabat, utpote qui Italicæ probitatis, & Chriſtianæ diſciplinæ putaret nihil pace & conſenſu civili melius, nihilque factionum, quæ ſæpe cruentæ extitiſſent, oblivione tutius atque ſalubrius. Andreas itaque iuxta urbem ei litori, quod Sarzanium vocant, cum tredecim triremibus noctu appulſus, notos ſibi cives quoſdā evocavit, roſtratarumq; ſingularum ſcaphas militibus cōplevit, iuſsitq; ut exploratum intra molem pręcederent. Orabant cives ut nihil bellica vi tentare properaret, ne urbs fœdæ direptionis periculo obijceretur. Idcirco Philippum Auriam, Chriſtophorumq; Pallavicinū in Auriam adoptatum familiam cum manu militum miſit, qui per notos ſibi aditus urbem intrarent, & quid facto

opus foret explorarent. Interea Galli trierarchi cognito Auriæ adventu nihil sibi moræ attulerunt, quin sublatis ancoris ad prælium se compararent, & è portu in altum se proveherent. Eo casu Auria scaphas suas revocat, recipit milites, & ad pugnam compositis armamentis procedit. Sed nox adeo obscura erat, ut classes inter se conspici nequirent, momentaneisque tantùm quum tormenta incenderentur relucentibus flammis spectarentur. Quamobrem Auria non temerè tenebras detestatus, quòd Gallos procursu suo prælium appetere & congredi velle appareret, expectandam lucem esse constituit. Qua mora ei renunciatum est ab his quos miserat, urbem esse in potestate. Nam Philippus porta arcus potitus, & Pallavicinus per Giaretam quam vocant portam iuxta navalia ingressus, pulsis ex itinere Gallorum excubijs in forum pervenerant, coniunctisque viribus ipsum prætorium depulsa Helvetiorum prætoria cohorte sine vulnere occuparunt. & quum libertatis ingeminatum nomen undique audiretur, Theodoro arce se tenente civitas oblita Gallici principatus libertatem complexa est. In albescente verò die quum speculatorium navigium Auriæ renunciasset, duas triremes è Savona recta navigatione urbem petentes, ignaras earum rerum quæ accidissent, adventare, Auria ad eas opprimendas contendit. Earum altera in alto comprehensa, alteram concitatam in littus quod Cogoretæ plagæ est, suis cathenatis remigibus plenam evadentibus propugnatoribus cœpit. Nec multò pòst sublato Cæsariano vexillo, quo Vgonis Moncatæ prætoria capta fuerat, ad urbem suburbani littoris loco, qui Malpaga vocatur, classem appulit, exindeque urbem in potestate esse certior factus, Gallicas duas item triremes, quas consternati ad arma adversus trierarchos nexi remiges occuparant, propugnatoribus ad arcem confugientibus cœpit, acclamanteque ei populo tanquam victori assertorique libertatis, ad paternam domum ire contendit. Ibi concionatus ad cives sui consilij causas aperuit, & suum erga patriam adductæ libertatis beneficium, ut agnoscerent, conservareque studerent, admonuit. Ipsi cives præ gaudio plorantes, certatim gratias agentes, receperunt se fortibus animis, eo usuros beneficio, quòd optimus civis & patronus omnium fortissimus præstaret. Creatus est subinde advocato in consilio populo constituendæ Reipublicæ Decemviralis magistratus, qui ordinaret civitatis statum, atque item alter qui belli & pacis munia tractaret, quòd plerique conscribendum exercitum censerent, quem descendenti in Pociferam vallem Francisco Borbonio Sancti Pauli regulo opponerent. Tantùm porrò fuit in plerisque civibus tuendæ libertatis studium, ut ingentem pecuniam in ærarium liberaliter conferrent. Sed Borbonius retrò rebus desperatis reversus, in Galliam Cisalpinam unde venerat facile effecit, ut Theodorus Trivultius honestissima pactione reddita arce sibi consuleret, & humanissimè dimissus ad tuta Gallorum præsidia proficisceretur. Nec multò pòst hisdem copijs, quæ contra Borbonium cōparatæ erant, Savonam in potestatem redegerunt, Noviumq; item oppidū, & Vadum castellum, quod est ad Vada Sabatia, Antonij triumviri ex Mutinensi prælio fugientis receptu clarum. Verùm multo iracundiæ studio incitati Genuenses, ut benemulctatos Savonenses relinquerent, in eorum portu duo magna navigia plena ingentibus saxis demerserunt, scilicet ut victis & æmulis omnem eius portus opportunitatem adimerent, imposita graviore etiam pœna si portum repurgare ullo unquam tempore tentavissent. Pari

quoque

quoque lætitia Castelleti arcem deferentibus Gallis receptam, funditùs everterunt, ne ulla extaret arx quæ reponẽdo servitutis iugo vel civibus tyrannis, vel externis regibus occasionem afferre posse cẽseretur. Ferunt ipsum Auriam cohortantibus quibusdam civium primatibus, ut dominatum civitatis quem bona sors offerebat, suscipere vellet, eius rei peramplum munus mira animi integritate atque constantia renuisse, quum diceret sibi exactæ propè ætatis seni, & satis opulento, nullisque innixo liberis, ineptum fore principatus nomen, satiusque omnino esse & multo gloriosius, id donum patriæ dedicare, quàm inde à quoquam privato cive vel externo principe, qui sua ope ad imperium provehi posset, amicitiam & gratiam promereri, quando nihil ad veram laudem uberius, vel ad dignitatem honestius, vel deniquead reliquæ vitæ felicitatem firmius atque splendidius fore iudicaret, quàm æternæ suæ erga patriam munificentiæ trophæum, post excussum ipsius auspicijs diuturnæ servitutis iugum, in foro memoriaque hominum, liberatæ à se patriæ statuisse. Nec multo post populus universus prę clara ideoq; perenni gratissimorum animorum testificatione legem rogauit, quam decuriones cunctis suffragijs sanxerunt, ut Auriæ statua Colosseæ magnitudinis è Lunensi marmore decerneretur, locareturque in foro, cuius basi his verbis titulus inscriberetur. ANDREÆ AVRIÆ CIVI OPT. FELICISS. QVE, VINDICI ATQVE AVTHORI PVBLICÆ LIBERTATIS, SENATVS POPVLVSQVE GENVENSIS POS. Paulo antequam Ligures tam varia publici status commutatione agitati, inexpectato libertatis munere pacarentur, Cæsar nutantem partium suarum Fortunam, novis copiarum viribus confirmandam ratus, è media Germania, Saxonumque finibus Henricum Brunsvicensem regulum in Italiam evocavit. Hunc Brunsvici dominantem (quæ vrbs eruditioribus Germanis olim Tulisurgium iuxta Visurgim amnẽ positum fuisse existimatur) Ferdinandus rex Cæsaris frater oblatis stipendijs propositisque vberioribus præmijs, ætate florentem & bellicæ avidum laudis facile accenderat, ut ad quærendum novum decus domo proficisceretur. Coegit is parvo temporis spatio validissimas peditum legiones duas, armatorumque equitum ingentem manum, descenditque Tridentinis alpibus iusto tormentorum apparatu instructus, secum adducens carros vehiculaq; Germanici generis, quibus non modo commeatus magnam vim, sed clybanos etiã minorum instar furnorum convehebat, ut Cererem expeditè vel in hostili solo percoquere atque inde se alere exercitus posset. Ad famam Henrici descendentis, Veneti de salute oppidorum ac urbium suarum soliciti, continuò Feltrium imperatorem suum, qui amissam ferendæ opis occasionem, quam Clemens in arce obsessus frustra expectasset, in Piceno atque Vmbria consederat, revocandum censuerunt, ut eo Germanis opposito suæ ditionis fines ab iniuria defenderent. Sed is peritus belli, neque Germanicæ virtutis ignarus, suasit senatui, ut vitãdum omnino validi hostis impetum decerneret, nullum pugnæ discrimen subiret, & suas tantùm urbes atque oppida confirmata præsidijs tueretur, quando ipse neque Italicis peditibus campestri in pugna confideret, adversus præsertim eas gentes quæ ab statario ordine acierum insuperabiles viderentur: neq; levis ipsorum armatura equestris nisi temerè committenda foret Germanis equitibus, qui essent cataphracti robustorumque equorum constantia atque impetu maximè valerent. Itaq; eas quoque copias quę Sfortianis

coniunctæ cum Antonio Leva bellum ad Mediolanum gerebant, trans Abduam revocavit, validoq; præsertim pręsidio urbem Bergomum permunivit, quod fama esset illac hostes transituros tanquam Bergomatium prędę inhiantes. Antonius porrò Leva cognito Brunsuici adventu Abduam traiecit, atque unà colloquutus, eum multis de causis ad oppugnãdum Laudem Pompeiam perduxit. Ea enim urbs quæ prima omnium eo bello à Cæsarianis defecisset, Sfortiæ detrahenda iudicabatur. Nam Leva captum à Lotrechio Ticinum ignavia Veneti, Sfortianiq; præsidij cui præerant Petrus Longena Brixianus, & Annibal Picenardus Cremonensis pessimè postea custoditum, inopinata hostis invasione receperat, ita ut eã regionẽ quę est inter Ticinum & Abduam prædabundi Cæsariani impunè percurrerent. Quibus rerũ periculis ex novi hostis adventu cumulatis Sfortia Brixiam suadentibus Venetis se recepit, Paulumq; Sfortiam ex patre Ludovico germanum fratrem præstanti virtute virum Laudi Pompeiæ præsidio imposuit, confirmatum aliquot Sfortiani nominis cohortium præfectis longè fortissimis. Brunsuicus Brixianum & Bergomatem agros effusè populatus, & sævis etiam incendijs bellum gerens, ducẽte Antonio Leva Laudem Pompeiam superato Abdua pervenit, admotisq; tormentis oppugnare cõstituit: quoniam Paulus Sfortia deposcenti Antonio Levæ, ut urbem Cæsari per insidias ereptam continuò redderet, nisi cuncta aspera & sæva experiri vellet, generosè respondebat se à fratre legitimo urbis principe custodiæ impositum, neque fidem, neq; spem de virtute sua conceptam fallere decrevisse, neq; his terriculis & minis terreri, quibus ipse Leva quominus acriter strenueq; Ticinum adversus Gallũ regem defenderet, minimè succubuisset. Itaq; uti luberet mœnia tentarent, sperare enim urbem Dei maximi, divorumq; qui iustæ causæ nunquã deessent, beneficio & virtute militum suorũ prosperè posse defendi. Nec multo pòst explorato urbis situ duobus in locis, quibus mœnia infirmissima visebãtur, triduò perpetua quassatione murum perforavit, stravitq; summam pinnarum coronam, usq; adeo lato hiatu edito, ut facilè invadi urbem, & capi posse promptissimi Hispanorũ iactarent. Brunsuicus enim Germanis tanquã parum ad id munus expeditis, primũ prælij decus Hispanis concesserat. Neq; defuit alacritas atq; audacia ingens commendante Leva Hispanorum cohortibus, quæ primę Remiro duce subire murum cœperunt. Ii per arduum & acclivem mœnium aggerem conscendentes scuta prætendebant. Sed Sfortiani crebra glandium procella appropinquantes & subeuntes primò perfuderunt, occisisq; aliquot signiferis, qui intrare per ruinas ausi fuerant, lanceis & alabardis pulsos in fossam cruento impulsu præcipites deturbabant, sicut præ timore incommodoq; accepto instaurare prælium dubitarent, quanquam eos Antonius ignaviam increpitans, ut animos resumerent, rursusq; irrumperent, vehementer adhortaretur: Brunsuicus verò ut desinerent iniquissimo loco pugnam ciere Levam admoneret. Atq; ita Antonius receptui cecinit, quũ occulto dolore angeretur, quòd viri fortissimi aut cecidissent in fossa, aut lethiferis vulneribus debilitati sibi detraherentur, quorum desiderio extenuari sua præsidia, & difficiliorem defendendi Mediolani facultatem sibi futuram prospiceret. Paulus depulso fortiter periculo pro concione milites laudavit, honestavitq; muneribus eos præfectos, qui in muro & periculosa ea cõtentione singulari promptitudine dimicassent. Fuêre hi Baptista cognomẽto Mactus & Mannara ambo Cremonenses,

Brunsvicensis Laudem Pompeiam oppugnat.

ses,

ſes, Pelacanes item Bononienſis. Henricus qui eo cõſilio in Italiam veniſſe meminerat, ut ad ferendam obſeſsis opem Neapolim contenderet, poſtquam initia cœptæ oppugnationis adverſa funeſtaque provenerant, nec inſtaurato apparatu munitiſsima urbs iterum tentanda videretur, conſilij inops, circa Mediolanum æſtivare, novaque belli ratione Cæſari operam præſtare cogitavit, quod eadem à Mediolanenſibus quæ Antonius imperare atque exigere conſueſſet, gratuita alimenta atque ſtipendia ſe conſecuturum confideret. Id veritus Antonius aſtuta ſimulatione Germano Italicarum rerum ignaro facilè perſuaſit, ut id conſilium abijceret, & in Germaniam omnino redeundum arbitraretur, quoniã peſtilentia valde atrox iam in legiones Germanicas graſſari cœpiſſet. Nam eo infami anno peſtilentis morbi lues diffuſa per omnes Italiæ regiones tertiam ferè mortalium partem abſumpſiſſe ferebatur, deficienteq; paſſim annona quæ immenſo pretio cunctis in urbibus creviſſet, multi inopesq; præſertim inſolitis utentes cibis, contracta tabe ſenſim interirent. Quã de cauſa Germani vel ſua conſuetudine peſtilentiæ periculo contemnere ſoliti, conſpectis ſuorum funeribus, mortem ita timere cœperant, ut ſtipendiorum certa ſpe deſtituti, ac urgentis inediæ metu adducti, peroſique externum tanquam inſalubre cœlum, manipulatim domum redire properarent. Neq; enim petere Neapolim aut tutò proficiſci ſe poſſe providebant, quum per infeſta hoſtium itinera eſſet tranſeundum, vel ſi in Etruriam aut per Togatam Galliam iter haberent, quando hinc Florentinos, illinc verò Ferrarienſes Æmiliam attingentes viam pro infenſiſsimis hoſtibus habituri dicerentur, appareretque ipſum Sancti Pauli regulum qui cum novo Gallorum exercitu nuper in Italiam deſcendiſſet, occaſionem minimè prætermiſſurum, quin iunctis cum Feltrio copijs proficiſcentium veſtigijs inſiſteret, et iniquo aliquo eius tam longi itineris loco, grave detrimentũ noviſsimis inferret. Hæc Antonius ſuo præditus aſtu prolixè & libentiſsimè diſſerebat, utpote qui collegam præpotentẽ ſibi adſciſcere nollet, ne enervatam opibus Inſubrum civitatem, magno ſuo incommodo delendam truculentiæ Germanorum volens traderet. Ferunt Henricum graviſsimè de malignitate Antonij apud ſuos conqueſtum, quòd importunis perverſisq; eius conſilijs ſe deceptum fuiſſe prædicaret, quibus ab inſtituto itinere petendę Neapolis retractus totum munus ſibi ex conſilio Cæſaris impoſitum, quũ tempus appeteret, obire nequiviſſet, atq; ita iratum cõſternato animo per Rheticas alpes Larium lacum et Griſonũ fines in Germaniã redijſſe, magna parte bellici apparatus quẽ attulerat relictã, et multis equis parvo pretio divenditis, quòd pleriq; eorum prægrandium & graviũ, attritis ungulis intumeſcentibusq; talis debilitati claudicarẽt. At Philibertus Aurantius nõ ſine certo numine Gallis adverſo tanta potitus victoria, primum omnium ſevera lege præſcripta, citatos nec comparentes proceres qui rebellaſſent, aut dubiæ fidei indicia præbuiſſent, erecto tribunali condemnavit, bonaque eorum, edito in milites ingenti donativo profusè diſtribuit, ea ratione ut ex merito ſpectatæ virtutis, pro dignitate ducum & præfectorum, redacta in fiſcum oppida benemeritis adiudicaret. Ipſe contentus Aſculo Apula urbe, Montis ſacri oppidũ quod in Samnio Vincentius Caraffa poſſederat, Vaſtio attribuit: Ferdinando Gonzagæ Arrianum. T. Caraffæ exulis oppidum, Alarconi Cæcilianæ vallis quæ in Præcutinis eſt oppida, quæ Camilli Pardi fuerant, addixit. Turmarum verò præfectis, & ſingulis propè pedeſtris ordinis centurionibus atque ſi-

gniferis Aquilanorum castella largitus est, & in his Epirotarum præfecto nomine Saccalo Nauplienſi, qui Navarrum ceperat, castellum in Salentinis dono dedit, Philippoq; Belgæ Caroli Lanoij filio, Venafrum, quod Ferdinandi Pandonij fuerat: Beurioq; item Belgę Quadratam in Apulia, quæ Aquinatis familiæ reguli fuerat, concesſit. quam largitionem eo animo ratam habuit Cęsar, ut Aurantium ea designatione prœoccupasse suæ liberalitatis decus quereretur, eumq; ex alieno facilè immodicum largitorem extitisse diceret. Cæterū magna vis pecuniæ ab his extorta est, qui nutasse in fide, afflatiq; defectionis suspicione, paratis in eam rem delatoribus accusarentur. Cuius clasſis fuère Ferdinandus Vrsinus Gravinæ regulus, & Bonifacius Oriæ oppidi in Salentinis dominus, Dragoneti lepidiſsimi poetæ pater antiquæ simplicitatis senex: Boviani autem & Venafri regulo, & Federico Gaetano, qui intempestivè nihil de Lotrechij victoria dubitantes arma ceperant, & cum his Altomari Aversano civi, in foro cervices absciſſæ sunt. Incredibile dictū est quantam pecuniæ vim ex varijs criminationibus eo anno fiscus acceperit, in eam rem severæ inquisitionis diligentiam exercente Hieronymo Morono, quem pro captivo à Borbonio Romam perductum, in liberando Pontifice tam piam quàm necessariam efficacis consilij operam prǽstitisse memoravimus. Non toto vertente biennio ab Vrbe capta, quo Genuenses toties mutato rerum statu libertatem præstantiſsimo Auriæ civis munere receperunt, & Brunsuicus rebus infectis in Germaniam est reversus, Lotrechianæque demum copiæ accedente pestilentia deletæ sunt, novum in Apulia bellum exarsit, Venetis (uti suprà diximus) urbes pristini sui imperij repetentibus: & nonnullis Gallicæ factionis ducibus sese his in belli societatem aggregantibus. Nam ut memoravimus à Veneta classe Monopoli capta undique milites confluebant, & tum Camillus Vrsinus, quem à Troia in Apuliam à legato Veneto missum fuisse constat, coactis circiter quatuor milibus hominum Manfredoniam obsidebat, quam Cæsariani nominis cohortes duce Petro Aloysio Farnesio tuebantur. Cum Farnesio autem aderant cohortes præter suas peculiares nonnullæ etiam aliæ quæ Petri Mariæ Rusſij atque Alexandri Vitellij absentium vexilla sequebantur. Hi namq; post desperatas Pontificias res impetrata misſione Cæsarianis adhæserunt, iussuq; Aurantij Farnesio se coniunxerant, qui ab initio secutus Cæsaris nomen cladi Vrbis interfuerat. Gerebāt Rusſij atq; Vitellij vices duo peditum præfecti, Carlottus Parmensis cognomento Eques, & Alexius Lascares vir Græcus, quibus uno consensu urbem defendentibus frustrà Camillus oppugnare atq; obsidere contendebat: quanquam turrim castris suis infestam, quę erat extra urbem, igne cuniculis supposito, totam ferè cum clade defensorum, suisq; aliquot incendiarijs artificibus exscidisset. Erumpebant Cæsariani omnibus propè horis, & cum Venetis quotidiana exercitatione dimicabant iniqua conditione, quod Veneti multitudine equitum valerent, atque ex occasione ad cohibendas eruptiones, triremes obversis in litus proris in erumpentes hostes tormenta conijcere consuessent. Eo tempore Veneti terra mariq; impigre bellum gerebant. nam præter classem quæ magno sibi usui & terrestribus copijs erat, mirifica etiam Græcorum equitum opera utebantur, qui non solū circa Manfredoniam, sed tota quoq; Apulia & in Salentinis, Gallicis admixti copijs volitabant. Conduxerant namque fortiſsimorum hominum turmas, qui exosi Turcarum iugum è Peloponneso reliquaq; Græcia invitati

Veneti bellum in Apulia excitant.

vitati

vitati ſtipendijs in Italiam tranſire cœperant. In his fuere, quorum nomina ſilentio minimè pretermittenda duximus, ut preclarè conſtet nō omnino exoluiſſe equeſtris militiæ diſciplinā tātopere apud eas gentes antiquis ſcriptorib. celebratam, Demetrius Maureſsius Ætolus, & Ioannes Palæologus Byzantius, duoque item Spartani Nicolaus Rhalla, & Emanuel Cladaus, & è Nauplio Petrus Froſsina, eo genitus Theodoro quem Brixiæ cecidiſſe docuimus, Ioannes quoque Coroneus cognomento Vaſco, & è Zacyntho Luſius dignitate equeſtri, Theodorusque Rhenes Epidaurius, ut Cæſarianos hoc loco minimè nominemus, apud quos militare liquet inclytæ virtutis duces, Theodorum Buccalum Lacedæmonium, Demetrium Capuzzimadium è Nauplio & Zucerum Epirotica ortū ſtirpe, Megalopolitanū civē, quæ urbs hodie Londarium vocatur in centro Peloponneſi, loco valdè campeſtri poſita. Sed apud Venetæ militiæ Græcos à multis ſtipendijs præclaraque laude ſupra cæteros eminebat Georgius Boſichius, eo Dominico qui Patavino bello longè clariſſimus fuit, genitus: Simon quoque Romanus qui in Brutijs ab initio profectus eius regionis populos ad defectionem compulerat, magnasque res geſturus videbatur, poſtremo ad Montem Aureum non procul à Coſentia à Pignatello Borellio acie ſuperatus, per Lucaniam in Apuliam pervenerat, & auctus copijs quas ad eum Federicus Caraffa perducere ſerò fuerat conatus, Barolum ingreſſus, bellum Cæſarianis inferre cœperat. Quibus nuncijs permotus Aurantius ut Apulię rebus opem ferret, Ferdinandum Gonzagam cum dimidia parte equitatus, qui Quadratæ conſiſteret, in Apuliam miſit. Reliqua enim pors hyematum circa Aquilam dimiſſa fuerat. Camillus quoque Vrſinus de Lotrechij obitu certior factus deſperata expugnatione Manfredonię, cum ſuis copijs Tranium occupavit, propenſiſsima Tranenſium uſus voluntate, qui à memoria priſtini Venetorum imperij moderatum graviſsimæ gentis dominatum expetebant. Ex adverſo Borellius Simonem Romanum ab ſein Brutijs fuſum, & Federicum Caraffam in Hpuliam ſe recipientes perſecutus, cum his quas habebat copijs apud Andriam poſuit caſtra, tumultuarijsq; excurſionibus cum Cæſarianis iunctus bellum gerere cœpit, iniqua conditione: quoniam eius equites magna ex parte Siculi, ineptis atque veteribus armis inſtructi & planè rudes, nequaquam Epirotis equitibus, arte ſua per gyros hoſtem eludere ſolitis, pares evadebant. Quo mirifico equitatu fretus Simon cum Federico Aufidum tranſgreſſus incurſionem faciens repentinam in regiones Canuſio & Cerenniolæ, quæ Caſtellum Geryonis olim fuit, ſubiectas, magnam utriuſque pecoris prædam abduxit, initoque cum veteribus præfectis conſilio de munienda urbe cogitavit. Sub id quoq; tempus Rentius Ceres, qui uti memoravimus circa Aquilam, Piceniq; fines cohortes coegerat, ut opem Lotrechio laturus Neapolim ire maturaret, audita Lotrechij morte deſperatisq; partiū rebus, cum his quas habebat coprjs (nam magna pars militū fuerat dilapſa) ad mare deſcendens, & ad Senogalliam naves nactus in Apuliam pervenit, & quod reliqui ante eum duces ſtatuerant, muniendæ urbis Baroli conſilium ſuſcepit, tanta cura, tantaq; ſævitia, ut eam urbem dirutis omnibus ad unum ſuburbanis ædificijs, evaſtatisque civium poſſeſsionibus atq; delitijs, nec delubris ſacroſanctis, ueteribusq; cœnobijs parcens, luctuoſum in modum deformaret, tanquam longè omnium graviſsima obſidio expectanda putaretur. Hiſdem ferè diebus Landus qui è Campania in Hadriaticum mare redierat, coniuncto

Melfitta a Lando expugnata.

sibi Ioanne Moro, Ionij sinus praefecto, tota classe admota Melfictam urbem fortiter expugnauit, quum à terra uno tempore Simon Romanus & Federicus Caraffa suas copias admovissent. Muralis verò coronae decus ad Dominicum Bembum nobilem trierarchum pervenit, qui per antennas muro appositas, primus pinnas apprehẽderat. Federicus autem Caraffa, qui refrigerãdi causa aestuans galeam fortè detraxerat, lapide caput ictus occubuit. His de Causis Aurantius, quòd in Apuliam hostium copias augeri, insigniq́ue classis beneficio bellum in Salentinos etiam extendi providebat, aperiente se anno maioribus viribus bellum gerendum conficiendumq́; esse iudicans, novos duces suis subsidio misit, Alarconemque praesertim qui Borellio lethali febre absumpto successerat, ipsumque Vastium cum tota mole peditatus, apparatuque tormẽtorum, ut Monopolim oppugnaret. Qua re provisa Camillus eductis Barolo lectissimis militum suorum, atq; his triremib. impositis, Monopolim est profectus, magnisq́; operibus, atq; omni telorum genère ita se permunivit, ut Vastij impetum, cuniculis murum subruere conantis, aliquandiu ludificatus irrito incœpto abscedere cogeret, quũ ibi iuxta eum magno periculo Pomponius cubicularius tormẽto fuisset interfectus, ita ut cruento discerpti eius viscere Vastius conspergeretur, & Mendanius Hispanus cohortis prȩfectus, glande frontem penetrante occubuisset. Is ille est Mendanius qui sub arce Molis Hadriani vetulam olitoris uxorem impijs manibus laqueo pro ianua suspendit, quòd illa expetenti Pontifici binas lactucas in fossam opera pueri funiculo alligandas, & sursum extrahendas proiecisset, sic ut detestabili eius suspendij spectaculo, prospectantis Pontificis oculi gravissimè per sex dies offenderentur, illeq; iusta indignatione permotus, hominem usque adeo impium execratus, pari supplicio devoveret. Caeterùm eius Apuli belli nulla re praeclarè gesta memorabili, quòd latrocinijs & excursionibus, vastationeque urbium utrinque certaretur, eum habuit exitum, ut pace inter Caesarem & Franciscum regem confecta finiretur. Nam rex in eam curã totus incumbens, ut liberos quos obsides dederat, redimeret, cunctas sociorum rationes, suae rei memor, atq; alienae oblitus neglexerat, Caesarq́; petendae Italiae cupidissimus, ut de more sicuti obtulerat pontifex, honore diadematis ornaretur, facilè obsides ab se redimi passus est, quum ei ducentae aureae monetae miriades pro redemptione numerarentur.

F. Caraffa lapide ictus cadit.

Pax inter Caesarem & Galliam facta, mulierum interventu.

Hac pace vel muliebribus ingenijs tractata atq; confecta, nihil regi felicius, socijs verò foederatis molestius atq; damnosius fuit. Nam hoc foedere cũ Veneti, tum Florentini facilè sunt praetermissi, qui non sine calumnia Gallorũ eo pacis beneficio nihil adiuti, sed magnopere iniuria affecti, de fluxa fide regis conquerebantur, qui tametsi pudoris plenus eam duarũ civitatũ offensionẽ in foeminas tanq̃ pacis avidiores reijceret, atq; eas iniquè deserere videretur, quibus tamen poterat verbis humanissimè solabatur. Ludovica namq́; mater regis cum Heleonora regina nuru in Belgarum fines ad Cameracũ contenderat, ut ibi celebri conventu habito cum Margarita Caesaris amita de pacis conditionib. ex arbitrio exclusa omni vel legatorum externorum, vel iureconsultorum disceptatione statuerent, adeo occultatis consilijs, ut Balthasar Carduccius vesano propè sermone reipub. suae dignitatem atq; salutem iniquè proditam quereretur, & Veneti non obscurae suspicarentur, ea de causa id percussum esse foedus, ut ipsi urbibus quas recepissent in Apulia decedere cogerentur. Qua in re Nicolaus Campanus antistes Caesarem monuisse ferebatur, ut quae armis non fa-

cilè

cilè recepi pòssent, eius æquißimi fœderis beneficio recuperanda censeret, satagente in eam rem Clemēte Pontifice, qui Rhavennā & Cerviam sibi ereptas aliquādo ex illa cōspiratione duorum regū, sibi repetendas arbitrabatur. Itaq; ad pacis confectæ nuncium Gallicarū partium duces Apuliæ urbes tradiderūt, ultimusq; omnium eo bello Romanus Simon tormēto est interfectus, quum Brundusinam arcem oppugnare pararet, & se incautius speculabundus hostibus obiecisset, Veneti tñ aliquando tardius suà præsidia deduxerunt. Accidit autem ut his prope diebus in agro Insubrū, sancti Pauli Regulus ab Antonio Leva acie funderetur, et caperetur, quo nūcio Franciscum regē apparuit opportune pacē petivisse, quū eam omnino deteriorē accepturus videretur, si Cæsariani de Antonij Levę victoria tempestiuè divinassent. Hic Sanctopaulus Borbonius non multum efficax aut felix dux, iam unum atque alterum annum in Gallia Cisalpina transegerat, incensusque odio in Ligures qui ab rege defecissent, frustra bellum inferre fuerat conatus, atque item insidias Auriæ tetenderat, quum eius domum nocturna incursione occupari, & diripi, quòd esset extra urbis portam per Valacercam agrestium hominum cohortis ducem iußisset. Sed Auria domi non repertus facilè periculum vitavit, neq; postea extra urbem in ea villa sine præsidio atque excubijs pernoctavit. Itaque Galli sese cum Venetis Sfortianis copijs coniunxerunt, ut Antonium Levam arctius obsiderent, egregiaq; simulatione speciem præbentes invadendi Mediolani, Ticinū continuo deflexerunt, quòd ibi non multum validas in præsidio copias esse didicissent. Quorum profectione cognita Antonius parvo temporis spatio deceptus, uti cupiebat, Ticinensibus opem ferre non potuit. Erant in præsidio Petrus Biragus Insuber æquè strenuus & nobilis equitum præfectus, & Petrus Botticella patritius Ticinensis, Apontesque Hispanus, cuius virtuti Antonius multum tribuere erat solitus. Hi circiter duo milia hominum partim Italici & Hispanici, partim germanici generis coegerant, quibus addebantur promptißimi quique Ticinensium, qui pro patria supremum virtutis conatū edere decreverant. Sed bipartita oppugnatione, quum Galli paulo infra Perticariam portam oppugnare adorti essent, Feltrius summa felicique industria traductis ultra Ticinum maioribus tormentis, intercedente amne navalia quatere cœpit. Nam ab ea parte mœnium angulus prominebat, qui defensores in corona constitutos protegere videbatur, quo angulo celeriter decusso latera propugnatorum momento temporis nudata sunt, sic ut pilis coronam per longitudinem detergentibus, in muro consisteret nemo, qui subeuntes hostes detruderet. Magno namque conatu Gallos simul & Feltrianos atque Sfortianos, ut subirent & irrumperent ingens cadentis muri ruina invitabat, nec propugnatores, vel multis cadentib. retardabantur, quin pari constantia dimicarent. Verùm Birago & Botticella cadentibus, & defensorib. eorum morte perculsis, vis irruentium diu sustineri non potuit. Atq; ita Aponte ipso cum expeditis Hispanis & Germanis in arcem se recipiente, urbs non multa cæde capta est. Nam quum se reciperent Germani, atque hostes obvertentibus nonnunquam ora, & repugnantibus instarent, toto spatio per regiones urbis usq; ad arcem atrociter est dimicatum, sic ut hæc nobilißima Longobardorum regum olim regia, & nulli in Italia urbium fœcunditate agri, & opportunitate amnium, ædificiorū magnificentia inferior, accumulatis tot cladibus, funditus propè eversa censeretur. Hac expugnatione Feltrius singularē peritiæ militaris

Sanctopaulus ab Antonio Leva capit.

Ticinum a Gallis op: expugnat.

& efficacis induſtriæ laudem omnium iudicio adeptus eſt, quod opportune tranſvectis ultra Ticinum tormentis hoſtes decepiſſet, & ſecus quàm illi credidiſſent, ex obliquo murum feriens latum ad irruptionem ſuorum aditum patefeciſſet. Ea die tamen nonnullos viros fortes amiſit, & in his Paulum Manfronum inclyti nominis equitum præfectum, qui quũ eſſet octogenarius & indomito corporis vigore frueretur, nunquam à militiæ laboribus atque periculis diſceſſerat. Malateſta quoq; Ceſennas nobiliſsimæ ſtirpis dum circa vineas verſaretur, glande caput ictus occubuit. Quo pacto autem hic Franciſcus Borbonius cognomento ſancti Pauli Regulus in Antonij Levæ poteſtatem devenerit, operæ prætiũ eſſe reor paucis enarrare. Igitur per id tẽpus quo Andreas Auria à ſtipendijs atque amicitia Franciſci regis diſcedens, atque obiter ſe Cæſari applicans, cum incomparabili veræ laudis præconio patriam in libertatem aſſeruit, Borbonius quod eius facti contumelia, detrimentoque regem ipſum vehementer angi perſpiceret, totus gravi incenſus odio in Auriam & Genuenſes demiſsis in Pociferam vallem copijs ferebatur. Sed poſtquam ut ſuprà diximus, inſidiæ nihil proceſſerant, & Genuenſes opinione ſua diligentiores paratioresque reperiſſet, retro Alexandriam ſe recepit, captaq; Mortaria, & pulſis Novaria Cæſarianis, cum Venetis & Sfortianis copijs ſe coniunxit, eo conſilio ut novis auxilijs (erant ea peditum duorum circiter milium Hiſpanorum quæ à Barchinone in Italiam pervenerant) iter præcideret. Cæſar enim quod urbs Genua Gallis eſſet detracta magnopere gaviſus, Genuenſes fovendos ſublevandosque opibus atque auxilijs exiſtimabat, quod Gallo hoſti ereptam Liguſtici maris navigationem ſuo inſigni commodo provideret. Verùm Genuenſes ea Hiſpanorum auxilia decedente iam periculo in urbem minimè ſuſcipienda cenſuerunt, quando ſibi ſatis præſidij in concordia civium fore putarent, & externa, eiuſque præſertim gentis præſidia, odiſſent. Erant hi tirones à fœda corporum illuvie, & longa maris nauſea, deforme militum genus, utpote qui eſſent dudum neceſſario potius quàm accurato delectu conſcripti, magna ex parte non inermes modò, ſed propemodum nudi, ut qui vili pullàque tunica, & carbatinis ſparteiſque calciamentis uterentur. Hos milites poſtquam non recipiebantur à Liguribus, Antonius Leva miſſo ad eos Ludovico Balbiano, ad ſe perducendos curavit. Hic enim ſuperiore anno Ticini captus & Genuæ aliquandiu in arce cuſtoditus, Gallorum manus evaſerat. Is uti erat vir impiger, quum eas copias recto itinere perducere non poſſet, ne hoſtibus facilè delendas obijceret, eas per tranſverſos Apennini tramites, aſperrimaſque valles difficili ærumnoſoque itinere in Placentinorum fines perduxit. Nam hoſtiles copiæ inter Padum & Apenninũ conſtiterant, ut tranſire auſos circa Derthonam & vicum Iriæ invaderent, tranſituque prohiberent. In adverſo autem Apennini latere deſcendentibus pacata amicaque omnia proponebantur, quod eæ regionis Pontificiæ eſſent ditionis. Caterùm Balbianus tertiam ferè partem ſuorum, ſævitia montanorum Ligurum abrupti eius itineris ſaltus inſidentium amiſit. In feſſos ſiquidem & fame propè enectos è ſuperioribus locis tranſeuntes ſagittas & iacula ſuo more ſcutati iaciebant, & quum hæ deficerent, ingentia ſaxa obruendis Hiſpanis provoluebant, tanta locorum & armorum iniquitate, ut Hiſpanorum acervi profundis in vallibus præcipites dati ſpectarentur, & paſsim quod eripi nequirent, à ſocijs desererentur. Induerant ſiquidem Ligures ſæva odia in Hiſpanicum nomẽ, quod ab his

Genuam

Genuam Liguriæ caput rapacißimè direptam meminiſſent.His ſuperatis diſficultatibus opportuneque deceptis hoſtibus Balbianus paulo infra confluentes Padum et Ticinum contra oppidum ſuum,cui Bello Iocoſoque nomẽ eſt, lintribus copias traiecit,eamq; manum inſperato incolumem Antonius Mediolani recreandam veſtiendamque ſuſcepit.Is tironum Hiſpanorum adventus,Inſubrum calamitates accumulavit: nam præterquam quod & ſtipendia præberi,& domi liberaliter alere veteres Germanos atq; Hiſpanos cogebãtur, tirones etiã ſeminudos,et ab extrema inedia famelicos ſuis larib.accipere,et do meſticis copijs tueri oportebat. Hæc longè graviſsima civibus, Antonius ut militi præſtaret,diræ cladis vectigal excogitarat,quo omnium pecunias abraderet,& ſingularum familiarum fortunas everteret. Severo namque edicto vir imperioſus & ſævus,à quoquam cive cererem coqui vetuerat, quum venalis tantum panis ederetur,conſtitutis eius monopolij tabernis,unde eſuriẽtes magno pretio panem coemerent,tanta edicti atrocitate,ut plerique inopes laquei metu fame paſsim interirent.Molendi utique tritici percoquendique panis vetantes leges,pavidum vulgus perhorrebat,ita ut Antonius clariſsimam paulo ante atque opulentiſsimam Italiæ civitatem, importato ingenti luctu, longe omnium miſerrimam redderet. Tanta ſcilicet acerbitate atque ſævitia crudeliſsimè legis authoritatem tuebatur,ut vel ab egentibus mulierculis,quæ deſiderio panis ſubcinericias conficerent offulas,& in ſartagine placentas oleo ſuffrixiſſent, contuſoque in pila tritico farinam exprimere conarentur,prægraves pœnas exigeret,ſic ut non infacete quanquam amariſsimè Marcus Antonius Canicula quæſtorij ordinis civis, in corona diceret, peramplam uti reor cives hic noſter Antonius à Cæſare gratiã proculdubio referet, quando ei ſupra tot clara cognomina ſummæ maieſtatis, novæ nobilitatis ergo, Furnarij titulum adiecerit. Nam & tabernæ furnariæ & venales panes Cæſareæ aquilæ nota ſignati,vulgo imperiales vocabantur. Verùm neque Antonius neque Cæſar ipſe ab ea execrabili divinarum atque humanarum rerum labe, fideliumque Inſubrum miſerijs,ullam omnino infamiam ad ſerediturã putabant,modò opes ſuas adverſus conſpirantium hoſtium potentiam confirmarent. Quando neque Antonius deformatæ urbis aſpectu commoveretur,neque Cæſaris abſentis molliri animus,tot in Hiſpaniam fruſtra miſsis legatis,ut miſerijs finem imponi iuberet,ad miſericordiam flecti potuiſſet, utpote qui alieno potius cum luctu eo bello victor evadere, quàm inanis clementiæ laude potiri vellet.Quibus rebus fiebat,ut Antonius ſtudio militum firmior factus, & numero eorum auctior;quando illis cuncta ad prædam obijceret,hoſtes facilè contemnebat.Nam neque Venetus imperator, ita operam exigente ſenatu,pugnax erat,ut qui periclitari vires nollet(tenues autem erant Sfortianę copiæ)neque apud Borbonium aut firmæ vires, aut expedita conſilia videbantur.Quibus vim admovere vel coniuncti caſtris, & cominus congredi auderent.Itaque communicatis conſilijs, & abiecta oppugnandi Mediolani cogitatione,optimum factu cenſuerũt,ut hoc modo Antonius lenta & longinqua belli ratione obſideretur.Feltrius in vetera ſua caſtra concedens ad Caſsianum ſupra Abduam,ubi amne ponte conſtrato ex Veneta regione commeatibus & copijs iuvari poſſet,id ſe præſtiturum pollicebatur, ne quicquam per Martianam regionem,quę erat refertiſsima omnib.rerum copijs,ad obſeſſos importaretur.A diverſa verò parte Borbonius ad Abiatum cõſiſteret, omnesq; inde

quæ ſubvehi Ticini emiſſario poſſent, commeatus interciperet. Sperabant enim hoſtes poſtquam vi ſubigi non poterant, diuturnæ obſidionis incommodis minimè ſuffecturos. His conſtitutis apud Landrianum vicum, qui eſt ad decimum lapidem ab urbe, Feltrius caſtra movens, ſigna ad Caſsianum dirigi iuſsit, Borbonium admonens, ut pari digreſſu ad Abiatum iter intenderet. Sed Borbonius inclinante die nequaquam moturum caſtra, ſed poſtridie Ticinum ſe iturum dixit, quòd ibi graviora quędam tormenta, impedimentaque deponere ſtatuiſſet. At Leva qui diligentiſsimè in eam excubabat curam, ut ex occaſione alicunde hoſtibus noceretur, ubi didicit Feltrium conclamatis vaſis à Borbonio diſceſsiſſe, ſuſpicatus id futurum, quod uſu evenit, ut Galli nequaquam maturè proficiſcerentur, præfectos omnes advocavit, inſtructisque militibus, paratos ad profectionem de ſecunda vigilia ſibi adeſſe iuſsit, cohortatusque eos ut alacri ſtudio ſecum expeditionem ſuſciperent, pollicitus eſt poſt exortum ſolem victos eis ad prædam Gallos ſe daturum. Quòd ſi, inquit, ut non planè reor, feſtinantius effugerint, poſtremum certè eorum agmen certiſſimæ prædæ vobis cedet. Milites ſublata voce reſponderunt, ut fortia conſilia digna ſuperioribus victorijs ingenti animo agitare pergeret, ſe namque quod imperaſſet periculoſæ profectionis dubiæque aleæ munus alacribus & impavidis animis eſſe ſubituros. Nec mora, quanquam ipſe cunctis propè membris articulorum dolore caperetur, fulgentia arma induit, pręmittit equitatum, duplicique inſtructa acie, hinc Germanis, illinc Hiſpanis latera cingentibus, Italicis verò cohortibus tormentorum præſidio conſtitutis, ad hoſtes contendit, quos nondum profectos & expediendis impedimentis intentos deprehendit. Borbonius qui nihil minus putarat, quàm Antonium inſtructis copijs ſibi ad iter parato ſuperventurum, quum oriente iam ſole lintheata de more hoſtiū agmina conſpexiſſet, obſtupuit, graviq; metu, uti deprehenſis accidere ſolet, nequaquam temerè correptus eſt, ob idq; præſertim quòd ab heſterno conſilio Guidonem Rangonum primo præpoſitum agmini Ticinum pręire, atque ibi hoſpitia parare iuſsiſſet. Imparatus itaque, & multo ſpatio à prima acie diſiūctus, tanta perturbatione medij poſtremique agminis circumventus eſt, ut tumultuoſiſsimè aciem inſtruere, & repugnare fruſtra cogeretur, & vi celeritateque incumbentis hoſtis animo concideret. Præbuit Antonio Fortuna ſpatium parandæ victoriæ ab inopinato caſu: nam quum maioris tormenti currus, perfractis rotę axibus media lutulenta in via concidiſſet, vel ob id magno fuit incommodo, quòd Galli etiam nobiliſsimi equites id ſublevare atque reficere conati in pedes deſilijſſent. Vetere ſiquidem ſuo inſtituto turpe ducunt, tormenta ex itinere occupanda hoſtibus reliquiſſe. Hac mora ſicuti Rangonus iuſto feſtinantius quàm ita facere eſſet iuſſus, tantum anteeundo confecit itineris, ut neq; revocari, neque admoneri derepentino adventu hoſtium opportunè potuerit, neq; obiter Antonio producendi peditatus defuerit tempus, qua pedeſtri acie promota, & equitatu audaciſsimè dimicante, media Borbonij acies, cui ſe coniunxerat poſtrema, puncto tēporis terga vertere cœperit, quū Antonius in ſella fulgentib. protectus armis criſtisque conſpicuus, ſuccollantibus baiulis in aciem ſeſe inferre iuſsiſſet. omnium namq; oculos in ſe converterat, quum aperta galea adhortaretur ſuos voce terribili, & peracri oculorum obtutu Gallos terreret. Interim Germani qui Gallis militabant, quod nunq̄ ferè aliàs acciderat, turpiſsimè terga verterunt, utpote qui eſſent ex collectitijs, qui ſuperiore tem-

Galli turpe ducunt hostibus tormenta ex itinere occupanda relinquere.

Pugna inter Borbonium et Levam.

Borbonius victus.

pore Gallica ſtipendia meruerant, aut ex ea regione eſſent conſcripti quæ eſt citra Rhenum, Lothoriugiæque fines attingit, nec multam habet Germanicæ virtutis & diſciplinæ opinionem. Germanos Galli pedites, & ſecundum eos Italicæ etiam cohortes, nulla dedecoris cura ſubſecutæ ſunt, parvaque ideo cædes edita eſt, quod neque à ſclopettarijs inter confuſos permixtosque ordines opera exigi potuit, neque tormenta niſi pari periculo diſplodi potuerint. Ipſe Borbonius latam foſſam periculoſo æqui ſaltu ſuperare conatus, ab equitib. captus eſt. Nec longè ab eo, eandem ſortem tulit Claudius Rangonus vir impiger, qui poſtremæ aciei pręfuerat. Stephanus quoque Columna in foſſam pręceps datus, concidente equo magnum ſalutis diſcrimen adijt, quum galeatus, in lacuna ferè ſummerſus ægrè ſeſe è manibus hoſtium eripuiſſet. Leva potitus omnibus tormentis atque vexillis, & duce capto, ab eius rei geſtæ fama uſque adeo inclaruit, ut nemo eius ætatis dux, vel in conſilio capiendo ſolertior, uel in exequendo acutior, & efficacior haberetur: Hiſpanique eum ſi proſpera uteretur valetudine, Magno Conſalvo eius magiſtro parem evaſurum dicerent. Cæterùm Galli fœdo eventu ſuperati de Guidone Rangono non obſcurè con querebantur, quòd eos deſeruiſſe t præpropera eius feſtinatione prædicarent, quanquam ille ita imperanti Borbonio iure militiæ obſecutum fuiſſe teſtaretur. Sed eam impoſitæ contumeliæ controverſiam, quę Guidone indignante & provocante obtrectatores Gallos, ſingulare certamen poſtulabat, Feltrius familiari ſermone ita diremit, ut & Borbonium & Guidonem pari propè errore à diſciplina diſceſsiſſe iudicaret, approbantibus ipſo Leva & Vaſtio, qui unà Mantuæ tres clariſsimi noſtri ſeculi duces fortè coiuerant, apud Hippolytum Medicem qui tum è Pannonia legatus redibat, ab Hercule Gonzaga cardinale hoſpitio domi ſuſceptum. Dictis namque ſententijs, quibus ego pręſens interfui, è diſciplina ratione que bellica diſſeruerunt, ſingulorum ducum eſſe muneris, qui diſtinctis agminibus in itinere faciundo præſint, per diſpoſitos equites mutua diligentia emenſi itineris ſpatia metiri, nihil extra conſpectum ſigna præire ſinere, anteriores medios, medij poſteriores, quibus paſsibus eant obſervare, ut unaquæque acies ad ſubitos hoſtium incurſus ex propinquo parata ſit, quæ circumventæ opem ferat, & univerſis coactis viribus confligat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVII.

Florentinorum cura.

DICTATORE Caponio Rempublicam administrante Florentini recenti suo incommodo & tot adversis Gallorum casibus perculsi, in eam curam incumbebant, ut Clementis consilia diligenter explorarent, opportunaque adversus imminentis prope belli vim praesidia compararent. Non inanibus siquidem coniecturis adducti, suspicabantur Clementem ad amicitiam Caesaris esse rediturũ, ut invictis eius copijs contra ipsos uteretur. Providebant enim eum, postquam in libertatem esset restitutus, minime conquieturum, donec vetere patriae dominatu potiretur, offensum scilicet Lotrechiano foedere, in quo diserte perscriptum fuisset, pudenda sibi & damnosissima conditione, ut popularis Florentinae civitatis status in clientela Galliae regis foret, defendereturque eius peculiari officio munereque, postquam suas copias ad Lotrechium communes hostes oppugnantem Neapolim misissent. Propterea Caponius non ignarus quam graviter offensus esset Caesar, qui nullam sibi a Florentinis iniuriam inferri debere existimans, eo Etruscae legionis auxilio suos duces oppugnatos atque obsessos fuisse didicisset, Pontificem non iniqua quaedam a civitate postulantem, molliendũ potius aequissimis responsis, quam acerba negatione exagitandum putabat, ne Caesari foedere iungeretur. Erant enim gravia & molestissima eius animo quae ad suggillandam maiestatem, minuendamque nominis existimationẽ perscripta fuerant his foederibus, quibus se obsesso captoque in arce Alfonsus Ferrariensis princeps Caesaris opportune detractus videretur, & Veneti nova conditione in foedus Gallicum essent recepti, quorum ille Mutinam Pontificio imperio diu possessam per occasionem pessime a Fortuna mulctati pontificis recepisset, ij vero Rhavennam & Cerviam occupassent. Quae omnia quanquam ex authoritate Innocentij Legati atque assensu aliquot Cardinalium transacta essent, Pontifex nisi plane insanus, & suae dignitati ineptus hostis foret, rata habere non poterat, utpote qui de recuperanda potius amissa ditione, quam de vindicanda iniuria sibi cogitandum esse censeret. Iam enim per Antonium Musetulam senatorem Neapolitanum, quem Viterbium accersiverat, legati Caesaris vices implentem, & qua erat mirifica solertis ingenij industria praeditus, Caesarem Pontifici reconciliare maturantem, de concordia agere coeperat, adeo feliciter, ut propensissimis utrinq; auribus ea res tentaretur, nec multos post dies bene auspicato solennibus tabulis conficeretur. Quod ut crederent Florentini in universum adduci non poterant, ut qui Pontificem inexpiabilis eius recentis iniuriae,

Hostes molliendi aliquando.

Pontifex cum Caesare foedus pangit.

iniuriæ,ſi generoſi ſpiritus foret,oblivíſci non poſſe prædicarent, quorum opinionem ob id falſam eſſe eventus docuit: quoniam in Pontifice tanta erat ereptæ ab ingratis civibus patriæ repetendæ cupiditas, ut omnem recentiſsimæ calamitatis acceptæ memoriam, ipſo novæ ſpei pondere ſuperaret. Eodem rerum conſiliorumque ſucceſſu miſſus eſt cum preſcriptis mandatis Hieronymus Vaſionenſis antiſtes, Pontificiæ familiæ diſpenſator, qui apud Barchinonem Cæſarem convenit, atq; his fermè legibus cum eo fœdus percuſsit. Pontifex Chriſtianæ pietatis titulum prætendens, miſeratusq; quaſſatæ diro bello Italiæ vaſtitatem, ſynceram deterſis ſuperioribus odijs voluntatem atq; amicitiam Cæſari offerebat, pollicebaturq; ſe de more capiti eius imperatorij diadematis coronam impoſiturum, ſi Cęſarianis viribus in patriam reduceretur, unde ſua cum iniuria propinquis ipſius expulſis ampliſsima civitas Florentia fœda atq; acerbiſsima popularium imperitorumq; hominum tyrannide premeretur, optimatibus ſcilicet contumelioſè atq; arrogẽter eiectis, antiquisq; ritibus divinarum humanarumq; rerum uſq; adeo impiè atq; inſolenter perturbatis, ut in florentiſsima dudũ urbe publica ſalus, deſperata concordia conclamata videretur. Adiectũ eſt ut poſtquam Florentini adverſum Cęſarem, confiſi incertę Gallorũ victoriæ arma tuliſſent, maieſtatis rei facti libertate & antiquis ſuperiorum Cæſarum conceſsis immunitatibus ſeverè privarentur, obiterq; civitati principem Alexandrum adoleſcentẽ imponeret, cui ipſe Cæſar ad confirmanda fœdera augendamq; Alexandri dignitatem, Margaritam filiam ſe cælibe ſuſceptã in matrimonium deſponderet. Dum hæc per idoneos homines tractarẽtur, tumultus inuſitatæ perturbationis atq; periculi apud Florentinos in curia exortus eſt unius malè ſani atq; efferati civis inſolentia. Hic erat Iacobus Gerardus contumaci fronte popularis, qui non in Mediceos modò, ſed in patritios omnes livore atque odio percitus ferebatur, ob id tum ſeipſo turbidior atq; arrogantior factus, quòd per id tempus ſederet inter Octoviros decuriones ſupremę poteſtatis, qui dictatori cõſultandi gratia perpetuò in curia aſsiſtunt. Is literas à quodam Ioachino Serralio Iacobi Salviati apud Pontificem toti ſummæ conſiliorũ præpoſiti cliente, ad Caponium perſcriptas, delapſasq; eius ſinu malignè collegerat, nactusq; materiam calumniandi, obiurgandiq; dictatoris, eò rem turbulenta vociferatione deduxit, ut dictator perfidiæ reus fieret, accuſatusq; concurſu in curiam turbulentæ iuventutis inſultantis & propemodum vim inferentis, vitę diſcrimen ſubiret, quum nonnulli è feneſtra illicò præcipitem dandum dicerent, qui aliena à ſalute libertateque patriæ cum Pontifice infenſiſsimo hoſte conſilia agitaret. nefandumque profectò facinus in necem optimi & probatiſsimi civis editum fuiſſet, qui optima fide magiſtratum gereret, niſi Laurentius Segnius qui erat Octovir è decurionum numero iuvenis æquitate & conſtantia animi præſtantiſsimus, ſuperbiam & atrocitatem imperitorũ, petulantiumq; civium deteſtatus, corpus ſuum furentibus oppoſuiſſet, abductumq; in ſuam cellam dictatorem extremo pallentem metu conſervaſſet. Earum literarum exemplũ Gerardus pauloantè miſerat ad quoſdam ſectæ ſuę cives, qui in privatam domum foro proximam convenerant, & de tollendo dictatore ſummę atrocitatis conſilium, accerſita ſeditioſorum manu inierant, curiæq; ſuperioris ſcalas atq; oſtia occuparãt, concitantibus pręſertim Thoma Soderino & Alfonſo Strozza, qui nequaquã ex ſimultate Caponio infenſi, ſed ex damnatione eius hono-

rem petituri videbantur, quòd popularis ſtudiĳ prærogativa ſummæ nobilitatis atq; exiſtimationis homines ad dictaturam aſpirarent. Poſtero die coacti in conſilium octoginta viri, atque iĳ ſimul qui ex reliquis magiſtratibus atque collegiĳs publica conſuetudine adiungi ſolent, abrogatus eſt Caponio magiſtratus, atq; is honor biduo poſt delatus ad Franciſcũ Carduccium, quem nemo candidatum fore putaviſſet, ita ut Soderinus & Strozza ſua ſpe deiecti ex conſcientia animi pudoreq; repulſę, perverſa miſeræ civitatis comitia damnarent, & pleriq; irriderent, quòd homo in Hiſpania dudum decoctor, & paucis in Repubł. notus, tenuioris Fortunæ, nec præclari quanquam vetuſti generis ab incondito populi ſtudio clariſsimos cives anteiſſet. Valebat Carduccius ſolertis ingeniĳ firmitate, & perurbana eloquentia, ſed qui obliquo oculo & pallida facie nequaquam decentem aut parem tanto honori habitũ præferret. Sequenti die Caponius nihil ægrè ferens quòd magiſtratu excidiſſet, ſed de ſalute ſolicitus, quanquam ut ſeſe animo confirmaret, & timere deſineret, amiciſsimi & magna pars ſenatus cohortarentur in pallio atro, & civili capitis integumento ad dicendam cauſam paratus venit in ſenatum, ſereniore utique vultu pacatioreq; animo quàm pridie, quum tum coccineam familiarem togam ſumens pro ſe pauca, Petriq; filiĳ ſalute pręfatus cauſam ſuam demiſiſsimè magiſtratibus commendaſſet uſq; adeo ſupplici ter, ut innocẽtiam ſuam in dubium revocaſſe amicorum propenſiſsimi iudicarent. Erat enim Caponius natura lenis, nunquam ulla in re iratus aut fervidus, utpote qui patientia & moderatione cuncta aſpera ferri & ſuperari debere prędicaret. Protulit Gerardus immitis accuſator exemplum earum literarũ quas ſolo ſuſtulerat, lectitatumq; in ſenatu eſt. Cuius ſentẽtia talis fuit, uti nos ex Etruſco ſermone vertimus. Ioachinus Serralius Caponio dictatori ſalutẽ. Quoniam non ſemper tuta mihi offertur occaſio ſcribendi, præſentem nactus nuncium nolui differre, quin te facerem de inſtituto negotio certiorem, de quo probè ſcis ex arcano me agere cum gravi illo, quem noſti, homine, maximeq; familiari Pontificis. Is mihi retulit Clementem ſatis proſperè & firmiter convaleſcentem, eo eſſe animi decreto, ut ſe honeſta conditione cum civitate conciliet, & belli conſilia penitùs abĳciat, neque ægerrimè ſit laturus, quòd populus perpetuò remp. adminiſtret, & parta libertatis iura tueatur, modò peræquas conditiones civili more propinquorum ſuorum ratio apud magiſtratus habeatur. Sed quoniam plura ſcribere non licet, à te vehementer petimus, ut ad condictum locum extra urbem colloquendi cauſa Petrum filium ad me mittas. Ab eo enim cuncta fideliter exprimente præclarè cognoſces, quæ in negotio conficiendo opus ſint. Vale. Hæc quæ ex literis recitabantur apud ſuſpicioſos homines ita animos commovebant, ut plerique maligno per ſubſellia murmure oborto, cuncta perversè interpretarentur, & magna tamen ſenatus pars communicatis ſermonibus cum proximo aſsidentium ordine ſubmiſsè deliberando, eius rei culpam à toto læſæ maieſtatis crimine ſuſpicioneq; remouendam cenſeret. Inter eos qui mirificè Caponio faverunt, extitit Petrus Victorius eius contribulis, qui tum erat ſexdecim vir collegiorum ordinis civis honeſtiſsimus, & de optimis literarum ſtudiĳs egregiè meritus. Tum verò Caponius à dictatore cauſam dicere iuſſus, in hanc ſententiam conſtanti vultu, miroq; omnium ſilentio loquutus eſt: SEQVVTVS morem & diſciplinam maiorum meorum ampliſsime dictator, prudentiſsimiq; cauſæ meæ iudices, nihil unquam

carius

carius liberâ patria, nihil unquam præclara rectæ conſcientiæ laude honeſtius duxi. Quandoquidem remp. uti probè noviſtis, pluris ſemper fecerim quam privata commoda. Pudebat enim ea expectare ferreq; præmia, quæ turpi obſequio vel adulatione facilè pararentur, ab his qui ex uſu dominatus pro libidine cuncta dare, atq; eripere poterant. Hoc inſtituto animi ingreſſus curiam ad obeunda munia civitatis per quinquaginta annos ita favi ſemper proſpexiq; exoptatæ necunquam deſperatæ libertati, ut in utraque Reipub. fortuna modo fortem, modo incorruptum, necunquam demiſſum animum ferrem: quippe qui vitæ innocentia, & domeſticæ frugalitatis laude contentus (quæ duæ virtutes (abſit invidia) domui noſtræ ſemper peculiares fuêre) opportunitates temporum expectandas atque omnino maturè captandas arbitrabar, quo excitari, ingentibusq; civium animis conſtitui ſine perturbatione labeq; civitatis ſecura libertas poſſet. Affuere itaq; Dij immortales non irritis votis civium uti piè conceptis, & libertatem intermortuam inſperato excitarunt, civitatique nullo effuſo ſanguine, quod ipſorum miræ benignitatis fuit, largiti ſunt. Hanc ego ante alios flagrantiſsimo ſtudio complexus, ut diu apud nos vigeret atque floreret, omnibus conſiliorum artibus adnitebar, providebamque ne infirmas eius radices ulla adverſa tempeſtas revelleret, primumq; omnium Clementem ipſum nobis his præſertim lenimentis & officijs quæ libertati noſtræ nihil officerent, pacandum, aut omnino ſpe & mora diſtinendum exiſtimabam, ne accumulatis iniurijs irritatus, alicunde nobis inſidias atq; arma moliatur, uti quis non imprudens ominari facilè poteſt. Probè ſiquidem agnoſcimus quos ſpiritus gerat, quo angore animi torqueatur, quod patriæ dominatum horribilis ruinæ caſu oppreſſus amiſerit: qua demũ machinatione bellici conatus eum recipere cupiat, & ulciſci odia in illos, qui dignitatem eius pudendis contumelijs obtriverint. Hæc eius exagitatæ mentis conſilia, ut à nobis averterem, ægro blandimenta afferenda, iuſtasq; iras mitigandas rebar, ſpe iniecta non iniquæ conditionis, ſi nos æquitate rerum potius quàm importuna libidine voluntates noſtras moderemur. Quamobrem per Iacobum Salviatum, quem non plus de vita Pontificis propinqui ſui, quàm de ſalute libertateq; patrię ſolicitum eſſe comperio, ſcioq;, operam dabam Serralio internuncio, ut cum Pontifice de compoſitione ageretur. Verebar enim ne fœdere Gallico, quo illigati ſumus, vehemẽter offenſus, deſperato meliore conſilio, vel invitus ad Cæſarem verteretur, quod nobis magnopere cavendum timendumq; hodie magis ac magis exiſtimo. Proinde iam ab initio, ne properè cum Gallo fœdus perceteremus enixè contendebam, niſi eidem fœderi Pontifex iungeretur, ſcilicet ut eo honeſta utrinq; cautione cõciliato, validiora certioraq; præſidia adverſus invictas adhuc Cæſaris copias pro cõmuni ſalute pararentur. Sed in ancipiti deliberationis negotio intempeſtiva uti pernoſcere fas eſt, vicit plurimorum ſententia, atq; ita elapſi ſalubris conſilij rationem omnem intercidiſſe, quod dolet, agnoſcimus. Quę huiuſmodi fuêre, ut huius officij pro ſecuritate publica ſuſcepti, nõ contumeliam, quę mihi gravi cũ periculo paratur, ſed gratiam omnino expectandã à vobis putarim. Quinq; ille à nobis hæc poſtulabat, ut patrimonij fructibus, vectigali æqua oneris lege perſoluto potiri liceret: ſibi puella neptis redderetur: propinquis eius aditus ſecundum leges in remp. petendis honoribus daretur, & quod ad tuendã Pontificij nominis authoritatẽ pertinet, Florentini à decumandis ſacerdotijs abſtineant,

& ſacroſancta templorum donaria ſuo iniuſſu avara manu non attrectent: poſtremò etiam, ut deiectas gentilitijs inſignibus pilas, privatis ſaltem familię ædibus aut templis maiorum ſuorum pia liberalitate ædificatis reſtitui patere-mur. Hæc rerum capita, ęquiſsimi cives, ſi diligenter conſiderem, nec improbè expendam, vel ſi cumulatè & exactè cuncta cōcedantur, facilè fatebor me non videre quid incommodi aut detrimenti reip. afferri poſsit, quum iam pridem eiectis adoleſcentibus Mediceis, quòd ſpontè nobis tantū hortantibus domi-natu exceſsiſſent, ius civitatis ex decreto publico relinqueritis, nec ideo ex fide veſtra ſit, dignitateq; ſenatus id decretum ſuſtuliſſe. Bono itaq; iure repeti quod publica obligetur fide iudicare poteſtis, niſi aliquot civilium prædiorū redditu augeri publicas opes, & ſarciri bellicos ſumptus ineptè exiſtimet ea civitas, quæ per ſexdecim annos inexhauſtis opibus perpetuum cum Piſanis bellum geſſerit, & me teſte, atq; adiutore confecerit. Nunquam enim pecunias huic urbi alendo & ſuſtinendo bello defecturas crediderim, ſi ſit firmum apud cives, quod rectè optare facilius quàm ſperare poſſumus, communis concordiæ ſtudium. Nec item ſatis provideo quid nobis officere poſsit puella novennis patruo ſacrorum principi depoſcenti benignè reddita. Nam præterquam quod eam & ſexus, & ætas tutam ab omni contumelia reddant: cavere etiam oportet, ne hac in re, dum Pōtifici nocere quàm morem gerere malumus, Galliæ regis fœderati maieſtatem offendamus, ſi regio ortā ſanguine, & nihil tale merentem diutius in veſtalium virginū ſeptis adſervandam iudicemus. Tantum verò abeſt, ut cōplectendo cives univerſos, atq; his honores ęqua lege partiendo Reip. noceatur, ut hac civili benignitate eam firmiorem florētioremq; evaſuram arbitrer. Amantes ſiquidem patriæ & conſtitutæ libertatis ſtudioſos, veroq; bono tranquillę pacis gaudentes, una maximè concordia lætari decet, obliviſciq; item omnis privatæ iniuriæ publicæq; ſimultatis. Inſuperabilem nanq; civitatem, non arma, nō pecuniæ, ſed unus publici decoris conſenſus efficit. Porrò quod quarto loco petitur, ita mihi, & bono cuiq; civi æquum videri poteſt, ut nihil fœdius & invidioſius accidere poſſe exiſtimem, quàm ſi ſpreta, & violata ſummi Pontificis authoritate, tanquam diro ſacrilegij piaculo polluti, infami prorſus avaritiæ nomine aqua & igni interdicamur. Poſtremò autem ut deiecta inſignia & tituli reponantur, ſumma ratione indulgendum putaverim, ne gloriæ noſtræ, communibusq; ornamentis ſtultiſsimè invidere videamur. Nam & ſi quicunque Medicei nominis principatu potiti ſunt, re nomineque fuerint tyranni: in civitate tamen ſi non verè libera, non intolerandis certè compedibus vincta, quàm plura, quod fateri licet, glorioſæ laudis monumenta condiderunt, quæ homines elegantiæ ſtudioſi plurimùm admirantur, advenæ, peregriniq; ſuſpiciunt, & noſtri cives æquè iuſta atque difficili imitatione ęmulantur. Quod verò ad deformatū Coſmi ſepulchrum pertinet, non eſt quod quicquam aliud ineptius & inanius factum fuiſſe iudicem: quandoquidem ea deraſi tituli iniuria, cuicunq; non inſulſo ridenda ſit. Illius namque ingenioſiſsimi viri oſſa ad perennem memoriam non anguſto quidem loculo, ſed luculentiſsima incomparabilis templi teſtudine continentur, quæ ſine inexpiabili & propè impia totius humani generis invidia exſcindi delerique non poſsit, ut hîc prætereamus literarum ſempiternæ famæ præſidia, quibus Medicei ferè omnes tam aſtuta quàm liberali diſciplina impenſiſsimè ſemper faverint. Ea namque vel nobis invitis perpetuò durabunt,

niſi

niſi putemus totius Europæ gentes, ad quas hiſtoriæ manarint ad iracundiæ noſtræ libidinem, cunctos annales quibus eorum nomina cum laude inſerta ſint inuſitata conſpiratione crematuras. Vos itaque qui Romanæ virtutis exempla æmulari honeſtiſsimum ducitis meminiſſe oportet, præclaram virtutem, vel ſummis adumbratam vitijs tantam habere in ſe vim ac admirationẽ, ut pop. Rom. diri hoſtis Pœni Annibalis ſtatuam in foro cunctis perpetuò ſpectandam collocaſſe maximè decorum exiſtimarit. Hæc ſunt crimina quibus feciſſe adverſus remp. accuſor, unde me nonnulli fervidiore tuendę publicæ exiſtimationis ſtudio provecti, improbo aut certè illoto ore patriæ proditorem appellare non erubuerint, vel ob id præſertim quod huiuſmodi conſilia ex arbitrio meo ſubtilius & tectius concepta decemvirali octoviraliq; collegijs communicanda non exiſtimaverim: cuius obiecti nomen facilè diluitur, quando hi ante alios Laurentius Segnius, & Iacobus Morellius optimi cives, ac nonnulli alij ex hoc ordine me ſecum de hac re loquutum fuiſſe, & has ipſas literas quæ mihi ſinu exciderint, oſtendiſſe, præclari teſtes eſſe poſsint. Neque propterea quòd non omnibus hæc communicanda iudicarim, parum ſyncero animo, parumque integra fide conſilia, quæ ad ſummam rerum pertineant agitaſſe exiſtimari debeo. Verebar enim ne diſſeminata apud ſuſpicioſos & imperitos, uti ſæpe accidit, latius efferrentur, atque inde eo quem optabam, ſperareque licebat, ſucceſſu carerent. Neque enim uſque adeò anguſtæ & circumſcriptæ poteſtatis dictatorem eſſe putabam, ut ei quæ cogitet & coquat ſilentio tegere non liceat, quum eius ſit muneris & officij vigilando & penſitando id unum reſpicere, quo plurimum reip. prodeſſe poſsit. Hoc animi inſtituto ſicuti ſupremi honoris ratio poſtulabat, dictaturam veſtro inſigni beneficio mihi delatam prorogatamq; privato meo tantùm, non publico periculo geſsi. Itaq; ſi peccavi, dare pœnas vel indigna morte paratus ſum. Sed apud vos obſecro id moderandis ſententijs, ferendoq; ſuffragio valeat, totius vitæ meæ curſus, in quo nuſquam improbè fefelli: valeat patris mei memoria, qui pro patria pugnãs, Piſano bello occubuit: valeat, ut maximè opto, priſtini iudicij veſtri teſtimonium, quo me nihil ambientem, minimeq; prehenſantem hoc ſummo honore digniſsimum exiſtimaſtis, quum recens recepta libertas neque rerum imperito rectore egere cenſeretur. Nemo quidem repentè fit malus, quod de me ſuſpicari homines nolim, quum idem ſim, qui ſemper apud vos integer vitæ omniſque expers ſceleris, ſexaginta ætatis annos exegerim. Nec ideo deprecor integerrimi iudicij veſtri ſeveritatem, quàm obtrectatores mei, accuſatoresq; longè maximam atq; acerbiſsimam requirunt, ut apud vos certa clementiæ laus paretur. Exiſtimato te ſiquidem vos non de dignitate vitaq; & fortunis meis in ſuffragium ituros, ſed facturos iudicium de publica ſalute, quã ita ſuperi incolumem ſervent, ſicuti me à vobis benigniore decreto conſervatum iri & ſpero & opto. Caponio perorante, ſecedenteque in interius cuſtodiæ cubiculum, eo modo liberis ſuffragijs iudicium eſt factũ, ut magno aſſenſu cunctis ferè ſententijs abſolveretur. Movebat enim populum viri gravis maieſtas acrioribus calumnijs circumventa, magnoq; eius diu ſpectatæ virtutis & integritatis argumento curia excedentem omnes optimatium ordines domum deduxerunt tanta frequentia, ut quum ad paternæ domus limen trans Arnum agendis gratijs ſubſtitiſſet, noviſsimi agminis pars gravior & honoratior præ turba ad curiæ limen adhuc hæreret, & multi ex his

Clementis odium in Florentinos.

qui eum damnatum voluerant, astuta dissimulatione comitantibus admiscerentur, instarq; magni triumphi ea frequentiæ pompa intermixto lachrymis gaudio Caponij gentiles & propinqui, probique cives maximè lætarentur. Tantum verò abfuit, ut quicquã pristinæ existimationis in ipso ex tanta summi honoris iactura deperiret, ut superata inimicorum acerbitate, nova quadam incorrupti constantisque animi gloria adaugeri, & reflorescere censeretur. Verùm eam splendidissimi comitatus frequentiam facilè inde oriens invidia corripuit, quum postridie mane duo summæ authoritatis legati Claudius Velleius Gallus, & Antonius Surianus Venetus eum domi humaniter invisissent. Quamobrem Caponius graviorem apud populares invidiam veritus, amicis admonentibus in agrum suum clam secessit. His cognitis rebus Clemens vehementer adversus Florentinos exacerbatus est, quòd in omnibus eorum actionibus atrox contra se odium emineret, nec se quicquam vera aut simulata lenitate apud corruptas cunctorum ferè ordinum voluntates proficere posse perspiceret, nec deessent, quod maximè impium & contumeliosum putabatur, qui eum sine ulla honoris aut sanctitatis præfatione nominare, Clementemq; nudo nomine appellare, & tanquam spurium neq; ideo ritè Pontificem creatum dicere consuessent, & in patritios ipsosq; præsertim Mediceorum necessarios, qui veteris illorum erga se beneficentiæ memoriam retinerēt, nec apertè studium suum pro Repub. nudare vellent, perpetuò grassarentur. Amoto namq; Caponio Reip. facies immutata videbatur, quũ ius & æquum civilisq; humanitas nusquam vigerent. Vis enim & acerbitas immitisq; superbia apud efferatos ceca rabie populares & turbidam presertim iuventutem virtutum loco censebantur. Ipse siquidem Carduccius ea mente Remp. fuerat complexus, ut eam his artibus quæ maximè populo placerent, administrandam existimaret. Neq; enim alia via suis suffragatoribus gratiam referri posse providebat, nisi se maximè popularem, acerbissimumq; patritij ordinis, Mediceæq; familie hostem futurum ostenderet, quum alioquin diligentem accurateq; industrium & factioni probè addictum senatorem prestitisset, & suscepto dictaturæ honore impavidus & constantissimus libertatis defensor haberi percuperet. Id enim sibi ex eo magistratu decus petebat, ut fide inclytus, incorruptus pecunia, & pro factione inexpugnabilis & invictus propugnator evaderet. Quæ tamen non incertæ virtutes in ipso ita elucebant, ut turpissimis inusitatæ malignitatis maculis fœdarentur. Nam impio erga patriam consilio literas, quas è Gallica legatione Balthasar gentilis eius ad senatum perscribebat, aut supprimere, aut notarijs perversè interpretandas dare conabatur, ut populus commentitijs fabulis deceptus in consilio reip. deterrimo distineretur. Nam quum è Gallia nihil propensum à rege, nullumque ab eo efficax presidium ad salutem servandæ civitatis Carduccij literis afferretur, inani spe auxiliorum animos imperitorum sustentabat. Nec quisquam tamen optimus civis, & à factione semotus reperiebatur, qui in Gallo rege iam planè Cæsari conciliato quicquam spei impetrandæ opis reponendum censeret, quò ille ante omnia vel cum sociorum detrimento liberos obsides recipere maturaret. Accessit ad hoc infame prorsus nequissimi facinoris factum, quod vehementer ipsius Carduccij existimationem læsisse videri potuit. Nam amœnissimas, quæ ornamento urbi erant, Mediceorum & Iacobi Salviati villas intemperantis, & turbidæ iuventutis impetu incendijs absumendas iusserat, quanquã

id non imperaſſe, ſed diſsimulanter delendas obieciſſe fateretur, ſcilicet ut ex tam horribili fœdoq; maleficio, nunquam veniam impetrari poſſe diffideret, quando id ſcelus promiſcuæ iuventutis ad omnes ferè civitatis familias pertineret. edicto quoq; inuſitato, & ſi religionem ſpectes, & teſtamenta piorum animorum æſtimentur, maximè nefario xenodochiorum, hoſpitaliumq; domorum & templorum prædia confiſcanda venundandaque propoſuerat, & non cōparentibus emptoribus ea locupletibus, ſub pœna maieſtatis coemunda addixerat, quæ impotenter decreta cum certa labe privatorum fortunas ad excidium redigebant. Verùm Carduccius lugētes ſua incommoda ſpecie pietatis admonebat, ut patriæ ſecuritatem privatis divitijs anteponere vellent, quando incolumi patria, optima fide pecunia reddi poſſet. Quòd ſi contumacius ceſſarēt, officioque patrię deeſſent, fore ut improbi conſilij pœnas darent, paulopòſt extremam cladem aut ab hoſtilibus barbaris, aut ab impijs tyrannis extra pœnitentiæ locum daturi eſſent. In eandem quoque ſententiam paulo antè Carduccius quum eſſet Decemvir, mentionem primus intulerat, cùm de cogenda pecunia ageret, ut donaria templis religioſiſsimè dicata tollerentur, quòd ea non tam ad ornamentum pacis quàm ad belli ſubſidia collata exiſtimari debere magnificè prædicaret. Ocioſas ſcilicet opes, & nihil profuturas ad ſalutem patriæ impendi transferrique debere, ſicuti charitate patriæ ducti boni cives, ſi ſalus publica quæreretur poſthabendas iudicarent. Quum de his Carduccij imperijs nonnulli cives mœſto liberoque ſermone in corona diſſererent, quod minimè prætermittendum videtur, Antonius Albertus vir honeſtiſsimus & perurbanus non infacetè dixit: Non eſt optimi cives quod quicquam à dictatore commodius & mitius expectetis: nam poſtquam decoctori Remp. commiſiſtis, neceſſe futurum eſſe prævideo, ut nos omnes cum ipſa Repub. decoquamus. Sed tum quum hoſtes longè ab urbe abeſſent, neque adhuc appropinquantis belli incommoda ſentirentur, de ea re à Carduccio decretum fieri non potuit, quòd nondum aut certa, aut propinqua advenisset neceſsitas, ut opus eſſet civitatem infamis ſacrilegij flagitio contaminare cum multo maxima offenſione Pontificis, quod niſi ex eius anthoritate ritè tolli poſſe viderentur: quandoquidem ea donaria extra prophani iuris vim iam ſacra eſſent, ob idque præſertim quòd Leonis fratris memoria, qui ea ornamenta ad cultum altarium pia liberalitate contuliſſet graviſsimè læderetur. Ita tamen eius rapinæ ſpes malis civibus illata eſt, ut id ſcelus Carduccij ſucceſſori patrandum relinqueretur. Præbuit tamen anſam turpi conſilio exequendo, quum matronas nuptialibus ornamentis, ſingulasque familias vetere argenti atque auri ſupellectile ſpoliandas cenſuiſſet, veterum Romanorum exemplo quum extremis Punici belli caſibus matronæ dites generoſa propenſione omne aurum & argentum ex ſuo mundo, ut pecunia cuderetur, in ærarium detuliſſent. Carduccius quoque quum ad mœnia hoſtem expectaret, tam fortem quàm inexorabilem dictatorem geſsit, quum proxima mœnibus ædificia, vel ſummæ amœnitatis dirui iuſsiſſet, ne venturo hoſti munitam ſedem præberent. Acerbiſsimè autē imperavit, ut quæ poſſent uſui hoſtibus eſſe, omnis generis commeatus, pabuliq; præſertim in urbem conveherentur, & quę tranſferri nequirent, ultro incendijs corrumperentur. Qua edicti ſeveritate lugentibus ſua detrimēta minoribus pręſertim civibus ex ardente invidia, ingēs contraxit odium, quanquā id futuri belli dira cōditio flagitaret, & cunctis civibus

Opes otiosae ad salutem patriae impendendae

patriæ salutem privatis opibus anteponendam censeret. Adiecit quoque animum muniendæ urbi, ita ut si quid vetere in muro vitij aut ineptæ defensionis foret, ea omnia novis artificijs emendarentur, institutisque operibus, & curatorum collegio opportunè creato præpositus est, qui hæc omnia ex disciplina bellicorum operum impleret atque perficeret Franciscus Sangallius architectus, civis bonus & industrius. Is præcepta et documenta ducum et militum sequutus, portis nova propugnacula imposuit. Sub id enim tempus Florentini Malatestam Baleonum certis de causis diductum à Pontifice, neq; ei qui Paulum patrem capitali supplicio affecisset satis fidentem, ex authoritate Francisci regis conductum ducem crearant, Stephanumque Columnam dispartitis muneribus urbanæ militiæ præfecerant, minoresque aliquot duces, & in his Marium, Neapoleonemque Vrsinos, & Georgium Sanctacrucium Romanos stipendijs suis addixerant: quibus pari studio satagentibus egregiè muniri urbs cœpta est magno operarum ardore, quæ ex agro excitæ opus facere cogebantur. Iam enim Pontifex ad urbem acciverat Philibertum Auranтium Cæsariani exercitus Imperatorem, & cum eo de inferendo Florentinis bello consilia inierat, confectoque bello Apulo, & Alfonsus Vastius cum Hispanorum cohortibus, & Ferdinandus Gonzaga cum equitatu in Vmbriam pervadebant, ut inde in Etruriam descenderent. Increbuerat etiam fama Cæsarem ab Hispania citeriore propediem Auriana atque Hispanica classe Genuam esse perventurum, ad quem Pontifex tres summæ dignitatis legatos misisset, ut honoris causa illum quò iret deducerent. Hi fuêre Alexander Farnesius senatus princeps, & Franciscus Angelius Hispanus, cuius diligentia Pontificem carcere eductum, ob idque summæ pietatis officium purpureo galero donatum fuisse diximus, & Hippolitus Medices Iuliano Pontificis fratre patrueli genitus, & cum eo Alexander Medices Cæsaris gener designatus. Adventabant quoque è Germania novi duces cum validis equitum & peditum copijs Philippus Arescotus Belga, & Felix Vitembergus è Suevia, qui ut Cæsari præsidio adessent, Tridentinis alpibus sese demittebant. Ipse quoq; Pontifex cum universo cœtu Cardinalium minorumque præsulum, id iter per Flaminiam viam, ut Bononiam peteret, ibique Cæsarem opperiretur sese accingebat. Quibus de causis Carduccius permotus in senatu retulit, Cæsarem missa legatione excolendum molliendumque sibi videri, & eum quibusvis conditionibus oblatis, ne hostis foret præoccupandum, utpote qui eius invicti imperatoris vim potius per conditiones quam armis avertendam putaret: ratus hoc facilè posse impetrari, quòd iam latè fama ingrueret, Solymanum ab Hadrianopoli profectum cum innumerabilibus copijs in Pannoniam pervasisse eo consilio, ut regnum ab se iure belli partum, Ioanniq; Sepusio beneficiario iure concessum, ijsdem victricibus armis repeteret, eumque Ferdinandi armis Pannonia pulsum reduceret, quòd suæ dignitatis atque amplitudinis arbitraretur, eum tueri atque defendere, quem ipse, vel Christiani nominis titulum præferentem liberali munere Budana in regia deposcentibus Hungaris regem constituisset. Nec barbarus tantis instructus armis conquieturus esse crederetur, nisi partem Norici Austrianique principatus Budano imperio adiungeret, & cumulatè iniuriam acceptã vindicaret. Quibus de causis Cæsarem tanquam domestico terrore atque periculo adductum flectere consilia, ideoque ab Etrusco bello abstinere posse crederetur: quoniam Italiæ viribus barbaro

hosti

hosti formidolosissimo opportunè esset resistendum. Quibus gerendis rebus Cæsarem apparebat una omnino pecuniæ inopia laboraturum, si Germaniæ robora propositis stipendijs evocata, barbaris opponenda statueret. Itaq; consentientibus patrum sententijs delecti sunt quatuor legati, qui ad Cæsarem ire maturarent, summæ authoritatis atque prudentiæ ciues: ipseq; in primis quod magnæ gloriæ ei fuit, Nicolaus Caponius è rure tanquam ab exilio in urbem revocatus, & cum eo Thomas Soderinus, Matthęus Strozza, & Raphael Hieronymus, iam pridem Cæsari notus, quod in Hispania legationis munus obivisset. His verò proficisci iussis, actitatum est in senatu, an Pontifex pari legatione ad spem pacis flectendus, aut certè exploratis eius consilijs pertentandus foret. Quòd quum à plerisque tanquam æquum & planè pium probaretur, tanta fuit perversi dictatoris astutia, tantaque popularium superbia, atque impudentia, ut nec civem, nec sacrorum principem, cuius nomen cunctis gentib. esset venerabile, vel adeundum, vel excolendum decernerent: quoniam eius congressu à quo nihil è republica impetrari posse confirmarent, contagione non obscura constantia liberæ civitatis fœdari posse putaretur. Tanta siquidem popularium animos invaserat insania, ut facilè suspicarentur, in optimo quoque cive deesse fidem. Quandoquidem qui legationis munus suscipe-rent, facilè muneribus adulationeque Pontificis corrumpi posse iudicarent: nec quemquam usque adeo probum crederent futurum, qui Pontificis pollicitationes, expeditaque præmia publico bono anteponenda non duceret. Superabant tamen cogitatio periculi, atque imminentis belli metus, omnem depravatorũ civium pertinaciam, ita ut pudore per subsellia oborto, Petrus Franciscus Portinarius, qui è legatione Britannica redierat, ad Pontificē legatus destinaretur, cui adessent duo mediocris existimationis collegę. Cæterùm opera Carduccij nequaquã mandata publica proficiscēti data sunt, quòd ea Decemviri in itinere se submissuros mentiendo pollicerētur. Quamobrē necesse erat, ut ea legatio, quę certis mandatis nō inniteretur, inanis foret. Hæc res indigna Pontifice, animũ eius vehementissimè pupugit, quũ civium usq; adeo aucto acerbitatis furore, insanabiles animos armis omnino perdomandos censeret.

Interea Cęsar Barchinone oram solvēs Auriana prętoria vectus, comitãte Portundo, qui Hispanicę classi pręerat, Genuã pervenit, præstoq; ei fuerunt Pontificis legati. Cæsar autem in ædibus prętorianis susceptus est, excepereq; cives eius comitatum proprijs penatibus impetrante hoc officij genus Andrea Auria à singulis familijs, quod ægrè Genuenses in universum suscepturi Hispanos hospites viderentur propter recentem adhuc memoriam, ab ea præsertim gente direptæ civitatis. Cæsar ipse secus ac crediderant homines, faciem prætulit lenis clementisq; animi indicem, ipsoq; iuventæ flore maximè decoram, quã honestabant mores civili modestia conditi, et eloquia benigni comitatus, sic ut famam conceptæ apud Italos feritatis extingueret: quandoquidē nequaquam eius imperio, sed dira atq; immani ducum suorũ acerbitate quę perpessi essent summæ calamitatis incommoda illata fuisse crederentur. Nec multum inde Florentinorum legatos admisit, qui ab eius ęquitate clementiaq; demissè postularunt, ut civitati parcendum duceret, si quid fatali coacti bello maiestatem eius lęsisse videretur, paratam quidem esse cuncta facere, quæ imperaret, modò eam vetere consuetudine liberam, sua qua potiti essent libertate frui pateretur, pro qua omnino cōservanda tuendaq; populus universus, nō urbium

Florentini legatos ad Caesarem mittunt.

Caesar Genuam venit.

Florentinorum legati ad Caesarem admissi.

modò sibi subiectarum opes, sed liberos & coniuges, delubraque & fortunas omnes, contempto omni belli periculo devovisset. Propterea maximè decorum fore si civitas quæ esset totius Italiæ longè pulcherrima, & ad ipsius Cæsaris authoritatem ultrò se conferret, libera atque integra servaretur. Ad ea Cæsar paucis respondit, Florentinos iniquè arroganterque fecisse, qui nulla lacessiti iniuria Gallis hostibus suis adhæsissent, fœdereque icto Etrusca auxilia oppugnandis ipsius ducibus Neapolim misissent. Quo inexpiabili delicto superiorem Cæsarum concessas libertatis immunitates, vel ingratè vel perfidiosè corrupissent. Hæc tametsi uti maximè fœda omnino armis vindicanda censerentur, se tamen noxam, & totum eorum maiestatis crimen pro sua humanitate, magitudineque animi remissurum, si sacrosanctum Pontificem, eundemque civem suum eximiæ moderationis, quem impudenter patria eiecissent, conversis voluntatibus reciperent. Hanc unam siquidem ipsis relinqui viam parandæ pacis, quando nullo alio auspice sequestróve, eam impetrare possent. Proinde si sani forent, in id enixè satagerent, si incolumes esse vellent, ut pristinam gratiam à Pontifice honestissimo obsequio promererent. Neque enim aliter se fidei præstitę, neque officio suo quod percussi fœderis legibus esset obstrictum satisfacere posse, nisi sacrorum principi & civi de Florentina Republ. optimè merito, sua patria redderetur. Ab his prægravibus Cæsaris responsis legati diverso animorum habitu ab Genua discesserunt. Caponius & Strozza provisis asperrimi belli difficultatibus, vel non æquas, & præsenti Reip. incommodas certæ pacis conditiones dubio bello facilè præferebant. Soderinus autem ita horrebat bellum, ut animi anceps pacem improbaret, quòd ea propter gentilitias simultates, nisi reductis Mediceis parari posse videretur. Raphael autem occulta correptus ambitione popularis factionis studium suscepit, astuta quidem ratione, ut quum esset patritius & multis nominibus Mediceo nomini obstrictus, utriusque ordinis voluntates promereret, petitionique suæ quam animo agitaret certa suffragia compararet. Itaque Soderino per causam valetudinis Pisis subsistente, quòd Caponium apud Castrum novum Calphurniani saltus ex morbo periisse: Strozzam verò qui ei comes affuisset metu belli, & turbulentæ popularium factionis tædio Venetias abiisse didicisset, magna festinatione Florentiam contendit, ita ut intento cursu in curiam ire pergeret, & penulatus petasatusque ad præoccupanda hominum studia ad dictatorē & decuriones ascenderet. Eius adventu frequens factus est in curiam hominum concursus, quum quisque quod à Cæsare relatum esset, noscere percuperet. Ante omnia Raphael Carduccium arctè complexus, cohortatusq; ut eundem quem maximè fortem pro salute patriæ animum induisset, generosè confirmaret, causas namq; vel timoris vel periculi aliquanto minores esse quàm putarent, postquam Cæsarem exploratis & expensis consiliorum eius explicandorum difficultatibus adiissent, & ex colloquio inanis contumacię responsa iustis ipsorum postulatis aliena retulissent. Primū omnium advectas esse ex Hispania non multas, easq; tironum inermes copias, nec satis quoque auri signati adductum, quo Hispanorum & Germanorum cum veterum, tum novorum qui è Germania expectarentur, stipendiis satisfaceret: vigere adhuc bellum adversus Antonium Levā, quod à Venetis simul & Sfortianis continenter gereretur. neque ulla alia re Cæsarem cum Pontifice certius atque propensius coniungi, quàm ipsa adipiscendi diadematis cupi-

ditate,

ditate, propter quam invitus æquo plura quàm rebus ſuis expediret, indulgenda promittendaq; exiſtimaſſet, quæ non faciliè præſtari poſſent propter terrorem quem Solymanus incuteret, non Pannoniæ modo, ſed paternis eius regnis, quando certior fama vulgaretur, eum cum trecentis milibus hominũ egreſſum Pannoniȩ finibus, rectà ad oppugnandũ Viennam contendere. Sic ut non obſcuro deorum immortalium munere, Florentinis auxilio ingentis potentiæ barbarus mitti videatur, poſtquã rex Gallus aliena pericula pro ſuo commodo ſupinè contemnens, & Venetus aſtutè ſemper cunctator inani tantùm legationum ſpecie ſpes ſociorum ſuſtentarent. Fore etenim ut Cæſarem Italiam attigiſſe, propterea pœniteret, quòd in Germaniam difficili periculoſoq; propoſito bello ad defendendum, protegendumq; fratrem ſecus ac putaſſet, importunè vocaretur. Pontificem verò rerum omnium pecuniæq; prȩſertim egentiſsimum fruſtrà ſuſcepiſſe vota, quibus pertenuis arrideret occaſio, his rerum initijs appareret. Itaq; viribus fortibus, & pro patria adverſus tyrannos pugnaturis, non defuturum victoriæ ſucceſſum, niſi intempeſtivè deſperarent: quandoquidẽ ſatis magna habituri eſſent præſidia cum externorũ militum, tum civium ipſorũ, quibus egregiæ firmitatis mœnia proculdubiò defenderent, neq; defuturam in ſtipendia pecuniam tanta liberalitate ſingulorũ ordinum ſubſtantiam omnem pro libertate patriȩ conferentium, poſtquam ſummæ charitatis ſtudium pro ſalute publica ſuſcepiſſent. Cæteris autẽ rebus eam fore egregij dictatoris & magiſtratuum curam & diligentiam, ut nullum vel in urbe tumultum, vel extra mœnia extimeſcendum hoſtium impetum expectare deberent, modò commeatus dividendi cura ſeveris legibus intenderetur. Hæc magnificè diſſerendo, & Cæſaris & Pontificis apparatus, qui erant ampliſsimi, inanibus verbis elevando Raphael boni civis optimiq; popularis nomen ita conſequutus eſt, ut privatæ libidini incumbens, ſibi ad petitionem dictaturȩ, vel exitioſis artibus viam permuniret, unusq; ipſe malo publico, privatoq; exitio ſuo proclinatas iam ad pacem civium voluntates pervertiſſe diceretur. Itaq; Carduccio ad arma paranda vehementer inflammato, conſtantiſſimeq; pro popularibus Remp. adminiſtrãte, quȩ excogitari poterant pro defenſione civitatis accuratiſsimè adverſus hoſtes parabantur. Interea Cæſar è Genua Placentiam contendit. Ei adventanti tres Pontificis legati præſtò fuerunt, ut eum Pontificiæ ditionis fines intrantem ſacramẽto adigerent, quo de more iurare cogebatur, nunquam ſe Pontificiæ libertati vim allaturum. Ea autem iuſiurandi formula verbis ritè conceptis ex ſacris cerimoniarum libris petebatur. Sed Cæſar ſui imperatorij iuris appoſitè memor, ita iuravit, ut ſe de iure ſuo nihil deceſſurum teſtaretur. Placentiam ſiquidem & Parmam urbes tanquam Mediolanenſi imperio antiquitùs attributas: quoniam id Cæſarum imperatorum beneficiarium ſemper fuiſſet, non obſcuro, nec intermiſſo iure repetere videbatur. Antonius quoque Leva ad inviſendum edocendumq; Cæſarem Placentiam deſcendit. Is Cæſari aulȩq; proceribus cum mutua gratulatione dux mirus & incomparabilis eſt viſus, vel ob id præſertim, quòd tantis rebus geſtis, totque partis victorijs, vel occupante totos artus miſerabili morbo, animo pariter & corpore indomitus nunquam à munere militari diſceſsiſſet. Sæpe enim lectica vectus, illigatusq; faſcijs propter acerbiſsimos nervorum dolores acie conflixerat, expugnarat oppida, diverſorúmque hoſtium ſibi incumbentium conatus infregerat, ita ut ſi proſpera utere-

tur valetudine, non ſuæ modo, ſed ſuperioris etiam ætatis duces, fama & laude ſupergreſſurus crederetur. Is diſertè atque appoſitè quæ geſsiſſet, & quę geſturus foret differens, pacem è cogitationibus Cæſaris excutere conabatur, quòd vir belli gerendi conficiendiq; avidus, unde ſibi certum decus, immenſasque divitias pararet, omnia ſibi facilia ad pleniorem victoriam de hoſtibus parandam, obventura prædicaret: eo quidem fortaſſe iactantius quàm prudentem deceret ducem, quòd Sfortianas pariter tanquam exiguas: Venetas verò copias tanquam parum efficaces, & pro alieno commodo nunquam aſperioris pugnæ aleam ſubire ſolitas facilè deſpiceret, eoq; præſertim contemptius & tutius: quoniam Venetos deſcendentibus Germanis ad oppidorum ſuorum præſidia, Feltrium ducem ipſum & cohortes quas ad Abduam haberent, revocaturos divinaret. His Levæ ſermonibus fiebat, ut Cæſar magnopere gauderet, neque tamen ab inſtituto parandæ pacis conſilio ſe deijci, aut longe abduci pateretur, quòd ea quæ Clementi promiſerat, rata facere ſuæ dignitatis eſſe ſtatuiſſet, ut tandem ipſe imperatorij diadematis honore compos fieret, mederetur que afflictæ Italiæ incommodis, & propterea pacem pararet ut fratri Ferdinando Turcarum circumvento armis matura præſidia digna ipſo, traductis in Germaniam Hiſpanicis copijs præberentur. Clemens enim, ad quem unum ſalutis ſuæ cauſa Franciſcus Sfortia confugiebat, ratus Etruſcũ bellum nequaquam confici poſſe, niſi compoſitis Galliæ Ciſalpinæ rebus, id præcipuè ſicuti ſemper aliàs à Cæſare poſtulabat, ut ipſum Sfortiam quem inſontem criminis exiſtimare fas eſſet, in gratiam reciperet, & in regnum paternæ hæreditatis reſtitueret: ex cuius facti glorioſa liberalitate ſtudia hominum ſibi eſſet conciliaturus, poſtquam undique victori principique magnanimo nihil potius appetendum foret, quàm eximiæ moderationis decus, quod maximè ſpecioſum atque honeſtiſsimum eſſet. His Pontificijs adhortationibus quanquam Cæſar omnino obſequendum ſtatueret, magnopere tamen dulcedine maximi pulcherrimique imperij potiundi diſtinebatur, uſque adeo ut à pleriſque commutata voluntate in conſilio reſtituendi Sfortiæ nutare crederetur: ob idque præcipuè, quoniam dum hæc per legatos tractarentur, Antonius Leva nullam gerendi belli occaſionem prætermittendam ratus Ticinum urbem rurſus occuparat, ingenti celeritate admotis caſtris, avaro ſcilicet perfidioſoque præſidij præfecto Aunibale Picenardo impudentiſsimè atque turpiſsimè ſe defendente, ut ſeſe incolumem cum præda omni quam undiq; coegerat opulentam ex pactione conſervaret. Sed eius facti ignominia non multò poſt uſque adeo atrociter laboravit, ut vituperantibus cunctis, ad mortem uſque inſania corriperetur. Pari quoque felicitate Antonius Caſtellum ſancti Angeli Laudenſi via ad Lambrum amnem poſitum, in poteſtatem redegit, miſſo in eam expeditionem Ludovico Balbiano cum delecta parte copiarum. Is uti erat impiger Sfortianoque nomini maximè infenſus, ita oppidum adortus eſt, ut nactus noctem pleniſsimo imbre turbulentam, Sfortianis & Venetis præſidiarijs fruſtra repugnantibus, muri corona potiretur, quum imber omnem penitus ſclopettorum uſum, extinctis funiculis, defenſoribus eripuiſſet. Edita eſt non parva cædes, quum ſclopettis abiectis, ad haſtas & gladios rem deduxiſſent, iniqua propugnatorum conditione, quando pauci, amiſſo tormentorum præſidio, cui maximè confidiſſent, tanquam deſerti à Fortuna, inopinatoque timore præpediti ſternerentur. Id oppidum inexpectato amiſ-

Moderatio victoris gloriosissima

ſum

ſum tãto dolore Sfortiam affeciſſe viſum eſt, ut geminatis cladibus, tota ſpe impetrandæ pacis decideret, & Clemens longè graviſsimè perturbaretur, veritus ſcilicet ne Cæſar nova ſecundarum rerum fiducia impulſus, uti à familiarib. factioſisque depravatus, ad bellum ſpreta pace traheretur. Sed ea fuit in ipſo animi conſtantia, eaque ratio moderationis atq; virtutis, ut ullo pacto flecti nequiret, quod conceptæ atque propoſitæ pacis ſpem, eluſo Pontifice minimè corrumpendam arbitraretur. Id verò ut ſtatueret graviter adducebatur, propter Turcas quos in Noricum effuſos eſſe didicerat, ſummo Viennenſium periculo, cladeque regionis, quando quidem cuncta cædibus & incendijs permiſcerent. Sub id quoq; tempus Rodericus Portundus Hiſpanicę præfectus claſſis Barchinonem reverti iuſſus ſummum fœdæ calamitatis infortunium ſubijt, commiſſo namque navali prælio cum Turcis prædonibus, claſſe exutus eſt, atque interfectus, tam ſua exitiali, quàm Reipub. damnoſa temeritate. Quomodo autem res geſta ſit, paucis enarrare lubet, ut noſtri homines nuſquam ſuperbia efferri, nec barbaros, qui pertinacibus animis nullo mortis metu ferrũ in noſtros exercent, deſpicere condiſcant. Portundus ex itinere prædones ſe adepturum ratus, qui tum Baleárico in mari vagabantur, quum ad Ebuſum inſulam perveniſſet, ibi didicit prædonum quindecim navigia, quæ remis agerentur, ad Colubrariam inſulam conſediſſe. Ea abeſt ab Ebuſo decem milibus paſſuum Frumentariaque à nautis appellatur. Itaq; evectus in ſpem opprimendæ piraticę claſsis, ex quindecim ſuis triremibus, validiſsimas octo deligit, eáſque cæterarum remigibus, & epibatis complet, impetratq; à prætore Ebuſano centum circiter, & quinquaginta notæ virtutis propugnatores, quos in triremes diſpertit. Hoc auctus numero, confirmatoq; ſuorum perfidio, non dubitat quin cum barbaris omnino ſit confligendum, compoſitiſque armamentis de tertia vigilia ab Ebuſo ſolvit, & ad Colubrariam progreditur. Barbari à medio pelagi ſpatio adventantes triremes conſpiciunt, celeriterq; e litore ſe expedientes navigia conſcendunt, atque arma parant. Portundus quum Ioannes eius filius iam inalbeſcente cœlo, hoſtilium navigiorum claſſem numeraſſet, ideoq; admoneret patrem ne properaret congredi numero impar, vehementer eum acerbeq; ignavia increpita obiurgauit, uſq; adeo inſolenter, ut diceret eum nõ eſſe ipſius Portundi filium, qui hoſtem reformidaret biremibus tãtum ex ſpeculatorijs mioparonibus inſtructum quando ipſe vel ſua tantùm prætoria trireme, cuncta ea barbarorum leviora navigia eſſet demerſurus. Erat Portundus animo certè egregio & forti, ſed valde elato ſuperboq;, quandoquidem ab inani iactantia contumacem & indomitum, nulla vel certi, vel præduri diſcriminis reputatio, nullaque vel horribilis præſentis periculi oblata facies perterreret. Tum filius qui cum virtutis, tum prudentiæ præcellentis erat, dij faxint pater, inquit, ut nos concepti timoris diſpudeat potius quàm doleat. Eo modo Portundus ſuæ prætoriæ ita curſum intendit, ut reliquas quæ remigio minus valebant, anteiret, & reſpiciens, remos tolli iubere cogeretur, ſcilicet ut conſequendi ſpatium præberet, quæ ad æquandam frontem cum voce, tum maritima ſignificatione, ut accelerarent accerſebantur. Haidinus Smyrneus archipirata, cui Cacciadiabolo cognomen fuit, ubi inæqualem hoſtium curſum deprehendit, quod longam interciſa ſerie nullam conſerturi frontem cum prætoria videbantur, advocatis commilitonibus navigiorumq; magiſtris (ita enim barbari trierarchos appellant) hoc conſilij expedita deliberatione ſuſcepit, ita di-

Pugna navalis inter Hispanos & Turcos.

viſis pugnæ muneribus, validiores biremes noſtris hoſtilem claſſem rectà ferirent: leviores autem ſingulas binę à lateribus aggrederētur. Favit fortuna prędonibus æqua, noſtris verò infeſtiſsima: nam Aſlanes Celebinus, & Solymanus audaciſsimi omnium & pugnaciſsimi uno tempore, hic à latere, ille rectiſſimè à prora in prætoriam invecti, priuſquam ſuccurri poſſet, Portundum capta Prætoria cum ſuis omnibus propugnatoribus trucidarunt, ita ut vexillum repentè, quod magnopere cæterorum animos imminuit, ſterneretur, pariq; celeritate Haidynus ipſe triremē ſuccedentem Ioannis Cantabri quæ à Gallo, id erat puppis inſigne, cognomen habebat, conſcendit, & Cantabrū cum univerſis navalibus ſocijs interfecit. Eodem puncto temporis Salecus Derthuſenſem triremē, in qua erat Ioannes Civeres Trierarchus proximamq; huic Ioannis Portundi filij, magno impetu adortus interfecto Civerio, & Ioanne capto, propugnatoribusque omnibus trucidatis occupavit. Eodem quoque ſemihoræ ſpatio Matthæus Sancês à Saba prædone expugnata triremè interfectus eſt. Maggalis verò poſtremas, & converſis puppibus aufugientes uſqueadeo acriter eſt conſectatus, ut alteram in qua erat Martinus Ariegus, velis & remis proſperè antecedentem amitteret: alteram verò in qua erat Ioannes Corduba, ſcopulis ſeſe illidere cogeret, quæ effugientibus omnibus cum ſolo trierarcho, qui ſupereſſe fœdæ cladi noluerat, capta eſt, Turcis ex victrice claſſe deſcenſione in litus facta effugientes ex triremè ita conſectantibus, ut multò plures quā evaderent, integri caperentur. Aidinus tanta parta victoria tridui quietem remigibus conceſsit, atque inde ad Barbaruſſam cum ſeptem captivis triremibus Algerium traiecit, cuius adventu victoriaque maximè lætatum ferunt Barbaruſſam, qui ex eius victoriæ fama apud Solymanum imperatorem plurimum inclaruit, quum ei Byzantium uſque dono miſiſſet ſplendidiora eius victoriæ ſpolia, ipſumque in primis Portundi prætorium vexillum, & ſumptuoſi operis puppis integumentum. Hoc loco minimè abſurdum putavimus, prædones barbaros proprijs nominibus appellaſſe. Id verò duabus de cauſis fecimus, quòd ſequentibus bellis, quę ſuo ordine referentur, eorum virtus efficax, ſi hoc honeſto nomine vis effera vocanda, ſic crebro noſtro incommodo multum inclaruerit, & demum illi victi pulſique Tunetanæ Cæſaris victoriæ famam auxerint, inſigniqueomnium mari noſtro navigantium lætitia latius extenderint. Cæterū Barbaruſſa acceſsione tot triremium captivarum, totq; noſtris hominibus ad tranſtra cathenatis, inſtructior atq; validior factus, maiora animo agitare cœpit, aſciſcereque ſibi novas vires, atq; arridentis Fortunæ ſecundas vices experiri conſtituit. Iam enim fraterni imperij compos, Hariadenus vocari volebat, ad differentiam Horuccij fratris, qui primò idem ab ænea barba cognomentum tuliſſet, cuius cognominis & Fortunę hæres multis rebus in Africa fortiter atq; feliciter geſtis, terra marique rex metuendus evaſerat, magno quidem Fortunæ ludibrio, ſi humilis piratæ deſpiciendam ab initio conditionem reputemus, poſtquam ad id humanæ ſuperbiæ faſtigium aſcenderit, ſicuti ſuo loco exordientes à prima eius è patria Lesbo profectione diffusè narrabimus. Igitur ante omnia miſſo ad Mœnicem inſulam, quam Gerbim vocant, Tabacco trierarcho Synam Smyrnæum cognomento Iudæum ſummæ prudentiæ uti conſtat archipiratam, certo fœdere ſibi coniungit. Is viginti quatuor biremibus imperabat, unique triremi, quam Gallis ereptam cognomine Nigram appellarat, cui Halicolam Corſum à pueritia a-

Hispani victi.

lumnum

lumnum pro trierarcho præfecerat, qui & ſuo nomine expeditam triremem cognomento Calabram trahebat. Synas quum ſubduci & refici claſſem iuſsiſſet, interea Tunetum contendit, ibiq; repertum inſignem prædonem è Cilicia, qui Halicotus vocabatur, æqua conditione tranſigit, ut ſecum ad Barbaruſſam enaviget, atq; ei operam præſtet. Halicotus quatuor habebat biremes, & duas quæ Neapolitanæ fuerant, ad Argentarium montem captæ, quum forte tormentarij pulveris & pilarum certam copiam ad Cęſarianos, Florentiam oppugnantes, iumentis deportandã expoſuiſſent. Altera fuit Iuſtiniana Gibba quæ in litus effugientibus remigibus pariter atq; vectoribus, vacua in poteſtatẽ devenerat. At altera fuit Aloyſij Hiſpalenſis, qui expugnata triremeinterfectus eſt. Horum omnium viribus in unum coactis Barbaruſſa ad Algeriũ claſſem luſtravit ſexaginta navigiorum militariter ornatorum, initaq; deliberatione cum ſocijs, urbem Gades in freto propter opulentiſsimi emporij famã adoriri conſtituit. Dum propoſito conſilio Barbaruſſa diligenter incumbit, Halicotus cum dimidia ferè claſsis parte Algerium mittitur, ut ibi magnam vim frumẽti nactus, nautici panis, quẽ biſcoctum vocant, ampliorem copiam paret, & reliqui cõmeatus iuſto numero ſe inſtruat, armamentaq; pluteos & tormenta coaptet. Hęc quum Algerij, Cercelliq; impigrè atq; avidè parantur, Andreas Auria vehementer offenſus incommodo cædeq; Portundi, vetereq; ſuo contra prædones odio incenſus, quod publicam iniuriam vindicandam rebatur, validiſsimam roſtratarum navium claſſem Genua eduxit, cui ſe Gallicæ triremes adiunxerant: quoniam rex Franciſcus maximè pium, ſibiq; decorum exiſtimabat armis perſequi Piratas communes humani generis hoſtes, oblíviſciq; in dudum cõciliati Cæſaris gratiam, totius ſimultatis, quę ſibi cum Auria nuper interceſsiſſet. Auria ad Baleares inſulas curſum tenuit, ibiq; didicit Piraticæ claſsis alteram manũ eſſe Algerij, alteram ſedere ad Cercellum. Idcirco conſilium expedit alteramq; earum priuſquam in unum coniungantur, invadendam cenſet, apertoq; mari rectà in Africam Cercellum verſus curſum intendit. Erant ei triginta octo roſtratæ omnes triremes. Has advenientes Mauri è ſpecula promontorij olim Carapulæ, quod nos Battalium; Pœni vero Gyra Flumar appellant, facilè conſpiciunt. Id verò quod vidiſſent referentes, Halicoto ſe Barbaruſſæ claſſem quum deciperentur, adventare confirmabant: ſed ut id crederet Halicotus, vel ea ratione adduci non potuit, quoniam ea adventans claſsis parem navigiorum magnitudinem certa ſpecie referret, quæ proculdubiò eſſet externa atq; inimica, poſtquã nulla inter eam minora apparerent navigia, ſicuti neceſſe eſſet in Barbaruſſæ claſſe, quum maiores minoresq; biremes, & parvos mioparones ſpeculatorios ex ſua conſuetudine eſſet adducturus. Iam ſenſim appropinquantes Aurianæ triremes quales eſſent, ſeſe intuentium oculis præclarè oſtendebant. Propterea Halicotus raptus in id conſilium quod inopinata neceſsitas afferebat, ſingulari celeritate Chriſtianis remigibus cathenas detrahit, qui erant numero circiter octingenti eoſque in ſubterraneum carcerem detrudit, partem triremium perforata carina, ne his potiatur hoſtis, in portu demergit: Turcas omnes ſecum adducendo arcem intrare iubet, præcipitq; Mauris ut oppidum relinquãt, & ad evocandos proximæ viciniæ Numidas, & montanos egreſtes, bellicoſoſque homines in auxilium accerſant. Dum hæc turbatè adminiſtrantur Auria adactis proris portum atq; oppidum occupat, treſq; cohortes ſub vexillo ad querendum car-

Auria contra Piratas tendit.

cerem, liberandosque Christianos servos dimittit. Nec mora, certo indicio ergastula omnia refiguntur, & cum magna gratulatione servi è summa miseria beati repentè facti per triremes distribuuntur. Cæterùm navales socij per oppidum discurrunt, cunctasque domos diripientes, per varias regiones dissipantur, nec reclamante, revocanteque ad tubę cantum Auria se recipiunt, quum rapinæ spes omnem pudorem in milite nuper collecto conscriptoque penitus extingueret. Id dissolutæ disciplinæ factum ab arce Halicotus deprehendens, subita eruptione dispersos invadit, opportuneque superveniunt auxilia Numidarum, qui ęquato peditum atque equitum cursu, inopinantibus nostris advolarant. Commissa est atrox cædes in nostros potius quã pugna, quòd nemo præpeditus complexu prædæ, & inopinato pavore perturbatus usquam consisteret, aut viriliter repugnaret: nam quisq; ad repetendam classem concitatus à pluribus trucidabatur. Eam verò fugæ ignominiã iratus Auria, ut aliquo remedio sisteret, postquã nemo imperijs suis parebat, paululum è litore triremes abduci iussit, ut spe insiliendi erepta, milites ad pugnam, salutis metu arma atq; animos cõverterent. Sed tanta erat impressio Barbarorum nemini parcẽtium, Turcarumq; præsertim qui gravibus suis incurvis gladijs rem gerebant, ut plures natandi imperiti, & malignè propter id dedecus à classiarijs adiuti, fœdissimo interitu mergerẽtur, sic ut paulo minus quadringentos Auria desiderarit, quum vix sexaginta cum Georgio Pallavicino nobili signifero vivi in potestatem hostium venissent. Verùm Auria id detrimentum æquiore animo tulit, quòd ab se tot Christiani nominis servos in libertatẽ assertos esse videbat, & aliquot eorum maiora navigia remulco secum abduxisset. Hac re gesta proculdubio Gadibus salutem attulerunt: nam Barbarussa ea spe deiectus ad minora latrocinia descendit. Iam Cæsar (ut ad historiæ seriem revertamur) circiter duos menses Placentiæ Parmęq; exegerat, quum optatissimum à Ferdinando fratre nuncium accepit, Turcas, qui per multos dies irrito conatu Viennam obsedissent, & cuniculis oppugnassent, desperata expugnatione retro abijsse, Solymanumque ipsum non dubio concepto pudore, quòd ei Fortuna cœptis aliâs arridere solita tantos conatus elusisset, tripartitò in Thraciam reverti cœpisse. Tempus postularet ut hoc loco quo impetu Solymanus in Pannoniam venerit, reiectusque à Viennæ mœnibus inglorius in Thraciam redierit, ex rerum gestarum serie narraremus, sed bono iure hic historiæ tractus in alium locũ omnino commodiorem atq; aptiorem traijciendus videtur, ne dum singula rerum membra secare, & præcipuis temporibus coaptare contendimus, rerum cognitio concisè atq; confusissimè legentib. proponatur. Hac singulari lætitia perfusus Cæsar, rectà Bononiam contendit, quò iam paulò ante Calend. novembres Clemens pervenerat. Ex itinere autem susceptus est apud Regium Lepidi, Mutinamque magnificentissimo Alfonsi Atestini Ferrariensis principis apparatu. Excipitur ergo triumphali pompa summis honoribus, incredibili omnium lætitia, ipse paludatus, & militaribus armis una dempta galea undiq; protectus, albo insigni equo, regio sumptu phalerato, à Mutinensi porta in forum provehitur. Præcesserant quaterna vexilla, cum levis, tum gravis armaturæ Belgarum equitum, sagulis, cristis, & colorũ varietate ita inter se distinctis turmis, ut quorum ducum essent, ab ipso insignium & vestitus argumento facilè noscerentur. Successit inde peditatus toties victor, non tam opimis hostiũ spolijs exornatus, quàm armorum fulgore ac aspectus feritate terribilis, ad trucem

cem tympanorum ſonitum,& graves tibiarum modulos,gradu ſuperbè compoſito,ſub ſignis introductus.Quadratam umbellam auro purpuraque diſtinctam gymnaſiarchæ,& celeberrimi bonarum artium profeſſores in togis ſericis præferebant.Latus Cæſaris à decora Bononienſium iuventute,non cuſtodiæ,ſed honoris cauſa cingebatur.Prætor urbanus, & decuriones cum vexillifero,et à Quadraginta virali magiſtratu,primoribusq; patritijs ſplendidiſsimi ſuccedebant.Conſtitit in medio foro Antonius Leva æger pedibus,ſed vivacibus oculis pugnaciſsimi ducis habitum præſeferens, ac ut magis ob recentem bellicæ conſtantiæ & rerum geſtarum gloriam, omnium oculis offerretur, in ſublimi ſella geſtatus,hinc veterana Germanorum legione,illinc Hiſpanorum cohortibus,ita prædenſa acie directis,aut obverſis, & tormentis in fronte collocatis,ut exercitus concurſurus eſſe videretur. Erant iuxta Cæſarem illuſtres reguli,auro in lacinijs vel ſolido bracteato,vel acu pingente inducto,vel ad luxuriem conciſo,itemq; exquiſitis armorum & equorū ornamentis maximè ſuperbi. Secundum eos prælata eſt Romana Aquila aureo in vexillo picta,ac itē candidum aliud vexillum purpurea cruce diſtinctum,ſub quibus totius aulæ familia ex flore gentium omnium delecta,& nobiliſsimi Hiſpaniæ ſacrati religione equites Cæſaris veſtigia ſequebantur. Prætorianus miles cuſtodiæ corporis aſſuetus,diverſis ſub ſignis Hiſpanus, Belga, Germanus, in croceis ſagis agmen extremum clauſit, & quicquid in foro ſpatij reliquum fuerat, occupavit. Erat erectus in Petroniani templi veſtibulo peramplus ligneus ſuggeſtus,periſtromatis,& aulæis ad loci dignitatem undique protectus, in quo Cardinales & epiſcopi, cæterique minores ſacerdotes purpurati, ſuo quiſque ordine conſederant.In medio autem præalta in ſede mitratus Pontifex Cęſarē expectabat.Ille itaque nobilioribus tantùm regulis,principumque legatis ſibi aſcitis,equo deſcendit,ſubeuntem per gradus Cardinales duo deduxere. Tum verò ut prodijt,omnium oculi in duos longè maximos terrarum orbis dominos ſunt coniecti. Explorabat enim quiſque valde ſuſpenſus & tacitus,propter memoriam veteris diſſenſionis & recentis amicitiæ,an ora ipſa interiores ſenſus nunquam ex toto fallentia,ſubitis illis affectionum & nutantis animæ momentis obedirent. Erat vultus Cæſaris in geſtu militari & gravi,blanda quadam lenitate,verecundiaq; perfuſus.Clementis verò facies ita ſubito ad eius occurſum exhilarata eſt,ut vel ob id maximè lętari crederes, quod illū multo humaniorem & auguſtiorē quàm putarat,eſſe conſpiceret. Varia ſiquidē ab Hiſpanijs,& falſa quidem,de Cæſare plerique malignè retulerant,& multi etiam ultrò trepidis animis,propter acceptas tot inuſitatas clades,ſibi illū fingebant, uti alterum Arioviſtum, aut Rotomalcem, aliquo ſcilicet vultu Cimbrico & feritate Gothica metuendum, ac ipſius denique militibus, ferocia & ſpiritus immanitate perſimilem,qui devictis & ſtratis tot hoſtium exercitibus, tot urbibus direptis,evaſtatisque provincijs, divina ac humana omnia dira confuſione miſcuiſſent.Sed iam fuerat exceptus Genuæ,Placentiæ cognitus,Parmæ demum, Regij, & Mutinæ,cum ſumma omnis generis hominum gratulatione ſalutatus,utpote qui paſsim humanitatis, abſtinentiæ, pietatis, atque iuſtitiæ monumenta,abſq; ullo vel ſuperbię, vel crudelitatis, vel libidinis veſtigio reliquiſſet.Enimverò,quo nihil eſt in rege popularius & gratius,aditum cunctis,atq; aures ſumma benignitate & ſingulari patientia præbuerat,dederatq; obiter reſponſa ſpei, æquitatisque pleniſsima, quæ propoſitis poſtulatorum

Cæſar ad Pontificem accedit.

ſigillatim rectiſſimè reſponderent. Illam verò militum licentiam diuturna im punitate confirmatam, ijs qui vel oblata rapuerant, vel ante diem arroganter ſtipendia flagitarant, ſupplicio protinus affectis, ita repreſſerat, vt illo quod teneret longè maximo omnium imperio digniſſimus haberetur. Sed nec eum (quanquam ætate Fortunaq; florentem) vllæ vnquam vel licitæ voluptates, à perpetuis rerum maximarum conſulationibus auocabant, ita vt in eo ſimul iuuentæ decor eximius ad Martiam laudem emineret, & conſilia ſenili maturitate proprijs non alienis cogitationibus exquiſita, elaborata, directaq; manerent. Nunquam enim præclarum, nobile & firmum eius ingenium, vel irarum impetus perturbarat, vel cęca vindictæ libido pupugerat, vel ulla humana mollities, quin recta ſentiret, expugnarat. Erat eius vultus, vt hoc quoq; curioſi minimè deſiderent, argenteo & grato quodam pallore dilucidus, oculi cærulei, ſuaues, nulla acri ſeueritate formidabiles, & ij quidem ad ingenuum pudorem virilemq; modeſtiam inſtituti. Naſus à medio clementer aſſurgebat, quod magnitudinis animi ſignum in Perſarum etiam regib. ab antiquis fuit obſeruatum; mentum erat ad exiguam vanuſtioris iniuriam paulo prominentius, & quod grauitatis ſpeciem addebat, ſubcriſpa & flauenti barba conueſtitum: capillum verò fulgore pallentis auri, more Romanorum Cæſarũ circum tonſum oſtendebat. Porrò ſtatura corporis, vt in ipſo ætatis integræ flore & proſperrima valetudine, non ab inerti ſucco, ſed à valido nevorum nexu longè firmiſſima; peramplæ item robuſtæq; manus ad ſtringendũ ferrum idoneę, crura autem venuſtiſſimè extantibus toris, trunci proportione directa, quod tum maximè apparebat, quum equo veheretur. Tanta enim ei inerat cum dignitate equitandi peritia, vt nullus eo armato, atq; equum incitante & in gyrum reflectente, vel pulchrior, vel viuidior, vel in ferendo armorum pondere patientior eques reperiri poſſe videretur. Cæterùm ad pontificis pedes flexo genu prouolutus, ac mox dextra læti arridentisq; Pontificis erectus ad oſculũ, Hiſpanica oratione, Veni, inquit, ſanctiſſime pater ad pedes tuos, quod ſummo voto ſemper expetiui, vt feſsis Chriſtianæ Reip. rebus communi conſilio ſuccurramus: oro Deum Opt. Max. qui me huius voti compotem fecit, vt noſtris conſilijs adſit, atq; hic aduentus meus Chriſtianis omnibus ſit ſalutaris. Tum Pontifex, certè hoc ipſo congreſſu, inquit, ſicuti Deus immortalis, & ſancti cælites certiſſimi ſunt teſtes, mihi nihil vnquam fuit antiquius, & iam ſuperis gratias ago quòd te videam proſperè atq; feliciter mari terraq; perductum, resq; eò deductas intuear, vt te authore de concordia omnium & ſolenni pace minimè deſperemus. Obtulit ſubinde Cæſar auri ſignati circiter libras decem; deductusq; eſt ſumma comitate à Pontifice ad templi limen; atq; ita digreſsi Cæſar ad aram maximam ſupplicaturus ſuperis contendit; Pontifex verò in prætorium cum vniuerſo ſacerdotum ordine continuò eſt reuerſus. Nec multo pòſt Cæſar & ipſe prætorium intrauit, cui paratæ erant ſummæ ædium partes, ita coniunctæ Pontificijs, vt inter vtriusq; cubilia ſolus intreſſet paries, aditum præbente portula, vt quum vellent, ignaris omnibus remotisque arbitris, interdiu noctuque, de ſummis rerum negotijs familiariſſimè diſputarent. Eo modo ſæpe arcana ſenſum, mutua & ſyncera animi liberalitate detegendo, ac odiorum origines ad fatalem vim & conſiliariorum & ducum inſaniam referendo, facilè Dijs bene iuuantib. viam inuenere, qua pax egregiè componi, & tot malis & funeſtis incommodis optatus finis imponi poſſe videretur.

retur. Veneti per Gasparem Contarenum divini ingenij & felicis industriæ legatum non proferendi imperij, sed tuendæ publicæ omnium libertatis causa, adversus Cæsarem arma cœpisse testabantur. Proinde eas urbes quas in Apulia, Galliaque togata posiderent, Cæsari atque Pontifici statim esse reddituros, adiuturosque pecunia Cæsarem, si ille erga Franciscum Sfortiam clementia & lenitate liberaliter uteretur. Cæsarem etiam ipse Pontifex ab initio belli fuerat obtestatus, ut Sfortiam deprecantis Italiæ precibus condonaret, vel humani iuris æquitate, si ei falso perfidię contumelia fuisset imposita, vel illa pręclara clementiæ virtute, qua reges Dijs immortalibus æquantur, si in maiestatem aliquid ingrato infidelique animo lapsus admisisset. Ad quam quidem rem singulare Pontificis studium, ac insignis authoritas momenti plurimum afferebat ijs consilijs approbandis, quę honesta, tuta, decora, atq; usu omnibus commoda censerentur. Nemo enim eo gravius atque prudentius de magnis rebus disputare, & diversas sententiarum opiniones acutius ponderare, confutareque didicerat. Addebant dictis fidem utriusque Fortunæ facta pericula, & quæ Christianos animos facile perstringit, illa inveterata religionis opinio: & ea quoque erat promissæ barbæ intempestiva & veneranda canities, ut apud Cæsarem cuncta pie & graviter æstimantem, & carceris & tot cladium memoriam facile renovaret. Sed tanta erat altitudo iudicij Cæsaris, tanta moderatisimi eius animi religio, & tantum denique pacis & concordiæ studium, ut nihil regali fastigio dignius atq; præstantius existimaret, quàm omnia consilia ad verum decus, ad solidam pietatem & ad animi magnitudinem revocare, ut arma in Turcas, adeo inter nos impie fœdeque tractata, verterentur. Quippe qui non adumbratam, sed veram & vividam, non Fortunæ adminiculis quæsitam, sed à fonte ipso propriæ virtutis profluentem gloriam sectaretur. Itaque Solymano Turcarum imperatore iam à Viennæ Noricæ mœnib. cum strage ignominiaque depulso, atque eo Byzantium pręcipiti fuga properante, quum nihil iam hostile inde amplius esset timendum, pacare cuncta constituit. Evocatur extemplo Bononiam Franciscus Sfortia: procumbit ad eius pedes, redditoq; diplomate, quo illum data fide ubiq; terrarum Cæsar saluum & tutum esse iubebat, salutem, imperium, & spes denique omnes uni Cæsaris probitati, fideique committit. Quoniam innocentia fretus, omnia se ex illius ęquitate humanitateq; sperare prædicabat. Tum vero stupentibus cunctis, videre licuit quanto Cæsar esset omni sua fortuna maior & excelsior. Certarat pro imperio Madiolanensi, desertus à socijs, ab omnibus oppugnatus, in qua contentione omnes omnium vires ingentibus partis victorijs præclare contuderat, & quum aliquando nutante partium Fortuna, in dubia spe victoriæ versaretur, honestas pacis cōditiones semper elato constantiq; iudicio repudiarat, ne quod virtute atq; una animi magnitudine erat facturus, veluti ignobili metu subactus, & præsenti impulsus necessitate fecisse videretur. Habet enim hoc in se regius eius animus, veluti excellenti & perfecta virtute præditus, ut nunq̃ vel acriter urgente Fortuna, abiecte se demittat, vel ea penitus arridente intemperanter extollat. Ergo ubique victor & triumphator, supplicem in gratiam recipit, Mediolanensium ducem appellat, & tabulis Augustialibus rite confectis, totum ei paternum regnum adiudicat, neq; amplioris pecuniæ tributum imponit, quám ab initio & ante dissensionem imponendum esse censuisset. Nec multo post Calend. Ianuarijs solenni adiecta precatione sacra peragūtur,

Sfortia ad Cæsarem evocatur.

Sfortiæ Cæsar Ducatum Mediolanensem reddit.

ab incredibili hominum frequentia, exoptatum afflictis Italiæ populis, inſperatæ pacis nomen excipitur. Præſentes Clemens Pontifex & Carolus Cæſar, orantis Romuli Amaſæi viri eloquentiſsimi voce Chriſtiani nominis conſervatores, ac optimi maximi Italiæ parentes appellantur. Obortas prægaudio lachrymas vix continent viri togati, optimi cives, ſanctiſsimi ſacerdotes, legati regum omnium, Galliæ ſcilicet, Britanniæ, Luſitaniæ, Scotiæ, Pannoniæ, Sarmatiæ, Daciæ, Veneti Senatus, ac item Allobrogis, Ferrarienſis, Mantuani, Vrbinatisq; regulorum, ac liberarũ etiam civitatum, Genuenſium, Seneſium & Lucenſium, cunctiq; demum proceres & principes, ipſeq; ante alios Franciſcus Sfortia honoris cauſa ſeſſum inter poſtremos Cardinales receptus. Ea enim dies tranquillitati initium, & ærumnis finẽ allatura videbatur. It fama per urbes Italiæ, externasq; provincias omnes Veneti ſenatus æquitatem, abſtinentiam, in appetenda pace ſtudium, in gerendo bello conſtantiam admirantur. Clementis verò quòd deſperatæ pacis conficiendæ implicatum turbidúmque negotium generoſè, divinéq; ſuſceperit graviter appoſiteq; tractarit, proſperè & ſalutariter confecerit, iudicium ſubtile, induſtriam vehementem: inuſitatam verò felicitatem, in cœlum eximijs laudibus ferunt. Cæſarem uti verè imperatorem quòd omnibus proferendi imperij cupiditatibus imperaret, uti verè victorem, quòd ſeipſum alijs parcendo præclarè devinceret: uti verè liberalem, munificum, largitorem, quòd regnum dare quàm accipere maius & pulchrius exiſtimaret, admirabili quodam genere gratulationis et laudis proſequuntur. Soli mortalium veterani, quibus natura odioſum pacis nomen eſſe conſuevit, moleſtè & inſolenter ferre id inexpectatum, & propterea clariſsimum Cæſaris factum vehementer dolere, ac invidia commoveri, quòd perpetua belli commoda, & victoriarũ præmia, eo importuno pacis nomine perderentur. Summa tamen Cæſaris æquitate & liberalitate ex agro Inſubrum aſſentiente Sfortia, præmia ſunt decreta Antonio Levæ, ac Alfonſo Davalo Vaſtio, minoribusq; ducibus, qui eo bello fortiſsimam operam navaſſent. Interea Cæſaris uxor Iſabella puerum peperit, cui propter avi materni memoriam Ferdinandi nomen impoſitum. Eius nuncij lætitiam celebravêre inſignes Hiſpaniæ reguli, magnificẽtiſsimo apparatu, arteq; mirabili, ad equeſtris pugnæ ſimulacrum Maurorũ iaculatorum cultu, in ſcuta paſsim coniectis arundinibus decurrẽtes. Quum hinc Oſorius Aſtorgius, illinc Pacecus Aſtalonius, ornatiſsimi duces ſingulas turmas ſpectante Cæſare in forum pugnaturas induxiſſent. Concurrere etiam quatriduo Itali, Belgæ, Hiſpaniq; equites cataphracti inſignibus amatorijs & militaribus ornamẽtis valde cõſpicui, panno aureo ac altero item purpureo, à ſenatu Bononienſi ad virtutis præmium, et in honorem Cæſaris hylari benignitate propoſito, tulitq; præmium Altamirus ex ulteriore Hiſpania regulus, quod plures quàm quiſquam alius haſtas in adverſis concurrentiũ pectoribus infregiſſet. Per eos dies Hiſpanorũ & Germanorum copiæ ex agro Mediolanenſi, Brixianoq; iuſſu Cæſaris, hortatuq; Põtificis deductæ, diverſis Apennini iugis in Etruriã deſcenderunt, hæſere tamen in nivoſis ſaltibus ænea tormenta, quũ vapore Solis reſoluta, & curruũ pondere fracta glacies, cœnoſæq; nives, rotas ad axes uſq; devoraſſent. Eas copias in unũ coactas, Vaſtius à citeriore Arni fluminis parte in ſuburbana ad conſpectum Florentiæ urbis perduxit, ut Florentini duobus exercitibus, hinc ab ipſo Vaſtio, & illinc è veteribus caſtris trans Arnum ab Aurantio, obſidione & minutis

Florentia obsidione a Caesarianis pressa.

lentæ

lentæ oppugnationis prēlijs premerentur, omnisque pabulatum & lignatum exeundi facultas, præcisis egreſsibus concluſo hoſti, & niſi per ſumma pericula erumpenti, penitus adimeretur: Poſtquam eos qui rempublicam gubernarēt, obſcuros novosq; homines ad privata potius commoda, quàm ad urbis ac imperij, & publicam denique totius populi ſalutem reſpectantes, nihil pro ſanis facturos apparebat: Quoniam legatos cum mandatis inanibus & parum expeditis de pace poſtulatis ad Cæſarem Pontificemque miſiſſent, & tunc maximè eiectis optimatibus libertatem illam non modo leniſsimo Mediceorum dominatu, ſed quavis acerba tyrannide ſæviorem, obſtinatis inſanisq; animis tueri uſque ad interitum patriæ ſtatuiſſent. Interea Cæſar propter pituitæ redundantiam, quam grave per hyemem cœlum invexerat, periculoſo anginæ morbo laboravit, ſolicitis de eius ſalute omnium animis: quoniam Philippum patrem, & Maximilianum avum, ea ſēpius tentatos fuiſſe meminerant. Sed Narciſsi Neapolitani medici valde fortunati peritia, qui ei ab adoleſcentia ſemper aſtiterat, celerrimè convaluit. Per eos dies ſenatus Venetus longè omniū quas unquam emiſiſſet, ornatiſsimam legationem ad Pontificem Cēſaremq; tranſmittit. In ea fuere Marcus Dandalus ætatis honore, & optimorum ſtudiorum gloria facilè princeps, itemque Aloyſius Mocenicus ſummæ gravitatis patritius, & Memphitica ad Selymum legatione clariſsimus, et Hieronymus Gradenicus vetus ſenator qui Romæ apud Hadrianum legatus fuerat. Porrò Laurentius Bracadenus florentis eloquentiæ philoſophus, & Nicolaus Teupulus graviſsimarum artium, & Etruſcorum carminum laude celebratus, & Antonius Surianius vir eximio rerum uſu & doctrina præditus ſingulari, & Gabriel Venerius vir prudens, efficax, aſsiduus, conſtans, qui Sfortiæ difficillimis temporibus ſemper affuiſſet: poſtremo Gaſpar ipſe Contarenus Venetorum ab excellenti virtute lectiſsimus. Erant in lato clavo vel aureo vel purpureo ad humeros fibulato, torquati fermè omnes, & à quodam auguſtæ gravitatis habitu venerabiles. Pontifex eis ſenatum dedit, advocatis etiam minoribus aulæ ſacerdotibus, & triduo poſt Cæſar in peramplo conclavi conſtituta ſede, proceribus circumſeptus eos ſuſcepit. Bracadenus utroque in loco orationem habuit ſplendidam, gravem, luculentam, exquiſito laudum genere pleniſſimam, qua gratias nomine ſenatus agebat, quod optatiſsimam pacem turbulentiſsimo tempore Chriſtianis ferè omnibus peperiſſet, offerebatq; Venetas opes, ſi quid egregium, & ſummis Chriſtiani nominis principibus dignū, concordibus animis agitarent. Latinè oranti continuò per utriusq; principis epiſtolarum magiſtros, qui erant à Pontifice Evangeliſta Taraſconus, & à Cæſare Mercurinus Cardinalis, brevi latina oratione fuit reſponſum. Donavit demum ſingulos legatos Cæſar quingentis aureis, & quanquam dimiſsi eſſent, aliquandiu tñ Bononiæ ſubſtitere, ut eum diem quo Cæſar Romani imperij coronam eſſet accepturus, ad declarandū ſenatus ſtudiū honeſtarent. Cēſar enim multis de cauſis Bononiæ coronari ſtatuerat, quāquam id antea Romē faciundum eſſe decreviſſet, ubi ſuperiores Cæſares tanquam in ſanctiſsima ſacrorum ſede, et felici nationū omniū domicilio, Vrbeq; ipſa veteris imperij honore antiquorū triumphis, & ſtupendis ſupremæ fortunæ monumentis longè clariſsima, coronas legitimo iure ſuſcepiſſent. Sed evaſtatē urbis & nondū novis commodis ſublevatē calamitoſa tenuitas, & opulentæ ſupellectilis ornamētorumque penuria Cæſarem avertebant, quamvis Romani eius ſpe advētus ab omni

triſtitia & ſordibus ad lætitiam veteremque ſplendorem revocati viderentur. Erant præterea Cæſari multa opportuno ſtatutoque tempore in Germania perficienda. Nonnulli ſcilicet pacandi reguli, qui ad arma conſternati bellum quàm pacem malle videbantur: aliquæ liberæ civitates confirmandæ, quæ ſe ad Helvetios certo percuſſo fœdere contuliſſent: Appellandus item novus Cæſar procerum ſuffragijs, & deniq; Pannonicis rebus occurrendum: quoniam Ioannes Vayvoda, quem regem Solymanus Budæ ſtatuerat, magnã regni partem obtineret, fretusq; ingentibus Turcarum præſidijs, ad prima veris ſigna in Noricum irrupturus eſſe crederetur. Itaque evocatis omnibus regulis deligitur Iovis dies ſexto Calend. Martias, Matthiæ Apoſtolo dicatus, qui erat natalis Cæſaris, ſemper ei fauſtus, & Ticinenſi etiam victoria lætiſsimus. A medijs prætorijs feneſtris patefacto aditu pons ligneus, penſilis, ſublicis impoſitus incurvo tractu per forum & Petronianũ templum ad aram uſq; maximam protrahitur, & feſta fronde, pictisq; tapetib. exornatur, ut ſine tumultu confluentis & prementis turbæ Pontifex & Cæſar in pompa prætervecti ſpectarentur. Erat de more veterum Cæſarum ut Modoetiæ prope Mediolanum coronam ferream ſuſciperent, quæ indicaret Romano imperio firmitatem ferro & militaribus copijs comparari. Tres enim coronæ Cæſaribus debentur. Prima eſt argentea Germanici ſcilicet regni, quam ſuffragio procerũ Aquiſgrani decennio ante ſuſceperat. Secunda ferrea regni Longobardici: Tertia verò aurea Romani imperij. Præſtò igitur affuere Modoetienſium legati, cuius erãt principes Polydorus Vectius, & Paulus Velanius, qui ad retinendam veteris prærogativæ dignitatem vetuſtiſsimi operis coronam, & annalium codices antiquitate pernobiles detulere. Ea erat ſine florentibus pinnis, in ſimplicem & latum orbem circumducta, ferro introrſus tempora præcingente, ſed exterius auro & gemmis exornata. Biduo itaque antequam tertiam coronam acciperet, in ſacello domeſtico aſtante Pontifice ſacris peractis Cæſar ungitur, ferreáque corona & cæteris regijs inſignibus decoratur, iiſdem ferè cerimonijs quas paulo infra memorabimus. Prætulere ante Cæſarem ſummi honoris cauſa Alvarus Oſorius Marchio Aſtoricenſis aureum ſceptrum. Didacus Pacecus dux Aſcalonius enſem gemmata vagina conditum. Alexander Medices dux Pinnenſis Cæſaris gener, orbem aureum cum præfixa cruce gemmis diſtinctum. Bonifacius autem Marchio Montisferrati, Modoetienſium coronam. His rebus ritè confectis advenit demum dies maioris aureæ coronæ pompæ deſtinatus: & is quidem, quum noctu pluviſſet, ſuperis mirè faventibus, incredibili ſerenitate perſpicuus. Ante alia Pontifex univerſo Cardinalium, & epiſcoporum ordine in mitris, & pluvialibus ſacris pallijs, cæteris verò ſacerdotibus in coccinea veſte per pontem ſolenni pompa traductis in præalta ſede geſtatur, & comitantibus prætorianis ſub umbella templum ingreditur. Iam in forum Antonius Leva pedeſtres copias adduxerat, & obverſis in omnes aditus maioribus tormentis & ſignis in medio conſtitutis, cuncta loco perpetua militum ſtatione firmaverat. Interim è lacubus qui in ſummo prætorianæ porticus fornice fuerant fabrefacti, per ſyphones rubra & alba vina fundebantur, panes ab alto in ſubiectos milites ſpargebantur, torrebaturque in machina verſatili bos integer, ingens, hœdis, vervecibus, ac omni ferè volucrum genere farctiſsimus, vt in tãta feſta hylaritate milites ſub armis in acie ſtantes, ad manum paratis obſonijs cum iocunditate veſcerentur. Nunquam ab ulla memoria,

vel

Caeſarib. tres coronae debentur.

vel ad celeberrimi triumphi, vel ad inauditi ſpectaculi famam, maior atq; nobilior mortalium inſignium numerus in vnam urbem confluxit. Erant adeo plena loca omnia quæ foro imminebant, ut multi in alto ſuſpenſis & pendentibus ſpeculis, alij in ædium proiecturis & periculoſiſſimis locis cum aliorum admiratione proſpicierent. Ipſa porrò domorum tecta pueris & fœminis in ea mira cupiditate ſcandentibus, tantæ multitudinis pondere fatiſcebant. Fuere etiam erecta inter Columnas templi ad theatrorum imaginem, podia gradibus excelſa ſuperædificatis quoque ſuggeſtibus, unde illuſtres matronæ ſuſpicerentur, & cuncta ipſæ pariter iocundiſsimè deſpectarent. Iam Pontifex ſacratas tunicas & chlamydes induerat, & ſacra ſolennia excultis altaribus parabantur, quum Cæſar ſub umbella cum ornatiſsimo procerũ comitatu ad templi veſtibulũ pervenit, ita ut vix eo paucis paſsibus prætervecto, tabulata pontis, prægravante prætorianorum turba frangerentur. Ibi pleriq; militibus immixti fœdo caſu procidentes ſeſe pilis atq; ſecuribus induerunt, inter quos fuit Albertus Pighius Belga theologus Lutheromaſtix, minima tamẽ pro tumultu clades incidit. Sed facilè fuit æſtimare ex atrocitate periculi quis in Germano milite ſupra ferociam militarem natura implacabili animorum habitus eſſet futurus, ſi ad certam omnium perniciem Cęſar ipſe ſe paululũ vertente Fortuna cecidiſſet. Sed intrepidè reſpectans Cæſar leniter arriſit, ita ut fortunam ſuam certius agnoſcere videretur, quæ cœptis & votis omnibus benigniſsimè ſemper aſpiraſſet. Erant omnia ad imaginem Vaticani templi conſtituta, & novæ ſacellis appellationes impoſitæ, ut ea ſigillatim ad veterem conſuetudinem ex Pontificijs libris reſponderent. Affuere igitur Romani ſacerdotes quibus ſacra Vaticani templi ſunt commendata. Ii ad aram Cæſarem ſuſceperunt, linteaq; ſacerdotali tunica ſuperiniecta in collegium eius ſacerdotij cooptarũt. Eum Salviatus Cardinalis in verba ex libris Pontificijs concepta, ſacramento adegit, ita ut in ſumma libens iuraret, ſe Pontificiæ dignitatis perpetuò futurum eſſe defenſorem. Ab hac ara duarum turrium nuncupata duo Diaconi Cardinales, Salviatus ſcilicet ipſe, & Ridulphus, ambo ex patruelibus Pontificis nepotes ad templi limen deducunt. Flexo genu ſupplicantem Picolomineus presbyter Cardinalis certis precationibus expiatum in ſacellum ſancti Gregorij perducit. Ibi lintea tunica deponitur, ſandalia margaritis & gemmis picta ſtatim induuntur, & Dalmatica veſte in morem Diaconi prius aſſumpta, paludamento demum conveſtitur. In eo habitu præcedenti Puccius Cardinalis ad Porphireticam rotam, quæ eſt ad Vaticani templi medium mitratus occurrit. Ingeniculatus Cæſar ad aram maximam obvertitur, ſolenniq; altera precatione, ut eius imperiũ ſtabile, perpetuum, victoriarũ, pietatis & laudis plenum faxit, Deo maximo, in cuius manu ſunt regna, commẽdatur. Sunt enim multa antiquitùs à pijs præſtãtibusq; ingenijs cum ſumma verborũ elegantia, & Chriſtiana gravitate compoſita, quę ex ſacrato libro ad ſtatus rerum & locorum ceremonias, ab alijs atq; alijs ſacerdotibus in frontem Cęſaris perleguntur. Quæ omnia in illis Pontificum iam editis libris, quiſque curioſus facilè poterit invenire. Aſcenditur demum verſus aram maximam ubi Innocentio Cibo Cardinale letanias præeunte, alternis precibus piè pronunciatis, Divi divæq; omnes propitiantur. In lectiſternio ſupplicanti Cæſari Campegius Cardinalis aſtitit, & de ſcripto oratiunculã, ut auſpicatò coronaretur, religiosè recitavit. Inde mox Cæſar à Farneſio, quoniã is erat ſenatus princeps &

Cæſar Bononiæ a Pontifice coronat.

Cardinalium vetustissimus, intra sancti Mauritij sacellum est deductus, ubi diffibulata Dalmatica, humeros & brachium dextrum sacro oleo adiectis puris, & pijs orationibus inungitur. His rebus ritè confectis solennia sacra erudito phonascorum concentu, alternantibus choris, operante Pontifice, ipso Cęsare in sacra veste ministrante protinus inchoantur, quæ miro ordine cerimoniarum, summa gravitate sacerdotum, insigni omnium religione adeo in serum diei sunt protracta, ut vel piè curiosos fatigare potuerint, si is longè omnium clarissimorum principum admirabilis consessus spectantium oculos ulla in parte satiare potuisset. Neq; hîc est necesse, ut cuncta sicuti sigillatim fuere celebrata, à nobis minutissimè referantur, quando ea in libris Pontificum beneficio publicatis ad amussim descripta videamus. Legati interim Genuenses & Senenses quum de loci dignitate inter se contumelijs pugnisq; contenderent, templo iussu Cæsaris exacti sunt. Cæterũ summa sacrorum fuit, ut Cęsari de manu Pontificis Romani imperij insignia traderentur. Itaq; solenni precatione semper adhibita Pontifex ei supplici sceptrum aureum dedit, florenti cacumine cõspicuum, quo piè gentibus imperaret: itemq; nudatum ensem, quo Christiani nominis hostes persequeretur, ac pomum aureum, quem uti terrarum orbem insigni pietate, constantia, virtuteq; regeret, & postremò thiaram illam potius quam coronam bicipiti fastigio, multisq; adamantibus insignem capiti imposuit. ille piè inflexo genu, pronus exosculato pede Pontificem adoravit. Tum demum Cæsar in illa tot gemmis ac unionibus exornata triumphali trabea ad lævam non procul à Pontifice in sede auro protecta, sed paulò humiliore, sessum est perductus, & Romanus imperator appellatus. Quod ubi in foro militibus est renunciatum, Antonius Leva ad declarandam lætitiam, maiora minoraque tormenta displodi iussit, ita ut terribili sonitu cœlum crepitare, terra quati, & tecta nutare viderentur. Nec multò post Pontifex sacratissimæ Eucharistiæ hostiam humillimo quodam oris gestu, purissimóque animi habitu desumpsit, atque eam obiter Cæsari omni labe criminum expiato religiosè communicavit. Peractis sacris templo excessum, ad præparatos equos sacerdotes, legati, proceres discurrunt, omnis repentè multitudo in equis conspicitur, acclamationes, tubarum cantus, tympanorum strepitus audiuntur. Conscendenti equum Pontifici Cæsar ad lævam pedes astitit, uti benignè auratam staffam sacrato pedi protinus inducturus. Sed pium Cæsaris obsequium Pontificis humanitas, religiosaque modestia superavit. Ergo iunctim equo uterque albo, sed Pontifex Thracio, Cæsar Hispanico confidentes umbellam subeunt, summę dignitatis hominibus ad eam gestãdam honori simul & labori succedentibus. Præcedebat miro pompæ ordine tum Cardinalium tum procerum utriusque aulæ familia, in tergo signa erant viatorum, qui cursores appellantur. Ad hæc subsecuti sunt septem viri insignes armis, trabeis, militaribus equis, & pedestri comitatu valde conspicui, qui totidem ingentia vexilla deferebant. Angelus Ranucius Bononiensium vexillifer, qui est summus apud eos magistratus, primùm detulit cum titulo libertatis, secundum erat senatus populique Romani Iuliano Cæsarino Romani sanguinis adolescenti ab ipsa familiæ pręrogativa demandatum. Ad hos secuti sunt Ioannes Menricus, & Hotrechius Belga, hic Cæsaris aquilam, ille candidum vexillum cruce purpurea distinctum gestabant. Tum demum tria sunt prælata Clementis scilicet Pontificis cum Mediceis insignibus unum, alterum sanctæ

Ro-

Romanæ ecclesiæ: tertium verò illud Christianæ crucis adversus Turcas aliquando deferendum. Signiferi fuere Leonettus Sidicinus, Ludovicus Rangonus, & Laurentius Cibo prætorij præfectus. Traducti præterea aliquot albi asturcones sine sessoribus auratis ephippijs instrati. Prætulere etiam adolescẽtes eximiæ nobilitatis in scipionibus præfixos galeros Pontificis purpureos quatuor. Nec multũ inde succedebat Eucharistia sub aurea umbella loculo cristallino inclusa, & sellę generosi & tamen pacati equi superimposita. Laternaingens ante & circum dena funalia ferebantur. Tum demum promiscuè gentium omnium honestissimi quique successere, ut decuit in tanta hylaritate regio sumptu supra quàm credibile videatur exornati. Nemo enim ex tota Italia paulò vir illustris non venerat, nisi vehemẽti valetudine præpeditus. Hispani, Itali, Belgæ, prout libido genijq; tulerunt, auro textile & serico omnis coloris eleganter variegato, itemq; Phrygijs operibus, & acu pictis sagulis spectantium oculos præstringebant. Germani in veste obscuriore, sumptuosa tamen torquibus aureis relucebant. Visebantur passim equi ex omni regionum sobole maximè generosi, & insano sumptu toto terrarum orbe conquisiti. Notiores Hispanię reguli fuere Alvarus Osorius Astorgiæ marchio, Didacus Pacecus Ascaloniæ dux, Indicus Mendocius Saldaniæ comes, Infantasiorum ducis filius, qui Franciscum Gallorũ regem in Carpentanis regali hospitio susceptum, admirãdis muneribus exornavit, & Petrus Toletanus Marchio Villafranchæ, Albano duce genitus, qui filiorum & nepotum sobole felix, & fide virtuteq; præditus ad regni tutelam in Hispania conquiescit. Præterea paulò minores comites Agillarius Fonteius, Cosantanius Altamirus, & supra hos, quem ingenio fideq; spectatum Fortuna extulit, Franciscus Covus consiliorum omnium particeps, & in regno legionis sacratorum equitũ magister. Sed quis reliquos nobiles, opulentos, clarorum principum progenie editos suo ordine numerarit? Neq; Italos alacritate & sumptibus inter se certantes sua serie arbitror recensendos, ne si in tanta vel Fortuna vel claritate propè æqualium equitum turba aliquos nominemus, cæteri se indignè vel iniquè prætermissos conquerantur. Fuere tamen inter tot regulos maximè conspicui Alexander Medices, & Ioannes Aloysius Caraffa Statilianus princeps. Belgarum autem longè dignissimi successere Henricus Nansous comes cubiculo præpositus, cuius est summus dignitatis & gratiæ locus apud Cæsarem, Philippus inde Croius marchio Arescotæ, præfectusq; equitum, & Cæsari sanguine coniunctus. itemq; Hadrianus Roseus Cęsarianæ familię magister. Venerat etiam ipse Andreas Auria, cui Cæsar maris imperium detulerat, non à cultu corporis, amictusq; luxuria, verùm ab aspectu gravi & militari, ipsaque prolixæ barbę spectanda canitie, & rerum gestarum fama conspicuus. Subtraxit pompæ Franciscum Sfortiam non importunus modò, sed gravis etiam morbus. Ferdinandus etiam Sanseverinus Salernitanus princeps, ne primum locum Ascalonio concedere videretur, intra limem domi se continuit. Federicus verò Gonzaga Mantuanus, ad exornandam urbem, ut summo cum honore Cæsar exciperetur, domi remanserat, & ob id etiam ne cum Bonifacio Montisferrati regulo, de loco & dignitate disceptaret. Alfonsus Atestinus Ferrariæ dux ideo non venerat, quòd Cæsar pacificator, uti postea fecit, nondum ei diem quo pro cõcordia ad Pontificem veniret, omnino statuisset. Nec Pyrrhus Antonius Sanseverinus Bellennianus princeps, quamvis properaret, in

tempore supervenit. Erat cum ijs, quos diximus, minorum regulorum atq; honestissimorum equitum numerus, vestibus & equorũ ornamentis magnis regibus exæquandus. Sed unus omnes omnium nationum Astorgius eruditis sumptibus superavit. Erat enim eius prætexta verè triumphalis margaritis & gemmis ad delphinorũ imagines opulentissimè depicta. Ad hos sequutæ sunt variæ legationes, & mox ipsi purpurati Cardinales. Inde non procul successit umbella, sub qua duo longè augustissimi terrarũ domini in mitris illis stupenda & inæstimabali gemmarum & unionum varietate pretiosis, ita collutim & temperato passu incedentibus equis, ut ij certa ingenij gravitate, quales sessores veherent, sentire viderentur. Antecedebant umbellam ipse Montisferrati marchio solenni in chlamyde, & corona gemmis ornata, qui Cęsaris sceptrum deferebat. Franciscus inde Maria Feltrius dux Vrbini, Venetorũ imperator: & quoniam erat præfectus Vrbis in veste purpurea Dalmatica cum inusitato in metę formã capitis tegumento, aurea cruce distincto, & tænijs utrinq; pendentibus, nudatum ensem prætendebat. Philippus verò Palatinus, quem decora proceritas & obsidio Viennæ adversus Turcas fortissimè tolerata clarissimum reddebant, aureum orbem detulit in talari toga purpurea, astrictis manicis & plano pileo candidis pellibus redimito. Postremus erat Carolus Sabaudius Allobrogum dux, pileolum ferens unionibus, smaragdis & carbunculis collucentem, qui quum oporteret, nobilioris officij causa, ademptam capiti Cæsaris coronam prætentis manibus deferret. Inter hos summi ordinis principes, & umbellam ipsam Cæsaris quæstor obequitabat, qui per singulas regiones certis passuum intervallis ad dimovendã turbam, excitandamq; lętitiam effusè in populum argenteam atq; auream stipem signatam imagine coronati Cæsaris dispergebat. Secundum umbellam binis cubicularijs & medicis locus fuit. Tum verò antistites opibus & authoritate præstantes, qui vel legati regum erant, ut Gabriel Agramontius Tarbensis Gallus, & Bernardus Tridentinus Germanus, vel Cæsaris consiliarij, in queis fuit Gabriel Barensis pace & bello rerum maximarum administrator, vel ij quos ab insigni gratia Pontificis assistentes vocãt, ut Hieronymus Vasionensis, qui Cæsarem in Italiam adduxerat, & cæteri demum episcopi in violaceis pallijs, & post hos minores sacrati viri successerunt. Novissimum agmen clausêre cataphracti equites Belgæ per alas turmasq; distincti, eo ordine indutis galeis & prætentis hastis subsequentes, ut non modò tantæ pompę prędidio, sed ornamento esse viderẽtur. A templo, ut diximus, profecti, modico ad lævam flexu ad urbis umbilicum ubi est turris Asinellorum altitudine Italicarum nulli secunda. Inde per regionem albis & cyaneis pannis coopertam, quæ ad Flaminiæ viæ portam perducit, inter acclamationes longo tractu processum est: porticibus hinc & inde spectantium fœminarum multitudine refertis, sic ut pompa omnis sine tumultu omnium oculis ad incredibilem voluptatem ostentata quietissimè spectaretur. Tum demũ ad regionis bivium, quod dicitur ad Clavaturas, Cæsar à Pontifice digressus ad divi Dominici templum contendit. Ibi venientem Romani Lateranensis templi sacerdotes cum summa veneratione suscepe runt, & uti Vaticani dudum fecerãt, in collegium cooptarunt. Inde Cæsar ad aram divi Ioannis supplicavit, & multos omnis generis oblatos nobiles equestri dignitate, gladio leviter percussis humeris ornavit. Nec multò pòst alio itinere quàm isset Põtifex, ad prætorium est reversus. Erat maximo triclinio ad

epulum

epulum præbendum aulæis undique strato coniunctum cubiculum Hippolyti Medices Cardinalis, in id familiariter Cæsar coronatus excluso fermè omni famulatu se recepit, trabeam deposuit, exuit sandalia, & auream talarem togam sumpsit, atque hylaris aliquandiu ab illo tanto prætextæ chlamydis, & prægravis thiaræ pondere conquievit. Interea præcinentibus tibijs & tubis epulæ miro ordine ministrorumque silentio introferri sunt cœpte. Itaq; affuêre Cæsari præsto quatuor illi principes in sua quisque solenni chlamyde, ut insignia præferrent, atque item alij illustres reguli, ut eum ad mensam deducerent. Cæterùm priusquam exiret, ex eorum numero septem equestri ordini adscripsit, & ante alios ipsum Astorgium qui longè omnium in pompa cultissimus extitisset, & Philippum Palatinum, qui Viennæ divina virtute propugnando, non modò Germanos, sed Christianos omnes summo metu & incredibili periculo liberasset. Cœnavit solus Cæsar singulis imperij insignibus in mensa collocatis, quæ erat aliquot gradibus excelsa: at in alia infra gradus in conspectu tamen Cæsaris discubuêre, Sabaudius, Palatinus, Vrbinas, & Montisferrati reguli. In exteriore verò triclinio epulum cæteris proceribus præbitum. Remotis mensis iterum Cæsar gladium cœpit, & plerosque nobiles equestri dignitate decoravit. Accidit verò dum nudatum ensem Vrbinas porrigere vellet, ut pomum manubrio insertum excuteretur, atq; eo cadente in pavimentũ inclusæ gemmę ad circumstantium pedes prosilirent. Fuêre qui id prodigij loco accipere viderentur, quasi futurum esset, ut Cæsar absens aliquando exercitum bene regere nequiret, capite scilicet eximiæ gravitatis indigentem. Alij autem felicius interpretabantur, Cęsarem ad Orientis regna unde gemmæ provenirent gladium esse vibraturum, simulq; futurum, ut duces & milites ab ipsa victoria quæ gladio pararetur, ingentibus illis Turcarum opibus potirentur. Hisdem diebus quibus Cæsar Genua discedens Placentiæ subsedit, & Solymanus castra posuit ad Viennam, Aurantius ab urbe Aquila promotis copijs in Vmbriam est profectus, eo cõsilio, ut Malatesta Baleonus, quem Florentini ex authoritate Galliæ regis sibi ducem designarant, urbe Perusia pelleretur. Reiecerat hic satis ęquas conditiones à Clemente propositas, quòd nequaquam, ut suprà diximus, eius fidei magnoperè cõfideret, arbitrareturq; ignobili & dubia pace bellicũ decus esse præferendum, unde clarescere, opibus augeri, atq; omnino ut vir maximè bellicosus proferre potentię nomen posset. Suadebat Florentinis ut ad tuendã civitatis libertatem, bellũ quod immineret, quantum fieri posset longius ab urbe Florentia alendum sustinendumq; censerent, ne suburbanus summæ fertilitatis ager pendente præsertim vindemia, nec planè reconditis colonorum frugibus & reliquis copijs, expositoq; passim ad prædam maiore minoreq; pecore ad primas hostis incursiones vastaretur, & demum populus bellicæ insolens cladis amœnissimarum villarum, uti necesse foret accidere, è mœnibus incendia prospectaret, quibus barbari insita animo eorum agresti ferocia minimè parsuri viderentur. Itaque sibi videri maximè tutum, & quod ad existimationẽ civitatis confirmandam plurimũ pertineret, ut sibi eas quas haberent circa Cortonam & Aretium copias, pecuniamq; item in stipendia submitterent: se namq; sperare ut Aurantius aliquandiu expugnandis oppidorum præsidijs distineretur. Neq; enim eum tanti animi, aut tantarum virium fore, ut Perusiam ex propinquo oppugnandam susciperet, quam ipse inexpugnabili situ permunitam fretusq; ob-

Baleonus Florentinis bellũ longè ab urbe alendũ suadet.

ſtrictorum ſibi civium ſtudio, & quo polleret fortium atq; fidelium veterum militum numero eſſet ſine ullo periculo defenſurus. Quòd ſi Nigrarum cohortium nova præſidia ſubmitterentur, & hoſtes deſperata expugnatione Peruſiæ, in Etruriam penetrare, Florentiamq; contendere velint, ipſum non eſſe prætermiſſurum, quin deductis ex omnibus Vmbriæ oppidis certis prȩſidijs, iuſto cum exercitu, eoque tormentis maioribus egregiè confirmato, abeuntes hiſdem veſtigijs inſequeretur, & aliquam rei benè gerendæ occaſionem pararet, circa tranſitum paludis, quam Glanis amnis efficit, nec aliter ea quàm duobus aut tribus ligneis pontibus poſſet pertranſiri. Id Malateſtæ conſilium tanquam ſalubre quanquam magnopere placeret Zanobio Bartholino, qui in procuratione negotij bellici Florentinorum finibus cum authoritate erat prȩpoſitus: nulla tamen ratione, vel Carduccio, vel Decemviris probari potuit, quum ille diceret, bono medico conſervandi cordis, in quo vita conſiſteret, peculiarem curam eſſe reponendam, neglectis quæ ferè nihil ad ſalutem pertinerēt, exterioribus membris: & in eandem ſententiam cum Decemviri, tum decuriones facilè adducerentur. Id quoque conſilium Franciſco Ferruccio probabatur, qui aſſuetus Nigris cohortibus ſtipendio militi numerando apud Soderinum ſolers miniſter prope Averſam captus fuerat, atque inde pecuniæ redemptus, utilem Reipub. operam præſtiterat, colligendis ſcilicet undique veteranis, ſic ut eo bello legationis militaris honorem conſequutus, diu æquè fortis & acer dux ſecundiſsimo ſtudio civium uteretur, quòd ex humili loco inter cives multo auſu perpetuoq; labore clarum militiæ locum ſibi quæſiviſſet. Cæterū hæc ſana conſilia fatalis inſita Carduccij animo rabies, & inuſitatæ experſque rationis confidentia, & ſupra id pervicax popularium conſenſus, in irritum facilè rapiebant. Timebat namq; Carduccius nō obſcurè, ne populus tot conſpectis urgentis belli detrimentis perculſus, ſicuti pleriq; optimatium ſuadebant, ad petendam pacem verteretur. In ea ſiquidem perſuadenda Clemens multis de cauſis vehementiſsimè laborabat, ut qui parcendum patriæ, avertendaque belli incommoda putaret, ne pro paucis malis civibus, univerſa civitas, ſævo atque irrevocabili periculo implicaretur. Interim Aurantius fruſtrà pertentato Malateſtæ animo, in Fulginatem agrum progreſſus, vi admotà & deiectis Menavia, Montefalco, Aſsiſioque Malateſtæ præſidijs, ad oppidum Hiſpellum, quod erat peculiare Baleonæ ditionis, caſtra admovit. Defendebatur oppidum acerrimè ab his cohortibus, quibus præerant Baptiſta Borgheſius Senenſis patritius, & Leo Baleonus. Hi Hiſpanos poſt editam tormentis ſuperioris coronæ ruinam, ſcalas apponere atque ſubire auſos, tantà vi omni telorum genere, trabibusque deiectis obruerunt, ut multi interirent: alij vehementer ſauciati oppugnationem relinquere cogerentur. Eo die Ioannes Dorbinus apud Hiſpanos primum exiſtimationis poſt Vaſtium qui aderat locum, non claritate quidē natalium, ſed fortibus factis fama latè partà promeritus, craſsioris ſclopetti glande ſupra genu vulneratus eſt, lethifero quidem vulnere: nam paucos poſt dies Fulginium delatus interijt, quo nemo conſilio manuque melior apud pedeſtres Hiſpanorum copias putabatur, Cȩſare facilè eum nobilioribus gentis prȩferente, quòd præclaram virtutem omni nobilitate digniorem, utilioremq; ſibi fuiſſe iudicaret. Eius morte Romanos lætatos ferunt, quòd is, quē in occupanda urbe crudeliſsimè cædibus graſſatum norant, ſuperis id ſcelus non ſerò vindicantibus, Borbonio, Vgonique

Mon-

Moncatæ tertius dux Vrbi funeſtus, comes ire maturaſſet. Nec multo poſt Hiſpellani duces, honeſtas conditiones offerente Aurantio ſi oppidum dederẽt, cum eo pepigerunt, ut ſalvis rebus oppidum traderent. Sed Hiſpani ita exuerunt armis ſingulos milites, atque vniverſas domos diripuerunt, ut fidem ab Aurantio datam fefelliſſe dicerentur. Hiſpello & cohortibus amiſsis, reliquiſque omnibus exutus oppidis Malateſta, quanta poterat ſimulatione ancipitis periculi ſui conſilia tegere contendebat, ob id magnopere perplexus, quod ſine Florentinorum auxilijs, neque urbem tueri poſſet, civibus præſertim ſatis importune bellum deteſtantibus, & iam plane animis in Pontificẽ proclinatis, neq; ſe inde ſine gravi pugnę periculo, ſi erumpendum & Florentiam quo vocabatur, contendendũ foret, tot circumiectis hoſtibus certas utrinq; difficultates evaſurum proſpiceret. Itaq; ægro, ſed maxime conſtanti animo ad neceſſaria deditionis conſilia ea ratione deſcendebat, ut extra omnem urgentis belli metum, quę neceſsitas afferret ad pietatem patriæ referre videretur, & civium voluntates ea oſtentatione virtutis mirum in modum conciliaret. Prædicabat enim ſe eo eſſe animo, ut ab omnibus civitatis incõmodis abhorreret, nec pati velle ut cives ſicuti Pontifex denunciaſſet, ipſius pertinacia aquæ & igni interdicerentur, vaſtaretur ager, & civitas vetere ſua libertate, & gymnaſij honorẽ ſpoliaretur. Propterea ſe malle incolumi patria, atque integris civium fortunis excedere, & Florentinis auxilio ire, ne officio ſuſceptoque muneri deeſſet, quàm patriam in periculum læſæ religionis, & totius belli diſcrimen devocare. Itaq; ad Aurantium legatos mitterent, à quo ſi honeſtas pro ſe conditiones impetrarent, certaq; fides ſibi à Cæſarianis pariter & Pontificijs ducibus præſtaretur, ſine mora copias educturum, atq; hos omni belli metu liberaturum. Aurantius Hiſpello in poteſtatem redacto, & dimiſsis ea conditione his cohortibus quę ſe dederant, ut intra tertium menſem hoſtibus Pontificis nequaquam militarent, Peruſiam quę aberat ſpatio quindecim milibus paſſuum, rectà contendit, poſitisq; caſtris ad pontẽ ſancti Ioannis quo Tiberis iungitur, expectabat quidnam conſilij Malateſta caperet, atq; ita auditis Peruſinorum legatis, non contempſit conditiones quæ proponebantur, vel ob id præſertim quod Pontifici curæ eſſe intelligebat ne Peruſinus ager ulla belli clade vaſtaretur, ſed protinus Florentinis bellicum terrorem admoveret. Propterea his conditionibus Vmbrico bello finis eſt impoſitus, Malateſta Peruſia excederet, eamq; urbem Pontifici regendam relinqueret. excedenti Aurantius cum univerſis eius copijs tutum egreſſum, atq; iter præſtaret. Cæſariani anteirent itinere capto ad locum Tabernas dictũ: Malateſta poſtero die ſubſequeretur, interim Peruſini utriq; exercitui commeatus copiam præberent: tutus Peruſię uxori & liberis Malateſtæ, atq; item propinquis eius atq; clientibus receptus foret, liceretq; ei duodecim ænea tormenta urbe educere, eaq; ad ſervanda ad Vrbinatium principem tranſmittere, ea lege ut his adverſus Pontificem nuſquam uteretur. De lite autem & controverſia, quæ ſibi cum Braccio & Sfortia intercederet, qui Gentilis patrui hæredes dicebantur, arbiter fieret & diſceptator Antonius Montanus Cardinalis Vmbriæ legatus. His ritè tranſactis, Aurantius movit caſtra, & ad oppugnandam Cortonã profectus eſt. At Malateſta dextrorſum itinere capto, rectà Florentiam nullo incommodo accepto perrexit. Cortonenſes qui ſatis valido quatuor cohortium præſidio tenebantur, quum portas clauſiſſent, nec depoſcẽti colloquium Vaſtio quicquam pa-

Malateſta Peruſiam Aurantio tradit.

cati reſponderent, & tormenta murum ferientia oppoſitis novis aggeribus egregiè ſuſtinerent, & audaciſsimè adverſus ſubeuntes Hiſpanos præliarentur, Vaſtius portam promotis, quæ à delubro Vincentia vocatur, multis ictibus maioris tormenti quaſſatam, ſuccendi iuſsit, primiq; omnium inter Hiſpanos promptiſsimi centuriones Securra, & Alfonſus Vallius, id munus coniectis facibus implevêre, unoque tempore duobus in locis contractum eſt certamen valde cruentum, quum in ſubeuntes Hiſpanos ipſi propugnatores glandibus & ſaxis intrepidè rem gererēt. Sed ardentem portam duo eximiæ virtutis cohortium præfecti Iacobus Tabuſſus Vmber & Rodulphus Aſiſias reſtinctis ignibus Hiſpaniſq; repulſis pertinaciſsimè defenderunt. In alia quoq; parte, ſingulari conſtantia propugnarunt Franciſcus Sorbellius, Marcus Empolitanus, Goriuſq; Montebenicius, eo pugnę exitu, ut Hiſpani multis acceptis vulneribus, et nonnullis interfectis, ſe recipere cogerentur, atq; eo maturius quòd Securra & Alfonſus valvas concremare conantes, graviter ſauciati pugna exceſsiſſent. Cæterū Cortonenſes, quum Vaſtius maioribus viribus redintegrare oppugnationem ſtatuiſſet, & per caduceatorem ad decuriones miſſum urbi excidium comminaretur, niſi intra horæ ſpatium portas aperirent, perterritis civibus, vel nolentibus præſidij præfectis, deditionem fecerunt, ea conditione ut incolumes ſervarētur. Hæc diditionis formula præſidij milites excludebat, ſic ut ſe ingratè prodi, tradiq; iratis hoſtibus quererentur. Sed Vaſtius pro ſua humanitate ita omnes urbe exeuntes conſervavit, ut armis tantùm & vexillis exueret, quòd pertinacius quàm oporteret tanti exercitus vim contempſiſſe viderentur. Verùm non eandem exempli ſortem tulerunt Caſtellionenſes Cortonæ proximi, tot invadentibus copijs reſiſtere auſi: nam dum tormenta, paratamq; hoſtium aciem deſpicere videri volunt, & fortiſsimè propugnant, creſcēte periculo, quum ſe dedere velle ſerò ſignificarent, expugnati direptiq; ſunt. Aretini autem aliquanto ſalubrius nihil de defendenda urbe cogitantes, continuò portas aperuerunt, quòd Capinſaccus exigui præſidij præfectus, in arcem confugiſſet, ſuadente Roſcio Bevignanæ comite cive Aretino, qui Aurantij gratiam promereri, & patriæ ſuæ dominatum invadere perfidioſa vanitate cupiebat. Id primū amiſsi Aretij incommodum Carduccij non obſcura malignitate, & Antonij Franciſci Albitij temerario obſequio acceptum optimates aſſeverant, quòd ille adverſis de adventante hoſte rumoribus permotus, eas copias cum Florentini nominis, tum Peruſini, quæ Aretij coiviſſent, & ſe urbi præſidio futuras ſumma ſpe defenſionis profeſſæ fuiſſent, ad ſe Florentiam perduci iuſsiſſet: Albitius verò factioſo animo Carduccij literis, quæ non erant ex decemvirali ſententia, nimis properè atq; improbè paruiſſet. Neque enim dictator civium ſtudijs diffidens, ſe tutum eſſe adverſus factionis ſuffragia fore putarat, niſi urbem militari præſidio confirmaret, ut qui inter ſpem pacis, & belli metum nutabant, quominus hiſcere auderent præſentibus armatis terrerentur. Hoc autem ſuopte ingenio conſilium Carduccius ita ſuſcepit, ut nihil decurionibus communicandum putaret, ne contradicendo impediri poſſet, & inconſultis Decemviris ad Albitium perſcriberet, qui Zanobio Bartholino in eo procurationis munere ſucceſſerat, vir turbido ingenio, aliena ſemper à Repub. coquens, nec quicquam ſtabili mente per occaſionem probans. Itaq; nullam ſibi Albitius moram attulit, quin perlectis Carduccij literis, detractas undique & collectas in unum cohortes Florentiam mitteret,

provinciamque & urbem Aretium præsidio nudaret, haud dubiè hostibus mox occupandam. Id admissum facinus Carduccio pariter, & Albitio capitale fuit, quum in exitu belli, successuq; temporis contra leges maligne atq; arroganter fecisse ab Octoviris iudicarentur. Aretio occupato Aurantius copias effudit in peramœnam frequentemque oppidis, & nobilitate Trebiani vini percelebrem regionem, quam superioris Arni Vallem appellant, ea clementia, ut severo edicto milites ab omni præda atq; licentia cohiberentur. Eo modo per quatriduum recreato exercitu rectà per Incisiam vicum Florentiam contendit, quà Annibalem olim transiisse ferunt, certissimo argumento quòd ibi elephantum ossa ab aratoribus hac ætate reperiantur, quas bestias multo gelu alpium correptas amiserit. Primæ alæ equitum Hispanorum & Epirotarum secundum Arniripam descēdentes, in regione, quę Plana Ripolis, & Paradisia vocatur, magnum fugientibus incolis tumultum excitarunt, sicut sese insinuarent usq; ad suburbana ædificia, quæ Recorbula nuncupantur. Is adventantium hostium conspectus & fremitus à divi Nicolai porta in urbem, & trans Arnum in forum & curiam usq; permeavit, tanta populi trepidatione, ut pleriq; pavore concitante portis sese in agros cum uxoribus & liberis eijcere properarent, vixq; paventium turba imperio magistratuum, & obstructis iam portis sisteretur, quū eodem tempore tormēta è propugnaculo portę divi Nicolai, atq; item ab adverso aggere munitionis, quę erat trans Arnum Crucianæ portæ imposita, in provectos hostium equites, horrisono reboatu disploderentur, & Malatesta milites suos arma capere, & in muro consistere: urbanam verò iuventutem Stephanus Columna sublatis vexillis curiæ aream & fora tueri, perstrepentibus undiq; tympanis iuberent. Ea repentè commotæ perturbatæq; urbis facies, imbellium pręsertim oculis atq; auribus insolita, usq; adeo vehementer patrum animos perculit, ut iam petendæ pacis consilia, quàm gerendi belli potiora censerentur. Aurantius postridie speculatus urbis situm, à meridie apud templum Margaritæ Montichiæ castra posuit, contra mœnia, quæ excelso montis supercilio impositam, eam urbis partem quæ est ultra Arnum, à divi Nicolai porta, modò erecto, modò declivi muro, usq; ad Fridianam portam præcingunt, quòd nusquam eius tortuosi & inęqualis muri structura debilior appareret, & si arduo eo colle, cui tota civitas subiecta est, potiretur, inde productis tormentis hostes subigi posse iudicaret. Quamobrem Malatesta deprehensis militari coniectura hostium consilijs, intentissima cura extruendis aggeribus incubuit, æquato civium & militū studio laboreq; tanta contentione & celeritate, ut quum facibus accensis periculosa loca noctu permuniret, omnis paulò antè conceptus timor civium animis decideret, vel ob id maximè quòd Malatesta ex consilio Stephani Columnæ & Marij Ursini, totū divi Miniati collem templo insigni, & excelsa sacræ turris specula maximè opportunum, ne eo potiretur hostis, valida munitione, fossaq; circumcidi, urbiq; adijci curavisset, turremq; tormētis iussisset instrui, quibus hostium castra in subiecta valle posita, ad destinatos ictus omnibus propè horis peterentur. Aurantius porrò geminos terrenos colles è sua valle ubi castra locarat, molliter assurgētes, Miniatiniq; montis ęquantes supercilium occupare, munitosq; maioribus tormētis instruere cōstituit, quod ubi à Florētinis ducibus est animadversum, cohortes quę toto montis aggere frequētibus propugnaculis pręsidio erāt impositæ, signo accepto in hostes decurrerūt, ductante Mario

Aurantius Florentiam obsessurus venit.

Vrsino, cuius impetum excepit Petrus Maria Roscius ab oppido sancti Secundi comes vocatus. Hunc Aurantius ex Apulia cũ veteranis cohortibus evocarat, & propter virtutem nobilitatemque generis inter carissimos in honore habebat. Itaque acerrime dimicatum est, tantaque crescentibus utrinque auxilijs contentione prælium est consertum atque protractum, ut multis interfectis, multoq; pluribus vulneratis, vel occidente sole ægre dirimeretur, & sequentibus diebus alterno impetu utriusque partis milites, ad maiorem præcipue clivum, quem Giramontem appellabant, iusto prope prælio concurrerent, nullaque in re vel audendo, vel resistendo Etrusci Aurantianis cederent, quorum principes Hispani, quod agilitate corporum armaturæq; genere valerent, videri cupiebant. Ad extremum, quum his collibus aliquandiu acerrime & cruentissime decertatum esset, multis de causis intermissa contentione, Aurantius eos obtinuit atque permunivit, sic tamen ut casam in proximo Barduciæ villæ, quam uti invadendæ hostium munitioni opportunam occuparat, prementibus Amici Venafrani, & Perusinorum cohortibus, relinquere cogeretur, iubenteque Malatesta, totum id ędificium succenderetur, & in conspectu hostium deleretur. His prælijs mirum in modum ad capessendam pugnam, ostendendamq; virtutem, utrinq; ita exarserant militum animi, ut neque Aurantius de subigenda urbe desperaret, neque Malatesta constantibus usque adeo civibus, de felici rerum exitu dubitare videretur. Nam huic tanta cum singulari diligentia ordinata dispositaque erant pro mœnibus veterum militum præsidia, ut neque vim hostium ab ulla parte, si murum tormentis aggrederentur, extimescendam prædicaret, neque intus ullam tumultus procellam oriri posse arbitraretur, postquam milites & armata iuventus mutua præsidij ope (uti oporteret) in officio religiose continerentur, summa nanque magistratuum providentia, neq; esculenta in foro venalia deerant, nec quicquam aliud frustra à milite desiderari poterat, quando certa quæstorum fide, ad diem singulis cohortibus stipendia provenirent, omnisque vel iurgij, vel contentionis materia subito tolleretur severitate Zanobij Bartholini, & Raphaelis Hieronymi, qui cum authoritate summi imperij per urbem volitantes, & miram in foris & compitis tranquillitatem adapertis tabernis, nec intermissis usquam tribunalium officijs, summæ securitatis & pacis ocium repræsentabant. Aurantius autem prętter copias Germanorum & Hispanorum, quæ erant vetustate stipendiorum & longa exercitatione firmissimæ, acciverat sibi nobilissimos quosque ac fortissimos Italicæ disciplinæ proceres, quos ob id quod plures secum treharent cohortes, vulgo Columellas appellabant. In his erant præter ipsos qui Romæ & in Apulia militassent Roscium sancti Secundi comitem, Petrum Aloysium Farnesium, & Alexandrum Vitellium, plerique alij, inter quos eminebant Romani sanguinis Ioannes Baptista Sabellus, Martius Columna, eiusque gentilis Camillus Mutio viro forti genitus, atque item Pyrrhus Stipicianus, & Scalengus Astensis: præterea Braccius & Sfortia Baleoni fratres peculiari odio Malatestæ infensi: & secundum hos Andreas Castalius Neapolitanus, & postea non sero applicuit Fabritius Maramaldus, & vetus dux Ioannes Saxatellus è Togata Gallia cum validis copijs accersitus, iussuque Pontificis Ramazottus cum armata multitudine militum clientiumque suorum. Nam apud montanos homines vir factiosus ab antiqua nominis authoritate plurimũ valebat, ex Apœninoq; in Mugellanum agrum descen-

deſcenderat, & interceptis commeatibus magna Florentinis detrimenta afferebat, obſiderique urbs cœpta cis Arnum exiſtimari poterat: quoniam è Bononia Felicis Vitembergi legiones, & Hiſpanorum tironum cohortes à Mutina tranſverſis Apœnini iugis propediem deſcenſuræ, & diverſa ab Aurantio intercedente Arno flumine, caſtra facturæ dicerentur. Italici generis milites, qui his quos diximus Columellis parebant, ſupra viginti milia peditum ſummam efficere putabantur. Veteres Germani & Hiſpani ſexdecim milium ferè numerum implebant, præter eos quos Felix adducebat, & tirones Hiſpanos, qui Petro Velleio Ghevara duce nondum advenerāt, ſic ut vera æſtimatione ad non dubium omen diuturni belli, longiſsimæque obſidionis utrinque vires victoriæque ſpes æquatæ cenſerentur. Quandoquidem Florentinos non pro libertate tantùm, ſed pro gloria civitatis, Etruſcique imperij dignitate ab omnibus ſocijs deſertos, oppugnatosque ab invictis gentibus, ſummisque principibus arma induiſſe minimè pœniteret, & unicam veræ conſtantiæ laudem ſpectantes, quicquid vel iniqua belli ſors afferret tam æquis quàm indomitis animis laturi viderentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVIII.

PRÆPOTENTIS nobiliſsimæque civitatis conſtantiam, quum inauſpicatæ libertatis nova iura defenderet, ingentique animorum pertinacia antiquiſsimarum gentium gloriam æmularetur, armis fameque perdomitam narraturum, tantiſper reſpirare, & priores ſpiritus reſumere non puduit; dum inſtituti ordinis ſeriem ſequutus, ea quæ diſtulimus, ſervato temporis tenore, ſuo loco referantur. Operæ itaque pretium duxi ſerviendum hiſtoriæ, ut non interciſa diſsipatis membris, ſed per partes inter ſe non abſurdè coniunctas, integra legentibus proponatur. Quo fit ut promiſsi memor ad Solymanum me convertam, qui ab obſidione Viennæ inglorius diſceſſerat. Sed priuſquam hæc dicere aggrediamur, opportunum eſſe arbitror, ut rerum in Pannonia geſtarū ſucceſſum paulò altius repetamus, ſcilicet ut boni mortales, quibus de cauſis cum Solymano contractum ſit bellum, liquidiſsimè cognoſcant, & hinc quoque Chriſtiani reges, quantum nobis hæc bellua ab immenſo eius imperio, expeditisque opibus reformidanda ſit reputando, expendendoque pericula, conſilium pro publica ſalute digniſsimum aliquando ſuſcipiant. Igitur Hungaris ad Mugacium trucidatis, & rege ipſo ad fœdum interitum paluſtri lacuna ſubmerſo, victor Solymanus Budam rectà contendit. Vrbe, regiaque potitus, ad Danubium poſuit caſtra, inviſitque regiam arcem, ita tamen ut in ea minimè pernoctaret, quòd antiqua Othomannorum

Solymannus Budae potitur.

Othomanni n[on] pernoctant in urbib[us].

lege cautum sit, ut Imperator nusquam muris, sed suæ tantum custodiæ munimentis confidat. Ibi ad eum delata sunt occisorum antistitum & procerum cruenta septem capita, quibus renidenti ore illusisse visus est, quum purpurati ea singula ligneo in gradu collocata, simulanter honoris causa inclinata cervice, & dextris ad pectus compositis nominatim salutarent, Papasque strenuos per iocum appellarent. Sed Solymanus gravi fronte, quum singulorum nomina indicarentur, vehementer detestatus fuisse ferebatur, unum præ cæteris Ladislaum Salcanium Strigoniensem antistitem potentissimum, obiecto fœdæ avaritię probro, quod is regem suum in tanta urgentis belli difficultate aurum mutuo deposcentem, quum multa pondera in eius thesauris laterent, adiuvare recusasset. Tomoreum porrò stolidæ temeritatis incusavit, quod vir conficiendis sacris dicatus alienæ functionis munus arroganter usurpasset. Ex adverso Franciscum Perenum Varadinensem antistitem, nobilissimi generis virum, seræ prudentiæ nomine laudavit, quod imminentis publicę cladis nequaquam falsus vates, in consilio non insulsè dixisse didicisset, quum Tomoreus de committenda pugna importunè decerneret: postquam eius fatali sententiæ obsisti non posset, se providere quid cucullatus imperator postridie esset facturus. Eum namque tanto ausu nihil omnino aptius præstaturum, quàm ut celeberrimum diem Christiani calendarij fastis insereret, à cæde triginta milium Hungarorum martyrum pro tuenda religione à barbaris iniquissima prælij conditione concisorum. Eos enim Christiani martyres vocant, qui pietatis causa pugnantes, ultrò egregiæ morti se devovent. Reliquos tyrones audaculos appellavit, & in his pręsertim Georgium Sepusium, Transylvaniæ præfecti germanum fratrem, & multa canicie senium præferentem, Ambrosium Sercanũ, nobilitate generis, opibus & dignitate illustrẽ. Quum verò ei Ludovici & Mariæ uxoris simulacra ostenderẽtur, generoso ore dixit, se adolescentis regis calamitatẽ misereri, qui usq; adeo malè sobrios in re gravissima consiliarios nactus, pugnã absurda ratione committere properasset, & se non eadẽ causa, ut ei adimeret regnũ, sed ut acceptas ab Hungaris contumelias ultore gladio vindicaret, in Pannoniam venisse affirmaret. Propterea si pugnę discrimen evasisset, proculdubiò certa tributi conditione imposita ei Pannoniæ regnum redditurum, quando non sua, sed aliena culpa cladem accepisset: & sibi gloriæ futurum testaretur, si Sigismundi Regis socij sui fratre genitum, & tantis Austrianæ clarissimæ domui affinitatibus coniunctũ cõservaret, tanta clemẽtissimi sermonis magnitudine differens, ut hæc animi sui decreta Mariæ reginæ, quæ Buda Posonium belli metu profugerat, enunciari iuberet: sicuti nos ab his qui interfuerunt accepimus, quod profectò pro falso de barbari regis æquitate humanitateque dictum videri posset, nisi præclaro testimonio ingentis suæ liberalitatis paulò pòst Ioanni Sepusio, nequaquam regia stirpe nato, & tum etiam hostilis animi speciem retinenti, id Pannoniæ regnum, vel nullis præeuntibus meritis dono dedisset. Exinde æneas statuas tres prisci artificij sustulit, quæ in vestibulis regiæ à rege Matthia Corvino, omnis virtutis atque elegantiæ studioso constitutæ fuerant. Hæ clavigeri Herculis, citharœdique Apollinis, & pharetratæ Dianæ formas referebant, quas pro trophæo Pannonicæ victoriæ monumentum Byzantij in Hippodromo collocari iussit. Abduxit etiam tria inusitatæ magnitudinis, operosique artificij tormenta, quum passim ad ornamentum insignia & literæ argento scalptoria arte æri

Solymannus post victoriã aliorum taxat, alios ex Christianis laudat.

incluso

incluſo eſſent admiranda, quæ Illyricæ Boſnæ regis fuiſſe dicebantur in expugnatione Sciabatij oppidi ad Savum capta, atq; item æneas aliquot ſtriati operis columnas, quæ portarum epiſtylia ſuſtinebant. Moratus eſt ad Budam dies fermè viginti, quo ſpatio innatæ ſuæ genti ſævitiæ indulſit: nam diverſa in proximas provincias equitū agmina prædatum ſunt emiſſa, quibus hinc ad Giavarinum uſq;, illinc ad Tibiſcum amnem regio omnis improviſa atque horribili populatione ita vaſtata eſt, ut ſupra centum & quinquaginta hominum milia omnis ætatis & ſexus, aut gladio cæſa, aut in ſervitutem adducta referantur: quas prædatorias manus poſtquā redeuntes in caſtra recepit, eodem quo venerat itinere Byzantium eſt reverſus. Hiſdem verò diebus Ioannes Sepuſius è Tranſylvania eductis copijs, ut Regi opem ferret, ſerò in Pannoniam venit, non obſcurè Regis morte, & magno ſuo cōmodo lætatus. aſpirare namque cœpit ad Pannonici regni faſtigium, quando ipſe nulla extante regia prole, inter Hungaros proceres eſſet clariſsimus, & propter victoriam quondam de agreſtibus, Georgioque Secalo Bornomiſſa collega partam bellica laude illuſtris haberetur. Itaque Ioannes valido prudentique ingenio vir erectus in ſpem potiundi regni, ſingulos proceres diligenter prehenſare cœpit, obteſtarique ne proximis comitijs Hungarici nominis decus prodere vellent, ſi vetuſtiſsimæ dignitatis imperium ad externæ atq; inimicæ gentis nomen traduci paterentur. Debere Hungaros probè meminiſſe quantas clades ſuperioribus tempeſtatibus acceperint, quum alieni externiq; ſanguinis reges ſibi accerſerent, & adverſus Turcas inauſpicata eorum ſigna ſequerentur: ſatis præclaro documento eſſe debere ſuperiorum temporū calamitates, quas vel Sigiſmundus Bohemus, vel ſuperior Ladislaus Sarmata ad Nicopolim ſemel, atque iterum ad Columbatium, & ad Varnam demum infeliciter cum hoſte barbaro dimicantes Pannonijs importarint. quando ea detrimenta quæ vel longa Ladislai ignavia, vel hac dudum infelicis filij temeritate ſubijmus, memorare diſpudeat: ſub quo militaris diſciplina gloriaq; Hungaricæ virtutis penè tota interijſſe credi poteſt. Supereſſe profectò proceres Pannonici ſanguinis & antiquæ, ideoq; imperio digniſsimæ ſtirpis, qui generoſos ſpiritus gerant, atq; animos reſtituendæ publicæ dignitati, & tuendo regno pares in hoc publico luctu conſilia fortia atq; arma expedita invictis animis proferant, inter quos uſq; adeo demiſsi vel hebetis ingenij numerari nolim, vel ſi me nonnulli clariores, honore natalium atq; opibus antecedere videantur, ut me regendo regno, adminiſtrandoq; bello quenquam virtute aut Fortuna meliorem fore confitear. ſatis namq; fortè atq; animi virtute pernobilem præſtabo regem, ſi ab hac certa fidelis animi propenſione, ſuffragio veſtro dignus exiſtimabor. Hac via ingreſſus multū rogando ſatagendoq; Ioannes multorū ſtudia promeruit, eoq; facilius quòd Stephanus Bator procerum clariſsimus ad Ferdinandum paulò antè in Bohemiam contendiſſet, & Ferdinandus apud Bohemos indictis comitijs vehementer eſſet occupatus, quibus primatū & popularium præoccupatis voluntatibus rex erat appellandus. Per eos dies Hungari celebrandis regijs exequijs animos intenderunt, quū Ludovici integrum cadaver Cetriſchi armigeri indicio repertum, è Mugaciana palude ad Albam regalem fuiſſet relatum. Dictis namque ſolennibus inferijs, inſigni pompa apparatuque tumulatum eſt apud ea ſepulchra, quibus ſuperiores reges condi conſueverāt. Exinde exequijs ritè confectis, Rhacos eſt indictum, id eſt comitiale cōcilium

armatæ multitudinis, cuius authoritate acclamationeque ex vetere legis instituto Pannoniæ reges creantur. Eius autem Rhacos is fuit exitus, ut Ioannes, quum neminem in publico luctu competitorem habiturus videretur, quando nemo vel clarissimus candidati nomen profiteri auderet, magno omnium applausu rex appellaretur, præstoque ei maturè adfuit Petrus Perenus, in cuius custodia vetustissima ex rudi auro Hungarici regni corona servabatur, qua solenni cerimonia legitimi reges coronari soliti sunt. Ea Stephani primi Pannoniæ regis fuisse traditur, servaturq; in arce Vicegradensi antiquissimorum procerum, more per manus tradito servatoque. Atque ita Ioannes ritè coronatus consecratusque est de manu Pauli Antistitis, qui in locum Ladislai Salcani Strigoniæ antistes fuerat suffectus, & Stephani Brodarici præsulis Vacienfis, quem propter eruditi ingenij vim, & dexteritatem in omni rerum actione singularem epistolarum scrinijq; regij magistrum effecit. Americum verò Cibachum in præfectura Transylvaniæ Vayvodam sibi constituit, qui Varadinensi etiam præsulatu interfecti ad Mugacium Pereni loco dudum fuerat exornatus. Regi autem creando ex ordine militarium procerum mirificè faverunt hi, quos è Transylvania alarum præfectos adduxerat, viros bello paceq; præstantes. In his eminebant Hungarico sanguine progeniti Stephanus Verbetius, qui Romæ apud Leonē legatus fuerat, & Paulus Artandus, atq; item Gregorius Peschenius, & Nicolaus Glessa, Ianusq; Docia. Per hunc modum dum novus rex firmandis imperij viribus, asciscendisque sibi & promerendis proceribus liberaliter atq; humaniter studet, Ferdinandū Hungarici imperij æmulum in Bohemia regem creatum didicit. Is ex vetere controversia eius litis, quę agitata fuerat inter Matthiam Corvinum & Federicum Cæsarem proavum, præclara hæreditatis iura proferebat, ducta scilicet à Ladislai morte, qui in Bohemia in ipsa nuptiarum celebritate, veneno sublatus ferebatur, ambitione malignitateque Georgij Poggibracij, qui Bohemiæ affectans regnum id paulò pòst occupavit: videbaturque advenisse tempus, quo Ferdinandus Bohemico auctus regno, & Caroli fratris opibus subnixus, nec oblitus sui iuris, Pannoniam non iniqua ratione repeteret, Austriano sanguini, ideoq; sibi ab Alberti principis memoria debitam. Neque Ferdinando præter Austrianas & Germanicas vires quorundam Pannoniæ procerum studia deerant, quum apud eum essent semitransfugæ turbulentique homines, novarum rerum cupidi, & quo facilè impelli poterant livore corrupti, invidentesq; prorsus Ioanni Hungarici diadematis decus, tanquam pręcipitatis comitijs tumultuarioque favore imperitæ multitudinis, ipso dignioribus ereptum. Nam præter Batorem, cui petendi adipiscendique regni prærogativa optimo iure obvenire posse dicebatur, eminebant & alij pari propè nobilitate, & bellica virtute illustres, Valentinus Turaccus, Stephanus Maylatus, Ianus Sala, Gaspar Seredius, Balthasar Pamphilus, & Ferentius Gnarus. His accesserat Paulus Bachitius genere Triballus, vir eximiè bello fortis, qui apud Turcas Mahometanis initiatus sacris, ex necessitate fugiendæ servitutis ad nostros redierat, renovatoque baptismate Christiano ritu fuerat expiatus, & Mugaciano prælio intactus evaserat. Horum omnium hortatu Ferdinandus suopte ingenio repetendi sui iuris avidus, confisusque Bohemorum auxilijs & Noricis copijs, quibus accedebant è Rhetia superiore cohortes evocatæ, & satis magnus e Stiria, Carinthiaque levis armaturæ equitatus, Budam rectà perrexit: cuius

cuius adventu graviter permotus Ioannes, ut qui rerum omnium difficultatibus erat circumventus, nec ſatis haberet copiarum, quibus agnoſcere ſtabilireq; novi regni opes poſſet, atq; infirmiſsima apud ſe partim metu, partim levitate gentis ſtudia fore perſpiceret, nequaquam hoſtem Budæ expectandum eſſe conſtituit, hortatusq; duces ſuos, ut cedenti, & adverſis infeſtæ Fortunæ flatibus vela dare coacto adeſſe vellent cum his copijs quas adduxerat, & quas demum conſcripſerat, Peſtum traiecit, atq; inde nuſquam conſiſtere auſus iuſtis confectis itineribus ſuperato Tibiſco, ad Tocaium caſtra fecit. Id erat munitum caſtellum, in ulteriore ripa poſitum. Eius diſceſſu cognito Ferdinandus ſine vulnere Buda potitus eſt, ubi aliquandiu permanſit, conſultatumque eſt, an aufugiens hoſtis eſſet perſequendus. Eorum autem ſententia vicit, qui perterritum hoſtem priuſquam auxilia compararet, aut nova conſilia ſuſciperet, adhibita celeritate conſequendum cenſebant. Itaque Ferdinandus his maximè ducibus, quos memoravimus, omnes copias commiſit, qui continuatis itineribus quanta feſtinatione equorum laſsitudo pateretur, & pedites gradum intendere poterant, ad Tibiſcum pervenerunt, & navigijs quę carris advexerant connexis, contabulatoque ponte Tibiſcum ſuperantes, explicatis vexillis ad Tocaium ubi Ioannis erant caſtra, inſtructa acie pervenerunt. Quo hoſtium ſuperventu perculſus Ioannes, communicata cum ducibus eius periculi difficultate, conſilium capit ſibi neceſſarium potius quàm decorum. Suadebant enim duces promptiſsimis animis pugnam poſcentes, contemptis ferè hoſtibus, ut ipſe paululùm acie excederet, amoveretque ſe periculo, & ſi ita iniquior prælij ſors ferret, ſeſe incolumem ſecundis Fortunæ caſibus reſervaret, ipſos namque quod turpiſsimum ſit Hungaris ad arma natis oblatum ab hoſte prælium detrectare, invictis atq; indomitis animis adverſus transfugas conſtantiſsimè pugnaturos. Eminebat inter duces Ferentius Bodo ſingularis virtutis & fidei dux vetus, cui rex præcipuum militiæ ſceptrum atque vexillum de manu tradiderat. Is ſumma peritia pro numero genereq; militum aciem inſtruxit, in medio ipſe cōſtitit cum Hungaris, cornua Tranſylvanorum copiæ tenuerunt. In Auſtriana autem acie Valentinus mediam pariter aciem cum Hungaris tenuit, ubi erat vexillum, duas medio agmini cohærentes brachiorum inſtar firmaverunt: hinc Stirianæ, illinc Noricæ equitum alæ. Sed Paulus Bachithius ex Turcica diſciplina aſtu & inſidijs uti ſolitus cum globo Vſaronum, qui ſunt levis armaturæ equites, latrocinijs aſſueti, remotiore in loco ſtruendis inſidijs idoneo contra lævum hoſtium cornu conſedit, ita ut ex occaſione ſucceſſus qua parte oporteret in hoſtem impetum facturus videretur. Tum verò militum animis non multa ducum cohortatione ad pugnam accenſis, minora utrinq; tormenta currulia, quæ gallinacei ovi magnitudine pilam evomebant, diſploſa ſunt: parvo quidem detrimento, quum procurrere & manum conſerere ſimul turmæ properarent, alternis utrinque cornibus alæ pulſæ profligatæq; ſunt: nam Stiriani equites Tranſylvanorum vim non diu tulerunt: quum in altera parte Noricus equitatus cataphractus, novas & collectitias Bodonis copias in lævo cornu proſtraviſſet. Eodemq; tempore ab utraq; media acie paribus Hungarorum animis atque artibus contractum eſt certamen, uſque adeo acriter invehendo procurſandoque, ut nuſquam antea vehementius & pertinacius dimicatum fuiſſe appareret. Sed novo cataphractorū impetu, qui pulſu dextro cornu in hoſtium latus ruebant, tota Bo-

donis acies vel egregiè resistens fortissimeque dimicans, loco pulsa perturbataque est, eo quidem eventu, ut ipse Bodo imperator, qui vexillum servare reparareq; aciem aliquādiu fuerat conatus, incumbente Paulo Bachithio ab Vsaronibus caperetur, & reliqui duces desperatis rebus profugerent, non multaq; cęde edita tormenta ad unum omnia, vexillaq; in potestatem hostium devenirent. Quum rex ipse conspecta suorum strage, periculo ingenti fugæ cursu se eriperet ad ipsos Sarmatiæ fines, victores, uti oportebat, in Transylvaniam penetrarunt, quibus populis nullo negotio in ditionē acceptis, vniversa provincia ad authoritatem Ferdinandi regis se contulit: Bodonem porrò cum reliquis nobilioribus captivis atque vexillis ad Ferdinandum miserunt. Ceterùm Bodo quum vel proposita libertate flecti non posset, ut sacramentum Ioanni dictum violaret, & contra eum militaret, ab clementissimo alioqui rege in tenebricosum carcerem Novæ civitatis relegatus est, atque ibi aliquanto post pedore consumptus, miser fato suo concessit. Nec multò post Ferdinandus inclinantibus in eum Hungaris ferè omnibus ex usu victoriæ rex est acclamatus, atque eadem vetere aurea corona, quam idem Perenus vir incertæ fidei, ideoq; facilè ad officium rediens detulerat, cum Anna uxore quæ Ludovici regis erat soror, insignitus est, celebratis eius solennis pompæ cerimoniis apud Albam regalē. Exinde Ferdinādus utriusq; regni rara felicitate compos factus, in Bohemiam rediit, præsidesq; qui Pannoniæ regnū administrarent, delegit. Hi fuère Stephanus Bator, qui cum summa potestate Prorex est creatus, cui collega addebatur Paulus Strigoniensis antistes, qui & ipse à Ioanne defecerat. Berethsaxium autem epistolarum magistrum fecit: Alexium verò Tursonem Moravæ gentis, cuius soror Petro Pereno nupserat, ærario præfecit. At Ioannes usqueadeo acerbè mulctatus à Fortuna, ad Hieronymum Laschum profugit, virum inter Sarmatas ab illustri nobilitate, eruditæque virtutis nomine clarissimum. Is tanti hospitis occasione lætus nihil antiquius habuit, quàm ut regem in eas amissi regni calamitates præcipitatum accuratissimè recrearet, polliceretur que ei in spem recuperandæ dignitatis opes suas, quæ non erant mediocres, & quod redivivæ felicitatis interfuit, ingenium suum in omni actione humanarum rerum valde mirificum. Non erat ingrata Sigismundo regi ea Laschi erga regem hospitalitatis liberalitas, quanquam ne Ferdinandum offenderet amicitia atque affinitate sibi coniunctum ingenuè clientis officium dissimulare videretur, vel ob id quòd antea ipsius Ioanni Sepusiani tum reguli Germana soror in matrimonio regio fuisset. Qua de causa fiebat ut Lascus nihil tenerioris officii in percolendo hospite prætermitteret, nec tamen Sigismundi regis existimatio læderetur. Quum verò multum inter se colloquendo deliberandoque integrum ferè mensem absumpsissent, Laschus excelso solertique ingenio gravissimarum rerum consilia agitare atque aptè terminare solitus: postremo ad id unum descendit, ut ab uno tantùm Solymano maturam opem afflictis & perditis rebus sperandam censeret, arbitraretur que generosissimum eundem & longè maximum regem, supplicis & eiecti preces minimè neglecturum, si ipso miserante sublevanteque restitutus foret, ex tanto beneficio se clientem factum ex authoritate Othomannici nominis regnaturum profiteretur. Intelligebat siquidem Laschus à tanto elatissimique animi Imperatore, non regna quæ illi abundè superessent, nec facilè enumerari possent, postquam magnam orbis terrarum partem impe-

Joannes Rex victus fugit.

Bodonis constantia.

Joannes Rex ad Laschum in Poloniam fugiens, benignè ab eo suscipitur.

Laschus Joanni suadet ut a Turca auxilium petat.

imperio complecteretur, ſed magnificentiſsimæ laudis gloriam peti, quã præ inſita orientis regum animis vanitate, eum impenſè oblectari didiciſſet. Hoc erat conſilium, ut uſu apparuit, Ioanni maximè ſalutare atque honeſtiſsimum, ſi expulſi atque exulantis conditionem reſpiceres, ſed in cauſa Chriſtiana non obſcurè nefarium, poſtquam privati commodi nomine Reſp. in longè maximum atque horribile diſcrimen adduceretur. Verùm ægra mortalium mens quum de ſalute ſolicita parũ ſperet, nulla unquam vel ancipitia, ideoq; ſæpe nocitura remedia repudiat. Nec multò pòſt decreto facto Laſchus, qui nominis ſui famam præclaris operibus extendere cupiebat, legatione ſuſcepta Byzantium contendit. Fama eſt Sigiſmundum non modò euntem non retentaſſe, ſed iuviſſe etiam diplomate, atq; inſtruxiſſe eum literis, quibus tanquam civem familiaremque ſuum extraordinariæ & peculiaris legationis munus ſuſcipientem, ſibiq; cariſsimum, purpuratis & nonnullis Sarmatici etiam ſanguinis, qui in aula Solymani gratia valebant, commendabat. Itaq; Laſchus emenſo itinere ubi Byzantium pervenit, primum omnium allatis muneribus, quæ elegantia potius quàm pretio placitura grataq; præcipuè uxoribus eorum futura non abſurdè exiſtimarat, purpuratorum nõ modò, ſed ianitorum etiam amicitiam promeruit: quando apud venales barbaros nihil magis in pretio ſit quàm ſimplex vel aſtuta liberalitas. Inter purpuratos qui Baſſæ vocantur, eo tempore authoritate præſtabant Luſtebeius, in cuius matrimonio Solymani ſoror viſebatur, & Habraymus ex Acarnania Pargæ humili vico natus, & cum Solymano à prima pueritia molliter educatus. Is Viſir, hoc eſt purpuratorum princeps evaſerat, & quum teneret regium ſigillum, cunctisq; ſupplicibus libellis & epiſtolis ſubſcribere conſueſſet, reliquos aulæ proceres honoribus validos, ex peculiari atque firmiſsima gratia, authoritate anteibat. Per hunc modum inſinuatus & ſæpius apud purpuratos ſine interprete loquutus, quòd Illyrica lingua omnibus ferè in aula eſſet familiaris, Ioannis regis cauſam egit, atq; eum mirificè commendavit: nam ſalutato tantũ Solymano ſub primum ipſius adventum de negotio acturus ad purpuratos de more fuerat reiectus. Neq; enim Solymanus virum Chriſtianum intra ſepta aulę ad colloquium admittere conſuevit. Petebat Laſchus à Solymano, ut Ioannes Ferdinandi Auſtriæ principis iniuria, & quorundam Hungarorum perfidia regno pulſus, Pannonię rex & Othomanici nominis beneficiarius appellaretur, ideoq; Turcicis armis in regnũ reduceretur, ſicuti proprium eſſet Othomannicæ ditionis, poſtquam illud iure belli adiudicante Fortuna ab ea inſigni victoria Solymanus felici dextra vindicatis iniurijs, devictisq; hoſtibus ſibi peperiſſet. Ioannẽ qui commendatione virtutis publico in concilio Hungarorum omnium legitimè rex fuerat appellatus, & ritè etiam ex antiqua regni formula coronatus, nunquam ſi in clientelam tutelamq; reciperetur, reduceretur q; tanti beneficij memoriam animo depoſiturum, egregiaq; fide gratiſsimi animi maieſtatem Solymani perpetuo cultu veneraturum, atque ea quæ imponeret tributa quotannis perſolvẽdo, initæ clientelę nomen cunctis gentibus declaraturum. Id verò ſi Solymanus ſupplici concederet, tam ipſi honorificum, & ad beneficentiæ famam ſplendidiſsimum fore, quàm Ioanni utile vel decorũ. Nam prẹterquam quòd magnanimi reges beneficio dando potius quàm accipiendo Dijs ſuperis æquẽtur, etiam id Othomanis magnopere conducere conſtaret, ut Turcæ infirmo & beneficiario regi potius finitimi ſint,

quam Ferdinando, qui à Bohemis rex aſcitus, & Caroli fratris, cui Germani bellicoſi homines parent opibus fretus, bellum inferre, quã in finibus pacem tueri malle exiſtimari poſsit. Non ineptè ſiquidem cavendum eſſe Turcis, ut quæ ſibi bellando paraverunt, iiſdem armis defendant, nec quenquam ſupra cęteros potentia atq; opibus augeri ſinant. aliquando etenim fieri poſſe, ut Carolus authoritate virium ampliſsimus, in eandem indicendi ſacri belli cauſam reliquos principes trahat, & pro religione uti ſuperiores Europæ reges fecerint amiſſa, omnino repetenda iudicet, cuius viribus non facilè demum reſiſti poſſet. Hæc diſertiſsimè dicta, quũ Solymano ex occulta feneſtella auſcultanti à purpuratis referrentur, non magni negotij fuit imperatorem gloriæ, potentiæq; avidum eò perpuliſſe, ut Pannonicum bellum rurſus ſuſciperet, & Ioannis preces ad animum admitteret, polliceretúrq; ex uſu novæ victoriæ ea conceſſurum quę poſtularet, modò fidem tueretur, & ingrati nomen maximè abhorrendum exiſtimaret. Interea Ferdinandus non temerè Pannonię regnũ ſibi gravi ratione confirmandum exiſtimans, neque alicunde vehementiorem, quàm à Turcis vim timens, pertentare Solymani animum atque eius amicitiam appetere conſtituit, ratus eam honeſta conditione poſſe comparari, ſi quo iure inductus Pannoniæ regnum invaſerit & cœperit, apud barbarum nequaquam abhorrentem à iuſtitię laude antiquę ſuę litis ſeriem explicaret, & ſe legitimũ eius regni hæredem præclaris noſtræ legis monumentis demonſtraret. Exiſtimabat enim Solymanum tot undique victorijs auctum, & iam planè tot regna faſtidientem, veluti ſumma gloria contentum, pace parta aliquando conquieturum. Petebat autem hiſdem conditionibus amicitiam atq; inducias, quibus Ladislaus & Ludovicus filius per aliquot annos ab Othomannis regibus antea meruiſſent, & tum etiam Sigiſmundus Sarmatiæ rex pari induciarũ tranquillitate eius amicitiæ beneficio frueretur. Itaq; idoneum nactus hominem, qui hęc mandata Byzantium deferret, Ioannem Oberdanſcum virum Pannonium deligit: hunc iuſto comitatu exornat, & muneribus, quæ purpuratis largiretur, decenter inſtruit. Sed ubi Oberdanſcus emenſo itinere Byzantium pervenit, Solymanus ſua ſpe durior eſt inventus, averſoſq; ſe penitùs purpurati à mentione induciarum præbuerunt. Nam tametſi legatus humaniter à Solymano fuerat receptus, auditusq; patientiſsimè in conſeſſu purpuratorum facundè & diligenter cauſam egerat, in exitu tamen legationis, nihil plus quàm ſuperbi atq; inſolentis decreti reſponſum tulit. Dixerat enim Solymanus alienum eſſe à maiorum inſtitutis, eos in gatiam amicitiamq; recipere, qui Othomannico nomini iniurias intuliſſent, proinde Ferdinandum impudẽter facere, qui alieni iuris regnum invaſiſſet, atq; id retinere poſſe confideret, quando eius vetera iura planè inania quæ oſtentaret recenti ſua victoria, Marteq; iudice obliterata antiquataq; fuerint. His de cauſis eum toto induciarũ & amicitię munere indignũ videri, ſeq; eo eſſe animo ut contumeliam quam acceperit, probè vindicandam ducat, indictoq; bello rurſus ſibi Pannoniam omnino repetendam: tantis autem ſe copijs eam expeditionem ſuſceptu rum, ut Ferdinandum vel intra Norici, Germanięq; fines ſit invaſurus. Proinde ei omnem belli cladem pro inducijs atq; amicitia denunciaret, propereq; Byzantio excedere maturaret. Cæterùm Oberdanſcus ubi Viennam eſt reverſus, quæ retulerat regijs præſidibus communicando, barbarorumq; minas & maturum Solymani adventum pronunciando, quũ nemo Germanorum,

ut ea

ut ea crederet adduci poſſet, aliquandiu pro vaniſsimo nebulone habitus eſt. Quamobrem ut effugeret invidiam vera pro falſis interpretantium, ad Ferdinandum pervolavit. Is tum erat apud Spiram Nemetũ urbem ad ripam Rheni poſitam, ubi petitioni ſuæ ſuffragatores comparabat, quód ea inſtarẽt apud Germanos comitia, quibus ipſe coronato Carolo fratre Cæſar eſſet deſignandus. Is nuntius non mediocriter eum perculit, quód eorum quæ diceret, & ſe facturum profiteretur hoſtis barbarus, non facilè fidem fallere ſolitus, proculdubió eventura proſpiceret, alienoq; tempore auxila à Germanis petenda viderentur, ſi tanto hoſti obviam eundum, & Hungarorum ſaluti conſulendũ foret, Carolo præſertim fratre Italicis implicito bellis, & rebus undiq; ad multam rei nummariæ inopiam redactis, qua una cogi milites & barbaris reſiſti poſſe iudicaret. Adulto vere & læto iam gramine virentibus campis, Solymanus nihil ab inſtituto conſilio repetendæ Pannoniæ diſcedit, magiſtris equitum imperat, ut copias omnes ad ſigna vocent. Europeis equitibus imperabat Habraymus, Aſiaticis autem Berambeius: hic ad edictum ex Aſia copias in Europam traducit, ille advocat Sanzacos omnes, qui ſunt provinciarum prȩfecti. Ab his ex vetere diſciplina accerſuntur Subaſes, Vayvodæ & Flammurani, qui diſtinctarum alarum atq; turmarum præfecti ſunt. Hi omnes indicto die opportuno loco conveniunt, præcipueq; apud Sophiam Triballorũ urbem, quæ Europei magiſtri equitum certa ſedes eſt, ſicut Aſiatici urbs Cuthea Galatiæ. Præmittuntur itaque voluntarij equites, qui ſunt extraordinariæ militiæ, temporarijq́; ſtipendij ex omnibus provincijs, Transdanubijsq; præſertim ad prædæ ſpem evocati, ideoque eorum lingua Achangi appellantur. Eorum ingens numerus eſſe conſuevit, utpote qui ſupra quinquaginta milia numerum impleant: reguntur autem imperio peculiaris præfecti, qui ex antiquiſsima Turcarum familia, uti virtus provehit ex vetere prærogativa deligitur. Is tum erat Acomathes Michaloglis, qui anteire magiſtri equitum agmina, & primus in hoſtilem regionem irrumpere, & late prædari, ferroq; & incendio cuncta abſumere iubetur. Itaq; Solymanus prȩeuntibus Europeis et Achangis, Aſiaticis terga tuentibus, Hadrianopoli profectus, quintis decimis caſtris Belgradũ pervenit, ſuperatoq; Savo Dravoq; fluminibus iter rectà Budam extendit. Hiſdem fermè diebus Solymanus Belgradum applicuit. Ioannes rex quanto maximè potuit honeſtiſsimo Hungarorum procerum comitatu ſeptus, ipſo Laſcho comite ad Solymanũ venit, ut honoris cauſa in gratiam clientelamq; ſuſcipientem præſens agnoſceret, tutelarem eius dextram oſcularetur, atq; eum ut promiſſa præſtaret, gratias agendo veneraretur. Ille gravi fronte, ſed amico obtutu parum ſe è pulvino commovens, dextram ſuam fide virtuteq; prȩſtantem, ideoq; ſemper valituram apud eos quos in amicitiam reciperet, porrexit, teſtatus nihil ſibi optatius & melius à maximo numine poſſe tribui, quàm ut miſeros ab ipſius præſertim hoſtibus iniqua & indigna perpeſſos ſublevare poſſet. Proinde bono animo eſſe vellet: cuncta enim quæ ultore gladio in bello de hoſtibus pararet, liberali animi decreto ei protinus eſſe conceſſurum. In conciliando autem Solymano Ioannes Habraymi Baſſæ efficaci ſtudio profecit, quẽ antea per Laſchum Byzantij ita precibus atq; muneribus præoccupato eius animo, ſibi benevolum amicumq; paraverat, ut regiæ cauſæ patrocinium facilè ſuſciperet, Aloyſio Gritto præſertim internuncio feliciq; auſpice. Is enim caſtra ſequebatur, & uti erat Andreæ Venetorum

Solymannus Hungariam invadit.

Joannes Rex ad Solymannum venit.

Solymanni benignitas in Joannem.

principis filius, ideoq; præclara eius nominis commendatione insignis, & omnis elegantię peritus, ab intimo convictu secretioreq; consuetudine familiaris, tanta valebat gratia, ut Habraymum ab occulto quodam sydere Solymani genio non obscurè imperantem, eò quò vellet facilè perduceret. Grittum siquidem Byzantij natum atque educatum, ideoq; Turcicæ usque ad admirabilem facundiam peritum linguæ, generosi mores & domestici apparatus splendor, summaq; in omni re, agnoscendisque præsertim, & peritè æstimandis gemmis, quarum mangones domi aleret, mirabiliter commendabant, usq; adeo ut in eius hortos, quos apud Peram habebat, ex Italica disciplina cultissimos, Solymanus ipse oblectationis causa ab Habraymo perduceretur, atq; eo secessu iocundis sermonibus tenuioris amicitiæ gratiam aucuparet, inde magno quæstu vectigalibus atque portorijs præficeretur. Adventantis Solymani, rectaque Budam ire pergentis, Budenses metu perculsi, fermè omnes urbe profugerunt, & in proximas urbes, pars Strigonium, pars Albam regalem, alij Possonium demigrant. Itaque vacua penè potitur Buda, & arcem, quę Germanico præsidio tenebatur, oppugnari iubet. Turcæ perfectis per cuniculos subterraneis operibus, vectibus & dolabris, ima turrium fundamenta subruere conantur, ut suppositis ignibus arcem exscindant. Quibus barbarorum operibus territi Germani, quòd paribus cuniculis ex disciplina obviam ire nequirent, nec tormentis sese defendere possent, & imminentis excidij propinquũ iam discrimen prę sentirent, de deditione signa proferre, & cum barbaris colloqui cœperunt, inter quos nonnulli erant Germanicæ periti linguę. Præerat arci Thomas Nadastus inter Hungaros nobilitate generis, eruditiõq; ingenij dotibus illustris. Is uti debebat egregiè fortis custos, milites cum hostibus colloqui vetat, & in hostes tormenta converti & dirigi iubet, ignaviæ simul atq; perfidię eos arguit: comminaturq; eis pœnam fœdi supplicij, nisi extrema quęque oppugnationis pericula sustinenda censeant, & decus Germanici nominis, Ferdinandiq; præsertim, à quo stipendia acceperint, atq; opima præmia expectare possent, constantissimè tueantur. Sed iam sulphureus vapor succensi in cuniculis tormentarij pulveris, ad nares Germanorum permeabat, & ex discurrentium spectantiumq; Turcarum habitu, non obscura concasurę mox turris indicia deprehendebantur, quo ingentis periculi metu adducti rursus ad idem deditionis consilium redeunt, quòd præsentis vel maturæ iam cladis pavorem altè conceptum, nullus vel teterrimæ pœnæ metus, aut admissi flagitij pudor, aut custodis amplissimi viri reverentia superaret. Itaq; quum Nadastum minaci fronte vociferantem in sententiam decretæ deditionis adducere non possent, eum comprehendunt, vinculaq; inijciunt, ne resistere aut hiscere queat, cõspirantes cum hoste salvis rebus paciscuntur. Id ratum habuit Solymanus. Cæterum quum eius prę sidij milites, qui erant ferè septingenti ex conditione incolumes, sarcinisq; suis onusti in Possonium abirent, & Ianizeri occupata arce Nadastum solutũ vinculis pariter dimissuri essent, Solymanus de militum perfidia, probitateque Nadasti certior factus, quo nefario flagitio contaminatos sua lenitate indignos putaret, ut alienæ perfidiæ scelus ulcisceretur, Ianizeris ad unum trucidãdos obiecit: Nadastum verò ipsum stipendio invitatum, idq; renuentem humaniter dimisit: ipsius etiam Ioannis regis commendatione adiutus, quanquã soror eius esset in matrimonio Stephani Maylati desertoris primò, & mox atrocissimi sui hostis. Id sævæ cædis facinus immani

mani

mani imperatoris iuſſu non iure modò, ſed ad laudem etiam veræ virtutis atque iuſtitiæ patratum videri volebant barbari, qui ſacramentum militię nullo vel præſentis metu mortis violandum cenſebant: quod fortaſſe æquum exiſtimari poſſet, niſi atrox atq; perpetuum barbari hoſtis in noſtras gentes odium, ſi iuſta humanitatis iura æſtimentur, elevaret penitùs & everteret. Cur enim Germani, qui beneficio ipſius peccaviſſent, & diplomata conceſſa libertatis obtinuiſſent, uſq; adeo crudeli nece mulctandi videri potuerint, quum ipſe Solymanus in ea alienę perfidiæ cauſa propriam abruptę fidei notã ſubiret, & quã quęrebat iuſtitiæ laudem tam crudeli quàm turpi ſententia perverteret? Exinde Solymanus eo conſilio, ut Viennam duceret, caſtra movens, ex itinere Altaburgum Bohémico cuſtoditum præſidio, admotis copijs adortus, vel impigrè Bohemis aliquandiu propugnantibus, ſed mox cadente ipſorum duce, concepto gravi metu murum deſerentibus, expugnavit, interfectis ferè ad unum Bohemis. Ab Altaburgo Acanzes verſus urbem Quinqueeccleſias vocatam prædatum dimiſit, qui intercepta ingenti omnis generis hominum præda, nemine uſquã reſiſtente prætervecti Viennam, luctuoſas ad Linzium uſq; excurſiones fecerunt, ita ut paſsim atrocibus incendijs ædificia conflagrarent, & magnus Viennenſibus incuteretur timor. His barbarorum pręcurſionibus antea proviſis Ferdinandus gravi incenſus cura, quas potuerat evocare & cogere copias, intra Viennam contulerat, & maioribus cogendis præſidijs implorabundus opem, ſingulos regulos, ſingulasq; civitates adiens volitabat, qua in re aliquanto quàm pericula poſtulabãt, ſegniores Germanos reperiebat, ideoq; etiam tardius, quæ vellet conficiebat: quoniam celeritate Solymani prę occupatus fuiſſe diceretur, in oreq; omnium eſſet Oberdanſcus, qui tanquam non falſus vates probo ore, quæ à barbaro imperatore dicta fuerant, nõ ſero futura prænunciaſſet, & Viennenſes vanitatis & incredulitatis ſuæ pœniteret, & tum fervidiſsimè quę opus erant pro tuenda ſalute munimenta circa urbem præpararent. Paucis autem diebus ſecundũ amiſſę Budę famam circiter viginti milia peditum & equitum Viennam confluxére, quibus pręſtantiſsimi præerant duces, inter quos eminebant Philippus Palatinus, Nicolaus Salma, qui Ticinenſi prælio, in quo rex Galliæ captus eſt, inclaruerat, & ſecundum eum Gulielmus Rocandulphus regię aulæ magiſter Italicis clarus bellis, & Ioannes Cazianer vir pugnax natione ſemiIllyricus, cui poſtea Viennæ præfectura obtigit, et ſecundum hos Nicolaus Turrianus, Ioannes Hardecus, Leonardus Velſius, & Hector Rayſachus, inter Germanicos proceres cũ genere, tum bellica laude illuſtres. Ab his præparata ſunt ænea circiter centum curulia tormenta præter minora. Hæc erant ferè trecenta, quæ pilam plumbeam infra anſerini ovi magnitudinem ferrent, & pro corona mœnium iuxta pinnas, earumque feneſtellas in canterijs diſponebantur. Circiter Idus Septembres Solymanus Viennam pervenit, aliquanto tardius quàm ſperarat, quòd eius curſum toto ferè itinere propter plenos & creberrimos eius æſtatis imbres, amnes inflati multis in locis alveorum marginibus ſuperatis inundantes, retardaſſent, ob idq; Danubius ſe ipſo largior atq; turgidior, minus idoneam aut tutam navigationem ſubeuntibus tot navigijs, onerarijsq; præſertim lintribus, præberet. Igitur Solymanus quinis caſtris diverſo atque opportuno loco poſitis urbem circumplexus, tantam per omnes campos tabernaculorum multitudinem Viennenſibus è ſacra turre, quæ à media urbe ex-

Solymanus Viennam oppugnaturus venit

celſiſsima atque pulcherrima ſtructura exurgit, proſpectantibus oſtendebat, ut octona undiq; ſuburbani agri millia paſſuum occupare cenſeretur. Habraymus montem ubi caſtellum eſt antiqui operis deſertum prœoccuparat, unde non interiecto magno vallis ſpatio totã vrbem deſpicere poſſet, extra tamen tormenti iactum. Becrambeyus autem conſidebat contra Purgatoriam quam vocant portam, iuxta Sancti Vlderici templum. Tertia caſtra erant Michaloglis: quæ ſecundum acclivia montis ad templum ſancti Viti latiſsimè extendebantur. Quarta erant poſita ad Scotorum portam ad Danubij ripam pertinentem, qua in parte conſtitutæ furant Aſaporum turbę, quibus admiſcebantur validæ Ianizerorum cohortes, quæ repentè erectis munitionibus prælongis ſclopettis rem gerebant, nec quemquam in muro Viennenſium conſiſtere patiebantur; adeo namque peritè glandes dirigebant ut pluteos perforarent, atque his appoſiti milites ſternerentur, & ſedulò collimantes deſtinatò intra ſagittarias feneſtellas crebrò glandes conijcerent, & in ſtatione pro corona conſiſtere auſos vulnerarent: ſuperfunderetur autem tanta ſagittarum vis intra urbem, ut per regiones qui non eſſent geleati tanquam è cœlo decidentibus ſagittis graviſsimè ferirentur. Cæterùm Solymanus ad diui Marci templum prætorij vexillum erexerat, ſeptus hortorum lateritijs munitionibus, & per Aſapos actis cuniculis mœnium fundamenta ſubruere, & dolabris & vectibus non uno in loco muros præcidere iubebat: nam quum muralibus careret tormentis, ad id oppugnationis genus via rectior & potior videbatur, vel ob id præſertim quod magno Viennenſium commodo accidit. Volfangus Hoder Poſſonio exiens cum iuſto tormentorum apparatu expeditisq; copijs ſubeuntem adverſo flumine Turcarum claſſem eo eventu aggreſſus fuerat, ut multa navigia minora demergeret, & lintres aliquot magnos, quibus maiora tormenta ad oppugnationẽ mœnium ſubvehebantur, perforaret atq; demergeret, & Turcæ amiſsis pluribus è numero ſociorũ navalium, multisq; militibus, qui claſsi præſidio impoſiti fuerãt interfectis, inſigni clade afficerentur, paucisq; ſuorũ amiſsis Volfangus Poſſoniũ victor rediret. Reliqua tamen barbarorum claſsis ubi Viennam pervenit, primo impetu pontes omnes præcidit & diruit: nam Danubius paulò ſupra urbem in aliquot partes diductus parvas efficit inſulas, quæ pontibus iunguntur, per quos Auſtriana via in urbem dirigitur. Ea claſsis ita verſus arcem conſtitit, ut neque terra neque flumine aditus ullus liber aut tutus exituris vel ingreſſuris relinqueretur, & ſi armatorum cuneis effectis portis erumperent, facilè à barbarorum multitudine intra urbem cum detrimento retruderentur. Nam paulò antè Ioannis Ardechi equites vel egregiè pugnantes & ſplendidis muniti armis erumpere auſi, detrimento accepto, cum ab equitibus, tum à Ianizeris ſclopettarijs reliquisque ſagittarijs tanta perturbatione pulſi reiectique ſunt, ut multis interfectis & vulneratis Volfangus ſignifer cum vexillo caperetur, qui non multò poſt à Solymano inſigni donatus veſte ad ſuos remiſſus eſt cum mandatis, ut ad deditionem præſidiarios milites ſimul & Viennenſes cives hortaretur. Ipſum enim, ſi pertinacius reſiſterent, pro humanitate atque muneribus quæ offerebat, in omnem ætatem & ſexum gladio ſæviturum. Sed ea erat omnium conſtantia, ut nihil tanta multitudine hoſtium terrerentur, & probè ſe mœnia defenſuros confiderent, poſtquam nulla hoſtibus eſſe muralia tormenta perſpicerent, quibus facilè murus quati atque perfringi

fringi

fringi poſſet,niſi Volfangus è Poſſonio navali prælio victor aliquot inuſitatæ magnitudinis tormenta demerſiſſet. Neque enim quæ barbari advexerant curulia tormenta campeſtribus potius prælijs apta, quàm pulſandis diruendisque mœnibus idonea, nullam niſi in ſumma corona ad pinnas vim afferebant,videbanturque peritis tot ducibus Germanorum Viennæ mœnia tanquam ab imperitis architectis antiquitùs ſtructa,ob id magnopere inepta eſſe atq; invalida ad ſuſtinendam graviſsimam tormentorum oppugnationem: quoniam rotunda & tanquam circino in orbem circunducto nulla extantioris prominentiæ propugnacula haberent, unde oppugnantium hoſtium latera per obliquos pilarum ictus feriri poſſent. Nam neq; antea Ferdinandus à quoquam finitimo vim timens,neq; Viennenſes qui multis annis hoſtem nō vidiſſent, muniendæ urbi curam intenderant, utpote qui nihil antea vel admonente Oberdanſco de barbarorum adventu timuiſſent,vixq; terrenam nequaquam denſi aggeris munitionē,quæ idoneam propugnaculi haberet projecturam erexerant,circa unam tantū Carinthię portam:alijs autem in locis ligneas extantis podij modò caſulas protulerant, ut inde nihil ab hoſte conſpecti defenſores gravioribus ſclopettis rem gererēt. Sed his falconum hoſtilium crebris ictibus diſiectis & deturbatis, aut perpetua glandium minorū grandine terebratis,totus penè murus propugnatoribus nudabatur.tanta quoq; fuit temporis exiguitas,ut duces uti oportebat ex gleba ceſpiteq;,altiora intus munimenta erigere nequirent. Ibi enim de more conſtitui debebant maiora tormenta:nam magno numero impoſita currubus ſuppetebant,quæ longiſsimè hoſtium caſtra globos ferreos evibrarēt, ita ut illorum nullus eſſet uſus,quòd nullo alto ſtabiliq; propugnaculo collocari poſſent. Apparebat ſiquidem ſi in altiores aggeres educerentur, quos hodie propterea quòd emineant & excelſi ſint cabellerios vocamus,magna clade Turcarū caſtra poſſe affici: nam paulò antè duo Hiſpani Davalus & Aquileria tormentū mediocre quod mediam colubrinam vocant,in prælta mœnium parte,uſitato ergatæ molimine funibus eduxerant,cuius ictibus aliquot hoſtium tabernacula proſtrata fuiſſe ſpectabantur.Itaque omnibus labor totaq; ſpes ſubruendi muri apud Turcas poſita erat in cuniculis, qui tribus in locis ſubter fundamenta mœnium ducebantur, quorum operum ſonitum ſedulò auſcultantes Germani, & quo tenderent telluris commotæ pulſu certis(ut alibi diximus)plenorum aqua pelvium & tympanorum militarium inſtrumentis deprehendentes, paribus cuniculis occurrebant, quando neceſſe eſſet tympana ſolo appoſita, vel ex minimo terræmotu commota membrana palpitare:vaſa autem pariter concuſſa tellure criſpantem aquam oſtendere.Ad hæc ſuſpectis in partibus murum introrſus ingentium trabium tibicinibus effulciebant, ut caſura extrorſus mœnia proruerent,uti tum accidit quum excitatis ab hoſte cuniculorum ignibus ad Carinthiam portam magna pars muri tremefacta, incolumi tamen turre hiſceret,atque extra prolaberetur, Turcæ præpediti ruina & confertim ingredi conati facilè ab armata Germanorum phalange repellerentur. Nec multò poſt contra templum divæ Claræ proruens murus binis hiatibus editis, ſed his non omnino latis Turcæ ad irrumpendum invitarentur. & quanquam propter anguſtias tenui cuneo intrarent, cruentum tamen, ſed ſuo maximè ſanguine,certamen cum Germanis eius ſtationis contraxerunt, tanta barbarorum audacia conſtantiaq; noſtrorum, ut protectæ ſplendentibus armis co-

hortes facilè inermem turbam hoſtium temerè proruentem, & cuſpidibus ſeſe ultro offerentem egregiè ſuſtinerent: & quòd barbari eſſent numero impares, multos eorum confoderent, tergaque dare, & tumultuosè regredi multis cadentibus cogerent. Triduo pòſt atrociſsimè dimicatum eſt, quum pars muri iuxta Carinthiam portam non longè à priore mœnium ruina ita concidiſſet, ut Turcæ noſtrorum phlanges in pomerio conſtitutas, paratasque ad pugnam excipiendam patente ruina conſpicerent, adorirenturque ardentibus animis, & abiectis demum utrinque ſclopettis & arcubus ad gladios incurvos & prælongos enſes Germanicos, quos ambabus regunt manibus, rem deducerent, quũ eadem ratione qua Germani duces hortabundi phalangem promoverent, & Turcarum præfecti ſuos non verbis modò feroq; ululatu capeſſere pugnã, ſed illatis vulneribus ad prælium compellerent. Certabatur omni genere telorũ igneq; miſsili, ſic ut nuſquã acrius & periculoſius hoc ſeculo pugnatum fuiſſe diceretur. Ambuſtus eſt Othingus nobilis regulus, & nonnulli pariter è barbaris ordinum præfecti: quoniam Aſapis & Ianizeris equites ipſi dimiſsis equis ſuisque protecti ſcutis & incurvis armati gladijs equeſtribusque haſtis audaciſsimè miſcebantur. Ad extremum quum tribus horis eſſet pugnatum, Turcæ inſigni detrimento accepto per eaſdem ruinas extrorſus præcipites dati ſunt. At Solymanus tot irritis & maximè cruentis ſuorum prælijs permotus, ſupremum immanium virium ſuarum conatum editurus, præfectos omnes advocat, acerbiſsimis caſtigat verbis, quòd partę propè victorię defuerint, ignaviſsimeque contra morem invictæ gentis à limine ſemicaptæ urbis (quòd pudeat viros fortes) pedem retulerint. Propterea confirmarent animos, & rurſus ad renovandam pugnam corpora atq; arma pararent, ne dedecus admitteretur. Se enim putare turpiſsimum incœpto abſcedere. Proinde exiſtimarent, aut egregiè in poſterum diem expugnata urbe vincendum, aut ignominiosè pereundũ. Ab hac atroci denunciatione poſtridie, qui fuit idibus Octobris, ſupremo conatu redintegrata eſt pugna uſque adeo terribilis, ut quum barbari agminatim per eaſdem ruinas in urbem irrumperent progrederenturq;, & denſatas horrentesq; haſtis noſtrorũ acies contemnerent, præeunte incredibili crepitantium ſclopettorum procella, collato pede pugnaretur. Sed magno ſtatim noſtrorum commodo nonnulla maiora tormenta certis locis peritè diſpoſita collibrataq; in proruentes Turcas emiſſa ſunt, tanta ſtrage edita ut milites prodeuntium ducum imperijs & minis parere deſinerent, & Turcico gladio interfici quàm Chriſtianis tormentis ſterni ſatius & melius arbitrarentur, atq; eo modo finis Viennenſium periculo eſt impoſitus, & inſolentis tyranni pertinacia fracta eſt, non dubia cũ laude Germanicæ virtutis atq; ignominia barbarorum. Poſtero die Solymanus ſibi diſcedendum multis de cauſis iudicans, captivos quoſdam ornatos veſte ſerica, pecuniaq; donatos in urbem remiſit, ut ducibus Viennenſium referrent, ſe nõ eo conſilio obſeſſum oppugnatumq; Viennam veniſſe, ut urbem caperet, ſed peculiari de cauſa, ut Ferdinandum hoſtẽ ſuum nanciſceretur, quo cum de Pannoniæ poſſeſsione nobili prælio controverſiam finiret. Verùm poſtquam eum Viennæ non eſſe, & in ulteriorem Germaniam abijſſe didicerit, moturum inde caſtra, & ad quærendum perſequendumq; eum tanquã pręcipuum hoſtem eſſe progreſſurũ. Proinde ipſos rectè facturos, ſi ſeſe dederent. Quòd ſi facerent, ipſum neq; ingreſſurum urbem, & Viennenſes pręſidiariosq; eorum

inco-

incolumes ſalvis rebus ſervaturum, donaturumq; perpetua immunitate. Hæc Viennenſes uti à barbaro propter deſperatam urbis expugnationem prolata irriſerunt, maximoque rerum diſcrimine ſe liberatos confeſsi ſunt. Nam poſtridie, qui fuit trigeſimus dies obſidionis, Solymanus caſtra movit, tribusq; itineribus, & tribus maximis agminibus iter cœpit. nam Strigonienſi via, atque item altera, quæ ad Cranium Semilliricam regionem ducit, & tertia qua iter eſt in Boſsinam digreſſum eſt, ita ut Habraymus ultimo loco regij agminis terga clauderet, & claſsis totis Danubij ripis omnes commeatus, & reliquarum rerum facultates terreſtri agmini ſuppeditaret. Verùm à tanti hoſtis diſceſſu, lætitiam ingens perfudit luctus: quoniam ſupra ſexaginta milia Germanorum capitum in ſervitutem abducta ferebantur, & magno Viennenſium incommodo totus ager ſucciſis vitibus & frugiferis arboribus fœdè deformatus viſebatur. Solymanus autem Ioannem Budæ conſtituit, beneficiariumque & amicum ex diplomate & ſolennibus codicillis appellavit, adiunxitque ei Grittum, ut ea pararent, quæ confirmando regno opportuna viderentur. Accidit autem (quod minimè prætermittendum videtur) tametſi barbari laudem reſpiciat, ut Solymanus Ioannem in eius tabernaculum cum proceribus Hungaris admiſſum impensè rogaret, ut Paulo Strigonienſi & Petro Pereno clementer parcere, & in priſtinum gratiæ locum recipere vellet. Nam Ioannes ab eorum ingenijs amicitiaque plurimùm abhorrebat: quoniam illi fluxa fide ſacramentique immemores idem quod ſibi antea dum coronaretur officium Ferdinando præſtitiſſent, tanquam deſertores oblitique Hungarici ſanguinis ad Germanos defeciſſent. Ad id clementiæ munus quum duriorem ſe oſtenderet Ioannes, atque prędiceret eos propter ingenij levitatem præclara malignitate cumulatam, nequaquam in fide permanſuros, rurſusque qua deficerent occaſionem priore cupiorem inventuros, Solymanus vocem paululùm intendens non barbaro, ſed optimo rege digniſsimam, an tibi, inquit, in hac vita melius atq; honeſtius quicquam evenire poſſe putas, quã ſi ex tua clementia, qui tui ſint hoſtes ingrati apud mortales evadant, hoc eſt æterno ignominiæ probro notati, quũ in te ſempiterna probi & clementis animi laus manſura ſit? Nec multò poſt inſtantis iam hyemis frigora timẽs infeſta iumentis, camelisque præſertim calidiore ſub cœlo natis, iter cœpit ad Belgradum, atq; inde in Thraciam eſt reverſus. Cuius diſceſſus aliquanto maturior quàm ſperaſſent homines, ſicuti Cęſarem ingenti cura metuque liberavit, ita Florentinorum animos magnopere conturbaſſe viſus eſt, qui nõ ineptè ſperaviſſent Cæſarem ſuo permotum periculo barbaris occurſurum. Quid enim ineptius atq; abſurdius, quod ad exiſtimationem eius pertineret, quàm proprias vires impia quadam obſtinatione alieno atq; invidioſo implicaſſe bello, dum Noricus ureretur ager, & Ferdinandus frater novo Pannoniæ regno pulſus, patrimonij ſui dira incendia proſpectaret, ſcilicet ut liberam civitatem, ſecus ac ſuperiores Cæſares feciſſent, urbes tyrannide oppreſſas liberare ſoliti, ad veterem redigeret ſervitutem? Quid porrò ignominioſius Pontifici accidere poſſe, quàm Cæſarem retentare, qui peculiare deflagranti patriæ ſuæ ſubſidium afferre deberet, ſuopteque ingenio publici periculi cauſam generoſa voluntate, niſi ſacrorum princeps religionis oblivíſceretur, eſſet defenſurus? Sed vel in deiectis tanta ſpe animis, nihilo ſeciùs vigebat illa pertinax voluntas, ut omnes pacis conditiones abnuerent, quæ ſpecioſo ſuſce-

Solymanus Viennam relinquit.

Ingratitudinis probrum omnium maximum.

Solymanni diſceſſus Viennæ Florentinis incommodus.

ptæ libertatis nomini officere possent, nec tamen alicunde reperirent, vel privatis vel publicis consilijs, qua ratione diuturno resisti bello posset, postquam deserti ab omnibus socijs, oppugnatiq; constantissimis duorum maximorum principum viribus nihil de belli exitu dubitarent. Id vero fiebat quod in civitate populares dominarentur, imperiti homines, uti paulo ante uni tantum mercaturæ dediti: peritis autem rerum, patritijsque præsertim & recte sapientibus nullus esset in repub. locus, utpote qui is tantum optimus civis existimaretur, qui acerbissime eos civium ordines, qui antea in administranda repub. valuissent, proscinderet, & de Pontifice insolentius loqueretur, sicuti paulo ante intemperanter evenerat in publicis concionibus quas in templis facundissimi quidam iuvenes ad populum habuerant, ut iuventutem ad capessendam institutæ urbanę militię disciplinam hortarentur, qua civitatis dignitas & publica omnium salus constaret. His autem orationibus singulari assensu atque omnium commendatione exceptis unum id maxime petebatur, ut Mediceæ familiæ dominatus probroso nomine tyrannidis appellarent, eorumq; civium ordines, qui illius beneficia muneraq; sensissent, aut producti in curiam fuissent, tanquã improbos adulatores, oblitosq; publicę dignitatis effuse criminarentur. Sed unus ante alios Petrus Philippus Pandulphinus, prę-stanti quidem avo, sed vecordi patre genitus, furioso quanquam erudito orationis genere, usque adeo petulanter in Mediceum nomen est invectus, ut quum in templo Laurentiano Cosmi pietate atque opibus ædificato, ubi sunt Mediceæ gentis sepulchra cõcionaretur, ad abolendam tyrannicæ stirpis memoriam templum illud decreto publico funditus evertendum diceret. Multo autem ęquioribus auribus auditus est apud sanctę Crucis templũ Baucius Cavalcantes. Is moderatæ & perelegantis eloquentiæ nervos intendens, quæ opus essent aptius persuaserat quam nonnulli alij qui maledicentiæ fræna laxavissent. In his fuerat præter Pandulphinum Aloysius Alamanus poeta Etruscus, qui multum ante nefariæ coniurationis in necem Iulij Cardinalis susceptæ, quum complices capite pœnas dedissent, elapsus damnatusque diu exul in Gallia fuerat. His cohortationibus nõ iuventus modo, sed tota civitas hilarior atq; paratior ad tuendam libertatem reddebatur, ita ut eximium robur in urbana iuvẽtute esse putaretur, quę splendidis armis & divite cultu ornata sub singulis tribunorum vexillis instructa prodibat, & uti dux eorum Stephanus Columna iussisset, militiæ munera implebat. Certabatur enim quotidie, nec urbana iuventus contineri poterat, quin veteranis militibus, ubi periculum posceret, aut virtus digna vero milite ostendi posset, audacissime misceretur. Aurantius porro totum Vrbis ambitum, qui est trans Arnum a Nicolai porta ad Fridianam lunato circuitu complexus, ita diversarum gentium castra castris perductis munitionibus coniunxerat, ut Florentinorũ eruptiones perpetua statione militũ, & tormentis aptissimo loco collocatis facile contemneret. Ita enim fiebat, ut quicquid mœnium a media divi Georgij porta, quæ editiore urbis clivo erecta est, Hispani eruptiones hostium ex superioribus locis observarent: Itali vero ad ortum Solis usque ad Roscianam villam extenderentur, quæ excelso ædificio insignis clivoque imposita urbem ab orientali latere trans Arnum prospectabat. Germani autem paulo remotius in valle circa Baroncelliam villam constiterant, ubi erat forum rerum venalium, & Aurantij prætorium visebatur. Nihil tamen Aurantius tentandum de oppugnatione & pro-

Florentie obsessio.

& prolatis tormentis usquam quassanda mœnia arbitrabatur, quod murus ad mirabili structura firmissimus, nisi longo labore, multoque sumptu atque periculo aperiri diruique posset, tot presertim propugnatoribus, qui audacia numeroque prestarent ad omnes hiatus hostilemque impetum occursuris. A Giramonte autem tumulo quem maioribus instruxerat tormentis, eius munitionis frontem quam in Miniati templi horto erectam fuisse diximus, creberrimè quassandam susceperat. Nam ab ea substructione lignea altior suggestus à Malatesta fuerat eductus, unde subiecta hostium castra verberari poterant frequētibus pilis multa cum pernicie commeantium militum. Nam ab ipsa etiam sacra turre quæ cuncta prospectabat, uno atque altero falcone peritè constituto à quodam Lupo Florentino qui turri præerat, diligentissimè res gerebatur. Eam autem turrem demissis storijs duplicibus, densissimisque culcitris & lanarum saccis circumquaque munierat, ut immissas pilas crassa mollitie obiecta obtunderet & eluderet. Nam ab Aurantio maiora tormenta in Giramonte cōstituta in turrem intentissimè dirigebantur, quæ causa fuit ut minutis prælijs quotidie certaretur, & multi viri fortes interirent, in quibus fuerunt Bartholomæus e Fano Fortunæ spectatę virtutis prefectus, & Iacobettus Corsus eximię promptitudinis centurio: é Cæsarianis autem Cispa Pisanus & Bonifacius Parmensis. Vulnerati quoque pleriq; illustres, & in his Roscius ipse, Alexanderque Vitellius, quum recipientes sese Etruscos admodum constanter Mario Vrsino reducente, audacissimè premerēt. Ea autem erat natura vulnerum ut qui glandib. circa ossa paulo vehementius essent vulnerati, difficillimè mortem evaderent, & multi longa plagarum sanie tabeque affecti, irritis remedijs morerentur. Propterea Florentini operam dabant ut ampliores militum manus mercede compararent: nam præter urbis custodiam, minora etiam præsidia reliquis urbibus atq; oppidis quæ erant in potestate imponenda videbantur. Magno nanque ad sustinendam obsidionem usui erant, Pratum, Pistoriū, & à Pisana via ad septimū lapidem Lastra castellum, atq; inde Empolis, quod est medium Etruriæ mercatu celebre oppidum, quod antiquitus Emporium fuit, atq; inde Pisæ, & sinistrorsum Volaterræ. Itaque pecuniam in stipēdium Neapoleoni Vrsino mittunt. Is in agro Romano propter familiæ clientelas & opes erat potens, & se aversum à Pontifice, & Cæsarianorum hostem profitebatur, numerumque earum quæ antea habuerat cohortium & turmarum auxerat, accitusque in Etruriam penetrare iubebatur. Cuius consilio cognito Aurantius Alexandrū Vitellium, qui eius transitum impediat, in Tifernates suos mittit. Is diligenter exploratis hostium itineribus, coacta valida manu Tifernatium, Neapoleonis copias iuxta sancti Sepulchri oppidum improviso adortus paruo negocio fundit, ereptisq; vexillis et exutos armis profligat, ita ut prope ipse Neapoleo caperetur, & Vitellius re bene gesta ad Aurantium rediret. *[Ursinus a Vitellio victus.]*

Hisdem ferè diebus quibus Alexander Vitellius ad Vmbriæ fines adversus Neapoleonem est missus, Stephanus Columna audaci suscepto cnosilio, ad invadenda hostium castra nocturnam eruptionem instituit, quod magnæ sibi gloriæ futurum apud cives, atque ipsum Galliæ regem, cuius auspicijs operam navabat, rebatur ipso id plurimum expetente Carduccio dictatore, si non defensuros modo mœnia Etruscos, sed ingētib. etiam animis castra adoriri, prodireque in aciem ausuros ostenderet. Id facinus eo ordine silentioque constitutum atque initum est, ut cum Malatesta, paucissimisque tribunis re communi- *[Columna Aurantii castra aggredi conatus.]*

cata, nacti ſub obſcuram noctē ex condicto tribus portis erumperent. Ioannes ſcilicet Taurini cohortes á cliuo diui Georgij, & Octauiani Signorelli á Catellina porta, quū his cœptæ pugnę ex inſtituta teſſera, vel ad faciundum impetū vel ad receptum ſignum daretur. Stephanus ante omnes à diui Nicolai porta magno ſilentio per mediam vallem, quæ eſt inter Roſcianæ villæ collem & Girammotem, vbi erant perpetuæ hoſtium ſtationes iter habuit, cum Ioanne Taurino prę fectorum pugnacisſimo, ſexcentisq; delectis militibus, quibus adiunxerat Florentinæ iuuentutis cohortem. Hæc Alamanni Pactij tribuni vexillum ſequebatur, in quo Monocerus erat depictus, eo Stephani edicto, vt nemo longam haſtam deferret, ne iter habentibus & in anguſto pugnaturis impedimento forent, quod ſecures & lato ferro breuiora haſtilia, quæ partiſianæ appellãtur, & prægrandes enſes, qui ambabus reguntur manibus ad cædē faciundã habiliora putaret, nec ſclopettos magno vſui fore arbitreretur, ne à ſtrepitu, quod eſſet præcipué cauendū, hoſtes excitarēt. Stephanus quū nemine hoſtium ſentiente præteruéheretur planæ vallis ſpatiū, in Sarrę Columnæ cohortes impetum fecit, quò propter veteres ſimultates in Sarram interneciuo odio deferebatur, tanto autem ſilentio, vt quum ex itinere ad compitū, cui Quinq; viæ nomen eſt, excubias ſemiſopitas extemplo opreſſas iugulaſſet, ad Margaritæ Montichiæ templum ædificiaq;, vbi Sarranarum cohortium ſtatio erat, peruenerint, adortiq; improuisò multos trucidarint, ægré Smaragdo Parmenſe tribuno inexpectatum hoſtium impetum anguſtiore in loco ſuſtinente. Is Sarræ tum forté ægri & abſentis vices gerebat, atq; opem magnis clamoribus excitatis à proximo quoque præſidio petere, & ſuos magnoperé perturbatos conglobare contendebat. Accidit autem mgno caſu vt irrumpentibus per ædificia Etruſcis, et multam cædem in obuios per tenebras edentibus, lanij cuiuſdam caſtrenſis ſtabulum riuulſis poſtibus aperiretur, indeq; magnus grex ſuum cum ingenti atq; horriſono grunnitu proſiliret, tam graui atque inexpectato impetu per crura militum peruadens, vt oppugnantium cateruas perturbaret, & multo grauior pugnantium atq; opem implorantium ſtrepitus augeretur, & ad ipſum Aurantij imperatoris prætoriū, & Germanorum caſtra, tanti tumultus terror diſſonus & incertus, cunctis ad arma conclamantibus, perуaderet; atque accurrentium undique auxiliorum accenſæ faces, appropinquantiſque ipſius Aurantij funalia ſpectarentur; aliquanto hercle maturius quàm Stephanus crediderat, Nam hoſtes nequaquam ipſius inuadentis impetum, non ante ſenſuros putabat, quàm duorum tormentorum geminatis bombis teſſera his daretur, qui opportuné póſt contractum certamen in auerſos & ad Montichiam vbi erat tumultus properantes, erant erupturi: quum ab ipſa ſancti Georgij porta, vbi præparatæ erant Ioannes Taurini cohortes, & à Catellina, Octauiani Segnorelli Peruſina eſſent ſubſidia, quæ erumpendi ſignum expectabant. Itaque quum ab omnibus partibus ad arma conclamaretur, Stephanus non temeré veritus ne ſibi reditus præcideretur, vti antea conſtitutum fuerat, magni cornus cantu receptui cecinit, multis quidem hoſtium interfectis & nonnullis etiam equis in reditu captis. Deceptus vtique ſpatio temporis, nec parum præpeditus à porcis, nullo accepto incommodo in vrbem redijt; non parua tanto auſu collecta apud ciues gratia, quum ad non inanem victoriæ ſpem, ſi pari ſucceſſu primis initijs media reſpondiſſent, operam longè promptisſimam ea nocte nauaſſe diceretur. Ab eo nocturnæ

Florentini castra hostium invadunt

næ trepidationis periculo ſinguli hoſtium duces iubẽte Aurantio, nequaquã apertis in locis, ſed novis munitionibus circumductis, ſe adverſus nocturnos diurnosque impetus diligentiſsimè conſepſerunt, ſic ut in poſterum audaciſsimæ gentis vim atque ſolertiam minimè contemnendam eſſe declararent. Præerat Emporio Franciſcus Ferruccius Florentinus, novæ militiæ laudem quærens, quòd Neapolitano bello apud Soderinum proquæſtor fuiſſet, multúmque ideo apud Nigras cohortes verſatus, reip. fortem operam, ut inde clareſceret, præſtare cupiebat. Is Laſtram oppidum, quod diximus firmo validũ muro, iuſto tuendum præſidio ratus, quoniam magno uſui obſeſſæ urbi ad ſuppetendos commeatus iudicaret, eò cum trecentis militibus tres centuriones Michaelem Angelum Paranium, Florivantium Piſtorienſem, & Octavianũ Bertinorum è togata Gallia ea ſpe miſit, ut eos continuo perampla tormentarij pulveris copia, & commeatu adiuturũ promitteret. Sed cẽturiones oppidum vacuum temerè ingreſsi, confiſiq; Ferruccij promiſsis, dum ea parant quæ ad defenſionem opus ſint, hoſtes contra ſe adventare cognoſcunt. Aurantius namq; hiſdem de cauſis, quòd id oppidum opportunum hoſti fore providebat, expugnandumque cenſebat, ad id munus Rodoricum Ripaltam cum Hiſpanorum cohortibus è caſtris miſit. Tum verò centuriones, quos antea dixi conſtanti animo Hiſpanos muro ſcalas apponentes multis vulneratis repellunt. Quare permotus incenſusq; Ripalta ab Aurantio poſtulat, ut ſibi tormenta muralia ſubmittantur. Nec ille petenti deeſt, mittunturq; cum tormentis muralib. duo milia Germanorũ, quorũ adventu murus quatitur atq; perrumpitur, Germaniq; illac intrare contendunt, dum Hiſpani ad inferiorẽ oppidi partẽ ſcalis rurſus murum aggrederentur. Centuriones deficiente ſulphureo pulvere, nulloq; commeatu adiuti à Ferruccio uti ſperarant, animo perterrentur, nec intrantiũ hoſtium vim fortiſsimè ſuſtinent, ſic ut abiectis fœdè armis, fruſtraq; ſalutem deprecantes crudeliſsimè à Germanis trucidarentur. Ab Hiſpanis verò reliqui omnes, qui in inferiore erant oppidi parte, paucis vulneratis caperentur, & cẽturiones nõ iniqua ſorte in Hiſpanos incidentes, dedentesq; ſe ęquo militiæ iure, ab his demũ ſe centenis ſingulis aureis redimerent. Dum Laſtra quateretur capereturque iam perditis rebus, ſupervenerunt auxilia: nam Otho Montacutus cum vexillis quatuor peditum è Prato, & Georgius Sanctacrucius, et Amicus Arſula cum equitibus urbe emiſsi per Signinum pontem ſe oſtenderunt, in quos tantus ab hoſte impetus eſt factus, ut equites citata fuga cõtinuò ſe eriperẽt eodẽ põte et pedites intento curſu evadẽtes ad Montelupũ, naviculis Arnũ tranſire cogerentur. Amiſſa Laſtra Florentini quòd, uti ſupra diximus, Ramazottus cum valida mõtanorum agreſtium manu ex Apœnino ſe demiſerat, & Florentiola oppidulo, Scarpariaq; caſtello occupatis, prædatum diverſas ſuorum manus emittebat, quę ſe in Mugellanum agrum uſq; ad Vicum pagum, et illinc dextrorſum ad Barbarinũ oppidum effuderant, & eos cõmeatus, qui inferri obſeſſæ urbi poſſent, intercipiebant: ut tot malis aliqua ex parte obviam irent, Othoni Montacuto imperant: ut Prato copias educat, & operam det, ut quos nanciſci poſsit ex his agreſtib. opprimat. Secreto etiam monetur, ut Trebiam villam Mediceæ gentis, quæ eſt medio ferè itinere inter urbem & Scarpariam intret, atq; ibi Mariam Salviatam cum puero Coſmo filio comprehendat, quod hæc Iacobi Salviati eſſet filia, apud Pontificem ſumma authoritate vigentis, ideoque obſes paternæ fidei foret, & puer uti populares dicebant, ty-

Lastra a Caesarianis capta

rannico ſanguine progenitus tolleretur. Sed fata quæ conſentientibus aſtris puero Etrurię imperium deſtinabant, & vlla humani conſilij malignitate præuerti non poterant, ab eo facinore Othonem auerterunt; ſiue quòd ſuopte ingenio parcendum puero iudicaret, quod ſub Ioanne patre nuper ordines duxiſſet, ſiue eam villam valido quorundam veteranorum, & eius viciniæ magno agricolarum numero, quos Saluiata ibi aleret, falſò teneri didiciſſet. Trebia nequaquam adita Otho ſiniſtrorſum deflexit ad Barberinum, vt ibi nonnullos ex hoſtibus qui aliquantam pecoris prædam coegerant, improuiſus opprimeret. facilè itaque evenit vt eos profligaret, & prædam relinquere cogeret, atque inde Pratum eſt reuerſus. Sed non multo poſt Otho in ſpeciem patratę cædis in quendam ciuem Lutherij prætoris alumnum reus factus; re vera autem quòd apud Trebiam vti iuſſus erat, Saluiatam cum Coſmo filio comprehendere noluiſſet, & illi opportunè ad Scarpariam oppidum refugiſſent, tacitæ pœnę loco captus tortusq; eſt, et inde in tetrum carcerē coniectus; quod octouiralis magiſtratus inuidioſum fore proſpiceret, ſi de viro forti nequaquam evulgatæ ſuſpicionis crimine circumvento capitale ſupplicium ſumeretur. Eodem hyemis initio Pyrrhus Stipicianus cum ſuis cohortibus ad ſoluendam obſidionem Peccioli oppidi in agrum Piſanum ab Aurantio miſſum cum Florentinis copijs bis improſperè conflixit; ſemel ad turrem quam diui Romani vocant, & iterum ad Martis pagum, qui eſt inter Palaiam vicum atq; Montopolim. Deſcenderat è Calphurnianis ſaltibus in Etruriam Hercules Rangonus, ab Alfonſo Ateſtino cum valida equitum & peditum manu miſſus (nam is Herculis ipſius Alfonſi principis filij vices gerebat, quem paulò antè Florentini numerato ſtipendio conductum, eorum militę ducem ſummum appellarant): verum deterrente Cæſare in Pontificis gratiam, ne filium mitteret Alfonſus, quum adoleſcens Hercules toto eo belli munere ſubtraheretur, quin copias mitteret tanquam acceptis iam ſtipendijs Florētinorum ſacramento addictas, adduci non potuit. Itaq; Rangonius Ceccoto Toſingo Florentinorum legato adducente, & ex præſidijs Piſanis augente eius copias, Cæſarem Foroliuienſem, cum ala Aurantianorum cataphractorum Peccioli hybernantem obſederunt, tripliciq; certamine fatigatum eò planè iam perpulerant, vt diu hoſtium vim ſuſtinere non poſſe appareret, quum aduentu Pyrrhi relicta oppugnatione perterriti ad Pontaderam ſe ita receperunt, vt poſtridie Pyrrhus excurſione facta magnam maioris pecoris prędam abigeret, & ſequētibus diebus diſpoſitis inſidijs Ceccotus atque Rangonus eum ſatis patenti campo adepti immisſis cataphractorum turmis facilè funderent; quanquā Pyrrhus indomito corporis atque animi vigore aliquandiu fortisſimè reſtitiſſet. Capti ſunt tres eius cohortium præfecti, quum multi ex eius peditatu aut cæſi aut vulnerati fuiſſent; ſic tamen vt non multos poſt dies à Pyrrho, qui apud Caſtellum Florentinum copias inſtaurarat, in eundem agrum redeunte à victoribus Hercules cognomento Brasſichella Piſani ſanguinis egregiè fortis fuſa eius cohorte apud vicum Furculas interficeretur. Secundo verò prælio (vt diximus) maiore aliquanto accepto incommodo, quum ad Montopolim ſe recipere poſſe credidiſſet, eo euentu profligatus eſt, vt quum Michael Montopolitanus qui rurſus oppidanos à Florentinis rebellantes ad fidem redegerat, è cliuo cum armatis decurriſſet, Pyrrhus qui pertinacisſimè equeſtri prælio contenderat, in præpeditam ſoſſam præceps propelleretur, vnde quum ad

ſalu-

ſalutem nullam ſibi opem ſupereſſe conſpiceret, relicto ſuo, qui tenaci voragine hæſerat, atque alieno repentè conſcenſo equo, fuga ſe eripuit, quo caſu Pallota Peruſinus & Bartholomæus Spiriteus, nonnulliq; alij clari nominis præfecti in poteſtatem Rangoni devenerunt. Nec multo pòſt ſub ipſum brumæ exitum magno luctu occupata eſt civitas, quòd duos inclytę virtutis duces, uno hoſtilis tormenti ictu amiſiſſet. Nam quum in horti munitione, quam iuxta cœnobium divi Miniati ligneis ſubſtructionibus erectam fuiſſe diximus, Marius Vrſinus, & Georgius Sanctacrucius ſpeculabundi proſpectarent, è Giramonte emiſſa colubrina quę lateritiam columnam perfregerat, interfecti ſunt, quorum mortē eò lugubrius luxit populus, quòd eodē ictu accumulatis funeribus interijſſet Averranus Petrinius, Etruſcæ iuventutis formoſiſsimus. Exeunte anno, qui erat trigeſimus à partu Virginis ſupra mille et quingentos, Carduccius dictatura ſe abdicat, quòd is honos promulgata lege prorogari nō poterat, et ſucceſſori Calen. Ianuarijs eſſet ineundus, ſcil. ut tāta dignitas latius diſpenſata, propoſitaque ex æquo à pluribus peteretur. Suffectus ei eſt Raphael Hieronymus, quem è legatione Cæſaris redeuntē elevatis hoſtium viribus, ſenatū in priſtina ſpe tuendę libertatis, ſuſtinendiq; belli prolixè cōfirmaſſe diximus. Hic nō ſingulari tantū popularium ſtudio adiutus eſt, ſed mirifica etiam optimatium ſuffragatione, & prȩclaro aſſenſu eorū civium, qui Mediceo nomini addicti, honeſtā pacem potius quàm aſperū & difficile bellū probarent. Exiſtimabant enim pleriq; cives, Raphaelem nequaquā tanta duritie acerbitateq; qua dudū Carduccius ſe totum à cogitatione pacis ſubduxiſſet, magiſtratum geſturum, quòd multis affinitatum neceſsitudinibus patritio ordini coniunctus, publicū bonum popularium factioni præferre velle crederetur. Sed cum uſq; adeo nova ſummæ poteſtatis inſignia ſpe clarioris famę inflaverant, depravaverantq; eius animū quorundā amicorum malignæ cohortationes, ut facilè omnium rerū, quæ publicam ſalutem reſpicerent, oblivîſceretur, & ſummum decus in obſtinatione gerendi belli reponeret: exitioſo quidem conſilio, cùm ſibi uti evenit, tum etiam nonnullis alijs qui propter inſanā pervicaciam abhorrentes à pace, dignas poſtea improbitatis pœnas dederunt. Sed dictator ut declinaret invidiam importuni conſilij ſui rationes honeſtiſsimis ſententijs atq; ſermonibus contegebat, eoq; ſimulantius, quòd dudum apud Bononiam ſingulari cum laude Cæſaris, Franciſcum Sfortiam Mediolani principem reſtitutum, Venetosq; item, qui Rhavennam & cerviam Pontifici redderent, à Cæſare ex ampliſsima eorum legatione in amicitiam receptos didicerant. Alfonſum quoq; Ateſtinum Ferrarienſium principē, qui ſub fide publica Bononiam veniſſet, totam ipſius de Regio Mutinaq; urbibus cōtroverſiam ad arbitrium Cæſaris diſceptatoris relaturū: Pontificem verò dexteritate ingenij & longa prudentia in rem ſuam opportunè præditū, cuncta quæ vellet ab ipſo Cæſare impetraturum. Propterea Germanos Apœninū tranſiſſe, tirones Hiſpanos deſcendere in Etruriam, & tormenta maiora per Apœninū ſuperatis aſperrimis ſaltibus tranſvehi ad mœnia à duplici loco ferienda aperiendaq; poſtquam nihil adhuc Aurantius è ſua parte murum maioribus tormentis pertentaſſet. His adverſis famæ rumoribus cives in univerſum admonebantur, ut maturè æſtimatis periculis æquam pacem aſpero bello facilè prȩferrent, ob id iam in coronis deteſtabantur id Carduccij conſilium, quo delectis legatis, atq; his diu retētis, et poſtremò ſine mādatis publici decreti miſsis,

Pontificem non impudenter modò eluſiſſent, ſed noua contumelia plurimũ exacerbaſſent. proinde advenisse tempus credere, quo legati mitti ad Pontificem deberent, quando Cæſar à nemine quàm ab ipſo Clemente exorari poſſe crederetur, neq; ob id vllo piaculo ciuitas offendi poſſet, ſi à ſacrorum principe ciueq;, quem alias non inhumanum, ſed beneficum experti eſſent, ſupplices iuſtam peterent pacem, eoq; demiſsius quòd eam neceſsitate potius quàm voluntate expreſſam peti appareret, ab his qui diuerſis obſeſſi caſtris, & à Gallis deſerti, neq; à Venetis adiuti, nullã prœterquàm à Dijs immortalibus opem expectarent. Quo fremitu populi adductus Raphael, quanquã cuncta eius conſilia ad bellũ eſſent deſtinata, vt certius ciuiũ animos exploraret Nonis Ianuar. vniuerſum concilium indixit, vt liberis ſuffragijs decerneretur, mittendi ne eſſent legati ad pontificem. Coiuère mille et ſexcenti homines, atq; in ſuffragium iuere, vſq; adeo in id decretum propenſis animis, vt mille ſupra trecentas atri coloris fabas numerarent, eorum ſcilicet qui probaſſent, reliquorum verò albæ à bonis ciuibus irriderentur. Quod aduerſo inopinatoq; ſuffragiorũ euentu fractus atq; deceptus Raphael aſtuta præclareq; nefaria prævaricatione vſus decretum fieri vetuit, reiecitq; ad peculiare conſilium octoginta virorum, qui id Conſilium explorandæ tantùm voluntatis, non conficiendi decreti cauſa vocatum, impudentiſsimè decepta republica iudicarunt. Hac actione dictator præclarè extitit popularis, & ſicuti apud bonos ciues intempeſtiuæ atq; leuiſsimæ improbitatis notam ſubijt, ita apud populares, quos vulgo ab inſana bili pervicacia rabidos vocabant, mirè laudatus eſt. Alteram quoq; minoris inuidiæ labem ſuſcepit, quum poſtulanti Malateſtæ ſceptrum & vexillum ſupremi militaris imperij inſignia, atq; ornamenta, altera eius inchoati magiſtratus actione conceſſiſſet, contradicentibus multis, qui ſupremi imperij poteſtatem nondum planè explorato eius hominis ingenio, aut cautè, aut nunquam tribuendam cenſerent. Multa nanq; in ea republica, quæ tota popularis euaſerat, rapidè & inconſultè fiebant, quæ ſæuitiæ labes præcipuè apud rabidos & turbidos eius factionis, tanquam neceſſaria probabatur: nam capitale erat obloquẽtibus de eo Reip. ſtatu, aut quoquo modo cõplectendæ pacis mentionem inducentibus, ſiquidem vel leuiſsima ſuſpicione rei maieſtatis facti feſtinato ſupplicio plectebantur. In his fuere Laurentius Soderinus, quòd literas accepiſſet à Baucio Valorio, qui in caſtris prolegato apud Aurantium Pontifici operam præſtabat. Iniecto ſiquidem laqueo è feneſtra latronum more præcipitatus eſt, & Ficinus Marſilij clariſsimi philoſophi nepos, quòd Coſmũ Medicem, à quo vrbs admirandis ædificijs, templiſque præcipuè eſſet adornata, iuſtum patris patriæ titulum meruiſſe dixiſſet, abſciſsis à carnifice ceruicibus, ſtulti proloquij, quanquam non inepti, pœnas dedit. Carolus quoq; Cocchus, quòd in corona dixiſſet æquum eſſe, vt in libera ciuitate cuncta belli & pacis conſilia per omnes ciuium ordines diſpenſarentur, vt vno conſenſu ciuitatem liberam & libertatis iura tuentem ſentirent & agnoſcerent, intempeſtiuæ ſententiæ, quanquam non iniquæ, capitali ſupplicio pœnam ſubijt: ſic vt nec cucullato Franciſcani ordinis, cui Rigogolo cognomen fuit, pepercerint, quòd Pontificem alloquutus fuiſſet, impoſito maieſtatis crimine, quaſi tormenta apud diui Miniati templum collocata clauis per ſpiramenta inditis configere cogitaſſet, in ipſa cuculla miſer ſacerdos decollatus eſt. Quin etiam ab intemperanti odio in Mediceos, quod ciuitati maximè pudendum, & hoſtibus

pariter

pariter ridendum fuit, Antoniũ Carafullam à vetere insania non insulsum morionem, Mediceæ domus familiarem, in eum carcerẽ, qui Stincus appellatur, duci iusserunt, quòd perambulando urbem, vociferandoq; comitantib. et arridentib. pueris, decuriones & ędiles dixisset nunq̃ rectè annonam curaturos, nisi Mediceorum instituta ad memoriã præsentemq; usum revocarent, qui vili pretio commeatũ omnis generis coemendum in omnib. foris proponere consuevissent. Sed Carafulla quum traheretur à lictoribus subinde dixerat (quod diuturnæ ei calamitati fuit,) Neque vos apparitores, qui me invitũ perducitis, propterea minoris pretij emptam, quam sesqui aureo nivei panis heminã comedetis. Nam tum maximè annona creverat, & magna obsoniorum in urbe penuria esse cœperat, ita ut milites opimi aliàs convictus consuetudinẽ, ut stipendijs parcerent, ad Etruscam frugalitatem redigere cogerentur. Iam sese aperuerat annus, & vere novo utrinque milites segnitiem torpida hyeme conceptam, ita corporibus atq; animis discutiebant, ut minutis prælijs quotidie certaretur, & Florentini nihil intermittebant, quin circa urbẽ institutas munitiones perficerent. Nam sicuti suburbana ędificia, quę tot sęculis condita à singulis portis extendebantur, miserabili consilio funditus everterant, antemurales pro portis aggeres extruebant, tormentis atq; præsidijs impositis, ne alicunde hostis ex propinquo tormenta subvecturus atq; oppugnaturus sese insinuaret. Tormentorum namque omnem apparatum, qui per Apœnini iuga, præaltasque crepidines asperrimarum vallium advehebatur, in plana ad Campum munitum oppidulũ pervenerant. Huic præsidio erat Petrus Velleius cum septem tironum Hispanorũ cohortibus. Is totus apparatus qui genere, magnitudineq; & numero erat admirabilis, atq; ideo hostibus metuendus, magno fabrorũ labore reficiebatur, quo iniquissimo itinere luxatis currubus & perfractis rotis, in præsens usui esse non poterat. Quibus de rebus fiebat, ut Florentini Pratum oppidum ultrò desererent, & ad famam tanti tormentorũ apparatus, magnus agrestiũ & novorũ militum numerus ad Cæsariana castra conflueret spe prædæ: siquidem allecti non dubitabant, quin admotis tormentis urbs caperetur, & singulari tot gentiũ obsidentium lętitia diriperetur. Ob eandem causam Hispanorũ vexilla septem, quæ Cæsarẽ è Bononia in Germaniam profectionẽ parãtem sequi noluissent, proptereaq; iussu irati Cęsaris privati stipendijs, et cũ ignominia à Vastio dimissi fuissent, sub Fesulano mõte cõsederant, ita occupatis pulcherrimarum villarũ ædificijs se permuniverant, ut undiq; prædatũ irent, & urbe egredi excurrereq; ausis è superiorib. locis insidiarentur, sicut nemo lignatum prodire auderet sine certo militari prędidio, ut tum accidit quum lignatoribus Cruciana porta egressis, quæ tutiorem, quòd esset maximè aversa hostibus, egressum habere videbatur, cruentæ conserendæ pugnæ occasio prębita est. Ibatur namque secundum Arni ripas, & lævorsum in eos campos, qui à cœnobio sancti Salvij plana vocantur, ubi ante ducentos annos Henricum Cæsarem Florentinos oppugnantem castra posuisse memorabant. Exeuntium autem peculiare munus erat succidere passim virgulta, atque his fasces conficere quibus in cõstruendis aggeribus ad continendas glebas intermiscendo & coe quando uterentur, simulq; iumenta quędã maioris pecoris, quæ ab agricolis in urbẽ coacta fuerant, in herbidos campos pastũ educerent. Secundum hos binę ternæque militum cohortes præsidio ibant, ex militibus, qui ea de causa in urbe certis locis erant collocati, ut extraordinario munere, ubi opus foret, operã

Penuria Florentini premi coeperunt

navarent. Eò die id munus obvenit Anguilloto Piſano, & Frãciſco Bardo Florentino. Piſanus propterea quòd à Roſcio ſub quo ordines ducebat, paulò ante e caſtro, quod nunquã antea acciderat, in urbẽ transfugiſſet, ipſi Roſcio ita erat inviſus, ut Aurantij iudicio turpiſsimę necis exitio deſtinaretur. Fortè autẽ exeuntibus porta cohortib. eius vexillum conſpectum notatumq; eſt à Cæſarianis, ipſoque præcipuè Roſcio, qui trans Arnum è collib. cuncta proſpiciebant. Nec mora Roſcius Aurantium adit, occaſionẽ opprimendi Anguilloti adeſſe docet, ſi Arnum traijciat, & frequenti atq; expedito equitatu vagos hoſtes patentib. campis adoriatur. Probat conſilium Aurantius, accerſitoq; Ferdinando Gonzaga, & ſubſequentib. multis ducibus atq; præfectis, intra tertium lapidem contra Rapazanũ pagum, reperto vado traijcit, bipartito hoſtes invadi imperat. Ipſe ante alios galeatus patenti ſtrata via defertur verſus portam, reliqua manus ad dextrã latiore flexu concitata hoſtes circundat. Itaq; pręciſo ferè in urbem reditu Anguillottus fruſtra compoſito ſuorum globo pręliatur, equites undiq; conſurgunt, peditatumq; eius ſerò fugam meditantem conſequuntur, proſternunt, lateq; trucidant. Ipſe ingẽti ictu clavę ferreæ caput percuſſus, quum Ferdinando Vitello Neapolitano equitum præfecto ſe dederet, nec uti agnitus ab eo reciperetur, quòd Vitellus eum ad ſubeundam perfidiæ carnifici tradere infame ſibi fore teſtaretur, Ergo, inquit, Anguillottus patere, ut hoc à te impetrem viro forti, ſcilicet ut tua potius quàm carnificis manu concidam: atque ita vir alioqui ſtrenuus, quodam liberali miſericordiæ genere, iugulatus à Vitello occubuit. Eius verò ſignifer Cicchus Buteius qui unà transfugerat, quum iam deditus & captus eſſet, manu ipſius irati Roſcij per ilia transfoſſus interijt. In Franciſcum verò Bardum humanius res geſta eſt: nam ipſe cum ſua cohorte penè tota captus, & perſoluto redemptionis pretio dimiſſus eſt, quum milites armis tantùm exuerentur. In eo improviſæ equeſtris procellæ ſtrepitu Ioannes Vincius, portæ cuſtodiæ cum ſua cohorte præpoſitus, quòd eſſet Anguillotto familiaritate coniunctus, opem ei ferendam exiſtimavit, deſertaque porta ad Salviana uſque plana progreſſus eſt, ſpectator editæ cædis potius quàm non ſerus circumventis & oppreſsis adiutor, magno quidem ſalutis ſuæ periculo: quoniam Malateſta è monte prælij commiſsi tumultum cernens, gravioremque impetum inde facturos hoſtes putans, cum Zanobio Bartholino ad Crucianam portam advolarat, quam ubi deſertam cuſtodia reperit, magno iræ impetu accenſus, invectusque in Vincij temeritatem, laqueum paravit, quo rediens Vincius in porta ſuſpenderetur. Sed is quum iam rediret de adventu Malateſtæ atque eius iracundia admonitus opportunè ſeceſsit in Salvianum templum, conſcenſaque ſacra turre tam diu delituit, donec Malateſtæ ira deferveret, ignominiæ tamen propter admiſſum ſummi periculi facinus adempta ei eſt portæ cuſtodia. Cæterùm Aurantius Anguilloti & ſigniferi eius cæde ſatis expiatum eius transfugium ratus, nihil ſe ulterius promovit, atque eodem amnis vado in caſtra reverſus eſt. Nec multis inde diebus extra Pratenſem portam equeſtri prælio certatum eſt, quum forte Aurantius & Vaſtius explorandi loci cauſa cum ala equitum amnem tranaſſent, apud eum vicum qui Lignarius appellatur, melopeponũ fertilitate inſignem. Non enim longè ab eo vado munitio quædam perducebatur ad Germanorũ caſtra, quæ non multum inde aberant. Ab ea nanque parte mœnia latè ſpeculati tanquam infirmiora expugnationi deſtinabant, ad eoſque acciti propter eandem cau-

ſam

ſam Petrus Velleius, ipſeque Ludovicus Lodronius, quem in loco Felicis Vitembergi diſcedentis Cæſar Germanis præfecerat. Hi omnes quum explicatis & diſcurrentibus turmis è ſummo portæ propugnaculo extra tormenti ictum proſpicerentur, atq; ad eam portam Malateſta decurriſſet, ipſius iuſſu Iacobus Bichius Senenſis, quem Neapolitano bello inclaruiſſe diximus, in procurſantes Hiſpanos repẽtinus erupit, nobiliſq; à ſolis equitibus pugna edita eſt: nam ſæpius inſtaurato impetu cum utrinq; creſcentibus auxilijs novæ turmæ pugnam capeſſerẽt, adeo acriter dimicatũ eſt, ut unus ante alios Bichius albicante criſta conſpicuus promptiſsimè dimicans, vel ab hoſtibus impenſe laudaretur. Eo ardentis pugnæ ſpectaculo ipſos Aurantium & Vaſtium in certamen allectos atq; protractos ferunt, quòd Vaſtij haſta corolla ſerica ad cuſpidem redimita: illius verò pileus è purpureo ſerico villoſo turbinatus, à pleriſque noſcerentur. Sed eum pugna habuit eventũ, ut Bichius preſſus multitudine incumbentium hoſtium maturè nec indecenter ſe recipere cogeretur, receptusque intra portam cum galeam aperuiſſet, honeſtiſsimis accumulatis laudibus à Malateſta commendaretur. Eo die tanquam ex condicto tormenta quæ erant trans Arnum Olivetano in podio collocata, & quæ erant in ſuperiore portæ propugnaculo ceſſaverunt, ut equitum virtus lætius & tutius utrinque ſpectaretur. Sed Bichius non diu ea laude honoreque lætatus eſt, quum intra paucos dies præſtandæ operæ cupiditate incenſus ab eadem prodijſſet porta, vel negante Malateſta, ut ad eam quam diximus à Germanorum caſtris ad Arnum uſque perductam munitionem excurreret, ſcilicet ut aliqui eo vado commeatũ in maiora Aurantij caſtra devehẽtes ſubito incurſu interciperentur. In eum ſiquidẽ equo albo vectũ, hoſtes ab Olivetano aggere falcone direxerunt & contorſerunt, cuius pila dextrũ ei crus abripuit, perſoſſo & cadente equo, ſic ut ſemianimem nonnulli equitum in pedes deſilientes ſublatum intra portã cum multo luctu referrẽt: neque eo mortuo quiſquam equitum æquè fortem operã poſtea Reip. præſtaſſe viſus eſt. Interim Florentini tot fortiſsimis intra paucos dies ducib. infeliciter amiſsis, creſcentibusq; in dies hoſtium viribus, ac undiq; deſperatis auxilijs graviter affecti, quòd difficiliora ſenſim cuncta ſibi obventura proſpicerent, ita ſuſpenſis animis honeſtæ pacis nomen complectebantur, ut iterum de mittendis legatis mentionem inducerent. Rebantur ſiquidem ipſo Cæſare nondum Bononia profecto, æquã à Pontifice pacem ſe facilè impetraturos: quoniam Clementis animus vel tot exulceratus ipſorum contumelijs, cohortante Cæſare, non inani Chriſtianæ pietatis verecundia, & civili quodam pudore leniri expugnariq; poſſe videretur. Sed ad eam rem toties fruſtra actitatam, quum quiſq; graviſsimus ſenator facilè recurreret, nemo tñ quid in arcano animi ſentiret, in conſilio publico atque ipſa curia liberè proloqui audebat, propterea quòd plerique cives privato adducti periculo pulicam ſalutem potius negligendam q̃ odium irritatis popularibus periculoſa cum laude parandum iudicarent, tanto conſenſu ut quum muſſarẽt omnes, libertas ipſa non media in urbe quę hoc inani titulo gauderet, ſed in ſenatu maximè quæreretur. Verùm non defuit in Repub. honeſtiſsimus iuvenis, qui eam animorum conſternationem malo publico inter cives obortam, gravi facundia deteſtaretur, atque diſcuteret. Is fuit Philippus Melior probo ore, uti ſibi licebat, quòd eſſet ſuæ tribus collegij ſignifer, è ſuggeſtu apud ſenatum frequentiſsimum in hanc ſententiam loquutus eſt: Sæpenu-

mero audivi, cives optimi, ab his natu maioribus qui authoritate prudentiǫ in hac civitate maximè valuerunt, nihil in ipſo imminentis periculi limine pernicioſius eſſe longa deliberatione, quæ exiguo temporis ſpatio circumſcriptā rectè ſentiendi atq; opportunè agendi facultatem eripiat. Quandoquidem magno ſit uſui celeriter explicare & terminare conſilia, quum neceſsitas urget, & in medio diſcrimine ſalutis ultima remedia depoſcit. Propterea ſicuti præclarè video animadvertoq;, extrema nobis conſilia incumbunt, vel ob id tractatu atq; explicatu duriora, quòd nullum mox ubi ſemel ſtatuetueris ſalubrem habeant receptū. unde afflictis & difficillimis rebus nova ſubſidia quærantur. Alia namq; atque alia in conſulendo diſputandi & decernendi ratione uti oportet, quum occaſionum & temporū ſingula momenta ſapientes facilè reſpiciāt. Nam ſicuti initia ſuſcipiendarum & gerendarū rerum prolixè differendo, maturè apteque expendere, & media aſtrictius perfinire decet: ita demum ultima expeditis ſententijs claudare, nec ullam quum maturè facto opus ſit aggrediendę rei occaſionem elabi ſinere, ſaluberrimum exiſtimatur. Diſputatur hodie diverſo conſultantium ſtudio, num è Repub. videri poſsit, ſi in hoc aſperrimarum rerum ſtatu poſiti, legationem ad Pontificem decernatis, qua ſi optare licet non iniqua conditione ea petatur pax, quam ab initio Cæſar negarit, niſi in eam Pontifex conſentiret. Primùm omnium non video cur decernere mittereque legatos inſalubre ſit, vel quod ad dignitatem pertineat, parum decorum: quandoquidem nihil melius, nihilque honeſtius eſſe poſsit huic civitati, quàm animos ſicuti bello invictos, ita à communi concordia non abhorrentes oſtendiſſe. Optandum enim eſt ut hi qui nos pervicaces potius quàm fortes, importunæque inſaniæ vela inflantes appellant, non ſemper obſtinatè pertinaces & imprudentes exiſtiment, qui à bellicoſiſsimis gentium prope omnium copijs diu obſeſsi, preſsique his malis quæ diuturnum affert bellum, ſæva armorum pati incommoda quàm de concordia cogitare malimus. Nam præterquam quòd mittere legatos & de concordia æquis condicionibus agere minimè pudendum eſt, quum ad ſupremæ fortunæ potentiæque principes mittantur, etiam nobis non erit inutile cum Pontificis, tum Cæſaris intimos ſenſus pertentaſſe, & quod plerunque frequentibus colloquijs evenit, ad abdita eorum conſilia exploratius penetraſſe: quandoquidem de compoſitione æquis conditionibus agendo, nihil de noſtro iure depereat, quum nullam omnino pacem ab his ſimus accepturi, niſi ea tuta honeſtaque ſit, & integra libertatis iura diſertiſſimè nobis reſervet. Hoc enim legati qui non ſint graviſsimarum rerum imperiti, ſed fideles probiq; ſenatores, ſicuti vos diligentiſsimè lecturos arbitramur, ante omnia cavebunt. Neque putarim, niſi me ſtudium & amor erga patriam fallunt, Clementem tam adverſum à patriæ pietate, Chriſtianiſque legibus fore, ut quum iam ægerrimè tot ſumptuum pondera ſuſtineat, nihil nobis de iracundia ſua vetere, triſtique ſeveritate remittere nolit. Quòd ſi ille etiam atque etiam obduret, nec Cæſar ipſe quum in Germaniam cogitet proclivi ad concordiam ingenio ſicuti ſuſpicari licet, hoc bello ſe explicare velit, nec proinde ad pacem inclinet, nos certè hoc ſupremo legationis officio dignitati famæque noſtræ ſatisfecerimus, atque eò alacriter & fortiter, quo noſtra pietas & fortuna urbis ducat, ire contendemus, ſic tamen ut extremos belli caſus ultrò minimè ſubeundos exiſtimem, ſi pius erga patriam, nec omnino inſanus civis eſſe velim. Nihil enim magis miſerum & calamitoſum nobis eſſe poteſt quàm

quo-

quorundam consilium, qui nefaria crudelitate potius Saguntinorum & Campanorum exemplo, quum saluti suæ impiè diffidant, unà secum universam civitatem miserabili exitu interire, quàm quoquomodo incolumem servare per cupiunt; secus aliquando avorum nostrorum memoria Vbertus Farinata, vel hoc uno tantũ generoso animi decreto civis æternis laudibus attollendus, qui vinci exilioq; mulctari, quàm ad excidium florentissimæ patriæ cum factiosis nefariisq; civibus conspirare maluerit. Perorante Philippo non dubitavère patres, quòd eius oratio tanquam à moderato, nec harum vel illarum partium cive profecta videbatur, quin legatos omnino mittendos decernerent. Sed ea præpedientium malignitas fuit, ut non hi quos negotij magnitudo flagitabat, sed levissimæ alioqui authoritatis, verùm egregiè populares homines legerentur. Hi fuère Aloysius Soderinus, qui nihil usque adeò gravi negotio dignum ab usu rerum præter familiæ nomen præferebat, & Andreolus Nicolinus assiduus & diligens potius mercator quàm senator, atque item Robertus Boncius, quem iampridem Thomæ Soderini soceri propinquitas quominus enixè concordiæ studeret, maximè suspectum faciebat. Hos ubi Bononiam per- *Legatorum Florentinorum Pontifex ridet.* venerunt, Pontifex quòd nec satis dignitatis, nec satis industriæ, synceræque voluntatis & fidei in his conspiceretur, adeo contempsit, ut effusè rideret, quòd ad se pro eximijs senatoribus mercatores, nec primæ quidem classis è Florentia misissent. Nam quod ad elevandam legationis existimationem maximè pertinuit, apparitores ministrique vectigalium Bononiensium, in ipsorum sarcinis nexi auri filorum ad telas aureas texendas, magnam vim mercimonij causa, ut portorium subterfugerent, deprehenderant. Quæ calliditas inepta negotio longè gravissimo, tanquam involuta tenuissimi lucri sordibus, eo validius ridẽda fuit, quòd nihil certi ad conficiendam pacem prolatis mandatis attulissent, atque ita Clemens ridente etiam Cæsare, mercatorum avaritiã atque imperitiam in maximarum rerum consilio periculoque, ad exiguam lucri spem revocatam stomachatus, sic pertinaciam insaniæ proximam exprobraret, ut inde non obscurè explosi dimitterentur. Vbi verò domum sunt reversi, quòd nihil omnino pepigissent, tanquam patriæ dignitatis egregiè memores atque constantes, ab ipsa factiosorum multitudine laudati celebratique sunt, gementibus bonis civibus, qui desperata concordia nullum nisi maximè funestum belli atque obsidionis exitum expectabant. Nec multos post dies ab insigni generosoque certamine Florentinorum quatuor iuvenum inexpectatæ celebritatis spectaculum est editum, quum Ludovicus Martellius inter cives nobilitate insigni, ac corporis & animi vigore florentissimus, Ioannem Bandinũ pari virium ac ingenij robore præstantem, quòd in castris apud hostes esset, ex provocatorio libello hostem communis patriæ compellasset, proptereaq; eum ad singulare certamen devocasset in arenam, ut ibi Marte iudice uter ipsorum *Duellum inter Florentinos & Cæsarianos.* honestiorem causam tueretur, ostenderet. Condicionem non abnuit Bandinus, dixitq; ei si Martellius sibi ascisceret in eam dimicationem socium, ei se parem hisdem instructum armis in stadium producturum, atque ita Martellius Danthem Castellionum præferocem ex tota iuvẽtute virum delegit, cui à Bandino oppositus est Albertinus Aldobrandus vix dum pubescens immoderati spiritus iuvenis. Aurantius iuxta castra locum eis sub publica fide funibus circumseptum, triumq; gentium præsidio vallatum certantib. præbuit, quũ pari numero è Germanis, Hispanisq; & Italis delectæ cohortes, pugnãtes simul &

ſpectantes ab omni iniuria defenderent. Arma fuêre ſingulis ſinguli militares gladij, neque aliud tegumentum præter unam in dextris ex lorica ferrea chirothecam. Dantes cui ſorte ducta par Aldobrandus obvenerat, quanquam circa brachij dextri nervos primo congreſſu grave vulnus accepiſſet, hoſtem in ſe inſano procurſu ruentem ea impavidi animi firmitate ſuſtinuit, ut ambabus manibus gladium prætendens, in os incumbentis infereret, cumque evomentem cum ſanguine animam extempló conficeret. Contrario eventu pugnabat Bandinus: nam alternante fortuna Martellio ſupra oculum vulnus inflixerat, admirabilique iudicio & gladiatoriæ artis peritia hoſtem eludens, adacto ſupra coſtas gladij mucrone victum & deditum fateri coegerat. Sed Martellium relatum intra urbem uſque adeo gravis ex adverſa ſorte certaminis occupavit dolor, ut angore potius animi quàm vulnerum dolore mortem accerſiſſe crederetur. Id certamen ſicuti eximiam virilis conſtantiæ laudem Bandino peperit, ita Danti par ferè decus attuliſſe videbatur, quanquam ille detractis ſpolijs, planeque integer & omnis expers vulneris glorioſius victoriæ ſuæ trophæum præferret, & ſpectatores præclarum totius belli omen acciperent, quod victis pariter atque victoribus non omnino lætum finem futurum arbitrarentur. Ab hoc alternę cædis ſingulari certamine Florentini varios in coronis ſerere ſermones, accendi tamen ferè omnes ad ſuſtinendum gerendumque bellum, tanta obloquendi libertate, ut non milites modò, ſed ducem quoque ipſum Malateſtam nimis longæ atque importunæ ceſſationis convitio perſtringerent. Non enim mœnia vigilanter tantùm defendenda videri, ſed audacibus conſilijs erumpendo laceſſendoque aliquam retundendi hoſtis in ſpem univerſæ victoriæ occaſionem aperiendam eſſe dictitabant. Viros quippe fortes & pro libertate pugnantes, nullo vel difficilium rerum periculo terreri debere, quominus fortiter audeant, & tentata ſæpe dubij Martis fortuna non conſtantiæ modò, ſed vividæ virtutis famam ardentiſsimè defendendam demonſtrent. Non eandem ſiquidem eſſe obſeſſorum & obſidentium conditionem, obſeſſæ namque urbis opes ab immodicis ſtipendiorum ſumptibus ſenſim atteri, abſumi interim commeatus, et ſpes omnium infirmari, quum ex adverſo obſidentibus nihil earum rerum omnino ſit defuturum. Qua ſpe freti hoſtes nec admovere tormenta audeant, nec murum uſquam tentare velint, quòd perpetuas promptiſsimorum militum & civium cohortes fulgentibus per muri coronam galeis atque thoracibus perpetua in ſtatione conſpiciant. Proinde ad exiſtimationem cùm externi præſidij, tum urbanę militiæ tuendam, omnino conandum eſſe aliquid valida eruptione, ne militum torpeſcant manus, ſtudiaque populi langueſcant, et hoſtes cum viris longè fortiſsimis æquiſsimæ cauſæ nomen tuentibus perpetuò ſe dimicaturos intelligant. His ſermonibus non obſcurè offendebantur militum animi, univerſum totiùs ſuæ rei cenſum ad unum decus bellicum referre ſoliti. Sed multò magis hæc evulgata intemperanter Malateſtæ nomen lædebant, ita ut non omnino devoranda exiſtimaret, palamque diceret, nequaquam ea ratione qua imperitus populus cenſeret, ſed ea quà probus nec incautus imperator uteretur, urbis ſalutem defendendam, atq; ita vociferando intempeſtivas populi voces redargueret. Sed idem decurionum, reliquorumq; magiſtratuum erat ſenſus, præcipuaque omnium experiendarum virium voluntas: quam quum dux prudens fruſtra improbando damnandoque diutius ſuſtinere non poſ-

ſet,

set, postulantibus militibus, ut id impetrari pateretur, eruptione certare constituit, severè proloquutus ad id se invitũ trahi, quando hostium munitiones non modò non expugnari, sed nec sine maximo detrimento tentari posse testaretur. Existimabat Malatesta nequaquam absurdis rationibus impetum ad castra Hispanorum esse faciundum, ut acerrimæ & pugnacissimæ gentis vim experiretur, opinionemq; de eorum virtute latè conceptam aliquo illato detrimento apud Italicos milites elevaret: quod accidere posse rebatur, si tribus uno tempore prælijs trina eruptione facta eos munitione loci confisos, & nihil tale timentes adoriretur. Neq; enim antea Hispani superioribus prælijs ad Giramontem factis sese immiscuerant, nisi per extraordinarios excurrentium manipulos: quoniam diversissima in parte essent constituti. porta nanq; divi Georgij, quæ est in excelso collis supercilio iuxta editissimum aggerem, quem Amicus Venafranus suarum cohortium peculiari præsidio tuebatur, Hispani longo tractu occupatis villarum ædificijs usq; ad Olivetani cœnobij montem extendebantur, despiciebantque urbem è perpetuo colle, eoq; præsertim, cui Scopeto nomen est, & divi Donati templum habet, adeo Catelinæ portæ ex propinquo imminentes, ut muri corona colli subiecta, non plus quàm ad teli iactum distet, sic ut perpetuis munitionibus obsessa Romana via à Catelina porta, & Pisana item via, quę initium habet ab ipsa Fridiana, quę occidentalis est, cuncta complecterentur: ipsis porrò Hispanis in tergo ad meridiem Germanorum castra apud Aurantij prætorium essent, & Italicæ cohortes ad diversissimam ab oriente divi Nicolai portam iuxta Arnum perpetuis custodijs obtinerent. Cæterùm Venafranus, qui à suo latere Hispanos aggredi distinereq; iubebatur, imposito muneri adesse non potuit, quũ fortè eo die à Stephano Columna propter contemptum superbis verbis sui nominis decus infra Miniati templum fuisset interfectus. Neq; enim signifero sui præfecti inopinata cæde perterrito is animus fuit invadendi hostis, qui in Venafrano excellens proculdubiò, & maximè efficax futurus sperabatur. Sed Malatesta nihil eo casu permotus Catelina porta Octavianum Signorellum inter Perusinos præfectos nobilitate virtuteq; facilè principem erumpere iubet. Hunc consequebantur pugnacissimi minores duces, Binus Mancinus, Blasius Stella, Raphael Orbetanus, Prosper Cornea, Marguthes Piccininus, Caccia Altovitus, Hadrianus Cauda, & Paulus Corsus, qui intrepidè strata via inter procellam glandium dextrorsus evadentes, in collem cum Hispanis terribile maximeq; funestum certamen contraxerunt. eodemq; puncto temporis à Fridiana porta erupere cum suis cohortibus Bartholomęus Montanus & Rodulphus Assisius, qui in lævam flexi ab Olivetano monte cum Hispanis à tergo sese ostendentes ingenti ausu, impressioneque novam iniêre pugnam, sic ut Hispani & in fronte sustinere hostem, & in tergo ancipiti periculo dimicare cogerentur. Sed his magno fuit præsidio Baracanis Cantabri mira constantia, qui eo die solertissimi ducis, & fortissimi militis munia implebat. Nam cohortatus est suos, ut impigrè consisterent, inveteratæque virtutis ante partum decus adversus collectitios milites, urbanamque turbam tueri vellent. Itaq; coeuntibus ad vexilla undiq; Hispanis, & sclopettis egregiè rem gerentibus, adversariorum impetum constantissimè sustinebant, tantusque erat sclopettorum strepitus, & tantus volitantium glandium stridor, ut multi undiq; caderent, & longè promptissimi, qui intrepidè pugnam capesserent, vulnerarentur.

Ad eum ardentis prælĳ tumultum excitus imperator Aurantius proximas Italicorum cohortes Andreæ Caſtalĳ laborantibus Hiſpanis ſubſidio mittit, tormenta produci diſplodiq; in hoſtes iubet, & Germanicam phalangem in ipſa Romanæ viæ latiore area conſtituit. Ferdinandus quoq; Gonzaga levis armaturæ equites inter Marignolæ pagi campos, & Scopetũ montem inducit, ita ut ampliſsimi iuſtiq; prælĳ apparatus, & à caſtris, & ab urbe conſpiceretur. Nec Malateſta quanquã infirmo atq; imbecillo corpore, animo tamen adverſus pericula indomito, & egregiè provido, laborantibus ſuis deerat, quũ opportunè feſſos & ſauciatos reciperet, & novis atq; integris cohortibus pugnam ſæpius inſtauraret, quando nulla ex parte Etruſci vel in ſumma locorum iniquitate quicquam Hiſpanis de virtute concederent, donec Baracanes glande traiectus occubuit. Nam tum Etruſci veluti redintegrata victoriæ ſpe ardentius incubuerũt, ſic tamen ut pari propè virtute Rodericus Ripalta, Macicaus, & Buccanigra mirificè reſiſtentes Etruſcos ſuſtinerent, & mox accedentibus Neapolitanis Caſtalĳ vexillis, loco pellerent, & per deiectus montis ſummotos urgendo deturbarent. Quibus ſuorum atque hoſtium caſibus animadverſis Malateſta, quòd multi cecidiſſent, plurimique eſſent vulnerati, receptui cecinit, atq; ita nihil iam tormentorum muralium metu, perſequentibus Hiſpanis prælium diremptum, quo nullum eo bello cruentius editum fuiſſe conſtat. Nam utrinque quingenti fermè milites ex fortiſsimorum numero deſiderati ſunt, multi porrò vulnerati mortiferis glandibus. Ante alios autem Octavianus Signorellus, quum ſe recepiſſet ad portam, & feſſus longo prælio equum conſcendere vellet, craſsiore ictus glande occubuit, & ſecundum eum medio in certamine interfecti ſunt Fantaccius Corſus, & Giubbonarius Ferrarienſis eximiæ fortitudinis cohortium præfecti, atque item Ludovicus Machiavellus Nicolai Florentinæ hiſtoriæ ſcriptoris filius, quum cohortis ſignum geſtaret, Petruſq; Pactius eximiæ nobilitatis civis. Septem quoq; clari nominis centuriones graviter vulnerati diſceſſerunt. Apud Hiſpanos autem pręter Baracanem ipſum Cencius Neapolitanus Caſtaliæ cohortis prętectus, dum laborantibus ſuis opem ferret, interfectus eſt. Multi autem & in his duo ſigniferi mortiferis vulneribus affecti ſunt. Malateſta in urbem rediens Octaviani mortem, & totum eius cruentæ pugnæ detrimentum, eo animo vultuq; ferebat, ut renidenti fronte obvios interrogaret, an cupiditati ipſorum inconſultè pugnam poſcentium planè ſatisfactum putarent, poſtquam quantum poſſet loci iniquitas, & quantum veterani externiq; militis dextræ valerent, facto periculo didiciſſent. Tantũ verò abfuit ut hoc irrito adverſoq; prorſus eruptionis conatu, vel civium vel militum animi perculſi aut imminuti ſint, ut cõſtans opinio vulgaretur, Etruſcos, qui præſtantiſsimis animis eruperãt, excellentiq; virtute dimicarant, aut inſignem victoriam relaturos, aut ſingulare detrimentum non Hiſpanis modò, ſed reliquis etiam hoſtibus illaturos fuiſſe, ſi ab altera parte ſicuti fuerat conſtitutum, Venafranæ cohortes erumpendo parem operam præſtitiſſent, nec ſubeuntium è reliquis duabus portis acerrimum initioque felicem aſcenſum, una potius locorum iniquitas, quàm hoſtium virtus importunè retardaſſet. Quo animorum habitu fiebat, ut cives neq; præclarius ſtudium oſtendendę virtutis in pręſidiario milite requirerẽt, neq; in Malateſta efficacioris animi atq; operæ officia deſiderarent, quando illis, qui pro dignitate Etruſci nominis dimicando ceciderant, decreto publico

iuſtus

iuſtus exequiarum honos haberetur, & dux ampliſsimis honeſtaretur laudibus, vel ob id præſertim quòd certiſsima ratione uſus, ea quæ parum ſecundè evenerant, rectè providendo præſenſiſſet. His de cauſis quòd inſtantia ad certum diem ſtipendia niſi ingratè viris fortibus, & de Repub. benemeritis protrahi nequirent, dictator ab inopia ærarij, & quòd iam eſculentarum rerũ gravis penuria ſentiretur, perturbata mente, eliſaq; penitus religionis & pietatis ratione, ad id decretum, quod antea à Carduccio inductum fuiſſe diximus, invidioſum utique bonis omnibus atque nefarium deſcendit, quo è fanis cuncta donaria tolli atq; divendi iubebantur, inter quæ præter auream crucem prægrandibus gemmis ornatam, quæ erat in delubro divi Ioannis, etiam fuit mitra illa inſignis pretioſiſsimis redimita gemmis, à Leone Pontifice pari liberalitate templi maximi altaribus dicata conſecrataq;. Sed nemo ferè reperiebatur qui ea ornamenta profanis manibus attrectare vellet, & Bernardus Baldinus gemmarum ęſtimator peritiſsimus, id impij nominis officium ſe pręſtare poſſe pernegaret, niſi alienis manibus violato ſacrario detractæ gemmę ipſi æſtimaturo proferrentur. Sed in mora non fuit Leonardus Bartholinus ad id à Raphaele miſſus, qui impia voce, uti erat omnis religionis contemptor, ſacrarij armaria ſublatis avide donarijs, vel inhorreſcente trementeque æditvo perfregit. Per eos dies magna Decemviros inceſsit cura de retinendis, defendendiſq; ab hoſte Volaterris: nam eius civitatis animos alioqui fideles, ſuſpectos habere cœperant, quòd principes civitatis, inter quos eminebant è Maffea familia Mediceo nomini addicti Marius vir ſacratus, et Paulus eruditæ elegantiæ ſtudioſi homines ſolicitarentur ad defectionem ab Alfonſo Picolomineo Amaphiltano regulo, qui Senis educta equitum & peditum manu pòſt redacta in deditionem Cæſarianorum Florentinę ditionis oppida, ipſumq; in primis Collem et Sanctogeminianum: in Volaterranum etiam agrũ excurrebat, ut direptione iacturaq; rerum ſuarum permoti cives à Florentinis ad Pontificem rebellarent. Quo tempore Covonus Florentinus prętor Sanctogeminiano à Cęſarianis pulſus cum pręſidio quatuor cohortium Volaterras ſe recepit, ut fidelium confirmaret animos, & nutantes in fide à conſilio defectionis pręſenti manu deterreret. Conſederat extra urbem in ſuburbanis tectis. Dum verò de confirmanda civitate multis alloquutionibus ageret, furto quodã dum ſe recenſurum copias ſimulat, in urbem irrepſit, continuoq; aſcendit in aream curiæ, ubi decuriones advocatis in conſilium primarijs civibus de Repub. conſultabant. Primo impetu Covonus Volaterranæ iuventutis cohortem, quę in area ſtationem habebat, hoſtili facta invaſione deturbat. Quo tumultu duo gemini fratres interficiuntur, & nonnulli vulnerantur. Exinde ipſos decuriones occupata curia obſidet, eamque in poteſtatem redigit. Id inſolens factum non tulère Volaterrani, & ut ſunt militari ingenio ferè omnes, ſtirpe ducta à vetere Romanorum Colonia, qui Syllanarum partium fuerint, extemplò arma capiunt, feneſtras ſaxis onerari iubent, aditusque viarum interſeptis trabibus præcludunt, magnaq; armata multitudine Covonianos in curiam confugere cogunt. Eo armorum ſtrepitu Covonus perterritus certis conditionibus pacem impetrat. Hæ fuerunt, ut cohortes dimitteret extra urbem. Paret Covonus, extemploq; Gorium Montebenicium qui geminorum fratrum cædem fecerat, atque item Paulum Corſum cum ſuis cohortibus urbe egredi iubet, reliquas duas Tincto Battifolio, & Hercule Piſano ducibus pau-

lò poſt cives adeo infenſis vultibus urbe extrudunt, ut ſigniferi involutis vexillis, & milites haſtas inverſa cuſpide verrentes ſolum traherent, quod ignominioſum militiæ habetur. Cæterùm Volaterrani uti planè caſtigata Covoni arrogantia Florentiam perſcribunt, excuſantes urbanum tumultum nequaquam ipſorum culpa, ſed malignitate Covoni excitatum, prolixè pollicentes ſe in vetere fide permanſuros, ſi in Covoni locum improbè prætoria poteſtate abutentis, alium honeſtum atque æquum civem ſummitterent. Itaque Decemviri non mediocriter Covoni inſolentiæ ſuccenſentes, ei Bartholum Tedaldum ſufficiunt. Hic Piſis profectus adduxit quatuor peditum centurias, quibus præerant Franciſcus Brocca Corſus, & Alexander Monaldus, & Mugellanus cognomento Fortuna, atq; item galeatorum equitum alam duce Amico Arſula Romano. Adventantem Tedaldum Volaterrani egreſsi honoris cauſa alacriter ſuſceperunt, atq; eum cum paucis ea conditione introduxerunt, ut cohortes atque alarios equites apud ſuburbana tecta relinqueret. Eo fortè die Pyrrhus Stipicianus ad Cecinam uſq; amnem advenit, & cum expedita equitum & peditum manu prædatus agrum, magnũ numerum maioris pecoris abegit. Quo tumultu ad urbem perlato, Volaterrani ut prædam hoſti eripiant, erumpunt, et ſecundũ eos eodẽ itinere pertendit Arſula. Cõmittitur leve prælium cum Pyrrhi ſclopettarijs, quos ille cũ præda antecedẽs de induſtria in inſidijs collocarat. Sed Arſula maiores inſidias veritus, neq; temerè volantibus glandibus equites ſuos obijciens, vel obnixè orantibus Valaterranis, ut continuato curſu unà perſequi hoſtes vellet, inſequendi finem fecit, triduoq; poſt cum ſuo equitatu & dimidia parte peditũ diſceſsit, Covonum ſemicaptivũ ad dicendã cauſam ad Decemviros perducẽs Empolim primò, & mox Florentiam eſt reverſus. Sub id tempus Alexander Vitellius in Volaterranum agrum hoſtiles incurſiones fecit, ſanctiq; Dalmatij oppidum, & Villam magnã, ac nonnulla alia ſuburbana oppida manu cepit atq; diripuit, perpetuiſq; illatis detrimentis, quum etiam incendijs graſſaretur, eò Volaterranos compulit, ut amicè ſecum in ſpem futuræ deditionis paciſcerẽtur: nam ad eum è civitate legati miſsi Villammagnam pervenerant. Quibus cognitis rebus Tedaldus, quum ſuſpicaretur cives gravi rerũ ſuarum detrimento compulſos ad hoſtes omnino defecturos, cũ reliquis militibus ſuis, incoliſq; cunctis Florẽtini nominis in arcem ſe recepit, moxq; tormentis maioribus urbem quatere cœpit, infeſtiore aliquanto, atq; acerbiore animo in perniciem civitatis, quàm paulò anteà Covonus, concepti odij iracundiam effundens. Propterea cives frequentibus circa tecta affecti incommodis, & contumeliæ indignitate permoti, Baptiſtam & Carolũ Borgheſios fratres Senenſes patritios ſtipendio conducunt, arcem obſidere & circumvallare inſtituunt. accitur etiam ipſe Vitellius, qui peritè doceat, quibus operibus eruptionibus hoſtium reſiſti poſsit. Eo autem poſtea diſcedente Volaterrani prætorio nomine poteſtateq; Thadeum Guiduccium Mediceæ factionis probum civem, in locum Roberti Acciaioli ſuſcipiunt. Robertus enim præſtantiſsimæ authoritatis inter Florentinos cives, qui inſolentium popularium vim impotentem timentes, ſponte patria exceſſerant, paulò ante ſe conciliatorem inter Volaterranos atq; Vitellium obtulerat, tranſactæq; pactionis teſtis interfuerat. Exinde Volaterrani, Tedaldo nihil iracundiam ſuam remittente, ſed aſperrimè tormentis domos perrumpente, ad Clementem legatos decernunt, qui Bononiam pertendant,

Volaterrani ad Medices defecerunt.

tendant, & ab eo maiora tormenta, quibus arcem evertere poſsint, expoſtulent, obtineantque obiter à Pontifice honeſtiſsimas deditionis conditiones. Nec multò pòſt curavit Pontifex ut quinq; muralia tormenta navigio è Genua ad vada Volaterrana deveherentur. Dum hæc Volaterris tam ſtulta Bartholi arrogantia, quàm peracri civium pertinacia gererentur, Ferruccius qui Empolitano præſidio præerat, de Volaterranis rebus magnopere ſolicitus eſſe cœpit, quòd eò à civibus accerſitum Vitellium, & arcem circumvallatam cognoviſſet, quanquam Vitellius poſtea in urbe minimè permanſerat, quum de alendo perſolvendoque præſidio cum civibus ſumptui facilè parcentibus nequaquam convenire potuiſſet, ideoq; eſſet ad occupandum Piſtorium profectus, quò itidem à civibus Panciaticæ factionis adverſus Cancellarios Guelpho nomini impenſe faventes, fuerat vocatus. Propterea Ferruccius Decemviris perſcribebat Volaterranæ rei tumultum minimè negligendum videri, quod iam planè cives ad Pontificem rebellaſſent: proinde ſi ipſis è Repub. fore videatur, cum valida atque expedita manu eò ſe advolaturum, atque ea initia defectionis celeriter oppreſſurum. Id verò ſe præſtare non poſſe, niſi ſucceſſor novo cum præſidio ſibi è Florentia ſummitteretur. Re ad conſilium delata, quòd magno ad univerſi belli victoriam momento ſibi futurum credebant, ſi Volaterras urbem natura munitiſsimam omnino recuperandam cenſerent, continuò utendum Ferruccij viri ſtrenui atque peracris opera, eiq; præſidium mittendum decernunt. In id decretum valde proclinatum dictatorem fuiſſe apparuit, vel privata de cauſa, quòd duas filias, quarum alteram Bardo Altovito, alteram Vincentio Thadeo nuptui dederat, in Volaterranam arcem ab initio belli tanquam procul ab armorum ſtrepitu futuras, confugere iuſsiſſet. Putabat etiam ſui privati decoris, & publicæ dignitatis fore, ſi arcem obſidione liberandam ſtatueret. Mittitur itaq; Ferruccio ſucceſſor Andreas Iunius popularis factionis civis, & cum quinis vexillis unà eunt Nicolaus Strozza, Speronus Borgenſis, Nicolaus Saxoferratus, Ioannes Scuccula, & Balordus ſtrenui cohortium præfecti. Hi magno ſilentio & perobſcura nocte urbe egreſsi, elapſique per medias hoſtium ſtationes, quum diu erraſſent, quòd militaris via vitaretur, nec facilè per invios calles & inculta loca expeditum iter haberent, ſub auroram ab hoſtibus cõſpecti ſunt. Ad quos perſequendos Ferdinandus Gonzaga equitatum eduxit, perſequutusq; per aſpera obſitaq; virgultis & vepribus loca, aliquot eorum ad Peſæ amnis vadum interfecit, & in his Nicolaum Saxoferratum dum agminis terga conſtantiſsimè tueretur, ac niſi denſata acie ſe proripientes, & ſclopettis arcentes equitatum, cui præpeditum undique arbuſtis iter ad incurrendum aperta ſpatia minimè præbebat, feſsi longo itinere ad villam turritam, quam Freſcobaldiam vocant, ſe contuliſſent, proculdubiò ab equtatu conſectante, ad unum omnes deleri potuiſſe conſtabat, quanquam ea vis equitatus multa inde non equorum modò, ſed virorum vulnera à ſclopettarijs retuliſſet. Nam Ferdinandi ipſius & Roſcij à ſancto Secundo reguli, equi nobiles vulnerati ſunt, & Nicolaus Criſia Epirotarum præfectus, cui Capiti nigro cognomen erat, fuit interfectus. Quum ad Feſcobaldiam equites perſequendi finẽ feciſſent, Etruſci cum ſingulari Strozzæ ducis laude toto eo liberati periculo, nemine poſtea laceſſente, Empolim ad Ferruccium pervenerunt. Nec multò poſt Ferruccius Iunio ſucceſſori oppidi cuſtodia obnixè commendata, relictoque ibi cum aliquot cohortibus Pe-

tro Orlandino, Tincto Battifolio, & Vrbeco Caſentinate veteranis peditum præfectis, Volaterras iter intendit, adducens ſecum bellicoſos delectarum cohortium duces, quarum ſigna paulò minus duorum milium peditum ſummam continebant: equitum verò præfectos Amicum in primis Arſulam, & ſecundum eum Gerardum Gheradeſchæ comitem Piſani ſanguinis, & Muſaccinum Epiroticæ ſtirpis, quorum omnium ex turmis ducenti amplius galeati equites recenſebantur. At Volaterrani qui hoſtis Ferruccij adventum nequaquam maturè præſenſerant, ubi ſigna eius conſpexerunt, levi commiſſa pugna cedentes, eo conſilio confeſtim in urbem ſe recepêre, ut poſtquam imparati viribus inſtructa acie advenientem aſcenſu prohibere non poterant, munitiones ſaltem inſtitutas impoſitis cuſtodijs defenderent. Ferruccius itaque præmiſsis equitibus ad arcem aſcendit, vixq; ſemihora ad quietem qua ientarent militibus conceſſa, quum fruſtrà per tibicinem decurionibus, niſi extemplò ſe dederent, ferro atq; igne urbem vaſtaturum denunciaſſet, atq; illi tantæ rei decretum ad maius conſilium referendum reſponderent, inſtructis ordinibus per diverſas regiones ad expugnandam altiorem munitionem deſcendit, tãto impetu ut milites, quos longi itineris labore feſſos ſegnius ſubire proſpiciebat, vulneribus inflictis pugnam capeſſere cogeret, & tanta contentione ad munitiones utrinq; pugnaretur, ut neq; acrius Ferrucciani, neq; conſtantius Borgheſij cohortes admixtæ civibus dimicare poſſe cenſerentur. Nulla alia res magis Ferruccium perpulit, ut non plenè recreato milite ſubita eruptione pugnaret, quàm inopia commeatus, & venturi Volaterranis auxilij metus. Protractum eſt certamen ad mediam ferè noctem adeo varium, atrox, & cruentum, ut quum Ferruccius ædificia propinquiora arci coniectis facibus incendi iuſsiſſet, mulierum ululatu & pugnantium clamore horiſonum atque terribile redderetur. Sed Ferruccius rem obtinuit, potitusq; ſumma urbis parte, & expugnatis munitionibus divi etiam Auguſtini templum occupavit, in quo hoſtes ſclopettis rem gerentes ex occulto multos interfecerant, eo eventu, ut nonnullos cives, & in his circiter quatuordecim milites Hiſpanos, qui ſub Borgheſij vexillis militabant, caperet, atq; inuſitata crudelitate in tetrum carcerem coniectos enecaret fame, & demum ad ignominiam gentis eo modo enectos laqueis ad pinnas arcis ſuſpenderet, quòd ſe ab ea gente Neapoli captũ atq; inhumaniter cruciatum fuiſſe prædicaret. Deſiderati ſunt eo prælio ex utraq; parte æquato ferè numero circiter trecenti: vulnerati autem multo plures, & quod longè graviſsimum fuit, amiſſa ſunt ea tormenta, quæ è vadis pridie in urbem ad expugnandam arcem fuerant advecta. Sequenti die Volaterrani quarta ferè urbis parte etiam tum ardente, uti nuſquam reſtinctis, ſed annexa quæq; populantibus incendijs, & multa item ſuorum cæde terrefacti, ac deſperatis auxilijs impetrata ſalute incolumitateque rerum ad fidem priſtinam Florentini imperij redierunt, ſic ut pleriq; ex ditioribus cives, et ante prælium factum, & poſt conceſſam hoſti patriam urbe profugerent, metu ſcilicet gravioris incommodi: nam Ferruccius crudeliter & immodicè victoria utendum adverſus rebelles ratus, atrociſsimè ſævire cœperat, id maximè depoſcente Tedaldo prætore non immiti modò, ſed implacabili, qui privatæ iniuriæ ſuæ contumeliam publico civitatis excidio vindicare properabat. Ante omnia ſiquidem quum Borgheſium cum ſuis cohortibus dimitti iuſsiſſet, atque ei integra fide abeunti cum rebus ſuis vexilliſq; facultatem conceſsiſſet, quoſdam

dam opulentos cives in carcerem detruſit, imperatiſque pecuniis, niſi propere eas expedirent, fame ſenſim enecaturos minabatur. Vno quoque dicto pronunciavit his capitale fore, qui urbe excedere auderent: & ut reliquos terreret, duos cives qui fugam fuerant meditati, laqueo ad prætorij feneſtras ſuſpendit. Diſtribuit autem per omnes domos milites, ut gratuitò civium copijs alerentur, donec alicundè pecunia repreſentari poſſet, qua pro ſtipendio emeritò frequentibus iam id convitioſe flagitantibus militibus ſolveretur. Nam iratè & petulanter milites querebantur ſe parata prædę ſpe excludi, quum multo ſanguine parta victoria, rebellantem vrbem ſe æquiſsimo militiæ iure direpturos ſperaviſſent. Sed Ferruccius nõ inſulſa ratione Reipub. urbem quoquomodo incolumem ſervare, quàm avaritiæ militum urbium excidijs vel parvo ſuo lucro gaudentium obijcere mallet, aliò ad parandam pecuniam ita vertebatur, ut ſacrilega manu donaria antiquitùs dicata templis, & religiosè uſque in eam diem cuſtodita non cunctanter auferret, & res pretioſas carioreſque civium in ipſo belli metu in ſacroſanctis virginum cœnobijs abſconditas ſuam eſſe prædam diceret, denunciata capitis pœna his, qui abdita biduo non revelaſſent. Quod verò ſummo religionis contemptu factum videri poterat, cælata argento altarium frontalia atq; abacos cum candelabris atque calicibus conflari iuſsit. Poſtremò divorum urbis tutelarium Octaviani ſcilicet atque Victoris argentea ſimulacra, quibus vera capita ipſorum martyrum includebantur, ad haſtam venalia in foro propoſuit, ingenti cum luctu civium, mulierculrumque præſertim crebris eiulatibus, quæ pietatis cauſa conceptis votis eminentem aperto paululum vertice ſanctiſsimæ reliquiæ calvam exoſculari conſueverant. Hac in re ipſo duce prudentior & religioſior in univerſum miles eſt inventus. Nam quum à Volaterranis omni pecunia expoliatis capita redimi non poſſent, ne conflarentur, ipſi milites tacti religione pecuniam in pretium contulerunt fermè ſerius, quòd eorum iam alterum ſimulacrum aurea barba pretioſius & magnitudine auguſtius ad quæſtoris officinam delatum, propereque conflatum fuerat. Violavit etiam atque diripuit nullo pudore, nullaque prorſus miſericordia, publicam piamque domum, in qua multa ſuppellex collata fuerat, ab his qui egentes exiguo fœnore res cariores oppignerare ſub fide publica conſueverant. & quum cives publicos redditus cogendæ pecuniæ cuuſa, quæ militi præberetur, locupletioribus coemundos adijcere vellet, Ferruccius licitationem fieri vetuit, quòd Tedaldus immitis & aſper cuncta publica privataque civitatis tanquam rebellis fiſcum reſpicerent, & niſi ad nutũ Reipub. alienari non poſſe clamitaret. Hæc raptim violenterq; fiebant: quoniam Fabritius Maramaldus cum magnis copijs adventare nunciabatur, & tum fortè importunè quum Ferruccius ſpe recuperandi Sanctogeminiani, Donatum cognomento Saltamacchiam eò ad pertentandos oppidanorum animos cum iuſta manu equitum miſiſſet. Donatus erumpente acriter Borgheſio fuerat pulſus, & multis ſuorum amiſsis fœdè profligatus. Ab hac adverſa adventantis hoſtis fama ipſoq; ad Sanctogeminianum irrito conatu Ferruccins ad muniendæ urbis curam properantius ferebatur. Cęterùm Fabritius quum inſtructa acie adventare ab ipſo Ferruccio, qui in edito colle conſederat, & equitatum explorandi laceſſendique hoſtis cauſa præmiſerat, facilè conſpiceretur, contracto per equites modico certamine, & repulſis hoſtibus ad ſuburbana tecta pervenit, atque ibi deiecto Ferruc-

cij præſidio, cuncta ad prædam vertens, poſitis caſtris conſedit, & ſubitario opere, ut egreſſu hoſtes prohiberet, contra divi Franciſci portam, quæ Piſana eſt, aggerem extrui iuſsit, parique diligentia à Ferruccio introrſus obſtructa eſt, ipſo turrem demoliente, ne percuſſa hoſtium tormentis, interius portæ ſpatium ubi ſtatio militum conſiſtebat, ruina obrueret. Dum utrinq; minutis prælijs certaretur, & Fabritius cuniculos ad eam mœnium partem ageret, quæ divi Dalmatij cœnobium introrſus reſpicit, probroſæ militum voces audiebantur, Fabritiri tanquam cæci ducis & imperij conatus irridentium, quibus maximè irritabatur, ut in Ferruccium privati odij prægravem iram conciperet, ob idque præcipuè, quoniam Ferruccius ipſius tympaniſtam fecialium more ad eum miſſum, ut ſibi illicò dedi urbem peteret, inſolenti verbo offenſus, inſolentior dux miſerum tanquam impiè locutum corripi, laqueoque ſuſpendi iuſsiſſet. Quod facinus contra militiæ morem ſuperbè editum, ipſi demum Ferruccio exitium peperit. Accidit autem per eos dies, ut utrinq; ab inopia ſtipendij milites fœda conſternatione deficerent: nam duæ fermè integræ Brutiorum centuriæ à Maramaldo ad Ferruccium tranſierunt, & Ferruccius ipſe ob eandem cauſam Corſorum ſeditione exorta penè interfectus eſt. Ex his erant cohortibus, quas Camillus Appianus à Populoniæ oppido adduxerat, gens fera, peragreſtis & rapax. Sed Ferruccius vel multo civium damno ita ſedavit tumultum, ut in Camillum ducem odium exitiale reſervaret. Dum hæc ad Volaterras gererentur, Aurantius in ſpem occupandæ Empolis venit, quod ibi diſcedente Ferruccio non multum præſidij eſſe, novúmque prætorem Iunium ignarum prorſus belli, & ab una tantùm ardentis odij in Mediceos commendatione ſuffectum fuiſſe didicerat. Itaque Didaco Sarmento negotium datur, eiq; præter ſuos tirones quos ductabat, Vaſtius veteranorum Hiſpanorum validas cohortes adiungit, curatq; diligenter ut iuſtus tormentorũ apparatus ad eum pervehatur. Hęc ubi convecta ſunt, Empolímque copię omnes pervenerunt, eo ordine oppugnatio cœpta eſt, ut uno tempore duobus in locis murus quateretur. Sarmentus cum Hiſpanis ad Ormam fluvium caſtris poſitis tormenta inter Arnũ & oppidum promovit, atq; eam muri partem quæ ſpectat ſeptentriones, vehementer quatere cœpit. Ab occidentali verò loco contra Deiparę virginis templum Alexander Vitellius cum Italicis copijs oppugnare adortus eſt. A parte Sarmenti primũ omnium Calcella Apulus tormentorum magiſter molas frumentarias paucis ictibus diſiecit, atq; ita perfregit, ut decurrentis aquæ profluentem, quo machinæ molæq; vertebantur, & foſſę demum oppidi implebantur, oppoſito aggere lævorſum diverteret, & foſſa proinde totius aquæ copia ſolito flumine deſtituta ſiccaretur, Hiſpaniq; milites illac ſe irrupturos confiderent. Exinde murus ducentis amplius maiorum tormentorum coniectis globis peritè verberatus, patefactusq; eſt, ut Hiſpani foſſam tranſire, & per ruinas ſubire auderent, eo etiam minore periculo, quòd defenſoribus ſumma corona propter frequentes pilarum & glandium ictus nudaretur: nam ſupra capita oppugnantium atq; intrare conantium prætervolabant. Sed magno irrupturis erant incommodo procidentis extra & corruentis muri ingentia fruſta, quibus multos cooperiri atq; opprimi neceſſe erat, præterquam quòd præſidij cohortes, ipſiq; Empolitani ſtrenuè, ubi periculum depoſceret, hoſtes haſtis, ferreisq; tridentibus repellebant, & in foſſam deturbabant, quanquam in eo certamine Tinctus

Bat-

Battifolius præfectorum fortissimus, tormenti ictu cecidisset,& iam interiorem munitionem alacri concursu non virorum modo, sed & mulierum lateres,glebas,& tigna comportantium extruere properarent. Per eum modum Sarmentus quod periniquo atque admodum periculoso loco obniti,non sine certa pernicie milites providebat,tanquam tormentis locum mutaturus receptui cecinit.Eodem quoq; tempore Vitellius postquam aliquantum muri diruerat,nec satis ad irrumpendum apertus foret, abstinuit prælio, alia via aditum quæsiturus. Interim Titus Orlandinus cognomento Pullus,qui erat apud Vitellium,per Petrum Orlandinũ Florentinæ cohortis præfectum gentilem suum postulavit, ut Iunius prætor in colloquium devenire non gravaretur, prodeuntemq; sub fide publica hortatus est, ut constantiæ laudem sua atq; oppidi salute nequaquã potiorem arbitraretur, postquam tantas non haberet præsidij vires, quibus binis ducibus è diverso oppugnantibus diu resisti posse cõsideret.Iunius ad ea elato in præsens animo respondit,se quinquagenario maiorem satis vixisse, proinde nihil sibi longiore vita opus esse, quę vel imbellis ingenio, vel fluxæ erga Remp. fidei notam afferendo, antiquum Iuniæ familiæ nomen dedecorare posset. Hæc tamen eum non ita intrepidè dixisse apparebat,ut perculsæ & attonitæ mentis signa non eminerent.nam quũ paulo antè sæpius ac sæpius ad Odoardũ Giachinottum prætorem Pisanum maturam implorans opem perscripsisset,ut sibi trecentos saltem sclopettarios summitteret,vix demum unam centuriam, cui præerat Borna Lucensis ab eo acceperat,quum ægrè cum Vitellianis hostibus certando ad oppidum pervenisset. Eodem metu summi discriminis adducti Empolitanorum primores eadem nocte quæ primum oppugnantium conatum sequuta est, legatos ad Sarmentum emiserunt, qui de concordia agerent, quorum princeps erat Bacinius decurionum scriba, in cuius custodia totus tormentarij pulveris apparatus servabatur. Is ut existimari potuit insigni flagitio ea pactione egisse ferebatur, ut oppidani essent incolumes: præsidium verò Hispanis prædæ esset. Oriente sole Ioannes Bandinus, quem singulari certamine palmam retulisse diximus, qui erat apud Sarmentum per abrupta tormentis mœnia in oppidum venit cum Lucio Mannellio,ut Iunium prętorem ad deditionem eadem ferè qua pridie Pullus egerat adhortatione impellerent. Sed eadem respondente Iunio non multò pòst Hispani facto impetu nemineque prohibente per ruinas adaperti muri in oppidum irruperunt,quòd Orlandinus muri custodiam ut pransum iret, importunè deseruisset vel contradicente signifero, & illac certum periculum irrupturi hostis demonstrante. Quod flagitium vel turpi ignavia, vel intempestiva transactæ deditionis fiducia admissu m multi crediderunt, non sine etiam nota perfidiæ, quando non statim Orl andinus pœnam veritus ad urbem nisi perdomita, & co mmutata republica redierit. Cæterùm Hispani in oppidum irrumpentes aliquandiu hæserunt in fossa, quum adeo profundo, & inextricabili cœno pręedirentur, ut lutu l enti umbilico tenus ereperent, sublevatique sociorum manibus mœnia su perarent. Primus omnium Buccanigra in domum Orlandini per tecta de lapsus, in quam omnes prope nobiliores fœminæ, multæque Florentini no m inis matronæ ut securiores essent confugerant,eas omnibus ornamentis e x u it usq; ad monilia, maritalesque anulos, & corollas divorum supplicatio n ibu s dicatas. Reliquas verò domos gregarij Hispani ea Sarmenti lege dir ipu er unt,ut

Empolis ab Hispanis capitur.

neminem è præsidio militem violarent. Iunius prætor, & ipse Orlandinus, quòd summæ essent authoritatis apud milites, capti sunt, parique puncto temporis Vitelliani in oppidum penetrarunt, atq; ignobiliore præda potiti sunt. Sed eos postea Sarmentus excedere oppido, & in castra redire coegit, quum Vastius ipse seram opem direptis & miseris offerens supervenisset: quantum tamen authoritate atque imperio poterat maleficia prohibendo, inviolatasq; fœminas præstando, non mediocriter in ea calamitate Empolitanos est consolatus.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXIX.

PER hunc modum inter parum syncera colloquia Empoli capta direptaque, Vastius inde celeriter copias educens cum Sarmento Volaterras est profectus, quòd ad expugnandam urbem Maramaldus iustum tormentorum apparatum sibi advehi crebris nuncijs postularet. Nihil enim cuniculis profecerat, nec minis Ferruccium hostem, nisi murus magno conatu quateretur terreri, & ad deditionem cõpelli posse providebat propter incomparabilem naturæ loci difficultatem. Nam Volaterræ in arduo monte sitæ sunt, vetere priscorum studio excelsa quærentium iuga tanquam tutiora contra omnes hostium impetus, salubrioraque campestribus locis, quæ sæpenumerò caliginosis atque densissimis nebulis obsidentur: nam Volaterrani originem suam à Tyrrheno Lydorum duce repetunt, qui olim duodecim nobilissimas Etruriæ urbes condiderit. E summo montis iugo quinque præcipuè descensus oblongo dorso ad infimos pertinent campos, qui radiorum instar ad imaginem extentæ cum digitis palmæ manus, interiectis profundissimis vallibus dirimuntur, ita ut convalles transiri nequeant, quum abruptissimæ sint, atque ita densis arboribus obseptæ, ut exercitibus inaccessæ fiant: quoniam ab his aditibus scilice stratis, quum paululum ascenderis in proximas vias nullo modo ad mutuam opem ferendã transiri posit, quòd præaltæ crepidines undiq; subsint, ad quas commeantium oculi propter profunditatem facilè caligent. Ad has naturæ munitiones accesserunt mœnia antiquitùs è quadrato lapide cõstructa, quæ hodie suburbana præcingunt tecta: quoniam urbs nova, quæ hodie incolitur, post calamitatem à Pannonijs acceptam, aliquanto astrictiore quàm antea muri ambitu munitur. Vastius ubi advenit, contemplatus situm admirabilis munitionis, quanquã asperrimas sibi rerum difficultates ad oppugnandum propositas videret, quòd nisi ægerrimè pertrahi constituiq; tormenta non posset, communicatis cum Maramaldo consilijs,

siliis ad Portonem, qui est antiquæ portę munimentum, humilem nactus collem castra posuit. Nec mora in Hispanos tentoria ponentes Ferrucciani audacter eruperunt, contractaq; est cum imparatis asperrima pugna, sed ferente celeriter opem Maramaldo, paucis utrinq; desideratis in urbem compulsi sunt. Exinde Vastius diligentius locorum situm speculatus, ad divi Andreæ templum aliquot Fabritij cohortes, Barone Neapolitano duce transire iussit. Quâ re conspecta Ferruccius nullam sibi moram attulit, quin exturbandos eo templo hostes decerneret, atq; ita emisit Camillum Appianum cum suis Corsorum cohortibus. Ab ea eruptione certatum est amplius duabus horis, sed multis utrinque interfectis & vulneratis, Camillus se recipere coactus est, eo impetu incumbentibus Fabritianis, ut quũ se obverteret, in genu mortifera glande vulneraretur, uti asserunt, ipsius Ferruccij iussu in eius odium vehementer incitati, quòd portum ad Arcum, cuius custodia Camillo fuerat attributa, hostibus prodi posse suspiciosè iudicaret, ac simul vitæ suæ periculum, quod recenti Corsorum seditione subijsset, ulcisci properaret. Eodem quoq; tempore Ferruccius suos à Florentina porta contra hostes, qui ad Portonem consedederant, eruptionem facere iussit, ut diverso hostium impetu Hispani, quo minus socijs opem afferre possent, ancipiti prælio distinerentur. Sed Ferrucciani hunc audaciæ suæ exitum tulerunt, ut Franciscus Brocca egregiè fortis Corsorum tribunus, non paucis utrinq; amissis & vulneratis occideretur. Nec multò post à Vastio duobus in locis duplex oppugnationis genus est institutum: alterum adversus sancti Lini cœnobium, cuius horti ad mœnia pertinent, Maramaldo attributum est: alterum ipse desumpsit iuxta portam Florentinam. Vastius constitutis, partim ex directo, partim ex obliquo aspectu maioribus tormentis tanta vi utrobique quassari iussit mœnia, ut amplius quadringentis ferreorum globorũ ictibus murus adapertus sit, sed multò maximè apud Maramaldum: nam supra triginta cubitorum spatium prostratus est, tanto Ferruccianorum pavore, ut quum nonnulli tormentis icti cecidissent, ipseq; Ferruccius lapidis fragmine cubito percussus se recipere cogeretur, milites in ruinæ aditu nequaquam intrepidè consisterent, & equites instratis equis fugam pararent, confugereturque undique in arcem, hostes interrumpere potuisse constaret. Fabritius namq; per audacissimos prius milites, qualis quantusque per ruinas aditus pateret, explorandum ratus, quum impetum fieri iuberet, quòd locus ruinis impeditior, & æquo ad invadendum difficilior renunciaretur, importuna cunctatione serò pugnæ signum proposuit, occasionemque victoriæ corrupit, quum ab ea mora hostium cessationeq; multi propugnatores redintegratis animis extruere introrsus aggerem, admirabili constantia atque celeritate properassent, Morgante præsertim Castellioneo ab ingentibus lacertis validissimo centurione, & Ioanne Broccardo paris animi Volaterrano cive, rem administrantibus, nam in aggerem tumultuarium adiuvantibus maximè fœminis, oblata quæq; & ex cœnobio abrepta, lectos culcitras & cophinos, pretiosissimis etiam rebus plenos infarciebant, ut munitio in iustam altitudinẽ educeretur, pro qua mox acerrimè decertatum est, aucta spe propugnantium, quum Ferruccius lenito vulnere cum valida fortissimorum militum manu decurrisset, & Fabritius recẽti submisso subsidio, sæpius instaurando pugnã multa utrinq; cæde edita, irrumpere esset conatus. Eo die inter Fabritianos multum enituit Angeli Bastardi viri Zacynthij origine Volater-

Volaterra a Maramaldo oppugnata.

rani virtus, quum sæpius certamen restituisset. Altera porro in parte Vastius quanquam non adeo latè murum patefecerat, satis pro tempore animadversa introitus conditione prælium iniri iussit, pugnatumque est aliquandiu ab Hispanis audacissimè. Sed eorum impetum ea animorū & corporum promptitudine defensores sustinuerunt, ut pulsi non parvo accepto incommodo repellerētur. Cæterùm Vastius nihil eo duplicis conatus detrimento permotus, paucos post dies iterum geminam oppugnationem instituit, alteram ad sinistrum eiusdem Florentinæ portæ latus, quod Pinzianam respicit vallem, alteram iniquissimo loco contra fontem perennis aquæ, quæ Ducciola vocatur. Ibi ea forma mœnium est, ut murus utrinque per declivè ductus ad infimam vallem ubi fons est in angulum se coniungat. Proinde putabat Vastius eum locum propter inæqualis loci difficultatem ægerrimè defendi, & ex adverso illac facilè suos perrumpere posse, quum in eam partem sodulò collibrari tormenta atq; displodi iussisset. At Ferruccius ubi periculum posceret, nova opponebat munimenta, & supra fontem præcipuè aggerem erexit, unde collocatis tormentis, oppugnantes hostes destinatis ictibus peterentur. Sed quū id opus novæ munitionis fervere atq; exurgere ab hostibus conspiceretur, in id coniecta colubrinæ pila, in signis præfectus cognomento Scuccula interficitur, nec tamen intermitti opus Ferruccius imperat: nam paulò pòst in eo falcones duos collocavit, quorum ictibus quator ex hostibus noti tormentorum libratores abrepti sunt. Nec multo pòst ab Hispanis cohortante Didaco Sarmento prælium est cœptum tanta contentione, ut aliquot vexilla Hispanorū impigrè summo in muro figerentur, instaurataque sæpius admodum cruenta pugna certaretur, inter fortissimos Sarmento armis & crista conspicuo, & secundum eum Macicao Cantabro, qui castrorum erat magister, audacissimè subeuntibus. Verùm non diu pòst Sarmentus, spectatæ eius virtuti invidente Fortuna glande traiectus occubuit, quum longiore vita dignus videretur, & Macicaus pluribus confectus vulneribus propè exanimis retrahentibus suis ægerrimè servatus est. irrumpentibus autem Hispanis maximè officiebant dolia saxis plena, quæ per deiectus stratæ viæ magno strepitu devolvebantur, ita ut facilè appareret universos hostes angusto in loco vel si omnes intrassent, ea doliorum & lapidum mole obrui potuisse. Nec feliciore eventu certatum est in altera oppugnatione: nam tametsi prostratis mœnibus alacriter subirent Hispani admixti Italis, non longum tamen certamen, sed æquè cruentum ac Ducciolanum extitit. Vastiani quippe propiore accessu facilè loci iniquitatem propter hostium munitionem, & præsentem paratamq; vim reformidantes, nequaquam pertinacissimè expellentibus restiterunt, quum ab utroq; latere intra pomerium fossas perductas, & aggeres tormentis permunitos, & adversus armatorum aciem se irrupturos prospicerent, quando per id totum etiam edendæ pugnæ spatium ad insidias dispositi murices & tabulæ peracutis cōfixæ clavis eminente cuspide conspicerentur, quibus indui prius necesse esset, quàm ad equites qui in pedes desilierant, & suis gravibus protecti armis pugnam essent excepturi, pervenirent. His prælijs multi viri fortes desiderati sunt, & in primis ipse tormentorum magister Appulus Calcella, quo nemo eius artificij peritior habebatur, ut qui Antonio Levæ mirificam operam superioribus bellis navasset. Interfectus etiam est Donatus Tranius, qui eius artis commendatione in Calcellæ locum successerat.

cesserat. Constat Ferruccium aliquanto maiore detrimento hostes afficere potuisse, nisi summa sulphurei pulveris inopia laborasset, quòd eius paulò antè non modicam copiam Tedaldus, ut iracundiæ suæ stultæque ferociæ impensius indulgeret, & urbanis tectis maximè noceretur, intemperanter absumpserat: qua de causa Ferruccius per turmas equitum, salis nitri ad conficiendum pulverem aliquot pondera à vadis usq; Volaterranis proximi litoris petere fuerit coactus, ut sportulis ad equorum clunes coaptatis fallendo hostium custodias in urbem cõportarentur. Ferunt Vastium à tanto irrito conatu summũ concepisse mœrorem, ita ut nonnulli ad eum consolandum de Maramaldo obloquerentur, quasi ille in prima oppugnatione propterea cessavisset, quòd indignaretur Vastium supervenisse, ut paratam sibi expugnatę urbis gloriam eriperet. Quandoquidem ipsum nequaquam venturum, sed uti postularat, tormenta tantùm submissurum credidisset. Atque ita Vastius adeo bile plenus ad Aurantij castra redijt, ut Fortunam, quæ sibi paulò antè ad Montopolim adversa atque infesta fuerat, convitiosè & intemperanter incusaret. Maramaldus autem longo circuitu per Pisanum agrum paulò antè calendas Iulias Volaterras relinquens, versus Pistorium, combustis prius vineis, atque eversis operibus est profectus. Florentini quanquam aliquanto maiore damno Empolim oppidum urbi propinquum, & ad sublevandam multarum rerum inopiam opportunum amisisse censerentur, quàm Volaterras urbem longinquam insigni commodo recepissent, nihil tamen sustinendi belli curam ullis consilijs remiserunt, adoriendaque Germanorum castra statuerunt, authore Stephano Columna, qui non obscurè Malatestæ ęmulus, & tentare ipse aliquid suo ingenio, & erecto animo dignum facinus aggredi cupiebat, ut civitatis animos redimeret, qui Venafrani tanquam bellicosissimi viri importunam cædem ægrè tulisse videri poterant, nihil magis cupientes, quàm ut præsidiarij milites frequentibus pręlijs sese exercerent, subeundoque vel summi certaminis aleam, fatiscentis Reip. extremis casibus subvenirent. Hæc res diu explorata à Stephano, delataque ad dictatorem, quum ascisceretur in eam consultationẽ dux Malatesta, ipso obliquè tantùm contradicente, graviterq; expendente totum id dubij periculi discrimen, quòd subituri essent, in id tota deliberatio cecidit, ut ab omnibus probaretur, ipseq; demum Malatesta in eo negocio collegam adiutoremque Stephano fortia audenti sese offerret, quòd Lodronij castra nonnisi magnis viribus & validissimo impetu invadenda iudicaret. Quintiles iam Idus aderant; torrenteq; ęstu Germani in vigilijs stationibusq; seipsis languidiores facti videbantur, sic ut eruptiones hostiũ contemnere potius quàm timere consuessent. Castra eorum, ut diximus, coniuncta erant templo, cœnobioq; sacratarum virginum, quod divi Donati in Pulverosa nomen habet, eo ordine ut septa quadratis aggeribus, intra quos tendebant milites, hortos virginum perpetuo vallatos muro annexos continerent, & dux ipse Lodronius sacris ædificijs uteretur, duobusq; ad castrorum aggeres propugnaculis erectis, in quibus collocata erant aliquot tormenta, utranq; viam, quæ ab urbe hinc Pratensi, illinc Faventina porta ferebatur, respiceret, & perpetua statione ab omni hostium impetu aptissimè defenderet. Itaq; magno cõsensu, magnaq; omnium expectatione Stephanus & Malatesta copias instruunt, partiuntur inter se munia impetus faciundi, & triplici egressu veteranas fermè omnes atq; lectissimas cohortes educunt, ea ratione ut Florentini

Volaterrae obsessae a Caesarianis desierunt.

populi vexilla, quæ in locum decedentium militum in muri atq; aggerum, qui erant in monte, custodiam succederent: & si casus ferret, his in locis propugnando patriam defenderent, donec milites re bene gesta ad solitam muri statio nem reuerterentur. Ad confirmandos tamē armatæ iuuentutis animos vererū militū aliquot centurias interposuerūt, & quatuor cohortes conglobatas loco medio atq; opportuno cōsistere iusserunt, ducibus Francisco Tarusio & Barba russa Bartholo, vt commodè vbi res posceret ciuibus aduersus hostes opem ferrent. Media quoq; in vrbe simili ratione reliquarum tribuum vixilla constitu erunt, quibus addebantur quaternæ cohortes, quæ fuerūt Pacerini, Giometti Senensis, & Corsorum duæ ex Pasquinianis. His rebus aptè constitutis Stephanus Pratensi porta milites eduxit, ad vnum omnes candidis tunicis indutos, vt inter se noscerentur, & ea specie per tenebras hostibus terrori essent. Malatesta autem ea Prati portula, quæ ad Arnum ducit, eo consilio egressus est, vt secundum flumen totum ripæ marginem equestribus & pedestribus præsidijs occuparet, vt si fortè è maioribus Aurantij castris hostes laboratibus Germanis opem ferre, & flumen tranare auderent, vti accidit, circa vada amnis inuaderentur. E Fauentina autem porta tertia manus erupit; eo consilio vt superiore circuitu ad Germanorum castra verteretur, & diuerso metu illato Germanos eo temporis momento distineret, quo eos Stephanus adoriretur. Pasquinus Corsus quum præmisisset expeditam suorum centuriam, duos hostium vigiles extra munitionem excubantes ita oppressit, vt altero occiso, alter quanquàm sauciatus ad suos confugeret, qui adesse hostes semesopitis nunciauit, atque ita Pasquinus ad munitionem castrorū impetum fecit, pauloq; pòst conclamantibus iam ad arma Germanis, Stephanus gradum intendens, vt im paratos & incompositos inuaderet, apprehensis & superatis munitionibus in castra transcendit, impigrè rem gerente Ioanne Taurino, qui inter Pasquinum & Stephanum ipsum aggerem adortus, iaculatusque ardentes tubas, Germanos ita submouerat, vt vndiq; frustra resistente hoste, Etrusci certatim in castra irrumperent, atque hos animosa Florentinæ iuuentutis cohors Dante Castellione signifero audactar irrumpente consequeretur, & prius quàm Germani Lodronij ducis superuentu adhortationeq; componi & conglobari possent, fœdo incœpto exituq; ad diripienda tabernacula discurrerent. Quo tumultu ingens non militum modò sed fœminarum & lixarum numerus per tenebras trucidatus est, atque item multi ex eius noctis statione, qui impetum irruentium numero atq; animis impares sustinere nequierant. In ea rerum perturbatione Lodronius admirabili constantia circiter duo milia hominum in recessu castrensis areæ conglobari, retinereq; ordines, neque vsquam acie excedere iussit. Stephanus semiparta victoria, nisi milites prædæ cupiditate adducti dissipatis viribus pugnam subijssent, increpitare reuocareq; suos conatus, in phalangem hostium densatam non semel impetum fecit; sed postremò, quòd immota prætentis hastis egregiè resisteret, & mox inducente Lodronio in dispersos & imparibus pugnantes armis impressionem faceret, nonnullis vtrinque cadentibus, ipse Stephanus vehementer est vulneratus lanceæ cuspide, quæ in os recepta ei dentes excussit, & inguine pudendisq; alabardæ mucrone ita transfixis, vt exturbatus è munitione in fossam deijceretur, multique simul vulnerarētur, atque in fossā conciderent. Interfecto Virgilio Romano, qui diu Stephano comes repugnarat, Zagoneq; viro ingenti proceritate corporis, atq; animi

animi vigore terribili per femur transfixo, & Ioanne Taurino haſtarum impulſu extra aggerem eiecto, Etruſci ſe receperunt, vel ob id præſertim nequaquam redintegrata pugna, quod iam ab Olivetano monte tormenta diſplo-derentur, verereturq; Malateſta ne Aurantius è Giramõte ſuorum ſtationes invaderet, quas diſceſſu militum civili præſidio, ſi gravior pugna incideret, nequaquã fore firmiſsimas arbitrabatur. Id verò uti poſtea cognitum eſt, Malateſtam magnoperè permovit, quod equitatum è caſtris hoſtium ſigno tuba propoſito, eductum decurrere ſecundum ulteriorem Arni ripam ſenſerat, utpote qui non temerè timeret, ne ſi conglobato agmine humilioribus vadis tranarent, non facilè ſuſtineri poſſent, quin ipſe erepta ab hoſte receptus facultate, porta urbis excluderetur, & populus ipſis ambobus ducibus extra urbem diverſo prælio occupatis, portaq; interclusis, incumbente Aurantio aliquod gravis vel ſummæ etiam calamitatis detrimẽtum acciperet. Nec tamen deerãt, qui Stephano laudem aſtruentes, aſſererent à Malateſta receptus ſignum maturius datum fuiſſe, obtrectatione non dubia alieni decoris, ut parem exitum ac ipſe nuper ad Catelinam portam fuiſſet expertus, inconſultæ audaciæ eruptio tuliſſe videretur, apud cives qui non æquè prudentiam cauti ducis, quàm bellicoſi audaciam è Rep. eſſe iudicabant. Cæterùm ab hoc irrito conatu Florentini in univerſum non obſcuro dolore, neq; inani concepta triſtitia turbabantur, propterea quod ad extremam eſculentarum rerum inopiam erat perventum: nam neq; equis, neq; aſinis, neq; etiam felibus pepercerant. Nec defuêre è plebeijs, qui mures avidè conſectarentur. Frumenti autem ea erat penuria, ut panes ex milio vetere & panico, atque ea oliræ ſcandellæq; ſegete ad iumenta in alimentum deſtinatæ, confici vendiq; inciperent, & vulgus ignobile ea nigri milij ſegete culmoſa, aliàs dicata ſuibus, quam Trãſpadani Melicam, Etruſci verò ipſi Saginam vocant, veſceretur. Vini nuſquam erat copia, niſi quæ ſacrificijs atq; ægris in medicinæ uſum ſervaretur, potabant omnes aquam hilariter, ſic ut ipſi cives frugi homines hæc a militibus incommoda tolerantiſsimè ferre mirarentur, laudarentq; eos, quòd fideli perſeverantia nuſquam excitato tumultu, ſuiſq; contenti ſtipendijs, pro militari tantũ gloria alienę libertatis cauſam adverſus exteras gentes generosè defenderent. Sed quũ nullus belli exitus deſperatis auxilijs, niſi valde lugubris atq; duriſsimus proſpiceretur: verſabat iam multorum animos cura ingẽs publicę ſalutis, prudentioresq; iam planè ea abominabantur ſupplicia eſſe ſubeunda, quæ Romani nuper pertuliſſent, ſi vinci armis quàm pactione ſe dedere mallẽt. Neq; tamen quiſquam reperiebatur, qui effari auderet, adeo erat certum his, qui ferociam animi deditionis cogitatione remiſiſſent, fœdæ mortis ſupplicium, ut pleriq; tacitè animos deſponderent, eum ſubituri caſum, quem vel iniqua fors publicis rebus attuliſſet. Primus omnium Zanobius Bartholinus, qui dudum à tota civitate libertatis defenſor, gravitate conſilij, induſtria, & vigilantia ſingulari cum ſummo imperio legatus extiterat, ſimulato corporis morbo nequaquam occultè concepta animi ęgritudine, è curiæ limine ſe ſubduxit, quòd auctoritate ratione q; multorum efferatorum civium inſaniæ mederi poſſe deſperaret, agitaretq; animo quanam ratione cõſilij affectæ civitati prodeſſe poſſet, & quum nihil deditionis pactione utilius atq; ſalubrius fore iudicaret, ſæpenumerò de ea re in arcano cum Malateſta & Stephano fuerat colloquutus, per quem tentandum Aurãtij hoſtis animum eſſe ſtatuebat: occaſio verò eius

Florentini rerũ omnium penuriâ premunt.

tractandę rei non ſemel petita eſt,quum munera ad ducem in caſtra mitterentur: idoneus autem interpres erat Cencius Peruſinus cognomento Strabo,aſtu atque prudentia militari inſignis,proptereaq; Malateſtæ fidus. Is Aurantium reperiebat nequaquam abhorrentem ab honeſta concordia,quũ ille ducenta tantum milia aureorũ nummûm ad perſolvenda militi ſtipendia poſtularet,ſubindeq; peteret,Mediceam familiam ſervato libertatis nomine,uti antea conſueuiſſent,priſtinæ dignitati reſtituendam: & obiter à Clemente Pontifice præteritarum offenſionum oblivionem ſe impetraturum polliceretur. In quas conditiones non Baucius modò Valorius,pro legato à Pontifice ab initio belli in caſtra miſſus inclinabat,ſed Aurantius ipſe, undecim iam propè menſium obſidionis tædio affectus,& quod maximè urgebat,pecuniæ inops, quòd multo luſu aleæ ingentem pecuniæ vim ſtipendijs deſtinatam, gemente Valorio legato,importuniſsimè perdidiſſet,& Conradus Heſsius, vetus Germanorum dux,& valde felix aleator,eam fermè totam abſtuliſſet, adeo importunè ut quum Hiſpani atque Itali debita ſtipendia flagitarent, Aurantius pudendis circumventus difficultatib. nihil potius atq; expeditius reperiret, quã ut expreſſa vel non acerbis conditionibus deditione, ærumnoſo bello finem, imponeret. Ad ea perſuadenda ipſius Valorij authoritas plurimum valebat. Quoniam ex arcanis mandatis à Pontifice de patriæ ſalute ſolicito etiam atque etiam admonebatur,ne expugnandæ per vim urbis caſum neceſſarium duceret,daretque operam,ut ſine ſanguine victoria quæreretur,quòd nequaquam ſibi deleta patria,ſed incolumi,opus eſſe prædicaret. Eadem etiam Pontifex perſcribi ad reliquos duces,Ferdinandumque in primis Gonzagam iubebat, ea conditione,ut his certis præmijs gratiam ſervatæ patriæ relaturum polliceretur. Hæc ubi Cencius è caſtris rediens Malateſtæ renunciabat,cum bona ſpe concordiæ Zanobio communicabâtur,& per eum ſedulò,& quantũ fieri poterat occultè,ad eos emanabant cives,quos incolumis patriæ cura totius obſtinatæ factionis obliviſci cogeret. Verùm recta ſalutariaque paucorum prudentium,inſana multitudo imperitorum popularium facile ſuperabat,ipſo præſertim dictatore perverſiſsimis opinionibus imbuto,& rem ad extremum violenti conatus caſum deducere cupiente,ita ut accerſendum cum omnib. copijs Ferruccium,defenſis Volaterris ingenti virtutis opinione à popularib. ſublatum, & periclitari extremo conatu Etruſci imperij fortunam ſtatueret. Itaq; Ferruccius è ſenatuſconſulto revocatur,& quid fieri oporteat ex præſcriptis mandatis docetur. Summa conſilij hæc erat,ut per Piſtorienſium montes ad urbem Florentiam duceret,& decedens dextrorſum à Feſulis,ipſo Malateſta erumpente, atque excipiente occaſionem nobilis pugnæ edendæ, qua patria obſidione liberari poſſet,opportuniſsimè pręberet. Ferruccius qui quaſſata mœnia reficiebat,acceptis à ſenatu literis,Marco Strozzæ, & Baptiſtæ Gondo,qui Florentia miſsi fuerant,viris prętorijs,urbis cuſtodiam cõmendat,& cum ſingulis militum centurijs attribuit Nicolaum & Gualterotum Strozzas, Alexandrumq; Monaldum. Imperat etiam Volatetranis decem obſides, qui caſtra ſubſequantur, captoque itinere ſecundum Cæcinam amnem,ad vada Volaterrana deſcendit,atque inde per Liburnum,antiquæ Labronæ turritum oppidum,Piſas contendit. Ibi aliquot conſumpſit dies apparandis his rebus,quæ ad profectionem pertinerent,imperandiſque pręſertim pecunijs,ut milites qui ſtipendia ſeditioſè flagitabãt,tumultu à Corſorum cohortibus orto,prębita pecunia

paca-

pacarentur. Eam autem viritim mercatoribus imperatam, uſque adeo impotenter extorquebat, ut quibuſdam præſentem laquei mortem horribili voce interminaretur, alijs porrò in ſumma domus cœnacula contruſis, niſi pecuniã expedirent, fame pereundum eſſe denunciaret. Qua ſævitia acerbitateque uſus, ſicuti Volaterranos afflixerat, ita à Piſanis magno fœnoris impendio patrimonia diſtrahere coactis, tantam auri ſummam, quæ menſtruo ſtipendio ſatis foret corraſit. Exinde Piſanos ad unũ omnes qui arma ferre poſſent, tanquã veteris memores libertatis, proptereaq; ab iuſto odio Florentinis ſuſpectos, patria excedere iuſsit, quanq̃ Piſanorum optimates octoginta numero, obſidum nomine Florentię ſervarentur. Adduxerat paulo ante Piſas aliquot exercitatorum militum cohortes Paulus Ceres, Rentij filius, dux impiger. Cum eo belli gerendi conſilia Ferruccius cõmunicat, cogitq; in unum omnes copias. productis autem omnium vexillis, quum inſpicerentur ſingulæ cohortes, cenſa ſunt tria milia peditum, galeatorum verò equitum numerus, & pileatorum Epirotici generis levioris armaturę, qui erant peltati, quingentorũ ſummam implebat. His prçerat Nicolaus Maſius è Nauplio Peloponneſiaco vir egregiè fortis, cui Pulledro Epirotica lingua cognomẽ fuit, Galeatos autem thoracatosq; ductabant veteres ac clari nominis præfecti Carolus Civitellæ regulus, & Amicus Arſula. Prçter has copias ſolicitarat etiam montanos Piſtorienſes homines Cancellariæ factionis, qui ſicuti promittebant ſuis illaciter habentibus præſtò futuri ſperabantur. Sarcinarijs autem iumentis multis undique violento imperio contractis, ſupra centum ligneas tubas, quæ ſulphuream flammam evomerent, impoſuit, atque item decem minora tormẽta, quæ moſchettos appellant, & ligneis canterijs impoſita ſubitaria in pugna ad confirmandas acies peditib. præſidio adverſus equites eſſe conſueverunt. Cum his copijs eoque apparatu, & cum aliquanta commeatus copia, biſcoctique præſertim panis, more nautico, quæ properantibus per nemora & ſylvas ſufficeret, vel ſi nihil omnino parati commeatus, montanorum agreſtiumque hominum tenuitate nanciſceretur, reluctante genio Lucenſi porta ſigna eduxit, converſusq; ad quoſdam prçfectos fatali proloquio, fortiſsimi viri, inquit, ad ſubeundam duriſsimi eventus Fortunam ire iubemur, neque reformidanda eſt ulla periculi vis imminẽs, quum omnino ſenatui ſit parendum qui nos alit, & in dextris noſtris ſupremæ ſalutis ſuæ ſpem reponit. Apparebat enim eum quibuſdam ſecus ac conſueſſet parum alacriter loquutum fuiſſe, quaſi divinaret, qua ſorte ad Alieum arbitrium ſuſcepta expeditione eſſet pugnaturus. Reliquit autẽ in præſidio Piſarũ, qui Odoardo Giachinotto prætori parerent, cum ſingulis cohortibus, Matthiam Varanium Camertem, & Bettum Ranucinum Florentinum, Michaelemque è Montopoli, & cum his Epiroticæ ſtirpis inquilinum cum ala equitũ Muſacchinum, Muſachio vetere fortique equitum præfecto genitum. His rebus conſtitutis per Lucenſium agros, atque inde ſubter Piſciam, & Collodium oppida ita agmen duxit, ut ſigna ſenſim ad lævam in ſuperiores montes erigeret, confragoſisq; & ſylveſtribus locis rectà verſus ſancti Marcelli pagum progreditur. Interim Aurantius de conſilio itinereque hoſtium per ſpeculatores certior factus, communicatum cum paucis totius negotij conſilium per hunc modum maturè explicat: Ferdinandum Gonzagam in obſidione relinquit, & cum eo fermè omnes Hiſpanos pedites, multoque maximã Italicarum cohortium partem. Vltra Arnum porrò ſuis in caſtris Lodronium conſiſtere, obſer-

uareq; hostium motus, atq; intentius euigilare iubet. Scribit autem ante omnia ad Fabritium Maramaldum, atq; Vitellium qui in agro Pisano circum oppida Vicũ, Sanctæ crucis, & Focensium pagos æstiuabant, vt coactis cohortibus ad precidendũ Ferruccio iter, vestigijsq; insistendo quanta possent celeritate maturarent. Ea quoq; Hispanorum tironũ manus, quæ per aliquot mẽses Clauerio duce diuagata per agrũ, & mutando loca rapto sese aluerat, tanquam edicto Cæsaris stipendijs castrisq; exclusa ad Altopassum consederat, Vitellianas cohortes est subsequuta, adhortante ipso Vitellio ad nauandã ea expeditione operã, qua omnẽ consternationis, & diuturnæ secessionis noxã redimerent, & noua promoreri stipendia properarent. Præmittit etiam é castris Roscium, Martium Columnam, & Scalengum cum suis cohortibus, atq; item Roscij alarijs equitibus Theodorũ Bischetmium Epirotarum equitum præfectum adiungit Hos subsequitur veterum Germanorum legio. ipseq; postridie cum vniuerso leuis armaturæ & cataphractorum equitatu é castris proficiscens, tranato flumine Arno versus Pistorium cõtendit. Noctu autem iter faciens peruenit ad locum, cui Lagoni nomen est, castaneis arboribus frequentem, qui locus est fere medius inter Pistorium & Gabinianum oppidulum. Ibi aliquãtisper substitit, vt equos modica quiete, & milites leui ientaculo recrearet, atque interim nuncios opperiretur, qui de itinere hostium certius referrent. Eo modo quiescenti superuenit cursu citato fessus sacerdos, qui Aurantium requirens, adesse Ferruccium, eumq; sancti Marcelli oppidum intrasse, direptumq; incendisse, vnde ipse vix effugerit, anxié nunciauit, subdens Ferruccianos in tergo á Cæsarianis premi, quod ex multo sclopettorum strepitu nosceretur. Ab hoc nuntio bonæ spei plenus Aurantius, quũ lagenas poposcisset, & vina latis pateris funderentur, circumiectisque in coronam ducibus Francisco Prateo, Rossalique Hispanis, & Zucero Epirotæ hylariter propinaret, densissimus repente cœlo dudum sereno imber effusus est, usque adeo largus, ut cunctos sub divo perpotantes late perfunderet, & ad omen á quibusdam verteretur. Arrisit ad id sublato lætiore cachinno Aurantius, & commilitones inquit (uti video) in hostes nequaquam temulento agmine provehemur, postquam nobis superi vina coronantes pocula benigne propitieque diluunt. Hæc fuere suprema eius verba, continuó efferri signa iubẽtis, quum paulo anté ducibus sua munia in omnem eminentis pugnę casum tam sobrié quàm opportuné per hunc modum dispensasset. Hos enim quos diximus duces cum universo levis armaturæ equitatu præire iubebat, quibus præsidij causa addiderat Pompeium Farinam cum trecentis pernicibus sclopettarijs, monueratque eos ut passim si qua paulo angustiora in itinere reperirent loca, per quæ difficulter equitatus transire posset, idoneis tumulis certas sclopettariorum manus imponerent, ut quũ hostes conspexissent, si forté premerentur ad ea præsidia sensim se recipere possent. Quód si planiora occurrerent loca quæ non inepta equestri prælio foré prospicerent, tam diu distinere hostes lento certamine niterentur, quoad ipse cum cataphractis supervenirct. Vbi equites ad Gabinianum oppidum pervenerunt, & portas sibi pandi postularunt, oppidani non aliter eos se admissuros responderũt, nisi Aurantius fidem daret sine maleficio milites ingressuros. Erant Gabiniani adversæ factionis, qui edoctis de Ferruccij adventu fallacibus responsis tempus extrahebant, quorum consilium non multo póst ab Aurantianis est intellectum, quum oppidani é sacra turre conspectis é longinquo Ferruccianorum

vexillis,

vexillis, eorum ſcilicet qui præcurrebant equitum, ſacri campani æris ſonitu adeſſe iam Cæſarianos hoſtes ſignificarent, atque eo modo dum expectatur Aurantius, qui fidem præſens oppidanis daret, quod multum intereſſet ad victoriam parandam, eo opportuno plenoque commeatus oppido potiri, equites circumflectentes ſe ſubter mœnia verſus ſancti Marcelli oppidum excurrerũt, & cum antecurſoribus hoſtium leves pugnas ſerere cœperunt. Siquidem Ferruccius ſanctum Marcellum ingreſſus, paucis interfectis, & eorum domibus qui erant adverſæ factionis crudeliter incenſis, Gabinianum petere ſtatuebat, ratus hoſtes nequaquam tanta celeritate occurſuros. Dum oppido egrederetur, conſpexerat turbam mulierum cum liberis rerum ſuarum onera capitibus portantium, quæ adverſa porta exijſſent, in montes altiſsimos evadentem. Nonnulli propterea locorum periti milites, qui de adventu hoſtium certius cognoverant, Ferruccium cohortari cœperunt, ut eodem montium dorſo, quo ire pergerent mulieres, agmina educere vellet, quod id montanum iter anguſtam viam, & utrinque abruptiſsimos haberet deiectus, ſicut hoſtes illac non facilé perſequi poſſent aſcendentem in ea Apœnini iuga, quæ demum æquiores quanquã longiores vias dextrorſum haberent, & per eas ad Scarpatiam & Mugellanum agrum deſcendere poſſent. Paulus Rentij filius levem putabat impedimentorum iacturam, modo incolumes eluſis hoſtibus eó pervenirent, quó vocarentur. Sed Ferruccius elato ſpiritu id conſilium, quod timoris & fugæ indicium præbere poſſet, deteſtatus, rectá progredi cœpit. Præibant equites Carolo atque Arſula ducibus, & quum non amplius duobus millibus paſſum Gabinianũ abeſſet, anteſignanę cohortes, quas ductabat Bernardus Strozza, cui cognomentum Captivantio fuit, ad Gabinianam portam applicarent, poſtremæ aciei vexilla ad portam ſancti Marcelli adhuc erant. Iter non admodum erat impeditum, ſed paululum per acclivia deſcendere oportebat, quoniã ſancti Marcelli oppidum in ima valle poſitum eſt, & perpetuis undique montium iugis præcingi videtur. Iam Cęſariani qui cum Roſcio, Theodoroque, ut diximus, prœmiſsi fuerant, inſiſtentes veſtigijs noviſsimos carpebant: nam Roſcius expeditam ſclopettariorum manum ſublatis ſingulis in clunes equorum advexerat, quæ procurſaudó diſplodendoque magnopere hoſtes vexabant. Maramaldus autem á Calamecha vico, ubi pridie hoſtes caſtra fecerant, eos ſanctum Marcellum petere conſpiciens, ad lævam fidis viæ ducibus uſus, per ſuperiorum montiũ & ſylveſtriũ tramitum compendia ad Gabinianum pervenerat. Alio quoque breviore itinere quanquam aſpero, Vitellius non procul ab oppido dudum conſederat. Interea Ferruccius albo vectus equo diſtrictum tenens gladium ſuos hortabatur ut compoſitis ordinib. ad præoccupandũ oppidum, quod erat in conſpectu feſtinarent, propellerentq; urgentes hoſtium equites: nam Carolus & Arſula ſingulari virtute dimicantes, non ſuſtinebant modó, ſed redintegrato ſæpius utrinque impetu per declives ripas adverſos, & terga vertentes hoſtes ſe recipere cogebant. Dum tumultuoſiſsimé magnoque ſtrepitu pugnaretur, quod é Ferrucciana acie certę ſclopettariorũ manus emittebantur, & Pompeiani, quos diximus, equitũ præſidio miſsi, equeſtri prælio ſe immiſcuerant, multiq; iam ceciderãt, Maramaldus ab adverſa porta, & partim á facilé diſiecta mœnium maceria oppidum eſt ingreſſus, Ferruccio iam ab anteriore porta ſigna inferente. Atq; ita per oppidũ atrox & cruenta editur pugna, ſic ut in medio foro magna cõtentione certaretur: nam Ferruccius ingenti

Pugna inter Florentinos et Caſarianos.

Aurantius sclopeto ictu occumbit.

animo in pedes desiliens, abrepta pedestri lancea fortissimè rem gerebat. Nec suis deerat Maramaldus, quin magna vi facto cuneo, toto plateæ spatio potiretur. Interim ex Ferrucciano agmine pars sequuta ducem, ingressaq; oppidum operã navabat, pars deflectens secundum murum, apud castaneti ingentes arbores idoneum nacti locum, quo se adversus insultantes equites tuerentur, displosis sclopettis adversa glandium procella hostes obruebãt. Ab his, ut postea compertum est, qui erant numero fermè quingenti, quum Aurantius adducto cataphractorum agmine, ut prælio interesset per arduum ripæ callem eniteretur, vectus spadice, & gladium vibrans, gemina glande traiectus equo decidit, nec tamen statim est agnitus, quum argentea veste & auratis armis carptim exueretur. Ferunt eum prius quàm vulneraretur cum Nicolao Masio, qui primus occurrerat, singulari certamine collatis equis contendisse, quum Græcus ferrea clava ei galeam pertunderet: ipse verò equestri mucrone ad eum perfodiendum iteratis ictibus uteretur. Sed Masium cataphractorum impetum veritum, ad castaneas refugisse. Aurantium autem audacius se provehentem lethalia vulnera sustulisse. Eodem ferè tempore Vitellius in agmen secundæ hostium aciei, quam Paulus Rentij filius ductabat, ex obliquo peropportunè invectus, ad primam ferê impresionem ita perturbavit atque disiecit, ut omnibus vexillis in unum de more conglobatis potiretur, vel acerrimè resistente Paulo, qui dimisso equo constantissimè pugnans, aciem componens, & pugnam instaurans, ad oppidum perrumpebat, ut Ferruccio opem ferret. Cæterùm ubi Aurantium cecidisse, & cataphractorum agmen, fœdum visu atque incredibile dictu, se totum retrò in fugam præceps dedisse vulgatum est, Ferrucciani sublato victoriæ clamore se conglobare, & perterritis insistere cœperunt, ac nisi Germani qui se nihil adhuc commoverant, sed phalangem suam instar arcis ad sociorum receptum non procul ab oppido in ordine continebant, in viam progressi tumultuarios hostium procursus repressissent, proculdubiò nemo equitum fugere destitisset, quum eorum plerique, & ante alios Rossales exemplum Antonij Hiscerae qui cataphractis præerat sequutus, intenta fuga usque ad Pistorij portas profugisset, tanta perturbatione, ut & in castris ad Gonzagam, & in urbe ad dictatorem interfecti Aurantij, fusique exercitus fama deferretur. Eodem puncto temporis Vitellius Pauli cohortes oppidum intrantes urgendo cædendoque aliquandiu persequutus, opportunè deflectens ad portam, qua Maramaldus intrarat, ut ei maturam opem ferret, signa intulit, & usque adeo sævum certamen renovatum est, ut in plateam coacervatis cadaveribus impeditam penetrari vix posset. Sed Ferruccius & Paulus ex longa pugna, maximoque meridiani temporis fervore fatigati, in quandam editiorem domum se receperunt, atque inde sclopettis rem gerere perseverarunt, donec ab equitatu levis armaturæ, qui Rossalem fugientem præ pudore sequi noluerat, confertis turmis conglobato, hostium equites ad unum omnes profligati deletique sunt, quum paulò antea cohortes vel quæ oppidum ingredi nequierant, vel quæ Ferruccij iussu extrà remanserant, Aurantiumque interfecerant, clavis utendo ferreis, quibus galeæ quidem vix resistebant, prostratæ fuissent: neque ea die magnopere victis profuerunt præparatæ ad id tubæ sulphureum vomentes ignem, quum aliquot tantũ in Germanos & equites iacere licuerit, nec direptis & perturbatis impedimẽtis, moschetti expediti, aut canterijs, uti sperassent, imponi nequiverint.

Fer-

Ferruccius & Paulus aduerſæ pugnæ exitum,atq; infeſtam Florentino nomini Fortunam agnoſcentes, quum ipſorum milites aut interfecti, aut capti eſſent; expugnatiſq; atq; direptis ſingulis oppidi domibus,Maramaldus certa victoria iam potiretur, ſe dediderunt: moxque Ferruccius,vti erat armatus,ad Maramaldum perducitur. Tum verò Fabritius,An quũ Volaterris tympaniſtam meũ contra militiæ morem laqueo impiè ſuſpendebas,te vnquàm ad manus meas peruẽturũ putaras? Tum ille:Hæc non iniqui ſemper Martis ſors eſt, quę tibi bellũ gerẽti obuenire poteſt.Sed tu ſi me occidas,neq; utilẽ,neq; decorã ex mea nece laudẽ feres. Sed itidem obiurgans,& ex mercatore ducem factũ Ferruccius occisus a Mara,maldo interfectus. appellans,victor ei galeam & thoracẽ detrahi iuſsit,gladiumq; gutturi impegit,& militibus conficiendum reliquit. Erat Ferruccius excelſo corpore,excelſoque animo, ſed admodum ſuperbo, tumidioreque facundia; ita vt non longo quidem belli vſu edoctus, ſed naturali quodam Etruſcæ ſolertiæ vigore peræditus,ſingula munia cum admiratione non ciuium modò ſuorum,ſed militum implẽdo, ſtrenui militis & iuſti penè ducis ſpeciem præferret;ſed qui adunco naſo,palloreq; multo & oculis ſanguineis inſitam feroci ingenio crudelitatem fateretur. Audiui ego poſtea à Maramaldo,quum eius cædis damnaretur, ſe nequaquàm ex priuata iniuria,ſed quodam non impio pudore percitum eum ſeruare noluiſſe, ne incolumis hoſtium dux,poſtquàm tantus imperator cecidiſſet,ſeruaretur. Quando ſibi honeſtiſsimum fore duceret,ſi eum in gratiam militum,Germanorumq; præſertim,pro victima Aurantij manibus immolaret. Cæterùm Aurantij cadauer iam armis omniq; amictu undatum ſub ipſam cataphractorum fugam Tentauilla Gallus eius familiaris, agnitum collectumq; extra oculos militum aſportauit, et ſtragulæ laneæ veſti inuolutum in ſacello collocauit, donec parta victoria ſuſceptus in ceruicem robuſtioris equi, brachijs & cruribus vtrinque pendentibus, lugubri humanæ miſeriæ ſpectaculo Piſtoriũ eſt deuectus; non abſimili fati ſorte ac Borbonius fuerat ereptus, quum vterq; in limine victoriæ ſuæ ceciderit. Ferunt in eo qui nondum trigeſimum ætatis exceſſerat annum, perilluſtres liberalis animi, & pugnacis ingenij virtutes, quibus ſtudia militum, vt alibi diximus,cum inſigni gloria,& non obſcuro quodam dolore Cæſaris promerabat;quum militibus defenſi Neapolitani regni oppida,tanquam ſua, quæ aliena erant profuſiſsimè largiretur; & ante alios ſemper in acie conſpicuus pugnam cieret. Ortus erat Salonia familia apud Sequanos illuſtri, præferebatq; indolem inclyti futuri ducis, niſi id ſummæ gloriæ decus intempeſtiua præuaricatione, quæ temporis ſpatio atque integra ætate pararetur, præferuidus affectaſſet. Cecidere ea in pugna paulò minus duo milia hominum vtriusque partis: nam multi poſtea ex vulneribus perierunt. In his autem fuere acerrimè pugnantes Ferruccianorum cohortium præfecti, Capitaneus Borgenſis, & duo è Corſorum gente,Paulus & Franciſcus,atque item Carolus Ciuitellæ comes,qui equeſtri prælio longe omnium promptiſsimè dimicarat, & Alfonſus Stipicianus Farneſia matre genitus, ipſius Pauli Ceritis propinquus. Ex Fabritianis verò Ioannes Maius inter Brutiarum cohortium præfectos pugnaciſsimus, & tres cum eo ſigniferi occiſi ſunt. Amicus quoque Arſula Martio Columnæ pecunia redimenti traditus, necatusq; eſt, quòd Scipionẽ Colũnam patruelẽ ſuũ Malliana in pugna, ipſius Amici manu interfectũ fuiſſe diceret; ignobili hercle facinore, ſed vſitato huius ſeculi Romanis, qui iniuriarum perpetuò Romani moderni mores iniuriarum.

memores, vindictæque avidi, inimicorum sanguine propinquorum suorum manibus avidissimè parentare consuessent. Masius verò à suæ gentis equitibus captus, æquo iure militiæ facilè se redemit. Captivantius quoque Strozza graviter vulneratus, curatusq; apud hostes, mille aureorum nummûm pretio dimissus est, quum Paulus Ceres eadē militiæ lege aureis numinis quatuor milibus à Maramaldo libertatem impetrasset. At Florentini vel hoc adverso Ferruccianæ pugnæ eventu vehementer perculsi, nihil se animo demittebant, nihilque obiter ad petendæ pacis consilia flectebantur: nam populares insanæ contumaciæ & summæ acerbitatis homines, quorum pervicacibus ingenijs respub. regebatur, extrema supplicia à barbaro hoste perpeti, & captæ conflagrantisq; patriæ interitum conspicere, quàm deditione se victos fateri malebāt. Et quoniam suprema auxiliorum spe decidissent, devenissentque ad ultimam alimentorum inopiam, qua una non civium modò & imbellium tanquā propinqua morte, sed militum vires atque animi frangerentur, ad id extremi consilij decretum decurrebant, ut longè gravissimo impetu ad salutem, aut si non ita sors ferret, non indecorum communē exitum, in hostes erumpendum esse censerent, ipso ante alios concitante dictatore, cuius mentem inveterato depravatam odio, atque ipsa afflictarum rerum desperatione perturbatam, neq; religio, neque erga patriam pietas, neque ulla demum prudentiorum consilia sanare poterant, quin in ipso honore magistratus ipsoque iam proviso perituræ libertatis & cadentis urbis funere, mortem oppetēdam decerneret. Huic diro insistentes cōsilio, per eos dies quibus Ferruccium Pisis movere iusserāt, à Malatesta Stephanoque intentè & graviter postulabāt, ut in eandem committendæ pugnæ sententiam devenirent, & fortibus explicatis consilijs, expeditisque efficacibus armis secum adesse vellent, qui pro libertate saluteque patriæ, supremi certaminis aleam subire statuissent. Ad ea duces, quòd ita ex usu saluteque civitatis, & sua dignitate rebantur esse, de scripto his verbis dictatori, decurionibus, decemvirisque responderunt, ut eos iusta militiæ ratione à temerario exitialique decreto deterrerent, utpote qui honesta pactione, ut antea per Cencium Strabonem Aurantij sensus pertentassent, de deditione transigere, quàm rem ad periculosissimum prælij discrimen deducere, multò satius atque salubrius esse iudicabant. Quum sæpè aliàs accuratè deliberando, excelsi Reipub. præsides, de eruptione consultaretis, semper nobis una atque eadem sententia fuit, ut id periculosæ aleæ discrimen tanquam funesti exitus, libero ore detestaremur. Nam pro disciplina cuncta bellicæ rationis momenta diligenter expendentes, facilè providebamus, nos iniquissima locorum & rerum omnium conditione cum hostibus pugnaturos: quandoquidem numero virium inferiores, uti præclarè liquet, & vos omnes facto sæpius periculo perspexistis, nisi temerè & cæco impetu hostem adoriri expugnareque non possumus, munitissimis scilicet & distinctis vallatum castris, æquitate loci fretum, & multo tormentorum apparatu instructum. Itaque nihil à priore sententia discedimus. nostri nanque muneris atque existimationis est, ea afferre consilia, quæ civitati tuta, atque salubria sint: ea verò quę certum incommodum, & luctum, atque adeo summam calamitatem prænuncient, repudiare penitus atque damnare: nec mediocris subinde animis nostris bellici decoris cura insideat, ne si militiæ parum peritis, quod syncerè dictū vos ęquo animo laturos scimus, temerè atq; indulgenter obtemperemus, nō obscuræ inscitiæ, tumentisq; arrogātiæ apud univer-

Malatesta Florentinos a Caesarianis invadendis deterruit.

univerſas gentes damnemur,& ſuperos hoc tanto admiſſo piaculo graviter offendamus,inexpiabilemque ſubeamus invidiam,ſi malè ſano præcipitique noſtro conſilio,patriam veſtram omnium florentiſsimam,& quod ad Italiæ publicum decus attinet,avaritiæ atque immanitati Hiſpanorum & Germanorũ occupandam atque delendam,teterrimo urbis Romæ exemplo obijciamus. Sed poſtquam à nobis nunc hoc unum poſtulatis, ut quæ erupturis via inter omnes maximè difficiles,tutior atque aptior videri poſsit,demonſtremus:Primum omnium ſcire vos oportet,caſtra hoſtium ita perductis & cõiunctis munitionibus eſſe permunita,ut nequaquã è montibus,ſicuti ſpeculando deprehendimus,aliunde inſtructa acie deſcẽdere liceat, quàm duabus omnino vijs, quarum altera eſt ſecundum Roſcianam villam,& ſubter Margaritę Monticię templum,qua ad ipſa Aurantij caſtra pervadere poſſumus: altera relinquitur per vallem,quæ ad Gallum,ubi Hiſpanorum ſunt munitiones, perducit:nam utrinq; aggeres aliquanto longius quã alibi inter ſe diſtant, ut ſine detrimento ad ipſas uſq; munitiones perveniri poſſe appareat.Neque enim è Fridiana porta conſervatis ordinibus erumpere licet,quòd evadentibus tormenta hoſtium Olivetano in podio conſtituta & certius collibrata immineant,quæ ſingulare incommodũ affere poſſe facilè demonſtrant,ſicut Germanos etiam è ſuis Pulveroſę caſtris,cognito noſtrorum egreſſu nihil moraturos credere par ſit,quin à tergo vehementer atque celeriter incumbant. Pari quopue ratione quo pacto Catelina porta tuto educi agmina poſſunt,non videmus, quum hoſtiũ munitiones adeo mœnib. ſint propinquæ,ut intra teli iactum portam diſpiciant, egredientesq; non maioribus modo tormentis,ſed ipſa ſclopettorum procella obruere facilè poſsint,prius quàm componi atq; inſtrui ordines queãt. Quòd ſi ſancti Georgij portam reſpiciamus,liquidò nihil inſanius & pernicioſius accidere poſſe iudicandum eſt,quàm ſi illac erumpere conemur:quandoquidem in conſpectu ſit Barducciæ caſæ propugnaculum,quod portę opponitur,multitudine tormentorum undiq; permunitum,quo vetari poteſt et egreſſus ipſe, & tota adimi inſtruendæ aciei facultas. Barduccio quoq; coniuncti ſunt perpetui aggeres,qui directa ſerie totius protractę munitionis ad Giramontẽ uſq; pertinẽt,& uſq; adeo urbi proximi ſint,ut aliunde quã duobus ijs,quæ diximus, itinerib.tentari eruptio nequeat.Cęterũ nos magnopere permovet,omnemq; avdacioris conſilij rationem & ſpem perturbat,dubius & anceps qui proponitur expugnandæ munitionis eventus.Sed eſto quòd impigrè aggeres conſcendamus,atque ipſa hoſtium munitione victores potiamur,num idcirco ſperandũm eſt,ut Germani atque Hiſpani ſibi deſint? nec ſe colligendi inſtruendiq; ſpatium habeant? ut diſperſos,& in expugnanda munitione feſſos, inordinatosque noſtros conferta acie nequaquam invaſuri credantur? An non Italicas cohortes,quę & in tergo & dextrorſum ſua minora ſeparatim habent caſtra,in tanto tumultu ceſſaturas,quin accurrant,putabimus? Et non rectè ſuſpicabimur Lodronianos Germanos è Pulveroſæ caſtris,& tirones quoq; Hiſpanos ſuperato Arno laborantibus ſuis occurſuros? Quòd ſi planioribus locis iuxta Arnum maiore circuitu,ut quibuſdam videri poteſt,ſit erumpendum, infelici certè audacia,atq; infauſto conſilio agmen noſtrum per patentia loca perducetur,quum univerſum hoſtium equitatũ veſtigijs extemplò inſequuturũ, & pedeſtres copias equeſtri nudatas præſidio perrupturum facilè ominari poſsimus,preterquam quòd aliquanto minore cohortium noſtrarum numero

Id iter ſit tentandum, quum neceſſariò relinquenda ſint firma præſidia in munitionibus, quæ ſunt ad ſancti Miniati, ſanctiq; Georgij colles, quę urbem tueri valeant, ſi fortè hoſtes animadverſo neglectoque longiore noſtrorum itinere, non abſurda occaſione adducti, commodeque invitati, montem invadant & occupent, atque inde urbem vacuam militari præſidio confeſtim adoriantur. Proinde penſitatis utrinque viribus rerumque periculis in hoc decretum deſcendimus, ut nos confirmare non pudeat hoſtes undique numero, viribus, æquitate loci, apparatuque rerum omnium eſſe ſuperiores, melioreque ideo quàm nos Fortuna, uti facto ſæpius periculo, omnino pugnaturos. Nihiloſecius tamen profitemur, ſi imperabitis nullum vel ſalutis vel exiſtimationis noſtræ deſcrimen reformidaturos, modò ea quæ dictator in rem opportuna ſæpius promiſit, egregiè præſtet, oſtendemusque proculdubio, neque fidem neque induſtriam, neque, ſi dicere fas ſit, virtutem probis dignam ducibus nobis erga vos omnino defuiſſe. Hæc tradita decurionibus, & per omnes ordines lectitata, quanquam iniquis auribus atque animis acciperentur, aliquos tamē de ſalute publica maximè ſolicitos impulerunt, ut in tanta negotij difficultate ſententias à præfectorum primoribus ſeparatim exquirendas cenſerent, vel ob id quòd Malateſta & Stephanus de ſcripto ſignificarant, ſe omnes cohortiū præfectos pridie advocaſſe, propoſitoque pugnæ conſilio, & qua nam parte quóve itinere, ſi ineundi prælij opinio probaretur, erumpendum foret affirmarāt, eam eſſe omnium ſententiam, niſi iniquiſsima conditione prælio certari non poſſe, ſicut civitatem maximè evidenti ſupremæ calamitatis periculo obijci conſtaret. Itaque quum ab aliquibus probatæ virtutis & fidei præfectis ſigillatim ſententiæ exquirerentur, neminem ferè reperiebant, qui tantæ rei difficultates audacioribus elevaret verbis, aut ullam omnino proſperè edendi prælij ſpem promitteret: quanquam ad unum omnes ſe dicto atque imperio obtemperaturos, & fortem navaturos operam pollicerentur. Sed unus ante alios ætatis honore, & longo militię uſu facilè ſuperior Paſquinus Corſus, qui ſub Ioanne Medice ſpectata cum laude ordines ductarat, quanquam inculta facundia non inepta tamen uſque adeo liberè commemoratis difficultatibus atque periculis diſſeruiſſe viſus eſt, ut nihil ſtultius atq; damnoſius fore teſtaretur, quàm ſi eruptione pugnādum ſtatuerent, proptereaque infenſis torviſq; oculis eum populares intuerentur, & nonnulli comprehendendum, atque extemplò capite puniendum dicerent. Quo rumore ad eius aures perlato Paſquinus poſtea curiæ limine abſtinuit, nec niſi ſuorum cohortibus ſtipatus in area verſari auſus eſt. Neque propterea magiſtratus quin obſtinatè in ſententia perſiſterent, perſuaderi ullo modo poterant: nam identidem ſingulis diebus ab utroque duce flagitabant, ut omnino ad erumpendum corpora atque animos & neceſſaria arma compararent. Quibus importunis expoſtulationibus duces ita & de ſcripto ſemper reſpondebant, ut magnopere ea conſilia deteſtarentur, quando manifeſtum totius belli, ſummæque rei diſcrimen agnoſcerent, ideoque pacis atque concordiæ æquas rationes præferrent, ac obiter poſtquam de conditione loqui cœpiſſent, poſtulabant, ut ſibi ad Aurantium duos legatos mittere liceret, quorum fideli induſtria eius introſpici explorarique ſenſus omnes, atq; referri certius poſſent, quoniam de eius voluntate poſtulatiſque, diverſa ab his quæ magiſtratus dicerent, audiebantur, nec ea quidē de cauſa, ut ipſis tractandæ compoſitionis negotium eriperent, & ſibi uſurparent, quod publici magi-

ſtratus

ſtratus muneris eſſe faterentur, ſed ut exploratius quæ tractarentur, agnoſcerent, ſibique, uti deceret atque æquum eſſet, tempeſtivè caverent. Id verò pręclarè confirmabant, ſi ſuprrbus hoſtis honeſtas pacis conditiones repudiaret, & libertatis nomen revellere, potirique ad arbitrium dedita civitate contenderet, aut ſi populus ab omni concordiæ mentione averſus foret, pugnandumq; decerneret, ipſos non recuſaturos vel certiſsimæ mortis periculum, quin donec vita ſuppeteret, pro ſalute dignitateque urbis decertarent, quando ſe nuſquam aut nobilius aut honeſtius vitam morte commutaturos arbitrarentur. Sed id unum præcipuè ab æquitate ſummi magiſtratus poſtulare, ut advocato maiore populi conſilio, ipſis concionandi libera facultas daretur, ſcilicet ut propoſitis inſtantium diſcriminum difficultatibus, an eadem omnium foret, quæ tum decurionum eſſet, repudiandæ concordiæ atque appetendi prelij voluntas, numeratis ſuffragijs explorarent. Quòd ſi ex mora & prolixa cunctatione temporis beneficio frui poſſe confiderent, ſubindeque remedium certũ afflictis rebus alicunde afferri poſſe ſperarent, ſibi magnoperè opportunum & planè neceſſarium videri, urbem multitudine imbellium exoneraſſe, quo inopia levaretur, quum iam fames urgeret. Ipſos etenim certis præſidijs eam turbã in tuta loca mœnibus feliciter educturos, deceptis ſcilicet, aut ſi ita caſus ferret, ſtrenuè repulſis hoſtibus. Tum verò ſe daturos operam, ut milites æquiſsimis animis obſoniorum omnium, viniq; inopiam ferrent, modò illis præſenti pecunia ad diem ſtipendia ſolverentur: & quando cuncta alia eos alimenta deficerent, pane etiam cibario atque furfuraceo contentos fore. Interim dum ſenatus his graviſsimis diſſentientium ducum reſponſis ſeveriſque obteſtationib. angeretur, ferè uno tempore in curiam certius allatum eſt, Aurantium poſtridie Cal. Auguſti cum delecta parte exercitus è caſtris ad opprimẽdum Ferruccium contendiſſe, poſteroque die eo eventu conflixiſſe ad Gabinianum, ut ipſe in primo congreſſu caderet, & eius equites terrore concepto in fugam verterẽtur. Sed mox tanta vi à reliquis ducibus inſtauratam fuiſſe pugnam, ut Ferruccianæ copiæ ipſarum duce interfecto, & Paulo Cerite capto, amiſsis vexillis funditus delerentur, nec iam ulla ſpes reparandi exercitus ſupereſſet. Quo atroci nuncio, quanquam in univerſum civitas admonebatur, ut ad deditionis tractandæ conditiones tempeſtivè decurreret, nihil tamen principes popularis factionis qui erant in magiſtratibus tanto communi periculo permovebantur, ſed magis ac magis duces urgebant, ita ut ab his in ipſum committendæ pugnæ decretum præſentem operam exigerent, qua eorum virtutis ſimul & fidei in extremo Reipub. diſcrimine periculum facturi eſſent. Erat is pervicacium animorum habitus uſque apeo ſtabilis & confirmatus, ut Malateſta magnoperè miraretur, cur Florentini præſides nihil omnino de priore ſententiarum ferocia remitterent, quandoquidem res adverſæ aliàs comminuere vel inſolentium ſpiritus ſolerent, ipſis autem adaucto periculo mirum in modum augerentur, ſicut hęc non ab inuſitata animorum fortitudine, ſed à violenta quadam rabie, deſperationeque rerum proficiſci prædicaret. His de cauſis fiebat ut nonnulli ex primoribus popularium eam Malateſtæ oris libertatem, & obſequendi contumaciam tanquam dubiæ fidei implicitam apertè calumniarentur, adijcerentque non ideo illum, qui natura pugnacis eſſet ingenij, reformidare prælij eventum, quòd hoſtium vires inſuperabiles putaret, nec quòd urbanas res æquo impenſius propter annonæ inopiam afflictas arbitraretur, re-

pugnare magiſtratuum voluntati, officioq; ſuo deeſſe, ſed eum prorſus Clementis promisſis atq; muneribus corruptum militiæ ſacramentum negligere, ob idq; ſe dicto atq; imperio audientem minimé fore ſtatuiſſe. Nec defuit ferox culus notus ſenator Andreolus Nicolinus, é decurionum numero, qui diceret, Malateſtam quum veniret in curiam comprehendendũ eſſe, atq; extẽplò Pauli Vitellij exemplo capite mulctandum. Quã atrocisſimi de ſe iudicij cogitationem Malateſta facilé ſubodoratus, vſq; adeo grauiter tulit, vt quũ inermis, & paucis á pedibus ſeruis humili vectus mula, quòd eſſet tenuisſima valetudine, ad decuriones conſultandi cauſa aſcendere conſueſſet, vir æq; ferox & ſuſpicax, numeroſo ſatellitum comitatu ſeptus, eo diè ad ſenatum accederet, ita diſpoſitis in limine atq; atrio curiæ ſcalisq́;, & ſuperiorum conclauium ſingulis foribus, armatorũ præſidijs, vt aduerſus omnẽ inteſtinam vim quæ inferri poſſet munitisſimè ſe confirmaret, & libero ore in conſeſſu quereretur fidem ſuam in dubium à quibusdam contumilioſè reuocari, deſpiciq́; ſua conſilia, quæ de compoſitione protuliſſet, ſtudio quidem propenſisſimo conſeruandæ ciuitatis, poſtquám ipſis cuncta omnino aduerſa, hoſtibus autẽ, ſi tot irritos conatus enumerarent, proſpera atque felicia proueniſſent. Propterea ſe ſuperos orare, vt eam mentẽ ſenatui darent, vnde ipſorum conſilia complecterentur, quæ Reipub. ſalutaria forent, poſtquàm eò eſſet deuentum, vt minimé prolixa deliberatione opus eſſe iudicarent. Decuriones ad ea mitisſimis verbis reſponderunt, diluerunttq; adeo appoſitè totã eam ſuſpicionem, vt ipſi & Stephano binos legatos ad Ferdinandum Gonzagam mittendi facultatem concederent, (ad eum ſiquidem mortuo Aurantio militari conſenſu ſumma imperij authoritatis reciderat) quibus de compoſitione loqui referriq́; liceret. Tum verò Malateſta diſceſſit, & re cum Stephano communicata, legati confeſtim ad caſtra hoſtium miſsi ſunt. Sequenti die dictator cum decurionibus atq; decemuiris legatos audijt, qui eam eſſe mentem Cæſaris à Ferdinando referebant, vt incolumis libertas ciuitati ſeruaretur, & his quidem conditionibus, quæ neq; immodicæ, neque ab vlla parte omnino ſpernendę videri poſſent. Sed adeo maleſana erat popularium voluntas, vt nihil ſibi ex condicionibus detrahi vellent, quibus futurum intelligabant, vt reductis Mediceis atque patritijs, popularis ſtatus forma mutaretur, vnde ipſos qui tum publica munia in lucro haberent, magna ex parte excludi apparebat. Nam plerique non ad decus Reip. ſed ad priuatum quæſtum magiſtratuum honores reuocabant, quibus mediocres & nonnulli ex fece populi homines ditari conſueuiſſent; poſtquàm nobilitas perculſa popularium metu in exilium abijſſet. Itaq; non multum inter ſe conſultantes propoſitæ concordiæ condiciones ſuperbi repudiarunt, & ad priſtinum experiundæ prælij Fortunæ decretum redierunt, tanta obſtinati animi perſeuerantia, vt Malateſtæ eam eſſe ſenatus vltimam voluntatem ſignificarent, ipſorum ducum conſilijs vti nolle, ſed ab his tantùm fortem fidelemq́ue militię operam requirere. His acceptis mandatis duces vſque adeo intempeſtiuã atq; execrabilẽ decurionum, dictatoriſq́ue præſertim pertinaciam ſtomachati, quòd ipſorum vel certisſimæ rationis conſilia nihil valerent, atq; improbè deſpicerentur ab his qui militiæ imperiti corruere, & ſecum in eandem ruinam extremæ calamitatis patriam cæca libidine trahere mallent, quàm neceſſario non iniquæ pactionis remedio ſeſe ſuaq; omnia cõfirmare, his verbis per Cenciũ Strabonem deſcripto reſponderunt. Poſtquàm vobis excelſi Reipub. prędides immota manet

Florentinorum obstinata insania in pace repudianda.

net mens, ea penitus aspernari cõsilia, quæ toties opportuna periculo quo premimur syncerè studioseque protulimus, nunc tandem arbitrati sumus sicuti viros militares, & non obscura præditos dignitate decet, oportetque, cunctas scilicet militiæ rationes ad bellicum decus revocantes (id enim unum ipsa vita carius esse debet) nobis maturè consulendum, ne vobiscum si impio vestro imperio parendum putemus, in idem exitium cum inexpiabili existimationis nostræ infamia perducamur, quandoquidem nihil turpius atque ignominiosius nobis accidere posit, quàm si huic urbi, quam undecimum iam mensem impigrè defendimus, volumusq; non modò incolumem, sed salvis etiam, quòd maximè optatis, liberæ civitatis legibus florentem, horribile supremi excidij periculum ab insana inauspicatæ pugnæ cupiditate procreemus. Proinde certum est interesse nolle, neque nos duces præbere huic perversæ, ideoq; exitiabili funestæque eruptioni. Illud autem ut hoc consilij susciperemus vehementer impulit, quòd universæ civitatis iudicium sequi iustum honestumque sit, quum multo maximæ partis civium voluntates ad deditionem proclinatas intelligamus, & idcirco civibus maius consilium uti poposcimus, denegatum fuisse suspicemur, quo non dubiè adversis suffragijs pertinacia vestra frangeretur. Hęc scripta quum à decurionibus legerentur, Cencius militari libertate insolentes quosdam sermones, quibus magistratuum offendebantur animi, ita serere cœpit, ut ex transverso decurionum obtutu non obscurus omnino metus ei incuteretur. Itaque vim apparitorum veritus ille celeriter se explicuit, scalasq; magnis pasibus descendit. Quum ea ducum responsa verbaq; Strabonis aliena prorsus ab eorum mentibus & planè contumeliosa viderentur, Decemviri cũ decurionibus dictatoreq; in unum coeuntes, utpote qui elati atque severi adversa vel acerba audire nunquã antea didicissent, raptim Malatestam ipso honore militaris imperij abdicandum censuerunt, solenniq; diplomate cum summa verborum lenitate perscripto, quo se dimitti perspiceret, ad eum extemplò duos senatores, qui ea in re magistratuum decreta certius referrẽt, miserunt. Hi fuere Andreas Nicolinus, legatione dum Bononiæ esset apud Pontificem functus, & Franciscus Zattus, ambo populares, aversique penitus à concordię studio saluteque civitatis. Habitabat eo tempore Malesta trans Arnum Binianis in ædibus Catelinæ portæ propinquis, expectabatq; ut magistratuum mitescerent animi, & ad meliora consilia verterentur. Proinde admisis legatis, atque his mandata quæ habebant referentibus, usque adeo vehementer conturbatus iracundiaq; correptus est, ut Nicolinũ districto pugione repetitis ictibus, sed dextra tñ debili vulneraret, quòd arrogantius quàm deceret proloquutus videretur, vixq; illum astantes milites ut legatis parceret obnixè deprecantes, lenita ducis iracundia morti subtraherent, ipse verò Zattus gravisimo metu perfunderetur. Eius à Malatesta editi facinoris perinde atrocis atq; superbi fama celerrimè pervasit in curiam, & inconditum tota urbe tumultum ita excitavit, ut eodem propè momento temporis cum cives ipsi, tum milites ad arma decurrerent, & tota area singularum tribuum vexillis compleretur. Hic armorum strepitus ad id Malatestam impulit, ut occupandæ Catelinæ portæ consilium caperet, & Marguttem Perusinæ cohortis præfectum eò convolare iuberet, à quo fores refringerentur, & tormenta quæ in propugnaculo erant in hostes obversa, ad terrorem atque perniciem civium, si quid hostile auderent, illico converterentur. Tum verò dictator è fenestra armatas tribus prospectans, &

Malatestæ a Florentinis imperium abrogatur.

Florentinorum legatos Malatesta vulnerat.

ſubita exardens iracundia, quòd Malateſta perfidioſe atq; inſolenter legatos violaſſet, tanta animi perturbatione caſum eſt indignatus, vt ſibi omnino in hoſtes, armato conſequente populo erumpendum, ideoq; honeſtè cadendum eſſe ſtatueret, ſibiq; inſtratum equũ dictatorijs operimentis exornatum adduci iuberet; iamq; deſumptæ loricæ dictatorię poteſtatis paludamentũ, quod paulo ante in hos vſus confici curarat, ſuperindueret, & ſingularis amentiæ quodã furore percitus, ſpumantib. labris & dentibus infrendẽs deſcendere pararet; ſic vt eum plerią; ex populari factione, qui deſperata venia plurimũ de ſalute dubitabant, ſi aduerſarijs ſuccubuiſſent, dictatorẽ laudando, quatiendoq; arma, magnopere concitarent. Eoq; die profectò lugubre ciuitatis ſpectaculum Raphael furibundo ſimilis edidiſſet, niſi cõſtantiſſimi probiq; animi vetuſtiſſimę familiæ ciuis Cecottus Toſingus efferveſcentis animi motum in dictatore graui dehortatione mitigaſſet. Is enim propius accedens, patere, inquit, dictator, vt voce liberi ciuis vtar, & te non importunè tui muneris, tuæq; dignitatis, & publicæ omnium ſalutis admoneam. Nihil enim incommodius & peſtilentius in magnis conſilijs præcipiti iracundia eſſe poteſt. Proinde compeſcenda eſt hæc tua ardentis animi vis impotens; eaq; omnis ad rationem ſalubreque conſilium omnino conuertenda videtur; ne cuncti, ſi eodem impetu cum externo atque inteſtino hoſte pro dignitate tui imperij dimicaturum ſubſequamur, vel non inulti miſerrimè tamen barbarico gladio pereamus. Nam eſto quòd duces ad ſanitatem redeant, & milites dicto audientes eſſe velint; non video tamen qua via nobis ſit erumpendum, niſi mœnia demoliamur, vt egreſſuris latus aditus paretur. Neque enim quatuor horarum ſpatio tot armatæ cohortes Catelina porta educi poſſe conſtat; ſic ut ſi ſenſim educantur, non antè inſtrui queant, quàm hoſtilium tormentorum non dubia atq; ineuitabili procella conſternantur. Hos Toſinghi ſermones nequaquam conuicioſè prolatos, ita nonnulli alij æquè prudentes exceperunt, quòd Thoſinghus magni in re militari vſus haberetur: nam ab adoleſcentia Piſano bello præclara cum laude ordines duxerat; vt in dictatore impetus omnis conceptæ iracundiæ deferueret, et ſeſe reprehendi ciuili modeſtia pateretur, omneſq; propè qui aderant, vt ex vultu ſingulorum agnoſci poterat, petendam pacem potius quàm experiunda arma iudicarent. Accedit autẽ vt eadem hora trans Arnum magna multitudo ciuium in aream templi Sanctiſpiritus conueniret, & Malateſtę cauſam, factiq; ipſius nomen, quanquam violato ciue non magnopere improbaret, deteſtareturq; palam magiſtratuum acerbitatem, qui vel honeſtas cõcordiæ conditiones abnuerent. Decuriones autem offenſi iracundia, atq; alienatione Malateſtæ, ne Rempublicam in ſummum diſcrimen adducerent, diſſimulata iniuria Nicolini, Zanobium Bartholinum, quem tanquàm amiciſſimum Malateſtæ maximè idoneum iudicabant, ad eum inter duos ſupremi magiſtratus viatores miſerunt, vt molliendo exorandoq; operam daret, ne ex eius perturbatione reſpublica detrimentum pateretur. Is facilè placato Malateſta, vti optimus ciuis, & publicæ ſalutis amantiſſimus rogauit etiam eum priuato nomine, vt in negotio impetrandę concordiæ ſicuti cœperat ſatagere vellet, quando iniquiſſimum eſſet atq; miſerrimum vniuerſam ciuitatem extremæ labis calamitatem ſubire, ſi paucis perditæ obſtinationis, deſperatiſq; hominibus aſſentiretur, qui improbi atq; impij ſui exitus famã ab excidio deletę patrię quęrere properarent. Excuſauit Malateſta paucis verbis iuſtæ iracundiæ ſuæ impetum,

quem in Nicolinum effuderat, Cenciumque Strabonem paulo poſt in caſtra ad hoſtes miſit. Is Ferdinandum aliquanto molliorem reperit, quod eum Valorius de ſalute patriȩ ſolicitus, magnis precibus Pontificis nomine diligenter, atque vehementer obſecraſſet, ut de concordia tranſigere maturaret, ne paucorum pertinacia, & ſua cunctatione urbs nobiliſsima in periculum ſupremi caſus devocaretur. Iam enim excitati in urbe tumultus fama ſtrepitusque in caſtra pervenerat, exindeque alacres fiebant milites, qui opulentiſsimam urbem prædæ ſuæ deſtinaſſent. Nec multo poſt magiſtratuum pervicacia meliorum impulſu, atque ipſa prorſus neceſsitate ſuperata, ex ſenatuſconſulto quatuor legati ad Ferdinandum decreti miſsique ſunt. Hi fuere Bardus Altovitus, Laurentius Strozza, Petrus Franciſcus Portinarius, & Iacobus Morellius, qui apud Ferdinandum atque Valorium ſummæ Cæſaris atque Pontificis authoritatis nomen præferentes, his conditionibus de compoſitione pepigerunt. Ante omnia conſtituendæ atque ordinandæ Reipub. facultas arbitrio Cȩſaris permittitor, ſic tamen ut incolumi libertate Florentini ſuis antiqui iuris legib. utantur. Civitas mulctæ nomine octoginta aureorum nummûm milia, ut ſtipendia militib. præberi poſsint, quadraginta in præſens, reliqua intra ſex menſes perſoluito: de promiſſa verò pecunia obſidibus caveto: & quos imperet Ferdinandus numero quinquaginta cives nominatim traduntor, qui in caſtris cuſtodiantur, donec pecunia repræſentetur. Florentini his urbibus & oppidis atque arcibus, quas præſidijs obtineant, confeſtim excedunto: & quos in carceribus Florentiæ, Volaterris, & Piſis cuſtodirēt extemplò dimittantor: Malateſta & Stephanus militiȩ ſacramentū, quod antea populo Florentino dixerint, ſolenni renunciatione facta ſtatim eiuranto, obligataq; fide Balanzoni Belgæ Cæſaris cubiculario promittunto, ſe tam diu in cuſtodia urbis cum his copijs quas ſatis eſſe putaverint, permanſuros, donec concordiæ conditionibus planè ſit ſatisfactum, alimentaque civitati omnis generis commeatus à Cȩſarianis interea prȩbentor. Ipſius verò Malateſtæ officij atque muneris ſit, tam diu quā Cæſarianæ copiæ dimittantur, Florentiæ permanere, atque ipſe demum urbe excedito, quum id facere Pontificis imperio iubebitur. Cunctis autem Florentini nominis civibus, libera migrandi Romam facultas eſto, et quibuſcunq; locis placeret, domicilium figere, habitareque impunè poteſtas conceditor: cunctique vel Etruſcæ vel cuiuſvis gentis milites, qui Florentinorum ſtipendia fecisſent, & propterea vel exilio, vel pecunia et bonis à Pontifice mulctati eſſent, ea noxa pœnaque liberantor. Mediceorum animis acceptæ offenſiones, iniuriæque ſyncera fide deterguntor. Hæc verò perſcripta tractataque ſunt in caſtris ad Monticiam villam quarto Idus Auguſti, anno à partu Virginis trigeſimo ſupra milleſimum & quingenteſimum, ea lege ut Ferdinandus Gonzaga, & Baucius Valorius prolixè pollicerentur, ſe intra ſpatium duorum menſium curaturos, ut Carolus Cæſar & Clemens Pontifex cuncta ex formula æquiſsimi iuris comprobarent. Per hunc modum compoſitis reb. milites utrinque commeare cœperunt, introijtque urbem ipſe Valorius magna frequentia gratulationeque populi ſuſceptus, dimiſsique ſunt omnes qui erant in cuſtodijs, & traditi obſides, quos Valorius iudicio ſuo nominatim eligendos perſcripſerat, ex eorum numero qui Mediceo nomini inimiciſsimi fuiſſe dicerentur. Sed hi non multo poſt perſoluta pecunia, uti fuerat conſtitutum, in urbē redierunt. primi autem omnium Germani veteres, quos Aurantius adduxerat,

acceptis ſtipendijs misſionem impetrarunt. Secundum eos Hiſpani, vltimo loco Itali. Cæterum vix dum compoſitis rebus Florentini longe grauisſimum ſalutis ſuæ diſcrimen è ſeditione militari ſubierunt. Forte accidit vt ex Pyrrhi cohortibus, duo noti nominis milites apud Hiſpanorũ præſidia in rem ſuam euntes, quod ditiore cultu eſſent, non ſimultatis ſed latrocinij cauſa interficerentur, atq; eorum cadauera, vti poſtea ab exuvijs cognitum eſt, ad occultandum facinus in puteum deijcerentur. Qua crudeli iniuria offenſus Pyrrhus, pares inſidias idoneo in loco tendens, bis totidẽ deprehenſos, quos patratæ cædis conſcios putarat, occiderat. exinde creuere odia & vtrinq; accenſis ad vindictã animis, captis repẽte armis cõcurſum eſt tãta vi, vt tumultuario prælio certaretur, dirimereturq; tamen authoritate atq; intercesſione ducũ; ſed nondum pacatis Hiſpanis: qui demum confirmatis viribus eo animorum impetu Italos quoſq; depoſitis armis, nihilq; tale expectantes adorti ſunt, vt multos interficerent. Tum verò Martij Columnæ, Caſtalijq; & nonnullæ ex Roſcianis cohortes ſeſe in vnũ conglobarunt, & cum irruentibus Hiſpanis vehemẽtisſimè conflixerunt, quo Italici nominis decus aduerſus Hiſpanos, qui ſuperiorib. annis hiſdẽ de cauſis ſeditiones miſcuiſſent, defendendũ putarent; promittentibus præſertim Germanis neutris opẽ laturos. Verũ quũ tirones Hiſpani, qui erant trãs Arnum non longe à Lodronianis caſtris, cognito ſuorum periculo, inſtructa acie vt veteranis eſſent auxilio ſuperueniſſent, ſubindeq; Italis creuiſſent præſidia, atrox certamẽ contractum eſt, eoq; Hiſpani iam perducti erant, vt non dubiam cladem accepturi crederentur; niſi Ferdinandus in eo valde aſpero exitiabiliq; tumultu, quod nihil deprecando deterrendoq; authoritate valuerat, Tamiſiũ monuiſſet, vt Germanorum phalangem promoueret, Hiſpaniſq; ſe applicaret; quòd Itali propter vetera in externos odia, deletis ſemel Hiſpanis, nequaquam ipſis Germanis parſuri crederentur; ob idq; præſertim quòd euulgatum eſſet, Malateſtã ex condicto, vt Italiam excuſſo penitus externæ gentis iugo ſeruitute liberaret, vrbe copias ſuas educturum. Eo inexpectato promotæ phalangis aſpectu Italicæ cohortes cõmotæ, ſeſe recipere cœperunt, tanquam impares, & inſolenter prementibus Hiſpanis terga vertere coactæ ſunt, tanta perturbatione, vt ſuis caſtris atque tentorijs pellerentur, & dum Hiſpani direptione tabernaculorum occupati eſſent; neq; Sabellus è Roſciana villa ſe commoueret, vt pulſis opem ferret; Arnum tranſierunt, quum iam trina Malateſtæ vexilla conſpicerentur, atque eo modo exutæ impedimentis ſub Feſulanis collibus diſperſim per villas conſederunt. In eo tumultu ferunt amplius trecentos vtrinq; fuiſſe deſideratos, ſauciatos autem bis totidem, ſed Italicas cohortes maius accepiſſe incommodum, quòd rerum ſuarum iacturam feciſſent. Hiſdem diebus Maramaldus, & Vitellius, atq; item Zuccerus, cum maiore parte equitum leuis armaturæ, in Piſanũ agrum à Ferruciana victoria deſcenderunt, poſitiſq; binis caſtris in vtraq; ſuperiore Arni ripa, & impetratis à Lucenſibus muralibus tormentis, vrbem intercepto multo pecore obſidere cœperunt. Quum verò Vitelliani vſque ad ſancti Marci portam excurrerent, Michael è Montopoli, quem Pyrrho ſingulare detrimentum intuliſſe diximus, contineri non potuit, quin adaperta porta proſiliret, & cum hoſtibus leue certamen contraheret, quo ipſe audacius pugnãs occubuit. Nec multo pòſt Odoardo Giachinotto prætori, à Florẽtinis initæ concordiæ cũ teſſera nuncius eſt miſſus, à quo Aloyſius Guicciardinus in eius locũ ſucceſſurus, ſtatim eſt

intro-

introductus,cui Piſani extemplo ſacramentum dixere. Ipſe verò Odoardus traditis iam arcibus non multo pòſt à Guicciardino comprehenſus eſt,diuq; tortus,quòd paulo antè Piſis Iacobo Corſio eiusque filio Florentinis civibus ſumma crudelitate ex leviſsima ſuſpicione cervices abſcidiſſet, pari ſupplicio affectus eſt. Maramaldus autem atq; Vitellius Piſano agro excedentes,hic per Elſæ vallis pagos ad Florentinum caſtellum,ille verò per Nevolæ vallis vicos ad Montecatinũ oppidum conceſſerunt,donec perſoluto militi ſtipendio cohortes dimitterentur. Recepta patria,& è ſententia compoſitis Etruriæ rebus, Clemens uſque adeo incredibili lætitia affectus eſt,ut eam totum id conmitiale gaudium,quo Pontifex fuerat renunciatus,ſuperaſſe fateretur,diceretq; urbem aliàs de religione benemeritam,accuratis ſanctiſsimarũ virginum, piorumque hominum precibus,incolumem proculdubio fuiſſe conſervatã,quando Dij ſuperi imminentem cladem præclara miſeratione depuliſſent. Eo autẽ impenſius exhilarari videbatur,quòd Aurantius cuius ingenti merito nequaquam facilè ſatisfacere poſſe iudicaret,in ipſo victoriæ limine cecidiſſet. Is nanque non obſcura fama ferebatur Caterinam,ipſius Pontificis neptem, ſuis deſtinaſſe nuptijs,ut ex ea Mediceę domus legitima hæreditate in Etruria dominatum conderet,inflante eum ad id quorundam præfectorũ turba, qui ab Aurantij potius liberali comitate, quã à præduro parumque munifico Pontifice ampliſsima præmia ſe laturos ſperabant. Iam enim Franciſco Ruſcio quodam Aretino impellẽte urbem Aretium ditionis ſuæ facere cogitarat, Aretinorum ſtudio non abſurdè comparato,quum arcem eorum à Florentinis ędificatam, gemente Valorio funditùs evertiſſet. Cæterùm Pontifex,quod ſuæ exiſtimationis pietatiſque fore exiſtimabat,tueri nomen quod ſibi deſumpſerat,moderata utens ultione,pauciſsimorũ pœna cõtentus fuit. Duodecimviratum creari iuſsit,cuius magiſtratus authoritate civitatis ſtatus regeretur. Is conſtabat ex lectiſsimis civibus,qui omnibus temporib. Mediceo nomini mirificè ſtuduiſſent,& tum antè alios uſu rerum,civilique prudentia laudem ferebant. In his fuit princeps ipſe Baucius Valorius,in quem Pontifex omnem arcani conſilij ſummam contulerat, & ſecundum eum Zanobius Bartholinus, Matthæuſque Nicolinus, & Armannoctius Detus,ambo iureconſulti, Aloyſius item Stufa equeſtris dignitatis, Antonius Gualterottus, Andreas Minerbettus, Leonardus Ridulfus,Philippus Machiavellus,Octavianus Medices, & ipſe quoque Raphael Hieronymus dudum dictator,& adverſarum partium princeps: poſtremo autem loco Nicolaus Troſcia popularis ordinis. Ab his creati ſunt novi decuriones,& reliqui ex priore formula magiſtratus,Raphaelque ipſe Duodecimvirali honore contentus,abdicarat ſe dictatura,ſuffectuſq; fuerat in eius locum Ioannes Corſius optimis inſtructus literis,& Mediceę familiæ multis nominibus addictus. Exinde creati ſunt Octoviri,qui vitæ & necis traditam à decurionibus habent poteſtatẽ. Ab his aliquanto pòſt in curia comprehẽſi,reique facti maieſtatis,capitali ſupplicio damnati ſunt Baptiſta Ceus, & Aloyſius Soderinus,& ſecundum hos aliquot pòſt dies Bernardus Caſtellioneus,Iacobus Gerardus & Franciſcus ipſe Carduccius,qui acerbiſsimus popularium partium fuerat dictator. Hi pro multis debitas perverſis ipſorum moribus pœnas dederunt,privatis quidẽ criminum nominibus in quæſtione cõvicti. Non enim eo nomine damnabãtur quòd Mediceo nomini infenſiſsimi hoſtes fuiſſent, & pertinaciſsimè pro tuenda libertate propugnaſſent, id

ſiquidem non honeſtum modò, ſed valde etiam decorum putabatur libertatis nomen conſtantiſsimè defendiſſe, quanquam id eſſet inane imperitis ſcilicet & ſævis civibus, principatum impotētem tyrannidiq; proximum ſæviſsimè exercentibus. Ceus ante alios acerbæ malignitatis civis, uti è ſingulorũ confeſsione tormentis per Octoviros expreſſa, deſcriptaq; publicis in tabulis rerũ capitalium ad memoriam eius legitimi iudicij ſempiternam conſtat, perpetuo ſuæ ſententię tenore concordiam deteſtatus, ſupremum ineundæ pugnæ conſilium tanquam ſalubre vehementer extollebat, uſq; adeo aſsiduus ut Malateſtam, quòd dicto audiens non eſſet, neq; antea ad pulveroſam Stephano Germanorum caſtra invadenti maturam opem tuliſſet, capite plectendum apud Decemviros decurionesq; cenſuiſſet. Neptem porrò Pontificis novennẽ puellam, quæ clauſtris Veſtalium virginum ſervaretur, in ipſa muri corona inter duas pinnas collocandam obijciendamq; hoſtium tormētis ſuaſiſſet, atq; item ut Mediceorũ domus urbis ornamentum decreto publico excinderetur, quòd ut certius à ſenatu impetrari poſſet, ſæpius ac ſæpius cum Foiano egit, ut inter ſacras conciones in eam ſententiam populũ perducere conaretur. Soderinus autem ex legatione Bononienſi impudenti mendacio retulerat, infirmiſsimas eſſe Cæſaris vires, atq; adeo exhauſtum Pontificis ærarium, ut non diu ali, contineriq; exercitus eorum poſſe periti rerum homines exiſtimarent, conſternatos eſſe Germanos, nec procul abeſſe à ſeditione fruſtra utiq; expectatis ſtipendijs: Hiſpanos autem ducibus nequaquam parentes rapto vivere, divagariq; per Etruriam manipulatim. Quibus falſis evulgatis rumoribus populum ab omni concordiæ conſilió deterreri, retardariq; poſſe ſperaviſſet, proptereaq; Foianum cucullatum acerbiſsimas in templis habentem conciones, ut eadem populo nunciaret, hortatus fuiſſet. Bernardus Caſtellioneus inſanæ propè truculentię, uti efferato ingenio vir, quum antea Aurantio bellariorum dona detuliſſet, Vaſtio cohortanti, ut Pontifici aliàs optimo civi, nec nominis ſui clementiæ defuturo, patriam cōcedendam curaret, ſuperbè reſponderat, ſublata atq; oſtentata argentea pelvi quam habebat in manibus exclamans, non alio modo Florentinos, quã in cineres redactam patriam ea pelvi reddituros. Dixerat quoq; ſępius in adverſarũ partium cives invectus, ſi hi unam tantũ haberent cervicē, ſe illam cupidiſsimè uno dextræ ſuæ ictu, diſtricta latiore ſica detruncaturum. Confeſſus etiam eſt ſe perpetuis ſentētijs in patritium ordinem, ipſosq; Mediceos tanquã tyrannos inimiciſsimè fuiſſe proloquutum, adeo ut neptem Pōtificis nunquam reddendã eſſe, ſed quum adoleſceret, contrudendam in Marmarucos fornices, ubi tum fœdiſsimũ erat lupanar, inverecundè cenſuiſſet, ſemperq; in ſenatu à ſententia quęrendæ cōcordiæ procul abfuiſſet, incitaſſetq; iuventutem per Dantem fratris filiũ, notę ferociæ apud turbidos ducem, ut nullã aliam quàm in armis, internecioneq; inimicorũ, ſalutis ſpem eſſe putarēt, & obiter in adverſam factionem effuſè graſſarētur. Hæc tamen diræ vel maleſanę voluntatis crimina nequaquã ab ipſo reo cōfeſſa, ſed ab inimicis malignè affixa, impoſitaq; fuiſſe pleriq; crediderunt, ſcilicet ut inviſus, effuſeq; terribilis, & indomiti animi ſenex è Repub. tolleretur. Gerardus autem quod ſemper maledicentiſsimè de Cęſare atq; Pontifice fuiſſet obloquutus, ſęvaq; malignitate Caponium probè & ſapienter Remp. adminiſtrãtem temulenta accuſatione in diſcrimen capitis adductum, dictatura ſpoliaſſet, & in ſenatu ad cōtumeliam ſacroſancti Pontificis petenda eſſe auxilia ab immanibus

Turcis

Turcis pro tuenda libertate cenſuiſſet, turbidumque ſe & periniquum in omni actione civem præbuiſſet, promeruit ut ab amicis Caponij immitioribus tormentis torqueretur, & ab Octoviris cupidiſsimè damnaretur. At Carduccius ſicuti recentis dictaturæ honore cæteris ſuperior, ita quum acerbius à Norio torqueretur, graviora confeſſus eſt. arguebatur enim non obſcuræ in Remp. perfidiæ, quòd literas à Balthaſare Carduccio apud Galliæ regem legato miſſas, pro concione legi ad populum vetuiſſet, invertique demum eas nefaria interpretatione per Donatum Giannottum ſcribam iuſsiſſet, ſcilicet ut poſtquã ille nihil certę opis ab eo rege, qui amicitiam Cæſaris commodo ſuo appeteret, populo Florentino nequaquam expectandam ſignificaſſet, civium animi tota ſuſtinendi belli ſpe deciderent, et ad parandam pacem verterẽtur: ſceleſtoque demum hortatu ſuo ſeorſum iuventutem concitaſſet, ut in villas ſuburbanas Mediceæ gentis, & Iacobi item Salviati crudelib. incendijs deſævirent, ut propter eam barbarici maleficij atrocitatem civitas omnis deſperata venia, à cogitatione concordiæ penitus averteretur. ſed multo maximè eius famam prægravabat, quòd dictator inconſultis decurionibus atque Decemviris, ad Antoniũ Franciſcum Albicium Aretij tum legatum, ut copias omnes in urbem adduceret, malignè perſcripſiſſet, ut civitatem imparatam, & ob id de concordia cogitantem, ad gerendum bellum erigeret: contra Rempub. enim feciſſe cenſebatur, quòd eius rei conſilium magiſtratibus nequaquam communicandum exiſtimaſſet. His tamen omnibus conceſſum eſt, ut maiorum ſepulchris inferrentur. Zanobio autem Bartholino Malateſta, Raphaelique Hieronymo Ferdinandus Gonzaga ſalutem impetrarunt. Dantem Caſtellioneum Stephanus Columna impoſita ſacrificuli cuculla ſecum abduxit, tanquam virum egregiè fortem, qui ſingulari certamine pro dignitate patriæ dimicaſſet. Cæterùm Raphael in Piſanum carcerem relegatus eſt: nam erumpente publico odio, ſumma deflagrabat invidia, quòd in tormẽtis cõvictus eſſet feciſſe adverſus Remp. quum è Genuenſi legatione rediens, atq; ante collegas præcurrens confirmandis civium animis, & ad gerendum bellum incitandis, Cæſarem atque Pontificem uſq; adeo imparatos eſſe, atq; adeo rei numerariæ inopia preſſos dixiſſet, ut prius omnio eos decocturos, quàm Florentinorum mœniũ, vel unã tantùm pinnam caperent, vaniſsimè teſtaretur. Quo mendacio tantum diuturni belli detrimentum patriæ attuliſſe credebatur. primis quoque inchoantis dictaturę ſuę diebus, quum ſe à concordia minimè abhorrentẽ fingeret, deque mittendis legatis maiore populi advocato cõſilio ageretur, ac ideo collectis ſuffragijs manifeſtè pacem ab omnibus ferè peti animadverteret, nullo ea de re facto decreto, non modò optimos quoſque cives, ſed ipſos etiam populares ex conſcientia animi peroſos belli incommoda, tam improbè quàm impudenter decepiſſet. Pontifex autem eo animo fuit, ut Raphaeli parceret, niſi ille ex importuna verborum contentione cum præfecto arcis indignabundus, non dubiæ libertatis beneficium feſtinata morte præveniſſet. Effudit autem Pontifex totum contumeliæ ſuæ odium in Foianum cucullatum, qui eum illoto ore in ſacris concionibus intemperantiſsimè laceraſſet. Coniectus ſiquidem in baratrum molis Hadriani totius inſanæ facundiæ ſuæ pœnas fœda morte perſolvit. Nobis compertum eſt damnatos evadere, & longè è caſtris primo, et ex urbe demum profugere potuiſſe, quòd poſt ipſam deditionem antequam caperentur, & de his ferretur capitalis ſententia, duorum ferè menſium ſpatium interceſſerit,

quum interim Raphael literis Nicolai Scombergi, antiſtitis Campani, amiciſſimi hominis admoneretur, ut ſi pacatum ſibi vellet Pontificem, continuò ad eius pedes ſupplex ire maturaret. Sed is ita hærebat curiæ, ut ambitioſa quadã ingenij vanitate, quòd eſſet lectus inter duodecim viros, non dubia novi honoris cupiditate teneretur, & qualis dudum fuiſſet ſummæ poteſtatis oblivíſci non poſſet, quin ſibi peramplum in ea Rep. qualiſcunq; futura eſſet, locum deſtinaret. Fit enim aut imbecillitate, aut ſuperbia humani ingenij, ut non facilè quiſquam ubi peccaverit, vel ſecũ ex conſcientia ſe deliquiſſe fateri velit, nec ideo alienę ſeveritatis & malignitatis impetũ magnopere formidet. Carduccium anguſta domi res, quòd avaritia incorruptus ex dictatura abſtinentiſsimas manus retuliſſet, neceſsitate quadã in urbe retinebatur, quòd ad opimam alicuius urbis præfecturam aſpiraret, quæ dictatorijs & conſularibus viris vetere conſuetudine deberetur, uſq; adeo ut ea ſpe vir alioqui peracutus & callidus, ſe ipſum depravãte ingenio ſtultè deciperet, arbitraretur q; dictaturæ ſuæ actiones ad duodecimvirale iudicium devocari non debere. Audivi ego à Philippo Nerlio patritio, qui actionũ urbanarum diurnales cõmẽtarios ſcripſit, à Carduccio fuiſſe rogatũ, ut pro ſe Volaterranam præfecturam ſibi paulò antè è ſenatuſconſulto deſtinatam impetraret: ipſum verò eo reſpondiſſe vultu ſermoneq;, ut id petere auſum caſtigaret, qui præmia ab his, quibus magnopere nocuiſſet, promereri poſſe ineptiſsimè ſperaret, ideoq; ſi ſaperet, ad tutiora conſilia verteretur. Eo autem die, quo in curia cuſtodiæ traditus eſt, quum duodecimvirali imperio vocaretur in curiam, nec ſtatim ire vellet, poſtulavit ab Antonio Alberto ſibi ex cognatione amiciſsimo, ut pro ſe in curiam ad magiſtratus aſcendere minimè gravaretur, diceretq; ſuo nomine, Carduccium quidem paratum venire, ſed timere inimicorum inſidias, ne ſibi in itinere vim inferrent, ſcilicet ut Albertus ex vultu verbiſq; qualis eſſet erga ſe magiſtratuum voluntas exploraret. Officium præſtitit Albertus, renunciavitque nullum aliud à duodecemviris reſponſum retuliſſe, quàm ut dicerent, Carduccium ſatis prudentem exiſtimari, quo reſponſo non obſcurè admoneri videbatur, ut ſibi caveret. Sed non multò pòſt eo ambigente hærenteq; advenit è curia oſtium pulſans publicus viator, qui eum argenteam præferens clavam in curiam deduxit, atq; inde cuſtodiæ traditus eſt. Quibus argumentis & ex multis quoq; ſermonibus ipſius Pontificis coniectari licuit, eum ad clementiam uti perſonæ memorem decebat, proclivem futurum, ſi amici eius cives recentium offenſionũ oblivíſci, quàm civili ſanguine manus imbuere maluiſſent. Non defuêre ſiquidem ex civibus, qui privato incitati odio Pontificem ad exercendam crudelitatem impellere conarẽtur, ſed is cunctis in rebus quæ pœnam aut præmium reſpicerent, vel ſupra æquum temperatus, importunam vindictæ libidinem moderatiſsimè contrivit, utpote qui incendiarios, maleficoſq; extremę pervicacię homines, exilio mulctaſſe cõtentus fuerit, quũ adverſarum partium principes, Thomam Soderinum, & Alfonſum Strozzam honoris cauſa in villas ipſorum voluptatibus dicatas relegaſſet: reliquam verò turbam publico damnatã iudicio, eodemq; nomine relegatam per Italiæ oppida diſſeminaſſet, ea conditione ut pro merito nunnulli efferatos ſpiritus retinentes inſalubribus locis, ſicuti Graviſcis, Centumcellis, Terracinæ, & ad Superum item mare Senogalliæ, Piſauri, & Rhavennæ ſedem ſortirentur. Per hunc modum temperatæ ſeveritatis urbe perniciosis civibus repurgata,

adve-

advenere ab Augusta Vindelicia decreti Cæsaris diplomata, solennibus latæ membranæ codicillis perscripta, obsignataque aureo sigillo, quibus Cæsar disertè explicabat, se idcirco ab Hispania venisse in Italiam, ut sublatis bellis certã atque optimam pacem afflictis Italiæ rebus apportaret, contentiones tolleret, partaque cum omnibus, quibuscum anteà armis contendisset, concordia, sacrũ bellum contra barbaros Turcas indiceret, quo nihil sibi antiquius atque nobilius, vel Reipub. Christianæ utilius fore existimaret. Vnos omnium verò repertos esse Florentinos, qui pacis & tranquillitatis nomen odissent, animos feroces iniquissimè retinerent, & cum privato, tum publico commodo obstinatius adversarentur, utpote qui anteà rebelles animos induerint, Mediceam familiam, à qua privatim & publicè commoda atque ornamenta ingẽtia omnibus temporibus accepissent, patria pepulerint, oblitique prorsus beneficiorũ, & immunitatum, quas superiorum Cæsarum indulgentia liberalitateque retulissent, ab ipsius demum authoritate discesserint, ipsorum copias & duces adversum se Neapolim miserint, adventantique exercitui suo portas occluserint. Quas multiplicis iniuriæ contumelias, quum pati non posset, & suæ dignitatis esse statueret rebellem civitatem perdomare, coactum fuisse inferre arma, postquam tentata sæpè concordia, atque æquissimis oblatis conditionibus, vel vitio temporum, vel pertinacium quorundam civium malignitate corrupta, à pace se prorsus alienam ostendisset, proptereaq; integrum ferè annum obsederit: Se tamen quum armis fameque perdomitam iure optimo expugnare, atque militibus diripiendam tradere posset, nihilo secius Cęsareę clementię nunquam oblitum, populi resipiscentis pœnitentia fuisse contentum, atque ipsius Pontificis maximè precibus adductum conservare voluisse. Quum verò, sicuti ex deditionis conditionibus liqueret, ipsius Augustæ potestatis, imperatorijque arbitrij sit leges condere, & Rempub. ordinare, ideo optimum fore existimabat, quod perpetuam civitatis tranquillitatem respicere videatur, Mediceam familiam reduci, atq; restitui in pristinam dignitatem. Et quoniam præclarè manifesteque constat, in liberis civitatibus nunquam vigere concordiam propter diversa dissidentium facilè civium studia, easque improsperè semper atque infeliciter regi, nisi stabili perpetuoque Reipub. capite gubernentur, declarat Alexandrum Medicem, quem sibi generum asciverit, Reipub. caput, cuius singuli magistratus authoritatem sequantur, eaque dignitas ad liberos eius legitimos pertineat, atque his deficientibus, ad proximiores Mediceæ stirpis totius eius præeminentiæ & dignitatis iura devolvantur, subindeq; Cęsar cunćta veterum beneficiorum atque immunitatum privilegia, quæ aliàs promeruerint, syncero affectu confirmat. Hæc ut perpetuò serventur imperat, & his qui violaverint decẽ myriadum puri auri mulctã indicit. Huius diplomatis sententias, quæ latinè perscriptæ erant, Italica loquutus lingua, ut ab omnibus intelligeretur, vertit, & promulgavit Antonius Musettola Neapolitanus iureconsultus, qui tum Cæsaris legati munere fungebatur, membranam explicatam, aureoq; sigillo & manu Cæsaris subscriptam sępe ostendens, & legendam his qui vellent, libentissimè præbens. Ipso autem Musettolla perorante assurrexit dictator Benedictus Bondelmontes, qui nuper eductus fuerat é Volaterranæ turris carcere, in quem antea populares relegarant, is iuxta assidebat, hisque verbis respondit. Grata nobis atque lætissima erit hodiernæ diei recordatio in omnem ævi posteritatisque memoriã: quandoquidẽ præclaro magni

Medicæi Principes Florentiæ a Cæsare constituuntur.

numinis munere, & inuictiſsimi Cæſaris beneficio optimè conſtitutæ Reipub.ac duraturæ tranquillitatis initium auſpicamur. Quòd igitur felix fauſtumque ſit Florentino populo, leges nobis latas à Cęſare, ad non dubium huius rectè atq; appoſitè ordinati ſtatus incrementum ſuſcipio, veneror q;, ſervaturumq; polliceor, ac pari ſtudio atq; obſequio magiſtratus, cunctiq; civitatis ordines, qui pręſentes adſunt, ſuſcipient, atque optima fide ſervabunt. Tum verò ad dictatorem legatumque ſimul à dextris aſsidentem, ſinguli magiſtratus viritim acceſſerunt, tactoq; diplomate, atq; honoris cauſa inclinatis capitibus, quæ dixerat dictator approbarunt. Primi fuêre decuriones, Octoviri & Decemviri, qui ab integritate iudicij, famaq; probitatis boni viri vocantur. Ad hos tres Guelpharum partium duces defenſoreſq;, qui magiſtratus in urbe vetuſtiſsimus habetur, itemq; Octoviri, qui belli & pacis negotio præſunt, ideóque Practici nuncupantur. Hos ſubſequuti ſunt Octoviri, qui ſummam vitæ & necis habent poteſtatem. Cum his iêre Quinqueviri, qui ærario præſunt, itemque Septemviri, conſervatores legum appellati. Poſt hos Triumviri fiſco prępoſiti, & ſecundum hos mercaturę Sextumviratus, & Quartumviri urbis muniendæ curatores. Poſtremò Duodecemviri, quibus ab initio ordinandæ Reip. munus fuerat demandatum. His acceſſerunt ex Mediceorum amiciſsimis viginti & ſeptem primores: ita ut in univerſum centum & viginti primatium civium numerum implerent. Eo die videre ſubnotareq; licuit diverſiſsimos eorum civium vultus, qui ordinatim ad tribunal aſcendentes non obſcura iuſiurandi ſignificatione in ſententiam dictatoris pedibus ibant, atque his, quas dixiſſet Cæſar, legibus obtemperaturos confirmabant. Nam quum multi præ gaudio plorarent, quòd ſe in poſterum incolumi & pacata patria, inteſtinæque diſſenſionis & turbulentiæ omni malo vacua liberataque potituros proſpiciebant, diverſo animorum habitu pleriq; alij triſtes atq; demiſſos vultus certi doloris indicia præferebant, uſque adeo procul à diſsimulatione poſiti, ut emigrantis & ereptæ libertatis exequijs intereſſe viderentur. Ea ſiquidem die, quæ Iulias Nonas anteceſsit anni trigeſimiprimi ſupra milleſimũ & quingenteſimum, dictaturæ ſimul & decurionum nomen, antiquata veterum magiſtratuum formula ſublatum eſt, & principatus ex decreto Cæſaris in civitate, vel non planè libero civium aſſenſu feliciter introductus, ſic ut Alexander Medices è Belgio rediens, ubi tum agebat apud Cæſarem, inauguraretur, & Reipub. Florentinę dux, quæ vox hodie dynaſtam & principem exprimit, gratulantibus penè omnibus appellaretur. Eiuſdem anni principio, quo hæc Florentiæ confecto bello tranſacta ſunt extremæ terrarum in Belgis regiones, quæ Geſſoriaco litori incumbunt, repentina atque inuſitata prorumpentis Oceani inundatione ſummã cladem ſubierunt, qua nobiles pauloantè urbes, frequentiſsimaq; oppida ſuperfundente ſeſe mari periêre, uſq; adeo miſerabili calamitate, ut infinita propè mortalium multitudo intercepto fugæ remedio opprimeretur. Nam horribili prodigioſoq;, ſicuti coniectari licuit, terræmotu concuſſus Oceanus, ita magno æſtu intumuit, ut inſtitutos antiquitus, & perpetua cuſtodiæ diligentia ferè quotidie ab accolis inſtauratos aggeres, quibus ſubmoveri arceriq; æſtuantis maris fluctus conſueverant, concitato quodam & vehementiſsimo incurſu perrumperet, interiorisque plagæ terris altiſsimarum & reciprocantium undarum pelagus per tranſcenſos margines effunderet, animantiaq; ſubinde omnis generis irrito receptus curſu, in aridas

Inundatio maxima ... in Belgio

aridas litoris partes perfugere conantia ociſsimè mergerentur, quibus longo natatu feſsis & fame morientibus, marinæ belluæ non dubio pavore attonitę, impulſaq; fluctibus conterritorum piſcium agmina ſuccedebant. Prænunciarant hanc cladem triduo antè denſiſsimi imbres diraque tonitrua ſcintillantis aeris, & crebra motatio telluris, perpetuoq; biduo cõcurſantium inter ſe ventorum diverſi turbines ita horribili pavore concuſsis mortalium mentibus, ut quum tecta nutarent, & ingruente inevitabili aquarum mole colluctantibus ſcilicet elementis, tota univerſi orbis compages reſoluta, in antiquum chaos redigi crederetur. Ea porrò calamitas longè maxima incidit Caneniphatum, & Batavorum inſulis, quæ Selanda & Holanda à noſtris hodie nuncupantur. Nam præter eas quæ inundantis maris impetu multorum cubitorum altitudine penitùs ſubmerſę fuerant: Alendebucha quoque & Harles, & Excluſæ clara oppida, ita fluctibus oppreſſa devorataque ſunt, ut vix ſacrarum turrium & templorum faſtigia extarent, quæ horribili æquè & ſæpe metuenda excidij memoria cladem teſtarentur. Sed Nonæ Novembres tantis malis finem attulerunt, quum poſtridie Calendas ſereno (quod mirum fuit) cœlo, ſed mox portentoſum in modum ab repentina effuſi imbris, & certantium inter ſe ventorum procella commutato, dira ea tempeſtas accidiſſet, tanta admiratione mortalium, ut nulla ab orbe condito maior et gravior ullis gentibus clades poſt diluvium Moſaycis literis celebratum incidiſſe crederetur. Nec multò poſt ſequenti menſe Ianuario, par propè exitij clades Luſitanis in ipſis proculdubiò viſceribus terræ furente debachanteq; Æolo illata eſt, cuius impetu urbs Vlyſsipo in primis incomparabile detrimentum ſenſit, & poſt eam Coloniam, Sanctæ areng, & Azembugerę, Almeriniq; urbium publica privataq; ædificia, inuſitato terræmotu conquaſſata proſciſſaq; magnã vim mortalium ruinis oppreſsère, & nonnulla etiam navigia turbulento inflati maris hiatu abſorpta ſunt, ſicut Tagus inſanis allidentis maris fluctibus repulſus, diſcedentibus in utranq; ripam ſuis undis, ſicca in medio vada obſtupentibus cunctis oſtenderet, nemoq; iam tota prope Luſitania tectis ſuis confideret, ſubſultante ſcilicet ſolo, ideoq; non citò deſiturã terræmotus vim ita præmonſtrante, ut regis & reginę exemplum ſequuti univerſi ferè incolæ tabernacula apertis in locis caſtrenſi in more erigere cogerentur, neq; in his tamen ſoluti metu pernoctarent, quum repentinum aliquem terræ hiatũ quo abſorberi poſſent, non temerè extimeſcendum arbitrarentur. Hiſdem quoq; diebus Ferdinandus Caroli Imperatoris germanus frater Cæſar eſt appellatus, ſuſcepitq; eius novæ dignitatis ornamenta apud Belgas, opulentiore atq; auguſtiore apparatu ad Aquiſgranum urbem, Caroli magni olim ſede, ſepulchroq; clariſsimã, quę antiquis Nuagerra fuit, quum ſuperiore biennio Bohemici regni diadema apud Pragam ſuſcepiſſet. Nam ſicuti Marcomannorũ, qui hodie Moravi ſunt, & Bohemorũ, qui Ercynio ſaltu circundantur, & Sleſitarũ, qui Sarmaticos attingunt fines, frequentiam & cultum Germani authoritate atq; opibus ſuperiores facilè ſuperabant, ita utriuſq; pompæ ſpectacula cum ipſius Caroli imperatoris prę ſentia tam opulentiſsimorum procerum, & antiſtitum admirabilis comitatus incomparabilẽ illuſtrium hominum conventum repreſentaſſe cenſebatur. Nihil enim vel precioſius vel operoſius excogitari potuit apparatu atq; inſtrumento utriuſq; aulæ, quum in eum totius Europæ ad exornandum triumphum lectiſsimæ opes, inſigni ſtudio certantium inter ſe gen-

tium collatas fuisse appareret: sacris nanq; cerimonijs & ludis equestribus, geminatoq; præsertim epulo totius eius pompæ apparatus constitit, in quo accumulati luxus exquisitissimæ & copiosissimæ dapes alendis etiam plebeis hominibus superfuerunt. Imperator ipse usus eo prægrandi ense, quo Carolus ille Magnus omnibus sacri belli prælijs uti consuesse fama erat, quanquam esset à multo vetustatis situ eruginosus, clarissimum quemq; Germanorum & Belgarum leviter contactis humeris equestri dignitate nobilitavit, dimissisq; conventibus uni ei curæ institit, ut consentientibus Christianarum gentium regibus pia arma in Solymanum, nimio plus immodicas vires extendentem verterentur. Namq; tum constans apud pios mortales fama erat, quorundam etiam vatum oraculis comprobata, nullis quàm Austrianorum fratrum certissimis auspicijs barbarorũ vires malo nostro in immensum sese attollentes posse superari: quod existimare credereq; fas erat, postquam & his Ferdinandus à matura iam indole summæ pietatis atq; virtutis Pannoniæ atq; Bohemiæ regna bellicosissimarum gentium paterno Austriæ imperio dudum adiecisset, & fraternæ demum amplitudinis, imperatoriæq; dignitatis successor & hæres esset designatus: Carolus verò augustiore maximarum virtutum & opum concursu exaggeratus undique victor inusitata felicitate ad Occidentem per Oceanum auriferis regionibus potitus, Christiani imperij terminos ad Antipodas usque protulisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXX.

ARMORVM maximè ingentem terra mariq; apparatum, & qualem nulla maiorum ętas viderit, aut literæ meminerint ad admirationem posteris traditurus, paulò altius belli causas repetam, ut magis illustria sint, quę mox dicentur. Pacata Italia Cęsar è Belgis, apud quos alterum iam annum egerat, adverso Rheno profectus, Ratisponam ad Danubium venit, ubi totius Germanię concilium multis de causis, & sanandis pręsertim Lutheranorum mentibus, erat indictum. Eo enim tempore celeberrimis in urbibus vehemẽter convulsa erat Christiana religio, ob idq; in partes diducti pleriq; populi inter se bello contendebant: adeo ut Germania armis, opibus ac ingenijs florens, dum insanis erroribus servit, sublato consensu, atq; interrupta religionis authoritate gravissimum vulnus acceptura videretur, eò præcipuè quòd eius diræ pestis venenum ad animos potentium pervaserat, qui impiè atq; arroganter ea dogmata tuebantur. In his erant Fridericus Saxonũ, & Philippus Langravius Cattorũ principes, Carolo & Ferdinãdo infensi, veteresq; hostes

Causa belli cum in Germania.

Austriæ

Austriæ domus, cuius opes & dignitatem maximè infringi debilitariq; ea religionis cõturbatione existimabant. Vuillermus quoq; Boioariæ regulus, qui multis præclaris cum familiæ tum virtutis subsidijs fretus, ad imperium aspirarat, æquo animo ferre non poterat, Ferdinandũ superioribus comitijs veluti adoptante fratre, Cæsarem appellatum, querebaturq; Romanum imperium una in Austriæ domo tanquã hæreditarium perpetua quatuor Cæsarum successione confirmari, adeo ut eum vitio creatum diceret, et nova subinde comitia veluti prioribus ambitu largitioneq; corruptis flagitaret. Angebat etiam Vuillermũ genus à præalta stirpe repetentem ignominia repulsæ, quam tulerat in petitione regni Bohemorum, superante suffragijs Ferdinando, quanquã ipse Bernesthenij & Cauphonis procerum, qui authoritate maximè valebant, amicitiæ & studio plurimũ inniteretur. Quibus de causis fiebat, ut Cæsar nequaquam eorum syncera fide, aut egregia voluntate uteretur, qui vel piè sanctèque de sacris potestateq; Pontificis sentirent, proptereaque minus facilem eius causæ cognitionem iudicaret, quanquam à Laurentio Campegio Cardinale legato cuncta propè firmissimis rationibus refellente, tractari, & iure optimo damnari posse Lutheri placita viderentur: ea enim non reijcienda modò atque abolenda, sed risu excipienda esse censebant, qui sacrarum literarum peritia mediocriter valerent, quando nulla constantia plures discipuli ipso magistro insaniores, provecta in immensum interpretandi libidine à primæ rebellionis argumentis impudentissimè descivissent, ut ipsi de nomine peculiares sectas conderent, & imperita multitudo ad factiones atq; intestina bella traherentur. Dum hæc exploratis procerum animis pertractant, & profani iuris controversias finiunt, certis rumoribus affertur Solymanum innumerabilibus instructum copijs à Byzantio in Mysiam pervenisse. eadem confirmãt Clementis, Venetorumq; literę. magnus timor Germanis incutitur, Noricisq; præsertim, qui proximis barbarorum incursionibus abacta pecora, raptos in servitutem liberos cum uxoribus, & fratres trucidatos, incensaq; ædificia repentina belli clade conspexerant. Fama erat ea de causa redire in Pannoniam Solymanum, ut Viennam expugnaret, à cuius mœnibus paulò antè fortiter repulsus, cum ignominia discessisset: aut si Germani duce Carolo Cæsare contra prodirent in aciem, de totius ferè terrarum orbis imperio decertaret: ipsum enim se unum esse, ad quem Romanorum imperium legitimo iure pertineret, dicere solitum ferebant. Quoniam magni Constantini, qui universi orbis Augustus imperator extitisset, sedem & sceptrum atq; urbes eius imperij teneret, uti proavus Mahometes expugnata Constantinopoli, & Constantino supremo Græcorum imperatore superato occisoque, hæc omnia iure belli capta Ottomannicis regnis adiecisset: propterea quum de Carolo sermones inciderent, vel literę scriberentur, eum nõ Cæsarem, sed Hispaniæ regẽ superba dissimulatione vocare consueverat. Elatus enim tot suis, maiorumq; suorum victorijs, quibus à Mæotide ad Erythræi Indiciq; maris angustias, & ab extremis Illyrici finibus ad Armeniæ terminos imperium protulissent, decorum maximè & nominis sui fama dignum putabat, in Germaniam penetrare, terrorem, cędes, incendia circumferre, ostentareq; aciem, ut Carolum acerbissimis suorum cladibus permotum ad pugnã provocaret: sperabat enim eum nequaquã universo prælio certaturum, quòd Germanos per causam Lutheranæ superstitionis inter se dissentire didicisset, unde sibi nõ dubiam erecto tro-

phæo ex aliena infamia laudem pararet, quod si eo animo esset Cæsar, ut prodire non dubitaret, & patentibus campis Christiana signa committeret: tum verò ipse sua occasione ad optimam spem exploratæ victoriæ uteretur, quando pedestres magna ex parte nostrorum copias circumducto innumerabili equitatu, fame enecare, spe prælij latè frustrari, ac demum funesta necessitate cedentes & dissolutos in fuga proterere facilè posse videretur. Cæterùm suæ dignitatis esse statuebat Ioannis iniurias defendere, quem ipse in Pannonia regem constituisset. Is quanquam Ferdinandum maiore semper animo quàm viribus contra se bellum gerentem contemnere poterat, Caroli tamen potentiam veritus, qui ex propinquo copijs, pecunia, authoritateq; fratri opem laturus esset, a Turcis auxilia petere cogebatur. Fuêre qui crederent Solymanum invito Ioanne in Pannoniam venisse, Polonorum scilicet & Gallorum cohortationibus inductum: quoniam hi Cæsarem qui bella gerere per legatos singulari felicitate consuesset, gravissimo bello periculosisq; prælijs implicitum videre percuperent: illi verò Ioannem uti affinitate Sigismundo regi coniunctum, in Pannoniæ regno conspicere mallent, quàm Ferdinandum, uti gravem aliquando è tribus regnis hostem Sarmatiæ futurum. Sed de hoc quũ nihil pro vero sit compertum, haud temerè censuerim hos magnos piosq; reges, tanta infamia liberandos, adeo ut arbitrer Solymanum non magnopere his de causis & precibus permotum, tantũ itineris suscepisse, sed veterem potius suum, Ottomannorumq; principum morem secutum, qui exercendo militi bella ex bellis serere, nihil è vetere disciplina segni ab otio corrumpi finere, & finitimos quosq; tanquam veros hostes, prædę, victorię ac laudis materiam putare consuessent. Quo instituto alternis annis universas copias educendo omnibus gentibus, cum quibus collatis signis sint congressi præter unos Scythas, bello superatis supra viginti Asiæ atq; Europæ regna imperio suo adiecerint. Ferdinandus ubi fit certior Solymanum prima agmina per Thraciam extendisse, ad eum cum muneribus & æquissimis de pace fœdereq; mandatis tres legatos mittit, quorũ princeps erat Leonardus Nogarola nobilis Vicentinus literarum & multarum linguarum peritia insignis. ij in Triballorum finibus obviam facti Solymano, humaniterq; suscepti, nihil plus retulerũt, quàm ut castra sequerentur. His Ratisponæ nunciatis, Cæsar Germaniæ proceres, legatosq; liberarum civitatum alloquitur, docet in eo communi & gravissimo rerum periculo nihil tutius esse consensu, nihil dissensione calamitosius: proinde excitarentur ad id classicum, quo sævus & barbarus hostis cunctis cathenas & compedes, & templis ac urbibus vastitatem denunciaret, se constantissimo animo paratum esse contra hostes proficisci, ad tuendam religionis causam, ac nominis sui dignitatem, si ipsi fortiter & alacriter coactis copijs Christi vexilla & victrices aquilas sequerentur, atq; unà more maiorum, pro salute omnium & vetere gentis gloria bellum susciperent, acciturum se confestim Hispanorum & Italorum expeditas cohortes magni roboris auxilia, quibus Germanorum statarię legiones firmarentur, Clementemq; Pontificem in hos apparatus magnam auri vim collaturũ, uti esset pollicitus, si hæc gnaviter parari & egregia fide administrari didicisset. Ad ea principes legatiq; propensissimis animis respõderunt, in animo esse Germanis omnibus, ut ab antiquissimis temporibns factum meminissent, salutem publicam & communem omnium, imperijq; præsertim existimationẽ tueri, propulsare iniurias, & Christianæ

Handwritten marginal notes: "Principes Ottomanni bella ex bellis serunt." — "Ferdinandus Legatos ad Solymannum mittit." — "Concordia in communi periculo nil firmius."

ſtianæ religionis hoſtes bello perſequi: Cæſarem verò prolixè collaudare, qui ſe eo bello imperatorem futurū profiteretur, et externa item auxilia defendendis, adiuvandisq; Germanis eſſet adiuncturus. Idcirco ipſe, fraterq; Ferdinandus darēt ſedulò operam, ut ea quę uſui eſſent, maturè & diligenter expedirēt: ipſos enim ex vetere formula tabularū Romani imperij, uti eſſet deſcriptum, æſtimato provinciarum atq; urbium cenſu, delecturos milites, & ad condictū Viennam undiq; in una caſtra tranſmiſſuros. Itaq; fit decretum è ſummā concilij, ut in aliud tempus Lutheranæ cauſæ cognitio differatur, cæterisq; cōtroverſijs et rebus omnibus poſtpoſitis, omnes in unum belli apparatum animos intendant. Igitur Cęſar Alfonſo Vaſtio in Italiam perſcribit, ut veteres præfectos advocet, & per eos cohortes cōſcribat, & quantum maximè, poteſt ſclopettariorum numerum paret, ſimulq; Hiſpanos omnes Tridentinis alpibus ad ſe celeriter in Noricū adducat. Andreę quoq; Aurię iniungit, ut pari ſtudio triremes ac plures onerarias militariter exornet, & adverſus Turcarū claſſem in Græciā traijciat. Acceſſit etiam è Belgio, Burgundiaq; gravis armaturę ornatiſsimum equitatū, & ab Hiſpania complures nobiles veteranosq; milites: et ſibi quoq; privatim, cohortium pretorianarū nomine, duodecim milia Germanorū, ex his qui in Italia plura ſtipendia meruiſſent, mercede cōducit, quibus præficiuntur Maximilianus Heberſthenius, atq; Tamiſius Italico bello clari duces. Vni Galli multis de cauſis, quas ſuo loco memorabimus, nihil huic bello ſeſe miſcuerunt: rexq; Britannus ab infami repudio legitimę uxoris, quæ Cæſaris erat matertera, uti planè hoſtis depravatū & penitus alienum ab amicitia & religione animū oſtendit. Interea Clemens dabat operā, ut pecuniæ à quæſtoribus undiq; cogerētur: volebat enim in tanto rerum diſcrimine, uti communē omnium parentem decebat, erga remp. præclarum pietatis ſtudium oſtendere, cōciliandis præſertim Lutheranorū animis, qui eo beneficio atq; ea liberalitate ad ſanitatē reduci poſſe viderentur. Erat ærarium Pontificij imperij penitus exhauſtum ſuperiorum temporū calamitatè, precedentibusq; iacturis ac impendijs: nam Etruſco bello decies centena milia aureorū nummūm expēdiſſe ferebatur. Quamobrē in ſenatu decretū eſt, ut quinq; decumæ ſacerdotijs imponerētur, quę res minores ſacerdotes, ſacratasq; virgines, & ſacras hoſpitales domus vehemēter afflixit: nam exactores cum imperio in provincias emiſsi, dum privato quæſtui ſtuderēt, incredibili acerbitate humana & divina omnia perturbabant, adeo ut pleriq; ſacerdotes templa deſererēt, & paſsim ſacrata vaſa & antiqua donaria cōflarentur: erant & qui prædia dicata altaribus venditarēt, ut decumę ſolverētur, neq; honeſtiſsimus ſacri belli prætextus, ac extrema propè neceſsitas invidia leniebat: quoniam Cardinales qui opima ſacerdotia poſsiderent, immunes evaſerant, quaſi illis ad tuendam Romanæ aulæ amplitudinē de ſolito vitæ ſplendore nihil remittere moderariq; liceret, quum ex adverſo pleriſq; egentibus ultima vitæ alimenta raperentur. Per huncmodū coacta pecunia Hippolytus Medices Cardinalis, qui bello interſit, Legatus efficitur, ut in ſummę nobilitatis excelſiq; animi Legato ſumma authoritas & dignitas emineret, eoq; pignore tradito Clemens propenſiſsimā voluntatem erga Cęſarem præclarè teſtaretur. In eum iuvenem alterū & vigeſimum agentem annū natura Fortunaq; certatim maxima dona congeſſerant, ſpecie formaq; corporis ac ingenij rara felicitate inſignis erat, & ſuper hęc ſpectacula edendo, donandoq; liberalis famā conſecutus, adeo ſtudia populi com

moverat, ut sugillata Clementis avaritia quadam naturæ similitudine Leonis patrui memoriam revocaret, et opes iam vel insanis ipsius sumptibus pares esse cœperant: nam ei Clemēs Pompeio Columna ad Neapolim vita defuncto, eius sacerdotia ac officia, quę erant amplissima cōtulerat, quanquā esset ætatis ac ingenij vigore ad tractanda arma, quā ad obeunda sacra paratior: propterea quum ex lectissimis hominibus comitatū instrueret, aliquāto plures milites, quā togati viri ac antistites proficiscentem sunt secuti. Eius adventus Ratisponæ cum à Cæsare, Ferdinandoq; rege, tum à Germanis lætanter exceptus est: nam ingentē pecuniam multosq; viros fortes, & notos cēturiones ac militares equos adduxerat, & super hęc sine ullo fastu Cardinei cultus oris habitū ingenuę promptæq; virtutis plenū pręferebat. Igitur cōsilijs cum Campegio communicatis, atq; eo in Italiam dimisso, quod tum maximè nervorū doloribus laboraret, magnam auri partē effudit cōducendis octo milibus equitū Hungarorum, quos se habiturū Ferdinandus promittebat, si ad eos in finibus Pannoniæ dispersos, atq; operam adversus Turcas navare cupientes, stipēdia mitterentur: transierant enim ad Ferdinandū duo supra cæteros duces Valentinus Thuracus, & Bachithius Paulus, hic Triballus erat, ille Hungarus, admirādæ virtutis homines, sed fide instabili: nam uterq; apud Solymanū in honore habiti, diu in Turcarū castris antea militarant, ac demū non ignobili transfugio ad Ioannē, atq; inde cōmutata voluntate in Germaniā venerant. His Hippolytus legatus singula vexilla honoris causa de manu tradidit, in queis pictę erāt imagines crucifixi Servatoris nostri, ad cōmovendam vel in ferreis Lutheranorū pectoribus pietatem: addidit etiam vestes ex auro purpuraq; militares, & sicas Italicas, aureosq; torques. nec se passi sunt eorū ingentes animi liberalitate superari, quū paulo pòst & equum insignem cursu, & gladios more gentis incurvos æquato munere rependerint. Iam prima Turcarum agmina Samandriam pervenerāt, quum Ioannes arma expedit, Gritto negotium dat, ut Strigonij arcem tormentis expugnet. Situm est Strigonium in ripa Danubij triginta passuum milibus ab urbe Buda: cuius arx egregiè munita Ferdinādi prędidio tenebatur. Igitur Grittus terrestribus atq; navalibus copijs diu antea obsessam, admotis muralibus tormentis aggreditur: cuniculi aguntur, per quos suppositis ignibus ab imo totus corruat murus, atq; extremæ in propugnaculis pinnæ ferreis pilis decutiuntur: consistunt tamen fortiter in muro Germani, seque acerrimè fortissimeque defendunt: sed cum rerum prope omnium inopia laborarent, & minus salubri aqua uterentur, pluresq; morbus planè sævus invaderet, desperata salute à Posonianis auxilia, vexillo & fumo interdiu & noctu ignibus petere cœperunt. Erant Posonij Thomas Agriensis episcopus, & Vulcanus iureconsultus, Cæsaris Ferdinandiq; legatus: ij cognito Strigoniensium periculo ad Viennæ præfectum conscribunt, hortanturque ut priusquam Solymanus Savum trajciat, deductis è Vienna pręsidijs, et demissa graviore classe, terra simul flumineq; Danubio obsessis opem ferre maturarent. Grittus enim inconditā multitudinem Vngarorum et Servianorum admixtis Turcis in castra contraxerat, nequaquam idoneam sustinendo prælio, si à peritis ordinum atque militiæ in subitum pugnæ discrimen adducerentur. Pręerat Viennensi præsidio cunctisque Ferdinandi copijs Catianer, quem superiore bello adversus Turcas egregia cum laude Viennæ mœnia defendisse memoravimus. Erat Catianer sicuti in conferenda pugna fortis & impiger, ita

Strigonium expugnatur a Gritto.

non semper sobrius, & turbidus in suscipiendis consilijs alacritate quadam inanis & pervicax, sive quod Turcas putabat ad oppugnandam Viennam, uti arcem belli, protinus advolaturos, & propterea eam urbem nulla ex parte nudandam iudicabat, sive quod satis virium in sola classe futurum arbitrabatur, terrestri itinere nihil tentare constituit, prætermittensque facilè patrandæ rei occasionem Posonianis rescripsit, ut Nasadias quantas haberent propugnatoribus instruerent: pollicetur verò se paulò pòst graviora navigia maioribus tormentis referta, atque exornata more maritimarum triremium, ut Nasadijs præsidio essent, continuò submissurum. Vngari Nasadias vocant navigia oblonga remorum ordine valde expedita, biremibus prædatorijs, quæ in mari nostro visuntur, disciplina celeritateque simillima. eius generis ad sexaginta in statione erant Posonij, quas vir Germanus, cui Corporano cognomen fuit, rei navali præpositus, uti Catianer præscripserat, deducit, ac remige militeque & minoribus tormentis complet: eo consilio ut in Comaria insula, quam paulò infrà Posonium Danubius efficit, desertum quoddam castellum occuparet, atque inde cùm graviora navigia è navalibus Viennæ demissa applicàssent, in hostium classem inveheretur: ea erat in obsidione Strigonij distributa in stationes, ut flumine nihil omnino obsessis importari pateretur. Dum hæc ad Posonium parantur, Grittus per speculatores de hostium consilio fit certior: erant enim permulti Hungari in partibus Ferdinandi, qui non valde turpe ducebant, uti libido ferret, hac & illac transire; gens enim effera præsentis tantùm gnara commodi, atque eventuum spectatrix, studiorum commutatione magnopere gaudebat, adeo ut nemo ferè in partibus Ioannis esset paulò notior atque nobilior eques, qui non aliquando cum Ferdinando rege militasset. nec satis firma etiam fides apud sacratos antistites, qui non semel animos atque opes alternæ Fortunæ successibus applicassent. Igitur Grittus celeriter consilium capit præoccupandi hostis, conserendæque pugnæ, priusquam graviora hostium navigia Nasadijs coniungantur. Erant ei Nasadiæ numero Posonianis fermè pares: gubernatorum verò scientia & militum virtute aliquanto inferiores, quamobrem in has complures sagittarios & sclopettarios Turcas distribuit: proponit præmia singulis, qui spectatum facinus ediderint, atque omnes ad præstandam gnaviter atque celeriter operam cohortatur. nec mora adverso amne per noctem ad hostes magno silentio provehuntur. At Posoniani, qui iam ad Comeriam pervenerant, ubi ex pulsu remorum renunciantibus speculatorijs navigijs de adventu hostium cognoscunt, vehementer perturbantur, ut ij plerunque solent, quibus præoccupari deprehendique contingit dum insidias hosti moliuntur. Erat præpositus quinque Nasadijs Pestanus senex, negotij navalis admodum peritus: is Corporanum monet, ut congressum devitet, atque sese Posonium recipiat, ipsum à postremo agmine totius classis terga validissimis Nasadijs esse defensurum. non esse credendum hostes, nisi magna de causa & certa cum spe, veluti rebus exploratis, adverso amne subijsse: proculdubio totius consilij decretum per Hungaros hostibus esse delatum, profectionemque proditam: satis honestum videri posse eum receptum omnibus militiæ non ignaris, postquam graviores naves nondum advenerint, quas etiam Catianer expectandas esse præceperit. Corporanus ingenio ferox nihil de Pestani monitis ad aures admittit, sive quod flagitiosum putaret non expectare hostem ultrò subeuntem,

Hungarorum genus leve.

Pugna navalis in Danubio inter Turcas et Christianos.

pręliumq; poſcentem, ſive quod ſuorum virtuti nimium confiſus, adverſariorum vires magnopere deſpiceret: ergo prælij ſignum præponitur, dividitur claſsis in acies tres. Peſtanus omnium primus prorumpit, profluentisque ſecundo curſu concitatus hoſtes adoritur, eo impetu quatuor eorum Naſadias perfringit, primum agmen perturbat, magnam victoriæ ſpem ſequentibus præbet. At Turcæ conſertis navigijs vim atque impetum invadentium conſtanter excipiunt. fit prælium atrox, omittunt pleriq; remos, contis & gladijs rem gerunt: tormentorum ſonitu ac fumo, & diſſono clamore tot gentium omnis oculorum atq; aurium uſus eripitur: ad hæc nebula craſsior, uti fit, orta diluculo, ita amnem totum & claſſes intexerat, ut navium magiſtri non plane perſpicerent, quamnam in partem flectendi remi, & proræ eſſent incitandæ. erat Turcis fluminis impetus maxime gravis & adverſus, ſed ea iniquitas coniuncta inter ſe eorū navigia maxime confirmabat, adeo ut contra veluti æquata conditione, Poſonianorum oculi adverſis orientis Solis radijs ferirentur. tum vero Turcæ diſcuſſa nebula tantam vim ſagittarum adverſis navibus ſuperfuderunt, ut propugnatores ſimul & remiges his confixi, ſclopettorumq; glandibus traiecti, in fugam verterentur. In eo tumultu Peſtanus egregie pugnans interficitur. Corporanus cum tredecim omnino Naſadijs, quæ celeritate reliquas anteibant, adverſo flumine profugit: reliquæ aut demerguntur, aut deſilientibus in proximas ripas militibus atq; remigibus vacuę capiuntur: ex mille & ſeptingentis hominibus qui in Poſoniana fuerant claſſe, fere quarta pars interijt, cæteri terreſtri itinere evaſerunt, nonnulli etiam capti, dimiſſiq; ab hoſtibus non multo poſt Poſonium ſunt reverſi. Poſt id prælium Grittus, quod cuniculis nihil profecerat, & duo muralia tormenta ab crebro uſu, uti accidit, fervefacto metallo diſrupta fuerant, arcis oppugnationem intermiſit, ratus circumvallatum hoſtem, non diu obſidionis incommoda tanquā deſperatis poſt navalem victoriam auxilijs eſſe toleraturū. Sub id ferme tempus Hiſpani, qui in agris urbium Æmiliæ viæ ſtativa habuerant, fertiliſsimique tractus incolas circa Scultennam & Gabellum amnes, ad Padum uſque magnis detrimentis afflixerant, ad alpes pervenerunt. Erant in eorum caſtris ſupra viginti milia hominum, ſed tertia ferme pars inutilis turbæ cum tantum ſeptem milia veteranorum peditum cenſerentur: cum multis enim impedimentis & iumentis onuſti vetere præda ſecum fortunas ſuas omnino deferendas eſſe iudicabant, adeo ut nec ſcorta & voluptatum inſtrumenta relinquerent. Hanc militum licentiam atque luxuriem, quum Vaſtius præcipue commeatus inopiam veritus, caſtigando iubendoque cohibere, ſarcinarumque numerum præſcribere vellet, ad Atheſim militaris ſeditio exarſit. Nonnulli enim centuriones opulenti, quibus adeo longinquæ & periculoſæ militiæ labor erat ingratus, concitare vulgus militum, & ſtipendia flagitare cœperunt, adeo ut non exceſſuri Italia viderentur, niſi conſternatis, & in unum animi decretum conſentientibus pecunia ſolueretur. Vaſtius qui ad minuendam ipſius exiſtimationem à paucis inimicis adverſum ſe exagitari multitudinē haud obſcure intelligebat, diſsimulandum in præſens ratus, quędam tempori neceſsitatiq; tribuit, donativumq; pollicitus quum ad Cæſarem perveniſſent, menſtrui ſtipendij pecunia cohortes pacavit, & in Germaniam ſublatis ſignis eſt profectus. nec multo poſt Italicę cohortes ſunt ſecutæ. Tanta enim alacritate in Ciſalpina atq; togata Gallia, Piceno, Vmbria, totaq; paſsim

Etru-

Etruria milites bello afſueti nomina dederunt, ut duplicatum ſignorum numerum quiſq; præfectus adduceret, & Vaſtius nonnullos nobiles Circumpadanos opibus inſignes, quos præfecturis honeſtarat, & in magnos bellici apparatus ſumptus adegerat, ſuperante militum multitudine cum magna invidia repudiare atq; relinquere cogeretur: non enim Italos tum primū læta pace perfruentes tanta promptitudine virtuteq; animi eam ancipitem duram quę militiam ſubituros crediderat, ut pręcipuè Germanis opem ferrent, à quibus tot clades accepiſſent: propterea potentes opulentosque rogarat, prolixéque invitarat ad capeſſandam laudem, quibus clientes atq; oppidanos minimè ad ſequenda ſigna defuturos iudicaſſet. Id autem invitus fecit: quoniam ei certum militum numerum Cæſar præfinierat, iuſſeratq; ut cæteris reiectis ſigna & cohortes uni tantùm ſpectatę virtuti & fidei veterū præfectorum commendaret. Ii fuère Martius Columna, Petrus Maria Rubeus, Philippus Torniellus, Ioannes Baptiſta Caſtalius, Fabritius Maramaldus, & qui noviſsimè omnium alpes tranſière, Pyrrhus Stipicianus, & Camillus Columna Martij frater patruelis, veteres præfecti omnes, & bellica virtute, & ſtudio erga Cæſarem admodum illuſtres, in his cohortibus fuère amplius quatuordecim milia delectorum peditum præter voluntarios, qui undique Viennam poſtea confluxerunt. Secutus eſt legiones Ferdinandus Gonzaga cum duobus circiter milibus galeatorum equitum, in quibus fuit ala ab Alfonſo Ateſtino miſſa, & trecenti veteres Hiſpani equites, & Græcorum aliquot turmæ acceſsère, & his pleriq; è tota Italia ſine ſtipendio nobiles ſtrenuiq; equites, qui antea ordines duxerant: exiſtimabant enim ſe ignominia notatos iri, ſi uti defides & parum pij ſacro bello minimè interfuiſſent. Hæc tanta multitudo ad Halam, ſalinis celebre oppidum, navigijs impoſita, ſecundo amne Oeno ad Boiodurum, quod hodie Patavia dicitur, Danubium intravit. Sub id quoq; tempus Cæſar inſpectis Sequanorum & Belgarum alis, quæ erant mirificæ, tormentisq; maioribus, quæ Nurumbergæ præſenti pecunia compararat, ratibus impoſitis à Ratiſpona Lintium devehitur. Nunquam tot navigia, totq; militum à Romanis uſq; temporibus Danubius tulit. erant maximi lintres ad effigiem terreſtris ædificij cum cubiculis & porticibus fabrefacti: viſebantur latiſsimæ rates equorum agmina deferentes: erant navagia tabulatis contecta, plena commeatibus. præter hæc, innumerabilis naviculaū multitudo intermixta maioribus navigijs ſequebatur. undique audire erat conſalutantium acclamationes, timponorumq; & cornuum ac tubarum concentus, & cùm navigia defuiſſent, etiam ripæ frondoſis arboribus conveſtitæ ſinuoſi peramœnique fluminis ad iocundiſsimum quoddam ſpectaculum equeſtribus atque pedeſtribus copijs complebantur. Interea Solymanus, qui ſextis & quinquageſimis caſtris Belgradum pervenerat, Savo amne multis ſimul pontibus conſtrato, innumerabilem equitum multitudinem in Pannoniam effudit, relicto in dextra Danubio, paululum ad lævam deflectens, ut intactæ ſuperiore bello regionis copijs uteretur, & in Valeriam provinciam latè fertilem, & Norico ad meridiem coniunctam, quæ Stiria hodie dicitur, rectà contenderet. In eo itinere Guintium occurrit, quod Nicolizza vir fortis domeſtico potius quàm externo præſidio tuebatur. Id eſt oppidum non longè ab urbe Sabaria in plano poſitum, quadrato nec magno ambitu & modicis quidem mœnibus cinctum, tenue opibus, & prorſus ignobile, niſi ab ignominia Turcarum

claritatem accepisset. Igitur Nicolizza refectis propugnaculis, repurgata fossa, oppidanis & paucis militibus animo confirmatis, vel ob id præcipuè, quòd in Turcarum castris nulla essent tormenta muralia, vires minasq; tanti hostis contemnere, seque ad extremum rerum exitum tueri constituit, ut inde bellicæ virtutis & constantiæ habiturus famam, aut si cum oppido cadendũ foret, Pannoniorum fidei & fortitudinis præclarum specimen æditurus. Habraimus ipse Bassarum princeps, cui Solymanus, quòd nemini unquam ab Othomanis datum meminerãt, supremi imperij potestatem cõmunicarat, ad Guintium provectus, Nicolizzæ fidem promißis & minis pertentat: noverat enim hominẽ Habraimus, dum ille Byzantij legationis munere fungeretur, eumq; veluti virum fortem ac industrium, sibi & Solymano cõservare, quàm omninò perdere cupiebat. sed quum Nicolizza nihil pacatum, nihilque demissum responderet, copiæ innumerabiles in coronã mœnibus admoventur, aguntur tribus in locis cuniculi, ut subditis ignibus mœnia ab imo disrupta frangerentur. Cæterùm quum discisso & proruente muro Guintiani præsentibus animis introrsus munitiones extruerent, & cuniculis diligenter, vel à fœminis obviam iretur, ac in statione ubi periculum posceret, audacter consisterent, & multi utrinque tormentarijs glandibus peterentur, Habraimus agmina Asaporum, atque item Ianizeros prętorianos, ad eam muri partem convertit, quæ meridiem spectat: à Septentrionibus verò ubi multi paßim colles exurgunt, oppidoque imminent, curulia tormenta perducit, eo consilio, ut terga propugnantium hostium, ab excelsioribus locis intercedente oppido verberaret. Ea res non statim animadversa magnum Guintianis attulit detrimentum, quum eodem tempore adversi sclopettariorum & sagittariorum multitudinem vix ferre possent: aversi verò plumbeis pilis sternerentur, erant ea tormenta non diruendis muris, sed ad campestres pugnas idonea, levitate & brevitate expedita, ita ut commodè subductis rotis singula camelis singulis veherentur. At Nicolizza quanquam suorum clade perculsus sese non deserit, sublataque ex ædificijs magna tabulatorum atque asserum multitudine perpetuam munitionem introrsus à muro, pedes duodecim erigit, qua milites protecti atque occultati commeando & propugnando consistere possent. eo subitario opere perfecto Turcæ incertis demum ictibus tabulata petebant, ita ut pauci, & casu quidem interirent. Sed quotidie non parvus numerus fœminarum, puerorum & senum vulnerabatur, qui conclusi domibus cum parandis alimentis, tum saucijs percurandis vacabant, quòd in ligneas domos frequentes pilæ terebratis repentè tabulatis in nihil tale expectantes inciderent. Interim ducenti fermè equites Turcæ è castris speculabundi prædabundique ultra Neostadium excursionem fecerunt. qui quum diu vagati ad Leopoldium vicum pervenissent, incidêre in insidias, sicut inter amniculum, qui illac præseptis ripis perlabitur, & mediam vici regionem, quæ publicum iter præbet, interclusi fermè, omnes ab Hungaris equitibus cæderentur aut caperentur. Leopoldenses enim ingenti stipite prælongi arboris ita militarem clauserant viam, ut cùm is stipes in lignea tricubitali columna ad libramentum suspensus esset, & in axe verteretur, facilè quum vellent in directum extenso stipite à læva dextraque aditum aperirent, vel eo contraria ratione reducto per obliquum levi momento præcluderent. Ea enim erat agrestis machinæ forma, quòd esset undique armata præacutis ramorum truncis

latè

Guintium oppugnat a Turcis.

latè prominentibus, ut Turcæ equites qui nec artificium moliendi noverant, nec quin infeſtis ingentibus ſtimulis induerentur, tranſilire audebant, tanquam indagine clauſi caperentur. Præfectus alæ Pauli Bachitij, cui à vitio diſtorti cruris Claudio cognomen erat, detruncata humeris hoſtium capita Viennam detulit, & ad omen victoriæ, ſpectaculumq; coeuntium undiq; militum in mœnibus præfixit. Tum verò ex captivis certius eſt cognitum, duplo ampliores copias, quàm quiſquam rex Othomannus ad bellum eduxerit, & ob id ferè innumerabiles eſſe in caſtris, ipſumq; Solymanum ſine muralibus tormentis adventare, ut quamprimum collatis ſignis cum Cæſare confligat, aut ſi hoſtis armatus non occurrat, ferro ac incendijs cuncta obvia devaſtet. Eadem quoq; legati Ferdinandi retulerunt, quos ſerica talari veſte & ſingulis argenteis pateris donatos à Guintio dimiſerat, ut literas ad Ferdinandum Cęſaremq; deferrent. eas nos tum vidimus in oblongo & per anguſto dentatæ carthæ volumine aureis atq; cæruleis literis Arabicè ſcriptas obſignatasq; aureo ſigillo & ſacculo purpureo incluſas, utpote quæ tantis involucris barbari vaniſsimiq; regis ſuperbiam præferrent. In his enim uſurpatis multorum regum titulis tumidiſsimè ſe terrarum prope omnium & gentium dominum ac imperatorē præſcribebat: ſed ſumma hęc erat, Se vindicandis iniurijs, quas Ioanni regi beneficiario atque amico ſuo intuliſſent, domo profectum in Pannoniam veniſſe, proceſſurumque infeſto exercitu in ipſorum provincias, ac ſi quis contrà reſiſteret, prælio certaturum ſecundiſsimis auſpicijs Dei optimi maximi & Mahometis, qui pro iuſtiſsima cauſa ſtare conſueſſent. Proinde ſi regij nominis memores eſſe vellent, & armati progrederentur, uno prælio finiri poſſe controverſiam, atq; ipſos totius orbis imperium in prēmium victoriæ aut daturos protinus aut accepturos. Cæterùm legati uti ex captivis varijs percunctationibus fuerat expreſſum, multitudinē quinquaginta myriadum in caſtris eſſe referebant, & tormenta ænea curulia circiter trecenta, è quibus longè maxima vix anſerini ovi magnitudine pilam emitterent: caſtra plena eſſe omnis opulentiæ, ſecuritatis, ſilentij, diſciplinæ: Solymanum ipſum, ſi ſuperſtitionem demeres, ab æquitate, continentia, liberalitate, magnitudineq; animi tanta fortuna dignum videri: ſtatura eſſe ſupra mediocrem, habitu graciliore, cervice oblonga, ore candido & exangui, ac oſſeo propemodum naſo, atque eo plurimum adunco: raros patere ad pretorium aditus, ſed eum cuncta benignitatis officia per Habraimū humaniter implere: lautitiam ſibi caſtrenſi more largè præbitam fuiſſe, nihilq; ſibi extra vini deſiderium defuiſſe unquā: univerſum exercitū egregiè ali vervecinis carnibus atq; oriza, nullū panis eſſe uſum, niſi ſubcineritij & tumultuarij: equos in univerſum campeſtri pabulo contentos eſſe, cuius magnam copiam eæ regiones ferant: nam prata nequaquam detonſa falcibus, quod ſponte tulerint, præaltè adultum, & planè ſiccatum præbent: unum eſſe in caſtris Habraimum, ad quem veluti ex æquata cum Solymano militaris imperij poteſtate rerum omnium ſumma reſpiciat: eum eſſe ingenio excelſo, gravi, expedito, & ad virtutem exornandam maximè proclivi & liberali: penes hunc maximarum & ſecretiſsimarum rerum arcana recondi, adeo ut Solymanus in eius viri conſilio, fide ac vigilantia ſecurè conquieſcat: ab eo proximam dignitatem tenere Aiacem & Caſſimium magiſtros equitum, quos Bellerbecos vocant: huic Aſiaticorum, illi Europæorum Sanzachos parere: ſecundum hos Michalogli Muſtaphæ

nomen celebrari, qui voluntarijs equitibus præsit. Ii sunt eorum lingua Acanzi, qui longè lateque præcurrere, regiones explorare, demorari, distinereque hostes, atque omnia ferro atque igne vastari soliti sint. hunc esse Turcica stirpe ortum Ottomannis vetustate originis parem, militari prudentia clarum, antecedere eum castra duorum dierum itinere, & sicuti superiore bello fecisset, ante alios cum centum milibus equitum intra proximos Austriæ fines esse præcursurum. Interim Habraimus quum plures dies irrito conatu in oppugnatione Guintij contrivisset, quod abscedere incœpto neq; Solymani neque suæ dignitatis esse statuebat, duo inusitatæ magnitudinis propugnacula ante fossam erexit. hæc non murum modo, verùm & turrim, quæ erat in angulo ad Austrianam portam altitudine superabant, ea etiam ratione muri angulum complexus, ut ex primo, quod erat latius & excelsius frontem hostium verberaret. & ex secundo per obliquum ipsorum latera peterentur. Ea continenti totius exercitus labore quatuor omnino diebus fuêre constituta, & in summam educta altitudinem, ut hinc etiam Turcarum multitudinem æstimare liceat. Imperatum enim fuerat singulis propè equitibus, omnibusq; sarcinarijs iumentis, ut cæsam Asaporum securibus materiam è proximis sylvis in castra cõveherent. scapos enim ramorũ magnorum aut discissarum arborum decisis frondibus æquali, & ea quidem tricubitali longitudine ita collocabant, ut alternis ordinibus modò recta, & modò obliqua serie, alteri scilicet alteris impositi ingentem lignorum struem efficerent, ad effigiem latissimæ turris, è qua non modò qui in muro consisterent, sed & qui intra oppidum vagari vellent, à sclopettarijs & sagittarijs conficerentur. Eo opere incredibili celeritate perfecto, repletaque fossa, & compluribus in muro occisis & vulneratis, Turcæ, quà murum cuniculo disruptum diximus, in oppidum impetum fecerunt, quibus irrumpentibus Nicolizza quantas habebat copias, uti in extremo conatu necesse erat, haud cunctanter opposuit. Sed quum iam propè intra murum pervaderent prætoriani, tantus sublatus est clamor cum eiulatu ab imbelli puerorum, & fœminarum multitudine, ut stupefacti potius quàm territi impetum represserint. Ea cunctatio sicuti subeuntes tardavit, ita animos propugnantibus in immensum adauxit. Natura enim fit, ut homines tum maximè audeant, cùm repentè commutata fortuna timere desierint. Eo modo quum præfecti cohortium milites castigando atq; item verberando nihil profecissent, pugnæ finis est impositus. Referebant Turcæ se integri erumpentis ab arce præsidij strepitum, clamoremq; putasse, equitemq; districto gladio ipsis subeuntibus comminantem in aere conspexisse. eam procul dubio extitisse divi Martini speciem, qui Sabarienses omnibus dubijs temporibus certò tutelari numine conservasset. cæterùm eius miraculi fides apud Nicolizzam relinquetur, à quo demum obsidione liberato Viennæ eam rem longa percunctatione didicimus. Porrò Habraimus pudore atq; ira vehementissimè conturbatus, dum vi Nicolizzæ animum pervincere nequit, honestissimis oblatis conditionibus expugnat: data enim fide publica evocatum ad se in castra cum summo honore verborum eius virtutem commendare cœpit, rogavitq; ut fortunæ periculũ facere desineret: oppidum in eius potestate se relicturum, si in verba Solymani iuraret, & in speciem præsidij aliquot Turcæ veluti tradito oppido reciperentur. Nicolizza qui ex octingẽtis strenuis defensoribus vix tertiam partem, atq; eam cõfectam vigilijs & vulneribus debilitatam,

tam, ſibi ſupereſſe meminerat, omnino tranſigendum exiſtimavit. Quid enim optatius accidere poterat, quàm ipſum cum præclara fide virtutisq; laude retinere oppidum, & cum ſola verborum inanium iactura tantam ſuorum multitudinem ſupremo metu atq; periculo liberare? Quum in colloquio nullum timorem præferret, & præſidij vires effusè mentiendo adaugeret, affirmavit ſe antea oppidū dedere paratum fuiſſe ob amicitiam Byzātij initam, ſed ſemper fuiſſe prohibitum, quo minus votum impleret, à Germanis & Hiſpanis, feris violentisque hominibus, qui in præſidio eſſent, eos quoque tum vel exorantibus pueris ac fœminis, ut ipſe exiret, ægerrimè permiſiſſe. Itaque ſe polliceri Turcis omnibus, qui illac tranſirent amicum fore, eisq; quos poſſet commeatus ex copia attritæ regionis præbiturum liberaliter, & Ottomannicum vexillum in ſumma turre præfixurum. id verò quod ad Turcas introducendos pertineret, ut dediti oppidi acceptique pręſidij ſpecies præberetur, ſe prǽſtare omnino cupere, ſed plurimū vereri ne à Germanis ac Hiſpanis, qui Turcicum ſanguinē inducti religionibus maximè ſitirent, tumultu facto diſcerperentur, ut demum violato iure gentium, & corrupta ſpe deditionis, ad funeſti belli diſcrimina ſit redeundū: debere eum qui maximis eo bello rebus gerendis immineret, ut ſe inde explicaret, ſponte dediti, & in veterem amicitiam recepti voluntate et fide contentum eſſe, ſicuti ipſe quū oppido exiret, uti ſecurus de ſalute ac reditu ſeſe nunquā antea exploratę fidei commiſiſſet. Ad extremum Habraimus, virtute atq; aſtu Nicolizzæ ſuperatus, id tantū impetravit, ut Ianizerorum decuriam intra portæ limen admitteret, quibus introductis, & Illyrica lingua ad potandum vinum, cuius ea gens eſt avida, comiter invitatis, & ſibi & Habraimo cumulatiſsimè ſatisfecit, cùm neque Germanos neque Hiſpanos in præſidio habuiſſet. Nec multo pòſt Habraimus, & ipſe qui non longè ſubſederat Solymanus, à Guintio diſcedūt, & in Carinthię fines ad Muram amnem feruntur, in lævam longè à Danubio vertentes agmina, & penitùs à noſtris diſcedentes, qui iam magna ex parte trinis circa Viennam poſitis caſtris convenerant, ac adventum hoſtium alacriter expectabant. Erat enim opinio orta primò à præfectis, uti fit, ac demum edita in vulgus, Solymanū in Neoſtadianos & Viennenſes campos à Guintio ſtatim eſſe progreſſurum, ut equitatu, qua parte virium erat ſuperior, undiq; præmiſſo aciem oſtentaret, & ſi noſtri obviam irent iuſto prælio cōgrederetur: ſed ab ea ratione alienum id iter adeo timorem àntea de Turcis non ab re conceptū ex animis omnium deterſit, ut qui tanta mole virium incubuiſſet, tantæ arrogātiæ & tanti faſtus imperator exiſtimatione & dignitate ſpoliatus profugere crederetur, Turcasq; iam noſtri milites, uti ignaros rudesq; militiæ munitionumq; præſertim & operum penitùs irriderent, poſtquam oppidulū tantis circumſeſſum copijs, & tantis operibus oppugnatū, viginti trium dierum ſpacio capere nequiviſſent. cæterùm tribus de cauſis id iter Solymanum tenuiſſe, poſtea à captivis compertum eſt: primò ſicuti ipſi iactabant, ut ad Cæſarē breviore compendio contenderent, quem nondum à Ratiſpona Lintium perveniſſe, cunctanterq; Viennam devehi cognoviſſent: ſecundò quod Neoſtadium, uti paludibus cinctum, magnoque tormentorum apparatu, & valido militum præſidio firmatum, nequaquam ſibi tentandum eſſe decreviſſent, quo ab hoſtibus inſeſſo, atque in tergo relicto, ad Viennam ſanis hominibus minimè fuerit procedendum: tertiò, ut tutiſsimo fertiliſsimoq; itinere inter Dravū Savumq; ſuſcepto,

quum æſtas in exitum præceps & gravis imbribus autumnus ſuaderent, ad Belgradum reverteretur. Nos potius credimus Solymanum perſpecta totius Germaniæ ad id bellum alacritate, cognitoq; Italorum atq; Hiſpanorum adventu, de quorum numero ad eum ampliora & maiora vero à ſpeculatoribus veteribusq; amicis deferebantur, repreſsiſſe animi ferociam, & tutò evaſtare provinciam, quàm ancipiti eventu noſtrorũ vires collatis ſignis experiri maluiſſe. Sub id fermè tempus quo Nicolizza Guintij maximè laborabat, Viennæ militaris ſeditio exarſit, non modò propinquitate hoſtium periculoſa & penè exitialis, ſed diſiunctione animorum, & diſciplinæ conturbatione graviſsima, niſi dij immortales celerem atq; inexpectatã opem rebus propè perditis attuliſſent. Rochandulfus enim regiæ familiæ magiſter, quum in adventũ Cæſaris, totq; regulorum & legatorum hoſpitia præpararet, Hiſpanos qui in Pannonia militarant, urbe excedere, & in proximis campis extra tendere iuſſerat, illi id ſe facturos pernegabant, niſi merita ſtipendia præberentur, quòd Viennenſium hoſpitijs aſſueti, omni caſtrenſi ſuppellectile, pecuniaq; carerẽt: in hos Rochandulfus contumaciùs hærentes impetum fecit, excitisque more militiæ ad arma Germanis & Viennenſibus tormenta currulia provexit: nec ſe deſerunt Hiſpani quanquam numero inferiores, & in oblongam regionem conglobati ſenſim pedes referunt, portamq; occupant, quæ in caſtra deferebat, admiſſuri in auxilium Hiſpanos, qui dudum ab Italia veniſſent, atq; item Italos, qui in aliena terra viribus ut eſſent firmiores, anteà cum Hiſpanis cohortante Vaſtio privatum fœdus inierant. Res eò perducta eſt, ut quum Rochandulfus vir admodum iracundus & ferox, armatus in equo vehementius urgeret, & tormenta producerentur, contraq; Hiſpani obverſa ſclopettariorũ cohorte conſiſterent, penè crudeli prælio certaretur: tantus erat utrinque furentium ardor ad conferendas manus, ut deprecantibus ſummis ducibus qui aderant, non modò non parerent, ſed promiſcuè omnibus minarentur, adeo ut Vaſtius & Antonius Leva, Hippolytusq; legatus, qui eò ad viſendũ belli apparatum à Ratiſpona decurrerat, quum deprecando orandoque nihil valerent, ſeſe intra proximam domum recludere cogerentur. Dum arma quatiunt atq; ignes tormentis imminent, haud dubiè cœleſte aliquod numen Chriſtianis rebus adfulſit: ſponte etenim veluti exequato utrinq; periculo milites arma depreſsêre humi, Rochandulfo ira deferbuit, adcurrere duces, dictæ ſunt cõditiones, atque æquis auribus acceptæ, promiſſa item ſtipendia. in pacandis utrinque animis Antonij Levæ, qui in ſella humeris hominum inter armatos illatus ora converterat, authoritas plurimum enituit, Vaſtio præſertim, legatoque & Ludovico inter armatos iratosque iam depoſito metu ſeſe miſcentibus. Paulò antè ad Crementium, quod eſt oppidum in ulteriore Danubij ripa inter Lintium & Viennam, Hiſpani authore Hieronymo Leva, ſeditionem mouerunt. Iuſſerat Cæſar, ut milites nominatim per manipulos atque centurias recenſerentur: nam æmuli atque inimici ipſius Vaſtij, ut eius dignitatem & gratiam convellerent, Cæſari detulerant, falſum ab eo in cohortibus numerum militum referri, ob id Petrum Conſalvum Mendocium triclinij præfectum Crementium miſerat, ut milites inſpiceret diligenter, & deſcriptis ſigillatim ſtipendium numerari curaret, anteà ſiquidem præfectis cohortium univerſa pecunia dabatur, ut illi iudicio ſuo in ea dividenda uterentur, quum diſcretæ cohortes in templum inſtituto ordine à quæſtoribus citatæ eſſent, &

un i-

unicuique militi ſtipendium de quæſtoris manu ſolveretur, militibus novum morem approbantibus, uni omnium ex Levaniana cohorte reclamare, tumultumque miſcere cœperunt. Hæc ubi videt Vaſtius, qui initia ſeditionum audacter opprimenda eſſe didicerat, diſtricto gladio in medios irrupit: duos qui ſeditioſius commilitones incitarant, ex conſcientia ſceleris è templo profugere conantes vinciri iubet. ex his quæſtione habita Mendocius cognoſcit ſeditionis authorem eſſe Hieronymum Levam, qui ad Atheſim eius conſternationis, quam diximus princeps extitiſſet. Itaq; Mendocius re ad Cæſarem per tabellarios delata, brevi mandata recipit, damnatusq; Hieronymus Macicao caſtrorum magiſtro traditur, atq; ita ad minorem ignominiam in tabernaculo iugulatur, vir egregiè fortis, ingenio validus: eloquẽtia verò & vultu antiquis ducibus comparandus. Ferunt Mendocium aliquãto libentius atq; maturius de reo ſupplicium ſumpſiſſe propter ſimultatem Mediolani conceptam, quũ Hieronymus in tradenda arce ipſi Mendocio Cæſaris literas afferenti parere recuſaſſet. Leva ſublato cæteri in officio permansêre: retulitq; Mendocius, ſe pleniſsimas optimis militibus cohortes reperiſſe, adeo ut eas res ab invidis conficta, maligneque delata ipſi Vaſtio apud Cęſarem gratiam ac benevolentiam magnopere confirmarit. Dum hæc fiunt, Michaloglus iubente Solymano ex voluntarijs prædatoriam manum emiſit duce Caſono, qui ſuperiore bello vaſtabundus ad Lintium uſque præcurrerat: huic præcipit, ut iter non intermittat: longè lateque totam eam regionem pervagetur, quæ eſt inter Danubium & alpes, ut de Cęſare hoſtiumq; copijs certiùs cognoſcat, ac demum id pręſtet, ut maximè funeſtam & luctuoſam Germanis adventus ſui memoriam relinquat. Erat per ſe Caſonus vir impiger, & prædę avidus, ſed eo etiam promptiorem operam pollicebatur, quòd ſuperiore incurſione ſe maximè illuſtrem atque opulentum evaſiſſe meminerat. Igitur in tres alas ad quindecim milia equitum, modicis tamen intervallis dividuntur, in agris latè pagiſque præſertim, & in fuga plena timoris atque tumultus: magnam mortalium omnis ſexus & ætatis multitudinem improviſi repentinique opprimunt, ſenes invalidi fœminæque cathenis & laqueis tracti, equorum curſum adæquare coguntur: ędificia item, & in his infantes pueros barbara feritate ſuccendunt, adeo ut per centum & quinquaginta fere miliaria rectis & tranſverſis itineribus cuncta ex continenti fumo, flammis atq; ignibus collucerẽt. Caſonus ad Lintium uſq; provectus, quum ad Anaſſum amnem tertio ab urbe lapide perveniſſet, tantum terrorem intulit Lintianis, ut rex Ferdinandus, quòd ibi nullum eſſet militum præſidium ab Hippolyto legato cohortem Italicam poſceret, cuius præſidio Anaſsi pontẽ tueretur. Is primus omnium à Crementio rediens, conſpectis ab adverſa ripa Turcis, de eorum adventu nuntium attulerat: itaque eò confeſtim mittuntur viri fortes Sfortia Baleonus atq; Otho Montacutus cum valida ſclopettariorum manu. Hi contractis aliquot ligneis dolijs ad caput pontis ſubitariam munitionem erigunt, continuoq; revocant Hiſpanicam equitum alam, quæ in prima trepidatione, Roſale veterano duce, quin Danubium tranſiret retineri nequierat. Sed Caſonus ſive ponte non animadverſo, quòd frondoſæ arbores proſpectum impedirẽt, ſive vado ſuperius improſperè tentato, ſive ut credi par eſt, quòd non uſq; adeo audendum putaret, ut ad oppidi portam progrederetur, ad lævam deflexit. nec ibi rex Ferdinandus uti oppido diffiſus diu conſtitit, ſed ad Aciliam urbem, quæ Strabinga dicitur, ad

Cæſarem ut copias pararet, ea nocte contendit. At Caſonus coacta ingenti præda, evaſtataque univerſa regione, quum paganos ad arma concurrentes paßim cæderet aut eluderet, eodem fere itinere regreditur, Solymanum ratus ſe aut Guintij, aut in proximis ſupra Neoſtadium campis eſſe reperturum. Sed is iam promotis caſtris ad urbem Gratiam, Stiriæ Metropolim, quæ eſt ad Muram amnem, iter intenderat. Id viæ conſilium ex falſa opinione ſuſceptum, Caſonum importunè decepit, atque ei pariter ſupremam propè attulit calamitatem: nam ubi ex frequentibus incendijs cognitum eſt, Turcas ad Lintium uſque regionem latiſsimè & crudeliſsimè populari, ex omnibus caſtris copiæ ſeſe effuderunt, ut tranſeuntibus occurrerent. Germani enim ad recuperandam prædam, vindicandasq; iniurias vehementer excitabantur, & quiſq; dux privatum ſibi conſilium deſumebat, quum in univerſum conſultandi & coeundi, & tempus exiguum, & hoſtium inaudita celeritas, omnem facultatem eriperent. non enim prædatorias tantùm alas evagari, ſed adeſſe robora equitatus, atq; ipſum etiam Solymanum adventare crediderant. Itaque Vaſtius à Crementio Danubium traijcit, & per nemora verſus divi Hippolyti oppidũ ad hoſtes fertur. Federicus Palatinus omnium auxiliorum, quę Germania contulerat, Imperator ad Viennam ſuperato Danubio caſtra movet. Auſtriani duces Sigiſmundus Prandeſer, & Ricianus à Neoſtadio copias educunt. Ludovicus Lodronius alio opportuno loco caſtra conſtituit. idem Bohemi, Moraviq; equites, & ipſi ante alios Hungari impigrè faciunt. loca ad tendendas inſidias quæritant, per quæ tranſituros hoſtes arbitrantur. Vaſtius fruſtrà ſylva & nemora triduo pervagatus, quum & commeatus deficeret, & Turcæ retrò converſi longè abeſſent, iam ſeneſcente in his locis eorum fama, Crementium & mox Viennam copias reduxit. Secant mediam Auſtriam Norici perpetui montes, qui ab alpibus Rhæticis oriuntur, ſeſeque mollioribus ſenſim iugis ad Danubium uſq; demittunt, adeo ut in ripa fluminis perauguſtum iter equis nonnunquam & curribus relinquant, ea montium congeries uſque ad Vindeliciæ fines pertinere dicitur, caſtellis ſatis frequens, multis amnibus irrigua, pecoris abundans. In hac regione multæ atq; latiſsimæ ſunt convalles, partim aratris cultæ & paſcuis fertiles, partim ſylvis atq; nemoribus impeditę, eæ ad exitus fauces habent, pertinẽtes ad eam planiciem, quæ Noricum à Pannonia citeriore diſterminat, & ad Sabariam Veſpriniumq; perducit. Ad hos cõvallium exitus noſtri duces, uti quiſq; ab oppidis fumo & ſcloppis ſignificatione facta de Turcarum adventu cognoverat, diſtinctis locis copias admoverunt, intentè expectantes, unde nam hoſtes eſſent erepturi, quum in quadam convalle circa frumẽtarias molas ad amniculum Caſonus aquationis commoditate inductus conſediſſet. Neoſtadienſes de adventu hoſtium certiores facti, utpote qui in propinquo erant, primi omnium cum quinq; millibus peditum ad occupandas fauces advolarunt. Erat deſpectus in vallem ab edito collium iugo, ita ut noſtri cõſpectis hoſtium caſtris, ut eo declivi molliq; deſcenſu quin continuò decurrerent, contineri nequiverint. erant eę cohortes quatuor expeditæ Hiſpanorum atq; Italorum ſub Ludovico Coveio nobili atq; impigro, ſed ea die nimis præcipiti atq; præporero duce. Nam qui modicis paſsibus & ſilenti agmine deſcendere debuerant, effuſo curſu & clamore edito prçcipites ierunt, adeo ut cum fatigati & curſu & armorũ pondere pervenirent, excitatis iam ad arma Turcis numero & viribus impares eſſent, ita occiſis paucis frondato-

datoribus, qui obvij primò fuerant, adcurrentium mox equitum vim ferre nequiverunt. cecidére in prima fronte ingentibus gladijs obtruncati Ferdinandus Cabreria præfecti Sardiniæ filius, & Franciscus Rocha centurio, Villazanesque signifer, & Martinus Gorea nobilis Tarraconensis. milites magna ex parte sunt cæsi, nonnulli in paludem profugientes umbilico tenus totam noctem latuerunt, cæteri agiliores conscensis montibus evasére, ipse Ludovicus vallum rusticanæ areæ concitato equo, saltu superavit, & ad Germanos est reversus: ij Sigismudo & Riciano ducibus cùm ab alto sociorũ cædem fugamq; conspicerent, uti instructa acie descendere atque opem laborantibus ferre vellent, nulla ratione adduci potuerunt. At Casonus ne sibi in valle & palustri impeditoq; in loco, ubi dilucesceret, cum pedestribus hostium copijs esset dimicandum, captivos quatuor milium numero, ne oneri essent, barbara feritate ad unum omnes interficit, et intempesta nocte duobus factis agminibus castra movit: alterum Ferisio duce, ad meridiem perrexit, succiso nemore & patefacto exitu, quod mirabile fuit, equitum securibus, nullo accepto incommodo ad Solymanum pervenit: alterum ipso Casono duce per Storambergi oppidi vallem erumpens in Palatinum incidit. is ad Leopoldium vicum cum xij millibus peditum, & duobus equitum gravis armaturæ, tormentisque viginti curulibus in acie constiterat. Fortè tum orta erat ex proxima palude nebula densior, quæ mutuum utrisque aspectum omni ex parte sustulerat, qua demũ dilabente in adversos Palatinus tormenta displodit. his vehementer Turcæ perterrentur, & quũ deflectere paululùm nolunt, ut pilas evitent, in paludem proximam equos imprudenter adigunt: ibi multi tenaci in voragine impliciti perierunt: nonnulli equis longo cursu debilitatis & macie consumptis, quum extricare sese nequirent, pedites evaserunt, multo maxima tamen eorum pars ad nostrorum acies se convertit, solis peltis protecti, & districtos gladios in humero deferentes, adeo intrepidè, ut ante densissimam hastatorum phalangem decurrerent, spectantibus & conservantibus locum atque ordinem non modò peditibus, sed ipsis etiam equitum alis nihil se in prætereuntes evadentesq; incitantibus. Tum Palatinus conversus ad suos, spectatores ergo, inquit, non bellatores erimus commilitones? si ut sese ultrò hostes nostris cuspidibus induant expectamus. incitate acriter equos atq; hastas intendite, ut prętereuntium agmina perrumpamus: nec mora signo tuba dato, armati equites in latera densatis cuneis incurrunt, magna equorum atque hominum strages editur: postremum Turcarum agmen interclusum à primis undique urgentibus cataphractis cæditur & profligatur, pauci evadunt: sternitur eorum vexillum, et ad Palatinum defertur: cecidit & ibi Casonus, uti impigrum ducem decuit, supremo virtutis opere edito. Nam à novissimo agmine, ut suis spacium ad evadendum prębeiret, diu acerrimè ferrea ingenti clava dimicans restiterat. erat enim inter omnes insigni crista conspicuus, ea fuit ab aurea vagina in fronte exurgens ala vulturis, quæ ut ab omnibus nosceretur appensi atque ideo volitantis plumei veli mappulam trahebat. ea demum Cæsari dono data, occisi eo prælio Casoni fidem fecit. Cæterùm Turcæ amisso duce vexilloque, & tertia ferè suorum parte desiderata, quum in patentes campos evasissent, vix emensi iter septem milium passuum in Lodronianas copias inciderunt. Lodronius enim ubi tormentorum boatum audivit, ratus quod erat, Palatinũ cum Turcis prælio congressum esse, eò signa converterat, unde cavæ per anfractus val-

Pugna inter Turcas et Cæsarianos.

Turcæ victi fugiunt.

les iterato repercussu acceptum armorum strepitum reddebant. Nec mora Turcæ conspiciuntur, & ante alios ferè trecenti, qui amissis equis in nostros pedibus tanta vi, tantaque alacritate impetum fecerunt, ut sese lanceis induere, & offerre tormentis minimè dubitarent, modò nostros vel semivivi, traiectiq; vulnerarent, tantus inerat aut desperatis aut devotis animis mortis contemptus. his celeriter interfectis affuère equitum agmina modò confertis, modò dissipatis ordinibus, in hæc Lodronius tormenta emitti vetuit, ne nostri qui terga fugientium cędendo è Palatini castris subsecuti fuerant, uti erant hostibus permixti, temerè sternerentur: ita Lodronius omissis tormentis magnū spacium directa peditū acie complexus: atq; item pari cōsilio Ioachimus Brandeburgensis cum duobus milibus equitum lunata acie venientes excepère, ibi vecordia sive temeritas hostium debitas invenit pœnas: nam sicuti intermittere fugam atque etiam fervida ora convertere cœperant, ut dextras consererent, & se minimè animis fractos ostenderent, ita vi atque impressione nostrorum perturbati pecorum modo cædebantur: nullæ enim eis loricæ, aut galeæ, rari arcus, hastæ rarissimæ, utpote quas per nemora diversis casibus effregissent. nec deerant qui cędis satietate aliquos caperent ut ostentari possent, & demum sacri belli iure pro servis venderētur. Tanto accepto incommodo, Turcę uti sese è nostrorum manibus explicabant, agminatim in patentes campos efferebantur. Equi enim eorum quanquam continenti tot dierum labore & inedia confecti, natura tamen agiles & in extrema necessitate vehementer incitati, facilè Germanos qui gravioribus armis & equis utebantur, vel immodico spacio reflexi in gyros, eò modo profligatos nequicquam persequentibus Germanis latissima planities excepit. ea utrinque parva habet nemora solo herbido, & raritate arborum adeo peramœna, ut equestribus prælijs tota Europa nulla commodior esse videatur. Hæc exitum habet ad Neocrichum oppidum, cuius mœnia abluit modicus amnis, virentibus ripis & aquarum salubritate ponendis castris opportunus. Ibi dum Turcæ veluti superatis omnibus eius diei difficultatibus conquiescere parant, & equi virique promiscue summa lassitudine defessi è profluente bibunt, & tenuis alimenti ex salita carne atque ea siccata in pulverem reliquias expediunt, novorum hostium superventu perturbantur. Catianer enim ipse & Turrianus equitum magister cum tribus milibus equitum diu quæritando hostes evagati: accepta demum, ut diximus, per manus ex fumo & tormentorum bombis significatione Neocrichum decurrerant: ita tumultuarium prælium exoritur. multi Turcæ uti in gramine strati deprehensique dum equos frenant, ephippiaque substringunt, latè cæduntur, mox ita æquatur pugna, ut cùm fortissimi quiq; validioribus utentes equis in tergo constantissimè dimicarent, reliqui capto moræ spacio ad evadendum antecederent, & sæpe conversi ac demum aversi certamen redintegrarent: nostri tamen omnibus rebus ac animis præsertim superiores ita perturbatis, fessis, vulneratisque instabant, ut passim peramplum eorum numerum prosternerent: reliqui tamen magna ex parte evasuri viderentur, nisi, quòd summam Turcis attulit calamitatem, & feroces adhuc eorum animos latè perfregit, nequaquam antè expectati Hungari supervenissent. Valentinus enim & Paulus, itemque Balthasar Pamphilus & Claudius è montibus decurrentes, cum singulis alis in transversos impetum fecēre, atque eos adæquato equorum cursu per sexaginta amplius stadia terga cædentes

dentes ſunt perſecuti. Erant enim equorum pernicitate, & armorum genere, & pugnandi diſciplina Turcis ſimillimi et eò terribiliores, quòd recentibus equis advenerant, & Turcica lingua ad eos perterrendos, dum fugam increpitant, & ſuperbè inſultant, feris ululatibus utebantur. Ea die quum à tribus exercitibus tribus in locis eſſet pugnatum, ſumma virtutis laus penes Hungaros fuit, eò tamen æquiore conditione, quòd tribus iam prælijs profligatos, & in fugam coniectos, neque poſtremò paratos ad prælium deprehendiſſent. Vni Auſtriani Sigiſmundo & Riciano ducibus, qui biduo ante commilitonum cædem ab excelſo loco deſpectarant, & ſe demum in Neoſtadium urbem recreandorum corporum cauſa receperant, tantæ victoriæ participes eſſe noluerunt: eos enim ſomno vinoque ſepultos in tanta occaſione Rauber Labacenſis antiſtes vir graviſsimus ut arma caperent & oppido exirent, excitare non potuit. Quum Hungari inſequendi finem feciſſent, Turcis effugium patuit, ſolitudines ſylvarum petentibus, ſed ij demum pars ad Ferreocaſtrum, pars ad Veſprinium & Balatonem lacum in manus effuſorum ad prædam populorum devenerunt, adeò ut ex octo milibus vix pauci ad Belgradum: nulli verò ad Solymanum in caſtra pervenerint. Porrò Cæſar ubi Solymanum didicit ad Gratiam contendiſſe, Lintiana in arce duces ad conſilium vocat, ſententias exquirit an brevi & recto itinere ad hoſtem ſit properandum, ut Stiriæ maturam opem ferat. Gratia, Lintium, & Vienna urbes ita inter ſe ſitæ ſunt, ut æqualium ferè laterum trianguli figuram efficiant, ſed à Lintio Gratiam iter eſt expedito equiti trium dierum maximè aſperum, & convehendis præcipuè curulibus tormentis impeditum. id enim quum à Danubio receſſeris, per Velſienſium fines, & Saliſburgam, quæ antiquitùs Iuvavia dicebatur, perpetui montes & abruptæ valles excipiunt. Erant qui dicerent cum Turcis æquiore conditione poſſe confligi, ſi in regione montoſa & peranguſta, per expeditos pedites bellum gerendo, equitatus hoſtium, quo illi maximè valerent, inutilis redderetur. Id conſilium quanquam maximas haberet difficultates, quòd ab ore ſtrenuorum ducum proficiſci videbatur, eò Cæſarem adduxit, ut Apontius Hiſpanus, qui apud Antonium Levam caſtrorum præfectus fuerat, ad explorandum iter mitteretur. ſed is paulò poſt quum deſerta paſsim omnia incolarum pavore & fuga comperiſſet, pauca atq; ea incerta de hoſtium itinere ſpeculatus, Lintium redijt: tum verò ex omnium ſententia pronunciatum eſt, ut Vienna peteretur: ibi enim conveniſſe totius Germaniæ copias, ibi proviſa re frumentaria commoditati tanti fluminis, tantisq; minorum amnium, qui ab utraq; ripa in id influerent, rerum omnium devectionibus nõ defuturos commeatus: & deniq; ibi recenſendum luſtrandumq; univerſum exercitũ, & ſi hoſtis regrederetur, ante urbis mœnia collatis ſignis eſſe confligendũ. Non defuère tamen qui petendæ Viennæ conſilium, uti diverſum ab hoſte, & à gerendo bello penitùs alienum haud obſcurè damnarẽt, quaſi hoſtis in ea calamitate provinciæ à Cæſare omnino fuerit perſequendus: ſed aliam inferentis bellum, aliam propulſantis rationem eſſe conſtabat, adeo ut dignitate integra Cæſar prætorio in Viennenſibus campis ſemel poſito, ignobiles hoſtium motus excurſionesq; ſpectare, & inanem ſtrepitum ſuperbi hoſtis à multo terrarũ ſpatio provocantis ſimul & recedentis irridere poſſe videretur. Itaq; Cæſar Viennã claſſe devectus, Hiſpanos atq; Italos decurrentes more militiæ & pugnę ſimulachrum edentes cum ſumma admiratione ac vo-

luptate inſpexit. Antecedebat Vaſtius cum pedeſtri fraxineo conto, auratis armis, & ſua inſigni proceritate conſpicuus. Is denſando & celeriter explicando cohortes ad varias acierum effigies, quanta arte ſuperioribus bellis pugnatum eſſet edocebat. Sequenti die Cæſar Germanos inviſit ferina pelle contectus, ut vel ea militari comitate quale eſſet erga eos ſtudium, uſurpato gentis habitu teſtaretur. Tum Federicus Palatinus virtute animi atque oris habitu antiquis Germanorum ducibus, qui quondam Romana arma exercuère, perſimilis, iuxta peditum phalanges diſploſis miro ordine tormentis quadrata equitum agmina traduxit. Ibi videre erat prægrandes equos ferreis bardis protectos, ingentia virorum corpora longè pulcherrimis munita armis, omnibus intortæ & rutilantes barbæ, atque ora bellicum vigorem ſpirantia, quales antiqui Theuthones Cimbrique fuiſſent, ex literarum memoria referebant. Neque enim gregarios equites tot reguli totque liberæ civitates, ſed maximè generoſos aut fortibus factis illuſtres, dum certatim ſtudio atque opibus excellere cuperent, ad id bellum miſerant. nam quicquid in Germanico nomine aut exquiſiti roboris, aut delecti floris fuit, à Viſtula amne ad Rhenum tam latè quàm litora lambit Oceanus, & Rhæticis Iulijsq; alpibus, ac Hercynia ſylva concluditur, id totũ aut iuſſu principum nomina dederat, aut ſponte conſcriptis adhæſerat, quando nihil tale unquam à maiorum ſuorũ, vel annalium recordatione contigiſſet, ut cõſenſu uno Germania omnis pro publica ſalute ac dignitate arma capere cogerentur, præſertim adverſus eas gentes, quæ ab ultimis Aſię Syriæq; & Ægypti finibus veniſſent, ut Germanos Romanorum armis indomitos & vetere militiæ gloria, & præſenti libertate ſpoliarent, quibus maximè rebus ſupra cæteras gentes omnibus ſeculis abſq; ulla dubitatione floruiſſent. Nec Bohemorum caſtra longè aberant, Sleſitarum & Moravorum copijs adaucta, quas gentium inclyti duces Hardechius et Berneſthenius adduxerant. Præerat omnibus Bohemis Sedislaus Lippa, ſummi magiſtratus honore inſignis. Ea gens cum lingua, quæ Illyrica eſt, tum caſtrorum diſciplina & armorum genere plurimum à Germanis differt, curribus caſtra vallantur, ingentiumq; ſcutorum ordine firmantur acies, equites, peditesq; peritiſsimè ſclopettis utuntur. Mos eſt & genti in Hercyniæ ſaltu latrocinijs aſſuetę, parvas è chalybe ſecures, ad certiſsimos ictus eiaculari, ferreas item clavas cubitales, cathena haſtilibus appenſas ambabus regere manibus, atq; his armatos magnis ictibus proſternere. Hi populi regiones ad Albim in Hercynia tenent, quas olim Marcomanni & Hermanduri tenuerunt. Ferdinando regi parent, quum regem nequaquam è popularibus, ſed ab externis nationibus, quẽ virtute atq; iuſtitia potiorem putaverint, vetere inſtituto ſibi deligant: ita ut modò Hungaris, modò Polonis, & uti hodie videmus, nonnunquã Germanis Bohemię regnum deferatur gravi & contentioſa ambitione principũ: nam qui Bohemorum rex evaſerit, in creando demũ Cæſare ſeptimi ſuffragij prærogativa & potens & inſignis efficitur, adeo ut quum Germani ſex proceres ad quos comitiorum ius, poteſtasque pertinent, ex pari numero utrinq; terni diſsideant, addito demũ utri libuerit ſuffragio ſuo Bohemus cum magna gloria Cæſarem pronunciet. Nec defuère aliquot Polonorum turmæ, non publico, ſed privato conſilio bellum ſecutæ, conivente ad ea Sigiſmundo rege, qui ſicuti non temerè cavebat, ne inducias violaret, quę ſibi cũ Solymano erant, ita ne Chriſtianæ cauſæ deeſſet, fortiſsimis viris oſtendendæ virtuti locũ præclara diſ-

Bohemi Regem ex sua gente n[on] legunt

radiſ

ra diſsimulatione relinquebat. Quum tantarum copiarum numerus iniretur, reperiebamus Cæſarem, non deductis urbium præſidijs, nonaginta deſcriptorum peditum, & triginta armatorum equitum milia in aciem eſſe productorum, nequaquam adnumeratis peditum atque equitum miniſtris, qui ſervorum loco, ſi labores officiaq; reſpiceres, æſtimari poterant: ſi verò ætatis, ingenia, equi atque arma cenſerentur, nemo eſſet militiæ peritus, qui eos putaret vel robore, vel uſu, vel ipſa ſpe veris militibus inferiores. Erant enim tum ad Viennam, coniunctis in caſtris ſupra ducenta & ſexaginta milia hominum, quibus Arioviſtus Vilermi Baioarij frater Pataviensis Epiſcopus cõmeatum in tres menſes ſe præbiturum certa pactione receperat. Neque enim unquam ab ulla memoria tantũ inſignium ducum, lectorumq; militum ullis in caſtris coiviſſe crediderim, ſi ſingularũ gentium nobilitatem, ac famam aſsiduis quæſitam bellis & privatæ virtutis decora animo reputemus. Nam cohortes ferè integræ ex his conſtabant, qui paulò antè centuriones ſigniferiq; fuiſſent, & turmæ refertæ erant veteribus præfectis, aut ijs qui egregiè pugnando, & præclarum nomen, & militaria dona, torques aureos, & aurata calcaria meruiſſent. Porrò in quota parte virium cenſebitur curulium tormentorum apparatus? qui in veterum caſtris aut certè nullus fuit, aut qualiſcunque fuerit, is omnino ætate noſtra ſit deridendus, cùm operoſas è materia turres & machinas tremenda effigie, & aſperis ſuis tantùm nominibus terribiles, maiores noſtros timuiſſe videamus, ea tum apud Cæſarem tot erant egregiè fabrefacta, ut perpetua eorum corona inſtructæ acies præcingi & latè muniri, ad non dubiam victoriam facilè poſſe viderentur. Omnium enim ducum id fuerat decretum, nihil à flumine Viennaq; diſcedere, nihil omnino progredi in apertos campos, ne hoſtium equitatus ſua multitudine atque audacia à latere inſinuatus, ab urbe demum Danubioq; interclusis noſtris, omnem ſupportandi com meatus facultatẽ eriperet. hoc verò ordine exercitus noſter expectare hoſtem paratus, non procul à mœnibus ampliſsimo in loco ſtatuebatur. Tres peditum haſtatorum quadratæ phalanges, latis inter ſe diſtinctæ ſpacijs pari & æquata fronte contra hoſtes ſic locabantur, ut ipſis medijs intervallis equitatus omnis bipartitus reciperetur: neq; enim putabant numero exiguum aperto in loco extra pedites trecẽtis fermè Turcarum equitum milibus eſſe obijciendũ. Dextrum cornu equitum Cæſar, lævum Ferdinandus eo modo deſumpſerant, ut levis armatura ſclopettariorum, quę viginti milium numerum efficiebat, undique haſtata quæ diximus agmina, relicto triginta paſſuum ſpacio coronaret, horum acies longior & rarior erat, & quinis tantũ militum ordinibus in latitudine conſtabat, ut expediti & nihil inculcati, habili manu, dum primi ſclopettos emittunt, & ſecundi implent, alternantibus eo modo ordinibus perpetuam glandium procellam effunderent. neq; enim multum referebat, ſi tenuior eſſet: quoniam ſclopettarijs omnibus, ſi urgerentur, paratus erat ad proximos haſtatos receptus. Circumdabant ergo & frontem & latera atq; etiam terga, continuata ſerie, quæ duobus tantùm in locis erat interrupta, ut egreſſus liber atque expeditus, quum oporteret, equitbus denſatis abſque ulla peditum perturbatione præberetur: ante verò levem armaturam conſtituta erant tormenta, ea ratione, ut poſtquam diu emiſſa fervefactaq; uſui eſſe deſinerent, in valli morem firmiſsimo quodam monimento irrupturis hoſtibus opponerẽtur. Soli Hungari extra munimenta ſe pugnaturos profeſsi à Valen-

Copiæ Cæſaris contra Turcas quæ fuerint.

tino Pauloque ducibus in ingentes alas expandebantur. Hæc ipſa ſpectantibus præ gaudio manabant lachrymæ veluti concepta non ſine ingenti ſpe de barbaris certa victoria, ſi ſe audacius ſuperbus hoſtis efferret, ac noſtros totis copijs adoriretur. Cæterùm Solymanus, qui è ſua vetere diſciplina campos quærebat, in queis noſtros expanſo & circumdato equitatu, nunquam cominus oblata pugna fatigaret, ubi de apparatu conſilijſque Cæſaris certius cognovit, ultra Muram eſt profectus. Is amnis antiquis Savaria fuit: effunditur in Dravum paulò infra Petoviam, urbem Romanorum caſtris & hybernis claram: eo ſuperato Turcæ ad Marpurchum oppidum delati, tumultuarijs pontibus effectis, Dravum tranſierunt: atque ita Solymanus qui univerſum propè terrarum orbem eius ſuſcepti belli fama commoverat, nulla memorabili re geſta, undique repulſus & cæſus Stiria exceſsit, & inter Dravum & Savum directo itinere ad Belgradum eſt reverſus, paſsim ſævitiæ ſuæ veſtigia relinquens, & ſæpe reſpectans, an Cæſar in tergo eſſet, quando poſtrema agmina à paucis Illyrijs & Croatis equitibus cæderentur. Ferunt eum ſupra triginta milia Chriſtianorum capitum in ſervitutem abduxiſſe, & aliquot milia diverſis in locis per Michalogli præſertim equites trucidaſſe: nam diſperſæ agreſtium armatorum manus, dum coire in unum conarentur, à repentinis aſtutisq; equitibus paſsim ex inſidijs circumventi facilè opprimebantur. Cognito Solymani diſceſſu Cæſar, omnium opinione celerius in Italiam redire conſtituit, deprecante Ferdinando, ut poſtquam innumerabiles copiæ tanto ſumptu tantoque labore coiviſſent, ea occaſione atque eo apparatu uterentur adverſus Ioannem, quem planè deſtitutum, & in magno regionis ſpacio diſiunctum à Solymano & Buda urbe, & tota demum Pannonia facilè eſſent expulſuri. Sed Cæſar quòd hyems ſuberat, et commodiſsimis itineribus ſibi alpes omnino tranſeundas iudicabat, in propoſito diſcedendi perſtitit. Invitabat enim eum ad feſtinandum mira cœli ſerenitas, eo ſuſpectior in reliquum tempus, quòd per plures dies æſtiva potius quàm autumnalis extitiſſet: eam tum, ut ex naturæ cauſis credi par eſt, in cœlo per xv dies apparens crinitum ſidus, ſiccatis planè terris attulerat. peſtilentia quoque contagijs ſerpens & in urbe, & in caſtris, & in ipſa demũ aula multos cottidie & inſignes quidem rapiebat, ut non modò Cæſarem, ſed etiam conſtantiſsimum & graviſsimum quemque magnopere perterreret. Id verò Cæſar & communi cauſæ & fratris precibus dedit, ut Italicas cohortes omnes relinqueret, quæ adiunctis Auſtrianis copijs in Pannonia cum Ioanne bellum gererent: ipſe autem cum Hiſpanis & Germanorum Maximiliani atque Tamiſij legionibus in Italiam proficiſceretur. Delectus verò Italis dux eſt, Vaſtio efferente, Fabritius Maramaldus, nec de ſtipendijs quicquam eſt conſtitutum, ut cohortes ad præſtandam operam accendi, ac in officio contineri poſſent. Ea res primò reliquorum præfectorum animos vehementiſsimè pupugit, quòd unus cæteris omnibus non ſine aliorum dignitatis offenſione præferretur. Vt verò in vulgus militum emanavit, centuriones & ſigniferi notique milites veterum præfectorum ſuorum nomen & amicitiam ſecuti, ſe in Pannoniam non eſſe ituros teſtari, niſi rex Ferdinandus, aut ipſe Vaſtius, aut Antonius Leva imperij militaris munus ſuſciperent: gregarij verò milites palàm dicere miſſionem eſſe petituros, niſi trimeſtris pecunia ſolveretur, quam per ſe non multum pecunioſo Regi, & tum maximè exhauſto, defuturam eſſe intelligebant.

Solymannus nullâ re gestâ Belgradum redit.

Cæsar in Italiam discedere statuit.

telligebant. Oderant & plerique Maramaldum, uti violentum, & in exercenda diſciplina nimis ſeverum, minimaque errata militum aut morte aut inflictis vulneribus ſæpiſsimè puniente. Vaſtius non uno in loco ad milites verba fecit, cohortes monendo ut ſacramentum militare reſpicerent, & decus quod tanta alacritate & celeritate adventus ſibi ipſis ac toti Italiæ peperiſſent, remanendi perſeverandique conſtantia tueri vellent: ad eos enim recuperatæ Pannoniæ laudem & gloriam eſſe perventuram, nec fortes viros unquam eguiſſe ſtipendijs: omnia virtute victoriaque parari, quæ certa atque explorata videretur: quantum ad ducem pertineret, eum ſemper ſatis generoſum & dignum videri, qui eſſet rei bellicæ peritus, & ſtrenuè hoſtem ferire ac profligare didiciſſet: in Fabritio tamen non deſiderari honeſtos natales, & excellere comitatem, & ipſum quum vi corporis ac ingenij vigore nemini cederet, etiam ætatis honore cæteros anteire. Sed in hoc præcipuè ſpectari debere iudicium Cæſaris, qui eum uti potiorem delegiſſet, & modeſtiam, parendique obſequium in milite ante omnia requirere, & maximè commendare eſſet ſolitus. His cohortationibus Vaſtius tantum profecit, ut ſtipendio præbito pacari atq; inflecti poſſe viderentur, ſed ad id Cęſar quæſtorum malignitate durior eſt inventus. Nondum enim perſolvendi ſtipendij dies advenerat, verùm id æquitate quadam milites ſibi deberi poſtulabant, quum novo & longinquo bello ſub hyeme illigari ſine pecunia nollent, & arma quoq; diſcedẽtes ab Italia ſtipendij nomine acceperant, quę quarto demum menſe per partes levi cum incommodo ſolverentur: ita accidebat, ut quibus arma publicæ divendita fuiſſent, illi maximè in alimenta vitæ pecunia carerent. Interim quum Vaſtius è caſtris in urbem ad explicandas huiuſmodi difficultates perrexiſſet, nox advenit opportuna miſcendæ ſeditioni, utpote quæ in certa luce pudorem metumque demeret, & ob id flagitio & petulantiæ locus ereſcente licentia præberetur. Fortè allatus erat ex urbe nigerrimus panis, planeq; muccidus, quem emptum milites infixumque haſtilibus ita comilitonibus oſtentabant, ut cum inſigni dolore bileque Ferdinandi regis nomen maledictis inceſſerent, qui in regno ſuo, ipſoque belli initio, re frumentaria negligentiſsimè procurata, externos exercitus ad ſe præcipuè defendendum augendumque venientes, eo corrupto & ob id peſtifero cibi genere alendos putaret. & paulò antè inſolentiùs etiam egerat gregarius Hiſpanus, qui prætorium ingreſſus ſimili pane ad Vaſtij pedes cum execratione duorum Cæſarum proiecto, magnas turbas exciverat. Itaque milites ante tentoria in coronam coeuntes, dum adverſa atque aſpera de ſtipendio, de cõmeatu, de Hungarici belli difficultatibus proloquuntur ad ſigna Parmenſium ex omnibus cohortibus plurimi confluxère. Ibi Titus Marconius Volaterranus, cæteris turbidior & eloquentior coacervatis iumentorum clitellis impoſitus, ſeditioſiſsimo quoq; centuriorum incitante, ut pro dignitate ſaluteq; omniũ liberrimè diſſereret, ita locutus fertur: Ergo, inquit, commilitones, uti audiviſtis, Hiſpani in Italiam ibunt, & noſtro malo in vetera hyberna concedent, atque etiam quòd pudeat præclari hoſpites cum uxoribus noſtris cubabunt: nos verò exulabimus, & in Pannonia hac hyeme cum glacie & nivibus bellum geremus? pugnaturi ſcilicet pro egentiſsimo rege, & eo quidem ſi Hungaros ſpectemus, inſititio & peregrino contra indigenam acceptum ſuis popularibus, ſuperque cætera omnia Turcarum copijs ac opibus longè firmiſsimum, & quòd fortibus viris maximè mo-

Seditio ab Italis excitata.

Hispani insolentia.

vere ſtomachum poſsit, duce Maramaldo, qui ſæpe cæcus ira, præcipiti crudelitate, ita latera noſtra avidè gladio petere eſt ſolitus, ut non aliunde libentius, quàm ex noſtra cæde & ſupplicio ducis nomen uſurpet. neque vos qui ſæpe ſigniferi centurionesque fuiſtis, uſque adeo inſaniſſe crediderim, ut ſine ulla ſpe ſtipendij, aut commeatus, aut victoriæ, aut deniq; reditus ſub gregario duce militetis. profectò non tam me iuvat huc veniſſe pro laude Italici nominis, vel non pluris quàm triginta denarijs æſtimatum, & ſi hactenus undena ſtipendia meruerim, quàm hodie diſpudet hunc fœdum antè finiti, quàm cœpti belli exitum ſpectare, ſed in regia fortuna nullus eſt pudor, ſicuti nec ulla æquitas in referēda militi gratia: militarem enim operam hodie reges una belli neceſsitate metiuntur: hæc una, inquam, nobis præmia expedit, amorem conciliat, auget dignitatem, quæ omnia demum poſt victoriam parta pace penitùs obſoleſcunt. Ita vobis hodie evenit commilitones, Cæſar & Ferdinandus graviſſimo belli metu liberati, ut hac noſtra multitudine exonerentur, nos tanquā pecora in Pannoniam detrudere contendunt, ita ut ſperent noſtro ſanguine victoriam eſſe relaturos, aut in adverſa noſtra fortuna, nullam omnino iacturam facturos, ſi nos Turcæ & Hungari Danubij glacie, & Alpinis nivibus interclusos, fame & ferro penitùs abſumpſerint: verùm hæc fortaſſe non agnoſcitis, ſicuti nec planè noviſtis, quid hic durus, & verè ſanguineus cometes evibratis in Italiam radijs portendat, certè hic nec Solymano nec Cæſari fatalis adfulget, quum verius nobis calamitatem ac interitum minetur: illi enim pari conſilio ſecuritatis atque prudentiæ pleno, viam fatis aperire noluerunt, dum in diverſa abeunt, atque omnes committendi prælij caſus devitant. Ergo ſi illis planè licuit, & ſalva quidem maieſtate egregiè caviſſe, ne prælij aleam ſubirent, quum utrinque dimidius terrarum orbis præmium victoriæ ſpectaretur, nos minimè cavebimus, ne eò demittamur unde nullus niſi funeſtus exitus eſſe videatur? quum id abſque flagitio & optimo quidem iure, nulla propoſita mercede facere poſsimus. hoc modo valde præclarum tanto bello finē impoſitum videtis, in quo uni omnium Itali pro laude & donativo contumeliam ferimus, & ob id fortaſſe in Pannoniam relegamur, ut in Italiam hoc flore militum detracto longeque ſemoto, Hiſpanorum & Germanorum coloniæ deducantur. Profectò nimis miſerum videtur, ablegari in ſolo barbarico, ubi omnia hoſtilia occurrent, nec ullus deſertos & errabundos omnino pacatus locus excipiat. Experiemur quoque vel inviti quàm grave ſit, atque intolerandum corporibus ſimul atque animis hyberni & ancipitis belli erumnas pati, atque interim ægro animo & moleſtiſsima reputatione meminiſſe, quid domi ab Hiſpanis atque Germanis liberi, fratres, conſanguinei, & ipſæ denique uxores noſtræ patiantur. Itaque hodie commilitones pluris intereſt rectè ſapere, quàm fortiter pugnare. Ad certam ſalutem, ad verum decus occaſio quæ ſe nobis præbet, in præcipiti vertitur, maturè facto opus eſt, & priuſquam Hiſpani vaſa conclament, nobis eſt provolandum, ut magno intervallo caſtra & prima agmina Cæſaris antecedentes, primi omnium Italiam intremus. ſi prolixè conſultando paululum cunctemur, & Vaſtius aderit, & ipſi præfecti noſtri advenient, Italici ſanguinis proditores, qui nos ſuo quæſtu & malo noſtro in has difficultates adduxerunt, ſcilicet deprecantes, & denique fallaciſsimis artibus multa ſtipendia pollicentes. At vos, ſi viri eſtis, eos tanquam publicos hoſtes à colloquijs arcebitis, atque etiam iure optimo, ut veterum ſcelerum

lerum pœnas pendant, interficietis: non deerunt in hac corona viri fortes, atq; etiam magnitudine animi et vitæ innocentia illis multo meliores, qui nos educāt, agmina sub ſidijs firmēt, aciem inſtruant, & hac veſtra virtute veſtrisq; animi feliciter utantur. Vos ſi ſapitis expedito conſilio corpora atque animos ad iter parate, Dij maturantibus ubique aderunt: nam facilè voti compotes evadunt qui præoccupant. Hæc dicentem excepēre turbidiſsimi quique ex varijs cohortibus laudando atque approbando cuncta ordine, uti Marconius perorarat, moxque fremitus tota concione eſt auditus, qualis apud conſternatos ad arma eſſe conſuevit. inde evulgata profectione ſigna ſunt revulſa, & denſato agmine ad Neoſtadium iter eſt directum. nec mora in agmine tribuni militares tumultuarijs ſuffragijs cum imperio creantur, nec his ubi nomen eſt recitatum, honoris recuſandi facultas relinquitur. Hi fuère Montebellius Vmber, Nerius Tiphernas, Molearius Parmenſis, Sanctiusque Picens, & à Mediolano gemelli fratres Gluſsiani, qui ad octo millia hominum ſecum traxēre, reliqui partim pudore, partim metu ſuſpenſi apud Maramaldum, Torniellumque in obſequio permanſerunt. Eo modo profectos Vaſtius, præfectique, & plerique centuriones provecti equis ad ſextum fermè lapidem conſequuntur, orant ut conſiſtere, nec tantum ſcelus admittere velint, parata eſſe ſtipendia docent, & precibus minas addunt. At illi obaudire, nihil morari, ira ſimul atque flagitio efferata ora convertere, adeo ut in adverſos minora tormenta diſploderent. Ibi Vaſtius dum retentare agmen, & tribunos deterrere, revocareque ad imperium conaretur, non mediocre vitæ periculum adijt. In ea interpellatione Molearius, qui ut ſeſe expurgaret, atque operam ſedandæ ſeditioni polliceretur, paulùm extra agmen in colloquio hæſerat, interceptus à Caſtalio præfecto iugulatur. Vulneratur & C. Anguillius Florentinus, capiturque ut eo indice ſeditonis authores quæſtione habita noſcerentur. eo atroci facto ſemel conſternatis, ira in immenſum accendi-tur, ita furentibus ſimiles multa millia progreſsi, ad Martis lucum perveniunt: id oppidum quòd portas clauſerat ſuccenſis valvis expuguant atque diripiunt, continuatisque & maximè extentis itineribus cuncta obvia crudeli rabie populantur: omnia exempla ſcelerum paſsim edunt, avaritiæ, libidinis, immanitatis. His iniurijs Ferdinandus vehementiſsimè commotus, quòd recuperandæ Pannoniæ tota ſpe deciderat, & ab his à quibus ſummum beneficium expectabat, inexpiabilis iniuriæ detrimenta pateretur, omnibus Stiriæ, Carinthiæque populis ſcripſit, ut nemini Italico parceretur. id irati animi decretum, quanquam in ſupplicia meritos ederetur, tamen aliquanto acerbius & atrocius eſt viſum, & prorſus eo rege indignum, qui in omni actione anteà pietatis ac humanitatis laudem ferre concupiſſet: quoniam neminem eo periculo eximeret, adeo ut tot reliqui milites, tot legati, totque ſacrati antiſtites, atque ex omni Italia honeſtiſsimi viri in id cædis diſcrimen cum ſceleratis hominibus miſcerentur. Ad hanc edicti famam decurrentibus undique Germanis ad obſidendas itinerum anguſtias, multæ cædes factæ, in diſperſos præſertim & alimenta quærentes: ſed ubi conglobatæ cohortes, ad veſtigia cædis, & ad ipſa cadavera perveniebant, tum verò animis ira ac indignitate percitis in ædificia graſſabantur, ſic ut paſsim cubitalibus literis ex carbone incendiorum cauſam præſcriberent, ut ſubſequentes id nequaquam temerè, ſed vindicandis iniurijs factum ſcirent, caverentque ne ipſi pariter in

Itali seditiosi in Italiam redire contendunt.

Hippolyti Cardinalis insolentia.

ſaltibus impediti Germanorum inſidijs ſternerentur. Interea Cæſar profecturus, Viennæ edixerat, vt hoc ordine in Italiam iretur, ex primo agmine cui ipſe præeſſe volebat, Ferdinandus Gonzaga cum leuis armaturæ equitibus antecederet, inde Vaſtius cum Hiſpanis, & prætoriani equites ſuccederent: interpoſito autem biduo ſubſequeretur Hippolytus legatus, cum toto legatorum ſacerdotúmque & togatorum ordine, quorum omnium comitatus erat amplisſimus: tertium & poſtremum agmen, in quo Albanus regulus cum Hiſpanico equitatu erat, Germanorum legiones clauderent, Sed hunc ordinem militari conſilio conſtitutum Hippolytus abrupit iuuenili quadam impatientia leuitateque, quum natura feruido & volucri ingenio vlla in re nullam moram ferre, & nulli, vti accidit in amplisſima fortuna, parere didiciſſet, adulantibus præſertim clientibus nonnullis, & centurionibus, quos incridibili ſumptu ſibi adſciuerat. Ii enim eum inſana libidine militare imperium affectantem, tanto exercitu dignum ad maximas res ingenti auſu gerendas dignum eſſe dictitabant, ita optimo quoque familiarium fruſtra deprecante, relicta ſacerdotali purpura, galeroque, quem maxime faſtidiebat, ferina pelle contectus, cum paucis armatis equitibus præcurrit. Id factum ad altioris conſilij receſſum plerique reuocabant, ceu legatus in ſumma rerum opportunitate conſternatos milites ad patrandum aliquod inſigne facinus in Italiam ſtipendio præbito eſſet adducturus: ſed intimi amicorum, qui eius ingenium ætatis voluptatibus occupatum, & nullo adhuc ſtabili vel grauiore decreto ſatis firmatum ſæpius excuſſerant, nihil tale verebantur; in eam tamen ſuſpicionem adductus eſt Cæſar, vt eum qui ſpiritu valeret, & Pontificia pecunia potiretur, ad occupandam Florentiam condentere iudicaret; allocutus enim milites fuerat, & ſecum adducebat Roſcium præfectum, à cuius cohortibus ſeditionis initia emanaſſe ferebant. Itaque precurrentem Cæſar, nec reuocantibus ipſius nuntijs obtemperantem, ad oppidum ſancti Viti cum Roſcio comprehendi cuſtodirique iubet, ne pax tanto ſumptu, tantoq; labore omnium in Italia parta, eius adoleſcentis audacia turbaretur, Verum non multo poſt Cæſar, cum certiora de ea re didiciſſet, nec patrui Pontificis animum acerbiore offenſione exagitandum putaret, violatique ſacroſancti legati infamia permoueretur, quinto die eum emiſit, retento Roſcio, qui & ipſe demum facilè impetrante Ferdinando Gonzaga affine, cuſtodia eſt eductus, quòd eum præclaro multorum ſigniferorum & centurionum teſtimonio, culpa vacantem caſtrenſis prætor abſoluiſſet. Quum in itinere Cæſar eſſet, Paulum Iouium qui has conſcripſit hiſtorias, in agmine adequitantem ad ſe vocauit, vt eius paulo durioris facti famam leniret. nactus enim idoneum hominem, vti ſibi notum, ac Hippolyto familiarem, per quem cuncta ordine ad Clementem ſcriberentur, docuit, non voluntatis, quæ eſſet egregia erga Pontificem ipſumq; legatum, ſed ſummæ neceſſitatis fuiſſe conſilium. quid enim acerbius accidere potuiſſet vel ipſi, vel Pontifici, ſi Italia, ipſaque imprimis Florentia ſeditioſorum militum incurſione in diſcrimen noui belli fuiſſet adducta? ſcire ſe quantopere Clemens paci quietique ſtuderet, qui iampridem graui iudicio & Alexandrum Etruriæ principatu, & Hippolytum ſenatoria dignitate contentos eſſe voluiſſet, vt diuiſa & communicata in vnũ conſenſum, deuerſa

rum virium potentia, Mediceæ domui firma & diuturna felicitas pararetur. Bellorum initia ſapientibus maximè eſſe pertimeſcenda, quæ cùm à peritis plerunque temerè atque imprudenter ſerantur, ubi demum creverint, niſi graviſsimo conatu periculoq; vix à maximis & prudentiſsimis regibus tolli vel opprimi poſsint, non debuiſſe Cardinalem, qui tanti muneris perſonam gereret, deſumere ſibi habitum militarem, ut ſeditioſos & caſtrorum atque militię deſertores cōſequeretur, & cum ijs quæcunq; in exitu forent, conſilia communicaret: nequaquam enim eum quieti vel moderati animi dediſſe ſigna, cùm neque edicto, neque precibus audiens eſſe voluiſſet: quorſum enim eius dicta factaque tenderent, quis non inſanus minimè divinaret, quum ille & ſua & aliena dignitate vel improbè vel arroganter abuteretur? profectò eum uti antea tentaſſet, Florentinę civitatis otium conturbare cupiviſſe, aut certè reliquiſſe præclaram eius importuni conſilij ſuſpicionem, quum nulla ſpe vel laude totam caſtrenſis diſciplinæ rationem intempeſtiva excurſione corrupiſſet. Cęterùm ſe ea, & quidem propenſiſsima voluntate, qua ſemper fuiſſet, Cardinalem loco fratris habiturum, ſatis facturumque ei molliore excuſatione, cum in Italia antecedentem foret conſecutus: id verò ſe in ſumma teſtari, quicquid fieri iuſsiſſet, id non ſuo, ſed Clementis commodo factum fuiſſe, quum etiam publicam Italiæ quietem unius inquieti hominis amicitia cariorem habuiſſet. Sibi verò pergratum forę, ſi id totum animi ſui iudicium, uti ab æquitate præſentiumque rerum ratione minimè alienum, ad Pontificem accurata fide pręſcriberetur, quod mox Iovius diligentiſsimè fecit. & id quidem æquiſsimo animo tulit Clemens, quum & captum ſimul & dimiſſum Cardinalem uno tempore cognoviſſet, ſæpe quærens eius ingenium à deterrimis adulatoribus fuiſſe depravatum, quanquam in ea re Cæſar ſe ipſo ſuſpicacior & aſperior extitiſſe videretur: erat enim in Cæſare, niſi naturam acerbiore facto exagitares, ſumma æquitas, rara modeſtia, patientia ſingularis, adeo ut in tanta fortuna nihil repentinum aut inſolens, vel iudicio vel ſermonibus eius excideret. At Hippolytus ubi cuſtodia eſt emiſſus è ſancti Viti oppido, quod Virunum nonnulli antiquitus fuiſſe putant, ingenti curſu Venetias contendit, bis cum ſummo vitæ diſcrimine per infeſſos à Germanis ſaltus feliciter elapſus, quum Mercadus Hiſpanus dux itineris, Germanicæ peritus linguæ, oſtentatis cultu ipſo regiæ aulæ inſignibus ea pericula depuliſſet. Porrò tribuni militares quum incredibili celeritate continuatis die noctuque itineribus ad Vacorium perveniſſent, quod hodie Villacum dicitur, in ripa Dravi amnis conſtiterunt. is amnis aquarum mole & ſuo rapido curſu concitatus, nequaquam vado ſuperari poterat: pons verò ſublicius quo iungebatur oppidi portæ, ita erat inſinuatus, ut per mediam oppidi regionem ad adverſam portam via militaris extenderetur. Quum Vacorienſes in muro eſſent, & in ulteriore ripa non exiguam equitum & peditum armatorum multitudinem oſtentarent, tribuni in lunato ripæ tractu extenſis ordinibus aciem inſtruxerunt, quæ aſpectu ipſo & genere armorum latè ſplendentium, & ſclopettariorum multitudine terribilis non rudibus modò populis, qui à multis annis armatos exercitus non vidiſſent, ſed exercitatis etiam militibus terrorem incutere poterat. Pollicebantur Itali, ſi ponte tranſitus præberetur, & venali commeatu iuvarentur, ſe continenti agmine ſine maleficio eorum finibus exceſſuros, ſi id minimè concederetur, ipſos ſua induſtria & parvo quidem cum labore inven-

turos viam, qua ſucciſis proximis arboribus flumen tranſirent, ſubindeque adnixuros vt Vacorienſes inhumanitatis & cuntumaciæ pœnas darent. Parati erant oppidani commeatum dare, ponte oppidoque recipere, ſed per cohortes ſeparatim, vt ſingulæ per oppidum cæteris omnibus excluſis, ſine periculo tranſmittirentur. Eam condicionem minimè probantibus Italis, quòd neque tuta eſſet, neque ex dignitate videretur, oppidani qui fortunas ſuas cum deſperatis minimè in periculum temerè deuocandas eſſe exiſtimabant, ponticulum ſubitarij operis à proximo maioris pontis capite iuxta oppidi murum ad frumentarias molas celerrimè perfecerunt, atque ita ad mutuam ſecuritatem vtriuſque integra exiſtimatione, præclarè atque opportunè conſultum. Drauo ſuperato, quintis demum caſtris, & multo pacatioribus quàm anteà itineribus ad Tiliauentum flumen eſt peruentum, atque inde diſſolutis cohortibus milites vario itinere, vti quiſque patriæ proximus, cum execratione eius infauſtæ militiæ domum ſunt reuerſi. Nec multo pòſt Cæſar Italiam intrauit, ſingulari Veneti ſenatus ſtudio liberalitateque paſſim ſuſceptus: eam verò pacati amicique animi modeſtiam præ ſe tulit, vt Venetæ ditionis vrbes ſe minimè ingreſſurum eſſe teſtaretur. nolebat enim qui validisſimis copijs cinctus aduentaba, vllam omnino affectati Italiæ imperij ſuſpicionem præbere, quum paulo antè ab diro bello tot vrbium excidia pertæſus, vt pacem adferret, ea quæ victricibus armis tenebat, incredibili æquitate magnitudinèque animi veteribus dominis reddidiſſet.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXI.

ADVENTANTE In Italiam Cæſare, Andreas Auria cum triginta quinq; onerarijs & quadraginta octo roſtratis nauibus Meſſanam venit. ibi cum inſtrumenta bellica & nauticos præcipuè commeatus, nequaquam ingenti cura ac diligentia à præfecto Siciliæ, quem tum importunè morbus inuaſerat, parata atque expedita reperiſſet, aliquantò ſeriùs quàm volebat, in Græciam traiecit. Audierat enim Himeralem, Ottomannicæ claſsis præfectum, in Ambracio ſinu aliquandiu deſediſſe cum ſeptuaginta triremibus imperitè & nequaquam militariter inſtructis, vtpotè quibus vſu periti nautæ gubernatoréſque deeſſent, & remigum turba magna ex parte ad naualem operam rudis, vti ex mediterraneis ſæpe hominibus impotenti imperio in naues cogi ſolita, vulgato per ſingulas triremes morbo laboraret, ſic vt eum nullo prope negotio ſi maturaſſet, oppreſſurus fuiſſe crederetur. Erat tum ad Zacynthum

cynthum

cynthum insulam Veneta classis sexaginta triremium Vincẽtio Capellio prę-fecto, qui insulas & urbes litoraque Veneti imperij vigili cura tuebatur, utrique iure fœderis amicus & hospes, nulli socius, spectator tantum, sed ex professo illis futurus hostis, qui subiectis Veneto nomini populis terra aut mari vim intulisset. Fuere qui crederent Venetos, ut neutris æquitate officij deesse viderentur, uno tempore & Aurię de Turcarum clade per Corcyreos miopa-ranes significari iussisse, & monuisse item amice atq; opportune Himeralem, ut Ambraico sinu quamprimum educta classe Ionio mari excederet, ne ab Aurianis triremibus, quæ apparatu celeritateque præstarent, dum parum salubri in statione moram inutilem trahit, deprehensus opprimeretur. Itaque Auria á Lacinio promontorio, quod hodie Columneum vocant, dimissis in altum onerarijs navibus, ut recta ad Peloponnesi insulas cursum dirigerent, Iapygium Salentinorum, legendo Magnæ Græciæ oram tenuit, indeque Corcyram & Cephaleniam prætervectus Zacynthum venit. Constiterat in acie Capellius pene hostilis paratique animi speciem præbens, ut apparatum atq; ipsam nondum vel diuturna pace senescentem maritimi negotij disciplinam ostentaret: & vetera quidem odia memoriam subibant, quibus Ligures Luciano Auria duce, ipsius Andreę tritavo, ad internitionem prope Veneti nominis ad fossam Clodiam dimicassent, atq; inde Auria subirato tristique animo Luciani interitum defleret, qui victor eo navali prælio cecidisset: sed sanctissima religionis & fœderis iura ita animos continebant, ut quum utriq; imprudentes vel incauti videri nollent, præbito insigni spectaculo concursuri viderentur. neq; inutile vel iniucundum posteris futurum putaverim, si acierum ordo paucis verbis explicetur, quando ætate nostra nequaqnam simile contigerit, ut id literarũ memoriæ mandaremus. Collocarant in alto Veneti ingentem onerariam navem quaternis funibus á puppe proraq; ad totidem anchoras, in obliquum ductis, firmissimé deligatam: ab hac utrinq; binę galeaciæ in-gentium tormentorũ apparatu formidabiles ita constitutæ erant, ut ex intervallo onerariæ navis frontem non æquarent, & utrinq; tantũ spatij relinqueretur, quantũ satis esset, ut á læva dextraq; viginti singulæ triremes, quę erãt in cornib. erumpere posset: tertia veró acies ex reliquis viginti triremibus, in qua erat ipse Capellius, in tergo subsisteret, hinc aut inde allatura opem, uti præ[illegible]ij casus & incursus hostium poposcisset. eo pacto onerariæ navi ad emittenda tormenta latum & vacuum mare, á fronte & á lateribus relinquebatur, & galeaciæ in altum exporrectæ, triremium latera tuebantur. Ab Auriana classe tres speculatoriæ triremes antecedebãt insigni velocitate: tres veró acies quindecim triremium eo ordine subsequebantur, quem in agmine navigationeq; tenuerant: ubi veró in conspectum Venetæ classis est deventũ, Antonius Auria, qui primo præerat agmini, in dextrum sensim deflectens, remos sustulit, ut sequentes expectaret, & Andreas, qui medium tenebat agmen, suo cursu progressus, sese introrsus ad cornu dextrum applicavit: Salviatus veró Rhodiarũ totius tertij agminis præfectus, interim in lęvam ita cõcitavit remiges, ut puncto temporis ad medium agmen proveheretur, adeo ut æquata omnium triremium fronte, uno pariq; impetu concursuræ crederentur. Reddidere veri prælij simulachrum tormenta utrinq; ad consalutationẽ honoris causa, exemptis pilis miro ordine displosa. Venit ad Auriam Canales nobilis vir atq; item fortis, Ionij maris custodiæ præpositus: per eum Capellius, portus, stationes,

Veneti in utramq; partem claudicant.

commeatus amicè obtulit, excuſauitq; ſe, quòd integra ſenatus fide conſociare vires, & publicos hoſtes perſequi nequaquam liceret: obſtare enim fœdus, antiquitus cum Ottomannis percuſſum, quod ipſe etiam Solymanus renouaſſet. At Auria Cæſaris nomine gratias egit, quòd ſenatus eo animo eſſet, vt maiorem æquitatis atque iuſtitiæ, quàm vllam bene gerendæ rei rationem reſpicere cogeretur, ſperare ſe tamen Cæſaris auſpicijs talem ad ingentem victoriam Venetis occaſionem eſſe præbiturum, vt eæ fœderum compedes, ab ipſis vltro pietatis et certæ victoriæ cauſa cupidiſsimè frangerentur. Et certè quum hæc animo reputamus, noſtrorum temporum condicionem deflere, Chriſtianorumque principum inſaniam deteſtari lubet, qui dum inter ſe bello aut odio diſsident, ita Ottomannis parcunt, vt qui toties ſuperari delerique potuerunt, non immeritò adaucta in immenſum potentia, ad totius orbis imperium aſpirent. Himerale enim tum in fugam acto, atq; eo, ſi perſecuti forent, facile deleto, quæ reliqua vnquam Solymano claſsis ſuperfuiſſet? qui nam Byzantij, Cæſarianæ Venetæq; claſsium impetum tuliſſent, niſi tirones prætorianos, aut eunuchos ad coſtodiam fœminarum domi relictos, mœnia egregiè defenſuros credamus? quũ in Pannonia procul ageret Solymanus & Græci ex ipſa vetere libertatis ac imperij ſui memoria, vt rebellare ex tuto poſſent, non quidem acceſſum Chriſtianæ claſsis, ſed vix ipſam tantam aduentus famam, erectis animis expectarent. Cæterùm Auria vbi didicit Himeralem ſuperato Galli promontorio, quod antiquis Acritis fuit, ad Maleam contendere, Antonium Auriam cum delectis ſeptem triremibus qui perſequeretur miſit. ſed ille ad Cytheram inſulam vſq; fruſtra perſecutus, quo hoſtes Argolicum ſinum prætergreſſos, Atticæ Sunium atq; inde Chalcidem petere audiebat, ad claſſem eſt reuerſus; ea tum in Sphragiæ inſulæ portum, quem noſtri Sapiẽtiam vocant, ſupra Methonem ad explicanda conſilia ſe contulerat. iam enim onerariæ ab alto, remiſsioribus vſæ ventis, in conſpectum ſe dederant. Fuere qui dicerent Methonem oppugnandam eſſe, & ante alios Saluiatus impiger iuuenis, Rhodiarum triremium præfectus: profitebatur enim ſe eam turrim, quæ ſubiectum mare deſpiceret, & cæteris munitior eſſe videretur, effracturum maioribus tormentis, et protinus occupaturum, vt potè qui ſitum vrbis interioresq; munitiones apprimè noſſet: ſuperiore ſiquidem anno in eum ipſum Sphragiæ portum cum aliquot triremibus è Melita inſula noctu illatus, præmiſſo ignobili nauigio per ſimulationẽ exponendi mercimonij, in cuius carina armati conditi erant, felici dolo vrbem occuparat; Iano Mario, viro Græco ſummæ virtutis id facinus ingenti animo patrante: ſed occiſis cuſtodibus, occupataq; porta, & iam capta vrbe, noſtri milites aliquanto prædę, quàm decoris auidiores, quũ ad diripiendas domos ſolutis ordinibus diſcurrerent, facilè à Turcis, qui animos receperãt, turpiter cæſi expulſiq; nobilis victorię initium fœdo exitu corruperunt. ob id Auria ex priore periculo intentiorem firmioremq; cuſtodiã adaucto Turcarum numero futuram ratus, Coronem oppugnare conſtituit. Diſtat ea vrbs à Methone duodecim fermè paſſuũ millibus ſi terreſtri itinere petatur, mari verò paulò minùs viginti. nam Acritæ promõtorium medio ferè ineruallo in mare procurrit, & in læuo promontorij latere ſenſim litora curuantur. In hoc ſinu ſita eſt Coronè, adeo porrecta in palagus, vt magna ex parte maris fluctibus alluatur: altera pars cuneata in latam cuſpidem, tranſuerſo muro, eoque ſenis turribus inſigni & ferrata porta, proximam

litori,

litori, quam Insulam vocant, penitus excludit, & ita à mari recendes sensim attollitur, vt perpetuo saxo mœnia imposita ad trianguli formam oppidum efficiunt. In oppido, vt firmiore nobilioreq;, Turcæ domos habent, Græci insulam inhabitant, ad extremum verò oppidi angulum prealta in rupe arcem Veneti quondam fecere, quæ mediterranea despicit & suburbana tecta; hæc viam militarem excipiunt, quæ in septentrionem perpetuo accliui collis dorso in campos extenditur; sed ea suburbana quum ad sagittæ iactum à porta oppidi processeris, alio intermedio muro portaq; diuiduntur: porro ad mare ab vtraq; vrbis parte duæ sunt percommodæ stationes: nam quū Euri Vulturniq; vel è diuerso Fauonius & Corus sæuius perflauerint, ex hac in alteram nauigia repente confugiunt. In læua statione ex vetusti operis mole portus efficitur, verum adeo angustus, vt vix septenas triremes tutò recipiat. Auria terra mariq; explorato vrbis situ, cohortantibus maximè Græcis, qui ad nostros è suburbanis ędificijs cupidissimè transierāt, aggressurus vrbem, in hunc modum ad oppugnandum loca muniaque distribuit; Circunductæ primò sunt in amplissimam coronam naues onerariæ, & ante eas triremes, vt totam eam conuexi muri partem, quæ insulam à mari præcingit, contractiore ambitu complecterentur, proiectis in litus sub muro anchoris, vt inde per ductarios funes ergatarum beneficio attracta nauigia, quantum maris vadum pateretur, ad mœnia promouerent. Scaphis autem magnarum nauium pluteis ac asseribus protectis, anchoras prouehi & in litus ad scopulos inter tela Turcarum ab alto incidentia collocari iubebat. ex nauium proris nouo quodam artificio pontes paribus extantibus antennis impositi tabulisq; constrati, à fronte prominebant, ita vt summitati mœnium æquarentur, atque inde clypeatæ armatęque cohortes procursuræ & irrupturæ in oppidum viderentur. In duarum verò longè maximarum nauium Grimaldiæ scilicet & Rhodiæ summis carchesijs ab excelsissima scilicet mali summitate, sacri, falconesq; bini constituti erant, vt inde non propugnatores modò qui in muro consisterent, sed interiora insulæ certis ictibus peterentur. Terrestres verò copias ita diuisit, vt Hieronymus Tutauillas Sarnensis comes duceret Italicas cohortes, & à læua parte supra molem latum propugnaculum septem tormentis quateret. Hieronymus verò Mendocius cum Hispanis à dextra, paulo à mari longius, non insulæ tantum, sed & oppidi murum totidem tormentis & scalis aggrederetur. Ipse Andreas locum sibi delegerat apud molem, Sarnensi maximè propinquum. Pontificiæ autem triremus contraria in parte Antonio Auria deposcente, dextrū cornu tenuere. Saluiatus in medio Rhodias mœnibus admouit. Nunquam ab vlla memoria, tantum tormentorum ad vnam oppugnationem collatum fuit: nam à terra quatuordecim, à mari verò centum & quinquaginta muralibus tormentis vno vndique tempore murus est vehementissimè verberatus: minorum verò tanta vis fuit, vt neq; prospici quicquam, neq; exaudiri facilè posset, fumo scilicet in crassissimæ nebulæ morem latè diffuso, & crepitu reboatuq; tormentorum cuncta quatiente. Apud Sarnensem Itali magno animo, sed irrito incœpto ad proruptum murum scalas apponere, & scandere conantes, ter à Turcis accerrimè propugnantibus insigni detrimento accepto sunt repulsi. Neq; enim tantum muri dirutum fuerat, vt attingere scalæ possent, et vndiq; ab latere minoribus tormentis sternebantur, nec Turcæ è muro saxa, ignes, feruentem arenā, calcemque & picē lequefactam prouoluere

Auria Coronem oppugnare ostendit.

ac infundere ſubeuntibus ceſſabant. Sarnenſis in his periculis fortiter æquè atque feliciter verſabatur, nec reuocandi milites locus erat: nam implicati inter ſe haſtis et in caſarum anguſtias, quæ muro ſuberant, metu retruſi quanto magis à muro recedebāt, tāto apertius ac certius vulnerabātur. Periere in eo conatu receptuque Theodorus Boſchites Græcus, qui in Italia alæ equitum cum laude præfuerat: atque item Franciſcus Carnaus è Neapoli, & Iacobus à Capua, ſtrenui centuriones, & cum his trecenti ferè milites, & ſupra mille vulnerati debilitatique, in queis fuit Alfonſus Capanius ſignifer, cui ſclopetti pila ab alto demiſſa, perfoſſo oculo linguam abripuit. Ex altera parte Mendocius nequicquam quaſſato muro, quum omnia ardua ad aſcenſum forent, cauto conſilio prælij fortunam non ſubijt. At nauales ſocij felicius, quum Auria ſubeundi & ſcalas afferendi vti anteà edixerat, tuba ſignum dediſſet, in inſulam peruaſerunt, cedentibus muro Turcis metu pontium, quos ſuperſtantibus armatis appropinquantes continuò apprehenſuros murum omnino crediderant. Primus ex naue Grimaldia imberbis Ligur genere humilis, ſed eo ſaltu ſatis clarus, vexillum in hoſtili muro defixit, proximi ei ſucceſſere Hidrontinus è Galeone miles, ac demum Lamba Genuenſes; atq; ita multis interfectis inſula capta direptaq; eſt, refugientibus infra oppidum per ferratam portam Turcis, qui ex eo quem diximus turrito muro, noſtros præda occupatos vagantesq; ſclopettis et ſagittis vulnerabant. At primis tenebris Sarnenſis ſuos, qui ſub muro conditi protectiq; multis horis ſubſtiterant, incolumes ad ſe recepit, & tota nocte laboratum eſt in erigendis munitionibus, quibus in oppugnando oppido ipſi milites tormentaq; ab hoſtiū ictibus tegerentur. Sequenti die plures Turcarum equitum manus, vt Coroneis opem ferrent, in conſpectum ſe dederunt: namq; ſingulos ferè proximorum oppidorum præfectos, et fama Aurianæ claſsis, & auditus tota Peloponneſo tantus tormentorum ſtrepitus, exciuerant. aderat à Lacedemone, quam Miſitram vocant Zadares, cui Tridigito cognomen. is à Londario Charitena Meſſeneq; expeditos equites circiter ſeptingentos adducens, ſecundum litus iter facere cœperat, vt à dextro latere in vrbem irrumperet. erat inter ſuburbana tecta, ei portæ quam diximus, in ſtatione collocatus cum cohorte Theodorus Spinula, iuſſuq; Sarnenſis milites intra ſagittę iactū interciſa militari via tranſuerſam foſſam oportunè duxerant. Itaq; Zadares quum ab Eraſmo Auria qui in id litus triremen obuerterat, tormentis peteretur, à litore diſcedens trium amplius milium capto circuitu ad læuam peruenit, ſinuoſoq; itinere intra ſuburbana tecta ſe intulit, magno impetu ad portā prouectus, adeo vt Theodorus irruentium vim ægrè ſuſtineret, eratq; res adducta in maximum diſcrimen, niſi Sarnenſis Theodoro cum paucis repugnāti peropportunè opem tuliſſet, ſubmiſſo Petro Tolſio cum trecentis ſclopettarijs: ij poſtremam partem Turcarum agminis retro auertere, ingresſiq; ſubvrbana, ita reliquos in fugam deſperato ingreſſu vrbis compulere, vt quum Turcæ concitatis equis effugere conarentur, in foſſam inciderent. Ibi Zadares labente equo præceps datus interficitur, nec vlli ex Turcis omnino parcitur. eo modo multis occiſis, capita ad munitiones deferuntur: quibus conſpectis Turcæ qui oppido arciq; præerant, ſiue metu ſiue commeatus & tormentarij pulueris inopia adducti, ea condicione vrbem atq; arcem dediderunt, vt cum rebus ſuis armisq; in pacata loca diſcedere liceret. Corone capta, atque ibi præſidio Hiſpanorum conſtituto, & recepta

Corone Caesarianis deditur.

ptis in fidem Græcis, diſputatur in conſilio, an in longo portu, qui parum à Corone diſtat, vt certus tutuſq; in ea ora Chriſtianis claſsibus ſit receptus, caſtellum ædificare expediat, aut Iuncum oppugnare. Id hodie Nauarinum, Pylium antiquitus fuit, ſubiecto portu inſigne, ignauia cuſtodis Veneti, qui poſtea capite pœnas dedit, Baiazeti in Methonenſi victoria traditum. Cæterũ Auria multis de cauſis, & quod nũquam defuturos portus noſtris claſsibus ſperaret, ea conſilia abiecit, & ad oppugnandas Patras iterum adita Zacyntho cũ claſſe deſcendit. Deſeruerant adapertam vrbẽ incolæ Turcæq;, & in retractiorem locum ſub arce præalta foſſa muroq; munitum milites cum magna puerorum & fœminarum multitudine ſe receperant. Expoſitis copijs ſubuectiſque tormentis octo muralibus Sarnenſis ad mille ſclopettarios ſecernit, qui defenſoribus murum nudent, cæteros virgultorum ſingulos faſces adferre iubet, vt æquata foſſa ad murum ſcalæ deferantur. Non diu tormentis reſtitit murus, Coroneo vetuſtate debilior. Primus omnium Ioannes, Traiani Cabaniliæ filius, caſtrorum præfectus in foſſam deſilijt, ſubſequente ipſo Sarnenſi cũ tribus ſigniferis & integris demum cohortibus, ſcandiq; murus certatim eſt cœptus, ſed defenſores Coroneis virtute conſtantiaque disſimiles, impetum noſtrorum fuga in arcem facta, diutius non tulerunt. Ita vrbe paruo labore, & penè ſine militum noſtrorum vulnère celeriter capta direptaq;, ad arcem in ædito ſitam tormenta ſubuexere. Erat oppugnatio futura difficilis, ſi eam militari more Turcæ defendendam ſuſcepiſſent, ſed exemplo Coronenſium, atq; item eius imbellis turbæ miſericordia adducti, quum tantam multitudinem diu alere, vel in tanto ſeruitutis ac vitæ diſcrimine tueri poſſe deſperarent, emisſis ad Auriam oratoribus ea conditione deditionem fecerunt, vt recepti in fidem inuiolatiq;, ſaluo imprimis fœminarum pudore, cum ſingulis veſtimen tis in Etoliam traijcerent. id egregiè Andreas præſtitit, adeò vt inter alas militum vtrinq; extenſas exeunte trium ferè milium capitum multitudine, cũ nonnulli petulantius fœminas attrectare, atq; his ornamenta detrahere inciperent corripi, extemploq; ſuſpendi, aut iugulari iuſſerit. horum ſupplicio cæteris ab omni licentia deterritis, eo ordine Turcæ ad naues ſunt deducti, vt Sarnenſis & Saluiatus antecederent, ipſe poſtremum agmen cogeret vultu ſeuero imperioſoq;, & ad ſumenda ſupplicia, ſi qui paulò licentius iuſſa contemnerent, maximè parato. Quærebat enim iuſtitiæ & præclaræ fidei famam apud ipſos præſertim Turcas, vt eæ gentes religione ac ingenij captu nobis disſimiles, facto periculo manifeſtè perſpicerent, in Chriſtianis ad militare decus non deeſſe fidem ac humanitatem, qui adeo moderatè victoria virtute parta vterentur. Exercitu ad Patras relicto, & terreſtri itinere ſubſequi iuſſo, Auria ad Naupactei ſinus anguſtias triremibus eſt deuectus; ibi fauces adeo coarctant eum influentis Ionij maris ſinum, vt vno minus ſtadio, à Peloponneſo Aetolia diſtet, qua ad Helleſpontum interfluo mari Europa atque Aſia dirimantur. His anguſtijs gemina antiqui operis caſtella imminent, quæ Dardanellos appellant. Fuere olim in Achaia Rhium, et in Aetolia Molycreum, ſed Aetolicum Achaico Baiazetes, ſuperaddita turre ingenti, et duplici muro adiecto, multo validius atq; munitius reddiderat. In his tormenta inuſitatæ magnitudinis, multiplici feneſtrarum ordine ad libellam aquæ ita conſtituta & collibrata erant, vt vel exiguis & humilioribus nauigijs ingreſſus, & exitus præcluderetur. nam vtrinque ad aduerſam regionem emiſſæ bipedalis diametri

ſaxeæ pilæ facilè perueniebant, vti eadem ratione ad Helleſpontum hodie fieri videmus. Auria citerioris caſtelli præfecto per Græcos homines extrema ſupplicia comminatus, ſi expectandam tormentorum vim putaret, facilè pepigit, vt Turcæ incolumes caſtello excederent: quibus nequaquam cunctanter eductis, quicquid vel annonæ, vel bellici apparatus in caſtello erat, diripiendum militi conceſsit. Reperti ſunt thoraces, baliſtæque veteres, itemque loricæ & peltæ more gentis, cum militari & minimè pretioſa ſuppellectile. Ea ſpolia quum Aurianarum triremium milites nautæq; efferrent, cæteriſque aduentantibus oſtentarent, adeo appropinquantium cohortium animos dolore ac inuidia exagitarunt, vt quum opimiorem fuiſſe prædam crederent, & tardius veniſſent, ob idq; præda penitus excluderentur, continuò ſeditionem miſcerent, ipſi Auriæ vehementer irati, quo primò ad Coronem, & inde ad Patras, & tum etiam ad Rhium, quaſi Turcarum ſanguini paſsim parcendum putaret, eas res ciuili pactione, quàm ferro & bellica vi conficere maluiſſet, ita præmia laborum & vulnerum ſolatia militibus eripi, atq; interuerti prædam, vt ipſe inde apud hoſtes intempeſtiuam humanitatis & clementiæ laudem priuato nomine ferat, & ſoli propè nautæ Ligures ditentur; ipſis verò armatis militibus terræ & maris incommoda perpeſsis, nec locus ad perfectam laudem, nec ſpes ad certa probatæ virtutis præmia relinquantur, & quod fortibus viris minimè ſit ferendum, omnium ceruicibus & iugulis laquei & pugiones, vel in minimo delicto, & ſublata quidem ſpe dicendæ cauſæ proponantur. Hæc quum multiplicatis per coronas militum ſermonibus dicerentur, & iam planè conſternatæ eſſent aliquot cohortes, Neapolitanus ſignifer, quem ſtrangulati ad Patras amici militis dolor incitabat, vexillum ſuſtulit, alta voce commilitones inuitans, vt ſe ad opulenta caſtella euntem extemplò ſequerentur, ibi non viſuros crudelem ducem, & ingentem prædam virtute quæſituros. Nec mora, illum quinque aliæ cohortes Italorum ſunt ſecutæ, hiſque vexillum Hiſpanorum acceſsit. iere citato agmine non tam iratis quàm auidis animis in propinquos Græcorum pagos & villas, execrante eos Auria potius quàm reuocante. Iam Sarnenſis cum valida manu expeditorum militum traieceratin aduerſum Aetoliæ continentem vt exploraret caſtelli ſitum, & ponendis caſtris munitionem inciperet, quum Turcæ in noſtros faciendo operi intentos protinus erumpunt: ſed egregiè Sarnenſis per ſclopettarios eorum impetum ſuſtinet, multiſque vulneratis intra portam compellit, interim nondum perfecta caſtrorum munitione, equites Naupacto egreſsi in conſpectum ſe dedere, vt caſtellanis opem ferrent. noſtri quanquam pauci pro caſtrorum ſpatio, quod erat amplisſimũ, vti ad continendas omnes copias vſitata ratione dimenſum alacri tamen animo in munitionibus conſtitere, in aduerſos ſclopettis rem gerentes, & nonnunquam erumpentes, vbi audaciùs prouectos hoſtes conſpexiſſent. Cæterũ Turcæ multis in gyros decurſionibus ad caſtra factis, latè omnia ſpeculati, quum ſe ſe prouehere audacius, & cominus pugnare nollent, Naupactum redierunt, intromiſſo equite ad caſtellanos, vt eorum animos ſpe celeris auxilij confirmarẽt. At Sarnenſis, qui ea ſpe traiecerat vt copias omnes confeſtim ſubſecuturas crederet, vbi de conſternatione diſceſſuq; militum certior eſt factus, intermiſſo caſtrorum opere ad Peloponneſi litus, vbi Auria conſtiterat confeſtim redijt, et ad eos pagos eſt profectus, in quos deſertores milites diuertiſſe dicebantur, ducibus præſertim Græcis, qui ſuas

Auria Dardanellorum alterum capit

Seditio inter Aurianos

ſuas iniurias cum lachrymis deferentes, è proximis vicis ad caſtra decurrerant. Eos Sarnenſis nequaquam ſeuerè, ſed comiter reprehenſos, quòd adeo leuiter inſanire cœpiſſent, haud magno cum labore ad officium reduxit. iam enim eos admiſſi facinoris pœnitebat, & ſatis verecundè ſigna & centuriones agnoſcebant, qum villas & paſtorales caſas omnibus eſculentis raptim conſumptis, & ignobili etiam collecta præda vacuas feciſſent, ſed reis & ex conſcientia pœnam meritis Auriæ ſeueritas tantum pauorem adferebat, vt nōnulli metu ſupplicij pręſtare dicerent cum Turcis paciſci, & apud eos ſtipendia facere, quàm ad ſæuum ac inexorabilem ducem reuerti. Sed Auria regionis & temporis rationem habendam exiſtimans cunctis pepercit, ita tamen vt ſeueritatem ac iracundiā vultu ſermoneq; retineret, nec veniam deprecantes recipere vellet, niſi vti cohortes decumaturus ad arbitrium militaris imperij ſe dederent. is pauor omnium animis incuſſus, pro pœna ad retinendam imperij exiſtimationem Auriæ ſatis fecit. Nec mora, ad delendam ſeceſſionis infamiam parati animis in Aetoliam ſunt traducti, ſimulq; expoſita in litus tormēta duobus circiter millibus paſſuum ſupra caſtellum, vt tutiore itinere conuehi poſſent: nam è caſtello Turcæ ea litora tormentis infeſtabant. Ea Chriſtophorus Auria vir impiger negotio præpoſitus attracta funibus & impulſa militum humeris per centurias labore diſtributo, in caſtra conuexit. eodemq; tempore Cabanilia cum trecentis ſclopettarijs antecedens, opportuno & ante, vt diximus, explorato loco caſtrametatus eſt. Dum hæc adminiſtrātur, Turcæ Naupacto magnas peditum et equitū copias educunt, & in noſtros pleno paſſu deferuntur. iam enim & à Corintho, & ab oppidis quæ ſunt ad Acheloum amnem, totaq; Peloponneſo & Aetolia, præfecti equitū raptis quas poterant turmis, Naupactum conuolarant. nec Sarnenſis, haud quaquam ea multitudine territus, ſibi deeſt; ad quatuor milia peditum in vnum agmen cogit, & quadrata acie contra hoſtes progreditur, extra ordines verò delectam ſclopettariorum manum rem gerere iubet: in tergo caſtellum relinquebatur, & in noſtris munitionibus præſidium erat relictum, quo eruptiones cohiberi poſſent, & in ipſam caſtelli portam tormēta peritè atq; oppurtunè directa fuerāt: inſultantibus vndiq; & procurſantibus Turcis, nec pedeſtres copias in aciem producentibus. Sarnenſis ſe recipere, & in caſtra ſe conferre cœpit, in tergo extraordinarij ad angulum dextrū quadrati agminis conſtituti, ſine periculo inſequentes Turcas repellebāt: circumueniri enim non poterant, & cum aliquantum in aduerſos procurrerēt diſploſis ſclopettis tutiſſimus ad agmen erat receptus. Prælio ad occaſum Solis protracto, Turcæ nulla re memorabili geſta Naupactum ſunt reuerſi. Sarnenſis in caſtra copias reduxit, totaq; ea nocte quæ ſecuta eſt ad aggeres foſſasque perducendas milites in opere fuerunt, conſtitutaq; ſuis locis tormenta muralia quæ exterioribus ædificijs protegabantur, oriente ſole turres quæ prominebant magna vi quaſſari cœptæ. Nec Turcæ conſtantiſſimè & acerrimè propugnando vlla in parte timoris ſignū dabant: erant enim in his pleriq; veterani Ianizeri in cuſtodia oppidorum atq; arcium relicti. ad extremū is exitus oppugnationis fuit, vt perfracto muro multisq; intro varijs caſibus interfectis, noſtri in caſtellum irrumperent, trecenti fermè Turcæ, nemine capto, trucidati; nonnulli inſigni animorū contumacia media incluſi turre, ſe ipſos & turrim totumq; penè caſtellum, non ſine noſtrorum clade, ſuccenſo tormentorio puluere cōcremarunt, tanto ruentiū murorum crepitu, vt litora veluti terræmotu

Auria in Ætoliâ Dardanellorum alterum oppugnat.

Dardanellorum alterum in Ætolia vi capiunt Auriani.

pertremerent, & triremes, quæ ſuberant ad ſagittæ iactum, lapidum fragmentis penè obruerentur. Andreas è prora prætoriæ triremis prælium ſpectauit, donauitque Sarnenſem & Saluiatum ſingulis ingentibus tormentis: tanta enim vis æneorum tormentorum in caſtello reperta eſt, vt ſeptuaginta milium aureorum pretium excedere diceretur. Ea demum tormenta ſtupendæ magnitudinis Arabicis inſcripta literis, ad victoriæ monumentum Genuam delata, in portus mole conſtituit, vbi de piratis ad Planaſiã inſulam ſuperatis, ſacellum Deiparæ virgini ex manubijs antea conſecrarat. His confectis rebus poſito ad Coronem Hiſpanorum præſidio, atque vrbe tormentis, & multorum menſiũ commeatu diliegntisſimè permunita, Mendocium ita animo confirmauit, vt fidem daret, & prolixè pelliceretur ſe, vel priuato ſumptu, ſi id Cæſar facere differret, in eius auxilium claſſem eſſe transmiſſurum. Interim Saluiatus ſuis triremibus in intimum ſinum prouectus, ad Lecheum vſque portum, hodie diui Demetrij vocatum, ſub ipſa Corintho pauorem circumtulit, & veteris Sycionis, quam hodie Baſilicam appellant, & quæ in aduerſa parte eſt, Creuſæ litora ſuccenſis hortorum ædificijs latè vaſtauit. Nec multo poſt Andreas appetente hyeme, & acceptis à Cæſare literis, quibus diſceſſum à Pannonia Solymani, & ſuum in Italiam aduentum ſignificabat, fœlici vſus nauigatione, Neapolim, atque inde Genuam eſt reuerſus. Interea Clemens per Tiphernates iter habens, aſperis inuſitatisque itineribus ſuperato Apœnino, ne ingratæ patriæ mœnia conſpiceret, per Aemiliam Bononiam venit, excœpitq; Cæſarem Mantua profectum; nec quicquam ea hyeme memorabile vel cottidianis congresſibus eſt actum, quàm vt lis de repudio Henrici Brittanniæ regis toties agitata pronunciante Pontifice finiretur. Exardebat enim iam tres annos rex ille, alioqui multarum virtutum laude inſignis, ſæuo ac impotenti amore Annæ Bolaniæ, quæ in aula reginæ liberius educata, eò inſaniæ amatorem regem propulerat, vt Catharinam Ferdinandi regis filiam, ipſiusq; Caroli Cæſaris materteram, præſtantia, pudicitia, & ſingulari humanitate modeſtiaq; reginam, exturbandam domo repudiandamq; decerneret, ſcilicet vt ipſa in vacuum thorum ex pellicatu in ſpem maſculæ atque legitimæ prolis reciperetur. Neq; enim Henricus aliam prolem ex Catharina ſuſceperat, quàm puellam iam propè nubilem, quæ ſuauitate formæ, & morum elegantia plurimum excellebat. Huius impuri inſaniq; conſilij fautor extiterat Thomas Eboracenſis Cardinalis, perpetuis adulationibus ſummum potentiæ locum apud regem conſecutus. Is docebat, Catharinam vxorem legitimam eſſe nequiuiſſe, quoniam Arcturo fratri antea denupſiſſet, vetari id ſacroſanctis noui ac veteris inſtrumenti legibus, neque Iulium Pontificem, quæ diuino iure eſſent conſtituta, vel accepto multo auro, reſcindere potuiſſe. proinde repudiandam eſſe, ne in ceſtus crimine perpetuo pollutus, poſt mortem ſempiternis inferorum ignibus damnaretur: neq; idcirco filiam videri ſpuriam debere, quoniam optima fide eam factis rite nuptijs genuiſſet: ſi verò legitimam ex toto inſulæ delectu vxorem duceret, ipſum & ſibi, & regno ad certam ſuccesſionem ſuſcepta virili prole conſulturum. Addebat Thomas, non deeſſe ex Pariſiorũ gymnaſio ſacrarum literarum profeſſores, qui ſecundas nuptias ritè fieri poſſe, damnato priore coniugio, validisſimis rationibus comprobarent. Hic Thomas magno Fortunæ ludibrio, quum ſummũ dignitatis, atq; potentiæ faſtigium teneret, & ſeipſum auaritia, ambitione, ſuperbiaq; tumentem capere nequiret,

quiret, præceps datus improbæ adulationis pœnas fœda morte persolvit. Ferunt eum Francisco regi occulta fide & egregia in diversum simulatione coniunctum, utpote qui Gallico auro, regijsque muneribus maximè gaudebat, magnis artibus repudio favisse, ut Henricus à Cæsaris amicitia ex ea longè gravissima contumelia penitùs divelleretur, & subinde Gallico nomini absq; ulla spe receptus, arcto & necessario quidem fœdere iungeretur. Cæterùm Clemens, qui ut eam controversiam aliquandiu aleret, continendis in officio regum animis tanquam ambigui iuris ad duodecim virale iudicium reiecerat, ubi videt diversa petentes integra authoritate diutius non posse distineri, ius & æquum ita Britanni regis amicitiæ prætulit, ut Henricum omnino moneret, se ei intra certũ tempus aqua & igni, & Christianis sacris interdicturum, nisi repulsa Anna Catharinam in pristinum coniugij locum recepisset. Ea inanis intempestivæq; severitatis comminatio inexpiabili malo summoq; detrimento reipublicæ postea cesſit: quando rex ille non multo pòst ab authoritate Romani Pontificis, suaque pristina pietate discesserit. Actum subinde est de tuenda pace, quam tanto sumptu, tantisque periculis quæsivissent: nam in eam pacem, quę publico fœdere biennio antè Bononiæ fuerat constituta, Genuenses nequaquam adscripti fuerant, queis tum maximè infensus erat Franciscus. Gennæ siquidem imperium, uti antiqui Gallorum regum iuris, néc inclusum recentis fœderis legibus repetebat, adeo ut negociatores Ligures Lugdunensi emporio pellerentur, nec alicui importare eorum merces fas esset, & à Massiliensibus trierarchis infesto ubiq; mari, Genuensium navigia magno civitatis detrimento caperentur. Minabatur quoq; Franciscus se in subalpinis Salassorum oppidis equitum & peditum copias hybernorum specie transmissurum, ut clientibus suis præsidio essent: nam Franciscus Salassus regulus pulso fratre, & matre custodiæ tradita, qui partium Cæsaris erant, in Galliam ad Franciscum se contulerat. Venerant quoq; Bononiam summę authoritatis viri Acromontius atq; Tornonius Cardinales, qui à Pontifice postulabant, ut Hispani, uti confectis bellis & pace parta, tandem Italia deducerentur, si id fieret, Franciscum regem omnes superiorum temporum iniurias satis æquo animo esse laturum, quòd si inveterari aliq; in Italia Cæsaris copias ad augendam eius potentiam conspiceret, se libertati dignitatiq; amicorum & veterum clientium suorum, qui sibi in Italia non deessent æquissimo iure consulturũ. Veneti quoq; ullo alio, quàm veteri fœdere illigari nolebant, seq; omnino prǽstaturos profitebantur, quod disertè in fœderum tabulis essent polliciti, maturamq; opem Francisco Sfortiæ protinus allaturos, si alicunde bellum eius finibus inferretur: neque enim ex dignitate Veneti senatus fore, si veluti tributi nomine annuam pecuniam tuendæ paci penderent. Ipsos enim nequaquam vereri novum armorum motum, nec si bellum fortè ingrueret, ut semel partã pacem tuerentur, vel magnis sumptibus esse parsuros: sed Veneti nequaquam permoti sumptu, qui erat exiguus, dum sese novo fœdere excluderent, duas res opportunè consequebantur, in quibus tuendę existimationis ac libertatis maximum inerat momentum. Nolebant enim Franciscum regem veluti desperata in reliquum tempus ipsorum societate, ab se penitùs alienare, atq; illũ eò prorsus adigere, ut cõmutato animi decreto, novam sibi amicitiam, novámque fortunã quęrendam putaret, è qua demum dissimulata in præsens graviore iniuria minores principes uti ingratos & aversos ulcisceretur. Nec Cæsarem

Thomas Eborac. Cardinalis Gallico auro corruptus.

Clemens PP. Britanno excommunicationem minatur.

Veneti quo consilio sese novo fœdere excluserint.

omni suspicione metuq; vacuum omnino sinere, vel sapientis consilij fore arbitrabantur, ne ille Gallos penitùs contemnendos esse putaret, si tota in ipsius nomen ac amplitudinem consentiente Italia undiq; tutus & principū longè maximus redderetur: exæquari enim tantorum regum potentiam ac vires incolumi Cæsaris amicitia cupiebant. Propterea nō obscura fama ferebatur, admonitum fuisse in Pannonia Solymanū, ne universo prælio decertaret: quoniam copiæ Cęsaris, & numero, & animis, & disciplina insuperabiles viderentur, scilicet ne ex unius pugnæ eventu in alterutra victoria, aut Cæsari, quo nihil gravius, aut ipsi Solymano, quo nihil miserius accidere posset, omnibus foret serviendum. *Solymannus admonitus ne praelio cum Caesare decertaret.* In Clementis quoq; pectus altè descenderat iniuria ex iudicio Cæsaris gravissimè concepta, quum Cæsar disceptator & arbiter Rhegij & Mutinæ principatū Atestino Alfonso, prædamnatis pōtificij imperij iuribus, adiudicasset. Optarat Clemens, ut si aliqua de causa vel ambigui vel parum æqui iuris secundū se litem dare nollet, iudicialis arbitrij præfixum tempus elabi pateretur. in ea enim dilatione neq; præiudicari Alfonso, neq; sibi & Pontificio nomini multū noceri: sed iureconsulti Cæsaris aliquādiu Pontificis legatum in spem secundissimi litis eventus malignè ludificati, accepta pecunia, uti tradidit Clemens, ut sententiam ferret, Cęsarē propulerāt. Eius rei gestæ nuncius eo ipso forte die Nonarum Maij è Belgio in Vrbem venerat, qui, uti erat Vrbis excidio maximè luctuosus ex acerbissimę cladis memoria, Clementis animum magnopere perturbavit. Itaq; excludentibus sese Venetis, atq; id dissimulanter probante Pontifice, fœdus est renovatū in sesquiannum. *Foederis novi leges.* Eæ fuere leges, Vt communibus copijs atq; pecunijs, si bellū inferretur, id ad tuendam pacem propulsarent. Dum pax esset, xxv milia aureorum nummûm ex vetere censu Pontifex, Cęsar, Franciscus Sfortia, & Alfonsus Atestinus, itemq; liberę civitates, Florentini scilicet, Genuenses, Senenses, Lucenses conferrēt, quæ ad alendos centuriones pręfectosq; equitum Antonio Levæ dispensanda traderentur. eum enim bello ducem designarāt, custodemq; pacis & ocij apud Mediolanū esse voluerant. His rebus constitutis, quæ præcipua in omni eius vita Clementis laus fuit, Hispani ita dimissi deductiq; sunt, ut ad Coronē in Peloponnesum multò maxima pars: alij ad Sicularū urbium pręsidia: alij in Salentinis & Calabris ad tuendas arces mitterentur: nonnulli ultrò in Hispaniam redirent. *Hispani ex Italia deducti.* ob id factum sapienter atq; feliciter populi totius ferè Italiæ, Galliæq; præsertim Cisalpinę Pontificis prudentiam, Cæsaris æquitatē, Venetiq; senatus iudicium atq; operā eximijs laudibus celebrabant, quòd eorum incomparabili beneficio à rapacissimis sævissimisq; militibus liberati, de libertate, de vita, & de reliquis fortunis tum primum benè sperare inciperent. At legati Cardinales Acromōtius atq; Tornonius, qui ab initio instrepere, reclamareq; & libero ore conqueri cœperāt, quòd ea principum coniuratione non iniqui fœderis prætextu gravissimam & minimè ferendam Gallis omnibus contumeliam inferrent, postquam eos Clemens subtiliter admonuit, ut pacati conquiescerent, facilè intellexerunt, quantū in dimittendo dissolvendoq; Cæsaris exercitu momenti verteretur. *Papae in solvendo Caesaris exercitu consilium.* quid enim vel optatius, vel ad omnem belli occasionem commodius Gallis accidere posse, quàm ut Hispani veterani, à quibus tot clades acceperint, paucorum mensium fœdere percusso, Italia, ipsaque Alpiū custodia detrahantur? Quando enim Cæsarē illos, qui in diversissimas regiones distributi dispersiq; essent, in eum numerū, eamq; disciplinam, vel in

magna belli necessitate coacturum: propterea desinerent repentini atq; adaperti esse, præsentia dissimulare, futura prospicere, & præteritorũ memoriam retinere inciperent, patientia ac tolerantia omnium rerum necessitas sæpissimè superari: hac via esse Cæsarem, illa Gallos, atq; ita non immeritò, & ipsos ingentia incommoda ab æquitate Fortunæ, & illum amplissima beneficia retulisse. Per eos dies, in gratiam Cæsaris, in numerum Cardinalium ascitus est Gabriel Merinus è Betica, ex infimo hominum ordine quondam ab Ascanio Sfortia, ac demum à Leone in lucem Pontificię aulę provectus. Erat is ingenio ad omnia obsequia, obeundaq; maximarum rerum munera, valde acuto paratoq;, sed literarum penitùs experte, ita ut Clemens nõ obscurè reprehendi posse videretur, quòd nonnullos tum virtutis eximiæ prærogativa candidatos, quũ hunc efferret, eodem galero cohonestare minimè voluisset. Cæsar primo Vere Bononia profectus, Ticinum venit, ut campos & sua victoria, & Gallorum clade percelebres, & manẽtia adhuc castra et munitiones inspiceret, monstrante singula loca Vastio, ac eius prælij eventus enarrante. iuvabat enim Cęsarem tum maximè lætum, & curiosè divagantem ipsis in locis vestigia figere, quibus insigne aliquod facinus editum constabat. Nec Vastius honestissimo officio deerat, quum de se ipso parcissimè loqueretur, & nomina meritaq; fortium virorum Cęsari cumulata cum laude commendaret. Mediolani demum, summo omnium, & Francisci præsertim principis studio susceptus est. Is in privatam domũ digressus, arcem ipsam Cæsari tradidit, ædificij laxitate atq; elegantia, itemq; bellicorũ instrumentorum apparatu, toto terrarum orbe memorabilem. Inde paucos post dies superato Ticino amne, ad Viglebanum venationibus intentus aliquandiu desedit, donec paratã esse classem, & idoneas ad navigandum tempestates esse ex literis Auriæ didicit, atq; ita Genuam est profectus. Excepit eum hospitio Andreas in suburbanis hortis, quos regio apparatu ita instruxerat, ut discedenti Cæsari ea ornamenta dono daret. Erant enim aulæa serica, & intertexti auro & purpura lecti, itemque exquisitæ artis signa & tabulæ, quæ omnia eo nomine suscepit, ut ea hisdem in cubiculis & conclavibus sibi reversuro in Italiam asservari verecundè & comiter iuberet, nec multò pòst oram solvit, provectusq; ad Stœchades insulas, quarũ primæ Massiliæ portũ efficiunt, biduo ibi constitit. Attulêre ei dona tenerrimi commeatus Tendanus Comes Gallicæ classis præfectus, atq; item trierarchi. suborto demũ secundo vento in altũ vela dedit, & paucis diebus in Hispaniam pervenit. Eodem quoq; tempore Clemens via Flaminia Anconam est profectus. Eam urbem paulò antè per simulationem Turcici belli præsidio occupatam, Pontificiæ ditionis fecerat, redactis in ordinem decurionibus, qui arrogantius quàm deceret libertatis nomen præferentes, Pontificum imperia contemnebant: ea de causa suspectos cives relegandos curaverat, donec arcem loco opportuno conderet, ut ordinata demum Republ. nobilissimo emporio, sua libertas non soluta ad arbitrium multitudinis, sed astricta æquissimis legibus redderetur. Inde Pontifex Deiparæ virginis Lauretanæ templum adivit, & ad aram maximam miraculo et vetustate memorabilem sacra confecit, modicisq; demum itineribus per Recinates, et Septempedanos, qui Sanseverinates hodie dicuntur, & Camertes, in Vrbem est reversus. Ineunte æstate eiusdem anni crebris nuntijs allatum est, Turcarum classem Gallipoli eductam, in Peloponnesum cursum tenere. Nec multò pòst Mendocius, qui Corone in

præſidio erat, Petro Toletano proregi Neapoli literis ſignificavit, ſe terra mariq; vehementer obſideri, ſed egregiè defenſurum urbem, dum alimenta ſuppeterent. Verùm capitum omnium inita ratione nequaquam tantũ frumenti & reliqui commeatus omnino reperiri, ut id tota ęſtate ſuffecturum exiſtimaret. Proinde Cæſarem etiam atque etiam monebat, ut ante omnia Græcorum ſtudio & voluntati, quæ eſſet mirifica, deeſſe nollet, ſi Coronem defendi vellet, & ad id maiores copias ſubmitteret, facilè ſperari, ut Turcæ rebellantibus Græcis tota Peloponneſo paucis èxceptis arcibus pellerentur. Sed ab Auria præſertim maturam opem implorabat, adeo ut quum hoſtilis claſsis apparatum elevaret verbis, ut certa ſpes parandæ victoriæ inijceretur, etiam eum moneret, ut datæ ſibi fidei memoriam retinere vellet. Iis rebus cognitis Cęſar Auriæ præcipit, ut claſſem inſtruat, ad id pecuniam curari iubet, & duodecim triremes, quas Alvarus Bazanius in Hiſpania ædificarat, ſe continuò tranſmiſſurum pollicetur. Igitur coactis circiter triginta onerarijs navibus, & viginti ſeptem triremibus Auria Neapolim venit. ibi veterani Hiſpani, qui efflagitatis ſtipendijs ab authoritate Vaſtij, proregisque diſceſſerant, occupataque Averſa urbe, & fœdè direpta, magna detrimenta circumiectis Campaniæ oppidis intulerant, perſoluto ſtipendio navibus ſunt impoſiti Roderico Macicao duce, qui erat caſtrorum pręfectus. Conſcendit & triremes cum manu nobilium militum Federicus Toletanus ipſius proregis filius adoleſcens, ut eo ſacro bello prima militiæ rudimenta deponeret. Vaſtius ipſe, qui ſe iturum dixerat, ſuborto ventris profluvio Neapoli ſubſtitit, fuère qui crederent dolore contumeliæ adductum potius quàm occupatum morbo, ea expeditione maritima operam præſtare noluiſſe: quoniam nuper Bononię dum fœdus iniretur, ſibi prælatus eſſet Antonius Leva, articulari etiam impeditus morbo, qui in Italia, ſi bellum ingrueret, fœderatorum omnium eſſet imperator. Dum hęc parantur, Andreas ut Coroneorum animos confirmaret, ne deſperatis auxilijs durius ſibi conſulerent, Chriſtophorum Pallavicinum in familiam Auriam adoptatum expediti & maximè pugnacis ingenij iuvenẽ cum velocißima trireme Coronem miſit. is interdiu per mediam Turcarum claſſem directa prora in portum invectus, obſeſſos ingenti alacritate complevit, nec multo poſt inſpectis & diligenter exploratis rebus omnibus, ut de hoſtium conſilijs ac viribus certiora ad Auriam deferret, meridiano ferè tempore improviſus erupit, felici audacia inter medias hoſtium ſtationes elapſus, adeo ut ſpectaculum miraculo proximum cunctis præberet, & perſequentes velis & remis, extento maximè curſu fruſtrarẽtur. At Auria è Neapoli Meſſanam provectus, ubi de maritimis terreſtribusque hoſtium copijs, & de apparatu numeroque triremium certius didicit, omnem ſpem & rationem inferendi pręſidij in celeritate poſitam ratus, nequaquam expectato ab Hiſpania Bazanio in Græcia curſum intendit. Audiebat enim prædonum acceſsione quotidie adaugeri hoſtium claſſem, Morumque præſertim archipiratam Alexandrinum expectari: cuius conſilio ac diſciplina pręfecti Turcę in omni eius belli adminiſtratione uterentur. Quum verò Zacynthum veniſſet, docentibus Venetis aliquanto ampliorem & inſtructiorem quã putarat claſſem hoſtium ad Coronem ſtare comperit. Nam Luphtibeium Gallipolis Sanzacum, cuius præfecturæ maris imperium eſſe conſuevit, & Solymanum Acarnanem, Morumq; ipſum circiter octoginta triremes coegiſſe, magnumq; numerum propugna-

pugnatorum ex Ianizerorum ordine in triremes distributum esse referebant, adeo ut nostros nisi pleniore vento uterentur, Ottomannicę classi impares futuros esse iudicarent, & nonnulli propterea triremes Hispanicas omnino expectandas atq; evocandas arbitrarentur. Cęterùm Andreas, ut de classe statione q; hostium certius exploraret, Christophorum Auriam cum insigni sui trireme speculatum misit. is quum Acritem promontorium superasset in proximo sinu universam classem cōspexit iuxta litus obversis ad terram puppibus longo ordine collocatam, confestimq; inde persequētibus Turcis ad Auriam reversus retulit, duplo ampliore triremium numero quàm anteà ad Coronem vidisset hostes adauctos, eosq; sibi videri non alio consilio sub Acrite in statione consistere, quàm ut confligerent, quum nostri superato promontorio ad Coronem proveherentur. At Auria qui neq; Bazanium expectabat, neq; multum ea hostilis clasfis amplitudine terrebatur, nihil cunctari, & instituti itineris cursum tenere constituit. Itaque suborientibus Etesijs, qui venti æstate pomeridianis horis ab occidente perflare consueverunt, nostri hoc ordine àcie instructa Acritem superant, & recto cursu ad Coronem deferuntur. antecedebant duo maximi galeones, quorum navigiorum formam alio loco descripsimus: alterum ipse Auria magno sumptu ædificarat: alterum pari magnitudine adduxerat Belhomius Siculus. his erat iniunctum, ut in lęvam vela converterent, & quum hostium clasfis à litore proveheretur, deiectis anchoris medio inter utranq; classem loco consisterent, ut quum opus foret, tormenta quæ erant eximiæ magnitudinis in adversam disploderent. hos onerariæ naves plenis velis sequebantur: in tergo fuère triremes omnes latissima fronte onerariarum agmen cogentes: dextrum cornu Pontificiæ Rhodiæq; triremes, quibus præerat Salviatus: lævum Antonianæ hosti proximum obtinebant: mediam verò aciem ipse Auria tenebat. Turcæ ad primum conspectum à litore non discedentes procul tormenta emittere, & demum provehi cœperunt, ut ex propinquo rem gererent, cohortante alios Moro, qui audenter in nostrorum latera, et deniq; in terga vertebatur. Nam nostri quum propositum suum tenerent, & nihil in lævam conversis proris rectà ad Coronem contenderent, fugæ speciem præbebant, eò præsertim quòd triremes à dextro cornu, metu tormentorum adductæ in altum magno capto circuitu ferebantur, & pleræq; aliæ ex media, Antonianaq; acie onerarias consecutæ confusius quàm deceret inter eas sese insinuabant, quanquam nullum prope detrimentum ab hostium tormentis acciperent: nec galeones cursum intermiserant, quum consistere debuissent. In ea perturbatione nostræ clasfis Morus Luphtibeium est cohortatus, ut pulcherrimę occasioni non deesset, sed illo cunctantius & consideratius provehente sese, Auria ab onerarijs triremes explicavit, & ad Coronem secundo vento est devectus: duæ onerariæ implicatis inter se antennis, quum cæterarum cursum ęquare nō possent, in tergo hæserunt. ad has opprimendas extemplò universa hostium clasfis advolavit. Tum verò Hispani nequaquā pro sua virtute, uti deserti & negotij navalis rudes insano pavore conterriti, in scaphas desilire cœperunt, ut nostros cōsequerentur, in suam Hermosilla ipsius scortum cum magno auri pondere demiserat, in alterā Petri Sarmenti signifer desilierat, nonnulli, mirum dictu, quanquam natare nescirent, quòd eos scaphæ non caperent, in mare præcipites se dabant, ut ad nostros enatando perfugerent. Andreas cōversa prętoria à scaphis funium oram sibi porrigi magna

Auria ad Coronem cum classe venit.

vocepetebat,ut onerarias remulco attraheret, ſed illi nequaquam funis caput attulerant,ut qui erepto conſilio tantū de fuga occupati metu cogitaſſent. Itaque Turcæ ſcaphas opprimunt, & circumiecta triremium corona, onerarias adoriuntur,in minorem navem erepentes, Hiſpanis quod nunquam aliàs acciderat, animos deſpondentibus eam capiunt. ex hac multis interfectis in excelſiorem tranſcendunt, in ea cruentum editur prælium: nam amiſſa prora & medio ponte Hermoſilla ad puppis caſtellū ſe receperat, & ab ima carina ferreo tormēto ſaxea pila ingens emiſſa triremes duas,interfectis ad triginta Turcis vehementer afflixerat. At Auria perturbato,ſed ingenti animo,ignominia loco duceus, ſi in oculis noſtrorum naves circumventæ atque expugnatæ caperentur, cohortatus trierarchos ut proras converterent, & remis contenderent ad opem ferendam, in hoſtes curſum intendit. Id conſpicati Morus, & Luphtibeius & Solymanus, quòd iam pleniore Favonio ad Coronem ſenſim detruderentur, & ab ingenti colubrina, quæ in turre erat conſtituta, emiſſæ pilę ad ipſorum triremes vel in trium milium ſpatio perveniebant, magno tumultu explicare remos, & deſertis navibus ſe recipere cœperunt: in eos Auria ad lx pilas ferreas contorſit, & in multo ſpatio continenter diverberatis eorum puppibus eſt perſecutus: iam Antonio Auria ad oppugnandas onerarias converſo. Ibi Hiſpani qui ęgerrimè pugnam ſuſtinebant, quum Turcis, uti paulò antè ipſis acciderat, commutata fortuna animus concidiſſet, in medio navis ponte repugnare audacius cœperant, & Antoniani mirabili celeritate vndiq; ſcandentes in ſumma caſtella evasêre. in ea contentione trecenti fermè Ianizeri, qui ſingulari virtute naves occuparant, à ſuisq; deſerti fuerant, interfecti aut capti ſunt. In his fuit Iuſuphius ſenex mille Ianizeris præpoſitus, quem Auria ſericeis veſtibus, atque aurea torque donatum, ut ad ſimilem quoque liberalitatem hoſtes provocaret, ad Methonem ſine pretio dimiſit. At præfecti claſſis, uti poſtea cognitum eſt, ad graviſsimas verborum contentiones deſcenderunt, quum Luphtibeius à Moro, Solymanoque Acarnane: & deniq; ab omnibus increparetur, quòd cupientibus militibus, & ſingulis obteſtantibus trierarchis æquiſsima conditione dimicare noluiſſet: ſed ille ſecretiora mandata à Solymano imperatore ſibi data dicebat, ut omnino ſervaret claſſem, atq; omnem pugnę aleam ſedulò devitaret. Interea dum ad onerarias naves pugnaretur, Mendocius in deſerta hoſtium caſtra erupit: nam conſpecta noſtrorum claſſe, atq; inde magno timore concepto, terreſtris exercitus, nequaquam planè collectis vaſis effugit: in his caſtris non exigua copia commeatus & caſtrenſis ſupellectilis eſt reperta. Itaq; Andreas re feliciter geſta, frumentum, vinum, & reliqui commeatus magnam copiam, tormentariįq; pulveris cados plures exponit, Macicao, cohortibusq; eius urbem cuſtodiendam tradit, Græcos conſolatur, hortaturq; ut ea obſidionis & belli incommoda patienter ferant: Cæſarem enim in ea præcipuè cogitatione verſari, ut ineunte Vere, terra, mariq; in Peloponneſo cum Turcis bellum gerat, eumq; nihil ducere honeſtius, aut ad gloriam ſplendidius, quàm benemeritam de ſe Chriſtianoq; nomine Gręcorum gentem ex diuturna ſervitute in lætiſsimā reſtituere libertatem. Fuêre qui exiſtimarent, Turcas univerſa claſſe exui ea die facilè potuiſſe, ſi Auria Bazanianas triremes expectare, quàm infirmis viribus à Meſſana feſtinare maluiſſet, ſed alij eas graviore tectioreq; conſilio in freto Siciliæ opportunè ſubſtitiſſe dicebant, ne Italiæ litora penitùs omni navali præſidio nudarentur. Neq; enim

Prælium Navale inter Auriam & Turcas.

Coronis obsidio soluta.

enim universas triremes in unius pugnæ periculum devocari Cæsar volebat, utpote qui nequaquam præclarè exploratam haberet Gallorum voluntatem, qui augendæ atque adornandæ clasſi ad Maſsiliam toto eo anno magnoperè ſtuduiſſent. At Auria vetere exercitu in naves impoſito, à Corone diſcedens ad inſulam Ticanuſſam, quam Veneticam hodie vocant, ſupra Acritem conſtitit, ratus Methonenſi portu egreſſuros hoſtes, ut prælio contenderent. Sed quum nullis artibus elici, neq; tutò oppugnari poſſent, uti erant mole ipſa, turribusq; protecti, Corcyram venit, atq; inde Meſſanam eſt reverſus. Nec multis inde diebus Morus, quum Venetis onerarijs navibus, quæ mercaturæ cauſa Syriam petebant, inſidiaretur, cum Hieronymo Canali apud Cretam nocturno prælio conflixit. ex tredecim Mori triremibus, quatuor perfractæ demerſæq; ſunt, tres captæ, reliquæ magna ex parte remigibus nudatæ Alexandriam ex fuga petiverunt. in his treceuti ferè Ianizeri, qui Memphim deportabantur, itemq; ad mille Turcæ ex navali turba interfecti. neq; enim Veneti prædonibus parcunt, quòd cathenatis ſervis ad remum minimè utantur, unus ferè omnium Morus, quum nomen profiteretur, iam gravi vulnere tranſverſa fronte ſuſcepto ſervatus eſt, & cura ingens adhibita accitis medicis, ut ſanaretur. ambo enim mutui erroris veniam deprecantes, egregia ſimulatione teſtabantur, ſe ſimulitudine triremium, & falſa de hoſte coniectura deceptos: nam Morus pro Aurianis Venetas ſe adortum fuiſſe prædicabat. Canales verò pro Moro Barbaruſſam credidiſſe, qui tres Venetas triremes ſuperioribus annis intercepiſſet. Nec Solymanus eam iniuriam iniquo animo tulit, Venetoq; legato ad Byzantium, demiſſa, & in erroris excuſationem compoſita oratione ſatisfacere contendenti, Canalem rectè militariterque feciſſe reſpondit, qui vim illatam fortiſsimè repuliſſet. Ex Cæſarianis verò tres triremes Adurnio duce, quæ omnium poſtremæ in ora Brutiorum vecturæ & mercimonij cauſa aliquãdiu hæſerant, ad Palinurum a Sina prędone, cui Iudęo cognomen fuit, circumventę captæq; ſunt. Sub id tempus Clemens Pontifex Catharinam iuniore Laurentio Medice genitam Henrico Franciſci regis filio deſpondit, appetenteq; colloquium rege Maſsiliam, ut ibi nuptias inſigni conventu habito celebrarent, navigare conſtituit. maxime decorum enim ſibi futurum rebatur, ſi qui Cęſaris filiam domi ſuæ tanquã nurum erat habiturus, regię quoq; & longè nobiliſsimæ ſtirpi ſuum ſanguinẽ inſeruiſſet. ea affinitas uti ambitioſius expetita, atq; id maximè colloquium importuno tempore quæſitum vehementer Cæſaris animũ commovit adeo, ut minores quoq; principes, & Italiæ totius populi magnopere terrerẽtur, quaſi Pontifex qui dudum tanta prudentiæ cum laude, afflictæ evaſtatæq; Italiæ pacem atq; ocium peperiſſet, depravato demum animo & commutata voluntate renovandi belli cauſam eſſet præbiturus. Conſtabat enim Cæſarem urbe Mutina Alfonſo Ateſtino adiudicata adeo Clementis animum perturbaſſe, ut pleriq; eam iniurię moleſtiam, quã nec ille ſimulanter devoraſſet, alienato planè ſtomacho percoqui minimè poſſe exiſtimarent. Sed Clemens, qui conſilia ſua aſsiduis cogitationibus evigilata terminarat, magno ſibi artificio & temperamento Cæſaris pariter, & Franciſci regis amicitiam tuendã eſſe arbitrabatur. periculoſum enim eſſe prędicabat unam tantũ amicitiam colere, quę cũ alias excluderet, duriſsimæ ſervituti proxima videretur: Pontificiæ ſiquidem dignitatis & æquitatis eſſe, communem ſe omnibus parentẽ atq; benevolum profiteri, neq; adeo Gallorũ re-

gem tanti nominis, & qui Christianæ religionis sæpius defensæ propagatæq; titulos præferret, contemnendum existimare, ut colloquium cupienti pieque petenti, quum id ipse bis Cæsari dederit omnino denegetur. Anne aliter exscindi, aboleriq; posse Lutheranæ hæresis malum, quàm si Franciscus concilio faveat, authoritate & viribus adsit, & in eam præsertim causam, sensus, & consilia Galliæ plena pietatis cum Cæsare coniungat? se profectò ea mente in Galliam proficisci, ut pacem atq; otium confirmaret. quid enim alienius à natura sua, & quid deniq; stultius, quàm pacem evertere, qua ipse ante alios tantopere gauderet, & ut ea diu frueretur cum acerbissima rerum omnium conturbatione, summa vitæ & dignitatis pericula subijsset? Proinde timere & malignè suspicari desinerent, qui sua in rempub. merita minimè nossent, aut quid superioribus temporibus essent perpessi obtuso vel ingrato ingenio minimè meminissent. Igitur inclinante æstate Ioannes Stuardus Albaniæ regulus cum viginti triremibus è Massilia ad portum Veneris venit: eius vxor Catharinæ sponsæ matertera erat, ipseq; iungendæ affinitatis author, & sponsalium præcipuus interpres extiterat. Itaq; Albanius sponsa ad Niceam Provinciæ mari devecta, ut inde terrestri itinere Massiliam perveniret, conversis inde velis, Liburnum est profectus. Iam Clemens per Etruriam Pisas venerat, expectataq; idonea tempestate quum ad mare descendisset triremes Gallicas conscendit. affuère ex composito à Messana redeuntes cum sua quisq; classe Auria, Alvaresq; Bazanius & Salviatus, qui ante portum decurrētibus cum insigni orornatu vexillorum triremibus, displosisq; omnibus tormentis, Pontificem consalutarunt. eo die qui ipsi omnium lætissimus fuit, Clemens ad Herculis Moneci portum, qui Villafrancha dicitur, perflātibus Euris, atq; inde biduo pòst Massiliam pervenit. Exceptus est ab Anneo Memorantio regiæ familiæ magistro, incredibili apparatu sumptuq;. postridie rex ipse cum Eleonara regina, tribusq; liberis affuit, totius Galliæ nobilitatem trahens. Nec multò pòst in solenni Cardinalium episcoporumq; consessu medius inter liberos in genua procumbens, hilari osculo exceptus, allevatusq; est. Oravit tum Latine & luculenter Ioannes Bellaius episcopus Parisiensis, quū eum congressum summæ felicitatis maturum iam publicæ pacis fructum, fessis Christianorum rebus allaturū ominaretur. Gravissimis inde cōsultationibus extracti aliquot dies, tantò consiliorum silentio, ut ne arbitrum quidem, qui lumen proferret, nocturnis colloquijs admitterent: ipsorum enim cubicula paries tantū cum secretis foribus dirimebat. Fama erat, utrunq; mutuis cum lachrymis recentes calamitates deflevisse, repetisseq; origines antiquorum cōsiliorum veluti uno ordine connexis erroribus, quibus demum in tantas carceris miserias decidissent. Nec deerant curiosi abditarum rerum interpretes, qui subtiliter excepta auribus, aut ingenij libidine conficta enumerando, Clementi gravē invidiam apud Cæsarem conflarent, quasi ille iam regi certissimo fœdere iungeretur, ut quum per occasionem cōmovere virium lacertos possent, in Italia bellum renovarent, quo simul & hic Mediolanum repeteret, & ille Rhegio & Mutina potiretur. Augebant suspicionem maturatæ nuptiæ, quæ impares regio sanguini viderentur. Siquidem nobilissimus adolescens Henricus quanquā ætate tenerior, Catharinā celebratis insigni cerimonia nuptijs ex virgine mulierē prima nocte reddiderat, cui quanquā materna oppida in Arvernis atq; item centū milia aureorum nummûm cum unionibus multisq; gemmis et pretiosa

thori

thori supellectile coniugalis mundi nomine affluenter accessissent: nihil tamen exæquari videbatur: nonnullis dotem simul & novæ nuptæ natales obliquo sermone elevantibus, qui Pontificem maximè suspectum Cæsarianis redderecontendebant. Vnde & illud falsè dictum Philippi Strozzæ legati apud regem in vulgus emanarat. Regijs enim quæstoribus, quum illis repræsentata dotis pecunia solveretur, admodū exiguam eam dotem esse pro regiæ domus fortuna dictitantibus responderat, se plurimum mirari, quòd ea dignitate homines nequaquam arcani regij participes viderentur, postquā nescirent Pontificem insigni chirographo tres inæstimabilis pretij gemmas, quarum insana cupiditate maximi reges deflagrarent, in supplementa dotalia promisisse: illis verò læto vultu quænam essent requirentibus, quòd è sacra tiara detractas iri putarēt, arridens subiunxerat, apud peritos rerum eas fore Genuā, Mediolanum atq; Neapolim. Quę res sicuti risum movere potuit, ita & mox apud Cęsarianos subamaræ suspicionis aculeos reliquisse videbatur. Nobis certè cōstabat Clementem alienato maximè ingenio, eam Cæsaris sententiam pertulisse, qua ille Alfonso Atestino Rhegium & Mutinam adiudicarat, adeo ut iniuriam libero ore conquestus contra morē, barbam alternante manu demulceret, & aliàs irati animi decretū in colloquijs non nimia dissimulatione fateretur. Cæterùm Massiliæ cōvivijs, saltationibusq; triginta quatuor dies insumpti tanta principum minorumq; ordinum contentione & cura implendis totius munificentiæ ac humanitatis officijs, ut is conventus, eæq; nuptiæ, neque iocundiore comitate, neq; effusiore sumptu, neq; liberiore lætitia celebrari potuerint. Aderant tres regis filij, in quos ora hominum vertebātur. In Francisco Delphino eminebat ingenium grave, multa reconditarum rerum cognitione defixum. Henricus autem iucunditate animi, corporis & cultus militari habitu, sermonis alacritate, Gallorum naturæ similior studia faventis populi promerebatur. In Carolo autem puero id erat decus oris, ea eruditi & admirabilis ingenij suavitas, ut nemo eo rege, prole felicior haberetur. Honestavit nuptias Heleonora regina, serenitate, modestia, munditijs tanto rege dignissima. Nec indigna erat nova nupta regio fastigio, quum haud dubiè Leonis decimi maioris patrui indolem à magnitudine excelsi liberalisque animi, honestissimisque moribus referret. Ipse autem Franciscus sua peculiari liberalitatis laude supra cæteros principes maximè insignis seipso splendidior apparuit: singulis enim Cardinalibus opulētæ ex Galliæ sacerdotijs pensiones dono datæ, honestatiq; sunt amplissimis muneribus, qui vel studio partium, vel Pontificis gratia pollebant, & ij ante omnes præcipua benignitate, qui optimarum literarum, & præstantis ingenij fama noscebantur. Hos rex ipse omnis elegantiæ arbiter, & nobilissimarum artium peracutus æstimator, in summam familiaritatem erudito sermone pertrahebat. Neque passus est se donis à Pontifice superari: nam quum Pontifex monocerotis bicubitale cornu aureæ cælatæ basi inclusum, ad depellenda epulis venena dono dedisset, id latissimo aulæo rependit, in quo Belgarum arte suprema Christi cœna cum discipulis serico atque auro intexta visebatur. Dedit & cupiditati Hippolyti Medicis Cardinalis, quum ingenuo pudore maiora dona repudiasset, mansuefactum leonem eximiæ proceritatis, quem è Mauritania Hariadenus Barbarussa cum legatis transmiserat. Discessurus autem Pontifex, quatuor viros Gallos legit in senatum, commendatione atque iudicio Regis delectos. Ii fuère

Scomma Philippi Strozzae in dote Medicaeae

Odettus Caſtellio, cui Anneus Memorantius aulæ magiſter erat avunculus, & Philippus Bolonius Albani frater, & Claudius Gibrius Philippi Sciabotti amirantis avunculus, & Ioannes Venurius ab innocentia comitateq; ingenij regi carus, & cæteris ætate ſuperior. His rebus confectis concluſo iam propè hybernis tempeſtatibus mari circiter Idus Novēbres è Maſsilia ſolvit, tenuitque portum ad vada Sabatia; inde conſcenſis Aurianis triremibus, quū Gallicas remiſiſſet, Centumcellas pervenit, terreſtriq; demum itinere in Vrbem eſt revectus: ita ut adveniens alterutra ſui fama frueretur. aliqui enim, ut in libera urbe impunè accidit, eum ſapientiſsimū appellabant, quòd neptem ſuam maximi regis nurum, & in domo ſua Auguſti Cæſaris filiam rara felicitate cōſpiceret: & contrà alij criminosè admodum id factum vituperarent, quaſi depoſita ſacroſancti Pontificis perſona privatis familiæ commodis, quàm publicæ quieti conſulere maluiſſet.

Pontifex de Medicæo matrimonio variè audit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXII.

VIX dum exacta hyeme Cæſar frequentibus amicorum ſociorumque literis admonebatur, ut etiam atque etiam proſpiceret, caveretq; maximè à Franciſco rege, qui conquieſcere & pacem pati minimè poſſe videretur. Agitare enim illum animo nequaquam pacato ingēs bellum, confiſumq; recenti Clemētis amicitię id unum opperiri, ut alicunde bellum erumperet. Propterea perpetuis Gallorū legationibus ſolicitari aliquos Germaniæ regulos, qui Auſtriæ domui veteres hoſtes fuiſſent, & Vlderico Virtembergenſi propinquitate ac amicitia coniuncto auxilia prębituri dicerentur. Inter quos eminebat Philippus Lantgravius Catthorū princeps, ingenio ferox, armis & clientelis potens, & ſuper hæc Cæſari vehementer infenſus. Hunc enim in diſceptatione hæreditatis cum Henrico Nanſao litigantem ab ſe Cæſar penitùs alienarat, quū ipſius iudicio ſecundum litis eventum tuliſſet Henricus: unde ille è Ratiſpona, nondum peracto concilio, perturbatus iratusq; diſceſſerat, adeo ut ab eo iudicio ad Martem appellaret, & ſe ſuo iure iniquiſsimè fraudatū ſuperbo ore quereretur. Itaq; non obſcurè parabat bellum, auro Gallico, ut plerique exiſtimabant opportunè ſubnixus, profitebaturq; ſe Vldericum in paternam ditionem, vel repugnante Cæſare, armis eſſe reductur ū. Errabat exul iam multos annos Vldericus domo pulſus à Suevis, quum illi Reitlingēſium iniurias vindicaſſent. Maximiliano ſiquidē vita functo Vldericus inſano conſilio Reitlingum admotis caſtris oppugnarat & cœperat. Id non tulêre Suevorum fœderatæ civitates, quarum in fide erant Reitlingenſes. Itaq; decreto publico

Vldericus Suevia eiectus.

blico Vldericum bello persecutæ, eo impetu intulêre arma, ut recepta urbe universa etiam Virtembergensis ditionis oppida in potestatem redegerint. Id Vlderici patrimonium Carolus Cæsar uti optimo belli iure captum, coemit à Suevis, qui bellicos sumptus ea pecunia resarcire maximè cupiebant, Ferdinandoque fratri & domui Austriæ adiecit. Vlderico demũ opem imploranti à Gallis & Helvetijs, & oppida sępius repetenti, cuncta irrita adversaq; obvenerant, iacuitque in obscuro provincialibus invisus, quod esset ingenio turbido, crudeli, furioso, adeo ut uxorem clarissimis natalibus ortam, quæ Vilermi & Ariovisti Baioriæ principum germana erat, vecordi impetu diverberaret, agitaretq; calcaribus, quum prostratæ iumenti more temulentus & insanus insideret. Cęterùm ex ea susceperat Christophorum, militari indole iuvenem: in hunc repudiato patre Baioarij avunculi, atque item Philippus Lantgravius benevolentiam & studia sua cõtulerant, et in eum apud Virtembergenses mirus amor populari quadam charitate resederat, quum illum ab arrogantia vesani patris immeritas exilij luentem pœnas cum dolore conspicerent, adeo ut eum desiderio veterum principum suorum paratis ad defectionem animis requirere viderentur. Postularat Christophorus aliquandiu Augustæ in aula versatus, ut certis paterni imperij oppidis, quæ maternæ dotis erant æquitate ac indulgentia Cæsaris donaretur: sed in eam liberalitatem Cæsar adduci non potuit, utpote qui iuvenem ingenio patri dissimilem, nec obscuro provincialium studio in spem repetendi imperij erectum, provinciæ paulo antè suę castellis minimè insinuandũ iudicabat. Ab hac repulsa Christophorus ad Franciscum Galliæ regem confugerat, qui ea tempestate insigni largitione alacritateque Germanorum procerum amicitiam expetere, itemq; miserorum & exulum causam tueri erat solitus. Nec multò post ipse & Vldericus pater regi bellicæ arcis Montem, quod hodie Pellicardum vocãt, præsenti pecuniá vendiderunt. Id est in finibus Helvetiorum, ad Rauracam Basileam, inter Rhenũ & Vosegum montem quà iter est in Tulingos, maximamq; inde Gallis præbet opportunitatem ad conducendas ex Germania copias. Qua coemptione Franciscus iam pridem Ferdinando, Caroloq; Cæsari non obscuram suspicionem novandarum rerum iniecerat. Sed tum quietis rebus in fama erat Lantgravius, quem vulgò ferebant, ubi Christophorum in paterni imperij ditionem reduxisset, continuò in Italiam turbandis Cisalpinæ Galliæ rebus cum ingẽtibus Lutheranorũ copijs pervasurũ. Is enim à maiorũ sacris religioneq; contumaci, atq; insana quadam ambitione discesserat, ut novæ eius superstitionis professione & patrocinio supra opes suas clarior atq; validior haberetur. His de causis Cæsar gravi consilio dabat operam ut pacem in Italia tueretur. Iam enim totum id tempus effluxerat, quod in fœdere præscriptum Bononiæ fuisse meminimus. Itaq; Christiernæ & Francisci Sfortiæ nuptias omnino maturandas existimavit, ut solicitum & dubia spe nutantem principem in fide confirmaret, liberaretq; omni cura Venetos, & Insubres, ipsumq; Pontificem, qui Franciscũ procreandis liberis operam dare, propagareq; Sfortianum nomen insigni sobole cupiebant, ne Cæsar cœlibis & languentis principis heres, Mediolanensi imperio potiretur, de cuius possessione ad exitum totius Italiæ funesto eventu paucis antè annis esset dimicatum. Magna igitur omnium lætitia & gratulatione, adducta è Belgio puella: nuptię Mediolani celebratæ sunt regio sumptu, & ob id populis admodum graves; sed toleratæ

Cæsar ditionẽ Virtembergensẽ a Suevis emit.

Cæsar cur Vlderici filio urbes maternæ dotis negârit.

Mons Pellicardus Gallo venditur.

Cur Cæsar Sfortiæ & Christiernæ nuptias maturarit.

tamen alacribus animis: quoniam nudata Cæſaris voluntate ampliſsimã ſpem diuturnę pacis attuliſſe videbantur. Feltrium demum Vrbinatium principem, qui Veneti exercitus erat Imperator, reſtituta ei Sora urbe incredibili beneficio ſibi devinxit. Abſtulerat ei Soram, ut ſuo loco diximus, multis antè annis Ferdinandus Hiſpanię Rex: eam verò Carolus Cæſar Ceurio nutritio ſuo, qui tum incomparabili authoritate pollebat, dono dederat, ceſſeratque demum eius hæredibus, adeo ut Cęſar qui liberalitatem ſuam erga nutritij poſteros perpetuam volebat, pecunia ingenti Soram coemere cogeretur, quo munificentiæ genere eximium eius ſtudium eò præclarius apparuit, quòd in promerenda hominis voluntate eam urbem dono daret, quam anteà penè promiſſam in præmium partæ de Gallo rege victoriæ, petenti Piſcario concedere noluiſſet. Feltrium enim Mediceo nomini, Clementique præſertim valde infenſum & maximè idoneum diſturbandis illius conſilijs exiſtimabat, quum ab Vmbrię Picenique finibus molientem res novas Pontificem expeditis armis urgere facilè poſſe videretur. Quin & Columnię familiæ proceres, tanquam peculiares Pontificum hoſtes, Cæſarianarumque partium defenſores, novis muneribus proſecutus eſt, qui è propinquo urbi Romę imminerent, explorarent conſilia motusque ſuſpecti Pontificis, atq; eum in obſequio fœderis occulto quodam metu contineretur. Quanquã Pontifex prolixè teſtaretur, ſe nunquam eius fœderis & amicitiæ iura violaturum. Quid enim ſibi vel ad familiæ felicitatem optatius, quã Cęſaris filiam in domo ſua nurum cõſpicere? Quid deniq; ad perſonæ dignitatem atq; amplitudinem maius atq; præſtantius quàm parta pace uti, perfruiq; illa digna pio Pontifice Chriſtiana tranquillitate? unde et afflictis urbanis rebus diuturnã ſecuritatem parare, et indicto concilio perturbatæ religionis cerimonias ad veteris cultus cenſurã revocare confideret? Sed eum tunc Pontifex ſuę antiquæ ſimulationis fructum ferebat, ut quum vera diceret, ancipiti eius ingenio nulla fides haberetur. Honeſtavit itẽ Cæſar Melphitano principatu Andream Auriam, ac eius propinquos & trierarchos uberioribus ſtipendijs ſibi obſtrinxit: in eius enim viri conſilio virtuteq; totius Ligurię opes & claſſes, copiæq; navales ſitæ erant. Ita Cæſar undiq; rectiſsimè proviſum iudicabat, quum nulla omnino defectio ab his foret timenda, quos magnis prœoccupatos beneficijs in fide, vetereque obſequio confirmaſſet. Veneti ſiquidem, uti anteà pepigiſſent, ſe Franciſcum Sfortiam defenſuros pollicebantur, & Alfonſus Ateſtinus recepta Mutina ſe totum ad Cęſarem contulerat. Nec deerat ſtudium Mantuano, qui Montisferrati principatum ſibi adiudicari æquitate Cæſaris expectabat, quum Bonifacius uxoris frater, currente equo lapſus, ſine prole deſceſsiſſet. Interea ad Coronem Hiſpani Græcique quanquam aliquot navigia, plena commeatu hybernis tempeſtatibus eò ab Sicilia fẽlici curſu perveniſſent, multarũ rerum inopia laborare cœperũt: ante alia ſumma erat penuria vini & pecoris, panis furfuraceo ſimilis erat: nam ad terendum triticum molis quotidiano labore manu ductis utebantur. Ciſternæ quoque ab aſsiduo tormentorum ſtrepitu, commotis ſcilicet ab imo parietibus, adeo crebras & inſanabiles rimas contraxerant, ut vel hiemales aquæ à copioſis imbribus minimè in æſtatem ſuffecturæ crederentur. Nullos enim egreſſus tutos Turcarum ſtationes, incurſionesque relinquebant: nam expediti equites ex inſidijs undiq; prodibant, magnum numerum mulionum, armigerorumque puerorum & lixarum, quum ij paulò longius ad colligendas o-

livas

livas progrederentur, inſidioſis incurſibus interceperant, nonnullos milites ante portam repentina invaſione oppreſſerant: ita enim evagabantur, ut nullo in loco diu permanerent, & omnibus ex partibus improviſi adeſſent, utpote qui rectiſsimo & minime barbaro conſilio, remotam à mœnibus & maxime longam obſidionẽ inſtituebant, ut noſtrorum vim atq; impetum fruſtrarentur, nunquam ſeſe ad iuſtum prælium offerrent, & nuſquam ex propinquo ad pugnæ caſum expoſiti conſiſtere vellent: editis in collium iugis ſpeculæ erant, in queis die noctuque vigiles excubabant, ut cuncta quæ vidiſſent, in caſtris nunciarentur. Ea erant ad Andruſſam oppidum Meſſenij agri, quod à mari ipſaq; Meſſene urbe quondam nobili, quæ hodie Petalidia dicitur, introrſus ſeptẽ millibus paſſuum diſtat, & à Corone triginta quinq; ad Tiſſoum amnem, qui Panyſus olim fuit. Exiſtimabant enim Turcæ ex tanto intervallo noſtros nullam unquã expeditionem eſſe deſumpturos, quæ vix quatuor dierum itinere ab armatis hominibus militari paſſu confici poſſe videretur. Cæterùm milites Hiſpani brumalibus fermè diebus cum tædio tam lentæ & diuturnæ obſidionis, tum multarum, ut diximus, rerũ inopia adducti, à Macicao duce petere cœperunt, ut contra hoſtes ad inſigne aliquod edendum facinus educeretur, quando iam plane cuncta deficerent, & longinqua ſpes eſſet expectandæ claſsis, quæ vaſto & ſævo mari nequaquã ante Calendas Apriles, niſi inſano auſu committi poſſe videretur: inutili enim æque ac ignobili otio tempus teri, abſumiq; interea ſenſim cuncta famis ſubſidia, & cõtabeſcere concepta valetudine militum vires, & timeri debere peſtilentiam, quæ concluſis & inuſitato cibariorum genere veſcentibus, cum ſeſe aperiret annus, minime defutura crederetur. Poſtremò præſtare in acie mori & non inultos quidẽ, quàm deſperatione ac inedia cõfectos tanquam fœminas in ſuprema neceſsitate immanibus hoſtibus dedi, quod ſi quid audacius tentent, & virtutis innatæ totiesq; ſpectatæ periculum faciant, facilè poſſe incautos, & nihil tale ſuſpectantes Turcas opprimi atq; deleri: nunquã enim Fortunam concluſis, & miſero ac infami otio deſidibus adfuturam, uterentur iniquæ ſortis beneficio, & rationem & diſciplinã non ad cautæ prudentiæ nomen, ſed ad unam tantũ invicti animi magnitudinem revocarent, futurũ profectò ut ipſa præſentium rerũ neceſsitas expeditam viam nobilioribus factis aperiret. At Macicaus, qui muneris impoſiti, ac officij deniq; ſui probè meminerat, compeſcere has voces, & docere quantum flagitij admitteretur, ſi præſidio temerè excedendũ putarent, ipſos nequaquam eo conſilio veniſſe, ut in mediterraneis Peloponneſi hoſtes quærendos arbitrarentur, quos à mœnibus primo adventu, deſertis caſtris effugere coegiſſent, parſimonia & tolerantia, uti ſæpe anteà feciſſent, eas difficulcultates poſſe ſuperari: neq; ſe dubitare, quin ad prima veris ſigna claſſem Cæſaris, & nova auxilia ſint viſuri. Proinde eius inſani conſilij penitus obliviſcerentur: quid enim levius & deniq; ſtultius eſſe, quã paucos ſine equitibus in aliena & incognita regione cum iuſto prope exercitu, valido imprimis equitatu: & multis prætorianis cohortibus longè firmiſsimo dimicare? & quod aures vix ferre poſsint, relinquere deſertam urbem per aliquot dies in poteſtate Græcorum, quos vel fideliſsimos, neq; pro natura gentis leviſsimos ipſa fames & futuri ſupplicij metus inducere poſsint ut facile fidẽ fallant, & protinus ad veteres dominos rebellent. Proinde ſibi in animo ſitũ eſſe pro diſciplina tueri urbẽ, eamq; Cæſari ſervare, & omnia aſpera prius perpeti, quàm deſertæ urbis,

& proditi exercitus infamiam subire. Quid enim acerbius fore, quàm in ipsa fœlici temeritate, si etiam Fortuna votis annuat, nullam omnino laudem ferre & contra etiam militari iudicio pœnam promereri? porrò quid calamitosius, quàm in aduerso euentu cum ignomina leuitatis atq; stultitiæ in vestigio pœnitere simul & perire? mollitiem eam esse animorum non magnitudinem, vti falso nomine appellarent: non enim eos esse viros fortes, qui dolore fatiscerēt, & famis metu frangerentur, adeo vt salutem proijcere, indecoroq; vitæ exitu miserijs finem afferre, quàm statutum cœlo fatum expectare malint. Erat Macicaus, vti ab obscuro Cantabriæ oppido non natalibus, sed insigni virtute clarus fortibus factis, & multa corporis ac ingenij patientia, ab infimo peditū ordine, vti antea Nauarro, Ioanniq; Dorbino cōtigisse constat, ad præfecturam castrorum prouectus: ob id maiore lenitate comitateq; imperij vim exercebat, adeo vt non elato, sed temperato ingenio in consilijs vteretur, & ad declinandam inuidiam nunquam vsurpata ducis appellatione sese cæteris centurionibus coæquaret, inter quos eminebat spectatæ nobilitatis Didacus Touarres, eius sententiæ facilè princeps, & vsq; adeo vehemens, vt quum alios penè omnes secum traheret, vix illi a Macicao resisteretur. Cæterum re in præsens dilata, & continuo demum triduo magnis disputationibus in vtramq; partem habitis vehementer agitata, Touarres, & Hermosilla Macicaum expugnant: ille victus precibus atq; iudicio militū dat manus, eundúmque esse decerint, testatur tamen se inuitū trahi, & nimia eorū cupiditate ac intempestiua desperatione, totius belli summam, & salutem omnium in id discrimen adduci, in quo nulla propè spes secundi euentus, aut omnino tuti receptus emineret. ad id quoque fortiter audendum magnopere cogebatur à Grȩcis de sua salute libertateq; soli citis, inter quos rei bellicæ peritia, & Turcarum stipendijs clari plurimū eminebant Lazarus citeriore Macedonia oriundus, & Buseus dignitate equestri, & ipse ante alios Barbatius Græcorū longè fortissimus. is Turcicæ peritus linguæ, singularem totius regionis ac itinerū omnium notitiā tenebat, hortabaturq; vt se duce & antesignano ad eam expeditonem vterentur: se enim daturum operam, vt occulto itinere ad hostes consopitos, aut nihil tale verentes maturè atq; opportunè peruenirent. Macicaus, qui alienā temeritatē sua prudentia & diligentia maximé sarcire cupiebat, ante omnia integro triduo cauit nequis omnino Græcorum vrbe egrederetur, ac demū Liscanio atq; Mendesio centurionibus vrbe commendata cū ægris ac ætaté grauibus in custodia relinquebantur, hisq; iniunctum est, vt portas cuntinuò obseruarent, ne profectionis fama ad hostes deferretur. De secunda vigilia educto agmine ad Andrussam Barbatio duce contendit, sinuosis & inusitatis itineribus, vt culta ac frequētia loca, et Turcarū custodias deuitaret. ea nocte dimidia ferè itineris parte confecta (nam à brumali solstitio longissimæ noctes erant) & exorto sole in caua et nemerosa valle copias condidit, atq; eo inclināte in vesperā, curatis quiete cibo q; corporibus, eo gradu ad Andrussam perrexit, vt paulo anté auroram hostibus appropinquaret. Erat in oppido Caranus è præfectis prȩtorianorū cohortium virtute insignis, & cum eo circiter tria milia peditum, in queis fuere sclopettarij è Ianizerorum ordine mille & quingenti, cæteri è genere Asaporum partim sagittarij, partim hastati erant: extra oppidum verò Acomates, cui à prȩstanti forma Iusello cognomen fuit, in suburbanis tectis ad mille delectos equites continebat. Summa omnium, & Macicai, Barbatijque in primis sententia

erat,

erat, nullo cum ſtrepitu, & ſuſpenſis quidem paſsibus ſtabula & caſtra equitum pertranſire, adoririq; extemplò oppidum: murus enim uti non uno in loco confectus ex cratibus argillaq; ad lateritij parietis craſsitudinem, & partim vetuſtate, partim incolarum negligentia perruptus, non omnino difficilem ſcanſuris, & ſublevatis aliorum humeris militibus aditum præbebat: ita diviſis inter ſe muneribus & copijs Macicaus ad oppidum progreditur, Hermoſilla contra hoſtium equites quietus conſiſtit, ſed tanto ſilentio negotium patrari non potuit, quin nonulli agaſones & ſtabularij Turcæ caſu excitati noſtros ſentirent, & in dubia luce collucentibus ſclopettorum funiculis proſpicerent, ij primi omnium vigiles, quorum nulla propè erat diligentia, et demum equites ſopitos ſomno clamoribus editis excitarunt. Nec cunctatur Hermoſilla, experrectos, & adhuc imparatos, priusquàm coeant, atq; equos aſcendant, magno impetu invadit. Turcæ eo caſu perturbati ædificiorum ianuis ſeſe tutantur noſtri ſtabula perrumpunt, multos trucidant, ignemq; ſtramentis inijciunt, ut equi, viri, arma atq; ædificia eodem igne concremētur. Tum verò cuncta tumultu clamoreq; miſceri: ſed valde terribilis erat equorum hinnientium fremitus, qui dum vincla abrumpunt, & ambuſti terrefactiq; ardentibus caudis & crinibus undiq; deferrentur, inuſitati tumultus ſtrepitum reddebāt. Eo modo res ad improviſum caſum importunè deducta, excitatisque in oppido Turcis, noſtrorū ſpem fregit, atq; animos imminuit: datū enim eſt ſpatium Carano ad capienda arma, & iam Turcę ad muri perrupti aditus portasq; adcurrerāt, animadverſaq; paucitate noſtrorū denſatis ordinibus, ubi periculū poſceret, intrepidè prçliabantur. Hermoſilla delendis equitibus intento, et ſerius quàm oporteret auxiliū ferre conante, Macicaus dum portulę, quæ erat in latere, valvas revellit, ſclopetti glande per frontē traiectus cadit. Interficitur & Didacus Tovarres, eandemq; fortunā milites muro portęq; proximi ſubeunt: auctiq; animis Turcę, in deprehenſos clara iam in luce, & diſiunctos facta eruptione deferūtur. Noſtri ab acclivi acceſſu in æquum locū retrogreſsi, recepto & cōiuncto ſibi ſecundo agmine, & cōverſa in hoſtes fronte ſe recipere cœperunt. Hermoſilla per ſclopettarios latè inſequētes ſummovebat, terga agminis tuebatur, atq; expeditos ad latera diſponebat adeo peritè & conſtanter, ut undiq; Turcæ audacius proruentes certis propè ictibus ſternerētur. Iam equites qui ab incendijs evaſerāt, et qui in remotis mappalibus tendebāt eò frequentes adcurrerant. Acomates criſtis cōſpicuus in acie circumfuſis alis verſabatur, ſed noſtri ea animorū conſtantia gradum referebāt, ut orbatis duce ac itinere planè fatigatis, quū fortuna deeſſet, egregia virtus ad ſuſtinendū redintegrandūq; prælium ſupereſſe videretur. Turcæ magno ad ſtabula detrimēto accepto, & pluribus ex Acomatis militibus deſideratis, quod oppreſsi deletiq; penitus nō fuiſſent, pro victoria ducebāt, atq; ita lentius urgere abeuntes, & in frequenti peditū agmine perſequi cœperant. ſed Acomates, rapiente fato, quū occaſioni deeſſe nollet, traditos à Carano ſclopettarios circiter ducētos ab totidē equitibus in clunes equorū conſeſſores recipi iubet, et noſtros perſequitur, alios equites ſagittarios ac haſtatos advocat, & à poſtremo noſtrorū agmine nō diſcedit: ſed dū multa paſſuū milia provectus, audacius in noſtros equū adigit, ſclopetti glande per lunatā peltam traijcitur. eo cadente noſtri purpureā mitram multo auro intertextam cū criſtis, atq; item clypeum rapiunt: Turcæ corpore potiuntur. Eo modo duce amiſſo, multisq; illatis et acceptis vulnerib. perſequen-

di finem fecere, indeque nostri quietiore agmine Coronem sunt reuersi: nec diu ad Andrussam Turcę morã traxere, nã auribus ac naribus nostrorũ decisis, atq; his ad ostentationẽ æquatę cladis Byzantium transmisis ad Londarium, quod Megalopolis olim fuit, reliquum hyemis egerunt. Turcis verò discidentibus à Corone, iterũ Andrussa à nostris est repetita, vt tot fortium virorũ cadauera relicta feris atq; volucribus humarentur, & in his sepeliendis vicini Græci ab oppido Callamata, quod olim Pharæ dicebatur, singulare Christianæ pietatis officiũ præstiterunt, & à nostris Macicai caput, quod hostes in prælonga hasta præfixerant, planè agnitũ, cũ honore Coronem est relatũ. nec multo post suborta pestilentia, multiplicatis funerib. vastare Coronem cœpit, eo grauior, quod supra cæteras difficultates accesserat. Quibus de causis Hispani, vt in summa rerũ desperatione accidit, nacti nauigia, quæ frumentũ à Sicilia detulerant, susceptis Græcis cum eorum supellectile, ablatisq; tormẽtis oppidum vacuum reliquerunt. Fuere qui dicerent Hispanos non metu aut iudicio suo, sed iussu Cæsaris Coronẽ reliquisse: neq; enim crediderim tantum momẽti in vnius vrbis possessione fuisse reponendum, vt in nullum propè exitum Cæsar grauissimis sumptibus id bellum alere voluerit; quum constet eũ Venetis, & Pontifici, ac ipsis deniq; Rhodijs, qui in Melita erant, eam vrbem tuendam possidendamq; obtulisse, postquã in eos sumptus pecuniam conferre grauarentur. Cupiebat Clemens prudenti sanè consilio, in multos annos Turcarũ metu libera ri, egeratque Byzantij cum Aloysio Gritto, per Gerardũ Florentinis mercato ribus iuri dicundo præpositũ, vt reddita Corone in decem annos inducię essent Solymano cũ omnibus Christanis, quod maximè vt fieret Habraimus appetebat. nam excitato iam penè Persico bello, in orientem animi omnium atq; arma vertebantur. Pacis siquidem & belli iura, vti alio loco diximus, in eius viri iudicio atq; authoritate posita erant: neq; enim Christiano nomini erat infensus, vt credi par est, & paternæ religionis momoria, secus ac cæteri Turcæ & Schyticæ præsertim stirpis, qui inexorabili odio nostros homines persequuntur. Induciæ quoq; & ipsi Gritto magnopere placebant, quum in Pannoniam ad eas res componendas esset profecturus: sed dum Cæsar, vti planè interclusus hinc dedecoris metu, & illinc præclara commoditate, animi consilium tardius explicaret, transigendi negotij tempus effluxit, ita vt Cæsar quum Ferdinando fratri assiduis attrito bellis, quietẽ atq; otium parare, & grauissimis sub inde eius belli sumptibus parcere restituta Corone commodè posse videretur, ab ea cunctatione summæ vtilitatis occasionem amiserit. Sub id quoque tempus Philippus Lantgrauius Cattorum princeps, Ferdinando regi bellum intulit: Aderat Vldericus, vti memorauimus, belli causam ad æquitatis speciem præbens, & ob id ab omni nobilitate liberaliter adiutus. Nam Germaniæ reguli, vetusto more gentis implorantibus mutuam opem, non adesse nefas esse putant. Hoc sanctissimo liberalis amicitiæ iure, humiles et infirmi se ipsos ab iniuria & superbia potentiorum facilè defendunt. Igitur quum insigni studio vndiq; auxilia gratuitò præberentur, Vldericus paucis diebus ad quinque millia galeatorum equitum coegit. Adductæ item supra triginta peditum cohortes, à Villermo Fustenbergo summæ nobilitatis iuuene. Argentinenses quoque et Vlmenses tormenta bellica contulerũt. nam liberæ Sueuorum ciuitates quę iampridem societate consenserant, dissuluto demum fœdere separatim rebus suis ita consulebant, vt tum Vldericus earum ciuitatum amicitia & viribus oppor-

Hispani Coronem relinquunt.

Bellum inter Lantgravium Hassiae, & Ferdinandum.

Germanorum laudabilis in auxiliis mutuis ferendis consuetudo.

opportune atq; feliciter uteretur, quibus anteà dum id fœdus vigeret, ditione ſua & domo fuiſſet expulſus. At Ferdinandus ſuo more per legatos bella gere re ſolitus, quũ ad paranda auxilia per Vindeliciam, Noricum atq; Bohemiam diſcurreret, copias ſuas Philippo Palatino commiſerat. Huic regio genere orto, & defenſæ ab ſe Viennæ gloria illuſtri, peritiſsimi duces parebant, Conradus Heſsius, qui in evaſtanda urbe Roma Germanorum princeps extiterat, & Maximilianus Heberſtenius in Italia clarus. Hi tres legiones externorum peditum ductabant, accceſſerantque ſubitarij delectus ex ea regione cohortes cum iuſto tormentorum apparatu, & ad has duo milia armatorum equitum. Interim à Cæſare ſuſtinendo, extrahendoque bello per menſarios pecunia parabatur: ſed id aliquanto minore diligentia fiebat, quàm gravis & repentinus hoſtium adventus poſtularet. Lantgravius enim Necharo amne ſuperato, trinis caſtris in Virtembergenſium fines exercitum induxit, adeo celeri ac improviſa irruptione provectus, ut regij nullis ſpeculatoribus uſi, non prius de adventu hoſtium certiores ſint facti, quàm armatæ acies in propinquo colle conſpicerentur. Ea re cognita Palatinus, qui ad vicum Louffen in valle cõſtiterat, equitatum repente educit, ad explorandum levis armatura præmittitur. Lantgraviani ſigna promovent, tormenta diſplodunt: prælium equeſtre committitur: admiſcentur utrinque expediti pedites. Quum diu eſſet dimicatum, & regij multitudine hoſtium premerentur, Palatini equus tormento ictus cadit, ipſe vehementer in talo eadem pila vulneratur. Duce eo modo pugna excedente, & urgente hoſtium equitatu fit magna perturbatio regijs in caſtris. Non deeſt occaſioni Lantgravius, & productis legionibus incumbit. Quum vero ab equitibus quæreret, quonã in loco eſſent hoſtes, & eos in Louffen eſſe, qui exploratum excurrerant, reſponderent: Victoriæ, inquit, milites omen accipio, poſtquam hoſtes in fuga eſſe nunciantur: id enim nomen Germanicè fugam ſignificat. Neque inane eius nominis augurium fuit. Nam regiæ copiæ omnes nec tentato quidem certamine in longe turpiſsimam fugam coniectæ terga verterunt, gravi admodum Maximiliani Heſsijque periculo, qui retentare, conglobareque ſuorum aciem, & converſa fronte ſe recipere conabantur. Ab ea victoria Vldericus, & Stocardiæ, & omnibus ferè veteris imperij ſui oppidis incredibili populorum alacritate eſt receptus. Aſperga, in quam Palatinus ex vulnere confugerat, biduo tormentis oppugnata deditionem fecit. Auracum poſtremò & ipſum altercatione militum, qui in præſidio erant, ſine vulnere in poteſtatem cõceſsit. Nec multò poſt quum Lantgravius Auſtrianæ ditionis fines ingreſſurus, atque inde demum impellentibus Gallis in Italiam pervaſurus eſſe diceretur, Ferdinando regi pax data, deprecantibus Germaniæ regulis, ea conditione, ut Vldericus beneficiario iure ab Auſtriana familia ducto, ditione ſua potiretur. Invidebant quidem Auſtriæ domus felicitati, ſed eam exequatis viribus incolumen volebant. Cæterùm Lantgravius apud Gallos occultè invidia deflagrabat, quòd eorum auro inſtructus ſecus quàm magnis pollicitationibus ſe facturum oſtenderat, in tanta occaſione gerendarum rerum, repreſſo impetu ſummæ ſpei victoriam omiſiſſe videretur: ſic ut præclarè conſtet, Ferdinandum una maximè pecuniæ inopia id vulnus accepiſſe, quum multis diebus ab Hiſpania necquicquam opem expectaſſet. Curarat enim Cæſar per menſarios certum auri pondus in ſtipendia militum, ſed id aliquanto cunctantius quàm circumvento fratri in ea celeri-

tate hoſtium expediret, adeo vt victus exutusq; prouincia, pacem petere cogeretur: hoſtes tamen vt aliquid ſpecie honoris Cæſaris nomini tribuere viderentur, tormenta bello capta remiſerunt, & Virtembergenſis iunior prouincialium ſtudio inſignis, ad declarandum ſtudium ſuum in reliquum tempus, tributo tenui ſibi impoſito, nunquam ſe illaturum arma Auſtrianis principibus repromiſit. Interea Clemens diuturno ſtomachi vitio tabefactus, ſexto calẽdas Octobres moritur, anno Pontificatus vndecimo, ætatis verò quinquageſimo ſeptimo. Inerat ei ab ſeuero ore geſtuq; & ſermone ipſo grauitas naturalis, exculta, vti vidimus, per omnem ætatem ciuili æquitate, moderatione, & patientia inſigni. Sed deerat in eo, qui fortaſſe in Leone fratre ſuperfuit; generoſi & liberalis animi vigor, dignus principe, et vti volebat exiſtimari, Medicea ſtirpe progenito. Ea ſiquidem erat natura eius ingenij parſimonia & diſsimulatione gaudentis, vt illiberalis & durus potius quã ſæuus atq; maleficus eſſe cenſeretur. Neminem enim planè oderat, quum neminem adamaret, præterquam ab occultiore cauſa conciliatos. his certè vnis adeo intemperanter fauit, vt ad ſummos honores, aut ad ſummum authoritatis locũ, ſtabileſq; diuitias nullo pudore proueheret: multorum verò conſtanter obliuiſceretur, qui ab optimis literarũ ſtudijs, vetereq; obſequio commendationẽ & prœmia meruiſſent. Hos quidem perblandè appellabat, vt imagine gratiæ detineret, ſed occultè oderat tãquam creditores. Et hercle niſi Gibertus literarum & virtutis amore incenſus, vti erat in adminiſtratione Reipublicæ, optima eius ſæculi ſorte Clemẽti intimus, negantem cuncta prædurumq; principem molliendo fallendoq; ad beneficentiæ decus reuocaſſet, prœclara profectò aliquot, fœcundaq; ingenia dolore ſimul & pertinaci ſterilitate perijſſent. Dedit tamen omnia vel ſemper nolens, quæ ſuis parum benigna facie denegarat, et inimicis quidem ſæpius & indignis: qua in re aliquando ſuſpirans ſe miſerum eſſe confeſſus eſt, quũ animus aut præſenti vtilitate inductus, aut ignobili compulſus metu, ad id inexplicabili neceſsitate, vel reluctante iudicio raperetur. Ex vno enim & triginta Cardinalibus, quos legerat in ſenatum, vix vnum atq; alterum probabat, quòd eos præteritis honeſtioribus, nequaquam exquiſito decoroq; delectu, vti deſideraſſe videri cupiebat, ſed vi ſubita inter impotẽtes regum preces, armorumq; ſtripitum circumuentus & coactus edidiſſet. Cæterùm qui occultare naturæ vitia, & ſtudia hominum promereri expedita liberalitate neſciebat: eximiam certè laudem adſequebatur facilitate aditus, perurbana comitate, & populari quadam moleſtisſimarũ rerum tolerantia: nunquam enim infimorum etiam hominũ vel preces, vel ſpes ipſas iratus, aut faſtiditus abrupit. In eo quoq; enitebat, quod certè familiæ proprium fuit, rerũ propè omnium, præcellentiumq; artiũ notitia atq; cenſura ſingularis, eo admirabilior quòd nullis propè literis inniteretur, verum ingenio ad infimas artes ſumptuariaſque rationes adeo demiſſo hœrentiq;, vt opificum arcana ſubtilitateſq; operum nimia & propè turpi ſolertia ſcrutaretur. Et certè is fuit, quem nemo vnquam in paruis rebus fefellerit, vt obiter non ſit mirum, ſi in magnis demum, quæ publicam ſalutem reſpicerent, ſæpisſimè fuerit deceptus. In grauiore etenim conſilio omnem vim ſummæ eius prudentiæ fatalis auaritia penitus elidebat, vt pote qui in proferenda pecunia, quum opus feret, adeo ſuſpenſus & anceps triſti cunctatione torqueretur, vt in perleui momẽto gerendarum rerum occaſio facilè deperiret. Hic vir profectò alioqui peregregiè cautus, et maxi-

marum

marum rerum experiens, nequaquam vllo planè illuſtri vel expedito ſpiritu, vltima animi decreta promere, & conſilia terminare didicerat: vti tum maximè publicæ ſalutis interfuit, quum ipſo conſultante non omnino improuiſa clade obruti fœdè perijmus. Sed excuſare eum hoc loco lubet, et profectò iuuat, tanquam non minore ignauia ſuorum ducum, quàm hoſtium perfidia in eas miſerias præcipitatum, poſtquam excellenti demum conſilio, ab inſigni Cæſaris æquitate feliciter ducto, pacem pepererit, magnamque Italiæ partem luctuoſa Hiſpanorum militum acerbitate liberarit: hoc certè honeſtiſſimo facto; in ipſa ſaltem morte, qua omnis inuidia facilè extinguitur, præclaram virtutis laudem meritus, niſi vti poſthumus, patre crudeliter interfecto priuſquàm ab vtero matris in hanc lucem ederetur; planè infœlix malè auſpicatam & verè lugubrem Pontificatus ſui memoriam reliquiſſet. Sæuum enim id bellum, & quo Roma funeſtius à multis ſeculis non ſenſit, peſtlentia propè ineuitabilis; dira fames, & prodigioſus Tyberis auctus accumulatis cladibus excepere, adeo vt omnis ordo & denique populus vniuerſus, diu expectata & demum audita eius morte, magnopere lætaretur, iocatique ſumma libertate nonnulli gratias agerent Curtio medico, qui firma vtentem valetudine, innatoque membrorum robore prævalidum, in multa ſpe longioris vitæ: nouis præceptis & commutata vitæ ratione, dubio procul occidiſſe credebatur. Laudauit eum in funere Laurentius Granius Signinus antiſtes Romana facundia, ita relatis in fatalem iniuriam cladium acceptarum cauſis, enumeratisque virtutibus, vt Cardinales Reipub. probè atq; opportunè conſulturos diceret, ſi proximis comitijs Pontificem pari animi virtute, ſed ea aliquanto fœliciore creauiſſent. Peractis in funere nouendialibus ſacris Cardinales trigintaquinq; conclaue ſunt ingreſſi, nam pleriq; è prouincijs in vrbem ad comitia conuolarant. Eminebat inter omnes in toga candida Alexander Farneſius ſenatus princeps, quem pèr quadraginta annos ſenatorem; atq; omnes ætatis honore ſuperantem Roma patria, præclaræ maiorum imagines, eximia atq; inueterata virtus, & præcellentes literæ magnopere cōmendabant, adeo vt Clemens, quum toties repreſſo, & rurſus erumpente morbo; omnem vitæ ſpem conſtanter abieciſſet, eum ſibi ſucceſſorem teſtamento ſcripturum affirmaret, ſi Pontificatus hæreditate pararetur. Propterea Hippolytum Medicem etiam atq; etiã fuerit adhortatus, vt vnum omnino Farneſium collatis amicorum ſtudijs, attolendũ ornandumq; ſuſciperet, quãdo nemo in adminiſtranda Republica, & tuenda dignitate ſacroſanctę maieſtatis eo potior eſſe videretur. Subinde aſſeuerans eius ſummi beneficij memoriam, vt in homine pernobili ſanguine progenito, nequaquam eſſe perituram. Itaq; Medices & ſua ſponte, & ſuorum omnium hortatu, & amicorum Cardinalium propenſione adductus, cũ Ioanne Lothoringo, quem propter morum ſimilitudinem vehementer adamabat, adapertis ſenſibus arctè coniungitur. Hi duo longè nobiliſſimi totius ordinis, quum ſupra viginti ſenatores in ſuffragium adducerent, Pontificatum vti vellent & dare, & eripere poterant. Igitur vix paucis communicato conſilio ad Franeſium pergunt, eumq; primos comitiorum æſtus pacato animo in cella expectantem aduoluti pedibus Pontificem ſalutãt. Conſequuntur ſtatim amici Cardinales. idem faciunt dubij; nec ipſi demum competiores & aduerſarij diu cunctantur quin accedant, atq; eum veluti ſubita tacti religione protinus adorent. Nulla vnquam comitia à multis ſeculis maiore ſimplicita-

Alexa. Farnesius Papa salutatur.

te, concordia, religione, inita peractaq; sunt, vtpotè quæ ipsi Christiani nominis diui tutelares & principes, nullo liuore extracta fœdataue, nullo corrupta ambitu, nulloque metu præcipitata haud dubiè rexerint, atque finierint. Paucis enim horis & ciuem optimum, & virtutis opinione lectissimum, vti optarat potius quàm sperarat, populus Romanus Pontificem accepit: & eo quidem vberiore lætitia & gratulatione, quòd ipsum cœleste munus Dij immortales ad compescendam latronum & sicariorum audaciam, quæ in prouincijs & in Vrbe per interregnum eruperat, mira prorsus ac inusitata celeritate cumulassent. Non enim syngraphis suffragiorum obsignatis, & de more in sacratam vrnam coniectis, sed publico consensu, et præclara voce totius senatus Pontifex est renunciatus, coronatusq; demum triplici thiara desumpto Pauli tertij nomine, secundo Nonas Nouembres, qua die ab eo fœlici auspicio publica hilaritate percelebri in eius honorem nobilissimi Romanæ iuuentutis per Vaticanam aream simulachro equestris pugnæ edito iucundissimè decurrerunt. Hisdem fermè diebus quibus defuncto Pontifici nouendialibus sacris de more parentabatur, Aloysius Grittus Andreæ clarissimi Venetorum principis filius, in Transyluania vehementi multarum gentium coniuratione obsessus, interfectusque est. Venerat is è Byzantio missus à Solymano cũ amplissimis mandatis ad Ioannẽ Pannoniæ regẽ, vt Budæ consideret, tueretur in his regionibus Ottomannicũ nomen, consilijsq; omnibus belli et pacis interesset. Nolebat enim Solymanus contra Persas ad longinquũ bellũ profecturus quicquam in ea prouincia commoueri. Nam fama erat, Ioannẽ prouincialium cohortationibus inductum pacem appetere, & id demum agitare, vt quietem atq; otium a Germanis atq; Bohemis impetraret, ea condicione, vt dum vita superesset trãquille regno potiretur, ab excessu vitæ autem, iura omnia Pannonici regni ad Ferdinandi liberos transirent. Itaq; hisdem fermè diebus quibus Solymanus in Armeniam cõtendit, et Hariadenus cum valida classe in Italiam, atq; inde in Africam adnauigabat, Grittus Byzantio profectus in Valachiam superato Histro peruenit. Ducebat secum præsidij causa aliquot Turcarum equitum alas, atq; item eximiam peditum manum, in qua erant pleriq; Ianizeri ex numero prætorianorum: præterea multi serui liberaliter instructi, amiciq; & familiares Italici generis, & antè alios Hungari duo duces cum singulis turmis Vrbanus Batianus, & Ianus Docia: quorum numerus septem millum summam facilè implebat. nam & ingens lixarum turba cum insigni apparatu castrensi, miltisq; camelis & impedimentis sequebatur. Valachia olim Mysia superior fuit, finitima Bastarnis & Getis, nunc ea in duas partes diuisa est, altera propinquior Histro Moldauia, altera verò quæ ad Pontum atque Boristenem vergit, Transalpina vocatur. In Moldauia imperabat Petrus, iam pridem certo fœdere ab Ottomannis in amicitiam receptus. Ab hoc Moldauo Grittus explicato Solymani diplomate prolatisque eximijs muneribus postulabat, vt sibi in Pannoniam contendenti, consilio opibusque adesse vellet. habere enim se mandata à Solymano ad Ioannem regem, vt de pace cum Germanis ageret, statumque eius regni maximè perturbatum componeret. Accepit dona barbarus, amicitiæ dextram iunxit, deditque fidem se vbi opus foret, neque Solymani causæ, neq; iure hospitij initæ amicitiæ defuturum. Nec multo post Grittus hac noua Moldaui societate auctior et elatior factus in Transiluaniam deflexit, edicta passim proponens, vt ad se proceres, ciuitatumque legati

conue-

conuenirent, tanquam ad rerum omnium deſceptatorem & arbitrum, legatumque Solymani, qui cum amplisſimo munere regiæ poteſtatis ſingulas Hungarici regni controuerſias eſſet cogniturus. Tantum enim ſibi gratiæ apud Habraimum, Solymanumque parauerat, vt inuſitata liberalitate fiduciaque cuncta magna atque ardua eius induſtriæ, & virtuti committere minimè dubitarent. Erant in Gritto Byzantij nato, educatoq; inter Turcas, exquiſitæ artes conciliandis barbarorum animis. nam eximio ſplendore vitæ, multa largitione, frequentibus epulis, cultu demum inceſſuque, & illuſtri præſertim eloquentia aulæ proceres cœperat, ipſumq; præcipuè Habraimum, ſumma Solymani gratia conſpicuum, nec obſcurè Chriſtiano nomini fauentem, adeo fœlici familiaritate ſibi adiunxerat, vt ex multis mercaturæ monopolijs publicanus effectus, ſe ingentium vectigalium redemptorem profiteretur. Sed Andrea patre Venetijs ad principatum euecto, mirum in modū authoritate atq; opibus creuerat, vnde profuſiore indies ſumptu, ſeſe vti ampliori Fortuna dignum oſtentabat, vſque eò largitione progreſſus, vt ſuburbanam villam in morem noſtrum luculenter ædificatam, cum multa hortorum amœnitate, Habraimo ad voluptarios ſeceſſus dono daret, in quam & ipſe Solymanus, cum Habraimo oblectationis cauſa, priuato deſumpto habitu tranſibat. hinc ei à Turcis Beogli pernobile cognomen inditū, quod principis filium ſonat. Nam domus eius adaperta omnibus à legatis multarum gentium, maximorumq; regum ſpeculatoribus frequentabatur. Erant ij ſpecie, aut quęſtu mercatores, qui venales gemmas, resq; ingentis prætij Solymano dignas afferebant, eoq; vnò interprete & arbitro vtebantur: quoniam in indicatura cognitioneque gemmarum, quarum ſtudioſisſimus erat Solymanus, acre iudicium adferebat. Secutus demum Habraimi caſtra, & ab eo in Pannonia relictus, nōn modo procuratoris diligéntisſimi, ſed & optimi ducis decus promeruit, quum Ferdinandi regis exercitu fortiter repulſo, Budam cum magna gloria defendiſſet. Hinc eum Ioannes rex quæſtorem regni fecit, ornauitq; Antonium eius filium ſacerdotio Agrienſi maximè opulento. Quo rerum prouentu elatior factus, ſpes ſuas ad immoderata atq; ardua exitiabili ambitione prouehere cœpit. Nam Byzantium reuerſus, producente laudenteque Habraimo, in colloquium de grauisſimis rebus, quod nemini noſtrorum hominum anteà licuit, cum Solymano deuenerat. Nec deerant qui eum crederent magnis pollicitationibus inductum, aliquando abiurata religione Chriſtiana, ad Mahometis ſacra defecturum, vt inter purpuratos, qui Veſirij Baſſæ dicuntur, adſcriberetur. quod nequaquam veriſimile nobis videtur. Quis enim arbitrabitur eum virum, qui in omni vitæ decreto pius & generoſus extiterit, immani flagitio nomen ſuum fœdare, & patrem grandeuum ſenem, ſua gloria & merita fœlicitate perfruentem, inflicto tanto vulnere ad mortem adigere voluiſſe? Quando etiam præclarè conſtet, aſportatis theſauris, vt à periculoſa barbarorum tyrannide ſeſe incolumi exiſtimatione ſubduceret, fortunas ſuas in Pannonia collocare cupiuiſſe, vbi inter Chriſtianos ſingulari cum dignitate ſummaque ſecuritate degeret, ſubindeq; ſe totius Pannoniæ præfectura potiri poſſe ſperaret, ſi rex aliquo fatali caſu eſſet interceptus, quum haud dubiè beneficiario rege extincto Solymanus maiorum exemplo regnum in prouinciam eſſet redacturus. Hac inuſitata cupiditate imperiū militare & magnas opes affectantem Hungari, in primis quos diximus Batianus & Docia adulando cohortandoq; magis

& magis incitabant. Hi iampridem malignitate eorum ingenij á regis amicitia discesserant, sequebanturq; Grittum Solymani fauore subnixum, vt eo authore et regis ęmulo nouam sibi apud suos dignitatem pararent. Regiæ siquidem maiestatis nomen, veluti collega imposito, vehementer imminui, conuellique maximè cupiebant. Erat Docia præfecto Transyluaniæ admodum infensus, quòd sibi in quadam altercatione vociferanti genam pugno contudisset. Is erat Americus Cibachus episcopus Varadinensis, vir singulari nobilitate, summa potentia, præcellentiq; virtute, cui Ioannes secundum regiam dignitatem, primum honorem detulerat. nam & rex ipse sub Ludouico Transyluaniæ præfectus, quem Vaiuodam vocant, multis annis extiterat, ita vt in vnius Americi fide virtuteq; opes suas collocasse videretur. Igitur Americus Gritto prouinciam intrante, quum tardiùs & cunctantiùs iter facere, & parum eius aduentu commoueri, veluti despecto Solymani imperio diceretur, Gritti animum vehementer offendit, qui præclaro initio existimationem suam egregia prouincialium voluntate, præfectiq; obsequio excitari, confirmariq; volebat. Etiam fama erat Americũ, Christiano animo ab amicitia Turcarũ plurimum abhorrere, neq; pati vt Turcæ prouinciæ finibus insuescerent, vt pote qui vigilanter & strenuè cauendũ arbitraretur, ne prouincia viris & equis abundans, rerumq; omniũ & auri præsertim, fruticis modo passim nascentis, maximè opulenta, in potestatem Mahometanorum hominum deueniret. Consederat ad oppidũ Braxouiũ Grittus, quũ pluribus nuncijs affertur, Amiricum aduentare, castrametatumq; inde decem millibus passuum apparare sese, vt cum ornatissimo comitatu in colloquium deueniret: habebat enim secum multas equitum turmas militariter instructas. Nam Hungari ciuitatum antistites, ex sacris reditibus valde opulenti, vetere instituto alere equites, ductareq; eos in aciem aduersus Turcas solebant, quum valde decorum putarent religionis causam á sacratis maximè ducibus defendi. Sed tum præcipuè finitimi quiq; proceres liberaliter adornati ad Americum concurrerant, vt antistiti summæ dignitatis, & præfecto, cuius imperio parêrent, officij causa frequentes adessent, adeo vt is comitatus iusti prope exercitus speciem præberet. Ea res Gritti ingenium vehementer commouit, quasi apertis in campis, veluti cum hoste, spectantibus copijs esset colloquendum. Enata enim erat inuidia, lethale malum, dira alieni honoris obtrectatione, quum hic singulari & planè Turcico fastu parem pati nollet, & ille contumaci libertate, nobiliq; proposito superiorem in prouincia sua minimè passurus esse videretur. Quum è conuiuio discedens Grittus concepta ira fremeret, & his non obscurè minaretur, qui imperijs suis minimè paruissent, tegumentum capiti detraxit, quod erat Turcarum more oblongum ex pretiosis Scythicarum Sibellinarum pellibus, manibusq; dilatans, hoc inquit, duo capita non capit, necesse ergo est vt vni tantùm coaptetur, idq; rursus capiti imposuit. Eum sermonem Ianus Docia ad vindictæ suæ occasionem excipiens, rectè, inquit, assimilas Gritte, nam & hæc quoq; prouincia duos ex æquo præfectos & dominos capere non potest, nec tu herclè iure tuo potestatis ac imperij vnquam potiere, nisi hodie expedito virilique decreto, & tuam & Solymani causam defendis: Americum profectò, illam inquam immani superbia belluam non nosti, cuius ego feritatem ac insolentiã si iusseris celerrimè frangam. Solymanum enim odit, nec regi paret, & nomẽ tuum contemnit, vt pote qui nõ obscurè ad regnũ aspiret, & decere ait, vt Transyluanię pręfectus in

regium

Gritti superbia & fastus.

regium nomen adoptetur. Quoniam in his terris Decebalus Dacus aliquando regnauerit, quem Romanæ vires, & Traiani virtus ægrè subegerint. Puta hoc homine neminem inflatius & arrogantius de se prædicare, neminem astutius & simulantius amicitias colore. Dona quidem afferet ad beneuolentiæ speciem, atque etiam dextram perfidia potius quam fide præstantem iunget, vt quum prætergressus fueris edictis ac imperijs tuis illudat. Dignitati profecto, fœlicitatique tuæ hostiliter inuidet, quòd in Pannonia belli & pacis leges sis daturus; & quum regnum præclarè affectet, te vnum maximè timendum arbitratur, ne eius consilia perturbes, authoritatem frangas, & denique temeritatem atq; audaciam castiges. Non ferendus hercle tibi est hic æmulus & contemptor, atque etiam iure optimo tollendus, vt nominis tui dignitatem in limine operum tuorum, petendæque gloriæ aditu tueare. Nihil enim obtrectatore socio & occulto hoste periculosius, quem præsertim in tergo sis habiturus. Nam quum ex occasione animi libidinem nudauerit, insidiosius demum atq; lethalius nocebit. At Grittus vbi hæc ad animum admisit, iam planè turbidior factus, maturandum, vtendumq; imperij viribus censet: Dociam collaudat, gratiamque egregij studij erga se breui relaturum pollicetur, si aliquo insigni facinore edito, Americi superbia contundatur. Ferunt Grittum nihil omnino durius statuisse, quàm vt Americum quoquomodo comprehenderet, vt demum Turcico more cathenis vinctus, sub custodia Byzantium mitteretur: prouinciam autem regendam traderet Hieronymo Lascho Polono, qui maximarum legationum honoribus functus, Byzantij, & in Gallia egregiam fidelemq; operam Ioanni regi præstiterat, in eam spem tot aditis asperrimorum itinerum periculis, vt sicuti sibi promissum ferebat, Transyluaniæ præficeretur. Sed Ioannes quum se pro Hungaro Polonum hominem peregrinum, nec Hungaricè satis loquentē, nisi periculosè vel incōmodè ferocissimis gentibus præficere posse iudicaret, necessitate quadā Americum prætulit, adeo vt Laschus, qui ingenio multarū rerum vsu, & exquisitis literis instructo, præaltos spiritus gerebat, in ea repulsa nullā vel honestorum verborum excusationē reciperet, & se deceptum et elusum ab rege grauissimè quereretur. manebat tamē in officio, & quorundā oppidorum quæ rex dono dederat, in Sarmatię finibus possessione potiebatur, sed non obscurè alienatus interea sese Gritto in familiaritatē clientelamq; dederat, vt Solymani auspicijs alteram Fortunam experiretur, & regi iterum minus familiariter industriam suam, & virtutis dignitatem ostentaret. Cæterum Dociæ separatim ab Vrbano Batiano, iussu Gritti validissima Turcarū ala, & in primis Hungarorū turmæ traduntur. Is noctu à Braxouio maximè occultus discedit, & ad castra Americi repentinus aduolat. Quū paulo antè per Hungaros speculatores didicisset, eū patentibus in campis vitādi ęstus causa iuxta pagum tentoria collocasse, & vt in nullo metu, sine vigile, & sine custodia militari, cum pueris & familaribus in tabernaculo pernoctare, comitatum verò eius vndique diuersos in pagos esse dispartitum, ita vt tot equites non facilè coire possent, quum etiam edicto in crastinum diem profectioni sese compararent. Ita Americus ignarus suæ sortis, quum inimicos contemneret potius quàm timeret, à Docianis satellitibus opprimitur. Iacenti & vix dum à cubicularijs experrecto, quum latè inuadentium equitum fremitus & clamor audiretur, ipse Docia caput detruncat, castra omnibus in locis trepidatione luctu & fuga complentur: Turcę equos ornamentaq; diripiunt, exci-

Americus a Docia interficitur.

tantur proximiores, cunctiq; demum Turcis agnitis, inermes discinctique in multa rerum omnium conturbatione profugiunt. At Docia tanto patrato facinore Braxouium reuersus, Americi caput ab auricula manu suspensum Gritto spectandum defert. Aderat Laschus eius consilij & cædis prorsus ignarus, qui quum in re atroci & subita, vt sæpe fit, omnem simultatis memoriam naturalis misericordia superaret, & ob id indigna inimici morte minime lætaretur, conuersus ad eum Grittus, an tu, inquit, Lasche non agnoscis hoc derasum caput? magni quidem viri est, sed ambitiosi, contumacis, & maxime superbi. Ad id Laschus, qui contracto & tristi vultu inhorruerat, tale mihi, respondit, non est visum, quum suis in humeris conspiceretur; veluti qui plane id crudele factum non probaret. Tum vero omnis in Gritto verborum ac animi sæuitia refrixit, adeo vt non sine quodam pudore iam pœnitere videretur, statimq; subiungeret, Americum quidem iure cæsum esse, sed eum capi potius quàm interfici cupiuisse. Nec mora pleriq; Hungari Turcęq; discedunt ad occupādos Americi thesauros, qui in remoto inde oppido seruabātur. Cæterū vbi de eius cæde fama percrebuit, propinqui prouincialesq; ferme omnes incredibili dolore cōcepto aduersus Grittū coniurant, vindicandam armis sacrosancti atq; optimi antistitis mortem decernūt, ipsique publico decreto Siculi, et Saxones per Colonias Transyluaniæ antiquitus inserti, & Podolij Semisarmatæ ad ferendam opem euocantur. Nunquam vllæ gentes pro salute sua & publica dignitate ad propulsandam iniuriam, vel intentiore studio, vel grauiore impetu, vel maiore celeritate ad arma concurrerunt. Paucis enim diebus supra quadraginta milia peditum & equitum coiuere, adducente Gothardo Saxonicæ stirpis, in ea prouincia claro, Stephanoq; præcipue Mailato duce electo, qui vnus maximé Americum percolebat, & in luctu publico princeps, nefariæ crudelitatis authores latronum more persequendos puniendosq; censuerat. Porro Grittus, quum tantus iratæ multitudinis tumultus cum ingenti armorum strepitu, vel ex remotis regionibus fama atq; auribus sentiretur, incertus quid faceret, ad oppidum Mages expeditis itineribus se recepit. Oppidani quum Turcas ab edito conspexissent, nullo modo adduci poterant, vt portas aperirent, tamen Dociæ et Batiani cohortationibus id impetratum est, ut in inferiorem oppidi partem copiæ omnes reciperentur, ipsi vero in æditiora sese resque suas subducerent. In colle enim erat templum cū sacratis ædificijs peramplum & excelsum, quod arcis speciem spectātibus prębebat. Gritto id erat consilium, vt refecto muro adiectisq; nouis munitionibus, & comparato commeatu tantisper se teneret, donec auxilia conuenirent, quibus in condita hostium multitudo, acri et repentina eruptione pelleretur, atq; inde ipse vel amissis impedimentis superato Tissa amne, qui olim Tybiscus fuit, in Pannoniam euaderet. Erat fere undiq; cinctus, hinc Danubio & Tybisco magnis fluminibus, inde Hercynia sylua, quæ non facile penetrari poterat, ita vt nullum nisi redeundo ad Moldauiam effugiū patere videretur: sed eum receptum vti fugæ persimilem, nequaquam pro dignitate sui nominis esse statuebat, quando mori præstaret quàm indecoro deformique reditu demandatum legationis munus deserere, conuertereque id iter ignobili metu, quod tanta hominū opinione suscepisset. Itaque dum impigrè ad munitiones materiam comportari iubet, aggerem extruit, ad laborem suos adhortatur, nunciosque simul plures et tabellarios ad impetrandam opem in amicas regiones dimittit, superueniunt hostes terribili

cla-

clamore edito munitiones adoriuntur, temeritate tamen ac audacia potius quàm ordine & bellica ratione. Propterea non terretur Grittus per ſagittarios Turcas, ſclopettarioſque maximè Ianizeros rem gerit, multos vulnerat & interficit: ita hoſtes qui ſine apparatu tormentorum acceſſerant, ad murum ſagittis confixi, & glandibus traiecti repelluntur. Eo accepto detrimento Mailatus belli rationem commutat, obſidionem inſtituit. Docet ſi leviter tantùm laceſſant, brevi hoſtes ſine ullo ipſorum vulnere in poteſtatem cogente fame deventuros. Ita diſtributis per intervalla copijs, latè oppidum corona præcingitur. Interim in tanta auxiliorum expectatione verſantem Grittum, ac omnia obſidionis incommoda forti animo ſuſtinentem invaſit morbus, eò gravior: quoniam nihil omnino de auxilijs afferebatur. Nam Ioannes qui æmuli incommodo atque periculo non obſcurè lætabatur, quum tot gentibus æquiſsimo iure ad arma conſternatis, niſi ſumma cum invidia & periculo obſiſtere poſſe iudicaret, alam tantùm equitum ab æſtivis evocarat, quæ lentis itineribus in Tranſylvaniam mitteretur. Balibeius etiam & Halis, Belgradi, Samandriæque præfecti, malignitate ſimul & ignavia, neque provincia excedere, neque Danubium tranſire iniuſſu Bellerbeci magiſtri equitum ſibi licere perſcribebant. Ipſe quoque Laſchus ex ſocio alieni periculi ſpectator factus, quum paulò antè diſceſsiſſet, ut equites cogere adducereq; maturaret, ſtudium ſuum extenuata fide remiſerat, & Megeiani qui aliquandiu pacati conſtiterant, perſeverantia ſuorum obſidentium, & Turcarum incommodis invitati ex ſuperiore loco præliabantur, & iam alimenta defecerant. His tantis circumventus malis Grittus per Hungaros dabat operam profusè largiendo, ut Tranſylvanis magno auri pondere diſtributo, in Pannoniam abire permitteretur, ſed omnem avaritiam in efferatis dolore animis vindictæ libido ſuperabat. egit demum ſeparatim cum Muldavo, ad quem hoſpitalis amicitiæ iure ſuppliciter opem implorans gemmas & uniones dono miſerat, ut loci cuſtodiam à ſuis laxari iuberet, & ſe cum liberis ex compoſito erumpentem, in pacatum abduceret. Paulò antè etiam à Batiano erat deſertus, qui in eo metu è caſtris hoſtium ſignificantibus & eripientibus quibuſdam veteribus amicis fuga ſibi conſuluerat. Itaque dubia ſpe, & urgente fatali neceſsitate, ad condictam horam ab ea porta, quæ ad Moldavos ducebat, erupit, dextra Solymani diplomata prætendens: ſed barbarorum fraude nequaquam inventis Moldavis, in Franciſcum Scendenum incidit Americi propinquum, & Mailati maximè familiarem. Hic primus omnium contumelioſo ululatu tegumentum illud capitis è Sibellina pelle pretioſum rapaci manu inſolenter invaſit, eumq; morbo invalidum & nihil reſiſtentem immiſsis equitibus comprehendit. Tum verò à Tranſylvanis horribili clamore ſublato, eius comites copiæque & Turcæ præſertim cæduntur, atq; ita undiq; vertuntur in fugam, ut cuncti ferè in eo tumultu admodum cruento, quum indagine ingentium copiarum clauderentur, interfecti captiq; ſint. Servavêre tamen Turcas quantum licuit Moldavi, ſed eos demum infeſta latronibus itinera equis & armis exutos exceperunt. At Grittus quum ante prætorium armatorum corona circunſeptus interrogaretur, cur Americum iuſsiſſet interfici, nihil ſe tale unquam imperaſſe conſtanti animo, & gravi fronte teſtatus eſt. Conclamantibus verò cunctis ut ea hoſtia Americi manibus mactaretur, Mailatus eum Franciſco ad ſupplicium tradidit, atq; ita caput ei ingenti machera detruncatum eſt. in eius cruore

proceres, & propinqui penulas militares solenni cerimonia more gentis intinxerunt, ut diu secum exactæ vindictæ memoriam deferrent. Sed Ianus Docia maiore ira, & graviore supplicio affectus, discerptusque est. Gritti liberos nemo nostrorum hominum amplius vidit, sed non desunt qui eos adhuc vivere apud Moldavum dicant, veluti grandi pecunia ab avo principe redimendos. Quum Gritti truncus à carnifice nudaretur, loculus in femorali cum gemmis immensi pretij repertus est, adeo ut ea omnis præda aureorum nummûm quadraginta miriadas superasse dicatur ab his, qui domesticum Gritti apparatum in rationes vera æstimatione contulerunt. Nec multo pòst & ipse Laschus à rege Budam evocatus, non mediocre vitæ periculum adijt, quũ in quæstione sub tormentis Gritti consilia explicare cogeretur. Sed is demum deprecante pro eius salute Sigismundo Sarmatiæ rege, custodia eductus, è regia aula in Poloniam profugit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXIII.

EADEM æstate Solymanus Turcarum imperator, effusis ultra Euphratem ingẽtibus copijs adversus Tammasum, magni Hismaelis filium, bellum suscepit, validaque simul instructa classe invasit Africam, occupandæ Siciliæ atq; Italiæ maximè opportunam. Conceperat enim ingenti spiritu totius orbis imperium, facilè Alexandri magni potentiam æquaturus, uti ab Europa metu liber, atq; omni solutus cura, postquã in eo diro insanoq; Christianorum regum dissidio, consilia nostra nequaquam recta & illustri ratione ad pietatis gloriam, & publicæ salutis nomen, sed impio quodam livore ad intestinam perniciem vertebãtur. Franciscus enim eo animo pacem ferebat, quo bellum gesserat, indomito, contumaci, & planè invicto, haud dubiè ad repetendam Italiam iterũ vividæ virtutis, & totius Galliæ virium periculum facturus, si Carolo Cæsari distrahendis eius opibus, alicundè gravis hostis incumberet. Idem quoq; Britannus spectabat, quum iam pridem Cæsaris cognatione atq; amicitia, uxoris repudio fœdissimè violata, à Romani Pontificis authoritate discessisset. Ioannes item in Pannonia Turcarũ præsidio tutus erat adversus Ferdinandũ in eo Germaniæ motu ægre Lantgraviana arma sustinentem, & rex Polonus cum Moscovitis & Tartaris bello cõtinenter occupatus, his quæ sibi cum Solymano manebant inducijs fruebatur. Tuebantur & Veneti veterem pacem, adeo ut Solymani amicitiam religiosè admodum colere viderẽtur. Neq; in ipso Clemente Pontifice tantũ inerat præclaræ authoritatis, ut eum restinguere odia, & dissidentes componere facilè posse sperandũ foret:

nam

nam Maſsiliȩ apud Franciſcum nudatis ȩgri animi ſenſibus, commemorando & deflendo communes miſerias: ita cogitationes ſuas protulerat, ut vindicandis iniurijs occultè conſilia à quiete penitus aliena cum rege miſcuiſſe crederetur. Cæterum Perſici belli cauſas ab ipſis uſq; avorum odijs repetitas, & eventus mutuis cladibus memorabiles, ſuo loco narrabimus. Invadendæ verò Africæ author & cõcitator extitit Hariadenus Mithylenæus vetere Horucij fratris cognomẽto Barbaruſſa à noſtris appellatus. is in Numidia proxima Mauritaniæ Algerij regnum à fratre anteà partum adeo frequentibus victorijs amplum clarumq; reddiderat, ut noſtri æquè ac finitimi Pœnorum reguli, & vagi Numidȩ, eius opes atq; audaciam magnopere timerẽt, et Solymanus ad fortiſsimi viri famam iam publica virtutis cõmendatione illuſtrem frequẽter excitaretur. Non alienum erit ab inſtituto opere breviter recenſere, quibus artibus Mithylenæi fratres ab una tantũ prædatoria bireme ad regium faſtigium irrepſerint, ut hinc quoq; in hac rerum humanarum varietate colludentis Fortunæ oſtenta poſteri mirentur. Igitur patre Græco, atque eo Mahometis ſacra ſecuto, in inſula Lesbo geniti, quum inopiam domi ferre non poſſent, arrepta bireme ſpes ſuas omnes mari commiſerunt, ſeſe Camali archipiratæ in diſciplinam tradentes. Sub hoc Camale Horucius, qui uti natu maior ad ſe ducis nomen trahebat, cum Hariadeno multa præda, multisq; ſervis atq; navigijs adauctus: ac demum aſcitis in ſocietatem minoribus piratis prædabundus in Mauritaniam pervenit. Eo tempore Algerij regulus cum fratre armis de imperio contendebat: hic quum Numidas equites, qui hodie Arabes appellantur, pretio ſibi in auxiliũ aſciviſſet: alter opportuno novæ gentis adventu magnopere lætatus, pecunia cum Horucio tranſegit, ut ſe defendendum ſuſciperet, paucisq; diebus Horucius cum valida manu ſclopettariorum, quibus prȩcipuè Numidæ terrentur, eo impetu geſsit atq; confecit bellum, ut Turcarum nomen cum Numidis, tum, Mauris omnibus terribile eſſet. His rebus geſtis, uti erat ingenio validus, viribus pollens, & regni maximè cupidus, quũ eo bello comperiſſet Mauros per ſe inermes, ignarosq; militiæ, ac ingenio mobiles, nullaq; inter ſe ſtabili cõcordia nixos, facilè per partes opprimi & ſubigi poſſe: Numidas verò vagos, et inter ſe diſsidentes, vel in amicitiã trahi, vel ſi abnuant nullo propè negotio ſuſtineri, improviso fidem abrupit, repenteq; hoſtis factus, quos cœptis ſuis adverſari poſſe putarat facilè ſuſtulit, breviq; poſt ſæviſiam liberalitatẽ exercendo Algerij regno potitus eſt. Nec multo poſt finitimũ quoq; regulum Circello imperantem vi dolisq; aggreſſus expulit. diſtat Circellum, antiquis Carcenna colonia vocatum, ab Algerio, quod Iulia Cæſarea fuiſſe dicitur, ad occaſum ſexaginta paſſuum milibus, antiqua ad portũ mole, & operoſo aquæductu, multisq; Romanȩ magnificentiæ veſtigijs adhuc inſignis. Inde & ab Algerio mare undiq; infeſtum reddebat, & in mediterraneis cum expeditis cohortibus evagabatur: ita militiæ munera cum fratre alterna ſorte partitus, ut nihil terra, mari ve pacatum relinqueretur. Ab eo rerum ſucceſſu, ut regni fines aliquãto latius proferrentur, Bugeam magno apparatu invaſit. Hiſpanis, qui in præſidio erant, ad ſummas rerum difficultates redactis, nec prius abſtitit tam forti incepto, quàm ei dextra manus tormenti ictu abrepta eſt: inde ferream ſibi fecit, qua ad cubitũ religata multis in prȩlijs poſtea feliciter eſt uſus. Nam Algerij non contemnendum Hiſpanorũ exercitum Didaco Vera duce circumventum fuſumq; delevit, & aliquanto poſt Vgonem

Moncatam, qui veteranos Hiſpanos ab Italia tranſportarat, egreſſum in litus, iniquo noſtri loco cõmiſſa pugna compulit in naves, ſubortaq; tempeſtate copias ferè omnes luctuoſo naufragio fluctibus eiectas crudeliſsimè trucidavit, aut ad remum trierarchis diſtribuit. Ad extremum immodicæ ſpei plenus, & rerum proventu factus audacior, quum Tremiſenij regem, amicum, ſociumq; à Carolo appellatũ, regno expuliſſet, immineretq; Orano, Portuiq; magno, quæ Hiſpanorum præſidijs tenebantur, Punica ſimul & Chriſtiana arma, adverſum ſe concitavit eo bello, uti ſuo loco memoravimus; ſuperatum, & fuga in ſolitudines evadentem Hiſpani, Mauriq; equites conſecuti cum paucis ex familiaribus interfecerunt. Horucij caput in Hiſpaniam tranſmiſſum circumlatumq; in lancea, populis præſertimq; maritimis inſignem attulit lætitiam, quòd ſublato prædonum rege diu exoptata ſecuritas litoribus reddita videretur. Sed Hariadenus neq; ſpiritu, neq; bellica laude Horucio inferior, acclamantibus militibus imperium ſuſcepit. Is non modò regni, ſed virtutis, & deniq; artium cogitationumq; omnium, quæ in fratre eximiæ fuerant, hæres factus, adoptatusq; etiam in fratris cognomen, ad imperium totius Africæ aſpirare cœpit: ratus ea, quæ parta eſſent, animo ſuo minora anguſtioraq;. Itaq; arma proferre, Mauris & Numidis terrori eſſe, modò cum his pace ac inducijs uti, modò bellum gerere. porrò aucta claſſe Hiſpaniæ, Sardiniæ, ac Balearium oram prædari, aſciſcere ſibi novos piratas, clarus æquè ac formidoloſus finitimis eſſe. Hęc audentem & molientem nuſquam Fortuna deſtituit. Nam Hamerem Numidam magni agminis ducem ſibi infeſtum, per inſidias interfecerat, & ad Cocum oppidum Benchades inter regulos Numidas longè clariſsimus multis prælijs ſuperatus, in ſolitudines abſceſſerat, Amidamq; in finibus Tremiſenij regni adeo frequentibus detrimentis attriverat, ut ſedes mutare, ac in interiora profugere cogeretur. Mari quoq; ea Fortuna res geſsit, ut Vgo Moncata ſupra Sardiniam nocturno prælio victus, graviterq; vulneratus, amiſsis aliquot triremibus vix effugerit, & Portundus Hiſpanicæ claſsis prǫfectus, amiſſa fœdè claſſe cum filio impigro iuvene fuerit interfectus. His captis triremibus, quum aliquot etiam, quum Siculæ, Neapolitanęq;, tum Venetæ roſtratæ, varijs interceptæ caſibus acceſsiſſent, maximè validus atque terribilis eſſe cœpit, auxitque ſibi virium atq; animi famam ipſo Andrea Auria ad Circellum repulſo, quum ille oppido tam fortiter expugnato, quàm fœdè amiſſo, ad quingentos milites diſciplinæ oblitos, nec Turcarum eruptionem ſuſtinentes amiſiſſet, duæq; tum onerariæ Liguſticæ, dum ad Circellum curſum haberent, onuſtę armis, milite, commeatu ſupra Populoniam, quòd ingentem Genuæ luctum peperit, expugnatæ atq; demerſæ. Poſtremò arcem ſcopulo impoſitam, Algerio urbi imminentem, defenſamq; per aliquot annos ab Hiſpanis, ſumma vi adortus cœpit atq; delevit, ruinis profundo merſis, & iacta mole, ut percommodus regiæ urbi portus adderetur. Quum hac rerum geſtarum fama floreret, Solymanus è Pannonia reverſus, ad eum legatos miſit, qui evocarent, ſummosq; honores & maris præfecturam Byzantium venienti pollicerentur. non ſuſtinebat enim animo Solymanus ignominiam in Peloponneſo acceptam, quum præfectus claſsis Himerales adeo fœdè profugiens, Coronem & Patras, caſtellaq; item Naupactei ſinus Aurianæ claſsi expugnanda reliquiſſet. Ipſi quoq; purpurati Baſsæ, & eorum princeps Habraymus in conſilio & valida claſſe & perito ſtrenuoque duce opus eſſe diſſerebant, non modò ad

dò ad

dò ad recipiendam Coronem, quæ tum terra marique segniter obsidebatur, sed etiam ad tuendam veterem existimationem, quando Baiazetes ad Methonem victor navali apparatu Christianorum ferè omnium classes anteisset, & tum fama erat Auriam, qui obsessis opem ferret, cum amplissima classe in Græciam è Sicilia traiecturum. Et certè unus ipse Hariadenus inter omnes eminebat, quem ætate & maritimarum rerum usu, vigoreque animi, & parti propagatiq; regni gloria, Auriæ parem dicerent, censerentque unum omnino eum Christianis classibus opponendum. Ita Sinas unus ex intimis ianitoribus ad eum legatus mittitur, advehitque eum celeri triremi Mangalis pirata Rhodi præfectus. Is ubi in Mauritaniam pervenit, ab Hariadeno summo cum honore susceptus est. audita legatione Hariadenus incredibili lætitia afficitur: inde haud inani spe concepta potiundæ totius Africæ, si colloquendi cum Solymano potestas fieret, ut quinam in Africa rerum status, & quantæ Christianorum classes, quíve animi & dissensiones eorum essent, appositè atque ordine doceretur. Itaq; Agim virum fortem, & Ramadã Celebim patruelem suum Algerio præficit. his Asanem filium duodeviginti annos natum commendat, classeque circiter quadraginta triremium biremiumque instructa proficiscitur: circa verò Tyrrheni maris oram adeptus aliquot Ligusticas naves, quæ ad coemendum frumentum in Siciliam cursum habebant, difficili & maximè cruento prælio eas expugnat & incendit. qua in pugna Delisufum piratam opulentum ipsius Hariadeni dolo interfectum ferunt, ut eius triremi de Venetis capta, quæ erat eximiæ celeritatis, itemque servis atque pecunia potiretur. Inde conversus ad Iluam insulam, Rium in ea oppidum nocturno prælio capit, atque omnibus Riensibus in servitutem abductis, ingenti onustus præda Byzantium pervenit. Deductus est à principibus aulæ ad Solymanum, ab eoque lætissimo vultu est susceptus, vel ob id quòd dono dabat, quos insigni cultu produxerat, aliquot pueros decora facie, itemq; lectissimas virgines, eunuchosq;, & Libycas feras, leones & pardos. Porrò reliquis diebus quum de gerendo bello, & de tota ratione Punicarum Christianarumq; rerum dissereret, aliquanto quàm solebat rarius & difficilius admittebatur. Suborta enim erat invidia crescentis dignitatis semper comes, ita ut pleriq; dicerent, non esse Ottomannici moris homines è piratarum ordine latrociniis infames, regiæ classi præficere: non defuisse unquam, nec defuturos ex principis aula, qui virtute, magnitudineq; animi, & deniq; optimis artibus valerent, & ad proferendum Turcicum nomen terra mariq; fortiter atque feliciter operam præstarent: occupasse illum in Africa contra fas & æquum, hoc est dolis ac insidiis aliena regna, impiisq; armis semper esse persecutum regulos, & gentes quæ Mahometem colerent: nullos profectò ei certos deos esse, nullam fidem, utpote qui vanissimo, atque eo quidem paternæ religionis desertore, patre Græco genitus, ab ineunte ætate prædo immanis, & publicus humani generis hostis extiterit.

Quum hæc efferentur Hariadenus facilè intellexit quàm importunè abesset Habraimus, cuius amicitiam exquisitis officiis, annuisque muneribus colere erat solitus. Is eo tempore ad Persicum bellum profectus in Comagena ad Alepum hyemabat, Euphratem ad prima Veris signa traiecturus. Solymanus tamen per Aiacem & Cassimum Bassas respõdit, eius suscipiendi negotii summam ad Habraimi iudicium deferendam videri, quòd eius præcipuè hortatu suasuque è Mauritania esset evocatus. Proinde si quid impetratum vellet, ad

cum in Syriam proficiſceretur, ut ex eius authoritate atq; ſententia, quæ in rem forent decerni atq; apparari poſſent. Eo modo in Syriam reiectus, quanquam non obſcuro repulſæ nomine exiſtimationis ſuæ iacturam facere videretur, id tamen diſsimulanter tulit, atque eò terreſtri itinere omnino pervolandum eſſe iudicavit. vir enim novi belli noviq; imperij maximè avidus, neque ætati neq; labori parcendum putabat, quominus Amani montis iuga, vel tum obſeſſa nivibus, tranſiret. Erat tum Alepi Habraimus: is ſingulari cum honore ſuſceptum, & in colloquijs de genere atque ordine gerendi belli occupandaq; Africa differentem, ita admiratus eſt, ut neminem eo peritius atque felicius, mari geſturum bellum arbitraretur, Solymanoq; demum reſcriberet, in Hariadeno ingenium vigere omni bellicę virtutis laude cumulatum. Propterea ipſum rectè facturum, ſi in gravisſimis conſilijs ei viro fidem adhibeat, honoris cauſa inter Baſſas annumeret, atque ei univerſæ claſsis imperium tradat. Eo modo Hariadenus Habraimi mirifica voluntate Solymano commendatus Byzantium redit, ſuſcipiturque propenſisſimis animis: nam tanta erat authoritas & gratia vel abſentis Habraimi, ut omnium planè voluntates ſermonesq; adulatione vel metu ad nutus eius tanquam ad ſumma imperia verterentur. Advexerat ſecum Algerio Hariadenus Roſcetem Pœnum, Muleaſsis, qui Tuneti imperabat, regis fratrem, pulſum domo aliquot ante annis, & ex calamitate ad ſe profugum, uti mox dicemus. huic facilè perſuaſerat, ut unà Byzantium veniret: fore enim ut ſe authore duceq; à Solymano in paternũ regnum reduceretur. Itaq; hoc Roſcete in occaſionem Africani belli purpuratis oſtentato, multisq; de ſuſcipiendo bello diſputationibus habitis, ad Solymanum introductus, in hanc ſententiam verba fecit: Quod Ottomannis Cæſaribus ad ſupplicandum ingredientibus templum, præclara voce precari ſacerdos ſolet, id unum & ego tibi precor, Solymane, ſcilicet ut memineris, progenitores tuos hoc tibi imperium, quo nemini maius atque opulentius dij dederunt, iuſtitia & pietate peperiſſe. hac enim via euntes nuſquam fefellit Fortuna, & tu hactenus ita inſtitiſti veſtigijs, ut facilè ſupra eorum nomen & gloriam ſis provectus, quum inter tuos iuſtitiam coleres, & quod veræ pietatis eſt munus, adverſus religionis noſtræ hoſtes bella continenter gerenda, æternæ ſpe laudis incenſus arbitrareris. Itaque captum eſt Taurunum, expugnata Rhodos, trucidatus in acie rex Hungarus, bis evaſtata incenſaq; Germania, adeo ut Carolus, quem tibi Chriſtiani imperio & virtute parem volunt, quum ingentibus nationum ferè omnium auxilijs niteretur, armorum tuorum ſtrepitu terrefactus pugnam detractarit. Sed quoniam ulla imperia quantumvis ampla, aut ullæ vel perilluſtres victoriæ, nec excelſi animi magnitudinẽ implent, nec gloriæ ſatietatem adferre poſſunt, idcirco adverſus Parthos, Perſasque victricia ſigna præmiſiſti, ut eæ gentes, quæ à divinis legibus impiè defecêre, expiatæ veluti ſacris armis, & deniq; victorijs tuis luſtratæ, ad antiquos religionis ritus revocentur. Sed ſit hoc tibi vel incœpto, vel exitu maximè decorum atque magnificum, modò mihi liceat in armis atq; periculis ſeni facto, ea commemorare quę expediant, & deniq; ea quæ longo uſu didici ad ampliorem auguſtioremq; tui nominis gloriam aperire, neq; à me hoc ambitioſius dici, fortaſſe interpretere. ſatis enim ſuperq; Fortuna rebus meis favit, quæ me domi inopia preſſum, et ancipiti cum ſpe eius flatibus vela dantem, ad multas victorias ampla ſque opes, & denique ad regium nomen evexerit. Verùm ſuper hæc nihil

mihi

mihi melius dare Dij potuerunt, quàm ut ad te venirem, & de gravissimis rebus differendo in consilium adsciscerer. Nam id quo nihil in rebus humanis bellicisque præsertim utilius atque præstantius dari potest, consilium fide & rerum experientia plenissimum dabo, & quanquam senes nihil ultra adferre posse videantur, tamen in vegeto corpore robustæ vires adhuc supersunt, ut fortem operam in omne maris terræque discrimen æquè præstare ac polliceri queam. Huic autem uni curæ ab adolescentia dies noctesq; invigilavi, Horucij fratris viri fortissimi consilijs ac sensibus inhærens, ut nostræ religionis terminos proferrem, Christianos terra mariq; persequerer, & nihil maius optarem, quàm ut tuæ classes copiæq; studij atq; opibus meis adderentur: & deniq; dux aut certè signifer, quando melioribus parere non piget, auspicijs tuis efficerer. Cuius voti si me Dij compotem fecerint, brevi tota Africa Hispani depellentur: Mauros ad Beticæ vetus imperium in Hispaniam traiecisse audies: Pœni & Numidę tibi parebunt, et ut Sardiniam Corsicamq; omittam, Sicilia nostra erit. ea occupata, Italiam fame enecabimus, & undiq; classibus aggrediemur discordia principum laborãtẽm, infirmam disiunctis viribus, & quantum ad eius partem Sicilię & Macedoniæ proximam attinet, qualibet conditione servituram, modo Hispanorum iugum excutiat. Noli enim existimare, eas opes, eumq; in Italia esse consensum quæ fuerunt, quum Hydrunte capta, non Italis modò, sed cæteris etiam populis maximum terrorem intulit proavus Mahometes. Is enim successu eius belli, ad quod sustinendum vix universi Christiani principes suffecerunt, haud dubiè urbe Roma potitus foret, ut occidentis ac orientis imperia secundum ius & ęquum vetere sua augusta sede iungerentur. Sed ille ab humanis repentè discessit in cœlum raptus, scilicet ut hoc tibi, sicuti fata syderaque promittunt, consummatę virtutis opus relinqueret. Nec te hac iniecta spe summi inusitatique triumphi vel interpello vel demoror; quominus in orientem contendas veteres impiosque hostes, & ultima supplicia meritos armis persequare. classis enim mihi erit satis, qua tibi minime est opus in mediterraneis regionibus bellũ gerenti, ut dum tu Asiam subigis, ab alia parte ipsa Africa, quæ est tertia pars orbis, in potestatem redigatur. Ante omnia autem pellendus est Tuneto Muleasses inexplebili avaritia, fœda impotentiq; libidine, immaniq; sævitia, dijs atq; hominibus invisus, qui duodeviginti fratribus per insidias interfectis, aut quod ipsa morte acerbius videtur, præusto oculo crudeliter occæcatis, ita regnat solus, ut neminem sibi vel consanguineum vel amicum reliquerit: nam animo tam ingrato quàm perfido paternos etiam amicos, qui ipsum insigni studio ad regnum extulerunt, ut gratiæ merita celeriter exolueret, ad unum omnes iugulavit. cum hac bellua nobis res erit, quam quum nemo amet, facilè omnes oderunt: Numidæ quotidianis incursionibus exagitant, quorum iniurias ita sustinet, dedecore, ignavia, et metu infamis, ut eas ferre quàm ulcisci malit: & hic semivir Turcas viros fortes in cathenis detinet, nec augustũ nomen tuum, à quo humana divinaq; iura undiq; petuntur, planè agnoscit: & quod minimè est ferendum, Hispanis ad Tripolim favet, ut Agis & Moses strenui duces Turcæ Taiorea urbe depellantur. Hanc feram uti unguibus ac dentibus exarmatam, vel ob id facilè conficiemus: quoniam apud nos est Roscetes eius frater, Pœnorũ omnium votis ac precibus expetitus. huius persona vel in speciem nobis erit utendum, ut res, quum copias ad Tuneti portas ostẽtabimus sine ullo omnino vulnere patrari possit.

Tui demum erit arbitrij ſtatuere, quem Punicis rebus præeſſe velis, mihi certè ſatis imperij & gloriæ quæſitum erit, quum tibi debellatis hoſtibus è Perſide redeunti maxima pars Africæ devicta pacataq; tradetur. Ex itinere verò quod privati muneris nomine me polliceri iuvat, enixè dabo operam, ut ſuas quoq; clade lugeant Chriſtiani, atque Auria ſi occurrat, ſuis maleficijs non diu exultet: hunc enim unum uti verum propriumq; hoſtem, vel à cladium acceptarũ memoria, vel æmulatione gloriæ perſequendum mihi deſumo. eo autem oppreſſo tibi uni maria patebunt, & mihi crede, qui victor mari evadet: facilè etiam terrarum imperia tenebit. At Solymanus qui excellentum principum more, gravi aure excepta ad animum tranſmittere, perpendereque cuncta, ac ingenti demum iudicio conſilia terminare erat ſolitus, collaudato Hariadeni ſtudio, conſilium dimiſit. Nec multo pòſt in ſententiam Habraimi decretum eſt factũ, ut Hariadenus tribus Baſsis, qui eſt ſupremæ dignitatis honor, quartus adderetur, eſſetque ei ſummum maris imperium, ita ut inſulæ, portus, urbes, populique maritimi ei parerent, ius ei faſque eſſet quos vellet, ubique vellet, remiges, nautas, milites conſcribere, & in naves compellere. His promulgatis Solymanus poſtridie Idus Maias ei vexillum, ſceptrum, gladiumque de manu tradit, monet ut promiſsis inſigni facinore edito fidem præſtet, eumq; regia egreſſum Aiax & Caſsimus Baſſæ, ipſeque prætorij præfectus celebri pompa prælatis novi honoris inſignibus ad navalia deducunt, octieſque ei centena milia aureorum nummûm in bellicos ſumptus ex ærario depromuntur: attribuunturque ei ex ordine prætorianorum Iannizeri circiter octingenti, nec multos Byzantij moratur dies, claſſeque octoginta triremium atque aliquot biremium armis, viris, & comeatu abundè inſtructa, Helleſponto egreſſus in Italiam curſum intendit, relicto cũ duodecim triremibus Amurate trierarcho, qui Solymanum eiusq; exercitum ad Perſicum contendentem bellum ab Europa in Aſiam tranſportaret. isq; demum omnibus tranſvectis, Hariadenum ad Methonem eſt conſecutus. Quum improviſo adventu Meſſanæ fretum tranſiret, Mamertini ad arma conclamantes urbi portuique magnopere timuerunt, ſed prætervectus Hipponiatem ſinum in Brutiorum ora ſancti Lucidij oppidum invaſit, id olim Tempſa dicebatur, impoſitum rupi, qua mare deſpectat, & muro haud temerè munitum, ſed is à terra ſubeuntium Turcarũ impetus fuit, ut deiectis propugnatoribus diu defendi nequiverit, eo maiore incolarum calamitate, quòd nemo fuga eſt elapſus, quum prætor in ea trepidatione averſam ab hoſtibus portam diligentius reconditis clavibus obſeraſſet. Inde ingenti omnis generis rerum ac hominum potitus præda, ad Citrariũ contendit, ubi claſſem ædificari à captivis didicerat, id uti vacuum incolarum fuga ſtatim eſt incenſum, atq; eodem igne ſeptem triremes, imperfectis adhuc puppibus & foris concrematæ. ubi verò à Capreis ſupra Neapolim univerſa claſsis in conſpectum eſt data, adeo terribili ſpectaculo totam eam oram conterruit, ut pleriq; affirmarent, ſi hoſtis expoſitis copijs ad mœnia repentè ſucceſsiſſet, Neapolitanos in ſubito metu ægrè urbem fuiſſe defenſuros. Eo curſu ad Prochitam provectus oppidum cœpit, arciſq; exiguæ cuſtodibus ſub fide ſe dedentibus libertatem reliquit, & quum in Caietæ portum noctu invehere tur, ita ad Speluncam ſuperato promontorio curſum deflexit, ut occupandæ Caietæ occaſionem parum naviter pretermiſiſſe crederetur: nam & preſidium urbi arciq; exiguum erat, præſertim repentino nocturnoq; in metu, & Caietana iuven-

na iuventus assueta maritimis quæstibus, & in prædijs occupata ab urbe per eos dies aberat. Spelunca oppidum extremis Fundanis montibus adiacet, qua desinentes rupes plagæ maris planiciem excipiunt, ex ruina quondam antri Tiberij Cæsaris insigni periculo in historijs Cornelij Taciti celebratum. Speluncani inexpectato appulsu tantę clafsis territi vix tentata defensione animos despondérunt, ingressusq; hostis circiter mille & ducentos imbellis maximè sexus & ætatis cœpit. Refugerat in arcem Pelegrinus, qui inter Speluncanos divitijs eminebat. Hunc Hariadenus monuit, ut sese dederet, nec vim experiretur, id si extemplò faceret, integra fide liberum futurum: si conaretur sese atque arcem tueri, brevi stultæ pertinacię pœnas crudeli supplicio atq; incendio oppidi protinus daturum. nec ille metu exanguis diu cunctatur, quin spem vitæ vel in barbara fide certi propè exitij periculo potiorem ducat: ita egresso in litus, & ad genua procumbenti concessa libertas, & quod fuit humanitatis, uxor, filius et neptis inter lachrymas præ gaudio utrinque manantes restituti. Eadem quoq; nocte ad duo millia e Turcarum classe per asperos vepribusq; impeditos colles ad urbem Fundos, decem inde milibus passuum pervenerunt: uti creditur ducibus indigenis ex eorum numero, qui superioribus annis mari capti, tædio prædurę servitutis ad Mahometis sacra defecissent. Ea verò advolantium & refringentium portam celeritas fuit, ut Iulia Gonzaga Prosperi Columnæ quondam nurus vix spacium sit nacta, quo seminuda iumento imponeretur, atque inde iam conspectis hostibus ad montes se proriperet. Ferunt Barbarussam, uti ipse postea minimè diffiteri est visus, eam cum admirabilis formæ tum virtutis fama florentem capere cupivisse, ut Solymano dono daret. Cæterùm Fundani cæduntur, atque omnes ferè capiuntur. facit & deditionem Stecatius prætor imbellis, qui cum turba mulierum in turrem confugerat, quum succensis iam foribus & barbarorum clamore, & fœminarum eiulatu terreretur. Turre in potestatem redacta Turcæ ad spoliandum fanum conversi, sepulchris Columniorum procerum ornamenta detrahunt, vexillaq; item militaria picta auro dilacerant, onustiq; prẹda ad classem revertuntur. Alia quoque triremium manus Tarracinam divertit, ibi quoque populo ad montes fuga elapso, in templa sævitum, in validique senes, & ægri aliquot in lectulis trucidati. Is terror à Privernatibus properè Romam delatus, ita consternavit omnium animos, ut si hostis eo impetu ad Ostiam esset provectus, tota civitas sese in Sabinũ, Etruscumq; agrum effusura crederetur: nam neque Clemens tum gravissimo conflictatus morbo, consuli poterat, neque amplius omnino quàm centum viginti spiculatorum Germanorum, & quadraginta septem levis armaturę equitum prẹsidio, quo tum principis atq; prætorij custodia stetit, publica salus nitebatur, nec ullus erat cum peregrinis & inquilinis Romanorum consensus, quum quisq; privatis potius quam publicis rebus studeret. Coivêre tamen in eo periculo Cardinales, & effractis ærarij repagulis ex authoritate senatus Hippolyto Medici Cardinali pecuniam deprompsêre, ut tuendæ oræ maritimæ curam susciperet. is alacriter cohortes conscripsit, sed eas, uti in subitario delectu accidere solet, ex pessimo & incondito hominum genere, adeo ut per summam iniuriam Privernatibus ex itinere cæsis atque direptis, oraque Pyrgensi & Tarquiniensi fœdè vexata, nullo pudore in hostilem rabiem animos vertisse viderentur. Porrò Barbarussa vetere consilio suo innixus, quum statim in Pontias aquandi causa diver-

tiffet, in Africam traiecit, tanta ufus celeritate, ut prius eò pervenerit, quàm ab noftra ora difcefsiffe crederetur: voluit enim ea diverfa navigatione fallere Muleaffem, ut imparatum opprimeret, & ipfe anteà famam fimulanter ediderat evaftandæ Italiæ, Liguriæque præfertim & Hifpaniæ, vindicandis fcilicet iniurijs, quas Auria Coroneis atque Patrenfibus intuliffet, ita ut non omnino inani coniectura, poftquam Meffanæ freto fuperato Italiæ litora legere, & cuncta urere cœpiffet, Liguriam, ac demum Hifpaniam invafurus effe putaretur. Et Veneti quoq; Muleafsi & Pœnis aliqua ex parte timorem minuebant, quum validam claffem inftruxiffent, quinis decumis ex facris redditibus facerdotum ordini, vel id ægreferente Pontifice, impofitis, ut ex ea pecunia remigibus ftipendia præberentur. Quid enim petente Africam Hariadeno, Venetis opus effe tanta claffe? præfertim quæ tanto fumptu & tanta cum invidia pararetur? profectò fummę prudentiæ homines, qui Turcarum confilia Byzantij diligenter explorare & excipere effent foliti, pro certo cognoviffe tot triremes adverfum Auriam comparari, ut pares & duplicatæ clades Chriftianis redderentur. Ad hæc quoque Muleaffes per fpeculatores didicerat Rofcetem fratrem, quem maximè metuebat, Byzantij in libera cuftodia effe relictum, veluti aliena tum ab Africæ rebus expeditione fufcepta. Neque enim ullis armis validius fe peti atque invadi poffe exiftimabat, quàm producto regni æmulo, in quem ex confcientia fcelerum fuorum omnes propè Pœnorum ordines & Numidas inclinaturos appareret. Sed quoniam ad hunc locum eft deventum, operępretium erit paucis enarrare, quæ de Muleafsis imperio, moribusque Pœnorum didicimus: nam multa digna cognitu, quæ diu folis mercatoribus comperta fuêre, nobis fcribentibus victoria Cæfaris aperuit. Africam Romani everfa Carthagine, fublatisque regibus propter agrorum ubertatem multis eò deductis colonijs excolendam atque illuftrandam fufcepêre, tenuereq; eam proconfulari imperio ufque ad Vandalorum adventum, quos in contumeliam Romani nominis immani rabie fævientes Belifarius devicit atque delevit. Inde facta eft provincia Græcorum imperatorum, à quibus in eam quotannis duces & præfides mittebantur. Poftremò eam invalefcente Mahometis fecta, Saraceni è Syria, Ægypto, Arabiaq; inducti religionibus tantâ vi invaferunt, ut pulfis Chriftianis, invectaq; & latè propagata fuperftitione in Hifpaniam ufq; victores tranfcenderint, & quum Afri, Numidę, Mauri, & deniq; omnes Pœnorum gentes nova facra facilè fufcepiffent, in Illiberi Bęticæ regia urbe, quam Granatam noftri vocant, pofita eft Maurorum fedes, & Cordubæ gymnafium cum celebri bibliotheca conftitutum, ubi Arabicarum literarũ profeffores, iuventutem docendo, excipiendoq; intermorientes apud Græcos optimarum fcientiarum atq; artium difciplinas cum infigni ingeniorum gloria floruerunt. Nihilò fecius & in his militare ftudium enituit, adeo ut quum diu cum Oretanis Celtiberis, & Carpentanis effet dimicatum, à Miramolino irrumpente penè omnis Hifpania Punicis armis cefferit. Sed poft fexcentos demum annos, ætate noftra Ferdinandi regis virtute obfeffa, captaque Illiberi, omne Punicum nomen ab Hifpania pulfum. Hac tempeftate in Africa opibus ac amplitudine imperij cæteris præftant Tunetani & Feffani reges: fed Tunetanis ab longa imperij vetuftate, eximiaque ftirpis claritudine autoritas maior & auguftior: nam ab his facra & iura omnia petebantur. fupra Tuneta enim itinera trium dierum urbs eft Carvenna, perantiqui templi

religione, & sanctißimorum sacerdotum collegio maximè venerabilis, & ob id libera & immunis, in qua functi fato Maurorum & Numidarum proceres vel è longißimo terrarum tractu tumulantur. Quoniam persuasum habent eorum animas, quorũ ossa sacrosancto eo in loco sita sint, uti purius expiatas, ad impetrandã cœlestis vitæ felicitatem illorum sacerdotum accuratiore ceri-monia superis efficacißimè commendari. Imperium Tunetanum octingentis ferè milibus passuum in ora ab occasu ad Orientem extendebatur: nam Bugea, & Tripolis emporio & gymnasio claræ urbes, quas Navarrus in diversis regni finibus bello cœpit, Tunetanæ ditionis erant, quum & ea introrsus ad Æthiopum harenas usque pertineat. Porrò Fessani in Tingitana Mauritania impositi Salæ amni, qui in Oceanum magnarum navium capax evolvitur, bellico apparatu & militaribus copijs antecellunt, egregiè enim sustinent Lusitanos, cum quibus continenter bello exercentur, adeo ut triginta equitum milia in aciem educant, paratißimisque animis ac viribus litora tueantur: reliquas regiones urbesque reguli, quos Scecos appellant, circa oram præsertim poßident. At in mediterraneis Numidæ uno nomine dicti Arabes vagantur, cum Afris bella gerunt, venalemque pacem habent. his mos est belli causas excitare, alere controversias, semper armis exerceri, pecuariæ, colendique agri ministeria per servos obire, præsertim Æthiopes, quum se omnium gentium nobilißimos iactent, quod impermixti sanguinis ab antiqua Pœnorum origine progeniem ducant. Divisi in multa agmina à Nilo amne introrsus ad Atlanticum Oceanum extenduntur, & quum incertas sedes habeant, certis tamen pagorum finibus imperia præscribunt. Hyeme longius à mari ad Æthiopum fines recedere solent, tepore soli & clementia aeris invitati. Æstate verò ad vix dum maturas segetes revertuntur, ut alieni laboris fructũ intercipiant. Nemo apud eos præter paucos sacerdotes literas addiscit. neque enim adeo accuratè, uti Mauri, sed simplici atque expedito cultu religionibus student: his haud dubiè fide, integritate, virtuteque animi, et denique bello & pace meliores. Incredibile dictu est quàm tenui convictu, & vires & valetudinem tueantur: nam ficu sicca, dactylis, pulticula, atque acido lacte convivia finiunt, tum verò epulantur, quum è venatione falconumque aucupijs, quibus maximè gaudent, prædam retulerint. Totius patrimonij eorum census est in equo pernici, quem seminudi egentißimique homines immenso parant pretio: nec mirum, quando vita & vigilia eorum omnis, si bellum desit, in latrocinijs venationibusque consistat. Vxores adeo humiliter viris ancillantur, ut equos curent & insternant. Æstate pariter atque hyeme equites pellicea talari tunica utuntur, quòd ea peregregiè sustineat ventos, & in magnis fervoribus soles non admittat, capiti linteum intortis à mento spiris nõ indecens tegumentum, desilientes ab equis in clunes considunt, parcuntque pedibus, ut vix exiguis spacijs obambulent. Plicatione verò aßidua, contentioneque artuum, itemque frictionibus calorem excitant. Hac exercitatione procul à morborum cruciatu, medicinæque periculo ad summam perveniunt senectam: adeo ut fatalem horam minimè præsentiant, & læti evanescente potius quàm intercepto spiritu, inter colloquia liberorum leniter expirent. Ex hac gente fuit Lentigesia Muleaßis mater, virilis animi mulier, Doracis reguli soror, cuius ingenio virtuteque Maleasses adiutus & impulsus regnum arripuit. Nam Mahometes, qui multo luxu, & multa cum gloria triginta duobus annis

Arabes.

regnaverat, quum sibi vitæ finem adesse cerneret, Maimonem inter duos & viginti filios natu maximũ legitimo iure regni hæredem scripturus esse videbatur, nisi Lentigesia corruptis pretio regijs satellitibus, maritum in supremis vitæ angustijs fatigatum precibus, dolisque deceptum prævertisset, ut in filium regij nominis Fortuna transferretur. Itaque Maimo qui paulo antè affectati regni suspicione ob præclaram bellicæ virtutis indolem à patre in carcerem fuerat coniectus, eo expirante dum è custodia ad imperium se proripere sperat, iussu Muleassis interficitur. Roscetes natu secundus, qui extra arcem cum uxoribus habitabat, comprehendi non potuit: cæteri fratres grassante Muleasse in suum sanguinem, barbarico more partim iugulantur, partim candenti ferro oculis admoto lumine privantur. In his fuère Barcha & Belethes atque Saetis stata ætate, & in spem imperij una matrum nobilitate procreati, qui quum Tunetum in ipsa Cæsaris victoria caperetur, ob eam calamitatem cum gravi probro atque invidia reducti Regis, apud nostros homines Punicæ sævitiæ fidem fecerunt. Ex fuga quoque biduo pòst Laselles & Habramus, & cum his fratres quatuor vix dum puberes, in Bagrada amne tum fortè hiemalibus aquis latè inflato, trepidè vadum quærentes, Solax Numidarum dux intercepit, acceptoque pretio vir æquè venalis & sævus Muleassi ad supplicium tradidit. Porrò cæteri omnium reliqui Roscetes & Abdemelech, dum supra Hadrumentum profugerent eodem penè casu, sed non iniqua forte in Morhabitum inciderunt, à quo advoluti pedibus, & salutem suam regiæque stirpis sanguinem commendantes, ita servati sunt, ut quum in Numida opulento generosi animi laus quæreretur, sævitiæ tamen arbitrium Muleassi venditaret. accepta enim est traditionis merces, & interim illi uti deceptis custodibus ad Bentiesem amicum suum, ulteriorem Numidarum ducem opportunè emissi. Verùm & apud hunc proditores passim grandi pecunia subornante Muleasse, alijs atque alijs petiti insidijs ad Biscarim urbem maximè mediterraneam recessère: ibi Abdemelech tædio tam ancipitis Fortunæ omni spe regni prorsus abdicata, sacrato in otio religionibus se devovit. Roscetes verò apud Abdalam urbis principem, & mox socerum adeo solicitè atq; accuratè ab omnibus Muleassis dolis est custoditus, ut etiam veneni metu, non alia temerè in convictu, quàm semesa ab se uxoreq; esculenta genero præberentur. Eo modo Muleasses paterno potitus regno, quum nemini ex regia sobole parcendum esse statueret, aliquot etiam pueros fratrum filios enecavit, paternosq; amicos Manisetem & Mesuarem in primis summæ authoritatis, quorũ studio atq; ope Maimonem præoccuparat, varijs cruciatibus diu tortos & laceratos interfecit, quòd præclari beneficij gratiã exoluere nollet, atq; eos idem aliquando contra se tanquã ingratum facilè molituros arbitraretur. Desęvijt & in aliquot novercas, impellente Lentigesia, atq; etiam cõcubinas patris nefaria crudelitate, quum ipse præposterus, & in mares proclivior in Mahometem patrem palàm inveheretur tanquam mulierosum ac effœminatum, qui exhausto ærario ingentes fecisset sumptus, ut ducentę simul ad libidinem fœminæ regijs in hortis alerentur, è quibus tot suscepisset liberos, qui in imperio æmuli forent, ob idque sibi in his occidendis pergrave & plenum invidiæ negotium reliquisset. & fuère qui existimarent patrem in supremo morbo, quũ ex subita animi defectione ad spem vitæ sublevaretur, medicata potione à parricida filio fuisse necatum. Nec multo pòst Dorax, qui favente sorore delectus

erat

erat Imperator adverſus Meſchinem regulũ Numidam peculiari nomine bellum ſuſcepit: ab eo enim aliquot antè annis, vivo Mahomete, cuius gratia pluri mũ valebat, graves acceperat iniurias, et partè agri fuerat expulſus. Sed Meſchines præpotenti hoſti facilè ceſsit, uti imparatus & invalidus, ſcilicet ut coactis auxilijs ad propulſandã iniuriam dum hoſtis recederet, opportunè reverteretur. Ea contentio utrinque vario belli eventu ſæpius agitata, ad extremum regem ipſum in id bellum traxit, è dignitate ſua exiſtimantem, cępto ſemel bello non deeſſe, ac avunculi eiuſdemque Imperatoris ſui partes egregiè tueri, affirmante Lentigeſia id totum Regio nomini ademptum videri, quod Dorax ſegniter aut cunctanter adiutus amitteret. Itaque Muleaſſe in Doracis caſtra cum magno equitatu & Turcarum mercenarijs peditibus profecto res eum habuit eventum, ut Meſchines profligaretur, & rex ardentius oſtentato erga avunculum ſtudio ſuo iam planè maturas ſegetes incenderet. Ea inuſitatæ ac immanis iniurię acerbitas quum frangere Meſchinis animum nequaquam poſſet, adeo vehementer permovit, ut eo adeunte, & tota penè Africa concitante ſingulos Numidarum duces, ingens & maximè periculoſum Muleaſsi bellum ſit conflatum, Roſceteſq; à Biſcari in ſpem regni ſit evocatus, non uno tantùm, ſed proximo quoque regulo Numida, equites, arma, opes inſigni ſtudio adverſus Muleaſſem conferente, quum quiſque niſi omnes in unum icto fœdere conſentirent, Meſchinis exemplo rebus ſuis timere cogeretur. Contulère cum Meſchine conſilia, copias & opes, Vlethes Iacob, atque Morhabitus clariſsimi Numidarum duces, Roſceteque à Biſcari educto, & regijs inſignibus adornato, caſtra facere non longè à Bechia urbe, quæ itinere unius diei à Tuneto diſtat. Ea adventantium hoſtium fama Muleaſſem quanquam ſuopte ingenio pugnacem, ſed tum ſolito timidiorem factum, & ex ſcelerum conſcientia ſibi diffidentē magnopere conterruit. verùm is non minus aſtu quàm ſævitia inſignis adeo egregiè metum diſsimulabat, ut compreſsis diligenti portarum cuſtodia de Roſcete rumoribus, feſta hilaritate nuptias Amidæ filij celebraret, univerſoque populo ſolenne epulum præberet, & ſingulis tribubus præter id novum munificentiæ genus, eſculenta omnis generis congiarij nomine largiretur. Numidas verò propinquos, & Pœnorum optimates varijs artibus & donis ſibi conciliarat. At ubi Roſcetis adventus diutius occultari non potuit, vexilla, arma, tormenta ex arce proferre per Doracem, Numidas quos poterat mercede conducere, ex Afris equites & pedites conſcribere, obſecrare prædones Turcas, ut accepto ſtipendio pro ſe militarent. erat enim ea tempeſtate ad Tunetum tantus piratarum concurſus, quum ibi cunctis huiuſmodi generis hominibus tutiſsimus eſſet receptus, ut ea urbs Turcarum colonia videretur. Cum his anteà Muleaſſes certo fœdere pepigerat, ut captivorum prædæque omnis pars quinta in fiſcum referretur, magno quidem ſuo quæſtu, & Tunetanorum emolumento, adeo ut ſibi nullum omnino ex tot urbibus vectigal atque portorium vel uberius vel certius eſſe cenſeretur: ſed his proventus, uti ab hoſtibus humani generis iniuſtè atque impiè quæſitus, non multo poſt Tunetanis, uti mox dicetur, dignam ſæva atque avariſsima gente peperit calamitatem. Quum Roſcetes appropinquaret, qui ſuperato Bagrada amne in profluentis ripa cum Vlethis filia epulante exercitu nuptias celebraret, Dorax ante portam urbis, quæ ad Bardeos defert hortos, in acie conſtitit, Muleaſſe degeneri animo arcis mœnibus ſe tenente. cum eo erant

Solax, & duo fratres reguli cognomine Benaones, cum ſeptem ferè milibus equitum Numidarum, magnaque Afrorum peditum multitudo, & in quo ab virtute, & diſciplina, genereque armorũ firmisſimum erat præſidium Caradinus Turca, cum delecta cohorte ſclopettariorum, & ſeptem curulibus tormentis; his acceſſerat ala prætoriana Chriſtianorum equitum, qui ex reliquijs veterum expeditionum in Africa remenſerant, et ob virtutem in honore habiti vxores duxerant, & nihil intereunte ſobole & diſciplina, extra meridianam portam in oppidulo Rebatto, à quo ipſi Rebatini dicti, templa, & domos, & familias habebant; quum Tunetani reges vetere inſtituto ſalutem ſuam externis & Chriſtianis tutiús quàm Mahometanis & Pœnis committendã exiſtimarent. Prouolauit ante alios Meſchines, proprius Doracis hoſtis, cum quatuor milibus equitum: hunc Morhabitus cum ampliore agmine continenter eſt ſubſecutus: Vlethes ipſe poſtremam veluti ſubſidiariam progreſſis & pugnam ineuntibus cum Roſcete aciem tenuit. Reſtitere aliquandiu regij, Dorace primos impetus fortiter ſuſtinente, ſed Morhabiti vim, non tulere Benaones & Solax; quum vndiq; perturbati, & cũ multa cæde præcipites acti in fugã verterentur: defuit ſpatium Caradino ad dirigenda tormenta. nã repentini hoſtes obliquo alarum flexu non in frontẽ, ſed in tranſuerſos incurrerant, tantusq; eo tumultu excitatus erat puluis, vt in incertum tormenta emitterentur, nec planè dignoſci poſſet, vtrã in partem prælij Fortuna in eo maximé turbulento & confuſo certamine victoriam inclinaret. Conſtat ab ea pulueris nube occupandæ portæ, & ingrediendæ vrbis facultatem Meſchinianis fuiſſe ereptam, quũ rareſcente ſenſim deſidenteq; puluere, & patefacta regiorũ ſtrage, et fuga Rebatini primo equites, & demum Caradinus denſata cohorte, ſed amisſis tormentis ad portam ſe recepiſſent, atq; eam ſimul atq; vrbem conglobato præſidio ſeruauiſſent. Roſcetes cruentiore quã pro more gentis potitus victoria, ſed vrbe excluſus, quum nemo ex Tunetanis ſe cõmoueret, nullusque omnino vel à timore, vel á ſeditione, vti futurũ putarat, in vrbe tumultus oriretur, ad proximam regionem quam Martiã vocant, deflexit: ea eſt circa magnæ Carthaginis ruinas omnium rerum copia & fertilitate, multisq; puteis & fontibus abundans, & pulcherrimis villis ac ædificijs frequens. Ibi circiter viginti moratus dies, quum fruſtra expectando vrbanos motus nihil proficeret, vel populantibus cuncta Numidis in oculis Tunetanorum, vt grauiore tandem periculo damnoq; eorum animos aduerſus Muleaſſem concitaret, totum id oliuetum immani crudelitate ſuccendit, quod ſumma pariter amœnitate atq; vbertate conueſtitis collibus à ſumma arce Carthaginis ad Tuneti vſque mœnia protenditur. Ferunt nullum vnquam vel obſeſſæ, vel bellica clade afflictæ vrbi, eo acerbius ac luctuoſius ſpectaculum extitiſſe: exurebatur enim continenti incendio ſuburbanus ager, miſerias ſuas omni populo é muris magnis eiulatibus deplorante: Sed conturbatis ac incenſis indignitate tam immanis iniuriæ ciuibus rex aderat, conſolando ac adhortando, vt eam calamitatẽ ęquisſimis animis ferrent; ſe enim ea detrimenta ſingulis præſenti pecunia liberaliter exoluturum, & daturũ operam vt comparatis maioribus auxilijs, Meſchinis, atq; Morhabiti. & Vlethis prædia ad eorum prædam effuſa populatione vaſtarentur. Nec multo poſt quũ Tunetani ſupra prǣſtitæ fidei ſacramentum, & portas externo milite cuſtoditas, efferatos iniuria animos à Roſcetis ſtudio penitus auertiſſent, Numidę dilabi, quód eis poſt confectum prǣlium minimè probro

probro datur, atq; Roſcetem ut longè ſecederet, ſervaretq; ſe felicioribus conſilijs monere cœperunt. At ipſe quum alij atq; alij ſuſpenſum & nutantem in diverſa diſtraherent, Numidarum perfidiam, & fraternas inſidias timens, eò animum inclinavit, non improbante Vlethe ſocero, ut Algerium ad Barbaruſſam confugeret, ſcilicet ut illic ulteriores ſpes ſuas ad invadendum paternũ regnum ſecurius atq; nobilius agitaret. Eo modo apud Turcam iam tum latè ſubactis finitimis regulis dominantem, aſpirantemq; ad imperium totius Africæ, in cultu propè regio permanſit uſq; ad id tempus, quo Byzantium, uti diximus, eſt devectus. Is Punicarum rerum ſtatus erat, quum Hariadenus Pontia profectus perpetuo curſu ad Biſertam improviſus appulit claſſem. Biſertani & tædio Muleaſsis, & ſua mobilitate impulſi, audito ſtatim Roſcetis nomine Turcas oppido recipiunt, præfectumq; repugnantẽ oppido expellunt. deſcenderant enim Hariadeni iuſſu aliquot Afri familiares comitesq; Roſcetis, qui eum adeſſe, ſed prodire non poſſe nunciabant, fatigatum ſcilicet nauſea laceſſente atq; accedente febricula mentientes. Adiacet Biſerta piſcoſi ſtagni faucibus, per quas ſubiectum mare ſtatis ſuis æſtibus irrumpit, & infuſum aquæ dulci ſenſim exorbetur & emittitur, efficitq; portum lato alveo, vel magnis navibus cõmodum, ab Vtica triginta ferè paſſuum milibus diſtantem, ab antiquis à circunfluente lacu, qui olim Tritonius fuit, Hippodiaritos appellata. Collaudatis Biſertanis Hariadenus, utpote qui cõſilij ſui ſummam in una maximè celeritate reponebat, claſſem celeriter eduxit, prætervectusq; Vticam & Carthaginis promontorium, eius turris atq; munitionis, quam Gulettam noſtri vocant, in conſpectum ſe dedit, ita ut eam diſploſis omnibus tormentis in lætitiæ atq; amicitiæ ſignum de more ſalutaret. Gulettani cuſtodes quũ ſalutem redderent, amicè et graviter reſponderunt, ſe in eius poteſtate ſtatim futuros, qui Tunetanæ urbis imperio potiretur. iam ab excelſa Tuneti arce cõſpecta claſsis, & à Biſerta totiſq; littoribus frequẽtes nuncij ingentẽ in urbe tumultum excitarant. Erat enim civitas erecta in expectationem novi regis cũ ipſius Roſcetis amore, quòd mite & liberale ingenium præ ſe ferret, tum odio Muleaſsis, quẽ avare & crudeliter imperantem aliquot iam annos in luctuoſa ſervitute pertuliſſent. Nec ipſe adeo famæ ſuæ erat ignarus, ut alienatos ab ſe civium animos nequaquã intelligeret, nec præſentiret, quàm parum ſpei in populi ſtudijs eſſet reponendum, quum principũ civitatis ora atq; oculos intueretur. Erant enim Tunetani vel ob id ei vehemẽter irati, quòd uti Roſcetis bello ſolenni pronunciatione fuerat pollicitus, nequaquã eorum inopiam liberalitate ſublevaſſet, qui exuſtis atq; evaſtatis olivetis, & villis dum cõſtanter ei ſtuderent, miſerabilem cariſsimarũ rerum iacturam feciſſent. Itaq; egreſſum arce, & in foro concionantẽ deſeruerunt, quum ea prœmia, ſi pro ſe arma caperent degeneri vultu polliceretur, quæ nec incolumis & victor præſtare poſſet. Monuêre quoq; reſtitantem adhuc nonnulli, ſpecie amicitiæ, & in his Abdahar (Gerebat is tum magiſtratũ, qui Meſuar appellatur) ut cederet Fortunæ, exemploq; profugeret, & tum fortè de adventu Turcarum rumor increbuerat, quæ res per ſe pavidũ, & ex merito inſidias undiq; timentẽ, deſtitutumq; à civibus in fugam concitavit, adeo turbata mentis ratione, ut in arce aurũ & gemmas, et regia ornamenta relinqueret, occultata ſcilicet ſecretioribus latebris, ut his demum hoſtis potiretur. Primi omnium duo Hiſpani abrupta ſacramenti fide à Muleaſſe ad Hariadenum defecerunt, Abezes ex Granata urbe. is erat in

magiſtratu qui dicitur Moniſetes,& Fetuches Tarraconẽſis,qui cuſtodię arcis erat præpoſitus. Hic Roſcetis vxorem liberosq; eius,qui á Muleaſſe in cuſtodia ſeruabantur, ſtatim eduxit,& regio cultu ornatos in ſolio Muleasſis conſtituit: Moſesq; item,et Caradinus,& Agis prædones Turcæ detractis cathenis exſolvũtur,vt cũ aduentante rege, Hariadenoq; his dono oblatis, eximiũ ſibi gratiæ locum pararent. Abezes autem phaleratum inſignem equũ Hariadeno miſit,quo in vrbem adueheretur;itemq; alios trierarchis & ducibus diſtribuẽdos, hortatusq; eſt vt maturaret:egregia etenim voluntate Tunetanos,vt eũ ſuſciperent,ſeſe obuiam adapertis portis effuſuros. Nec mora Heriadenus expoſitis in terram copijs,conſcenſoq; equo cum quinq; milibus Turcarum ad eã portam peruenit,quæ ſtagno atq; naualibus eſt coniuncta,ab ea ad aduerſam vrbis partem,vbi amplisſima & edita arx in tumulũ exurgit,lata & oblonga regio pertinet, officinis rerum venaliũ frequens, & mercatorum porticu conuentuq; percelebris. At Tunetani quũ Hariadenũ per mediam vrbem ad regiam contẽdentem,magnis gratulationibus excepiſſent,& in perpetua Turcarũ acclamatione nihil pręter Solymani, aut ipſius Hariadeni nomen audiretur,cõmoueri vehementer perturbariq; cœpere,incenſis ſcilicet dolore animis,quòd Roſcetes nuſquam compareret,diu fruſtra oculis requiſitus expectatusque,vt ęger tãdem lectica aut nauigio ad vrbem ſubueheretur. Auxere tumultum Raſcetis familiares nequaquã ſponte Byzantio aduecti, qui nullo metu contineri poterant,quin mœſti oblatis veteribus amicis ſummisſè dicerent,Roſcetem fruſtra expectari,qui Turcarũ & Hariadeni fraude in Aſia et in cathenis quidem eſſet relictus. Ii etenim natura Punico nomini fauere cogebantur, magnoque cum dolore perfidię ignominam animo ſuſtinebant, quũ ſpeculatorũ munera obire apud ſuæ nationis homines & ciues, ſeruireq; immanibus piratis metu mortis,& patriam prodere maximé turpe & flagitioſum putarent. Eo modo detecta fraude Tunetani frementes ira circa forum conglobantur, concitatis ducem ſe præbet Meſuar,quem anteà diximus,authoritate,ſpiritu,& eloquentia Pœnorum facilè princeps. Is dudum nobilioris gratiæ locum apud nouum regem quærens Muleaſſem repentino Turcarum aduẽtu perturbatum, & ab amicis opem,fidem, fortemque operam implorantem,non modò contempſerat, verùm difficultates atque pericula verbis adaugendo, hoſtili planè animo egerat,vt ille vrbe atq; arce protinus excedere properaret. Tum verò ſua ſpe deceptus, vti erat mobili ardentiq; ingenio,reuocare Muleaſſem, & Turcas in arce obſidere atq; oppugnare ſtatuebat. Itaq; ad populum ad arma conſternatũ ab altiore porticu conuerſus,magna voce, Nefaria,inquit, fraude decepti ſumus fortisſimi ciues,Roſcetes enim quem pro legitimo rege expectatis,in cathenis Byzantij calamitatẽ ſuam luget, nos verò niſi pro libertate extemplò captis armis enitimur,externis prædonibus perpetuò ſeruiemus. expediti conſilij & feſtinatæ operæ occaſionem præſens negotium vobis oſtendit, proinde qui ſeruire & venũdari nolunt, correptis repente armis Turcas inuadant:dux ipſe vobis adero, vt publico conſilio fraudem vlciſci, & patriã & libertatem pro dignitate Punici nominis tueri videamur. Nec mora omnes ad arma conclamant,repentino impetu Turcas inuadunt, obuios ac nihil timentes obtruncant, attollitur vndique clamor, magno tumultu arma proferuntur, Muleaſſes reuocatur,qui cum Dorace ad Reſtabianos hortos ſubſtiterat, ciuium ingenijs diffidens,ſed tamen retentante matre euentum expectans. Er-

Tunetani Turcas nil tale metuentes invadunt.

rat Tunetanorum valde ingens, ſed incondita nequaquā militaribus inſtructa armis, quæ vix ſuſtineri poſſet, niſi vecordi impetu potius, & præcipiti temeritate, quàm periti ducis imperio, & diſciplina regeretur. Itaque concurſu undique facto ad arcem contendunt, advolantq; ad id propugnaculum, quod aſcenſu facilius eſſe videbatur, portamque habebat pertinentem ad oppidum ſuburbanum, Babaſvechum ab Tunetanis appellatum. In eo Turcæ vexillum præfixerant, ac inde fortiter ac intrepide propugnabant: ſed ſcandentibus Afris atque omnis generis tela iaculantibus, ardentesq; faces concremandis foribus itidem ingerētibus ægre ſuſtinere, & ſeſe in retractiorem munitioremq; locum recipere cœperant, quum Baetius Hiſpanus, quem abiurato religionis cultu Turcæ Ramadam vocabant, tormentum æneum in editiorem arcis ſpeculam, expedito conſilio, ingentique celeritate impulſum humeris militum atque eductum, in confertiſsimos hoſtes emiſit. eo ictu multorum ſtrages edita, & multo maximus cęteris illatus eſt pavor, quum ab tota etiam muri corona à ſagittariis peterentur, & quod maximè terrebat, ſclopettorum glandibus ſternerentur. Deerat Hariadeno temporis ſpatium, quo cōſilium in re ſubita opportunè caperet, & quid fieri uellet, militibus imperaret: nam & hoſtiū, quos pacatos putabat, repentinus incurſus, & ſitus arcis nondum planè oculis colluſtratus, & commeatus, qui vix triduo ſufficeret, ex penu atq; horreis renunciatus, etiam egregiè conſtanti, & in ſummis aſperrimarū rerum periculis ſępe verſato perturbationem afferebant. Sed hunc timorem cum ſingularis furentium potius quàm pugnantiū hoſtium imperitia, tum ſuorū militum ſpectata virtus magna ex parte minuebant, quū & ij ſucceſſu ipſo, & protractione prælij, magis ſpe atq; animis confirmati propugnarent: illi verò quòd primis auſibus fortuna defuiſſet, in periculoſo atq; irrito conatu conſpecta ſuorum ſtrage & vulnerum fœditate, iam planè concepto metu frangerentur. Verùm Dorax cum ala equitum Numidarū, & ipſe Muleaſſes reverſi, provectiq; per Babaſvechum ſuburbanum uſq; ad portam, vel nomine ipſo & clamoribus oppugnationē iam bis intermiſſam atq; redintegratam adiuvabāt. In ea rerū aſperitate Halis Levanus è Malacha Bæticę urbe, qui ad Mahometis ſacra defecerat, vir belli peritus, utpote qui in Navarri & Piſcarij caſtris in Italia aliquot annis militaſſet, cōverſus ad Hariadenum: Eruptione, inquit, nobis eſt dimicandū, ſi arcem defendere, ac omnium ſalutem recentemq; nominis tui dignitatē tueri egregiè volumus. ſi cominus enim collato pede manus conferantur, non ferent noſtrorum impetum, qui nunquam aciem verorum militum viderunt, inatisque audaciæ protinus pœnas dabunt, quum nec in ſervitute nequiſsimi regis pacem pati, nec in ipſo quietis ac otij limine, authores acceptæ libertatis grato animo ferre voluerint. Quum Halis ſententiam ferè omnes laudarent, & in primis Moſes & Agis, viri fortes, quos cuſtodia eductos fuiſſe diximus, atq; item Haidinus Smyrneus, cui Cacciadiabolo cognomen fuit, inter piratas longè fortiſsimus, comprobante Hariadeno, et prælij ſignū dante, duabus portis erumpunt, circumventos ab diverſo latere trucidant, inſignis tribus in locis editur pugna, magna vis inermium Pœnorum interficitur, et ipſe Meſuar glande traiectus cadit. Tum verò ab oppugnatione diſcedit unaqueq; tribus pulſa loco in ſuam regionem. Inſtante demū præmenteq; Turca milite, in plateis & compitis cruento maximè prælio aliquot horis eſt decertatum. Ad extremum Tunetani ſuperati, atq; intra domos compulſi, quum non pro re-

ge, ſed pro vxoribus & liberis certaretur, inde Halis recepit ſuos, cæde, æſtu ſiti & multo labore defatigatos. Ferunt ea die ſupra tria milia Tunetanorum diſiderata, vulnerata verò ad triplum. In eo ſucceſſu Muleaſſes deſperatis rebus ingenti curſu ſe proripuit, comitante, protegenteque Doracis equitatu. nam perſequentibus Turcis, quum in tumultuoſiſsima fuga ægrè ſeſe inter hortorum macerias explicaſſet, parum abfuit quin in poteſtatem hoſtium deueniret. Dorax ſuperato Bagrada animi in pacata loca ſuæ ditionis eum perduxit, non longè à Conſtantina vrbe, aluitque eum liberaliter, & ſumma fide protexit, vſque ad Cæſaris aduentũ. Conſtantina, vt literæ ſaxis ad mœnia inciſæ manifeſtò indicant, Cyrtha Numidię regia olim fuit, diſtatq; à proximo maris litore vbi nunc tenue oppidum ſtationẽ habet nomine Collum, colonia Cullu antiquitùs appellatũ. Cęterùm ea nox, quę prælium & regis fugam ſecuta eſt, Tunetanis pariter et Turcis inſomnis fuit. actæ nanq; ſumma cura vtrinque vigilę, diſpoſitis in muro pariter & ad arcis exitus armatorũ cohortibus, ſed dies pacem atq; otium vtriuſq; attulit. Nam Pœni inter tot funera ſuorum & vulnera, vtpotè qui ſatis improsperè virium ſuarum periculum feciſſent, cæſo Meſuare, pacem quàm bellum malebant, præſertim quum rex ipſe pro cuius imperio ac dignitate certabatur, opibus atque animo fractus in ſolitudines effugiſſet. et id quoque Hariadenus impetrare cupiebat, non ignarus eam quam habebat militum multitudinem, pertenui copia commeatus vix triduo in arce poſſe ſuſtentari, ſummeq; rei ſpem partamq; victoriã deuocare in apertum diſcrimen, ſi Tunetanorum animi deſperatione veniæ, aut vindictæ rabie inducti, accitis vndique Numidis et Afris, ad obſidendam arcem verterentur. Itaq; impetratis inducijs Hariadenus, ſolenni ſacramento dat pacem & accipit, alloquitur vrbis primores, oſtendit eo conſilio ſe veniſſe, vt ciuitatem ſæuiſsima Muleaſsis tyrannide liberaret, liberatamque quantis maximè poſſet beneficijs atque muneribus augeret ſimul ac ornaret: qua benignitate Tunetanos ſub longè maximi atque optimi principis tutela, breui ſperandum foret diuites atque beatos ex egentiſsimis atq; miſerrimis euaſuros. Proinde id ſe vnum ab ipſis poſtulare, vt Solymano & ſibi eius præfecto fidem ſeruent, & in ea libertate conquieſcant, quam multo ſuo labore & ſumptu, Deorumque præſertim immortalium beneficio potius, quàm ipſorum merito ſuſceperint. Quòd ſi aliquando futurum eſſet, vt ipſius ac Turcarum imperij & amicitiæ Tunetanos pœniteret, & Roſcetem omnino deſiderarent, ſe minimè dubitare, quin Solymanus regna vel Chriſtianis dono dare ſolitus, ſi per legatos id peterent, eum in Africam conceſſo regno, & regalibus donis adauctum eſſet transmiſſurus: ſed etiam atque etiam cauerent ne eo conſilio exitialis belli potius quàm tranquillæ pacis materiam querere viderentur. Ad ea Abilchirinus, qui poſtea Meſuar eſt effectus, reſpondit, non debere eum Tunetanis ſuccenſere, ſi vti ob omni annalium memoria regibus antiqua ſtirpe editis aſſueti eo eiecto qui tyrannidem per decem annos exercuerit, alterum qui æquitatis atque inſtitiæ fama floreret, ſibi regem exoptarint, præſertim quum is ab ipſo claſſe aduectus & penè dono datus eſſe crederetur. Non mirum idcirco fuiſſe ſi in contumeliæ nomen commutata beneficij fama, ipſi vti fraude, aut certè opinione decepti, adeo inſanire ſint viſi, vt vinci armis quàm dolo ſubigi maluerint, quando ipſis atq; Muleaſsi multo ſatius fuiſſet occluſiſſe vrbis portas, quum externa claſsis Africæ litoribus appuliſſet, quàm incertis omnino rumo

Hariadenus pacem cum Tunetanis facit

ribus

ribus incautè credidisse. Proinde Tunetanos tanquam Fortunæ iudicio in de-
ditionem acceptos, optimo iure paratos esse iurare in verba Solymani, atq; eo
quidem æquiore animo, quòd pro egenti & in suis miserijs iniqua sorte iacta-
to, longè amplissimum & fœlicissimum terrarum orbis regem nequaquam
voto, sed præter spem arridente Fortuna, quod Punico nomini bene verteret,
essent consecuti. Compositis Tunetanis rebus, & creatis magistratibus Haria
denus antè omnia operam dedit, vt Numidarum principes sibi fœdere ac beni
uolentia iungerentur. quòd vbi largitione atq; muneribus apud homines ege
nos, & ad ineundam dissoluendamq; amicitiam ab venali ingenio procliues,
celeriter est consecutus, Asanagam eunuchum genere Sardum, cui maximè fi-
debat, atq; item Halim Leuanum, cum Ianizeris & tormentis aliquot curuli-
bus ad recipiendas Africæ vrbes misit. Paucisq; diebus nullo labore aperienti
bus cunctis portas, mediterraneæ pariter atq; maritimæ vrbes deditionem fe-
cere: vna omnium vrbs Caruenna, quum se vetusta sacrorum religione, & sa-
cerdotum domicilio immunem ac liberam existimaret, aliquandiu restitit, sed
victa excidij metu Turcarum armis facilè cedens præsidium accepit. Inde Ha-
riadenus regiam nouis ædificijs exornare simul atq; munire orsus, septum in
Cauedio, in quo Turcarũ more pro tribunali ius diceret, instituit, conatusque
est multis seruilibus operis aperire nouas fauces, ac immittere per eas id mare,
quod à promontorio Carthaginis lunato flexu ad stagni munitiones extendi
tur. In eo litore geminæ sunt turres ab aquæ salisque nomine à nostris
appellatæ, vbi olim ille insignis Carthaginensium portus visebatur. Id opus
ea ratione Hariadenus efficere contendebat, vt tuto, peramploq; & maximè ex
pedito portu vteretur. nam vadosę admodum erant angustiæ, quibus Guleta-
na turris ab ortu aduersæ continenti ligneo ponte committitur, ita vt triremes
ægrè humeris seruorum, & tractorijs machinis in stagnum impellantur & edu
cantur. Ad his faucibus Pœni leuibus tantum nauiculis, propter humilia va-
da, ad vrbem Tunetum adnauigant, videturque id stagnum centum ferè sta-
diorum diametro in orbem veluti circino circumductum, & id multo cœno
multaq; vligine passim vadosum. Cæterùm id opus Aquilones facilè disturba
runt, inuecta scilicet aggestaque continuis æstibus ac fluctibus arena: adeo, vt
quum priscarum molium fundamenta reperissent, Hariadenus, ne veteris por
tus quanquam parum commodi iactura fieret, suadentibus piratis incœpto ab
sisteret, quũ stagnum exiguo tempore expleri penitus atq; obstrui posse videre
tur. His rebus quæ in Africa gesta sunt explicatis. ad Persas (vti promisimus)
ex ordine temporum reuertemur. Sophus Hysmael, qui apud Persas ab Sophy moriens [illegible] filios reliquit.
admirabili rerum gestarum fœlicitate Magni cognomen promeruit, quum
immaturo prorsus nondum quatuor & quadraginta natus annos fato conces
sisset, quatuor reliquit filios, ex vnica legitimaque vxore susceptos. Eorum natu
maximus totius imperij hæres extitit, nomine Tammas, ea condicione vt
reliquis fratribus regnorum præfecturas impartiretur. Hi fuerunt Helcas, Be-
cramus, & Somirza, qui sortiti eas inter se, vti ex testamento patris adscribe-
batur, in prouincias suas concesserunt. Assyria, vrbsque ipsa Bagadat, quæ
Babylon Semiramis fuit, Helcasi cum Mesopotamia cessit, Becramo Media,
Hiberis, & Albanis, Caspioq; mari finitima. Somirzæ Parthia obuenit, vicina
Hircanis: qui Coraxeni hodie sunt, & ad Zagataios pertinent, qui fuere anti-
quitùs Arij, Aracosij, & Margiani. Hi sunt Sogdianæ, Bactrianæq; regionum

populi. Ipse Armenia, Perside, & prouincijs Oceano Indico proximis contentus, idem quod pater Hysmael odium aduersus Ottomannos induerat, & tum ægerrimè ferebat Selymum, qui penetrasset in Armeniam, & Calderanis in campis iusta acie victor apparuisset, quanquam non omnino inultum, Persarum inuictam antea vim, sagittasque ipsas, & acinaces euasisse. Persico siquidem imperio subiectæ gentes, quæ hodie vno nomine Agiamij vocantur, vsque adeo turgentibus dolore animis eius Selymianæ irruptionis detrimenta sustinebant, vt aduersæ eius pugnæ memoriam renouato bello, rediuiuaque virtute abolendam esse decernerent, quò antiquum Arsacidarum decus illustre semper anteà, vno eo accepto incommodo obtritum planeque obscuratum arbitrarentur. Is animorum habitus apud Persas viros militares, facilè iuuenem regem, & per se paternos gerentem spiritus, magnopere excitabant, vt Solymanum sibi hostem destinaret, optaretque nobilissimum bellum, quò ipsius virtus vindicatis paternis iniurijs enitescere posset. Sed Tammasum nonum iam regnantem annũ nulla alia exercuerant arma, quàm Hircanorum, Zagataiarumq; gentium quas diximus: nam penes hos ex professo diuersæ factionis, & vti inter finitimos, bellicososq; facile accidit, apud quos armorum causæ nunquam desunt, semina simultatum relicta ab Hismaele adhuc vigebant, vel hoc vno cognomento, quòd hæ gentes Cacepas à viridi capitum integumento vocarentur, sicuti Persæ ab initio ciuilis discordiæ, propter nouæ superstitionis causam, Cuselbasæ, hoc est rubra capita, appellari consueuissent. Verùm his bellis ex multa fatigatione virium vtrinq; enatæ induciæ finem attulerant, sic vt pacis compos Tammas regnorum suorum tranquillitate frueretur, nec tamen à finibus vsquã Persæ, Gordiq; præsertim pupuli, latrocinijs abstinerent, & aliquando insolentius prouecti superato Euphrate è Mesopotamia in Comagenem irrumperent, vti antea Sulthanorum temporibus audere consueuissent. Gordos eos esse arbitror, qui vetus nomen adhuc retinent, & Gordianam regionem Ptolemæo notam incolunt, commune omnium opinione latrocinijs infames, quòd prædabundi ex notis impeditisq; regionibus commeantibus illac mercatoribus crudeliter insidiantur. Cæterùm Selymi præsides, qui Syriacis rebus præerant, sæpius sibi inferri iniurias frustra questi, quam & ipsi tanquam violatis ab hoste inducijs arma expedirent, transuectique nonnunquam Euphratem circa Byrtham incursiones in Mesopotamiam repentinas facerent, sensim præludentes graui inchoando bello initia præbebant. Quibus rebus nunciatis Solymannus vehementer excitabatur, viriumque suarum conscius, & paternæ fœlicitatis memor, elato animo Persicum agitabat bellum, indignabaturq; se à Christianis regnis quibus inhiaret, importunè reuocari, quando Christiana arma lacessenti, fortiterq; audẽti nunquam Fortuna defuisset. Pari nanque odio in nostros, & Persas infensus, vtrobiq; religionis causas expendebat. nam sicuti Christianos continentibus armis persequi maximè pium rebatur, ita si Hysmaelis progeniem, quę nouæ sectę, peruersæq; opinionis circa sacras leges authoritatem tueretur, excindere atq; delere honestissimũ iudicabat. Eum itaq; pari studio diuersissima bella meditantem Habraymus, qui incomporabili adeoque summa pollebat gratia inter purpuratos principes, frequentibus alloquijs impellebat, vt in Orientem arma conuerteret. Sed quoniam præpotentis, & iniusto immensæ gratiæ sub pondere perituri hominis fœdũ exitum posteris tradere iuuat, Habraymi

Solymano Christianos lacessenti nunquam defuit fortuna.

condiciones & mores paucioribus quà potero verbis attingam. Is ignobili pago ſupra Pargam vicum Buthrociæ regionis in Epiro natus, more Turcarum præſidum Chriſtiani nominis puerorum delectus habentium adductus, Scanderbaſſæ à prima pueritia ſeruiuit. Hic ille eſt qui truculenta irruptione ſuperatis Natiſone, Liquentia, Soncioque, & Tiliauento altisſimis fluminibus, per Euganeos fines in conſpectum vſque Venetiarum excurrit; tum fortè quum Venetus Senatus indignante Baiazete cum Gallis ad excidium Sfortiani imperij coniuraſſet. Apud hunc Scanderbaſſam Habraymus Mahometanis initiatus ſacris, ſtupenda celeritate, vti erat arguto ingenio, Arabicè legere, ſcribereq;, & cithara ſcitisſimè perſonare didicit: et quod ad muliebres illecebras pertinebat, ingenio mirus, facetisſimoq; ſermone periocundus, ita in gynecæo gratiam famamque promeruit, vt productus ab vxore ad virum Scanderbaſſam, viri militaris naturaque ſeueri animum, in omni munere tenerioris officij peracutus & dicax, ſemperque elegans oblectaret; ideoq; Solymano Selymi imperatoris filio tanquam feſtiuisſimi moris ſeruus dono mitteretur, viuo adhuc Baiazete auo, atque eo etiam iocundas garruli pueri præcoces delitias admittente, ſic vt cum Solymano ætate ſibi æquali educaretur, & ad heri genium cunctis numeris elegantiæ reſponderet. Per hunc modum vnicè adamatus adoleuit, tantisq; arridentis Fortunæ ſuffragijs vſus, vſq; adeo enituit, vt eum cunctos aulæ gratia præteruectum inter purpuratos legeret, eique defuncti Scanderbaſſæ filiam opulentisſimæ hæreditatis in matrimonio colloca ret, Memphiticaque demum præfectura ornaret atq; ditaret. Exinde Habraymus Hungarico bello totius Europei equitatus magiſter Balerbeci nomen obtinuit, & ſingulari prudentia virtuteque militiæ munia implens, Veſiris inter purpuratos dignitatem, qua nulla maior dari poteſt, adeptus eſt, quum Solymanus honoribus adaucto, ei quoque regij ſcrinij ſigillum tribuiſſet, & nō modò conſilij arcani particeps eſſet, ſed voluptatum horarumq; omniū comes aulam circumageret, & toto ſummæ authoritatis honore potiretur, ac in immenſum creſcentis potentiæ nomine à cunctis aulæ ordinibus vſque adeo eminentur coleretur, vt nemo iam eſſet qui ei parendum eſſe non duceret, poſt quam eum tanquam conſortem imperij vel graui cum inuidia domi & foris amplisſimi quique ſuſpicerent. Hac itaque præclara gratia dignitateque validus, quam ei peregregiæ virtutis animi, & cunctarum aulæ artium officia paratis ſemper in omnes obſequijs adſtruxerant, Solymanum ſecretis alloquijs hortabatur, vt poſtquam Pannonia eſſet potitus victoriæ ſuæ modum imponeret, quando Germani & gentes, quæ omnibus ſæculis armorum gloria floruiſſent, minimè laceſſendæ viderentur. Germanos ſiquidē amplitudine opum & virium, belliceq; virtutis fama prępotentes, ſicuti lingua & moribus ab Hungaris differunt, ita perpetuis etiam odijs diſiungi, vt non magnopere curent de poſſesſione Pannoniæ, ſatisq; pro dignitate ſui nominis eſſe ſtatuant, ſi Noricus ager, qui ipſorum gentis eſt, communibus Germaniæ armis defendatur. Carolum verò Cæſarem cuius longè maxima ſit apud Europęos omnes authoritas, minimè ſibi armis laceſſendum videri; quum è ſuis regnis pugnacisſimarum gentium copias conſcribere atque educere queat: quandoquidem ad edictum Romani Pontificis honeſtisſimo nomine, ſi ſacrum (vt aiunt) bellum ſuſcipiatur, immenſa propè pecunia à pijs hominibus vltrò contributa parari ſoleat. Quę robora autē peditū atq; equitū pro ſalute publica, vel tantū ab ipſis

duobus germanis fratribus cogi, produciq; in aciem posſint, tum manifeſtè deprehendi potuiſſe, quum Viennam à nobis ſummis conatibus oppugnatã fortisſimè defenderint: neq; poſtea Carolus ipſe, nuper amplisſimis atq; lectisſimis auctus copijs, vti apparuit & Chriſtiani omnes impensè iactant, vniuerſi certaminis aleã reformidarit. Sed quanquam illũ præclarè inuitatum, ſi ſe ad pugnæ caſum obtuliſſet, à te tanto imperatore, tantisq; inſtructo copijs, quod eſt etiã tuę nõ dubiæ fœlicitatis ſuperari potuiſſe exiſtimẽ, non diffitebor tamẽ de his gentibus ſuo more vndiq; ferro permunitis victoriã niſi multo noſtrorũ ſanguine parari poſſe. Hęc vti reor, nõ ineptè te admonere poſſunt, vt Chriſtianos inteſtinis mutuisq; bellis implicitos confici ſinas: nã attritis vſquequaque eorum viribus, paulo pòſt nullo noſtro periculo certam in prædã nobis cedent, ſic vt Parthicum bellum Germanico anteferendum omnino iudicem, ob idq; præſertim quòd ſatis ſuperq; ad occidentem imperij fines protuleris, quos vſq; adeo id remotas regiones extendiſti, vt iam graue ſit tueri parta, atq; tutelæ tędio, & nobili quodam contemptu, quæ eſt generoſi animi tui immenſa liberalitas, alienigenis & ſemihoſtibus donanda cenſueris. Quanto itaque magnificentius fuerit, ſi ſummum gloriæ decus affectes, tuis coniuncta finibus, ideoq; facile imperio tuo adijcienda, iuſtis armis petiuiſſe, ſcilicet vt impię abominatæq; ſtirpis Hyſmaelitas, auito paternoq; exemplo perſequendos armis, atq; Aſia exturbandos cenſeas. Erit enim Ottomannico nomini maximè decorum, ſi religionis cauſam, vti ſoles, egregia pietate reſpicias, & ad famam quoque incomparabile facinus, ſi deteſtandæ ſuperſtitionis authores ex Aſia te vindice conuellantur. Sed quænam vlla inferendi belli cauſa iuſtior atq; nobilior videri poteſt, quàm ea qua te prophetæ Mahometis diuina dogmata aduerſus impios defenſurum profiteare? atque obiter maiorum tuorum perpetuos hoſtes, quod ſupremum Selymi patris votum fuit, vlciscendos atque delendos decernas? An hos feres qui inſolenter imperitent, & quemque finitimum ſuum hoſtem, ſuamque eſſe prædam exiſtimant, & te quoque tuis contentum finibus occupatum in Europa & Aſia planè quieſcentem, furtiuis irruptionibus prædabundi prouocare atq; irritare audeant? Nimirum qui Vſſumcaſſanis proaui immani latrocinio, legitimorum nobilisſimorumq; antiqui ſanguinis regum in ſedem irrèpſerint, & rapto etiam nunc viuant. Crede mihi imperator, ſi hanc totius Aſiæ labem peſtemque, tua inſigni pietate virtutèque tollendam eſſe conſtitutas, erigetur tibi proculdubio media in Perſide trophęum incomparabilis dignitatis & amplitudinis, quod Selymi gloriam et triumphum vel æquet, vel ſuperet. Mea namque ſententia aliquanto nobilius erit atque celebrius. Non enim tantundem eſt Mamuluchos conditione ſeruos, & Sultanos agreſtis ſuperbiæ Syriæ atque Aegypti regnatores iuſtis armis deleuiſſe, quàm ſubegiſſe Perſas fama rerum priſcis ſæculis bello geſtarum gloria inclytos, qui Alexandro Macedoni toties victi atque perdomiti Magni cognomentum attulerint. His frequentibus alloquijs in otio pariter atque negotio excitatus Solymanus, vehementer impellebatur, vt ab Europa in Aſiam vertenda arma decerneret, ob idque Habraymus in arcano voti compos magnopere lætaretur. Is namq; iuſti & æqui natura tenax, quum vel Arabicis imbutus literis nunquam ex intimis animi ſenſibus à Chriſtana profesſione diſceſſiſſet, tactus non dubia religione deo Chriſto vota faciebat, ipſam Mahometis diſciplinam vſque ad affectationem palam oſtentans, ſcilicet vt impotens tyrann

Habraymus simulator religionis.

tyrannus tantis subnixus opibus, à Christianorum principum odio commutata voluntate in Persas verteretur. Quod præclaré agnosci poterat ex perpetuo atque mirificio in mercatores Christianos patrocinio fauoreque, quo multa lucra atque emolumenta ex vectigalibus, vel inuitis & indigentibus Turcis parabantur. Propterea composité egerat cum Solymano, vt concesfis decem annorum inducijs Christani nominis principes omni suspicione Turcici belli, si Corone esset reddita, liberaret. Id maximè cupiebat Clemens, atque in eam rem seduló satagebat: vt pote qui póstquam pacem in Italia peperisset, sibi etiam ad laudem longè honestissimum fore existimaret, si veræ diuturnæque tranquillitatis otium cunctis Europæ gentibus, ipsiq; in primis Italię largiretur. His autem impetrandis inducijs studium suum & diligentiam intenderat Aloysius Grittus, Andreæ Veneti principis filius, ipsi Habraymo ex quotidiana consuetudine intimus, atque inde sensim Solymano mirificè commendatus. Hinc Clemens grauibus promisfis ac adhortationibus accenderat per Aloysium Gerardum Florentinum, Byzantij inter mercatores ciues ius dicentem, vt inducias impetrare niteretur. Promittebat autem Pontifex se Antonio ipsius Gritti filio, qui beneficio Ioannis Pannoniæ regis, Strigoniensis antistes esset designatus, id opulentum sacerdotium liberali diplomate collaturum. Sed Cæsar eam de inducijs occasionem, peculiaris spe commodi præteruectus est, quum ex authoritate Ferdinandi fratris Coronē redditurus esse videretur, vt illinc non ignobilis doni merito Panoniæ atq; Austriæ pacem pararet. Res ita cecidit vt priusquam hæc Byzantij à Ferdinando offerri & transigi possent, Hispani præsidiarij, ducis Macicai clade exterriti, Corone excedere cogerentur. Quo casu nihil incommodius accidere potuisse Clemens differebat, ita vt quæ postea insequutæ sunt á barbaris terra mariq; clades, obuenturas esse mihi hæc scribenti prænunciaret. Obtulerat prius Cæsar Coronem Christianis principibus, sed neq; Pontifex, neq; Venetus senatus, neq; Melitæ insulę magister, qui eam in insulam Cruciferos equites Rhodo pulsos transtulisset, neque ipse Franciscus rex præsidio tuendam, sumptu periculoque deterriti, suscipere voluerat. Cæterum Habraymus Mulearabem Damascenum sacrarum literarum, abditissimarumq; artium, & magicæ etiam diuinationis opinione Byzantij clarum, in Solymani amicitiā insinuarat, vt per eum tāquam vatem speratę victorię Solymanus magis & magis accenderetur, frustra eum contrarijs obtestationibus dehortante matre, quę bella Orientis infausta Ottomannis esse prædicabat; quandoquidē Persæ suo more refugientes, absumptas incendijs regiones frustra pugnam poscentibus relinquere, atq; hostem acie congredi paratum intentissima fuga eludere consuessent, vt Turcæ qui manu superari nequeant, difficultate rerum omnium, atq; inedia, sicuti Selymo patri vel acie victori penè acciderit, conficiantur. Maternis quoq; contra filijs Roxolana vxor teneriores preces addiderat. Ambæ siquidem multis nominibus Habraymi potentiam perosæ, vel ob id quòd imperatorem longius abducendo, ab ipsarum complexibus diuellere contenderet, eum sæpius Pseudoturcam, & ex animo Christianum per contumeliam appellebant. Sed hæc muliebria impedimenta facilè reijciebat Solymanus, non obscura cupiditate maximi triumphi incensus, & prę insita magnis regibus vanitate in appetenda gloria vaticinatione Mulearabis facilè inflatus, qua in re persuadenda mirus & efficax magister extiterat Vlamanes Persa, qui à Tammaso ad dicen

dam causam citatus, quòd eius milites apud Taurisium auarè seditioseque egissent, metu pœnę ad Solymanum paucis ante annis transfugisset. Hunc enim uirtute bellica illustrem, atq; inimicorum æmulatione et inuidia circumuentum, Habraymus fouendum, attollendumq; susceperat, sic ut Vlamanes Persico bello se fortem fidelemque operam præstiturum profiteretur. Itaq; Solymanus bona spe perpetuæ fœlicitatis confirmato animo Habraymi consilia complectitur, vtrumq; militiæ magistrum admonet, vt Sangiachos excitis atque instructis omnibus ipsorum copijs ad signa vocent, Europæiq; omnes in Asiam traijciant, & ad Niceam inter se coniungantur. Luftibeyum autem cum parte copiarum in Peloponneso Coronem obsidere iubet, & ab se Aloysium Grittum in Pannoniam dimittit, vt ibi in procuratione regni Ioanni regi adsistat, detq; operam vt rex in officio permaneat, Hungariq; proceres in fide contineantur, & quantum fieri possit in Germanię finibus pacem tueatur. Ipse ex suæ superstitionis consuetudine votis pro victoria nuncupatis, in templo ritè se ipsum lustrat, & Vlamane Persa itineris duce vsus in Lycaoniam ad Iconium, quod hodie nomen retinet, progreditur. Non enim eò quo ierat Selymus pater, in Persas eundum censebat, quum ille sinistrorsum per Ancyram, Sebastam, & Amasiam, per Trapezuntios fines, superato ad Arsengam Euphrate in Armeniam penetrarit; quoniam id iter multo longius & asperius putabatur, quàm id quod ab Iconio per Cæsaream ad Malathiam, vbi Euphratis per Antitauri valles erumpentis celebris est traiectus, quam vrbem antiquitus Amalthã fuisse, vt ex dimensione Ptolemæi constat, conijcimus. Hinc Mesopotamiæ Persarum ditionis fines sese aperiunt, quos Solymanus sine maleficio prætervectus, pabulo, & venale commeatu, qui passim ab infirmis incolis præbebatur, contentus, quartis & quinquagesimis castris, ex quo è Nicea Bythiniæ discesserat Coim peruenit (quod oppidum in Armenia maiore in ruinis Artaxatæ clarissimæ quondam vrbis conditum fuisse alibi diximus) tanta Turcarum admiratione, quòd nulla paulo validior Persarum manus occurrisset, vt Solymanus veritus insidias subsistere, castraque munire cogeretur, quum nondum fidelibus nuncijs vbinam Tammas esset, & quid pararet, pro certo didicisset. Sed Vlamane cum Alcanzarum equitatu præeunte, & ex notitia locorum diligentius consilia hostium explorante, reperiebat eam esse Tammasi mentem, vt nullo in loco diu consistere, verum vrbes deserere, & sese in montes subducere cogitaret, nulloq; modo iusta acie confligendum arbitraretur, ratus expectanda Hiberorum & Albanorum auxilia, qui læuis armaturæ operam præstare, & cataphractos Persas antecedere consuessent, vt ex occasione Turcas tanti itineris cursu fatigatos, & commeatibus indigentes, ac vti accidit, sub alieno cœlo aduersa valetudine tentatos adoriretur. His rebus exploratis Solymanus castra mouit, rectà profectus in eam regionem in qua Tammas copias cogere ferebatur, & quum eum deserta vrbe regia Taurisio vlteriorem montibus suppositam regionem petiuisse perspiceret, ita Taurisium nudatũ mœnibus intrauit, vt continuò ostentatis tantum copijs, nihilque vexatis incolis egrederetur, & ad vrbem Sultaniam non multum inde distantem contenderet. Diximus alibi Sultaniam Persarum olim regiam, quæ adhuc vetustæ suæ dignitatis templorum ornamenta retinet, à Tamerlane Scytharum duce clarissimo fuisse deuastatam. quum ad eam vrbem per multos dies regionis vbertate fretus, Solymanus statiua haberet castra, expectabundus

bundus ut Tammas à montibus deſcenderet, atque in aciem prodiret, ut direptæ provinciæ iniurias vindicaret, & nominis ſui famam nihil reformidato hoſte tueretur. Eam regionem, quam Solymanus non procul ab urbe Sultania ampliſsimis occupabat caſtris, altiſsimi præcingunt montes, quorum iuga perpetuis obſeſſa nivibus è longinquo etiam ſpectantur. Hi montes antiquitùs fuêre Nyphates, Caſpius, Coathras & Zagrus, orti proculdubio ab ipſo patre montium Caucaſo, coniuncti inter ſe longa & diverſa ſerie latiſsimas dirimunt provincias, & ad ortum Solis per Zagataios ita diffunduntur perpetua quadam cathena protracti, ut ad Indicum uſq; Oceanum, Malibarræq; regionis prominentem plagam ſe extendant. Hęc in Cumerum extremum Indiæ promontorium, non ſecus ac Italiam Apœninus diſſecat, contra Zeilam inſulam, florentiſsimum Indicis divitijs emporium deſinit. Cum in ea loca campis utiq; ad edendam nobilem pugnam aptiſsimis, Tammas deſcenſurus putaretur (is namq; in Coraxenos penitus abſceſſerat) turbidior & ſævior tempeſtas, quàm unquam antea per id anni tempus Perſæ meminiſſent, ex illis montibus deſcendit, uſq; adeo inuſitata, quod eſſet paulo antè æquinoctium æſtivum, ut pleniſsimis imbribus, atque his concreta ex nivibus glacie repentina hyems invecta videretur. Nam certantium inter ſe ventorum ea fuit rabies, ut tranſverſis flatibus nivoſa montium culmina verrerentur, præaltaque nix ſubiectis campis incideret: qua horribili procella Turcarum caſtra everſis tabernaculis ſternerentur, iumentaq; & ante alia magnus camelorum numerus interiret, & ingens lixarum, & ægrorum militũ multitudo oppreſſa protinus extingueretur: non parvo etiam ipſius imperatoris periculo, quum circa eum pleraq; tentoria, eadẽ procella diſijciente cõcidiſſent. Cuius mali remedia intempeſtæ noctis tenebræ, & extincti paſsim ignes, ita præpediebãt, ut Turcæ eo averſiſsimo omine magnopere terrerentur, donec orta luce Sol utique prèclarus ſalutaribus radijs multos prope rigẽtes & attonitos refovit, & quod ad reliquam vitæ ſecuritatem opportunè pertinebat, campos hoſte vacuos detexit. Nam ſupra totum uſque adeo tantæ procellæ detrimentum improviſi hoſtis adventus & incurſus maximè timebatur: nec deerant qui affirmarent, eum intempeſtivæ vehementiſsimæque procellæ turbinem à Perſarum hoſtium magis diro carmine, & notis genti cantaminibus cœlo evocatã ad Turcarum exitium. Quo gravi incommodo, & quod maximè efficax videri poterat, non levi oſtento permotus Solymanus, recreato tantiſper exercitu, & collectis vaſis caſtra ſiniſtrorſum movit, capto itinere in Aſſyriam, multis de cauſis id ſuadente Vlamane, qui Solymano non dubiam ſpem occupandæ Babyloniæ iniecerat. Eam urbem cum totius provinciæ præfecturæ tribuerat Tammas poſt Becrami fratris mortem, Mahometi ſatrapæ, cui Cani cognomen fuit. Hunc Vlamanes vetuſtæ amicitiæ nomine ſæpius anteà ſolicitarat, magnis oblatis muneribus, ut ad Solymanum deficeret. Id enim ſi faceret, ipſum pro annui, & circumſcripti honoris præfectura perpetui atque opulenti dominatus ſatrapiam eſſe conſequuturum à Solymano, qui neq; rationem à prefectis exigere, neque eos vel mediocriter ditatos expilare conſueſſet. contraria ratione ac Perſarum reges, qui nobiliſsimis provincialibus perpetuâ non obſcuræ ſeveritatis officia tenuiſsimo ſtipendij munere obiecto imponere eſſent ſoliti. Sed Mahometes his Vlamanis muneribus atque promiſsis incorruptus, nunquam adduci potuit, ut fidem falleret: ſicut Vlamanes homi-

Tempestas castra Turcarum vexat.

nem obstinatum admotis armis terrendum, & ad defectionem cogendum arbitraretur: quoniam eum nequaquam firmis militum præsidijs munitum esse didicerat: propterea quòd paulo antè ad primos rumores traijcientis in Asiam Solymani magnam partem sui equitatus, & defloratis quidem omnibus reliquis alis, ad regem id postulantem misisset: neq; eum egregia Babyloniorum voluntate uti constaret, propterea quòd nonnullos cives, quorum nomina non omnino certis criminum indicijs delata fuerant, severius in quæstionibus distortos, præcipitique demum iudicio damnatos, ut bona in fiscum redigeret, ultimis affecisset supplicijs. Ob eas res Vlamanes maiore animi fiducia Solymano confirmabat, si rectà Babyloniam ire pergeret, inexpectato improvisoq; adventu Mahometem facilè oppressurum, cessuramq; sibi Babyloniam nullo obsistente externo milite, & à Babylonijs alienatis iam pridem animis nullum moræ spatium facturis, quin venientem adapertis portis exciperent. Non defuit Fortuna Vlamani, singula ut accidit probè divinanti: nam quum magnis antecedens itineribus per compendia viarum raptato Alcanzarum equitatu, nihil eum morantibus fluvijs, ubi non procul à Babylone abesse renunciaretur, Mahometes qui nunquam ad se venturos Turcas putarat, rebus omnibus imparatus atque deprehensus animum despondit, & se per Mesopotamiam ad Bethlim deserta urbe regia profugit, tanto Fortunæ arridentis successu, ut Solymanus non multo post à Babylonijs avidissimè propter odium in Mahometem susciperetur. Ea in urbe clarissima Caliphæ sacrorũ principis sedes est, qui à cunctis Mahometani nominis regibus excolitur, veteremque obtinet prærogativam adoptandi, & ex certa coemptionis cerimonia confirmandi Assyriæ regis: sicuti Sultanos etiam Memphiticos recenti adhuc memoria à Saracone Comanorum duce repetita, qui Ægyptijs ante trecentos annos principatum eripuit, ut ibi Mamalucorũ servorum imperium conderet. Ab hoc Calipha Solymanus veteris superstitionis instituta sequutus insignia atq; ornamenta suscepit: multaq; largitione propitiatis sibi Babyloniorũ primoribus, & populis item liberali congiario delinitis, ea in urbe antiquissima propter Semiramis, pensiliumq; eius hortorũ memoriam hyemare constituit. Amplissima namq; est omnium urbium cogniti orbis, si priscæ structuræ mœnium ambitus rectis dimensionibus æstimetur: nam urbis Romæ magnitudinem exuperat. Sed in tanta vastitate videre est præter cultissima rura, & innumerabiles hortos ædificijs coniunctos: atq; item peramœna viridaria pomiferis, et odoratis cõsita arboribus, visuntur etiam latissima arva, quæ ad segetem aratris proscinduntur, nec in ea sylvæ nemoraq; desunt, captivis & inclusis feris dicata, ut ad voluptatem præfectorũ atq; primatum iocunda atq; expedita venatio suppeditetur. Mediam urbẽ interfluit Euphrates, lapideo sumptuosi operis ponte iunctus. Is à confluente Tigri amne ita suis atq; alienis crescit undis, ut maioribus etiam navigijs usq; ad Oceanum Persicum tutissimè pernavigetur: nam apud Balzaram emporium, quod est in insula Teredonis nomine antiquitùs vocata, quam bicornis amnis efficit, mercimonia et cõmeatus omnis generis excipiuntur, quotidianaq; navigatione ad Ormutiũ freti Persici urbem & insulam devehuntur. Vtramq; autem ripam profluentis, frugiferis arboribus atq; vinetis esse consitã constat, castigato nõ secus alveo, ac Rheni per Germaniam descendentis miro passim cultissimorũ litorum ornatu conspicimus. Babylonij in universum quanquã Syris & Arabibus sanguine permixti

Calipha Babylonis Reges Assyriae confirmandi ius habet. Eo iure quo Papa sc. Christianos Reges & Principes.

Calipha Solymannum ornamentis affecit.

Babylonis descriptio.

mixti eundem ferè colorem, staturæque habitum, & civilium morum consuetudinem, ac nostri homines præferunt, quòd eodem quo nos fruantur cœlo, & sese excolant literis, & à reliquis barbaris captu ingenij, atque humanitate plurimùm distent, mercaturam solertißimè exercent, varijs præsertim sericæ telæ textrinis. Verùm nobilitas equestris militię studio tenetur, sagittisq; maximè gaudet. Ac fuit aliquando tempus, quo è Babylonia accepta ab Indis aromata Asiæ mercatoribus divenderentur, quæ ætate nostra per Arabicum sinum Alexandriam devehi videmus: quanquam multò maxima pars Lusitanis claßibus ab India per incognitum paulò anteà Oceanum Æthiopici litoris in occidentem deferatur. Cæterùm quæ ab antiqnis scriptoribus de Babylonijs pensilibus hortis, regiaq; admirabilis structurę, craßitudineq; mœnium referuntur, nequaquã sunt extra fidem: nam horum ingentium operum præclara monumenta adhuc extant. Exurgit siquidem prætorium regalis amplitudinis instar arcis editiore urbis parte, quæ orientis Solis radios excipit, & præterfluentem despectat Euphratem: mœnia quoq; partim lapide, coctiliq; laterculo constructa, vel lacessente atque absumente vetustate, priscæ opulentißimorum regum magnificẽtiæ testimonia relinquunt. Tanta verò propensione Mesopotamiæ, Assyriæq; urbes Solymano deditionem faciebant, ut ad eum qui sine vulnere tanta potitus esset victoria usq; à Balsera emporio, quod est ad ostium Euphratis in Persicum sinum erumpentis, legationes venirent, & Mesopotamiæ ad unam ferè insignes urbes Caramida, Meredinum, Orfa & Asanceva, Turcarum præsidia acciperent, & per totius Babyloniæ provinciæ oppida Turcæ milites in hybernis constituerentur. Nam præter copias ex Europa atque Asia minore in eius belli expeditionem perductas, etiam tetrarchæ cum Memphitico Bassa, qui sunt eius Sanzachi Alexandrię, Iudæę, utriusque Syriæ & Comagenæ ad Imperatorem pervenerãt. Per totam autem hyemem magnæ celebritatis spectacula edita sunt, acciditq; ut hisdem ferè inchoati iam anni Saturnalitijs festis, diverso ritu Carolus Cæsar ex Africa victor, Neapoli equestres ludos ederet, & à Solymauo Assyriæ & Mesopotamiæ regnis potito, apud Babyloniam festæ hylaritatis, diversique apparatus spectacula celebrarentur. Cæterùm Solymanus recreatis per hyemem copijs nunquam instaurandi atque exornandi exercitus, Persicique belli curam remiserat, utpote qui Tammasum redintegrato impetu invadendum decerneret, Hacbraymo atque Vlamane identidem, ut Fortuna uteretur suadentibus, adauctus quippe Ægyptiacis & Syriacis copijs in spem veniebat, Tammasum ex Hyrcaniæ montibus ad pugnam conferendam in patentes campos posse elici: & si id metu occupatus abnueret, ad gravißimam Persici nominis contumeliam veluti exprobata ignavia, Taurisium regiam ipsius urbem in oculis occupari atque vastari. Igitur adulto iam Vere è Babylonia profectus, ductante Vlamane per idoneas regiones ad Taurisium iter intendit. At Tammas qui Solymano apud Babyloniam hyemante Taurisium redierat, ut qui hostem reversurum minimè credidisset, cognito eius adventu, uti imparatus, & vetere suo innixus consilio, ne usquam acie confligeret, in Coraxenos iterum se recipere instituit, certas tantùm suorum manus paßim relinquens, quæ sese persequentibus hostibus ostenderent, & montium valliumq; notas angustias tuerentur, observarentq; eorum itinera: nec nisi ex insidijs et carptim insequẽtium hostium agmina abruptis & iniquis locis lacesserent. Eo modo recedentem, et

aliquot dierum itinere provectum Vlamanes frustrà persequutus, & per captivos incolas exploratis Tammasi cõsilijs, ita iussus erat, ad Solymanũ redijt, suasitq; ei, ut Taurisium deflecteret, & cõfessione hostis retrò per asperos montes fuga elabentis sese victorem ostenderet, ex usuq; victoriæ eius regia potiretur. Itaq; Solymanus indignante animo, eoq; ad quandam superbi contemptus iracundiam concitato, quòd nusquã Persæ, uti maximè cupiebat, ad iusti prælij occasionem se offerrent, Tammasumque ipsum in asperas maximeque steriles, & frequentibus rupibus impeditas regiones abscedentem consequi posse desperaret, secus ac superiore anno fecerat: Tarvisium, quòd nullo percinctum esset muro, hostili irruptione invectus est, miseros incolas magnis affecit detrimẽtis, quanquam inermes essent: ideoq; victoris imperium se paratos subire demissè profiterentur: nam milites cõtineri non poterant, tametsi à cædibus temperarent, quin singulas domos invaderẽt, et ubi lubebat cunctam libidinis atq; rapinæ licentiam exercerẽt. Ante omnia autem Solymanus Vssumcassanis atq; Hysmaelis ornamenta ex regia, quam anteà Selymus properanter deformarat, tolli iussit: sic ut nec picturis quidẽ, & auratis laquearibus parceretur, & integras quasdam familias telæ sericæ opificijs celebres abducendas iuberet, magnumq; servorum numerũ, & delectæ iuventutis ætatis & formæ, omnisq; sexus discessurus cõprehendi & abduci sineret. Neq; enim se tutò in amplissima urbe occupatis, & dispersis ad prædam atq; libidinem omnibus ferè copijs diu cõsistere posse iudicabat, quòd Tammasum Hiberorum & Albanorum auxilia accersivisse, cataphractorumq; validissimas turmas è Parthis Medisq; & Armenijs coegisse nunciaretur. Quamobrem Solymanus hac illustri occupatæ atq; direptæ Persarum regiæ ad nominis famam laude contentus, circa æquinoctiũ motis castris in Mesopotamiam est reversus, vixq; Coim & Calderanos campos paterna victoria claros præterierat, quum inexpectata Persarum agmina abeuntes hostes in tergo lacessere, impedimenta diripere, fatigatos & ægros trucidare nunciatum est. Crebri quoque rumores totis castris permanarant, ipsum Tammasum auxiliaribus confirmatum copijs brevi affore, qui hisdem vestigijs Armeniæ provincia decedentes hostes persequeretur. Quod à Turcis ideo facilè credi poterat, quòd iam ex opportunis vallibus frequentes Hiberorũ alæ prædandi atq; insidiandi causa ab incertis locorum & temporum intervallis sese ostentarent, notisq; evadentes saltibus tanquã confisi impeditis regionibus audacter pugnaturi viderẽtur. Qua hostium audacia permotus Solymanus, eo ordine profectioni intentus singula agmina expeditis præsidijs confirmanda statuebat, ut è duobus Ægypti, Syriæque præfectis, quos Bassas honoris causa vocabant: alterũ in novissimo agmine constitueret: alterum verò ad ipsa medij agminis latera, partitis utrinq; copijs applicaret. Vlumanes porrò uti locorum & hostium peritus, sicuti eorum cursus deposceret, providendo atque adhortando omnibus in locis versaretur. Ad hanc præstandam operam quum amplius quadraginta equitum milia essent constituta, circiter duo etiam milia sclopettariorũ ex numero prætorianorum, qui universos incedentium agminũ ordines corona quadã circumseptos tuerentur, erant instituta, qui maioris etiam præsidij causa currules parvos aliquos falcones convehebant, ut è longinquo in persultantes & provectos hostes disploderentur. Quibus præsidijs aptè constitutis facilè fiebat, ut Persæ minus audacter erumperent, rarius se darent in cõspectum & remissiorem quàm anteà im-

teà im-

teà impetum facerent, utpote qui falconum globulis, & ſclopettorum glandibus magnopere terrerentur, ſæpeque pugnam ciere auſi cum detrimento, equorumque præſertim, repellerentur. Per hunc modum tripertito exercitu rectà ire pergens Solymanus nuſquã conſpecto hoſte, ita iter intendit, ut emenſis camporum ſpatijs cum primo agmine antecederet, & nondum exacto autumno Amidæ conſiſtere, atque ibi reliqua ſuorum agmina operiri ſtatueret. Amidam hodie frequentiſsimam Meſopotamiæ urbem Caramidam incolæ vocant, hoc eſt cognomento Nigram: quòd pingui & ſubatro ſolo ad fertilitatem ſegetis aptiſsimo, arva nigerrima paſsim oſtendat. In ea urbe Chriſtianorum templa viſuntur, & ſacræ turres à Baldovino Hieroſolymitani regis fatre conditæ, qui eam urbem peculiari virtute captam ſuæ ditionis fecerat, quum Gothifredus frater Hieroſolymis imperarét. Interea Tammas iuſtis comparatis copijs è Coraxenorum montibus erumpẽs Tauriſium repetit: ratus hoſtem Turcam urbanis delitijs hærentem repentina irruptione oppreſſum iri. Sed eo elapſo, & inſpectis eius civitatis incommodis, ad iniuriam deformatæ regiæ vehementer indignatus, ſtatuit eum omnino quocunq; iret perſequendum, & ad Coim uſq; progreſſus eſt. Ibi verò mutavit conſilium, quòd multo ſpatio Solymanus anteceſsiſſe nunciaretur, & nobilitas omnibus gravibus protecta armis, niſi certo cum equorum detrimento fugientes perſequi non poſſe confirmaret, & ſe in uſum conferendæ tantùm pugnæ, non ad longinquos curſus, inſtitutos & paratos eſſe dicerent: Tammasq; ipſe, remiſſa utiq; iracundia ad diſciplinæ rationem reverſus idem fateretur. Tum verò pollicente præcipuo atque fortiſsimo ſatraparum Delimenthe, ſe noviſsimum agmen adepturum, ſi ſibi expeditorum & delectorum ab ſe equitum tertia pars tribueretur, præferocem reſumpſit animum. Erat Delimenthes è Caramania oriundus, qui inter pugnaciſsimos tantam virium et animi magnitudinem in prælijs oſtendere erat ſolitus, ut non temerè inſanus ab inuſita temeritate Delis vocaretur, quod nomen hodie apud Turcas ſtrenuiſsimis, & vitæ contemptoribus imponitur. Ab ea pollicitatione Tammas Delimenthem multa cum laude commendatum, oneratumq; ampliſsimis promiſsis bene auſpicato dimiſit: tenuitque ille confeſtim nota indigenis viarum compendia, ea feſtinandi celeritate adhibita, ut hoſtes poſtremi agminis non magno itineris antecedentes ſpatio apud Tauri montis radices (uti evenit) ad Bethlim ſe aſſequuturum confideret. Bethlis oppidum eſt ſatis clarum in finibus Perſici imperij, quibus Meſopotamiam attingit, poſitum in valle non iniocunda, quã exiguus amnis ex Antitauri iugis delapſus alluit, habetq; arcem Perſarum præſidio cuſtoditam. Ad id duo, quos diximus, Turcarum præfecti cum poſtremo agmine ductante Vlamane pervenerant, ratiq; cuncta ſe evaſiſſe pericula, quæ paulo antè à vi crebriſque hoſtium incurſionibus timuiſſent, idoneo in loco conſederant, recreandis iam tandem copijs, poſtquam Solymanum, atq; item ſecundum agmen Amidam perveniſſe fama conſtaret, neq; ideo inſequuturos Perſas ſuſpicarentur. At Delimenthes fidelibus & diligentiſsimis incolarum exploratoribus uſus, quum non plus unius diei itinere ab hoſtibus abeſſet, certior factus, Turcas ad Bethlim feſſos itinere timoreq; omni vacuos nulla propè cura vigiliarum & ſtationum ſeptos confidere, delegit obſcuriſsimam noctem, multaq; etiam pluvia impeditam, & hoſtes adoriri conſtituit. certiorem facit cuſtodem Bithlinæ arcis de cõſilio quod agitabat, ut & ille ſigno accepto

ab arce descendens, diversum in hostium castra impetum faceret. Tanta autem fuit atq; adeo felix temeritas Delimenthis, ut ipso ingruente, consopiti & nihil tale timentes Turcæ undiq; opprimerentur, ingensq; eorum cædes fieret, & ipsis pene Basis ad insternendos & conscendendos equos spatium eriperetur, nec in tenebris summiq; periculi tumultu prætoriani pedites, sclopettos expedirent, & currulia tormenta caperentur. Persis autem sese aggregarant montani agrestes, qui superioribus temporibus Aladolo regi paruerant, eoq; debellato summa à victoribus Turcis fortunarum detrimenta acceperant. His castrensis apparatus omnis & sarcinæ camelorum in prædam cesserunt. Delimenthe verò usq; quaqua concidente Turcas aliquot Sangiachi resistere ausi obtruncati sunt: nonnulli deditionem fecerunt, & prætoriani iam Basis ambobus cum Vlamane è media clade elapsis circiter octingenti, cohortante eos Delimenthe, ut se sub fide dederent, exuti sclopettis & reliquis armis in potestatem concesserũt. Ferunt nusquam Turcis maius incommodum, vel cruentissima acie fuisse illatum: quandoquidem amissis tormentis atque tentorijs, omnibusque spoliatis castrensibus vasis & impedimentis supra dimidiam partem equorũ amiserint. Incidit ea clades Turcis ad tertium Idus Octobris, qui dies ingenti Persarum omnium lætitia postea celebratus est, quum Delimenthes onustus spolijs & cruentam clavam, qua ea nocte mactandis hostibus plurimum usus fuerat, elata dextra ostentãs, ad Tammasum redijsset. Ea vero clades tanquam è naufragio evadentibus præfectis Solymano renunciata, usque adeo eius animum concussit, ut omnem renovandi contra Persas belli cogitationem abijceret, quod id acerbissimum vulnus, sicuti prædixerat mater ipso Mulearabe certior vates, nequaquam virtute hostium, sed dolis veluti superis eorum insidijs non obscure faventibus, inflictum accepisset, atque obiter profunde & dissimulanter iratus Habraymo Byzantium redeundum esse decerneret. Redeunti Solymano ad Iconium obvij fuerunt Hariadenus Barbarussa, & Sinas cognomento Iudæus, qui nuper ab Algerio cum reliqua, quæ supererat classe, Byzantium pervenerant, terrestreq; iter susceperãt, ut de parta Mesopotamia Assyriaq; Imperatori coram gratularentur, & ut (quod eorum existimationis intererat) quo eventu tantam Christiani belli molem, & ipsius Caroli præsentis impetum sustinere conati, ex summa rerum iniquitate elapsi fuissent, certius enarrarent: facile demonstrantes, neque Turcis virtutem, neque sibi ducibus industriam, sed unam omnino, quæ humanis consilijs bellicisque præsertim impotenter dominaretur, fortunam defuisse. Clementi vultu eos accepit Solymanus, atque ita ad pedes proiectos erexit, ut testaretur aliquanto esse præclarius ab infracti animi constantia, quam à felici victoriæ successu laudem tulisse, quod innatę fortitudinis, invictique animi munus peculiaris virtutis specimen extitisset: nec multum referre si vel bene consulta uti multis subiecta casibus fortuna prævertisset. Proinde eodem animo quo tulissent adversa eiusdem fortunæ indignationes expectarent. ipsum enim innixum potentia felicitateq; perpetua suarum actionũ mature daturum operam, ut sarciendi incommodi, spectatæque iam ipsorum virtutis latius extendendæ locus daretur. Applicantem verò confectis itineribus ad Bosphorum, ut Byzantium traijceret, Habraymus qui antecesserat, litus ei honoris causa triumphali serico stravit: atque ita bireme peculiariter adornata sublatus in oppositos septæ regiæ hortos se intulit. Tum verò multis de causis in Habraymum atrox

Delimenthes Turcarũ castra noctu feliciter aggreditur.

Incommodũ maius q̃ a Delimenthe Turcis unquã illatum.

Solymannus Habraymo ob infelicem eventũ consilij iratus.

atrox invidia ſeſe ſimul erupit, immodicæ eius potentiæ ſæva comes: ſicut in arcano apud principē tota eius gratia convelleretur, ingenti conſpiratione multorum procerum, qui vel æqualem vel inferiorem rebus omnibus unum ante omnes gratia eminentem ferre non poterant. Et fatalis odij femina à fœminis, matre ſcilicet atque uxore iacta fuiſſe conſtat, quæ Imperatorem ad nutus Habraymi circumagi flectique pro libidine tam impotentis ſervi indignum eſſe dictitabant: mater quidem quòd filius adverſus auguria Perſici belli periculis obijceretur, cuius provinciæ bella maioribus abominata ſemper fuiſſent, uſque à ſuperioris Baiazetis memoria, in quem à Tamerlane clades diræ calamitatis incidiſſet, & recentibus etiam Vſſumcaſſanis & Hyſmaelis exemplis: quorum prælia nunquam niſi detrimentoſa vel victoribus Ottomannis fuiſſent experti. Roxolana verò quæ coniugem delinimentis quibuſdam, atque adeo etiam philtris uxorium feciſſet, vel ob id Habraymum oderat, quòd Muſtapham privignum, uti ex liberis natu maximum impenſiſsimè coleret, atque ei imperatorios honores adaperto ſtudio intempeſtivè deferret. Id enim Roxolana muliebri libidine accenſa, Baiazetem filium nefaria prævaricatione Muſtaphæ anteponere contendebat, ut certus imperij hæres & ſucceſſor, ſi fata Solymano vitam abrumperent, Ottomannicæ domui pararetur. Propterea privignum longè ablegandum in Cappodociam curarat, ne ad invadendam paternam ſedem, ſi pater vita excederet, è proxima Magneſiæ præfectura celeriter adeſſe poſſet. In id conſilium occulta largitione ſolicitabat prætorianorum principes, quos ad id audendum facinus idoneos rebatur, exemplo Selymi, qui poſtremus regiæ prolis favore prætorianorum maioribus natu fratribus regnum prærípuiſſet. Verùm ambitioſæ mulieris perverſæ artes una Habraymi diligentia atque authoritate turbabantur. Is nanque quòd rectum eſſet, naturæque muneris atque inveteratæ conſuetudinis, Solymano erga filios æquiſsimo patri probari intelligebat, tametſi uxoris molliores preces nonnunquam illum inflecterent, ut eadem quæ ipſa cuperet. quanquam abſurdi iuris quam quicquam aliud æquius & iuſtius malle videretur. Cæterùm totam Habraymi exiſtimationem non obſcura fama magnopere prægravabat, odioſa Turcis, quòd Chriſtianos adaperto ſtudio complecti fovereq; diceretur. nonnulla ſiquidem extabāt indicia corrupti eius animi, quòd Venetis largitionibus parata in eos, & Auſtrianos fratres arma ad orientem converteret, gratificareturque ea in re Carolo Cæſari, cui dudum Venetus ſenatus icto novo fœdere ſeſe coniunxiſſet, ſcilicet ut maritimis opibus potentia Cæſaris augeretur ſingulari damno atque periculo Ottomannici nominis. Habraymus quoque per eos dies Marcum Nicolai Venetum ignobilem mercatorem, qui ab Italia mutatis ad celeritatem iumentis ad eum Babyloniæ agentem cum ſecretis mandatis ac literis percurriſſet, redijſſetq; enatis nō temere paulò poſt his de ipſius perfidia ſuſpicionibus, Byzantij pro ſpeculatore comprehendi, noctuque iugulari, et in mare proijci iuſſerat, ſcilicet ut detegendo crimini certius indicium tolleretur, nec inde totius inſtitutæ atque obitæ legationis cauſa iudicio noſceretur. Paulò ante ſiquidem Turcæ ſolitos ſuſpicaciores facti, Andream Quirinum patritium Venetum apud Alepum in Comagene clarum mercatorem teterrimo ſupplicio affecerant, quòd Caroli Cæſaris legatum, nomine Robertum, natione Britannum, in Perſidem ad Tammaſum penetrantem iumentis, ducibus, atq; pecunia iuviſſet. Deſtinabatur enim Cæſar

Solymano post Tamasum debellatum usque adeo procul præcipuus hostis, qui cum Persis amicitiam & fœdus agitaret, ut per eum Tammas maiore tormentorum apparatu iuvaretur, suppeditãtibus è finitima India Lusitanis, qui se propter odium Turcici nominis, Persarum amicos & socios, quum expediret, fore profitebantur. His tantis circumventus insidijs Habraymus, & conceptæ perfidiæ reus factus, mense Martio circiter Idus, superiore consuetudine quum admitteretur in regiam, nusquam postea comparuit. Ferunt eum severissimè obiurgatum fuisse à Solymano, quòd summis honoribus auctus, et dignitate sibi ferè æquatus, ingratissimo animo summæ amplitudinis beneficia nefario scelere corrupisset, & meritam vitæ exitus pœnam deprehensus inveniret: neque Solymanum ullis iacentis ad pedes lachrymis ad misericordiam flecti potuisse, quum interceptas quasdam eius literas immiti vultu ostẽderet, & an signum agnosceret ferocibus verbis identidem interrogaret. Eadem autem quæ sequuta est nocte, in cubiculo per eunuchum carnificis munus obire solitum, in pulvino dormitans, cultro adunco, quod de manu Imperator tradiderat, iugulatus est. Ferunt Habraymum, quum summa Solymani gratia potiretur, familiari sermone aliquando postulasse, ne se tantis honoribus onerare contenderet, ne demum amplitudine odiosa supra æquum florentem, è gradu tanquam è fastigio summæ fortunæ præcipitem dare atq; occidere necesse haberet: fidem verò in ea verba ita principem dedisse, ut nunquam ei vivo vitam erepturum polliceretur, sic ut ea inanis iuramenti religione obstrictum, ne datam falleret fidem, non aliter quàm altè stertenti necem intulisse: quoniam Talismanes sacerdos divini interpres iuris, dormientem nequaquã censeri inter vivos, quum una vigilia totius vitæ actus constaret, asseverasset. Occisum an spectarit, dirisq; persequutũ execrationibus cadaver multo pondere appenso mari mergi iusserit, ut nonnulli disertè commemorant, nihil ad historiam pertinet. Oborto certè Sole, quæstores suppellectilem atque pecuniam eius omnem in fiscum retulisse constat, ita conturbatè, raptim & diligenter, ut nihil ferè præter dotem miserrimæ uxori relinquerent, & evulgata Habraymi nece, extemplò tanquam iure damnati nomen populus probrosis carminibus, & vocibus laceravit, factoq; impetu statuas, quas ille ex Hungarica victoria trophæi instar ante domum suam in hippodromo collocarat, coniectis lapidibus ita deformavit, ut etiam veluti priscarum gentium, & numinũ inania simulachra turpissimo cœno defœdaret. Hunc vitæ potentiæq; suæ exitum tulit Habraymus, quo nemo eorum unquã anteà, qui maximorum regum gratia potentes evaserint, ad exemplum illudentis fortunæ ante obitum fortunatior atq; felicior fuit. In eius locum Vesir cooptatus est Aiax, & Barbarussa propter rei navalis peritiam Amiras declaratus, purpuratorumq; collegio additus: Forestius autem Galliæ regis legatus, qui paulo anteà Habraymi opera fuerat dimissus, ne discederet admonitus est Imperatoris iussu, quòd postquam Habraymus notæ perfidiæ reus pœnas dedisset, ad veterem diuq; antea institutam Europæi belli cogitationem, uti evenit, opportunè reverteretur.

Habraymus a Solymanno interfectus, triste præpotentum aulicis exemplum.

Habraymus nimiam potentiam deprecatur.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXIIII.

ANNVS longè omnium ætatis nostræ secura domi pace, mira cœli clementia, lætaq; passim agrorum ubertate, & Punica victoria insignis, Pauli tertij Pontificatus initia nobilitavit. Nam Leone decimo ad iniuriam humani generis immatura morte surrepto, qui luctuosa demū Hadriani, Clementisq; tempora evaserant, se tum primùm natos credere, salutem fortunasq; suas in tuto positas arbitrari, existimareq; expiatis tot cladibus invectam esse aurei seculi felicitatem. Ipse Paulus in administranda republica illustri quodam in speciem diversarum virtutum temperamento, ita Pontificis simul & principis nomen tuebatur, ut in omni consilio singularis pietas emineret, nec tamen obscura esset amplificandæ suorum potentiæ voluntas. Nam ante omnia, quòd in rem magnopere expediebat, se neq; harum neq; illarum partium, sed communem omnium parentem futurum profitebatur. Propterea nequaquam adduci potuerat, ut id fœdus renovaret, quod Bononiæ Clemente, Cæsareque authoribus pro tuenda Italiæ pace haud obscurè ad arcendos Gallos percussum fuerat, quum ab utroque aliquod fortuna sua dignum munus expectaret. Quin & concilium toties à Germanis veræ pietatis desertoribus ad terrendos Romanos Pōtifices afflagitatū, à quo gravissimis de caussis Clemens diffugisse videbatur, ultrò se appetere, & ad id locū, tempusq; decernere paratum esse prædicabat, ut uno nobili salutariq; decreto ea vetus controversia finiretur, quæ in immēsum & placita Christianæ religionis, & summorum Pontificum authoritatem insano quodam errore lacerasset. Missis quoque pro tuenda sacrosancti nominis dignitate, quà privatæ spes tegerentur, in Galliam & Hispaniam legatis assiduè dabat operam, ut Franciscus uno consensu ad oppugnandos Turcas cum Carolo Cæsare iungeretur. Cœperat enim esse formidolosus tum ipsi Siciliæ atq; Sardiniæ, tum etiam Italiæ, Hispaniæq; litoribus Hariadenus Barbarussa opulentissimo Africæ potitus regno, immensisq; Solymani opibus ac ingenti eius classe subnixus. Sed quanquam eximia esset Pontificis authoritas apud Gallos, nihil tamen quod ad conferenda auxilia pertineret, impetrari potuit. Franciscus enim, ut erat animo excelso, apertoq;, amplitudinem & felicitatem Cæsaris ferre non poterat, utpote qui adeo acerbè mulctatus, ac Italia pulsus, donec amissum Galliæ decus recuperaret, nequaquam in ea, veluti parum honesta, vel indecora pace quieturus esse videretur. Quicquid enim tot casibus adversa Fortuna rapuisset, id totum iniquo iure, & sæva rerum conditione sibi ademptum esse existimabat, & eo quidem animo, ut non obscurè Mediolanum, Genuamque repeteret. Id si Cæsaris æquitate, & Pauli intercedentis studio consequeretur, non mo-

dò navales terreſtresq; copias Cæſaris opibus adiuncturum, ſed ipſum quoq; ad Turcicum bellum alacriter uti legatum adiutoremq; Cęſari, quò iuberet eſſe profecturum. At Carolus qui antiquiſsimo ſuperiorum Auguſtorum iure per manus tradito, ſingulos ferè totius Italiæ principatus ad ſe pertinere arbitrabatur, & Marte iudice ad arbitrium regulis, & liberis civitatibus leges dederat, indignabatur ea à Gallis per obliquas querimonias repeti, quibus diſertiſsimè ex fœderum tabulis exceſsiſſent, prſertim quū ipſe dudum in gratiam Clementis, Venetique ſenatus imperijs urbiũm antiquis poſſeſſoribus liberaliter adiudicatis, & inſigni pace conſtituta, non ſine præclara æquitatis & abſtinentiæ, moderationisque animi laude exercitus deduxiſſet, qua in re etiam plurimũm Gallis eſſet gratificatus, qui nihil magis cupere, poſtulareque eſſent ſoliti, quàm ut veteres Hiſpani, Germaniq; milites Italiæ aſſueti dimitterentur, quorum prſidio ipſius potentiam & exiſtimationem magis ac magis confirmari ac amplificari maximè iudicaſſent. Is erat animorum habitus in duobus longè maximis Europæ regibus, nequaquam adeo obſcura contentione diſsidentibus, ut amicitia, quæ inter eos publicis tantũm fœderibus, legationumq; officijs, & quadam affinitatis imagine ſuſtentabatur, aliquando in aperta odia, & funeſtum bellum evaſura crederetur. Meminerat Cæſar ſuperiore anno Germanos adverſus Ferdinandum fratrem Gallica pecunia fuiſſe concitatos, qui duce Lantgravio Virtembergenſem regulum tunc exulantem pulſis Auſtriacis copijs in Stocardiam paternę ditionis oppidum reduxiſſent. Tum verò certis rumoribus afferebatur, evocari in continentem ipſum Britanniæ regem, qui inſano nefarioq; ſcelere, Catharina uxore legitima thoro & penatibus expulſa, pellicem in matrimonium duxerat, & reginam appellari iuſſerat, ut colloquio habito, & ſubinde cōſociato ſibi Carolo Gheldrio Menapiorum & Sicambrorũ principe, Belgicas urbes invaderet. Erat quoq; fama, Henricum Navarræ regem, cui Franciſci regis ſoror anteà nupſerat, paratis copijs, ſi bellum alicundè erumperet, veluti occupato Cæſare in Cantabriam pervaſurum. Conſtabat etiam quæſtores Gallos in proximis Helvetiorũ conventibus magnas feciſſe largitiones publicè & privatim ſingulis pagis, & notis centurionibus. Nec Maſsiliæ navalis apparatus intermittebatur, atq; item ad Oceanũ Armoricum, ubi magno ſumptu ſtupēdæ magnitudinis onerariam navem, & pleraq; alia in bellicos uſus fabrefacta navigia ædificarat. Ad hæc Franciſcus novo, aut certè à maioribus intermiſſo & eo quidē nobili conſilio, ſeptē legiones Romana diſciplina inſtituebat, ne ſibi ſemper vel in repentinis belli caſibus, peditatus ab externis gentibus mercede foret cōducendus. Nam Galli perantiqua conſuetudine in uno præcipuè equitatu ſtudium, ſpesq; omnes, & nominis gloriam reponere erant ſoliti. Sed ubi per frequētes ſclopettarios, Romanoq; more per pedites bella geri cœpta ſunt, in prlijs nulli propè uſui equites eſſe compertum eſt, propter equorum graviora vulnera & denſatas haſtatorum phalanges, quas nulla vis equitum vel æquato ferè numero facilè perrumpat. Eæ legiones ex delectu exquiſito ſeptem Galliæ provinciarum ſcribebantur, & undique certa parataque eſſent præſidia ad ſuſtinendum pariter atque inferendum bellum. Nam ad hæc etiam luſtrato vetere equitatu, atque per ſupplementa refectis & ſtipendio perſoluto, quatuor milia cataphractorum, & his totidem levis armaturæ equitum cenſebantur. Quæ omnia, tametſi in præſens extra belli cogitationem, ac veluti ad exterrendum

ingratæ

ingratæ pacis ocium, edendaq; ſpectacula ordinari atque apparari pleriſq; videri poterant, proximi tamen periculo in magnas erupturi ex improviſo belli ſuſpiciones adducebantur, præſertim Genuenſes, qui ob id Andrea Auria naviter excubante adverſus Gallorum motus, terra mariq; vigilabant: & Franciſcus Sfortia Alexandriæ & Comi, Ticinique & Abiatæ mœnibus novas addebat munitiones. Alexander quoque Medices validiſsimam arcem, quam Clemente vivo Florentiæ incœperat, cõductis innumerabilibus operis perficere maturabat, eò accuratius ac intentius, quod fama erat ab exulibus Florentinis, natura Gallico nomini addictis, Hippolytum Cardinalem maiorem patruelem ſuum ab ſe diduci, excitariq; ad ſpem potiundi in urbe Florentia principatus, quẽ ille æmulatione inductus, ſibi deberi legitima hæreditate ab avo Laurentio, Iulianoq; patre ducta prædicabat: ea in re deteſtatus Clementis patrui iudicium, qui iniqua prævaricatione Alexandrum ſibi ætate, multiſq; rebus inferiorem prętuliſſet, ut ipſe veluti emancipatus intra ſepta religionis opes omnes Mediceæ domus, Etruſcique regni faſtigium, & nuptias demum filiæ Cæſaris apud fratrem tanta Fortuna ipſius collatione indignum conſpiceret. Nec deerant qui in fervido iuvene, galeri dignitati militiæ honores facilè præferente, eos ſpiritus laudarent, tanquam honeſtæ ambitionis, ſuaderentque ut ad pellendum fratrẽ, uti Cæſaris beneficiarium, deſignatumq; generũ auxilia à Franciſco rege peterentur. His de cauſis Cęſar, uti erat cauto graviq; ingenio, & eo quidem quum decoris cura, rerumq; neceſsitas accederent, flagranti atque expedito, omnium conſilijs avertendum ratus, arma parare conſtituit, ut qui res novas occultè moliendo pacem turbare cogitabant, ſe parato inſtructoque rebus ſuis timere inciperent. Summa conſilij in eo vertebatur, ut Barbaruſſam ad Tunetum præoccuparet. fama enim erat, eum validiſsimis prædonum omnium coactis claſsibus, non modò uti ſuperiore anno feciſſet, Italiæ litora prædaturum, ſed etiam proxima æſtate traiecturum in Siciliam cum ingenti Turcarum, Afrorumq; multitudine, ut ad reliquas ſpes proferendas, quibus barbarè atque arroganter Neapolitanum imperium conceperat, Italię horreo potiretur. Erat eius belli ratio plena pietatis & gloriæ, utpotè, quæ publicum Chriſtiani nominis decus, publicamq; omnium, & maritimarum pręſertim gentium ſalutem reſpiceret. Extinguebat etiam Cęſar hoc honeſtiſsimo auſu omnem invidiam, quam tot parti de Chriſtiano hoſte victorijs anteà vitare nequiviſſet: ſic ut illã in eos reiecturus eſſe videretur, qui Punici belli ſpectatores, quàm ſocij atque adiutores eſſe mallent. Porrò Pontifex cum magno honore verborum collaudato Cæſare, ei ſtatim in bellicos ſumptus ſacerdotiorum totius Hiſpaniæ decumas concedit, ipſeq; pecunia ſua novem triremes Genuę exornari iubet. Has ad veteres tres, quæ in cuſtodia Romani litoris eſſe conſueſſent, adiungit: omnibus pręficit Virginium Vrſinum navandæ operę cupidum, ut ea generis claritas præfecturæ maiorem authoritatem adſtrueret, eique attribuit Paulum Iuſtinianum Venetum, cuius conſilio uteretur, navali peritia inſignem. Eaſdem quoque decumas exęquata liberalitate Franciſco regi concedit, quo ille munere accepto ſi uſus poſceret ad tuendam Etruſci maris, Pontificiæque ditionis oram, Maſsilienſes viginti triremes ſe miſſurum pollicetur, quanquã pari conceſsione Pontifex Cæſarianos offendere crederetur, quòd ea ſacra pecunia Galli minimè iuvandi viderentur, utpotè quos religionis cauſa nullam omnino operam ea æſtate mari præſtaturos apparebat.

ret, occupatis scilicet proprio bello ad Tunetum prædonibus. Excitata ad pium bellum universa Hispania; conventibusque peractis Cæsar è Carpentanis Barchinonem venit. Eius adventus omnium opinione celerior, tantusque navalium & terrestrium copiarũ apparatus haud dubie inimicorum animos in pace continuit, adeo ut rumores qui de Gallis, Britannoque rege, et de Helvetijs allati erant, penitus extinguerentur, reguliquę Italię, uti cæco metu liberati cupidius atque liberius in id bellum officia præstarent. Soli Veneti in amicitia Solymani perseverantes ex fœdere, quod ante triginta annos cum Baiazete eius avo percusissent, neutri parti ferenda auxilia censuerunt. Interim Andreas Auria, quem Cæsar toti maritimo negotio præfecerat, cuiq; uni propter spectatam fidem rerumque peritiam profectionis suæ atque supremi consilij decreta cõmunicarat, incredibili adhibita celeritate ac diligentia multarũ ingentium navium, ac triginta rostratarũ classem instruxit, in queis erat quadriremis una, quæ prætoriæ loco Cęsarem veheret. Ea erat laqueari aurato, & cælata pictaque introrsus puppe, contecta item umbraculo ex auro purpuraq; intertexto, remigibus serica tunica, & epibatis omnibus vestitus ac armaturæ cultu plurimũ exornatis. Præterea vim ingentem nautici commeatus, instrumenta navalia novi artificij; tormentorumque omnis generis ac telorum copiam vel maximo suffecturam bello in naves distribuerat, quibus totius Liguriæ iuventutem, & ex nobilitate fortissimum quemq; certatim cunctis nomina dantibus imposuerat. Ad eum hæc ipsa ingenti cura famaque administrantem, ut præclarę virtuti suus honos haberetur, Paulus Põtifex gladium de more solennibus cerimonijs consecratum dono misit. is erat gemmato capulo, cęlataque vagina cum baltheo aureis bullis & fibulis valde conspicuo, & præter eum etiam villoso è serico pileum margaritis Phrygio opere depictũ. Ea sunt eximij pijq; ducis adversus Christianę religionis hostes depugnantis insignia magnis regibus dono dari solita, sic ut non immeritò strenuus senex quanquã multa iam navali gloria plenus, ad petendam novi decoris laudem accenderetur. Dum hæc Genuæ ingenti Auriæ, atq; Ligurum omnium studio parantur, Alfonsus Vastius bellica laude illustris, ab Ænaria literis Cæsaris evocatus, ad Andream Auriam pervenit, atque inde transgressus Apœninum in urbe Viglebano Franciscum Sfortiam, & Antonium Levam convenit. Iubebat enim Cæsar ut Vastius suo antiquo pedestris militiæ imperio fungeretur, legionesq; Germanorum ac Italorum in Africam transportaret: Antonius verò Leva in Galliæ Cisalpinæ præsidio permaneret. Huic enim Cæsar, quanquã ducem animi virtute insignem secum adducere cuperet, omnino parcendum putabat: quoniam esset sævissimis articulorum doloribus conflictatus, ob idq; ad perferenda navigationis incommoda imbecillo admodum corpore videretur: & in Italia quidem opus erat constanti & impigro duce, qui in utrumq; belli casum intentissimè vigilaret. Huic autem præcipuè est iniunctum, ut severo edicto prohiberet, ne quis è numero veteranorũ Hispanorum novi belli cupiditate ad mare dilaberetur. Nolebat enim solitis stationibus provinciam nudari, adeo propinquã Gallis, Helvetijsq; finitimã, quorum incertæ fidei nihil omnino præsidio vacuũ foret relinquendũ. Deliguntur itaq; Itali tres pręfecti, qui circiter vigintiquatuor cohortes cõscribant. Is numerus quinq; miliũ hominum summam efficiebat. Hi fuere Hieronymus Tutavilla Sarnensis comes, qui superioribus annis in Peloponneso egregiam fortemq; operã prestiterat,

Cæsar Barchinonem venit.

Veneti in bello Turcico neutrales.

Gladius consecratus Auriæ a Papa missus.

terat, & Federicus Carectus in Epantheris Liguribus, & in ora Ingauniorum ad Finarium oppidum clientelis atque opibus potens, cui Auria vitricus erat: itemque Auguſtinus Spinula bello clarus. Hi ſtatim hinc atque inde digreſsi celeriter ex optimo genere militum cohortes implent, tanto veterum novorumque militum concurſu, ut conſcriptis plerique voluntarij ſine ſtipendio miſcerentur. Interim Maximilianus Eberſteinius dux vetus per Tridentinas alpes octo milia Germanorum in Lunenſem agrum perduxit, in queis fuère pleriq; nobiles è ſtirpe regulorum ſine mercede Punici belli famam ſequuti. Hos humaniter liberaliterq; ſuſceptos, ſimul et Italos pulcherimis armis Mediolano advectis inſtructos, advocata concione cohortatus eſt, ut patientiſsimè dum navigarent maris tædia perferre, ac ubi terram Africam attigiſſent, optimè de victoria ſperare vellent. Pugnaturos enim ipſos pro dijs immortalibus & pro Cæſare, qui nunquã pijs & fortibus defuiſſent. Ita ſumma omnium alacritate conſcenſæ ſunt onerariæ naves trigintaocto, quarũ præſidio Antonius Auria magnitudine animi & navali virtute uni magno Auriæ ſecundus duas & viginti roſtratas adducebat. Nec multo pòſt Vaſtius è portu Veneris ſolvit, ita ut triremibus oram legeret: onerariæ verò ad conſpectum in alto velis uterentur. Sed alternantibus ſępe ventis, & inflato nonnunquam mari, tardius quàm ſperarat in Traiani portũ ad centumcellas pervenit, quo iam Pontifex ab Vrbe decurrerat, ut ſacris precationibus Deum optimum maximum, divosque Chriſtiani imperij tutelares ad victoriam de hoſte parandam navigantibus propitiaret. Ita ipſo Pontifice præeunte verba, & hymnos ſacerdotum choro decantante, triremes navesque onerariæ, quæ mira felicitate adæquato curſu ab alto in conſpectum ſe dederant, ab excelſa ſpecula expiatæ luſtratæque ſunt. Datum eſt item vexillum & ſceptrum Chriſtianæ religionis in templo de manu Pontificis Virginio Vrſino: poſtridieq; Vaſtius cum eo nactus idoneam tempeſtatem, Neapolim curſum direxit. Ibi Petrus Toletanus prorex, reguliq; peculiari ſtudio impenſaq; ſingulas triremes ædificarant. In his fuère duo Sanſeverini Salernitanus & Beſennianus, itemq; Spinellus & Caraffa, Hiſpanusq; Alarco Neapolitanæ arcis præfectus. Ad has ſeptem aliæ acceſſerant, quas ipſe Toletanus publica pecunia cõfectas deduxerat, & noxijs nefarijsq; hominibus ad remũ damnatis impleverat. Dum cuncti in eo apparatu eſſent occupati, Vaſtius in quoſdam more militiæ animadvertit, qui pertæſi nauſeam maris, & longinquæ navigationis incommoda reformidantes, conceptas de victoria ſpes malignè extenuare, ſtipendij tenuitatem deteſtari, conſternareq; multitudinẽ, ut ſigna desererent, ſeditioſis ſermonibus cœperãt. Ad authores tantũ pœna pertinuit, adeo ut involuti ſaccis profundo mari ſpectante claſſe mergerentur. In his fuère Michael Tarraconenſis, & Molina qui apud Caveanum oppidum excitandæ ſeditionis initia præbuerant. Parato, & in naves omnis generis cõmeatu abundè congeſto, impoſitisq; militibus, Hiſpanisq; præſertim veteranis, qui à Corone redierant, oram ſolvit. Eum ſecuta eſt univerſa propè totius Campaniæ iuventus, arreptis undiq; navigijs, tanta omniũ cupiditate, ut nemo Neapoli relictus eſſe videretur. Invitarat enim comitate inſigni, quosq; opibus ætateq; florentes, ac notos ſibi militię veteranos, quod illis pulchrũ eſſet, vel emerita ſtipendia, vel tirocinij præclarã indolem memorabili victoria nobilitare. Profectus eſt & unà Federicus proregis filius, ingenio bellici decoris avido iuvenis, paucisq; diebus Panhormũ in Siciliam

eſt peruentum. Hiſdem quoq; diebus & ipſe Andreas Auria diuerſa nauigatione in Hiſpaniā ad Cęſarem peruenit, cum vetere ſua ſedecim triremiū claſſe, tribusq; celocibus quos galeones vacant. Ea ſunt nauigia ſtructura militari, formaq; ad omnē vel tormētorum vel tempeſtatis contumeliā egregiè ſuſtinendā idonea, paulo minora onerarijs, humilioraq; inſtructa quadratis velis atq; etiam aliquot remis, vt è portubus in apertū mare ad captandos ventos facile ſit ſeſe prouehere, & promontoria ſuperare. His fermè vtūtur, qui piraticam exercent, quoniam innumerabilem tormentorum copiam ferant, quibus vel plurimas triremes in multa malacia ad ſe oppugnandum appropinquantes perfringere maioribus tormentis atq; demergere facilè poſſint, quū directis ad libellā ſummæ aquæ per feneſtellas validiſſimis colubrinis in orbem vndiq; ferreæ pilæ ad multum maris ſpatium emittantur: perflantibus verò ventis reliquorū nauigiorū curſum antecedant. Cæſar delectibus habitis circiter octo milia peditum magna ex parte tironum conſcripſerat, et ſeptingentos equites vlterioris Hiſpanię regulis imperarat, ex vetere eius regni conſuetudine legeq;. Nam ſuperioribus bellis, quibus cum Mauris de Bæticæ imperio dimicatum eſt, nemo pro cerū fuit, qui non certā equitum manum cōferret, & contra hoſtes in caſtra perduceret, cuius impoſiti oneris cauſa magnas tulerant immunitates. Ii leuis armaturæ equites dicebantur, quòd nihil præter apertam galeam & thoracē ferreis laminis ſquamoſo opere conſertam, leueq; item ex præduro corio ſcutum Maurorum more, & lanceā latæ cuſpidis, gladiumq; habilē geſtarent. His omnibus copijs pręerat Mendocius Tendilij filius, cognomēto Montegius. Sed pleriq; illuſtres reguli, & ex toto nobilitatis ordine frequentes euocati, ad Cæſaris aulam conuenerant, qui grauiorib. protecti armis, ac inſtructi generoſis equis pro cenſu & amplitudine ditionis aliquot clientes liberaliter armatos trahebant, vt loco ſtipendij gratiam Cęſaris, & ex alacri pioq; ſtudio ad nauandā operam certę laudis decus promererent. Inter hos authoritate nominis eminebat Ferdinandus Toletanus Albę regulus, non dubiā magni futuri ducis ſpem præbens, quū publico pietatis nomine & priuato voto vehementer incitatus, in Barbaros deferretur, vt Garziæ patris cædē vindicaret, quem ab Afris ad Girapolim Mœnice in inſula cæſum fuiſſe docuimus. Venerat etiam ab Oceano portuq; Gallico Ludouicus Luſitaniæ regis germanus frater, cuius ſoror in matrimonio Cæſaris ſpectabatur, cum claſſe vigintiquinq; nauiū eius generis quas carauellas vocant, Indicis nauigationibus aſſuetas, magnaq; rerū omniū & tormentorū onera & quantamlibet irati maris iniuriā facile perferentes. In his videre erat excelſum galeonem incomporabili tormentorum apparatu permunitum. Ea in claſſe duo milia peditum deſcriptorum præter nautas recenſebantur. Applicarant etiā è Belgico Oceano per Gaditanū fretum ſupra ſexaginta onerariæ naues, quæ copias paſſim paratas, & cōmeatus ſingulis mediterranei maris portubus ſuſciperent. His aduectus fuerat magnus damnatorum numerus, quibus per Belgicas vrbes vita ex decreto Cæſaris idcirco fuerat conceſſa, vt in ſupplementum remigum in triremibus operam pręſtarēt. Nam eius generis hominum ærumnoſo in labore facilè deficientium inopia momēti minimè leuis futura credebatur. Itaq; Cæſar copijs & commeatibus in naues diſtributis, totoque ad edictum exercitu diſignata nauigia ea lege conſcendere iuſſo, vt nemo ſcortum aut puerum niſi ætate militari ſecum adduceret, è Barchinone orā ſoluit, tenuitq; curſum in Magonis portū minoris inſulę Balearis,

atque

atque inde turbulenta navigatione in Sardiniam Caralim pervenit, quo nuper Alfonſus Vaſtius ex Sicilia cum ſua claſſe applicuerat. Nec multo poſt Cęſar ipſo Auria reliqui conficiendi curſus rationes explicante, atque adhortante ut omnis moræ cauſa præcideretur (nam Hiſpanica claſsis iam pene tota convenerat) in Africam traiecit, & in Vticæ portum, quem Farinam nautæ vocant, leni Coro remigum laborem ſublevante univerſam claſſem intulit. Magno autem caſu una omnium prætoria quadriremis, qua Cæſar ipſe vehebatur, dū intraret, ſabuloſo in vado hæſit. Quo animadverſo periculo Auria expedito conſilio dimidiam partem vectorū & remigum in adverſam ſpondam declinare iuſsit, tanta agilitate, ut ad imperium canentis fiſtulę quadriremis uti pondere ſublevata impulſaq; demū dextro remigio eum arenæ tumulum evaderet, & incolumis cum plauſu univerſæ claſsi redderetur, nequaquam leviter cōmoto Cæſare, qui ſimile vitæ diſcrimen Philippū patrem ſubijſſe memorabat: quum ille in Oceano tranſverſa abreptus tempeſtate in arenę cumulos periturus incidiſſet, niſi ingentis fluctus beneficio elata navis atq; ultra extantē ſabuli cumulum tranſportata, magno miraculo Britannię litus evaſiſſet. Ab Vtica mox diſcedēs claſsis circumvecta promontoriū Carthaginis, totumque eius regionis litus, quā Martiam vocant, exciſæ quondam ſuperbæ urbis ruinis, & nova regiorū hortorum amœnitate celebratum, appulit contra turrem, quā de ſubiecto fonte Aquariam vocant. Hæc eſt in ea plaga, ubi ſtabula elephantorum florēte Carthagine fuiſſe putamus. Nam & Cotum inſulā & totius antiqui portus formā, navaliaq; quibus Romani victores inviderint, tanti ævi vetuſtas mutare & abolere facile potuit. Barbari qui ab imminentibus Vticæ collibus, alijsq; paſsim ſpeculis, & ab excelſa arce antiquæ Carthaginis, quam Byrſam fuiſſe memorant, adventum & curſum explicatæ claſsis cōſpexerant, Hariadeno Barbaruſſę renunciarunt, hoſtilem claſſem innumerabilibus omnis generis navigijs cōſtare. Erant enim ſeptingentæ ferme naves, in queis duæ & octoginta roſtratæ triremes frequentibus exornatæ vexillis conſpiciebantur, quæ ſpeciem æquo maiorē & terribiliorem hoſtium oculis præbebāt. Verum id Barbaruſſæ animū magnopere perturbavit, quod alij atq; alij præcurrentes nunciabant, in claſſe pro certo eſſe Cæſarem ipſum Chriſtianorum maximum Imperatorem, tantasq; equitum & peditū copias ampliſsimæ claſſi fuiſſe impoſitas, ut nemo qui arma ferre poſſet, in Hiſpania atq; Italia relictus eſſe videatur. Hoc affirmari à quibuſdā ſervis Mahometani nominis, qui præterita nocte exutis cōpedibus ex hoſtili triremein proximi litoris dumeta feliciter enataſſent. Non putarat enim inſolēs Barbarus, noſtrarumq; virium contemptor, Cęſarē periculoſis inexplorati maris caſibus in ignota præſertim, ſterili, ac æſtuoſa terra, dubio bello ſe cōmiſſurum: ſed quod captivi à piratis Tunetum perducti dicere ſolerent, per legatos, ipſumq; præſertim Auriam non Tunetū quidem ipſum, verū ignobilia tantum eius orę oppida tentaturū. Cuius confirmandæ opinionis ante alios author fuerat Aloyſius Præſenda honeſto loco Genuæ natus, qui in itinere ſupra Adrumentū captus, in libera prope cuſtodia Tuneti habebatur. Ab hoc Barbaruſſa crebris percunctationib. multa de Italicarum rerū ſtatu moribusq; noſtris tanquā à perito diſertoq; homine ſpem præbens maturæ libertatis, ſibi opportuna didicerat. Hunc itaq; ira percitus, quod falſa pro veris de Cæſare aſtute perfidioſeq; narraſſe crederetur, ad ſe perductum, oneratumq; malignitatis contumelia in veſtigio interfici iuſsit.

Hac immiti insontis hominis cæde, tanquam vanissimæ suæ crudelitatis expiato dolore, Barbarussa ad gerendi belli cogitationes se conuertit: primumque omnium aduocatis in consilium trierarchis, quibus propter spectatam virtutem maximè fidebat, docuit viris fortibus nihil omnino de victoria dubitandum: quando eam ipse hisdem de causis iam pro certa atque explorata perciperet, quibus Cæsarem id difficile atque anceps bellum (si non omnino insanus foret) minime suscepturum credidisset. Quis enim inquit, regionis non ignarus (vt hic vires nostras non extollam) hostem non iudicet ambitiosæ cupiditatis inconsultæq; audaciæ pœnas daturum? qui inquisimo anni tempore solstitialibus diebus in loca æstu torrida, & aquæ prorsus indiga, minutissimisque obsita arenis, quas ventus in ora atque oculos incedentium verset, certaturus aduenerit? An hostium milites, quos audio magna ex parte esse tirones, grauibus onustos armis facilè progredi regrediue, aut in vestigio, vt varius improuisæ pugnæ casus deposcat, fortiter consistere posse arbitrabimur? Quum præalta & facilè cedens arena, ad suras vsque pedes deuoret, nec ordines rectè constitui sinat. Qua porro bellandi arte, & peditum Turcarum vim, & Numidarum equitum perpetuò lacessentium repentinos impetus sustinebunt, aut eludent? Si verò tot sunt, quot isti asserunt, quinam commeatus, si bellum trahatur, tantam hominum colluuiem pascent? Hoc profectò bello, viri fortes, nouũ & incomparabile trophæum in terra Africa desigemus, quod Carolus summæ opulentiæ & dignitatis hostium imperator aut trucidatus concidet, aut optimæ futurus prædæ in nostrã veniet potestatem. Quod ad me attinet enixè dabo operam, vt nihil vel armorum, vel commeatus, vel auxiliorum administrando atque gerendo bello vobis desit. Vetera enim armamentaria pandam, aperiam horrea, reserabo ærarium, & ad Numidas quos iam amicita conciliatos habemus pecuniam in stipendium, exoptataq; genti munera confestim mittam. Tunetanos verò in spem præmiorum exigua mercede in officio contineri, & hostibus obijci facilè posse scitis. Hoc autem vnum militiæ munus á vestra virtute vehementer expostulo, vt Guletam quæ non vrbis modò, sed totius imperij, & subductæ præsertim classis certissimum est propugnaculum, acerrimè & constantissimè defendatis: in eam enim hostis primo impetu deferetur. Vos itaque eam mihi & Solymano imperatori inuictis animis seruatote, vt irrito incœpto tentata, & á vobis fortiter defensa, hostis Cæsar deceptus sua inani opinione, & tota existimatione sui nominis spoliatus, non iam de expugnanda vrbe Tuneto, sed de reditu, saluteq; desperet. Hæc quum dixisset, trierarchi vno consensu responderunt, se paratissimis animis cuncta facturos quæ imperaret, nec commissuros, vt dedecus pristina sua virtute indignum admitteretur, & id iureiurãdo singuli confirmarunt. Hos omnes Sinas Smyrnæus dextro captus oculo, quem Turcæ Cæfutem (hoc est Iudæum) vocabant, cum ætatis honore tum militaris prudentiæ authoritate facilè anteibat. Huic proximi accedebant Haidinus Cilix, cui propter terribilem impetum Cacciadiabolo cognomen erat, & secundum hos Salecus ab Ionia, & Tabacches pirata Laodicenus, & ex ordine Ianizerorum Giaffer centurio, virtute animi & corporis viribus insignis. Is Guletæ situs est, ut lateritia turris cum adiecta munitione his faucibus immineat, per quas Carthaginensis sinus mare ad australe litus allidens, sensim in stagnum sese insinuat, quo paruis nauigijs ad vrbem Tunetum aditus patet. Neq; enim hæc palus longior est,

aut

aut latior duodecim miliaribus, ſed utrinq; ita humilia ſunt vada, ut niſi medio eoque profundiore alveo pernavigari queat. Ingreſſum à mari turris prohibet, quam circumadiectæ munitiones augent, ea amplitudine, ut iuſtæ manus præſidium facilè capiat. Hanc Barbaruſſa multis tormentis inſtruxerat, ut ſuam claſſem, quam intra ſtagnum propulerat, ab hoſtili iniuria tueretur. Carthaginenſis autem ſinus ea forma eſt, ut eius ingreſſus ab alto adnaviganti bus abſcōdatur: quoniam Clupeæ promontorium antiquis Mercurij & Pulchri vocatum, multum in occidentē Solem ſeſe extendit, & introrſus demum ſe reflectens, alterum efficit promōtorium, olim Apollinis, hodie Zafranium à nautis appellatum. Inde verò lunato ambitu ad Guletæ fauces recurvatur, & ad lævam Radæ urbis calidarum aquarum ſalubritate celebris, regionem relinquit. Ex adverſo autem collapſæ Carthaginis ſitum ſpectat, atq; item colles olivetaque & litus ipſum Aquariæ turris, qua noſtra claſsis appulerat. Cæterùm Guletæ fauces pons ligneus cum adverſa orientali parte coniungit, quo tranſirent qui ab Tuneto terreſtri itinere commeabant. Huc enim atque illuc Turcæ iter habentes ſeſe diviſis per vices excubijs permutare erant ſoliti. Nam rerum omnium copię in quotidianos uſus per ſtagnum levioribus lembis advehebantur. At Cæſar tota claſſe ad anchoras cōſtituta, pronunciari iuſsit, ut milites expediti in triremium magnarumq; navium ſcaphas deſilirent, & toto litore deſcenſiones facerent, quod uſque adeo compoſitè adminiſtratum eſt, ut tota undiq; litora Barbarorum agminibus nudarentur. Neq; enim noſtrorum clamorem & ſclopettorum ſtrepitum ferre potuerunt, quin in fugam nul lo contracto certamine protinus ſe darent. Veteranos Hiſpanos Itali, & hos demum Germani ſubſecuti ſunt, cunctosque munitis caſtris Vaſtius conſiſtere, nec temerè vagari iuſsit, donec equites, & reliquę omnes copię, totusq; tormentorum apparatus in terram exponeretur. Deſcendit & Cæſar ipſe bonæ ſpei & certæ alacritatis plenus, qui alas hoſtium occupantes litora, & deſcenſum noſtrorū prohibere conantes in fugam verſas cōſpexerat. Erexit autē prętorium idoneo in loco inter duas turres, quarum alteram vocari Aquariam diximus: alterā Barbari Salinariam appellant. Interim variæ militum manus emiſſæ ſunt, quæ proxima explorarēt loca, & ciſternas puteosq; quæritarēt, hoſtiumq; ſimul caſas, & vicos mapalibus ſimiles occuparent uſq; ad ſummos col les, ubi vetuſti templi ædificia viſebantur: quo in vertice duarū cohortium Italicarum vexilla prędidij cauſa cōſtituta ſunt iuxta antiqui operis aquæductum, quo olim magna perennis aquæ vis in urbem Carthaginē perducebatur. Afri pedites, equitesq; præſertim Numidę velox, inſidioſum, & ſummi laboris militū genus omnibus horis locisq; repentini ac infeſti noſtris occurrebāt, locorumq; notitia cōfiſi, uti erant inermes & agiles noſtros ſæpe incautos ac impeditos armis circumſiſtebant, ſagittis, iaculis atq; lapidibus rem gerentes tanta feritate, ut nemini vel dedito parcerent. In quibus fuit Hieronymus Spinula Ligur centurio, cui Numida eques ictu inverſæ lanceę proſtrato ab equo deſiliens, priuſquā ſubveniri poſſet, caput præcidit, & cōſcenſo rurſus equo celeriter aſportavit. Eadem quoq; mala ſors incidit Federico Carecto regulo: is quū à Vaſtio exploratū duceretur, eius lateri hærens ſclopetti glande traiectus eſt. Sed ea hoſtium agilitas ferociaq; Cæſarem minimè retardabat, quin ipſe cum paucis exploratum iret, et in conſpectu volitantium undiq; Numidarū cuncta oculis perluſtraret: ea quidem animi conſtantia, ut ab amicis gravioribus fru-

Caesariani in terram descendunt.

Numidarū impetus.

ſtra admoneretur, ne minorum ducum munia tanto ſuo publicæq; ſalutis periculo vſurpare vellet. Iam Vaſtius non longè à Guleta legiones promouerat, crebris paſsim obliquis foſsis ſinuosè perductis, & conſtitutis munitionibus, vt tutò milites cõmeare, in opereq; verſari poſſent, & continuos tormentorũ hoſtilium ictus pauefcere deſinerent. Faciebãt autem opus non ſerui modò remiges, ſed milites ipſi omnium ordinum magno quidem cum labore, verùm alacritate ſingulari, vt pote quibus Cęſar pręſens ac indefeſſus eſſet adhortator, & pleriq; duces certatim ligonibus & batilis prõptas manus admouerent. Erat enim extenſæ munitionis ingens ſpatium. nam Cæſar nequaquã properè, ſed paulatim proferenda opera cenſuerat, vt tutò produci milites & tormenta muralia opportunè ſubuehi, atq; inde inuadi hoſtes poſſent, qui nihil omnino apud noſtros remiſſum, aut paulo negligentius munitum eſſe patiebantur. Tantos ſiquidem ſpiritus barbari prædones ſibi deſumpſerant, vt vltrò erumpere, et noſtros ad conferendas manus prouocare, accedereq; propius ad munitiones, atq; eas ſubire auderent. In prima erecti aggeris fronte, pręcipuum ſibi locum depopoſcerat Sarnenſis regulus, elatus ſpectatæ virtutis fama; quam Peloponneſiaco (vt diximus) bello fuerat adeptus. Is rotundi ambitus aggerẽ, muralis inſtar propugnaculi, ſed paulo quàm ex diſciplina oporteret anguſtiorem erexerat: nam in medio tabernaculum ſplendidè extenſum, fermè totum loci ſpatium occupabat. Intra hunc aggerem quanquam arctè, cohortes ſuas contulerat. Sed vir æquo acrior, & parandę laudis auidior, quum fortè hoſtes in conſpectum ſe dediſſent, quin in eos confeſtim erumperet, contineri non potuit. Salecus enim auſu aſtuq; piratico inſignis, cum delecta ſuorum manu, ad eius munitionem excelſo tabernaculo conſpicuam aduolarat, magnumque & repentinum tumultum apud noſtros excitarat, ſic tamen vt ſclopettorum glandibus repulſus, coactusq; ſe recipere videretur. Tum verò Sarnenſis quibuſdam præfectorum ſuorum contumelioſè appellatis, quòd eos timidiùs & cunctantius egreſſuros & ſubſecuturos appareret, in hoſtem callidè terga vertentem, ira feruidus erupit, obuios acriter vulnerans atq; proſternens ſcilicet vt fato ſuo non inhoneſtam viam aperiret. Ita Salecus noſtros ſatis magno interuallo à cæteris diſiunctos, edendæq; cædi opportunos videns, ad ſuos conuerſus, milites, inquit, quam exoptaſtis de hoſte prædam indagine clauſam tenetis, proinde conuertite ferrum fortiterq; pugnate, vt nemo ex his audaculis tironibus viuus aut integer euadat. Nec mora conglobantium ſeſe ea fuit impreſsio, atque is in hoſtem impetus, vt noſtri pauciores aduerſus multos non diu reſiſterent, ſed tumultuoſiſsimè terga darent. Sarnenſis ipſe antè alios acerrimè depugnans cum Belingerio affine ſuo cohortis præfecto trucidatur: reliqui eandem in fuga oppreſsi Fortunam ſubeunt. Cæteros intra munitionem confugientes irretitosq; tabernaculi funibus, quo minus expedita fuga ſe reciperent, Turcæ audacter intrantes contrucidant, à quibus argentea ſupellex ipſius Sarnenſis properè direpta eſt. neq; fuit quiſquam ex proxima Hiſpanorum ſtatione qui ſatis maturè ſocijs perturbatis & profligatis opem tulerit. Ferunt enim Hiſpanos ſociorum Italorum cladem non omnino triſtibus ſpectaſſe oculis, tanquam bono iure indignantes, quòd propinquæ hoſti, ideoque periculoſi cuſtodię locum arrogantia quadã Sernenſis deſumpſiſſet, qui nouus propè miles, quanquã apprimè nobilis et valde pugnax, id ambitioſiùs quàm deceret primi honoris cauſa à Vaſtio impetraſſe diceretur: caput eius

cum

cum dextra ad Barbaruſſam delatum eſt. At noſtri, barbaris ex ſucceſſu eius diei lætitiam crebris tormentorum bombis celebrantibus, magnopere triſtes, vix animis accepti incommodi ignominiam ſuſtinebant, querebanturque itidem ab Hiſpanis nequaquam alacriter fuiſſe adiutos. Sed Vaſtius, qua multum valebat, molli oratione afflictos eſt conſolatus, ſic vt eos non virtute hoſtiũ, ſed ipſorum & præproperi ducis timeritate contractũ fuiſſe detrimentum, oſtenderet. Verùm id totum, quod malè auſpicatum accidiſſet, probè expiatum videri ipſa ducis cæde, qui totius accepti incommodi author extitiſſet. Proinde confirmarent animos, et quicquid dedecoris eſſet admiſſum noua virtute farciendum exiſtimarent. Hiſpanos autem ſeueris caſtigauit verbis tanquam parum miſericordes, quod nequaquam amicę erga ſocios voluntatis ſuſpicionem parandi odij plenam, leui de cauſa præbuiſſent. Sed Fortuna non iniqua plerunq; libidine, bona pariter & mala inter mortales diſpenſare ſolita id Hiſpanis non indulſit, ut ab heſterno inflicto vulnere diu ſocios contemnerent: par enim eis dedecus Tabacches attulit. Sub auroram nanque erumpens tecto & feſtinato procurſu Hiſpanorum munitiones adortus, vſq; adeo vehementer ſtationem perturbauit, vt conſcenſo aggere aliquot deſides & operis labore feſſos, alios repoſita repetentes arma, in foſſa oppreſſerit, clamoreq; edito reliquam cuſtodiæ manum valde perterritam terga dare coegerit. Atq; ita Barbari momento temporis foſſorũ potiti ferramentis, & rapto Franciſci Sarmenti vexillo, quod erat in ſummo aggere defixum, interfectoque in foſſa Mendeſio cohortis præfecto, qui ab multo abdomine grauis, fugam capeſſere nequiuerat, multis improuiſò cæſis & vulneratis, prius ſe receperunt, quàm auxilia adcurrentium cohortium ſuperuenirent. Adcurrit & ipſe Cæſar armatus ad tumultum totis caſtris excitatum, ſeuerè increpitis, qui commiſſum ſtationis locum trepidè deſeruiſſent, & vſque adeo ſegniter et ſupinè cuſtodias obiſſent, aduerſus eum hoſtem qui ſuo aſtu, velocitate, atque audacia repentinus, & inſolens, & ferox, à peritis ipſiſq; præſertim veteranis, niſi temere contemnendus videretur. Id inſigne editum facinus pudorem Italis abunde deterſit, quum dedecus Hiſpanis opportunè communicatũ viderent, & eo quidem acerbiore aduerſi euentus ſorte, quòd veterani diſciplinæ parum memores aliquanto inuſitatiùs & turpiùs deprehenſi cæſiq; fuiſſent, quàm Itali tyrones, qui committendę pugnę ſtudio temere progreſſi & elici, et conſerto certamine à multis trucidari facilè potuerint. Sedato tumultu Vaſtius veteres præfectos, primorumque ordinum centuriones in tabernaculum vocauit, conuerſuſq; ad eos, viri, inquit, alioqui ſemper fortes, qui multas incoparabileſq; victorias mecum Cæſari inuicta virtute veſtra peperiſtis, paucis omnino verbis cohortandi videmini, vt priſtinum ſpectatumq; ſemper bellicum vigorẽ ad animos reuocetis. In vobis enim (vt vidio) quod piget, pudetque, antiquæ partę laudis memoria penitus refrixit, te inſolito metu obtorpuerunt manus, & noua pigritia corpora alanguerunt, vt non horum inermium prædonum inſolentiam veſtro forti auſu frenandam vindicandamq; putetis. Irriſiſtis, vt nonnulli obiectant heri ſociorum inauſpicatæ promptitudinis coniunctã cum pœna temeritatem: at illi hodie veſtram incuriam degeneremque ſegnitiem iure optimo rident, ſic vt hoc commune dedecus veſtro præſertim aliquo celebre & pulcherrimo facto abolendum eſſe fateamur. Cenſeo itaque & ſeuerè iubeo, vt ad nouam parandam laudem arma atq; animos quamprimum præparetis,

Hispani a Tabacche in stationib. suis caesi fugati.

Hostis nullus a nullo contemnendus.

Vastij ad fugitivos Hispanos oratio.

& hoſtes ſi rurſus laceſſant, & munitiones tentent, eruptione facta fodiendo eorum inermia pectora, & terga cædendo, malè mulctatos intra Guletæ portum compellatis. Strenuè inſtantibus atque prementibus fortaſſe aderit Fortuna, vt immixti perturbato agmini, munitiones intretis ſimul & occupetis, in quibus ipſorum ſpem omnem repoſitam videmus. Quòd ſi hoc ſecus acciderit quàm ſperandum ſit, ſaltem cum Cæſari, tum mihi decorique veſtro, vel hoc vno inſigni conatu abundè erit ſatisfactum. Ad ea continuò Aluares Gradeus, Ciſnerius, Rodericusque Ripalta, & cum his Sarmentus, Didacus Abyla, Franciſcusq; Ruitius, reſponderunt ſe vſq; adeo præſtantem operam nauaturos, vt in ipſis neque vim, neq; omnis periculi contemptũ, aut expectatæ quærendæ laudis ardorem, viris fortibus impigrè pugnare ſolitis dignum deſideraret. Nec Barbari aduerſo noſtrorum ſucceſſu elati, quin eadem conſuetudine audacter erumperent, plus tridui mora conquierunt, meridianoq; tempore Giaffer, cui id munus fortè contigerat, cum Ianizeris, Afrorumq; iaculatorum manu ſuperiores munitiones inuaſit, ratus ſe ea hora noſtros, cum labore operis, tum Solis feruore confectos, in ſtatione ſegnes & imparatos aggreſſurum. Iam Barbari inopinantibus noſtris, vti remiſſa paſsim eius feruentiſsimæ horæ cuſtodia, aggerem conſcenderant, & certatim in ſubiectos vndique glandes, ſagittas, & lapides conijciebant, quum extemplo ad leuem tympanorum ſonitum ſclopettarij noſtri ſicuti fuerat imperatum, duobus ſimul locis eruperunt. His Vaſtius ſubſidiariam manum ex galeatis thoracatiſq; militibus, qui alabardis, breuioribus haſtis, aut parteſanis lato ferro Italorum conſuetudine rem gererent, opportunè ſubmiſit. Phalanges autem ſuo ordine compoſitas intra munitiones conſtituit, vt ſi quid leui armaturæ durius accideret, eam pedem referentē pedites reciperent, & ad pugnam parati ſimul caſtra tuerentur, cœptique certaminis euentum expectarent. Pugnatum eſt vtrinque ſumma contentione: nam Ianizeri quanquam graui noſtrorum impetu repellerentur, vti milites pro dignitate prætoriani ſui ordinis nuſquam terga dare ſoliti, non multum conſtantia aut virtute animi noſtris cedebant. Sed Giaffereipſo, qui ante alios ardentius dimicabat, duobus ſimul glandibus traiecto, cadenteque, ora conuertere fugamq; reſpicere cæperunt, & mox expirantem ducem erigere atq; referre conantes, redintegrata ob id acriore pugna, quum alij ſupra exanimem vtrinq; cecidiſſent, effuse in fugam ſe dare coacti ſunt, noſtris tanto ardore perſequentibus, vt Guletani receptis primis periculum veriti quartam ferè ſuorum partem obſeratis repentè portæ valuis excluſerint. Verùm hi deflectentes verſus ſtagnum, poſtico ferè aditu, qui noſtris erat inexploratus, intra munitionem ſe receperunt. In eo tumultu, quòd Sinas totam munitionis coronam propugnatoribus egregiè muniuiſſet, periculoſus atque difficilis noſtris receptus eſt datus, Didacusq; Abyla nouellariæ cohortis ſignifer, in hoſtili aggere vexillum defigere auſus, multis ſimul glandibus petitus, & ſagittis confixus occubuit. Neq; tamen vixillo potitus eſt hoſtis, quum illud proximus miles ex occupantium manibus intrepidè rapuiſſet. Rodericus quoque Ripalta craſsioris ſclopetti glande colliſa vehementer galeà graué vulnus accepit, multoq; plures è noſtris in receptu quàm in pugna diſiderati ſunt: quoniam e tota munitione Barbari omnis generis tela & tormenta (quod extra ſuorum periculum antea tanquam in permixtos fieri nequiuerat) certatim contorquebant. Eo tamen die Barbarorum audacia egregié repreſſa eſt,

& ſpes

& spes expugnandæ munitionis nostris non obscure præbita, quod ex propinquo munitionis natura consideratius explorata certam victoriam aggressuris promittere videretur. Nam ea inter omnes enata erat opinio aliquanto infirmiorem esse, quam crederent Guletæ munitionem, persuasumq; habebant eo aditu, quem diximus, postico & nostris incognito per stagni marginem irrumpi potuisse. Qua de causa Sinas animaduerso aggeris vitio, quod non esset perpetuus nec lateritio ædificio coniunctus, nouum & subitarium ex remis munimentum erexit. His enim longa serie humi defixis, & funium loricula, transuersoq; leuiorum asserum munimine confibulatis, ingressum præsepsit, ne aut intrare hostis, aut suos ex obliquo intercedente paludis parte conspectos, certis sclopettorū ictibus petere posset. At Cæsar paucis diebus in ipso rerum apparatu deliberationeq; consumptis, statuit non esse terendum tempus, quin protinus Guletanis vim omnem, et verum terrorem admoueret: multæ enim eum res ad expedienda consilia vehemēter hortabantur, suorū in primis animi abunde restituti, hostium vero non vano plane metu perculsi, quos nouo præsidio erigi in spem, cōfirmariq; nolebat. Didicerat enim varia Numidarum agmina mercede conducta ad Tunetū appropinquare; contra suos aduersa tētari valetudine, vt pote qui interdiu immoderato Solis feruore torrerentur, noctu vero largissimo cœli rore madefacti, astrictis, & prope gelatis artubus rigerent, nec aqua dulci aut plane suaui leuendæ sitis desideriū explerent, nec exoptata ægris recentis obsonij subsidia classis præberet: militari namque industria effossi toto litore putei, et Aquariæ item turris latices iniucunda salsugine redundabant; sic vt ægri pariter & incolumes compressa acrioribus pomis siti facile contabescerent, quanquam his malis Cæsar insigni pietatis cura liberaliter obuiā iret, & Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus, rerum prope omniū aduersus inediam & sitim, imminentesq; morbos opportuna præsidia, onustis pluribus nauigijs, in castra illico subsecuturus transmisisset: & Alarco Neapolitanæ arcis custos, completa ingenti naue, pari studio ad Cæsarem esset profectus. Iam enim Aurianæ classis; Hispanicæq; præsertim nauticus panis mucorem & cariem sentire cœperat. Itaq; ad Idus Iulias promotæ sunt munitiones in conspectum hostium, prolatusque omnis tormentorum apparatus. Hæc omnia protegabat oblonga munitio ex vimineis corbibus vsitata ratione confectis, & ligneis item vinarijs dolijs quæ arena sola complebantur, quod Africæ solū his in locis neq; glebam neque cespitem ad opus faciendum præberet. Auria suo vsus munere a mari oppugnandæ Guletæ negotium suscepit, ita totius classis diuisis ordinibus, vt rostratæ naues sibi per vices tripartito succederent, displosisque tormentis cædendo, sequentibus locum darent; maiores vero onerariæque naues idoneis in locis ad ancoras constitutæ, ex castellis prorarum & puppiū, & ab excelsis summi mali carchesijs iugiter operam nauarent. A terra autem tribus in locis tripertito pariter singula munera diuisis inter se per nationes copijs Vastius partiebatur, vt singulæ acies ex æquo attributi laboris onus, et speratæ laudis fructum sentirent. Nunquam ab vlla hominum memoria, postquam tormenta ad excidium humani generis reperta sunt, vel acriore vi, vel maiore apparatu, exactioreque diligentia munitus vsquam locus est oppugnatus. Tanto enim crepitu, adeoq; horribili reboatu fragor ingentis terræ motus instar est editus, vt non quati modo & grauissime concuti, verum tota passim terra hiscere, & iam iam mortales absor-

bere videretur. Mare autem quod modo tranquillitatem pacati æquoris oſtenderat, fluctuoſius concitari in orbes, remotaq; etiam pelagi ſpatia, repente excitata flauenti ſpuma cõturbari, lateq; feruere ſpectarentur, quũ cœlum ſuperfuſa tot excitatis ignibus fumea caligne, omniũ oculis eſſet ereptum. Ab aurora ad meridinem maioribus colubrinis nuſquam eſt ceſſatum. Itaq; turris cum adiecto ſuo antemurali terebrata vndiq;, & penitus diffracta ſic concidit, vt tormenta ſuis appoſita feneſtellis, horumq; libratores, corruentium parietum, & proſciſſæ teſtitudinis ruina contegeret, munitionesq; circum omnes, nudatæ propugnaculis latè paſſim perfoſſæ atq; deiectæ, non omnino difficilem noſtris aſcenſum præberẽt. His ad accendendos animos cucullatus ſacerdos crucifixi Chriſti ſeruatoris ligneam imaginem præferebat. Nec mora cohortes quibus ſingulis ſenæ ſcalæ erant attributæ, eo ordine vt tum hoſtilem munitionẽ inuaderent, quum ſignum tubarũ cantu eſſet datum, noſtrorumque tormenta ceſſaſſent, cohortante iubenteque Cęſare procurrerunt. Neq; diu Barbari quanquã in ſubeuntes tela omnis generis, naualiq; artificio misſilem ignem tenaci flãma armis adhærentem coniicerẽt, vim noſtrorum tanquam terrefacti, magnaq; introrſus obruti clade ſuſtinere potuerunt, ſed occupatã á ſcandentibus munitionem, amiſſa ſpe defenſionis deſerere, pręcipitesq; ſe in fugam dare coacti ſunt. Sinas ipſe cum ducibus ponte ligneo ſe eiecit in aduerſam continentem, lęuoq; litore intẽto curſu Tunetum profugit, quo itinere multo maxima pars ſuorum ſeſe proripiebat. Alij cæſi pulſiq; in ſtagnũ detrudebantur, quos enatare conantes, & dextri litoris appetentes marginem Hiſpani equites & ſclopettarij pręſertim venatoria conſuetudine paſſim opprimebant, tanta con ſectandi vuluptate, vt tota paulus Barbarorum cadaueribus conſtrata videretur. Noſtri paucis amiſſis, omni tormentorum apparatu, totaque iampridem ſubducta (vt diximus) hoſtium claſſe ſunt potiti, quo nihil iucundius Cæſari Hariadeno verò acerbius accidere potuit gementibus piratis, qui maris & totius nauigationis facultatem, qua vna maximé valerent, amiſiſſe querebantur. Conſtabat enim Barbaruſſam in ancipiti deliberatione aliquandiu ſtetiſſe ambiguum, tuereturne regnũ terreſtri manu, an ipſam potius maris poſſesſiõnem retineret, qua ipſe ab ineunte ætate facto ſæpius Fortunæ ſuę periculo, duo opulenta regna, & longè clarisſimam peritiæ naualis exiſtimationem eſſet conſecutus. Sed in ſuperbo ambitioſoque homine vel improbantibus trierarchis præualuiſſe confirmandi regni cupiditatem, tum maximè ſibi aduerſo Pœnorum ſtudio, qui alienigenã, & multa cruentũ cæde prædonem ſibi regem impoſitum abominati, rediturum Muleaſſem expectabant, quem veteres amici ex Tunetanis expeterent, & præcipuus inter Numidas auunculus Dorax ſe reducturum polliceretur. Verùm ego poſtea ab ipſo Auria accepi, Barbaruſſę nihil famæ de aduentu Cæſaris credenti, tempus omnino defuiſſe, quo claſſem deducere atque inſtruere poſſet: nam quæ intra Guletæ fauces reducta, in ipſa paludis tuta ſtatione ſeruabatur, niſi magno ergatarum & funium molimine, longoque militum & ſeruorũ remigum labore extrahi, appararique non poterat. Neque enim Barbarus vir acutus, ac utriuſque militiæ peritisſimus, vtrobique ſi copias diuideret, rem iuſtis viribus, & bona ſpe geri poſſe iudicabat. Qua de cauſa, ſicuti ſuperiore libro demonſtrauimus, nouũ intra paludẽ portũ efficere, mareque apertũ nouis faucibus ad occaſum excauatis immittere cogitarat, & iam magna ex parte perfecerat, vt expeditã inſtructamque ſuis armamentis claſ-

tis classem securo in loco, & vndique tormentis permunito continerent. Sed eum pertinacissimé vacantem operi, & passim veteribus Carthaginensis molis reliquijs occurrentem aquileges deterruerunt, affirmantes exiguo tempore futurum, vt Guletæ munitio à continente abscissa, & redacta in insulæ formam, nouo terrestri præsidio (si vsus posceret) confirmari atq; defendi non posset, & allidentis maris fluctus perflante Aquilone stagnum inuectis arenis oblimarent, exaggeratisq; vadis summæ utilitatis Tunetana nauigatio tolleretur. Cæterũ Barbarussa tãto accepto incommodo perturbatus & exterritus, venientem ad se cum reliquis Iudæum ita turbido infestoq; supercilio excepit, vti ignauiam cunctis, fœdumq; terrorem nimis propere conceptum exprobraret, grauiq; admissi dedecoris contumelia prosequeretur. Ad ea tamen Sinas pro omnibus respondens, Hariadene, inquit, quamdiu cum hominibus armatis certandum nobis fuit, vti plane scis nec hostes diffitentur, operam existimatione nostra, & tuis auspicijs dignam edidimus, vbi verò nobis cum diro Sathana, furijsque eius infernalibus, qui in nos horribili cum incendio terræ motum extremi terroris atq; periculi excitarunt, repugnare necesse fuit, tibi mirum videri non debet, si immortalium humani generis hostium inusitatam vim effugimus, vt tibi meliore Fortuna de imperij vrbisq; tutela certaturo integri seruaremur. Neq; nos dispudet, tanquam iterum pugnaturos, eo periculo ereptos videri, è quo tu si interfuisses summæ constantiæ vetus dux, & miles, non turpe modò, sed plane honestum (si libero ore tecum loqui licet) incolumen emersisse arbitrarere. Hæc in primo congressu dicta fuisse ab his qui sermoni interfuerunt didicimus. Hariadenus compresso animi dolore, verborum contentioni finem imponens, leniore oratione singulos vehementer est cohortatus, vt secum pro republica saluteque omnium aduersus hostes bellum sustinere, intentissimaq; cura gerere vellent. Seperare enim se postquã ampliora iam Afrorum peditum auxilia, & ingentes Numidici equitatus turmæ appropinquarent, hostes non diu Guleta capta lætaturos, indeque mox ad paranda quæ opus erant omnem industriam studiumq; conuertit, prolata statim ex ærario ampliore pecunia, dispensataq; liberaliter inter Afros & Numidas, vt propensiorum confirmaret amicitiam, & nouo benificio dubios obstringeret. Interea rex Muleasses ex vlteriore Numidia cum modico propinquorum & clientium comitatu ad Cæsarem in castra peruenit. Consederat in sella regia Cæsar medio in pretorio, in quod admissus est Muleasses suo cultu mitratus, cui lintea fascia à mento demissa guttur protegebat, & tibias talaris adornabat vestis è serico viridi & cyaneo discolor. Erat is procera statura, suffusco vultu, planeque virili, sed oculorum lumine ita peruerso, vt spectantes maligne contueri videretur. Postquam verò exosculatus est Cæsaris dextram, tapete substrato, humi collectis cruribus more patrio sedens, per interpretem in hanc sententiam est locutus: Nullo meo, ter maxime imperator, insigni officio prouocatus, quod ita religiones quibus dissentimus tulerunt, in hanc terrã armatus, & iam plane victor aduenisti, nõ sine, vti reor, præclaro instinctu magni numinis, quod & nos pari pietate colimus, scilicet vlturus summæ perfidię & crudelitatis tyrannũ & prędonem, humani generis hostẽ atrocissimũ, de quo propé iam partã expugnata Guleta, & capta classe victoriã ita prouideo, vt propediem eũ ma'eficiorũ omniũ te vindice pœnas daturũ sp e rem, et eo quidẽ meo vberiore gaudio, quód fœlicitatis atq; victorię tuę fructus

ad me ſit rediturus, me quidem in paternum & auitum regnum reſtitues, quod à ſumma tua equitate atque virtute ſupplex & exul ſperauerim. Erit enim tibi in primis vtile planeque decorum, ſi me, regem antiquisſima ſtirpe progenitum, & magnis Numidarum & Pœnorũ propinquitatibus clientelisque validum, complectare. Nec recuſo vel tributum pendere, vel me benificiarĳ iuris nomine Chriſtiani imperatoris clientem profiteri. Fidei verò meę nullus erit locupletior vades, quàm accepti benificĳ memoria, quę apud me liberosq; meos erit indelebilis, vel ob id præſertim quòd ingrati nomen abominer, & exhorream, perenniq; amicitia veſtra adeò propinquis è Sicila Sardiniaq; præſidĳs confirmari mihi opes, & Punicę gentis ſtudia conciliari nõ ignarus rerum intelligam. Cæſar ad ea reſpondit, ſe eo animi decreto in Africam traiecisſe, vt multorum temporũ iniurias, quas Barbaruſſa cunctis regnorum ſuorũ litoribus intuliſſet, armis vindicaret, maleficentisſimumq; hominum genus piratas excinderet. Huic voto ſuo piè cõcepto Chriſti Dei numen ſecundũ belli ſucceſſum dare, aſpiraturumq; iam procul dubio, vt Tuneto capto ſumma victoria potiretur. Tum verò ſe cuncta ei quæ ex vſu rerum fructuq; victoriæ forent, benignè conceſſurum, modò fidem non falleret, quæ ſibi ſuſpecta tanquam Punica videri poſſet, niſi eam beneficĳ memoria regio in animo gratisſimè confirmaret, aut armorũ metus abundè tueretur, quãdo hiſdem viribus & regna benemeritis dari, & rebellibus adimi facilè poſſent. Muleaſſes maximè grauem ſe præbuit, tanquam priſtinæ Fortunæ ſuæ nihil oblitus, quũ eum Cæſar porrecta manu humaniter complecteretur. Ita verò comem ducibus ſeſe oſtendit, vt ad ſpectaculum in quo conſpici vellet, quum haſta lõga peritisſimè quaſſata, & cõuoluta in auerſos & aduerſos ictus, edmirabiliter ſe exerceret, et ſeriò præliantibus noſtris admiſceri cupere vederetur: per otium autem cum philoſophis de natura vniuerſi, & de motu cœli, poteſtateq; ſyderum exactisſimè ex Auerrois diſciplina diſputaret. Ei Cęſar tabernaculum tendi et hoſpitalis munificentiæ munera in quotidianos vſus præberi iusſit. Vaſtius & Albanus, & ſecundum hos reliqui proceres omni honore adhibito ſuſcepe runt. Cupientem verò caſtra conſpicere, ſpectatum comiter deduxerunt, vt quas aggerum moles noſtri celeriter extruxiſſent, quantus tormentorum eſſet apparatus, quæ cuſtodiæ armatorum in ſtatione pro caſtris excubarent, & quantam vim peritiæ militaris, tot legiones non lingua modò, ſed ipſo oris habitu, & cultu armorum maximè diuerſæ præferrent, præſens agnoſceret, intueretúrq; oculis an tot lectisſimarum copiarum præſidia, quæ Cæſar inuictus imperator, ipſius qui iam reduceretur inſigni benificio in Africam adduxiſſet, ad debellandos hoſtes ſatis forent. Muleaſſes ante omnia numerũ atq; ordinem tormentorum, & incredibilem in foro rerum venalium omnis generis copiam, miramq; præſertim coementium pasſim militum tranquillitatem, vehementer eſt admiratus. Nec multò pòſt duces conſertis in arcano ſermonibus diligenti percunctatione multa ab regè ad gerendũ bellũ oppurtuna didicere: de Tunetanorum in primis ſtudio & viribus, de ſitu item vrbis naturaq; mœnium, & munitione arcis, de ſuburbanis puteis & ciſternis, & quam longè lateq; proxima olíueta, quæ denſisſimi nemoris ſpeciem præberent, ad ortum Solis protenderentur: quales porrò Afrorum & Numidarum eſſent copiæ, quæ mercede conductæ tirãno operam nauarent. Id poſtremò non inani coniectura, tanquam mox euentu minimè cariturum, conſtanti ore protulit,

Barba-

Barbaruſſam nequaquam mœnibus, quæ tot noſtrorum tormentis non magno labore proſterni poſſent, eſſe confiſurum, ſed omnes ſub ſignis ad oſtentationem eductum copias, ut inconditę multitudinis conſpectu procurſuq; terrere noſtros, & immiſſo Numidarum equitatu, magnisque de more gentis ſublatis clamoribus perturbare niteretur. Nec tamen Turcas pedites, quibus unis maximè fideret, & parcere vellet, in aciem eſſe producturum: verùm reliquam Afrorum turbam obiecturum armato hoſti, ut quid efficere poſſet, extra ſuorum periculum, Punico tantùm ſanguine vir aſtutus & callidus experiretur. Nihil enim eum ſuis nationibus magis alienum, magisq; miſerum arbitrari, quàm ſi collatis ſignis collatoq; pede confligeret cum eo hoſte, qui phalanges ſplendenti protectas ferro, & prælongis horrentes haſtis ſtabili gradu promovens, nudos iaculatores & ſagittarios, carpentesque incedentia agmina inermes Numidas irriſurus eſſet, & nullo negotio proſtraturus. Noſtros autem nihil omnino perpeſſuros aut ſenſuros infeſtius quàm ardorem Solis & obortam inde ſitim, cui tamen malo facilè occurri poſſet crebris aquæ ſubvectionibus. Eam namque è propinqua claſſe utribus, & cupis ligneis per ſervos & frequentibus naviculis per ſtagnum abunde poſſe comportari, diſpenſarique per acies, quanquam in proximo non longè à mœnibus veteres ciſternæ ſatis magnam vim aquæ dulcis ſitientibus præbituræ crederentur, niſi eas malignus atque atrox hoſtis communi incommodo venenis inficeret. Hæc ſuo ordine ad Cæſarem perlata, eum in ſua ſpe non dubiæ victoriæ confirmarunt, isque totus in eam cogitationem generoſo conſilio incubuit, ut nihil militaris ſtudij curæque remittens quàm primùm univerſas copias Guletæ & Tuneto admovendas decerneret. Cæterùm parandis his rebus inſtruendisq; militibus, & noſcendis hoſtium conſilijs, quum impensè vacaret Cæſar, varia noſtri quotidie cum Numidis prælia ſerebant, ſic ut ſemel iuſta prope pugna cum barbaris certaretur, quæ initium hoc modo habuit: Barbari æneis aliquot tormentis inter oliveta diſpoſitis, pilas continenter in caſtra iaculabantur. Ea re cognita Cæſar omnibus Italis & veteranis compluribus Germanorum Hiſpanorumque cohortibus aggeri & caſtris præſidio conſtitutis reliquas copias & equitatum educit, quum paulò anteà Montegium equitatui Hiſpanico præfectum contra hoſtes præmiſiſſet. Cum Barbaris aliquandiu vario eventu certabatur: nam tametſi per aliquot ſclopettarios pedites ſatis proſperè contra hoſtes noſtri rem gerebant: Hiſpani tamen equites, uti ex clientibus procerum parum armorũ uſu peritis conſcripti, Numidarum & Turcarum equitum vim ferre non poterant: ſic ut inſpectante Cæſare perturbati & terga dantes, ad gravis armaturæ vexilla confugerent, & ipſe dux Montegius vel acerrimè pugnans ſolido thorace Numidica cuſpide perforato graviter ſauciaretur, atque ægrè ſervaretur: & idem vitæ periculum vulnere accepto adiret Garzias Laſsius nõ genere modò, verùm poetica lauro perilluſtris. Hunc ſauciatũ & circumventum Federicus Caraffa nobilis Neapolitanus ſuo hoſtilique ſanguine perfuſus ſervavit. Id autem pugnæ genus eiuſmodi erat, ut magno impetu primo procurrerent: deinde quum premerentur, conſultò terga darent, & hoſtium impetum cedendo refringerent: rurſus converſi infeſtis ſignis irruerent in hoſtem. Sed aliquanto iniquius Hiſpani: nam tametſi optimi generis equos adduxerant, minimè tamen eos huiuſmodi prælijs inſuefactos habebant. Quoniam equeſtris exercitatio poſt depulſos Bætico im-

perio Mauros iampridem exoleviſſet, præterquam quod haſtarum longitudine etiam Barbaris erant impares, ideoque pauci adverſus multos ingruentes conſiſtere non auderent. Cæſar ubi ſuos à Barbaris acrius premi, ac cedere paulò longius vidit, celeriter cum gravioris armaturæ equitibus advolat: cuius adventu & acri impreſsione Barbari tormentis currulibus amiſsis, præcipites ſeſe fugæ mandarunt. In eo concurſu Cæſar ipſe, uti ante agmen armatus conſtiterat, divum Iacobum, quod eſt Hiſpanorum equitum tutelare numen, pro teſſera clariore voce invocavit, & in Barbaros ita invectus eſt, ut non ducis modò intrepidi, ſed pugnaciſsimi etiam militis officium præſtaret, coronæq; civicæ honorem promereretur, quum Andream Pontium equitem è Betica nobilem equo perfoſſo deiectum, & graviter in facie vulneratum, ideoq; circumventum ab hoſtibus ſuo interventu ſervaviſſet. Vni eo die è noſtris pauciſsimi equites Græci, duce Lazaro Coroneo, Barbaros uſque adeo mirabili feriendi atque eludendi arte, præſentique audacia repellebant, ut ſæpe dare terga cogerent. Sed Græcorum & Lazari inuſitata ferocia temeritateque fiebat, ut quum abeuntium agmina laceſſendo inſtandoque intemperanter perſequerentur, oborto pudore Barbari indignanter in id procax & pileatum hoſtium genus ora & ſigna cõverterent, redintegrataque pugna refugientes effusè conſectarentur uſq; ad cataphractorum alas, quas Græcorum periculo commoveri laxarique neceſſe foret: id graviter ferente Cæſare, qui abeuntium terga potius à noſtris eo tempore quàm ora pugnantium ſpectãda iudicabat, tanquam equitatui ſuo valde perterrito diffiſus: ſicut Lazarum ſæpe revocatum, nec dicto audientem diſtricto gladio perſequens, niſi laxatis fortè ephippij cingulis ex equo in arenam prope decidiſſet, percuſſurus eſſe crederetur. Per eos quoq; dies accidit, ut barbarorum circiter triginta milia ad occupandam turrim, in editiore antiquæ Carthaginis tumulo ſitam, magno ſtudio & velocitate contenderent. In ea turre Cæſar, quod caſtris immineret, paulò ante præſidium paucorum militum reliquerat. Barbarorum agmen magus quidam ſacerdos Numida ſuperſtitioſo ululatu edito præibat, ſpargens circumquaque quaſdam ſyngraphas, quibus Chriſtiani nominis militibus dirum exitium imprecabatur, iamq; noſtros incluſos turri, atq; igne & fumo circũventos vehementer premebant, quum Cæſar ipſe protinus promotis equitum & peditum aliquot ordinibus, Barbaros invaſit, atque omnes celeriter mago ſacerdote ante alios interfecto, terrore perculſos in fugam coniecit. Audivi ego poſtea à Cæſare, quum apud Neapolim mihi ſcripturo totius partæ victoriæ ſeriem enarraret, ſe baliſtariorum equitum alam magno proculdubio uſui contra inermes hoſtes futuram, eo die plurimum deſideraſſe, ut Numidæ & equi eorum præſertim, quos magno parant pretio, ideoque ſecundum vitam longè habent cariſsimos, verutis configerentur, inſtauraturumque propterea eius ſcorpionarij ordinis dudum intermiſsi, & ſenſim exoleſcentis peculiarem alam, qua ſi opus foret adverſus Barbaros uteretur, ſicuti ipſe paulò antè inter prætorianos cuſtodiæ corporis equites habere conſueviſſet. Per hunc modum Hiſpanico equitatu perculſo, plerique putaverunt noſtros equites, ſi univerſo prælio certaretur, neque numero neque genere armorum Numidæ hoſti pares futuros: exploratam tamen per ſclopettarios, & cæteros pedites victoriam exiſtimari, qui audacter effuſos adoriri, & ſeſe in oliveta inſinuare, condereque ad occaſionem invadendi hoſtis ſolerent, & multa illis ex occulto detrimenta

menta inferrent, ut tum accidit, ficuti fupra demonftratum eft, quum conglobatam in proximo tumulo Afrorum manum, conftitutaque ibi duo currulia tormenta in noftros fæpe difplodentem, facto impetu depulerunt, potitique tormentis, aliquot eorum in capeſſenda fuga pertinacius hærentes contrucidarent. His de caufis quæ fuprà commemoratæ funt, nonnulli graves togatique homines bello minimè imponendum finem, fed maturè recedẽdum ex Africa dictitabant, quòd fatis profeciffe Cęfar videretur, vel ad laudem, quam iam non mediocrem Guleta capta, occupataque hoftium claffe effet confecutus, vel ad utilitatem, totis fcilicet Europæ litoribus prædonum metu liberatis, & tum maximè quum vulgò milites fœdis atque mortiferis alvi profluvijs laborarent, ægrorumq; numerus in dies augeretur: ex adverfo autem præpotentes Numidarum reguli veteres Muleafsis inimici ad Barbaruffam perveniffe nunciarentur. Horum intempeftivas voces Cęfar opportunè compefcendas ratus, contra eos gravi oratione differuit, tanquam ineptius atque timidius, quàm homines conftantiæ & virtutis opinione ab fe in confilium receptos deceret de rerum fucceffu, futuraque victoria anguftifsimis ufque adeo animis dubitarẽt. Eam enim fe ab ipfis tanquam inutilem & prorfus infamem ftudij operam non requirere, ut de falute fua potius quàm de dignitate folliciti effe velint. Ea fiquidem ante fufceptum & bono eventu femiconfectum bellum, prius quàm in Africam traijceretur, commemorari debuiffe: nam tutò fe in Hifpania bello vacuum conquiefcere, atq; omnes maritimæ oræ iniurias & miferorum querelas contemnere facilè potuiffe. Cæterùm gravifsimis (uti ipfi fcirent) de caufis eò effe perventum, ubi ad retinendam cum publicæ dignitatis, tum privati nominis exiftimationem, aut opima parta victoria, aut fi id fuperi nollent, honefta faltem morte famæ fatisfaciendum effe cenferet, quando ipfe omnem vitandi dedecoris, & parandæ laudis rationem ipfa vita cariorem femper habuerit. Proinde fibi fatis impavido, vel adulari, vel fortibus inaufpicatum terrorem incutere defînerent, & quicquid ad belli exitum fortuna adveheret, fe duce conftantibus animis in craftinum diem expectarent. Conflicturum enim fe iufto prælio, aut fi hoftis abnueret, admotis tormentis Tuneti mœnia quaffaturum, ea mente, ut Deum divosque omnes, quos fufceptis ritè votis propitiaffet, fibi pro pietate & fummæ equitatis caufa bellum gerenti proculdubiò affuturos crederet. Cæfar præfidio Guletæ impofito, dirutæ munitionis aggerem inftaurari, captaque tormenta more noftro fubditis rotis reconcinnari iufsit, quæ magnis inferta trabibus, & navali rudique artificio armillis præcincta ferreis, neque verti commodè, neque aptè dirigi facilè poterant. Indeque latè explorata regione, quæ inter oliveta & dextros ftagni margines nudum & expeditum iter ad urbem oftendebat, caftra promovit, ita compofito agminum ordine, ut parati ad pugnam inftructa acie adverfus omnes infidias, incurfusque Barbarorum iter facerent. Ad lævam Itali ftagno proximi, Hifpani ad dextram oliveta fpectantes, mediam Germanorum phalangem fuo incedentem paffu utrinque tuebantur. Iuxta hanc erant tormenta, & fecundum hæc impedimenta totius exercitus. In principijs Vaftius, penes quem conceffu Cæfaris eo bello, eoque præfertim die militaris imperij poteftas erat, fpeculabundus & hortabundus verfabatur. Albanus valido equitatu delectisque cohortibus confirmatus, in poftremo agmine curabat. Cæfari in medio apud vexilla locus fuerat attributus, cuius lateri cohærebat Ludovicus

Consultatio de Africa relinquenda.

Caesar compescit oratione hominum consilia et vocem.

Caesar castra promovit.

Lusitaniæ regis frater. Italis peculiaris erat adhortator princeps Salernitanus, Hispanis Alarco dux vetus, et Germanis Maximilianus Ebersteinius, sed cunctis ordinibus adequitans armatus Cæsar aderat, alacri vultu & fiduciæ pleno, commemoratis superiorum temporum victorijs, quas sibi invicta virtute peperissent. Eo autem die ab ipsis operam longè gloriosissimam expectare, postquam adversus Christiani nominis hostes, qui essent inermes, dimicandũ foret. Itaq; fortibus animis armorum pondera, cedentis arenæ molestias, pulveris & Solis æstum, & ipsam denique sitim tantisper ferrent, dum conspecto hoste conseri manus possent. Victoriam profectò Deum divosq; omnes, pro quibus pugnarent, haud dubiè præbituros. Ipsos autem manere opulentæ prædæ præmia, quæ ex direptione ditissimæ urbis expectari possent. Succlamatum est à cunctis agminibus, ne his quas commemorasset difficultatibus angeretur, sed speraret suos milites cuncta incommoda æquissimis animis toleraturos, ut egregiè pugnando veterem spectatæ virtutis opinionem non fallerent, & ipsum non in Africa modò, sed Hierosolymis recepto Christi sepulchro supremum summæ gloriæ Imperatorem constituerent. Subduxerat Vastius è dextra Hispanorum acie, quæ oliveto erat coniuncta, duas sclopettariorum manus, quas manicas vocabant, quòd cornuum instar diverso Italorum agmini eo modo erant coniunctæ, ut admixtis eorum sclopettarijs ad oliveta usq; longo tractu sese extenderent, & cum Barbaris dispersim extraordinario pugnæ genere præliarentur, Barbarique ad postremum usq; agmen carpendo signa verterent. Verùm eos Albanus pari ordine per sclopettarios & institutas ad id equitum turmas egregiè reprimebat. Iam ad cisternas, quas Muleasses, & plerique alij periti regionis indicarant, erat perventum, hisque procul conspectis, nostri sub ardentissimo sole pondereque armorum, lacessente immodica siti fatiscentes, potandi desiderio abruptim ordines deserere, & ad eas citato cursu deferri cœperunt, frustrà vetante, comminanteq; Vastio, qui magno incommodo dissolvi aciem, & propinquos hostes ultrò ad rem benè gerendam accersiri nostrorum impatientia providebat. Quum ille retentando verberandoq; nihil proficeret, eò decurrit Cæsar ut præsenti authoritate ægrè parentes in ordine atq; acie contineret. Verùm ubi valida atq; intoleranda sitis sudantia corpora perurgeret, neq; cõspectus Cæsaris, neq; vis imperij quicquam valebat, quòd multi tum prope exanimes in arena procumberent, ita ut Cæsar quosdam properantius se demergentes ut potarent, hasta tragulæ percuteret. Tum quoq; Arpinas insignis Centurio, qui Tullij Ciceronis nomen ferebat, & sub Clemente Pontifice Vrbis prætori Magaloto dextram detruncarat, avidè potabundus in cisterna perijt. Per hunc modũ temeritate castigata celeriter ordines sunt restituti. Hoc autem meritò illis accidisse videbatur: quoniam Vastius pridie totis castris pronunciari iusserat, ut quisq; miles utriculum aquæ, aut vini laguneulam sibi ad zonam subligaret, quanquam publica diligentia per acies opportuna adversus sitim remedia plenioribus vasis circumferrentur, qua in re Germanis largius indulgendum fuit. Nec defuêre qui propemodum exanimati à proximo commilitone aquæ semihaustum binis aureis ægrè impetrarent. Composita igitur acie signa adversus hostes promota sunt: Barbarussa enim magnis peditum & equitum explicatis agminibus, in quibus Barbarorum consuetudine multa ad terrorem inanemque speciem vexilla spectabantur, ad tertium ab urbe lapidem pervenerat, productisque aliquot

Sitis Christianos fatigat.

aliquot currulibus tormentis nostrorum aciem, uti prædixerat Muleasses, perturbare conabatur. Vastius crebrò displodente Barbarussa, nec ullum tamen detrimentum Christianis ordinibus afferente, tormenta proferri in primam aciei frontem iussit, ut his adversi hostes impeterentur. Ea verò quum ægrè tardeque adduci animadverteret, quòd iugatis servis & funibus traherentur, currumque rotas arena devoraret, & pilæ terreæ, sulphureique pulveris cadi, remigum & nautarum humeris segniter comportarentur, consilium repentè mutat. Cæsarem edocet, sibi nequaquam videri contendendum esse tormentis in ea occasione, qua milites pugnæ desiderio incitati summa omnium alacritate signum sibi dari vehementer expeterent, rem omnino fortissimis militum dextris, fortunæque ipsius bono eventui semper aspirantis audacter esse committendam: Ne dum (inquit) tormenta non semper magno usui repentinis in prælijs futura, serò expectantur, inutili mora augeatur Barbaris animus, & totus hic non dubiæ victoriæ prænuncius militum animis conceptus ardor importuna cunctatione refrigescat. Ad ea Cæsar ab erecto in spem invictoque animo pugnæ avidus: Davale, inquit, si tibi hoc probatur, quòd disciplinæ ratio mihi pariter ostendit, signa canere iubeto. Hoc ille extemplò faciam respondit, subiungens æquum esse, ut qui toti propè terrarum orbi imperaret, ei parere condisceret, quem gravi cum onere pudoreque eo die tanti exercitus ducem, abdicato Imperatoris nomine esse voluisset. Itaque iure meo, inquit Davalus, iam utor, iubeoque, ut hinc abscedas ad mediam aciem ubi sunt vexilla, ne fortuito incidentis pilæ casu, universa communis Fortunæ salus unius hominis periculo, inexpiabile subeat discrimen. Ad id subridens Cæsar, & ne id timeret subdens, quando Augustorum Cæsarum nemo unquam tormenti violentia concidisset, confestim ad signa se contulit. Itaque pugnæ signo multo tympanorum crepitu, & tubarum clangore edito, in hostes est procursum, aliquanto pleniore ordinum gradu impetuque præsertim levis armaturæ, quàm Sol cuncta exurens deposceret, ut emissas ab hoste pilas periculi spatium emensi celeriter evitarent. Erat in prima procurrentium fronte Ferdinandus Gonzaga, cuius eo die extraordinaria opera utebatur Cæsar, quòd nullum ei esset certum in exercitu militaris imperij munus. Is concitato equo primus omnium insignem Afrorum ducem hasta transfixit, districtoque gladio & repetitis ictibus ita proximos perturbavit, ut consequentibus nostris hostilem aciem facilè perrumpendam fundendamque præbuerit. Tanta autem extitit glandium procella, ut ante congressum trecenti amplius ex Barbaris sternerentur: ex reliquis peditibus consisteret nemo, sed agminatim desertis tormentis ad Barbarussæ aciem confugerent. Is incumbentium nostrorum neque vim, neque conspectum diu tulit, sed præ dolore atque ira dentibus infrendens equum convertit, in urbemque cum Turcis est revectus, postquam suscepti consilij initia adverso conatu minimè processerant, nequaquam universo prælio decertandum rebatur, ut qui Cæsaris copias intolerandi æstus incommoda, multarumque rerum, & quæ præsertim inopiam non diu perferre posse crederet, sperаretque ab his hostium difficultatibus præberi sibi posse occasionem rei benè gerendæ, si tantisper defensis urbis mœnibus cunctaretur. Numidarum autem & Afrorum agmina, quæ nostris undique circumfusa nihil memorabile gesserant, ad Babasuecham atque Restabiam suburbana tecta diverterunt. Alij ad Bardeos usque hor-

tos ſeſe extendere: reliqui in Rabatinorum ædificia urbi coniuncta recepti ſunt. Cæſar ea hoſtium fuga, quorum centum millium numerus eſſe ferebatur, magnopere lætatus, eodem in loco ubi hoſtis conſtiterat, caſtrametatus eſt, inito ſtatim ſuſceptoque conſilio, ut ſequenti die omnem tormentorum apparatum Tunetanis mœnibus admoveret. Interim Barbaruſſa non obſcuro perculſus metu, multisque ſimul diſtractus curis, ſe ipſo factus atrocior, inuſitatæ crudelitatis conſilium cœpit, occidendi ſcilicet ſervos Chriſtiani nominis, ita circumpoſito & incenſo tormentario pulvere, ut ad unum omnes in ergaſtulis concremaret, certus id exequi, niſi Iudæus Sinas execrabile facinus diſſuaſiſſet, teſtatus huiuſmodi conſilium viro forti tot victorijs inclyto, regijque diadematis honorem præferenti indignum exiſtimari, quando non multò poſt eſſet futurum, ut patrati tanti ſceleris ipſum maximè pœniteret. Quid enim eſſe quàm concepti ſummi timoris & ſupremæ deſperationis indicium? quæ duæ res aſperum ſuſtinenti bellum graviſsimè nocerent, & anteactæ vitæ decora deturparent. Caveret proinde ne ex atrociſsimi facti fama Solymani Imperatoris inexpiabile odium adverſus ſe concitaret, qui omnis inhumanæ feritatis expers, immania ſcelera deteſtari & vindicare conſueſſet. Vivere igitur ſineret Chriſtianos fatalibus ſuis vinctos cathenis, quàm diu ſors ferret, qui diligentiſsimè cuſtuditi atque inermes, non multo poſt uſui eſſe, nec ſine certa pernicie ſeſe commovere poſſent, ſi inauſpicata libertatis cupiditate tenerentur. Ab his profectò nec dari hoſti, nec ſibi eripi, vel denique morari ſperatam victoriam poſſe. Erubuit ad hæc tyrannus, conceſſaque miſeris vita arce eſt egreſſus, & in longè maximum Vrbis templum concionaturus ſe contulit. illuc enim principes Tunetanorum evocarat, ut quæ ad defenſionem urbis paranda eſſent perdoceret. eorum verò animos adhortatione confirmaret, quibus iam pridem arma tanquam ſuſpectis ademiſſet. Hæc agente Barbaruſſa maximè lætus & felix miſerrimis ſervis dies illuxit, mox ater converſa Fortuna valdeque funeſtus Barbaris rediturus.

Id namque diri tyranni votum non diu tegi celarique potuerat: certus ſiquidem barbaræ crudelitatis, imminentisque adeo atrocis periculi rumor per totam arcem uſque ad ergaſtula permanarat, miſericordia quorundam libertorum, qui domini truculentiam abominati, tactique religione animos ad veterem, veramque pietatem revocarant, primates ſervorum ſibi notos per ſecreta colloquia ad libertatem excitantes. In his fuère Franciſcus è Medelino Hiſpaniæ oppido, & Vincentius Catareus Dalmata, deſectæ virilitatis eunuchus. Hic Giafferagas vocabatur: Illum à pueritia educatum, & Arabicas edoctum literas, Hariadenus in delitijs habuerat, & Memim appellabat. Hi duo memorabile, maximeque pium facinus auſi, patefacto carceris aditu, erectis in occaſionem, & audacter conſurgentibus, ad abrumpendas cathenas inſtrumenta præbuerunt, atque ita præclaro magni Dei miraculo circiter ſex millia nudorum hominum, varijs rebus, ſaxisque præſertim dextras armantium, in Turcas erupere. Iam Ramadas è Baetia Hiſpaniæ oppido, præfectus arcis, inexpectato atque horribili tot cathenas effringentium ſtrepitu excitatus cum armatis, quos repentè cogere potuit, ad arcis portam decurrerat, in cuius limine Siculus iuvenis ingenio manuque promptiſsimus, arrepta repaguli trabe, unum atque alterum cuſtodem proſtraverat, obſeratisque ferreo vecte poſtibus porta fuerat potitus. Sed Ramada impetum

tum faciente, Siculus uti erat inermis conficitur, & reliqui portæ aditu depelluntur. Ipſe reſerata porta ſibi ac ſuis egreſſum parat, & cum aliquot generoſis equis & ſarcinarijs iumentis, quibus carioris ſupellectilis partem raptim impoſuerat, ad Barbaruſſam acerbiſsimi caſus nuncium ferens contendit. At Chriſtiani exutis compedibus tumultuariæque interfectis aliquot Turcis, totam occupant arcem, armamentarium refringunt, atque omni regia gaza, commeatu, armiſque potiti, ab excelſa parte arcis de ſua victoria Cæſarianis ſignificant, partim fumo, partim flammis ab incenſo ſulphureo pulvere excitatis, expanſoque demum vexillo, quod Sarmentinæ cohorti apud aggeres ademptum fuiſſe docuimus. Hæc tametſi dubiæ ſignificationis argumenta, noſtri in multo ſpacio nequaquam præclare perſpicerent: crebris tamen Tunetanorum ad Cæſarem, Muleaſſemque transfugijs adducebantur, ut gravem omnino apud hoſtes exortum eſſe tumultum crederent, & Cæſar cum expedita manu Giahenum & Buccanigram, qui ſervis opportune rebellantibus opem ferrent, ad explorandum urbi atque arci appropinquare iuberet. Interea Hariadenus Iudæo in primis, qui importune obſiſtendo expeditum, & ſalubre conſilium evertiſſet, falſiſque item Dijs ſuis crebro maledicens, ad arcem revertitur. Obſerata ianua ſupplex & prope lachrymans ſervos orat, mœnia portamque tenentes, ut ſe cunctis parcere integra fide paratum extemplo recipiant. At illi veteris novæque Fortunæ ſuæ memores, iuſtoque exacerbati odio, in eum certatim lapides conijciunt, adiectiſque contumelioſis vocibus ſummovent: ſic ut ille ira & dolore præpeditus & furens, in conſpectos ſua manu ſagittas dirigeret, & rebus plane perditis & conclamatis, deformem in fugam verteretur. Secuta ſunt fugientem Turcarum agmina, quorum numerus ſeptem millium ſummam implebat eo conſilio, ut ad urbem Hipponam, quam hodie Bonam vocant, divi Auguſtini præſulatu celebratam, ſe conferrent. Ibi enim ſuas triremes conſcendere, marique potius, quam terra reliquos Fortunæ ſuæ caſus experiri volebant: quoniam Hariadenus in ſtagno iuxta urbem & arcem influente, triremes quatuordecim tanquam in ſtatione tutiſsima reliquerat, ad incerta belli, ſi opus foret, deducendas. Armamenta autem cum remis atque tormentis depoſita erant in arce, quam ſuo præſidio tuebatur. Cæſar ubi hoſtem deſperatis rebus effugere, Bardeoſque prætergreſſum hortos, ad Bagradam amnem, qui a Pœnis Magiordech appellatur, extentis itineribus properare certius didicit, Tuneti portis omnes copias admovit. Adventanti præſto ante affuere civitatis magiſtratus, qui allatis portarum clavibus deditionem facerent, eiq; incruentæ victoriæ felicitatem gratularentur: ſe autem gratiſsimo animo, quod eſſent ſęviſsima Turcarum tyrannide liberati, cuncta quæ imperaret, protinus eſſe facturos. Id unum petere ab æquitate optimi & clementiſsimi Imperatoris, ut milites extra urbem in caſtris continere, & civitatem cumulato obſtrictam beneficio inviolatam præſtare vellet, poſtquam Muleaſſem antiquiſsimæ ſtirpis ipſorum regem, ſingulari benignitate reducendum adduxiſſet. Nihil enim milites ex urbanis rerũ omnium copijs, quæ ſuppeditari poſſent, eſſe deſideraturos. Pro ſuis quoq; civibus deprecator aderat Muleaſſes, vehementer de civitatis ſalute ſolicitus. Sed Cæſar quanquã ad id pręſtandum ſatis propenſo animo eſſe videretur, tamen quod de Punica fide nõ temere dubitabat, et quã Tunetani per Muleaſſem pecuniã ſe in ſtipendium prębituros antea promiſiſſent

aſtutè & cunctanter extrahendo tempus expedirent, utpote qui de ſupremis Barbaruſſæ conſilijs eventum expectabant, ut ad id prolixè polliceretur adduci non poterat, & quominus Pœnis quicquam certum de eorum ſalute pro mitteret, vel ob id admonebatur, quod turbidas frementium militum voces audiebat. Dictitabant enim ſe perinique ſimul & ingratè tot navigationum ac itinerum extrema perpeſſos incõmoda iuſto victoriæ præmio fraudari, poſtquam ipſos illuvie obſitos & inopes, nihil iam aliud ſuſtẽtaret & aleret, quàm oblatæ ſpes prædæ, quæ ſibi lacera veſte vix pudenda tegentibus, exuſtisque longo labore & ſiti inclementer eriperetur, ſcilicet ut Tunetani religionis hoſtes perpetuique receptatores & hoſpites immanium prædonum Chriſtiana victoria lætari poſſent. ipſi autem victores eluſi undiq; ſuas ærumnas perpetuò lugerent. Suſpenſo adhuc Cæſare Vaſtius cum parva manu ad arcis portam acceſsit, & à ſervis qui ſe in libertatẽ vendicarant, cum inſigni gratulatione receptus eſt. Inſpectãti autem Barbaricas opes, & totum arcis apparatum, ſervus Ligur abſconditæ pecuniæ latebras indicavit. Demerſerat enim Barbaruſſa in ciſternam ad triginta milia nummũ aureæ monetę, pluribus inſutę culeis. Hos expiſcatus Vaſtius, à Cæſare prædę donativiq; nomine, ut ſibi concederentur facilè impetravit. De ſe enim omnibus bellis optimè meritum, & ex natura liberalis ingenij inter principes eius ætatis maximè largitorem, eo munere digniſsimum exiſtimabat. Verùm arce inexpectata felicitate in poteſtatem redacta, & iam diripientibus cuncta ſervis, miles diutius contineri non potuit, quin agminatim intraret urbem, & per cunctas regiones ad prædam diſcurreret, Tunetanis nihil ferè hoſtile expectantibus, & magno eiulatu edito Muleaſsis fidem fruſtrà implorantibus. Paulò ſiquidem antè conſpecto Muleaſſe gens æquè mobilis & infida, pronaque in adulationem magnas inuſitatæ lætitiæ ſignificationes manuum plauſu, & crebra geſticulatione corporum, ſecundisque acclamationibus omnis virorum & mulierum ætas ediderat, ſcilicet ut antiqui in noſtros odij libidinem reconderent, ob idque victores noſtri nullo eorum merito ad miſericordiam flecterentur, quum ex con ſcientia incertæ fidei id ſummæ calamitatis incommodum ultrò ſibi ipſis contraxiſſent. Primus inhiantium prædæ impetus, uti invadentium & effringentium fores varij caſus tulerunt, promiſcua cæde cruentus fuit. Sed Hiſpanis atque Italis in avaritiam pronioribus, Germani ab inſita animi feritate Mahometano cruore ſitim explere properantes, ita cadaveribus cuncta compleverunt, ut imbellem omnis ſexus & ætatis turbam, ad inanium Deorum templa confugientem ſine diſcrimine trucidarent, & pavimenta damnatis in templis multo inermium ſanguine inundarentur. In eo cadentium miſerorũ ſtrepitu, lugente obteſtanteq; Muleaſſe, Cæſar ſævitię modum impoſuit, pronunciariq; iuſsit capitale fore, ſiquis Tunetanum violaret civem, aut in ſervitutem abduceret. Fieri tamen nequijt quin multi, adoleſcentesq; præſertim, & formoſiores fœminæ ad claſſem raperentur: nam ſocij navales fama diripiendæ urbis exciti ad urbem convolabant. Quamobrem Muleaſsi licuit, quos noverat è manibus prædantium in libertatem exiguo pretio vendicare, ſic ut unam ex uxoribus eius, quæ anteà inter cariſsimas fuiſſe dicebatur, binis redemptam aureis conſtet. Cæſar ingreſſus arcem ſervos, qui clariſsimo facto ſummæ parandæ victoriæ occaſionem præbuerant, collaudavit, diviſaque viritim certa pecunia, qua ſeſe alerent, liberos fore dixit, pollicitus navigia, &

com-

commeatum, quibus in ſuas terras tranſportarentur: Medelinum autem & Giaffetem, quos Barbaruſſæ alumnos, & effringendi ergaſtuli authores fuiſſe docuimus, pecunia, veſteq; donavit, à quibus poſtea multa de Barbaruſſæ con ſilijs, arcanisq; moribus didicimus. In ea arcis direptione tria incomparabilis iacturæ detrimēta Muleaſſes deploravit, Arabicorum voluminum in primis, quæ conturbata atq; direpta bibliotheca perierunt. Aſſervabantur enim antiquiſsimi codices, non diſciplinarũ modò omnium præcepta, ſed ſuperiorum etiam regum res geſtas & Mahometanæ ſuperſtitionis interpretationem con tinentes, quo rex ipſe poſtea me audiente, ſe unius urbis pretio (ſi fieri poſſet) avidè redempturum diſſerebat. Secundo loco fuit unguentorum odoratique Indici aromatis officina, in quã patris Mahometis exemplo, prodigioſi ſumptus, inuſitatæq; luxuriæ orientis opes contulerat. Siquidem plumbeis in loculis, eburneisq; arculis tanta vis ambræ, muſci & zibeti (harũ rerum antiqua vocabula adhuc ignoramus) in balnei quotidianos uſus, & nocturnos diurnosq; cubiculorum ſuffitus erat recondita, ut ingentis auri ponderis pretium excederet. Quæ tamen omnia Hariadenus victor militari duritia ſubagreſtis, & damnarat, & effuſè contempſerat. Poſtremò varia maximeq; pretioſa pigmentorum genera, ab ignaris ſervis atque militibus pręſentis tantùm & manifeſti lucri ſpolia quærentibus, ſtultè prætermiſſa diſsipataq; ſunt. Nam acervi plures cærulei tranſmarini, quod cyaneum efficit colorem, & à Græcis authoribus lazurium vocatur, in armarijs reperti ſunt, multique culei, cocco & lacca Indica pleni, quæ purpuræ colorem æmulantur, & à pictoribus eximijs, & lanarum telæque ſericæ infectoribus magno coemuntur pretio. Quæ omnia tum fœdè peſſundata nemini prædę futura diſperierunt. Ingens quoque baliſtarum, & noſtri moris telorum & armorum, thoracumque præſertim ex laminis, & galearum apparatus eſt repertus, agnitæque ſunt in his caſsides, ocreæ, fœmoraliaque Gallorum equitum, ab eo tempore quo Ludovicus rex Galliæ Tunetum ante trecentos annos obſederat, à Pœnis de Chriſtiano hoſte parta, quæ ad eius belli memoriam cuſtodita ſervabantur. Interea Hariadenus ad Bagradam amnem, qui Maiordech à Barbaris appellatur, iter intendit, vadoque propter æſtatis ſiccitates facilè reperto, tranſgreſſus eſt, nequicquam perſequente vel laceſſente Numidarum ala, quam Muleaſſes ex veteribus amicis, avunculique Doracis clientibus coactam, abeuntes Turcas perſequi iuſſerat. Eo namq; ordine Barbaruſſa iter habebat, ut poſtremo ſuorum agmine certis ſclopettariorum & ſagittariorum præſidijs more militiæ confirmato, neque manus conſerere, neque appropinquare quidem auſos facilè con temneret, & Hipponam omnibus ſuis incolumibus, uti ſtatuerat, intactus evaderet. In tranſitu tamen Bagradæ amnis Haydinum Smyrneum inclyti nominis piratam deſideravit, quum is in magno Solis ardore longoque itinere feſſus, & multo adipe prægravis cogente ſiti ex profluente avidius potando diſruptis præcordijs in ripa expiraſſet. Hariadenus ubi Hipponam pervenit, primùm omnium recreandis copijs bidui quietem dat, concioneque habita univerſos conſolatur, hortaturque ut quodcunque incommodum iniqua ſors attulerit, id nequaquam hoſtium virtuti, ſed ſervorum perfidiæ tribuendum exiſtimare velint. Fortunam invictis patientiſsimisque animis ferendam, eamq; nova virtute conciliandam arbitrarentur. Sibi eſſe in animo claſſem educere, atq; inde continuò Algeriũ proficiſci, ubi maioribus pręſidijs cõparatis,

claſſeque adaucta, & novo ſuſcepto cōſilio, rem ipſorum votis parem, & ſua exiſtimatione nō indignam ſit auſurus. Nunquam ulli duci ab adverſo rerum eventu fracto ſubactoque, alacrioribus animis à militum corona ſucclamatum fuiſſe memorant, quum ultrò depoſcerent, ut quæ vellet vel graviſsima atque aſperrima univerſis imperaret. nihil enim ſe recuſaturos, modò ad rem gerendam educerentur. Itaque incredibili ſtudio & promptiſsimis ſuorum viribus fretus, triremes quatuordecim demerſas in ſtagno, ipſoque profluentis fluminis vado admirabili celeritate educit, ſuiſque impoſitis armamentis protinus exornat. In margine ſtagni aggerem erigit, productaque munitione in eam tormenta confert, non inani coniectura iudicans non multo pòſt noſtrorum claſſem affuturam, ut egreſſum impediret. In eo quoque conſilio Cęſar & Auria pari ratione verſabantur, ut hoſtem evadere parantem præoccuparent: rati eius claſſem priuſquam deduci adornarique poſſet, ſi pars ipſorum claſsis eò mitteretur, tormentis in ſtatione demerſuros. Ad eam rem conficiendam ab Auria deligitur Adamus Centurio Genuenſis, nō magnopere rei navalis peritus, ſed affinitate Auriæ & multis divitijs æquè fidus & potens. Is certum triremium numerum ſocijs imperat, & ſublato vexillo cum quatuordecim tantùm roſtratis ad Hipponam provehitur, certam facilemque victoriam, ingentemque inde ſibi laudem de imparato hoſte ſe adepturum ſperans, quòd in apparatu inſtruendæ claſsis occupatum Barbaruſſam fore crederet. Sed poſtquā Biſertum prætervectus Hipponæ appropinquare cœpit, Barbaruſſam incomparabili celeritate claſſem eduxiſſe, & munitionem tormentis inſtruxiſſe certius didicit. Quare vehementer perturbatus conſilium mutat, monentibus trierarchis, ut omnem certaminis aleam devitaret, quòd in ſociorum triremibus, Hiſpanicis præſertim, Siculis & Neapolitanis rari eſſent propugnatores, ut qui ad prædæ ſpem anteà, iniuſſu in terram deſcendiſſent: ideoq; iniquiſsima conditione cum Barbaris numero, feritateque præſtantibus pugnaturus cenſeretur. Itaque opportunè prudens obverti proras iubet, & velis remiſque regreditur, ut maiorem partem claſsis accerſat. At Barbaruſſa, uti poſtea cognitum eſt, diu in incerto habuit, an noſtrorum claſſem ad ſpem victoriæ conſequeretur, poſtquam pari triremium numero foret confligendum, an potius in vetere propoſito petendi Algerij perſiſteret. In hanc ſententiam inclinarunt trierarchi, ignari prorſus infrequentiæ imbecillitatiſque noſtrorum: atq; ita occaſione magni certique proventus prætermiſſa, modico Turcarum pręſidio arci impoſito, oram ſolvens Algerium enavigavit. Redeunte autem Adamo rebus infectis plerique principes ægerrimè tulerunt, quòd incuria quorundam imperio ægrè parentium, & flagitio ſociorum navalium, qui iniuſſu in litus deſcendiſſent exoptatæ victoriæ occaſio elapſa videretur. Hoc enim unum eo bello ad ſummam Cæſaris felicitatem defuit: nam præferoci hoſti ſi ei claſsis à noſtris erepta aut demerſa fuiſſet, nullus omnino tutus ad fugam locus relinquebatur: quoniam innumerabiles Numidæ Turcarum ex profeſſo hoſtes per mediterranea ærumnoſum iter habentem ex notis ſaltibus invaſuri, & priuſquam Algerium perveniret, omnino deleturi crederentur. Cæterùm Auria graviter indignatus ſibi & ſuis, nec tamen deſperans hoſtem ſe adipiſci poſſe, cum tota ſua peculiari claſſe, cæteriſque validioribus ſociorum roſtratis, Hipponam contendit. Cognito autem Barbaruſſæ diſceſſu urbem cœpit, muroſque diruit: arci verò quàm tormentis in poteſtatem redegerat

gerat præsidium impoſuit duce Alvaro Gometio, regreſſusque eſt ad Cæſarem. Cæterùm Gometius, tametſi vir erat bello fortiſsimus, uſque adeo tamen avaritia erga hoſtes pariter & ſocios evaſit infamis, ut iudicij metu manus ad turpem vitæ exitum ſibi conſciſceret, & Cæſaris iuſſu arx ipſa, quæ niſi magno ſumptu defendi poterat, funditùs everteretur. Exinde conſultatum eſt de Muleaſſe: Cęſarque eum Tuneti regem maiorum ſuorum conſuetudine regnaturum cōſtituit, binosq; tantùm falcones ad aucupium, & binos è Numidia pernices equos tributi nomine quotannis impoſuit, ea conditione, ut Chriſtiani nomini amicus: Turcarum verò gentis perpetuus hoſtis Cæſaris nomen coleret, & Guletano præſidio, quod ex Hiſpanis amplius mille imponebatur, ſtipendium perſolveret. Cogitatum ſubinde eſt de oppugnāda urbe Africa, quæ in Adrumentino ſinu valido Turcarum præſidio tenebatur. Hæc urbs antiquitùs parva Leptis fuit, hodie à noſtris Africa, & à Barbaris Mahemedia appellata. Sed adverſæ tempeſtates claſſem ſuperare Clupeæ promōtorium (hęc hodie Calibia dicitur) & ſeſe in ſinum Adrumentinum, quem vocant Mahometæ, inferre prohibuerunt: atq; ita claſsis Siciliam tenuit. Cæſar Panormi & Meſſanę triumphali pompa exceptus eſt, donatusq; paſsim pecunia Rhegium traiecit, & per Brutiorū oppida hoſpitaliter à Sanſeverino Beſenniano regulo ſuſceptus Neapolim pervenit. Quum eſſet in itinere, nunciatum ei eſt, Franciſcū Sfortiam è vita deceſsiſſe, cuius morte graviſsima exorta ſunt bella. Nam Franciſcus Galliæ rex, Ciſalpinæ Galliæ imperium à Cæſare ſibi concedi poſtulabat, cum ſuo iure antiquæ hæreditatis à Valentina Vicecomite repetito, tum præclara Maximiliani Cæſaris conceſsione, qui id tabulis ritè confectis, acceptaq; honorarij muneris pecunia, Ludovico regi poſt exactum captumq; Ludovicum Sfortiam adiudicaſſet. Sed Cæſar non ignarus quantum ſibi authoritatis, potentiæ, & certi quotidianæ pecuniæ proventus, ex Galliæ Ciſalpinæ poſſeſsione imperioque accederet, ullis precibus adduci non poterat, ut opulentiſsima Italiæ pars præpotentibus Tranſalpinæ Galliæ regibus adijceretur. Hos enim parto Mediolanenſi imperio (uti eos iampridem feciſſe meminerat) minimè quieturos exiſtimabat, ſed aviditate proferendi imperij, aliena ipſiusque in primis regna protinus invaſuros. Neque eum quominus conſtanter in ſententia ſua maneret, Italiæ principes deterrebant, quibus potentiam ſuam, tot auctam opibus magnopere ſuſpectam, ideoque formidandam intelligebat, uti recenti exemplo didiciſſet, quum illi authore Pontifice ad arma conſtarnati cum dira rerum omnium perturbatione, vel ſæpe victi, multatique omnibus adverſæ Fortunæ malis, hoc pertinaciſsimè expoſtulaſſent, & demum impetraſſent, ut Mediolanum Franciſco Sfortię redderet, Hiſpanosque milites omnibus populis graves deduceret. Ex adverſo Franciſcus nihil æquum in ſeque propenſum à voluntate Cæſaris expectans, nec tamen ea in re animum deſpondens, ut qui armis adverſus Cæſarem primus uti nollet, extincto Sfortia, in Carolum Sabaudium arma vertit, ut per eius ditionis fines expeditum ſibi iter in Italiam pararet. Cauſam autem inferendi belli hanc præferebat, quòd Sabaudius Nicæam Provinciæ urbem, antiquitùs à Gallis certa pecunia oppigneratam ſibi eripi nollet, ne opportuna & muniтiſsima urbe, quæ Galliam ab Italia diſterminaret, exueretur, Rege eam plurimùm flagitante, reſtitutaque pecunia redimere contendente. Is enim urbem excelſa arce validam, & propter Herculis Monœci portum, magnas

navigationibus commoditates afferentem, ſi bellum gerere oporteret, magno ſibi uſui futuram providebat. Alienarat rex iam pridem animum ab amicitia Sabaudij gravibus ictus offenſionibus. Nam is tametſi Franciſco erat avunculus, uxoris tamen Luſitanæ illecebris depravatus, defatigatusque aſsiduis precibus (hæc erat uxoris Cæſaris germana ſoror) neglecto Gallo, ſe totum ad authoritatem nutumque victoris Cæſaris ita contulerat, ut urbem Aſtam ab eo ſibi dono oblatam accipere non recuſaret, filiumq; tanquam fidei obſidem in Hiſpaniam Cæſari educandum mitteret, quæ tum importunè atq; impudenter admiſſa fuiſſe Galli diſſerebant. nullum enim Gallo certius erat in Italia patrimonium ipſa urbe Aſta, quam amplius centum annos ſine cõtroverſia poſſediſſet. Verùm eam Cæſar qui Gallos Italia penitùs eiectos, ulla ad ſpem reditus in Italia certa ſede potiri nolebat, avidè expetenti Luſitanæ, nec abnuente viro eius, facilè conceſsit, quæ urbs coniuncta incluſaque Subalpinis oppidis Allobrogico regno preclarum amplitudinis & roboris decus additura videretur. Fuit aliquandiu magno conſiliorum æſtu iactatus Sabaudius vir egregiè probus, ad æquitatemque proclivis, nec alieni unquam appetens, niſi eſſet uxorius, an Gallo regi de Nicæa obſequendum foret, quum in ea nullum aliud quàm inveteratæ poſſeſsionis ius ſibi eſſe fateretur. Verùm Franciſcus Sfondratus ſenator è Mediolano Cæſaris nomine legatus in Allobroges miſſus, cum ab huiuſmodi conſilijs impensè deterruit, teſtatus eum adverſus Cæſarem facturum, ſi quicquam cum rege Gallo pepigiſſet. Eo modo Sabaudius, ne Cęſarem offenderet cognationis iura, & Allobrogum principum veterem amicitiam, quæ hactenus cum Galliæ regibus inviolata permanſerat, ea minaci obteſtatione perterritus, tueri non potuit, miſerabili profectò conditione, quòd quum neutrum offendere vellet, utrique demùm, ſicuti mox evenit, ſe prædæ futurum proſpiceret. Nec mora Galli duce Philippo Sciabotto, quẽ à præfectura maris Ammirantem vocabant, coactis copijs, eum Tranſalpinis oppidis, quæ pertinent ad Allobrogum fines inermem deſertumque ab omnibus exuerunt, traſgreſsique alpes aliquot munita oppida Subalpinæ regionis, in primisque Taurinum, Foſſanum, Penarolum, & Cherium occuparunt: ac niſi Antonius Leva eductis Mediolano copijs, cuncta invadentibus occurriſſet, repreſſaque Gallorum audacia iuſti exercitus vim rebellantibus oſtendiſſet, futurum erat, ut Vercellæ, & magna pars Subalpinæ ditionis in poteſtatẽ Gallorum devenirent. Neq; tamen ulla res in ipſo bene cœptę, provenientisq; victoriæ curſu Philippum magis retardavit, quã Ioannis Lotharingiæ Cardinalis adventus. Is enim à rege ad Cæſarem cum ampliſsimis de pace mandatis miſſus, ubi in caſtra ad Taurinum pervenit, ſua authoritate, quæ apud regem erat eximia, Philippo perſuaſit, ut ſubſiſtere citra Duriam amnẽ: neq; ulterius arma proferre vellet, ne ſummæ ſpei paratę pacis atq; cõcordię occaſionem offenſo exacerbatoq; Cæſare corrumperet. Exiſtimabat nanq; ſe Cæſarem ſuppreſsis armis, ſuſpenſoq; bello molliorem & faciliorem inventurum, utpote quem neq; vi ſubigi, neque ullo rerum ſuarum periculo permoveri poſſe intelligeret, ut quicquã ſuo nomine indignum cum armato hoſte paciſceretur. Id Lotharingi conſilium ægrè admittebat Philippus, deteſtantibus pręſertim ducibus, peritioribusq; præfectis tanquam importunũ, inutile, & grave mox incommodum ex ſera pœnitentia gerendis rebus allaturum. Aderant enim lectiſsimi proceres, ducesque, & præter Gallos in queis eminebant Montegianes,

nes, Palícia, Burrias, etiam Italici nominis Stephanus Columna, Paulus Rentij Ceritis filius, & Sergianus Caracciolus Melphiæ regulus. Sed contra omnes Lotharingi ſententia valuit, vel ob id quòd Philippus eius viri dignitati, & ad rem conficiendam ab arcano Regis peculiaris officij ſummam authoritatem afferenti tribuendum putaret, & ſe ſatis his belli proſperis initijs ad laudem profeciſſe videretur. Ad id inexpectatum ingratæ pacis nomen milites gerendarum rerũ ſtudio vehementer incenſi extemplò perturbatis deiectisq; ſua ſpe animis uſq; adeo indignanter in iram exarſerunt, ut pleriq; præ dolore gladios abijcerẽt, haſtasq; diffringerent, iactis in ducem probris tanquam non poſtea reſumpturi: vel ſi imperio iuberentur, poſtuam importuna ceſſatione Imperator uti parũ bellicoſus imperitusq; rerum ſeſe à cogitatione belli, curſuq; victoriæ ad incertæ pacis ſpem convertiſſet. Neq; id poſtea militaris iudicij factum inane extitit, quãdo & tum paratã victoriam interpellaſſe, & graves demum Gallico nomini clades importaſſe videri potuerit. Eo nanq; intempeſtivi conſilij decreto, nõ multo pòſt Philippus non inſcitiæ modò, ſed proditionis propè apud regem accuſatus, tanta exarſit invidia, ut honore bonisq; ſevera damnatione ſpoliaretur: atq; inde ſummam calamitatem aditurus eſſet, niſi fœdis probris laceratum proſtratumq; ab exilio uxoris affinitas & clementia regis erexiſſent. Hyemarat enim Cæſar Neapoli amœniſsima in urbe, exultus procerũ omnium liberalibus officijs, et quod ad popularitatẽ pertinuit, per ociũ Carnevalium dierũ, qui pro Lupercalibus à noſtris inſtituti ſunt, Tunetanæ victoriæ lætitiam, editis equeſtribus ludis, magnificentiſsimè repræſentarat, in quibus ipſe Mauriſiaco cultu decurrit, ſaltantiumq; illuſtrium fœminarum choreis, remiſſa ingenij ſeveritate perſonatus interfuit, eo quidẽ licentius, quod per eos dies Margaritã filiam, Alexandro Medici iam pridem deſtinatam celebratis nuptijs in matrimonio collocarat, præclara cũ laude ſummæ probitatis, quòd non ſecus ac vivo Clemẽte veteribus promiſsis integrã fidem attuliſſet, quanquã ne id faceret interpellaretur à Florentinis patritijs, qui exules facti Neapolim coibant, uſiq; patrocinio Salviati & Rodulphi Cardinalium, Alexandrum omni exiſtimatione, principatuq; Etruriæ, & deniq; uxore, vel paratis nuptijs ſpoliare nitebãtur, quum uno cõſenſu ingentia auri pondera quotannis offerrẽt, ſi repudiato genero, eoq; Florẽtia exacto, civitati priſtinam libertatem reſtitueret. Eum ſiquidẽ per contumeliam ſpurium ex agreſti ancilla genitum, immitemq; nobiliſsimæ patriæ tyrannum, ſcriptis atq; editis orationibus apppellabant. Sed Cæſar civitatem Gallico nomini non obſcurè faventem, optimoque belli iure propter infidelitatis noxam, omnia hoſtilia de ſe meritam, ita oderat, ut omnes reſtituendæ libertatis conditiones repudiandas iudicaret, eo præſertim tempore quo excitari ingens bellũ providebat, quũ paulo antè ab ipſis exulibus Hippolytum Medicẽ Cardinalem ab Alexãdro, qui patruelis erat frater, depravatũ atq; diductum meminiſſet, ut eorũ diſsidio Mediceæ domui excidium pararetur. Hippolytus ſiquidẽ exules Florentinos, veteresq; familiæ hoſtes ſibi aſciverat, vanitate ingenij inductus, ut per eos Alexandro atroces inſidias moliretur. Eum enim aſtuti homines, validaq; facundia, & miris cõſulendi artibus inſtructi, eò perverſa atq; inſana ambitione correptũ perpulerãt, ut Etruriæ principatũ in ſua fata præproperus affectaret, abdicareq; ſe honore purpurei galeri vellet, atq; inde ad eiuſdẽ filiæ Cæſaris nuptias aſpiraret: quod niſi ſublato Alexandro fieri non poterat. Cuncta

enim tum sibi secunda, si Cęsaris gener euaderet, obuẽtura confidebat. Itaq; dũ in eius insani sceleris cogitatione versaretur, per Baptistã Ciboũ Massiliensem episcopũ, Innocentijq; Pontificis nepotẽ, teterrimã necem ex incenso tormentario puluere Alexandro machinatus est. Harũ autem insidiarum indicia Deo maximo detegente ab Alexandro deprehensa sunt, atq; illico Romam ad Paulum Pontificem delata. At Pontifex tametsi ruituræ Mediceæ domus excidio quod aliena cum inuidia pararetur, miré gauderet, in spẽ scilicet ingentis lucri ex amplissimis sacerdotijs, quę in Farnesios nepotes transferrentur, tamen Alexandri iniuriã omnino negligere videri noluit, quũ Octauianum Zengam hominẽ facinorosum ex Hippolyti satellitibus, nefarij cõsilij conscium cõprehendi iussisset. Eo capto Hippolytus vehementer exterritus, detectæq; malignitatis suæ pudore confusus, ex vrbe in Catilum Tiburtini agri castellum profugit, atq; inde non multo pòst ex pœnitentia concepti facinoris cõmutata voluntate, ad sanitatẽ redire, et quorsum euaderent maligna exulũ consilia sero agnoscere cœpit: sic vt Alexandro se conciliare, & a Cæsare pacis conditiones accipere percuperet. Qua de causa Neapoli conducto nauigio, ad Cæsarẽ in Africa bellũ gerentem enauigare properabat. Verum Petro Toletano prorege ei nauigiũ pernegante, ad oppidũ nomine Iter Fundani agri, quod est viæ Appiæ impositum, inops consilij substitit, vbi oborta pestilenti febre, iuuenis longè omniũ eruditi ingenij nobilitate, decore vultus, & illustris vitę splendore florẽtissimus sexto die ex humanis est ereptus, magno hercle exulũ lętitia, quorũ Philippus Strozza erat princeps, & Pontificis cõmodo, quum hic eius spolijs suos ditaret, illi verò vno erepto alterũ tanquã fratris ope destitutũ, vti mox euenit, facilé tolli posse diuinarẽt. Nec defuere exules authore Strozza, qui eius immaturę mortis causam ad venenũ referre cõtenderent, vt Alexãdri existimatio ea infami suspicione suggillari videretur. Verũ ob id Andreas Etruscus epulas mẽsis inferre solitus, temere accusatus, quũ diu tortus fuisset, & nihil de ea re cõfiteretur, carcere tanquam insons eductus est, affirmantibus præsertim medicis nullum esse venenum, quod certo ex interuallo lacesseret et fureret, sicut in tertiana febre bilem efferuescere videmus. Is. n. morbus cui Hippolytus cessit ad statæ periodi exacerbationẽ redibat, ideoq; eius morbi casum ad nouã permutati aeris intemperiem referrent, qua nõnulli ex eius comitatu iuuenes ętate florentes pari oppressi morbo cõcidissent. Nec multò pòst Cæsar audiẽdis populorũ querimonijs, qui inusitata regulorũ acerbitate auarissimè se vexatos et expilatos cõquerebantur, seuere intẽtus didicit minoris insulæ Balearis populũ à Barbarussa supremã cladẽ accepisse. Is enim vt supra docuimus, fatali nostrorum incuria erroreq; maximè pœnitendo Hippona elapsus, vbi Algeriũ peruenit, refecta classe, eaq; nautico cõmeatu optimè instructa, & cura rerum Asani filio, cui tutor atq; adiutor Salecus aderat, demandata, Byzantiũ enauigare constituit, eo animo vt ex itinere prædabũdus Cęsarianę ditionis oram percurreret. Primũ autem omniũ in Ramadam Baetium Tunetanæ arcis præfectũ capitali supplicio animaduertit, ꝙ minus in tenta custodia carcerẽ ergastulaq; nexorum obseruasse, indeq; totius amissi regni cladem attulisse putaretur. Hunc inter libertos, Christanę religionis desertores, longe carissimũ habuerat, solerti eius planeq; Bætico ingenio in omni hactenus rei bellicæ negotio magnopere delectatus et adiutus. Ab Algerio itaq; oram soluens in Magonis portum, minoris insulæ Balearis, Barchini Magonis vt credi par est, vnde nomen acceperit, mor

rit,mor

rit, morte & tumulo nobilem, ſe intulit, Punicoq; ad fallendū uſus dolo, ita intravit, ut Cæſarianę claſsis ſpeciem, explicatis Chriſtianorum inſignium vexillis præberet, & ab effuſis ad ſpectaculū oppidanis, multis de more tormentorum bombis ſalutaretur. Magnum enim numerū huiuſmodi vexillorum Barbari varijs caſibus, Portundoq; pręſertim Hiſpanicæ claſsis pręfecto ſuper Sardiniam aliquot ante annos oppreſſo noſtris ademerant. Adiuvit etiam aſtum doloſi hominis Luſitana navis, quæ in eundem portū tempeſtate impulſa ancoras iecerat. Pręfectus nanq; eius Conſalvus Perelia, eadē captus imagine pilas ferreas tormentis eximi, eaq; inani ſonitu ad lætitiæ ſignū honoris cauſa diſplodi iuſſerat. Sed poſtquā à tot roſtratis repentè circumventus Barbarorum ora, & peregrina arma, ſimulateq; amicitiæ dolos propius & certius agnovit, ſero ſeſe atq; navigiū ſtrenue tutari conatus, à Barbaris cruento certamine expugnatus trucidatusq; eſt: iniquiore etiam eius ſorte, quod navigium reticulato ex funibus velamēto contegi munirìq; ſolitum, tum forte tanquā tutiſsimo in portu minus neceſſario eo munimine careret. Capi enim non poſſe videbatur, niſi certa cum pernicie inſilientium; quū inferius per caſtella & foros parata eſſent venabula, quibus conſcendere auſi transfoderentur, & validis colubrinarum ictibus roſtratas facilè perfringi demergiq; poſſe appareret, niſi Perelia earum globos pernicioſo adulationis officio incautus eximi iuſsiſſet. Eo modo Luſitanis ad unū interfectis, Barbaruſſa ad oppugnandum oppidū tormenta cōvertit: ſed quum oppugnatio fortiter ſe tuentibus oppidanis; Turcis durior evaderet, pręfectus imbellis, metuq; occupatus, de oppidi deditione cū Barbaruſſa tranſegit, ea conditione, ut cum uxore & liberis incolumi libertate ſervaretur. Atq; ita ſceleſto præfecti conſilio Magoniani ad unū omnes miſerabili infortunio capti, & in Africam abducti ſunt. Verum præfectus integra fide ſervatus, non multo poſt admiſsi flagitij pœnas dedit, quū eum Martinus Durrea inſulę pręfectus laquei ſupplicio puniendū imperaſſet. Barbaruſſa autem univerſam prædam Algerium retulit, atq; inde autumnales Boreæ flatus contemens, pari audacia, felicitateq; longiſsimæ navigationis, uti ante ſtatuerat, Byzantium pervenit. Interea Cæſar acre bellū adverſus Gallos coquens, nec obſcurè parans, quod ſummi eius cōſilij ſummæq; prudentię fuit, Venetos in partes traduxit, diu opinione ſuſpenſos ab exceſſu Franciſci Sfortiæ, nec temere de Italiæ libertate dubitantes, quando longiſsime providerent, ſi Galliæ Ciſalpinæ imperium, uti hæreditas poſtulabat, reliquis tot Cæſaris regnis accederet, præpotentem accolam ſibi præcipuè formidandū parari, quod Cæſar regna regnis adnectere ſolitus, quæ ſibi legitimo iure ab indulgēte fortuna tribuerentur, uti immenſa auctus potentia, ſi æquitatis ac amicitiæ oblivìſci vellet, vicinas ultra Abduam urbes invaſurus eſſet, recenti Maximiliani & Ferdinandi avorū exemplo, qui eas Mediolano antiquitus contributas, abreptasq; impotētibus Venetorum armis repetiſſent. Sed tum Cæſaris nomen in tanta erat gratia atq; exiſtimatione apud Venetos, ab ea pręſertim Punicæ victoriæ laude, ut pleriq; ea favere, provehereq; eius opes dictis ſententijs minimè dubitarent, ipſo præſertim Vrbinate Feltrio copiarū Imperatore ante omnes propenſiſsimo, qui uti erat indefeſſa atq; admirabili facundia potens, multos quo vellet patritios impellebat. E ſenatorio autem ordine aut præmiorum ſpe allecti, aut ſuopte ingenio accenſi, quod ita fore è republica crederent, Cæſari mirificè favebant, M. Antonius Contarenus, qui ei aderat longa functus lega-

tione domi verò & in ſenatu M. Antonij Cornelij perpetuo ſtudio, illuſtrique eloquentia, partes Cæſaris ſubleuabantur. Nec deerant plerique ſeniores, in quibus multus ſemper fuit Aloiſius Mocenicus, qui nihil niſi pacatum, & ab ſumma æquitate moderatum, vel ab armato, vti ſemper inuicto Cæſare, expectandum eſſe diſſereret, quanquam exactæ prudentiæ grauisſimarumque rerum experiens ipſe Grittus princeps, multa reipublicæ prorſus aliena detrimentosaque ex eo fœdere obuentura diuinaret. Sed ea quæ Grittus diceret, vti facilè apud imperitos euenit, vehementer eleuabat perpetuum eius & pertinax ſtudium erga Franciſcum regem, quòd tantus rex, præclarus Veneti imperij reſtitutor, niſi ingratè & improbe deſerendus videretur, eo præſertim tempore quo Mediolanenſis imperij hæreditatem, aut beneficio liberalitatéque Cæſaris, aut vi & armis, vti ſæpè anteà, eſſet aditurus. Itaque facilè electi fuerant in legatione, quæ ad Cæſarem de Punica victoria gratulatum Neapolim mittebatur, Cæſariani nominis apprimè ſtudioſi: contra verò ijs patritijs honorifico diuerſæ legationis munere impoſito, qui reipublicæ ſtudentes, commodo Galli regis fauerent, Romam non obſcurè ablegati ſunt, ne domi conſilia Cæſarianæ factionis intercedendo atque impediendo perturbarent. Nec multo poſt Neapoli de fœdere tranſactum eſt, his fermè legibus, quibus Sfortiæ principatum tueri tenebantur, ſpemq; præberet Cæſar id flagitantibus, futurum eſſe vt Mediolanenſe imperium ſua Auguſtali authoritate, nouo regulo maturè concederetur. Id enim maximè Venetus expetebat, ne ſibi cum Cæſare regum maximè opulento atque inuicto, ſed cum infirmo, alienique arbitrij Fortunæ obnoxio, de finibus certandum foret. Hoc tamen diſertè condicionibus non adſcripſit Cæſar, qui id ſe facturum videri volebat, quando id vt faceret vllo modo adduci non poſſet. Statuebat enim in arcano nunquam Mediolano eſſe decedendum, niſi armis pelleretur, ſic vt eum præclarè pœniteret, id paulo antè Italiæ precibus condanaſſe, quum in Norico Turcarum arma perſtreperent, & Solymanus grauiores opinione pauentium hominum clades illaturus crederetur. Hoc federe Cæſar peropportunè confirmatus certius & efficacius conſilia de bello aduerſus Gallos gerendo inire explicáreque cœpit, atq; ingenti cura in Germania delectus equitum & peditum per fratrem Ferdinandum, amicisſimosq; ſibi proceres haberi iusſit, deditq; operã per legatos, vt ab Heluetijs impetraret, ne vllam in partẽ ſe commouerent, ſed eius belli ſpectatores tantùm eſſe vellent, quod ſibi neceſſario ſuſcipiendum foret prò ſalute Caroli Sabaudij, qui immaniter à Gallo rege ipſoq; ſororis filio, improuiſis ac impotentibus armis vndiq; vexaretur. Pertinere enim ad dignitatem Rom. imperij, vt federatorũ beneficiariorum, & ipſius præſertim Sabaudij propinqui ſui opes, præſidio ſuo defendantur, ac quantũ fieri posſit, ex æquo Chriſtiana arma conquieſcant. Proinde Heluetios tanquã imperio Sabaudiæq; princibus antiquo fœdere cuniunctos nihil vtilius atque honeſtius facturos, quàm ſi ab ea contentione abeſſent. Heluetij nihil ſe temere decreturos reſponderunt, memoresque officij ſui vtriusque partis iura fœderum ac amicitiæ ſeruaturos, donec eorum arma Reipub. Heluetiæ neque periculoſa neq; incommoda fore ſummi ipſorum magiſtratus iudicarent. Apparebat enim regem Gallum nullas omnino alias quàm Haluetiorũ copias pro ſalute defenſioneq; regni eſſe coacturũ. Verũ, quod maximo vſui fuit, Cæſar his legationibus impetrauit, ne cohortes apud eos mercenariæ conſcribi, & addu-

ci in

tiin Italiam adversum se paterentur, quod eos Cæsar retineri non posse intelligebat, veteribus utique obstrictos fœderibus; & præmijs qui laboranti externo bello Galliæ præsidio forent. Qua de causa adductus fuisse dicebatur Philippus Ammiras, ut Lotharingo Cardinali potius pacem suadenti, quàm Gallis bellum atque aciem deposcentibus obtemperaret. Nam frustrà cohortes ab Helvetijs deposito stipendio postulanti, quibus aciem Gallicam stabili robore confirmaret, ut conscriberentur negatum fuerat, quum tamen ex adverso Antonius Leva eius gentis tumultuarias cohortes duas in castris haberet. Egit quoque Cæsar cum Maria sorore, quæ Belgis imperabat, ut quantas ea maximè posset pecunias cogeret, quibus validæ copiæ è Germanis conduci, Belgarumq; item & Sequanorum equitū alæ, equis & armis instrui atq; exornari possent, quando sibi in Galliam cum duobus magnis exercitibus initio æstatis irrumpendum esse statuisset. Propterea cogendæ pecuniæ studio diligēter incumbens, dabat operam, ne unius qui timeri poterat auri defectus, se diverso sumptu adversus prępotentes hostes grave & geminatū, nec citò desiturum bellum molientem, in cursu gerendarum rerū impediret. Nam pręter eam signati auri summam, quæ à Neapolitanis & Siculis honorarij muneris nomine cōferebatur, supra triginta myriades aureorum nummûm, ab Hispaniæ regnis expectabat. Id autem præsides exactis ante diem vectigalibus, aut his publicanorum Ligurū societatibus cum gravi fœnoris impendio addictis suppeditabant. Multam quoq; auri vim singulis Mediolanensis imperij urbibus imperabat. Nec deerant qui expetentem liberaliter adiuvarent, quum Senenses & Lucenses, tum ipse maximè Alexander Medices gener, Etrusci principatus compos factus. Ea autem imposita bellici sumptus incōmoda, Hispani quæstores ducesq; Cęsarem maturè & cumulatè resarturum remissurumq; onera prædicabant, ex ea ingenti auri copiá ditatus, quæ ex auriferis occidentalis Indię regionibus in Hispaniam adveheretur. Tum enim reperta fuerant ad Australem Oceanū in adversis Pariæ & Darienæ terrę regionibus, Peruræ & Cuschæ regna immenso auro refertissima, quod nullo fodientium aut legentium labore paretur, quando id in domesticos conquinariosq; usus, rudi artificio fabrefactum, sed non planè putum Hispani apud Indos inveniant. Eius autē omnis copia advecta Hispalim in officinam publicanorū ea lege conferebatur, ut vectigalis nomine quinta pars esset Cęsaris, reliquū negociatores con flarent, & demum admixta purioris venæ auro, reiectisq; exactæ cōflaturę intertrimentis, ad pondus puritatemq; monetæ Cæsaris Hispanica nota cudi cu rarent. Non ineptum hoc loco fore existimaverim, si qui hæc repererunt tanquam publica laude dignissimi memoriæ prodantur. Nam postquā Columbus Ligur admirando ingētis animi captu, eruditoq; iudicio vir, & uti quibusdam apparet Hercule Gręco inusitatæ famę gloria maior & illustrior, alterum propè terrarum orbem vasto atq; intentato prioribus seculis Oceano, ad occidentem nobis aperuit, non defuēre alij atq; alij ex Hispanis eo apud Hispalim defuncto, qui pari ęmulatione laudis, & spe quęstus eadē litora sequuti, ulteriores novę terræ, quam Pariam vocabāt, terminos quęritarent, dispari quidem fortuna suscepti cursus, quū nonnulli eorū (ut credi par est) immenso inexploratoq; absorpti Oceano nusquā apparuerint, & aliqui ab Antropophagis, qui Canibales appellantur, capti comestiq; fœdā miserabilis audacię memoriā reliquerint. Ea terra Æquatori subiecta (ut suo loco memoravimus) à Gaditano

freto rectà inter occidentem atq; miridiem nauigantibus emenso bis mille am plius leucarum itinere occurrit, frondoso ingentium rupium promontorio, tanquam rostro Oceanum proscindens: nam æquis lateribus, litora infinito tractu, hinc ad occidentem, illinc ad meridiem immensis adhuc spatiis extenduntur. Sed post Columbum tres antè alios ex Hispanis fœlici ausu, & rebus gestis maximè clari & memorabiles extiterunt, Ferdinandus in primis Cortesius, qui in postremum occidui litoris sinum delatus ad Mexicana regna terrestri itinere contendens, subactis Indis Themestitana vrbe potitus est, quum fabricatis nauigiis eam vrbem salso in stagno positam, ædificiisq; & incolarum frequentia Venetæ vrbis instar admirabilem, multis prosperè factis prælijs expugnasset. Maxicanæ genti, superis viuos homines, sed maleficiis damnatos, immolare fas est, placariq; numina humano sanguine credunt, & post mortem non interire animas persuasum habent, vt credi par est, ex disciplina superstitioneque Druidarum, quorum summa authoritas antiquissimis temporibus in Gallia pariter atque Britannia viguisse constat. Ita vt Cortesio non omnino difficile fuerit, subactam armis gentem per se ingeniosam & docilem, tormentorumq; miraculo terrefactam ad Christi cultum abdicatis idolorum superstitionibus traduxisse: literas enim iam nostras admiranter & lubenter discunt, reiectis hieroglyphicis imaginibus, quibus annales conscribere solebant, variis picturis regum suorum memoriam posteris tradentes. Quorum annalium volumen ex perpetuis, sed introrsus complicatis foliis confectum, tigridisq; maculoso tergore protectum, vir illustris Franciscus Couos, Cæsariani scrinij magister, mihi dono dedit. Mexicanos pro rege suo et pro libertate dimicantes, nulla res magis exterruit quàm equestris turmæ impetus, quum equitem integrum esse animal Centauri speciè putarent. Sed postquam equi duo Indicis confossi spatis, mactatiq; clauarum ictibus conciderunt, deprehenso errore, detracta statim equis coria, vsq; adeo exactè tomento repleuerunt, vt viuorum effigiem repræsentarent, & in templo tanquam admirabilis rei spectaculo suspenderent. Cæterum Cortesius è Mexicana regione per occidentalem lineam terrestri itinere profectus, non longè abesse maria ab incolis didicit; paucisq; diebus ad litus exterioris Oceani peruentum est: vnde si classes adessent, peti posse consideret per Antipodas, Sinarum regna Catainasq; oras ad orientem nostrum, iampridem aditas Lusitanis non longè à quibus in eo tractu beatæ multo aromate atq; vnionibus Moluccæ insulæ sub æquinoctiali linea sitæ esse dicerentur. At Cortesio perpetuis Hispanorum historiis celebrato, claritate nominis æquari potuit Blascus Nonius, nisi turpissimo vitæ exitu pristinæ laudis decus obscurasset. Ab hoc enim diu peruagante Pariæ terræ, & Darienæ regionis litora, repertus est isthmus ad Vrabanum sinum, quo duo ingentia maria dirimuntur. A Comogro siquidem ingentis amnis ostio Darienisq; litore per inaccessos prope montes monstrantibus iter indigenis Blascus summa iuga tenuit, & subiectum in aduerso litore vatissimi pelegi sinum conspexit, in quo auri et vnionum ditissima regna reperta sunt, atq; item conspectæ aditæq; aliquot insulę earum rerum opulentia insignes. Itaq; inuento multo auro Blascus breuiorem transitum quærens, non plus inter se distare diuersa maria quàm centum miliaribus deprehendit, sicuti in Oceaneis decadibus Petrus Martyr Anglerius scitè refert, verũ itinere adeo densissimis nemoribus & abruptis petris, frequentibusq; fluuijs impedito, vt nisi magno cum labore pe-

riculo.

riculoq; illac nostri permeent, quum passim in hospitæ ac insidiosæ gentes venenatis instructæ sagittis occurrant. Quibus de causis Blascus eius tractus regulis aut muneribus delinitis, aut cruenta acie subactis, quatuor castella, vt commeãtibus ab vtroq; mari tutissimus esset receptus, opportunis intervallis constituit: ædificata etiam classicula in proximo portu, cui diuo Michaeli nomen fuit. Cæterùm dira auri sitis nouiq; imperij libido, Blasci animum non multo pòst occupauit, eo rerum exitu, vt affectati regni crimine damnatus capite plecteretur. Indignus herclè eo supplicio nisi perfidiosè defecisset, quòd ad læuam longo tractu Perurana & Cuscana regna auro & gemmis scatentia successoribus Almagro atq; Pizarro demonstrarit. Ibi enim ferunt nullam aliam quàm solido ex auro priuatis in domibus vasorum omnis generis supellectilem reperiri. Montium rupes ingenitis adamantibus, præcipueque smaragdis, et cyanis, & carbunculis collucere, flumina proindè vniuersa auream arenã trahere. Solum fœcunditate rerum omnium incredibili, & prepetuo ferè autumno florere. Ex mira quoq; cœli clementia, homines integra valetudine, seculi ætatem implere, sic vt intempestiua mors Blasci videri possit, quo authore tanta vt diximus vis auri & gemmarum in Cæsaris ærarium deferatur. Sed suprà Cortesium & Blascum, portentosa nauigatione inclytus fuit Magalenes Lusitanus exul, qui auspicio Cæsaris alterum Pariæ terrę litus in orientem obuersum, quinque nauium classe percurrit, legendoq; oram prẹteruectus lineam Capricorni atq; ostia immensi Argentei fluminis, vti Hispani vocant, ferorum gigantum instar prægrandes homines belluarum pellibus contectos reperit. Nec multum indè, vti auidè quærebat prope Antarcticum circulũ in anfractuosas fauces audacter inuectus est, non inani coniectura iudicans noui orbis terras illac irrumpente Oceano esse permeabiles; eumq; profectò sinum non longo tractu in apertum ad occidentem pelagus desinere.. Neq; eum ratio ex naturæ lege ducta fefellit, qua terra omnis circumfluẽte Oceano varijs finibus ambitur. Ad læuam niuosæ rupes spectabantur, suis culminibus primam aeris regionem excedẽtes: Eæ pertinebant ad eam plagam perpetuo gelu (vt credi par est) rigentem, quę Antarctico subest. Sed nec in ea cœli parte polus vti apud Arcticũ contingit, lucidiore aliquo astro notatur, quum paruę stellæ nullo vel certè languido fulgore nitentes, polare punctũ designent, duabus nubeculis stabili pigroq; rotãtu immobilis poli sedem ita circuientibus, vt vrsæ nostrę tenorem & speciem nautis obseruatoribus, nusquam fallente magnetis vsu certissimè præbeat. Procedenti per occiduã lineam Magalani tortuosæ & inæquales semper fauces occurrebant; mare autem modò fluctuosum, spumosisq; vorticibus, & sæuo mugitu reboans, modò tractabile & pigrum prout obiectis incideret cautibus, aut in latos sinus expansum deferueret, vario velorum flexu persulcabat, nusquam arctiorem sinum trium miliarium spatio, nusquam septem latiorem nactus, quum à dextra depressiora litora arboribusq; vestita, nulla tamen apparente hominum cultura, ad lęuam verò cuncta gelu horrentia, maximeq; scopulosa spectarentur, collucerent tamen ad dextram excitati introrsus ignes ab incolis, vt de aduentu nouæ classis proximis populis significarent. Cæterum Magalanes diu crebris orationibus sustentatos delinitosque nautas, qui iam animos desponderant, quòd neq; progredi neque regredi, nisi incerta vitę spe posse crederent, post vigesimum & septimum diem ex quo sinum intrasset, in apertissimum vastissimumq; Oceanum eduxit, ad dextram vela deflectens,

vt pote qui terras ad antarcticum vltimæ continentis eſſe putarat, & ad læuam mitiora omnia ſe inuenturũ arbitraretur. Quando iam ad Tropici capricorni circulum, & ad ipſam Æquatoris lineam rediret, ſub qua Moluccas quas quærebat inſulas omnino ſitas eſſe didiciſſet. In dextra itaq; Perurana & Cuſcana regna, totumq; illud immenſum Pariæ terræ occidentale litus relinquebantur, quod Blaſchus poſt tranſcenſum Vrabanum iſthmum Hiſpanis ſucceſſoribus, ad condenda regna, ſerendaq; etiam, propter auri ſitim, inteſtina prælia demonſtrarat. Nihil enim inde Magalanes terrarum vſquam vidit, prẹter duas inſulas quæ deſertæ appellantur, perhibentq; eas coſmographiæ periti ex diametri ratione Italis eſſe antipodas. Diſceſſit inde Magalanes, planè conſumpto omni commeatu, leniſſimis atq; his vno tempore perennibus vſus ventis, trimeſtri confecto curſu, obuerſis ſemper ad Æquatorem proris non Muluccas quidẽ attigit aromatũ prætioſorum fertilitate celebratas, verũ immenſi propè ambitus inſulas, Iauanã, Pornem & Subuthã, ipſa Britannia maioris, è quibus Moluccæ ſatis exiguæ, ſed prẹſtantia rarioris aromatis inſignes incolarum digitis tanquã propinquẹ monſtrabantur. Sed Magalanes fatalis voti ſui compos, in limine qui eas viderat adire non potuit: cum Mauthane ſiquidẽ inſulæ regulo, Suethani ſocij regis auſpicio, acie dimicans occubuit, eiq; ſuffectus eſt Serranus, qui nihil commodius duxit, quàm ab his inſulis inhoſpitaq; terra perfidioſæ gentis protinus exceſsiſſe, ꝙ ſibi ad paucos redacto numeroſa bellicoſæ eius gentis manus iuſtum incuteret metum, quoniam ferreis gladijs & prẹpilatis haſtis vterentur. Verum dum adit regulos Serranus, amicitiasq; & fœdera iungere, ac Chriſtianæ religionis cultũ inducere contendit, & quod inſtituti erat, naturam et magnitudinem Moluccarũ ſcrutatur, regulis vno conſenſu aduerſus peregrinos ad arma concitatis in Bornæ inſula captus, miſereq; à ſocijs deſertus eſt, qui inſidias veriti, publicam ſalutẽ noui ducis libertate, & vitæ anteponendã cenſebant. Atq; ita cariophyli & cinamomi, nucisq; miriſticæ ſurculos ex natali ſolo colligentes, vt teſtimonij certã fidem referrent, ex quatuor nauibus vetuſtate ſemicorruptis duas magna cura, vſi illarum armamentis materia & clauis refecerunt, Eurisq; vela dantes incogniti Oceani immenſis ſpatijs vsq; adeo audacter ſe crediderunt, vt præteruecti auream Cherſoneſum, et Samoſatarũ, quæ Taprobana olim fuit, Gangeticiq; item ſinus emporia, & Cumerum promontorium, ac deniq; Calecutham ſuperarint, nuſquam à Luſitanis conſpecti qui Indicã oram præſidijs obtinebant. Inde verò ad Bonẹſpei promontoriũ curſum habentes, eo ſuperato dextrorſum per Aethiopiẹ litora ad Heſperides inſulas contra Praxium promontorium, altera tantũ naui, non amplius quã vigintiduo homines ſemiuiui peruenere. Ibi qui totũ vndiq; emẽſi orbis ambitũ circuierant, Barbarorumq; mille inſidias, & omnem maris ſẹuitiem euaſerant, à Luſitanis inſulæ præſidibus cuſtodiæ traditi ſunt. Nec multo poſt tamen ex his Hieronymus Plegaphæta Vicentinus, voto pro ſalute redituq; ſuſcepto, ad Clementẽ Romã venit. Is tanto ſubternauigati orbis miraculo fidelibus teſtimonijs comprobato, multa noſtris admiranda, obſeruandaq; poſteris, pictura & ſcriptis adnotata depoſuit: ſic vt Magalanes nihilo fœlicior Blaſco, ſed inuſitata laude prẹſtantior exiſtimari posſit, niſi inauditi antea freti faucib. adinuentis, tantæ rei infirma adhuc fides famam eleuaret, quum nemo hactenus à viginti quinq; annis eas fauces ſedulo quæritans intrarit, aut viderit. Ne-

rit. Neq; operæpretium eſſe reor, vt à legentibus hoc loco, & ad hiſtoriæ contextum properantibus, veniam deprecer, quod me ij tres viri inclytis heroibus comparandi, ab inſtituto longius abſtraxerint, quando eos omni laude ad perennem nominis famam exornandos putem, veterum Grœcorum more, qui ingeniorum fœcunditate & gloria pollentes, non ipſos modò admirandarum rerum, & regionum inuentores, ſed minorum etiam artium opifices, carminum ſuorum præconijs æternitati conſecrarunt.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXV.

ADVLTO iam vere Cæſar Neapoli profectus, Non. Aprilibus à Capena porta Romam intrauit, triumphali exceptus pompa ab omnibus ſacerdotum, Romanorumq; ciuium ordinibus. Adduxerat præſidij cauſa veteranam Hiſpanorum legionem, & ſeptingentos equites cataphractos, eò minore populi lætitia, quòd pleriq; eoſdem militum atroces vultus agnoſcerent, qui recentis cladis, omniumque ſuppliciorum, quæ perpeſſi eſſent, memoriam renouabant: eo quidem grauius & acerbius, quòd Paulus Pontifex nouo exemplo ad exornandos regionum arcus, ſingulis mercatorum & opificum collegijs pecuniam imperaſſet, ſcilicet vt Cæſariani importuno ſumptu ſtudio ſe colerentur, à quibus ſummæ calamitatis iniurias pertuliſſent. Exceptus eſt ea parte Vaticanæ domus, quæ exornata laquearibus aureis, & marmoreo inſignis podio deſpectat Vrbem, qua etiam Alexander ſextus Corolum Galliæ regem ſuſceperat. Exinde diſſimulata perſona cum paucis perambulauit Vrbem, miratusque rotundi templi, quod olim Pantheon fuit, incomparabilem ſtructuram, in ſummum faſtigium eius teſtitudinis per plumbeos gradus aſcendit, vt vniuerſam vrbem oculis ſubijceret. Quatriduo autem moratus Romæ, non obſcura ſuccenſus bile in Gallos pridie quàm proficiſceretur grauiſſimam habuit concionem, qua animi ſui intimos ſenſus ardentiſſima facundia denudauit, quòd Gallorum legati penè conuitiosè poſtularent, vt Henrico regis filio Mediolanenſis principatus dominatum beneficiario iure adiudicaret. Id ſiquidem Cæſarem conceſſurum perplexis paulo ante ſermonibus promiſiſſe Claudius Velleius aſſerebat. Quibus propè importunis atque alienis reflagitationibus Cæſar ita offendebatur, vt fidem ſuam nulla certa pollicitatione obſtrictam Gallorum procacibus verbis ſugillari ægerrimè ferret; reſpondendumq; ideo Gallis, & nomen ſuum à callumnia defendendum generoſa concione arbitraretur. Itaq; grauiter commotus, in eo conclaui, in quo Paulus Pontifex iturus ad ſacra obeunda ſolennes amictus induere, & gemmam

ta tiara exornari consueuit, aduocatæ concionis instar in corona stans verba fecit, astante Pontifice, cunctoq; senatu, & principum ferè omnium legatis, sic vt circunfusa totius aulæ turba Hispanico sermone loquutus audiretur, Primum omnium veterem odiorum causas, quæ adhuc inter Gallos Austriamque domum vigerent, facundissimè commemorauit, ostenditque neq; Franciscum regem, neque superiores Galliæ reges, ictorum fœderum legibus vnquam stetisse, quum sibi Burgundiam ereptam, & repudiata atque iniquissimè intercepta connubia quereretur, & passim Franciscum regem acerbè perstringeret quòd bello victus, captusq; ac humaniter dimissus, nihil eorum quæ pro obtinenda libertate pepigerat, custodia statim exiliens, præstitisset, sed abrupta fide iurisiurandi, totum propè terrarum orbem aduersum se tam ingratè quàm impiè concitasset, quum ad Turcas vsq; miserit legatos vt hostilia pari odio aduersum se molirentur, scilicet vt inania aut exoleta iura ostētans Cisalpinæ Galliæ dominatum inuaderet, quod sibi Augustali atq; legitimo iure partum, tanquam tuendis reliquis ipsius regnis maximè opportunum, omnino sibi retinendum statuerit, ne sibi maritimum adeundæ Hispaniæ, aut terrestre adeundis Germaniæ et Belgarum regnis tutū & liberum iter præcidatur: quandoquidem nequaquam sit dignitatis in Cæsare per alienas terras transitus facultatem precario petiuisse. Propterea Franciscum nefario ausu Caroli Sabaudij auunculi sui Allobrogum regiones in Transalpinis, et Ligurum in Subalpinis immaniter occupasse, vt inde ad inuadendū Mediolanense imperiū ire pergeret, Gallorū consuetudine, qui nouarū prouinciarum auidi, quin aliena & proxima quæq; occupent, neq; pudore, neq; iure contineri queant. Quarū rerum in uestigio eos sæpe pœnitere oporteat, quum vi & armis æquo semper Marte iudice, eorum insolentia retundi reprimiq; soleat. Id verò agrestis impudentiæ sibi videri, quòd Franciscus Mediolanensis imperij possessionē ideo sibi concedi expeteret, vt singuli minores eius liberi, sublata omni honoris atq; potentię obtrectatione pariter exornentur atq; ditentur, ne scilicet Henricus iusto dolore angi possit, quum in fratre minore Carolo Aurelianensem principatum, in Francisco autem maiore, non Gallię modò, sed Britanniæ etiam citerioris coronam, ex paterna hæreditate conspiciat. Non hoc equidem esse vel dignitatis vel Fortunæ suæ, vt alienos potius quàm suos liberos exornet, & stultissima ratione intempestiuæ liberalitatis laudem quærat, qua inimicæ stirpis dubiæq; fidei hominum opes augeantur, quibus aucti rursus aduersum se instructiores, vti semper fecerunt, inquieta arma resumant. Itaque neq; hæc insolenter postulanti tributurum, neq; passurum vt Sabaudius Carolus tanta cum iniuria spoliatus dimidia parte regni, diutius ab se, vti antiquitus in Romani imperij clientelam recepto oporteret, iustam atq; certissimā opem imploret. Proinde se rectà ad Alpes, & in Galliam vsq; progredi statuisse, vt propinqui sui, socijque principis, & Romani imperij clientis iniurias defendat. Hęc adeo graui concitataque facundia, oreque flagranti protulit, vt subiungeret, se inuitum in id bellum trahi, in quo multas gentes nihil mali meritas et insontes, ipsorum principum iracundia atque obstinatione, cladem essent subiturę, propterea pietate Christiana tacto sibi satius videri, & reipublicæ quidem vtilius, vt ipse & Franciscus ad singulare certamen descenderent, enseq; et pugione dimicātes controuersiā finirent. Tum verò Pontifex clemētiora ominatus, Cęsaremq; cōplexus obsecrauit, ne vel non iniquę iracundię impensius

quam pietati indulgere mallet, Gallosq; oratores Maconium & Velleium quę dam respondere paratos diremit. nam hi ab initio concionis à Cæsare frustra postularant vt Gallica lingua vti vellet, vt opportuna ipsorũ responsa acciperet. Sed Cęsar se ideò Hispanicè loquuturũ dixit, vt à pluribus id idioma Romano eloquio proximum acciperetur. Per hunc modũ prolato animi sui decreto, et reiectis regijs legatis, per Casiã viam in Etruriam contendit. Senenses intrã tem ipsorum fines Pientia vrbe liberaliter excęperũt, vetereq; suo studio Cæsarib. addicti, quũ Senis appropinquaret, erectis passim triũphalibus ornamentis, cum exquisita Tunetanæ victoriæ gratulatione, subeũti portã vrbis claues ad declarandã antiquę propẽsionis fidem obtulerunt. Alfonsus Picolomineus Amalphi regulus equi frena rexit, cunctiq; demum ciuitatis ordines, viriq; sacrati pręcinentes hymnos, ad aram templi maximi deduxerunt. Suscepit eum pereleganti hospitio, miroq; ornatu perpolito Marius Bãdinus, in quo vel ob id quòd Archiepiscopi germianus esset frater, summũ Cęsarianarũ partium, & popularis factionis studium eminebat. Nam eo tẽpore populares in factiosa ciuitate principes euaserant, quũ obsolescente potentia antiquę nobilitatis, reliqui duo ordines, qui tũ Nonarij & Reformatores appellabãtur, eximia authoritate in Repub. Pandulfo Petruccio principe potiti, impotenti demum popularium impetu per cruẽtas contentiones interfecti pulsiq; fuerant, quoniã Clementi Pontifici, & Gallis fauisse credebantur. Inuisit Cæsar vrbem luculentissimè omnibus, quę excogitari poterãt, elegantię ornamentis instructã; spectauitq; mirabundus innumerabilem propè fœminarum multitudinem. nam hę inter Italicas præcellentis formæ, & elegantis ingenij singulare decus constanti omnium ferè fama obtinent. Exinde iuuentus extremæ iucunditatis spectanti Cæsari theatrales ludos edidit, per histriones variarum linguarum cum multo sale leporem affectantes, pugilque omnis Senensium ætas ab inueterato ludicri certaminis studio ad Cæsaris oblectationem incomparabili ardore dimicauit. A Senensibus autem ad Florentinos prouectum Cæsarem Alexander Medices gener excoluit, & Cosinianis in ædibus ita suscepit, vt Etruscis artificibus ex mirifica ingeniorum solertia simulachra, varijq; generis pegmata erigentibus, non modò superasse Senenses, sed veterum Romanorum magnificentiã ęquasse censeretur. Inuisit Cæsar arcem nuper ab ipso Alexandro conditam, instructamq; admirabili tormẽtorum apparatu, vsq; adeo mirabundus vt quum tanta vidisset præsidia, quando reliqua sibi curæ fore diceret, grauiter obtestaretur generum, vt liberis operam daret, de vnaq; præsertim salute corporis solicitus esset, tanquam in subacta armis ciuitate regnanti, insidiæ à multis forent pertimendæ. Paucos pulcherrima in vrbe moratus dies, discessurus ex itinere Caianam adijt villam, admirabili structura terreno in cliuo ædificatam à magno Laurentio Medice, nullumque tum ea loci facie, tum erudito ornatu, iucundius ædificium se vidisse testatus est. E Caiana Pistorium atq; inde Pisciam, & mox Lucam intrauit tanta alacritate amicæ ciuitatis, vt neque splendidius excipi, neque donari liberalius, neque vberius ali exercitus, comitatusq; omnis posse proceres iudicarent. Inuisit etiam vrbis de sua libertate solicitæ munitionem, intra extraq; muros circundans, laudauitq; militaris peritiæ erecta propugnacula: triduoq; moratus, ornatissimæ quanquam modicæ ciuitatis opulentiam, quæ tyrannis aliquando seruiuerit, & superioribus temporibus Cæsarũ auspicijs libertatis iura defenderit, decurionibus commẽ

dauit,& vt in colenda fide perſeuerarent admonuit. Luca profectus per Macræ amnis valles, Apuanoſque ſaltus Apœnino tranſgreſſo ad Aſtam vrbem contendit, vbi reperit Foſſanum ab Antonio Leua expugnatum, & Franciſcum Salaſſum regulum alienatum à Gallis, proptereaque deficientem Antonij opera in partes traductum, quanquam eius equites fide integra erga regem, eam ad hoſtes euntem minimè ſequerentur, ſed ad Gallorum præſidia deteſtati præfecti ſui facinus redirent. Quo fœlici rerum initio Cæſar, vt Alpes maturè tranſiret magis & magis accendebatur. Philippus ſiquidem Sciabotus Ammiras, vti ſupra docuimus, damnoſa inter pellatione Ioannis Lotharingiæ Cardinalis ſpe pacis deceptus, à cogitatione belli diſceſſerat, & oppida quæ redegiſſet in poteſtatem præſidijs confirmans, audito Cæſaris aduentu ad regē redierat, exiſtimabatq; occupata facilè ſe defenſurum aduerſus Cæſarianos. nam Tuarini cuſtodiam Burriæ viro forti attribuerat, & Paliciam illuſtri Sciabania ſtirpe progenitum iuuenem, proptereaq; auiti decoris auidū, cum duabus alis grauis & leuis armaturæ equitum, & tribus peditum vexillis Foſſani collocarat, quum paulo antè Hanebaldus Penerolum tuendum ſuſcepiſſet. Cæterum Palicia aliquandiu tormentis oppugnatus ab Antonio, & multarum rerum inopia preſſus, quòd malignitate atq; perfidia Franciſci Salasſi, ad Cæſarem tranſire cogitantis, vt ille iuſſus erat nec ſatis commeatus accepiſſet, nec demum fruſtra expectatus, vti promiſerat, vllam opem attuliſſet, planè deceptus, victusq; his malis atq; periculis Antonio deditionem fecit, ea conditione vt cum ſuo omni præſidiario milite incolumis abiret, ſed generoſos equos & militares ad vnum omnes, retentis tantum ad iter in Galliam obeundum humilioribus, cunctaq; ſimul tormenta victori relinqueret. Habebat in animo cōſtitutum Cæſar omnino inuadere Galliam, vt ita faceret ab Antonio Leua in arcano perſuaſus, ſic vt de itinere tantum rationeq; inferendi belli à ducibus ſententias eſſet quæſiturus. Exploratam enim & planè certam fore victoriam differebat Antonius, ſi domi ſuæ Gallos nihil hoſtile metuentes, & imparatum adhuc regem adoriretur, & copias quæ erant magnæ atq; mirificæ ad prædam ditem opulenti regni ſtatim induceret, lateq; euagaretur. Neq; enim apparebat regem prçlio certaturum, nullis præſertim Heluetiorum auxilijs fretum, & ad Flandricos fines nouum contra ſe Belgarum exercitum expectantem, quando nihil inſanius atque miſerius Franciſco regi videri poſſet, quam ſi Galli periculoſam pugnæ aleam ſubirent, quandoquidem in vnum aduerſi prælij caſum atque diſcrimen, & ſalutis omnium & imperij Fortunam adducturi crederentur. Vna ſiquidem celeritate aiebat Antonius prçoccupanda eſſe Gallorum ingenia, ne expedire conſilia, & ſeſe colligere poſſent, poſtquam diuerſo perturbati bello, & ancipiti diſtracti metu, tantas vires quantas opus eſſet ad reſiſtendum habere nequirent: proindeq; nuſquam in acie conſiſtere audentes, terram patriam pasſim terrifico hoſti peruaſtendam permiſſuri eſſent. Beſtias feras nuſquam aptiùs atque faciliùs à venatoribus opprimi & capi conficique poſſe, quàm in ipſarum cubiculis & luſtris, vbi cum catulis commune vitæ peirculū ſubeant. Antonius ex prouentu victoriarum ſuarū, vſq; adeo Gallicæ militiæ elatus contemptor euaſerat, vt ex vaticinatione quorundam futura prædicentium, Carolum Galliæ regem euaſurum, & ſe voti compotem apud Pariſios in ipſa victoria fato conceſſurum profiteretur. Huic tanquam immodico, & vt videri poterat intēpeſtiuo conſilio, vnus antè alios Vaſtius ipſe

& Fer-

& Ferdinandus Gonzaga ita refragabantur, ut Vaſtius de ſcripto ſententiam ſuam proferret, & poſtea publicaret, & Taurinum ante omnia expugnandum cenſeret. Eadem erat ſententia Gonzagæ, qui Gallos Foſſani expugnatione perterritos, ſi tot vires, quæ iam paratæ eſſent, Taurini mœnibus admoverentur, minimè laturos arbitrabatur. Non enim vel cives ipſos natura imbelles, vel ipſorum præſidij Gallos, qui non eſſent multi, iuſtum oppugnationis impetum toleraturos, quòd ſi fortius aliquandiu ſuſtinerent: nullam tamen tanquam undique obſeſſos, qua ſe alerent, commeatus facultatem habituros: ideoque brevi facturos deditionem affirmabat. Taurino ſiquidem, quòd eſſet provinciæ caput, in poteſtatem redacto, cuncta facilè reliqua oppida ad priſtinam ipſius Caroli Sabaudij naturalis atque humaniſsimi principis fidem eſſe reditura: atque eo modo firmiſsima Pœninis & Coctijs Alpibus clauſtra poſſe imponi, ut in poſterum ab Italia Tranſalpinæ gentes arcerentur. Porrò Cæſar ire in Galliam certus, præterquam quòd unius Antonij Levæ iudicio virtutique plurimùm tribuebat, tribus etiam de cauſis in id bellum ingenti animo ferebatur, quòd Mariam ſororem Belgis imperantem, uti erat virilis animi mulier, è Belgio Gallis arma inferre iuſſam, & iam peramplas cogentem copias, commutato conſilio neque eludere neque deſerere volebat. Pro certo quoq; didicerat Gallos ab Helvetijs auxiliares legiones ſua conſuetudine oblatis ſtipendijs in communi eius gentis concilio impetrare nequiviſſe, quòd aſtuta gens neutri partium ex profeſſo ſtudere videri cupiebat, ut aucta apud Gallos ſuſtinẽdi belli neceſsitate opem ſuam carius vẽditaret. Poſtremò quòd Franciſcus Salaſſus Antonij Levæ opera à Galliæ regis amicitia veteris clientelæ, militiaq; diductus in partes tranſiſſet, & Galli nullum prope peditatum pręter duas Germanorũ mercennarias legiones, quas Gulielmus Fruſtembergius dux turbidus, & multorum perditorum atque exulum militum collector adduxerat, cui rex confideret, eſſent habituri. Reliquas enim copias ex Galliæ delectibus conſtare, quod genus militum è ſingulis eductum provincijs non magnum militiæ uſum habere iudicabat. Quòd ſi paulò audacius atque felicius in media Gallia res gereretur, Gallos profectò domeſticis incommodis permotos, & Taurinum, & reliqua oppida ſine vulnere deſerturos. Adiuvabat etiam decretum Cęſaris Andreas Auria, qui non dubiam ſpem prębuerat, Rhodanum amnem ſtabili triremium ſuarum cathenato ponte poſſe coniungi, & per Narbonenſem regionem ab Hiſpania, tum commeatus, tum omnis generis auxilia bene gerendo & conficiendo bello expectari poſſe pręcidabat. Suberat etiam in arcano Cęſaris occulta ſpes potiundę per proditionem Maſſiliæ: nam ſicuti poſtea à præclaris ducibus accepimus, per Antonium Levam quoſdam, qui eam urbem proderent, ſed qui poſtea fidem mutarint, promiſſoque defuerint, tentatos fuiſſe conſtabat. Itaque coeuntibus iam undiq; longè maximis equitum & peditum copijs, Cæſar multiplici itinere, ſed præcipuè per maritimas alpes, & per Tendanos colles Provinciæ fines intravit, ſubſequente à Savonæ portu Auriana claſſe, quæ multas Italicarum cohortium copias ſuſtulerat, quibus Ferdinandus Sanſeverinus Salernitanus princeps imperabat. In his clari veteresq́ue præfecti eminebant Auguſtinus Spinula Ligur, & Petrus Maria Roſcius Parmenſis ſancti Secundi regulus, Hippolytusque Coreggius, & Hieronymus Sanctovitales Salenſis. Horum primo impetu capta direptaq; eſt urbs Antipolis, quæ eſt ultra Varum amnem poſita

contra eas inſulas, quas Lerones antiqui, noſtri hodie Leres vocant. In ea oppugnatione, quòd ab armatis agreſtibus impigrè defenderetur, & triremes à mari admotis proris tormenta in ſocias cohortes, tumultuario procurſu murum invadentes aberrante ictu diſploderent, amplius trecentos milites Salernitanus amiſit: atque inde Ferdinandus Gonzaga cum ſuo equitatu adductis ſecum aliquot Salernitani cohortibus ad urbem Gratiam provectus, eam ſine vulnere in deditionem accepit: ſubſequenteque univerſo exercitu, ipſoq; Cæſare ad Forum Iulij celebrem olim urbem, & Vocontiorum planam, frequentemque ædificijs regionem penetratum eſt, in Alpibus quodam omine capto ex ſylvarum incendijs, quæ continenti flamma ardentibus facilè pinetis, non parvum numerum calonum atq; lixarum, mercatorumq; & mulierum præſertim caſtra ſequentium turbam combuſſerat: concrematis multis impedimentis & ſarcinis, quibus milites, ne eodem igne corriperētur, opem ferre nequiverant. Fuēre enim tum qui dicerēt his ignibus victoriam portendi, quòd prelucentes undiq; flammæ lætitiam prænunciarent. Alij à periculoſo ingreſſu infauſtum belli ſucceſſum, & iacturam impedimentorū, uti poſtea evenit, ſignificari contendebant. Cæſar circa forum Iulij advenientes copias in unum coegit, productasq; ſub vexillis lætus inſpexit: nam ſicuti à Vaſtio accepimus, nuſquam maiores & ornatiores copias Chriſtiano bello Cæſarem unis in caſtris habuiſſe conſtabat. Nam Germani quinquaginta ferè cohortium vexilla implebant, quæ Germanica conſuetudine paulò minus quingentos pedites ſingulæ continebant. Has legiones imperio regebant Tamiſius dux vetus, & Gaſpar Georgij Franiſpergi clariſsimi ducis filius. Hiſpanos autem octo milium numerum ſuperaſſe, cuius gentis nuſquam anteà tantam multitudinem, adeoque militariter inſtructam ſe vidiſſe dux ipſe teſtabatur. Hunc Hiſpanorum numerum ſuperabāt Italici, qui præter deſcriptos conductosq; ſtipendio voluntariam & liberam prædæ ſpe militiam ſequebantur. Magnum autem gravis armaturæ equitum numerum Maximilianus Iſelſtenius Belga ex Burgundia, inferioreq; Flandria adduxerat. Sed cataphractos omnes vel Italici vel Hiſpanici generis ductabat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus. Veterano autē levis armaturæ equitatui prçerat ex ſuo veteri munere Ferdinandus Gonzaga. Huic adiunxerat Alexander Medices alam Etruſcam Valerio Vrſino duce, quæ manus in univerſum mille galeatorum equitum ſummam efficiebat. Tormenta verò magna ex parte ſuppeditabat claſsis, quæ oram legere iuſſa, commeatibus etiam ex propinquis litoribus caſtra ſublevabat. At Franciſcus de animo Cæſaris adverſum ſe vehementer concitato, & de ſingulis inſtituti ab eo belli conſilijs edoctus, quòd ad eum Ioannes Bellayus Cardinalis Pariſienſis memoriter excepta atque deſcripta ea Cæſaris concione, quæ in Vaticano hábita fuerat, diſsimulato habitu, mutatisq; ad celeritatem iumentis in Galliam percurriſſet, tota ſua inani ſpe cōcordię deiectus, facilè agnovit quanto cum incommodo Philippus Ammiras paulò anteà ad Taurinum in ipſo curſu bene gerendarum rerum fuiſſet retardatus, & quàm ipſe eſſet imparatus, ad ſuſtinendum bellum graviſsimi hoſtis, à quo terra mariq; præmiſsis ingentibus copijs peteretur. Hæc anxiè quoq; confirmabat Cardinalis Lotharingius, qui apud Senas fruſtrà cum Cæſare de compoſitione fuerat colloquutus, aſſerebatq; ea mente eſſe Cæſerem, ut non modò Mediolanenſis imperij poſſeſsionem ſibi retinendam eſſe, ſed aſperrimo in viſceribus Gallię excitato bello, Bur-

lo,Bur-

lo,Burgundiam citeriorem, quæ ad Heduos pertinet, armis repetendam decerneret. Itaque Franciscus uti pericula postulabant, undique evocatis ad bellum beneficiarijs suis, & tota nobilitate arma capere iussa, legiones iam pridem institutas in provincijs accersebat, cogebatque circa Lugdunum, ut inde ad Avinionem progrederetur, ex propinquo irrumpentium hostium adventum & impetum dispositis præsidijs exciperet. Interim per Legatos dabat operam ut ab Helvetijs iusta auxilia mercede compararet, & Picardiæ fines validis copijs adversus Belgarum irruptiones confirmaret: nam à Maria regina conscribi magnum exercitum Henrico Nansoo duce atque induci in Galliç fines audiebat. qua poterat etiam diligentia eos duces, quos in præsidijs Subalpinæ regionis decedens Ammiras reliquisset, pecunia & novis copijs confirmabat. Nam Iacobus Medices ad obsidendum Taurinum relictus à Cæsare, & Franciscus item Salassus passim bellum gerebant adversus Gallos, sic ut cruenta minuta prælia in expugnatione oppidorum ederentur, quibus clari nonnulli fortissimique viri utrinque caderent. Nam M. Antonius Cusanius Insuber, quum emissus Taurino ad oppugnandum Sabinianum contendisset, potitusque exteriore templi ædificio magnam vim telorum & armorum omnis generis è Cæsarianis ibi præparatam succensa domo concremasset, & Scalengum subsidio cum cohortibus ire ausum commisso certamine profligasset: in ipsa victoria vir excellenti virtute glande traiectus occubuit. Interea Franciscus nihil quod ad salutem Galliæ pertineret, intentatum relinquens, in Italia parandas novas copias, Genuamque Cæsari opportunissimam urbem detrahi posse ratus, ad Mirandulam conscribi novum exercitum iussit. qua in re studiosi Gallici nominis duces cogendis undique cohortibus operam dabant, Caninius Gonzaga, Cæsar Fregosius, Annibal Novellarius, & Pallavicinus Vicecomes Insubrum clarissimus, quibus etiam accesserat Petrus Strozza Florentinus exul. His omnibus rex præfecerat Guidonem Rangonum, cuius militari ingenio magnopere confidebat. Itaque Guido cum octomilibus peditum præter Parmam atque Placentiam ire pergens, Derthonensibus ex itinere commeatum ei præbentibus præter Scriviam amnem, Genuam superato Apœnini iugo provectus est. Interea Cæsar è foro Iulij motis castris ad sancti Maximi Vocontiorum oppidum pervenit, passim effugientibus incolis, sed plenos varijs commeatibus vicos ita relinquentibus, ut Cæsariani alerentur simul & aliquantam prædam reperirent, quum nulla hostium armata manus occurreret. Erat autem adeo multa singulis in pagis rusticanisq; tugurijs præter triticum, multiplexq; legumen, aridæ ficus & amygdalç, casei, & salitæ carnis copia, ut si frumenta deessent, his cibarijs multo amplior exercitus per multos dies ali posset, postquam adulta iam dum çstas fructus recentes affatim undique suggereret propter admirabilem pomiferarum arborum, quibus ea terra passim consita est, frequentiam. Auria quoque in Tolonæ portum classem intulerat. Is antiquitus Taurenta portus fuit, turremque habet, quam metu tormentorum territis custodibus Auria in potestatem redegerat, commodeq; terrestres copias cunctis subsequentis classis per oram copijs sublevabat. Galli autem edicto regis quantum poterant frumenta & commeatus omnes longè ab ora maritima, itinereque hostium ad remotiora ædificia, munitaque loca reducebãt, cui negocio præpositi fuerant Montegianus insignis equitum prçfectus, & Boissivus Gofferius Arcturo patre, aulæ regiæ quondam magistro,

Gulielmoq; Ammirante, qui ad Ticinum cecidit, patruo clarus. Hi cataphractorum & levis armaturæ equitum binas alas adduxerant, & tres peditum cōhortes, quæ equitibus pręsidio forent, progressique in eas partes, per quas Cęsariani iter facturi videbantur, paganos excedere ædificijs & demigrare, & domesticas copias retrò avehere, ne his potiretur hostis, cogebant: qui segnius id fecissent, atrociter mulctabantur: sic ut accumulatis anteà pabulis faces subdere, & fœdè vini dolia perrumpere, ac frumenta quæ asportari non poterant, eodem igne corrumpere lugentibus incolis properarent. His conficiendis rerebus occupatos hostes, exploratores Epirotæ ante euntes, suoque more prædam quæritantes, ad Brugnolam oppidum processisse Gallos Gonzagæ renunciarunt. Is uti maximè cupiebat longius & introrsus ad hostes nondum percurrerat, ægreque à Cæsare impetrare potuerat, ut suo munere fungi, quòd esset utilissimum & propè necessarium noscendis hostium consilijs permitteretur. Cæsar enim uni Antonio cuncta deferebat, qui sine se quicquam tentari, ut laudis cupidissimus nolens, hostes ipsos tota mole copiarum invadendos, nec aliter excitandos esse differebat. Itaque cohortante Vastio, & Cæsare permittente, Gonzaga omnem ferè levis armaturæ equitum multitudinem ad iter expedit, postulatque ut Tamisius cum legione Germanorum secum eat, ut equitibus pręsidio sit: primosque omnium præmittit Paulum Luciaschum, & Zucerum Epirotam, spectatæ solertiæ atque virtutis veteres præfectos. His præcurrentibus ad Brugnolam Montegianus atque Boissivus ab incolis, qui refugiebant, de adventu hostium cognoscunt: & quum alter extemplò abeundum esse, nec ullum pugnæ discrimen subeundum diceret: alter Montegianus ingenio elato ferocique, turpe sibi fore testabatur, si de profectione prius cogitaret, quàm ora hostium vidisset. Nec multo pòst undique Cæsariani volitantes conspiciuntur, & Boissivo se subducere parante Montegianus equitibus tuba signum dat, ut arma capiant & conscendant equos. Gonzaga novas turmas primis submittit, imperatque ut præliando hostes distineant, donec ipse cum reliquis alis, & Tamisius cum legione ad oppidum perveniant. Itaq; invadentibus Cæsarianis prælium oritur, obvertunt se Galli equites, & fortiter repugnant tanta constantia roboreque densatæ alæ, ut primi pellerentur, sed aucti subsidijs pugnam instaurarent, quo casu Sampetrius Corsus, qui cohortibus præerat, ad equitatum utrinque lunato flexu cohortes peritè applicat, & per sclopettarios rem gerit, multiplicatisq; insultantibus Cęsarianorum turmis atrox prælium editur, duoque fortissimi præfecti, Pelacanes Bononiensis, & Stephanus Puveius virtute animi & decore formæ nemini secundus, ideoque Gonzagæ carissimus, interficiuntur. Sed superventu Valerij Vrsini, & Cantelmi Populensis reguli cohortes perturbantur, proculcatæque equorum impetu capto Sampetrio proteruntur: funduntur equites peditum præsidio destituti, paucisque interfectis ad vnum omnes, ita ut nec tubicen effugeret, capiuntur. Montegianus ipse vesana ferocia diu repugnans à Marsilio Brixiano equite capitur: eandem sortem subijt Boissivus, repertusque abiectis insignibus gregarij equitis habitu ad Gonzagam de facie agnitus deducitur. Eo die Gallorum temeritate Montegianiq; pręsertim insolentia id acceptum incommodum fuisse constat, quo Brugnola effusè direpta est. Exinde cognitum est ex captivis, regē ad Avinionem copias cogere, nihil tamen de pugna cogitare, nisi Helvetiorum auxilia recepisset, quæ impetrata fuisse, & iam esse in iti-

nere

nere Galli dictitabant. Cęſar eo felici initio lętatus, ſupra Maſsiliam ad Aquas Sextias caſtra promovere cõſtituit, atq; item propius Maſsilię mœnia intueri, & certius explorare, an aliquis in ea urbe tumultus à proditoribus novisq; rebus ſtudentibus civibus ſentiretur. Itaq; diu urbis munitiones ex propinquo contemplatus, quum nemo ſuorum ſciret, cur in conſpectum ſe dediſſet, paulò poſt ad caſtra rediịt: & Vaſtius in Arelatenſem uſq; agrum excurſionem fecit, eo eventu, ut pleriq; Arelatenſes nihil hoſtile expectantes, vagatiq; per villas ruraq; ab equitibus interciperẽtur. Per eos dies Franciſcus rex, Franciſcũ Delphinum filium hæredem regni & nominis deſtinatum repentino oppreſſum morbo amiſit, tanta totius aulæ mœſtitia, ut ab omnibus æquato dolore iuvenis florentiſsimus, virtuteq; bellica inſignis, & regịs præditus virtutibus tanquam immiti fato ereptus, effuſiſsimè lugeretur. Nec defuère qui ſuſpicarentur eum veneno fuiſſe ſublatũ: cuius nefarij criminis repentè reus factus quidã Sebaſtianus Montecuculus pœnas dedit, quum ab equis in compito in diverſa currentibus diſcerperetur. Nonnulli pręcipiti iudicio eum damnatũ ferebant, tanquam inſontem, qui dolore victus inter immania tormenta, ut calamitati ſuæ finem imponeret, ſe reum miſer feciſſet, & authores tanti facinoris Antonium Levam & Ferdinandum Gonzagam nominaſſet, qui obruti tantæ infamiæ nomine calumniam à perdito impudentiſsimoq; homine temerè impoſitam anxiè diluere cõtendebant, quum nonnulli Delphinum ex nimia iactatione in ludo parvæ pilæ æſtuantem, ſudoreq; madentem, frigidam intemperanter hauſiſſe prædicarent, nullis præſertim apparentibus veneni indicịs, quando præcordia viſceraque eo immodico rigore correpta extincto penitus innato calore mortem accerſerint. Quum ad Aquas Sextias caſtra haberet, nec iam claſſe iuvaretur, quòd magnum regionis ſpatium à Tolonæ portu ad Aquas Sextias intercederet, itinere præſertim latrociniịs infeſto, quòd incolæ deſperatione rerum ſuarum notos ſaltus inſiderent, & viatores præſidiaq; eorum invadentes interficerent, fames in caſtris ſentiri cœpit, quòd cocta Cerere carerẽt, & fructibus noxịs milites uterẽtur. Nam tametſi frumenta undiq; ſuppetebant: nulla tamen molendi tritici erat facultas: quoniam à Gallis paulò antè molæ frumentariæ perruptæ diſiectæq; fuerant: ac niſi ab Hiſpanis, & quibuſdam Italis refectæ cuſtoditæq; certis præſidịs molę forent, nemo in caſtris vel inter proceres nobiliſsimos erat, qui convivịs panes apponeret. Quibus de cauſis fiebat, ut Germani præſertim morbos cõciperent, atq; eo peſtilentiores, quòd muſto ex uvis nõ planè maturis expreſſo è galeis avidè biberent, quę ventres facilè contaminabant: ſic ut interneciva profluvia paſsim orirentur, & funeribus caſtra complerẽtur. Quibus malis obviam ibat Cęſar validis iuſtisq; præſidịs ad claſſem miſsis, ut inde opportuna famis ſubſidia peterentur. Nam Auria multa tritici copia abundans pluribus ſimul furnis & clibanis Cererem excoqui iubebat, cæteraque expediebat cibaria, & in his nauticum panem, cuius magnam vim in claſſem ideo cõtulerat, ut terreſtribus etiam militibus deſerviret. Mirabantur homines cur Cæſar tamdiu apud Aquas Sextias ferè ingloriùs hæreret, nec quicquam priſtino ardori ſuo ſimile moliretur, nec generoſa conſilia digna ipſo celeriter expediret, prius quàm exercitus, Germanorumq; præſertim, gravioribus morbis tentaretur, & Helvetị hoſtibus auxiliares ſupervenirent, qui brevi affore nunciabantur. Languebat fermè quarta pars legionũ, & multò plures morbos abſumpſerat, inter quos fato ceſſerat al-

ter ducum Gaſpar Franiſpergus cum minoribus præfectis atq; ſigniferis ſupra viginti. Ipſe quoq; Antonius Leva prioris ſui conſilij non obſcurè pœnitens, rarius & ſegnius apud Cæſarem ſententiam dicebat: perplexusq; atq; obrutus magnitudine difficultatis Fortunæ manus dabat, decumbebatque corpore æger, atq; animo deiectus, ita ut Cæſar ipſum de victoria deſpondentis animum agnoſceret, & Vaſtius ex priore ſententia Levæ oppoſitus, difficultatis cauſas cõficiendi & repræſentandi panis militibus afferret, nihil ad inferendum ſtrenueque gerendum bellum obſtare, quando Germani cæteriq; milites tritico cacabis excocto Neapolitanæ obſidionis incõmoda patientiſsimè toleraſſent: ideoque intempeſtivè parumq; honeſtè turpem Cæſari: ignominioſam verò ducibus maturari, receptus vulgato inter milites rumore famam parari, proinde milites quò iuberet Cæſar dum vires eſſent integræ, fortiter eſſe perrupturos, vel ſi hoſtem regem ad Avinionem æſtivantem invadere cuperet, vel adito Lugduno in Burgundiam antiquæ ſuæ ditionis pervadere luberet. Cæterùm quum in his verſaretur conſilijs Cæſar mari delatũ ab Auria triſtem nuncium accepit, quo Guidonem Rangonum ad invadendã Genuam appropinquare, et in Pociferã vallem ſe demittere ferebatur. Igitur Auria de patrię ſalute vehementer ſolicitus expedito conſilio ſeptingentos circiter milites Auguſtino Spinulæ legendos attribuit, continuoque triremibus Antonij Auriæ devehendos imponit. Antonius pari ſtudio ſolicitudineq; ad ferendam patriæ opem incitatus, uſusq; nocturnę auræ flatibus, velis & remis ire contendit, ingreſſusque portum cives magna trepidatione liberavit: nam tota ferè civitas inexpectato metu perturbata eò deſcendebat, ut plerique uxores & liberos, carioresque res ſuas navigijs imponerent: alij plebsq; in primis rerum novarum prædæque avida, reduci Fregoſios, & vetus Gallicæ ſervitutis iugum induci clamitans, correptis armis ad defendẽda mœnia diſcurrebat, ſic ut incerto ſtudio per regiones urbis tumultuosè deferretur. Sed conſpecto Spinula, qui validam præſidij manum adduxerat, primos cives obliti veterũ factionum, memoresque receptæ libertatis, in qua beatius viverent, magna ex parte levati metu recreantur. Iam hoſtes ad ſancti Thomæ portam, quę eſt ad occidentem, pervenerant, allatisque pluribus ſcalis & conſcenſis, in ſummum murum evadere, coronamque occupare nitebantur. His conſpicui cohortatores aderant Guido ipſe atque Fregoſius, qui quum fruſtrà portam ſibi aperiri amicè ingreſſuris poſtulaſſent, adverſum à civibus reſponſum retulerant: proptereaq; vim admovendam rati acerrima atque audaciſsima conſcenſione facta in urbem tranſcendere conabantur, eò quidẽ maiore Genuenſium periculo, quòd ad orientalem portam, quæ ad Feritorẽ hodie Biſamnem fluvium ducit, Pallavicinus Vicecomes, & Hercules Fregoſius Cæſaris frater altera caſtra feciſſent, ut diverſo pavore illato cives ad deditionem compellerent. Cæterũ ſupra ſancti Thomę portam non longè ab ea turricula, per quam Piſcario duce Adurnios proceres reducente, urbem ante quatuordecim annos captam fuiſſe meminimus, magna contentione certatum eſt, eo ſucceſſu, ut Baptiſta Corſus cognomento Farina ægrè locum defenderet, & Guidoniani vexilla in ſummi muri pinnas audacter efferrent. Verùm superventu Spinulę ingenti animo propugnantis, ereptũ eſt aſcendenti ſignifero vexillum, ipſoq; vulnerato atq; in pręceps deturbato, repreſsisq; ſubinde et vulneratis, qui ſcalas ſubibant, ea mœniũ pars uſq; adeo egregiè defenſa eſt, ut quũ Hector Neapolitanus invadentium

pugna-

pugnaciſsimus cecidiſſet, Guido multis ſuorum amiſsis & vulneratis receptui cani iuberet, tanquam redintegraturus pugnam uti videri volebat. Cæterùm dux prudens, quòd nulla ad quaſſandum murum, atque ideo ad terrendum hoſtem tormenta ſecum adduxiſſet, neque uti ſperarat Fregoſius, ullus omnino in urbe faventis populi tumultus oriretur, admonitis ſocijs, qui erant ad Feritoris portam copias collegit, regreſſusque per dextros Pociferæ vallis montes in agrum Subalpinũ, Tanaro amne ſuperato, ad Gallicos duces pervenit, ingenti equidem metu atq; periculo, uti inopinatis caſibus accidit, liberata civitate, quanquam Guido in diſceſſu oblata ex itinere oppidula diripuiſſet. Inde Guido provectus ad Aſtam, quum nemo Cæſarianorum prodiret, abacta aliquanta præda maioris pecoris, ad oppugnandum Carinianum contendit, quod oppidum infirmo cuſtoditum præſidio adortus, uno atque altero tumultuario certamine ſub mœnibus edito, ad deditionem compulit, ibiq; magnam vim parati à Cæſarianis commeatus nactus, Taurinenſium, & reliquorum præſidiorum inopiam, æqua diſpenſatione opportuniſsimè ſublevavit. Nec multò pòſt admotis copijs Carmagnolæ, munito oppido, quod Salaſsi erat ditionis, potitus eſt. Quibus rebus geſtis tametſi ab irrita ſpe potiundæ Genuæ fruſtrà bellum ſuſcepiſſe videri poterat: his tamen captis oppidis egregiè nominis famam tuebatur. Quibus cognitis rebus Cæſar & Auria, periculoſa levati cura, magnoperè lætati ſunt. Per eos dies Cæſare circa Aquas Sextias commorante, & peſtilentibus morbis legiones pervaſtantibus, quũ Nanſous cum valido Belgarũ exercitu Galliæ fines ingreſſus levibus quibuſdam equeſtribus prælijs proſperè factis ad oppugnandam Peronam, quæ eſt urbs Picardiæ ad Samorobrinam amnem poſita, contendere nunciaretur, Helvetij vel nihil ex decreto magiſtratuum impetrante rege, ingenti multitudine voluntariorum eius gentis ad ſtipendia, quæ offerrentur excitata, duce Calcemito deſcenderunt, & Gallos adventu ſuo ita confirmarunt, ut Cęſar de belli exitu timere videretur. Erant enim Helvetij delecta ferè viginti milia peditũ, quę conniventibus pagorum magiſtratibus arma capere, dare nomina apud quęſtores Gallos, & ſublatis vexillis proficiſci permittebatur. Nam ſicuti anteà magiſtratus publicæ Cæſari ſe in neutram inclinaturos partem promiſerant, ita quòd ſtipendiorum & lucri iacturam cunctantes facerent, pagorum ferè omnium iuventus exercendis nata armis ferre non poterat, ut ei bello non intereſſet, quum plures eminerent, qui ex fœdere veterũ pactionum minimè committendũ prædicarent, ut Galliam tanto circumventam periculo contra ius & æquum indefenſam diripi paterentur. Habendam enim eſſe rationem perpetuæ ſocietatis, qua ad tuendam Galliam præclaro fœdere Gallię regibus eſſent obſtricti, à quibus omnium temporum perpetua atq; opima bello et pace prę-miare tuliſſent. Calcemitus autem quanquam corpore puſillus, ingẽtis tamen animi præfectus, quem prælio ab Bondincum proſperè facto adverſus Ferrarienſes multum inclaruiſſe memoravimus, in corona dixiſſe ferebatur, nequaquam eſſe ex commodo dignitateq; Helvetiæ gentis circumventum diverſo bello, graviq; luctu opppreſſum regem, qui florentiſsimum regniq; hæredem ex liberis amiſerit, parum pia atq; inepta magiſtratuum ceſſatione deſerere, ſcilicet, ut viri fortes ſtipendia facere & virtutis præmia ferre ſoliti, ſua ſpe lucri, atque occaſione parandæ laudis defraudentur, ut finitimos Germanos veteres hoſtes, ipſamque præſertim natura infeſtam Helvetio nomini Auſtria-

nam ſtirpem immodica potentia augeri ſinant tanquam non aliquando ipſorum libertati negocium allaturam. At magiſtratus prętoresque pagorum non obſcurè Gallo favere cupiebant, quanquam avarius atq; tenacius quàm oporteret ſecum egiſſe ab initio quæſtores Gallos dicerent, qui intempeſtivè veluti nondũ inchoato bello pecuniam in ſtipendia minimè ſe prolaturos dixiſſent: atq; eo modo integro publicę fidei pudore dum nihil publicè de mittendis auxilijs decretum eſſe teſtarentur, privatorum militũ cupiditati, & publico commodo dum conniverent, nec euntes & nomina dantes retentarent, publicæ exiſtimationi callidè ſatisfacere volebant. His tantis confirmatus auxilijs Franciſcus rex certius exploratis hoſtium conſilijs, atq; eorum incommodis, quæ contagioſa planè lues peſtilentiæ modo in dies validius ſerpens afferebat, animadverſaque apud eos ſalubris & expetiti commeatus difficultate, ſecundo Rhodano devectis exercitus impedimentis ad Cabellonem proceſsit. Ea vetus Colonia poſita eſt ad amnem Druentiam in Rhodanum influentem, egregiamq; habet ponendis caſtris opportunitatem. Ibi Anneus Memorantius totius Galliæ equitum magiſter, cuius tum propter eximiam militiæ peritiam, maximeq; ſobrij & perſpicacis ingenij præſtantiam ſumma erat apud regem authoritas, dimeñſus accurata ratione admirabilique munitione complexus latiſsimum ſpatium vallata caſtra erexit, quibus undiq; tormentorum corona permunitis, ampliſsimæ copiæ contineri, atq; his infeſta reddi itinera poterãt, quę ad Cęſariana caſtra, & ad maritimas cõmeationes, viasq; Alpium pertinerent. Nam per ſuperiores dies Paulus Ceres cum valida manu Italicorũ & Gallorum equitũ, expeditarumq; cohortium Druentiam flumen tranando, nonnulla detrimenta ex occaſione diſperſis hoſtibus intulerat. Perfectis igitur ad Cabellonem caſtrorum munitionibus, atq; intra has equitatu è tota Gallia recepto, & collatis in eas Fuſtembergi mercenarijs Germanis, & Gallicanarum legionum copijs, Helvetij expectabantur, qui iam aderant, uſque adeo multiplicatis cohortibus, ut nemo eius gentis domi relinqui videretur: quoniam pleriq; & bellicoſiſsimus quiſq; ſuopte ingenio ad iter incitati, neq; duces, neque vexilla expectanda cenſebant. Id impenſius & alacrius gentis ſtudium, ſicuti maximè ſumptuoſum Galli quæſtores ſibi fore providebant, ita Cęſar imminuta ſpe eius conceptæ victoriæ, procedendi atq; audendi conſilio frangebatur: nam (ſicuti nonnulli paulò anteà probarant) ſi diſcedere longius à mari, et per Lugdunenſem agrũ in Burgundiam penetrare percuperet, id neq; tutũ, neq; facile videbatur, quod maximis hoſtiũ copijs in tergo relictis, atq; his quas anteà deſpexerat, adventu Helvetiorum mirificè confirmatis, rex proculdubio ex occaſione certaturus credebatur, cuius rei conſilio ſi caſus incideret, nihil alienius & iniquius accidere poſſe Cæſari cuncti ferè duces affirmabant, & tum maximè in Antonio Leva intolerandi totius corporis, omniumque propà artuum dolores, ita animum lethifera vexatione fatigabant, ut omnem eius ingentis animi vim eliderent, ipſeque deceptus ſua ſpe immodica deſtinatæ victoriæ intra pauciſsimos dies ad mortem adigeretur. Viſus eſt Leva accepti vaticinij ſui fidem impleviſſe, quum in Gallia, uti cupiebat, extremum vitæ diem obierit, & relatus in Italiam apud templũ ſancti Dionyſij penes Mediolanum inſigne ſepulchrum meruerit: ſed nõ apud Lutetiam uti crediderat, ubi Dionyſiano celeberrimo in templo tumulum cum elogio funeri deſtinaſſet. Eo mortuo Cæſar de conſilio reliquorum ducum, nihil ultrà eo bello tentata

prælij

prælij Fortuna ſe recipere, atque in Italiam redire conſtituit. Intereà à Paulo Pontifice binæ legationes in Provinciam pervenerant: altera Trivultio Cardinale legato, quæ Franciſcũ regem reſpiceret: altera Rodulpho Pio Carpenſe, quo Cæſar adiretur. Eorum adventus quanquam ſerus, non omnino irritus fuit: nam propterea quód ex diverſo factionis ſtudio inter ſe diſsidebant, idonei videbantur, qui ab utroque armato principe pijs precibus impetrarent, ne ſummo Reipubl. Chriſtianæ incommodo armis concurreretur. Quæ legationes quanquam nihil quo ad levandas ſimultates, & minuendam eius ſuſcepti belli controverſiam pertinerent: eximium tamen ſacroſanctæ æquitatis in Pontifice, qui pacificatoris nomen quærebat, ſpecimen præbuerunt. Eo modo Cæſar magis & magis ingraveſcente autumno, deductis undiq; præſidijs, & cõſtitutis agminibus per eaſdem maritimas Alpes ſubſequente claſſe in Liguriam ita eſt reverſus, ut ipſe cum tota ferè aula ad mare iter haberet, turremq; quandam agreſti Gallorum pręſidio munitam, quód iter illac habentibus Cęſarianis infeſta eſſet, & Garziam Laſsium Hiſpanicæ nobilitates bellica laude, & poetica lauro inſignem lapide ictum interfeciſſet, multa vi expugnaret, defenſoresq; deditos, quód pertinacius reſtitiſſent ſupplicio affici iuberet. Tum verò Franciſcus quibuſdam Gallorum facili paratæque victoriæ defuiſſe viſus eſt, quód abeuntis hoſtis veſtigia ſtatim non eſſet ſubſequutus: nam plerique etiam ex Cæſarianis affirmabãt, novisſimis agminibus grave incommodũ afferri potuiſſe: quoniam Germani, & non parva Hiſpanorum pars lentioribus morbis tentarentur, & equites Germani, Belgæque præſertim magnam equorum multitudinem, aut exuſtam fervoribus æſtivis, aut turgentibus talis debilitatã amiſiſſent. Sed nos poſtea huius ceſſationis cauſam ab ipſo rege requirentes, hanc fuiſſe reperiebamus. Primũ omnium quód Helvetios cũ Germanis tanquam perpetuos eorum hoſtes committere nollet, ſpectante pręſertim Fuſtembergo, ne is offenſus iniuria, ſi fratres & conſanguineos ſuos ab Helvetijs Germanico nomini inimicisſimis trucidari cõſpiceret, propterea indignabundus ad tuendos ſuos verteretur, quum ipſe Fuſtembergus tanquam omnis ſacramenti cõtemptor, ingenio impius & pręceps facilè ſeceſsionem fœda conſternatione facturus crederetur, & ipſe multis eruditus antiquorũ documentis, à certo & tutiſsimo diſciplinæ militaris præcepto diſcedere nollet, quo fugienti hoſti nõ fabricandos modò pontes, ſed auro etiã ſternendos veteres cenſuiſſent: ſatisq; ſibi glorię, & laudis partũ eo bello fuiſſe, poſtquã tantos impetus, tum Cæſaris in Provincia, tum Nanſoi in Belgis egregiè regno incolumi ſuſtinuerit & finib. expulerit. Per eos namq; dies Nanſous irrito conatu magnis Belgarũ, & Germanorũ adductis copijs Peronã urbem fruſtrà oppugnarat. Cæterũ Cæſare triremibus Genuã advecto, Aurianisq; in ædibus ornatiſsimis ſuſcepto, Vaſtius per Ingaunos Ligures exercitũ, Hiſpanosq; pręſertim in Subalpinam regionem reduxit, quód ibi Gallorum præſidia acceſſu Guidonis Rangoni firmiora, nihil his in partibus bellum remitterent, novoq; auſu vicina oppida invaſuri viderẽtur. Quo ſucceſſu autẽ Nanſous bellum geſſerit, Peronamq; oppugnarit, paucis operæ precium erit enarrare. Perona oppidum eſt Gallię Belgicę, ad Samarobrinam amnem, quem Somam hodie vocãt, Veromãduris antiquis vicinũ populis, qui etiã nunc vetus nomen retinẽt. Id autem diſterminat Gallorũ ditionem à Flandris Cæſaris imperio ſubiectis. Paluſtris ea eſt regio, & quod ad ſacra attinet Novioduni antiſtitis authoritatẽ

reſpicit.Perona tametſi neque magna ſit, neque ideo urbis nomen habeat:frequentes tamen habet incolas generoſos, & Galliæ regibus valde addictos. Exercentur Peronenſes belli tempore quotidianis ferè excurſionibus & prælijs cum finitimis, Bapalmenſibusq; præſertim. Bapalma ſiquidem ad Flandros pertinet, extremoq; in limite poſita adverſæ ditionis Peronam reſpicit. Hoc itaq; oppidum quum Cæſariani duces neq; præſidio valido,neq; multo commeatu,neq; exquiſito opere ſatis munitum exiſtimarent, omnibus copijs aggredi ſtatuerunt,quòd Perona capta facilem ſibi in Galliam aditum patefactū iri providebant.Priore autem conſilio ſancti Quintini oppidum Samarobrinorum præcipuum,hybernisque olim C.Iulij Cæſaris clarum invadere cogitarant,ſed accuratè & præaltæ munitionis validiq; præſidij fama Nanſoum averterat. Hic enim genere Semigermanus ſummæq; dignitatis regulus apud Cęſarem favente regina copijs pręerat, habebatq; in caſtris circiter viginti milia Germanorum peditum: equitum verò partim è Menapijs atq; Sicambris, qui nunc Clevenſes appellantur, atq; item ex Eburionibus, reliquisq; Belgis ſeptem milia equitum: magnum autem numerum tormentorum muralium, magnamq; vim militaris inſtrumenti expugnandis urbibus undiq; ſibi advehi iuſſerat. Hęc dum à Nanſoo pararentur,Galli ſenatorij ordinis publicis negotijs præfecti apud Lutetiam:quoniam rex abeſſet,atque in Provinciam Cęſari ſibi obviam eundum ſtatuiſſet,animadverſo Peronenſium periculo, priuſquam Nanſous hoſtis perveniret, eius oppidi cuſtodiam Florantio Roberti Sedanij filio tribuerunt.Is pluribus bellis clarus,uti paternæ virtutis æmulum decuit, Mareſcalchi dignitatem fuerat conſequutus. Mareſchalchi ſiquidem muneris eſt ordinarium regis equitatum inſpicere moderarique, & in arduis prælijs primam aciem ductare. Itaq; Florantius equites cataphractos centum quinquaginta, milleq; legionarios pedites delectos ducens, celeriterq; Peronam contendens, ante Nanſoi adventum pervenit, & Peronenſes ex vetere ſuo ſtudio promptiſsimos ad ſuſtinendum hoſtium impetum,defendendámque patriam, magnifica concione in foro habita confirmavit. Dammartinum regulū ſummæ virtutis atq; conſtantiæ virum arci tuendæ impoſuit,qui ſuam peculiarē alam cataphractorum dimiſsis equis introduxerat. Cercheium autē virum egregiè fortem peritumq; militiæ peditibus præfecit: equitatum verò omnem attribuit Ioachimo Hangeſto ſummæ ſpei, & iam ſpectatæ virtutis iuveni. His rebus quæ ad munitionem pertinerent inſtituendis atque parandis occupato Florantio, Nanſous cum omnibus copijs ſupervenit, complexusque oppidum lunatis caſtris Idibus Auguſti tormenta promovit, quæ erant cum numero,tum magnitudine obſeſsis maximè formidāda. Itaq; quum Peronenſes poſtulanti Nanſoo ut ſe dederent,alacriter reſpōdiſſent,ſe nequaquam adeo demiſsi eſſe animi,ut ſe patriæ mœnia defenſuos dubitarent,poſtquam his regiorū militum præſidijs eſſent confirmati, qui ſæpenumerò ipſos hoſtes obſediſſent, & ipſi alias arctiſsimè fuiſſent obſeſsi, non modò hoſtium minas cōtemnere,ſed armatos vim inferre auſos multis in locis fortiſsimè repuliſſent. Adactis autem tormentis Nanſous uſq; adeo terribili violentia murum quaſſavit,ut mœnia per partes cōvulſa perfractaq; procideret,& patentes aditus per ruinas Cęſarianis pręberētur,quibus ſuccedentib.& audacter irrūpere conantib.ferrea atq;perpetua cataphractorū acies dimiſsis equis pedes pugnās opponebatur.Certabatur aūt cominus haſtis atq; ſecuribus:ſic ut Gallica acies

immota

immota conſtantiſsimè irruentes ſuſtineret atque propelleret: nam Florantius ſubmittendis recentibus ſubſidijs diligenter intentus, nuſquam deerat: exemploq; ſuo ardentiſsimè propugnãs, & unumquemq; vel militũ vel oppidanorum ad reſiſtendum accendens, in muro impavidus verſabatur, ſic ut quũ per quinque horas cruento prælio eſſet dimicatum, Nanſous multis ſuorum amiſſis, & vulneratis ſe reciperet, atque alia ratione oppidum expugnandum eſſe arbitraretur. Erat arx oppidi non multum ab his mœnibus, quæ ab hoſte quaſſata fuerant, antiquiſsima turre inſigni, quam à Iulio Cæſare olim conditam fama per manus tradita Galli prædicabant. Hanc Dammartinus, quem diximus, defendendam ſuſceperat, atque inde tormentis rem gerendo ſubiecta hoſtium caſtra detrimentis afficiebat. Proinde Nanſous nequaquam tormentis demoliri eam poſſe ratus, cuniculos inſtituit, ut ſuppoſitis tormentarij pulveris cadis, noto artificio erumpentibus flammis turrem excinderet. Nec Nanſoum concepta fefellit opinio: nam actis ſubter fundamenta binis cuniculis Dammartino nihil ſentiente, intra paucos dies perfecto opere ſubditis ignibus repentè revulſa funditùs turris corruit, ruinaque Dammartinum oppreſsit, & cum eo nonnullos ex præſidio. In ea turre Peronenſes referebant ſuperioribus temporibus regem Galliæ à Veromandurorum regulo per inſidias captum, ibique cuſtodię traditum vitæ finem inveniſſe. Cæterùm Nanſous expugnata vel exciſa turre, penitusque adaperta nihil profecit, ut inde vel arcem vel urbem iterata ingenti conatu oppugnatione caperet. Nec multò pòſt deſperata victoria obſidionem ſolvit, & intra Flandrię fines regreſſus eſt. Florantius verò reſtitutis tumultuario opere mœnibus ad regem contendit, qui Cæſare Provinciæ finibus excedente, in interiora Galliæ redierat, ab eoq; quonam eventu hoſtes Peronam oppugnaſſent certius didicit, collaudatoq; Florantio, Cerchioque & Ioachimo Hangeſtio militaria dona ad argumentum eximiæ eorum virtutis tribuit, & ut dijs immortalibus gratias ageret, qui Galliam propitio numine ſummi periculi diſcrimine liberaſſent, per triduum ſupplicationes haberi iuſsit. Florantius autem non multò pòſt ardentiſsimis ſolibus & Peronæ dudum militari labore exuſtus, lethali concepto morbo fato conceſsit, paremque non multum inde Hangeſtius, qui Florantio ſuffectus fuerat, eodem bello apud ſancti Pauli oppidum interfectus: honeſtum vitæ, atque militiæ finem impoſuit. Sub id tempus quo Cæſar Provinciæ finibus exceſſerat, & Nanſous improſperè oppugnata Perona armis atque incendijs Galliæ fines populatus in Flandriam diſſolutis copijs redierat, Franciſcus pares hoſti rependendas clades ratus, quas coegerat copias in Belgicos fines induxit, magnoque apparatu Hedinum munitiſsimum oppidum, Britannico limiti vicinum, in ea Belgij parte, quæ Arteſia vocatur, adortus eſt, multoque maximo tormentorum apparatu admoto, quinquageſimo obſidionis & oppugnationis die in poteſtatem redegit, quòd Belgæ multis imparati rebus inopinatum hoſtium adventũ ſuſtinere nequiviſſent, nec regina poſt dimiſſum à Nanſoo exercitum obſeſsis maturam opem afferre potuiſſet. Id oppidum amiſſum maximè pupugit Cæſarem, qui facilè intelligebat Gallos nullis parſuros ſumptibus, quin illud egregiè atque celeriter permunirent, tuerenturq; iuſto præſidio tanquam opportuniſsimũ ad reliquam eius provinciæ regionẽ invadendam. Itaq; ſororem admonuit, ut vires repararet, et per idoneos duces redintegrato impetu hoſtes nihil tale expectãtes invadere maturaret. Nec mo-

ra Belgarum proceribus ad bellum excitis, vexilla explicantur, ⁊ milites ad ſigna coguntur. In his fuère Hadrianus Beurenus, ⁊ Philippus Areſcotus è Croia familia, quæ eſt ſummæ dignitatis apud Belgas, ⁊ vetere ſuo ſtudio fida Cæſari, Galloque maximè infenſa. Cæſariani itaque magnis freti copijs, quanta belli clade poterant fines Gallicos intrantes, ad Hedinum delati, quod validioribus, quàm putarant præſidijs teneretur, lævorſum ad Teroannam Morinorum urbem deflexerunt, atque acri obſidione, oppugnationeque inſtituta expugnare conati ſunt. Obſeſſorum res ad grave periculum deducta videbatur, propter commeatus ⁊ tormentarij pulveris inopiam. Sed Galli qui apud Ambianos caſtra habebant, certiores facti de ſociorum difficultatibus, coactis undique ſarcinarijs iumentis ⁊ plauſtris, his rerum copijs quibus Teroannenſes egebant, opem ferre ſtatuerunt, ſuſcepitque negocium Hanebaldus cum ingenti præſidio ordinarij equitatus, ⁊ evocatorum atque nobilium eius provinciæ, qui ei muneri deeſſe ſibi ignominioſum fore iudicabant. Itaque uſus nocturno itinere fretusque peritis itineris ducibus, Teroannam fœliciter pervenit, atque urbem, uti oportebat, non commeatu modò, ſed novo etiam præſidio permunivit, ſerò ſentientibus, ⁊ prohibere conantibus Belgis. Sed Hanebaldus quum alio quàm venerat itinere, tanquam breviore tutioreque ſe reciperet, conficiendique itineris liberum ab hoſte ſpacium relinqueretur, quoſdam è ſuis Gallicæ nobilitatis immodico pugnæ deſiderio incitatos, neque prohibendo, neque iure imperij comminando continere potuit, quin illi in proximam, nec ſe commoventem Belgarum aciem ſtolida irruptione incurrerent, ⁊ ad pugnam audaciſsimè provocarent. Quorum inſolentia permoti Beurenus ⁊ Areſcotus, ita illos exceperunt, ut multis interfectis ⁊ captis, denſatas alas in reliquum Gallorum agmen immitterent. Erat apud Hanebaldum Georgius Capuzmadius Epirota vir multis verſatus in prælijs, qui quum Cæſari militaret, paulò antè in Subalpina regione à Gallis quadam excurſione fuerat interceptus. Cæſare verò eum minimè redimente, oblata à Gallis ſtipendia accepit, quibus eius viri virtus minimè contemnẽda videbatur. Is Hanebaldo ſuadebat, ne quod egregiè perfeciſſet ſtolidè corrumpere vellet: proptereaque ſibi videri deſerendam eſſe eorum procacium iuvenum manum, quæ temerè neglecto imperio certamen contraxiſſet, tanquam periculoſum omnibus futurum, niſi ſe ad receptum celeriter expedirent. Sed Hanebaldus, quum neque ea quæ diceret Epirota facilè probaret, neque quoſdam ex ſibi notis circumventos ab hoſtibus deſerere vellet, incumbentibus demum Belgis, ita in fugam tumultuoſiſsimè coniectus eſt, ut quum per paludem ligneis conſtratam pontibus eſſet evadendum, perfractis paſsim primorum tranſitu pondereque pontibus equi cœno haurirentur. In his fuère ipſe Hanebaldus ⁊ Capuzmadius. Ea autem fuga eum habuit exitum, ut quingenti ferè equites levis armaturæ Italici Epiroticique generis anteirent, ⁊ perſequentibus hoſtibus ad Hedinum confugerent ubi in præſidio cuſtoditi æſtivabant. Hi fermè trecenti numero, recentes in oppido nacti equos conſcenderunt, atque eruptione facta perſequuti hoſtes, ⁊ prælij ⁊ itineris labore feſſos tanto impetu tergis inſtando perturbarunt, ut nemo ferè eorum madentibus ſudore equis reſiſteret, multique ſine vulnere caperentur, quorum permutatione adiecta aliquanta pecunia Hanebaldus dimiſſus eſt, Capuzmadius iniqua ſorte iuſſu Cæſaris tanquã tranſfuga

fuga

fuga capitali ſupplicio affectus. Eiuſdem anni, qui fuit trigeſimus ſextus ſupra milleſimum & quingenteſimum, ineunte æſtate, qua hæc à Cæſare atq; Nanſoo adverſus Gallos tentatá improſperè geſta ſunt, Henricus Britanniæ rex novum inuſitatæ ſeveritatis facinus edidit; Anna Bolenia uxore adulterij damnata, & palàm capitali ſupplicio affecta. Hanc ſiquidem quum inſani propè amoris libidine correptus, Catharinæ uxori repudij libellū miſiſſet, in coniugalem thorum receperat. Cauſam autem repudij probaſſe ferebatur Thomas Volſeius Cardinalis Eboracenſis, quo nemo mortalium vanitate dignitatis atque potentiæ ſuperbior, nemo fortunis opulentior, nemo ingenij malignitate atque adulatione Britanniæ peſtilentior fuit. Prætenderat ſiquidem religionis titulum in adulationem regis novas appetentis nuptias, quòd Catharina Arcturo ipſius regis fratri Germano anteà nupſiſſet. aſſerebat enim ex placitis Chriſtiani dogmatis nefas eſſe eam ducere uxorem, quæ in fratris thoro inter maritales complexus concubuiſſet. Hanc cauſam aliquandiu iactarant inter ſe iureconſulti, divinarumque legum periti, quum Clemens Pontifex obſtrictus officio, neque Henricum neque Cæſarem offendere deſtinaſſet, lata ſententia, ſed tergiverſante Pontifice ea lis eum habuit exitum, ut Henricus, uti æqua iura poſtulabant, perinique atque impiè Catharinam repudiaſſe in gratiam Cæſaris decerneretur. qua iniuria animus maleſano amore depravatus veterem ſuam omnem virtutis & pietatis laudem & gloriam abdicaret, nova & damnata religionis dogmata ſequeretur, & ab authoritate Romani Pontificis diſcedendum cenſeret. Qua rebellione ad ſævitiam animum impulit, multiſque ſupplicijs damnatorum procerum aulam funeſtavit: ſublato ante alios, ut is promeruiſſe videri poterat, ipſo Thoma Volſeio Cardinale, qui nefarijs conſilijs prævertiſſe regem atque infatuaſſe invidentis populi iudicio accuſabatur: ſic ut rex poſtea diſtricto ſæviore gladio nonnullos verecundæ probitatis viros, & literarum doctrina illuſtres interfecerit, in queis fuêre Thomas Morus regij ſcrinij magiſter, & Roffenſis Cardinalis. Boleniæ itaque regalia tradita ſunt ornamenta, & tanquam ex legitimis nuptijs communicatus genialis thorus. Quibus animadverſis iniurijs Catharina miſerabiliter thoro domoque pulſa, quum dolorem ſuſtinere non poſſet, fato conceſsit. Exinde Bolenia ſublata veluti pellice, thorique æmula inauſpicatò triumphans, & maſculam prolem affectans in ſpem ſucceſsionis regni, exiſtimavit Henricum ingraveſcente iam ætate, & à multo abdomine pigreſcentem, parum idoneum fore, qui marem progigneret, quòd anteà fœminas tantùm ſuſcepiſſet. Quamobrem nefaria concepta libidine uteri fœcunditatem adulterino ſemine experiri conſtituit, pellecto ad concubitum Georgio fratre Germano, ut is deteſtabilis, ideoque incredibilis extra omnem ſuſpicionem ſcelus contegeret. Sed non multò pòſt fraternos concubitus inanes experta, adiecit procacem animum, nec præſentibus contentum, ad Norreium & Bruertonium equites ex aula illuſtres: ſic ut his exaturata ad Marcum etiam muſicæ artis magiſtrum ſibi familiarem inverecundè deſcenderet. Hæc flagitia ab ancilla, quæ cum amatore ſuo ludens ſeverius ab ipſa Bolenia caſtigata fuerat, ad regem delata ſunt: atque eo modo tortis atque interfectis adulteris Bolenia damnata eſt, aſtante inter iudices & ſuffragium ſuum ferente Thoma ipſo Bolenio patre. Producta exinde in veſtibulum Londinianæ turris, ſatis interrito vultu pediſſequas circa ſe plorantes ſervandi pudoris admonuit, collectaque ſubter reti-

culum coma lacteam ceruicem, quæ tantopere regi placuerat, carnifici latum ſtringenti gladium porrexit. Exinde rex Semeram virginem celebratis nouis nuptijs matrimonio ſibi iunxit. Hæc mediocris familiæ nobilitate regi impar, ſed ingenuo pudore ſtatæ formæ, quòd ad genium reſponderet egregiè par, hunc peperit Odoardum regem, quem colit Britannia, quòd in eo repudiatis vitijs paternæ tantùm virtutis indoles effulgeat. Sed is partus regi fauſtus, matri infœlix extitit, quum ex partus dolore ſtatim perierit, quartis & quintis nuptijs apud immodicum regem locum relinquens.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVI.

HIC annus qui fuit à partu Verginis ſupra mille & quingentos trigeſimus ſeptimus, varia bella in diuerſisſimas orbis terrarum partes diſperſa continebit: ſed quæ magnis potius regum conatibus, quàm certis aut peramplis victorijs famam tulerint, idcirco tamen non paruam legentibus afferent voluptatem, quoniam admirabilem grauisſimorum conſiliorum rerumq; geſtarum varietatem explicent, proindeq; maximorum principum animos intueri agnoſcereq; iuuet, qui bella ex bellis ſerere, proferreq; potentiam, quàm pace frui malunt, ſcilicet vt nomini dubiũ decus varijs Fortunæ luſibus ſubiectum ſuperba contentione per anxios ancipitesque labores quærant. Antè omnes Solymanus parandis nouis regnis tam ſua inſatiabili quàm vſitata Ottomannis regibus cupiditate incenſus, ad occupanda Indiæ emporia, pellendosque inde Luſitanos animum adiecit, nequaquam ſibi decorum aut tutum fore exiſtimans, ſi Chriſtiani nominis gentem præpotentis Luſitaniæ regis opibus fretam, maximeq; inuictis clasſibus pollentem, firmatis imperijs inueteraſcere in India ſineret, vbi iam pleriq; reges antiquisſimis ritibus fabuloſa numina colere ſoliti, Mahometana ſacra ſuſcepiſſent. Recenti quoq; bello quod cum Tammaſo Perſarum rege geſſerat, inter eius auxilia Luſitanos ſclopettarios, tormentorumque magiſtros, qui maiora tormenta fuſili metallo fabrefacere, periteque dirigere Perſas hoſtes ſuos docerent, militaſſe didicerat. Cæterum Solymanus magno afficiebatur incommodo, quòd Luſitanæ claſſes Arabici ſinus nauigationes intercluſiſſent, quibus Memphim atque Alexãdriam aromata atque odores, Indicaque omnis generis mercimonia aduehi in Europam ſolerent, magno quidem totius Ægypti vectigalium detrimento, quum ea merciũ negotiatio ferè omnis per immenſum Oceanum in Hiſpa-

niam

niam averteretur, diſpenſareturque inde per emporia Belgarum, Britanno-rumque, & extremæ Germaniæ, quarum regionum regna, Gothosque popu-los Venetorum advectionibus repleri paulo antè ſolitos conſtabat. Provide-bat quoque Solymanus eandem curam inceſsiſſe animo Campſonis Memphi tici Sultani, qui ſub id tempus quo eum invadebat Selymus pater, ingentem claſſem Rubro in mari ædificaſſet, ut inde Luſitanos fretum Erythræasque an-guſtias ingredi auſos, non Arabico tantùm ſinu, ſed ulteriore etiam India, ubi iam munitas arces condidiſſent, expelleret: ſed Amyraſsis & Rayſalomonis præfectorum diſsidio atq; perfidia factum eſt, ut tantorum ſumptuum appa-ratus in felicem exitum habuerit. Itaque Solymanus adhortante Ægypti præ-fecto ingentem triremium claſſem inſtituit, qua Luſitanos adoriretur. Præe-rat tum Ægypto Solymanus Eunuchus natione Epirota propter militaris in-genij ſolertiam inter Baſſas receptus. Is materiam ædificandis triremibus à ſi-nu uſque Attalico Ciliciaque cæſam & dedolatam Peluſium devehi curabat, atque inde adverſo Nilo Memphim ratibus perduci iubebat, ubi ita magnum navalium fabrorum numerum coegerat, ut paucis menſibus multas plicatiles triremes efficeret, quę demum camelis membratim ad Suetiam olim Arſinoes portum Rubri maris per arenas ſiticuloſæ regionis trahebantur, atque ibi in-textis carinis & erectis malis, atque inſtructæ omnibus armamentis in mare deducebantur. Id iter à Memphi ad Suetiam octoginta milium ſpacium im-plet. Conſtat autem antiquiſsimis temporibus dum Ægypti reges ad exten-dendam nominis famam prodigioſis operibus vacarent, foſſam pernavigabi-lem à Memphi ad Arſinoem, admirando labore ſumptuque fuiſſe perductam ad ſummas convectionum commoditates, quæ demum oblimante vetuſtate, arenis ſcilicet alveum ſenſim opplentibus, quanquam pernavigari nequiret: Niloticam tamen aquam ſecundum amnis incremēta ad ipſas Arſinoes ciſter-nas deferebat. Sed huius quoque ſalubris aquę copia atque uſus ferè omnis ad-ventu Arabum Mahometanæ ſectæ, qui illac irruperunt, & totam ferè Afri-cam ſuperato Nilo uſq; ad Atlanticum Oceanum invaſerunt, ita eſt interru-ptus, ut eius regionis incolę à remotis quibuſdam puteis ſalſiores & iniucun-dos ad potum latices per utres camelis impoſitos petere cogantur. In hoc iſth-mo terræ, intimoque Arabici ſinus termino, mons Sinas natura ſaxeus & ab-ruptus in cœlum exurgit, adeo ut difficilem laborioſiſsimumq; ad cacumen e-vadentibus aſcenſum præbeat: nam in ſummo iugo quo maria deſpectantur poſitum eſt delubrum divæ Catherinæ dicatum, quod peregrini ex omni Eu-ropa Chriſtiani religionis cauſa adire ſolent, immenſoque pijs animis gaudio concepto, monumenta Moſaicæ hiſtorię de Mari rubro, quod Pharaonis im-pij regis copias tranſire auſas miraculoſa inundatione totas oppreſſerit, oculis intueri liceat. Hanc quam diximus foſſam Seſoſtris Ægypti rex opulētiſsimus, & uti aliqui tradunt, pyramidum etiam ſtructura inclytus, & poſt eum Ptole-mæus ipſe Philadelphus, profundius excavare cogitarunt, ut mediterraneo mari Rubrum immitterent, atq; Indica regna eorumq; opes Ægyptijs finibus expedita navigatione coniungerent: ſed ille præpropera morte interceptus, vel inſanum opus intermiſit. hic verò à peritis naturæ rerum admonitus ab in-cepto maturè deſtitiſſe fertur, ne totam Auſtralis Oceani aquarum molem Græciæ atq; Aſiæ, quæ nō dubium gentibus altero veluti cataclyſmo invecto exitium afferret: inſana ideoq; abbominabili glorię cupiditate infundiſſe dice-

retur. Igitur ſingulari ſtudio atq; induſtria eius Eunuchi, qui ſæuô imperio circumiectas gentes ad id opus adigebat, incredibili celeritate octoginta circiter inſignium nauigiorum claſsis effecta atque adornata eſt. In ea fuere roſtratę triremes viginti, & biremes viginti & ſeptem, prææltæ verò triremes, quas Veneti Galeacias vocant, ad ferendã maximã tormentorũ & mercimoniorum onera opportunas numero quatuor: naues quoque capaciores aduehendis commeatibus, & toto militaris apparatus ornamento idoneas, quas Mahonas vocant, ſeptem. Reliqua porrò nauigia quæ erant iuſtæ magnitudinis ſupradicti numeri ſummam efficiebant. Hanc claſſem conſcendit Eunuchus, quum in eam nautas, gubernatores, & remiges, fabrosq; nauales Venetos contruſerat. Nam paulo antè imperatoris Solymani iuſſu Venetæ triremes mercaturæ cauſa Alexandrię portum intrantes, à Barbaro cuſtode eius turris quæ pharum habet, contra fidem abrupta pace hoſtiliter interceptæ fuerant: ita vt Antonius Barbadicus & Hermolaus Barbarus patritij earum præfecti cum omnibus ad vnum nautis atque vectoribus cuſtodiæ traderentur, & mercimonia apud fiſcum ſcriberentur, eiusq; omnis naualis turbę delectu habito Eunuchus quos idoneos putarat Memphim, atq; inde ad Suetiam in claſſem diſtribuerat. Iam enim Solymanus leuisſimis de cauſis odio in Venetos concepto bellũ coquebat aduerſus noſtros, vt credi par eſt, à quibuſdam qui nimia fœlicitate Cæſaris offendebantur vehementer incitatus. Sublato namq; Habraymo, qui ſingulari patrocinio Chriſtiani nominis gentes apud principem fouerat; Luſtibeius & Aiax purpurati abſtinendũ à rebus Perſicis differebant ſpecie pietatis, quòd Ottomannica arma non in Mahometanos, ſed in noſtros continenter exercenda cenſerentur, præclaro maiorum exemplo, qui ſemper Chriſtianis bellis cum triumphali gloria victores diſcesſiſſent, vt ipſe nuper eſſet expertus quum de Belgrado, Rhodoq; expugnatis, atq; interfecto Pannoniæ rege admirabiles victorias retuliſſet, quas fruſtra tentando quum Mahometes proauus, tum abauus Amurathes ſuperioribus annis expetiſſent. Satis ſibi gloriæ partum exiſtimare debere, ꝙ Tammaſo Perſarum rege maiorum regia expulſo, & in Hyrcaniam vſq; fugato, cunctarum gentium teſtimonio victor Aſſyriæ regnum, vrbemq; ipſam Babiloniam cum Meſopotamia Perſis ademerit, nec vllam adierit cladem, niſi quam aduerſa numina cœlo demiſerint. Neq; enim niues et ſæuos ventorũ turbines, quos apud Sulthaniam pertulerit, aliud omnino quàm Mahometis nomen obieciſſe, immodicè ſcilicet perſequenti Perſas: quoniam nefas eſſet gentem, vel inſanis ſuperſtitionibus deditam, tanquam verũ & commune ipſis numen colentẽ interficere, penitusq; delere. Eandem proinde eſſe cum ſacerdotum, tum ipſorum ducum & militum voluntatem, vt arma in Italiam verterentur. Facilè ſiquidem occupari poſſe Salentinorum regionẽ, quæ extrema Italiæ ſit, & à conſpectu Epirotici litoris modico traiectu dirempta claſsibus pateat. Eo etiam tempore Ioannes Foreſtius Gallię regis legatus poſt mortẽ Habraymi, ſicuti diximus, in aula permanere, muneriq; ſuo continẽter vacare iuſſus, oſtendebat Cæſarẽ, qui vnus tanquam præcipuus hoſtis odioſisſimè petebatur, nequaquam tanta habiturum præſidia vt tueri Apuliæ oram vno tempore, & Gallis in Subalpina reſiſtere poſſe conſideret, quandoquidẽ rex ipſe cum magnis copijs in Italiã ipſa eadem æſtate deſcendere ſtatuiſſet. Sub id quoq; tempus ad Solymanũ pro transfuga ſe contulerat Troilus Pignatellus exul Neapolitanus nobili ortus familia, peritusq; militiæ vir, propterea

quòd

quòd Andream eius fratrem Rhodiæ militiæ equitem Petrus Toletanus prorex, aliquãtò severius quàm ipse putarat, capitali supplicio cõdemnasset. Quo iniuriæ dolore permotus rectà profugerat ad Solymanum, ab eoq; liberaliter militiæ inter Mutfaracas fuerat ascriptus, cuius ordinis equites è toto terrarũ orbe lectissimi, quę velint numina colere permittuntur, peculiaremq; tantũ uni eunti ad bellũ Imperatori operam præstant. Eius siquidẽ transfugij causam probarant Barbari, & Troilum quòd duxisse apud Cęsarianos equitũ ordines secunda militię fama didicissent, purpurati maximè idoneum fore iudicabant, quem ipsis invadendæ Apuliæ cõsilijs adhiberent, tanquã multa de situ litorũ, atq; oppidorum cõditione opportuna traditurum, & cuncta ad id bellum secunda fore pollicentẽ. Troilus etiam quarundã machinarum artificia ligneis atq; minutis exemplis vir ingeniosus & vafer apud rudes earũ artium Barbaros protulerat, ad sustinẽdum vel improvisum hostium impetum, si per oram maritimam descensiones fieri prohibere conarentur: cuius artificij formis Solymanus ita oblectabatur, ut quũ pluteos currules, præfixosq; ferreis venabulorum mucronibus, uti apud Ravennã à Navarro excogitatos fuisse diximus, maximè miraretur, hominem tanquã subtilioris maximeq; efficacis industriæ purpuratis magnoperè commendaret, Lustibeioq; præsertim, quẽ classi cum imperio pręfecerat, quanquam in ea Hariadenus ipse Barbarussa ab sua singulari scientię navalis existimatione spectatus emineret. Affirmabat quoq; Troilus esse Apulorum omnium, & Salentinorũ voluntatem, ut oblata occasione à Cæsarianis, à quibus immodicis tributis diu vexati essent, omnino deficerẽt, modò Galli aliqui conspicerentur, quibus Turcarum beneficio in terram expositis, & classis præsidio confirmatis se dederent. Seniores etiam Turcæ meminerant, quam facilè ante quinquaginta annos occupata Hidrunte, eaq; demum urbe peregregiè defensa, quàm grave periculosumque Italiæ in Salentinis bellum excitassent, quo haud dubiè non Neapolitano modò regno, sed ipso etiam Romanæ urbis imperio Acomates Bassa brevi se potiturum sperasset, nisi ipse Mahometes Imperator præpropero ereptus fato totam eam spem paratæ victoriæ præcidisset. His persuasionibus adductus Solymanus, terra marique uno tempore Italię arma inferre constituit, tanta celeritate expediti consilij parata classe; & terrestribus copijs è Thracia sinistrorsum per Thessaliam proficisci iussis, ut penè prius improvisus in Epirum pervenerit, & cum ducentis armatorũ milibus circa Macedoniæ oram ad Aulonem cõstiterit, quàm Byzantio profectus à nostris crederetur, qui Barbaros vel ob id in Pannoniã reversuros existimabãt, quòd fama increbuisset Austrianos Germanos nequaquam cum Ioanne rege, Turcisq; qui essent apud limites in præsidijs, inducias tanquã parum ęquas servaturos, classis autem numerosa pariter & ornatissima in Ionium delata, à Cephalenijs atq; Zacynthijs penè prius spectata est, quàm Veneti sua consuetudine iustam classem creato maris præfecto ad tuendam ipsorum ditionis oram versus Corcyram navigare, atque inde terrestres atq; maritimos Barbarorum motus observare iuberent. Cęterùm Solymanus è Thracia profectus, emensusque totius Macedoniæ latitudinem, nihil eum morantibus fluvijs, ad Scardos montes perrexit, & per eorũ valles ad mare descendit. Hi montes ad Taulantios, & Dassaretas, atque Dardanos, qui hodie Albani sunt, pertinent. Eo autem itinere vel magna & subitò inflata flumina facilè traiecit, & ante alia post Hebrum (qui hodie Mariza dicitur, non longè ab Am-

phipoli clariſſima olim vrbe Macedoniæ regum, Seres hodie vocata, vbi Barbarorum moneta peculiari officinæ ſede cuditur) Strymonem amnem, Marmarum ab incolis vocatum. Exinde Axium, qui nunc Vardaris appellatus ad ſeptimum lapidem iuxta Theſſalonicam in mare decurrit, & ſecundum hunc ipſum Halyacmonē, qui hodie dicitur Aſambaba, Muſtaphæ purpurati ſumptu, qui Selymi gener fuit magnificentiſſimo ponte iunctum. Is amnis in Thermaicum ſinum effunditur, non procul ab Heraclea ſentica deſcendens, quam nouo nomine Scopiam eſſe nonnulli Græcorum affirmant. Nec multo poſt Luſtibeius & Barbaruſſa ab Helleſponto Maleam ſuperantes ad Ficerium, orę Leucadiæ portum dulcis aquæ fontibus clarum, aquandi cauſa peruenerunt, indeq; Acarnaniæ ac Epiri litora lambentes præteruectiq; Corcyram vbi Veneta claſsis Hieronymo Piſaurio præfecto ſtationem habebat, mutua ſalutatione multis de more tormentorum bombis amiciſſimè celebrata, ad Aulonem per Piſcoſas fauces quas Laous amnis ſtagnans efficit, claſsis partem intulerūt. Tum verò Solymanus Italiam quam habebat in conſpectu extemplò petendā ratus, vt ſi cœpta proſperè prouenirent, ipſe etiam totis copijs trajceret, Luſtibeium, & Barbaruſſam transfretare, atq; explorare Salentinorum voluntates iuſsit. Aderat eis Troilus exul nauandæ operæ cupidus. Is vti peritus rerum, quòd inſignes vrbes Brunduſium & Hidruntem egregiè munitas Cæſarianorum præſidijs teneri intelligebat, ab Iapygio promontorio, quod hodie Hidrūtinum caput appellant, in ſinum Tarentinū ad dextram deflexit, ad Caſtrum oppidum. Diſtat id octo milibus paſſuum ab Hidrunte, habetq; arcem collis dorſo impoſitam. Id erat ditionis Mercurini Catinariæ viri Vercellenſis. Hic nequaquam militiæ aſſuetus improuiſo Barbarorum aduentu exterritus, atq; omnibus ad reſiſtendū imparatus rebus, perſuaſus etiam Troili internuncijs, ita deditionem fecit, vt Barbari ab omni maleficio ſe temperaturos pollicerentur, oppidanis in eandem pactionem cum ipſo regulo facilè credulis, propterea quòd Foreſtium Galliæ regis legatum adeſſe exiſtimarent: ſed is ad Aulonem ſubſtiterat lethali oppreſſus morbo, vbi paucos poſt dies interijt. Itaque Barbari, naualesq; præſertim turmæ prædæ inhiantes, neq; Troili deprecatione permoti, neq; Luſtibei Barbaruſſæq; imperijs parentes, oppidum ſublato clamore diripuerunt, delectæq; ætatis captiuos cum Mercurino ad claſſem deduxerunt. Verum Luſtibeius non dubio pudore fidei perfuſus Mercurinum incolumem dimiſit. Eodem autem tempore magnus omnis generis hominum & maioris pecoris numerus toto Salentino litore ab equitibus Turcis interceptus eſt. nam per Hippagogas latiores naues, quas noſtri Palandrias vocant, tranſuehendis equis idoneas, nonnullæ equitum turmæ nocturna vſæ aura ab Aulone traiecerant, ſic vt à Tarento Brunduſium vſque Salentinus ager magno metu atq; periculo quateretur, cui non dubiam ab Italia peſtem ſuperis auertentibus, inexpectatam opem attulit vnius Veneti trierarchi temeritas. Is fuit Alexander Contarenus ſpectatæ nobilitatis atq; virtutis trierarchus, qui cum circumerrantibus Turcicis triremibus caſu quodam improuiſus occurriſſet, nec Turcæ, ſicuti ex conſuetudine debebant, honoris cauſa vela dimittere, & inanibus bombis pacati animi ſignificationem oſtendere vellent, in eos ſuperbię ſuæ atq; odij violentiam ſubitò conuertit, incitatiſq; remigibus in Turcas roſtra direxit, perforataſq; magno impetu hoſtiles duas demerſit, in queis Vſtamães Gallipolitanus pręfectus interijſſe dicebatur. Id facinus à Contareno,

tareno, vti poſtea apparauit, malo Reip. importuniſſimè editum, referebatur ad priuatam ſimultatem, quod mercatorium nauigium ipſius Contareni, quod ab oriente pretioſas merces aduehebat, à Turcis Prædonibus paulo antè fuiſſet interceptum, ſic vt Contarenus ex priuata iactura concepto odio indulſiſſe dolori, et publicam cauſam neglexiſſe diceretur. Paulo antè quam Turcæ in Salentinum agrum traijcerent, Andreas Auria Cæſarianæ claſsis præfectus apud Meſſanam certior factus, Solymanum ad Aulonem poſitis caſtris conſtitiſſe, claſſemq; eius eodem perueniſſe, iratus ſibi quòd nulli hoſtium claſsis parti, ſicuti maximè cupiebat, occurriſſet; ſuperato Spartiuenti promontorio, quod olim Zephyrium fuit, per Ionium vela dedit; & ſe ad Zacynthum & Cephaleniam vſq; prouexit, ſperans, vti euenit, aliquibus nouiſsimi hoſtium agminis nauigijs occurſurum. Fortè incidit in aliquot eius generis nauigia quæ à Turcis Schiratia vocantur. Ea erant onuſta varij generis commeatus copia, & lino vtiq; Alexandrino, quod mercimonij cauſa priuatim à nautis deferebatur. Ea clasſicula ad Solymanum contendens, vbi procul Auriana vexilla conſpexit, non Liguſticam atq; hoſtilem rata, ſed Venetam amicamque temerè iudicans; vbi propius errorem ſuum detexit, nihil tentata defenſione irrumpenti Auriæ ſe dedidit, qui omnibus vel Turcis vel Ægyptijs Mahometani nominis captis, & ad tranſtra triremium traductis, translata continuò in triremes præda omni, nauigia incendit. Per eos dies per quos Ionium vndiq; circuitis atque exploratis inſulis Auria percurrebat, Solymani binas triremes incenderat. His triremibus Iunusbeius ſupremæ authoritatis interpres, quem Barbari Dragomanem vocant, à Solymano ad præfectum claſsis pro legato miſſus Corcyram aduehebatur. Siquidem quum Turcæ inſulæ appropinquãtes nullam honoris cauſa de more ſalutationis ſignificationem feciſſent, Veneti aliquot trierarchi tantam ineſſe Barbaris arrogantiam indignantes, in eas hoſtilem impetum fecerunt, & in litus Turcas ſe eijcere coegerunt, ſic vt magna Turcarum pars cum ipſo Iunusbeio ac Acroceraunis latronibus caperentur. Iunusbeius tamen ægrè ſe explicans, & præſenti pretio ſe redimens ad Solymanum eſt deductus: vacuas autem atq; deſertas ambas triremes Auria illa tunc litora explorans nactus, quòd ſemifractæ vti grauiter eliſæ nequaquam ſibi adducendæ viderentur, protinus incenderat. Ex ea re Barbari in Venetos odij ſui vim omnem tanquam ab iuſta cauſa vehementer intenderunt, vt apud Solymanum de iniquiſſimi facti iniuria prolixè conquerentes, id in immenſum paulo poſt ad hoſtiles acerbitates proueherent, quamquam Venetus præfectus cunctis humanitatis officijs cum Iunusbeio eius facti nouitatem periculique dolorem expiare niteretur; quòd ab vtriſq; imprudenter nauales diſciplinæ leges importuno caſu violatas oſtenderet. His fortuitis paruarum rerum ſucceſsibus, non dubia abrumpendæ pacis initia apud Turcas quæſita ſunt, eoq; validius & properantius, quòd per eos dies Auria diligentiſſimè interdiu noctuq; ſulcando maria atque omnes portus explorando, nactus triremes hoſtium duodecim, apud Merleias quas vocant inſulas ſupra Casſiopeũ Corcyræ promontorium poſitas (hæ fuere antiquitus Ericuſa, Marathæ, Elaphuſa & Malthace) nocturno atque cruentisſimo prælio deleuerat, Turcis ferè omnibus aut prælio occiſis, aut in concurſu demerſis, quum pauci viui atque integri in eius poteſtatem deueniſſent. Erant enim duo genera pugnacisſimorum militum Turcici nominis, qui incredibili virtute propugnantes triginta

quinq; inſtructisſimarum triremiū impetum ita ſuſtinuerunt, vt ſaucij grauisſimis vulneribus fesſiq; pugnando occumbere quám ſe dedere maluerint, deſpondentesq; animos ſinguli macheras incuruas, quas magno parant pretio, in mare proijcerent, ne his noſtri potirentur. Hi erant Ianizeri ex prętorianorum ordine, atq; item delecti equites, quos Spaches appellant, perpetua equis merentes ſtipendia: nam tum ſuos quisque equos terreſtri itinere per Ætoliam & Acarnaniam per agaſones ſuos ad Solymani caſtra præmiſerant. Ea autem victoria non multum Auriam lętatum fuiſſe conſtat, quum magnum numerum ex propugnatoribus ſuis atque remigibus, magiſtrisq; triremium amiſerit, & Antonius ipſe Auria ineundę pugnæ princeps, vehementer vulneratus diſceſſiſſet. Ea veró nocturni eius prælij fama fuit, vt ſi quatuor aut quinque triremes Turcis ſubſidio ſuperueniſſent, dubio Marte Auria, aut certé grauiore cū detrimento pugnaturus crederetur. Parta victoria Andreas ad Leucam promōtorium orientale Corcyræ contra Paxum inſulam paruam, quę retinet vetus nomen, claſſem contulit, vt aliena ſuaq; accepta incommoda certius inſpiceret. Nec mora quód audiret Barbaruſſam á Solymano cum octoginta triremibus aduerſum ſe proficiſci iuſſum non longé abeſſe, anteuertit iter, & abductis aliquot, quę erant integræ, hoſtium triremibus captiuis, fœliciter emenſus Ionium ad Lacinium promontorium, quod hodie Culumnas vocant, peruenit, atq; inde Meſſanam ad repetendam claſſem traiecit. Hoc inſigni ab Auria detrimento affectum, & geminata contumelia á Veneto lacesſitum Solymanum, vſque adeo acri iracundia exarſiſſe ferunt, vt Barbaruſſę maledicendo aſperrimé ſuccenſeret, quód per incuriam ſegnioremq; impetum nuſquam vtilem operam pręſtitiſſet: Venetis autem grauisſimé comminatus, capitalis odij clades denunciaret, á quibus ſe deſpectum, & vana antiquæ pacis ſpecie decep tum diſſerebat, ita vt eos proculdubio cum Cæſare ab occulta ſocietate conſenſiſſe iudecaret. eos propterea Auriam vti ſemper alias opportuno conſilio, & commeatibus adiuuiſſe, recepiſſeq; portubus, & vt ille aptius atq; fœlicius aduerſum ſe impune prędaretur, vndiq; per Græcos ſpeculatores nauigationum indicia detuliſſe. In hunc modum ſuapte iracundia inflammatū imperatorem Iunusbeius ipſe Dragomanes, et Barbaruſſa, atq; Aiax, nouis additis facibus, vt pacem abrumperet incitabant: ille quidem priuatam vlturus iniuriam, hi veró vt commutata belli ratione, maiorem prædam, vberioremque laudem ſibi pararent, vt poté qui proximis inſulis inhiarent, Corcyræque præſertim & Zacyntho, Cephaleniæq;, poſtquam in Italia ad inuadendum expugnandum que duriora omnia ſpe ipſorum eſſent inuenturi: quandoquidem nec rex Galliæ adhuc tranſiſſe Alpes, nec aliquas paratas ad inuadendam Italiam habere copias nunciaretur: & fama eſſet Petrum Toletanum proregem Neapoli egreſſum cum magnis copijs aduentare, et pasſim maritimis in vrbibus augeri præſidia, & iam Turcas equites, qui ab Aulone in Salentinum agrum traiecisſent, á præfecto totius Iapygiæ Scipione Sommeio viró impigro pasſim impugnari, atq; interfici dicerentur. Itaq; Solymanus ira percitus commutato cōſilio bellum aduerſus Venetos decernit, & ab Aulone caſtra mouens Vagiuſſam amnem, quem veteres Ænantem vocabant, ſuperat, & ad Communitiā Bu trotię regionis caſtra conſtituit. Communitiæ locus olim Regij Fontis nomen habebat, vnde vberrima profluit aquatio portui miré oppurtuna. Quum eo in litore Solymanus haberet caſtra, Acroceraunij agreſtes feríque homines, qui

Chimeram incolunt montem, immane conſilium ſuſceperunt, tabernaculi regij noctu inuadendi, concitante eos Damiano quodam latronum duce, abſtruſorum collium qui ſunt in ijs rupibus & ſyluis peritiſſimo. Non reformidabant vllum vel certæ necis periculum viri rerum omnium egentes, ideoque latrocinijs aſſueti, & nullos certos colentes Deos, vt incredibili præda atq; inuſitati facinoris gloria potirentur, ſi longe maximum terrarum orbis imperatorem in tabernaculo ſemiſopitum, & fruſtra tot cuſtodijs confiſum occiderent: magno ſiquidem ſilentio ferarum more ſeſe inſinuaturos concubia nocte in ſtationem facile ſperarant: ſed Barbaris ad id audendum facinus paratis Fortuna defuit: nam dux ipſe Damianus è notis rupibus delapſus ad explorandum prætorij ſitum, & circumiectæ ſtationis formam, vigiles & excubantes prætorianos non fefellit: conſpectus enim in arbore ex fragore abruptæ frondis, vti erat ſemipenſilis et ſpeculabundus à Ianizeris eſt comprehenſus, & per tormenta detectis quas parabat inſidijs, iuſſu imperatoris belluæ captæ modo diſcerptus eſt, vnde mox magna illis agreſtibus clades illata eſt, emiſſis ſcilicet in eos Aſapis & Acanzis venationis modo ad trucidandum, & quammaximè poſſent delendam horridæ atq; infamis gentis ſtirpem. Ab hac enim genus ducunt Huſcochi maritimi prædones Dalmatiæ ſcopulis aſſueti; & Haidones qui Illyricis nemoribus inerrant, & cunctis mortalibus ex profeſſo hoſtes, vſq; ad interiores Pannoniæ limites latrocinia exercent. Per hunc modum Solymanus dirum agreſte genus ad ſatietatem vltus Corcyram oppugnare conſtituit, Barbaruſſam cum omni tormentorum apparatu e continente in inſulam tranſgredi iuſſo. Is paulo ante reuocatus ab Iapygia ad Saxonem inſulam, edito ingentis tormenti bombo vniuerſam claſſem ex ea ſignificatione contraxerat; & eodem curſu nuſquam reperto Auria, per fretum Corcyreum ad Regios Fontes, Solymanique caſtra peruenerat. Quibus Turcarum conſilijs opportunè perſpectis Piſaurius aliquot triremium propugnatoribus, & validiſſimis remigum detractis vtramque arcem oppidi aucto præſidio communijt, & ſe imparem mari Barbaris fore iudicans, cum vniuerſa claſſe ab inſula ſe ſubduxit et in Hadriaticum ſinum profectus eſt, eo conſilio, vt cum ſocia altera Veneta claſſe, cui Ioannes Vetturius pręerat, ſe coniungeret, & litora Venetę ditionis contra Barbaros tueretur; pugnæ caſum ſubire paratus, poſtquam & ſibi auxilio futurus Auria videretur; accedenteque Vetturiana claſſe ſuperiores exiſtimari poſſent. In id quoque conſilium Piſaurius ſi pugnandum foret, Alexandrum Buondelmerium ingentis & propè ſtupendi apparatus galeonis præfectum, qui tum erat circa Zacynthum, admonuit, vt in Dalmatiam ad ſe nauigaret. Paruit imperio Buondelmerius nauandæ operæ cupidus, deuectuſque eſt ad inſulam Curſulam, quę antiquitus Corcyra nigra fuit, Meliteis olim catulis ad fœminarum delitias clara. Cæterum Piſaurius atq; Vetturius ſuas claſſes in Rizonicum ſinum, quem hodie Catharcũ vocant, intulerunt, quum Solymanus magnam copiarum ſuarum partem ad diripiendos Corcyreorum vicos tranſmiſiſſet. Pagos namque omnes & notos vicos perſcrutati Barbari infinitam propè miſeræ gentis multitudinem captam in ſeruitutem abduxerunt. Ad oppidum autem Aiacem purpuratum & ipſum Barbaruſſam ſingulis aduectos nauiculis propius acceſſiſſe conſtat, vt certius quæ opportuna eſſent ad oppugnandũ ſpecularentur. Sed ea viſa eſt turriti oppidi & frequenti præſidio confirmati, portuſq; munitio, vt eam Solymano inexpugnabilem

eſſe renunciarent. Præerant Corcyræ duo Patritij Veneti Aloyſius Ripa, & Simon Leonius. Hi non temere Barbarorum vires quæ terra marique erant maximè metuentes, eò deſcenderunt vt ſuburbana tecta quæ erant inſtar oppidi perpulchra atq; mangnifica vltrò excinderent, ne his tranſgresſi Turcæ potirentur, atque his protecti ad oppidi murum tutius atq; facilius accederent. Fuit ea res maximè funeſta et lachrymabilis, quum etiam remotiora ab oppido prætoria, & villas ad commoditatem atque delitias longa in pace ædificatas Barbaricis facibus abſumi conſpicerent. Sed in ſummo diſcrimine publicam ſalutem reſpicere ſummæ rei periculum cogebat, eaque omnia quæ tùm ardebant libertate incolumitateq; ciuium viliora ducebantur, quando nouo ſumptu refici atque inſtaurari non magno tempore poſſe appareret. Cæterum præfecti quos diximus, longæ obſidionis metu adducti, quòd nequaquã tantum commeatus in vrbe eſſe conſpicerent, vt diu à Barbaris terra marique acriter obſesſi inopiam ferre poſſent, omnem imbellem populi multitudinem extra oppidum expulerunt, adeò triſti lugentium ſpectaculo ſæuoque remedio, vt quum Turcę idoneis in locis munitiones, & propugnacula militarium operum inſtructa tormentis circa vrbem erexiſſent, miſerabilis ea multitudo eiecta foras in foſsis pernoctare cogeretur, et quum turbulentisſima fortè tempeſtas extrema Auguſti menſis nocte incidiſſet, multi præſertim pueri matrum ceruicibus implicati, ea ſpurcisſimi imbris iniuria, & propinquorum Barbarorum metu miſerabiliter interirent. Vnum ex omnibus Corcyreorum caſtellis, nomine Angelocaſtrum, in mediterraneis inſulæ ad quiutumdecimum lapidem ab vrbe poſitum, fruſtra oppugnantibus & comminantibus Turcis, oppidanorum egregia virtute defenſum, ſupra tria milia humanorum capitum, quæ eò confugerant proſperè conſeruauit quum pasſim diuerſæ Turcarum manus cæteris locis diram vaſtitatem attuliſſent. Turcæ ad terrendos Corcyreos occupato monte, multa in eo tabernacula conſtituerant, & è ſcopulo, qui Maripetrus vocatur, maiores pilas in oppidum contorquebant, & contra oppidum in ruinis conflagrantium ædificiorum occultè conſiſtentes ſclopetis ita rem gerebant, vt plerosque apparentium in corona mœnium certisſimis ictibus vulnerarent, & circumuecti triremibus ſingula è proris maiora tormenta diſploderent, maiore tamen obſeſſorum metu quàm damno. His de cauſis, quòd parum proficerent, ſicuti antea confirmaſſe diximus duces ipſos Luſtibeium, Barbaruſſam, & Aiacem, Solymanus ſuſceptæ expeditionis pertæſus, ſoluere obſidionem & Byzantium reuerti conſtituit non ſine pudore irriti conatus, quòd vtrobique, & in Salentinis, & Corcyræ, Fortuna vel iuſta vel immodica eius vota feſelliſſet. In hoc decreto erat Barbarus imperator, quum certius didicit à ſuis nulla fide cum Caſtrenſibus rem geſtam fuiſſe, qui deditione facta ſecus ac crediderant pro beneficio, ſummæ crudelitatis atque auaritiæ contumelias retuliſſent, direpti ſcilicet & abducti in ſeruitutem, quum incolumi libertate ſaluas omnium Fortunas fore ſperauiſſent. Quo maleficio ſuggillari maieſtatis ipſius nomen iudicabat, qui ſemper in ſponte deditos fidei atque iuſticiæ obſeruantisſimus eſſe conſueſſet. Captandos ſiquidem Chriſtianorum animos certa ſpe humanitatis atque clementiæ, vt in exemplum idem reliquæ gentes adducerentur: nec eſſe omni bellicæ cladis acerbitate diuexandos, qui vltro honeſta pactione à veteribus dominis deficerent. Itaque expiandam omnino eſſe eius patrati facinoris

infamiam

infamiam putauit, generoſoq; animo quos comperit maleficij authores fuiſſe ſupplico affecit, & Caſtrenſes captiuos omnes diligentiſſimè perquiſitos, impoſitosque nauigijs ad penates ſuos reduci iuſsit. Quum adminiſtrante Barbaruſſa ad edictum copię omnes decedere inſula, & in aduerſam continentem traijcere iuberentur; Corcyrei diſceſſu hoſtium animaduerſo eruptionem ſecerunt, vt inſtitutas ab hoſtibus munitiones diruerent: ſed qui fidentius & inordinatius exierant, quòd nondum Turcæ omnes diſceſsiſſent, eorum ſuperuentu in oppidum compulſi ſunt, nondum planè euerſis operibus: ſub æquinoctium tamen à Turcis Corcyreorum detrimentis finis eſt impoſitus. Conſtat autem eo bello ſupra ſexdecim milia è Corcyreis omnis ſexus & ætatis capta atq; abducta in ſeruitutem fuiſſe. Solymanus itaque caſtra mouens, legente oram claſſe recto per Acarnaniam & Aetoliam itinere, poſitis commodæ aquationis cauſa ad amnes qui occurrebant caſtris, ad Aractum ſcilicet, qui Ambracium influit ſinum Arcteum de vetere eius amnis nomine hodie vocatum, & Acheloum Ætoliæ, qui propter eximiam aquæ claritatem ab Incolis Aſpropotomus hodie vocatus in Naupacteum ſinum euoluitur, Byzantium eſt reuerſus; deditq; extemplò operam vt à Casſimo Baſſa, Nauplio, & Epidauro, in Peloponneſo reliquis Veneti imperij vrbibus bellum inferretur: idemque vt facerent Illyrici præfectis imperauit; vt multis ſimul in locis vno tempore Veneti Turcico bello vexarentur. Diſcedente autem Barbaruſſa atq; appellente claſſem, propter aduerſas tempeſtates, ad Butrotum, quod oppidum clarum antiquitus vetus retinet nomen, id omnibus incolis incurſu naualis turbæ captis; atrociter direptum atque deletum eſt. Per eos dies Piſaurius Venetæ claſsis præfectus inito conſilio cum collega Vetturio, in eum Dalmatiæ ſinum qui ad Scardonam claram olim vrbem pertinet, claſſem intulit, expoſitisq; militibus, ad oppugnandam vrbem duxit. Diſtat ea à proximo litore ſeptem milibus paſſuum, tuebaturq; eam vir Turcici nominis à fuſcedine oris Æthiops vocatus. Is oppugnantium vim diu ſuſtinere non potuit. Nam Veneti decusſis toto muro propugnaculis impetu facto in vrbem perruperunt, & cæſis aut captis hoſtibus eam diripuerunt, edictoq; præfecti vetera mœnia funditus euerterunt, ne Turcæ repetita poſſesſione opportunæ vrbis caſtellum ibi inædificarent, inſtaurandęq; & muniendæ vrbis occaſionem arriperent. Imminebant ſiquidem Barbari, ab immenſa eorum proferendi imperij cupiditate, maritimis vrbibus Venetæ ditionis, vt quum eas minutis ac aſsiduis incurſionibus mediterraneo omni ferè agro ſpoliaſſent, etiam ad ipſa maritima oppida iuſtam vim admouerent. In ea contentione finium Veneti operam dabant, ne Turcę opportunis locis potirentur, quæ ab ipſis facilè ad vexanda vicina oppida muniri poſſe intelligebant. Erat oppidulum cum arce diſtans à mari ſex milibus paſſuum Obroatium à Dalmatis appellatum, quod antiquitus, vti reor, Argyrutum fuit. Hinc Turcæ Vſcoccis feris prædonibus admixti latrocinia exercebant, patebatq; his ad prædæ receptum id vnum maximè caſtellum. Quibus de cauſis Vetturius cum ſua claſſe qua Hadriaticum ſinum cum imperio tuebatur, ab Hiadera exiguo eius maris ſinu circumuectus copias expoſuit, ita vt propugnatores naualesque ſocios triremium in ordines componeret, Gabrieliq; Ripæo Veronenſi copijs præfecto Obroatium continuo oppugnandum imperaret. Veneti inopinantes adorti Turcas peracre certamen inierunt Sed quoniam muralibus tormentis carebant, nec minutis pilis quicquam

proficerent, & idcirco de expugnatione deſperarent, ſuperuentu Amurathis, qui cum paucis equitibus Turcis, & tumultuaria Vſcoccorum peditum manu oppidanis opem laturus adcurrerat: noſtri conſpectis Turcis repentino terrore perculſi, primoq; impetu in fœdam coniecti fugam inſtantibus Barbaris, & multo clamore maiorem ipſorum multitudinem adeſſe præbentibus, cæſi profligatique ſunt, tanta ignauia vt quum nemo ſe militem eſſe meminiſſet, neq; ſe conuertere, aut in hoſtem arma ſtringere auderet, eo exitu vt vix Gabriel ipſe præfectus conſcenſo equo deſertisq; militibus cædi ſe eriperet, ſic tamen vt ignauiæ ignominia notatus, non multò poſt ſeueritate Piſauri præfecti in ipſa prætoriæ prora capite plecteretur. Amurathes autem re bene geſta cum multis captiuis, multisque hoſtium ſpolijs ad præfectum totius Illyrij Vſtreſum, cuius erat alumnus, reuerteretur. Hic Amurathes è Sico oppido ciuis, quod hodie Sebenicum vocant, ad Mahometis ſacra defecerat, fœlicique virtute omnibus Pannonicis & Dalmaticis bellis inclaruerat, adeo vt honeſtisſimis honoribus & præmijs ab Vſtreſo indulgenter ornaretur. Paulo ſiquidem anteá inſignem apud Cliſſam de Chriſtianis victoriam retulerat, ex qua facilé famam conſequutus à Solymano imperatore iuſta præmiá retulerat. Erat ſupra clarisſimam vrbem Salonam, oppidum Cliſſa in edito colle permunitum, quod ab infirmo regulo Chriſtiani nominis tenebatur, cui Petro Croſiccio nomen erat. Id his in locis ad ſuſtinendas Turcarũ iucurſiones magnam habebat oppurtunitatem: apparebatq; magno Chriſtianorum incommodo Cliſſam in Barbarorum poteſtatem eſſe deuenturam, niſi communi finitimorum auxilio aduerſus Turcas defenderetur. Suſtinuerat diu Croſiccius inſultantiũ perpetuoq; inſidiantium Turcarum arma. Sed is, vti erat tenuisſimæ Fortunæ regulus, viribus diffidens, totiusq; viciniæ periculum oſtendens, ad Ferdinandi regis, Pauliq; Pontificis auxilia decurrerat, vt eorũ matura adiutus ope, ſeſe atq; oppidũ tueretur. Ferdinandi nanq; plurimum intererat, longè à ſuis finibus Barbaros arceri, qui Seniam vrbem, quæ in ora eſt, ad ſe pertinere dictitabant, quod Pannonicæ ditionis eſſe videretur. Pontifex autẽ ſuæ pietatis & officij eſſe meminerat, tueri Chriſtianũ nomen aduerſus impios. Non implorauit fruſtra opem Croſiccius: nam Pontifex eum conſcriptis Anconæ cohortibus, et opportuno tormentorũ inſtrumento, atq; item cõmeatu liberaliter adiuuit, quũ pari ſtudio Ferdinandus Nicolaum Turrianũ virum belli peritum cum duobus milibus Germanorũ miſiſſet. Turcæ per id tempus duo caſtella ſubitarię munitionis inſtituerant, vt Cliſſam arctius obſiderent: alterum ædificabatur paulo ſupra Salonam non longius quàm ſex milibus paſſuum ab oppido Cliſſa (Id Maleuicinũ Dalmatæ vocabant) alterũ in aduerſa parte quæ ad mediterraneam regionem vergit. Hinc facilé iudicabat Croſiccius, ſi inſtitutę munitiones ab hoſte perficerentur, breui deſperatã fore Cliſſanorũ ſalutem. Itaq; Turrianus, et Lucas Anconitanus, qui Pontificijs præerat auxilijs, vtrunque caſtellum adorti, eas munitiones diruere cœperunt, quum forté Amurathes opportunisſimo tempore ſuperuenit cum trecentis equitibus, & expeditis peditibus ſeptingentis, ab ipſo Illyrici pręfecto miſſus. Is terribili impetu facto, clamoreque ſublato noſtros inuadens tanta vi perculit, vt neq; Itali, neq; Germani audacter prælium exciperent, ſed nuſquam denſata acie profligati terga verterent, non ſecus ac Gabrieli Ripæo ad Obroatium accidiſſe meminimus. Petrus ipſe Croſiccius quum incitato equo aufugiens ad mare perueniſſet,

exitiali

exitiali conſilio equum dimiſit, & in navigium ſe intulit, ut ad ſalutem compendio parvæ navigationis uteretur. Cæterùm id navigium prægravante inſilientium ex fuga militum multitudine, è litore vel multo adnitentium remis & contis conatu propelli in altum mare arenoſo è vado non potuit, ſic ut Turcæ ſupervenientes, & ipſum unum Petrum præcipuè petentes, in navem inſilirent, trucidatisque omnibus ademptum Petri caput ad Amurathem referrent. Quo capite Cliſſanis oſtentato oppidani terrore correpti, & exiguo freti commeatu, deſperatis rebus aufugientes, vacuum oppidum victori reliquerunt. Turrianus autem, & Lucas qui equis ad fugam uſi fuerãt, dimidiam ſuorum partem, quæ cæſa aut capta fuerat, deſiderarunt. Cremontius quoq; Turriani præfectus, quum ſe per diverſos tramites ad Vanizzam vicum confugere ſperaret, à conſectante equitatu cum univerſis peditibus ferè ducentis interfectus eſt. Non parva quoque Spalatenſium incolarum, qui temerè Salonam proceſſerant, turba ut Malevicini caſtelli expugnationem atque excidium ſpectaret, ſuperventu Turcarum equitum in receptu portę oppreſſa eſt, nihil eam protegente arcis cuſtode, qui in Turcas tormenta dirigere poterat. Is ſiquidem abruptæ pacis ignarus, nihil Turcis à Veneto nocendum eſſe exiſtimabat. Sub id quoque tempus idem Amurathes Nadinum caſtellum Iaderenſis agri, quod eſt edito in monte pro ſpecula poſitum, per proditionem avari cuſtodis occupavit, magno eius provinciæ incommodo: quoniam Chriſtiani amiſſa ea ſpecula improviſis quotidie Barbarorum incurſionibus vexabantur. E Nadiniana ſiquidem arce anteà cuſtodes, quũ Barbaros procul conſpicarentur, circumiectis eius viciniæ oppidis de hoſtium adventu modò ignibns aut fumo, modò propoſitis vexillis, & certis tormentorum bombis ſignificabant, ut incolæ cognito periculo celeriter ab invadentibus ſe eriperent. Tum verò fiebat ut Turcæ occupata ſpecula, uti nuſquam animadverſi, impunè graſſarentur. Sed Veneti his exagitati iniurijs non multo pòſt miſſo in Dalmatiam, qui Iaderæ præeſſet, Camillo Vrſino paria ferè hoſtibus detrimenta rependerunt. Nam ab Laurana oppido coactis copijs duo præfecti in Turcicos progreſsi fines Oſtrovizzam oppidum manu expugnarunt & incenderunt, & Obroatium, quod nuper amiſerant, per Iulium è Montevechio Vmbriæ, virum militiæ peritum receperunt. Sed id quod non rectè commodève cuſtodiri poſſe iudicabatur, à Camillo Vrſino ex præſcripto ſenatus dirutum & ſolo æquatum fuit. Eodem autumno quo Solymanus Corcyræ inſulam effusè populatus Byzantium redibat, & de Dalmatię caſtellis cum Venetis certabatur, graviſsimum ex inſperato detrimẽtum Ferdinando regi ad Exechium à Turcis illatum eſt, quo nullum ętate noſtra vel funeſtius vel ignominioſius, ſi trucidatum quatuor gentium militum & ducum florem, & fœdam ducis fugam reputemus, Chriſtiano nomini extitiſſe viſum eſt. Superiore bello Turcæ à Mugaciano prælio victores, eam citerioris Pannoniæ regionẽ, quæ Poſſega ab Hungaris appellatur, ſibi vendicarant, eo decreto ut nequaquam Ioanni Regi tradendam, ſed ſibi eam omnino retinendam exiſtimarent, propter opportunitatem expediti itineris, quo ipſi ſuperato ad Belgradum Danubio pervaſuri in Pannoniam uti conſueſſent. Poſſegam duo amnes, Savus & Dravus longo curſu ab occidente raptis ſecum aliquot minoribus fluvijs in orientem verſi, æqualiq; ferè ſemper ſpatio inter ſe diſtantes totam præcingunt & alluunt. Savus è Iulijs Carnicisq; Alpibus placido alveo navigabilis delabi-

tur:Dravus autem è Valeriæ regionis,quam Stiriam vocant,Noricisq; montibus emergens Mura fluuio comite recepto, in Danubium evolvitur, pariq; exitu Savus ad Taurunum,quod eſt Belgradum,Danubio ſeſe immiſcet. Cæterùm ab occaſu Craſſus amnis penè eam efficit inſulam. Hæc regio à fronte atque utroque latere ampliſsimis ſepta fluminibus ab Illyrica meridionalique ripa Savo dirimitur: Dravus autem citerioris Pannoniæ margines lambit,effectoq; eius terræ cuneo ad Danubium extēditur. In ea urbs eſt nobilis quinq; templorū,quę ibi conſtituta ſunt, nomine Clara. Tota autē regio oppidis frequens & rerum omnium abundans dirimente Savo, Turcicis finibus ad Illyricū iungitur,finitimaq; eſt Croatiæ atq; Corbaniæ provincijs, quæ perpetuū cum proximis Turcarum præſidijs Illyrici atq; Boſnenſis regni bellū gerunt. Eo tempore præerat Belgrado Mahometes Iahiaoglis ſpectatę virtutis atque prudentię authoritate inter Barbaros dux ſummus, cui Solymanus non temerè ingenio eius cōſiſus,limitum pręfecturam,tutelamq; Pannonici regni commodo Ioannis regis attribuerat. Is ſuperiore anno ita præſidij vires exercuerat contra noſtros,ut multo aſtu validisq; armis fretus ſupra triginta caſtella regię ditionis,quę ad Deſpotis Raſciæ patrimonium pertinebant,in poteſtatem redegerit,& Illyricę præfecturæ,quę Boſnenſis appellatur,adiecerit. Vnum verò ante alia ſummæ opportunitatis caſtellum, quod eſt in Boſega,nomine Exechium accuratiſsimè cōmunivit, quod id ad traiectū Dravi in Pannoniam pertinere providebat. Itaq; Mahometes iuſtis erectis munitionibus,cōplexus inſigne templum atq; eius oppidi cœnobium,Exechium totius belli arcem fecit,unde innumerabiles agebat prędas atq; arma noſtris paſsim inſidioſus,atq; terribilis inferebat:manebat tamen certa induciarum conditio,quæ ex inveterata conſuetudine in his locis minuta prælia & extraordinarias incurſiones admittebat, quòd ex diſciplina videretur, relinquendā eſſe militibus exercendæ virtuti,inſuefaciendisq; equis occaſionē,quę nihil pacis tranquillitatē abrumperet,niſi iuſtis copijs cum iuſto tormentorum muralium apparatu vis inferretur. Hoc falſo induciarum nomine uſi ſuperiores Hungari à Matthiæ regis temporibus cum Turcis bella ſerere cōſueverant. Sed mutato bellandi more, eas militandi leges regiæ Germanicæq; copiæ alienas, & ſibi magnoperè damnoſas experiebantur, quòd Turcæ graviores armatorum equitum impetus pernicibus equis facilè eluderēt, & fatigatos demum ex multis flexibus & gyris noſtrorum equos,& plerunq; equites onuſtos armis opprimerent. His de cauſis Ferdinandus improbè laceſsitus, utpote qui ægreferebat inducias vigere,quas Solymanus ſuo commodo adverſus Perſas bellum ſuſcepturus indixerat,nec eas pati poſſet, tanquam inutiles damnoſasq; paranda arma iudicavit, non obſcuro conſilio,ut ſi Turcas poſſeſsione Poſſegę depelleret,inde mox ſuperato Dravo rectà Budam repetito iure ſuo adverſus Ioannem proficiſceretur. Rex enim generoſus ferre non poterat Pannoniæ regnum impotentibus Barbarorum armis ſibi ademptum, & quod iniquiſsimum videbatur, alieno homini nullis ſubnixo iuribus, nec regia orto ſtirpe,ſe ſpreto contemptoque in contumeliam prorſus Auſtrianæ domus,quæ tantæ eſſet dignitatis & amplitudinis,dono datum. Non deerant tamen apud eum qui dicerent,nequaquam temerè excitandum bellum adverſus eam gentem copijs atque pecunia, terra marique inſuperabilem, niſi uno conſenſu & ſumptu omnium Europæ principum arma caperentur. Fore enim providebant ut Solymanus toties laceſsitus

ceſsitus

ceſsitus nihil de ſua feritate in noſtrum ſanguinem, nihilque de ſua proferendi imperij cupiditate remitteret, quandoquidem ſuæ dignitatis exiſtimet ultrò laceſſentes hoſtes ulciſci, nullam à quoquam ferre iniuriam, & nullam deniq; aut iuris aut facti contumeliam pati, utpote qui dudum ex levi offenſione, uniusq; tantũ demerſæ ſuæ triremis iniuria cum Venetis vetuſtiſsimæ pacis leges abruperit, & tanquam impotens tyrannus nullã penitus excuſationis rationem auribus admiſerit, ut ex inſtituto Ottomannicæ ambitionis immanibus ſuę gentis latrocinijs ianuam aperiret. Erant vera hæc & prudenti alioqui regi magnoperè probabantur, ſed ſingulę eius imperij gentes uſq; adeo erectis ad ſuſcipiendũ id bellum ingenijs ardebant, ut ſi tantæ occaſionis bellum differretur, ſe nunquam poſtea adverſus Turcas arma laturos confirmarent. Carinthiæ quippe Stiriæq; & Croatię ac Noricæ gentes, incurſionibus Barbarorum expoſitæ, & toties bellicę cladis perpeſſæ calamitates, rebantur parvo negotio Turcas ea provincia poſſe expelli, quòd Mahometes non magna haberet vires, neq; maiores exacto iam penè autumno, inſtanteq; hyeme, habiturus crederetur. Apparebat etiam Cæſarem valida fratri præſidia ſummiſſurum, quòd cum Gallo rege de maturis inducijs agere didiciſſent. Ita Ferdinandus magna alacritate omnium undique milites cogit: Evocat tanquam ad ſolenne ſacri belli edictum pios atq; fortiſsimos quosq; præfectos & regulos, breviq; iuſtus exercitus, genere tamen delectuq; militum quàm numero validior efficitur, in quo phalanx erat Germanici peditatus, cui cohærebant tanquã cornua aliquot Italicæ cohortes, quas ex ſclopettarijs Ludovicus Lodronius in Rhetia Tridentinis alpibus Italiæq; propinqua, & in Gallia Ciſalpina cõſcripſerat. Hic peditatum peculiari imperio regebat. Coiverant ad regia vexilla Bohemi equites & Sleſi, Moravique his coniuncti, qui fulgentibus armis tegebantur. Nam Carinthiæ Stiriæque equites (his Ioannes Vngenotus: illis verò Antius Macer Saxonica ſtirpe ortus præerant) medio quodam armaturæ genere utebantur, quum Hungari, quos ductabant Paulus Bachithius & Ludovicus Pechrius magna ex parte peltati eſſent, & levis armaturæ Vſarones appellarentur. Horum omnium numerus octomilium equitũ ſummam implebat: peditum autem omnis generis ſexdecim milia cenſebãtur, quibus aderat validus & numeroſus omnis generis tormentorũ apparatus. Erant hę copię uſu belli atq; animis delendo vel maximo Barbarorum exercitu pares, ſi acie & iuſto cõcurſu certandũ foret: atq; his imperaret dux gravis, & uti ſępe aliàs extitiſſet probè fortunatus. Is erat Ioannes Cazzianer genere Croatus, quem multis exercitatum bellis, & defenſæ nuper Viennæ fama inclytum, rex Ferdinandus impigri pugnacisque hominis ingenio captus ad ſummum militaris imperij decus evexerat, quanquam eum plerique à turbida, parumque ſobria mente præcipitem eſſe contenderent: ideoque alæ potius levis armaturæ equitum, quàm totius exercitus præfectura digniorem. Nunquam enim Ferdinandus ipſe quodam conſiliorum eius, intimorumque amicorum non improbando inſtituto belli, prœliorumq; periculis obijci erat ſolitus, & tum præcipuè quum adverſus Turcas certaretur, à quibus plures Europæ reges ſuperiore tempeſtate in acie deletis eorum copijs eſſent trucidati: ſic ut rex ille egregiè pius & fortis, & in quo nõ deerat bellicus vigor Maximiliano avo dignus, non timore quidem, ſed fatali tot Europæ regum infortunio adductus, ſumma prudentia vitandos Barbarorũ impetus exiſtimaſſe cenſeretur. At Mahometes his cognitis

rebus quæ adverſum ſe parabantur, e proximis Pannoniæ prǽſidijs milites accerſit: neque ei Budæ præſides ulla in parte deſunt, quin auxilia ſubmittant. Boſnenſis aute alios Vſtrephus, qui ampliorem ex omnibus Europæ Sanzachis equitum numerum alebat, Amurathem alumnum ſuum recenti Cliſſana victoria clarum cum numeroſa ala exercitatiſsimorum equitum mittit. Huic quoq; adduntur pedites expediti ex feris montaniſq; hominibus præſenti pecunia conducti, qui uno nomine ab Hungaris Haydones, à Dalmatis Huſcochi, à Turcis & Illyrijs Martelloſij vocantur, qui ſagittis & ſclopettis rem gerere, & ſaxa fundis vibrare didicerunt. Diſcinctum & agreſte id hominum genus eſt, ſed pernicitatis indomitæ & frigoris & inediæ patientiſsimum. Hanc turbam regebāt, & ſua virtute & diſciplina confirmabant certæ Ianizerorum manus prǽtoriani ordinis, deductæ ex ſingulis præſidijs, & uſque etiam à Belgrado atque Samandria evocatæ. Hos conſequebantur plerique ex Raſcianis & Servianis, ſpe ſtipendiorum & prædæ allecti, invitantibus paſsim Turcis ſingularum provinciarum quæſtoribus, qui liberaliter coeuntibus ad ſigna duorum menſium ſtipendia perſolvebant. Itaque communi ſtudio ſua undiq; auxilia conferentibus Sanzachis, Mahometes copias, neque numero, neque virtute noſtris contemnendas coegit, & ad Exechium hoſtes expectare conſtituit. Iam Cazzianer ad Caprunzam oppidum pervenerat, ſatis accuratè atq; opportunè anteà initis & conſtitutis rei frumentariæ rationibus, ſi eius imperijs atq; præceptis totius commeatus curatores celeritate & diligentia reſpondiſſent. Erant quippe viri totius provinciæ clariſsimi alioqui negocio pares planeque induſtrij, qui authoritatem Simonis epiſcopi Zagabrienſis reſpiciebant. Is nanque Simon ſive ſtudio ſupra æquum plurimùm incenſus, ſive imbecillitate iudicij deceptus, ingentem totius annonæ copiam in caſtris ad multam uſque pretij vilitatem ſe ſuppeditaturum promiſerat, quòd huic miniſterio qui procurarent quatuor collegas cum imperio ſibi ſubſtituiſſet, quibus convectores indigenæ, partim curribus, partim navigijs operam præſtantes, multis enatis paſsim impedimentis reſpondere non poterant, neq; conferentium tarditas ex tuto caſtigari poterat, quum validi & præpotentis hoſtis propinquitas totam corripiendæ tarditatis facultatem eriperet, & Mahometes diſpoſitis per Savum & Dravum Nazadarū præſidijs, aliſq; equitum undiq; volitare iuſsis, aut cōvectiones noſtrorum perturbabat, aut promiſſo maiore annonæ pretio utriuſq; amnis accolis certi tutiſsimiq; lucri ſpem nuſquam deficiente pecunia proponebat. Sed eam ſpem nuſquā defuturi commeatus duo in primis augebant, Simon ipſe Zagabrienſis, qui undiq; per ſuos, quos diximus vicarios magnam quàm poterat curruum multitudinē conquirebat, & Iodochus Lilembergus, qui regiò cōmeatui ex peculiari munere præerat. Is magnā vim moliti tritici, viniq; & ordei, atq; item panis nautico more biſcocti certam copiam ſubſidia famis ægrorumq; remedia ſibi minimè defuturam pollicebatur. Huic accedebat Franciſcus Batthianius hac inani commeatus ſpe impulſus tanquam peritus regionis omnium rerū abundantiam promittens. Itaq; Cazzianer à Caprunza movet eo ordine, ut alternis diebus modò ipſe, modò Albertus Sclichius Bohemorum dux præcederent, quòd honori Bohemicæ gentis id concedendum eſſe cenſuerat, decimoq; vix die ad arcem Veruczę perveniunt, quę circiter quadraginta miliarium intervallo à Caprunza aberat: minoribus nanq; itineribus propter ſeptem prægrandium tormentorum difficilem con-

lem con-

lem convectionem progredi necesse erat. His de causis itinerumq; difficultatibus, si non sentiri, provideri tamen à peritis annonæ penuria cœperat, quòd ea quæ expectabantur tardius confectis itineribus, maleque explicatis rei frumentariæ rationibus nondum adveniebant, necesseque esset ea absumere alimenta, quæ ad duriores casus non incipientis, sed producti longius belli reservassent: propterea Severis literis & Simon & cęteri curatores asperrimè castigabantur, iubebanturque omnem adhibere diligentiam, ne ante adventum auxiliorum, qui non diu è longinquis regionibus advenissent, tantæ spei sperata victoria non virtute hostium, sed desidia curatorum propter commeatus inopiã corrumperetur. Interea Cazzianer & Sclichius tantisper cõsidendum atq; expectandos commeatus censent, mittiturq; exploratum Paulus ipse Bachithius cum ala mille Vsaronum, & expeditis sclopettariorum Italicorum cohortibus duabus, qui ad Zopiam arcem præcurrat, atque operam det, ut ex captivis hostium consilia cognoscantur. Bachithius ubi ad Zopiam ab hostibus conspectus est, Turcæ, quòd adesse universum exercitum existimabãt, nullam sibi moram attulerunt, quin avecto omni commeatu aut corrupto, incensaq; arce ad naves subiecti amnis confugerent. Ex his tamen Bachithius in fuga aliquot capit, quorum indicio Cazzianer reperit, quod anteà per suos speculatores compertum habuerat, unum esse Mahometis & Turcarum omnium consilium, ut ad Exechium positis castris consisterent, hostesque expectando de eius loci possessione dimicarent. Eo biduo Saxonum equitum ala supervenit, atque alia auxilia copiarum & commeatus non procul abesse nunciabantur. Disputatur in consilio an progredi, opperirive reliquum sociorum agmen, & commeatum qui advehebatur, expediret, postquam hostes ad Exechium uti didicerant, pugnandi copiam facturi dicerentur. Est mons qui Sclavoniam atque Possegam dividit, & in longum protenditur, à dextra eius montis radice per Possegam: à sinistra autem per Sclavoniam ad Exechium iter patet, Sclavoniam Dravus, Possegam Savus, atque item alij ignobiliores amnes alluunt. Ab hac parte iter saltuosum, & convehendis maioribus tormentis asperum atque difficile: sed pagorum atque villarum copia frequens, arcesque passim & castella plura continens: in altera porrò iuxta Dravi ripas iter campestre, & planum rarioribus ædificijs unica arx Zopia impedire poterat: sed ea tum ultrò ab hostibus cremata nihil difficultatis & morę illac transituris allatura credebatur. Igitur in consilio decernitur omissa Possega per Sclavoniam omnino iter esse faciendum. Antecedit usque ad Zopiam Ladislaus Moreus Hungarus cum Vsaronibus trecentis, quibus cataphracti Saxonum cum duobus vexillis præsidio succedunt. Illinc octo dierum itinere ad Valponium, quæ est arx permunita Petri Perenij ditionis perveniunt. Occurrebat progressuris flumen Crassus, qui vado transiri non poterat. Ibi nostri dum fluvius ponte iungitur atque consternitur ad traiectum septem dies immotis castris absumunt: perpetuis tamen horis itur in consilium, in quo variæ dicuntur sententiæ. Iuniores Exechium continuò properandum: alij Exechio omisso proximum quoddam castellum nomine Villach, ex hostico, aut aliam huic proximam quandam arcem obsidendam censebant, quum cæteri cautiores reliqua auxilia & commeatus, quæ parata & promissa à Scamburgo regulo adventare credebantur, expectanda dicerent, quòd nihil nisi consideratius ijs agendum esse videretur, qui gravissimi momenti expeditionem suscepissent. Cæ-

terū in fervidis atque audacibus ſententijs dictis, plerique ex adverſo omnem moram grave detrimentum ceſſantibus allaturam teſtabantur: fruſtrà ſiquidem ſingularum provinciarum auxilia, ſi ſenſim progredi, ceſſare, cunctariq; libuit, evocata fuiſſe: ſi cautius agendo Cazziauer perplexè cunctetur, neque in hoſtem alacriter infeſta ſigna vertat, proculdubiò milites & equites tanquā à ducibus vitato hoſtium congreſſu, reformidatoque prælio in patriam eſſe reverſuros. Satis quippe commeatus, ſatisque virium eſſe in caſtris, ut de victoria non dubitent, ſi duces conſilia atque animos inanibus atque ſuperfluis deliberationibus exoluant, nec hyemem expectent. Neque enim hoſtes Barbaros aliàs multitudini ſuæ confidere ſolitos, quum non magnas tum habeant copias Chriſtiani exercitus tot tormenta trahentis conſpctum eſſe laturos, & continuò Exechium deſperata defenſione deſerturos, neque ex fuga in perſequentes, & fulgentibus protectos armis ora converſuros: quandoquidem cataphracti noſtri equites inermem eorum turbam, ſi reſiſtere audeant perrumpendo proſtraturi videantur. Huic ſententiæ iuniores, qui nondum Turcarum arma fuerant experti, tanta alacritate atque ferocia favebant, ut vel bidui mora paratam atque expeditam interpellari victoriam exiſtimarent. Extemplò igitur procedēdum eſſe ſtatuunt, & copias recenſent. Cenſa ſunt ad decem milia equitum utriuſq; armaturæ: quo equitatu ſi robora equorum ac hominū ornatum, munimentaq; armorum ſolido ferro fulgentia certius æſtimentur, nihil apparatius atque validius ullo ſubitario bello coactum fuiſſe pleriq; iudicabunt. Sed peditatus, qui erat ex omni provincia lectiſsimus vehementer erat imminutus, utpote qui vix octo milibus integrorum militum conſtaret: nam magnus iam ægrorū numerus in caſtris eſſe cœperat: reliqua pars quum multi etiam longo itinere fatigati, & paſsim hærentes dilapſi eſſent, vulgoque omnes propter lutulenta itinera paluſtri cœnoſaque illuvie deturpati, ex autumnalique pluvia madentes & algentes, affectiq; pariter inedia nequaquam ſatis apti aut firmi ad ſuſtinenda imminentium præliorum incommoda viderentur. Inter nobiliores autem duces morbo graviſsimè laborabat Iulius Hardechius. Hunc Valponio in oppido ſubſiſtere: reliquos omnes trium dierum cibaria parare & ſecum ferre iubent, ac ſperare paulò pòſt certam omnis generis commeatus copiam uſq; ad pretij vilitatem in caſtra obventuram. Præſcriptis autem legibus edictum ſub pœna capitis proponitur, ut nemo Turcarum hoſtem vivum capiat, vel ultrò ſe dedentem, niſi quum planè confecto prælio ſit debellatum: nemo item præda ſe oneret, quandoquidē eam omnem æqualiter inter milites ſe diviſuros duces promittunt. Hoc edicto à præconibus & tympaniſtis per omnes ordines promulgato, iter quod planius & rectius apparebat, ad Exechium ſuſcipiunt. Tertio die perveniunt in vallem quandam ad tertium ab Exechio lapidem, atq; ibi caſtrametantur. Poſtridie Turcarum agmen conſpicitur, & à noſtris acies inſtruitur. Verùm id nullo certamine cominus edito tormentis tantùm maioribus repellitur. Sequenti verò die effuſis ab oppido hoſtibus levia certamina conſeruntur, & multis utrinq; interfectis, æquo Marte diſceditur. Eo die Simon Zagabrienſis antiſtes cum ſuo equitatu, aliquantaq; annonæ copia ſupervenit, cuius advētu apud noſtros minuitur timor de inedia paulo antè conceptus: ſed interdicuntur à ducibus levia certamina, quòd plures ex noſtris vulnerarentur, & Turcæ ſuis uſi artibus facilè ſuperiores evaderent, quum ſclopettarios Ianizeros, Aſaposq; ſagittarios turmis

ſuis

ſuis admiſcerent, & equitibus noſtris ſua agilitate freti multa vulnera inferrent, quod nulla ratione noſtris interdictum videri poterat, quum militum animi, qui pugnæ ſtudio, & mutuis cum hoſte congreſsibus accendi, & de victoria bene ſperare ſoleant, eo demum ignobili ducum iudicio frangerentur, quaſi hoſtium vires, pugnandique artes noſtris noſci vetarent. Dicebant enim ab huiuſmodi extraordinarijs prælijs Mugacianam cladem initium cœpiſſe, reſervandosque ideo milites & equos in ipſum univerſæ pugnæ diem, ut recentiſsimis virorum & æquorum viribus pro victoria certaretur. Ab hoc decreto imperatur tormentorum magiſtris, ut in hoſtium agmina ubi ea prodire conſpexerint, maiora ſtatim tormenta dirigant, quibus peritè adminiſtrantibus fiebat, ut Turcæ à coniectis ſubſilientibusque tormentorum globis certa acciperent detrimenta, neq; miſcere, uti cuperẽt, levia certamina poſſent. Hoc animadverſo periculo Mahometes in proxima palude, quæ ab exundante ſtagnanteq; Dravo amne erat enata, Nazadas multas ſclopettarijs completas inſtituit, quæ totius paludis margines obſiderent, & noſtros aquatione prohiberent: caſtra etiam noſtra, quæ erant in conſpectu coniectis in ea minorum falconum globulis infeſtarent. In ſingulis namq; Nazadarum proris conſtituta erant in canterijs, & aptè collibrata minoris generis tormenta, quæ à noſtris moſchetta de nomine minimi accipitris vocantur. Ei valli in qua noſtri locarant caſtra, imminebat collis non planè arduus. In eo erat pagus, in quo Turcæ conſtiterant, levi prælio noſtros excepturi. Ad eos deijciendos poſtero die ab omnibus ad arma conclamatur, inſtruiturq; acies, & ne hoſtes ſuis tumultuarijs prælijs laceſſere aut perturbare noſtrorum agmina queant, in progredientes dirigi atq; diſplodi tormenta iubentur, alacriq; noſtrorũ ſucceſſu Turcæ locum deſerere coguntur. Sed illi loco depulſi ad demorandos noſtros pagum continuò ſuccendunt. Neq; tamen noſtri à propoſito itinere diſcedunt. Interim pagum totum flamma pervadit, atq; inde hoſtes ad unum incolumes ſe ad ſuos recipiunt. Tum verò à ducibus ſuperato colle Exechium in planicie ad Dravi ripam poſitum cõſpicitur. Id circiter duo milia paſſuum à colle aberat. Ibi Cazzianer locò aquationi, pabulationi & lignationi idoneo caſtrametatur, imperatque tormentum maius ante caſtrorum portam provehi, facturus periculum, an inde emiſſa pila oppidum Exechium attingi poſsit: ſed id longius quàm oculis appareret abeſſe compertum eſt, quum pila altius etiam coniecta paulò ſupra medium eius vallis ſpacium perveniſſet. Hoc facto periculo & certius æſtimata loci diſtantia noſtri duces facilè deprehendunt, ſi ab ea oppidi parte caſtra admoveantur, oppugnandi & quatiendi cauſa exercitum neceſſariò periniquum in locum eſſe deducendum: nam à colle illo, quem tenebãt, & duobus circiter paſſuum milibus ab Exechio diſtare diximus, contra oppidum aperitur campus declivis, qui ſpacioſam vallem efficit, quàm planè totam detegit caſtellum editum ex cœnobio Chriſtiano, temploque, ut ſuprà diximus, à Mahomete ædificatum. Id, ut credi par erat, diligenter ab hoſte permunitum, ita deſcenſuris noſtris & caſtrametantibus imminebat, ut nemo niſi inſanus caſtra hoſtium tormentis exponẽda iudicaret. Itaq; illud deſumũt conſilium conſpicati, ſcilicet ultra Exechium ſatis editam planiciem ipſa valle ſuperiorem: atq; ideo oppidi mœnia æquantem. In eam caſtra transferre, tormentisq; murum adoriri conſtituunt, ſed in eum locum ex tuto ſe mutare caſtra non poſſe provident: quoniam circumeundus erat rurſus collis, & ſal-

tus trium milium paſſuum, qui à dextro latere iter prębebat, ut in eam demum planiciem, quę oppido imminet deſcēderetur: quod iter diverſum & laborioſum erat, ob id pręcipuè quòd via regia, quæ ad Valponiū ducebat, ineptè deſerebatur. Neq; enim exercitus noſter tantus erat, ut totum oppidū Exechium, in quo ſupra ſexdecim milia hominū eſſe ferebantur, perpetua obſidione in corona cingere poſſet, neque tanti erant in obſidentium caſtris commeatus, ut abſque continua ſubvectione inedia laborandum non eſſet, quando hoſtium equites cuncta perpetuis excurſionibus itinera obſeſſuros, atque omnem commeandi facultatem erepturos appareret. Dum varijs certaretur ſententijs, & modò huc, modò illuc inclinaret Cazzianer, exorta eſt à graviſsimis viris importuna ſententia, qui hiſdem in caſtris, atque eodem colle perſiſtendum eſſe cenſebant, illicque noſtros commeatus, qui non procul à Valponio eſſe dicebantur, expectandos, & ad præſidium curruum, quibus annona convehebatur, tria milia equitum mittenda, neque ullo pacto exercitum in difficultate eius aſperrimi ſaltus, qui intercedebat, & maximè crebris arbuſtis eſſet impeditus perducendum videri. Nonnulli verò alij leviſsimis ſententijs annonam apud hoſtes eſſe tenuiſsimam, proindeque eos oppido incluſos, inopiam & famē non diu laturos: nullā quippè alijs expectandorum commeatuum certā eſſe ſpem: ſic aut oppidum deſerendum, & fuga ſaluti conſulendum, aut denique iniquo loco pugnandum eſſe Turcæ milites exiſtiment. Hæc à transfugis Chriſtianis ſe cognoviſſe dictitabant, affirmabantque Mahometem peculiari ſua ſupellectile precioſa navigijs impoſita fugā moliri, nec ultra tertium diem obſidionis incommoda toleraturum. Proinde ſibi videri ſaltum illum facilè poſſe ſuperari, ipſis ad oppugnandum alacriter pervadentibus. Bellum verò trahere pernicioſum: poſtquam tanta eſſet in caſtris biſcocti panis copia, ut ea tantū præter alia obſonia univerſus exercitus moderatè partiendo in ſeptimū uſq; diem ali poſsit. Idcirco non eſſe committendum deſidioſè, vel timidè, ut tam infeſtus hoſtis, tamq; oppulēta præda è manibus emitteretur. Quo ſpatio Scambergum regulum cum novo commeatu, novisque copijs adventurum facilè ſperarent. Interim non eſſe ceſſandum: propterea quòd tantum temporis, inclinante in hyemem autumno, & imminentibus Idibus Octobribus ſit abſumptum, ut niſi quid egregium properè tentandum ſit, brevi excluſis tempore rebus utique infectis cum ignominia ſit decedendum. Apparebat etiam quaſſato uno propugnaculo, quod erat in adverſo oppidi angulo tumultuariè extructū, nulla ratione hoſtes ab ea parte noſtris poſſe reſiſtere: illac etiam rectum iter hoſti ex Belgrado ad neceſſarias rerum ſubvectiones liberè commeandi penitùs eripi, quo itinere intercluſo proculdubiò futurum, ut Raſciani & Coloni omnes noſtris neceſſaria omnia ſubvehant, concurſuramq; omnino magnam eorū multitudinem immaniū Turcarum tyrannidē pertæſam, cuius opera & oppidum expugnari, & Chriſtiani Exechiani, qui non pauciores Turcis in ſuburbanis tectis remanſerant, ad defectionem adduci poſſe. Hęc ut efficacius confirmarent, aſſerebant cuncta propè, quæ eſſent apud hoſtes tormenta numero ferè ducenta verſus vallem ita à Barbaris fuiſſe diſpoſita, ut niſi magno cum labore dimoveri traducique non poſſent. Non enim curribus & rotis more noſtro erant impoſita, ſed trabibus, magnisq; ſtipitibus incluſa, utpote quæ armillis ferreis, aut funibus materiæ colligata eſſent, & ſolo circumcirca adactis cuneis confirmata. Qua ratione inutili Turcæ nullam

tradu-

traducendis,& uti oporteret,convertendis tormentis facultatem habituri credebantur.Hæc igitur sententia vicit tanquam nobilior,& apud viros fortes omnino decentior.Itaque postero die nostri longiore circuitu saltum superant, & instructis agminibus ad eminentiorem, quem diximus, campum contendunt. Tum verò Mahometes ex coniectura loci animadverso nostrorum consilio,& cognita profectione statim per compendia viarum nota ipsis in saltum mille expeditos equites, & Ianizerorum sclopettariorum delectam manum præmittit,qui ultimum nostrorum agmen carpant. Id ex Italico & Bohemico pedite constabat. Bohemus in fugam vertitur: Italus strenuè resistit, cui ægrè sustinenti subsidio mox advolant gravioris armaturę Carinthij equites. Hostis terga dat, parvoque accepto incommodo nostri saltum evadunt. Castris positis, quæ ad oppugnationem erant idonea, diligenter instruuntur; & summo diluculo instructis aciebus proceditur, & post decoram armorum ostentationem hosti pugnandi fit copia. Sed ille oppido se continet, nostrosq; tormentis eminus ex propugnaculo petit, ex adverso nostri maiora duo tormenta in proximum tumulum educunt & emittunt,quorum pilę & aggerem & mœnia magno terrore hostium penetrasse conspiciuntur.Interim nostri integrum ferè eum diem hostium tormentis expositi in acie consistentes, & ad pugnę spem descensiones hostium frustrà expectantes, aliquo sed non magno vel à frequentibus hostium pilis accepto incōmodo sese receperunt.Mahometes siquidem gravi consilio suos pugnam flagitantes cōtinebat, de nostrorum inedia certior factus, & ut ferebant transfugæ,severiore epistola à Solymano imperatore admonitus, ne ullo pacto vivus locum desereret, atque cuncta ibi obsidionis hostilisque impetus mala, nisi teterrima atque ignominiosissima nece perire mallet, fortiter sustinenda decerneret. Per hunc modum quum nostri gerendæ rei avidi nusquam congrediente hoste distinerentur, absumptoque omni commeatu totus exercitus inedia premeretur, nec in consilijs quotidianis duces ullum salubri consilio locum reperirent, & certissimus futuræ cladis timor mentes omnium occuparet, Balthasar Pamphilus ex ordine Hungarorum procerū dux spectatus in consilio his verbis loquuutus est: Præposterè duces, inquit, agimus, dum enim quo pacto hostes superari possint prolixè consulimus, exercitus nostri vires præ inedia usqueadeo debilitantur, ut milites iam planè non obscura fame tabescentes, neque incessu regant corpora, neque languentibus lacertis arma sustineant, & in universum fortissimus quisque animum despondeat, & desperata pugnæ occasione miserè atq; deformiter cadendum esse conspiciat.Itaq; nobis maturrimè ante omnia fami, quæ nos vehementer urget,occurrendum arbitror, sicut hinc castra movenda censeam, & ad Hermandum castellum illicò deflectendum, ut eius expugnati castelli commeatu, qui non erit exiguus, universus recreetur exercitus, depulsoque famis periculo, ad reliqua, uti usus docebit, belli consilia redeamus. Aberat id castellum ab Exechio decem milibus passuum, in quod pleriq; Turcarum uxores suas et liberos,atque item preciosiores sarcinas contulerant,quibus tuendis rebus viginti circiter Turcarum præsidium fuerat impositum.

Erat Castello coniunctus pagus intercedente non magna fossa : murus autem quadrati ambitus ex vetere structura erat sine extantibus propugnaculis, sic ut Balthasar affirmaret nullo propè negotio expugnari posse. Laudatur ab omnibus consilium, ipseque author Pamphilus præmittitur ad explorandum

dos castellanorum animos, occupandumq; pagum, arridet cœpto Fortuna, sed in dedito pago tritici multò minus opinione sua reperit: vini tamen inveniuntur aliquot vegetes, cuius copia languentib. militibus opportunissima fore credebatur. Itaque ad eam famam signa convelluntur, & ad Hermandum castra moventur: secunda noctis vigilia ita turbatè confuseque disceditur, ut agmina vix agnitis vexillis malè cohærentia fugæ potius quàm profectionis speciem præberent. Nihil tamen Turcæ se commovent, insidias veriti, & quòd solutæ obsidionis commodo sublevati, nihil temerè noctuque præsertim conandum existimarent. Vbi perventum est, duces caverunt, ne pagus primorum incursu diriperetur, ad iniuriam subsequentium agminum, quibus æqua portione totus is commeatus erat dividendus. Tum verò castellum ex pago provectis tormentis oppugnari cœptum, protractoque certamine usque ad meridiem, quòd lateritius murus quassationi difficilior quàm existimassent, reperiretur, & Turcæ quanquam paucissimi fortissimè propugnarent, debilitati tamen vulneribus deditionem fecerunt, quum in eo certamine quinquaginta ferè ex nostris milites cecidissent. Aperto castello bina tantùm farinæ tritici, & totidem milij vasa reperta sunt. Tum verò videre licuit duces occulto quodam pavore consternatos & tristes, quòd pro amplissima præda, & multo in plures dies suffecturo commeatu aliquot tantùm mulierculas & pueros reperijssent, & vix in toto pago castelloque tantùm commeatus nacti essent, quantum in biduum cunctis sufficere posse videretur. Dissimulatur tamen id incommodum à ducibus, & stolidæ suæ credulitatis vitium mussantes incusant: pollicentur tamen exercitui amplissimam commeatus copiam instaurato ponte subiecti fluminis. Siquidem Bodrogus amnis ab adversa parte oppidi decurrit, ita profundus atq; cœnosus ut vadari nequeat: propterea q; Turcæ muniendi sui causa, revulsis aliquot sublicis & demptis asseribus pontem sustulerāt. Igitur advocantur fabri, adnitentibusque omnibus continenti trium dierum labore pons reficitur. Sed ea contabulatio nequaquam tantæ erat firmitatis, ut maxima tormēta, quæ erant ponderis ingentis sustinere posse crederetur. Castris interim fossa munitis, qua hostium repentini insultus sustineri, & currus qui valli loco castris erant circundari commodè transvehi possent. Quarto die currus totius exercitus transvehuntur cum minoribus tormentis, secundū hæc è maioribus sex transmissa sunt: sed sub septimo quod erat longè maximum, pons tanto sub pondere fatiscens est interruptus: quamobrem coacti sunt duces illud, ne tanto spolio potiretur hostis, ex calefacto metallo, malleis diffringere. Septimo autem die cunctis rebus commodè traductis, pons iterū ne insequenti hosti pateret, disiecta tignorum materia, succisisq; sublicis est intercisus. Superato Bodrogo, atq; eius ponte corrupto persequendi nostros facultas Turcis eripitur, nisi paludem illam multorum milium passuum itinere circuire, quàm periculosi amnis vadum tentare malint. Hic rursus in consilio disputatur, an maiora tormenta ad expeditius iter confringenda sint, ne his potiatur hostis. Eius sententiæ secundus author existit Cazzianer, profiteturque se peculiari suo sumptu si cupri fragmenta inter curruum sarcinas distributa convehantur, brevi refecturum: scalas autem & reliqua bellici apparatus instrumenta, ne hosti cedant igne absumenda censet, & quanto expeditius iter haberi possit, versus Valponium celeriter capiundum, ubi copiæ ab aliquot dierum inedia iam semienectæ varijs esculentarum rerum copijs recreari queant:

queant:ac alij per Poſſegam redeundum dicebant,& oppidum Iuvancha ex itinere protinus expugnandum, quum in eo magna frumenti & vini copia à Barbaris & incolis ſervari diceretur. Pari quoque celeritatis impetu aliud in proximo caſtellum nomine Gara omni genere commeatus pleniſsimum expugnari poſſe videbatur, priuſquam Turcæ circundata palude longum id iter emenſi ad inſequendum ſupervenirent:neque tormenta uſque adeo præcipiti pudendoque conſilio quæ eſſent nobiliſsimum totius provinciæ pręſidium atque ornamentum diſtringenda,ſed potius ut in præſens eorum uſus hoſti eripiatur,ſi id extremi caſus neceſsitas ferret,ſtilis ferreis per ſpiramenta adactis eſſe configenda.Poſtremò nihil eſſe turpius, quàm ut rebus infectis de receptu cogitarent. Trahitur in hanc ſentẽtiam ipſe Cazzianer,indictaq; profectione, quod ex cõtinuis imbribus iter difficilius reddebatur, ipſa quoq; tarditate tormentorum impeditis in locis ſæpius hęretur atq; ſubſiſtitur. Ita progreſſu longa paſsim mora præpedito, magna cum difficultate tria milia paſſuum conficiuntur: eoq; modo veſperi noſtri pariter atq; hoſtes ſingulari diligentia longiſsimum emenſi iter,uno tempore ad Iuvancham perveniunt. Sub hoc caſtello tenue erat oppidulum, in quo nullus Turca remanſerat. Oppidani noſtris ſtatim portas aperiunt:neq; milites ingreſsi à præda contineri queunt, vinum cuius non modica erat copia dum certatim potant,vegetibus effundunt. Illinc tamen à ducibus graviter increpitantibus depelluntur. Eadem nocte hoſtes oppidum ſuccendunt, & tam ędificia quàm ea omnia quę noſtri non diripuerant,corrumpunt: cõclamatur ad arma, quòd hoſtes undiq; noſtris imminerent,inalbeſcenteque cœlo diverſis in locis acri certamine dimicatur:ſed longè vehementiſsimè ubi Bohemorum turmæ locum tenebant. Ibi dum noſtros Turcæ equites acrius urgent, Petrus Raſchinius Bohemorũ legatus, quẽ Mareſchalcum vocant, indignatus uſq; adeo inſolenter incumbentes hoſtes,confecto ex fortiſsimis globo,eos facto impetu ita ſummovit, ut pulſi multis acceptis vulneribus latè diſsiparentur. Sed Barbari more ſuo in pugnam celeriter revertentes, & recentibus ſuorũ ſubſidijs adiuti, victrices noſtrorũ turmas circunſiſtunt,& laxatas per partes concidunt. Acciditq; ut Raſchinius ipſe fortiſſimè dimicans,vel totis undiq; protectus armis unà cum ſuis cæderetur. Tum verò noſtri duces de profectione ſtatuentes,quaternos curruum ordines inſtituunt, qui incedentium agminũ utraq; latera protegant.Principia minus validis militibus dantur, firmo tamen præſidio in fronte conſtituto:agmen claudebant maximè ſtrenuæ atq; integræ cohortes & turmæ.Per hunc modũ vallato utrinq; agmine procedentibus noſtris, ſicuti frequentes occurrebant tumuli plerunq; nemoroſi, qui iter præpediebant: ita hoſtes à circumveniendis infeſtandiſq; noſtris opportunè prohibebant.Hac re animadverſa Mahometes expeditos Ianizeros & Martelloſios,qui viarum & nemorum compendia noſſent,præmittebat,attributiſque eis parvis falconibus qui rotis agebantur, anguſtias præoccupare, & in his noſtros laceſſere iubebat, & quum in aperta loca egrederentur, ad alias ulteriores anguſtias inſidendas refugere:alas verò equitum quæ apertis in locis perpetuò iter habentibus inſtarent, atq; agmina diſtinerent. Qua Barbarorum aſtuta uelocitate noſtri ſæpe victi laceſsitique multa paſsim vulnera atque incommoda referrent, eoque iniquius,quòd nulla Barbarorum manus paulò firmior uſquam conſiſtere,neq; noſtrorum impreſsionem expectare auderet: ſed uti erat à duce præceptum , à congreſſu re-

fugere, & carptim ſagittis & glandibus, falconumque globulis, uti locus poſceret, rem gerere cōſueſſet, quum tamen ad fauces paulò patentioris campi eſſet perventum, & noſtri Vſarones audacter prœlium miſcerent, augerenturq; agmina Turcarum, & edendæ nobilioris pugnæ occaſio oblata videretur, ipſe ante alios Paulus Bachitius adhortator & bellator inſignis falconis globulo ictus atque interfectus eſt, quum & plerique aliȷ viri fortes ex ſuis Hungaris tardius explicato certamine cecidiſſent. Eo interfecto qui inter noſtros duces militaris ingeniȷ ſolertia, atque ingentis animi fortitudine plurmùm eminebat, magnus timor totis caſtris incuſſus eſt, quum nemo eſſet, qui eo ductante dimicanteq; adverſus Turcas de victoria dubitaret, quando & tum, & aliàs ſine eo unquam proſperè dimicatum fuiſſe meminiſſent. Eo tamen prælio quū Hungari urgere Turcas, & ſui ducis mortem ulciſci contenderent, tanta vi hoſtes repulſi ſunt, ut multis ſuorum amiſsis, falconum currus deſerere cogerentur: ſed ea fuit apud pedites noſtros animorum & corporum imbecillitas, ut præcurrere, & currus deſtitutos occupare, reducereve nequierint, & ex adverſo hoſtium pedites pedum velocitate mirabiles, ipſique præſertim Ianizeri è ſylvis equites noſtros glandibus impeterent, à perſequendisque ſuis opportunè deterrerent, & recepta rurſus tormenta incolumes aveherent, ex inſtitutoq; ſuo noſtrorum agmen præcurrere atque laceſſere perſeverarent. His incommodis, omniſque generis commeatuum inopia afflicti noſtri milites, quum neque ullo adverſus famem ſubſidio nutantia corpora, neque ulla auxiliorum ſpe animos ſuſtinerēt, extremæ calamitatis caſum omnes horrebant, eoq; trepidantius, quòd Mahometem nova validaque recentium copiarum auxilia è Belgrado, Samandria, atque Nicopoli expectare, vel incertis rumoribus audiviſſent, ſimulque proſpicerent ex Vſaronibus plures prȩſumpta fuga ſaluti ſuȩ conſulere, neque ulla aut conſolandi aut minuendi timoris ducibus attonitis ineſſet authoritas, qua aliàs lætis atque magnificis alloquutionibus conſternatæ metu copiȩ confirmari conſueſſent. Quum verò in campum ſatis patentem oppido Garæ ſubiectum eſſet perventum, multorum confirmatione nunciabatur, hoſtes proximas & cōtinentes ſylvas, per quas noſtris eundum erat, decíſis paſsim & tranſverſis obiectis arboribus præſepſiſſe, ne per eas vel tormenta vel currus traduci, & equites niſi diſſolutis turmis induci poſſent. Ea res evulgata in caſtris ultimæ deſperationis mœrorem attulit, eoque etiam graviorem: quoniam Ladiſlaus Moreus, atque aliȷ locorum periti dicerent, duas tantùm evadendi vias ſupereſſe: alterā qua per ſylvas itinere decē milium paſſuum ad Valponium ibatur, eamq; quòd interſecta ſit, novo Barbarorum opere dimiſsis impedimentorū curribus, relictisq; maioribus tormentis eſſe penetrandam: alteram porrò verſus caſtellū, quod Zenthuerzebeth vocāt, quod ipſius Ladiſlai Morei erat ditionis, & aliquot milibus paſſuū à Gara diſtabat. Quæ via ſi caperetur, hoſtes proculdubiò propter locorum anguſtias à noſtris perſequendis neceſſariò ceſſaturos. Verùm in conſilio præfertur via, quæ ducit ad Valponium, quòd illic commeatuum eſſet ſatis, & pecunia à rege Ferdinando in ſtipendium miſſa, quæ ſufficeret in totam hyemem Valponiana in arce ſervaretur. Itaque dimiſsis illis tormentis, quæ convehi non poterant, ſuccenſoque pulvere tormentario, atque corruptis reliquis exercitus inſtrumentis & ſarcinis, quæ equis imponi nequibant, properandum eſſe: obiectos ſiquidem arborum truncos facilè diſiȷci, & parvo vel ipſorum tantùm aurigarum

rigarum

rigarum labore repurgari iter poſſe prædicabant, & quemlibet ex ductoribus atq; præfectis curare debere, ut ipſorum equites et pedites expeditiſsimi ſint, et dato ſigno ſtatim proficiſcantur. Profectionis verò ſignum futurum eſſe inſtrumentum quoddam muſicum, quo fiſtulator è ſacris turribus in Germania, Viennæque præſertim ad propinquantem auroram prænunciare ſolet. Id tibiæ genus Germani Schalmeyen appellant. Signi dandi cura inchoandæque profectionis ipſi Cazzianeri data eſt. Huic ultimæ deliberationis decreto nonnulli qui adverſarentur reperti ſunt, & dicere auderent, hoſtium multitudinem multo minorem eſſe noſtro equitatu, atque eadem ferè qua noſtri urgerentur, cibariorum inopia premi. Præterea Barbaros cum gravioris armaturæ equitibus noſtris iuſto prælio cõgredi nunquam auſos, ſed latronum more ex inſidijs tantùm noſtros adoriri, & quum ex viarum anguſtijs noſtræ copiæ explicantur, illicò refugere. Cæterùm non eſſe adeo immunitum caſtellum & oppidum Gara, ubi hoſtes caſtra metati ſint, ut expugnari nequeat. Proinde viris fortibus, neceſsitateque multarum rerum aſtrictis, experiunda omnia, & tandem audendum eſſe aliquid: nam fugam non ſolùm turpiſsimam ipſis ducibus, qui ſalutis periculo famæ decus anteponunt, ſed cunctis qui nihil præter vitam reſpiciant pernicioſiſsimam omnino futuram. Quod ſi profectio noctu fiat, futurum eſſe ut palantes, vagique per diverſos tramites nemoribus inerrent, neque in tenebris poſſe dinoſci ab ignavia virtutem. Viarones quippe ante alios nullo pudore diffugituros: Turcas autem caſtris noſtris adeò propinquos eſſe, ut nulla ratione eos diſceſſus noſter celari queat, præſertim ſi pulvis tormentarius ſuccendatur, & tormenta maiora incluſi ignis violentia diffringãtur, propter neceſſarium bomborum & malleorum ſtrepitum. Quibus de cauſis confligendum omnino eſſe iudicabant, nec credendum falſis rumoribus, qui de novo hoſtium exercitu ſpargerentur. Magnum profectò Deum ipſosque divos cœlites pro religione, & Chriſtiani nominis gloria decertare paratis proculdubiò certiſsimam opem allaturos. Tum verò cœpta eſt conſultatio de ægris, qui curribus vehebantur, aut inter impedimenta collocati, à noviſsimo militum integrorum agmine cogebantur. Apparebat enim tantam ægrorum & ſauciorum multitudinem intellecto profectionis decreto, planctu & queſtibus, uti miſeris & deſertis neceſſe erat accidere, tota caſtra completuram, quorum lamentationes & eiulatus aucturi pro certò illi credebantur, qui vel fratres vel conſanguineos conturmaleſque ſuos & amicos uſque adeo miſerè & fœdè derelictos nunquam poſtea viſuri eſſent, cuius univerſæ perturbationis tumultum & voces neceſſe foret pervenire ad aures Barbarorum, qui non longius abeſſent quàm intra minoris tormenti iactum. Propterea unumquemque corpore atque animo debere adniti, ut tantulum id iter quod pertinebat ad Valponium fortiter atque alacriter conficerent, quando bona etiam ſpe occurſuri eſſent multis curribus recenti pane, varijſque cibarijs abundè onuſtis, qui à Valponio in caſtra ſubmittebantur, ſicuti à certis nuncijs eſſet auditum. Eo commeatu ſiquidem recreatis viribus, ſuſceptique ſubinde amico oppido, eſculentorum omnium copia pleniſsimo, reliquos omnes præſentis difficultatis atque periculi caſus ex tuto ſuperaturi eſſent. Vt verò ſauciorum & ægrorum ſalutis ratio haberetur, affirmabant eos iugalibus curruum & quadrigarum equis poſſe imponi, eorumque infirmiſſimos inſidentium equorum clunibus arcto complexu poſſe ſuſtineri. Poſtre-

mò magnificis verbis eleuando hostium vires, vanissimeq; et iactenter attollẽdo suas, id quod tum iter salubri consilio caperetur, non turpis fugæ quidem, sed honestæ profectionis debere existimari, quando ipsi non equitatus modò genere & numero hostibus superiores essent, sed peditatu etiam ipso vel grauiter morbis attenuato pares & firmiores, si non iniquissimo loco sit dimicandum. Hęc quum pugnantibus sententijs in consilio iactarentur, res eò deducta est, vt quisque ducum perturbato iudicio alienas à communi salute cogitationes susciperet, nullaque dedecoris cura habita, in vnam tantùm vel ambiguam spem salutis fugam meditaretur. Ex aduerso Mahometes certissimis vsus exploratoribus, & de omnibus nostrorum incommodis per singula propè horarum momenta certior factus, suamque inde victoriam præsagiens, intentis excubijs, & infessis longè lateque per alternantes equitum turmas itineribus, vigilantissimè nostrorum motus obseruabat eo consilio, vt quum nostri castra mouerent, atque agmina proficiscerentur, ex pristina sua consuetudine disiunctos, & vti accidere necesse erat, impeditis in locis sæpè dissipatos, apud opportunas locorum angustias inuaderet. Ita enim equitatum peditatumque suum omnem circa notos nemorum saltus disposuerat, vt magna quadam lunati flexus indagine circundatos inclusisse videretur. Erat iam propè exactum secundæ vigiliæ tempus, insomnesq; omnes solicitis mentibus ita exeundi signum expectabant, vt minimum quodq; moræ spatium apprimè ingratum & incommodum singulis videretur, & clari nonnulli duces vecordi instinctu moras abrumperent, & iniussu discedere atque anteire cæteros properarent. Huius flagitiosi discessus initium ortum esse aiunt ab Vsaronibus Hungaris, qui tramitũ & nemorum notitia freti, Valponium versus cursum intenderunt. Hos Ladislaus Moreus inhonesto exemplo imitatus ad Zenthuerzebeth castellũ suum contendit. Hos quoq; Stiriaci omnes obliti pudoris Ioanne Hũgenoto præfecto duce, qui tuendo cogendoq; nouissimo agmini fuerat destinatus, tumultuosè properãtibus turmis sequuti sunt. Idem fugæ consiliũ sibi quoque præsumpserat Antistes Zagabriensis, cuius ingens laterna per syluas errabunda noscebatur, minore tamen aliquanto infamia quàm cæteri, quũ vir sacratus nunquã arma induere, aut in pugnam prodire sui muneris esse putaret. Interim Cazzianeri trepidè nunciatur Vsarones effugisse: idem fecisse Ladislaum & Hungenotum cum Stiriacis turmis reliquos nihil expectato, vt instituerant, tibiæ cantu instruere se in eandem fugam. Tum verò planè vecors & attonitus imperator equũ conscendit, oblitusq; signi dandi, ꝙ cęteros, vti postea dicebat, iam præcessisse crederet, sese inermis in eandem eiecit fugam, deserto vtiq; prætorio, quod erat argentea supellectile, cæterisq; ornamentis opulentum. In eo dilabentiũ tumulto Lodronius excitatur, et quum ministri imperatorẽ effugisse dicerent, intrepidè respondet, proculdubio fieri non posse, vt ab illo tam turpiter, & tam perfidiosè desereretur, atq; ita sicuti erat multarum noctium peruigilio & diurnis laboribus grauiter fatigatus, in tabernaculum rediens quieti se reddidit. Nec multo pòst perlato castrorum strepitu ad aures Mahometis Barbari omnes consurgunt, & sese ad inuadendos hostes comparant. Sed Mahometes quòd hostes tentarent certius cognoscendum, atq; ideo expectandã lucem censet, suosq; instructos subsistere, et prodeundi signum, quod equestris tympani leui pulsu per ordines dari solet, silentio expectari imperat. Dux enim vetus planeq; senex multis aduersus nostros exercitatus prælijs de

simulata

ſimulatá fugâ ſubdubitans, in pugnam niſi loco ſuis æquiſsimo incautè pertrahi nolebat, utpote qui anteà non iuſtà quidem acie confligendo, ſed carpendo per partes ſuo more bellum conficere ſtatuiſſet. In albeſcente cœlo rurſus excitatur Lodronius: imminentium Barbarorum quendam audit fremitum, & ſe à multò maxima copiarum equeſtrium parte deſertum videt, fruſtra ſe proditum queritur: nihil tamen animo ſe demittit, & pedites alloquitur, hortaturque ut priſtinæ ſuæ virtutis memores eſſe velint, & quòd tum iniqua rerum ſors diſcrimen afferret, unà animi fortitudine ſuperandum exiſtiment: viris quidem fortibus de honeſta morte, non de turpiſsima fuga, quæ etiam futura eſſet incerta, eſſe cogitandum, ſibi omnino cõſtitutum eſſe, qui ſæpius eos multis bellis feliciter ductarit, repulſis hoſtibus in pacata loca reducere, aut unà ſecum egregiè pugnando non indecoro vitæ exitu mortem oppetere. His fermè verbis ad Lodronium milites cõfirmantem Carinthij equites, atq; item Saxones, Auſtriaci, Bohemiq;, qui probè parentes imperijs profectionis ſignũ à duce indictum ſibi dari fruſtra expectabant, nec ignominioſæ fugæ comites eſſe voluerant, concurrerunt tanquam ad virum longè fortiſsimum, obſecrantes, ut pro deſertore duce imperij munus ſuſciperet & impleret: ipſos enim quę iuberentur facere minimè recuſaturos, & quàm diu vires atque arma ſupereſſent pro religione, proque optimo rege pertinaciſsimè cum Barbaro hoſte pugnaturos. Non ſuſcepit delatũ munus Lodronius à generoſo quodam pudore ſe indignum profeſſus: id tamen pro ſua pietate magnitudineque animi tanti exercitus indignam ſortem miſeratus, quamdiu à fortuna licuit cum præfatione ſuſceptum exercuit. Ferunt eum quum concionaretur ad milites, atque omnem fugæ ſpem deteſtaretur, & vehementer improbaret, repertum fuiſſe Germanici nominis veteranum militem, qui comiter nec inſulsè dicere auderet: neque verò Lodroni, dux optime, uſque adeo turpis fuga apud te videri poteſt, quum eam nobili equo vectus circunſpectare exiſtimari poſsis. Intellexit Lodronius veterani militis argutiam, ingentique animo deſcendens in pedes, ſtricto gladio equi ſuffragines detruncavit, præclarè exclamans, hodie commilitones me ducem pariter & militem pedibus pari ſorte vobiſcum pugnantem habebitis. Vos date operam ne opinionem meam fefelliſſe videamini, ut victores evadatis, aut non inulti decoro mecum vitæ exitu militiam finiatis. Reliquos porrò equos peculiares ſuos pari humanitate notis ſibi militibus, qui languerent ex vulneribus aut morbis dono dedit, & in his Picenardo Cremonenſi cohortis præfecto, quum tum forte rigida febre quateretur, & ſe fuſo curſu è manibus hoſtium eriperet. Vix pimæ turmæ, primæque legionum cohortes ſublatis vexillis caſtrorum ſeptis exierant, quum Barbari undique ingruentes ſeſe truci ululatu edito ab omnibus partibus circunfuderunt, & multa ſimul prælia ex itinere ab equitatu conſeri cœpta ſunt, eo eventu, ut noſtri modò egregiè ſuſtinentes, & modò renovantes impetum, Barbaros inſolenter urgentes latè propellerent. In his diverſis prælijs Antius Macer Fuchſtatus Saxonicæ ſtirpis Carinthiorum dux ardentiſsimè pugnans, quum ab inſignium ornamentis Imperator à Turcis eſſe putaretur, eſt obtruncatus, parique ſorte amplius viginti quatuor illuſtris nominis equites capto ab hoſte eorum ſignifero trucidati ſunt. In his fuère tres reguli Andreas Reſchius, Chriſtophorus Hernaus, & Georgius Himelbergus. Alio autem in loco crudeliſsimum editum eſt certamen cum Saxonibus, Miſnijs, Thuringis atque

Franconibus, qui Saxonum equitum vexilla ſequebantur. Horum enim vel eximia virtute depugnantium ſupra triginta ſex ſplendidiores, aut præfecti aut ſigniferi, aut alarum legati occubuerunt, Chuenrico Saxonum primario duce capto; qui poſtea in vinculis apud Barbaros interijt. Inter eos qui interfecti ſunt nobiliſſimi fuere Sebaſtianus Metheſcus, & Iacobus Scullemburgus. Eadem quoque irritæ virtutis ſorte Auſtriani elabente Nicolao Turriano eorum præfecto, aliquandiu reſiſtentes, ad extremum deleti ſunt, quum ex his virtute atque natalibus clari cecidiſſent Fettaius, & Hoſchirchius reguli, & ſecundum eos Hohenfelder & Aanſpurger, atque item duo è Naidega famılia clariſſimi proceres, & cum his Lambergerus, & Velezerus viri honeſtiſſimi cecidiſſent. E ſuperiore etiam Auſtria Rhetiæ finitima deſiderati ſunt Gulielmus Folgehenſtorfus, Leonardus Lambergus, Bernardus Scharfembergus, & Gaſpar Bergcheim, & Schellembergus; qui domi & foris cum dignitate conſpicui fuerant. Verum longè maxima cædes edita eſt in Bohemos equites in quos è tranſuerſo à Ianizeris continenti glandium procella perturbatos veteranæ Turcarum turmæ acriter inuectæ grauibus & incurius gladijs fruſtatim cædendo arma, & clauis ferreis pertundendo caſſides paſſim ſternebant, quum nemo circumuentis opem ferret, & dux ipſe gentis Albertus Slithius è media cæde, maturius quàm oporteret ſe recepiſſet. Peditum verò phalangem è quodam ſuperiore nemoroſæ paludis margine à Ianizeris Aſapisq;, qui nuſquam congreſſi ſclopettis tantum atq; ſagittis eminus rem gerebant, magno affectam detrimento & planè fluctuantem Amurathes cum Boſnenſibus alis è diuerſa parte inductis turmarum cuneis ita perfregit, vt diſiecta conturbatis vexillis & implicatis haſtis tota ſolueretur, atq; intercurrente feroci ter hoſte gladijs atq; ſecurulis conciderettur. Lodronius ipſe equitum incurſu atq; impetu raptus in paluſtrem locum adactus eſt. Ibi quum grauiter ſaucius, & lubrico præpeditus cœno ſupremæ virtutis conatum edidiſſet, adhortantibus eum Barbaris vt ſe dedere quàm interfici mallet, cum tribus cohortibus quæ ei ſuperfuerunt ita in deditionem eſt receptus, vt cum reliquis ſuis omnibus, tanquam eximiæ virtutis hominibus proiectis ad terram armis ſeruaretur. Iam enim vel immites Barbaros multoq; noſtrorum cruore conſperſos cædis ſatietas cœperat, vſq; adeo vt plerisq; langueſcerent manus, & ad prædam auidiſſimè verterentur conſectantes eos qui diſperſim hoſtiles manus vacillante & trepido paſſu effugere crediderant, eo quidem ſucceſſu vt magnus numerus pro mancipijs caperetur, pauci pedites euaderent, & reliqui penè omnes qui non ante prælium vt diximus effugerant, toto campo cæſi ſpectarentur. Hoc enim pudendum Exechianæ ſtragis incommodum ſuperiorum temporum funeſtiſſimas Chriſtiano nomini illatas clades ſuperaſſe ferebatur: nam flos equitum & peditum inauſpicati ducis temeritate & culpa, potius quàm hoſtium virtute deletus interijt, ſicut omnes ferè prouincias aſſiduo luctu funeſtarit. Nunquam enim antea acciderat, ſicuti videre fuit, è Sigiſmundi Cæſaris, Ladiſlaique regis aduerſis prælijs, vt Barbarus & victor & incruentus euaderet, ita vt noſtros qui ad Exechium ferè inulti ceciderint, & detrimentum acceptum graui etiam ignominia cumulaſſe videri poſſint. Mahometes nullo prope ſuorum ſanguine tanta potitus victoria, & direptis caſtris noſtris, in pratulo quodam cadaueribus repurgato conſedit, epulatusque hylariter, nobiles captiuos et ſplendida ſpolia, vexillaque in primis ad ſe deferri iuſſit, laudatisq;

palam

palàm his omnibus præfectis, qui egregiam eo die navaſſent operam, ſignatæ pecuniæ plures culeos à quæſtoribus ſibi afferri iuſsit, à quibus depromptos de manu aureos & argenteos nummos pro meritis donativi nomine militibus dabat, productosque captivos ad unum omnes, qui non eſſent gregarij diligenter inſpexit, ſingulorumque nomina & dignitates in commentarios per ſcribas præſens redigi iubebat. His verò qui detruncata capita, aut deciſas noſtrorum vultibus nares, & anulatas dextras afferrent, ſtatim pecuniæ præmia tribui iubebat. Lodronius quum gravi ex vulnere iactationem ferre, nec vivus cum reliquis captivis Byzantium perduci poſſe videretur, à cuſtodibus eſt interfectus, caputque eius poſtea tranſmiſſum. Nam ſicuti nonnulli viri nobiles, & in his Laurentius Streytpergus & Dietmarus Loſenſtainus retulerunt, qui redempti reducesque ad uxores & liberos penatesque ſuos poſtliminio reverſi ſunt, inter captivos, qui à Mahomete cum vexillis conſpicuiſque aliquot caſtrenſis apparatus inſtrumentis, ſplendidisque præſertim & inauratis thoracibus & galeis per legatos Solymano offerebantur, tria ſummorum ducum capita argentea in pelvi conſpecta, agnitaque ſunt. Ea fuêre Pauli Bachithij olim trāsfugæ, & Antij Macri, qui Carinthiaco equitatui præfuerat; Ludovicique item Lodronij, qui pedeſtres copias imperio regebat. Ea tyrannum obliquis oculis aſpexiſſe, & tanquam tabo fluentia averſatum: cæterùm atroci nutu iuſsiſſe, ut captivi illicò cæderentur: ſed deprecantibus Ianizeris, ut quos ſtrenuè pugnantes ſub fide cœpiſſent, tanquam viros fortes ſervare vellet, qui in ſervitute fortem etiam operam ipſis præſtare poſſe crederentur, remiſiſſe vultum, militibusque obtemperando humaniter multos fuiſſe conſervatos. Ipſe autem Cazzianer caſtrorum ſignorumque ſuorum impius deſertor, quum profugiſſet ad Caſtellum ſuum, à cunctis proditionis exercitus accuſabatur, & tanquam inexpiabilis infamiæ totius patriæ labes, & publicæ cladis author maledictis inceſſabatur, ſic ut nec prodire in publicum, nec cœleſtem lucem aſpicere poſſe diceretur: tanta ſiquidem deflagrabat invidia, tantoque odio apud omnes regiæ aulæ ordines laborabat, ut in eum famoſa carmina argutè factitata per omnes Germaniæ urbes à pueris cantarentur; ſicut cum pro tropheo quod referri debuerat, coronaq; victoriæ furcā & laqueum meruiſſe dicerent, adderentq; pari merito ei ſupplicij conſortes Schlitum Bohemum & Vngenotum Stirianum, ac Stambechium Carinthium, qui ducū omnium fugaciſsimi fuiſſent. Quibus execrationibus miſerè perſtrictus Cazzianer, poſtulavit à rege, ut ſibi tutò venire ad dicendam cauſam liceret: nam paulo antè ſcripſerat ad ſenatum provinciæ Carniolæ præfectos, famam ſuam contra ius & æquum à calumniatoribus inimicis ſuis maledicentiſsimè lacerari: propterea ſe iturum Viennam purgandi ſui cauſa, & iniquè obiecta præclaris inſignium virorum teſtimonijs diluturum, ſperareque ſe pro ſua anteactæ vitæ cunctis in bellis fide, virtuteque, ut quum multas res pro regis dignitate atq; amplitudine proſperè geſſerit, priſtinam ab eius clementia gratiam recuperaturum, quando ea calamitoſi belli errata fatali potius impulſu, quàm hominum errore proveniſſent. Conceſsit rex ut tutò veniret, exceptusq; eſt ambiguo vultu: ſed quum eius cauſæ cognitio diſceptatore rege aliquanto longius quàm reus volebat, protraheretur, atq; interim honeſta ſub cuſtodia ſervaretur, Cazzianer moræ impatiens, & de damnatione ſaluteque ſubdubitans, effugere, quàm iudiciū expectare maluit: ſimulato namq; morbo lateri-

tium ſub cubili pauimentum noctu ſenſim per commiſſuras cultello ſcalpens, vno atq; altero facilè exempto laterculo ſubiectam teſtudinem aperuit, atque inde ex linteis lodicibus effecto fune ſe demiſit & fœliciter effugit, quum paratos extra arcem ex condicto equos ad fugam celeres arripuiſſet. Nec multo poſt vti erat fluctuoſo atq; præcipiti ingenio vir, deſperatis rebus ad Turcas tranſiuit, eum libenter excipiente Mahomete, pollicenteq; ei præter opima ſtipendia totius Croatiæ præfecturam, ad imaginem beneficiarij regni, ſi Solymano ſyncera fide ad ſubigendas Auſtriani imperij vrbes operam præſtaret. Tum verò conſtituta iam præſcriptis legibus tranſitione, vt cum aliquo munere ad Mahometem rediret, cum Nicolao Sdrinio eiuſdem prouinciæ regulo, ſibi vti rebatur amiciſſimo, fidentius agere cœpit, vt vnà ſecum tranſiret, in ſpem certiſſimi præmij, quando Solymanus erga ambos, non ſecus ac cum Ioanne rege libiraliter egiſſet, beneficentiſſimè acturus exiſtimari deberet. Promiſit tum Sdrinius, aut certè ſe promittere ſimulauit, in ſententiam inuitantis conceſſurum, parataq; & inſtructa tranſitione cum ala familiarium equitum ei tranſeunti comitem futurum. Verùm Sdrinius conuerſo animo impietatis deducus, & tanti ſceleris facinus ſecum reputans, in amicum veterem vel nihil tale domi ſuæ expectantem, perfidiam exercere, quàm regem aut religionis nomen offendere maluit, Cazzianeremq; poſt epulas dirus hoſpes obtruncauit, ita vt detruncatum caput inuiſi & merito damnati ducis ad regem mitteret, in præmiùmque honeſtæ perfidiæ interfecti à ſe amici caſtello, atque omni illius ſubſtantia potiretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVII.

FORTISSIMIS Germanici atq; Illyrici nominis gentibus vetere ſua bellicæ laudis gloria ex fœdo receptu ad Exechium ſpoliatis, altera ad huc militiæ parte, quæ maritima eſt, et nauali ſcientia continetur, Barbaris potiores eſſe videbamur. Quandoquidem Veneti ante alios, & Genuenſes, rei naualis diſciplinam ab inueterata maris poſſeſſione, clariſſimiſq; rebus geſtis, præſtantiſſimè tuerentur. Sed huius maligni ſeculi Fortuna aliena prorſus & infenſa Chriſtianis, labante ſcilicet veterum diſciplina, virtuteq; obſoleſcente, eò ſummis vtriuſq; gentis ducibus in aleam experiundi periculi perductis, ita Barbaris fauit, vt noſtri ad Actiacum promontoriũ collatis improſpere viribus, in fugam acti tota nauali exiſtimatione exuerentur. Quomodo

autem

autem id vſque adeo infœliciter euenerit, breuius quàm potero ex ordine rerum & temporum enarrabo. Veneti diuerſis Turcarum iniurijs terra mariq; inſolenter exagitati, quum Solymanus Corcyra vrbe impotenter oppugnata, multoq; immanius peruaſtata inſula, ſuperbè pacem abrupiſſet, et tum in Peloponneſo Epidaurum & Nauplium ipſorum ditionis vrbes per Caſſimum Baſſam continenter obſideret, atque oppugnaret, nullam ſibi moram attulerunt, quin aduerſus tyrannum nullas vel iuſtæ ſatisfactionis, vel demiſſæ deprecationis rationes admittentem, bellum gerendum cenſerent, inuitantibus eos Cæſarianis, & Paulo Pontifice pro ſua dignitate plurimum cohortante: nam recentis periculi metu adducti, quum Salentinos Hariadenus inuaſiſſet, preclarè admonebantur, vt Italiæ cauendum exiſtimarent, poſtquam Ottomannica claſſis nimio plus quàm liceret inſuefacta noſtris litoribus aliquando non Salentinos modò, ſed ipſas Hadriatici ſinus vrbes aggredi, ſicuti manifeſtè appareret, auſura crederetur. Cæſar quoq; graui cura cum Siciliæ, tum Africæ rebus proſpiciendum ratus, ingentem ſuo nomine triremium & nauium numerum, quæ Venetæ & Pontificiæ claſſibus iungerentur, in id bellum ſe collaturũ promittebat. Itaq; per totam hyemem quæ ſubſecuta eſt, per legatos diligentiſsimè elaboratum eſt de numero genereq; claſſium: de militibus imponendis: de aſciſcendis ſocijs, comparandaq; pecunia, diuidundisq; ſumptibus, vt quàm validiſsima atq; ornatiſsima claſſis in proximã æſtatẽ, diſtributa in ſingulos principes impenſę portione, pararetur: & in Græciam aduerſus Barbarum tyrannum educeretur. In id conſilium Paulus Pontifex ad ſextum Idus Februarij in Vaticano ſenatum habuit, & quod bene verteret populo Chriſtiano fœdus percuſſit adſtipulantibus Ioanne Manrico Aguillario pro Carolo Cæſare: Marco autem Antonio Contareno pro Veneto ſenatu, ſub his conditionibus vt Cæſar octoginta duas triremes inſtrueret, totidem Venetus, ipſe verò Pontifex triginta ſex pararet, vt ducentarum triremium numerus efficeretur. Venetus poſtulanti Pontifici quot vellet fabrefactas, armamentisq; omnibus inſtructas triremes mutui nomine ex arce ſua nauali daret, remigibus & propugnatoribus à Pontifice in eam expeditionem implendas. Cæſar autem, atq; item Genuenſes onerarias naues militariter inſtructas quibus commeatus & pedeſtres copiæ conueherentur, ſubminiſtrarent. Renunciati quoq; ſunt claſſium duces: Cæſarianæ ipſe Andreas Auria: Venetæ Vincentius Capellius, Pontificæ autem Marcus Grimanus Patriarcha Aquileienſis, cui comes & adiutor adderetur Paulus Iuſtinianus, nauali prudentia virtuteq; aliàs inter Patritios cum laude ſpectatus. Cautum verò eſt vt terreſtribus copijs, ſi deſcendendum in hoſtile litus foret, Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus cum imperio præeſſet: & ſi quid Chriſtianis armis de Barbaro hoſte pararetur ſiue in Græcia, ſiue in inſulis, ipſaq; Dalmatia, id totum optima fide Veneto imperio, toties antea à barbaris lacerato adderetur: Cæſar autem ex ſua liberalitate, quantum vellent ſocij, tritici Siculi venalem copiam æquo pretio præberet, atq; eam ſine vllo vectigali atq; portorio exportari ſineret. Hiſdem autem temporibus quibus Solymanus in Epirum venit, tentataq; fruſtra Italia apud Sulentinos, & direptis Corcyreis cum Venetis antiquæ pacis fœdera abrupit, Alfonſus Vaſtius in Subalpina regione expugnatis magna vi validiſsimis Gallorum præſidijs apud Cherium, Albamq; Pompeiam, atq; Claraſcum, eò Gallorum duces amittendę totius eius prouinciæ peri-

culo calamitatis adegerat, vt imminutis militum præſidijs, & abſumptis commeatibus, de retinenda tuendaq; Taurino vrbe deſperarent, et ad regem in Galliam accuratè perſcriberent, ſe armis circumuentos, & frumenti inopia laborantes, niſi maturam opem afferret, cuncta hoſtibus fame compulſos eſſe conceſſuros. Ferunt regem quum in venatione eſſet occupatus, & certum de ſuorum periculo nuncium accepiſſet, aliquandiu in equo immobilem ſtetiſſe, et rigentibus oculis crebro barbam demulcentem, atq; itidem frontem atque oculos dextra perfricantem grauisſimè ſuſpiraſſe, ſed ingenti ſtatim animo rediſſe ad rationem, decretoq; ſecum facto ferendi auxilij conſilium ſuſcepiſſe, tanta firmitate magnitudineq; animi, vt ſemihoræ ſpatio, quid ſibi in eam expeditionem ituro parandum foret incredibili celeritate deſcriberet: aduocatisque demum proceribus, ipſoq; præſertim Anneo Memorantio, in equo ſedēs munia ſingula idoneis hominibus acri iudicio imponeret, vt ea quæ ad parandas copias conuehendosq; commeatus pertinere videbantur, ſumma diligentia in ſpem pœnæ aut præmij certisſimam expedirent. Rex namq; qui omnes prope ſuæ ætatis tenaci atq; expedito immenſæ memoriæ captu, perenniq; vigore ſuperauit, quid & quantum peculiaris commeatus vnaquæq; prouincia ſuppeditare poſſet, quæ nam itinera, quæ flumina ad conuectiones faciliora vicinioraq; forent, & è quibuſnam ſtatiuis aut hybernis equitum alæ accerſendo celerrimè conuenire poſſent, mira ardentis ingenij figuratione atq; velocitate repræſentabat, ſic vt eum rationes itinerum & nauigationum præcipuasque rerum omnium copias, vel remotisſimarum etiam ciuitatum tanquam ex indice memoria tenere, vſu rerum periti proceres rerentur. Ab eo namq; ſubitario belli decreto ſtatim perſpectum eſt quantum rex ipſe, cum ingenij magnitudine, tum quodam memoriæ inenarrabili robore, propter ſingularē rerum ſuarum notitiam valeret, vel mollisſimis interdū voluptatibus occupatus: & quantæ eſſent Gallici imperij facultates, eiusque gentis quanta eſſent ad parendum ſtudia facilè apparuit. Paucisſimis ſiquidem diebus, quod cunctis maximè fuit admirandum, tanta vis omnis generis commeatus liberali prouincialium ſtudio, curaq; vel ab ipſis extremis Pyrenæi montis partibus, atq; Armoricis Oceani ciuitatibus collata eſt, vt ſinguli amnes quibus Gallia omnis ad incomparabilem conuectionum commoditatem pernauigatur, et cuncta deniq; itinera innumerabilibus nauigijs & carris complerentur, omnesq; ad edictum commeatus, ſuos imperatis vecturis ad vrbem Gratianopolim perueherent, quò etiam equitatus, et pedeſtres copiæ conuenire iubebantur, vt inde varijs tramitibus per Coctias Alpes in Italiam tranſcenderetur. Ferunt erepſiſſe per dorſum Alpium ſupra triginta milia ſarcinarij generis iumenta omnibus annonæ copijs onuſta, quibus rex ipſe præſidio ibat, quum antè Henricum filium cum Memorantio præmiſiſſet cum expedita parte exercitus. Ipſe Germanos Gulielmi Fuſtembergi (hi circiter ſeptem milia cenſebantur) adducebat: quibus non magno interuallo Heluetiorum ſex milia, atque Italicorum quatuor milia iungebantur. Reliqua pars peditatus ex Vaſconibus, & ex delectu Gallicarum legionum ad parem ferè numerum conſtabat. Grauis armatura equeſtris nouiſſimo loco ſuccedebat, tormentis ante per abrupta atq; inuia ſumma celeritate tranſuectis: paucorumque dierum labore ſuperata ſunt ſumma Alpium iuga atq; inde mollioribus pasſim callibus deſcendi cœptum. Vaſtius cognito regis aduentu ad Montecaleriū oppidū caſtra fecit, præmiſitq;

Cæſarem

Cæſarem Maſium Neapolitanum, & Camillum Columnam Romanum, qui opportunos ad deſcenſum hoſti ſaltus certis præſidijs occuparent. Hos Henricus ipſe regis filius & Memorantius ſepti nobilium equitum globo, qui dimiſsis equis per anfractuoſos tramites pedibus rem gerendam putabant, diſiecta paſsim glacie niueq; tanta vi adorti ſunt, vt Maſius & Columna pulſi diſiectiq; locum quem cœperant amiſsis equis deſererent, et Memorantius inde ſiniſtrorſum paratos commeatus cum valida equitum & peditum manu, ad Taurinenſes inedia laborantes maturè tranſmitteret. Exinde Franciſco rege ſubſequente, Sebuſiana via Gallorũ agmina ſe demiſerunt, neq; quiſquam hoſtium obſtitit, moxque ad Vilianam oppidulum peruentum eſt, vbi Neapolitanus centurio cum paucis antiquæ turri præſidio impoſitus, ſubiectum iter viæ militaris impediebat, nec vllam deditionis ſignificationem dabat. Cuius ſtulta pertinacia offenſus Memorantius, quòd indignum eſſet regem niſi pacato itinere tranſire, ni ſtatim ſe dederet necem comminatus, tormenta produci iuſsit, atque oppugnare turrem cœpit. Nec mora præſidiarij intellecto periculo animum deſpondentes neceſſitati ceſſere. Sed Memorantius centurione conſeruato, quòd ſibi diſsimiles nactus eſſet milites, & regijs ſtipendijs adſcripto, milites eius præſidij ad vnum omnes laqueo ſuſpendit, qui importuna temeritate tantam vim regij exercitus ſe ferre poſſe credidiſſent. Ab hac Viliana turre Franciſcus compoſitis copijs per plana loca deſcendit, præcurrente Gulielmo Langæo cum ala leuis armaturæ equitũ vſq; ad Montecalerium, quo in oppido ad Padum poſito Petrus Ciconius Inſuber expediẽdis commeatibus præpoſitus, ingentem frumenti viniq; et pecoris, reliqueq; annonæ copiam ex ipſa incolarum meſſe atque vindemia contulerat, vel improbante Vaſtio qui id oppidum ab initio defendi poſſe minimè confidebat. Ad primum itaq; Langæi aduentum Ciconio imparato, & deſerente commeatus ſuos omnes, occupatum eſt Montecalerium; regiusq; inde exercitus parto de hoſtibus peramplo cõmeatu ſeſe affluentiſsimè aluit. Conſtat Vaſtium ipſi Ciconio vehementer iratum fuiſſe, quòd ille in ſpem priuati quæſtus tantam vim commeatus in alia tutiora vtiq; & commodiora oppida, vti ipſe iuſſerat, non eſſet diſpertitus. Propterea quum Ciconianis carris, qui oppido onuſti educebantur occurriſſet, trahentibus plauſtra bobus crura manu ſua præcidiſſe, interficiq; iuſsiſſe, vt ea quoq; iactura Ciconius afficeretur. Cui facto fugæq; Ciconij ſuperueniens Langæus, regi non illepidè renunciauit, eo die ſe luculentiſſimè cœnaturum, poſtquam ſibi duo hoſtium clariſsimi, cum piſtoris & cauponis, tum lanij operam præſtitiſſent. Ciconius ſcilicet qui dignitate erat comes, atq; ipſe Vaſtius tanti nominis imperator, poſtquam hic occiſsis bobus præpingue paraſſet obſonium, ille verò albicantis coctæ Cereris, & optimi vini cadis onuſta plauſtra reliquiſſet. Cogitauit ſubinde Vaſtius circũiectis oppidis propere communitis, vel impar viribus hoſtes ad pugnam laceſſere, inſtructo vniuerſo equitatu qui per nocturnum tempus regia caſtra inuaderet, & Gallos more ſuo audacter in pugnã erumpentes ad inſtituta inſidiarũ loca, vbi peditatum, ipſoſq; præſertim ſclopettarios diſpoſuiſſet, ex occaſione pertraheret. Sed ea nocte ſuſceptus labor Cæſarianis, quum nuſquam ſe obtuliſſet hoſtis, in irritum ceſsit. Audiui ego poſtea à Vaſtio non iuſta pugna, ſed tumultuario tantũ prælio hoſtes aggredi cupiuiſſe, quoniam peculiare ſuum robur in Germanico pedite conſtaret, quem Federicum Fuſtembergum ſuperiore æſtate

adduxiſſe memorauimus, qui eius Gulielmi Gallo regi militantis germanus erat frater: ita vt nequaquam rectè fraternæ acies in pugnæ diſcrimen conferendæ crederentur, quandoquidem vterq; frater alterum deprauare, & ad ſe traducere contenderet: qua in re Gulielmus aſtu & viribus ſuperior tanquam fratrem facilè Germanico ſanguini parſurum, et à victore iam rege amplisſima præmia relaturum in partes facilè perducere poſſe quibuſdam ſuſpicacibus ingenijs appareret; quanquam Federicus virtute religioneq; animi melior, conſtantisſima fide ſuũ decus tueri ſtatuiſſet. Quum Cæſariani regijq; pari ſtudio ſuarum partium oppidis nouo præſidio, nouoq; commeatu confirmandis occupati eſſent, et Vaſtius intentè proſpiceret, quo nam vexilla regia verterentur, è Belgio literæ allatæ ſunt regi, quibus certior fiebat illuſtrium fœminarũ auſpicijs inter ipſos certantes armis principes propinquos ſuos inducias percuſſiſſe. nam Eleonora regis vxor, & Margarita item ſoror virilis ingenij mulier, quæ Nauarræ regina vocabatur, ad Mariam Pannoniæ reginam Cæſaris germanam contenderant, deteſtantesq; diri belli cauſas tanquã inanes vſq; adeo appoſitè egerant, vt Maria ad idem vtriq; parti vtilisſimum pietatis decus vehementer accenderetur, hiſdemq; fere condicionibus, quibus antè ſeptem annos ea immania diuturni belli incendia reſtinxerant, induciæ dicerentur in eam deſcriptę formulam, quam principes in ſpem mutui colloquij certisſimæque pacis eſſent probaturi. Itaq; Memorantius Vaſtio ſignificauit inducias eſſe factas, matureq; ipſum à Cæſare reſciturũ, quibus condicionibus in poſterum ab armis eſſet diſcedendum. Harum induciarum beneficio maximè lætatus eſt Vaſtius, vel ob id quod pecuniæ inopia plurimum angeretur. nam ſi producendo bello expedienda eſſent ſtipendia et confirmandi in officio milites, neceſſe fore prouidebat vt immanibus tributis impoſitis Galliæ Ciſalpinæ ciuitates expilatas diu anteà euerteret. Menſtruam ſiquidem per id tempus iuſſu Cæſar s pecuniam ex cenſu cunctis omnis generis prouincialibus imperarat, tanta quæſtorum exigentium acerbitate, vt populus pasſim diri ſeculi calamitatem lugeret, neq; ipſe Vaſtius ſuopte ingenio liberalis, & minimè rapax abſtineret à lachrymis, vtpote qui firmiorem Cæſari eius dominatus poſſesſionem futuram arbitraretur, ſi Cæſar beneuolentia iuſtoq; amore continere populos quàm impotentibus auarisſimisq; imperijs coercere mallet. Nec multo poſt à Cæſare de hiſdem inducijs certior factus, dignum ſe ipſo humanitatis officium ſuſcepit, & ad Carmagnolam regem caſtra habentẽ honoris cauſa inuiſit. Profectus eſt è caſtris ſuis cum ornatisſimo prçfectorum & centurionũ equeſtri comitatu, vt quibus fideret viribus, virisq; polleret Gallis oſtentaret. nam Hiſpani antè alios ornatui mirè ſtudentes vetera victoriarum ſuarum inſignia, aureos torques & criſtas, vt maximè eſſent conſpicui deſumpſerant. Federicusque ipſe Fuſtembergus quum Vaſtij lateri hæreret, fratrem tanquam degenerantem à familia obliquis & trucibus oculis nihil porrecta daxtra ſalutauit. Rex enim copias ſuas qua tranſiturus eſſet Vaſtius hoſtiũ imperator ita digeſſerat in ordines, vt cuncta pedeſtrium maximè copiarum præſidia oſtenderet. Exceptus eſt vaſtius læta tormentorum omnium diſploſione ſalutatus, deducenteq; Memorantio magiſtro equitum honoris cauſa inter regem Delphinumq; filium medius eſt receptus, tanta humanisſimi regis comitate, vt ſicuti ipſe hoſpitem, ita tot eius duces et centuriones à Gallis qui eoſdem ducerent ordines complecterentur, & ſalutandi regis cauſa ſinguli ad dextrã oſculandã deducerentur

rentur. Multa demum rex ipse cum Vastio colloquutus, repetita veterē familiaritate, de induciarum ratione & tota spe pacis luculentissimè disseruit, quæ nequaquam operæ prætium esse putamus vt hoc loco referantur. Constitutis autem inter se finibus Subalpini imperij & præscriptis legibus, quibus vtriusq; præsidij milites vterentur, Vastius Mediolanum reuersus est, & rex ipse Alpes rursus transcendens in vlteriorem Galliam cœpta iam hyeme rediit, sic vt hic aduentus regis in eos ipsos dies inciderit, quibus Ferdinandi regis copiæ ad Exechium victæ deletæque sunt. Per eam verò quæ subsequuta est hyemem Paulus Pontifex enixè operam intendit, vt Carolus ipse Cæsar & Franciscus reipublicæ causa in colloquium venire minimè grauarentur. Cui honestissimæ postulationi neuter se aduersum præbuit, quod is conuentus multis de causis vtriq; multum expedire censeretur, vel si publicum decus Christiani nominis respicerent, vel si priuatus prouinciarum suarum incommodis, quæ tot diuturni belli detrimenta pertulissent, consulendum existimarent. Summæ siquidem pietatis munus suscepturos apparebat, postquā Solymanus vndiq; Christianis clades importaret, si ipso sacrosancto Pontifice sequestro pacis atq; concordiæ controuersiam multarum gentium malo diu alitam finire maturarent, vt Europeis gētibus certę pacis tranquillitas pararetur, atq; obiter de sacro bello aduersus impios gerendo coniunctis viribus cogitandū esse iudicarent. Opportunissimā autem omnibus futuram conuentui sedem Pontifex decernebat apud Nicæam Poruinciæ vrbem, quæ erat ditionis Caroli Sabaudij Allobrogum principis. Is vtriq; arcta propinquitate coniunctus, & vtriusq; dissidētis iniuria multo maxima regni sui parte spoliatus, ius sibi reddi perpetuis querimonijs postulabat, putabatq; eo principum colloquio disceptationeq; in integrum restitui debere, postquā tam diu pessimè mulctatus frustra hactenus diuûm atq; hominū fidem implorasset. Itaq; ad magnā spem futuræ concordię, & Cæsar ipse ab Hispania adducente eum Auria in portum Herculis Moneci, qui Villafrancha hodiæ dicitur, secunda nauigatione peruenit. Franciscus autem quum Pontifex ipse cum maxima senatus parte ad Alexandriā excipiente eum ipso Vastio cum legatione Mediolanensium, Nicæam peruenisset, profectus per Prouinciam ad Villanouæ oppidum vltra Varum amnem terrestri itinere magna omnium lætitia peruenit. Cæterùm Pontifex qui tantum itineris laborisq; exactæ ætatis senex studio reipublicæ susceperat, impetrare non potuit, vt ipsi reges in complexum atq; colloquium se postulante præsenteq; deuenirent: vterq; tamen seorsum in villa quadam suburbana Pontificem Christiano more venerati sunt. Eleonora autem regina cum Margarita priuigna lectissimorum morum puella, Ioanne Lotharingiæ Cardinale, atque ipso Anneo Memorantio classe deducentibus, Cæsarem fratrē inuisit. Erant qui tum existimarent neque Cæsarem neque Franciscum, postquam è tam longo terrarum tractu ad Pontificem peruenissent, à colloquio (vt credi par est) abhorruisse, sed quodam occultiore consilio Pontifici tantæ voluptatis & laudis famæque successum inuidisse, quasi existimarent Pontificem nequaquam studio religionis, sed priuatim sui commodi speipsorum colloquium expetisse: quoniam Margaritæ Austriæ, quæ Alexandro Medici nupta fuerat, nuptias pro Octauio nepote affectaret, & Clementis exemplo Victoriam neptem domui regię coniectis, in Vandomium oculis inferere percupere videretur. Cæsar tamen per internuncios Francisco pollicitus est, se in eius complexū priusquam

quam in Hispaniam renauigaret, vti mox euenit, deuenturum. Per eos dies Vastius, quum in colle qui portui imminet castra haberet, in morbum incidit valde periculosum, quo impeditus quum adeundi regis officio fungi nequiret, me qui ipsi languenti aderam, vt ipsius munus implerem, ita ad regem misit, vt ad eum nobilissimus Insubrum proceres, qui produci cupiebant, triremę mecum aduehere m. Excepit singulos humanissimè rex in omni re ad parandam beneuolentiam & gratiam proclinatus. Erant enim illustrium familiarum honestissimi scilicet Vicecomites, Bonromei, Somalij, Pusteruli, Galeracti, & Cribelli. Sed ea in re Vastius opinione sua mirum in modum deceptus est, quum de concordia regum fidentius sperasse videretur. Volebat enim summæ nobilitatis Mediolanensium primores suo beneficio conciliari Francisco, qui ex vsu futuræ concordiæ Insubrum imperio potiturus esse credebatur. Nam fama erat, Cæsarem Mediolanensis imperij possessionem Carolo Aureliano regis filio ex authoritate Augusti imperij collaturum, vt parta pace tum demum aduersus Turcas amplissimis Gallię opibus vteretur. Sed qui vsu rerum valebant, atq; intimos vtriusq; principis sensus iampridem introspexissent, liberè prędicabant, neq; Cęsarem vlla pactione opulentissimo Insubrũ regno decessurum, neq; Franciscum ex aduerso donec eo potiretur arma positurum. Hoc tamen obtinuit Pontifex, vt inducias à reginis, vt diximus, in Belgio conceptas & promulgatas ipsi reges in nouem annos solenni adstipulatione sancirent. Quum de his rebus commeantibus à Nicæa hinc ad Villafrancham vbi constiterat Cęsar, & illinc ad Villanouam vbi erat Frãciscus, crebris legationibus ageretur, inusitati casus res accidit, aspectu quidem primo inopinatè terribilis, sed mox ridenda iocoso exitu. Stabat in anchoris Cæsariana classis in ipso Villafranchæ portu, ita vt prætoria ipsius Auriæ quadriremis domui qua susceptus erat Cæsar, ipsiusq; etiam cubiculi fenestræ subijceretur, et reliquæ triremes diuersas anfractuosi portus stationes obtinerent, magnaque naualis turbæ reliquorumq; hominum multitudo per ea litora vagaretur, quum nonnulli sub meridiem otiosè maria & colles à tergo in altissima Alpiũ iuga assurgentes prospectarent, densam nubem fumi instar in altum eleuatam conspicere atq; ita notare cœperunt, vt quum è proxima turrita villa ederetur, nec ea densi pulueris nubes desineret, sed ex interuallis continenter augeretur, pleriq; ex his qui spectabant proculdubio significationem esse aduentantis inimicæ classis affirmarent, & tanquã Barbarussa ad opprimendos summos Christiani nominis principes Pontificem & Cæsarem aduentare proclamarent. Ea vox famaq; delata in portum, peruagataq; oppidum incredibilem cunctis pauorem attulit, sic vt vbiq; magnopere trepidaretur, & Vastius ipse è tabernaculo prosiliens turbatè induta galea, & abrepto scuto ad Cæsarem cum ipsa stationis cohorte descenderet, hortareturq; vt in accliuia atq; ardua illarũ rupium crependura, & telis atq; lapidibus aduersus Barbaros si fortasse illac ascendere conarentur, rem gerendam censeret. Stetit impauidus Cæsar, nec de periculo quicquam temerè credidit, tametsi Auriam tolli anchoras iubentem, & tumultuosissima classiariorum festinatione triremes obuerti, atq; omnes demum vel incolas, vel externos animis maximè perterritos esse conspiceret. Quum verò iam speculatoria nauigia ab Auria statim emissa, vndiq; pacata maria renunciassent, & ad turritam villam exploratum pleriq; processissent, compertum est, à villico eam nubem densi pulueris, quæ fumi speciem referret excitatam

fuisse

fuiſſe, quum ille in area fabarum acervum cribrando & ventilando à ſiliquis ſecerneret: multis ſiquidem ex intervallo ventilationibus, quæ triginta ſex triremium numerum repræſentabant, ab initio notatæ numeratæque fuerant, ut primam Barbaricæ claſsis anteeuntis partem eſſe, vel nautici homines iudicarent, quanquam nullum omnino ullius claſsis, vel ab altiſsimis tectis & collibus, aut velum, aut malus, aut antenna apertiſsimo in pelago conſpiceretur. Quo præclarè agnito factum eſt, ut omnes ex ſumma trepidatione in riſum inconditosque cachinnos ſolverentur, ſic ut ipſorum principum & ducum intellecta præproperè credulitatis contumelia, nõ obſcurus pudor mentes perfunderet, atque is inauditę trepidationis inanis metus iocoſis omnium ſermonibus celebraretur. Actum ſubinde eſt inter Cæſarem atque Pontificem, uti anteà cõpoſitum fuerat, de ſuſcipienda navali exepeditione adverſus Turcas: nam nova legatio à Venetis ſupra veteres legatos ad Pontificem Cæſaremque pervenerat, cuius principes erant Nicolaus Teupulus, nobilium literarum fama clarus, & M. Antonius Cornelius, qui Venetijs ſenatoriæ eloquentiæ laude reliquos penè omnes anteibat. Hi ſiquidem æſtate iam adulta feſtinandum eſſe, atque apparari claſſes poſtulabant, poſtquam Venetijs cuncta iam parata eſſent ad navigandum, magnoque incommodo futurum eſſe differerent, ſi reliquos æſtatis menſes effluere ſinerent, quibus mari res geri poſſet. Nec multò poſt Franciſcus diſcedens à Pontifice in regnum ſuum eſt reverſus: Pontifex verò Genuam pervenit, exceptusque eſt hoſpitio in Fliſcorum ædibus, quæ ſunt excelſo in loco ad Violatæ templum poſitæ. Exinde claſſem conſcendit, partimque mari uſus, partim terreſtri itinere poſt ſolſtitium ad Vrbem pervenit. Cæſar autem ad Maſsilienſium oram delatus, circa Foſſas Marianas ex condicto regem eò deſcendentem cum liberis ſua quadrireme prętoria humaniter excepit, atque arctè complexus eſt. Impetrante quoque Cæſare Franciſcus Andreæ Auriæ ſuperiorum temporum iniurias facilè remiſit, quum ad exoſculandam dextram produceretur, ſubindeque plures horas arcanis ſermonibus principes impenderunt, tanta vel eorum qui aderant, vel illorum qui id poſtea ab alijs didiciſſent, exultatione, ut ferè nemo reperiretur, qui non planè exiſtimaret, Reges ipſos deterſis odijs conciliatos fraternæ amicitiæ fœdera concepiſſe in ſpem maturæ pacis atque concordiæ. Vnus tamen Paulus ipſe Pontifex pro vetere ſua prudentia, ut id crederet adduci non potuit, poſtquam parum pio, ſubagreſtique amborum principum conſilio colloquijs excluſus, eius clàm appetitæ amicitiæ ratio, quæ nullam ſynceræ virtutis & religionis ſpeciem præ ſe ferret, nequaquam compoſiti animi diuturnam ſimulationem habitura putaretur. Mutua ſiquidem ambitione correpti, quum hic parta armis, poſſeſſaque retinenda omnino, defendendaque ſtatueret: ille verò Galliam Ciſalpinam, quam nuper non obſcuro iure poſsediſſet, pro dignitate ſui nominis repetandam arbitraretur: nullo ſiquidem concordiæ arbitrio ſibi opus eſſe exiſtimabant, qui utrique aliquid detrahendum concordiæ cauſa iudicaret. Certa quoque inter utrunque eminebat obtrectatio aſciſcendi ſibi Pontificis: quoniam is omnino cui Pontifex ſocius accederet altero multis rebus potentior evaſurus videbatur, ſic ut uterque potius cavendum putaret, ne Pontifex alteri æmulo in ſocietatem applicaretur, & gerendo bello ſocium ſe præberet, quàm ut eum magnis conceſsis muneribus promerendum arbitraretur. Gravius tamen in eam rem incumbebat Cæſar, utpote qui anteà Nova-

riam urbem Petro Aloiſio Farneſio expetente Pontifice dono dediſſet, & tum filiam quoq; viduam Octavio Farneſio, vel adhuc prætenero adoleſcenti in gratiam avi Pontificis in matrimonium maturatis nuptijs collocare minimè gravaretur. Cuius contractæ affinitatis factum Cæſaris conſilia altius detexit, quum ſpreto Coſmo Florentię principe, qui id coniugium ſupplex expetebat, filiam vel tum renuentem immaturæ ætatis adoleſcentuli thoro illigare, quā non Pontifici morem gerere maluiſſet, quin & Cæſar paulo poſt etiam non obſcurè impedijt, ne Victoria Octavij generi ſoror Coſmo iungeretur, quòd nequaquam in rem ſuam fore provideret, ſi Romana potētia cum Etruſci imperij opibus in unum belli & pacis fœdus miſceretur. Qua de cauſa Coſmus honeſtiſsimo uſus conſilio Cęſaremq; reſpiciens, cuius ſe clientem eſſe profitebatur, ab eo prolis cauſa uxorem poſtulavit, qua maximè fideli & verecunda poſtulatione permotus Cæſar, quòd legitimi atq; æquiſsimi iuris videretur, ei dè manu ſua clariſsimi generis puellam Federici Toletani Albæ reguli inter primarios Hiſpaniæ proceres virtute animi, fide, atq; opibus præſtantiſsimi, neptem deſponſavit. Hæc erat Eleonora Petro ipſius Federici filio pro rege Neapolitano genita, quæ magno Deo utiq; & divis approbantibus Coſmum pulcherrima prole in ſpem lætiſsimæ ſucceſsionis parentem fecit. Cęterùm quum enavigaturus eſſet Cæſar, ad eum legatio Mediolanenſium pervenit, deploratura iniurias, quas Hiſpani milites ſeditiosè ad arma conſternati, et ab authoritate Vaſtij diſcedentes, eorū agris inferebant. Coiverant ſiquidem è Subalpinis præſidijs audito induciarum nomine ſingulę cohortes, ut merita ſtipendia flagitarent, quæ aliquot menſium ſibi deberi prędicabant, uſq; adeo protervè atq; inſolenter, ut uno conſenſu profiterentur, ſe neq; imperio Vaſtij audientes futuros, priuſquam ſibi alicundè tot debita ſtipendia præſenti pecunia ſolverentur, ſic ut interim ex præda victitando fertiliſsimæ atq; amœniſsimæ regionis vicos vexatis atq; direptis agricolis impudenter atque atrociter pervaſtarent, miſerrimiq; incolę iuſto terrefacti metu deſertis meſsibus diffugere cogerentur. Eo modo Hiſpani è militibus immaniſsimi latrones effecti, occupata univerſa meſſe: nam tum deſecta erant frumenta, aut in agris, aut in areis rapientium prædę expoſita. Latrocinantium autem vexilla, caſtraq; fuerant conſtituta ad peramplum Galeritæ oppidum, mercatu celebre, ita appellatum de nomine olim Galeritæ legionis, quæ à C. Iulio Cæſare in his locis conſediſſe, cōdidiſſeq; coloniam exiſtimari poteſt. Id eſt poſitum media ferè in regione agri Inſubrum, quæ oppidis & vicis frequens ſummam fertilitatis & opportunitatis obtinet claritatem. Ea ſiquidem Ticino amne clauditur, uberrimiſque diffuſa campis ad Abduam uſque ſeſe extendit, ſic ut urbs Mediolanum quandam umbilici ſpeciem prębeat. Conſternatæ autem multitudinis ea erat licentia, impunitate ſenſim aucta, ut nequaquam ea regione, quam obtinerent, contenti remota etiam oppida truculētis imperijs territarent, atq; ab eis quotidiani tributi numeratæ pecuniæ vectigal exigerent, & ſegniter parentibus omnē cædis atque incendiorum cladem denunciarent. Quamobrem Baptiſta Archintus civili facundia inſignis, qui erat legationis princeps, in hunc fermè modum Cæſarem eſt alloquutus: Perampla Mediolanenſium civitas immenſis nuper opibus potens, ſed recentibus diri belli ærumnis atque miſerijs deformata, quum ſuis malis finem imponi, & ſibi ad diuturnam tranquillatem ſub tutela tui nominis aditum pandi, in hac præſertim tanta ſpe futuræ pacis facilè cre-

lè credidiſſet, inopinatò novam, & prioribus quidem malis acerbiorem cladem ſubit: nam ſi calamitoſum eſt bello ab hoſte diripi, multò quidem miſerius eſt in pace vaſtari à ſocijs, atque inexpiabilis contumelię detrimenta & iniurias pati. Proinde miſeri Inſubres, æquiſsime Cæſar, ad te confugiunt, & vehementer orant, ut pro Auguſta tua virtute, religioſique animi clementia & pietate ſe defenſos & conſervatos velis ab immanitate impudentiſsimorum latronum. Hi ſunt veterani Hiſpani tui milites, qui dum victorias de hoſtibus tibi pararent, ea licentia opes noſtras iampridem, ſicuti calamitoſi & violenti ſeculi iura poſtulabant, prædæ ſic habuerunt, ut etiam nunc extremum nobis ſanguinem exhaurire contendant, quum te debitorem ſuum ex dilatis ſtipendijs rapaces & immodici petulanter effingant, ut cauſam non iniqui militaris iuris ſe nactos appareat, unde liberè & impunè oblata quæque diripiant: gravi quidem offenſione æquiſsimi tui nominis, ſed multo graviore rerum noſtrarum incommodo: vel ob id quòd quæ imperaveris ex uſu tuo à nobis pecuniæ ſubſidia ad egeſtatem redactis in poſterum præſtari non poterunt. Occupavère illi nefaria ſeditione excitata Inſubrum agri opulentiſsimam regionem, interceptisq; meſsibus cuncta in prædam vertunt, & in proximā quoq; vindemiam avidiſsimè ſpectāt, nimirum qui ab authoritate Vaſtij ducis, ſenatusq;, & deniq; à maieſtate tui nominis inverecundè rebellarint, cōfiſiq; armis Inſubri nominis homines tanquam ad obſequia iuſſaque tua paratiſsimos facilè contemnant. Matura itaq; ope tua, iuſtiſsime Cæſar opus eſt, ne dum fruſtrà conquerimur de iniurijs, miſerabili excidio fertiliſsimæ regionis mulctèmur. Duplex ſiquidem ferendæ opis ratio tibi offertur Cæſar: nam aut ſtipendia, quæ milites improbè reflagitant, ſi iuſta ſint, præſenti pecunia perſolvenda ſunt, aut ſi iniquiora peti videbuntur, neque tibi præſens auri facultas ſuppetat, nobis concedas obſecramus, ut impunè ſalvoque maieſtatis tuæ numine noſtras iniurias de perverſiſsimis latronibus domeſticis freti armis ulciſcamur. Æquum enim eſt, ut illi qui tuas victorias inſolentiſsimis maleficijs deformant, & tibi undequaque victori, optimoque principi hac impunita ſceleſtaque defectione veræ virtutis tuæ laudem, & denique ſperatam apud omnes gentes gloriam eripiunt, dignas inuſitata contumacia, atque impia rebellione pœnas pendant. Cæſar nihil ad ea reſpondit, ſed contracta fronte, auſteroque vultu Archintum tanquam nimis libero ore loquutum, ad Peronotum Granuelium ſummis negocijs præpoſitum remiſit, ita ut ipſe Cæſar per ianitorem continuò eum permoneret, ut legatum audacius loquutum aſperis caſtigaret verbis, vel ob id præſertim, quòd non obſcurè prædicaret, Inſubres ex tantis contumelijs ad arma excitos, niſi Cæſar provideret, Hiſpanos ad unum omnes tanquā improbæ extremæq; malignitatis & avaritię homines parvo negocio conciſuros. Itaq; Granuelius adeuntem legatū contumelioſè propè reprehendit, quòd nimia oris libertate uſus, principis maieſtatem arroganter offendiſſet. Qua in re Archintus eo modo officij ſui neceſsitatem excuſavit, ut multo plura atq; atrociora Mediolanenſes facturos teſtaretur, ut res ſuas atque univerſæ immeritæ civitatis iniurias vindicarent, addens ſpumanti ore, Ergo Granueli, qui Cæſaris conſilio præes, ſi non omnino ferus ſis, pati poteris, ut ea civitas qua nulla aut fidelius, aut accuratius Cęſaris nomen colit, indignis perpetuisq; nefariorum militum latrocinijs evertatur, quando ea vos omnes nō modò præbitis ſtipendijs ditet, ſed univerſam etiam Cæſaris aulam à

multis annis alere consuescat. Cæterum neque à Granvelio, neq; ab ipso Cęsare his gravissimis obtestationibus quicquam aliud impetratum est, præter literas, quibus Vastius admonebatur, operam daret, ut aliqua pactionis ratione tanto provinciæ incommodo mederetur. Hæc ubi sub ipsum Cæsaris à Nicęa discessum ex legatione renunciata, & per urbes Cisalpinę Gallię evulgata sunt, usq; adeo tantũ ex rei indignitate odium Cæsari crevit, ut omnes ex rerum desperatione faciles defecturos appareret, si mitior & clementior, qui dedentes reciperet dominus offerretur. Immoderatis siquidem pace belloq; tributis oppressi, novam etiam tum menstruæ exactionis onera pertulerant, quę nunquã desitura boni mortales crederent, donec viveret Cæsar, atque Italiæ imperio potiretur. Sicut non alia de causa victorias de hostibus quæsivisse existimari posset, quàm ut serendo bella ex bellis perpetuò milites aleret: atque ideo subactas provincias immiti dominatione ad egestatem redigeret. Optabant siquidem provinciales, ut Cæsar nequaquam similis evaderet quibusdam superiorum temporum Cæsaribus Germanis, qui non in amore atque benevolentia subiectarum gentium, sed præcipuum potentiæ suæ robur in veterano milite præda alito reponere consuevissent, ob idque Henrici, atque utriusque Friderici, & Ludovici Baiorij, & Caroli quarti exemplis miseras Italiæ civitates, quæ liberæ atque opulentissimæ dicerentur, sibi prædæ destinassent, postquam illud vetus inclytæ laudis & famæ studium, quo generosissimi olim principes præclaras res bello gesserint apud huius seculi principes vigere desierit. Paucis siquidem post Carolum magnum ad veræ pietatis & gloriæ decus rapi visi sunt, quum nemo fermè arma tractarit, ut bona pace parta frueretur, & admirandis iustæ virtutis monumentis seculum suum florentius & luculentius efficeret: sed ut victorijs & bellis nunquam modum imponendo insatiabilem animi libidinem posteris testaretur. Id enim hodie præclarum atque magnificum videtur ad mutuas clades intestinis grassari bellis, ut immanem illam belluam ab oriente nostris dissidijs excitatam provocemus, vastaturam proculdubiò cuncta, quum nos valido concitata impetu affectos viribus misereque dissidentes invaserit. Porrò Vastius his acceptis à Cæsare literis, quum pacandis militibus, & ad officium revocandis satageret, singulos eorum tribunos, quos ex urna sorte eductis nominibus cum potestate imperij in singulas hebdomadas creabant, & propter publicæ causæ patrocinium honoris gratia electos appellabant, sigillatim pertentabat, anteactique omnis maleficij impunitatem & præmia insuper pollicendo mollire contendebat: sed veteratores eximij, quum ex opimis rapinis ditescerent, & ex tanta licentia luxuriosissimè viverent, nec quicquam timerent, nihil sani consilij contemptis Vastij monitis, atque promissis ad animum admittebant, utpote qui corruptis moribus in delicto perseverare quàm ad vetera militiæ munera reverti mallent. Quamobrem eò res utrinque altercando deducta est, ut Vastius, qui multis de causis Cæsari obtemperare velle videbatur, vel rebellibus nullo pacto vim admovendam esse iudicaret, sed imperandum populis pecuniam, quę seditioso, ac ob id atrocem pœnam meritò militi præberetur. Ea imperata, ad summam undecim myriadum, quum paucorum dierum spacio exigi non posset, neque milites promittenti duci fidem adhiberent, Vastius non recusavit filium eis obsidem tradere, ut interim dum repræsentaretur pecunia à maleficijs abstinerent. In ea transactione cautum est, ut milites è Gallia Cisalpina

dece-

decedentes, uti iubebat Cæſar, navali bello, quod tum adverſus Turcas enixè parabatur, operam navarent. Deducti itaq; ſunt ad claſſem, quæ in Liguria è-xornabatur. Fuêre hi qui claſſem impleverunt circiter quinquaginta milia ho-minum. Reliqua verò pars per Tridentinas Alpes in Germaniam eſt tradu-cta, ut in Pannoniæ præſidijs diſpoſita Turcarum incurſiones ſuſtineret. Ac-cidit autem, ut quum ſecundo Eno flumine deveherentur, duo navigia illiſa petris rapido profluente paucis enatantibus mergerētur, ita ut Ciſalpinæ Gal-liæ homines à multis execrationibus eos ultore Deo magno meritas maleficij pœnas dediſſe crederent. His fœderibus, quæ anteà Romæ inter Cæſarem & Venetos, ſocio atque authore Pontifice percuſſa fuerant, & de congreſſu Cæ-ſaris, & Franciſci regis, Pontificisque profectione, Byzantij nunciatis, Soly-manus, quum adverſum ſe maritima arma parari proſpiceret, Hariadenum Barbaruſſam exornare claſſem iuſsit, ut maturè Helleſponto egreſſus hoſtibus occurreret, & quanta poſſet detrimenta, aditis, vexatisque inſulis, Venetis in-ferret. Quo accepto imperio Barbaruſſa ingenti cura, laboreque claſſem refe-cit, deductisq; ad litora, quos anteà deſcripſiſſet, provinciarum remigibus, na-ves implevit, atq; omni militari apparatu diligentiſsimè inſtruxit. Helleſpon-to, Gallipolique provectus in Cretam inſulam cum centum triginta navibus, quæ remis agerentur, curſum direxit: primumque omnium ſuperato Cyamo promontorio, quod hodie Spatæ nomen obtinet, Caneam urbem, quæ Cy-donia olim fuit, adortus magnam ſuorum partem temerè expoſuit: nam Grit-to patritio prætore firmis præſidijs tuente urbem, Turcarum impetus eum ha buit inconſultæ audaciæ ſucceſſum, ut quum undiq; è mœnibus & propugna culis cum multo reboatu maioribus, & minoribus tormentis peterentur, atq; Italicę duę cohortes eruptione facta perturbatos hoſtes invaſiſſent, multis ſuo-rum amiſsis Barbaruſſa receptui canere cogeretur. Conſtat eum quum ſuos re-vocaret ad claſſem, nimia navalis pugnæ trepidatione ſupra mille Turcas, qui longius prædatum à litore proceſſerant, deſeruiſſe, qui ad unum omnes non multo poſt ab armatis Cretenſibus interfecti ſunt. Exinde Drepano promon-torio, quod Melacham vocant, ſuperato in Amphimaleum ſinum, qui hodie nautis Suda eſt, claſſem intulit, quum Ioannem Morum totius inſulæ præfe-ctum multis millibus Cretenſium coactis, atque adiuncto Italicarum aliquot cohortium præſidium Cydonis opem celeriter allaturum didiciſſet: inde ad Rithimnam, quæ eſt hodie Retimum, urbem nobilem proceſsit, pariq; even-tu ab ea urbe munitiſsima repulſus eſt, quod priuſquã triremes ad oppugnan-dum appropinquarent, Rithimnenſes contortis in eas maioribus colubrinis, non parvoq; detrimento illato eas avertiſſent. A Retimo ad Dion promonto-rium, quod Fraſchea hodie dicitur, profectus eſt, moxq; deflexit ad urbem Can diam, ab hoc Dionis promontorio decem millibus paſſuum diſtantem. Hæc urbs olim Cytheum fuit, hodieq; toti inſulæ nomen ſuum præbet. Hanc Bar-barus contemplatus, quòd eam longè omnium munitiſsimam rebatur adori-ri non eſt auſus: ſed ſeſe ad orientale inſulæ caput, quod eſt Salmonium, con-vertit, Ceciliamque oppidulum, deſertum ab incolis, ſuccendit, atque ita Cre-tenſibus litoribus abſceſsit. Nam Vincentium Capellium Venetæ claſsis præ-fectum, qui iam Corcyram appuliſſet, Cretenſibus rebus maturam opem alla-turum intelligebat. Qua de cauſa Alexandrum Bondelmerium cum ſuo inſi-gni galeone, atq; altero ingenti navigio, quod Barciam vocabant, omni tor-

mentorum copia, præſidioq; militum inſtructiſsimo comitante Paſqualico patritio cum viginti quinque triremibus Zacynthum perveniſſe ſpeculatores renunciabant. Per idem quoque tempus veluti maligno quodam exorto ſydere, par diræ conſternationis inſania invaſit Africanas Hiſpanorum cohortes, quæ aliquandiu meritis ſtipendijs fraudatæ, atq; ea fruſtra poſtulantes ſeditioſe tumultuari apud Guletam cœperant. Propterea Bernardinus Mendocius Hiſpanicæ claſsis præfectus non temere Numidarum atq; Afrorum propter incertam gentis fidem, arma veritus, quum ſeditioſorum tumultum, oratione & precibus ſedare non poſſet, ea labe hominum exonerare Africam cogitavit, ita ut eos omnes in Siciliam tranſveheret. Nam eis neque ſtipendia à prorege Siciliæ, neque alimenta in ipſa ſummæ fertilitatis regione defutura pollicebatur. Sed poſtquam in Siciliam pervenere, quòd neque Ferdinandus Gonzaga prorex expeditam pecuniam ſe habere diceret, neq; Siculi tot externos hoſpites privato ſumptu alendos æquis animis ſuſciperent, Hiſpani, uti erant veterani ad ſex milium numerum, agros atq; oppida impetu facto invadere cœperunt, indignantes quòd ex forti fideliq; tot Punicis bellis navata opera, ingratè demum ſperatis ſtipendijs excluderentur, nec quibus miſeram vitam cõfecti vulneribus & morbis, & egentes tueri poſſent, ex agris, minusq; benignis incolis alimenta reperirent. Quibus de cauſis neceſsitate quadam eius flagitioſæ ſeceſsionis ſcelus obtegentes, ſigna & duces atq; ſigniferos deſeruerunt, & qui erant iuxta Meſſanam apertos pagos diripere aggreſsi ſunt: ceſſereq; eis in prædam ante omnia vici nullis obſepti muris, Caſtaneta, Montefortis, S. Lucia, quorum incolæ ad munita oppida confugientes, & de ſuis incommodis fruſtra conquerentes atrocis & verè hoſtilis iniuriæ famam ex ſociorum impotenti impetu per totam Siciliam excitabant. His fœdè direptis ad Caſtrum, munitum oppidũ perrexerunt, murumq; undiq; corona expugnare conati defendẽtibus ſeſe Caſtrenſibus ita repulſi ſunt, ut amiſsis ad quadraginta militibus, multisq; relatis vulneribus, quòd fortè ſæva tempeſtas cum denſo imbre exorta ſclopettorum funiculos extingueret, re infecta ſe recipere coacti ſint. His cognitis rebus Gonzaga, Alvarem Sandeum, caſtrorum magiſtrũ, qui incolas Siculos in unum cogeret atq; armaret, & in ſeditioſos impetum facturi ſpeciem præberet, in loca opportuna præmiſit. Sed uſq; adeo his pagorũ direptionibus efferatæ erant Hiſpanorum mentes, ut proregis deprecationes, atq; imperia contemnerent, nullamque pacati animi, ut redire ad ſanitatem ſe velle oſtenderent, ſignificationem darent, ſed effuſius quotidie atq; crudelius in Siculos graſſarentur, uti tum accidit, quum Sandeus cum armata agreſtium multitudine in conſpectum ſe dediſſet. Hiſpani nihil his territi minis, minimè dubitarunt, quin interiectam vallem illicò tranſirent, factoque impetu, omnem eam Siculorum turbam profligarent, & in pręaltos montes aufugere cogerent. Exinde pręfectorum & ſigniferorum loco, qui à ſeditioſis diſceſſerant, nec tam fœdæ conſternationis ſocij eſſe volebant, tribunos crearunt, qui electi dicebantur. Horum imperium triduo finiebatur, atq; eis alij ſuccedebant, omnibus tamen qui certo perpetuæ poteſtatis iure præeſſet, quendam Hęrediam cunctis ſuffragijs extulerunt. Hunc erudita facundia præpotentem, quòd antea cucullatus ſacerdos, & in ſacris concionibus exercitatus fuiſſet, ſupremi ſcribæ & conſiliarij munus implere iubebant. Huic autem attribuerunt rerum capitalium miniſtrum Mondraconem Cantabrũ, qui oblatos quosq; equos arripiebat,

ripiebat, quos apparitoribus ſuis diſtribueret, exornataq; inde numeroſa ala, ad parandos commeatus, rapiendamq; omnis pecoris prædam, regiones proximas percurrebat. Primùm omnium Hæredia perſuaſit militibus, ut in Rocella oppido, quod nobilis Siculi è Spataphora familia ditionis erat, omnia impedimenta & ſarcinas, ſcortaque & inutilem famulantium puerorum turbam deponerent. Quo facto ad oppidũ Randatium, quod eſt ad radices Æthnæ montis poſitum (id olim Triatium fuit) hoſtili animo duxit. Randatiani ubi formidabiles ad ſe Hiſpanos venire cognoverunt, ad eos cum infulis ſacerdotes præferentes crucifixi Dei Chriſti vexillum, qui iniuriam deprecarentur, emiſerunt, eisq; bina cœnobia perampla, quæ erant extra oppidum, hoſpitali iure conceſſerunt, ita ut ſi à maleficijs temperarent, quotidie ab oppido ſe cibaria gratuitò ſummiſſuros pollicerentur. Conſederunt ſatis æquo animo in cœnobijs Hiſpani: ſed forte accidit iniqua oppidanorum ſorte, ut Hiſpanus miles è muro glande ſclopetto emiſſa ſit interfectus: quo caſu facilè permoti milites, non obſcurè exoptatam expugnandi oppidi occaſionẽ arripuerunt: ſicut concitati ad arma admotis proximæ portæ ignibus, fores concremarent, & valvas ardentes multo haſtarum nixu intus propellerent, & in oppidum irrumperent, quumque media ferè nox eſſet in foro conſtitutis ordinibus nuſquam diſcurrẽdo conſiſterent. Tum verò animadverſum eſt, oppidanos per adverſam potam, quæ dudum ſemiobſtructa fuerat ægrè effugiſſe, & in domibus, non parvam rerum ſuarũ copiam, et fœminas natu grandiores deſeruiſſe: Atq; ita Hiſpani potiti oppido, Hæredia iubente partiti inter ſe hoſpitia, per regiones vigilias inſtituerunt, tresque ibi menſes per hyemem uſq; ad prima Veris ſigna opiparè & copioſiſsimè omnibus abundantes rebus hybernarunt. His tantis maleficiorum contumelijs affectus Ferdinandus, tametſi vera vi, atque armis ea latrocinia coercenda, atq; omnino vindicanda exiſtimaret, adhortantibus præſertim Siculis proceribus, & ſuam peracrem in conficiendo negocio operam pollicentibus, nihilominus alia prius ad ſanandas ſeditioſorum mentes experiunda remedia iudicabat, quód veteranam atq; invictam militum manum, niſi multo cum ſanguine, & funeſto utrinq; ſucceſſu ſuperari non poſſe provideret. Neq; enim militibus pares videri poterãt Siculi, vel in univerſum viri acres armisq; dediti, ut qui ſemper inter ſe contentioſi ſanguinarijq; ſint, & privatim quiſq; loricã aut thoracem & galeam, vel in pace induat, & varijs atq; mortiferis quibuſdam utatur telis, quæ in hoſtem eminus cõtorquentur. Ea ſunt ſpari tripedales acuto præfixi ferro, & manubriatæ fundæ, quibus ex coriaceo nidulo volema ſaxa Balearico more iaciunt: & huius generis armatorum hominũ ſupra viginti milia ſe coacturũ Simeon Vintimilia, Hieracenſis regulus pollicebatur: vir quidẽ corpore puſillo, ſed generoſa animi magnitudine præditus, & peramplis opibus potẽs, qui vetuſtũ Siciliæ decus adverſus externos tueri magnopere cupiebat. Sed proregi Ferdinãdo tum Cæſari, tum Siculis calamitoſum fore videbatur, ſi is tumultus temere excitatus, uti accidere neceſſe erat, dubio & cruentiſsimo prælio finiretur, utpote qui reputaret ſummis viribus milites, qui iuſtis & militaribus armis eſſent inſtructi, deſperata ſalute eſſe dimicaturos, neq; Siculos multitudine ſua, atque ineptis in acie fretos armis, veterani militis impetum diu laturos intelligebat. Igitur alio modo ſibi agendũ ratus, ut ſeditioſos pacaret, & ex tuto eorũ improbitatem atq; inſolentiam ulciſceretur, per idoneos eorum præfectos, qui apud contaminatum ſce-

leribus exercitum remanere noluerant, & in officio apud proregem persistebant, agere cœpit. Hi fuere ipse dudum castrorum magister Alvarus Sandeus, & Ioannes Vargas, & Sancius Alarconus, & Alfonsus Vives, qui apud milites eximiam authoritatem obtinebant. Per hos agebatur apud milites, ut ad sanitatem redire vellent, postquã prorex eis integra fide omnis maleficij impunitatem promitteret, & quatuor mensium stipendia præsenti pecunia persoluturũ polliceretur: quòd si milites sibi usquequaq; Siciliam magno Cæsaris incommodo pervastandam susciperent, nemini unquã ad penates reditũ in Hispaniam fore, atq; omnes simul tanquam perfidię damnatos hostilia totius Siciliæ arma adversum se publico edicto concitata infeliciter experturos. His denunciatis Heredia, fortunæ suę ignarus, gravem & luculentam concionem ad milites habuit, facileq; persuasit, ut oblata stipendia accipere, & redire ad officium, quàm iratis Siculis obijci, notatiq; infamia patrię exilio mulctari mallẽt. Sustulere universi dextras, & conditionem approbarunt, modò sibi de impunitate caveretur: & multi quidem Gonzagæ severitatem nõ temerè veriti postularunt, ut sibi liberorũ natu maximus pro obside traderetur. Sed res deducta est ad iusiurandum, et ad sacramenti religionem: eo pacto atq; ordine, ut apud vicum, cui Linguægrossæ nomen est, medio ferè itinere inter Messanam atq; Randatium institutis solennibus sacris, & prorex & legati exercitus convenirent, id magnoperè probante Ioanne Varga, quem pleriq; veteranorum parentem appellantes maximè colebant. Primos enim honores gesserat in exercitu per annos viginti, quum Aurantius, interfecto ad Hispellum Ioanne Dorbino, hunc præcipuè Vargam illius signiferum supra cæteros Hispanos plurimùm extulisset: sic ut milites salutem suam fidei eius committere minimè dubitarent. Erant Hispanorum vexilla vigintiquatuor, è quibus delecti sunt singuli, qui ingenij solertia, & corporis habitu maximè præstarent, & legatorum nomine cum ipso Heredia, dandi accipiendiq; sacramenti munus obirent. Itum itaq; est ad Linguagrossam vicum, ubi præstò adfuit ipse Ferdinandus, compositisq; rebus sacra peragi cœperunt. Quum verò ad medium sacrorum esset deventum, quo redemptoris Christi hostia populo ostenditur, in eam prĕeuntibus verba hinc Varga, illinc Hæredia eo modo iuratum est, ut legati simul & prorex ipse dextras attollerent, atq; ita ea quam diximus de impunitate atque stipendijs conditione transactum est. Accidit autem, ut quum à præeuntibus verba ad attollendas dextras vocarentur, & legati omnes id expeditè fecissent. Ferdinandus autem cunctantius facere videretur, unus è legatis nomine Villalobos præclarè vocem attollens: Si cunctéris prorex, inquit, iurare, nec dextram syncero animo extendis, nos quoque ab huius sacramenti fide discedemus. Tunc verò prorex oborto pudore præaltè manum extendit. Fuere qui ab ea proregis cunctatione existimarent, eum pro conscientia sacramenti votum suspendisse, conceptisque verbis ex animo iurasse tam fœdæ pactioni, quæ vi necessitatis exprimeretur (uti eventus postea docuit) nequaquam se staturum. Per hunc modum peractis sacris & cunctis lętè adstipulantibus constitutum est, ut cohortes per urbes atq; oppida spargerentur, ut commodius ali, præbitisq; stipendijs in officio contineri possent, veteresq; præfecti quos diximus, ad sua munia redirent, quorum iussis milites ex disciplina obsequerentur. Nec multo pòst singulæ cohortes ad Augustam, quæ Megara olim fuit, Syracusas in Leontinos, Calatamque Hieronis, & Taurominium,

alia-

aliaq; oppida sub vexillis contendere. Quum esset Taurominij Ioannes Vargas, ad eum Gonzaga scripsit, ut ipsum Herediam atque Carantium, qui designandis hospitijs apud seditiosos præfuerant, comprehenderet, vinctosq; sibi navigio celeriter Messanam devehendos curaret. Præstitit officium Vargas, & nihil tale timentes ambos, uti præceptum fuerat, Messanam devehi iussit, ubi illico arctæ custodiæ traditi sunt. Ad alia quoq; oppida simili ratione Gonzaga perscripsit, ut singulæ cohortes suum electum, qui sacris interfuisset, vinctũ præfectis arcium traderent: atque ad unum omnes illi viginti quatuor diversis in locis uno tempore comprehensi, perductique sunt Messanam. In eos autem iustæ iracundiæ suæ Gonzaga usque adeo severe & graviter evomuit, ut uno die damnatos ad furcas, latronum more laqueis suspendi iusserit: atq; hæ furcæ toto litore, ut à præternavigantibus spectari possent, erectæ sunt. Ex his altissimam Heredia detruncata prius per carnificem dextra, honoris causa promeruit, cui comites fuêre hinc Mondraconius, atq; Carantius, illinc Villalobos, qui inter sacra iurantem Gonzagam arroganter interpellarat. Sed horum omnium supplicio conceptus alte dolor in Gonzaga expiari non potuit: dedit enim operam, ut quos maxime facinorosos extitisse didicerat, omnibus modis atque omnibus locis interciperet. Qua in re præfecti arcium, & prætores urbium, quum de scripto monerentur, operam sedulo præstiterunt, usque adeo diligenter, ut qui neq; excipi, neq; deduci Messanam poterant, custoditos necarent, & cadavera in subiectum mare proijcerent. Hoc enim incolumi sua fide ab his præsidibus peculiari suo iure fieri debere Ferdinandus censebat: quoniam qui anteà quum arcium & oppidanorum præfecturas acciperent, Cæsari sacramentũ dicentes, se cunctis in rebus iustitiam obnixè culturos promisissent, ideoq; in reos maiestatis, indicatis singulorum nominibus, lege agere tenerentur. Verum Alvarus Sandeus apud Messanam truculentiorem carnificinam instituit: nam multos, qui Messanam ad forum rerum venalium exornandi sese causa veniebant, vel invitatos ad cœnam, & varijs modis per aleatores lenonesque pellectos comprehendebat, statimque per servos Æthiopes pernecatos in mare proijciebat. Id supplicij genus maturabatur spitamali quodam ligno, ad cervices laqueum intorquente, quod Hispani Garotum appellant: sic ut ad multa Siciliæ litora, à Messana ad Taurominium, & inde ad Syracusas atq; Augustam, cadavera Hispanorum illisa scopulis, & fœde fluctibus lacerata spectarentur. Quare certius comperta reliqui Hispani tanto terrore concepto concuti cœperunt, ut plerique quæsitis frustrà navigijs excedere insula niterentur. Interdictum namque fuerat omnibus nautis, ne quemquam militem navigio exciperent, aut alio avehereut, sic ut multi in ea cogitatione, abeundique consilio maturè comprehensi sæviente in eos Alvaro, scelerum suorum pœnas darent. Ad extremum reliquam militum partem, quæ novis multiplicatisq; stipendijs exaturari nequibat, Gonzaga ipso Vastio multo severior inexorabiliorq; præbito menstruo stipendio, navibus avehẽdos in Hispaniam imposuit. Quam ignominiam usq; adeo graviter milites tulerunt, ut postquã improbitatis atq; perfidiæ notati in patriam aveherentur, animis contumeliã ferre nõ possent, cõmilitonumq; exemplo se laquei pœna puniri malle prædicarẽt. Ab hac tãta animadversione in seditiosos carptim patrata, eã Ferdinãdus sui nominis famã tulit, ut Siculi suis cõmoti iniurijs, singulas cohortes tanq̃ maleficentissimi generis hominũ ex vetere disciplina decumari debuisse

na decubuisse prædicarent: Hispani autem eum tanquam hominem prædurae severitatis, & supra æquum inhumaniter atrocem, avidumque prorsus Hispanici sanguinis in occulto maledictis laceratum diris execrationibus onerarent, & ex adverso ab recenti facti memoria, Vastij lenitatē pari seditionis crimine offensi, laudibus immodicis in invidiam proregis attollerent, qui ea in re maximè benigna ingenij temperie usus, necis pœnam delicto graviorem iudicasset, ideoq; tantum monendo molliendoq; animos militum, & stipendia liberaliter persolvendo, totū compescendę tollendęq; seditionis negotium ex sententia cōfecisset, utpote qui Hispanico sanguine progenitus, extra omnē pœnę suspicionem universæ consternationis maleficia syncera fide singulis condonare, quam ullius omnino sui militis sanguine generosas manus fœdare maluerit. Cęterum tantū abfuit, ut id Gonzagæ factum à Cæsare minus probaretur, ut pręclarè ei succenseret, quòd indulgentius agendo cohortes singulas nequaquam repetita severitate decumasset, & in Vastio indignam iusto militarique duce ineptè quæsitam clementiæ laudem effusè detestaretur. Quo iudicio Cęsaris & Vastius multum de pristina sua apud Insubres gratia amisisse visus est: Gonzagā verò ipsum vel indignantibus Hispanis ad amplissima præmia provectum fuisse constat, quum ex adverso nonnihil de concessis anteà stipendijs atq; muneribus, Cæsaris iussu, per quæstores Vastio detractum fuerit: Gonzagam tamen Hispaniæ magistratus ad dicendam causam citarunt. Verùm is comparatis ad defensionem luculentis orationibus, ut in Hispaniam proficisceretur, & iam navigaret, prohibuit Cæsar, ne pervulgata per Hispanias tot scelerum & suppliciorum labes, animos provincialium altius offenderet. Nec multo pòst Sicilienses cohortes collatis quæstorū indicibus, quibus nomina militum describebantur, circiter trecentos commilitones desiderarunt, atque hæ transvectæ in Italiam, classem Cęsaris apud Tarentum atque Brundusium conscenderunt. Sunt qui asserant Sicilienses cohortes, non quum statim ab Africa transvectæ in Siciliam fuissent, seditionem ad Randatium miscuisse, sed quum sequenti anno post maritimam expeditionem in Siciliam reportatæ fuissent: verùm nihil ad rei notitiam pertinere putamus, an tum, an postea admissæ seditionis pœnas penderint. Eo siquidem tempore antecedentibus Venetis, Andreas Auria superato Messanæ freto, sublatisque passim militibus, ad Corcyram insulam cursum intendebat: eò namq; Vincentius Capellius cum imperio atque universa Venetorum classe pervenerat, coniunctisq; eo modo classibus apparebat Barbaros tantam vim Christianæ classis non esse laturos, & congressum & pugnam omnino vitaturos. Tum enim Hariadenus Barbarussa Ambracio sinu cum tota Ottomanica classe se continebat, & de adventu nostræ classis certior factus, ut illac nostri intrarent propter arctas fauces expectare videbatur, tanquam ex æquissimo loco dispositis utrinq; tormentis intrantes oppressurus. Paulò siquidem antè Grimanus Patriarcha cum Pontificijs triremibus è Corcyra progressus, ad fauces eiusdem Ambracij sinus, Prevesam oppidum in ipso Actiaco promontorio positum, admotis triremium proris oppugnare adortus fuerat. Sed is conatus explorandi causa susceptus, eum habuit eventum, ut quum Iustiniana triremis Paulo duce audacter arctas intrasset fauces, atque aliquot hostilium tormentorum sinistro navis latere pilas excepisset, expositi sint in terram milites cum tribus tormentis, quibus & à terra, & à triremibus aliquandiu quassatum Prevesæ castellum fuerit, sic ut appa-

appareret expugnari potuiſſe, niſi Turcæ, ab Aetolia acciti, ab obſeſsis cum validа equitũ & peditum manu ſupervenientes, noſtrosq; magno clamore edito aggreſsi aliquot interfectis & vulneratis, reliquos in mare umbilico tenus ad ſcaphas triremium cõfugere coegiſſent: quanquã Alexander Interamnas, peditum præfectus, vel graviter ſaucius aliquandiu conſtanter Turcarum impetum ſuſtinuiſſet. Per huncmodum Patriarcha repulſus, ſublatis in naves, quæ expoſita fuerant tormentis, Corcyram rediјt, nihil eius conſilij pertæſus, poſtquam quales eſſent anguſtiæ ſinus exploraſſet, atque hoſtium claſſem toto ſinu ad anchoras ſtantem ex propinquo proſpexiſſet. Conceſſerant tum claſſes noſtræ in Gomunitiæ portũ, quæ eſt contra Corcyram in continenti, ad eum locum uberrimæ aquationis, qui antiquitus Regij fontis nomen tulit, atq; ibi præfecti omnes, quidnam primum tentandum foret, dictis ſententijs conſultabant. Referente autem, quæ viderat, Patriarcha, ante alios Ferdinãdus Gonzaga eius erat ſententiæ, ut expoſitis militibus atque tormentis Preveſæ caſtellum magna vi expugnandum cenſeret. Quo expugnato, conſtitutisq; in promontorio, caſtelliq; ruinis maioribus tormentis elabi non poſſe hoſtem, atq; eius claſſem ſummis detrimentis affici atque deleri poſſe diſſerebat. Nam ut egreſſus hoſti totus eriperetur, in ipſis faucibus onerarium navigium lapidibus magnis minutisq; repletũ demergi iubebat: atq; item tres galeones, qui erant è tota claſſe tormentis inſtructiſsimi contra oſtium earũ faucium produci conſtituiq; valido atq; obliquo rudentum nexu in anchoris iubebat, ut ſi Barbaruſſa ſinu evadere in altum conaretur innumerabilium pilarum procellam in limine faucium exciperet, atq; ibi omnino demergeretur. Ad ea Auria reſpondit, id Gonzagæ conſilium dictu quidem ſpecioſum, ſed factu, atque exitu periculoſum atq; difficile videri. Nam primum omnium exponere in terram milites ancipitis periculi rem eſſe, quod credi par eſſet, Aetolicas copias, uti dudum Grimano teſte fecerint, minime defuturas, quin oppugnatis atque obſeſſis ſuis maturam opem ferrent: quorum ſuperventu noſtros pedites vim incumbentis equitatus ægre toleraturos appareret, & ſi quid eis iniquo in loco opinione durius accideret, naves profectò onerarias deſtitutas militari præſidio, quod eſſet miſerrimum, hoſtibus prædę futuras. Ipſi porrò peditatui iam in terram expoſito grave periculum imminere: nam ſi aliqua autumnalis tempeſtas ita incideret, ut onerariæ naves pariter, atque triremes à ſcopuloſo litore ſe recipere, & altum ad ſalutem vela dare cogerentur: unde tum ſuppeditari poſſe alimenta, non modò deſertis inimico in litore, ſed ingruentes undique hoſtes pugnando ſuſtinentibus? Id certè evenire poſſe nemo maritimarum rerum peritus dubitarit, ſic ut fortiſsimis viris ſpes omnis receptus, & fugæ importuna malignitate ſubitæ tempeſtatis eripi poſſe iudicemus. Cœlum quidem autumnale ex mutabili natura temporis ad repentinos ventorum turbines edendos paratum non inſanis nautis eſſe pertimeſcendum, uti iam multis recentium naufragiorum exemplis compertum eſſet. Propterea ſi hoſtis extra ſinum ad pugnam elici non poſſet, ipſis tutius atque utilius videri, ſuperari Leucadem, ipſamque Neritum ſaxis aſperam, & directo curſu in Naupacteum ſinum claſſem inferre, ubi & expugnari poſſe Naupactum oppidum, mœnibus non magnopere munitum, & multa obiter oppida, quæ ad intimum ſinum Corinthiacumque Iſthmum pertineant, impunè diripi atque evaſtari poſſe, Græci homines prolixè confirmarent, quod na-

vigationis iter ſi teneant, accidere poſſe ut Barbaruſſa vel pudore adductus, vel ingenti periculo permotus, ſinu egrederetur, & conſerendæ pugnæ facultatem ipſis optantibus & paratis præberet. Hanc gerendi belli rationem quanquam Gonzaga propoſitas difficultates infirmare & tollere contenderet, Capellius ipſe & Patriarcha probare viſi ſunt, utpote qui maritimo potius quàm terreſtri conatu audendum eſſe cenſerent, ſubitæque tempeſtatis pericula potius quàm hoſtes, quos æquo mari contemnebant, non temerè formidarent, Naupactumque ſi expugnaretur, quòd Veneti imperij Methonenſi bello fuiſſet, ipſis ex lege fœderis acceſſurum ſperare poſſent. Exinde Auria conſtitutis totius claſsis ordinibus è Gomenitiæ portu profecturus, onerarijs navibus, quæ erant ſeptuaginta duæ, Francum Auriam gentilem & propinquũ ſuum præfecit, quòd magni uſus maritimis in rebus haberetur. Ex his tamen quatuordecim Alexandro Bondelmerio attribuit. Is enim univerſam anteire claſſem & Franci navigationem obſervare iubebatur. Sed quinque etiam triremes (eę ſiquidem in nniverſum erant numero centum & triginta quatuor) delectæ ſunt, remigio & velis maximè agiles atque expeditæ: proptereaque ſpeculatoriæ vocabãtur, quæ galeonem contra ſinus fauces dare anchoras, & conſiſtere iuſſum præcederent, atque hoſtilis claſsis motus explorarent. Turcicæ namque triremes quatuor cum expeditis totidem biremibus ſinum egreſſæ per fauces in altum evaſerant. Sed conſpecto galeone ut triremes noſtras, quæ adverſum ſe directis roſtris impetum facturæ videbantur, effugerent, eludendo rurſus intra fauces ſe receperũt. Itaq; Auria dato ſigno, ut reliquæ claſſes ſe conſequerentur, ad Preveſam contendens, univerſas triremes extendit, ita ut ab hoſtibus facilè numerari poſſent: quoniam ſi minora navigia ſuopte ſtudio voluntateq; claſſem comitantia recenſerentur, iuſta ſupputatione ſupra quinquaginta & ducentorum navium numerum impleviſſent. Quo ſpectaculo magnus (uti aiunt) timor Barbaruſſæ animum inceſsit, qui tametſi natura intrepidus, noſtrorum virtutem & diſciplinam non magnoperè formidandam putabat: ingẽtis tamen claſsis amplitudine atq; apparatu vehementiſsimè permovebatur. Neq; enim maior à priſcis temporibus in Ionio noſtrorum claſsis conſpecta fuerat, ita ut quidam Eunuchus ex Solymani ianitoribus Barbaruſſæ comes datus, eum cunctantem ſubtimideq; perplexum inurbanis & planè ſuperbis verbis inſolenter obiurgaret, quòd in provocãtes Chriſtianos & pugnam cientes, non ſtatim ſinu erumperet, atq; eos adoriretur: qua in re non ſalutem ſuam, qui conſpectum hoſtis ferre non poſſet: ſed Solymani imperatoris decus reſpicere deberet, qui gloriæ ſuæ multũ ſplendoris ea turpi cunctatione detrahi nollet. Pro dignitate ſiquidem Ottomanici nominis experiundas eſſe vires. Nam ſi bello fortis & pugnax eſſet, uti profiteretur, non deſperandam eſſe victoriam. Quòd ſi fortuna votis virtutiq; Turcarum invideret, non defuturos Solymano trierarchos, ipſis ſi vincerentur meliores, & Ponticas ſylvas tantam ad cõficiendam claſſem materiam ſuppeditaturas, ut duplo maior & ornatior viris atq; remigibus claſsis ędificari facilè poſſet. Poſtremò id quoque addidit Eunuchus, Barbaruſſę cavendum eſſe ne metu honeſtiſsimę mortis, quæ adverſo etiam prælio eſſet incerta, ab irato Solymano fœdæ necis periculũ ſubiret. Nec mora vociferante adhuc Eunucho, converſus ad Salechum archipiratam: Ergo, inquit Barbaruſſa, vir fide virtuteq; præſtantiſsimè, nobis ut video, vel iniqua conditione pugnę fortuna tentanda eſt, ne huius ſemiviri

latran-

latrantis delatione pereamus, atq; ita claſſem educere cœpit, quum iam Auria ad Leucadē vela flecti iuberet, ratus hoſtem his faucibus timore prępeditum egredi non auſurum. Tenebat propoſitæ navigationis curſum Auria, & ſecundo uſus vento ad Leucadē provehebatur, quũ à ſpeculatoribus, qui in carcheſio ſummi mali galeonis Bondelmerij conſtituti erant, Auriæ ſignificatũ eſt, hoſtilē claſſem exire ſinus anguſtias & ſiniſtrorſum ſecundũ litus flecti. Hanc oram, quã Barbaricæ claſsis ſiniſtrum cornu lambebat, paulò ante Grimanus præoccuparat, eo conſilio, ut ſi hoſtis ab anguſtijs prodiret, cõmoditate litoris excluderetur. Sed non multo pòſt iter mutare iuſſus, atq; inde recedens ad reliquas ſociorũ triremes ſe contulerat, atq; ita evenit ut Barbarus terræ litus obtineret. Nam callido pro neceſsitate utens cõſilio, ſi ab noſtra claſſe impotenter urgeretur, proris in hoſtes obverſis terræ puppes applicare, expoſitisq; militibus à terra claſſem exarmatã viris atq; tormentis, uti uſus poſceret, minorē navigiorum, quàm virorũ iacturam fore iudicans, defendere decreverat. Cæterũ Auria ea erumpentis hoſtiũ claſsis ſignificatione cõmotus, ut qui iam triremes ad ſtationem ſub Leucade, quæ Suellula dicitur, adegerat, tametſi quod non putarat accidiſſet: animũ tamen egregiè componit, & claſſem uti imperatum anteà fuerat, ad ineundam pugnam comparare ſeſe, & prætoriæ ſuæ ſigna ſequi iuſsit. Iam tota Turcarum claſsis in apertũ pelagus evaſerat, eo ordine, ut Hariadenus ipſe mediam teneret aciem, ubi eius prætoria purpureis pluribus vexillis exornata cõſpiciebatur. Dextrum latus obtinebat Tabaches: ſiniſtrum verò Salecus pari propè triremium numero inſtructi, qui Tunetanis prælijs inclaruerant. Nam eo die Barbaruſſa produxit octoginta ſeptem triremes: biremes autem roſtratas circiter triginta robore triremibus pares: leviores verò triremes & mioparones tot erant, ut navigiorũ omnis generis centũ quinquaginta, quæ remis agerentur, ſummã efficerent. Mediæ autem aciei cohærebant cornua, tanto ordine, ut quo verteretur prætoria alas extendentis aquilæ ſpeciem præberent, fateretúrq; mirabundus Auria, ſicuti hæc eum pòſtea narrantem audivi, neq; habilius, neq; firmius, aut omnino decentius claſſem à perito duce educi potuiſſe. Antecedebant Barbaruſſæ claſſem triremes circiter viginti, partim roſtratæ, partim leviores, quæ omnium erant velociſsimæ, cui prœerat Draguthes archipirata, multis poſtea in noſtros maleficijs clarus. Conſtat Capellium ineundæ pugnę avidũ, è ſua puppe in ſcapham deſcendiſſe, advectumq; ad prætoriam Auriæ, illum compellaſſe his verbis: Quid tibi, inquit, princeps, hac propoſita pręlij edendi longè pulcherrima occaſione faciundum ſit vides: ego certè, ſi me fortè cum Venetis triremibus tè gnaviter ſequuturum dubitas, iam à te ad declarãdam Veneti ſenatus voluntatem, ſtudiumq; meum primam aciem depoſco, primaq; pręlij pericula fortiter ſubibo: ſplendidumq; thoracem, quem induerat, oſtendens, & palma pulſans: in hoc enim uti pium & impigrum decet Venetum præfectum, aut glorioſè vincam, aut victus honeſtiſsimè occumbam. Egit gratias Auria, laudatoq; eius ingenti ſtudio, rogavit, ut ſe præeuntem ſubſequeretur, & quid fieri oporteret, intẽtus obſervaret: ſe enim quid fieri vellet, opportunè ſignum daturũ. Iam prima biremium manus ad galeonē appropinquabat, & aliquot triremes à Saleco miſſæ, id ingens navigiũ oppugnabant: ea tamen conditione, ut quũ non multũ appropinquarēt, nec ob id multu nocere poſſent, neq; in eos pariter è multo ſpatio Bondelmerius tormenta contorqueri ſineret, non multum utrinq; proficeretur. Ex-

pectabat enim vir rerum naualiũ apprimè peritus, vt propius accederetur, ex improuiſo ſæuam omnis generis tormentorum procellam in ſubeuntes effuſurus. Neq; eum fefellit opinio: nam Turcæ audacius accedentes, adeo graui glandium & pilarũ grandine perfuſi ſunt, vt inhibere remos, & magno accepto detrimento trepidè ſe recipere cogerentur. Auria interim reuocabat naues, quæ præceſſerant, & galeonem ſuum remulco protrahi iubebat, & triremium trierarchos intercurrentibus per nauiculas nuncijs hortabatur, vt ſeſe animis ad ineundam pugnã confirmarent paratiq; eſſent ad imperia, quũ tubæ cantu atq; explicato maximo vexillo ſignum daretur. In eo autem conſilio, decretoq; erat Auria, vt niſi onerariarũ nauium fretus præſidio, confligendum ſibi non eſſe iudicaret, vti poſtea confirmatione maiorum minorumq; ducum, qui aderant, didicimus. Idem pariter aſtutus hoſtis prouidebat, qui pari vtrinq; triremium concurſu procul ab onerarijs, quę caſtellorum erant inſtar, dimicare cupiebat. Nam tum fortè ventus omnis ita ſubſederat, vt æquora ad edendam nobilem pugnam pacata fluctibus & planè conſtrata præberentur, et Patriarcha prouectus ad Auriam eam inuadendi, delendiq; procul dubio hoſtis facultatẽ non prętermittendam prædicaret, tantoq; ardore vociferaretur, vt propinquiores trierarchi inuitantis vocem audirent, maximeq; mirarentur quòd Auria rem prælio committere dubitaret. Is enim onerarias naues in vnum coeuntes ingentibus gyris atq; meandris ſubſequente triremium ordine circuibat, & ex nauali peritia, nouum aliquod atq; inexpectatum hoſti facinus editurus videbatur, ſic vt id ipſe perſpicax & minimè pręceps Barbaruſſa, vti poſtea compertum eſt, facilè crederet. Id Auria crebro rotatu claſſem ſuã circuens, ea ratione faciebat, vt ad ſe hoſtiles triremes perliceret, & in prouectas è caſtellis excelſarum nauium propius & certius tormenta dirigerentur, atq; ipſe demũ in perturbatas, quæ erat certa vincendi ratio, directis proris inueheretur. Interim ſubſiſtente Barbaruſſa, & quorſum ea hoſtis flexuoſa nauigatio recideret ſpectante, quòd dolum aliquem ſuſpectaret, cornuum ſuorum triremes, iam vergente ad occaſum ſole, diuerſis in locis rem gerebant, pars in oppugnando galeone fruſtra perſeuerabat, pars aggreſſa onerarias duas, in quarum altera Buccanigra cum ſua Hiſpanorũ cohorte vehebatur, in altera erat Macinius Mongaia Cantaber, vſq; adeo grauiter coniectis in eas pilis afflxerat, vt perrupto malo incenſiſq; velis, & multis Hiſpanorũ & nautarum interfectis, perituræ crederentur. Alia verò pars duas onuſtas commeatibus circumuentas naues, quarum altera erat Veneta, altera Dalmatica, coniectis ignibus concremaret: paucis in ſcaphas deſilientibus, aut ad propinquas ſociorum naues adnatantibus. Duas etiam triremes ſub ipſum crepuſculum, quæ lentiore vtebantur remigio Salecus intercepit, quarum trierarchi erant Mozenicus Venetus, & Bibiena Etruſcæ ſtirpis vir ſacratus. Secundum has triremes capta eſt Aloiſij Figaroæ Hiſpani nauis, tametſi ſuæ cohortis milites aliquandiu pugnaciſſimè ſe defendiſſent. In ea captus eſt cum ipſo Figaroa patre filius adoleſcens nobiliſſimæ formæ, qui poſtea deductus ad Solymanum Mahometis ſacra ſuſcepit. Is quum principis cubiculo aſſueuiſſet, poſt tertium carceris annum miſero patri libertatem impetrauit, donatumque liberaliter in Hiſpaniam remiſit. Tum verò cum tonitru turbatis nubibus grauis imber & procella flantibus Euris exorta eſt. Nec dubitauere noſtri, quum vidiſſent Barbaros attollere dolones, quin & ipſi præeunte Auria dolonibus ſimul et maioribus expanſis velis, ſe in

de expli-

de explicarent, & quo ventus ferebat, ad Corcyram unde venerant verterentur, uſq; adeo diſsipatis agminibus, ut intēto etiam remigio nequaquam ſe recipere, ſed confuse & turpiter effugere viderentur: ſic ut Auria tanti uſus, tantæq; peritiæ, & tantæ deniq; exiſtimationis mari dux, eo die nullus Imperator extiterit. Ferunt Barbaruſſam noſtros eodem vento ad aliquantum ſpacium perſequutum, nec quem hoſtes elabendo curſum tenerent, per tenebras plane cernentem ſubſtitiſſe: quoniam noſtri duces in ſingulis ſuis prætorijs lumina extingui iuſsiſſent, quæ erectis ad puppem ingentibus laternis præferri ſolita ſunt. Proinde ipſum in cachinnum verſum ſæpe repetiſſe hęc verba Hiſpanico ſermone prolata: Ergo Auria lumen abijcit, ut certius fugam ſuam tenebris recondat? Quaſi miraretur noſtros tanquam magno metu occupatos, omnis decoris, modò ſe eriperent, oblivíſci, quàm manus conſerere maluiſſe. Ea verò apud omnes Corcyræ applicantes opinio fuit, ut præclaro oborti repentè venti beneficio, vel cum ignominia è ſummo periculo ſe ereptos faterentur. Cęſariani autem præcipueque Ligures, ut Auriæ nomen ab omni infamia vendicarent, tam fœdi exitus culpam ex obliquo in Venetos referebant, quòd ab initio præſidium Hiſpanorum militum, quod diſtribui in Venetas triremes debebat, ut propugnatoribus firmiores in congreſſu hoſtium evaderent, ſuperbè repudiaſſent. Venetis namque triremibus non plane confiſum Auriam, & propterea temperaſſe à prælio differebant: ob idque præſertim, quòd evadente anguſtias Barbaruſſa, illæ fermè omnes collectis velis & per iuncos ad antennas ſubligatis, eas ad ſummitatem mali celeriter eduxiſſent, ſcilicet ut repente præciſis iuncis, expedita ad quem vellent fugæ curſum vela ventis inflanda præberent. Quum in ea mutui erroris obtrectatione, mœſticiaq; & dolore turpiſsimi eventus verſarentur, Macinij Cantabri navis, vel quaſſata perforataque quæ perijſſe credebatur, Corcyram applicuit: eius autem Macinij mira conſtantia fuerat defenſa. Nec multo poſt ipſe Barbaruſſa nōn contentus noſtro dedecore, nec hoſtes inopinata procella ſibi è manibus ereptos æquo animo ferens, ad Paxum inſulam provocabundus ad pugnam pervenit. Ea inſula centum ferè ſtadijs ab ultimo orientali, quod Phalacrum olim fuit, Corcyræ promontorio diſtat: ſic ut exprobrare noſtris fugam, & ſi è portu prodirent, cū eis acie congreſſurus eſſe videretur. Quamobrem Gonzaga fremens, ut qui ſuperbi hoſtis arrogantiam ferre non poſſet, ſingulos adijt duces, rogavitque, ut pro dignitate Chriſtiani nominis animos viresque componerent, & feliciore virtute inſolentis Barbari vim omnino retundere niterentur: resque eò deducta eſt, ut Capellius, quòd anteà nihil tale iubente ſenatu ſuſcipere recuſarat, Hiſpanorum certa præſidia quę offerrentur, ſe in triremes recepturum pollicetur, quaternaque acie Barbaros invadere decernerent. Quartam enim aciem Ferdinando Gonzagæ honoris cauſa attribuerant. Verùm hæc conſultatio tam diu prolata eſt, ut Barbaruſſa adverſam circa nonas Octobres metuens tempeſtatem retrocederet, & ſibi abundè ſatisfactum exiſtimans in ſinum Ambracium reverteretur. Ab ipſo autem hoſtis diſceſſu de expugnando Dyrrhachio cogitatum eſt: ſed quum à Capellio totius Dyrrhachini litoris ſtationes navigijs malè fidæ prædicerentur, non multo poſt in Rizonicum ſinum, quem Catareum vocant, curſum direxerunt, ut Caſtronovum Turcicæ ditionis oppidum, in eo ſinu poſitum expugnarent. Ea enim forma eſt & natura ſinus, ut tutiſsimum atque ingentem præbeat portum, mareq; ſeſe ad Orientem

intorquens in intimo receſſu Catharum, oppidum Veneti imperij alluat: ſic vt per quaſdam fauces, quæ protracta cathena præcludi posſint, nauigijs adeatur. Tota regio apricis, & egregiè cultis collibus peramœna eſt. Sed Catharum, obſtantibus ad dextrã montibus, ita opacum redditur, vt incolæ ſub brumam breuisſimis ſolibus vtantur. Caſtrum autem nouum, quod multis antè annis Cherſego regulo à Mahomete fuit ademptum, apricius eſt, ſed nequaquam Catharo munitius. Caſtrenſium ædificia ab infima oppidi parte, quæ mare alluitur, & turritam munitionem inſtar arcis habet, per dorſum collis aſſurgunt. In ſummo autem Caſtellum habet natura potius, quàm arte munitum. Oppidani partim Dalmatici, & partim Epirotici ſunt generis: ſed qui iampridem immixti Turcis à Chriſtiana religione defecerant: mercaturæ ſtudent, & paruis nauigijs quæſtum faciunt. Nulli Turcæ milites erant in præſidio, quum binæ tantum quas diximus infimæ munitionis & ſuperioris caſtelli arces, à paucisſimis Turcis cuſtodirentur. Itaq; intrantibus ſinum clasſibus, magna vi admotis tormentis, priuſquam oppidum ab incolis aliquandiu defenſum caperetur, ſocij nauales Venetæ clasſis per remos murum ſcandentes ad infimam partem intrarunt, & mox ab expoſitis Hiſpanis oppidum quoq; perrupto muro captum eſt, quum ibi duo inſignes cohortium præfecti Buccanigra Hiſpanus, & Cæſar Ioſias Firmanus interfecti cecidiſſent. Multa eius oppidi, ſed nequaquam pretioſa domeſticarum rerum præda fuit: ſed ingens omnis ætatis & ſexus incolarum multitudo in ſeruitutem abducta eſt: quanquam multi ex his nunquam ſe à cultu Dei Chriſti diſcesſiſſe dicerent. Triduo poſt, ſuperius caſtellum præſidiarij Turcę fruſtra pacti incolumem fore libertatem, & vitam, dediderunt. Quum id oppidum communibus viribus captum ex fœdere Venetis deberetur, occupatum eſt ab Hiſpanis, quos Auria Ferdinanduſq; Gonzaga extra Italiam alere cupiebant. Itaq; vel ægrè permittente, & è Venetijs ſuper ea re ſenatus conſultum expectari debere fruſtra poſtulante Capellio, Franciſcus Sarmentus cum quatuor millibus veteranorum militum, qui apud Inſubres à ſcelerata ſeceſſione, regionem ad Galeritum oppidum peruaſtarant, Caſtronouo præpoſitus eſt. Eam rem moleſtisſimè tulit ſenatus, quòd id oppidum communibus partum armis non ſibi ex lege fœderis, ſed Hiſpanico præſidio conceſſum fuiſſet. Suſpectabat enim Hiſpanorum ingenia auida imperij, atque aſſueta rapinis & maleficijs, tanquam ex occaſione Catharenſium rebus vim allatura: vſq; adeo indignanter eam iniuriã patritijs æſtimantibus, vt auerſo à Cæſarianis animo ſuſceptæ eius detrimentoſę expeditionis ſingulos patres pœniteret, & decemuiri in ſpem pacis inducias à Solymano petendas eſſe decernerent: quę vel ob id opera Laurentij Griti, qui Andreæ principis fuerat filius, benignè atq; celeriter impetratæ ſunt, quoniam Galliæ regis legatus Antonius Rinco Byzantij purpuratos opportunè docuerat id fœdus, quod apud Neapolium cum Cæſare à Venetis diſſentiente multo maxima ſenatus parte percuſſum fuiſſe, inuitiſq; demum ferè omnibus id recens bellum ſuſceptum eſſe memorabat. Quum hæc agerentur, nunciatum eſt, Barbaruſſam, vt Caſtrenſibus opem ferret, eduxiſſe claſſem: ſed quum ad Saxonem inſulam perueniſſet, aduerſa tempeſtate oborta non modo retentum fuiſſe, ſed aliquot triremium, quas atrox ventus Africo atq; Auſtro permixtus Acroceraunijs cautibus illiſiſſet, iacturam feciſſe diceretur: vti facilè apparebat ex armamentis, eiuſque naufragij fragmentis, quæ toto ferè Dalmatico

litore

litore natantia & eiecta viſebantur. Ea re certius cognita Capellius eius animi fuit, ut eductis claſsibus Barbaruſſam eo incōmodo perturbatū perſequeretur, cui cōſilio favebat & ipſe Gonzaga, qui amiſſum decus ad Leucadē nobili aliquo facinore edito redimendum eſſe diſſerebat. Sed Auria multis de cauſis tanquam importuni auſus conſilium facilè improbans, ſibi in Italiam redeundum ita ſtatuit, ut continuò vela ventis daret, plurimùm indignante Capellio, qui advocatis ſuæ claſsis trierarchis omnibus contumelioſam rationem in Auriam effudit, ita ut ſeipſum deteſtaretur, qui ſe alieno imperio ſubiecíſſet, eosq; moneret, ne unquam externi cuiuſquam præfecti imperia ſubirent, poſtquam vel ignavia vel malignitate homo Ligur, Veneti nominis antiquus hoſtis, conceptæ atq; exploratæ victoriæ deeſſe, & Italicæ navalis diſciplinę exiſtimationem, fœdo importunæ ceſſationis & fugæ exitu dedecorare voluiſſet. At Auria conſilio apprimè gravis hæc verba, atque hoſce vel adverſos de ſe rumores facilè contemnebat, quum cuncta quæ ageret, ad commodum Cæſaris revocare eſſet ſolitus: ita ut per ironiam Valerius Vrſinus, qui tum aderat Veneto ſtipendio addictus, nihil niſi peritiſsimè & conſultiſsimè ab Auria adminiſtratum atque omnino geſtum diceret, quando Venetos cum Solymano commiſiſſet, & diuturno maximè bello ianuā, uti exoptare videri poſſet Cæſar, vel ipſis nolentibus Venetis aperuiſſet: & id certè ne amiſſo quidem ullo navigio probè præſtitiſſe iudicari deberet. Non deerant ſiquidem factioſæ malignitatis homines, qui interpretarentur id contractum cum Turcis bellum, magno Cæſari commodo ceſſurum, quòd Venetos tanti irritati hoſtis vim terra marique diu non eſſe laturos appareret: ideoq; eos tanquam exhauſtos opibus, atque pecunia, eò brevi redigi poſſe aſſeverarent, ut his terreſtris eorum imperij urbibus, ſuperioribus temporibus impotenter occuparint, aut vi, aut aliqua demum pactione, quam neceſsitas exprimeret, uti nuper conſpirantium regum bello feciſſent, decedere cogerentur. Cæterùm Caſtronovo capto, atque his, quæ diximus, Hiſpanorum præſidijs Sarmento duce impoſitis, atque obiter abeuntibus claſsibus eam iniuriam uſque adeo graviter atque ſuperbe Solymanus tulit, ut magno apparatu id oppidum, terra marique repetendum decerneret, augeretque iratus Venetis in Peloponneſo copias, quibus & Nauplium & Epidaurus acriter oppugnarentur ſimul & vehementer obſiderentur. Singulare autem gaudium concepit, quòd totius propè Chriſtiani nominis claſſes, quas anteà plus æquo magnifacere erat ſolitus, adverſum ſe coactas Barbaruſſa omnibus propè rebus inferior omni exiſtimatione ſpoliatas, toto mari effugere coegiſſet. Ineunte igitur Vere, Barbaruſſa refecit claſſem, & novos remiges in ſupplementum maritimis regionibus imperavit: atque eum, uti oportebat, propugnatorum ex Ianizeris præcipuè numerum, & exercitatiſsimum quemq; ex alijs ordinibus, in claſſem deſcripſit, duasq; ingentes onerarias naves, quas Mahonas vocabat, ad ferenda totius tormentarij apparatus, & caſtrenſis inſtrumenti onera celeriter ædificavit. Decretus quoq; eſt in id bellū dux alter, qui terra rem gereret Vlamanes Perſa. Is bellicæ virtutis commendatione in demortui Vſtrephi locum in præfectura Illyrica, quam Boſnenſem vocant, ſuffectus fuerat. Hunc enim alibi à Tammaſo Perſarum rege transfugiſſe memoravimus. Hic operam dedit, ut ſeptem minores Sanzachi cum eorum equitum aſſuetis turmis è proximis regionibus ſibi adiungerentur, conduxitque non multa pecunia pedites eius generis, qui Haidones, V=

ſcochi, Martelloſij, Chymeriotæ, & Morlachi vulgo appellantur: agreſte hominum genus, ſyluis atq; nemoribus prædandi cauſa aſſuetum: ſed durum & velox, indomitiq; vigoris aduerſus omnes cœli iniurias, & in omne belli facinus paratum atq; expeditum: vtpote qui nudis pedibus, aut tantum carbatinatis per rupes & cautes confragoſarum vallium aſperrimorumq; montium crepidines, mira, vti in capreis videri eſt, celeritate diſcurrant: & ſagittis & fundis eminus, cominus autem præpilatis quibuſdam ſparis, paruisq; ſecuribus, ab ancipiti mucrone, quum eas nonnunquam contorqueant mortiferis, in hoſtes vtantur. Hos enim Vlamanes, non qui pugnarent modò, ſed qui opus facerent, munitionesq; erigerent, maximè idoneos (vt Turcis parceret) & pro pè ſibi neceſſarios exiſtimabat. quibus omnibus Teſtegim Turcam præfecerat, qui Habraimi Baſſæ citharædus fuiſſe, & improba delatione illius damnationem maturaſſe dicebatur. Itaq; adulta æſtate, quum Barbaruſſa educta Helleſponto claſſe in Rizzonicum ſinum perueniſſet, eodem tempore Vlamanes cum triginta millibus equitum & peditum in ſummis montibus ſeſe oſtendit. Barbaruſſa prius quàm primas ſinus fauces intraret, Draguthem & Corſetum piratas cum triginta validis biremibus, quas galeottas vocant, ad explorandum præmiſit, ita vt Caſtronoui mœnia accedentes, ſinu quodam á tormentis ſe protegerent, indeq; aquatum ad proximum fontem, quem Artifarium appellant, in terram exirent, in quos extemplò Sarmentus Macinium Mongaiam cum ſua cohorte, et Lazarum Coronæum cum turma equitum erumpere iuſſit, commiſſoq; certaminè Turcæ multis eorum interfectis & captis terga dare, & ad Galeottas adnatare coacti ſunt. Exinde Barbaruſſa applicuit cum nonaginta triremibus, & tribus quas diximus Mahonis, totumq; triduum abſumpſit in exponendis tormentis, erigendisq; eorum munitionibus, quæ niſi noctu adminiſtrari perficiq; poterant, propter perpetuam tormentorum omnis generis pilarum procellam, quæ in opus facientes ab Hiſpanis effundebatur, ſic vt eo triduo Turcarum amplius mille tormentis icti interfectiq; ſint, in queis & ipſe cecidit Agis Hariadenus, qui in Africa ad Taioream vrbem iuxta Tripolim ſeſe regem effecerat: cuius morte Barbaruſſam non mediocri dolore affectum ferunt, quòd inter veteres amicos longè omnium prudentisſimus atq; fortisſimus haberetur. Barbaruſſa multo cum labore cædeque ſuorum perfectis quæ inſtituerat operibus, ſupra quinquaginta quatuor maioris generis tormenta promouit, in queis erant duplices colubrinæ ſeptem, ſtupendæq; item magnitudinis quatuor baſiliſci, qui ferreum amplius centum pondo globum euomebant. Reliqua erant eius generis quæ duplices medijq; canones vacantur: præter ſacros & hieroſalcones: atq; item mortaria quæ lapideas immanes pilas in ſublime iaciebant, vt ſupernè decidentes terribili ruina domorum tecta deformarent. Ex hoc numero, vti oportebat, circiter quartam partem Vlamani impertitus eſt, vt à Septentrione diuerſam a ſua oppugnatione m inſtitueret. Ipſe enim ab oriente è triplici loco diuiſis muneribus cum Tabache & Halileuano viro Hiſpano, qui iampridem ad Mahometis ſacra delapſus Tunetano priore bello ſingularem peritiæ militaris laudem eximiosq; i ıde honores apud Barbaruſſam & reliquos Turcas promeruerat, quatere murum cœperat. A mari quoq; Salecus admotis triremium proris certum propugnaculi locum oppugnare iuſſus, eum feriendi muri tenorem ſeruabat, vt quoti die ſub auroram, & quum ſol inclinaret in veſperam denis per vices promotis

triremi-

triremibus murum verberaret. Vsq; adeo autem per aliquot dies acriter & continenter quassata sunt mœnia, vt Sarmentus vel opportunè intus contra procidentem murum noua munimenta noctu præcipuè erigens, ægrè patefacta loca resarciret, & tam multa tormentorum verberatione magnopere terreretur. Nam tametsi integros nouem menses vacuos à bello nactus, nihil parcendo militibus aduersum hostes, quos omnino venturos ad oppugnandum ominabatur, nouos aggeres erexisset, & reliqua in rem oppurtuna opera perfecisset: duabus maximè de causis angebatur, quòd saxeo in loco glebam & cespitem ad construendas ex disciplina munitiones desideraret, nec à quoquam maturam opem sibi afferri posse speraret. Nam tametsi ab Auria, qui Brundusino in portu Cæsarianam classem continebat, duo nauigia onusta commeatibus, atque his rebus, quæ ad apparatum tormentorum pertinerent, superioribus diebus acceperat, multaq; adhortatione ipsius Auriæ subsidia pollicentis fuerat confirmatus, nihil tamen eum deducta in pugnæ periculum classe, qua ipsi subueniretur, tentaturum arbitrabatur. Itaq; quum Sarmentus tot ruinis vno tempore vario in loco sese opponere conaretur, Turcæ perampla turre, quę muro interiore quadrato cingebatur, potiti sunt: eo successu, vt ad terrendos nostros in fastigio Barbaricum vexillum erigerent, atq; ex ea munitione, quæ erat circa turrem, sclopettis atque sagittis primò, mox etiam tormentis inde collibratis Hispanos impeterent. Quum impigrè resisteretur à nostris, Sarmentus ad ima fundamenta eius munitionis cuniculum agi iusfit, quem vulgò Minam vocant, vt suppositis ex tormentario puluere ignibus, quum Turcæ maximè vrgerent, & in oppidum irrumpere conarentur, ex repentinis flammis disruptæ munitionis ruina, inopinantes opprimerentur. Sed ea res aduersum habuit euentum: nam quum ingruentibus Turcis opportunè cuniculo ignis subderetur, ea collata materia incendiarij pulueris, importuno quodam lentore concepto, tardè & segniter flammā corripuit: ita vt frustra in hostes exitum quærens repulsa flamma in nostros reuerberaretur: multosq; igne correptos absumeret, & in his ipsum cuniculi magistrum Michaelem Firminum, è Cæsarea Augusta citerioris Hispaniæ. Accidit etiam vt eodem tempore apud superiorem oppugnationem Vlamanes aliquantam ab attigua arcem uri partem prosterneret, & Barbari tanquam victores sublato clamore plurimum exultarent. Quibus rerum difficultatibus adductus Sarmentus edixit, vt qui milites essent sauciati, neq; operam pugnando præstere possent, sese in inferiorem arcem reciperent, quo Aloisius Arius, et Macinius Mongaia incommodè vulnerati concesfissent: reliqui autem supremum bellicæ virtutis conatum edituri, medio in foro se conglobarent, vt non inulti extremum communis Fortunæ casum subirent. Nec mora cruentisſimum irruentibus Turcis certamen est editū, sed nostris iniquius, quum plenus imber sclopettarijs, qui vni omniū peritisſimè rem gerebant, funiculorum ignes extinxisset, & necessario non hastis modò, sed gladijs vterentur: æquiore Turcarum conditione, qui innumerabiles sagittas in nostros spargebant. Multi prętereа hostiū equestris ordinis, pedibus pugnare iussi, prælatis equestribus peltis incuruos suos enses ita in nostros exercebant, vt galeas ferreaq; humeralia facilè discinderent, atq; ad vnum fermè omnes vel fortisſimè repugnantes trucidarent: sic vt vtraq; pars ardore prælij accensa per strata cadauera peruadere ad suum hostem, & consertis manibus pugnare minimè dubitaret. Cecidit in eo conatu

fortisſimè dimicans Cuſanus Burgundus,qui propter ſæpius ſpectatam in prę lijs virtutem Hiſpanicæ cohortis præfecturam meruerat. Sarmentus ipſe tribus ſagittis intra galeam os confixus,feſſusq; longa vigilia & diuturno pugnæ labore, in veſtigio aliquandiu tela vitabundus fortiter perſtitit, & quum pugnando honeſtam mortem oppetere quàm pedem referre mallet, & Sancium Friam cohortis præfectum fugam circunſpectare conſpiceret, eum ſeuera voce increpitans manu comprehendit, et locum tueri iusſit, ſic vt ſecum ingruentibus hoſtibus conſiſtere, atq; occumbere cogeretur. Is namque Frias turbidis & peruerſis conſilijs ſalubria Sarmenti imperia ſæpè contempſerat, & improbitate quadam malignitateq; ingenij meliora, atque oppurtuna ad ſalutem ſuadentibus tranſuerſum ſe præbuerat, & omnium ſeditioſisſimus apud Inſubres fuiſſe ferebatur. Itaq; ambo,nequaquam pari virtute, detruncati ab hoſtibus in veſtigio conciderunt: cæteris omnibus pari ſorte, ſed non eadem generoſi animi fortitudine ad vnum interfectis. Nam quoſdam abieciſſe gladios,vti erant longa dimicatione fatigati, confectiq; vigilijs,ſalutem à Barbaris fruſtra pasſis manibus petijſſe ferebatur.Interfecti ſunt in eo tumultū cohortium præfecti Ioannes Cantaber,Dominicus Arriadanus maior,Seronius Taraconenſis,et Oliuerius Valentinus.Qua ſuorum terribili cæde terrefactus Arius, & qui cum eo in inferiorem arcem confugerant, quòd nullis viribus, quibus ſuſtineri poſſet victor hoſtis,niterentur, deditionis vexillo expanſo ſignificationem hoſtibus fecerunt, atq; ita eos integra fide Hariadenus in ſeruitutem vit.. incolumi facilè recepit. In his fuere præter ignobilem militum turbam,præfecti ſpectatæ virtutis & dignitatis, ipſe Arius, atq; Macinius, Didacusque Maſchefa. Præterea viri Græci ſtrenuisſimi equitum præfecti Lazarus ipſe Coroneus,et Andreas Scrapula è Nauplio. Reliqui quibus expedita deditio ſaluti fuit,fuere omnis generis hominum circiter octingenti,in quibus eminebat Hieremias Liguſticæ ſtirpis, qui eius oppidi epiſcopatum impetrarat.Hi omnes à Barbaruſſa in ſeruitutem Byzantium aſportati ſunt, præter vnum Maciniū Mongaiam,qui cum ab eo quæreretur,ſolicitareturque impenſius,vt ad ſacra Mahometana deficeret, atq; inſolentius oppugnatæ & conſeruatæ nauis ſuæ caſum iactaret, Barbaruſſa ei iratus ad proram triremis ceruices abſcindi iusſit. Sarmenti cadauer inter tot occiſorum aceruos agnoſci non potuit, quanquam id Barbaruſſa multæ pecuniæ & libertatis propoſito præmio diligentisſimè perquiſiſſet,quòd caput eius ad Solimanum mittere decreuiſſet.Exinde inflatus victoria, & quòd iam Rizzanum caſtellum in propinquo poſitum Veneti cuſtodes tot hoſtium conſpectu perterriti Turcis dedidiſſent,Catharo vrbi inhiare cœpit,ita vt vrbis prætorem minacibus literis ſolicitaret ad dedendam ſibi vrbem,ac niſi continuò portas aperiret,ſe mœnia tormentis aggreſſurum denunciaret. Erat is prætor patritij ordinis,nomine Ioannes Matthæus Bembus,inſigni virtute conſtantiaq; animi præditus. Is per literas Barbaruſſæ reſpondebat,nullum Catharo in vrbe Ottomannis ius eſſe, propterea ſi vim inferret, eum recentium induciarum, quas concesſiſſet,leges violaturum non ſine contumelia ſui imperatoris, qui nunquam iuſiurandi fidem fallere conſueſſet.Quod ſi iniquo iudicio rem ad arma deducere cuperet, ipſum qui cum imperio præeſſet vrbi, daturū operam vt improbè vim illatam paribus tormētis propulſaret.Ad ea ſubiratus victor Barbarus in vltimū ſinus receſſum aliquot triremes promouit, diſploſisq; tormentis oppugnaturi ſpe-

ciem

ciem præbuit. Cui Bembus prætor egregiè constans & impaudius, totidem tormentorum suorum bombis & pilis strenuè respondit, & præsidium armatum in mœnibus Barbaris ostendit. Quare animaduersa Barbarussa inhibuit remos, reuocatisq; anterioribus nauigijs ad Castronouum est reuersus, delinitusq; exinde prætoris Bembi muneribus, nihil expectata induciarum fide, quam paulo antè de scripto exegerat, sinu excessit, rogauitq; Bembum, vt præclaro induciarum testimonio præbito, quibus posset rebus Vlamanem Illyricæ prouinciæ præfectum amicè subleuaret. Castronouo per hunc modum, vt diximus, à Turcis fortiter expugnato, atq; inibi Hispanis ad vnum omnibus aut trucidatis, aut si qui ex deditione cædeq; superfuissent ad transtra triremiū relegatis, nostrorum ducum animis non dubius cum pudore timor incessit, facilè reputantibus quales quantæq; forent Barbarorum militum vires, quantæq; opes Solymani superbi hostis terra mariq; ad propulsandam vindicandamq; iniuriam nuper extitissent: sic vt pijs animis homines intestina bella atquè dissidia principum magnopere detestari inciperent, & de concilianda pace sacroq; bello communibus studijs cogitandum arbitrarentur. Quum verò Vastius Mediolani fortissimæ legionis interitum deploraret, Insubres ipsi tacitè lætabantur; diuiq; Donati numen frequentatis passim altaribus impensè percolebant: cuius numen ritè factas à populis immaniter dereptis in Hispanos execrationes nequaquam inanes esse voluisset, postquam ipso die annuo eius memoriæ dicato, ad septimum Idus Augusti rapaces homines maleficiorum pœnas dare coegisset, & id aliquanto cumulatiùs quàm non planè decumatis Siciliensium Hispanorum cohortibus accidisset. Admonebantur autem nostri principes attenuatis opibus infirmi, vt magis & magis cogendo auro va carent, quod vel cum incomparabili subiectorum eorum imperijs populorum iniuria acerbitateq; diligentissimè faciebant, honestam sacri belli suscipiendi caussam præferentes: vanissima tamen, & semper vsurpata ratione, postquam priuato potius commodo cupiditatiq;, quàm publico decori publicæq; saluti studere consueuissent: maximèque mirarentur, cur Solymano ab inexhaustis thesauris, tot pecuniæ in bellicos sumptus suppeterent, quum ipsi vel semper expilando prędandoque, vnius tantum belli copijs ægerrimè stipendia soluerentur: & Barbarum ex aduerso; pluribus simul in locis terra marique diuersa alere bella perspicerent, vt tum acciderat quum, eodem anno Ottomannica arma ad opugnandos Lusitanos in Indiam vsque protulisset. Ædificata siquidem, vt diximus, ad Suetiam, olim Arsinoes, portū Rubri maris in genti classe Solimanus Eunuchus cum Moro Alexandrino, sinus Arabici angustias egressus, præteruectusq; Persici maris sinum ad Indum vsque amnem peruenerat: magnisq; viribus Dium vrbem, Lusitanorum portum, ad fluminis fauces positum oppugnarat. Cuius belli is exitus fuit, vt Eunuchus post oppugnatos per multos dies terra mariq; Lusitanos, quum eos indomitæ virtutis esse reperisset, incœpto absistere, & desertis maioribus tormentis ad Ademum, nobilissimi emporij vrbem, redire sit coactus, vbi planè fractus animo, quòd nihil ex voto prouenisset, ipsum Ademanum regem, sub fide ab se vocatum, in antenna prætoriæ suæ laqueo suspendit, eiusq; gaza omni surrepta, vrbem claustris complectentium se montium, & lapideo insigni muro munitissimam, occupauit. parq; sæuitia appulsus ad Zidæ portum, vnde terrestri demum itinere Mecha vrbs, totius Arabiæ sepulchri Mahometis religione

clarisſima aditur, Zibitinum regem, ſumptuoſis muneribus gratiam eius appetentem interfecit, præſidijs eius aulę omnibus ſub fide immaniter trucidatis, ſic vt mox ille ſemiuir apprime rapax & cruentus ad Mecham deferretur, vt ſe apud pſeudoprophetæ fontem expiandis tot ſceleribus religioſe ablueret, Moro cum claſſe ad Suetiam redire iuſſo. Huius Rubri maris ſiue Arabici ſinus longitudo à Suetia ad ipſas freti anguſtias mille, & quadringentis paſſuum millibus extenditur, quum latitudo maior vix ducentorum milliarium ſummam impleat. Id verò totum quandam humani cruris figuram exprimit, quandoquidem abſcedentibus vtrinque litoribus ſenſim ſe aperiens magis ac magis paulatim dilatetur, donec ad anguſtias quas vocant Azanias in fauces coarctetur. Ab his olim Oceanum à meridie Auſtri flatibus intumeſcentem illac violento impetu ſe infudiſſe ac deuoratis terris eum ſinum effeciſſe perhibent, multis refertum inſulis & ſcopulis, proptereaque nauigantibus importunum. Inſularum longè maxima circa medium ſinus affirmatur Camerana, quæ tamen tota ferè inculta eſt, extantibus tantum quibuſdam arcium veſtigijs. Incolæ Æthiopici coloris ſunt, & tuguria palmarum folijs intexta inhabitant, præcipuamque piſcationi operam impendunt, ſicvt plerumque vrinantes conchas margaritarum in profundo legant. Ab alto fretum intrantibus ſiniſtrorſum ſinuatur mare, vbi eſt inſula nomine Delacia, quæ proximæ continentis regno ſubiecta eſt. Id Barnagaſium vocant, & magni Preteiannis Abysſinorum regis imperio paret: cuius etiam ditionis ſunt cuncta ea litora, quæ vſq; ad Suetiam in infimo ſinu poſitam protenduntur. In hoc litore Ercocchus portus viſitur Abysſinæ regionis, è quo Indiæ merces ad interiora Æthiopum regna trans Nilum amnem deferuntur. In aduerſo autem Arabico litore Zida per celebris portus reperitur, quo applicant peregrini, qui religionis cauſa ad vrbem Mecham duorum dierum terreſtri itinere diſtantem contendunt, vt Mahometis ſepulchrum inuiſant, quanquam id pleriq; inane eſſe aſſeuerent, quum illum apud Medinã Talnabim ex humanis excesſiſſe, atq; ibi tumulatum fuiſſe prædicent, quæ vrbs pertinet ad fines arenoſæ ſolitudinis, quæ Arabes à Syris diſterminat. Extra autem freti anguſtias ad læuam Ademum occurrit, celeberrimum, vt diximus, Fœlicis Arabiæ emporium. Inde ad Orientem nauigatur ad aliud fama & celebritate par emporium, nomine Ormutium, ad fauces Perſici ſinus in inſula poſitum, indeq; reliqua Indorum regna, vſq; trans Indum, & Gangem, & auream Cherſoneſſum adita ſubactaq; à Luſitanis verſus Sinarum regiones, eorum claſſibus adeuntur. Egredientibus verò Rubri maris fauces, immenſum illud Auſtralis Oceani pelagus dextrorſum occurrit Troglodyticòque in litore Selana Mombazanaq; & Melindia regna, ad inſulam diui Laurentij atque ipſum extremum Æthiopiæ promontorium, Bonæſpei vocatum, anfractuoſis & lacinatis litoribus protenduntur.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVIII.

IAm plures dies Genuæ ſubſederat Cæſar confirmandæ valetudini intentus, quæ paululum commota fuerat ex inclementia Prouincialis cœli: vnde vaſtatis legionibus, tot milia hominum, Germanorumq; præſertim, contagioſa tabe perijſſent. Vehementer etiam erat occupatus explicandis grauisſimarum rerum conſilijs, quæ perpetuo curarum nexu, ex rebus in Gallia parum ſecundæ geſtis ſuccreuiſſent. Quamobrem monebatur ab Auria, vt peragenda conficere maturaret, priusquam hybernis tempeſtatibus recrudeſceret mare, quod ſubeſſent brumales dies, nec certa eſſet per Alcyonios dies maris tranquillitas, quæ ſicuti nequaquam ad certam diem ſtata, ſæpe præueniẽs, & nonnunquam ſerius aduentans, nauigare auſis non ſemper arridere conſueſſet. Cæſari enim in Hiſpaniam erat enauigandum: ſed duæ res maximè retardabant, quæ dignitatem eius, & iam ardente bello in Subalpinis rerum ſecuritatem reſpicerent. Arx ſiquidem Mediolani priusquam ipſe Italia excederet, Hiſpano cuſtode, Hiſpanoq; præſidio munienda videbatur, & Montisferrati ditionis imperium, quod eſſet ex Cæſariana lege beneficiarium, legitimo heredi adiudicandum. Id cenſebant Cæſarianorum partium ſtudioſi, quum eius regionis opes magno momento ad ſuſtinendos Gallos, eo bello futuras proſpicerent, propter Padi amnis validorumq; aliquot oppidorum opportunitates. De hæreditate enim eius imperij grauis oborta erat controuerſa, diuq; ea magna competitorum contentione iactabatur: conſtitutis namque à Cæſare iudicibus, & conteſtata lite, prolatisq; antiquisſimorum iurium documentis, tres ſimul litem ſerebant, Federicus ipſe Gonzaga, Carolus Sabaudius, & Franciſcus Salaſſus, diuerſo ambitu, diuerſaque ſpe ingresſi litem, ius ſibi reddi vno tempore flagitabant: ſpes eorum alentibus iureconſultis: vtpote qui priuato quæſtui, & factionibus facilè deſeruirent. Cæterùm præclarum omnino ius erat Federico, in cuius matrimonio erat ſoror Bonifacij, qui ex lapſu currentis equi perijſſet, non obſcura hæres fraterni imperij, quum Sabaudij atque Salasſi iura nimis obſoleta et incerta putarentur. Salaſſus ab recenti merito, quòd deſerto Gallo rege ad Cæſarem opportunisſimo belli tempore ſe contuliſſet, non obſcuram præmij ſpem præferebat. Sabaudius verò nulla ſua culpa, ſed cauſa Cæſaris, cui vel malo ſuo ſtudendum iudicaſſet, magna parte principatus miſerè expoliatus, reſarciri ſibi incommoda Montisferrati dominatus conceſsione, ex benignitate Cæſaris poſtulabat. Sed his in rebus Cæſar æquus diſceptator, & iuris ſui conſultisſimus, erecto tribunali, ita litem

diremit, vt ſecundum Federici iura meritaq; pronunciaret, et Aluarum Lunam, à quo Federicus in ditionem duceretur, eligeret. De arce autem Mediolanenſi pari celeritate tranſactum eſt. Nam Maximilianus Stampa vetus cuſtos, poſt Sfortiæ mortem ſe Cæſaris nomine in cuſtodia permanſurum profeſſus, nullam moram attulit, quin arce excederet, quanquam ex vetere ſuo maximeque fideli obſequio, & ſtudio inſigni in Cęſarianum nomen, relinqui poſſe in eadem præfectura ſperauiſſet. Sed Cæſar Hiſpano potius viro quàm Inſubri, quanquam generoſo ſpectataq; fide prædito, fidendum ratus, cæteris in rebus Stampæ poſtulatis tanquam ſtudioſo partium, Inſubrumq; procerum ſplendidisſimo, collata Soncini oppidi ditione, benignè atq; indulgentisſimè ſatisfecit. His confectis rebus dimisſisq; ab ſe totius prope Italię regulis, ipſoq; præcipuè Alexandro Medice genero, & Federico Mantuano, qui Caſalem Montisferrati caput ab Aluaro Luna deduceretur: nactus idoneam tempeſtatem in Hiſpaniam ſecundisſimè nauigauit. Sub id tempus Gallorũ duces per ea, quæ nuper occupaſſent, Subalpinæ regionis oppida, diuiſis copijs, præſidia confirmarant. Erant hi fermè omnes Itali, quòd Gallos magna ex parte ad pręſidium terræ patriæ, quum Cæſar in Prouinciam irrumperet, Franciſcus reuocarat. In his fuere præter Paulum Rentij Ceritis filium, & Annibalem Gonzagam cognomento Nouellarium, Guido Rangonus, Cæſar Fregoſius, Caniniusq; Gonzaga, qui paulò antè nequicquam tentata Genuæ expugnatione, ad Subalpina Gallorũ oppida ſe receperant, & quædam minora caſtella pulſis Cæſarianis occuparant. Excubabant autem in eam curam, vt proferrent fines, opportunoque aliquo ad gerendum bellum oppido ex inſidijs potirentur. Hoc idem ne facilè accidere poſſet, ſedulò præcauebat Vaſtius. Is paulo antè ex Tranſalpina prouincia regreſſus, Puerino in oppido Hiſpanorum, Italorumque cohortes recenſuerat, animaduerſisque ac exploratis Gallorum præſidijs atque conſilijs, Cherium inſtar vrbis ingens oppidum, Taurino ad quintum lapidem propinquum, ex itinere aggredi, atque expugnare cogitarat. Sed ea re adactis tormentis vix dum cœpta, quòd ibi Rodericus Ripalta caſtrorum magiſter, oppidi ſitum mœniumque naturam ſpeculando, ictu minoris tormenti fuiſſet interfectus, & Annibal Nouellarius extructo inſigni propugnaculo, cum delectis cohortibus oppidum tueretur, ad Aſtam in hiberna conceſſerat, Ioanne Barga in præſidio Villanouæ conſtituto, & reliquis item cohortibus per circumiecta caſtella diſtributis. Huic negotio præpoſitus erat Franciſcus Marchio Salaſſus, qui à Franciſco rege ex fluxa fide diſcedens, ad Cæſarem Galliam inuadentem ſe contulerat, præbueratque non obſcura malignitate callidam operam, vt Foſſanum oppidum ab inopia commeatus à Gallis præſidiarijs Antonio Leuæ dederetur: ſedulo enim dux ille apprimè aſtutus & vafer Salaſſum quibusdam offenſionibus à regijs ducibus alienatum, multa pollicendo, à Regis amicitia clientelaq; ea condicione diuulſerat, vt ei pręfecturam Hiſpanici peditatus Cæſaris nomine promitteret, quam Daualæ domui à multis antè annis præclaro fidei atq; virtutis merito rex Ferdinandus conceſſiſſet. Ei quoq; Leua filiam nuptui ſe daturum pollicebatur: quibus emolumentis inuitatus ſine pudore fidem mutare, regemq; deſerere potuerit, ſed iuſta cum obtrectatione Vaſtij, inuidiaq; multorũ, id infamis conſilij præmium appetiſſe apparebat, quanquam Hiſpani cohortiũ præfecti, & centuriones nonnulli, malignis ingratisq; ingenijs cum probro Vaſtij ipſum Salaſſum tanquã

verùm

verum opportunumq; ducem, ideoque efficacius atq; nobilius arma tractaturum, impudenti adulatione complecterentur, utpote qui ſibi licere cuncta, & impunè rapere poſſe omnia ex indulgentia novi nec adhuc à Cęſare confirmati ducis ſperarent, uti videre fuit, quum apud Caragium oppidũ, devicto Turriſano Gallicarum partium tumultuario duce, trahenteq; ſecum ad bellum inconditam agreſtium multitudinem, inuſitatæ crudelitatis cædes ederetur. Salaſſus namque Hiſpanos, ut in deditam & ad terram arma proijcientem miſerorum hoſtium multitudinem, atrociſsima cæde graſſarentur, immaniter fuerat cohortatus, eo eventu ut ingens hominum multitudo mortem ſuppliciter deprecantium crudeliſsimè fuerit trucidata, quod uſquam anteà vel ab efferatis & Barbaris factum fuiſſe nemo meminerat. Qua crudeli indulgentia Salaſſus ſe bene auſpicatum fuiſſe promiſſæ præfecturæ honorem, & conciliaſſe ſibi hoſtili ſanguine & præda Hiſpanos inſolentiſsimè iactabat. Subſtiterat Albæ Pompeiæ Federicus Gonzaga, expectans ut ex ſententia iuſſuque Cæſaris à Caſalenſibus in urbem reciperetur, & Montisferrati princeps populari acclamatione præclaro iure hæreditatis appellaretur. Sed Alvarus Luna ad tradendum de manu urbis imperium ſolenni cerimonia in urbem præmiſſus: ea in re nõ alienas modò, ſed planè rebelles civium voluntates reperiebat. Erant plerique principes Guelphi nominis, qui antiquiſsimi dominatus ditionem patriamque in poteſtatem Mantuani, novi ignotique ſibi principis devenire iniquiſsimis animis ferebant, malebantque parere Gallis, opulentiſsimique regis imperio, qui Ciſalpinæ Galliæ poſſeſsione, eiectis Cæſarianis, potiturus eſſe crederetur, quàm perferre Cæſarianorum acerbitates, qui perpetuis æſtivis atq; hybernis amica oppida miſerabiliter vexare, ac evertere conſueviſſent. Vigebat etiam tum memoria apud Caſalenſes Guliermi principis, qui Gallicam alam ductare, & Regis gratia magno civium ſuorum commodo pollere erat ſolitus. Nam quiſq; uti erat genere nobilis, & ſpiritu alacer in alam equeſtri ſtipendio ſcribebatur, ſentiebantq; fermè omnes cives, ex ea militia & peculiari Regis benignitate non obſcura emolumenta, quæ erant honeſtiſsima, his præſertim civibus, qui principis benevolentiam ex fide virtuteq;, aut in ala foris, aut in aula domi meruiſſent: quarum rerum nihil ſperarẽt ex dominatu Mantuani, quòd Cæſarianæ militiæ honores & præmia nequaquam ad Italos, verùm ad Hiſpanos atq; Germanos & Belgas verterentur. His depravatos opinionibus Caſalenſes duo ante alios, ut ad Gallos deficerent, aſsidua cohortatione ſolicitarat Guliermus Blandratus, profeſsione iureconſultus, ſed ingenio ſeditioſus & acer, planeq; militaris, & Chriſtophorus Guaſcus, Guelphæ factionis princeps apud Alexandrinos, qui eius ardentioris ſtudij nomine extorris & exul factus Gallis militabat. Itaq; Caſalenſium quorundam civium opera acceſſuntur Galli, hiſq; ad ingreſſum porta proditur, populo inexpectata re tanquam ignaro eius conſilij vehementer commoto atq; exterrito: ſed mox ſubticente, & nihil ſeſe ad arma commovente, quòd publico nobilitatis conſilio id facinus patratum fuiſſe crederet. Burria Gallorum præfectus primus omnium urbem intravit, promptiſsimos Vaſconum peditum, in equitum tergis conſeſſores, feſtinandi cauſa ſecum adducens, edicensq; ut alij atq; alij pedites & equites ex Varulengi oppidi præſidio deducti ſe præeuntem conſequerentur. Eo modo ad condictam à proditoribus horam quietiſsimè in urbẽ receptus, circumvallare arcẽ parat, ne quis inde in aream erumpe-

re poſsit. In eam namque Mantuani ipſius legati cum Alvaro Luna confugerant. Nec mora, Gallis impigrè operā navantibus, Burria, Blandratus, & Guaſcus arcis egreſſum circumvallant atque præſepiunt, foſſaque ſubitarij operis ſatis lata profundaque perducitur, lunatusque erigitur agger, in quo adverſus erumpere tentantes præſidium imponitur. Cæterùm occupatis in opere Gallis, eius rei geſtæ nuncius ad Vaſtium illicò defertur. Is tum exercebatur apud Aſtam in ludo parvæ pilæ. Hac re audita nihil ipſo ore perturbatur, ſed erecto animo expeditum capit conſilium ferendæ opis, idque miro ſilentio contegit, ac ſignum tuba dari iubet, ut milites illicò arma capiant, & ſe proficiſcentem ſumma feſtinatione ſubſequantur. Parent edicto milites, & per lutulenta itinera ſumma alacritate viam capeſſunt, rati ſe properè perduci ad occupandum aliquod hoſtile oppidum, unde opima præda peteretur. Sed non prius conſilium aperuit Vaſtius, quàm ad Alferium vicum eſt perventum. Tum verò advocatis præfectis, quam ſtultè atque arroganter Caſalenſes ad Gallos defecerint, patefacit: eorum perfidiam extemplò vindicandam edocet, ſpemque omnem ulciſcendi hoſtis in celeritate poſitam oſtendit: hortatur ſingulos, ut vel difficilimi itineris laborem impigrè ſuſtineant, ut paratæ victoriæ fructū contendendo atque accelerando ſecum percipere velint. Itaque tota ea nocte, vel præalto impeditum cœno iter nuſquā fuit intermiſſum, indignantibus Hiſpanis, quòd Caſalenſes uſq; adeo fœdum facinus admiſiſſent, ob idq; ad eos accenſis ſpe prædę animis celerrimè pervadunt. Orto iam ſole perventum eſt ad arcem: continuoque Vaſtius ab Alvaro Luna, Ioanneque Peſcherio arcis cuſtode perdiſcit, quas munitiones Galli contra arcem erexerint, quo animo ſint Caſalenſes, quibus viribus nitatur Burria Gallus. Speculanti autem muri altitudinem Vaſtio, eius equus, è quo dudum deſcenderat, ex tranſverſa hoſtium munitione tormenti pila interficitur. Sed nihil eum id inane oſtentum terret, poſtulatque ſibi extrorſus ab arce dimitti ſcalas, quibus murum ab arce ad Padum pertinentem aggrediatur: Nam milites per arcem receptos (quominus expeditè atque audacter ad invadendam hoſtium munitionem progrederentur) pons arcis ligneus, prolati fortè gravioris tormēti pondere effractis aſſeribus interruptus, importunè retardabat, & diſpoſiti poſt aggerem hoſtium ſclopettarij in ipſos erumpere audentes ſubitam glandium procellam ſe effuſuros intentis ignium funiculis oſtendebant. His igitur ſcalis arreptis & appoſitis, non dubitavère milites, quin audacter conſcenderent, & ſeſe in urbem deijcerent, quòd vetus agger mœnibus appoſitus, ex veteri conſuetudine introrſus eſſet acclivis. Verum Galli è munitione, ab altiſque privatis ædibus ſclopettis rem gerentes, multos eminus vulnerabant, atque ſternebant. Quare animadverſa Vaſtius exteriorem foſſam ſcalis coniungi, ſuperiectiſque aſſeribus contegi atque erigi in muri coronam præcipit, ut conferta acie milites tanquam per acclivem pontem conſcenſo muro in urbem intrarent, auctoq; eorum numero, qui iam tranſcenderant omnium animos confirmarent, & in arcem conglobata acie deferrentur. Non defuère ſibi Galli quin acerrimè prælium committerēt, ſic ut aliquandiu cruentiſsimè dimicaretur. Nam ut ad manum quoque ventum eſt, dubia victoria videbatur. In eo enim congreſſu Hieronymus Mendocius, Rhodiæ militiæ adſcriptus, & in Peloponneſo virtute clarus, qui erat Hiſpanorum princeps, glande traiectus cadit. Petrus Giaena mortifero ſclopetti ictu ſauciatur, occiditurq; immoderatę fortitudinis adoleſcens, Vgone Mon-

ne Moncata genitus, quem navali prelio iuxta Salernum ab Aurianis victum, interfectumq; fuiſſe docuimus. Exarſere ira Cæſariani, prodeunteque & cohortante Vaſtio, in hoſtes impetum redintegrant. Nec Galli impreſsionem ferre poſſunt, ſtatimq; profligantur, diffugiuntque per privatas domos, quas perforatis parietibus inter ſe ad permeandum coniunxerant. Sed paſsim expugnatis domibus hoſtes fermè omnes aut trucidantur, aut ſe victoribus dedunt. Capitur ipſe Burria: Blandratus feliciter effugit. Guaſcus dum tentaret Vadum in Pado, quum nullam veniam ſperaret, ſi in Vaſtij poteſtatem veniſſet, ſe temerè commiſiſſe amni, & periſſe creditus eſt, quòd nuſquam poſteà comparuiſſet. Caſalenſes vel Guelphi Gibelliniquè nominis ad unum omnes admiſsi facinoris in veſtigio pœnas dederunt, quum capti à milite pecunia ſe redimere cogerentur. Vaſtius templorum decus, mulierumque pudicitiam cordi habuit: multos ſervavit: accitusque Federicus liberalitatem ſuam in multos ſuarum partium cives exercuit, in luctuoſaque victoria, quæ voluptate peculiari minimè careret publico conſenſu receptus eſt. Nec multo poſt Vaſtius præmiſſo Burria, qui in arce Mediolani cuſtodiretur, Mediolanum contendit, eo animo ut Iacobum Medicem, fratremque eius Baptiſtam comprehenderet, quòd ab inimicis iniqua delatione conſenſiſſe cum Gallo hoſte dicerentur. Erant enim Medicei propter anteacti belli memoriam avariſsimè & crudeliſsimè Lario in lacu geſti, magnæ apud Mediolanenſes quoſdam principes expoſiti invidiæ, ſed qui à Franciſco Sfortia earum rerum veniam eſſent promeriti. Quum ambos Vaſtius poſt epulas cœpiſſet, his ſuſpicionibus ita ſeſe Iacobus explicuit, ut pro vetere ſua clementia Vaſtius eos nequaquam capite puniendos exiſtimaret, ne alienæ libidini, malignitatique ſerviviſſe diceretur; reiectoque ad Cæſarem iudicio, eos demum recipit in gratiam, atque eis ablatum à quæſtoribus argentum reſtitui iuſsit. Quum Vaſtius Mediolani veterum Saturnalium more natalitia Dei Chriſti feſta celebraret, apud Florẽtiam inuſitatæ perfidiæ, ſummæq; immanitatis facinus poſtridie nonas Ianuarias admiſſum eſt à Laurentio Medice in Alexandri principis atrociſsimam cædem. Cuius execrabilis facti cauſam & modum quàm breviſsimè potero explicare pro inſtituto operis, operępretium eſſe putaverim. Alexander ubi nuptijs cum Margarita Cæſaris filia Neapoli confectis, Florentiam eſt reverſus, opportunis civilium actionum decretis, inſtitutiſque præſidijs dominatus opes confirmavit, & maximè compoſiti & diligentis futuri principis ſpecimen dabat, ignoſcendo veteribus inimicis, ſtudioſoſque Medicei nominis & propinquos beneficijs ſublevando, & quod erat gratiæ popularis, rectiſsima ratione inter cives ius dicendo, quum infirmorum etiam civium preces & querimonias benignè ad aures admittere nunquã pigeret. Sextum & vigeſimum nato annum corpus obvenerat mediocris certè ſtaturæ, ſed valida atque habili nervorum compage firmiſsimum, militiæ laboribus utique par, atque omni ingenuæ exercitationi quum expediret, aptiſsimum. Sed eius animus levitate iuvenili in Venerem uſqueadeo procax erat & pręceps, ut ei novæ nuptæ ſordeſceret thorus, ac dignitatis ſuæ & valetudinis, & denique ſalutis curam abieciſſe crederetur, quum Laurentij patris exemplo, novis ſemper ſtupris ac adulterijs obnixè gauderet. Ea de cauſa noctu per urbem cum armatis ſæpe ita vagabatur, ut nonnunquã contracto cum obvijs cruento certamine ſummum vitę diſcrimen adiret. In eius intimam familiaritatẽ ſenſim ſeſe miro aſtu inſi-

nuarat Laurentius Medices, effictis moribus, & his in adulationem et deſtinatum dolum callidiſsime compoſitis, quibus infatuatum atque deceptum principem opprimeret. Erat is Mediceorum omnium Alexandro ſanguine maximè propinquus, ætate fermè æqualis, ipſiſque paternæ domus cubiculis adeo coniunctus, ut ſecretiore oſtio ad commeandum committerentur, communicatis ſcilicet ſeræ clavibus, quibus quum utrique luberet, ſine arbitro conveniendi facultas daretur. Nam unde facilè capi princeps poterat, amatoriarum cupiditatum, quibus ille inſatiabilis & vagus ſemper arderet, unus ipſe Laurentius & conſcius & arbiter erat effectus. Eruditi ſiquidem & arguti ingenij illecebris ad omne lenocinium erat paratus, & efficax, adeo ut non abſurdos verſus, qui eſſent inſtrumenta libidinis, pangere, nec inamœnas Etruſcæ fabulæ comœdias factitare, & in ſcenam edere ſoleret: ſimulabat enim ſe unicam ex his ſtudijs delectationem petere: propterea abdicare penitùs arma à latere, quę cæteri ex aula geſtarent, cruorem reformidare, & prorſus ſe imbellem eſſe, atq; ocij avidum oſtendere. Ad hæc pallente vultu & fronte contracta deambulabat ſolus cum paucis parciſsimè ſermones ferens, vaſta & ſilentia urbis loca frequentans, & non obſcuras ebullientis atrę bilis notas ita prę ferens, ut nonnulli eum irridere tacitè inciperent: alij acutiores eum aliquod inſolens & truculentum facinus coquere, prorſuſque meditari ſuſpicarentur. Nam quibuſdam in aula & ſuſpectus & inviſus eſſe cœpeart, quòd Neapoli cum Strozzis exulibus conſilia de interficiendo principe miſcuiſſet. Sæpe enim apud exules maledicentiſsimo ore in Alexandrum fuerat invectus, quum ille incerta adhuc Cæſaris ſoceri gratia ſuſpenſus, ſpurciſsimis inimicorum libellis & delationibus oppugnaretur, dixeratque ſe maturè viam inventurum, qua communis patriæ tyrannus ex tuto tolleretur. Cæterùm geminata veluti perfidia, quid exules cogitarent, quídve molirentur, ad Alexandrum illicò deferebat: prolatiſque nonnullis literis & ſyngraphis, præclaram ſtudio, officioque ſuo ſynceræ ſedulitatis fidem adſtruebat. Id quum reſciſſet ex ſuis ſpeculatoribus Petrus Strozza, verſipelle Laurentij ingenium, tanquam duplici ancipitique perfidia infame generosè atque indignanter deteſtatus, Pandulpho Puccio veteri ſuo ſodali fortè obvio, quin de ea re præceps colloqueretur linguam moderari non potuit, apertè dicens: Ecquam ineptus eſt & ſui ignarus, Pandulphe, hic veſter Alexander, qui Laurentio Medice ſummæ perfidię adulatore tantoperè delectatur, quando is quotidie nobis ſe illum omnino interfecturum iactanter repromittat. Non defuit officio ſuo Puccius, uti erat ex amicorũ cœtu pręcipuus, ſermonemque Strozzæ totum principi detulit. Nec multo pòſt Alexander Laurentium in cubiculum vocat, quid audierit enudat. Ad ea ille abſolutæ ſimulationis proditor, compoſito vultu ſubridens, ita reſpondit, ut cuncta ea quæ Strozza dixiſſet, vera eſſe fateretur, verùm non inepto artificio iam pridem ab ſe inſtituta. Quonam (inquit) princeps, tutiore aptioreque modò mihi erunt exacti ſpeculatoris partes implendæ, niſi ut me tibi ex arcano inimiciſsimum eſſe prædicem? ſcilicet ut hac ſubtili ſimulatione ſecreta omnia è præcordijs inimicorum eruantur, & ſaluti dignitatiq; tuę egregiè proſpiciam, vel hac mea diligentia, quanquàm ea meo nomini periculoſa & turpis appareat. His verbis, uti credi par eſt, anteà meditatis, ſuſpicionem omnem facilè avertit, apud principem iam planè fato ſuo obſtrictum, & nihil de homine cunctis amicitiæ, gratiæque iuribus, & peramplis beneficijs coniunctiſsimo ſuſpicantem.

cantem. Cæterùm ut certius atque lethalius falleret, his tantis delationum artificijs, etiam fraudulenta omnis lenocinij obsequia solerter addebat: nonnunquam principem ab effræni licentia intemperantem, ad sacratas virgines perducens, quarum ipse nefarijs amoribus usq; adeo perditè delectari consuesset, ut nequaquam magni Dei ultoris numen timeret, quòd eius sacrilegij reos nequaquam serò uti impios teterrimo vitæ exitu, vel hoc præclaro amborum exemplo damnare conspicimus. Itaque Laurentio supra sesquianum in hac diri sceleris cogitatione versato, nec alienæ fidei quicquã temerè committenti, fortuna infesta principi, per sequestram Venerem patrando facinori exoptatæ securitatis occasionem præbuit: saluti namque quum ante omnia cavendum arbitraretur, ut post editam tyranni cædẽ (sicuti aiebat) liberatæ ab se patriæ gaudio gloriæq; suæ salvus interesset, multa hactenus tanquam parum tuta expediendæ fugæ loca & tempora repudiarat. Fortè tum erat in ipsa principis vicinia matrona pernobilis, venustæq; formæ, sed certissimæ atq; inexpugnabilis pudicitiæ. Hanc quòd mirè placeret principi, ad tendendas insidias idoneam ratus, conciliando eius amori operam suam atque ingenium amanti obtulit, eoque propensius, quòd ea sibi esset arcta propinquitate coniuncta, atque ideò maximè familiaris. Itaque ea nocte, quę Ianuarias Nonas antecessit, postquam cœnatum est Laurentius cõposito dolo in aurem Alexandri insusurrans, perfidioseque mentitus, dicit in adamata muliere vel ingenuè casta, & diu reluctante, expugnatum esse pudorem persuasionibus atque promissis, eademque nocte eam in complexũ eius deventuram: ea tamen cõditione, ut totum id religioso silentio cõtegat, & quæ eius nomine ex sua fide præmia pepigerit, liberaliter præstet. Simulabat siquidẽ à muliere mutuæ pecuniæ subsidia peti, quę ipsius viro, uti iam princeps norat, nõ obscurè decoquenti suppeditaretur, confirmandis scilicet eius Fortunis & mercaturæ rationibus, quæ vehementer essent conturbatæ. His postulatis tanquam honestissimis facilè annuit Alexander, matura spe exoptatæ libidinis incensus, statimque cœnaculo exiens in domum attiguam ipsius Laurentij (uti sæpe alias) deducitur, ablegareque ab se cubicularios duos, qui aderant, iubetur: ne illi quicquam ex re composita instantique subodorari possent. Sistitur ergo incautus princeps in cubiculo, ipsoq; etiam proditoris lecto, ut ibi tantisper conquiescat & expectet, donec intempesta nox adsit, & silentia adducat, per quæ utrique, uti expediat, tutissimus trãsitus paretur. Breve siquidẽ spacium angustæ viæ inter principis posticum & matronæ fores intererat. Parato expectare, extentoq; in thorũ principi suadet, ut gladium discingat, quo mollius cubet. Id quum ille fecisset, Laurentius gladij capulum vaginæ baltheolo dissimulanter, ut sæpe fit, ita convolvit, ut si eum præsidij causa repeteret princeps non facilè vagina educi posset: hortatur demum ut obdormiscat, donec ipse rebus compositis & instructis revertatur. Discedens Laurentius reliquit lumen, circumductoque ad lectum conopeo, cubiculi fores post se trahit, quæ ultronea sera claudebantur. Tum verò cõpositis è sententia insidijs Laurentius iuvenẽ, Scoruncunculum nomine, sibi à pedibus famulantem, cui ipse homicidij reo vitam à principe impetrarat, ad se vocat, hortaturque ut sibi fortem operam, sicuti anteà promisisset, pręstare velit, in confodiendo insigni quodam homine nomini suo inimicissimo: animis tantùm opus esse, neque eius aspectu debere permoveri, quòd res extra periculum transigi possit. Ille alacriter respondet, se non recusaturum, quin ut

aliquam accepti beneficij gratiam perſolvat, quantumlibet inſignem virum ſi iubeat ipſum, deniqueprincipem obtruncet. Ad hæc Laurentius egregiè divinaſti, inquit, mi frater, ipſus eſt, incluſumque eum hoc cubiculo, dormitantemq; tenemus. Nec mora adapertis tacitè foribus cubiculum ingrediuntur, aſcito etiam comite vili agaſone familiari, cui tanquam elumbi atq; tardipedi à contrario ſenſu Frecciæ cognomen erat, quæ vox Italicè ſagittam exprimit. Laurentius expedito breuiore gladio ſtertenti coſtas tranſadigit. Ille exterritus tanto vulnere, in aduerſam lecti ſpondam ſe deijcit, repensq; manibus & genibus ſubter lectum emergit. Ei ſeſe erigenti Freccia malam diſcindit: alij arreptum ſcabellum præſenti animo pro ſcuto opponentem circumſiſtunt, atq; ictus ingeminant. Ille rabidæ feræ perſimilis Laurentium inuadens, proditoremq; adeo alta voce vocans, vt tota domo (ſicuti ex mulierum teſtimonio conſtat) exaudiretur, leuæ manus pollicem dentibus apprehendit atq; perfregit: quo dolorè correptus, opem ſibi à Scoruncunculo afferri poſtulavit, ab eoq; iugulatus princeps multum euomens cruorem proſternitur: confoſſusq; demum alijs vulneribus lecto impoſitus eſt, nec quiſquam ad tantę rei ſtrepitum è familia accurrit, quòd Laurentius multum antea ad fallendos familiares cum ſodalibus eo in cubiculo multa cum vociferatione ſcabellis & ſcutis, haſtisq; colluctari, ad imaginemq; iocoſæ exercitationis perſtrepere conſueſſet, vt in eam diem dolum pararet. Interfecto per hunc modum principe, quū percuſſori detegenda cædes, idq; facinus deſecto atq; expoſito interempti capite omnino propalandum, & vocandus ad libertatem populus foret: ſtetit ei aliquandiu attonita, & valde ſuſpenſa mens ex cogitatione patrati ſceleris, uſque adeo ut oblitus ſuæ gloriæ, quàm unam à tanta perfidiæ labe ſe petiſſe poſtea iactabat, in ipſam ſalutis ſuæ curam totus incumberet. Propterea ad Angelum Martium illicò contendit, qui principis occupati, aut abſentis vices implere erat ſolitus: ab hoc facilè impetrat equos publicos, & aperiendæ urbis portæ teſſeram: ſimulans fratrem in Caſagiolia villa mortiferis ventris torminibus torqueri, quem condendi teſtamenti cauſa omnino ea nocte inviſere percuperet. Indulſit petenti Martius, quòd iniuſſu principis nemini præterquam ei ſingulari gratia pollenti erat concedendum: atque ita ille acceptis & incitatis equis, ſicarios ſuos educens Bononiam, atque inde Venetias pervolavit, ut optatiſſimum Philippo Strozzæ nuncium afferret. Conſtat eum in diſceſſu T. Zephio, qui domeſticis rationibus præerat, funeſti cubiculi clavem dediſſe, iuſſiſſeque ut ante diluculum ingrederetur, & quid reperiſſet certis civibus nunciaret, quibus Medicei dominatus felicitas gravis & inviſa videretur. Implevit iuſſa Zephius, ſed nemo ex his hiſcere, aut ſe omnino commovere auſus eſt, quod neque Zephio, neque ipſi Laurentio tanquam ab ambigua fide ſuſpecto ſatis crederent, ſeu id eſſet effictum experiundis civium animis, ut qui præproperi forent nimia credulitate in noxę capitalis crimen pręcipites darentur. At ſole iam exorto duo cubicularij, quos ab ſe Alexandrum, quum proditoris domum intraret, ablegaſſe diximus, quum tota nocte eum fruſtrà perquiſiſſent, trepidi id totum deferunt Innocentio Cardinali, qui uti erat propinquitate atque amicitia coniunctiſsimus, honeſtiore in parte ædium habitabat. Is quid acciderit principi, perturbata mente divinat, accerſiturq; ſtatim in conſilium Franciſcus Campana, epiſtolarum magiſter, amboque nihil dubitant, quin incautus princeps à Laurentio in ipſius cubiculo ſit interfectus, compreſ-

ſoque

ſoque dolore ereptum proculdubiò principem internis tantùm lachrymis lugendum, nec uſquam quærendum cenſent, poſtquam renunciatum eſt Laurentium mutatis ad celeritatem iumentis per Apœninũ iter extendiſſe. Egregiè autem compoſitis vultibus ſimulant, edicuntque civibus de more in aulam ad ſalutandum principem venientibus, illum obdormiſcere, quòd tota nocte ludibundus cum ſodalibus vigilaſſet, foreque ut quum pranſus eſſet, perſonatus prodiret, in eiusque rei ſimulationem multa veſtis lupercalibus & theatralibus apta ludis circunferretur. Cæterùm per tabellarios eximiæ pernicitatis Alexandro Vitellio, Rodulphoque Baleoni perſcribunt, ut magnæ periculoſæque rei cauſa, quantas maximè poſſent copias ex Aretinis & Cortonenſibus agris celerrimè cogant, Florentiamque perducant. Idem ut faciant præcipitur præfectis cohortium deſcriptarum in Mugellano agro, cuius tractus incolæ fortiſsimi deditiſsimique Mediceo nomini exiſtimantur. Nec prius principis corpus quæſitum conſpectumq; eſt, quàm primis tenebris, ne id in plebe adhuc ignara veræ cædis tumultum excitaret. Itaque pauci familiares ità iubente Cardinale tapeti involutum in Laurentianam ædem clàm detulerunt. Erat tum in Trebia villa Coſmus Medices, decimumoctavum ętatis agens annum, ad quem nihil tale expectantem ſecundiſsimo curſu Etruſci imperij Fortuna ferebatur, ipſo Ioanne Medice duce fortiſsimo ex Maria Salviata genitus, quẽ Germanis ad invadendam vaſtandamque urbem Romam ingruentibus, ſervituræ mox Italiæ fato potius quàm ſuo, ad Mincium tormenti ictu cecidiſſe docuimus. Is quum patritiæ iuventutis ſodalibus venationem edidiſſet, ex frequenti & repentino incolarum concurſu cohortes tanquam urbani tumultus cauſa Florentiam accerſi videt, Laurentiumque Medicem in ſingulis militaris viæ manſionibus equos mutaviſſe, & rectà per Apœninũ extendiſſe iter comperit, nec inani coniectura ſtatim adducitur, ut principem à Laurentio interfectum, aut omnino vulneratum eſſe non dubitet, eoque firmius quòd duos principis familiares poſt aliquot horas eadem feſtinatione pretervectum perſecutos eſſe didicerat. Sed admiratur cur ſibi à matre diligentiſsima fœmina nihil ſit enunciatum. Id verò accidebat, quòd nemini ad exitum portæ urbis paterent. Nec multo poſt ingruente iam nocte, ſupervenit vir agreſtis certiſsimum interfecti principis nuncium afferens: cuius cædis editæ certior factus, accurata vultus ſimulatione cùm dolorem ex acerbiſsimo principis caſu, tum lętitiam ex Laurentij parricidio ſtatim cõmiſcet, & ſilentio contegit. Nam ſicuti illum ex animo amabat, colebatq;, ita hunc maximè oderat, tanquam inſidioſæ malignitatis adverſariũ: nam ei litem intenderat Laurentius de paterna atq; avita hæreditate valde gravem, ob idq; explicatu difficilimam, quòd in ea protrahenda ſupinus princeps Laurentio non obſcurè favere putaretur. Tum verò ea re paucis communicata Coſmus ſibi ad urbem eundum cenſet, cohortantibus quibuſdam patris militibus veteranis, qui cohortes ad iter paratas adducebant, & ſe cuſtodiæ cauſa eunti comites offerebant. Sed eis gratias eius oblati officij agens, & nocturnum iter multis de cauſis vitandum exiſtimans, id armatorum præſidium repudiat, proficiſcique eos, nec quicquam de feſtinatione remittere iubet, dicens ſe prima luce ſubſecuturũ. Nolebat enim videri, quum ad urbem applicaret, armata præſidia quęſiviſſe. Poſtero igitur die quũ intraſſet, modicum trahens comitatũ, paſsimq; ab obvijs miro ſtudio ſalutaretur, perrexit ad principis ædes, aſcenditq; petaſatus & penulatus ad Cardina-

lem: profeſſus ideo ſe veniſſe ut communibus lachrymis ereptum principem lugeret, & quā poſſet patriæ principe defenſoreque orbatæ fidelem operam præſtaret. Complectente eum Cardinale, & ut bene ſperaret, ſeduloque conceptam ſpem diſsimularet admonente, ad matrem ſe contulit, frequenti populo, omnique turba prætorianorum, qui armati veſtibulum domus tuebantur, ita avidis oculis, propenſisque animis introeuntem inſpectante, ut læto exorto murmure adveniſſe eum iuvenem ſummæ ſpei integriq; pudoris, magnanimi patris ſpiritum gerentem prædicarent, qui principatum exciperet, & id totum parricidij ſcelus egregiè vindicaret. Nec mora pleriq; ex paternis amicis benevolisque civibus eum adeuntes arctè complectuntur, ſuadentque ut ſeſe erigat, & de principatu adipiſcendo bonā ſpem induere velit. Ipſos enim cum amicis & propinquis primorum civitatis ordinum enixè curaturos, ut præclara atque certiſsima ſenatus ſuffragatione ſublevetur. At ille uti rei graviſsimæ momentum poſtulabat, à ſummis viris edoctus, molliter reſpondit, ſeq; mira vultus tranquillitatæ alienum à cogitatione dominatus oſtendit, ut qui mediocritate Fortunę ſuæ contentus foret, modò urbanis rebus non incerta ſecuritas paretur, & ſibi cives honeſtum inter patricios in republica locum relinquant, uſque adeo demiſſo animo ſermoneque reiectis amicorum adhortationibus, ut nonnulli indignantes ſubiratique in eo tanquam nimis humilem, algentisq; ſpiritus habitum reprehendere auderent, addentes, eum nequaquam Ioanne magnanimo patre genitum videri, qui ad magna imperia, ingentemq; ſemper gloriam aſpirare, generoſoq; auſu decora quæq; appetere, & maximè ardua fortiter complecti, virtute duce, conſueſſet. Quibus de cauſis fiebat, ut adoleſcens ingenui pudoris plenus, verecundia vehementer angeretur, quòd amicorum faventium ſtudia ineptè & periculoſè parviſacere crederetur, parumq; virili animo tantę ſpei occaſionem elabi ſineret. Sed expediebat hos rumores aſtuta aure tranſmittere, commodeq; ſapere in præſens, quando ſpes omnis poſita eſſet in diſsimulatione, quā capi facilè conciliariq; præſides apparebat, quorum mentibus hæreret illa ipſa non obſcurè grata omnibus imago deploratæ libertatis. Erant hi quadragintaocto viri, apud quos numeratis ſuffragijs componendi civitatis ſtatus, declarandiq; principis ſumma erat poteſtas. Horum ferè omnium una mens erat, abolere principis nomen, veteremque excitare libertatem, quæ tantis belli incommodis ſępe erepta, & virili conſilio ſemper recuperata nunquam bonis & ſtrenuis civibus defuiſſet. Sed primores civitatis infauſtum popularis ſtatus nomen horrebant, ad quem ſublato unius dominatu continuò recidendum eſſe providebant, recenti maximè exemplo, quum eiecta Medicea familia, populares, plebeiq; homines impudenter Remp. invaſiſſent, quibus inſolentiſsimè atq; acerbiſsimè dominantibus, irriſa proſtrataq; nobilitas fuiſſet, & civitas importuna imperitorum civium obſtinatione in ultimū terribilis excidij, & veræ demum ſervitutis diſcrimen perducta conſpiceretur. Itaq; ſinguli ferè primates, qui ſolertis ingenij atque inveterata prudentiæ authoritate valebant, quanquam avidiſsimi eſſent repetendæ libertatis, & patriæ amantiſsimi: media tamen conſilia in eo negotio ſalutaria fore iudicabant, ne iterum invictiſsimi Cæſaris præpotentia arma provocarent. Placebat enim moderatæ potentiæ princeps, qui patriæ legibus obtemperaret, ipſorumque optimatium perenni conſilio uteretur, ſcilicet ut plebs curiæ muneribus excluſa ad opificia ſua rediret, aſſueſceretque

parere

parere melioribus, & patritio ordini, quem tantis affeciſſet contumelijs, meritas improbæ temeritatis pœnas penderet. Plebi & mediæ claſsis hominibus maximè erant infenſi Franciſcus Guicciardinus, Matthæus Strozza, Franciſcusque Victorius, & Robertus Acciaiolus, iampridem graviſsimarum rerum conſilijs aſſueti, qui moderatæ potentiæ dominatum ferre, in quo ipſi ſeſe gratia authoritateque inſignes fore minimè dubitarent, quàm ab ingratiſsimis & ſordidiſsimis civibus iniuriam pati malebant. Ab his quum honeſtiſsimus quiſque in ſententiam traheretur, quadragintaocto viri per apparitores ad conſilium vocati ſunt. Habitus eſt is ſenatus ex dignitate Cardinalis, ſuperiore in cœnaculo Mediceæ domus. Valida autem armatorum præſidia, & in compito exteriore, & intus in cavedio ad ſcalas, ſingulasque oſtiorum valvas, ab Alexandro Vitellio diſponebantur, qui dudum ſingulari uſus celeritate cum cohortibus advenerat, & Coſmo ſtudioſiſsimè favebat. Quum ſenatus cogeretur, & Coſmus è penatibus ſuis ad Cardinalem fautoresque ſuos redire ſtatueret, mater eum retentare atque obteſtari cœpit, ne ea cupere aggredique properaret, quæ ipſum in valde periculoſam ſalutis & dignitatis aleam perducerent, propter malignas & occultas multorum voluntates, & inſitum natura Florentinis omnibus arripiendæ libertatis ſtudium, cui, uti paulo antè experti eſſent, niſi cruentis armis reſiſti non poſſet. Ad ea adoleſcens non dubiæ arridentis Fortunę ſuæ conſcius: Deſine me, inquit, pia mater tam ſolicitè adhortari: nam eò mihi omnino eundum eſt, quò Fortuna vocat, quæ hanc ipſam parandi ſummi decoris occaſionem tam honeſtam, quàm neceſſariam nomini noſtro benignè demonſtrat: nec eam utique ſi negligatur, uti reor, ad nos poſtea redituram. Neque enim fas eſt deeſſe nobis ab ignobili metu, quum Dijs nequaquã invitis ad oblatum decus rapimur, ut fidem fati virtute ſequamur. Meminerat ſiquidem à Baſilio mathematico, Græcoque item ariolo, ex inſpectione volæ manus, ingentis opulentiæ hæreditatem ſibi portendi, quòd in ipſo genituræ horoſcopo idem Capricorni felix aſtrum mirabili cõſpirantium ſyderum aſpectu irradiatum eſſe dicerent: ſicuti olim evenerit Auguſto, & hodie Carolo Quinto imperatori, qui propter inventum ſubactumque ad occidentalem plagam novum terrarum orbem, ipſa prope immenſa imperij amplitudine Auguſto æquiparandus videri poſsit. Cum hoc animi decreto ad Cardinalem pertendens Coſmus, ſenatores qui iam conſederant, neque ſevera, neque demiſſa fronte ſalutavit, ne conceptam ſpem intuentibus proderet. Cæterùm amiciſsimi, quos diximus, pro eo ita prenſabant, ut magna pars ſenatus, nequaquam de eligendo principe, ſed de ordinanda Republica, ſe prolixè conſultaturam crederet, utpote quæ vexilliferatum, tanquam imaginem temporarij principis erigendum arbitraretur, quo aliquis ex ipſo ordine ornandus atque attollendus foret, qui publici imperij dignitatem ſolita honorabilis perſonæ maieſtate tueretur. Tum verò Cardinalis, Coſmo in ſubdiale pavimentum ad deambulationem ſe recipere iuſſo, ne uti compoſitum fuerat, ſententijs ſenatus intereſſet, exorſus ab immanitate parricidij periculoque civitatis, patres (inquit) quod eſt Deorum immortalium munus, uno avulſo non deficit alter aureus, qui affectæ orbatæque Reipublicæ ſubveniat, Coſmum pręclarè indicans, qui certę nobilitatis, temperatique ingenij atq; incorruptæ probitatis adoleſcens, tanquam Alexandro maximè propinquus, ex Cæſaris tabulis in adminiſtranda Republica ſucceſſor eſſet deſignatus: ipſos

ergo probè rectèq; facturos, si eam Cæsaris legem observarent, à qua discedere nefas sit. Neque ex usu commodoque civitatis videri possit, si violata fide, quibusdam aliò flectendas esse voluntates appareat, ut novus rerum status inducatur. Iura siquidem Florentini imperij ex ipsorum voluntate, authoritateque Cęsaris, addicta familiæ Mediceæ, & solennibus codicillis cõfirmata, nisi stultissima prævaricatione, à quoquam extra perniciem violari non posse. Quandoquidem eius improbè initi susceptiq; consilij authores necesse sit in ipso maleficij vestigio pœnitere, tam propinquis scilicet atq; expeditis Cæsarianorum copijs, quæ omnem infidelitatis suspicionem celerrimè ulcisci queant. Porrò Cosmum tanto cive genitum, qui nuper intermortuum militiæ decus apud Etruscos ad æternam laudem excitarit, tantisque nobilitatis eximiæ ex Salviata matre propinquitatibus septum, non alio quàm ipsorum usurum consilio, daturumq; operam, ut ipse rerum rudis & imperitus publico consensu obsequentissimi & moderatissimi principis famam consequatur. Serebant inter se tacitos sermones patritij, perplexique animis consideratius atque languidius deliberabant. Nam Canisianus, ineptus & futilis senator de subrogando Alexandri filio ex concubina vix trimo, ad quem Cardinalis paulo antè respicere videbatur, mentionem intulerat: & Pallas Oricellarius se neq; principẽ, neq; ducem in Rep. velle professus, non recusare dixerat, quin pro alba suffragij faba capitis pœna plecteretur. Sed hunc Franciscus Victorius modestiæ admonens, ut sederet iussit, suoq; suffragio, quod inter tot senatores tantũ modò unum foret pro insana libidine, uti luberet, uteretur. Illum verò vehementer increpavit, quòd spurius infans contra ius tabularũ Cæsaris, patriæq; bonum & æquum adulatione vanissima Cosmo iam planè viro natuq; legitimo & matura virtute cõspicuo præferendus videretur. Guicciardinus quoq;, cuius tum summa erat authoritas, quòd popularis factionis statũ in patritios grassari solitum vehementer abhorreret, & de libertate, quę optimatium cõsensu regi atq; defendi posset, desperare videretur, Cosmo non obscurè favens, præclara voce differebat, se non passurũ, ut Sciumpi iterum regnarẽt. Sciumpos enim vetere Etrusco vocabulo ad cõtumeliam appellabãt ex populi fece proletarios & despicatos homines, quorum audacia fretus Michael Landus avorum memoria, è lanificij taberna prosiliens, urbis dominatũ eiectis miserabili cum iniuria patritijs invasisset: identidem dicens ad salutem civitatis expedire, ut aliquod in Rep. caput emineret. Atq; ita nonnullis è primo ordine civibus in sententiam traductis, in proximum cubiculũ secessit cum Roberto Acciaiolo, Franciscoq; Victorio, & Matthæo Nicolino iurisconsulto, qui in unam ferè sententiam conspirabant, opinioneq; prudentiæ, & civili authoritate multos vel dissentire paratos, aut certè perplexos in sententiam perducturi, uti evenit, credebantur. Secedendi autem causa fuit, ut unà constituendi principatus conditiones perscriberẽt. Volebat enim Guicciardinus inter eos facilè princeps certis legibus astringi potentiam dominatus, atq; abolere odiosum in libera civitate ducis nomen, toties in Medicea familia repetitũ, non obscuro quidem patrię studio, quod non inepta ratione dissimulabat, utpote qui præclarè diceret, ducis nomen nequaquã gratum Cæsaris auribus futurum: qui anteà non temerè Alexandrum ipsum, vel etiam generum in literis, quas ad eum perscribere esset solitus, nunquã Florentiæ ducem appellavisset, vel ob id præsertim quòd recepta civitate, constitutaq; Rep. neq; Clemens Pontifex, neq; civitas id tituli de-

ctus ab ſe,qui tum rogandus fuerat,et maiora benignè conceſſerat,nequaquam petiviſſet: nam uti cautus & prudens iureconſultus minimè tum de ducis nomine controverſiam importuna mentione commovendam eſſe exiſtimabat, ne creandi ducis iura, quæ ad liberam civitatem omnino pertinerent, imperitè ad Cæſarem inepto præiudicio transferrentur, quandoquidem non creandi,ſed confirmandi tantùm, quæ ipſi ſua civili antiquiſsima lege ſancirent atq; decernerent,facultas eſſet apud Cæſarem. Conditiones erant hoc modo perſcriptæ: Coſmus quod bonum fauſtumq; eſſet, Reip. præficeretur, nec dux, ſed caput modeſtiore nuncupatione vocaretur. Neminem niſi civem, quum ipſe abeſſet, in civitate vicarium relinqueret, quòd elata nobilitatis ingenia ſuperioribus temporibus, & Gori Piſtorienſis, & Paſſerini Cortonenſis, & demum Statij Romani iuſſa faſtidiſſent: & quod Etruſcæ frugalitatis fuit, duodecim milium aureorum nummûm ſumma in annui domeſtici apparatus ſumptum contentus foret, quòd æquo graviorem impenſam feciſſet Alexander, qui decem & octo milia quotannis in convictu abſumere conſueſſet. Quum hæc perſcriberentur, deferrenturque ad ſingulos ſenatores, ac his omnibus prolixè annueret Coſmus, & in ſenatu diverſæ ſententiæ aliquanto lentius dicerentur, quã faventium Coſmo ſtudia poſtularent, exortus eſt in compito ex ignobili rixa, ingens apud milites armorũ ſtrepitus, quo exaudito pleriq; ſenatorum timore concuti atq; palleſcere cœperunt, nec temerè quidem, quòd à Vitellio, ex vetere odio paternę necis civitati inimiciſsimo incitari milites ad prędam & cædem facilè ſuſpicari poſſent. Ad fores quoque eius cœnaculi audita vox eſt cuiuſdam admonentis, ut quòd vellent ſenatores decernere illicò maturarent: quando Vitelliani, vel ipſo ducis imperio diu reprimi non poſſe viderentur, quin captis iam armis ad obviorum prædam & cædem diſcurrerent. Ea res ſive orta caſu, ſive conficta conſilio, ſenatores ad ineunda ſuffragia opportunè compulit, præclaroq; omnium aſſenſu, quem præſentis periculi neceſsitas exprimeret, Coſmus reipublicæ caput eſt renunciatus. Is è ſubdiali in ſenatũ vocatus, & univerſis gratias agens, ea quam dediſſent ſummi honoris poteſtate non alio quàm ipſorum iudicio conſilioque ſe uſurum teſtatus eſt, adapertoq; ſenatu, tanta acclamatione, tantoque applauſu omnium perſtrepuit domus, ut milites prædę avidi admixtiq; plebeis, gratulandi cauſa, ad Coſmi matrem irrumperent, domumque totam, fruſtrà ea prohibente, ſed tamen filij felicitate impensè læta diriperent, & ex magno ſimul metu ſolicitudineque tota civitas ad hilaritatem verteretur. Nec multo pòſt Laurentius Medices parricida & patriæ hoſtis ex ſenatuſconſulto declaratus eſt, boniſque proſcriptis, præmia eius percuſſoribus aureorum ſeptem milium conſtituta, & domus eius ad perpetuam ignominiam à tecto ad ima fundamenta lato hiatu proſciſſa eſt. Paulò etiam antè Cardinalis quum in attollẽdo Coſmo obnixè ſatageret, ab eo, ſi principatu potiretur, hæc poſtularat, ſcilicet ut nihil unquam ad gratiam aut odium flexus iuſtitiam exactè colendam arbitraretur, nec unquam ab authoritate Caroli Cæſaris diſcederet: Alexandri indignam cædem graviter vindicaret, et liberos eius pupillos ex concubinis ſuſceptos, benevolentiſsimè complecteretur. Quæ omnia poſtea cumulatè implevit: nam admirabili prudẽtia ius dicens, & noxios plectens, perpetua non iniquæ ſeveritatis, atque clementiæ moderatione, iuſti nomen promereri poſteà contendit, & fideli obſequio, liberalique ſtudio erga Cæſarem grati animi ſui exiſtimationem tutatus eſt,

eo quoq; maiore gloria, quòd inexpectata quadam lenitate ſummam clementiæ laudem tulit, quum à nemine, vel propinquo, affineq; rogatus, ſed ſponte uno edicto exules, & relegatos omnes ab Alexandro in patriam reduxiſſet, & ſinceriſsima fide in gratiam receptos, oblitus veteris iniuriæ perpetuò fovendos ſuſcepiſſet: ipſum verò parricidã uſq; adeo intenta diligentia eſt perſequutus, ut quum ille è Gallia Byzantium profugiſſet, eum Solymanus hominis perfidiam execratus, avi Baiazetis exemplo, qui Bandinum tanquam impietatis reum olim tradidiſſet, capiundum dedendumq; cenſeret, niſi ille inſidias veritus propere Venetias ſe contuliſſet, ut ibi aliquot poſt annos cum avunculo Soderino trucidaretur, haud dubiè in gratiam Coſmi, duobus Volaterranis militibus Bebio ſcilicet, qui fuerat ex prætoria cohorte Alexandri, atque Cecchino Bibbona ultrò ſuperioris domini mortem vindicantibus, & ob id quidem generoſo magis animi decreto, quòd propoſita publicè à ſenatu præmia repudiaſſent, quum ſe ſatis lucri facturos exiſtimarent, ſi exoptatum Coſmo, de parricidæ cæde facinus liberaliter edidiſſent. Iulium autem liberaliter educari iuſsit, & Iuliam patris ora atq; oculos referentem Reſtantio Cantelmo in Præcutinis pernobili regulo, nuptui dedit. At ubi Romæ & per omnes Italiæ urbes, nunciatum eſt Alexandrum, unius civis, eiuſdemq; gentilis & propinqui, adeoq; amiciſsimi ſodalis perfidioſa manu fuiſſe trucidatũ, triduoq; poſt Coſmum Medicem, ei in eodem honore principatus ex ſenatus conſulto ſubrogatum, mira omnino res videri cœpit, quòd civitas ſuopte inſtinctu erecta in ſpem libertatis, in tanto interfecti principis murmure nihil prorſus ſeſe commoviſſet, quando nulla eſſent in urbe militum prȩſidia prȩter unam ſatellitum cuſtodiæ corporis centuriam, quæ nec pueris explodentibus & more patrio ſaxa vibrantibus ſuffectura videretur. Quibus de cauſis Laurentius percuſſor diverſiſsima nominis ſui fama iactabatur: uti ſunt ferè cunctis in urbibus factioſa ingenia, quæ cuiuſque magnæ rei editæ rationes excutere, ſubijcereque cenſuræ ſuæ inſolenter & proterve ſolent, ut partibus, quibus ſeſe ſemel addixerint, propenſiſsimo ſtudio, ſermoneque paſsim & perſcriptis undique literis opportunè deſerviant. Vni omnium Florentini, præcipueque exules Laurentium miris laudibus in cœlum ſic attollebãt, ut eum M. Bruto gloria parem dicerent, qui amore patriæ divinum libertatis revocandæ ſtudium, contempta vel amiciſsimi tyranni gratia oſtendiſſent. Multos utiq; illum laudis conſortes ex ſenatu adiutoresq; & conſcios penſitati patratique facinoris habuiſſe: hunc verò nemini, quod diu concoxerat pulcherrimi auſus conſilium detexiſſe, ſatisfeciſſeq; ſua manu communi voto, ſimul & patriæ caritati, ut civibus, ſi animos viriles induerent, ad excutiendum ſervitutis iugum tuta atq; expedita via pararetur. Aſt alij hæc omnia in univerſum, uti humaniores, æquiſsimiq; homines ſecus interpretabantur, quòd Laurentius nequaquã ſtudio aſſerendȩ libertatis, ſed incredibili malignitate, vecordiaq; impigmentis adductus, ad id patrandum ſcelus deſcendiſſe videri poſſet, poſtquã cuncta humanitatis, amicitiæ, propinquitatis, & deniq; tenerioris ſodalitij iura ſubverterit. Quandoquidẽ eum ignobili fraude interficiendũ ſuſceperit, qui omnes ſibi timendos præcavendosq; ratus, ipſi uni optimo iure ſalutem cõmitteret, utpote qui eſſet fortunarũ omnium & tanti etiam principatus ex authoritate Cæſaris præclarus hæres & ſucceſſor deſignatus, niſi magno ſuo incõmodo perverſus & impius parricida damnaretur. Cur enim inde laudẽ niſi falſam ac omniũ ferè iudicio

dicio turpem, odiosamque insuper truculenti nominis famam expeteret? unde nullum patriæ commodum, nullum familiæ decus, & nullam deniq; sibi privatim ab ulla vindicata iniuria voluptatē, aut publicè gratiā peperisset? Quandoquidem id admissum scelus omnem vesanę feritatis ęstimationem diro pondere exuperasse censeatur, qua sanctißimos penates, in quibus inclytus ille superior Cosmus progenitus natusq; sit, & illud ipsum patrum atq; avorum geniale cubiculū, socialisq; lecti culcitras, tanti amici atq; hospitis cruore defœdarit. Num interempto ut videri volebat impotēti regnatore prius sibi celeri fuga prospiciendum fuit, quā repræsentanda civium oculis atq; animis exoptata potius quàm quæsita libertas? Detegere herclè cædem illum oportuit, nec occisum lodicibus occultare, ut populus antiquo servorū more ad pileum vocaretur. Sed in fatis erat, ut sine perturbatione amplißimæ civitatis adstrueretur Cosmo imperium, & percussor omni sua spe deceptus detestabilis flagitij sui non seram vel diu profugus & exul pœnā subiret. Nec hac in re prætermittendum videtur, quod falsè & graviter de Laurentio mecum loquens Guicciardinus protulit, illum scilicet quocunque animo fuerit, tria quæ ei contrario eventu responderint, ab eo facinore edito quę nollet quæsivisse, quum amicißimum principem occiderit, inimicum capitalis odij ad principatum extulerit, & patriæ graviorem quàm volebat diuturnæ servitutis conditionē invexerit. Ferunt nonnulli eum non tantùm amore patriæ, sed immensa quadam magni alicuius edendi facinoris cupiditate, vehementer exarsisse, quo obliterata, aut obscurata recentis infamiæ nota claresceret. Vivo enim Clemente ut studium gentilium suorum eruditæ virtutis & elegantiæ æmulari videretur, antiquis Romæ statuis capita detruncans ab arcu præcipuè Constantini noctu abstulerat, fremente populo Romano, et frustrà illum, quisquis esset, ad supplicium trahi iubente Pontifice. Sed non diu immanis furti author abscondi potuit, quum ille cognita ira Pōtificis defossa præda Vrbe profugisset. Itaq; Clemens stultißimæ levitatis atque libidinis scelus execratus, ita eum Mediceæ familię probrum & labem appellavit, ut populus Romanus eum ex iusta iracundia in Capitolio asperrimis decretis perpetuo exilio damnaret, senatorque urbis potestate consulari eum non impunè modò, sed cum præmio etiam Romæ occidendum ediceret, & in academia Romana, quod ad eam quoq; tanta iniuria pertinere censeretur, Marius Molsa Mutinensis in eum luculentißima oratione perscripta, maledicentißimè invectus ęternæ infamię notam inureret. quibus virulentis telis undiq; confixus, suoq; pudore excito insanabilem sentiens dolorem, consilium susceperit, priore quidē scelestius, sed quod honestißimæ laudis ex eventu speciē præferret, scilicet ut novitate & magnitudine anteeuntem iam latè famam obscuraret & obrueret. Prædixère Alexandri cædem, & Cosmi imperium, is ante omnes, quem diximus Ariolus Gręcus, magno multorum miraculo, quum & illi non modò cædem, sed certū quoq; percussorem indicasset, qui esset ipsi intimus, habitu gracili, vulticulo buxeo. & suspensa taciturnitate ferè cæteris in aula insociabilis. Cosmo autem pro constanti pollicetetur brevi fore, ut hæreditate cresceret opulenta, audiente quidem Alexandro & subridente Cosmo, quum absumendus morte prius foret magnus propinquorum numerus, quàm ulla ad se vel tenuis hęreditas perveniret. Iuvenis quoq; Perusinus minister à dapibus nomine Horatius, quum febre torqueretur ex vapore, uti credi par est, atrę bilis, ter noctu visum habuit, quo principē

à Laurentio iugulari apparebat, quæ rerum imagines ægrum perpulerunt, vt Paſchalio principis medico enunciaret ad principem referendas. Sed Paſchalius officio ſolicitè fungens, ea mente principem reperit, vt eam ſomniantis ægri fabulam eſſe diceret, admirans cur tota domus in Laurentij odium conſpiraſſet. Hæc præclaro Coſmi principis teſtimonio ſcribere voluimus, vt non ſemper de futuris vanam eſſe diuinationem curioſi mortales intelligant. Eo die (is fuit quinto Idus Ianuarias) quo Coſmus ad principatum bene auſpicatò prouehebatur, in ipſius villa Caſtellia ſuburbani tractus, mira et planè prodigioſa omnis generis florum vbertas, cunctis ſtirpibus erupit: quum rigore pertinaci vicina prædia adhuc inhorreſcere viderentur, & vni ferè omnium (quod mirum eſſet) Coſmiani horti ad adulti veris ſimilitudinem ſingulari iucunditate floreſcerent. Eadem nocte quæ creati principis diem ſequuta eſt, Alexander Vitellius compoſito multùm anteà in eam occaſionem, vt pleriq; exiſtimant, inſigni dolo, arcem occupauit. Præfecerat ei ab initio Alexander princeps, Paulum Antonium Parmenſem, fide quidem integra, ſed nullo militiæ vſu viriliq; aſtu præditum, qui, quum fortè nocturna in rixa, dum principem protegeret, ſibi deciſæ nares fuiſſent, eius opimi muneris præfectura fuerat donatus, vt deformati oris fœditas aliqua ex parte eo beneficio penſaretur. Huic Vitellius delectos ex ſuis Tiphernatibus milites, cuſtodiæ cauſa attribuerat, ſub Mendula aſtuto vafroq; centurione genere Salentino. Per hunc perſuaſis militibus ex conpoſito excitata eſt in arce repentina ſeditio falſo rumore excito, quod præfectus noctu pecuniæ culeos è muro demitteret, atque arcem in ſpem ingentis præmij exulibus traditurus eſſe diceretur. Ex ea vociferatione perfidioſaq; inſolentia tumultuantis turbæ, quum ſeſe purgare præfectus vellet, impetu conſpirantium facto, conſilij & virium inops comprehenditur, Mendula claues extorquet, & vti ſignificatione facta conuenerat, Othonem Montacutum Vitellij præfectum, qui cum cohorte ad extimos foſſę cancellos peruenerat, adapertis portis introducit. Aduenit etiam illico Vitellius ipſe, extruſoq; per minas & contumelias Parmenſe cuſtode, tota arce potitur, nouaſque vigilias diſponit, et Coſmo principi nunciari iubet, ſedatam eſſe ſeditionem, rem in tuto eſſe, atque arcem in eius poteſtate futuram pollicetur: egregio hercle tum animo, niſi poſteà, vt aliqui exiſtimant, voluntatem maioris præmij ſpe adductam magno quidem Coſmi detrimento mutauiſſe diceretur. Cuius conceptæ ſuſpicionis nomen vt auerteret, apud Coſmum pręſentibus ſenatorum ampliſsimis prolixè teſtatus eſt, ſe nemini præterquam ipſi Coſmo, ſicuti iure deberet, dediturum arcem, modò is in fide clientelaque Cæſaris permaneret, proptereaq; ſe duos è liberis promiſsi obſides daturum: ſed id pignus tanqum minimè neceſſarium Coſmus generosè abnuit, vt nondum confirmati hominis conſcientiam arctius atq; nobilius obſtringeret. Ferunt nonnulli, Vitellium Medicęę gazæ oculos adieciſſe, quam Margarita Auſtria orbata coniuge, mœroreq; & metu occupata, in arcem deducente Cardinale confugiens, planè totam, vſq; ad ignobilis inſtrumenti ſupellectilem ſecum aſportarat: vtpote qui eius partem, vti poſteà accidit, in præmij nomen ſibi obuenturam ſperauiſſet. Nec multum inde Vitellius, ad Cæſarem ſyngrapham miſit, qua arcem ſecuritatis cauſa ab ſe occupatam, ipſius Cęſaris nomine defenſurum promittebat: neq; vlli traditurum vnquam, niſi ex voluntate eius id facere iuberetur. Dum hæc Florentiæ aguntur, & Romæ de cæde Alexandri certius

dri certius

dri certius cognoscitur, exules Florentini, Bartholomæo Valorio, & Antonio Francisco Albicio cogentibus, ad Salviatum Rodulphumq; Cardinales concurrunt: de recuperanda libertate vehementer consultant: cõsilio Maconium Galliæ regis legatum adhibent. & quum nunciaretur Cosmum in interfecti locum ex senatusconsulto fuisse subrogatum, amissam omnes recuperãdæ libertatis occasionem dolent: conqueruntur de pigritia, ignaviaq; civium, qui opportunissimo tempore nihil se commoverint: senatum incusant, atque patritios imbecillitatis, importunique timoris, qui tyranno fortiter, opportuneque sublato, Cosmum nimis præcipiti deliberatione, expeditis suffragijs suffecissent: sic ut nõ excutere iugum dominatus, sed mutare dominum tanquã priore mitiorem cupivisse videri possint. Itaque ardentibus animis paranda arma censent: properandumque Florentiam decernunt, ut priusquam novi principatus vires coalescant, tanquam prætenere adhuc & invalidæ, excitatis ad liberandæ patriæ studium civibus, convellantur. Incensos proclinatosque ad bellum Cardinales, cæterosque exules incitat Paulus Pontifex, conferenteque pecuniam Maconio, in Vmbria, Pontificijque imperij provincijs milites conscribi sinit. Suis namq; rebus atq; consilijs cum privatis tum publicis conducere iudicabat, si Etruriæ imperium æquabili restitutæ Reipublicæ consilio, potius quàm unius principis nutu atq; auspicio regeretur. Agnoscebat siquidem se non obscuro metu, infensoq; hoste fuisse liberatum sublato Alexandro, qui gravissimè de subagresti avaritia, inhumanaq; duritie ingrati Pontificis fuerat conquestus, quòd defuncti Hippolyti Cardinalis supellectilem, in qua erant vetera Mediceæ familiæ ornamenta, ad hastam vendere, quàm sibi æqua pecunia redimere cupienti concedere, maluisset: qua ex re tanquam inexpiabili iniuria exacerbatus, multis nominibus ingratum Pontificem appellare consuesset, & testari se aliquando eius contumeliæ dolorem expiaturum infesta populatione, quòd esset valido cum equitatu expeditisque cohortibus, ad concremanda Farnesiæ familię oppida usque ad Vlsinensem lacum irrupturus, sic ut non temerè Pontifex eadem pericula converso in Cosmum odio præcavenda duceret: quandoquidẽ erecto novo principatu, & vigente eadem causa privatæ simultatis, nomen tantùm non animum principis esse mutatũ existimare posset. Itaq; Cardinales expedita pecunia Paulum Rentio Ceritè genitum conscribere cohortes, & in Aretinum agrum contendere iubent. Ipsi ab Vrbe proficiscuntur, & Florentiam ire pergunt. At Cosmus de eorum consilio certior factus, per Vitellium, Rodulphumq; Baleonum copias cogi atq; opponi transituris iubet, accersitq; in agrum Fesulanum Hispanorum cohortes, duce Francisco Sarmento, & quæ sibi in urbe præmunienda erant diligenter instituit. Eo etiam securiore fiducia quòd ad Hispanos accesserant duo vexilla Germanorum ex his, qui ab Algeriano bello in Hispaniam delati in Italiam demum venissent. Nam Alexander dubij, & in officio Cæsaris non obscurè nutantis Pontificis consilia suspectans, & in eum capitale propè odium coquens, sese externis præsidijs confirmare statuerat, & Vastius cognita Alexandri cæde Pyrrhum Stipicianum, qui Cosmo, uti expediret, Cæsariani nominis præsidia compararet, Florentiam miserat. Fama erat ideo venire Cardinales ad patriam, ut publicarum rerum statum componerent, quasi neq; rectè, neq; ex usu civitatis, optimates subrogato novo principe publicis rebus consuluissent. Quamobrem fiebat, ut Cosmus eorum adventum miraretur, quòd uterq; ip-

ſum arcta propinquitate contingeret, ipſeq; Saluiatus eſſet auunculus: eorum verò conſilium rideret potius quàm timeret, quoniam propinquis confiſus copijs, nihil de optimatium fide, conſtantiq; erga ſe ſtudio dubitaret. Hi namq; ius ſuum tueri volebant, exiſtimationemq; iudicij ſui, factiq; cauſam ſe defenſuros eſſe teſtabantur. Interim Cardinales & exules ad Montem Politianum recepti, vbi de aduentu Hiſpanorum ad vrbem certiùs diſcunt, & Baleonus cum equitibus ad Clanis pontem perueniſſe nunciaretur, tantiſper ſubſiſtunt, & per idoneos homines ciuitatis animos explorant. Præmiſerant Cardinales cum literis ad primores factionis Georgium Ridulphum. Is quod eſſet exul tanquam temere ingreſſus comprehenditur, magnoque correptus metu, quas deferret literas profert, poſtmodumque dimittitur. Tum verò per mutuas legationes actitatum eſt, an colloquijs potius quàm armis de publicis rebus eſſet diſceptandum. Coſmus honoris cauſa venientes ad ſe cum inermi comitatu in vrbem recepturum profitebatur: ſin cum copijs quas adduxiſſent venire mallent: ipſum quoque introductis Hiſpanorum præſidijs ſaluti ſuæ & dignitati conſulturum. Saluiatus non ſatis ſibi virium adeſſe cernens, quòd ſe plurimum conſilio & colloquijs apud ciues valiturum confideret, ſuaſit Ridulpho, atq; item Gaddio, qui tertius impellente Maconio vel nolens acceſſerat, vt omnino in vrbem iretur inermi comiatu, ſicuti ſacerdotes pacis potius quàm belli auidos deceret. Eos Coſmus obuiam honoris cauſa progreſſus, tanquam propinquos ſpectabileſq; ſacri ordinis ciues hilariter ſuſcepit. Sed intrantibus vrbem non aliter à populo acclamatum eſt, quàm vt pilarum nomen ingeminatis clamoribus attolleretur. Qua ſignificatione animorum Cardinales ægra ſpe ſuſcepti conſilij ſui, ad paternas domos deducti ſunt. Nec multo poſt inter crebras ſalutationes ciuium fruſtra pertentatis voluntatibus Saluiatus Coſmo ſuadere cœpit, vt abdicato principatu honeſtiſsimo inter ciues loco contentus eſſe vellet, qui ei maximè glorioſus atq; tutiſsimus foret in libera ciuitate ſuis legibus viuere florereq; ſolita. Id ſi faceret, manſuram ei dignitatem amore & gratia ciuium amplisſimam, qua maiores ipſius ab ciuili moderatione principes ciuitatis euaſiſſent: collaturamque ei ciuitatem ex ſenatuſconſulto inſigne præmium annui redditus, quo adiutus ſupra paternas opes ſplendidiſsimi ciuis diſciplinam & cultum tueretur. Repeteret ipſe animo, quo ſpiritu, quáue animorum conſtantia, ciues paulo antè libertatem appetierint, partamque demum defendere conati ſint, & quam non diu regnarit impoſitus Tyrannus, vel apud deſertos ab omnibus ſocijs ſubactoſq; conſpiratione totius Europæ atq; omnibus demum exutos armis. Hæc à ſe commemorari liberius atq; lubentius, quòd extra pudorem & bonus eſſet ciuis, ac propenſus auunculus. Dij boni facerent, vt optima conſilia quæ ſecura eſſent atque honeſtiſsima ad mentem inani ambitione vacuam admitteret. Fore etenim vt ipſe hoc officio veræ pietatis, & is ſummæ gloriæ ſpe ductus iuſto melioris animi decreto incomparabilem ferret laudem, nec eam quidem vllo vnquam tempore perituram. Ad ea Coſmus virili conſtantia reſpondit, ſe neq; vllum honorem iuſto maiorem in patria, neq; principis locum Alexãdro erepto quę ſuiſſe, ſed integro pudore repudiare noluiſſe quæ vno conſenſu ſenatus ex lege Cæſaris detuliſſet, ne ineptus foret, ſi degeneri animo oblatæ dignitati ſe minimè parem eſſe fateretur. Eum qui eſſet auunculus hac Fortuna ſua lætari debere, nec inimicè aut certè parum pudenter hortari, vt non vſurpatum, ſed

collatum

collatum ultrò dictaturæ nomen ſtultè deponeret. Se quidem auſpicio invicti Cæſaris Rempublicam geſturum civili æquitate, non impotentis principis more, ſperareque, ſe ex rectis conſilijs probitateque vitæ, multos ſibi ex inimicis amiciſsimos eſſe redditurum, daturumque operam, ut potentię ſuæ nomen nemini bono civi invidioſum foret. Salutem porrò ſuam Dijs immortalibus cordi futuram ſe credere, qui ex benefactis nemini probè pieq; regnanti atrocem unquam vitæ exitum attuliſſent. Itaque deſineret ſecum agere de re tranſacta: ſibi namque in animo ſitum eſſe quid fata obtulerint, quídve ultra etiam promittant, virtute duce proſequi atque ſuſcipere: firmiſsimoque decreto non deeſſe fortunę arridenti. Quòd ſi armis ſibi vis afferatur, oſtenſurum ſe ea conſtantia eſſe præditum in retinenda dignitate, ut non prius extrema omnia experiri & perpeti, atque armatum ſi oporteat interfici, quàm honore iam recepto & feliciter inchoato deijci malit. Salviatus ab hoc colloquio diſcedens, facilè ſenſit, quos ſpiritus gereret ſororis filius, vel imberbis adoleſcens, & quàm anguſtè ſibi eſſet ſperandum de civium voluntate, iudicioque populi, quum nemo ſeſe cupidum rerum novarũ, aut omnino popularium partium ſtudioſum oſtenderet. Proinde iraſcebatur iam ſibi tanquam nimis properè rem difficilem ingreſſo, quæ reſpectu propinquitatis certum & non dubium quoque metum afferret, tot ſcilicet Coſmi prę ſidijs eorum adventus cauſam improbantibus. Milites namq; paſsim diſpoſiti domos Cardinalium diſsimulanter obſervabant, ſic ut interdiu noctuq; adeuntes cives notarent, nihilo ſecius tamen Cardinales ipſo ſtolato cultu & ſenatorijs inſignibus tuti, quum nihil de inſtituto conſilio remitterent, ſpecieque quotidiani convictus nonnullos invitare, & familiarius complecti ſolerent, eis Coſmus per Vitellium renunciari iuſsit, ut urbe excederent, & ſeſe ad ſua munia ſenatoriæ dignitatis reciperent, ne in ipſos militi inviſos odia atque arma verterentur. Valorio quoque peracerbè cædem interminatus eſt. qua periculi denunciatione Cardinales extemplò urbe profecti, Bononiam ſe contulerunt: quibus in Apœnino obvius factus eſt Philippus Strozza exulum princeps, quo cum eadem quæ dudum improſperè evenerant, belli gerendi conſilia inſtaurata ſunt. Negocium itaque parandi atq; inferendi belli Petro Strozzæ ipſius Philippi filio permittitur, quòd ſecũ nonnullos ex prima nobilitate exules traheret, & ſummo navandę operæ ſtudio ardere videretur. Is pecunioſi patris opibus fretus, auctusque militari laude, quòd Gallis apud Taurinũ non obſcura fama militaſſet, non defuturas ſibi copias exiſtimabat. Venerat in ſpem occupandæ eius urbis, cui Burgo ſancti Sepulchri nomen eſt, in finibus Etruriæ, qui ad Vmbriam pertinent. Per id enim tempus Burgenſes inteſtina diſcordia laborantes, mutuis inter ſe cędibus deſæviebant: forteque evenit, ut nonnulli his de cauſis prætorio iudicio extorres facti, Strozzæ urbem occupandã ſe præbituros pollicerentur, creditumq; eſt ab hac proditione civitatis præſulem minimè diſſenſiſſe. Is erat Alexander Rondinellus vetere odio, ſed accuratè compreſſo Mediceis infenſus, ad quem colloquendi cauſa Franciſcum Pactium & Philippum Valorij filium, Bertoldumq; Corſinum ex numero exulum intraſſe conſtabat. Cæterùm ubi ex non incerta fama percrebuit, Strozzam cum cohortibus adventare, & iam eius vexilla conſpici, in univerſum Burgenſes, ne ullam infidelitatis ſuſpicionem darent, ad ſonitum campani æris, arma capere atque egredi porta cœperunt. Quo cognito Strozziani eluſi ſpe ſua, & oppidanorum multitudine

perterriti, adeò celeriter ſigna verterunt, vt Apœnini dorſum illico tranſcenderent, & ad Seſtinum ignobile caſtellum improuisò occupandum verterentur. Sed non minore fide virtuteq; Seſtiniani, quàm Burgenſes, vel nullo militari præſidio defendente, ſubeuntes Srozzeanos pepulere, aliquot eorum interfectis, & in his Nicolao Strozza, & Moretto Signorino exulibus, ac reliquis tanto impetu deturbatis, vt in præcipitem fugam ſe darent, & per alueum Arimini amnis, qui Mariza ab incolis dicitur, intra Pontificij imperij fines ſe reciperent. His aduerſis partium conatibus nihil animo ſe demiſit Strozza, communicatisq; iterum cum Saluiato cæterisq; exulibus, tertiæ expeditionis conſilijs, maiore apparatu, grauioreq; impetu Etruriæ incumbendum eſſe conſtituit. Quarum rerum factus certior Coſmus, valida etiam ipſe præſidia, fœlicioraq; (vti euentus docuit) adulta iam æſtate comparabat: ampliore fiducia vel ob id expectandos eſſe hoſtes exiſtimans, quòd iam ſui principatus iura ipſius Cæſaris propenſisſima voluntate confirmata, ex bullatis & ſolennibus codicillis acceperat, & id quidem vberiore Cæſaris benignitate, quod hiſdem titulis atq; honoribus, quibus antea Alexandrium generum conſentiente ciuitate indulgenter exornaſſet, Coſmum quoq; principis & ducis nomine appellandum cenſuerat. Ab initio ſiquidem per Auerardum Serriſtorium legatum Coſmus à Cæſare poſtularat, vt quicquid ſenatus Florentinus ex ipſius authoritate ab initio receptæ vrbis inſtitutus, Alexandro conceſſit, id totum quoq; ſibi tribuendum decerneret. Qua ſignificatione amoris & gratiæ vſq; adeo corroborata eſt apud omnes Coſmi exiſtimatio, vt vetera in Mediceos ciuium odia detergi, & penitus extingui: confirmari autem amicorum ſtudia, & ſubinde exulum conatus contemni poſſe facilè appareret. Vt verò in nuptialem thorum Margaritæ filiæ ex ſponſalibus ſuccederet, quæ viduæ puellæ neque inepta, neq; ingrata videri poſſent, impetrari non potuit: quod eam iam Octauio Pauli Pontificis nepoti ex arcano deſpondiſſe fateretur. Tertio loco reddi ſibi arcem petebat, quam Vitellius iniuſſu Cæſaris ſe minimè redditurum aſſeuerarat. Ad id ita Cæſar reſpondit, vt non in præſens concedi debere diceret: ſed integram ei ſpem, nec optato euentu cariturã relinquere videretur. Cæſar enim ſuopte ingenio nunquam plenisſimè de quoquam externo bene ſuſpicari ſolitus, Coſmum propinqua ſpe illata recipiendæ arcis in officio continendum rebatur, poſtquam ei filiæ nuptias denegaſſet: admirantibus cunctis, quòd Mediceo florentis ætatis & formæ iuueni, in non dubiam Etruſci imperij poſſesſionem recepto, Farneſius incertæ adhuc indolis & Fortunæ, duodecim annorum puer, præferretur. Verùm inualeſcentibus Gallorum armis, & incumbente Solymani claſſe, vnus antè omnes Pontifex, cui Nouaria dono data minime ſuffeciſſet, aliquo inſigni munere conciliandus erat, vt Gallo regi, tanquam impiè Turcas ad communem Chriſtiani nominis perniciem euocanti, ſeſe hoſtem non iam perplexè ſed apertè futurum eſſe pronunciaret. Hi duo principes ætate noſtra (vti exiſtimare licuit) ſupra reliquorum regum ingenia, non eximia modò admirabilique prudentia: ſed occulta ambitione, profundoq; aſtu inſignes, commodis tantum ſuis, nullo ambiguæ fidei cum pudore ſeruiebant: Pontifex, vt ſuæ domus opes vel malo publico vehementer augeret, Cæſar porrò vt finitimis ſubactis, vetus ſibi imperium, in Italiaq; præſertim, aſſereret: vt inde amplificatis viribus & dignitate confirmata, ſicuti innata virtus & aſpirans Fortuna promitterent, maximæ partis Europæ domi-

natu potiretur. His sensibus nunquam planè syncerіs plerunq; fiebat, vt inter se per inania promissa colluderent, et quantum integra amicitię dignitate fieri posset, vterq; callidis semper consilijs mutuas simulationis artes inducerent, ne alter ab altro decipi, aut traduci facilè posset. Neq; enim ab hoc Galliæ rex honestè deserendus, neq; ab illo etiam tutò contemnendus Pontifex censebatur, quando vtrinq; cuncta ad mutuum commodum præsenti lucro aut futura spe non ineptè pensarentur. Per id tempus in Subalpina regione Galli cum Cæsarianis ita gerebant bellum, vt detrimenta atq; pericula diuersis rerum euentibus vtrinq; exæquata videri possent. Nam per heymem exercendo militi continuandoq; bello varijs susceptis expeditionibus vtriq; ex hostili agro aliquot oppida aut expugnarant, aut oppugnata ab aduersarijs cruento sæpè certamine defenderant: enimuerò sicuti superiore æstate Cæsariani Fossano potiti fuerant: ita per heymem Galli Italicis aucti copijs Bargiam vi expugnatam, capto ibi Annibale Brancatio Neapolitano, in potestatem redegerant, & Raconisium oppidum peramplũ, noctu inuadente intranteq; per arcem Petro Strozza, atq; ei subsidia equitum adducente Cæsare Fregosio, ita cœperant, vt commisso per regiones tumultuosissimo certamine, Cæsarianos oppresserint, cadentibus eo in prelio ex victoribus Thoma Ronchio Nouellariæ cohortis præfecto, & Latino Vecchia Romano: Quæ duo incommoda non multo pòst Cæsariani Caragiana cæde & Casalensi victoria rependerint. Sed ineunte vere Salassus quum occupata Carmagnola, arcem, quam Stephanus Balia Mutinensis pertinacissimè tuebatur, oppugnare pararet, tormentumq; librando in propugnatores dirigeret, glande ipse traiectus occubuit. His verò animis exceptus est Salassi interitus, vt non Gallicarum modò partium pleriq;, sed & æqui homines in neutram inclinantes partem, eum tanquam perfidiæ nota infamem, meritò occisum dicerent: Hispani verò tanquam virum fortem laudibus prosequerentur, & Vastius dissimulata offensione, interioreq; lętitia, seuerius fortasse quàm oporteret, Stephanum non multo pòst protracta & demum desperata defensione, laqueo suspendi iuberet, vt ea victima æmuli Salassi manibus parentare videretur. Eo autem successu incommodum vtrinq; æquatum videbatur, quò paulo antè Galli Annibalem Nouellarium, qui nobilitate atq; virtute par esset, apud Buscham ignobile castellum, nocturna oppugnatione fortuito minoris tormenti ictu interfectum desiderassent. Sub id tempus Humerius, nouus dux Gallus, cum recentibus copijs ad reparandum bellum à rege missus, ab Alpibus descendit: cuius aduentum summumq; imperium Guido Rangonus, Gallicanorum ducum quos diximus, vsu belli, ingenijq; solertia longè optimus, non diu ferens, à militia regia profectus in Galliam discessit. Nec multùm inde secundum Guidonẽ & ipse quoq; Caninius concepta ex leuissimis delationibus cum Fregosio simultate, à Gallis sese alinauit, singulari certamine cum eo certaturus, prouocatorijs in ea controuersia editis libellis, quibus Itali milites superbis insanisque ingenijs ferociam animi ostentare, & inane decus tueri, cum exitio sæpè turpi, fœdoque fortunarum & nominis detrimento, pertinacissimè student: secus ac exteræ gentes, quæ ferè omnes honestiore decreto, militiæ et in acie tantum aduersus publicum hostem virtutem ostendere fas esse iudicant. Cæterum Humerius, qui magna virium & nominis famam, quòd Delphini nutricius fuisset, specie ferox aduenerat, satis celeriter opinione hominũ decidere visus est: quũ sese nequaquã

pro natura Gallorum pugnacem, & in conſilijs explicatum, ſed planè timidum oſtendiſſet: Quod opportuna quæq; gerendo bello conſilia, vel non incepta occaſione inducta, & oblata à cæteris ducibus, tanquam periculoſa reſpueret. Delatus enim ad Aſtam, recenti validoq; impetu eam vrbem occupaturus exiſtimari poterat, ſi paululum ſeſe prouehere, & Aſtenſes nudatos iuſto præſidio, & in Gallicum nomen ex antiqua dominatus conſuetudine proclinatos, oſtentata acie tentare voluiſſet. Tuebatur ſiquidem eam vrbem Antonius Aragonius non magna manu militum, ſic vt Vaſtius eius periculo vehementer angeretur. Antonius de ſalute ſua, vti iuuenis opulentus atq; pernobilis, maximè ſolicitus, nec bello abundè exercitatus, anxiè à Vaſtio opem ſibi ferri poſtularet. Accidit autem, vt quum ſubſidio cum ſemiplena Hiſpanorum cohorte Franciſcus Ruicius aduenifſet, Antonio animus confirmaretur, ob id que Humerio obtinendæ vrbis facultas ſpesq; omnis minui atq; adimi videretur, retrocedendumq; inde ſtatueret, quòd aduentare Vaſtium ex inani rumore, & prælio certaturum arbitraretur: fruſtra reclamante Paulo Cerite, qui inuadendæ, oppugnandæque vrbis ſibi nihil periculi verito aut recuſanti, id munus demandari poſtulabat. Is deteſtatus regis conſilium, qui pro impigro bellicoſoque duce ciuilis modeſtiæ fideiq; & ſuſpicacis naturæ hominem, ſecus ac aliàs eſſet ſolitus, trans Alpes miſiſſet, abeuntis exercitus terga peculiari delectorum præſidio firmauit. Apparebat enim Cæſarianos alacriter in hoſtes caſtra mouentes erupturos: atque ita mox euenit, vt à nouiſſimo agmine conſerta pugna certaretur, & Paulus audacius proruentes excipiens, expedito cohortium flexu multis hoſtium vulneratis, & quibuſdam interfectis, incumbentium audaciam reprimeret, & eo congreſſu Cola Toraldus nobilis Hiſpanicæ ſtirpis Neapolitanus interficeretur. Humerius nihil vltra laceſſente hoſte, ad Albam Pompeiam profectus, extra vrbem ſtatiua caſtra poſuit: quo cognito Vaſtius & ipſe iuxta Aſtam inter duo cœnobia caſtra metatus eſt: San ſeuerinũ Beſennianum regulũ qui vniuerſis equitibus præerat, turmas omnes ſecundum Tanari amnis ripam extendere iubens, vt quid moliretur hoſtis, paratus ipſe ad obſiſtendum certandumque emiſsis ſpeculatoribus expectaret. Quum Humerius ſegnius cunctari proſpiceretur, & Vaſtius animaduerteret in dies augeri Gallorum copias, & de aliquot oppidorum fide dubitaret, à Ferdinando rege duas ſibi, ad præſidiũ Subalpinæ regionis, Germanorum legiones mitti poſtulauit, idq; celeriter cum publicę cauſę & fratris Cęſaris cõmodo tum iuſtis Vaſtij precibus Ferdinandus tribuiſſet, dux legionum Federicus Fuſtembergus, inclyti inter Germanos nominis regulus, Tridẽtinis Alpibus deſcendit: quibus in legionibus pleriq; ex Norica atq; Vindelica iuuentute nobiles, & procerũ propinqui nomina dederant. Erat hic Federicus, eius Guliermi qui Gallo regi militabat germanus frater, disſimili ingenio vir: vtpote qui fratrem peruerſo iudicio, neglectaq; religione, militaribus rapinis, & improbo ſemper quæſtui, defraudatis ſtipendio militibus turpisſimè deditum, & quod nefariũ videbatur, contra Germanici nominis decus externi atq; inimici regis auſpicia ſequentẽ, probo ore, atq; exactę virtutis fame ſuperaret. At Humerius aduentu Germanorum cognito, vti viribus atq; animo hoſtibus impar, copijs quas habebat diſpartitis, oppida tuenda cõmiſit, ea ratione diuiſis muneribus, vt ſingulos duces oppidis pręficeret: Azaliũ è Togata Gallia virũ iactabundũ potius quàm fortem, Cherio impoſuit, attributis ei pręter Italicos milites duobus

bus Vaſconum vexillis: Claraſcum autem opportunum oppidum, Cæſari Fregoſio defendendum dedit. Albæ verò prępoſitus eſt Iulius Vrſinus, eo Mario genitus qui Florentiæ maioris tormenti pila ictus occiderat. Fregoſius ea conditione demandatum munus ſuſcepit, vt ſe fortem operam aduerſus omnem hoſtium impetum præſtaturum teſtaretur, ſi ab Humerio, ſicuti ille prolixè fidem dabat, intra quadrageſimum diem certa commeatus & militum ſupplementa ſummitterentur. Iulius Albanis inſpectis mœnibus, quarũ vitia paſſim eminebãt, & ea niſi longo labore aggeribus permuniri reſarciriq; poſſent, tutelam loci cum excuſatione inopiæ multarum rerum ſuſceperat, Humerij ad hortationibus & ſpe promiſſæ opis excitatus. Cæterum Humerius conſtitutis præſidijs nihil ſibi moræ attulit, quin inglorius in G. lliam reuerteretur, & Vaſtius non multos intermitteret dies, quin ad oppugnandũ Cherium omnem tormentorũ apparatum conueheret. Oppugnatio autem cœpta eſt ab ea parte mœnium, quæ diui Auguſtini templum reſpicit, quòd murus ab ea parte debilis appareret. Azalius ſatis peritè atq; opportunè ex diſciplina munitionem erexerat ingreſſuris hoſtibus, tabulata æquata ſolo eminentibus pręacutis clauorum ſtimulis, quibus pedes ingruentium configerentur, obiecerat: multumq; ſulphureũ ignem; qui de more aridam materiã corriperet, occultis in locis excitãdum ita inſtituerat, vt egregiè proſpexiſſe periculo videretur, ſi eundẽ animum ad ingenij ſolertiam afferret, quem antea iactando prætuliſſet. Nam vbi adactis maioribus tormentis murus quati diruiq; cœpit, tantoq; ſpatio continuata quaſſatione patefacta eſſent mœnia, quanto ſatis foret ad inuitandos milites, proponẽte pugnæ ſignum Vaſtio, Itali Hiſpaniq; pariter in oppidũ perruperunt: quo tumultu acerrimæ inuaſionis, Azalius vſq; adeo trepidanter atque imperitè ſe geſſit, vt nemo ferè ſuorum in eo loco pugnaret, nec ipſe, vbi periculum depoſcebat, conſpiceretur. Eo namq; impetu Cæſariani Azalianas munitiones ſuperarunt, vt nihil eos per ſtrata tabulata eminentes clauorum cuſpedis retardarent, nec ea ſulphureorum ignium fomenta, quæ ad edendam flammam erant parata, ſuo tempore ignem conciperent, & dux ipſe fœde animum deſpondens, vitæ diſcrimen effugeret, continuoq; trucidatis aut captis præſidiarijs, turpi in latebra caperetur. Dum Cæſariani in vrbem penetrarent, Vaſcones timore præpediti ad id propugnaculum, quod ſuperiore anno Annibal Nouellarius erexerat, ſe contulerunt: atq; inde (nihil ibi conſiſtere auſi) vt ſe in longiorem fugam proriperent, exterius in foſſam humore carentem ſe demittere cœperunt, quòd eius munitionis agger ſatis eſſet humilis, facilèmq; deſcenſum præberet. Id conſpicatæ Germanorum cohortes, quæ conſtituta phalange, ſubſidiaria in acie conſtiterant, eos ad vnum omnes numero amplius trecentos, vel vltro ſeſe dedentes, impetu facto trucidarunt. Totius verò oppidi mulieres, quæ pauore attonitæ in turrem confugerant cum cariſsimis ornamentorum ſuorum rebus deditionem fecerunt, ceſſeruntq; in prædam Didaco Arzio caſtrorum præfecto, qui id coniectura futurum iudicans, & opimiorem prædam quærens, primus omnium aduolarat. Cæteri vicatim ſingulas domos diripientes, captos earum dominos, pecunia ſe redimere coegerunt. Azalius vero ipſe perductus ad Vaſtium, cunctis riſui fuit, quod nihil ei tot rerum apparatus, quum oportuit, vſui fuiſſent, & idcirco oneratus infamia rei malè geſtæ, multo auro ſe redimere coactus eſt. Expugnato per hunc modum Cherio Vaſtius ad Clarcſcum mouit caſtra. Nec mora exploratis ad-

verſariorum viribus, animaduerſaq; per ſpeculatores ea mœnium parte quæ nouis munitionibus careret, maluit eam partem adoriri, quàm vllam aliam, quæ faciliorem oppugnationem oſtenderet: vel ob id præcipuè, quòd nulla extantium propugnaculorũ, quæ latera ſubeuntium ferirent, munimenta haberet. Volebat enim Vaſtius quàm maximè poſſet militum parcere ſanguini, incruentisq; victorijs lætari potius, quàm à cædiũ ſæuita famam parare. Quod tamen ſecus accidit ac volebat. Nam tametſi hoſtilis murus vel antiqua vel noua munitionis proiectura penitus carebat, ob idq; milites niſi à fronte ab ipſis defenſoribus peti feririq; & facilè propelli poſſent, tamen ſatis profunda vallis intererat, quæ profoſſa totam muri faciem muniebat: vſq; adeo difficilem cum deſcenſum in eam, tum & aſcenſum ad prærruptam vi tormentorum mœnium coronam habebat, vt quum magna muri ruina edita eſſet, & milites ardente animo pugnæ ſignum ſibi dari flagitarent, hoc impetrato in deſcenſu atque ima foſſa, quæ erat lutulenta, & in aſcenſu demum perfracti & cadentis exterius muri ruina conflictarentur, & maiorem quàm putaſſent conſcendendi muri difficultatem reperirent: quod non planè ad amusſim, quantum exteriora foſſæ labra à mœnibus diſtarent, & quàm præceps deſcenſus, arduusq; inde aſcenſus foret, oculis metiri potuiſſent. Verum propter ea accepta hoſtium telis detrimenta, non refrixerat ardor militum, nec Vaſtius forte incœpto abſiſtendum ratus, ab expugnandi oppidi ſpe deciderat, ſed vt prælium inſtauraretur crebro ſummisſis recentibus præſidijs atque etiam Germanis (ipſis id obnixè poſtulantibus) quanquam ægrè, locum ad inuadenda mœnia conceſſerat, vt Germani qui ſe ad bellum natos exiſtimabant, Hiſpanorum atque Italorum virtuti & audaciæ contemptis periculis æquarentur. Itaque redintegrato ardore omnium, tanquam æmulatione decoris à diuerſis gentibus certaretur, aſperrimo conatu conſcenſum dimicatumque eſt, maiore Cæſarianorum detrimento, quòd Fregoſiani milites per noctem, Petri Pratenſis ingenio, munitionem in ſumma prærupti muri corona ſubitariam erexiſſent, comportatis ibi madentis fimi cumulis, quibus propter mollitiem tormentorum pilæ hærebant, nec lentore prohibente, penetrare in oppoſitas hoſtium cohortes poterant: quæ ea repentina nouaq; munitione protectæ, ex tuto propugnabant: ſic vt euadentes in ſummum ruinæ ſupercilium hoſtes ſclopettis traiectos, alabardisque & lanceis acriter repulſos, in foſſam præcipitarent, terribili cum ruina ſucceditum, & ſubire magno nixu conantium, quum magno cum fragore armorum collidentium, ſeſe viui pariter atque exanimes debilitati artubus cumulatè cœnoſa in foſſa volutarentur. Hac peracri contentione quum aliquot horis eſſet dimicatum, amplius ducenti interfecti, & ſupra ferè quingenti mortiferis glandibus & ſaxis vulnerati ſunt: & in his Vulcanus immoderatæ fortitudinis adoleſcens Guliermi Rocandulphi clarisſimi ducis filius, ex Germanis occubuit, æquato cum aduerſarijs detrimento, quòd Liuio inclyti imperatoris Liuiani filio propugnãti ingentis tormenti pila caput fuiſſet ereptum. Huic Fregoſius rapida grauatus febre ſuas partes cum imperio, quòd eſſet magnæ ſpei adoleſcens, & militibus carus, conceſſerat. Eius immatura morte Fregoſius vehementer permotus, tentatus importuno atq; acri morbo, & Humerianis auxilijs diffidens, quòd tempus in id condictum per aliquot dies effluxiſſet, & tormentarij pulueris inopia laboraret, nec ſatis ampli commeatus copia ſupereſſet, ſe dedere conſtituit,

ſi à Vaſt-

ſi à Vaſtio honeſtis conditionibus acciperetur. Atque ita non diu pôſt ab Aloiſio Gonzaga, qui erat apud Vaſtium Fregoſio arcta cognatione atque amicitia coniunctus, res tractata & confecta eſt æquisſimis legibus, quòd Vaſtius offenſus & ipſe Vulcani immatura morte, & fortisſimorum quorundam iactura, reliquorum militum periculoſis laboribus et ſanguini parcendum putaret, compertumq; haberet aduerſariorum animos tales eſſe, vt in defenſione fortiter oppetere, quàm contra decus paciſci mallent. Erant enim apud Fregoſium acerrimi cohortium præfecti Cæraria Salentinus, & Baptiſta Corſus cognomento Lega, quorum maiores Corſicæ inſulæ imperium tenuiſſent, & præter hos duo Veronenſes Antonius Beuilaqua, & Ludouicus Montanus, atq; item Philippus Corſus, vetus cohortis dux. Deditionis condiciones in hunc modum perſcriptæ ſunt, vt Cæſari Fregoſio ſaluis rebus, incolumiq; præſidio, & explicatis vexillis excedere liceret: tormẽta ipſe relinqueret & commeatum: ſed ei quod ſua pecunia coemiſſet, frumentũ à Vaſtio ſolueretur, & oppidanis nulla afferretur iniuria. Atq; ita comitãtẽ Cæſarianoũ equitatu, atq; eum pasſim ab iniuria defendente, ad Penarolum oppidum peruenit, indeq; in Galliam profectus eſt, vt regi rerum difficultates explicaret. Claraſco autem potitus Vaſtius Hieronymum Sangrium, & Cherio Ferdinandum Lofredium præfecit: & ad expugnandã Albam continuò duxit. Animaduerſo autem eius vrbis ſitu vltra Tanarum amnem tormenta perducta conſtitutaq; ſunt, eo Vaſtij iuſſu, vt binæ & penè inter ſe coniunctæ quaſſationes fierent, quarum altera Hiſpanis, altera Italis ad inuadendum erat asſignata: quòd Germanis parcendum idcirco Vaſtius iudicabat, tanquã campeſtri prælio aptioribus, quàm ſubeundis muris: quòd id munus agiliora militum corpora atq; expeditiores animos requireret. Erat in caſtris euulgatum, quoſdam Hiſpanorum ſigniferos acerbis à Vaſtio verbis fuiſſe caſtigatos, quòd ſibi et gregarijs ſuis, pro cono parua vexilla galeis imponere iusſiſſent: vtpote qui antè alios ad promerendam laudem, ac murũ & prima pericula ſe ſubituros inſolentius iactaſſent, nec demum murali in pugna oſtentatæ audaciæ fortitèr reſpondiſſent: qua ob iurgatione Hiſpani in vniuerſum permoti, quod Claraſci perficere nequiuiſſent, Albæ ingentibus animis ſe præſtituros teſtare ntur, exorta inde apud Italos æmulatione, quòd ſibi præripi decus indignarentur: cuius obtrectationis is extitit ſucceſſus, vt Itali proximos loco Hiſpanos æquandi aut ſuperandi cupiditate, ante acceptum ſignum, manipulatim ad curſum ſe incitarent, & in præruptum murum, nec ſatis quidem apertum euolarent. Hac inſana ſed planè decora quorundam ſigniferorum properantia accidit, vt multi viri fortes intra vrbem irrumperent, & Cæſariana vexilla, cum intus ab hoſtibus, tum extra à Vaſtio totoque exercitu in ſummis mœnibus & decusſis muri pinnis ſpectarentur. Sed Iulius Vrſinus introrſus à muro ad iactum lapidis firmam munitionem erexerat, ex vimineis turriculis more militari gleba & ceſpite repletis: atq; etiã accelerandi cauſa ligneis ibidem vinarijs dolijs contra hoſtes conſtitutis: quo munimento cohortes tutæ à maioribus hoſtium tormentis, quod eſſent depresſiore in loco, in primos hoſtium ſubeuntes, incenſis ſclopettis glandium procellam effunderent, atque audacter munitione egresſi ingredi auſos, quominus ferociter inuaderentur, reiectos extra in præceps propellerent. Qua repentina ſcandentium perturbatione, Antonius Lofredius Cicchi ſenatoris Neapolitani filius, qui primus in murum euaſerat, impigrè reſi-

ſtens occubuit, & Scipio Montebelliæ cohortis ſignifer poſtratus, cum vexillo captus eſt: Marcus verò Priuerans, qui primum illato ſigno virtutis decus affectarat, ita ſe explicuit, vt incumbente hoſtium multitudine, incolumis cum vexillo ad ſuos reueteretur. Neq; enim facilè qui primi ſubierant à ſubſequentibus confirmari poterant, quum magno caſu ingens & vetus populi arbor, quæ erat interiore in aggere, fortè ſucciſa hoſtilis tormenti ictu, tranſuerſa ita procidiſſet, vt ea caſus inclinatione tanquam noua munitio obiecta, irrumpentibus magno eſſet impedimento: proptereaq; irrito conatu, qui iam aſcenderant, pulſi ab interiore hoſte, & iniquitate loci deterriti, omnes extra proruerent: quibus ſeſe recipientibus grauior incidit clades ab infimo propugnaculo quod erat eminens in foſſam, & ſua proiectura hoſtium latera conſpiciebat. Id erat concameratum lateritia teſtudine, & per idoneas feneſtellas ex occulto emittendis tormentis facultatem præbebat, Caſamactaq; militari nomine vocabatur. Hanc cum manu ſclopettariorum tuebatur Marconius Volaterranus, qui certos atq; mortiferos ictus è deſtinato ſeſe recipientibus inferebat, et ni ſi fumus admodum denſus interius ſpatium nullo ad effugium inuento foramine, multa edita caligine ſclopettarios præpediſſet, magnum profectò hoſtium numerum inde tanquam ex inſidijs interfeciſſet. Hic ille eſt Marconius qui apud Viennam, vti ſupra memorauimus, Italicas cohortes ad arma conſternatas, & multis de cauſis nequaquam in Pannoniæ præſidio heymandum cenſentes, turbulentiſsima concione in caſtris habita, perpulit, vt in Italiam redirent. Eo ex Caſamacta periculo, poſt non paruam militum iacturam, animaduerſo, Vaſtius receptui cani iuſsit, vt aliunde tormenta aptius et efficacius admoueret, quum Iulius audacia & multitudine Cæſarianorum perterritus, deſperansq; opem ſibi alicunde ferri poſſe, quod nihil de Gallicis auxilijs audiret, ad exemplum Fregoſij ſe dedidit: hiſdem ferè conditionibus quibus ille Claraſco exceſsiſſet: ſed aliquanto iniquiore ſorte, quoniam ab his qui præſidio dati, vt in fines Gallicos deducerentur, excedentium impedimenta latrocinij modo, in itenere direpta fuiſſent. Neq; eam illatam vim, admiſſumq; iniquè facinus Vaſtius vindicauit, quanquam prædatores equitum præfectos, & in his Roſalium & Iuaniam Hiſpanos, & Bellottum Sequanum, Epirotamq; Zucerum, ſeueriſsimis verbis caſtigaſſet. Alba in poteſtatem redacta, motis caſtris ad Penarolum illico contendit, eo animo, vt id oppidum, quod tormentis expugnari non poſſet propter loci natura atq; arte muniti difficultatem, longa ſaltem obſidione fatigaret: Taurinoq; ſimul commeatus ſpem, quantum excurſionibus effici poſſet, paulatim abſcinderet. Hoc tanto rerum ſucceſſu Vaſtius ſupra recepti Caſalis victoriam mira celeritate partam, Cherio demum et Claraſco, atq; Alba vrbe intra octauum atque vigeſimum diem fortiter expugnatis, priſtinam virtutis ſuæ animiq; magnitudinis opinionem, non modò apud æmulos, ipſoſque etiam hoſtes mirificè confirmauit & auxit. Hiſdem diebus quibus Vaſtius expugnatis, aut deditione in poteſtatem redactis aliquot oppidis aduerſus Gallorum duces proſperè bellum gerebat, Florentini exules repetendæ rurſus Etruriæ conſilium ſuſceperunt, cohortante Saluiato Cardinale, & concitantibus Gallis, vt vndique Cæſaris vires diſtraherent. In id bellum Philippi Strozzæ perſona poſcebatur, quia eſſet ſummæ exiſtimationis inter exules, & maximè pecunioſus haberetur. Sed vti erat armorum imperitus, & parum fortis ad perferenda caſtrenſium laborum incommoda,

moda,negabat ſe id munus eſſe ſuſcepturum,ne poſtquam duo ipſius liberi Petrus atque Robertus his periculis immiſcerentur,nullum ipſe ſalutis & Fortunarum diſcrimen eſſet aditurus. Hæc ità firmo animi decreto diſſerebat,ut Petrus filius gerendi belli cupiditate iuveniliter inflammatus,patrem ipſum vehementi, & plane inverecunda obiurgatione caſtigaret, nec obſcurè ei atrocia comminaretur,ſi in ea ſpe recuperandæ patriæ tot patritijs deeſſet,& nihil ſibi generosè conandum eſſe ſtatueret. Quibus verbis Philippus à filio,quem unicè diligebat,vel reluctans expugnatus ſeſe non modò ſocium,ſed etiam urgente fato antéſignanum præbuit. Inter armatos exules eminebat ipſe Petrus Strozza, & Bernardus Salviatus Cardinalis frater, conſtanti, compoſitoque ingènio vir, militiæ maritimæ aſſuetus. Hi Capinio Mantuano operam navante,cohortes apud Mirandulam conſcripſerant,& Bononiæ conductis paſſim militibus copias auxerant, quòd Pontifex eius conſilij gnarus,& non occultus uti credebatur belli concitator, hæc fieri pateretur. Favebat autem exulibus mirificè Hieronymus Pepulus Bononienſis,cuius erant multæ in Apennino montanorum hominum clientelæ, deſcendentibusque in Etruriam,tuta itinera per paternas poſſeſsiones, ſuggerendis commeatibus opportunas demonſtrabat. Hæc tametſi occultè apud Bononiam pararentur:de his tamen ſigillatim Coſmus princeps certior fiebat: & quanquam eſſet præſentis pecuniæ difficultate oppreſſus, quòd eas publicè ſine gravi offenſione civium imperare non poterat: eas tamen ab amicis atque affinibus mutuas exigebat, ut militari præſidio totam confirmati iam à Cæſare principatus exiſtimationem tueretur. Erant in eius conſilio prꝗter Innocentium Cardinalem,& quoſdam togati ordinis cives, Alexander Vitellius,& Pyrrhus Stipicianus acerrimi duces, iamque valida & fidelis militum manus undique accerſita Florentiam ita coiverat, ut nihil de inteſtino tumultu dubitaret Coſmus,hortatuque ducum,adventanti hoſti non fortiter modo repugnandum,ſed obviam audacter eundum decerneret. Primùm autem omnium Piſtorio cavendum cenſet,ne hoſtis ſtudio amicæ partis fretus,ea opportuniſsima urbe potiretur. Piſtorij ſiquidem duæ vigebant factiones, æternis inter ſe odijs cruentiſsime de potentia dimicare ſolitæ, quarum altera Guelphi nominis Cancellaria vocabatur, favebatque popularibus Florentinis: altera autem erat Panciatica, Gibellinæ & Mediceæ factioni addicta. Huius princeps erat Nicolaus Bracciolinus vir militaris & maximè cruentus. Illius verò pari authoritate ſe duces ferebant Franciſcus Habraus è Gateſca familia, & Battus Roſpilloſus. In hunc etiam modum Piſtorienſis erat diviſus ager,ut Panciatici planis & campeſtribus in locis nobilitate atque divitijs præſtarent: Cancellarij autem montanis in locis numero ampliore hominum æquatis opibus valerent: propterea fiebat, ut Coſmus Panciaticæ factionis vires, introductis in urbem eiuſdem factionis agreſtibus confirmare contenderet,ex adverſo exules concitatis ad arma Cancellarijs invadendæ urbis ſpem conciperent. Sed Coſmus confirmandos nominis ſui ſtudioſos militari præſidio, atq; urbem tuendam exiſtimans, Piſtorium præmiſit Federicum Montacutum cum duobus delectorum peditum vexillis, accerſitusque è ſummis montium pagis Caſtagninus Tanarius Panciaticis favens cum multitudine armatorum ſuæ factionis deſcendere parabat. Quibus cognitis rebus exules per Mattanam Cutellianum ſeditioſum & ſanguinarium hominem, & eum quem diximus Battum, ſæva incen-

dia in adversæ factionis ædificijs excitari iusserunt, ut Panciatici conflagrantium Penatium suorũ terribili calamitate adducti, ad vindicandam iniuriam elicerentur, Pistorioque exire, & ad sua defendenda proficisci, nec ideo Cosmianis rebus ullam opem ferre cogerentur. Iam exulum copiæ per Apœninum ad Fabricam vicum pervenerant, aliquanto lentius & tardius quàm expediret confectis itineribus, quòd in iugem bidui pluviam incidissent, ita ut eorum principes Philippus atque Valorius cupiditate invisendæ Etruriæ fatali festinatione reliquos anteire maturarent, & ad montem Murlium usque descenderent, existimantes eius regionis hominum studia ad occupandũ Pistorium, invadendamque Florentiam sibi minimè defutura, quòd propinquas & validas vires traherent, quibus nullo modo Cosmus resistere posset, qui neque diu alere copias sine pecunia posse, nec quas haberet adversum se educturus crederetur, ne civitas parata ad recipiendam libertatem tumultu excito, tanquam præsidio nudata rebellaret. Mons Murlius collis est in extremis Apennini radicibus, qua desinit in campos; metæ modo in acclive fastigium eductus, præaltam in summo antiqui operis habens domum instar arcis, duplici muri corona, sed ea vetere & pasim collabente permunitam cum lata area amœnissimi prospectus. Eam arcem ademptam olim Florentinis, Castruccium Lucensium Tyrannum adiecta munitione confirmasse annales tradunt. Totus collis undique olea, vite & pomiferis arboribus ita est convestitus, ut certis etiam gradibus ubi fruges serantur, aratrum admittat. Viæ militari imminet, qua à Pistorio Florentiam itur. Ab hoc septem milibus passuum: à Prato autem tribus distat. Tanta verò fiducia exulum principes in ea villa constiterunt, ut nihil omnino timerent, & Valorius villam suam, quam Baroniam vocabat, ab se non civili, sed regio prope sumptu ædificatam, tertio inde stadio securus inviseret, spaciareturque ociosus in xysto, villicum de futura vindemia speque oleæ, & de proventu insitarum arbuscularum, & de perdicum aucupijs diligenter interrogans: sic ut nonnulli mirarentur hominis insaniam supra modum, privatæque Fortunæ conditionem ædificantis, & nihil ille de adverso rerum eventu, quem fortuna temerè progresis advehe-ret, dubitare videretur. Philippus contrà cæco perculsus metu, ut qui nullum circa se præsidium cernebat, deambularet solus, & sæpe sciscitaretur Zanobium Nerlium villæ dominum, an in tuto esset: nec suspirare desineret, donec procul conspectis Petri filij vexillis animo sese confirmaret. Petrus enim ut præsidio foret his qui inermes ad montem Murlium processerant, disiunctus à gravi copiarum agmine provolarat, castraque ad radices montis iuxta viam militarem collocarat, constitutis idoneo in loco quatuor minoribus tormentis, quæ secum advexerat. Nec multo post Fedinus ex numero exulum impiger & audax, cum aliquot equitibus prædatum emissus usque ad Pratum, ereptos agricolis boves, & minoris pecoris aliquantam prædam ad exules retulit, improbante id factum Philippo, qui intempestivo atque improbo militum suorum maleficio susceptæ pro libertate adipiscenda expeditionis nomen fœdari nolebat: indignabaturque mirum in modum, quòd Battus & Mattana veteribus factionis odijs studentes, sævo incendio cuncta prope eius tractus domicilia delevissent, quasi Barbarorum more incendijs & cædibus ex usu victoriæ sævituræ forent, quum incolæ beneficijs atque humanitate, parcendo, nec factionum agnoscẽdo odia, alliciendi & conservandi, potius quàm detri-

detrimentis afficiendi non inſanis ducibus viderentur. Præmiſerat Coſmus ad Pratum equitum turmas duas duce Poctio Inſubre, Roſa item Victio patris veterano impigro cum expeditis ſclopettarijs equites conſequi iuſſo. Poctius explorandi cauſa uſque ad hoſtes proceſſerat, levique pugna edita, amiſſis duobus equitibus retroceſſerat. Huic tendendas inſidias tanquam inconſultè iterum erupturo Strozza ratus, Sandrinum Filicarium cum iuſta manu ſclopettariorum, Paruſianæ villæ tectis (ea eſt militari in via) ſeſe occultare iubet, nec ſe commovere, donec hoſtile exeuntis Poctij agmen pertranſeat, quod demum à tergo invadi deberet, ut Poctius interclusus à tergo ſimul & à fronte cæderetur. Ipſe enim Strozza è caſtris ſuis ſtadia duo progreſſus ad pontem torrentis aquæ delectorum ſigna ſtatuerat. Sed longe aliter quàm putarat, inſidiarum eventus cecidit. Coſmus enim de conſilio ſuorum ducum in celeritate ſummam belli rationem reponens, adoriendos hoſtes eſſe cenſuerat, antequam reliquæ eorum cop[iæ] quæ ſequebantur, primò agmini Strozzæque ſeſe iungerent. Rei gerendæ conſilium hoc ordine explicatur; ut ipſe Coſmus in urbe conſiſtat, emiſſaque Margarita Auſtria, ut Piſis tanquam tutiore in urbe commoretur, bellica munia Vitellius & Pyrrhus ſuſcipiant, maximeque occultata profectione noctu ad hoſtes contendant. Cæterum Coſmus qui Sarmentum cum Hiſpanis è Feſulano agro acciverat, aſtuto conſilio eis deſignari, pararique hoſpitia certis in urbe regionibus iubet, ſubindeque admitti in urbem eorum impedimenta, & inutilem ſervitiorum turbam, ut ſpecies ingreſſuri præſidij hoſtium ſpeculatoribus præbeatur. Primis autem tenebris obſerari cuncta urbis portas præcipit, ne quiſquam exeat, & Hiſpanorum cohortes extrorſus præter mœnia, ad Pratum iter intendere iubentur. Parent Hiſpani egregiè Sarmento duci ſuo, & plenis paſsibus ire pergunt. Interim per portam arcis Alexander & Pyrrhus Italicas cohortes educunt, eaſque Rodulphus Baleonus cum equitatu ſubſequitur, & omnes ſimul Pratum intempeſta nocte perveniunt. Nec quieſcendi ultra ſemihoram, qua paratis obſonijs & poculis modicè ientarent, ſpacium militibus datur. Nec mora Vitellius educit agmen, præcipitque Gaſpari Pratenſium iuventutis præfecto, ut occludat portas, caveatque diligenter, ne quiſquam egrediatur, qui certum nuncium de adventu ſuo itinereque ad hoſtes perferre poſsit. Hoc verò ordine ad hoſtes contendit. Præibat cum ſua prætoria cohorte, atque expeditis ſclopettarijs Borgheſius, cui cum turma equitum cohærebat Poctius. Hos modico intervallo cum Italicis cohortibus ſubſeqnebatur Otho Montacutus, eius agminis frontem lectiſsimis centurionibus firmatam ita perducens, ut ei Rodulphus Baleonus univerſos, quos habebat equites, ad dextram applicaret. Succedebant peditum agmini ipſi duces Vitellius & Pyrrhus: ſecundum verò eos Sarmentvs Hiſpanos accelerare iubebat, qui ideo in poſtremo agmine collocati erant, ut tanquam ſubſidiaria acies, quantum fieri poſſet, integra atque intacta ſervaretur, quod in his extremis cohortibus Etruſci imperij ſalus conſtaret. Eo modo incedentes Coſmianæ copiæ ad Paruſianam, quam diximus villam, ubi Sandrinum in inſidijs à Strozza collocatum fuiſſe diximus, pervenerunt, nemineque hoſtium ſe commovente, ad pontem & ad Strozzeana demum caſtra contenderunt. Neque enim, uti iuſſus erat Sandrinus, ſibi prius erumpendum eſſe iudicabat, quàm hoſtile agmen, quod exiguum fore putaret, totum pertranſiret. Atque ita quum maius & continens

totius exercitus agmen, vel obscura nocte transire cerneretur, ut ducis sui imperio pareret, erumpendi occasionem amisit, seque eijciens extra viam militarem altiore circuitu, ad pontem, ubi Strozza constiterat, regredi cœpit. Sed is fuit properantium hostium, equitumque invadentium impetus, ut Strozza deceptus suo consilio funderetur, & ut quidam existimant, quum pugnando resisteret, ignotus ab ignoto equite caperetur, sed se felici conatu è complexu hostis statim, ut erat nixu validus & pedibus velox eriperet: hostes verò in castra eius, ut nulla munitione consepta, eodem cursu pervaderent, captisque à Borghesio tormentis, ea repentè diriperent, quòd Strozzeani nullo ordine constitutis, nec displosis his levißimis falconibus, tanquam perturbati & disiuncti viribus, in fugam præcipites se dedissent, nemine consistere, aut in unum corpus sese conglobare auso: quoniam uti in tenebris accidit, Aurora fortè nymbosior omnem spectatæ virtutis & ignaviæ casum absconderet. In eo tumultu Michael Angelus Romanus Strozzeanæ turmæ præfectus impigrè resistens equo deturbatur & capitur. Ipsi Baleono equus per armos glande traijcitur. Cadit etiam constantißimè repugnans Ioannes Maestraccius è Togata Gallia vetus centurio, paucis quidem interfectis aut vulneratis, sed multis captis, quum Baleonus cum equitatu dispalatos, & in montes effugere conantes, per tria miliaria esset consectatus. Eo tam levi certamine Vitellius potitus hostium castris, vexillis, atque tormentis tanquam re bene gesta, regrediendum esse iudicabat, ne superventu Salviati cum iustis copijs, qui non amplius quatuor milibus passuum abesse & properare dicebatur, partæ victoriæ successum in discrimen adduceret. Sed Pyrrhus atque Otho reclamantes felici cœpto audacter incumbendum, expugnandamque omnino arcem, ubi hostium capita essent, sine consilio, nudataque integro præsidio, utendum Fortuna censebant. Atque ita concedente Vitellio, & Hispanos cohortante, ut ad prædam Italos subsequerentur, Otho portam primæ munitionis, quæ in aream exteriorem perducit, occupat, aliquot ibi utrinque desideratis, & ad alteram portam facto impetu provolat, quæ per aream in villam arci, ut diximus, similem aditum præbet. Hanc exules interius tumultuaria materia obstruxerant, desertaque corona exteriore, quæ podij effigiem ostendit, sese in superiorem pinnatam ædificij partem contulerant, inde sclopettis & prægrandibus saxis sese defendentes. Sed ita eius inferioris coronæ spacium undique Cosmiani occuparant, ut nemo ex propugnatoribus caput exerere auderet, quin illicò pluribus simul glandibus peteretur. Oppugnantibus tamen maximè infesti erant tres sclopettarij, qui è sacra turre exterioris templi terga & latera scandentium & invadentium destinatis ictibus feriebant. Dum aliquandiu acriter certaretur, & iam cecidissent nonulli, & ante te alios cohortium præfecti Mendula Salentinus, & Sebastianus Pisanus, Otho fores coniectis facibus eo euentu succendit, ut flam ma intus congestam in aditu materiam omnem corriperet, ardereque iam coniuncta portæ cœnacula inciperent, & totum cavedium, superioraque arcis cœnacula, ubi exulum principes erant, fumo & terrore complerentur, eoque trepidantius, quòd Caccia Altovitus egregiè prudens & fortis peditum præfectus, in defendenda porta cecidisset, qui solus ab initio locum tanquam hostium audaciæ expositum, aut properè vel tumultuario aggere muniendum, aut celeriter deserendum esse censuerat. Milites quoque per subterranea loca, quod ædifi-

ædificium ſubſtructionibus impoſitum, ſubtus ubi ciſterna erat, totum erat permeabile, in ſuperiora revulſis ferreis feneſtræ clatris emergebant, ita tamen ut nonnulli properantes incumbentium reliquorum impulſu uti in obſcuro facilè accidit, in ciſternam nullo ad os circumſeptam podio præcipites darentur; & demum portulam, quæ in lævo latere arcis erat, aperirent. Interim nihil incendij flammas aut prunas veritus Otho, uti erat protectus armis, ſcuto ad os prælato, per ardentem portam irrupit. Hunc pari audacia & contemptu ignis alij atque alij ſecuti, cavedium, & circumambientem porticum occuparunt, exulibus iam in extremo vitæ metu adeo perculſis, ut velum è feneſtra proferrent, quod erat deditionis ſignum: momentoque temporis occupata ab hoſtibus arce, exules ad unum omnes capiuntur, Bambalino Aretino audaci cohortis præfecto, Philippum Strozzam ſibi notum comprehendente, quum ſe Strozza Alexandro Vitellio commendaret. Nec mora Vitellius & Strozzam, & reliquos equis impoſuit, Florentiamque perduxit. Vnus qui expeti poterat Petrus Strozza fœliciter (ut diximus) elapſus, ad Salviatum cum univerſis copijs adventantem pervenit. Eadem nocte horaque qua hæc ad montem Murlium fiebant, fœlici quodam augurio geminata victoria Coſmo affulſit: nam egreſſus Piſtorio (uti conſtitutum fuerat) Federicus Montacutus Othonis frater, Cancellarios ad Abbatiam, quam vocant Pactianam adortus, quum viri agreſtes armatæ cohortis impetum minimè ferrent, ipſo Mattana interfecto, Battoque fugato, ac reliquis cæſis & profligatis victoriam retulit, Bracciolino in adverſæ factionis inimicos uſque adeo immaniter animi ſævitiam effundente, ut captum & deditum imberbem nobilis familiæ adoleſcentem cruenta manu iugularet. Battus ipſe pernicitate pedum uſus evaſit: Franciſcus verò Habraus, qui ad Poggiolinum; ut diximus, conſtiterat, ut Tanarianos deſcendentes invaderet; fruſtra totam noctem obſervarat: audita & conſpecta oculis ſociorum calamitate, qui cum Mattana fuerant, & cognita ex crepitu ſclopettorum montis Murlij expugnatione, eodem curſu quo Battus ad Salviati copias ſe recepit, quo iam Petrus Strozza pervenerat, certam cladis acceptæ nuncium perferens; & Salviatum adhortans, ut deſcendere maturaret, & hoſtibus diſſolutis ac præda occupatis victoriam eripere vellet. Sed ille ipſo Strozza cautior, negavit in id iuniperetum (aſpera & ſenticoſa loca eius itineris oſtendens) ſe demiſſurum: quas tamen haberet copias & tormenta; poſtquam infenſæ Fortunæ reluctari non liceret, maturo tutoque reditu ſervaturum. Atque ita tranſverſis Alpium tramitibus per Ferrarienſis ditionis fines, Mirandulam iterum cum Capinio ſe recepit. Nunciata eſt Coſmo victoria, quum eſſet in templo Nunciatæ Deiparæ virginis, ut ibi pro ea vitæ vota ſuſciperet, quæ ei cumulatè lætior extitit, quòd ipſis Auguſti calendis inciderat, quo fœlici die Auguſtus Cæſar olim nutantis imperij nomen Actiaca victoria confirmaſſet, quum ipſe Coſmus eundem, uti Auguſtus, horoſcopum in genitura nactus Capricorni ſydus pro argumento in inſignibus geſtare conſueſſet. Peractis ſacris reverſus domum, productos ad ſe exules ea fronte ſuſcepit, ut nihil victis inſultaret, ſed dubia ſeveritatis & lenitatis ſigna miſeris relinqueret, blandè monens, ut eodem animo, quo bellum ſuſcepiſſent, adverſi exitus Fortunam ferrent. Exinde minoris claſsis captivi, qui antea damnati iudicijs, & recenti facinore maieſtatis rei fuerant, in foro pars ſecuri percuſsi;

pars laqueo necati, triſte ſpectaculum populo præbuerunt. Principes autem Valorius ipſe cum Philippo filio, alteroque Philippo gentili ſuo, eius Nicolai filio, qui à Leone Pontifice detecta Boſcolana coniuratione ſumma clementia ſervatus fuerat, & ſecundum hos ipſe Antonius Franciſcus Albicius turbido inſtabilique ingenio vir, & vetus, peracerbusque exul, rerum capitalium iudicibus Octoviris atque tortoribus traditi, confeſsique cuncta conceptæ perfidiæ atque malignitatis conſilia, in carcere ſecuri percutiuntur, cadaveraque eorum affinibus maiorum ſepulchris inferenda conceduntur, lætantibus eorum ſupplicio pleriſque ex populari factione civibus, quòd ipſi ijdem Albicius atque Valorius, vel ſeras veteris delicti merito vitæ exitu pœnas darent, quando eos detrudendi è ſummo magiſtratu decennalis dictaturæ, atque urbe expellendi Petri Soderini, authores & principes ante vigintiquinque annos fuiſſe meminiſſent. Ab his enim ereptam civitati libertatem, Mediceorumque inductum dominatum, quem tyrannidem vocarent, vel parum libero ore prædicabant. Ambo enim ab eo facinore edito, quum honeſtiſsima tuliſſent præmia, rurſus à Mediceis defecerant: Albicius quum perverſo eius ingenio nullus gratiæ vel dignitatis locus, nullumque extraordinariæ liberalitatis præmium in patria ſatis placeret: Valorij verò profundæ cupiditati nullæ opes quantumvis magnæ ſatis forent, utpote qui vecordi ſuperboque ingenio ad ſummum civitatis imperium aſpiraret, uſque adeo malè occultatis ſenſibus, ut à Philippo Strozza, ipſoque item Albicio diſſentiens, ad montem Murlium in deliberatione, ad iurgium intempeſtivamque altercationem contumelioſis ferè verbis deſcenderent, & unuſquiſque cæteros celeritate præcurrere, & præoccupare in urbe hominum ſtudia niteretur, quæ ipſis præproperis immatura feſtinatio proculdubiò perniciem attulerit. Horum ſiquidem trium diverſa erant conſilia, ſicuti in quæſtionibus & tormentis protulerunt. Valorius, ut diximus, ab ætatis honore dominatum affectabat perpetuæ dictaturæ nomine, ſicuti antea Soderino obveniſſet. Philippus populari favore, & gratia totius iuventutis, quam comitate, largitione, honeſtisque atque inhoneſtis artibus, uti tum urbis mores ferebant, ſibi conciliarat, validiſsimè ſubnixus: & uti habebatur pecuniæ ditiſsimus, ac affinitatibus potens: liberum ſupra magiſtratus omnes iucunda conditione principatum in urbe ſibi deſtinabat, Laurentio Medici proſocero ſimilis evaſurus. Cæterùm Albicio nihil niſi turbulentum cogitanti ea mens erat, ut in veteres inimicos odium exerceret, eorumque ſanguine & Fortunis truculentum exaturaret animum. Quibus de cauſis, uti veriſsimo conſtat argumento, Philippus Strozza Valorij immodicam ambitionem, & diram Albicij crudelitatem prædamnans, utrique necem afferre cogitavit, quum in eorum cædem allecti præmijs, ſe promptiſsimas manus allaturos pepigiſſent Sandrinus Filicharius, & Cecchinus textoris filius, iam pridem ab adoleſcentia Philippo addictus. Hic in fuga captus, proditorum more in foro ſuſpenſus eſt: ille è prælio effugiens, aliquanto poſt, quum in ſuſpicionem mutatæ fidei Strozzis veniſſet, ab his (ut fertur) Ferrariæ trucidatus eſt. At quum diu Strozza in arce à Vitellio, & demum à Ioanne Luna, cui arcem tradi Cæſar iuſſerat, cuſtodiretur, miſerque auro oblato, & datis impensè muneribus ſeſe redimere fruſtrà contenderet: ad extremum Coſmus à Cæſare impetravit, ut ſibi traderetur, de nece Alexandri atq; Hippolyti Cardinalis quæ-

ſituro,

ſituro. Quod ubi Philippus reſcivit, ne perferre immitia tormenta, & in perniciem amicorum arcana fateri, & indignam natalibus ſuis necem ſubire cogeretur, animum tam generosè quàm impiè deſpondens, gladio, quem Hiſpanus carceris cuſtos temerè exiens reliquerat, gutturi appoſito, eo nixu & corporis pondere incubuit, ut quum exeuntem Hiſpanum adacto ſtatim vecte oſtio excluſiſſet, nec citò poſtes cardine revelli poſſent, patefacto aliunde ingreſſu exanimis cruento in pavimento reperiretur: relicto in menſa chirographo, quo teſtabatur, ſe qui rectè vivere neſciviſſet, generoſo animo vitæ & miſerijs finem impoſuiſſe. Indignus certè eo vitæ fœdo exitu, quum ingenio erudito, apprimeque liberali, ſummè gratioſus apud cives, & elegantiſſimus evaſiſſet, niſi de ſuperis atque inferis malè ſentire, apertiusque illudere Chriſtianæ diſciplinæ præceptis eſſet ſolitus: atque inde procacius quàm deceret Veſtalium virginum amoribus ſervire crederetur. Ferunt Coſmum miti ingenio clementiæ laudem excipere paratum, ſervare Strozzam quàm ſupplicio afficere maluiſſe, quòd Ioanni patri amicorum atque ſodalium intimus fuiſſet, nec ſuopte ingenio, ſed Petri filij impulſu, & inimicitias, & denique fatale bellum adverſum ſe ſuſcepiſſet. Quod ideo credere facilè fas ſit, quum in eadem cauſa Paulum Valorium, ipſius Bartholomæi ſupplicio damnati filium, Philippique Strozzæ generum deſignatum, Bracciumque item Guicciardinum, Verium Caſtellionem, T. Caniſianum, & Chiurlium Macchiavellum, quos iure occidere poterat, diuturni tantùm carceris pœna dignos iudicaſſet: & Ioannem Adimarium, Americumque Antinorium, & Lepronium Rinerium ab Hiſpanis captos, ſeſe pecunia (quum æquo iure id poſſet vetare) redimere permiſiſſet, quòd parcendum edendis ſupplicijs, & finem acceptæ iniuriæ, conceptoque odio imponendum arbitraretur, & gentilibus damnatorum bona liberaliter adiudicaret.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXIX.

CÆSAR ab Hiſpania per mediam Galliam in Belgiam profectus, non Gallorum modò ſuopte ingenio exoptata facilè credẽtium, ſed principum omnium animos magna pacis expectatione ſuſpenderat. Neque enim periti rerum, qui æquiſsimo iudicio, & ſtudio maximè libero vigerent, fieri poſſe exiſtimabant, ut regum longè maximus, ingenio gravis, & veræ gloriæ percupidus, Franciſci regis antiquas ſpes publico omnium conſenſu confirmatas diutius fruſtraretur, quũ tanto apparatu, tantisq; honoribus exceptus, nihil apud generoſum Regem de ſalute ſubdubitans, vultuque maturæ pacis ſpem præbens, clariſsimas Galliæ urbes percurriſſet. Poſtularat quoque Cæſar à Pyrenæis digreſſus, ut legati communi conſilio ad Venetos mitterentur, qui nunciarent deterſa animis odia, amicitiamq; ſubinde ſyncera fide renovatam, ea mente ut præclaro fœdere icto, conſilijsq; Chriſtiana pietate digniſsimis ingenti animo ſuſceptis, in Solymanum dirum verumque hoſtem totius Europæ arma verterentur. Deſcenderant itaq;, ut legationi maior ineſſet authoritas cũ ornatiſsimo comitatu ipſe Alfonſus Davalus, Cæſaris in Italia dux ſummus, & Hanebaldus ab inſigni fide & vigilantia Gallicis copijs ad Taurinum præpoſitus, exceptiq; fuerant admirabili pompa, quum eis Landus princeps ſolenni thalamego, quod buccentaurum vocant, & multis exornatis triremibus occurriſſet. Erant tum Veneti ab recenti Turcico bello varijs acceptis incommodis vehementer afflicti: nam præter Corcyram, multis millibus hominum in ſervitutem inde abductis, latè vaſtatam deformatamque crudelibus incendijs, & Obrovacium in Illyrico infœlici temeritate tentatum, etiam Creta, & inſulę Cyclades graviſsimas clades acceperant, negociatoresque Veneti non modò Byzantij, ſed tota quoque Syria ac Ægypto capti, in cathenis ſervabantur, bonaque eorum & precioſa mercimonia Barbari præſides in fiſcum retulerant, neque ſublato commercio & deſerta navigatione ulla ſpes erat exercendæ mercaturæ, ob idque privatæ opes, quibus publicæ ſteterant, everſis multorum Fortunis concidebant, adeo ut poſt pacem ad Hidruntem unius trierarchi turbido, inſolentique ingenio abruptam, temerè ſumpſiſſe arma adverſus tantum hoſtem, improvideque fœdus cum Cæſare percuſsiſſe pœniteret, cum periculoſi belli, cuius prima vulnera, damnaque ad ipſos recidiſſent, prægrave exitioſumque onus ſe ſubiſſe perſpicerent, in nullam præſertim ſpem victoriæ terreſtris, ſed debellandæ tantùm claſsis, cuius animi ac virium nuper cum ignominia ad Leucadem periculum feciſſent. His de cauſis à Solymano inducias impetrarant, adiuvante, uti ſuprà memoravimus, Gallorum rege, qui eos à fœdere amicitiaque Cæſaris divellere cupiebat, ut

Auriana

Auriana demum claſsis numero longarũ navium impar, Hariadenó vacuam maris poſſeſsionem concedere cogeretur. Induciarum veró iam prope totum tempus effluxerat, incideratque Venetijs tanta inopia frumenti, ut ſæva fames in propinquo ſpectaretur: neque eos Cæſar, vel id ex fœdere poſtulantes, frumento Siculo ſublevabat, quod tum multo gravius quàm anteà vectigal aſportantibus impoſuiſſet, adeo ut illud tritici venalis pretio & vecturæ pariter æquaretur, nec ulla omnino paratior ſpes erat frumenti comparandi, quàm é Macedonia & Græcia, ſi cum Solymano ad antiquam pacem amicitiamque recurrerent. Is enim paucis antè annis pari penuria laborantes liberaliter adiuverat, ingenio nequaquam Barbaro, præfatus inhumanum eſſe & principe indignum ex aliena calamitate lucrum expectare, quum alendos iudicaret, qui ex ira Deorum immortalium interceptis frugibus miſerabile vitæ periculum ſubirent. His de cauſis plerique optimatium ad non dubiam ſpem avertendæ famis, antiquam pacem repetere, & tantis ſumptibus, qui maximè diuturni ac intolerabiles futuri viderentur, finem imponere cupiebant. Erat quoque liberis ſermonibus evulgatum, Cęſarem prealto avidoq; ingenio, ſed eo in omnem modeſtiæ ſimulationem probè compoſito totius Italiæ, & denique Europæ omnis imperium affectare: unos autem Venetos omnino eſſe reliquos, qui obſtarent, & vigilanter libertatem ſuam tuerentur, quum cætera imperia inuſitato quodam & prorſus fatali arridentis Fortunæ munere in eius poteſtatem deveniſſent. Proinde illum validis ſubnixum rationibus non ineptè quidem expectare ex eo prægravi bello, ut Veneti publica privataque ac ſingularum quoque imperij ſui urbium, conſumpta pecunia, attriti ac inopes, op opportunique iniuriæ redderentur: quandoquidem ipſe Cæſar & Ferdinandus frater non obſcuro, ſed diverſo iure ſeptem illis Venetiæ urbibus imminerent, quas anteà Maximilianus avus Gallo coniunctus, armis cœpiſſet. apparebat enim ſocias civitates, ſi pecuniam conferre cogerentur, uti acerbius expilatas fidem facilè mataturas, quum duorum fratrum conſilio concitatis Germanis, qui undique fines clauderent, repentinum bellum inferretur. Propterea ſenatus magnopere dubius, in ancipiti ſententia verſabatur. horrebat enim Turcarum arma à ducentis annis Veneto nomini ſemper funeſta: inſtantem timebat famem, obſcuraq; Cęſaris conſilia ſuſpectabat: quarum rerum pericula, una ſtatim cum Solymano confecta pace tollerentur: ſed non deerant, qui eam vehementer improbarent, ex ipſa ſcilicet quorundam potentium factione, quæ iam pridem depravatis antiquis moribus malo reipublicæ enata erat, confirmataque demum Neapolitano fœdere, quo nihil toti Italiæ importunius accidit: ex obliquo ſiquidem, ut Cæſari faverent, pacis authores ſententijs atque ſuffragijs oppugnabant, quando ea pax non ingenti modò auri pondere, ſed maximè damnoſa atque turpiſsima duarum urbium conceſsione ab infido immanique Barbaro redimi videretur. Erant eæ Nauplium & Epidaurus, quæ reliquæ ex omnibus antea bello amiſsis in Peloponeſo Venetis parebant: eminebat etiam in ipſa mentione pacis ſubeundæ invidiæ ac ignominię non obſcurus pudor, quum Venetus præpropero decreto ac infami præiudicio, uti ſubtracto navali apparatu quo plurimum polleret, Italiæ oram Barbarorum claſsibus evaſtandam prodere videretur. Is erat animorum habitus, quum legatis a lectiſsimo civium ordine in curiam deductis datus eſt ſenatus. Coiverat autem tanta hominũ multitudo, ut ampliſsimo conclavi comitijs di-

cato, minimè caperetur: multi enim Hanebaldum Gallorum ducem bellica laude florentem intueri, ſed omnes maximè Davalum cum ſua proceritate & dignitate oris conſpicuum, tum rerum geſtarum fama clariſsimum, orantem audire cupiebant. Is à latere principis exurgens, in hanc fermè ſententiam prę-clara militarique facundia locutus eſt. Præclara magna numinis, divorumque omnium providentia factum eſſe reor, ſereniſsime Dux, huius ampliſsimi ſenatus, ut duo longè maximi Europæ Reges, qui modò perpetuis armis inter ſe contendebant, non dubia tacti religione in mutuos ſynceræ amicitiæ complexus devenerint, in id unum proculdubiò cõſilium, ut conſtituta pace, conturbatis, & tam diu affectis Chriſtiani imperij rebus dignam ipſorum nomine tranquillitatem afferant, & ſuſcepto ſacro bello tot acceptas à Barbaris clades ulciſcantur. Hoc ut vobis viri Veneti nunciaremus, Reges ipſi nos huc miſerunt, ut pari ſtudio, quo vos ſemper arſiſſe pro dignitate huius ampliſsimæ civitatis compertum eſt, opportunè incenderemus. Vos ſiquidem unos præ omnibus, qui tantùm navali apparatu diſciplinaque, & maritimis copijs valetis, in ſacri belli, ſperatæq; victoriæ ſocietatem aſciſcunt, & dignos exiſtimant, qui peculiares totius victorię fructus nanciſcamini: quandoquidem renovato conatu & coactis tot claſsium viribus nemo non videat Barbaros mari omnino inferiores futuros, tametſi ſe ad Actium victores dudum evaſiſſe iactent, quum non virtute, ſed inexpectato intempeſtæ procellæ beneficio, victrices iam prope manus noſtras evaſerint. Nobis enim certa ratione pietatis in unum tantas undiq; vires conferentibus, cuncta cœli & terræ marisq; numina propitia aderunt, atque animos profectò ut vinci diſcant, Barbaris eripient. Quamobrem de terreſtribus etiam copijs noſtris benè ſperare fas eſt, quandoquidem ad eas, quas modò Cæſar ad Viennam ipſo Barbarorum imperatore in fugam coniecto in aciem produxerit, acceſsura ſint non modò totius Gallię equitatus & peditatus perampla auxilia, ſed ſuos etiam magni roboris exercitus Sigiſmundus Sarmatiæ rex, religionis atque virtutis nomine contra impios feliciter pugnare ſolitus, nulla interpoſita cunctatione ſit adducturus, ſic ut de explorata iam propè victoria minimè ſit dubitandũ. Hæc itaq; piè inita conſilia, quod Chriſtiano nomini ſecundiſsimè cedat, Cæſar atque Franciſcus ut ſuſcipiatis, & iuſtæ gloriæ atque victoriæ ſpem votis ritè nuncupatis, complecti velitis, plurimum cohortantur, vosque ſalutari decreto ab amicitia Barbarorum pios forteſque animos avertere ſuadent. Generoſis enim animis veſtris omnino turpiſsimum videri poteſt extendiſſe inducias, & infamem atque inſidioſam pacem pio atque iuſtiſsimo bello prætuliſſe. Neque enim opulentiſsimam hanc rempublicam, vel magnis propoſitis belli ſumptibus, à bono & æquo deterreri decet: nam quod præſentis eſt & diu exoptatæ occaſionis, ſi ſemel vicerimus uno aut navalis aut terreſtris victoriæ proventu cuncta ſuperiorum temporum accepta incommoda, incomparabili veſtra cum laude ſarcientur. Ad ea Landus publico nomine reſpõdit, Nihil unquam ab ulla patrum memoria Veneto ſenatui vel ſpecie legationis ad dignitatem honorificentius, vel ad publicam ſecuritatem ipſa ſpe pacis optatius ac opportunius eveniſſe, poſtquam duo longè maximi Reges duobus præſtantiſsimis ducibus legatis miſsis certam inter ſe cõcordiam & maturam pacem nunciarent, ipſis certè ad ſempiternæ laudis nomen maximè glorioſam: Venetæ autem Reipublicæ tantis difficultatibus circumventæ apprimè ſalutarem, mi-

rem, mirumque in modum etiam reliquis Europæ principibus expetẽdam, ſi publico conſenſu conſociatis viribus de ſacro bello ſincera & religioſa fide cogitarent. Tum enim Venetos neque ſibi, neque reipubl. defuturos; quin inducias, quæ cum Turcis eſſent, nequaquam fœda pace, ſed conſtantibus armis atque victoria finirent: proinde ſupplicandum eſſe Deo maximo, divisque omnibus, ut Reges totam eam ſpem pacis, quam mutuis colloquijs complexibusque afflicto terrarum orbi pollicerentur, pio decreto & felici eventu maturè & gnaviter implerent. Sequentibus porrò diebus legatos de more in collegium paucorum vocatos lectiſsimi ſenatores interrogarũt, an quicquam de legibus ſcirent, quibus ea pacis & amicitiæ fœdera ſancirentur; acobiter, putarent ne, Cæſarem in uſum pacis Ciſalpinæ Galliæ imperium Franciſci regis filio conceſſurum? Subticente ad id Hanibaldo, Davalus nihil plus exploratum ſe habere quàm conveniſſe inter ſe Reges, idque appetiſſe Cæſarem reſpondit, qui graviſsimis de cauſis feſſæ & labanti Chriſtianæ reipublicæ ſuccurrendum exiſtimarit: id verò quod vel cæci præclarè intuerentur, nequaquam expediri poſſe perficique fœliciter, niſi Cæſar pro magnitudine animi plurima concedendo, donandoque Franciſci regis votis annueret, voluntatemque redimeret. Generoſus, inquit, patres conſcripti, gravem etiam rerum ſuarum iacturam facilè contemnit; quum ampliſsima veræ laudis ac ingentis famæ commoda latè proſpiciat. Erant hæc dictu valde magnifica, grataque auribus, ſed inveteratæ prudentiæ homines nihil penitus ad animum admittebant, ut Cæſarem, cuius vel intimos ſenſus tractando explorandoque ſępius noviſſent, temerè crederent Mediolanenſi imperio deceſſurum. Id enim unum Gallus repetebat, pro quo per viginti fermè annos commoto & perturbato terrarum orbe infelici contentione dimicaſſet. Movebat ſenatum novæ ac inuſitatę legationis auctoritas ſupra veteres legatos Didacum Mendocium Hiſpanum & Gulielmum Pellicerium Gallum qui aderant; ob id maximè ſuſpecta, quòd nihil certum diſcuſſumque præter ſpem futuræ pacis attulerat, ita ut pleriſque magno Cæſaris commodo ad fallendum inſtructa atque adornata crederetur. In eo enim totius artis momentum verti videbatur, ut Venetus in ſpem concordiæ communis adductus, conſilium cum Solymano de prorogandis inducijs & petenda pace penitus abijceret. Eam autem alieni arbitrij aleam ſubire ſeniores imprimis periculoſum atque omnino inſanum eſſe iudicabant: quid enim ipſis ſperandum, ſi Fortuna conceptæ paci ſucceſſum eriperet? niſi ut deſerti ab omnibus, obiectique immanibus Barbaris ſtultæ credulitatis graviſsimas pœnas darent? Sed vel inanem ſpem pacis Marcus Antonius Cornelius haud obſcurè Cæſari favens mirifica, illuſtrique facundia ſuſtentabat: diſſerebatur contrà à Franciſco Donato, qui principe loco dignus antiquam divini & maximè conſtantis ingenij auctoritatem ſententijs ſuis afferebat. Itaque ſenatus veluti magno in æſtu diverſis magnisque fluctibus iactabatur tanta contentione, ut patres in curia conſultando, expendendoque integras ferè brumales noctes abſumerent. Erat tum ſenatus inſtar quaſſatæ navis rimarum plenus: hac & illac enim perfluebat, quod anteà nunquam acciderat, uſque adeo ut ſententiæ, decretaque inexorabili anteà ſilentio religioſè cuſtodita, non modò ad præſentes legatos, ſed in provincijs quoque literis emanarent: tanta enim erat inſania ſuſceptæ ſemel factionis, in clariſsimis etiam ſenatoribus, qui ex profeſſo noſcebantur, ut an-

tiquum illud decus optimæ reipublicæ odiosa paucorum ambitione & venalibus studijs atq; suffragijs prodi videretur. Propterea animadverso vitio Marcus Foscarus profunda prudentia vetus senator dixit, rempublicam prodi multitudine & malignitate suffragiorum, breviquè perituram, nisi paucorum fidei iudicioque salubriter commissa maturè sanaretur. Erant enim ex ordine rogatorum, qui dicerent sententiam, & in suffragium irent homines fermè ducenti. Hac multitudine offensus ad quinquaginta viros, qui usu rerum, fide, caritateque patriæ probarentur, gravissimi atque maximè arcani consilij summam revocabat. Ita rebatur multorum insaniam paucorum sapientia superari, sed tanta mox Foscarus invidia deflagravit apud multitudinem, quum ea se consilijs excludi, notarique infamia levitatis atque imperitiæ minimè pateretur, ut vir ille inter summos senatores facilè excellens, & quo nemo gravitate iudicij potior habebatur, rogatorum ordine sit eiectus, spoliatusque omni honore, diu in singulis comitijs pudendam reipublicæ repulsam tulerit. Verùm ei non multo pòst, quòd diviné & sapientissimè providisset, magnæ gloriæ cessit, detectis his qui reipublicæ arcana prodiderant, severissimeque damnatis. Hi fuêre patritij ordinis Mapheus Leonius, & Constantinus Cobatius decemviralis collegij scriba. Reliqui autem complices cum Francisco Valerio, qui patritio patre ex damnato coitu genitus, perfidiosæ largitionis minister, & interpres extiterat, laquei pœnam inter geminas columnas in foro tulerunt, quum paulo antè Leonius, atque Cabatius in Galliam profugissent. Cęterùm ea de pace contentio hunc habuit exitum, ut senatus urgente præsertim fame, concordiæ principum diffidens: & tamen eventum expectans, tres legatos decerneret: ex his duo ad Cæsarem Franciscumque regem explorandis eorum consilijs mitterentur: tertius, qui erat Aloisius Badoerius forensi eloquentia insignis, ad Solymanum maturè contenderet. huic adiunctum est, ut desperatæ inter Reges pacis famam præoccupare niteretur, sed daret operam cunctis ingenij artibus, largiendoque præsertim, ut Nauplium & Epidaurus Veneto nomini servarentur: quòd si id ab astuto insolentique Barbaro impetrare nequiret, necessitati daret manus, & quavis condicione pacem conficeret: eam enim decemviri è Republica fore existimabant, secretoque de deditione urbium in mandatis adscripserãt, veriti scilicet imperitæ multitudinis vim atque tumultum, quæ inde veluti satis honestam nacta causam reclamandi intercedendique, proculdubiò saluberrimi consilij decretum evertisset: neque enim in dubium vertebatur, si cunctarentur, & serò pacem peterent, quin Solymanus ex aliena imbecillitate necessitateque impotentis animi cupiditatem extenderet, nec daturus esset pacem afflictis atque desertis, nisi quòd esset ipso Venetæ urbis excidio penè acerbius, Cephalenia, Zacynthus, ac ipsa denique Corcyra traderentur. Itaque Davalus & Hanebaldus, qui ea de causa venerant, ut cum Turca pacem impedirent, nihil omnino diligentius effecêre, quàm ut eam Veneti proviso rerum suarum periculo conficere maturarent. Fit enim plerunque in consilijs humanisque rebus, ut alioqui rectè speratus, & facilis successus nimia diligentia & cura corrumpatur. Neque dubium fuit, quin Hanebaldus in speciem tantùm personam legationi præstitisset: clam verò per Guliermum Pellicerium veterem legatum pacem ac amicitiam cum Solymano persuasisse crederetur: atque ita evenit, ut quum Badoerius apud Byzantium, impetrandæ pacis

gratia certam pecuniam vrbium loco polliceretur, Solymanus eum tanquam impudentem minaciter obiurgaret, ac non aliter se daturum pacem, quàm acceptis vrbibus, testaretur: quoniam de decemuirali decerto certior factus, eius rei transigendæ potestatem legato datam esse ex literis ostenderet. Quamobrem Badoerius cum pudore redargutus, perfususque non dubio mortis metu, vbi arcana mandatorum Solymano, & purpuratis detecta esse conspexit in eas conditiones pacem accipere coactus est, quæ Nauplio, atque Epidauro traditis sanciretur. Quibus etiam Peloponnesi vrbibus accesserunt duo Dalmatiæ castella, Nadinum, atque Labrana: graui quidem cum dolore uniuersi senatus, postquam de tam iniqua transactione Venetijs est rescitum: vnde mox Badoerius atroci inuidia deflagrauit, quum ea dedisset, quæ ex mandatis dare non posse credebatur, vsqueadeò in eius nomen asperè concitato populo, vt vix demum detecta Cabatij perfidia, quin exilio, & bonis vel insons mulctaretur egerrimè seruatus sit. Interea Cæsar dimissis Francisci regis liberis, qui officij causa prosecuti Valentianum vsque processerant, quum de concordia perscriptis conditionibus acturus esse crederetur, integrum tractandæ pacis negotium in aduentum Ferdinandi fratris reiecit. Is tum è Norico, vt explicandis consilijs interesset, Rheno deuectus aduentabat. Nihil enim dum esset in Gallia Cæsar egerat de pace, nihilque præter iucundissimos sermones audierat: quum id anteà consilio, vt mox apparuit, subtili potius quàm honesto per Anneum Memorantium petisset: ne si alienæ potestatis factus in solo nuper hostili minus liberè minusque vtiliter de pace transigeret, totius institutæ liberalitatis suæ gratiam deflararet: quando ea demum apud omnes opinio foret, quæ facilè tolli non posset, vt ipse nequaquam ex animo & satis generosè, sed ignobili metu, & cæco pudore circumscriptus ad iniquas pacis conditiones descendisse crederetur. Id verò facilè receperat Gallus, quum certo excelsi animi decreto hospitales mensas, quibus regina ipsius Cæsaris soror cum lectissimo fœminarum comitatu ad hilaritatem induceretur, nulla penitus amaritia perfundendas existimaret. At Cæsar ab ea mora dilationeque Gallorum animis in vlteriores spes opportunè traductis, contrà ac plerique arbitrabantur, Gandauum rectà contendit, præmissa Germanorum legione, adductisque secum Belgarum alis, quibus anteà vt prestò adessent locum diemque præscripserat. Gandauenses desperata Gallorum ope, quòd pacem cum Cæsare occultè confectam crederent, occulto metu conterriti, & præ occupati celeritate Cæsaris, in pompæ morem gratulantes se effuderunt: sed ea erat apud salutantes recentis facti conscientia, & contrarius oris habitus portam intrantis, vt hic non natalis soli vrbem, et patriam altricem pueritiæ, sed inuisa & prorsus inimica mœnia tectaque subire videretur: illi porrò cum in oculis Cæsaris dubiam lenitatem agnoscerent, tristi vultu, & summisso murmure se pœnitere faterentur, quòd non pro patria armis fortiter desumptis, portas ab initio clausissent. neque enim vi subigi expugnarique poterant, quum amplissima ciuitas vel subitario tumultu supra quadraginta hominum millia facilè armaret: sed Gandauenses cum iuri suo tum viribus audacius confisi grauiorem quàm putassent contumeliæ noxam subierant, eorum consuetudine qui vbi facinus admiserint, vt id demum extenuent, culpam sua potius quam aliena conscientia metiuntur: siquidem, vti memorauimus, tanquam liberi & immunes Mariæ reginæ, quæ Belgis præerat, pecuni-

am in Gallici belli ſumptus imperanti inſigni contumacia reſtiterant, adeo vt paratam victoriam interpellaſſe viderentur. Id facinus altè admodum & grauiter in pectus Cæſaris deſcenderat, quòd ab ea ciuitate in qua eſſet natus initium detrectandi imperij exortum videbat, ſummo quidem rerum ſuarum periculo, quando in eadem cauſa prouinciæ omnes perpetuis tributis exhauſtæ ad non dubiam rebellandi occaſionem Belgarum exemplo vocarentur. Nam Hiſpania omnis dudum conferendis pecunijs feſſa, & ob id conſternata animis, in conuentu liberas voces ediderat: Inſubres quoque ex opulentisſimis ad egeſtatem redacti, diuque vel in pace immaniter vexati, fruſtra apud ſurdas Cæſaris aures præſidum acerbitatem querebantur: Neapolitanum verò regnum, quo nihil ſpoliatius vnquam fuit, euerſum exutumque omni priſtina dignitate conciderat: & in Sicilia cum annuis tributis tum nouis rei frumentariæ victigalibus, & frequentibus Hiſpanorum æſtiuis hybernisque eua ſtata, occaſio potius rebellandi quà conſenſus deeſſe videbatur. Itaque Cæſar vlturus iniuriam, quum iam pacato planè animo videretur, diſpoſitis per vrbem cuſtodijs multos vno tempore comprehendi iubet. Nouem ex his, quos turbido ingenio aut facundia inſigni & militari præſertim audacia compererat, iudicio damnatos, vti reos maieſtatis interfecit: his paucos pòſt dies ſexdecim deſiderio libertatis, & populari potentia ſuſpectos addit: de quibus pariter in foro, conterritis omnibus, ſupplicium eſt deſumptum. Ab hac reorum pœna veteres demum ciuitatis immunitates vno edicto abrogat, leges diſſoluit, totum id ius abolet, quo magiſtratus creabantur, ingentique pecunia ciuitatem mulctat, quæ in ſumptum ædificandæ arcis transferretur. Inſtituebat enim peramplam arcem opportuno vrbis loco, inſigne templum atque cœnobium diui Beonis memoriæ dicatum complexus, vt Gandauenſes iugum ſeruitutis ex merito ceruicibus impoſitum ſentirent. Erant qui in eos aliquanto grauius, quam expediret, animaduerſum arbitrarentur, quòd peruicacis ac indomitæ gentis is eſſet animus, vt vi ſubactus conſpecto ſemel cruore odium iramque reconderet, nec vllis ſubinde lenimentis flecteretur, vt ex tuto demum in vindictam exercendæ ſeuitiæ locum aperiret. Damnarant imprimis ſeueritatem Cæſaris totius Germaniæ liberæ ciuitates, horrebantque imprimis impoſitæ arcis nomen, vti nouum & maximè infeſtum libertati, ita vt Gandauenſibus tanquam ſocijs, ſi Cæſarem caſu aliquo Fortuna deſereret, recuperandæ libertati maturam opem laturi uiderentur. Sub id tempus Ferdinandus ad Cæſarem venit, expectabaturque ſolicitis legatorum animis toties initæ nec vnquam tamen confectæ pacis euentus. Venerat per eos dies ſub fide publica Villermus Cleuenſis regulus, affinitate ac amicitia Gallo regi arctè coniunctus. is a Carolo Gheldrio, qui ſine liberis deceſſerat, hæres teſtamento ſcriptus Gheldriæ regionem ſibi finibus coniunctam obtinuerat, inuito iratoque Cæſare, qui ſuo Auguſtali iure dicendi inſtituendique principis authoritatem ſibi ereptam indignabatur. Cupiebat enim eum conciliare obligareque certis beneficiarij principatus legibus, vt, quod erat in intimo ſenſu, conducendi è Germania milites Gallo regi facultatem eriperet. Nam è Menapijs atque Sicambris, qui hodie Cleuenſes Gheldrijque vocantur, nunquam Gallo regi mirificè cohortes legionesque propoſita mercede defuerant. Nihil Villermus de pacis euentu dubitabat, Gallumque ex commodo ſuo neglectis ſocijs atque clientibus, modò Mediolanum reciperet, cuncta facturum

arbitraba-

arbitrabatur, ob id ſe conferre ad auctoritatem Cæſaris, eique pro Gheldria ſacramentum dicere, Chriſtiernamque (ea Franciſco Sfortiæ nupta fuerat) ex Cæſaris ſorore genitam, vxorem ducere paratus erat, ſed Gheldriæ ducis, & principis nomen, dum vita maneret, concedi, conſeruarique ſibi beneficio Cæſaris poſtulabat. In ea re tribuenda Cæſar nihil vnquam, niſi ex maieſtatis dignitate facere aut pati ſolitus quàm expediret, durior eſt inuentus, quum præfecturam tantum abrogato principis nomine ſe conceſſurum reſpondiſſet. adeò enim decoris erat tenax, vt futura commoda facilè contemneret, modò præſentia vel ancipiti periculo tueretur: ſed pari ingenio & Germanica conſtantia Villermus quum ſpecioſi ſuſceptique ſimul tituli honore ſpoliari nollet, pro quo armis certari & nauiter occumbere minimè recuſaret, ſe conſulturum prouinciales ſuos dixit, & ſub ea qua venerat fide intra fines eſt reuerſus. Iam enim paratæ pacis metus multorum dierum mora refrixerat, & Galli eum oportunè monuerant, ne quid temere tranſigeret, quum varijs coniecturis non infirmas modò, ſed penè extinctas eſſe ſpes pacis ſignificaſſent. In eodem quoque metu fuerat Henricus Britanniæ rex ab inexpiabili iniuria, qua reginam repudij dolore ad mortem adegerat, Cæſari auerſus. Summæ enim dignitatis legatos in Belgium miſerat, qui in rem Cæſaris multa pollicerentur, vt tutum, ſi pax fieret, ad eius amicitiam receptum pararet. Commouerat & ea colloquij fama Solymanum vſque adeo, vt indignabundus inconſtantis ingratique animi Gallum regem incuſaret, iamque timere inciperet, ne in ſe à coniuratis regibus Chriſtiana arma verterentur. Ob id Antonius Rinco legatus atrocis ſupplicij perculſus metu ſpeculatorium nauigium occultè parauerat, quo ſe per noctem celeri fuga in Pontum eriperet. Germani quoque principes, qui Franciſci ſtudia ſecuti cum Auſtria domo graues infeſtis armis ſimultates ſuſceperant, non obſcurè admonebantur, vt priuatim rebus ſuis conſulerent. quas enim vlteriores ſpes ipſis relinqui, vt dignitatem & denique penates tuerentur, ſi Gallus commodo ſuo conciliatus Cæſari ipſos deſereret atque, irato merita pœna plectendos obijceret? Iam enim Cæſar & Ferdinando oſtentato pietatis ſtudio dederant operam per idoneos homines, vt principum liberarumq; ciuitatum legati Haganoam in Tribocibus mitterentur, vt ibi colloquendo diſceptandoque de placitis, & verò dogmate rerum diuinarum maior demum & auguſtior conuentus apud Vangiones indiceretur: quo illam auditu fœdam, et valde peſtilentem Lutheri de religione controuerſiam finirent. erat hic præclarus admodum prætextus, ſed in receſſu animi Cæſaris graue conſilium incubabat, quo ſcilicet potentiæ ſuæ maiores opes aſtrueret. Iudicabat enim Germaniæ regulos multa & maximè liberali indulgentia, diſſimulatione que earum rerum, quæ religionis cauſam moresque reſpiceret, et multa denique lenitate alliciendos. Sic enim ab amicitia Gallorum auerti poſſe, ſic diſſolui occultas coniurationes & clientelas; nudarique certo atque expedito pręſidio Galliam rebatur. hæc in arcanis erant, palam verò communis omnium concordia, & conſenſus in religione, & digna Germanico nomine ingentia auxilia aduerſus Turcas petebantur. Ceterùm Cæſar diu cum fratre collocutus, quod diutius extrahere moras, ſuſpenſaſque hominum voluntates incolumi pudore tenere non poterat, conceptum anteà inconcusſi animi decretum protulit, miſitque ad Franciſcum regem cum mandatis Peluſium familiarem

ſuum, qui Io annem Lotharingium Cardinalem, ipſumque Anneum Memorantium conſcribendis pacis conditionibus anteà delectos euocaret. Summa mandatorum hæc erat, Cæſarem nihil lubentius complecti quàm pacem, quanquam Reipublicæ potiùs quàm ſibi profuturam, proinde multo ampliora auguſtioraque, quàm Franciſcus expeteret, communis concordiæ cauſa conceſſurum. Imprimis aſciturū ſibi in generum Carolum Franciſci filium, eundemque ſororis ſuæ priuignum, atque eum ex iure Auguſtæ maieſtatis, & dotali nomine Belgarum regem effecturum, quo nihil honorificentis atque beatius exoptari poſſet: quando Franciſcus in ſua domo alterum è duobus liberis iam regem Galliæ deſignatum, alterum nouo & maximè decoro florentis, & continguí regni diademate inſignem eſſet habiturus: qui mutua fraternaque ope, coniunctisq; ſenſibus opulentisſima regna tuerentur. Neque remotas ſpes maximarum rerum, quæ in abditis fatorum eſſent, obiter ſpernendas videri, quando eas ſapientisſimi viri prælato alendas conſilio, & bonis euentibus commendandas ſemper exiſtimarint. Poſſe enim Fortunam, quæ ſuapte libidine mortalium votis illudendo varietate caſuum magnopere guaderet, Philippo pariter, & Hunrico inuidere prolem, & quod Dīj penitus auerterent, immaturæ etiam ætatis vitam abrumpere. Tum enim Carolum aut certè ex eo communis ſanguinis ſtirpem, totius ferè Europæ regna legitimo hæreditatis iure, & rara fœlicitate complexurum. Quod verò ad Galliæ Ciſalpinæ imperium pertineret, cum ſibi tum Ferdinando fratri ineptum ſimul ac infauſtum videri inde decedere, ſicuti anteà cum totius Italiæ præcibus aliquid dandum arbitraretur, liberali animo decesſiſſet. nihil enim aliud eſſe quàm Italiæ humeris detruncari caput, quo reliqua eius imperīj membra regerentur. Periniquæ autem malignitatis eſſe, quòd ea regna plerique mortales Fortunæ ſuæ penitus inuiderent, quæ nequaquam quæſita armis, aut impotenti cupiditate, ſed quodam humanæ ſortis iure atque ordine oblata collataque ad manus fœlici hæreditate perueniſſent. Porro non eſſe ex vſu iuris & ęqui, obſtrui ſibi aditum & portus ab Hiſpania in Liguriam venturo, quum Genuenſes commodo ſuo Mediolanenſis imperīj Fortunam ſubſequantur, ſubindeque etiam tolli tutum atque expeditum iter in Germaniam, quæ ſibi pro maieſtate nominis nequaquam alieni arbitrīj beneficio repetenda uideretur. Ad ea Franciſcus quanquam, vti ſpe opinioneque deceptis plerumque accidit, vehementer animo commoueri videretur, pacato tamen, ſed renidenti vultu reſpondit, ſe gratias agere Cæſari, quòd multo ampliora ſpecioſioraque quàm ipſe ſperaſſet tributurum incredibili benignitate polliceretur; cæterùm ſe vſque adeo non eſſe inuerecundum, vt illi auita regna, & denique natale ſolum eriperet. Proinde potiretur Belgicis regnis, quæ optimo iure ſua eſſent, eaque poſteris posſidenda tranſmitteret: itaque æquum videri, vt de compoſitione loqui deſinerent, poſtquam ipſe aliena non cuperet, & ea tantùm quæ antiquo et multiplici iure ſibi deberentur, vti Fortunæ caſibus intercepta repetiſſet, empturus etiam ea graui pretio, et magno Cæſaris emolumento, vt afflictis vtriuſque imperīj gentibus certa, & maximè diuturna pax cum publica laude redderetur. Erat enim noua atque inexpectata conditio, quæ offerebatur, multum aliena à rationibus Galli Regis, opportuna autem Cæſari, qui publicæ pacis cupidus exiſtimari volebat, quum iam totius fermè Italiæ imperīj compos factus, è certis veluti opibus cuncta quæ animo conciperentur

ſibi

sibi facilia fore prospiceret. Hæc autem à Cæsare tanto silentio tegebantur, vt ne Farnesio quidem legato cummunicanda iudicaret, quod hercle ingenuo pioque principe indignum non insulsis videri poterat: quando ille in tanta conuentus opportunitate ab auo Pontifice gratulatum missus, vel infesta hyeme, & niuosis Alpibus in Galliam peruolasset: sacras enim opes conciliandæ paci, cunctasque item Pontificij imperij facultates obtulerat, si fœdus pacemque percuterent, atque obiter de componenda religione, & de indicendo sacro bello digna ipsis consilia flagranter expedirent. Sed legatus auito ingenio iuuenis cuncta vel ex colloquijs illustrium fœminarum planè didicerat, ita vt in Granuelium totius arcani Cæsaris conscium, cuncta illiberali silentio supprimentem, enudando quæ ipse rescisset, vt pudorem intempestiuæ taciturnitatis exprimeret, falsa comitate iocaretur. Cæterùm id quoque legati animum valde pupugerat, quod se in consulto ad Hoganoam legatorum Germaniæ conuentus esset indictus. Quid enim vel ad dignitatem religionis, vel ad Germaniæ salutem, vel ad Christiani orbis præsidium auspicato consuli perficique posset sine auctoritate sacrosancti Pontificis? qui earum rerum summus arbiter & disceptator esse deberet: postquam eximia pietate illustrique studio insignem semper dedisset operam vt dissidentes componeret, neque vnquam in tantis nauigationum, ac itinerum incommodis grandæuus senex ætati aut vitæ pepercisset, profectò malis artibus de pace agi, quando ruente Republica ad confirmandas tantum augendasque priuatas opes omnium studia verterentur. Nec multò pòst, quod diutius manere nequaquam suæ dignitatis esse statuebat, in Vrbem redijt, relicto apud Cæsarem Marcello Ceruino eximiæ grauitatis & fidei familiari, cui paulo antè Pontifex senatorij ordinis ornamenta transmiserat. His etiam rumoribus admonitus Badoerius Venetus legatus, qui Byzantij Solymano aderat, pacem conficere maturauit: quæ tametsi periniqua erat, concessis vrbibus (quando nullus nisi admodum infelix et luctuosus suscepto bello exitus foret expectandus) apprime tamen necessaria in eo grauiore rerum periculo videbatur. Scio me aliquando liberiùs quàm deceret totius præsertim orbis gesta perscribentem in explicandis principum con silijs, quibus haud dubiè perituri sumus, ab instituta breuitate discessisse, sed certè boni mortales in hac publici doloris, & iam propinqui luctus causa longius prouecto facilem omnino veniam dabunt, quum intelligent, quanta insania summi reges præclaram occasionem non propulsandi modò, verum ingenti victoria delendi eius hostis amiserint, qui accersitus vltrò in ceruices nostras cruentum gladium securus exercet, exercebitque tamdiu insolenter atque fœliciter quamdiu vigebunt reges, qui nulla pietate, et summa vecordia perdendo orbi nefarijs inter se armis depugnent: scilicet vt postquam mutuas vires attriuerint, occidentis quoque imperium cuncta iam ex tuto fidenter inuadenti Barbaro fœdè relinquant. Enudato Cæsaris consilio ac ob id desperata concordia, quum induciæ vbique vigerent, exortum est in Pannonia bellum repentina morte Ioannis regis, qui tum in Transyluania prouinciæ præfectos minus dicto audientes armis persequebatur. Sed quoniam ab hoc initio perpetuas nobis clades lubet ominari quum dissensionis nostræ nullum finem videamus, vt cuncta sua ordine clariora legentibus fiant, paulò altiùs cœpti belli causas repetemus. Confecerant inter se pacem Ferdinan-

dus atque Ioannes pari deſiderio quietis & otij, ambobus certè vtilem, ſed ex eo rerum ſtatu neceſſariam potius quàm honeſtam, maximè autem exoptatam Hungaris, quibus vel diductis in partes cauebatur, vt Fortunæ incolumes manerent, vel his qui anteà exules Ferdinandum ſecuti ſolum vertiſſent: vrbes quoque, oppida, vicos, arces, quæ tum in poteſtate eſſent ſuo quiſque præſidio tueretur. Ioannem verò Ferdinandus regem appellaret, quum eum anteà ſermone, ac literis Vaiuodam è vetere Tranſyluaniæ præfectura vocare eſſet ſolitus. In tabulis autem conſcripti obſignatique fœderis diſertè fuerat appoſitum, ſubſcribentibus nonnullis Hungarorum principibus, vt ſi Ioannes vita excederet, Ferdinandus totius Pannoniæ imperio potiretur: ea tum condicio in arcanis habita ſuppreſſaque eſt metu Solymani, cuius id regnum eſſet, tanquam belli iure captum, & beneficario tantum nomine Ioanni liberaliter attributum. neque enim erat putandum, ſi id reſciret, vt ille natura Fortunaque ſua plurimum ſuperbus inſolensque omnis contumeliæ, id regnum tantis ſumptibus atque periculis partum, defenſumque ingrati hominis teſtamento, ad inimicæ gentis hæredes tranſmitti pateretur. Quum de concordia enim Ioannes ageret, conſuleretque ſuper ea re Solymanum, is non probarat modò, ſed humaniter etiam amiceq́ue ſuaſerat, vt ærumnoſo, ac ancipiti bello certam ac honeſtam pacem præferret, vtpote qui contra Parthos in Aſiam traiecturus vllam omnino noui belli materiam in Europa relinqui nollet. ſed in tantæ rei arcano ſyncera ſilentij defuit fides. Ferunt enim Hieronymum Laſchum pro Ferdinando ſuſcepta legatione Conſtantinopolim contendiſſe, detexiſſeque omnia Solymano, publicatis inter Baſſas purpuratos criminoſiſsimis legibus, quibus pacem duo reges inter ſe confeciſſent, vt inde longè maximum ac inexpiabile odium Ioanni conflaretur. Tantum vir ille multis alioqui eximiæ virtutis ornamentis valde conſpicuus, iniuriæ dolorique dederat, quum à cæde Gritti, ſicuti ſuo loco memorauimus, cuſtodiæ traditus, vixque dimiſſus Sigiſmundi regis precibus, a Ioannis amicitia diſcesſiſſet. Exinde Solymanus Ioanni vehementer iratus, vt eum ſummæ contumeliæ nomine cumulatè oneraret, ingratum appellauit, conuerſuſque ad Luphtibeium, quàm indignam, inquit, in fidis capitibus Chriſtiani hi duo reges coronam geſtant? poſtquam impoſtores longè turpisſimi nullo hominum pudore nulloque Deorum metu deterrentur, quin ex commodo mutuæ fidei ſacramentum diſſoluant. Cæterum Ioannes re cognita ſibi vehementer timens, per idoneos homines operam dedit, vt eius facti calumniam multo auro multiſque donis oppurtunè dilueret: ſed tantam poſtea contumeliam, quæ non ſuam modò, ſed Reipublicæ ſulutem in diſcrimen deuocaret, à Ferdinando ſibi indignè impoſitam apud principes grauiter eſt conqueſtus, miſſo ad id Statilio, Albæ Iuliæ Epiſcopo, qui ad Venetos Paulumque pontificem, ac demum ad Franciſcum in Galliam probroſum eius iniuriæ nomen detulit. Nec multo poſt Ioannes regno in ſpem antiquæ fœlicitatis ſingulari diligentia reſtituto, Budaque prȩſertim admirandis operibus opportunè communita, vxorem duxit Iſabellam Sigiſmundi Sarmatarum regis filiam, virili eruditoque ingenio puellam, & quod alliciendi animi multum interfuit, Italico lepore, & venuſtate Polonica peramabilem. Abhorrebat à nuptijs Ioannes, vti iam in eo ætatis flexu valetudine tentatus, ſed procerum Hungarorum precibus id dederat. ſuadebant enim amicorum præcipui ac ipſi familiares, vt

res, vt

res,vt cælibatum abrumperet,daretque operam liberis,vt Hungarici ſanguinis proles legitimo & maximè illuſtri coniugio pararetur, quæ regnum exciperet,renouaretque Zapoliæ familiæ nomen, quod eſſet in ea domus orbitate periturum:nam Georgius regis frater, quem Mugaciana clade cum Ludouico rege cecidiſſe meminimus, nullos reliquerat liberos. accedebat & vetus cognatio cum Sigiſmundo: nam is in priore coniugio Ioannis ſororem habuerat. apparebat enim finitimi regis noua affinitate amicitiaque res Hungaricas maximè confirmari. Probabat & has maximè nuptias Solymanus, qui anteà in Ioanne cælibis vitæ ſtatum religioſa voce damnauerat, quod eas ex amiciſsimi ſocijque regis ſanguine expetitas videbat: ſed non æquè placuerat Ferdinando, quanquam & ipſe Sigimundi filium regem Sarmatiæ deſignatum ſibi generum aſciuiſſet, vtpote qui liquidò proſpiceret Hungaros, præcipuo contemptu atque odio externæ gentis ſuperbos, ſi puer ab his nuptijs ſuſceptus foret, extemplò in ſui ſanguinis prolem ſtudia conuerſuros. Cæterum Ioannes iam noua nupta in ſpem virilis prolis aluum geſtante expeditionem aduerſus Tranſyluaniæ præfectos ſuſcepit. Erant ij Maylatus Gritti cæde celebratus, & Balaſſus quem ipſe Maylato collegam addiderat, quum fallaci arrogantique ingenio hominem ſuſpectum haberet. is enim faſtidito præfecturæ nomine, ſtabilis imperij certas opes & noui denique regni decus affectabat. Pari namque ambitione atque perfidia petierat à Solymano, vt ex eius authoritate Tranſyluaniæ rex appellaretur, vetere Decebali Dacorum regis exemplo, qui à Traiano Cæſare bello victus, in eadem prouincia regnarit. id ſi impetraret, ſacramentum Ottomannis imperatoribus ſe dicturum pollicebatur, quotannisque penſurum tributi nomine certum auri pondus, cuius non parua copia in beato ac admirabili Tranſyluaniæ ſolo fruticante natura ſponte naſceretur. Verum Solymanus infidi hominis impudentia commotus, quod eum anteà Gritti & Turcarum cæde cruentum oderat, totius negotij literas ad Ioannem miſit, vt vel inde moneretur, quorum hominum fidei ſummæ opportunitatis ac opulentiæ prouinciam commendaſſet. Ita Maylatus contumelioſè reiectus à Turca, Ioanniq; detectus, commutata conſilij ratione ad Ferdinandum ſe conuerit, ne poſtquam regni ſpe decidiſſit, præfecturæ quoque honore vindicante id facinus Ioanne, cum perfidiæ nota pelleretur. Erat tum in partibus Ferdinandi Thomas Nadaſtus, erudito nobiliq; ingenio vir Hungarus, qui ſororem Maylato nuptui dederat: is certa prouinciæ pactione propinquum ſuum in partes facilè traduxit, egitq;, vt Maylatus Tranſyluanos ad defectionem occultè concitaret. Idem etiam Balaſſus ipſe facturus putabatur, quem Ferdinandus per Melchiorem illius fratrem ad tranſeundum anteà ſolicitarat. Sic enim nutabant apud vtrunque regem iura pacis & fœderis, vt verbis amicitiam colere, animis autem liuore atque adio turgidis bellum parturire viderentur. Nam Liſcanum Hiſpanorum peditum præfectum, ſumma licentia veteranorum more in Italia prædari ſolitum, agreſtes Hungari cum maxima cohortis parte ad Caſſouiam trucidarant: quum eis vindemiarum & meſsis collectos fructus impotenter eriperet, multisque demum maleficijs utrinque æditis tranſcenſisque limitibus fœdera violarant. Accidit autem peropportunè turbandis rebus, ut Ioannes Tranſylvanis pecuniam imperaret, qua Solymano tributa biennio intermiſſa penderentur. Id erat novum peracerbumque validæ ac indomitæ genti, quæ vel ob

id iniuriam ferre non poterat, quod aurum enatum patrio in ſolo ad immanes Turcas proprios ipſorum hoſtes indignè deferretur. Itaq; conſternati ad arma, non obſcurè imperia detrectabant, Maylato ſcilicet Balaſſoque rem proclinatam adiuuantibus. dicebant enim ea pecuniæ ſumma decem annis ſuſtineri poſſe inimica Turcarum arma, niſi patriæ virtutis honos, concesſis vltrò & traditis omnium Fortunis, adeo fœdè & turpiter proderetur. Igitur Ioannes vbi videt eorum contumaciam rebellioni proximam ad arma ſpectare, ſerpentis mali initijs occurrendum eſſe ſtatuit, premisſisque Valentino Thuracco, Petroque Pereno, & Petro Vicchio ſummæ dignitatis ducibus, ipſe quanquam ex recenti morbo tenui adhuc ac infirma valitudine, in Tranſyluaniam rheda peruolat. Commendarat autem reginam Ioanni Staro aulæ magiſtro, res vrbanas Aconi præfecto vrbis, arcis cuſtodiam et regiam ſupellectilem Benedicto Baioni, ſumma verò belli & pacis conſilia Gregorio Peſchenio ſeni fortisſimo, qui antea Budam cum Gritto contra Germanos inſigni cum laude defenderat. Itaque diuiſis inter ſe copijs regij duces diuerſas vno tempore regionis partes inuaſere, circumlatoque terrore belli atque oſtentata clementia regis, qui cum adeſſe nunciaretur, ita rem geſſere, vt plures qui præfectorum impulſu defecerant ad officium redirent, nonnulli contumaciæ pœnas darent, & pauci denique præfectos iam planè coniectos in fugam ſequerentur. Maylatus enim viribus impar, & ex conſcientia ſaluti plurimum timens, nuſquam in pugnæ caſum ſe obtulerat, incertis itineribus euagabatur, modò percurrebat campos, è ſyluis improuiſo erumpens, modò ſe notis vallibus, atque nemoribus occultabat, vt perſequentibus nequaquam abiecti, ſed conſtantis intentisque animi veſtigia relinqueret, ad extremum errando feſſus quum vndique vrgeret hoſtis, & Balaſſus longius abſcesſiſſet, in oppidum Fogaras ſe contulit. in id opere naturaque munitum theſauros Gritteæ prædæ condiderat. Itaque percupidè regij admotis caſtris prolatisque tormentis obſidere atque oppugnare cœperunt. Conſtiterat Ioannes ad Sibinium peramplum Myſiæ oppidum, quòd itinere vnius diei diſtat à Fogaris. Ibi in conſilium aduocatis prouinciæ honeſtisſimis, qui vel in magiſtratu eſſent, vel dignitate ingenioque præſtarent, quum de Maylati perfidia grauiter eſſet conqueſtus, docuit quantæ necesſitatis eſſet Turcarum amicitiam tueri, à qua niſi magno cum incommodo & certa clade diſcedere non poſſent: propterea quum Barbaris tributum eſſet exoluendum, ad tranquillitatem opulentiamque prouinciæ pertinere, vt præſenti non admodum graui damno, ſpem certam futuræ vtilitatis anteponerent, quando ea pax legitimo tributi nomine parta, ad amplificandas priuatorum opes, vberrimos demum rerum omnium prouentus manifeſtè promitteret. ſe itaque veniſſe, vt inſpectis prouincialium Fortunis, imperatæ pecuniæ onera leuaret, moderaretur exactionum rationes, vectigaliaque minueret, ac inopibus parcendo plurimum indulgeret. Hæc ſalubri æquitatis ac imperij temperamento adminiſtrantem, quum Tranſyluanorum animos ad obſequium flexiſſet, acrior inuaſit morbus, quem inter ſuſcepti belli curas, à ſolſtitio graues æſtus, & longi itineris citata vectatio, non planè ſanis & diu quaſſatis viſceribus attulerant. Obſidebatur interim Maylatus, quũ decumbẽti, & affectis tremore membris remedia paranti, allatũ eſt reginam fœlici partu miræ indolis

puerum

puerum edidisse. Tum verò Hungari incredibili lætitia exultantes regiam complent, ad regem gratulatum irrumpunt, tormenta de more displodūtur, adueniunt é castris duces, gaudium in exercitu dispensatur, paraturque conuiuium, in quod vel inuitus rex ipse procerum cohortantium manibus infertur. id ei omnium lætissimum atque supremum fuit. nam quum festæ hilaritati & perpotantibus amicis deesse nollet, incautius ac liberalius genio indulsit: exinde reuocata est febris quæ iam planè defecerat, cuius vim diu sustinere non potuit. Quum verò finem vitæ adesse conspiceret, filium testamento reliquit hæredem, Georgiumque Varadinensem antistitem propter eximiam fidem, & Petrum Vicchium sanguine sibi coniunctum, tutores instituit, obtestatusque est singulos proceres per antiquum Hungarici nominis decus, vt sui sanguinis potius quàm externæ atque inimicæ gentis regem in Pannonia regnare paterentur. Futurum enim esse, vt Solymanus regni tutelam susciperet, si ad eum legati cum muneribus properè mitterentur, qui puerum ex eius authoritate regnaturum paterna conditione reciperent. Fuit Ioannes pacato clementiq; ingenio, & ad beneficentiam æquitatemque maximè propenso. Aberat enim illa innata Hungaris ferocia militaris, quum literarum studio & multis vtriusque Fortunæ casibus eruditus, nequaquam virium impetu, sed accurata consilij ratione regeretur. nemo enim eo cautior, & vigilantior in negotio, nemo quum animum remitteret in otio vrbanior atque iucundior fuit. Is virorum fortium clientelas perpetua hospitalitate & beneficentia partas, certos principum thesauros esse dicere erat solitus: quòd grati et memores vna sæpe forti fidelique opera omnes sumptus cumulatè persoluerent, ingrati verò cum ignomina alienæ virtutis testimonium ferre viderentur. Suppressa est tantisper mors eius, dum cum Maylato de compositione transigeretur: significarant enim regem in tanta suscepti filij lætitia pristinæ gratiæ locum, & denique ipsum præfecturæ munus ei liberali clementia relicturum, si in suum filijque legitimi futuri regis nomen iuraret. Non detrectauit conditionem Maylatus pluribus malis circumuentus: atque ita cadauer à Sibinio, comitante magna parte exercitus, delatum est Albam regalem, vbi sepulchra regum visuntur, solennique die, ac insigni cerimonia noui reges coronantur: sed priusquam à Sibinio mouerent castra, consilio habito, eandem, quæ ornata instructaque viuente rege fuerat, legationem ad Solymanum decreuerunt: iereque confestim summæ dignitatis legati Ioannes Exechius Quinque ecclesiensis antistes, & Stephanus ipse Verbetius iam natu grandis, & scrinij regij magister, quem Romæ sub Leone legatum vidimus. Tulere munera pateras ex auro eximij operis decem, cælato autem argento inauratas centum: item sericas purpureas & amethistinas aureasque textili opere figuratas, more Barbarorum, in talares vestes quadraginta, aurique simul Hungarica nota signati quinquaginta pondo, quæ biennalis tributi nomine penderentur. Ita à Sibinio rectis itineribus relicta ad læuam Valachia, superatoque in Triballis Danubio per Thraciam Byzantium peruenere. Interea apud Albam regalem insigni pompa apparatuque regis funus est celebratum, impositaque infantis capiti solennibus ceremonijs antiqua illa ex auro corona, quæ Stephani Hungarorum primi regis fuisse dicitur, asseruabaturque religiosa admodum custodia in arce Vicegradensi. Neq; enim Hungari satis ritè factum legitimumque regem arbitrantur, qui eam publicè delatam ca-

pite non geſtarit. Propterea & regi infanti læto auſpicio dum ſacro fonte ablueretur, Stephani nomen indiderant, renouata memoria antiquisſimi regis, qui id regnum fœlici virtute condidiſſet. Cæterùm ius imperij Iſabellæ reginæ communi procerum ſtudio delatum, ea lege, vt in publicis literis filij matrisque nomen præſcriberetur, eodemque titulo regia moneta cuderetur: ſed in Georgio ſumma imperij poteſtas eminebat. præerat enim ærario, teſſerasque arcium tenebat. Porrò arma, milites, vexilla penes Valentinum viſebantur. Medius inter hos Petrus Vichius, quòd regem ſanguine contingeret, tutorque eſſet adſcriptus, neutri ſuſpecta & proinde ſtabili nominis auctoritate florebat. Sed quoniam Georgij nomen hoc funeſto bello, quod ſcripturi ſumus, perilluſtre fuit, operæpritum putaui aliqua de ingenio eius enarrare, vt quibus artibus geſtum ſit bellum, nobileque id regnum Hungarorum inſania ad Turcas deuenerit poſteris prodatur. Natus erat Georgius in Croatia, citerioris Pannoniæ Illyricique finibus propinqua, educatusq; ab ineunte ætate in domo Ioannis, apud quem virtuti ac induſtriæ certisſimus erat receptus, quum anteà ſacris temere initiatus, vitæque duriciem ſerò pertæſus, à ſuſcepta profesſione diſcesſiſſet. Itaq; miro obſequentiq; ingenio Ioannem regno pulſum exulantemque ſecutus, tantam in dubijs aſperisq; rebus fidei, pietatis, ac expediti conſilij laudem promeruit, vt Cibaccho Gritti ſcelere ad Braxouium interfecto, Varadinenſem ipiſcopatum ſit adeptus. Exinde validis opibus confirmata auctoritate, aulam regnumq; regis commodo ſemper fidus circumegit atq; fœliceter rexit: ſed tanta erat naturæ diuerſitate, vt quum in omni actione expediti præſtantisq; viri perſonam indueret, compoſitus ex contrarijs moribus & ad omina natus eſſe videretur: in peragendis enim ſacris feriarumq; ieiunijs Chriſtianæ diſciplinæ triſtitiam demiſſo vultu ſermonemque ita implebat aut effingebat, vt is idem eſſe credi non poſſet, qui in grauibus demum belli pacisq; negotijs tantam vim erecti ardentisque ingenij gnauiter afferret. Optimorum ſiquidem equitum turmas alere, thoracatus in aciem prodire, frequentibus conuiuijs, atq; muneribus milites conciliare, magnorumq; ducum more pœna & præmio dignitatis nomen tueri erat ſolitus. Nemo præterea eo diligentius regni opes inſpexit: nemo vectigalia, aurifodinas, paſtiones, ſalinasque vtilius locauit: nemo ſubtilius cogendæ pecuniæ rationes adinuenit, qua vna re certisſimus apud reges gratiæ locus paratur: vſque adeo, vt Ioannes præcipua ſe eius viri induſtria regnare fateretur, & ipſe Ferdinandus hoſtis ſæpe diceret, nihil ſe prorſus inuidere Ioanni, quàm vnum cucullatum, qui galeatis decem millibus tuendo regno potior haberetur. Igitur Georgius ſuſcepta pueri tutela, in omni ciuilium militariumque rerum officio multus eſſe, prouidere ingenti cura, vt in vnum Hungari conſentirent, ne vllus alicubi nouarum rerum tumultus oriretur, quo infirmi adhuc regni initia turbarentur. At Ferdinandus nunciata morte Ioannis, repetendæ Pannoniæ cupidus, nihil dubitat quin arma paret, ac eam omnino occaſionem, quæ à Dijs immortalibus oblata videretur, feſtinanter arripiat. Aderant enim pleriq; reguli ducesque Hungari eius ſecuti partes, & antè alios Alexius Thurſo, Ferentius Genarus, & Petrus Bachithius, Pauli fortisſimi ducis frater, cuius morte Turcarum victoriam ad Exechium nobilitatam fuiſſe docuimus, itemq; Balthaſar Pamphilus, Franciſcus Capolnaus, & Ioannes Caſtelamphus, qui à Varania principũ Camertium domo ſtirpem ducebat, & ipſe denique Seredus Gaſpar,

virtute

virtute bellica illuſtris, ſed latrocinij & multiplicis rapinæ infamia notatus. Ii omnino vnum illud eſſe tempus docebant, quo in patriam cum dignitate reduci poſſent, & eo quidem autumno confici poſſe bellũ, ſi maturarent, quando Turcarũ aduentum propinqua hyems excluderet, nec plane in vnum conſentirent Hungari proceres, qui reginæ ſtudia ſequerentur: non enim adduci poſſe viros nobiles, vt Georgio cucullato deſertori ſacri ordinis deſeruirent: poſtquam ille varijs ſimulationum artificijs deprauato reginæ ingenio, præoccupatisq; theſauris, ſolus regia poteſtate potiretur. Ipſis porrò, qui rectè ſentiendo exules facti viderentur, patere locum non honeſtæ modò, verum etiam paramplæ dignitatis & gratiæ apud reginam, hortatore præſertim ſponſoreq; Georgio, ſi ad infantis pueri aulam, & denique ad propinquos, paternosq; lares redire vellent: ſed dediſſe fidem vel externo regi, qui virtute fideque præſtaret, altero ſcilicet repudiato qui vel gratisſimum Hungarici ſanguinis nomen prætuliſſet. Proinde Ferdinaudum imperitè ingrateque facturum, ſi ea quæ adeſſet prætermiſſa occaſione ſuſcipiendi belli conſilia traherentur. Quid enim fœdius accidere poſſe magno regi, atq; eidem Cæſari deſignato, quàm ſi viros ſtrenuos fideleſque, ipſius auſpicia nomenque ſecutos, turpi cunctatione deſereret, qui mirificas equitum alas ductantes inſignem ante alios in ipſis præliorum periculis operam pollicerentur? Nec minore ſtudio Germani duces bellum ſuadebant, vtpote qui militiæ dediti aut primos honores, aut alarum & cohortium præfecturas in exercitu ſe adepturos ſperarent, vnde ſtipendia primùm ac inde laus, prædaq; præſertim, præcipua laborum ac vulnerum præmia, peterentur. At Laſchus, vir Sarmata, belli pacisq; artibus abunde inſtructus, conſilio potius quàm armis repetendũ Pannoniæ regnum ſumma oris libertate prædicabat. Nouerat.n. ille regum omnium ingenia, moresq; gentium, quum totum penè terrarum orbem, regiasq; omnes varijs legationum muneribus functus percurriſſet. Summa ſententiæ eius hæc erat, vt regnum à Solymano peteretur, eo beneficiarij iuris nomine, quo id dono datum Ioannes accepiſſet. Poſſe enim ſupplicando adulandoq; facilè impetrari ab homine generoſo, & ab inſita Barbarorum animis vanitate, ineptè ſæpe gloriam affectanti, quòd vi atq; armis minimè poſſet extorqueri. Abunde ſe nouiſſe Solymani ſpiritus, et prætumida purpuratorum ingenia: illum contemnere opes, et tot regna faſtidire: hos verò inexplebili auaritia & arrogantia ingenti, nihil magis optare ac ſuadere quàm bellum. Proinde cauendum eſſe, ne eo repentini belli ſtrepitu parata atque intenta Turcarum arma excitarentur, quibus reſiſti non poſſet, niſi coactis totius occidentis viribus bellum inferretur. Id autem vno omnium conſenſu expediri poſſe, ſed ne id videant, fatali caligine ſuffundi regum oculos, atque ita Chriſtianorum concordiam longè lateque deploratam à Dijs ſuperis in meliora tempora reſeruari: poſtquam reges nuper à mutuis complexibus infecta pace diſcesſiſſent. An non, inquit, Gallus eluſus ſpe ſua, ac vti cupit exiſtimari, mirè traductus ad hanc nouam peracerbi doloris offenſionem recrudeſcente antiquo vulnere implacabile odium reſumet? Faceſſat omnis ſimulatio magnis inimica conſilijs, atq; omnem prorſus adulationem vel ingrata regijs auribus veritas anteuertat. Ille profectò non degeneris animi, vti cæco dolore conuulſis plerumq; accidit, iratè atq; inimicè dabit operam profuſo auro, quo multum abundare dicitur, vt grauiores difficultates Cæſaris conſilijs innectat, deſignatos Germaniæ conuentus pertur-

bet, principum diſtrahat voluntates, ſibiq; eos in primis largitione obnoxios reddat, qui Romani imperij decus æqua ſorte virtuti ac meritis dari diſpenſariq; ſolitum, Auſtriæ domui vehementer inuideant, vti quæſitum hæreditate: quando iam in hac tot Cæſarum perpetua ſerie, vti ab longa conſuetudine, legitimi iuris nomen induerit. Occultè itaq; conſpirabunt naturaque ceſſatores eximij nullam omnino aut certè ſeram opem ferent, quum Turcarum auxilia ad tuendum puerum regem aduolabunt. Neq; eſt cur quiſquam finitimos præfectos ſperet huic cauſæ vel retardante heyme defuturos. honeſtam enim & planè decoram ferendæ opis ſpeciem præferentes, haud dubiè pupilli & viduæ iniurias defendent, vt occultæ cupiditati ad occupandum regnum aditus paretur. Contracto namq; ſemel certamine, vel ſi Fortuna primis auſibus noſtris arrideat, æternum profectò tibi erit bellum cum eo hoſte qui inexhauſtas opes, inuicta robora hominum, indomitos ſpiritus, & deuotos in necem noſtram militum animos ſit allaturus. Ita fiet, vti auguror, & vtinam ſim falſus vates, vt ſi Pannonia petatur armis, tibi demum de Auſtria, auitoque imperio ſit dimicandum. Ad ea rex reſpondit, vera eſſe quæ diceret Laſchus, ſed in arcano conſilio ſi proferretur, aliquid reſidere, quo adduci poſſet, vt exiſtimaret omnino mouenda arma. Illud verò magnopere probare, vt Solymani animus illuſtri legatione tentaretur. Neminem verò potiorem ipſo Laſcho, qui Barbaro gratus, familiariſq; purpuratis omnibus, eandem ferè ſuperiore anno legationem ſuſcepiſſet. Non recuſauit id munus Laſchus, & paratis rebus omnibus quæ in negotio opus erant, à Vienna Byzantium eſt profectus. Sed Ferdinandus nihil à priore ſententia diſcedit, bellum parat, præſentis fratris opibus ſubnixus, nec obſcurè diffidens Hungarorum ingenijs, quibus ea transfugij cauſa ſatis honeſta ſemper fuit, quæ præſentis commodi ſpeciem prætulerit. Imprimis Nicolaum Salmam, quem Cæſar virtutis opinione in illuſtrium equitum ordinem cooptatum aurei velleris torque donauerat, ad reginam mittit, qui tabulas nouiſſimi fœderis proferat, hortetur eam, vt regno decedat, quòd recenti pactione alieni iuris eſſet factum. Porro etiam atque etiam moneat, ne ſuas & pupilli pueri ſpes morando & tergiuerſando corrumpat. Conceſſurum enim puero Ferdinandum Sepuſianam prouinciam, vti antea diſertè ex tabulis ambo reges conueniſſent, & ipſi quoque reginæ peramplos redditus, & quicquid in dotale nomen obueniret. Quòd ſi ea legitimi fœderis obliuiſci vellet, ei tum opportunè denunciaret, neque Carolo Cæſari, neque Ferdinando regi defutura arma, quibus regnum repeterent, tanquam antiquo iure, & nouo multorum Hungarorum conſenſu Auſtriæ domui contributum. Exceptus Budæ Salma ægrè impetrauit vt ad reginam admitteretur: Georgius enim & Vichius muliebri ingenio diffidentes, denegatum colloquij officium nimio reginæ dolore et lachrymis excuſabant, quum ſe peculiari munere mandata audire referreque paratos eſſe dicerent, poſtquam viduæ reginæ regiſque pueri tutelam demandante, obteſtanteque Ioanne rege ſuſcepiſſent. Sed eam regina de ſe imbecilli iudicij opinionem, quam tutores conciperent, ad contumeliam reuocabat, quum Sarmatico et Sfortiano ſanguine progenita, non viriles modò, ſed planè regios gereret ſpiritus, diceretque ſibi in necem manus ſe allaturam, niſi legato aditus in cubiculum daretur. Id erat atratum obſcurumque, vt pote quòd de more cœleſtem lucem excluderet, ipſa ignobili in ſtrato reſidebat, neglecto ornatu, & pallida facie, ſed oculis ni-

hil tum

hil tum in lachrymas proclinatis: voce tamen & cervicis geſtu ita compoſita, ut diuturno defeſſæ luctu exaruiſſe potius lachrymas, quam diſceſsiſſe ex animo mœrorem oſtenderet. Fœminę ſiquidem mentem regnandi cupido iam invaſerat, atque ita poſsidebat, ut omnia imminentis belli pericula contemneret, ac ipſos denique Barbaros, ut regium nomen tueretur, omnino evocandos exiſtimaret. Itaque Salmæ cum multo verborum honore mandata explicanti demiſsè reſpondit, eam eſſe Fortunam ſexus ac ætatis ſuæ, ut orbata regę coniuge, & diuturnis corporis ac animi doloribus perturbata, neque ſuſcipere, neque terminare conſilium queat, quum in re longè graviſsima Sigiſmundum patrem omnino conſulendum exiſtimet: eius autem Regis tantam eſſe virtutem atque iuſtitiam, ut Ferdinandus nullo alio diſceptatore atque arbitro in ea controverſia uti velit. Proinde ſe petere ſpacium ac idoneum tempus, quo pater conſuli poſſet. Se enim ab eius ſententia minime diſceſſuram, ac idem facturos proceres Hungaros arbitrari: quòd ſi id moræ ſpacium denegetur, atque armis agendum putent: egregiam certè laudem non ferent, inquit, Cæſar & Ferdinandus, ſi viduam fletu conſumptam, & vagientem in cunis puerum Regem oppugnatum advenerint. Salma eo modo dimiſſus, quum ad Ferdinandum rediiſſet, reginam in poteſtate Georgii eſſe, nec eam agere aut effari quicquam, niſi prius ex ore illius ac nutibus acceptum retulerit. Illum enim regnare cupere: reliquos verò Hungaros partiri inter ſe honores & præfecturas: poſtremò homines quæſtus & potentiæ avidos infantis Regis nutritios & regni procuratores eſſe malle, quàm eſſeclas & ſpectatores magni atque externi Regis, qui præferocem gentem lingua moribusque diſsimilem, & Hungarico nomini prorſus inimicam in Pannoniam condendis paſsim coloniis eſſet adducturus. Hæc ſe audiſſe exploraſſeque: propterea ſibi videri ſpem omnem poſitam in armis, ſed celeritate utendum; ut imparati & à Byzantio legationis eventum expectantes, penè priuſquam arma caperent, aut conſilium expedirent, Buda pellerentur. Neque enim temerè reginam totam ſpem pacis ad arbitrium Sigiſmundi patris reieciſſe, qui tum in ultimam Lithuaniam ad Moſcovitarum uſque fines abſceſsiſſet: ita enim integrum circumagi poſſe annum priuſquam reſponſa vel per celeres tabellarios referrentur. Interea parari præſidia exciri que poſſe Turcas, ac inde conflari bellum multo maius & gravius, quàm putarent. Proinde ſi in Pannonia regnandum arbitraretur, abiecta omni alia cogitatione parare claſſem, & copias cogere maturaret. Nec mora Ferdinandus ſuppeditante pecuniam Cæſare, conſcriptis cohortibus, ac evocatis equitibus, congeſtoque in naves ſatis amplo commeatu, iuſtum exercitum ſecundo amne Danubio Strigonium demittit. Ea urbs Pauli antiſtitis conſtanti ſtudio erga Ferdinandum, Ioannis imperia, & bellicos conatus ſemper eluſerat. Præerat Auſtriacis copiis cum imperio Leonardus Velſius è Rhætia ſuperiore Tridentinis Alpibus propinqua. Is ad Germanicum animi robur perſpicacis ingenii vim addiderat, multiſque de cauſis aperiendum iter ad Budam arbitrabatur. Occurrebat enim à Strigonio euntibus Budam medio fermè itinere Vicegradum: id in ſupercilio editi montis arcem habet cum ſua altitudine, tum pulchritudine operis longè lateque conſpicuam: deſpectat enim præterlabentem Danubium, ripamque fluminis perpetua munitione ſibi coniungit. Nam ab arce per declivem præruptamque crepidinem deductus eſt murus:

isque ubi in extremam ripæ marginem deſinit, egregij operis turrem habet, quæ tormentis inſtructa navigantibus opponitur: claudit quoque & ipſum terreſtre iter, quum portæ immineat, per quam invito cuſtode nemini aditus patet. Intra portam autem anguſta, ſed oblonga planicies adverſo flumine ſe extendit, ubi villa regia viſitur, ad voluptarios receſſus inchoata antiquitus à Sigiſmundo Cæſare, abſolutaque demum ingenio Matthiæ regis, qui virtute & gloria Hungarorum Regum ultimus fuit. Ab his ædificijs hortisque Velſius tormenta promovit, oppugnavitque perpetuis diebus novem reſiſtente acriter præſidio, cui præerat Valentinus cognomento Litteratus, inter Georgij clientes fide & conſtantia inſignis: ſed ea vis erat ingentium tormentorum, ut perrupto muro propugnaculi interiora nudarentur, multosque propugnatores teſtudinis, tectique ruina obrutos nihil ceſſantibus tormentis opprimeret. Tum verò Litterati pertinacia periculo victa, atque obiter accenſi ſuorum cæde Germani milites inter deditionis ſignificationes irruperunt, primis interfectis, reliquis captis, Litteratus ipſe ſervatus eſt, ut veteres captivi Budæ cuſtoditi, permutatione facta reciperentur, in ea expugnatione Velſius ad ducentos milites impigros deſideravit. Tum demum à Vicegrado provectus claſſe, cui Budenſis numero & magnitudine navium inferior nihil obſtiterat, amnem tranſgreditur, Peſtumque occupat ab hoſtibus deſertum, & ad Vacciam eadem celeritate contendit, eamque ſine vulnere redigit in poteſtatem: nec mora ad citeriorem ripam converſa claſſe revertitur, promotisque inde caſtris ad Budam eſt profectus, ut per colloquia Budenſium animos tentaret, exploraretque reginæ conſilia, & ex propinquo oſtentatis copijs atque tormentis civitati terrorem incuteret. Iam enim Perenus ipſe inter Hungaros nobilitate atque opibus facilè princeps, quanquam filium Solymano fidei obſidem dediſſet, ad Ferdinandum tranſierat, oneratus ſcilicet ingentibus promiſsis: nam ab ipſa ſtatim victoria regij ſcrinij, ſigilliq; magiſter in locum Verbetij futurus erat, dabanturq; ei dono aliquot opulenta oppida, quæ ambiguo iure in poteſtate Thurſonis erãt. defecerant etiam à regina Stephanus Raſcaius, & Franciſcus Francapanes Agrienſis antiſtes ſummo loco natus, pietatisque ſtudio & ſeveræ vitæ diſciplina mirabilis, quem conciliandis regibus ad Cæſarem cum Brodarico ſuſcepta legatione Neapolim perveniſſe docuimus. is magnam profeſsione religionis auctoritatem ſecum afferebat, quaſi integro iudicio Ferdinandi cauſam probaſſet: ſed ei poſtea Georgius intempeſtivi ambitus levitatem, criminoſis epiſtolis obiectavit, quòd purpurei galeri honorem commendatione Cæſaris affectaſſe videretur. Cæterùm Velſius obſeſſurus potius quam oppugnaturus urbem, ad Aquas Calidas caſtra locaverat: eę vergunt in occaſum, diſtantque à mœnibus ſtadijs fermè duodecim. mirabilis autem earum natura fertur, quum ſcaturientis aquæ tantus ſit fervor, ut pede vix tentari poſsit, & in eam à lanijs proiecti ſues facilè depilentur, nec ranæ tamen intereant, quæ frequentes innatare conſpiciuntur. Agebant undique prædas Germani, idque iniquo animo à ſocijs Hungaris ferebatur, quum plerique aut ſua aut propinquorum pecora diripi, ac incendi pagos, & trahi vinctos imbelles agricolas viderent, ita ut ſæpe cum Germanis deprecando, prædamque extorquendo, armis contendere cogerentur. Ex altera parte Budenſes equitum alas emittebant, quibus Germanos egreſſos caſtris invadebant, & finitimos vicos ab

cos ab iniuria hoſtium tuebantur. Nam Valentinus Thuracus virtute bellica nemini ſecundus, qui militare imperium obtinebat, mirificum levis armaturæ equitatum in urbe acciverat. Summa eius conſilij erat, ut nihil in diſcrimen adduceret: expectabat enim alacriter ut Germani promotis caſtris ad oppugnandum portis appropinquarent, aut ſi Velſius cunctaretur, ſpaciumque præberet: interea Turcarum auxilia ſupervenirent. Dum eo modo ad Aquas Calidas Germani ſederent, Balthaſar Pamphilus inter Hungaros duces admodum clarus, quum progreſſus à caſtris ante portam urbis evagaretur, poſtulavit à cuſtodibus poteſtatem ſibi fieri cum Valentino colloquendi: cupere etenim plurimum ſalutare veterem amicum, & aliqua deferre, quæ ad commune Hungarici nominis decus pertinerent: nec mora, concedente Valentino, cum turma ſuorum eſt receptus, aliquantoque poſt in caſtra redijt, afferens ſe cum ducibus comiter ac hilariter compotaſſe, colluſtrandoque urbem inſpexiſſe præſidia, tormenta, aggeres, quibus Budam, niſi ampliore apparatu, & commodiore anni tempore, ac multo maioribus copijs expugnari non poſſe crederet. Ea res Velſium vehementer commovit ſuſpicaci ingenio Germanorum more de externæ gentis fide uti lubrica, incertaque magnoperè dubitantem uſque adeo, ut iratè ſuccenſendo Pamphilum caſtris excedere iuberet, quòd iniuſſu Budam intraſſet, ac inſolenti privataque libidine cum hoſtibus colloquendo adaugendoque eorum vires, totius exercitus animos fracta ſpe victoriæ debilitaſſet. Itaque Velſius nihil tentata oppugnatione diſcedens, ad Vicegradum iterum ſe convertit, ut præaltam illam arcem, & regiæ coronæ cuſtodia celebratam, tormentis expugnaret. nec diu Hungari præſidio impoſiti vim ingentium pilarum tulerunt, quum eadem ruina, qua turris ad Danubium adaperta conciderat, nobiliſſimi ædificij teſtudines, pinnæque & propugnacula, nihil intermiſsis ictibus concuſſa frangerentur. Eo modo interfectis aut in deditionem acceptis Hungaris arx capitur, minore aliquanto militum iactura, quàm turris inferior paulo antè fuerat expugnata. nec multo poſt ad Albam regalem contendit, ut per colloquia civium principes tentaret: nam Perenus, cuius apud Albanos inſignis erat auctoritas per idoneos homines adhortando pollicendoque immunitates ac præmia nonnullos perpulerat, ut à regina deficerent: dicebant enim in conſilijs & coronis, calamitoſum civitati fore, ſi infantis regis adoleſcentiam omnino expectandam arbitrarentur, poſtquam Ferdinandus cum ſuis tum validiſsimis Cæſaris opibus innixus, in proximo ſpectaretur, qui apud ipſos legitimè coronatus, iure potior ac armis atque Fortuna ſuperior ſtultæ ipſorum pertinaciæ iniuriam evaſtato agro ulturus eſſe videretur. His ſermonibus celeriter eſt effectum, ut civitas, quæ vi armiſque expugnari non poterat, multa conſilij ratione, mollibuſque colloquijs ad Ferdinandi fidem redierit, præſidiumque acceperit. nam quum eo Valentinus advolaſſet, occluſiſque portis non admiſſus, ac ob id graviter iratus, ſuburbana popularetur, Albani Perennianos equites acciverunt, quorum præſidio non urbem modò, ſed proximos etiam pagos tuerentur. His rebus geſtis Velſius ad Strigonium caſtra reduxit, vel ob id quòd Germani cum Hungaris rixas miſcerent. Vtraque gens enim ab innata feritate & truci contumacia, quum in implacabilem iram cruentis ſemel armis exardeat, deprecantium ducum imperia facilè contemnit: nam per eos dies adeo atrox certamen

interſe ab levi cauſa contraxère, ut quum præfecti incurrerent, ducesque ipſi dirimendo prælio corpora ſua opponerent, Perenus lapide ictus, & Velſius in crure vulneratus, ab ea contentione diſceſſerint. Verùm ad hæc gravior quoque in Pannonia bellum gerentibus hyems ſuberat, & turbidis vocibus à milite gregario ſtipendia petebantur: quas ob res Velſius renum etiam morbo vehementer affectus, in hyberna copias dimiſit, Peſtumque imprimis præſidio impoſito, & novis erectis munitionibus firmavit: propterea quòd frequentibus nuncijs, nec incertis rumoribus afferebatur, Turcas in propinquis eorum limitibus arma parare, ut Budenſibus auxilio feſtinanter advenirent. Nam ubi regina à Ferdinando copias cogi, navigijs tormenta imponi, ac expediri commeatus certius cognovit, decernente Georgio, nihil ad ſalutem opportunius habuit, quàm à finitimis Turcarum præfectis maturam opem implorare. Ii erant Vſtrephus Boſnenſis, & Mahometes Belgradenſis, & Amurathes, qui trucidatis copijs noſtris, & Cliſsa ſupra Salonam capta, in Dalmatiæ finibus conſtiterat. Vſtrephus præfecturæ honore, cæteros Europæ Sanzacos anteibat. Illyrici ſiquidem vexilla omnibus præferuntur, cuius ampliſsimus eſt equitum numerus, & regio longè latiſsima. Is locum beneficio potius quàm virtute fuerat conſecutus: quoniam Baiazetis filia in matrimonio eius fuit, eratque tum in ſenium vergens, ac inerti ocio præpinguis, tuebaturque præfecti nomen ſingulari virtute alumni ſui Amurathis, qui ad Iaderam armatum Venetorum equitatum ſubita incurſione profligarat. Propterea facilè reginæ poſtulatis reſpondebat, ſe copias inconſulto Solymano minime finibus educturum. Eadem fermè reſponſa erant Mahometis: nam provincia pedem efferre iniuſſu Imperatoris nefas eſſe dicebat: ſed is ex itinere à Laſcho præoccupatus magnis promiſsis atque muneribus, ut nihil ſe commoveret, diuque ceſſaret, prolixè quæſtui, atque item æmulationi ſerviebat. Vſtrepho enim homini ignavo parere, ac eius ſigna ſequi vir longè fortiſsimus ac ætatis honore ſuperior indignabatur. Neque Amurathi tutum erat à Gradiſca Illyrica diſcedere, ubi erat in ſtatione adverſus Crovattos, niſi iuſſa ſignaque præeuntis Vſtrephi ſequeretur. His de cauſis regina diu fruſtrà, ut opem ferrent, Turcas præfectos obteſtata, ad legatos qui Byzantij erant omnium difficultatum ſuarum articulos perſcribebat, ut per eos Solymanus imminentis periculi certior redderetur. Nondum pervenerat Byzantium Laſchus, morbo ſcilicet currendi diligentiam ſubtrahente: ſed præmiſerat Ptolemæum Ariminenſem medicum ad purpuratos, Luphtibeiumque imprimis familiaritate ſibi coniunctum, magniſque anteà excultum muneribus, per quem omnia ſe impetraturum ſperabat. ſed fruſtrà fuit Ptolemęi adventus, tametſi ſuſpendendis Barbarorũ conſilijs cum Baſſa, ac ipſo deniq; Verbetio collocutus opportuna, nec ingrata auribus, attuliſſet. Solymanus enim, qui ius ſuum ac beneficium defendere ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat, magno ſibi commodo ac magnæ item gloriæ futurum rebatur, ſi oſtentato pietatis ſtudio viduam, pupillumque in tanta calamitate protegeret. Itaque advocatis legatis, tribusque purpuratis aſsiſtentibus, ſe eo animo Ioanni regnum conceſsiſſe dixit, ut ad liberos eius tranſmitteretur, tamdiuque poſteri eius ſtirpis Pannoniæ regno potirentur, quamdiu accepti beneficij memoriam retinerent. Proinde ad declarandam liberalitatis ſuæ conſtantiam, ſe arma ſumpturum, daturumque operam, ne Germani hoſtes il-

lati

lati belli exitu lætarentur: tradiditque demum legatis, puero regi deferenda, firmatæ amicitiæ, ſuſceptæque tutelæ inſignia, purpuream auro intertextò regalis cultus togam, & clypeum elaborato umbone rotundum, ferream item clavam manubrio aureo, & incurvùm gemmata vagina gladium. exinde Vſtrepho, Mahometique præfectis ſeveriſsime perſcripſit, ut extemplò eductis copijs reginæ opem ferre maturarent, nec ullà adverſæ hyemis excuſatione uterentur: quòd ſi tarditate aut negligentia detrimentum acciperetur, ipſos continuò capite pœnas daturos. Vix dum Hungari legati cum donis præ lætitia Budam redire feſtinantes diſceſſerant, quum Laſchus Byzantium pervenit, ibi edoctus è Ptolemæo de ſucceſſu legationis Hungaricæ, quum mandata exponeret, & æqua conditione regnum petere pergeret, multusque in ore eius eſſet Carolus Cæſar, uti fratrem excitis totius Germaniæ copijs adiuturus, commoto ad id Solymano, cuſtodiæ traditur, obiurgantibus itidem purpuratis, Roſtaneque præſertim Solymani genero, iuvene elato atque iracundo: dicebat enim ultimo ſupplicio dignum, qui inſolenti orationis libertate ſereni vultus maieſtatem offendiſſet, ludificatusque regem regum amicitiam peteret, quum interim impudenter in Pannonia bellum gereretur. Intereà Mahometes & Vſtrephus nihil deterrente hyeme diſperſos in hybernis equites ad ſigna vocant, navales ſocios conquirunt, claſſemque Dravo & Savo fluminibus in Danubium deducunt. Neque enim perite & commode in Pannonia bellum unquam geritur, niſi ſubſidio magnæ claſsis tormenta, commeatus, impedimentaque ad opportunitates utriuſque ripæ convehantur. Sed tantus per eos dies adulta hyeme & diu perflante Borea, rigor extitit, ut aſtricto præalta glacie Danubio, cuncta navigia ad Tolnenſem ripam vadis inhæſerint, uſque adeo ad tollendam navigationem marginibus late gelu concretis, ut vix in medio tantus amnis, quum iam plane in ipſo curſu pigreſceret, apertus & liber profluere ſpectaretur. ea res magno incommodo Turcis fuit, tardavitque eorum adventum, quum neceſſario ad tuendam claſſem conſiſtere, atque ibi caſtra ponere, ferreque ſub tentorijs prædurae hyemis aſperitatem ſqualenti in ſolo cogerentur. Incredibile dictu eſt, quum inde diſcedere flagitioſum, & capitale quidem putarent, quanta animorum pertinacia & patientia corporum, rerum omnium difficultates ſuperarint, vel equis, quibus nihil apud eos carius exiſtimatur, frigore ac inedia conſumptis, & concepto inde morbo paſsim intereuntibus. ſed miteſcente hyeme aperuit ſeſe annus, Favoniusque primo Vere invecto Aquilonibus ſucceſsit, exoptatus Turcis reginæque lætiſsimus. Nihil enim cunctatus Mahometes, remiges ſupplet, pedites Marteloſios ex Illyricis montibus accerſit. Ii ſunt latrones eximij pari feritate, pernicitateque ſpeluncis & cavis arborum pro domibus utentes, parva ſecure & brevi ſpiculo armati, ſed Numidarum more duces habent; & ſtipendio muneribusque trahuntur, ita ut facile compendia viarum ac montium fluminumque naturam exercitibus demonſtrent. Idem quoque facit Vſtrephus, ambobusque Valentinus è Buda obviam profectus cum valida Hungarorum manu coniungitur. Regina præfectos muneribus colit, commeatum ſuppeditat, ænea tormenta, quibus inimica oppida expugnent, haud cunctanter attribuit. Itaque inito conſilio Danubium copias traducunt, & ad Vacciam deferuntur. Ea urbs nequaquam militariter defenſa capitur, trucidatisque nonnullis Barbarorum more protinus inceditur. Inde Peſtum op-

pugnatum ire pergunt, & ab occaſu caſtra locant. Præerat Peſto Barcocius Hungarus, prætorianæ alæ præfectus: ſed aderant plerique Hungari duces, & imprimis Germanorum dux Otho Fotiſcus cum decem cohortibus. Ab his quum Turcę tormentis murum quaterent, equitatuque circumeundo urbem magnum terrorem obſeſsis incuterent, oppidum egregiè defenditur. Nam Turcæ in equo pugnare ſoliti ex propinquo aggredi murum, ruinasque ſubire & contemnere hoſtium tormenta (conſpecta prę ſertim intus hoſtium phalange) ſtultum ac miſerum putabant: quòd Ianizeri pedites, quorum virtute cuncta facilè perrumpant, nulli aut paucíſsimi in caſtris eſſent: Illyrici verò Triballique claſsiarij pedites, & quos diximus Martelosij, rudes ad id pugnæ genus, ac ingenio prorſus armisque inhabiles viderentur. Equeſtribus tamen prælijs certabatur, quum ſæpe Hungari erumpendo vagantibus Turcis occurrerent. Erat in oppido Marius Spicecaſius, è Neapoli militaris architectus, is adverſus hoſtium caſtra, more Italico, quadratum aggerem multa conſeptum materia ad inſtar latiſsimæ turris erexerat, in ſummitateque tormenta collocarat, quibus Turcarum munitiones atque tentoria ab editiore loco petebantur. Simili ratione, & ab arce Budenſi interiacente fluvio ad Peſtana ædificia pilæ ferreæ volitabant. Regina interim parcius commeatum Turcis præbebat, utpote quæ ſibi annonam, niſi parcè metiretur, priuſquam frumenta matureſcerent, defuturam timeret: quoniam Cæſar è Belgio in ſuperiorem Germaniam profectus, ad Ratiſponam conventum habere, novosque exercitus parare nunciabatur. His de cauſis, & quòd multi equi conceptis antea morbis agminatim interirent, Turcæ re infecta, traiecto rurſus Danubiò reſtitutisque egregia fide tormentis intra fines redierunt: ſed in receptu non defuère Hungari, quin erumperent, & noviſsimos cædendo ad multum ſpacium perſequerentur: Ferentio Gnaro imprimis impigrè rem gerente. Eo enim die Achomates, qui cogendo agmini præerat, inſignis inter alarum duces ab inſequentibus Hungaris eſt interfectus. Eadem hyeme in Vangionibus totius Germaniæ legatorum habitus eſt conventus, in quo Peronottus Granuelius inſigni gravitate pietateque religionis caſum deploravit, obſecrando Germanos nomine Cæſaris, ut tantis atque adeo diris diſſenſionibus ſperatum toties & nunquam impetratum finem imponerent, quibus divinæ humanæque res pudenda miſerabilique inſania in præceps traherentur. Luthero enim hæreſiarcha adhuc ſuperſtite, qui ante viginti annos eadem in urbe ac eodem Cæſare conventui præſidente, inducta placita defendere conatus fuerat, impunitusque diſceſſerat, plerique alij novas diverſasque à Luthero ſectas condiderant, publicatisque dogmatibus antiquas hæreſes excitarant, quas ſuperioribus ſeculis ſanctiſsimorum Pontificum & ſacerdotum decreta, concilijs toto terrarum orbe celebratis, legitimè ſuſtuliſſent. Miſerat eò Paulus Pontifex Thomam Campegium Feltrenſem epiſcopum, atque item perilluſtres Theologos, qui de ſacrarum literarum interpretationibus diſputarent adverſus Lutheranos. Ii novum ſibi nomen induerant, Proteſtantesque appellari malebant: quoniam deſerti Ducis mores planè diſſolutos & fœdos concepto pudore damnaverant, qui vel in ipſa Germania priſtinæ virtutis eius exiſtimationem evertiſſent: horum princeps erat Philippus Melanchthon, qui Latinæ facundiæ deditus, nova & ipſe placita mitiore ingenij veneno publicarat. Pro catholicis ſtabat Ioannes Ecchius,

vetus

vetus atq; admodum robuſtus ſanæ eruditionis propugnator, & Iulius Pluggius præſul deſignatus Numbergenſis. His unis datus eſt loquendi locus in conſeſſu legatorum, præſidente Granuelio, alternisque diebus dixerunt ac reſponderunt. Iamque de peccato originali proteſtantes ſe cedere fatebantur, utpote qui aſtuto conſilio quum dociles, tum veræ doctrinæ cupidi exiſtimari cupiebant, ut conceptam infamiam obſtinatæ diſſenſionis effugerent, & tum demum in reliqua veterum ſanctionum capita ad convellendam Romani Pontificis auctoritatem ſævius atque liberius graſſarentur, ſi in re nequaquam levi à priore ſententia diſceſsiſſent. Sed eam alternæ diſputationis contentionem Granuelius, quaſi iam bonæ ſpei plenus, quod aliquid pio pacificatore non indignum conſecutus videretur, ad Ratiſponenſem conventum reiecit. Primo enim vere Cæſar à Rheno ad Danubium profectus, Ratiſponam Germaniæ regulos liberarumque civitatum legationes evocarat. Perveneratque eò ab Roma legatus Cardinalis Gaſpar Contarenus eximia virtute atque doctrina clariſsimus. Nec multo poſt affuère plerique reguli antiſtitesque Germani, & ante alios Albertus Cardinalis Maguntinus omni officio ac pietate catholici dogmatis & Pontificiæ poteſtatis cauſam complexus: è diverſoque Philippus Lantgravius, Cattorum princeps, Auſtriæ familiæ non obſcurus hoſtis, qui in exorabili pervicacia, tanto ferocis ingenij ſpiritu Lutheranorum vela inflabat, ut Cæſar, ne rem ſummæ ſpei ad publicam ſalutem fœliciter inchoatam ulla animi commotione perturbaret, Bucerum damnatæ ſectæ Theologum in illius porticu concionari pateretur. Eminebat enim in Cæſare ſtudium veræ pietatis, idque ſemper exactis Chriſtianæ vitæ cerimonijs oſtenderat, ſed humanarum rerum curis plurimùm angebatur: propterea diſsimulandum, indulgendumque in præſens obduratis cæco errore, & longa impunitate corroboratis hominibus exiſtimabat: ut eos molliſsimè conciliatos, in his quæ religionem reſpicerent, ad patrum maiorumque ſuorum inſtituta reduceret. Id enim ad optimi non modò pijque, ſed & longè etiam maximi principis nomen parandum pertinebat. Nam ſi ipſo authore diſceptatoreque ea de religione contentio, atque omnis diſcordia tolleretur, compoſitis ſtatim Germaniæ rebus nemini dubium aut difficile futurum erat, quin Turcarum armis egregiè reſiſti, Pannoniæ regnum recipi, & Gallorum contundi ſpiritus: & denique firmus atque peramplus in Italia dominatus conſtitui poſſe videretur. Itaque magno conſilio Cæſar Auguſtani conventus formulam ex conſcripto atque edito libello ſubſecutus, conſtituit, ut à ternis utrinque theologis Chriſtianæ legis veritas indagaretur. ij fuère à catholicis, ipſe imprimis Ecchius, Iulius Pluggius, atque Groperius. Defendebantur autem Proteſtantium partes à Bucero, Melanchthone, atque Piſtorio, quorum diſputationibus delecti præſidebant, Federicus Palatinus vir magnitudine, probitateq; animi inter Germaniæ regulos facilè excellens, quem univerſis imperij copijs ad Viennã præfuiſſe meminimus: huic aderant principum ac liberarum civitatum ſtudio appoſiti aliquot ſacrarum literarũ profeſſores, qui auſcultantis Cæſaris authoritate regebantur. Quum in hunc modum ad Ratiſponam religionis cauſa iactatur, Ferdinandus de Pannonicis rebus diſceſſuque Turcarum certior factus, alacri animo ad eandem ſpem obtinendi eius regni continuò redit, Caroloque fratri facilè demonſtrat, nequaquam incœpto abſiſtendum; poſtquam Fortuna ſatis fœlicibus initijs arrideret;

nec reverſuri eſſent Turcæ, qui adverſo conatu aſperitateque hyemis & commeatus inopia fatigati, deſerta regina intra limites conceſsiſſent. Itaque novæ copiæ in ſupplementum Velſiani exercitus anteà conſcriptę, quum id de Turcarum adventu crebri rumores poſtulaſſent, è Norico in Pannoniam mittuntur, præficiturque eis Vilermus Rochandulphus regiæ aulæ magiſter, qui dudum ut Peſtanis opem ferret, Poſonium uſque deſcenderat. is viridi admodum ſenecta, ore militari, conſtantique ingenio, graviſsimi ducis habitum præferebat. nam Veneto bello ante triginta annos cum laude ordines in Italia ductarat, Pannonicæque regionis peritus habebatur, quod tutante ſe mœnibus Ioanne regè, Budam vel infœliciter oppugnaſſet. Velſius enim non armorum uſu aut ſtudio militum, ſed ætatis tantùm ac officij dignitate inferior, locum facilè concedebat, quòd laceſſente morbo videretur inutilis, inviſusque eſſet Hungaris, & à Pereno contracta ſimultate diſſentiret: ſed nihil quoque in oppugnanda urbe ſtrenuè facturus credebatur, quòd anteà apud deliberantem regem oppugnandæ Budæ conſilium exquiſitis diſciplinæ rationibus improbaſſet. Fit enim ſæpiſsimè, militiæque præſertim, malignitate atque ſuperbia humani ingenij, ut plerique vinci malint, quàm victoria potiri, quæ alieno conſilio parta ſuſceptæ ſemel ex adverſo prolatæque opinionis famam ad dedecus extendat. Nec mora Rochandulphus, trium ferè menſium commeatu, qui ſecundo amne deferretur diligenter inſtituto, muralia tormenta à Viennenſibus mutuatur, itemque à Bohemis & Sleſitis atq; Moravis auxilia accerſit, vetereque exercitu inſpecto acceptoque Budam profectus eam obſidere, oppugnareque inſtituit: ſed ab alijs omnino locis ſecus acipſe anteà animo concepiſſet. Immutata enim erat urbis facies: nam ingentia propugnacula peritiſsimè conſtructa, novarumque turrium moles admirabatur, quas Ioannes architecti Bononienſis ingenio fretus muniendis portis addiderat. Imprimis ab ea parte, qua ipſe Rochandulphus decem ante annis magna edita murorum ſtrage mœnia verberarat, admirabilis è lapide conſtructa munitio viſebatur. Ea nobilium Horſacorum ædes complexa in Corum ventum prominebat, obtuſioreque angulo ac inſigni proiectura, cui tormentariæ inerant feneſtræ, diverſa utrinque mœnia defendebat, ita ut longè omnium facilimus ad oppugnandum aditus demonſtrato periculo tolleretur. ab ea enim parte excelſus atque perpetuus collis, in quo Buda opportunè poſita conſpicitur in planiciem definit, quum ab aquilone orienteque æſtivo, unde Danubium deſpectat, acceſſus maximè arduus ac impeditus, peranguſtis & tortuoſis callibus oſtendatur. In Sabatina quoque porta, quę Budam veterem ad lævam Vicegradumque perducit, iuſtæ amplitudinis propugnaculum erat eductum, quo directa in meridiem mœnia libratis ſedulò tormentis ad altitudinem ſcandentium hoſtium facilè raderetur. Ad orientem porrò Solem, ubi arx eſt ſumptuoſis tot regum operibus ad latiſsimum undiq; proſpectum ædificata, lapideam peramplam turrem mediocri altitudine opportunè conſtruxerat, quæ ita iungebatur adhærebatque arci, ut exterius cum ponte portam haberet, qua liber egreſſus deſcenſusque tutiſsimus ad flumen per foſſam conciſa rupe, excavatoq; ſolo, vel ſeptenis in acie armatis nõ incommodè præberetur. Neq; enim anteà ab arce niſi per urbẽ magno circuitu ad Danubium aditus patebat, ſed mons prææltus ex adverſo arci urbique imminens, intercedente valle, atque ea, quam diximus, foſſa, ita aſſurgebat, ut media montis

arcis

arcis faſtigium æquaret: ſummo autem cacumine regiones plateæ, interioraque urbis tormentorum ictibus ſubiecta ſpectarentur. In eo templum erat divo Gerardo, à quo nomen ducit, dedicatum, cuius numen peſtilentia ritè invocantibus ſalutare eſſe pictæ imagines, & perſolutis votis appenſa donaria cumulatè teſtantur. In hunc montem Rochandulphus, quòd eum ad oppugnandam arcem, terrendamque reginam idoneum rebatur, tormenta perduxit, vehementerque adeo quaſſavit novam turrem, ut ingentibus diſrupta pilis collapſura videretur: ſumma enim corona, pinnæque deciderant; ſed triplex erat arcis murus, durioresque ob id expugnandi atque invadendi, intercedente præſertim valle, difficultates oſtendebat, verùm nemini dubium erat, quin ſummæ arcis ornamenta præaltæque teſtudines, uti ad Vicegradum acciderat, refringi diruique poſſe viderentur: ſed Rochandulphus ſuo an Regis conſilio incertum, nobiliſsimę regiæ parcendum exiſtimabat, quum exornatas porticus, & perpicta laquearibus aureis cœnacula brevi concaſura conſpiceret, quæ ab ipſis demum victoribus, neque deſiderari, niſi magno cum dolore inanis pœnitentiæ, aut inſtaurari, niſi immenſo auri pondere, & longo temporis ſpatio cenſerentur. Cæterùm per præcones, quibus ad commeandum induciæ perpetuæ inviolabili iure gentium manebant, reginam hortabatur, ut ſervitutis compedes abrumperet; quas Georgius inteſtinus hoſtis ſimulato tutelæ nomine; ipſius & pueri cruribus innexiſſet: paratum enim eſſe ampliſsimum principatum liberalitate Regis, in quo ipſa cum dignitate ad ſecuritatem conquieſceret, puerumque nutriret: quòd ſi ea omnino munera, uti mentis inops, ac ignara periculi repudianda arbitraretur, ac imminentis calamitatis caſum obſtinatè contemneret, ſe daturum operam, ut maioribus tormentis ac ingẽtibus mortarijs, quæ in ſublimè caſura demum ad excidium tectorum marmoreas ingentes pilas excuterent, totius arcis ac regiæ contignationes exitiabili cum fragore frangerentur. Ad ea Georgius reſpondit, non eſſe adeò inſulſo ingenio reginam, ut Pannoniæ regnum Sepuſiano principatu permutare velit: Rochandulphum verò ſibi valde delirum ac inſanum ſenem videri, quod quum antea in hiſdẽ foſsis graviter vapularit, id modò ſtolidè quærat, ut ad perniciem cumulatæ temeritatis pœna mulctetur. Proindè viros fortes pro patria regeque Hungaro adverſus temulenta agmina ſobriè propugnantes terrere deſineret: nihil enim eos immanium globorum ſtrepitu commoveri, verùm ſe unum ex omnibus à Rochandulpho privatæ humanitatis iure comiter poſtulare, ut tormenta aliquanto mitius diſploderet: eſſe enim ſibi ſcropham domi unicam prægnantem, quę tot ſclopis, & bombis exterrita; abortum magno convivarum ſuorum dolore factura videretur. Erat enim Georgius perurbanus & dicax, atque adeo Germanorum contemptor; ut quum ex his duos milites regijs in hortis ædificia ſuccendentes, à Budenſibus interceptos ſupplicio affeciſſet, in eadem furca totidem pariter porcos ad ignominiam ſuſpenderit. Nec multo pòſt Rochandulphus à monte Gerardo ad ſepulchra Iudæorum nihil loci nomen abominatus; motis repentè caſtris omnem tormentorum apparatum tranſtulit. Is locus à Iudæa porta inter orientem atque meridiem non iniquus; quanquam ſenſim acclivis; ad proxima vineta protenditur: ſed longinquam, & propterea periculoſam habebat aquationem, quum intentis ſemper ad inſidias, & repentinis Valentini equitibus, Danubius magno circuitu peteretur. Sed Germani diſpoſitis

cuſtodijs, certoque præſidio aquatoribus adiuncto, egregiè cunctis difficultatibus occurrebant. At Georgius ubi hoſtem ad ſepulchra caſtrametantem vidit, nihil de ſolita urbanitate ad iocandum remittens, à Rochandulpho petijt, ut errati veniam daret, quòd eum nuper falsò delirum ſenem appellaſſet: quoniam in æquiora loca traductis caſtris ſapiens omnino mentisque integer evaſiſſe videretur: poſtquam proprio in loco, & ipſi exactæ ætatis ſeni, multumque irrito labore fatigato, & damnatis pariter copijs aptiſsimo conſediſſet. At Rochandulphus ferream curulem caveam, uti feræ belluæ, Georgio comminatus, à duabus ſimul partibus ad diſtinendos hoſtes oppugnare conſtituit. Hungari Pereno duce, atque his adiunctæ Bohemorum cohortes inter Horſacam munitionem, & Sabatinam portam tormenta protulerunt. Ipſe cum Germanis à Iudæa porta ad arcem, quà regij viſuntur horti, tantall vi quaſſavit murum, ut pars concuſſa perfractaque procideret: pars verò premente atque impeente interno aggere, quem intus Budenſes ſubitariæ munitionis cauſa mœnibus adſtruebant, inexpectato caſu in exteriora laberetur. Ea res propugnantes magnopere conterruit, quòd dijs veluti adverſis ipſorum diligentia ſecus ac ſperaſſent, irreparabili damno repente edito novum periculū attuliſſet, ſed tantæ occaſioni defuit Rochandulphus, ſive re nequaquam ſatis liquido perſpecta, quum inter perpetuam tot diſploſis utrinque tormentis fumi caliginem, elatique ab ruina pulveris denſiſsimam nubem omnia conderentur, ſive quòd pro ingenio cunctantius & ſuſpicacius cuncta adminiſtranti expediti conſilij vim omnem mora fatalis eriperet: nec Germani ſtatariæ pugnæ aſſueti facilè adduci poſſent, ut in extraordinarijs & repentinis oppugnationum caſibus Hiſpanorum, ac Italorum, Gallorumque more alacriter atque celeriter murum ſubirent. Cæterùm uſque adeo mœnia tormentis adaperta proſtrataque cernebantur, ut in longitudinem unius ferè ſtadij eminente tantùm ad altitudinem ſtaturæ hominis antiquo aggere, vel brevibus ſcalis ſe faciles ſcanſuros, ac in urbem irrupturos milites dicerent. Iamque nox aderat apud Germanos curandis corporibus quàm rei gerendæ aptior. Ex vetere etenim gentis diſciplina tenebras ac inſidias peroſi decora tantùm ea vulnera exiſtimant, quæ ſpectante exercitu in præclara luce ſuſceperint. Itaque aliquot prolatæ ſunt ſcalæ, & per tenebras magno ſilentio iuxta ruinas appoſitæ eo conſilio, ut ſub auroram compoſitis ordinibus conferti milites ſubirent. Cæterùm Budenſes ab hoſtili mora ſpacium nacti, incredibili diligentia, omnisque generis ſexusque hominum frequentia, novum intus aggerem protinus erexerunt, animadverſisque hoſtium ſcalis eas continuò rapuerunt. Porrò Germani ſub auroram inſtructa acie per acclivia ſubeuntes tanta vi munitiones ſunt adorti, ut Otho Fotiſcus in perruptam domum, quæ muro coniuncta erat audaciſsimè penetrarit, cæteræque cohortes, quum præeuntem quemque militem ſuccedens humeris ſublevaret, in ruinis vexilla præfigere niterentur, ſed Budenſes mira conſtantia irrumpentium impetum tulerunt, cohortante, propugnanteque Georgio, qui depoſita cuculla galeatus toto aggere volitabat. At Germani quum aliquandiu periniquo loco multis acceptis vulneribus irrumpere conati eſſent, nec armis modò, quibus acerrimè cominus cędebantur, ſed valida etiam corporum impreſsione ſcutatis à fronte vehementer incumbentibus urgerentur, nullo ordine ſe recipere cœ-

cipere cœperunt, ſed receptus perturbatos in fugam confeſtim vertit, atque eo quidem maiore cum incommodo: quoniam uti videre licuit, quantò longius à mœnibus recedebant, tantò atrocius atque frequentius omni miſsilium genere & tormentariјs maximè glandibus ſternebantur. In eo tumultu Rochandulphus ſupra octingentos milites amiſit: nam quicunque paulo gravius ſauciati in caſtra ſe retulere incuria & contemptu vulnerum putreſcentibus facilè plagis interibant. Periјt & paucos poſt dies diſtracto vi tormenti, reſilienteque lapide haudquaquam ab initio lethaliter ictus Hieronymus Iadarenſis, Auſtrianæ claſsis præfectus. Pari quoque eventu, ſed minore accepto detrimento, Perenus ad Sabatinam portam repulſus ab oppugnatione diſceſsit. Exinde Budenſes adeo animos deſpectis hoſtibus ſuſtulerunt, ut erumpere ſæpius auderent, ignaviamque exprobrantes contumelioſis ſignificationibus è muro Germanis illuderent. Tentavêre demum Auſtriani duces effoſsionibus atque cuniculis murum ſubruere, inditoque ac demum ſuccenſo intus tormentario pulvere, adapertiſque mœnibus ſubitarium in urbem aditum parare, quòd plerique adeſſent milites è Rhætia argentariјs fodinis aſſueti, Bohemique præſertim infecturis metallorum operam navantes. ſed Budenſes deprehenſis hoſtium conſiliјs atque operum initiјs, nota atque inſtituta ratione, dum foſſas introrſus ex obliquo pertraherent, certaque erupturis incendiјs ſpiramenta relinquerent, diligenter atque fœliciter occurrebant: urgebantur tamen tanta variarum rerum inopia, ut nequaquam paulo longiorem obſidionem pati poſſe viderentur, & fame laborantis populi querelis locus eſſet, uſque adeo, ut urbana multitudo tumultuariјs vocibus imponendum eſſe finem inediæ, publicoque periculo, & deditionem omnino faciendam ſucclamaret: ſed tanta inerat Georgiј ingenio auctoritas cum ſumma in omnes caſus urgentium rerum induſtria, ut quum concionanti ſimilis in forum prodiret, quo vellet vel corruptos alienatosque civium animos impelleret: parum tamen abfuit, quin urbs ipſa, quæ vi capi non poterat inteſtina fraude proderetur. Erat inter Budenſes vir Hungarus in iure dicundo prætoria functus poteſtate, nomine Bornemiſſa: is Georgium vehementer oderat, quod in iudicio, & civili conteſtata lite, à Iudæo decoctore multus ſtetiſſet, qui aſtuta conſiliј ſimulatione nequaquam ſuo, ſed Bornemiſſæ malo ſuſceptæ mercaturæ rationes conturbarat. Itaque livoris plenus vindictæque percupidus, Franciſco Revalio, qui in Auſtrianis caſtris ius dicebat, ſe daturum ad ingreſſum exoletam portulam promiſit: ea erat in ſepulchretis ſolennis templi Deiparæ virgini cognomento Germanicæ dedicati, eratque uſui pacis tempore per declivia petentibus flumen: rem igitur ad ſe per Revalium delatam ita probavit Rochandulphus, ut nihil tamen Hungaris in tantæ ſpei negocio committendum arbitraretur, ſecus ac ipſe Bornemiſſa præcipue depoſcebat, utpote qui ſine ſanguine tot inſontium civium, quorum ſalutem privato facinore proderet, rem patrare exulibusque omnino Hungaris uti vellet, quibus erga patriam & propinquos, notoſque ipſis pietatem & clementiam minimè defuturam ſperaret, quando Germani per ſe crudeles, totque incommodis & contumeliјs irritati, noctu præſertim irrumpentes, ne pueris quidem, & fœminis parſuri viderentur. Cæterum Rochandulphus more gentis ad inane prudentiæ nomen, nemini integram fidem præſtare ſolitus, ut exclu-

sis Hungaris solus conceptæ victoriæ famam usurparet, usurum se Hungarorum opera simulat, Revaliumq; decipit à quo etiam filium obsidem acceperat: nam ad constitutam horam intempesta nocte omnibus nihil sese per castra commovere, & conquiescere iussis, delectas quatuor Germanorum cohortes silentio ad portulam præmisit, Condeo filio cum ala Germanorum equitum in statione constituto, ut quum à receptis intra urbem Germanis proditoribusque, uti convenerat, maior, & militaris viæ porta refringeretur, confestim cataphractos equites induceret. nec Bornemissæ in ipsa perfidia fides defuit: adaperta enim portula, quam diximus, cohortes magna ex parte suspensis vestigiis sunt introductæ: sed quum Bornemissa singulis intrantibus Revalium summissa voce requireret, neque alio quàm Germanico fremitu responderetur, intrepido alioquin animo, uti plerunque accidere deceptis solet, improvisus obrepsit pavor, ita ut anceps atque incertus consilij, nec præeuntibus, ignaris scilicet quem primum urbis locum occuparent, dux esset: nec Germani contento iam gradu in tenebris fraudem suspectantes alacriter procederent, quum respectare ac ab ultimis itineri & gerendæ rei signiferum petere cogerentur, nõ fefellit Budensium excubias incedentium agmen, quum vel leviter calcata humus, offensaque arma perstreperent, accensique sclopettorum funiculi latè spectarentur. Itaque petito nec ab hoste reddito tesseræ nomine ad arma conclamatum, sed id serò erat, iam semicapta urbe, nisi divi Budæ tutelares deprehensis & errantibus adversi, tanti iam patrati facinoris audaciam in subitum metum vertissent: tanta enim animorum consternatione regredi, portulamque repetere tumultuosius quàm Germanos milites deceret, properarunt, ut in angustissima porta afflictarentur, impedireturque exitus hastarum strue, quam primi proiectis armis effecerant, ut levius ac expeditius in castra profugerent. Vrbanus Bacianus, qui vigilias ea nocte circuibat, primus cum expedita cohorte evadentibus supervenit, adductæque eò sunt à Vichio latè iam cognito auditoque tumultu validæ peditum atque equitum manus, quæ more militiæ in foro ad incertos belli casus excubabant, ita audacissimi Germanorum, qui primi irruperant cum novissimi agminis facti in fugam se converterent, trucidantur, capiunturque nonnulli, & in his Bornemissæ familiares: nam ille inter primos evaserat. de his autem Revaliique item amicis à Georgio quæstiones habitæ, erutaque est varijs cruciatibus totius proditionis series, & de confessis fœdi crudelisque spectaculi supplicium est desumptum, Revalio in castris se ingratè maligneque proditum conquerente, & lugente plurimùm Bornemissa, qui parto proditoris patriæ cognomento, omnem substantiam amicis ac affinibus miserè perditis amisisset. Itaque Rochandulfus, quòd consilia & conatus omnes Fortuna præverteret, & totis castris inconsultæ, pervicacisque superbiæ vel gregariorum militum iudicio damnaretur, nec dolorem ac infamiam corruptæ tantæ occasionis atque victoriæ animo sustineret, reliquas belli cogitationes ad obsidendos hostes convertit. At Solymanus his rebus, quæ à Cæsare fratreque eius adversus reginam parabantur, opportunè cognitis, tuendi proferendiq; imperij explicat rationes, hostium consilia & facultates expendit, adhibetq; in consilium purpuratos Bassas, acingenti animo, divisis copijs delectisque ducibus, uno tempore locis omnibus statuit occurrendum. In primis Solymanus Acarnan Eunuchus in Mesopotamiam mittitur, qui Babylone consistat, Tamasum-

maſumq; Perſarum regem à Tygridis ripa deterreat. is nuper Ægypto præfectus, multis ædificatis triremibus enauigatoq; Arabico ſinu, et ſuperatis Rubri maris anguſtijs, in Indiam peruaſerat, interfectoq; Ademi rege, Luſitanos ad Dium emporium vehementer oppugnarat: Mahometem vero purpuratum, natione Dardanum, qui obſeſſæ reginæ opem ferat, in Pannoniam proficiſci iubet. deligitur & Vſtrephus ex Illyrico quartus ordine purpuratus, qui Mahometem ſubſequatur, ſubſiſtatq; Belgradi, intentus ad ferendam opem, ſi Mahometes validiores hoſtes inueniat. attribuitur & ſua claſsis Hariadeno Barbaruſſæ, cui anteà maris imperium erat delatum, vt daret operam ne quid detrimenti in Græcia atque Epiro ab Auriana claſſe reciperetur. Paulò enim antè Auria Siculis Neapolitaniſque triremibus ſibi adiunctis Turcas & Pœnos Turcis fauentes, Clupea, Neapoli, Adrumento, Ruſpina, Tapſoque, & denique tota ea Africæ regione, una excepta urbe Lepti, quæ Mahomedia à Pœnis, Aphrica à noſtris dicitur, ad Mænicis uſque inſulæ Syrtes depulerat, Muleaſsiſque Tunetani regis imperio parere coëgerat. Eæ urbes hodie ſunt Calibia, Suſa, Mahometa, Monaſterium, Sfaxia, & Africa; quæ Pœnis Mehemedia dicitur: tum enim Auria ingentem exornabat claſſem, ut ad expugnandum Algerium in Mauritaniam transfretaret. Et quoniam Solymanus Maylatum in Tranſyluania Ferdinandi rebus ſtudere, bellumq; moliri didicerat, aduerſus eum Muſtapham Nicopolitanum præfectum ſuperato Danubio contendere iuſsit, imperauitq; Petreio Moldauo Valacchorum principi, vt Muſtaphæ bellum gerenti præſto adeſſet. Is Turcarum copijs triginta milia ſuorum equitum adiunxit, magnoque aſtu Maylatum, vt mox dicemus, in poteſtatem redegit. Ipſe autem Solymanus plus æquo Chriſtiana arma veritus, Cæſariſq; imprimis conſilia & totius Germaniæ facultates, non abſurda, quã quam tum maximè vana ratione, animo reputans, Hadrianopolim proficiſcitur, tertium ex propinquo exercitum, ſi opus foret, ſubſidio duobus præeuntibus purpuratis allaturus, retento ſecum Roſtane genero, quem inter Baſſas aſciuerat, Luphtibeio ſcilicet gradu pulſo, relegatoq; in Macedoniam, quòd vxori, quę Solymani ſoror erat, deſertum ſibi relinqui coniugalem thorum peracerbè conquerenti, obiectantiq; diſſolutas libidines, indignè ac inſolenter manus inieciſſet. Igitur Mahometes, rei gerendæ pariter oſtendendæq; virtutis cupiditate incenſus, iuſtis confectis itineribus, paulo poſt ſolſtitium in Pannoniam peruenit, adiuncto ſibi ex itinere altero Mahomete Belgradenſi: accitiſq; item Boſnenſibus copijs, quibus Vſtrephus dudum fato functus, Peſtano bello præfuerat. Huic in præfectura ſucceſſerat Vlamanes Perſa. At Germani, vbi de aduentu Turcarum certius cognoſcunt, varijs inter ſe dictis ſententijs decertant. diſputatur enim in conſilio, præſtet ne obſidionem ſoluere, an contra ire hoſtibus prȩlioq; certate: ſed impellentibus fatis, vt Turcę Pannoniæ regno potirentur, Rochandulfi ſententia vicit. Is nihil tutum quod eſſet indecorum putabat. Peſtum namq; traijcere, aut Vicegradum Strigoniumq; redire, vti aliqui ſuadebant, adeo flagitioſum turpeq; rebatur, vt ingenio tot aduerſis conatibus perturbato, vrgenteq; Fortuna, vinci atque emori incolumi conſtantiæ laude, quàm exercitum ſeruare malle videretur. Caſtra itaque in aduerſam vrbis partem ad Gerardi montis radices transferuntur, qua mons inter Budam & caſtra poſitus, recedensque à flumine latam ab oriente planiciem relinquit, eo conſilio vt aduentantes Turcæ, quos nihil

à classe flumineque discessuros videbat contra rectam tormentisq; munitam castrorum frontem procedere,& periniquo loco transitum tentare cogerentur. Ea enim erat natura loci vt castra hinc præalta imminentis montis crepidine, illinc verò ad læuam præterfluenti Danubio munirentur, in tergo autem præualidus agger erat erectus, contra portam turremque, quam Budenses, quòd flumine abluatur, Aquariam vocant. Nam ab excelsa vrbis arce, duo brachia pinnati muri per decliues præruptosq; descensus ad flumen deducta erant, tantumq; loci in ima ripa intercipiebant, quantum in summo tota arcis amplitudo complectebatur. In eo spatio cum stabulis regijs vetera erant naualia, binisq; portis ac turribus præcludebatur id iter, quod iuxta flumen haud multùm lato ripæ margine in campos perducebat. Porrò in dextram ab ipsa fronte Rochandulphus perpetuam munitionem in aduersum montem traxerat, ibique minora castra in queis erant Hungari, editiore loco posuerat. Parua quoque insula ponte constrato castris iungebatur: in ea erat lunatus agger, maioribus tormentis egregiè munitus, quibus & subeuntia hostium nauigia, & ea, quam diximus lata planicies ex obliquo peterentur. Cogitabat etiam stabili atque perpetuo consertis inter se nauigijs ponte constructo, Pestanis mœnibus castra committere, indeque nouas copias opperiri, aduentantis hostis impetum sustinere, diuturnaq; maximè obsidione Budenses premere: nam tantus commeatus tantusq; rerum bellicarum apparatus ad Pestum fuerat institutus, vt vel in multam heymem abundè sufficeret. Cæterùm appropinquantibus Turcis Valentinus cum duobus millibus equitum legati munere functus occurrit, quid hostes parent, quales, quantiq; sint, vtrumque Mahometem diligenter edocet, opportuna ponendis castris loca demonstrat. Itaque Mahometes Bassa audacter promotis agminibus quinq; ferme stadiorum spatio ab hoste consedit, circundatque sese celeriter ingenti fossa per Asappos pedites, quibus in opere faciundo Turcæ plurimum vtuntur, totamq; eam planiciem tabernaculis innumeris complet: Belgradensis verò Mahometes rei bellicæ pertissimus, per colles, qui sese molliter inflectunt, Gerardoque monti relicta planicie coniunguntur, editiorem capit locum, Hungarorum magis quàm Germanorum castris propinquum. Tum verò legati Turcæ ducum nomine ad salutandam reginam vrbem intrant, magnam maioris minorisque pecoris multitudinem ex Hungarorum tamen pascuis abactam dono dant: mirantur subitarios aggeres, terrificosque hostium conatus, Budensium constantiam laudant, profitenturq; se eorum iniurias celeriter vlturos, excultiq; donis discedunt, Budamq; demum pariter ac ipsa castra mutua securitate commeantibus vtrinq; Budensibus & Turcis patuerunt. Tanta autem apud vtrunq; Mahometem, cum verbis, tum omnibus officijs humanitas atque prudentia spectabatur, vt nequaquam simulata aut temporaria inter Turcas & Hungaros amicitia, cuius nomine ad ferendam opem aduenissent, sed maximè sincera & diuturna vel ab astutis pueri nutritijs crederetur. Grauibus enim dictis sententijs, Georgio imprimis Vichioq;, et Valentino suadebant, vt deposita simultate, reuocare exules vellent, communi careque eis solitos honores, et denique in vnum Hungarici sanguinis corpus consentire: omnes enim, nisi desiperent, dum rex Stephanus adolesceret, securè atque beatè regnaturos, & deniq; postquàm sub tutela præsidioque maximi atque iustissimi imperatoris tuti essent, Germanica arma facilè contempturos,

turos,

turos, quæ neque valere per ſe poſſent, neque omnino commoueri, niſi concitantibus Hungaris, quibus patriæ deſiderium ſatis iuſta belli cauſa videretur. Cæterùm binis vtrinq; eo modò conſtitutis caſtris, binæ quoq; claſſes accedebant: in Auſtriana erant biremes vigintiquatuor, maioris minoresque Naſadæ, quarum formam nauali prælio ad Strigonium facto, ſupra retulimus, circiter octoginta; onerariæ verò naues & magni lintres paulò minus centum: Turcarum verò claſsis omnis generis nauigijs, dimidio minor cenſebatur. Hanc tortuoſi litoris cubitus in altum exporrectus, effecto intus latiſsimo ſinu, opportunè ab hoſtium tormentis protegabat: pari quoque ratione prominentis ripæ, Auſtriana in altero conſimilis profluentis flexu, deligatis ad ripam proris, tutisſimam ſtationem obtinebat, actuariæ autem obiectu paruæ inſulæ tegebantur. Nam Turcæ proximam huic Cepelliam inſulam è regione caſtrorum occuparant, in ſuperioreque parte, vbi Danubius veluti roſtro ſcinditur, munitionem erexerant, indeque paribus tormentis par uæ inſulæ aggeres & commeantia nauigia diligenter infeſtabant. Capellia quadraginta amplius millibus paſſum in longitudinem extenditur, pagis ædificijsque referta, ac ideo opportuna, vt ſi eam ab initio Rochandulphus, ſicuti iudicabant Hungari, occupandam muniendamque ſuſcepiſſet, appareret Turcas nequaquam caſtrametandi facultatem habituros, aut omnino relicturos claſſem, ſi ad occidentem, vbi anteà Rochandulphus conſtiterat, mag no circuitu caſtra ponere voluiſſent. Quid enim eo conſilio inſanius, ac exitu calamitoſius amiſſa claſſe Turcis accidere potuiſſet? ſed nemo vel exactè prudens cuncta prouidet, quum euentus ſupra cladis incommodum infœlicibus reprehenſionis etiam grauem notam relinquat. Non putabat enim diuidendas eſſe copias priuſquam noua è Norico auxilia ſupervenirent, quum frequen tibus prælijs & graui autumno ingruentibus morbis, vehementer attenuatæ, nequaquam Turcarum numerum adæquarent, & Budenſes totis copijs diuerſoque latere ad omnes Turcarum motus erupturi viderentur. Pugnabatur quotidie minutis prælijs circa planicem ab equitatu, & ad ſuperiores munitiones, ac in monte ab extraordinarijs peditibus. Nam Mahometes Baſſa præter ſagittarios Aſappos, egregiam etiam Ianizerorum manum, & Belgradenſis Illyricos, & Triballos adduxerant: ſed equites vtrinque pari alacritate pugnam ciebant, quum promptisſimus quiſque aut paulo nobilior eques ad oſtentandam virtutem ex aduerſa acie parem ſibi eum, qui armis ac inſignibus conſpicuus obuerſaretur, ad ſingulares concurſus prouocaret, vſq; adeo iucundo pugnæ genere, vt militari comitate per aliquot horarum inducias, ceſſantibus bona fide ſclopettarijs, vt vera virtus emineret, haſtis tantum & gladijs certaretur. In his exercitationibus Germani ſæpius inferiores Turcis euadebant, vtpote qui robuſtis atque prægrauibus equis, ac ob id ſtatariæ præſertim pugnæ aſſuetis, more gentis vterentur, quos ſi procurrere, aut denique refugientem hoſtem conſectari vellent, ſegnius omnino quàm oporteret incitarent, & tum facilimè eludendo breuem eorum impetum, Turcæ agiles è manibus elaberentur, nati ſcilicet ad liberas excurſiones è vetere diſciplina, in qua celeriter inſultare ac euitandis ictibus equorum curſum inflectere, reuertique demum, & cum diſperſis cominus pugnare conſueuerunt: ſed ſimiles edocti artes Hungari exules, paribus armis ac animis, vel multo plures Turcas facilè ſuſtinebant, quum latis protecti ſcutis,

validisque pariter ac pernicibus equis insidentes, loricati galeatique magna ex parte Turcarum inanes hastas sagittasque contemnerent. Erat inter Germanos duces insignis Risciacus Sueuus: huius filius impiger adolescens, quum ignaro patre in aciem prodijsset, strenueque decertans spectante ante alios atque admirante virtutem patre, à cunctis vel ignotus effusè laudaretur, priusquàm se explicaret à circunfusis hostibus est interfectus. Tum verò Risciacus casu equitis vehementer commotus, ignarusque suæ sortis, conuersus ad alios duces, omni, inquit, laude perornandus videtur hic quisquis sit equitum longè fortissimus, ac omnino publici funeris honore tumulandus. Id quum ab omnibus pari pietate probaretur, infœlicis filij ad longè miserrimum patrem cadauer est relatum, vberioresque tum omnibus obortæ sunt lachrymę, sed in patre repentinus dolor profundiùs ad vitalia peruasit, atque ita ille paulò pòst, quum rigentibus oculis stetisset, nihil effatus interijt. Exinde Rochandolphus graui edicto quemquam pugnandi causa castris exire vetuit, adeo seuera lege, vt vnum atque alterum egredi pugnareque ausum in furca suspenderit: continendos enim milites existimabat, quod Germanicus equitatus omnibus rebus esset inferior, quòd Ianizeri sclopettarij mirificè pugnarent, quòd expectare nouas copias oporteret, quæ res adeo suorum animos imminuit, & Turcarum spes in immensum adauxit, vt contemptiùs ac insolentiùs Germanorum munitiones aggredi auderent, ac intra castra proximos vallo sagittis & glandibus vulnerarent. Germani siquidem quum castris perducerent fossam, imperitè excauantes, ac exterius omnem glebam proijcientes, alterum propè aggerem, intercedente fossa, hostibus vtilem effecerant. Inde enim superiore loco improuisi, nec planè conspecti in stationem iaculabantur. Solæ Pereni turmæ ab editioribus castris sæpius in commeantes à Buda Turcas erumpebant: ita vt paucis tantum insidiarentur, & quum Turcæ aut Valentini equites valida manu vrgerent, intra munitiones & ad maiora castra se reciperent. Iam transierant multi dies ab aduentu Mahometis, magisque ac magis Turcis atque Budensibus animi viresque crescebant. Porro apud Austrianos ad non dubiæ cladis omen, debilitata virtus, attritæ vires, inexplicata consilia, & denique quo vno subsidio res humanæ bellicæq; præsertim constant, spes fractæ visebantur: sustentabant tamen animos frequentes literæ Ferdinandi, peramplaque existimatio Cæsaris, nequaquam in eo rerum discrimine fratri germano copijs atque pecunia defuturi, atq; ipsa demum ducis constantia, quę apud eum omni ratione potior erat, vt inde celeriùs in sua fata traheretur. Eo modo quum vtrinq; quotidie tormentis maioribus atque minoribus certaretur, Turcæ ab editioribus locis, & è proximo Cepelliæ promontorio conspectati segnes in insula Germanorum stationes, communicato inter se consilio, vt è duobus castris vno tempore diuersas hostium munitiones inuaderent, inalbescente cœlo in insulam cum expeditis nauigijs aduolarunt, adortique magno silentio semisopitos, penè priusquam sentirentur, aut sese Germani captis armis conglobarent, supra sexcentos milites trucidarunt: reliquis verò ex repentina clade tantus incidit pauor, vt quum perfugerent in castra: nec perturbatos angustiæ pontis facilè caperent, multi vtrinque decidentes profluente mergerentur: transeuntes verò è Barbarorum classe, quæ in aduersum pontem proras adegerat, confixi sagittis interirent. Tumultuatum est vehementer totis

castris

caſtris, quum Turcæ pluribus ſimul locis magno clamore edito, & ingenti ſtrepitu tormentorum munitiones invaſiſſent, parique metu atque periculo à reliquis Germanis Bohemiſque ac ipſis Hungaris deſperato penè ſubſidio certaretur. Sed ad recuperandam inſulam, neque his Germanorum cohortibus, quæ in extremo ad flumen aggere in ſtatione conſtiterat, neque ſocijs navalibus, aut expediti conſilij celeritas, aut præſentis animi magnitudo defuit. Nam cohortante Heberſtulfo caſtrorum magiſtro, ne à Barbaris Chriſtiana ſigna atque tormenta rapi paterentur, Marioque ſimul Neapolitano, qui tum claſsi præerat, biremes maioreſque Naſadas propugnatoribus plenas ad inſulam appellente, tanta vi Turcis cadavera ſpoliantibus, ac ut tormenta capta protinus aveherent ad naves propellẽtibus incubuerunt, ut trucidati compulſique in naves, ac à terra ſimul & à circunfuſis biremibus profligati, tormenta ſimul ac inſulam victoribus ęquata clade reliquerint. Ferunt ea die Barbarorum claſſem deleri potuiſſe, ſi noſtri victoria utentes, adiutique ſecundo curſu atque impetu tanti amnis in puppes fugientium roſtratas proras adigere, com mixtique deſcendere voluiſſent, ſed tormenta quæ in ipſa Capelliæ fronte, & in adverſa caſtrorum ripa à Turcis erant conſtituta, anceps omnino deſcendentibus periculum oſtendebant: facilè enim multa demum poſt confectum ſubitæ rei certamen animadverſa ſunt, quæ in ipſo commoti diſcriminis articulo opportunè provideri non poterant, quum vel expeditis atque fortiſsimis ducibus plerunque conſilium ac mentem repentini caſus eripiant: Barbarorũ tamen Naſadę quatuor demerſæ ſunt, & tres captæ, multique in eo tumul tu aut tormentis diſcerpti, aut abſorpti flumine perierunt. Heberſtulphus ipſe, quum ante ſigna fortiſsimè dimicaret, tribus ſagittis per apertam galeam receptis grauiter vulneratus diſceſsit. Sequentibus autem diebus Turcæ tametſi vlla in parte munitiones expugnare nequiuerant, propugnaculoque Bohemorum ſemicapto inde multis acceptis vulneribus expulſi fuerant, magis tamen ac magis trepidatione noſtrorum alacriores facti, tanto contemptu ex om nibus locis laceſſendo prouocandoque infeſtabant caſtra, vt nullum ferè quietis ſpatium ſuccedentibus in ſtationem cohortibus relinquerent, et noſtri diutius caſtra ſe tueri poſſe, creſcentibus præſertim hoſtium copijs, atque animis, deſperarent. Nam Vſtrefus Baſſa à Belgrado recentes quotidie milites, receptis ad ſe ægris atque ſaucijs, ſuppeditabat, & Valentinus adiuncta ſibi delecta Turcarum manu Ianizeriſque ſclopettarijs, è ſuperioribus caſtris Perenianos equites depulerat, occupatoque Gerardo monte, ad eum vſque locum, vbi ingens lignea crux erecta conſpicitur, multis hoſtium ſtratis ita peruenerat, vt auerſa caſtra ad Aquariam turrem vergentia audacter inuaderet, magnuſque totius caſtris tumultus oriretur, quum noſtris vndique circunfuſo hoſti eſſet repugnandum. Sed præter ſingularem Germanorum Bohemorumque in omni labore atque periculo perſeuerantiam, magno vſui fuerunt Peſtanorum tormenta, quibus Valentini copiæ intercedente Danubio petebantur, ſic vt pleroſque equites libratis ad deſcenſum maioribus colubrinis interficerent, & reliqui in tutum ſe recipere cogerentur. Ferunt ea die Valentinum nihil Hungaris exulibus, ſed Germanis maximè infenſum, certo iure priuatæ humanitatis ac amicitiæ, perfidum equitem Pereno ſuaſiſſe, vt ſe Hun garoſque omnes feſtinanter imminenti clade eriperet, quoniam bellua ingens quæ vniuerſos vno hiatu deuoraret, aduentare nunciaretur, Solymanus

enim cognitis his rebus, quæ à Cæsare Ferdinandóque pararentur, ratus eos ad Budam cum magnis copijs descensuros, statuit tantæ occasioni, quæ nobili prælio, gloriosæq; victoriæ casum aperiret, magnis itineribus occurrendum. Itaque Perenus apud Rochandulphum ducesque liberè locutus, quæ accepisset, retulit, testatusq; est, nisi de receptu decerneretur, sibi atque Hungaris ad salutem esse consulturum. Quum sententiæ variarent, sed omnes tamen Pestum noctu perfugiendum arbitrarentur, vnus Rochandulphus fatali obstinatione pernegabat, se iniussu Ferdinandi regis a Buda discessurum. Itaque Salma celeri mioparone Viennam mittitur, qui regij iudicij decretum referat. Interim vrgente metu, frementeque Pereno, statuunt noctu silente luna quatuor commeatibus ad Pestum traijcere. In primo tormenta maiora & Hungaros, in secundo equites Germanos atque Bohemos, in reliquis peditatum omnem cum castrensibus impedimentis collocabant. Toti autem nauali negotio præfecti sunt, qui sine tumultu transueherent, Barcocius Hungarus & è Germanis Balthasar Pocanius. Neque enim Danubius (vti antea se facilè perfecturos crediderant) perpetuo ponte iungi potuit: nam eo iam cœpto & penè contabulato, vis tanta ventorum & tempestas oborta est, vt amnis ingentibus excitatis fluctibus sæuus, tot nauigiorum dissoluta compage, iuncturarum trabes violenter effringeret, atq; inde magni lintres abruptis anchorarijs funibus, profluentis impetu raperentur. Itaq; primis & secundis transeuntibus Fortuna non defuit. Nam tametsi coeuntia in vnam partem nauigia Budenses Turcæq; per diem ab æditis locis despectantes, id quod erat facile suspicarentur, & varias quisq; pro ingenio noui motus causas adduceret, nihil tamen de repentina hostium fuga providebant, sed ea commeantium nauium frequentia intentos & diligenter speculantes diu nequaquam fefellit. Nam Vsarones duo perfugæ ad Georgium Valentinumq; institutæ fugæ consilium detulerunt, ab his extemplo certiores facti duo Mahometes totis penè copijs ad oppugnanda castra contendunt, tormenta curulia producuntur, præeuntibus Ianizeris, cæterisq; peditibus, iuniores equites dimissis equis succedunt, terribiliq; vlulatu edito stationes adoriuntur. tum verò Austrianis detecta ipsorum fuga animus concidit, resistunt tamen acriter Bohemi, pariterq; ij Germani, qui iuxta flumen ad insulæ pontem excubabant. Tumultuatur autem totis castris & in ripa maximè, quum quisque pauore concepto naues conscendere, nullo ordine nulloque pudore, vel per mutua vulnera properaret: cuncta enim terribiliora, vel fortibus viris reddebat nox intempesta & nubilo tum cœlo perobscura: Rochandulphi autem in tenebris, tantoque fremitu suorum ac hostium clamore, reboantibus vndique tormentis, nullum erat imperium. Is tum supra ægritudinem animi, admirabili & prorsus fatali casu vullneratus decumbebat, quum fortè literas ad regem perscribenti, ex hostium castris ferrea falconis pila tabernaculo incidens arcamque oppositam ictu perfringens, resilientis tabulæ fragmentum in læuum eius humerum grauiter adegisset. Cæteri porrò peditum duces, quum iam transuectis equitibus fœlicem fugam, quæ sibi eriperetur, vehementer inuiderent, vti proprio occupati metu, nec publicum discrimen priuatæ saluti præferentes, hærebant potius, quàm irruentibus hostibus repugnabant. Itaque superiora primum castra, vbi Perenus constiterat, à Belgradensis Valentinique copijs occupantur,

Germani-

Germanique toto Gerardo monte præcipiti fuga diſpalantur. Neque interim Budenſes paratæ occaſioni ad intercludendos hoſtes defuere, quin ab Aquariæ turris porta, et per eam foſſam, quam à Ioanne rege perductam ad flumen diximus, confeſtim erumperent, & ab aduerſa caſtrorum parte ſtationes iam planè deſertas inuaderent, coniectisque in hoſtes igniuomis globis tentoria incendere niterentur. Georgius autem tam ſubito quàm fœlici conſilio ad ſtabula regia pabuli ſtrues ſuccendit, tantaque inde latè refulgens flamma repente emicuit, vt quum Danubius nitido vndarum æquore igneæ lucis ſplendorem exciperet, repercuſſuque diffuſum ad Peſtanam vſque ripam diurno lumini perſimilem euibraret, tota ea, cum terreſtris tumultus, tum naualis fugæ fœda facies ſpectaretur. Tum verò tormenta vndique in fugientem claſſem directa contortaque ſunt, vt non ſolum ab Aquaria turre, ſummaque arce à Budenſibus, ſed à binis etiam Turcarum caſtris & è Cepellia; vel ad incertos ictus conturbata nauigia peterentur: tanta quoque locis omnibus inuecta luce, Caſſonus qui claſsi præerat, expeditiora nauigia; remis per aduerſum flumen contendens, in latus hoſtilis claſsis incitauit. Itaq; conferto nauali prælio, quum à noſtris iniqua vbiq; Fortuna certaretur, lintres onerarij aliquot militibus pleni capiuntur, nonnulli tormentis perforati demerguntur, repletur totus amnis cadaueribus, miſerabiliq; præſertim turba natuarum & militum enatare conantium. Nam quum inferiorem munitionem Ianizeri, ſtratis primis cohortibus perrupiſſent, reliquiq; Germani per pontē in inſulam perfugerent, ac in tergo falcatis enſibus cæderentur, honeſtę mortis metu in amnis gurgitibus turpiſsimam mortem quærebant, quum aut præaltis rapti vorticibus, aut à nauigijs hoſtium armis repulſi detruſiq; crudeliter interirent. Trecentis ea nocte nauigijs incredibili conturbatione inter ſe commixtis & aliquandiu hærentibus totus penè amnis vno veluti ponte conſtratus apparuit: ſed Auſtriacę biremes maioresq; Naſadæ deſperatis rebus incolumes ſeſe celeriter è manibus Turcarum explicantes, à puppibusq; hoſtes tormentis ſubmouentes, ad Comaram aſcenderunt. Terreſtres verò copiæ in caſtris eandem Fortunam tulere, ſed decoro maximè vitæ exitu Bohemi impauidè repugnantes, & Othonis Hecchijque ſummi peditum ducis cohortes aduerſis vulneribus conciderunt: nonnulli autem per iuga Gerardi montis euadentes, quum inſtante hoſte ad crepidinem quæ caſtris imminebat peruinerent, obſcuritatē & metu animos confundente, præcipites decidebant. Multi etiam à Decumana porta, quum Budenſibus occurrerent, & quiſque hoſtium vario ingenij habitu clementiam aut crudelitatem exerceret, cæſi aut ſeruati ſunt. Vbi verò Sol oriens noſtrorum ſtragem Barbarorumque victoriam detexit, circiter tria milia hominum omnis generis, quæ accliui tumulo more militiæ ſeſe ad Gerardi templum erectis vexillis conglobarant, à circunfuſa multitudine trucidata ſunt: eorum temen pars ferè tertia, quum proiectis ad terram armis ſalutem peteret, deditionem fecit, vt maiore demum vitæ ludibrio, ad ſpectaculum ipſa morte turpius ſeruaretur. Eodem quoque tempore Caſſonus victrice claſſe ad Peſtanam ripam delatus tantum terrorem his qui euaſerant, tuerique mœnia facilè poterant, vel ſolis clamoribus & tormentorum bombis intulit, vt equitatus trepida fuga, quum ſe portis effunderet, in anguſtijs affligeretur. Vſqueadeo enim Germani priſtinæ virtutis obliti, ad

Turcarum nomen trepidebant, vt quum in nauigijs linteata capita conſpice-rent, relicta menſarum argentea ſupellectile, ac omnibus carisſimarum rerum ſarcinis, et curribus deſertis, attoniti inermesque profugerent: hæſere tamen Vſarones Hungari, apud quos omni metu mortis prædę auiditas præualebat, diripiendis mercatorum tabernis occupati. nam omnis mercimonij nobile ac opulentum emporium Peſti fuerat inſtitutum, confluentibus ſcilicet vndique mercatoribus in tutam ſedem muniti commodisſimiq; oppidi, quod extra belli periculum, militaresq; tumultus, modico faciliq; traiectu caſtris iungeretur. Cęterum Caſſonus nemine mœnia aut portas defendente protinus irrupit, præ dantiumque aliquot cecidit. Tanta autem feritate peruagādo oppidum, Chriſtiano cruore lætatus eſt, vt ne ægris quidem, quorum magnus erat numerus, & fœminis lixarum more Germanorum caſtra ſequi ſolitis parceretur. omnes enim promiſcuè Barbari trucidabant, niſi quos aut ad ſeruitutem forma & robur, aut teneræ ætatis flos, ad ſpem libidinis reſeruarent: ita vt eo bello ſupra uiginti millia Chriſtianorum capitum varijs caſibus interempta tradantur. Capta autem ſunt Peſti & in caſtris, inſulaq;, et in nauigijs in ripam nondum expoſita exactæ pulchritudinis muralia tormenta triginta ſex, minora autem quæ canterijs & curribus imponerentur, centum & quinquaginta. Porrò tormentarij pulueris pilarumque ferrearum ac armorum atq; telorum & parati commeatus in totam heymem adeo ingenti copia potitus eſt hoſtis, vt ea præda multo maxima pars victoriæ Barbarorum æſtimatione cenſeretur. ſed noſtri qui iudicio prudentiaq; valerent, nihil vel tantæ opulentiæ iacturam, quando ſarciri inſtaurariq; mediocri pecunia poſſet, reputabant, quum verum detrimentum, ac inſanabile ſuſceptum vulnus vel tacitis animis agnoſcerent, quo Germanicæ virtutis ac diſciplinæ exiſtimationem, inuiolatam antea Romanis imperatoribus, vna atq; altera ad Exechium, & Budam, pudenda Chriſtianis omnibus fuga, ſine vulnere hoſtium penitus amiſiſſent. Ipſe autem Rochandulphus, quum expugnata munitione medijs in caſtris pugnaretur, & concidi in tabernaculo quàm tantæ cladi ſupereſſe mallet, vel renitens & fremens a medico cubiculique præfecto, qui iacentem deſerere nolebant, ſub latus nauiculæq; impoſitus ad Comaram inſulam aſcendit, atque ibi paulo poſt, Samario in vico vulneris ac animi dolore extinctus, funeſtam diræ obſtinationis atq; ſuperbiæ ſuæ memoriam Germaniæ populis reliquit.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXX.

AT SOLYMANVS, qui maioribus, quàm vnquam anteà, confectis itineribus aduentabat, vbi de ſuorum victoria certius cognouit, inſtitutam properandi diligentiam remittens, quintis caſtris Budam peruenit. Nam tanta celeritate cõtenderat, vt prętorianę cohortes, pręter eorum diſciplinę conſuetudinem, feſtinantis equitatus curſum adæquare cogerentur. cupiebat enim intereſſe prælio, neq; Auguſto menſe volebat excludi, qui menſium omnium occulto quodam auſpicio ſibi in primis patriq; Selymo militiæ fœlicisſimus extitiſſet. Nam & magnum Hyſmaelem in Calderanis campis, & Campſonem Gaurium Memphiticum regem ad Singam, & poſtremò Ludouicum atq; Hungaros ad Mugacium vltimis Auguſti diebus acie deuictos memorabant. Quum & plerique duces eodem etiam menſe à Baiazete Methonem expugnatam meminiſſent. Conſedit autem in aduerſa ad Budam veterem regione, offenſus odore cadauerum & fœditate amnis tot corpora per omnes ripas euoluentis, vt purius atq; nitidius aquaretur, & Strigonienſibus ex propinquo terrorem incuteret: nam Tartarorum agmina magno à caſtris interuallo præcurrere ſolita, ad Vicegradum extendebantur. Victore itaque exercitu ad ſe traducto, atque vnis omninò munitis caſtris, antè omnia vtrumque Mahometem impensè collaudat, ſed Belgradenſem, cuius eximia virtute conſilioque ſine iactura militum adminiſtratum & confectum bellum fuiſſe didicerat, totius Græciæ equitum magiſtrum dicit, alios pro meritò adauctis ſtipendijs ditat, vel ad præfecturas prouehit. Exinde captiuos produci iubet. erant circiter octingenti, qui prælongis vincti reſtibus ante ora ducum inſtructóſque ordines ludibrij cauſa trahebantur. ex his notos duces nobileſque aliquot, quibus parceretur, delecti ſunt, & ante alios Balthaſar Pocanius, quem funeſta ea nocte, tranſuehendis copijs pręfuiſſe docuimus, & Tayſcus dux vetus, eo bello vigilum præfectus, reliquos ad vnum omnes barbarus imperator, alioqui clementiæ laudem quærens, & nunquam anteà in noſtros crudelior, è conſpectu abductos tironibus trucidandos dedit, truci nutu, & ſęua voce prolocutus, talem eos omninò mereri pœnã, qui quum per legatos nequaquã ſyncerè de pace agerent, aſtute bellum intuliſſent. Eminebat inter captiuos excelſę proceritatis Noricus miles: hunc in contemptũ Germanicę gentis pomilioni, qui erat in delitijs filiorũ, capite pręalta captiui genua vix adęquanti, occidendũ tradidit, ita vt indignę necis iniuriam curdeli contumelia cumu-

laret, cum diu incuruo puerili acinace, per luſum riſumque cæſis cruribus proſtratus vir ingens iugularetur à nano, qui inter adhortationum ludibria repetitis ictibus, dum ægrè perfoderet, eo ſpectaculo principum oculos ſatiarat. E captiuis autem vnus omnino Burſichius Bohemorũ dux nobilis incolumis euaſit, reginę beneficio & Mahometis indulgẽtia paulo antè redemptus. Patrata ea ignobili & ſæua cæde Solymanus regi puero dona miſit phaleratos tres equos eximiæ pulchritudinis, frænis habeniſque aureis & gemmatis ephippijs exornatos, totidemq; ex auro textili regales veſtes: proceribus autem Hungaris præter ſingulas talares togas, aureos etiam torques. Legati qui munera tulere perhumaniter à regina poſtularunt, vt puerum regem cum proceribus in caſtra mittere, omnique dubitatione depoſita cuncta ſibi ac filio ſecunda atque fœlicia ſperare vellet. Ea enim magnitudine animi eſſe Solymanum, qui reges omnes non modo potentia Fortunáque, ſed pietate atque iuſtitia ſuperaret, vt puerum, quem ſemel paterno iure tutela ſua ac amicitia dignum omnino defendendum ſuſceperit, comprobante demum victoria non modo conſeruatum velit, ſed amplioribus antiqui regni ſpatijs adaugendum exiſtimet. Proinde cupere regiam prolem coram intueri, agnoſcereque paternam indolem, infantémque de manu amplexandum tradere liberis ſuis, vt bene auſpicatis renouatæ tutelæ initijs perpetuo tenore cum Ottomannis firmæ ac ideo immortalis amicitiæ fundamenta iacerentur: ipſam vero filiæ nurúſque loco incolumi dignitate ſemper habiturum. quod eam autem ſecus ac amanter cuperet, non inuiſeret, prohiberi eo humanitatis officio antiquis Ottomannorum inſtitutis, quibus principes ſuos ac alienas mulieres in alienis tectis intrare vetuiſſent. Porrò Solymanum non vſque adeo temperantię ac honeſti decoris eſſe oblitum, vt ſocij beneuolentisſimique regis filiam eandemque beneficiarij ac amici regis nuper vxorem, & in ſimilem regiæ Fortunæ maieſtatem creſcentis pueri matrem ætate formáque florentem, in caſtra atque adeo in intimum tabernaculum admitti pateretur: ne integrum eius pudicitiæ nomen, quod in reginis vnica & perilluſtri cura eſſet tuendum, vllis ſuſpicionibus inuolueret. Ad eam tum regina, non occulto metu teneros ſenſus in materno affectu facilè confundente, perplexè admodum reſpondit, ſed monente demum obteſtanateque Georgio, ne dubitantis ſuſpicionem leui & nihil profutura cunctatione Barbarorum animis inijceret, puerum regalibus crepundijs exornatum carpentoque aurato impoſitum cum nutrice lectisſimiſque matronis in caſtra miſit, comitantibus cunctis ferè proceribus, quibus dona legati detulerant. Excepere aduentantem progreſſæ aliquantum è caſtris honoris cauſa ornatisſimæ turmæ equitum, inter caſtrenſes vias prætorianæ cohortes, illatumque in tabernaculum, Solymanus humaniter inſpexit, perblandè cum nutrice collocutus, liberos ſuos qui aderant complecti atque exoſculari latè vagientem iusſit, certo amoris pignore obligantes, quem beneficiarium atque amicum, quum pariter adoleſceret, eſſent habituri. Ii erant Selymus & Baiazetes Roxolana matre geniti, aui & proaui nomina referentes. Muſtapham enim Circhaſia priore vxore ſuſceptum, regio & planè militari ſpiritu iuuenem, veluti ablegatum ad Magneſiam in Ioniæ præfectura reliquerat, quum ingenio viribusque vigentem & non obſcuro militum ſtudio ſubnixum iam planè metuendum exiſtimaret:

inductus

induĉtus enim, vti planè vxorius, Roxolanæ blandítijs, aut ficuti plerique ferebant, per Trongillam Iudaicæ fectæ nobilem magam amatorijs venefícijs deprauatus, Selymum, excluſo Muſtapha, ſucceſſorem imperij deſtinabat: quòd Muſtaphas intempeſtiua atque neſaria cupiditate nimis ſera fata patris aui Selymi exemplo præuenturus eſſe uideretur. Cæterum Solymanus, quum Hungari proceres cum purpuratis pranderent, certos duces, quibus antea negotium dederat per ſimulationem viſendæ vrbis immisſis cohortibus Sabatinam portam occupari iusſit, vſque adeo tacitè & disſimulanter, vt nec cuſtos ſatis otioſus commeantis turbæ ſpectator, portæ aditum alienæ poteſtatis factum ſentiret. nam quum frequentes ſedato paſſu manipulatim intrarent, multi etiam ex compoſito, vt patrandæ rei ſuſpicionem àuerterent, veluti iam luſtrata vrbe, in caſtra redibant, modò plateis foroque & compitis omnibus celeriter occupatis, & nuſquam tumultu edito prætorianorum præfectus per regiones pronunciari iusſit, vt Budenſes omni timore depoſito limine ſe continerent, matureque ſi vitam ac libertatem & denique Fortunas incolumes vellent, arma traderent: paruere imperio ciues, prolatisque armis in fidem recepti Turcas hoſpito receperunt. Tanta autem extitit Barbarorum tranquillitas atque modeſtia ex ſeueritate diſciplinæ, vt nemo hoſpitum aſperiore dicto factòue ſit violatus. Tum verò Solymanus vbi renunciatum eſt, pacato & nihil reſiſtente populò, vrbem in manu eſſe, puerum, quanquam nox incumberet, ad reginam remiſit, retentis apud ſe proceribus. Erant ij Georgius ipſe Varadinenſis antiſtes, ærario præfectus, & Petrus item Vichius regis propinquus Ioannis teſtamento tutor relictus: Valentinus quoque copiarum dux ſummus, & Stephanus Verbetius epiſtolarum & ſcrinij regij magiſter, & Bacianus Vrbanus, cuſtodiæ præſidijsque vrbis præpoſitus. Ea uis impotentis Barbari inopinantibus improuiſo illata, ſingulorum animos magnopere conterruit: auxere etiam pauorem minus familiares purpuratorum vultus, verbaq; intempeſtiuis querelis inuoluta. nam perductos in conſeſſum, tam ſeuerè, quàm impudenter interrogando criminandoq; iuſtæ propè queſtioni ſubiecerant, ita vt grauisſimarum rerum conſiliorumq; omnium rationem repoſcere viderentur. At regina, vbi vrbem ſeriò doloque occupatam, & proceres in caſtris retentos videt, metu & dolore perturbata ſupplices libellos ad Solymanum perſcribit: orat vt fidei datæ, quam recentibus mandatis prolixè ac humaniter confirmarit, & denique priſtinæ ſuæ lenitatis & clementiæ obliuiſci nolit: ideoque proceres ob egregiam fidem fortèmque operam de ſe, Turcicoque nomine benemeritos, incolumes remittat. Agit hæc per Roſtanem, atque eum muneribus explet, miſſa etiam è ſuo cultu corolla perinſigni ex vnionibus cum gemmato emblemate, quæ eius vxori Solymani filiæ mitteretur. Exinde per quatuor dies de Pannoniæ regno apud Solymanum pugnantib. ſententijs diſputatum ferunt: Mahometes et Cuſtrephus parum inter ſe diuerſi puerum regiæ prolis, principesq; gentis Byzantium abducendos cenſebant, committendam autem Budam præfecto, non tam acri quàm moderato prudentiq;, qui molliter imperando indulgendoq; Hungarorum animos ſeruitutis metu liberaret, conſeruatisq; omniũ Fortunis paulatim ferendo iugo inſueſaceret. At Roſtanes ingenio mitior, atq; eo quòd vti gener firmiore gratia valebat, ab omni vel cupiditatis vel adulationis ſuſpitione remotior, totius deliberationis ſummam

ad decus reuocabat, quum diceret longè maximo atque optimo principi, qui nullo vnquam dedecore nominis famam onerasset, nihil omnino esse turpius quàm contra ius & æquum susceptæ anteà tutelæ ac defensionis, parta demum victoria, fœminæ pariter ac infanti puero fidem fefellisse. Ex aduerso Mahometes Belgradensis, qui Iahaoglis vocabatur, nunquam nisi peracerbus in nostrum nomen & maximè truculentus leniora consilia vehementer improbabat. Erat enim Turcici sanguinis patre, nomine Iaha Bassa, Mahomete quondam purpurato progenitus, exercueratq; Hungarica arma per multos annos ab Illyrico limite, sub Balibeio præsertim fratre, quem Mugaciana acie claruisse meminimus, sed demum ex calamitate nostri exercitus ad Exechium, & hac quoq; ad Budam Germanorum infœlicitate, tantam militaris consilij ceperat opinionem, vt extra ordinem in consilium cum purpuratis admitteretur. Is rogatus sententiam, scio, inquit, Solymane, quum postremo loco sententia dicitur, dissidentis nomen inuidiæ expositum videri, neq; proinde fieri posse, quum planè dissentiam, quin oratio mea vestris auribus ac animis grauis molestaq; sit, sed non recuso vel arrogantis nomen, modò malignitatis & ignorantiæ notam deuitem, dum ea recolo quæ ex vsu præsentium rerum tuis commodis tuæq; amplitudini mirificè conducant. Concedi enim aliquid ætati meæ, & si dicere liceat, etiam rebus gestis, iure postulo: quum bellando, dimicandoq; in Pannonia senex factus, ea de statu atq; opibus huius regni, ingenijsq; hominum didicerim, quæ prolata in medium magno vsui esse possint, vt de hac re quæ decreti pœnitentiam non recipit, rectissimè statuatis. Qninquies iam per hos viginti annos armatus in Pannoniam venisti, & ego non obscurus omnino aut dux aut miles, omnibus non modò bellis, sed prælijs interfui, puto vt vindicares iniurias, imperij fines proferres, & deniq; optima pace potirere: quæ certa esse non potest, nisi armis atq; victoria paretur. Itaque Belgradum infame domicilium asylumq; latronum immanium, & quondam funestis maiorum nostrorum conatibus nobilitatum, fortiter expugnasti, quum inde Hungari per inducias patre tuo Parthicis occupato bellis, Mysorum & Illyricorum fines impune vexauissent. Eosdem porrò quintum post annū, quòd nefaria crudelitate & teterrimo supplicij genere legatos nostros interfecerant, vna acie cum rege ipso trucidasti, Budaq; potitus, vt præclarum magnitudinis animi tui, vel remotissimis nostri nominis hostibus specimen daretur, delegisti ex reliquijs profligatæ gentis, quem diademate protinus ornares, non regio quidem ortum sanguine, & nullo hercle alio merito cognitum, quàm quòd dudum & priuatus & publicus hostis extiterat, quū validissimas contra te è Transyluania adducens copias, fratrem virum ipso fortiorem gladio nostro interfectum amisisset. Exortus est demum nouus hostis rex Noricus, qui Hungarum beneficio tuo regnantem expelleret, atq; ita aduersus Germanos tertium bellum suscepisti, vsq; adeo vehemens, vt reducto statim rege fugatisq; hostibus non modò Viennæ mœnibus, sed interiori etiam Germaniæ terrorem intuleris. At biennio vixdum exacto idem rex neq; pacem pati neq; bellum ferre solitus, quum præsentis Caroli fratris opibus inniteretur, Budamq; nostro defendente præsidio frustra oppugnasset, te iterum exciuit, iniurias cædibus ac incendijs vindicantem, quòd tuæ dignitatis esse statuebas, eum tueri armis, quem inuisitata liberalitate regem effeceras, maximeq; optares cum duobus fratribus de occidentis imperio, nobili pugna edita, decertare.

Sed illi,

Sed illi, quum urendo vaſtandoq; avita eorum regna percurreres, adventantis fremitum non tulerunt: ſecutaque demum pax eſt inter Hungarum atque Germanum te indulgente probanteq; quum adverſus Perſas ire properares: ſed eam Germanus ita fregit, ut niſi ego ad Exechium deleto ingenti eius exercitu, perfidiam opportune vindicaſſem, tu omnino Babylone accerſendus videreris: ſicuti modo Byzantio, multis itinerum ſuperatis incommodis advolaſti, ut nobis maturam opem ferres, daresque ſupremam operam, ſicuti plane ſperaverim, ut rebus in Pannonia firmiſsime conſtitutis, tot laborum ac ſumptuum incommoda, pro alieno commodo quinquies ſuſcepta finiantur. niſi uti video aliquos optare, nunquam tibi tutelam hanc pupilli & viduæ cenſes dimittendam, infiniti ſcilicet laboris atque periculi plenam, cui par pretium non ſit ea gloriæ ſpecies, quæ animo tuo excelſo honeſtique ſemper decoris avido, ab his uti arbitror, nimis ſapientibus obtenditur: verum hanc uti plane rudis ſapientiam gloria redundantem non intelligo, quæ in ipſo curſu victoriæ nervos elidit, nec in caſtra à peritis imperatoribus unquam admittitur: quo fit ut te maioribus tuis, qui duodeviginti regna in hoc imperium contulerunt, quum fœliciorē omnino cupiam, ſapientiorem eſſe nolim: quid enim inſipientius dici poteſt, quàm ſemper eſſe ſtultum? hoc eſt aliena curantem ſua omnia, ſalutem, opes, dignitatem, in diſcrimen ſæpiſsime devocare? Satiſfeciſti, uti arbitror, & cumulate quidem officio pietatis & fidei, atq; etiam gloriæ, ſi ea potius manſuetudine, clementia, lenitate, quàm invicto conſilij robore, pertinacique vigore militaris animi comparatur. his enim inſtrumentis ardens ſemper & invicta virtus Ottomannos provexit & extulit: illę autem, uti mihi videntur, adumbratæ laudis imagines ocioſorum & deſidum regum animos delectent, armatis certè nunquam maioribus tuis, niſi poſt debellatos hoſtes, triumphosque actos, ac erecta trophæa, placuerunt. Sed hæc arbitrio, iudicioque tuo, cui maiora ingenia concedunt, tribuantur. Ego certè ſi bellorum caſus, & non incerta rerum momenta longè proſpicio, eam minimè quàm animi libido ſuadet, conſilij rationem ſequar, quum ipſa, quæ cunctis rebus dominatur, & me vehementer urget, multo meliorem neceſsitas oſtendat. Ante omnia Hungari, ut ipſis minimè confidamus, præclare nos admonent, quum rapinis, transfugijs atque perfidia infames, inter ſe diſſentiant: nec eorum exules deſint, qui Germanos concitent, & continenter bellum gerant: reginæque item & pueri opes infirmæ, quæ tantæ eſſe non poſſunt, ut præpotentem propinquumq; hoſtem ſuſtineant. Neceſſe ergo erit alienum regnum noſtris tueri auxilijs, quæ minora iuſto exercitu ſine magno noſtro diſcrimine, detrimentoque adduci nequeunt. Magnis porro, uti ſolemus, peditatu, tormentis, claſſeque inſtructis exercitibus ſingulos per annos, tanti itineris & laboris expeditionem ſuſcipere, extremæ dementiæ opus videtur. Neque enim ex Ottomannici nominis dignitate putaverim, quotannis ad plorantis petentiſque opem fœminæ preces commoveri, niſi arma ſuſtinere, quàm inferre utilius atque nobilius putes. Itaque cenſeo hoc regnum uti iure belli toties captum defenſumque more maiorum in provinciam redigendum, reginam patri remittendam, puerum alendum Byzantij intra ſepta regiæ, noſtriſque legibus imbuendum, proceres necandos, evertendasque eorum arces, ac ex omni regione familias inſignes, quæ ferociores ſpiritus gerant, in Aſiam traducendas: reliquam porrò multitudinem, quæ agros colat, atq; urbes inha-

bitet, impoſitis præſidijs conſervandam. hoc uno ſiquidem decreto, Solymane, & Hungari ſe perdomitos intelligent, & Germani, niſi temerè utique ac infœliciter de Styria atque Auſtria dimicare velint, Pannoniæ finibus abſtinebunt. At Solymanus priuſquam de re tanta decerneret, ſacrificandum ratus, tertio Calēdas Septembris, qui dies Mugaciana victoria erat inſignis, Budam cum liberis intravit, delecto celebri templo, quod Deiparæ virgini erat dicatum. Illud enim anteà ſacerdotes Mahometano ritu expiantes, divorum ſcilicet noſtrorum ſublatis altaribus, imaginibusque deletis, Deo maximo conſecrarant. Nec multò poſt eo temperamento decretum edidit, ut ſingulorum ſententias appoſitè moderatus, parem omnino viam ſecuritatis ſimul ac dignitatis tenere videretur. Budam enim Turcico præſidio cuſtodiendā cenſet, reginamque obiter monet, ut æquo animo urbe atque arce excedere velit: ipſam enim cum puero ultra Tybiſcum in Lippa regnaturam, regione admodum pacata atque opulenta, & quòd non mediocri etiam ſolatio eſſe poſsit, Sigiſmundi patris finibus propinqua, donec Stephanus puer agnoſcendo regno fœliciter adoleſcat. Eoſdem porrò eum tutores atque nutritios habiturum: Vichium quoque Temeſuarenſis præfecturæ Sanzachum maximè illuſtrem atque potentem fore: Verbetium verò ſenem, ut legum totius regni urbanarumque rerum peritiſsimum, Budæ Hungaris ius dicturum: ſe verò daturum comites è prætorianis alis, currusque & ſarcinaria iumenta, quibus mundus muliebris, gazaq; omnis regia in Lippam aveherentur. Itaque regina vel cum lachrymis & tacito gemitu, tyranni perfidiam deteſtata, ſed tum neceſsitati diſſimulanter cedens, arce atque urbe exceſsit: ea à Barbaris impoſita lege, ut tormenta ænea, & quicquid militaris inſtrumenti armamentarijs inerat, & commeatus in horreis omnino relinqueret. Proceres quoq; unà profecti ſunt: qui tametſi peracerbo rerum eventu triſtes incedebant: recepta tamen libertate ſaluteque, de qua per triduum deſperarant, perquàm effusè lętabantur. Solus omnium Valentinus antiquum Barbarorum odium pręſenti perfidia ſenſit, in caſtris ſub cuſtodia retentus, quòd circa Balatonem lacum prævalidas opportunasque arces obtinebat, quòd novem antè annis ad Neocricum, uti memoravimus, in profligatos Caſſoni equites crudeliſsimè deſævijſſet, quòd vir ingenio maximè pugnaci, indomito, liberali, Hungarorum multitudinem militandi ſtudio ſibi devinctam, quò vellet impellere poſſet. Eius enim viri virtus ſpectata militiæ, cum Turcis omnibus, tum ipſi maximè Belgradenſi, qui eum ambiguis criminibus obiectis odioſum reddiderat, omnino formidanda videbatur. Emanarat quippe fama, neminem ex Hungaris exulibus equitibusq; Germanis evaſurum fuiſſe, niſi Valentinus Perenū hoſtium ducem, ut ſeſe imminenti clade cum ſuis celeriter eriperet, opportunè monuiſſet. Neque id ille vel captus pernegabat, quum generoſa & contumaci fronte, idem ſemper ſe facturum fateretur. Quid enim, inquit, nobilius eſſe potuit, quàm noſtræ nationis auxilia, quę cognationis & ſanguinis privatæque benevolentiæ neceſsitudinem includant, externis verisque hoſtibus detraxiſſe? Vt hi ſcilicet minore noſtro cum periculo vincerentur, & illi clade erepti ſupereſſent, qui ad referendam gratiam inſperati, ac ideo inſignis beneficij memoriam retinerent? Egit tamen regina ſedulò, quanquam proprio mœrore occupata, ut Valentino libertas impetraretur, & id quidem à Roſtane per Agurchum Sigiſmundi patris legatum, virum inter Sarmatas genere & bellica laude illuſtrem,

ſtrem, qui victoriam de Germanis partam gratulatum advenerat: ſed id tantum humaniter eſt impetratum, ut Solymanus, quum nihil Valentino ſe nociturum promitteret, non incertę libertatis ſpem præbere videretur. Dum hęc Budæ fiunt, Ferdinandus belli eventũ Viennæ expectans, ubi ſuos fœde profligatos, & ducem mortifero ictum vulnere in Comaram evaſiſſe, adventareque Solymanum didicit, Leonardum Velſium quanquã ſæva diuturni morbi tabe afflictum, quod paulo ante non infœlix dux oppugnandæ Budæ conſilium improbaret, in Comaram deſcendere iubet, qui reliquias fuſi exercitus excipiat, fugientes undique ſiſtat, ſpeque auxiliorum commeatus atq; ſtipendij territos, & rerum omnium inopes confirmet. optimum quoque ratus victori Solymano moram inijcere, qui Viennam uſque repentina incurſione pervaſurus eſſe credebatur, legatos ad eum mittit, qui oblatis novis conditionibus pacem peterent. ij fuere Nicolaus Salma, quem felici ſua ſorte pridie quam caſtra à Turcis caperentur, ab exercitu legatum ad regem miſſum fuiſſe docuimus, & Sigiſmundus Litheſtanius præclara nobilitate togatus ſenex. Tulere munera excelſum Germanico more ex auro poculũ, lectiſsimis exornatum gemmis, eruditęq; inſuper admirationis argenteam machinam, in qua non horarum modo ſpacia: ſed errantium etiam ſyderum motus, menſtruiq; Solis ac Lunæ coitus, exactiſsima ratione monſtrabantur: intus ſcilicet dentatis rotis certiſq; ponderibus, admirabili momento, vel in multum ævum minutiſsimas temporum menſuras diſpenſantibus, quum inter celeres tardosq; orbes, in tam vario inæqualiq; polorum ordine audaci quadam ſupremi motoris æmulatione cuncta congruerent. Ea à peritiſsimis aſtronomis excogitata, perfectaq; Maximiliani Cæſaris fuiſſe dicebatur, cuius ingeniũ nobili ſemper ſtudio, nec deterrente unquam ſumptu, rara atq; admiranda concupivit. Cæterum legatos appellentes egreſſosq; navigijs Caſſonus oblatis equis quibus veherentur, in caſtra perduxit, deditque eis conſpicuo in loco tabernacula picta, eximijs tapetibus conſtrata, miſſaque ſunt à Roſtane caſtrenſis lautitiæ munera, vinumq; imprimis nobile, tam ipſis lege vetitum quam noſtris, Germanisque præſertim expetitum. Purpurati poſtero die, dum Solymanus non procul in prætorio pranderet, legatos prandio exceperant, ita ut in gratiam noſtri moris non in ſolo, uti ſolent, collectis cruribus, ſed altiore in menſa cathedris humilioribus purpura contectis, ſedentes una diſcumberent: ſolus Belgradenſis extra ordinem virtutis ac ætatis honore admiſſus, in pulvino infra purpuratos aſſedit. Legatorum vero comites ex ſingulis nationibus iuvenes generoſi ſpectandi ſtudio famulantes, apud tetrarchas epulati ſunt, numero quadraginta ſex. hos Turcico nomine Sanzachos vocant, hoc eſt ſigniferos, quod militari cum imperio provincijs præſint: ſingulis enim pro inſigni, equina cauda haſtæ præfixa ante tentorium figitur, prodeuntique in aciem ſericis demum vexillis vario colore turmas atque alas diſtinguentibus, illa eadem paſsis crinibus nivea cauda præfertur. Epulæ Barbarorum è Danubio facile potantium una oriza, unisque omnino vervecinis carnibus cœptæ finitæque ſunt, adeo ſimplici aſtrictoque apparatu, ut non obſcure nimiam luxuriam noſtris exprobare viderentur, qui menſarum decus, quo uno præcipue nobilitatem ac inſaniam oſtentamus, nequaquam naturæ deſiderio, ſed immenſa gulæ libidine definiant: ut obiter non ſit mirum, eos conſilio atq; armis invictos & ſemper victores evaſiſſe, quum talem volupta-

tem, quæ in hac noſtrarum gentium vita longè potiſsima cenſetur, uti capitalem bellicæ virtutis hoſtem, domi & foris penitus abdicarint. Igitur remotis menſis legati ad Solymanum ſunt introducti, ita ut ſingulos bini purpurati in medio arreptis brachijs quadam honoris ſpecie ſuſtentantes ad dextræ oſculum perducerent. neque enim Turcæ externos homines ad tyrannum aliter admittunt, quàm ut ſinum ſcrutentur, an ferrum ſub veſte lateat, implicatisq; eo modo brachijs commovendæ manus poteſtatem facinus auſuris diſsimulanter eripiant, quanquam aſsidenti in thoro circumpoſita, paratáque ad manum clypeus cum acinace clavaque ferrea, ac item arcus & ſagittæ conſpiciantur. Illata quoque eſt illa machina ſuccollantibus duodecim ſervis, quæ Solymani animum, & Barbarorum oculos admiratione complevit. Adduxerant enim artificem, qui ſolutis machinæ fibulis interiora admirabili rotatione circumacta repanderet: is libellum quoque detulerat, attritæ vel luxatæ machinæ remedia continentem, tradentemq; præcepta, quibus tot orbium curſus nunquam interitura ratione regeretur. Ea enim ingenij ſubtilitate Solymanus fuit, ut non modò ſacris literis, quibus ſuperſtitionis ſuæ leges continentur eſſet eruditus, ſed Aſtronomiæ Coſmographiæque præſertim curioſè operam daret, Hammone medico ex Bethica oriundo perdocente, quum vir acutus ſingulas terrarum regiones, ſinusque maris in membranis, depictisque orbibus demonſtraret, ut inde regius animus per ocium utili & peramœna delectatione caperetur. Petebant legati, ut Pannoniæ regnum Ferdinando concederet, hiſdem ferè conditionibus, quibus id paulò antè Byzantij Laſchus petiſſet. Tributum enim ſicuti Ioannes pendere conſueſſet. quotannis ſe penſurum pollicebatur, adducturumque in eadem pacis ac amicitiæ fœdera Carolum fratrem, ut in tergo ab omni bellico metu liber, quod maximè percupere videretur, exemplo Selymi patris ad Orientem imperij fines extenderet. Neque enim ipſum dicebant, vel generosè vel rectè facturum, ſi Ioannem fato functum, vel infantem eius filium, qui hæres minimè putaretur, ulla in re Ferdinando regi compararet, quòd ille neque officij merito, ſed alienæ Fortunæ beneficio ſublatus, alieni iuris locum invaſiſſet. non eum herclè Regem impotentibus armis ritè factum videri, quum nec procerum omnium conſenſu rex acclamatus, nec legitimè coronatus fuiſſe videretur. Præclara ſiquidem iura Auſtrianorum principum vigere, quanquam tum oppreſſa armis, eaque aliquando valitura, quibus freti Pannoniæ hæreditatem fœliciter adirent, niſi iniquitate Fortunæ intercepta raperentur. Cæterùm dimiſſo antiquo iure, nihil ſe potius habere, quo illati belli nomen excuſarent, quàm recentis initæ pacis tabulas, quibus Ioannes ſolenni tot procerum aſtipulatione Ferdinandum regni ſucceſſorem reliquiſſet. Illum profectò certi iuris conſcientia permotum, vel ipſum authorem defenſoremque ſuæ dignitatis præiudicio vehementer offendere, quàm Chriſtiani nominis cauſam impiè prodere maluiſſe, quum prævaricatione turpiſsima, beneficiarij iuris oblitus, fidem ſacramento interpoſitam, tam ingratè quàm aſtutè fefelliſſet: ut ipſe qui inter reges potentia magnitudineque animi excelleret, & bello paceque iuſtitiæ nomen tueri videretur, poſtquam ingrati hominis contumeliam neglexiſſet, Ferdinandum tantis affectum iniurijs amicum et beneficiarium mallet, quàm perpetuum hoſtem. Nihil enim ei, vel ad æquitatis famam honeſtius, vel ad diuturnę pacis ſecuritatem utilius, vel ad liberalis animi laudem omnino glo-

rioſius

riosius futurum, quàm si antiquissimæ stirpis regem, virtute, fideque prestantem, delectum à Bohemis, ab Hungaris exoptatum, à Germanis autem Romani imperij Cæsarem designatum, summique imperatoris germanum fratrem tributario nomine Pannoniæ regem appellaret. Solymanus iucundo vultu laudatis muneribus biduo post per Rostanem respondit, Vltimam hanc esse pacis ac amicitiæ conditionem; ut Ferdinandus urbes, oppida, arces, quæ in ditione Ludovici regis anteà fuissent, continuò redderet, ac in posterum Pannoniæ finibus abstineret: se verò qui toties bello lacessitus graves sumptus gravesque labores subisset, levi pœna contentum fore, eam esse ut ad conservandum invictæ maiestatis decus Austriæ tributum imponeret, tum verò inita amicitia solenne fœdus percussurum: quòd si eà conditione gravarentur, obiterque bellum, quàm pacem mallent, se adnixurum continuis armis, ut Pannonico regno adempta, evastatis Austriæ regionibus vindicaret. At legati quanquam ad tributi nomen tanto fastu, tantaque Barbarorum arrogantia inductum, quum summæ potentiæ, summæque dignitatis fratres indignè contemni quererentur, in iustam propè iram exarserant, ut susceptæ legationis propositum tenerent, afflictisque rebus spacium daretur, inducias postularunt, per quas Ferdinandus atque itidem Carolus Cæsar consulerentur: sed nec id impetrari quoque potuit, quum inducias astutè peti perspicerent, quibus gerendarum rerum inclinante iam autumno, vertenteque se in iuges pluvias, occasio tota deperiret. Petivère demum ut Balthasarem Tayscumque duces captivos pretio redimere liceret: hos enim in cathenis viderant. Ad id Rostanes respondit eos, si pax ea quæ dicta esset conditione pararetur, sine pretio dimissurum: porrò si bellum foret, non defuturam occasionem, ut captivorum permutatione redderentur. Licuit autem legatis circumducente, monstranteque Rostane opulentiam atque ordinem castrorum intueri: sed quum munimenta, quæ intra fossam clitellatis camelis perpetua serie cathenatis, currulibusque tormentis constabant, atque item stationes attributaq; distinctis militum generibus tentoriorum spacia mirarentur, silentium ante omnia peræquale atque perpetum in tanta frequentia stupendum fuit. neque enim aliter quàm significatione manus, & nutibus parati intentiq; milites regebantur. Solymani porrò insigne prætorium, uti par erat, cunctis excelsius & sumptuosius, quum quadratæ arcis effigiem exprimeret, oculos pulchritudine & maiestate operis adimplebat. à quatuor enim angulis totidemque medijs ab omni latere fastigiatis, pinnatisque turribus cingebatur. Intererant ad commeandum latissimæ porticus, sicut area in palestræ modum, in medio ad domesticas exercitationes relinqueretur. Interiora quoque papilionum velamenta, Babylonici operis acu picta, sericique funes, quibus tenderentur, usque adeo elaborata pretiosaque fulgebant, ut æstimationis nostrę modum excedere viderentur. Adnotatum est omnium ordinum tabernaculis, tentoriola esse coniuncta, quibus latrinæ inerant, eo institutæ ordine, ut novæ scrobes quotidie fierent, repletæque statim arena iniecta tegerentur. In macellis quoque pariter profundæ fossæ visebantur, in quibus lanij totius exenterati pecoris exta sedulò tumulabant. Ita fiebat, ut castra nullo odore tetro afflata, non ad salubritatem modò, sed ad iucunditatem repurgatis omni in parte regionibus non Barbarorum, sed eorum qui militię disciplinam condidissent, castra censerentur, prædamnatis hac in re stativis nostris, in queis præter ingratam na-

ribus atque oculis multarum rerum fœditatem, peſtilentes enaſci morbos ſæpiſsime videmus. Legatis multiplici veſte, pecuniaque donatis atque dimiſſis, Solymannus Belgradenſem, late longeque citra Danubium Auſtriæ fines populari, ac incendere: Caſſonum verò voluntarijs equitibus præpoſitum in Moravos, qui Marcomanni antiquitùs fuerant, excurrere iuſsit, ſed prædabundos, magno inſperatoque earum gentium commodo plenis imbribus inflati amnes opportunè morati ſunt. Exinde vir Hungarus, nomine Solymannus, qui ab ineunte ætate bello captus Mahometis ſectam ſequebatur, à Solymanno Budæ cum imperio præficitur, qui cum Verbetio daret operam ſumma æquitate ius dicendo, popularesque quondam ſuos familiarius alloquendo, in ſpem diuturnæ tranquillitatis adduceret. His rebus confectis, dies circiter viginti ex quo venerat Budæ commoratus in Thraciam redire conſtituit, quòd autumnales pluviæ maturæque hyemis frigora ſuberant, & magnitudine multorum amnium, quibus Pannonia ex omni parte ad difficultates itinerum irrigua præcinctaque eſt, intercludi poſſe vereretur. Ex itinere autem Laſchum legatum, ſuffectum navigijs liberaliter dimiſit. Eum enim privato virtutis eius ac amicitiæ nomine in gratiam receptum, Byzantio ſecum adduxerat: ſed demũ nova offenſus iniuria cuſtoditum reliquerat Belgradi, quum ex ſpeculatorum literis Antonium Rinconem, veterem apud ſe Byzantij legatum, remittente cum mandatis Franciſco rege è Gallia redeuntem, in Pado amne à Cæſarianis interfectum cognoviſſet, ſed Laſchus per literas præclarè oſtendit, Ferdinandi regis nullum eſſe in Italia imperium, easque regiones Caroli fratris præſidijs teneri, potuiſſeque Rinconem hoſtilis terræ in flumine temerè navigantem, iure capi ac interfici, quando ei tanquam exuli capitis pœna damnato, quòd natale ſolum in Hiſpania vertiſſet, ad hoſtesque transfugiſſet, omnibus Cæſaris imperij finibus eſſet interdictum. Sed Laſchus diu eo beneficio uti nõ potuit: regreſſum enim in Sarmatiam conceptus anteà vehemens oppreſsit morbus, ita ut plerique ex aula Germani fatum ad invidiam vertentes non tabifico quidem fluentis alui vitio, quo diu laboraſſet, ſed lentis tyranni venenis omnino ſublatum contenderent, quum vir ille omni virtutis ac elegantiæ laude inſignis, & longiore vita dignus, in ea reipublicæ Fortuna vel ab ipſo Rege lugeretur. Cæterùm redeunti in Thraciam Solymanno, ad Dravum amnem nunciatur, Stephanum Maylatum Ferdinãdi ſecutum partes, ac ex profeſſo Turcarum hoſtem dolo comprehenſum in Petri Moldavi poteſtatem deveniſſe, pacatamq; ex omni ferè parte Tranſylvaniam in fidem conceſsiſſe. Ea re Solymannum magnopere lætatum ferunt: Maylatum enim hominem bellicoſum, ingenio contumaci, regnandi cupido, pronoque ad mutandam fidem vehementer oderat, quum ab eo Grittum & Turcas interfectos meminiſſet, Tranſylvanosque indomitam gentem ad arma natam, dubioque bello potius quàm certa pace gaudentem, ab eo concitatos perſpiceret, quos moderato benignoque imperio pacare quàm iuſta vi ac armis ſubigere malebat. Sed quoniam in Petri Moldavi perfidioſi cruentique hominis mentionem incidimus, operæpretium putavi, quo dolo Maylatũ cœperit, & qua Fortuna ſævitiaq; in recuperando regno uſus ſit breviter enarrare, ut ſicuti iam planè tempus nos admonet ad Germaniæ concilium, conſiliaq; Cæſaris nihil interciſa rerum ſerie opportunè redeamus. Solymanno in Pannoniam cõtendente, Moldavus adverſus Maylatũ evocatus, uti ſuprà memoravimus, cum

Achomate

Acomate Nicopolis præfecto caſtra coniunxerat. Erant enim præter pedites, quorum numerus more gentis erat exiguus, ſupra quinquaginta milia equitum. nam & ſuas quoq; Tranſalpinus, alter Valachus imperatas antea copias præmiſerat. Maylatus multitudine hoſtium circumventus, imparque viribus deſperatis auxilijs, quæ à Ferdinando maiore belli mole occupato fruſtrà poſtularat, uti ſuperiore æſtate prementibus regijs fœliciter accidiſſet, in oppidum Fogaras confugit. ibi enim, uti loco natura atque arte permunito, totius ſubſtantiæ & bellici quoque apparatus inſtrumentum, ipſaq; preſertim Gritteæ prædæ ſpolia ſervabantur. admotis copijs Achomates poſtquam vi atque tormentis, non niſi multo temporis ſpacio, multoque labore arcem expugnari poſſe videt, dolo ac inſidijs vincendum ratus legatos ad Maylatum mittit: hortatur ut Solymanno ſe dedat, appellariq; ab eo amicus, quam iudicari hoſtis malit. cuncta enim ab eo proſpera atque ſecunda ſperari poſſe, qui vel hoſtibus regna dono dare ſit ſolitus: ſe verò qua polleret authoritate apud Imperatorem amicè daturum operam, ut eius clementiæ & liberalitatis fructum ſentiret, ornareturq; ipſa Tranſylvaniæ præfectura, quam paulo antè ſibi concedi tributi nomine concupiſſet. tantis ſiquidem copijs circumſeſſo nihil eſſe tutius, quàm honeſtis conditionibus paciſci, idque ſalubre conſilium celeriter expedire, quo præter certam ſalutem opes conſervet, dignitatemque retineat: Adventare enim cum victore exercitu Solymanum, qui inanem ſpem ſuſtinendæ oppugnationis certo ſupplicio vindicaret, ſi eius imperijs parere præferoci vel obſtinato animo intempeſtivum eſſe videretur. Ad ea Maylatus, qui pacis atque concordiæ conſilia dubio bello potiora providebat, ſe neque pacem abnuere, ſi non iniqua conditione pararetur, neque Solymanni imperia, quæ ſummę æquitatis eſſe conſueſſent, detrectare, graviter reſpondit: Proinde ſi obſides darentur, ſe colloquendi cauſa, ut de conditionibus coram ageretur in caſtra venturum. Poſtulabat autem ut filius Achomatis impiger iuvenis pro obſide traderetur: id quum ſe facturum pater negaret, quod filius à pueritia Solymanno de more dono datus, paterni iuris poteſtatem evaſiſſet, pro uno inſignes quatuor alarum præfectos daturum pollicetur. Accepit conditionem Maylatus paratæ fraudis ignarus, magnoque ac ornatiſsimo comitatu educto, Gritteas exuvias ſuperbe oſtentans, in caſtra hoſtium contendit. Exceptus eſt comiter atque magnificè: ſed ex prima ſalutatione colloquium, ut non incipi modò, ſed commodè etiam finiri poſſet, in ſequentem diem differtur: quo Moldavus notum ſibi hoſpitem ſolenni epulo exceptum comprehenderet. Eo modo Maylatus fervente convivio in rixam arridente dolis Fortuna pertrahitur: ex compoſito enim à Moldavi compotoribus importuni primò ſermones, ac inde maximè criminoſi adeo protervè ac petulanter inducti ſunt, ut vel obſcuræ contumeliæ vir inſolens, & natura quidem iracundus, minaci dextra gladij capulum perſtringens è menſa ſe proriperet: ita inſurgentibus convivis fruſtrà fremens, ſeque proditum inclamans comprehenditur. Nec mora concurſu Moldavorum tabernacula diripiuntur, comitatusque eius omnis, qui pretioſo cultu avaræ gentis oculos ad prædam illexerat, armis, equis: & denique rebus omnibus exuitur, & capitur. Vociferante adhuc Maylato ſupervenit Achomates: tam acerbè, quàm ſimulanter Moldavum reprehendit, quòd hoſpitalis menſæ iura cunctis intemerata gentibus immani facinore edito ſubvertat, quòd ab ſe præſtitam ſecuritatis fidem vio-

let, fortiſsimosque viros Turcici nominis obſides ad necem prodat. Ad eà Moldavus ſpecie contemnentis, reſpondet, ſe gravi de cauſa Maylatum cœpiſſe, eumque porrò inculumem Solymano ſervaturum, ad quem omnino pertineat ſententiam ferre, iure an iniuria captus fuerit. Nec multo poſt arx ipſa liberatis obſidibus deditur: incertum metu an perfidia cuſtodis, quòd de ſalute Maylati, totiusque eius comitatus libertate ſolicitus, aut non obſcurè magno inductus pretio, deditionem maturaſſe diceretur. Ita duo Hungarorum longè nobiliſsimi duces Valentinus, atque Maylatus, qui uni omnium antiquum illud Hunnici ſanguinis decus inteſtinis primò odijs, & mox Turcarum armis fœdè proculcatum erigere poſſent, invicti certè armis: ſed perfidia decepti, in poteſtatem Barbarorum devenerunt. Occupatis Fogaris Tranſylvani ferè omnes, concedente demum Solymanno, in Stephani pueri Regis nomen inclinatiſsimis animis iuraverunt, quòd iuſtum miteque imperium Ioannis patris in ea provincia per triginta fermè annos fuiſſe meminiſſent, tulereque ſæpe dona puero, fidei pignora, quum Iſabella mater cum Georgio Vichioq; tutoribus in Lippa regione conſediſſet. Eam multarum rerum abundantem Maros amnis Hercynijs ſaltibus effuſus interfluit, præcipitique demum curſu in Tybiſcum evolvitur. Hunc plerique Sergetiam antiquis vocatum aſſeverant, in cuius averſi & mox reducti fluminis vado Decebalũ Daciæ regem, urgente victricibus armis Traiano Cęſare, theſauros condidiſſe ferunt, quum Barbarum in ea rerum deſperatione ſe ipſo crudelior, ne latebræ ſecreta proderentur, artifices atque operas ad unum omnes in veſtigio perfecti operis necaviſſet. Cæterùm ad confluentes Marum atque Tybiſcum Segadino celebri in oppido, nova à Turcis præfectura conſtituta eſt, quam eo nomine ſalutarem ominamur, ſi donec adoleſcat puer, obtinendi regni prærogativa videatur, quod minimè credi par eſt, in hac perditi vel inſanientis ſeculi Fortuna, poſtquam immani Galli regis & Cæſaris diſsidio, dum Germani cunctatores eximij turpiſsimè bellum gerunt, non Pannoniæ modò regnum, ſed univerſam quoque Chriſtiani nominis rempub. Barbaris hoſtibus impiè prodi conſpicimus. Cæterùm de Petri Moldavi ingenio, uti ſuprà polliciti ſumus, ex rebus ab eo geſtis liquidius patebit, ſi aliqua de Valachiæ regno, regionisque ſitu, & gentis moribus, uti ignota multis, ex inſtituto operis referantur. Imprimis Valacchiæ regulos antiquiſsimæ ſtirpis ferunt, repetita origine à Flacco præſide Romano, qui illuſtri virtutis argumento ſuum nomen provinciæ reliquerit. ab eo enim tempore Myſiam, quæ ultra Iſtrum ad Scythicas gentes extenditur, Flacciam appellari cœptam conſtat, quã demum corrupta ſenſim voce in Valacchiam abijſſe perſpicimus. Apud Valacchos enim non Romanæ modò diſciplinæ certi mores & leges vigent, ſed ipſa quoque Latinæ linguæ vocabula ſervantur. Ea gens equitatu pollet: nam quiſq; vel egētiſsimus domi equum alit, quo prędatur & militat: ſcuto, haſta, gladio, uti Hungari ſolent, & nonnunquam lancea miſsili, atq; arcubus rem gerunt. Equi eorum pectoroſi robuſtiq; non pernicitate quidẽ in curſu, ſed perſeverantia & viribus maximè probantur: proinde tenellis mos eſt nares proſcindere, ne anguſta reſpiratione fatigentur: quando nec mediocris equi ſit laus triduo vel per æſtivos ſoles bellicæ agitationis laborem pertuliſſe. Deum Chriſtum colunt, ſed Græcorũ ritus ſecuti, deceptiq; opinione à noſtris diſsident. Apud eos patrum noſtrorum memoria regnavit Dracula belli paciſq; artibus clarus, & diu Turcarum

hoſtis

hostis, sed ex calamitate Ladislai regis, qui ad Varnam ab Amurathe superatus interijt, certo inito fœdere tributum pendere coactus est. Ab hoc Dracula Petrus pronepos, qui hodie regnat, imperium accepit, vir ingenio quidem militari, sed maxime turbulento, crudelitateque simul atque perfidia infami. nam cum finitimis belli pacisque studium nequaquam stabili fide, sed in diem occasione & commodis metitur, suaque pariter ac aliena arma nemini unquam certus hostis, sed improvisus semper exercet. Cæterum Valacchia omnis in duas partes, duoque imperia distinguitur. Altera ad meridiem vergit terminata Danubio, atque item ab occasu Transylvaniæ fines attingens ad oppidum Severinum, ubi Traiani pontis admirabiles pilæ triginta quatuor, nequaquam totas obruente Danubio visuntur. Ab oriente autem piscosum habet lacum, quem Hierassus amnis, ab accolis Pruthes vocatus, efficit: suisque demum aquis adauctum & late stagnantem relinquens, in Istrum evolvitur. Ad septentriones autē finitur Hoyna ingnobili flumine, & directis ad Istrum terrestribus terminis, curvata admodum regionis fronte contra Peucem insulam, spargente se tum primum in ingentes ramos profluente Istro, antiquis scriptoribus notam, quam hodie Barillanam dicunt. Hæc Valacchiæ pars à nostris Transalpina: à Turcis autem communi utriq; nomine, quod nigrum frumentum ferat, Carabogdana minor vocatur. Regulus qui in ea hodie regnat, regiamque habet Ternovizam, continuo parendi obsequio Turcarum amicitiam tuetur, aureorumque nummum myriadem tributi nomine quotannis pendit: ac ea vel indecora pace perfruitur, quod impune fidem mutare nequeat, quum in opposita Danubij ripa, Serviæ Bulgariæque præsidia in antiquis Triballorum, Mysorumq; sedibus spectentur. Coluit & peramplis annuis muneribus Ioannem regem, cuius præsenti ope adiutus rebellantes Transalpinę proceres oppresserat. Altera Valacchiæ pars agrorum & pastionum amplitudine maior, armentisque & militaribus equis opulentior, ab amne, qui mediam intersecat, Moldavia dicitur. Is ortum habet paulo infra Hierasi fontes è Transylvaniæ montibus, quibus antiqua Dacia ad ingētis theatri similitudinem obversa in occasum scæna præcingitur, delapsusque Zucaviam Petri regiam præterfluit, atque inde violentus Hoynam, Dobovizam, Argiamq; parvos, sed perennes amniculos secum trahens in Oltham effunditur. Oltha vero qui antiquitus Alutas fuit, non Transylvaniæ modo, cuius partem ab adversis montibus descendens rigat: sed Moldaviæ & Transalpinę minora flumina in orientem reflexus ad Nicopolim in Danubium rapit. Omnium vero amplissimus Tyras, qui ab indigenis vocatur Nester, ab Aquilone Moldaviam terminat: ortus enim è Carpato Sarmatiæ monte, & recta in Euxinum contendens, Russiæ, Podoliæ, & Tartariæ demum fines attingit. Tenuere autem has regiones antiquitus Roxolani; Arpij, & Tauroscythæ, ita Moldavia ad Pontum usque protenditur, tantumq; oræ maritimæ ad orientem intercipit, quantū ab ultimo Istri ostio, quod antiquis Lithostomum fuit, à Tyra profluente relinquitur. In hoc litoris tractu Moncastrum insigne oppidum, in vestigio Harmonacti antiquæ urbis conditum, Ottomannis paret, Moldavo multis ante annis ademptum; quum Turcarum arma ad expugnandum Theodosiam, quæ Caffa dicitur, in Tauricam penetrassent. Sed pro Moncastro, quod vel ob id amissum videretur: quoniam à Christianis Dracula stetisset, Matthias Rex, ut eius Draculæ fidem volunta-

temque redimeret, Cizoum Cechillam oppida dono dedit. Ea ſunt in extrema Tranſylvaniæ parte, qua per ſaltum Moldaviæ iungitur. Sed in Petro proferendi imperij libido ingens his omnino finibus minimè terminatur. Cum Sarmatis in Podolia repentinis incurſionibus bellum gerit, quum id totum quod intra Tyram & Hieraſſum Moldaviæ inſeritur, ſuæ ditionis eſſe contendat, quin & Tranſylvaniæ quoque animum adiecit, quum Ioanne & Ferdinando dimicantibus, in contrariaque ſtudia diductis proceribus, Pannoniæ regnum alternante Fortuna iactaretur. Confugerat Ioannes ad Sigiſmundum Sarmatiæ regem Ferdinandi armis Buda pulſus, & deſertus ab Hungaris, quibus natura mos eſt inſitus cum Fortuna fidem mutare, quòd nihil indecorum modò utile ſit, arbitrentur, nec rerum ſuarum conſilia in ſpem longinquam, ſed ad præſentis commodi caſus expediant. Ita Petrus Perenus, Valentinusque Thuracus, præcipui Ioannis duces ad victorem tranſierant, & ut externo Regi operam fidemque probarent, oppida Tranſylvaniæ, quæ Ioannis præſidio tenebantur, circumductis copijs expugnabant. Sed Moldavus, fœdum id facinus prævertente Fortuna, inexpectatus hoſtis in Tranſylvaniam irrupit, utpote qui Cizovio Cechillæque timendum putaret: quæ oppida ab Vladislao, Ludovicoque regibus repetita atque oppugnata meminerat. Ferdinandum quoque Germaniæ copijs & Caroli fratris opibus fretum, longè maximum, ſibique obiter metuendum, Pannoniæ regem futurum exiſtimabat: vel ob id maximè, quòd Solymanus Perſici belli cogitationibus occupatus, nequaquam grave bellum pro Chriſtiano rege ſuſceptu rus eſſe videretur. His de cauſis Moldavus Auſtrianos, oppida paſsim expugnantes, non longè à Braxovio in Barzæ campis adortus tumultuario atque improviſo pugnæ genere profligavit, & quo maior & clarior victoria redderetur, omnibus etiam tormentis exuit. Nec mora Ioannes ea hoſtium clade magnopere lætatus, per legatos inexpectati atque ideo ſummi beneficij Moldavo gratias agit, poſtulatque magnis precibus atque promiſsis, ut ſibi ad repetendum regnum adeſſe velit. At ille ſucceſſu rerum ſeipſo ferocior, nequaquam alieno commodo victoria utendum ratus, invadendæ Tranſylvaniæ conſilium capit, confiſus maximè tormentis de hoſte captis: nam æneis atque muralibus anteà caruerat, quum exilibus & ferreis rudique artificio fabrefactis uteretur, quæ circa oram Ponticam navigantibus extorta, aut parvo empta pretio comparaſſet. Primo itaque impetu Veſtricium inſigne oppidum occupatum eſt, atque eodem terrore pagi aliquot in poteſtatem ſunt redacti: poſtremò ij omnes qui irrumpenti denegato commeatu hoſtiles animos oſtendiſſent, gravibus affecti incommodis infeſti victoris vim atque ſævitiam ſenſerunt. His extemplò cognitis Ioannes ditionis ſuæ iniurias deprecatur, id niſi incœpto abſiſtat, Solymanum iniquo animo laturum oſtendit: ſibique demum reddi Veſtricium poſtulat, ſed id quidem humaniter. Neque enim tum gravius ſuccenſendum exiſtimabat, ne ferocis importuniq; hominis vim iniquiſsimo rerum ſuarum tempore acrius exagitaret. Ad ea autem ingenio ſuo utens Moldavus amicè quidem reſpondere, prolixè admodum adventus ſui cauſas referre, & quo demum periculo pro aliena ſalute atque potentia conflixerit iactanter enarrare. Poſtremò dicere ſe eius animi non eſſe, ut cuiquã vel inſigne beneficium oblectari velit: verùm à regia dignitate minimè alienũ arbitrari, ſi Ioannes in victoriæ præmiũ beneficijq; memo-

riam

riam id oppidum ab ſe manu captum, Cizovioque propinquum condonaret, vel ipſius Solymani exemplò, cuius liberalitate Pannoniæ regnum acceperit. Sed paucos demum poſt dies Moldavus, ſive quòd ſupra ſpem ea expeditione profeciſſet, vel quòd Solymani nomen in ea cauſa offendere vereretur, abacta ingenti omnis pecoris præda in Valacchiam redijt, converſusque demum in Sarmatas, qua cum gente de finibus, uti ſuprà diximus, ſæpiſsimè dimicabat, Pochutiam vaſtabundus percurrit. Ea eſt regio inter Hieruſſam & Tyram ultra Chamenetium Podoliæ emporium, in ulteriore Polonicæ ditionis ripa, contra Zuhannam Tyræ impoſitum. Neque enim veteres termini, de quibus ambigere exercendo arma, quàm ex æquo & iure diſceptare, atque ocium pati Moldavi malũt, Cheronio vado finiuntur. id enim locus eſt ad Hieraſsi amnis traiectum longè facilimus: nec Sarmatæ adverſus improviſum hoſtem numeroſo equitatu & tormentorum cuncta quatientem conſiſtere audebant, priuſquam ſuorum auxilia ſupervenirent: ſed adventu demum Ioannis Tharnovij, qui prætorianas cataphractorum alas adduxerat ad Obertinum caſtellum ſe cõglobarunt. Erat Tharnovius militaris diſciplinæ peritia, & conſilij gravitate antiquis ducibus exæquandus. Moſcos enim ad arcem Starodubam ingenti prælio ſuperarat, ſæpeque Tartarorum irruptiones fœlici victoria vindicatis iniurijs repreſſerat. Is in temeritate hoſtis victoriæ ſpem reponens, perpetuo carrorum munimento caſtra vallaverat, magnaque timoris ſimulatione ſuos continebat. Tum verò Moldavus, qui pugnæ avidus cum tota mole copiarum advolarat, oſtentare aciem, pugnam ciere, exprobrare imbelles animos, & circum munitiones magno clamore edito decurrere: poſtremò quum nemo in aciem prodiret, prolatis tormentis munimenta caſtrorum verberare atque proſternere. At Tharnovius, qui aliquandiu ſingulari patientia, ut in contemptum deveniret, militum ardorem monendo obteſtandoque repreſſerat, ubi videt currus maioribus globis diffringi, indeque perturbari ordines vallo proximos, gravique fremitu a tota acie, ne inulta acignobili morte cadendum foret, prælium depoſci, confeſtim ab hoſtium temeritate ſuorumque periculo erumpendi conſilium capit: conſtanti atq; lætiſsimo vultu inſignes quoſque equites nominatim atque ſigniferos adhortatur, ut acerrimo impetu in latrones, ſuo more contra vim fuga uti ſolitos, erumpant, maximè conferti pugnent, intentiſque mucronibus inermia pectora perfodiant. Erant circiter ſeptem milia equitum, quorum maior numerus fulgentibus armis protectus viſebatur, in tres omnino acies diſtincta, totidemque caſtrorum obverſa portis, ita ſigno dato Decumana porta panditur prima acies, in quam dux moris hoſtium peritus non temerè pugnacisſimum quemque contulerat; in Moldavos erumpit: magna editur cædes, totiſque agminibus tumultuatur. neque enim inſolentes Barbari tantæ virtutis facinus Sarmatas auſuros crediderant: ſed mox adcurrente & cohortante Petro univerſa Valacchorum multitudo circumfuſa in perrumpentes Sarmatas convertitur. Nec occaſioni deeſt Tharnovius: à dextro enim lævoque latere caſtrorum duabus adapertis repentè portis, inſtructas ad id ſecundam & tertiam acies in latera hoſtium inducit: ita Moldavi inermes à cataphractis triplici certamine diſtracti circumventique in medio conciduntur, & in fugam vertuntur, ſequentibusque peropportunè equitum victoriam peditum cohortibus, univerſa tormenta capiuntur. Petrus ipſe, qui acerrimè dimicando totam penè pri-

mam aciem oppreſſerat, cum globo delectorum equitum ſeſe è manibus hoſtium eripiens ſuſcepto vulnere profugit. Eo prælio Valacchorum quatuor millia cecidere: nobiles verò notique duces ſupra quadraginta capti, in queis fuère Clogoſſetes conſilij & ſcrinij magiſter, atque item familiæ præfectus, & pari nobilitate ac forma iuvenis pocillator, quorum deſiderio & cladis & vulneris magnopere dolorem intenderat. Hos omnes & tormenta circiter quadraginta octo, in queis Ferdinandi Regis gentilitia inſignia æri inciſa viſebantur, Tharnovius ad Sigiſmundum regem Cracoviam perduxit, eiusque pugnæ atque acti triumphi ſimilitudinem egregiè depictam ad memoriam poſteritatis in templo dedicavit. Exinde Petrus tanto accepto incommodo, amiſſisque præſertim Auſtrianis tormentis, quibus ſubnixus ſe formidandum finitimis oſtentarat, aliquandiu conquieſcere eſt viſus: ita tamen ut Moldavi à latrocinijs nihil ceſſarent, nec à Tranſylvanis, vel ipſis quoq; Tranſalpinis ſuę gentis finibus abſtinerent: ſed antiquo recentique odio Polonis infeſti, in eandem Pocchutiam incurrendo prædandoque indomita arma ſæpius exercerent. Quibus de cauſis Sigiſmundus, ne ſemper adverſus repentinas, diverſasque vagantium incurſiones iuſtus exercitus magno & inutili ſumptu cogendus foret, invadendæ atque delendæ penitus inquietæ gentis conſilium ſuſcepit. Nihil tamen prius conandum ratus, quàm Solymani animum exploraret, quòd Petrus Vylacchiq; omnes in clientela Turcarum eſſent, quorum amicitia atque præſidijs tuti viderentur, Byzantium legatos miſit, qui quotidianas propè adverſum ſe Petri & Moldavorum iniurias deferrent, ac antiqua limitum documenta literis & picturis oſtenderent, peterentque demum ut ſibi liceret amicitia incolumi ſalvisque fœderibus immanium latronum iniurias vindicare: ſe nuper ea tantum pœna, quam ipſi nefaria ac ob id infœlici temeritate ad Obertinum contraxiſſent, contentum fuiſſe, quum Poloni facilè perſequendo, ac in intima Moldaviæ penetrando, profligatos cum ſcelerato principe ad internicionem delere potuiſſent. Ad ea Solymanus reſpondit: Ottomannici moris eſſe clientes ſuos, qui probè imperio & dicto audientes ſint, ab externa iniuria conſtanter tueri: eoſdem porrò ſi humani iuris obliviſcantur, arroganterque delinquant, graviter punire. Propterea Sigiſmundum hunc ab ſe fidelis amicitiæ fructum relaturum, ut nullo ſuo cum labore atque periculo hoſtem, qui vel toties humaniter caſtigatus furere non deſineret, merita pœna mulctatum videat. Oderat enim Petrum Solymanus, uti violentum, indomitoque ingenio ubi arma valerent cuncta perturbantem: utpote qui Grittum ab eo abrupta fide deceptum atque obtruncatum, inſonteſque demum eius liberos in Moldavia crudeliſsimè necatos meminiſſet: ſed nec tributum quotannis pendi ſolitum ab eo Byzantium mittebatur: cuius officij nomen adeo arroganter contemnebat, ut quum nulla ambiguæ libertatis ſigna forti regulo præferenda prædicaret, ſe bellica virtute immunem factum profiteretur. Stephanus quoque per id tempus Petri Germanus frater, tanquam imperij æmulus ſuperbè domo expulſus, detectis multis ſceleribus, inviſum anteà fratris nomen apud Turcas infame reddiderat. Nec multò poſt Solymanus cum ingentibus copijs è Thracia profectus, Iſtro ponte iuncto iuxta Peucem in Valacchiam pervaſit: cuius adventu territus Moldavus, quòd viribus eſſet impar, & à ſuis deſereretur, cum paucis per nemora & ſolitudines in fugam ſe coniecit. In arce ſiquidem Zuchuæ, quam munierat

obſidionem

obſidionem veritus, ſe continere, aut in campis coacto equitatu conſiſtere minimè auſus, errando fallendoque inſecutos hoſtes, in Tranſyluaniam curſum intendebat, quum Tranſalpinus imperio accitus in id bellum à latere incumberet, & armata Polonorum manus in finibus ſpectaretur, diffuſaque Turcarum agmina vndique perurgerent, & ad Ponticam oram appulſa hoſtium claſsis naualis effugij facultatem eriperet. Itaque diu circumeundo, quum magna aliquot flumina incomparabilis equi virtute fœliciter tranaſſet, ad Aluiam amnem, tum maximè imbribus inflatum, ſæuis vorticibus natandis equi vires ſuperantem, peruenit. Erat vſque adeò laſsitudine, inedia, dolorêque perditarum rerum & fœde mortis metu conſternatus, vt mergi fluctibus mallet, quàm ab infenſo fratre, vel à Turcis ad ſupplicium capi: ſed hæc animo volutanti non defuit Fortuna extremis mortalium caſibus illudere ſolita: oblatus enim eſt piſcator Tranſyluanus, qui fortè admota nauicula ripam ſubierat: ab eo ſiquidem magnis promisſis et precibus impetrauit, vt traiceretur atque eo duce pedibus per ſyluoſos notoſque tramites Cizouium duceretur. In eam enim arcem cognito Turcarum aduentu vxorem et paruos liberos carioremque ſuppellectilem, vt quamtutisſimè ſeruarentur, paulo antè præmiſerat. At Solymanus vbi Petrum ex certis fugæ veſtigijs per auias ſolitudines euadentem Valacchiæ finibus excesſiſſe fama compertum eſt, Moldauos in fidem recipit, eos omni timore liberat, Stephanumque Petri fratrem Moldauiæ regem conſtituit: ſed quum ad veteris tributi ſummam nihil adderetur, certam agri partem adimit, quæ Moncaſtro proxima videbatur: atque his confectis rebus in Thraciam reuertitur. Interea rex Ioannes ad Solymani motum excitus, cum triginta millibus equitum in Tranſyluaniam peruenit: in ſpeciem quidem, vt ſtudium ſuum oſtenderet, tanquam in id bellum vires ſuas additurus, ſed occulto conſilio, vt prouinciæ fines tueretur: nam magnopere timendum putabat, ne Turcę per ſimulationem petendæ Moldauiæ reflexo curſu in Tranſyluaniam penetrarent. Secundum enim eam pacem, quum cum Ferdinando rege ſecretis conditionibus initam fuiſſe docuimus, quod legatus Laſchus priuato dolori nimium indulgens Byzantij cuncta prodidiſſet, vſque adeò ſe inuiſum ſuſpectumque apud Solymanum fuiſſe meminerat, vt cum multis legationibus eius facti ſuſpicionem ægrè diluiſſe videretur, vix multa largitione apud purpuratos gratiæ nomen ſuſtentaret. Itaque ea ſolicitudine liberatus, vbi Petrum deſertum à ſuis, ac exutum regno in Cizouium confugiſſe didicit, ad obſidendum eum feſtinat: ratus aduenifſe tempus, quo veteres iniurias vlciſceretur, gratisſimamque inde operam Solymano præſtaret, & Stephani quoque animum eo benificio promerendum arbitraretur. Pro inconſtanti enim & turbulento alterum fratrem noua imperij Fortuna contentum, ac in tutela Solymani quieſcentem, regno finitimum exoptabat. Durauit obſidio ſupra quatuor menſes, ſuppetebantque obſesſis alimenta, idemque animus nullis fractus incommodis Petro aderat, vt ad ſupremas ſpes vſque fortiter obduraret. Sed non eadem erat conſtantia in defenſoribus: ij erant partim Tranſyluani, partim Moldaui, qui ex vxoris comitatu in oppidi cuſtodia remanſerant: facileque diſſentiebant, quum non vna omnium perſiſtendi cauſa videretur. Rex namque omnibus extrema ſupplicia denunciarat, niſi poſtquam effugia perpetuis ſtationibus circunſepta conſpicerent, vti iam vndique deſperatis auxilijs, triduo ad certam

veniam ſe victos deditione faterentur. ea res in Moldauo contumaces ſpiritus fregit. Itaque vir acutus, eorum more qui ex ipſa neceſsitate periculi habile ingenium ad prudentiam flectunt, prius quàm ſuorum diſſenſio in apertam cruentamque ſeditionem erumperet, maturandum ratus, liberali facta deditione portas aperuit: id tantum præfatus, ideo ſe ipſum vxoremque & oppidum fortunasque omnes dedere, quòd planè ſciret, Ioannem regio prorſus animo, aliquanto facilius iniuriam obliuiſci, quam vllius beneficij memoriam deponere conſueſſe. Proinde ſe tantam ſpem nequaquam temere deſumpſiſſe, vt planè conſideret ſibi miſero apud eum, qui in perſimili calamitate aliquando miſer fuiſſet, humanitatis & clementiæ locum minimè defuturum. Ioannes hominem complexus conſolatusque bono animo eſſe iusſit, confirmauitque data fide ſe Cizouio contentum fore: quod oppidum vti Pannonicæ ditionis ſuperiores reges repetiſſent: cæterum arcis poſſesſionem apud ipſum vxoremque vno tantum mutato præſidio permanſuram, in qua tuti ab iniuria, certique ſalutis meliorem rerum euentum expectarent. At Stephanus vbi fratrem deditum in poteſtate Ioannis eſſe didicit, per legatos Solymanum orat, vt Petrum ſibi tradi imperet: eò enim viuo Moldauiam nunquam dicto parentem, nunquam pacatam, nunquam externo aut inteſtino bello vacuam fore. Nec mora Solymani literis frequentibusque nuncijs depoſcitur. Ioannes ius & æquum datæ fidei proponit, negat ſe tantum ſceleris admiſſurum, vt miſeri ſponteque dediti ſalutem prodat: id autem Solymani imperio cui parendum eſſe fateretur, ſe daturum, vt Petrus: quo omnis amittendi regni metus Stephano demeretur, tam diu quam Solymanus vellet, in eadem cuſtodia permaneret. Poſtremo quum ſeuerioribus literis repeteretur, quòd iam purpurati ea cunctatione lædi maieſtatem exiſtimarent, medium, ac ob id Petro admodum ſalutare conſilium ſumpſit, reſcribens, ſe Petrum non captiui more, ſed legati nomine Byzantium cum inſigni comitatu tranſmiſſurum, vt coram obiecta crimina diluat, et ſi fas ſit, veniam quoque impetret: modo Solymanus à magnitudine animi erga proſtratum, ſeque imprimis religione datæ fidei obſtrictum, non incertam clementiæ & lenitatis ſpem præbeat. Non diſceſsit ab humanitate Solymanus, vtpote qui ſeruandæ fidei neceſſitudinem honeſtisſimo excuſationis nomine apud regem vel tacitus probaret, nobilemque illum expetitum magnis regibus, ſed raro oblatum à Fortuna clementiæ laudis fructum decerpere cuperet. Itaque non obſcura ſignificatione confirmatis amborum animis, Petrus ſuis opibus ſtudioque Ioannis exornatus Byzantium mittitur: commendatus præ cæteris purpuratis Luphtibeio, cui ampliora dona detulerat, vt præpotentem ex aula patronum ſibi in dicenda cauſa compararet. Dedit & gemellos vniones ſuperbi piri magnitudinem adæquantes, qui ex Grittea præda fuiſſe dicebantur, vt his pro inauribus Solymani filia Roſtani deſponſata in nuptijs ornaretur. His ſibi conciliatis, vbi admiſſus eſt, adeò luculenter cauſam dixit, vt quum ſuſceptorum à ſe bellorum cauſas atque ſucceſſus, ærarij inopiam, Gritti cauſam, fratris & procerum dolos, ac antiqua iura finium cum Polonis enarraſſet, veniamque ſupplex petiſſet, indignè mulctatus à Fortuna videretur. erat enim eius viri excellens bello virtus, quanquam ingentibus vitijs atque ſceleribus æquaretur, militaribus Turcarum animis ad admirationem ſpectata grataque, vſque adeò vt purpurati vel nulla largitione corrupti virum fortem tantis

illuſtrem

illustrem casibus, neque impotenti Fortunæ invictum animum conceden-tem, omnino defensuri crederentur. Verùm Solymanus suspenso iudicio neque damnavit reum, neque penitùs absolvit, ne Ioannis nomen abruptæ fidei contumelia sugillaret, vel ipse parum sceleribus infensus abiecta severitate videretur. Itaque Moldavus in Peram Ligurum coloniam est relegatus: beneficio quidem ingenti, quum ibi nequaquam obversantibus Turcis ad leniendum exilij dolorem alendamque spem recuperandi regni, cùm Christianis hominibus versaretur. Erant ei præter numerosam familiam plures Hungari comites liberaliter instructi: Græci quoque quibus cum religionis ritus erat communis, & mercatores Italici, Turcæque item, ut epulando vinum potarent, domum eius frequentabant, ita ut vir ille comitate cunctis obvius, principalis aulæ speciem referret. Nec diu voto eius Fortuna defuit: Stephanum enim avarius ac iniquius quàm putassent regnantem populares obtruncat. Fit magnus in Moldavia tumultus, quum sublato Rege multitudinis studia in Petrum verterentur, & contrà nobilitas ei vehementer infensa, quemcunque alium præferendum putaret: nequaquam temere meritas pœnas pertimescens, si iratus & sævus ab exilio vocaretur. Sed Boiares, qui sunt ex ordine optimatum, ipsa populi multitudine auctoritate, atque opibus potentiores adolescentem Moldavum nomine Alexem regiæ stirpis, qui diu in Podolia inops exularat, celeriter evocant, principem constituunt, in Zucavaque regia appositis præsidijs confirmant. Hæc ubi Byzantij nunciata sunt, Petrus animos attollit, purpuratos novis muneribus aggreditur, prehensat omnes: sed in Luphthibeio recuperandi regni summam spem reponit. Interim Moldavorum legati à Boiaribus instructi Byzantium perveniunt, postulantes ut Alexes regij sanguinis, uti omnium expetitus votis & publico consensu rex acclamatus, postquam Stephanum fata sustulerint, Solymani liberalitate confirmetur. Tum verò Petrus purpuratos obsecrare, ut nihil de pseudoregulo ementiente regiam stirpem temere crederent, illius nomen & genus anteà incognitum testari, idque inductum commento & malignitate Boiarum dictitare, ut ipse avita regni sede per summam iniuriam excludatur. His de causis Moldavi minus æquis auribus auditi sunt: vel ob id, quòd nequaquam modestè & reverenter in deligendo creandoque Rege properantes Solymani liberalitatem atque iudicium prævenissent. Itaque legati continuò ad suos domum perscribunt, angustas omnino spes sibi ostendi, ut quicquam pro Alexe impetrari posse credant: præoccupatas enim esse purpuratorum voluntates occultis magnisque muneribus, commovereque sese vehementer Petrum, atque contendere ut per Turcas reducatur. Proinde sibi difficiles aditus præberi, frigidaq; ab omnibus & plena pudendæ dilationis responsa reddi. His cognitis Boiares, ut tyrannum veluti non dubiam cladem ipsis allaturum novis consilijs regno penitùs excludant, legatos dissimulato habitu ad Carolum Cæsarem, Ferdinandumq; regem mittunt, qui doceant quo in statu periculoque Moldavi novi principis res sint, peditum auxilia implorent. Ea si impetrentur, Moldavos icto fœdere promittant Christianorum regum socios, & Turcici nominis perpetuos hostes futuros. Rem autem præsentis necessitatis in eo occasionis momento verti, ut si decem millia peditum submittantur, ipsi cum quadraginta millibus equitum omnem vel maximi Turcarum exercitus impetum sustinere audeant. Sed Ferdinandus fratre

Cæſare peragendis conuentibus occupato, quod multas longum id iter difficultates habere videretur, nec conducendo militi pecunia ſuppeteret, ei negotio, quod maximè liberalis officij celeritatem exigere videbatur, adeſſe non potuit. Cæterùm ea legatio, quæ diu celari non poterat, per ſpeculatores Byzantij nunciata vſque adeo in Petrum Turcarum ſtudia accendit, vt Solymanus ſupplicem ac adiutum purpuratorum precibus, clientemque ſe & denique fidelem ſeruum Ottomannici nominis iureiurando profitentem in gratiam receperit. Nec multo pòſt Himbrachor ſtabuli magiſter, dignitate & virtute bellica illuſtris, qui Petrum regijs ornatum inſignibus in Moldauiam reduceret, eſt delectus: paucisque inde diebus coacto exercitu ad Danubium ponte iungendum contendit. Tum verò Boiares metu perculſi, quum deſperatis Chriſtianorum auxilijs multitudinem conſternatam, & magnopere Turcarum arma formidantem conſpicerent, ſummo concepto ſcelere obtruncandi Alexis conſilium deſumunt: neque enim antiquæ rebellonis noxam, niſi immani aliquo perfidiæ facinore deleri poſſe iudicabant. Nonnunquam enim accidit, vt mortalium animus ſcelere ſemel occupatus, quum in præſenti periculo timor ingruit, facilè vel inuſitati ſceleris infamiam contemnat. Ita inſontis ac intempeſtiui principis coniuratorum concurſu patratur cædes, accumulataque feritate iacenti caput deciditur, vt Boiares veluti expiata vetere perfidia atrocem aduerſum ſe tyranni animum eo cruento munere mitigarent. Arriſit Petrus exoptata dona ferentibus, placatique animi ſpeciem præbuit, quum diligentiam maturati beneficij ſimulata orationè laudaſſet: vtpote qui ſæui vltorisque animi decretum recondere vellet, donec abiret Himbrachor. Is egregia omnium voluntate paſſim receptus, Petro Zuchauiæ regia in ſede conſtituto, acceptisque muneribus, in Thraciam rediţt. Nec mora Boiares circiter viginti detegente odium tyranno, alius alia de cauſa comprehenduntur, & ſecuri percutiuntur: non iniquo quidem iure, vel ob id ſupplicio damnati, quòd veterem iniuriam apud tyranni animum recenti beneficio penſari poſſe exiſtimarint. Hæc ſunt quæ de Valacchia, vno ſcribendi tractu ſub vnum aſpectum prodenda cenſuimus, nihil in hoc temporum ſeriem rebus geſtis adæquantes, ne maiora bella quæ imminent, conciſa in partes, & variè paſſim intermixta, quod maximè fugiendum videtur, confuſo planè ordine, ac ob id diſſipato hiſtoriæ lumine referantur. Hiſdem fermè diebus quibus Rochandulphus ad Budam cum Turcis Budenſibusque Hungaris bellum gerebat, & Solymanus aduentare dicebatur, Carolus Cæſar Ratiſponæ conuentum diſſoluit, confeſtimque magnis itineribus in Italiam eſt profectus. Is autem Germanorum conuentus, qui Chriſtianæ religionis commodo ad ſanandas Lutheranorum mentes indictus fuerat, hunc habuit exitum, vt poſtulante Cæſare, Germani proceres & liberæ ciuitates decreta perſciberent, quibus Guillermus Cleuenſis regulus, quòd neglecta Auguſti imperij auctoritate Gheldrenſis principatus hæreditatem adijſſet, hoſtis iudicaretur: contrà verò Carolus Sabaudius, qui Gallorum armis regno exciderat, publico totius Germaniæ conſenſu ſumptuque, vt iam receptus in clientelam, reduceretur, ſeuerisſimoque obiter edicto caueretur, ne quiſquam Germanici nominis miles Gollorum ſtipendia mereret: fratri verò ad Budam cum Turcis rebellibusque Hungaris bellum continuum alenti auxilia præberentur. Hæc vt facilius impetrari

poſſent,

possent, Carolus totas eas conceptę hæresis opiniones Luthearnis nihil pij, saníque consilij ad animos admittentibus condonavit, ita ut cunctis, quæ vellent de divinis rebus & placitis, impunè sentirent, donec indicto celebratoq; sacrorum antistitum concilio omnis oborti erroris controversia supremis disputationibus tolleretur. Id autem Cæsar, ut intra biennium fieret, cum Paulo summo Pontifice curaturum promittebat, ita ut vel abnuente Contareno legato, concilio locum in ipsa Germania delecturus esse crederetur, vel exitiali præiudicio Pontificiæ authoritatis, damnoque Gallicarum nationum, quæ salutem ac libertatem inimicæ gentis arbitrio commissuræ minimè viderentur. Propterea Cæsar discessurus è Germania obnixè postularat a Pontifice, ut sibi in Italiam venienti ac in Africam traiecturo, ad Lucam occurrere vellet, quod mutuis colloquijs deliberando, de tota ratione concilij statuendum esse videretur. Erant qui dicerent, eò verti consilia Cæsaris, ut concilij nomine, quo sacri imperij dignitas in discrimen vocaretur, Paulo Pontifici non ambiguum terrorem incuteret, atque ideo solicitum in officio ac amicitia, quam arctissimè contineret, & Germani obiter, sive concilium cuperent, sive ex conscientia neglectæ perturbatæque religionis iuris & æqui iudicium formidarent, præclarè admonerentur, totius negocij summam ipsius arbitrio atque sententia contineri. Nec Paulus eius colloquij aut loci conditionem abnuerat, pristinæ suæ pietatis & constantiæ tenorem secutus, utpote qui semper anteà concilij censuram ultrò deposcere, neutrumque se & sincera utrinque fide medium inter dimicantes Reges profiteri consuevisset. Non defuêre Germani proceres gliscente fama de adventu Solymanni, Rochandulphique secordia, qui discedentis Cæsaris nomen tam falsè quàm improbè lacerarent: qua in re Philippus Lantgravius ironico lepore multus erat, ut qui non temerè Cæsarem oderat, neque Romani imperij Fortunam ex æquo anteà virtuti egregiæ expositam, dignissimis proceribus exclusis in Austriæ domus hæreditatem concessisse pateretur: dixisse enim eum in convivio ferebant, Carolum mirè fortem ac impavidum imperatorem videri, qui tanta esset animi magnitudine, ut Turcas quanquam multos uti inermes imperitosque militiæ facilè contemneret, & nobilioris victorię triumphum in transmarina provincia quærendum arbitraretur, dum Solymanno Ferdinandus frater obsisteret, cuius tam expedita & vehemens virtus, & tam paratæ facultates forent, ut in Austria domo uno tempore geminata victoria parari posse censeretur. Alij porrò apertius ac indignantius dictitabant, neque constantem, neque strenuum imperatorem videri, qui urgenti à fronte nobilissimo ac infensissimo hosti terga daret, patrimoniumque Barbarorum incendijs expositum, atque inde fratrem accepta clade perterritum, impiè fœdeque desereret, ut de immanis piratæ spadone servo victoria levis in terra Africa quæreretur. Nihil enim profici, vel ad ipsius laudem, vel ad Germaniæ salutem ac dignitatem, si quum Italorum ac Hispanorum cohortes accersendæ in Noricum forent, è Norico detractæ Germanorum legiones in Africam ducerentur. Cæsar enim Hispaniæ precibus adductus expeditionem susceperat, adversus Asanagam Tunetano bello illustrem, qui Algerij cum imperio à Barbarussa fuerat relictus. Apud eum prædones Turcæ coibant, Hispaniæque litora prædabantur, tanto oræ maritimæ damno metuque, ut Hispani à Gadibus ad Pyreneos montes dispositis in ora speculis atque præsidijs ad incertos ca-

ſus excubare ſublata nauigatione cogerentur. Propterea Cæſar claſſem parauerat, cohortesque in Italia, Sicilia, ac Hiſpania conſcripſerat, totusque animo in Africam ferebatur, vtpote qui antea Solymanum minimè venturum putaſſet, & ſatis virium ad expugnandam Budam in Rochandulphi diligentia & fœlicitate fratris poſitum arbitraretur. Fuere qui exiſtimarent, Cæſarem conſtantiæ ſuæ ac innatæ virtutis nunquam oblitum, eos tum aduerſos de ſe rumores, aliquo certè cũ pudore, ſed inſigni patientia contempſiſſe, quum vir eximiè prudens neque ſalutem, neque exiſtimationem ſuam Turcico bello implicandam putaret, in quo veræ dignitatis ex infœlici conatu iacturam facturus eſſe videretur, ſi temere ac importunè conſiſtere, & vanitate pugnacis animi potius quàm certa virium fiducia inductus congredi vellet cum eo hoſte, qui immenſis copijs ac opibus ſubnixus vel totius armatæ Germaniæ impetum multitudine equitatus eſſet eluſurus. Conſilia enim cogendi magni exercitus, qui victoriæ ſpem præferret, tempus ipſum, & maturatus Ratiſponenſis concilij exitus excludebant: quando nec decreta pecunia, nec expediti commeatus, nec ſatis explicatæ procerum voluntates forent, vſque adeo vt non incertum eſſet aliquos ab impio liuore calamitate potius quàm Cæſaris victoria gauiſuros: verum multo grauiore cura Cæſar angebatur, ne ſi in Pannonia nequaquam pari ſpe vtilitatis, & metu incommodi occupatus hæreret, Galli arrepta occaſione Ciſalpinam Galliam inuaderent, quum interceptis legatis inducias violatas eſſe quererentur, ac in alijs demum Italiæ partibus bellum erumperet, cuius enata iam ſemina ſpectabantur. Nam per eos dies Ludouicus à Bononia, Armeæ familæ iuuenis, turbido ingenio vel ancipitem nominis famam quærens, apud Senenſes multa vſus largitione egerat, vt conſilio malè ſana deprauataque moribus ciuitas, ad Gallos à Cæſare deficeret: ſed fluxa eorum fide, qui dum muneribus explerentur defectionis initium ſe facturos promiſerant, belle proditus in poteſtatem Hiſpanorum deuenerat. Contendens in Italiam Cæſar in Tridentinis Alpibus Octauium Farneſium, miræ indolis adoleſcentem adſcitum ſibi generum cum inſigni comitatu obuium habuit, moxq; ad Atheſim Alfonſum Vaſtium qui Inſubrum nobilitatem inſigni armorum cultu exornatam, ac item delectos ex Hiſpanis veteranos adduxerat, vt comitatus è Germania per ſe exiguus, intentusq; itineri, ea illuſtri auctus frequentia dignus Cæſare ſpectaretur. Affuit properanti ſupra Veronam inſignis legatio Venetorum, præbitaq; ſunt præter gratuitos commeatus, munera magnis hoſpitibus in itinere dari ſolita, nihilque inde Cæſar Cremonæ Laudæque Pompeiæ commoratus, Mediolanum contendit, exceptuſque eſt incredibili ſtudio ciuitatis, nec leui quoque ſumptu reliquarum vrbium, quum nihil auguſtius & opulentius in ornamenta triumphalis pompæ excogitari præſtariue potuiſſet, tegerenturq; obiter coloratis velis vniuerſæ regiones, quibus à Romana porta ad templum maximum, & in veterem Vicecomitum principum curiam, tanto hoſpite parem, ſub vmbella aurea duceretur: ſed ipſe atra in penula vilique pileolo ſpectari voluit, multis lugubrem habitum admirantibus, quum fœminarum & plebis curioſa ſimplicitas pictam ex auro trabeam & fulgentem gemmis in Cæſaris capite coronam expectaret. Nec disſimilis animi habitus in graui parùmque hilari eius oculo notabatur, ita vt cla-

dem, quæ

dem, quæ pridie accepta ad Budam fuerat, præſagire videretur. Reuocauit tamen eum à ſeueris cogitationibus Maria Aragonia ipſius Vaſtij vxor, cunctas ætatis ſuæ fœminas excellentis formæ, præclaræque virtutis, & fauentis Fortunæ muneribus antecedens: nam quum ſæpe anteà illuſtrem pudicitiæ famam fœlici fœcunditate nobilitaſſet, tum fortè marem pepererat. Huic ſummi honoris cauſa Cæſar, quum ſacro fonte lauaretur, humaniter præſtito Chriſtianæ pietatis officio adeſſe voluit, eumque de nomine Carolum appellauit. Ita vt mox comiter in ea feſtâ hilaritate nobiles matronas ad tibiarum modulos ſaltantes ſpectaret. Aduenere demum legati ſingularum ciuitatum, menſtrui tributi onera peracerbè afflictis populis impoſita deprecantes: ſed eas preces vel iuſtis querelis ſuppliciter additas ita audijt, vt parum clementer in aliud tempus reijceret, triduoque poſt nullam indulgentiæ ſpem; ſed eundem & quidem ab ipſa remedij deſperatione grauiorem miſeris gemitum relinquens, Genuam contendit, vbi ex Ferdinandi fratris literis de Germanorum clade; Turcarumque victoria, & Solymani aduentu certius cognouit: quo nuncio adducti Vaſtius atque Auria dictis ſententijs ſuadebant, vt petendæ Africæ conſilia in vernum tempus differret, & cum his quas conſcripſiſſet Italicis cohortibus & Germanorum legione quam adduxerat; in Italia moraretur, vt inde ad opem fratri ferendam deterrendóſque Barbaros, reuerſuri ſpeciem præberet, tueretur que interim Italiam aduerſus Gallos, quos nulli ómmino occaſioni defuturos proſpicerent, ſi aliquod forte incommodum, aut vi Pœnorum, aut iniuria tempeſtatis acciperetur. Nihilo ſecius Cæſar ſtabili propoſito conſtantiæ nomen vel magno diſcrimine retinendum ratus, in Africam abnuente etiam Fortuna transfretare conſtituit, vt Turcas in Pannonia bellum gerentes contempſiſſe potius quàm timuiſſe videretur. conuerſus enim ad eos qui in conſilio erant, magna, inquit, ratione, vt in Italia permaneam ſuadetis, ſed multo maiore arbitror in Africam contendendum: nam ſi ſubſtitero, è Germania certè reformidatis Turcis diffugiſſe videbor, cuius admisſi dedecoris opinio tolli non poterit, niſi ſuſceptis innixi conſilijs exoluendo promisſis fidem, & maturè tractjendo, iudicij atque animi noſtri famam bono euentui commendemus. Fortunam enim, quæ nos terra deſerit; per fluctus fortiter audendo experiri lubet: quum Algerium multis de cauſis, priuſquam maria hybernis aquilonibus claudantur, expugnari facilè posſit: cuius voti ſi me Dij compotem fecerint, contemnemus certè Gallorum minas, atque his profectò clasſibus & copijs, quibus ſtipendia graui ſumptu perſoluta videtis, ſi temere ſeſe commouerint, vltrò eorum audaciam retundemus. Interea Paulus Pontifex ab Roma æſtuoſo itinere Casſiam emenſus viam Lucam peruenit, improbantibus medicis, quod lethale foret, niſi pleno imbre infractis caloribus ab Vrbano cœlo diſcesſiſſet. Sed is vel exactæ ætatis ſenex, certo ſemper ingenij vigore, & temperata ob idque fœlici vitæ diſciplina, ita fallebat annos, vt cuncta ætatis pericula quæ publicam ſalutem includerent facilè contemneret. Quid enim mihi vita opus eſt, ſæpe dicebat, niſi vt hæc ſuprema officia, quæ vnam omnino ſacri nominis perſonam reſpiciunt, cadenti reipublicæ optima fide perſoluamus? quandoquidem diuinis ita monemur fatis, vt pietati & voto pu

blico vel morte ipſa ſatis facere, quàm infami deſidia vitæ cupiditatem extendere malimus. Quòd ſi inſanire principes pergant, & magnus Deus à ſalute Chriſtiani populi penitus auerſus ſuſceptis votis adeſſe nolit, natura quidem vel in otio, vel in labore non intempeſtiuum vitæ finem afferre poterit, præclari certè ſtudij perpetuæque voluntatis honeſtam famam nulla vis inuidiæ nobis eripiet. Nonnulli quoque ſenatores euntem retentare conabantur, imprimiſque Franciſci regis legati, qui in nullam ſpem pacis ituro, poſtquam ab ea Cæſar auerſus obduraret, non modò valetudinis in commodum, ſed parum etiam ſyncerę ęquitatis calumniam imminere diſſerebant, quoniam timerent, ne Cæſar honeſtisſima petitione in belli Punici ſumptum pecuniam impetraret, quæ demum occulto conſilij exitu ad excidium Narbonenſis Galliæ verteretur. Magnorum enim principum congreſſus atque colloquia abſentibus ſemper ſuſpecta, in alienàmque perniciem verti occulta conſpiratio ne exiſtimantur. Propterea Franciſcus, ne ſe incauto atque imprudente Prouinciam admota claſſe repentinus hoſtis inuaderet, ad Masſiliam & ad Rhodani pontes legionarios Gallicæ diſciplinæ pedites, & veteranas equitum alas vt præſidio forent maturare iuſſerat. Sed Paulus vti fruſtra aliàs ad Niceam recrudeſcentia pereuntis reipublicæ vulnera omnino Cæſari detegenda, indicandaque vitia ſerpentis peſtis exiſtimabat, vt vno concordiæ remedio ſanarentur, ac præclerè Dijs ac hominibus teſtatum foret, neque ardens ſtudium, neque vehementes preces, neque in ſummo vitæ contemptu diligentiam in optimo ſacrorum principe defuiſſe. Ea quoque de cauſa vt ire pergeret magis ac magis accendebatur, quòd ſuborta erat inter Franciſcum & Cæſarem noua ſimultas, veluti inducijs Rinconis atque Fregoſij cæde violatis, veteriſque odij flamma, compreſſa aliquadiu induciarum fide, in multo atrocius quàm anteà belli incendium exarſura credebatur. Egerat per aliquot annos Byzantij Antonius Rinco Franciſci regis legatus apud Solymanum, vti ſæpe diximus, remiſſusque à Barbaro paucis antè menſibus in Galliam ad regem peruenerat, comitante cum ala equitum Cæſare Fregoſio, ne per Bergomatium fines & Volturenam vallem, ad Curiam Rhætiarum tranſeunti a Cæſarianis inſidiæ tenderentur. Cæterùm acceptis nouis mandatis à Rege, quæ ad confirmandam amicitiam pertinebant, rediturus Byzantium, ſuperatis Pœninis Alpibus in agrum Taurinum inter præſidia Gallorum deſcenderat, vt inde ſe Venetias proriperet, ac demum tutisſima nauigatione in Epirum adueheretur. Placebat Rinconi per ſe obeſo, & fortè ceruice ac humeris ex ſtillicidio laboranti, vt iactatio vitaretur, duobus nauigijs ſecundo Pado deuehi, fruſtra improbante Fregoſio, qui vel in publica induciarum fide cum regij commodi, tum priuatæ ſalutis rationem Hiſpanorum ingenijs minimè committendam ratus, per eaſdem vel aſperas Rhætorum Alpes reuerti aut certè noctu pernicibus equis Placentiam peruolare mallet. Sed fatalis illius pertinacia huius prudentiam facilè peruicit, vt amborum interitu dirus Chriſtiano nomini caſus incideret, quo inteſtinis affecta malis reſpublica, nihil iam non auſuris in perniciē noſtram Barbaris proderetur. Ab Hiſpanis enim qui per ſpeculatores cognita eorum nauigatione in inſidijs terra pariter ac flumine diligenter excubabāt quum, meridie ad Ticini hoſtiū perueniſſent, ab armatis

lintribus

lintribus,qui tecti fronde ex occulta ſtatione repente prodierant,circumuenti iugulatiq; ſunt. Perijt cum Fregoſio Bonifortius centurio, ſeruatus autem eſt Camillus Seſſulanus Fregoſianæ alæ præfectus, iſque cum omnibus nautis ne patratæ cædis fama certo indicio vulgaretur ; Cremonam deuectus eſt, & in arce cuſtoditus . Alterum porro nauigium, in quo erant comites cum ſcrinijs multaque pecunia, occupatis hoſtibus in aduerſam ripam intactum fœliciter euaſit,indeque vectores ſimul, & nautæ terreſtri itinere per nemoroſos calles occultati Placentiam allato rei geſtæ nuncio peruenerunt. Cæterum cadauera poſt duos menſes elapſi cuſtodia nautæ ; iuxta confluentes Padum & Ticinum ſemiſepulta, ob idque diſcerpta feris, & tabe conſumpta monſtrauere, ita vt Fregoſij manus ex antiquo vulnere vno manca digito facile noſceretur, ac augendæ repræſentandæque iniuriæ cauſa ad Franciſcum, ab vxore, quæ caſum deplorarat, auulſa cadaueri & loculo condita deferretur.Scio Gallos non inepta ſuſpicione;nequaquam eos ſtatim interfectos putaſſe,ſed prius in quæſtione cruciatos,vt arcana legationis tormentis elicerentur : ſed de hac ſubtili coniectura, quum nihil adhuc compertum ſit, rem vtique dubiam in medio relinquemus. Verum ab eo atroci facinore Alfonſus Vaſtius, qui Ciſalpinæ Galliæ cum imperio præerat ; incredibili inuidia deflagrauit, quod inducias in nouem annos ad ſummam ſpem pacis Niceæ indictas, violaſſe; & contra naturam generoſi eius ingenij, inhumana cæde cruentus euaſiſſe videretur: tanquam famæ ſuæ minime parcendum putarit, modo apud Cæſarem, vel ignobili & criminoſo officij genere gratiam mereretur. Sed Vaſtius eius impoſitæ contumeliæ notam vel iure, vel perſcriptis,ac ideo publicatis libellis ita diluit, vt id poſtquam iure cognoſci non poterat, vel ſingulari certamine, ſi dignitate compar offerretur, diluturus eſſe crederetur.Cæterum complures Rinconem iure cæſum exiſtmarunt,quod inuidioſiſſimæ legationis munere ſuſcepto, aduerſus Chriſtianum nomen Barbaros concitare, occaſionesq; gerendi belli indicatis Cæſaris conſilijs demonſtrare diceretur.Fregoſio autē immerenti vitā malignitate atq; odio ereptā dicerent,quod vir bellicoſus & acer,ad Genuę totiusq; Ligurię principatū aſpiraret,vigente adhuc apud populū non ingrata Iani patris memoria, qui Genuenſiū princeps extitiſſet.Itaque Pontifex Lucam venit,præmiſitq; Alexandrū Farneſium Cardinalem, qui Cæſarem ad Viæ regiæ ſtationem triremibus adpulſum, venientemque ab octauo lapide exciperet. Ad portam autem affuere Cardinales ac antiſtites,atq; item ordo Lucenſis,qui intrantem ſub vmbella deducerent. Curia prætoria,vbi decuriones ſedent, Cæſari data,Pontifex ad antiſtitis domos templo maximo coniunctas diuertit. Ter Cæſar ad mutua colloquia Pontificem adijt,ille Cæſarem ſemel.Introductusq; eſt Moninius Galliæ regis legatus,ad id tum miſſus,vt quereretur Fregoſium atq; Rinconem captos, atq; eos ſibi reddi poſtularet:neq; enim tum interfectos eſſe conſtabat. Cæſar ad id,apud ſe ius induciarum inuiolatum eſſe inuiolabileq; manſurum reſpondit,quicquid vero illis diſſimulato habitu nequaquam nomen profitentibus, dum in Pado nauigarent,præter ſpem accidiſſet ; iniuſſu ſuo & ſe ignaro penitus accidiſſe.proinde ſi admiſſi facinoris authores indicarent,eos omnino comprehenſurum,et ad ſupplicij pœnam Gallis traditurum. Res vti in Pado acta erat, per nautas indicata non obſcuram habebat coniecturam : neque Paulus

induciarum, quarum ipſe ad Niceam author extitiſſet, diſceptator eſſe poterat. Quoniam de his an ſtarent, vel eo ſcelere violatæ eſſent, iudicium ferre intempeſtiui atque omnino ancipitis negotij res fore videretur. Facilè demum fuit Pontifici optimis literis ac humanis rebus vehementer erudito, apud Cæſarem in tanto præſertim recentique ad Budam accepti vulneris dolore, ſingulas plagas, quas nobis Barbarus hoſtis inflixerit enarraſſe, oſtendiſſeque pericula, quæ affectæ ruentique Reipublicę de cœlo imminerent: poſtquam infami contumacia ad exitialem inſaniam, dum priuatas rationes inteſtinis armis tuemur, ruina publica oppresſi perituri ſimus. Erant non iniquæ pacis conditiones, & Carolo quidem Sabaudio longè gratisſimæ, quibus Franciſcus pro Carolo filio Mediolanenſe imperium præcipuo Cæſaris munere depoſcebat, quum inde demum cunctas Galliæ facultates, & copias ſacro indicto bello collaturum profireretur. Contrà Cæſar iratus Gallo toties, victo ac tum indomitos ſpiritus gerenti, quid antiqui & recentis ſui iuris, quid deniq; ſuæ ſecuritatis ac dignitatis foret grauisſimè diſſerebat, inuidere prorſus Fortunæ ſuæ Gallum cæco liuore corruptum, qui perturbare omnia, impedireque victorias ſolennibus votis piè conceptas, & denique Barbaris ad commune excidium irrupturis viam ſternere mallet quàm ipſum pati verè eſſe Cæſarem, Auguſtoque in Italia imperio potiri: ad quod non ambitioſis armis, ſed optimo iure et præclara atque inopinata quidem hæreditate peruenerit. Neque ſe adeo Italicarum rerum imperium, aut ignarum Gallicæ cunſuetudinis, vt ſi Mediolano liberaliter decedat, minimè timendum exiſtimet, quin à Gallis noua ſemper ac immoderata cupientibus reliqua Italiæ atque Siciliæ imperia protinus inuadantur. Eam enim, inquit, pacem ſemper optauerim, quæ ad honeſtum decus perſequendis Barbaris occaſionem aperiat, non quæ ad inſignis ignominiæ nomen intempeſtiuè liberalem auitis regnis expoliet. Pontifex vbi nihil de pace impetrauit, ſuadere conatus eſt, vt quas in Africam copias eſſet traiecturus, poſtpoſita nauigatione Turcis opponeret, ad fratris Auſtriæque præſidium, ſi ea recenti victoria Solymanus vteretur. Sed Cæſar fatali innixus conſilio in ſententia permanſit: nihilque magis eo colloquio decretum eſt, quàm vt concilium, quod petebat Cæſar, & Pontifex vti rectè peragi poſſet exoptabat potius quàm ſperabat, in annum ſequentem indiceretur. Id verò decretum plerique diuinarum ac humanarum rerum vſu periti, & libero voto publica tantum commoda reſpectantes intempeſtiuæ atque præpoſteræ voluntatis eſſe iudicabant: quando nihil abſurdius videretur, quàm vnum in locum atque conſenſum totius Chriſtianæ profesſionis antiſtites euocare, qui de ſacris dogmatibus morumque cenſura conſtituant, priusquam inter reges poſitis odijs humanarum rerum controuerſiæ finiantur. Expetendam enim prius atque parandam pacem, maturæ demum ſalutarem ſynodum fœlici fœtura parituram. Propterea non temere veteris ſeculi patres regesque illuſtri pietate ad cœleſtia bona potius quàm terrena ingentibus animis anhelantes, pacem optimam optimæ & iuſtisſimæ parentem appellauiſſe, quum tranquillæ & ſecuræ pacis beneficio coeuntibus regibus plures ſublatas hæreſes infinitaque Reipublicæ vulnera concilijs vbique terrarum celebratis, obducta atque ſanata meminiſſent. Quas enim vel odiorum nubes, vel bellorum rempeſtates, Claramontenſis ſynodi ſerenitas non diſiecit & depulit? quem demum dignitatis amplitudi-

amplitudinis & gloriæ prouentum Chriſtiano nomini non attulit? Sed tum in ſacroſancto Pontifice ſumma vigebat authoritas, religioſa populorum om nium veneratione conciliata, corroborataque maximorum regum obſequijs; ac ardentibus ſtudijs: ita vt illi Gottifredum ad Hieroſolymas ſacra vadentem via ſubſecuti, verè Chriſtiani Heroes, Federicus Ænobarbus imperator, Ludouicus Galliæ, Richardus Angliæ, & antè eos Boemundus Apuliæ reges, milleque alij reguli magnitudine animi maximis pares, auita regna facilè contempſerint, de iure ſuo deceſſerint, lites & grauisſimas vltro ſimultates Reipublicæ condonarint, quæſitæ ſcilicet pacis laudem odiorum libidini tactis religione animis præferentes. Quoniam haud dubius in cœlum aditus mirifica pietate, & decora bellicæ virtutis monumenta æternis eorum nominibus pararentur. Sed illi non ideo ad Niceam, de Turcis, de Perſis ad Antiochiam, & de Saracenis ac de Ægyptijs ad Hieroſolymas Chriſtiana trophæa defixerunt, vt cum ſummo dedecore, pudoreque huius ſeculi, ſucceſſoribus ſuis dementiam, impietatem, atque ſecordiam exprobrarent: quandò ab illis glorioſè parta, & iampridem fœdè amiſſa recuperari poſſe diffidimus; nec iam in tanta noſtra deſidia, tantoque Barbarorum audaciæ ſucceſſu, aduerſis à pietate atque concordia omnium animis, patrimonia, aras, & penates ſatis alacriter tueamur. Cæterùm Pontifex, Deum maximum diuosque omnes de more, vt nauiganti Cæſari fœliciter aſpirarent, ſuppliciter precatus, quum Octauium Farneſium ad ponendum militiæ rudimentum in ſoceri Cæſaris contubernio, ſtudij ſui atque beneuolentiæ obſidem collocaſſet, per Piſtorienſes montes Bononiam contendit, atque inde per Æmiliam atque Flaminiam modicis itineribus in Vrbem eſt reuerſus. Interea Cæſar Italicis cō hortibus, quas Camillus Columna, & Auguſtinus Spinula ſubitario delectu conſcripſerant, atque item ſex millibus Germanorum, quorum duces erant Georgius Ratiſponenſis, et Baro Seiſnecus natalium claritate nobilior, in oneratis naues diſtributis, è Lunenſi portu ſoluit, cum triginta qinque roſtratis nauibus, edixitque magnorum nauium magiſtris, vt ad Baleares inſulas curſum intenderent. Sed in altum prouectas quum oborta tempeſtas in conſpectum Corſicæ detuliſſet, atque ita diſieciſſet, vt per biduum aberrarent, Cæſar mitioribus demum ventis in Syracuſanum portum, quem hodie ab oppido præciſæ rupi impoſito Bonifacium vocant, claſſem intulit. Id oppidum in extrema parte inſulæ Sardonio freto imminet, deſpectatque Sardiniam modico traiectu in auſtrum exporrectam. Collectis demum nauibus & pacato mari ad Hypſitanas aquas flumine Thyrſo portuque & Algarenſi nouà vrbe nobiles prouectus eſt. Eo quo appulit die, bicipitem vitulum agreſtis mulier Cæſari dono obtulit, auerſantibus cunctis id monſtri omen; poſtquam in primo curſu venti inſtabiles oſtentatæ ſerenitatis fidem improbè feſelliſſent. Inde quoque quum Baleares peterent, alteram ab Africo ſubijt procellam, prima quidem labore atque periculo ſæuiorem, quum fractis quorundam antennis velisq; diſcerptis per aduerſus fluctus longa vehementique remigum defatigatione in minoris inſulæ portum, Barchini Magonis nomine celebrem, contendiſſent. Ab hac demum Cæſar in maiorem Balearem tota claſſe traiecit, ſingulari affectus lætitia, quod Ferdinandus Gonzaga, Siciliæ præfectus, per opportunè cum Siculis triremibus onerarijsque Italicis centum quinquaginta nauibus appulerat: is nautici præſertim panis &

reliqui commeatus ingentem copiam, vel longo bello ſuffecturam attulerat. Expectabatur autem ab Hiſpania cum ſua claſſe Mendocius, ſed ille Cori flatibus coactus, quum imperatæ nauigationis curſum tenere nequiuiſſet, vltimi conſilij propoſitum ad tempeſtatis occaſionem flectens fœlici compendio Algerium rectà contenderat. Ita Cæſar diligentiæ Mendocij nihil diffiſus, ratusque id omnino eueniſſe quod acciderat, hortante Auria ſecundo vento vela dedit, biduique nauigatione Algerium peruenit. Quum appropinquaret claſsis, admirabilique ordine expanſa atque directa in conſpectu hoſtium conſtitiſſet, duæ prædonum biremes, quæ ab oriente Algerium petebant, à promontorio oram legentes imprudenter in ſinum delatæ ſunt. Earum maiorem Viſcontes Cicada trierarchus roſtratæ ſuæ nauis ictu demerſit, altera veloci remigio incitata intra portus molem incolumis euaſit. Mendocianæ interim triremes promontorium Apollinis, quod hodi Casſineum vocatur, ſuperantes, magna lætitiæ ſignificatione diſploſis omnibus tormentis Cæſarem ſalutarunt, et ſubſequentem Hiſpanicam claſſem non procul abeſſe nunciarunt. In ea erant Cantabricæ Belgicæque naues magnæ ſupra centum, ſed multo plures lenunculi, quos Hiſpani Scarzapinos vocant. Suſtulerant autem præter peditum cohortes, magnum equitum numerum ex totius Hiſpaniæ iuuentute: nam plerique nobiles, neque conſcripti, neque nominatim euocati, ſed priuato ſumptu armis & equis liberaliter inſtructi, vt Reipublicę operam præſtarent, naues ſumma alacritate conſcenderant. His præerat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus, non modo ſua virtute ſuperioribus bellis inclytus, ſed priuato & quidem pernobili voto perilluſtris. ingenti namque pietate magnitudineque animi excitus, Garciæ patris mortem vltum ire properabat: hunc enim in Mœnice inſula ad Gerapolim, contra Pœnos occubuiſſe docuimus. ceterum hęc omnia nauigia velis agebantur, neque ex malacia promontorium ſuperebant. Iam enim venti ſumma ſerenitate inuecta perflare deſierant, ſed à recenti tempeſtate mare commotum & vehementer adhuc fluctuoſum ita planis litoribus allidebat, vt nullo pacto exponi milites in ſiccum poſſent, niſi vmbilicotenus marinis vndis abluerentur, quo incommodo milites affici nolebat Cæſar, ne per ſe tædio maris atque nauſea confectos repentinis ac audacibus Barbaris etiam madidos atque rigentes obijceret, & Hiſpanos quoque duabus de cauſis expectandos iudicabat, vt vniuerſis admotis copijs cum maiore vi tum maiore etiam ſpe victoriæ oppidum inuaderet, & communicare integram rei gerendæ laudem Hiſpanis vellet, quorum precibus ſtudioque & inſigni liberalitate adductus bellum ſuſcepiſſet: ſed ea vel bidui tantum fatali mora, quanquam recta atque honeſta ratione duceretur, non exploratam modo victoriam interpellauit, verum ingenti noſtrorum incommodo ſæuituræ Fortunæ occaſionem aperuit. Interea Cæſar idoneum hominem ad Aſanagam cum mandatis miſit. Is ſignificatione facta pariterque à Mauris reddita (excuſſo enim linteolo fiebat, vt colloquendi cauſa in portum tutò deſcendi poſſet) humaniter admiſſus poſtulauit, vt oppidum vi & fraude ab Horuccio occupatum, & demum ab Hariadeno Barbarusſis fratribus ad perniciem humani generis communitum, extemplò dederet Carolo Cæſari terrarum domino, qui immanium prædonum vltor aduenirſſet. Id ſi faceret, & Turcis abeunde quò vellent, & Mauris incolis incolumi omnium Fortuna, ſuis lagibus viuendi po-

teſtatem

teſtatem fore: ipſum porro ingentia bello paceque præmia laturum, modo ſe in Sardinia natum, & ſacro ablutum baptiſmate meminiſſet. Pulcherrimam enim offerri occaſionem, quæ ad veri numinis cultum redire, maximique ſo- biter imperatoris fidem & liberalitatem complecti poſſet: ut de crudeli tyran- no exactæ virilitatis iniuriam vindicaret. Quod ſi cunctandum, & vim tanti apparatus expectandam arbitraretur, incluſos proculdubio eundem pertina- ciæ exitum laturos, quem funeſto exemplo ad Tunetum pertuliſſent. Ad ea Aſanagas reſpondit, inſanum omnino ſibi eum videri, qui oblata ab hoſte con ſilia ſequeretur: interrogavitq; renidenti ore, quanam fiducia adductus Cęſar, oppidum expugnare poſſe confideret, quum ille extemplo hoc, digito oſten- dens claſſem, quem videtis, tormentorum apparatu, veteranorumque pedi- tum ac equitum virtute reſpondiſſet: & nos quoque in riſum effuſus ſubiecit Aſanagas, pari præſidio atque artificio mœnia defendemus, ut locum binis iam veſtris cladibus nobilem, nova Cęſaris calamitate clariſsimum reddamus. Erat enim vulgatum Algerij anum grandævam magicis artibus & mirabili vaticinio maxime celebrem, quæ antea Didaci Verræ & Vgonis Moncatæ naufragia & clades prædixiſſet, Algerianis publice dixiſſe, ita ut oraculo tem- pus præſcriberet, quo Chriſtianus imperator oppugnare oppidum auſus, ab infœlici conatu, magnam terra & mari calamitatem eſſet aditurus. Eius autem vaticinij famam in ſpem ſecundi eventus confirmandæ multitudini opportunam, ita alebat ac excitabat Aſanagas, quanquam magicas vanitates aſtuto militarique ingenio non admitteret, ut non iam erigere ſuorum ani- mos: ſed noſtrorum quoq; mentes, quum ſe importuoſo in litore in hyemem coniectos perſpicerent, terrere videretur. Erant in præſidio Turcæ tantum o- ctingenti, ſed magna ex parte equites, ſummæ ſpei ſummique roboris manus, ad paucos enim Aſanagas erat redactus. nam multi viri fortes Mendociana, ut diximus, navali pugna perierant: multi cum Draguthe archipyrata, ab Au- rianis in Corſica capti fuerant: deleverant & aliquot eorum navigia varijs in locis Rhodiæ, Neapolitanæ, Siculæque triremes: ſed multo plures etiam deſi- derabantur, qui tum forte ipſius permiſſu aberant, & apud Sciriphum inte- rioris Mauritaniæ regem religionis authoritate ac armorum gloria floren- tem, adverſus Luſitanos ad Athlanticum Oceanum militabant. Reliqua multitudo vix quinque millium numerum implere ferebatur. Conſtabat au- tem partim ex Mauris indigenis, partim e Granata Bæthicæ oriundis: acce- debant & multi e Balearibus inſulis, qui ſuperioribus temporibus cœpta re- bellione ob idque pœnam timentes ad Mahometanos ritus confugiſſent. Sed Numidarum duces magnum equitum & peditum numerum effecerant, qui extra urbem vagi patentibus in locis noctu ac interdiu laceſſentes noſtrorum agmina perturbarent. Hos diligenter Aſanagas propoſita mercede miſsiſ- que muneribus ad opimæ ſpem prædæ ſuopte ingenio nobis infenſos e pro- ximis regionibus evocarat. Neque cuiquam vel parvos liberos vel uxores ex oppido in tutiora loca & remotas arces educere, aut ulla omnino ſigna timo- ris dare liberum fuit, indicta ſcilicet ſupplicij pœna, ſi quis animo conſterna- tus, parum alacrem in periculo oſtendiſſet vultum, aut minus virilis conſi- lij vocem edidiſſet. Cæſar per Auriam exploratis litoribus ab occidentali par- te, quæ frequentibus ſcopulis erat incommoda, & ſuperioris naufragij recor- datione infauſta videbatur, ad tutiorem ab Oriente ſtationem claſſem appli-

cuit: eo ad deſcenſum ordine conſtituto, ut ſexaginta roſtratæ onerarias ſubeundo demittentes ſe milites exciperent, exceptoſque ſtatim ſcaphis, actuarijsque naviculis imponerent, à quibus in litus continuò deferrentur. Tanta autem fuit in obeundo munere omnium diligentia expeditaque celeritas, ut quum inſilientium multitudini plures ſcaphæ, inter ſe alacriter officijs certantes, abundè ſuppeterent, peditatus omnis, nihil præter arma ferre iuſſus, momento temporis in litus deſcenderit. Cæſar quiete & cibo recreatis militibus tres acies numero militum pares inſtituit: erant enim præter equites, & evocatos, ac officio & voluntate auctoritatem atque fortunam Cæſaris ſecutos, circiter viginti millia deſcriptorum peditum: ſingulis autem aciebus terna currulia tormenta ad deterrendos procurſantes Numidas attribuit: progreſſusque inde aliquot ſtadia non procul ab oppido conſedit loco tuto atque opportuno: nam caſtra ea ratione locata erant, ut binis utrinque foſsis natura munirentur, quas delapſi iugis torrentes, ſicuti repentinæ aquæ fert impetus, adeo profundè excavarant, ut ſubter exeſis defractiſque marginibus, neque equiti, neque pediti commodus niſi per pontem tranſitus daretur: ad levam porrò ita aſſurgebat collis, ut eductis in verticem tormentis interiora oppidi ædificia dirui atque infeſtari poſſe viderentur. Algerium olim Iubæ regia, uti alio loco diximus, à Romanis Cæſarea Iulia vocata, in tergo aſperos & excelſos habet montes: directa autem muri fronte ad ſeptentrionem mari alluitur. Inſula verò parva, arce nuper inſignis, eam Hiſpani Pinnonem vocant, obiecta oppido portum efficit, ſed neque tutum à Borea, neque multarum navium capacem, quanquam Barbaruſſa, uti alibi meminimus, erepta Hiſpanis arce atque ea diruta ad inſulam egregio conatu molem adiecerit, ut continenti iungeretur, quum translatis in id opus è claſſe Chriſtianis remigibus ingentes lapides è Tipaſæ ruinis aſportaſſet. Cæterùm oppidi mœnia ſenſim educta in colles ad meridiem: ita molli flexu cuneantur, ut erecti trianguli faciem procul oſtendant. in ſummo enim faſtigio propugnaculum inductæ calcis albo conſpicuum ad parvæ arcis & ſpeculæ ſimilitudinem exurgit: privata autem introrſus ædificia, quum à planiore iuxta litus regione ſenſim recedant, in montem veluti extenduntur, decenti vel ob id ſerie, quòd ſupra tecta ſingularum ædium alienis extantibus feneſtris ſubiecta maria deſpectantur. Curvatur autem litus lunato flexu ab oppido ad promontorium Matafuſium, in quo antiquæ urbis Tipaſæ, quondam à Romanis Cæſaribus Latij iure donatæ, extantes adhuc reliquiæ viſuntur. Toto autem eo tractu oblonga, ſed anguſta planicies extenditur. nam ubi à litore aliquot ſtadijs receſſeris, ſenſim enaſcentes tumuli deſinentem planiciem excipiunt. inde enim tota regio innumeris collibus intumeſcit, abſceditque ſenſim augente natura in altiſsimos montes, qui longa ſerie oppidum à tergo præcingunt. Vlteriora ad Numidas pertinent, qui more ſuo divagantes translatis armentis atque mapalibus non infertiles agros, conceſsis ad annuam quietem glebæ inducijs fœliciter arant, & multo pecore, quo uno ſummæ eorum opes cenſentur, herbidi ſoli campos depaſcunt. Cæſar tribus per nationes diſtinctis caſtris, ab oriente oppidum complexus, in maximam ſpem veniebat expugnandi oppidi, quòd ſibi ad eam partem tormenta producere, atque acriter oppugnare ſtatuenti claſſem magno uſui futuram iudicabat, quum è triremibus, ſummiſque malis atque carcheſijs magnarum navium

propu-

propugnantium hoſtium latera ex obliquo tormentis peti poſſe proſpiceret: murus enim per acclivia perpetuo collis dorſo erectus, uno extructo aggere, ſicuti planis in locis opportune fieri videmus, neque protegi, neque defendi poterat. Hiſpani ſub præaltis montibus editiora loca tenuerunt, circa medios colles Germani iuxta prætorium conſedere: Itali autem planioribus locis ad mare, ac ideo portæ oppidi magis propinquis. Interim dum tormentorum apparatus adminiſtrante Petro Cova, qui ei negocio cum imperio præerat, navibus educitur, & equi per trochleas moliendo ſuſpenſi, demiſsique funibus exponuntur. Numidæ in ſummis montibus ſupra Hiſpanos magno clamore edito ſe oſtenderant, omni telorum genere deſuper ſubiectos facile ferientes: notis enim montium tramitibus ſe demittebant undique veloces & repentini, ſed more gentis procul laceſſendo potius quàm cominus urgendo pugnam ciebant, quibus præliolis toto integro die ad noctem uſque certatum eſt, nullo quidem periculo, ſed longa Hiſpanorum defatigatione. nam inductis etiam tenebris Barbari, alij alijs ſuccedentes, neque à loco, quem inſederant, neque ab inſtituta iaculandi conſuetudine diſceſſerunt. Vbi enim excitati ignes viſebantur, in eas continuò partes magna vis telorum, lapidumque præſertim modò grandinis effundebatur: cui incommodo noſtri extinctis repente ignibus occurrebant, ſilentio expectantes lucem, ut tandem collato pede certaretur. Ità ſub exortum Solis cohortante Alvaro Sandeo caſtrorum magiſtro Hiſpani vel per ardua atque impedita fortiter enitentes deiectis, pulſiſque Numidis montium vertices occuparunt, nactique paſtorales caſas, ad quas in ſpeciem munitionis ſe reciperent, conglobati conſtiterant. Eo die tanta confluxit Numidarū multitudo, ut noſtri penè circumventi, quum duas acies feciſſent, in orbem pugnare cogerentur. Sed Sicilienſium cohortium virtute Numidarum audacia premebatur: haſtati enim fulgentibus galeis atque thoracibus muniti, iacula facile contemnebant, & ſclopettarij à lateribus inſultantes, plumbeis emiſsis glandibus avertebant. Numidæ pedites è iuventute deliguntur, ſeminudi, promiſſa cæſarie, nihil præter iacula geſtantes, equitibus ſe permiſcent; atque ita mutuo confiſi præſidio rem gerunt, tantaque pedum velocitate congreſſus noſtrorum devitant, ut à ſtatarijs non facile vulnerarentur. Equitum verò prælongas & præfixo utrinque ferro ancipites lanceas, ad averſos etiam ictus arte mirabili quaſſantium ea erat agilitas, ut nemo noſtrorum acie excederet, quin ſtatim interceptus lethali cuſpide figeretur, ſcutis ad effigiem cordis è corio oblongis & levibus ſeſe atque equum in occurſu receptuque uſque adeo habiles protegunt, ut exiguo ſummi periculi præmio ad condictum propoſito, ſeptena iacula intorquenti ſe offerant, ſingulaque vel haſtæ celeri commotione detorqueant, vel ſcuto in obliquum exporrecto certiſsimè declinent. Interea dum Numidæ in noctem uſque ex omnibus locis decurrendo ante caſtra volitarent, & cuncta apud noſtros, quæ bellica ratione inſtitui explorarique poterant, egregiè proviſa viderentur, fortuna Chriſtiano nomini multo quàm unquam anteà gravior ac infeſtior ſpes Cæſaris interrupit. Ipſo ſiquidem tormenta, equos, commeatus, ac impedimenta exercitus expectante, imber à prima ſtatim vigilia maximè gelidus ac procelloſus adeo intempeſtivè & graviter eſt effuſus, ut quum tota nocte nihil remitteret, totus exercitus ingenti accepto incommodo perfunderetur, turbulentiſsimaque obiter tempeſtas mari repen-

tè orta, claſſem iactatam immenſis fluctibus compulſamque vehementer ventorum turbine, miſerabilis naufragij periculo in litus adigeret. Excubabant extra caſtrorum foſſam, quam lapideo ponte iunctam diximus, tres Italicæ cohortes, quas Camillus Columna medijs fermè ſpacijs ab oppido & ponte inter acclives tumulos ficus arbuſculis cõſitos ita collocarat, ut ſenſim per ardua collium extenſis manipulis ad Germanos uſque pertinerent. Eæ quum denſiſsimæ pluviæ, ſævique frigoris iniuriam tolerantes integram noctem in ſtatione perſtitiſſent, tot malis uſque adeo confectæ ſunt, ut nec afflictis corporibus animos, nec corpora languentibus animis ſuſtinerent. neq; enim vel ſtare, vel humi procumbere facultas dabatur: quum eius ſoli plana pariter atque ardua prætalto & lubrico cœno, quod ad ſuras uſque impreſſa veſtigia devoraret aut eluderet, impedita tenerentur. In has cohortes inalbeſcente cœlo Turcæ equites, Maurique pedites intermixti, qui ſumma vigilantia noſtras ſtationes obſervabant, intellecta occaſione celeriter eruperunt, tantaque vi undique magno clamore edito ſagittis, iaculis, & multò maximè lapidibus adorti ſunt, ut quum iam à pluvia extinctis funiculorum ignibus lagunculisq; ſulphurei pulveris madefactis ſclopettorum uſus penitus eſſet ereptus, pauci haſtati ingruentium impetum ſuſtinerent, & reliqui omnes in fugam verterentur. Sed conſiſtere auſos ab longa utique vigilia ac inedia ſemivivos, algoreque trementes Turcæ celeriter obtruncarunt, interfectoque ſignifero Celleſiæ cohortis, vexilloque diſcerpto, fugientium tergis inſtiterunt, tanta audacia perſequendo cædendoque, ut quum trepidos in caſtra compellerent, nonnulli hoſtium foſſam ſuperarint, ad tabernaculaque pervenerint. ex his præferocem Maurum cominus congreſſum Lucidus Romanus quanquam ſauciatus fortiter interſecit. Exaudito fugientium tumultu Camillus à Cæſare miſſus protinus eò devolarat, conglobatasque aliquot cohortes ultra pontem in hoſtes eduxerat, Barbarique iam confirmatis noſtrorum animis repulſi atque impetum remittentes, veri aut certè ſimulati timoris & tumultuarij receptus ſigna dabant: quum Ferdinandus Gonzaga, cuius prima ſecundum Cæſarem in exercitu erat authoritas, iratus cohortibus loco pulſis ſupervenit, cohortatusque viros fortes, ut fugæ dedecus nobili conatu diluerent, in hoſtes impetum facere atque acriter perſequendo intra portas compellere iuſsit: id verò Columna niſi magno cum periculo fieri poſſe teſtabatur: ſed Gonzaga generoſi ardoris plenus vel iniqua ſorte, gravique periculo ignominiam Italis omnino demendam exiſtimabat, irrumpendi in oppidum occaſionem dari poſſe ratus, ſi coniunctis in fugam Barbaris intermixti tutique ob idà tormentis ad portam incitato curſu convolarent. Nec mora cohortes duce Auguſtino Spinula magna alacritate, magnoque impetu hoſtes invadunt, in fugam concitant, cædendoque terga intra portam compellunt, tanta vi celeritateque ut noſtri obductas repentè valvas in porta contingerent, & multi hoſtium excluſi, notis itineribus ad averſam portam, & in montes elaberentur. Tum verò Barbari ex ipſa muri corona in temerè progreſſos omnis generis tela & tum maximè lapides iacere, ſauciare, ſternere, terrereque clamoribus, & illi qui extrinſecùs refugerant ad pugnam reverti: porrò qui portam clauſerant, rurſus erumpere, & hærentes noſtros aut ſe recipientes adoriri. Neque Italis, quum calentibus animis adveniſſent, vigoris conſtantia deerat, ſi tutam ad receptum viam Fortuna reliquiſſet: miſsilibus enim obruti

ſtrati-

ſtratiq́ue tormentis, uti in ipſo conatu ſpe deceptis facilè accidit, conſilij inopes, ora atque animos in fugam verterunt, non confertis quidem: ſed per diverſos calles diſsipatis agminibus. Erant enim tyrones collectitij generis ſubitario delectu feſtinante Cæſare in unum coacti, ita ut milites inter ſe ignoti eſſent, nec in una legione à quoquam alienæ cohortis centuriones atque ſigniferi noſcerentur. Ità peropportunè erumpens Aſanagas, qui ex oris habitu cultuq́ue regio facilè noſci poterat, immiſsis Turcarum turmis & Mauris peditibus noſtros in fugam præcipites egit, uni ferè omnium Rhodij equites, qui ſub navali vexillo pedibus pugnabant, egregiè repugnando per ſinuoſas convalles conſtantiſsimè ſe receperunt, amiſſo ſignifero atque aliquot fortiſsimis viris, qui punicea in veſte candida cruce prætexta galeati toracatiq́ue in poſtremo agmine conſtiterant, ſed perſequentium Barbarorum vim ac inſolentiam paucorum veteranorum mirifica virtus retardavit. In his fuêre cum ipſo Spinula Franciſcus Balneus nobiliſsimè ſtirpis è togata Gallia cohortium præfectus, Titus item Amerinus, & M. Antonius Porretanus, qui ad ligneum pontem (is non longè à porta diſtabat) intrepidè conſiſtentes excepta thoracibus iacula in hoſtes remittendo, haſtisq́ue maioribus provectos & inermes fodiendo aliquot acceptis illatisq́ue vulneribus ſpatium fugæ, & ob id multis ſalutem pepererunt, ſed ea erat inæqualis & lutulenti loci diverſitas inter cavas vias & tumulos ad mare declives, ut Barbari regionis uſu periti, undique validè ac intemperanter urgerent, intermixtiq́ue noſtris, & à ſuis intercluſi, ubique tumultuoſiſsimo & noſtris iniquiſsimo pugnæ genere verſarentur. Erant Barbari cum numero peditum & telorũ genere, tum locorum notitia opportunitateq́ue pluviæ & tanto caſu obortæ tempeſtatis, ac ipſa denique Fortuna noſtris ſuperiores, quum ſclopettarijs, in quibus ad non dubiam hoſtium perniciem certa ſpes victoriæ poſita videbatur, ab imbre diſplodendi facultas eſſet erepta, & pedites Mauri baliſtis arcuferreis, more iam apud noſtros exoleto, veruta vel loricatis lethalia, & arcubus frequentes ſagittas intorquerent, pavoreq́ue & curſu pariter exanimati noſtri pedites ab inſultante Turcarum equitatu ſternerentur. Eo modo noſtri qui ab initio audacius procurrerant, quum noviſsimi agminis in receptu facti eſſent, cædente terga hoſte, quinque ſtadiorum iter ignobili cadentes morte cadaveribus compleverunt, atque hi ante alios qui ad mare ex fuga deflexerant. ibi enim à Numidis, qui conſpecto claſsis naufragio ad prædam devolarant, circumventi trucidatiq́ue ſunt. Sed prima noſtrorum agmina tanta trepidatione ad lapideum pontem, & ad caſtra fugam intenderant, ut nemo ducum in tanta & repentina rerum iniquitate publicæ ſalutis & militaris conſilij rationem perturbato animo retineret, & Dijs iratis cuncta ad ſummam cladem terra mariq́ue uno tempore deleta crederentur. Verùm ipſe unus omnium Cæſar adverſus omnem urgentis Fortunæ contumeliam invictus & intrepidus, ſibi atque alijs eo die ſummus imperator fuit: quum perditis prope rebus opem ferens, opportuniſsimo tempore cum Germanorum legione decurriſſet, præmiſsis è legione tribus vexillis, quibus fuga ſiſteretur, & caſtra certo recentiq́ue præſidio ultra pontem firmarentur: ſed tantus fugientium animos pavor occuparat, tantusq́ue erat incumbentium Turcarum impetus, ut Germani non temerè aliàs terga hoſti dare ſoliti, tanquam linteata capita formidantes, neque aſpectum oculis, neque arma hoſtium firmis pectoribus ſuſti-

nerent, ſed continuò fœdè converſi eodem fugientium agmine raperentur. Tum verò Cæſar provectus equo diſtrictum tenens gladium & fugam increpitans, phalangem promovit, oreque maximè celſo ac impavido, Germanica utens lingua: Quando, inquit, commilitones inſultanti hoſti frontem oſtendetis, ſi quum in veſtigio pro dignitate Chriſtiani nominis, Germanicęq; gentis gloria, & pro ſalute omnium ſit dimicandum, præſente Cæſare, paucóſne & inconditos inermesque Barbaros timetis? Nec mora quum hæc diceret, ad non dubij pudoris motum exorto alacri fremitu, indignabunda legio, quod ad præſtandam operam cohortatione indigere videretur, ſeſe contra hoſtes effudit. Eius adventu permoti Barbari, & quod iam nobilium ducum virtute Italica acies planè reſtituta ſpectabatur, ſubſiſtere pedemq; referre cœperunt: ſeu veriti tormenta curulia impreſsionemque noſtrorum, ſeu ſe ſatis eruptione profeciſſe iudicantes, quum ad ſummã confecti belli victoriam, horribili tempeſtate quaſſatam claſſem perire conſpicerent, & multi, Mauriq; præſertim, ad ſpem certioris prædę, ubi nullum omnino periculum ab hoſte foret, ad ſubiecta litora properarent. Inuſitata enim & planè fatali diverſorum ventorum coniuratione, ad ciendam atrociſsimam tempeſtatem, uſque adeo mare commotum intumuerat, & totis litoribus immani fluctuum repercuſſu frangebatur, ut iactatæ naves nutantibus malis atque inter ſe proris adverſis ac puppibus fervente æſtu concurrentes, anchorarios funes & quosquè validos rudentes abrumperent, colliſæque demum atque diffractæ ſpectante exercitu mergerentur. Eundem quoque tempeſtatis caſum tulère Hiſpanicæ naves, & ad unum Scarzapini omnes, quæ Caſsineum ſuperare nequiverant. Ita ut totum id litus ab occaſu ad Cercellum uſque oppidum, quod paucis ante annis Andreæ Auriæ infelici conatu noſtris cognitum à Turcisque poſſeſſum ſuo loco diximus, eiectarum navium fragmentis ac hominum & equorum cadaveribus ſterneretur. Numidæ enim alij atque alij pariter è montibus conſpecta noſtræ claſsis calamitate celeriter ſe demiſerant, neque inermibus eiectitijs neque fœminis parcentes, ſecus ac Cercellani Turcæ, qui enatantes vel avarè, vel humaniter ad ſervitutem conſervare, quàm interficere malebant. Perière pauciſsimis horis circiter centum & quadraginta navigia, quæ ſine remigio quadratis velis agerentur. Roſtratæ porrò quum à media fermè nocte in multam diem pertinaci remigum contentione & magiſtrorum diligentia in anchoris perſtitiſſent, neque diutius tempeſtatis iniurias ferre poſſent, obruique timerent, iacturam triremis facere ac ſeſe in litus remis & velis vehementer incitare minimè dubitabant. Sed enatantes à Numidico equitatu totis diſcurrente litoribus, ſemivivi & fruſtrà ſe dedentes in ipſo ſalutis limine cædebantur. In his Lazarus Amareus è Genua nobilis trierarchus eſt interfectus, videreq; erat omnis generis liberos oblata ſervitute ſervis remigibus Barbaris ſalutem cum fletu commendantes, ut illorum qui modò converſa Fortunæ conditione cathenas ad tranſtra reliquerant, & ad libertatem exultanter enatabant, ſignificatione & vocibus à Numidarum ſævitia tegerentur. Eratque ſpectaculum diverſis caſibus valde atrox & ubique maximè funeſtum, quum quiſque pro animi habitu, natandique peritia in ipſo certæ cladis ancipiti metu, dum genus mortis præoptat aut refugit, vel merſus undis, vel hoſtili lancea transfixus, ad ſuum omnino vitæ finem deſtinante fato raperetur. Nemo tamen erat, qui non maximè cædem &

vulne-

vulnera perhorreret, navisque discrimen, & tempestatis eventum expectare, quàm prævenire vitæ exitum mallet. Eo modo facilè accidebat, ut ea immanis hostium sævitia, uti vehementer reformidata nautis atque vectoribus, multas triremes, quæ ad naufragium decreto atque incitatione paventium litus appetebant, aliquandiu conservaret. Sed postquam rostrata insignis, quâ Ianetinus Auria vehebatur, uti maximè propinqua litori cohærentiumque triremium pulsata ictibus propelli ac arenis impingi conspecta est, non sustinuit Cæsar, ut spectatæ virtutis iuvenis, & præfectura multarum trimium clarus, nullo ferente opem in oculis ipsius avunculi Auriæ à Barbaris trucidatus interiret, statimq; Antonium Aragonium cum tribus Italorũ cohortibus ad litus misit, quarũ adventu coniectis in fugam Numidis ille quidem ita servatus est, ut eius salutem aliquot triremium iactura sequeretur: multi enim Numidarum timore liberati, consisique præsidio, ut se quoque maris periculo & tot tempestatis incommodis expedirent, proras in litus intulerunt, ac nisi aliquot intrepidi navarchi damni dolore ad acerbitatem & contumaciam ingenia vertentes, districtis gladijs per foros discurrendo & mortem comminando, nisi remos inhiberent & se continerent, vectores & remiges deterruissent, maxima pars rostratarum exemplo superiorum omnino deperisset. Ipse Auria non tam sibi quàm Cæsari iratus, qui disciplinæ navalis rationem & certos inclinantes autumni dies, navigantium observatione prædamnatos neglexisse videretur, incredibili animo contra tempestatem indomitus permansit, suadentiumque preces, ut se conservaret, adeo fortiter reiecit, ut eos acerrimis verbis tanquam publicæ salutis proditores ad imam carinam descendere iuberet. Pari quoque perseverantia Virginij Vrsini Anguillarij quatuor triremes, totidemque Rhodiæ earum æmulatione, vincente metum pudore, & Siculæ aliquod ac Neapolitanæ atque Hispanicæ cuncta tempestatis incommoda fœliciter pertulerunt. Eo casu quindecim omnino triremes desideratæ sunt, quarum detrimento supra tot navium onerariarum naufragia, etiam tum sæviente ventorum rabie, tantus cum luctu dolor, tantaque rerum desperatio, in valde lugubri supremæ cladis expectatione, totum exercitum occupavit, ut nedum tyrones & milites de sua tantùm vita soliciti, sed longè fortissimi duces de publica salute cogitantes animos desponderent. Nunquam enim ab ulla annalium memoria ullas bello copias graviore calamitatum concursu, vel seipsa sævior Fortuna perculerat: quum cibarijs omnibus eo triduo consumptis, nullus quo tantisper inediam ferrent, commeatus adesset, tabernaculaque deessent, quibus in tanta perpetui imbris iniuria, & lutulentæ regionis fœditate ad quietem labore, inedia, frigore, vulneribus, confecti milites tegerentur, in tantisque demum incommodis ingens cura & præterito metu quidem acerbior, omnium mentes magnopere conturbarat, reputatione immanis naufragij, quum tot amissis navibus exoptatus in patriam reditus, in terram Africam proiectis & miseris, fato Cæsaris interceptus esse crederetur. Afflictorum tamen spes, quas apud mortales nulla sortis iniquitas penitus abrumpit, constantia Cæsaris egregiè sustentabat. Ipse enim mirabili alacritate cuncta munia providentiæ militaris ac humanitatis officia cunctis invictus malis, & conspectu maximè serenus adimplevit: nam postquam castra constitutis præsidijs atque vigilijs contra obstrepentes Barbaros firmata sunt, defati-

gatis ducibus, imprimisque Albanio in ipso pugnæ tumultu magno opere fesso, fœdeq; madenti, ut sibi parcerent, quietiq; se darent, imperabat: solabatur saucios, ac in ea tabernacula quæ forte substiterant (nam cuncta pene vis ventorũ everterat) referri foveriq; curabat, ut quum sibi ipsi loricato madefactoq; non parceret, pleniore cum laude voluntates militum promereri videretur. Desideravit eo die hostili occisos manu milites circiter trecentos. In his cecidere præfecti, aut noti centuriones, Ioannes Calaber, Pancratius à Neapoli, Cancinius Ligur, Mirabilis Insuber, & Iacobus Strasoldius è foro Iulio, è numeroq; Rhodiorũ equestris ordinis Didacus Hispanus, Georgius Arvernus, & Guido Roscius Neapolitanus. Vulnerati autem multo plures ducentis, & in his Sulmonensis princeps Philippus, Caroli Lanoij filius, sub ilio sagitta ictus: sed maximum in demersis nautis detrimentum acceptum esse censebatur, quorum iacturam innumerabilia tormenta ænea mari hausta plurimum augebant, & ob id cumulatiore damno, quod in potestatem Barbarorum, quum pacatum mare urinantes admitteret, ad publicam perniciem perventura providerent. Nec multo post Andreas Auria, uti erat in præsentiendis tempestatibus unicus naturæ maris, & cœli, nubiumque spectator, diffisus loco, ad Matafusium promontorium cum classe se proripuit, quod tutiorem ibi stationem & sine crepidine litora ad conscensiones militum commodiora di dicerat: commonefacto Cæsare, ut illuc terrestri itinere contenderet. Ita Cæsar comprobato consilio, ad sublevandam inediam equos & primo quidem iugales ab initio trahendis tormentis ante omnes classe eductos, ac demum militares interfici iussit, cohortibusque divisit. nam ad excitandos ignes ex naufragijs ligna affatim suppetebant, Fortuna veluti uno eo beneficio tot iniurias compensante. Postridie Cæsar ab Algerio discedens, quum triplici agmine & ægris atque saucijs in medium receptis, septem millia passuum confecisset, persequente & circumfuso undique Barbarorum equitatu, ad torrentem, quem Punica lingua Alcaraz vocant, pervenit. Is imbribus valde inflatus, retroq; ad ostium ventis pariter, ac irati maris fluctibus compulsus tantùm excreverat, ut qui paulo ante humilem vel infirmo pediti vadum præbebat propter aquæ rapiditatem ac altitudinem, nec à valido quidem equite transiretur. Castra itaque eo loco atque ordine necessario posita sunt, ut quum trianguli formam referrent, eius duo latera utrinque mari & flumine: reliquum vero perpetua armatorum statione munirentur, neq; enim à mari tanquam à certo ad levam munimento quærendis humilioribus vadis erat discedendum. Quamobrem multis tranare ausis, cursuq; amnis celeriter abreptis, Cæsar ex reliquijs navium malos ac antennas passim nactus, subitarij operis pontem perfecit, atque eo non omnino incommode Italos atque Germanos traduxit: Hispani enim in superioribus locis vix suras adæquantia profluentis vada repererant. Neque postea Turcæ, qui insequerentur, conspecti sunt. revocarat enim eos Asanagas persequendi & lacessendi negocium Mauris & Numidis relinquens, qui quum iam à sclopettarijs currulibusque tormentis, quæ unicuique agmini gentique ad præsidium attributa fuisse diximus, egregiè peterentur, in ægros maxime debilitatosq; vulneribus à nostris destitutos, atrocissime sæviebant. Nulli enim erant, qui inter angustas spes salutis, proprio metu occupati, alienæ calamitatis misericordia moverentur. Sequenti porro die, superato alio minore flumine, ita ut milites summa aqua pectoribus extarent,

tarent, tribus tandem caſtris ad claſſem eſt perventum, quæ quam Matafuſij promontorij modico flexu tegeretur exercitus omnis in Tipaſæ antiquæ urbis ruinis iuxta mare conſedit, loco ita opportuno, ut cadentium murorum reliquiæ ad admirationem Romanorum operum adhuc extantes, adverſus Barbarorum audaciam non inutile munimentum præberent. Iam mare remiſsioribus fluctibus agebatur, ventique perflare deſierant, ac ea erat conſecuta tranquillitas, ut exercitus in naves imponi ac in Europam reportari commode poſſe videretur. Itaque Cæſar lætis omnibus edixit eſſe navigandum, eo præſcripto ordine, ut primo Itali, deindeque Germani, ac Hiſpani demum peculiares ipſisque notas naves conſcenderent. ſed tot navibus naufragio abſumptis, quum onerariæ naves tantam militum multitudinem vel anguſte collocatam capere minime poſſe cenſerentur, pronunciatum eſt gubernatoribus, dominiſque navium, ut equos ad unum omnes in mare proijcerent, quod pietate Cæſaris indignum foret, vel generoſos & incomparabiles equos gregariorum militum, aut deniq; lixarum ſaluti prætuliſſe. Ea res procerum dominorumque præſertim animos vehementiſsime perſtrinxit: non privari enim modo ſe ad belli uſum ineſtimabili cariſsimarum rerum inſtrumento, ſed militarium equorum florem, nequaquam ſuprema neceſsitate ultro intercidi, & in reliquum tempus extinctis admiſſarijs, irreparabilem orbata Hiſpania, præcellentium equorum ſobolem interire prædicabant. Spectabantur itaque cum dolore ac inani miſericordia generoſi & militares equi toto pelago elatis cervicibus ad proximas quaſque naves irrita ſpe ſalutis tanquam ad litora contendentes, quum demũ longa defatigatione ſuperati, conſumpto ſpiritu mergerentur. Sed vix dum dimidia pars militum conſcenderat, quod ſcapharum inopia vel cupide properãtibus tarditatem attuliſſet, quum Vulturnus & Eurus, alijq; mox venti, in orbem conſpirantes, ſecundam pene prima vehementiorem tempeſtatem excitarunt. Quo caſu nihil expectatis imperijs una quæque navis ſublato plena milite, ne in ſcopulos adigeretur, eo direxit curſum, quo vis ipſa ventorum plenis velis per alta maria rapiebat. Abiere quidem celeriter, e conſpectu diſiectæ penitus in contrarias regiones, naufragij famam ac pene omnium interitum commemoratione periculi in omnes inſulas ac Italiæ portus deferentes. Sed nec quæ a multis narrantibus audivi, ſuperata pericula & miſerabiles caſus, ſuſceptaque pro ſalute vota in templis deorũ immortalium ſuſpenſis imaginibus religioſe perſoluta narraverim: quum aſtrictæ brevitatis ſtudio, quo in explicanda graviſsimarũ rerum veritate in tanto volumine maxime tenemur, legentibus ad ineptam ingenij gloriam amœna diverticula quæſiviſſe diſpudeat. Eum tamen tempeſtas habuit eventum, ut aliquæ naves iam plane quaſſatæ, ſenſimq; abſorptæ in conſpectu aliarum perierint: ex alia autem promptiores ſcapham occupantes, pereuntium ſociorum teſtamenta ſupremasque preces ad uxores & propinquos retulerint. Sed mirabilem caſum duæ naves Hiſpanis militibus plenæ ſubierunt, quum in primo curſu reflantibus ventis ad Algerium detortæ, magniſque rimarum hiatibus integros fluctus admittentes fatali in litore deſediſſent. Concurrerat ad litus Numidarum equitatus ſubſequente Maurorum multitudine, ut eiectos & deſertos a fortuna trucidaret. non enim Barbari ſponte ſe dedere paratos, & nihil præter ſalutem ſub fide publica poſtulantes recipiebant, ſed expetito ſanguine circumvenire & vulnerare magnopere contendebant. Qua fe-

ritate atque inſolentia permoti Hiſpani, virilibusque animis indignantes, quòd apud Punicam gentem neque iura humanitatis neque militiæ leges valerent, avaritiaque eorum omnis, quæ apud inopes rerum omnium ac egentes ſumma ſemper eſſe conſuevit, immani crudelitate vinceretur, arma protinus expediverunt, denſatoque agmine in orbem pugnantes, ad oppidum contenderunt, uſque adeo conſtanter & fortiter emenſo ſpacio, ut coronam hoſtium multis illatis vulneribus à fronte ſæpius effringerent, & à lateribus invectos prælongis haſtis egregiè ſummoverent. Tum verò effundentes ſe Turcas appellarunt, & per eos ſi vita incolumi reciperentur, Aſanagæ in ſervitutem ſe dedere nunciarunt: quòd in homine Sardo Chriſtianis orto parentibus & tot præcipuè libertis & familiaribus Hiſpanici nominis ſtipato, neque humanitatem neque fidem omnino defuturam ſperabant. Ita prodiens Aſanagas præclaro iure voluntariis ſervis fidem præſtitit, depulſisque Numidis ad unum omnes humaniter conſervavit, quum ſolerti ingenio vel ſemivir, è tot mancipiis tanti proventus lucrum, cum honeſta etiam clementiæ laude coniunctum, ſecus ac Barbari mirum in modum æſtimaret. Ipſis autem Germanis ea terra marique accepta incommoda, contagioſam penè peſtem attulerunt: quoniam montani homines & è mediterraneis regionibus ad non conſpecta antè maria deducti, neque perturbantis nauſeæ, neque diuturnæ iactationis tormenta tolerarēt, quòd & anteà corruptis viſceribus profluvio laborare cœpiſſent, quū ex inedia toto eo triduo, quo ad Typaſam eſt deventum, palmularum bulboſis radicibus & cepis agreſtibus veſcerentur, quibus malis & aliquot demum naufragiis effectum eſt, ut ne tertia quidem eorum pars incolumis in Germaniam redierit. Sed unius magnæ navis longè duriſsimus eventus omnium funeſtos caſus miſerabili calamitatis exitu ſuperavit. Hæc enim quum in ea quadringenti fermè omnis generis milites veherentur, inuſitatis atque diverſis erroribus ita mediterranei maris ſinus atque inſulas omnes circumivit, ut quum portus appeteret, nova ſemper ventorum commutatione, è conſpectu ipſoque limine tutiſsimarum ſtationum ac urbium raperetur, hominesque paulatim conſumptis eduliis fame tabeſcentes, ad inſolitam in vivis corporibus maciem, oraque lurida pervenirent. Poſt quinquageſimum autem diem, quum ſerò admodum navis exoptatam terram attigiſſet, alimentisque ſe milites refovere contenderent, neque ullis omnino cibis veluti iam extincto colore proficerent, paucisſimis diebus ad unum fermè omnes alius alio celerius aut tardius omnino perierunt. Cæterùm Cæſar, obteſtante Auria atque imperante, invaleſcentem procellam effugiens, cum roſtratarum claſſe prætervectus Africæ litora ad Orientem in Holcachitem ſinū ſe intulit, in quo ſita eſt Buzia, antiquitùs Vzicatha Ptolemæo dicta, quā ſuo loco ab Hiſpanis duce Navarro manu captā atq; direptam fuiſſe memoravimus. Caſtellū tribus munitū turribus in ea parte urbis, quę mari alluitur, paucorū Hiſpanorum præſidio tenebatur: urbs autem ipſa paulo antè gymnaſio & nundinis ac Horucii Barbaruſſæ, qui dextram ibi manum tormenti ictu abreptam reliquit, calamitate percelebris, ab ea clade deletis incolis penè tota perierat. Nec Hiſpani plus ſuburbani agri poſsidebant, quàm quantum tormentis & armis adverſus obſidentes Numidas tuerentur. In præſidio autem perexiguus omnino commeatus eſt repertus, ſed maioris minoriſque pecoris non ingrata, quanquam tenuis, copia viros inſignes recreavit.

Quum

Quum verò in maximam ſpem commeatus deveniſſet Cæſar, quòd Liguſtica navis, cognomento Furnaria commeatu onuſta lætis omnibus in conſpectum ſe dediſſet, tempeſtas invaluit, navisque arantibus vada anchoris, in litus ad naufragium eiecta eſt. Ita tamen, ut eiectitijs & ſalſa alluvione ſemicorruptis rerum penè omnium cibarijs, excipiente eà confeſtim navali turba, creſcentem inopiam opportunè ſublevaret. Interea Cæſar quum plures iam dies inflato mari, ac alternantibus ventis conturbato, in multa idoneæ ad navigandum tempeſtatis expectatione ſubſtitiſſet, & ſpe novi commeatus omnino decideret, nec habitæ ſupplicationes, votaque ſuſcepta divorum iracundiam mitigarent, Siculas duce Gonzaga Rhodiasque triremes ab ſe dimiſit. Boreas enim in Corum ſe verterat, præbebatque ſpem ad experiendam mari & fluctibus Fortunam, omni cunctatione tutiorem, ita quanquam turbulenta: fœlici tamen navigatione, in Vticæ portum, qui Farinas hodie vocatur, celerrimè delatæ ſunt, ibique præſtò affuit Muleaſſes rex Tunetanus, Gonzagamque plurimum exoptatis eſculentarum rerum muneribus liberaliter adiuvit. atque inde demum incolumes ad unum omnes Drepanum traiecerunt. Nec multo poſt, à Cucchio montanorum Pœnorum regulo legati ad Cæſarem venerunt, intra paucos dies cõmeatum affatim et magna item auxilia adverſus Turcas pollicentes: ſed eos Cæſar Punicæ fidei liberalitatiq; diffiſus amicæ voluntatis ac officij nomine pecunia donatos remiſit: quæ legatio demum evulgata per Barbaros magno incommodo paucos poſt menſes regulo ceſsit. nam tanquam amicus Chriſtiani nominis Punicique hoſtis ab Aſanaga regno fuit expulſus. Iam defatigatis planè ventis uſque adeo reſederant tempeſtates, ut mare ſedatum atque tractabile videretur, & periti nautæ cum metu periculorum imminentium, tum præteritorum tedio navigationi ſe committere minimè dubitabant. Diſputabatur omnibus propè horis in concilio navarchorum, ſententijsq; dictis, quum alij in Sardiniam aut Corſicam, alijsque eodem lecto Africæ litore, & tutiore curſu Siciliam petendam eſſe dicerent. Tandem àſpirantibus Euris, Cæſar ad Baleares curſum direxit, divæ etiam Catharinæ maligno ſydere tranquillàm nactus tempeſtatem: atque inde demum ad novæ Carthaginis portum appulit, tantis acceptis detrimentis ſeipſo vel admiratione ſuorum vel inimicorum iudicio planè maior & auguſtior, quum duriſsimis terra marique iniquæ ſortis caſibus invicto ſemper animo conflictatus, ſuæ propriæ, nec ulli ducum aut militum communicatæ laudis triumphum de devicta Fortuna reportaſſe videretur .·.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLI.

INDVCIIS Rinconis atq; Fregosij morte sublatis, Franciscus, uti maximè decuit, longa pacis expectatione deceptus, suæ dignitatis esse statuebat quamprimùm ulcisci iniurias, ac uno tempore summisque opibus, non modò Subalpinis oppidis in Italia, sed ipsis quoque citerioris Hispaniç, Belgarumque finibus arma inferre: neq; prius absistere incœpto, quàm honesta pactione Cisalpinæ Galliç imperio potiretur, aut postremò superatus & Galliæ exutus regno in eadem adversa belli Fortuna concideret. Omnes enim ineundæ concordiæ cogitationes abiecerat, quùm præclaris admodum coniecturis, Cæsaris ingenium stabili decreto, ab ea rerum compositione, quç Mediolanum eriperet, penitùs aversum esse deprehendisset, gravi quidem incommodo ac infamia Annei Memorantij magistri equitum, cuius consilijs, ut aliqui dicebant, parùm synceris se totum Rex adapertus, nec de æquitate Cæsaris desperans, traducendum fallendumque tradiderat. Ille enim induciarum author, & expetitæ pacis interpres, quum summa gratia intemperanter abuteretur, ex sermone Cæsaris ad regem cuncta secunda ac exoptata retulerat: sive id ex fide colloquij crederet, sive publico Galliæ commodo mentitus, quòd ea toties funesto eventu damnata belli causa aliquando deserenda videretur, postquam Franciscum ab occulto fato Cæsari minimè parem, tot bellorum exitu, Fortuna iudicasset. Sed Galli proceres addduci non poterant, ut quicquam à Cæsare de reddendo Mediolano prolixè vel liberaliter promissum existimarent, quum nihil ab eius ore nisi grave ac insigni sobrietate definitum excidere consuesset. Dicebant enim Memorantium conciliasse sibi Cæsarem parùm fidelibus officijs: idque unum non occulto astu contendere, ut regem decoris avidum, iustaque ob id & necessaria arma meditantem, ad turpe exitialeque ocium devocaret, certaque subinde indoles, & innata vis bellica filiorum Regis, sublatis armis desidiæ & voluptatibus enervanda proderetur. Eo modo, qui militiæ atque aulæ maximis honoribus potens, totum regem unus occuparet, diutissimè regnaturum. Itaq; rex privato iudicio convictum, et publicam invidiam ægrè sustinentem, in Centeliam villam manentibus honorum titulis relegat: eam ipse in Bellovacis regio sumptu ad maximæ Fortunæ voluptarios secessus extruxerat. Nec quisquam omniũ repertus est, qui ruenti opem ferret, quòd non modò filios Regis & proceres, qui facilè ubi ex tuto nocendi locum adversç sortis casus ostendit, vel levis contumeliæ meminisse decorum existimant: sed illustres quoque aulæ fœminas inexorabili vindictæ libidine gaudentes, propensissimo in eas rege varijs offensionibus alienasset, usq; adeo, ut eum Ludovici undecimi gravi exemplo, qui Aloysiũ Lucemburgum

burgum

burgum capite puniviſſet, tollendum cenſerent: quoniam eo damnato invidioſum illud ſummæ equitum præfecturæ nomen tolleretur, quod propter nimiam, ob idq; ſanis regibus ſuſpectam poteſtatem non temere antiquatam ſtruendæ ambitioſi hominis potentiæ revixiſſet. Sed Franciſcus in omni re clementię laudem quęrens, mitiſsimo pœnæ genere contentus fuit. Cur enim rex generoſus vel ingratum & inviſum acerbius vulneraret? Cur denique Solymanni barbari principis ſævitiam imitaretur? qui Habraimum pari ſuſpectæ fidei nomine, pariq; odio muliebri, ac hiſdem ingenij moribus & immenſæ gratiæ fortuna Anneo ſimilem occidiſſet? Cur denique vel magna delicta ſpectatis virtutibus minora non duceret, in eo præſertim, qui ſecum ab adoleſcentia familiariter educatus, vigilantia, ſobrietate, induſtria, militarique laude cæteris Gallorum ducibus ſuperior haberetur? Amoto Memorantio rex ipſe conſiliorum omnium ſummam præparato animo ad gerendum bellum ſibi deſumit, graviſsimarum rerum literas ſub brevi ac ob id fallaci compendio offerri ſolitas, intenta cura perlegit, ſuoque fretus ingenio reſponſa notarijs dictat, ærarij rationes excuſsis quæſtoribus diligenter inſpicit, in omniq; obeundo munere nova diligentia, novoque labore veteris incuriæ nomen emendat. Eo tempore Langeus, qui Taurino Gallicisque præſidijs in Italia præerat, ſolerti ingenio dabat operam, ut decreti belli conſilia tegerentur. Si qua enim controverſia cum Cæſarianis de finibus ac iniurijs oriretur, compreſſis ſuorum armis, per legatos apud Alfonſum Vaſtium de iure militari ex pręſcriptis conditionibus diſputabat. Ita induciarum imaginem ſuſtentare conabatur, ut quum occaſio rei bene gerendæ adeſſet, in hoſtem improviſa arma proferrentur. Nam ſtatim à Rinconis atque Fregoſij cæde vehementer fuerat intentus ſollicitandis ad defectionem oppidis, quæ hoſtium præſidio tenerentur, inclinatis multorum animis ad mutandam fidem, quum æſtivis ac hybernis Cæſarianorum militum ad extremam redacti inopiam, mitiora omnia apud Gallos futura exiſtimarent. Sed Alexandriæ detecta proditio incertam adhuc induciarum fidem exoluit, & deprehenſi cum literis ſpeculatores ſuſpecta utrinque conſilia atque arma reddiderant: quibus de cauſis Davalus novas cohortes conſcripſit, ut maiore præſidio propinqua hoſti oppida confirmaret, dubiæ incolarum fidei parum credens, & ſæpe inſidias à Langeo ſuſpectans, quem contra Gallorum morem eruditis pacis bellique artibus inſtructum ingenio ſemper excubanti paratoque non temere cavendum intelligebat. Quina utrinque oppida, quæ gerendo bello maxime opportuna didicerant, paribus præſidijs tuebantur: regij Taurinum & in proximo Montemcalerium deſcenſu Regis ab Alpibus interceptum, Sabinianum item, Penarolumque & cinctum palude Varulengum: Cæſariani autem præter Aſtam coloniam, & Vercellas urbes, Vulpianum Taurini cervicibus impoſitum, Foſſanum item, fœlicium Antonij Levæ operum ſupremum, & Cherium & Claraſcum & Albam, quæ ab initio belli nequaquam temere à Gallis occupata: ſed neque fortiter demum aut fœliciter defenſa, Davalum magna vi terrefactis, ſuperatisque præſidijs recepiſſe docuimus. Minora porrò oppida, uti incluſa certis limitibus, quos induciæ in mutuos conſenſus anteà præſcripſiſſent, raro aut certè nullo ſtabili milite tenebantur, quod ea vel una incolarum fide & domeſtico præſidio ſatis cuſtodita exiſtimarant. Claraſcum cum tribus cohortibus, alaq; una Cremonenſi tuendum ſuſceperat

Hieronymus Sangrius Neapolitanus. Is à Daualo per literas monitus, vt ab hostium insidijs diligenter caueret, vigilias circuibat, & præsidia idoneis locis collocabat: sed quũ militũ animis propter rei frumentariæ causam minus propensis vteretur, Galli intẽpesta nocte à tribus simul partibus adorti, scalis oppidum cœperunt, ab eo loco quo Centalius Allobrox ascẽderat. nam ab ea parte, qua à Daualo quassatũ expugnatumq; oppidum diximus, Vasconũ cohortes fortiter repulsę fuerant, & Blandratus excitatis hostium custodijs irrito conatu ad portã hæserat. Quum irrumpentium Gallorum clamor audiretur, Sangrius qui in medio foro submittendis quò periculum vocaret prędidijs aliquandiu constiterat, desperatis rebus in arcẽ se recepit. milites dimidia ex parte capti sunt: reliqua manus vt profugeret, ex muro occupatis hostibus se demisit. Fuere qui putarent non defuisse occultæ perfidiæ suspicionem his manipulis, qui nullo propè accepto vulnere stationis locum negligentia & metu reliquissent. Cęterum biduò pòst Sangrius, quòd nullum anteà commeatum pararat, quanquam iumenta aliquot onusta cibarijs sub præsidio Tanarum vado traicientia, quæ Pyrrhus submittebat, in proximo spectarentur, certa pactione, vt inde saluis rebus & duobus tormentis abiret, arcem reliquit. Sed alia Gallorum manus, quæ eadem nocte ad tentandam Albam contenderat, dissimili euentu audaciæ ac diligentiæ suæ periculum fecit. adorta siquidem vrbis muros, eximia Francisci Landriani cohortium, quæ intentæ excubabant, virtute depulsa est. Albanis incrdibili studio atque animo propugnantibus, adhortante præsertim pro salute patriæ decertantes eorum antistite Hieronymo Vida, poeta celeberrimo. Sub id quoque tempus, duce Ludouico Birago quatuor Gallorum turmæ, quæ sclopettarios celeritatis causa in equis consessores acceperant, Varulengo ad oppidum Verucam, quod Pado imminet, profectæ, alam, quum Epirota dux Zucerus abesset, negligenter æstiuantem oppresserunt. His rebus cognitis Daualus, quòd Gallorum consilia iam planè abruptis inducijs ad gerendum bellum verterentur, imperata vrbibus pecunia Germanorum cohortes mercede conducit, ex Insubrum iuuentute delectum habet, profectusque Mediolano vltra Padum ad veteres copias contendit. eius aduentu permoti Galli in eadem oppida, in queis æstiuarant, maturè concesserunt. Ipse autem deductis & coactis in vnum omnibus ferè præsidijs in minora oppida impetum facit: quoniam Clarascum valido vigilantique tutum præsidio non nisi magnis copijs magnoque apparatu expugnari posse didicerat. Itaque celeri cursu ad duodecim oppida in potestatem sunt redacta: in queis fuere Villanoua, Raconisium, Carmagnola, Caramanum: quorum accessione Daualus tametsi Gallorum audaciam abundè compresserat, nequaquam tamen Claraschi amissi iacturam vel captis tot oppidis æquasse videbatur. At Franciscus, qui antè initium renouati in Italia belli cuncta, quæ longo grauissimoque suscepto certamini abundè sufficerent, inexhaustis ad id Galliæ opibus, insigni cura compararat, inferendi belli munia liberis dispertit, peritosque rei militaris duces, qui ætatem consilio manuque regerent, attribuit. Generosi etenim iuuenes matura iam indole ætateque florentes vnum illud ingentibus animis, quod tantæ Fortunæ deerat, bellicum decus quærebant: nec eorum alacritati nobilique voto rex deerat: vtpote qui tenero gaudio perfusus, præclara cupientes emittere, & famæ ostentare percuperet. Henricus tacito ingenio, pallida facie, grauibusque oculis, materni aui spiritus ge-

rebat. Carolus verò patri similior, fulgore rosei vultus, vigoreque liberalis animi ac eruditis apertisque moribus amari, quàm metui malle videbatur. Hic Belgarum fines invadendos desumpsit, illi Hispania citerior decreta est. sed huius consilij famam silentio compressam volebant, ut simulatione Italici belli deceptus Cæsar, & Davalus ambiguo distractus metu, ubi opus foret, periculumque vocaret, nequaquam maturè expeditis præsidijs occurrerent. Henricus enim quum citra Rhodanum milites cogeret, in Italiam per Coctias Alpes transituri speciem præbebat. Interea Belgarum fines diversis & repentinis Gallorum incursionibus vexabantur. incumbebat enim è Morinis Arthesiæ provinciæ Vandomius adolescens, ad quem certo stirpis ordine, si Francisci soboles interiret, Galliæ regnum redibat. Is adiuncto sibi Obiesio, totius regionis equitum præfecto, magnum terrorem adapertis hostium vicis intulerat. Forteque dum Tervannam urbem, Britannico bello claram, commeatu & novo item præsidio muniret, Belgarum equitum alam profligarat. Ea erat Hadriani Beureni, aulæ Cæsaris magistri, cuius imperio eius tractus præsidia regebantur. Carolus autem Aurelianus, cui aderat Claudius Guisius Lotharingiæ reguli frater, de Germanis Lutheranæ factionis nobili victoria clarus, superato Mosa flumine ad Lucemburgum Leucorum olim urbem penetrarat. Ea regio ab urbe metropoli nomen ducit, pertinetque ad Arduennam sylvam, atque hinc ad Eburones, & illinc ad Trevirorum fines extenditur. Nec Lucemburgenses valido ac improviso hosti diu restiterunt, quin se dederent, quòd eæ copiæ, quæ à Maria Cæsaris sorore cogebantur, nondum advenerant, & tantus erat apud gentem nequaquam pro vetere gloria belli satis peritam urgentium Gallorum metus, ut mutare fidem, quàm belli clades subire mallent. Ita nullum ferè oppidum fuit, quod Aurelianum adapertis portis non reciperet, præter unum Enuosium, quod præaltâ fossa, latoque muro, & à tertia ferè parte palustri aditu munitum, Germani milites præsidio impositi tuebantur. Sed Aurelianus nihil earũ rerum difficultate deterritus, magna vi oppugnare cœpit, quassatusque aliquandiu murus est, & repetito militum conatu fortiter tentatus: egregiè repugnante Germano milite, ita ut oppugnatio alacriter cœpta, quum opinione durior ac asperior evaderet, militumque vires ac animos hebetaret, omittenda videretur. Id consilium iuvenis dedecoris metu & spe laudis adductus non probabat, vel suadente Guisio, & patre Rege per literas revocante. Is enim secundis adversisque rerum suarum exemplis dux peritus, & vetus miles filium monebat, ut pertinaciæ, quæ exitiali insaniæ esset persimilis, finem imponeret, nec se longius à rationis finibus cæca cupiditate abduci pateretur. Fortunam enim quæ eius belli initijs & medijs benignè cumulateque faverit, æquo animo ferendam esse, etiamsi conversa nequaquam postremis successibus arrideat. Itaque abscedere incœpto turpe ratus, locum mutare, & in tumulum tormenta transferre constituit: quibus singulari militum studio laboreque subvectis, tanta vi propugnacula deiecta, defensoribusque nudata sunt, ut perculsis metu oppidanis Germani mercenarij milites, pacti ut sibi sub vexillis abire liceret, atque omnium Fortunæ incolumes præstarentur, deditionem fecerint. Eo successu Aurelianus magnopere lætatus, cum Germano milite liberaliter egit: oppidanos verò ad spem immunitatis excitatos in fidem recepit: summa quoque cura adhibita, ut Guisio docente ac administrante oppidum novis

adiectis operibus inexpugnabile redderetur. Dum hæc ad Lucemburgum fierent, Guilermus quoque Cleuenſis regulus, Martino Roſſemio duce, in Brabantia bellum excitabat. Is enim, vti ſupra retulimus, cum à Cæſare tum nimis duro ſeueroque, vt Gheldriæ princeps appellaretur impetrare nequiuiſſet, ad Franciſcum in Galliam ſe contulerat, percuſſoque ſolenni fœdere, ei Franciſcus ſororis filiam ex Henrico rege Nauarræ ſuſceptam deſponderat, vt geminata propinquitate quàm arctisſimè iungeretur. Ludouicus enim Franciſci ſocer, eius nominis rex Galliæ duodecimus, ex magna Cleuenſis amita natus erat. Ab hac affinitate ſocietateq; maximi regis Guliermus in ſpem veniebat, vt Gheldriam, quæ ſibi ex Caroli auunculi teſtamento in hæreditatem obueniſſet, vel non ferente Cæſare facilè tueretur, atque eo quidem fœlicius quòd ei fœderi ſocius abſcriptus erat Daciæ atque Noruegiæ rex Chriſtanus, qui Chriſtierno propter nefariam eius crudelitatem impiosque mores in carcerem ad vitæ exitum coniecto opportunè ſucceſſerat. Huius erant ditionis Cymbri in Cherſoneſo continentis ſiti (eos indigenæ Holſatios & Danos vocant) terribilis quondam Romanis, ſub bina cæde Marianisque victorijs deleti, hoc demum ſæculo celebres eſſe deſierunt. Promittebat Chriſtianus mutua ope tuendis regnis armatum equitatum armatasque fortisſimarum gentium legiones, & quam magno vſui futuram crederent, validam claſſem, quæ ſecundum Friſiorum & Batauorum littora duceretur. In intimo enim ſinu eius peninſulæ in Gothicum pelagus excurrentis, Lubecum, portu nobile emporium, innumerabilibus mercatorum nauigijs frequentatur. Inde ſiquidem ad Gothorum & Suecorum regna, per inſulas vrbibus refertas, vaſto maris anfractu, Liuoniæ Sarmatiæque, & poſtremo Moſcouiæ quoque littora clasſibus petuntur. Fauebat Cæſar damnatæ Chriſtierni cauſæ: quanquam hominem rabidæ feræ perſimilem, ac ideò caueæ incluſum oderat, hortabaturque Federicum Palatinum, illis tranſmarinis imperijs ab eximia virtute dignisſimum, vt ingenti animo ea regna capeſſeret, quæ ſibi certa vxoris hæreditate prouenirent. duxerat enim Palatinus Chriſtierni filiam, ex matertera Cæſaris genitam. Propterea nouus rex Chriſtianus firmando regno adaugendisque opibus nouas amicitas nouasque ſocietates ſibi ineundas exiſtimabat. His conſtitutis rebus, ac animo ad bellum parato, Cleuenſis cum regia pecunia domum reuerſus per Roſſemium è Menapijs atque Sicambris lectisſimas copias coegit. Erat enim celebre gratumque militibus Roſſemij nomen, quòd dux vetus & impiger prædæque auidus, cuncta ea vel aſpera factu quæ aſtuto grauique ingenio ſecum agitaret, manu fortiter atque fœliciter conficere conſueſſet. Excitari ſiquidem vetus diſciplina videbatur Franciſci Cechingi, cuius memoria apud veteranos rapinis aſſuetos adhuc erat inſignis: quum ille, vti ſuo loco docuimus, in ſumma licentia & latrociniorum impunitate, ad corroborandam infamis militiæ diſciplinam exactæ ſeueritatis leges inueniſſet. Propterea plerique etiam nobiles, qui inueterata maiorum conſuetudine ſeſe clientesque ſuos latrocinijs alere nequaquam turpe ducunt, ad Roſſemij ſigna audisſimè confluebant. Nec erat quiſquam, qui vel belli cauſam, vel omnino quò duceretur ſciſcitando perquireret, cuncta enim ad victoriam ac opimam prædam diligentisſimè prouiſa milites putare, nihil fore inuium arbitrari, ac eos denique iure optimo hoſtes cenſere, aduerſus quos dux ipſe vexilla vel incertis auſpicijs explicaret. At

regina

regina Cæsaris soror, quæ Belgis præerat, ubi fama perlatum est à Rossemio tot copias cogi, ad Guilermum legatos mittit, qui eius animum explorent, coactique in ipsius finibus tanti exercitus causam perquirant: ille ambigua respondet: putare scilicet eam militum manum ab initio, ut contra Turcas duceretur, à varijs ducibus conductam, ac ideo finibus excessuram: ipsi porrò nihil opus esse copijs, quum undique bona pace cum finitimis utatur. Populis autem ad arma natis liberam semper fuisse potestatem, eorum auspicia sequi, quorum vel occultato nomine stipendia præberentur. Nec multo post Rossemius, motis castris in Eburones, ad Legionem clarissimam urbem, quam hodie Leodium vocant, iter intendit, ut consilium altè conceptum, compressumque silentio diversi itineris simulatione tegeretur. Ad immensas enim opes Antuerpiæ urbis tacitus anhelabat, neque arduum rebatur opulentissimo totius occidentis emporio potiri, si populos, qui iampridem à patrum memoria finitis bellis pingui ocio & mercaturæ studijs deditinunquam arma, nisi in ipsis spectaculis induissent, imparatos & nihil hostile timentes improvisus invaderet. Petebat ab Eburonibus, ut sibi in Galliam copias ducenti transitus daretur: At illi armatis externorum copijs spontè iter, commeatumque præbere, ex dignitate eius gentis esse pernegabant, cuius amplissima urbs & nomen & claritatem ex calamitate Romanæ legionis integra adhuc bellicæ virtutis gloria retineret. Itaque Rossemius, quòd à vetere proposito discedere nolebat, in lævam iter flectens, ad Mosam singulari celeritate contendit, repudiatis humilioribus vadis, ut Brabantinorum custodiæ fallerentur: nam regina virilis animi mulier atque æmula fraternæ virtutis, quot potuit equitum præsidia, & subitarias item cohortes irrupturo hosti periculosis in locis obiecerat: quibus rebus solerti coniectura prospectis ac exploratis, Rossemius ad Ravasthenium pertendens lintres atque naviculas nactus flumen traiecit, populatusque Toxandriam regionem, tantùm toti ferè Brabantiæ terrorem intulit, ut pagis fortunisque relictis & dispersis pecoribus agrestes in munitiora oppida confugerent, ac urbes quoque ipsæ inusitato pavore complerentur. Eo modo, qui sine maleficio ierat, direptis ac incensis pluribus vicis capta, aut in miserabilem fugam coniecta magna hominum multitudine, ad Roiam insigne oppidum pervenit: quo capto direptoque ad Verembecium & Horscotum progressus, atque inde passim vastabundus per Berliam descendens, ad Hostratum castra promovit. Id est oppidum inter Belgas arcis ac mœnium structura domorumque elegantia: & denique rerum omnium amœnitate pulcherrimum. in id ingens fœminarum & puerorum turba confugerat: multi quoque nobiles undique carissimarum rerum sarcinas comportarant, sed quod magnopere deposcebat Rossemius, in eo magna vis pilarum & tormentarij pulveris servabatur: qua una re plurimùm indigeret ad expugnandam Antuerpiam: id enim in voto erat, idque unum ad susceptæ expeditionis finem explendis infinita præda militibus ante omnia petebatur. Hostratenses præsentis instructique exercitus minis territi (omnibus enim cædem atque ignem tectis, ni extemplò se dederent, sævus hostis truculenta voce denunciabat) desperata defensione animos ad maturandam deditionem inclinarunt, atque ita quum fœminarum ac imbellium deprecationes fortium virorum consilijs officerent, danti fidem Rossemio portas aperuerunt, nec in latro-

num duce præclare defuit fidés: nemine enim violato nihil ademptum eſt, præter ea quæ in ipſa deditionis conditione poſtularat, ſulphurei ſcilicet pulueris cados centum, pluresque item ferreas pilas, & quatuor tormenta muralia. hæc enim ad expugnandas vrbes circunferendumque terrorem magnopere pertinebant. Quum ad Hoſtratum milites pleniſsimi oppidi copijs recrearet Roſſemius, per exploratores didicit, Renatum Aurantium Nanſoi filium, ſummæ inter Belgas potentiæ iuuenem, Breda paterno nobili oppido cum validis copijs exijſſe, ea mente, vt Antuerpienſibus auxilio accurrens hoſtium aduentum celeritate præueniret: iam enim Roſſemij conſilia non inanibus coniecturis noſcebantur, omnesque vni præſertim Antuerpiæ, Ambuaritorum olim coloniæ, cauendum putabant: qua vrbe defenſa gentium omnium fortunæ ſeruarentur, neglecta verò & perdita, reliquæ Belgarum ciuitates eandem ſummæ calamitatis cladem ſubirent. Neceſſe erat vtrique diuerſa & pari propè via Antuerpiam contendenti, Briſcotum petere, quod erat caſtellum ſeptem milium ſpatio vrbi propinquum, ad id viæ militares in vnum coibant. Roſſemius expediti et durati in armis exercitus ſtudio & diligentia fœliciter vſus, vt hoſtibus iter præcideret, ea celeritate præcurrit, vt Aurantiani magna ex parte tyrones, vti ad laborem ſolemque ferendum inſoliti, vix tres poſt horas pari emenſo itineris ſpatio peruenerint. Erat ante Briſcotum lata planicies, Roſſemio minimè opportuna tendendis inſidijs, quòd arboribus tumuliſque careret: is enim adoleſcentem pugnæ auidum, & nihil præter alacritatem pugnacis animi ad conſerendas manus afferentem, quonam aſtu eliceret & circumuenire poſſet intentiſsimè cogitabat. Igitur inepta ad id, quod perfici poſſet, regionis ſolique natura, commentum nouitate mirabile, à ſolerti ingenio deſumit. Legiones enim toto campo pronis pectoribus procumbere iubet, & equitatum, cui præerat Longaualles ipſius Cleuenſis equitum magiſter, ad aduerſam caſtelli partem diligenter occultat: duabus tantum turmis via militari præmiſsis, alaque demum vna grauis armaturæ conſtituta inter raras ac humiles arbuſculas, quæ ſub oppido ad amœnitatem conſitę ocioſis tenuem vmbram præſtabant. Ductabat Belgas equites vir impiger nomine Libertus: is haud magno ſpatio antè peditatum prouectus quum raram & exiguam apud hoſtes equitum manum ac inter arbuſculas non multos equites & pedites verſari conſpiceret, antecurſores tantum aduenisſe, grauioraque agmina tardius ſequi ratus, & profligari poſſe paucos, & caſtellum præoccupari facilè iudicauit. Nec mora à pluribus res ipſa vti conſpecta iudicataque fuerat, ad Aurantium defertur. Is cohortes ad properandum cohortationibus incitabat: miro autem aſſenſu Liberti conſilium probatur: nec ille ſibi vllam omnino moram affert, quin extemplò galeati ſequitibus ad inuadendos hoſtes procurrat. At Roſſemiani primum impetum fortiter excipiunt, ſed mox, vti fuerat imperatum, dant terga tanquam impares, cæterum in fugam coniectis extemplò fert opem ala grauis armaturæ, quæ inter arbores conſtiterat, æditurque inſignis pugna: creſcentibus verò Belgis Roſſemiani partim conſilio, partim neceſsitate atque impetu vrgentis hoſtis laxatis habenis longiſsimè fugiunt, eodemque curſu Belgæ intemperanter terga cædentes ad arbuſculas pertrahuntur, eas enim Roſſemius haſtatis hoſtium cataphractis magno impedimento futuras

antè

antè providerat. Festinabat Aurantius cum peditatu, vt victoriæ equitum interesset: quum dante signum Rossemio legiones veluti nouo miraculo terra æditæ repente prosiliunt: attolluntur vexilla, timpana crepitant, & quo maximè terreri hostis potuit, erectarum hastarum ingens sylua conspicitur, prodeuntque simul cum Longaualle equites ex insidijs, & in terga lateraque hostium alas recuruant. Tum verò Belgæ perterriti, ac indagine veluti inclusi, neque viribus neque animis pares vndique profligantur. Libertus temeritatis dat pœnas & capitur: cohortes ne tentato quidem certamine ad terram arma proijciunt. Aurantius ipse, quum inter confertos hostes versaretur, erumpente equo fuga elapsus, certum suæ cladis nuncium Antuerpiam tulit. Incredibile dictu est, quantum eius aduentus ciuitati per se anteà metu consternatæ terrorem attulerit. ex ea enim re male gesta desperatis auxilijs pleriq; ciues ad graues armorum tumultus insoliti, in ipsis custodijs pallentia ora præferebant. Sed respublica in consules egregiè fortes inciderat, Lucium Vrsulum et Nicolaum Schermerium: creatique fuerant virtutis eximiæ prefectus vrbis, dicundiq; iuris prætor, & Marchio summus omnium signifer, qui darent operam, ne vllus omnino vel negligentiæ vel exercendæ perfidiæ locus inquilinis aut malis ciuibus relinqueretur. Externos.n. opifices, genere Sicambros atque Menapios, ad dicendum concepte erga Cæsarem fidei sacramentum adegerant, expulsis qui dicere recussassent. omnes qui arma ferre possent, in cohortes descriptos priuatis aut publicis armis instruxerant. ad hæc pomerium cum multa priuatarum ædium ac hortorum strage fuerat dilatatum, nouusq; agger institutus, vbi vetustate collapsa mœnia desinebant. Quotidie etiam magna vis priuati æris ex domesticis vasis ad fabricanda tormenta conflabatur, per singulas quoque vrbis regiones certam tormentarij pulueris mensuram dietim conficiendam vicomagistris imperarant, cauerant que seuero edicto, ne quisquam è custodiæ stationisque loco vel in fortuito incendij discrimine, vti mos erat, ad restinguendum ignem discurreret: fraudem enim atque perfidiam suspectantes omnes excitandi tumultus causas accuratè sustulerant, vt ne horæ quidem nocturnis diurnisque officijs spatia populo nunciantes vllo in loco pulsarentur, edictoque sublatus esset in sacris turribus campani eris sonitus, ne coniuratis ad patrandum facinus signum daretur. nam suspectos aliquot & cogitatæ proditionis ex quæstione reos custodiæ ad pœnam tradiderant. Sed tantis custodijs quum vrbana multitudo in tanti ambitus vrbe minimè sufficeret; nec vti imperita bellicarum rerum operum labores atque vigilias alacriter ferret, peregrini mercatores reipublicæ fortem fidelemque operam nauarunt. Italicorum prima liberalis atque promptissimi studij laus fuit. in his eminebant Ambrosius Bustius Insuber, & Paulinus Fundrius Lucensis, qui in Italia ordines duxerant, & tum maximè ad componendas acies instruendosque tyrones spectato grauique munere fungebantur: horum æmulatione Lusitani, Germanique, et item Britanni negociatores longè ditissimi vexilla sustulerant. Magno quoque præsidio aderant tres vrbanæ societates, quæ antiquitus institutæ per dies festos voluptatis causa militaribus armis exercebantur, quum in certamine ad proposita præmia arcubus ligneis ex disciplina Britannica sagittarent: alij præpilata veruta arcuferreis balistis emitterent: alij autem validioribus sclopettis vterentur. His forum diuisis excubijs erat attributum, vt inde dubijs in rebus

contra hoſtem per teſſeram conſulum iuſſu ducerentur. His rebus ad vrbis cuſtodiam ſumma conſulum diligentia conſtitutis, ac inter ſpem & metum erecta ciuitate Roſſemius ſine ſuorum vulnere & ſine cæde hoſtium opimam ſpolijs victoriam conſecutus, ad vrbem caſtra promouit. Nec mora regio more araldus cum mandatis in vrbem mittitur (hunc vel arroganter & acerbè proloquentem ne verbo quidem violare fas eſt) Poſtulat vt in fidem Galliæ Daciæque regum ſe dedant. Horum auſpicijs Roſſemium multis victorijs illuſtrem bella gerere, nec quicquam durius à ciuibus petere, quàm iuſiurandum: leges enim illis ac immunitates veteris libertatis præclarè et liberaliter adauctas perpetuò incolumes futuras, quòd ſi vim expedire, quàm ſanis conſilijs parere mallent, daturum operam vt prolatis tormentis, immiſſoque veterano ac inuicto milite funeſtum coutumaciæ exitum quammaximè lugerent. Ad ea conſules grauiſsimè reſponderunt, ciuitatem ea eſſe dignitate atque ea virium exiſtimatione, vt fidem mutare longè turpiſsimum putet: ea verò potentia atque animi magnitudine, vt latronum immanium caſtra deſpiciat, breuique iccirco Roſſemium, ſi congrederetur mœniaque ſubiret, merito ſupplicio tot ſcelerum pœnas daturum. Iratus itaque Roſſemius frumentarias molas quæ latis rotarum radijs excepto vento voluebantur latè diſiecit. Conſederat ad Donnum vicum, non longè ab vrbe, intererantque frequentes ſuburbanæ arbores ita vt proſpectum adimerent, ac earum denſitate caſtra tegerentur, quòd è mœnibus, qui in ſtatione erant, vel ad incertos ictus tormenta diſplodere nunquam ceſſarent. Creſcente periculo creſcebat metus, ſuſpenſaque ciuitas noctis euentum expectabat: quum valde timeret, ne tormenta occultata defenſaque tenebris ad mœnia proferrentur. Propterea populus metu ſæuus, cum magno pudore conſulũ & ſummo dolore nobilitatis poſtularat, & quod neceſſe fuit quan quã indignum maieſtate tantę vrbis, etiam impetrarat, vt perampla ſacratarum virginũ cœnobia, Carthuſianumq; venerabile templum, quòd ſubeſſent mœnibus, iniecta flamma delerentur: ne edito ob idque opportuniore tormentis loco potititus hoſtis, tutius ac audacius in oppugnatione verſaretur. Acciuerãt etiam conſules à Flandra regione, quę eſt ſecundũ Scaldem vrbi propinqua circiter duo millia validorũ agreſtium. Horum turbam, quòd eſſet inermis, thoracibus, lanceis, atq; ſecuribus inſtruxerant, vt populo tot noctium dierumq; labore atq; vigilijs fatigato requies daretur. Nec multò pòſt Roſſemius ab eo ſingulari externorũ et ciuiũ conſenſu & diligentia, occupandæ vrbis conſilio depulſus diſcedere, ne tentata quidem opugnatione conſtituit. paratiores enim quàm antea crediidiſſet hoſtium animos, & firmiora præſidia repererat, et tum maximè mirabatur nullum triduo popularem editum tumultum, nullam obortam ſeditionem, nullumque omnino excitatum incendium. quis enim plebem inopem in tanta vrbis opulentia, alienæ fœlicitatis inuidam, prædæ appetentem, in fide ac officio permanſuram putaſſet? Sed eam profectò cladem Fortuna vrbis auertit. ferunt enim Roſſemium attonito ſimilem, pecunia corruptum inuitis & improbantibus cohortium alarumque prefectis, de victoria nulla ratione deſperaſſe: quum non vno in loco, nondum perfectis aggeribus, ea inuictorum militum robora, ad primos impetus in vrbem peruaſura crederentur. erant enim ſupra duodecim millia delectorum peditum, et armatorum equitum duo millia, nec ampliorem numerum ſe depoſcere Roſſemius

ſemius dicebat, vt cum duplo maioribus copijs ad certam ſpem victoriæ aperto in campo confligeret. Itaq; diſcedens concrematis miſerabili incendio ſaburbanis delicijs, Louanium Grudiorum olim clarisſimam vrbem iter intendit. Nec maleficijs ac incendijs finem imponebat; Ramſto & Duſella oppidis ex itinere direptis, Lira vrbe nequaquam tentata, quum prætereuntem Lirenſes emisſis pluribus tormentis auertiſſent. Louanienſes quoq; et ciuium multitudine, & munitione vrbis, & peregrinæ iuuentutis præſidio confirmati, hoſtis aduentum atq; impetum fortiter tulerunt: in eam enim vrbem liberalium artium gymnaſio clarisſimam, magna hominum multitudo confluxerat, fama tamen valuit, ciuium primates ſalubri conſilio, ne patriam in diſcrimen publicæ ſalutis adducerent, ſeſe multo auro a latronum iniuria redemiſſe. Cæterum Roſſemio Brabantiæ fines euaſtante Henricus Franciſci regis filius, ſicuti decretum erat, Narbona profectus, ad Pyrenæos montes perrexit, vt Perpennianum, quod eſt in aduerſis montium radicibus occuparet. Id minore cum inuidia peti videbatur, quod noſtra memoria Gallicæ ditionis fuiſſet. Eam enim vrbem à Marco Perpenna Sertorij percuſſore conditam, Carolum octauum Ferdinando Hiſpaniæ regi tradidiſſe docuimus: quum hic maioribus ſuis bello ademptam repeteret, ille verò inuadendi Neapolitani regni cupiditate incenſus, in Italiam deferretur, nec eius litis occaſione quicquam hoſtile ab Hiſpania timere vellet. Recepta itaq; eſt ab Hiſpano, aut infami aut certè parum honeſta conditione, quum eius belli ſe ſpectatorem fore, nec ideo Aragonijs gentilibus conſanguineisq; ſuis opem laturum promitteret, & tum fama eſſet, Turpenium quæſtorem infido venaliq; ingenio hominem lagenis argenteis moneta aurea repletis corruptum, qui inconſultæ regiæ liberalitatis auctor extitiſſet. Erat Henrico ſpes omnis occupandæ vrbis in celeritate poſita, vt priuſquam auxilia conuenirent, inopinantes ac imparatos inuaderet, neque enim Gallorum conſilia diu tegi potuerant: ipſo præſertim Alfonſo Daualo ſæpius ad Cęſarem perſcribēte, vt Hiſpanię finibus caueret: illac enim irrupturos comperera t, quòd nunquam ei, cum in omni re ſemper liberali, tum in hac vtilisſima militiæ parte maximè profuſo ad exploranda hoſtium conſilia, vel certisſimi nuncij, vel audacisſimi ſpeculatores defuiſſent: præoccupare enim officij merita peramplis donis; & larga demum ſecretaque manu præmia ſoluere erat ſolitus. Tantus verò quibuſdam Cæſarianę aulæ proceribus ab elato animo Gallorum inerat contemptus; vt nihil de eorum aduentu credendum putarent, reſponderetúrque propterea Daualo, vt de alieno periculo ſolicitus eſſe nollet, ipſéque potius prouideret; ne conuerſo ad Italiam hoſte rebus ſuis timere cogeretur. Sed vbi leuis armaturæ equitum ala intra fauces penetrauit, Perpenniano tantus incidit pauor: vt ciues, qui à multis annis pacem colendo arma nunquam induerant, paruos liberos ac vxores & pretioſior ſupellectilis in munitiora oppida comportarent, & de ſalute magnopere dubitare viderentur. erat enim murus vetere ſtructura per ſe tenuis & infirmus ad vim tormentorum perferendam, & propugnacula antiquitus aduerſus baliſtas erecta his maximè feneſtris carebant, quibus accedentium ad foſſam hoſtium latera ferirentur. Cæterum Henricus modicis confectis itineribus parum vtiles moras trahens, muniendo firmandoque oppido ſpaciū hoſtibus dedit. Expectandas enim Heluetiorum legiones exiſtimabat, quæ ſuperato Rhodano ardentisſimis ſolibus confectæ tardius ſeque-

bantur, vt tota mole exercitus intra hostium fines irrumperet, vtpote qui de celeritate remittere, quã equestribus & expeditis cohortibus tantã rem aggredi mallet: ne si parum fœlici conatu tentaretur, imminuta dignitate Hispanos primo successu lætos à concepta formidine ad animi constantiam revocaret: sed quantum existimationis ac virium, & in omnes etiam casus certæ securitatis ea cunctatione quærebatur, tantũ pulcherrimæ occasionis ad exploratam victoriam deperibat: coactis enim in unum copijs Henricus aliquanto serius, quàm prima consilia in festinatione posita requirebant, Perpennianum pervenit. Moverat à Leucata, quod est ultimum Galliæ Narbonensis oppidulũ, transieratque inter stagnum & Pyrenæos montes, ut Salsas castellum, antiquis Salsulas vocatas evitaret. Petitur enim Hispania via militari inter mare & stagnum exaggerata: cui eximiæ munitionis id castellum imminet, tanta loci opportunitate, ut inde si Hispani custodes velint, quemque tormentis accessu facile prohibeant. Id Carolus, Perpennianum fraude sibi ereptum indignatus, uti memoravimus, interfecta in expugnatione citerioris Hispaniæ nobilitate, diruerat. Refecerat statim Ferdinandus, adeoque firmo præsidio munierat, uti Ludovicus demum exorto Neapolitano bello id frustra vel maximis viribus oppugnarit, præcurrente Italico equitatu ac obvia in prædam vertente, magnus terror hostili provinciæ est illatus, prima scilicet excursione interceptis aliquot illustribus fœminis, quæ Perpenniano excedebant, ut in munitiora castella confugerent. Henricus ad urbem castra promovit, perductæque sunt fossæ ad altitudinem hominis depressæ tortuoso notoque opere, ut milites à tormentis hostium protecti erectis demum vimineis pluteis tutissimè commearent, tormentaque producerent: quibus confectis ad arcem, pinnarum corona, editioraq; propugnacula petebantur, nec consistendi in muro, et propugnandi hostibus potestas foret. Sed Galli firmiora omnia paratioraque quàm anteà putassent, apud hostes reperiebant. Magno enim incommodo Gallis cessit, Helvetios expectasse, securitatiq; potius, quàm festinationi studuisse, & quod minus expediret, traxisse etiam moras inutiles expediendis omnis generis cõmeatibus. nam Gallorum consuetudine non ad inediam modò vel opulenter avertendã in hostili terra, sed ad conviviorũ quoq; apparatum à Tolosatibus, remotisq; populis vina affatim & sumptuosa obsonia petebantur. Inter has igitur Gallorum moras Albanus regulus in urbem venerat, & Maciucca, Gerbellioneq; notis in Italia veteranis, munitioni custodiæq; præpositis, ad cogendas cohortes Gerundam discesserat. Mendocius quoq; castris præfectus ad oram urbi proximã sociorum navalium egregiam manum, duce Bezerra, viro impigro, & tormenta cum peramplo pilarũ & sulphurei pulveris apparatu peropportunè & diligẽter advexerat, commotaq; universa Hispania Cęsar edixerat regulis omnibus, ut quàm maximè peditum & equitũ copię pararentur. Neq; Davalo ferendę opis cura defuit: cũ Andrea enim Auria collocutus, veteranas quatuor Hispanorũ cohortes ex Subalpinis pręsidijs triremibus in Hispaniã advehendas deduxerat, Legioneq; item Germanorũ unam, quę onerarijs navibus imponeretur: misso etiã Petro Gevarra rei bellicę admodũ perito, qui instruendis regẽdisq; tyronib. vetere suo castrorũ magistri munere in Hispania fungeretur, iniunctũq; fuerat Antonio Aurię, et Garcię Toletano, ut cum Neapolitanis Siculisq; triremibus Africanas cohortes è Sicilia atq; Sardinia in supplementum earum, quæ ex præsidijs detractę essent, Savonam

nam tranſportarent. His cognitis rebus Henricus perplexo tentantiq́ue ſimilis, an oppugnanda vrbs foret, cum ducibus diſputabat: nondum enim maiora tormenta protulerat, quibus mœnia grauisſimè quaterentur. aderant antè alios ſummæ auctoritatis Hanebaldus et Briſaccus, qui peditatui præerat, Paulusque Rentij Ceritis filius, leuis armaturæ peditum præfectus, & Stampeius genere & regis gratia pernobilis, qui honoris cauſa Heluetijs erat præpoſitus: quòd vir opulentus liberaliter epulando largiendoque auidæ gentis ſtudia promereri poſſe videretur. Hi ab ipſo ſtatim initio ſententijs inter ſe diſcreparant, quum Paulus diuerſam muri partem (ea erat à conſpectu arcis remotior) validè quaſſandam non inepta ratione cenſuiſſet. Reliquis Hanebaldo libenter aſſentantibus, cui minimè decorum foret à ſententia diſcesſiſſe. Fit enim plerunq; militiæ, vt duces vanisſimo iudicij genere deteriora, quę ſua ſint conſilia ſequi malint, quàm probare meliora, quæ videāt: quòd alienis ingenijs cedere turpisſimum putent. Itaq; tormentorum magiſtri, ex Hanebaldi conſilio, in decutiendis pinnis nihil omnino profecerant: quū ex aduerſo Hiſpani & ab arce, & à portæ propugnaculo, pares pilas in ora tormentorū hoſtilium certisſimis ictibus contorſiſſent, rotasq; curruū cum nece proximiorum opportunè perfregiſſent. Eam enim portam, quę Elnenſis dicitur, ita obſtruxerant, vt antemuralis turricula, vbi pons ligneus ſubductilis erat, multo ceſpite multaq; arena ad altidudinem prąaltæ contignationis compleretur, è qua demum tormentis impoſitis ac in ſolido collocatis, hoſtium caſtra atq; opera peterentur. Acciderat quoq; ſed aliquāto maiore ludibrio, quàm damno; vt quū cohortibus, quę operibus atq; tormentis præſidio erant, tardiùs in ſtatione ſuc cederetur, proptereaq; ieiuni in ſextam horam milites ardentisſimisq; ſolibus peruſti ſenſim vt pranſum iretur, locū tanquam periculo vacuū relinquerent, Maciucca repentinus erūperet, paucos fugaret, potitusq; tormentis, ea ferreis ſtilis in ſpiracula coniectis, ita vt minimè diſplodi poſſent, configeret. Sed id patratum facinus abducere etiam tormenta conantibus nequaquā lætitiæ fuit: ſuperuentu nanq; Vaſconum Italicarumq; cohortium Hiſpani intra portam cum cæde compulſi; Briſacco ante alios, vti ducem decuit, vehementisſimè dimicante, fœlicis audaciæ laudem tardi receptus, cruenta pœna æquatam ipſorum confesſione retulerant. His caſibus euenerat, vt nemo eſſet in conſilio, qui diſcedendi ſententiam non maximè probaret. adiuuabant rem proclinatā alarum duces, quòd conſumpto vndique pabulo, equi nobiles macie confecti cum ſummo dolore equitum aridisſimis in locis interirent. Suberat etiam non occultus pauor, nec temere quidem ex tanto Cæſaris apparatu conceptus. Is enim maturare nunciabatur, & aliquot iam cohortes ab Albano præmiſſæ (has veteranus Oliuar ductabat) nullo prohibente in vrbem peruenerant: quarum accesſione tantus iam erat Gallorum contemptus vt pecus ab initio intra vrbem receptum, ſub mediocri præſidio in proxima prata paſtum emitteretur, integriſque gregibus, fruſtra inſidiante ac inſultante hoſte in vrbem reduceretur. Verum id adeo licenter, impunèque facere obſeſſos non diu paſſi ſunt Sanpetrius Corſus, & Ioannes Thurinus Nam conditis in conualle cohortibus Hiſpanos quotidiana conſuetudine armentis præſidio audacter prodeuntes, improuiſo acrique impetu adorti, multis interfectis & captis, ipſo ſpectante Henrico, intra vrbem compulerunt, qui Sanpetrium virtutis cauſa aureo torque, & cohortem pecunia donauit. Hi quoque duo

præfecti Paulum Rentij filium cum delecta manu equitum excurrentem ad Heinam, quæ Ebura olim fuit, secuti Hispanos circiter ducentos obsessis auxilio venientes in itinere peracri edita pugna deleuerunt: in qua Vicinij Vrsini iuuenis virtus enituit, quum ei equus ab hoste suffossus fuisset. Cæterum Henricus, postquam omnia in dies difficiliora fore prospexit, abunde officio votoque satis factum ratus, si incolumi exercitu in Galliam rediret, Miglijs & Hillia oppidis ex itinere direptis ad patrem est reuersus. Is ad Volcarum vrbem, Monpelerium hodie vocatum, citra Narbonam consederat, vt ex propinquo communicatis consilijs in omnem occasionem ferendæ opis paratus adesset: porro venientem & quodam nobili pudore perfusum quod cœptis Fortuna defuisset, complexus, festiuè admonuit, ne fraternæ laudis obtrectatione plus æquo angeretur, si Fortuna cœptis suis minus alacriter arrisisse videretur (aderat enim Carolus rebus prosperè gestis è Belgis reuocatus) satis eum his cœptis claritatis & nominis esse consecutum, postquam Hispaniæ fines euastasset, redijssetque incolumi exercitu, & nullo accepto detrimento: vt in secundis demum votis Fortunam constantis animi virtute superaret. Redeuntibus copijs enata est controuersia iudicij militaris, quum Hispani captarum nobilium fœminarum propinqui, eas sibi liberaliter reddi postularent, negantibus Italis iure belli captas sine pretio dimissuros. suffragabantur Hispanis ipsa ratio humanitatis, & mos antiquus, quod imbelle genus omni vexatione indignum censeretur. proderat autem Italis recentis Romanæ cladis exemplum. Constabat enim non matronas modo, sed infantes etiam pueros summa Hispanorum acerbitate multo auro redemptos fuisse. Sed rex apprimè liberalis donatiuum militibus ex merito per quæstorem dari iussit, excultasque muneribus fœminas dimisit. Eadem quoque liberalitate vsus est erga Germanos, quos fluctuante nauigio ad Stechadas è Genua delatos Virginius Vrsinus admotis triremibus numero ferme trecentos cœperat: & eo quidem maiore clementiæ laude, quoniam Cæsariani multos Subalpino bello captos ad triremes atroci cum iniuria relegassent. Fuere qui existimarent, inuadendæ Hispaniæ consilium in occulta spe venturę Turcarum classis ab initio fuisse collocatum. Barbarussa enim ea æstate se Hispaniæ litora vastaturum promiserat. Eo autem in mare nostrum prouecto nemini dubium videri poterat, quin obsessis portubus Aurianæ nauigationes interclusæ tollerentur, Hispaniaque duplici petita hoste vires distrahere cogeretur. Propterea Henricum classis expectatione suspensum, neque ab initio maturasse iter, neq; demum, quin celeriter se reciperet, oppugnandæ vrbi herere voluisse: patre itidem reuocante, quum Dexius è Rhodia militia trierarchus ad euocandam classem Byzantium missus, indeque reuectus Massiliam certum negatæ classis nuncium retulisset. Quomodo autem ea res, quæ Francisco non mediocrem inuidiam apud quosdam Cæsarianæ factioni addictos peperisse videtur, Byzantij agitata sit, operæpretium erit explicare. Interfecto Rincone Franciscus Antonium Polinum, qui institutæ legationis munere fungeretur, ad Solymanum misit. Is erat ex Langæi disciplina sobrio, solertique ingenio, & quod interesset, corpore ad perferendos itinerum labores egregiè subacto. Militabat enim Subalpino bello, legatique nomine ad Alfonsum Daualum confirmandis inducijs sæpius ierat: quo suscepto munere, eam excellentis industriæ opinionem erat adeptus, vt Daualus prudentiorum eo neminem Gallum se nouisse testaretur. Itaq;

Polinus

Polinus per devios tramites Venetias delatus, atque inde enavigato ſinu Sibinicum uſque, quod antiquis Sicum celebre oppidum fuit, tranſverſis itineribus per Illyricum Myſiam ad Solymannum Buda redeuntem pervenit. Munera ei allata ſunt, quum nemini ſine dono ad Barbaros aditus pateat. Fuere operoſæ ſupellectilis, ad uſum ornamentumque abaci, argentea vaſa ſexcentorum pondo. Purpuratis verò prætorijque præfecto, atque item ianitoribus ſericæ omnis generis, aut ex coccô laneæ talares veſtes quingentæ. Solymannus perlectis literis, auditiſque mandatis, quum Rinconis caſum graviter ferre videretur, Polino promiſit, ſe regi Gallo iuſta arma propter violatas inducias adverſus hoſtem Carolum paranti, neque mari, neque terra, quin opportunè opem ferret, defuturum. de his autem rebus nihil explicari poſſe apud properantes, tum verò quum Byzantium perveniſſent, purpuratos ad poſtulata ex communi conſilio reſponſuros. Petebat ante omnia, ut claſsis, Hariadeno Barbaruſſa duce, ad oram Provinciæ, excipienda Gallicis portubus futura æſtate mitteretur; peteretque Solymannus à Venetis, ut cum Gallo rege contra Carolum fœdus percuterent, & ſocia arma in communem omnium hoſtem verterentur. Non intermiſit ſtudium Polinus, quin ſibi ad rem impetrandam, toto itinere purpuratorum animos, ampliorum quoque ſpe munerum propitios pararet. Quum verò ante calendas Decembres Byzantium eſſet perventum, Solymanus quæ antea promiſerat ſe præſtaturum pollicitus, Polino perſuaſit, ut in Galliam cum literis reverteretur: atque inde à Rege ſuo inferendi belli terminata conſilia referret: interea ſe miſſurum ad Venetos Iunusbeium, ſæpe antea eo legationis munere perfunctum, curaturumque, ut quàm ampliſsima claſsis pararetur. Polinus eo reſponſo maximè lætus, dona retulit binos inſignes equos, & gladium gemmatum, miraque celeritate ad regem contendit. Is tum conſederat ad Abelleium Fontem in villa, agreſti in loco, ad venationes ſuo ingenio & regio quidem ſumptu ædificata. Eo uſus ocio Franciſcus per triduum Polino operam dedit, deſcriptiſque locis atque temporibus, quibus arma inferre ſtatuerat, datiſque ampliſsimis mandatis, eum nihil remiſſa feſtinatione Byzantium reverti iuſsit. Polino Venetias delato, Iunusbeius nondum applicarat: In ea autem expectatione, ut nihil temporis ad maturandum deperiret, Pellicerius vetus legatus, & cum eo nonnulli ex Gallica factione Veneti homines adire tentareque ſenatum. Apparebat enim Venetos commodo ſuo conſilia metientes ad ineundum fœdus, hortante præſertim Solymanno, facilè deſcenſuros, quum Maranum oppidum ad Venetas paludes citra Aquileiam in ipſo Venetiarum limine poſitum, percuſsi fœderis præmio ceſſurum videretur. Id ante triginta annos Auſtrianis Germanis proditum Beltrandus incola adiuvante Turchetto centurione Germanis fraude eiectis occuparat, ſublatoque Gallico vexillo Petrum Strozzam Florentinorum exulum principem, ad præſidium cum cohortibus circa Venetias conſcriptis evocarat. Id patratum facinus ita ſenatui diſplicebat, ut in ſpem recuperandi oppidi deveniret, & ipſi Galli non imprudenter evulgarant, ſi Venetus Franciſci regis amicitiam repudiaret, ac ideo percutere fœdus nollet, id oppidum finitimis potius Turcis dono daturos, ut Barbarorum claſſibus receptus foret, quàm paſſuros, ut Germanorum armis repeteretur. Venetijs autem nihil moleſtius ác omnino pernicioſius incidere poterat, quàm è Veneto portu ſpectare ambiguæ ſuſpectæque fidei Barbaros navigationum

suarum cursus infestos reddẽtes, admixtis scilicet prædonibus, quibus ex composito oneratis culpæ nomine maleficia tegerentur. Itaque Polino senatus datur: is Francisci regis causam luculenter agit, interfectorum legatorum casum deplorat, Cæsaremque tanquam conceptæ inchoatæque tyrannidis invidia oneratum graviter perstringit. Illum enim nequaquam vera virtute ac animi magnitudine ad summam potentiam niti, sed multo fuco multisque fallacijs secus ac superiores contenderint: illos namque tyrannis eiectis civitates servitute liberasse: hunc liberis prægrave iugum imponere, & dissimulanter quidem, ut imperiti rerum verborum lenitate adducti decipiantur. Per hunc modum Cisalpinæ Galliæ civitates primò licentia militari, & ea semper impunita crudelissimè direptas, & demum immanibus tributis deformatas spectari, & occupatis arcibus Etruriæ compedes iniectas esse: Senenses sub Hispanico præsidio servitutem ferre, quum civili dissensione libertatem amiserint: Lucensibus ita libertatem relinqui, ut eam quotannis pecunia redimere cogantur: Siciliæ verò atque Neapolis tantæ modò dignitatis ac opulentiæ regna, usque adeo spoliata esse Fortunis omnibus, uti opportuna præfectorum avaritiæ, ut Turcarum imperia ad miseriarum finem exoptent: ipsos porrò Venetos, qui rerum omnium periti, suarumque præsertim actionum accuratè memores esse consueuent, quantam fidem ex Neapolitano fœdere Cæsar præstiterit, satis præclarè confiteri, vel ob id quòd inedia subactis, ea quæ paulo antè Barbarus vel ex professo Christiani nominis hostis humaniter dederat, vitæ alimenta denegarit. Proinde senatum tempestivè, si unquam anteà & sapienter ad eum se recepisse, apud quẽ datæ fidei ac humanitatis iura servarentur, quum in socio parùm æquo astutoque veteris invidiæ & cupiditatis documenta prospiceret, ad invadendas scilicet eas urbes, quas fatali bello ereptas, Francisci demùm ope recepisset. Quibus autem artibus Cæsar, quum per mediam Galliam summis exceptus honoribus in Belgium pertransiret, regem deceperit, ipsos novisse, quum ab ea promissæ pacis ostentatione, affirmante coram Davalo, ut ad traducendum legationi maior inesset auctoritas, par prope discrimen rerum suarum adierint, eiusque rei fabula, in ea scitè agenda Cæsar totum maiestatis pudorem consumpsisset, orbem terrarum fama compleverit. Propterea Franciscum vindicandis iniurijs intentum contra Cæsarem bellum parare, ut donec sua recuperet, aliena continenter invadat, orare Venetos tanquam veteres socios amicosque Gallici nominis, ut sibi adesse velint. Ipsis herclè uno consensu bella gerentibus, ea quæ optarent victoriæ præmia minimè defutura: quòd si fortè abnuant fœdus, & sedere, neutrumque iuvare utilius putent, ambos proculdubiò dijudicante Fortuna graviter offensuros, ut demum à victis odium referant, & à victoribus iniuriam expectent. Decreto autem initoque fœdere, quod plurimùm interesset, Solymanno rem longè gratissimam facturos. Eum enim valde commotum lacessitumque recentibus iniurijs in Pannoniam cum innumerabili exercitu proficisci statuisse, pariterque exiturum cum ingenti classe Barbarussam adversus communem hostem, quibus consilijs communicandis Iunusbeius Venetias mitteretur. Nec de belli eventu quicquã dubitandum videri, quum ipsi uni Veneti proprijs usi viribus satis esse videri possint, ut Cęsarem exosum populis, & rapinis milites alentẽ, à duobus potentissimis totius orbis regibus undiq; terra mariq; petitum, Cisalpinæ Galliæ impotenti dominatu celeriter detru-

detrudant. Ad ea Senatus per aliquot dies extracta mora, ut interim Iunusbeius applicaret, graviter reſpondit, amicitiam Franciſci regis, quàm ſtudioſè percolerent, ornamento ſibi non oneri eſſe debere: parē quoq; obſervari cum Cæſare, à quo diſceſsiſſe videri nolint, tametſi faſtidito eo gravi fœdere, quo ſe Neapoli parùm fœliciter implicaſſent, ad Solymanum eius hoſtem amicitia repetita contulerint: proinde patres conſcriptos, ac omnes civitatis ordines è Republica exiſtimare, tueri pacem, uti multa duris temporibus incommoda perpeſſos, quæ vel ſero tranquillitatis ocio ſarcirētur. Cæterùm ſi explicata ſigna & planè inchoata bella conſpiciant, tum maturè deliberaturos, tuerine pacem expediat, an bello permiſceri, quum trium maximorum totius orbis principum amicitia perfruantur. Appulerat intereà Iunusbeius, publicaque domo, latè inſtructa exceptus fuerat. Is petebat, ut leges renovati fœderis à Badoerio Byzantij conſcriptæ ſenatus auctoritate ſancirentur; Franciſcique Regis cauſam ita ſenatui commendabat, ut nihil plus peteret, quàm ut eam amicitiam, quam cum Gallo tuerentur, propenſiore ſtudio, novisque officijs adaugere vellent, poſtquam ipſe Solymanus, fratrem appellatum, gratia atque opibus iuvandum adverſus Carolum Hiſpaniæ Regem ſuſcepiſſet. Nihil enim, ut fœdus pecuterent, aut arma caperent, poſtulabat, ſecus ac Polinus & Pellicerius vehementiſsimè cupiebant: utpote qui fervidè inſtando, denunciandoque cuncta facilè impetrari poſſe crederent, ob idque Barbarum frigidè proloquentem, auro corruptum ſuſpicarentur: verùm ut poſteà pro certo conſtitit, tanta eminebat in mandatis ac literis Solymanni, alioqui ſuperbi, æquitatis atque modeſtiæ ratio, ut nihil ab invitis exigi vellet, quod ex commodo præſtari minimè poſſe videretur. Itaque Polinus fruſtrà contritis apud Venetos aliquot diebus trireme publica Raguſium devectus, ac inde mox diſcedens magnis itineribus Byzantium contendit. Quum feſtinaret, Achomati magiſtro equitum in Pannoniam properanti, in Thraciæ finibus occurrit: hunc de Germanorum apparatu, cœptoque itinere, & de Franciſci conſilijs edocet: ubi verò Byzantium eſt perventum, cuncta ſpe ſua duriora apud Barbaros invenit. Pernegabant enim purpurati educi poſſe claſſem, quòd ſerius quàm oporteret, ad rem impetrandam adveniſſet. Verni certè æſtivique temporis, ad navigandum aptiſsimi, tres iam menſes effluxerant; ita ut Polinus ingenti cura doloreque vehementer angeretur, quòd neque Venetijs, neque Byzantij, in tractando utroque negotio, ſatis felix aut tempeſtivus extitiſſet. Adveneratetiam Dexius trierarchus, ut adventantis claſsis nuncium in Galliam deferret. Is in Belgarum fines latè penetraſſe, & Hiſpaniam invaſiſſe regios liberos cum ingentibus copijs enarrarat. Proinde Polinus, uti aliena fide deceptis ac inanis induſtriæ ſuæ ſucceſſum deplorantibus facilè accidit, ſeſe graviter afflictare, perverſos ac inſtabiles Barbarorum mores execrari, implorare fidem Solymanni, conventosque privatim ſingulos purpuratos obteſtari, ne Regem ſpe claſsis iri Hiſpaniam provectum, & Belgarum fines invadentem defererent. Ea enim ceſſatione neque honeſta ipſis neque utili, ſui regis decus prodi, interpellarique victoriam, quæ iam explorata, partaque è manibus emitteretur. In his autem obteſtationibus adeo multus erat ac aſsiduus, ut faſtidio quàm gratiæ propior videretur, iudicaretq; Solymannus Eunuchus eius querelę cauſam gravi oratione finiendam, atque ita evocato in prætorium Polino aſsidentibus collegis, quibus ipſe quoq; Ha-

riadenus propter præfecturę maris dignitatem addebatur, ad eum conversus: Hic, inquit, locus, viri Galli, expediendis gravissimarum rerum consilijs optimi Imperatoris iudicio fidelibus servis datus, uti decet, quotidie ingredientes benevolentia atq; odio vacuos excipit, & præclarè quidem admonet, ut liberè loquamur. Neque velim, ut hæc oris libertas nuncia veritatis, atque ideo fidelis amicitię custos auribus vestris acerba molestaque sit. Nam postquam rex vester Ottomannici nominis socius atque amicus est appellatus, neque remittere amoris officia, neq; amicitiam vestram fastidire iam possumus, quum vos mirificè amet imperator, vosque suis opibus vehementer adauctos: devictisq; inde hostibus potentia & dignitate maximè florentes velit: sed postulatis vestris nulla inest æquitas, nulla modestia, ita ut vos iniquos inverecundosque vocemus: alij verò minus benevoli, veris nominibus importunos ac impudentes appellent, postquam uti nimis improbè procaces, amicitiæ rationes ineptissimè conturbatis. Fœdera enim paribus commodis, exęquatisque sumptibus, & mutuis periculis confirmantur. Quòd si studia atque officia negligendo nihil rependeris, celeriter obsolescunt. Ita vobis evenit, viri Galli, qui in nostro periculo semper obliviosi supinique, in vestro semper erecti & egregiè memores, nequaquam factis, certisqne auxilijs, quum opus fuit, sed inanibus tantùm literis atque legationibus amicitiam coluistis. Dicite obsecro, quod unquam studij vestri, vestræque operæ signum apparuit? quo saltem hostium nostrorum animus vel ambiguo metu distineretur? quũ Carolus tetius occidẽtis copijs instructus in Pannoniam venisset, atq; interim in Gręcia Corone Patræq; hostili classe quaterentur, Tunetumq; demum tantis petitũ classibus caperetur. Sed hoc vobis condonamus, illud certè vix ferẽdum videtur, quòd nec tantis iniurijs nostris, uti par erat, indoluistis, quum cruento cõmuni hosti tot nostri nominis crudeliter interfectis, officiosè gratulandum existimaveritis. Pervenit demum ad Aulonem noster imperator, magno vestro commodo in Italiam traiecturus: sed nec tum, quę à vobis iactanter largeq; promissa erant, Apulorum erga vos studia in appulsu nostræ classis reperta sunt: nec vos in superiore Italiæ parte validè incumbendo commovistis: ita neque nobis opportuni, neq; vobis unquam tempestivi vel utiles bene gerẽdarum rerum occasionem semper amisistis: sed neque tum, neque posteà vestro consilio & consociatis armis unquam eguimus. Venetus enim suo malo & vim pariter, & fidem nostram expertus est, & reliqua Mars iniuriarum nostrarum præclarus ultor secundissimè confecit, quum arbitrio vestro inducijs cum communi hoste confectis ad nos invadendos, eius vela tam iniquè quàm impudenter inflassetis. Cęterùm sine vestra ope tantos hostium impetus egregiè retudimus, quũ hic ipse Hariadenus & classem ad Ambracium profligarit, & latrones Hispanos ad Castrum novum fœlicissimè trucidarit, indeque receptis nostris urbibus alienas cœperimus. Nullius ergo meriti causa vobis tenemur, sed harum rerum oblivisci malumus, quàm vobis semel in amicitiam receptis deesse. Factis enim fidem tuemur, sed spectare tempora, pericula metiri, occasiones agnoscere, eius est, qui non temerè Fortunæ aliquid committendum existimet. Tardiùs quàm oporteret, ut classis educeretur, advenistis. Præcipiti namque æstate pestilens imminet autumnus, ita ut neque mature conscribi remiges, neque in naves contrudi tutò liceat. In longissima enim navigatione quis navalem turbam ad insoliti cœli mutationẽ morbo tentari solitam, vitæ periculum mini-

minimè adituram credat? quis naufragia vel in reditu non pertimeſcat? quum hic ipſe Hariadenus Auguſto menſe tantus in re navali magiſter ad Acroceraunios ſcopulos illiſus, tot triremes amiſerit. Hyeme refici, Vere adornari atque educi claſsis debet, ęſtate navigatur tuto, bellumq; geritur. Id ut fiat, reipublicæ cauſa, Imperatori perſuademus. Neque enim emiſſa ſemel claſsis vel multo auro, quo vel immenſo, & per tot ſecula congeſto Ottomannica domus potitur, reſtitui poteſt. Tu hæc amicè dicta, ſi ſapis, æquo animo feres, imperator porrò ipſe viderit, an tibi ſit indulgendum. Illi certè & nobis libero voto ſatisfecimus. Hæc verba ab Eunucho ſeverè pronunciata, eo gravius Polini animum perculerunt, quòd ex ore Solymanni mitti videbantur, & is quoque auſcultaſſe omnia credi poterat. Imminebat enim à tergo conſidentibus purpuratis feneſtra æreis obſepta clatris & obtenſo velo protecta, ut ipſe imperator, quum vellet, nec omnino ſentiretur, gentium omnium querelas & lites audiret, notaretque ingenia iudicantium, quorum ex eo metu æquitatis atque iuſtitiæ cura multo intentior redderetur. Nec Polinus ab hac repulſa purpuratos deteſtatus ſpem abiecit, deditque enixè operam, ut per Capiagam ianitorem largitione conciliatum ad ipſum Solymannum ſibi aditum pararet. Pręſtitit officium Barbarus: atq; ita Gallus, quòd paucíſsimis noſtrorũ hominum anteà licuerat, in intimum prætorium eſt introductus. Aderat Bederius interpres, per quem actitata recenſendo magnis precibus rogabat, ne regem triplici bello hoſtes invadentem, ea promiſſæ claſsis expectatione fruſtraretur. Ad ea Solymannus clementi ore & paucis admodum verbis, non ſua voluntate, quę eſſet ſtabilis atque mirifica, ſed ipſius tarditate, ac æſtatis inclinatione occaſionem educendæ claſsis elapſam reſpondit, pollicitusque eſt, ſe primo verē duplo maiorem, quàm peteret, claſſem amico fratrique ſuo regi adverſus Carolum communem hoſtem, ſine dubitatione tranſmiſſurum. Cum eo itaque reſponſo Dexius trierarchus in Galliam reverſus, uti ſuprà docuimus, effecit, ut Franciſcus extemplò filium ab Hiſpania revocaret. Redeuntibus autem copiјs quum hybernorum ſubeſſet tempus, nec in Belgis, propter anni tempus quicquam ultrà moliri vellet, Helvetios fermè omnes, atq; item aliquot ſigna Germanorum perſoluto ſtipendio diviſit. Italicas autem cohortes Hanebaldo tradidit, quæ in Italiam ad Subalpinum bellum ducerentur. Provinciam enim, quanquam fructuum omnium copiјs abundantem, commeantium tamen militum frequentibus affectam incõmodis, hybernorum vacatione ſublevandã exiſtimabat, & in Italia alendũ omnino bellum rebatur, vel ob id quòd & Germanorum integram ferè legionem, & veteranas Hiſpanorũ cohortes in Hiſpaniam ſubſidio miſſas intelligebat. Itaq; Hanebaldus duriſsimis nivoſisq; Alpium itineribus in Italiam profectus ad oppugnandũ Cunium oppidum contendit. Id ad radices Alpium in plano ſitũ, pręcinctumq; duobus parvis amnibus, in Tanarũ confluentibus, magnam habebat opportunitatē ad gerendum bellum: quòd Foſſano proximũ eſſet, Montevicoq; finitimũ. Oppidani præclaro ſtudio Cæſari favebant: ſed ut præſidium acciperent nunquam adduci potuerant, vel admonente obteſtanteq; Davalo, ut à Gallis maximè caverent. Tantus enim erat metus Cæſarianorũ militum, ſumma licentia ac impunitate ſociorum fortunas in prædam vertentium, ut vim hoſtium minore cum periculo ſuſtinendam arbitrarētur. Sed ubi adventum hoſtium certius ſenſerunt, non de vano conceptus pavor uſq; adeo apud infirmos viribus crevit, ut quod

anteà repudiarant, à Davalo militare præſidium poſtularent. Miſit itaque Petrum Portum à Vicentia, nobilem ſtrenuumque alæ præfectum: is cum ſexaginta galeatorum equitum manu, acceptis in clunes totidē confeſſoribus ſclopettarijs, uſus tenebris per ſtationes hoſtium ad oppidum penetravit. Eius adventu Cuniates bona parte metu liberati, impoſitum extruendi intus aggeris munus alacriter ſuſceperunt. Nec multo pòſt quàm Davalus de oppidi ſalute ſolicitus, ad Petrum Ciconium, qui Foſſanum præſidio tuebatur, ſæpe perſcriberet, ut Cuniatibus maturè opem ferret, Blaſsius Summanus cum cohorte una eadem fœlicitate, qua Portus ierat, per medios & ſemiſopitos hoſtes ad oppidum pervenit: amiſſa tamen circiter dimidia militum parte, quum alij obobſcura in nocte rectum iter tenere nequiviſſent, alij periculo territi ſegniusq; ſequentes retrò per devia dilapſi amiſſo in tenebris pudore vexilla reliquiſſent. Hanebaldus admotis maioribus tormentis magna vi murum quatiebat, pinnarum ruina foſſam compleverat, duosq; aditus ad irrumpendum parabat. Portus & Blaſsius diruta mœnium obiectis lanarum ſaccis, congeſtaque omnis generis materia & gleba ſarciebãt. Oomnibus propè horis certabatur, impigrè populus militibus intermixtus propugnabat, uſq; adeo pari omnium ſtudio, ut fœminæ nequaquam tormentorum ictus formidantes, comportando onera corbibus, & militi cibaria miniſtrando virilem operam præſtarent. Galli inſtauratis per triduum prælijs conſcendere murum conati, ſemperque repulſi multis ſuorum occiſis, pluribus vulneratis, deſperata expugnatione oppidi diſceſſerunt. In poſtremo certamine Guiliermus Blandratus, qui anteà, ut diximus, Caſalem urbem Gallis prodiderat, glande traiectus interijt. Sanpetrius Corſus in adverſum os lapide excepto deformiter vulneratus, Ioanniq; Turino brachium ſcalarum ruina debilitatum, viri fortes ſupra centum deſiderati, & in his Italorum & Vaſconum ſigniferi quatuor, & inſignes nonnulli equites Galli, qui pedibus pugnare iuſsi alacriter ſubierant. Qùum ſe reciperent Galli, & maledictis inceſſerentur, honeſta quædã alioqui mulier, ſed tum nequaquam integro pudore, ut abeuntibus illuderet, nudatos clunes ſublata veſte feriendos è ſummis mœnibus oſtentavit. Cuniates ſpectatæ virtutis merito, Portum & Blaſsium pecunia donatos dimiſerunt: nec multo pòſt Hanebaldus, nullibi cœptis arridente fortuna revocatus in Galliam, in Alpibus nivium procella obrutus penè interijt, multis ex comitatu, & in his fratris filio multa mole nivium miſerabili mortis genere ſepultis. Nec multis inde diebus Langeo, ab rege in Galliam evocato, profectoq;, Cæſar Maxius à Neapoli inuſitatæ calliditatis dolum reperit, quo Taurinum belli arcem Gallis eriperet. Diſceſſu ſiquidem vigilantiſsimi ducis minus intentas diligentesq; cuſtodias futuras ratus, quatuor agreſtes carros, per quos venale fœnum in urbes convehitur, adeo ſolerti ingenio concameratos fabricarat, ut quum exterius virentis fœni ſpeciem prębęrent, interius ſeni loricati milites conderentur, qui demum ingreſsis portam carris, in medio aditu laxatis machinę fibulis repentè proſilirent, haſtisq; hoſtium correptis, quę ad parietem per raſtrella diſpoſitæ ad manum eſſent, cuſtodes confoderent, & tandiu anguſto in aditu carrisq; occupato locum tuerentur, donec inſtituta ad ſuccurrendum una atq; altera validorũ atq; pernicium ſociorum manus adcurreret. Franciſcus enim Iſclanus, Hiſpanusq; Mendocius, modico intervallo idoneis in locis occultati fuerant, ut carros ingredientes celerrimè conſequerẽtur. Sed his aut animus, aut certè fortuna, quę

na, quæ dolis illudebat, importunè defuit: quum primus enim carrus ab ignaris doli bubulcis, fœliciter eſſet introductus, erumpentibusque armatis inſidiæ nudarētur, cataracta à fabro ferrario, qui fortè aderat, opportunè demiſſa ſubſequentes excluſit. Ita primi fruſtrà ſocios expectantes, decurrente ad excitatum clamorem Buterio duce, à Vaſconibus ſunt interfecti, uno tantùm capto conſervatoque ab Italis Alexandro Magio, nobili Inſubre, ut auctorem atque ordinem inſidiarum aperiret. Iſclanus quoque qui ad patrandum ſubitæ rei facinus, ſed non in ſua fata ſerus adcurrerat, è muro glande percuſſus interiịt: milites verò tormentis pariter petiti è conſpectu ſeſe celeriter eripuerũt. Ea res uti novo inſidiarum genere inſtructa atque perducta penè ad exitum, Gallorum animos magnopere conterruit, admonuitq; ut nullam omnino cuſtodiæ diligentiam adverſus Maxiј ingenium ſuperfluam putarent, quum ab eo ad tendendas inſidias parato paucis antè annis: ipſo etiam ægrè defendente Buterio portæ eiuſdem propugnaculum noctu ſcalis captum meminiſſent. Cæterùm Langeus, qui iter in Galliam ſuſceperat, nivoſis in Alpibus concepta gravi pituita, citra Lugdunum interiịt, vir animi virtute, ac optimarum literarum notitia Gallis omnibus ea ætate ſuperior, & dignus herclè longiſsimo vitæ curſu, quum ſupra Bellaiæ nobilis familiæ nomen, ſobriј & maximè conſtantis ingeniј mores, quòd paucis eius gentis viris militaribus contingit, ad bellum attuliſſet.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLII.

SVB id tempus Germania omnis, excitata Ferdinandi regis precibus, graviſsimisq; Hungarorum procerũ obteſtationibus permota, adverſus Turcas bellum ſuſcepit. Nemo enim erat, qui animo dolorē ac ignominiam ferrè poſſet: poſtquam propinquis & fratribus ad Exechium fœda in fuga trucidatis, & nuper ad Budam Rochanduphi exercitu turpiſsimè fuſo, deletoque, vetere belli gloria decidiſſent. Nec quiſquam erat, vel Auſtriæ domui graviter infenſus, qui acceptum dedecus nobili auſu ſarciendum, Budamque omnino repetendam eſſe non duceret. Admonebantur & deſides non dubio vicini periculi metu: quoniam apparebat, Turcas nuſquam vinci ſolitos, perpetuoq; bellandi ſtudio & conſuetudine procedendi, prędã & prolati imperiј famam quærentes, occupata Pannonia minimè quieturos, breviq; futurum ut Germani, niſi Hungaris diro bello obrutis opem ferrent, irrumpente victore Barbaro, iniqua domi conditione pro focis ac uxoribus & liberis certare cogerentur. Celebris tum erat Nurumbergę regulorũ, & legatorum omnium pro-

pè gentium conventus, diuque in eo Pontificij cum Lutheranis de Chriſtiani dogmatis veritate contenderant, ſed ea contentio eum habuit eventum, ut Lutherani inſigni contumacia placita ſua defendentes, concilio locum in ipſa Germania deligi poſtularent. nunquam enim id conceſſurum Pontificem rebantur, ne Conſtantienſis concilij exemplo dignitatis atque ſalutis aleam ſubiret. Sed id petentibus, uti mox dicemus, Pontifex probitatis ac innocentiæ ſuæ fiducia, publicæ concordiæ votum ſecutus, liberaliter indulſit. Cæterum decreto bello, imperata adductaque ſunt à regulis & liberis civitatibus ad triginta millia peditum, & equitum armatorum ſeptem millia Germanici nominis, in his eminebat Mauritius Saxo nobiliſsimæ ſtirpis regulus. Legionibus magna bellicæ virtutis opinione præerat Conradus Heſsius, direpta urbe Roma ingentes divitias conſecutus, & Volfgangus Theodoricus è Suevia nobilis. Supremi autem militaris imperij nomen delatum eſt Ioachimo Brandeburgenſi regulo, quem Turcico ad Viennam prælio interfuiſſe docuimus: ita tamen ut ſumma conſilij poteſtas ad Octoviros pertineret. Hos natu grandes rerumque peritos in concilio delegerant, qui imperatori non multum foris in militia verſato adeſſent: Ioachimus enim uti parum efficax nihil ferè præter generis nobilitatem & regij cultus inſtrumentum, liberaleſque convictus in caſtra detuliſſe videbatur. Vbi Viennam eſt deventum acceſsère Ferdinandi regis copiæ: nam præter Auſtrianos nominatim evocatos, Hunganotus Styriæ præfectus circiter decem millia equitum effecerat. In his erat Illyricorum ala, Bartholomęo Croato duce impigro, cultu inſignis, virtuteque mirifica, & Nicolaus Sdrinius cæde Cazzianeris hoſpitis æquè laudatus & infamis: Hungaricus autem equitatus quindecim millium numerum efficere dicebatur. Nam Gaſpar Seredius vir impiger, laudis & prædæ avidus, cis Danubium multos Vſarones rapinis aſſuetos, ad ſigna convocarat. alia quoque validior manus Andreæ Bathoris vexilla ſequebatur: veteranas verò turmas, quæ circa Agriam ultra Danubium hyemarant, ductabat Perenus Petrus auctoritate, potentia, uſuque militiæ Hungarorum nobiliſsimus. Nec ipſe Georgius Varadinenſis antiſtes, quem à Solymanno in tutela regis pueri, reginæque in Tranſylvania ad Lippam relictum diximus, tanto excitatus apparatu, Chriſtianæ cauſæ defuturus eſſe credebatur: ſed aſtuto conſtantique vir ingenio, quum nihil ſibi ante belli eventum temerè præmoliendum arbitraretur, ita ſollicitantibus regijs, amicisque veteribus verba dabat, ut tranſeundi ſpem præberet, nec obligaret fidem ullo literarum teſtimonio, quo Turcis inita conſilia proderentur. Paulus quoque Pontifex, quod erat mirificæ voluntatis & liberalis officij munus, tria millia delectorum peditum Viennam ad exercitum miſit, hisque ducem attribuit Alexandrum Vitellium: expetente rege magnis precibus, ut is præcipuè mitteretur, qui ſpectatis operibus pugnacis & egregij ducis famam quæſiſſet. Italos enim duces & milites rex ipſe, uti maximè idoneos expugnandis urbibus quęrebat: nam paulo ante Philippum Torniellum cum aliquot cohortibus mercede conduxerat, & Iacobus Medices Danubianæ claſsis pręfectus alterum iam annum in Pannonia ſecunda nominis fama militabat. Sfortia quoq; Palavicinus, ſummæ ſpei, ſummęq; nobilitatis adoleſcens, per eos dies ornatiſsimam ſexcentorũ equitum alam, circa Padum conſcriptã in Pannoniam adduxit. Deſcenſum eſt ſecundũ dextram pręterlabẽtis Danubij ripam, miro quidẽ ordine, ſed adeo modicis ac intermiſsis

itine-

itineribus, ut Itali Hungarique duces iam adultæ æſtatis meliorem partem gerendis rebus opportunam ſegni ac inutili mora abſumi teſtarentur: fremebatque ob id ante alios Medices, qui multum antea regem fuerat adhortatus, ut ad prima Veris ſigna, prius quàm Turcarum præſidia adaugeri & confirmari novis militibus poſſent, expeditas copias cum claſſe demitteret: futurum enim eſſe, ut ſtrenuè atque celeriter invadendo non Peſto tantùm, verùm & ipſa quoque Buda potirentur, quòd Solymanus Budæ præfectus, quem natione Hungarum & profeſsione Turcam conciliandis Budenſium animis à Solymanno imperatore relictum diximus, peſtilentia abſumptus interiſſet, eumque pari fato ſubſecutus eſſet Stephanus Verbetius, qui propter ſummum in Germanos odium Turcarum beneficio apud ſuos cives prætoria poteſtate fungebatur. Sed ea conſilia peritè atque ſalubriter oblata Ferdinandus, aulæ ſuæ principibus immodicè credens, in eam maximi apparatus occaſionem diſtulerat. Mos enim erat amicorum intimis obtrectare alienæ virtuti, improbè ſuſpicari, mentirique, & neminem in aula pati, qui certa virtute ad regis gratiam niteretur. Hiſdem artibus nulloque pudore, omnibus ærarij fiſcique opibus immaniter direptis, ſummæ benignitatis & clementiæ regem, avitoque ingenio bellicæ laudis appetentem, militari exiſtimatione ſpoliarant. Nunquam enim eorum adulatione circumvento hoſtilem aciem videre licuerat, quum per legatos gerenda bella & regij nominis maieſtatem nequaquam manu, ſed conſilio procul à periculis tuendam ſuaſiſſent, recenti quidem exemplo fortunæ Cæſaris, qui per duces tot trophæa de Gallis hoſtibus erexiſſet, quum duo Pannonię reges temerè in aciem progreſsi, occiſique ipſorum genti & nomini valde inſignem calamitatem attuliſſent. His de cauſis Ferdinandus in una ſecuritate prudentię nomen reponens, tam procul à periculo quàm à fructu ſperatæ laudis remotus, Viennæ ſubſtitit expediendis commeatibus, qui navigijs ſecundo flumine in caſtra deferretur. Iam enim Ioachimus, quum tantæ tarditatis infamiam ægrè ſuſtineret, vel maximè lentis itineribus ad Strigonium uſque pervenerat. In promovendis caſtris talis ordo perpetuo tenore ſervabatur, qui tametſi nullo uſui fuerit, & ad periculum faciendum eventu caruerit: prodendus tamen, quia optimus, ad exemplum poſteris videtur. Triginta ſub ſignis Hungarorum turmæ, moris hoſtium locorumque peritæ explorandis regionibus anteibãt. Pontificiæ cohortes ſequebantur, eæ ſiquidem primi pedeſtris agminis frontem obtinebant, Vitelllio lætanter & alacriter Germanis ducibus gratias agente, quòd ſibi potiſsimum, uti primis obiecto periculis, nobilem oſtendendæ virtutis locum dediſſent. His uti par erat Sfortiani ſplendentis armaturę equites ad mutuam opem ferendam erant coniuncti. Succedebant continenti ferè ordine tres diſtinctæ maiores alæ, prima Péreni et Bathoris, ſecunda proregis Hunganoti, tertia Germanica gravis armaturæ: deinde modico intervallo peditum legiones quadratis agminibus. Apud has tormenta leviora falcones & minores colubrinæ ad campeſtres uſus ſupra quinquaginta equorum iugis trahebantur. In dextro latere legionum adequitabat imperator cum robore Germanorum equitum, qui fulgentibus protecti armis (nam & plerique ferrea tegumenta equorum pectoribus & clunibus indiderant) inſuperabilis, & longe pulcherrimi agminis ſpeciem præbebant: longa verò ſeries carrorum atq; rhedarum, quarum apud Germanos infinitus erat numerus, extra aciem ducebatur, ita ut irrupturis hoſtibus eſſet

obiecta, intercedente duorum ſtadiorum ſpacio, quo explicari poſſet equitatus. Inclinante ſole caſtra ponebantur, ea inſtituta ratione, ut lunato circuitu connexis curribus & pluribus ſimul tormentis, Germanici nominis copias circumvallarent, reliqui omnes Itali atque Hungari excluderentur, et una tantum Germanorum equitum manus extra munimenta pernoctaret. ob eam rem Vitellius ut contra ſubitas hoſtium incurſiones tutior foret, editos colles & nemoroſa loca ſedulò quæritabat. E ſingulis autem legionibus ſingulæ cohortes, quæ circa rhedas in ſtatione conſiſterent, ſorte ducebantur, & ſi quis hoſtium incurſus tumultum excitaret, duo millia equitum deſcripta erant, qui dimiſsis equis pedeſtri ordine, cohortibus opem ferrent, vallumque defenderent: ad lævam reliquum caſtrorum latus alluebat amnis aquationibus, & in omnes comitantis claſsis commoditates opportunus. Nunquam enim à Danubij ripa diſcedendum eſſe didicerant ſuperiorum ducum exemplo, qui in Pannonia militaſſent, & recenti monitu Ioannis Tarnovij Sarmatę, qui Moldavica victoria clarus, uti ſummus bello dux eo exercitu, multorum iudicio votoque ad certam ſpem victoriæ, longè digniſsimus habebatur. Is enim invitatus à Rege, quum tanti muneris operam pręſtare nollet, ne Sigiſmundum regem ſuum, in vetere Turcarum amicitia quieſcentem offenderet, ſalubre conſilium dederat: præclarè monens, ne unquam à ripa diſcederet, nunquam ſe vel à refugientibus & perturbatis hoſtibus ad pugnam in campos elici paterentur. Nihil enim aliud Turcas omnibus ludificandi artibus inſtructos, eo bello quęſituros, quàm ut noſtri aviditate conſerendæ manus progrediantur, à flumineque diſcedant, quo ſe celeriter ad ripam inſinuent, circumfuſoque innumerabili equitatu & laxatis latiſsimè turmis cataphractorum impetus eludant, & demum intercluſo commeatu noſtros etiam, uti Ludovico regi miſerè accidit, aquatione prohibeant: quod ad Budam vero pertineret, ſevera voce dixit, bis anteà parùm fœliciter tentatam, tertio etiam periculo tentari poſſe, capique, ſed exiſtimare munitiones adauctas, & Turcas aliquanto Hungaris conſtantiores, ad interitum uſq; pugnaturos, quo animorum decreto noſtris militibus inſuperabiles iudicaret. Nec de invicta gente, quæ veterano & maximo polleret equitatu, magnam inſignemque victoriam ratione concipi & rectè ſperari poſſe niſi beneficio Deorum immortalium parta concordia, omnes totius Chriſtiani nominis equites, & opes in unam aciem congerentur. Erat enim fama edita in vulgus, Solymannum cum ingentibus copijs amittendæ Budæ periculo excitum in Pannoniam rediturum, aut ſi ipſe ſubſiſteret, miſſurum auxilio Europæi equitatus magiſtrum, qui ſuo more commoveri minimè poſſet, niſi equitum ſexaginta millia ducerentur. Sed eius conſilij eventus ſecus ac putarant, ancipitem caſum tulit. nam ſicuti ad decernendas cogendasque copias magnopere contulerat, ita ad deſcenſum continuò maturandum magno incommodo fuiſſe videbatur. Gravis enim nec inſolitus de Turcis timor, quanquã magnificis verbis egregiè tegeretur, Germanorũ animis inceſſerat, uſq; adeo, ut planè rudis imperator, quanquã ingenio fortis, minimè feſtinandũ putaret, ne ſuę gentis exercitus in ea loca demitteretur, à quibus adverſo demũ flumine, niſi parta victoria difficilis eſſet receptus. Ex arcano enim cõſilij decreto ſtatuiſſe ferebatur, nullã pro Pannonię regno, vel dimicationis, vel certi periculi aleã ſubire, ſed tueri tantũ Noricos fines, & Germanię vires oſtẽtare, quib. deterreri poſſet Barbarus, ſi veluti cõceſſa Pãnonia minimè

nimè

nimè contentus, Germanos quoque lacessere cogitaret. Sed certi demum speculatores è Samandria reversi, quum eos omnes de Turcis falsos rumores extinxissent, tanti dedecoris tardidatem sustulerunt. Nam vix mille Ianizeros pedites, & bis totidem equites Budam advenisse, & classem numero genereq; navium regiæ multo inferiorem esse nunciarant. Valebat & plurimum ad timorem minuendum cunctationemq; tollendam Hungarorum opinio plena bonæ spei, plenaque rationis atque iudicij, affirmante præsertim prędicanteque Pereno, nullam Turcarum manum, quę vel mediocris & exigui exercitus nomine digna videretur, ad Budam inventuros, si continuò descenderent, nihilque amplius iam penè corruptæ occasionis insigni flagitio perdi paterentur, quòd Solymanno alternis ęstatibus bella gerere solito, is annus ſtatę quietis & ocij foret, nec ullam omnino validæ iustæque expeditionis suspicionem adduceret. His de causis quum omnium militum animi ad profectionem erecti viderentur, & iam ipse Ioachimus abrumpendam moram putaret, Danubium transire constituit: id non probabat Medices, qui quum Strigonij integrum annum in præsidio fuisset, Turcasque sæpius ad portas excurrere ausos, multis interfectis & captis, latè repressisset, rebus Budensium diligenter exploratis, petendum regni caput esse differebat, monstrabatq; iter expeditum, quo facilè in conspectum Budæ biduo pervenirent. Idem erat Pereni iudicium, eadem Hunganotique voluntas, sed cum ducis, tum consultorum omnium mens erat, ante omnia Pestum oppugnare, quòd minore cum labore fieri posse videretur, atque inde demum perspectis hostium consilijs, cognitisque viribus ad veteris Budæ ripas reverti: tum enim milites multò alacrius expugnandæ Budæ pericula subituros, si Turcas, quòd bono omini foret, in prima contentione devicissent. Hæc opinio magnoperè probabatur ipsi Barcocio, Othonique Fotisco, qui paulo ante Pestum contra Mahometem insigni cum laude defenderant, locorumque naturam & mœnium vitia, & quicquid institutis ab se nec perfectis munitionibus deesset, exactè noverant. Cæterùm ea res aliam quoque moram attulit: nam Danubius in insulam sancti Andreæ, & inde ad Vaccianam ripam traiecturis gemino ponte & laborioso quidem opere iungendus erat. Vno demum atque altero ponte flumine constrato petenda erat Vaccia urbs anteà nobilis: sed Mahometis bello, uti anteà diximus, incensa, & demum evastata à nostris copijs penè tota corruerat. Nec erat quisquam qui ante alios adire atque explorare locum vellet: ocultatas enim in tectis atque ruinis insidias timebant: quòd nemo adhuc hostium esset conspectus, nec ulla subesset causa, cur astutæ & promptissimæ gentis consilium, ad metum potius quàm ad dolos ac insidias referrent. In ea cunctatione, adhortante Ioachimo, Vitellius alacriter id munus suscepit, ita ut fidem daret imperator Germanorum cohortes postero die secuturas. Itaque Vitelliani celeriter confecto itinere urbem ab incolis desertam intrant, nec quenquam hostium, qui se in conspectum daret, inveniunt, ita universus exercitus ab insula in ulteriorem ripam est traductus. Descendit & uno tempore Medices ornatissima classe, ut aliam minorem insulam à fano divæ Margaritæ nuncupatam (ea est paulò supra Budam) occuparet, nec obstitêre hostes, qui tota ripa sese diffuderant, è Budaque vetere minoribus tormentis classem transitu prohibere conabantur. Sed classis singulari militum alacritate, & contentione remigum incitata, adiutaq; plurimùm secundo rapidissimi fluminis cursu, pau-

cis acceptis vulneribus, insulam apprehendit, classemque hostium subeuntem coniectis in eam maioribus pilis ad suburbanam Budæ stationem compulit. Porrò inter insulam & continentis ripam, ubi iam pontem effecerant, in spacio duorum stadiorum erecta quadrata munitione, parva castra, quæ septem cohortium præsidium acciperent, constituta sunt, ut onerariæ naves duplici defensæ præsidio nihil timerent, & qui sub sarcinis in castra contendebant, securè commearent. nam & interdiu aliquot turmæ equitum cohortibus addebantur. Quum magno circuitu, vitandis Budensium tormentis, ad Pestum ire pergerent, ex transfugis reperiebant Balim Epirotam, qui mortuo Solymanno Hungaro urbis præfecturam excepisset, in præsidio habere circiter duo millia equitum: tria verò ex Illyrico Vlamanem Persam adduxisse. Is deserto Tammaso Persarum rege Solymannum secutus, uti suprà memoravimus in expugnatione Castri Novi ad Rizonicum sinum insignem operam navarat. Ad hos accessisse mille equites Amurathe Dalmata duce, Obroatij & Clissæ cladibus nostris claro. Advenisse autem Byzantio ex numero prætorianorum Ianizeros pedites mille, quibus præerat Segemenes Acarnan, eximia virtute chiliarchi locum meritus. Reliquos pedites ex genere latronum agrestium Martelosios aut Mysos remiges esse, quos faciundo operi potius quàm exercendis armis idoneos exigua mercede conduxissent. Classem verò constare paulo plus sexaginta Nasadis, decem biremibus, paucisque magnis lintribus, quos undiq; educta sponda crassis asseribus contabulassent. Imperasse autem cunctis Solymannum, ut Budam & Pestum cæteris omnino neglectis oppidis, summa vi defenderent, propositaque esse præmia fortibus, & supplicia ignavis: si quid porrò propugnantibus durius accideret, Achomatem magistrum equitum (Bellerbeyum ipsi vocant) è Triballis accerserent: consedisse enim eum ad Sophiam urbem, ut maturè opem ferret, monuisseque Sanzaccos, ut parati profectionis imperium expectarent. His rebus exploratis castra ad oppidum promoventur, Turcæ conspectis nostris Vacciana porta erumpunt: Hungari singulari alacritate equos incitant, tumultuario prælio concurritur, sed paucis utrinque cadentibus, pari successu vires experti, Turcæ in oppidum, Hungari in castra revertuntur. Vitellius à Septentrione, qua una in parte oppidum tutò oppugnari posse videbatur, propinquum muro locum cœpit. Germani vallatis castris paulò remotius tetenderunt. Oppidi mœnia quadratam figuram efficiunt, & à Meridie profluente Danubio, & per angustam ripæ marginem relinquente, opportunè muniuntur. Vtrunq; autem latus ab Oriente pariter ac Occidente, tormenta maiora, hinc ab arce Budæ, illinc à Gerardo monte, ad certos ictus constituta, ita detergebant, ut sine certo exitio, neminem nisi imperitum & insanum usq; adeo infestis in locis castrametari posse perspicerent. Buda enim editis collibus imposita, dirimente Danubio Pestum in plano situm contrà respicit, dominaturque latè campis longo prospectu, ita ut nullam partem à tormentis metu vacuam relinquat, præter eam, quæ ad Agrianam portam obiectu oppidi protecta spectantibus eripitur. Postero die quum Vitellius, ut statuendis tormentis locum exploraret cum tribus cohortibus & duabus Sfortianis turmis ad mœnia processisset, nec quisquam hostium conspiceretur, Turcæ repentina eruptione è duabus portis nostros invaserunt, initumq; est certamen paribus primò animis ac viribus: sed postquam nova manus peditum & equitum subsidio suis advenit, nostri

noſtri pedites primò, mox & equites perturbati diſsipatique Ianizerorum vim ferre nequiverunt. ſecus enim ac noſtri crediderant, Ianizeri ſumma agilitate ſuſpenſa ad utrunque latus anteriore tunica, peritiſsimè longioribus ſclopettis utebantur, celeritateque mirabili, ubi aliquis è noſtris concideret, aut occiſo equo ſterneretur, iacentibus capita detruncabant. Nec lato ſcuto protectus eques, longioreque haſta prævalidus, & gravi gladio aut clava ferrea galeas pertundens armatum noſtrum equitem timebat. In ea pugnæ iniquitate perterritis militibus, Vitellius conglobata cohorte una, accenſiſq; pudore ſuorum animis, inſolenter urgentes Ianizeros gravi impetu ſummovit atque diſiecit: quibus expulſis, quod decorum Vitellio fuit, peropportunè ſervati ſunt Viſtarinus nobilis adoleſcens è Laude Pompeia, equitum præfectus, & Ludovicus Trechius à Cremona, primus Sfortianæ alæ vexillifer, qui vulneratis & cadentibus equis, ſub multo armorum põdere in manibus hoſtium iam penè colla cędentium prociderant. Sed Laurentio Camerti, cohortis præfecto, opem ferre non potuit, eandemq; Fortunam tulêre Mazza Cortonenſis vir egregiè fortis, & duo cum totidẽ ſigniferis ex Vmbria centuriones. Explicante ſe Vitellio & ſuos recipiente, apparuit Turcas, ſi ampliore exiſſent numero, maioreque impetu incubuiſſent, noſtros ad unum prius quàm ſuccurri poſſent, delere potuiſſe: ſed in eo repẽtini prælij tumultu, quum vires ad conandum Barbarorum audaciæ defuiſſent, non uſque adeo animi noſtrorum ſunt imminuti, ut eſſet quiſquã qui ad abolendum dedecus in aciem produci non cuperet. Ita Vitellius ad ſarciendum incommodũ dolore vehementer incitatus, ſatis iam cognita natura hoſtium & perſpecto pugnandi more, cõfirmatis accenſiſq; militibus, hoſti inſidias parare conſtituit, ante alios Perenum admonet, ut occaſioni gerendæ rei paratus & intentus eſſe velit. Conſidebat Vitellius in hortis regijs muro pręcinctis, qui æquali mille paſſuum ſpacio à maioribus caſtris & ab oppido diſtabãt: ex his hortis duodecim cohortes ſub ſignis educit, reliquas intra ſepta cõſiſtere iubet, progrediturq; magno circuitu ad inferiorẽ fluminis ripam. Nec heſterno ſucceſſu elati hoſtes, quicquã morę ſibi affarunt, quin cõſpecto noſtrorum agmine Orientali porta Flumentanaq; pariter erumpant, & ad noſtros magna alacritate deferantur. At Vitellius ſuo periculo cautior factus, uti ſtatuerat ac optarat, Turcarum impetum denſatis ordinibus excipit, ſclopettarios ab haſtatis protectos, & ſeſe in dextrũ genu proclinantes, diſplodere iubet, vehementi ſtrepitu prælium miſcetur, multi cadunt, & Turcæ pertinaci audacia invecti cuneis noſtrorum aciem effringere conantur, ſed cohortes fortiſsimè reſiſtunt. Interim, quũ iam Turcę equites atq; Ianizeri frequẽti multitudine portis exiſſent, & multi pariter à Buda cõtemplati certantiũ agmina, ut victoriæ intereſſent, tranſvecti navigijs citeriorem ripam cõplevissent, Vitellius opportunè timorẽ ſimulat, ſenſim ſed conferta acie ſe recipit. Tum verò hoſtes clamorem tollunt, & vehemẽtius ex omni latere noſtros perurgent, & equites ad cædenda terga diſcurrunt. Id Perenus attentè conſpicatus, ubi iam ſatis magno ſpacio Turcas inſequendi cupiditate abductos, à portis diſceſsiſſe videt, expeditas turmas inter oppidum & averſos hoſtes inducit, celeriter turmę locũ occupant, & regreſſurum hoſtem portis intercludunt. Adcurrit cum reliquis Perenus, validaq; Germanorũ equitũ manus duce Mauritio Hungaros cõſequitur. Tũ verò Turcæ, animadverſo periculo, pedem referre, indagine ſe clauſos intueri, in fugam ora atq; a-

animos cōuertere. Nec consilio votoq; Vitelliani desunt, promoto enim hastatorum agmine & vtrinq; sclopettarijs in cornua expansis Barbaros inuadunt, eos vndiq; circumfusæ Hungarorũ turmæ & occurrentes Germani equites in medio trucidant. Tantus erat conuersis & fugientibus illatus terror, vt pleriq; præcipiti cursu ad portã delati intentis hastis suorum terga configerent, illisiq; in angustijs & mox cadentes sequentibus ingressum obstruerent. Multi quoq; quum è ripa, propellente equitatu, in flumen præcipites agerentur, & naues in tanta perturbatione conscendere nequirent, aut interfecti, aut abrepti flumine perierunt, Nasadaq; vna nudata remigibus in litore capta demersaq; est. Eo die Segemenes Ianizeros supra centum desiderauit, quum ex reliquis ad quadringentos omnis generis amisisset. Huius editi facinoris summa laus ad Vitelliũ peruenit, qui egregiè atq; fœliciter structis insidijs suorũ cædem celerrimè vindicarat: secunda omniũ confessione data est Pereno, qui peropportuno tempore & acuti & pugnacis ingenij insignẽ operam præstitisse ferebatur. Spectata quoq; est & nobilis virtus in Mauritio, qui inuectus acriter in hostes, & ab his circumuentus equoq; deiectus, tanto periculo fortiter se eripuit. Ab hac vel parua victoria nostris adeo creuerunt animi, vt Ioachimus proferri tormenta, & continuò quati murũ iuberet. Itaq; erectis vimineis corbibus, quos multa gleba ad altitudinem staturæ hominis replebant, vt pluteorum more tormenta protegerent. Productus est omnis tormentorum apparatus: sed longius quàm opporteret tormẽta à Germanis constituta murum quanquam veterem, nec plus quinq; pedibus latum, languidissimè feriebant. Quòd si paulo demissius aut æquo altius librata essent, facile accidebat, vt pilæ vanis ictibus solo inciderent, aut trans Pestum ad Budam vsq; iacerentur. Animaduerso vitio Medices atq; Vitellius monendo docendoq; à Germanis impetrarunt, vt propius admouerentur. Eo modo quũ murus quadraginta maioribus tormentis assiduè quateretur, magno hiatu ad ingressum patefacto, repente corruit. Nec dubitauit Vitellius se primũ profiteri, qui primi periculi locũ atq; discrimen subiret, si Germani cum expedita legione, ascendentes Italicas cohortes à latere sequerentur. Annuere Germani, atque id se facturos sublata manu promisere, segni mox ac indecora cunctatione à fide discessuri. Plerumq; enim accidit, vt qui antè periculũ fortem operam pollicentur, in ipso demũ discrimine turpissimam præstent. Ab alio autem latere Hungari pedites, agreste hominũ genus, & cæteris audacior equitum iuuentus, quæ ad æquandum pari virtute bellicum decus dimissis equis pedibus pugnare minimè recusabat, locum desumpserunt, truciq; vlulatu edito, quo præstandę operę studium ostentabant, Italos tumultuario procursu ad subeundum murum inuitarant. Expectantibus cunctis, vt ineundæ pugnæ signũ daretur Vitellius non pluribus verbis suos cohortatus quàm vt se in Italia natos in conspectu fortissimarũ gentium pugnaturos esse meminissent: ipsis enim & patriæ maximè decorũ fore, si antè alios nobili ausu ad hostem prouecti, præcipua virtutis laude potirentur. Neq; enim de pugnæ euentu fœliciq; victoria dubitandum, quũ pro superis & dignitate Christiani nominis, cum inermi atq; fœdissima gente dimicarent: manere victoribus amplissima præmia ab optimo liberaliq; Pontifice: egregiè autem fato functis, vti optarent, æternæ fœlicitatis in cœlo sedes. Simili modò delectos veteranosq; socios nauales, quos è nauibus eduxerat, Medices accendebat. Perenus Hungaris, Germanis Hessius aderant. Mauritius Saxo, & Torniellus ad tormenta

cum

cum magna manu equitum & peditum in ſtatione conſtiterant, ut ſi hoſtes more ſuo erumperent, munimenta tuerentur. Erat mirum apud hoſtes ſilentium uſq; adeo, ut nonnulli traieciſſe hoſtes crederẽt: Segemenes enim exactæ diſciplinæ veteranus compreſſo omni ſtrepitu tacitè cuncta adminiſtrabat. Is novum ab Vlamane præſidium acceperat, foſſamq; intra murũ præaltam declivi utrinque margine perduxerat: interiora autem in labro vimineos corbes more noſtro, atq; item vinaria dolia arena, ceſpiteq; repleta collocarat. Poſt eam munitionem Ianizeri conſidebant: ſecundum eos ſagittarij, & demum equites haſtati, ſcutatiq; qui pedibus pugnare iuſsi erant. Ad utrumq; verò foſſę caput feneſtratũ aggerem erexerat, ut qui è noſtris conſcenſo per ruinas muro in foſſam ſe demitterent, non maioribus tantũ tormentis ab utroq; latere emiſſis diſcerpti: ſed flamma etiam expulvere ſulphureo, aridiſq; virgultis repentè excitata ad unum omnes correpti delerentur. Signo dato quatuor ſigniferi, ſequentibus cohortibus, audaci curſu in murum per ruinas evolarunt: ſed dum vexilla defigunt, & foſſam munitioneſq; hoſtium mirãtur, & pari ſpe metuq; ad deſcenſum animos parant, repentina grandine ſagittarum & glandium obruuntur. Nihiloſecius adhortante Vitellio, alij atq; alij intrepidè ſuccedunt. In his eminet Carolus Meliteus, nobilis adoleſcens, cui Vitellius erat avunculus, & cum eo præfecti aliquot, & ſtrenui centuriones. Cæterùm Germani pedites neq; ſpe victoriæ, neq; ſociorum periculo permoventur. Heſsius, alienæ cladis ſpectator, conferta legione ſub mœnibus conſiſtit. Hungari quoq; qui alacriter procurrerant, nec conſpecto quidem hoſte à mœnibus recedunt. Ita fortuna, iampridem Italicæ virtuti plurimùm infeſta, noſtros deſerit: Meliteo humerus glande traijcitur: præfecti cohortium Rufus & Fiolla Tiphernates cadunt, occiſiſq; ſigniferis vexilla deſeruntur. Nec Turcę occaſioni deſunt, partim è propugnaculo, quod biennio anteà Barcocio ac Othone Fotiſco defendentibus erectum diximus, partim à tranſverſo aggere proſiliunt, & tota muri corona diffunduntur, ſpirãtibus ſpolia detrahunt, & capita detruncãt, et mox glandibus, ſagittis, & multò maximè lapidibus deiectos, nec ſe recipientes noſtros inceſſunt. Eadem quoq; telorum vis legioni Germanorũ incidebat, ita ut multò plura, quã quæ nihil audẽdo, uti egregia cunctatrix, vulnera devitarat, ab ignobili demũ conſtantia exciperet. Pudore ſiquidem locũ tenebat, ne quę turpiter ſub mœnibus hęſiſſet, ſi ſe prima reciperet, ſecũdi dedecoris infamiam ſubire videretur. Idem ſpectans, ſed diverſa ratione, Vitellius nullum timoris, nullũ receptus ſignũ dabat, utpote qui univerſas cohortes multas ſterni, quàm ullum vel minimæ laudis locum legioni relinqui mallet, quum ſe ab ea deſertum, & penè proditum, maiore ira quàm dolore quereretur. Audita præclarè vox eſt Turcæ Italica lingua proloquentis, Cur vobis Itali viri fortes non parcitis, nec ſegnibus Germanis pugnæ locũ relinquitis? mens una nobis eſt Italis parcere, & Germanis uti maximè ignavis temulentiam excutere, ne amplius nos laceſſant. Tum verò Heſsius, pertinacia multis vulneribus expugnata, legionem reduxit, & cohortes Italicæ continuò ſe receperunt, adeo diſsipatis omnium ordinibus, quum à tormentis hoſtiũ celeri fuga ſe eriperent, ut multorum opinione conſtaret, ſi Turcæ omnibus portis erupiſſent, magno detrimento noſtros affici, & caſtra ad ſingularẽ ignominiam conturbari poſſe viderentur. Eo conatu potius, quàm pręlio ſeptingẽtos è noſtris deſideratos ferũt: ſed aliquanto plures ex fœditate vulnerũ: nullis aut certè abſurdis ad ea reme-

diijs toto demum itinere perierunt. Medices quoque dum ad cohortandos milites diſcurreret, immanis tormenti afflatu potius, quam ictu humi cum equo proſtratus ſummum vitæ periculum adijt. Quum in muro pugnaretur Ioachimus ipſe & Hunganotus vſque adeo infami conſilio & loco ab omni tormentorum diſcrimine ſubducti pugnæ euentum expectabant, vt Torniellus atque Fotiſcus ad eos accerſendos non obſcura eius flagitij cum obiurgatione contenderint, vt confirmandis militum animis collocandiſque præſidijs, qui vni ſummæ imperij poteſtatem tenerent, adeſſe & conſpici vellent. Sed noſtris fortiter repulſis Barbari nihil ſe commouerunt, ita in caſtris ſublatus eſt omnis tumultus, & curandis vulneribus militi quies data: ſub noctem verò Ioachimus duces in conſilium vocauit, diſputatumque eſt grauibus ſententijs, an abſcedere incœpto quàm expugnandi oppidi diſcrimen iterum ſubire ſatius foret: quum à pleriſque Germanis ea, quæ tutisſima, vti longé optima, probaretur. Tum Vitellius, an hoc, inquit, turpe ſit, vos ipſi videritis, viri Germani, qui vobis præcipuum militaris diſciplinæ decus perpetua laude ab inuictis maioribus veſtris traditum, non iniquo iure vindicatis. Quis enim vel gregarius miles eſt, qui Chriſtianæ militiæ nomen, ſi pari cum ignominia tam propere reuertimur, quàm tardè deſcendimus, non in præſens modo (tanto ſcilicet admiſſo dedecore) quàm in reliquum tempus exiſtimatione ſpoliari non uideat? exultabit certè Barbarus, vti iam aliquot inflatus victorijs, & Germaniæ vires, Romanis olim gentium victoribus formidabiles, inani tantùm fama conſtare conſpiciet. Ego quidem & cohortes meas, vel accepto incommodo, alacres & prælium poſcentes video, nec oppidum poſſe capi diffido, ſi vno atque altero in loco murum quatiamus, paribuſque animis ac vno ſimul tempore, triplici conſtantique acie inuadendos hoſtes arbitremur. Neque enim fortis, vel eximius imperator eſſe poteſt, qui non omne vel iniquę ſortis periculum contemnit, vt publicę dignitatis & priuati nominis decus defendat. Hæc dicente Vitellio introductus eſt ſpeculator, qui Achomatem ſuperato ad Belgradum Sauo, ad Drauum perueniſſe referebat. Huius aduentu vel aſtutè ſimulato, vel inaniter credito, Germani deliberationibus finem imponunt, atq; inde mouenda caſtra, redeundumq; Viennam cenſent: quod prę cipiti autumno matura heyms ſuberat, quod multi ex legionibus vulgatis morbis deperibant, quòd maximè timendos imbres diuturna ſerenitas prænunciaret, quod deniq; foſſa interior, ante ſpem conceptæ victoriæ noſtrorum cadaueribus replenda videretur, nec tutus demum receptus foret, ſi Achomates expedita ſuorum agmina de more præmiſſurus, ad Tolnam traiecto Danubio, hærentibus in oppugnatione oppidi ſuperueniret. Erant militum omnium animi, ſi iterum mœnia quaterentur, ad præſtandam ſupremi conatus operam intenti paratiq;: ſed dux ipſe reputatione periculi, ab omni ſua parata laude diſceſſerat, vti ignarus belli, aut certè, quod potius de generoſo credi velim, octouirali iudicio cricumſcriptus: quanquā heſterno certamine, dum cuncta armis tormentiſque perſtreperent, ita crueto ſpectaculo ſubtractus fuerat, vt nuſquā conſpiceretur; vno ferme ex omnibus regulis Mauritio Saxone excellenti virtute Germanorum decus tuente. Ob id veteres pleriq; Germani milites, eius ignobilis conſilij dedecus, confuſis triſti pudore animis non ferebant, atroci quodam fremitu indignantes paucorum ignauia publicum inuictæ gentis nomen prodi: & Hungari quoque feris vlulatibus amiſſam ſpem recuperandæ

patriæ

patriæ deplorabant, incusantesque Deos atque Germanos, de infesta ipsorum genti fortuna querebantur, usque adeo, ut tanti roboris exercitu dignus Imperator inanibus votis optaretur. Maximilianus quidē Cæsar Germanis: Mathias verò Corvinus Hungaris, qui iam pridem consummata belli gloria fato functi posterorum ignaviæ locum reliquissent. Cæterùm Ioachimo decreti propositum tenente, Itali duces, qui discessum dictis sententijs improbarant, ægrè impetrarunt, ut sequenti die in speciem renovandi certaminis, tormentis mœnia quaterentur, nihilque milites ad iter pararent, sed sub signis, nullo tumultu edito, in statione consisterent, quo susceptæ profectionis consilium tegi posset, & distineri hostis, qui nullam ad insequendum moram facturus esse videbatur. At Segemenes ubi nostros tanto fortissimarum cohortium detrimento perterritos videt, prima luce equitatum omnem & validas peditum manus, quæ refugientibus equitibus præsidio forent, audacter emittit, pluribus in locis cum Hungaris pugnatur, nec virtute, aut eludendi arte nostri hostibus cedunt: resque eò deducta erat, ut in conspectu Germanorum ac Italorum indictis inducijs singulari certamine, ex utraque acie conspicui & promptissimi quique infestis hastis concurrerent, usque adeo fide integra, ut utrinque Barbari Hungaris, & Hungari Barbaris inviolata comitate miscerentur, nostrique duces tanquam ludicro spectaculo virtutis ac ignaviæ iudices interessent: acciditque, ut insignis dux Turca Vitellium sibi ostendi posceret, atque ad eum (nam armis satis erat conspicuus) virtutis nominē amplexandum procurreret. Eo die supra quingentos equites nonnullis utrinque interfectis ac vulneratis concurrisse constat. sequenti porrò nocte, reducto omni tormentorum apparatu, exercitus ad classem ripamque Danubij iter extendit. Tum verò Barbari nostros discessisse conspicati, sese omnes effuderunt, clamoreq; sublato, quo nostris turpem fugā exprobrarent, postremis agminibus institerunt. Traiecerat & ipse Vlamanes, premebanturq; adeo nostri, ut nisi magno accepto incomodo sese explicare & agmen consequi posse viderentur, nisi Vitellius vexilla sisti convertiq; ordines suos iubens monuisset Hungaros, & secundum eos Germanorum cataphractos, ut impetu facto, & densatis turmis urgentem hostem impeterent. Ita armatus equitatus intentis hastis invectus non summovit modò hostem, sed proturbatum & frustrà terga dantem latè cecidit. Nam postrema Turcarum agmina, uti procul à periculo, nec perspecta nostrorū acie, quæ repentè se converterat, nondum equos ad oppidū converterant: ita primi intemperanter urgentes præcipitis audaciæ pœnas dederunt. Duravit ea tumultuosissima hostium fuga, pugnaq; in multam noctem, quum clausis portis exclusi hostes ad Danubium usq; secundū mœnia cursum intenderent, nostriq; avidè persequerentur, & cuncta tormentis undiq; emissis, in communi periculo perstreperent. E nostris autem ducibus, suprema insignis virtutis opera egregiè navata interijt Iacobus Trucses nobilissimæ stirpis Valpurgæ regulus, qui Suevorum equitatui præerat. Is quum equo ex vulnere procumbente oblatum alterum conscendere conaretur, interfectus est, caputq; eius hastæ præfixum ad Vlamanem miles detulit. Trunco autem nostri potiti sunt, qui demum Vacciæ omni funeris honore collato tumulatus est, hoc ipso publicæ pietatis officio dignissimus, quòd eius sacri suscepti belli præcipuus adhortator extitisset. Eo accepto incommodo, multisq; desideratis Vlamanes equitatum continuit, patuitq; inde expeditū iter nostris infamí

feſtinatione Germaniam repetentibus, quibus magno uſui claſsis fuit. Medicis enim præfecti diligentia, tormenta omnia in naves ſublata ſunt: ægrorum tamen perampla manus ſegniter extremum agmen ſubſecuta claſſem conſcendere nequivit, ita ut ſuperventu Barbarorum ſeptingenti ferè Germani ſemianimes, crudeliſsimè in oculis noſtrorum obtruncarentur. Duces verò noſtri iam tertiò ac infelici ad gravem ignominiam conatu, Turcarum vim atq; peritiam experti, amiſſum militare decus triſti cogitatione deplorabant, quum iam Pannonici regni obliviſcendum, & pro ſalute Germaniæ conſilia capienda faterentur, poſtquam ſummi reges, obliti veri decoris, veræq; pietatis dum privatis odijs decertant, rempublicam Barbarorum commodo, enervandam perdendamque immani animorum obſtinatione ſuſcepiſſent. Italis ab rege dimiſsis, redeuntibusq; in Italiam egregia fide ſtipendia perſolvit Angelus Medices præfecti claſsis frater, quem Pontifex ob ſingularem induſtriam Vitellio quæſtorem dederat, ut fratrem Vitelliumque hiſdem ſenſibus coniunctos in amicitia contineret. Ab rege autem, cum multa virtutis commendatione, Vitellio atque Angelo aurata pocula dono data. Sed eas copias per Villacum & Carnicas Alpes atque Venetiam domum iter habentes lentus potius, quàm ſævus morbus à caſtrenſi illuvie, ac alieni cœli, & peſtilentis autumni iniuria conceptus, vehementer afflixit: uſque adeo, ut ferè dimidia pars militum deſiderata ſit, & Tiphernates principem civem, cum meritæ laudis laurea redeuntem ex domeſticis funeribus atra in veſte ſuſceperint. Sfortiani quoq; equites cunctis fermè equis macie enectis, pedibus in patriam redierunt. Cæterùm ut rei malè geſtæ fœdus exitus, ad minuendam infamiam avertendosq; hominum ſermones alicuius inſignis facti novitate tegeretur, Perenus Petrus affectati regni ſuſpicione, regiorumque livore circumventus in arce Strigonij à Liſcano Hiſpano iuſſu regis capitur, traditurque extemplò Medici præfecto claſsis Viennam deducendus. Quum caperetur, avarè ac inhumaniter agens Liſcanus aureum torquem collo detraxit, exuitque veſte quæ pretioſis Sebelinarum pellibus ſuffulta erat. Id factum, uti clariſsimo viro atque inſonti indignum, adeo Hungarorum animos contumeliæ dolore conſternatos perturbavit, ut ſupra duodecim milia equitum maledictis Germanicum nomen inceſſendo ſublatis continuò ſignis domum redierint. per eos enim dies nunciatum erat, Pereni filium ex aula Solymani à Raſciano ſervo fœlici aſtu eductum in Tranſyluaniam evaſiſſe. Is admodum puer Solymano fidei obſes datus intra ſepta regiæ cum nobilibus coætaneis adoleverat. Nam Perenus pater devicto ſublatoq; Ludovico, quum Ioannem nequaquam regia ſtirpe progenitum, Pannoniæ regno potiri vehemēter indignaretur, ad Ferdinandum, vti ſummæ nobilitatis principem, Cæſaremq; in concilio Germaniæ deſignatum tranſierat: ea ſpe vt primùm ſibi poſt regem in Pannonia potentiæ locum pararet. Sed pari quoque ingenij mobilitate, quòd omnia apud Ioannem ſub maieſtate Solymani tuta atque fœlicia: apud Ferdinandum autem dubia ac infirmiſsima ſpectarentur, cogente pudore (ne Germanis æternis hoſtibus Hungarico ſanguini imperij decus erepturis favere videretur) auctore Habraymo Baſſa, cum Ioanne in gratiam redijt: ægrè vt reciperetur impetrante Solymano, quum Ioannes Perenum fluxa fide, vario inſtabiliq; iudicio hominem teſtaretur: proindeq; iterum ab ſe defecturum eſſe prædicaret. Ad ea Solymanus in hanc ſententiā graviſsimè reſpondit, ſicuti ab his qui ſermoni interfuerunt, didi-

dicimus. Quid tu igitur, Ioannes, ad gloriam maioris à Deo magno, si sapis, expotare potes, quàm vt Perenus à fide discedens, dum ingrati atque improbi nomen subit, generosę clementię decus tibi relinquat? Exinde Perenus in honore habitus integra fide regem coluit: sed mortuo demum Ioanne ad ingenium redijt, quum Georgium tutorio nomine regnantem ferre non posset, & à Ferdinando solicitatus eadem ambitiosè affectata transfugij præmia inani spe prȩsumeret. Itaq; filius Byzantio fuga elapsus, quum incredibile gaudium afferre videretur; summam calamitatem misero patri attulit: à regijs enim ignavisq; hominibus, quibus aliena virtus oneri, & calumnia virtutis odio genita magno questui semper fuit, excitatus erat rumor; Perenum adolescentem simulata fuga elapsum, cum Solymano transegisse, ut pater Hungaros propositis rerũ omnium immunitatibus ad Turcarum studia traduceret, pręmiumque illi foret Pannonici regni præfectura, in spem quoq; propinquam regij nominis, si fata Stephano infanti Ioannis regis filio, adolescentiam inviderent. Perenus quoq; non levem aut obscuram vim famæ suspicionique præbuerat, quum per hybernorum tempus ab Agria cum præfectis Turcarum comiter & liberaliter agendo amicitiam mutuis magnisque muneribus coluisset, & id quidem aliquanto studiosius & luculentius quàm deceret, cum eo præsertim hoste, cum quo nullũ esset ab adversa religione cõmerciũ, nec ullæ tum publicæ ad ocium induciæ vigerẽt. Sed tantus inerat Pereni ingenio fastus & splendor propè regius, ut ei fermè centũ generosi & militares equi, vacui sessoribus præducerentur, ob idq; Ferdinando regi parùm cultu decorã aulam aut certè exhaustas opes exprobraret: quũ ille usquequaq; à familiaribus suis inmaniter direptus tenui apparatu, ægrè regij nominis splendorem tueretur. Ea luxus ostentatio regiorum animos nefariæ direptionis conscientia perculsos, ita altè perstrinxerat, ut cuncti ad opprimendum Perenum coniurantes, eum digito commonstratum olere diadema regium; nec privatum pati nomen posse prȩdicarent, adeo pronis & suspicacibus ad id Ferdinandi auribus, ut quum vera testataque de familiaribus minimè crederet, genio deceptus, falsa de alienis libentissimè ad animum transmitteret. Eam quoque affectati regni nutantisque ingenij suspicionem vehementer auxerant literæ, Pereni ipsius manu ad quosdam duces Hungaros scriptæ, proditæque regi à Francapane Agriensi antistite. hic enim Pereno valde infensus erat, quod ille militari licentia totius Agriensis sacerdotij peramplos redditus alendis suis equitibus intercepisset. his autem literis opima novaq; stipendia suam authoritatem sequentibus polliceri videbatur. At Perenus cum omni honore verborũ à Medice Viennam perductus, quum portę appropinquaret, audiretque obviam Medici advenisse Philippum Torniellum, rogavit ut sibi adaperta rheda alloqui viros fortes generososq; liceret. Id verò facilè concessum est, quòd tanta viri claritas & spectatæ virtutis studium non custodia modò & carcere, sed nec ambiguæ fidei suspicione digna videretur: isque ad eos conversus: Me miserum, inquit, quem insontem immanis invidia circumvenit: sed multò miserior Ferdinandus, cui domestici latrones & fortunas, & amicos: & deniq; regium decus eripiunt. Ita enim fit, ut hac præcipiti delati nominis mei iniuria Hungaricã gentem à studio fideq; penitùs avertat, ac ob id de Pannonię regno nõ temerè desperet, postquã mihi claritate nataliũ nulli secundo, & iam tribus bellis fortis fidelisq; navatę operę pręmia ab iusto rege promerẽti, de filio Barbarorũ servi

tute erepto lætari non licet: quum pro incomparabili gaudio iniqua meâ ſorte, non dubius vitæ metus antè oculos obuerſetur. An delatores ignauiæ ſuæ conſcij, in ipſa de me calumnia præcipui teſtes, capto cuſtoditoque parcent? qui nec famę vnquam regis pepercerunt. clarisſimus enim quiſq; vel criminis inſons quum capitur, non conceptæ quidem noxæ pœnas, ſed aduerſam fati ſui ſortem ſubit, me tamen animus integer ſcelerisque inſons, quod vnum Dij certi iudices calumnia circumuentis & miſeris ſolatio relinquunt, hac cura liberat, liberabitq; hoc crudeli infamiæ onere Ioachimus imperator, cui oborta ſuſpicione tale mihi periculũ imminere prędixerim, et me obiter inſontem interfici malle, quàm iudicio corã non adeſſe, confirmarim, et tum quidẽ, quũ tantis meis ſeptus copijs nullius vim timerem. Hæc obſecro nobilis officij verba Ferdinando renunciate, vt in diſcrimine mei captis maturè generoſeque deliberet, & quantũ inter amicos & delatores interſit, ſuo non alieno ingenio fretus intelligat. Nimis profectò miſeri ſumus duces, ſi re malè geſta ita plectimur, vt præuertiſſe belli Fortunam videamur. Deſerti certè ad Exechiũ fœdeq; amisſi exercitus Cazianer iuſtas fortaſſe pœnas dedit, quũ inuſitato oppreſſus metu imperij munus deſereret, nec in ipſo duce dedecoris quàm mortis metus grauior eſſe videretur, vltro enim ſeſe cuſtodię dedens, ita cõcepti pauoris crimine damnatus eſt, vt deſperatis cauſæ ſuæ præſidijs effracto carcere, tam ſceleſto quàm infœlici conſilio ad Turcas transfugerit. Sed neq; ſummũ imperium apud me dudum fuit, neq; nos victi ſumus: ſi non vicimus, quod nobili certè receptu perſequentis hoſtis inſolentiã egregiè repreſſerimus. Pannoniæ autem regnum affectare & tum promereri beneficio Solymani facilè potui, quum Ioanne rege morte ſublato, expedienteq; arma Ferdinando, clientelæ opeſq; meę & Hungarorũ in me ſtudia, non leui ad victoriam momento valitura ſpectarentur: nec abſurdam ob id, vel intempeſtiuam ſpem conſilijs viro Chriſtiano indignis afferrent. Pugnaui igitur, pugnaboq; dum viam contra Turcas, ſi ſe æquum Ferdinandus in hac calumnia inimicorũ malignitate conflata iudicem præſtiterit. Perorantem Medices, vt in clementia æquisſimi regis ſpem reponeret humaniter adhortatus eſt, moxq; fidele officiũ pręſtitit, ipſeq; demũ Torniellus venantẽ nactus regem, ne quid durius de Pereno ſtatueretur, opportunis precibus molliuit. Nec multo poſt Perenus, quũ in dicenda cauſa, vt palam audiretur, imperare nequiuiſſet, in ciuitate noua cuſtodię traditur, vel nouę perfidiæ, vel, vt credi par eſt, antiquę leuitatis diuturno carcere pœnas daturus. Ita tres omnino reliqui antiquisſimæ ſtirpis Hungari principes promerendo Pannoniæ regno pares, Valentinus atq; Maylatus, ac ipſe Perenus, paribus propè inſidijs virtutis inuidia circumuẽti, omnẽ ſpem excitandi Hungari regis diſcordi ac ob id afflictæ ipſorũ genti ſuſtulerunt: quũ hic ſera inſtabilis iudicij ſui pœnitentia ſortem lugeat, illi verò ad Euxinum Pontum, in cathenis mortem miſeriarum finem expectent: grauiore tamen Pereni conditione, quum illis à religione deſciſcentibus, maximi militiæ honores à Solymano liberaliter offerantur: hic vero nihil à deprauato rege mitius expectet, quàm vt in carcere mœrore ac illuuie confectus intereat. Hunc habuit euentum id bellum ex concilio Germaniæ aduerſus Turcas ſuſceptum, quod magnæ cladi plerisq; æquandum videretur, quum Ferdinandus à Bohemis & Sleſitis atque Morauis, qui militũ delectum collata pecunia redemerãt, ſubſidia inſtantis belli nequicquã abſumpſerit, amiſſaq; exiſtimatione Germaniæ viriũ, vti iniuriæ

expositus ac inermis, audaces alioquin Barbaros, & tum ab ipsa victoria insolentes aduersum se concitarit. Sub id tempus Paulus Pontifex suo vetere indicendi concilij proposito innixus, Tridentum tanto conuentui maximè opportunum delegit: cupiebat enim satisfacere Cæsari, indulgereque his Germanis, qui ab auctoritate Romani pontificis Christianisque ceremoniis impiè desciuissent, ac tum maximè vllam vrbem extra Germaniæ fines ipsis tutam aut commodam fore pernegarent. Eo autem, vti plerique putabant, audaci periculosoque decreto, Pontifex eleuandam omnem timoris suspicionem existimabat: quo celebri edicto, si qua omnino aut cæci metus, aut improbę cunctationis nota superioribus Pontificibus inhæsisset, peculiari sua cum laude penitus detergi atque aboleri videretur. Ita enim fiebat, vt Tridentinos Germanica loquentes lingua in ditioneque Cæsaris constitutos, nec ipse quidem Lutherus hæresiarcha insanię pœnas veritus, reformidaret: quum patrum memoria Vicleffium & Husium, pari impietatis nomine damnatos & Constantiæ concrematos audijsset. Sed posteà præclarè compertum est, Pontificem hac in re Cæsari in spem priuati commodi obsequi voluisse. Igitur circiter calendas Nouembres, anno à partu virginis supra millesimum quingentesimo & quadragesimo secundo, Pontifex ex senatus consulto, tres senatorij ordinis Cardinales Tridentum misit, qui bene auspicato inchoandæ synodi futuræq; tot gentium frequentiæ sedem pararent, Paulum Parisium diuini ac humani iuris professione insignem, Reginaldumq; Polum Britannum, qui supra regię stirpis claritatem, & latinæ facundiæ laudem nemini ferè fœlicius partam, perfectum Christianæ virtutis habitum præferebat, Ioannemq; item Moronum, secunda morum atq; doctrinæ fama per omnes Germaniæ conuentus legationis munere perfunctus. Hos secuti sunt aliquot præclari nominis episcopi: nam Pontifex ad repręsentandam eius ordinis dignitatē, excellenti ingenio doctrinaq; supra centum descripserat, qui de veritate rerum diuinarum saluteque labantis Reipublicæ in consessu gentium omnium disputarent. Venientes Christophorus Madrucius, Tridentinus episcopus, pari splendore humanitateque vir liberaliter excepit: nec multos post dies Peronotus Granuellius ab Hispania Genuam triremibus delatus, profectusque inde Tridentum, inchoatæ synodi famam excitauit: Cæsaris enim occultè mandata detulerat, quibus indicti concilij decretum locumque ad eam celebritatem opportunè atque rectissimè delectum approbabat, testabaturque eo vsurum esse Cæsarem maximo Reipublicæ commodo: Quoniam ipse ad prima veris signa naues conscensurus, vt corrigendis publicis moribus censuram ageret, impiasque aut certè obscuras in religione opiniones inuecta vera luce reuelleret, concilio adesse statuisset, nobili pioque Sigismundi Cæsaris exemplo, qui Constantiæ rebus ritè compositis terrarum orbem diris erroribus & pestilentissimo schismate liberasset. In eam quoque sententiam Antonius, ipsius Granuellij filius, præcellentis ingenij iuuenis, Atrebatum antistes, luculentam habuit orationem, non obscurè emissis quibusdam aculeis Pontificium nomen, quod sacrorum principes perpetuis ludificandi artibus, tam diu tergiuersando, necessaria atque ideo suprema publicæ salutis remedia distulissent. Negauere tres legati se quicquam publicè de mandatis audituros, ne vno eius aduentu synodus ritè cœpta crederetur. Eam enim grauissimarum rerum & dogmatum cognitionem ad vniuersas Christianę professionis gentes pertinere expectan-

dosque propterea sacratos viros, qui ab vltimis Hispaniæ Galliæque finibus, & à Germanico Sarmaticoque Oceani litore venturi crederentur. Tum enim de Republica optimè sperandum videri, quum saluberrimo omnium consensu ad impetrandam pacem sanandosque mores, & decernenda pia arma aduersus Solymanum, ingentia studia, ac vniuersæ denique omnium opes conferrentur. Eò enim Granuellius tendebat, vt Pontifex terrore concilij iniecto, ab instituta sacrosancti parentis ac iudicis æquitate discedere, proferreque arma aduersus Gallum pro Cæsare cogeretur: cum immani enim hoste fœderatum, exitiosamque in immensum Christiano nomini, Barbarorum amicitiam colentem, eo titulo maioribus quondam eius maximè specioso, quem præferret, indignum dicebant. Putarat etiam ab initio Cæsar, vetere suo incensus odio aduersus Gallos, Pontificem in partes facilè producturum, vti maximis obsequijs atque muneribus deuinctum concessa paulò ante Noua, ria, prælataque demum Farnesia domo, in qua (repudiatis aliquot illustribus generis, ipsoque præsertim Cosmo Etruriæ principe excluso) vnicam filiam, Mediceas opes dotali hæreditate secum trahentem, nec tum Octauio quidem coniuge ad nuptias satis maturo liberalissimè collocasset. Quibus de causis amarior factus Cæsar, legem in Hispania promulgarat, ne cuiquam externo pensiones, auctoritate Pontificum sacerdotijs impositæ, soluerentur, Michaelemque Syluam Lusitanum Cardinalem legatum, pias dignasque periculo cohortationes afferentem contumaci contemptione reiecerat: quum Syluæ collega Sadoletus Cardinalis in Gallia perhumaniter esset auditus. Certissimis enim speculatorum nuncijs ac literis compertum habebat Pontifex, Solymanum ea quæ imminebat æstate terra marique atrox bellum Christianis illaturum, & tum quoque circiter quatuor Hispanorum milia ad extremos Sabinorum fines hyberna protulerant, imminebantque ita per Valeriam viam Tyburtinis montibus, vt quum non longè à Pontificijs finibus Fabritius Columna, & Franciscus Vrsinus (ille paterna ditione exutus, hic iudicio rerum capitalium absens damnatus) exules versarentur, non inanem metum Romanis incuterent, omnino similes ex funesta memoria valdè atroces Columniorum & Cæsarianorum casus facilè timentibus. Sed in Pontifice ad nulla vnquam terricula trepidanti, & Reipublicæ nunquam oblito, ea inerat æquitatis atque iustitiæ cura, vt priuato nomine ingratus, quàm publico incommodo parum grauis disceptator, Christianiq; officij prorsus imperitus existimari mallet. Prouidebat enim Franciscum, præclaro recentique suo & superiorum Galliæ regum studio de Pontificio nomine benemeritum, nequaquam temere alienandum: vtpote qui lacessitus iniuria, à Romani Pontificis auctoritate indignanter discessurus esse videretur. His de causis plerique senatores in contraria studia diducti, vti anteà capti sacerdotiorum muneribus magnæ partis senatus cum pudore ac infamia diuenditæ libertatis Cæsari & Gallo diuersis sententijs fauebant, vsque adeo intemperanter, vt Dionysius ex ordine seruorum cucullatorum in senatum traductus, Franciscum auito Christianissimi cognomine spoliandum, persequendumque armis & diris imprecationibus diceret, obstrepente senatu intempestiuæque facundiæ insolentiam reprehendente: quum Dominicus Cuppius Romanus, Senatus princeps, interrogando respondisset, in cuius ergo tutela rei Romanę salus et dignitas erit? si pro

ſi pro Cæſare, à quo proditi perditiq; ſummæ clamitatis incommoda pertulimus, contra eum quem inſigni merito liberatorem vrbis fatemur, diuina ac humana arma nefario decreto expediamus? Non infacetè quoq; alius ſenator ad proximos conuerſus ſubiunxerat, Parcite, inquit, patres, non iniquo enim iure latrat, qui fameſcit: ad opimum enim ſacerdotium inops Dionyſius quum anhelaret, liberalitatem Cæſaris peracri ſtudio prouocare nitebatur. At Pontifex ſermones graui admodum aure exceptos ita contracta vel remiſſa fronte tranſmittebat, vt nihil ea patrum contentione grauari putaretur: ingenio ſiquidem egregiè compoſito, & per omnē ętatem ſenatorijs artibus exaggerato, maximū prudentię munus exiſtimabat, detegere hominū ſtudia, nudare volūtates, ſcrutari atq; introſpicere ſenſuū receſſus: in magnos ſcilicet vſus publicarum actionum: quæ omnia tum ſolerter adſequebatur, quū in negotio diſſentiendi materiam ſimulata conſultatione præbuiſſet. Hinc collecta parataq; habebat reſpōſa, quæ legatis daret, excuſationeq; legitima in alternos vſus opportunè translata vtriuſque principis offenſiones eruditisſimè deuitaret. Detexerat & tum latè profundeque principum animos, tameſi eos anteà, tanquam à concordiæ nomine plurimum abhorrentes, ſatis habebat exploratos: quum forte Cæſar ad eum vti communem omnium parentem, ſacroſanctoque iure omnis humanæ litis diſceptatorem literas perſcripſiſſet, quibus in Franciſcum vehementer inuectus ſuperiorum temporum iniurias, ruptaque toties fœdera, & concitatum ad Chriſtani nominis perniciem Solymanum querebatur. Nec ideo dubitaſſet Franciſcus, quin publicato ad defenſionem inſigni volumine obiecta confutaret, adeò vt binis criminoſisſimis libellis ad inexpiabilem contumeliam editis, vtrinque regij honoris fama immaniter dilacerata ſpectaretur, eaque obiter arcana prodita, inuſtæque diræ factorum notæ omnem ſpem conciliandæ pacis excluderent. Ea ſiquidem maledicta in grauisſimo momento leſæ maieſtatis inſanis peruicacibusque animis, vti verè propria ducebantur, quando omnis calamitas conflagrantis orbis non ad ipſos, ſed ad miſeras alienasque gentes pertineret: quum integro pudore tueri regium decus vellent, & tamen hoc duorum & viginti annorum curriculo ſupra ducentas vrbes euaſtatas, caſtella amplius tria millia deleta, totaque ea contentione ducenta millia hominum Chriſtiani ſanguinis interfecta faterentur, & ſubinde nihil permoti vel acerbisſimo humani generis odio, Deos ipſos, vti nunquam miſerorum precibus affuturos, abdicata pietate contemnerent. Cæterum Granuellius Tridento profectus, eadem, qua venerat, celeritate ad Germanos peruenit, qui conuentum ad Nurumbergam indixerant. Deferebat enim certisſima Cæſaris animi decreta, quibus grauisſimarum rerum munus expediret. Ante omnia Guilermus Cleuenſis regulus ad auctoritatem Cæſaris erat traducendus: cohortandæ liberæ ciuitates, vt Ferdinando regi tuendo Pannoniæ regno adeſſent: Saxonum, Cattorumque principes Henrico Brunſuicenſi conciliandi, quorū armis propter ſacerdotij controuerſiam ditione nuper eſſet expulſus: prouidendū ne Germani milites impunè ad Gallorū ſtipendia tranſirent: & commouenda deniq; omniū ſtudia ad conciliū celebrandum: qua in re Lutheranorū voto potius quàm ęquisſimę Pontificis cauſæ fauere videbatur. Neq; enim conciliū libero gentium omniū concurſu celebrari poterat, niſi prius pax ipſa regumq; concordia pararetur, atq; ita fiebat, vt promisſiones Cęſaris, quibus Lutheranorum animos promerabat, nec

ambigua ad id Pontificis voluntas, tanquam inanes nihil ad caufam profuturæ à plerifque irriderentur. Quis enim ab Hifpania clarus antiftes (quum in Gallia Georgius Maximiliano Cæfare genitus Valentinus epifcopus, in itinere fub ipfam Rinconis atque Fregofij cædem effet interceptus, & Oceani Mediterraneiq; maris nauigationes Punicarum et Gallicarum clasfium metus fuftuliffet) Tridentum omnino eundum effe arbitraretur? Quis demum è Gallia infignis vir facratus per Rhæticas Alpes in eam vrbem fe conijcere auderet? quæ ad vnum buccinæ cantum in poteftate Germanicæ multitudinis futura crederetur, vel nolente obftanteq; Ferdinando, cuius eximiam fidem in ipfo periculo imploraffe fruftra effet. Nemini enim in dubium verti poterat, quin legitimum atq; folenne concilium ipfa pace natura pofterius cenferetur, quoniam fublatis vndiq; bellis humanas res tranquilla pace conftitutas rerum quoq; concordia fequeretur. Sed hæc cunctis exoptata parari minime poteft, nifi viri Chriftiani de interitu religionis valde foliciti, pacem antè omnia ab obftinatis principibus vel coniurantes expoftulent. Interea tantis in Belgio detrimentis affectus Cæfar, & vehementer indignatus, Gallos ab fe toties deuictos, fe præfente Hifpaniæ fines intrare aufos, ingens bellum parabat. coniuxerat enim fibi nouo fœdere Henricum Britanniæ regem, vt eius gentis auxilijs, quibus Galli antiquitus magnopere terreri confueuiffent, ditisfimiq; regis auro adiutus, multo quàm antea validiore impetu Galliæ fines ingrederetur. Fuit ea focietas ingrata fufpectaq; Pontifici, vtpote quæ facrofanctæ maieftatis nomen maligna contemptione fuggillaret. Vix eam enim homines qui pacem fperarent, non initam modò, fed ne tentatam quidem credebant: mirum enim plerifque videbatur, Cæfarem tanta pietate, tantaq; honefti decoris exiftimatione præditum, fummas iniurias animo deponere, inexpiabilisq; odij penitus obliuifci, vt quum in Gallum atroci odio deferretur, atque ei omnino grauisfimè nocere vellet, nullam vel Pontificiæ dignitatis vel obligatæ fidei rationem habendam putaret. Henricum anteà Clemens Catharinam vxorem, quæ Cæfaris erat matertera, periniqua animi libidine repudiantem, filiamq; fubinde, vti fpuriam à regni fuccesfione procul addicantem, poftulante vrgenteq; Cæfare, facris interdixerat, iufta quidem, fed intempeftiua feueritate: quum ille contumelia perturbatus ab auctoritate Romani Pontificis repentè difcefferit, facrorum imperium & templorum opes inuaferit, ac immani demum truculentia Roffenfem Cardinalem, & Morum, Chriftianæ virtutis exempla, multosq; item facratos ac infontes viros occiderit. Non fefellerat quidem eximiæ alioqui prudentiæ Pontificem eius ancipitis iudicij euentus, fed Cæfari iufta petenti prolixeq; item pollicenti, nunquam fe cum Henrico fine auctoritate pontificis in gratiam rediturum, fupremæ poteftatis officium diuino iure vel negari vel differri non poterat. Itaq; exitialis ea fimultas caufa commodoq; Cæfaris fufcepta, eò recidit, vt Henricus omnem iracundiæ fuæ impetum in Pontificium nomen verteret, confumptoq; ob id vetere odio, Cæfari iungeretur, repudiata paulo ante Gallorum amicitia, quod Iacobum Scotiæ regem antiquo ipfis iure fœderatum, afcitumq; à Francifco generum, contra Anglos de finibus contendentes adiuuiffent. In ea autem contentione quum æquatis cladibus effet dimicatum, Iacobus florenti corporis fpecie infignis (veneno an fato fuo incertum) fubito certè correptus interijt, defecitq; in eo Stuardæ familiæ generofa progenies, quæ à Roberto rege, eodem nomine quinq; Ia-

cobos

cobos reges non intercifa ſtirpis ſerie tulerat. Sed occulta & admirabili ſorte id regium decus ſingulis maximè funeſtum fuit, primò ſcilicet à coniuratis in conclavi trucidato, ſecundoq; demũ diffracti tormenti, dum id probaretur, violentia diſcerpto, quum mox tertium parricida filius, iuſta acie ad Sterlingum occiderit, ut is demum ordine quartus, nobis memoriæ prodentibus, ab Anglis ad Floddon prælio cæſus, meritas ſceleris pœnas daret, quintoque filio eadem infauſtæ domus damnata regni hæreditas pararetur. Eo mortuo regnum, rege orbatum, ambiguis primò hæredibus, vagiente ſcilicet in cunis regia prole, ac mox victoris Henrici arbitrio gubernandum ceſsit. Scotorum enim proceres, & in his Maxuvellum regulum auctoritate inſignem, exoptata libertate multoque inſuper auro donatos, eo conſilio in Scotiam dimiſerat, ut Anglicam factionem excitarent, cuius auſpicijs rex novus, eoque beneficio Anglis aſtrictus, qui ad Henrici nutus imperaret, corruptis comitijs crearetur, pulſo antè alios Davide Betonio Cardinale, qui Anglis æternis hoſtibus prodi patriam paucorũ flagitio pati non poterat. Is non multo poſt, uti ſuo loco dicemus, cum Grimano Patriarcha Pontificis legato, qui è Gallia in Scotiam traiecerat, communicatis conſilijs Anglicos conatus fregit Gallorum ope, & fortiſsimarũ gentium auxilijs reductus, quæ priſcæ virtutis ac innocentiæ decus tuentes, Picti olim dicti, hodie Sylveſtres appellantur. Is Scoticarum rerum tumultus Henrico, cur à Gallis diſcederet, non inanem cauſam præbuit, paravitque inexpectatam occaſionem Cæſari, qua recentis inimici opibus fretus antiquos hoſtes Gallos perſequeretur. Itaque Cæſar cum Britanno ictis fœderibus, & ad gerendum bellum tempore conſtituto, Hiſpania excedere ac in Italiam, ut in Belgas properaret, adnavigare conſtituit: ante omnia Philippũ filium ſextum decimum ætatis agentem annum, Hiſpaniæ regem appellat: ei totius regni civitates per legatos ſacramentũ dicunt: deligitur ipſe Franciſcus Covos, qui adoleſcentis ętatem regat, & negotiorum omnium ſummæ præſit: Ferdinandus verò Toletanus Albanus regulus militaribus copijs præficitur. Peractis autem conventibus, in quibus multa Cæſar, ſupplicibus libellis ſubſcribendo indulgendoque liberaliter conceſſerat, ſupra quadraginta myriades aureorum nummũm conferuntur, rexque Luſitaniæ Ioannes grandi pecunia Cæſaris tantos ex futuro bello ſumptus ſubeuntis inopiam ſublevat. Erant enim uno tempore conſcribẽdæ cohortes, quæ ſecum navigarent, & quæ præſto eſſent, ut eas Martinus Corduba, Alcaudetus regulus adverſus rebellantes Tremiſenios in Mauritaniam tranſportaret. Poſtremò quæ per Oceanum, in Belgas ad Gallicum bellum ducerentur, earum numerus duodecim millium Hiſpanici generis peditum ſummam implebat. Germani verò ab Genua ſuperiore autumno ad Perpennianum tranſvecti, Hiſpaniæ præſidio relinquebantur. His adminiſtratis & confectis rebus Cæſar Auriæ perſcripſit, ut roſtratas naves ad idus Apriles Barcinonem adduceret, ut quum onerarijs equitatus eſſet impoſitus, expeditè conſcenſuro nulla omnino mora ad navigandum afferretur. Non defuère plerique proceres, qui eo diſceſſu Cæſaris, uti minimè redituri, non obſcurè gauderent, quòd ſub nimis magno principe, imminuta licentia, ſeipſis minores facti viderentur. mos enim erat Hiſpaniæ regibus eos indulgenter obſervare, à quibus coli quàm metui mallent. Ita fiebat, ut nobili pudore potius quàm terrore regiæ poteſtatis adducti imperijs & legibus parerent, quum incidente bello, rogati

humaniter liberali ſtudio graviq́ue ſumptu operam navare conſueſſent. Elata enim generoſaq́ue ingenia certam fidem præſtant, nec ab æquitate diſcedunt, at ſi contempſeris facilè coniurant. Propterea Cęſar Padillianæ rebellionis, tantiq́ue tum popularis periculi memor, liberas quorundam voces indignas regijs auribus, famoſoſq́ue item libellos, & atrox Mendocij Infantaſiorum reguli facinus, mira prudentia devorarat, ut Philippo conciliata tranquilla q́ue omnia traderentur. Mendocius enim, quod ad exemplum memoriæ prodendum videtur, in ipſo ludorum equeſtrium ſpectaculo præfectum rerum capitalium, ſceptro turbam ſuperbè dimoventem, quòd nec ſibi parceret, diſciſſa gladio facie violarat. Is conſpectus cruor proiecti ad pedes ac iniuriam deplorantis uſqueadeo Cæſarem commovit, ut quum in reum lege acturus videretur, univerſi Hiſpani proceres ſpectaculo, ac ipſo denique Cæſare deſerto ad Mendocij domum accurrerent, vel contra prætorianos, ſi vis afferretur, ianuam defenſuri. Sed Cæſar gravi iudicio totum iuſtæ vindictæ impetum ad diſsimulationem revocavit. Hiſpania enim eo tempore quanquam non infida Cæſari: aliena tamen ab eius conſilijs, quibus bella ex bellis ſerebantur, videri poterat: quòd perpetuis pecuniæ collationibus, varijsq́ue delectibus per tot annos graviſsimè fatigata, magnum incommodum publicè ſentiret: tanta ſiquidem vis auri contra legem commeantibus præſertim Liguſticis triremibus fuerat exportata, ut illa grata oculis Ferdinandi, ac Iſabellæ aurea nomiſmata nuſquam comparerent: nihil enim ad publicas opes pertinere cenſebatur, ſi qui milites, aut quæſtuoſos in provincijs gerentes magiſtratus convecta in privatas domos peregrina præda divites evaſiſſent, & publico malo virorum paſsim in oppidis numerum ipſa fœminarum multitudo ſuperaret, nec requieſcendi coaleſcendiq́ue provinciæ auri atque hominum feraci ulla ſpes, exercente Chriſtiana arma Carolo relinqueretur: quum Hiſpanorum legiones ſingulis prope annis, non in omnes modò Europæ regiones, bellicoſæ gentis victorijs atque ſepulchris claras, & totam denique Africam: ſed ad Beatas quoque novi orbis inſulas in tanta ſiti gemmarum & auri colendis colonijs advehantur.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLIII.

MAGNVS, & nunquam anteá gravior orientis undiquè belli metus, uſque adeo deſperata pace Europam invaſerat, ut nemo eſſet, qui non maximè timendum putaret, ne Solymano claſsicum canente, concurſuris inter ſe veſano impetu noſtris regibus, humana divinaque omnia miſcerentur. Conſpecta quoque naturæ prodigia, quæ non temerè maioris ſemper mali prænuncia creduntur, multorum mentes novæ cladis expectatione ſuſpenderant. Rubentes enim locuſtæ, ſatorum dira pernicies, ſtupendis agminibus ab oriente per Illyricum in Italiam convolarant: quo itinere Turcarum adventus portendi videretur. Tanta autem famelicis erodendi rabies inerat, ut præter abſumptas ſegetes, prata quoque vel rigua, viriditate graminis, & magnas frondoſasque arbores, ocißimè toto foliorum honore ſpoliarent. Tremuerat etiam in Etruria, iuxta Florentiam, Mugellus ager, in radicibus Apœnini, qua Seva fluvius decurrit, cultura, amœnitate, frequentia nulli ſecundus. Ea ſubita clade, quæ noctu circa ſolſtitium incidit, Scarpariam oppidum totum ferè proſtratum, aut magnis deformatum hiatibus vidimus: quum ſeptingentæ nobiles aut ruſticanæ domus in eo tractu centum ſtadiorum oppreßis multis mortalibus miſerabili ruina corruiſſent. Læto tamen Coſmi principis augurio, quum tot ædificijs circumquaque laceratis & hauſtis, una ipſius Trebia villa ſtupente populo illæſa conſtiterit. Qua de cauſa Paulus Pontifex cognito Cæſaris decreto, ac exploratis Solymani conſilijs poſt indictas ſupplicationes Vrbe profectus, Bononiam iter extendit, vel nivoſo Veris initio, atque eo maximè ſenibus maligno. Neque enim gradevus princeps vel in præſenti vitæ periculo committendum exiſtimabat, ut de pace deſperaſſe videretur. Maturata ſiquidem profectione Cæſaris adventum præoccupare, atque item Tridentinis actionibus, ſi frequentes epiſcopi undique conveniſſent, ex propinquo venturi famam præbere cupiebat: ſed arcani conſilij aliæ graviores cauſę ſuberant, quum Mediolanenſis imperij dominatum affectaret, quod præſenti pecunia comparari poſſe videretur ab egente Cæſare, & ad Belgicum bellum properante. Quo ſuſcepto itinere ita Romanorum obteſtationes, detrimenta vectigalium, propinquorum preces, & quorundam ſenatorum incommoda contempſit, ne ſuo peculiari officio deeſſet, ut alterutro eventu certam laudem petere crederetur, quum propoſitus eſſet ampliſsimus laborum fructus, ſi ipſo pacificatore atque auſpice reges ad concordiam redirent. Quod ſi illi fatali correpti morbo inſanire pergerent, nihilo ſecius virtute & pietate æquè magnus & fœlix eſſet; cum ſua ſaltem illuſtri conſcientia, tum bonorum omnium iudicio, poſtquam vel obſcuri vel deſidis animi ſuſpi-

tione atque onere liberatus totum quæsitæ pacis eventum Dei optimi providentiæ reliquisset. Discedente Pontifice, Rodulphus Pius Carpensis Romæ legatus, eximiæ virtutis atque prudentiæ Cardinalis, urbanarum rerum curam suscepit. Alexandro autem Vitellio, qui præsidijs bellicisque operibus præerat, Leoninæ urbis muro cingendæ munus impositum, ut postquam Roma ad orientem Solem vasta intus & antiquis utiq; mœnibus à frequentia ædium remotis, rectè communiri non poterat, vel parvis copijs defendi, certum saltem & temporarium ad salutem perfugium in repentino periculo per Aelium pontem ad Vaticanas ædes populo pararetur. Id opus insigni iudicio sumptuque Nicolaus Quintus inter optimos Pontifices literarum amore perillustris, inchoarat, intermiserat successor Pius scribendi potius, quàm ædificandi laudem sequutus. Paulus quoque Martianæ suæ domus amœnitate captus, confisusque longiori vitæ distulerat. Inde Sixtus invidiosè pertimuit, ne ad auctorem primum, si perficeretur, cœpti simul et consummati operis gloria rediret. Innocentio autem defuit voluntas, quum Vaticanæ domus elegantiæ quàm securitati studere mallet. Alexander porrò inaurasse testudines, arcemq; Hadriani insigni corona nobilitasse contentus, ut vel Dijs invitis filio imperium strueret, alio quàm oporteret, ingenium detorsit. Iulium item excelsa ac admiranda passim insanis prope sumptibus inchoantem, exorta bella ab ea cogitatione revocarunt. Nec Leo extructis in Vaticano præaltis porticibus & portu ad Centumcellas magnificè repurgato, in ea aurea rei Romanæ tranquillitate, qua beatus videri poterat, de imminente clade dubitavit. Ab Hadriano autem ad vitæ exitum properante urbs ipsa neque planè cognita, neque tota conspecta est, ut ipse demum Clemens appetente quidem ingenio, sed deterrente sumptu, dum fatali negligentia destinatum ad publicam salutem id opus differt, molienti Vrbi exitium Fortunæ limen aperiret. Hisdem fermè diebus, quibus Pontifex Roma discedere maturabat, Polinus Galliæ regis legatus hyemantem Hadrianopoli Solymanum, appetenteq; Vere in Pannoniam grave bellum parantem secutus, accuratis precibus impetravit, ut Ottomannica classis Hariadeno Barbarussa præfecto Massiliam mitteretur, quæ inimicis litoribus infesta distraheret opes Cæsaris, valida belli mole Galliæ finibus incumbentis, interclusoque Tyrrheno mari insularum ac Hispaniæ navigationes impediret. Ea res multis purpuratorum deliberationibus agitata graves difficultates habuerat, contradicente præsertim obstanteque eodem Solymano eunucho, qui post Lustibeium, uxoris iurgio dignitate exutum, Bassarum ordinis princeps evaserat, valebatque ingenio & ingenti auctoritate, Indicis, Parthicisque bellis quęsita. Is non obscurè oderat Barbarussam, obtrectationeq; laudis omnem eius existimationē tantis laboribus mari partam, ocio navali convellere contendebat, ita ut perorando nullam aliam educendę classis causam, quàm ut imperator vel periculo publico privatis Hariadeni commodis indulgeret, se videre testaretur. Nec defuère qui eum à Cæsarianis, & Venetis pecunia inductum putarent: nam postea literas à Ferdinando Gonzaga, Siciliæ præfecto, sibi scriptas Polino tradidit, quibus ille per idoneum hominem Hispanum promissis muneribus petebat, ut eius ingenio solertique opera Solymanus cum Carolo Cæsare honestius amicitiæ legibus iungeretur, & ipse quoque Barbarussa quatuor aureorum nummûm myrades ab Hieronymo Zanio legato Veneto sibi oblatas iactanter retulit, si ea æstate mini-

mini-

minimè navigaret. Erat enim formidanda Veneto Barbarorum claſsis, totius maris impotenti imperio ſuperba, quæ aſſueſceret litoribus Chriſtianis, & magni ſumptus neceſsitatem adduceret, ſi ornanda claſsis foret, quę Hadriaticum ſinum & inſulas tueretur. Itaque Polinus, qui inter tot curarum æſtus, deſperata claſſe animum deſponderat, nuncio decretæ claſsis exhilaratus Solymano gratias egit. Is enim, auditis & gravi iudicio repudiatis ſuorum ſententijs, datam fidem præſtare ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat, vel cùm diſcrimine tantæ rei, cuius iacturā vel immenſum auri pondus minimè reſarciret. Biduo poſt Roſtanes gener: ac ipſe demum eunuchus, quod ita cordi erat Solymano, Polinum honoris cauſa ſolennibus epulis exceperunt, amicitiam & gratiam eo claſsis munere benignè adauctam gratulantes. Polino demum dono datæ ſunt pretioſæ ex auro textili talares togæ: bini quoque inſignes equi eximie phalerati, & pocula aliquot argentea. Dignioribus verò ex eius comitatu ſericæ veſtes impoſitæ. Diſceſſuro autem Solymanus, claſſem ut incolumem præſtaret atque reduceret, magnopere commendavit, eique literas in hanc ſententiam conſcriptas ad Franciſcum regem deferendas dedit: præſcriptis quidem glorioſo faſtu tot regnorum titulis. Claſſem, qualem quantamq; petiſti, omnibus rebus ornatiſsimam Polino fraternà liberalitate conceſsi. Imperatumque eſt Hariadeno maris præfecto, ut eius conſilijs obtemperet, ac arbitrio demum tuo cum hoſtibus bellum gerat. Tum verò rectè amiceque feceris, ſi claſsis rebus fœliciter geſtis Byzantium reducetur. Cuncta autem tuis meiſque votis proſperè cedent, ſi graviſsimè caveris, ut ne iterum Carolus rex Hiſpaniæ æternus hoſtis tuus, pacis mentione decipiat. Tum enim æquiſsimam pacem dabit, quum regiones eius omni belli clade vaſtatas exuſſeris. At Polinus extemplò Byzantium reverſus, claſſem ab Hariadeno, qui diu noctuque multus in navalibus fuerat, egregiè refectam inſtructamque remigibus reperit, tanta adhibita celeritate, ut ad quartum Calendas Maias conſcenderint: petita prima Eubœa ad Cariſtium promontorium, quod hodie Mantelium vocant, ut inde coniunctis ſibi aliquot triremibus, quæ tardius exornatæ ſequebantur, ad Maleam contenderent. Superata autem Malea, tota claſsis, reflantibus Eteſijs, in Laconicum ſinum coniectà Matapanium caput, quod Tenarum antiquis erat, ſuperare non potuit. His adverſis ventis allata mora eſt novem dierum: ſed ſecunda demum tempeſtate Hariadenus Methonem adijt, atque inde cum claſſe centum & decem triremium: biremium verò circiter quadraginta, quas prædones adduxerant, Ionium prætervectus ad Meſſanæ fretum pervenit. Conſpecto Rhegio prædones deſcenderunt, Barbaruſſa ad idoneam ſtationem claſſem promovit. Rhegini deſerta urbe profugerant: ſed Didacus Gaetanus Hiſpanus arcem tenebat. Is Polino colloquium petenti, quum nihil reſponderet, & in ſubiectis collibus prædones ſpectarentur, tres Turcas tormentis interfecit. Eo ſociorum caſu accenſi prædones urbem irruperunt, & quod inanes eſſent domus incenderunt, ægrè id ferente Polino, & Barbaruſſa incendiarios ad pœnam à trierarchis depoſcente. Inde quoque tormenta muralia in adverſum arci tumulum comportata. Ea paucis ictibus ita Hiſpanum, lachrymante uxore, terruerunt, ut ſe atque omnia dedens muro demiſerit. Ei Barbaruſſa, orante Polino, uxorique & liberis libertatem conceſsit. Reliquis autem in templo ab iniuria cuſtoditis, arcem militi diripiendam dedit: in his fuere circiter ſeptua-

ginta Hiſpani milites, & multo plures Rhegini cives, qui in ſervitutem abducti ſunt. Sed demum Didaci filia, eximiæ venuſtatis virgo, in quam ſenex Barbarus procaces oculos coniecerat, ad prætoriam navem ſic perducta eſt, ut eam illicò Mahometanis initiatam ſacris legitimę uxoris loco habuerit, & Didacum patrem aliquot poſt menſes ad portum Herculis inviſentem filiam, tanquam ſocerum humaniter, liberaliterque ſuſceperit. Hiſdem fermè diebus circa ſolſtitium, quibus Barbaruſſa magnæ Græciæ, & citra Meſſanæ fretum Brutiorum oram percurrebat, Carolus Cæſar, aliquot cohortibus, & ſeptingentis circiter equitibus in onerarias naves diſtributis cum quadraginta triremibus è Barcinone Genuam pervenit, tardiore ob id navigatione, quòd onerarias extra conſpectum roſtratæ claſsis minimè relinquendas exiſtimabat, ut ſi mare tranquillum, & ſolſtitiali malacia conſtratum foret concidentibus omnino ventis: roſtratæ demum onerarias, vel immobiles remulco, ad conficiendum curſum protinus adiuvarent, eluſa & deſpecta Gallorum claſſe, quæ tutiſsimo in portu, ut errantes aut vento deſtitutas invaderet, ad Maſsilienſes inſulas excubabat. Exceptus eſt Cæſar ornatiſsimo Aurianæ domus apparatu, præſtoque ei affuère Alfonſus Davalus, & Ferdinandus Gonzaga, ipſeque mox è Florentia Coſmus Medices, ac à Bononia miſſus à Pontifice Petrus Aloyſius Farneſius, Octavij Cæſaris generi pater. Hic adoleſcens diu in Hiſpania ſocero comes eadem vectus prætoria navi in Italiam redierat, iturus ad uxorem, quæ Ticinum uſque progreſſa patrem, & maritum expectabat. Cæterùm Farneſius, qui ea de cauſa venerat, ut ad explicanda maximarum rerum conſilia, colloquio dies & locus diceretur, ad id prædurum atque difficilem Cæſarem reperiebat. Erat enim tum Cæſar contracto vultu, ſermoneque factus amarior, quòd Hiſpanico ſimul & Belgico laceſsitus bello, nullam opem ab affine Pontifice, atque eo ſæpius ab ſe amicè ac liberaliter exculto, contra Gallos impetraſſet. Propterea minimè, uti aliàs, familiaris, nihil ſibi in Germaniam properanti colloquio opus eſſe reſpondebat, ne reliquum æſtatis tempus Sicambrico deſtinatum bello, inutili mora deperiret, quando recentibus iniurijs affecto nullus conciliandæ pacis locus eſſet relictus: nec decorum Cæſari videri poſſet de concordia cogitare, niſi prius vindicatis iniurijs, tum demum matura & certa pax ab ipſo victore peteretur. In hanc quoque declinandi colloquij ſententiam abruptè filiam è Bononia literis acciverat, ut eam ex itinere apud Ticinum inviſeret, poſtquam Pontificem minimè viſurus eſſe videretur. His cognitis Pontifex Cæſarem reipublicæ cauſa demulcendum ratus, Alexandrum Farneſium Cardinalem magnis itineribus Genuam miſit, brevique eius iuvenis maximè illuſtri, ſolertique ingenio, quum ſumma quoque ad perſuadendum ineſſet auctoritas, Cæſar adductus eſt, ut ad Buxetum cum Pontifice iungeretur: id eſt oppidum Palavicinæ familiæ inter Cremonam atq; Placentiam: ſed ea conditione, ut triduo plus colendo, audiendoque Pontifici ſe daturum negaret. Fuère qui exiſtimarent, Cæſarem ad id ſe invitum trahi videri voluiſſe, ne Britanniæ regem, dudum non obſcuro fœdere contra Gallos percuſſo ſibi coniunctum offenderet. Hominem enim ingenio ſuſpicaci repentinoque eo congreſſu alienari poſſe putaverat: quoniam ex divini iuris cenſura impietatis crimine damnatus Pontificium nomen immani odio perſequeretur. Sed Cæſari arma paranti cogenda imprimis erat ingens pecunia, quæ

expe-

expectari poſſet à Pontifice, ſi Octavius gener, ut fama ferebat, Mediolani princeps Auguſta auctoritate crearetur. ea res videri poterat decora Cæſari, honeſta Pontifici, & Venetis longè gratiſsima, quod ille ſeſe eo liberali facto, affectatæ ſummæ potentiæ invidia liberaret, filiamque obiter tanto dotali munere ſupra Alexandri Medicis titulos ornatam, beatiorem efficeret: hic verò ſingulari cum laude exoptatam afflictis gentibus pacem pararet, ut inde expedita arma Turcis inferrentur, & Veneti Neapolitano fœderi ſyncerè ſatisfactum eſſe iudicarent: quum in conditionibus prolixè caviſſent, ne quiſquam Auſtriani ſanguinis Mediolani princeps à Cæſare diceretur. Apparebat quoque Franciſcum Galliæ regem, qui pari iudicio Sfortiam Mediolani principem tuliſſet, ac eum denique à Cæſaris iniuria magnis opibus defendiſſet, haud gravatè expectationi Veneti ſenatus, & voto Pontificis aſſenſurum. Quid enim commodius Gallo quæri, vel exoptari melius poſſe? ſi attenuatis atque defeſsis Galliæ viribus expedita requies quæreretur, quàm ut Gallia Ciſalpina Hiſpanis atque Germanis militibus exonerata, Carolus Sabaudius reliquis Subalpinis populis, ac Octavius Inſubribus imperarent? quum ille dimidio exutus regno ab infirmis opibus opportunus iniuriæ fieret: nec Octavius, ſi fata Cæſari longiorem vitam inviderent, hoſtium Gallorum impetum eſſet laturus. Verùm tantæ rei negocium magnas ad explicandum difficultates includebat: quòd præalto conſilio Cæſar, ſi tranſigendum foret, ſuis omnino præſidijs munitas arces tueri vellet: nec ipſi Pontifici, pari ſolertia rationes ſubducenti, expedire pecuniam placeret, niſi omnino libera, atque integra ditionis poſſeſsione potiretur: nec aliter quoque Venetus ſenatus Octavij tutelam eſſet ſuſcepturus. Huic conſilio unus omnium Alfonſus Davalus vehementer incumbebat, quum diverſi Gonzaga, atque Auria graviſsimè diſſentirent. Is enim præclaro ſtudio Cæſari ſimul atque Pontifici gratum facturus, eò tendebat, ut Inſubres, apud quos in honore militari viginti annos fuiſſet, pietatis & clementiæ nomine ab acerbiſſimis tributis ad inopiam redactos invecta pace ſublevaret. Propterea in eam ſpem à Cæſare miſſus Parmam, ad Pontificem venerat. Sed Cæſar vetere ſuo innixus conſilio, ne Mediolano unquam excederet, in itinere cum Coſmo de redimēdis arcibus opportunè tranſegit, ita ut ſupra ducenta millia aureorum nummûm in bellicos ſumptus ſolverentur, Florentinæ quoque arcis, ac item eius quæ eſt ad Liburnum præſidia nutu & ſacramento Cæſaris tenerentur. Eas inimici Cæſaris, ad cumulandam concepti dominatus invidiam, & hoſtes Coſmi, ad elevandam eius exiſtimationem, Etruriæ compedes appellabant: quaſi Coſmus temporario beneficio regnare videretur, & Cæſar diſsimulanter, ac ideo lentis paſsibus ad Italiæ principatum contendens, & tempus idoneum expectans, quo Etruria in provinciam redigi tutò poſſet, Coſmo Fortunam atque potentiam, uti aliundè ab initio partam, invideret. Ea itaque celebri liberalitate Cæſar inſignem benefici moderatique animi laudem tulit, quum malignis ſuſpicionibus extincta invidia inexpectatus occurriſſet. Nec minore præſtantis ingenij iudicio expetiti muneris beneficio Coſmus reſpondit: deductis enim omnibus Hiſpanis, qui in arcium præſidijs erant, non Italis demum ut plerique crediderant: ſed Germanis ac Hiſpanis ab ſe delectis cuſtodiendas arces attribuit, ad declarandam gratiſsimi & maximè fidelis animi magnitudinem, ut aliquanto arctius be-

neficio nobiles animos obſtringi, quàm metu contineri Cæſar agnoſceret. His de cauſis Pontifex, cum perſonæ, tum Reipublicæ dignitatem domeſticis commodis anteferre non dubio pudore coactus, privati eius conſilij cogitationes penitùs abiecit, in eamque unam omnino curam totus incubuit, ut Cæſar, repræſentando Ferdinandi fratris periculo, & propoſitis æquiſsimis de pace conditionibus ab inſtituto bello contra Solymanum verteretur. Pontifex prior Buxetum venit. Poſtero autem die, occurſu totius aulæ Cæſar exceptus eſt, complectente demum Pontifice, & honoris cauſa ſupra medium conclave ſumma arcis cœnacula tanto hoſpiti concedente, ita ut bina cohortium & equitum præſidia, ſub ſignis pari propè numero, parique vigilia, arcis ac oppidi portas æquata ſecuritate cuſtodirent. Cæterùm Paulus vel tridui colloquio, quanquam ſingulari memoria, ſummaque prudentia, & pietate ea ſeduló commemoraſſet, quæ gravi momento ad impetrandam pacem pertinerent, prædurum inveteratoque odio à Gallorum amicitia penitùs abhorrentem expugnare non potuit. Totus enim Cæſar, ira turgidus in Clevenſem intento ad vindictam animo ferebatur, tanta vehementis ingenij contentione, ut quum Auſtriam Barbarorum incendio brevi arſuram crederet, nihil ſe eam patrimonij miſerè deflagrantis flammam reſpecturum eſſe teſtaretur. Indignum enim eſſe nomine Cæſaris à ſubditis imperio, beneficiarijsq; ſuis contumeliam ferre, nec ulciſci eos, qui malignitate atque perfidia inducti, nullaque provocati iniuria geminato ſcelere, & ab ſe, legitimo Auguſtæ poteſtatis imperatori, & quod nihil flagitioſius patrari poſſet, ad infeſtiſsimos hoſtes defeciſſent. Franciſci porrò regis amicitiæ nunquam ſe confiſurum, quòd ille toties ruptis fœderibus fidem fefelliſſet, quòd more gentis immodicos ac aliena ſemper appetentes ſpiritus gereret, nunquam pacem pati poſſet, nec toties fracta, atque perdomita arma deponeret. Cæſare pacem abnuente, Pontifex poſtulavit, ut poſtquam ipſe hortando nihil profeciſſet, ſenatores Cardinales de concordia reipub. Chriſtianæ commodo diſertè verba facturos audire minimè gravaretur. Pertinere enim plurimum ad elevandam, vel parum æqui, vel omnino pertinacis animi opinionem, ſi in ſenatu libera voce proferret, cur à communi concordia diſſentiret. Id verò Cæſar honori ſenatus facilè tribuit: nec multo pòſt vocatis Cardinalibus Marinus Grimanus eius ordinis princeps, ita locutus eſt: Niſi longè maximũ, quod Reipub. diuturnis affectę malis diſcrimen imminet, Auguſte Cęſar, omniũ animos vehementiſsimè commoveret, rem profectò toties actitatam, rurſus agere maximè abſurdum putaſſemus. Sic enim hic frequens ſenatus cum priſtinæ tuæ conſtantiæ, tum modeſtiæ ſuæ meminit, ut privatis colloquijs vigilantiſsimi, atque optimi Pontificis officio graviſsimè ſatis factum intelligat. Sed dirus hoſtis in limine crudelia arma concutit, mareq; Ionium magnis eius claſsibus conſtratum eſſe nunciatur, & tu tanta animi magnitudine, tantis opibus, & tanta deniq; fortuna ſummus imperator, neglecta Pannonia, deſerto fratre, Italiæ Siciliæq; litoribus Barbaro penè proditis, averſus in Belgas contendis, ſcilicet ut quũ ignobili vindictæ ſtudio rebellantem regulum debellaris, perverſę laudis famã quæras: quaſi rectiſsima, & perilluſtris laus aliundè, quàm à confecta pace, ſuſceptoq; ſacro bello petenda videatur. Æquo igitur animo tuleris, Auguſte, ſi decreti tui novitatẽ non inſulſi homines admirantur. nam quũ in periculo publica ſit ſalus, occultas cõſilij tui rationes excutiunt, omitti victoriã, pa-

rari

vari cladem, religionem altius revelli, maximè dolent, agnatasque Cæsaribus, & tibi proprias virtutes requirunt, veræ scilicet gloriæ cupiditatem, dedecoris metum, & præsentis animi pietatem: quarum rerum quum tibi esses omnino persimilis, præclara, non uno in loco, & quidem imitanda posteris documenta reliquisti. Sed in te una maximè pietas refulsit ergà Deum divosque immortales, qui te hac incedentem via, & ritè vota nuncupantem nusquam fefellerunt. Nosti enim quanta eventus fœlicitate rèsponderint, quum in Pannonia Solymanum tantarum virium tumentem fastu, solo propè castrorum tuorum fremitu profligasti, Barbarussamque acie devictum ac exutum regno terra Africa depulisti. At illi tibi demum ad intestina bella, si non iniquè: importunè tamen converso minus arriserunt, scilicet ut salutem tuam non victoriam sibi curæ esse ostenderent, & præclarè monerent, ut à Christiano sanguine temperares. Rediisti siquidem è Provincia incolumis, quum tertia ferè pars exercitus non hostili gladio, sed tabe consumpta perierit: verùm aliquanto certius deorum numen apparuit, quum è Germania Solymano ad occupandam Budam adventante, in Africam traiicere properasti, quum à te supplex frater opem imploraret, retentarent Germaniæ proceres, mœstique Hungari tuo discessu se proditos quererentur: traiecisti scilicet durissimo anni tempore, ut cuncta terræ, marisque pericula, ad exiguam nec satis nomini tuo decoram victoriæ spem subires. Neque enim & Eunuchus, & servus Asanagas cum ipso nobilissimo imperatore hoste, tum præsertim Christiana terga immaniter cædente, videri poterat comparandus. Sed te, nosque tecum omnes, capitis tui aleam subituros, Dii superi præclara miseratione conservarunt, usque adeo clementer, ut tibi in eo calamitatum omnium concursu, incomparabile trophæum de devicta Fortuna concesserint. Ergo si tam grata, quàm pia mente Deorum beneficio commoveris, te ipsum hodie profectò vinces: quod certè magis pulchrum decorumque fuerit, quàm Fortunam rerum omnium dominam admirabili constantia superasse. Hæc quidem agnoscis, Cæsar, & quæ tua iudicii atque memoriæ vis est, ad gloriam tuam, & seculi fœlicitatem pertinere confiteris: sed cum Gallo nunquam stabilem amicitiam, nunquam securam pacem parari posse contendis, quòd tibi ea gens è summis regni opibus facilè infrænis, alienæ ditionis appetens, nova spe, nova libidine semper inquieta videatur. Hæc certè suspicantem à communi concordia avertunt, avertentque semper. Nulla enim gravior pestis humano ingenio insidet, quàm altè concepta suspicio. Ea enim quum temerè semel irrepserit, egerrimè vel maximè illustri ratione convellitur. Noli, generose, pieque Cæsar, ullo modo pati, ut in te vel minima suspicacis ingenii nota resideat. Patere autem si quid prædurum in intimis sensibus obcalluit, ut id totum Christiana pietate molliatur. Honestissimis siquidem nominique maximè decoris conditionibus, quas prudentiam & Reipublicæ amantissimorum hominum iudicio descriptas dudum perlegisti, rex Gallorum pacem petit, affinitatem, opes, copias offert, occupata restituet, ut Mediolano tua liberalitate, beneficiariiq; iuris nomine recuperato, communem hostem Barbarum coniunctis armis persequatur. Vt nihil porrò vel occultæ fraudis, vel parùm sinceræ fidei pertimeas, qui nihil unquam invicti animi fretus altitudine timere didicisti, cuncti ferè principes, inita societate fœderum sponsores vadesque aderunt, ut iustis armis sanctas pacis leges

iuraque omnia tueantur. Hanc à te pacis conditionem ante alios orat & exigit Carolus Allobrogum regulus, innocentia tantùm ſua depulſus regno, & quod longè miſerrimum videtur, per ſeptem annos ancipiti duorum propinquorum iniuria fatigatus. Hanc item Veneti, tanquam ex fœdere debitam repoſcunt. Eandem regna tua, perpetuis tributis enervata, tuorumque præſertim ac hoſtium rapinis crudeliſsimè divexata, ſuppliciter efflagitant. Valeant aliquid, obſecro Cęſar, fraterna pericula, Hungarorum ſupplicantium lachrymæ, ſenatus preces: Valeat, ipſa ſacroſancti Pontificis authoritas, pijs, atque optimis nunquam ſpreta regibus, ut Chriſtianus orbis, luctu, miſerijs, & Barbarorum metu liberatus, poſt impetratam tuo incomparabili munere pacem atque concordiam ſecundiſsimè refloreſcat. Ad ea Cæſar, ut à vetere conſilio diſcederet, nihil omnino, vel ampliſsimi viri facundia, quæ in Grimano ſumma cenſebatur, vel eius ſacrati ordinis dignitate permotus, graviter reſpondit: Nihil à ſe in toto vitæ curſu, vel ad gloriam, vel amplitudinem comparandam publica pace commodius & melius concupiſſe, quàm ut exoptata ſeculi ſecuritas, cum tranquillitate rerum omnium pararetur, nihilque demum antiquius habuiſſe, quàm pace potiri, ut inde adverſus Barbaros arma diſtringeret, cuius voti ac inſtituti ſui præclara exempla in Pannonia, Græcia, Illyrico: & tota denique Africa rebus geſtis oſtenderit: ſed laceſsitum Gallorum iniurijs, retractumque à nobili incœpto bella conficere nequiſſe. Nemini enim tutam pacem, utiliorem, carioremque videri, quàm ei, ad quem iure optimo ex ſacri belli victoria, cum ſpecioſiſsimi ſpes triumphi, tum inuſitatæ laudis proventus obvenirent: ſed Gallos ſemper nova odia ex antiquis ſimultatibus ferentes, ipſius ſemper, maiorumque ſuorum obtrectaſſe laudibus, ac potentiæ, amplitudini, & legitimis regnorum hæreditatibus invidiſſe, quòd ritè nuptas lectiſsimas virgines impudentiſsimè repudiarint, ſacramenta fœderum abiurarint, nihilque unquam ſanctius habuerint, quàm quum ex commodo luberet, à fide ac amicitia defeciſſe: id præclarè perſpectum eſſe planeque cognitum imperatorijs comitijs: quibus multo auro ſuffragia prævertere conati ambitioſæ malignitatis, atque ſtultitiæ gravi ſumptu ignominiam retulerint. Poſtremò ab ipſis concitatos Menapios atque Sicambros, ut Brabantiorum regionem incenderent, evocatumque nefaria crudelitate ad omnium perniciem Solymanum, ut Auſtrianæ domui quàm maximè noceretur, quum nunquam anteà in eam maleficio & contumelia temperaſſent. Ab his autem obiectari ſibi inducias Rinconis atque Fregoſij cæde violatas, cuius patrati facinoris ipſe prorſus fuerit ignarus, & pœnam denique Georgio patruo pecunia redempto nuper exoluerit. Proinde nunquam ſe ad animum concordiæ mentionem admiſſurum, niſi Belgarum ſuorum iniurias de rebellibus incendiarijſque latronibus vindicaret. Id enim dignum videri Cæſaris maieſtate, omnia belli detrimenta æquo animo perferre: ſed nullam dignitatis pati contumeliam. Sibi autem & ſummi Pontificis, & totius denique ſenatus gratiam honori, ac emolumento eſſe debere, non detrimento atque dedecori: quid enim in re ſua potius quàm aliena ſapienti, & ſatis ſuperque Gallorum fidem experto, abſurdius atque dementius, quàm iniqua pacis conditione, Ciſalpinæ Galliæ imperio ſpoliari, ut Franciſci regis minori filio, Britanniæ citerioris hæreditate penitùs excluſo, novum ex alieno patrimonium paretur? quo demum Gallicæ au-

geantur

geantur vires in Italia, & suæ protinus minuantur. Ea quoque insana aut certè præpostera liberalitate, liberas navigationum, ac itinerum sibi eripi facultates, quum repetere Hispaniam & Germaniam invisere singulis propè annis necesse foret. Malle se Augustæ dignitatis penitus oblivisci, & acclamatum Cæsaris nomen ultrò deponere, quàm indignanter pati, ut terra mariq; portus, hospitia, transitus à dubijs vel ingratis clientibus impetranda videantur. Postremò Cęsar sensim exardente facundia, eadem ferè cõmemoravit, quæ superioribus annis, cum Romæ, tum Niceæ etiam & Lucæ, expetentibus pacem responderat, quum eam causam disertè atque accuratè perorasset. Adeo enim constanti ingenio præsentis potentiæ suæ iura defendebat, ut remotas etiam spes amplioris Fortunæ solerti ratione tueri, proferreque, non imperitis rerum non obscurè videretur. Ita verò flagranti animo in Clevensem iracundiam intenderat, ut Solymani impetum facilè contemneret, neque multum fratris periculo commoveretur: & mihi demum (quod minimè prætermittendum videtur) ipsius discedentis manum osculanti, alacri, familiarique vultu diceret: Expedire te, inquit, Iovi, calamos oportet, ut quę iam gesta sunt in Historijs tempestivè perscribas. nam hoc armorum motu, magnus profectò tibi novi operis labor paratur. Cæterùm Pontifex quanquam conciliandæ pacis consilio deiectus, rationem & studium æquitatis, veræque gloriæ decus, alioqui semper eximium in Cæsare: cæca obstinatione superari mirabatur: Ferdinandi tamen regis pericula, Reipublicæ pariter ac amicitiæ causa se minimè neglecturum Cæsari confirmavit. Nec multo pòst Baptistam Sabellum prætorij præfectum, & Iulium Vrsinum cum triginta cohortibus tuendo Norico ad Pannoniæ fines transmisit. Quinque diebus eo colloquio frustrà consumptis, & Cæsare in Germaniam contendente, Pontifex pari digressu Bononiam est reversus, ut festum diem Petro Apostolorum principi dicatum, solenni cerimonia celebraret, quo die Barbarussa à Pontijs insulis ad Tarracinensium litora delatus, Ostiam pervenit, tanto terrore hominum ab ora in montes refugientium, ut populus Romanus subito metu concitatus in fugam, Vrbem omnino deserturus esse videretur, nisi à Polino literæ ad Rodulphum legatum conscriptæ, perlatæque Romam per Tarracinensium prætorem tumultum magna ex parte compresissent. in hanc enim sententiam ille perscripserat: Classis, quæ à Solymano ad præsidium Galliæ Barbarussa pręfecto mittitur, ex præscripto mihi paret, ut nemini, præterquam hostibus nostris noceat: itaque edicito Romanis, cæterisque Pontificiæ ditionis oram incolentibus, ut nihil hostile à nobis timeant. Nusquam enim fidem ab eorum imperatore mihi præclarè datam Turcæ violabunt, & vos pro comperto habetis Franciscum Galliæ regem nihil habere antiquius quam ut rem Romanam non incolumen modò, sed maximè florentem, ac ideo ab omni impiorum iniuria defensam velit. Eadem quoq; usus diligẽtia Polinus, Neptunianis ac Ostiensibus adeo animos confirmavit, ut expetentibus Turcis venale pecus, & reliqui commeatus copiam adducerent, & ex navigijs Campano venali vino onustis, quum ea in portu hæsissent, trierarchis aliquot amphoræ, in usum servorum remigum præsenti pecunia venderentur: acciditq; ut nonnulli quaternis arietibus aut binis iuvencis singulos ex Brutijs captivos à pręedonib. impetrarent. Sed civitas nocturno pręsertim metu cõsternata, vel ipso legato ex aliena promisione propriã obstringente fidẽ

& vultu interrito animi ſecuritatem in eo periculo præferente, ut quicquam de ſalute publica Barbaris crederet adduci non poterat, quanquam & P. Antonius prætor, cum præfecto vigilum, multis accenſis funalibus ad coercendam fugam per omnes regiones diſcurreret, paſsimque abire claſſem nemini infeſtam, & nihil propterea metuendam pronunciando, timore in fugam præcipites retentare conaretur. In Sabinum enim agrum & Tiburtinum trepidæ mulieres cum parvis liberis effundebantur, eratque eius nocturni tumultus facies, ſicuti mox decedente periculo ridenda iuventuti, ita tum omnibus fœda & miſerabilis, quum matronæ, nubileſque puellæ, & ſacratæ quoque virgines è clauſtris in publicum ſe proriperent, oblitæ pudoris, ab obvio quoque in tenebris, ut ad proximas portas iter monſtraret, lumenque præferret luctuoſis vocibus exorantes. Romani interim cives & divites inquilini concurſu ad legatum facto, apud quem erat Vitellius ad ferendam opem opportunus, ut præſidia pararet acciretque ad Vrbem copias, flagitabant: nulli enim erant in Vrbe ad cuſtodiam cohortes, quum anteà nihil ab ea claſſe hoſtile veritus, non temerè ad inanes metus ærario parcendum iudicaret. Sed ita demum evenit, ut quum ſalva Vrbis dignitate præſidium negare vix ſibi tutum foret, ſubitariæ cohortes è proximis Tuſcis, & abeunte iam claſſe, in Vrbem gravi ac inutili ſumptu vocarentur. Barbaruſſa autem ad oſtium Tiberis aquationem longè optimam nactus, triduo poſt inde diſceſsit, Etruriæque oram atque Liguriæ ſine maleficio prætervectus Maſsiliam rectà contendit. Eodem quoque tempore & ipſe Solymannus ab initio maturandum ſibi ratus, ne ultra Budam provecto, æſtatis tempus ex natura Pannonij cœli in pluvias autumnales præceps, in curſu gerendarum rerum deficeret. Itaque Savo flumine ponte traiecto, Amurathem Dalmatam, Perſamque Vlamanem, ad expugnandum Valponium præmittit: hos quoque Achomatem Europei equitatus magiſtrum ſubſequi iubet. Erat id oppidum ad Dravi fluminis ripam poſitum, non longè ab Exechio, fœda Auſtriani exercitus fuga, & Bachitij Pauli, Ludovicique Lodronij fortiſsimorum ducum cæde percelebri. Tuebatur autem locum præſidio ex clientibus impoſito, Petri Pereni uxor, eadem & Alexij Turſonis ſoror, quæ marito ab Rege cuſtodiæ tradito, virilem animum induerat: ſed defenſores quanquam egregiè munitum erat, vim Turcarum non tulerunt. Amurathes enim Hungaros omnes in deditionem clementi conſilio accepit, ſervavitque, ut qui agros colerent propoſita libertate in provincia relinquerentur. Inde verò ad Socles Perennianæ etiam ditionis oppidum exercitus ductus: ubi aliquandiu, & quidem acerrimè invadentibus Turcis repugnatum eſt, quòd amplius ducenti nobiles Hungari, uti erant veri Turcarum hoſtes, multitudinem incolarum ad perferendos labores, contemnendaque pericula cohortando, ante alios fortiſsimè Turcarum audaciam propulſarent: ſed ubi multis acceptis vulneribus, territaque & recedente à muro Soclenſium turba, irrumpentium hoſtium impetus ſuſtineri non potuit, in arcem confugerunt, ut inde Valponienſium exemplo, facta deditione ſalutem ac libertatem impetrarent: ſed his iratus Amurathes, nulla pactione, ſed arbitrio ſe dedentes egredi paſſurum reſpondit, atq; ita exeuntes porta ad unum omnes interfecit: ut ea crudelitate reliqui, qui ſpem in armis potius, quàm in Solymanni clementia reponerent, collata utriuſq; oppidi fortuna terrerẽtur. His cognitis

rebus

rebus Solymanus capta oppida Amurathi dono dedit,& paratis exploratisq́ rebus omnibus, è Buda cum uniuerſo terreſtri naualiq́ exercitu ad expugnandum Strigonium contendit. Erant in præſidio Liſcanus Hiſpanus, arcis cuſtos, ſenioris Liſcani propinquus, qui ad Caſſouium, uti ſuprà docuimus, ob ereptas fruges ab agreſtibus fuit interfectus, uir cogendo auro aptior, quàm bellicis muneribus obeundis. In urbem autem miſſus ab rege Salamanca pariter Hiſpanus, non admodum peritus belli, & ante periculum uaniſsimus hoſtium contemptor. Is præter paucos Hiſpanos eius amicitiam familiaritatẽq́ ſecutos, Italicas cohortes duas effecerat ex his militibus, qui Medice præfecto claſsis, Alexandroq́ Vitellio in Italiam redeuntibus, in Pannonia remanſerãt, Alexij Nardoi & Vicentij Matricij ſigna ſequẽtes. Ad hos acceſſerant uexilla duo Germanorum, quorum duces erant Triſtanus Fortaler, & Franciſcus Munechius, qui militum omnium numerus mille & trecentorum ſummã efficiebat. Paulus autem Strigonienſis antiſtes, præclaræ erga Ferdinandum fidei, in pacatam regionem abierat, quòd deſperata uenia à Solymano certum cruciatum expectaret, quòd eo deprecatore in gratiam Ioannis regis ſemel reſtitutus, iterum ad Ferdinandum defeciſſet. Strigonium in præalta ripa arcem habet, indeq́ Danubium ſubterlabentem latè proſpicit, ex aduerſo editum habet collem, qui portæ urbis imminet, mœnibus autem extantia propugnacula deſunt, per quæ emiſsis tormentis ſubeuntium hoſtium latera feriuntur. Is ſtructuræ mos antiquis erat, quum nondum reperto bombardarum artificio arietibus & baliſtis ingentibus & turribus ligneis urbes caperẽtur. Propterea Vitellius & Torniellus ſuperiore anno ad inſpiciendam loci munitionumq́ naturam à rege miſsi, ægerrimè defendi urbem à maximis preſertim copijs oppugnatam retulerant, quòd ab eo colle tormentis ſtatuendis ab Barbaris occupato, cuncta introrſus ſupernè conſpecta ferirentur, & ea eſſet natura mœnium, ut quanto propius hoſtes ſuccederent, tãto tutius protecti ab imo ſubruere murum poſſent: quibus difficultatibus, ueteres peritiq́ milites, qui Strigonij præſertim hybernarant, nouis operibus occurrebant, magnaq́ alacritate ante periculum, ut iactabundis accidit, mirificæ uirtutis operam pollicentes Syomani aduentum expectabant. Sed ubi Barbarus hoſtis undique promotis caſtris latè cãpos colleſq́ omnes, erectis tabernaculis occupauit, claſſemq́ pariter ornatiſsimam aduerſo flumine ſubeuntem proſpectantibus oſtendit, nemo erat qui non depoſita animi ferocia magnopere de ſalute dubitaret, quòd pauci, quãquam eximia uirtute, cum numeroſiſsimis hoſtibus, atq́ his pertinaci admodum deuoti animi propoſito mortem petentib. pugnaturi uiderentur. Adauxit quoque metum legatorum aduẽtus, Solymanus enim tres prætorianos è gente Chriſtiana iampridẽ ad Mahometis ſacris traductos, Italum ſcilicet, & Hiſpanum atque Germanum, cum præſidium ex his conſtare didiciſſet, ad urbem miſerat, ut quiſque ſine interprete ſuæ nationis homines alloqueretur. Hi namq́ admiſsi, per ampla prẽmia atque ſtipendia ſe dedentibus ita promiſerant, ut quum prolata conſtitutaq́ iam eſſent tormenta, abnuẽtibus extrema ſupplicia denunciarent. Ad ea quum à ſigniferis præclara uoce reſponderetur, milites fide uirtuteq́ præſtantes, neque præmijs turpiter capi, neque minis ad ignominiam terreri ſolitos, extremas ſpes in armis habituros, Turcæ in caſtra redierunt, eodemq́ die tormenta in collem imminentem urbis ſumma celeritate ſubuecta ſunt, & delectę toto ambitu ad oppugnandum

infirmiores mœnium partes, tanto quidem Barbarorum iudicio, ut neque peritius, neqꝫ opportunius quicquam ad nocēdum excogitari potuerit, uel ab his, qui cuncta interius diligenter exploraſſent, ita ut credi par ſit, non Fortunam modò Chriſtianis hominibus, ſed fidem quoqꝫ aduerſus Barbaros omnino defuiſſe. Salamanca, diffiſus ſuburbanis munitionibus, ſecus ac antea iactāter nequaquam ſe deſerturū prędicarat, in urbem ſe recepit, quę hodie Caſtelli nomen habet, ſuperioribus enim hybernis exteriores Strigonij partes antiquitus muro cinctas, uſqꝫ adeo milites, naualesqꝫ ſocij deformarant, ut ſublatis ad uſum ignis tabulatis & contignationibus, ſemicadentia tecta ſpectarentur. ea frequenti tractu per decliuia ad flumen uſque pertinebant, ubi tabernæ, & nobiles quoqꝫ domus à fortunatis Hungarorū regibus extructæ uiſebantur. Cæterùm Achomates, Europei equitatus magiſter, eam ad oppugnandum muri partem accepit, quæ epiſcopalibus hortis annectitur. Vlamani autem Perſæ data eſt quaſſanda ſubruendaqꝫ ea turris, quæ portæ Budanę imminet. Is enim ingenio ſolerti horumqꝫ operum maximè perito, eam merita laude famam apud milites fuerat conſecutus, quum in expugnatione Caſtrinoui ad ſinum Rizonicum cum Barbaruſſa, admirabilis artifex extitiſſet. Aſappi ad opus faciundum idonei, gregatim à ſingulis ducibus ad perducendas foſſas, attollendosqꝫ aggeres ducebantur. Incredibile dictu eſt, quanta ui tormenta diſplodi cœpta ſint: continenti namqꝫ ordine nuſquam ceſſabatur, & erant colubrinæ ingentis magnitudinis, quarum ictibus non modò ſuperiora mœniū decuſsis pinnis nudabantur, ſed turris ipſa, deraſo iam faſtigio quaſſata inferius ac immanibus pilis perforata, nequaquam defenſores, uel adire, uel conſiſtere auſos admittebat, adeo ut proximus extantis coronæ murus omnis cum ingenti fragore prorueret, & terribili continuoqꝫ terræ motu cuncta quati uideretur, nec conſiſtendi in muro propugnantibus facultas erat. Nam Ianizeri ſclopetarij, aut per foſſas ſubter ſumma obiecti aggeris labra diſpoſiti, aut è ſuperiore loco protecti equitum ſcutis, quum maiora tormenta ceſſarent, excitatusqꝫ inde fumus ſubſideret, certiſsimis ictibus apparentiū capita feriebāt, & multi interius in ſtatione perſeuerantes, incidentibus ab alto ſagittis vulnerabantur, ſed multò grauiorem cladem fragmenta lapidum noſtris inferebant, dū diſrupta minutim, diſsipataqꝫ tormentis, euitari nō poſſent, illiſaqꝫ mēbris militum inutiles redderēt quos attigiſſent. Quibus malis adducti milites, deſerta exteriore corona, interiores munitiones celeriter erexerunt, ut minore cū periculo in defenſione uerſarentur. Nec animus Barbaris defuit, quin audacter ſubirent, ter enim inſtaurata pugna magno clamore edito in urbē irrumpere conati, ad cōgreſſum uſque noſtrorum peruenerunt, ſed denſiſsimæ phalangis frontē prælongis hiſpidam ſariſsis, Barbarus hoſtis leuibus haſtis equeſtribus, & graui gladio, aut parua tantùm ſecure armatus perrumpere non potuit, locoqꝫ detruſus multis acceptis vulneribus ſe recepit. In ea contentione Baltaces Selimbriæ, quæ ad Pontum eſt, nobilis Sanzacus, quum ſuos ad irrumpendum uehementer urgeret, interfectus eſt. Subierat ad eam ripam, quam diximus, Turcarum claſsis, ac omnia quæ ad oppugnationem pertinebāt, tormentorum inſtrumenta, commeatumqꝫ affatim à Buda ſubuehebat, noſtriſqꝫ uehementer occupatis, claſsiarij milites & remiges ad ſuburbanas domos tanquam in foro rerum uenaliū ocioſè uerſabantur. Id noſtri ab arce deſpectantes impunè fieri non tulerunt, conglobatiſqꝫ repentè, ex ſua quiſque cohorte, ſingulis cēturijs,

Michael

Michael Rauaſpurgus Germanus, Nardouſq; Italus eruperunt. Tãtus fuit eorum impetus, ut Turcę improuiſo hoſtiũ ſuperuentu perterriti, quum pars arma capere, pars ad claſſem curſu ſe proripere uellet, tumultuoſiſsimo pugnæ, fugæq; genere, aut intercepti caderent, aut adnatantes rapti flumine mergerentur. Sed qui in claſſe erant opportunam planè profligatis & perditis opem tulerunt, ſagittis enim & glandibus in noſtros coniectis, ita incumbentium impetum retardabãt, ut iam admotis undiq; nauigijs, aliquanto quietius, quàm paulo antè, & tutius ſuos exciperent. Periere è Barbaris circiter ducẽti, & ipſe Zirmar natione Perſa, cuius erat claſsis imperium, ut eius audacis facti nomen maximè celebre redderetur, quum in eo diſcrimine perturbatis opem ferens, & fugam increpitans prætoriam biremem admonuiſſet, glande traiectus interijt. Dum hæc fierent, & Barbari ſtratis mœnibus, effoſsisq; cuniculis, quibus turris excinderetur, ualidiore indies impetu expugnandæ urbi uires intenderent, & contrà noſtrorum animi cum multis acceptis incommodis, tum una maximè auxilij deſperatione frangerentur, ſenex Calaber è Crotone artificio tormentorum aſſuetus, ad Barbaros transfugit. Eius autẽ nefarij impijq; facinoris cauſam prædicabat, quòd plura ſibi ſeni & inopi ſtipendia rex deberet, ac ideo liberalis militiæ dominus, uitato præſenti uitæ periculo, adeundus eſſe uideretur. Is benignè ſuſceptus à Solymano, interrogatusq; diligenter à purpuratis, ſi urbe Strigonio maturè potiri uellent, Aquariam turrim omnino expugnandam eſſe perdocebat. Erat ea turris in extrema ripa, ſub ipſa arce Strigonij, loco, ædificioq; Budanæ perſimilis, quum eodem machinationis artificio aquam exorbendo è flumine hauſtam, uarijs ſiphonibus in arcem effunderet. ab ea enim Naſadæ ſubeuntes onuſtæ commeatu, directis ad aquæ libram tormentis, magno Turcarum incommodo ita petebantur, ut noctu tantùm, & ſecundum ulteriorem amnis ripam pilarum uolitantium metu ſolliciti nauigarent. Hanc Habraimus Eunuchus, Aſiatici equitatus magiſter, admotis tormentis expugnandam ſuſceperat, ſed irrito conatu cuncta moliebatur, quum ripæ margines ſtatuendis tormentis perangustę magnas Turcis afferrent difficultates, & milites præſidio impoſiti, directis ex aduerſo falconibus conſtantiſsimè repugnarent. Monſtrante itaq; trãsfuga inſulam in Danubio deſertam, quę contra frontem turri obiecta ſpectabatur. In eam Vlamanes noctu ſcaphis traiecit, erectoq; ſubitario aggere, conuectisq; eo tormẽtis, nonnullos ex defenſoribus interfecit, nudauitq; eorũ latera, ita ut Aſiatici non apparentibus pro metu noſtris murũ ſubire auderent, & ſcalas expedire properarent. Interea Turcæ è maiorib. caſtris exteriora urbis undiq; maximis tormẽtis uerberare, prægrandib. uerò globis per ænea mortaria in ſublime iactis, ut cũ ruina tectis inciderẽt, interiora deuaſtare, ſubterq; magnos cuniculorũ ſpecus, ſicuti aliàs in expugnanda Rhodo perfeciſſe docuimus, excauare non ceſſabant, in quibus Barbari, corpore pariter ac animo aduerſus omnes bellici laboris aſperitates indomito, interdiu noctuq; cibum & ſomnum cum multa noſtrorum admiratione capiebant. Accidit autem, ut ænea crux inaurata, ob idq; percuſſa Solis radijs latè refulgẽs, qua maximi templi faſtigiũ ornabatur, aſsiduo collimantium Barbarorũ ſtudio cõtortis in eam pilis reuulſa, atq; deiecta frangeretur, qua cadente Solymanũ fœlicis ictus caſum, more gẽtis ad lętũ auguriũ facilè uertentem exclamaſſe ferunt, expugnatum eſſe Strigoniũ, poſtquam ſignum inani ſuperſtitione à Chriſtianis hoſtibus adoratum è tẽplo de-

cidiſſet: neq; id omen pro uano à noſtris acceptū eſt, defeſsis enim territisq; mi litibus, quibus nulla gleba ſaxeo in ſolo ad extruēdas munitiones ſuppetebat, Liſcanus & Salamanca de rerum exitu timidè deliberantes, & ſecretò demum inter ſe collocuti, ſeruare ſeſe, & deditionē facere decreuerunt. Erat Liſcanus parum militiæ uerſatus, & multo ex continua præda congeſto auro prædiues, ſic ut ſibi planè opulento, pro inani conſtantiæ laude, Barbarico cædi gladio ni mis miſerum putaret. Idem quoq; effugiendi periculi ſenſus erat in Salamāca, apud quē certa ſalus, & bona peculij, labore ac induſtria caſtrenſi parta, omni, uel maximè decora laude potiora ducebantur. Cæterùm eius occulti conſilij fama adeo aſtrictè cōtineri non potuit, quin ad milites emanaret, quorū tertia 1
ferè pars, aut interierat, aut ægra morbis, & vulnerib. debilitata decumbebat, una tamen omniū uox audiebatur, ſatis adhuc uirium ſupereſſe, ut interiora de fendi poſſe minimè deſperarent. Sed centuriones atq; ſigniferi, præfectis adu lari ſoliti, ſi honeſtis conditionibus à Solymano fides præſtaretur, omniū cer tiſsimæ neci, & nihil demum Ferdinando regi profuturæ, deditionem præfere bant. Fortibus enim uiris, aut egregiè pugnando cadendū eſſe, aut poſtquam ſuprema neceſsitas id ferat, honeſtiſsimè paciſcendum. Nec multo pòſt noctu demiſſus è muro ſignifer, acceptaq; per interpretem fide, Salamācam exciuit, ut is æquiore conditione de deditione tranſigeret. Nec mora occultè exiens ad Achomatem contendit, admonitis prius Aquariæ turris defenſoribus, ut 2
inde ad ſalutem celeriter in urbem ſe reciperent. ſed eo nuncio territis, & cum tumultu euadentibus noſtris, Turcæ intenti, animaduerſa fuga protinus irru perunt, interfectis quibuſdam, qui tardius elabentes efferendis ſarcinis occu pati inhoneſtè conciderant. At Salamanca ad purpuratos deductus, quū accu ratè loquendo multa ſibi concedi poſtulaſſet, nihil explicatius, aut mitius impe trauit, quàm, ut maturè ſe dedentes, cuncta quæ ſalutē libertatemq; reſpicerēt, ex liberalitate clemētiſsimi imperatoris expectarēt. Itaq; Hiſpanus acri iudicio Turcarum ingenijs diffidens, nec tamen deſperans, quum redire uetaretur Li ſcano quę retulerat perſcribit, monetq; ſi ſaluus eſſe uelit, extemplò & maximè liberaliter ſeſe atq; urbem dedat. Acceptis literis Liſcanus ad milites prodiēs, 3
deditionis neceſsitatem, & propoſitam ſpem uitæ & libertatis cūctis exponit, nec mora ambiguo, & fremente adhuc milite, Halis aperiri ſibi portam, ex de ditione in caſtris facta, læto potius quàm feroci vultu poſtulat, eaq; ſtatim pa tefacta à Liſcano introducitur, clauesq; traduntur. Ianizeri pacato agmine in greſsi munitionem, totamq; muri & aggeris coronam occupant, milites no ſtros ſecedere iubent, imberbes ex his ad unū ſecernunt, reliqui haſtas depo nere, & ſclopettos in unum aceruum proijcere coguntur. Nemo eſt omnium qui recuſet, edictoq; non pareat. Improuiſo namque & contra ſpem nimis ac celerato prætorianorum introitu terrefacti, ſe ipſos demiſsis pudore oculis in tuentes priſtinam animorum ferociam exuerant, nihilq; niſi ualde ſæuū à Bar- 4
baris expectabant. Id enim deceptis & circumuentis facilè euenit, quibus ex pediendi conſilij ratio omnis & uirtutis uſus excutitur. Intēdit quoque noſtris pauorem caſus inſolitus, nam quum milites, uti imperatum fuerat, ipſas etiam cum ſclopettis ſulphurei pulueris lagenas in aceruum conieciſſent, ab accenſo fortè funiculo excitata repentè flamma, earum rerum cumulum corripuit, uſq; adeò cōſternatis ira metuq; Barbaris, ut nō temere inſidias ueriti, è noſtris nō nullos interfecerint, ſed deprecantibus præfectis, & nihil dolo, ſed caſu fa

ctum,

ctum, oris & manuum geſtu ſignificantibus, ipſoq; Hali facilè perſuaſo, & celeriter commota claua ſignum dante, Ianizeri à cædibus temperarunt. Tum uerò Halis, cōpreſſo tumultu, apud noſtros per interpretes pronunciari iuſsit, parata fore perampla ſtipēdia ac honeſta militiæ loca his omnibus, qui ad Solymanum tranſire uellent, nec plures quàm ſeptuaginta ex omni natione milites reperti ſunt, qui conditionem acciperent. Barbororum enim perfidiam timentes, & de uita ſoliciti, abnuentibus parari cædem & cruciatus, propter naturæ immanitatem, exiſtimabant. Hos Halis comiter allocutus, & cum his, quos diximus, delectos impuberes nauigijs deuehi Budam iuſsit, reliquos ab omni defenſos iniuria ad repurgandam arcem, æquato cum Turcis labore delegauit. At Liſcanus, qui ut aurū ſeruaret, admiſsi flagitij dedecus, ſubſequentemq; ob id pœnam ac ignominiam contrito pudore neglexerat, aureum torquem, quo tam auarè quàm inſolenter Perenus fuerat ſpoliatus, dono dare cogitur, quum illum Halis alioqui per uim erepturus militari comitate, tanquam nouum apud Turcas ceruicis ornamentū expetiſſet. Eo namq; munere Hiſpanus reliquæ ſuæ prædæ periculum redimi poſſe cogitauit: ſed auaro imbelliq; Fortuna nihil indulſit. nam quum inſignes equos aleret, ut his arce excedens in pacatū eueheretur, ſignatumq; aurum in ephippijs ſubter puluinos accuratè condidiſſet, ei poſtremò Barbarus equos iā ephippiatos conditumq; ſimul intus aurū ridendo ademit, quòd nauigaturo nihil equis opus eſſe diceret. Atq; ita duces militesq; omnes exuti, præſertim galeis atq; thoracibus, ac ad naues deducti traiectiq; incolumes in ulteriorem Danubij ripā, Poſoniū pedibus cōtenderunt. Ibi autem Salma iuſſu regis Liſcanum & Salamancam proditionis accuſatos cuſtodiæ tradidit, & cum his laxiore tamen cuſtodia Matricium, Alexiumq; Nardoū, & Triſtanum Germanū, ut quomodo deditio cœpta patrataq; eſſet, in ipſo de reis iudicio teſtarētur. Occupato Strigonio Turcę ęgris noſtris ac vulneratis, qui una proficiſci nequiuerant, omnia pietatis officia uſq; adeo diligenter præſtiterunt, ut quū recreati demum dimiſsiq; ad Torniellū in Comaram perueniſſent, reliqui milites tantā in Barbaris humanitatem extitiſſe mirarentur. At Solymanus expiato tēplo, & uti Budæ fecerat, ad ſacrorū ſuorum cerimonias traducto, ſuperis gratias egit, quòd eo præſertim die quo Baiazetes auus Methonem cœpiſſet, Strigonio capto ſe quoq; ſimilis uoti compotem feciſſent. Erat is dies Auguſti menſis decimus: diui Laurentij memorię conſecratus. Nec mora accitis Buda fabris, atque omni propè genere militum ad opus coacto, admirabili ſtructura celeritateq; urbem reſtituit, atque muniuit tanto quidem ſtudio apparatuq;, uti in poſterum Chriſtianis recuperandę urbis ſpem omnem adimere uideretur: exprobrata herclè ſegnitie, ac imperitia Germanis & Hungaris, qui per quatuordecim poſſeſſam annos pingui ſemper in otio munire neſciuiſſent. Nec multò pòſt Solymanus Oſſaino uiro impigro Strigonij cuſtodiæ præpoſito, emiſsiſq; ad læuam Tartaris Scythis, qui ad Albam Regalē prædabundi excurrerent, ad expugnandā Tattam, quæ olim Theodata fuit, iter intendit. Id oppidū ualde exiguum, arcē dixeris, diſtat à Danubio introrſus, contra Comaram paucis miliaribus Hungaricis: ei Torniellus Hanibalem Taſsiū Bononienſem, & Antium Germanū cum octoginta militibus præfecerat. Hi ſiquidē ante alios id munus ſibi dari depoſcentes, quòd quæſtui ſimul ac laudi futurum rebantur, omnē uim Turcarum ſe contēpturos affirmabant: ſiue quòd Strigonium egregiè defenſum iri crederent, ſiue quòd

Turcas ad ignobile castellum, cum tota mole copiarũ minimè deflexuros putarent. Sed capto demum Strigonio, & aduentantiũ hostium cõspectis castris, & Achomate qui præcedebat, si uim experirentur, grauissimos cruciatus denunciante, quin se extemplò dederent, uti uiribus impares & uitæ cupidi, nullã expediendo consilio moram fecerunt. Exeuntes Solymanus, & scripto abeundi fidem accepturos, de more sericis uestibus donauit atq; omnes dimisit. Tatta uerò funditus euersa est, uetere Ottomanorũ instituto: quũ raris, sed ualidis omnino præsidijs partas bello prouincias, minorib. passim deletis arcibus, tuẽdas existimẽt. Torniellus autem, ipsum Hannibalẽ frustra humani iuris æquitatem pro salute implorantẽ, aliquãto seuerius atq; turbidius, quàm ea ualde lugubris rerum cõditio postularet, capitali supplicio affecit. Eo enim pergraui disciplinæ exemplo intelligi edici que uolebat cunctis, qui muniti loci custodiæ præessent, turpissimæ mortis metu egregiam constantissimè propugnando mortem minimè fugiendam. Antium porrò, quòd erat Germanus ad Ferdinandi regis arbitrium reiecit, quum præclarè similem de Liscano & Salamanca, uti grauiora meritis, sententiam ferre uideretur. Sed rex ingenio mitis ac facilis, & nunquam cruentus, de Hispanis lenissimè statuit & diuturni tantùm carceris pœna contentus fuit, quum Antium ad parem cum Tassio supplicij sortem atroci Tornielli iudicio reliquisset. Aequata solo Tatta, Solymanus ad expugnandam Albam profectus, circa lacum paruum, aquationi maximè opportunum, positis castris, non procul ab urbe consedit. Ea urbs ob id Regalis cognomentum tulit, quòd ibi perantiquo solennió; gentis ritu noui reges coronentur, ac eodem in templo priscorum regum sepulchra cum rerum gestarum titulis uisantur. Cæterùm Buda, Strigonium, & Alba Pannonici regni nobilissimæ urbes, paribus ferè interuallis inter se distantes, trianguli figuram efficiũt, cuius ambitu, dimensisq; lateribus, miliaria circiter centum includuntur. Albam, reliquas duas alluente Danubio, perpetua palus undique præcingit, situ quidem aduersus hostes ualde mirabili, nisi per æstatem consumptis hyemalibus aquis, decrescentéque palude foret insalubris. Ab urbe tres lati, præaltíque aggeres (iacentis rotæ radios dixeris) ad extremam circumfusæ paludis marginem porriguntur. Hi longorum pontium similitudinem reddunt, habéntque suburbanas domos, & utrinque hortos, intercedente lata regione, qua uiatores in continentem deferuntur: ad extremam uerò frontem ubi definit palus, ac inde exitus atque aditus in urbem datur, erecti firmi aggeres singulas portas communiunt: quas Albani, suspectis tantùm belli temporibus, obserare noctu solent. Suburbanæ itaq; domus trib. his portis, ab hostib. sunt tutæ: quũ interiecta põtib. spatia palus latissimè inundet, propter cœnosa uada omnino inaccessa equiti, præpedientibusq; iuncis & calamis natanti plurimum importuna. Vrbs autem interior, muro satis firmo, & præalta fossa, quæ paludem excipit, ad circinum præcincta, difficilem habet oppugnationem. Quibus de causis, aduentante Solymano, in eam præ metu, tanquam in arcem longè tutissimam, magna hominum agrestiumq; præsertim multitudo præ se actis pecorib. cõfugerat. Albanis præsidio erant uexilla duo Germanorũ & ducenti fermè equites, ex eorũ numero, qui in custodia à Leonardo Veltio relicti fuerãt: quũ Albani mutata fide à regina defecissent. Ad has quoq; copias accesserãt quingẽti Hũgari equites, ex his qui in pace, quũ bellũ desit, latrocinijs se exercẽt, infamiq; nomine Vsarones appellãtur. Sub id uerò tẽpus, quo Turcæ Strigoniũ oppugnabãt, Torniellus cũ

Italicis

Italicis cohortibus Iauarinum peruenerat. Hunc Ferdinandus, de Strigonensium Fortuna solicitus, & Albanis quoque rebus uehemẽter timens, literis ac nuncijs hortabatur, ut tuendæ Albæ munus susciperet, ipse enim, tum cogendæ pecunię intẽtus, in Bohemia conuentus peragebat. Id se alacriter suscepturum pollicebatur Torniellus, sed graui, uti regijs uidebatur, adiecta conditione. Quippe dux uetus & periculorum casuumq; militiæ cautus æstimator, ea præsidia postulabat, quæ opportuna forent capessenti iter, ac imprimis ituro per infesta loca Tartarorum incursionibus, & demum defensuro urbẽ aduersus eos hostes, qui nunquam irrito conatu cœptis abscessissent. Hęc omnino erant Germanicæ cohortes quatuor, alaq; una equitũ grauis armaturæ, & tormenta decẽ, atq; itẽ centũ currus, quibus de more apertis in locis castra permuniret, & ante omnia trimestrem pecuniam petebat, ne tractu lõge obsidionis, inter tot linguarum milites, uti plerunque accidit, tumultus efflagitatis frustra stipendijs oriretur. At regij togati homines, quibus ærarij facultates erãt pertenues, quoniam pecunia omnis superiore anno à Bohemis contributa, Pestano bello consumpta perierat, ante omnia periculum profectionis eleuare, sitũ urbis atque munitionẽ extollere, incolarum & militum, qui in præsidio essent numerum augere, pollicerique non defuturos diuites Albanos ciues, qui pecuniam conferrent, liberaliq; studio milites inter se distributos priuatim alerent, postremò confirmare, testariq; nõ magno discrimine ab his insignem gloriam peti, qui clarissimam urbem omnino defendendam conseruandamq; susciperent. Ad ea Torniellus, ut quicquã de ea re statuat, priusquam singula exploret, adduci posse negat, mittiturq; Albam Octauianus Scrofactus Insuber, qui post Pestanũ bellũ in Pannonia remãserat. Is fœlici usus profectione redituq;, retulit Albã inexpugnabilem reddi posse, si aliqua excogitata atque antè prouisa inchoatis operib. adderentur, pleniq; imbres inclinante autumno minimè defuturi ad augendam paludem, replendasq; exteriores fossas opportunè deciderent. Tantam uerò cõmeatus, & maioris minorisq; copiam è uicinis pagis in urbem esse conuectam, ut famem, uel tota hyeme minimè timendam putaret, & eam esse præsidij ac urbanæ multitudinis alacritatem, ut hostes iam planè despici uiderentur. Fortè enim Albani sustulerãt animos paruo admodum successu, quum excurrentibus illac Tartaris in eorum postrema agmina aliquot interfectis erupissent. His cognitis Torniellus, nihil temere de se constituit, nec sibi ullo modo eundum censet, mediam tamen consilij uiam tenet, mittitq; Albanis auxilio quatuor præfectos, ante omnes nauãdæ operæ cupidos, cum singulis cohortibus. Hos cum ala equitum Barcocius sequitur, apud quẽ iussu regis suprema erat militaris imperij potestas. Vbi Albam est peruẽtum, extemplò Solymanus nõ procul abesse nunciatur, itaque Barcocius prefectos cẽturionesq; oẽs in cõcilium uocat, unà etiã conuenit Birrous Albanorũ prætor, cũ toto ordine decurionũ. Disputatur appositè atque acriter an suburbana ædificia, quę diximus, deserere atque incẽdere præstet, q̃ tueri, ut tecta Barbaris desint, & urbis interior paludis circumfusæ munitione tutissima, minore militum labore, minoreq; periculo defendatur. Conclamant repentè Albani, nec se passuros dicunt, ut suburbia tot tẽplis & ædificijs magnitudine urbis ęquata, euersis subinde multorum ciuium fortunis deleantur. Quid enim tam deforme ac miserũ cogitari posse? quàm ad incitandam Barbarorum audaciã extremi timoris significationem dare, ac ea ultrò subditis flammis excindere,

quæ forti manu, nisi animis turpissimè deficiant, egregiè tueri possint? Fauebat Albanis Octauianus, uti cæteris eius urbis ac regionis, superiore anno sæpius exploratæ, usu peritior, docebatq; pari conditione periculi, & urbem & suburbia defendi posse, quandoquidem pari paludis beneficio munirentur, nec etiam, si quid extra pugnantibus ab hoste durius accideret, defuturus esset tutus atque certissimus in urbem receptus, quo demum tēporis spatio, inclusi urbe, supremi consilij deliberationes expedirent. Postremò exurgēs, cum suo tū publico impulsus fato: Quod, inquit, uiri fortes, uirtutis specimen dabitis? quam'ue demum nauatæ operæ laudem feretis? si tantæ claritatis urbem suburbijs tanquam brachijs ante periculum detruncatis deformatam ultrò, & nimis celeri desperatione deuastatam defensuri estis? Nihil certè uel ad utilitatē regis, uel ad spem gloriæ profeceritis, nisi Alba, si Dijs placet, incolumi atque integra, integrum ab animi magnitudine decus petatis. Hæc eo dicente cuncti consurgunt, prudētes gnariq; militiæ imperitis atque ferocibus parent, ipseq; Barcocius, ancipiti suspensus cura, uanissimoq; aliorum iudicio planè uictus, fatali sententiæ accedit. Fit enim sæpius, ut qui pericula ratione solerter expendunt, ac ob id de rerum exitu timidè deliberāt, & fortiores plerunque pugnacibus sententias dicant, quū alienæ temeritatis comites esse, uel ad non dubiā mortem, quàm ab ignobili decreto minus fortes uideri malint. Eo modo Barcocius, nouæ uel simulatæ spei plenus, & repentè factus alacer, ad milites egreditur, cur suburbia defendenda censuerint, edocet, ac hortatur, ut parem decoro cōsilio uirtutis operam præstare uelint, ipsum aūt enixè curaturum, ut opportunè parentur, quæ ad uictoriam pertineant, & fortissimè propugnantib. supra perennem facti laudem, & triplicis stipendij prouentum, honesta mansuraq; ipsis ac posteris præmia persoluantur. Hæc læto ore prædicabat, ut Albanorum animos eo beneficio in seruanda fide uehementer obstringeret, tegeretq; timorem nequaquam temere conceptum, utpote qui sæpius Turcarum uires infœliciter expertus minime dux fortis & strenuus apud milites haberetur. Itaque promiscuo cōcursu studioq; militum ac urbanæ multitudinis suburbia muniuntur, instruunturq; idonea loca maiorib. tormentis, & custodiæ diurnæ nocturnæq; diuisis spatijs certis ducib. tribuuntur. Sed Turcæ appropinquantes, Budanæ tantū portæ suburbijs incubuerunt, explorato namque situ, & per speculatores Hungaros facilè cognito, sicciorē ab ea parte paludē reperiebant, solumq; ibi ualde sabulosum, & cespiti atque aggeri faciundo penitus importunū esse didicerant, quū à reliquis duabus portis terra nequaquā arida, sed deuexę paludis humore crustosior, & latas passim glebas & solidos cespites ad opus egregiū largissimè præberet. Perspecto hostiū cōsilio Barcocius Italos Germanosq; omnes à reliquis portis ad Budanam traducit, Hungaros agrestes, qui in urbem confugerant, itemq; Albanorū iuuentutē in deducti pręsidij locum succedere iubet, institutumq; antea propugnaculum educere atque perficere aggreditur. Id erat inter bina tēpla diuo Frācisco, & Deiparæ uirgini dedicata, prominebatq; exterius nota ratione, ut bina utrinq; munitionis latera, directis tormentis cōtra subeuntes Barbaros defendi possent. Hæc parante administranteq; Barcocio, quum prima Turcarū agmina in cōspectum se darent, atque procurrerent, Vsarones, & secundū eos Germani equites, adiunctis peditib. Italis alacriter eruperunt, cōsertaq; leui pugna utriq; ad suos se receperūt, eodemq; modo ac ordine per triduū est decertatū, nullo

tamen

tamen memorabili euentu. Nā duces proximam portæ regionē, certo breuiq; ſpatio ad procurrēdum noſtris præſcripſerāt, & Turcæ prouolantes celeriter cedendo gyros dabāt, ut incautos, aut graues armis Germanos lōgius elicerēt. Vbi uero Solymanus aduenit, cōplexusq; latè urbem ſpectantes admirabili, atq; ſtupenda caſtrorum ſpecie conterruit, noſtri obſtructis repentè portis, omnes exitus ſuſtulerunt. Ea res Vſarones, liberis excurſionibus aſſuetos, tempeſtiuè admonuit, ut ſibi cōſulerent, nec ſe munitionib. includi paterentur. Ita quum miſsionē peterent, nec tutò retineri poſſent, fruſtra deprecāte Barcocio, & reiectis Albanorū precibus, nocturno ſylueſtriq; itinere protinus abierunt. Interea Turcæ, cōfectis plurib. uineis more noſtro, perductisq; ſinuoſis foſsis ad munitiones intra ſagittę iactū proceſſere, tecti namq; antè præfixis frondib. ita opus ex tutò faciebant, & ſummā aggeris coronam ſagittis & glādibus detergebant, ut nemo iam noſtrorū cōſpici poſſet, quin binos ternosq; ſimul graues ictus oſtenſa parte corporis exciperet: & ea uis erat ingentiū tormentorū, ut totam planè munitionem pilæ perforarent, fractisq; & per aera diſsipatis texentis materiæ ſtipitibus, uel diſtantes inde milites vulnerarent. Ob ea noſtrorum pericula, ſubeuntibus Aſappis tutum erat implere foſſam, uti ualde ſiccatam ſerenæ æſtatis ſolibus, abſceſſuq; paludis omni penitus humore deſtitutam. Id fiebat multis uirgultorum faſcibus arena ſeriatim ſuperiniecta. Perpetuo enim totus exercitus labore, quum equites lignatum irent, & pedites in opere uerſarentur, in omnes uſus cum frondoſa tum ſolida pariter materia ſuppetebat, & Dij noſtris irati, expectatos imbres cœlo & nubibus ſuſpenſos pertinacisſimè denegabant. Exæquata itaque foſſa, Barbari audacter ſubeuntes propugnaculum ab imo ſcalpere, ſuffoderéq; cœperunt, ut agger interior ſubtracto fundamento concideret, quòd nequaquam ex ſolida conſtructus gleba, ſed ea ualde ſabuloſa fluenteq; aſtringentibus tabulis & tignis, non ad robur ſed ad inanem ferè ſpeciem eſſet erectus. Verùm animaduerſo hoſtium conatu, ita à noſtris pari cuniculo obuiam eſt itum, ut quum infœlici cœpto, atque exitu, præparatus intro ad Barbarorum exitium ſulphureus puluis fortuitò flāmam concepiſſet, multi ex noſtris nemine hoſtium concremato fœdè perierint. Poſt id factum Turcæ, uera ui nitentes, triplici acie inſtructa propugnaculo ſucceſſerunt. Precedebant Aſappi, uti minimæ iacturæ homines, à ducibus primis periculis obijci ſoliti: hi pro ſcutis planas tabulas, oſtiorum ualuis ſimiles, recentibus boum corijs protectas, ne deiectæ muro cuppæ ardentes nocerent, in capita elatas bini terniq; teſtudinis modo præferebant. Sequebātur ex equitū ordine ſcutati pedites, cū equeſtrib. haſtis, aut diſtrictis incuruis gladijs: ab his Ianizeri tegebātur, qui dextro genu ſupplicato ſclopettis lōgioribus ad deſtinatos ictus rē gerebant. Singulis autem ordinibus ſuus dux adhortator, & uirtutis ac ignauiæ teſtis aderat, ſæpe ferrea claua ſegnes caſtigans, vulneratosq; ſubducens, & recenti milite feſſam aciē reparans, & id quidem mira celeritate, cùm ad circunductæ clauæ ſignum omnes intentis oculis obedirent. Certatum eſt amplius tribus horis, pari ſpe uirtutéque, ſed ad extremū Turcæ, multa iniquæ pugnæ vulnera perferentes, occiſis & deiectis noſtris, propugnaculum cœperunt, ac expedito ſtatim conſilio tres in eo paruos falcones ſtatuerunt: ut utrinq; è tota munitione propugnantes & diſcurrentes noſtros deturbarent. Eodem quoque tempore bina templa ab irrumpentibus occupata ſunt, eorum parietibus uſque adeò quaſſatis & per-

foratis,ut per hiantes rimas & pilarum ui patefacta foramina ex occulto cōſpecti noſtri ſagittis & glandibus peterentur. Verùm munitiones cohortium Italicarū mira conſtātia, adiuuātibus etiā fœminis cucullatisq; ſacerdotibus egregiè eo die ſunt defenſæ. Is erat diuo Ioanni Baptiſtæ decollato dedicatus,quo Barbari Belgradum expugnatum, & cæſum in acie Ludouicum regem meminerant. Ob id rebantur augurijs & dierū ſortibus dediti,auſpicato mēſe & fœlici die, oppugnare adortis uictoriam minimè defuturā.In eo certamine,quod minimè prætermittendum uidetur, excelſæ ſtaturæ Hungara mulier,cōſcenſo inter milites aggere, uirilis audaciæ facinus edidit, quum prægrandi fœnaria falce, ſcandentibus duobus Barbaris uno ictu colla ſecuiſſet. Vnus autem ante alios Carolus Ruffus è Brixia,qui cōponēdis ordinibus apud cohortes officio fungebatur, aduerſus laborē atq; pericula indefeſsi atq; inuicti prorſus corporis ac animi laudem tulit.Signiferi etenim plures præfectiq;,ac ipſe quoque Barcocius de euentu prælij magnopere dubitantes,ut celerius in urbem ſe reciperent,interiore in loco ſub ipſa munitione conſtiterant. Ferunt Solymanū ad ſe in prætorium uocatos Habraimū, Achomatem & Halim grauiſsimis caſtigaſſe uerbis,quòd propugnaculo fortiter atq; fœliciter occupato, nulla demū peracri facta impreſsione, & quòd pudendum eſſet,nimis celeri receptu partę propè uictoriæ defuiſſent,iuſsiſſetq; minaci uultu, ut tridui ſpatio cuncta quæ uſui forent,diligenter pararent,nec ad ſe niſi Alba capta reuerterentur. Ad eas duces nihil plus reſponderunt, neque enim uel culpa uacantibus excuſare ſeſe licet, quàm ut confirmarent breui futurum eſſe, ut uoto ipſius & militum uirtuti Fortuna reſponderet. Itaque in unum ſupremi certaminis conatum; delectis accenſisq; militibus,poſtridie calendas Septembris prælij ſignum dederunt,terribiliq; impetu ab omnibus partibus munitiones adorti,magnum terrorem ſtationibus noſtris intulerūt. nacti enim matutinam craſsiorem nebulā, ut paluſtribus accidit in locis: non prius à noſtris in dubia luce conſpecti ſunt: quum nec ab uſitato eorū diſciplinæ ſilentio ſentiri poſſent, quàm ad congreſſum peruenerint. Pugnabatur maximo tumultu,clamoreq; edito ad diui Franciſci templum, ſed uehementiſsimè ad eam munitionem, quæ eſt inter propugnaculum, ut diximus,ab hoſtibus occupatum, & Deiparæ uirginis ędē, quoniam ualida Ianizerorū manus in eū maximè locum incubuerat, qui ad tuendū Germanis erat attributus. Ii denſata acie, deſcenſum Turcarū expectantes, ita per accliuem aggerem inclinatas haſtas continebant, ut extantes earum cuſpides in ſumma munitione conſpicerentur, idcirco mirabili aſtu Barbari, ne temere deſiliendo,irruendoq; ſeſe haſtis induerent, oblōga tigna capitibus ferētes euadentesq; in ſummū aggerem, trāſuerſa ea ſupra haſtarum ſeriē in ſubiectos Germanos prouoluerūt,caſu uſq; adeò repentino infeſtoq;,ut primorum ordinū milites contuſis manibus & brachijs haſtas deſerere cogerentur. Tum uerò Turcæ clamore ſublato præcipiti agmine ſaltuq; proruerunt, nec quiſquam fuit, qui ingruentium impetum ſuſtineret,eodem quoque tempore Italicæ cohortes, multitudine hoſtium potius quàm uirtute ſuperatæ, deiectæq; toto aggere, terga uerterunt. Sed paucis feſtinatus ad ſalutem receptus profuit, quum peranguſtus ad cancellum, qui exteriorem portæ aream ueſtibuli modo claudit, aditus pateret, & Albani nulla fugientium miſericordia permoti, muralis portæ pontem ſuſtuliſſent: natura enim plerunque fit, ut præſentis periculi metus ſine pudore perfidiam excuſet. Per totum itaque

ſuburbanę

ſuburbanæ regionis ſpatium cædendo terga, ſternendoq́; Barbarus proceſsit. Cecidere in ea rerum perturbatione egregiè propugnantes conantesq́; retentare inclinatam in fugã aciem, Carolus Siccus, & cum eo aliquot centuriones, atque ſigniferi. Octauianus quoque, qui uanitate conſilij tantam cladem attulerat, trucidatus, temeritatis ſuæ pœnas dedit: ipſe uerò Barcocius, quum incitato equo ad portam ſe proripuiſſet, nec ingreſſus per cancelli portulam equiti daretur, oraretque fruſtra fugientes, ut maiorem cancelli ualuam apperirẽt, Ianizerorum ſuperuentu conciditur, dextraq́; ei manus multis gemmatis annulis adornata detruncatur. Dominicus etiam Torniellus, aurata caſside inſignis, in eadẽ deſiliendi cunctatione ex equo deturbatus, interijt. Hũc aliquã diu defenderat ſignifer egregiè fortis, nomine Cecolinus, quum intorto circa haſtam uelo ſerico, acri cuſpide inermia Barbarorum pectora perfodiens, honeſtè cadere quàm præfectum deſerere mallet. Reliqua autem multitudo, quòd cancelli portulam occiſorum cadaueribus obſtructam, ac Albanorum malignitate ſublatum pontem uidebat, ad ultimam uitæ ſpem, in foſſam præaltis aquis profundam ſe coniecit. Ea fugæ facies maximè fœda & miſerabilis erat, quum plerique tranantes ab imperitis natandi crurum complexu mergerentur, alij euadentes ad certos urbis aditus, capitibus ac humeris frequentes ſagittas exciperent, alij uerò per cœnoſæ paludis uada fugam querentes, deuoratis cruribus impliciti, per ludibrium ferienda ſagittis & glãdibus terga præberent. In his fuere, C. Motta Nouarienſis, & Rapizonius Vercellenſis, nobiles adoleſcentes, qui ſagittis confixi in ipſo traiectu foſſæ perierunt. Carolus autem Rufus, deſperatis rebus ad urbem fœliciter enatauit. Erant in urbe Germanorum equitum præfectus, & Vſcaſales Cremonenſis, qui ex uulnere domi ſubſtiterat. Hi confirmato animo reliquias militum colligentes, in muro præſidia poſuerunt, tanta Albanorum trepidatione, ut nullibi publico conſilio locus eſſet, & prõpta cibaria, quibus labore metúque exanimati milites reficerentur, minimè reperirent. Iam enim conſpecta noſtrorum ſtrage, Birrous prætor & ſenatores primarijq́; ciues animos deſponderant, nec ab armis atque præſidio, ſed ab una Solymani clementia petendam ſalutem exiſtimabant. Nam multis antè diebus, prius quàm noui præſidij cohortes è Iaurino mitterentur, Albani quidam (priuato an publico conſilio incertum) ad notos ipſis Turcas nuncium miſerant, pollicentes, ſi Strigonio potirentur, nùllam demum quin continuò ſe dederent, Albæ appropinquantibus moram allaturos, ob id facilem ueniam ſperabant, parata excuſatione, quòd id præſtare præſidij regij metu, nequiuiſſent. Hac de cauſa fiebat ut defenſionis ſtudium tota urbe remitteretur, Vſcaſaliq́; omnes & Rufo, ea manu, quę ſupererat urbem ſe defenſuros ingenti animo pollicentibus gratias agerent, & iam nequaquam perplexè reſponderent, cunctis omnino de conditione deditionis eſſe cogitandum. Prodituri enim uidebãtur, & ſuam ipſorum ſalutem & totius uicinię fortunas, ſi deſperatis auxilijs ab rege, apud remotas gẽtes occupato, exitiabili defenſione ſuperbos uictoresq́; Barbaros irritaſſent. Itaq; Birrous de muro cum Turcis colloquitur, petit ut tutò liceat mittere legatos, qui à Solymano deditionis cõditiones accipiant: id facilè concedit Achomates, quo cognito, noſtri milites Rufum deligunt, qui unà cum legatis eat, & corã de ſalute, libertateq́; præſidij paciſcatur. Legati ad purpuratos deducti, per Hungaros interpretes poſtularunt, ut in fidem ſeſe dedentibus libertatis & ciuitatis iura ſeruaren-

tur. Sed his ea data ſunt reſpõſa, ut non omnibus uenia dari uideretur, quòd promiſſæ deditionis iuſiurandum fefelliſſent, minuebat tamẽ eorum metum, quòd ad paucos eius rei conſcios ac authores pœna pertineret. Rufus porrò perhumaniter ſuſceptus, omnibus uitã ac libertatẽ & res incolumes, & tutum deniq; ad Viennã reditũ impetrauit, eandẽ conditionẽ obtinente Germanorũ præfecto, qui Rufo comes adhæſerat. Quũ uerò datæ fidei diplomata ſcriberentur, Solymanus Eunuchus purpuratorũ princeps Rufum comiter inuitauit, ut Solymano imperatori militaret, propoſito liberali ſtipendio, ac oblata quingenariæ cohortis præfectura. Sed quum abnueret, quòd ſacramẽto militari præoccupatus à rege, nondũ militię tempus impleuiſſet, purpurea ueſte, aureis diſtincta floribus, uirtutis ergò donatus eſt. Notus enim erat uel ipſis Turcis ab ænea barba, quòd ſæpius in aggere ſpectatus, longè omniũ acerrimè dimicaſſet, indicantibus etiã Strigonienſibus trãsfugis, qui tũ aderant Barbarico cultu cõſpicui, atq; eũ Eunuchi monitu uehementer hortabãtur, ut honoratioris militiæ certã ſpem dubijs atq; tenuibus ſtipendijs præferret: quid enim forti ac egeno militi ſperandum, ſi quum bellum uigere deſineret, ſtipendia penitus interirent? In his erant Ioannes Neapolitanus, Vincentius Venetus, & Hieronymus Fauentinus noti militiæ, potius quàm domi clari, qui admiſsi ſceleris notã eo nomine protegebãt, quòd nequaquã ad Mahometis ſacra defeciſſent. Legatis in urbem reuerſis, ac omnia clementer & commodè impetrata narrantibus, ciuitas paulo antè perculſa metu ad ſpem ſalutis, & ueniæ, pro quibus uota ſuſceperat, extemplò redijt. Nec multo poſt Achomates per ſingulos linguarum interpretes, in forum præmiſſos, pronunciari iuſsit Italis, Germaniſq; militibus, ut in craſtinum diem, ea quæ profectioni opportuna uiderentur, collectis ſarcinis expedirent, diligenterq; cauerent, ne quiſquam Hungarus ipſorum agmini miſceretur. Albanis uerò grauiter imperatur, ut limine ſeſe contineant, donec externi milites emittantur. Exiuerè ad condictum Itali, Germaníque, duce agminis Homare alæ equitum præfecto, qui proficiſcentes ab iniuria tueretur, & ad regios fines integra fide deduceret, nec quicquam noſtris ademptum eſt, præter ſclopettos paruos, quos nouo more haſtati equites Germani ab ephippijs, uti mortiferum atque habile telum ſuſpendunt. Hos maximè concupiebant Barbari, nouitate capti, quòd ita mirũ eſſet artificium, ut ſine ſuccenſo funiculo, quum luberet, per machinæ paruæ rotulam, percuſſo pyrite lapide, ignem repentè cõciperent, & celerrimè diſplo derentur. Barcocij quoque currus, ab Homare ſine tumultu retẽtus eſt, quòd interfecti ducis ſupellex nullos hæredes reſpiceret, ſed ipſos tantùm uictores lege bellica ſequeretur. Petijt etiam comiter Homar ab Vſcaſale, ut ſibi non iniqua muneris permutatione thoracem auratum plicatilem dono daret, quo alacriter exuto traditoq; Vſcaſales contra ſpem ab Homare nobilem equum retulit. Per totum autem id iter Tartarorum excurſionibus infeſtum, noſtros Homar ſingulari fide laboréque tutatus eſt. Euolabant enim Tartari paſsim è ſyluis, tanquam ad oblatam prædam, & in ſarcinas præſertim impetum faciebant, & ſi quem tyronem imberbem, aut armigerum puerum uidiſſent, arreptos curſim celeriter aſportabant, ita ut reluctantes in equi ceruicibus collocati captæ pecudis modo raperentur. Noſtris erant auxilio Turcę equites, quũ intercurrendo, comminandoq; turbam aſpectu fœdam atque terribilem abigere & fugare properarent, neque enim quiſquam Tartarorum ſagittas expediuit,

divit,aut omnino gladium eduxit: conſpecto enim Turcarum præſidio,non certam & cruentam uti ab hoſtibus:ſed à dubiis ſociis,et negligentibus fortuitam prædam petebant.Sed poſtquam ad regios fines eſt perventum,Homarque diſceſsit, noſtri in multo infeſtiores ſocios Tartaris hoſtibus, Hungaros inciderunt, qui iuſta propè pugna conſerta laceſſentes multis illatis vulneribus nullam prope evadendi ſpem noſtris reliquerant, niſi regii equites è proximis caſtellis maturam opem circumventis attuliſſent. Alia porrò Albanorum conditio fuit: nam Solymanus emiſsis, qui in urbem confugerant,& ſolitos agros colere iuſsis, eos,qui anteà dedendæ urbis ſpem dederant,conquiſitos comprehendit, atque eos pariter Albanos cives, qui in magiſtratu fuerunt,quum civitas à reginæ, infantisque regis fide,introducto Germanorum præſidio defeciſſet. Ex eo numero aliqui interfecti ſunt,cæteris partim Budam, partim Belgradum relegatis,quòd recentis perfidiæ nota vel alieno vindice punienda cenſeretur. Cæterùm Solymanus, Balibeio Albæ præfecto, munireque urbem iuſſo,ſatis ſibi gloriȩ partum ratus poſtquam duabus ſummæ claritatis urbibus in poteſtatem redactis Germanorum & Hungarorum animos contudiſſet, Byzantium redire conſtituit. Iam enim non dubia ingruentis hyemis ſigna maturandum omnino reditum indicabant. Nunciabatur quoque ab exploratoribus, Torniellum in inſula Comara Danubii ſiniſtram partem, validis ſublicis in vado defixis, & cratibus intertextis ſubituræ claſsis aditum præſepſiſſe, eo conſilio,ut eius inſulæ oppidum maius atq; validius,cum reliquis cohortibus tueretur: & iam Pontificiæ cohortes, quæ integræ & ornatiſsimȩ legionis numerum implebant, Baptiſta Sabello & Iulio Vrſino ducibus, Viennam pervenerant. Nec longè aberat Ferdinandus, adductis Marcomannorum & Bohemorum auxiliis,ut aſcenſuro hoſti,& commeatum atque tormenta navibus advehenti, terra & flumine obviam iretur. Sed qui perditis iam rebus opem laturus ſero advenerat: tempore demũ excluſus,ut amiſſa recuperaret,nihil regio nomine dignum perficere potuit. Diſcedente autem Solymano, unus ante alios vetus imperator, & noſtris maximè cladibus inſignis, Mahometes Iahaoglis(is à præfectura Belgradenſis dicebatur)gravi iudicio delectus eſt, qui toti Pannoniæ cum imperio præſideret. Ab hoc prædabundis agminibus vehementer vexata eſt ea regio, quæ ad Iavarinum & Quinque Eccleſienſium fines pertinet: cui malo quum à noſtris occurri minimè poſſet,quodam genere induciarum impetrato coactas copias rex utili conſilio dimiſit, & Pontificiæ cohortes in Italiam redierunt. Toto autem eo bello Georgius Varadinenſis epiſcopus Stephani pueri regis tutor, qui ſummæ auctoritatis atque potentiæ nomen apud Tranſylvanos obtinebat,nihil ſe commovit:quanvis eum Solymanus cum eius gentis auxiliis evocaret. Se etenim prohiberi diſtinerique Moldavorum incurſionibus,quominus imperio pareret, prædicabat, quum provinciam ipſo cuſtode præſidioq; vacuam irrupturis hoſtibus minimè relinquendam arbitraretur, & ſatis ſuperque ſatisfeciſſe officio videretur,poſtquam ingentem commeatus copiam in caſtra tranſmiſiſſet. Ita vir ille eximiè fortis & cautus, incolumi vel in ſpeciem tantũ apud ſubiratum Barbarum in amicitia, ſeſe atq; provinciam Chriſtiano nomini conſervavit. Eam rem enim diſsimulatione tranſmittendam Solymanus exiſtimabat, ne inanibus minis illum offenderet, quem omnino amicum fide,quàm patefacto odio certum hoſtem experiri mallet. Tanto au-

tem in Pannonia accepto detrimento non defuère, qui ab inſigni publicæ pacis & ſacri belli ſtudio vecordiam principum execrantes magnopere lætarentur, quando nulla iam alia ſpes parandæ concordiæ ſupereſſet, quàm ut dimicantes inter ſe reges ab extremo ignominiæ pudore ad pietatis decus revocati, territique metu tanti hoſtis inſanire deſinerent.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLIIII.

TEMPVS & ordo, quibus unis rerum geſtarum ſeries, ratioq; omnis totius hiſtoriæ certiſsime conſtat, & ſcriptor explicatus perpetui operis ſui fidem tuetur, nos admonent, ut unde diſceſsimus opportune revertamur. Neque enim æmulatione pictorum fieri poteſt, ut quæ diverſiſsimis in locis uno tempore geſta ſint, ea ſcriptor tanquam in tabulam collata, ſciteque depicta, ſub unum oculorū aſpectum legentibus oſtendat. Igitur Cæſar ab Italia Pontificeq; diſcedens ad Belgicū profectus bellum, ad Bonnam Vbiorū oppidum, iuxta Coloniam Agrippinam copias coegit atque recenſuit. In his fuère Germanorum peditum quatuordecim millia, mercede conducta, àtque item ſingula quaterna millia Italorum & Hiſpanorum. His præerant duo tribuni, Alvarus Sandæus, & Ludovicus Peretius: illis verò Camillus Columna & Antonius Auria, qui illos ex ſibi notis, veteribusque militibus in Italia conſcripſerant. Ad hos quoq; Aurantius regulus Belgarum peditum duodecim: equitum verò armatorū duo millia ad Cæſarem perduxit. Aderāt autem partim Germanici & partim Sequanici nominis galeatorum equitum quatuor millia, & Italici, Epiroticique generis levis armaturæ equites ſexcenti. Cæſar diviſis muneribus, Stephanum Columnam, authoritate militari virum inſignem, ut eo bello operam navaret à Coſino Medice ſibi traditum, caſtrorum magiſtrum effecerat. Tormentis autem præfecerat Iacobum Medicem, quem bellicæ virtutis meritò iampridem dignitate Marchionem appellarat. Totius verò equeſtris levis armaturę tribuerat Franciſco Ateſtino, qui erat Ferrarienſis principis germanus frater. His tamen omnibus vices Cæſaris implens, imperabat Ferdinandus Gonzaga, cuius virtuti Cæſar plurimùm tribuere erat ſolitus. Quibus inſpectis ordinatisq; copijs Cæſar cunctis agminibus ſeſe armatum, aurataq; purpura paludatū oſtendens, adhortansq; ut ad prędā & laudem ire pergerent, ad Duram oppidum tertijs caſtris pervenit. Id erat primū in Eburonū finibus, quod tanquā eximiæ munitionis adventanti Cæſari obiectum, Guliermus opinione ſua, uti mox apparuit, inexpugnabile rebatur.

Id lateritio muro & fossa duplici ita erat præcinctum, ut inter exteriorem, interioremque fossam perpetuus agger ea altitudine esset erectus, qua totius ferè muri ambitus, usq; ad summam coronam protegeretur: appareretque murum nequaquam commodè tormentis posse quati, nisi prius tanti aggeris deiecta atque proscissa munitio, tormentorum globis viam aperiret. Ea verò neque facilè dirui poterat, neque sine certa invadentium pernicie conscendi, intercedente præsertim priore fossa: quoniam toto aggere opportunis in locis propugnacula eminebant, in omnes aspectus ad usum tormentorum aptissimè fenestrata, quæ Durenses tormentis instruxerant. Vir quoque Menapius, nomine Flattes, præsidij præfectus, qui validas cohortes in oppidum adduxerat, & Durensium iuventutem armaverat, se omnium salutem, & antiquum Sicambrorum decus adversus Cæsaris iniuriam constantissimè defensurũ profitebatur. Neq; enim deerant veteris historiæ regionisq; periti, qui non longè à Dura, sub Titurio Sabino, & Caio Cotta, Iulij Cæsaris cohortes olim concisas fuisse memorarent: nec eius gentis milites tanquam astutos maximeq; pugnaces, Cæsariani contemnebant. Nam biduo antè levis armaturæ equitum alam exploratum præmissam, hostes egregia ineundæ pugnæ, & mox fugę simulatione in insidias pertractam, subitò provolantes è sylvis, & more Germanorum per equites sclopettarios rem gerentes, insigni illato detrimento perturbarant, quum ante alios ex præfectis Vbertum nobilem Mantuanum, & Marcum Bulvanum illustris nominis Epirotam occidissent, Ioanne etiã Zucero vetere Græcorũ duce intercepto. Cæsar ex propinquo, nec sine periculo loci situm contemplatus, ut repentinum hosti metum inferret, primis conatibus celeritatem adhibendam iudicavit, extemploq; confici & promoveri vineas, & tormẽta produci iussit. Expugnandi autẽ, invadendiq; oppidi negociũ, pari cõditione Hispani atq; Itali tanquã agilitate corporis, ac ingeniorum expedita vi promptiores, primaq; pericula cõtemnere soliti, desumpsêre, quũ in proximo Germani gemina phalange constituta, quadratisq; totidem equitũ agminibus instructis cõstitissent, ut oppugnationis successum, adventumq; exteriorum hostium, parati ad prælium expectarẽt. Nam rumor increbuerat, non longè abesse Martinũ Rossemium cũ validissimis Menapiorũ, & Sicambrorũ copijs, qui Cæsarianos in oppugnatione oppidi occupatos adoriretur. Is Belgarũ populis superiore anno, Antuerpiensibusq; pręsertim (ut diximus) profligato Aurantio, grave detrimentũ, multo maximũ terrorem intulerat. Sed eos rumores de Rossemij adventu, nequaquã importunè excitatos, victoria Cæsaris paucissimis horis extinxit. Nanq; oppugnatio quadraginta maioribus tormentis ante auroram cœpta, neque per totam ferè diem unquam intermissa, eum habuit eventum, ut deiectis ex corona defensoribus, & perfossis undique, lateque disruptis editioribus propugnaculis, milites Itali Hispanique pariter æmulatione laudis, iniussu, nulloque accepto signo certatim procurrere, prioremq; fossam, non superante umbilicum aqua transire, & in aggerem conscendere minimè dubitarent: graviter primò id ferente Gonzaga: sed mox eorum audaciam, quã imperio reprimere non poterat, bono eventui commendante. Erat enim atrox spectaculum, quum ij qui aggerem occuparant, expositi ad hostiles ictus, è muro assidua glandium procella, & maioribus pilis sternerẽtur, necessarioq; aut in exteriorem, aut in secundam fossam deturbati prociderent. Verũ qui audaciæ & temeritatis pœnas dabant, ne in-

ulti caderent, incredibili animorum fortitudine in prçaltam foſſam ſeſe gregatim intulerunt, haſtis & plicatilibus uſi ſcalis, quas ad murum deferebant, & acri tumultuoſoq; impetu ad conſcendenda mœnia tranſnatarunt: quanquam multi gravati armorum pondere, preſsiq; ab alijs incumbentibus abſorberentur, atq; itidem in tranſitu ab imminente paratoq; hoſte vulnerarentur. Erat muro coniuncta excelſior domus, in qua Flattes cum delecta ſuorũ manu verſabatur, magnaq; inde hoſtium ſtrages edebatur: nam & aggerẽ & foſſam hoſtium cadaveribus cõpleverat: quo animadverſo detrimento magiſtri tormentorum demonſtrante iubenteq; Cçſare, maiores aliquot in eam domũ globos ſtatim coniecerunt: perfractisq; tectorum contignationibus, & Flattem & reliquos omnes, ingenti ruina oppreſſerunt. At Flatte cum promptioribus miſerabiliter interfecto, Durenſibus uſq; adeo cõminuti ſunt animi, ut iam languidius ſeſe defenderent: atq; ita eorum priſtinus ardor remitteretur, ut Cæſariani ſeſe ſublevantes, reptantesq; per ruinas, in murum vexilla efferrent, contemptisq; ignibus inanium circulorũ ex reſina & pice ardentium, vaſorumq; huiuſmodi fictilium, quæ provolvebat hoſtis, muro atq; urbe incredibili celeritate potirentur. Durenſes ad unum omnes, & præſidij milites, ſæviente victore trucidati ſunt, eo acerbius, quod ex Italis ac Hiſpanis ſexcenti ferè aut in promurali aggere occupando, aut in ſuperanda foſſa perijſſent. Ex his longè promptiſsimos centuriones Facium Piſanum, et Sanſeverinũ Neapolitanum, qui ceciderant, ſpectator pugnæ Cçſar, virtutis nomine publicè laudavit. Quũ vero muralis coronæ decus prçmiumq; duo ante alios ſigniferi peterent, alter Randolazus natione Cantaber, & alter Ligur, cui Gregorio nomen fuit: & uterque teſtes ſuos produceret, accenſis utriuſq; gentis ad favendum ſtudijs, res ad iudicium Cæſaris delata eſt, qui Gravi conſilio ſuſpenſa ſententia, ut neutrum offenderet, amborum ſpes longiſsimè extraxit, ne ex ea contentione augerentur odia iampridem multis de cauſis ab utriſq; concepta, quæ non ſemel aliàs in cruentam ſeditionem exarſiſſent. Eo modo Sicambrorum urbs Dura, ad ſeptimum Cal. Sept. tam fortiter capta, quã ſævè trucidatis civibus direpta, ſubditis facibus, aut ſpontè exortis incendijs tota conflagravit. ſic ut templum cum ſacra turre, inſigni faſtigio conſpicua, penitùs cremaretur. Exiſtimabat enim Cæſar eam cladem meritò rebellibus incidiſſe, utpote qui Durenſium acerbiſsimo exemplo reliqua hoſtium oppida perterreri vellet. Nec eum opinio fefellit: nam proximæ urbes Ruremunda & Vantholium, quæ Guilermi præſidijs duce Cortopia tenebantur, admoventi iam caſtra Cæſari continuò portas aperuerunt. Nec multo pòſt ipſe Guilermus Durenſiũ clade perculſus, uſq; adeo animum deſpondit, ut ſalutis & fortunarum ſuarum reliquas ſpes omnes in Cæſaris clementia collocandas arbitraretur, in caſtraque deductus à Brunſuicho atque Aurantio deprecatoribus ſupplex à Cæſare veniam petijt: eaque conditione in gratiam eſt receptus, ut in poſterum principis nomine abſtineret, præfectusque tantùm authoritate Cæſaris Gheldrenſis appellaretur, eiusque nomine Gheldrenſibus imperaret, & Gallicæ amicitiæ penitùs oblivîſceretur. Ei Cçſar ad genua provoluto, dedentique ſe nihil arriſit, quum infenſi ſeveriq; oris habitum cum dignitate retineret, quanquam poſtea ei Ferdinandi fratris filiàm nuptui dederit, quando iampridem ſponſalia diſſolviſſet, quæ cum Henrici Navarræ regis filia ſuo loco celebrata fuiſſe docuimus. His pactionis legibus cognitis Guilermi mater virilis animi mulier, concepto

animi

animi dolore indignabunda excefsit è vita. Cæfar quoque Martino Roffemio clementer ignovit, ac eum cum fua legione, tanquam rei bellicæ peritum acerrimumque ducem, militiæ fuæ adfcripfit, & adverfus Gallos cum ingentibus copijs eft profectus, inito per eos dies fœdere, cum Henrico Britanniæ rege, ut ex compofito duobus exercitibus Galliæ fines invaderent. Quum plerique mirarentur, quod Guilermus adeo properè abiectis belli confilijs, vel pudendam pacem non indecoro dubij belli periculo prætuliffet (quando ei cum frequentes, tum exercitatæ fidorum militum copiæ, peritique duces Longavalles, atque Roffemius fupereffent, quibus nuper Arefcotum Belgarum ducem caftris atque tormentis exuiffet, & aliquot quoque oppida, caftellaque ad fuftinendam vim hoftium mirificè munita dicerentur: nonnullique item amicorum Francifci regis auxilia intra paucos dies fuperventura differerent) reperiebamus duas commutati repentè animi caufas fuiffe, quarum altera ferebatur, quod à quibufdam eius primatibus, qui Reipub. potius, quàm privatę Guilermi dignitati ftuderent, populares inductos affirmabant, qui ingruentis belli incommoda formidantes, arma deprecari & pacem expetere liberis vocibus auderent; quod parùm neceffaria ipfis incolis, & valde importuna Gallorum amicitia putaretur, propter quam princeps graviter offenfo Cæfare, ad excidium totius provinciæ bellum longè graviſsimum inveheret: alteram porrò fuiffe Gallici auxilij irritam fpem, Francifco rege fcilicet in continendis in fide Leucorum oppidis, quæ ceperat occupato. Neque enim rex iuftas copias, uti Sicambrorum pericula flagitabant, celeriter cogere atque fummittere potuit, quum minus expedita ipfius confilia vis ardens Cęfaris, miraque celeritas anteiffet. Galli per vernum æftivumque tempus fuperioris anni Carolo Aureliano in Leucis profperè bellum gerente, & Vandomio inferiores Belgarum fines pervaftante, gravia detrimenta Cæfarianis intulerant, Landrefiumque oppidum, id metu deferentibus incolis occuparant, propinquum Cameraco, quod eft urbs libera & immunis, mediaque inter Gallos & Belgas: utpote quæ pari ftudio Belgarum principum & Galliæ regum amicitiam colat. Cameracum antiquitus Samarobrinam, Iulij Cæfaris hybernis celebrem fuiffe nonnulli exiftimant. Nos eam hodie fancti Quintini oppidum potius effe credimus, quod Sommæ fluvio adiaceat, & Samarobrinæ cum oppidi, tum præterlabentis amnis nomen fuiffe locorum peritis videri pofsit. Landrefium itaque quod ad invadendos hoftium fines magnam opportunitatem effet habiturum, rex Francifcus ingenti ftudio ita muniendum exiftimavit, ut fuis inde frequenter erupturis, & facilis egreffus, & tutifsimus receptus daretur. Regis ftudium proceres æmulantur, fuoque fumptu fingula propugnacula, conductis undique operis, erigenda fufcipiunt, ufque adeo fervidis fingulorum ingenijs, ut intra paucifsimos dies perpetuam munitionem extruxerint, & fibi quifque totius impenfi fumptus, abfolutique operis nomen honeftifsimæ laudi ceffurum duceret. Perfectis aggeribus, oppidoque egregiè undique permunito, Landa præficitur, vir apprimè fortis & ftrenuus, cui collega & adiutor additur Deceius, cum expeditis equitum turmis. Landrefio per hunc modum in oculis Belgarum iuftis Gallorum præfidijs confirmato, proximi Cæfarianæ ditionis incolæ, utpote qui quotidianis Gallorum iniurijs fe expofitos providebant, magnis precibus à Cęfare poftularunt, ut ante omnia Landrefium ex hoftium manibus eripere, regionemq;

gravi incommodo atque periculo liberare vellet, prius quàm in anteriora Galliæ pervaderet. Hoc idem vehementer expetebat Areſcotus peculiari incenſus dolore, quòd Landreſium eius ditionis fuiſſet. Indulſit facilè Cæſar æquiſsimis ſuorum precibus, quòd erepta vindicare ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat, coactoque exercitu per Cameracenſium fines ad Guiſam, non longè à Landreſio, profectus eſt. Subijcitur Guiſa oppidum, antiquiſsima turre inſigne, his à tergo collibus, è quibus Scaldis fluvij fontes erumpere dicuntur. Non longè autem ab oppido Gonzaga poſitis ad Marollam caſtris conſedit: Hæc opulenti permunitique cœnobij vicus eſt, unde Guiſam, ſi ex commodo fieri poſſet, adoriri cogitabat. Sed iam eum imminentem novi præſidij adventus, & Franciſci Ateſtini caſus facilè averterũt. Petrus enim Strozza lectiſsimos ſclopettarios numero ferè quingẽtos, qui ad conficiendũ iter, ut integris viribus rem gererent, ſingulis equis vehebantur, peropportunè in oppidum introduxit: quũ forte Ateſtinus exploratum incautius procurriſſet, conſpectoq; hoſte & concidente equo ferè inermis & pedes eſſet interceptus. Amiſſo levis armaturę equitum præfecto, nihilque tentata Guiſa, Ferdinandus ad Landreſium ſe convertit: ad id enim oppidum Areſcotus, & Hadrianus Beurenus è Croia familia ſummi Belgarum proceres, Mariæque reginæ copiarum duces multis antè diebus caſtra poſuerant. Apud eos fuère præter Belgarum copias quatuor millia Germanorum, & Hiſpanorum tria millia peditum, quæ ab Hiſpania per Oceanum advecta fuerant à Petro Toletano, cui Nocturno cognomen fuit. Iuxta eos, Britannorum exercitus, qui ex fœdere paulo antè in continentem traieciſſet duce Galoppo, vallatis caſtris conſtiterat. Britannorum copiæ ex ſagittarijs magna ex parte conſtabant, quum vix quarta pars haſtis nõ multi roboris, aut alabardis uteretur. Equites levis erant armaturæ, ſemiermes, exili lancea, aut levibus iaculis pugnantes, qui ſeorſum à Belgis ſua caſtra, connexis inter ſe curribus, interpoſitiſque tormentis claudebant. In ipſo autem caſtrorum umbilico parvam munitionem erexerãt, in quam tormentarij pulveris copiam omnem procul ab omni incendiorum periculo contulerant. Inter eorum tormẽta viſebantur patuli oris mortaria, quibus interiora hoſtium ædificia, more iampridem apud noſtros exoleto, decidentibus è ſublimi lapideis globis diruerent. Gonzaga iuſſu Cæſaris, qui valetudinis cauſa Canovo in oppido ſubſederat, univerſum exercitũ Landreſio admovit, ab ea parte caſtrametatus, qua decurrens amniculus ſua caſtra à Belgicis atque Britannicis dirimebat: ſic ut inde tres exercitus aquarentur, & à triplici loco certatim admotis tormentis Landreſiana propugnacula verberarent, maximeq; unam omnes lateritiam turrem; quæ muro prope coniuncta altius eminebat, diruere conarentur. Sed veteris ſtructuræ tanta erat firmitas, ut quum media turris nõ cava & inanis, verũ ſolida, terrenoq; repleta eſſet, omnem vim tormentorum facilè perferret, eliſaq; tantũ incruſtatione indomita perſiſteret. Qua in re peragenda Britanni ſimul, & Belgæ pertinacius hærentes irrito conatu magnam vim tormentarij pulveris & pilarum acerrimè ſeſe tuentibus Gallis conſumpſerunt, & Gonzaga ſtudium, operamque omnem ab oppugnatione ad obſidionem, ſcalpendaſque ſubtus aggerum radices vertendam cenſebat: quòd Landa vir indefeſſus & acer rerum inopia potius, & auxiliorum deſperatione, quàm vi tormentorũ ſubigi poſſe videretur. Sæpius enim eruperat, noctuque ſemel egreſſus, grave tormentũ ſopitis Belgis, et nequicquã demum exper-

rectis ademerat, & impunè per foſſam vel profunda aqua redundantem ergatarum funibus extraxerat. Neq; Deceiani equites unquam ceſſarant, quin erumpendo pabulatores & lixas hoſtium intercipere niterentur. Per hunc modum quum Belgæ, Britannique in ea pugnatione multos dies contriviſſent, & qui ab imo fundamenta operum ſubtrahere conati fuerant; uti crebro tormentis ícti nihil proficerent; Gonzaga fit certior, Franciſcum regem, ut Landæ opem ferat, adventare: viſaque eſt Cæſarianis ſeſe offerri occaſio (uti maximè cuperent) conferendæ manus. Itaque pugnæ avidus, Areſcotum & Beurenum, atque ipſum Galopum opportunè admonet, hortaturque ut motis caſtris, ſuperatoque flumine ſibi ſe coniungant: quoniam Gallis adventantibus is amniculus minimè erat ſuperandus, & ipſe ad excipiendũ regis impetum futurus eſſet infirmior, niſi ad ſe in una caſtra copias traducerent, quando diſiunctæ ſingulorum vires nihil ad victoriam parandam prodeſſe poſſent. Sed viri ingenio pertinaces inanibus inducti argumentis, neq; animos ad ſalubre conſilium admovere, neque ulla ratione adduci potuerunt, ne in ſuis veteribus caſtris permanerent: ſic ut Gonzaga ſpe ſua deceptus imperitis & obſtinatis parere mallet; quàm ſolus in dubiæ pugnæ diſcrimen devenire: atque ita ſe ſperni amittiq; pugnæ atq; victoriæ occaſionem querens, ultra fluviolum ad eos caſtra ſua traduxit. Interea Franciſcus ſibi indecorum fore iudicans, ſi Landæ de ſe bene meriti ſalutem negligeret, ſineretq; amitti oppidum tanto ſumptu, tantiſque laboribus permunitum, generoſo conſilio totius Fortunę virtutiſq; ſuæ ſupremum periculũ facere conſtituit, nihil reformidata pugnæ alea, quàm proculdubio ſubiturus eſſe crederetur. Providebat enim ſummi diſcriminis eſſe rem, quando Cæſar omnium ferè gentium auxilijs confirmatus, numeroſas & ex recenti victoria pręferoces copias, in aciem eſſet producturus. Sed antiquum Galliæ decus tot adverſis amiſſum prælijs, ut aliquando reciperetur, magnanimum & ad arma promptiſsimum regem plurimum accendebat, eiq; non incertam victoriæ ſpem faciebant Helvetiæ legiones, quæ Germanis diſciplina pares, & æquato numero, quibuſdam etiam rebus ſuperiores forent: quando his lectiſsimæ etiam cohortes Italorum & Vaſconum acceſsiſſent, & prętet has nova legio Gallicę iuventutis ex ordine nobilium, ſponte gratuitoque nomina dantium, decora armis, plenaq; ingenuę alacritatis inſignem ſpectanti regi operam præſtare percuperet. Equitatus quoque ex omni Galliæ provincia nominatim evocatus, ſe domum non niſi victorem rediturum profitebatur, cui neq; animi virtute, neq; equorum robore, neq; armorum peritia Cæſariani equites comparari poſſe viderentur. Ab hoc animi decreto Franciſcus, uti erat egregiè pius, ſacris inſtauratis, religioſa luſtratione ſeſe & liberos ab omni criminum labe puriter expiat, & à Guiſa oppido explicatis vexillis deſcendit, confectoq; decem miliarium ſpatio, acie inſtructa ita Landreſiò appropinquat, ut in conſpectum hoſtium atq; obſeſſorum daretur. Primo agmini præerat Henricus Delphinus: ſecundo rex ipſe duplici ſubſidiaria acie circunſeptus. Subſequebantur carri complures & ſarcinaria iumenta, quibus magna vis commeatus obſeſsis importabatur. Claudebat agmen Hanebaldus dignitate Amiras. Quum rex appropinquaret, atq; hoſtes coniuncti in unum, inſtructiſq; ordinibus parati ad pugnam nihil ſe cõmoverent, levem armaturam equeſtrem Briſacco atq; Decarſo, impigris ducibus emiſit, qui excitatis diverſo in loco levib. pręlijs, hoſtes diſtinerent, univerſęq; pugnæ ſpem & ſpeciẽ

præberent. Non defuere Cæſariani, qui pari pugnæ ſtudio incitati procurrentibus Gallis occurrerent, intercurſuque expeditorum peditum contracto tumultuoſiſsimo certamine prœliarentur. Interim Franciſcus dextro cornu latè extento, præmiſſaque peditum atque equitum valida manu, quos advexerat commeatus in oppidum intromiſit, præſidiumque labore atque vigilijs confectum recenti milite renovavit, ægroque & multum defeſſo Landæ Varminium ſuffecit, ſumma in his conficiendis rebus uſus tranquillitate, quum Ferdinandus, niſi laceſſeretur, nequaquam ſibi univerſo prælio decertandum exiſtimaret, quòd æquiorem loci ſitum, quem ultra flumen paulo antè tenuerat, culpa ſociorum amiſiſſet, nec abſente Cæſare collatis pedeſtribus copijs dimicare vellet, quem Martini Roſſemij, & Mauritij Saxonis copias expectare intelligebat. Franciſcus totum id quod propoſiti ſui fuerat egregio auſu conſecutus, ad Cambraſinum vicum, inde centum ferè ſtadijs diſtantem caſtra vertit, moratusque ibi integros dies duos, Cæſarianis committendæ pugnæ poteſtatem fecit: quandoquidem Cæſar è Canovo oppido ad exercitum pervenerat, auctus his quas diximus Roſſemij & Saxonis auxilijs, uſq; adeo avidus ineundi prælij, & in eam occaſionem intentus, ut intra minoris tormenti iactum, caſtra caſtris hoſtium conferret, ipſeque prodiens cum imperatorijs inſignibus equeſtrem haſtam experiundo corriperet, & uti mox cōcurſurus eam ad femur alacriter coaptaret. Pugnabatur enim continenter omnibus horis et locis ab levi armatura, cui ſclopettariorum diſperſæ manus miſcebantur. Nonnulli cadebant, multi vulnerabantur, prœliumque atrox & varium alternante eventu paſsim edebatur, ſicut neutri, aut vindictæ cupiditate, aut nimia ſpe victoriæ accenſi, inſtante nocte facilè dirimi, reducique poſſent, & legiones ex propinquo in acie conſtitutæ, ſpectantesque modò ſociorum ægrè ſuſtinentium, modò hoſtium gnaviter urgentium alternos impetus, non diu quin gradum inferrent, pugnamq; capeſſerent, contineri poſſe viderentur. Et tum animadverſa fuerat, à quibuſdam ducibus non iniqua occaſio invadendi regis, ſi proximos collium vertices undiq; hoſtibus circumiectos promotis caſtris occuparēt, quod fieri nō poterat, niſi copię omnes amniculū, quem diximus, traducerētur, qui propter abruptas & cœnoſas ripas nequaquā commodè tranſiri poſſet, ob id præſertim, quòd inita eius conſilij ratio celeritatem exigeret. Non deerat tamen Caſtalius, in locum diſcedentis Stephani Columnæ caſtrorum magiſter effectus, qui ſe naviculis ſubitariaq; materia pluribus ſimul in locis anguſti eius amnis ripas coniuncturū, & maturè copias omnes conſtrato ponte tranſmiſſurum polliceretur. Cæterū Cæſar, quòd diei ſerum eſſet, & uti hybernis et caliginoſis diebus tum accidit, parum lucis ſupereſſet, in poſterum diem eius conſilij rem differendam cenſuit: ob id quoq; libentius, quòd equos levis armaturæ, ſclopettariosq; præſertim pedites, longo feſſos prœlio, univerſæ pugnę caſus poſceret, nimio labore fatigatos nollet: per quos illuſtres ſæpe victorias eſſet cōſecutus. Multi enim utrinq; cōſauciati fuerant: in partibus ſcilicet Gallorū Audovinus, Delphini gratia clarus eques glande traiectus occubuit: apud Cęſarianos verò Hieronymus Pacecus, Hiſpanorū tyronum, qui nuper ab Oceano ad Belgicā oram venerāt, præfectus. At Franciſcus qui ſe eo cōſilio veniſſe meminerat, ut Ladrenſiū obſidione liberaret: abundè dignitati ſuę ſatisfactū eſſe ratus, quòd hoſtes pugnā detrectaſſe videri poſſent, de ſecunda vigilia caſtra movit: nōnulla impedimēta et varij cōmeatus vaſa, ignesq; de

induſtria relinquens, ut præſentis exercitus ſpeciem hoſti præberet, nec prius quàm diluceſceret, de eius diſceſſu hoſtis certius cognovit. Accidit autem, quod minimè prætermittendum videtur, ut Salazarius vetus alioqui, & aſtutus miles, dubia ſub luce ſpeculatum miſſus, renunciaret hoſtium caſtra eodem loco, quo interdiu fuerant, Helvetiasque legiones in ſtatione conſpici, & maiora aliquot tormenta obverſa ſpectari. Verùm non multo poſt eius errorem certior dies detexit: nam eas quas putarat hoſtium copias Germanorum eſſe, & quæ tormenta apparuiſſent, arborum truncos fuiſſe compertum eſt: ſic ut is diu apud Cæſarem ridiculus & infamis extiterit. Perſpecto itaque hoſtium diſceſſu, Cæſar ſerius quàm oporteret levem armaturam & expeditos pedites poſtremum abeuntium agmen inſequi iuſsit. Verùm Franciſcus ad Guiſam iter extendens, Delphinum tueri terga, & idoneo in loco inter ſylvas conſiſtere iuſſerat, ut hoſtes ſi perſequi auderent, avideque & feſtinantèr more ſuo tanquam ad paratam prædam longius à caſtris proveherentur, ex inſidijs invaderet atque reprimeret. Nec inanis conſilij res fuit: nam uti Franciſcus præſenſerat, quum plures hoſtium diſiunctæ manus inſequerentur, in Delphini turmas inciderunt, à quibus repente facto impetu facilè cæſę pulſæque ſunt, iniquiore ſorte Germanorum equitum, qui ex ala Brunſuici reguli fuerant: nam in eos ardentiſsimè res geſta eſt; à Græcis præſertim equitibus, quos ſummæ peritiæ atque virtutis dux eorum Theodorus Bedenius Spartanus, ex inſidijs in perterritos emiſerat, eo pugnæ eventu, ut nonnullis interfectis & captis, reliqui ferè omnes in facie fœda vulnera ſuſciperent, mira Græcorum agilitate, qui in apertas ſubducta buccula galeas tranſverſim graves gladios adigebant. Delphinus re bene geſta patrem eſt conſecutus, qui iam totum iter quietiſsimè confecerat. Huius ſtrenuè initi conſilij, fœliciterque ſuſceptæ expeditionis eventum, ita plerique rerum periti laudabant, ut non immeritò inter præclara fortiaque Regis facta numerarent; quanquam hoſtes pleniorem ei laudem inde obventuram fuiſſe dicerent, ſi ſe patrato negocio maturius explicaſſet, quando nequaquam cauti, boníque impratoris fuerit, ſeſe ex bidui mora, ad maximè periculoſi certaminis diſcrimen feroci ſsimis & invictis gentibus obieciſſe. Quid porrò alienius à diſciplina, quàm propter inane oſtentationis decus, non neceſſarium cum ſæpe victoribus, æquato etiam virium numero, pugnæ caſum ſubijſſe? Cæſar verò quod hyems iam ſuberat, & lethales morbi ex ventris profluvio vulgari inter corpora militum cœpiſſent, itineraque maximè eſſent lutulenta, & cœlum pluvia niveque turgidum videretur; nihil ultrà ſibi tentandum decernens, exercitum ferè totum dimiſit, & à Cambreſio ad Cameracum profectus eſt: ubi aliquandiu peculiares aulæ ſuæ copias in hybernis continuit, quòd ea civitas erga Gallos æquo propenſior viſa eſſet, utpote quæ ſe toto eo bello gravia detrimenta à Cæſarianis copijs perpeti quereretur. Sed primores Senatus adventanti continuò portas aperuerunt, ab hisq; factus eſt intempeſtivę conſternationis author, & reus urbis antiſtes, cui quòd eſſet ex Croia familia, facilè Cæſar ignovit: ſic tamen ut levis populi, qui novũ & inane neutralis (ut aiunt) ſtudij nomen arrogãter deſumpſerat, cervicibus munitam arcem imponeret, qua ſe nõ dubij, ſed Cęſariani iuris eſſe in poſterum faterentur. Nec multo poſt Cęſar ad cõventus peragẽdos, quos Germanis indixerat, Spirã Nemetum urbẽ aſcenſurus, Ferdinandũ Gonzagam, & cũ eo Caſtalium, in Britanniã ad Henricum regẽ miſit,

ut eum adverſus Gallos diu anteà multis de cauſis, multiſq; legationibus concitatum, ad traijciendum in proximam Galliæ continentem, adhortando ſolicitarent, & quę uſui ad bellum terra gerendum videri poſſent, ſigillatim perdocerent. Graviſsimum enim uterque bellum, antiquis atque recentibus odijs incitatus, adverſus Gallos moliebatur. Ferdinandus Gonzaga ad Cęſarem reverſus, Henricum regem, à quo elaborati argēti pretioſa ſupellectile ad ornamentū abaci fuerat donatus, renunciavit, ſuopte ingenio adverſus Gallos vehementer eſſe concitatum, ſequentiq; æſtate proculdubio cum ingentibus copijs in continentem Galliæ traiecturum, ut totius Britannici regni prolatis opibus longè maximum Gallię bellum inferret. Neq; eum vel graviſsimo ſumptu poſſe deterreri, quo minus liberaliter Cæſari expetenti in ſtipendia militum pecuniam cōferret, ſicuti antè à Maximiliano eius avo Nerviorū & Morinorum bello largiſsimè ſuppeditaſſet. Interim Cæſar omnibus conſilijs ad Gallicum bellum intentus, operam dabat, ut quoſdam Germanos proceres in fide atque amicitia contineret, qui per cauſam Lutheranæ ſeditionis à vetere erga ſe Auſtriamque domum officio diſceſsiſſe ferebantur. Id enim unum Cæſar ſibi contendendum exiſtimabat, ut quamplurimos è bellicoſis regionibus Germanos militiæ ſuæ adſcriberet: nullos verò, quantum per leges ſeveriſſimi edicti fieri poſſet, invitantibus, magnaq; propoſita mercede conducentibus Gallis relinqueret. Tranſeuntibus enim in Galliam, perpetui exilij: interceptis verò ultimi ſupplicij pœna imponebatur. Sed populoſsimimę liberæq; gentis viri militares, tanquam uberrimis invitati præmijs, nullo pœnæ metu deterreri, nullaq; cuſtodiarum diligentia prohiberi poterāt, quin in Galliam manipulatim inuſitatis præſertim tramitibus tranſirent: tantùm enim valebat apud quoſdam odium contra Auſtriam domum conceptum, tantaq; erat uti certiſsima Gallici auri ſpes, ut cuncta edicta facilè contemneret, & quiſq; ex egentiſsimo longè ditiſsimum exiguo tempore ſe evaſurum arbitraretur, Guiliermi Fuſtembergi exemplo, qui nuper à rege repudiatus & exauthoratus, quòd legiones prædæ habuiſſe, regiamq; pecuniam intervertiſſe accuſaretur, inæſtimabile auri pondus domum retuliſſet. Eiuſdem anni Auguſto menſe, quo Strigonium in Pannonia à Solymano captum, & Dura in Belgis à Cæſare expugnata eſt, Hariadenus Barbaruſſa ad Nicęam Provinciæ claſſem admovit. Fremebat etiam Barbarus quòd tantùm maris ſpatium emēſus, fruſtrà veniſſe exiſtimari poſſet cum iactura ſuę dignitatis, poſtquam rex Gallus magno hoſtium ſuorum cōmodo, inita agitataq; toties conſilij ad gerendum bellum explicare terminareq; neſciret, & totius ſuſcipiendę maritimæ expeditionis tempus ſegniter effluere pateretur. Eius ſiquidem ignaviæ vel ineptæ cunctationis, ſe in primis reum Byzātij futurum: Solymanū verò, qui amiciſsimo regi opem ferre, eiusq; hoſtibus maximè nocere percuperet, ęgerrimè laturū, ſi tanto ſumptu inſtructa, & in extremas maris oras trāſmiſſa claſſe, inanē opem ſocio, & tum validis hoſtium armis circumvēto, tuliſſe diceretur. Ipſi verò nequaquam ſegniter, quū tempus ferret rerum occaſione ad expedienda arma uti ſolito, multum exiſtimationis & priſtinę laudis deperiret, ſi tota iam ęſtas in autumnum præceps Maſsilienſi in portu, ubi cunctis per ignaviam torpeſcerent manus, abſumeretur. His de cauſis idem Polinus qui a Byzantio claſſem adduxerat, et legationis munere apud Barbaruſſam fungebatur, ad regem contendit, expoſitisque ordine rebus, quæ in negotio opus forent, & Barbaruſſa ſuper-

ſuperbo convitio flagitaret, regis decretum ad claſſem retulit, quo Nicæam ag- gredi & oppugnari terra mariq; iubebantur. Iudicabat enim rex, nequaquam ab æquitate diſcedens, ea quę ſuæ ditionis anteà, nec omnino dubij iuris eſſent, armis repetenda. Nicæam nanque urbem à maioribus ſuis urgentis belli neceſ- ſitate, pecuniæque inopia coactis, Sabaudio regulo oppigneratam fuiſſe con- ſtabat, quã oblata eadem, amplioreq; pecunia, iuſtis primò precibus, & gravi demum obteſtatione ſibi reddi fruſtrà poſtulaſſet. Neque enim aliò Turca- rum arma vertenda rebatur, quòd odioſum nomini ſuo, & infamie prorſus fu- turum proſpiceret, ſi immanium Barbarorum claſſem inexpiabiles & fune- ſtas allaturam clades, Chriſtianis litoribus immitteret, quando infenſi, infe- ſtique ſibi Cæſaris iniurias miſerorum & nihil tale merentium populorum detrimenta minimè ſublevarent. Pręfecerat Gallicæ claſsi Anghianum ado- leſcentem, è Borbonia familia regiæ ſtirpis, Vandomij reguli germanum fra- trem, ut trierarchi, & nonnulli item Galli nobiles è claſſe, qui Virginij Vrſini tanquam externi ducis imperio probè prudenterque obedire nollent, nobi- liſsimo ſuæ gentis præfecto obſequentiſsimè parerent. Claſsis conſtabat vi- ginti duabus roſtratis, & decem & octo navibus onerarijs, quibus impoſita ſunt octo millia peditum, pręter commeatus in multos dies ſuffecturos. Qua- terna enim millia Polinus in Narbonenſi Gallia, è Vaſconibusque pręſertim: altera verò quaterna Scrocchius, Sabaudio ex privatis odijs factus hoſtis & e- xul, ex citeriore Provincia, gentibusq; Lemano lacui & Alpibus propinquis conſcripſerant. Claſsis è Maſsilienſi portu lambendo oram in Monæci Her- culis portum ſe intulit: biduoque poſt eodem curſu Barbaruſſa cum centum & quinquaginta navibus, quæ remis agerentur, ſubſecutus eſt. Primùm om- nium Polinus, iuſſu regis, Genuenſibus ſcripſit, ut nihil timerè vellent. Tur- carum enim claſſem quæ regijs auſpicijs regeretur, nemini præter quàm Ni- cenſibus, ni ſe dederent, eſſe nocituram: & ut regiæ voluntatis decretiq; fidem faceret, nonnullos Ligures in biremibus cathenatos à Turcis impetravit, eoſ- que Genuam remiſſos propinquis & parentibus inſigni benignitate reſtituit. Nicenſes verò humaniter eſt adhortatus, ut veterem iuſtumque ipſorum prin cipem, non minus liberalitate quàm potentia inclytum ſuſcipere, quàm ſupre mæ cladis diſcrimen ſubire mallēt, eius egentis perplexiq; principis gratia, qui quũ à Cęſare, tum ab ipſo rege cunctarũ prope regni ſui urbiũ dominatu ſpo- liatus, nullum omnino alium difficultatibus ſuis exitum reperiret, quàm ut u- trique impotenter occupanti, fortunæ ſuæ reliquum iniquiſsimæ prædæ ſci- ens & volens eſſe ſineret. Nemo enim eo tempore principum omnium ipſo Sabaudio miſerior videri poterat, quum eius regnum paulo antè opulentum ultrà citraque Alpes, avitæ atque antiquiſsimæ hæreditatis, à propinquo re- ge, pariter & ab affine amicoque Cæſare indignè lacerari conſpiceretur. Pro- inde Nicenſes nihil omnino vel in præſentia tutius atque ſalubrius, vel in po- ſterum fructuoſius ac honeſtius eſſe facturos, quàm ſi neceſſariæ deditionis conſiliũ celeriter expedirēt, quando ipſi ultrò ſe dedentes ſumma beneficia pu- blicè & privatim expectare poſſent ab eo rege, qui idcirco eos expeteret, ut in- dulgētiſsimè complecteretur, & urbē Maſsilienſium coloniã novis immuni- tatum cõmodis augeret & perornaret. Decuriones nihil ſe fide potius habere reſponderunt, quam tueri vellēt erga Carolũ Sabaudium, quòd eum putarēt legitimum eſſe principē, & æquitatis clementiæq; nomine longè optimũ ex-

perirentur. Proinde literis & nuncijs cives solicitare desineret: se enim eos omnes, qui se in conspectum darent, pro hostibus habituros. Hæc eadem oratores à senatu ad Anghianum missi detulerunt. Itaque Galli à cohortationibus ad vim consilia atque arma vertentes, expositis copijs, trinisque promotis castris, urbem oppugnare cœperūt. Nicea excelso adiacet promontorio, quod initium habet ab Alpibus, perpetuoque dorso descendens in mare excurrit. Huius extremo in iugo arx posita est antiquorum Provinciæ regum opus, clarissimorum sæpe ducum carcere, & misero vitæ exitu nobilitatum. Hæc subiecta maria latè despectat, arduoque calle urbi coniungitur. Sub rupe iuxta litus salubris aquę copiosissimus fons erumpit, maximarum classium aquationi peropportunus. Mœnia urbis, uti vetusti operis, non magnopere munita sunt: sed ea paulo antè Nicenses novis propugnaculis adauxerant, docente atque administrante Paulo Simeone arcis præfecto. Is magnum habebat militiæ usum, & uti erat Rhodiæ militiæ adscriptus eques, à prædonibus olim captus, Barbarussæ aliquandiu servierat, hortabaturque cives, ut Turcarum vim constantissimis animis contemnerent. Hoc ut alacrius & pertinacius facerent, uxores eorum & liberos, imbellemque turbam in arcem receperat, & quicquid militaris instrumenti præsens periculum deposceret, studiosè suppeditabat. Polinus ab ea muri parte, quæ vergit ad septentrionem, portamque habet ad Villafrancham perducentem oppugnabat. Anghianus intercedente amniculo, qui torrenti similis saxoso alveo non longè à mœnibus decurrit, subductus in acclivem locum tormenta contulerat. Turcæ verò non longè à Polini castris admirabili celeritate atque peritia productis operibus, constitutisque tormentis, mœnium coronam decusserant. Gallorum interea classis circumvecta promontorium, in urbem ita tormenta dirigebat, ut nonnunquam prætervolantes pilæ in adversa Turcarum castra deciderent. Quo animadverso periculo Turcæ ad eam partem, quam Leo Strozza iuxta Polinum verberabat, sese applicarunt. Id erat propugnaculum nequaquam durata calce confirmatum, uti paulo antè à Nicensibus ædificatum. Itaque tantùm muri, tantumq; eius propugnaculi à Turcis vehementissimè rem gerentibus, dirutum prostratumque est, ut prælatis vexillis conscendere auderent, pariq; audacia Etrusca Leonis cohors ęmulatione virtutis Barbaros æquare conaretur. Verū Nicenses magno præsentiq; animo propugnantes, multis interfectis & vulneratis, Turcas simul & cohortem per ruinas depulerunt. Eo die captum est Turcarū vexillum interfecto signifero: alterū verò Leonis discerptum, quū eum tamen vulneratus vexillifer egregiè pugnans servavisset. Periere ex Turcis aut tum, aut postea ex vulneribus, paulo minus centum, ex cohorte viginti duo. Sed mox Barbarussa vim omnē conferri iussit, ad diruendā eam turrim, quę portæ imminebat, maximeq; emissis inde tormētis oppugnantibus nocebat: qua nō diu quassata lacerataq; & prostratis nō uno in loco mœnibus, Nicenses desperatis auxilijs, præsidioq; suo militari, quod erat exiguū, magna ex parte sagittis cōvulnerato, de deditione è muro proloqui cœperūt, eaq; conditione Anghianus eos in fidē recipit, ut iureiurando cōfirmaret, eos hisdē legibus sub rege futuros, quibus hactenus sub Sabaudij imperio fuissent. Veritus aūt Polinus, ne Barbari trāsactę deditionis pactiones impedirēt, doloreq; amissorum commilitonū, & spe prædæ irritati, in urbē irrumperent, ab Hariadeno impetravit, ut milites revocaret, & ad classem redigi iuberet. Qua de causa

non

nõ multo poſt Ianizeri uti fraudati ſua ſpe, Polinum & Leonẽ à colloquio Barbaruſſæ redeuntes interficere conati ſunt. Vrbe in poteſtatem redacta, conſultatum eſt de expugnanda arce, cuius conſilij duæ rationes à Barbaruſſa proponebantur: quarum altera in cuſtodia urbis poſita uidebatur, ne eam ab arce improuiſus hoſtis inuaderet, & in tutandis ſuburbanis campis ne alicunde hoſtes in oppugnatione occupatis ſuperuenirent. Altera erat poſita in adminiſtratione tormentorum, ipſoq; quaſſandæ urbis negotio. Vtram mallent muneris cõditionem accipiendam Barbaruſſa Gallis offerebat: ſe paratũ profeſſus uel adoriri arcem tormentis, uel tutari campos. Viſus eſt Polinus hærere, quum non facilè in ueſtigio quid ſibi potius eligendum foret explicare poſſet. Atque ita Barbarus noſtrorum ingenia tanquam ad bellicum facinus audendum minimè prompta contemnens, explorato in loco, & celerrimè ſuis aggeribus permunito, tormenta ſeptem collocari iuſsit, in queis fuere duo eximiæ magnitudinis, quum reliqua iuſtam more noſtro amplitudinem non excederent. His ſumma arcis propugnacula idoneaq; ad excubias ædificia celerrimè perfregit: ſic ut propugnatorum in corona conſiſtere auderet nemo, & imbellem turbã uel impauido Simeone magnus inuaderet pauor. Galli etiam partiti inter ſe munera, ab alijs uehementer oppugnabant locis, ſingularemq; cum ſumma agilitate Turcarum peritiam in producendis dirigẽdiſq; tormentis admirabantur. Verùm tot ictibus ad tantam deuentum erat tormentarij pulueris & pilarum inopiam, ut hæc Polinus, aut mutuo, aut pretio à Barbaruſſa petere cógeretur: fremente atque obiurgante Barbaro, quòd in Gallia alieno apparatu indigerent: qui Maſsiliæ multis uini dolijs, quàm rebus ad bellũ neceſſarijs nauigia onerare maluiſſent. Neq; enim uir ſeuerus & ferox à iacendis probris abſtinebat, querebaturq; ſe eluſum ſpe rerum ingentiũ, quas Polinus Byzantij longè amplißimas promiſiſſet: & tanta quidem iracundia ut Polino cathenas ſe iniecturum minaretur, qui eò ipſum à Byzantio perduxiſſet, ubi aut exiſtimationis iacturam facere, aut claſſem conſumpto tormentorum inſtrumento inutilem reddere neceſſe foret. Quibus de cauſis uehementer Gallis iratus, repentè diuanium indixit, id eſt militaris concilij genus, ad quod erecto pro caſtris tribunali alloquendi cõſultandiq; cauſa trierarchi, præfectiq; omnes, ſigniferi & centuriones aduocantur. De reditu namq; ad Orientem, maturaq; profectione ſe decreturum dicebat, poſtquàm apud imperitos rerum, ſæpeq; mendaces & ignauos ſecus ac polliciti fuerant, cuncta imperata reperiſſet. Qua pronunciatione Gallis, Polinoq; præſertim nihil grauius accidere potuit: ſic ut mente perculſus, ad infimas preces deprecationeſq; turpiſsimas adulando pollicendoq; deſcendere minimè dubitaret: multa atque opima, non Barbaruſſæ modò ipſi, uerùm ſigillatim cunctis Ianizerorum centurionibus præmia, ex regia liberalitate pollicendo: quæ tota penitus eſſent peritura, ſi rege eluſo abruptaq; amicitia importunè diſcederent: cuius temere facti nomen grauem omnino moleſtiam Solymano, ipſis uerò non dubiam pœnam eſſet allaturũ. His promiſsis & precibus, ipſoq; præſertim Anghiano iratum ſenem leniſsimè demulcente, non ægrè eſt impetratum, ut indictæ profectionis conſiliũ abijceretur: nec ab inſtituta arcis oppugnatione diſcederetur. Sed uix dum pacato, & ad belli gerendi cõſilia conuerſo Barbaruſſa, interceptæ ſunt literæ Alfonſi Vaſtij, ad Paulũ Simeonem arcis præfectum ſcriptæ, quibus eum prolixè hortabatur, ut tãtiſper hoſtium uim ſuſtineret, donec

ipse præmissis iam expeditorum militum cohortibus, cum toto robore grauis
armaturę superueniret: se enim per maritimarum Alpium tramites iter facere,
affuturumq; biduo, ut cum Turcarum cæde, ipsum atq; arcem omni periculo
liberet. Ex his literis celeriter in castris euulgatum est, Vastium qui non pro-
cul abesset, cum iustis ad confligendum copijs aduentare: qua emanante fama,
adeo grauis & repentinus timor Turcarum pariter & Gallorum animos incef-
sit, ut quum forte ea nocte ad cõsternandos nouo incommodo milites procel-
losus atq; densissimus imber ingruisset: cuncti munitiones atq; tormenta dese-
rerent, armaq; relinquentes, per arduos calles superato dorsi iugo præcipiti fu 1
ga descenderent, & ad classem confugerent. Sed dies qui mox perterritis illu-
xit, & nusquam conspectus hostis, & obortus inde pudor animos restituere.
Nec multo post quum arx ipsa omnium propè iudicio uti excelsa in rupe posi-
ta ægerrimè tormentis quati, neque cuniculis subter rupem excauatis, nisi lon
go difficiliq; labore, atque item dubio euentu, capi posse censeretur, reduci tor
menta communi consilio cœpta sunt. Ea in re administranda mirifica fuit in-
dustria Turcarum, qui non sua modò, sed Gallorum ægrè molientium quæ-
que grauiora humeris reportabant: non obscurè his increpita segnitie, qui cor
poribus atque animis nimis cito fatiscere uiderentur. In eo discessus decreto tu
multuarioq; labore, Barbari imperio contineri nequiuerunt, quin in urbẽ cele- 2
riter irrumpentes cuncta diriperent, & in tectis sæua incendia excitarent. Di-
scessum autem est à Nicea, quum iam Scrocchius aliquot oppida regionis, hor
tatu suo atque authoritate, qua multum apud eas gentes ualebat, ad deditio-
nem compulisset. Atque eo modo quum Anghianus ultra flumen Varum
copias reduceret, Barbarussa ad Antipolim cum uniuersa classe concessit, ubi
quum stationem haberet, ad insulam Lerinam, quam Margaritam nautæ uo-
cant, cognitum est Vastium atque Sabaudium cum Auriana classe in Villa-
franchæ portum peruenisse, cuius in ingressu Vastius summum naufragij pe-
riculum adijt, quum triremis, qua ipse uehebatur, exorta repentini turbinis
procella iam sese scopulis illideret, nisi quidam miles rei naualis non imperi-
tus, sublato statim dolone proram inflexisset. Eadem uis subitæ uehementis- 3
que procellæ quatuor triremes Aurianas, sese in apertum mare eripere conan
tes, in rupes exesi promontorij transuersas egit, usque adeò uiolentis fluctibus
ut seruis ad transtra cathenatis ad exuendas compedes spatium defuerit, atque
ita submersi ad unum omnes interirent, & tormenta hiantes carinas grauantia
profundo mergerentur. Eo hostium periculo aduentúque cognito Polinus
tanquam explorata occasione delendæ hostium classis Petrum Angelium Bar
gæum poetam, uirum Græcæ peritum linguæ ad Barbarussam legatum mi-
sit, quòd ei usque à Byzantio notus esset: qui insignem ab hoste procellàque
oblatam pulcherrimi edendi facinoris occasionem demonstraret, studioséque
eum hortaretur, ut eximiæ laudis certissimíque prouentus educta in hostem 4
classe fructum percipere maturaret. Annuit consilio Barbarussa, sibíque, ubi
laus spectaretur, minimè defuturum promisit: sed quo minus id audacter ex-
peditéque tentaret, perflantes Euri prohibere uisi sunt, quibus tamen citò sub-
sidentibus, quum fluctuosum mare mitesceret, ipséque educta classe contra
consuetudinẽ consideratiùs & segniùs proueheretur, circa Antipolitani litto-
ris uineta cursum suppressit, admirantibus primò, & mox ridentibus trierar-
chis atque Sanzachis, usque adeò liberè, ut per ironiam dicerent, æquum esse
ut Ha-

ut Hariadenus Auriæ tanquam fratri, & ex piratica conſpiratione legéque ad mutuam ſalutem fœderato, nihil officeret; párque illi beneficium optima fide redderet, quod aliquot antè annis ad Hipponam liberaliter accepiſſet. Ex his qui eam cunctationem carpendo ad inuidiam uerterent, erat Cayeroglis, Sanzacorum facilè princeps, eius Memphitici Cayerbei filius, qui prodito Campſone Sulthano, totius Aegypti præfecturam à Selymo meruerat. Eius autem omiſſæ rei nomen; & tum & Byzantij Hariadenus ita refellit & diluit, ut diceret multa ſibi exactæ ætatis duci, uel hebetibus oculis, clarius & certius quàm iunioribus uideri, & quum de Cayerogle mentio inferretur, renidens inquit ad ſuos conuerſus: ergo non diſsimili ratione magna mihi præmia ab hoſtibus erunt expectanda, dum eis lubenter parco, poſtquam pater eius ad Singam ab ſuo dextro cornu obiectos hoſtes Turcas non inuadens, ceſſantis operæ præmium Aegypti præfecturam ab hoſte uictore tulerit. Cæterùm deſinente procella, miteſcentéque mari, Salechus cum uigintiquinque triremibus, & cum totidem Gallicis Leo Strozza, ad portum contenderunt, potitíque ſunt eius naufragij reliquijs; ſicut per urinatores alligata funibus tormenta è profundo ergatarum molimine extraherent. Nec diu poſt Barbaruſſa uerſus Maſsiliam ad Tolonis portum, qui Taurenta antiquitus fuit, eſt reuectus. Vaſtius autem cum Sabaudio Niceam inuiſit, laudatóque Simeone, miſeros ciues conſolatus eſt, & inſpectis Turcarum operibus eorum ſolertiam ac artificium in conſtruendis aggeribus ſic mirabatur, ut noſtros Barbarorum comparatione huiſmodi in rebus multo inferiores ſibi uideri nobis hæc ſcribentibus fateretur. Exinde Vaſtius cum his copijs, quas metu Barbaruſſæ conſcripſerat, aliquot etiam additis cohortibus, ad oppugnandum Monteuicum, quæ eſt ampliſsima ciuitas inter Subalpinas urbes, duxit. Nam in ea erant ualida Gallorum Heluetiorúmque præſidia, quæ duce Carolo Droſio indigena, uiro egregiè forti, frequentia incōmoda Cæſarianis inferebant. Itaque magno ſumptu magnóque labore adductis tormentis, urbs non uno in loco quaſſata eſt, uſque adeò uehementer, ut muri undique collaberentur, uerùm enixè & uigilanter defendente Droſio res eò reciderat, ut Vaſtius penè de expugnatione deſperaret. Nam fortè continuis imbribus cuncta oppugnandi munia tardabantur, & uix miles aduerſi cœli iniurias ferebat, quāquam ex omnibus locis cohortes murum alacriter ſubirent, & inter ruinas acerrimè certaretur. Sed deditio, quæ ab obſtinatis hoſtibus ui atque tormentis exprimi non poterat, dolo quodam, quod prętermittendum non uidetur, expreſſa eſt. Implorarat ſæpius opem Droſius à Buterio, qui ſummæ rei Gallicæ imperium apud urbem Taurinum obtinebat. Hoc ex difficultate periculóque hoſtium, interceptis eorum literis, Vaſtius didicerat. Quamobrem literas Buterij nomine Gallica conſcriptas lingua effingit, quibus gemmæ eiuſdem ſigillum apponit, exemptum ex ueteribus literis. Eæ erant in hanc ſententiā, ut ſibi conſuleret, neque opem expectaret, quoniam rex Belgico bello occupatus, ſupplementa cohortium in Italiam ſubmittēda non putaret. Idcirco, ſi rebus atque opibus ſuis diffideret, nec defendi urbem poſſe his quas obtinebat militum & neceſſariarum rerum copijs arbitraretur, æqua atque honeſta deditionis conditione accepta, cum hoſte paciſceretur. Has literas Vaſtius reſignatas, tanquam ab ſe interceptas, Droſio mittit, hortatúrque ut pertinaciæ finem faciat, ne ſeſe tótque milites egregiè ſuo munere functos, & im-

bellem ciuium turbam in non dubium ſummæ calamitatis diſcrimen deuocet. Se enim deditionem extemplò facienti ea omnia integra fide, quæ honeſta conditione tribui poſſent, conceſſurum, ne ſibi neceſſe ſit multo ſanguine uictoriam parare, quæ iam eſſet explorata. Droſius perlectis literis Buterij ſignum agnoſcens, nec quicquam de earum fide ſubdubitans, multúmque in Vaſtij hoſtis clementi ingenio reponens, uti multis rerum difficultatibus circumuentus, deiectúſque ſpe auxiliorum deditionem facere conſtituit, ſcilicet ut urbanam multitudinem, copiáſque omnes, & ſeſe ſeruaret. Itaque paciſcitur, ut ſibi cum præſidio ſaluis omnium rebus, ſub uexilis egredi liceat. Id unum poſtularat Vaſtius, ut caſtellum, quod erat in proximo Droſij præſidio cuſtoditum, ſibi dederetur. In eo filium puerilis admodum ætatis Droſius habebat. Verùm abeunte iam Droſio, qui id ſe dediturum promiſerat, & ſuas copias præeunte, quum cuſtos caſtelli, idémque pueri nutricius, Cæſarianos, qui eo aſcenderant, nequaquam admittere renunciaretur, utpote qui eſſet in colligenda ſupellectile ſollicitè & trepidè intentus, Vaſtius ſubitò in iram exarſit, iuſsítque nominatim quibuſdam equitibus, ut Droſium continuò perſequerentur, eúmque tanquam fidem fallentem retraherent. Tanta autem fuit aliorum equitum, uel ſimul præſtandæ operæ, uel (quod credi par eſt) prædæ cupiditas, ut integræ turmæ tumultuario procurſu, ultro ſe primis aggregarent, & quum Droſius pernici equo uectus, in fugam ſe extenderet, milites præſidij, ipſóſque præſertim Heluetios lentius ſuo more iter habentes, nec tale quicquam ueritos hoſtiliter inuaderent, multiſque occiſis & vulneratis inuſitatæ crudelitatis & auaritiæ facinus admitterent, uel reclamante Vaſtio, & unum tantùm Droſium depoſcente. Sed tanto tumultu inconſultè prouentium Hiſpanorum res cœpta patratáque eſt, ut Vaſtius penè ſerò perturbatis, & direptis, maléque mulctatis opem attulerit. Id uerò præter ſpem, & ſecus quàm imperaret Vaſtij animo moleſtiſsimum incidit, tanto cum dolore pudoréque perturbatæ mentis, ut omni benignitatis officio illata detrimenta reſarciri iuberet, occiſorúmque propinquis & vulneratis dona conferret, opportuna placandæ feritati eius gentis, quæ truculentis uocibus & minis contra ius gentium inſigni ſe affectam detrimento querebatur. Hoc apud Vaſtium receptæ urbis atque uictoriæ lætitiam minuebat, ſic tamen ut nulla ſeueritate erga ſuos, qui authores cædis fuerant, uteretur, quum Heluetiorum dolorem paucis capitis ſupplicio punitis expiare poſſe uideretur. Nec multò pòſt diuiſis per municipia ueteribus cohortibus, nouíſque dimiſsis Aſtam conceſsit, indéque inſtauratis copijs uicina oppida iampridem occupata à Gallis in deditionem recipit, Ludouicum Viſtarinum, qui erat Cherij, cum omnibus eius præſidij copijs egredi, & Carmagnolam adoriri iubet. Is iuſſa facit, dedentibúſque ſe oppidanis, arci tormenta admouet, eáque potitur. Gallis tum id erat conſilij, ut deductis præſidijs uires cogerent in tutiorem locum, infirmioráque oppida ita deſererent, ut ea muro & munitionibus nudarentur, ne Cęſarianis paulo longioris moræ ad ea receptus foret. Itaque Oſſumius Vaſco, & Vicomercatus Inſuber, equitum præfecti, & cum his Azalius ſclopettariorum cohortem adducens, Carinianum uenerant, ad munitiones euertendas exportandóſque commeatus, quo in opere quum eſſent occupati, Vaſtius cum globo equitum in aduerſa Padi ripa ſe oſten-

ſe oſtendit, monuítque Viſtarinum qui non procul aberat, ut equites ſuos Padum uado tranſire, abeuntéſque hoſtes aggredi imperet. Federicus Douaria, uir impiger, adhortante Viſtarino nihil dubitat, quin tranando cum turma ſua in ulteriorem ripam euadat, Gallóſque laceſſat, eóque audacius, quòd ei Vaſtius maturè opem ſe laturum polliceretur. Eius namque equites turmatim ad ducem undique confluebant. Iam accenſa erat ardentiſsimè inter Oſſumium atque Douariam pugna, quum Vicomercatus & Azalius, qui Vaſtiũ planè cum ex ipſo cultu, tum præclara uoce alloquentem cognouerant, Oſſumium adhortantur, ut contentioni finem imponat & ſe recipiat, quòd in conſpectu eſſet Vaſtius, qui multitudine ſuorum equitum ipſos eſſet confeſtim inuaſurus. Oſſumius ſtudio pugnæ incenſus, quum delendi Douariæ cupiditate teneretur, nihil eius conſilij ad animum adhibet, & multo uehementius præliatur. Illi ſuo innixi conſilio ſe expediunt, & quo iter intenderant proficiſcuntur. Nec mora laboranti Douariæ auxilio ſuperuenit Hieronymus Sylua, cum ala equitum à Vaſtio ſubmiſſus, à quo Oſſumiani equites profligantur, ipséque equo deiectus capitur, & apud Vaſtium ſe à Vicomercato per ignauiam deſertum queritur. Quibus ex uerbis ſuperbè iratéque prolatis, delatíſque ad Vicomercatum, orta eſt capitalis odij controuerſia, uſque adeò accenſa ſimultate, ut Vicomercatus Oſſumium tanquam improbè mentientem, & iniquè contumelioſum ad ſingulare certamen prouocaret. Sed rex multorum teſtimonijs comperto eius bellici incurſus euentu, litem authoritate ſua diremit, decúſque præcipiti contumelia ereptum Oſſumius Vicomercato reſtituit. Re bene geſta Vaſtius Carinianum intrauit, animaduerſáque loci opportunitate, quæ erat maxima atque idonea, ad perturbãdos Gallos, oppidum munire præſidióque confirmare conſtituit. Erat enim in umbilico medióque propè ſinu eorum municipiorum quæ Gallorum præſidijs tenebantur. Probato ab omnibus conſilio, reſtitutíſque operibus, & inſtituta noua munitione, eius oppidi tutelam Pyrrho Stipiciano, cuius ingenio uirtutíque multum confidebat, attribuit, & nonnulla inde oppida ad deditionem compulit. Nec multo pòſt diuiſis in hyberna copijs, Mediolanum eſt reuerſus. At Barbaruſſa Tolone ſuſceptus, quum ingenti regiorum præſidum ſtudio & totius Prouinciæ copijs largiter alaretur, inſpecta claſſe, uigintiquinque triremes delegit, quas prædatum ad Hiſpaniæ oram emitteret, attribuítque eas Salecho & Aſſani Celebo, arcta propinquitate ſibi coniuncto. Ii præteruecti Narbonenſem ſinum, prædabundi & Caput Illyberis oppidum, antiquæ olim urbis ueſtigium, in eadémque ora Cadecheſium, & Rhodam, quam Roſam uocant hoſtiliter inuaſerunt, ſuperatóque promontorio Veneris, quod Creum à nautis uocatur, circa ueteres Emporias magna præda potiti ſunt, nactíque onerariam nauem, & triremem unam in portu, qui dicitur Palamos. His captis Algerium, ubi imperatum erat, ad deponendam prædam, hyemandúmque traiecerunt, ut primo uere ad Barbaruſſam in Prouinciam redirent. Is ea hyeme quum partem claſsis reficeret & nonnullis armamentis renouato apparatu inſtrueretur, Genuenſium, ipſiuſque præſertim Auriæ amicitia comiter utebatur, qui quodam maritimo iure per cauſam redimendorum captiuorum, quæ uſui forent Barbaro lubenter ſuppeditabat. Ligures enim omnes amicè conſeruatos, & nuſquam uexatos rex Fran-

ciſcus præſtabat, in id accepta à Barbaris fide, imperio atque authoritate Solymani confirmata. Neque enim Auria exiguis in apparatum rei naualis obſequijs importunè denegatis, hoſtilem animum oſtendere uolebat, quanquã ſe Cæſaris ducem profiteretur, ne patriæ noceret, quam expoſitam tantæ Barbarorum claſsi ad omnem iniuriam conſpiciebat. Hiſdem fermè diebus quibus Hariadenus Barbaruſſa legendo Italiæ oram, ut Galliæ præſidio foret, Maſsiliam eſt profectus, Muleaſſes rex Tunetanus in Siciliam traiecit, eo con ſilio, ut Cæſarem ab Hiſpania Genuam deuectum conueniret. Cauſa ſuſceptæ nauigationis ferebatur, ut à Cæſare maiora præſidia aduerſus Turcas impetraret. Nam Turcæ Hariadeni clientes aliquot opportunas regni urbes fir 1
miſsimis uiribus obtinebant, in hiſq; præſertim Conſtantinam, mediterraneam urbem eximiæ munitionis, quam antiquitus Cyrtham fuiſſe alibi oſtendimus, & in ora Leptim paruam, quam hodie Mahemediam Pœni, noſtri uerò Affricam appellant, atque item Adrumetum, quæ Mahometa hodie uocatur. Eo autem ordine ex Africa diſceſsit, ut in regni tutela ſibi maximè fidos atque acerrimos uiros relinqueret: Mahometem in primis qui urbi præſideret. Is tum erat in ſummo apud Tunetanos magiſtratu, qui Maniphætes uocatur, & propter oris titubantiam Temtes appellabatur. In arce quoque conſtituit libertum, genere Corſum, cui nomen erat Fares, quod alacrem exprimit. Copijs Amidam filium præfecit, qui ſuburbanos campos ab hoſtiũ 2
Turcarum & Numidarum incurſionibus tueretur. Afferebat autem Cæſari munera, pretioſi operis tapetes uariaq; ornamenta lectorum, atque item aliquot nobiles gemmas, & duos eximiæ proceritatis Numidicos equos. Verũ quum è Sicilia ſoluiſſet, rectà curſum Genuam tenere non potuit, aduerſiſque uentis, Caietam primò, & mox Neapolim eſt reiectus. Ei prorex Petrus Toletanus, hoſpitalis munificentiæ munera, domúmque lautiſsima ſuppellectile exornatam contulit, Neapolitanis nouum gentis cultum, ueſcendiq; morem, & odoramenti omnis generis exquiſitam luxuriem admirantibus. Cunctis nãque dapibus inſani ſumptus unguenta inſarciebant, conſtabatq; pauonem cum duobus phaſianis à ſtructore ex regiæ culinæ diſciplina condi- 3
tum, centum aureorum impenſam exceſsiſſe. Quippe non cœnaculum modò, quum in menſa concideretur, ſed domum uniuerſam, nouo ſuauiſsimóque nidore compleuiſſe ferebant, tanta inhalatione, ut à tota uicinia huius inuſitatæ & non citò euaneſcentis uoluptatis odor ſentiretur. Exinde terreſtri itinere ad Cæſarem proficiſci conſtituit, mare reformidans, Barbaruſſæ hoſtis claſſibus occupatum. Iámque Rodulphus Pius, Romæ legatus, in gratiam Cæſaris, uel alienos colentem deos, regem Barbarum, præmiſsis qui inuitarent, lautáque hoſpitia offerrent, erat ſuſcepturus, niſi eum Neapolim ſubſiſtere Cæſar iuſsiſſet. Erat enim uehementer intentus grauiſsimis rerum conſilijs, Buxetóque in oppido cum Paulo pontifice collocutus ad Sicambricum bel- 4
lum iuſtis itineribus contendebat. Sed ego poſtea ab ipſo Muleaſſe regno pulſo, orbatóque luminibus didici, eum ſupra illas quas diximus ſuſceptæ nauigationis cauſas, idcirco Africa libenter exceſsiſſe, ut magnum quod ſibi imminebat periculum effugeret. Nam uti erat aſtrologiæ peritiſsimus, fatali aſtrorum influxu amittendi regni, & ſeuæ necis cladem ſibi portendi diuinabat. Quum unum uerò maximè Barbaruſſam ſibi timendũ exiſtimaret, propterea

ſe facilè

ſe facilè credidiſſe eam claſſem quæ Byzantij ornabatur, aduerſum ſe omnino parari. Quid enim abſurdius uideri poſſet, quàm Ottomannicam claſſem, nõ excidio ſicuti ſoleret, ſed auxilio Chriſtianis aduenturam iudicaſſe? Atq; ita iudicio ſuo potius quàm ſyderum monitu deceptum, in eam calamitatẽ fuiſſe pręcipitatũ, quàm tamen & exul & inops, & utroq; captus oculo fortiſsimè perferret. Dum Neapoli moraretur Muleaſſes, intentęq; ſpectaret, quorſum Barbaruſſæ conſilia euaderent, qui tanta inſtructus claſſe, irrito incœpto ab oppugnatione Nicęę diſcediſſet, quid Solymanus Strigonio atq; Alba Regia clariſſimis Hungarici imperij urbibus expugnatis moliretur, quo deniq; Cęſar poſt Duram urbem in Sicambris manu captam, arma uerſurus eſſet, certis ab Africa nuncijs didicit Amidam filium ex repentina defectione regni Tunetani ſedẽ inuaſiſſe, interfectiſq; ipſius amicis atque præfectis, & gynæceo inceſta libidine profanato, arcem occupaſſe. Quibus cognitis rebus grauiſsimè perturbatus, in Africam omni poſtpoſita mora traijcere, & perditis rebus uel ſeram opem afferre conſtituit, ratus ſe excitatæ rebellionis initia, filiumq; prius oppreſſurum, quàm ille collectis uiribus ſeſe confirmaret. Illum namq; pręcipiti conſilio aſciturum ſibi Turcas in auxilium putabat, qui ex Lepti, Adrumento, Cyrthaq; facilè accerſiri poſſent, ut Hiſpanis apud Guletam opponerentur, ſi ipſius Muleaſsis cauſam tueri uellent. Itaque quanta potuit feſtinatione prolata pecunia milites conſcribit, probante Petro Toletano prorege, & ueniã exulibus concedente, qui nomina darent, in Africamq; traijcerẽt. Ad huius edicti famam, malefici, iudiciiſq; damnati homines Neapolim confluxere, adeò fręquentes, ut ex eo genere hominum iuſtus exercitus conflari poſſe uideretur, quum quiſq; ſtipendia facere, exilij nomen abolere, atq; experiri dubij Martis Fortunam mallet, quàm domo profugus & nemoribus inerrans, à conquiſitoribus rerum capitalium teterrimam laquei necem expectare. His ducem ſe prębuit è Patritiorum ordine Ioannes Baptiſta Lofredius ingenio acer, gloriæ militaris & certi quæſtus ex præfectura impensè cupidus. Is cum Muleaſſe trimeſtre pactus ſtipendium, quod ſtatim perſolueretur, delectum habuit, conſcriptiſq; cohortibus, milites mille & octingentos nauigijs impoſuit, retẽta apud ſe magna parte pecuniæ profectus in Africam, cum rege ad Guletam appulit. Quomodo autem Amida filius à Muleaſſe patre defecerit, & quis eius cruentæ rebellionis fuerit exitus, non alienum erit ab inſtituto operis ſtrictim enarrare. Erant apud Amidam ſummæ authoritatis proceres, qui iuuenem alieno conſilio obnoxium faciléque parentem pro libidine regebant, & ante alios Mahometes eius Bohamaris filius, qui regnãte Mahomete fuerat Maniphætes. Huic Muleaſſes potitus regno, defectis uirilibus contumelioſam necẽ intulerat, obtrectatione amatoria incenſus, ꝙ Rhahamanam incõparabilis formæ puellam Abderomenis arcis cuſtodis filiã, quam ipſe deperiret, maturatis nuptijs præripuiſſet. Ab hac paternæ necis iniuria Mahometes capitale in Muleaſſem odiũ conceperat, quod ideo multis cõpreſſum annis fuit, ut demum ex occaſione patrandæ ultionis grauius erumperet. Secundum hunc erat uetere gratia inſignis alter Mahometes cognomento Adulzes, ex Granata Maurus, ſclopettorum mirus artifex, quẽ Muleaſſes per cõtumeliam nequiſsimum ſeruorũ appellare ſolitus ab ſe totum alienarat. Ii cum paucis coniurantes excitatis falſis rumoribus, effingunt Muleaſſem apud Neapolim fato conceſsiſſe, ad-

missoq; supremæ impietatis flagitio, prius quàm moreretur ad Christiana sacra defecisse. Hac uerò fama repentè permotum excitatumq; Amidam circunsistunt, adhortanturq; ut ad paternam sedem properè aduolet, ne Mahometes frater, Christianis ad Guletam obses datus, studio fauoreq; Touarris, qui expeditas haberet uires, ipsi præferretur. Erat enim Mahometes duodeuiginti natus annos, toto ore atque ingenio auum referens, & propterea Tunetanis ab ea indole gratissimus. Itaq; Amida nequaquam impiger ad capessendam patris Fortunam, citato cursu è statiuis castris Tunetum contendit. Populus, qui nihil de regis morte audierat, ambiguis uultibus eum excipit, & quum plerique mirarentur, cur iniussu patris ad urbem temere uenisset, prodijt ipse Maniphætes, ut diximus cognomento Temtes: hic Amidam seuera obiurgatione tanquam capitalis audaciæ facinus ausum uehementer increpitat, & ut in castra reuertatur suadet, restitantemq; occursu multitudinis extra urbem propellit. At Amida consilio deiectus, deceptusq; sua spe, ad Martiam regionem deflexit, quæ à portu Vticæ ad promontorium dirutæ Carthaginis pertinet, insignium ædificiorum frequentia, & regiorum hortorum amœnitate pernobilis. Cæterùm Maniphætes reiecto Amida celeri nauigio ad Touarrem se confert, ut si quid aduersi rumoris ex Sicilia allatū esset, ab eo certius exploratiusq; cognoscat, & de Amidæ temeritate, intolerandaq; audacia cōqueratur. Erāt apud Touarrem dati obsides Abdalages, ipsius Maniphætis frater, & Corsi Faræ arcis custodis filius. Cum his diu colloquutus Maniphætes, reuersusq; Tunetum in suspicionem uenit perfidiosi initi cōsilij, quum ipso auctore subleuāteq; Touarre Mahometes obses paternum regnū affectare diceretur. Pœni siquidem suopte ingenio mobiles, repentini, suspicaces, incertis rumoribus facilè seruiunt, & quæ audierint, sæpissimè etiam falsa temere interpretantur, pro commodo scilicet, studioq; suarum factionum, quibus pertinacissimè sese addicunt. Exoritur itaq; per urbem rumor ambiguus, & gliscente suspicionis fama non leuis populi tumultus. Nec diu pòst huius turbulentæ commotionis casus, causáque per quosdam ciues quibus odiosum erat Mulcassis nomen, ad Amidam Martijs in hortis crebro suspirio Fortunæ suæ indignantem, celerrimè defertur. Is ab eo nuncio redintegrata spe, & certis augurijs confirmatus, Bohamaris & Adulcis, suorumq; omnium hortatū, Fortunæ rursus non semper incertæ bonoq; euentui occurrendum ratus, Tunetum reuertitur, patentiq; ingressus porta, ad Maniphætis domum decurrit, quo absente, propinquos eius & familiares crudeliter obtruncat, patrataq; cæde cruento cum agmine ad arcem continenti cursu protinus ascendit. Ingressurum Fares custos, cancellata exteriore ianua, prohibere conatur, comprehensisq; audacter equi habenis inuectum urgens retro auertit. Sed Fares ab Aethiope, Amidæ promptissimo satellite, adacto per latus mucrone confoditur, renouatoq; equi impetu Amida per expirantis prostratique Faræ corpus æquum adigit & irrumpit, repertúmque Maniphætem extemplò iugulari iubet, & per hunc modum unius horæ momento urbe, arce, regnoq; potitur. Exinde in minores patris liberos cædibus grassatus est, usque adeò insolenter conturbatis rebus omnibus, ut patris etiam concubinas cruentus sine pudore constupraret. Harum rerum uti acciderant Muleasses certior factus, nihil differendum esse iudicans, cum tumultuarijs ut diximus copijs in spem recuperandi regni in Africam traiecerat. Igitur Franciscus Touarres rege

atque

atque Lofredio appulſis, uti erat prudenti perſpicaciq; ingenio uir, ideoq; ſolerti ratione, imminentes caſus expendens, regi ſuadere cœpit, ne his cum copijs Tunetum ire properaret, prius quàm de Tunetanis rebus, ciuiumq; animis certius cognoſceret. Suſpectabat enim Punicam fidem, & uenalium Arabum inſidias. Eò autem grauius ac apertius Lofredium, ne ire pergeret admonebat, quòd in mandatis, quæ diſcedenti prorex dediſſet, diſertè perſcriptum erat, ne regi auidè ituro procedentiq; pareret, niſi ualida Numidarum manus auxilio uti promiſerat, aduenisset. Sed regem atque Lofrediũ in ſua fata præcipites uehementer incitabant aliquot Afrorum proceres, qui ſimulatione officij egreſsi urbe præſtò fuerant, eiq; ſolenni cerimonia gladijs iugulo admotis more gentis, fidei militaris ſacramentum dixerant, teſtabãtúrque Amidam pudore metúque perterritum, ubi ipſe in cõſpectum ſe daret, urbe arceq; arreptafuga protinus exceſſurum. Nec mora Touarre fruſtra obteſtante prædicẽtéque, ut à Punicis inſidijs ſedulò cauerent, Muleaſſes explicatis uexillis ad Tunetum iter intendit, ſubſequente alacriter Lofredio. Nec defuere nonnulli periti militiæ ex cohortium præfectis, & ante alios Cola Thomaſis, & Iacobus Macedonius, qui Lofredio ſuadere niterẽtur, ne inexplorato progredi, & fallacißimæ gentis promiſſo incautè credere uellet, ſed tantiſper cunctaretur, dum promiſſa expectatáque ab rege propinquorum Numidarum auxilia ſuperuenirent. Ad quos ſuperbo ore conuerſus Lofredius, definite, inquit, qui fœdo metu correpti eſtis, ea impudenter commemorare, quæ uiris fortibus animos comminuant. Tantum uerò abeſt, ut paratæ uictoriæ deeſſe uelim, ut rectius me facturum arbitrer, ſi uos ad conſternandam inani metu multitudinem, quàm ad feriendum hoſtem promptiores, ultimo ſupplicio puniendos iudicem. Ad ea Thomaſius reſpondens, Fortuna, inquit, Lofredi, non ſera unquam temeritatis ultrix, breui ut uideo, utrique noſtrorum teſtandæ uirtutis expeditum iter aperiet. Ego certè præfecturæ honori, quem dediſti non ignobili uitæ exitu honeſtè ſatisfaciam, tu uerò uideris, an tuo munere, qui tuorum monita uſqueadeò ſuperbè faſtidis atque contemnis, malè conſulendo inconſultéque pugnando ſatisfacturus ſis. Antecedebat rex cum ala familiarium, uexilla regiorum inſignium præferens, ſubſequebantur compoſitis ordinibus cohortes: iámque ad ciſternas, ubi Cæſar cũ Barbaruſſa paucis antè annis conflixerat, tertio ab urbe lapide erat peruentum, quum magna celeritate Hiſpani equites à Touarre miſsi ſuperuenerunt, nunciantes à Barbaris proculdubio inſtructas eſſe inſidias ad oliueta, quòd multa Numidarum agmina in his condita ab exploratoribus referrentur. Sed hæc rex ipſe atque Lofredius facilè contempſere, quũ in fata ſua proruerent, & tam feruidè quàm incautè ad eam portam proueherẽtur, quæ naualibus portuiq; imminet. Tum uerò è mœnibus conſpecto Muleaſſe Afrorum equitum ualida manus hoſtili impetu porta erumpit, & magnis clamoribus editis pugna committitur. Ala regia familiarium erumpentes egregiè ſuſtinet. Sed Muleaſſes impigrè haſtam quatiens, & obuios quoſque ſaucians in fronte vulneratur. Cruenta regis facies ſuos magnopere conturbat, & terga uertere cogit. Nec mora ex oliuetis frequentes equitum alæ, peditumq; cohortes ſeſe undiq; Lofredianis circundant, in quos noſtri aliquot minora tormenta curulia emittunt. Verùm his ſemel diſploſis ad iterandos ictus ſpatium noſtris deeſt. Tanta enim incurrentium Barbarorum uis atque celeritas fuit, ut noſtris, ubi ſe circumuentos ac

indagine clauſos uiderunt, animi conciderent, & fœdè abiectis armis occupante pauore in paludem ſe cōijcerent, & enatando apprehendendoq; nauiculas ſeſe à Barbarorum gladijs eripere niterentur. Eæ nauiculæ magno uſui fuere profligatis, quum inſtructę minoribus tormentis Barbaros, admiſsis etiam in plaudem equis, noſtros auidè conſectantes diſplodendo perterrerent, atque ipſos adnatantes exciperent. Lofredius inopinato hoſtium incurſu attonito ſimilis, equum Thraicium, natare ſolitum, in paludem adegit: ubi nequicquam per uoraginoſa uada eluctante equo, ut in ſiccum rediret littus, ac honeſtius caderet, à Barbaris cōfoſſus atq; equo deturbatus in palude perijt, & cum eo Carolus Toccus illuſtri Græcorum ſanguine progenitus. Solus ferè omniū Cola Thomaſius, uti prædixerat, conſtantiſsimè occubuit, adhortatus notos centuriones atque præfectos, ut ſecum impigrè dimicantes, decoram pro dignitate anteactæ militiæ mortem potius oppetere, quàm turpiſsimè in paludis cœno perire mallent, atque ita multis Barbarorum confoſsis & obtruncatis inter cadauera hoſtium non inulti ceciderunt. In his fuere, infauſtæ uirtutis laude digni, Iacobus Macedonius, Antonius Grandillus, & Laurentius Monfortius, Neapolitani honeſti ciues. Reliquos hauſit palus, aut hoſtilis gladius abſumpſit, quum meliore ſorte Franciſcus inſtruendis aciei magiſter, cum Antonio Buccaplana, & Lucio Brutio incolumis enataſſet. Muleaſſes ſuo cruore & multo puluere fœdatus, quum inter turbam terga uertentium profugeret, nulla alia rè magis eum hoſtibus prodente, quàm unguentorum odore, agnitus captusq; eſt. Deſiderati ſunt ex ea cæde ſupra mille & trecenti, reliquos Touarres ueſtiendos recreandosq; curauit; qui non multo poſt tranſportari in Siciliam, à Meſſanæ freto pedibus redeūtes, ab egeſtate ſqualoreq; deformes, eam cladem Neapoli miſerabilem fecere. At Amida uictor nihil antiquius habuit, quàm ut patrē adempto ei oculorum lumine immaniter obcæcaret, quod fiebat candenti ſcalpello, proſciſſa utriuſq; oculi pupilla. Eandem fraternę ſæuitię iniuriam tulere Nahaſar & Abdalas cum Muleaſſe patre capti. Franciſco autem Touarri ſignificauit apud ſe ſeruari paucos, & hos quidem imberbes captiuos. Muleaſsi uerò patri atrociora promerito, uti ille fratribus ſuis olim feciſſet, oculorum ſe uſum ademiſſe, reliquiſſe autem uitam, ut cæteris crudeliſsimè ſæuientibus exemplo foret, & ipſe erga perfidioſum patrem à clementiæ nomine non abhorruiſſe teſtaretur. Firmauit demum certis conditionibus eandem, quæ cum patre fuerat amicitiam: quum eam ſibi magno uſui, in ea præſertim noui regni perturbatione, futuram exiſtimaret, nihil aſpernante Touarre, quod præſenti commodo ſeruire poſſet. Nam percuſsis inducijs Amida aliquantum pecuniæ repræſentauit, quæ ſtipendij nomine præſidiarijs Hiſpanis ſolueretur, reddiditque nonnullos captiuos, & in his è Rabatinorum ordine circiter uiginti equites Chriſtianos, quos cuſtodiæ antea tradidiſſet, tanquam in fide patris contumaciſsimè perſeuerantes. Ad hæc quoque reſtituta ſunt cūcta ad unum Lofredij uexilla, cadauérque eius, adempto tamen capite, ad ſepulturam remiſſum eſt. Dedit etiam obſidem Sehitem filiū annorum nouem, quod nomen apud Pœnos benè fortunatum ſignificat, ea tamen conditione, ut ſi ex his inducijs, quæ temporariæ uidebantur, pax eſſe nō poſſet, atq; inde oriretur bellum, Sehitē ſibi Touarres incolumē continuò redderet. Impetrata quoq; ſunt à Touarre Lofrediana tormenta, quorū iacturam quanquam non magnifaceret, Tunetanis tamen hoſtibus aliquando profuturam

turam iudicabat. Eæ induciæ quanquam non iniquæ & multis de cauſis neceſſariæ uideri poterant, ideoq́; à multis probarentur, nequaquam tamen Touarres ex dignitate Cæſaris eſſe ſtatuebat, quòd indignum foret eũ potiri regno, qui immani perfidia nefarioq́; ſcelere, id contra Cęſaris authoritatem occupaſſet. Quamobrem Touarres noua agitat conſilia, quibus uel ingrati, uel auari animi ratio incluſa uideri poterat, accerſendumq́; legitimæ hæreditatis regem ſtatuit, qui nutu Cæſaris Amidæ iniuria uehementer offenſi, apud Tunetum Chriſtianis auſpicijs imperaret. Erat apud Numidas Abdamelech exul ab eo tempore, quo Roſcetem ad Barbaruſſam cõfugiſſe docuimus. Hunc quòd eſſet Muleaſsis germanus frater, ad ſpem regni euocat, confiſum Anemſchæ Numidarum reguli opibus. Nam apud hunc, benignè exceptus hoſpitio, diu permanſerat, quum è Biſcari mediterranea urbe, occupantibus eam Turcis, ad interiora Numidiæ profugiſſet. Nec oblatæ occaſioni deeſt Abdamelech, hortante præſertim Numida, & prædicentibus iampridem aſtrologis, eum proculdubio regem euaſurum, & regni compotem in ipſa regia Tuneti exceſſurum è uita. Patrandæ autem rei peropportunum tempus adueniſſe uidebatur, quòd tum abeſſet Amida, uti compoſitis urbanis rebus, ad Biſertam profectus, ut ibi piſcoſi lacus magnum uectigal exigeret. Itaque Touarres, ut pactionis fidem tueatur, Sehitem puerum nauigio Tunetum remittit, excipitúrque ab eo Abdamelech qui noctu maximè cõtectis itineribus ad Guletam peruenerat. Is celeritate ſpeculatores prǫuertendos ratus, paucarum horarum quietem equis recreandis tribuit, & cum globo Numidarum ad Barbaſuecam Tuneti portam peruolat, ingreſsúſque confeſtim ad arcem contendit. Nec eum portæ cuſtodes morantur, rati eum eſſe Amidam, qui à Biſerta rediſſet. Nam Abdamelech fœlici dolo totam faciem linteis ſudarijs inuoluerat, Pœnorum more, qui eo uelamento uti ſolent, ut ora à ſolibus puluereq́; defendant. Eo cognito attoniti cuſtodes, quum ad arma diſcurrerent illico trucidantur, unuſque ante alios aduerſari auſus primæ cuſtodiæ præpoſitus Nanſerhalla, natione Siculus, confoditur, atque ita Abdamelech deterritis cæteris, & nihil præ metu ſe commouentibus, admiſsáque in arcem Tunetanorum ciuium manu, rex ſalutatur. Is ante omnia Sehitem puerum cuſtodiæ tradit, & in eandem formulam Touarri tributum pollicetur, qua Muleaſſes à Cæſare regnum accepiſſet, eíque in partem ſtipendij aureorum nummûm ſex milia dinumerat. Nec multo poſt in lethalem incidit morbum, & ut diuinantium mathematicorum fidem impleret, trigeſimoſexto imperij die uita excèdens regio funere elatus eſt. Potentiſsimi autem amicorum & Tunetani principes obnixè fauente, cohortantéque Touarre, Mahometem filium, annorum ferè duodecim regem crearunt, eíque ſtatim adhæſere qui ætatem eius regerent, muneraq́; rerum publicarum ex arbitrio obirent, Abdalages Maniphætes, qui interfecti Temtis erat frater, & qui tum erat Meſuar Abdelchirinus, quæ uox ſeruum exprimit liberalem. Secundum hos Scyriffus Mahometanæ peritus legis, ex Bugæa origine Maurus, & Ioannes Perellus ex equitum Rabatinorum ordine, patria Tarentinus. His cuncta parebant, ſed Abdelchirinus intempeſtiuæ probitatis atq; prudentiæ conſilium coquens, quum diceret Tunetanę ciuitati nequaquam puero rege eſſe opus, ſed ſtatæ ætatis maturíque ingenij uiro, qui alienis conſilijs circumduci non poſſet, exitium ſibi citò peperit. Excogitans enim quónam modo regiæ ſtir-

pis regem efficeret, fruſtra circumſpiciens, nec conſilium maturè explicans, præoccupantibus collegis eſt interfectus ea crudelitate, ut nec propinquis eius nec clientibus parceretur. Eo ſublato cæteri, quos diximus, ſummę potentiæ uerę́q; tyrannidis triumuiratum condiderunt. Sed Perellus gynæceum inuaſit, quod ei tanquam profeſsione Chriſtiano tum licebat, & in libidinem effuſus Amidæ concubinas ad unam omnes conſtuprauit, ſingulari cum dolore Amidæ, qui Tuneto excluſus, errabundusq; ad Leptim, atque inde nauigijs ad Sceccum Gyrapolitanum Mœnicis peninſulæ regulum confugerat, paſsim ab omnibus opem implorans ad repetendum regnum, quod à nefarijs hominibus ſumma perfidia occupatum indignißimè uaſtaretur: quum regi puero impotenter atque improbè dominari, quàm ei ſyncera fide in adminiſtranda Republica adeſſe mallent. Hæc eadem uera eſſe Tunetani ſentiebant, querebanturque de Abdelchirini morte, qui optimatum princeps, paterque patriæ, à perditiſsimis hominibus nefariè fuiſſet interfectus, neque pati poterant ciuitatem gubernari à triumuiris, qui nullum auaritiæ libidini atque ſæuitiæ modum imponerent: quorum dominatu, ſi regis pueri maturior ætas foret expectanda, creſcēte indies licentia, multo durior ac acerbior euaſurus crederetur. Dum eo modo Amida notos ſibi adiens, & à ſingulis auxilia poſtulans, ciuitatum erga ſe uoluntates excuteret, multisq; pollicitationibus nouas paſsim ſibi amicitias parare contenderet, Muleaſſes pedore carceris, & ſuæ calamitatis deformitate miſerabilis, à fratris filio rege impetrauit, uti arce egredi adireq; templum ſibi liceret Ameti Benaros, uiri olim ſanctiſsimi, quod apud Afros in urbe Tuneto aſyli inuiolabilis nomine auguſtiſsimū habetur. Nec diu poſt, quū Bernardinus Mendocius, Hiſpanicæ claſsis præfectus, ad Guletam applicuiſſet, expetēte Touarre, è templo ad ſtagnum, atq; inde nauigio ad Guletam perductus eſt, ut conſultationibus intereſſet, quibus arma aduerſus Amidam, totiusq; eius oræ Turcas pararētur. Muleaſſes antea Tunetanorum ſibi ualde infenſorum gladios effugerat, mulierculæ inopis miſericordia ſeruatus, quæ eū anili pietate in ſcrobe multis allij ſertis coopertum aduerſus quæritantes abſcondiſſet. Nec minore quoq; ſalutis ſorte mortem effugit, quum opportunè ad Guletam eſſet aduectus, quando ei Amida uir ſæuus, qui mox Tunetū repetijt, uel in auguſti templi aſylo, uti ipſe referebat, minimè eſſet parſurus. Muleaſſes paulo antè filiā nomine Meluccam, quæ uox Angelam exprimit, Touarre auſpice puero regi, uel improbantib. Tunetanis, deſpōderat. Ea res ciuium animos ita exacerbauit, ut Amidam euocare literis, nuncijsq; accerſere maturarent, quibus ille confiſus, ne occaſioni iam planè ſuo arridenti uoto deeſſet, è Gyrapoli profectus, biremibus Turcæ prædonis, cui debilitati cruris uitium Cladi cognomen fecit, Leptim aduehitur, atque inde coacta equitum manu Tunetum peruenit: tanta celeritate, ut regi puero uix euadendi, & ſcapham coſcendendi ſpatium daretur, cunctáque ei paterent, nec quiſquam arma corripere, aut hiſcere auderet. Primùm omnium Amida Perellum è latebra erutum omnibus tormentis excruciat, abſciſsisq; uirilibus, uiuum in foro comburi iubet. Nec Perello animi conſtantia defuit, quum oblato uitæ munere adduci non poſſet, ut à Chriſtiana religione deficeret. Nec multo poſt, quæſtione habita, Maniphætem, quem Abdamelech crearat, interficit, atque item urbis prætorem, & ſecundum hos ex ordine Rabatinorum circiter quadraginta, quorum cadauera rex inhumanæ feritatis laceranda canibus obiecerat,

obiecerat, aliàs ſolitus in vivos etiam homines mordaces moloſſos, diuturnaque fame, ut aſperius ſævirent, efferatos immittere. In eo quoque ſupra crudelitatem inceſta libido vehementer efferbuit, quum nec ſorori quidem parceret, & in omnem ſexum, ubi forma ad genium reſponderet, improbiſsimè debaccharetur. Cæterùm Muleaſſes nòn diu apud Guletam ſubſedit, ut ipſe aiebat, Dovarris avaritia graviter offenſus. Querebatur enim ab initio depoſitam apud eum regiam gazam nequaquam integra fide tam iniquè à Fortuna mulctato redditam fuiſſe, pretioſæq; ſupellectilis partem cum inſignibus gemmis, certoque auri pondere ſibi miſero iniquiſsimè ſurreptam. Quum autem eius contumeliæ notam Tovarres pluribus argumentis diluere properaret, eò res eſt perducta, ut Tovarres ab rege furti & peculatus apud Cæſarem reus efficeretur, & uterq; in Germaniam contenderet. Verùm Cæſar ad æquitatem facti controverſiam adducens, compoſita potius quàm dijudicata lite eo exitu utrumque dimiſit, ut Tovarres ex Guletæ præfectura detractus ſit: Muleaſſes verò in Siciliam perduceretur, publico Siculorum ſumptu alendus. Filius autem eius Mahometes, qui obſes fuerat, ad ulteriores Numidas Lentigeſiæ aviæ propinquos, ut fraterni imperij ſucceſſum tutus ab inſidijs expectaret, avijs itineribus confugit. Quum ex itinere Muleaſſes Romam veniſſet, exciperetur que convivio ab Alexandro Farneſio Cardinale, ità ſe ad varias percunctationes humanum facilemq; præbuit, ut inſigni cultus & geſtus gravitate veteris Fortunæ maieſtatem tueretur. Nam ab elati ingenij more Barbaris inſito, deductus ad Pontificem nequaquam maiorem honorem impendit, quàm ut ei genu tantùm oſcularetur, & qui oculorum orbes lintea vitta occultatos gerens nihil intueretur: obſtipa tamen & erecta cervice regiæ ſuperbiæ inſolentiam referret. Ab eo demum narrante multa literarum memoriæ digna, de recentibus bellis, Punicisque rebus & inſtitutis didicimus: & quum non ineptè de philoſophia ſermones illati eſſent, quanquam per idiotas interpretes colloqueremur: perſpicuè tamen eum Averrois ſtudioſum, & ſectatorem diſputando deprehendimus. De natalibus autem ſuis ità diſſeruit, ut Chorreæ familiæ nomen, ex qua ipſe præalto ſtemmate natus eſt, ad Homarem, Mahometis pſeudoprophetę conſanguineum atque diſcipulum referret: cuius ſtirpis Tunetani reges, nihil interciſa, aut alieno ſanguine depravata ſerie, per noningentos ſupra quinquaginta quatuor annos regnarint. Propterea affirmabat Tunetanum regem, auguſtiore cognomento, appellari Emir Mumenim, hoc eſt, in religione optimè credentium principem. Memorabant autem familiares eius, neminem ei virtute equeſtri, peritiaque armorum poſſe comparari, quum ex adulatione iactarent eum, quod ad venatoriæ artis decus pertineret, non multis ex quo imperaſſet annis, ducentos amplius iubatos leones in ſylvis equeſtri lancea confixiſſe, quorum tergora ſiccata repletaq; paleis, ad imaginem vivorum, teſtimoniumque virtutis, tanquam decora, proximaque militiæ honeſtiſsimæ exercitationis trophæa, in peramplis hortorum porticibus ſpectarentur. Quibus de cauſis Muleaſſes tam ſævo diræ calamitatis infortunio prorſus indignus nobis etiam videri poſsit. Eodem hyemis initio, quo Muleaſſes ab adverſa Fortuna acerbiſsimè mulctatus eſt, & Barbaruſſa Niceæ arce nequicquam oppugnata ad Tolonem in hyberna conceſsit, Franciſcus rex à Belgico bello honeſta cum laude reverſus, quòd Landreſiano præſidio opem fortiter attuliſſet, productaque acie Cæſari maximis gentium ferè om-

nium aucto copijs, pugnæ poteſtatem feciſſet, nova copiarum ſupplementa in Italiam miſit, ut amiſsi Montevici detrimentum Buterius novo auſu reſarciret. Iam enim Hipporegiam tormentis adortus, eò præſidium Cæſarianorum adduxerat, ut proſtrato muro ægerrimè Gallorum impetum ſuſtineret, & deditionem brevi facturum videretur. Sed adventu Anghiani, novi ducis ex Gallia, Buterius quum ab eo ceſſare, opperirique ſe iuberetur, cum recentibus ſcilicet copijs appropinquantem, ut prælio & expugnationi urbis intereſſet, indignabundus ita impetum repreſsit, ut hoſti ad erigendos novos aggeres, confirmandosque animos ſpatium daret, & partæ propè victoriæ deeſſe mallet, quàm eius propè confecti negotij laudem cum adoleſcēte imperatore communicare. Is erat regiæ ſtirpis è Borbonia familia, quem Maſsiliæ Barbaruſſam excepiſſe docuimus, cui Buterius vetus miles, & dux ingenio turbido, nihil præter honoris nomen militiæ concedendum exiſtimabat, amiſſæq; proinde victoriæ eventu malignè lætaretur, quā ille importuno imperio, iuveniliq; libidine interpellaſſe videri poſſet. Hoc enim ingeniorū habitu, & tum, & ſæpe alias Galli duces inter diras obtrectationes bella adminiſtrare ita erant ſoliti, ut rempub. poſt privatum decus facilè haberent: neq; ob id pœnam à mitiſsimo rege vererentur. Galli etiam per eos dies Creſcentinum oppidum tormentis quaſſatum, & Deſannam, ſanctiq; Germani vicina oppida, Cæſarianis ademerant, magno cum dolore Vaſtij, qui fruſtrà diu poſtulata à quæſtoribus Inſubrum pecunia, ut novas conſcriberet cohortes, imparatus, inferiorq; multis rebus per hyemem bellum gerere cogebatur. Proceſſerat tamen Novariam uſq; quantis potuit coactis copijs, ut provinciæ præſidio foret. Nam Galli intra Montisferrati, & Sabaudiæ ditionis fines ſe intulerant, & circumſeſſuri Carinianum oppidum, quod eſt iuxta Padum poſitum, videbantur. Id Vaſtius paulo antè occupatum (ut diximus) validis aggeribus munierat, præfeceratq; ei Pyrrhum Stipicianum ſummæ virtutis atq; conſtantiæ virum. Ei autem aderant Fœlix Archius, cum Germanorum cohortibus tribus, & Michael Hiſpanus, cum totidem Hiſpanorum vexillis: congeſtisque omnis generis commeatu Gallorum impetum expectabat, quòd ſummæ opportunitatis eſſet id oppidum ad gerendum bellum adverſus Gallos, qui obiectu eius munitiſsimi loci magnopere tardabantur, ne ulterius proferrent vires, & liberius reliqua oppida tentarent. Gaudebat Vaſtius acceſsione eius oppidi multis de cauſis, eaque præcipuè quòd amiſsi ſuperiore anno Claraſchi par detrimentum hoſtibus rependiſſet. Itaque obſtinatis animis, & Vaſtius id tueri & Anghianus obſidere, atque recipere contendebāt, tanto ſtudio, ut Anghianus longam obſidionem inſtitueret, caſtris in conſpectu hoſtis poſitis, & Vaſtius è Germania in auxilium duas legiones accerſeret. Tota namq; utriuſq; imperij, exiſtimationisq; ratio in eius oppidi defenſione, expugnationeq; poſita erat: ſic ut pleriq; facilè prædicarent, uti mox evenit, eam contentionē univerſæ pugnæ caſum allaturam, quod antcà per octo annos inter perpetuum gerentes bellum nunquā accidiſſet. Proinde futurum ut una inſigni pugna diuturno bello, intolerandisq; miſerorum incolarum calamitatibus finis imponeretur. Iam plures menſes Pyrrhus obſidionem atq; inediam fortiſsimè ſuſtentarat: ſic ut præſidij lectiſsimi milites ab inopia rerum, extremaq; deſperatione auxilij de eruptione cogitarent. Sed eos Pyrrhus animo corporeq; ad perferendas totius inopiæ difficultates paratiſsimus, blandis honorificisq; alloquijs in

offi-

officij continebat, quum nullam edendo prælio, ſi erumperent, occaſionem ad victoriam oſtendi differeret: proindeq; eum conatum felici eventu carituturum: quoniam Galli nequaquam temerè, uti aliàs, ſeſe circumvallaſſent, multiſq; tormentis atq; equitatu eſſent inſtructi, ſperarentq; ſine ſanguine victoria potiri: quando etiam ab oppugnationis cõſilio propter mirificos aggeres, præſtantiſq; præſidij opinionem, non ineptè diſceſsiſſent. Neq; demũ de Vaſtij ſtudio diligentiaq; eſſe dubitandũ: eum enim & ſuæ laudi, & publicæ cauſe, totq; militum obſeſſorum ſaluti magnificè atq; impigrè ſatisfacturum. Propterea æquis animis vini deſiderium tantiſper ferrent, & his, quorum copia ad huc ſupereſſet, vitæ alimentis cõtenti eſſent: poſtquam viri fortes non ad furfures tantũ, ſe ad inuſitati generis cibaria, pro cõmodo principum, peculiariq; ſua laude aliquando deſcendiſſent. Ea quoq; erat Pyrrhi comitas externis iucunda militibus, ut vini lagenas, quas ſibi expetenti Anghianus hoſtis humanitatis cauſa duo mittebat, nequaquã ſibi reſervaret: ſed viritim præfectis atq; ſigniferis quadam parvi calicis libatione, quòd pleno potui non ſufficeret, hylariter diſpartiretur, Germaniq; vel natura vini appetentes, patientes & iucun dè puteali aqua ſitim lenirent, & cuncta obſidionis incommoda prius ſe fortitèr perpeſſuros, quàm indignum quicquam vetere gentis conſtantia de deditióne auribus admitteretur, per centuriones atq; ſigniferos confirmarent. Vaſtius quoque eorum animos per literas, quum ſpeculatorum facultas dabatur, bonæ ſpei implebat, ſalutémque totius præſidij, & ſingulorum præfectorum decus ſummæ curæ ſibi futurum pollicebatur. Eo tempore Cæſar veteribus ſuis innixus conſilijs, ingens agitabat bellum, quo Galliam ineunte æſtate invaderet, experireturque maioribus coactis viribus, an Franciſcus rex elici pertrahique poſſet ad ſummam dimicationem univerſæ pugnæ, in ſpem ampliſſimæ victoriæ, quã ſibi nuper ad Landreſium propoſitam, è manibus elápſam fuiſſe iudicabat. Hoc ut aſſequi poſſet aſsiduè dabat operã per legatos, ut Henricus Britanniæ rex in Galliam maturè traijceret, ſuopte ingenio, & more gen tis Gallico nomini infenſiſsimæ magnopere concitatus. Cum eo namque ita fœdus percuſſerat, ut Galliæ regnum certa conditione cum Anglis partiretur. Tantùm enim Cæſaris odium valebat adverſus Gallos ab avorum uſq; memoria conceptum, ut graviſsimarum offenſionum ex repudiatæ adactæq; ad necem materteræ penitus obliviſceretur; nec iniquum, & fide ſua indignum exiſtimaret, ad contumeliam Pontificij nominis, cum eo rege fœdere coniungi, qui propter everſa ſacra, deſpectamque & convulſam Romani Pontificis exiſtimationem, Chriſtiano iure anathemate à Romano ſenatu fuiſſet damnatus, ipſo præſertim Cæſare id orante poſtulanteque, quum ſe in Britanni regis gratiam nunquam rediturum iuraſſet, niſi Pontificiæ dignitati Henricus ſatisfaceret, & ad veteres ſacrorum ritus, priſtinamque Romani Pontificis authoritatem ſe conferret. Quod autem erat reliquum, aſsiduè invigilabat, ne Germani milites Gallicis ſtipendijs allecti in Galliam tranſirent; propoſitis edictis, atrocibusque pœnis, his qui id auſi, deprehenſique eſſent. Pari diligen tia pagorum Helvetiorũ principes aggrediebatur promiſsis atq; muneribus ut Gallorum delectus in conſcribendis cohortibus impedirent, aut retardarent, quando in eius gentis auxilijs ſalutem Galliæ poſitam eſſe proſpiceret; quæ Germanicis legionibus tanquam exæquata virtutis opinione opponi poſſent. Ne verò Italiam negligeret, ipſumque præſertim Mediolanum novis

Anghiani copijs ad prædam expoſitum, Neapolitanosque Barbaruſſæ claſsis reditum extimeſcentes: duas Germanorum legiones in Italiam miſit, quibus iniunctum eſt, ut Vaſtio operam præſtarent: ac demum ſi ita uſus poſceret, mari Neapolim deveherentur. His præerant duo Scaligeri proceres, Chriſtophorus, & Brennor, qui ſtirpis veterum Veronenſium principum eſſe dicebantur. Harum ſpe legionum confiſus Vaſtius, quòd erant ex delectu Vindeliciæ, Baioariç, & Norici, ſplendentibusq; thoracibus & galeis Mediolani fuerant inſtructi, è Vercellis Aſtam ſe contulit, & magnum inde ſarcinariorum iumentorum uſq; à Mediolano, agreſtiumq; carrorum numerũ contrahi iuſſit, quibus magna vis inſtituti & anteà parati commeatus omnis generis, Carinianum ad obſeſſos conveheretur. Et quanquam non multi apud ſe eſſent Hiſpani, nec plenæ admodum eſſent veterum Germanorum cohortes, quas Baro Seiſnechus ductabat: tamen non deterrebatur quin prodiret, confirmatus præſertim Italicis cohortibus, quæ amplius ſex millium militum numerũ implebant, eorumq; magna ex parte ſclopettariorum, qui aſſueti, inveteratique perpetuis Subalpini belli expeditionibus, egregiæ exercitationis opinionem fuerant conſecuti. His omnibus præerat Robertus Sanſeverinus, princeps Salernitanus, cui adiutor, & propè magiſter à Vaſtio fuerat attributus Cæſar Maſsius, è Neapoli vetus peditum præfectus, quo nemo plura ſtipendia meruerat, quum per triginta annos Cæſari integra virtutis & fidei fama operam navaſſet. Vna tantùm Vaſtius angebatur equitum paucitate, infirmitateque, cum vix ſeptingenti galeati recenſerentur; qui etiam levis erant armaturæ, comparatione Gallorum equitũ, apud quos iuſti roboris cataphractorum alas eſſe didicerat: quarum impetum Cæſariani apertis in campis nequaquam laturi viderentur: ob id præcipuè, quòd illuſtres aliquot iuvenes, quorũ principes erant Vidamius, ſummo loco in Carnutibus natus, & Aſſeius Arvernus, Galeoti totius Galliæ tormentorum præfecti filius, pugnæ ſtudio è Gallia hortatu regis in caſtra veniſſe, ſecumq; adduxiſſe plures eximiæ alacritatis equites, exploratum habebat. Quibus de cauſis coactus eſt confugere ad Coſmum Medicem, implorando ut ſibi in tanto periculo, tantaq; exiguitate temporis novos conſcribere milites nequeunti, ab Etruria equites ſubmitteret. Coſmus tametſi cavendum ſibi ab inſidijs exulum, quas adverſus ſe parari audiebat, & tuendam à Barbaruſſç impetu maritimam oram arbitraretur, quando aperto iam Vere Barbari ad navigandũ idoneum tempus habere viderentur: Cçſari tamen, cui ſumma omnia debebat officia, & Vaſtio çqua poſtulanti, communi in rerum diſcrimine deeſſe noluit, miſitq; Rodulphum Baleonũ, Malateſtæ filium cum inſigni ala veteranorum equitum: cuius acceſsione Vaſtius adeo lætatus eſt, ut in ſpem veniret confirmandi equitatus ſui, experiundæq; prælij fortunæ, quum peditatu ſuperior, aut certè par tutò confligere ſe poſſe ſperaret. Nam eo animo hoſtes, duce Anghiano, apud quem erant periti atq; acerrimi duces Termeus atq; Buterius, ad villam Stalloniam caſtra poſuerant, ut Vaſtium illac pertranſire conantẽ, iuſta edita pugna adorirẽtur. Erant nonnulli, togatiq; præſertim qui pugnæ caſum Cæſarianis, tanquam minus neceſſarium, omnino vitandum eſſe prædicarent, ob idque ducendum quoquomodo bellum, ut Gallorum fervidæ gentis impetus, non collatis in aciem viribus: ſed uti ſæpe aliàs, ſpatio & mora, levibusq; prælijs frangeretur: nec tamen adverſas, quæ ſummæ erant in negotio, difficultates explicarẽt; ſic ut Va-

ſtius ea tanquam vetera, & in præſenti rerum momento parum opportuna apte refelleret, atque eas quæ aliter evadi nequirent, fortiter audendo ſuperandas eſſe demonſtraret. Nam prætérquam quòd réceptus omnis, ſegnisq; cunctatio ignominię & durißimi exitus pericula ferrent, triplex etiam incommodum, quod immineret, eum magnopere de ſummæ rei eventu ſolicitum reddebat, hortabaturque ut ſuſcepti conſilij propoſitum teneret. Primum erat pecuniæ inopia, inſtantibus iam ſtipendijs: quando per menſarios curata Genuæ vel magnis uſuræ impendijs ægerrimè repræſentaretur, nec quæ erat Inſubribus imperata, tanquam ab aſsiduè expilatis, facilè exigi, & comportari poſſet: ſicut non temerè timendum foret milites poſſe dilabi, qui ſine ſtipendijs, propinquo præſertim valido hoſte, contineri non poſſent. Secundū poſitum erat in ſalute tot fortiſsimarum cohortium, quæ cum Pyrrho, cui propter datam fidem deeſſe non poterat, extremum vitæ ac exiſtimationis diſcrimen ſe adire, literis & varijs ſignificationibus oſtendebant. Poſtremum erat defecturi citò commeatus timor. nam ex continua pluvia, durisque ſubvectionibus per lutulenta itinera, penuria adeo creverat, ut paratus ad ſublevandos obſeſſos commeatus in alimenta præſentis exercitus abſumeretur. Porro apud Gallos cuncta erant paratiora, & rerum omnium opulentiæ pleniora. Nam Anghianus, quanquam adhuc imberbis imperator, veterum ducum ſuorum conſilia ſecutus, Carinianum duplici foſſa, perpetuaque munitione circunvallarat, binos in Pado pontes ſtatuerat, lunatisq; aggeribus utraq; pontium capita munierat, per quos quotidiana omnis generis comeatus copia nuſquam impeditus utebatur, & ad villam Stalloniam, qui eſt vicus ultra Padum, poſitis caſtris, atque his aggere & foſſa permunitis (ut ſuprà diximus) hoſtium adventum expectabat. Erat in conſpectu Carinianum, intercedente Pado: ad dextram relinquebatur Carmagnola oppidum, & ad lęvam Montecalerium, quæ Gallicis præſidijs tenebantur, ita ut Cæſarianis inter caſtella præſidiaque hoſtium ab Aſta moventibus, iter eſſet habendum. Interim Vaſtius miſſo ad Montemclarum Salernitano cum Italorum cohortibus, quum illac ſe tranſiturum ſimularet, eo non multo poſt revocato, ad lævam per ſuperiora verſus Summaripę oppidum exercitum duxit, eodemque die Montatam caſtellum, quod ex itinere occuparat, pervenit: ratus ſe poſtero die Summaripam, tertio Caſalem, quod appellatur Craſſum: quarto Carinianum omnino perventurum. Cuius ſuſcepti itineris rationes diſertè explicabantur, quod ſuperioribus locis Padum vado tranſire, eoque itineris flexu Tranſpadanos hoſtium commeatus intercipere, & ſi hoſtes ſupervenirent, erumpentis præſidij certiſsima ope, ancipitique acie incluſos, aut avertere, aut profligare ſoluta obſidione ſperabat. Verùm hæc vel appoſitè conſulta Fortuna irriſit, uti impotens bellicarum rerum pro libidine gubernatrix. Nam cœlum denſa nube turgidum, tantam vim imbrium iter habenti ſuperfudit, ut rivi agrorum dudum ſine aqua in ſpeciem amnium atque torrentium intumeſcerent, itinera præalto obſita cœno carrorum rotas devorarent, equi tenaci luto ſemihauſti ad inceſſum cogi nequirent, & milites amiſsis calceis ægrè eluctando madefacti, iniquitatem itineris, nec deſinentem cœli iniuriam deiectis animis non perferrent. Augebat tanta incommoda commeatus propè imminens deſperatio. Nam aſsiduo imbre infuſus humor, cruda pariter & cocta cibaria corruperat, tam fœdo, triſtique incommodo, ut milites quatuor dierum cibaria ſecum

ferre iuſsi, cum publica tum privata alimentorum iactura magnopere turbarentur. Tum verò Vaſtius fruſtrà indignari infeſtæ Fortunæ, ab Aſta novi commeatus ſupplementum adduci iubere, conſolari paſsim milites, ut id pluviæ detrimentum conſtanter ferre, & non dubiam cœli ſerenitatem ad victoriam expectare vellent. Interim per Salernitanum Italicasque cohortes caſtellum Sancti Stephani expugnari iubet, gravioraque duo tormenta ibi deponit, quòd ea, propter iniquitatem itineris, vel duplicatis equorum & boum iugis perduci non poſſent. Cunctis difficultatibus remedia quæ ferri poterant, diligenter adhibet, & cohortando milites ſpe prælij atque victoriæ implet. Non deerat peritus locorum Viſtarinus, qui è Cherio per Federicum Dovariam Vaſtium hortaretur, ut omiſſa priore via, ad ſe iter converteret, quòd Sanctanna amnis facilè vado ſuperari, & Cherij ampliſsimo oppido exercitus aliquantiſper recreari poſſet: indeque apparatis pontibus, obſeſsis opem ferendi, & ſi hoſtis ſeſe offerret æquiore conditione confligendi facultatem eſſet habiturus. Iam deſignati itineris quartus effluxerat dies, quum Montata nondum exceſsiſſet, graviſsimis atque inopinatis rerum caſibus retardatus. At Galli de conſilio itinereque hoſtium non inani coniectura iudicantes, è villa Stallonia, ubi aliquandiu conſederant, motis caſtris, ut hoſti propinquiores eſſent, ad Carmagnolam oppidum ſe contulerunt, intentique & cuncta explorantes, ad omnem pugnæ occaſionem corpora atque animos pararunt. Sequenti die Vaſtius, quum ſol vel ambiguus cœlum ſerenaſſet, uti ſtatuerat, iter à Montata ad Summaripam direxit. Ipſe ad dextram cum manu equitum ad Stallonia caſtra unde hoſtis diſceſſerat, & ad Carmagnolam uſque luſtrando loca provectus, reperit hoſtes contra conſuetudinem ad levia certamina elici non poſſe, eosque tormentis tantùm inſtructos in muro conſiſtere. Excepit tamen duos milites fortè vagos, à quibus eadem, quæ de hoſtibus antea didicerat, certius cognovit: paratum ſcilicet eſſe Anghianum prælio decertare, eumque ornatiſsimo abundare equitatu, quo ſe certis rebus parem, hoſti ſuperiorem, & denique victorem evaſurum confideret. Vaſtius interea, quod magno uſui fuit, ex itinere Cereſolam vicum à præeuntibus occupari iuſsit, eique Guterium Cheſadam corporis cuſtodiæ præfectum cum ducentis ſclopettarijs præſidio impoſuit. Et quanquam ad Summaripam, quòd magnopere cupiebat, pervenire contenderet: Cereſolæ tamen neceſſariò caſtra ponere coactus eſt, quòd Germani tardius ſubſequerentur, propter tormenta, quæ niſi difficili magnoque conatu pertrahi non poterant, & Hiſpani ad poſtremum agmen relicti, ingruente iam nocte, redintegrataque pluvia, à reliquis longè abeſſent, ac Salernitanus Italos, varijs atque duriſsimis afflictos incommodis, extremaque laſsitudine fatigatos adduxiſſet: quibus omnibus ſi Summaripam petere vellet, vallis frequenti aquarum voragine & alnis, multisque huiuſmodi arbuſculis impedita, per tenebras erat ſuperanda, atque eo incommodius, quòd niſi valde anguſtos & raros aditus ab agreſtibus ſubdita materia conſtratos tranſituris præberet. Vltra eam vallem paulo antè extraordinarij recentioresq; Itali levis armaturę proceſſerant, ductante Cæſare Maſsio, cœptisq; & protractis levibus prælijs propinquo hoſti ſpeciem præſentis atq; inſtructi Cæſariani exercitus fecerant, ſic ut Galli qui denſa acie incumbebant, aliquandiu ſuſtentati atq; repreſsi, tranſeundæ vallis conſilium abijcerent, quã ſi tranſiſſent, Cæſarianis profectò magna & certa

clades

clades erat expectanda, uti poſteà Vaſtius animadverſo diſiuncti imparatiq; exercitus ſui periculo, confeſſus eſt. Is poſtero die à Cereſola diſcedēs cunctum exercitum tormentaque traduxit, ſic ut diſtincta ſuorum agmina adventanti à Carmagnola hoſti, patentibus in campis oſtenderet, & per levem Italorum armaturam pugnam accendi iuberet. Nec defuerunt oblatæ pugnæ Gallorum duces, qui ſe alacriter ad committendam pugnam accinxerant, eam multo tubarum clangore depoſcentes. Iam utrinq; levis armatura diſperſo tumultuarioq; certamine pugnaverat, quū fortè Itali tormēta duo audacius in aciem producta Gallis ademerunt, indeq; clamor ingeminatæ victoræ ſublatus eſt. Tum verò Anghianus univerſas copias hoc ordine conſtitutas promovit: in media acie Vaſcones, & reliquos Gallici nominis veteres pedites optimè armatos, decoro cultu criſtisque fulgentes, ita collocarat, ut eis Helvetiorum iam pridem Subalpino bello inveteratorum, validam manum applicaret, quibus tota frons latè extenſa & æquata certo ſubſidio firmabatur. Dextrum cornu Helvetijs, qui nuper advenerant, inſigni animorum ardore pugnam poſcentibus attribuit. In ſiniſtro autem cornu conſtitere Gruerij non multi uſus, & ſubagreſte militum genus. Hi erant ex regionibus, quæ ad Loſannam & Genevam, Lemanumq; lacum pertinent, Helvetijs Bernenſibus & Sedunis finitimi. His admixtæ erant Italicæ exulumq; præcipuè Inſubrū & Allobrogum, Subalpinorumq; aliquot cohortes, acies quidem magna multisq; vexillis conſpicua: ſed quę ex tyronum magna ex parte diverſa utentium lingua, & tumultuarijs delectibus conflata, nullam propè certæ virtutis, aut firmi conſenſus opinionem præberet. Triplicem peditum aciem, triplex equitum agmen diſtinguebat: nam intervalla, quæ relicta erant inter utrunq; cornu, & mediam aciem, diviſi per alas equites occupabant. Inter hanc & Helvetiorum phalangem conſtiterat Thermeus, apud quem erat tota vis levis armaturæ equitum, unius cataphractorum alę præſidio confirmata. Buterius cum reliquo equitatu Grueriorum apertum latus tueri iubetur. Ex adverſo Vaſtius hoſtium ordines conſpicatus integram Germanorum phalangem, quam invicti roboris exiſtimabat, mediæ hoſtium aciei, ipſisq; Vaſconibus oppoſuit, eo ordine, ut in prima fronte Aliprandum Madruccium Tridentini Cardinalis fratrem, ipſo id ad decus depoſcēte collocaret. Nam ſuperioribus etiam diebus generoſus, & egregiè pugnax iuvenis alacriter fuerat profeſſus, ſe Helvetios, quorum impetum nequaquā imperitè Vaſtius vereri videbatur, cum ſua tantū legione, quæ trium millium ſummā non implebat, invaſurum & ſtrenuè proſtraturū. Secundū eum Scaligeri fratres vexillis in mediam aciem collocatis ſuas cohortes confertis ordinibus ductabant. Cornu dextrum Gruerijs oppoſitum, Hiſpanis concedit, ſic ut his ſtatariæ militiæ quinq; Germanorum cohortes duce Seiſnecho adiungeret. In ſiniſtro Italos omnes conſtituit, iuſsitq; ut ſeſe in tumulum, qui à modica valle leniter exurgit, ſenſim tanquā in æquiorem locum erigerent, nec inde ſe commoverent, ne inordinati ab Helvetijs, qui erant in adverſo loco, uti diſciplina impares funderentur, ſed perſiſtentes in acie Salernitani & Maſsij iuſsis obtemperarent, & uti ſors pręlij depoſceret, per ſclopetarios operā præſtarent. Philippus Belga, Lanoij filius, qui toti pręerat equitatui, eo ſpatio, quod inter Germanos & Hiſpanos intererat, conſiſtere eſt iuſſus. Idem ut faciat Baleonus, Thermeo oppoſitus, iubetur. Præcipit autem Carolo Gonzagæ, ut Buterianos contra inſtructos diligenter obſervet & invadat,

Eo modo conſtituta directaque utrinque acie, & diſploſis utrinque tormentis, ſigna cecinerunt, appropinquareq; acies cœperunt, inter quas magno cum periculo volitantium undique pilarum & glandium Vaſtius obequitans, collustrando cuncta oculis Germanos ſegnius quàm volebat progredi animadvertit, ſic ut propius accederet, & præfectos ad intendendum gradum comiter hortaretur, in vultu Scaligerorum fratrum deprehendit non dubia, ab inuſitato triſtique pallore, lethalis metus indicia. Proinde converſus ad familiares Scalengũ, Landrianumq;, & Saiavedram, qui eum ad excipienda reddendaque per acies imperia ſequebantur: Deus, inquit, magnus hoc omen avertat, & uti maximè indigemus, hodie præſenti numine nobis adſit, poſtquam in his Germanis, in quibus tota ſpes & ratio parandæ victoriæ poſita eſt, quod anteà nuſquam accidit, præſente provocanteq; hoſte ad dimicandum nullam alacritatem conſpicimus. Primi omnium accepto pugnæ ſigno, quod Vaſtius ſuorum hortatu dederat, Thermei & Baleoni equites concurrerunt, uſque adeo gravi impetu, ut multi utrinque ſternerentur, magnoque ardore poſt abiectas haſtas clavis atq; mucronibus res gereretur. Ibi Thermeus, quum in pedites Italos procurriſſet, ab his repulſus, vulnerato & cadente equo, à tyrone pedite capitur. Baleoni autem ala, quæ numero equitũ erat inferior, quanquã virtute præcelleret, cataphractorum invadentium vim ſuſtinere non potuit, ſic ut multi in eo peracri congreſſu, in hiſq; Iulius Actius, tyranni Tudertis filius caderent, ipſeque Baleonus ſuffoſſo, & moriente equo oppreſſus vix eriperetur, & pedes & ſaucius ad Italos pedites ſe reciperet. At in altero cornu Fortuna ludo quodam prælij eventum alternare ſolita, Hiſpanis & veteribus Germanis arridere viſa eſt. Nam Raimũdo Cardonio & Seiſnecho ducẽtibus, exporrecta ſclopettariorũ ala, quam manicã vocant, tanta vi Gruerios invaſerunt, ut eorũ aciem totam perturbarent, & in fugam verterẽt, ruſticaq; caſa, ad quã ſe applicarant, & aliquot tormentis potirentur, & alam Gallorũ equitum fuſis ſubſidio miſſam cruenta conditione perrumperẽt. Cecidêre in eo conatu Strochius, & Carolus Droſius, qui in eo cornu ſummã nominis authoritatem obtinebant. Aſſeius quoq; ſummæ ſpei iuvenis fervidius irrumpẽs: Germanicis haſtis ab ephippio deiectus, ex geminato vulnere triduo poſt interijt. Eo celeri quanquã incerto victoriæ provẽtu, Hiſpani accenſi animis, fuſos ad multum ſpatium perſecuti, ita procurrerunt, ut cædẽdo, capiendoq; ad Carmagnolam uſq; curſum intenderent. Eodẽ tempore Germani, qui humi procubuerant, ut tormenta vitarent, imperante Vaſtio conſurrexerunt, collectumque pulverẽ, quę eſt vetus & religioſa eius gentis cõſuetudo, poſt terga proiecerũt, quum ea cerimonia conciliari victoriæ numen arbitrarentur, promotiſq; ſignis haſtas inclinarũt. Aliprandus qui in prima phalangis fronte conſtiterat, paucis paſsibus extra aciem prodiens, Molem in Gallica acie ducem, inſignibus conſpicuum, manu ad ſingulare certamen provocavit. Nec detrectante Gallo ita concurrit, ut mutuis ictibus ora perfoſsi ambo corruerẽt, Mola quidem lethifera cuſpide ſupra oculum ad oram galeæ recepta, & Aliprandus gena uſque ad aurem perforata. Cadentibus itaque ducibus aſperum & maximè cruentum prælium à primis ordinibus conſertum eſt, quum utrinque robora lectiſsimorum militum & centurionum pro dignitate nominis & pro victoria dimicarent. Aliprandi aciem ardentius promotam, Scaligeri aliquanto lentius quàm oporteret, ſecuti ſunt, propter depreſsi & inæqualis loci impedimen-

pedimen-

pedimentum, quo neque hastæ æqua serie ferri, neque aptè cohærentes ordines densari poterant. Eodem temporis momento, quum inter utramque mediam aciem commissa pugna ardentißimè certaretur, Cæsariani equites sinistrum hostium cornu, ubi cum suo agmine Buterius ad procurrendum paratus & intentus videbatur, adorti sunt: alacri quidem, sed inani, & mox uti apparuit maximè incommodo & fœdo procursu: nam provecti ad hostilem aciem, nulla facta impreßione, nec inclinatis hastis sese in gyrum lunato cursu provolverunt, sive ut levem hostium armaturam equestrem extra cataphractorum subsidia ad pugnam elicerent, sive quòd aciem perpetuo rigentem ferro ipsi levius armati tentare non auderent, sive adducti incerta voce à Goito, ut dicebatur, præfecto edita, qua equos flectere iuberentur, quasi non collatis equorũ pectoribus, & conferta acie: sed per iteratos incursus & recursus, Maurorum more, cum cataphracto hoste foret dimicandum. Ea sese præter spem inflectentium species admirationem primò Gallis, & mox socijs non incertæ fugæ suspicionem præbuit: sicut repentè Buteriani terga vertentium valido procursu insequerentur, nec Cæsariani, clamante, increpitanteque Vastio, sisti possent, sed præcipiti cursu in transversam Germanorum phalangem deferrentur, eamque paululum post signa laxatam veluti adacto cuneo totam aperirent atque proscinderent. Quo casu Galli hisdem vestigijs in hiatum perruptæ phalangis insinuati, cunctos eius postremos ordines fœdè turbatos, quòd neque galeis, neque thoracibus, uti anteriores essent muniti, parvo negotio trucidarunt, quum latis & pr**ę**gravibus gladijs, quos à venatorijs cultris non absimiles suspensos ab ephippijs gestabant, integros inermium artus facilè detruncarent. Tum verò Helvetij, qui Italis erant oppositi, conspecta Germanorum fluctuatione & c**ę**de, neglectis omißisque Italis, ad Germanos infesta signa verterunt, utpote quos ab naturali odio veros propriosque hostes ducerent, nec Italos per cavum & inæqualem locum adoriri possent, & deletis opportunè Germanis partam fore victoriam iudicarent. Is repentè suscepti consilij casus non dubiam salutem Italis: Germanis verò certißimam attulit cladem. Nam sicuti illi armis & numero inferiores conspecta pr**ę**sertim suorum equitum fuga, Helvetiæ impreßionis impetum nequaquam diu laturi videbantur: ita Germani, qui à fronte Vascones & veteres Helvetios summa vi certantes constantißimè propellebant, invadentium ex obliquo Helvetiorum recentem vim sustinere nequiverunt, sicut à socio equitatu vesana & miserabili irruptione perturbati, & à nemine adiuti, quum in tergo à Gallis equitibus cæderentur, & in fronte urgente hostium peditatu amißis ducibus stratisque vexillis terga verterent, ad unum prope omnes interficerentur. Cecidére cum Scaligeris fratribus viri illustres, aut varijs militiæ honoribus clari, præfectique cohortium ante alios Vulcanus Fustembergi reguli filius, Michael Preusinger, in regenda ductandaq; phalange Brennoris Scaligeri legatus, & Antius Vrsus multorum stipendiorum fama notus, & præter hos Hildebrandus Tunnius, Balthasar Chaldesius, Iacobus Figer, Martinus cognomento Bursa, Adamus Bralius, & Baro Grinistenius. Aliprandus verò Madrucius multis vulneribus susceptis, inter suorũ & hostiũ cadavera semianimis repertus, in Anghiani potestatẽ devenit. Eam verò cladẽ meritò Germanis incidisse tanquã impijs, Lutheranęq; superstitionis piaculo damnatis, multi pr**ę**dicabant, quòd pridie, qui fuerat resurrectionis Dei Christi solennis dies, la-

cris intereſſe noluerint, talisque ſæpe, quum ad iactus levigata marmora quęritarent, in altariorum ſacratis menſis luſiſſent, & ligneam Chriſti ſervatoris ſtatuam diris contumelijs, & multo demum cœno conſpurcaſſent. At Itali ubi ſtrata phalangis vexilla, & equites iuſto curſu in fugam extentos conſpexêre, neceſſario & utili, uti mox apparuit, potius quàm honeſto conſilio ſubducere ſe in tutum reformidato victore, & per depreſſum, quem diximus locum: conſervatis tamen ordinibus ſe recipere cœperunt, nulla validiore hoſtium manu eos laceſſente aut perſequente: eoque modo ante mediam noctem Aſtam pervenerunt. Eò multo antè Lanoius cum ſuo equitatu integer applicarat: ſub occaſum verò Solis ipſe Vaſtius ſupervenit, quum ſclopetti glande per ferream ephippij frontem, ſupra genu vulnus accepiſſet, aliquotque clavarum ictibus colliſa caſside nequaquam hoſti cognitus, gladioque ſe defendens, è medio adverſæ pugnæ tumultu ſe eripuiſſet. Tum enim ſecus ac aliàs ſoleret, non imperatorijs inſignibus, ſed atro & mediocri ſagulo, ne facilè agnoſci poſſet, uſus fuiſſe dicebatur. Cur autem Italos Gallicus equitatus nec invaſerit, nec ſit perſecutus, hanc fuiſſe cauſam reperiebamus, quòd amiſſo Thermeo duce, ſeſe diſperſim ad opprimendum dextri hoſtilis cornu milites convertiſſent. Hiſpani enim Seiſnechanique Germani, qui Gruerios latè profligarant, longeque fuſos fuerant perſecuti, quum redirent, perfuſi navatæ fortiter operæ gaudio, ſociorumque ignari cladis, ſuſpenſis ſtupentibusque animis ad conſpectam ſtragem, in victores Gallos inciderunt, à quibus circunfuſo equitatu tanquam indagine clauſi, propè ſine vulnere capti ſunt, quòd viri fortes perditis rebus Fortunæ cedere, quam ſtulta exitialique pertinacia repugnare ſatius exiſtimarent. Ante alios ſeſe dedidit Raimundus Cardonius caſtrorum magiſter, eius filius qui cum Gallis, Gaſtoneque duce ad Ravennam improſperè conflixit, & cum eo Hiſpani clariores cohortium præfecti, Ioannes Beamontius, Ludovicus Chexada, Conſalvus Hernandius, atque Chevedius. Baro autem Seiſnechus oblato ſibi equo periculum evaſit: & Carolus Gonzaga, quum pedites turpiter effugere conſpexiſſet, ne id dedecus ſubiret in Gallos irrupit, deiectusque equo captus eſt. Pari etiam pudore, ſed iniquiore honeſti conatus ſorte accenſus Hercules Martinęgus, illuſtri loco Brixiæ natus, quum in confertam hoſtium aciem cum ala ſua ſeſe, uti Vaſtij alumnum decebat, vehementer intuliſſet, cum Attilio fratre interfectus eſt. Pugnatum eſt ad Cereſolam poſtridie Idus Apriles, quarto & quadrageſimo anno ſupra quingenteſimum atque milleſimum Chriſtianæ ſalutis. Occiſa autem referuntur ad duodecim millia hominum, ſed multò maxima ex parte Germanorum. Neq; enim, quum in acie utrinque æquato ferè numero ſupra quadraginta millia peditum conſtitiſſent, omnino incruenta victoria Gallis obtigit, ſiniſtro præſertim eorum cornu magnis cædis & fugæ detrimentis affecto, & aliquot ex illuſtri Gallica nobilitate deſideratis, quorum cadavera Anghianus exquiſito funeris honore proſecutus, in Galliam ad ſepulchra maiorum deferri iuſsit.

Dum Vaſtius acceptæ cladis dolore, & totius ſummæ rei periculo perculſus, ſervatas vel ex turpi fuga copias colligeret & inſpiceret, in ſpem venit victores Gallos his præſidijs poſſe ſuſtineri, diſsimulabatque non obſcura quorundam delicta, eo vultu ut nemini palàm ſuccenſeret, & de una tantũ Fortuna quereretur: Baleonũ verò eximia ornaret laude, quem ferè unũ, fortiſsima edita opera, & Coſmo principi à quo erat miſſus, & paterno avitoq; ſuo nomini egregiè ſa

tisfe-

tisfecisse, attestante etiam Thermeo, differebat. Hortabatur autem Lanoium, ut fatalis erroris notam nova virtute abolendam existimaret. Salernitani quoque & Mafsij consilia probabantur, qui in eo perangusto atque difficili adversæ rei momento cohortes Cæsari magno usui futuras servavissent. Verùm eius iusto prælio invicti anteà ducis existimationem, præsentemque omnem militaris providentiæ diligentiam, odium (uti sæpe fit) ex re malè gesta repentè obortum, & pleriq; ex amicis obtrectatores facti vehementer obterebant: iniqua hercle & planè misera imperatorum cõditione, quod saluberrimę cunctationi periculosam pugnę aleam prætulisse diceretur, quasi flagitantibus quibusdam suorum, qui hostes arroganter despicerent, dimicando obtemperare, ne pristini sui dedecoris iacturam faceret, quã bono publico prælium vitare, differreq; maluerit. Sed uti posteà ex eius ore accepimus, nunquam futurum putarat, quin alioqui metuendam Gallici equitatus vim per sclopettarios, sicuti ad Ticinum fœliciter accidisset, sustineret & funderet, ipsoque robore densatæ phalangis hostium peditatum egregiè superaret. Sed cuncta eo bello prælioq; vel rectißimè ordinata, unum, ut credi par esset, divinum magni ultoris numen violenter evertisse, scilicet ut elatos, virtutiq; suę insolenter confisos, & nihil de victoriæ eventu dubitantes leniter castigaret, & Germani obiter fœdo impietatis scelere contaminati graviſsimè plecterentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLV.

POST eam pugnam in subiectis Ceresolæ campis à Cęsarianis malè pugnatam, Anghianus victor, quanquam effusè lætaretur: sese tamen commovere, ultraque progredi in Insubrum fines, & denique victoria uti non potuit, quòd multis rerum difficultatibus esset circumventus. Ante omnia veteranæ cohortes, promptißimo quoque militum occiso aut vulnerato, vehementer attenuatæ, orbatæque multis centurionibus atque signiferis, novo supplemento erant instaurandæ, & cuncti pariter equites, & pedites ex vetere militari consuetudine, uti acie victores, dignum fide, & fœlicitate generosi, novique imperatoris donativum postulabant: quod tametsi prolixa pollicitatione, & datis vadibus differri, extrahique posse videretur: nihil tamen quæstorum inopiam sublevabat: quoniam Helvetijs persolvendi stipendij dies aderat, quibuscum nulla excusatione utendum foret. Cuius negotij difficultates, neque facilè, neque celeriter poterant explicari, propter præsentis rei nummariæ defectum, quæ nequaquam commodè nisi ab argentarijs

Lugdunenſibus diſſolvi poſſe cenſebatur, & ob id aliquanto ægrius & tardius quàm temporis exiguitas, & præceps occaſio poſtularet: quum audendi procedendiq; ratio omnis in feſtinatione poſita putaretur. Novum quoque expediendis conſiliis impedimentum attulerant Helvetij, quum inconſultis pagorum ſuorum magiſtratibus ſe Cæſaris fines invaſuros pernegarent. Dicebant enim ſe ea præcipuè de cauſa in Italiam miſſos fuiſſe, ut Subalpinæ ditionis oppida, quæ regiis præſidiis tenerentur, à Cæſarianorum vi, iniuriaque defenderent, atque obiter integra fide renovati ſæpe fœderis iura tuerentur, quæ vigerent inter Helvetiam gentem, cui Griſones ſocij antiquitùs eſſent annexi, & ipſas Mediolanenſis imperij civitates, quibus tanquam vicinitate finium, & mutuo mercaturæ commercio amiciſsimè coniunctis, inferre arma neque ex fœdere liceret, neque ex commodo ſuæ gentis expediret. Sed quanquam Helvetij precibus & ſevera obteſtatione, aut aliquanta demum pecunia ſuo more flecti, in ſententiamque perduci poſſe viderentur, illud unum præcipuè progrediendi tentandæque iterum Fortunæ deliberationes ſuſpendebat, quòd relictis in tergo tot hoſtium præſidiis nequaquam prius in Inſubres ſigna ex tuto verti poſſent, quàm Carinianæ obſidionis eventum expectarent, propter quam multo ſuſceptam labore, & ſingulari perſeverantia continuatam ſummæ rei diſcrimen dimicando ſubire, quàm inde irrito incœpto abſcedere maluiſſent. Quantum verò qualeque præſidium obſideretur, quantamq; opportunitatem id oppidum, ſi reciperetur, ad parandam victoriam eſſet habiturum, peritiores Galli facilè intelligebant. Itaque Anghianus, qui mederi prius ſuis malis, quàm properantius quicquam audere molirique volebat, Teſsium qui pedeſtribus præerat copiis, ad occupanda Montisferrati oppida, cum parte copiarum miſit, & Carinianum arctius obſidere conſtituit. Pyrrhus enim, nihil adverſo Vaſtij ſucceſſu terrefactus, hortanti comminantique Anghiano, ut diiudicatæ belli Fortunæ cederet, deſineret expectare novam opem, & pertinaciæ finem imponeret, poſtquam virtuti, exiſtimationique ſuæ tam diu perpeſſus inediam cumulatè ſatisfeciſſet, elato animo reſpondebat, ipſius atque omnium militum, qui eſſent in præſidio, unum eſſe decretum, perferre cuncta obſidionis incommoda, donec extremæ alimentorum quiſquiliæ ſupereſſent: his verò conſumptis ad cruentam eruptionem corpora atque animos parare. Ab alia quoque parte Viſtarinus è Cherio ſæpe erumpendo obſidendoque itinera, magna quotidie inferebat detrimenta, ſæpe raptis impedimentis, & equis iugatis, qui tormenta conveherent, interceptis: aut ad ſuffragines, ut operi inutiles forent, graviter vulneratis. Hoc facilè Gallis accidebat, quod ſe victoriæ fama tutos rati, plerunque remiſſa diligentia inexplorato & ſine præſidio, inter amica hoſtiliaque oppida commeando, in prædatores inciderent. Certior etiam fiebat Anghianus Vaſtium integris Salernitani cohortibus, & incolumi toto ferè equitatu confirmatum, ſi ipſe progredi inciperet, continuò provehentis ſeſe veſtigiis inſtiturum, aut adiuncto ſibi Viſtarino, & eductis, coactisq; in unum omnibus præſidiis, Pyrrhum obſidione liberaturum. Is tum ab Aſta ſecundo Pado ad Ticinum urbem deſcenderat, ut vulnus quanquam minimè ſævum, & obortam inde podagram curaret, & ex propinquo Mediolanenſes præſides, reliquarumque urbium præfectos hortaretur, ut timere deſinerent, confirmarentque præſidia, & ſtudioſiſsimè, uti ſemper feciſſent, in ſtipendia pecuniam expedirent, ſuſtinendo hoſti,

hoſti, ſi fortè vel garviter affecto, & ſemilacero exercitu, conari aliquid, & progredi auderet. Nec multo pòſt Anghianus ut captivorum multitudine exoneraret caſtra, uberioreque annona exercitus aleretur: generoſo conſilio omnes dimiſit, ea conditione, ut Hiſpani in Hiſpaniam, Germani in Germaniam, per Galliæ fines reverterentur. His præſidium eſt datum, quod paſsim inviolatos præſtaret, atq; deduceret: edicto quoq; regio cautum eſt, ut commeatus tranſeuntibus pagatim pręberetur. Iêre Hiſpanici nominis milites ſexcenti, & quàdraginta tres: Germani verò ſupra mille: liberavitq; demũ certa permutatione Raimundum Cardonium, & Carolũ Gonzagam, ut Thermeum, cuius virtuti plurimùm tribuebat, pro duobus acciperet, quibus etiam liberaliter additus eſt Aliprandus, Cardinale Tridentino fratre eum accuratis precibus impetrante. Interea Vaſtius crebris ſpeculatorum nuncijs certior fiebat, regem Franciſcum uni huic conſilio maximè incumbere, ut Anghianum novis augeret copijs, & bellum multo priore acrius & intentius in Italia accenderet; ut Cæſaris & Henrici impetum avertere aut retardare conaretur. Eos namque adverſum ſe refricatis odijs acerbiſsimè concitatos bellum parare didicerat. Apparebat enim Cæſarem, ſi amittendæ Ciſalpinæ Galliæ periculo diſtineretur, remiſsiore quàm ſtatuiſſet virium apparatu Galliam invaſurum. Quamobrem Petrum Strozzam, qui Florentinorum exulum erat princeps, regiæque domui arcta propinquitate coniunctus, per Rheticas Alpes in Italiam miſit, datis ſecretioribus mandatis, quibus Gallicę factionis ſtudioſos ad navandam operam excitaret, quibuſcum communicatis conſilijs, & coactis copijs, inſtauratoque properè bello Cæſarianos adoriretur. Erat Strozza elato, ardentique ingenio, & optimis exculto literis: ſed eo plerunque infræni, & adverſus pericula prorſus indomito, quum ardua quæque atque aſpera tentando, excelſæ & immodicæ laudis famam appeteret. Is navandæ operæ cupidus, totius obeundi atque implendi conſilij vim omnem in una maximè celeritate poſitam iudicabat. Itaque quæſtores Gallos nihil expectandos decernens, ex ſua pecunia circiter ſeptem millia hominum conſcribit, & apud oppidum Mirandulam cogit: quibus Georgius Martinengus nobilis Brixianus cum ala equitum adiungitur. Inde Venetias pervolat ut cum Hippolyto Ateſtino Cardinale, apud quem inſtruendæ rei & conconſilij explicandi ſumma erat authoritas, colloqueretur. Is acciverat Petrum Mariam Roſcium Italicis cohortibus Belgico bello præeſſe ſolitum, & Galeotum Picum Mirandulæ Comitem. Quum de tota itineris capiundi, faciundæque irruptionis ratione diſputaretur, Roſcius id maximè iter rectà per Æmiliam viam probabat, quò paucis antè annis Cæſar Fregoſius Guido Rangonus, & Caninius Gonzega ad oppugnandam Genuam contendiſſent. Futurum enim eſſe, ut prius Placentiam & Derthonam pręterveherentur, quàm Vaſtius pares numero expediret copias, quas ad præoccupandum impediendumque iter conferto agmine tranſituris opponeret. Anghianum autem cognito ſociorũ adventu, minimè dubitaturũ, quin illicò partem equitatus, quę adventantes opportuno præſidio confirmet & excipiat, Tanarũ amnem traijcere iubeat. Altera erat quorudam opinio, aliquanto maturior atque ſecurior: ſed quam vel tantulæ expectationis mora plurimùm infirmaret. Dicebant enim eas omnino expectandas eſſe copias, quæ Romæ parabantur, iuſtisque coactis viribus uno conſenſu, gravique impetu bellum gerendum.

Quum verò ad Placentiam in una caſtra pervenirent, ſi id perterritæ gentis Inſubrum fama, & imparati hoſtis motus depoſcere viderentur, ſuperato Pado, rectà ad Ticinum urbem, & Mediolanum uſque ſigna promoverent: excito ſcilicet ad communem victoriæ ſpem Anghiano. Quòd ſi vel ille nihil ſe commoveret, vel urbes Inſubrum opinione firmiores forent, tum ſecundi conſilij occaſionem ſequerentur, & continuato itinere per Æmiliam viam contenderent, coniunctiſque viribus cum ipſo Anghiano imperatore gerendarum rerum conſilium explicarent. Sed Strozza cui omnis tum inepta tum adverſa audacibus eius conſilijs tarditas erat, ſe ſuo uſurum conſilio & bellum geſturum dixit, illacque perducturum copias ſuo ſumptu conductas, quà eius ſuſcepti belli Fortuna iter monſtraret. Proinde æquo animo perferrent, ſi non ignarus rerum ſuarum ab aliena ſententia diſſentiret, & celeritate ſibi utendũ arbitraretur, quando ipſe peculiari ſuo periculo, quòd ſalutem, famam, et opes reſpiceret, ſui ſtudij operam inſignem regi eſſet probaturus. Hippolytus hæc Strozza depoſcenti, enixeque volenti vel invitus conceſsit: ratus eum ex arcano conſilio quod detegi nollet, nequaquam temerè: ſed exploratò aliqua tentaturum, quæ ſubſequentibus copijs Romanis, aperiendæ victoriæ initium præberet. Habebantur interim Romæ, omnibuſque Pontificiæ ditionis regionibus militum delectus, pari ſtudio Cæſarianarum & Gallicarum partium, quum utrinque factioſi proceres, Cardinaleſque beneficijs obſtricti pecuniam proferrent, in neutram partem inclinante Pontifice. Franciſcus Vrſinus, magni Pitiliani nepos, & cum eo duo Sanſeverinæ familiæ reguli, exules Neapolitani Sommeus, & Capaccius aliquot veteranas cohortes ex factioſis, Guelphoque nomini addictis, inſtruxerant: parique contentione Martius Columna, & Iulianus Cæſarinus veteres ſuos milites, partiumque ſtudioſos ad ſigna vocaverant, magno armorum ſtrepitu in Galliam Ciſalpinam properantes, hi ut Vaſtio laboranti opem ferrent: illi verò ut Strozzeanis copijs iungerentur. Verùm Coſmus Etruriæ princeps, expeditiore fœliciorequè in Cæſarem ſtudio labantem Mediolanenſium rerum ſtatum, & Vaſtium aſperrimis difficultatibus implicitum, opportuniſsimo tempore, erexit atque firmavit. Is enim poſt adverſam Cereſolæ pugnam perſpecto ſummæ rei diſcrimine, nihil antiquius habuit, quàm extemplò delectas parare copias, quibus Vaſtij vires, quæ erant exiguæ atque diſiunctæ, perturbatoſque item metu Inſubrum animos Etruſci auxilij nova ſpe confirmaret. Itaque contecto maximè conſilio quid paret, ad Andream Auriam perſcribit, poſtulatque, ut ſibi claſſem viginti triremium ad Etruſcum litus mittat, quòd ea auxilia, multo celerius ab Genua Mediolanum, quàm alio itinere, perventura iudicet. Probatur ab Auria conſilium, miſsiſque triremibus, duo millia veteranorum peditum imponuntur. Hi ſumma celeritate Genuam devecti, minimamque ſibi ad quietem horam tribuentes, Apœnini iugum tranſcendunt, incredibilique feſtinatione Pado, Gravalone & Ticino ſuperatis, Mediolanum magna omnium alacritate perveniunt, adducente Rodulpho Baleono, qui eis obviam ierat, ut ſingulos ad conficiendum iter hortaretur. Præerant cohortibus Otho Montacutus, Federicuſque eius frater, & Iulianus Strozza egregiè viri fortes. Hæc conſpecta manus, quòd ex veteranis, notiſque militibus conſtabat, Inſubrum iuventuti, quæ iam animos, conſilij & opis inops propè deſponderat, priſtinam ſpem alacritatemq; reſtituit. Fama

enim

enim erat edita in vulgus, ab his qui Gallico nomini favebant, Strozzam multo maiores quàm haberet, trahere copias, & Gallos occupata Novaria in Ticino pontem parare, quo paucißimis horis Mediolanum pervolarent. Quibus falſis rumoribus, in tanto tumultu metuque urbanæ res erant, ut nonnulli ſenatores trepidè vaſa colligerent: alij cives opulenti cum liberis & uxoribus ſe conijcerent in fugam, & Vaſtius ipſe perterritis, omnibus ęgerrimè nomen imperij ſuſtineret. Strozza enim ſua uſus celeritate, eductis Mirandula copijs, Padum traiecerat, ad Caſale maius oppidum: indeque recreatis copijs oppidi commeatu, prætervectus Cremonæ mœnia, Abduam amnem iuxta Caſtellionem naviculis coniunctis ita ſuperarat, ut in margine ulterioris ripę erecta ſtatim munitione, primi qui tranſierant, dum reliqui tranſveherentur, egregiè ſeſe ab hoſtibus defenderent. Eo namque Hieronymus Sylva cum duabus turmis equitum, & quibuſdam Cremonenſium peditum vexillis advolarat, ut Strozzeanos amnis tranſitu prohiberet. Sed in ea contentione Sylva glande brachium traiectus, ab eo conatu ſic diſceſſerat, ut hoſtes quò vellent, nemine qui reſiſteret invento, iam adeſſe trepidis agricolarum nuncijs crederentur. Timebat Vaſtius Laudi Pompeiæ: propterea eò Caldaronem Hiſpanum cum turma equitum miſerat, qui Laudenſes in fide contineret. Verùm Mediolano multo maximè timere cogebatur, quòd cum Strozza Pallavicinus Vicecomes adventaret, qui apud Inſubres tanquam ex vetere principum ſtirpe ortus, magnas & illuſtres habebat cognationes, multasque popularium clientelas, quibus inductis & concitatis, tumultus facilè poſſet excitari in perampla civitate, quæ aſsiduis ac intolerandis tributis alienata, parata credi poterat ad novandas res, ut inviſum & prægrave Hiſpanici imperij iugum excuteret. Sed poſtquam Rodulphus Baleonus, ad quem anteà Coſmus ad reparandam alam dono pecuniam miſerat, Etruſcis cohortibus obviam profectus, redire atque adducere magni roboris auxilia nunciatus eſt, deferbuit in populo conceptus timor & trepidatio, miraque tranquillitas urbi dudum attonitæ reddita eſt. Nam callidè & compoſitè Baleonus cohortes certis flexibus iterato circumductas, ut amplioris multitudinis ſpeciem facerent, ea ordinum celeritate populo avidis oculis ſpectanti gratulantique oſtentarat, ut tanquam conſervator publicæ ſalutis à quibuſdam primoribus appellaretur. Quibus rebus cognitis Strozza, quòd Etruſcarum cohortium celeritate ſe victum videbat, nec ſeſe populus, uti ſperaſſet, commovere ſentiretur, inanesque omnino Pallavicini exulis ſpes eſſe conſpiceret, ad lævam deflexit, Lambrumque amnem ſubitario ponte iunxit, eo quidem indignantius & properantius, quòd Anghianum, ſecus ac eum facturum crediderat, nihil ſeſe in ea rerum occaſione provehere: ſed Cariniano lentè obſidentem inefficacius & pertinacius quàm oporteret hærere didiciſſet. Is namque paulo antè præclarè audenti, atque expedita inferenti arma literis ac nuncijs ſignificarat, ſe nullam rei ex compoſito bene gerendæ occaſionem eſſe prætermiſſurum. Interim Vaſtius explorato, animadverſoque hoſtium itinere, multum diverſo ab eo quod antea fuerat ſuſpicatus, tanquam liberatis metu Inſubribus, lectica ſeſe efferri iubet, eductisque copijs Lannoium cum equitatu ad Belgioioſium oppidum præmittit: pedeſtres verò copias adminiſtrante Cæſare Maſsio idoneis in locis, quæ hoſtis impetum ſuſtineant, & motum obſervent, properè diſponit, leviaq; paſsim pręlia ab ex-

traordinarijs committi iubet. Sperabat enim ſe hoſtem magnis incluſum fluminibus,raptoque tantùm ſeſe alentem planeque irretitum,nullo negotio deleturum. Tum verò Strozza,qui ad Orium vicum caſtra habebat,proviſo rerum ſuarum periculo conſilium quod neceſsitas afferret, repentè commutat, & ad Padum ſoluto Lambri ponte,ne per eum hoſtis inſequeretur,ſigna convertit. Id iter concepti timoris plenum,tumultuoſæque fugæ ſimile,ac exitu pernicioſum videri poterat,niſi Petrus Aloyſius Farneſius è Placentia aliquot lintres ad parandum tranſitum peropportunè atque amicißimè ſuppeditaſſet,ſicut eius matura opportunaque ope Strozza ſublevatus ſummum quod inſtabat ſalutis diſcrimen evaſerit,quum ex adverſo Vaſtius oblatam delendi hoſtis occaſionē inſperato effugio ſibi ereptā fruſtrà quereretur. Erat eo tempore Farneſius alieno erga Cæſarem animo, quòd à patre Paulo Pontifice, Parmæ atque Placentiæ princeps & dynaſta conſtitutus, nunquam id Pontificium munus vel in gratiam Margaritæ filiæ enixè orantis Cæſar Auguſtali auctoritate confirmare voluiſſet. Hæc enim gemellos pueros rara fœlicitate, in ſpem aviti principatus Octavio pepererat,durioremque in ea re concedendà patrem Cæſarem fuerat experta. Sed in Farneſio irritæ petitionis dolorem mirum in modum augebant multa adverſa, quæ de Cæſaris animo nuſquam ſibi propenſo nunciabantur. Nunquam enim eum vel in præſcriptione literarum,vel in legatorum colloquijs honeſtiore titulo ducem aut principem appellare voluerat,ne vel inanis tituli præiudicio imperatorij iuris authoritatem abrogare videretur. Qua contumelia offenſus ſtudium ſuum ad Gallicas partes convertiſſe credi poterat, non ignaro, aut diſsimulante Pontifice,qui in omni actione Tridentini cōcilij Cæſarianos præſides Pontificiæ dignitati graviter maligneq; adverſos extitiſſe cognoviſſet,& Britannici fœderis contumeliam ſubamaro animo toleraret,Cæſare id totum de Paulo,Farneſioque facilè ſuſpicante,cum aliquot in rebus nequaquam leviſsimis, tum eo præſertim lintrium beneficio in Strozzam collato graviſsimè perſtrictus, parem iniuriam Forneſio aliquando ſe relaturum palam dixiſſet. Cæterùm Strozza circa Placentiam recepto,multis ex numero ſuorum militum dilabentibus,Pitilianus, qui erat Farneſio arcta propinquitate coniunctus,ſeſe cum Romanis,quas adduxerat copijs Strozzę coniunxit,ut ſecunda ſuſcepti belli conſilia,poſtquam eos prima fefelliſſent,novo conſenſu ſequerentur. Coniunctis apud caſtellum ſancti Ioannis in una caſtra copijs, Strozza ad Padum ſe convertit,occupatoque Rivofredo oppidulo,quod eſt Padanę ripę finitimum,traiecturi ſpeciem præbebat,ut hoſtes diſtineret & falleret. Nam eum Vaſtius Pitiliani auctum copijs, confiſumque Placentinorum navigijs,id auſurum non temerè ſuſpicatus, adiuncto ſibi cum equitatu Philippo Lanoio, & adducta Germanorum & Hiſpanorum manu ad tuendam Padi ripam,è Ticino ſeſe contulerat(præmiſſo anteà Salernitano cum reliquis copijs ad vicum,qui antiquitùs,nō procul à Claſtidio, Iterobvium appellabatur: hodie verò Stratellæ nomen habet, Æmiliæ viæ impoſitum)eo conſilio,ut Salernitanus, ubi arctior eſt via,aditu conciſo præſeptoque tranſverſam munitionem erigeret, tormentiſque in ea conſtitutis adverſarios illac perrumpere audentes deterreret, & locum hoſti iniquiſsimum ſumma ſuorum ſecuritate tueretur. Eius inſtitutæ rei negotium Salernitanus ita opportunè atq; celeriter exequutus eſt,ut Strozzam cuncta explorantem ſuſcipiendi eius itineris tota ſpe deijceret: proptereaque hoſtis

multus

multus verſaretur in ſimulatione traijciendi amnis, quum ad ripam ſemel atque iterum ſigna verteret, & rurſus copias in caſtra reduceret, utpote qui per aſperos montes ad lævam ſecundum Apœnini radices agmen ductare decreviſſet, quod omnino inſanum arbitraretur, vel Salernitani munitiones aggredi, vel contemnere inſequuturi hoſtis equitatum, ſi per loca plana id rectum iter eſſet habiturus. Itaque proviſis quatuor dierum cibarijs, ſilentio noctuque ſe proripuit in montes, arduumque iter Placentinis uſus ducibus inſigni ſtudio & tolerantia militũ per impeditiſsimas convalles, & confragoſa collium iuga, triduo confecit, ſæpe laceſsitus in tergo, & in lateribus ab his qui Salernitani iuſſu abeuntium veſtigijs inſtiterant. Is enim cognita hoſtium profectione, Cæſarem Maſsium & Rodulphum Baleonum, qui noviſsimos conſectarentur, Sfortiamque item ſanctæ Floræ Comitem, & Sfortiam Pallavicinum; qui notis tramitibus, altioreq; circuitu hoſtes antecederent, & circa ſaltus demorari, retardareque contenderent, cum expeditis equitibus & ſclopettarijs præmiſerat. Ipſe verò, ut imperarat Vaſtius, recto viæ militaris itinere Vicum Iriæ & Derthonam prætervectus, ægre raptatis atque demulſis cohortibus, quæ tot itineribus fatigatæ certa ſtipendij ſubſidia flagitabant, tertijs caſtris ad Scriviam flumen pervenit. Id ex Apœnino præceps datum, ubi Liguriæ rupes deſinunt, ad Saravallem oppidum, uti per plana loca diffuſius vadabile ſe præbet, innominatumque antiquis ſcriptoribus, ab uno tantùm Paulo Diacono Scrivia vocatur. Iam Strozzeana vexilla conſpici, appropinquareque cœperant, quum Lanoius cum ſuo equitatu Salernitano ſe coniunxit; & ij qui per montes perſequuti hoſtes fuerant, è iugis ad caſtra deſcenderunt. Nec mora levibus & tumultuarijs prælijs certari cœptum eſt. Quum verò Strozzeanæ cohortes amnis vadum ſuperantes ad acclivia vineta metu equitum ſe ſubducerent, & lentior ad vada amnis eſſet pugna, Cæſarianæ aliquot cohortes proximum hoſti collem occuparunt. Id non ferentes Strozzeani; eas uſque adeo vehementi impetu adorti ſunt, ut neque conſiſtere, neque vim ſuſtinere poſſent, & compulſi in fugam tormenta duo amiſsis ſignis deſerere cogerentur. At Strozza ſecundo ſuorum ſucceſſu, tanquam oriente victoria maximè lætus, cohortante Matthæo Foroſemproniano præfecto audaci potius quàm perito ſe continere non potuit, quin è vinetis erumperet, ingeminatæque victoriæ clamore edito Petiliani agminis præfectos admoneret & accerſeret, ut cum phalange poſtrema ſubſequi intento paſſu, & cœptæ victoriæ adeſſe vellent. Pitilianus ipſe in crure, ſuo an alieno gladio incertum, graviter vulneratus, Placentiæ ſubſtiterat, ſic ut apud eius copias non unus, ſed plures imperij authoritatem obtinerent: nec peritioribus præfectis, ſed honore præſtantibus regulis milites parerent. Quamobrem exaudito victoriæ clamore; quanquam Sommeus atque Capaccius denſata phalange, eundum eſſe ad vineta præciperent, novi milites contineri nequiverunt, quin diſſolutis ordinibus procurrerent, extenuatoque agmine hoſtium equitibus occaſionem irrumpendi præberent, cui non defuit Salernitanus increpitis equitibus, qui aliquandiu infami ſegnitie ceſſatores neque equos tanquam feſſos acriter incitare, neque alacriter phalangem adoriri voluerant. Quando (inquit) acceptam dudum ignominiam prælio Cereſolæ aliquo forti facinore abolendam exiſtimabitis? ſi hanc feſsi hoſtis laxatis ordinibus raram aciem ex tranſverſo non invaditis? Erubuit eques, & extemplò vehementer equos

incitavit, irrumpenteque ante alios Bartholomæo Græco Volaterranæ ſtirpis Baleoni alæ præfecto, prærupta eſt hoſtilis acies malè cohærens: invadenteque demum ex omni parte equitatu, & conſequentibus cohortibus tota fœdè profligata diſsipataque eſt, eo eventu, ut paucis occiſis, integri fermè omnes caperentur, renovata memoria incruentæ patrum noſtrorum militiæ: nam Italus clementer deditis parcebat, ſpolio contentus. Nec aderant Germani Hiſpanive, quorum ſævas manus cædibus gaudentes, pauci effugiſſent. Bona quoque ſorte Sanſeverini proceres Sommeus atque Capaccius exules Neapolitani, qui capitis non dubium diſcrimen adibant, dimiſsi ſunt, quum quiſque miles Vaſtio & Salernitano ſanguine coniunctos, humaniter potius dimittendos, quàm ſeverè ad necem deterrimam externo iudicio tradendos exiſtimaret. Vnus omnium nobiliſsimi ſanguinis, & ſummæ ſpei indolis adoleſcens Vlyxes Vrſinus in acie glande traiectus cecidit. Ipſe Strozza cum Nicolao Pitiliani filio, Flaminioque Anguillario in fines ſociorum Gallorum proximos evaſit, ſæpe deteſtatus Teſsij ſegnitiem, non obſcura malignitate coniunctam, qui uti promiſerat, alam equitum è proximo Montisferrati oppido ſibi obviam non miſiſſet: eius enim equitum præſidio famaque hoſtes deterreri, ſuperarique potuiſſe multi prædicabant. Sed Teſsius neque alam ſummittere ſine pedeſtri ſubſidio, neque idcirco è ſuis caſtellis, tanquam paratis ad defectionem, præſidia deducere volebat. Cæterùm rapaci in homine, expilandisque Montisferrati populis intento, publicum commodum privati quæſtus meſsis opima ſuperabat, quàm adventu tot Italicarum cohortium ſteriliorem ſibi obventuram iudicaret. Nec multo poſt Strozza, qui in adverſis invictos ſpiritus gerebat, experiri iterum Fortunam inuſitata, ſed fœlici temeritate conſtituit. Confluentibus enim ad eum ex fuga militibus, conquiſitisque multis equis, & nemini communicato conſilio, quod tutum ſua celeritas faceret, inopinantibus hoſtibus rectà per Æmiliam viam Placentiam eſt regreſſus, quum rubræ crucis inſigne militaribus ſagis inſuiſſet, ut paſsim iter habens, Cæſarianæ alæ ſpeciem præberet. Eo modo accelerans, nec uſquam conquieſcens, ita obvios quoſque inſolita ora mirantes fefellit, ut mox non obſcurè à quibuſdam pro hoſte notatus & agnitus vix ſeſquihoræ ſpatio è manibus perſequentium multo ſudore fatiſcentibus equis elaberetur. Is ad Placentiam receptus, milites colligere, ſuoque ſumptu cohortes ſcribere cœpit, vel id conſilium nequaquam probante Anghiano, qui ſolicitus de Gallici belli eventu, quando iam Cæſar & Henricus terra marique ex compoſito valida inferrent arma, nihil ultra tentandum perſpecto Strozzeanæ expeditionis fœdo exitu iudicaret. Sed Strozza nihilo ſecius pertinaci incitatus ſtudio ſublevandam novo auſu partium Fortunam ratus, inefficaciaque Gallorum ducum conſilia, nec ea quidem uſquam tempeſtivè ſatis explicata deſpiciens, collegit copias, inuſitatisque tramitibus per Liguſtica ſaxa, ad Montoculum Fliſcorum caſtellum eas perduxit, atque inde commeatu adiutus in Pulciferam ſe dimiſit vallem, eò tutius atque facilius, quòd ſeſe Genuenſes in neutram partem commoverent, pacatumque iter tranſeuntibus præbere montanos Ligures iuberent, graviter id ferente Figaroa Cæſaris legato, qui civitatem eos, quos Cæſar inimicos duceret, pro hoſtibus habituram perſuaſum habebat. Eo enim tempore ſenatus Genuenſis Gallicum nomen, quod id negociationibus, & mercaturis, ipſorum

navi-

navigantium magnopere conduceret, amicè colendum esse statuebat. Itaque Strozza intra Gallica præsidia sine ullo incommodo penetravit, Albamque Pompeiam adortus eiecto Capinio Mantuano, qui urbi præerat, in potestatem redegit, amisso ibi Matthæo Forosemproniano, quem intempestivo hortatu suo victoriam corrupisse ad Scriviam suprà docuimus. Hisdem diebus, quibus Strozza conscribendis cohortibus erat intentus, ut acceptum ad Scriviam detrimentum aliqua ex parte resarcire conaretur, Ioannes Vega Hispanus ad Vastium ab Vrbe pervenit, ut collegæ nomine administrandis rebus esset adiutor. Is apud Paulum Pontificem Cæsarianæ legationis munere fungebatur, vir efficax, & severè gravis, & quod Reipublicæ intererat, partium maximè studiosus. In conscribendis enim Italicis cohortibus, quas diximus, conquirendaque pecunia, enixè operam dederat, ut Vastio certa spe auxiliorum maturè confirmato Cisalpinæ Galliæ succurreretur. Discesserat demum à Pontifice alienato planè animo, quod illum à Gallica amicitia non abhorrere, Cæsaris incommodo atque periculo lætari, eumque gravibus diversi belli difficultatibus implicari, præmitique percupere crederet. Eius adventus quanquam Vastio parum gratus, & Salernitano præcipuè gravis non obscura honoris obtrectatione videretur: tamen in unum communicatis consiliis Cæsaris causa consenserunt: Vega sese apertiorem & æquiorem præbente quàm crediderant. Præferebat enim ingenium more gentis elatum, & vultum ab Italica comitate prorsus alienum: sed qui suas partes inspiciendis præsidiis & parandis commeatibus diligenter obibat. Neque tamen Strozzam per Apœninum evadentem impedire, neque per præmissas cohortes & equites eum consequi potuit, quanquam ex Strozzeanis multos dilabi, ducemque deserere ex itinere coegisset. Convertit se demum Vega ad oppugnandum Anxianum oppidum, quod eo eventu expugnatum est, ut oppidanos ad unum omnes cum præsidio trucidari sineret, sævas manus ad eam cædem præbentibus Hispanis & Germanis, qui servatos ad Scriviam hostes ab Italis nequaquam eo die sanguinariis, ægerrimè ferebant. Vega quoque eius cruenti facti sævitiem invidiosa severitate cumulavit, quum deditos præfectum præsidii, & signiferum cum centurione, nonnullisque militibus Insubri nominis, ad subgrundia porticus laqueo suspendi iussisset, quòd aliquanto pertinacius & insolentius quàm deceret adversus Cæsarianos tanta vi oppugnantes propugnassent: victique demum extrema necessitate sese ad arbitrium victoris dedere, quàm in ipso suscepti conatus vestigio constanter interfici maluissent, sicut Itali iniquis animis eam Hispani novi ducis acerbitatem ferrent, quando ii qui sese perseverantius pugnando cum fidei, tum militiæ decus tueri vellent, inhumano prorsus more latronum supplicio punirentur, & eo quidem indignantius, quòd ipsorum cohortes post diu oppugnatum murum ex ipso cruento conatu Vega revocasset, ut succedentibus Hispanis, qui recentes & integri fuissent, expugnati oppidi laus, ipsaq; præda omnis pararetur. Sed Vega severioris eius facti inclementiam eo nomine excusabat, quòd transfugas et exules apud Gallos stipendia facientes, tanquã Cęsarianę ditionis iusta pœna damnandos iudicasset. Ab hoc etiã terrore hostibus resistere paratis illato, Vega Andesanã oppidũ sine vulnere recepit, ob idq; gratiæ ei actæ sunt ingentes à Carolo Sabaudio: quoniam ipsum Vercellis cõmorantem, propinquos urbi Gallos hostes,

& perpetuis incursionibus infestos ultus, utroq; erepto oppido, in reliquum tempus non obscuro metu, & sumptuosa cura liberasset. Nec multo post his rebus gestis Vega ad suum susceptæ legationis munus Romam est reversus, ipso Vastio disponente præsidia, & Carinianæ obsidionis successum, Anghianique motus observante. Nec multis inde diebus Pyrrhus extrema alimentorum inopia compulsus, honesta conditione Anghiano deditionem fecit, ita annuentibus Germanis pariter & Hispanis, quos diu spe eruptionis sustentatos, in officio continuerat. Ea autem re transacta Vastius Pyrrho vehementissimè succensuit, quasi falsò sibi enunciata cibariorum omnium penuria solicitus & properantius quàm necessitas periculosæque prælij aleæ casus flagitarent, sibi opem ferri postulasset, importuno maximè tempore, cœloque pluvio, quibus tantū Cæsarianis partibus incommodum esset acceptum. Quadraginta siquidem amplius dies, postquam ad Ceresolam fuerat dimicatum, obsidionem tolerarat. Quo spatio citra periculum inediæ concesso, maturius & apparatius opem ferre, & cum hoste confligere potuisse Vastium apparebat. Verùm priores difficultates nova plenioris commeatus copia sustulerat: reperta quidem in reconditis abstrusisq; oppidanorum horreis, satagentium & cuncta scrutantium militum diligentia, quanquam Vastius ex dolore accepti detrimenti succensus, eam Pyrrhi satisfactionem ægrè acciperet, eoque etiam gravius, quòd educta esse Cariano multa iumenta didicisset, quibus occisis totius absumptæ frugis defectus tolerari potuisse crederetur. Cuius rei opinionem præclarè confirmabant obsessorum vultus, nequaquam uti ab inusitatis cibis accidere solet, ulla macie, aut insolito pallore deformati, quum gregarij etiam milites ora saluberrimi coloris præferrent. His verò conditionibus deditio facta est, ut Germani in Germaniam continuò redirent: Hispani extra veteres Subalpinæ ditionis fines, quò vellent, demigrarent, neq; intra quartū mensem Cæsare militarem operam præstarent. Pyrrhus ipse sub fide dimissus, ad Franciscum regem in Galliam statim proficisceretur, & ab regia clementia libertatem peteret. Bellicus verò apparatus omnis, qui Cariniani esset, Gallis cederet. Eo modo Pyrrhus à Gallis Cherium deductus, non multo pòst ad regem se contulit, à quo singulari humanitate suscipitur: nam Franciscus vel in hoste veræ virtutis admirator facilè eum ad liberale stipendium invitavit, abnuentem affecit donis, & ut transiret ad Cæsarem, potestatem fecit. Sed præfectus Hispanorum, cui cognomen fuit Sanctus Michael, nequaquam syncera fide conditionibus stare visus est, quòd nonnulla à Gallis sibi violata fuisse diceret: atque ita connivente Vastio, secundo devectus Pado, ad Brixellum Atestinorum ditionis cohortes exposuit, expeditisque tormentis oppido ita pòtitus est, ut præfectum oppidi cognomine Bellingambum tormentis excruciaret, & oppidani gratuitò uberioreque convictu Hispanos alere cogerentur. Hoc indulsisse Vastius non invitus credi potuit, quòd eius oppidi copijs cohortes alendas putaret, atque odium in Cæsarem Hippolyti Atestini Cardinalis ulcisceretur. Is namq; Gallicas professus partes, omnibus rebus Strozzā adiuverat. Hisdē fermè diebus, quibus hæc inter Cæsarianos & Gallos in Subalpina regione gesta sunt, honesto pioq; cōsilio rex Frāciscus Barbarussā censuit dimittendū. Barbarus namq; sibi satagere, undiq; prædari, neq; otiū pati solitus querebatur, se nō sine cōtumelia sui nominis retineri, utpote qui neq; Gallo utilis, neq; Cæsari hosti infestus foret, et sibi opportunū ad navigandū tempus e-

elabi prædicaret, quo minus flantibus Etesijs Byzantium reverti posset: ideoque excludi prorsus reditu, nisi discedere maturaret. Accedebat ad hoc regij promissi fides, qua eodem anno ad Solymanum se rediturum fuerat pollicitus. Ea porro mora Gallis inutili, sibique damnosa emarcescere ignobili ocio remiges, hebetari navalem disciplinam, & sub alieno cœlo Turcas mortiferis morbis absumi, cōvitiosa vóce dictitabat, addens si iuberetur, & rex Cęsari implacabili suo hosti in Galliam irrumpenti æquo iure nocendum putaret, se paratum fore, ut expedita & strenua excursione totius Hispaniæ oram summis ferro atque igne illatis detrimentis, à primo Pyrenæi promontorio, ad Gaditanum usque fretum pervastaret. Id consilium rex ab insita suà pietate prorsus alienum, quanquam amicissimé oblatum continuó repudiavit. Cur enim Christiani nominis gentes nihil tale meritas, parentesque tantum imperio Cęsaris, immanibus Barbaris delendas concederet? Cur in hoc tam atroci facto sui vetusti cognominis oblivisceretur? Cur denique usque adeo detestabilis & impiæ cladis invidiosam sibi, & posteris memoriam relinqueret? Admonebatur quoq; rex ut provinciæ incōmodis ac oneribus finem imponeret, quod Barbari lignatū euntes, non modo consita vastarēt: sed vagos etiam homines insidiosé corripere, et ad transtra cathenare dicerētur. Itaq; in supplementum demortuorū Turcarum cōdonavit ei rex Turcici Puniciq; nominis servos omnes numero fermé quadringentos, qui essent Gallicis in triremibus ad remū damnati, ipsoque instruente omni genere commeatus: multaque insuper munera in ipsum Barbarussam congerente, Ottomannica classis oram solvit: tenuitque rectà cursum à Leronijs insulis ad Vada Sabatia, qui ést portus Savonæ propinquus. Ibi ab Genuensi senatu multa tela serica, multisq; recentibus cibarijs benigné donatus est: indeque exiens professus se in Liguria nemini nociturum, ad Iluam insulam contendit. Vbi veró appulsa est tota clásis, Barbarussa literas ad Appianum, eius insulæ Populiniique regulum, in hancsententiam perscripsit. Scio apud te servire adolescentem Turcam, Sinæ præfecti triremium cognomento Iudæi filium, iampridem Tuneti captum. Hunc velim ut amicé restitutas, quod munus ostendam mihi fuisse gratissimum. Nam hæc nostra ingens classis dum prætervehetur ab omni hostili iniuria & maleficio integra fide temperabit. Quod si mihi obsequi hac in re gravaberis: scito eam cladem in ora ditionis tuæ esse expectandam, quæ ab infensissimo hoste inferri posit. Ad eas literas Appianus ita respondit, ut dissimulare metum ostentatis in muri corona armatis hominibus, & munitioni loci confideré videretur, diceretq; se quo minus petenti obtemperaret, prohiberi religione, quod adolescentem Christianis initiatum sacris sine piaculo tradi non posse sacerdotes confirmarent. Cæteris autē in rebus cuncta humanitatis officia transeunti prę-stiturum, & iuvenem nequaquam servi, sed filij loco ab eius commendatione semper habiturum. Addidit etiam munera récētis commeatus, quibus minus grati responsi sui conditionem leniret. Hæc ubi à legato suo renunciata sunt, Barbarussa vehemēter iratus Appiano, quod cunctātius & perplexius, quàm ipse cuperet, respondisset, occupatis cunctis insula litoribus, ut milites descensiones facerent, & ad prędam discurrerent, pronunciavit. In Ilua, quæ Æthalia etiam dicitur, gemini sunt portus, procurrente inter ambos enormi quodam concisi litoris anfractu, ad latioris isthmi similitudinē, cuius dextra pars in oblongā exporrecta frontem promontorium efficit, iuxta Magnetis rupes, quod

caput Liberum incolæ vocant. Huic introrſus ſubiacet portus, quantumvis magnæ claſsis capax, ſed Vulturni & Euronoti flatibus expoſitus. Is propter ſinus hiantis longitudinem, Longonis nomen obtinet. Alter vero in diverſa inſulę parte, qui olim Argous fuit, & hodie Ferrarius vocatur, vergit ad ſeptentriones, & adverſam Etruriæ continentem ſpectat, contra Baractum antiquæ Populoniæ portum: Longone quidem tutior, atque nobilior, vel ob id, quod adunco molliori, pelagi ſinu profundiſsima atque optima vel octoginta triremibus ſtatio arctis adeo faucibus includitur, ut cathena adverſus omnem impetum præcingi poſsit. Binis quoque editis arcibus late maria ſpectantibus, & portum aptiſsime protegentibus, quas hodie Coſmus Medices opportuno inacceſſæ utrinque rupis ſupercilio impoſuit. Harum alteram ab ipſa radioſi ædificij figura Stellam, alteram ab excelſa ſtructura Falconem appellavit, ut portus uſum Barbaris prædonibus metu imminentium tormentorum eripiat: eo etiam graviore conſilio, quod magnis circumductis operibus peramplam coloniam ad tuti celebriſque emporij nomen condat, maxime ſalubri in loco, piſcoſoque litore, ad quam incolis omnibus conſpecto hoſte tutiſsimus ſit receptus. Primum omnium Barbari oppidum, Caput liberum de proximi promontorij nomine vocatum, ea celeritate aggreſsi ſunt, ut oppidanos ferme omnes interciperent, effuſique undique ad prædam incolas fruſtra in rupes ſenticoſas, & nemoroſa loca fugientes, venantium more conſectarentur: converſique inde ad Vulturaium excelſum prærupta in caute caſtellum, miſsilibus fruſtra tentarunt, lateque munita loca prędati ad claſſem redierunt: qua ſuorum calamitate nunciata Appianus, ne eius inſulæ, quæ ſibi ferrariæ ſecturæ, multarumque rerum uberrimum vectigal præbet, ſupremum excidium lugeret, conſilium mutavit, redditoq; adoleſcente pacem redemit, non temere iudicans ſe tantæ claſsis vim non eſſe laturum, ſi irati Barbari impetus eſſet expectandus, quanquam Coſmus integræ cohortis præſidium ſibi præmiſiſſet, id cum publicæ cauſæ facile tribuens, tum privatæ item amicitiæ, quũ Salviata ipſius matertera in Appiani matrimonio eſſet. Itaque recepto adoleſcente Barbaruſſa ab reliquis inſulæ oppidis & maleficijs abſtinens, adoleſcentem, quem Salecus adduxerat, Italica inſigni adornatum veſte, tanquam fortiſsimi viri, veteriſq; ſodalis ſui filium, paterna caritate complexus eſt, gratiasque agens Appiano promiſsi fidem nuſquam ei poſtea iniurius implevit. Hunc adoleſcentem honoris cauſa ſeptem triremibus præfecit, ſic ut poſtea mitteretur tanquam poſtliminio redditus ad patrem Sinam uſq; ad Suetiam Rubri maris portum, Memphi urbi propinquiſsimum, qui antiquitus Arſinoes fuit. Ibi enim Sinas propter navalis diſciplinę peritiam, magnumq; uſum in re militari ædificandæ, adducendæque in Indiam claſsi adverſus Luſitanos a Solymano fuerat præpoſitus. Verum ſenex inexpectatam ſingularemq; ex recepto filio lætitiam diu ſuſtinere non potuit, quum præ gaudio ſupremum animæ deliquium incurriſſet. Erat Sinas, ut ſæpe alibi diximus, ipſi Hariadeno opinione virtutis fere par & ætate æqualis: prudentia vero æquitateque iudicij facile ſuperior, vel ipſo captivorum teſtimonio, qui eum Barbaruſſa, uti ſæpe iracundo atque acerbiſsimo, mitiorem dominum experti fuiſſent. Interim Coſmus per Grȩcum ſpeculatorem, quem opimo ſtipendio in ipſa Barbaruſſæ nave prȩtoria diu aluerat, de profectione, arcaniſq; etiam Barbari con ſilijs certior factus, ſicuti Etruriæ principem deceret, frequentibus literis Se-

neuſe-

nenſes admonebat de adventu Turcarum claſsis, hortabaturque ut quàm maxima poſſent præſidia per oram ipſorum ditionis accurate diſponeretur, ne aliquod repentino Barbarorum impetu detrimentum acciperetur, quod Barbaruſſam inhiare Etruſcæ oræ portubus, & tutam ſibi ſtationem in Italia parare velle didiciſſet, Gallorum maximè hortatu, impulſuq; etiam Leonis Strozzæ, quem rex Franciſcus cum aliquot triremibus Barbaruſſæ comitem dederat, una iturum cum munere legationis ad Solymanum. Propterea ad avertendam communem immanium hoſtium perniciem, quas ipſe haberet paratas peditum atque equitum copias illis offerebat, ſi eas intra fines reciperent, ut eius oræ litoribus, atque hoſti quum expediret, eſſent propinquiores. Coſmus namque communicatis cum Stephano Columna conſilijs (hunc enim Etruſcis omnibus copijs præfecerat) in ſpem veniebat Turcas, ſi deſcenſiones facerent, ſubito atque inexpectato impetu facilè repelli ad naves, inſignique illata clade perturbatos, in mare detrudi poſſe: quoniam tormenta triremium nulli uſui futura viderentur, quæ niſi pari cum periculo in permixtos expediri, diſplodique nequirent. Sed Senenſes nuſquam ſibi tempeſtivè conſulentes, uti homines natura ſuſpicaces, verique & antiqui Florentini nominis hoſtes, ea tota conſilia atque præſidia repudiarunt, quod finitimorum valida arma intra fines recipere minus tutum putarent, ſtultaque ratione proprijs viribus Barbaro reſiſti poſſe confiderent. At Barbaruſſa Ilua excedens, Telamonemque delatus, expoſitis illicò tormentis oppidum adoritur, iuxtaque arcem qua murus erat debilior, magna pinnarum ſtrage edita ingreſſum ſibi parat, quo periculo territi, qui exiguo præſidio prærerant Hieronymus & Ambroſius cum Verdone centurione perforato muro ad adverſam oppidi partem effugere conantes, à Turcarum circunfuſorum corona capiuntur, oppidumque ita diripitur, ut Barbaruſſa in domum Bartholomæi Telamonij igne deſæviret, ſepulchrumque eius paulo antè defuncti violatis oſsibus diſijceret, quod is ſuperioribus annis Pontificiarum præfectus triremium prædabundus ad Lesbum inſulam uſque profectus, Mitylenæum agrum, paternasque Barbaruſſæ poſſeſsiones evaſtaſſet. Eadem vi celeritateque Barbari introrſus à litore octo millibus paſſuum diſtans, Monteanum oppidum noctu pervenêre, Monteanenſesque ad unum ferè omnes miſerabili captura oppreſsêre, ſic ut pauci tantùm aratores & agricolæ, qui in opus exierant ſervarentur. His nuncijs territi Senenſes, quũ Barbaruſſam ad Portus Herculis, oppidũ imperitè invalideq; munitum, contendere ſerò providerẽt, Ioannem Lunam urbis præfectum cum manu Hiſpanorum, & tumultuarijs civium cohortibus, ad mare deſcendere iuſſerunt, & quod hæc præſidia infirmiora, quàm periculum flagitaret fore perſpicerent, ad Coſmum tandem confugere coacti ſunt, atq; ita Ambroſius Nucius legatus, mutatis ad celeritatẽ equis, ad Coſmũ contendit, poſtulavitq; ut rem Senenſem in ſummũ adductam periculũ & prope oppreſsã, celeri ope prębita ſublevaret. Coſmus etſi eos indignos putaret auxilijs, qui nuper ſecus ac oportuiſſet, tanquã ſuſpecta repudiaſſent: tamẽ ne reip. quę religionẽ & Cęſaris commodũ ſimul reſpiceret, deeſſet, ad dignitatẽ Etruſci nominis, obliviſcendũ ſubagreſtis contumeliæ, & opem maturè ferendam cenſuit, ſic ut ſtatim Stephanus Columna cohortes deduceret, et feſtinãdi cauſa Cepinius Vitellius cum duabus turmis equitum, & expeditis ſclopettariorum cohortibus pręmitteretur. Sed interim Barbari ſingulari uſi diligẽtia atq;

incredibili artificio eductis in præaltam rupem tormentis suppositam arcem, ipsumque oppidum tanta vi diverberarunt, ut Carolus Minutius Senensis, et Coranza Hispanus inusitato summæ cladis periculo territi, cum præsidio in servitutem se dederent: oppidum incenderetur à Barbaris, & Chisianę magnificentissimæ domus delitiæ vastarentur. Chisius enim Senensium vir elegantissimus, qui summæ opulentiæ erat publicanus, hoc oppidum operosis ædificijs exornarat. Fumante autem oppido Luna serus advenit, & quum amisso deflagrantiq; oppido opem ferre non posset, in oppidum Orbatellum, quod in palude media situm est, se intulit. Is locus admonet, antiquis parùm celebratus, ut regionis faciem brevi descriptione legentibus ostendam. In medio ferè totius Etrusci litoris spatio à Tiberi ad Macram nullum omnino maius atque porrectius promontorium visitur ipso Herculeo, quod hodie Argentarium vocant. Id præcisis undique cautium lateribus ita exurgit, ut tanquam naturæ circino circumductus sese reflectat introrsus in geminos sinus, qui cervici extentæ, qua continenti iungitur, aptissimè cohærent, & humani capitis affixi trunco, corporis figuram exprimunt, non secus ac Peloponnesus Corinthiaco isthmo Achaiæ connexus cernitur. In his cavis sinibus utrinque ad continentis humeros patescunt gemini portus: ad ortum quidem Solis, qui Herculis vocatur: ad occasum verò Stephanius, ab antiqua æde sancti Stephani sic vocatus. In summo autem promontorio, planicies lætissimi prospectus, purgatissimique aeris fontibus scatens, olea & palmis, lauro & myrto convestita, in spatium centum fermè stadiorum expanditur, condendæ prorsus magnæ & perbeatæ urbis sedem ostendens, si regibus nostri seculi inesset laudis amor & extendendæ famæ studium, uti olim id in Græcis atque Romanis, Gallisq; Transalpinis viguisse perspicimus. Quando duo tutissimi portus, ad omnes mercaturæ invectiones fructuumque exportationes commodissimi, & ager intus frumentarius, & uberrimæ alendo pecori pastiones, sylvæque cæduæ, & vitiferi colles urbi nondum conceptæ, neque unquam fortasse nasciturae, rerum omnium copiam, & non dubiam toto anni tempore fertilitatem repromittant, & supra hæc benigno naturæ munere argentarijs fodinis ditescere possit, quum etiam in tergo piscosissimo lacu inter utrumque portum ditetur. In hoc lacu, qui à quibusdam olim Prilinus fuisse putatur, situm est media in insula oppidum Orbatellum angusto ponte continenti iunctum, contra omnem prædonum & hostium vim munitissimum. In id, uti diximus, Luna cum præsidio se contulerat, Barbarussaque invasurus credebatur, quum ab expugnatione oppidi Portus Herculis nihil eius peritiæ & violentiæ impervium fore constaret. Iam enim cæsa materia parabat rates, quibus maiora tormenta oppido admoverentur. Qua re animadversa tantus Lunę præsidioque incessit timor, ut uno consensu, desperata defensione, inde perfugere cogitarent, & nemo vel Senensium civium, quibus imperare poterat ex senatus authoritate Fantocius Senensis, consistere auderet. Sed hunc terribilem metum opportunè sustulerunt adventantes Cosmianę copiæ, prę eunte Vitellio, qui intravit oppidum, moxque uti erat vir impiger, in hostes in litus expositos cum ipso Luna erupit, sic ut productis equitibus & sclopettarijs hostes, præsertimque Strozzeanos, qui audacius in litus exierant, in mare propelleret, & qui scaphatim accedebant Turcas descensione prohiberet. Quamobrem Barbarussa, quòd sibi ab armato equitatu, quem turmatim augeri conspiciebat,

ſpiciebat, militaribusq́; cohortibus quæ ſub ſignis in conſpectum ſe dabant, non temere cauendum exiſtimaret, & capta iam paſsim multa præda ſatis in Etruria profeciſſet, ad Igilium ſe conuertit. Hæc inſula ſuauiſsimo uino celebris duodecim milliaribus à portu diſtat. Itaque extemplò facta deſcenſione, ac expugnato tormentis oppido, magnum numerum omnis ſexus & ætatis mortalium in ſeruitutem abduxit. Hoc ſubito, ac propè inexpectato Barbarorum diſceſſu Orbatellani non præſenti tantùm timore, ſed grauioris etiam futuri incommodi ſuſpicione liberati ſunt: quòd Barbarus ſuopte ingenio peracutus, edoctuſque impiè à noſtris hominibus, uti quibuſdam rerum peritis facilè auſurus credebatur, ibi ſedem minimè figendam iudicaſſet. Cur autem rei aggrediendæ perficiendæq́; occaſionem omiſerit, has fuiſſe cauſas reperiebamus, quoniam Byzantium eadem æſtate omnino redeũdum eſſe ſtatuiſſet: ideòque iuſto maiorem moram nuſquam trahendam, ne in dubias incerti autumni tempeſtates incideret, quibus ſuperioribus annis, uel nondum adulto autumno bis naufragium, ſemel ad Acroceraunios Chimerę ſcopulos, iterum in Propontide ad Cherroneſum, quã Marmora uocant, multis amiſsis triremibus feciſſe meminerat. Neque tum ſibi ſatis paratos Gallos, ut oppidũ Portus Herculis inſtaurare, munireque, & firmo demum præſidio teneri poſſe prouideret: quanquam occultiore quodam grauioreque conſilio, una temporis exiguitate ſe excludi & deterreri fateretur. Vir enim immenſę prudentiæ, ac imperij gloriæq́; auidus, cogitarat (ſicuti didicimus) ab ipſo Stephanio portu foſſam ad altitudinem commeantium triremium, perpetuo ſeruorum labore perducere ad proximam Orbatelli paludem, quàm inde non plus quàm ad ſagittæ iactum abeſſe iam pridem nouerat, ſcilicet, ut ibi capaciſsimum & aptiſsimum tantæ claſsi portum efficeret, ad infeſtanda maria, inuadendúmque totius Italiæ imperium, ad quod non obſcurè Solymanum aſpirare didiciſſet. Quandoquidem nullis ſe inde uiribus, uti gnarus noſtrę infirmitatis atque diſcordiæ depelli poſſe confideret. Quum præteruéheretur Linariũ promontorium olim Pyrgæum, quod ſupra Cẽtũmcellas eminet, eam urbem inuadere, atq; incendere uelle comminatus eſt, ex eadem cauſa qua Telamonem deleuiſſet. Sed deprecante Leone Strozza ne tanta inde Franciſco regi inuidia cõflaretur, uix impotenti iracundiæ obſiſtens, ab iniuria temperauit: indeq́; directo curſu in Aenariam delatus odij ſui ad Niceam in Alfonſum Daualum concepti, omnem acerbitatem effudit, quum nocturna deſcenſione facta, undiq; inſulam complexus, omnes propè incolas, nequicquam in altiſsima Abocœti montis culmina euadentes intercepiſſet: tresq́; præcipuos eius inſulæ pagos, Forinum, Panſam & Varranium euaſtaſſet. Ipſum uerò oppidum Pithacuſas, Dauali ſedem, abrupto in colle diſiunctoq́; à mari poſitum, quum tormentis egregiè eſſet permunitum, aggredi non potuit. Exinde abradens Prochitã illato minore detrimento, quod incolæ demigrantes magna ex parte Pythecuſas confugiſſent, in Puteolanum ſeſe intulit ſinum, eo ordine ut claſsis à Miſeno ad Auernum toto Baiano littore extenderetur, tutáque eſſet à tormentis eius excelſę arcis, quę eſt ad Baulos antiquis Hortenſij oratoris delitijs nobiles. Tum uerò Salecum cum parte claſsis in aduerſum littus tranſire, & tormentis à mari Puteolana mœnia ferire iuſsit, ut ſi quid de expugnatione effici poſſet, explorata urbis munitione tentaret. Magnus inceſſerat Puteolanis timor, quòd nullo militari præſidio confirmarentur, conſciíque eſſent ipſorum ino-

piæ, nec eis in triduum molita frumenta ſufficerent. Accidit etiam importunè ad terrorem augẽdum, quòd Hiſpanus Saiauedra uir militaris, dum in muri corona diſcurreret, tormento fuiſſet abreptus: ſicut Puteolani ingenti periculo eſſent circumuenti. Sed prorex ipſe Neapoli Petrus Toletanus cognito Turcarum aduentu, nullam ſibi moram attulit, quin Neapolitanos circuendo ſingulas tribus ad capienda arma ſplendidiſsimis adhortationibus excitaret: ſtatímque nihil recuſantes, & pro patrię dignitate ſalutéque armatos ad opem ferendam Puteolos adduceret. Fuere cum eo amplius mille galeati equites, & ſecundum eos tumultuaria ſtrenuorum peditum manus, quorum multitudinem deſcendentem è collibus conſpicatus Barbaruſſa, deſcenſiones militum ſuorum inhibuit: ſegniúſque iam Puteolanos oppugnãtem Salecum reuocauit: ne ſi ut acrius murum feriret tormenta maiora in littus exponere, & militum uim admouere cogeretur: inermes turbæ naualis cohortes, tot armatis equitibus proculcandas obijceret: quod erat prorſus alienum à conſilio: utpote qui improuiſis tantum, & tutis ſibi expeditionibus obuia tentare, nec expoſito milite uſquam cum armato hoſte congredi ſtatuiſſet. Atque ita Barbarus uno tantùm Hiſpano equite cataphracto, iuxta proregis hortos intercepto, quòd ille audacius procurriſſet, oram ſoluit, ſub Capreis curſum dirigens, quũ in tergo Ioannes Auria cum roſtratis uigintiquatuor è Pauonis portu, Euripóque Niſitæ inſulæ proſiliens, nouiſsimi agminis hoſtium nauigia, tormentis procul impeteret. Superato autem Athenæo promontorio, quod nautæ Campanellam uocant, ea mente in læuam deflexit, ut urbem Salernum inuaderet. Verùm oborta tempeſtas, eam ab amœniſsimo littore perniciem auertit: eo euentu ut diſiecta claſsis inualeſcẽtis Cori flatibus ultra Palinurum raperetur: Brutiiſque littoribus, & Carreato præſertim oppido, luctuoſa inferret detrimenta. E Brutijs demum multa onuſtus præda profectus Liparas quadraginta maiora tormenta expoſuit: eiúſque inſulæ urbem uſque adeo pertinaci atque terribili oppugnatione concuſsit, ut Nicolai primarij ciuis meticuloſi hominis opera deditionem exprimeret: ipsóque uno tantùm Nicolao conſeruato: cæteros omnes Liparitas comprehenſos in ſeruitutem abduceret, qui ſeptem milium humanorum capitum ſummam impleuere. Hæc clades euerſo oppido longè omnium miſerrima uideri potuit, quum nefarius ciuis uitam & libertatem ſuam publicæ ſaluti turpiſsimè prætuliſſet. Tantam autem omnis generis mortalium prædam, qui in claſſe erant, fuiſſe retulerunt, ut in toto curſu ad Byzantium directæ nauigationis, plura captiuorum enecta fame, ſiti, mœroréque corpora, uti erant in infimis carinis inter naturæ ſordes anguſtiſsimè conſtipata, omnibus propè horis in mare proijcerentur: execrantibus cunctis immites Galliæ regis & Cæſaris animos, ideo ſtudentes ueteribus odijs, ut ſubditæ ipſorum imperio gentes nihil tale meritæ plecterentur: quandoquidem ex ſua effræni obſtinatáque libidine, à communi abhorrentes concordia tantis calamitatibus graui cum infamia cauſam præbere dicerentur. Hunc annum tot diuerſis clarum bellis ſubſequutus eſt quadrageſimus quartus ſupra quingenteſimum atq; milleſimum à partu Virginis, poſt grauiſsimum bellum inexpectata pace ualde inſignis: quanquã ea uti maximè exoptata, non ita firmis exæquatisq; legibus conſtituta eſſet, ut diu ſtatura crederetur: utpote quam neceſsitate potius, quã ſyncera regum uoluntate expreſſam hi mortales iudicarent, qui rerum periti, gnariq; conſiliorum & ſenſuum

Cæſaris

Cæſaris atque Franciſci regis nunquam fore ſtabilem arbitrarentur, niſi utriq; eorum aliquid ſeuera tranſactione demeretur, quod ab ambob. non planè conciliatis ſponte præſtari nō poſſe intelligerent. Cæſar ſiquidem & Henricus Britanniæ rex, antiquis atque recentibus incitati odijs, aduerſus Franciſcum ita cōſpirarant, ut conſociatis uiribus uno tempore diuerſas Galliæ regiones irrupturi, exuturiq; procul dubio eum magnæ partis Galliæ regno putarentur: nam imperitè prorſus & ſegniter ſuperiore anno ad Lādreſium bellatum fuiſſe meminerant, exiſtimabátque Cæſar Franciſcum è manibus ſibi elapſum, quum ille contempto ingenti conferendæ pugnæ periculo, poſt ſolutam Landreſij obſidionem, tumultuoſo quodam receptus genere, congreſſum dimicaturi atque inſequentis hoſtis non temere deuitans, & obſcuræ noctis tenebris utens, in pacatam Galliæ regionem abſceſsiſſet. Tum uerò apparebat Gallos nequaquam tantas habituros copias, ut in diuerſam regionem utrique diſiunctim irrumpenti iuſto cum exercitu obſiſtere poſſent: quum hinc Cæſar totius Germaniæ atque Hiſpaniæ robora cum bona ſpe uictoriæ in aciem eſſet producturus: inde uerò Britanni olim maximæ partis Galliæ imperio potiti, qui omnibus ferè prælijs ſuperiores ingentes Gallorum aliquot exercitus eorum etiam rege capto, proſtrauiſſent, vulgò Gallis eſſent formidabiles: quippe qui ipſam Pariſiorum Lutetiam, ubi arcem, glorioſum uictoriæ ſuæ monumentum, reliquiſſent, repetituri dicerentur. Eo autem Henricus cæteris regibus, qui unquā bellū Galliæ intuliſſent, grauior atq; ualidior Gallos inuaſurus uideri poterat, quoniam ſublato Scotiæ rege, qui Galliæ regibus antiquo iure fœderatus eſſe conſueſſet, nulla omnino ſpes eſſet inferēdi belli Britannicis finibus, quo minus audacter Angli in Galliam traijcerent, domeſtico metu atque periculo retineri poſſent: quandoquidem Scotici regni hæreditas ad uagientem in cunis puellam perueniſſet, nec ullus ei certus adhuc adeſſet primarius tutor, cuius auctoritas eſſet tanta, ut ad ſumenda arma, inferendúmque ultrò Angliæ bellum ualitura putaretur: uiolatis præſertim inducijs, quas non temere Scoti in uniuerſum recenti atque funeſto Iacobi regis exemplo admoniti, religiosè obſeruandas ducebant. Terrebat autem Gallos non mediocriter Anglus, auri potens, bellicoſus & acer, præter opinionem multorum Cæſari conciliatus, fœderéque coniunctus. Qua in re Paulus Pontifex Cæſarem, aliquanto iniquius quàm Chriſtiana pietas flagitaret, & Pontificia maieſtas requirere uideretur, Anglo adhæſiſſe in contumeliam ſuam aſsiduè prędicabat: quòd ille hæreſeos notatus, uti ſacrorum expilator & euerſor, & ſuper hæc in inſontes probitatéque cōſpicuos crudeli ſæuitia infamis, ob idque in gratiam ipſius Cæſaris à Clemente damnatus, ab authoritate Romani Pontificis diſceſsiſſet. Ita ut Cæſar cum promiſsi ſui tum religionis obliuiſci, quàm concepto in Gallum odio non ſatisfacere maluiſſe uideretur: prędicaretq; ſe æquiſſimo iure contra Gallum arma cœpiſſe: quòd ille accitis Turcarum claſsibus Europę littora peruaſtāda obijceret: qua noxa omne ſcelus implere & ſuperare à pijs hominibus credi poſſet. Cęſar è tota ferè Germania legiones quatuor lectiſsimarum cohortium conſcripſerat. In his plurimum eminebant duces, qui paulo antè hoſtes fuerant, Martinus Roſſemius Flandrico bello clarus, & Guilelmus ipſe Furſtēbergus, qui multos annos Gallica ſtipendia meruerat, indeq; maximè diues factus, ſed propter auaritiam, malignitatémque impij & ualde rapacis ingenij, creſcente undique in eum odio, Galliæ finibus exactus,

Cæſari ſeſe applicarat, & ſecundum hunc Conradus Hexius Italicis bellis illuſtris: Mauritius quoque Saxo nobiliſsimæ ſtirpis, cuius Peſtano bello ſpectatam uirtutem fuiſſe meminimus, armatorum equitum ingentem alam adduxerat, alterámque ei parem uirtute, & numero Albertus Brandeburgus. Reliqui equites erant partim Belgæ, partim Menapij, & Burgundiones, qui uarijs præfectis parentes, unum præ cęteris Maximilianum Burram, ſingularis animi regulum, obſeruabant. Veteres autem equites, Italicis & Gallicis exercitati bellis, ſub præfectura erant Franciſci Ateſtini Ferrarienſis, qui ſuperiore anno ad Guiſam captus, non multo póſt à Franciſco rege in gratiam Hippolyti fratris Ferrarienſis Cardinalis humaniter fuerat dimiſſus. Reliquæ copiæ Hiſpanicis cohortibus conſtabant, quę ſeptem millium peditum numerũ implere dicebantur. In his duo primores duces, reliquos omnes authoritate nominis anteibant, Aluarus ipſe Sandeus, diſciplinæ militaris corrector acerrimus, tam bello militiæque probatus, quàm Hiſpano militi propter ſæuam in exigenda pœna acerbitatem odioſus: ſecundum eum manebat egregiæ uirtutis fama penes Aloiſium Peretium, & Alfonſum Viueſium. Eo bello Cæſar Italico pedeſtri ſubſidio incommodè caruit, quòd ſuperiore anno Itali, quia ſtipendijs ęgrè ſibi perſolutis, nequaquam honeſtè atque amanter habiti fuiſſent, ueluti indignantes ipſorum Romani ducis inclementiam, & ſubagreſtes erga ſe contumelias, ad Gallica, Británicáque ſtipendia, tanquam uberiora certioráque, ſe contulerant. Nam tum apud regem gratia maximè ualebant, qui Italicis obnixè ſtuderent, Petrus Strozza Florentinus, qui ualidam Etruſcorum & ciuium ſuorum manum circum ſe habebat, & Petrus Maria Roſcius ſancti Secundi comes, apud quem ex omni Italiæ factioſa regione Gallici nominis ſtudioſi milites facilè coibant. Penes hos fortiſsimo cuíque notóque militi ad liberale ſtipendium erat locus: utpote qui non in lucro interuerſis militum ſtipendijs, ſed in laude & gloria uerum militiæ fructum reponerent. Cæſar quoque ad ſuas lectiſsimi generis copias maiorem quàm unquam antea tormentorum apparatum adiunxerat. Ante omnia autem quæ ſui iuris antea fuiſſent manu repetenda iudicans, ad Lucemburgum, uti ferunt urbem olim Leucorum, rectà duxit. Eam Galli paulo antè Aureliani uirtute in poteſtatem redactam, magnis operibus additis, peregregiè munierant: & quum aliquanto póſt à Cæſarianis oppugnaretur, ita per Sergianum Caracciolum Melphitanum regulum, quem rex conchiliato torque nobilitatis atque uirtutis cauſa donauerat, omnium rerum copijs, ui facta, fœliciter illatis opportunè ſeruauerant, ut in ea ſupra ſeptuaginta mediocris maioríſque generis ænea tormenta relinquerent. Sed non ſatis magnum aut ualidum armatorum præſidium, quod mœnia tueretur, ibi reſtitit, neque tantùm penuarij commeatus in urbe reconditum ab initio fuerat, ut obſidio diu ſuſtineri poſſet. Atque ita uſu euenit, ut Cæſar celeritate uſus, omnem hoſtium diligentiam præueniret, & inopia potius rerum premendos, quàm tormentis adactis uera ui ſubigendos eſſe ſtatueret. Præerat præſidio uir nequaquam animo fortis, ideóque aliquanto uitæ ſalutíſque cupidior, quàm egregiæ laudis. Is itaque per ſeſquimenſem, quo ſpatio annona ei egregiè ſuffecit, incorruptus eſt, ſed mox adeò ignobilem fecit deditionem, ut territus amplitudine caſtrorum hoſtilium, & deſperatis auxilijs, tormenta Cæſari, atque arma concederet. Lucemburgo per Gonzagam in poteſtatem redacto, Cæſar qui

ſar qui

ſar qui in Mediomatricibus ſubſtiterat, Arduennæ ſyluæ finibus egreſſus, & Moſa flumine ſuperato, ad oppidum Comerſium rectà duxit, prolatóque toto tormentorum apparatu & conſtitutis uineis, grauem Gallorum oculis uti mox oppugnaturi ſpeciem præbuit: quo terrore adducti qui erant in præſidio quatridui ſpatio deditionem fecerunt. His duobus oppidis fœdè amiſsis, magnus illico Gallis omnib. inceſsit timor, ob id præſertim quòd Cæſar ipſorum opinione celerius coactis copijs, & confectis itineribus in Galliam perrupiſſet. Putabant enim Cęſarianos omnem adipiſcendi commeatus ſpẽ & facultatem in eius præſentis & nondum maturæ aut defectæ ſegetis eſſe poſituros. Sed Cęſar omni ſuperioris anni frumento diligentiſsimè conquiſito, nõ nouo, ſed uetere commeatu, ideo ſibi utendum cenſuerat, ut imparatos hoſtes, nec adhuc collectis aut reconditis frugibus perturbatos adoriretur. Quo admiſſo conſilio apparebat etiam regem aliquanto tardius, quàm uſus imminentis belli poſceret, Heluetiarum legionum auxilia accerſenda curauiſſe, quandoquidem penè improuiſus Cæſar Lucemburgum occupaſſet, & Galliæ fines terribili expeditóque exercitu prius intraſſet, quàm Heluetij, in quorum auxilio præſentíque manu regni conſtaret ſalus, nondum erectis uexillis, ad profectionem parati dicerentur: admirantibus pleriſque tanta in re uel ipſius regis incuriam, uel quæſtorum ſegnitiem, qui cunctantiùs pecuniam in eius gentis ſtipendia depromendam exiſtimaſſent: quæ una res non mediocre incommodum & dedecus Gallico nomini poſtea paraſſe uiſa eſt. Gonzaga Comerſio potitus, inde properè diſcedens, ad Ligniniũ caſtra poſuit. Id oppidum ſatis frequens, uetereque arce munitum rex omnino defendendum eſſe cenſuerat, quòd Briennium & Roſsinium, è Lucemburga familia regulos, quorum ditionis erat oppidum, nouis auxilijs confirmaſſet: eò ſcilicet intromiſsis duabus Etruſcis cohortibus, & totidem Gallicis, duce Sceneio Tintauilla iuuene impigro. Gonzaga nihil ſpatij hoſtibus dandum ratus, Ioanne Iacobo Medice, qui tormentario negotio præerat, appoſitè atque celeriter adminiſtrante, à quatuor partibus tormenta mœnibus admouit. Is autem erat oppidi ſitus, ut duobus aduerſis utrinque collibus ſubiectum, tanquam media in ualle facillimè cum grauiſsimo etiam interiorum ædificiorum detrimento uerberaretur, & à planioribus item locis directus murus tanto impetu quateretur, ut ingenti ruina edita, peramplus aditus non pediti modò, ſed equiti ad irrumpendum paratus eſſet, nequicquam laborantibus Gallis, qui nouos aggeres introrſus erigere contendebant: Nam tanta erat uis incidentium undique pilarum, ut nemo in munitione conſiſtere auderet, quum magna ipſorum pars, tormentis diſcerpta perijſſet, aut debilitata vulneribus tueri locum nequiret. Quibus rerum difficultatibus Galli duces facilè perterriti, uti ex mutuo ſuſurro deprehendi potuit, de deditione cogitare cœperunt, ob idque feſtinantiùs, quòd Hiſpanos iam ad irrumpendum paratos in acie conſpiceret, quorum uim & multitudinem multis de cauſis ſe nequaquam laturos eſſe fatebantur: quanquam aliqui non deeſſent animo firmiore, qui indecorum cunctis, ipſique præſertim regi maximè detrimentoſum fore teſtarentur, cum hoſte paciſci priuſquam eius uirtutis atque audaciæ periculum facerent. Cuius ſententiæ princeps erat Petrus Paulus Toſingus, nobilis exul Florentinus, quanquam ei contradiceretur à Vincentio Taddeo collega, qui quanquam egregiè ſtrenuus, in ſententiam regulorum, nihil ex uano hoſtis

uim formidantium inclinabat. Illi namque maleſana periculoſáque in reſiſtendo conſtantia publicam omnium ſalutem, ſuíque patrimonij oppidum in ſummæ calamitatis diſcrimen adducere nolebant. Itaque Roſsinius per auerſam portulam ad colloquium Gonzagam ſub fide uocauit, demiſséque ſe uictos confeſſus, & accuratis precibus molliores conditiones à uictore impetrare cõtendens, ſeuero & duriore quàm putarat in ea re Gonzaga reperto, eo modo deditionem fecit, ut cuncta præter omnium uitam, uictoris arbitrio concederet. Nec mora Gonzaga cum familiarium militum caterua in oppidi poſſeſsionem manu ductus Briennium ipſum atque Roſsinium, ipsúmque Sceneium iure belli captiuos fecit, & ad exprimendam grauiorem redemptionem, in caſtella Cæſarianæ ditionis ſeparatim cuſtodiendos miſit. Ea inexpectata fœdáque prorſus trium inſignium oppidorum deditione Franciſcus magnopere perturbatus, intentiore cura, quæ ad ſuſtinendum bellum opportuna uidebantur, parare cœpit: ita ut nobiles quoſque è ſingulis propè regni oppidis equites euocaret, & per eos extraordinaria uſus opera, remotiùs con uehi frumenta, & quæ nondum in agris deſecta eſſent comburi, & proprios hoſtium commeatus obſeſsis itineribus intercipi iuberet. Quibus curandis muneribus intentum, & incautè ſeſe offerentem Surionium è Borbonia familia domui regiæ propinquum Cæſariani equites interceperunt. Re fœliciter ad Ligninium per Gonzagam geſta, Cæſar ſingulari affectus lætitia, quòd nuſquam Galli in aciem prodirent, & negligentiſsimè ſingula oppida, per quæ tranſire hoſtes oporteret, permuniſſe uidebantur, caſtra promoueri iuſsit ad proximum oppidum ſatis munitum atque opulentum, à templo ſancti Deſiderij à Gallis Sandeſirium appellatum. Id in ſatis magna, purgatáque planicie ſitum, à Septentrionibus mediocri interiecto ſpatio Matrona amne permunitur, reliquis partibus circumdatur denſiſsimis ſyluis: murum autem habet nouis operibus auctum. Ibi namque Hieronymus Marinus, Bononienſis architectus, opportuno in loco mœnium propugnacula feneſtratis lateribus accuratè perfecerat, nouáſque quotidie munitiones inſtituebat. Præerat præſidio uir Gallus, ſingulari uigilantia fortitudinéque animi, nomine Landa, quem ſuperiore anno cum inſigni gloria apud Landreſium binas uno tempore Cęſarianorum & Britãnorum oppugnationes pertuliſſe memorauimus. Ea autem uis oppugnantium fuit, ut à meridie ſubuecta tormenta à ſpatio trecentorum paſſuum incredibilem procidentium mœnium ruinam ederent, & duo turrita propugnacula ab utroque mœnium angulo aſsiduè colubrinis terebrata quaſſatáque proſternerent: ſicut prius quàm à Gallis interior agger tutò erigi poſſet, illac Hiſpani non omnino incommodè in oppidum perrumpere ſe poſſe dictitarent. Sed ea militum alacritas ducibus inanis & periculi plena uidebatur, quoniam tametſi oppidi in plano ſiti murus tormentis abraſus erat, & ſolo penè æquatus, frequẽtior tamen ædificiorum pars in mollem tumulum, qui in medio oppidi paululum aſſurgebat, ita erat ſubducta, ut inuaſuris denùm ferè pedum ſcalis opus eſſe perſpicerent, prius quàm ad paratos in ſtatione Gallos conferendis manibus perueniri poſſet. Hoc impedimento deterriti Cæſariani duces, in labro foſſæ quadratum & ſolidum aggerem, turris inſtar, è ceſpite glebáque erigere cœperunt, in cuius ſuperiore platea aliquot maioris generis tormenta educenda conſtituendáque cenſebant: ut his ſuperante altitudine hoſtes depreſsiore in loco conſiſtentes uerberarent.

berarent. Id uerò opus quum ab hoſtibus inchoari Galli duces animaduertiſsent, præmonente demonſtrantéque Marino, parem ex aduerſo munitionem ædificare cœperunt, tanto animo, tantáque induſtria frequentiſsimis tormentis propugnantes, ut multa quotidie hoſtibus detrimenta inferrent, nec ullam perterriti animi, aut demiſſæ ſpei ſignificationem darent. Accidit autem Idibus Iulijs, ut Renatus Aurantius regulus, qui Belgicum adduxerat peditatum, iuuenis omnibus naturæ atque Fortunę muneribus ornatiſsimus, ideóque Cæſari longè cariſsimus, tormenti mortifero ictu vulneraretur. Is enim quum fortè ad Gonzagam, ad opus faciendum milites cohortantem, aſsidentémque in foſſa munitionis ſuperueniſſet, eíque honoris cauſa ille aſſurgens ſellam ſuam conceſsiſſet, paulo pòſt in eum locum directo ab hoſtibus tormento ita globus ferreus aggeri incidit, ut diffracti reſilientíſque lapidis fruſtulo lethaliter in humero vulneraretur. Eum iacentem humaniter inuiſit Cæſar, expirantémque complexus, nequaquam fictæ beneuolentiæ in ea caſus acerbitate lachrymas effudit. Nec multò pòſt Hiſpani milites non ſatis animaduerſo periculo, ab incondita quadam alacritate à ducibus poſtularunt, ut adoriendi oppidi ſignum dare minimè dubitarent. Ipſos enim accepta uictoriæ teſſera in oppidum fortiter atque fœliciter irrupturos. Laudauit eorum alacritatem magnitudinémque animi Gonzaga, atque ita eos periculi admonuit, ut prius locum propius explorare præmiſſa pernicium ſclopettariorum manu, quam murum aggredi iuberet. Sed res ita cecidit, ut quum audaciſsimus quidam Hiſpanorum nomine Chiroſa, Aloiſij Brauij cohortis ſignifer, id munus explorandi loci depoſceret, & ſublato uexillo ad murum oppidi ire contenderet, reliqui ad unum ſigniferi omnes æmulatione laudis eum auidè atque certatim ſubſequerentur, atque uniuerſi demum milites, eadem ſpe potiundi oppidi uehementer incitati, quin foſſam ſuperarent, & per ruinas erepere conarentur, nullo uetantium & deterrentium præfectorum imperio retineri poſſent: tametſi nullum adhuc committendæ pugnæ ſignum à ducibus eſſet propoſitum. Qua effreni atque immoderata militum cupiditate permotus ipſe caſtrorum magiſter Aluarus Sandeus, uti erat ſingulari animi fortitudine præditus, ne in omnem temeritatis atque Fortunæ euentum certus dux ſuis deeſſet, inuocato magna uoce uictoriæ nomine, quin procurrentibus ſe immiſceret minimè dubitauit: hunc ſtatim ſubſequente collega Aloiſio Peretio, qui uirtute animi nequaquam ei inferior putabatur. Verùm ubi ex eo tumultuario procurſu ad hoſtes appropinquatum eſt, inanis ea alacritas & plurimum funeſta extitit, nam Landa peritiſsimè tormenta collibrari, & ſclopettarios continuò diſplodere iubens, tantã in ſubeuntes & confertos tormentorum omnis generis procellam effudit, ut totius foſſæ ſpatium interfectorum cadaueribus compleretur. Nam quod antea à Cæſarianis animaduerti nequierat, hoſtium tormentarij magiſtri binas in aduerſis duorum aggerum lateribus feneſtellas in eius diei uſum aſtutè conſtitutas, & tenui glebà contectas, repentè aperuerant, è quibus directis in latera colubrinis miſerabilis fortium uirorum ſtrages edita eſt. Ad hęc etiam Galli fictilibus, & tubis ligneis, nota atque uſitata ratione, bituminoſi & ſulphurei ignis flammas iacentes, quæ thoracibus & galeis adhærerẽt, multum profecerant: tanta quidem propugnantium ſimul atque inuadentium conſtantia, audaciáque, ut Germani hærentes Hiſpanos, & planè magno cum incom-

modo repulſos conſpicati, inſilire in foſſam eiſque ſuccedere minimè recuſarent. Verùm nequaquam tanta fuit apud Germanos perſeuerentia, ut egregio conatu, iam reiectis Hiſpanis ferre niterentur: Nam ubi appropinquatum eſt, paria propè ac Hiſpani pilarum, uolitantiúmque ignium vulnera ſuſceperunt: eo exitu ut aliquanto celerius quàm pugna appetiſſent pedem referrent. Ea die ex Hiſpanis ad quingentos, partim in foſſa occiſos, partim grauibus affectos vulneribus, deſideratos ferunt. In his periere ſigniferi tres, ſaluis tamen uexillis, Saccaratus, qui pridie inauſpicatò ad Mendociæ cohortis præfecturam uirtutis nomine fuerat traductus, & Romerius Solerius, atque Spinoſa. Ex præfectis autem Alfonſus Caruaial nobiliſsimo ortus genere, & Monſaluus Valentinus atrocibus flammis circumuentus. Cæterùm ipſe Aluarus Sandeus manus atque ora deformiter uſtulatus, & Aloiſius Peretius femore glande traiecto, uix ſeſe è tanta clade eripuerunt. Germanorum autem qui ceciderunt inclyti nominis, fuere Eyttelfrictius Hohenzollernus & Ludouicus Curtauilla. Chiroſa ipſe, qui exitioſæ temeritatis author fuerat, quum omnium uoce damnaretur, pœnam ueritus, neque ignarus ſeueritatis Cæſaris, ad Barium oppidum Gallicæ ditionis perfugit. Biduo pòſt reſcitum eſt Landam pari prope ſorte, qua Aurãtius è uita ſublatus eſt, tormento ereptum fuiſſe, cui cum imperio ſucceſsit Sanſerrius regulus iuuenis impiger, ſed fortitudine animi, usúque militiæ nequaquam Landæ par, eo Sanſerrio patre genitus, quem apud Mediolanum Heluetio prælio cecidiſſe memorauimus. Eo tam audaci atque improſpero ſuorum conatu permotus Cæſar, uſque adeò appetenter Italicam legionem deſideraſſe dicitur, ut ſe parum prouidi conſilij ſui pœnitere fateretur, quòd Italicos parcendo pecuniæ ab initio, ſecus ac alias feciſſet, & nuper ad Duram fuiſſet expertus, non conduxiſſet. Expeditas ſiquidem atque promptiſsimas aggrediendis muris Italicorum cohortes Hiſpanicis admixtas proculdubio in oppidum peruaſuras arbitrabatur, quòd Germani armis atque corporibus graues, neque ſuopte ingenio multa agilitate pollentes, quandam inceſſus tarditatem è diſciplina campeſtribus prælijs requiſitã prȩferrent, quæ aliena prorſus à ſubitarijs extraordinariiſque inuaſionibus cenſebatur, quibus id oppidum proculdubio capi poſſe uideretur. His de rebus exiſtimabat Cæſar huiuſmodi certamina minimè inſtauranda repetendáue, quum in his aſperrimis conatibus florem militum abſumi, augeríque inde hoſtibus animos, tanquam ex æquiſsimo ſemper loco pugnaturis, manifeſtè proſpiceret. Itaque ut cuniculis res ageretur ducibus præcepit, quibus ſuppoſito atque incēſo tormentario puluere hoſtium agger ſuperſtantibus defenſoribus exſcinderetur. Quo iam inchoato productoq; opere, cognitum eſt hoſtes ex aduerſo pares cuniculos, uti diſciplinæ conſuetudo poſtulabat, diligenter inſtituiſſe: ſic ut ea oppugnatio ad obſidionem deducta uideretur: nec tamē Cȩſarianos expugnãdi oppidi totam ſpem abieciſſe appareret: nam magno molimine machinã inſtituebant, inſtar antiquȩ teſtudinis, quam ſubiectis rotis ergatarum beneficio ad murum producere cogitabant. Eius latera permunita erãt craſsis aſſeribus, ac exterius lanarum ſaccis conueſtita, ſupernè autē pedalibus tignis inter ſe cõſertis ualida concameratione protegebatur. Tantæ uerò erat amplitudinis, ut integram, & in ordine conſtitutam fortiſsimorum militum centuriam contineret, qui denſata acie, ſublatis ſtatim à fronte pluteis, quum ſatis promota

foret

foret machina, per ruinas munitionesq; hoſtium peruaſuri, atque inde deiectis propugnatoribus in oppidum irrupturi credebantur. Sed eius operis labor ſubtiliter inſtitutus ſucceſſu caruit. Nam Cæſar conſilium mutare coactus eſt: quum certior eſſet factus Gallorum equitum & peditum peramplam manum ad Vitriacum oppidum, duodecim inde millibus paſſuum diſtans, Briſacco duce perueniſſe. Is aliquam non omnino periculoſam ferendæ opis occaſionem expectans, inde ad obſeſſos penetrare ſtatuebant. Propterea Cæſar, ut obſeſsis expectandi auxilij ſpem minueret, & quantum nouus hoſtis in congreſſu ualeret ſtatim experiretur, eum nocturno prælio adoriri conſtituit. Itaque ſub occaſum Solis miſſus eſt Franciſcus Ateſtinus cum Italico equitatu, cui ducenti Sequanici generis galeati equites adiuncti fuerant. Datus eſt etiam Franc. comes Caſtalius dux uetus, & ſecundum hos Mauritius Saxo, cum duobus millibus Germanorum equitum, cuius ueſtigiis hærebat Gulielmus Fruſtembergus cum peditum ſuorum legione, qua cum ſeptem muralia tormenta trahebãtur. Cõtinenti igitur agmine euntes, interfectis ex itinere Gallorũ excubijs, ad ſecundum à Vitriaco lapidem trecentorum equitũ alam, quę hoſtiũ motum præſenſerat, atque equos aſcenderat, acri impetu facto profligarunt, multis utique interfectis & captis. Tum uerò Briſaccus ex ſuorum fuga cognito hoſtium aduentu certiùs agnoſcendi hoſtis, explorandiq; ſuorum caſus cum ualida manu prouehitur. Circiter autem duo millia peditum, quæ partim ex Gallicis partim ex Italicis cohortibus conſtabant, in acie conſiſtere iubet, reliquas equitũ alas præterfluentis Matronæ amnis pontẽ tueri, iuſſaq; ſua operiri præcipit. Eo modo Briſaccus feruido ingenio prouectus, in Ateſtini equites incidit, & quum conferta ſtatim pugna incumbentium hoſtium impetum ſuſtinere non poſſet, ad ſuos refugere cœpit, ita à tergo inſtantibus hoſtibus, ut grauiſsimè premeretur, & nequaquã contentis habenis tumultuoſo incurſu peditum ſuorum ordinem perturbaret. Quo caſu puncto tẽporis tota Gallorum acies diſsipata eſt, eo euentu ut niſi Sampetrius Corſus ſclopettarios ſuos urgentibus Cæſarianis oppoſuiſſet, ipſe Briſaccus in uado fluminis opprimeretur, & permixti Gallis hoſtes in oppidum irrumperent. Reliqui Gallorum equites continuò fugæ ſe mandarunt, & bona pars peditũ interfecta eſt, Sampetrius tamen, qui ducem ſeruaſſe uideri potuit, cum ea, quam diximus, manu infeſtos hoſtes glandibus coniectis repellens, ſeipſum cum cohorte tenebris tectus ſeruauit. Ex numero Gallorum Italicorúmque peditum circiter trecenti in templum ſe contulerunt, quod erat iuxta oppidum, atque inde ſclopettis emiſsis ſe defendere cœperunt, fruſtra eos Ateſtino atque Caſtalio hortantibus, ut ſe dederent, neque tormenta, quæ cum Germanis adducebantur, expectanda ducerent. Id uerò milites egregiè fortes minimè credebant, quum hæc terrendi ſui cauſa ab hoſtibus dici arbitrarentur, atque eo modo his conditionibus, quę militare decus offenderent, repudiatis, in eodem propoſito ſuſtinendi hoſtis per aliquot horas perſeuerarunt, donec Fruſtembergus ſuperuenit. Is dum templi ſitum inſpiceret, glande circa ceruicem ictus, ideóque crudeli ira percitus, templo ſuorum legione circumdato, admotíſque muralibus tormentis, id immaniter quatere cœpit: ita ut perforatis lateribus & perfractis columnis, integra propè teſtudo concideret, obitérque infœlicis uirtutis atque conſtantiæ homines, ne fornicum & totius

contignationis ruina opprimerentur, clamore ſublato, ad eaſdem quas repudiarant deditionis conditiones recurrerunt. Sed eo tempore neque Ateſtini neque Caſtalij apud inexorabiles Germanos iuſtæ deprecationes ualebant, utpote qui deditis ſeruare uitam cuperent: atque ita patefacto templo à Germanis ad unum omnes crudeliſsimè trucidati ſunt, oppidúmque direptum. Apparuit uniuerſum Briſacci equitatum, magno regis detrimento, quòd ex nobiliſsimis Gallicæ iuuentutis conſtaret, deleri potuiſſe: ſi Saxones equites iter conficere maturaſſent. Quo caſu Germanicos equites ſuo graui & contento inceſſu tranquilliùs & tardiùs equos agitare ſolitos, ſtataria in pugna, quam in procurſationibus fortuitorum certaminum aptiores & firmiores eſſe perſpectum eſt. Hæc nocturna uictoria nunciata Cæſari, & obſeſsis ad illudendum ſignificata, mirum in modum eorum animos contriuit: nam uti erant auxiliorum expectatione ſuſpenſi, & ad ſummam multarum rerum: tormentariique præſertim pulueris inopiam redacti, de Fortuna ſua conquerebantur: quandoquidem plerique eorum amiſsis commilitonibus, acceptíſque vulneribus & perpetuis uigilijs ſemienecti, iámque deficientibus eſculentis nequaquam abundè recreati, de deditione cogitarent, nec pari authoritate, ac antea facere ſolitus eſſe Landa, Sanſerrius deſperantium animos confirmaret. Cæterùm Cæſar Vitriacum ſuis copijs obtinendum ratus, ut hoſti eriperetur, ibi in præſidio quinque cohortes Furſtembergæ legionis remanere iuſsit, quæ demeſſa frumenta colligerent, & ea munia capeſſerent, quibus hoſti maximè nocere poſſent. Sed Germani triduo conſumptis omnibus commeatibus, quum ibi diutius ſubſiſtere nollent, concremato oppido iniuſſu Cæſaris in caſtra redierunt, ita ut ſubiratus Cæſar Gulielmo acerbiſsimè ſuccenſeret, & in locum earum cohortium, quæ oppidum deſeruiſſent, Aliprandum Madruccium Tridentini Cardinalis fratrem cum quatuor cohortibus, & quadringentis equitibus ſuffecit. Per eos dies Calendis Auguſti aliquot Galli equites, quum in ſyluis aliquandiu Cæſarianorum exploratorum oculis obuerſati eſſent, ſpeculantes occaſionem ferendi obſeſsis auxilij, ingenti auſu globo facto triginta equites ad Sandeſirium percurrerunt, ſingulos tormentarij pulueris ſacculos à tergo deferentes. Sed is eorum exitus fuit, quanquam citatiſsimis equis uterentur, ut non omnes, aut metu deterriti, aut intercepti à Cęſarianis, oppidum ingrederētur. Qua re ex captiuis cognita, Cęſar facilè intellexit ſummam eſſe apud obſeſſos ſulphurei pulueris inopiam, ſic ut milites æquiore iam conditione murū ſe inuaſuros, ſi Cæſar iuberet, pollicerentur. Re ad Vitriacum à Cæſarianis bene geſta, nihilo ſecius Galli pleni fiducia rei bene gerendæ, ſi hoſtis mœnia repeteret, uigilantiſsimè oppidum tuebantur, cunctáque opportuna ad defenſionem ex Marini architecti præceptis ſolertiſsimè comparabant, quum repentè oppido emiſſus tubicen poſtulauit, ut ſub fide legatos colloquendi cauſa obſeſsis emittere liceret, factáque poteſtate Vicontius, Riueria & Sineus cohortis præfectus ad Gonzagam uenerunt. Summa mandatorum hæc fuit Sanſerrium, quanquam ea uirtutis atque conſtantiæ documenta dediſſet, ut ſibi nullo pacto timendum arbitraretur: alienum tamen non eſſe à deditione oppidi, ſi honeſtis conditionibus ageretur. Petebant Galli ut ipſis excedentibus arma, resq; omnes, & cuncta tormenta concederentur, menſis unius induciæ fierent, intra quas niſi rex iuſto cum exercitu obſeſsis opem ferret, & Cæſarem ſoluta obſidione depellerent, continuò oppidum

Cæſari

Cæſari traderetur, ea tamen conditione, ut reficere mœnia, & conſtruere nouas operum munitiones intra ſex menſes Cæſarianis non liceret. Hæc tanquã inſolentius poſtulata Ferdinandus ita reiecit, ut legati facilè intelligerent quanta ſperatæ uictoriæ confidentia hoſtis niteretur, atque eo modo redeuntes in oppidum, non multo poſt iterum atque iterum æquioribus cum mandatis remitterentur, atque eo die præter omnium opinionem de oppidi deditione tranſigeretur, his conditionibus: duodecim dierum induciæ ſunto, intra id ſpatium ni Franciſcus rex promoto exercitu obſidionem ſoluat, Sanſerrius oppido ſtatim excedito, à Cæſarianis exeunti præſidij cauſa duo tantùm tormenta concedantor: Gallis omnibus ſub uexillis ad tympanorum ſonitum more militiæ abeundi quò uelint, poteſtas eſto, reliquum omnem tormentorum apparatum totamque commeatus copiam Cæſari relinquanto, de hiſque rebus quatuor obſidibus cauetor. Ab hac pactione acceptis obſidibus Gonzaga in oppidum intromiſit Hiſpanum equeſtris ordinis nomine Contreriam, qui accuratè obſeruaret, ne Galli noctu uel interdiu munitiones augerent. His confectis rebus, quum id reſciſſet Franciſcus, nec ut opem ferret ex uſu eſſe iudicaſſet, à Sanſerrio integra fide traditum eſt oppidum. Ferunt Sanſerrium fictitijs Claudij Guiſij primarij ducis literis deceptum, aliquanto maturius quàm expediebat ad deditionis conſilia deſcendiſſe. Hę literæ apud Granuelium conſictæ fuerant, & exempto ceræ ſigillo ex ueteribus Guiſij literis uſque adeo arguta falſarij manu exaratæ, ut pro ueris agnoſcerentur, ab his prępertim qui eo obſidionis periculo ſolicitis & trepidis animis celeriter eximi cupiebant. His ſiquidẽ literis Guiſius Sanſerrio reſpondere fingebatur, tãquam intempeſtiuè ferri ſibi opem poſtulanti, regem graui de cauſa alienũ eſſe à cogitatione ferendæ opis, ne ſeſe, & liberos, Fortunáſque omnes regni in unius pugnę non neceſſarium diſcrimen adduceret. Proinde ipſum, qui amplius quadraginta diebus inſigni regis commodo ſummáque ſua laude acerrimorum hoſtium uim ſuſtinuerit, ſi urgeretur acrius & deſereretur à Fortuna, nõ indecorè aut turpiter facturum, ſi ſeſe atque præſidium honeſta pactione conſeruandum exiſtimaret. Quibus literis à Gallo lixa pręſenti pecunia corrupto in oppidũ delatis, qui eas calceo inſutas ad ſimulandam periculi diligentiam afferebat, & in corona à Sanſerrio perlectis, nemo militum fuit, qui à deditione diſſentiret. Per hũc modum non ſine riſu Gallicæ ſimplicitatis Sandeſirio potitus Cæſar, quid ſibi agendum foret in conſilijs agitabat, ualde perplexus an Catalaunum oppidum, quod Sciallonum hodie Galli appellant, in eodem ferè itineris curſu ſecundum Matronam amnem poſitum oppugnaret, an ad Lutetiã uſque progrederetur. Huius explicandi conſilij ratio in eo uertebatur, quòd duces fermè omnes confirmarent difficilem atque ærumnoſam fore munitiſsimi oppidi expugnationem. Id enim ualidis atque recẽtibus copijs firmatũ auctumque magnis operibus, & inſtructum magna tormentorũ copia fuiſſe cõſtabat, uti regẽ ex tanto Sandeſirianæ obſidionis ſpatio prouidiſſe credi fas erat: ita ut ex ea inutili propè, quanquam decora ad Sandeſirium mora, adeundę Lutetiæ occaſionem plerique milites prædę auidi amiſſam fuiſſe quererentur. Regem porrò, qui Heluetiorũ auxilia diu expectata, dudũ in caſtra recepiſſet, aduenıſſentque ei ueteres nouique Vaſcones, ita eſſe confirmatũ periti milites dictitabant, ut quũ in proximo caſtra haberet, prælio dimicaturus eſſe cenſeretur, ſi non iniquo loco periculi faciundi facultatem nanciſci poſſet. Erãt enim multæ undique coactæ

peditum atque equitum copiæ, ut refutandus potius quàm lacessendus à cautis maximeq; prudentibus, qui erant apud Cæsarem, crederetur: uel ob id pręsertim quòd multis ex numero Hispanorum aut interfectis aut grauiter debilitatis, & rarescentibus Germanorum legionibus, Cæsar neque peditatu neque equitatu superior existimari posset: propterea Henricum regis filium id pro comperto agnoscentem, pugnæq; auidum, segnia & parum generosa patris consilia detestari vulgò prædicarent. Sed hos sermones grauiter expendens Cæsar, in arcano pugnæ cupidus ita admittebat, ut secretum tegeret, ostentandiq; animi causa ad Catalaunum castra moueret: tanquam oppugnare uellet, hostibus metum iniecturus. Cæterùm suo innixus consilio, repentè motis castris ad Aspernectum oppidum destinato itineri impositum contendit, præterq; opinionem regis atque hostium eo potitus, opulenta omnis generis commeatus copia largißimè sese recreauit. Tum uerò rex adiuncto sibi cum reliqua copiarum parte Claudio Guisio promotis castris in conspectum Cæsaris se dedit, intercedente Matrona amne, qui uado transiri non poterat, certatimq; utrinque excitata per agros incendia uisebantur: quum Galli sua omnia, ne his potiretur hostis, ultro peruastarent, & Cæsariani Germaniq; præsertim, ut Gallis maximè nocerent, incendijs effusißimè grassarentur. Erat eius horrendæ cladis aspectus planè miserabilis, quum fertilißimæ regionis incolæ, neutram in partem opportuna ipsorum malis remedia reperirent. Ab Aspernecto Cæsar in Parisios iter habebat, quum in altera amnis ripa regiorum agmina uiserentur: ideo pari instructa acie, ut si Cæsar in amne pontem faceret, aut uado transire conaretur, in margine fluminis prælio decertarent. Quod cum à Cæsare ex non iniqua conditione tentari posset, Gulielmus Frustembergus, odio suo peculiari in regē incensus, quòd ueteribus stipendijs cum ignominia exauthoratus fuisset, uti erat peritus regionis, noctu in amne tutum uadum quæritabat, uerùm incautè ripis inhærens à quibusdā exploratoribus Gallis pro speculatore interceptus est, deductusq; ad regem & agnitus, cunctis propè eum ad laquei necem deposcentibus, custodiæ traditus est. Eius uiri casu spe pugnæ decidit Cæsar, quum in eius audacißimi hominis industria superandi amnis conferendæque pugnæ facultatem se reperire posse confidisset, & regem tumultu Lutetiano perculsum nō temerè pugnæ potestatem facturum arbitraretur. Peruaserat enim ad Parisios usque non falsus rumor, Cæsarem paßim expugnatis oppidis uictorem appropinquare: tāta omnium perturbatione, ut urbs totius Europæ amplißima & copiosißima ingenti metu quateretur, atque incolæ confusißima trepidatione cariores res suas, liberos, & coniuges nauigijs imponerent, ut per Sequanam elaberentur, & nemo ferè esset ex indigenis Gallis qui arma caperet, ut sese & patriam ab hostis iniuria tueretur: neque ipse Medonius Cardinalis, qui Lutetiæ regio nomine cum imperio præsidebat, tantum ualebat authoritate, ut fugam perterriti populi usquam sisteret. In eo tamen tumultu peregrini omnes, qui ibi per gymnasia liberalibus studijs operam dabant, arma sumpserunt, præbente se eis ducē Caracciolo Sergiani Melphitani reguli filio, qui Lutetię sacerdotium inter cucullatos opulentum liberalitate regis fuerat consequutus: impigro nanque ingenio iuuenis, uti militari patre genitus, armis potius quàm pijs ad diuos supplicationibus immanes hostes arcendos existimabat. Quæ armata manus studiosæ iuuentutis alacriter digesta in cohortes, tametsi impar sustinendis

nendis hoſtibus uidebatur, nouo tamen & numeroſo armatorum ſubſidio populus confirmatus, quòd pari paſſu inſtructo exercitu regem aduentare didicerat, fugam repreſsit. Quum eo modo nullo congreſſu, ſed crudelibus incendijs bellum gereretur, de pace per idoneos homines agi cœptum eſt: nam paulo antè per Bartouillam equitem Ligninij captum dimiſſumq; per Iacobū Medicem & Franciſcum Somalium Inſubrem uirum clariſsimum, qui Cæſaris conſilijs adhibebatur, Hanebaldo Amiranti ſignificarant, Cæſarem uſque adeò diri atque exitialis belli pertæſum eo eſſe animo, ut ſi honeſtis conditionibus pacem rex peteret, ab æqua concordia minimè diſceſſurum, ipſos autem Medicem atque Somalium, ueteris ſuæ militiæ ſtipendijs & beneficio regis addictum, profiteri fidelem operam ſuam, quam ea in re non ingratam Cæſari futuram ſcirent. His à Bertouilla nunciatis, neque ipſe Amiras, neque rex poſtea ſurdas aures præbuerunt: ita ut Bertouilla cum Bailiuo Digionio rerum perito ſene cum mandatis remitteretur, quibus colloquio locum & diem primarijs conſtitui poſtulabant. Eius autem actionis exitus fuit, ut Granuelius atque Gonzaga cum Hanebaldo atque Nulleio uiro togato colloquuti, eo facilius de pace tranſigerent, quòd in eius rei negotium iam antea Gabriel Guſmanus Hiſpanus cucullati ordinis à regina Galliæ ad fratrem Cæſarem miſſus, ſe Chriſtianæ pietatis nomine inſinuaſſet. Dum hæc in ſpem pacis tractarentur, Cæſar Antonium Peronotum ipſius Granuelij filium, iampridē ad arcana ſcrinij conſilia admiſſum, ad Henricum regem Bononiam oppugnantem miſit, ut per eum Britannus natura ſuſpicioſus de his rebus, quæ de pace actitata fuerant, ſed nondum planè conſtitutis legibus tranſacta, accuratiſsimè doceretur. Sed plerique exiſtimarunt Antonium peculiari de cauſa ad Henricum fuiſſe tranſmiſſum, ut Cæſaris difficultates, adeundæque Lutetiæ conſilium explicaret, peteretque ut caſtra in Pariſios mouere uellet, ut communibus uiribus Lutetiam occuparent. Quòd ſi proprio occupatus bello id facere nollet, ſaltem hoc ſibi indulgeret, ut incolumi fœderis amicitia, de pace cum Franciſco tranſigere liceret. Quamobrem Henricus ſua certa ſpe expugnandæ Bononiæ innixus Antonio ita reſpondit, in poteſtate Cæſaris fore cum Gallo rege de pace paciſci, idque ſe æquo laturum animo, modo recentis inter ipſos icti fœderis iura nequaquam præuerteret. Pluris namque Henricus propinquam obtinendæ Bononiæ ſpem, quàm Lutetiæ poſſeſsionem exiſtimabat, quòd Motrellum quoque magnis uiribus à Talboto oppugnatum, ſibi ceſſurum confideret. Itaque Cæſar redeunte Antonio conſilia pacis explicauit: nam plerique nihil ſtultius & pernicioſius fore iudicabant, quàm ſi Cæſar in urbem Lutetiam longè omnium ampliſsimam irrumpere properaret: inſtante ualidiſsimo regis exercitu, quandoquidem irrumpentes milites ad prædam ita dilapſuri crederentur, ut non facilè, quum exterior hoſtis ingrueret, cogi, aut in aciem produci aduerſus regios poſſe quiſquam ducum exiſtimaret, quandoquidem certa fames obſidente ſuburbana rege uictoribus & incolis extimeſcenda cenſeretur. Quòd ſi cuncta proſperè Cæſari prouenirent: nihil tamen eum tanto periculo quæſiturum apparebat, quàm ut alieno commodo ſalutem & dignitatem ſuam intempeſtiuo tempore periclitaretur: quoniam fœderi erat adſcriptum, ut ſi parta uictoria Pariſiorum Lutetia potirentur, ea urbs, uti ſuperioribus ſeculis fuiſſet, non Cæſari ſed Britannico imperio cederet. Vrgebat etiā Cæſarem ad complectendam pacem pecuniarū inopia, uſq; adeo, ut quum

fremerent Germani, preteritaque iam & inſtantia ſtipendia arrogantius flagitarent, ipſe ingenti animo ad milites prodiret molliẽdis eorum animis, ſicut paucorum dierum ſibi dari ſpatium, ut debita diſſolueret, indignis propè precibus peteret: & ſe ipſum in promiſſæ pecunię fidem, in ipſorum manus dediturum eſſe profiteretur. Quo pudore adducti milites Germani, ad unum omnes manum ſuſtulerunt, quod erat pacati animi ſignum: atque inde Cæſaris uexilla in Sueſsiones uerſa ſunt, apud quorum urbem perſcriptę ſunt dictinctius pacis leges: cuius compoſitionis tabulæ poſtea, hinc atque inde modò ad Cęſarem modò ad Regem delatę ſunt, donec in hunc maximè modum conſentiente utriuſque uoluntate, & Cæſar & Fraciſcus conditionibus ſubſcripſerunt: quę pari utrinque lætitia ſuſceptæ fuere, quum Franciſcus grauiſsima calamitate miſeros Galliæ populos liberatos perſpiceret, & Cæſar ipſe difficili periculoſoque negotio cum dignitate ſe explicaſſet. Vnus omnium ægerrimè tuliſſe pacem Henricus Delphinus traditur, qui Cæſarem rapto uiuentem, copiáſque eius multis affectas incommodis, ſibique impares, è manibus eripi, bellici uigoris atque ira turgidus, uel in coronis perſtricto patre differebat. Sed Franciſcus facto ſæpe, & improſperè quidem Fortunæ ſuæ periculo, quum Cæſaris genium reformidare diceretur, cuncta Cæſari concedenda rebatur: modò ei uel iniqua conditione Galliæ Ciſalpinæ imperium eriperetur: quòd quæ ſuæ paulo antè ditionis fuiſſent, pro dignitate Gallici nominis uel ingenti pretio redimenda ſtatueret. Eo etiam ſollicitius atque cupidius, quòd Cæſarem ad totius Italiæ imperium aſpirare plerique prædicarent, uel uno argumento, poſtquam Pontifici, ne uſquam uti publicæ libertatis defenſor commouere ſe poſſet, graues Tridentini concilij compedes inieciſſet: quæ eo nomine videbantur honeſtiſſimæ, quandoquidem ex eo digna ſacerdotibus morum cenſura, & deprauati à Luthero Chriſtiani dogmatis ſalubrior interpretatio, & conſtitutio quæreretur. Quamrem tametſi Pontifex non obſcurè prouidebat: tamen ad retinendã ſyncerę pietatis exiſtimationem, non prius producti concilij quibuſdam ſanctionibus odioſa diſputatione ad decretum relatis admonitus eſt, quàm ſe acerrimè perſtringi, nec iam perplexè offendi uir prudentiſsimus agnouit: ita ut ex authoritate Pontificia, quę malignitate quorundam ſubornatorum præſulum in dubium reuocari videbatur, de ſuſpenſione translationeq; concilij apud Bononiam cogitare inciperet. Itaque inter reges diſsidentes totius cauſæ iugulum ab utroque grauiter petebatur. id enim unum & certum erat Mediolanenſis imperij expoſtulatio, qua re impetrata, Franciſcus ſe domui ſuæ peregregiè conſuluiſſe uidebatur. Cæterùm Cæſar adeo perplexa dubiaque conditione id ſe conceſſurum promittebat, ut neque Pontifex neque pleriq; alij ullam obſignato fœderi fidem haberent: quando ea liberali conceſsione reliqua Cæſaris conſilia euerti iudicarent: appareretq; Cæſarem ea aſtutè polliceri, ut aliquod maius inde nanciſceretur munus, aut aliquam non omnino indecentem uel ineptam à fœdere diſcedendi ex interuallo temporis cauſam reperiret. Summa ſiquidem conditionum ineunda hæc erat, ut uterque ueterum contentionum & odiorum memoriam ex animis expelleret, & nouo affinitatis vinculo iungeretur. Promittebat Cæſar ſe aut filiam, Philippi Hiſpanię regis deſignati, ſucceſſoriſque ſui ſororem, Carolo Aureliano nuptui daturum, cui dotali nomine Belgarum regna obuenirent: aut ſiquid hanc affinitatem impediret, loco filiæ Ferdinandi fratris Pannoniæ atque Bohemię, Auſtriæq; regis filiam

eidem

eidem Aureliano in matrimonium collocaturum, quæ dotali iure Mediolanensem principatum secum traheret. Qua in re deliberanda Cæsar octimestre spatium deposcebat: quo spatio tum ipsius Philippi filij, tum Ferdinandi fratris uoluntates certius exploraret, ut inde intra quatuor demum menses, hoc est post integrum annum, cum alterutra uirgine nuptiæ celebrarentur. Si autem Cæsari magis expediret fratris filiam quàm suam ipsius natam Carolo desponsare, confectis statim nuptijs Mediolanensis imperij possessionem Aurelianus hac lege acciperet, ut donec masculam susciperet prolem, Mediolani & Cremonæ arces Cæsariano præsidio custodirentur. Tum uerò Carolo Sabaudio cuncta quæ illi uel in Allobrogibus, uel in Subalpinis adempta fuissent, optima fide restituerentur, liceretq; Gallo regi eas retinere arces tandiu Gallicis præsidijs custodiendas, quandiu Galliæ Cisalpinæ arces, quas diximus, Cæsariano præsidio tenerentur. Reliquæ uerò conditiones initæ pacis atque percussi fœderis eò pertinebant, ut de iurisdictione quorundam oppidorum Belgicæ prouinciæ præclarè diffinirent, restituerēturq; ea omnia utrinque quæ mutuis armis ex usu belli occupata fuissent post inducias ad Nicæam Prouinciæ authore Paulo Pontifice confectas, relinqueretur que locus his principibus nominatim tanquam socijs atque amicis, si noui fœderis beneficio uti vellent. Hi fuere ipse Henricus Britanniæ, Sigismundus Sarmatiæ, Ioannes Lusitaniæ, & Christiernus Danimarchiæ reges: atque item singuli sacri uel prophani iuris Germaniæ proceres, qui ad dicendum creandumque Cæsarem suffragiorum iura obtinent: & præter hos dabatur etiam aditus ad idem pacis & fœderis beneficium Heluetiorum reipublicæ tredecim pagis, cui annexa est trium Grisonij nominis gentium fœderata ciuitas: atque item in Italia, principi Venetorum: atq; item Dynastis Carolo Sabaudio Allobrogum, Cosmo Medici Florentiæ, Herculi Atestino Ferrariæ, Guidobaldo Vrbini, liberisq; ciuitatibus Genuensium, Senensium, atque Lucensium. Hæc confecta transactaq; sunt apud Crepinium in Suessionibus castellum, adstipulantibus utrinq; mutuo sacramento Cæsarianis, & Regijs ei negotio præpositis. Hi fuere Nicolaus Peronotus Granuelius Cæsariani scrinij magister, & Ferdinandus Gonzaga, primam apud copias post Cæsarem in exercitu militaris imperij authoritatem obtinēs. Ab regis uerò Hanebaldus ipse Amiras, & Nulleius senator supplicibus libellis præfectus. Dati autem sunt obsides in fidem concepti fœderis duo Cardinales, Ioannes ipse Lotharingus, & Medonius, quem dudum Lutetiæ in eo propinqui belli metu, tumultuq; præfuisse diximus. Ad hos sacratos uiros accessere Valleius citerioris Britanniæ opulentissimus regulus, & Agnodeus adolescens ipso Amirāte Hanebaldo genitus, decimo quarto Calē. Octobris, quarto & quadragesimo anno supra quingentesimum atq; millesimum à partu Virginis. Hoc confectæ pacis nomen incredibilem cunctis mortalib. lætitiā attulisse uisum est, propter speratam diu exoptati otij tranquillitatem. Sed non deerat qui eam successu carituram prædicarent, quòd Cæsar tam graui pondere obligatæ fidei distentus esset, ut ægrè promisso staturus crederetur. Nam apparebat eum summo cum incommodo alterutra quam uellet nuptiarum pactione, aut patrimonio Belgico cessurum, aut Mediolanense imperium importuna sibi ratione in dotem collaturum. Neque enim erat existimandum tantæ grauitatis tantæque religionis principem adduci posse, ut eius initi fœderis leges, arctèque obligatam fidem suam ulla ex parte uiolaret. Sed Fortuna,

Cæſaris uotis & commodis ſecundiſsimè ſemper arridens, ex arcano fatorum uiam inuenit, ut eum damnoſæ traſactionis ſolicitudine curaq; uel in alteram partem, ſi à fide data diſcedere uellet, probroſo pudore atque dedecoroſa inuidia liberaret. Carolus enim Aurelianus poſtquam in complexum Cæſaris deueniſſet, in peſtiferum incidit morbum, ita ut pauciſsimis diebus apud Firmum monaſterium ſæua morte eriperetur, iuuenis omnibus corporis atq; animi quę conferri à natura poſſent muneribus, totius Galliæ iuuenū florentiſsimus, quē unum pręter ipſos Gallos, populi Inſubres tanquam exoptatū ſummæ benignitatis principem maximè luxerunt, quum de fortunis ſuis & tranquillitate ſeculi facilè deſperarent. Cæterùm rex Henricus poſt expugnatam Bononiam, atq; eam expulſo Varuenio, Obiei Mareſcalchi prouinciæq; Morinorum præfecti genero, Anglicis præſidijs confirmatam, & deſperatam Motrelli oppidi deditionem, quod Obeius defenderat, pacem cum Gallo rege facere recuſauit, uel ſatagente plurimum in eam rem Ioanne Bellaio Pariſienſi Cardinale. Quibus de rebus contendente iam Cæſare ad Samarobrinam, quę Cameracum dicitur, uniuerſæ Gallorum copiæ duce Delphino diſcedentis Henrici regis & Britannorum veſtigijs ita inſtitere, ut penè nouiſsima hoſtium agmina conſequerentur, atque eos multis impedimentis exuerent: conuerſisq; continuò ſignis Delphinus Bononiā repentinus inuaderet, tanto impetu, ut inferiore oppidi parte, multis Anglorum interfectis, atque obiter magna præda potiretur, uideriq; poſſet graui metu hoſtium, ſuperiore etiam oppido, in quod Angli confugerāt, uim admouere cum bona ſpe victoriæ potuiſſe, niſi hæc ſtrenuè audentem aduerſæ tempeſtates ventorum & imbrium, quæ tolerari non poterant, impedimento fuiſſent. Inſtituta demum eſt à Franciſco rege cum terreſtris, tum naualis obſidio: nam præter copias quæ opportuno in loco caſtra fecerant, atque importari commeatus è proximis regionibus prohibebant, ad onerarias ingentes naues, quæ paſsim ex Armorici Oceani portubus cogebantur, roſtratæ etiam naues Maſsilienſesque triremes, per fretum Gaditanum Hiſpaniam circuire iuſſæ, onerarijs nauibus acceſſerant. Quarum agilitate Britannicis nauigationibus multa inferebantur ditrimenta, uſque adeo ut Hanebaldus, cui aderat Petrus Strozza & Leo frater triremibus præfectus, prælio nauali cum Dumbleio Henrici præfecto, magna loci, & ventorum conſpirantium opportunitate proſperè certaturus crederetur. Quibus de rebus fiebat, ut Henricus longè maximis ſumptibus fatigatus, ad conſilium pacis, quod nuper reiecerat, reuerteretur. Ea uerò celerius opinione omnium confecta eſt hac lege, ut Franciſco regi Bononiam certo auri pondere redimere liceret: quod aurum reſarciendi bellici ſumptus octo penſionibus in ſingulos annos à Gallis penderetur. Sed per hunc modum Henricus & Franciſcus nequaquam diu ea parta pace lętari potuerunt. Henricus enim iam planè in ſenium urgens, & multo ſucci abdomine grauis & ineres effectus, laceſſente atroci febre propter ſæuam inflammationem in crure uirulenti herpetis, uitam cum morte commutauit, quum ætatis annum quinquageſimum ſeptimum ageret, & ferè triginta octo annis regnaſſet, relicto regni hærede Odoardo puero ex Ioanna Semera ſuſcepto, ea conditione, ut à Thoma Semero auunculo inſtruēdus regni adminiſtrādi artibus regeretur. Poſt quinquageſimum autem diem ab Henrici morte, ipſe quoq; Franciſcus rex apud Rambuletum oppidum in finib. Pariſiorum atroci eum quatiente morbo è uita migrauit. Natum ei erat circa ſedem malignum

ulcus,

ulcus, quod ſerpendo ad ueſicæ penetralia peruadebat, & cuncta humani ingenij remedia reſpuerat. Is erat duobus ferè annis Henrico ætate minor, cæteris in rebus uera æſtimatione morum, & naturæ dotium plane æqualis, niſi Henricus ingraueſcente ætate oblitus ueræ pietatis, nobile alioquin ingenium Lutheranis ſuperſtitionibus deuouiſſet. Cæterum Franciſcus decumbens, quum æquiſsimo animo fatalem horam ſibi adeſſe præſentiret, & Chriſtiano ritu ſeſe religiosè & puriter à delictis expiaſſet, Henrico filio pietatem in omni re conſtantiſsimè colendam commendauit, & quędam ei arcana tuendo regno opportuna communicauit, & quibus maximè artibus gentium ſubiectarum certiſsimum ſtudiũ promereretur, præcepit, ut populos tributis propter immodicos alendi belli ſumptus à ſe neceſſario inſtitutis, & acerbius quàm deceret exactis ſubleuaret, ſcilicet ut hac liberalitate firmior, atque antiquis Galliæ hoſtibus ſuperior euaderet. Peculiari autem nomine Hanebaldum Amirãtem propter ſpectatam eius fidem atque uirtutem mirificè commendauit. Anteceſſerat pari fato Franciſcum regem, eodem fortè menſe dieq; ſuperioris anni Alfonſus Daualus Vaſtius, propter admirabiles corporis atque animi uirtutes, quas eximia liberalitas aptiſsimè condiebat, regali Fortuna dignus, cui in imperio copiarum, Mediolanenſisque dominatus pręfectura Ferdinandum Gonzagam Cæſar ſuffecerat. Sed prius quàm horum duorum inſignium regum interitus incideret, Cæſar acre bellum ſuſcepit, perdomandæ Germanię cauſa, quæ non modo multo maxima ex parte ab inſtitutis maiorum ſuorum placitiſque religionis impiè deſciuerat: ſed etiam à maieſtate imperioque Cæſaris arrogantiſſimè rebellarat. Deficientis autem Germanię duo duces extiterunt, Philippus Lantgrauius Cattorum princeps, & Ioãnes Fridericus Saxonum antiquiſsimę ſtirpis regulus, qui cõtumaci animo pro tuenda libertate Germanici nominis, excitis in id bellum liberis ciuitatibus, arma ſumpſerant. Cæterùm Cæſar pro dignitate ſua nequaquam id ſæuum bellum reformidans ita illud inchoauit, ut quum initio parum paratus arma cepiſſet, in Vindelicia ægrè promptiſsimorum atque urgentium hoſtium impetum ſuſtineret, & ſeſe in Baioariam amicitia Gulielmi principis fretus, recipere cogeretur, donec ei Italicorum tres ornatiſsimæ legiones, & ſex centenariæ galeatorum equitum alæ à Pontifice Paulo religionis atque amicitiæ nomine trans Alpes miſſæ opportuniſsimo tempore iuxta Lanzutum oppidum Farneſio Cardinale legato, & Octauio fratre duce ſuperuenerunt: quas Pontificias copias ſtatim ſubſequutæ ſunt ueteranæ Hiſpanorum cohortes. Quibus tantis confirmatus auxilijs Cæſar bellum quod inferebatur cõuerſa Fortuna ita hoſtibus intulit, ut protracto bello per aliquot menſes, fractoque Germanorum impetu, quum nuſquam iuſto prælio fuiſſet dimicatum, germania omnis intra Danubium, & Albim, & Rhenum incredibili fœlicitate gloriaq; ſubacta ſit, utroque etiam duce capto, eo rerum exitu, ut ipſis uinctis atque productis nobiliſsimum de ſubacta Germania triũphum, quem Romanis olim ducibus denegatum conſtat, inſtruere potuerit.

FINIS.

INDEX RERVM MEMORABILIVM QVAE IN HOC SECVNDO TOMO CONTINENTVR.

B

cerum

Cæsar

Eccius,

Fran

Guletæ

Mel-

N

Neapo-

O

P

Philippus

Q

R

S

Sangrius

FINIS.

BASILEÆ

INDVSTRIA ET OPERA PETRI PERNAE SVMPTIBVS VERO HENRICO PETRI ET SIBI COMMVNIBV

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareæ Maiestatis.

ANNO CIƆ IƆ LXXVIII.
Calendis Martijs

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI REGIONVM ET INSVLARVM atque Locorum:

DESCRIPTIONES:

videlicet

BRITANNIAE,

SCOTIAE,

HYBERNIAE,

ORCHADVM,

Item

MOSCOVIAE ET LARII LACVS,

VIBVS (VT EIVS OMNIA SCRIPTA HOC POSTREmo volumine complecteremur) de Piscibus Romanis libellum verè aureum adiunximus.

BASILEÆ,

Anno Salutis humanæ, M. D. LXXVIII.

BRITANNIÆ, SCOTIÆ, HYBERNIÆ, ET ORCHADVM DESCRIPTIO.

PAVLI IOVII

Cum operis Procemio, ad Alexandrum Farnesium Card. amplis.

IN magnis varijsq; laboribus studiorum meorum, ALEXANDER FARNESI *Senator amplissime, quum ad quandam ætatis atq; iudicij maturitatem peruenissem, is mihi vigiliarum omnium longe vberrimus fructus, ac nobilissimus proponebatur, qui editis ingenij monumentis, ad certam laudem proueniret, quoniam hæc & honesta viuenti, & præclara demum vita defuncto, vti extincta plane inuidia, videretur. Itaq; vehementer contendenti eam mihi minime defuturam arbitrabar, si scriptis nostris commendatione hominum tanta authoritas accederet, vt ea posteros illustribus exemplis copiose & grauiter erudire ac oblectare cum dignitate posse censerentur. Quod me, dijs ingenuo labori benigne fauentibus, magna ex parte rebar consecutum, quum rerum toto orbe gestarum Historiam diffuse condiderim, orsus ab aduentu Caroli octaui Galliæ regis in Italiam, perpetua serie in hunc annum, quo infirma vel certe male fida pace nutamus, & ab inueterata Principum dissensione, funestiora nobis ominamur, nisi Paulus* III. *Pont. max. auus tuus suo pio ingentiq; consilio, & diuina virtute fessis rebus opportune succurrat. Sed quanquam ea, quæ scripsimus, in omnes humanæ vitæ casus, militarisq; negocij disciplinã præceptis abundare, & plurimum prodesse existimentur, fieri tamen nequit, vt magnopere delectent, quando ea funesti sæculi fortuna fuerit, vt vel his qui non viderũt, nequaquam sine maximo dolore & lachrymis legi possint. Quis enim nisi prædurus, & plane barbarus, Italiam diuturno ardentem bello, orbatam antiqua dignitate, expoliatam libertate atq; opibus, ipsamq; demum vrbem Romã nefarijs armis circumuento, captoq; sacrorum principe, funditus euersam non lugeat? Quibus malis, quũ nullũ adhuc finẽ desperata pace videamus, nobis fortiter & sapiẽter inducẽda erit acerbissimarũ rerũ obliuio, eaq; præsumenda tanquã salutaris medicina leniendo dolori. Itaq; sepositis historijs, atq; animo ad hilaritatẽ cõposito, à via veterum studiorum non inepte deflectemus, vertemusq; nos molliore stylo ad iucundissimũ scribendi genus, vt non studiosis modò, sed delicatis, atq; ocio languentibus peramœni, pulcherrimiq; operis nouitate voluptatẽ afferamus. Id verò excogitatũ iampridem, & diu mihi pensitatum, vel efflagitantibus amicis, post impetratam à grauioribus officijs quietẽ in hoc ætatis flexu, vti plane emeritus, tranquillitati atq; ocio reseruabam. Sed tu quiescenti, torpentiq; ingenio meo quasdam faces admouisti, cupiditate certe mea, & virtute tua dignissimas, quum me honesto sacerdotio, quod in patria optaram, potius quàm speraram, exornandũ iudicasses. Igitur totius cogniti orbis imperia, & regiones, Regum opes, ingenia, res gestæ, gentiũ item mores, viri bellica virtute aut literis clari, terrarumq; demũ dotes, atq; miracula illustri enarrata ordine nomini tuo dicabuntur, nouis etiam nominibus pro virili, quod, vel eruditissimis operosum atq; difficile videatur, vetustati restitutis. Neq; in vniuersum perobscuri atq; impediti operis munus teneritate potius ac audacia, quã certa spe viriũ & ratione suscepisse existimari velim, quum multarum artium præsidijs abunde instructi, versatiq; in luce, & iucunda familiaritate maximorum Pontificum, summorumq; regum, ac demum freti memoria rerum prope omnium nostræ tempestatis, nobis ipsis vel per tenebras euntibus, satis amplum, & clarum lumen preferamus. Quod profectò maiestati Romanæ vrbis acceptum retule-*

rum, graues scilicet legationes, eruditaq; uirorum ingenia, uel ab extremis terrarum finibus læta semper & rediuiua fertilitate suppeditandi, unde hæc ignota multis & uariantium mendacijs obscurata liquidissimè nocerentur. Europam itaque, antiquorum sequentes ordinem, primò describemus inchoantes à Britannia, quanquam iure optimo ab Italia quondam omniũ gentium uictrice, ipsaq; ab æterno fataliq; imperio augusta Vrbe initium capere deberemus, ut uotis scilicet in sede sacrorum, & ueræ pietatis domicilio religiosè nuncupatis, concepto operi boni euentus numen adfulgeret, sicuti bene auspicatum, & felix uirtuti tuæ, ac optimi pontificis gloriæ optaremus.

INITIVM itaque operis mihi erit BRITANNIA, Ptolomæi scilicet authoritatem atque ordinem sequẽti, quum ea tum ad occidentem solam prima terrarum occurreret, nondũ (hercle) patefacto classibus nostris ulteriore Oceano, qui demum ab admirabili nauigatione, noui orbis incognitas anteà gentes, ac opulanta regna nobis aperuit. Eius autem insulæ situm ac mensuram, cæli, soliq; naturam, & undiq; circumfusi, pulsantisq; Oceani promontoria, & sinus repetisse, ambitiosi laboris esse putauerim, quando ea diligenter à C. Cæsare, Strabone, Plinio, Tacito, Ptolomæoq; grauissimis authoribus describãtur: hinc quoq; fit, ut minus curiosè, prealta uetustate extinctas, inuolutasq; fabulis preclare bello gentis origines attingã, quarum rerum fidem penes Polydorũ Vergilium relinquemus. Is enim in Britãnia diu uersatus, regum omnium historias operoso uolumine publicauit. Nostri autem muneris erit, attigisse clarissimos reges, & presentis seculi faciẽ legentium oculis subiecisse, uniuersa scilicet Insula in ampliores, nobilioresq; prouincias diuisa, repræsentataq; obiter fama regis, qui cũ anteà ab illustri pietate uirtuteq; animi in summũ ueræ gloriæ fastigiũ esset prouectus, ab inusitata demũ mentis perturbatione cõmotus, inde deciderit. Britannos igitur aut indigenas fuisse, aut si aliunde migrantes classibus aduecti sint, antiquissimã gentem omnino crediderim, utpote qui insulæ nomẽ indiderint, quæ anteà Albion uocaretur, quòd à Belgico litore spectantib. albentis arenæ margines procul ostẽdit. Paruère ab initio Britãni diuersis simul regibus, & diu de libertate fortiter dimicãtes, sustinuere Romana arma, quib. uicti, potius quàm domiti ita cesserunt, ut eos tanquã gentium uictores honesto quodã amicitię nomine colere uiderentur. Lucio autẽ Coilli filio rege cẽtum fermè annis à partu Virginis, Britanni Christiana sacra suscepere, sed religio ritè concepta animis metu Cæsarum, Diocletianiq; in primis, aliquandiu nutauit, quum sæuis cruciatibus, atq; supplicijs plecterẽtur, qui antiqua numina colere desijssent. Ita sub Eleutherio Pontifice religio cœpta, pietate demum ac authoritate Diui Gregorij firmata stabilitaq; est. Floruit autem Britannia magni Constantini Cæsaris indulgentia & studio, quòd is Britanna matre in Britannia natus, atq; ibi præclaro auspicio salutatus Imperator, natale solum beneficij, & dignitate cumulandum atque attollendum suscepisset. Sed non multò pòst afflictis distractisq; Romani imperij opibus, quum Persæ in Syriam penetrarent, Traciam euastarent Gothi, Europam uerò omnem Hunnus Atila ingenti terrore concuteret, inuasère armis extremam Britanniæ partem Picti primum è Noruegia, deinde Scoti ab Hybernia transgressi, quorum ferociam atque impetum Britannus diu non tulit, pulsusq; illum terrarũ tractum, qui in Borealem finitur Oceanum ad Caledoniam syluam, hostibus reliquit. Ea Tuedo amne, & mon

& monte Cheuiota, qui oblongo transuersus dorso in australem Oceanum excurrit, diuersisq; itē duobus æstuarijs ab reliqua Britānia dirimitur. His naturę limitibus Romani imperatores perpetuas munitiones adiecerunt, quæ opera demum ac ui hostiū diruptæ, & cōsumptæ æuo, extantibus adhuc reliquijs, ab indigenis ostenduntur. Cōtulisse autem in id opus multarum legionū labores Hadrianus fertur, sed imposuere demum aggeri muros, atq; item certis interuallis opportunas turres Seuerus Cæsar, & aliquanto post Aetius, Hunnica uictoria insignis. Itaque quod claustris exclusum fuit, desertū ab indigenis externo uictori cessit. Hinc demum uarijs bellorū successib. effectum est, ut prouincia ab aduentu nouæ gētis nomen acciperet, adoptataq; in regnum, Scotia uocaretur. Hyberni Scotos à se ortos prædicāt. Picti autē eorum socij, pictura corporum, ac horrida feritate terribiles, è Noruegia transfretasse produntur. Has C. Cæsari fuisse cognitos uidemus, qui Glasti Herbæ succo in aciē euntes, ora artusq; depingerēt: sed nihil de eorum progenie nobis adhuc cōpertum; liquido tamē apparet, eos olim fuisse Pictos, qui hodie Syluestres appellātur, ex his fortasse Scythiæ populis, quos Agathyrsos antiquitas appellarit. Id genus hominū bello ferox, uictu cultuq; asperum, diuersum lingua, nō usq; adeo barbarum uidetur, ut summas uirtutes, pietatem, iustitiā, probitatē nō agnoscat: quandoquidē Sylnestres nihilomnino uel Scotis socijs, uel Anglis hostib. cōcedāt, si mores actionesq; omnes ad æquitatē atq; animi magnitudinem reuocentur: facile enim hos, & illos cōtumeliæ nomine fallaces, improbos, & raptores uocant, quū ipsi Hybernica simplicitate, & quadā Romana grauitate mirabiles, spectatæ frugis, & ob id innoxiā ducant uitam, & peregrini fructus illecebras aspernentur, quippe illis amictus toga, plurimumq; alba, Romanæ in humerū reiectæ persimilis: cętera in eundē habitum, erectæ ceruices, elata pectora, constantes vultus, comæ etiā circuntonsæ, nec enormes barbæ, crura nuda, & pedes ad surā crassis peronibus calciati. Christum porro uerū Deum colunt, sed sine sacrorum mysterijs, quod literarum expertes, satis se pios putēt, si ad superos purā, atque integram mentē attulerint. Proximi sunt lingua, sicuti & terrarum situ Hyberniæ populis, Holtanijsq; præsertim, quibus uti consanguineis per cōmercia miscentur. Nā Cathanesia syluestrium regio (ita Scoti appellant) toto occidentalis Oceani litore, supra Monam insulam, in Holtanos obuertitur. Parent Scotorum regibus, qui nihil omnino tāquam antiquissimis socijs, amicisq; tributi nomine imperant, præter auxilia, & ea quidē parcè, nisi externum & graue bellum ingruerit. Cæterùm Scoti exactis (ut diximus) Britānis, occupatę armis eius regionis possessione confirmati, quum dulce prędari, arare inglorium, & dānata pace armis rem quęrere maximè decorum putarent, latrocinijs & subitis incursionibus Britanniam uexare cœperunt: sed repugnāte fortiter, & tutante fines suos Britanno, eò cōtentio minutis prælijs, & dispersis protracta uiribus in iustum & ualde attrox bellum erupit. Nam Scoti ualidiore coacta manu, disrupto (quem diximus) Seueri muro, patefactisq; Romanis aggeribus, populariter in hostium fines irruperunt; obuia quæq; igne ferroq; uastātes. Itaque Britanni superioribus iniurijs & præsenti calamitate permoti, coiuêre in unum, & cum hoste protinus signa contulêre, sed ingenti utrinque cæde edita, Scotus prælio uictor discessit. Apud Britannos enim cōtinuis Romanorum Cæsarū delectibus, cùm copia & robur, tum ipsa etiam uerorum militum soboles penè extincta defecerat, quū ipsorum iuuētus opinione uirtutis

in ſupplemēta legionum ad extremas uſq; orientis regiones, & Parthica bella duceretur. Multis ſiquidē antè annis conſuetudine atq; admiratione Romanorum militū, qui perpetuis hybernis inueteraſſent, certoq; præſidio ſubactę gētis pacem tuerentur, nō diſciplinam modò rei militaris ſtudioſè percipere, ſed moribus exquiſitisq; artibus ac literis ingenia excolere, & facūdiam imitari didicerant. His moribus inſtructi, paratiq; in occaſionem, elatis ceruicibus diuturnæ ſeruitutis iugum excuſsére, inteſtinis ſcilicet bellis & diris barbarorum incurſionibus lacerata Romani Imperij maieſtate. Verùm eam recuperatæ libertatis lætitiam (ut ſuprà diximus) Scoticum bellum protinus excepit, nec illis cladibus certo atq; expedito conſilio remedia præbebantur: quum uniuerſæ uires, & publicæ ſalutis conſenſus diuerſis ciuitatum ac Principum ſententijs frangerentur: optimus enim quiſq; Regulorū, ut maius atq; prǣclarius ſtudium in cōcilijs oſtentaret, ab æqualibus uirtutis æmulatione diſsidebat. Itaq; ſalubri decreto quod neceſsitas expreſſerat, adminiſtrādi belli ſummam ac imperium detulerunt Vortigerio, qui bellicæ rei peritia cæteros anteibat: & ne quid ſupremæ poteſtati ad arbitrium deeſſet, Regij nominis coronam addiderunt, qua perpetuò inſignis foret. Fuit is Vortigerius Britannorū Rex primus, ſed admodum infelix & à fatali eius conſilio, patriæ maximè funeſtus: nam ubi uirium ſuarum periculum aliquoties cum Scotis improſperè feciſſet, & ſæpius inſigni cura, nouiſq; delectibus bellum reparaſſet, conductitio externoq; milite reprimendos hoſtes ſtatuit, ne regnum tantis tamq; aſsiduis affectū malis omni iuuentute penitus orbaretur. Nec multo poſt magnis muneribus, magnificq; ſtipendijs è Saxonico littore, Anglos pugnacíſsimam inter Germanos gentem accerſiuit. His dux erat Hengiſtus, cuius ductu Scoti prælio uicti cæſiq;, & intra fines longè lateq; compulſi, Britannos laceſſere deſierunt. Porrò Vortigerius, uti gratum liberalemq; decebat, patriæ liberatoribus agros diuiſit. Cantiumq; imprimis, & Orientalis plagæ regionē ad habitandū dono dedit, ut paratam haberet manum qua Scoti, ſi rurſus fines irrumperent, ad internitionem delerentur. Vortigerius quoq;, ut ſupra fœdus initæ ſocietatis ualidiore uinculo nouæ gentis amicitia firmaretur, cum Ronice Hengiſti filia nuptias fecit, nec læto quidem auſpicio, quū externæ iuuenculæ ob excellentē formam infauſto amore captus, ut importunę libidini uacuum thorum pararet, priorem uxorē, ex qua iam filium in ſpem Regni ſuſceperat, iniquiſsimè repudiaſſet. Ab hac nuptiali face incendium illud cepiſſe conſtat, à quo demum urgentibus fatis, Britannia omnis Imperij ac nominis amiſſa dignitate conflagrauit. Hengiſtus enim qui ab illuuie paludum ſuarum, dānataq; illa ſquallentis patrij ſoli ſterilitate in frugiferas & peramœnas regiones peruenerat, ingenio immani perfidioſoq;, ut regnum occuparet, in generum arma conuertit. Ad eam uerò cōflati belli famam Angli qui in Germania reliqui erant, ab Hengiſto protinus euocati ad ditem prædam, & ex facili uictoria ad beatas ſedes in inſulam tranſfretarunt, tantaq; fuit eorum multitudo & uirtus, ut per multos annos Britanni cum Anglis de poſſeſsione patriæ dimicarint, alternāte ſæpe fortuna belli euentum, quum Hengiſtus nihil priore dedecore permotus, ſibi etiam Scotos in ſocietatem belli accumulata perfidia coniunxiſſet. In his funeſti belli ærūnis, Vortigerius animi dolore confectus interijt. Dedit & iuſtas ſceleris pœnas, Hengiſtus in acie à generi filio trucidatus. Excepêre protinus utrinq; bellum & Imperium noui Reges, quos iura ſanguinis, ſuffragia procerum, & bellica

uirtus

uirtus extulerant, tantáque rabie per aliquot annos est dimicatum, quum Galli etiam Britannis inusitato barbarorum scelere circumuentis humaniter auxilia transmisissent, ut Angli amissa ingenti suorum multitudine, tribúsque Regibus hostium ferro trucidatis, dignas feritate atque perfidia sua pœnas daturi uiderentur: Nisi fata, quæ iam tum Anglicæ uirtuti imperium despondebāt, Arthurum Britanniæ regem, ætatis ac animi uigore & rerum gestarum gloria florentem, in ipso uictoriæ cursu rapuissent. Hic est ille Arthurus ab ingentis animi magnitudine per omnes gentes Poetarum præconio celebratus, qui rotundę mensæ proceres ab Heroica uirtute lectissimos in amicitiam augustissimis deuotos legibus consecrauit. Custoditur religiosè ea mensa adhuc admirandæ uirtutis testimonio memorabilis, ostentaturq; claris hospitibus, uti nuper Carolo Cæsari apud Vintoniam urbem, sed exesis multa carie circa margines Procerum nominibus, quæ dum ab imperitis inflicta maiestati uetustatis iniuria insulso iudicio reponerentur, penè effectum est, ut ueluti suspecta fide, magnam partem dignitatis amiserit. Sed Arthuro sua laus & consecrata literis æternitas manet, uel ipso etiam ualde rudi ad operosum sepulchrum elogio, quod diuinante poeta inscriptum, & Laconica breuitate periucundū apposuimus, ut non Glasconiæ tantùm ubi ille tumulatus, sed ubiq; terrarum diuini Regis meritò legeretur: HIC IACET ARTHVRVS REX QVONDAM REXQ. FVTVRVS. Cæterùm Arthuro Britanniæ Fato potius quàm suo importunè surrepto, alij atque alij reges successere, ei prorsus ingenio fortunaq; dissimiles, ita ut Cadouoladrus, omnium supremus, cùm aduersis prælijs fractus, destitutusq; Gallorum auxilijs animum despondisset, Anglis uictoribus Regni nomen atq; insulam reliquerit. Tum uerò Britannis montes asperi, paludesq; cœnosę perfugium fuêre. Ea regio in occidentē solem directo latere protenta, pertinet ad Sylures authore Tacito, pugnacissimam olim gentem, Ordouices & Cornaulios, qui demum ab Anglis uictoribus nouum nomen tulerunt. Vualles enim omnes appellati, quòd externos & alia lingua loquentes Germanicè significat. Ita indigenæ Britanni patrio solo pulsi, in aspera & naturæ claustris maximè tuta regione cōsederunt, Anglis nequicquam per concisa itinera persecutis, & demum mitescente eorum ferocia permittētibus, ut esset uictis sedes, quæ ipsorum uirtutis & felicitatis famam testaretur. Eiecti per hūc modum compulsiq; in montuosam & sterilem insulæ partem Britanni, quòd sua in primis multitudine atque agri minimè uacantis angustia premebantur, magna expeditorum ac audacium coacta manu, in proximum Gallię litus Armoricum traiecerunt, Diabolitis & Sismijs, calamitosæ & desperatæ genti clementia quadam & necessitate sedes in ora præbentibus, ad Vidanam præsertim portum, qui Brestius hodie dicitur. Ab his colonis Gallicę Britanniæ principatum liquidò conditum uidemus, qui ætate nostra dotali iure in prouinciam redactus, Galliæ regibus accessit. Huius extremæ continentis populi Britonnātes appellati, distincta penitus à cæteris Gallis lingua utūtur, utpote quę olim omnibus insulæ gentibus communis extiterit, uel hac insigni coniectura, quòd Vuallij (ut supra diximus) ueteres Britanni à Britonnātibus intelligātur, nec utrosq; uel Angli uel Scoti omnino percipiant: ut hinc quoq; eorum opinio facilè refelli possit, qui uetustam Gallorum linguam apud Britonnātes conseruatā existimant: quū Romani frequenti commercio, perpetuisq; legionum hybernis, toti Gallię Romanum sermonem intulissent. Per hunc modū ad An-

glos origine, lingua, habitu moribusq; Germanos, penes quos uictoria stete-rat, insulæ imperiũ peruenit. Regium autem nomen apud Hẽgisti progeniem mansit, præclara nobilitate ac inuiolata successione præcellentẽ. Verum Angli Duces finitimas Cantio regiones per minora imperia sibi diuisere. Nec multo post opulẽtia apud singulos adaucta, & crescẽte cupiditate inter eos bellũ exarsit, sed eum ciuilium armorũ tumultũ cito oppressit Rex Adelbertus, ualidis uiribus inquietos & turbidos prope ultus. Hic egregie fortis, & maxime pius diu regnauit, omni Britannia ad Christiannos ritus insigni professione atq; exercitatione reuocata. Ab hoc Adelberto ad Henricũ octauũ hodie regnantẽ, quatuor & triginta reges intercisa sæpe stẽmatis linea numerãtur. Nã Daci ab Aquilone Duce Suenone, qui postea imperium filijs tradidit, & demũ Normãni e citeriore Britannia diuersis tẽporibus in Angliã transfretantes, pene sublatis deletisq; Anglis, nouos reges intulerunt. Ex his fuere pleriq; crudelitate ac auaritia infames, aliqui socordia obscuri, nõnulli etiam fortibus factis ualde insignes. Nã Gulielmus Normãnus haud dubie Britannici sanguinis, stirpem ad antiquum regij sanguinis decus in insulam reportauit. Sed eorum qui postea regnauerunt, singularem uirtutis eximiæ & ueræ pietatis palmam tulisse uidetur Ricardus primus qui in Syriam profectus cum Saladino Memphitico rege bellum gessit. reuocatusq; inde importuna Philippi Galliæ regis iniuria, dum uili desumpto cultu per deuios saltus in Britanniam rediret, Viennæ Noricæ a Leopoldo Austrio regulo captus, traditusq; in catenas Henrici Cæsaris se multis pariter ærumnis atque uictorijs nobilitauit. Floruere quoque felicia arma Edouardi tertij regis, qui de Ioanne Gallorum rege capto speciosissime triumphauit. Ab hoc Edouardo Garetterij equestris ordinis ceremoniam institutam ferunt. Ii sunt bellica uirtute, uetustateq; natalium lectissimi duces, qui solenni sacramento adacti, mutuæ perpetuæq; amicitiæ se deuouent, nec ad tuendum collegij decus nobili conspiratione, quoduis periculum adire, & subire mortem recusant. Garetterij autem sodales ob id appellantur, quod sinistri cruris suram fibulato Baltheolo uinctam gestent, in memoriam caligariæ fasciolæ, quæ illustri fœminæ ab Edouardo flagranter adamatæ, dum illa choream saltaret, soluto forte nodo deciderat, eamq; rex ipse repente sustulerat, ut in honorem mulieris, non amatoria uanitate, sed graui & maxime honesta ratione insigni Procerum tibijs dicaretur. Eius autem collegij ceremonia, Vindisoriæ quotannis stato die, diuo Georgio equitum tutelari dedicato præsidente rege celebratur, mosq; est ut sodales galeam & scutum cum gentilitijs insignibus conspicuo templi loco suspendant. In hunc ordinem, Herculem superiorem Ferrariæ principem, honoris causa cooptatum ab Henrico Septimo fuisse audiuimus. Hic est ille Edouardus qui Caletum urbem in continenti Galliæ, plures menses obsessum atque expugnatũ, Philippo Galliæ Regi ab hinc ducentis ferme annis ademit. Imperium autem ætate nostræ Henricus Septimus uarietate casuum, alternisq; fortunæ lusibus maxime illustris, Henrico filio reliquit: optima pace nouisq; legibus ac externorum regum amicitia cõfirmatum. Is enim ab exilio adiutus Gallorum opibus in insulã transgressus, Ricardo rege patentibus in campis uicto atque interfecto, ad Imperium euaserat: Quum Ricardus Edouardi regis eiusdemq; fratris sui filios impuberes testamento sibi in tutelam datos ut regno potiretur, nefarie crudelis occidisset, pariq; immanitate sustulisset etiam uxorem, ut Elisabetham Edouardi fratris filiam

filiam in matrimonium duceret, ad leniendã ſcilicet patrati ſceleris inuidiam, regnũq; eo affinitatis uinculo confirmandũ, quòd ea unica regiæ ſtirpis hæres, legitimo iure, dotale regnum trahere uideretur: ſed puella inceſtas nuptias abnuente, extrahẽteq; eas in ſolennem diem, Ricardus Dijs ſcelerum ultoribus, acie confoſſus interijt, Henricusq; uictor corona illa aurea quam Ricardi iacentis Galeæ miles detraxerat coronatus Londinũ intrauit. Nec ei quicquam antiquius fuit, quàm ut nuptias cum Eliſabetha, Dijs atq; hominibus longè gratiſſimas, celebraret. Eo enim cõiugio factionũ funeſta nomina tollebãtur. Duę ſiquidem Regij ſanguinis familię Eboracenſis atque Lancaſtria à rubræ albæq; roſæ gentilitijs inſignib. appellatæ, proceres in cõtraria ſtudia diſcindebat, opportune ꝙ tum Eboracenſis cum Lãcaſtria, è qua erat Henricus, iungi uidebatur, quum utriuſq; familiæ iura in unum eo cõiugio miſcerentur. Oppreſsit demum Henricus ciuilia bella, pſeudoq; Edouardum deceptis falſa effigie populis cum Hybernorum & Germanorum copijs in Vualliã tranſgreſſum, prælio uictũ cepit. Nec multo pòſt alter Edouardus, Edouardi regis ex Georgio fratre Clarentiæ Duce nepos, quem Londini à Ricardo carcere traditum, & à ſe demum rege pariter cuſtoditum, aliquandiu ſeruarat, ne rerũ nouarũ cupidis ſui deſiderium faceret, uel adhuc imberbis ſecuri percuſſus eſt, humanitatem ſcilicet omnem uincente periculo, quòd non aliter regius animus metu exolui, aut fauentis populi ſpes frangi poſſe uideretur. Hẽrico itaque Octauo, maternæ ſimul paternæq; proſapiæ cumulato iure populus ſumma alacritate regnũ detulit. Collocarat ei in matrimonium Henricus pater, Catharinam Ferdinandi Hiſpaniæ Regis filiam, quæ nuper Arthuro maiori fratri morbo extincto nupta fuerat. Exiſtimabat enim uir eximiè prudens, puellam lectiſsimis moribus tanti Regis filiam, tanquam fœderis ac amicitiæ pignus omnino domi retinendam, quòd Arthurus tabifico tentatus morbo per nuptiales dies, uxorem minimè confeciſſe crederetur, idq; Iulius Põtifex unis cõceſſum regib. ad prolis dignitatem ex ſacris legibus indulſerat, unde poſtea tanquam à peſtilẽti origine, uti mox dicemus, & ſpretæ religionis, & nefariæ crudelitatis incõmoda, per repudium, & ferales demum nuptias emanarũt. Cæterùm Britãnia omnis in duas diuiditur partes, Tuedo amne, ſecundum aliquos olim Vedra, ut diximus, Scotiam ab Anglia dirimente. Hæc autem uarias continet præfecturas & ditiones, quarũ amplißimæ exiſtimantur, Cantiũ, quod proximam Gallię continentẽ cõtrà proſpicit: Cornubia, quæ in Armoricũ littus obuertitur: Vuallia item intercedente Oceani freto Hyberniæ maximè propinqua atq; ipſa demũ Northlandia, quæ à Septẽtrionibus Scotiæ fines attingit, & ab Aquilonę uento appellatione Germanica nominatur. Cantium retento ueteri nomine armentis frumentarijsq; agris & uirorũ ingenijs floret, in eo Cãtuaria metropolis, primario Archiepiſcopatu, & diui Thomæ martiris ſepulchro memorabilis, XII. miliaribus à mari diſtans, ubi Dobra oppidum antiquitus Daruernũ, ex celſa arce & portu celebre, quum in hunc breuiſsimus à Caletio Galliæ ſit traiectus: ſed non deſunt qui Cantuariam ex antiquis literarum monumentis, Dorouernũ fuiſſe exiſtimẽt. Finitur Cantiũ Thameſi amne & ab eius oſtio cingẽte mari uſq; ad Rhię portum Ptolomęo Nouũ appellatũ, quem in eodẽ tractu littoris Antona ſequitur, Magnus portus antiquis uocatus. Hunc efficit Inſula Vectis Cornelio Tacito celebrata, populo frequens & cuniculis maximè abundans. Vectiani immunes & liberi hoc uno, uti cæteris beatiores, facetiſsimè glorian-

tur, quod cucullatis ſacerdotibus, cauſidicis, lupis & vulpibus omnino careant. Reſpicit autem Cantianos fines ab occaſu Cornubia, ab alijs Cornuvallia dicta, ingenti & ſenſim extenuato terrarum tractu, ſed interiacentibus aliquot prouincijs, ueluti quodam minaci cornu in Armoricum littus exporrecta. In extremo eius promōtorio, quod Ocrium olim fuit, diui Michaelis templū cū oppido conſpicitur. Id ab occidua linea XII. gradibus diſtat, quum Antarcticus ei polus uno & quinquageſimo prorſus attollatur. Sunt qui Cornuvalliam, quod extento cornu, ut diximus, in Galliam uergat, Cornuvalliam uocitent: ego uero à Cornauijs antiquiſsimis populis appellatā putauerim. Clariſſima autem urbium non longè à mari Exeſtria exiſtimatur, ab amne Exeſtro qui præterfluit, nuncupata. Inde magna uis ferri, plumbiq́ꝫ, & ſtanni mercatorum nauigationib. exportatur: uaſa etenim Cornuuallico ducta ſtanno, in mēſarum uſus, argenteis fulgore atque duritie comparantur. At Vuallia Britannici ſanguinis uetuſtate, unde Henricus Septimus Pembruco in oppido natus, antiquiſsimum ab Arthuro ſanginē in Regiā ſedem reportauit, in tres regiones diuiditur, Dumberam, Berfronem, & Malſabrenem: in Dumbera Caermardinum priſcæ nobilitatis oppidum excellit, Vuallioru olim Principū Regia. Id Vuallis omnibus iura reddit, aſſeruatis ibi antiquiſsimis legib. quib. unis etiam nunc, uti liberi conceſſu Regum utuntur. Vix centum ſtadijs diſtat è Milfortenſi tutiſsimo portu, unde in Vaterfordiam Hyberniæ breuiſsimus traiectus. Caermardinum autem atteſtante regionis ſitu, alludente que etiam nomine, Maridunum Ptolemæo fuiſſe crediderim. Non longè ab eo auri & argenti ſecturæ in agro Comoſtylfo reperiuntur. Sed Vuallij Regijs fodinarum magiſtris & operis inſidiantur, quod eas diuitias Anglis inuideant, qua ipſi ſeueris animis contemnant atque repudient. Annuum tributum Regibus pendunt, quod quadraginta millium aureorum ſummam nunquam excedit. In Vuallia quinque epiſcopales urbes numerantur, ſi Herfordia ad Logum amnem, Vuallię tribuatur. Eminet autem Sancti Dauidis ciuitas in extremo Vualliæ promontorio, unde in aduerſum Orientalis Oceani caput, quod Ocelū olim, Yermouthū hodie uocant. ſumma totius Inſulæ latitudo, ducētis & quinquaginta millibus paſſuum menſuratur. Ad Septētrionē aūt Bangaria duobus incluſa fluminibus ſecundam obtinet dignitatem, aſpicitq́ꝫ è propinquo Angliſeā Inſulam, per tot uehementes Oceani æſtus, deuoratis Vualliæ marginibus in altū abreptā, quum paucis ante ſeculis cōtinenti, longo ut appa ret pōte, iungeretur: ut hinc nonnulli Angliſeam nō Monam à Iulio Agricola tranſnatante exercitu expugnatam exiſtiment: Reliquæ autem duæ epiſcopales ſunt, Aſapha atq́ꝫ Landaffia, ſed nō æquè nobiles. Porrò Vualliæ regio cāpeſtris, & in Auſtrum uerſa, ſegetis fœcundiſsima eſt, à mari autem diſtantior, & uti ſubducta in mōtes, ad Orientem ſolem nobilium equorum greges alit, adeò ut bellicoſiſsimi omniū Vuallij, ubi edicto uocātur ad bellum, ſex millia equitū, peditum uerò ſagittariorum & haſtatorum quatuordecim milia Regibus mittāt, parq́ꝫ etiā militū numerus ad incertos præliorum caſus domi relinquatur. Non temerè enim Reges Vuallica littora certis præſidijs tuētur, quòd in eam orā ab hoſtium claſsib. deſcēſiones ſæpiſsimè factas fuiſſe meminerint. Propterea ut prima prouinciarum & honore uetuſtæ propaginis, & littoris opportunitate, & numero atq́ꝫ preſtantia militum, Regum filijs obtinenda re gendaq́ꝫ imperio ad non dubiā ſpem regni conceditur, quoniam ab Vualliæ Principatu

Principatu uti certiſsimo ſucceſsionis gradu in Regiam ſedem ab ipſis defuncti patris exequijs protinus aſcendat. Quarta aũt eſt Nortlandia prouinciarũ longè ampliſsima, ſi multorum ſimul Regulorum ditiones à Thameſi ad Trentã atq; inde uſq; ad Tuedum uno nomine cõprehẽdamus: aduerſis enim Oceani littorib. ab ortu in occaſum, & his quos diximus ingentib. fluuijs à Borea in auſtrum terminantur. In hac urbs Yorca ſummã obtinet claritatẽ, Eboracum antiquis dicta, uictricis legionis ſede, & Seueri Imperatoris morte inſignis. Ab Eboracenſe Archiepiſcopo & totius Scotiæ & Orchadum Inſularum Præſules ſacra petebant, ſicuti nunc petuntur à Scotis, tanquam à Primario uniuerſæ Britanniæ. At ſupra Eboracum uerſus Scotiã ad Orientalẽ Oceanum Northumbriæ uicina urbs eſt Duuelmũ Antiſtite opulento bellicoſoq; ualida, & diui Cutheberti ſacro uexillo memorabilis. Id aduerſus Scotos quum bellũ ingruit ſolenni ſacrorũ pompa ad non dubiam uictoriam profertur, neq; ſpem Anglorum piè fidentiũ aduerſo pugnæ exitu unquã fefellit, quòd hoſtes extẽplo terga uertant, ubi tutelaris Diui conſecratam imaginem aſpexerint. Cæterùm huius ampliſsimæ atq; opulentiſsimæ regionis frequentes urbes innumeraq; oppida nominatim percurriſſe, eius fuerit, qui unius tantùm Britanniæ peculiari diligẽtia deſcriptę dũ minima quæq; ſuo ordine cõſectatur, modico labore pariter & modica laude ſit cõtentus: nobis uerò, uniuerſus terrarũ orbis ſuſcipitur ingenti curſu peragrãdus, ſecundiſsimosq; periucũdo ac utiliſsimo operi deos atq; homines futuros arbitramur, ut uel ambiguo merito laboris noſtri fama in extremos uſq; terrarũ fines extendatur. Dicemus igitur in Anglia ſeptem eſſe urbes lõgè clariſsimas, in queis eſt Conuentria in ipſo totius Inſulæ umbilico poſita, populi frequentia cæteris fortaſſe præſtantior, niſi dignitate ſacri Antiſtitis & præterfluẽtis amnis opportunitate careret. Ad Oriẽtalem uerò Oceanum, celebre uiſitur Nordouicum, à puella uate fatidica, ſicuti Germanicè ſonat, appellatum, non longè ab eo quod diximus Vermoutho promontorio: id enim recuruatum in dextrum littus cum amne interfluente urbem oſtioq; eius nauigiorum ualde capaci, tutum & perãplum efficit portũ. In eadem quoq; ora uerſus Boream ſita eſt Hulla, portuoſo Emporio nobilis, qua Humbrus amnis, recepto Trenta inſigni flumine latiſsimis faucibus in Oceanum euoluitur. Cõtrario autem ad Occidentem ſolem inſulæ littore, ubi Vuallia duob. magnis ſinib. excauata peninſulæ ſimilis rotundam frontem in Oceanum extendit, duo ſunt Emporia Gallicis ac Hiſpanicis negociationib. opportuna in intimo ſinu terminoq; Vuallicæ ditionis urbs Ceſtria, præterlabenti Deæ fluuio appoſita, & Briſtolium in aduerſo pariter ſinu quo Cornuuallia terminatur. Hanc urbem ualde amplã atq; opulentã, portu celebrẽ efficit Rotoſtathybius amnis, qui hodie Sabrina dicitur. In ora autem quæ continenti Galliæ ad Meridiem opponitur ſexta urbiũ Hamptonia ſecuritate atq; amplitudine magni portus, obiectuq; Vectis Inſulæ, & poetarum carminibus inclyta celebratur. Archiepiſcopales uerò ſacræ ditiõis Angliæ primates principatum obtinent duæ urbes, Eboracum, ut diximus, & Cãtuaria, quarum imperijs Epiſcopales una omnino & uiginti urbes parent: harum maiora minoraq; ſacerdotia cõferendi ius habent reges indulgentia Romanorum pontificum, ita ut facilè quos uelint fortunis ac honores cumulatè nobilitent: hac uerò Regia liberalitate ditati Antiſtites, propinquos demũ ſuos ubi Rex operã eorum exegerit, equis, armis atq; pecunia exornare cõſueuerunt. Sed harum

& denique omnium famam Londinum penitus obſcurat, Tribonantũ, ut plures exiſtimant ciuitas C. Cæſari nuncupata, totius Britanniæ Regia, multarum gentium commercio nobilitata, exculta domibus, ornata templis, excelſa arcibus, & denique rerum omnium copia atque opum affluentia ualde mirabilis. Inuehit in eam totius orbis opes ipſe Thameſis, ſtatis horis Oceani æſtibus ſuperbus & tumidus, onerarijs nauibus ab oſtio per ſexaginta millia paſſuum, ad urbem, tuto ſemper & præalto alueo nauigabilis; ripas undique peramœnæ uillæ prædijs atque nemoribus diſtinctę paſsim exornant. Ab inferiore ſcilicet parte Regia domus Grinuicia, ita Anglicè à uiridarijs appellata, & in ſuperiore Prætorium nomine Ricemundum, in medio autem nobilis ſtructuræ exurgit Veſtmonaſterium ab occidua parte urbis, Foro iudiciali, ac diui Petri templo Regum ſepulchris exornato longè clariſsimum; atque item uigeſimo lapide à Londino Regium caſtrum Vindoſoriæ ſecedentis Regis peramœna ſede, aliquotq; Regum ſepulchris & Garetteriorum ſodalium cerimonia percelebre. Olores autem agminatim læto occurſu & feſtiuis cantibus ſubeuntes claſſes excipiunt, ac undique retia ſiluris atque ſalmonibus expanduntur. Iungitur ad urbem lapideo ponte ſtructura mirifici operis, nec ullis imbribus augetur, quum unis tantum æſtibus intumeſcat. Secundum Thameſim & aquarum mole, & longitudine curſus cæteros exuperant, Humbrus, recepto Trenta in immenſum adauctus, qui olim Habus fuit, & Sabrina margaritis etiã nobilis, qui è ſummis Vualliæ montibus raptis ſecum multis torrentibus in Briſtolicum ſinum effunditur. Adiacent autem Britanniæ permultæ minores inſulæ, & in his tres admodum inſignes, Mona, Vectis, & Angliſea, quę & authoritatem parentis, ac dominę conſequuntur. Vigent & duo Gymnaſia, alterum apud Oxonium ſupra Thameſim, alterum Cantabrigiæ non longè ab Eliſienſis urbis paludibus. In hæc ingenuorum adoleſcentium ingens numerus ad perdiſcendas liberales diſciplinas concurrit: profeſſoribus enim ſtipendia, alimentaq; diſcipulis antiqua Regum liberalitate, & optimorum Antiſtitum teſtamentis perſoluuntur. Condidere ſiquidem multis ante ſeculis ſupra uiginti ſeptem collegia, conſtructis è lapide peramplis ædibus; quibus ad ſempiternam beneficentiæ laudem, conditores cognomenta, & inſignia reliquerunt. Nihil autem ea iuuentutis educatione, inſtitutioneq; modeſtius, religioſius atque frugalius, ut non mirũ ſit inde prouenisse ingenia, quæ in Dialectica, Philoſophiaq;, & in Sacris demum literis Europam omnem ſubtilitatis admiratione compleuerint, & tum maximè quum maioris noſtri, repudiatis optimarum ſcientiarum antiquis authoribus, nihil potius quàm difficiles captionum nodos, & conuoluta diſputantium ſophiſmata mirarentur. Attulère & in Britanniam ab Italia literas Gręcas ætate noſtra Thomas Linacrus Galeni nitidiſſimus interpres, qui Arthuri Principis præceptor fuit, æqualesq; eius duo Gulielmi, Latomerius atque Grocinius, qui nobili, ſed irrito uoto uertendi Ariſtotelis negotium cum Linacro ſuſceperunt. Et Ricardus Paceus Romæ legationis munere perfunctus, quem confecto ſtudiorum curſu dum præclara ſcriberet, atra bile uexatum interijſſe nuper audiuimus. Viget adhuc inſignis exiſtimatio probitatis, atque doctrinę in Cuthberto Tonſtallo Duvelmenſi Antiſtite, à quo editus eſt in perdifficili materia lepidus Arithmeticæ libellus. Is demum Mori, atque Roffenſis amicorum cæde perculſus, iratum regem fideli obſequio leniendum exiſtimauit. Sed inſignem ex optimis literis laudem tulit Gu-

lit Guilelmus Lilius, qui primus ciues ſuos Latinè, atque diſertè loqui feliciter docuit. Huius autem filius Georgius Lilius in Italia elegantioribus ſtudijs excultus, mirificè paternum decus tuetur condito uolumine, in quo ſummorum Pontificum, & Cæſarum Romanorum ſeries Laconica breuitate deſcribitur. Ab eodem quoque ſolerti ingenio Britanniæ tabulam ſpectamus eruditè, graphiceq; depictam, ac ideo inciſam in æs, ut cum hoc opere ad certiorem iucundioremq; regionis notitiam coniungatur. Sunt etiam Londini Iuris ciuilis interpretes, à quibus honeſtiſsimi iuuenes in ſchola peculiares leges à regibus conditas perdocentur. Eæ ſunt partim Anglica, partim Gallica lingua conſcriptæ. Aulæ ſiquidem & foro, Gallicus ſermo familiaris, adeò, ut ad nobiliores etiam fœminas perueniat: nam apud nobiliores Latinæ quoque orationis lepor in honore eſt, ſicuti in ipſa præſertim Henrici regis filia Maria, & tribus Thomæ Mori filiabus, uehementer admiramur. Regi autem qui ab æquitate atque iuſtitia laudem quærat, ex arbitrio nouas leges concipere, & promulgare non licet: neque enim legitimæ ratæq; habentur, niſi trium claſsium iudicio ſanciantur. Nobiles enim, ſacrati itē uiri, & populus tres claſſes efficiunt, quæ genera hominum aduocare Reges ſolent, ubi aliquid paulò grauius de ſalute, aut dignitate publica fuerit ſtatuendum. neque enim bellum ſuſcipere, de pace agere, aut pecuniam imperare ritè poteſt, niſi claſſes decreto dictis ſententijs ſubſcribant. Iiſdem autem ferè legibus atque ſupplicijs, uti apud nos latrocinia, homicidia, & furta uindicantur, ſed de his criminibus per tormenta non quæritur. In duodecim uirali nanque iudicio, coniecturis & teſtibus cauſam peragere mos eſt, quòd in alios quàm in maieſtatis reos aculeo, & fidibus agere inhumanum putent. Eo modo, & in forēſibus cauſis ad Tribunalia teſtium numero litigatur. Ac fuit aliquando tempus, quò teſtimonia utrinque pari numero dicerēntur, & iudices ob id ſuſpenſi, ipſos teſtes more pugilum inter ſe depugnare cogerent, atque inde uictores demum, uti fide præſtātiores, ſecundus litis euentus ſequeretur. In uniuerſum toti Britanniæ, Cantioq; præſertim: id enim cæteras partes nobilitate facilè ſuperat, mira cœli clementia, miráque ſalubritas, nullæ uſquam niſi in Vualliæ montibus præaltæ niues, nulla horridior glacies, nulla denſior pruina conſpicitur, ut omnino mirandum ſit, quum Arcturū propius ſpectet, quòd multas Galliæ ac Italiæ regiones, molli tepore, & benigna quadam temperie prorſus antecellat: hyemis enim ſæuitiā frequentes pluuiæ, nec eæ quidem procelloſæ à fulgetris & tonitru, uerùm ſedatæ, & pingues facilè diſſoluunt: æſtatis autem calores, quos uel longiſsimi dies excluſis penè noctibus afferunt, perennibus auris mitigantur. Aer enim in toto circumagentis ſeſe anni curſu, omnibusq; diebus ſemper aliquo ſpiritu mouetur, recreatq; terræ naſcentia, pecoriq; ſimul ac ipſis hominibus innoxiè, iucundeq; blanditur, nonnunquam tamen ſæuiſsimis quatitur uentis, quorum flatus locorum opportunitate defugiunt: non enim uti in Italia uidemus, in collibus, & ſpeculis uicos atque oppida cōdunt, quòd depreſsiora loca: cauaſq; ualles, & flumina libentius ſequantur, uillasq; item ob eandem cauſam, aut iuxta ſyluas ædificent, aut uirētium arborum peramœna corona præſepiant. Regio enim omnis diſtincta aruis, nobilitata paſcuis, irrigata fluminibus, non in aſperos montes attollitur, ſed frequentibus collibus leniter intumeſcit. Ii ſicuti perpetuo uerè continuis floribus ueſtiuntur, cōualles amniculis & nitidis fontibus ſcatent, campi alia atque alia ſegete luxuriant, & cuncta demū prata

& nemora perenni uiriditate ſpectantibus arrident. Inde illa præſata cæteris lanarum uellera, quæ ab Aſiaticis uſque gentibus expetuntur: innumerabiles enim minoris pecoris greges pabuloſis in collibus interdiu, noctuq; ſumma ſecuritate diuagantur; neque enim lupos timent, quos nunquam uiderunt, quū magiſtratus ſeuero edicto uniuerſos proſcripſerit, præmijs percuſſori cōſtitutis, tāta cura, ut reges non aliud aliquando à mōtanis Vuallijs, quàm tricena luporum capita quotānis exegerint. Damnatur autē uel ob id Britanniæ cœlum, quòd craſſa ſæpe obductum nebula, ſuam illam uitalibus ſalubrem gratiſsimamq; oculis ſerenitatis lucem eripiat: unde fit ut plerique nec ineptè quidem arbitrentur illū ætate noſtra inſignem morbum uni Britanniæ peculiarē, & certis annorum interuallis repetitum haud dubiè procreari, qui peſtilentię ſimilis multos mortales excitato ſudore mortifero, paucis horis interimat, niſi ſudantes ſtragula ueſte, & multis lodicibus inuoluti, aduerſus illabētem aerem accuratiſsimè muniātur. Cæterùm Angli ſuapte natura ualetudine firmiſsima perfruuntur, adeò ut ne medicis quidem indigeant: hos enim ſola probè nobilitas accerſit, aut mercatorum urbana multitudo, quum luxu & perpetuis gulæ uoluptatibus dediti, cruditate ſæpiſsimè diuexentur. Mirabile enim dictu eſt, quantum obſoniorū una domus ſingulis diebus abſumat, ſternuntur mēſæ in omnes penè horas calentibus ſemper edulijs onuſtæ: uino etiam non è Gallia modò, uerùm & ab Italiæ Veſeuo, Cretaq; petito, ut non mirū ſit euocari inde morbos, Fataq; præueniri, quū natura nullis unquā recreetur inducijs, nec tantis gulæ contumelijs oppugnata ſufficiat. Verùm eam intemperantiæ culpam eo nomine facilè prætexerunt, quòd denſato aere uim occultā ineſſe prædicēt, qua maturius quàm cæteris in locis cieri famem, atque alimenta flagitari languentibus arterijs arbitrentur. Ferunt Anglos totius culinæ diſciplinam, epularumq; apparatū, quum in Gallia latè imperarent, Gallis & Belgis tradidiſſe, quod nec probro eis ceſſerit, quandoquidē inſigni cum laude, eas quibus Pariſiorum ſenatus tot ciuitates feliciter gubernet, belli, paciſq; leges ſapiētiſsimè cōſtitutas in Gallia reliquerint. Nobilitas fermè omnis urbes faſtidit, caſtellis, & liberiore cœlo gaudet, generiſq; dignitatē una maximè uenatione, & falconum aucupijs tuetur: paſsim enim ceruorum greges, & eorum præſertim qui palmoſis cornibus, & albis maculis ſunt inſignes, in campis, atque nemoribus uenantibus occurrunt, multæq; huiuſmodi feræ ad uoluptatem, ſubitamq; uenationem uallatis uiuarijs cōtinentur. Adſeruare & ardeas mos eſt, quibus cū hieroſalcones uolatu, & unguibus contendant, & in ſtagnis paſsim, atq; fluuiolis magnus anatum pictarū numerus reperitur: quæ inde adnatantiū canū aſſultu, latratuq; exturbatæ opimam iucundamq; prædam falconibus prębēt: neq; ulla eſt in his exercitationibus plenior uoluptas, niſi fœminæ laboris, & prædæ comites acceſſerint: eas enim miris obſequijs colunt, neq; eas adamare, oſculariq; Gallico more, attrectareq; liberius, inuidioſum, & turpe exiſtimāt, quando apud generoſos nihil omnino honeſtius, atque nobilius uideatur, quàm ab illuſtri fœmina gratiam iucundiſsimis officijs promereri, nec earum uiri facilè adduci poſſunt, ut ab ea lætiſsimæ uitę libertate quicquā de uxorum pudicitia parū humaniter, aut malignè ſuſpicentur, uerùm deprehenſis ueniæ locus eripitur, quòd illico uel approperatæ necis, uel grauis ignominiæ pœnā ſubeant, & nonnunqum ligneis incluſæ caueis, ſpectādæ irridēdæq; pueris in ædium ueſtibulis exponantur. Mulieres in uniureſum candore, atque habitu formo-

formoſæ,uenuſtæq; ſunt,ſed quę à noſtris elegãtia cultioris ingenij,eruditisq; morũ illecebris facilè ſuperentur. Iuuẽtus uero ipſa liberali ore, cultuq;, & uirilibus mũdicijs maximè decora cõſpicitur: nec deſunt aliqui, uti in lõga pace, & procul à militiæ muneribus, qui paulò delicatius, atq; moroſius, pectine comã componere, uerriculo ueſtem mundare, ornatu, inceſſuq; nimium elegantiæ ſtudiũ præferre ſoleãt: neq; enim illos, uel Saxonico ſanguine procreati, truces uultus, obſtinatosq; animos gerunt, quum iampridẽ, à finitimis gentibus egregiè temperata corporis, atq; animi dona retulerint: ſed apud imperitũ uulgus, eosq; præſertim, qui nunquam peregrinentur, ſuperbia, & externorum contemptus uiget: quoniam infelicem admodum, & ſemihominem eum putent, qui alibi, quàm in Britannia ſit natus: eũ porrò longè infelicißimũ, qui extra inſulam in aliena terra ſpiritũ, atque oſſa reliquiſſe contigerit. Britãni reges, uetere inſtituto, nullos omnino pedites, aut equites præter prætorianos in pace ſtipendijs alũt: eos enim quũ bellum indicitur, è prouincijs euocãt: delectibus uero habitis, ubi ad ſigna cõuenerint, trimeſtre ſtipẽdiũ deſcriptis in alas & cohortes perſoluũt, caſtrenſesq; demum leges publicantur, tãta edicti ſeueritate, ut alea, & chartulis depictis luſiſſe, eũ, qui res uenales in caſtra deferat, uiolaſſe, adduxiſſe ſcortũ, & in iurgio gladiũ ſtrinxiſſe, capitale ſit. Ita ut non omnino ſit mirum, ſi nos uetere illo bellicæ artis honore decidimus, quũ in hac tam fœda, & peſtilenti criminum impunitate, improbi pariter, ac imperiti noſtri duces, omnẽ penitus diſciplinæ rationẽ amiſerint, ut id decus, quod in maioribus noſtris perilluſtre quondã fuit, apud externas gentes cum gloria translatũ, amiſſa obiter libertate ſpectaremus. Apud Anglos in ſagittis unica ſpes, & præcipua gloria crebris uictoriarũ prouẽtibus parta, eas minimo digito craſsiores, bicubitalesq; & hamato præfixas ferro, ingentibus ligneis arcubus intorquẽt, tanta ui arteq;, ut ad primos præſertim ictus ſquamoſum thoracem, aut loricam facilè penetrẽt, feruefactamq; geſtatu, & multo ſole, ferream equeſtrẽ armaturã ſæpe transfodiant: his à Romana diſciplina mos eſt uallum geſtare, & dimẽſo ſpatio protinus, ubi hoſtis fuerit in conſpectu, in orbem ſe munire: palos enim teretes utrinq; ferrea cuſpide præacutos mira celeritate ſolo defigũt, & infeſta acie paululum proclinatos in hoſtem uertunt, in medio autẽ ferreus eſt anulus, quo perpetua ſæpe reſte uinciuntur: Circumuallati in hunc modum, læuo pede in ima parte palum premunt, & diuaricatis cruribus, panſisq; lacertis ſagittas excutiunt, interna autem ſiniſtri brachij oſſea tabella conteguntur, ne manicæ rugis recurrẽtis nerui impetus elidatur, eo quod diximus, munitionis genere Gallici equitatus impetum, quo nihil acrius, atque uehemẽtius olim fuit, egregiè ſuſtinuerunt, quum alij temerè illatis ſe præacutis uallis induerent, alij uel in poſtrema acie ſagittarum grandine ſternerentur. Hac una prælij ratione Ioãnes Galliæ Rex apud Pictauos ingẽti prælio uictus, captusq; eſt, & Philippus ad Samarobrinã accepta magna clade profligatus, apparuitq; ea in pugna ſagittarios Ligures, qui ſcorpionibus arcuferreis uterẽtur, quo teli genere atq; animis hoſtibus pares uideri poſſent, neq; ui, neq; celeritate Anglis fuiſſe comparandos. Reliqui porrò Angli pedites Germanico more, haſta longa, grauiq; ſecure, ſed longioribus gladijs pugnant, hos quũ ſtrinxerint arreptam à balteo ferream breuem cetrã læua prætendunt. Equites autem conſuetudine Gallorum, & Belgarum cataphracti, ſagis, criſtis, pictisq; equorum tegumentis exornantur: inter omnes Vuallij equites, leuis armaturæ munia habilius,

atq; peritius implent, qui lancea non lateri adpreſſa, uti cæteræ gentes, ſed locata firmataq; fœmori, & dextrorſus inclinata in hoſtes deferuntur. Venêre & in uſum Anglis ſclopetarij, ſed qui nondum uti rudes in aciem prodierint: tanta autem diligentia, diſciplinaq; caſtrenſibus legibus parent, ut quum multa in Anglo milite externi duces requirãt, inuicti, & cõtumacis animi robur minimè deſiderent, quod decoris, ac ignominiæ metu mortẽ non timeant: neque enim quiſquam iterum pugnare ſatis honeſtum putauerit, ſi locũ deſerere, aut terga dare uitandi periculi cauſa contingat: quandoquidem ignominiam præſenti morte effugere maximè glorioſum exiſtiment: propterea antiquã apud eos cõſuetudinem uigere cõſpicimus, qua ſtrenuiſsimus quiſq; & nobiliſsimus canẽtibus ſignis equũ dimittit, ut exæquato omniũ periculo, & ſpe fugæ penitus adẽpta de ſalute ſimul, & laude nauiter dimicetur. Florẽt hodie militari laude illuſtres, Thomas Hauardus, qui Surreio patri in prima acie lõgè fortiſsimã operam nauauit, quũ ad Tuedam interfecto Iacobo Scotorum rege inſignis ea uictoria pararetur, atq; item Thomas Dacreus, qui in eadẽ pugna equitatui prępoſitus mirificè dimicauit, & Carolus Brãdonus, cui ob inſignem uirtutem ab Henrico ſororem Ludouico Galliæ regi antea nuptam in matrimoniũ collocatam uidemus. Manet, & eximium bellici nominis decus Arthuro Plãtagenetæ præfecto claſsis, qui Edouardo Rege genitus exiſtimatur. hos Duces, & milites Henricus coroborata per multos annos imperij authoritate ad bella ducit, pace autem miro gẽtis obſequio quietè facileq; gubernat. Accedũt & perãplæ opes, quibus potentię, ac uiriũ exiſtimationem ſecundiſsimè tuetur: quotannis enim ſupra centum miriades aureorum nũmũm in ęrarium & fiſcum referuntur, quę pecuniæ ſumma auri pondo decem milia excedit. Hi redditus cõſtant, partim ex antiquis, ſtatiſq; prouinciarũ tributis, partim ex patrimonio Regio, in quo eſt Lãcaſtriæ ducatus, atq; item ex portorijs, & uectigalibus: nã uendundis lanarum, & metallorum mercimonijs, prærogatiua Regi eſt certis nundinis magni quæſtus, quibus non prius mercatorum conditoria aperiri fas eſt: quàm Regiæ notę mercimonia diuẽdantur. Augent & mirũ in modũ Regias facultates, patrimonia pupillorum: nõ enim ante pubertatem paterna hæreditate perfruuntur: certa ſiquidem lege pueri in tutela Regis uiuũt, addicunturq; magis proceribus, atq; ſacratis uiris maximè opulentis, ut apud eos armorum, ac literarum, & totius deniq; aulæ diſciplinam cumulatè percipiant. Sed incredibile eſt dictu, quãtas nuper opes Henricus coaceruarit, quũ Eccleſiarum patrimonia diriperet, & ſubinde donaria tẽplorum ferè omniũ ſceleſta rapacitate in fiſcum auerterentur, ita, ut hodie inter cæteros Reges, ſed inſigni cum infamia pecunioſiſsimi nomẽ obtineat. uix enim trãquillis temporib. medietatem legitimi redditus in rei familiaris ſumptus impẽdit. Is omnino cõſtat prætoriani militis ſtipendio, cuſtodia arcium, cõuictu regio, uenationis apparatu, & liberalitate erga Regũ legatos, quos ſplendidè muneribus ornare conſueuit: exigua nanq; eſt corporis cuſtodia: nam ea ſagittarijs equitibus ducentis, & centum ſpiculatoribus peditibus impletur. Aula porrò diuertente in uillas, & uarijs uenationibus ſtudente Rege, uix ad dignitatẽ frequens uiſitur, tũ uerò nobilitate omni, ornatiſsimiſq; proceribus refertur, quũ legationes adueniunt, aut de Republica accitu Regis, fuerit conſulendum. Nullum prætera militem præter prætorianos, quos diximus corporis cuſtodes pace alit: canente autem belli claſsico ardẽtibus ſcilicet omniũ animis ingẽti odio in Scotos, &

Gallos,

Gallos, pecuniæ exæquato trium claſsium onere ad rationem deſcripti cenſus imperantur, quibus Regij quæſtores militi ſtipēdia perſoluunt: neq; quiſquā facilè exiſtimauerit, quanto ſtudio ſingularum ciuitatū imperatę pecuniæ conferantur. Has tātas opes, & copias imperio obtinet Henricus, cui natura fortunaq; ſupra Regium nomen, incomparabilis formæ, & maximè præſtantis ingenij accumulata dona contulerunt: nemo enim è tota Anglica iuuentute, uel ſtaturæ dignitate, uel uenuſtate oris, uel neruorum firmitate Regem æquauit. Multis porrò diſciplinis liberaliter inſtructus, ita in literis, ſacriſq; ſtudijs profecit, ut mira ingenij fœcunditate librum aduerſus Lutherum publicaret. Nec ea quoque deerant, quæ in ipſa bellicæ laudis fama numerantur: nemo enim ipſo Rege Britannicum ingentem arcum cōtentius flexit, nemo certius, atq; ualidius ſagittauit. Cum uerò lectiſsimi equites cataphracti in ludicro ſpectaculo infeſtis haſtis cōcurrerent, tāta arte id bellici uigoris munus implebat, ut ei propoſita uictoribus præmia integro populi iudicio, ſæpiſsimè deferrētur. His tantis uirtutibus una caſtrenſis gloria deerat, cōcepta iam animo ingenti, aductaq; Anglorum ſtudio quæ ſua conſuetudine bella, & prælia tranquillitati, atque ocio præferebant, odio ſcilicet illo in Gallos à maioribus tradito deflagrantes, à quibus ſe Galliæ regno & tota ferè cōtinente pulſos indignabantur, & quòd ignominię nomine in fortibus uiris iras accēdebat, Puella præſertim duce, quę miraculo quodā excitatis Gallorum animis, felici auſu ſuperiores uictorias, atque illa decora Anglię uirtutis trophæa penitus euertiſſet. Vexabāt per id tempus impotentia Gallorum arma Iulium Pontificem, urgente premēteq; Ludouico duodecimo: hic enim Pōtificio exercitu facilè profligato, occupataq; Bononia, illum in ſummū amittendę dignitatis diſcrimen adduxerat, cōſpiratione aliquot Cardinalium, qui rerum nouarum cupidi, profugiq; ab Vrbe, Pontificem metu territum indicto Piſis cōſilio ad dicendā cauſam uocabant. Quibus difficultatibus Pontifex iniquè, atq; improbè circumuentus, à maximè pijs Regibus opem implorauit, detulitq; Henrico Pij cognomen, quòd Pōtificiæ dignitatis cauſam religionis inclusam rationibus prōptiſsimè defendendā ſuſcepiſſet. Per hunc modum ipſis quoque Hiſpanis, Heluetijſq; Pōtificis iniuriam ſe defenſuros profitētibus, & cupiditati Anglorū ſimul, & Regiæ uirtuti præclarus honeſtatis ſpecie locus eſt patefactus: nā Dorſetiū Regulū cum ualidis copijs in Aquitaniā, qua Cātabriæ iungitur, ad fontem Rabidū miſit, ualidaq; inſtructa claſſe citerioris Britannię littora populatus, ad extremum in Galliam cum ſexaginta milibus armatorum traiecit. His adiunxerat Germanicas legiones, & Belgarum equitatum, ipſo etiā Maximiliano Cæſare, qui præeſſet regia pecunia conducto. Itaq; Terouana in Morinis oppugnata, captaq; eſt, obiterq; Gallorum exercitus qui ad opem ferendā aduenerat, in itinere memorabili prælio profligatus: amiſſa enim ſunt Gallorū dedecore omnium propè alarū ſigna, capti Duces, ut in his nobiliſsimus omniū Rotelinus: eadē quoq; felicitate conterrito, & cedente Ludouico, Tornacum in Neruijs expugnatum. Exinde nulla unquā Ludouico, & Gallis ignominiſior dies illuxit, nulla lætior Hērico & Anglis, quū equitatus Gallicus tot bellis ſemper inuictus, uix tentato certamine ad cōſpectum hoſtis fœdiſsimè profugiſſet: ex aduerſo, Henricus effusè lætaretur, quòd in Anglis felicem uim illā, & diſciplinā multis auorum memoria Gallicis ſpectatā bellis minimè defuiſſe cōſpiceret, & quantos ipſe ſpiritus gereret, quantiſq; opibus arma tractaret præclarè hoſtibus oſtendiſſet: nam

per eos quoq; dies Scoticæ uictoriȩ nuncius amplissimarũ uirium opinionẽ ac ipsam deniq; Regis fortunã clariorem fecit: magna quoque inde splẽdoris, & liberalitatis quȩsita laus, & eo quidem maiore celebritate, quòd id unum Galli in Ludouico parco semper, ac in donatiuis militaribus peranguste moderato, milites requirebãt: nemo enim erat ex omni ordine, uel externorũ, uel suorum, qui non argentea uasa, torques aureos, arma deniq; & equos, aut militaria dona, ac insignia ad decus tradenda posteris, uirtutis ac amicitiæ nomine nõ præferret. His rebus gestis, ne reliqua uti iam planè uictricibus armis continentur, adaperta aggrederetur, tẽpore exclusus in Angliã rediit, ubi demum honesta contentus gloria interprete Rotelino, qui captiuus erat, cum Ludouico pacem confecit, dataq; ei est confestim in matrimonium Maria ipsius soror, ut eo affinitatis uinculo certius atq; solidius pacis fœdera sancirentur. Cæterùm eæ nuptiæ cùm ætati, tum ualetudini ualde importunæ, Ludouico uitæ exitũ celeriter attulerunt: sed eadẽ pax cũ Francisco successore inuiolata permansit, cũ quo demum transgressus in cõtinentem apud Caletium in colloquium deuenit. Ibi ambo reges iunxêre dextras, mutuaq; securitate alacres omnib. liberalitatis ac humanitatis officiis certauêre: celebrata enim subinde conuiuia ingenti luxu, decursionesq; æditæ admirabili rerum omniũ apparatu, ita, ut ostentatis utrinque regiis opib. longè pulcherrimum tot externarum gentium oculis spectaculum præbuisse uiderentur. Sed in tanta celebritate, tantoq; procerum & regulorum, omnisq; generis hominũ cõcursu, nihil omnino regibus ipsis augustius atq; formosius fuit, quum ætate inter se fermè æquali, & eximiȩ proceritatis, & Martii decoris ad regium planè habitum mira dignitate cunctos anteirent. Excepit, & paucos post dies Carolum Cæsarẽ designatum, qui ab Hispania classe deuectus in Anglia appulerat: inter duos enim infestis iam planè animis de abrumpenda pace cogitantes, uolebat existimari disceptator & arbiter, quum uires haberet ad terrendum, si quis paulò durius & contumacius, uti æquum foret, ipsius iudicio parêre recusasset: exæquatas enim amborum opes esse cupiebat, ut hunc, & illum, ancipiti illius studio, & uoluntate suspensum spe metuq; pariter in amicitia cõtineret. Sed exorto mox bello inter Carolum Cæsarem, & Franciscum regem, quo summas Europa omnis adiit calamitates, in partes Cæsaris recessit, neque prius ab eo est diductus, quàm nefariis Cæsarianorum armis, direpta Vrbe Roma, captoq; Clemente Pontifice, execrabile & longè maximum Christianæ religioni uulnus est inflictũ: sacrosancti enim Imperii casum insigni pietate miseratus, Pontificẽ pecunia iuuit, impetrãte Vberto Gambara Legato, qui Romanæ cladis, captiq; Pontificis miserias opportunè retulerat, adhæsitq; Gallis egregio consensu, ut captus Pontifex libertati & pristinȩ dignitati redderetur. Verùm non multò pòst, eum uotorum omnium compotem, insani amoris inuasit morbus, nimiæ scilicet eius felicitati illudente Fortuna: captus enim illecebris Annæ Boleniȩ, quæ inter Reginæ puellas in aula erat, ut complexu legitimo potiretur, Catharinæ uxori repudii libellum misit: neq; enim aliter Bolenia, quàm in spem coniugalis thori, regiæ libidini obtemperatura uidebatur: erat enim equestri familia, ingenio autem pudoris specie ualde astuto ambitiosoq;, adeò ut quũ extremos amoris fines uel in secreto accubitu, uerecundè & cõstanter pernegaret, reliqua omnia ad torquendum Regis animum artificiosa lasciuia, & blanda quadam improbitate largiretur. Fauebat Annȩ uoto Regisq; flagitio, Thomas Vuolseius Cardinalis Eboracensis,

racenſis, qui tum in ſummo gratiæ atq; potentiæ loco conſpicuus erat, uir ingenio peracri, ſed prauo, & multis malis artibus peſtilenti. Is dira & ſibi demum exitiali adulatione repudij cauſam æquſsimi iuris eſſe diſſerebat, quòd Arthuro fratri anteà nuptã ſacræ leges Henrici uxorẽ eſſe prohiberent, profitebaturq; nõ defuturos ſacri iuris peritos, atq; Theologos è Lutetiana præſertim ſchola lõgè clariſsimos, qui dictis ſententijs repudio ſubſcriberent: cupiebat enim regem amatorijs uoluptatibus implicari, nouiſq; nuptijs maximè uxoriũ reddi, ut ipſe unus ſupra omnes mortales ambitione & faſtu intolerandus pleniſsima uſurpati imperij poteſtate potiretur. Alebat & inſanas ſpes Regis Clemẽs pontifex, recenti obſtrictus beneficio, & in graui pariter iniuria nequaquam ex animo Cæſaris placatus, ita ut nulla uti decuit, libera ſeueritate Regem à tam fœdo incœpto deterreret, ſed benignè frequentibus legatis polliceretur ſe in ea repudij lite iure conſultorum iudicia ſecuturum. Venit ſubinde Bononiã ad Clementẽ, ad id ſuſcepta legatione, Thomas Boleniæ pater, miſſuſq; eſt in Britanniã Campegius Cardinalis, ad cuius tribunal Catharina Regina uirili prudentia cauſam dixit. Ceterùm diu extracta pudendæ litis iudicia eum euentum habuêre, ut fermè omnes ab adulatione diſcederent, & Pontifex depoſcente Cęſare contra repudiũ decerni duodecim uirali ſententia pateretur. Tum uerò Bolenia coniugij ſpe deiecta, Rexq; ipſe repulſæ dolore concitatus, in Eboracenſem authorem, ſuaſoremq; noui coniugij omnẽ iracundiam conuerterunt, magnoq; Fortunæ ludibrio uir potentia, atq; opibus regio faſtigio proximus, puncto temporis exiſtimatione, fortuniſq; omnibus ſpoliatur, ac in exiliũ eijcitur, uſque adeò eum in meritas pœnas urgentibus Fatis, ut ex itinere retractus inter rerũ capitaliũ miniſtros dolore & metu oppreſſus expirarit. Fuit eius interitus cunctis ferè lætiſsimus, quòd paucis ante annis Edouardum Buchingamium Ducẽ uirtute, atque opibus inter proceres inſignẽ, ipſo delatore iniquiſſimè dãnatũ Henricus occidiſſet. Porrò Henricus mirũ in modũ Clementi Pontifici, à quo ſe eluſum, ſyngraphaq; deceptũ dictitabat, mirè infenſus legem tulit, qua Romani pontificis authoritatẽ abrogabat, Regijq; iuris templa & ſacerdotia omnia cenſebantur, cõſultore præſertim Cromuele, Eboracẽſis artib. erudite inſtructo, quem Bolenia omni ſtudio, atq; auſu erga ſe paratiſsimũ è ſordido loco ad ipſum regendæ Reipublicæ munus extulerat. Fuit ea lex iudicio maximè iniquo atq; impio cõſcripta, promulgataq;: nam ſupra religionis cauſam, ad quã nemo uel improbè Chriſtianus nõ reſpexerit: antiqua etiã fœdera inuiolata ante tot Regibus execrabili temeritate turbabãtur: nam eis ipſorum Annalibus liquidò cõſtabat, Ioannem regem ante trecentos annos, ſeſe ſucceſſuroſq; item reges, & totius regni ſacra tẽpla & ſacerdotia ad authoritatem, ac imperium Romani pontificis, Vicarijq; diui Petri Apoſtoli libera uoce contuliſſe, certaq; auri pondera quotannis tributi nomine depẽdiſſe, quum Innocentius tertius in ipſum Regem ius dicendi conſtituendiq; Cantuarienſis Antiſtitis uſurpantem, anathematis fulmina contorſiſſet, concitato etiam in eum rege Gallo, qui, ut Innocentij iniuriam indicaret, in Britanniam cum ualida claſſe traiecerat. Cæterùm in ea omniũ turbulentiſsima tempeſtate, ingenti ſæuitiæ procella obruti Ioannes Fiſcherius Roffenſis Antiſtes, multa doctrina & moribus eximiè grauis, atq; ſanctiſsimus, & Thomas Morus epiſtolarum magiſter, quo nemo ingenij eruditione, cãdore, probitateq; melior fuit, ſecuri percutiuntur, quòd Catharinæ reginæ cauſam Chriſtiana libertate defendiſſent,

defectionemq; à Romano Pontifice uti criminosam atque impiam uel in lõgo carcere cõstantibus animis essent detestati. Maturauit Fischerio necẽ nuncius ab Vrbe, quo Henricus eum à Paulo tertio Pontifice, qui ad exornandã, attollendamq; uirtutem Clemẽti successerat, Cardinalem renunciatũ esse certior fiebat: sed Fischerius an id rescisset, iussu Regis interrogatus, se eũ honorem neq; appetisse unquam neq; expectasse respõdit. Morus autem tanta animi magnitudine, dum Accẽsi uoce damnaretur, apud iudices concionatus est, & cum rectissimæ cõscientię decreta aduersus repudiũ, usurpatamq; sacrorũ tyrannidẽ, Christianarum legum authoritate roborasset, & ut meliorẽ Regi mentẽ darent Deos precaretur, inexpiabilem inuidiã Henrico peperisse uideretur. Nec multo pòst Catharina regina ab ægritudine animi tabefacta moritur, quum Mariã filiam regia spectatam indole, uiroq; maturã, erepto Principatus honore, sæuitia patris in ordinem redactam conspexisset: exinde Bolenię regia ornamenta omnia tribuuntur. At Paulus pontifex, ubi Henricum à sacrosancto Pontificiæ maiestatis imperio immani crudelitate, atq; auaritia defecisse didicit, quanquam acri admodũ cura, & iusta ira commoueretur, nihil tamen grauius secus ac antè Clemens fecisset, in Regem uti impiũ decernit, quòd Regis animũ tantis sæuitiæ fluctibus perturbatum leniẽdum potius mollibus præceptis, quàm ulla omnino contumelia exagitandum arbitraretur. Itaque in Roffensis interfecti Cardinalis locum, Reginaldũ Polum Britannũ supra generis nobilitatem optimarum literarũ eruditione, & Christianæ uirtutis laude clarissimum, euocatum Patauio in Vrbem, senatorẽ facit, galeroq; purpureo protinus exornat. Nec multo pòst, quòd Polus sanguine regi esset coniunctus, maiorẽq; inde secũ authoritatẽ allaturus esse uideretur, legatus in Britanniã mittitur, ut familiaribus pijsq; sermonibus ea cõmemoraret, quæ ad sanandã Regis mentem pertinere uiderentur. Sed quum Polus in Galliã peruenisset, uenit ex Anglia Brianius ad Franciscũ regem, qui ipsum uti Henrici hostẽ ex fœdere sibi uinctũ tradi deposcebat: ita Gallis Henrico studentib. in Belgiũ retrusus, ibiq; aliquãdiu luculentissimo usus hospitio Herardi Marchij Cardinalis Leodiensis, irrita demum legatione ad Vrbem redijt. Exinde Rex adaucta tot claris funeribus animi feritate, Henricũ Montacutũ, Poli Cardinalis fratrem, & Corteneium Exoniæ Marchionem ipsius Regis consobrinum, qui dudũ tumultu Northlãdico summa fide, uirtuteq; regis copijs pręfuerant, insigniq; Regis amicitia erãt conspicui, securi percuti iubet, eo nomine dãnatos, quòd in tanta templorũ strage à consilijs Regijs libera uoce discessissent, sed proculdubio gratia popularis, regijsq; sanguinis præclara nobilitas, quòd ad Albæ Rosę principem domum genus referrent, inuisos occulto metu suspectosq; reddiderant, præmente præsertim Cromuele, qui degeneri odio nobilitati infestus, maximorum heroum ruina lætabatur. Tulit & eandem supplicij fortunam Edouardus Neuillus, qui ob uirtutem bellicam, ac eximium proceri corporis decus, omnium propè horarum familiaritate Regi erat coniunctus. Margaritam quoque Cardinalis Poli matrem grandæuam anum, & quòd duos reges Edouardum, atque Ricardum patruos præferret, stirpis, ac ætatis honore uenerabilẽ eadem sæuitia in carcerem coniecit. Hæc propter summam generis sui nobilitatem, & probatissimæ uitæ famam maxima apud omnes parta gratia, ut Mariæ Henrici regis filiæ, quæ uiuente Catharina Principis hæreditariam dignitatem obtinebat, alumna esset, delecta fuerat. Sub id quoque tempus Bolenia quanquam

Cathari-

Catharinæ Reginæ obitu cõiugij planè ſecura, beataqꝫ, minus tamẽ ea felicitate lætabatur, quòd enixa puellam in ſpẽ fortunatę prolis marẽ cõcipere nõ poterat. Itaqꝫ tã ſcelesto, quàm ambitioſo conſilio, rata mariti Regis uires fœcunditati ſuę impares, atque alienas fore, cũ Georgio germano fratre, ſicuti ferunt, concubuit, ut adulterij crimen uix credibili tanti inceſtus ſcelere tegeretur: ſed immane facinus ancilla denundauit, quæ fortè cum amatore deprehẽſa, caſtigataqꝫ ob id ſeuerius à Regina, quum pœnã timeret, periculũ feſtinata delatione prœuerterat. Fuêre qui exiſtimarẽt Henricum, uti plerũqꝫ fit, importuni amoris ſacietate adductũ, Bolenię mores, & occulta corporis uicia faſtidiſſe, grauiꝗ ea calumnia oneraſſe inſontẽ, oculis ſcilicet inſtabili cupiditate in Ianam Semeram cõiectis, quæ modicis orta natalibus, ſed amabili uenuſtate cõſpicua mirè placuerat. Verùm ſupra fœdi inceſtus flagitiũ alię atque aliæ probroſę libidines Reginę famã proſciderũt: ſubortis enim indicib. accuſati Norreus à cubiculo, uetus à puellari ætate adamator, & Bruertonius eques illuſtris, Marcusꝗ itẽ muſica arte, & pneumaticis organis Reginã exhilarare ſolitus. Itaqꝫ repẽtina quadã amoris ac odij cõmutatione, Regina teſtibus accuſata damnatur, damnatæꝗ, uel obiecta negãti, ceruices gladio carnificis abſcinduntur, pariꝗ demũ ſupplicio frater, & reliqui, quos diximus, puniuntur. Interficitur & Vueſtenius decorus adoleſcens, cui Bolenia ad ſuauitatem oris, ut ad ſtuprum pelliceret, mollius eblãdita ferebatur. Sed in his cruentis admodum iudicijs nihil acerbius, atque miſerius fuit, quàm Thomam Bolenium Reginæ patrem inter damnantes collegas iudices conſediſſe, & clariſsimos Vueſtenij parẽtes inſontis, & ſolius formæ pœnas dantis filij ſalutem uel exilio perenni, & toto fortunarum cumulo impetrare nequiuiſſe. Biduo pòſt Hẽricus celebratis nouis nuptijs, Semeram in coniugalem thorũ duxit. hęc demum uiſa eſt cęteris aliquanto felicior, quòd enixa puerũ, cui Edouardo nomen fuit, nondũ alteram experta fortunam, in partu doloribus extincta deceſſerit. Nec multo pòſt per moleſta utiꝗ cœlibatu Anna Gulielmi Cleuẽſis Reguli ſoror, è Sicambris ad quartas nuptias in Britanniam accitur. Ea inſigni apparatu excepta, aliquandiu Reginæ nomen, & maritalis accubitus ſtata forma & morum ſimplicitate ſuſtentauit, ſed demum quòd ad genium minimè reſponderet, cubili primo excluſa, & mox repudiata, quòd Lutheranæ religioni fauere crederetur, & paulò antè Antonij Lothoringiæ Reguli filio penè promiſſa diceretur, Catharinę Hauardæ Regium thorum reliquit. Hæc Thomæ Hauardi Northfolchiæ Reguli ex Edemundo fratre neptis erat, penes quem cõmunicata cum Surreio patre gloria, uictorię Scoticę decus fuiſſe docuimus, quũ à nobis ea bella in hiſtorijs ſcriberentur: manſit tamen Annę molliter ablegatæ regius propè honos, quòd iniuriã nequaquã aſtuta diſsimulatione, ſed multa æquitate, remiſsioneꝗ animi pertuliſſet. Nec multo pòſt, & ipſe Cromuel tãti modò nominis, rerũ omnium moderator, & euerſor, atrocitate, atqꝫ ſuperbia nobilitati inuiſus, urgente Hauardo diras digno, atqꝫ malefico ingenio pœnas capite perſoluit. Gratiſsimũ autem omnium oculis ſpectaculũ præbuêre immenſę opes domeſticæ ſuppellectilis nefario, & feſtinato quæſtu congeſtæ, quum tot ſpolia regijs diuitijs æquata, ex eius domo ad haſtam transferrentur. In caput autem Catharinæ Hauardæ nõdum à nuptijs infelicibus exacto biennio, par ſupplicij calamitas incidit, abſciſsis ſcilicet carnificis manu ceruicib. quũ adulterij conuicta probroſæ libidinis pœnas dediſſet, prœeuntibus in eodem ſupplicio duobus adulteris

Culpepro, atque Durātio: hic enim ante Regias nuptias puellaris ætatis florem delibaſſe fatebatur, ille uerò uti decorus iuuenis amore pellectus in ſpem prolis, nocturnos ſeneſcentis Regis labores adiuuarat. Cæterùm Henricus Hauardæ adulterio probè uindicato, fallaciū uirginum fidem, atq; libidinem deteſtatus, ad ſextas nuptias deſcendit, ducta in Regium thorum Catharina Thomæ Parij equitis filia, quæ duobus orbata maritis ab oris uenuſtate mirè placuerat. Huic autem Dij dent caſtum animum, & certam fœcunditatem, ne Rex fœdâ coactus ſorte, ad ſeptimas nuptias rapiatur: Henrici enim occulto, ac admirabili Fato datum uideri poteſt, eos fermè omnes quos arcta affinitate, familiaritateq; dilexerit, uti peſtifero quodam amicitiæ ueneno afflatos, ex inſtabili felicitate longè omnium euaſiſſe miſerrimos. Sed dij immortales alioqui peccata hominum arcana uindictæ ratione puniri ſoliti, ut uehementer optauerim Henrico Regi antiquo ſpectatæ uirtutis merito mentem ſanauerint, ſcilicet, ut recenti flagitio euerſa templa, dum ad animum recurrit, priſtina pietate reſtituat. Quanquam enim tot nuptias, quibus nullum adhuc finem uidemus, impotenti libidine repetitas, clariſsimorum, ac innocentiſsimorum uirorum ſanguine defœdarit, omnia tamen ei feliciter euentura crediderim, ſi ſaluberrimum uolumen à Reginaldo Polo Cardinale propinquo ſuo, ad ſe piè, amantiſsiméque perſcriptum, pari pietate, æquitateq; animi opportunæ medicinæ inſtar hauſerit: ſic enim quanuis hac ipſa Deorum clementia, neque uita inſontibus erepta reddi, neque ipſe inter felices Reges tanquam planè fortunatus referri poſsit, planè tamen fiet, ut leniat inuidiam, & priſtinum decus magna ex parte recuperet, tactusq; religione, omnem inuſtæ notæ memoriam Henrici Secundi gentilis ſui exemplum ſecutus, aboleat.

F I N I S.

INDEX.

NOVA, ET ANTIQVA LOCOrum nomina in Anglia.

F I N I S.

SCOTIA.

SCOTIAM ab reliqua omni Britannia, quæ Anglia dicitur, Tuedo amne, Cheuiotáque monte, & diuerſis duobus æſtuarijs, regni nomen obtinuiſſe docuimus. Ea ad Septentrionis ad Orchadas uergit, triploq́ue Anglia minor exiſtimatur, quod aduerſis utrinque preſſa, extenuatáq́ue littoribus enormi, & ualde oblonga ceruice in Orientem promineat, uti ex Ptolomæi tabulis apparet: quanquam Tacitus Britanniã bipennis formæ perſimilẽ tradat, atq́ue ideo Scotia nihil ad Orientem ſolem incuruata flexu littorum extendi uideatur, ſicuti eam Germanos pictores Taciti authoritatem ſecutos, in Ptolomæi libris expreſsiſſe conſpicimus. Accepit autem nomen ab externæ, nec admodum antiquę gentis aduentu: nemo enim è Latinis authoribus Scotorũ meminit ante Marcellinum, qui Iuliano Cęſari æqualis fuit. Nec ſatis conſtat è qua primum regione Scoti in Albionem traiecerint, quum uariantibus non Anglorum modò, uerùm & Scotorum annalibus, magna dubijs rebus obſcuritas inducatur: nam alij ex Hybernia, nonnulli ex Dania, Cimbricæ Cherſoneſi, uel Gothiæ, Noruegiæq́ue peninſulis originẽ ſuam deducunt. Nec defuêre, qui ex Hiſpania claſſibus aduectos exiſtimarent, & impudenter Scotiæ ſtirpis nomen à Moſe ipſo, ac Aegyptijs ementirentur, idq́ue authore uiro Scoto, Hectore Boethio, qui inſigni facundia & pari diligentia, perpetuam Scotorum regum hiſtoriam ad Iacobum eius nominis tertium deduxit. Sed ab eorum opinione, qui eos ex Hybernia aduectos arbitrantur, minimè diſceſſerim. Numerant autẽ Scoti ex incorrupta annalium memoria, ab hinc mille amplius, & ſeptingẽtis annis, centum & quinq́ue reges, à Ferguſio primo, ad Iacobum quintum, qui hodie iuuenis adhuc iam per uiginti & ſeptẽ annos nullis unquã externis, aut inteſtinis

bellis implicitus tranquilla, & maxima diuturna pace perfruitur. Is à toto ualidi corporis habitu, & facie hylari, decora, ac ipſis tuendæ pacis artibus ſpem nequaquam incertam bellicæ laudis præferet, oſtendetq́ ſe inde clariſsimis factis ad laudem, niſi fata conceptæ uirtuti felicem curſum inuiderint. In his tot ſeculis admirabile dictu eſt, quantum ambitio, regniq́ cupiditas, ſecunda paucis, pluribus autem aduerſa, exitioſaq́ ualuerit: tres enim & quinquaginta reges, aut bellica ui, aut procerum inſidijs crudeliter interempti referuntur. Exercuêre ſiquidem ab initio Romana arma, Pictos ſubegêre, ſuſtinuêre demum Danorum impetus, ac omni ferè tempore, quum à ciuilibus bellis otium eſſet, cum Anglis de finibus contendêre, tanta animorum contumacia, ut quum ſuperbia, atque odio nulla calamitate frangerentur, aduerſis contuſi prælijs, Edouardo Anglorum regi ſacramentum dicere, & tributa pendere cogerentur. Cæterum rex Donaldus, à Ferguſio Scotorum rege primo, ſi interiectos enumeremus, ordine uigeſimus ſeptimus, quum diu & uaria quidem Fortuna cum Seuero Cæſare dimicaſſet, primis è Scotis regibus Chriſtianæ religionis ſacra ſuſcepit, primusq́ in Scotia, quũ uenalia in humanos uſus aliarũ rerum permutationibus, aut aliunde importata pecunia, in foro & nundinis emerentur, aurum & argentum, Scotica nota percuſsit. Sed præclarum Chriſtianæ pietatis ſpecimẽ ſupra cæteros præbuêre Vilhelmus, qui Ricardo regi Angliæ in Syriam ad expugnandam Ptolemaidem proficiſcenti, Dauidem germanum fratrem cum lectiſsimis Scotorum copijs adiunxit, & Alexander eius nominis Secundus, à quo maximè pio, & liberali ſtudio Ludouicum Galliæ regem eximijs ducibus, ualidisq́ Scotorum cohortibus adiutum ferunt, quum ille regum optimus, atque ſanctiſsimus ſacro etiam tum ardẽte bello, in Aegyptum ad Damiatam tranſmarinam expeditionem religioſo admodum incœpto, ſed aduerſo exitu ſuſcepiſſet. Sed poſt multa ex inteſtinis cædibus interregna, atroceſq́ multorum tyrannorum interitus, ad Stuardam domum nutantis imperij nomẽ deuenit, ea tum planè illuſtris à præalta origine Danicam progeniem reſpiciebat: facilè enim ad regium faſtigium repente euadentibus uanitate quadam peregrinæ ſtirpis honos exquiritur, utpote quibus patriæ nobilitas, uti nullis innixa fabulis obſoleſcat: Stuardum enim eorum lingua ſeneſcalcum, id eſt, Regij conuiuij magiſtrum uocant, quem honorem eximiæ dignitatis apud Neapolitanos Reges, à nobiliſsimis procerũ expeti uidemus: hoc enim præclaro officij munere rex Macolmus animi uirtute memorabilis, Valterium generoſum pariter atque impigrum ducem, oriundum à Dania, uirtutis cauſa perornarat, quòd Valterius in Syria aduerſus Saladinũ inſigni cum laude Chriſtianis ducibus operam nauaſſet, ita ut eius dignitatis nomen, quod à poſteris per manus exciperetur, in familiam adoptatum facilè permanſerit. Fuêre autem è Stuarda familia tres Roberti reges continua ſerie ad Iacobum primum, qui Roberto genitus id nomen primus ſuſcepit, tradiditq́ perpetua ſucceſsione Aegyptiorum regum more, quatuor ab ipſo regibus, quibus id omnino fatale, & prorſus infelix extitiſſe uidetur: Iacobus enim primus à coniuratis in cubiculo confoſſus interijt. At ſecundus ipſius filius diffracto uiolentia ignis tormento, metalli fruſtulis eſt diſcerptus. Porrò tertius oppugnante parricida filio iuſta acie ſuperatus, ad Sterlingum occubuit. Quartum autem primi recta ſerie pronepotẽ, ingenti prælio ad Floddon ſuperatum Surreius interfecit, quum Hauardus ipſius filius, qui hodie Henrici regis penè

ſocer

socer est, imperatori patri in primà acie felicem operam nauãdo uictoriam maturasset: impulsu etenim Ludouici Galliæ Regis, quum ab Henrico in Morinis, ingentibus Anglorum & Germanorum copijs premeretur, Iacobus Angliam inuaserat Rege destitutam, roboréque omni ueterum militum incontinentem abducto, in tutela Reginæ, Surreiq; relictam. Scoti siquidem Reges mutuo commodo Gallorum regum amicitia obnixè colunt, repetitã usq; à Carolo Magno, cui Achaius rex amicissimus fuit: confirmataq; demum certis foederibus à Dauide rege, qui ab Anglis bello captus, eo tẽpore, quo Ioannes rex Galliæ ductus in triumphum Londini aderat, raram Edouardi felicitatem opportunè cumulauit, quum in eius mẽsa insigni fortunę ludibrio captiui duo reges spectarentur. Peruetusta itaq; consuetudine, quum Angli Scotiæ fines inuadunt, insigniq; apparatu arma mouent, Scoti statim Gallorũ opibus confirmantur, pecuniaq; in primis egregiè, ac item tormentis, armis, copijs, peritisq; præsertim belli ducibus adiuuantur. Parem autẽ beneficij gratiam Scoti promptissimè referendam existimant, quum in continentem Anglorum copiæ traijciunt: in Anglicos enim fines penetrant, tumultuq; hostili in Northumbria cuncta permiscent, ut domestico belli metu, Anglorũ aduersus Gallos apparatus, atq; impetus retardentur: unde illud non infacetè dictum Ludouici undecimi Galliæ regis, qui conceptæ insaniæ opinionem admirabili sæpe prudentia opportunè, atq; feliciter eleuauit. Quum enim Edouardus infesto animo in Galliam esset traiecturus, sociorumq; legati à Ludouico amicè, soliciteq; requirerent, ut oppida ad Samorabrinam amnem, uti hosti exposita, diligẽtius permuniret, ad ueteres munitiones se uallum probè ualidũ, atq; densissimum adiecisse respondit: mussantibus porrò legatis, qui nihil tale factum, aut cogitatum quidem nouerant, atq; itidẽ, ut publicę saluti prospiceret, suadebant, quòd negligentia eorum, qui extruẽdo operi munus suscepissent, nihil omnino esse additum, subridẽs, cõtendite, inquit, in Scotiam, si aggeres meos uidere concupitis: quòd intelligi uellet Anglos si à fronte in aliena terra bellum quærerẽt, domi protinus, qui terga cęderet, à Galliaq; retraheret proprium & uerum hostẽ habituros. Datur autem honoris causa ob eximiam fidem Scotis militibus, ut eis Galliæ reges corporis custodiam, salutemq; suam committãt, ut hinc quoque pernobili spectatę constantiæ argumento opportunas arces uti Mediolani uidimus, Scotici præsidij tutelæ demãdatas minimè miremur. Alunt & Galliæ reges Scotorum alas, earumq; præfectos in honore habent, uti nuper Eberardum Obigninũ à nobis in Historijs alterna ludẽtis Fortunæ cum laude posteris narratum, atq; item Ioannẽ Stuardum Albaniæ regulũ, qui uirtutis eximiæ testimoniũ, dum Gallis militaret, in Italia reliquit: Robertum quoq; cùm sua tum Eberardi patrui uirtute, bello illustrẽ, inter Gallorum duces ætatis authoritate facilè primum, militię incommoda egregiè adhuc ferre audimus. Scotiæ regibus eadem sunt iura, ac imperia in sacerdotes, proceres, & minorũ gentium classes, quæ apud Anglos uigere meminimus: utrisque enim est eadem ferè lingua, nec leges omnino dissimiles, quanquam Angli municipales, Scoti autem ciuiles magis respiciunt. Paria quoque exiguntur uectigalia, atque una omnino cogendi, alendiq; exercitus consuetudo: sed Angli reges pecuniam, Scoti uerò militem imperant: uerùm in conscribendo eadem delectus cura seruetur. Scoti quoq; hisdem utuntur armis, sed sagittarũ usus crebrior apud Anglos, quòd nuper tradentibus Gallis sclopetto uti didicerint: raros autem

ccc

equites, ſed eos eximiæ uirtutis in eorum acie conſpexeris. Deſilire enim ab equis, æquare uitæ pericula, & cõmunicare ſpem laudis, uel ipſi etiam reges ſolent, recentiſsimo Iacobi Quarti exemplo, qui pedes pugnando aduerſis vulneribus confoſſus occubuit. Pugnaciſsimi autem milites exiſtimantur è Laudonia quæ pictlandia dicitur, antiqua ſcilicet Pictorum ſedes, Anguſiaq; item, & Fifa, quòd eæ regiones Anglis æternis hoſtibus maximè ſint propinquæ. Suſpecta enim utrinque arma ipſos finiũ cuſtodes plurimum exercent, uti nunquam inter eos firma pace, dubijsq; ſemper inducijs, & ad mutuas inſidias concitante odio, quòd nulla regum amicitia, uel cognatione, aut fœderũ tabulis, minimè reſtingui poſſe perſuaſum habent. Armatura porrò ueſteq;, & reliquo 1
cultu Gallos imitantur, quorum amicitiam mutuis commercijs colunt: epularum autem copia, edacitateq; noſtris hominibus penè incredibili Anglos antecedunt: uerùm nequaquam erudito gulæ ſtudio porrecta in integras noctes conuiuia exercent. Sed certè frigidior cœli plaga uoracitatem excuſaret, niſi uaria ſaporum irritamenta, ſupra ſacietatem inexplebili quadã ingluuie peterentur. Quamobrem neceſſe eſt, ut fœminæ continuis redundantiæ uitijs confectæ, amiſſo flore illo ualde pręcipiti puellaris ætatulæ, aniles ſtatim, atq; inſuaues induant vultus, & firmiſsimorum etiam uirorum robora citiſsimè diſſoluantur. Hoc etiam immoderato conuictus ſumptu, plerique deuoratis patrimonijs ad tantam rei familiaris inopiam rediguntur, ut ab obuijs ſtipem emen 2
dicare nõ pudeat, quòd agrum colere, aut ſellulariam exercere artem, honeſto loco natis indecorum arbitrentur, uſque adeò, ut plerique latrocinijs, & furtis ſeſe alere, nullo pœnę metu æquiſsimum putent. Sed eam gulæ intemperantiã plurimum adauget obſoniorum immenſa fertilitas. Nulla enim toto orbe regio, uel altilium, omniſq; generis uolucrũ, & ferarum, quæ aucupijs atque uenatione parantur, ubertate copioſior: nulla fluminib. æſtuarijs lacubus, & toto deniq; Oceani littore piſcoſior: nulla maioris, minoriſq; pecoris carnibus abundantior, quæ adeò delicatæ ſunt, ut ferinis præferantur, & plures bubulæ ſummam ſaporis dignitatem attribuant: & hæc etiam adeò uili pretio conſtat, ut obeſi ſinguli boues, ſine tamen tergore, ſingulis ſæpe aureis coemãtur. Tan- 3
ta autem ubiq; uenatio ſeſe offert, ut uel recta & quotidiana conuiuia tripartitis cœli ac terræ, mariſq; ferculis onerentur. Maximè etenim aucupijs, atque uenationibus ſtudent: nec his eximiæ ſagacitatis & roboris canes deſunt. Reperiuntur enim ualde proceri, feroceſq;, qui herum uel contra armatos hoſtes egregiè tuẽtur, quũ admirabili ingenio fideq; depugnent. His etiam innata uis eſt humanę propè ſolertię, ut ſicariorũ maleficorumq; hominũ ueſtigia ſectari, eoſq; latebris ad pœnã eruere ſoleant. neq; ulli uel regulo fas eſt, quæritantib. fores obijcere, ut noxius ad alienam iniuriã abſcõdatur. Allatrant enim, ianuãq; unguibus pulſant, & tanquam magiſtratum apparitores, iuſtitiæ nomine ſibi uel interiora cubicula pandi iubent. Iura enim ſolidæ pacis Rex iuuenis e- 4
gregiè tuetur, Anglorum & Gallorum affinitate, ac amicitia ſtabilitus. Quum Henricus Angliæ rex ſorore genitum territis ſemper Scotorum regulis, qui ad imperium aſpirarent, conſtantiſsimè foueret: atq; quum poſtea Franciſcus rex Galliæ tradita in matrimonium Magdalena filia ſibi generum aſciuerit. Vniuerſæ porrò Scotiæ regiones, atq; urbes, lacus, flumina, & portus ſingillatim enumeraſſe ipſius Boethi muneris fuit, qui curioſitate, & diligentia amoris patriæ digniſsima, nihil intactũ & ſine laude uel in aſpretis atq; paludib. reliquit.

Nos

Nos pro instituto nobiliora tãtùm attingimus. In Laudonia urbs est Edinburgus Scotorum regia, senatusq; sedes, cincta mœnibus & arce, quæ ab asseruatis sibi puellis nomẽ ducit, ualde insignis. Alluitur autẽ Forthea amne, excipitq; ab eiusdem nominis æstuario nauigia ab Orientali Oceano in frequentissimum portum uix mille passibus ab urbe distãtem, ubi Hæmonia est insula, hodie Columba dicta, ultra Fortheam, in cuius ostio cõspicitur castellũ Dunbar. Fifa Regio occurrit, insignis sancti Andreæ urbe, sacrorum primatu, & gymnasij authoritate, portuq; clarissima, cui hodie præest Dauid Betonius purpurei galeri dignitate, uitæ splendore ac ingenij grauitate illustris. In latere autem lacus est, copia, capturaq; piscium celebratur. Nam in Scotia multæ ingentes, & piscosissimę quidem paludes numerantur, quarum maximæ sunt Laomunda, sub Grampio monte in Oceanum decurrens, & Fineia in Argadia regione, insulis, arcibus, & frequentibus ædificijs memorabiles. E' Fineia in proximum agrum enatasse memorant prægrandem belluam, Molosso, Phocæ persimilem, quæ cum obuijs fortè uenatoribus ingenti detortæ caudæ ictu crura perfregisset, prodigio locum fecit, quoniam nõ multò post Iacobus Quartus cum multo maxima nobilitatis parte ab Anglis acie cæsus, insignem Scotiæ luctum attulerit. Ad Fifam Angusia, dicta olim Horestia sequitur; Thao amne longè omniũ totius Scotiæ maximè celebris, cuius, seruato adhuc prisco nomine, Tacitus meminit: oritur ex monte Grampio Iulij Agricolæ uictoria nobilitato: is hodie Grãzebenus appellatur, id est eorũ lingua incuruus, & asper. Defertur autem Thaus in ęstuarium ubi urbs olim Alectum, à Rege demum Dauide religionis causa Deidonum appellata. Introrsus uisitur Perthum in eiusdẽ Thai, multis iam torrentibus adaucti ripa ædificatum, quod à tẽplo diui Ioannis nouum postea nomen quęsiuit. Nec à Pertho multum distat Scona oppidum, antiquis cerimonijs celebratum, quum solenni admodum põpa Scoti Reges ibi coronentur. Hæc in Noruegiam spectant. Succedit autem Marria, quæ ad extremam insulæ partem extenditur, una prorsus Aberdonia urbe memorabilis, quæ inter Donam, & Deam fluuios sita propter Gymnasium optimarum artium, portumq; summæ opportunitatis multarum gentium concursu frequentatur. Nec in ultima parte laudis posuerim, quòd Boethiũ, quem suprà citauimus, Scoticarum rerum scriptorem aluerit. Inde ultima Scotiæ littora cuneantur, efficiuntq; promontorium Dounesbium, Ptolemæo Taruendunũ, quod Deucalionico immẽso mari obijcitur. Ab eo in Septẽtrionem, & mox horrido, & maximè scopuloso littoris tractu, insulę extrema reflectũtur: ab occasu autẽ, austroq; pariter occurrunt Cathanesia siluestris gentis: itemq; Rossia, & Moraula, Lornaq; generosi ordei maximè ferax: ubi promontoriũ Creãter, olim Ptolemæo Nouantium, quod lõgissimè prominet in Aquilonẽ, efficitq; ingentem sinum adeò castigatis introrsus terris, ut diuersa duo maria, non maiore quàm uiginti miliarium spacio dirimãtur. Inde amnis Cluda, à Tacito Glota nominatus, uasto ęstuario in Hybernicum sinum decurrit ad Dounbreton portum, & Emporiũ: in id enim Cantabri, & Aquitani, ipsiq; præsertim Hyberni breuissimo sinu superato cursum dirigunt. In ripa Cludæ duodecim millibus passuum recedens à mari sita est Glasquensis ciuitas, Archiepiscopatu, & Gymnasio celebris, opulentaq; item profluẽtis cõmoditate, quum à Dumbreto totũ id spacium commeantibus nauiculis frequentetur. In eius agro aurifodinam inuenit Iacob. Quartus, in qua & ille ex auraria gleba Cyaneus puluis eruebatur, quę

Azurium uocamus, emuntq́ pictores uel mediocre ęquato auri pretio, ut in tabulis iucundiſsimum, nec facilè interiturũ ſereni cœli colorem efficiant: ſed ea ſectura demum exoleuit, quum Rege uita functo, Quintus hic qui regnat, è ſãſcijs hęreditatem conſecutus, nutriciorum incuria utiliſsimi operis cogitationem abiecerit. Sequũtur & ordine in auſtrũ uerſo Nithdalia, in quã Dumfreus portus lanarum in eo tractu præſtantia celebratus, quarum tenuiſsimis uelleribus chirothecæ cõficiuntur magnorum Antiſtitum, inter ſacrorum cerimonias manibus dicatæ, expetitæq́ plurimum à deliciatis mulieribus, ut digiti earum ab hyemis iniuria muniãtur. Id lanarum genus mirè coccum ebibit, & florentẽ ad tineas uſque ultimas cõſeruat. In tergo Nithdaliæ Cumbria pateſcit, propter gentis nobilitatem Vualliæ Anglicæ facilè æquata: quoniam nemo Cumbris imperat, niſi legitimæ hæreditatis prærogatiua imperio deſtinatus. Inde ſuccedit Anandia, & mox Gallouidia, Brigantibus quondam poſſeſſa regio. In ea eſt paucis admodum ſtadijs remota à mari urbs Candida, Caſa nomine uocata, inſignis Epiſcopatu opulento, & frequentia peregrinãtium, qui religionis cauſa ad diui Niniani templum miraculis illuſtre confluunt. Introrſus non longè ab Edingburgo, quod diximus, uiſuntur & duæ urbes frequentatæ Regibus, Hadintonia, & Sterlingum. Terra autem Scotica in uniuerſum, ubertate, culturaq́ Anglicæ facilè cedit: eſt enim pluribus in locis obſita ſaxis, arboribus, glabra, paſsimq́ obſeſſa paluſtribus aquis, adeò, ut ſupra id, quòd ferendis uitibus, atque oleis eſt infelix, in ea etiam triticum in ſiliginem citò degenerat: ſed eam uini atq; olei inopiam natura uarijs metallorum dotibus cõpenſauit: quandoquidẽ in uberrimos prouentus, ſi Reges liberali ſumptu certam ſpem fodientium ſuſtentent, magna uis eruatur argenti & orichalci, albiq́ plumbi & ferri. Reperitur & Gagates lapis, ſi bibatur cum aqua tritus ad deprehendendam puellarum uirginitatem mirificus (meiere enim uitiatas ſtatim cogit) certiſq́ in uadis margaritas magnitudine inſigni, ſed quæ ruffeſcãt, gibboſæq́ ſint. Omnium rerum pater Oceanus abundè ſuppeditat. Cõchæ enim, dum è profundo in ſumnum tranquilli maris æquor ſeſe attollunt, ut ore patulo cœleſtem rorem excipiant, exquiſita arte, magnoq́ ſilentio ab urinantibus capiuntur. Eijcit & Oceanus in Scotica littora Succinũ ab antiquis electrum alio nomine dictum, quod nos hodie Ambram uocamus: eſt id ſubflauum & odoratum gummi genus omnino duplex, alterum igneo nitore translucidum, alterum pinguius, & in melleum colorem deflectens. Ex hoc fiunt corollæ, monilia q́ dicata ceruicib. puellarũ, quòd tonſillis, ac anginis medeãtur. Ex illo autem uarias imagines ſcultura exprimi uidemus, quæ illigatę auro, emblematis, & bullæ nomine, torques, & militares pileos exornant: id uerò ex ſpuma, ſordicieq́ maris, uel ut plures produnt, ex peregrinarum arborũ lachrymis, excipiente, cogenteq́ eas Oceano: durari credibile eſt in Gleſſarijs Germanici maris inſulis, quæ à Succino gleſſum earum gentium lingua uocato, nomen tulerint. Eius autem ingẽtem maſſam in littore Scotico à paſtoribus repertam Boethius ſcribit, quæ inſcitia, agreſtiq́ libidine perfracta, & temerè cremata in odorem priuſquã à peritis noſceretur, magna ex parte perierit, quum ex ea, ut credi par eſt, immenſi pretij potoria uaſa fieri potuiſſent. Fert & non uno in loco mirabilem glebam in coquinarios uſus opportunam, quæ ſuccenſa, & candens ligni modo ardet, & cuncta cõmodiſsimè percoquit, hybernaq́ cœnacula uapore complet, ab nullo nidore fumi algentibus periucũdo. Cæterùm

Caledo-

Caledonia Sylua antiquis nota ſcriptoribus, quæ hodie Callendar appellatur, uaſta ſui magnitudine è mediterraneis ad maritima uarijs anfractib. ſe extendit. In ea inuſitati generis feras, & uolucres eſſe tradunt, equos ſcilicet agreſtes, & indomitos, atque item tauros ſummæ feritatis leonum ſimilitudine iubatos, Biſontibus, quos Sarmatia gignit, populusq; Romanus aliquando in arena ſpectauit, toruitate aſpectus nõ omnino diſsimiles. Ii ueſtigia hominum inſidiarum metu aſtutis ſenſibus deuitant, attrectatáſque forte hominis manu frondes quum olfecerint, repentè profugiunt, nec capti laberynthis, & foueis ulla omnino pabuli copia placantur: ſeruitutis enim contumeliam non diu ferunt, in eaq; mœſtitia, contumacia ſpiritu efflato, citiſsimè moriuntur: tanta autem iracũdia, & robore uenatores inuadunt, ut eos nonnunquã transfoſſos cornibus, euibratosq; in ſublime crudeliter interimant, ſubijſſeq; id uitæ diſcrimen Robertum Regem cognomento Bruſsium annales memorant, quum pro ſalute Regis quidã è comitatu eius longè prõptiſsimus irruentis feræ impetum obiecto corpore ad non dubiam mortẽ excepiſſet. Scatent & nemora nigris Pauonib. qui puniceo ſupercilio, & leporinis ferè pedibus anſeris magnitudinem implent, triplicíq; pulparũ ſerie ſapidiſsimi exiſtimantur. Occurrunt & Buſtardæ olorum amplitudine, quas Plinius, aues tardas uocauit. Celebrantur & Solandæ aues, aquilæ marinæ perſimiles, quæ adeò feliciter piſcãtur, ut quum è profundo optimos quoſque piſces miro delectu roſtris corripiant, ad nidosq; pullorum deportent, magnam prædæ partem hominibus, id cum uoluptate ſpectantibus, benignè largiantur: ſuppeditentq; item ligna coquendis piſcibus, quum nidos è uirgultis, & ſurculis, ciconiarum more, in præaltis cautibus conſtituant. Viſuntur & Caſtores Fibris Põticis pares: itemq; nobiliores Martæ, id felium & Viuerrarũ eſt genus, quorum animaliũ pellibus, mollicie, leuoreq; præſtantibus, Principum ueſtes fulciuntur. Fuère & qui crederent quarundam arborum folia, quũ in mare deciderent, occulta quadã Oceani poteſtate, in anates aues cõuerti: ſed ea miracula regionis euulgata in remotas gẽtes, aut falſa omnino, aut certè minora uero uel curioſus, & indefeſſus uiator inueniet, quòd alij atque alij populi ad ulteriores ſemper admirabilium rerum famam facilè tranſmittant, adeò ut irrita ſpe talia quærentium, quum extremæ terræ itinera pariter, uotaq; hominum finiant, & eludant, in longinquas, & ab orbe noſtro penitus diuiſas inſulas, nuſquam uiſa, nec orta, narrantium fide audita miracula referantur.

HYBERNIA.

HYBERNIAE figuram, quòd enormi, & lunato undique littore quatuor uentorum cardines totidem promontorijs aſpiciat: querno folio ſi eius cuſpidẽ, & à pediculo ſimiliter imam partem modicè abſcindas perſimilem uideri uolunt, qui eam in tabulis effigiant. Longiſsima autem diametro per obliquũ protenditur à Notio Manionię, quod in Cantabriam uergit ad extremum Holtonię caput, Iſmenium antiquis dictum, quo terræ ultimæ immenſo ad Arcturũ Oceano terminantur, aſperis obſita montibus, & inculta campis: nec dimidiam quidem Britanniæ partem æquare exiſtimatur, quum ei par ſit uel ubertate agri, uel

pecoris fœcunditate: &, quod Angli facilè cōcedunt, tepore soli, cœli clementia, atq; aeris serenitate nobilior. Verùm inculta gens, ignara luxus, & peregrinis illecebris incorrupta, aratrū magnopere fastidit, ligonē recusat, sudoremq; omnem præter bellicum refugit, quo uno nihil ferè, præter decus, quærendum existimat. Contenti siquidē pecore, lacte, caseo, & fauis, pisce itē, aucupio uenationeq; dona Cereris, & Bacchi, Principum suorum illata mensis non inuident: quum uulgo placentas ex Olira, & Birram in poculis præferāt, & multo legumine largiter epulentur. Quin & eodem contumacis animi decreto metalliferis montibus parcunt, nec aurum, argentúmue secturis, & fodinis Anglorum studio, & multo labore inde erutum asportari patiuntur, uti rem uitæ, ac moribus maximè pestilētem. Hyberni diuisi in multas regiones, inter quas Holtonia, Laginia, Connatia, atque Momonia maximè sunt insignes, ex æquo suis Regulis parent, neque unquam passi sunt, ut summa imperij ad unius arbitrium, ueluti sublata libertate, recideret. Vsqueadeò in feris hominibus ingenium uiget, ut iustitiæ nomine plurimum gaudeat: idq; unum maximè curant, ne quis multo maximis uiribus abundet, indéque, uti plerunque fit, intolerandus, & impotens, cæteris subactis, insulæ regnum arripiat. Verùm ingenti authoritate, bellicis operibus, & antiqua pariter nobilitate cæteros antecellit CONNATIVS Honel Holtoniæ Princeps. Is continenter bella gerit, modò cum finitimis Anglis, modò cum Regulis, qui undique Holtanicos fines amplectuntur. Duæ siquidem maritimæ regiones in Laginia, Midiam & Fingalliam eas uocant, Angliæ Regum imperio, & præsidijs tenentur. Ab his breuissimus est in Angliam traiectus, intercedēte Mona insula, in quam, authore Tacito, repertis humilibus uadis, captatoq; æstu reciprocantis Oceani, miraculo quodam Romanæ legiones transnatarunt. Ea uetustum adhuc, immutata litera nomen retinet, ita ut à Mona Hyberniam inuadere in spem triumphi ambitiosè cogitarint, putarítq; Iulius Agricola legione una, & modicis auxilijs subigi ac in pace contineri facilè posse. In media Anglicæ ditionis Dubliniū è Mona conspicitur, amplissima omnium ciuitas, Lipheo amne, Obocco olim dicto, qui portum efficit, atq; item frequenti emporio pernobilis. Anglorum enim commercijs maximè creuit: & fuit aliquādo tempus, quo Angli magnis exercitibus Insulam peruagati: ad totius Hyberniæ principatum aspirarēt. Sed Hyberni qui diu intestino occupati bello graues insaniæ pœnas dederāt, quū periculo admoniti ad publicæ salutis consiliū redijssent, coniunctis uiribus ita Anglorū opes, atq; animos contulerunt, ut ne illis exigua pars Insulæ, & ea quidem liberali quadā pactione relinqueretur. Armauit enim Hybernia Anglico tumultu supra quadraginta millia peditum & equitū. Ipse nuper Cōnatius Honel ex prouincialib. suis exquisito etiā delectu quatuor millia equitū, & triplo maiorem peditum numerū in aciē eduxit. Sed demū Thomæ Hauardi Scotica uictoria clarissimi industria, & donis in amicitiam traductus, cum Hērico rege pacem colit. Regia Honelis Armacana dicitur, quę præcipua sacrorum authoritate totius Hyberniæ primatum obtinet: sed nullis cingitur mœnib. sicuti & cætera Holtoniæ castella nudata muris patent, quum ditionem aduersus hostes expedita manu, campestriq; acie defendere, quàm munitione, atq; præsidijs tueri nobilius ducat. Vicatim habitant, & in deligendis sedibus opportunitates paludū, & mōtium sequuntur. Connatius, uti bellicosum ac intētum decet, pagos deuitans, in statiuis castris ac hybernis uitam traducit, umbraculis

fronde

fronde protectis tentorijsꝗ ex pellibus, & linteis militari more imbres arcet: uentos solesꝗ cotẽnit: nullum ei antiquo gentis more capiti tegumentum præter galeã. Horrido enim & circumtonso ad aures capillo recisaꝗ sępe barba, & labro superiore intortis setis ad terrorem hirsuto populariter incedunt, ut bello ferociores apparęãt. Vnum autem cunctis ferè uestis genus, lanea chlamys, quæ ab humero ubi est læua manus exertus, circumducitur: limbo ad elegantiam uariegato iubatoꝗ. In ea princeps puniceũ colorem prefert, militi cianeũ & ruffulum relinquit: idcirco nostri Hybernicam appellãt, uti inde traductam: quam trierarchis & naualibus socijs familiarem uidemus. Tunicis etiam croceis usꝗ ad genua conteguntur: quarum margines inductis serici coloribus acu scitissimè depingunt. Puellis mos est crines nodulis collectos ostẽtare: uelare autem matronis, quæ croceis fascijs per multas spiras conuolutis in orbem, capita Turcarum more exornant. Appellantibus festiuè arrident, & nonnunquam choreas ad Arpen ducũt. quam utroque genu contentã per æreas impares chordas argutis digitis pulsant, & modulos alludente uoce comitantur. Apud eas in uniuersum dubius est pudor, & rara admodum pudicitiæ laus, quũ in peramplis cubilibus integræ familiæ cubent, & facilè tenebris uerecundiam extinguãt. Reguli nobilesꝗ uxorem pariter & pellices alũt: neꝗ probro ducitur uxorem repudiasse, redditoꝗ ei mũdo muliebri, eundem nuptialem annulum cõcubinæ digitis induisse. Porrò alij Veneri licentius indulgent, neque libidinẽ inter grauia crimina Christianis uetita legibus adnumerant, quũ probitatis famam una præsertim innocentia metiãtur. Hyberni omnes uel in asperis, & syluestribus locis Christianos obseruant ritus: docẽtur ab Episcopis perido neos literarum Latinarũ, & musicæ artis magistros: qua institutione eruditioneꝗ optima sacerdotia promerentur. Sunt enim sacræ quatuor metropoles, Armacana Holtoniæ, Dublinensis in Laginia, Cassilensis in Momonia, & in Cõnatia Tuomẽsis, quibus Episcopales quaternæ ditiones contributæ suffragantur. Holtoniam secat omnium maximus amnis Boandus, antiquis Buuinda dictus, qui contra Scotiæ littora nõ longè ab Armacana urbe, nauigabili alueo in Oceanum defertur: abundat Salmone pisce, Aringisꝗ plurimum, quibus sale & fumo inueteratis mercimonij nomine Italiã repleri conspicimus. Piscantur & in eo margaritas pondere leuioreꝗ, si candor accederet, Indicis pares. Holtoniæ tergo hæret Connatia in Occidẽtem solem, ad Hybernicum Oceanum deuexa. Hanc ab Momonia diuidit Sineus amnis; qui hodie dimidiũ nomen seruat, alluitꝗ Limericum urbem XXIIII. millibus ab ostio distantem. At in Momonia insignis Suirus, cui olim Modani nomen fuit, in mare contra Cantabriam defertur, auctusꝗ duobus in unũ cõfluentibus fluuijs, Vaterfordiæ urbis portum tutissimæ stationis, Anglorum & Belgarum classibus præbet. Per Laginiam autem Oboccus, qui hodie Lipheus dicitur, sinuato cursu multis torrentibus præceps datus Dublinium interfluit, atꝗ inde ad decem millia passuũ magnarum nauium capax cõtra Monam Oceano miscetur. Verùm, uti diximus, Holtoniæ Boandus, & aquarum mole, & lõgitudine cursus, & fertilitate piscium cæteros antecellit. In eo supra Armacanam stagnum haud peramplum admirabilis naturæ celebratur, in quo si pertica ex Acrifolij planta in uado defigatur, & post aliquot mẽses reuellatur, extremam partem, quæ limo inhæserit, in ferrum conuersam, secundam uerò, quam profluentis undas continuè abluerit, in cotẽ duratã spectãtibus ostendit. Miraculo quoꝗ

proximum uidetur, ex putri ligno, naufragiorumqꝫ reliquijs, quæ illisæ littoribus, perpetuis Oceani fluctibus agitentur, concipi enasciqꝫ, & demum euolare inde aues, quæ in usu mensarum sint, & nostris anatibus assimilentur. De oraculo autem ad diui Patricij puteũ, quo nouenis haustibus expiari animos à grauibus delictis ferunt, atqꝫ inde concepto uaticinio ad diuinationem præparari, nihil hactenus à nobis compertũ est, nisi cuniculum illũ in abdita rupe ad extremam Insulæ orã, qua Cori flatibus exponitur, antiquorum operis excauatum, ubi puri laticis uena scaturiat, inter miracula reponamus. Nos hæc uti fabulosa curiosæ superstitioni, & peregrinantium uotis relinquemus. Hybernia certè miraculo quodam serpentibus caret, neqꝫ ullum noxiũ animal ea terra patitur, præter lupum, cætera uti apud nos cernuntur, præter asinos, quos uel importatos haud dubiè non alit. Equi autẽ tota Hybernia tollutarij incorrupta sobole progignuntur, quos à mollissimo incessu Hobinos Angli uocant, ob idqꝫ delicatis expetuntur, & in Gallia Italiaqꝫ nobilioribus fœminis dono dantur. Ex hoc genere duodecim candoris eximij, purpura & argenteis phaleris exornatos in pompa summorum põtificum sessore uacuos duci uidemus: iusta proceritas illis deest, sed forma, decore, spiritu maximè præcellunt. Holtonia autem peracreis, robustos, & uigore animi prorsus intrepidos, tanquam ab bella natos producit, quibus post ordei, pabuliqꝫ mensuram Acrifolij frondes in flamma perustas, & crepitantes in præsepibus apponunt: quo alimento sanari conuulsos, & uitalia foueri experimento didicerunt. Hos Hispaniæ Galliæqꝫ mercatoribus permutatione, aut pecunia diuendunt. Præbent & Hyberni Martarum, & syluestrium felium pelles, quibus nobilium fulcitur uestis. Taurorum ita tergora, & lanatas ouium exuuias, & qui à uolatus pernicitate maximè probantur falcones regum aucupijs dicatos: pro his ab Hispania Galliaqꝫ loricas, galeas, spicula, gladios referunt, atqꝫ item uinum, oleum & crocum: sed mercaturæ quæstibus militare decus anteponunt. Lites non diu alere mos est, quum aduocatis non sit locus, & controuersiæ, aut expedito iudicio, aut armis finiantur. Soli sacerdotes Antistitum tribunalia frequentant, utpote, qui Pontificij iuris decretis pareant. In summo igitur honore sunt milites, equitesqꝫ in primis, & secundum hos grauis armaturæ pedites, quos uti ueteranos, & bella ex bellis serentes, in castrisqꝫ educatos ipsorũ lingua Galloglathas uocant. Inter omnes Connatius Honel equitatu pollet, & grauis armaturæ pedites unus alit. Cum ijs enim agros & fortunas omnes partitur, quum pecuniæ egens ipsis uitæ alimentis ac itẽ ueste, armis & equis stipendia persoluat. Eques lorica & galea munitur, læua lanceam Hispanicam, habenasqꝫ simul cõprehendit, dextera ualidissimè amentata iacula contorquet. Plura enim aut contenta gladij baltheo: aut cõpressa fœmore gestare consueuit, alia pedites famuli subministrant: ita eminus iaculis rem gerit, cominus autẽ traducta celeriter è læua in dexterã lancea, atqꝫ ea ad medium altè sublata iteratis ictibus pugnat. Binos singuli trahunt equos, alterum, quo extra aciem uehuntur, alterum autem egregium bellatorem sessore uacuum, in quem opportunè transcẽdit, quum classicum ad arma uocat, nõ clãgore tubæ, sed ingẽtis ligneæ buccinæ mugitu prælium accendunt. Tãta uerò equiti ad regendum atque incitandũ equũ agilitas, ut nutabundus & eludens miro corporis flexu hostilia tela deuitet, atque ea solo sparsa poplite ab ephippio suspensus exporrecta læua corripiat. Veterano autem pediti præter galeam & loricam, lata ex maculis ferreis fascia guttur munit.

munit.Is tum Germanica ſecure utitur, quum initio prælij iaculum emiſerit. Ex his ſtataria acie in medio conſtituta precinente utriculario tibicine, leuis armatura è cornib. procurrit: iaculis ſagittisq́; res geritur, quas breuibus & ligneis arcubus emittunt. Galloglatha autẽ tanta conſtantia depugnat, ut nullo mortis metu fortiter uincẽdum, aut in ueſtigio honeſtè cadendũ putet. Interemptorum funera non planctu & lachrymis, ſed decãtatis laudibus celebrantur: præficas enim propinqui precio conducunt, quæ exequias nænijs exornant. Pertinere ſiquidem ad familiæ decus arbitrantur egregiè fato functos, non diu luxiſſe: quòd non lachrymis, ſed diuturna memoria dilectos proſequi præſtãtius ducant, tanquam eis honeſtum uitæ exitum, illudq́; incomparabile bonum ſupremæ pacis inuidiſſe diſpudeat.

FINIS.

INSVLÆ HEBRIDES
ET ORCHADES.

INTER Scotiam autem ac Hyberniam extrorſus in Septentrionem per Oceanum ſparguntur Hebrides Inſulæ, numero quadraginta tres, Eboniæ quibuſdam dictæ, è quibus Hyla promontorio, quod diximus Nouantio aduerſa, & poſt eam Cambra, & Mula metalliferæ, ſed exercendis fornacibus lignorum inopia damnatæ: diſtant ab Hybernia triginta paſſ. millibus. Scotico autem littori proxima eſt Hiona, quæ & Chilca hodie uocatur, intercurrente freto, ſtadiorum fermè centũ. In ea ſedes eſt Epiſcopalis Sodorenſis, cuius Antiſtitis in circumiectas inſulas ſacrarum cerimoniarum iura, ac imperia diffunduntur. Ibi etiam uiget Cœnobium cucullatorum ſacerdotum ex ordine diui Benedicti, miro templi ornatu, & ſancta frugalitate celebratum. In ea quoque antiquiſsimorum regum ſepulchra inſculptis elogijs, & rerum geſtarum titulis ſpectantur. Nam antiquitus eorum funera ſumptuoſiſsimo exequiarum apparatu in Hionam atratis claſsibus ducebantur, qui mos demum exoleuit, frigente ſcilicet cura pietatis, & laudis apud eos, qui aſtuta ratione, ut pompæ decus contẽnere uideantur, facilè uel honeſtiſsimis ſumptibus parcunt, & ſuorũ manibus nullo, uel ſimplici cultu parentandum exiſtimãt. Aſſeruantur & in arcanis templi armarijs uetuſtiſsimorum annalium codices: atque item latæ membranæ ipſorum Regum ſubſcriptæ manibus, aureis, uel cereis ſigillorum imaginibus obſignatæ: quibus antiquæ leges, edictaq́;, & finium, ac ciuitatum iura publica continentur. Fama quoque eſt, priſca ingeniorũ monumenta, Romanasq́; hiſtorias, quæ quiſq; uel idiota cupidiſsimè deſideret in illis ſcrinijs recõdi: quas Ferguſius Scotorum regulus nõ incurioſus, ut uideri poteſt, amator hiſtoriæ, Alarico Gothorum Regi comes, direpta urbe Roma ſecum abſtulerit, in Hionamq́; demum tumultu Danico diligentius, & tutius aſſeruandas religioſè tranſtulerit: ita, ut non omnino uanum, & irritum uideri poſsit reliquas T. Liuij decades expectare, quarum è tenebris erutarum certa exempla ad Franciſcum Galliæ Regem Scotorum literis prolixè, atq; munificè præmiſſa nuper

audiuimus. Maxima uero omnium Hebridum Leuissa existimatur, quam è littore Britannico ab Agricolæ socero spectatam Tacitus Thylem esse putauit, quum Scothlādia proculdubio, uti terrarum ultima, ea sit Thyle, quæ Virgilij carmine celebratur, in quam uix trium dierum nauigatione, & secūdis quidem tempestatibus ab extrema Scotia peruenitur. In ea Ictyophagi omniū rerum, & brumali præsertim tempore cœlestis lucis inopes degunt. Cæterum ex Hebridib. extrema uocatur Hirtha, ab hircis ingentibus, quibus abundat, ut ferunt, appellata. Ii enim proceritate eximia, asinos antecedunt, in eaq; polus ab Arctoo cardine tribus & sexaginta gradibus eleuatur. Ad earum porrò numerum, ut diximus, reliquæ accedunt, & eæ prorsus ignobiles, quòd alia cœli & terræ malignitate sint inculta, aut aspera saxis, alia autē arbustis, & uirenti cespite nuda: nonnullæ etiam uti perpetuis cinctæ cautibus penitus inaccessę atq; ita formidabiles, ut à piscatoribus tantùm adeantur. Inde uastus sese in immēsum pādit Oceanus, ad Corobrechum supra Hirtā, inusitata, inuitabiliq; uertigine infamis. Nam ibi maria occulto naturæ impetu in orbem rapidissimè concitata, attractu uiolento nauigia absorbent. Quum itaq; Hebrides ad Occasum in Hyberniam spectent, ab altero Scotiæ littore Orchades, ab Oriēte sole in Noruegiam obuertuntur, numero, uti ferunt, ad triginta. In ijs Pomonia summam obtinet claritatem Chirchouallio urbe binis munita arcibus ualde insignis. Est enim Pomonia cæteris omnibus maior, atque fertilior, è qua Claudius Cæsar deuicto, & capto Ganio Rege triumphi laureolam expetiuit: segete omni præsertimque ordeo plurimum abundat: triticum tamen ad generosam frugē non prouenit, quum nec maiores & fructiferas arbores ferat: sed in ea sunt frequentia maioris, minorisq; pecoris armenta, leporumq;, & cuniculorum admirabilis multitudo, olores, gruesq; uisuntur innumeri. Subest & opima piscatio ita, ut hac insigni tantarum rerum copia desideratæ frugis incommoda facilè sarciantur. Cæteræ insulæ sunt in ditione Pomoniēsis Antistitis, sed Scotiæ Regum imperijs reguntur. In his eadem natura soli, atque eadem cœli salubritas: sed quæ ad Noruegiam propius accedunt, uitæ duritie, & moribus multò agrestiores existimantur. Sunt & aliæ ultra Orchadas insulæ, quas Scethlandias uocant. Earum incolæ seminudi, atque inopes, ouis auium, & solis propè piscibus sese alunt: iustitia, & pace gaudent, & quum diuitiarum, atque luxuriæ nomina nunquam audierint, in summaq; egestate, & in perpetuis brumæ tenebris uiuant, ferè omnes incredibili naturæ felicitate ad summam senectutem perueniunt. Deum adorant, & sacrorum causa quotannis circa solstitium sacerdos ad eos è Pomonia traijcit, natosq; eo anno infantes Baptismatis fonte perfundit, sacra solennia celebrat, indeq; speluncis, atque tugurijs eorum sancta aspergine collustratis, acceptisq; ex durato pisce decumis, abundè ditatus ad Orchadas reuertitur. Vltra Scethlandias ad dextram aliæ quoque paruæ, & ob id innumerabiles insulæ immanium scopulorum effigie, toto eo Oceano se diffundunt, quo horrentia gelu, & tenebris Noruegiæ littora quatiuntur. Non longè enim abest illud extremum Noruegiorum caput, quod antiquis incognitum, recentiores Cosmographi Nodrosium appellant, enormi siquidem terrarum, & littorum uastitate, ut suo loco dicemus. Scythia in Corum uentum procurrit, continente ipsa, in modum perangustæ falcis ad Orchadas incuruata: ita, ut amplissimo sinu, uarijsq; & admirandis anfractibus Suecorum, & Gothorum populosissima regna cōplectatur. Inde ille immensus,

mensus,& in nullum postea littoris conspectum, nisi infausta temeritate nauigabilis patescit Oceanus,cuius fertilissima piscatione quotannis Europam omnem facilè compleri conspicimus. Incredibile dictu est quanto apparatu, quantisq; classibus in eos tractus expeditionẽ suscipiant populi fermè omnes, qui Britanniæ, Galliæq;, & totius Germaniæ oram attingunt: ingenti siquidẽ studio,laboreq;,uti accidit,in spem certã uberrimi prouentus societates ineũt, constitutis inter se legibus,quibus patentis Oceani spatia & tractus,sublata cõtentionis occasione diffiniunt. Ea uerò captura omnis, unis alecibus constat nunquam expansæ manus mensuram excedentibus. Hi pisces clupeæ,uel minoris alosæ argenteo nitore speciem referunt, Aringæq; uocantur, quæ salitæ cadis, aut ad pallorem aureum fumo inueteratæ: ad nostra quoque Emporia conuehuntur. Discedunt, ut credi par est,ex ultimis Arctoi maris partibus tanquam ex hybernis, ut in orbe nostro mollius æstiuent, ouaq; deponant: piscantium uerò classes,in queis sæpe ad mille nauigia numerãtur,adulto uere è continenti Galliæ, atque Britanniæ portubus soluunt circa solstitium: toto sparsim diffusæ pelago piscantur. Remeant ante æquinoctium onustæ præda: quæ demum fœminarum excepta manibus peculiari ipsarum arte & diligentia curatur, atque diuenditur. Cæterùm quum in alto piscationi incumbunt, tanta Aringarum uisitur multitudo, ut earum densissima, infinitaq; agmina perpetuo transcursu liquidissimi æquoris nitorem obscurent, indeq; pigrescant fluctus, & opposita incidentium impetu retia sæpissimè rapiantur. Nauigia eorũ in medio lata,rotundaq; sunt, obtusis admodum proris,& puppibus,ad quas retia religant. Ea autem adeò scitè,atque celeriter,si fortè tempestas immineat, lignea testudine conteguntur, ut omnem uel immanium fluctuum contumeliam facilè ferant, & nautæ sola in uertice adaperta fenestella, cœlum spectent: ac inde pariter aerem, lucemq; recipiant: commissuris scilicet adeò peritè obstructis, atque picatis, ut agitata, & fluctuantia pelago, nec mersa unquam, librante, sustinenteq; incluso spiritu, tutissimè uolutentur. Adapertus enim Oceanus per solstitiales dies amirabili trãquillitate consternitur, quum rarissimè quoque eueniat uel subortis etiam uentis, ut spumosis, atque refractis fluctibus intumescat, remotis scilicet terris, quæ suo naturali halitu uẽtos, & procellas adgenerent. In extremis porrò,& niuosis Noruegiæ littoribus homines feros monstroso aspectu, & prælongis undique setis, & crinibus coopertos, maximeq; horribiles uersari tradunt, qui terribili garritu pro sermone utãtur, minoresq; plantas admiranda ui manibus reuellant: in Oceano quoque,& fluuijs mirificè corripiendis piscibus urinentur, & per glaciem, & duratas niues firmo uestigio stantes, in corticibus arborum, præuitisq; innixi contis decurrant,ut feras consectentur. Ab his eiectos in littus peregrinos homines per noctem, quòd perosi lucem in tenebris maximè grassentur, fustibus interimi, deuorariq; asseuerant, immanium Canibalum more, quorum insulas ea sæuitia infames, Columbus Ligur Hispanica classe prouectus, in occidente repererit, quum felici ausu alterum nobis orbem aperiret. Has Scythicas atroces belluas ætate nostra cospexêre Scotorum Legati à Ludouico Rege Galliæ redeuntes: uixq; eas militari uigilia, uirtuteq; post insignem metum effugêre: quum è Morino littore in altum arrepti transuersis tempestatibus ad inhospitum Noruegiæ littus peruenissent. Sed hæc monstrifera loca, inusitataq; pericula narrantibus, nemo nisi inuerecundus fidẽ astruxerit, aut improbus eleuarit. Nos autẽ

in præclaro teſtimonio recentis hiſtoriæ, ut in certiſsima ueritatis luce conſiſtemus: ne adulatione dulciſsima ægris, aut ociosis animis fabuloſa ad uoluptatem ſcribere uideamur.

F I N I S.

INDEX.

NOVA ET ANTIQVA LOcorum nomina in Scotia.

Aberdonia gymnaſium, Aberdine.
Alectum, nunc Deidonum ciuitas, Donde.
Anguſia, olim Oreſtia, nunc Anguishe.
Argadia, Argathelia, Argile.
Bremenium, Brekicium, Breuic, oppidum in Scotiæ finibus, nunc Anglicæ ditionis, olim Orduluciur appellatum.
Brigantia Gallouidia, Brigantes, nunc Gallouais,
Calender & Calder, ubi olim Caledonia ſylua ingens, cuius nunc pauca extant ueſtigia.
Carrictonium oppidum, Carbantorigum, Carrik.
Catheneſia, ubi olim Carnones, nunc Cathnes.
Cluda fluuius, olim Glota, nunc Cloit.
Diva fluuius, nunc Dea, Dee.
Duncheldinum ciuitas, olim Calidonæ caſtrum, nunc Dunchel.
Dunbarrum, Vararum, Barti caſtrum, Dunbar.
Dunbretonum, Britonum caſtrum, olim Alcluth.
Ednigburgus regia ciuitas ſupra Fortheam fluuium ſita, olim Agneda, & arx puellarũ dicta.
Euonium caſtrum, nunc Donſtaphage.
Fortea fluuius, olim Loxa, nunc Fierth.
Fifa, Fiſtangia, Olim Otholinia.
Grãpius mons, Grãzebain, id eſt mons incuruus.
Hybernia inſula, Irelandia, Ireland, ubi Dublinum ciuitas, olim Eblana.
Hebrides inſulæ, olim Ebudæ, ſiue Eboniæ.
Iona inſula, nunc Chilca, uetus Regũ ſepultura.
Laudonia, olim Pictlandia, ſiue Pictorum terra.
Lacus Lomunodus inſulas habẽs triginta, Logh, Lomund.
Lenoſia, Lennos, ubi olim Elgouia.
Leninus fluuius Bodotria.
Mons roſarum, Montros, olim Celurca.
Nouatum, Cherſoneſus, & promontorium, nunc Terræ caput in Argadia.
Orchades inſulæ, nunc Orkneys.
Perthum, ſiue Bertha, nunc oppidum S. Ioannis. Seynth Ioans trouune.
Pomonia Inſula, Kirchouallia.
Sterlingium caſtrum, Sterling, unde ponderum, & menſuræ nomina, olim Mons doloroſus.
S. Ninianus, Seynt Tronians, olim Cãdida caſa.
Taus fluuius, nunc Tai.
Tarredume promontorium, ubi nunc Dongisbeũ.
Thezalum promontorium, nunc Buthania, Buthuuayn.
Thule Inſula, ſiue Thyle, nunc Schetlandia.

FINIS.

AD PAVLVM IOVIVM Epiſcopum Nucerinum.

VIRORVM ALIQVOT IN BRITANNIA, qui noſtro ſeculo eruditione & doctrina clari, memorabilesq́; fuerunt,

ELOGIA.

Per Georgium Lilium Britannum exarata.

QVum ad Britanniæ Inſulæ ſitum, lociq́; naturam, Doctiſſ. Præſul, peregregiè abs te deſcriptam, haud ab re fuerit in eadem inſula ingeniorum quoque fertilitatem agnouiſſe, ut Bedæ, Alcuini, Scoti, Ruperti, quos uel multis ab hinc ſeculis terra illa peperit, aliorumq́;, qui ſuis temporibus in ter ſcriptores celebratiſsimi enituerunt, nomina præterea clarorum aliquot

aliquot uirorũ, quos poſterior hæc ætas noſtra produxit, rudi penicillo utcũq; adumbrata Elogia tibi nunc affero. Hoc enim ut facerẽ, cum uel ex tuis ſcriptis illuſtrata nunc Britannia me inuitauit, tum uel communis patriæ meæ charitas, & iſtorum uirorũ, quos egomet omnes propè de facie cognouerim, dignitas impulit. Accipies igitur ea, qua ſoles alacritate ad deſcriptam hãc abs te Britanniam feliciſsimum quoq; eius inſulæ partum, quæ nobis uno atq; eodẽ ſeculo multiplici eruditione & doctrina, uel iſtos quidem ante alios omni memoria digniſsimos edidit. Quod autem ad ordinem, atq; in recẽſendo ſeriem attinet, quum eiſdem temporibus omnes ſub duobus Henricis, Septimo & Octauo eiuſdem nominis regib. (quorũ imperium ſexaginta circiter annorũ ſpatium complectitur) extiterint, operæpretium eſſe duximus ut alius ante alium uita primò exceſſerit, ita & ſubſequentem de ſingulis narrationem attexere.

Ioannis Coleti.

HONESTISSIMIS ſuæ ciuitatis parentibus Ioannes Coletus Londini natus eſt, patre ad ſummam præfecturam bis in ea urbe uocato, matre nobili ac prædiuite fœmina, ex uno tantùm coniugio uigeſimo ſecundo partu leuata, Ioanne Coleto natu maximo, eodemq; ex tam fœcunda prole, cui omnis ueniret hæreditas defunctis cæteris ſuperſtite. Is ſtatim à pueritia liberalib. diſciplinis domi inſtitutus, mox tanquã auidus optimarum artium mercator, Galliam primò, deinde Italiam adijt: præcipuè autem ad ſacrarum literarum ſcientiam, omnem ſtudiorum ſuorum curſum direxit. Ex Italia in Britanniam reuerſus, trigeſimum circiter ætatis annum agens, in Oxonieſi gymnaſio cum ſumma Chriſtianæ uitæ diſciplinam profitentium admiratione, publicè Paulinas Epiſtolas omnes gratuita opera enarrauit. Oxonio deinde ab Henrico Rege eius nominis Septimo, Londinum eſt reuocatus, & ampliſsimo ſacerdotio donatus, templi in ea urbe maximi, ad diui Pauli Britannico ritu Decanus dictus, ubi per annos aliquot è ſuggeſtu Chriſtiano more concionandi formã auſpicatus, pia diffiniendi atq; diſſerendi facultate, inter ſui tẽporis oratores pręſtantiſſimus habebatur. Huc accedebat egregij corporis proceritas, & ſuſpiciendi oris ſerenitas, ut ſubinde in omni actione mirus, uenerandusq; exiſteret. Tãdem uerò cũ abdicatis rebus omnib. & relicto eo quo fungebatur ſacerdotio, procul hominum turba, cum paucis reliquũ uitæ, in Chriſtianæ Philoſophiæ ocio tranſigere decreuiſſet, ad Scœnum nobili Cartuſienſium monachorum cœnobium, ſeptimo ab urbe Londino lapide, peramœno loco, & alta ſolitudine pię meditationi, ſtudijsq; aptiſsimo, extructo ſibi eleganti apparatu domicilio: peſtilenti ſudore paucis ante annis peculiari Britãniæ morbo ſemel atque iterum correptus, quum & tertiò ab eodem repetitus, utcunque tamen reuixiſſet, ex eius morbi reliquijs contracta uiſcerum tabe, haud ita multo pòſt Londini perijt. Sepultus eſt ad diui Pauli, humili quidem ſepulturæ loco, quem ſibi ante aliquot annos delegerat, inſcriptione addita. Sed & funeris honorem omnem abdicanti, habitus eſt ei amicorum cura maximus, exquiſitaq; induſtria tabula erudito præconio exornata depictaq; ad uiuum effigie ſepulchrò affixa. Nihil autem, quod extet, in ſcriptis reliquit, nec multa eum ſcripſiſſe conſtat: ſed puriſsimam Latinæ linguæ elocutionem, eandemq; Laconica breuitate compoſitam, ex aliquot eius ad Eraſmum familiaribus epiſtolis colligere licet, cui

etiam in ſacris Biblijs ad antiquæ lectionis dignitatem reſtituẽdis; ciuilis ac diligens bibliothecæ cultor, haud mediocrem operã præſtitit, exhibito ipſi Eraſmo uetuſtiſsimi codicis exemplari, unde & Biblia ipſa multo nunc quàm antea caſtigatiora legimus. At illud ſanè Coleti præter cætera ad æternã laudem poſteritati relictum, quòd illuſtri in rem literariã patrocinio, Britãniæ iuuentuti erudiendæ Londini ſcholã publicã magnifico opere extruendam curauerit, pia atq; munifica liberalitate, erogatis in eandem priuſquã obiret, ampliſsimi patrimonij ſui opibus, quibus & præceptores duos honeſtiſsimis ſtipendijs alerentur, & adoleſcẽtes ipſi gratuitò ſub eiſdẽ prçceptorib. edocerentur. Atq; hoc beneficio Britannia ſubinde delectiſsima ſemper iuuenũ indole, politiori literatura proficientium, ex hac ſchola præ cæteris nobilitatã, fertiliſsima poſteris ingenia oſtendit. Fuit is annus, quo Coletus nondum ſenex, Chriſtiana matre adhuc ſuperſtite, obijt, Henrici & Franciſci Regum in Morinis ad Arderas colloquio celebris.

Gulielmi Lilij.

EX Odiamo Vuintonienſis diocœſis oppido, Gulielmus Lilius rara ingenij felicitatẽ, rudi & barbaro penè adhuc ſeculo, inter primos cultioris diſciplinæ profeſſores clarum nomen in Britannia meruit. Qui mira peregrinandi cupiditate ingenuus puer Hieroſolymam uſque pietatis ſtudio peruagatus, mox inde rediens, Rhodi aliquandiu literarũ cauſa ſubſtitit, ibiq; Latinæ pariter & Græcæ linguæ rudimenta perdidicit. Romæ deniq; inter feliciſsima eius ſeculi ingenia Sulpitium atque Pomponiũ docentes audiuit, exculto'q; admirabili felicitate ad omnia humanitatis ſtudia ingenio, poſt annos aliquot in patriã reuerſus, facilem ſuis ciuib. elegãtioris diſciplinæ uiã primus oſtendit: quẽ Ioannes Coletus, honeſto ſtipendio, & ornatiſsimis ædib. auctum, nouæ ſcholæ ſuę Londini primũ præceptorẽ delegit: quo in munere annis quindecim ita ſe exercuit, ut perutili Grãmaticę artis cõpendio, breui tẽpore multò maximã Britannię iuuentutis partem ad exactiſsimam Latinarũ literarum cognitionẽ perduxerit. Extat eius Syntaxis inſcriptione libellus, Latini ſermonis conſtructionem breuiter & eruditè explicans, ſub Eraſmi nomine à librarijs exceptus, cui Lilius id operis recognoſcendum paulò antea quàm ederetur, obtulerat: nec enim poſtea libellus, quem alterius iudicij cenſuræ ſubmiſerat modeſtus ingenij ſui æſtimator ſuo ipſius nomine in publicum prodire uoluit. Scripſit, & ad inutilem grammaticarum præceptionum congeriem abolendam, paucis exametris uerſib. de Latinorum nominum, uerborum'q; generibus opuſculũ, rudibus adhuc ingenijs maturandis accommodatum. Sed & in carmine mirè felix atque candidus, Philippum Maximiliani Cæſaris filium, ui tempeſtatis, dum ex Flandria Hiſpaniam peteret, diſiecta claſſe, in Cornubici littoris portũ appulſum, elegantiſsimis aliquot uerſibus celebrauit, quum & eodem turbine ſublata ex Paulini templi faſtigio ænea magni ponderis aquila, quæ facili motu ſpirantium uentorum regione indicare ſolet, ad tabernam librariã proximam in depictæ aquilæ tabulam impeteret, quo ueluti prodigio, iam tum non ſine diuini numinis potentia, ex tam graui naufragio, Philippo Regi, qui pro inſigne aquilam gerebat, optatam in Britannia ſalutem contigiſſe oſtendit. Carolum item Quintum Cæſarem ab Henrico Octauo Rege magnificentiſsimè

hoſpitio exceptum, & celeberrimo ſpectaculorum apparatu Londini urbẽ intrantem, panegyrico carmine, & luculenta oratione à puero in foro pronunciata laudauit. In uertendis autẽ Græcis aliquot Epigrammatibus, cum Thoma Moro adoleſcens contendit, in cuius gratiam Spiritei Hetruſci equitis libellũ haud illepido argumento ad talorum iactum deductas ſortes interpretantem, ex Hetruſca lingua in Britannicã, periucũda adhibita ſermonis gratia, cõuertit. Ad poſtremum, deſæuiente Londini peſte, coniuge, qua cum amabili ſemper concordia ſanctiſsime uixerat, abſumpta, & numeroſa ſimul ſobole, quam ex eadem ad decimam quintam uſq; prolem ſuſceperat, penè orbatus ex uerrucula, quæ diu antea coxæ adnata, temerè ſcalpendo, recrudeſcentibus poſtea doloribus, ad ingentẽ ſtrumam uenas, arteriasq; implicantem, malignè concreuerat, multum uexatus, ex chirurgia medicis aliquot facilem eius morbi curationem ſibi promittentibus, licet pleriſq; id omnino diſſuadentibus, & Linacro in primis certiſsimum uitæ periculũ ei prædicente, ſecari uoluit, unde & ſeptimo poſt die quinquagenarius interijt, cum magno ciuium ſuorum deſiderio, quibus dum uixit, gratiſsimus extitit. Sepultus eſt in Paulini templi ueſtibulo ad Agnetis coniugis latus, ſub eius anni initium, quo paulò antea Rhodos Inſula à Solymano Turcarum principe expugnata fuerat.

Guilielmi Grocinij.

PARIBVS quoq; auſpicijs eruditi ingenij laude apud Britannos celebre Grocinij nomen iam inde poſteris permanſit. Qui prima Grẹcæ & Latinẹ linguẹ rudimenta in Britannia hauſit, mox ſolidiorẽ eiſdẽ operã ſub Demetrio Calchõdyle, & Politiano præceptorib. in Italia impendit, ac deniq; in utraque lingua peritiſsimus euaſit, domumq; rediens, ad excolenda Britannorũ ſuorũ ingenia, cõgeſtas ſtudiorum opes liberaliter effudit. Qui primus in Oxonienſi gymnaſio frequenti iuuenũ concurſu Græcas literas publicè profiteri cœpit. Sed & Philoſophiæ ſtudia ſecutus, diuinum illud Platonis ingenium Ariſtotelem ſolum extollendo, ita neglexit, ut opponentibus interdum ſeſe ad Platonicæ doctrinæ defenſionem amicis, truculenta uoce reſponderit, Platonem nihil aliud in tota diſciplina, præter quàm Græcorum figmenta, & aniles fabulas rudibus philoſophaſtris proponere: Ariſtotelis uerò, unà cum Linacro, & Latemerio communicato labore, interpretandi prouinciam eſt aggreſſus: quàm tamen paulo pòſt, oblato ſibi ſacerdotij honore, mutato conſilio deſeruit. Fertur & à nonnullis adoleſcens Alcumiſticæ artis ſtudium aliquandiu ſecutus, quod etiam Britãnicis legibus damnatur, & hoc ab eo per iocum percunctanti quondam Henrico Septimo Regi, ingenuè reſpondiſſe, eius artis ſiquidem ſecreta perſcrutandi deſiderio, ſe curioſa iam olim quorundam æmulatione ſeductum, ſed fruſtra fatigando nullum ſibi inde inuentum lucrum. Vixit paruo contentus, exquiſitam omnem urbanitatem ſimplici, & ſubruſtico ſermone comiter excipiens, ac deniq; uel unica tantùm, dum uiueret, ingenij laude nobilis. Obijt ſexageſimo circiter ætatis ſuæ anno, nihil uſquã, quod extet in ſcriptis poſteritati relicto.

Thomæ Linacri.

EODEM ferè tempore, quo & Grocinius, Thomas Linacrus perdiſcẽdi ſtudio ex Britannia in Italiam uenit, Florentiæ Demetrio & Politiano præceptoribus uſus, atq; à Laurentio Medicea familiæ Principe uiro, præclari ingenij admiratione, familiariter acceptus. Romam inde optimarum artiũ cognitione auctus, ad perſcrutãdas antiquę Vrbis opulentiſsimarũ bibliothecarum diuitias profectus eſt, ibiq; cùm aliorũ, tum & Hermolai Barbari docta cõſuetudine ad ſummum excellentis ingenij profectũ peregregiè uſus, diu deſideratum literarum decus in Britanniã attulit, Arthuro principi, Hẽrici Septimi Regis filio aliquandiu præceptor datus: pręcipuè autem ad medicinæ ſcientiã uix ulli adhuc in Britannia nato feliciter tentatum, ſtudium omne conuertit. In hac demum ita ſe exercuit, ut commendata ſibi Henrici Regis ſanitatis tutela, & talari toga purpurea amictus, uilloſi ſerici nigri ſtola lata in humeros proiecta, inter aulæ Regiæ proceres conſpicuus incederet. Inter alia uerò præclara eius ingenij monumenta, uel illud Galeni de Sanitate tuenda opus, è Græco ſumma Latini ſermonis elegantia feliciſsimè traductum, immortalem ſibi apud poſteros laudem comparauit. Extat & Procli Sphæra eruditè ab eo interpretata, & Arthuro Principi dicata. Sed & de Emendata Latini ſermonis ſtructura, ex præſtantiſsimorum authorum obſeruatione compoſitum uolumen, paulò antea, quàm uita excederet, publicauit, adſcripta præfatiuncula Mariæ Henrici Octaui ex Catharina Hiſpana coniuge filiæ, laudatiſsimæ indolis, & admirabili uirtutum omnium concentu, ad omnem gratiam promerendã natæ Principi, cui renouato prudentiſsimi patris exẽplo Henricus Rex Linacrum à tuenda ſanitate præfectum adhibuit. Diu autem ualetudinarius, quum & exquiſitiſsima uictus ratione, per multos annos imbecilli corporis habitudinem utcunq; ſuſtentare conaretur, alijs in re medica mirè ſalutaris, ſibi ipſi tamẽ in depellendo eo, quo laborabat, morbo, omnino inutilis, ad extremum diſruptæ herniæ doloribus confectus, Londini obijt, honeſta domo in ea urbe, medicorum collegio ex teſtamento relicta. Sepultus eſt in diui Pauli templo maximo, ad Septentrionalis portæ ingreſſum, eo ferè tempore, quo Franciſcus Gallorũ Rex ad Ticinum in Ciſalpinis pugnans, à Cæſarianis ducibus captus eſt.

Thomæ Lupſeti.

VIX ulli felicius unquàm inter Britãnos, quàm Thomæ Lupſeto ingenium contigit. Is enim Londini honeſto loco natus, & à Ioanne Coleto ob egregiam indolem in tutelam aliquandiu familiaritatemq; receptus, ſub Gulielmo Lilio Græcæ, & Latinæ linguæ rudimenta didicit, moxq; admirabili ſtudio, & induſtria in optimarum artium cognitione tantus euaſit, ut adoleſcens in Oxonienſi gymnaſio Ciceronis Philippicas expreſsis oratoriæ facultatis coloribus, cum magna eruditi ingenij admiratione publicè perlegerit. Sed Ludouico Viue, homine Hiſpano, difficiliori propè ęmulatione eius ſcholam excipiente, in Italiam optimorum ingeniorum parentem tranſcendit, ac Reginaldo Polo Regio ſanguine illuſtri, quem per id tempus Rex Henricus Octauus ſtudiorum cauſa Patauium miſerat, ſe adiunxit; ubi annis aliquot per

omnia

omnia diſciplinarum genera euagatus, mox in patriam reuerſus, auream illam Chryſoſtomi eloquentiam præcipuè admiratus, in ſacrarum literarũ arce conſtitit: cùm tamen Thomæ Vulſei Cardinalis Eboracenſis importunis efflagitationibus, initam ſtudiorum ſuorum rationem perinuitus relinquere coactus eſt, Thomæ Vuinterio eiuſdẽ Cardinalis alumno, magnis ſumptibus Lutetiæ Pariſiorum præceptor aliquãdiu adhibitus. At inclinata paulò poſt Eboracẽſis Fortuna, quũ iam iterum ſui iuris eſſe cœperat, ad antiquã illã Poli familiaritatem, qui etiam ad id tempus peropportunè cum ſumma Regis ſui gratia in Galliam traiecerat, atq; ad priſtina ſacrarum literarũ ſtudia ſe recepit. Quumq; iam omnes in ſummam ſui admirationem conieciſſet, & honeſtiſsimo ſacerdotiò auctus, ab Henrico Rege haud obſcuris beneuolentiæ indicijs, repetita ſæpe memoria, ad maiora deſtinaretur, pituitæ diſtillatione à capite, exulceratis pulmonibus tuſsi, ac febre diù laborans, iuuenis adhuc, quarto circiter ac trigeſimo ætatis ſuæ anno, Londini contabuit. Ex eius ſcriptis, nihil uſquam adhuc publicè prodijt, quum omnia potius ad priuatum uſum penes ſe domi ſuę uiuẽs deponeret, quàm alibi poſt mortem publicãda relinqueret, eademq; ut plerũque patrio ſermone cõſcripta, quum tamẽ & Latino promptiſsimè, atque elegãter, nõ in ſcriptis tãtùm, ſed in familiaribus colloquijs ſæpe uteretur. Ex ijs autem, quæ nobis adhuc pueris, ab eo ipſo aliquãdo ad deſcribẽdum tradita meminimus, uel hæc in primis fuēre: Homeliæ aliquot ad Chryſoſtomi imitationem ad amicos cõſcriptæ: Dialogus, in quo acerrima quadam reprehẽſione, incorruptos ſui ſeculi mores inuehitur, maximè uerò in deprauatã quorundam in aula regia cõſuetudinem, qui de rebus ſacris diſputationes in medijs epulis, & compotationibus, profanis uerborum iurgijs mutuò inter ſe agitãtes, de ſacerdotali ordine & dignitate parum reuerẽter iam tum ſentire cœperãt. Ad iuuenem quendam in ciuili hominum commercio de Formãdo optimo uitæ ſtatu: ad alterum familiarem ſuum, de Futuræ uitę generoſa pręmeditatione, deq; morte nequaquam Chriſtiano homini pertimeſcenda. Extant familiares aliquot Epiſtolæ ad Lupſetum ab Eraſmo Roterodamo peramanter cõſcriptæ, maximè uerò illa, in qua de Edouardo Læo grauioribus cẽſuræ notis in noui Teſtamenti traductione, eius nomine detrectante, & obeliſcis quibuſdã eius ſcripta confodiente, apud Lupſetum, qui Eraſmum ipſum à Læi calumnia defendere uidebatur, prolixè cõqueritur. Obijt quinto, & trigeſimo circiter ætatis ſuæ anno: quo tempore Henricus Octauus Rex Catharinæ Reginæ repudium moliri cœperat.

Ricardi Pacæi.

INTER erudita quoq; Britanniæ ingenia Ricardi Pacæi clarum nomen his temporibus enituit. Qui defuncto Coleto ſucceſſor datus Lõdinenſis tẽpli ad diuum Paulum Decanus dictus eſt. Hic ſub Hẽrico Octauo Rege, ſumma apud omnes parta gratia, in aula diu eſt uerſatus, & publicis aliquot legationibus magna apud exteros cõparata ſui nominis fama, honorificè functus. Sed uel in primis totius Italiæ iudicio eximia ei laus tributa, quũ & apud Venetos per annos aliquot, ac deinde Romæ ſub Clemẽte Septimo Pontifice, difficillimis tẽporibus, multa dexteritate Regis ſui negotia tractaret. Ad poſtremũ inuidioſa quorundam æmulatione ab eo, quo fungebatur legationis munere, ex

Italia domum reuocato, cum multa ab eiſdem æmulis periniquo iudicio interpretata ei palàm obijcerētur, quo eius in agendis rebus induſtriam uerbis eleuarent, & apud Henricū Regē exiſtimationi detraherent: tāta eius rei indignatio animum pupugit, ut inualeſcente ſubinde atrę bilis morbo, in ſubitam mentis inſaniam proruperit, ex qua uix unquam poſtea reuocatis ſenſibus rectè conualuit. Sacerdotia, quæ ampliſsimi prouētus, & Epiſcopali dignitati proxima ei obtigerāt, altero, quod apud Exoniā ciuitatē in Deuonia poſsidebat, ubi in Cornubicum promontorium Britannia extenditur, Reginaldo Polo, quo cum familiariſsimè aliquandiu in Italia uixerat, libera uoluntate ceſsit, alterum Lodini ad diuum Paulum, Stephano Gardinerio, ſolertis ingenij, atque induſtriæ uiro, & Henrico Regi tum à ſecretis, reliquit. Erant in Ricardo Pacæo multa, & ea quidem haud vulgari literarum cognitione, inſtructum ingenium: præter cętera uerò mira ex tempore dicendi ſcribēdiq; fœcunditas, ita ut cuncta quæ aggrederetur, non minus citò, quàm feliciter & elegāter perficeret. Acceſsit ad Latinæ Græcæq; linguæ peritiam, Hebraicarum quoque literarum intelligentia, quibus eam operam breui temporis ſpacio impendit, ut non mediocrem inde fructum ad ſacrarum literarum interpretationem attulerit conſcripto uolumine, in quo ueteres illos bibliorū interpretes in pleriſq; inſcitia lapſos oſtendit. Obijt paulò poſt Lupſetum, quadrageſimum circiter ætatis annum agens, Henrico Octauo Rege repudiata Catharina coniuge, infauſtas Annæ Boleniæ nuptias appetente.

Ioannis Roffenſis Cardin.

NEMINEM multis ab hinc ſeculis animi candore, integritate, & præſtanti ſacrarum literarum ſciētia ſuperiorem uni Ioanni Fiſcherio Roffenſi Epiſcopo Britannia edidit: cui primùm Cantabrigienſis Academia, ubi is paulò antè ſcolaſticæ philoſophiæ omnia accuratiſsimè perdidicit, publici gymnaſij præfecturę honorem detulit. Is eſt, quem Britanni Cancellarium dicunt, quod munus omnium illic philoſophantium curam cōplectitur. Rex autem Henricus eius nominis tum Septimus, religioſi animi Princeps, nullius cuiuſquam interpoſito fauore aut gratia, ſed commendantibus ſibi eum ſua pietate, & doctrina ad Roffenſem Epiſcopatum euocauit. Eſt ea in Cantio ciuitas medio inter Londinum & Cantuariam itinere poſita, Roffa ſiue Roceſtria nuncupata. Accepta hac itaque prouincia Ioannes Fiſcherius, uitæ ſanctitate, & doctrina optimo Antiſtite digniſsima, uigilantiſsimus ſui gregis cuſtos, permultos annos eidem ita præfuit, ut non modò Britannorum ſuorum, ſed externorum quoque ubique gentiū animos, in magnā ſui nominis admirationem traheret, donec tandē Henrico Octauo Rege à paterna, auitaq; pietate multum aberrante, Roffenſis perpetua pietate conſtans, quòd Regi repudiata Catharina coniuge, inſanabili ingenio, cōtra Romani Pontificis authoritatem pleraq; à communi pietate aliena in ſuo Regno decernēti, ſolus uti uerū Epiſcopum decuit, paternè eū primò officij admonere, ac poſtremò nefario eius decreto, quo Eccleſiaſticā poteſtatem omnē ſibi ipſi tanquā ſupremo capiti uendicauerat, non modò non obtēperare, ſed palàm ei reſiſtere auſus ſit, in carcerem datus eſt: ubi quum per aliquot mēſes imbecillo corpore ſenex, animo tamē inuictus perſiſteret, Henricus Rex propoſiti pertinax, ne vulgi opinionem iam concepta

doctiſsimi præſulis una cum ſanctitate authoritas, profanis eius in rem Eccleſiaſticã conatibus diutius obſiſteret, quũ & paucis ante dieb. à Paulo Tertio Põtifice maximo, pientiſsimi iudicij delectu Cardinalis deſignatus eſſet, maturato exitio caput in foro præcidi iuſsit, quum iã ad exactam uſque ſenectutem perueniſſet, & eodem pietatis tenore Roffenſem Epiſcopatum obtinuiſſet annis triginta tribus. Huius non tam multa, quàm pia eruditè ſatis conſcripta uolumina poſteritati relicta, maximè uerò, quæ contra Lutheranã religionem luculentiſsimè ſcripſit, doctiſsimorum iudicio comprobantur, & quę ſacri ſacerdotij authoritatis defenſionem continent, piumq; illud opus, in quo ſacroſanctæ Euchariſtiæ dignitatem oppugnanti Oecolampadio, libris quinque acutiſsimè reſpondet. Scripſit, & in ſeptem Dauidicos Pſalmos pię meditationis cõmentaria. Idem author extitit, ut Margarita Henrici Septimi Regis mater ſanctiſsimæ indolis fœmina, cui à ſacris confeſsionibus diu præfuit, duo celeberrima eruditorum ſodaliũ collegia, regio apparatu in Cãtabrigienſi Academia conderet, & delegata eius tutelę omniũ illic profitẽtium cura, aſcitisq; magnis ſumptib. peritiſsimis utriuſq; linguæ præceptoribus, perpetuo hoc eius beneficio permulti in Britannia exactã Theologiæ cognitionem ſunt cõſecuti. Fuit is annus quum Ioannes Fiſcherius Roffenſis Epiſcopus, uir ſanctiſsimus, ſub Henrico Octauo Rege nefandum capitis ſupplicium in Britãnia pertulit, quo Carolus Quintus Cæſar Africana ad Tunetũ uictoria inſignis, profligato Barbaroſſa Othomannicæ claſsis præfecto, ad uiginti Chriſtianorum milia in uinculis captiuos, libertati reſtituit: Pridie diui Ioannis Baptiſtæ natali.

Thomæ Mori.

THOMAE Moro uel eò magis propria, ac priuata quædam doctrinæ laus debetur, quòd circunfuſæ Oceano mari Inſulæ terminos uix unquam egreſſus, eruditi ingenij fama maximam Europæ partem doctiſsimorum iudicio impleuerit. Hic Londinenſis ciuis, honeſta familia natus, ſuo ipſius ſtudio atque induſtria, nullo præeunte magiſtro, ad exactam Latinarum literarum cognitionem, Græcas etiã expedita quadam diligentia adiunxit: ut & Latinè, recteq; ſcribere, & ex Gręcis Latina facere, quamprimum feliciſsimè didicerit. Sed à literarum ſtudijs ad forenſes cauſas traductus, tanta iudicij æquitate, & prudentia enituit, ut mox ab Henrico Octauo rege, ad maxima Reipublicæ munera capeſcenda, ſola uirtutis commendatione uocaretur, ac denique per ſummos hominum gradus Britannico more, ſupremus regni Cancellarius dictus eſt, quòd munus in Reipublicæ gubernatione & dignitate & authoritate apud Britannos longè maximum habetur: quo in officio ita ſanctè & ſyncerè ſe geſsit, ut fidei, iuſtitiæ, & prudentię laus ſumma communiter ei ab omnibus tributa ſit. Sed mox ſub eodem Henrico rege, orta de Catharinæ reginæ coniugio controuerſia, quam ille omnibus modis repudiare, Annam Boleniam thoro inducere, filiamq; Regni hæredem abdicare contendebat: Morus quũ per eum, quem gerebat magiſtratum, priſtinam uitæ integritatem, haud quaquam ſe tueri poſſe præuideret, ut non peſsimorum interea cõſiliorum, aut miniſter, aut particeps fieret ab omni negotiorũ tumultu ſe ſubducens, dignitate ſponte ſe abdicauit. Sed ne ſic quidem cõmoti iam Regis animus in priuato innocẽtiſsimi hominis ocio leniri potuit, quin perpetuis primò carcerib. traditũ,

ac poſtea iniquiſsimo iudicio condemnatum, eadẽ ſecuri ſubiecit, qua paucos ante dies, ſanctiſsimũ uirum Roffenſem Epiſcopum & Cardinalẽ, recenti adhuc cæde percuſſerat. Familiam liberorũ quatuor honeſtiſsimo patrimonio ditatam reliquit, & priuſquam obiret ipſe, undecim nepotib. auctam, pręcipuè autem in eadẽ filias tres, literis ac moribus ſanctiſsimè perornatas. Extant eius adoleſcentiæ ſtudia, libellus Progymnaſmatum titulo inſcriptus, in quo cum Gulielmo Lilio eius ætatis æquali, in uertendis aliquot Græcis Epigrammatibus, eodem argumento concertauit. Sunt & nonnulla ipſius Epigrammata, & inuentione, & ſententiarum argutia, felici quodam genio conſcripta: præter cætera Vtopia ad beatæ Reipublicæ optimis legibus inſtitutæ exemplum deſcripta, excellentis ingenij dignitatem poſteris commendauit. Sanctioribus autem Chriſtianæ diſciplinæ ſtudijs poſtremò ſe exercuit, patriamq́ à religioſæ pacis perturbatoribus ſparſis inſanæ doctrinæ in vulgus libellis infeſtatã, editis aliquot patrio ſermone uoluminibus, multa cum pietate defendit. Tertiodecimo autem die poſt Roffenſem Thomas Morus, integer animi ſceleriſq; purus, eadem Henrici octaui Regis ſæuitia, hũc uitæ exitum tulit: pridie eius diei, qui à diui Thomæ Cantuarienſis corporis translatione, tricenteſimo & quintodecimo poſt anno, ſolenni ritu ſacer habebatur.

Gulielmi Latemerij.

SED nec omnino Latemerij nomen inter Britannos doctrinę cauſa celeberrimum, hoc loco prætermittendum, qui unà cum Linacro, & Grocinio eiſdem ferè temporibus, ſtudiorum cauſa, per aliquot annos in Italia uerſatus, utriuſque linguæ peritiſsimus, intimæ philoſophiæ omnia exactiſsimè perdidicit, & eloquentiã ex puriſsimis fontib. hauſtam, antiquorum temporibus æquatam in ſcriptis oſtendit. Ad poſtremum ſtudiorum rationem omnẽ ad ſacrarum literarum cognitionem, egregio ſacerdote dignam contulit: de cuius eruditione doctrinaq́; quid maius hîc dici poterit quàm quòd Reginaldus Polus, quem Romæ adhuc ſingulari pietate Cardinalem uidemus, eum ſibi àliquando in Britannia pręceptorem delegerit? Extat unica tantùm ad Eraſmũ Latemerij epiſtola, multa ſtyli grauitate & elegantia conſcripta, in qua ipſi Eraſmo operam ab eo in Noui Teſtamenti recognitione poſtulanti, ac de Roffenſi Epiſcopo in Græcis literis erudiendo ſtudioſè agenti, cum ſumma uerecundi ingenij modeſtia reſpondet. Hunc quum plus quindecim ab hinc annis inſigni & erecta corporis proceritate ſexagenarium ſenem, puer ipſe agnouerim, ut etiam de eo adhuc ſuperſtite dubitem, citra inſtituti rationem cùm de ijs tantùm, qui iam ſupremum diem obierint, ſcribere decreuerim, perexigui tamen utcunque temporis uſura, breui hoc elogio fraudare nolui.

FINIS.

A BRVTO

A BRVTO BRITANNICÆ GENTIS AVTHORE OMNIVM IN QVOS VARIANTE FORtuna Britanniæ imperium translatum breuis enumeratio.

Per Georgium Lilium Britannum.

BRITANNI generis sui antiquitatē ueteri & vulgato aliarum gentiũ more extollere cupientes, à nobili Troianorũ stirpe se deductos asserunt. Siquidem memoriæ proditum fuerunt, anno ab orbe cõdito octingentesimo circiter, & quinquagesimo supra bis millesimũ, Brutum, siue Britonem, Syluio Ascanij Troiani filio Aeneæ nepote genitũ, post uarios Fortunæ casus, ex Græcia cum delecta suorum manu in Albionē Oceani maris insulã delatum (ita enim ab antiquioribus olim, à rupiũ scilicet albedine dicta, ac tũ primum ab eius aduentu Britannia appellata) Britãnis populis primã nominis, atq; generis originem dedisse, regnumq; deinceps ab eo sexaginta octo regũ serie, per mille & quadraginta circiter annos propagatũ. Cæterùm, quæ de ijs regibus à nonnullis Britãnicæ antiquitatis scriptorib. cõmemorãtur, ueluti res nimia uetustate oblitas, & vulgi nonnunquã fabulis inuolutas, de industria prætermittimus, nolẽtes quicquam, quod nõ incorruptis rerum gestarũ monumentis sit traditum, literis mãdare. Quamobrem ad propria accedẽtes, Bedæ, Pauli Diaconi, Polydori Vergilij, & aliorũ tum ueterũ tum recentiũ authoritatem sequẽtes, Britanniã Insulam, primùm è C. Iulio Cæs. posteris ostensam esse dicimus, antea quidẽ Romanis prorsus incognitã. Is enim Romanorum primus eã intrauit, magnaq; ex parte deuictã, imperatis obsidib. Romano imperio aliquãdiu tributariam reddidit, anno ab Vrbe condita sexcentesimo nonagesimo tertio, ante uerò Christi seruatoris aduentũ, sexagesimo. Posthæc & reges quidẽ suæ gẽtis aliquot Britãnia habuit: cæterùm nomine tenus dũtaxat tota à Prætorib. Romanis administrata. Post C. Iuliũ Cęs. Claudius Imperator, à quo Claudiocestrium oppidũ, quod nunc Glocestriũ dicunt, tumultuantẽ Britanniã rursus perdomuit, Orchadasq; Insulas Romano imperio adiecit. sed & Vespasiani ductu Vectẽ quoq; insulã recipit. Imperantib. autẽ M. Antonio Vero, cũ Aurelio Cõmodo fratre, siue, ut alij, Commodo M. Ant. Veri filio, Pontificatũ obtinente Eleutherio Græco, Britannia prima prouinciarũ, petente id Lucio rege, Christi fidẽ publicè accepit, inuiolatamq; usq; ad Diocletiani tẽpora seruauit. Fuit hic annus humanę salutis octuagesimus secundus supra centesimũ. Anno dehinc à Christo centesimo, nonagesimoquinto, Seuerus Imperator recepta multò maxima Britãniæ parte, uallo triginta millia passuũ inter duo maria trãsuersum, per insulã ducto, cætera ab hostibus distinxit, ac demũ ad Eboracum urbẽ obijt. Orta deinceps sub Diocletiano graui Christianorũ persecutione, Albanoq; cũ socijs prima pro Christi fide martyria in Britãnia passis, Cõstantius, quẽ Diocletianus cũ Galerio Maximiano Cæs. declarauerat, & Gallijs Hispanisq; præfecerat, per id tempus in Britanniã ueniens: Insulanos grauatẽ Romanorum imperium ferentes compescuit, ac deinde mitis, & mansueti Principis fama Eboraci moriens, Constantinum filium ex Helena Britannia matre

natum, felicioribus Christiano nomini auspicijs ad imperium transmisit, anno salutis à Christo decimo supra tricentesimũ. Pacatiora deinde aliquandiu tempora grauior tandẽ in imperio publicarũ rerum tumultus excepit: Theodosio enim iuniore, & Valentiniano imperãtibus, anno salutis humanę quadringentesimo, quadragesimo tertio, distracto undique à Barbaris in Italia imperio, Britanni à Scotis & Pictis finitimis populis graui bello petiti, & ab Aetio Patricio externis bellis in Gallia occupato, frustra implorantes auxilium, excusso Romanorum imperio, quingentis & tribus annis postea quàm à C. Iulio Cæsare subacti Romanis ducibus parêre consueuerant, suæ genti regnum restituere conati sunt, rerumq; suarum summam uni Vortigerio deferunt. Sed is irruentibus in eum magno impetu hostibus, uiribus impar, Anglosaxones feroces Germaniæ populos in auxilium accersit: qui statim Hengisto, & Horsa ducibus, cum magna suorum multitudine in Insulam traijcientes, Scotorum, Pictorúmque uim aliquandiu prohibuerunt, sed mox Britannicarum opum desiderio, ex consuetudine illecti, icto cum hostibus fœdere in ipsos Britannos, quos iuuare debuerant, arma conuertunt, à quibus nec destiterunt, donec pulsis in continentem Galliæ Armoricã Britannis, uniuersam ferè insulam in suam ipsorum potestatem redegissent, quę ab eorum incolatu, nec ita multo pòst nomen cum imperio mutauit, ac pro Britannia, iam inde Anglia dici cœpta sit. Successit Vortigerio Vortimerius filius, quo regnante Aurelius Ambrosius Romani sanguinis superstes, Saxones occiso eorũ Duce Hengisto ingenti clade prostrauit. Hunc insequutus est Vtherius cognomento Pendraco: Vtherij principatum excepit Arthurus filius militaris disciplinæ, & orbicularis mensæ fundator, Britãnorũ Regũ apud posteros celebratissimus, cui successere haud pari quidem felicitatis laude, Cõstantinus, Aur. Conanus, Magloconus, Carẽtius, & Codouallo, qui aliquot annis, quibus regnarunt, imminentem patriæ casum contra Saxones pugnando ægrè sustentare conati sunt. Cadoualladrus denique Cadouallonis filius Britannorum Regum ultimus, magna suorũ parte occidione occisa, cum reliquis in extremos Vuallię sinus, ubi olim Canganorum promontorium, & Maridunum, quæ nunc Cærdiganum, & Caermardinum uocant, relegatus, indeq; in Armoricam Galliæ pulsus, ac postremò Romam profectus, anno salutis humanæ sexcentesimo, in priuata uita consenescens, Saxonibus inconcussum in Britannia imperium reliquit: ac primò quidẽ per principatus in septem regiones siue regna diuisum, quæ partim à uentorũ nominibus, partim à locorum situ diuersam appellationẽ inter se sortita sunt, donec progressu temporis uictricis populi opes in unum corpus coalescẽtes, ad amplissimam posteris, qualem nunc cernimus, Monarchiam concreuissent. Cæterùm quinam ab Hengisto interim, siue duces, siue mauis Reges, in singulis prouincijs, quas sortiti sunt, extiterint, nominatim omnes hîc recensere haud operæprecium fuerit, tum quòd rerum uarietate in plerisq; incertam, tum quòd temporis exiguitate, quo regnarunt, minus memorabilem de se posteris Historiam reliquerint. Quorum autem auspicijs potissimum Anglicum imperium in eam, quæ postea secuta est, amplitudinem creuerit, eos sequẽti catalogo inseruisse tantùm suffecerit. Fuit is annus, quo AngloSaxones Hengisto, & Horsa ducibus à Vortigerio accersiti, Britãniam primò ingressi sunt (ut author est Beda Anglo Saxonum præsbiter, luculentissimus horum temporũ historiæ scriptor) humanæ salutis à Christo, CCCCXLIX. Anglicũ imperiũ, post

poſt annos aliquot, Daci frequẽti in Britanniam irruptione, applaudentis Fortunæ ſucceſſu excepêre: ſed horum barbara Tyrãnide breui exploſa, Normani ex Gallia profecti, Guilielmo duce, felicioribus auſpicijs, ad noſtram hãc uſq; ætatem, ſtabilem regno ſucceſsionem dedêre. Seruato itaque nunc ab Anglo Saxonum Principatu, ordine, reliqua deinceps continuata Regum ſerie, per annales digeſta, proſequemur.

ANGLOSAXONVM
Heptarchia in Britannia.

PRIMVM Cantianorum Regnum in Cãtio ab Hengiſto inchoatum, quorum Ethelbertus primus Rex Chriſtianus effectus ſub Gregorio primo Pontifice Romano, miſsis in Inſulam docendi Euangelij cauſa, Auguſtino, & Mileto monachis anno ſalutis quingenteſimo, nonageſimo ſexto. Hic D. Paulo Londini, & Andreæ Apoſtolo Roceſtriæ celeberrima templa condidit.

Secundum, Auſtralium Saxonum, quorum principatus haud diu durauit, paucićq; in eo, & nullius ferè memoriæ Reguli.

Tertium Orientalium Anglorum, quorum Sigisbertus Rex primus bonarum literarum author, ſuaſu felicis cuiuſdam Burgundiæ Epiſcopi, Cãtabrigię publicam Academiam excitaſſe fertur, anno ſalutis ſexcẽteſimo, & trigeſimo.

Quartum, Orientalium Saxonum, quorum Sibertus Rex à Mileto Londinenſi Epiſcopo baptiſmum accipiens, Vueſtmonaſterij cœnobium diuo Petro ſacratum, in Londini ſuburbano condidiſſe dicitur, locus nunc regum ſepulchris, aſylo, & iudiciali foro celeberrimus.

Quintum, Merciorum, hoc eſt Mediterraneorum, quorum Pendas Rex primus Chriſti nomen profeſſus, cuius exemplo Mercij paulò poſt cõmuni conſenſu Chriſtiani effecti.

Sextum, Northumbrorum, id eſt Septentrionalium citra Humbrum fluuium, quorum Eduinus Rex primus ſub Honorio primo Pontifice Ronano, à Paulino Eboracenſi Archiepiſcopo, ad Chriſti fidem receptus, diuo Petro Apoſtolorum principi templum Eboraci poſuit, anno ſalutis humanæ ſexcenteſimo, uigeſimo ſeptimo.

Septimum Vueſtſaxonum, id eſt Occiduorum Saxonum, quorũ Inas Rex, cuius plurima pietatis officia commemorantur, illudćq; imprimis, quòd regnũ ſuum Romano Pontifici beneficiariũ, & uectigale fecerit, circa annum ſalutis ſeptingenteſimum, & quadrageſimum. huicćq; per ſingulas domos quotannis ſingulos denarios appendi iuſsit. Hoc uectigal poſtea Ethelphus Rex auxit. Poſt hæc præualentibus tandem Occiduorum regibus, ſub Egberto Britannia ferè tota in Anglorum Monarchiam ceſsit, à primo eorundem in Inſulam aduentu CCCL.

Cantianorum ab	Hengiſto Duces, & Reges	xvij.
Auſtralium Saxonum	Ellio	v.
Orientalium Anglorum	Vlphio	xv.
Orientalium Saxonum	Erchuino	xi.
Merciorum.	Idio	xxij.
Northumbrorum	Cridio	xx.
Occiduorum	Cerditio uſque ad Egbertum	xvi.

A Bruti aduentu, usque ad C. Iulium Cæs. anni M. XL. A C. Iulio Cæsare usque ad Anglorum aduentum anni D. III. Ab Anglorum aduentu, usque ad Egbertum anni CCCCL.

ANGLORVM REGVM SERIES.

i	*Egbertus* Ann.	xxxvij.	xxii	*Guilielmus Rufus*	xxiii.
ij	*Edelphus*	xx.	xxiii	*Henricus i.*	xxxv.
iij	*Ethelbaldus menses v.*		xxiiii	*Stephanus*	xix.
iiij	*Ethelbertus*	v.	xxv	*Henricus ii.*	xxxiiii.
v	*Ethelreus*	ix.	xxvi	*Ricardus i.*	x.
vi	*Alurehdus*	xxviij.	xxvii	*Ioannes*	xvii.
vij	*Edouardus Senior*	xxiiij	xxviii	*Henricus iii.*	lvi.
viij	*Adelstanus*	xxvi.	xxix	*Edouardus i.*	xxxv.
ix	*Edmundus. i.*	vi.	xxx	*Edouardus ii.*	xix.
x	*Eldredus*	ix.	xxxi.	*Edouardus iii.*	li.
xi	*Eduinus*	iiij.	xxxii	*Ricardus ii.*	xxii.
xij	*Edegarus*	xvi.	xxxiii	*Henricus iiii.*	xiiii.
xiij	*Edouardus Martyr.*	iij.	xxxiiii	*Henricus v.*	ix.
xiiij	*Etheldredus*	xxxviij.	xxxv	*Henricus vi.*	xxxix.
xv	*Edmundus. ij.*	i.	xxxvi	*Edouardus iiii.*	xxiii.
xvi	*Canutius. i. Danus*	xx.	xxxvii	*Edouardus v. menses ii.*	
xvij	*Haraldus Danus*	iiij.	xxxviii	*Richardus iii.*	ii.
xviij	*Canutius. ii. Danus*	ii.	xxxix	*Henricus vii.*	xxxiiii.
xix	*Edouardus Sanctus*	xxiii.	xl	*Henrichus viii.*	xxxviii.
xx	*Haraldus. ii.*	i.	xli	*Edouardus vi.*	vi.
xxi	*Guilielmus Conquestor*	xxi.			

An. Christi.	Ann. Regni	ANGLI.	An. Christi.	Ann. Regni.	
802	i.	*EGBERTVS. I. REX*	817	xvii.	
		ann. XXVII.	818	xviii.	
		Occiduorum. xvii.	819	xix.	
		Cantianorum Orientalium, & Nor-	820	xx.	
		thumbrorum regna occupat pri	821	xxi.	
		musq; Britãniam, Angliam, &	822	xxii.	
		uniuersam gentẽ Anglos appel-	823	xxiii.	
		lari iussit. nonnulli hoc Hegisto	824	xxiiii.	
		primo Saxonum Duci tribuunt,	825	xxv.	
An Christi.	An. regni.		826	xxvi.	*Daci rursus insulam infestãt.*
		ac inde Angliam quasi Hengisti	827	xxvii.	
		terrã dictam, propriori Anglicæ	828	xxviii.	
		dictionis etymologia, England	829	xxix	
		alii Angliterram nunc uocãt.	830	xxx.	
802	ii.	*Alcuinus præceptor Caroli*	831	xxxi.	
803	iii.	*Magni, &*	832	xxxii.	
804	iiii.	*Ioannes Scotus monachus,*	833	xxxiii.	
805	v.	*discipulus Bedæ clarent.*	834	xxxiiii.	
806	vi.		835	xxxv.	
807	vii.		836	xxxvi.	
808	viii.		837	xxxvii.	
809	ix.	*Daci prædatores fusi, fugatiq;.*	838	i.	*EDELPHVS REX II. An.*
810	x.				*XX. Egberti filius, subdiacona-*
811	xi.				*tus gradu initiatus, mox Romani*
812	xii.				*Põtificis authoritate eo uinculo so*
813	xiii.				*lutus, Osburgam uxorem duxit.*
814	xiiii.				
815	xv.		839	ii.	
816	xvi.	*D. Chenelmus Merciorũ Prin-*	840	iii.	
		ceps ab impia sorore necatus,	841	iiii.	

An. Christi

Ann. Christi.		Ann. Regni.
842	D.Suithinus, & D.Athelstanus Episcopi.	v
843		vi
844		vii
845		viii
846		ix
847	Edelphus rex Romã profectus Sub Leone Quarto Pont. Inæ Regis institutũ secutus, eam Insulæ partẽ, quam Egbertus pater ad regnum adiunxerat, Romanæ Ecclesiæ vectigalẽ fecit, legemq́; tulit, ut singuli pro singulis, quas habitarent, domib. Romano Pontifici quotannis, singulos denarios argenteos ad diem festum Apostolorum Petri & Pauli, vel summũ, ad vincula Petri, persoluerent. Hoc tributũ etiã in hanc usq; nostram ætatem Pontifici numeratũ esse constat, eiusq́; nummi colligendi gratia testatur se in Angliam à Pontifice missum Polydorus Vergilius Vrbinas, rerum Anglicarum scriptor recentissimus ac diui Petri denarios vulgo appellari scribit.	x
848		xi
849		xii
850	D. Vuilfridus Archiepiscopus Eboracensis.	xiii
851		xiiii
852		xv
853		xvi
854		xvii
855		xviii
856		xix
857		xx
858	ETHELBALDVS REX III. mens. V. Edelphi Regis filius. ETHELBERTVS REX IIII. ann. V. Ethebaldi frater, Dacos Cantio expellit.	i.
859		ii
860		iii
861		iiii
862		v
863	ETHELREDVS REX V. ann. IX. Ethelberti frater.	i
864		ii
865		iii
866		iiii
867		v

Ann. Christi.		Ann. Regni.
868	Daci, Iuaro Rege occiso, in Northumbris deleti.	vi
869		vii
870		viii
871	D.Edmundus Rex Orientalium Anglorum ultimus, ab ethnicis Dacis confossus, Martyrum catalogo adscriptus.	
872	ALVREDVS REX. VI. Ann.xxviij. Ethelredi frater, Romæ ab Hadriano Secundo pontifice coronatus. Daci, Mercijs & Orientalibus Anglis imperant.	i.
873		ii
874		iii
875		iiii
876		v
877		vi
878		vii
879		viii
880		ix
881		x
882		xi
883		xii
884		xiii
885		xiiii
886		xv
887		xvi
888		xvii
889		xviii
890		xix
891		xx
892	Aluredus Rex, Merciorum Regno potitus, Dacos vicit, Gomornemq́; eorum regem ad Christi fidem cõuersum, Northumbris præficit. Lindisfarne insula à Barbaris deuastata: sedes Episcopalis, cui olim D.Cuthbertus præfuit, hoc tempore in Cestriam oppidũ Dunelmo proximum deducta, atq; inde quadragesimo post anno Dunelmũ unà cũ D. Cuthberti corpore trãslata, qui fuit annus 85. cũ eam sedem Aidanus Scotus in Lindisfarne primitus posuerat.	xxi
893	Rex Aluredus hoc anno tria cœnobia magnifico apparatu cõdidit, unum Vintoniæ, quod nouum Monasterium dicitur, alterum apud Shafrisburiã, quod est virginum uelatarũ, tertiũ ad fluuiũ Thone, loco, qui nunc Athelnea nũcupatur	xxii

Ann. Christi.		Ann. Regni.
	olim insula Ethelingea.	
894		xxiii
895	Rex hortante Neoto Monacho viro doctissimo, Oxonij publicam Academiam instituit, propositis professoribus literarum præmijs: alteram autem Cantabrigiæ annis antea 265 Sigisbertus Orientalium Anglorum Rex excitasse dicitur, anno Domini 630.	xxiiii
896		xxv
897		xxvi
898		xxvii
899		xxviii
900	Edouardus Senior Rex VII. An. xxiii. Aluredi filius, ab Athelredo Cantuariensi sacratus. Expulsis Dacis, Orientalium Anglorum regno potitus, extra Scotiam, totius insulæ imperium obtinuit.	i.
901		ii
902		iii
903		iiii
904		v
905		vi
906		vii
907		viii
908		ix
909		x
910		xi
911		xii
912		xiii
913		xiiii
914		xv
915		xvi
916		xvii
917		xviii
918		xix
919		xx
920		xxi
921		xxii
922		xxiii
923		xiiii
924	ADELSTANVS Rex. VIII. ann. XVI. Edouardi filius nothus, Scotos, deuicto Constantino eorum Rege, in sua uerba iurare coegit, Northumbria potitus, totius insulæ fit Monarcha.	i.

Ann. Christi.		Ann. Regni.
925		ij.
926		iij.
927		iiii.
928		v.
929	Ludouicus Caroli simplicis Frãcorum regis filius, post aduersam patris fortunam à Roberto Parisiorum comite, apud Peronam in carcere necati, cũ Edigna matre, quæ Eduardi Regis filia fuerat, in Angliã ad Athelstanum auunculũ cõfugit.	vi.
930		vii.
931		viii.
932		ix.
933		x.
934	D. Vulstanus Eboracensis Archiepiscopus claret.	xi.
935		xii.
936		xiii.
937		xiiii.
938		xv.
939	Rex aucto imperio, duo cœnobia moachorũ ordinis D. Benedicti cõdidit, alterum apud Meltoniam pagũ Sacrisbiriensis diœceseos, alterũ ad Michilneum uicũ. Ad Maluisberiensẽ cœnobium sepultus.	xvi.
940	EDMVNDVS REX IX. AN. VI. Adelstani frater.	i.
941		ii.
942		iii.
943		iiii.
944		v.
945	Rex à latrone quondam confossus perijt. Sepultus Glasconiæ.	vi.
946	ELDREDVS REX. X. An. IX. Edmundi frater. Scotos in officio continuit. Abindonense cœnobium instaurauit.	i.
947		ii.
948		iii.
949		iiii.
950		v.
951		vi.
952		vii.
953		viii.
954		ix.
955	EDVINVS REX XI AN. IIII. Edmundi filius. Consanguineæ stupro infamis.	i.
956		ii.
657		iii.
958		iiii.
959	EDEGARVS REX. XII. An. XVI. Eduini frater.	i.

Ab

Ann. Christi.		Ann. Regni.
	Ab Odone Cantuarienſi Arch. Bathoniæ coronatus. Rex à principio iuuenili errore corruptus, mox optimus princeps euaſit. Ludouallo Vuallorum regulo tricenos lupos quotannis tributi nomine imperaſſe dicitur.	
960		ii
961		iii
962		iiii
963		v
964		vi
965		vii
966		viii
997		ix
968		x
969		xi
970	Dunſtanus Cantuarienſis Archiepiſcopus,	xii
971	Oſualdus Eboracenſis, Ramiſienſis cœnobij fundator,	xiii
972	Etheluodus Vintonienſis, clarent.	xiiii
973		xv
974	Edegarus Rex, cœnobium monacharum ordinis diui Benedicti Viltoniæ iuxta Sarisberiam condidit, cui Editham filiam uirginem præfecit. Anno ætatis xxxvii. obijt, Glaſconiæ ſepultus.	xvi
975	D. EDOVARDVS MARTYR REX. XIII. AN. III. Edegari Regis filius.	i
976		ii
977	Edouardus Rex à uenatione rediens, Alfredæ nouercæ inſidijs occiditur, ac ſanctorum Martyrum catalogo adſcribitur. Sepultus Glaſconiæ.	iii
978	ETHELREDVS REX XIIII. Ann. XXXVIII. Edouardi frater conſanguineus. Dum Baptizaretur infans, ſacro fonte uentris ſolutione fœdato, inſuper & Dunſtani Cantuarienſis Archiepiſcopi prædictione calamitoſi principatus omnia prætulit.	i
979		ii
980		iii
981		iiii
982		v
983		vi
984		vii

Ann. Christi.		Ann. Regni.
985		viii
986		ix
987		x
988		xi
989	Daci hoſtiliter Angliã inuadũt. Rex pacẽ pretio redimere coactus, perſoluto eiſdem tributo.	xii
990		xiii
991		xiiii
992		xv
993		xvi
994		xvii
995		xviii
996		xix
997		xx
998		xxi
999		xxii
1000		xxiii
1001		xxiiii
1002		xxv
1003		xxvi
1004		xxvii
1005		xxviii
1006		xxix
1007		xxx
1008		xxxi
1009		xxxi
10010		xxxij
1011		xxxiiii
1012	Etheldredo Rege, ocio, ac luxui addicto, & grauioribus tributis, atque rapinis populum uexante, Daci Suenone Rege Angliã inuadunt. Etheldredus, magna accepta ſuorum clade, de reliqua fortuna deſperans, ad Ricardum Normannorum Ducem, cuius ſororem in uxorem habebat, cũ Alfredo, et Edouardo liberis in Galliam confugit. Sueno Dacorũ Rex, totius Angliæ imperio potitur, ac poſt eum poſteri ann. xxx. SVENO Rex, purgatis prioris uitæ facinoribus, & Dacis ad Chriſtianam fidem tum primum receptis, in Anglia obijt. Canuto filio regni ſucceſſore relicto: ſepultus Eboraci.	xxxv
1013	Etheldredus Rex, mortuo Suenone in Angliam redijt.	xxxvi
1014		xxxvii
2015	Etheldredus moritur Londini, in D. Pauli templo maximo ſepultus.	xxxviii

Ann. Christi.		Ann. Regni.
1016	EDMVNDVS Ferreũ Latus Rex XV. Ann. I. Ethelredi filius. Post diutinam concertationem cum Canuto Suenonis filio regnũ diuidit, ac paulò post Edrici equitis proditione interficitur. Edmondus, & Edouardus eius liberi, à Canuto in Pannoniam relegati.	i.
1017	CANVTVS Daciæ, Noruegiæ, & Angliæ Rex. XVI. An. XX. Suenonis Daci filius. Ab Aluredo Cantuariensi Archiepiscopo sacratus.	i.
1018		ii
1019		iii
1020		iiii
1021		v
1022		vi
1023		vii
1024		viii
1025	Elphegius Cantuariensis Archiepiscopus, direpta à Dacis Cantuaria, occisus Martyrum catalogo adscribitur.	ix
1026		x
1027		xi
1028		xii
1029		xiii
1030	Canutus Rex, Romam voti causa petiit, sedente Ioanne xx. Pont.	xiiii
1031		xv
1032		xvi
1033		xvii
1034		xviii
1035		xix
1036	Rex magna prioris vitæ pœnitentia ductus, sanctissimè obijt. Sepultus Vintoniæ.	xx
1037	HARALDVS Angliæ, & Daciæ Rex XVII. Ann. IIII. Canuti filius. Ab incredibili pedum in cursu velocitate, Harefote dictus.	i.
1038		ii
1039		iii
1040		iiii
1041	CANVTVS Secundus Angliæ & Daciæ Rex. XVIII. Ann. II. Haraldi frater. Hunc à feroci indole Angli, Hardi Canutum, uocant.	i.
1042	Rex, vino & epulis indulgens, ad Lambithum vicum in altera Tamesis fluminis ripa propè Londinum dato, inter bibendum veneno, confestim periјt. Angli Dacorũ Tyrannidẽ pertæsi, facto in eosdẽ impetu, duræ seruitutis iugo se eximunt. Daci ad vnũ omnes in Anglia, partim deleti, partim eiecti, post annum trigesimũ quã Sueno Dacorũ primus totius Angliæ imperiũ est adeptus, Alfredo Etheldredi Regis filio ex Normannia, vbi cum Edouardo fratre exulabat, à proceribus ad regnum accersito, eodemq; Godouini Comitis proditione in itinere interempto, Edouardo communi consensu imperiũ defertur.	ii
1043	EDOVARDVS Sanctus Rex XIX. Ann. XXIII. Etheldredi Regis filius, Enima Normannicæ matre genitus, Gulielmi Normanniæ Ducis opera ad regnũ adiutus, Rex sanctissimæ vitæ, & castissimis moribus præditus, viginti tribus, quot regnauit annis, summa pace vsus, Regnum optimis institutis, atq; legibus excoluit. Has leges posteri Communes appellarunt, & populus cum à Normannis alijs datis legibus sibi ademptas quereretur sæpe à suis Regibus eas veluti maxima reip. cõmoda, armis repetere conati sunt. Strumã item gutturis vitium, quòd nonnulli scrophulam dicunt, solo tactu in quãplurimis sanasse dicitur. Quã curationem, ad posteros Angliæ Reges, diuina virtute, quasi hæreditariam emanasse ferunt.	i.
1044		ij.
1045		iii.
1046		iiii.
1047		v.
1048		vi.
1049		vii.
1050		viii.
1051		ix.
1052		x.
1053		xi.
1054		xii.
1055		xiii.
1056		xiiii.
1057		xv.
1058		xvi.
1059		xvii.

D. Vul-

Ann. Christi. *Ann. Regni.*

1061 xix

1062 xx

1063 xxi

1064 xxii

1065 *Edouardus Rex obijt, diuino, uti fertur, vicinæ mortis præsagio admonitus, annulo, quẽ is paulò antea cuidam pauperi D. Ioannis Euangelistæ nomine eleemosynã ab eo petenti dederat, à peregrino quodam Hierosolyma redeunti, sibi reddito. Sepultus est in Vuestmonasterij tẽplo, ac paulo pòst inter Diuos relatus: annulusq́, ille in eiusdẽ templi archiuis reconditus, comitiali morbo laborantibus mirificè, uti aiunt, salutaris: & hinc natum, vt Angliæ Reges quotannis, annulos solenni cæremonia sacratos, contracta membra diuina virtute dissoluẽtes, populo erogent.* xxiii

1066 *HARALDVS Secundus Rex. XX. Ann* I. i.

Godouini Comitis filius, Canuti secundi ex sorore nepos, D. Edouardo cœlibe defuncto, regnum arripit. Qui cum Guilielmi Normãniæ Ducis filiam in coniugem sibi desponsam, rupto fœdere insigni contumelia affectam repudiasset, Guilielmus dux traiecta in Angliam classe iuxta Hastingium portum, loco cui ab euentu belli nomen inditum, Haraldum regem, intestinis suorũ discordijs; præterea & Noruegiensi bello paulo antea exhaustum, collatis signis cæsis supra viginti Anglorum millibus, occidit. Pridie Idus Octob. Guilielmus victor, Londini regiam coronam sumit viij. Cal. Ian. Normanni.

1067. *Guilielmus Normannus Conquestor Rex. XXI. Ann. XXI. Roberti Normanniæ Ducis Nothus.* i.

Huius adhuc posteritas per annos 480. viginti regum serie continuata, & abolita ferè ueteri Anglorum prosapia, ab hac veluti antiquissima iam inde Normannicæ stirpis origine, multò maximam nobilitatis partem, nouo stemmate (quod etiam nunc familiaria principum quorundam cognomina manifestissimè arguũt) nostro nunc seculo illustratam esse cõstat. Huius Guilielmi insignia iubati leones tres militari parma depicti, ad posteros dehinc Angliæ reges perpetuò transmissa, cum antea nullũ regib. publicũ insigne, sed alius alio pro arbitratu sumpto vtebatur. Sunt qui Guilielmum duob. tantũ leonib. quod Normãnicæ ditionis insigne est, vsum existiment, tertiũ ex Aquitania accessisse, qua postea Henricus secũdus vxoria hæreditate creuit.

1068 ij.

1069 *Rex profligatis Dacis, qui ad regnum capescendum iterum in Angliam irruperant, & frequẽti Anglorum procerum rebellione suppressa, ciuib. generatim magna agrorum parte mulctatis; nouos magistratus creat, & antiquã iuris dicendi rationem immutat, legib. quas in hunc diẽ Angli obseruant, Normannico idiomate populo promulgatis.* iii.

Hoc ipso anno celebris sacrorum Antistitum conuentus Vintoniæ habetur, cui etiam interfuère Alexandri.ij. Romani pontificis legati, in quo plures sacri ordinis uiri dignitate priuati, ac in ijs Stigandus Cãtuariensis præsul desecratus, quòd viuo Roberto Archiepiscopo Cantuariensem sedem occupasset: deinde quòd vnà cum eadẽ Vintoniensem episcopatum possedisset: ac postremum quòd pallium accepisset à Benedicto X. Ponti. quem vt vitiosè creatum Patres repudiauerant.

1070 iiii.

1071 *Lanfrancus Cantuariensis Archiepiscopus.* v.

1072 vi

1073 *Nouum Castrum ad Tynæ fluminis ripam à Roberto Regis filio extruitur.* vii

1074 viij.

1075 ix.

1076 x.

1077 *Londini Episcoporum cõuentus, authore Lanfranco habitus, in quo de reformando clero, & de transferẽdis Episcoporum aliquot* xi.

Ann. Christi. — Ann. Regni.

sedibus in celebriores ciuitates, decretum.

1078 Robertus Guilielmi regis filius, instigante Philippo Gallorũ rege, contra patrem in Normannia rebellat, quem paulo pòst supplicem in gratiam recipit. xii

1079 xiij

1080 xiiii

1081 Census publicus in Anglia & ingens auri pōdus ex singulorum capitibus à Rege exactus. xv

1082 xvi

1083 xvij

1084 xviii

1085 xix

1086 xx

1087 Rex tria præclara cœnobia condidit, vnum in Cantio, eo loci, quo cum Haraldo conflixerat, ad monumentum uictoriæ in eo bello partæ, idq́; D. Martino dicauit, appellauitq́; cœnobium ad bellum, alterum in Lōdini suburbano, quod Saluatoris dicitur: tertium Cadomi in Normannia, vbi templum magnificum D. Stephano posuit. xxi

Rex in Normanniam traijcit, vbi dum Gallis bellum inferre parat, ruptis ferocientis equi saltu intestinis, iiij. id Sept. obijt, anno ætatis, lxxiiij. Cadomi Normanniæ oppido, cœnobio à se extructo elatus, redempto priusquam sepulturæ daretur, à quodam eius loci dominũ sibi asserente, terræ precio. Roberto ex Mathilda cōiuge filiorum natu maximo, quòd is rebelli in patrem animo esset, Normãniã, Guilielmo cognomento Rufo, Angliæ regnum, Henrico gazam omnem legauit: Rufus. iiij. Calend. Octobris.

1088 Guilielmus Rufus Rex XXII. Ann. XXIII. i

Guilielmi Nothi filius, à Lanfrãco Cantuariensi, Vuestmonasterij coronatus. Robertus Normanniæ Dux, Rufo fratri bellum infert.

1089 ij

1090 Lanfrancus Cantuariēsis obijt post annũ, quàm sedere cœperat, xix. Berengarij errorem de Eucharistia luculentè impugnauit, Christi Ecclesiam Cantuariæ, & D. Albani cœnobium instaurauit. Xenodochia iuxta Cantuariam condidit. Rufus Rex eius morte Cantuariensem Archiepiscopatum grandi pecunia locauit annis quatuor. iij

Ann. Christi. — Ann. Regni.

1091 iiii.

1092 Carleolum à Rufo rege instauratum. v.

1093 vi.

1094 vii.

1095 D. Anselmus Cantuariensis Archiepiscopus. viii.

1096 Bellum sacrum in Saracenos, sub Vrbano Papa Claramontano concilio in Gallia decretum. ix.

Robertus Dux oppignerata Normannia, facta cum Rufo pace, ac decem millibus auri librarũ mutui nomine ab eodem acceptis, ad sacrũ bellum Hierosolymam proficiscitur.

1097 Malcolmus rex Scotiæ Northũbriam incursans, in Alneuichi castelli obsidione, vnà cum Edouardo filio natu maximo, à Roberto Northumbriæ Comite occiditur. x.

1098 xi.

1099 Hierosolyma à Christianis recepta. xii.

1100 Rex in clerum desæuiēs, & Anselmo Cantuariensi propter piam eius admonitionem in exiliũ eiecto, templorum prouentib. ad priuatum quæstum abutens, ac sæpe dictitans, pinguem Christi panem esse, & delitias præbere regib. inter venandum apud nouæ forestæ saltum, à suo quodam milite, siue casu, siue de industria, sagitta trãsfixus, cōfestim perijt, Cal. Augusti, ætatis anno xliij. xiii.

Sepultus Vintoniæ.

Henricus Nonis Augusti regno succedit.

1101 Henricus Primus Rex XXIII. Ann. XXV. i.

Guil. Rufi frater, à Mauritio Lōdinensi Episcopo, Vuestmonasterij coronatus.

Anselmus Cantuariēsis ab exilio reuocatur.

Rober-

Ann. Christi. — *Ann. Regni.*

Robertus Normanniæ dux, Hierosolymitana expeditione confecta domum reuersus, contra Henricũ fratrem, regni causa, bellũ in Angliam renouat, de pace tandem ijs conditionib. transactum, ut Henricus, qui patre rege natus esset, Angliæ regnum obtineret, & quotannis tria millia Marcharum Roberto daret, & qui prior sine liberis decederet, alterum hæredem testamento scriberet.

1102 — ij

1103 — iij

1104 *De sacrorum inuestitura regi cũ clero controuersia, quã Anselmus Cantuariensis Romæ sub Pascali. ij. Pont. componit.* — iiii

1105 — v.

1106 — vi

1107 — vii

1108 *Rex in Normanniam traijcit. Robertum fratrem contra pacis fœdera rebellantem, magna Normãnorum strage edita, captiuum secum in Angliam ducit, ibiq; vitã in carcere finire coegit: Normannia dehinc Angliæ regno cõiuncta.* — viii

1109 *Philippus Rex Galliæ moritur, cui succedit Ludouicus Crassus annis xxviii.* — ix

1110 *Anselmus Cantuariensis obiit, post annũ quàm sedere cœpit xvi. Anno ætatis lxxxvi. cuius apud posteros multa piè conscripta etiam nunc extant. Castriæ cœnobium in Anglia condidit monachorum ordinis D. Benedicti: sepultus est in æde Christi Cantuariæ, atq; inter diuos relatus.* — x

Hoc ipso item anno in Ely Insula Episcopalis sedes primùm instituta, Pascali Pont. Romano approbante.

1111 — xi

1112 — xii

1113 — xiii

1114 *Vigornia incendio tota ferè consumpta.* — xiiii

Vualli tumultuãtes, à Rege perdomiti.

Nuptiæ inter Henricum V. Imperatorem, & Mathildem Henrici Regis filiam Maguntiæ celebrantur. Prima parliamẽti concilii institutio.

1115 — xv.

1116 — xvi.

1117 — xvii.

1118 *Initium primi belli Gallici, quod sexcentis fœderibus compositum semper renouatur. Theobaldus Campanus Comes ex Blesensium Comitũ familia natus, atq; exinde Henrico Regi affinitate coniunctus, quòd Adela eius soror Stephani Blesensis Comitis vxor esset, generis fiducia, impetrato ab Henrico auxilio, in Lodouicum Crassum Gallorum Regẽ bellum mouet. Crassus inito consilio cum Balduino Flandriæ, & Fulcone Andauiæ Comitibus, Henrico Regi Normanniam adimere parat, & Guilielmum Roberti defuncti filium in possessionem mittere.* — xviii.

1119 *Henricus Rex in Normanniam traiicit, atq; apud Nicasianum oppidum profligatis Crassi Gallorum Regis copiis, victor euasit. Balduinus Flandriæ Comes uulnere accepto, interiit. Andegauensis ad Henrici partes transiit: Pax deinde inter Reges facta, Henricus in Angliam reuertitur.* — xix.

Mathildis Regina Herici vxor, Scotorum Regis soror, præstantissima fœmina moritur.

Henrici filii Guilielmus, & Ricardus, ac filia Maria dum ex Normannia in Angliam trãsmittunt, orta fœda tempestate, ac illisa scopulis naue fluctibus obruti, interiere.

1120 — xx.

1121 *Varinus Salopiæ Comes, hoc tempore duo Benedictinorum cœnobia in Anglia cõdidit: alterum in suburbiis Salopiæ, alterum ad pagum Venclochũ, & hoc diuæ Milburgæ, illud Apostolis Petro, & Paulo dedicauit.* — xxi.

1122 — xxii.

1123 — xxiii.

1124 — xxiiii.

1125 — xxv.

1126 *Henricus V. Imperator in Germania moritur. Mathildis Augu-* — xxvi.

Ann. Christi. *Ann. Regni.*

sta ad patrem reuertitur, ac paulò post Gaufredo Andegauensium comiti nupta, ab Henrico patre Anglici regni hæres declaratur.

1127 xxvii

1128 xxviii

1129 xxix.

1130 xxx

1131 *Innocentio secundo Pont. Romano, ob Anacleti Antipapæ potentiam in Galliam confugienti, Rex in Carnutib. honoris causa obuiā facit.* xxxi

Sedes Episcopal. Carleoli posita.

1132 xxxij

1133 xxxiii

1134 xxxiiii

1135 *Rex in Normannia moritur iij. Non. Decemb. ad Redingium Benedictinorum cœnobio, quod paulò antea ædificauerat, sepultus. In hoc omnis Guilielmi Nothi virilis sexus legitima prosapia defecit. Stephanus Bononiēsis comes, Henrici ex Adela sorore nepos, neglecta Mathilda Augusta Henrici filia, regnum præoccupat.* xxxv

1136 *Stephanus* Rex. *XXIIII.* Ann. *XIX.* i.

Stephani Blesensis Comitis filius, Henrici Regis ex sorore nepos. viii. Calend. Decemb. A Guilielmo Cantuariensi Archiepiscopo Vuestmonasterij Rex coronatus.

1137 *Ludouicus Crassus Rex Galliæ moritur. Succedit Ludouicus VII. Iunior dictus, annis* XLIII. ii.

Rex Stephanus compositis in Normannia rebus, contra Scotos Mathildis Augustæ partes tutantes bellum mouet.

1138 iii

1139 iiii

1140 v

1141 *Mathildis Augusta cū auxiliaribus suorum copijs ex Gallia solués, atq; ad Arundelliū appulsa, contra Stephanum* Regem *in Anglia bellū parat. Rex apud Lincolniam Mathildæ copijs congressus capitur, & Bristolium captiuus adducitur: pactis demum vtrinq; conditionibus, Roberti Glocestriæ Comitis permutatiōe (qui & ipse Mathildis sororis partes tutatus paulò post à Regis fautorib. captus est) Rex libertati, & regno restituitur.* vi

1142 vij.

1143 viii.

1144 *Henricus Mathildis Augustæ filius, defuncto Gaufredo patre Andegauensem principatum consecutus, collecto suorum exercitu, in Angliam traijcit, matri cōtra Stephanum Regem opem laturus.* ix.

1145 x.

1146 xi.

1147 xii.

1148 xiii.

1149 xiiii.

1150 xv.

1151 xvi.

1152 xvii.

1153 *Pax cum Mathilda, & Stephanō Rege post diutinam contentionem ijs conditionibus transacta, vt ipse Stephanus, dum viueret, Rex haberetur, mortuo autem, Henricus* Mathildæ *filius Regnum obtineret, Normanniamq; interim possideret.* xviii.

Aleonora Guilielmi Aquitaniæ Ducis, & Pictonum Comitis filia, à Ludouico Gallorum Rege repudiata, Henrico Andegauensi Mathildis Augustæ filio nubit, ad quem inuito Gallorum Rege priorem attulit dotem, Pictones & Aquitaniam, quod deinceps perpetui belli seminariū fuit inter Gallos & Anglos.

4 *Stephanus Rex moritur. viij. Calend. Nouemb. sepultus ad Feuersamum in Cantio, cœnobio quod ipse ædificauerat. Succedit Henricus Normāniæ, et Aquitaniæ Dux, Andegauensium, Pictonumq; Comes. xiij. Calend. Ianuarij à Theobaldo Cantuariēsi* Archiepiscopo, *Vuestmonasterij sacratus. Hoc ipso item anno obijt Guilielmus Eboracensis* Archiepiscopus, *postea inter diuos relatus.* xix.

1155 *Henricus Secundus Rex XXV.* Ann. *XXXIII. Henrici primi ex filia nepos.* i.

Cumbriam, Northumbriamq;

Mathil-

Ann. Christi. Ann. Regni.

Mathildæ matris permissu, à Scotis aliquandiu possessam, recipit, & Regem eorundem Huntigtoniæ comitatu donat.

Vuallos subactis eorum regulis domat.

Hoc ipso anno defuncto Romæ Anastasio quarto, Nicolaus Albanus Antistes, homo Anglus, Hadriani quarti appellatione in Pontificatu succedit annis. iiij.

1156 ii

1157 iii

1158 iiii

1159 v

1160 *Hadrianus. IIII. Pont. moritur. Succedit Alexāder. III. Senensis.* vi

1161 vij

1162 viii

1163 *Rex Henricus dotali iure Tolosatem comitatum à Raimundo repetens, Ludouici Gallorum Regis arma in se concitat: pax tandem inter Reges facta, Margarita Ludouici Regis filia, Henrici filio desponsata.* ix

Theobaldus Cantuariensis Archiepiscopus obijt: ab Innocentio secundo pontifice Romano, primus legati nati titulo, cum pallio donatus. Succedit Thomas Beketus, postea Martyr futurus.

1164 *Thomas Cantuariensis Archiepiscopus Ecclesiastica iura defendens, à Rege in exilium actus, Senone in Gallia apud Alexandrum tertium Pont. Roma de iniurijs conquestus, ad Pontiniacum cœnobium se contulit.* x

1165 xi

1166 *Mathildis Augusta moritur: Rex* xii

1167 *Gaufredo filio dotali iure Britan-* xiii

1168 *niæ hæreditatem creuit.* xiiii

1169 xv

1170 *Rex Henricum filium in Regni societatem adscitum, Londini à Rogerio Eboracensi Archiepiscopo (absente tum Cantuariense, cuius id muneris fuerat) xvij. Calē. Iulij in Regem coronādum curat. De qua iniuria Thomas Cantuariensis apud Alexandrum pontificem cōquestus, ita eum mouit, ut is Eboracensi & alijs, qui istiusmodi coronationi interfuissent* xvi

Ann. Christi. Ann. Regni.

sacrorum administratione interdixerit.

1171 *Thomas Cantuariensis, septimo exilij sui anno, reconciliato, ut putabatur, Rege, in Angliam reuersus, iiij. Calend. Ian. cōiuratorum gladijs in templo confossus, occiditur, ab Alex. pont. postea Martyrū catalogo adscriptus.* xvij.

1172 *Rex per legatos apud Alexandrum pontif. se de Cantuariensis nece purgat, & Hybernicam expeditionem, eiusq; insulæ dominiū, ex eiusdem Pontificis authoritate sibi dari postulat.* xviij.

1173 xix.

1174 *Alexandri pontificis legati duo causam de Cantuariensis nece cognituri in Angliam adueniunt, Rex iureiurando factum suum purgauit, in hoc tantùm se peccasse fassus, quòd ex eius in Cantuariensem simultate, alijs perpetrandi facinoris occasionem dedisset, ad quam culpam eluendā, expiandamq;, ducentos milites ad sacrū bellum in Syriam suis sumptibus se missurū recepit, ac semel intra trienniū eius expeditionis socium cum alijs principibus subsecuturū. Quin et legem tulisse dicitur, qua perpetuò cautum esse voluit, neminem posterorum Regum in Angliam regiū nomen, insigniaq; deinceps gesturum, nisi quem Romanus pontifex ritè iussisset, designassetq;.* xx.

1175 *Rex Henricus Iunior cum fratribus, Ludouico Gallorum Regi obsequentes, à patre deficiunt, & coniunctis armis Normanniam, Aquitaniam, atq; Britāniam, inuito patre, in suam ipsorū potestatem redigunt.*

1176 *Guilielmus rex Scotiæ, Henrici filiorum in patrē discordia fretus, Anglicos fines hostiliter ingressus, ad Alneuicum oppidum cæsis ac profligatis suis omnibus in pugna capitur.* xxij.

1177 *Pax hoc anno inter Regem & filios composita, cū Ludouico Gallorū rege affinitas renouata. Adela Galli filia Ricardo Henrici filio desponsata. Scotus cum soluendo non esset, quatuor munitissimis* x iij.

Ann. Christi. Ann. Regni.

Castellis pro redemptione tradi-
tis, in regnum restituitur.
1178 Hugo Cardinalis Alexandri pon- xxiiii
tificis Legatus, in Angliam uenit
ad componendas controuersias in
ter Cantuariensem & Eboracen
sem Archiepiscopos, de primatu
inter se contendentes.
1179 Aldredus Vigorniensis Episcopus xxv
circa hæc tempora Glocestriæ cœ-
nobium Benedictinorum condi-
dit, illudq́; Apostolis Petro &
Paulo dicauit.
1180 Ludouicus Gallorum rex, voti xxvi
causa D. Thomæ sepulcrum Can
tuariæ inuisit, & à Rege honorifi
cè accipitur, in Galliam reuersus
moritur, cui succedit PHILIP-
PVS AVGVSTVS annis
xliii.
1181 Rex Henricus Iunior repentina xxvii
morte obijt, Margarita uidua Phi
lippo Gallorum regi fratri reddi-
ta, ac Belæ Pannoniorum regi pau
lò post nupta.
1182 xxviii
1183 Heraclius Patriacha Hieroso- xxix
lymitanis auxiliū pro re Christia
na in Syria postulaturus, in An
gliam aduenit, sed parū benignè
à Rege acceptus, frustrata spe di-
mittitur.
1184 xxx
1185 xxxi
1186 xxxii
1187 Gaufredus Dux Britanniæ, Lu- xxxiii
tetiæ moritur, relicta uxore Con
stantia grauida, quæ mox Arthu
rum parit. Capta à Saracenis Hie
rosolyma anno lxxxix. postea-
quàm à Christianis ducibus rece
1188 pta fuerat. Reges, Gallus & An- xxxiiii
glus, Idib. Ian. in Velocassibus in
colloquium ueniunt, ac de Hiero
solymitana expeditiōe decernūt:
mox, rupto fœdere, Ricardus An-
gli filius, relicto patre, Gallorum
partes sequitur. Rex Gallus Ceno
manos et Turones occupat, cuius
rei ira, & indignatione, Henri-
1189 cus Angliæ rex pridie nonas Iu xxxv
lias, Chinone in Normannia mo-
ritur: ubi & sepultus est. Normā-
norū in Anglia rex ultimus Ricar
dus, restitutis sibi, quas Gallus pa
tri ademerat, urbibus, ad regnū

Ann. Christi. Ann. Regni.

in Angliam traijcit. iii. Nonas Se
ptembris, à Balduino Cātuarien-
si Archiepiscopo Londini Rex co-
ronatus.
1190 RICARDVS PRIMVS REX. i.
XXVI. ann. X. A magnanimita-
te, Cœur de lion, dictus.
Londinenses magno auri pon-
dere, in sacri belli sumptus, Regi
oblato, honoribus, & dignitate
augetur, libera urbis administra
tione Prætoris, & consulum po-
testati permissa. Henricus Aluini
primus Prætor, Consules, Petrus
Ducas, et Thomas Neellus creati.

Reges, Gallus & Anglus, vt an-
tea inter se constitutum fuerat, ad
Hierosolymitanam expeditionem
se parant. Gallus cum classe Ge-
nuā præcessit. Ricardus Massilia
soluit: uterq́; in Siciliam mēse Au
gusto appulēre, ubi & hyemare
coacti sunt.
1191 Ricardus Rex Sicilia soluens, ui ii.
tempestatis in Cyprum eiectus,
Tyrannum, à quo littoribus arce
batur, et insulam bello cepit, præ-
sidioq́; firmauit, illinc ad Philip-
pum Gallorum Regem profectus
Ptolomaida obsidentem, quam
paucis post diebus coniunctis co-
pijs expugnauit: mox suborta in-
ter Reges discordia, Philippus re-
licto Odone Burgundiæ Duce cō-
piarum suarum præfecto, in Gal-
liam redijt, Ricardus in Syria re-
mansit.
1192 Ricardus Rex Hierosolymitani iii.
regni permutatione, Cypri regnū
Guidoni Lusigniano vēdit, quod
ad nostra ferè tempora seruarunt
eius posteri, quoad illic imperare
cœperūt Veneti: & hinc factum,
vt Hierosolymitani regni titu-
lum Angliæ Reges aliquādiu ges-
serint.
1193 Ricardus domesticorum suorum iiii.
in Anglia conspiratione, & Phi-
lippi Gallorum Regis simultate,
rem Syriacam deserere coactus,
domum rediens in Germania à
Leopoldo Austriæ Duce intercipi-
tur, vt Henrico Imperatori, in ve
teris odij ad Ptolomaidis expugna-
tionem

Ann. Christi. Ann. Regni.

tionem inter se concepti uindictā
traditus, frustra intercedente pro
eo Celestino pontifice Romano, in
uincula conijcitur.
1194 Rex Ricardus centum quadra v
ginta millibus marcarum pro re-
demptione persolutis, Henrici Im-
peratoris custodia liberatus, in An
gliam rediit.
1195 vi
1196 Bellum inter Gallos et Anglos vii
uario utrinq; euentu renouatum.
1197 viii
1198 Rex Othonem Saxoniæ Ducem ix
ex sorore nepotem contra Philip-
pi Henrici defuncti Cæsaris fra-
trem, grandi pecunia ad imperiū
iuuat.
1199 Rex in obsidione Calaci oppidi x
in Lemonicū finibus, uti ingens
thesaurus latere putabatur, cata
pulta ueneno illita percussus, in-
teriit, viii. Id. Aprilis, nullo ex se
prole suscepto, sed Arthuro Bri-
tanniæ Duce ex Gaufredo fratre
nepote, hærede prius designato.
Cadauer ex suo ipsius testamento
triplicis sepulturæ traditum: cor-
pus ad patris pedes, quòd in eun-
dem rebelli animo fuerat: cor Ro-
thomagi, quam urbem unicè sem
per coluit, reliqua intestina Pi-
ctonum terra, ut suo Principi in-
grata, recōdi uoluit. Variantibus
deinde optimarum in Gallia suf-
fragijs, qui Arthurū adhuc pue-
rum Britanniæ regno præferen-
dum censebant, Ioannes Morito-
nij Comes Ricardi frater, popula
ri largitione, & potentia præua-
lens, in Angliam traijcit, & Re-
giam coronam Lōdini sumit. vij.
Calend. Iulij.
1200 IOANNES REX. XXVII. i.
Ann. XVII.

Pax inter Ioannem & Philip-
pum Galliæ Regem, Blanca Al-
fonsi Regis Castellæ filia, Ioannis
1201 Regis ex sorore nepotis Ludouico
Philippi filio, in uxorem data. ij
1202 Ioānes Rex Arthurum Britā- iiii
niæ Ducem, Gaufredi fratris filiū
quo cum contēdebat, & qui iam
magnas uires in Pictonensi agro
acquisierat, bello opprimit, eumq;
aliquādiu in custodia asseruatū,

necari iubet. Gallus Anglum per
sequi, Arthuriq; necem ulcisci co
1203 natur. iiii.
1204 Normannia tota à Gallis recepta v.
annis. cclx. postquàm Rollo pri-
mus Dux eandem occupauerat.
Et Ioannes Rex ab uniuersa pe-
nè quam in Gallia habebat, pos-
sessione depulsus.
1205 vi.
1306 Hugo Linconiensis Episcopus vii.
Carthusiensium ordinis mona-
chus sanctiss. obijt, postea inter di
uos relatus.
1207 Otho. IIII. Germanorū impe- viij.
rator in Angliā uenit, cui Gallis
bellum inferre parato, Ioannes
Rex ingētem pecuniæ summam
dedit. Rex ob multas iniurias cle
ro illatas, et quia neglecta Roma
ni Pontificis authoritate, Stepha
num Cardinalem ad Cantuariē
sem Archiepiscopatum ab Inno-
centio. iij. Pōtifice electum, reci-
pere nollet, Ecclesiæ hostis iudica
tur, & sacris interdicitur.
1208 ix.
1209 x.
1210 xi.
1211 xij.
1212 Innocētius. III. Ro. Pont. Ioan xiij.
nem Regem in sacra, profanaq;,
nullius ordinis, aut ætatis ratione
habita, desæuientē, misso Pandul-
pho uiro clarissimo, graui denun
ciatione regni administratione
submouet: qua re territus Ioānes
quòd à suis Episcopis, Principi-
bus, popularibusq; destitueretur,
inuitus ad sanitatē rediit, Ponti-
ficemq; agnouit, ac graui iureiu-
rando sponsionem fecit, se Ponti-
ficis arbitrio staturū, posterosq;
Reges idem facturos, ut se dein-
ceps Romani Pontificis beneficia
rios perpetuò agnoscerent.
1213 xiiij.
1214 Nicolaus Tusculanus Cardinalis xv.
Legatus in Angliā missus. iij. Ca-
lend. Iulij, interdictū, quo antea
Anglia per sex annos, mēses tres
ac dies duodecim obstricta teneba
tur, publica authoritate sustulit.
1215 xvi.
1216 Regni optimates Ioānis Regis xvij.
tyrannidem pertæsi, contra eun-

Ann. Christi. Ann. Regni.

dem arma capiũt. Ludouicus Phi
lippi Gallorum Regis filius ab eis-
dem in spem regni vocatus, iure-
iurando, obsidibusq; acceptis in
Angliam traijcit. Rex suis omni
bus inuisus, dum ad monasteriũ
Suineshed diuertisset. xiiij. Calẽd.
Nouembr. veneno sublatus est,
monacho id illi propinante, quo
& ipsemet, vti fertur, vnà cum
Rege perijt. Corpus Vigorniæ se-
pulturæ traditum. Principes, ne-
glecto Ludouico, Henricum pue-
rum Ioannis defuncti filium, Re-
gem consalutant.
1217 HENRICVS Tertius Rex. i.
XXVIII. Ann. LVI.
XVI Calend. Iulij à Vintoniẽ
si, & Bathoniensi Episcopis, præ-
sente Romani Pontificis Legato,
nouẽ annos natus, Rex coronatur,
& Henrici Vintoniensis Episco-
pi tutelæ committitur.
1218 Ludouicus Philippi Gallorum ii
Regis filius, post longam alterca-
tionem, conuentione facta, acce-
ptaq; pecunia, in Galliam se reci-
pere cogitur.
Vallo Pontificius Legatus Ro-
mam reuertitur, & Pãdulphus,
qui Innocentij Pontificis manda-
ta ad Ioannem Regẽ detulit, Nor
douicensis fit Episcopus.
1219 Rex ab Honorio Pontifice Ro- iii
mano rogatus in Christianorum
subsidium, Asiatico bello, Ratinul
phũ Cestriæ Comitẽ copijs præfe-
ctum, ad Damiatæ obsidionem
mittit.
Pupillorum sub Regis tutela e-
ducandorũ, quos Vardas vocãt,
hoc tempore prima institutio.
1220 Rex sublatis vndiq; factionib. iiii
populi ac Principum iussu iterum
coronatur.
Hoc ipso anno corpus D. Tho-
mæ Martyris solenni ritu trans
latũ, & Hugo Lincolniensis quõ
dã Episcopus inter sanctos relatus.
1221 v
1222 vi
1223 vii
1224 Philippus Rex Galliæ moritur, viii
Succedit Ludouicus iiij. annis
iij.
1225 Ioannes Brennus Hierosol. Rex ix

Ann. Christi. Ann. Regni.

ingenti pecunia à Philippo Gallo-
rum Rege, ex testamẽto donatus,
in Angliam traijcit. Honorificè à
Rege acceptus, indeq; in Hispaniã
soluẽs, D. Thomæ martyris sepul-
chrum Cãtuariæ inuisit, cui qua-
tuor maximi precij sapphiros vt
in ornamentis essent, obtulit.
1226 Leuia aliquot prælia inter Gal- x
los & Anglos in Aquitania. Con
cilium Londini, quod Parliamen
tum vocant, in quo multæ leges,
magnæ chartæ, & de Foresta di-
ctæ promulgantur.
Otho Cardinalis Honorij. III.
Pontificis Legatus, decimas in sa
crum bellum imperat.
1227 Rex, instigante Petro Britanniæ xi
Duce, mẽse Martio cum classe in
Galliam traijcit, indeq; paulò post
nulla re memorabili gesta, in An-
gliam redijt.
Rex Arragonensem Regem in
Hispania contra Afros, Anglico
milite iuuat.
Ludouicus VIII. Rex Galliæ
moritur. Succedit D. Ludouicus
filius, annis XLIII.
1228 xii
1229 xiii
1230 xiiii
1231 xv
1232 xvi
1233 xvii
1234 Regni Principes nimio tributo xviii
oppressi, à Rege secessionem faci-
unt, quos tandem Rex armis de
positis benignitate mitigat.
1235 Guilielmus puer apud Nordo- xix
uicum, à Iudæis cruci affixus.
Isabella Regis soror, Federico
II. Imperatori nuptui datur.
1236 Rex Aleonorã Raymundi Co xx
mitis Prouinciæ filiam in vxorẽ
ducit.
1237 Otho Cardinalis à Gregorio IX. xxi
Pont. Legatum in Angliã redijt:
sacerdotum conuentum Londini
celebrat, & ad Asiaticum bel-
lum, quod D. Ludouici Galloru
Regis auspicijs postea gestum est,
sacrorum decimas imperat.
Rex Aleonorã sororem Simoni
ex Mõteforti collocat, dotisq; no
mine Lecestriæ Comitatu donat.
1238 Edouardus Princeps nascitur, xxii
&

Ann. Christi. | Ann. Regni.

& ab Othone Pōtificis Legato baptismate perfunditur.

1239 xxiii

1240 *Edmundus Archiepiscopus Cantuariensis corruptos sui seculi mores in Principe, & clero detestatus, D. Thomæ Cantuariensis exēplum secutus, Pontiniaci cœnobio in Gallia exul moritur, ab Innocentio IIII. Pont. Diuorum catalogo adscriptus.* xxiiii

Richardus Regis frater cū classe ad Christianorum auxilium in Syriam proficiscitur.

1241 *Rex subactis Vualliorum regulis, Vualliam suo imperio subiicit.* xxv.

1242 *Rex Hugonis Marchiæ Comitis impulsu, cui mater nupta fuerat, sumpta in Galliā expeditione, sed nullo interim cōfecto negotio, pactis in quinquenniū induciis, paulo post in Angliam rediit.* xxvi.

1243 xxvii.

1244 xxviii.

1245 xxix.

1246 xxx.

1247 xxxi.

1248 xxxii.

1249 *Concilium Parliamēti Londini, pecuniæ colligendæ causa à Rege coactum, in quo decretum, ut nummus argenteus, quem Grossum uocant, certo pondere excuderetur, utq́ ex una quidem parte regii capitis effigies, ex altera crux ad extremas eiusdem nummi partes producta imprimeretur, ne fraus ex diminutione fieret: Sterlingorum itē, ut uocāt, uel à Sturni auiculæ, uel à stellæ nota, hoc tēpore prima percussio, unius unciæ argenti pondere.* xxxiii.

1250 xxxiiii.

1251 xxxv.

1252 xxxvi.

1253 xxxvii.

1254 *Rex cum exercitu in Aquitaniam traiicit, & eādem tumultuantem pacat.* xxxviii

Edouardus Vualliæ principatu à patre donatus, Aleonoram Alfonsi Castellæ regis sororem in uxorem accipit.

1255 *Rex à Ludouico Gallorum rege Lutetiæ magnifico apparatu acceptus, in Angliam rediit.* xxxix

Ann. Christi. | Ann. Regni.

1256 xl.

1257 *Suborta post Federici II. Imperatoris mortem, inter Germanos Principes de eligendo Imperatore controuersia, ac Guilelmo Holandiæ Comite Romanorum rege declarato, à Frisonibus interfecto, ad Alfonsum Castellæ regem, & Ricardum Cornubiæ Comitem Henrici Regis fratrem, lis de Imperio deducta, sed neuter, ut nōnulli tradunt, in imperio confirmatur. Cæterùm Anglici annales asserūt, Ricardo Imperatori creato Aquisgrani Coloniensem Antistitem diadema imposuisse, & eius filium Edmundum paulò ante hæc tempora mortuo Federico, ab Innocētio IIII. pont. Rom. in Manfredi tyrannidis ultionem, ad Siciliæ regnum euocatum.* xli.

Christi sanguinis particula ad Haylense cœnobium circa hæc tempora, ut à nonnullis asseritur, ab Edmundo Ricardi Imperatoris designati filio, deportata, & nouæ religionis institutum, bonorum hominum, ut vulgus appellat, eodem authore, in Asherugium cœnobium, quod idem ædificauerat, introductum.

1258 *Oxonii Principum cōuentus, in quo decernitur vt Pictores oēs, quorum ingens numerus in Anglia, cum cæteris alienis exterminarentur, vtq́ Rex ipse antiquatas leges nonnullas, dato ad id iuramento, in pristinam formam populo restitueret.* xlii.

Rex in Galliam traiicit, & cū Ludouico Rege iis conditionibus pacem facit, vt Gallus Normanniam cum Andegauēsibus, ac Cenomanis obtineret, & Anglo pro bellorum impensa, millia aureorū centū & quinquaginta, ac singulos annos dena millia tributi nomine persolueret: Anglus Aquitaniam à Septentrione Caranto Flumine, & à Meridie Pyreneo mōte terminatā possideret. Iis peractis, Rex in Angliam rediit.

1259 *Optimates regni contra regem, quòd is Oxoniensis concilii decretis stare nollet, ciuile bellum triennio excitant.* xliii.

Ann. Christi. Ann. Regni.

1260 xliiij

1261 *Pugna iuxta Leuisium oppidum* xlv
in Cantio, in qua rex cum Ricardo fratre, & Edouardo filio à nobilibus capitur. Edouardus ex hostiũ manibus elapsus, commisso apud Eueshamum prælio, Simonem à Monteforti, popularis belli ducem, uirum strenuum, ac fortem acie occîdit, patremq́; ex hostium potestate eripit.

1262 *Othobonus à Flisca Cardinalis,* xlvi
ab Vrbano IIII. Pontifice Romano ad sedãdos ciuiles tumultus Legatus in Angliam missus, à Londinensibus in carcerem coniicitur, mox tamẽ liberatus, & nobilium pleriq́; regi reconciliati.

1263 xlvij

1264 xlviij

1265 xlix

1266 l

1267 *Rex concilium ad Marlebri-* li
gium in Vilceria conuocat, in quo leges aliquot antea latas confirmat.

Edouardus Vualliæ Princeps, classe in Asiam traiicit, & Ludouicum Galliæ regem belli commilitonem expectans Ptolemaide, ab Arsacida quodam (ita enim Saraceni sicarium uocant) pugione petitus, tribus vulneribus acceptis, ægrè mortis periculum euasit.

1268 lij

1269 liii

1270 *D. Ludouicus rex Galliæ mori-* liiii
tur: Succedit Philippus filius, ann. XV.

1271 *Henricus Ricardi Cæsaris filius,* lv
Henrici regis nepos, Syriaco bello reuersus, Viterbii dum sacris interesset, à Guidone Simonis Montifortensis Comitis filio, in patris sui ciuili bello in Anglia interfecti ultionem, occiditur.

1272 *Rex Lõdini moritur xvi. Caléd.* lvi
Decembris, Vuestmonasterii sepultus: Filios reliquit Edouardũ Vualliæ Principem, & Edmundum Lãcastriæ Comitem, à quibus Rosæ albæ, & Rosæ Rubeæ, quæ istorum familiæ insignia fuere, apud posteros factionum nomina.

1273 *Edouardus Primus Rex XXIX.* i
Ann. XXXV.

Henrici primi filius, quintum & trigesimum ætatis annum agẽs, defuncto patre, magno populi applausu Rex coronatus.

1274 *Robertus Cantuariensis Archi-* ii
episcopus à Gregorio X. Pontifice Rom. Cardinalis, & Portuensis simul Episcopus designatus, Cantuariensi Archiepiscopatu se abdicat. Thomas Herefordensis Episcopus, uitæ sanctitate clarus, intra diuos relatus.

1275 iii

1276 iiii

1277 v

1278 *Rex Parliamenti cõcilium Vue-* vi
stmonasterii celebrat, in quo decretũ, ut sacerdotes criminis conuicti, ad Episcoporum tribunalia sisterentur.

1279 *Rex Vuallos semel atq; iterum* vii
rebellantes domat, cæsis Leolino
1280 *& Dauide regulis.* viii

1281 ix

1282 x

1283 xi

1284 *Rex circa hac tempora cœnobiũ* xii
monachorum Cisterciensium in co-
1285 *mitatu Cestrensi condidit, cui ob* xiii
loci pulchritudinem regiæ Vallis nomen indidit.

Guilielmus Martonus Anglici Regni (ut uocant) cancellarius, Oxonii collegium studiorum causa instituit, cui Mortono nomen inditum.

Rex in Galliam profectus, Burdegalensium conspirationem sustulit.

Rex inter Gallum & Aragoniũ, de Siculi regni iure litem dirimit, & Hẽrici patruelis apud Viterbiũ interfecti necem uindicat, Guidone Anguillariæ Comite perpetuis carceribus in Gallia addicto.

Alexander III. Rex Scotiæ equi insolentia in terram deiectus, ceruice confracta, repentè periit. Regnum per interreges seu gubernatores administratum annis VII.

Philippus Diui Ludouici filius Rex Galliæ moritur, succedit

Philippus

Ann. Christi. *Ann. Regni*

Philippus Pulcher rex annis XXVII.

1286 xiiii.

1287 xv

1288 xvi.

1289 *Rex post triennium ex Aquitania in Angliam reuersus, concilium Parliamenti celebrat, in quo ex decreto, Iudæi omnes Anglia eiecti, & lex de sacrorum prouentibus lata, quam Manumortuam vocant.* xvii

1290 xviii

1291 xix

1292 xx

1293 *Scotis de rege inter se contendentibus, Ioannes Baliolus Haricuriæ in Gallia natus, regio sanguini proximus, Edouardi Angliæ regis authoritate, in cuius verba iurauerat, Scotiæ regno præficitur.* xxi

Initium belli inter Gallos, & Anglos propter naues aliquot in Normannico littore interceptas. Burdegala & maxima Aquitaniæ pars ab Anglis deficit.

1294 *Rex, Adolpho Germanorum Imperatore in suas partes pertracto, expeditionem in Galliam parans, Vuallorum & Scotorum rebellione impeditur.* xxii

1295 *Edmundus Lancastrius Regis frater, cũ exercitu in Aquitaniã missus, apud Baionam moritur.* xxiii

Rex in Flandriam traijcit, vbi cum Philippo Gallorum Rege bięnij inducias componit.

1296 *Re conuocatis apud Eboracum Principibus, contra Scotos bellum decernit: Scoti in Northũbria grauioccisione fusi, fugatiq́; Edinburgum, Fanum Ioannis, vrbes expugnatæ; & multò maxima Scotiæ pars à Rege subacta. Ioanne Baliolo rege in ordinem redacto, captiuoq́; datis terræ Scotiæ suo nomine præfectis, Rex victor in Angliã rediit.* xxiiii

1297 *Scoti, Valla & Brusio ducibus pro recuperanda patriæ libertate, fortiter contra Anglos pugnant.* xxv

1298 *Aleonora Regina moritur.* xxvi

Pax inter Philippum Galliæ, & Edouardum Reges: Aquitania Anglo restituta, & Margarita Philippi soror, Edouardo regi desponsata.

Rex ad Varium castellum Scotos ingenti clade afficit.

1299 *Ioannes Baliolus Rex Scotiæ Bonifacio IIII. Pontifice Romano postulante, Anglica custodia liberatur, & paulò post in Gallia moritur.* xxvii

1300 xxviii.

1301 *Rex ad fanum Andreæ conuocatis Scotiæ regni Principibus, et antiquatis Scotorum legibus, sua eisdem instituta promulgat.* xxix.

Isabella Philippi pulchri Gallorũ Regis filia, Edouardo Vualliæ Principi nupta.

1303 xxx.

1304 xxxi.

1305 xxxij.

1306 *Scoti in libertatem sese vendicãtes, Robertum Brusium sibi Regem dicunt. Edouardus Vualliæ Princeps à patre in Scotiam mittitur. Apud Duncheldinum (vbi olim Calidoniæ castrum) Scoti fusi fugatiq́;.* xxxiiij.

1307 *Edouardus Rex Carbeoli in Scotorum finib. moritur, Nonis Iulij corpus à militibus Londinum deportatum, ad Vuestmonasterium sepulturæ datur.* xxxv.

1308 *Edouardus secundus Rex* xxx. *Ann.* xix. i.

Edouardi primi filius, à Vualliæ castro, vbi natus est, Caernaruanus dictus. x. *Cal. Martij vnà cum Isabella coniuge, Philippi Pulchri Gallorum Regis filia, Vuestmonasterij Rex coronatus.*

1309 *Rhodos insula hoc anno, Turcis expulsis à Christianis Ducibus* ij.

1310 *expugnata: Rege in omnem vitæ* iij.

1311 *mollitiem, luxumq́; prolapso.* iiij.

1312 *Concilium Principum in Anglia Roberto Cantuariensi Archiepiscopo authore coactũ, in quo sumpto de Petro Ganestone supplicio, de coercendis Regi malorum consiliorum authoribus, & de regni statu reformando agitatum.* v.

1313 *Philippus pulcher Rex Galliæ moritur, succedit Ludouicus Hutinus annis* II. vi.

Ann. Christi. — *Ann. Regni.*

1314 *Rex contra Scotos cum magna suorum strage, apud Sterlyngium infeliciter pugnat.* vij

1315 viij

1316 *Ludouico Hutino defuncto, succedit Philippus Lōgus Rex annis V.* ix

Ioannes XXI. *Rom. Pontif. Scotum, & Anglum per Legatos pacare studet. Scoti Breuicum recipiunt, & diuersis prælijs Anglos vincunt.*

1317 *Hugones Spenserij, pater & filius, Regi malorū consiliorum authores, reliquorum principum authoritate proscripti.* x

1318 xi

1319 xij

1320 xiij

1321 *Defuncto in Gallia Philippo, succedit Carolus Pulcher, Rex. ann. VII.* xiiij

Rex receptis in gratiam Spenserijs, alterius factiōis Princeps persequitur, quorum pleriq; in pugna capti, ac iubente Rege interfecti, & inter hoc in primis Thomas Lācastrius Regis patruelis summa integritate, & innocentia obtruncatus.

1322 xv

1323 *Rex commisso cum Scotis prælio, profligatur. Scoti, Anglicos agros Eboracum vsq; vastant.* xvi

Galli maximā Aquitaniæ partem occupant, sed Isabellæ Reginæ interuētu, & filio Edouardo Vualliæ Principe, Caroli Regis beneficiarium se profitente, renouatum fœdus, & Aquitania tota Anglo reddita. Induciæ cum Scotis in annos tredecim.

1324 *Henricus Stantonius illustris eques, per hæc tempora Cantabrigiæ magnificas ædes in vsum studiorum, diuo Michaeli Archangelo dedicatas, excitauit.* xvij

1325 *Isabella regina infesto erga maritum Regem animo, Ioannis Hannoniæ Comitis subsidio, vnà cum Edouardo filio ex Gallia in Angliā appulsa, sumpto de Spenserijs supplicio, maritum Regem in suam potestatem redigit, eodemq; Regia authoritate priuato, & in carcerem tradito.* xviij

Ann. Christi. — *Ann. Regni.*

1326 *Edouardum filium quatuordecim annos natum, habito ad Vuest monasterium concilio, quarto Calendas Februarij Regno præficiendum, coronandumq; curat.* xix

Gualterus Stapyltonus Exoniēsis Episcopus hoc ipso anno, qui Lōdinensi ciuitati præerat, in Isabellæ aduentantis gratiam, à furenti populo, deturbato præsidio cum nonnullis alijs, qui Edouardi secūdi Regis rebus studebant, in publico foro securi percutitur. Huius opera duo egregia Oxonij in studiorum gratiā collegia adhuc extāt, quorum alterum Exoniense collegium, alterum Ceruina aula nuncupatur.

1327 *Edouardus Tertius Rex* XXXI. *Ann. L I. Sub Isabellæ matris, & optimatum tutela Regnum gubernat.* i

Ioannes Hannonius Comes, qui Isabellæ Reginæ egregiam operam nauauit, magnis muneribus donatus, ex Anglia discedit, cuius filia Philippa, mox Edouardo Regi nubit.

Edouardus Rex abdicatus, in Barkeleiensi arce moritur, siue, ut nonnulli tradūt, à custodib. necatur.

1328 *Carolus Pulcher rex Galliæ, sine prole moritur, cui succedit Philippus Valesius trium superiorum Regū patruelis, vnde disceptatio inter Anglum, & Gallum de Gallici Regni iure, quod materna hæreditate Anglus sibi vendicare conatur.* ij

Scotis pax data, & Ioanna Edouardi Regis soror Dauidi Scoto puero desponsa.

1329 *Reges Gallus & Anglus, Ambiani conueniunt.* iij

Cleri cōuentus Londini, in quo Exoniensis Episcopi interfectores damnati.

Principum cōuetus Vuintoniæ in quo Edmundus Cantij Comes regis patruus, quòd abdicato Edouardo fratre, de eius restitutione conspirasset, capite damnatus.

Robertus rex Scotiæ moritur, cui succedit Dauid puer Regno per interreges, siue gubernatores administrato.

Ann. Christi. Ann. Regni.

1330 *Edouardi Principis natalis.* iiij
1331 v
1332 vi
1333 *Edouardus Balioli filius adiuuantibus Anglis paternum Regnum in Scotia obtinet. Dauid puer cum Ioanna uxore, à suis in Galliam ablegatur. Edouardus Angliæ Beruicum expugnat, & magnam Scotiæ partem unà cum Baliolo inuadit.* vij
1334 viij
1335 ix
1336 *Intercedente Benedicto. XII. Pontif. Rom. Dauid Rex Scotiæ Regno restituitur. Baliolus Scotiam deserere cogitur.* x

Londini Parliamenti concilium in quo decretũ, nec cui aurum, argentúmue in continentem absque priuilegio exportare liceret.

Principibus item noui honores delati.

Initium maxini belli, quod Angli cum Gallis per plures deinceps annos gesserunt. Robertus Comes Attrebatensis cùm litem amisisset, quæ illi erat cum Mathilda Burgundionis uxore, ob id cum Philippo Valesio Gallorum Rege inimicitias exercens, ad Angli partes se recipit, à quo honorificè est acceptus, & Richemondiæ Comitatu donatus. Frossartus Gallus horum temporum Historiam copiosissimo uolumine scribit.

1337 *Benedictus Rom. Pontifex Gallum, & Anglum per Legatos pacare conatur.* xi

1338 *Edouardus Rex, ascitis in belli societatem Flandris, & imperii uicarius à Ludouico Bauaro constitutus, cum ingenti classe in Flandriam traiicit, atq; ad Somam fluuium in Galliæ finibus, cõtra Philippum copias educit: sed prælio abstinente Philippo, Edouardus Flãdriã repetit, indeq; Iacobi Arteuil læ Flandriæ præfecti consilio, liliorum insigni, & Regis Franciæ titulo assumptis, rursum in Angliam redit. Guilielmus Sarisbiriensis, & Robertus Suffolciæ Comites, in exercitu præfecti relicti.* xij

Hoc ipso anno Philippa Regina Leonellum filiũ Antuerpiæ parit.

1339 *Guilielmus Sarisbiriensis Comes, in Insulæ oppidi oppugnatione à Gallis captus, Lutetiam adducitur.* xiij.

1340 *Pugna naualis atrox ad Clusas IX. Calend. Iulii, in qua Edouardus rex sua felicitate, & uento secundo adiutus, ceptis ac fractis omnibus ferè Gallorum nauibus, uictor euasit.* xiiij.

Fanum Odomari, & Tornacũ ab Anglo obsessi.

Induciæ inter reges factæ, & captiui utrinque redditi.

1341 *Edouardus rex Ioannem à Monteforti data ei in uxorem Maria filia, contra Carolum Blesensem bello in Britannia iuuat. Legatorum Papæ interuentu, induciæ in triennium extractæ.* xv.
1342 xvi.
1343 xvij.
1344 xviij.
1345 xix.
1346 *Edouardus rex Henricum Lancastrium in Aquitaniam mittit, ipse cum filio Vualliæ Principe, & numeroso exercitu Calendas Iulij in Constantiensem agrum exiit, & Cadomum expugnat.* xx.

Pugna ad Cresciacum VII. Calendas Septembris sabbato ad uesperam, omnium famosissima, luctuosissimaq;, quæ Gallis unquam acciderũt, in qua omnis ferè nobilitas cecidit: occisi Ioannes Boemiæ rex, Carolus regis frater germanus Alenconii, Rodulphus Lotharingiæ Duces, Flandriæ, Aricuriæ, Blesensis, & Cæsariensis Comites. Desiderati ex omni numero circiter xxx. millia. Edouardus rex cum uictore exercitu, ad expugnandum Caletum contendit.

1347 *Caletum tertio Nonas Augusti, undecimo obsidionis mense, Edouardo Regi deditur. Ciues incolumes dimissi, nobilibus aliquot ad capitis pœnam reseruatis, quibus regina grauida ueniam, uitamq; impetrauit.* xxi.

Ann. Christi. *Ann. Regni.*

1348 *Dauid rex Scotiæ Angliam incursans, profligato ad Dunelmum exercitu, capitur: Clementis sexti Pontificis Legatorum interuentu induciæ in duodecim menses cum Gallis factæ, & arx Guina ab Anglis interim occupata.* xxii

1349 *Phililippus Valesius in Gallia moritur. Succedit Ioannes Rex. annis xiiij.* xxiii

1350 *Garteriorum summi ordinis equitum institutio.* xxiiii

1351 xxv

1352 xxvi

1353 xxvii

1354 xxviii

1355 xxix

1356 *Edouardus Vualliæ princeps, uigesimumseptimum ætatis annũ agens, Dux belli in Aquitaniam à patre missus, in Pictonensi agro loco, cui nũc Belliuisus, & male persusi nomen inditum, IoannemGalliæ Regem collatis signis prælio uictum, cum Philippo filio capit decimotertio Calendas Octobris: Cæsa Gallorum circiter sex millia. M. D. ex nobilibus capti, Rex ipse unà cum filio ab Edouardo Principe humaniter, & honorificè tractati, & in Angliam traducti. Carolus Delphinus elapsus Parisios se recipit.* xxx

Induciæ Gallis in bienniũ datæ.

1357 *Dauid rex Scotiæ per annos X. in Anglia captiuus, decem aureorum millibus redemptus, in regnũ restituitur.* xxxi

1358 *Isabella Regina moritur, Londini in Franciscanorum cœnobio sepulta.* xxxii

1359 *Finitis induciis bellum in Gallia renouatum.* xxxiii

Edouardus Rex Caleto in Remorum fines profectus, Parisiorũ & Carnutũ uicina loca depopulatur.

1360 *Pax inter Reges ad Britinia- cum VIII. Id. Iulij, Ioannes rex post quartũ, quàm captus fuerat, annum, obsidibus datis, Caleti liberatur viij. Cal Nouembris.* xxxiiii

Rex Vindesorium castrum natalem locum, magno ædificiorum apparatu instaurauit, ibiq; sacerdotum Collegiũ instituit, dotauitq;.

Edouardus Vualliæ Princeps, à patre Dux Aquitaniæ creatus, cum uxore Edmundi Cãtiæ Comitis filia, in Aquitaniam se cõtulit.

1361 *Edouardus Rex quinquagesimum ætatis suæ annum, Iubilei more celebrat, condonatis maleficiorum pœnis, & priuilegiis aliquot populo concessis, decretumq; in concilio tulit, ut causarum procuratores, & patroni posthac nõ amplius Gallico, uel Normãnico, sed Anglo idiomate, causas agerent.* xxxv

1362 *Caleti Anglorum Colonia deducta.* xxxvi

1363 xxxvii

1364 *Ioannes Galliæ Rex, ut de suis obsidibus liberandis trãsigeret, in Angliam rediens, morbo praeuentus, Londini obijt VI. Calendas Aprilis: succedit Carolus quintus dictus sapiens.* xxxviii

1365 xxxix

1366 *Petrus rex Castellonensis in Hispania, Ab Henrico fratre Notho Regno pulsus, Edouardi Vualliæ Principis auxilio, inuitis Gallis in Regnũ restituitur. Tres filiæ eius pro belli impensa Anglo obsides datæ, succedentibus Gallorum auxiliis. Nothus bellum reintegrans, fratrem occidit, & regno potitur.* xl

Simon Cantuariensis Archiepiscopus obijt: Oxonij collegiũ, quod Cantuariense dicitur, cõdidit. Hoc ipso item anno, Guilielmus Vuyckam Vintoniensis Episcopus Oxonij in rei literariæ gratiã collegium excitauit, illudq; Diuæ Mariæ Virgini dicauit, quod hodie Nouum collegium nuncupatur.

1367 *Bellum inter Gallos, & Anglos hoc anno rupto fœdere renouatum. Aquitani ab Edouardo Vualliorum Principe nimio tributo oppressi, Armeniaco, & Petragorico Comitibus authoribus, ad Carolum Regem prouocant. Ioannes Lancastriæ Dux in Galliam cum exercitu traijcit, sequẽti hyeme redire coactus. Pontiuienses* xli

eiecto

Ann. Christi. | Ann. Regni.

eiecto Anglorum præsidio, post annos centū ac duodecim, quàm dotis nomine in Edouardi primi potestatē venerant, Gallis se dedūt.

Philippa regina hoc ipso anno moritur, extructo Oxonij magnificentissimo studiorum causa collegio, quod nunc Reginæ collegium appellatur.

1368 Leonellus Dux Clarentij Edouardi Regis secundogenitus, Mediolani cum Violante Galeatij primi Ducis sorore nuptias celebrat, domum rediens in itinere moritur, Philippa filia vnica superstite, quæ tertij dehinc prolis successione Eboracensi familiæ regni ius intulit. xlij

1369 Robertus Carolus Anglus Caletò profectus, instructo exercitu per Remorum, & Parisiorū fines iter ingreditur, ut Principi in Aquitania aduersus eos, qui defecerant, vix consistēti se cōiungeret. Angli ad Ligerim palantes Gesquinate Duce, à Gallis magna cæde in castra compulsi. xliij

Vrbs Lemouicū ab Edouardo Principe diripitur, atq; deletur.

1370 Dauid Rex Scotiæ sine virili prole moritur; cui succedit Robertus Stuardus Dauidis ex sorore nepos. Huius successio à fœmina inchoata, & ad sextum Regem deinceps deducta, nostra iā ætate rursus in fœmina desiit. xliiij

1371 Gesquinas Gallus, & Canolius Anglus uterq; militari stratagemate insignis. Rupella à Gallis obsidetur. Ioannes Penbruchēsis Comes cum quadraginta nauium classe obsessis Rupellanis in auxilium mittitur, sed interuētu classis ab Henrico Castellonensi Regi in Gallorū subsidium trāsmissæ, Angli amissa classe, & Ioanne præfecto ab Hispanis capto, graui prælio occisi. Ioannes Lancastrius Dux traducto per Galliam exercitu, Gallos Rupellæ obsidionem soluere coegit. xlv

1372 xlvi

1373 xlvij

1374 Concilium Parliamenti Londini habitum, in quo Rex exhausto in Gallicum bellum ærario, tum primum sacrorum redituum censum egit, ac decimas sacerdotibus in belli sumptus imperauit, lege lata, vt Episcopi non amplius à sacerdotum collegijs, ut anteà eligerentur, sed Romanorum Pontificū, Regumq; arbitrio designati cō optarentur. Decretum insuper, ne minora sacerdotia à Romano Pontifice impetrarētur, aut causæ nisi per appellationem, ad eundem deferrentur, pœna legis violatorib. indicta, unde postea lex Prouisionis, siue de Premoneri, vt vocant. Nonnulli hæc Ricardi secundi temporibus assignant. xlviij

1375 Ioā. Vuythclyffius hæresiarcha his temporibus emersit, qui Oxoniensis gymnasii censura publicè damnatus, ad Boemos profugit. xlix

1376 Ioannes Dux Lancastrius, & Edmundus frater, Ioanni à Monteforti Britanniæ Duci cōtra Gallos pugnanti, in auxilium missi. Ludouicus Andegauēsis cum Gallorum copijs pedem referre cogitur. Romano Pont. authore induciæ in duodecim menses cōpositæ. l

Ioannes Penbruchēsis Comes, nauali prælio ab Hispanis captus redemptusq;, dum in Angliam redit, in itinere moritur. Huius vxor Maria è sancto Paulo Belgicæ Galliæ oppido, illustris fœmina ad excitanda literarum studia Cātabrigiæ Musæum nobile extruxit, quod nunc Penbruchensis Aula vocatur.

Concilium Parliamenti Vuestmonasterij, in quo tributum petēti Regi à populo denegatum, & Regij quæstores repetūdarum rei comperti, supplicio affecti.

Edouardus Princeps tabe confectus, moritur VI. id. Iul. Annum ætatis agens XLVI. sepultus Cantuariæ, in templo maximo.

1377 Rex finitis inducijs, in Galliā expeditionem parans, morbo præuentus, interijt. xi. Calen. Iul. anno ætatis suæ lxv. sepultus Vuestmonasterii. Richardus Edouardi Principis filius, Burdegale in Gal- li.

Ann. Christi. *Ann. Regni*

lia natus, undecim annorum puer
xvii. Calend. August. coacto Prin-
cipum concilio, Vuestmonasterij
Rex *coronatur, eius patrui Lanca*
strius, & Eboracēsis Duces, Regni
gubernatores constituti. Bukynga
miensi Gallici belli cura delegata.

1378 Ricardus *secundus* Rex *XXXII.* i
Ann. XXII.
1379 *Edouardi Vualliæ Principis fil.* ii
1380 *Thomas Bukyngamiensis cū ex-* iii
ercitu Caleto profectus, Galliā in-
cursat, inde in Britanniam trāsiit,
quam in Ioannis à Monteforti du
cis sui fidē uenire compulit. Schi-
sma inter Vrbanum V I. & Cle-
mentem Pontifices, tractata Gan-
daui pacis consilia dirimit.

Carolus Quintus Rex *Galliæ mo*
ritur. Succedit Carolus *V I.* Rex
annis xlij.
1381 *Cōcilium* P*arliamenti Vuestmo-* iiii
nasterii. Graue tributū in singula
ciuium capita impositū. Cantiani,
Strauo & Tylerio plebeis Ducibus,
ciuilem tumultum excitant, Simo
nem Cantuariensem Archiepisco-
pum, Halisium R*hodianorum col-*
legii præfectum, & Ricardum Car
melitanum, R*egi à confessionibus,*
securi percutiunt: Londini urbem
diripiunt. Strauo dehinc seditio-
nis authore, à Londinensi Præto-
re pugione confosso, populi tumul-
tus sedatur.

1382 Ricardus Rex *pro Vrbano. vi.* v
1383 P*ont.* R*om. contra Gallos Pseudo-* vi
clementis fautores depugnaturus,
collecto exercitu, Henrico Spēserio
Nordouicensi Episcopo belli duce
in Flandros, qui Ludouico Comiti
sui obsequentes Gallis adhærebāt,
arma conuertit. Grauelingam,
Dānum, & Burburgū oppida ex-
pugnant. Angli, mox pactis cum
Carolo Rege *conditionibus, Cale-*
tum repetunt.
1384 Rex *Annam Vinceslai Impera-* vii
toris filiam in uxorem ducit.

Singulare certamen inter duos
equites, Ansleium, & Cartonum
altero alterum proditionis in Re-
gem accusante, Cartonus *uictus,*
sui sceleris pœnas dedit.

Ann. Christi. *Ann. Regni.*

1385 *Leo Rex Armeniæ à Turcis ex-* viii
pulsus, ex Gallia in Angliam traii
cit, ut facta pace Gallum, & An-
glum coniunctis copiis in Turcas
conuerteret, sed re infecta, in Gal-
liam rediit.

1386 *Ioannes Viennensis Gallici ma-* ix.
ris præfectus, in Scotiam contra
Anglos *mittitur.* Caroli *Regis maxi*
mus belli apparatus, ad Clusæ
portum ducum cunctatione, & ui
tempestatis abrumpitur, atq; di-
mittitur.

Dux Lancastrius, Lusitanū con
tra Castellanum Regem *armis iu-*
uat, Edmundo fratre belli Duce in
Hispaniam transmisso. Castellanus
Rex *profligatur, Edmundus cum*
uictore exercitu in Angliā *rediit.*

1387 *Concilium Parliamenti Vuest-* x.
monasterij habitum, in quo noui
honores nobilibus delati, & Roge-
rius Mortimerius Merchiæ Vual-
liæ Comes, *Rege sine liberis mori-*
turo, Regni successor declaratur,
ex eo quòd in matrimonium ha-
beret Philippam, filiam unicam
Leonelli Clarentiæ *Ducis. Huius po*
stea hæreditas ad Eboracensem fa
miliam deducta, Edouardo quar-
1388 *to legitimi* Regni *ius attulit.* xi.
1389 Robertus *III. Rex defuncto* Ro xii.
berto II. in Scotia *regnat.*

1390 *Dux Lancastrius, Castellæ* Re- xiii.
gnum à Ioanne Hērici Nothi filio
occupatum, Constātiæ cōiugis iure
sibi hæreditarium repetens, cum
copiis in Hispaniam traijcit. Pax
inter Reges *ijs cōditionibus facta,*
ut Dux Catherinā *filiam, nuptum*
daret Henrico Ioannis Regis *filio,*
ac ipse, & Constantia *uxor, omni*
suo iure in regno cederent: Ioan-
nes Rex *puellam dotaret, ac* Du-
ci & Constantiæ *uxori in singulos*
deinceps annos, tributi nomine
penderet aureorum uicena millia,
& pro impensis belli trecenta mil
lia. Eodem tempore Dux *cum*
Lusitano affinitatem iunxit, lo-
cata ei Philippa filia: Dux compo
sitis in Hispania rebus, in Angliā
reuertit.

Induciæ

Ann. Christi. *Ann. Regni.*

1391 *Induciæ cum Gallis in triennium factæ.* xiiij

Africum bellum, Genuensium precibus, à Gallis, Anglis, & Venetis susceptum. Barbari, imperata ingenti pecunia, intra suos fines compulsi, ac multi Christianorum captiui redditi.

1392 *Scoti prædatores, Anglicos fines Dunelmum usq; incursant: leuia hinc inde uario Fortunæ euentu prælia. Henricus Northumbriæ Comes à Scotis captus, ac decem aureorum millibus redemptus.* xv

1393 *Induciæ cum Gallis in annos quatuor prorogatæ.* xvi

Hyberni tumultuantes pacantur, Reguli eorum à Rege in gratiam recepti.

1394 *Anna Regina moritur nullo ex se prole suscepto.* xvij

1395 *Reges Gallus & Anglus, ad Arderam propè Caletum conueniunt, XII. Calend. Nouemb. In triginta annos pactæ induciæ, & Isabella Caroli Regis filia, annis ferè octo nata, Ricardo desponsa.* xviij

1396 xix

1397 *Thomas Glocestrensis, Regis patruus, mali animi erga Regem suspectus, insidiis de industria ab ipso rege compositis Caletum usq; deportatus necatur. Lancastrius & Eboracensis, fratris sui necem uindicare conantes, placidis uerbis à rege mitigantur.* xx

1398 *Rex spretis patrum consiliis, omnia pro suo iure agens, Henricum Lancastri filium læsæ maiestatis crimine delatum, ac Thomam Mombrauim Norfolciæ Ducem, Henrici delatorem in exilium agit.* xxi

Ioannes Magnus Dux Lancastriæ moritur, Londini in D. Pauli templo maximo sepultus.

3991 *Henricus Perecus Northumbriæ Comes, quòd alieno erga Regem animo uidebatur, publicatis bonis, patriæ hostis declaratur.* xxij

Henricus Lancastri filius, nobilium conspiratione, ab exilio ad Regnum euocatus, inopinatò in Angliam reuersus, Ricardum Regem, nullo negotio captum, in arcem Londini conicit. Coacto principum consilio, Ricardus malè administratæ Reip. damnatus, corona, & sceptro se abdicare iubetur. Henricus Lancastrius, in eius locum Rex subrogatus, IIII. Iduum Octobris, Regni insignia sumit. Ricardus ad Potifracti arcem traductus necatur, ann. ætatis suæ XXXIII. Sunt qui inedia periisse tradant.

1400 *Hericus Quartus Rex XXXIII. Ann. XIIII.* i.

Ricardi secundi patruelis.

Quos Ricardus in exilium exegerat, domum reuocat, & carcere damnatos, liberat. Burdegalenses deiecti Ricardi sui uicem dolētes, Aquitanos ad rebellionem excitant, quos Henricus, Thoma Perceio copiarum Duce, mitigat.

Holandius Excestriæ Dux, Ricardi Regis frater, cum aliquot nobilibus de Henrico interficiendo, dum is ludorum spectaculis interesset conspirant. Capita coniurationis, detecti necatiq;.

Edmundus Eboracensis Dux moritur, relictis Edouardo & Ricardo liberis.

Isabella Ricardi Regis uidua, ad Carolum patrem in Galliam remittitur, ac triginta annorum induciæ antea cum Ricardo pactæ, ab Henrico confirmatur.

Claringtonis eques illustris, & octo Franciscani ordinis monachi proditionis insimulati, necantur. Valli tumultuantes sedantur.

1401 *Vigorniensis & Stafordiensis Comites, in Regem conspirant.* ij.

1402 *Pugna apud Salopiam, in qua Rex profligatis aduersariorum copiis, uictor euasit. Vigorniensis in pugna cecidit, reliqui capti, & occisi. Galli Cornubiam incursant.* iij.

1403 *Ricardus Eboracensis Archiepiscopus, defectionem à Rege parans securi percutitur.* iiij.

1404 *Canolius Aquitaniæ præfectus militari laude insignis moritur.* v.

1405 *Londini in Carmelitanorum cœnobio sepultus.* vi.

1406 *Henricus Northumbriæ comes in Eboracensi agro contra regem tumultuaria pugna captus occiditur.* vij.

1407 *Fanum Brioci in Britannia ab Anglis diremptum, ubi Edmūdus* viij.

Ann. Christi. Ann.Regni.

Cantiæ Comes maris præfectus interiit.

Ludouicus Aurelianensis Dux, Caroli regis frater Lutetiæ occiditur à percussoribus immissis per Ioannem Burgundiæ Ducem, & hinc Gallia tota in factiones diu
1408 distracta. ix.
1409 x.
1410 xi.
1411 Rex, Burgundioni Duci contrà xij.
Aurelianensem auxiliares copias mittit, ac eisdem copiis paulò post Aurelianensem contra Burgundionem iuuat: facta deinde inter utrunq. pace, Angli, qui pro Aurelianensi stabāt, suis stipendiis fraudati, plurima Galliæ intulêre incōmoda, & Engoemensem Comitem Aurelianensis fratrem pro obside abductum, annis xxxij. secum in Anglia retinent.

1412 Iacobus primus Roberti Scotorum Regis filius, patrui insidias uitaturus, dum in Gallia nauigat, cum classe interceptus, captiuus in Angliam ducitur. xiij.

1413 Rex expeditionem ad sacrum bellum parans, Vuestmonasterii moritur xiij. Calend. April. Cantuariæ elatus. Henricus filius Monomothi in Vuallia natus v. Id. August. Rex Coronatur. xiiij.

1414 Henricus V. Rex XXXIIII. Ann. IX. i.
Quarti filius.

Duo præclara cœnobia à Rege extructa, alterum Bethlehem appellatum, quod Carthusianis monachis incolēdum dedit, alterum Syon, quod est Brigitensium, uirorum pariter, ac fœminarum, utrūque ad Regiam Richemundiā, in utraq. Thamesis ripa positum.

1415 Vuiclessistarum secta in Cōstantiensi concilio damnata, in Regem conspirans, captis & occisis ducibus opprimitur. ij.

Rex in Galliam expeditionem parans, Ricardum Eboracensis Ducis fratrem, Scruppum, & Graiū equites in eum conspirantes, in castris securi percutit. Idibus Augusti Antonæ portu in Normanniam soluit: Ariflorum expugnat, Caletum dein terrestri itinere exercitum traducturus, octauo Calendas Nouembris Dangincortii ad Blangium oppidum pugnare coactus, nouo stratagemate palorum septis Gallorum equitum uim prohibentibus, clarissima uictoria potitus est. Decem Gallorum millia cum multa nobilitate occubuerunt, & totidem ferè capta sunt. Duces interempti, Alenconius, Ambarrus, Lotharingus, & Brabantinus, Niuernēsis Comes, & Alebretus magister equitum. Capti Aurelianensis, & Borbonius Duces. Henricus Rex parua clade affectus, excepto Duce Eboracense patruele cæso. Rex Caletum, deinde in Angliam rediit.

1416 Sigismundus Imperator componendæ pacis causa, in Angliam traiicit. iij.

Bedfordiensis cum nouo militum supplemēto in Normanniam missus, Gallos nauali prælio uincit & Anglis Ariflori obsessis suppetias tulit.

1417 Sigismundus Imperator desperata pacis compositione, magnis muneribus à Rege donatus, in Germaniam rediit. iiij.

Rex, VI. Calend. Augusti, cum ingenti classe in Normanniam traiicit, Cadoniū, Bellocassum & Lexouium urbes expugnat, & alia Normanniæ oppida capit.

1418 v.
1419 Rhotomagum quinq. mensibus obsessum, oppidanis famæ oppressis, Henrico regi deditur. vi.

Philippus Burgundiæ Dux, iūcta cum Anglis societate, in patris sui ultionē, qui paulò ante ad Mōterigolium in conspectu Delphini de pace agere uolentis interfectus est, Carolum regem, reginam, Lutetiam, & quicquid suæ factionis habebat, in manus Henrico tradidit, & in Tricassibus Catherinam Caroli regis filiam nubere illi coegit, ea lege, ut ij, eorūq. liberi Franciæ Regno succederent, & Henricus interea rex Angliæ & rector Franciæ cognominaretur. Delphinus exhæredatus, & proscriptus est.

1420 vij.

Henricus

Ann. Christi. | Ann. Regni.

1421 Henricus rex Catherinam uxorem in Angliam traducit, ubi maximo cum triumpho accepti. Humfredus Glocestriæ Dux, Regis frater, cum Philippo Burgundiæ, Gallici Regni gubernatores relicti. Thomas Clarentii Dux cũ Richardo Varuici Comite, Normanniæ præfecti. viij.

Iacobus Scotorum Rex per decem annos in Anglia captiuus, pactis conditionibus, in Regnum restituitur.

Dux Clarentii ad Bellisforte Andegauensium oppidum à Scotorũ manu, quæ Delphino stipendia faciebat, occisus.

1422 Rex cognita fratris morte, suffecto in eius locum Somersetense, ipse cum altero frare Bedfordiensi in Galliam transmittit. ix.

Catherina Regina filium Henricum, ad Vindesorium castrum enixa.

Rex ad Vicennarum saltum propè Lutetiam, non sine ueneni suspicione obiit, pridie Calend. Septemb. ann. ætatis suæ. XXXVI. Corpus in Angliam relatum, & Vuestmonasterii conditum, Fratres suos Duces, Ioannem Bedfordiensem, Galliæ, Humfredum uerò Glocestrensem, Angliæ, rectores esse iussit. Hoc ipso anno Carolus sextus Gallorum Rex obiit, cui succedit Carolus VII. annis XXXVIII.

1423 Henricus Sextus, Rex XXXV. Ann. XXXVIII. Quinti filii infans. i.

Sub Glocestrensis patrui tutela relictus.

Ioannes Bedfordiensis, Philippus Burgundiæ, & Ioannes Britanniæ Duces, in Henrici pueri tutelam icto fœdere, Ambiani conueniunt.

1424 ij.

1425 XVII. Calend. Septembr. Anglorum uictoria ad Vernolitum in Gallia, ducente exercitum Bedfordio, ubi ad quinque Gallorum millia cæsi: captus Ioannes Alenconii Dux, & nobilium alii ducenti: Anglorum duo millia desiderati. iij.

Ann. Christi. | Ann. Regni.

Thomas Montacutus Sarisbiriensis Comes, Cenomanos, & Fanum Susannæ expugnat.

1426 Die Veneris VIII. Cal. Iun. Romæ apud S. Petrum in consistorio priuato, Martinus V. Pont. Henricum Beaufordi Vintoniensem Episcopum, Regis patruum, Cardinalem declarauit. iiij.

1427 Aurelium ab Anglis obsessum. v.

1428 Sarisbiriensis Comes, tormenti ænei pila ictus, interiit. Ducum deinde discordia, Anglorum res in peius abiêre. vi.

1429 Ioanna Puella armata, Aurelianenses obsessos commeatu iuuat, coactisq́ue hostibus obsidionem relinquere, ad VIII. Id Maij, Anglos uiriliter expellit. vij.

Pataiense præliũ, in quo cæsis & profligatis Anglis Ioãnes Talbotus capitur. Puella Carolũ Regem Remis consecrandum ducit.

Henricus Cardinalis Vintoniẽsis à Martino V. Pont. Legatus in exercitu contra Boemos mittitur.

1430 Puella Cõpendiũ obsessum ui, & astu ingressa, cũ in hostes eruptionem faceret, à Io. Lucenburgensi capitur, Rhotomagumq́ue ad Ducẽ Somersetensem mittitur, dein magiæ damnata exuritur. viij.

1431 ix.

1432 Henricus Rex decimũ ætatis annum agens, in Galliam traductus, in primario Lutetiæ templo, ab Hẽrico Cardinale Vintoniensi, promulgato Angliæ & Franciæ Regis titulo, coronatur. x.

1433 Nicolaus Cardinalis sanctæ Crucis ab Eugenio Quarto Pon. Rom. cõciliandæ pacis causa inter Gallos & Anglos Legatus, inducias in sex annos paciscitur, quæ tamẽ post sextum mensem uiolatæ sunt. xi.

Henricus Rex Caleto in Angliã soluit.

1434 Talbotus Ambrosii Lori Galli equitis permutatione, & persoluto insuper pretio redemptus, in Angliam remittitur, ac paulò post redintegrato bello, copiarũ præfectus in Galliam rediit. xij.

Thomas Arũdelliæ Comes ad boriam arcem in Bellocas-

Ann. Christi. Ann. Regni.

sibus, accepto vulnere, periit.

Prælia inter Gallos & Anglos uario euentu in Normannia.

1435 *Carolus Rex Fortunam belli metuens, Burgundium ab Anglis alienatum, ad se pertrahere conatur. Paci faciendæ Attrebatum urbs destinata, ubi Nicolaus Pontificis legatus, inter Gallũ & Anglum litis arbiter, leges fœderis proposuit, quas tamen Rex uterque respuit. Carolus, Burgũdium præmiis ac promissis, in suas partes adducit. Factiones ac inimicitiæ diuturnæ inter eos sopitæ, & sublatæ.* xiij.

Ioannes Bedfordiensis, uir pace, ac bello illustris, Lutetiæ moritur, Rotomagi in principe æde sepultus.

1436 *Burgundiæ Dux Caletum obsidet, sed subueniente Glocestrio obsidionem relinquere cogitur.* xiiij.

Parisienses deturbato Anglorum præsidio, Gallis se dedunt mẽse Aprili, sicq; Lutetia urbs Regia, post annos quindecim, quàm in Anglorum potestatem uenerat, sub Gallorum imperium rediit.

Iacobus I. Rex Scotiæ suorum coniurationē occiditur, cui succedit IACOBVS II. annis XXIII.

1437 *Catherina Regis mater obiit. Ouinus Tyderius Vallus, infimi generis, eius maritus, relicto ex se Edmundo filio, à quo postea Henricus Septimus Rex futurus genitus est, quòd Regio thoro se cõmiscere ausus sit: iussu Glocestrensis bis in carcerem coniicitur, ac postremùm capite plectitur.* xv.

1438 xvi.

1439 xvij.

1440 *Pacis conditiones inter Gallum & Anglum Caleti propositæ. Carolus Aurelianensis Dux post annum XXVI. quàm in pugna Dangicortensi captus fuerat, redemptus dimittitur.* xviij.

1441 *Talbotus uario euentu contra Gallos pugnat.* xix.

1442 *Induciæ cum Gallis factæ.* xx.

1443 xxi.

1444 *Rex in matrimoniũ ducit Margaritam Rhenati Andegauẽsium Ducis, ac Regis Siciliæ filiam.* xxij.

1445 *Henricus Chiceleius Archiepiscopus Cantuariensis obiit, qui in rei literariæ gratiam bina collegia Oxonii extruxerat, unum mortuorum memoriæ, alterum diuo Bernardo dicatum.* xxiij.

1446 *Dux Glocestrensis optimus Regni gubernator, per annos XXV. Margaritæ Reginæ odiis, & Principum quorundam inuidia, necatur.* xxiiij.

1447 *Henricus Cardinalis Vuintoniensis moritur, cui in Episcopatu succedit Guilielmus Vãfletus, collegii Magdalensis, in Oxoniensi academia author.* xxv.

1448 xxvi.

1449 *Violatæ foris induciæ. Plurima Normanniæ oppida Gallis se dedunt.* xxvij.

1450 *Cantiana seditio, Caddo plebeio Duce authore, concitatur.* xxviij.

1451 *Normannia tota amissa post annos XXX. quàm Henricus Quintus Anglis eam recuperauerat.* xxix.

1452 *Aquitania amissa post annos CCXIX. cùm Henricus Secundus dotali iure possessam acceperat, & postquàm Hẽricus Tertius eãdem à Philippo Augusto Gallorũ Rege, Ioanni patri ademptam recuperauerat, annis CCXXII.* xxx.

1453 *Talbotus in Gallia, Burdegalã recipit, idemq; mox pugna in Petrochoriis commissa, profligato exercitu occiditur, IIII. Id. Iul. Recuperata à Gallis Burdegala, & dehinc Gallici belli finis, ac ciuilis belli principium, ab Eboracensi & Somersetensi Ducibus exortum, unde postea per aliquot annos Anglia tota in factiones miserè distracta, & perpetuis nobiliũ cædibus funestata.* xxxi.

1454 *Ricardus Eboracẽsis Dux ad Fanum Albani prope Londinum Regiis copiis congressus, cruenta pugna, Somersetensem Ducem acie occîdit, & Henricum Regem, uincentis more, Londinum trahit, seq; Regni protectorem dicit.* xxxij.

1455 xxxiij.

1456 *Varuicensis, & Sarisbiriẽsis Comites, se cum Eboracensi coniungunt.* xxxiiij.

1457 *Sarisbiriensis, in Bloretanis cã* xxxv.

pis, pro-

Ann. Christi. — *Ann. Regni.*

pis, profligato Regis exercitu, ui-
1458 *ctor euadit.* xxxvi

1459 *Pugna apud Northantonam,* xxxvij
in qua Rex ab aduersarijs uictus capitur.

1460 *Dux Eboracẽsis, coacto con-* xxxviij
cilio, Regni hæres declaratur.

Iacobus Rex Scotiæ in Roxeburgi castri obsidione dum incautius tormentis assisteret, effracti unius frustis percussus, interijt: Succedit Iacobus III. annis XXVIII.

Margarita Regina, commissa apud Vakfeldiam pugna, hostes deuicit. Dux Eboracensis in acie occiditur. Sarisbiriẽsis captus capite plectitur. Rex ad Fanum Albani, Margaritæ coniugis auspiciis, profligato Varuicense libertati restituitur.

Edouardus Merchiæ Comes, Ricardi Eboracensis Ducis filius à suis militibus Rex salutatus, in Eboracensi agro collatis signis Henricum in Scotiam abire compulit. Margarita Regina cum Edouardo filio in Galliam ad patrem Rhenatum confugit. Pugnatum est Dominico palmarum die: desiderata utrinque amplius uiginti Anglorum millia.

Carolo Septimo in Gallia defuncto, succedit Ludouicus XI. Rex, annis XXIII.

1461 *Edouardus Quartus Rex* i
XXXVI. ann. XXIII.

Ad Albæ rosæ, à Leonello Edouardi Tertij Regis filio generis sui initium referens, tertio Calendas Iulij Vuestmonasterij rex coronatur: Fratres Georgius Clarentij, & Ricardus Glocestriæ Duces creati.

1462 *Henricus collecta Scotorum ma-* ij
nu in Angliam reditum parans, pugna apud Exhamum, à Ioanne Montacuti Marchione profligatur, ac paulò post ab exploratoribus interceptus, Londinũ captiuus adducitur.

1463 *Ricardus Varuicensis Comes,* iij
de Edouardi regis coniugio tractãdo Legatus in Galliam mittitur.

1464 *Edouardus Rex Elisabetham* iiij
Riuerij Comitis filiam Graij æquitis uiduam in uxorem ducit, unde postea simultas inter Edouardum & Veruici Comitem.

1465 v.

1466 vi.

1467 *Philippus Burgundiæ Dux Bru-* vij.
gis moritur XII. Cal. Iulij. Succedit Carolus filius, cui Margarita Edouardi soror nupta.

1468 viij.

1469 *Varuicensis Comes & Claren-* ix.
tii Dux Edouardi frater, inito fœdere, in Hẽrici regis restitutionem contra Edouardum conspirantes, ad Banbericum pagum collatis signis Edouardum, profligato exercitu uincunt: Penbruchensis Comes, & Riuerius Edouardi socer capti interfectiq́. Edouardus hanc cladem uindicare parans, à Varuicense ex improuiso capitur, ac paulò post, ex arce in qua asseruabatur, amicorum opera clam dimittitur.

Pugna ad Stamfordiam, in qua Edouardus, profligatis hostibus uictor euadit. Varuicensis Comes, & Clarentii Dux, cum uxoribus & magno suorum familiariũ numero, in Galliam transmittunt.

1470 *Varuicensis cum Regina, & E-* x.
douardo Principe, in Henrici regis restitutionem icto fœdere, Ludouici Gallorum regis auxilio sexto post mensem, quàm in Galliam traiecerat, in Angliam redit, Henricum carcere, in quo per decem annos captiuus detinebatur, liberat.

Edouardus arrepto nauigio, in Flandriam ad Carolum Burgundium sororium confugit.

Concilium Vuestmonasterii, VII. Calend. Decemb. in quo Henricus Rex iterum salutatus & Edouardus regni hostis declaratur.

1471 *Edouardus Caroli Burgundii* xi.
Ducis auxilio clam adiutus in Angliam traiicit, & tertio Idus Aprilis post sextum decessionis mensem auctis eundo copiis, & Georgio fratre in eius partes adducto, uictor Lõdinum intrauit: Henricus Regno exutus, rursum in carcerem coniicitur.

Ann. Christi. *Ann. Regni.*

Pugna ad Barnetum prope Lōdinum, in qua Varuicensis deleto exercitu, vnà cum fratre Montacuti Marchione in acie occiditur. Cæsa vtrinq; plus decem millia.

Margarita regina paulò post cū Edouardo filio ex Gallia adueniens, collecto suorum exercitu, prælio apud Teukisbiriam capitur, Edouardus Princeps trucidatur, regina in Galliam remittitur: Henricus rex abdicatus, in arce Londinensi necatur: Henricus Richemōdiæ Comes, in Galliam fugit.

1472 xij

1473 xiij

1474 *Edouardus rex quarto Non. Iulij cum ingenti exercitu in Galliam traijcit, Carolo Burgundiæ Duci cōtra Ludouicum Galliæ regem opē laturus.* xiiij

Pridie Cal. Septemb. reges ad Piqueniacum in colloquium veniūt & pacem componunt.

Philippus Comineus Eques Argentonius istorum temporū Historiam accuratissimè scribit.

1475 xv

1476 xvi

1477 xvij

1478 *Clarentij Dux, causa necdum satis cognita, iubente fratre rege, mense Februario clam in arce Londinensi necatur, relictis Edouardo & Margarita liberis.* xviij

1479 xix

1480 xx

1481 xxi

1482 *Glocestrensis Dux, Scotiæ fines incursans, Beruicū expugnat.* xxij

1483 *Rex quinto Idus Aprilis moritur, Edouardo Vualliæ principe, & Ricardo Eboracensi Duce liberis sub Glocestrensis fratris tutela relictis. Corpus ad Vindesorium castrum, in D. Georgij tēplo sepultū.* xxiij

Hoc ipso anno defuncto in Gallia Ludouico XI. Succedit Carolus VIII. rex ann. XIII. Edouardus Quintus Rex XXXVII. mens. II.

Annum agēs ætatis vndecimū, necdum coronatus Glocestrensis patrui proditione, vnà cum Ricardo fratre IX. Calendas Iunij clam in arce Londinensi necatus, Glocestrēsis parricida pridie Nonas Iulii Vuestmonasterii regiam coronā sumit.

1484 *Ricardus tertius Rex XXXVIII. Ann. II.* i.

Henricus Dux Buchyngamiæ de reducendo Hērico Richemōdiæ Comite, contra Ricardum Regem cōspirans, deleto exercitu captus, apud Sarisbiriam capite plectitur.

1485 *Henricus Richemōdiæ Comes, annis ferè quindecim in Gallia exul, à Regni principibus, Ricardi tyrannidem ægrè ferentib. in patriam accitus, Calēdis Augusti ex Sequanæ ostio soluēs, septimo post diem Milfordiam Vualliæ portū appulit, vndecimo Calendas Septembris. Ipse cum paucis militib. copiosissimo Ricardi Regis exercitu prope Lecestriam congressus, Ricardum à suis destitutum acie occīdit, & pridie Calendas Nouembr. Vuestmonasterii Regiam coronam sumit.* ij.

Pestilens sudor hoc anno primū in Anglia.

1486 *Henricus Septimus Rex XXIX. ann. XXIIII.* i.

Edouardi Quarti gener, Elisabetha Edouardi filiarum natu maxima in uxorē ducta. Hic primus militare satellitium ad corporis custodiam abhibuit.

Arthurus Princeps, mense Septembri Vuintoniæ nascitur.

1487 *Puer quidam ignobilis, pro Edouardo Varuicensi Clarentij Ducis filio, à sacerdote subornatus, in gentem populi tumultum excitat. Rex producto è carcere Varuicensi, tumultum sedat.* ij.

1488 *Iacobus tertius Scotorum rex nobilium suorum coniuratione occiditur, cui succedit Iacobus quartus annis XXV.* iij.

1489 *Lamberti pueri, pro Edouardi Regis filio subornati factio opprimitur.* iiij.

Ioannes Lincolniensis Comes, Edouardi IIII. ex sorore nepos, Margaritæ materteræ subsidio ex Flandria, cū magna Germanorū

manu

Ann. Christi. Ann. Regni.

manu, Martino Stuardo Duce transmissis in Hyberniam contra Henricum regem copijs, in Eboracensi agro collatis signis à rege occiditur.

Eboracenses populari seditione Hericum Northumbriæ Comitem interficiūt: tumultuantes sedātur.

Hadrianus Innocentij Pontificis Quæstor in Anglia Bathoniēsis Episcopus factus, postea ab Alexādro sexto Pontifice Cardinalis declaratus.

1490 *Rex urgente Maximiliano Imperatore exercitum in Galliam traijcit, Boloniam frustra oppugnat: facta dein pace, certaq. pecunia in singulos annos imperata, in Angliam rediit.* v

1491 vi

1492 vii

1493 *Petrus Varbechius in Flandria pro Edouardi regis filio subornatus, uarijs seditionibus, Angliam diu exagitat.* viii

Guilielmus Stanleius Eques, qui Henrico regi in bello cōtra Ricardum uictoriam peperit, capite damnatur.

1494 *Bellum in Scotos Petri Varbechij defensores, decretum.* ix

1495 x

1496 *Cornubiensium seditio ad Blachetum collem prope Londinum à Rege opprimitur, ducibus captis, & extremo supplicio affectis. Scoti Anglicos fines incursant, & Norhamiæ arcem oppugnant.* xi

1497 *Carolus VIII. Rex Galliæ moritur: succedit Ludouicus XII. Ann. XVII.* xii

1498 *Pax inter Reges Scotum, & Anglum, Ferdinandi Hispaniæ Regis Legati interuentu, composita.* xiii

Petrus Varbechius in Hyberniam traijcit, Cornubienses ad tumultuandum excitat, à Rege tandem profligatus capitur.

1499 *Edouardus Varuicensis Clarentij Ducis filius, Edouardi IIII. Regis nepos, puerili ætate Londini in foro publico, innocens securi percutitur.* xiiii

Pestis in Anglia, Londini ad triginta hominū millia periere, & Regia uilla ad Schænum incendio consumpta: Rex & Regina pestis uitandæ causa Caletum traiiciūt.

1500 *Arthurus Princeps decimum* xvi.
quartum ætatis annum agens, XVIII. Cal. Decemb. Catherinam Ferdinandi Hispaniæ Regis filiam
1502 *in uxorem accipit, & quinto post* xvii.
mense lenta febri moritur. Catherina Henrico Arthuri Principis fratri nubit, irrata ex Rom. Pont. authoritate prioris coniugii religione: Matrimonium hoc per uiginti annos felicissimo euentu, suscepta etiam prole continuatum, importuna demum Henrici inconstantia abruptum, inexpertas, necdum finitas, Anglico imperio clades ostendit.

1503 *Elisabetha Regina, III. Id Feb.* xviii.
Londini in puerperio moritur. VI. Id. Aug. Margarita Regis filia natu maxima Iacobo IIII. Scotorum Regi nupta.

1504 *Rex, oratores tres ad præstandā* xix.
Iulio II. Pon. Rom. de more, obediētiam, Romam mittit.

15[illegible] *Philippus Castelliæ Rex cū con-* xx.
iuge ex Flandria, Hispaniam petiturus, ui tempestatis classe in Angliam disiecta, Regis hospitio exceptus, Edmundo Polaprius ex Flādria, uti conuenerat, restituto, inchoatum iter in Hispaniam perficit.

1506 xxi.

1507 *Nordouicum ciuitas tota ferè* xxii.
incendio absumpta.

1508 xxiii.

1509 *Rex ad Regiam Richemondiam* xxiiii.
moritur, IX. Calend. Maii. translatus ad Vuestmonasterium, & cū Regina sepultus.

Huius pii operis monumenta, tria D. Francisci familiæ cœnobia, religioso apparatu e tructa, duo, Regiis ædibus contigua Richemondiæ & Grynouichiæ, tertium ad Neuarchium castrum in agro Lincolniensi. Xenodochium item Londini in ripa Thamesis fluminis, splendido structuræ ornatu positum, ac D. Ioanni Baptistæ dicatū, Ioannis Magni Lancastriæ Ducis incolatu olim celebre, cui à

Ann. Christi. Ann. Regni.

Petri Sabaudiensis Principis memoria, qui eius loci prima fundamenta posuisse dicitur, Sauoya, nomen inditum. Via itē publica per XX. *millia passuum à Londino usq. ad Vindesorium castrum percommodè munita.*

His temporibus perfectæ literæ Latinæ simul, ac Græcæ felicissimo ex Italia ingeniorum prouentu, in Britāniam usq. diffusæ. Principes nonnullos apud Anglos suis sumptibus ad iuuanda passim bonarū artium studia excitarūt. Quo nomine Margarita Henrici Regis mater illustris fœmina, hortatu Ioannis Fisceri Roffensis Episcopi viri perinde pij, atq. eruditi, in Cātabrigiensi Academia, binas ædes magnifico apparatu, in studiorum gratiam cōdidit, magnisq. prouentibus auxit, vnas Christo Seruatori, alteras D. Ioanni Euangelistæ dicatas: eo item loci Ioānes Elyensis Episcopus paulò antea alterius collegij, Iesu nomini dicato, author extitit. Horum æmulatione ducti Gulielmus Lincolniensis, & Ricardus Vintoniensis Episcopi, Oxoniensem academiam paribus studijs exornarunt. Hic corpori Christi, ille Brasynnose, ut vocant, collegia condidit. Istorum instituta secutus Ioannes Coletus, D. Pauli, vti vocant, Decanus, verbi diuini concionator eximius, Hērico Regi propter insignem animi pietatem, doctrinamq. apprimè charus, circa hæc tempora Lōdini scholam publicam eleganti structura posuit, eandemq. suorum ciuium liberis gratuitò in perpetuum erudiēdis, amplissimo patrimonio dotauit.

Thomas Linacrus Medicus, cultissimus Galeni interpres.

Guilielmi tres, Grocynius, Lilius, & Latemerius, politioris literaturæ professione insignes.

Polydorus Vrbinas hucusq. scripsit Historiam.

Henricus Octauus Septimi filius, Edouardi Quarti ex filia nepos VIII. Cal. Iulij. Vuestmonasterij cū Catharina coniuge coronatur.

1510 *Henricus Octauus* Rex *XL.* i.

Ann. Christi. Ann. Regni.

Ann. XXXViij. *Calend. Ianuarij.*

1511 *Catharina Regina Henricum filium parit, qui VI. Calen. Aprilis moritur.* ij.

Darceus Regis copijs præfectus, in Hispaniam ad Ferdinandum Regem contra Afros in auxilium mittitur.

Thomæ Hauardi cōtra Scotos insignis uictoria, Andrea Bartono nauali pugna superato, captoq.

1512 *Edmundus Pola Dux Suffolciæ, Edouardi Quarti ex sorore nepos, capite damnatus.* iij.

1513 *Rex Henricus Octauus Iulij. II. Pontificis, & Maximiliani Imperatoris authoritatem secutus, indicto Gallis bello, cū instructissimo exercitu Caletum traijcit. Interea Iacobus Scotorum Rex, Angliam omni militum robore penè uacuam cum ingenti exercitu hostiliter ingressus, collecto Reginæ opera exercitu, in pugna ad Floddum uicum in Northūbria, Thoma Hauardo Surrei Comite belli duce, pari propè utrinq. cæde edita, occiditur.* iiij.

Galli pugna in Morinis, quæ ab euentu Calcaria dicta est, profligati. Longeuillanus Dux, Baiardus & Bussius, captiui in Angliam ducti. Morini, & Tornacenses obsessi, Anglis se dedunt. Rex copias in Angliam reducit. Hoc ipso tempore nauale bellum in ora Britanniæ gestum. Prætoria Anglorum nauis cum Cordigera Galliæ flammis absumptæ.

1514 *Lōgeuillani Ducis captiui opera pax inter Reges facta. Ludouicus Rex Mariam Henrici sororem uxorem accipit. Nuptiæ ad Abbeuillam, VIII. Id. Octobris.* v.

1515 *Calend. Ian. moritur Ludouicus Rex, succedit Franciscus I. Rex, An. XXXII.* vi.

1516 *Maria Henrici Regis filia Grynouichiæ nascitur, & Regni hæres declaratur.* vii.

1517 *Maria Henrici soror, Carolo Brādonio Suffolciæ Duci nupta.* viii.

1518 ix.

1519 *Tornachum hoc anno Gallis restitutum.* x.

Thomas Hauardus Surreius

Ann. Christi.		Ann. Regni.
	Comes, Regis præfectus, in Hyberniam mittitur.	
1520	Reges Gallus & Anglus, splendidissimo utrinque apparatu, ad Arderas conueniunt.	xi
1521	Edouardus Dux Buchyngamiæ capite damnatus, XI. Cal. Maij. Thomas Cardin. Eboracensis à Rege legatus in Galliam mittitur. Hoc anno cum latè serperet per Germaniam Lutherana hæresis, atq; adeò in Angliaper multorum capita grassaretur, Rex in fidei Catholicæ, & sacramentorũ assertionẽ præclarũ uolumen edidit, quod cùm Leo X. Pont. Max. in Cardinalium suorũ cœtu perlegisset, approbato, collaudatoq; catholici Regis iudicio, Regẽ ipsum, posterosq; ad perpetuam pij instituti memoriã fidei defensoris titulo insigniuit.	xii
1522	Carolus V. Imperator Caleto in Angliam traiicit, VIII. Id. Iun. magnificentissimò apparatu à Rege exceptus, Londinum intrauit, indeq; ad Vindesorium castrũ honorificè deductus, post aliquot dies Antonæ portu, in Hispaniã soluit.	xiii
1523	Rhodos Insula hoc anno à Turcis expugnata VIII. Cal. Ian. Christiernus rex Daciæ regno expulsus, in Angliã aduenit mense Iunio.	xiiii
1524	Carolus Suffolciæ Dux, traiecto in Galliã exercitu, Picardiam uastat. Dux Albaniæ cum magna Scotorum manu Verchium castrũ obsidens, ad Surrei aduentantis nuntium in fugam coniicitur. Rex hoc anno à Clemente VII. Pontif. Rom. Rosa aurea honoris causa donatus. Ioannes Clerk. Bathoniensis Episcopus, quo xenodochium Anglorum Romæ hoc anno instauratum, & Richardus Paceus apud Clementem VII. pont. Regij oratores Romæ.	xv
1525	Pax inter reges Gallum & Anglum composita.	xvi
1526		xvii
1527		xviii
1528	Pestilens sudor hoc anno.	xix
1529	Rex & regina, suborta de matrimonij sui iure quæstione corã Laurentio Campegio, & Thoma Eboracensi Cardinalibus Legatis, Lon-	xx
1530	dini causam dicunt.	xxi.
1531	Thomas Cardinalis Eboracensis moritur, III. Calend. Decemb.	xxii.
1532	Thomas Morus summa fide, & integritate scrinij magister, quem Regni Cancellarium uocant, sponte magistratu se abdicat. Reges Gallus & Anglus Bononiæ, & Caleti conueniunt mense Octobr.	xxiii.
1533	Catharina Regina Caroli V. Cæsaris matertera, post annos amplius uiginti à rege indignè repudiata. Anna Bolenia contrà decernente Clemente VII. Pont. Rom. pro uxore habita, & solenni ceremonia Londini coronata, IIII. Cal. Iunij. VII. Idus Septembris Elisabetha Annæ Boleniæ filia nascitur. Maria Catharinæ filia hæreditario Principis titulo semet abdicare coacta.	xxiiii.
1534	Elisabetha Barthonia monacha, multa de Rege sinistrè in vulgus uaticinata, cum aliquot sacrarum literarum professoribus, Londini laquei supplicio necata. Thomas Giraldinus Comitis Chidariæ filius, Hyberniæ præfectus, patre in arce Londinẽsi uita defuncto, rebellionem excitat. Alanus Dubliensis Archiepiscopus in eo tumultu ab Hybernicis interfectus. Concilium Parliamenti Vuestmonasterij III. Non. Nouembris, in quo rex sibi tanquam supremo capiti Ecclesiæ sacrorum prouẽtuum annatas, ut uocãt, decimasq; persolui imperat. Monachi Cartusiensium tres regis decreto reclamantes, extremo supplicio affecti.	xxv.
1535	Ioannes Fischerius Roffensis Episcopus, à Paulo tertio Pont. Max. Cardin. declaratus, & Thomas Morus, uterq; religione, & doctrina insignis, quia Catharinæ reginæ repudium sua authoritate approbare recusassent, & quia Regi supremi capitis Ecclesiæ authoritatem sibi assumenti, assentiri nollẽt, capitis supplicio hoc anno affecti.	xxvi.
1536	Catharina regina non sine ueneni suspitione moritur, mense Ianuario. Maio sequenti, Anna Bo-	xxvii.

Ann. Christi. Ann. Regni.

*lenia adulterij damnata, unà cũ
Georgio fratre, Norresio, Vestenio,
Breertono, & Marco nobilibus,
capite plectitur: altero post die rex
Ianam Semeriam, tertiam uxorẽ
ducit.*

*Lincolnienses, & Eboracenses
populi, hoc anno innouatam Re-
gni & religionis statum ægreferen
tes, præterea, & frequentibus pe-
cuniarum exactionibus à Rege op
pressi, coacto ad quinquaginta ho
minum millia exercitu, sacram ex-
peditionem, militiam suam appel
lantes, contra regẽ copias ducunt,
sed regiis ducibus pugna abstinen
tibus, ac simulatis interim futuræ
concordiæ cõditionibus à rege ob-
latis, ab armis discedentes, seue-
rissima paulò post animaduersione
trucidantur. Duces eorundem ali
quot ex nobilitate, uana reconci-
liatæ gratiæ opinione decepti, ne-
catiq;.*

Paulus III. *Pont. Max. Reginal-
dum Polum, Margarita Edouardi
quarti regis nepte genitum, Romæ
decimo Calendas Ianuarij, Cardi*
1537 *nalem declarauit, quẽ paulò post xxviii
ad sanandam Herici regis mẽtem
in Angliam Legatum misit. Sed is
quum in Galliam peruenisset, de
immani Regis sæuitia præmonitus,
qui misso ad Franciscum Regem
cum mandatis Brianio, ut reiecta
legatione Legatum ipsum captiuũ
ad se in Angliam duceret, postula-
bat, ex Gallia in Flandriã deflexit,
& Cameraci aliquandiu commo-
ratus, Leodiũ tandẽ peruenit, ubi
per aliquot menses ab Erardo à
Marchia Cardinali honorificen-
tissimè acceptus, deinde Romam
rediit.*

Iana Semeria regina, IIII. *Idus
Octobris Edouardũ filium ad Vin
desorium castrum enixa, duodeci-
mo pòst die moritur.*

1538 *Rex hoc anno D. Thomæ Mar-* xxix
*tyris sepulchrum Cantuariæ mul-
torum regum & Principum do-
nariis olim insigne, hoc anno iubẽ
te rege, sublatis donariis, & profa
nata diui Martyris memoria destru
ctum. Hoc ipso tempore, direptis,
ac dirutis ubiq; locorum monaste-
riis, monachi omnes uestem mu-
tare coguntur.*

*Mense Decemb. Excestriæ Mar-
chio Edouardi quarti ex filia ne-
pos, Henricus Montacuti regulus
& Edouardus Neuillius Eques il-
lustris, quia regis impietati minus
fauere uidebãtur, nullius interim
grauioris criminis comperti, capi-
te damnati.*

1539 *Redingius Glasconiensis, & Col* xxx.
cestrensis Abbates necati.

1540 *Thomas Cromeuellus malis ar* xxxi.
*tibus summã authoritatem in au-
la consecutus, & Regi per aliquot
annos à cõsiliis omnibus intimus,
Essexiæ Comitatu donatus, Iunio
mense in publico foro multis cri-
minibus obiectis, capite plectitur.*

*Anna Cliuentium Ducis soror,
quam Rex per aliquot antea men-
ses in uxorem duxerat, coniugali
thoro repudiata, & Catharina Ha
uarda Ducis Norfolciæ ex fratre
neptis, quinto iam inde matrimo
nio Regi coniuncta.*

*Rhodiensium militum religio
hoc anno tollitur, fundi Regio fi-
sco addicti.*

*Arthurus Plantegeneta Edouar
do Rege genitus, cum Honoria con
iuge perpetuis carcerib. damnati.*

1541 *Margarita Sarisbiriensis Geor* xxxii.
*gio Clarentij Duce Edouardi quar
ti fratre germano nata, præter an-
tiquum nobilitatis decus, toto ui-
tæ suæ cursu sanctissima, septuage-
nariæ maior, capitis supplicio affe-
cta V. Calend. Iunij.*

1542 *Catharina Hauarda regina cũ* xxxiii.
*Durantio & Culperio nobilibus a-
dulterij insimulata, capite plecti-
tur, & Catharina Paria uidua,
sexto matrimonio regi coniuncta.*

*Bellum inter Scotos & Anglos
terra, mariq; gestum.*

*Iacobus V. Scotorum Rex mori-
tur, regina filiam regni hæredem
paulò antea enixa.*

1543 *Fœdus cũ Carolo V. Impera-* xxxiiii.
tore contra Gallos.

1544 *Edimburgiũ in Scotia ab An-* xxxv.
glis direptum.

*Rex ingenti pecunia populo
imperata, Caletum cum exercitu
traijcit,*

Ann. Christi.		Ann. Regni.
	traiicit, Boloniā expugnat Idib. Septembris.	
1545	Franciscus Galliæ rex expeditionem in Angliam parat.	xxxvi
	Galli Vectem insulā incursant.	
1546	Pax inter Gallū & Anglum.	xxxvii
1547	Rex obstructo suppurantis tibiæ meatu, ardentissima febri correptus moritur, VII. Calend. Feb. Thoma Hauardo Norfolciæ Duce cum Henrico filio Surrei Comite, paulò antea in Carcerem coniectis Surreius iuuenis capite plexus, pater senex perpetuis carceribus damnatus. Edouardo Henrici regis e Iana Semeria filio, decimum ætatis annum agenti, Regiū nomen delatum, regnum per interreges, siue gubernatores (ut uocant) sicuti moriens Henricus mādauerat, administratum.	xxxviii
	EDOVARDVS SEXTVS.	i.

LANCASTRII, ET EBORACENSIS de Regno contentiones.

LANCASTRIA, & Eboracensis Regij sanguinis familiæ, Rosarum symbolis distinctę, diu inter se intestinis bellis de Principatu contenderūt. Eius uerò factionis initiū huiusmodi fuisse fertur. Henricus Rex, eius nominis Tertius, duos ex se liberos genuit, Edouardum Vualliæ Principem, & Edmundum Lancastrium. Edouardus minor natu, uti putabatur, quòd forma præstanti, & indole egregia acceptior esset popularibus, Edmundo fratri maiori quidem natu, sed corpore deformi, Regno præpositus, ad quintam usque sobolem per centum & uiginti sex annos, legitimam Regiæ stirpis successionem sine controuersia continuauit, donec Henricus eius nominis Quartus, Ioanne Lancastrio, Edouardi Tertij Regis filio genitus, Ricardo Secundo Rege ui deturbato, Regnum obtinuit, Lancastriæ hæreditatem, quę sibi materno iure ab Edmundo cōtigit, legitima Regni successione iam antea fraudatam, Edouardi stemmate, à quo Ricardus originem duxerat, iure optimo præpositum iri debere dictitans. Quumq; hac Regię stirpis simultate proceres in duas factiones, partium studio distraherentur, factum tradunt, ut Lancastrij Rosa purpurea, & qui Edouardi partes sequebantur, candida in bellis uterentur. Succesit Henrico Quarto, à quo hæc fluxerunt, Quintus, Quinto eiusdem nominis Sextus, quo regnante præpotentium familiarum, ambiguus diu antea populi fauor, parto ab externis bellis ocio, in harum & illarum partium maiori animorum inclinatione, ciuilis contentionis initium fecit. Ricardus enim Dux Eboracensis, Edouardi Tertij Regis pronepos, Albæ Rosæ factionis Princeps, Leonelli Clarentię Ducis prosapia, quæ Ricardo Secūdo Regi hæreditate proxima censebatur, Annæ coniugio in suam ipsius familiam traducta, ab Hērico Sexto Rege legitimum Regni ius repetit, quod post multas utrinq; acceptas inuicem illatasq; clades, summo popularium ac Principū consensu, Edouardo Ricardi Eboracensis filio cōtigit: qui Rex eius appellationis Quartus, Regnum aliquandiu summa pace & quiete, sedatis factionibus, haud infeliciter administrauit, donec post eius mortē Ricardi Glocestrensis fratris ferox & inquietus animus, præter publicas clades, priuata etiam familiæ suæ damna intulit: qui statim interfectis nepotibus eius tutelæ cōmissis,

ſemet Regem dixit: &, ut ex recenti parricidio, popularium animos ab affectatæ tyrannidis ſuſpitione auerteret, Edouardum fratrem inhoneſtè genitum, magna temeritate, & inſcitia diuulgauit, quum tamen Georgij Clarentiæ Ducis fratris Edouardo hæreditate proximi, liberos pari ſæuitia in carcere detineret. Sed hanc tantam tyrannidem diuinum numen haud diu inultam tulit. Henricus enim eius nominis Septimus, Lancaſtriæ factionis Princeps, ab exilio reuerſus, Ricardum Gloceſtrenſem prælio ſuperatum, uita & regno ſpoliat; utq; ſuam cum Eboracenſi extirpatis factionibus, unam, eandemq; familiam faceret: Eliſabetham Edouardi Regis filiam uxorem duxit: ac, ne quid poſthac inclinatis ad defectionem animis eorũ, qui maſculam Edouardi progeniem regnare cupiebant (quorum iam conatus ſemel, atq; iterum poſt adeptum Regnũ in ſe expertus fuerat) latius iam inde ſerperet, Edouardũ Varuicenſem Clarentiæ Ducis filium puerili ætate, maxima totius populi commiſeratione, è medio tollendum curauit, & in Ricardo Polo conſobrino ſuo, ſupremi ordinis Equite illuſtri, ſui generis reliquias, ſplendidiſsimo Margaritæ Sarisbirienſis Clarentiæ filiæ cõiugio, nobili, & fœcunda utrinq; prole auxit, ſublatisq; dehinc pernicioſiſsimarum factionum nominibus, pacatiſsimũ undique Regnum poſteris reliquit. Hęc omnia, quò facilius intelligantur, breuiter, & ſuccinctè adſcripta Genealogiæ tabula indicabit.

Henricus III. — *Edmundus Lancaſt.*
Edouardus I. — *Henricus Lancaſt.*
Edouardus II. — *Blanchus.*
Edouardus III.

IIII. *Edmundus Eboracenſis Dux.* — *Leonellus Clarentiæ Dux.* — I. *Edouardus Princeps.* — *Ioannes Lancaſtriæ Dux.* — V. *Thomas Buckinger Dux.*

Philippa — *Rogerius Mortimerius Comes.*
Ricardus II. — *Henricus* IIII. — *Henricus* V.
FAMIL. LANCASTRIA ROSA RUBEA.
Ioannes I. *Somercet.* — *Ioannes* II. *Somercet.*

Ricardus I. *Ecoracenſis Dux.* — *Anna.*

FAMIL. EBORABEN.
ROSA ALBA.
Ricardus II. *Eboracenſis Dux.*
Henricus VI.
Margarita.
Ricardus Glocestra Dux.
Edouardus IIII.
Henricus VII.
Elizabetha Regina.
Edouardus V.
Georgius Clarentiæ Dux.
Ricardus.

Margarita Sarisbirien. — *Edouardus Varuicen.*
Arthurus Princeps.
Heinricus VIII. — *Marg. Scot. Regina.* — *Maria Gal. Regina.*

Maria Regina. — *Edouardus* VI. — *Eliſabetha Regina.*

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI MOSCHOVIA, IN QVA SITVS REgionis antiquis incognitus, religio gentis, mores, &c. fidelissimè referuntur.

CAETERVM OSTENDITVR ERROR STRABONIS, PTOLOMAEI, ALIORVMQVE Geographię scriptorum, ubi de Riphæis montibus meminère, quos hac ætate nusquam esse, planè compertum est.

HIERONY. DELII ALEX.

Moschouijs quando lucem das gentibus, omnes
Paule, tibi debent lumina Moschouij,
Sed quum Moschouiam per te quoq; noscitet orbis,
Quid tibi quod, ni orbem, debeat, orbis habet?

IANI VITALIS.

Vix olim ulla fides referentibus horrida regna
Moschorum, & Ponti res glacialis, erat.
Nunc Iouio authore, illa oculis lustramus & urbes,
Et nemora & montes cernimus, & fluuios.
Hæc tibi Rufe dicat Iouius, quo nomine maior
Fama sit & Moschi, fama sit & Iouij.
Felicem ô gentem, auspicijs quæ talibus exis
In lucem, ô geminis inclyta numinibus.
Non poteras alio melius sub sydere nasci,
Quàm sub sceptiferæ Palladis atq; Iouis.

P. CVRSII.

Moschouiam monumenta Ioui, tua culta reuoluens
Cæpi alios mundos credere Democriti.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI MOSCHOVIA AD IOANNEM Rufum Archiepiſcopum Conſentinum.

EFFLAGITASTI ampliſsime antiſtes Rufe, ut ea, quæ de Moſchouitarum moribus à Demetrio eius gentis legato, qui ad Clementẽ VII. Pontificem nuper uenit, quotidianis propè ſermonibus didiciſſem, Latinarum literarum memoriæ commendarem, quum pro uetere tua pietate atq; uirtute ad amplificandam Rom. Pont. dignitatem pertinere arbitreris, ſi homines intelligerent, non fabuloſi, aut omnino obſcuri nominis regem, ſed qui numeroſiſsimis extremi Aquilonis populis imperet, in cauſa religionis omnibus nobiſcum ſenſibus coniungi, fœdereq; perpetuo colligari, opportuniſsimo tempore cupiuiſſe, quando nuper aliquæ Germaniæ gentes, quæ pietate cæteris omnibus præſtare uideri uolebat, inſana atq; ſceleſta defectione non modò à nobis, ſed ab ipſis etiam ſuperis exitiabili errore deſciuerint. Cæterùm id munus impoſitum, quod certè grauioribus ſtudijs occupatus, iure optimo poteram recuſare, egregia uoluntate celeritateq; perfeci: ne nimia mora uel accuratiori caſtigatione gratiam nouitatis exueret: qua uel una re, meæ erga te ueteris obſeruantiæ ſtudium, præſtandiq; officij uoluntas manifeſtè declaratur, quum honoris iacturam facere, ſi quis ex hac ingenij tenuitate ſperandus eſt; quàm deſiderium tuum longè honeſtiſsimum diutius fruſtrari maluerim. Vale.

REGIONIS primò ſitus, quem Plinio Straboniq; & Ptolomæo, parum notum fuiſſe perſpicimus, preſſa breuitate deſcribetur, & in tabula typis excuſa figurabitur. Inde gentis mores, opes, religionem, militiæq; inſtituta Tacitũ imitati, qui à perpetuis hiſtorijs libellum de Germanorum moribus ſeiunxit, perſtrictiore ſtylo narrabimus, eandem ferè ſermonis ſimplicitate utentes, qua nobis ab ipſo Demetrio curioſa ac leni ueſtigatione laceſsito, per otium expoſita fuêre. Demetrius enim haud ineptè Latina utitur lingua, utpote qui in Liuonia à teneris annis in ludo prima literarum rudimenta didicerit, & inſigni uariarum legationum munere functus, plures prouincias Chriſtianorum adierit. Nam cum antea ob ſpectatam fidem ac induſtriã apud Sueciæ Daciæq; reges, & magnum Pruſsiæ magiſtrum oratorem egiſſet, nouiſsimè apud Maximilianum Cæſarem, dum in eius aula omnis generis hominum refertiſsima uerſaretur, ſi quid barbarum quieto docilique ingenio inerat, elegantium morum obſeruatione deterſit. Cauſam uerò huiuſce ſuſcipiendæ legationis præbuit Paulus Centurio Genuenſis, qui quum acceptis à Leone X. Pontifice commendatitijs literis, mercaturæ cauſa in Moſchouiam perueniſſet, cum Baſilij principis familiaribus ultrò de conſociandis utriuſq; Eccleſiæ ritibus agitauit. Quærebat enim Paulus inſano uaſtoq; animo, nouũ & incredibile iter petendis ab India aromatibus. Fama namq; cognouerat, quum in Syria Aegyptoq; & Ponto negotiaretur, aromata ex ulteriore

riore India aduerſo amne Indo ſubuehi poſſe, atq; inde modico terreſtri itinere ſuperatis Paropaniſidis mõtium iugis, traduci in Oxum Bactrianorum amnem, qui iiſdem ferè montibus, quibus Indus oritur, aduerſo fonte in Hyrcanum mare raptis ſecum multis amnibus ad Strauam portum effunditur. Porrò ab ipſa Straua tutam facilemq; nauigationem uideri uſque ad emporium Citracham oſtiumq; Volgæ amnis: inde uerò aduerſis ſemper amnibus Volga ſcilicet & Occha & Moſcho, in urbem Moſcham: ab Moſcha autem terreſtri itinere Rigã & in ipſum mare Sarmaticum, omnesq; Occiduas regiones facilè perueniri poſſe contendebat. Vehementer enim & ſupra æquum Luſitanorum iniuriis erat accenſus, qui India magna ex parte armis domita, occupatiſquè omnibus emporiis, cuncta aromata coemerẽt, & in Hiſpaniã auerterẽt, atque ea grauiore quàm antea pretio, ac impotenti quæſtu omnibus Europæ populis uenditare conſueuiſſent, quin & diligenti adeò cura Indici maris littora perpetuis claſsibus cuſtodirẽt, ut eæ negotiationes penitus intermiſſæ, atq; deſertæ uideantur, quibus per ſinum Perſicum, ac aduerſum Euphratẽ, & per Arabici maris anguſtias, ſecundoq; demum Nilo per mare noſtrum Aſia omnis atq; Europa abundè, & uiliore quidem pretio complebantur, deteriore etiam Luſitanorum mercimonio, quum remotiſsimę nauigationis incõmodo, ſentinæq; uitiis aromata corrumpi, eorumq; uis & ſapor, odoratusq; ille ſpiritus, multa demum mora in Olyſipponenſibus conditoriis promercalibus euaneſcere, atq; expirare uideatur, quũ aſſeruatis ſemper recentioribus, uetera tantùm & multo quidẽ ſitu mucida uenundari quereretur. Cæterùm Paulus quãquam de iis rebus acerbiſſimè apud omnes diſſerendo, & Luſitanis ingentem conflando inuidiam, multo auctiora fore uectigalia regia, ſi id iter aperiretur, & aromata ab ipſis Moſchouitis, qui tantam eorum uim omnibus ferculis abſumerent, uilius emi poſſe perdoceret, nihil tamen quod ad eam negotiationẽ pertineret, impetrare potuit: quoniam Baſilius homini externo ac ignoto, eas regiones quæ ad Caſpium mare & Perſarum regna aditum præberẽt, minimè aperiendas eſſe exiſtimabat. Itaq; Paulus omnibus excluſus uotis, ex mercatore legatus factus, Baſilii literas Leone iã uita functo ad Hadrianum põtificem retulit, quibus ille cum multo uerborũ honore egregiam uoluntatem erga Romanum pontificem oſtendebat. Paucis enim antè annis Baſilius ardente cum Polonis bello, quum Lateranenſis conuentus haberetur per Ioannem Daciæ regẽ, huius Chriſtierni, qui nuper regno expulſus eſt, patrẽ poſtularat, ut iter tutum legatis Moſchouitis ad urbem Romam præberetur. Verùm quum eodem fortè die, & Ioãnes Rex & Iulius pontifex ab humanis exceſsiſſent, ſublato ad id ſequeſtro, conſiliũ mittendæ legationis omiſit. Exarſit ſubinde bellum inter ipſum & Sigiſmundum Poloniæ regem, quod quũ inſigni ad Boryſthenem parta uictoria à Polono feliciter confectũ eſſet, Romæ ſupplicationes ſunt decretæ ueluti deuictis cæſisq; Chriſtiani nominis hoſtib. quæ rex & regem ipſum Baſilium, & uniuerſam gentem ab Roman. Pont. haud mediocriter alienauit. At quum Hadrianus Sextus Fato extinctus, Paulũ iam ſecundo itineri accinctum deſtituiſſet, ſuffectus ei Clemens VII. illum etiam tum Orientis iter inſano animo uolutantem, cum literis in Moſchouiam trãſmiſit, quibus Baſilium propenſiſsimis adhortationibus inuitabat ad agnoſcendam Romanæ Eccleſię maieſtatem, feriendúmque communibus in religione ſenſibus perpetuum fœdus, quod illi maximè ſalutare atque honorificum fore teſtaba-

tur:ita ut Pontifex polliceri uideretur, ſe ex ſacroſancta authoritate Pontificia, eum Regem collatis regalibus ornamentis appellaturum, ſi reiectis Græcorum dogmatibus ad authoritatem Romanæ Eccleſiæ ſe conferret. Cupiebat enim Baſilius Regij nominis titulum conceſsione Pontificia promereri, cùm id dare ſacroſancti iuris eſſe, & Pontificiæ maieſtatis iudicaret, quando & ipſos quoque Cęſares à Pontificibus Maximis diadema aureum & ſceptrū Romani imperij inſignia accipere, inueterata cõſuetudine cognouiſſet, quanquam & id pluribus à Cæſare Maximiliano legationibus poſtulaſſe ferebatur. Igitur Paulus, qui feliciore aliquãto curſu, quàm multo cum quæſtu percurrere terrarum orbem ab ineunte ætate didicerat, quanquam ſenex & antiqua ſtranguria tentatus, proſpero celeriꝗ itinere Moſcham peruenit, ubi à Baſilio humaniter eſt ſuſceptus. Fuit interea in eius aula menſes duos, diffiſusꝗ uiribus, & eius immenſi itineris difficultate deterritus, quum Indicæ negotiationis ſpes omnes ac inexplicabiles cogitationes penitus abieciſſet, cum Demetrio legato priuſquam eum in Moſchouiam perueniſſe putaremus, Romã redijt. At Pontifex magnificentiſsima Vaticanarum ædium parte, ubi laquearia aurata, lecti ſerici, aulæaꝗ eximij operis uiſebantur, Demetrium ſuſcipi & togis ſericis ueſtiri iuſsit, attribuitꝗ ei comitem, ac rerum diuinarum pariter & urbanarum monſtratorem Franciſcum Cheregatum Epiſcopum Aprutinum, longinquis ſæpe ac digniſsimis legationibus functum, qui ipſi Demetrio uel in Moſchouia, Pauli ſermonibus erat notiſsimus. Porrò Demetrius ubi aliquot dierum quiete recreatus eſt, deterſis elotisꝗ ſordibus, quas longo ac laborioſo itinere contraxerat, aſſumptoꝗ inſigni patrio habitu ad Pontificem deductus; eum de more ſupplex adorauit, munusꝗ Zebellinarū pellium ſuo regioꝗ nomine obtulit. tum uerò Baſilij literæ datæ quas ipſi antea, & demum Illyricus interpres Nicolaus Siccenſis in hanc ſententiam Latinis uerbis tranſtulerunt. Clementi Papæ Paſtori ac doctori Romanæ eccleſię, magnus dominus Baſilius Dei gratia Imperator ac dominator totius Ruſsiæ, necnon magnus Dux Volodemariæ, Moſchouiæ, Nouogrodiæ, Pleſchouię, Smolenię, Iſſerię, Iugoriæ, Permniæ, Vetchæ, Bolgarię, &c. dominator & magnus Princeps Nouogrodiæ inferioris terrę, Cernigouiæ, Razanię, Volotchię, Rezeuię, Belchię, Roſtouiæ, Iaroſlauię, Belozerię, Vdorię, Obdorię, Cõdinięꝗ, &c. Miſiſtis ad nos Paulum Centurionem ciuem Genuenſem cum literis, quibus nos adhortati eſtis, ut uobiſcum, cæterisꝗ Chriſtianorum Principibus conſilio ac uiribus coniuncti eſſe uellemus aduerſus Chriſtiani nominis hoſtes, ac noſtris ueſtrisꝗ legatis ultro citroꝗ commeandi tutum ac expeditum iter pateret, ut mutuo amicitiæ officio de amborum ſalute & ſtatu rerum cognoſci poſsit. Nos autẽ Deo bene atque feliciter adiuuante, ſicuti hactenus, aduerſus impios Chriſtianæ religionis impigrè conſtanterꝗ ſtetimus, ita & in poſterum ſtare decreuimus. Itemꝗ cū cęteris Chriſtianis principib. cõſentire, & pacata itinera pręſtare parati ſumus. Quas ob res mittimus ad uos Demetrium Eraſmum, noſtrum hominem cū hac noſtra epiſtola, Paulumꝗ Centurionem remittimus. Demetriū autem celeriter remittetis, eūꝗ incolumẽ & inuiolatum uſꝗ ad fines noſtros eſſe iubebitis. Idem nos quoꝗ pręſtabimus, ſi cū Demetrio legatum ueſtrum mittetis, ut ſermone ac literis certiores de rebus adminiſtrãdis reddamur, ſic, ut perſpectis Chriſtianorum omniū uoluntatibus, nos etiam optima conſilia capere ualeamus. Datum in domi-

nio no-

noſtro in ciuitate noſtra Moſchouia anno ab initio mūdi ſeptimo milesimo tricesimo, tertio Aprilis. Cæterum Demetrius uti eſt humanarū rerum, & ſacrarum præſertim literarū ualde peritus, occultiora de magnis negotijs mandata habere uidetur, quæ mox eū priuatis cōgreſsibus expoſiturum ſperamus: nā à febre, in quā ex cœli mutatione inciderat, priſtinas uires & natiuū uultus ruborem recuperauit, ita ut pōtificijs ſacris, quæ in honorē diuorum Coſmę & Damiani, ſolenni apparatu, muſicisꝙ concentibus confecta ſunt, ſexagenarius ſenex, & cum uoluptate quidē aſtiterit, & in ſenatum uenerit, quum Campegius Cardinalis à Pannonica legatione tum primū rediens, à Pontifice omnibusꝙ aulæ ordinibus exciperetur: quin & ſacroſancta Vrbis tēpla, & Romanæ magnitudinis ruinas, priſcorumꝙ operum deploranda cadauera mirabundus inuiſerit, ita ut credamus eum propediem explicatis mandatis, cū legato Pontificio Epiſcopo Scarenſe, dignisꝙ acceptis à Pontifice muneribus in Moſchouiam eſſe rediturum. Moſchouitarum nomen recens eſt, quanquā de Moſchis Sarmatarū affinibus Lucanus meminerit, & Plinius Moſchos ad Phaſidis fontes ſupra Euxinum ad Orientem conſtituat. Eorum regio latiſsimos habet fines, & ab Aris Alexandri magni circa Tanais fontes ad extrema terrarum, Borealemꝙ Oceanum ſub ipſis fere Septentrionibus extenditur, campeſtris magna ex parte, & pabuli quidem ferax, ſed ęſtate pluribus in locis admodum paluſtris. Nam ea omnis terra magnis frequentibusꝙ amnibus irrigatur, qui ubi niuibus Hybernis multo ſolis uapore colliquatis & reſoluta ubiꝙ glacie contumeſcunt, capī paſsim in paludes abeunt, cunctaꝙ itinera cōtinentibus aquis & cœnoſa illuuie defœdantur, donec nouæ hyemis beneficio reſtagnantia flumina, ipſæꝙ paludes iterum cogantur, & uias ſolidiſsimo conſtratas gelu, uel tranſituris curribus præbeant. Hercynia ſylua quotam Moſchouiæ partē occupat, ipſaꝙ paſsim poſitis ubiꝙ ædificijs incolitur, iamꝙ longo labore hominū rarior facta, non eam ſicuti pleriꝙ exiſtimant, horridam denſiſsimorum nemorum impenetrabiliumꝙ ſaltuum faciem oſtēdit. Cæterum ea immanibus feris pleniſsima per Moſchouiam perpetuo tractu inter Ortum ſolis, & Boream ad Schyticum Oceanū excurrere traditur, ita ut ſpes hominum eis finem curioſe ſcrutātium, infinita magnitudine ſua ſemper eluſerit. Ea in parte quæ uergit ad Pruſsiam, Vri ingētes & ferociſsimi, Taurorū ſpecie reperiuntur, quos Biſontes uocāt, itemꝙ Alces ceruina effigie & cum carnea proboſcide altisꝙ crurib. & nullo ſuffraginū flexu Lozzi à Moſchouitis, à Germanis uero Helenes appellati, quæ animalia C. Cæſ. notas fuiſſe uidemus. Præterea Vrſi inuſitatę magnitudinis, & prægrādes Lupi atro colore formidabiles. Ab ortu Moſchouia finitimos habet Schytas qui Tartari hodie nuncupātur, gentē uagam & bello omnibus ſeculis illuſtrem. Tartaris pro domibus ſunt carri cētonibus corijsꝙ contecti, ab quo uitæ genere Amaxouios antiquitas eos appellauit: pro urbibus uero ac oppidis immenſa caſtra, non foſsis aut materie clauſis, ſed infinita ſagittariorū equitum multitudine uallata. Diuiduntur Tartari per Hordas, ea eſt eorum lingua conſentientis in unū populi cōgregatio ad effigiem ciuitatis. Hordis ſinguli præſunt imperatores, quos genus aut bellica uirtus dedit: ſæpe enim cum finitimis bella gerunt; ac ambitioſe admodum & atrociter de imperio decertant. Hordarum infinitum prope numerum eſſe conſtat, quippe Tartari ad Cathayum uſque celeberrimam in extremo ad Orientē Oceano ciuitatem, latiſsimas ſolitudines tenent. Porro qui proximi ſunt Moſchouitis, mer-

caturæ cōmercio & frequētibus eorum irruptionibus ſunt noti. In Europa ad
Dromō Achillis Taurica in Cherſoneſo ſunt Præcopitæ, quorū principis filiã
Selymus Turcarum imperator uxorē duxit. Ii Polonis maxime ſunt infeſti, la-
teq; inter Boriſthenem & Tanaim cuncta populantur, & cū Turcis, ſicuti reli-
gione, ita & cæteris in rebus mirifice conſentiunt, qui in eadē Taurica Caffam
Ligurum coloniã obtinent, Theodoſiam antiquitus appellatam. Ii uero Tar-
tari, qui inter Tanaim & Volgã amnem in Aſia latos cãpos inhabitant, Baſilio
Moſchouitarū regi parent, & imperatorē aliquando eius iudicio deligunt. In-
ter eos Cremij inteſtinis ſeditionib. laborantes, quū anteà opibus & belli glo-
ria maxime ualuiſſent, paucis ante annis uires ſimul ac omnem dignitatem ami- 1
ſerunt. Trans Volgam, Caſanij Moſchouitarū amicitiam religioſe colunt, ac
eorum ſe clientes eſſe profitentur. Vltra Caſanios ad Boreã ſunt Sciabani mul-
titudine armentorū, ac hominum potentes. Poſt eos ſunt Nogai, qui ſummam
hodie opum bellicæ laudis obtinent authoritatē. Eorum Horda quàm ampliſ-
ſima nullum habet Imperatorem, ſed Reipublicæ Venetę more, multa ſeniorū
prudentia, ſtrenuorumq; uirtute gubernatur. Vltra Nogaios haud magno ad
meridiem deflexu uerſus Hyrcanum mare, Zagathai Tartarorum nobiliſsimi
oppida lapide conſtructa incolunt, regiamq; habent Samarcãdam urbem exi-
miæ magnitudinis & claritatis, quã Iaxartes maximus Sogdianæ amnis inter-
fluit, atq; inde ad centum miliaria in mare Caſpiū effunditur. Cum ijs populis
ætate noſtra Hyſmael Sophus rex Perſarum dubio ſæpe euentu bella geſsit, ti- 2
moreq; eorū adductus, dum uires omnes imminentibus opponuntur, Selymo
una acie uictori Armeniã Tauriſiumq; regni caput prędæ reliquit. Samarcãda
urbe ortus eſt Tamerlanes, ſiue ut Demetrius dicendum monet, Themircu-
thlu, qui Baiazetem Ottomanum huius Solymani tritauum apud Ancyrã Ga
latiæ urbem ingenti prælio ſuperatum cepit, & per omnem Aſiam ab ſe terri-
bili maximi exercitus impetu deuictã, ferrea incluſum cauea in triumphi pōpa
circūduxit. Ab hac regione ad Moſchouitas plurima ueſtis ſerica adducitur.
Cæterùm mediterranei Tartari nihil prệter equorū perniciū greges, & nobiles
nulla filorū textura, ſed coactis ex lanis, candidos centones præbent, è quibus
Feltriæ ueſtes penulæ ad perferendã omnem imbrium iniuriam idoneæ, atq; 3
pulcherrimę cōficiuntur. A Moſchouitis autē laneas tunicas & argenteam mo
netam petunt, quū ab ijs omnis corporis cultus, ſuperfluæq; ſuppellectilis ap-
paratus contēnatur: ſolo etenim centone ad irati cœli contumeliam fortiter ſu
ſtinendã contenti ſunt, & ſolis cofiſis ſagittis hoſtem arcēt, quanquam dum in
Europam excurrēdum eſſe decreuiſſent, Principes eorum ferreas galeas & lo-
ricas, gladioſq; falcatos, à Perſis noſtra tempeſtate coemerint. A Meridie Mo
ſchouitarum fines ijſdē ab Tartaris claudūtur, qui ſupra Meotim paludem in
Aſia, & circa fluuios Boryſthenem & Tanaim in parte Europæ planitiem ad
Hercyniam uergentem tenent. Roxolani, Getæ & Baſtarnæ antiquitus eã pla-
gam incoluère, unde Ruſsiæ nomen effluxiſſe crediderim: nam Lithuaniæ par 4
tem Ruſsiam appellant inferiorem, quum ipſa Moſchouia Ruſsia alba nuncu
petur. Lithuania itaq; ab Cori uenti flatibus Moſchouiã ſpectat, ab Occaſu ue
rò mediterranea Pruſsiæ atq; Liuoniæ ipſis Moſchouiæ finib. inſeruntur, ubi
mare Sarmaticū ab Cymbricę Cherſoneſi anguſtijs irrumpens, lunato ſinu ad
Aquilonē inflectitur. In extremo uerò eius Oceani littore, ubi Noruegia atq;
Suetia ampliſsima regna, Iſthmo ueluti quodam continēti adhærēt, Lapones
exiſtunt,

exiſtunt, gens ſupra quam credibile ſit, agreſtis, ſuſpicioſa, & ad omnis externi hominis ueſtigium, nauigijꝗ conſpectum, maximè fugax. Ea neque fruges, neque poma, neque ullam omnino uel terræ uel cœli benignitatem nouit. Sola ſagittandi peritia cibum parat, uarijsꝗ ferarum tergoribus ueſtitur. Gentis cubilia, cauernulæ ſiccatis repletæ folijs, cauíque arborum ſtipites quos uel intromiſſa flamma, uel ipſa uetuſtas inducta carie fabricarit. Aliqui ad mare, ubi ingens eſt captura piſcium, ineptis ſed felicibus artificijs piſcantur, duratosꝗ fumo piſces, tanquam ſuas fruges recondunt. Laponibus exigua corporum ſtatura, luridi contuſiꝗ vultus, pedes uerò uelociſsimi. Ingenia eorum ne ipſi quidem proximi Moſchouitæ nouerunt, quum eos parua manu aggredi exitialis inſaniæ eſſe dicant, magnis uerò copijs inopem rerum omnium uitam ducentes laceſsiſſe, neque utile neque omnino glorioſum unquam exiſtimarint. Ii candidiſsimas pelles quas Armelinas uocamus, cum uarij generis mercimonijs permutant, ſic tamen, ut omne mercatorum colloquium conſpectumꝗ defugiant, adeò ut mutua rerum uenalium collatione facta, & relictis medio in loco pellibus, cum abſentibus & ignotis ſinceriſsima fide permutationes tranſigantur. Vltra Lapones in regione inter Corum & Aquilonem perpetua oppreſſa caligine, Pigmæos reperiri, aliqui eximiæ fidei teſtes retulerunt, qui poſtquam ad ſummum adoleuerint, noſtratis pueri denum annorum menſuram uix excedant, meticuloſum genus hominum & garritu ſermonem exprimens, adeò ut tam ſimiæ propinqui quàm ſtatura ac ſenſibus ab iuſtę proceritatis homine remoti uideantur. Ab Aquilone uerò innumerabiles populi Moſchouitarum imperio parent, qui ad Oceanum Scythicum itinere trium ferè menſium extenduntur. Proxima Moſchouiæ regio eſt Colmogora frugibus abundans, quam interluit Diuidna fluuiorum totius Septentrionis longè ampliſsimus, qui alteri fluuio minori in mare Baltheum erumpenti, nomen dedit. Is ſtatis & Niloticis ſimilibus incrementis, nec incertis anni temporibus circũiectos inundat campos, pinguíſque alluuie algentis cœli iniurijs, ſæuisꝗ Aquilonis flatibus mirificè reſiſtit, quum niuibus imbribusꝗ auctus inflatur, adeò lato alueo in Oceanum per incognitas gentes in ſpeciem ingentis pelagi defertur, ut expedito nauigio unius diei remigatione tranſiri nequeat. Vbi uerò aquæ mox reſederunt, uaſtæ paſsim inſulæ fertilitate nobiles relinquuntur. Frumentum namque terræ traditum nullo aratri beneficio prouenit, admirabiliꝗ celeritate naturæ feſtinãtis ac nouam ſuperbi amnis iniuriam timentis, oritur ſimul & adoleſcit atque in ariſtas educitur. In Diuidnam influit Iuga amnis, in ipſoꝗ confluentium angulo celebre eſt emporium nomine Vſtiuga à Moſcha regia urbe ſexcentis miliaribus diſtans. In Vſtiuguam à Permijs, Pecerris, Inugris, Vgulicis, Pinnagisꝗ ulterioribus populis precioſæ pelles Martarum Zebellinorumꝗ, Luporum, Ceruariorũ, & nigrarum albarúmque vulpium comportantur, & ab ijs uario mercimonij genere permutãtur. Zebellinos uerò leuium pilorum tenui canicie probatiſsimos, quibus nunc Principum ueſtis fulcitur, & delicata matronarum colla expreſſa uiuæ animantis effigie conteguntur, Permij & Pecerri præbent, ſed quos ipſi à remotioribus etiam gentibus, quæ ad Oceanum pertinent, per manus traditos accipiant. Permij & Pecerri paulo ante ætatẽ noſtram more gentilium Idolis ſacrificabant, nunc uerò Deum Chriſtum colunt. Ad Inugros, Vgolicoſque per aſperos montes peruenitur, qui fortaſſe Hyperborei anti-

quitus fuerunt. In eorum iugis nobiliſsimi falcones capiuntur: ex ijs genus unum eſt candidum guttatis pennis, quod Herodium dicunt. Sunt & Hierofalchi Ardearum hoſtes, & ſacri, & peregrini, quos antiquorum Principum luxus in aucupijs non agnouit. Vltra eos, quos modò nominaui populos, Moſchouitis Regibus tributa pendentes, aliæ ſunt nationes extremæ hominum, nulla certa Moſchouitarum peregrinatione cognitæ, quando nemo ad Oceanum peruenerit, ſed fama tantùm ac ipſis plerunque fabuloſis mercatorum narrationibus auditæ. Satis tamen conſtat, Diuidnam innumerabiles trahentem amnes, ingenti curſu ad Aquilonem deferri, maréque ibi eſſe longè uaſtiſsimum: ita, ut illinc ad Cathayum legendo oram dextri littoris niſi terra interſit, nauibus perueniri poſſe certiſsima coniectura credendum ſit. Pertinent enim Cathayni ad extremam Orientis plagam ad Thraciæ fermè paralellum, Luſitanis in India cogniti, quum proximè ad coemenda aromata per regionem Sinarum, Melacham uſque ad auream Cherſoneſum nauigarint, ueſtesq́; ex Zebellinis pellibus attulerint, quo uel uno argumento non longè ab Scythicis littoribus Cathayum urbem abeſſe putamus. Cæterùm quum à Demetrio quæreremus, an apud ipſos ulla de Gothis populis, uel fama per manus à maioribus tradita, uel ex ipſis literarum monumentis memoria ſupereſſet, qui ante mille annos, & Cæſarum imperium, & urbem Romam omnibus iniurijs deformatum euertiſſent: reſpondebat & Gothicæ gentis, & Totilæ Regis nomen clarum eſſe atque illuſtre, in eamq́; expeditionem coiuiſſe plures populos, & ante alios Moſchouitas, creuiſſeq́; eum exercitum ex colluuie Liuonio rum & Circumuolganorum Tartarorum, ſed propterea omnes Gothos fuiſſe appellatos, quoniam Gothi qui inſulam Iſlandiam ſiue Scandauiam incolerent, authores eius expeditionis extitiſſent. Iis maximè finibus Moſchouitæ ex omni parte clauduntur, quos Modocas Ptolemæo fuiſſe credimus, hodie autem à Moſcho amne haud dubiè ſic dicti, qui & Regię urbi quam interfluit, ſuum quoque nomen indiderit. Ea eſt omnium Moſchouiæ urbium longè clariſsima, tum ſitu ipſo, qui regionis medius eſſe exiſtimatur, tum inſigni fluminum opportunitate, domorumq́; frequentia, & munitiſsimæ arcis celebritate. Oblongo etenim ædificiorum tractu, ſecundum Moſchi flùminis ripam ad ſpatium quinque miliarium extenditur. Domus in uniuerſum ſunt ligneæ, diſtinctæ in triclinia, coquinas, & cubilia, capacitate amplæ, nec ſtructuris enormes, aut nimium depreſſæ: trabes enim ingentis magnitudinis ab Hercynia ſylua ſupportantur, quibus ad rubricæ lineam delibratis, & contrario ordine inter ſe ad rectos angulos coniunctis & confibulatis, exteriora domorum ſepta ſingulari firmitate, nec multa impenſa, & ſumma celeritate conſtituuntur. Domus fermè omnes, & ad uſum olerum, & ad uoluptatem priuatos habent hortos, unde raræ urbis circuitus longè maximus apparet. Singulæ regiones ſingula habent ſacella, ſed conſpicuè in loco templum eſt Deiparæ Virgini dicatum, celebri ſtructura atque amplitudine, quod Ariſtoteles Bononienſis mirabilium rerum artifex, & machinator inſignis, ante ſexaginta annos extruxit. Ad ipſum urbis caput, Neglina fluuiolus qui frumentarias agit molas, Moſchū amnē ingreditur, peninſulámque efficit, in cuius extremitate arx ipſa cum turribus ac propugnaculis admirabili pulchritudine Italorum architectorum ingenio conſtructa eſt. In ſubiectis urbi campis capreolorum & leporū incredibilis multitudo reperitur, quos nemini plagis & canibus ſectari licet,

licet, nisi Princeps id ad uoluptatem intimis familiaribus uel peregrinis legatis indulserit. Tres fermè urbis partes duobus alluuntur fluminibus, reliqua uerò, latissima fossa, atque ea multa aqua ex ipsis amnibus corriuata præcingitur. Vrbs etiam ab aduerso latere alio flumine quod Iausa dicitur, munita est, id pariter in Moschum paulò infra urbem euoluitur. Porrò Moschus ad Meridiem excurrens in Ocham amnem multo maiorem, apud oppidum Columnam sese effundit, nec magno inde itineris spatio Ocha ipse, & suis & alienis undis magnus & tumens exoneratur in Volgam, ubi ad confluentes situm est oppidum Nouogrodia minor, de nomine maioris urbis ex qua deducta est ea colonia, nuncupatum. Oritur Volga qui antiquitus Rha fuit, è magnis uastisque paludibus qui candidi lacus appellantur. Sunt eæ supra Moscham inter Aquilonem & Corum, emittuntque cunctos fermè amnes, qui diuersas in regiones diffunduntur, uti de Alpibus uidemus, è quorum iugis ac fontibus Rhenum, Padum ac Rhodanum, innumerabilesque minores fluuios manare, compertum est. Siquidem eæ paludes pro montibus perenni scaturigine, humorem affatim præbent, quum nulli omnino montes ea in regione multa etiam hominum peregrinatione reperiantur, ita ut Ripheos montes & Hyperboreos toties ab antiquis celebratos, plerique Cosmographiæ ueteris studiosi, penitus fabulosos esse arbitrentur. Ex ijs itaque paludibus, Diuidna, Ocha, Moschus, Volga, Tanais atque Borysthenes oriuntur. Volgam Tartari Edilum, Tanaim uerò Don appellant: ipse Borysthenes, Neper hodiè nuncupatur. Hic paulò infra Tauricam in pontum Euxinum decurrit. Tanais autem à Meoti palude, ubi Azoum est nobile emporium, excipitur. Volga uerò ad Meridiem Moscham urbem relinquens, uasto circuitu ingentibusq; mæandris primò ad Orientem, mox in Occasum ac demum ad Austrum magna aquarum mole præcipitatus in Hyrcanum mare deuoluitur. Supra eius ostium urbs est Tartarorum nomine Cytracham, ubi à Medis Armenijsq; & Persis mercatoribus nundinæ celebrantur. In ulteriore Volgæ ripa Tartarorum oppidum est Casanum, à quo Casaniorum Horda nomen ducit, distat à Volgæ ostio Caspioq; mari quingentis millibus passuum. Supra Casanum autem centesimo & quinquagesimo miliari ad ingressum amnis Suræ, Basilius qui nunc regnat, Surcicum oppidum condidit: ut in ea solitudine mercatoribus ac uiatoribus, qui de rebus Tartaricis ac eius iniquietæ gentis motibus proximos finium præfectos certiores reddunt, certa & tuta mansio cum tabernis hospitalibus statueretur. Moschouitarum imperatores uarijs temporibus, uti ex usu præsentium rerum fuit, uel libido, noua ac obscura loca nobilitandi longius pertraxit, apud diuersas urbes Imperij atque aulæ sedem habuere. Siquidem Nouogrodia quæ Caurum & Solem, & ferè Occidentem spectat uersus Liuonium mare, non multis antè annis totius Moschouiæ caput fuit, summamq; semper obtinuit dignitatem, propter incredibilem ædificiorum numerum, latissimiq; & piscosi lacus opportunitatem & uetustissimi ac uenerabilis templi famam, quod ante quadringentos annos Byzantiorum Cæsarum æmulatione, sanctæ Sophiæ Dei filio Christo dicatum fuit. Nouogrodia perpetua quasi hyeme & tenebris longissimarum noctium premitur: nam Polum Arcticum ab Orizōte sexagintaquatuor gradus eleuatum uidet, sex ferè gradibus ipsa Moscha ab Aequatore remotior, qua cœli ratione solstitij tempore propter exiguas noctes continuatis ferè solis ardoribus æstuare

perhibetur. Vrbs quoque Volodemaria Regiæ nomen adepta eſt, quæ ad Ortum ſolis ducentis amplius miliaribus à Moſcha diſtat, eoq́ ſedem Imperij ab ſtrenuis Imperatoribus neceſſaria ratione translatam ferunt, ut ex propinquo, quum tum bella continenter cum finitimis gererentur, paratiora præſidia aduerſus Scytharum irruptionem opponerent. eſt enim citra Volgam in ripis Cleſmæ amnis ſita qui in Volgam euoluitur. Cæterùm Moſcha, uel ob eas quas diximus dotes, Regiæ nomine digniſsima iudicatur, quoniam medio quodam totius frequentioris regionis ac Imperij loco ſapientiſsimè conſtituta, munitaq́ arce & fluminibus, conſenſu omnium, præcellentiæ meritam laudem honoremq́ nulla ætate defuturum ſibi uendicaſſe cæterarum urbium collatione uideatur. Diſtat Moſcha ab urbe Nouogrodia quingentis millibus paſſuum, medióque fermè itinere Ottoferia Volgæ amni impoſita occurrit. Is amnis uti fonti proximus, nondum receptis tot amnibus, exiguus leniſque permeat: inde per nemora & campeſtres ſolitudines Nouogrodiam peruenitur. Porrò à Nouogrodia ad Rigam proximum Sarmatici litoris portum, paulominus quingentorum miliarium iter eſt. Isq́ tractus ſuperiore commodior putatur, quum frequentes habeat uicos, urbemq́ Pleſcouiam uiæ impoſitam, quam duo amnes complectuntur. Ab Riga autem, quæ magni magiſtri militiæ Liuoniorum ditionis eſt, ad Lubecã Germaniæ portum in ſinu Cymbricę Cherſoneſi, miliaria paulo plus mille periculoſæ nauigationis numerantur. Ab urbe Roma uerò Moſchã duob. millibus & ſexcentis miliaribus diſtare cõpertum eſt, breuiſsimo ſcilicet itinere euntibus per Rhauennã Taruiſium, Carnicas alpes, Villacumq́ Noricum, & Viennã Pannoniã, atq́ inde ſuperato Danubio per Olmutium Morauorum uſq́ ad Cracouiam Poloniæ regiam, mille & centum miliaria exiſtunt. Ab ipſa uerò Cracouia ad Vilnam Lithuaniæ caput, quingenta: & totidem ab ea urbe ad Smolenchũ ultra Boryſtenẽ ſitum, & à Smolencho ad Moſcham ſexcenta cõputantur. Verùm id iter, quod eſt à Vilna & Smolenchum ad Moſcham, hyeme per niues longo concretas gelu, lubricamq́, ſed multo attritu ſolidatam glaciẽ expeditis in curribus incredibili celeritate conficitur: æſtate uerò niſi difficili laborioſoq́ itinere campeſtria ſuperari nequeunt. Nam ubi niues perpetuis ſolibus diſſolui eliquaríque cœperint, in Paludes cœnoſasq́ uoragines abeunt, uiris pariter, & æquis inextricabiles, niſi ligneis pontibus infinito propè labore conſternentur. Terra Moſchouia in uniuerſum, neque uitem, neque oleam, neque paulo ſuauioris pomi frugiferam arborem pæter melopepones & ceraſa producit, quum tenuiora quæque gelidiſsimis Boreæ flatibus exurantur. Campi tamen tritici, ſiliginis, milij, paniciq́, & omnis generum leguminum ſegetes ferunt, ſed certiſsima meſsis in cera & melle conſiſtit. Regio enim tota fœcundiſsimis apibus plena eſt, quæ non in manufactis agreſtium aluearibus, ſed in ipſis arborum cauis probatiſsima mella conficiunt. Hinc per ſyluas, & opaciſsimos ſaltus, frequentia, ac nobilia apum examina ramis arborum pendentia uidere eſt, quæ nullo æris crepitu colligere ſit neceſſe. Reperiuntur ſæpe fauorum ingentes maſſæ arboribus conditæ, ueteraq́ mella deſerta ab apibus, quum ſingulas arbores, in uaſtis nemoribus rari agreſtes minimè perſcrutentur, ita ut in admirandæ craſsitudinis arborum ſtipitibus, permagnos mellis lacus aliquando reperiãt. Retulit & cum multo omnium riſu Demetrius legatus, ut eſt ingenio comi & faceto, proximis annis uiciniæ ſuæ agricolam, quærendi mellis cauſa in prægrandem

grandem cauam arborem ſupernè deſilijſſe, eúmque profundo mellis gurgite pectore tenus fuiſſe hauſtum, ac biduo uitam ſolo melle ſuſtinuiſſe, quum uox opem implorantis in ea ſyluarum ſolitudine, ad uiatorum aures penetrare nequiuiſſet, ad extremum uerò deſperata ſalute mirabili caſu, ingentis urſæ beneficio inde extractum euaſiſſe, quum fortè eius beluæ ad edenda mella more humano, ſe demittentis, auerſos renes manibus comprehendiſſet, & eam ſubito timore exterritam ad exiliendum tum tractu ipſo, tum multo clamore concitaſſet. Nobile quoque linum, & cannabum in reſtes, multáque item boum tergora, & maſſas ceræ ingentes Moſchouitæ in omnem Europæ partem mittunt. Nulla auri argentiúe uel ignobilioris metalli, ferro excepto, apud eos uena, ſecturaúe reperitur: nullúmque eſt tota regione uel gemmarum, uel precioſi lapilli ueſtigium. Ea omnia ab externis populis petunt: naturæ tamen iniuria, quæ tot bona prorſus inuiderit, uno pellium nobiliſsimarum mercimonio reſarcitur, quarum precium incredibili hominum cupiditate & luxu adeò creuit, ut in ſingulas ueſtes ſuffulturæ, mille aureis nummis ueneant. Fuit autem tẽpus quo hæc uilius emebantur, quum remotiſsimæ Septentrionis nationes politioris cultus, noſtræq́ adeò anhelantis luxuriæ penitus ignaræ ſumma ſimplicitate, eas uilibus ac ridiculis ſæpe rebus permutarent, ita ut uulgo Permij atque Pecerri, tantum pellium Zebellinarum pro ferrea ſecuri reperirent, quantum earum ſimul cõnexarum ipſo ſecuris foramine, quo manubrium induitur, Moſchouitæ mercatores extrahere poterant. Ante quingentos annos Moſchouitæ gentilium deos coluère, Iouem ſcilicet, Martem, & Saturnum, & pleroſque alios quos ſibi inſano errore hominibus ex induſtrijs, aut regibus antiquitas finxit. Tũc uerò primùm Chriſtianis ſacris initiati, quũ Græci Antiſtites haud ſatis cõſtantibus ingenijs à Latinorum eccleſia diſſentire cœperunt: factumq́ eſt, ut Moſchouitæ eos religionis ritus, quos à Græcis doctoribus accepiſſent, ijſdem ſenſibus, & ſinceriſsima quidem fide ſequerentur. Spiritum enim ſanctum tertiam in diuina Trinitate perſonam, à patre Deo ſolùm produci perſuaſum habent, quum rectiſsima ueritate à patre ſimul Chriſtoq́ filio proficiſci credendum ſit. Verùm ea controuerſia apud Conuentum Florentinum præſidente Eugenio quarto Pont. magna partium contentione agitata, eum exitum habuit, ut pertinacia Græcorum in ſermone potius quàm in ſenſu caſtigãda uideretur, quum Græci Antiſtites euidentiſsimis conuicti rationibus, Spiritum ſanctum à patre per Filium produci faterentur. Sacramentũ quoque non ex azimo, uti iure debemus, ſed fermentato pane conficiunt, idq́ ſub utraque ſpecie, ſicuti ſoli apud nos ſacerdotes, panis ſcilicet diuiníque ſanguinis, ab eorum presbyteris uniuerſo populo communicatur, quo maximè errore imbuti Boemi, paulo ante patrum noſtrorum memoriam à Latinorum eccleſia deſciuerunt. Cæterùm quod ualde alienum à Chriſtiana religione eſſe uidemus, nullis ſacerdotum ſuffragijs, nulláque propinquorum, aut amicorum pietate iuuari mortuorum manes arbitrantur, fabuloſumq́ eſſe purgatorij locum putant, è quo tandem piorum animæ, cùm diuturnæ ignis pœna, tum multis parentationibus indulgentiáque ſummorum Pontificum expiatæ, immortalium felicitatem beata in cœli ſede conſequantur. Cæteris in rebus eaſdem ferè ceremonias tenent, quæ à Græcis uſurpatæ ſunt, Romanámque eccleſiam cæterarum omnium principatum obtinere, ſuperbè & peruicaciter negant, ſed ante alia, Iudæorum genus uel memoria quidem hor-

rent, nec eos intra fines admittũt ueluti pessimos atq; maleficos homines, qui etiam nouissimè Turcas ænea tormẽta conflare docuerint. Christi uitę miraculorumq; omnium historia ab Euangelistis quatuor conscripta, itemq; Pauli epistolæ, dum sacra fiũt, è suggestu clariore uoce recitãtur, probatæq; uitæ sacerdotes homelias Ecclesiæ doctorũ publicè legunt, etiã ijs horis quibus sacra minimè conficiuntur: nõ enim oratores cucullatos, qui aduocato populo concionari, & ambitiosè nimis atq; subtiliter de diuinis disserere soliti sunt, admittere fas putãt: quoniã rudes imperatorum animos simplici potius doctrina, quàm altissimis arcanorũ interpretationib. ad sanctiorem morũ frugẽ euadere, uiri solidæ religionis arbitrantur. Hos, quos modò diximus, sacros libros, itemq; noui ac ueteris instrumẽti enarratores præterea Ambrosium, Augustinũ, Hieronymum atque Gregorium, in linguam Illyricam traductos habent, religioseq; custodiunt. Antistites principesq; minorum sacerdotum singulis urbibus, pagisq; præfecti sacra curant, cõtrouersias dirimunt, & morib. deprauatos summa quadam uindicandi potestate persequuntur. Regem sacrorum quem ipsi Metropolitam uocant, à Constantinopolitano Patriarcha petunt. Archimandritæ autem & Episcopi, coniectis in urnam meliorum nominibus, sorte ducuntur. Eorum uerò hominum qui humanis cupiditatibus ultrò renunciarũt, diuinarũq; rerum contemplationi & sacrorũ ministerio sese dedicarũt, duplex est genus, utrunque cœnobia incolit, sed alterum est uagum & paulò solutioris uitæ, sicuti apud nos diuorum Francisci atq; Dominici sectam profitentes, alterũ constat ex sanctioribus monachis, quorũ ordinẽ diuus Basilius instituit: ijs ne limine quidẽ uel in suprema uitæ necessitate, pedẽ efferre fas est. Procul enim ab oculis profanorum singulari duritie uitam in occultioribus adytis degunt, summãq; subactæ carnis & confirmati in religione animi opinionẽ præbent. Vniuersus populus quater in anno & pluribus semper diebus ieiunare consueuit, abstinetq; ab usu carnium, ouorum & lactis. In Vere primùm, more Latino post diem Cinerum, mox adulta Aestate in honorem diuorum Petri & Pauli, & initio Autumni demum, quum assumptæ in cœlum Marię uirginis memoriam celebramus, postremò sub ipsam Hyemem, quum aduentus Domini pronunciatur. Per hebdomadã uerò, diem Mercurij sine carnibus, diem autem Veneris sine ouis lacteq; traducunt, sed Saturni dies mẽsa omnibus obsonijs opiparè referta, hilariter excolitur. Cæterùm secus ac nos solemus nullas festorũ dierum uigilias obseruãt. Religiosissimè tẽpla uenerãtur, adeò ut ea neq; uiros neq; fœminas Venereis pollutos cõplexibus intrare fas sit, nisi prius priuatis balneis abluantur. Sæpeq; accidit, ut complures utriusq; sexus sacra audientes extra limen consistant, & propterea à petulcis iuuenibus recẽtis incontinẽtiæ notati, facetis aliquando nutibus salutentur. In ipso natali die Ioannis Baptistæ, & in Paschate trium Magorũ, presbyteri sacratos panes paruos toti populo largiuntur, quorũ esu febribus conflictatos alleuari existimãt. Alia quoq; sacra, certo anni tempore apud flumina gelu concreta celebrantur. In ripa tabernaculum constituunt, & aduocata nobilitate, hymnos numeroso concentu pronunciant, sacræq; lymph æmulta aspergine profluentem purificant, & solenni ceremonia stratum & consecratum circuncisa & reuulsa glacie protinus aperiunt. Iis rebus ritè confectis, si qui adsunt languentes uel morbo si in flumen desiliunt, & sacris aquis abluuntur, quũ ob id elui morborum sordes persuasum habeãt. Defuncti, uti apud nos, mediocri funeris põpa comitãtibus

tibus presbyteris efferuntur,capite mappa uelato.Cęterùm non in templis,uti apud nos,impia propè,uel abominabili certè corruptela uſurpatum eſt, ſed in ſeptis ac exterioribus templorũ ueſtibulis ſepulturæ traduntur, ijsq́ more noſtro quadragenis diebus parẽtant: quòd certè mirum uidetur quum in Purgatorio loco expiari animas, & criminum pœnam ullis amicorum ſupplicijs, ulloq́ pietatis officio mitigari penitus negent. In cæteris eadem, quæ à nobis de religione ſentiuntur, conſtantiſsimè credunt. Moſchouitæ Illyrica lingua,Illyricisq́ literis utuntur,ſicuti & Sclaui,Dalmatę,Boemi,Poloni,& Lithuani.Ea lingua omnium longè latiſsima eſſe perhibetur: nam Cõſtantinopoli Ottomanorum in aula familiaris eſt,& nuper in Aegypto apud Memphiticum Sulthanum & equites Mamaluchos haud ingratis auribus audiebatur. In hãc linguã ingens multitudo ſacrorum librorum, induſtria maximè diui Hieronymi & Cyrilli, translata eſt. Præter quoque patrios annales, Alexãdri etiam Magni, Romanorumq́ Cæſarũ, itemq́ M. Antonij & Cleopatræ memoriam ijſdem literis commendatam tenent. Philoſophiam uerò & ſyderalem ſcientiam, cæterasq́ diſciplinas & rationalem medicinam nunquam attigêre, ijq́ pro medicis ſe gerunt, qui alicuius paulo ignotioris herbæ uires, ſe pluries obſeruaſſe profitentur. Anni apud eos non à natali Chriſti ſed ab ipſo mundi initio numerantur, qui non à menſe Ianuario ſed à Septembri incipiunt. Leges toto regno habent ſimplices,ſumma Principum & iuſtiſsimorum hominum æquitate cõditas, & propterea populis ualde ſalutares, quoniam eas ullis Cauſidicorum cauillationibus interpretari, atque peruertere non licet. De furibus, ſicarijs & latronibus ſupplicium ſumunt. Quum de maleficijs quæſtionem habent,reos multa gelida aqua ſupernè demiſſa perfundunt, quod intolerãdum tormenti genus eſſe perhibent. Nonnunquam obduratis & contumacibus,ut cõfeſsio criminis exprimatur,ligneis cuneolis digitorum ungues cõuelluntur. Iuuentus omnis uarijs ludis ſed militię proximis ſeſe exercet,in ſtadio curſu cõtendit,in palæſtra colluctatur,pernicitati equorum ſtudet,omnibusq́ præmia & præſertim ſagittariorum peritiſsimis proponuntur. In uniuerſum Moſchouitæ ſtatura ſunt mediocri, ſed quadrata & ualde toroſa, cæſij omnibus oculi, prolixè barbæ, crura breuia & uentres extenti. Equitant contractis admodũ cruribus,& peritiſsimè uel auerſi & fugientes ſagittas emittunt. Domi opiparè potius quàm lautè uiuunt:namque omnium fermè cibariorum, quę uel à luxurioſiſsimis deſiderari poſſunt, menſæ eorũ & paruo quidẽ pretio paſsim inſtruuntur. Gallinę ſiquidem & anates ſingulis ſæpe argenteolis tenuibus nummis ueneunt: maioris minorisq́ pecoris incredibilis eſt copia, & occiſæ media hyeme iuuẽcę,concretis gelu carnibus duorũ ferè mẽſium ſpatio nõ putreſcũt. Venatione & aucupio,uti apud nos, nobiliora obſonia parantur: nam uenaticis canibus, & plagis omnis generis feras capiũt, & aſturibus, atq́ falconibus quos mirificos regio Pecerra prębet,nõ modò phaſianos & anates,ſed cycnos & grues conſectantur. Aſtures ex genere infimo aquilarum,uel miluorũ: falcones uerò accipitrũ nobile genus antiquis fuiſſe putamus. Capitur quoq́ auis ſubnigra,puniceis ſupercilijs, magnitudine anſeris, quæ pulparũ ſapore phaſianorũ ſuperat dignitatẽ. Moſchouitica lingua Tetrao nũcupata, quæ Plinio Erythratao uocatur,Alpinis populis cognita,& maximè Rhætis,qui ſaltus ad Adduæ amnis fontes incolunt. Ingẽtes etiã ſapidiſsimosq́ piſces,& ante alios ſturiones,quos ſiluros antiquitus fuiſſe putamus, Volga præbet, & ij quidem

hyeme multa incluſi glacie, recentes pluribus diebus aſſeruantur. Aliorum uero piſcium multitudinem fermè incredibilem, ex candidis, quos diximus, lacubus expiſcantur. Vino natiuo quum penitus careant, aduectitio uti ſolent, ſed in feſtis conuiuijs tantùm, & ſacrificijs. Ante alia Creticum ſubdulce, maximo in honore habetur, ſed in uſum medicinæ tantùm, uel principalis luxuriȩ oſtentationem, quum miraculi loco ſit, eductum Creta per Gaditanas fauces, & tantis concluſi maris, Oceaniq; fluctibus agitatum incorrupta ſuauitatis ac odoris dignitate, inter Scythicas niues ebibiſſe. Populus uerò Medonem bibit ex melle lupuliſq; decoctum, quod picatis in cadis ueteraſcit, & ex antiquitate nobilitatem adſequitur. In uſu quoque ſunt birra atque ceruiſia ſicuti apud Germanos Polonoſq; uidemus, quȩ ex tritico, zeaq;, uel ordeo decoctis, omni conuiuio circumferuntur. Hanc quadam cognata cum uino poteſtate, largius cõpotantibus ebrietatem inducere adfirmant. Medonem ac birram per æſtatem infrigidare infuſa poculis glacie, uoluptatis gratia ſolent: nam ingentia glaciei fruſta nobiliũ in cellis ſubterraneis ſingulari ſtudio reconduntur. Sunt, & qui in delitijs habeãt ſuccũ ex ſubauſtris ceraſis expreſſum, qui perſpicui, & purpuriſantis uini colorẽ, & ſaporem iucundiſsimum refert. Vxores & fœminas non in eo honore ſunt apud eos uti apud cæteras gentes: nam propè ancillarũ loco habentur. Viri inſignes earum ueſtigia mirum in modum obſeruant, & pudicitiæ diligentiſsimè cauent. Non enim adhibentur conuiuijs, neq; ſacrorũ cauſa remotiora templa petere, aut temerè in publicum egredi permittuntur. Cæterùm uel ab externis hominibus & exiguo quidem pretio ad Venerem omne vulgus fœminarum facilè pellicitur, adeò ut parum earum amoribus ſtudere uiri nobiles exiſtimentur. Baſilius ante uiginti annos Ioannem patrem amiſit. Is Sophiam Thomæ Paleologi qui latè in Peloponneſo imperabat, Conſtantinopolitaniq; Imperatoris erat frater, uxorem duxit. Ea tum Romæ erat Thoma patre Turcarũ armis Græcia pulſo, ex hac quinque liberi felici fœcunditate ſuſcepti, ipſe Baſilius, Georgius, Demetrius, Simeon, & Andreas. Demetrio & Simeone iã pridem morbo abſumptis, Baſilius Salomoniã Georgij Soborouij, eximiæ fidei atq; prudẽtiæ cõſiliarij filiam in matrimoniũ ſibi collocauit: cuius fœminȩ ſingulares uirtutes una ſterilitas obſcurat. Solent autẽ Moſchouitȩ quum de uxore ducẽda deliberant, omniũ toto Regno puellarum uirginũ delectum habere, ac forma, uirtuteq; animi prȩſtantiores ad ſe perduci iubere, quas demum per idoneos homines, fideleſq; matronas inſpiciunt, ita diligenter, ut ſecretiora quoq; ab ijs contrectari explorariq; fas ſit. Ex ijs uerò magna, at ꝓ ſolicita parentũ expectatione, quæ ad Principis animum reſponderit regijs nuptijs digna pronunciatur. Cæteræ uerò, quæ de formæ pudicitiæq;, & morũ dignitate contenderant, ſæpe eadem die in gratiam Principum, proceribus atq; militibus nubunt, ſic ut mediocri loco natæ plerunq;, dũ Principes, regiæ ſtirpis clara ſtemmata contemnunt, ad ſummum regalis thori faſtigiũ, uti & Turcas Ottomãnos ſolitos eſſe uidemus, pulchritudinis auſpicijs euehantur. Baſilius quadrageſimũ ſeptimum ætatis annũ non attingit, ſpecie corporis eximia, animi uirtute ſingulari, ſuorumq; ſtudio, ac beneuolentia & rebus geſtis, progenitorib. ſuis anteferẽdus. Nam quum per ſex annos cum Liuonijs, qui ſeptuaginta duas urbes fœderatas in eius belli cauſam trahebant, armis cõtendiſſet, paucis legibus datis potius quàm acceptis, uictor diſceſsit. Polonos quoque initio ſtatim ipſius Imperij acie profligauit, Conſtantinũq; Ruthenũ

copiarum

copiarum ducem captum, & catenis uinctum Moſcham perduxit. Sed ipſe aliquanto poſt ad Boryſthenem ſupra Orſam urbem, ab eodẽ Conſtantino, quẽ dimiſerat, magno prȩlio eſt ſuperatus: ita tamen ut Smolenchũ oppidũ quod antea Moſchouitȩ occuparant, poſt tãtam etiam uictoriam à Polonis partam, in ditione Baſilij relinqueretur. Sed aduerſus Tartaros & maximẽ Európæos Præcopitas, ſæpius ſecundo prælio à Moſchouitis eſt dimicatum, ulciſcendis fortiter iniurijs, quas illis repentinis incurſionibus intuliſſent. Supra enim centum & quinquaginta milia equitum Baſilius ad bellũ ducere conſueuit, diſtinctis per uexilla turmis, quæ ſuos duces ſequuntur. Regiæ alæ uexillo inſcripta eſt Ioſuæ Hebræi imago illius, qui ut ſacræ referunt hiſtoriæ, à Deo maximo longiſsimum diem, retardato ſolis curſu pijs precibus impetrauit. Pedeſtres copiæ nullo propè uſui ſunt in illis uaſtis ſolitudinibus, tum ex ipſa ueſte quæ fluxa talariſq; eſt, tũ ex hoſtium conſuetudine, qui curſu potius & equitandi celeritate, quàm ui ſtatarię pugnȩ, uel ipſo congreſſu militiam exercent. Equi eorum ſtatura infra mediam exiſtunt, ſed robuſti & uelociſsimi habẽtur. Equites præpilatis haſtis, clauiſq; ferreis & ſagittis rem gerunt. Paucis falcati ſunt gladij. Corpora uerò clypeis rotundis, ut Aſiatici Turcæ, uel inflexis & angularibus parmis, more Græcorum, itemq; lorica & galea pyramidali proteguntur. Baſilius etiam ſclopettariorum equitum manum inſtituit, multaq; ænea tormẽta Italorum fabrorũ artificio conflata, ſuiſq; impoſita curribus in arce Moſchȩ uiſuntur. Ipſe inſigni apparatu & ſingulari comitate, qua tamen regia maieſtas nulla ex parte corrumpitur, publicè cum proceribus atq; legatis epulari ſolet, magnumq; inaurati argenti põdus duobus abacis expoſitum eodem triclinio conſpicitur. Nullã prætoriani militis cohortẽ, præter ipſam familiam corporis cuſtodiæ cauſa, circũ ſe habere uel alibi alere conſueuit. Ab urbana enim fideli multitudine ſtationes habẽtur: nam unaquæq; urbis regio, foribus, cancelliſq; ſepitur, nec temerè per noctẽ, aut ſine lumine in urbe uagari licet. Aula omnis conſtat ex regulis & ex ipſo militum delectu, qui per ſtatos menſium circuitus, frequentandæ, nobilitandæq; regiȩ cauſa per uices ad implenda comitatus officia, è ſingulis regionibus accerſuntur. Porrò exercitus omnis quum bellum ingruit, uel hoſtibus indicitur, ex euocatis ueteranis, nouiſq; prouinciarũ delectibus cogitur: nam cunctis in urbibus prȩfecti militiæ iuuentutem inſpiciunt, idoneoſq; in ordines militum tranſcribunt, quibus ex ærario prouinciarum, certa pacis tempore, ſed ea quidem exigua ſtipendia perſoluũtur. Verùm qui militant, immunitate uectigalium gaudent, & cæteris paganis præſtãt, regiaq; gratia omnibus in rebus potentes exiſtunt: pateſcit nanq; ueræ uirtuti nobilis locus, quum bellum geritur, ſiquidem egregio & in omni rerũ adminiſtratione ſalutari inſtituto, ad ſuum quiſque ſpectatum facinus, uel perpetui præmij uel ignominiæ ſempiternæ fortunam adſequitur.

FINIS.

BENEDICTI LAMPRIDII.

Hos dono Iouius mittit tibi Ruſe labores,
Anfractus longos, & ſpatia ampla maris.
Hæc quoniam nemo melius te iudicet, unum
Vllæ nec terra, nec maria ulla latent.
Magna quidem Iouius donat tibi Ruſe, ſed ipſe,
Longè maiori munere dignus eras.

PAVLI IOVII
DESCRIPTIO LARII LACVS.

DIONISIVS SONENTIVS NIcolao Sfondrato, Comiti Riperiæ, Regioq; ſenatori ampliſſ. S. D.

CVM proximis ſuperioribus diebus Larium mihi lacum adire contigiſſet, illuc ab ampliſſ. ordine ueſtro tui gratia miſſus, ut quorundam maleficorum hominum, homicidij reorum ditionis tuæ cauſam cognoſcerem, magna animi uoluptate uiridem illum, & uerè gemmeum lacum inſpexi, pulchritudinem, eius totiusq; oræ illius amœnitatem, crebra oppida, frequentesq; populos admiratus: inter alia ad aſpectum Bilatij, eiusq; altiſsimi promontorij, duos uel potius tres lacus proſpectantis, obſtupui. Adeò tenet animum uarijsq; modis afficit, & delectat longiſsimus ille tractus aquarum, dextra læuaq; iucundiſsimum oculis ſpectaculum præbens. Quid dicam de magnificentiſſ. ædibus ac Regijs, quas ad medium ferè collē habes, quamtumuis numeroſæ familiæ capaces? quid de perenni ſaluberrimaq; in ſuperiore mōtis parte aqua? quid de pulcherrimis hortis à citreorum & medicorū pomorum amœnitate beatiſsimis? Quid de toto colle, ficu, olea, cuiuſuis generis fœcundis arboribus uiteq; in primis generoſo uino exuberante, ueſtito atque ornato? Vt præteream mirabilem illum aditum, aſcenſumq; ab imo lacu ad ſummum montis per ſcalas, quæ per octingentos amplius gradus miro artificio è duriſsimo lapide fabricatos facilem aſcendentibus uiam præſtant. Ad ſummam, nunquam alias iucundiorem uidi locum: quem tu per iocum, cum me ſatietas humanarum rerum ceperit, gratiſsimam mihi ſedem, laborumq; quietem deſtinas, ac offers. Munere illo functus domum cum rediſſem, tibíque quid mihi de regione illa uiſum foret, percunctanti, quantam cepiſſem uoluptatem, expoſuiſſem, dixiſti uelle te mihi delectationem eandem renouare, oculiſque loca eadem ſine ullo uiæ labore ſubijcere, proferríque ſtatim ex bibliotheca tua Pauli Iouij libellum quendam iuſsiſti, quo ille iucundè ſimul & eleganter totius Larij lacus amœniſsimum ſitum, locorum ac hominum utranque ripam habitantium, nomen ingeniumq; deſcribit. Hunc ille libellum in gratiā patris tui uiri clariſsimi, & nunquam ſatis laudati, olim ſcripſerat. Auidè paucis horis totum perlegi, uiſusq; mihi dignus eſt, qui publicè cunctis legendus præberetur, pulchrumq; in primis tibi, & honorificum eſſe iudicaui, ſi in manus hominum exiret. Magna enim ex parte in deſcribenda ditione tua eſt occupatus, quam ad Larij dexteram ripam magnam amplamq; ſumma cum dignitate obtines, & iuſtiſsimè regis. Rectè itaque iudicio meo feceris, remq; tibi ac nobiliſsimę familiæ tuæ honorificam, ſi tam elegantis opuſculi copiam orbi quamprimum impertiueris. Quod te facturum ſumma prudentia tua, amoreq; erga cuncta ſtudiorum genera mihi facilè perſuadeo. Vale. Mediolani, Calendis Iunij, 1558.

PAVLI

PAVLI IOVII
LARIVS LACVS.

AD FRANCISCVM Sfondratum.

COMENSEM Lacum, Franciſce Sfondrate ſenator ampliſsime, ab Etruſcis Larium, uti omnium Italiæ principem, antiquitus appellatum fuiſſe, Cato in Originibus tradit. Ad quod Virgilius Maro, antiquitatum eruditiſsimus, quum in Georgicis, TE LARI MAXIME, diceret, alluſiſſe uidetur. Eius oram, in qua eximiæ nobilitatis tetrarchiam tibi & poſteris tuis uirtute quæſiuiſti, periucunda nauigatione percurrimus, annotauimusq́ diligenti commenſuratione utrinque littora lambendo, ſinus, promontoria, peninſulas, fontes, ſigillatimq́ oppida & uicos, ac in his quæ literarum memoria, & laude digna uidebantur, ut id, quod à me proximis diebus optimo iure poſtularas, cumulatè, nec ſine celeritatis gratia ſolueretur. Efficit autem Larium, aut certè in immẽſum adauget Abdua, limpidiſsimus amnis, qui ab Abdua monte, à quo nomen accipit, excelſo Rhæticarum Alpium iugo delapſus, raptis ſecum multis torrentibus in Larium per Volturenam uallem exoluitur. Adulam pro Adua corruptè legimus apud Ptolomæum: nam ex ea uox Græcè inacceſſum ſignificat, ita ut hinc liquido conſtet, montem à Græcis nomen accepiſſe. Is enim & hodie Graius appellatur, maximorum amnium fontibus nobilis, ſiquidem Danubij Rheniq́ origines, in aduerſa Aduę regione referuntur. Adiacet Graij radicibus Burnium oppidum, ad urbis effigiem maximè turritum, aquarum calidarum balneis ad pituitæ morbos percelebre: nec multum inde abſunt Abduæ fontes, argenti fodinæ, ſecturæq́ ferrariæ, & in rigentibus gelu cautibus cryſtallus, pari periculo, quæſtuq́ à montanis hominibus colligitur. Has Aduæ rupes Claudianus Poeta, quum Stiliconem aduerſus Gothos armato exercitu in Germaniam penetrantem celebraret, iucundiſsimè deſcripſit his uerſibus:

Protinus umbroſa ueſtit quà littus oliua
Larius, & dulci mentitur Nerea fluctu,
Parua puppe lacum præteruolat ocyus, inde
Scandit inacceſſos brumali ſidere montes.

Et alio in loco,

Sublimis in arcton
Prominet Hercyniæ confinis Rhætia ſyluæ,
Quæ ſe Danubij iactat Rheniq́ parentem.

Et alio in loco,

Sed lacus Heſperiæ, quo Rhætia iungitur oræ,
Præruptis ferit aſtra iugis, panditq́ tremendam
Vix æſtate uiam. multi ceu Gorgone uiſa
Obriguêre gelu, multós hauſêre profundæ
Vaſta mole niues: cumq́ ipſis ſæpe iuuencis
Naufraga candenti merguntur plauſtra baratro.

Interdum ſubitam glacie labente ruinam
Mons dedit, & trepidis fundamina ſubruit haſtis;
Pendenti maleſida ſolo, per talia tendit
Frigoribus medijs Stilico loca.

Ab his Alpibus Abdua ſexaginta millium curſu in Lariũ decurrit, mediam Volturenam uallem proſcindens, adeò multis mæandris tortuoſus, ac ingentibus impeditus ſaxis, ut nec tutò rates ſine remige profluenti committantur. Eam uallem celebritate inſignium oppidorum & præſtantiſsimi uini fœcunditate ditiſsimam, C. Sempronio, uetuſtiſsimo Italicarum rerum ſcriptori, notã uidemus. Id uinum facilè inueteratur, & in multos ſæpe annos perdurat, fitq; odoratius, quum maximè caneſcit, tanta poteſtate ut ab honore menſuram in uarios medicinæ uſus transferatur, melleo utiq; liquori, quàm perſpicuo uino ſimilius. In infima uallis parte ad oſtium Abduæ Larium influentis Volturenam urbem florentibus Etruſcorum rebus ædificatam fuiſſe, Paulus Longobardus aſſeuerat, de cuius ſitu, ruinisq; ſuo loco dicemus. Decet enim à Como patria, unde ei hodie nomen, deſcriptionem lacus exordiri. Nam portu urbis egreſsi ad læuam enauigauimus uſque ad extremum lacum, ut inde per aduerſa demum littora confecto circuitu reuerteremur. Orobiorum ſtirpem eſſe Comum, Cato in Originibus tradit. Nam Græcos, qui colonijs ſuis terrarum orbem compleuerunt, authore Cornelio Alexandro magnam Italiæ partem imperio tenuiſſe conſtat. Hi creſcentem à paruis initijs urbem, Græco nomine Comum, id eſt Vicum appellauere. Cæterùm à Gallis Senonibus, qui Etruſcos, Græcam gentem, uictricibus armis ſumma Italiæ parte depulerant, Comum adauctum, & planè conditum fuiſſe, Trogus Pompeius auctor eſt, eo ferè tempore, quo Mediolanum & Bergamum, & Brixiam ab ijſdem Senonibus ædificatas legimus. Verùm Comenſes, ſupra uetuſtatem originis, Cæſaris dictatoris magnificentia & patrocinio nobilitantur, quando incomparabili iudicio uir, opportunitate, amœnitateq; ſitus, ut credi par eſt, inuitatus in eam urbem nouos colonos deduxerit, in queis ad quingẽtos nobiles Græcos fuiſſe Appianus, & Suetonius tradunt, unde & Græcorum familia honeſtiſsimi nominis apud nos adhuc uiget: & id Græcis literis inſcripti ſcilicet abundè teſtãtur. Verùm non aliunde magis claritatem appetimus, quàm ab ipſis Romanæ magnificentiæ monumentis, quæ paſsim & in urbe, & in agris uel nihil tale indagantibus occurrunt. Ea diligenti, eruditoq; ſtudio Benedicti Iouij fratris excerpta, relataq; in iuſtum uolumen, quum hiſtoriam patriam ſcriberet, apud exteras gentes lectitantur. In ædes quoq; noſtras nuper tranſtulimus ingentis epiſtylij fragmenta, Cæſariani, uti arbitror, theatri titulum cubitalibus literis lõgè pulcherrimis exprimentia, eiuſq; triumphi marmore candido cælata effigies in ampliſsima tabula è ruinis emerſit: & ad nos quoque ſumma cum uoluptate delatum eſt Cæſaris dictatoris caput, coloſſeæ propemodum ſtatuæ, habitu pontificis maximi, infula uelatum, uti perſimilem uidere licet in numiſmatibus argenteis: ita ut aliquando ſperemus, ad publicam dignitatem, ex eodem loco ſtatuæ truncum, & non multis quidem operis eruturos. Orta igitur à Græcis urbs noſtra, condita à Gallis, à Romanis illuſtrata, duos Plinios æternæ dignitatis uiros protulit: & paulò ante Cæcilium poetam, Catulli ſodalis ſui carmine celebratum, Attiliúmque grammaticum, Plinij Cæcilij laude, & marmorea baſe apud nos illuſtrem. Promeruerat enim ille uirtutis & pietatis ergò

à gratiſ-

à gratiſsimis ciuibus, quum liberaliter artem profeſſus, ex teſtamento uniuerſam ſubſtantiam ſuam ad rempublicam pertinere uoluiſſet. In eius baſis latere & hoc quoque præter titulos ſuauiſsimum diſtichon inciſum eſt,

Morborum uitia & uitæ malè maxima fugi:
Nunc careo pœnis: pace fruor placida.

L. quoque Fabati, qui Plinij Cæcilij proſocer fuit, eximiæ magnitudinis elogia uiſuntur. Is Fortuna, & dignitate amplisſimus, auctore Cornelio Tacito, aduerſus Neronem orbis portentum, uel hoc uno conſilio illuſtris generoſo ſpiritu coniurarat. Et eius Caninij quoque liberalitatis marmorea monumenta extant, qui ſub Traiano bellum Dacium Græco poemate exorſus, crebris Plinij cohortationibus accendebatur, ut aliquid ederet, quod eſſet perpetuò ſuum. Neque mirum eſt, Cæſarem, hunc potiſsimum deducendæ coloniæ ſitum delegiſſe, inhabitaſséque eam, aut frequentaſſe ſummæ claritatis uiros, quum Plinius Cæcilius, & Caſsio ad copiam rerum omnium præcellentem, ad incomparabilem ſubuectionum commoditatem, ad cœli temperiem, & denique ad ipſas humani generis delicias conſtitutam fateantur. Quicquid enim mirum in modum excultæ montium radices ferunt, quicquid ſyluoſa, excelſaq; nemora humanis uſibus præbent, quicquid in herbidis ac inſertis cœlo alpium iugis armenta progenerant, ſubiectus, & ſeruiens lacus excipit, urbiq; dominæ facili conuectione dilargitur: qui demum undique piſcoſus, & paſsim olea, uite, lauro, citreiſq; nemoribus littora redimitus, lætiſsima facie nauigantibus arridet. Quatuor montes quadrata facie planiciem includunt, in qua urbem ipſam fluuiatili cancro perſimilem poſitam, ab alto cõſpicimus. Duobus enim ſuburbijs, Coloniola ſcilicet, & Vico influentem, lunato ſinu Larium duabus ueluti chelis amplectitur. Ab aduerſa uerò parte ſuburbium, quatuor fermè ſtadijs inter Orientem atque Meridiem exporrectum, molliter inflexam extendit caudam. Vbi uerò coeuntium inter ſe montium fauces itinera coarctant, pinnatæ quadrati lapidis ingentes portæ, ſingulos aditus præcludunt, opportunæq; totidem in excelſo arces ingreſſus militares tuẽtur. Ab ortu Caſtrumnouum apparet, fatiſcente iam ſubtus tota rupe, ruinæ modo collapſum. A meridie Baradellus, Luitprandi Regis opus, Turrianorum Principum carcere inſignis, in edito iugo conſpicitur ſaxoſæ uiæ, quæ tẽdit ad Heluetios. Ab Occaſu inſidet Carneſium caſtellum, cuius conſpicua turris in priuatę uillæ periſterium abijſſe uidemus. A Septentrione autem Larius conſumpto curſu in urbem diffuſus, ueluti mole ſua, ſummotis latè montibus, ipſo portu ſubiectæ urbis excipitur. Intra hæc circuentium montium ſepta, campi aliquot ſtadiorum urbem circundant, aut ſegete nobiles, aut uirentibus pratis iucundi, aut hortenſibus delicijs florentes, quæ omnia ad ocij uoluptates, & hippodromon, & geſtationes, & amœna ambulantibus ſpatia præbent. Montes ipſi caſtigatis apicibus, & compreſſo ad æquiſsimam planiciem dorſo, uel in ſumma iuga carris permeabiles, ab aprico littore uinetis, & frugiferis arboribus exculti, ornatiq; frequentibus uillis & templis, ſpectantium oculos mirè implent, nec tamen exatiant: quin ad ſalubritatem uentos arcent, Boreamq; præſertim flexuoſis obicibus frangunt, ita ut mirum uideatur, niuoſis incluſos montibus mitiorem experiri hyemem: & diuerſa pariter ratione, neque æſtuoſos ſolſtitij dies, ingentibus protecti umbris, neque per noctes ardentis Caniculæ ueſtigia, ſed aerem ſuauibus auris mitigatum ſentiamus, quando

Mediolani tã prope per hybernos dies rigidiore matutina aura, uti ab expedita planitie rapidius incidente, gelata ora hominum abradantur, & in refertiſsima urbe immodicis æſtate feruoribus torreamur. Porrò ab aduerſa parte, qua in ſe ipſos obiecti ſolibus cadẽtes umbras excipiunt, præalta nemora oſtẽtant ad uenationes, ad aucupia opaciſsimosq; receſſus, ita ut paſsim ueluti æſtiuis uoluptatibus arridente natura, & frigidi fontes ſubſiliant, & auiculæ decantent, & umbroſa diuerticula ad quieſcendum uiatores alliciant. Sed ne dulcedine patriȩ fuſius laſciuire uideamur, ſubijciemus epiſtolã Caſsiodori, qui hæc poetico more iucundiſsimis tractibus celebrauit. CASSIODORVS, Gaudioſo, Theodorici Regis epiſtolarum magiſtro, ſalutem dicit. Cum multis itineribus Como ciuitas expetatur, ita ſe eius poſſeſſores præ ueredorum aſsiduitate ſuggerunt eſſe fatigatos, ut equorum nimiò curſu ipſi potius atterãtur, quibus indultu regali beneficium præcipimus cuſtodiri, ne urbs illa poſitione ſua libenter habitabilis rareſcat incolis, frequentia læſionis. Eſt enim præter montium deuia & laci puriſsimi uaſtitatem, quaſi murus quidam planæ Liguriæ, quæ licet munimen Clauſtrale probetur eſſe prouinciȩ, in tantam pulchritudinẽ perducitur, ut ad ſolas delicias inſtituta eſſe uideatur. Hæc poſt tergum cãpeſtria culta tranſmittit, amœnis uectationibus apta, & uictualibus copijs indulgenter accommodata. A fronte ſexaginta millibus dulciſsimi æquoris amœnitate perfruitur, ut & eius recreabili delectatione ſatietur, & piſcium copia nullis tempeſtatibus ſubducatur. Meritò ergo Como nomen accepit, quæ tantis lȩtatur compta muneribus. Hic profectò lacus nimis ampliſsimȩ uallis profunditate ſuſceptus, qui concharum formas decenter imitatur, ſpumei litoris albore depingitur, circa quem conueniunt in coronæ ſpeciem excelſorum montium pulcherrimæ ſummitates: cuius oræ pratorum liminibus decenter ornatæ, quaſi quodam cingulo Palladiæ ſyluæ perpetuis uiriditatibus ambiuntur. ſuper hæc frondoſæ uineæ latera mõtis aſcendunt. Apex autẽ, quaſi quibuſdã capillis caſtanearum denſitate criſpatus, ornante natura depingitur. Hinc riui niueo candore relucentes in arctã laci altitudinem præcipitati deſcendunt, cuius finibus ab Auſtro ueniens Abduæ fluuius faucibus apertis excipitur. Qui ideo tale nomẽ accepit, quòd duobus fontibus acquiſitus, quaſi in proprium mare deuoluitur, qui tãto impetu uaſtiſsimi ȩquoris incidit ut nomẽ retinens, & colorem ad Septentrionẽ obeſiore aluei uentre generetur, putes quãdam lineam fuſciorem in aquis albentibus eſſe deſcriptã, miro q́ modo influentis diſcolor natura cõſpicitur, quæ miſceri poſſe ſimili liquore ſentitur. Hoc & in marinis quidẽ fluctibus fluuiorum inundatione contingit. Sed ratio ipſa vulgariter patet, ut torrentes præcipites limoſa fȩce corrupti, uitreo ſint æquori diſcolores. Hoc autẽ iure putabitur ſtupendum, quòd ſimile tantis qualitatibus elementum per pigrum ſtagnum uides ire celerrimum, ut amnem per ſolidos cãpos putes decurrere, quem ſe peregrinis undis non uideas colore poſſe miſcere. Quapropter incolis harum rerum iure parcitur, quando amœna omnia delicata ſunt ad labores, & facile onus afflictionis ſentiunt, qui uti ſimilibus delicijs conſueuerunt. Fungantur ergo munere regali perpetuo, ut, ſicut gaudent natiuis epulis, ita eos exultare faciat munificentia principalis.

Hanc urbem beatam delicijs, florentem opibus, & libertate, fortunaque ſua gaudentem, conſpiratione quatuordecim ciuitatũ Mediolanenſes ab hinc annis quadringentis, imperãte Lothario in cineres redegerunt, auctore & prin-

cipe Iordane Cliuio eorũ antiſtite. Is trinis caſtris poſt diu obſeſſam, oppugnatamq; urbem eò Comenſes, ab inſulanis ſocijs deſertos adegit, ut deſperatis rebus, cum liberis, ac uxoribus claſſe profugerẽt, & urbs deſerta, ſpectante ciuiũ claſſe, cremaretur. Cuius diri belli hiſtoria inepto, ſed robuſto carmine decãtata, in archiuijs Comenſiũ religiosè cuſtoditur: cuius auctor eſt M. Cumanus, qui bello interfuit, & pleraq; alia pedeſtri demũ ſtylo in tãta eius ſeculi ſcriptorũ orbitate, nobis gratiſsima ſcriptitauit: ſic enim tumido uerſu opus orditur:

Bellum, quod geſsit populus cum gente ſuperba: Annis ab ea clade uigintitribus, quum ingruenti in Italiam Federico Aenobarbo Cæſari, Comẽſes uindictæ libidine, prȩſtò fuiſſent, in quota ſolatij parte Mediolanum barbarorum ſæuitia deletum uiderunt. Tum uerò Cæſar, ut ſocijs gratiam referret, Comum reſtituit: immunitate, libertateq; donauit. Eam uerò liberalitatem Cæſar Auguſtali diplomate ex latiſsimis membranis, quæ adhuc incorrupta ſeruantur, benignè teſtatus eſt: eius quoque auſpicijs, quæ uidemus, mœnia, & turres eximij operis Comenſes ædificarunt: auctáque demum eſt opibus ciuitas, mercaturæ, lanificiíque præſertim induſtria, quum laneos pannos in Orientem uſque tranſmitteret. Induſtria ergo opulentiam fecit, è qua mox ſuperbia orta eſt, quæ inteſtina bella peperit: atq; ita inſanis factionibus ſeruientes Vicani Ruſconiq; familiæ principes, alternante Fortuna partiũ ſucceſſus, urbẽ euerterunt. Eo modo attriti mutuis cladibus, urbe latè incẽdijs deformata, tædio calamitoſæ libertatis, ultro in ditionẽ Actij Vicecomitis conceſſerunt. His ab Actio ducentis annis bis urbs noſtra rediuiuis opibus reſurgẽs, direpta eſt ſemel à Pandulpho Malateſta, imperante Inſubribus Ioãne Maria, cui inhumana crudelitas dignũ uitæ exitum parauit, iterũ ante ſedecim annos ab Hiſpanis, quũ ſyncerè deditis auiditate prædȩ fidem uiolaſſent. Secutum demum eſt execrabile id bellum inter Cæſ. & Franciſcum Sfortiam, quod toti Italiæ fatale fuit, ut omniũ ſimul fortunæ conciderent: quo tẽpore Pȩtrus Arias Hiſpanus inuſitata tyrannide ita Comenſes afflixit, ut ſub hoc prægraui tributorum pondere fatiſcentes, quo nunc premimur, nihil iam de ſalute ſperȩmus, niſi hoc Gallico bello Cæſar aut optimam pacem, aut optimam uictoriã ſibi & nobis attulerit: ſed cum hæc amariores nos reddant, ad Larij delicias reuertemur. Igitur ad læuam è Vici ſuburbano ſoluentibus, ubi opaciſsima Plinij Platanus olim fuit, epiſtolis eius celebrata, in cuius memoriam honoremq; Muſarum, & Apollinis, iucundiſsimi proſpectus Muſæũ noſtrum ædificamus, occurrunt quinq; uillæ ad radices Olympini mõtis, qui cõtra portũ reſpicit, Grumellia, Succota, Ceraſia, Tabernula, Gerentiana, ȩquis ferè ſpacijs inter ſe diſtãtes. Hinc uertente ſe in orbem Olympino in Lariũ effunditur Bleſia flumen & lapideo ponte oblongo, & frumentarijs molis, & in oſtio Troctæ piſcis captura inſignis. Eum piſcẽ antiquitus Lupũ appellatũ fuiſſe, in libro de Romanis piſcibus abundè mõſtrauimus: datur enim ei palma, qui Maio mẽſe in oſtio Bleſiæ ſit captus. Vltra pontẽ cœnobium, oppidulũ ex ambuſtis ædificijs, & ſtructura interrupti portus paucis antè annis opulentũ. Paulo ſupra cœnobiũ, ad ſecundas excelſi Busbinij mõtis radices, uiſuntur Platea, Rubẽna, Toldinium, rara, ſed eximij tritici fruge gaudẽtes. In ſummo cacumine cum templo Deiparæ uirginis ſpecula eſt admirabili proſpectu. Inde Larij fluctibus alluũtur Garinia, & Speciana, honeſtiſsimorum ciuium uillæ. Sequitur nobile ficetis, & tegulari lapide Multraſium in ualle algida ſonãtis amniculi umbroſis cotibus

impositum. Inde recto itinere sequuntur Furij geminę sacræ turres, & mox Caractum, lapicidis & naualibus fabris frequens. Hinc paulum sese Larius terris insinuat, & dum rursus refugit, Lellium exigua cuspide in undas porrigitur, oliueta pasim & in primis Curtianas elegantes uillas ostentās. Inde demum lunatis utrinq; ripis Turregiæ promontorium excurrit, adeò ut à Careno oppositi littoris non amplius decem stadiorum spatio distet: neq; alibi Larius angustior reperitur. Is uicus agrum habet accliui & ob id gradata planitie, uite, olea, lauris, & fontibus peramoenum, ita ut is situs toto lacu mihi potior uideatur, qui ab aliquo priscæ elegantiæ, & arridentis fortunæ uiro luculentis ædificijs debeat exornari. A Turregia rursus littora sensim curuantur, prolatatoq; sinu uisitur Biennium in ardua, & aprica montis radice propendens. Inde duodecim fermè stadijs adest Arcennium, in intimo recessu perampli sinus positū, ædificijs, arce, priuatis turribus, & lapideo ponte nobilis uicus. Interfluit enim medium amnis ex umbrosa ualle delapsus, quà iter est octo millibus passuum ad Lugani lacum, per Inteleuinam uallem multis frequentem pagis uenationeq; & aucupijs iucundam. Ab Arcennio stirpem ducunt Lauizarij, uigente olim Vicana factione Comi opibus potentes: quorum unus hodie Arcennij Georgius multa hospitalitate nobilitatis nomen tuetur. Dum Arcennij sinu euehitur, ad læuam in arduum montem, & subamaro quidem ascensu, unde illi Græcum nomen, suspicitur Picra oppidum cum arce, frumenti candoris, & magnitudinis eximiæ ferax. Gloriatur & rapis Nursinis æquè similibus. In ora cum fornicato ponte, qui regiam uiam sternit, Camogia torrens, atq; inde Colonium ignobilis pagus: Tum uerò fons largus, frigidus, perennis, ab oliuetis inumbrantibus nomen accipiēs. Is saxeo naturali cratere tantisper retentus, dum uiatores & nautæ potant, in lacum effunditur. Sala demum pagus occurrit, cum uetusta arce in edito, negotiosis piscatoribus frequens. Hinc enim incipit Euripus ille Gemmeus Cæcilij Plinij, à multa intercurrentium piscium captura pernobilis. Contra id Salaniani littoris spatium porrigitur insula, protenso in longitudinem dorso, cadauer antiquæ urbis decreto Comensium nauigantibus ostentans, ut eius poenæ exemplo Lariani populi parentem suam Comum urbem fidelius colere moneantur. Fuit hæc clara Gothorum temporibus, qui tantum in eius urbis munitione confidebant, ut in ea totius gētis thesauri conderentur. Paulus Longobardus in historijs scribit, Comacinam insulam in Lario lacu ab Ariperto Longobardorum rege, captā euersamq; fuisse, quum fortè in eam Ausprandus, Luitperti pueri Regis nutricius & tutor, prælio ad Nouariam uictus profugisset. Cæterùm post Caroli Magni aduentum, qui Longobardicum regnum euertit, instauratam insulam inuenio. Ab hac Iouiorum familia nostra originem trahit, extantq; opulentiæ maiorum nostrorum monimenta, diuę Mariæ Magdalenę templum, in Stabio uico contra insulam per Euripum breuissimo duorum stadiorum traiectu distans. Ei maiores Iouij agros ex fundis suis, in alimenta egenorum, uiatorumq; liberali pietate contribuerunt: & per sexcentos annos manet apud nos incorrupta dicendi præfecti, & sacerdotis prærogatiua. Propterea & hodie quoque in gentilitio insigni, ad argumentum originis, castellum insulæ ambiente Lario, impositum gestamus, addita Romana Aquila, qua Federicus Aenobarbus domum nostram honestauit: sicut & dudum columnas Herculeas, munere Caroli Quinti Cæsaris, studijs nostris impensè fauentis addidimus. Post deletū

uerò

uerò Mediolanum, Comenſes, Aenobarbi opibus adiuti, recentem Inſulanorum perfidiam uindicantes, Inſulam funditus euerterunt, Inſulanis Varenam migrare iuſsis, ad publicam ſeueritatem decreto adiecto, ne quis unquam in Inſula ædificaret: ita ruinis ingentibus deformata, quadringẽtis annis permã ſit: hodieq́ durante tantùm templo, quod religione inuiolatum fuit, ſolis cuniculis habitanda relinquitur. Contra inſulam, Spuranum, Stabiumq́, & ulterius Canonica uocatum templum archiſacerdote & reditu celebre. Inde Balbianum, quod Inſulę ſuburbanum fuit, ubi maiorum noſtrorum reliquias, fundum ſcilicet, & ruinoſas magnificentiæ ſingularis ædes poſsidemus. Balbianũ à Campouico, interlabente Perlana, infeſtiſsimo torrente dirimitur. Is à ualle prærupta defluit, in qua antiqui monachi in ſylueſtri admodum loco diui Benedicti tẽplum poſuerunt, non lõgè ab Oſſucio uico largiſsimi fontis, & olearum copia celebri. Cęterùm à Cãpo oppidulo Iſthmus incipit, quo promontorium Lanactum, nemoroſo dorſo, & excelſę arcis ueſtigijs ſuperbum, terris innectitur. Id magno ambitu adeò in diuerſa littora porrigitur, ut ſuperioris Larij tractus, & ipſi Inſulæ & ijs quæ notauimus, quinque pagis penitus abſcondatur. Humani capitis effigiem id Lanactũ præbet, ita ut Iſthmus ceruicis locũ obtineat: diſtant uerò littora minus ſtadijs quinque, intercedente peramœna planitie, cuius iugera propter eximiam rerum omnium fertilitatem uiginti aureis auidè coemuntur. In anguſta ceruicis margine turris Vacania uiſitur, Aquilonibus hyeme perflata, ſed æſtate umbris iucundior. Sequitur concauo littore Lennum, templo, & ſacerdotibus, ædificijsq́ pluribus, & priſcæ antiquitatis monimentis memorabile. Ad Lẽnum proculdubio uillam Plinij fuiſſe iudicamus: quam ille Lario incumbentem, à depreſſo littore Comœdiam appellare ſolebat, atq́ inde facilè è feneſtris, & è lectulo piſcabatur. Supra ſuſpicitur cœnobium, ab algido fonte Aquafrigida nuncupatum, unde ab excelſa peramœnaq́ porticu cuncta littora, & nauigantium curſus deſpectare licet. In extremo uerò promontorio diui Ioannis templum fluctibus alluitur, è quo per turbidas tempeſtates noctu, tanquam è Pharo, ſacerdotes nauigãtibus lumen præbent. Inde rurſus littora recedunt, efficiturq́ Larius lato pelago ſimilis. Nec multum abeſt à Lenno Buzanicum, & mox diui Laurentij templum ad littus. Hinc molli flexu terreni colles, conſiti uinetis, paulùlum excurrunt, donec producta cuſpide ad læuam recedant introrſus. A Tremetio pago Grianteì uini præſtantia, & fœcunda planitie percelebri, aliud promontorium, nequaquam ſcopuloſa, aut mõtuoſa collium prominentia, ſed plana, redimitaq́ oleis, & uitibus, in Larium procurrit. Hinc Catenæ Apiæ nomen nautarum temulentia feciſſe uidetur: qui ibi, ueluti expleto mediæ nauigationis curſu, à remigij labore libentiſsimè cõquieſcunt, quum nullibi liberalius, aut meracius caupones præternauigantibus propinent. Inde ſe littus ad Occaſum recuruat, ſinumque efficit, in quo poſitum eſt Minacium, Franciſco Caluo poeta nobile, & maximè clarum, marmoribus priſcis quę Minicij, Flaminis Titi Veſpaſiani titulos oſtendunt: memoria noſtra honeſtiſsimis uiris, atq́ diuitijs florebat: nunc factionibus, & bellorum incommodis diu quaſſatum, exuſta magna tectorũ parte, penè funditus interijt. Minacianis finitimi ſunt Caneriones qui uallem incolunt ad Lugani lacum pertinentem. Id genus hominũ ingenio factioſo, ſagaci, & maximè cruento, perpetuas diraſq́ in ea uicinia contentiones exercet. Sequitur Nobialius uicus, atq́ inde abruptę cautes, quæ Saxa raucida

uocantur: per eas inciſa eſt uia militaris, quæ in Germaniam ducit, & Regia uocatur. Illac, ad ſagittæ iactum, nemo ſanus eques tranſit, quum fallente ueſtigio in ſubiectum à præalta rupe lacum, horribili deſpectu uertente oculos, facilè prouoluantur. Inde Caieta accliui & aprico ſinu gaudet, patrum memoria conſito Creticis uitibus, his etiam nunc dignitatem originis prædulci ſapore tuentibus. A Caieta ſtatim illæ rupes, ſed iam nemoroſæ nec iumentis omnino difficiles, in Lariũ exeunt timido quodam procurſu, donec Aquæ Seriæ profluẽtis impetu frãgantur: ita Saxa raucida deſinunt. Supra Seriæ uallẽ eiuſdem nominis, & paulò editius poſita uiſitur Breia. Inde recto littore Calaguritani ordinis cucullatorum cœnobium aditur, cum Deiparæ Virginis inſigni templo, in ueſtibulo populetum habens, quod fluctibus alluitur, hortosq; citreis & medicis arboribus longè lætiſsimos. Ibi uetuſtæ ingentis arcis radices uidere eſt, quibus oportunè ſuperædificatum eſſe tẽplum animaduertimus. Duobus inde ſtadijs, æquiſsimo peramœnoq; littore, Rhætionicum abeſt, oppidũ uiris ac ædificijs frequens, & copijs multarum rerum abundãs: nam montes, qui ſupra ſunt egregiè percoluntur ab indigenis hominibus maximè laborioſis, & faciendæ fabrilis operæ longinquas regiones magno quæſtu petentibus. Commendatur & id oppidum Turrianæ familiæ antiqua ſtirpe, è qua nomen ducit Paulus contribulis noſter à lectiſsimarum literarũ elegantia medicus inſignis. Oritur ſtatim à Rhætionico eiuſdem nominis promõtorium, turrita arce conſpicuum, atq; inde littora ſinuoſo tractu ad Muſsium oppidum reflectuntur. In medio ſinu duo templa, quæ inter ſe paucis ſtadijs diſtant, faſtigiatis eleganter ſacris turribus conſpicua Vito & Martino diuis dicata. Porrò Muſsiũ, ab ſæuæ infeſtæq; arcis memoria cunctis ferè Larij accolis execrabile, portum habet quadratis ſilicibus extructum. Adſurgit uerò ſupra aſcenſu multis gyris, & flexibus uerrucoſa rupes, in qua ſita erat ſumma arx & ſpecula totius lacus, trinis per gradus caſtellorum munitionumq; Coronis circundata. Eam paucis antè annis extruxerat Triuultius, bello clarus, & demũ Iacobus Medices Inſuber, per occaſionem bellorum cuſtodiæ impoſitus occuparat. Hunc demum graui bello domitum inde expulit Franciſcus Sfortia, adiutus Heluetiorum Rhætorumq; auxilijs, qui eas arces finitimis funeſtas, cum ingenti ruina tantorũ operum radicitus euerterunt. In Muſsiani promontorij latere maiores noſtri cãdidi marmoris fodinas inuenêre, quo templum maximum Comi, magnificè conſtructum exornatumq; unius ſeculi labore, cõſpicimus. Ea uerò rupes, ut diximus, in oſtentationem tot caſtellorum exporrecta, alterũ ſinum aperit, Muſſio aduerſum interuallo, per conuexa mõtis mille paſſuum. In hoc Aduncum oppidum cubat, & ipſum multis uicis exiguis per latera montium ſparſis, opulentum. Rurſus ab Adunco, quod ab effigie littoris nomen accepiſſe uidetur: æqua planicies uinetis cõſita, proſciſſaq; aratris, terrenam linguã ſenſim effert, abſconditq; Grabadonam, quæ ſecundum Bellanum, de quo mox in dextro littore dicemus, toto Lario ſummã obtinet claritatem. In prominentia ſunt geminæ ſacræ ædes conſpicuis turribus, & paulò altius à littore Auguſtiniani ordinis cucullatorũ cum eximio templo cœnobium. Inde ipſa ſinuatis ripis Grabadona in longum producitur. Ibi nuper Curtonũ familia domeſtici apparatus lautitia, honeſtiſsimis opibus, & clarorum uirorum hoſpitijs florens, inteſtina rabie per mutuas cædes ſe ipſam ad non dubium interitum confecit. Sequitur in proximo Domaſiũ, Grabadonæ par, ſi utriuſq; agri dotes æſtimemus. Inde

rurſus

rurſus planum & arboroſum litus paululum prominet, occultato Geræ uico, ad quem paucis inde ſtadijs Suricum ſuccedit, quod ultimum cõſummati curſus portum nauigijs grauioribus præbet. E regione Surici Volturrena uallis petitur, breuiſsimo traiectu, ſed maximè uadoſo, propter Abduæ ſupra irrumpentis impetum. Suis enim uorticibus, nihil propè commiſtus, ſed diſcolor Larianis aquis, arenę cumulos trahit. Propterea auorum noſtrorũ memoria Picininus, clariſsimus Imperator, quum acie dimicaturus cum Venetis copijs, exercitum traijcere properaret, tardãtibus nauigijs, ſubitarij operis ſublíciũ pontem incredibili celeritate cõſtituit, atque inde mox prouectus, inſigni parta uictoria, hoſtes cecidit. Earum ſublicarum exeſi ſtipites adhuc apparẽt apud Oloniam turrem, quam nuper Rhæti diruerunt. Non lõgè ab Olonia Volturrenam urbẽ antiquitus fuiſſe conſtat, quæ Valli nomẽ dederit: uiſunturq́; hodie ueſtigia dirutæ urbis ad Burgumfranconem, unde foſſa nauigabilis ad Delebium uſque perducitur: ſed ea per æſtatem tabanis, & culicibus infamis ſtagnante ibi Lario, & inclementem reddente aerem. Exiſtimant id fuiſſe opus Francilionis, qui Mauricij Cęſaris auſpicijs, cum Longobardis ad Comum, & in Comacina inſula, Volturrenáque ualle bellum geſsit. Ab Olonia turre ad Liuionem excelſum mõtem, recta margine definens Larius paludes relinquit, quæ Volturrenæ uallis frontem aperiunt. Ea in dextram inter Aquilonem, & Orientem ſolem, ut diximus, ad Abduam mõtem. Burniúmque oppidum extenditur. A proximo autem Larij littore octo millibus paſſuum diſtat Morbonium, ab intemperie earum paludum nomen accipiens. Id magnitudine, & diuitijs urbi perſimile, nundinis, & frequenti mercatu celebratur. Medio fermè itinere montibus adiacet Delebium, ut diximus, Venetorum clade & templo, quod in ipſa uictoria dux uouerat, inſigne. Cæterùm de Volturrena alijs ſit peculiare negotium: nos ad Lariũ conuertimur. Abdua tota ualle demiſſus, nequaquam recta per campos in Larium diſcurſus habet: ſed ad læuam in ſaxa Coderię montis diſtortus inuehitur, deuoratisq́; radicibus tandem ingenitum cautium obice refractus in Larium pellitur, adeò irato & contumaci curſu, ueluti indignatus, ut permiſceri nolit, & inter uitreas & liquidiſsimas undas ſpumoſus, & turbidus deferatur. Ab eius oſtio excurrit Larius ad Boream, alio ueluti alueo per octo millia paſſuum inter altiſsimos mõtes uſque ad eum uicum qui è re nomẽ habet, Summolacum. Ibi dextrorſus excipitur Mera fluuius, qui Clauẽnam oppidum præterlabens, octo millium ſpatio per uallem curſum intendit. Hæc per interiora Alpium iter habet ad Curiam Rhætiarum. Porrò à læua, redeuntibus Suricũ non longè ab hoſtio Meræ amnis, Metiola uicus, & Nouatum materiæ copia, & diſectorijs machinis notum. Coderię enim mõtis iuga, quib. Volturrena & Clauennatium ualles dirimuntur, & larice, & proceris abietibus ſunt referta. In aſperrimis autem ſaxis caprearum, & ibicum greges uiſuntur, & eius generis ſylueſtris caper, cui Stambuco nomen eſt: is colore & magnitudine, uel procerum aſinum ęquat, oblonga & falcata in humeros cornua demittens, quibus, admirabili naturæ ſubſidio, morte ſe eripit, quum a uenatoribus in extremam rupium oram compellitur. contractis ſiquidem pedibus inſertaq́; pectori ceruice, in orbem ſe conuoluit, atq; ita cornuum abſide protectus terga, nobili decreto pręceps rotę modo illæſus per derupta prouoluitur. Huius generis eſſe putauerim capreas, quas in tetricę Sabinę iugis Rotas appellari M. Varro prodidit. Cęterùm à Nouato Rhęti dudũ per latera cautiũ,

ultra Abduę oſtiū præciſis excauatiſq; cautibus uiam duxerunt, ut inde pedibus Volturenā intrent. A dextro uerò latere, petentib. Suricū, Dacium ignobilem pagum uidemus. Igitur deſcripturis aduerſam è Surico regionē, interiacente Lario, Lineonis montis cacumina ſpectantur. Is altiſsimus omnium perhibetur, à quo ferunt reliquorū montium ſeriem perpetua ueluti catena uſq; in Dalmatiā extendi. Sub Lineone ſunt uberes campi, à capite lacus nomē ſumentes, accipitrum aucupijs (nam coturnicibus abundāt) ad oblectationem aptiſsimi. Cæterùm tria omnino promōtoria ab his campis in Larium efferuntur, quæ totidem piſcoſos ſinus efficiūt. In his piſcatores uimineas caueas per autumnum in profunda uada demittunt: & quum hyeme in his piſces ſtabulētur, ad prima ueris ſigna omni piſcium genere pleniſsimas funibus educunt. In primo caſtellum cum turre conſpicitur, & introrſus ſinu in medio ſitum eſt Colecum uicus. Secundum uerò promontorium ædificijs caret. At tertium cæteris amplius, ac amœnius humani pedis ſimilitudinem repræſentat, ueluti per extremam tibiæ partē littoribus adiuncti, ita ut talo Comum, plāta Aduncanū littus, digitis uerò ſuperiora duo promōtoria reſpiciat, tāta littoris enormitate, ut à digitis ad tibiæ iuncturā oblongo, & anguſto ſinu lacus irrumpat, penè effecta inſula in Euripū abiturus, ſi præciſa ceruice paucorū paſſuum Iſthmus æquaretur. In eius promōtorij digitis cœnobium, quod Plonā uocant, ædificijs agriſq; opulentum uiſitur, cum uiridarijs perpetuo muro præcinctis, & peculiari ad eas delicias extructa mole, quæ portum efficeret. ſed ea per contēptum Chriſtianæ religionis, auariſsimè neglecta, direpta penitus obſoleſcūt. Ab hoc uerò Plonæ promontorio regna tua panduntur, in quæ peruenimus. Incipiūt enim ab Iſthmo ſtatim Dorenſiū uineta Muſsiano promontorio aduerſa, ſicuti Plonæ cœnobio è regione Grabadona cōſpicitur. Inde ſtadijs fermè duodecim ſaxo adiacet Corenū cum arce, unius Sigiſmundi Medici iucūdis ædibus clarum: nam ex perenni & largiſsimo fonte, qui in hortis multo cum murmure muſcoſa è caute proſilit, hilariter potat, & è feneſtris hamis & arundine piſcatur: ita ut eam uillam non ineptis cōiecturis eſſe arbitrer, è qua ille apud Plinium fœdiſsimi morbi ulcere conſumptus, uitæ tædio in Larium ſe proiecit, ſequente uiri caſum admirabili charitate uxore fortiſsima. A Coreno ſenſim littora cuneantur, & in cāpos abeunt: in his ſitum eſt Delphinum, fertili planicie oppidum, in proximo monte arcē uetuſtā oſtēdens. Inde Varro defluit amnis, qui campos interſecat. Aperiunt ſeſe montes paulò ſupra arcē, atque inde eſt iter in Introciam uallem. Sequitur Bellanum ad paruæ pernobilis urbis effigiem, omnibus eruditæ artis ornamentis, & naturæ dotibus admodum illuſtre, quod ueluti in ditione tua metropolis, portum habet è quadrato lapide claſsium capacem, inſignéque prætorium iuri dicundo, atque item auguſta facie templum, quæ Actius Vicecomes, & Ioannes patruus Mediolanenſis archiepiſcopus, pari magnificentia, & religione condiderunt. Adiacet Bellano Cultonius ager, generoſo uino percelebre: quem demiſſus è præalta ualle, ubi arx eſt, Pluuierna fluuius inundat. In tergo ſunt nemoroſi montes cum opulenta Saxina ualle, è qua Turrianos Inſubrum Principes, oriundos fuiſſe conſtat: qui poſtea à Vicecomitibus pulſi, imperio deciderunt. Bellanenſes hyeme plurimùm algent: ſed eorum frigora propinquitate ſyluarum facilè luculentis ignibus ſuperantur. In eo oppido cæteris præcellunt, quum ſalubri admodum cœlo æſtates uerna temperie lætiſsimas traducant

Hierony-

Hieronymus, & Dantes Stupanij fratres, à multo ſplendore urbanæ uitæ elegantiſsimi ſenes: famámque oppido ingenij dotibus affert Nicolaus Boldonius, in gymnaſio Ticinenſi medicinam docens: quo comite, monſtratoréq;, tertrarchiæ tuæ oram deſcripſimus. A Bellano Varenam petentibus, in medio ferè curſu, promontorium Murca: ad id Cultonius ager finitur. Inde Saxis in circulum ſeſe flectentibus impoſita occurrit Varena: cuius oppidi uinetis nihil generoſius, nihil hortis à citreorum, & medicorum pomorum amœnitate beatius. In aprico enim, & erecto littore odoratę ſyluę perpetuò uirent, ita aptè exceptis in orbem ſolibus, ut Varenatibus Bellanenſium, alterna ſorte, autūnus prælongus, & ſuo tempore ſuauis, contuſa duritie hyemis, cum uerna temperie coniungatur. In ea ſaxa coloniam Varenam ducere coacti ſunt Inſulani, Comenſium proditione infames: qui & ſacra ſecum tulerunt, quum illi uni eius tractus, Ambroſianos ritus non ſequantur. Aedificauêre noua in ſede binas arces, alteram in humero dextro ad Larium, alteram in edito montis iugo, imminentem ædificijs, & ſpeculam toto à lacu præbentem. Ibi enim maxima Larij latitudo, trifariam ſe in diuerſa proſcindētis, ad Pythagorę literæ ſimilitudinē, uti mox in deſcriptione Bilacij referemus. Negat ſe ortum ab Inſulanis, quum genus ſuum altius deducat, Ioannes Maria Scotus, iuriſcōſultus inter Varenates facilè princeps. Porrò in Meridiē molli flexu, circumacta Varenæ ſaxa peramœnum ſinum aperiunt: in quo ſacratarum uirginum templum, & mox Lacteus amnis, qui ſtatis temporibus oritur & deficit. Effundunt medij montes ingenti occulto ſpecu, per tubum magnæ feneſtræ perſimilem, ſpumoſum & propterea aſpectu lacteum amnem adulto uere. Siſtitur uerò totus paulò ante brumam, adeò exhauſtis, ut credi par eſt, interraneis cauernis, ut ſine humoris ueſtigio, arduus ille in accliui alueus penitus inareſcat. Cupiuêre nonnulli periculoſa curioſitate, cum funalibus per fauces intrare antrum, ut eius profluentis admirabilem ortum, atq; obitum deprehenderent: ſed in tenebris ad multum ſpatium progreſsis, reuerberatus in ora ſpiritus cum ſibilo faces extinxit. Ferunt autem paſtores, in illa naſcentium alpium cōgerie, ingenti amphitheatro parem, inter montes depreſſam, & concauam planitiem reperiri, in quam uernis ſolibus liquatæ niues ueluti ſubiecto cratere excipiantur, poroſo quidem fundo & ſenſim conceptas aquas in profundos ſpecus inſtillante, explentéq; obiter occultas quaſdam menſuras: unde poſtea redundantibus labris expanſus, & præcipiti momento temporis decidens effundatur. Lactei amnis aquę natura eſt, ut euecti piſces in ea demerſi durante rigore in triduum ſeruentur, uiui autem, uel dudum capti, contracta lympha, celeriter expirent. Propterea ad littus infra molas frumentarias, quas ſuo impetu decidens conuoluit, ædificata ſunt morientium uiuaria, ut inde piſces iumentis ad fora Inſubrum excluſa tabe deferantur. A Lacteo, ſub perpetuis uinetis, Veternianum exile promontorium, & poſt id, paucorum ſtadiorum interuallo, aliud eiuſdem nominis multo minus, nauigantibus occurrunt. Tum uerò prominet Lierna: & peninſulam in Larium extendit, in qua ueſtigia muniti olim caſtelli, & priuata item ædificia uidemus. Hic ager culturæ nequaquam ingratus, aſpectu & fertilitate ſingularis uidetur. In eo enim tractu, quum hinc Larius, atq; ſubducti montes certatim recedant, planitiem oleæ, & uitibus pulcherrimam relinquunt. Inde ſequitur Oleiū olei ferax, nec lapicidinis ignobile, è queis nigerrimus lapis exciditur, quo pilares columnas in templo maximo Comi maiores

noſtri adfabrè fecerunt, quum nōdum Muſsiana marmora reperiſſent. Ab Olcio uico ſtatim abrupta illa cautes ad Larium intumeſcit, ita ut cōtegat ex propinquo Mandellum oppidum, poſitura, cœlo, campis ubertate nulli poſtferendam. Deſpectat ſubiectum portum eximij operis quadrāgula turris: quam tu integere, ornareq; inſtar prætoriæ domus cogitas: ſed meo iudicio rectius, & luculentius feceris, ſi deſignatam in id opus pecuniam feliciore ſumptu in alium locum facili inſtauratione tranſtuleris. A Mandello longè maximus eo tractu ſinus oritur, ad Roboreum uſque promontorium pertendens. Introrſus ſunt diui Georgij templum, mox Teolum, atque inde Laurentiana ædes, Abbatiaq; uicus, & iuxta prominentiam cœnobium Seruiliani ordinis. Hinc ultima cuſpis ſex tantùm ſtadijs ab aduerſo littore diſtans, è qua Sfortiani duces nuper inito ſucceſſu, catenam in aduerſum littus protendere cogitarunt, ut hoſtilium claſsium excurſiones impedirent. Reflectit ſe ſtatim Roboreum, panditurq; lacus in ſuam latitudinem. At in intimo cubiti flexu diui Martini templum eminet, & in alto procul à littore Dorbinium oppidulum cum torrente, qui in duas partes Roboreum diſcindit: inde aſperæ glabręq; cautes uiam militarem ad littus coarctant, ita ut propugnaculo, & porta aditus præcludatur, qui dicitur Calodrius. Sequitur Ceſsimia regio, uino ſubauſtera iucunditate admodum clara: deſinit ea in præciſas Ludouici Sabellij cautes, miſerabilis interitu infames. Is Calendis Maij, quum in excelſis montibus, feſta hilaritate, frondoſæ ad ornamenta domorum arbores de more à Leucenſium iuuentute ſuccíderentur, fallente ueſtigio prolapſus in ſinum excelſiſsimæ cautis decidit, ſuſpenſusq; exili ramuſculo tam diu hæſit, donec, nūciato à præternauigantibus caſu, qui pendentem conſpexerant, ad ferendam opem ab uniuerſo oppido cōcurreretur: uerùm infelix, quum nec demiſſos funes occupatis manibus deprehendere, nec ardētiſsimum ſolem diutius ferre poſſet, quinque horarum cruciatu ſuperatus, inter ſuſpicientium parentum, amicorumq; lachrymas animum deſpondit, & corruit, fruſtra antè ſubſtrato ſolo, quū penè prius, quàm illideretur, ui ipſa proſciſsi aeris exanimatus concidiſſet. Circumuecti eas rupes Leucum adimus, munitionis fama, & fori celebritate frequentatū. A Clarentio, & Calendono amnibus includitur. Cingitur muro, & propugnaculis, arceq; turrita ad portum opportunè firmatur: nam in proximo ſunt Veneti imperij limites. Inde Abdua è Lario auctiores undas trahens ſeipſum rapit, peruenitq; ad incomparabilis ſtructuræ pontem: quem tribus inter ſe diuiſis exemptili ponte caſtellis & turribus, totidemq; cuſtodum fidei commendatū Vicecomites animi magnitudine priſcis Romanis comparandi, ab hinc ducentis annis ædificarunt. Inde Abdua, pluribus anguillarum excipulis ſtrangulatus, inſulam efficit ad Peſcarenū uicum, rurſusq; arctis faucibus erumpit, & in lacum contento curſu diffunditur. A ſummo lacu, Mereq; oſtio per Varenam, & inde ad exitum, ad Abduam triginta octo miliariū menſura colligitur. Contra Leucum montis Barri excelſa cacumina aſſurgunt. In dextro Barri humero, Michaeli templum conſtituit. Deſiderius Longobardorum Rex ultimus, ſicuti & alij ſuperiores Chriſtiana pietate memorabiles, diuæ Mariæ fanum in iugo, quod hodie pro ſpecula uiſitur, & cœnobium Cliuatenſe in proximo opulenta cum dote cōdiderunt. In ea montis parte, quæ uertitur ad Occaſum hybernum, Barræ uetuſtiſsimæ urbis ueſtigia ſpectantur, non longè à Galbiato pago. de Barræ interitu Plinius memorat. At emiſſo iam Abdua, Larius

molliter aſſurgentis Barri ipſius radices fluctibus alluit, & ad Malgratum uicinum paulatim latiore pelago ſe inſinuat, ſed mox excurrente promontorio caſtigatur: in eo caſtellum eminet. Sequitur autem in cauo fluxu contra Malgratum per Iſthmum nomine Parietes uicus, ueteris oppidi ſpeciem præbens. Inde radices in fertiles cãpos æquantur, pertinentq; à Parietibus fauces peramœnæ ad Eupylim lacũ, qui, uti alio loco oſtendimus, ſubito tremore, quaſſata tellure, cæco aliquo telluris hiatu repentè hauſtos, in minores aliquot lacus abĳt, altioribus ſcilicet uadis ſubſidente aqua, quum eminentiores desereret. Ex his maximus eſt Puſianus tuæ ditionis, ab eo Cliuatenſis & Annonius ferè cõiuncti, demumq; Serius ipſe, qui piſcoſo oſtio Lãbrum emittit, omnes Percarum prepinguium captura notabiles. Plebis Incini lacus, corrupto uocabulo, hodie dicuntur, quum ibi nobis ciuitas fuerit Licinoforum, quam Plinio notam uidemus. Cæterùm Larius, ubi camporum margines lambendo præterĳt, latera demum regalis montis fluctibus pulſat. Is eſt editiſsimus, cõtra Roboreũ aduerſi littoris promontorium, ubi breuiſsimum traiectum eſſe, ſuperius oſtendimus. Inde recto, nemoroſoq;, & nuſquam uite conſito littore Ouium ſub rupe exeſa, monoſyllabo nomine uocatum, unde aperitur uallis Aſinæ regio, Lambri fontibus, & familĳs ex uetuſtiſsima Romanorũ nobilitate inſignis. In illa enim florent Curiones, Carbones, & Billieni, qui omnes imperio tuo latè parẽt. Id, intercedente lacu, apricã Mandelliani agri frontem reſpicit. Sequitur Vaſſenna agro ſyluoſo, & uinetis Ouio melior. In eius portu quadrata facie ſcopuli pedamentum ingentis turris ad nobilitatis indicium oſtentant. Inde Alimonta Ambroſianorum cucullatorum ſeceſſus, Liernæ oppoſita. Moſq; piſcalium cum ſacratis uirginibus, atque è modico ſinu erumpens Bilacium promõtorium: quo nihil ſpectatius, iucundius, ſalubriuſq; reperitur. In iugo Pliniana fuit uilla, quam ille Tragœdiam, quod grandibus ſcopulis, ueluti ſocculis ſuſtineretur, appellare ſolebat, quum inde duos lacus, ueluti duo maria deſpectaret. Condita demũ fuit in eo cacumine arx nobilis è lapide quadrato, quàm uti aſylum maleficorum hominum, ante centum & quadraginta annos Ioannes Galeacius Vicecomes, Philippi pater, ſalubri conſilio diruit, decreto adiecto, ne in poſterum inſtaurari poſſet. Propterea Marcheſinus Stanpa, quum Ludouici Sfortiæ, è ſummo gratiæ loco, fortunis uteretur, non in ſummo, ſed media montis regione, ad meridiẽ uerſa fronte Regiam uillam conſtituit: quã nefaria Cauernionum libidine incendio deformatam aliquot annis uidemus. Infra ad Occaſum Bilacium oppidum undis alluitur, totius Larĳ præfectura, & nobilitate ædificiorum, moliſq; peramplæ ante inteſtina bella clariſsimum. Eo promontorio Larius defluens ab Olonia turre, ueluti ingenti roſtro diſcinditur, exitq; in lõgè maximam æquoris planitiem, tribus in diuerſa diſcurſibus Pythagoræ literę figuram repræſentans. Triquetro ſiquidem interuallo, & fermè æquali, Bilacium, Varena, Minacium, ſex millium paſſuum occupante pelago dirimuntur. Inde ad læuam in aduerſo Piſcalĳ littore, Lopia uicus cum tẽplo æmulatione religionis ſacratarum uirginum domo inſigni. Inde ſancti Ioannis pagus, cucullatis diui Dominici uberrimas uindemias reddens. In ceruice quoque Bilacĳ promontorĳ, quod penè prætereram, quum à littore diſtet, cœnobium Auguſtinianorum cucullatorum coſpicitur, medicis arboribus & cultiſsimis uinetis refertum, ita ut ſacratę uirgines Piſcalianæ, Lopianæq; horum cœnobiorum ſeueritate atque præſidio pudicitiam commodiſsimè

tueantur. Inde ſedecim fermè ſtadijs Groſgallia Saxa crebris repulſi à Lauacto Larij fluctibus uerberantur: ea Saxa ingentes habent ſpecus, in quos burburi piſces ſtaturæ hominis magnitudinem æquantes, æſtate ſe recipiunt, ſpectanturq; tantùm uitreo in fundo captantes umbram, quum retia uehementi impetu effringant, grauiq; ſquamarum ſerie thoracati ſagittas uitent. Sequitur Lecenum, in quinque tenues diuiſum pagos, quos inter denſiſsima uineta directa littore conſpicimus. Aquoſa inde uina, ſanæ uappæ proxima, agris expetuntur: quibus famam auctoritatemq; attulit Ludouici Sfortię guſtus probãtibus medicis, qui ęſtuoſis uiſceribus, calidisq; podagris aptiſsima iudicabãt. Nos autem Grianteo, aut Vareniano, cum muſta feruent, ad medietatem Leceniana nobili temperamento permiſcemus, quæ demum delicatas uires ſpirant, & nitido cæſio colore ſalienti in poculis ſitientibus arrident. Succedit Cauaneolæ promontorium Arcenniano ſinu quem diximus, ad interloquenda littora auido procurſu inſertum. In eo tẽplum eſt cum uberrimo fonte, & quadrati lapidis parua mole. Aedituus laternam cum lumine, præbentibus oleum nautis, ad ſubſidia tempeſtatum, paucis ante annis protendebat, ut corriuarẽt qui à Lanacteo pharo turbidis noctibus deſcendebant. Hinc ille ſinus maximè incuruus ad Turnium uſque promõtorium per quadraginta ſtadia diſtenditur. In quo præcipuam Neſsium oppidum in algida caute ſuſpenſum, ad æſtiuas uoluptates obtinet claritatem. Id præcipiti, frigidiſsimoq; amne diuiſum lapideo ponte coniungitur. Ibi captare perennes auras, & conſpectu Larij, frondoſorumq; montium placidè frui feſtiueq; item ad marmoream menſam cœnitare pingui eo ſeceſſu gaudentibus licet. Non procul à Neſsio recurui mõtes cubitum oſtentant in quo fontem à fuga Seria nuncupatum, multo murmure, ſtrepentis aquæ nautis frequentatum incumbentes ſupra caſtaneæ arbores connexis inter ſe ramis decenter à ſolibus defendunt: nec poſtea toto illo ſinu ędificia ad littus uiſuntur, præter exiguas ad ſtationes nauium domos, quæ ſuperioribus pagis certis tramitibus reſpondent. In conſpectu enim ſunt Carenum. Quartianum, Pomponiana, & cæteris fortunatius ſita Palãtia, eximiarum ceparũ fertilitate pernobilis, atq; itẽ Lemna, Molinaq;. Supra hæc nequaquam ardui, & pabuloſi montes in acutos apices attolluntur, per quos paſtoribus ſæpiſsimè agmina ceruorum occurrunt. Hinc ad pauca ſtadia fons ille duorum Pliniorũ præconio & admirabili fluxus & refluxus uarietate memorabilis, quem deſcriptione attingere, non ineptum modò, ſed nefas eſſe putauerim: ne æmulatione parũ ingenua, aliquid rectè addere uideamur: quandò illi, diuino florentes ingenio, cuncta, quæ hodie nihil immutato naturæ miraculo contemplamur, incomparabili ſtyli iucunditate nobis expreſſerint. Succedunt inde ſyluæ, uinetaq; Turnenſium, & ſupra ea in edito mons Platus, ſacratarum uirginum templo & pręalta ſpecula longè ſpectabilis, & mox ipſum lunato littore Turni promontorium: in quo oppidum per gradus ędificatum, noua inſtauratione refloreſcit. Quum enim afflicti aduerſo belli ſucceſſu Gallicum nomen contumacius, uel, uti uideri uolunt, conſtantius coluiſſent, incendio patriæ intempeſtiui ſtudij ſui pœnas dederunt. Eandem quoque fortunam tulit Parlaſca, paucis antè annis oppidum inſigne incolarum nobilitate, & excelſis domorum ſtructuris, quod modò ſingulari cum dolore luctuoſæ cladis præterijmus. Inde ſequitur Blenum, & ipſum uinetis ſuis, quoniam Orientem ſolem non uideant, apud languentes ſtomacho, dignitatis & gratiæ

famam

famam inueniẽs, quum uina leuitate quadam innoxia à tenui innatoq; uigore refractis & dilutis præferãtur. A Blenio peruenimus ad uberrimę ſcaturiginis fontem, quem ab aquarum copia iure optimo Magnum appellant. Inde ſequitur Mirabella domus pendenti impoſita ſcopulo, & mox duobus inde ſtadijs Genium promontorium, in quo uaſtæ amplitudinis ædes cum templo, & uiridarijs, Decurionum decreto peſtilentia morboſis reſeruantur. Inde ſtatim flectentibus ſeſe ad læuam ripis: urbs ipſa Comum undiq; turrita conſpicitur. Nos uerò ad ſuburbana Coloniolæ uertendo proram, uineta, uillas, hortos legimus, & ſexto die completo uniuerſæ adnauigationis curſu, qui per oram centum & uiginti millibus paſſuum conficitur, unde ſolueramus intra portus fauces nauem intulimus. Tu uerò, qui harum rerum præclarus es æſtimator, qua fide ſcripſerimus, facilè uidebis. Nihil enim tributum eſt fabulis, ita ut hinc diſſolutæ, uagæq; narrationis ueniam impetrare non deſperem: quando etiam abs te iuſſa efflagitataq; non meo quidem, ſed alieno potius ſtylo tractauerim. Nec tamen diſpudet tantiſper ab hyſtoriæ ſeueritate diſceſsiſſe, ut ſtudium noſtrum uel hac una erga te liberali comitate teſtaremur: nam qui tanto ore raptam Helenam ceciniſti, remiſsiore fortaſſe muſa Larium decantabis, uel uno Bembi exemplo, qui Benacum Giberto Mœcenati noſtro, iucũdiſsimè deſcripſit. Tabulã quoque huic ioculatorio labori noſtro coniunximus, ad locorum menſuras exactiſsimè delineatam: quæ fortaſſe erit ipſis Commentarijs, lenocinante pictura iucundior. Sed hoc imperiti uiderint. Tu certè intelliges mutas, & inanes fore tabularum figuras, niſi literarum lumen acceſſerit.

FINIS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS MEDICI, ET EPISCOPI NVCERINI DE ROMANIS piſcibus libellus, ad Ludouicum Borbonium Cardinalem ampliſſ.

SVADES Reuerendiſsime ac illuſtriſsime Domine, qui etiam iure optimo compellere potes, ut ea literis tradam, quæ de Romanis Piſcibus eruditè atq; ſubtiliter fuère diſputata, quum te & Ioannem Lotharingium præclariſsimi ingenij Cardinalem Clemens Pontifex familiari conuiuio, ueluti animum remiſſurus, hilariter excepiſſet. Res eſt cognitu tractatuq; difficilis, cùm propter infinitam ferè naturæ piſcium uarietatem, quæ me & pleroſque alios admodum curioſos hactenus irrito labore fatigauit, tum propter incredibilem ſcriptorum diſcrepantiam, qui ex multiplici linguarum uarietate perpetuas huiuſmodi ſtudijs tenebras offuderunt. Quibus de cauſis neceſſe eſt, ut animus rei difficultate permotus, totum hoc munus, quod maioribus doctrinæ, exactioriſq; neruis eſſe extendendum, haud mediocriter reformidet. Sed ea eſt dignitas amplitudoq; tua, & morum ſuauitas cum ſingulari optimarum literarum cupiditate coniuncta, ut honoris mei uel gloriolæ, ſi qua ingenuis ſtudijs parta eſt, iacturam planè facere, quàm honeſtiſsimo deſiderio tuo penitus deeſſe malim. Verùm tu poſtea iudicaueris, an ego, qui rem tam difficilis

argumenti, & maiorem omnino ingenij facultatem postulantis suscepi, impudentiæ culpa uacauerim, quum eius nominis ueniam iã deprecer, ut officiosus & perhumanus appaream. Proinde hunc libellum ab acrioribus censoribus minus seuerè iudicari uelim, quando eum festiua quadam hilaritate ueluti ludibundus, dum multi per hæc Saturnalia, aleæ cæterisq; uoluptatibus uacarent, antiquis meis earum rerum obseruationibus memoria repetitis, excogitauerim, & aliqua ex parte perfecerim. Eritq; hic malè feriati hominis ingenuus labor, fortasse præludium iusti, absolutiq; operis, si qui literis ac industria pollent, proposita oculis, & à me quasi per transennam commonstrata, accuratius contemplari, ac uberioribus interpretationibus illustrare uoluerint. Ego certè hoc munere & tibi in primis, & illis gratum fecisse uidebor, animusq; etiam meus tanquam amœniore diuerticulo recreatus, ad institutas absoluẽdæ historiæ lucubrationes & firmior & alacrior reuertetur. Exibit enim in publicum propediem huiusmodi laboriosissimi operis prima decas non sine aliqua spe immortalitatis: & tum quidem multo auctior & ornatior, si eam tibi & Francisco Regi tuo, quem liberalibus studijs delectari audiuimus, aliquando placuisse cognouero. Vale, ex Vaticano, IIII. Calendis Aprilis. M. D. XXIIII.

PISCIVM, QVI IN HOC OPERE continentur, singula capita.

PAVLI

PAVLI IOVII

LIBELLI DE PISCIBVS Romanis, Cap. I.

SINGVLORVM piſcium nomina, naturamq́ indagare, ſicuti infiniti propè laboris eſt, & doctrinæ haud mediocris, ita præſentis non erit inſtituti, quũ Græci authores, qui naturę rerũ abdita diligẽtiſsimè perſcrutati ſunt, ſuaq́ nomina ſingulis rebus indiderunt, de toto aquatilium genere uarijs uoluminibus abundè cõſcripſerint. Neq́ ipſum Plinium ciuem meũ penitus imitabor, qui ut Græcorũ inuenta Romanis literis exprimeret, tota natura ubique mirificè repræſentata, non modò concluſi maris ac fluminum piſces, uerùm etiam ipſas belluas toto Oceano fugientes perſecutus eſt. Itaq́ noſtrorum littorum finibus non abſcedam, atque ij tantùm piſces, è quibus Romæ generoſa parantur obſonia, è Thyrreno mari, fluuijs, ac lacubus Italiæ citabuntur. Neque mirum curioſis eſſe debuerit, ſi quæ ueteres prodidêre, noſtræ tẽpeſtatis piſcationi, omni ex parte minimè cõſenſerint. Nam, & ſi eaſdem ſemper animantium ſpecies perpetuo naturæ ordine terra mariq́ fuiſſe nequaquam ſit dubitandum, multa tamen uarijs de cauſis uariata atq́ immutata uidentur. Inſani ſiquidem Principes, quibus opes ludibrio erant, ſicuti hominum, ita & piſcium colonias aliquando deduxêre, ut luxuria in promptu haberet, quæ paulò ante fruſtra concupiſſet, & nouos inde incolas ipſa littora miraremur.

Scarum enim illum prænobilem in Græcia piſcem, quem Ennius poeta, ob excellentiam Iouis cerebrum uocitabat. Optatus Tyberij Cæſaris libertus, ut ante eum Lucullus, ceraſum Campanis littoribus importauit, cuius ſobolem uel penitus interijſſe, uel, ut credi par eſt, lõgo patrij maris deſiderio abductũ, in Græciã remeaſſe putamus. Acipenſer quoq́ ille Regum mẽſis uſurpatus, & conuerſa in caput ſquammarum ſerie inſignis, eadem ratione, quòd fortaſſe fuerit inquilinus, hac ętate proculdubio euanuit. Peregrinãtur enim ſua ſponte piſces, ſæpiusq́ natalibus locis demigrant, tædioq́ littorum, uel ab innata laſciuia, ad quærendas nouas ſedes per immenſa pelagi ſpatia deferuntur. Nouos etiã piſces retibus exceptos piſcatores admirati ſunt, quos dè extremis maris receſsibus, imisq́ profundi gurgitibus prouenire, uel per Gaditanas fauces in noſtrum à uaſtiſsimo Oceano irrumpere credendum eſt, ſicuti etiam certis annorum curriculis inuſitati generis aues è diuerſa terrarum regione in Italiam aduolaſſe traduntur. Multa quoq́ piſcatoriæ artis inſtrumenta defecere, quũ eius præcepta, aut per manus tradi, aut literarum memoriæ, intercidẽtibus ueterum libris, demandari nequiuerint: & contrà nouæ fraudes, aliæq́ inſidiæ à recentioribus ſint excogitatæ, quæ res non mediocrem ad dinoſcendos piſces difficultatem attuliſſe uidetur: ita ut exiſtimare liceat quoſdã piſces, uno argumento quòd nuſquam appareant, uitare retia, atq́ aſtu noſtrorum artes ludificari, aliquos uerò frequentius, quàm antiquis euenerit, capi, de quorũ nomine nunc maximè dubitemus. Conſtat nonnullos piſces, aliàs in nullo cenſu, quòd mirè principium gulæ placuiſſent, ſummã per aliquod tẽpus publica quadam

aſſentatione claritatem obtinuiſſe, qui poſtmodũ extincta cum his regibus raritatis opinione, quum omnes ſaporem ipſum æquali ac libero totius populi iudicio metirentur, uiliſsimo demum pretio uenierunt, uti modo Merlucciæ plebeio admodum piſci Adrianus Pontifex, ſicuti in adminiſtranda republica hebetis ingenij uel deprauati iudicij, ita in eſculentis inſulſiſsimi guſtus, ſupra mediocre pretium, ridente toto foro piſcario, iam fecerat. Nec mirũ eſſe debet, quum diuerſum alij atq; alij palatum habeant, numeroſioraq; obſonia mari petantur, quàm terra, ſiquidem non modò uolucres, cæteraſq; ſyluarum animantes fœcundiſsima maria gignunt, ſed ex ipſis piſcibus etiam inſtrumenta, ſtupenda uarietate, quæ homines imitentur, in fabriles uſus abundè præbeãt, nihilq; animo concipi uel oculis uideri poſsit, intra hoc cœlum, quo nos tegimur, quod ipſe Neptunus pater, in opulentiſsimis profundi regnis nõ habeat, & benignè largiatur. Sed & maior piſcium copia, maiorq; uarietas, quàm nũc conſpicere contingat, antiquitus Romæ uiſebatur, quum in ſummo luxus faſtigio peregrini piſces à remotiſsimis Ionij, Siculiq; littoribus peterentur: obidq; expeditiſsimi myoparones eſſent inſtituti, quorũ remigio quicquid Brunduſij, Meſſanæ, Tarentiq; excelleret, Romanis culinis protinus inferretur, eoſq; tum maximè ſapidos piſces æſtimarent, quos & maximo piſcantium labore, & ſummis ſumptibus quæſiuiſſent. Sed hoc certè parum fuerit, Ionij incolas perforatis incluſos caueis captiuos trahere, adnitentibusq; remis ac uelis longinqua uerrere maria, ut Magnæ Græciæ obſonia non recentia modò, uerùm adhuc ſpirantia Romani lurcones abſumerent: quum in quibuſdam Cæſaribus ea quoque pruriẽtis gulæ petulantia fuerit, ut in maritimis regionibus piſces faſtidirent, quos poſtea in mõtanis, locisq; mediterraneis quum eſſent, ueluti ſordeſcente uenatione per diſpoſitos equos, & quidem multa timẽtium ſeruorum diligentia adhuc curarent. Adinuentæ quoq; fuêre piſcinæ, quas ad mare inſano quidem ſumptu extruebant, ut ſæuientium aliquando uentorum rabies & hac quoque hominum induſtria uinceretur, nec caſtigari luxuria poſſet, etiam ſi Aeolus atq; Neptunus, cæteraq; ponti numina, infenſa ac infeſta epulantibus eſſe uoluiſſent. Itaq; nullo anni tempore, nullisq; in locis, etiam à mari procul remotis, egregij Romanis menſis piſces defuêre. Siquidem ſtudium eius rei, curamq; illam, inueterati gentis mores excoluerant: quando nulla uel frigidulo (ut poeticè dicam) digna equite cœna cenſeretur, quæ marinis dapibus caruiſſet. Nos uerò contrà, niſi lege coacti piſcibus ueſcimur, quum certis diebus uolucrem aut quadrupedem eſitaſſe, piaculum ſit ita ut, ſi animi religione ſoluerentur, nunquam profectò piſces ipſos, ſed capum, perdicem, ganeones pro Mulis, auratis, ac Lupis ſectaturos appareat, atque hos tantùm fortaſſe, quum gula quotidianis expleta ferculis, noua ſibi ad inuitandam famam diuerticula quęſiuerit. Tantumq; abeſt, ut piſces cupidius affectemus, ut quadragenis illis Verni ieiunij diebus, neq; Deorum metu, neque infamia permoti, aliquando ad uorandas carnes deteſtanda cupiditate rapiamur. Quibes de cauſis effectum eſt, ut neglecta piſcatione, uetera piſcium nomina penitus exoleuerint. A noſtris enim Vere tãtùm ipſo, enixè, certatimq; piſcantibus omnis generis piſces minimè capiuntur. Etenim piſces pro uarietate temporum, modò uagantur, modò latibula quærunt, in quibus ſe cõdant, neq; illorum captura eſt niſi certis ferè temporibus.

Culpeæ ad prima ſtatim Veris ſigna, quum ciconiæ aduentant, ſubire Tyberim

berim ſolent, inclinante Vere nuſquam apparent. In Lario etiam lacu Pigus piſcis ille clauis caligaribus inſignis, ut Plinius refert, non aliàs unquam à me, hoc etiam curioſè quærente, conſpici potuit, quàm Vergiliarum ortu, quibus maximè diebus Turdi gregatim ab alpibus in uineta deuolare conſueuerunt. Sed id præſertim in cauſa eſt, cur ſæpius fallamur & difficillimè uera ea uocabula deprehendamus, quod alijs atque alijs nominibus diuerſi littorum tractus (ut Plinianis uerbis utar) eoſdem piſces appellēt. Nec mirum, quum rem Romanam, ita uolentibus Fatis, Barbaræ nationes afflixerint, ipſaq; Europa externarum gentium repleta colonijs, iampridem ueras literas & antiquam dignitatem amiſerit.

De Capidolio. Cap. II.

MAXIMVS inter piſces qui hæc littora attingant, Capidolius ab Romanis appellatur. Vnū ex his, paucis ántè annis, uaſta corporis magnitudine oculis ac dentibus truculentū, irata maria ingentibus propulſum fluctibus humilia in uada detruſerunt non longè à Grauiſcis in ora Tuſcorum. Inhæſit multa reciprocantis pelagi iactatione fatigatus arenæ, quā pondere ſuo impetuq; ſulcauerat. Neq; inde ſua oppreſſus mole circumagere ſeſe præ inertia, aut euadere potuit, quum maria modò tātis inflata fluctibus, ſubſecuta tranquillitate, fruſtra eluctantē frequentibus prægrandis caudæ flexibus, fugamq; in altum multo gemitu moliētem, quieto, undoſoq; in littore deſtituiſſent. Ergo perpetuis ueluti circumuallatus aggeribus, crebro multoq; reflatu indignabundus & expirans circūfuſis populis prædæ atq; ſpectaculo fuit, membratimq; ſecuribus cæſus, & ſubditus prælis in lucernarum uſus liquorem præbuit. Tanta erat belluæ uaſtitas, tantaq; eius dorſi altitudo, ut facilè utrinque pariter equitantibus mutuum aſpectum eriperet. Fuère miraculo ingentia oſſa in templorum ueſtibulis ſuſpenſa, & in his prēſertim oculorum receptacula, quæ orbem prægrandis dolij æquabant. Sed ea res mox in prodigium uerſa eſt, ſicuti triſti admodum euentu ſtatim apparuit. Quum enim æſtiui ſoles fœda putreſcentis belluæ uiſcera feruoribus excitata ſanie corrupiſſent (quanquam aggeſta materia teterrimi odoris faſtidio cremaretur) breui tamen adeò fœtido noxioq; uapore regionem ſuapte natura peſtilentem infecit, ut ea inauditi ſpectaculi uoluptas multis incolarum funebribus eo autumno conſtiterit.

Non multis quoque antè annis alia eiuſdem generis bellua non longè ab Arni fluminis oſtio, ſæuiente auſtri flatibus tempeſtate, uadis illiſa eſt, quam morbo ac ſenio multaq; agitatione confectam ſimilis accolarum concurſus diſſecuit, extractiſq; ad ſpectaculum coſtis, ſpinæq; ſpondylis, continuò cremauit, ne graui eo halitu adfectus inſalubrior redderetur. Capidolium à Plinio Orcam uocatum eſſe crediderim, quam ſpectante populo Romano Claudius Cæſar Oſtenſi in portu, longo plagarum ordine concluſam, ueluti maximo in circo, uel ipſa naumachia, Prætoriana claſſe inuectus, circumfuſoq; milite, expugnauit atque confecit, nec minore quidem ſpectaculi gloria, qua antea ſerpentem ad Bagradam Attilius Regulus admotis caſtris, & directis catapultis atq; baliſtis oppreſſerit. Orcæ cum Balenis continenter bella gerunt, & toto Oceano cruentiſsimis inter ſe prælijs dimicant, utræque Gaditanum fretum aliquando ingrediuntur.

Eſt & in Oceano cetarij generis Rota, quam uidit Luſitana claſsis, dum extremum Aethiopiæ promontoriū ſuperaret: geminas dorſo rotas geſtare uidebatur, ad earum ſimilitudinem, quæ frumentarias molas impellēte uēto editioribus in locis circūducunt. Extimuēre tantæ bellu ę cōgreſſum periti nautę, qui modo ignoti maris immenſos fluctus, certaq; pericula contempſerant, ſatiusq; uiſum conuerſis uelis fugam capere, quàm expectare belluam, terribili fragore uaſta, ſpumoſaq; maria proſcindentem & ſuperbo fremitu ueluti cōſpectis hoſtibus prælium cientem. Neque eam terruēre excuſſa nauibus tormenta, quorum boatibus ea maria reſonabant, fugientesq; proculdubio immanis bellua uaſtis mæandris adnatando fuiſſet conſecuta, uentis ac uelis celeritate cedētibus, niſi mirabunda ſubſtitiſſet, quippe quæ perpetuam intentibus fugam ſatis glorioſa inſectatione uictoriam expreſsiſſe uideretur.

Conſpicitur & Phyſiter piſcis extra columnas Herculeas, Flator ab Latinis appellatus, qui frequēti reflatu præaltas undas euomere ſolet, ita ut procul nauigiorum uela ob ſpumantis aquæ candorē appareant. Eæ belluæ ſuperiore biennio quibuſdam Cæſarianis è Britannia in Hiſpaniam trajcientibus, magnum terrorem incuſſere, quum Gallorum nauigia ea uelorum ſpecie è lōginquo repræſentaſſent, qui tum ardente bello, ea maria infeſtis claſsibus obſidebant. Sed iam Oceano ſuas belluas relinquamus, quum fercula menſarum potius, quàm naturæ maris tam multa miracula ſimus narraturi.

De Boue bellua & Canicula. Cap. III.

SED antequam ad eos piſces, qui cōuiuijs inferuntur, propoſito ordine ueniamus, Bos ille ingentis latiq; corporis, natantium hominum deuorator, minimè erit prætereundus. Is admirabili calliditate in mari noſtro graſſatur, portusq; & exculta ædificijs littora ſæpius frequentat, inde occultus & quaſi torpens ſimulata ſegnitia natantes adoritur. Bēdinellus Saulus Cardinalis ſæpius referre ſolebat, ſe ad modum adoleſcentem cum alijs eius ętatis ſodalibus natandi ſtudio, non longè à portu in mare altius prouectum, in huiuſmodi belluam incidiſſe, quæ ſedato ac maximè tranquillo in mari quieta & immobilis diſtinctè atque perſpicuè uiſebatur, cuius aſpectu adeò expauerit, ut timore prępediente ab ſolita natādi peritia penè deſtitutus, ægrè ſe receperit: Aethiopem uerò, qui peregregius erat urinator, quiq; ipſis adoleſcentibus corpora eorum ac animos maris periculis paulatim inſuefaciendo, natādi artem tradebat, ſubſidenti in inſidijs belluæ obuium celeri natatu prodijſſe, ſiue ut pauentium mentes, eius monſtri incurſu conſternatas, deſpecto periculo confirmaret, uel ut ipſe ad referendum miraculum belluæ effigiem propius intueretur: ſed belluam prędę intentam illum temere adnatantem immani exceptum hiatu confeſtim deuoraſſe, neque alia infeliciter pereuntis Aethiopis edita ſigna præter ſpumam cruentam, agitato in mari ebullientem, ita ut prius multiplici & peracuta dentium ſerie confixus, quàm deuoratus eſſe crederetur. Oppianus homicidam bouem elegantiſsimè deſcripſit, cuius ſententia à Lippo pulcherrimis uerſibus Latinè tralata eſt, quum cæteri authores de hoc nullam ferè mentionem feciſſent.

Eſt & infeſta natantibus ipſa Canicula, quæ mortiferis potius dētibus mordicus homines dilacerat, quàm deuoret, quum capite tātum ſæua, caſtigatum habeat

habeat uentrem, & in prælongam ac tenuem exeat caudam, cuius astus, naturamq; multo simul metu, multaq; audacia memorabilem, si referre conarer, insulsissimè facerem, quum Plinius incomparabili elegantia breuitateq;, uti miri eius ingenij mos fuit, suo loco eam expresserit.

De Sturione Cap. IIII.

EX omnibus piscibus, qui lautioribus apponuntur mensis, nullus est toto mari uel amnibus ipso Sturione procerior atq; sapidior. Siquidem ubiq; terrarum & maximum pretium & summam dignitatem hac ætate semper obtinuit. Maria hunc gignunt, sed eum flumina maximè nobilitãt: pinguescit enim dulcium aquarum haustu, subagrestemq; illum saporem exuit, qui præalto in mari concipitur. Magnos amnes perquam libenter subit, propterea in Nilo, Tanai, & Danubio, Padoq; fluminibus maximè reperitur.

Caput eius rostratum est, & ad effigiem quadratæ pyramidis protẽsum. Os illi est sine maxillis, sine dentibus, diuersum penitus ab reliquorum piscium forma, idq; sub mento in ipsa propè iuguli parte ad similitudinem fistulæ harundineæ rotundum, semperq; patens, & chartilagineũ & summè candidum, cuius habitum in procerioribus hasta brachij crassitudine haud facilè impleret. Ceterùm totum caput dura potius & callosa chartilagine, quàm certis ossibus stat, quod ex lento quodam & præpingui mucore concretũ esse uidetur. Naribus autem omnino, quæ illi pertenues sunt supra rostrũ, refrigeratur, quũ brãchijs omnino latis careat, & si quã hauriendo recipit aquam, illam eodem prono ore statim regerit. Toto autem dorso crassiores quædam squamæ ossea duritie, certo numero ordineq; distinctæ, intercurrente spinæ acie ad elegantiam eminent, uti in magnificentioribus ualuis hodie uidemus, quas ferrei atq; inaurati claui certa serie confixi decentissimè figurant, cęteræ corporis partes cuticulari & scabro admodum operimento potius quàm perpetuis squamis integuntur, idq; ad subuiridis atriq; coloris speciem.

Quo nomine autẽ ab antiquis Sturio fuerit appellatus, haud facilè diuinauerim, quando grauissimi nostræ tempestatis scriptores uarijs sententijs inter se dissentiant, quæ quidẽ magno etiam interuallo à ueritate discrepant. Et has quidem sententias uanis innixas coniecturis aliquanto facilius erit confutare, quàm uerum certumq; nomen celebratissimi piscis in medium afferre. Satis tamẽ fuerit, curiosos de alienis erroribus admonuisse, ut aliud ipsi accõmodatius ac melius inuestigent, si nos fortasse minus proprium nomen inuenisse uidebimur. Raphael Volaterranus, qui laboriosissimũ cunctis de rebus uolumen cõdidit, arbitratus est eũ hodie Sturionẽ esse, qui apud Græcos Labrax, apud Latinos uerò Lupus fuerit, cuius opinionẽ pleriq; Romanæ Academiæ proceres & ante alios Thomas Phædrus, & Portius Camillus omnibus cõuiuijs probauerunt, his maximè adducti argumẽtis, quòd Lupus Tyberinus longè omniũ pisciũ apud Romanos esset laudatissimus, & is maximè qui cloacas Vrbis intraret, atq; inter duos pontes caperetur, qua unà modò conditione Sturiones omnium iudicio summam saporis commendationem accipiant, sicuti eos Horatius & Iuuenalis, itemq; Marcus Varro, & Plinius & Macrobius celebrarint: referre etiam ad prisci nominis coniecturam, Sturiones hodie è nostris piscatoribus Lupos appellari, solereq; eos capto eo pisce, quum retia trahunt,

clariore uoce præ lætitia, Lupi nomen ingeminare. Quæ coniecturę multis rationibus mihi admodum friuolæ uidentur, quū id genus argumenti apud Dialecticos fallaciſsimū ſit: Lupi Tyberini ſunt delicatiſsimi, ſed Sturiones Tyberini ſunt delicatiſsimi, igitur Sturiones ſunt Lupi. In hoc enim non cōparatur totum Luporū genus cum alijs piſcibus, ſed eorū qui in Tyberi capiuntur, ab his, qui in alto degant mari, differētia exprimitur. Ridiculum enim eſſet etiam apud mediocriter intelligentes Paraſitos Lacciam, Spigolam atque Lampetram in Tyberi pariter captos, qui mox Latinè nominabuntur, uno prælato Sturione in ſecundis dignitatis gradibus collocare, quum Sturio non ſemper ſit gratiſsimus, utpote qui in medijs tantùm ſolſtitij feruoribus laudetur. Pogius doctioris Pogij filius in ſenectute nō modò eruditus, ſed uſque ad iracundiam conditura ferculorum moroſus, & uehemens Paraſitus, quum Sturionem apud antiquos Lupum fuiſſe & ipſe crederet, in pontificijs quas maximè ſectabatur, cœnis, dicere ſolebat, ueteres inſulſum habuiſſe palatum, quòd tantopere Lupum celebraſſent: eum enim carnes habere cùm pręduras, tum multa glutinoſioris ſucci exuberantia inſuaueis, quæ prius appetentes ſatient & expleant, quàm delectent. Propterea non domini, ſed familiæ potius menſis apponendum eſſe cenſebat uno tantùm excepto capite, cuius elixi & leucophago conditi latebras & receſſus omnes ipſe furcula ſimul ac digitis auidiſsimè ſcrutabatur. Sed ne in refellendis eorum argumentis nimium immoremur, dicamus Lupum alium eſſe piſcem à Sturione, Spigolam vulgari nomine nuncupatum, quo probato, Sturionem illis ſine nomine relinquemus. Spigola hodie apud Romanos eſt, qui in Venetia Varolus, Lupacius in Liguria, in Hetruria Araneus, & Lupus in Hiſpania uocitatur. Romanus inter Tyberinos captus pontes, omnium conſenſu palmam obtinet: conſtat enim piſcatorum teſtimonio, qui pluris illum quàm in alto captum mari, lautorum obſonatoribus uendunt. Is admodum uorax ſubire cloacas ſolet, & mediæ cryptas intrare Suburræ, ut ait Iuuenalis. Circa ſterquilinia & eiecticias ſordes moratur, obuia quæque deuorat, nec piſcibus ullis, uel corruptiſsimis eſcis parcit. Paucis ante menſibus quū in foro piſcario ingēs ſpigola exenteraretur, oblongus ſerpens in uentre repertus eſt. Quibus de cauſis in Tyberi mirum in modum pingueſcit & adoleſcit, nec abnuerim etiam Sturiones ſubire amnem, & pinguioribus aquis gaudere, eosꝗ tanto ſapidiores eſſe quanto magis à maris littoribus receſſerint. Sed hac ratione lupus & Sturio idem eſſe minimè probatur, quum utraque differentia ambobus æquè conueniat: ſubire enim amnem Tyberinum, & ea paſtione gaudere atque pingueſcere, proprium potius ſpigolæ, quàm Sturionis eſſe uidetur, quoniam non comparamus Sturionem in alto captum, cum eo quem in urbe expiſcamur, quum nunquam ferè Sturio uel certè rariſsimè in prężalto mari capiatur, ut piſcatorum teſtimonijs clarè deprehendimus: at contrà ſpigola & ex alto mari & ex amne Tyberi quotidie hamis uel retibus extrahatur, ita ut Horatium id innuiſſe clarè admodum exiſtimemus, quum dicit:

Vnde datum ſentis, lupus hic Tyberinus in alto
Captus hiet, pontéſne inter iactatus, in amnis
Hoſtia ſub Tuſci? laudas inſane trilibrem
Mulum, in ſingula quem minuas pulmenta neceſſe eſt,
Ducit te ſpecies uideo, quid pertinet ergo

Proceros

Proceros odiſſe lupos? quia ſcilicet illis
Maiorem natura modum dedit, his breue pondus.
Ieiunus ſtomachus rarò uulgaria temnit.

Patet igitur lupos capi & in alto, & inter pontes, quod euidentiſsimum in ſpigolis hodie contingit.

Facit etiam ad coniecturam non contemnendam, illud, Captus hiet. Quis enim unquam Sturionem uidit hiantem? Quum os ſub roſtro habeat, & immobile & anguſtum, quodq; nullo uel uertebræ uel ductilis mandibulę beneficio dilatari poteſt, in ſpigola autem ſit repandum & latum, uti ſemper in ipſis uidemus, ſoleantq; ad elegantiam obſonatores malo arancio laſſatas illas hiantis oris maxillas adimplere.

Neque illud obſtiterit quod dicere ſolebat Amiterninus pertinax Grãmaticus, qui perpetuas cum ſyllabis lites exercuit, Horatiũ ſcilicet dixiſſe proceros odiſſe lupos, ut ſignificaret paruos maioribus eſſe præſtantiores, quod ad amuſsim Sturionibus ipſis congruere uideatur, quando lurcones & diligentiſſimi quiq; ganeonum paruos Sturiones, quos Porcelletas appellant, repudiatis maioribus conſectentur. Plurimùm enim à poetę ſenſibus bonus ille Grammaticus aberrabat: Nam Horatius proceros lupos cum ſeipſis minoribus non comparauit, ſed cũ multis trilibribus, ſicuti paulò poſt apertiſsimè declarat, dicens maiorem à natura modum lupis eſſe datum, qui mulis parũ creſcentibus ſit denegatus: uerùm is tum egregiè, & magno quidem cum ioco, quũ ſuperbè contenderet, à nobis coarguebatur. interrogantibus enim quémnã antiquitus piſcem fuiſſe ſpigolam putaret quam adeo libenter ipſe credere ſoleret, ſi Lupus Sturio diceretur, reſpondebat illam eſſe Squillam, ridendo quidem errore, ut in proprio capite de Squilla, quum de Iuuenalis uerſibus agetur, diffusè narrabimus. Sed id me plurimum mouet, quòd Spigola hodie in Hiſpania Lupus appelletur, quæ una terrarum Latinam linguam magna ex parte incorruptam conſeruauit, ipſiq; Ligures proximum Latino eius piſcis nomẽ pronuncient. Cæterùm ad tollendam huius quæſtionis ambiguitatem Ariſtotelis ſententiã adducemus: Ait enim, Lupũ eſſe ſquamigerum, & quaternis pinnis innatare: quæ differentiæ ipſum Sturionem excludere uidentur, quum non ſquamis, ſed cute potius aſpera contegatur, nec quaternis pinnis ad natandi uſum inſtruatur. Præterea Galenus in tertio de Alimentis: Lupum ait, ſubtiliorem generare ſanguinẽ, & propterea cum perdicis carnibus quadam ſimilitudine conuenire, quod nemo ſanus medicus Sturioni attribuere audebit, quum craſſum potius humorem adgeneret, & ualde lentum, quod uiſcoſum dicunt, ipſisq; aptius adultæ uitulæ carnibus, quàm perdicum leuiſsimis pulpis æquiparetur. Cornelius quoque Celſus ad corroborandam Galeni authoritatem, Lupum & Mulum inter piſces leuioris eſſe alimenti apertiſsimè dicit, quod & noſtra quoq; experientia cotidie comprobatur. Porrò ipſe diuus Ambroſius in Hexamero, teneritudinem in Lupo mirificè laudat, ſicuti Plinius in eodem molliciem extollit, quum nec Sturionis præteneræ ſint carnes, & Luporũ longè tenerrimæ conſenſu omnium habeantur. Putauêre etiam Plinium quum Lupos à candore lanarum Lanatos dictos aſſerat, de Sturione intelligere uoluiſſe, quòd Sturionum carnes plurimum albicare uideantur quaſi Lupi, uel argentearum ſquamarum candore, uel ſummo illo lactearum carnium albore, cæteros omneis piſces non ſuperent. Illud quoq; Martialis: Laneus Euganei

Lupus excipit ora Timaui, eorum opinionem apertè redarguit, quoniam Timauus flumen in finibus Aquileienſium, cuius oſtia celebrata à Vergilio, hodie magna ex parte extenuata, oblimataq;, Sturiones non habet, qui tamen Varollis & Troctis abundat. Quòd ſi dicatur Martialem pro Timauo Medoacum, qui hodie Patauinorum Brenta eſt, accipere uoluiſſe, eadem ratione reſpondemus, quum Brenta manifeſtè, aut nullos, aut certè paucíſsimos, & quidem minutulos Sturiones ferat, ita ut Martialis celabraturus Sturionẽ inſulsè admodum ad Timauũ recurriſſe uideatur, quum in propinquo Padum haberet, & ſua magnitudine inſignem, & multa Sturionum copia longè clariſsimũ.

Ad certiorem quoque opinionis noſtræ fidem pertinere uidetur, id quod à piſcatoribus non ſine miraculo de Spigolis hodie recitatur, quos ut hamo hæſerint ſtatim diſcurrere magno nixu, dilatareq; vulnera referunt, ut hamorum inſidiæ excarnificato ſponte gutture excidant, atq; eo modo in libertatem ſe uendicare, id quod diſtinctè Plinius ipſe Ariſtotelem ſecutus, commemorat.

Ex aduerſo autem cõſtat, Sturiones ſolis retibus capi nũquam uerò hamis, præſertim ſi cubito maiores fuerint, eoſq; piſcatores referunt magno impetu plagarum ſæpe maculas dilatare & abrumpere conſueuiſſe, proptereaq; accidere, ut hamis non capiantur, quoniam Sturiones lambendo, ſugendoq; potius, quàm uorando, inepto ad eſcam corripiendam ore, ſine controuerſia alantur. Cæterùm id me plurimũ admonet, ut lupum Sturionem eſſe nõ poſſe certiſsimè credam, quoniam & lupi omnium fermè ſcriptorum teſtimonio & ſpigolæ hodie, hamorum lineas dentibus ſerratis abrodere ſoleant, quod Sturiones ipſos, quum dentibus manifeſtè careant, efficere poſſe nemo ſanus affirmauerit. Extat quoque apud Columellam dictum illud Philippi admodum luxurioſum, qui apud hoſpitem Caſsino in oppido lupum ſibi in cœna appoſitum guſtabũdus expuit, addens, Peream, inquit, niſi piſcem putaui, quaſi uellet innuere, ſolos Tyberinos lupos piſcis nomine dignos eſſe, cæteros autem lupos inter quiſquilias potius quàm inter piſces eſſe reponendos: ex quo ego planè conijcio, illum lupum Sturionem eſſe minimè potuiſſe, quando eius tractus amnes qui ſunt in Caſsinate agro & in Arpinatium finibus Sturiones non ferãt. Quiſnam autem fuerit ille lupus M. Philippi palato ingratus, docebimus, quum de troctis agetur.

Secunda opinio de nomine Sturionis Franciſcum Philelphum principem habuit, in qua etiam nunc quoſdam è noſtris Tranſpadanis exoletę admodum eruditionis, eſſe uideo. Is, ut erat inter imperitos audax, utpote qui rudi illa tempeſtate Græcarum literarum notitia clarus atque inſignis euaſerat, Sturionem Latinè eſſe Attilum, pluribus per totam Italiam epiſtolis ſuper ea re ſcriptis diuulgauit, indoctos appellans non ſine uerborum contumelia, qui ſecus ac ipſe crederet, de ui eius uocabuli ſentire uoluiſſent. Sed tãtum abeſt, ut uerum nomen inuenerit, id ipſe dum alios inſcitiæ bonarum literarum arguere contendit, in alium aliquãto grauiorem errorem pueriliter ſit lapſus. Scribit enim Sturionem nullo modo Lupum eſſe, quoniam lupus ſine controuerſia, is hodie ſit piſcis, qui ab omnibus Lucius appellatur, quoniam Lycos Græcæ, Lupus ſit, qui poſtmodum immutata litera, in Lucium, deprauantibus Latinis abierit. Exprimitq; Philelphus effigiem illius Lucij oblongi piſcis, extenti capitis, & oris maximè denticulati, qui furuas per tranſuerſum faſcias habet, dorſum item atrum, & uentrem admodum candidum, quiq; amnibus ac lacubus

totius

totius Italię maximè ſit familiaris, quaſi præproperus ſenex non animaduerterit, Lupum quadrupedem lycum, piſcem uerò Labraca à ſuis Græcis appellari. Sed per Deos immortales, quæ nam inſania fuerit, Lupos tantopere ab omnibus authoribus commendatos, dicere eoſdem eſſe, qui vulgò Lucij uocitentur, quum Lucij plebeia potius inter obſonia cenſeantur, quàm Romæ nobilium uſurpentur menſis, ita ut nunquam, niſi in ſumma marinorum penuria, ſicut aliquando accidit piſcatione tempeſtatibus ſublata, in menſam ueniant, & id tum etiam ad honeſtandum potius patinam, ut dicunt, quàm ad cõuiuas eo edulio cõciliandos. Dicebat Pogius, Lucio, etiam ex Cimino lacu, & ei quidem præpingui, nullã unquam ineſſe gratiam, niſi cum ſolus in maxima conuiuarum inedia prãdijs apponeretur. Miror quoq; tantæ lectionis hominem apud Auſonium ea carmina minimè lectitaſſe, quibus Lucius ignobilis piſcis alius à Lupo, apud Belgas & Britãnos frequẽs nominatur, ut proprio capite de Lucio mox dicemus. Neq; mirum eſſe debet, ſi Lucius apud antiquos parum celebratus eſſe uideatur, quum paucos præter unum Auſonium, authores curioſius etiam lector ſit inuẽturus, qui de lacuum & fluuiorum piſcibus fecerint mentionem: quando Lupum inter marinos piſces, qui tamen flumina ſubeant, ab omnibus adnumerari, Lucium uerò nunquam intrare maria, uno totius Europæ conſenſu manifeſtiſsimè conſtet. Cęterùm Philelphus Sturionẽ antiquitus fuiſſe Attilum aſſerebat, unius Plinij authoritati innixus, qui in nouo Naturalis hiſtoriæ, quum de Thynnorum magnitudine loqueretur, dicit. Sunt & in quibuſdã amnib. haud minores, Silurus in Nilo, Eſos in Rheno, Attilus in Pado inertia pingueſcẽs, ad mille aliquando libras catenato captus hamo, nec niſi boum iugis extractus. Quibus adductus uerbis, Attilũ nõ poſſe eſſe alium à Sturione putauit, quum Sturiones illos prægrandes, qui in Pado caperẽtur, piſcium eius amnis longè maximos arbitraretur: quod manifeſtè falſiſsimum eſt. Nam Attilus is eſt, qui à Ferrarienſibus Adelus, ſeruato antiquiore uocabulo nuncupatur, piſcis inquam ipſo Sturione amplior, & effigie, ſapore, pretio, & tota ferè natura ab eo diſsimilis, atq; adeò diuerſus, ut in prouerbiũ Ferrariæ uenerit, quum duas inter ſe res maximè diſtantes ſignificare uolunt, eas ſic differre, ut Sturionem ab Attilo dicant, uti nuper nobis etiam confirmauit Ferrarienſium legatio, ab Alfonſo Ateſtino ad Clementem Pontificem miſſa, cuius erant principes Caſſellius celeber iureconſultus, & Antonius Coſtabilius grandæuus ſenex, uſu rerum & uitæ ſplendore inſignis. Tertia opinio Sturionem apud Plinium Torſionem fuiſſe affirmat, cuius præcipuum authorem Theodorum Gazam extitiſſe complures arbitrantur. Eam paucis antè annis acerrimè defendebat Lõgolius Gallus ſingularis doctrinæ iuuenis, & qui proculdubio ſummum Latinæ eloquentiæ faſtigium fuiſſet adeptus, niſi mors immatura eum in medio optimorum ſtudiorum curſu ſuſtuliſſet. Adducebatur ea maximè ratione, quòd Plinium uidebat Sturionis formam atque naturam in capite de Torſionibus expreſsiſſe, quum dicit: Delphinorum ſimilitudinem habent, qui uocantur Torſiones, diſtant & triſtitia quidem aſpectus: abeſt enim illa laſciuia, maximè tamen roſtris canicularum maleficentia aſsimilati. Horum enim uerborum teſtimonio, Sturiones ijdem qui Torſiones eſſe uidebãtur, atq; ea præſertim cõiectura, quòd quum minorem quàm in Delphinis uideamus, cùm aſpectu ipſo, tum natu laſciuiam prę ſe ferant, etiam fiſtulam habeant, uti in Delphinis conſpicitur; quanquam diuerſo modo à

natura sit indita. Nam Delphini per suam expirant & refrigerantur fistulam: ea autem pro ore Sturiones utuntur, quum, ut suprà diximus, & per nares & paruas branchias aerem pro uitalibus refrigerandis attrahãt: nouitiumq; hoc Sturionis nomen, antiquo Torsionis uocabulo primum alludere, ipse Longolius arbitraretur. Quibus adductus argumentis Theodorus Gaza, ut erat in transferendis Græcorum sensibus, Plinianorum uerborum obseruator atque imitator diligentissimus, apud Aristotelem in octauo de historia Animalium, Phocænam Torsionem uerterit, ueluti ab ipso Plinio uocabulum mutuatus. Cæterùm, si bona cum uenia bonis mortuis licet refragari, nos docebimus Theodorum Torsionem pro Sturione nequaquam accepisse, uel si acceperit, plurimum errauisse: Plinium quoque per Torsionem ipsum, quem nunc quærimus, Sturionem significare minimè uoluisse: siquidem Gaza quũ Aristotelem Latinè interpretaretur dicentem in octauo de historijs Animaliũ: In ponto fera nulla est, præter Delphinum & Phocænam, pro Phocæna Torsionem dixit, quem Phocænã sciebat ab Aristotele inter uiuiparos pisces esse connumeratum, quum Aristoteles alios piscium esse ouiparos, alios autem uiuiparos, id est, qui catulos pareręt, dixisset: nemo autem adeò imperitus est, ut nesciat Sturiones esse ouiparos, ut ea cotidiano usu deprehenditur, & ex salsamentis Cauiarijs, quæ ex ouis Sturionum sine controuersia conficiuntur. Neque enim credendũ est, tantæ eruditionis ac diligentię hominem, uti fuit Theodorus, adeò pueriliter fuisse hallucinatum, præsertimq; cum hũc ipsum locum aliter à Plinio fuisse conuersum animaduerteret, qui pro Phocæna non Torsionem, sed Vitulum marinum substituerit, ut diligenter Hermolaus in Castigationibus annotauit.

1

2

Pręterea apud Aristotelem Phocæna Sturio esse non potest, quum in sexto de natura Animalium, ubi eius effigiem exprimit, clarissimè dicat, Phocęnas omnino carere branchijs, sed branchiarum loco fistulam habere, quod Sturionibus minimè accidit, quoniam præter fistulam oris, uti diximus, brãchias manifestè habent, quanquam paruas & angustas, si illas tantæ molis pisci comparemus, ita ut sturio nullo modo Phocæna esse possit. Subiũgit quoq; Aristoteles Phocęnã nasci in Ponto, quod de Sturione minimè dixisset, quãdo Sturiones omnib. ferè in maribus facilè reperiãtur, magnamq; eorum copiã insignes fluuij alant, siue in mare nostrum, siue in ipsum Oceanum euoluãtur. Quod uerò Plinius Torsionem Sturionem esse putauerit, minimè crediderim, uel hoc uno argumẽto, quòd Sturionis & magnitudine & frequentia, & ipso denique pretio admodum celebrati piscis, ab ipso Plinio nullam præterquã hoc uno in loco mentionẽ factam esse uideamus, quũ uel minimos & in edulijs etiam prædamnatos pisces, nõ modò in nouo peculiari Aquatiliũ libro, sed in alijs obiter locis sæpius nominet atq; depingat. Vnde putandum est Plinij Torsiones, sicuti Aristoteles asserebat, in Ponto Euxino potissimũ uersari, nec temerè per alia maria extra Hellesponti, Thracijue Bosphori angustias euagari. Porrò Plinius, si uerba Aristotelis cõsideremus, pro Phocæna Torsionem intellexisse uidetur, qui Torsio eodem teste, maleficus est, quoniã Canicularum rostris assimiletur: & ipsa quoq; Phocęna ab Aristotele ueluti maximè malefica feræ nomine nuncupatur. Sed Sturio quomodo maleficus esse possit, non uideo, quũ dentibus omnino careat, sic fortasse à natura formatus, quoniam piscibus nõ alatur: Ridiculum enim esse dicere, Sturionẽ in pisces grassari per ipsam tantùm lasciuiam:

3

4

laſciuiam: Nam magni piſces alios perſequuntur, ut interemptis ueluti proprio pabulo ueſcantur. Sed ut hanc inueteratam de Torſione opinionem penitus conuellamus, paulò poſt alium à Torſione & quidem ſæpius ab ipſo Plinio celebratum piſcem Sturionem eſſe mõſtrabimus. Quarta opinio Hermolai Barbari fuit, uiri nobiliſsimorum ſtudiorum gloria inſignis, qui rogatus ſententiam in tanta eruditorum diſſenſione, per epiſtolam Paulo Corteſio reſpondit: Sturionem antiquitus Hyccã fuiſſe ex teſtimonio Athenæi hac coniectura adductus, quòd Hycca porcum ſignificet, Sturionem autem porcelletam, quum præſertim ſit paruus, appellari à noſtris magna eius nominis cõformitate. Nihil enim melius hactenus inuenerat Hermolaus, utpote qui ingenioſus & prudens ineptas iam de Lupo, Attilo, ac Torſione opiniones repudiarat. Potuit eum mouere Ambroſius, qui in Dominica paſsione dicit, Gutto, ſiue Gulo Porcellum amat, ut comedat, quaſi per porcellum Ambroſius Hyccam expreſserit: & in Hexahemero ait, Iudæos marinis Porcis ueſci, quibus terreſtribus non ueſcantur. Sed hæc coniectura frigida admodum uidetur, quũ alius ſit in mari Porcus piſcis, diuerſus à Sturione, hodieq́; plures obeſi piſces, & qui præpingue abdomen habent. Porci à piſcatoribus appellentur, ſicuti Thynnum à Strabone & à Polybio, Porcum appellatum eſſe uidemus. Cæterùm ipſe Hermolaus in Corollario quod Dioſcoridis interpretationibus appendit, Iuliadas ait uocatos eſſe Porcos, qui tamen lõgè diuerſiſsimi ſint à Sturionibus. Syagrim quoque piſcem appellari potuiſſe à nomine ſuis. Athenæus quoque, qui Hyccam authoritate Callimachi, ſacrum ueluti ob ſaporis excellentiam appellari dicit, mentionem de alio piſce intulit, quem Hyn, id eſt, ſuẽ uel aprum nuncuparint. Alij etiam Græcorum Porcum marinũ Pſammatida uel Pſammitin cognominatum putãt, ut clarè appareat Hermolaum, Hyccam Sturionem eſſe, pro cõſtanti in ea epiſtola affirmare minimè debuiſſe, præſertim quum in Caſtigationibus Plinianis, & in ipſo Corollario, de nomine Sturionis plurimum ambigere uideatur. Quem modò Tomum Thurianum poſſe eſſe dicat à Thurijs oppido Italiæ in Brutiorum ora, ut ipſe opinatur dictum, alludente uocabuli ſimilitudine, pręſertim quum Athenæus aſſerat Tomum Thurianum in Italia delicatiſsimum eſſe obſonium, modò eum putet eſſe Galeotem uel Xiphiam Strabonis authoritate, modò eum dictum fuiſſe affirmet Scyllam & Lamiam & Carchariam, ad extremum uerò tot nominum diuerſitate perplexus fateatur, uel Sturionẽ antiquitus his appellationibus uocitatum eſſe, uel ſic dictum à Thuriano Tomo delicatiſsimo obſonio, quod tãtopere à Græcis celebretur. Sed illud me præſertim mouet, quòd nemo authorũ, quos legerim, præter unum Athenæũ de Hycca pariter & Tomo Thuriano fecerit mentionem, quando Sturio celebratiſsimus piſcis, ut ſępius dixi, certo claroq́; nomine fuerit appellandus. Verùm hæc noſtra inuenta, quæ ludendo excogitauimus, in bonam partem à lectoribus accipi uelim, atq; eo animi cãdore quo ſcripſimus à doctioribus perpendi. Non enim is ſum, qui obtrectatione alienę laudis eruditior uideri uelim, quum ulla in parte cum his, quos ſupra redarguì, uel ingenio, uel eruditione minimè ſim conferendus. Igitur in tanta eruditorũ altercatione licebit & mihi propriam attuliſſe opinionem, ita tamen ut cum præfatione prius atteſter, me tandiu in ea ſententia permãſurum, donec aliud, quod magis arriſerit, diligentiores inuenerint. Dicamus igitur Sturionem ab antiquis Silurum fuiſſe appellatum, quem pro Glani Theodorus apud Ariſto

telem interpretatur. Sed de hoc, quum plures apud me certiores ſint coniectu-ræ, hoc uno tamen maximè argumento adducor, ut Sturionem opiner eſſe Silurum quoniam mirum hercle uideatur, quòd hac ætate, quis nam piſcium antiquitus Silurus fuerit, penitus ignoremus, qui adeò in mari ac fluuijs teſtimonio Ariſtotelis, Plinij, Athenæi, & Auſonij ſit celebratus: ex aduerſo autem de Sturionis antiquo nomine plurimum dubitemus, qui ſit omnium ferè totius orbis fluuiorum incola longè notiſsimus. Neq; enim credendum eſt, ueteres adeò inſulſi fuiſſe guſtus, ut arbitremur eos Sturionem minimè cognouiſſe, aut Silurum ipſum ueluti aliquo naturæ defectu, tota eius generis extincta ſobole, penitus euanuiſſe. Silurus, authore Plinio atq; Auſonio, fluuialis pariter ac marinus eſt & quidem prægrandis, ſed pręcipua magnitudine in Nilo & Gange, ueluti amnium maximis cæterùm carne prædulci, nullis oſsibus uel ſpinis interſitis, roſtro itē, caudaq; Delphino ſimillimus, ita ut cōpellare eos libeat, qui propterea Torſionem Sturionem eſſe uolebant, quòd effigie ac roſtro Delphinis aſsimilaretur. Ideo uerò me etiam plurimum mouet, quòd in Nilo, Boryſthene, atq; Danubio, uti Plinius de Siluris ait, etiam nunc frequentiſsimos Sturiones eſſe cognoſcamus. Nam in omnibus Nili oſtijs & ſuperius propè Mēphim Aegypti Sturionem expiſcantur. In Boryſthene uerò, qui hodie Neper eſt amnis, Phaſiq; & in ipſo Tanai apud Tanam emporiū tanta eorum eſt copia, ut cetarię ibi inſtitutæ ſint officinæ, in quibus ea ſalſamenta ex Sturionū ouis ſalitis, quę Cauiaria dicimus, itemq; ipſa ſchinalia ex ſummo Sturionis ſpinali dorſo, ſale fumoq; inueterata conficiantur. In Danubio autē adeò frequētes ſunt & magni, ut ex eo minores etiam amnes ſubeāt qui in ipſam influunt, ſicuti Drauā, Sauum, & Tybiſcum, & ut mirum nō ſit eos etiam Menim amnē ſubire ſicuti Plinius ait, propter Lisboum, in quo Siluri, ut in Danubio, innatantes equos deprimant. Menim autem cum Hermolao eum amnē eſſe putauerim, qui alio nomine dicitur Oenus: is Sueuorum gentem è Vindelicia ab Auſtris, qui Norici ſunt, diuidit, Danubioq; miſcetur, ita ut ab iſtro Iſtrionem piſcem hunc eſſe dictum putem, quo in amne ſit inſignis, ut hodie uidemus & Athenęo placet, qui Silurum Iſtrianum ſiue Danubianum honoris atq; excellētiæ cauſa ubiq; nominauit. Sed audiamus Auſonium de Siluro in Moſella canentem, qui ignobiles etiam Tuncas minimè præterijt:

Nunc pecus equorum celebrare magne Silure
Quem uelut Actæo perductum tergora oliuo,
Anniculam Delphina reor, ſic per freta magnum
Laberis & longi uix corporis agmina ſoluis,
Aut breuibus defenſa uadis, aut fluminis uluis,
Aut quum tranquillos moliris in amne meatus
Te uirides ripæ, te cærula turba natantum,
Te liquidæ mirantur aquæ, diffunditur alueo
Aeſtus, & extremi procurrunt margine fluctus
Talis Atlantico quondam Balæna profundo.

Quid enim certius notari, exprimiue potuit his uerſibus quàm pro Sturione Silurus? Qui & magnus & fluuiatilis pariter ac marinus & Delphino ſimilis, ac ipſo tergore uerum olei colorē referre uideatur. Cōueniunt profectò hæc omnia Sturioni, & quidē ad amuſsim, ita ut neceſſe ſit eos qui id nauigauerint, & afferre aliquē magnū piſcem ex his fluminibus pro Siluro, qui ſit à Sturione

diuerſus

diuersus, & alium ostendere apud Ausonium, per quem poeta Sturionem uoluerit demonstrare. Non enim credibile est, eum, qui minimos quosq; fluuiatiles propria nomenclatura persecutus est, ipsum Sturionẽ proculdubio uel sua magnitudine, uel dignitate annicularum Regem adeò somniculosè prȩteriјsse. Illud quoq; opinioni nostræ aliqua ex parte suffragatur, quod in Canarię insulæ amnib. (ea ad Atlanticum uergit Oceanum) multi ac optimi Sturiones piscatione capiantur, uti Hispani, Lusitaniq; referunt, qui dũ nouas incogniti Orbis terras inusitata ac admirabili nauigatione per immensum Oceanũ quærũt, Fortunatis insulis aquationis gratia quotidie applicant: cuius Canariæ amnes ipse Plinius Siluris abundare commemorat. Neq; mirum est, quum is piscis omnium magnorũ amniũ sit familiaris, uti in Thamesi Britãniæ, aliјsq; amnibus qui in Oceanum erumpunt, manifestè conspicimus. Hispania autẽ omnis Sturionem, Sulium appellat, ita ut parum ea uox à Siluro qui item & Sulius dicitur, abesse uideatur: quando, ut antè dictum est, una terrarum Hispania ueterem Romanæ linguæ sonum atq; ipsa uocabula non sine rubore dediscentis Italiæ retinuerit. Quomodo autem Siluri in Sturiones abierint, nuper docuit, & quidem, ut arbitror, felicissimè inuenit Michael Syluius apud Clementẽ Põtificem Lusitanię regis Legatus, qui, uti est optimarũ literarum atq; omnis antiquitatis scientissimus, testatur Sulios longè optimos, omnium confessione in Asturia reperiri, unde Asturiones dicti sint, ueluti ab regione nobilissimos producente nouũ cognomentum uetere repudiato nomine, retulisse uideãtur. Diuus quoq; Ambrosius opinioni huic nostræ astipulatur, quũ dicit: Silurus de aliorum piscium uermibus uiuit. Sturiones nãq;, uti diximus, grãdiusculos pisces deuorare nequeunt, quũ ore sub rostro à natura cõstituto, non facilè nisi minutissimos corripiant, & propterea solis suctionibus nutriatur, ut etiam Albertus Magnus asserit, apparetq; hodie in his euisceratis, in quorum uentriculo qui perangustus est, nunquam deuorati pisces reperiantur. Subdit tamen Ambrosius, inutilis sæpe præda piscantium, ut uideatur in eduliјs Silurum minimè commendare, sed ego, in, syllabam temerè à librariјs additam putauerim, siquidem Silurus apud Athenæum dicitur sapidissimus. Quum enim Latum piscem Siculo in mari frequentẽ uellet laudare à carnis candore suauitateq;, eũ Danuciano Siluro comparauit. Neq; illud Pliniј parum cõuenire Sturioni autumauerim, quum dicit: Silurus carne prædulci, nullis ossibus spinisue intersitis, quum Sturionem habere ossa manifestè appareat. Existimo enim Plinium intelligere uoluisse Silurum una tantùm perpetua, qua traiјcitur, spina esse contentum, nullasq; subinde spinas (uti in aliјs accidit) à spondylis oriri, quibus tota caro, corporisq; ambitus ueluti costis sepiatur, delicatæq; illæ pulpæ multo cùm fastidio tum periculo comedentium contineantur. Cæterùm, uti ego arbitror, Sturiones non eo in pretio fuère antiquioribus, ut nostris temporibus uidemus, siue quòd eius caro per se dura, & multo mucore pinguedinis repleta, celeriter sui desiderium primis mensæ congressibus auferat, siue quòd pergrauis ac molesta tenuioribus stomachis esse deprehendatur. Videatur & nonnullis Iuuenalem, uilem omnino piscem Silurum annotasse, quum dixit: Vendere municipes fracta de merce Siluros: sed uẽditorem potius uilẽ quàm mercem ipsam, hoc est, Crispinũ ab Aegypto, Iuuenalem innuisse crediderim, qui Siluros fractos, id est, membratim cæsos, uti hodie uidemus, aliquando in humiliore Fortuna uenditarit. Quo in loco Iuuenalis, Georgius Merulà

oculatiſsimus Grammaticus, Siluros nō eſſe multum abſimiles à Sturionibus arbitratur, utpote qui iam animaduerterat illos qui Lupum, Attilúmue, Torſionémque & Hyccam, Sturionem dicerent, à ueritate plurimum errauiſſe. Quātum autem pertinet ad piſcis naturam, dicimus eum tardè concoqui, & propterea ex eius excretionibus multam generari pituitam. Vitium eius carnis aliqua ex parte tolleraretur, ſi in tabellas pollicis digiti craſsitudine ſecaretur, torreretúrque in craticula, & quidem ex præcepto Galeni, oleo, ſale, acetoq; leni, atque iterata aſpergine inditis, ſed qui palato potius quàm ſtomacho ſtudere uidentur, elixum eum cum leucophago paſsim comedunt. Is quum toto ferè capiatur anni circuitu, æſtate tamen adulta longè probatiſsimus æſtimatur. Siluri felle cum Attico melle permiſto ſuffuſos boum oculos ueteres inungebant, ut Aetius affirmat, qui medicæ artis præcepta Græco ſermone conſcripſit. Sed id potius ex eius humoris acredine, quàm ab occultiore Siluri piſcis proprietate prouenire putauerim, quum etiam ex felle quadrupedum ac uolucrum, & inter alias perdicum, ægris hominum oculis nota collyria iniĳcere ſoleamus.

De Vmbrina, Cap. V.

SECVNDVM Siluros, Sciena è grandibus primam ſaporis obtinet claritatē. Eam M. Varro & Columella Vmbram appellant, quam & Ennius quoq; celebrauit, ut ex Apuleio deprehēditur dum ait: Melanurum, Turdum, Merulamq;, Vmbrāq; marinam. Hæc tota latioribus ſquamis integitur, denticulata eſt, & Ariſtotelis, Pliniĳq; authoritate in capite lapidē habere conſueuit: agilis eſt & plurimum uorax. Propterea Auſonius ait: Celer Vmbra natatu. Capitur cū Siluris frequēter circa oſtia fluuiorum & in alto etiā, quod Siluris non contingit. Ipſa quoque diebus Canicularibus pingueſcit, pariq; ferè pretio cum Siluris æſtatis tēpore uenundatur: eam hodie Romani Vmbriam uocant. Capita Vmbrarum, ſicuti & Silurorum Triumuiris rei Romanæ conſeruatoribus dono dantur, qui piſcatores, inueterata quadam conſuetudine eorum capitum tributi nomine ueſtigales fecerunt. Capiti enim ſumma ineſt gratia, authoritate etiam Archeſtrati, qui in parandis obſonĳs, quòd eorum ingenioſiſsimus eſſet artifex, Dædalus à Græcis appellabatur. Is Vmbrini capitis nobilem quandam cōdituram, ut apud Athenæū uidere eſt, multis carminib. expreſsit: propterea hodie etiam, quū pretio parari non poſsint, guloſi ea capita quàm auidiſsimè conſectantur. Extat adhuc in ore quorundam facetorum ridenda fabula de T. Tamiſio, qui Romanis aulicisq; ſalibus erat inſignis, ſed gulæ adeò proſtitutæ, ut infamis haberetur. Is quum per ſeruum, qui in foro piſcario in eam curā intentus excubare ſolebat, ingentis Vmbræ caput Triumuiris delatum eſſe cognouiſſet, in Capitolium protinus aſcendit, ut ſimulato apud magiſtratū negotio, ſermoneq; de induſtria protracto, prandium captaret. Verum illud Triumuiri iam Riario Cardinali donandū decreuerant: ita Tamiſius quū limine curiæ efferri ingenti coronataq; patina caput illud nobile conſpexiſſet, primo deceptus conſilio, illud ſubſecutus eſt præmiſſo ſeruo, qui ueſtigĳs deferentium miniſtrorum inſiſteret. Nec multò poſt quum Riarianis ædibus inferretur, bene habet, ſalua res eſt, inquit Tamiſius, opiparè excipiemur: erat enim in primis menſæ Riarianæ, quæ longè omniū ſemper lautiſsima fuit, familiaris.

familiaris. At Riarius, ut erat natura munificus, maximum, inquit, hoc Triumuirale caput maximo debetur Cardinali, ſtatimꝗ Federico Sanſeuerino proceritatis admirandę Cardinali tranſmittitur. Colligit extemplò togam Tamiſius, Riarium intempeſtiuæ munificentiæ incuſans, in mulamꝗ reſilit, & munus ad Sanſeuerianam domum conſequitur. Idem pari liberalitate facit Federicus, caputꝗ ipſum ſplendidis exornatum uerbis, aurataꝗ illatum patina Ghiſio publicano ditiſsimo deferri iubet, quòd ei multo ære alieno, grauibusꝗ uſuris obſtrictus erat. Volitat tertia iam ſpe auidam fruſtratus gulã æſtuans Tameſius, feſtinabundusꝗ incaleſcente iam die in Tranſtyberinos hortos, quos ipſe Ghiſius magnificentiſsimos extruebat, contendit: ibiꝗ feſſus admodum & multo ſudore madidus, quòd grauis ſit abdominis, quartò à Fortuna decipitur: quippe qui Ghiſium caput illud recẽtibus floribus redimitum adamato ſcorto, cui ab forma eruditisꝗ illecebris Imperiæ cognomen fuit, ut extemplò deferretur, curantem reperit. Flectit itaꝗ indignabundus habenas retro, nec tamen ſubiratus gulæ, quæ Herculeos labores attulerat, & ad Imperiã iam multo ſole Sixtini pontis ſemitam exurẽte adequitat. Ad extremum anhelantis gulæ ea uis atque libido fuit, ut qui per totam urbem fuerat raptatus, idem & togatus & ſenex cum ſcorto admirante noui hominis aduentum, nullo pudore diſcubuerit, ſic ut mirari deſinamus Apitium, qui, ut ait Athenæus, cum Linterni Aſtacos cancros piſcaretur, audiſſetꝗ longè maximos & nobiliſsimos in littore Africo reperiri, eò properè ſtimulante gula, inſigni nauigio delatus eſt. Statimꝗ, prius quàm in terram deſcenderet, occurrentibus ibi piſcatoribus cũ Aſtacis, quòd famæ expectationiꝗ minimè reſpondiſſent, protinus conuerſis uelis, nec ſalutata quidem Africa in Italiã ad grandiores Aſtacos ſit reuerſus. Cæterùm eadem propè Vmbrinæ ac Siluro carnium conditio: utræꝗ enim, ut diximus, non mediocre imbecillioribus ſtomachis negotium facere conſueuerunt.

De Thynno, Cap. VI.

THYNNI multitudine ſua omnibus littoribus ſunt noti, gregatim uagãtur, ob id Euripis maxima eorum eſt captura. Irrũpunt Maio menſe in mare noſtrum ab Atlantico Oceano cõgentibus Xyphijs, hoc eſt, Spathis piſcibus, qui telo à roſtris prominente inſtructi, eos toto mari perſequuntur. Simpliciſsimi ſunt piſcium, propterea uel inanibus terriculamentis acti facilè uadis atque littoribus intrudũtur: eo modo Gaditanus populus infinitam eorum multitudinem magno quæſtu ſolenniꝗ ſpectaculo retibus extrahit. Saturantur inde captorum recentibus pulpis circumfuſæ gentes, reliqua illorum multitudo cetarijs infertur, ſaliturꝗ: aſſeruati uerò membratim cadis celebri mercimonio per omnem ferè Europam diffunduntur. Verùm ſolo abdomine ualent, quæ pars à Romanis Tarentellum dicitur, quòd etiam Tarentino in ſinu, ubi opima piſcium omnium captura eſt, Thynni ſale aſſeruẽtur: reliquæ corporis partes, utpote quæ pingui ſucco admodum careant, in ignobilis populi uſum ueniunt, quæ Melãdrya à Plinio nuncupantur. Primus ab ipſo ſtatim ouo Thynnorum fœtus Cordylla dicitur, qui mox in Limarias euadit: ex Limarijs autem adoleſcentibus Pelamides fiunt, ſic à luto dictæ, quas nunc etiam Palamius uocamus; quum uerò Pelamides pedalem exceſſere magnitudinem, in Thynnos

abeunt: porrò ex Thynnis, ut Athenæo placet authoritate Sostrati, quum in summum excreuerint, Orcyni infesti cæteris piscibus efficiuntur. Adeò enim Thynni augentur, ut Plinij testimonio, caudæ eorum latitudinis duorū cubitorum reperiatur, qui postea quindecim talentis pependerint. Sed huic opinioni aduersari uidetur Aristoteles, quum asseueret, Thynnos biennio uitam finire, idq; esse compertum uerisimili admodū ratione, quoniam certo anno cum piscatoribus Limariæ defecissent, Thynni etiam sequenti anno defecerunt, ueluti omnibus fermè captis Limarijs nullæ reliquæ superfuerint, quæ in Thynnos adolescere potuerint, ita ut credam Thynnos biennij ętate excedentes alijs nominibus appellari, ut Orcynus & Pompilius nauigiorum comes, quem de genere Thynnorum esse Plinius arbitratur. Circa ortum Caniculæ œstrum patiuntur, parua animante sub pinnis aculeum infigente, quo dolore incitati, nauigia plerunq; transuolant. Idem accidit Xiphijs, quos modò nominaui. Capiuntur ij circa Zephyriū quod extremū est Italiæ promontorium, Spartiuētum à nautis hodie nuncupatum. Retulit Ioannes Marius Cataneus Nouariensis multarum literarum notitia insignis, qui Locrensi in littore Xiphiorum piscationi interfuit, eos tāta esse ingenij docilitate, ut Græcanicum sermonem, quo ille Magnæ Græciæ tractus utitur, ab Italico distinguere uideantur, idq; admirandis argumentis deprehendi, quum Græcas uoces minimè reformidēt, ad Italicarum uerò sonum repentè diffugiant, quod complures Brutij testati sunt. Ii in Oceano Indico, in tantam augentur magnitudinem, ut ualidissimis rostris Lusitanarum nauium latera ad sesquipalmum aliquando perforarint. Xiphij bonitate & pretio Siluris fermè sunt æquales, uerùm hęc littora rarò adeunt, ueluti qui perpetuis maris æstibus, ut in fretu accidit Siculo, gaudere uideantur: propterea Xiphij forma, ut in alijs fiet piscibus pictura non exprimetur, quòd eum uidere hactenus mihi non contigerit. Sed Thynni pariter ac Xiphij, quum œstrum patiuntur, ueluti noxij damnantur mensis. Cæterùm Thynni eximiè pinguescunt, adeò ut Porci iure ipso nuncupentur, cum etiam, ut Polybius tradit, in profundis littoribus, ut porci solent, glandibus uescātur. Thynni recenti pulpa iuxta uentrem, ipsoq; pingui sumine, sicuti palato grati, ita stomachis languidioribus, quibus nauseam pariunt, ualde inimici, circa uerò dorsum & caudam contraria ratione: quemadmodum ab nimia ariditate parum delectant, ita superfluo nudati humore minus officiunt. Falconius Etruscus plebeius ganeo, sed eruditioris gulæ, quum in Hispania cetarijs præesset, nouum ac sapidissimum obsonij genus è Thynnorum uentre commentus est, circūciso abdomine umbilicos enucleando, & sale, acetoq; & feniculo inclusos cadulis condiendo, ita ut mox id cibarij genus pleriq; appeterent, ac propter iucunditatem mirarentur, quē modò ut inutilem ex officinis euerrere consueuissent. Sed in uniuersum saliti Thynni, sicuti uim alleuandi intermortui gustus mirificam habent, ita multa bile aggenerata, sanguinem incendere, iecinoraq; adurere consueuerunt. Recentes pulpę rectissimè coquūtur in uino Corsicano & oleo, pipere etiā cum cepis minutatim cæsis supperaddito, quod genus condimenti Azeminum Ligures uocant. Pelamides autem multum nutriunt & urinam cient, sed tardè coquuntur authore Athenæo, qui tamen eas salitas stomachis conferre testatur. At Thynnorum iecinoribus mira proprietas inesse traditur, ad prohibendam puerorum lanuginem, improbo quidem Mangonum inuento, qui quum mares castrare dirum atque crudele nimis ducerent,

ducerent,ipsa tamen uirilitatis initia retardare, ueluti proposita pleniore libidine,contendebant.

De Lechia. Cap. VII.

EST & alius generosus piscis magnitudine atque colore melius inter Thynnum & Vmbrã,quam Rom.pariter & Ligures Lechiam appellant. Eam aliqui Centrinam antiquitus fuisse arbitrantur, quoniam pugnacissima sit, & atris solidioribusq; aculeis, quanquam non omnino longis circa dorsum armata,ut Oppianus de Centrina expressit. At Lechia Corio integitur minimè squameo, sicuti in Thynnis uidemus, sed leui & splendido,quod argenteum est,& cœruleo colore perfusum, caudæ uerò pinna crescentis lunæ figuram efficit,concaua illa rotunditate ad circini ductum effigiata. Eius etiam generis quæ latiorem habet uentram,uulgo piscatores Lopidam & alium Lopida aliquanto minorem Stellam appellant.Ego Lechiam antiquitus fuisse Amiam putauerim,quã Plinius cũ Tynnis exire Pontũ asserit: nã tota specie maximè Tynnis cognata esse uidetur: & Oppianus audaces Amias appellat, quas cõparat Thynnis,& inire prælia cũ Delphinis dicit. Aristoteles quoque Amias carniuoras esse, & serratos habere dentes,branchiasq; cõtectas testatur, quæ branchiæ adeò patulæ mihi minimè uidentur in Lechia,uti in alijs,ueluti Vmbris & Lupis & Coracinis conspicimus. Sed ut de hoc nihil certi proferã uerba Oppiani me mouent,qui dicit,Amias hirudinum more, Delphinorũ exugere sanguinem,quod Lechijs attribui iure non potest, quum & in tripedalẽ crescant magnitudinem,& peracutis dentibus,solidisq; aculeis sint instructę, quibus armis non sugendo,sed pugnando per uulnera & cædem, de Delphino uictoriam consequantur. Verum hoc de minoribus fortasse Amijs dixisse Oppianum aliquis existimabit.Illud quoque Aristotelis de Amijs parum Lechijs conuenire uidetur:ait enim,propterea Amias sic dictas, quòd gregatim uagentur,Lechias autem solitarias sæpius capi manifestum est, quod rarò accideret,si turmatim uti Thynni,& plerique alij pisces per altum & litora deferrentur.Cæterùm ut Amiam hodie Lechiam esse credamus,etiam id argumento esse potest,quòd Amiæ & prętenera & gustui suauissima carne à Gręcis autorib. esse tradũtur:nã,uti citat Athenæus,& Epicharmi,qui de Sirenib.scripsit & Archippi antiquissimi poetæ carmina extant, quib. Amiæ ab ipsa gratiore pinguedine magnopere cõmendantur. Ipse quoque Archestratus, qui uniuersam terrã, cũctaq; maria peragrasse uisus est,ut gulæ delitias singula ubique edulia explorando,gustãdoq; diligenter exquireret,Amiã ueluti nobilissimũ piscẽ in nuptijs Hebes celebrauit,docuitq; solẽni præcepto eã felicissimè coqui,si cõspersa origano,& inuoluta iũco,cucurbitęq; folijs ad ꝓhibẽdũ succi delicatioris effluuiũ mitiorib.flãmis torretur. Modò aũt constat Lechiã laudatissimo sumine & sapore prępinguiũ pulparũ esse preciosam, cuius capita Sturionum,Vmbrianarumq; capitib. Romæ onium iudicio pręferũtur. Probatissima autem in Ligustinis litorib. capitur. Ottobonus Fliscus genere ac hospitalitate illustris, quum Genuæ essem, festiuo matronarum conuiuio tricubitalem nobis apposuit Lechiam, quæ non modò Romanorũ sed & pelagiorum piscium omnium laudes magno interuallo superauit, ita ut aliqui subtilioris gulæ homines pulparum suauitate allecti semesa ex Lechijs

obſonia in contumeliam auiũ atq; quadrupedum, in alterum diem reponi ſibi plerunq; precipiant. Quo fit ut Lechiam proculdubio fuiſſe Amiam fateamur, quum nullũ qui inſigni ſapore præſtet, piſcem ſine certo Latino nomine ſimus relicturi, & nullus ab ipſa Lechia piſcis hodie nobis occurrat, quem Amiæ nomine appellare audeamus. Neq; enim mihi perſuaderi poteſt, ut eam in illorũ ſentẽtiam, qui Lechiam eum eſſe piſcem credunt, quem pro Sturione Hyccam putauit Hermolaus, eo leui argumento, quòd Hycca præpoſito articulo, ſicuti nunc Italiæ ueterem elocutionem amittentis mos eſt, in Lechiam abijſſe uideatur. Porrò Iceſius in libro de Materia, Amias ab optimo ſucco teneritudinemq; commendauit, aitq; non multa cum difficultate in uentriculis ſecerni, ſed non multum omnino præbere nutrimentum.

De Coruo, Cap. VIII.

CORVVM eundem eſſe & Coracinũ Theodorus Gaza exiſtimare uidetur, ueluti à Coruo Coruulus: ſiue Coracinus deſcẽdat: cui Hermolaus & Volaterranus refragantur, quoniã authoritate Athenæi Coracus à uerbo Græco, quod genas oculosq; frequẽter mouere ſignificat, nõ autem à Coruo, qui Grecè ſit Corax dictum exiſtiment. Ego autẽ ſecus ac Volaterranus putat, Coruũ genere ipſo à Coracino minimè differre arbitror, ea maximè ratione, quòd de Coruo nullã à probatis ſcriptoribus mentionem fieri conſtet: authoritate uerò omnium antiquorũ, Coracinus ſit & latus piſcis & ſubniger & ſquamoſus, quæ differentiæ ei, quẽ nos hodie Coruum appellamus, manifeſtè conſentiũt: nam Coruus gibberoſus eſt, & proportione cæterorum ſquamoſorum admodum latus uidetur, uti accidit Coracinis, quos Parmenio Rhodius, qui ſcripſit de re Coquinaria, ut allegat Athenæus, Platiſtaticos à latitudine corporis appellauit. Nigricantes quoq; in Coruis pinnas conſpicimus, quas Ariſtophanes in lib. de Paluſtribus Coracinis attribuit. Sunt enim pelagij & fluuiatiles Coracini. Verùm hæc noſtra flumina nullos aut certè rariſsimos ferunt, in Nilo tamen, Plinio Martialeq; authoribus, & in amne Bethi ulterioris Hiſpaniæ reperiuntur: Gadibus uerò & circa fretum Herculeum laudatiſsimi ſimul ac maximi, pares Niloticis capiũtur, quos Zeos, & item Fabros à calore atræ fuliginis appellabant. Coracinus ex his eſt piſcibus, qui commodè atq; feliciter ſaliuntur, ſicuti Galenus in libro de Alimentis refert. Eum ſalitum Eutidemus apud Athenęum, qui de ſalſamentis ſcripſit, Sarpedam uocari affirmat, ita ut Perſius idem intellexiſſe uideatur, cùm dicit:

Sarpedamq; aduehe ponto.

Nos uerò cum ęſtate frequẽtius quàm hyeme, ut Plinius author eſt, cum capiamus, feruenti oleo ad mediam coctură mergere, & extractum protinus ſale aceto q; in ſportulis myrti folijs certo ordine ſubſtratis reponere ſolemus, qua induſtria aduerſus omnem caloris cõtumeliam per hebdomadas aſſeruatur. Coracinus & præſertim Niloticus pręduIces habet carnes: quẽ uerò proximis littoribus expiſcamur, tripedalẽ ad ſummam non excedit magnitudinem, ſed carne & aridiuſcula, & ob id ab his qui gulæ delitioſius ſtudent, parum laudata. Athenæus elixo toſtum meliorem eſſe teſtatur: nos uerò contraria conſuetudine, quum recentes & grãdes nanciſcimur, ęneis excoquimus cacabis ſimplici in aqua, extractum'q; uirentibus petroſelini folijs coronam us, ſicuti etiam fit in Vm-

in Vmbrinis, quas & ſapore & ſquamarum latitudine plurimum referūt. Neque id inepta ratione: nam duriores eorum pulpæ omnem penitus ſaporis gratiam amitterent, niſi aliquo iuris lenocinio ab innata illa duritie mollirentur. Cæterùm quanquam concoctu ſunt difficiles: paralyticis tamen mirè conferunt, ut author eſt ille Plinius, qui de Medicina librum conſcripſit. In Coracini capite lapillus inuenitur, quem puerorum collo pro amuletis ſuſpēſum, regio morbo aduerſari, ignobiles quidam authores tradiderunt.

De Spigola ſiue Lupo, Cap. IX.

LVPVM antiquitus fuiſſe, quē Romani Spigolam, Varolū Veneti, Etruſci Araneum, Hiſpani Lupum, Ligures uerò Lupacium appellant, in capite de Siluro diffusè mōſtrauimus. Solertiſsimus piſcium habetur, idem & delicatiſsimus, præſertim è Tyberi, & inter duos pontes, quòd aquæ ſubiecti fluminis ab multis cloacarum effuſionibus pinguiorem eſcā ſubeuntibus prębeant. Lupus hamo captus vulnera contempto dolore fortiſsimè laxat, & excuſſo hamo protinus refugit: inclusus uerò retibus, imis in uadis ſulcum crebro motu caudæ reiectis harenis facit, atque ita ſubterlabitur, ut Oppianus author eſt, & hodie piſcatores, maioribus etiam miraculis additis, uno conſenſu fatentur. Propterea ab ipſa uehementia à Græcis Labrax appellatur. Parit bis in anno Lupus, ut Ariſtoteli placet. Summa ineſt ſaporis gratia hyeme captis & Ianuario præſertim menſe: tunc enim & teneritudine, ut diuus ait Ambroſius, & mollitie, candoreq́, ut Plinius aſſeuerat, maximè commendantur. Luporum aliqui ſunt lanati uel lanei à candore, ut Plinio Martialiq́ uidetur: aliqui uarij, ut Columellæ placet, qui in piſcinis, ait, includi poſſe Lupos ſine macula, quos ſecernit ab his qui uarij ſunt, ita ut proculdubio credam Varios maiores apud Ambroſium eſſe de genere Luporum, quos & Troctas appellat. Troctam enim eſſe Lupini generis apparet, ut aſpectu, mutuaq́ naturæ collatione perſpicitur, ut latius in capite proprio de Trocta diſſeremus. Cæterùm Luporum carnes in ratione ualetudinis à Galeno mirificè laudantur, quòd ſubtiliorem generent ſanguinem, & perdicis carnibus æquiparentur. Athenæus autem Lupos ait boni eſſe ſucci, & non multi nutrimenti, quorum tamen ſuperfluitates non facilè ſecernantur: ſed Cornelius Celſus, Lupos ſicuti & Mulos, leuioris eſſe alimenti teſtatus eſt.

De Cephalo, Cap. X.

MVGILES Gręco nomine Cephalos Romani uocant, qui in plura genera partiuntur. Aliqui enim à capitis amplitudine Capitones: aliqui à prominulis inferioribus labris Labeones, qui hęc cognomēta Romanis familijs indiderunt: alij itē Ceſtres, alij Bachi, alij demum Myxini & Chelones & Leuchiſti & Mucones appellantur. Capitones mēſe Decēbri graueſcere ait Ariſtoteles, qui id genus piſcium & in mari & in ſtagnis & in fluminib. gigni, ut uidemus, aſſeuerat. In uniuerſum Mugiles ſunt uelocitate admirabili, ut ſagittæ arcu emiſſæ, quū laſciuiunt, uel retia ſaltu tranſuolant, eſſe uideātur: è mari aliquādo amnes & ex fluuijs ipſa maria ingrediuntur. Animal eſt minimè maleficum, utpote quòd alga tantùm ac herbis atque his, quæ in profundo uado ac ripis

ſunt, quiſquilijs nutriatur: propterea cæteri piſces qui minimè in alios graſſari ſolent, Mugilem, ut ſanctum ac optimum in honore habent & uenerãtur. Probat eos Galenus, qui marinis fluctibus exercentur: eos uerò, qui in ſtagnis & fluminibus urbium ſordes & ſterquilinia alluentibus maximè deteſtabiles aſſeuerat, quòd ex eo alimento admodum fœculento uitium contrahant. Dorionis quoq; authoritate marini fluuialibus præponuntur: ſed ij præſertim ſunt peſsimi, qui ſua ſponte in ſtagnis atq; paludibus ex limo naſci dicuntur, ut ſunt qui in Etruria ex Prillino lacu apud Orbatellum ad mediterranea deferuntur, ita ut & illos etiam uituperare liceat, quos Paduſæ atq; ipſi lutulẽti Foſſæ Clodiæ canales, uiſcere prætenero Ferrarienſibus & Venetis copioſiſsimè prebẽt. Iceſius Græcus author Athenæo perquam familiaris, idem & coquus & medi 1
cus, cephalos & guſtui gratos & laudabilis ſucci eſſe aſſerit. Galenus uerò eos tardiſsimè, & multo quidem uentriculi cum labore digeri, atq; ſecerni prædicat, præcipitq; in eorum conditura debere addi herbam origanum, cuius uirtute facilior excurſus ad uentrem inferiorem fieri uideatur: eos tamen ſalitos minus noxios eſſe teſtatus eſt. Nos uerò Cephalos omnes plenius eos in cœna comedentibus dolorem capitis, quem morbum medici recentiores Cephaleã dicunt, poſt paucas horas inducere ſæpe deprehendimus, maximè ſi ad lautiores cœnas ſtomachi tenuiores acceſſerint.

2

De Aurata, Cap. XI.

VETERES non modò Auratam piſcem in honore habuerunt, ſed & Sergij Romani patritij luxurioſa eius piſcis æſtimatione perpetuum familiæ cognomentum fecêre: ſiquidem à mari, Auratarũ, aliorumq; pelagiorum piſciũ ſemina atq; uiuaria in mediterraneos lacus deferebant, ut in obſequium popinarum tralata maria uiderentur, quæ prætioſa edulia dulcioribus denegata undis, improbo opulentiorum ſtudio, quotidianis cœnis copioſè ſuggererẽt, ſic Auratas, Lupos & Murenas ſuburbani lacus, Sabatinus & Ciminus, & multo remotiores Vulſinenſis & Velinus aliquando procrearunt, quæ ſemi- 3
naria degenerante ſobole, quum externi piſces parum feliciter alienis in ſedibus prouenirent, paulatim interiêre. Ex Auratis, quæ toto paſsim mari maria fœcunditate progignuntur, Tarentinam antiquiores prætulerunt, ſed eam maximè, quæ illata Lucrinis ſtagnis concharum eſu pingueſceret, ut ait Martialis illo in carmine:

Non omnis laudem pretiumq; Aurata meretur,
Sed cui ſolus erit Concha Lucrina cibus.

Nonnulli optimorum ſtudiorum laude inſignes exiſtimant, inter Auratas Scarum illum antiquis pretioſiſsimum piſcem à piſcatoribus uendi, qui dentes humanis ſimiles, & ad ruminandas maris herbas plurimum idoneos habeat, 4
maximeq; ſquamarum ſpecie Auratis aſsimiletur: cæterùm ego crediderim eũ non facilè à nobis deprehendi errore uendẽtium, qui ſimilitudine decepti, neque animaduerſa ſaporis nobilitate, in foro piſcario eum Auratis & Sargis cõmiſcere conſueuerint, conſenſu tamen piſcatorum Sapphirus piſcis, ſic à cyaneo eius gemmæ colore dictus, inter Auratas longè ſapidiſsimus exiſtimatur, qui fortaſſe Scarus antiquis fuerit. Porrò Auratæ æſtate rarò, hyeme autem frequentiſsimè capiuntur, quæ tum laudatiores exiſtunt. Ipſæ inter cæteros

piſces peculiari quadã dote ſingularem & ſaporis ſimul & ſalubritatis gratiam obtinent, authore Cornelio Celſo, qui eas in ratione ægrorum alendorum leuioris nutrimenti exiſtimauit. Rectè coquẽtur ſi ex præcepto Galeni, eas in craticula ſubditis mitioribus prunis, oleo & ſale, acetoq; conſperſeris.

De Dentice, Cap. XII.

SYNODANTES piſces Latini Dentices uocant, proximos Auratis & Pagris: habent enim prominulos dentes, & ſunt lati, ſubrubraq; uarietate conſpicui: appellatur & hic Synodus à Græcis, alio nomine Charax, id eſt, uallatus, uti eſt perpetua extantium dentium ſerie ſeptus. Athenæus eum in fretis longè optimum eſſe ait: qui & ſalubrior eſt Galeno authore, quum in uniuerſum meliores euadant, quos plurima iactatione, inquieta æſtuoſaq; maria fatigarint. Eum Actius Syncerus Neapolitanus huius ætatis poeta nobiliſsimus in Luſibus piſcatorijs celebrauit, quum dicit:

Dat Rhombos Sinueſſa, Dicarchi littore Pagros,
Herculeæ Mulum rupes, Synodontas Amalphis.

Synodum Latini ueteres pariter ac neoterici vulgò Denticẽ appellãt, probãtq; eum in Illyrico Dalmatiæq; littorib. & præſertim ex Salona atq; Tragurio: quæ gentes conciſum in fruſta, & ſemicoctũ multo croceo & perſpicuo gelu condiunt, cadisq; includunt, ita ut toto fermè anno per omnem Italiam, & Romæ idem aduectitius & recentiſsimus habeatur. Id genus autem obſonij medici magnoperè deteſtãtur, & ante alios Petrus Aponenſis, qui rudi illa tẽpeſtate diuini Conciliatoris cognomentum in ea optimarum literarum ſtrage promeruit. Is enim piſces ſemel coctos aſſeruatosq;, & præſertim uaſorum concluſos operculis mortiferam qualitatem adquirere, mandentesq; certo plerunque ueneno inficere, ratione atq; experimento deprehendiſſe affirmauit.

De Fragolino, Cap. XIII.

AVRATAS ſequuntur Pagri, ſiue Phagri, Fragolini vulgò dicti, ex his qui aſſantur piſcibus longè probatiſsimi. Sunt enim & guſtui gratiores, & ſtomacho nequaquam moleſti, utpote qui rationabiliter febricitantibus ipſis conceduntur. Nam præter id quod de omnib. ſaxatilibus Auicẽna intellexit, Pagri nullam uiſcoſi lentiq; humoris exuberantiam habent, qui etiam ipſo iure conceduntur: quoniã quum uniuerſum piſcium genus frigidæ atq; humidæ ſit naturæ, humida frigidaq; cibaria febricitantibus Hippocratis authoritate debentur: ut aliquando mirer quoſdam ſcrupuloſiores medicos, quum febris adſit, totum propè piſcium genus perdamnare. Phagros Romani & magna pars Tyrrheni littoris accolarum Fragolinos, Veneti Albores: ipſi uerò Ligures, antiquo ſeruato nomine Pagros appellant, quos, quum ſeſquipalmi magnitudinem exceſſerint, in Dẽtices ſiue Synodontas euadere communis piſcatorum conſenſus exiſtimauit. Ii piſces à colore ipſo (apparẽt enim rubro uino madefacti) Erythrinis & Iecinoribus piſcibus aſsimilãtur, authore Pſeuſippo, ut ait Athenæus. Cuius teſtimonio manifeſtè reprehẽduntur, qui Fragolinos Oppiano atq; Ariſtoteli Erythrinos eſſe putãt, quos Theodorus Gaza Latinè Rubeculas interpretatus eſt, quũ ibi Athenæus Phagros Erythrinis cõparet,

qui ſint genere diuerſi, ſed in ipſo colore conueniãt. Verùm id me plurimũ mouet, ut ab illorum opinione recedã, quòd Ariſtoteles & Plinius Erythrinos uel Rubeculas grauidas & plenas ouis, toto anni tẽpore capi aſſerant, quum in eo genere mares non ſint, quod Fragolinis minimè accidit, qui paſsim pluribus anni menſibus ſine ullo ouorũ ueſtigio comeduntur. Illud quoq; acceſſerit ad confirmandam opinionem: nam dum grato palato Fragolinorũ capita exugimus, plerunq; tenuior lapillus dentibus importunus occurrit, ſicuti Ariſtoteles & Plinius eorum capitibus ineſſe teſtantur. Videmus etiam eorũ corda triquetræ figuræ ſimilia, ut antiqui prodidère. Pagri ex ſententia Iceſij, Vere ipſo, Archeſtrati autem, exortu Caniculæ ſunt præſtãtiores: nos autem hyeme eos longè ſapidiſsimos experimur, ſed ad ſummam ſaporis gratiam accerſendam, ganeonum iudicio tres omnino conditiones requirere dicuntur, ſcilicet ut ſint & recentes, & frixi, & frigidi, ita tamen ut Arancij mali ſucco ac modico pipere torpeſcentes, eorum pulpæ aliqua ex parte molliantur & excitentur.

De Salpa, Cap. XIIII.

SALPA piſcium pulcherrimus nomen retinet, atq; omnibus notus eſt: ſiquidem cum à ceruice in caudam par argentea latera, aureæ, rubenteſq; lineæ certis diſtinctæ interuallis decentiſsimè depingunt. Vnde Græci antiquiores Mnaſeæ Colophnio, quòd poema uariũ ediſiſſet, Salpæ cognomentũ indiderint. Frequens eſt & procerus in Balearico mari, & præſertim ad Ebuſſum inſulã à copioſiſsimis ſalinis celebratã. Appellatur ab aliquib. ut Plinius author eſt, Obſcœnus piſcis, quòd percoqui non poſsit, niſi ferula uerberetur. Solitarius eſt, paritq; bis in anno Luporum more. Natura aſtutus eſſe perhibetur, & longè omnium liquidiſsimè audit: æſtate melior eſt, & è toto mari circa Mitylenem probatiſsimus. Cæterùm ille Archeſtratus, qui in coquinaria à Græcis alter Theognis uel Heſiodus exiſtimatus eſt, Salpam ſemper malum nobili carmine pronũciauit, ita ut mirùm minimè uideatur, ſi hodie quoque is piſcis, qui tam operosè atque elegãter à natura depingitur, ab optimatium menſis ut inſulſus & mendax ſit repudiatus.

De Sargo, Cap. XV.

IN hæc maria Sargus non ſemper (quanquam ſit notus) enauigat, qui Brunduſij Ennij poetæ teſtimonio, longè optimus habetur, præſertim ſi prægrandis fuerit: Ii nanq; quos Romæ habemus, Auratam magnitudine uix excedũt, quam etiã latitudine, atq; argenteis ſquamis referũt. Sargus Autumno & Vere parit, ut ait Ariſtoteles: is alios minimè comitatur ueluti ſuperbus. Nullã ineſſe gratiam littoralibus, ait Plinius, quod mirum uidetur, quum is maximè circa littora capiatur, ut in libro de hiſtorijs Animalium Aelianus latiſsimè diſſeruit, ubi Sargos ait, caprarum eſſe amatores, eoſq; propterea facilè capi ad earũ umbram, quam in extremis littorum marginibus, & ſcopulis collocatæ aduerſus ſolares radios in æquora proijciant, & extendant, atq; ea ſpecie, amore præ feruidi facilè alliciantur. Optimus eſt Sargus occidente Oryonis ſydere: tum enim uites foliorum honore ſpoliantur. Archeſtratus in Popinalibus delitijs mihi ſæpius allegandus, Sargũ ſiccæ carnis eſſe, ac ob id aſſatum eum & calidũ,

caſeo

caſeo acetoq; conditum probat, ſicuti uno edicto omnes ſicciores pulpæ piſces condiendos præcipit, ſecus ac in præpinguibus & teneris ſit neceſſe, qui ſolo ſale atq; oleo inditis, in craticula ſapidiſsimè percoquuntur.

De Capone, Cap. XVI.

CAPO littoribus noſtris familiaris, Venetis autem ignotus, caput habet ualde magnum, & illud quidem enorme, quadratum, & nullis ueſtitum pulpis. Oculi in eo ſunt admodum rigentes, extenta ſupercilia, os languidum, minuti dentes, ſub mento autem oblongæ ac rubentes pinnæ ad impexæ barbæ ſimilitudinem, cætero autem corporis trunco rotundus eſt, & teres, decreſcit'q; in caudam æqualiter extenuatus quouſque in poſtremam deſinat caudæ pinnam. Porrò uentrem habet ualde candidum, ſed puniceo colore Mulorum ſimilitudine uariegatum, dorſum autē flaueſcere potius quàm rubeſcere uidetur: ſolidis quoque & albicantibus conſtat pulpis, ſed qui tamen aliquanto ſalubrior ſit, quàm ſapidior, eruditioribus præſertim Gnathonibus, qui illum ueluti aridiuſculum aſpernantur. Reperiuntur & alij Capones, qui bifurcata habent roſtra, & dorſum oſſeis ſquamis armatum, quos in genere Caponum piſcatores ipſi mares eſſe teſtantur. Ego autem aliud genus eſſe crediderim. Cæterùm hæc eſt uera & expreſſa Caponis effigies, quæ dum piſcium antiquiora uocabula quæritarem, mihi haud temerè de ſingulis dubitanti, non mediocre negotium fecit, quum modò illum à magnitudine capitis de genere Capitonū alludente recenti nomine eſſe putarem, modò Orphum ab oculorum aſpectu & rubro colore arbitrarer, modò Erythrinus, ſiue Rubecula ob eundem puniceum colorem eſſe uideretur. Nulla enim ex recenti gentium appellatione antiqui nominis coniectura adferebatur, ut pro certo poſſem aliquid eruditorum auribus dignum affirmare, quum Romani eum Caponem, Organum Ligures, Galli uerò Roſcettum, quod eorum lingua rubetum ſonat, appellēt. Sed Capitones de genere Mugilum, uanamq; ſubinde eius nominis coniecturam eſſe deprehendimus, ſicuti exiſtimare uidetur Volaterranus, qui imprudenter Caponem putauit eſſe Labeonem. Orphum uerò maiorem eſſe piſcem, & unica etiam traiectum ſpina, quòd in cæteris rariſsimè accidit, & deniq; tardiſsimè eum mori: ſi etiam cultro medius diuidatur, authoritate Aeliani, Athenæi & Oppiani clarè conſtat. Erythinum quoq; eſſe non poſſe eadem ratione apparet, qua opinionē de Pagro refellimus: quoniam is toto anno grauidus, ouiſq; pleniſsimus capiatur: Capones autem magna ex parte uentre uacuo reperiātur. Sed nos eum proculdubio de Mulorum genere eſſe putamus, parati mutare ſententiam, ſi acutiores meliorem attulerint. Siquidē Mulum expreſsiſsimè refert & capitis effigie & ipſo colore puniceo, qui nullis alijs in piſcibus, excepto Capone & Mulo, ea claritate conſpicitur. Aliqui enim barbā habent, qui Barbati & Barbatuli à multis, & præſertim à Cicerone dicuntur. Quod autem duo ſint Mulorum genera, apud Athenæum planè perſpicitur: anteponit enim Barbatum Mulū imberbi Mulo, ſicuti Sophron poeta iudicabat. Plinius quoq; id Muli genus, quod eſt diuerſum ab his, qui gemina barba capillari inſigniuntur Alutariū appellauit, quod Barbatorum cōparatione uiliſsimum erat. Volaterranus in hoc decipi uiſus eſt, quoniā Multos barbatos eos eſſe, quos uulgus Barbos uocat, arbitratur, Barbos ſcilicet uiuaces illos, & ab ouorum

malitia ualde noxios, quum Barbatus ſit marinus, hic uerò Barbus ſit fluuialis. Ab Auſonio enim Barbus uiuax celebratur: qui etiam eo argumento, quòd tardè moriatur, de genere Mulorum Barbatorum eſſe non poteſt, quoniam Muli, teſte Plinio, ſicuti & nos ſępius uidimus, quum primùm extracti retibus fuerint, protinus expirent, contrà uerò Barbi uenales in lacubus ligneis, ut in Ticinenſi foro uidere eſt, diutiſsimè uiuant. An autem Alutarius is ſit qui Capo nuncupatur, in medio relinquemus. Nec etiam abſurdum foret, ſi pro Capone Citharus acciperetur. Natura enim qualitateq́ue pulparũ, ut Galenus innuit, Citharum à Capone non multum differre deprehendimus.

De Laccia, Cap. XVII.

LACCIA piſcis Romanę Academiæ doctiſsimos quoſque diu torſit, quum in Vrbe longè ſapidiſsimus haberetur, nec facilè reperirent quónam Latino uocabulo foret appellandus, adeò ut ipſe Pomponius Lętus Grammaticorum eius ætatis princeps, & Platina idem ab ingenij monumentis & diligens hiſtoricus, & cocus induſtrius, temerè Lupum eſſe crediderint, duplici quidē errore, quando & quid Laccia antiquitus fuerit, & quid ſit hodie Lupus Tyberinus, penitus ignoraſſe uideantur. Is piſcis ſubtiliſsimis contectus eſt ſquamis, & argenteo fulgore conſpicuus, pulparum uerò mollicie, ſaporeq́ue admodum delicatus: uerũ adeò frequentibus ac moleſtis ſpinulis prætereræ eius carnes impediuntur, ut in conuiuijs illarum tædio atque periculo ſummæ ſuauitatis gratiam amittant. Subeunt Laccię Tyberim amnem ad prima Veris ſigna, ſed tum ſtrigoſæ & ab quadam marinæ ſalſuginis ariditate parum amabiles, quæ mox paucorum dierum mora Tyberinis in undis mirificè pinguefcunt, rarò cubitalem ſuperant magnitudinem, & incipiente ſtatim æſtate in maria reuertũtur, ſic ut reliquo tempore rariſsimè appareant. Præter ipſum Tyberim, Arnus, & Vmbro in Etruria, in Campania uerò Lyris & Vulturnus laudatiſsimas præbent: in Pado quoque reperiuntur haud ignobiles, in Galliæ uerò, Hiſpaniæq́ue amnibus longè maximæ, ſed quas ſapientiores paraſiti Tyberinis minimè eſſe comparandas exiſtiment. Hiſpani Saualos, Aloſas Galli & Campani, Etruſci autem & Veneti uetere ſeruato nomine Clupeas appellant: apud Ariſtotelem uerò, Strabonem, Aelianum, Oppianum, & Athenæũ, Thriſſas legere eſt, quam uocem Aloſam interpretantur Theodorus Gaza & Georgius Tiphernas, ita ut idem eſſe & Thriſſam & Aloſam, & Clupeā, quam modò Romani Lacciam appellant, manifeſtè appareat, quoniam Auſonij poetæ Aloſa, quum dicit: Stridentesq́ue focis obſonia plebis Aloſas, Romanæ Lacciæ, uti Galli referunt, omnino ſimillima ſit, & Clupeæ Venetæ, atque Etruſcæ, idem eſſe cum Laccijs cenſeantur. Verbanus lacus, qui hodie Maior cognomine nuncupatur, item & ipſe Larius Acones piſces ferunt, effigie ac ſapore Laccijs perſimiles, uerùm magnitudine inferiores, utpote qui ad ſummum, pedalem menſuram non excedant. Vere quoq́ue graciles natura à Laccijs plurimum diuerſa, Autumno autē quàm optimi. Neque illud obſtiterit quod à pleriſque dicitur, Clupeam eandem & Lacciam eſſe non poſſe, quando Clupea tantę (ut uidemus ſi Laccia, ſit) nobilitatis piſcis ab antiquis authoribus Latinis parum celebratus eſſe uideatur: nam unus mihi pro omnibus Ennius poeta ampliſsimè ſatisfacit, quum dicit:

Omnibus

Omnibus Clupea præſtat, Muſtela marina,
Mures ſunt Aeni, aſpra oſtrea plurima Abydi,
Mus Mitylenæ eſt.

Celebrat etiam alios piſces, ſicuti uidere eſt in his carminibus quos Apuleius in Apologetico citauit. Id uerò accidiſſe crediderim, quoniã Clupeæ toto ferme anno deliteſcãt, tantumq́ꝫ perangusto illo adoleſcẽtis Veris tẽpore, quo ſolùm inſigni ſapore pręſtẽt, ueluti in oſtentatione ſui, amnes ſubeundo capiantur: ita ut acutè & perturbatè dixerit Hieronymus Vida, idem ſummus & religioſiſsimus poeta, quũ in conuiuio de Polyporũ, Luporumq́ꝫ prudentia diſſereretur, neminẽ Clupea piſce prudentiorem ſibi uideri, quoniam non aliàs, niſi quum obeſus eſſet, appareret, & quidẽ opportuniſsimo tempore, quãdo Vere ipſo, per ſacras leges ſublatis carnium obſonijs, ipſi piſes in ſummo honore à Chriſtianis habeantur. Cęterùm Laccię uberrimè nutriunt, ſed glutinoſioris alimenti excrementa in ſtomachis non facilè atteruntur, propterea ab ipſis exhalationibus intempeſtiuam ſomnolentiam inducere, & ſitim augere exiſtimãtur, præſertim ſi appetentibus ad explenda, uel mediocris etiam gulæ deſideria, minimè defuerint: quòd paucis uel certè ipſis tantùm è ſummo ordine nobilibus, ob eius piſcis graue pretium, raritatemq́ꝫ contingit.

De Trigla, Cap. XVIII.

LATINI ueteres Triglam à Græcis appellatã, Mulũ uocauêre, à colore Mulleorum calciamentorum, quæ languidum ruborem illum, uti in Perſici & Cyclamini herbę inuerſis folijs cõſpicimus, repræſentat, ut referẽte Plinio, Feneſtella exiſtimauit. Triglæ uerò nomen ob id à Græcis fuiſſe inditum, quòd Dianæ Hecatæ dicaretur, quæ ſit triformis, unde Vergilius dixerit: Tria uirginis ora Dianæ. Ea uerò de cauſa Dianæ ſacrificari teſtatur Athenæus, quoniã Trigulæ lepores marinos hominibus mortiferos, uti uenatici canes uenatricis Deę auſpicijs perſequantur. Eã Romani hodie, quum iam uetus Latinũ nomẽ exoleuerit, Græco uocabulo Triglã appellãt. Fuit is antiquorũ prodigo luxu adeò inſignis & pretioſus, ut ſæpius argenti puri pondere à priuatis etiã Quiritibus emeretur, quũ pedis lõgitudinem ſuperaret. Galenus ut erat acerrimus Romanæ luxurię caſtigator, unius eius piſcis ęſtimatione plerunq́ꝫ miratus eſt eorum gulam, qui tantulum piſcem tanti emerent: cui eruditi Ganeones ſubtiliſsimè reſpondebant, proceriores propterea quæri, quòd in maioribus & maiora capita & ampliora iecinora, ad condenda uaria pulmenta inuenirentur, ut ex Horatiano carmine, quum dicit: Mulum in ſingula quem minuas pulmenta neceſſe eſt: & ex Plinij uerbis, qui Alecem ex iecinoribus Mulorum confici affirmat, manifeſtè deprehenditur. Trigla ter in anno parit, nec amplius, quoniam ter fœtis uermiculus innaſcatur, qui genitalia ſemina protinus abrodat. Triglæ admodum ſunt uoraces, ita ut humanis etiam cadaueribus ueſcantur, ſicuti in hanc ſentẽtiam expreſsit Oppianus, quũ dicit: Trigla uorat fœdas ſordes, & mergit in aluum Omnes illuuies põti. Probãtur Muli qui Barbati ſunt duplici crine à mento defluente: altera ſpecies ignobilis, Alutarium uocatur: in Thaſi inſulæ littoribus optimi & maximi euadunt: apud nos hyeme & ſuburbano in mari capti maximè laudantur. Liguſticis enim & Venetis, itemq́ꝫ Neapolitanis, non ea ſaporis gratia, quãquam ſæpe multo grandiores in con-

uiuia ueniant. Galenus ait Triglæ carnem neq; pinguem, neque lentam aut uiscosam esse, sed duram atq; friabilem, propterea gratã gustui, & digestione facilem, & in genere alimenti naturæ hominum congruentem & maximè accommodatam: sed eam Plinius neruis inutilem existimauit. Rectè atq; salubriter in craticula coquitur, quæ longè sapidior erit, si petroselini subfrixa folia, atq; instillatus cum oleo Arãcinis succus accesserint. Apitius nepotum ille maximus gurges in Garo, quod ex salitorum Scombrorum muria liquamen erat, uiuos Mulos, ut sapidiores euaderent, enecauit. Triglam si in uino suffocetur, idq; à uiro protinus ebibatur, impediendæ Veneris potestatem habere Athenæus, authoritate Therpsiclis affirmauit, qui & mulieres quoque, si illud itidem potauerint, minimè posse concipere, testatus est.

De Sauro, Trachuro, & Scombro, Cap. XIX.

SAVRVS antiquum nomē adhuc retinet, nec pedis magnitudinem excedit, minores fricturæ nomine ueniũt. Sunt enim multa piscium genera, quę ob paruitatē in sartagine frixiora feruenti oleo coquũtur, sicut Triglæ, Bocæ, Scõbri, Trachuri, Pagri & Auratæ, & propterea uno nomine frictura vulgariter appellantur. Sauros Galenus à carnium mediocritate laudauit, quòd mediæ sint inter duras & molliores. Athenæus quoque eos sapidissimos esse ait, si exemptis branchijs, caseo, sale, atque origano condiantur. Trachina & ipsa etiam in fricturę numerum refertur, quàm Trachurũ, ut Oppiano uidetur, esse putamus, uel, ut Athenęo placet, Trachidam eo argumento, quòd infestam & propè letalem spinam in ceruicibus habeat, & binas item alias, & quidem acutissimas ab auribus prominentes. Hic piscis oblongus est ac tenuis & falcatus in uentrem, cuius latera lineæ frequentes & obliquæ uergētes ad cœruleũ colorem pulcherrimè describunt. Scombrum uerò nostri lacertum appellant, qui à Venetis antiquo nomine nuncupatur. Cornelius quoque Celsus eum pro Lacerto accipere uidetur, ex quo salsamentum fieri ait: interpres etiam Galeni antiquior & ineptior, Saurum Lacertum appellauit. Scombri & oblongi & exiles sunt, & sulphureo colore conspicui, præsertim quum in aquis uagantur, Vere pinguescunt, quo tempore Venetijs inter delicatiora obsonia reputantur. Romę autem ab innata quadã siccitate sunt ignobiles. Icesius minores Scombros maioribus anteponit, quos bono succo nutrire uētres autumat, sed qui tamen difficilis secretionis habeantur.

De Asello & Merula, Cap. XX.

ASELLVM proprio nomine Ligures, Romani uerò Scarmũ & Murlezum appellant: capite est admodum lato, pressoq;, ut in Gobijs uidemus, ore autem maximè denticulato ac patulo, cætero corpore est lõgior, squamæ sunt admodum minutę, & uergentes ad cinereum colorem, sicuti in Asellis quadrupedibus conspicimus. Marcus enim Varro Merulam, Turdum, Vmbramq;, & Asellum à colore quem referant, ait appellari. Aselli dum æstiui soles ferueſcunt, ardoris impatiētia latitãt, sicuti Glaucus & Aurata, nec quoties pariant, inueniri potuit, ut ait Aristoteles. Eorũ genera sunt duo, maiores Banchi, qui in bipedalem magnitudinem augentur, & minores quod Callarias uocant.

Plinius eos in capite lapillum gerere, & delicatos eſſe commemorat. Galenus uerò cum ſaxatilibus æqualem habere carnem atteſtatur. Sunt & Turdi ſubuiridi colore & frequentibus guttis, ut in uolucribus uidemus, uariegati atque inſignes, itémque Merulæ Cocyges à Græcis appellatæ, quæ ab medio quodam colore inter atrum atque ſubfuluum, Merulis auibus aſsimilantur. Sed in aquatilium genere, non eam habent ſaporis nobilitatem quam Turdis & Merulis auibus ueteres attribuêre. Siquidem & Turdi admodum inſulſi ſunt, & Merulæ, ut Athenæus ait, difficillimè concoquuntur, in quarum conditura Archeſtratus ille poeta paraſitus, cum caſeo, malo'q; granato, & ſale atq; oleo Silphium admiſcuit, quod (ut Hermolao placet) Laſerpitij genus eſt: ſed quomodo is ſuccus concretus & odoratus in conditura piſcium cõuenire poſſit, alij uiderint. Sunt & Phycides Tincarum uiridium colorem atque effigiem referentes (Fici uulgò nuncupantur) qui procerum patinas rarò implent, quũ inſipidiſsimi ſint.

De Boca, Cap. XXI.

DORSVM picturatũ habet Boca, piſcis notus omnib. fermè littoribus, atq; uno tãtùm nomine nuncupatus: dicta eſt à uoce, propterea quòd ſacer ſit Mercurio eloquentiæ Deo, ſicuti Citharus Apollini, Dianę Trigla, Libero patri Cittullus, Veneri Apua, & ipſi Neptuno Pompilus nauigiorum comes. Ariſtophanes autem Byzantius, ut Athenæo placet, Bocam potius Boopam appellari debuiſſe aſſerit: quoniam is piſcis prægrandes habeat oculos, ſicuti & Silurum potius Sciurum à crebro motu caudę nuncuparit. Cæterùm Bocę fœcundiſsimæ ſunt, & gregatim capiuntur, ſolentq; eas piſcatores in oleo acetoq; ſemicoctas cum myrto plurima in caniſtris aſſeruare, quę poſtmodum in remotiſsimas à mari Italiæ regiones mercimonij cauſa deferuntur.

De Gobijs, Cap. XXII.

GOBIO uel Gobius Venetijs frequẽs, & pingui teneritudine delicatus, rariſsimè Romæ conſpicitur: pro ſquamis uariam cutẽ habet & ualde lubricam. Candicãtes nigris, Plinio authore, pręferuntur, uirides autẽ ſunt peſsimi: ſemipedalem longitudinẽ non excedunt, circa littora parere ſolẽt, ut Ariſtoteli placet, & uadoſo potius in mari ac ęſtuarijs quàm in alto, uel ubi fluctus ſcopulis alliduntur, quanquã & eius generis maiores ſint ex ſaxatili genere, quos & Caulinas & Cothonas, ut Hermolao uidetur, Siculi uocauêre. Iceſius Gobios multi eſſe ſucci & facilis digeſtionis aſſerit, ſed qui & exiguũ ſimul & malũ prębeant nutrimentum. Galenus autem dicit Gobiones circa arenoſa littora & ſaxoſa promõtoria eſſe, & guſtui gratos, & in prima & ſecunda digeſtione facilè ſecerni: contrà uerò qui oſtijs fluuiorum & ſtagnis caperentur, ualde deteſtabiles. Sunt etiam fluuiales Gobij ex Verbano præſertim & Lario lacubus, qui inſignes habentur, ipſis iecinoribus palato gratiſsimis, eos & Strincios & Botetriſsias Inſubres appellant. In Etruria quoque in Marina præſertim amniculo, qui ex Apennini iugis apud Pratum oppidum in Arnum euoluitur, Ioctij ſunt piſciculi delicatiores, Gobionibus admodum ſimiles, qui quum effigiem illam mirè exprimant, etiam in tantula carne eundem ſaporem habent.

De Scorpęna, Cap. XXIII.

SCORPIONEM & Scorpęnã Ariſtoteles diuerſos facere uidetur: idẽ & putauit Athenæus qui citat Ariſtotelẽ: unde Hermolaus quoq; ipſe in Corollario nihil pro certo affirmarit. Cęterùm Scorpænã fermè omnes uernaculo nomine nuncupamus piſcẽ ſubrufum, uariũq;, & multis armatus aculeis, cute autẽ minimè ſquamea, ſed Gobionis ſimilitudine lubrica, qui, ut ait Ambroſius, uenenato aculeo ſit truculentus. Eorum unũ genus pelagium eſt, alterũ paluſtre, illi rufeſcunt, ij uerò nigricãt, qui & minus probantur: pariunt bis in anno. In uniuerſum Iceſij authoritate uentrem leniunt, facilè ſecernuntur, & quum multo abundent ſucco, multum etiam alimenti præbent. Epicharmus in nuptijs Hebes, Scorpænam ait eſſe ſolitarium, & marina ueſci alga: minores qui ſemipedalem longitudinem non excedunt, maioribus anteponuntur iudicio Archeſtrati, qui fuit obſoniorum ſtructor longè ſubtiliſsimus.

De Perca, & Melanuro, Cap. XXIIII.

PERCAS pelagias Romæ rarò uidemus: aſsimilantur hæ Mænis ipſis, quæ hodie Menulæ dicũtur: nam ſubfuruas habẽt zonas, quibus ipſæ toto corpore ſquamoſæ & argenteæ diſtinguũtur, in dorſo impares eminent aculei tenui inter ſe membrana cõiuncti. Propterea Athenæus Percã ait ſpinis eſſe coronatam, & inſigni uarietate conſpicuã. Pulchræ quidem ſunt, grataeq; guſtui, & languẽtibus ſalubres. Plinius inter ſaxatiles eas cõnumerat, & ex ijs qui hyeme capiantur. Dux & magiſter Percarum eſt Melanurus, qui alio nomine Oculata dicitur à magnitudine oculi, ut Theodorus interpretatur: uarius eſt, & frequentibus guttis conſperſus, non abſimilis Auratę. Verùm natura, ut Aeliano placet, piſcium & timidiſsimus idem & cautiſsimus: nam ex ipſa maris trãquillitate piſcatorum aduentum præcognoſcit, mergitq; ſe profundiſsimo mari: ſi uerò in ſummas aquas fuerit enatandum, agit circa ſcopulos, & mira ſagacitate in ſpumis latitat, quas infracti ſcopulis fluctus continuè excitant. Cornelius Celſus Oculatam in genere alimenti maximè probauit. Numenius uerò Melanuros uim obſtruendarũ uenarum habere, & multo Sargis ſapore & ſucco inferiores eſſe teſtatur, ita ut Melanurus alius ab Oculata eſſe uideatur, ſicuti ſenſiſſe Plinium putamus, qui Oculatam Soleis atq; Paſſeribus admiſcuit, & in eodem uerſu utriuſq; mẽtionem ſeparatim facit, quod & diligẽtiſsimus Hermolaus animaduertit, quũ in hoc piſce aut Plinium aut Theodorũ errauiſſe arbitraretur. Id uerò Gazam mouere potuit, quoniã Ariſtoteles, quum de Scaro mentionem faceret, ſemper Melanurum illi coniunxit, idemq; feciſſe Celſus uidetur: nam Scarum ſemper cum Oculata nominauit, quaſi quum Melanurum dictionem Gręcam reformidaret, Oculatam pro Melanuro ſubſtituerit, qui piſcis à Latinis, uti hodie Venetijs & alibi Ochialis propter oculorũ magnitudinem nũcupatur, non autẽ is à nigricie caudæ, ſicuti Gręci appellabãt, Nigricaude uel Atricilla uocetur: ſed Melanurus, qui Neapoli frequens eſt, Romæ rarò conſpicitur, ſic ut nemini mirum eſſe debeat, ſi eius ueram effigiem inſtituto picturæ opere minimè referemus. Cæterùm Percę, ut ait Ariſtoteles, in fluuijs & lacubus etiam uerſantur. Iiq; hodie in Gallia ſummam obtinent dignitatem alendis febricitantibus: appellantq; eos Galli antiquo nomine Percas, quos

celebrauit Auſonius Gallus, quum dixit in Moſella:

Nec te delitias menſarum Perca ſilebo,
Amnigenas inter piſces dignande marinis,
Solus puniceis facilis contendere Mulis.

In Italia autem laudatiſsimi ſunt è Lario lacu, quos Nouocomenſes ipſi Percecos appellant. Eos fama eſt fuiſſe aduectitios & inquilinos, tralatis ſcilicet ſeminibus è lacu Eupyli, qui Lambrum emittunt amnem, ut meminit Benedictus Iouius frater in Larianis luſibus ad Minitium Caluum:

Eupylis exigua ſum Percecus ortus in unda,
Meq́ peregrinum Larius inde tulit.

Sed Eupylis multo minores, quàm Larius Percecos producit, quoniã magna ex parte uel influentium aquarũ defectu, uel occultiore aliquo hiatu terræ hauſtus, multis antè annis exaruit: abijtq́ in tres minores lacus, aquis in depreſsiora loca ſubſidentibus, qui à Licino foro uetere oppido, quod & ipſum interijt, plebis Licini Lacus hodie nuncupantur. In Lario Percæ ad pedalem creſcunt magnitudinem, croceas pinnas habent, & matureſcentibus præſertim vuis ab ipſo pingui & præteneris interaneis magnopere commendantur. Medici ferè omnes Galliæ Ciſalpinæ Percas ægris robuſtioribus apponere non dubitant, præſertim ſi crudarum vuarum ſucco, quem agreſtam uocant, diligentiſsimè condiantur. Diocles quoque medicus in lib. de Salubribus, ut Athenæo placet, Percam è ſaxatilibus, qui meliores habeant carnes, ut ſunt Turdi, Merulæ, Gobij, & Phycides, plurimum laudauit.

De Rhombo & Paſſere, Cap. XXV.

HACTENVS de ſquamoſis piſcibus, nunc de planis agemus, qui ſpinas habent, & de his quæ ab Ariſtotele Selache, quòd ſpinis careant, & à Plinio cartilaginata appellantur. In his principatum obtinet Rhombus, ſic dictus fortaſſe ab inſtrumento Theſſalico magico, quod Rhombum, id eſt, rotundum ſit: eſt enim hic piſcis longè latiſsimus, & ouali figura rotundior, quæ forma in inſtruendis aciebus Rhombi nomine à ſcriptoribus rei militaris appellatur, unde Martialis:

Quanuis lata gerat patella Rhombum,
Rhombus latior eſt tamen patella.

Pſittæ nomine uocarunt, ita ut Pſitta genus ad Rhombum, Paſſerem & Soleã eſſe uideatur. Ariſtoteles nanq; Rhõbi nuſquam meminit, Sed Paſſeres, ſic hodie nuncupati à Romanis, magnitudine ſaporeq;, & figura etiam oblongiore à Rhombis differunt, in eo quoq; diſsimiles, quoniã dexter ſitus ſit reſupinus Rhombis, læuus autem, Paſſeribus & Soleis. Cæterùm Rhombus inter planos obtinet principatum, quem nobilis quidam aulæ procerum circa popinales delitias ingenioſiſsimus aquatilem Phaſianum appellare ſolebat, nõ abſurda quidem comparatione, ſicuti & Soleas Externis, Lãpetras Coturnicibus, Lupos altilibus Capis, Sturiones uerò Pauonibus adæquauit, ut ex Coquinarijs cõmentarijs, quę eius coci nomine circũferuntur, licet intueri. Capitur Rhõbus toto anno, & circa pinguiorem arenam & arenulas, extremasq; littorum margines natat tranſuerſus, conuoluitq; ſe certis flexibus ſtrabonum more, ut ſitus oculorum uitium emendet, ſuáque potius latitudine, quàm pinnarum

adminiculo fretus, curſum dirigit, omnium profectò & tēporum & locorum piſcis, idemq; & delicatus & ſalubris, hyeme tamē quàm æſtate, & in Italia Rauennæ, quàm alibi multo laudatior. Rhōborum pulpæ ſunt candidę, & preſſo quodam humore ſucculentæ, quæ affatim & ſalubriter alunt, modò in prima concoctione, quæ celebratur in ſtomacho, ſuperfluæ earum partes perfectiſsimè ſecernuntur. Galenus in alendis conualeſcentibus Rhōbos in iure ſimplici cum modico ſale, porris & anetho intritis percoquebat. Sanis autē: & his qui ſenſum appetentis ſtomachi deiectum habuiſſent, toſtos in crate acetoq; conſperſos, uel frixos cum garo ac uino apponere conſueuit.

De Solea, Cap. XXVI.

SEQVITVR Solea, Lingulaca à M. Varrone nuncupata, ab Athenæo autē Buglоſſus, quòd bouinæ linguæ effigiem imitetur, hodie in lautioribus cōuiuijs, in ſumma etiam cæterorum piſcium copia, magnam obtinet claritatem. Probatur hyeme & frixa Arancij mali ſucco, pipereq; cōſperſa. Maxima in Belgicis Oceani littoribus reperitur, noſtrates pedalē longitudinem raro ſuperāt. Soleæ maleficos piſces defugiunt, eaq; ſolùm frequentant loca, in quæ belluæ minimè accedunt, ita ut argumento ſint maleficos non eſſe, ubi ipſæ, ueluti ſolutæ metu uagentur. Solea leuiſsimum adgenerat nutrimentum in ſtomacho, facilè concoquitur, & in ſecundis uenarum & iecinoris digeſtionibus, nulla fermè noxiarum ſuperfluitatum excrementa relinquit.

De Citula, ſiue ſancti Petri piſce, Cap. XXVII.

PISCEM è genere planorum, ſimilitudine Iſtricis ipſa dorſi acie aculeatum, capite extento, ore latiſsimo, cuius maxillæ ex perſpicua membrana conſtare uidentur, Romani Citulam & S. Petri piſcem, uti & Veneti, Ligures autem Zaphirum appellant. Sunt in eius utroque latere gemini orbes, qui bina imprimentium digitorum ueſtigia eſſe uidentur. Sapore pretio, & effigie, ſi caput abſcideris, ipſi Rhombo perſimilis. Quo autem nomine Latini ueteres, Græciq; illum appellarint, pro conſtanti affirmare non auſim. Quibuſdam uidetur eſſe Chalcis de genere Rhomborum apud Columellam. Putaui ego illū eſſe Acanthiam, qui ſit de genere Galeorum apud Athenæum, ſic dictus, quòd ſpinoſus ſit: & certè ſi Galei prolem ore ſuſcipiunt, ut eā ab inuadentium piſciū iniuria tueantur, hic piſcis ante omnes, os habet aptiſsimum, ut ea pietatis in filios officia commodiſsimè præſtentur. Acanthiæ certè Oppiano è genere Galeorum ſunt & aculeati, ſed is fortaſſe eſt qui à nobis Columbus piſcis appellatur, infimæ plebis obſonium, qui oblongus eſt, & cartilaginatus, ſpinamq; habet in dorſo. Aliquando quoque dubitaui, an eſſet Citharus, quem ſæpius Galenus cum Rhombo nominauit, aſſerens Rhombos ſapidiores & meliores eſſe Citharis, ut manifeſtè in menſa utriuſque collatione deprehendimus. Inuenio tamen apud Athenæum piſcem Citulum dicari Libero patri, ſicuti Citharum Apollini, Triglam Hecati, Apuam Veneri, qui, ſi nominis coniecturā ſequemur, profectò Citula Romanus, antiquorū Grecorū Citulus eſſe poterit.

De Tor-

De Torpedine, Cap. XXVIII.

TORPEDO effigie, poteſtateq́ꝫ admirabilis, ſic dicitur, quoniam capta in retibus, priuſquam attingatur, piſcatorũ manus ſtupefaciat: propterea Veneti eam Sgramſum, quod eſt, torpeſcentis membri affectus, appellant. Romani autem modò Battipotam, modò Foteriſiam, frequẽtius uerò Oculatellã dicunt, quòd in eius dorſo quinq́ꝫ ocellos ſubnigros ipſa natura depinxerit. Subrufa eſt prona parte, ſupina autem candida. Auerroes, cæteriq́ꝫ philoſophi, Torpedinem ea qualitate manus adficere, qua ferrum à magnete lapide pertrahatur, exiſtimarunt. At Galenus Torpedinem inter piſces, quibus ueſcimur, in tertio de Alimentis nominauit, quanquam ea hodie à plebe, egentiſsimisq́ꝫ hominibus tantùm comedatur.

De Raia & alijs, Cap. XXIX.

SVNT etiã è planis Raię & Squatinę: & item cõpoſiti ex utriſq́ꝫ Rhinobates ſiue Squatraię, quę fœdæ ſunt aſpectu, atq́ꝫ eſu admodum iucundæ, quum inter ſordidæ plebis atq́ꝫ paſtorũ obſonia cenſeantur. Raiarum fel aurib. ſanandis aptiſsimum eſt. Squatinarum autem ſcabrum tegumentum, ad poliẽdum ebur propter aſperitatem ab artificibus expetitur. Ex eo cultellorum & falcatorum enſium uaginas Turcæ Barbariq́ꝫ maritimi admodum pulchras conficere ſolent, quas Sagrinas appellant. Eſt etiam huius generis Paſtinaca, idẽ & Turtur & Trigon, quæ à mortifero aculeo letalis ab Oppiano dicitur, quo Vlyſſes ictus à filio perierit, hodie Bruccus dicta. Hæc ſimul & Raia, & ſuprà citati piſces è Muſtelino ſunt genere, prolem tamen ore (ut alij ſolent eius ſpeciei) ſuſcipere nequeunt propter caudarum aſperitatem.

De Congro, Cap. XXX.

POST planos piſces oblongi & lubrici citabuntur, & ante alios Cõger ſubalbus & teres, qui ingentis anguillæ ſpeciem præ ſe fert. Hunc Iceſius ait omnibus gregalibus piſcibus duriorem, & ob raritatem carniũ tenuiſsimè nutrire, neq́ꝫ laudabilẽ prębere ſuccum, eum tamen ſtomacho minimè eſſe moleſtum aut incommodum. Idq́ꝫ Galenus affirmat, qui dicit Cõgros parum afferre nutrimenti, cæterùm facillimè eorum carnes digeri atq́ꝫ ſecerni, ita ut mirer Albertum Magnum, quum dicit, Congros natiua quadam proprietate leprã morbum generare. Congros in immenſam creſcere magnitudinẽ apud Sicyonem Peloponneſiam, Eudoxus tradit, ita ut currũ lõgitudine ſuperent. Porrò Archeſtratus in lib. de Legibus uentris, Congros in Italia longè optimos iudicauit, quod mihi nequaquam ueriſimile uidetur. Quando neq́ꝫ hodie aulę principes, neque ipſi cupediuoræ Congrum magnifaciant, ſoliq́ꝫ Hiſpani Romanę urbis inquilini, eum exoticis quibuſdam pultarijs incoctum, in ſummo honore habere uideantur.

De Muræna, Cap. XXXI.

MVRAENAE toto mari ſunt frequentes, ſed in Siculo longè maximæ atq́ꝫ optimę: eas Columella Flutas appellauit, quòd ſummis in aquis fluitent,

unde accidat, ut in nimijs solis ardorib. exusta cute sese mergere nequeãt, amissaq; fluxuosi motus agilitate capiãtur. Sunt maculosæ, & in collo aliquot stellas ad formam Septentrionis habere dicuntur, quæ statim morientibus euanescant. Mira in ijs sagaticas: nam ut se captas sensere, hamum auidissimè deuorant, dentibusq; lineam protinus abrodunt & effugiunt. Veteres Romanos à uiuacitate potius quàm à saporis præcellentia Murę nas æstimasse crediderim, quoniam magna eorum copia in quotidianos usus uiuarijs inclusa diutissimè poterat asseruari, cæteris piscibus, aut tædio carceris, aut uitio piscinarum facilè pereuntibus. Constat enim C. Hircium ex uiuarijs epulo triumphali, dictatori Cæsari sex millia Murænarum mutuò appendisse. Mansuescunt, & de manu hominis escam accipiunt. Crassus ille, cognomento Diues, Murænam altilem adamauit, adeò ut Fato functam aliquãdo luxerit & tumulo indiderit. Extat quoque illud salsissimum Crasi dictum, quum L. Domitio admodum ridenti atq; admiranti, quòd mortuam defleret Murænam, respondit: Mirum quidem esse quòd extinctum piscem lachrymis prosequeretur, sed multo quidem admirabilius, quòd ipsę tres à se elatas uxores nõ lugeret. Extulerat enim tres uxores Domitius quas quidem ueneno, ut dotibus potiretur, sustulisse dicebatur. Aliquæ etiam fœminæ in delitijs Murænas habuerunt, ut Antonia Drusi, quæ uni spectatæ mansuetudinis gemmatas in aures addidit. Vescuntur humanis carnibus Murę næ, idq; Vedij Pollionis crudelitate uerum esse apparuit, qui damnatos seruos in uiuarium demergebat, ut illi nõ extemplò, sed paulatim in minutissimas discerpti partes, Murænarum morsibus absumerentur. Ferunt Murænas in cauda uitalẽ spiritum habere, propterea illas aliquanto celerius interimi, si in extrema caudæ parte potius quàm in capite fustibus uerberentur. Sanga Romanus poeta lepidus, quum Pyrgorum in littore piscaremur, docuit Murænas ab antiquis exossari, Plauti authoritate, ut eorum carnes nullis impeditæ spinis gratiores redderentur, ingentemq; ille Murænã binis bacillis utraq; manu comprehensis, mediam astringendo detergendoq; rectè & festiuè admodum exossauit. Serpentes cum murę nis coire, quas sibilo è profundis in littus euocent, Diuus Ambrosius & complures antiquorum tradunt, cui opinioni Athenæus refragatur authoritate Andreæ, qui de his quæ falsò creduntur, librum edidit. Murænæ toto anno pariunt, estq; de genere earum Murus robustior & grãdior, & unicolor, Larici ligno colore persimilis, ut Aristoteli uidetur, quem Myrinum Plinius appellat. Inuenitur & Murę na fluuialis multo minor, quæ unam tantùm habet spinam, & Gallarias, authoritate Dorionis, ab Athenæo nuncupatur, ita ut arbitrer hanc minorem Murænam intelligere uoluisse Athenæum pro ea quæ à nobis Lampetra uocitetur, sed de hoc mox diffusè disserimus. Murænarum carnes non minus nutriunt quàm Anguillarum atq; Cõgrorum, ut Icesius asserit. Verùm de duritie quadam innata, & ex tenaci humore laboriosissimè digerũtur, sed à lactibus eximijs summam commendationem accipiunt, quibus Heliogabalum Cæsarem insana prodigalitate, quum in mediterraneis esset, aulam omnem ac rusticos pauisse Lampridius in Historijs affirmauit.

De Acu, Cap. XXXII.

EST & Acus de Longorum genere, quæ à Græcis Raphis & Belone dicitur: rostrum habet gruis uel ciconiæ similitudine, colorẽ uerò argẽteum,

spina in

ſpinam autem, ut Albertus Magnus annotauit, uiridis coloris. Hic piſcis ſerò parit, & per æſtatem tantùm, utero dehiſcente tempore partus, ſecus ac cęteris accidat piſcibus, qui ipſo vuluæ foramine pariunt, ut Ariſtoteles exiſtimauit. Humidum bonumq; ſuccum eius carnes præbent; ſed tardiuſculè cæterorum comparatione concoquuntur.

De Anguilla, Cap. XXXIII.

ANGVILLAS, quòd anguibus aſsimilentur M. Varro dictas exiſtimauit. Naſcuntur ex limo, algarumq; putredine imis in lacubus & fluuijs nullo coitu, nullaq; fœtura, ut ait Ariſtoteles. Viuaciſsimæ ſunt: quoniam branchias habent peranguſtas, unde etiam fit, ut turbidas aquas difficillimè tollerent. Reperiuntur & in mari anguillæ ſecundis amnibus deuectæ ſecus ac alijs contingat piſcibus, qui è mari ſubire amnes, allecti aquarum dulcedine conſueuerũt: & eæ quidem multò ſapidiores uidẽtur, quàm ipſę prognatæ nutritæq; in amnibus, ueluti quæ uiſcoſum lentumq; illum habitum penitus exuant, ſalſarum aquarum egregiò temperamento. Neque tamen credendum eſt, in alto ac profundo mari dulciorem deeſſe humorem, quo maximè piſces foueantur: nam ut ait Ariſtoteles, in profundis uadis aquarum dulcium uenæ perennes exiſtũt, & in ipſa marinarum aquarũ mole portio certa dulcioris humoris reperitur, quum maris aqua, neque ſimplex ſit, neq; ut aliqui uoluerunt, purum elementum: argumento ſunt uaſa cerea è nauigijs in altum demiſſa, quæ paucarum horarũ ſpatio dulci aqua per meatus ſubtiliſsimos recepta manifeſtiſſimè replentur, ut Democritus ante Ariſtotelẽ, & utroq; poſterior Theophraſtus, experimento deprehenderunt. Cæterùm Anguillæ in mari rariſsimè, frequenter uerò in omnib. fermè fluuijs ac lacubus Italiæ capiuntur. Sed ingẽtes & ſapidiſsimas alit Vulſinenſis lacus, quarum incredibilem multitudinem capi uidimus in excipulis ad egreſſum Martæ amnis fabricatis, cùm Alexander Farneſius Cardinalis Leonem Pontificem in eam amœniſſ. regionem ab Vrbe uenandi ſtudio ſecedentem, regali magnificentia ſuſcepiſſet. Anguillas omni ex loco, omniq; tempore, & præſertim circa ſolſtitium, medici deteſtãtur. Stomachis enim & renibus ſunt inimicæ, ſed præcipuum ſentiunt nocumentum ex earum obſonijs, qui arenulas mingere conſueuerunt: quoniam illę Anguillari glutino in calculos cogi & aſtringi uideantur. Podagra quoque laborantibus manifeſtè officiunt: nec ullis morbis medentur, ſic ut iniquè feciſſe natura uideatur, quæ tam ſuauem refutandis expuendiſq; piſcibus ſaporem indiderit. Cæterùm Anguillas minimè noxias, ſed quæ propter exilitatem commodè uerubus torreri non poſsint, gignit Serius Cremonenſis agri fluuiolus, qui in Abduam excurrit: Vidę poetæ paternas poſſeſsiones interluit.

De Lampetra, Cap. XXXIIII.

SVBEVNT Arnum & Tyberim Lampetræ, atq; in ijs præſertim amnibus ad generoſum habitum adoleſcunt. Anguillis, uel paruis potius Murænis aſſimilantur: ſunt enim lubricæ, & nigricantes, tendẽte tamen earum parte prona ad cæruleum colorem, utroq; autem gutturis latere foraminulentę, ſi quidẽ ſeptenis paribus fiſtulis mirabili ordine à natura fabricatis acceptam aquam

emittunt, quum branchijs omnino careant, nec cubitalem excedere magnitudinem ſoleant. Omnibus autem Galliæ Ciſalpinæ riuulis, ipſiſq; præſertim Ticini atque Abduæ emiſſarijs multæ reperiuntur precioſæ admodum, quanquam minimi digiti craſsitudinem rariſſ. ſuperent. Sed Romanis præcipua nobilitas à magnitudine atq; ſapore adeò, ut denis ſæpe aureis ſingulæ ueniant, ipſo præſertim Vere quo maximè probantur: Neque enim dum ieiunamus & frugi eſſe debemus, luxuria caſtigatur. Retulit Platina in Culinarijs ſuis duorum Cardinalium luxu, ſuperbiaq; certantium obſonatores centum aliquando argenteorum nummûm uni Lampetræ pretium feciſſe, quum in foro piſcario ambitioſius contendendo eum piſcem pertinaci atque inſana profuſione ueluti ad haſtam licitarentur. Lampetram neoterici quaſi à lambendis petris dictam putant, quam Græcis Galeum, Latinis uerò Muſtelam fuiſſe arbitramur. Eam Ennius poeta pretioſiſsimis ęqualem facit, & Plinius bonitate Scaro proximam eſſe teſtatur, & Ambroſius guſtu ſuauem uocat. Porrò Galeorum plura ſunt genera, ut apud Ariſtotelem, Athenæum, Oppianumq;, ac ipſum præſertim Galenum licet intueri: diſcitur enim piſcis Muſtela, è Galeis ſiue ex Muſtelino genere, ut Theodorus Gaza paſsim interpretatur, prolem ore ſuſcipere & rurſus emittere, ut illam à piſcium maleficorum iniuria tueatur. Cęterùm Galenus in tertio libro de Alimentis, Philotinũ deprehēdit, qui Galeum in ordine duras habentium carnes collocabat, quum Galaxias ſit is piſcis è genere Galeorum, quem Latini Muſtelam appellant. Piſcis (inquit) & mollis & apud Romanos glorioſus. Neque enim ille uetus pariter ac ineptus Galeni interpres unquam pro Galeo Muſtelam interpretatus eſt: quod profectò Theodorus feciſſet, qui ſemper nominibus Græcis, pro uirili, Latina uocabula reddere conſueuit. Iceſius pariter in libro de Materia, è genere Galeorum meliores & molliores Aſterias appellauit, ita ut fortaſſe putādum ſit eum pro Aſteria Lampetram innuere uoluiſſe, quòd Lampetra quaſi à maculis, quanquam obſcurioribus ſtellata ſit, & mollis & delicata. Inuenio quoque nonnullos authores, qui paruam Murænam pro Lampetra intelligāt, ut ait Athenęus authoritate Dorionis, apud quem fluuialis Muræna, quæ marina ſit, multo minor, Gallaria nuncupatur, quoniam unam tantùm habeat ſpinam. Poteſt quoque accidere, ut idem ſit Gallaria Athenæi, & glorioſus Galaxius Galeni, unius literę commutatione: neque mirum eſſe debet, quum utriuſque authoris Græci codices corruptiſsimi habeantur. Albertus quoque Magnus Lampetram Murænam paruam appellauit, qui quanquã ſit ineptus & barbarus, minimè tamen hoc ſomniaſſe putandus eſt, quum ex ueterum potius commentarijs laborioſiſsimè excerptis, quàm à multo nobilioris ingenij acumine, tot tantaq; uolumina condiderit. Id uerò me plurimũ mouet, ut Galeum pretioſum apud Gręcos, noſtratem hanc Lampetrã non eſſe exiſtimē: quoniam is Galeus, qui Rhodi lõgè omnium delicatiſsimus eſt, ab Archeſtrato in eo libro, quo uitam quærit Sardanapali, dicitur eſſe Accipenſer, qui Plinio authore, rarus inuentu eſt, & ſquamis ad os uerſis conſpicuus. Verùm ipſi Græci infinita quadam nominum congerie Accipenſerem appellant, ut qui modò Ellopem, modò Callionymum, modò Anthiam & pulchrum, & Callichthyn, quem etiam miniſtri cum tibijs coronati conuiuijs inferrent, eum uocare conſueuerint. Sed ut arbitrer Lampetram antiquitus fuiſſe Muſtelam, Plinius apertiſsimè ſuadet, quum dicit in lacu Rhætiæ Brigantino Muſtelam eſſe marinæ æmulam.

Nanque

Nanque is hodie lacus Hydrius eſt in Tridentinorum finibus, qui proculdubio antiquitus fuit Brigantinus. Is emittit amnem Cliſium, in quo Lampetræ reperiuntur. Sebinus quoq; Brixianorum lacus Brigantino proximus, qui hodie Hiſeius dicitur, & Ollium amnem emittit, ut plures eius accolæ mihi affirmarunt, aliquando Lampetras Etruſcis ac Rom. ſpecie, ſaporeq; ſimillimas præbuit. Neque propterea dixit Plinius marinę æmulã, quia captam mari intelligere uelit: marinæ enim ſunt, quę in Arno ac Tyberi capiuntur. Diſtant ſi quidem longo interuallo pulparum bonitate ab his, quas in alto mari expiſcari aliquando ſolemus, quam ſubaridæ agreſteſq; ſint, ita ut exprimere Plinius uoluerit Muſtelas, quę nunquam mare attigerint, ſapore commendendas dulcibus in aquis reperiri. Neque enim Plinium Lampetras paruas (quas Lampetroccias uocamus) marinis comparare uoluiſſe credendum eſt: nã ſi de paruis intellexiſſet, ad Brigantinum ignobilem lacum, & ipſis abſtruſum in alpibus minimè fuiſſet recurrendum, quum uti ſuprà diximus, tota Gallia Ciſalpina in omnibus fluuiolis ac riuis copioſiſsimè reperiantur. Vnde uerò Lampetram antiqui Muſtelam appellarint, incertum eſt. Verùm ego piſcem illum è longitudine candoreq; uentris & à tergoris ſuperioris ſubluteo colore (uti in quadrupedibus Muſtelis uidemus) dictum eſſe putauerim. Fuêre aliqui eruditiores noſtræ tempeſtatis, qui Lampetram apud Plinium Lumbricum fuiſſe crederent, quum in IX. dicat: Duæ omnino ſunt pinnæ longis piſcibus, ut Lũbricis & Anguillis & Congris, quum & Lampetrę ſint longæ, & Lumbricis terreſtribus certo confinio aſsimilentur. Verùm locum ibi deprauatum eſſe oſtẽdit Alcyonius uir doctus, quum Plinius eadem uerba ab Ariſtotele mutuatus eſſe manifeſtè deprehendatur. Verba autem Ariſtotelis, hæc ſunt ex libro primo de Nat. Anim. Quę autem in genere natantium pedibus carent, hæc aut pinnis natant, ut piſces: quorum alij quaternas; binas ſcilicet parte prona & binas ſupina habent, ut Aurata, ut Lupus: Alij binas tantùm; qui longi leueſq; ſunt, ut Anguillæ & Congri: aut nullas omnino habent, ut Murena, ſed ita mari utuntur, ut terra ſerpentes, modoq; ſimili repunt in humore. Theodorus autem uertit leuibus loco lubricis, quandoquidem in mendoſam Plinij lectionem incidit, nec ſatis animaduertit, quo pacto caſtigare eam oporteret, ut librariorum uitio lubricis dictionem in Lumbricis addito, m, litera abijſſe omnino credendum ſit. Porrò Hermolaus in Caſtigationibus Plinianis nihil de Lumbricis diſſeruit, in Corollario autem apud Dioſcoridem, quum Muſtelam nominaret, quis nam is piſcis apud neotericos eſſet, cautiſsimè ſubticuit, utpote qui de eo piſce nihil certi adhuc ſe comperiſſe meminerat. Quòd ſi hęc nonnullis qui inexplorata ueritate moroſi ſunt, minimè ſatisfecerint, operæpretium erit, eos Lumbrici nomen pro piſce apud aliquem idoneum authorem reperire, quod certè nunquam (niſi fallimur) uel accuratiſsima lectione poterit inueniri. At ſi Lumbricus erit piſcis, qui Lampetra dicitur, teſtimonio alicuius fortaſſe authoris ab inferis reuocati: quis demum contrà piſcis erit ipſa Muſtela ab antiquis tantopere celebrata? quum nullus ferè ſit piſcis palato gratiſsimus, cui ſuum nomen, idemq; antiquum non reddiderimus? Lampetræ igitur ſuauiſsimæ ſunt, Martio tamen Apriliq; menſibus tantùm: nam incipiente æſtate dureſcit neruus interior, qui illis pro ſpina eſt. Cæterùm delicatiore quodam condimento multo maiorem, quàm ab ipſis pulpis, nobilitatem accipiunt. Necare enim eã in Cretico uino ſolent, eiq; myriſtica nuce os claudere;

& phoramina illa totidem caryophyllis adimplere, in teganoq; conuolutã in
ſpiras additis auellanis tritis, medulla panis, oleo, uino Cretico, aromatibusq;
ad temperatiores prunas certis momentis ſedulò excoquere: quo condimen-
to Leo X. in minore Fortuna, ioci cauſa, ut conuiuium exhilararet, Marianũ
cucullatum, ſalſum & ridiculum hominem, memorabili impoſtura decepit.
Namq; funem inſtar Lampetræ incoctum, multoq; illo iurulento immerſum
grandi in patina appoſuit, ut notam omnibus eius edacitatem, gulamq; elude-
ret, qui iam magna pultarij parte abſumpta Pſeudolampetram aggreſſus, diu,
multumq; cum ea maxillis ac dentibus inhærente colluctatus, cachinnum cũ-
ctis tollentibus facetiſsimè reſpondit: Vtinam ſic mihi ſæpius illudatis: nam in 1
hoc condimento non modò funes, ſed & ipſas catenas, quibus inſani uobis ſi-
miles uinciuntur, & cum uoluptate quidem abſumerem. Cæterùm Lampe-
trarum pulpis nullam uim noxiam ineſſe putandum eſt, quando & duritie &
lento pingui prorſus expoliatæ ſint, quibus maximè conditionibus piſces ſto-
machis incommodi eſſe conſueuerunt. Dicere autem eas ab occultiore poteſta
te neruis aduerſari, impudentis uel ſcrupuloſioris ingenij eſſe putamus.

De Trocta, Cap. XXXV.

QVID Trocta Romanis antiquitus fuerit, haud facilè adfirmauerim, quã- 2
do unus tantùm è Latinis Ambroſius, ſolus ex omnibus Græcis autho-
ribus Aelianus Troctam nominarint, & id quidem admirãdum eſt, quum o-
mnium qui dulcibus in aquis generentur, hic piſcis longè nobiliſsimus æqua-
li cunctarum gẽtium iudicio cenſeatur. Quam ob rem in hoc præſertim piſce
condonandùm mihi ab eruditis ueniam exiſtimo, ſi ingenuè me nondum eius
uocabulum à ueteribus uſurpatum reperiſſe, minimè inficiabor. Sed Troctam
de Luporũ genere fuiſſe apud antiquos crediderim, uti Moderatus Columel-
la curioſos atque oculatos lectores admonere uidetur, quum Lupos ſine ma-
cula piſcinis includi poſſe aſſeueret, aliosq; eſſe Lupos dicat, qui uarij appellẽ-
tur: ita ut Luporum alij ſint ſine macula, id eſt, marini, qui & amnes ſubeãt, a- 3
lij Varij, hoc eſt, fluuiatiles, qui dulcibus in aquis generentur, unde & Troctã
ab aliquibus inglorijs authoribus Varium maiorem appellari uidemus: certè
Trocta admodum uaria eſt, nigricãtibus maculis totum dorſum ſpecioſè pin-
gentibus. Spigolæ uerò unicolores potius atq; argenteæ eſſe uidentur, quan-
quam & ipſe ueluti ad retinendam Lupini generis appellationem, ſubatris pũ-
ctis ſed minoribus & languidioribus, quàm in Troctis uideamus, notatæ ſint.
Neq; enim arbitrãdum eſt Columellam per Lupos traductos in Ciminum &
Sabatinũ lacus, uel Troctas uel Lucios intelligere uoluiſſe, ſuperuacaneum e-
nim fuiſſet Troctas indidiſſe, quarum maximã copiam ſuburbani amnes omni
tempore ſuggererẽt, ut ex Reatinis, Sublaqueaniſq;, & ex ipſo Tyburtino A- 4
niene quotidie uidemus. Præterea neq; Romanæ luxuriæ, neq; admirabilioris
magnificentiæ fuiſſet, alios quàm pelagios piſces illis in lacubus diſſeminaſſe:
de marinis enim Columella loquebatur & quidem nobiliſsimis, ut de Auratis
& Murænis ſimul cum Lupis ipſis clarè teſtatus eſt, quos tamen omnes defi-
ciente paulatim eorum ſobole, quum diu naturæ repugnare nequiuerint, pe-
nitus interijſſe manifeſtè uidemus. Improbũq; illud factũ & dictũ luxurioſum
Philippi apud Caſsinatem hoſpitem certiſsimam facit coniecturam, Lupum
illum,

illum, quem ut insulsissimi saporis expuerat, & probro subinde fuerat persecutus, fuisse Troctam, quum in illis amnibus Casinatium, Soranorum & Arpinatium Troctæ plurimæ capiantur, quas Spigolis Tyberinis pinguioribus minime cõparandas Philippus esse iudicabat. Plinius quoque aliquos Lupos à candore lanatos appellari dicit, & illud quidem propriè & eruditè: nam Lupos, id est, Troctas in uniuersum, secundum carnes rubescere, Spigolas autem pelagias pariter ac Tyberinas insigni candore albicare clariss. constat. Cæterum Troctam non facilè in Tyberi reperies, sicuti nec ipsam Spigolam alijs in amnibus Vrbi propinquis. Cur autem solus Aelianus Troctam ampliore elogio celebrarit, propterea id accidisse putauerim, quòd ille fuerit Prænestinus, apud quos Troctæ plurimæ subiectis in amnibus capiantur. Qua etiam ratione D. Ambrosium Antistitem Mediolan. ueluti Larianis Troctis assuetum, vulgato etiam tum eius piscis nomini inseruire uoluisse credendum est. Sed Aelianus Troctam è genere marinorum facit, quæ cum Delphinis pugnare soleat, sic ut id nomen nostrati Troctæ parum conuenire uideatur: eam dicit continuos habere dentes, & eos quidem incisorios, captamq; hamo non retrocedere, sed continuè sequi, ut eo deglutito, inferiusq; demisso, lineam abrodat, propterea à piscatoribus hamos ansæ longioris fuisse excogitatos: saltatrixq; ab eo Trocta appellatur, quod & nos hodie uidemus: nã eas aduersus amnes, uel è præruptissimis etiam cautibus decidentes incredibili impetu subire compertum est: ab Nare enim fluuio in Velinum lacum, qui hodie Pedelucus est, stupenda uelocitate, uolucrum modo ascendere creduntur, qui lacus ab altissimo mõtis uertice certis primò coarctatus angustijs, & mox tota aquarum mole præcipitatus, nec subiectis quidem cautibus madefactis, ueluti è cœlo in ipsum profluentem Narem effunditur. Nos quoque Troctas maiores audiuimus in Larij ripis lasciuo excursu extremas harenæ margines aliquando ad iusti passus longitudinem prosulcasse. Troctæ longè omnium maximæ centum aliquando librarum pondo Lario in lacu progignuntur, & quidem omni alio, uel marino etiam pisce sapidiores, præsertim si Maio mense & in Bresciæ torrentis ostio capiantur: mortuæ paucissimis horis summam illam saporis gratiam amittunt, quoniam ob pinguem illam teneritudinem quàm ocyssime computrescunt. Coquuntur concisæ in tabellas in lebetibus lapide ijs torno fabricatis, simplici in aqua, multo sale indito, aliaq; subinde accersita condimẽta penitus aspernantur. Musco enim quodam pruinæ simili paulò post spõte emisso, rubentes pulpæ protinus efflorescunt, ita ut quum refrixerint multò gratiores esse uideantur. Morus tamen nobilis parasitus, qui plurima eruditioraq; in obsonijs pulmenta commentus est, Troctam cubitalem in præpinguis capi iure coquendam esse censebat, sicuti & Phasianum adultum, quem mediocriter in eodem capi iure elixare, ac demum ad auertendam ariditatem, quæ torrendo conciperetur omenti hœdini reticulo multis caryophyllorum clauis confixo inuolutum ad mitiorem prunarum uaporem in ueru percoquere consueuit. Soleo ego plerunque mirari quosdam, qui ut sapientiores uideantur, Benacinum Carpionem, Padanum Silurum, & è mari plures pisces Larianis Troctis uel anteponere uel exæquare solent, & item Soranæ Troctę in eo genere principatum attribuant, quum maximè fallantur. Neque enim obsoniorum adeò imperitus esse possum, ut temerè de hac re iudicare sim existimandus, quum ex supero inferoque mari, cunctisq; prope totius Italiæ la-

cubus ac fluminibus nobiliſsimos piſces lautis ſæpe conuiuijs guſtauerim, & certa comparatione cõtulerim: ſed fortaſſe euenit, ut homines ea maximè probent obſculenta, quibus à pueritia inſueuerint, uti nobili accidit Florentino, qui quum in cœna Leonis pontificis pelagij piſces uarij diſcumbentium iudicio certatim atque impensè laudarentur, Extollatis, ut lubet, inquit, conuiuæ marinos piſces, ego certè Thraſymeniam Tincam conditam leucophago, his ueſtris Triglis, Spigolis & Rhombis prætulero: quod dictum ut inſulſum, omnibus præ riſu lachrymas excuſsit, & in prouerbium paulò poſt receptũ, authori, qui antea ignotus erat, maximam attulit claritatem. Aſſueuerat enim ille Tincæ piſci, qui à Florentinis mediterraneis hominibus, ſacri præſertim ieiunij tempore, in ſummo honore habetur. Troctæ pinguiores, ut ſunt Larianæ, multo ſucco replere corpora, genitalemq; humorem copioſè ſuggerere dicuntur, uti Auicenna de omnibus propè piſcibus, ſi recentes & calidi comedantur, uno edicto pronunciauit: ægris tamen euidentiſsimè nocent, utpote quæ tardè laborioſeq; in ſtomachis atterantur & ſecernantur. At fluuiales, quæ aduerſo torrentium impetu fatigantur, atque occurrentibus in æqualium uadorum petris illiſæ caſtigatiora flumina & ariduſculas carnes oſtendunt, medici blandiores ægris apponere commendareq; non dubitant. Quas etiam in paralyticorum cibarijs magnopere laudauit ille Plinius qui elegantem librum de Morbis atque remedijs conſcripſit. Fuit is proculdubio Plinio Naturalis hiſtoriæ ſcriptore, & Plinio Cecilio poſterior, uocatusq; eſt Plinius Valerianus medicus, cuius marmoreum ſepulchrum Comi, ubi Pliniorum familia floruit, in templo D. Probini, aquæ ſacræ labello ſuppoſitum, & pulcherrimis inciſum characteribus conſpicitur.

De Tinca, Cap. XXXVI.

TINCAE nomen habet nouitium, & recens eſſe uidetur, quando eius piſcis priſci authores, uno excepto Auſon. nuſquam meminerint. Eſt tamen celebratus apud Ciceronem quidam facetus orator Placentinus, cognomine Tinca, qui fortaſſe ab eo piſce ſit cognominatus: quemadmodum Florentiæ Laurentius Medices ſenior, uti erat perurbanus, cuidam celebris familiæ ciui ſe domi Tincam ingentem exquiſita arte coctam falsò iactanti, Tincæ cognomen, quod illi poſtea fuit æternum, indiderit. Ego uerò paluſtres hos piſces nullo in pretio apud antiquos fuiſſe putauerim, & propterea nullis literarum monumentis fuiſſe celebratos: meq; plurimum mouet Auſonius, qui Tincas & Lucios ignobiliſsimis piſcib. adnumerauit: neq; eum uetera uocabula ſubditis nouitijs nominibus ſupprimere credendũ eſt, quum cæteri omnes piſces ab eo ueteri nomine celebrentur. Sed Tinca quãquam plebeius ſit piſcis (ſicuti tota fermè Italia cõſpicimus, & Auſonij quoque teſtimonio notum eſt, quum dicit: Virides vulgi ſolatia Tincas) aliquando tamen in Lautorum menſas uenit, & ex his Romæ præſertim Marſicana è Fucino lacu, qui nunc Celanus dicitur. Fucinianæ labrum inferius tritũ habẽt, quod eius generis inditiũ eſt, quippe quæ plurimũ ſaxoſo eius in lacus uado uolutẽtur. Fert & laudatiſsimas paruus ille lacus quartodecimo ab Vrbe lapide apud Bacanam ſyluã, quam Antonino Pio notam Itinerario eſſe uidemus, quibus non modò plebeij, ſed ſplendidi etiam optimates ſæpius ueſcantur. Nobilis illæ inter aulæ proceres longè

omnium

omnium ætatis nostrę popinalis lautitiæ studiosissimus, qui ducenta millia aureorum nummûm in uentrẽ se condidisse aliquando gloriatus est, Tincas Bacanianas Autumno captas, allio laridoq́ contritis, additisq́ odoratis oleribus & multo aromate, in teganis ad uaporẽ tepidioris furni felicissime percoquebat. Fert & Tincas, quanquam minores, sapore tamen minimè contemnendo sanctæ Praxedis lacus, in Latij, Sabinorũq́ finib. qui Regillus antiquitus fuit, illa nobili deuictis Samnitibus pugna celebratus: sed eæ cũ Rais & Squatinis, cæteris ꝗ uilissimis piscib. apud Pantheon ignobili foro infimis hominibus uenundantur. Platina in Culinarijs suis fœdè lapsus est, quum Tincas antiquitus Mænas fuisse existimauit, quæ sine controuersia ij sunt pisces, qui Mænulæ uel Giruli à Venetis appellantur, pisces inquam, noti & Ciceronis authoritate uilissimi. Cæterùm medici Tincis omnibus uim quandam inesse ad progignẽdam febrem existimant, quoniam maximè in cœnosis degant, putrescentis limi sordibus uescantur. Verùm eas scissas per dorsi longitudinem, pedumq́ & manuum plãtis applicatas ardentis febris feruoribus plurimum aduersari quidam putarunt ex secta Iudæorum: qui quanquam sordidè admodum, & ridentibus alijs talia experirentur, aliquãdo tamen ipsis æstuantibus exoptata blandimenta feliciter attulisse comperti sunt.

De Lucio, Cap. XXXVII.

LVCIVS nusquam mari, ubique autem stagnis ac lacubus cum Tincis frequentissime reperitur, qua una ratione, qui eum antiquitus Lupum fuisse existimant, manifestè conuincuntur. Ausonius quoq́ Lucium nominat cum Tinca, quem tamen ab olido nidore ingratum mensis esse testatur: propterea nõ facilè dijudicauerim, an is sit qui Lucius ab Italis, à Gallis uerò Broscettus dicitur, quoniam is inter gratos secundæ classis ipsorum fluuialium, in Gallia Belgica censeatur. Venditant eum omni tempore uiuum innatantemq́ ligneis uiuarijs Britanni, uentremq́ illis ultro cultris aperiunt ad ostentandam eorum pinguedinem, quæ plagis exprimitur, ut emptores aspectu suminis alliciãtur, neque refutati propterea commoriuntur: coeunt enim protinus patentia uulnera Tincarum contactu, quod earum tenaci illuuie, ueluti glutinoso medicamine solidentur. Thrasymenus lacus eius generis lõgè maximos atq́ optimos nutrit: Bicubitalem enim aliquando excessere magnitudinem: post Thrasymenos è Cimino, qui hodie Russiloni lacus dicitur (fuit is uicus antiquitus rus Syllanum) laudatiores Romæ habentur: nam quos præbet Bracciani lacus, qui olim Sabatinus fuit, & sapore & magnitudine sunt inferiores. Effigiem Lucij, quum de Lupo ageretur, ad amussim expressimus, ita ut posteri, quem ego piscem Lucium nominarim minimè sunt dubitaturi. Hic piscis admodum salubris omnium medicorum iudicio putatur. Ceterùm ab insulsa quadam pulparum siccitate nullã unquam in optimatum mensis laudẽ uel commendationẽ adeptus est, ita ut ij nostrates Lucij cum Gallis dignitate minimè sint cõparandi, & te, tuosq́ conuiuas lautissimè Ludouice aliquando deceperint, quũ obsonatores Galli incomperto adhuc agresti illorum sapore dum emerẽt, sola proceritatis specie ducerentur: non enim maximi semper optimi: Nã in omni genere piscium media ætas, quæ nondum summam magnitudinẽ impleuit, Cornelij Celsi authoritate commendatur. Cæterùm Luciorum mandibulæ tostæ, in

pulueremq; redactæ, ſi aurei pondere cum uino ſumantur, in ueſica & renibus calculos frangere conſueuerunt.

De Rayna ſiue Barbaro, Cap. XXXVIII.

ALVNT ſinguli Italiæ Lacus ſuos piſces, qui cæteris eius generis anteferuntur: Nam ſicut in arboribus, cæteriſq; animalibus uidemus, ſic & in ipſis aquatilibus contingit, ut aliæ atque aliæ aquæ diuerſis piſcibus occultiore quadam proprietate, uel à terreno uel à paſtione, uel ab ipſo demum cœlo prorſus accerſita, non ſolùm ad maiorem corporis amplitudinem, ſed etiam ad ipſam ſaporis felicitatem plurimum conferre uideantur. Probare enim ficus è Liguria ſolemus, Etruſca perſica, Veſuuianas vuas, à Clodia foſſa, Padiq; oſtijs melopepones, Appulas amygdalas, Campana malogranata, Picentes oliuas, è Romano agro poma Apia, è Sabino pyra Muſtea, Tarentinas iuglandes, caſtaneas è Clauenna Rhæticis proxima alpibus; Nurſina & ex Vmbria expetita Romæ terræ tubera: ex animantibus item boues Inſubres; iuuencas Romanas, Tuſcos apros, uitulas Surentinas, hœdos Vmbros, arietes Piſtorienſes, gallinas Patauinas, & columbas Interamnenſes à magnitudine ſaporeq; plurimum commendamus. Larius igitur lacus ob longitudinem à Vergilio maximus nuncupatus, piſces longè omnium maximos gignit, Troctas centum aliquando librarum pondere & Burbaros ducentarum: ſed Burbari illi ingentes uideri potius liquidis ac perſpicuis in undis, quàm capi retibus poſſunt, quum ea impotenti impetu plerunque dilacerent: ſubeũt ſolſtitij diebus umbroſos ſpecus, in rupibus Licinianis, quæ ſunt in aduerſa Larij ripa contra inſulam, Euripumq; illum gemmeum à Cecilio Plinio celebratum. Eos induſtrius quidam ſacerdos ſagittis arcubaliſta emiſsis, quum in profundo quieſcentes, fuſcinis atque tridentibus attingi non poſſent, vulnerare conabatur: neque tamen ſagittæ longo alligatæ funiculo, niſi auerſis officiebant, quum illa ſquamarum ſerie thoracati, earum ictus facilè repellerent. Sunt & in Mantuano lacu, qui reſtagnante Mincio amne latè diffunditur. Burbari piſces ſapore lõgè optimi: nam Lariani ſola magnitudine ſunt inſignes, rarò ij bipedalem excedere magnitudinem ſolent, lati ſunt, & ingentium ſubauratarum ſquamarum ſpecie, rotundoq; item labro auri colorem referẽte, pinniſq; pariter ſub croceis longè pulcherrimi. Eos Veneti Raynas, ipſi uerò Ticinenſes, Placentiniq;, & cæteri Padi accolæ Carpenas appellant. Humidiores carnes, ſed tamen innoxias habent, quòd non tenaci ſed aqueo potius humore abundent. Lingua autem maximè ualere dicuntur: nã & ſapore præſtat, & uim habet augendæ Veneris, ſicuti in Tincarum & Anatum linguis experimur.

De Polypo, Sepia & Loligine, Cap. XXXIX.

PRAETER ſquamoſos piſces, & lubricos, & planos eſt etiam mollium genus, ſic dictum, quoniã ad tactũ molle ſentiatur, ut ſunt Polypi, Loligines, & Sepię. Conſtat Polypus corpore admodum paruo, & in medio ad emittendam aquam, fiſtulato, quod pluribus brachijs & crinibus inſtruitur, quib. uti eſt omnium fermè piſcium ſolertiſsimus, obuia quæq; comprehendit, ligat, inuoluit, atq; flagellat, & ipſis denique oſtreis ſiliceo tegumẽto egregiè munitis inſidias

inſidias molitur. Sunt enim ei cirri multiplices, plurima in extremis prætenturis acceptabula, itemq; frequentes pediculi, manusq; plicatiles, quibus admiranda facinora dum uenatur, edere conſueuit: hiantibus ſiquidem conchis lapillum imponit, ut illis ſeſe occludēdi facultatem eripiat. Leonem qui ualidam Muræ nam chelarum forcipibus necant, cirris inuoluit, complexumq; ſugendo paulatim interimit. Rapit quoque frequenter in terram, oleas aſcendit, & in ædificia aliquādo tranſgreditur. Refert Plinius Polypum inſignis audaciæ ac magnitudinis in cetarijs Hiſpaniæ irrepſiſſe noctu ad lacus ligneos, ſalſamentaq; exedere & populari conſueuiſſe: ad extremum præfectis fures obſeruantibus, latratu canum deprehenſum, expugnatumq; totius familiæ concurſu, atq; ægrè telis ac tridentibus fuiſſe cōfectum: cuius cadauer ad inſignis pugnæ memoriam Trebius Niger proconſuli L. Lucullo tranſmiſerit. Polypus ultra bimatum non uiuit, quem expirare in Venere aliqui prodiderunt. Caput eorum cartilagine conſtat, quæ celeriter dureſcit immaturamq; illis ſenectam adferre ſolet. Carnes Polyporum Galeni atq; Athenæi authoritate duræ ſunt & difficillimè digeſtionis. Si uerò concoquantur, non omnino malum, aut exiguum præbent alimentum. Salſugine autem ſua Veneris pruritum excitant, & mirificè languidis atq; defeſsis auxiliantur. Afferuntur Venetias ex Illyrici Dalmatiæq; ora ſale inueterati, quorum acceptabula & extremitates cirrorum à ſenibus ad parandam ſobolem expetuntur. Alexis poeta in Pamphila, ut citat Athenæus, quum incitamenta Veneris percenſeret, Bulbum & Polypum ante alia celebrauit. Plinius quoque ille, qui de Medicis librum conſcripſit, ut alibi diximus, Polypos cardiacis conferre arbitratus eſt. Sepia autem & Loligo in hoc differunt, quòd Sepia latior, Loligo longior eſt, hęc rubrum, illa nigrum in timore liquorem emittit. Ineſt Loligini, quæ hodie Calamarium dicitur, gladiolus perſpicuus & cryſtallo perſimilis. Sepia autem corpulentiā quandam habet inter ſpinam & os mediam naturæ, fungoſæ atq; friabilis. Vtrique ſicuti & in Polypo, ſunt barbæ, crines, & acceptabula, ſed aliquāto breuiora, quibus eſcam corripiunt: corporum uerò aluei aliquanto capaciores quàm in Polypis, quod natura prolixioribus poſtea capillamentis in Polypo compenſauit. Sepia, ut ait Athenæus in lib. de Medicina piſcium, elixa uentri confert, ſuccus eius ſubtilem reddit ſanguinē & mouet criſim per hemorrhoidas. Oua autem eius authore Plinio urinam cient, renumq; pituitas detrahūt. In uniuerſum uerò mollium genus difficillimè in ſtomachis concoquitur, ſi autem coquatur, plenius nutrimentum præbet. Qua ratione, ut ait Athenæus, Venerem excitare dicuntur: nam in concoctionibus primis, quum maximè laboratur, uentum plurimum generari neceſſe eſt, quo maximè uirilia inflentur, & Venus ipſa uel in ſenibus quanquam languidula, reuiuiſcat. Nobis uerò manifeſtè compertum eſt, quæcunq; obſonia ex mollibus piſcibus conficiantur, in ſtomachis ſtudioſorum, aut ocioſorum ægerrimè coqui, multaq; ſubinde incommoda corporibus adferri, quoniam primæ digeſtionis uitia in hepatis, ac uenarum ſecretionibus rectè corrigi non poſſunt, neque ſanguis ad idoneam puritatem elaborari, qua maximè de cauſa, Clementi Pōtifici Max. ex huiuſmodi mollibus obſonia appetenti, in menſa palàm totum eorum genus ſæpiſsimè ſim deteſtatus.

De Locusta, Cap. XL.

MOLLIBVS piscibus Crustacei succedunt, inter quos Locusta primã obtinet dignitatem, eam Aristoteli Carabum esse Theodorus existimauit. Oppianus autem pro Carabo Leonem intelligit, qui Theodoro sit Cãmarus: nam ubi prælium Carabi cum Muræna multis uersibus elegãtissime describit, Carabus denticulato forcipe instructus exprimitur, quo Murænæ collum corripiat. Cæterum sine cõtrouersia Locusta est Carabus, quanquã, ut ait Hermolaus, hæc nomina confunduntur: pedibus siquidẽ eius forcipes desunt, ut ait Aristoteles. Præterea Locustam corpore rubenti, aculeato & aspero esse constat, ut ex Suetonio etiam apparet, qui Tiberium ait, apud Capreas piscatori faciem Locusta perfricari iussisse, quod ille à tergo insulæ per deuia atq; aspera, ut Locustã dudum captam offerret, ad se improuisus erepsisset. Contrà uerò Cammarus, qui Leo apud Pliniũ est, uti etiam nunc vulgari appellatione nuncupamus, & forcipes habet pro manib. & corpore leui atq; cæruleo, multisq; subnigris maculis splendet, ut Arist. pulcherrimè depinxit, & nos quotidie uidemus, quem etiã Astaculum appellauit Oppianus. Nos uerò Cammaros appellamus eos qui dulcibus in aquis reperiuntur, ad paruorum Leonum effigiem, qui dum coquũtur, protinus rubescunt. Eorum maxima habetur copia in Gallia Cisalpina, quæ est frequentibus amniculis irrigua. Sunt & Maiæ grãdiores, rotundiore uentre, gressu in terra segnes, in aquis autem uelocissimæ, Veneti Granceuolas uocant, quarum rotũdioribus testis specula includere ad elegantiam solent. Sunt & Paguri, Granciporri hodie nuncupati. Itẽ Squillæ sine chelis, quas Oppianus cæteriq; omnes Græci Carides appellant: eas mirũ in modum commendauit Apitius in Coquinario opere, Romani hodie Cãmerugias & Pernocias uocant. Sunt qui arbitrentur Squillas esse id Cancrorum genus, quod Gibbum Aristoteles appellauit, uidentur enim Squillæ admodũ Gibbæ. Quid autem sit Squilla Iuuenali illo in carmine:

Aspice quàm longo distendat pectore lancem,

Quæ fertur domino Squilla: Ego putauerim illum Crustaceorũ nomina confudisse, uoluisseq; intelligere pro Squilla Locustam aut Leonem, qui dominus apponi consueuerint: per Cammaros autem illos scilicet paruos designasse, quod Locustarum ingentium collatione, ueluti minutuli, ignobilioribus conuiuis apponerentur. In uniuersum Crustacea ab ouis commẽdatiora sunt, pinguescereq; solent pleniluniis: authore autem Galeno totum Crustatorum genus ob carnium duriciem difficillimè concoquitur, salsumq; humorem adgenerat, sed aliquanto mitiorem ipsis Testaceis, de quibus mox agemus. Cancri autem & Cancelli, qui caudã non habent, latoq; corpore & ualde rotundo constat, quiq; colore rufescunt, & appensi lineis apud sacellum Hadriani pontis uenundantur, hecticis & lenta febre laborantibus mirè conueniunt, quoniam humidum, leueq; & ualde refrigerans alimentum præbent, præsertim si (uti præcipit Galenus) in aqua prædecocti magna ex parte salsuginem innatam exuerint. Hunc Cancrũ, qui Græcè est Carcinus, si in patella uratur uiuus, sub canis syderis ortum, quum Sol in leonem Zodiaci transit, à rabido cane commorsis mirificè auxiliari Aeschirion Galeni præceptor affirmauit. Pelops autẽ Medicus Galeno etiam familiaris id à qualitate materiæ ipsius Cancri, non autem à peculiari eius naturæ proprietate prouenire testatur, cuius opinionem

nemo

nemo ferè ſecutus eſt. Sed Dioſcorides intellexit de fluuialib. Cãcris, quos cũ uite alba cõcrematos admiſta gẽtiana, rabie affectis proſperè ſemper exhibuit.

De Oſtreis & alijs teſtaceis, Cap. XLI.

E Teſtaceorum genere Romæ in pretio habẽtur Oſtrea, Pectunculi, & Tellinæ. Oſtrea mittit Corſica, ſed rarò & ſæpe olida, quoniam aduerſis tempeſtatibus impedita nauigatione, uel prædonibus Mauris intercluſo mari, nõ facilè ad Vrbem perueniunt. Ea uerò quæ à Piſauri littore paucis antè annis afferebantur, extincta ueluti earum progenie penitus abierunt. Oſtrea, quũ Romana res magnitudinis atq; luxuriæ faſtigium teneret, à Brunduſio in Lucrinum lacum tranſportabantur, quæ ueluti ea peregrinatione gaudentes, adoptatæq; dulcibus aquis mirificè pingueſcebant. Fuereq; Oſtrea adeò in honore ipſis gulæ procerib. ut in remotiſsimas à mari regiones ligneis lacub. apportarentur. Refert Athenæus Apitium nobilẽ paraſitum, qui ſuperioris nomine appellari promeruit, uaſis ſumma induſtria fabricatis, ad Traianum in mediterraneis Meſopotamiæ contra Parthos bellũ gerentem, recentiſsima Oſtrea detuliſſe. Ea maximè probantur, quæ magnarum nauiũ carinis adhærent, & ab urinatoribus de manu colligũtur. In uniuerſum Oſtrea, ut ait Galenus ſalſum humorem aggenerant, & præſertim ſi cruda comedantur, propterea tentiginem in ſalacibus plurimum adaugent: aluũ quoq; ea mouere Plinius Med. aſſerit, qui & eorum teſtas ambuſtas diſſentericis prodeſſe, fixã uerò eorum carnem à ueneno comeſti leporis marini liberare teſtatur. Plinij autem naturalis hiſtoriæ ſcriptoris authoritate, ſtomachũ reficiunt faſtidijs medentur, molliunt leniter aluum, tenaſmonicos iuuant. & Veneris pruritum ſalſugine ſua uehementer incitant, coſtaq; in teſtis diſtillationibus proſunt. Affinem Oſtreis pectines ſiue Pectunculi, quos hodie Cõchulas dicimus, naturam atq; saporẽ habent. Sunt ſtriatę & ſubrubra carne, & in Tarentinò ſinu laudatiſsimæ, & grãdiores quæ auriti Pectines Latinè appellantur. unde Horatius dixit: Pectinib. patulis iactat ſe molle Tarentum. Sequuntur paruæ illę Conchulæ à ueteribus Latinis Mytili, à Romanis autẽ hodie Græco nomine Telinæ nuncupatæ, quæ bellariorum locum obtinent. ſunt enim gratæ guſtui, uerùm arenulis ſcatent, & propterea calculoſis officiunt. Cinerem earum caſum pilorum in palpebris prohibere Oribaſius affirmat. Sunt & alia Concharũ genera propè infinita, ut Purpuræ, Buccinæ, Aures, Digiti, Vngues, Patellæ, Cochleæ, quæ conſultò præterimus, quoniam ſuburbano in mari rariſsimè capiantur. Eſt & Echinus non ingratus principũ menſis ſpinoſo caſtaneæ tegumento aſsimilatus, cuius generis eſt Echinometra, multo maior, in alto tantũ mari progenitus, quẽ Ariſtoteles urinæ deſtillationibus efficaciſsimè mederi teſtatus eſt. Venit & inter menſarũ delitias Vertibula ſiue Vrtica, callus quidã ad magnitudinẽ iuglãdis, cuius durities, ut ait Ariſtoteles, media eſt inter teſtã & coriũ, colore ſubpallido & rubenti: ea frequẽter in Pyrgorũ littore ad Centũcellas reperitur, quam ſicuti palato iucundiſsimã, ita & ſtomachis minimè inſalubrem eſſe cõijcimus.

De Salſamentis, Cap. XLII.

SVPEREST ut de Salſamẽtis pauca attingamus, quæ adeò in honore apud Græcos fuerunt, ut Athenieſes Chereptrili, qui ſalſamenta uẽditabat, filios

in gratiã patris ciuitate donarint. Romani quoq; huic rei plurimum ſtuduerũt, ut ex Plinio licet cõiectari. Harũ ante alia in pretio fuit liquamen ex ſalitorum Scombrorũ muria confectum, quod in uarios culinæ uſus ueniebat: cõficiebatur optimum in Africa quod ſociorũ quoq; appellatum eſt, ſed id hodie penitus exoleuit. Maxima nunc gratia eſt Cephalorum ouis, quę geminis folliculis circumciſa parte ſuminis recentibus Cephalis eximuntur, quæ Græco nomine paſsim, Oa Taricha, id eſt, ſalita nuncupantur. Secundum Oa Taricha eminet Cauiariũ, quod ex Sturionum ouis in Ponto conficitur, ita ut ſalita in maſſam ingentem cogãtur, & cadis includantur, cruda ea comedimus, uel in panis cruſtulis ad prunas uſtulatis: modico enim in igne Salſamenta in uniuerſum indi- 1
gent, authoritate Athenæi, qui quũ de celeriter factis loquimur, in prouerbiũ ceſsiſſe ait, Citius quàm ſalſamenta coquantur, ſicut de Aſparagis Latini uſurparunt. Cauiaria Iulio ſecundo Pont. Max. mirificè placuerunt, quòd deiectũ ei ciborum guſtum ſæpius alleuaſſent, & ſiti, uiniſq; pariter, ut in ſenibus accidit, mirè lenocinari uiderentur. Sunt etiam in ſumma commendatione ex ipſis Sturionum pulpis Spinalia, ſic vulgò nuncupata, quæ laricinis lignis aſsimilãtur. Laudãt & Moronẽ, ignoti nobis piſcis prædura fruſta, ualdeq; rubentia, quæ Meotidis paludis accolæ mercimonij cauſa tranſmittunt. Ea prius exedi commodè non poſſunt, niſi aquæ calidæ perfuſione molliantur. Sardæ, quæ Plinio Theodoroq; ſunt Trichiæ, itemq; quæ uocantur vulgò Aleces aliquan 2
tò Sardis minores, in magno uſu alendis familijs exiſtunt. Sunt ij digitales piſciculi, qui longè optimi in Liguria ſaliuntur: eas aliqui Apuas eſſe uoluerunt, quæ authoritate omnium ferè antiquorum ex limo fiunt, & in magna copia apud Pyreum Athenarum portũ capiuntur. Ex Cymbricis quoque littoribus Aringhæ, pedales piſces, in cratibus, ſale ac fumo inueterati, nobis afferuntur. quibus Hermolaus cũ eas citaret proprium nomen non indidit, utpote qui Alecis uocabulum ab illis gentibus uſurpatũ non probabat. Adducuntur quoq; ex finibus Gothiæ atq; Noruegiæ cubitales Merlucciæ, adeò duræ & extentæ, ut fuſtibus aſsimilentur, quas in delitijs Germanorum qui Vrbẽ incolunt, eſſe uidemus. Sed Thynnis præcipuè fora omnia, & tabernæ ſalſamẽtariorum 3
replentur, de quibus latè in propio capite diſſeruimus. Salmones etiam Gallia Belgica quotãnis mittit, ſed in plebis uſum, quum ſaliti priſtinam nobilitatem amittant. Cæterùm ex ſalitis palmam, omnium confeſsione ætate noſtra obtinent Carpiones ex Benaco lacu, qui ſubfrixi modicè ſaliuntur. Referũt ij Troctarum ſaporem, atq; ipſam corporis ſpeciem: nam & pulpæ eorum rufeſcũt, & argentea tergora uarijs punctis depingũtur. Sed quę in Troctis nigra ſunt, in Carpionibus rubra conſpicimus, ita ut is piſcis qui Auſonio Salar uocatus eſt, proculdubio eſſe uideatur, quum in Moſella dicit: Purpureiſq; Salar ſtellatus tergora guttis. Nullibi quàm in Benaco ex omni Italia Carpiones gignũtur: propterea factum eſſe crediderim, ut antiqui qui de piſcibus ſcripſerũt, ue 4
luti de ignoto piſce potius quàm de ignobili nullam fecerint mentionẽ. Porrò omnis generis ſalſamenta ſanguinem inflammant, bilem augent, & ſtrãgurijs obſunt: his uerò, qui multa inſulſa pituita repletum habent ſtomachum, ſiccando, detrahendoq; auxiliantur: immoderatè uerò his utentes, uel etiam ſenes ipſos uehementer ad Venerem incitare, pleriq; authores tradiderunt.

F I N I S.

INDEX IN PAVLI IOVII DESCRIPTIONES REGIONVM ET DE PISCIBVS nunc primum editus.

Guil-

M

N

O

P

FINIS.

BASILEÆ

Ex Officina Petri Pernæ.

Cum Gratia & Priuilegio S. Cæs. Maiest.

CIↃ IↃ LXXVIII

Kalend. Martijs.

K.B.N.

R.
IA / 80